ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ.

THEOPHYLACTI ARCHIEPISCOPI BULGARIÆ IN D. PAULI EPISTOLAS COMMENTARII:

Studio & curâ Reverendiſsimi Patris,
DOMINI AUGUSTINI LINDSELLI,
Epiſcopi HEREFORDENSIS, ex antiquis Manuſcriptis
Codicibus deſcripti, & caſtigati, & nunc primùm Græcè editi.

Cum Latina PHILIPPI MONTANI verſione, ad Græcorum
Exemplarium fidem reſtituta.

LONDINI,
E Typographeo Regio.
M.DC.XXXVI.

BS3650
.T402
Rare HR.room

Hengstenberg Collection

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI AC DOMINO Dno. GULIELMO ARCHIEPISCOPO CANTUARIENSI,

totius Angliæ Primati & Metropolitano, Sereniſsimo Principi CAROLO, Magnæ Britanniæ, Franciæ, & Hiberniæ Regi, &c. à Sanctioribus Conſiliis, & celeberrimæ Academiæ Oxonienſis Cancellario Honoratiſſimo.

Reverendiſsime Præſul,

Oculos Tibi ſinúmque implere geſtit Theophylactus ille, olim etiam Archiepiſcopus, ſed jam cliens Tuus. Cujus ſe beneficiarium agnoſcit haud gravatim, quòd luculenta pars ſui nunc primulùm luce beatur publicâ; & quidem ſchemate nec Bulgarienſem infulam dedecente. Infelicior an fortunatior, dubium. Affligebatur quidem acerbâ doctis juxtà ac bonis omnibus morte Reverendiſſimi Antiſtitis Herefordenſis, Viri ſummopere venerandi: Cujus in peculio erat inter alios aliquot Orientalis Eccleſiæ Patres è Manuſcriptorum ſitu conquiſitiſsimè ab ipſo erutos, atque publicationi deſtinatos. Refloruit ſub Tuâ demum clientelâ, in quam unà cum reliquis primo Curatore orbatis, à manu noſtrâ ſuſcipere dignatus es. Fidem verò

verò meam, quam editioni emoliendæ adornandæque obſtrinxiſti, ſic liberatam exultim gaudeo: votique jam plenè damnatus, literatum hoc donarium venerabundus offero, ſacro Nominis Tui tholo appenſum. Tametſi aliàs jure Tuo (qui Eccleſiæ noſtræ in ſpeculâ ſtas editiſſimâ) vendices primo Tibi arbitrandum, quicquid intra Religionis pomœria domi naſceretur. Neque enim præſentius alicunde amuletum, quàm à tam auſpicabili præſidio, accerſi quibat adversùm importunos Patromaſtigas, & qualecunque ſuperciliosæ Ignorantiæ faſcinum. Adeò literæ omnes, ſacratiores præſertim, vigere ſe ſentiunt ſub tanto Muſagetâ; qui (Majeſtatis divinæ humanæque nutu) Eccleſiam pietate, Regnum conſiliis, Academiam legibus, Muſas ædibus, Bibliothecam libris, Chalcographiam typis indies auget. Quò magis ille cœleſtis Ἀρχιποίμλω Tuæ Te Cathedræ, cujus prærogativam omni ἀρχιερατικῇ virtute illuſtras & ſtatuminas, diutinâ cum gloriâ Tuâ ac publicâ fauſtitate ſoſpitet. Ita voveo

Paternitati Tuæ

humillimè devotus,

T. Bailius.

LECTORI.

PRæmaturus Doctiſsimorum obitus quàm gravi Eccleſiæ Studiorúmque incommodo evenire aſſolet, condocefecit nuperus Reverendiſsimi Viri, atque omni literarum genere excultiſsimi, Domini *Auguſtini Lindſelli* Epiſcopi Herefordenſis, inter media optimæ frugis molimina abrepti. Quem ita extinctum etiam ignoti flebunt. At verò mei muneris eſſe duxi (qui in iſtiuſmodi ſtudiis illi inſervierim) non tam defunctum ignavo queſtu proſequi, quàm quæ voluerit, meminiſſe; quæ mandaverit, exequi. Hinc animus mihi accendebatur, hoſce Theophylacti Commentarios, quos ille bono publico deſtinaverat, pro mediocritate meâ potiùs excolere, quàm unà cum ipſo ſepelire. Priores ipſius curas, atque etiam ſecundas experti erant: manus tantùm deerat ſuprema. Unde licèt fortaſsis haud uſque adeò abſolutos, non tamen omnino neglectos prodire comperies. Deſcribebantur è vetuſto Codice Manuſcripto Illuſtriſsimi Comitis Arundeliani, Angliæ Mareſchalli, Viri ut antiquo ſtemmate, ita politæ antiquitatis ſtudio decantati. Poſt Apographon cum Prototypo fideliter commiſſum, ad unum & alterum Exemplar Oxonienſe inſtituta eſt caſtigatio. Quâ in re quantum ille fidei induſtriæque præſtitit, teſtando erunt Viri ad elegantiorem doctrinam facti, *Thomas Triplet* amicus mihi unicus, & *Joannes Gregorius*; quos in poſterioris Exemplaris collatione ſibi Συνεργοὺς adſcivit. Cæterarum ſcilicet illius curarum ego ipſe conſcius, editionem iſtam ad mentem ejus, quantum pote, adornavi.

adornavi. Diſcrepantes Codicum lectiones, quarum hæc index notula (″) textui inſeritur, appinguntur areæ marginali. Aſteriſcus dictionem loquitur ab uno aut altero Codice abſentem, atque ſine magno ſententiæ detrimento delebilem. (ἰσ.) teſſera eſt conjecturæ: cui parciùs indulſimus, quò tibi facultas magis integra judicandi. Latina quidem verſio eſt *Philippi Montani*: verùm ubique adeò à nobis interpolata, atque ad Græcorum veritatem revocata; ut (ſi per operas Typographicas licuiſſet importunè feſtinabundas) minus tædium foret novæ prorſus condendæ. Id quod committentibus liquebit. Vale.

ΘΕΟΦΥ-

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BVLGARIÆ ARCHIEPISCOPI EPISTOLÆ DIVI PAVLI AD ROMANOS EXPOSITIO.

Ὑπόθεσις τῆς πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῆς.

Ἡ συνεχὴς ἀνάγνωσις τῶν θείων γραφῶν, εἰς τὴν γνῶσιν αὐτῶν ἄγει· ἀψευδὴς γὰρ ὁ εἰπών, Ζητεῖτε καὶ εὑρήσετε, κρούετε καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν. Καὶ τῶν ἐπιστολῶν τοίνυν τοῦ μακαρίου Παύλου τὰ μυστήρια μαθησόμεθα, συνεχῶς αὐτοῖς καὶ ἐμμελῶς ἐντυγχάνοντες· τῶν γὰρ ἄλλων ἁπάντων ἐπλεονέκτησε τῇ τούτου διδασκαλίας λόγῳ. Καὶ εἰκότως· ὅτι γὰρ περισσοτέρων πόνων ἐκοπίασε, καὶ πλείονος ἔτυχε τοῦ πνεύματος ἐπεπαίδευτο χάριν. Καὶ οὐ μόνον ἀπὸ τῶν ἐπιστολῶν τοῦτο δῆλον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν πράξεων. Ἑρμῆς γὰρ ἐνομίσθη παρὰ τοῖς ἀπίστοις,

Argumentum Epistolæ ad Romanos.

Assidua divinarum scripturarum lectio, ad ipsarum cognitionem ducit. Mentiri enim nescit, qui dixit: Quærite, & invenietis: pulsate, & aperietur vobis. Mat.7.7. *Proinde Epistolarum Beati Pauli mysteria perdiscemus, si assiduè diligentérque in eis versemur. Cæteris enim omnibus doctrinæ ratione præstantior erat. Et meritò quidem. Nam quoniam omnibus abundantiùs laboravit, ampliorem etiam spiritûs gratiam assecutus est. Neq; hoc ex Epistolis ejus tantummodo, verumetiam ex Apostolorum actis perspicuum fit. Mercurius enim ab infidelibus ob sermonis præstantiam existimatus est.*

Prima autem nobis proponitur hæc ad Romanos Epiſtola, non quòd prima ſcripta fuerit: binæ enim illæ ad Corinthios hanc præcedunt, & iſtas rurſum ea quæ eſt ad Theſſalonicenſes, in qua eos de miniſterio Hieroſolymam mittendo non ſine laude commonefacit. Præterea, Epiſtola ad Galatas, hanc ad Romanos præcedit. Atqui cæteris Epiſtolis hæc eſt prior, hæc ad Romanos, inquam. Quî itaque factum eſt, ut primum locum obtinuerit? Quoniam in ſacra Scriptura hujuſmodi ordo non eſt neceſſarius. Siquidem & duodecim Prophetæ, etiamſi proximâ temporum ſerie alter alterum non ſubſequatur, ſed longo intervallo ab invicem diſtent, in Bibliorum tamen ſerie continuato ordine collocantur. Scribit autem Paulus ad Romanos, perinde acſi Chriſti miniſterio fungendi neceſſitas ipſi incumberet, ac veluti ad eos, qui univerſo terrarum orbi præſidebant. Nam qui capiti prodeſt, toti corpori profuerit.

δλλὰ τῦ τῦ λόγου κατάρχειν. Πρόκειται δ' ἡμῖν πρὸς τὴν πρὸς Ρωμαίους· οὐκ ὀρθῶς πρώτην αὐτὴν ἐγράφη· καὶ γὰρ πρὸ αὐτῆς εἰσιν αἱ πρὸς Κορινθίους δύο· καὶ πρὸ τούτων αὖ ἡ πρὸς Θεσσαλονικεῖς, ἐν ᾗ περὶ τῆς εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα πεμπομένης συλλογῆς ἐπαινῶν αὐτοὺς αἰνίττεται· ἀλλὰ καὶ ἡ πρὸς Γαλάτας, πρότερά ὅστι ταύτης τῆς πρὸς Ρωμαίους. Τῶν μέντοι ἄλλων ὑστεροῦν, πρότερα αὕτη, ἡ πρὸς Ρωμαίους φημί. Πῶς οὖν πρώτην τέτακε); ὅτι οὐδὲ τῇ γραφῇ ἡ τοιαύτη τάξις ἐστὶν ἀναγκαία. Καὶ γὰρ καὶ οἱ δώδεκα προφῆται, οὐκ ἐφεξῆς ὄντες ἀλλήλοις κατὰ τοὺς χρόνους, ἀλλὰ "πολλῷ διεστηκότες ἀλλήλων, ὅμως ἐν τῇ τῶν βιβλίων τάξει ἐφεξῆς εἰσι κείμενοι. Γράφει δὲ Ρωμαίοις ὁ Παῦλος, οἷα δὴ χρέος ἔχων λειτουργὸς τῦ Χριστοῦ· καὶ ὡς προκαθημένοις τῆς οἰκουμένης. Ὁ γὰρ τῇ κεφαλῇ ὠφελῶν, καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα ὠφέλησει.

" Isa. πολύ.

THEO-

THEOPHYLACTI COMMENTARIVS IN EPISTOLAM AD ROMANOS.

ΚΕΦ. α.

ΠΑῦλος.] Οὔτε ὁ Μωσῆς, οὔτε πολλοὶ τῶν μετ' αὐτὸν, ἀλλ' οὗτος οἱ θυαγγελισταί, τὰ ὀνόματα αὐτῶν προτεθείκασι τοῖς συγγράμμασιν. Ὁ δὲ μακάριος οὗτος, πάντα χοῦ τῶν ἐπιστολῶν, τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα προτίθησι· διότι ἐκεῖνοι μὲν πρὸς τοὺς παρόντας ἔγραφον· οὗτος δὲ διὰ μακροῦ τὰ γράμματα διεπέμπετο, καὶ εἰκότως τὸν νόμον τῶν ἐπιστολικοῦ χαρακτῆρος ἐπλήρου. Ἐν μόνοι τοι τῇ πρὸς Ἑβραίους, οὐ ποιεῖ τοῦτο. ὅπου γὰρ ἀπεχθῶς εἶχον πρὸς αὐτὸν, ἵνα μὴ τοῦ ὀνόματος θύθεν ἀκούσαντες ἀποπηδήσωσι, κρύπτει τοῦτο ἐν προοιμίοις. Τίνος δὲ ἕνεκα ἀπὸ Σαύλου Παῦλος ἐκλήθη; ἵνα μηδὲ κατὰ τοῦτο ὑπαπωθῇ τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων, ὀνομαζομένου Κηφᾶ, (ὃ ἑρμηνεύεται Πέτρος) καὶ τοῦ υἱοῦ Ζεβεδαίου, ἐπονομαζομένων Βοανηργὲς, ὅ ἐστι, υἱοὶ βροντῆς.

Δοῦλος.] Πολλοὶ δουλείας τρόποι. ὁ μὲν ἀπὸ τῆς δημιουργίας, καθ' ὃν, πάντα τὰ πνεύματα δοῦλά σοί· ὁ δὲ ἀπὸ τῆς πίστεως, καθ' ὃν εἴρηται, ὅτι ὑπηκούσατε εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον διδαχῆς· ὁ δὲ ἀπὸ τῆς πολιτείας, καθ' ὃν καὶ Μωσῆς θεράπων Θεοῦ. κατὰ πάντας οὖν τοὺς τρόπους τοὺς τρεῖς, δοῦλος ὁ Παῦλος.

Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Τὰ τῆς οἰκονομίας ὀνόματα προβάλλεται, ἀπὸ τῶν κάτω θεν ὅτι τὰ ἄνω ὑπερέχον. Καὶ γὰρ μετὰ τὴν σάρκωσιν, Ἰησοῦς καὶ Χριστός. ἐχρίσθη γὰρ, ἐλαίῳ μὲν ὑδαμοῦς, τῷ δὲ ἁγίῳ πνεύματι· ὃ καὶ κρεῖττόν ἐστι πάντως τοῦ ἐλαίου. Ὅτι δὲ καὶ χωρὶς τοῦ ἐλαίου χρίσις ἐστὶν, ἐν μόνῳ τῷ πνεύματι, ἄκουσον· Μὴ ἅπτεσθε τῶν χριστῶν μου· περὶ τῶν τοῦ νόμου γὰρ ὁ λόγος,

CAP. I.

Paulus.] Neque Moſes, neque plerique alii qui illum ſunt ſubſecuti, imò neq; Euangeliſtæ nomina ſua ſcriptis ſuis præpoſuerunt. Divus autem iſte, ubique Epiſtolis ſuis nomen ſuum præponit: quòd illi quidem ad præſentes ſcribebant, hic verò è longinquo literas mittebat, & ut par erat, characteris epiſtolaris legem complebat. In epiſtola tamen ad Hebræos iſtud non facit. Nam quoniam infeſto erga ipſum erant animo, ne ſtatim, audito ejus nomine, protinus reſilirent, iſtud in proœmio occultat. Cujus autem rei gratiâ ex Saulo Paulus dictus eſt? Ut neque in hoc, Apoſtolorum anteſignano, qui Cephas appellatus eſt, quod valet, ſi interpreteris, Petrum, minor eſſet: aut filiis Zebedæi, qui Boanerges, id eſt, filii tonitrûs, cognominati fuere.

Servus.] Servitutis multi ſunt modi. Alius quidem ab opificio & creatione, ſecundùm quem dicitur: *Omnia tibi ſerviunt.* Pſa.118.91. Alius à fide, juxta quem dictum eſt: *Quoniam obediiſtis, in quam traditi eſtis formam doctrinæ.* Rom. 6.17. Alius à vitæ inſtituto: quomodo Moſes dictus eſt famulus Dei. Proinde modis his omnibus Paulus nominatur ſervus.

Jeſu Chriſti.] Oeconomiæ & diſpenſationis nomina præponit, ab inferioribus ad ſuperiora recurrens. Etenim poſt incarnationem, *Jeſus*, &, *Chriſtus* i. e. unctus, dictus eſt: unctus enim eſt, haudquaquã oleo, ſed Spiritu ſancto, qui oleo eſt omnino pretioſior. Porrò quòd unctio etiam ſine oleo ſit, per Spiritum ſolum, audi: *Ne tangatis unctos meos.* Pſa.104.15. Quod verbum, de iis, qui ante legem fuere, accipiendum eſt, quo

tempore unctionis per oleum, ne nomen quidem innotuit.

Vocatus.] Humilis & modesti animi hoc verbum est. Indicat enim, quòd non ipse quærendo invenerit, sed vocatus accesserit.

Apostolus.] Hoc posuit ad aliorum discrimen qui vocati sunt. Etenim fideles omnes, vocati : at illi ad credendum duntaxat : mihi verò, inquit, muneris apostolici functio, seu legatio commissa est, quæ & Christo, cùm à Patre mitteretur, concredita erat.

Segregatus in Evangelium Dei.] Hoc est, selectus ad Evangelii ministerium. Aliter autem & segregatus, pro eo, quòd est prædestinatus ad hoc, accipitur ; ut cùm ad
Ier.1.5. Hieremiam Deus ait : *Priusquam exires ex matrice, sanctificavi te.* Quinetiam ipse
Gal.1.15. Paulus alibi ait : *Quando visum est Deo, qui me segregavit ex utero matris.* Porrò non frustra dicit, *Vocatus sum*, & *Segregatus in Evangelium.* Quoniam verò ei ad arrogantes sermo erat, illum fide dignum efficit, ceu divinitus missum. Evangelium autem dicitur, non solùm propter bona jam peracta, verumetiam ob futura. Consolatur insuper auditorem ipso statim Evangelii nomine. Non enim tristia quædam, qualia Prophetarum vaticinia, sed innumerorum bonorũ thesauros Evangelium complectitur. Deinde, Evangelium hoc, Dei est, h.e. Patris, tum quòd ab ipso donatum sit, tum quòd ipsum manifestum reddat. Etsi enim in veteri testamento cognitus erat, solis tamen Judæis erat cognitus, neque illis ipsis, ut Pater. Postea verò per Evangelium revelatus est universo terrarum orbi, unà cum filio suo.

2 *Quod antea promiserat per Prophetas suos.*] Cùm tanquam novam, prædicationem illam Evangelii calumniarentur, demonstat hoc ipsum vel Græcis (sive gentibus) antiquius esse, & in Prophetis jam antea perscriptum. Præterea ipsum Evangelii vocabulum in Davide invenitur, dum
Psal.67.12. inquit : *Dominus dabit verbum evangelizantibus, virtute multa.* Et in Isaia,

ὅτε οὐδὲ ὄνομα τὸ τῆς ἐλαίᾳ χρίσεως ἴδῃ.

Κλητός.] Ταπεινοφροσύνης τὸ ῥῆμα· δείκνυσι γὰρ ὅτι οὐκ αὐτὸς ζητήσας εὗρεν, ἀλλὰ κληθεὶς παρεγένετο.

Ἀπόστολος] Τοῦτο τέθεικε πρὸς αὐτοδιαστολὴν τῶν ἑτέρων κλητῶν. καὶ πάντες μὲν γὰρ οἱ πιστοὶ, κλητοί· ἀλλ' οὐκεῖνοι μὲν, μέχρι τῆς πίστεως· ἐγὼ δέ, φησι, καὶ τιμῆς ἀποστολικῆς ἐνεχείσθην, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς ἐγκεχείρισο, ὅτε τῆς παρὰ τοῦ πατρὸς ἀπεστάλης.

Ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ] Τουτέστιν, ἀποκεκληρωμένος εἰς τὸ τῆς εὐαγγελίου διακονίαν. καὶ ἄλλως ὁ, ἀφωρισμένος, ἀντὶ τοῦ προωρισμένος εἰς τοῦτο· ὡς καὶ πρὸς Ἱερεμίαν φησὶν ὁ Θεός. Πρὸ τοῦ σε ἐξελθεῖν σε μήτρας, ἡγίακά σε. Καὶ ὁ Παῦλος δὲ αὐτὸς ἀλλαχοῦ φησιν· Ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς, ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου. Οὐ μάτην δὲ λέγει, ὅτι κλητός εἰμι, καὶ ὅτι ἀφωρισμένος εἰς τὸ εὐαγγέλιον· ἀλλ' ὅπως πρὸς δόξαν ἀκούσῃ τὸ λόγος αὐτοῦ, ἀξιόπιστον αὐτὸν ποιεῖ, ὡς θεόθεν ὄντα. Εὐαγγέλιον δὲ λέγεται, οὐ διὰ τὰ γενόμενα ἀγαθὰ μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ μέλλοντα. Ἐδεδώρηται δὲ καὶ τὸ ἀκεραίως οὕτως διὰ τὸ ὀνόματος. Οὐ γὰρ σκύθρωπά τινα, οἷα τὰ τῶν προφητῶν, ἀλλὰ μυρίων ἀγαθῶν ἐπαγγελίας προείρηκε. Τὸ δὲ εὐαγγέλιον τοῦτο, τοῦ Θεοῦ ὄντος, τουτέστι, τοῦ πατρὸς, καὶ ὡς δωρηθὲν παρ' αὐτοῦ, καὶ ὡς γνωρίζον αὐτόν. Εἰ γὰρ καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ ἔγνωστο, ἀλλ' Ἰουδαίοις μόνοις· καὶ οὐδὲ τούτοις, ὡς πατήρ· ὕστερον δὲ, διὰ τοῦ εὐαγγελίου ὅλῃ καλύπτῃ τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ, μυοῦντος τοῦ υἱοῦ. ἐπαγγελίας προείρηκε] *al.* ἐπαγγελίας ἐπεσημήνατο.

2 Ὃ προεπηγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ] Ἐπειδὴ ὡς καινὸν διέβαλλον τὸ κήρυγμα, δείκνυσιν αὐτὸ πρεσβύτερον ὂν καὶ Ἑλλήνων, καὶ ἐν προφήταις προδιαγεγραμμένον. καὶ αὐτοῖς ἤδη ῥήμασι τοῦ εὐαγγελίου τὸ ὄνομα εὑρίσκεται ἐν Δαβὶδ, ὡς τό, Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις, δυνάμει πολλῇ· καὶ ἐν Ἡσαΐᾳ,

Ησαΐα, Ως ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην.

Εν γραφαῖς ἁγίαις] Ου γὰρ ἔλεγον οἱ προφῆται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔγραφον, καὶ διὰ παραγμῶν ἐτύπουν· ὡς Αβραὰμ διὰ τοῦ Ισαὰκ, καὶ ὁ Μωϋσῆς διὰ τοῦ ὄφεως, καὶ τῆς τῶν χειρῶν ἐκτάσεως, καὶ τῆς τοῦ ἀμνοῦ σφαγῆς. Καὶ γὰρ ὅταν μέλλῃ μεγάλα τινὰ [a] κατασκευάζειν ὁ Θεὸς, πρὸ πολλῶν αὐτὰ προφωνεῖ χρόνων. Εἰ [b] οὖν καὶ λέγῃ, ὅτι πολλοὶ προφῆται ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον, αὐτοῦ τοῦ σάρκα, φησὶν, οὐκ εἶδον, καὶ αὐτὰ ὅτι τῶν ὄψεων τὰ σημεῖα.

[a] κατασκευάζειν. [b] οὖν γοῦν.

3 Περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα] Εντεῦθεν φανερῶς τὰς δύο γενέσεις δηλοῖ· ἐν μὲν τῷ εἰπεῖν, περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τουτέστι, τοῦ Θεοῦ, τὴν ἄνω γέννησιν· ἐν δὲ τῷ προσθεῖναι, ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, τὴν κάτω. προσθεὶς δὲ καὶ τὸ, κατὰ σάρκα, ἔδειξεν ὅτι κατὰ πνεῦμα γέννησίς ἐστι τοῦ αὐτοῦ. Ου τοίνυν περὶ ψιλοῦ ἀνθρώπου ἐστὶ τὸ εὐαγγέλιον· περὶ γὰρ οὗ μὲν υἱοῦ οὐ Θεοῦ ἐστιν· ἀλλ' οὐδὲ περὶ ψιλοῦ Θεοῦ· περὶ γὰρ οὗ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα, οὗ αὐτοῦ ὄντος ἀμφότερα, καὶ υἱοῦ Θεοῦ, καὶ υἱοῦ Δαβίδ. Καὶ λοιπὸν αἱμυνέσθω Νεστόριος. Τῆς δὲ κατὰ σάρκα γεννήσεως αὐτοῦ μεμνῆται καὶ οὗτος, ὡς καὶ οἱ τρεῖς εὐαγγελισταὶ, ὡς ἀπὸ ταύτης [a] ἐπὶ τὴν ἄνω γέννησιν. καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος πρῶτον ὤφθη ἄνθρωπος, εἶτα ἐγνώσθη Θεός.

[a] ἐπὶ.

4 Τοῦ ὁρισθέντος υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης, ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, Ιησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν.] Εἶπεν ἄνω, ὅτι περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἐστὶ τὸ εὐαγγέλιον· νυνὶ οὖν κατασκευάζει, πῶς ἐγνώσθη υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ φησι, τοῦ ὁρισθέντος, τουτέστιν, ἀποδειχθέντος, βεβαιωθέντος, κριθέντος. ὅρος γὰρ ἡ κρίσις, καὶ ἡ ψῆφος, καὶ ἡ ἀπόφασις. Πάντες γὰρ ὡρίσαντο καὶ ἐψηφίσαντο αὐτὸν εἶναι υἱὸν

tibus, virtute multâ. Et in Eſaia : *Speciosi pedes evangelizantium pacem.* Eſ. 52.7.

In Scripturis ſanctis] Non enim verba duntaxat Prophetæ fecerunt, ſed & literis mandârunt ſua, ac per res figurârunt. Quemadmodum Abraham per Iſaacum, & Moſes per ſerpentem, manuúmq; extenſionem, agníque mactationem. Etenim cùm ardua quæpiam moliturus eſt Deus, multo eadem antè tempore vaticinatur ac prædicit. Quando ergo ait, *quòd multi Prophetæ cupierunt videre quæ videtis, & non viderunt :* hoc dicit, nempe, quòd carnem illam ſuam non viderint, adeóque ſigna ipſa, quæ ipſorum oculis fuerant expoſita. Mat.13.16.

3 *De filio ſuo, qui natus eſt ex ſemine David ſecundùm carnem.*] Hîc perſpicuè duas generationes manifeſtat : per hoc enim quod ait, *de filio ejus*, hoc eſt, Dei, ſupernam generationem : per hoc autem quod apponit, *ex ſemine David*, inferiorem hanc. Adjiciens porrò, *ſecundùm carnem*, indicavit quòd & ſecundùm ſpiritum ejuſdem ſit generatio. Quocirca non de nudo & ſimplici homine Evangelium hoc eſt : nam de filio Dei eſt : neque de nudo & ſimplici Deo : nam de nato ex ſemine Davidis ſecundùm carnem ; ita ut idem ſit utrumque, nempe & filius Dei, & filius Davidis. In poſterum itaque Neſtorius erubeſcat. Generationis autem ejus, quæ eſt ſecundùm carnem, meminit etiam iſte, perinde ac tres Evangeliſtæ : ut ab hâc auditores ad ſupernam illam generationem quaſi manu ducat. Siquidem & ipſe Dominus primùm viſus eſt homo, deinde cognitus eſt Deus.

4 *Qui definitus eſt filius Dei in virtute ſecundùm ſpiritum ſanctificationis, ex reſurrectione mortuorum, Ieſu Chriſti Domini noſtri.*] Suprà dixit, Evangelium eſſe *de filio ſuo :* nunc igitur aſtruit, quânam ratione cognitus ſit filius Dei, inquiens ; *definitus*, hoc eſt, demonſtratus, confirmatus, judicatus. Definitio enim eſt ipſa judicatio, ſuffragium ſeu calculus, & ſententia. Nam cuncti definierunt judicârúntque ipſum eſſe

filium Dei. Undénam? *In virtute*, hoc eſt, ex potentiâ & efficaciâ ſignorum quæ faciebat. Præterea, *ſecundùm ſpiritum ſanctificationis*, hoc eſt, ex ſpiritu per quem ſanctificabat credentes. Dei enim eſt, donare talia. Quinetiam, *ex reſurrectione mortuorum*: nam primus ille, & ſolus, ſe ipſe excitavit. Itaque ex reſurrectione definitus eſt ac declaratus filius Dei. Magnum enim & hoc eſt, perinde atque ipſe ait: *Cùm* Ioh.8.28. *exaltaveritis me à terrâ, tum cognoſcetis quòd ego ſum.*

5 *Per quem accepimus gratiam & Apoſtolatum ad obediendum fidei.*] Vide modeſtiam & animi candorem: nihil, inquit, noſtrum, ſed omnia per filium accepimus. Atqui per ſpiritum accepêre Apoſtolatũ & Ioh. 16. 13. gratiam. *Ille enim*, inquit, *docebit vos.* Et Act. 13.2. Spiritus ait; *Segregate mihi Paulum & Bar-* 1 Cor.12.8. *nabam.* Ac, *per Spiritum datur ſermo ſapientiæ.* Ecquid hoc? Quæ Spiritûs ſunt, Filii pariter ſunt, & contrà. *Gratiam* autem, inquit, *accepimus & Apoſtolatum*, hoc eſt, non ipſi virtute noſtrâ, ut Apoſtoli efficeremur, impetravimus, cæterùm hoc à ſupernâ gratiâ. Imò & perſuadere, gratiæ eſt. Circuire enim & prædicare, Apoſtolorum munus eſt: perſuadere verò auditoribus, totum eſt Dei. *Ad obediendum fidei*: non ad inanem verborum pugnam, non ad quæſtiones, aut ad artificioſam orationis ſtructuram miſſi ſumus, inquit; verùm *ad obediendum fidei*; ut qui inſtituti fuerint, credentes, inquit, citra contradictionem obediant.

In omnibus gentibus, pro nomine ejus.] *In omnibus* porrò *gentibus* accepimus gratiam, non ego ſolus, verùm reliqui etiam Apoſtoli: non enim jam Paulus omnes gentes circumîerat. Niſi quiſpiam dicat, etiamſi non vivus, poſt mortem tamen ad omnes gentes tranſeat per Epiſtolas. Ut autem credant, audientes de nomine Chriſti, non de eſſentiâ ipſius. Nomen enim Chriſti erat, quod & ſigna faciebat. Atque iſtuc fide opus habet: neque

Θεοῦ. Πόθεν; ἐν δυνάμει, τουτέστιν, ἀπὸ τῆς δυνάμεως τῶν σημείων "ὧν ἐποίη. "χ. 2. Αλλὰ καὶ κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης, τουτέστιν, οὐκ ἀπὸ τοῦ πνεύματος, δι' οὗ ἡγίαζε τοὺς πιστεύοντας· Θεοῦ γὰρ τὸ τοιαῦτα χαρίζεσθαι. Αλλὰ καὶ ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν· πρῶτος γὰρ οὗτος, καὶ μόνος, ἑαυτὸν ἤγειρε. Καὶ οὐκ ἀπὸ ἀναστάσεως οὕτω ὡρίσθη καὶ ἀπεφάνθη υἱὸς Θεοῦ· μέγα γὰρ καὶ τοῦτο, ὡς καὶ αὐτὸς λέγει· Οταν ὑψώσητέ με ἀπὸ τῆς γῆς, τότε γνώσεσθε ὅτι ἐγώ εἰμι.

5 Δι' οὗ ἐλάβομεν χάριν καὶ ἀποστολὴν εἰς ὑπακοὴν πίστεως.] Οσα φιλονωμοσύνως· οὐδὲν, φησιν, ἡμέτερον, ἀλλὰ πάντα ἐλάβομεν "ἀφ' ἑνός. "χ. ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. μέν ἀφὰ τοῦ πνεύματος ἔλαβον τὴν ἀποστολὴν καὶ τὴν χάριν. Εκφνος γάρ, φησιν, ὁδηγήσει ὑμᾶς· καὶ τὸ πνεῦμα φησιν, Αφορίσατέ μοι τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν· καὶ, ἀφὰ τοῦ πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας. Καὶ τί τοῦτο; Τὰ τοῦ πνεύματος, ἅπερ υἱοῦ εἰσι, καὶ τὰ ἔμπαλιν. Χάριν δέ, φησιν, ἐλάβομεν καὶ ἀποστολὴν, τουτέστιν, οὐκ αὐτοὶ κατωρθώσαμεν τὸ γενέσθαι ἀπόστολοι, ἀλλ' οὐκ ἦν δύνασθαι χάριτος τοῦτο. Αλλὰ καὶ τὸ πείθειν, ἦν χάριτος· τὸ μὲν γὰρ ἀπιέναι καὶ κηρύττειν, τῶν ἀποστόλων. τὸ δὲ πείθειν τοὺς ἀκούοντας, ὅλον τοῦ Θεοῦ. Εἰς ὑπακοὴν πίστεως· οὐκ εἰς λογομαχίας καὶ ζητήσεις, ἢ κατασκευὰς, ἀπεστάλημεν, φησιν, ἀλλ' εἰς ὑπακοὴν πίστεως· ἵνα, φησὶν, οἱ διδασκόμενοι ὑπακούωσιν ἀναντιῤῥήτως πιστεύοντες.

Εν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ.] Εν πᾶσι δὲ τοῖς ἔθνεσιν ἐλάβομεν χάριν, οὐκ ἐγὼ μόνος, ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι. Ου γὰρ δὴ Παῦλος πάντα τὰ ἔθνη περιῆλθεν· εἰ μή τις εἴποι ὅτι εἰ καὶ μὴ ζῶν, ἀλλ' οὖν μετὰ τελευτὴν, εἰς πάντα τὰ ἔθνη περίεισι διὰ τῶν ἐπιστολῶν. ἵνα δὲ πιστεύσωσιν ἀκούοντες περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ, "οὐχὶ περὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ· "χ. ὑ. γὰρ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἦν, ὃ καὶ τὰ σημεῖα ἐποίη. Καὶ τοῦτο δὲ πίστεως δεῖται·

οὐδὲ

οὐδὲ γὰρ ὑφ' αὑτῶ λογισμῷ καταληπτόν. Ὅσα γὰρ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι δωρεὰν διὰ τοῦ εὐαγγελίου, οὐχ ἑνὶ ἔθνει, ὡς ἡ παλαιὰ, ἀλλὰ πᾶσι δοθῆναι δεῖ.

6 Ἐν οἷς ἐστε καὶ ὑμεῖς, κλητοὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Ἐνταῦθα καθαιρεῖ αὐτῶν τὸ ὀφρυῶδες. Οὐ γὰρ πλέον ἔχετε τῶν ἄλλων ἐθνῶν, οἱ δοκοῦντες ἄρχειν· ἀλλ' ὥσπερ τοῖς ἄλλοις, οὕτω καὶ ὑμῖν, κηρύττομεν· μὴ οὖν κομπάζετε. Ἀλλὰ καὶ ἄλλως· κλητοὶ γάρ ἐστε καὶ αὐτοὶ· χάριτι προληφθέντες, οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν προσιόντες.

7 Πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν Ῥώμῃ ἀγαπητοῖς Θεοῦ, κλητοῖς ἁγίοις.] Οὐ πᾶσιν ἁπλῶς τοῖς ἐν Ῥώμῃ, ἀλλὰ τοῖς ἀγαπητοῖς Θεοῦ· πόθεν δῆλον ὅτι ἀγαπητοί; ἐκ τοῦ ἁγιασμοῦ· ἁγίοις γὰρ τοὺς πιστοὺς καλεῖ πάντας. Πάλιν δὲ, κλητοῖς, προσέθηκε, τῆς εὐεργεσίας αὐτοὺς ὑπομιμνήσκων, καὶ δεικνύων, ὅτι καὶ ὄντες ὑπάτων καὶ ὑπαρχόντων ἦτε, ἀλλ' ὁ Θεὸς ὑμᾶς ἐν τῇ αὐτῇ κλήσει ἐκάλεσεν, ἣ καὶ τοὺς ἰδιώτας, ὁμοίως ὑμᾶς ἀγαπήσας, καὶ ἁγιάσας. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἠγαπήθητε, καὶ ἐκλήθητε, καὶ ἡγιάσθητε ὁμοίως, καὶ τῶν εὐτελεστέρων μὴ ἐπαίρεσθε.

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη.] Καὶ ὁ Κύριος τοῦτο πρῶτον ῥῆμα εἰς τὰς οἰκίας εἰσιοῦσι τοῖς ἀποστόλοις λέγειν ἐπέταξε, φησὶ, τῆς εἰρήνης. Οὐδὲ γὰρ μικρὸν πόλεμον κατέλυσεν, ὃν ἡμῖν ἡ ἁμαρτία πρὸς τὸν Θεὸν ἀπέτεκεν· ἡ δὲ εἰρήνη αὕτη, οὐκ ἐξ ἡμετέρων πόνων, ἀλλὰ ἐκ τῆς θείας χάριτος· πρότερον οὖν ἡ χάρις, εἶτα ἡ εἰρήνη. Ταῦτα οὖν τὰ δύο ἀγαθὰ ἐπεύχεται μένειν διηνεκῆ καὶ ἀκίνητα, ὥστε μὴ πάλιν ἁμαρτόντων ἡμῶν, ἕτερον διαρρήγνυσθαι πόλεμον.

Ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Βαβαὶ, πόσον ἡ χάρις ἴσχυσεν, ἡ ἐκ τῆς θείας ἀγάπης; Οἱ γὰρ ἐχθροὶ καὶ ἄτιμοι, πατέρα ἐσχήκαμεν τὸν Θεόν. Ἀπὸ γοῦν τοῦ Θεοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἴη ὑμῖν βεβαία ἡ χάρις, καὶ ἡ εἰρήνη· τῶν καὶ δόντων ταῦτα, καὶ δυναμένων φυλάξαι.

8 Πρῶτον μὲν εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου

enim ratione comprehendi poteſt. Animadverte hîc Evangelii donum, non uni videlicet genti, veteris Teſtamenti in morem, ſed omnibus communicatum.

6 *In quibus eſtis & vos vocati Ieſu Chriſti.*] Hîc tollit illorum faſtum & ſupercilium. Non enim plus quàm cæteræ gentes obtinuiſtis, qui videmini imperare, quin vobis perinde ac cæteris prædicamus. Nolite igitur gloriari. Poteſt etiam aliter intelligi. Vocati enim eſtis & ipſi, gratiâ anticipati, non propriâ virtute accedentes.

7 *Omnibus qui Romæ eſtis, dilectis Dei, vocatis ſanctis.*] Non omnibus ſimpliciter Romæ agentibus, cæterùm *dilectis Dei.* Unde verò liquet quòd *dilecti?* ex ſanctificatione. Sanctos autem fideles vocat omnes. Rurſus autem *vocatos* appoſuit, beneficium illis ad memoriam revocans, ac ſimul indicans, quòd etiamſi ex Conſulibus & Primatibus eratis, Deus tamen eâdem vos vocatione vocavit, quâ privatos; peræquè vos diligens & ſanctificans. Quoniam igitur ſimiliter & dilecti eſtis, & vocati, & ſanctificati, in tenuiores ne efferamini.

Gratia vobis & pax.] Quin & Dominus verbum hoc primum Apoſtolis ædes intrantibus dicendum præcepit, verbum, inquam, pacis. Neque enim exiguum bellum diremit, quod nobis peccatum adversùs Deum pepererat: pax autem illa non ex noſtris laboribus, ſed ex divinâ gratiâ profluxit: priùs itaque gratia eſt, deinde pax. Hæc itaque duo bona perpetua manere optat & immota, ne denuò nobis in peccatum relabentibus aliud bellum exuſcitetur.

4 *Deo patre noſtro, & Domino Jeſu Chriſto.*] Papæ! quantùm valuit gratia ex divinâ orta dilectione! Nam qui hoſtes & inglorii eramus, patrem nacti ſumus ipſum Deum. *A Deo patre* igitur *& Domino noſtro Jeſu Chriſto*, ſit vobis ſtabilis gratia & pax: ab his, inquam, qui hæc ut dederunt, ita & conſervare poſſunt.

8 *Primùm quidem gratias ago Deo meo*

per

per Jesum Christum, pro omnibus vobis, quoniam fides vestra annunciatur in universo mundo.] Proœmium animâ Paulinâ dignum, quo docemur & ipsi gratias agere; nec pro nostris tantùm, sed etiam proximorum bonis: hoc namq; charitas est. Gratias autem agit, non pro terrestribus quibusdam & pereuntibus bonis, verùm propterea quòd Romani crediderunt. Porrò, quòd ait, *Deo meo*, affectũ, quem habebat, declaravit, Deum communem sibi privatim vendicando: quod & factitârunt Prophetæ. Quinetiã Deus hoc
Exod. 3.15. ipse facit, Deum Abrahami & Isaaci & Jacobi sese nominans, ut suã erga ipsos charitatem demonstraret. Gratias agere autem inquit, *per Jesum Christum.* Iste enim nobis gratiarum actionis ad Deum patrem mediator est, non solùm nos docens gratias agere, sed & nostram gratiarum actionem patri offerens. Cujus porrò rei causâ gratias agit? Quòd *fides* Romanorum *annunciatur in universo mundo.* Duarum illis rerum testimoniũ dicit, & quòd crediderunt, & quòd tantâ libertate & fiduciâ crediderũt, ut fides illorũ in universo mundo prædicetur, adeóq; per ipsos alii omnes utilitatẽ percipiant, ad regiæ scilicet urbis æmulationẽ & imitationem accensi. Imò cùm Petrus Romæ Evangelium prædicâsset, quæ illius erant, sua reputans, pro fide Petri discipulorum gratias agit; adeò ab invidiâ quidem alienus erat.

διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, ὅτι ἡ πίστις ὑμῶν καταγγέλλεται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ.] Πρέπον τῇ Παύλου ψυχῇ τὸ προοίμιον, δι' ὃ διδασκόμεθα καὶ αὐτοὶ εὐχαριστεῖν· καὶ οὐχ ὑπὲρ οἰκείων ἀγαθῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν πλησίον· τοῦτο γὰρ ἀγάπη. Εὐχαριστεῖ δέ, οὐχ ὅτι γήινοις τισὶ καὶ ἀπολλυμένοις, ἀλλ' ὅτι ἐπίστευσαν Ρωμαῖοι. Εἰπὼν δέ, τῷ Θεῷ μου, ἔδειξε τὴν διάθεσιν ἣν ἔχει, τὸν κοινὸν Θεὸν ἰδιοποιούμενος, ὡς καὶ οἱ προφῆται. Καὶ ὁ Θεὸς δὲ αὐτὸς τοῦτο ποιεῖ, Θεὸν Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ, αὐτὸν ὀνομάζων, ἵνα τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην ἐνδείξηται. Εὐχαριστεῖν δέ φησι, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· οὗτος γὰρ καὶ τὴν πρὸς τὸν πατέρα "εὐχαριστίας ἡμῶν ὁ μεσίτης, οὐ μόνον διδάσκων εὐχαριστεῖν, ἀλλὰ καὶ προσάγων τὴν ἡμετέραν εὐχαριστίαν τῷ πατρί. τίνος δὲ χάριν εὐχαριστεῖ; ὅτι ἡ πίστις τῶν Ρωμαίων καταγγέλλεται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. Δύο αὐτοῖς μαρτυρεῖ, ὅτι τε ἐπίστευσαν, καὶ ὅτι μετὰ τοσαύτης παῤῥησίας, ὥστε τὴν πίστιν αὐτῶν καταγγέλλεσθαι ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, καὶ δι' αὐτῶν ὠφελεῖσθαι πολλούς, εἰς ζῆλον καὶ μίμησιν τῆς βασιλίδος πόλεως ἐκκαιομένους. Καίτοι ὑπὸ τοῦ Πέτρου κηρύξαντος ἐν Ρώμῃ, ὅμως τὰ ἐκείνου, οἰκεῖα ἡγούμενος, εὐχαριστεῖ· ἀλλὰ τῆς πίστεως τῶν ὑπὸ Πέτρου μαθητῶν, οὕτω βασκανίας ἀπήλλακτο.

9 *Testis enim mihi est Deus, cui servio in spiritu meo in Evangelio filii ejus, quòd sine intermissione mentionem vestri faciam semper in orationibus meis.*] Quia nunquam eos viderat, dicturus autem erat, *semper mentionem vestrî facio*, testem invocat eum qui cordis abdita novit. Intuere verò hîc apostolica viscera, affectúmque singularem, siquidem passim meminit hominum quos etiam non conspexerat. Ubi hoc? in precationibus, idque incessanter. Colo autem Deum, hoc est, servio Deo; *in spiritu meo*, id est, non carnali cultu; sed spirituali. Gentilis enim cultus, & carnalis & erroneus est: Judaïcus autem, erroris quidem expers, attamen &

9 Μάρτυς γάρ μού ἐστιν ὁ Θεὸς, ᾧ λατρεύω ἐν τῷ πνεύματί μου, ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὡς ἀδιαλείπτως μνείαν ὑμῶν ποιοῦμαι πάντοτε, ὁπὶ τῶν προσευχῶν μου.] Εἰκὸς δὲ ἐνταῦθα ἐπὶ αὐτοῖς ἐωρακώς, ἔμελλε δὲ εἰπεῖν, ὅτι ἀεὶ μέμνημαι ὑμῶν, μάρτυρα καλεῖ τὸν τὰς καρδίας εἰδότα. Ὅρα δὲ παλαίσματα, εἶπε πάντοτε ἐμέμνητο μὲν οὐδέποτε μηδὲ ὁρακότων αὐτῶν. Καὶ πῶς; ἐν ταῖς προσευχαῖς, καὶ τότε ἀδιαλείπτως. Λατρεύω δὲ τῷ Θεῷ, τοῦτ' ἔστι, δουλεύω· ἐν τῷ πνεύματί μου, τουτέστιν, οὐ σαρκικῇ λατρείᾳ, ἀλλὰ πνευματικῇ. ἡ μὲν γὰρ Ἑλληνικὴ λατρεία, καὶ σαρκικὴ καὶ πεπλανημένη· ἡ δὲ Ἰουδαϊκὴ, ἀπλανὴς μέν, ἀλλὰ σωματικὴ

"χ. εὐαρεστίας.

ματικὴ καὶ αὕτη· ἡ ὄντως καὶ Χριστιανῶν λατρεία, καὶ ἀληθινὴ, καὶ πνευματικὴ· ὅθεν καὶ ὁ Κύριος τῇ Σαμαρείτιδί φησιν, ὅτι οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνήσουσιν. Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ τῆς λατρείας οἱ τρόποι· ὁ μὲν γὰρ λατρεύει καὶ δουλεύει Θεῷ ἐν τοῖς τὰ καθ' ἑαυτὸν μόνα οἰκονομῶν· ὁ δὲ ἐν τοῖς καὶ ξένων ἐπιμελεῖσθαι, καὶ χηρῶν προΐστασθαι, ὡς ὁ περὶ Στέφανον· ὁ δὲ ἐν τῇ τοῦ λόγου διακονίᾳ· διὰ τοῦτό φησιν ὁ Παῦλος, ὅτι ᾧ ἐγὼ λατρεύω ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ υἱοῦ. Καίτοι τοῦ πατρὸς ἔφησεν εἶναι τὸ εὐαγγέλιον λέγω· ἀλλ' οὐδὲν καινόν· τὰ γὰρ τοῦ πατρὸς, τοῦ υἱοῦ, καὶ τὰ τοῦ υἱοῦ, τοῦ πατρός. Λέγει δὲ τοῦτο, δεικνύων ἀναγκαίαν αὐτοῖς τινὰ ταύτην ἐπ' αὐτοὺς φροντίδα. Ὁ γὰρ τοῦ δουλεύειν τῷ εὐαγγελίου ἐγκεχειρισμένος, ἀνάγκην ἔχει πάντων φροντίζειν τῶν τὸν λόγον προσδεχομένων.

"χ. δουλείας

10 Δεόμενος εἴ πως ἤδη ποτὲ εὐοδωθήσομαι ἐν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ, ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς.] Νῦν προσθήσει τίνος αὐτοῖς μέμνηται· ἐπὶ τοῦ ἐλθεῖν, φησὶ, πρὸς ὑμᾶς. Ὅρα δὲ πῶς ἐφίλει μὲν αὐτοὺς, καὶ ἔσπευδεν ἰδεῖν· οὐ μὴν παρὰ τὸ τοῦ Θεοῦ δοκοῦν. Ἀλλ' ἡμεῖς, ἂν μηδένα φιλῶμεν, ἢ ἐπιδεῖν φιλήσωμέν ποτε, παρὰ τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ τοῦτο ποιοῦμεν. Ὁ δὲ Παῦλος, τὸ μὲν ὀφεῖλον διϊσχυρῶς ὡς αὐτοὺς ἰδεῖν, ἀπὸ ἀγάπης σφοδρᾶς ἐπεῖπε· τὸ δὲ ἐπιτεῖνον τοῦ τοῦ Θεοῦ νεύματι, ἀπὸ εὐλαβείας πολλῆς ἐδείκνυ. Καὶ ἡμεῖς ἐν τοῖς αἰτεῖν ἀποτυγχάνοντες, μὴ ἀχθώμεθα· οὐ γὰρ ἐσμεν Παύλου βελτίους, ὃς καὶ ὑπὲρ τοῦ σκόλοπος τρὶς τὸν Κύριον παρεκάλεσε καὶ οὐκ ἔτυχε· τοῦτο γὰρ ὃ συμφέρον.

11 Ἐπιποθῶ γὰρ ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τι μεταδῶ χάρισμα ὑμῖν πνευματικὸν.] Ἄλλοι μὲν ὑπὲρ ἄλλων "ὁδοιπορίας μακρὰς στέλλονται, ἐγὼ δέ, φησιν, ἵνα τι μεταδῶ ὑμῖν. Μετριοφρονῶν δὲ τοῦτο λέγει· οὐ γὰρ εἶπεν, ἵνα διδάξω, ἀλλ' ἵνα ὅπερ ἔλαβον, μεταδῶ. καὶ τοῦτο μικρὸν καὶ

"χ. ἀποδημίας.

ipse corporalis est. Christianus autem cultus, & verus est, & spiritualis: quod & Dominus Samaritanæ dicit: *Veri adoratores in spiritu & veritate adorabunt.* Quoniam verò, multi sint cultûs modi; (Alius enim Deum colit; illíque inservit in suarum tantummodo rerum dispensatione: alius hospitibus & peregrinis adhibendo curam, ac viduarum præfecturam neque non solicitudinem gerendo, itidem ut Stephanus: alius in verbi ministerio) propter hoc ipsum Paulus inquit, *Cui ego servio in Evangelio filii.* Atqui suprà dixit, Evangelium esse patris: sed nihil mirum. Quæ enim Patris sunt, Filii etiam sunt; & quæ Filii, Patris. Hæc autem commemorans, necessariam suam super illis curam demonstrat. Cui enim Evangelii annunciandi servitus est commissa, illi necesse est, ut omnium qui verbum exceperunt, curam gerat. Ioh 4.23.

10 *Obsecrans si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei, ut veniam ad vos.*] Nunc adjicit, qua de causa illorum meminerit, nempe, *ut venirem*, inquit, *ad vos.* Vide autem quàm impensè quidem eos amabat ac videre festinabat; non tamen præter voluntatem Dei. Nos verò, aut neminem amore complectimur, aut si quem unquam complexi fuerimus, hoc præter voluntatem Dei agimus. Cæterùm quòd Paulus jugiter orabat ut videret eos, ex vehementi hoc charitate faciebat: quòd verò Dei nutui obtemperat, religionis erat indicium. Nos itaque, si quando precum nostrarum non efficiamur compotes, ne ægrè feramus. Neque enim Paulo sumus meliores, qui pro stimulo ter Deum precatus est, nec tamen quod voluit est assecutus: hoc enim illi profuit.

11 *Desidero enim videre vos, ut aliquod vobis donum impertiar spirituale.*] Alii pro aliis quidem rebus longam profectionem suscipiunt: ego verò inquit, *ut vobis aliquid impertiar.* Hoc autem dicit, modestiam spirans. Non enim ait, ut instituam vos, sed, ut quod accepi, communicem. Et hoc quoque

quoque exiguum & modestũ. Porrò, donũ sive gratia, omne id est, quod ad audientiũ commoditatem doctores indicant: nam etiamsi rectum officium, & ex virtute factũ esse videatur: attamen rectè ac præclarè à nobis facta, propterea quòd superno opus habeant auxilio, dona sunt & charismata.

12 *Ad confirmandos vos, hoc autem est, ut communem capiam consolationem in vobis per mutuam fidem vestram simul & meam.*] Clanculum indicavit multâ ipsis opus esse correctione. Postquam autem & hoc valde molestum erat, (dicere namque potuissent, Quid ais? concutimur? circumferimur? tuáque ut confirmemur operâ indigemus?) infert, *hoc autem est, ut consolationem simul capiam.* Quod verò ait, hujusmodi est: Multas sustinuistis afflictiones: *desideravi* igitur *vos videre*, ut quadantenus vos consolarer, imò potiùs, ut & ipse consolationem acciperem: commune enim hoc lucrum est. Quasi enim in captivitate degentes, qui tum fideles erant, opus habebant mutuo conventu, quò impensè alter alterum consolarentur. Quid inde? Num & Paulus illorum auxilio indigebat? Absit à te istud, ô Ecclesiæ columna! Verùm ne impetuosum sermonem faciat, néve illos feriat seu percellat, uti diximus, hac propter & sese eorum consolationis indigere ait. Sin autem quispiam consolationem hîc dixerit esse lætitiam, quam ob fidei Romanorum incrementum habuerit, atque eâ indigere Paulum, rectè meâ quidem sententiâ dixerit: quod & perspicuum est ex eo quod ait, *Per mutuam fidem vestram simul & meam*, ut sit hæc sententia: Ego quidem conspectâ fide vestrâ solamen capiam, atque lætabor ex animo: vos verò per meã fidem confirmabimini, consolatione acceptâ de iis rebus, quibus fortasse præ pusillanimitate concutimini. Verùm hæc non apertè dicit, cæterùm orationem artificiosè contexit, uti dictum est.

13 *Nolo autem vos ignorare fratres, quòd sæpe proposui venire ad vos, & prohibitus*

συμμέξαι. Χάρισμα δέ ἐστι πνῦ, ὅταν οἱ διδάσκαλοι εἰς ὠφέλειαν τῶν ἀκουόντων ἐνδείκνυνται. Εἰ γὰρ καὶ κατόρθωμα δοκεῖ, ἀλλ' οὖν καὶ τὰ κατορθώματα ἡμῶν χαρίσματά ἐστι, διὰ τὸ τῆς ἄνωθεν δεῖσθαι ῥοπῆς. "χ. δὲ. "χ. ἀφελ.

12 Εἰς τὸ συμπαρακληθῆναι ὑμᾶς· τοῦτο δέ ἐστι, συμπαρακληθῆναι ἐν ὑμῖν, διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως, ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ.] Λαθραιότατα ἔδειξε πολλῆς δεομένους διορθώσεως. Ἐπεὶ οὖν καὶ τοῦτο σφόδρα φορτικὸν ἦν (εἶπον γὰρ ἄν, τί λέγεις; σαλευόμεθα; περιφερόμεθα; καὶ σοῦ δεόμεθα εἰς τὸ συμπαρακληθῆναι;) ἐπάγει, τοῦτο δέ ἐστι, συμπαρακληθῆναι. Ὃ γὰρ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· πολλὰς ὑπεμείνατε θλίψεις· ἐπεθύμησα τοίνυν ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τι παρακαλέσω· μᾶλλον δέ, ἵνα καὶ αὐτὸς παράκλησιν δέξωμαι· κοινὸν γὰρ ἐστὶ τὸ κέρδος. Ὥσπερ γὰρ ἐν αἰχμαλωσίᾳ ὄντες, οἱ τότε πιστοὶ, ἐδέοντο τῆς πρὸς ἀλλήλους συναγωγῆς, καὶ μεγάλως παρεμυθοῦντο· τί οὖν; καὶ Παῦλος ἐδεῖτο τῆς παρ' ἐκείνων συμμαχίας; ἄπαγε, ὁ τῆς ἐκκλησίας στῦλος. Ἀλλ' ἵνα μὴ καταφορικὸν ποιήσῃ τὸν λόγον, καὶ πλήξῃ, ὡς εἴπομεν, ἀκοὰς, τοῦτο ἔνεκεν καὶ αὐτὸς δέδωκε τῆς παρ' ἐκείνων παρακλήσεως ἔφη. Εἰ δέ τις ἐνταῦθα παράκλησιν εἰ λέγει, τὴν διὰ φρονήσεως, τὴν διὰ τῆς τῶν πίστεως τῶν Ῥωμαίων ἐπιδοθῆναι, καὶ ταύτης δεῖσθαι τὸν Παῦλον, καλῶς ἂν εἴποι. Ὃ δῆλον, καὶ ἐκ τοῦ λέγειν, διὰ τὴν ἐν ἀλλήλοις πίστεως ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ· ὡς εἰ τὸν λόγον τοιοῦτον· Καὶ ἐγὼ μέν, ἰδὼν τὴν πίστιν ὑμῶν, παρακληθήσομαι καὶ διαθρασυνθήσομαι· καὶ ὑμεῖς δέ, διὰ τῆς ἐν ἐμοὶ πίστεως ἐπιρρωσθήσεσθε, παραμυθηθέντες ἐφ' οἷς ἴσως διὰ μικροψυχίαν σαλεύεσθε. Ἀλλ' ἁπλῶς ταῦτα λέγει φανερῶς, ἀλλὰ μεταβολὴν τοῦ λόγου, ὡς εἴρηται. "ἰσ. αὐτὸν.

13 Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοὶ, ὅτι πολλάκις προεθέμην προσελθεῖν πρὸς ὑμᾶς

γίνεῖν, & ἐκωλύθην ἄχρι τ δδε.] Επειδὴ ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι εὔχομαι γίνεσθαι πρὸς ὑμᾶς, εἰκὸς δέ τινας ὑπονοῆσαι, ὅτι εἰ εὔχῃ καὶ ὀπτάνεσθαι ἐσπουδακέναι, καὶ προσκαλέσαι, καὶ προσκληθῆναι, τί δὲ κωλύον γίνεσθαι; ἐπήγαγε, ὅτι ἐκωλύθην ἐλθεῖν ὑπὸ Θεοῦ. Ορα δὲ πῶς ὁ πρεσβεύειν δοκῶν τί ἐκωλύθη, ἀλλ' ὑποτάσσεται τοῖς διατάγμασι, παιδεύων & ἡμᾶς, ἵνα μὴ περιεργαζώμεθα ἃ ὁ Θεὸς ποιεῖ. Δείκνυσιν οὖν τοῖς Ρωμαίοις, ὅτι ὐ δι' ῥαθυμίαν, ἢ καταφρόνησιν, οὐκ ἦρχετο. τοσοῦτον γὰρ πρόκειμαι ὑμῶν, ὅτι οὐδὲ κωλυόμενος ἀφίσταμαι, ἀλλὰ πάλιν & πάλιν ἐπιχειρῶν ἐλθεῖν, διὰ τ σφοδρὰν πρὸς ὑμᾶς ἀγάπην.

Ινα τινὰ καρπὸν σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν, καθὼς & ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν.] Επειδὴ πρόκειται ἡ πόλις, & πάντες πρὸς αὐτὴν συνέρρεον, διὰ τὰ ἐν αὐτῇ θαύματα, καὶ τὴν δόξαν αὐτῆς, ἵνα μή τις νομίσῃ τ Παῦλον διὰ τ αὐτὴν αἰτίαν ὀπτάνεσθαι τ θέας αὐτῆς, φησι, διὰ τοῦτο ἐπεθύμουν ἐλθεῖν, ἵνα τινὰ καρπὸν σχῶ. ἅμα δὲ, & τὴν ἄλλην ὑπόνοιαν λύει· ἴσως γὰρ εἶπεν ἄν τις, ὅτι διὰ τοῦτο ἐκωλύθης, διότι ὐ κατὰ Θεὸν ἐλθεῖν ἐζήλου. Φησὶν οὖν, ὅτι καρπὸν σχεῖν ἐζηλόμην. Ουκ εἶπε δὲ, ἵνα κατηχήσω, ἵνα διδάξω· ἀλλὰ μετριοφρονῶν, ἵνα τινὰ καρπὸν σχῶ, ὥσπερ καὶ ἀνωτέρω, ἵνα τὴν μεταδῶ χάρισμα. Συσταίνων δὲ καὶ αὐτοὺς, φησι, καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι. Μὴ γὰρ ὅτι βασιλεύετε, νομίσητε χρείττους εἶναι τῶν λοιπῶν ἐθνῶν· ἐν ἴσῃ γὰρ τάξει ἵστασθε.

14 Ελλησί τε & βαρβάροις, σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις ὀφειλέτης εἰμί. 15 Ουτω τὸ κατ' ἐμὲ πρόθυμον & ὑμῖν τοῖς ἐν Ρωμῃ εὐαγγελίσασθαι.] Καὶ τοῦτο μετριοφροσύνης· οὐδὲν γὰρ, φησιν, ἐγὼ χαρίζομαι, ἀλλ' ὑπόταγμα πληρῶ δεσποτικὸν, & τῷ Θεῷ εὐχαριστεῖν δεῖ ὑμᾶς· ὀφθαλμὸς γὰρ ὁ εὐεργετῶν, ἐγὼ δὲ ὀφειλέτης εἰμὶ, καὶ ἀπαιτη-

sum hucusque.] Postquam suprà dixerat, *Opto venire ad vos*, ac verisimile erat quosdam cogitare secum, Si optas & concupiscis consolari, & consolationem rursus accipere, quid est quod prohibeat, quò minùs venias? subintulit, Quoniam *prohibitus sum* à Deo. Animadverte verò, quomodo non curiosè inquirat cur sit prohibitus. Nam Dominicis mandatis planè obsequitur, eruditus & nos, ne curiosè indagemus ea quæ Deus facit. Denunciat itaq; Romanis, quòd non per socordiam aut contemptum non venerit. Adeò enim ardenter vos diligo, ut neque prohibitus destiterim, sed iterum atque iterum conatus sim venire, ob vehementem erga vos dilectionem.

Ut fructum aliquem habeam in vobis, quemadmodum & in reliquis gentibus.] Quia celeberrima erat urbs, & omnes ad eam confluebant propter miranda quæ in ipsa spectabantur, & magnificentiam ejus, ne quis existimet, quòd Paulus ob eandem causam eos videre desideret; propter hoc, inquit, desiderabam venire, *ut fructum aliquem habeam.* Simul autem & aliam suspicionem diluit. Forsan enim dixisset quispiam, eam ob causam prohibebaris, quòd non secundùm Dei voluntatem venire volueris: dicit igitur, fructum habere volebam. Non autem ait, ut instituam, ut doceam, verùm moderatè loquens, *ut aliquem fructum habeam:* perinde ac suprà, *ut aliquod donum impertiam.* Illorum autem fastũ compescens, inquit, *quemadmodum & in reliquis gentibus.* Non enim quia imperium orbis penes vos est, arbitremini vos reliquis gentibus præstantiores esse: æquali enim ordine collocamini.

14 *Græcis & barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum.* 15 *Ita quantum in me est, paratus sum & vobis, qui Romæ estis, evangelizare.*] Hoc etiam ex modestia manat. Nihil enim, inquit, ego dono, verùm Domini mei mandatum adimpleo, Deóque vos gratias agere convenit: siquidem ille benefactor est, ego verò debitor sum, & irrecusabile debitum habeo

prædicandi

prædicandi ipsum scilicet munus : quod
1 Cor. 9.16. & Corinthiis dicebat : *Væ mihi, si non evangelizavero.* Proinde sanè paratus sum & vobis Evangelium annunciare, etiamsi pericula oculis obversentur. Tanto in Christum flagrabat studio.

16 *Non enim pudet me Evangelii Christi. Virtus enim Dei est ad salutem omni credenti.*] Cùm Romani ad mundi hujus gloriam mirificè obstupefacti essent, ipse verò prædicaturus erat, qui nihil non ignominiæ pertulerat, Jesum; ac verisimile erat ipsis pudori hoc fore, si talis existimaretur servator : propterea, *Non me pudet*, inquit. Illos juxtà docens, ne pudefiant : quandoquidem & ipse nedum non pudefiebat, quin potiùs pulchrum sibi putabat, & gloriabatur eo nomine. Quià verò & ipsi sapientiæ nomine turgidi erant, Ego, inquit, crucem venio prædicaturus, nec propterea pudore suffundor : nam, *virtus Dei est in salutem.* Est etiam virtus (sive potentia) ad punitionem, quemadmodum Ægyptiis suam Deus potentiam demonstrabat, ipsos pœnâ afficiens.
Mat. 10. 28. Est præterea & ad interitum, ut cùm ait : *Timete eum, qui potest perdere in gehenna.* Quæ igitur ego Paulus prædico, non pœnam neque interitum continent, sed salutem. Cui autem? omni credenti. Non enim simpliciter cunctis Evangelium cedit ad salutem, sed accipientibus illud.

Judæo primùm, & Græco.] *Primùm* hîc est ordinis honos, non gratiæ exuberantia. Non enim plus habet Judæus (aut præferendus est) eò quòd majorem justitiâ acceperit : verùm quòd primus eam acceperit, honoratus est : solius idcirco verbi est honor.

17 *Justitia enim Dei in ipso revelatur*
Habac. 2.4. *ex fide in fidem, sicut scriptum est; Justus autem ex fide vivet.*] Cùm dixerit quòd ad salutem esset Evangelium, exponit, quî hoc sit : nempe servet nos quòd *justitia Dei*, non sanè nostra. Qualem enim justitiam nos haberemus execrati operibus & corrupti? At verò Deus justificavit nos, non ex operibus, sed ex fide, quæ ad fidem uberiorem &

τον χρέος ἔχω, ὁ κηρύττειν· ὃ καὶ τοῖς Κορινθίοις ἔφη, Οὐαὶ μοι ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι. Προθυμος οὖν εἰμι καὶ ὑμῖν κηρύξαι, κἂν κίνδυνοι προφορῶνται· ὅτως ἔζεε τῇ ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ σπουδῇ.

16 Ου γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ· δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστιν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι.] Επειδὴ οἱ Ρωμαῖοι σφόδρα ἦσαν ἐκπεπληγμένοι περὶ τὴν τοῦ κόσμου δόξαν, αὐτὸς ὁ ἔμελλε κηρύττειν τὰ πάντα καὶ τὴν ἀτιμίαν ὑπο- "ἢ ἀδοξίαν
μένειν Ιησοῦ, καὶ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ἐπαισχύνεσθαι τοιούτου δοκοῦντι σωτῆρι· διὸ τοῦτό φησιν, οὐκ ἐπαισχύνομαι· ἐκείνους γὰρ ἐδίδασκεν μὴ ἐπαισχύνεσθαι, ἐπεί τοί γε αὐτὸς οὐ μόνον οὐκ ἐπῃσχύνετο, ἀλλὰ καὶ ἐκαυχᾶτο. Αμα δὲ καὶ ὅτι αὐτοὶ ὅτι σοφίᾳ ἐκόμπαζον, ἐγὼ, φησι, ἔρχομαι κηρύττων, καὶ οὐ διὰ τοῦτο αἰσχύνομαι· δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστιν εἰς σωτηρίαν. ἔστι καὶ δύναμις εἰς κόλασιν, ὡς τοῖς Αἰγυπτίοις ἐνεδείκνυτο ὁ Θεὸς τὴν αὐτοῦ δύναμιν, κολάζων αὐτούς· ἔστι καὶ εἰς ἀπώλειαν, ὡς Φοβήθητε τὸν δυνάμενον ἀπολέσαι καὶ γέενναν. Α τοίνυν ἐγὼ ὁ Παῦλος κηρύττω, οὐ κόλασιν καὶ ἀπώλειαν προφέρει, ἀλλὰ σωτηρίαν· τίνι δέ; παντὶ τῷ πιστεύοντι. Ου γὰρ ἁπλῶς πᾶσίν ἐστιν εἰς σωτηρίαν τὸ εὐαγγέλιον, ἀλλὰ τοῖς προσδεχομένοις.

Ιουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ελλήνι.] Τὸ πρῶτον σύνταξα, τάξεώς ἐστι τιμή, οὐ χάριτος πλεονασμός. οὐ γὰρ πλέον ἔχει ὁ Ιουδαῖος, ἐν τῷ μείζονα λαβεῖν δικαιοσύνην, ἀλλ' ἐν τῷ πρῶτον αὐτὴν λαβεῖν, τετίμηται· ῥήματος οὖν ἐστι τιμὴ μόνον.

17 Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται) οὐκ πίστεως εἰς πίστιν, καθὼς γέγραπται· ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται.] Επειδὴ, ὅτι εἰς σωτηρίαν ἐστὶ τὸ εὐαγγέλιον, λέγει καὶ πῶς ἐστι τοῦτο· ὅτι ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ σώζει ἡμᾶς· οὐ γὰρ ἡμετέραν ποίαν γὰρ ἔχομεν δικαιοσύνην ἡμεῖς ἐβδελυγμένοι τοῖς ἔργοις καὶ διεφθαρμένοι; ἀλλ' ὁ Θεὸς ἐδικαίωσεν ἡμᾶς· οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλ' ἐκ πίστεως· ἥτις

εἰς

εἰς πίστιν πλείω καὶ μείζω προκόπτην ὀφείλῃ. Οὐ γὰρ ἔρχεῖ ὁ πρώτως πιστεύσας, ἀλλ' ἐκ τῆς εἰσαγωγικῆς πίστεως δεῖ ἡμᾶς διαβαίνειν εἰς τὴν τελεωτέραν πίστιν, τὴν ἀμετάπτωτον δηλαδὴ καὶ βεβαίαν ἵδρυσιν, καθὸ καὶ οἱ ἀπόστολοι εἶπον πρὸς τὸν Κύριον, Πρόσθες ἡμῖν πίστιν. Βεβαιοῖ γὰρ ὃ λέγω, φημὶ δὲ, ὅτι ἐκ πίστεως ἐδικαιώθημεν, ἀπὸ τῆς Ἀμβακούμ. Ὁ δίκαιος γάρ, φησιν, ἐκ πίστεως ζήσεται. Ἐπειδὴ γὰρ ἅπαξ ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐχαρίσατο, ὑπερβαίνει τοὺς ἀνθρωπίνους λογισμοὺς, εἰκότως τῆς πίστεως δεῖ ἡμῖν· ὡς ἐάν γε ἐρευνῶμεν περιεργάζεσθαι, ὃ πάνυ ἀπωλέσαμεν.

18 Ἀποκαλύπτεται γὰρ ὀργὴ Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων.] Ἀπὸ τῆς χρηστοτέρων * ἀρξάμενος, καὶ εἰπὼν, ὅτι δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἀποκαλύπτεται, νῦν λέγει καὶ τὰ φοβοῦσαν δυνάμενα· οἶδε γὰρ ὅτι οἱ πλείους τῷ φόβῳ πρὸς τὴν ἀρετὴν ἕλκονται. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς μέμνηται " τῆς βασιλείας τότε. Καὶ οἱ προφῆται τὰ ἀγαθὰ προτιθέασιν, εἶτα τὰ κακά· ὅτι ἐκεῖνα μέν, τὴν προαιρουμένης τοῦ Θεοῦ γνώμης· ταῦτα δὲ, τῆς ἡμετέρας ῥᾳθυμίας. Σκόπει δὲ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου· ἦλθε, φησιν, ὁ Κύριος, δικαιοσύνην σοι φέρων καὶ ἄφεσιν· ἐὰν μὲν δέξῃ, τότε ἀποκαλύπτεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἀπὸ οὐρανοῦ, ἡ κατὰ τὴν δευτέραν δηλαδὴ προσοψίαν. Καὶ νῦν μὲν γὰρ ἀπολαύομεν τῆς ὀργῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ πρὸς διόρθωσιν· τότε δὲ πρὸς κόλασιν μόνον. Καὶ νῦν μὲν ὑπὸ ἀνθρώπων δοκοῦμεν ὑπερεάζεσθαι καὶ πολλὰ, τότε δὲ φανερὰ ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ κόλασις ὑπὲρ πᾶσαν ἀσέβειαν. Ἡ μὲν δεισιδαιμονία, καὶ ἡ δυσέβεια, μία· ἡ δὲ ἀσέβεια πολυμερής· διὸ καὶ τοῦτο εἶπε, πᾶσαν ἀσέβειαν, ὡς πολλῶν ὄντων ὁδῶν. Καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων. Ἄλλο ἀσέβεια, καὶ ἄλλο ἀδικία· ἡ μὲν γὰρ, εἰς Θεὸν· ἡ δὲ ἀδικία, εἰς ἀνθρώπους· καὶ ἡ μὲν, τοῦ θεωρητικοῦ ἁμάρτημα· ἡ δὲ, τοῦ πρακτικοῦ. πολλαὶ δὲ καὶ αἱ ταύτης ὁδοί· ἀδικεῖ γάρ τις τὸν πλησίον

majorem procedere debet. Nec enim satis est primùm credidisse, cæterùm ex introductoria fide oportet nos ascendere ad consummatiorem fidem, immobilem nempe & firmam sedem, seu stabilimentum: sicut & Apostoli dixerunt ad Dominum: *Adauge nobis fidem.* Confirmat autem quod ait, nempe, quòd ex fide justificati sumus, ex prophetia Habacuc: *Justus* enim, inquit, *ex fide vivet.* Cùm enim ea quæ nobis per gratiam suam Deus impertiit, humanas cogitationes excedant, meritò nobis fide opus est. Nam si cœperimus curiosi divinarum rerum scrutatores esse, universum perdidimus. Luc. 17. 5.

18 *Revelatur enim ira Dei de cœlo super omnem impietatem & injustitiam hominum, veritatem in injustitia detinentium.*] Cùm à commodioribus orsus esset, dixissetq; justitiam Dei per Evangelium revelari, nunc ea profert quæ terrere queant: novit enim quòd plures metu ad virtutem trahuntur. Hunc in modum Deus regni mentionem faciens, simul gehennæ meminit: Prophetæ item primùm bona præponunt, deinde mala subjiciunt. Nam illa quidem sunt præcedentis & præcipuæ voluntatis Dei, hæc autem nostræ ignaviæ. Considera autem hîc orationis consecutionem. Venit, inquit, Dominus justitiam tibi adferens, noxæque dimissionem: quæ si non admiseris, tum revelatur ira Dei de cœlo, quæ videlicet in secundo exprometur adventu. Ac hodie quidem experimur iram ejus, verùm ad correctionem: tum verò ad supplicium tantùmodo. Et nunc quidem ab hominibus videmur in multis lædi & affligi: tunc verò manifesta erit pœna divina *super omnem impietatem.* Verus sanè cultus & pietas una est; impietas verò, multifida: eam ob rem dixit, *omnem impietatem*, ceu multæ sint ejus viæ: & *injustitiam hominum.* Aliud est impietas, & aliud injustitia. Illa enim in Deum, injustitia verò in homines. Ac illa quidem mentis in speculatione versantis peccatum est, hæc verò in opere consistentis. Hujus porrò sunt multæ semitæ. Nam iujurius est quispiam

* χρ.

" χρ. τῆς βασιλείας τότε.

proximo, cùm in pecuniâ & facultatibus, tum in uxore & gloriâ. Quidã verò asserunt, etiam injustitiam de dogmatibus hîc positam. Quid verò sit, *veritatem in injustitia detinentium*, audi: veritas, sive quæ de Deo est cognitio, mortalibus ab initio est insita: hanc veritatem atque notitiam Græci in injustitia detinuerunt, hoc est, quantum in ipsis erat, injuriâ affecerunt, idolis deferentes gloriam Dei. Perinde ac si quis pecunias accipiens, ad regis gloriam insumendas, illas in prædones & scorta prodigat, rectè dicetur injurius esse adversùs regis gloriam & magnificentiam. Græci itaque in injustitia detinuerunt, hoc est, cooperuerunt, & injustè veluti tenebris obfuscârunt gloriam Dei & cognitionem, cùm non decenter neque commodè illâ uterentur.

19 *Quia quod de Deo cognosci potest, manifestum est in illis: Deus enim ipsis manifestavit.* 20 *Invisibilia enim ipsius à creaturâ mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus potentia & divinitas: ita ut sint inexcusabiles:* 21 *Quia cùm Deum cognovissent, non ut Deum glorificaverunt, aut gratias egêrunt.*] Suprà dixit, quòd cognitionem Dei injuriâ affecerunt Græci, eâ nimirum abutentes. Unde igitur perspicuum sit quòd Dei notitiam habuerint, nunc explicat: *quoniam quod de Deo cognosci potest, manifestum est in illis.* Deinde hoc ipsum corroborat, inquiens, quoniam ex bona creaturarum constitutione prædicatur opifex: quemadmodum & David ait: *Cœli enarrant gloriam Dei.* Quid autem sit, quod de Deo cognosci possit, ita discere queas. De Deo, aliud quidem cognosci non potest, ut ipsa essentia: aliud verò cognosci potest, ut omnia quæ sunt circa essentiam, nempe bonitas, sapientia, potentia, divinitas, sive majestas: quæ & invisibilia ejus divus Paulus nominat, intellecta quidem ex operibus. Græcis itaque monstravit quicquid de sese cognosci posset, sive omnia ad essentiam ejus spectantia: quæ oculis quidem sensibilibus invisibilia sunt,

Psal. 18. 1.

καὶ ἐν χρήμασι, καὶ ἐν γυναικὶ, καὶ ἐν δόξῃ. Τινὲς δέ φασιν, ὅτι καὶ τὴν ἀδικίαν περὶ δογμάτων ἔθηκε. Τί δέ ἐστι, τὴν τῆς ἀληθείας ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων, ἄκουε. Ἡ ἀλήθεια, ἤτοι ἡ περὶ Θεοῦ γνῶσις, τοῖς ἀνθρώποις ἐνετέθη ἐξ ἀρχῆς· Ταύτην τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὴν γνῶσιν, οἱ Ἕλληνες ἐν ἀδικίᾳ κατέσχον, τουτέστιν, ἠδίκησαν τὸ ὄσον ἐπ' αὐτοῖς, εἰδώλοις περιθέντες τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Ὥσπερ καὶ ὁ χρήματα λαβὼν ὥστε εἰς τὴν τοῦ βασιλέως δόξαν ἀναλῶσαι, ἀντὶ εἰς λῃστὰς δαπανήσῃ ταῦτα καὶ πόρνας, λεχθείη ἂν ἀδικῆσαι τὴν τοῦ βασιλέως δόξαν. Καὶ οἱ Ἕλληνες οὖν ἐν ἀδικίᾳ κατέσχον, τουτέστι, κατεκάλυψαν, καὶ ἐσκότισαν ἀδίκως "τὴν "γρ. τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ. δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν γνῶσιν, οὐκ εἰς ὃ προσῆκον αὐτῇ χρησάμενοι.

19 Διότι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς· ὁ γὰρ Θεὸς αὐτοῖς ἐφανέρωσε. 20 Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥτε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεότης· εἰς τὸ εἶναι) αὐτοὺς ἀναπολογήτους· 21 Διότι γνόντες τὸν Θεὸν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν, ἢ ηὐχαρίστησαν.] Εἶπεν ἀνω, ὅτι τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ἠδίκησαν οἱ Ἕλληνες, κακῶς αὐτῇ χρησάμενοι. Πόθεν οὖν δῆλον, ὅτι γνῶσιν εἶχον, νυνὶ φησιν· ὅτι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς. Εἶτα καὶ τοῦτο κατασκευάζει, λέγων, ὅτι ἀπὸ τῆς διατάξεως τῶν κτισμάτων "κηρύττεται ὁ "ἐκηρύτ-τετο. δημιουργὸς· ὡς καὶ ὁ Δαβὶδ λέγει· Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ. Τὸ γνωστὸν δὲ τοῦ Θεοῦ τί ἐστιν, ἵνα καὶ μάθοις. Τοῦ Θεοῦ, τὸ μὲν ἐστιν ἄγνωστον, οἷς ἡ οὐσία αὐτοῦ· τὸ δὲ γνωστὸν, οἷς πολλὰ περὶ τὴν οὐσίαν, τουτέστιν, ἡ ἀγαθότης, ἡ σοφία, ἡ δύναμις, ἡ θεότης, ἤτοι μεγαλειότης· ἃ καὶ ἀόρατα αὐτοῦ ὁ Παῦλος λέγει, νοούμενα "μὲν τοῖς "ἐ. μέντοι. ποιήμασι. Τοῖς οὖν Ἕλλησιν ἔδειξε τὸ γνωστὸν αὐτοῦ πολὺ, ἤγουν τὰ περὶ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ πολλά· ἃ ὀφθαλμοῖς μὲν αἰσθητοῖς ἀόρατά εἰσι, νῷ δὲ καταληπτὰ

καταληπτὰ, ἀφ' ὧν τῆς ἐν τοῖς πράγμασιν διατάξεως. Τινὲς δὲ ἀόρατα, "ἀδήλους. τοὺς ἀγγέλους φασὶν· οὐκ "ἀσόφως, δοκεῖ μοι. Εἶπε δὲ τὴν τῶν πατέρων, ἀΐδιον δύναμιν, τὸν υἱὸν· θειότητα δὲ, τὸ πνεῦμα.

Εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους.] Τοῦτο δὲ ἀποτελέσματος ἦν. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο τοῦτο πεποίηκεν ὁ Θεὸς, ἵνα ἐκεῖνοι ὦσιν ἀναπολόγητοι, ἀλλ' ἐξ ἀποτελέσματος συνέβη τοῦτο. προσέχε γοῦν τῷ τοιούτῳ ἰδιώματι τῆς γραφῆς, καὶ μὴ προσκόπτῃς· πολλὰ γὰρ τοιαῦτα πάρεστι λέγοντα, ἃ δεῖ λύειν οὕτως, ὡς ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος αἰτιολογήματα· οἷον λέγει Δαβὶδ, ὅτι τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα, ὅπως ἂν σὺ δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς. Καὶ φαίνεται ἄτοπον, "μὴ οὐκ ἔστι· φησὶ γὰρ, ὅτι εὐεργετηθεὶς παρὰ σοῦ, Κύριε, ὑπὲρ πᾶσαν ἐλπίδα, ἥμαρτόν σοι, καὶ ἐκ τούτου συμβαίνει σε δικαιολογήσασθαι πρός με, νικᾶν. Ἐξ ἀποτελέσματος οὖν δικαιοῦται Θεὸς, ἡμῶν ἀγνωμονούντων ὅτι τοῖς παρ' αὐτοῦ δοθεῖσι, καὶ μὴ ἐχόντων τί ἀπολογησόμεθα. Καὶ οἱ Ἕλληνες δὲ ἀναπολόγητοι γεγόνασι, διότι γνόντες διὰ τῆς κτίσεως τὸν Θεὸν, οὐκ ἀξίως αὐτὸν ἐδόξασαν, ἢ εὐχαρίστησαν, ὡς κτίσῃ καὶ ποιητῇ, ἀλλ' εἰδώλοις τιμὴν αὐτοῦ τιμίαν προσῆνεγκαν.

Ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία· 22 Φάσκοντες εἶναι σοφοὶ, ἐμωράνθησαν.] Τὴν αἰτίαν τίθησι δι' ἣν εἰς τοιαύτην ἄνοιαν ἔξέπεσον· τοῖς λογισμοῖς γάρ, φησι, τὸ πᾶν ἐπέτρεψαν, καὶ βουλόμενοι ἐν χήματι τὸν ἀχημάτιστον, καὶ ἐν σώματι τὸν ἀσώματον καταλαβεῖν, μάταιοι ἠλέγχθησαν, ἃ διωκόντων τῶν λογισμῶν πρὸς τὸ πρᾶγμα ἔξικέσθαι. Ἀσύνετον δὲ τὴν καρδίαν αὐτῶν, φησι, διὰ τὸ μὴ θελῆσαι πίστει τὸ πᾶν παραλαβεῖν. Πόθεν δὲ ἐπλανήθησαν εἰς τὸ τοῖς λογισμοῖς ὑποπεσεῖν τὸ πᾶν; ἐκ τοῦ εἶναι δοκεῖν σοφοί· διὸ καὶ ἐμωράνθησαν. Τί γὰρ ἀ-

mente verò comprehensibilia, propter concinnam in operibus ordinationem. Quidam verò invisibilia, angelos dicunt, minùs tamen appositè, ut opinor. Quidam autem è patribus, sempiternam potentiam, Filium dixit; divinitatem autem, Spiritum sanctum.

Ut sint ipsi inexcusabiles.] Hoc ex eventu contigit. Non enim propterea Deus hæc fecit, ut illi sint inexcusabiles, verùm ex eventu hoc accidit. Animadverte itaque talem scripturæ proprietatem, & non offendes: pleraque namque hujusmodi plerisq; in locis dicuntur, quæ sic diluenda sunt, ut per eventum illorum reddatur ratio: veluti David inquit: *Quoniam malum coram te feci, ut justificeris in sermonibus tuis, & vincas.* Quod etiamsi absurdum apparet, minimè tamen est absurdum. Ait enim, Beneficiis à te Domine, supra omnem spem affectus, peccavi adversùm te: atque ex hoc contingit te mécum in judicio disceptantem, vincere. Ex effectu itaque adeóque exitu justificatur Deus, dum nos ingrati sumus pro ipsius in nos collatis beneficiis, nec quicquam quo nos defendamus, habemus. Græcis itaque nihil, quo sese defendant, relinquitur: quandoquidem ex creaturis Deum cognoscentes, eum pro merito non glorificaverunt, neq; egêrunt gratias tanquam creatori & factori, verùm idolis honorem ipsi debitum detulerunt. Psal. 50. 6.

Sed evanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum. 22 *Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt.*] Causam reddit ob quã ad hujusmodi amentiam exciderint. Ratiocinationibus, inquit, suis omnia permiserunt: volentésq; in forma quapiam, formã non habentem, adeóq; in corpore, incorporeum comprehendere, vani deprehensi sunt; cogitationibus nimirum sive ratiocinationibus finem suum non pertingentibus. Insipiens autem, seu intellectu carens cor ipsorum dicit, quòd fide nolit omnia percipere. Unde autem eò erroris delapsi sunt, ut ratiocinationibus suis cuncta permitterent? ex eo quòd putarent *se esse sapientes:* ideóq; *stulti facti sunt.* Quid enim

ſtolidius, quàm lapides & ligna adorare?

23 *Et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei, in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & ſerpentum.*] Qui permutat, id quod habet, in aliud permutat. Habebant ergo & ipſi notitiam, ſed eam perdiderunt, & aliud quiddam habere voluerunt præter id quod habebant, amiſerúntque id quod habebant. Attribuerunt autem gloriã incorruptibilis Dei, non homini quidem, ſed imagini corruptibilis hominis. Et quod hoc longè deterius eſt, ad reptilia etiam delati ſunt, imò verò & ad horum imagines, adeò luculenter inſanierunt. Nam cognitionem, quam oportebat habere de eo, qui omnia incomparabiliter excellit, hanc ei, quod omnium eſt incomparabiliter viliſſimum, attribuerunt. Porrò gloria Dei eſt, ipſum ceu creatorem, ceu providentem rebus mortalium gubernatorem cognoſci, ídque genus alia, quæ ei conveniunt. Atenim qui ſunt, qui adeò uſq; deliquerunt? Sapientiſſimi, Ægyptii. Nam & reptilium imagines illi coluerunt.

24 *Propter quod tradidit eos Deus in deſideria cordis eorum in immunditiam, ut contumeliâ afficiant corpora ſua in ſemetipſis:* 25 *Qui commutaverunt veritatem Dei in mendacium, & coluerunt & ſerviernnt creaturæ potiùs quàm Creatori, qui eſt benedictus in ſecula, Amen.*] *Tradidit*, pro permiſit, dimiſit: quemadmodum medicus ſuccurrens laboranti, deinde videns ipſum inordinatè ſe gerentem, nec diætæ obſervantem, ſibíque immorigerum, tradit eum ut vehementiùs ægrotet, pro eo quod eſt, deſerit eum, & permittit ut ſuæ voluntati indulgens à morbo non convaleſcat. Sunt qui, *Tradidit eos Deus*, ſic intellexerunt, nempe pro injuria quâ Deum affecerunt, & petulantiâ: perinde ac dicimus quòd quendam pecunia perdiderit: atqui argentum non perdidit, ſed abuſus: Saulem itidem regnum corrupit, aut Solomonem, pro eo quod eſt, regni abuſus perdidit. Traditi ſunt ergo per propriam nequitiam ſuam, ad impuritatem, ut non opus habuerint aliis injuνοητότερον ὃ λίθοις καὶ ξύλοις;

23 Καὶ ἠλλάξαντο τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων, καὶ ἑρπετῶν.] Ὁ ἀλλάσσων, ὅ ἐστι, ἀλλάσσει πρὸς ἄλλο. Εἶχον ἄρα καὶ αὐτοὶ τὴν γνῶσιν, ἀλλὰ προὐδώκαμεν" αὐτὴν, καὶ ἠθελήσαμεν ἄλλό τι κτῆσιν, παρ' ὃ εἶχον, καὶ ἀπέβημεν καὶ οὐ εἴχομεν. Περιέβημεν ὃ τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ, οὐδὲ ἀνθρώπῳ, ἀλλ' εἰκόνι * ἀνθρώπου φθαρτοῦ, καὶ τοῦτο χεῖρον, καὶ εἰς ἑρπετὰ κατηνέχθημεν, μᾶλλον δὲ εἰς τὰς τούτων εἰκόνας, ὅτω λαμπρῶς ἐμάνημεν. Τὴν γὰρ γνῶσιν, ἣν ἔδει πρὸ πάντων ἀσυγκρίτως ὑπερέχοντος ἔχειν, τοιαύτην ὡς πάντων ἀσυγκρίτως ἀτελεστέραν περιέβημεν. Δόξα δὲ Θεοῦ, τὸ, ὡς ποιητὴν, ὡς προνοητὴν γινώσκεσθαι, καὶ τἄλλα τὰ αὐτῷ πρέποντα. Τίνες δὲ ταῦτα ἥμαρτον; οἱ" Φιλοσοφώτατοι, οἱ Αἰγύπτιοι· ὅτοι γὰρ τὰς τῶν ἑρπετῶν εἰκόνας προσέκυνον.

24 Διὸ καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσίαν, τοῦ ἀτιμάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς. 25 Οἵτινες μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει, καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα· ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, Ἀμήν.] Τὸ, παρέδωκεν, ἀντὶ τοῦ, εἴασεν, ἀπέλυσεν· ὥσπερ ἰατρὸς βοηθῶν τῷ κάμνοντι, εἶτα ὁρῶν ἀτακτοῦντα περὶ τὴν διαιτὰν, καὶ ἀπειθοῦντα αὐτῷ, παραδίδωσιν αὐτὸν τῷ ὀπὶ πλέον νοσεῖν, ἀντὶ τοῦ, ἀπολύει αὐτὸν, καὶ ἐᾷ, ὥστε τῷ οἰκείῳ θελήματι χρώμενον μὴ ἀναχωρῆσαι τῆς νόσου. Τίνες δὲ, τὸ, παρέδωκεν ὁ Θεὸς, ὅτων ἐνόησαν, ἀντὶ τοῦ, ἦ εἰς τὸν Θεὸν ὑβρεις, καὶ παρρησία· ὥσπερ λέγομεν, ὅτι τὸν δῆνα ἀπώλεσε τὸ ἀργύριον· καίτοι γε τὸ ἀργύριον ἀπώλεσεν, ἀλλ' ἡ παράχρησις. Καὶ τὸν Σαοὺλ ἡ βασιλεία διέφθειρεν, ἢ τὸν Σολομῶντα, ἀντὶ τοῦ, ἡ τῆς βασιλείας παράχρησις. Παρεδόθησαν οὖν διὰ τὴν οἰκείαν μοχθηρίαν εἰς ἀκαθαρσίαν,

ὥστε

ὥστε μὴ δύνασθαι ἑτέρων τὴν ὕβριν φέρειν, ἀλλ' αὐτοὶ ἑαυτοὺς ὕβριζον. τοιαῦτα γὰρ τὰ ἀκάθαρτα πάθη. Πόθεν δὲ εἰς ἀκαθαρσίαν ἐξεδόθησαν; ἐκ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ὕβρεως. Ὁ γὰρ τὸν Θεὸν μὴ θέλων εἰδέναι, λύθεις καὶ τὸν βίον διαφθείρει· ὡς καὶ ὁ Δαβὶδ λέγει. Εἶπεν ἄφρων, οὐκ ἔστι Θεός· εἶτα, διεφθάρησαν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἐπιτηδεύμασι. Μετήλλαξαν οὖν τὰ δηλοῦντα πρὸς Θεῷ, καὶ προσέθηκαν αὐτὰ τοῖς ψευδέσι Θεοῖς. Τὸ, ἐσεβάσθησαν μᾶλλον, ἀντὶ τοῦ, ἐτίμησαν· ὃ δὲ καὶ ἐλάτρευσαν, ἀντὶ τοῦ, ἐκ τῆς δουλείας τῶν ἔργων δουλείαν προσήνεγκαν. Τοῦτο γὰρ ἡ λατρεία, ἡ διὰ πρόσεως τιμή. Καὶ οὐκ εἶπεν ἁπλῶς, ἀλλὰ προσθεὶς τὴν κλίσιν, ἐκ τῆς συγκρίσεως τὸ ἔγκλημα ἐπαίρων· ἀλλ' ἐκεῖνος, φησὶν, εὐλογητός ἐστιν εἰς τοὺς αἰῶνας, τοιοῦτός, ὃ πρὸ ὀλίγου τι οὐκ ἦν πρὸ ἐκείνων ὑβρισθῆναι· ἀλλ' ἔστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, βεβαίως, καὶ ἀσφαλῶς· τοῦτο γὰρ τὸ, Ἀμήν.

26 Διὰ τοῦτο παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς πάθη ἀτιμίας. αἵ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν. 27 Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἄρρενες, ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους· ἄρσενες ἐν ἄρσεσι τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν ἣν ἔδει τῆς πλάνης αὐτῶν, ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες.] Πάλιν τὴν τοῦ Θεοῦ ἐγκαταλειψιν, παράδοσιν ὀνομάζει, διὰ τοῦτο ἐλάτρευσαν τῇ κλίσει. Ὥσπερ οὖν ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ δόγμασιν, ἀφέντες τὴν ἀπὸ τῆς κλίσεως ἀγωγήν, διεφθάρησαν· οὕτω καὶ ἐν τῷ βίῳ βδελυκτοὶ ἐγένοντο, ἀφέντες τὴν κατὰ φύσιν ἡδονὴν (ἥτις καὶ εὐκολωτέρα καὶ ἡδίων,) καὶ ὅτι τὴν παρὰ φύσιν ὀλισθήσαντες (ἥτις καὶ δυσκολωτέρα καὶ ἀηδεστέρα.) Τὸ γὰρ μεταλλάξαι, τοῦτο δηλοῖ, ὅτι ἃ εἶχον ἀφῆκαν, καὶ ἄλλα εἵλοντο. Μέγαν οὖν κατήγορον ἀμφοτέροις τοῖς φύλοις παρεῖχε καὶ τὴν φύσιν, ὧν παρέβησαν. εἰπὼν γὰρ περὶ τῶν θηλειῶν ὑπεκφυμένως αἰσχρόν τι, καὶ οὐδὲ ῥηθῆναι πρέπον, λέγει καὶ περὶ τῶν

riam inferentibus, ſed ipſi ſe contumeliâ affecerunt: hujuſmodi ſunt enim impuri illi affectus. Unde autem ad impuritatem traditi ſunt? Ex injuria quâ in Deum impegerunt. Nam qui Deum non vult nôſſe, ſtatim in vitæ etiam moribus corrumpitur: quemadmodum & David inquit: *Dixit inſipiens, non eſt Deus:* Subdit illico, *corrupti ſunt & abominabiles facti ſunt in ſtudiis ſuis.* Commutârunt igitur quæ verè ad Deum pertinebant, eáque diis fictis appoſuerunt. Porrò, *coluerunt*, poſuit pro, honoraverunt. Et *ſervierunt*, pro, operibus ſervitutem exhibuerunt: id enim eſt λατρεία, honos qui per opus exhibetur. Nec ſimpliciter dixit, ſed *potiùs quàm Creatori*, ex comparatione delictum aggravans. Verũ ille, inquit, *benedictus eſt in ſecula*, hoc eſt, nihil quicquam læſus eſt ex ipſorum injuria, ſed eſt benedictus in ævum, ſtabiliter ac certò: hoc enim *Amen* ſignificat. Pſal. 13. 1.

26 *Propterea tradidit eos Deus in paſſiones ignominiæ. Fœminæ enim ipſorum immutârunt naturalem uſum in eum qui eſt contra naturam.* 27 *Similiter & maſculi, relicto naturali uſu fœminæ, exarſerunt in deſideriis ſuis inter ſe mutuò, maſculi in maſculos turpitudinem ſuam operantes, & mercedem, quam oportuit, erroris ſui in ſeipſis recipientes.*] Rurſus Dei derelictionem, traditionem nominat, propterea factam, quòd inſervierunt creaturæ. Sicut ergo in iis, quæ de Deo erant dogmatibus, naturæ manuductionem relinquentes, corrupti erant; ita & in vita execrabiles facti ſunt, dimittentes, quæ ſecundùm naturam eſt, voluptatem (quæ & facilior erat & ſuavior) & ad eam, quæ præter naturam eſt, (quæ & difficilior & injucundior) prolapſi. Immutare enim hoc ſignificat, quòd quæ habebant dimiſerunt, & alia elegerunt. Magnum igitur accuſatorem utrique ſexui, naturam, quam tranſgreſſi ſunt, conſtituit. Cum enim de fœminis turpe quiddam dixiſſet ac indecorum planè dictu, de maribus etiam ait, quòd exarſerint inter

ſeſe mutuò, œſtrum & furorem indicans. Non autem dixit, concupiſcentiam operantes, ſed *turpitudinem*, innuens, quòd naturam pudefecerint. Quoniam verò dixit, in cupiditate *exarſerunt*; ne quis exiſtimaret cupiditatis tantummodo eſſe morbum, ipſi, inquit, *operabantur*, hoc eſt, ſtudioſi ac diligentes erant circa impuritatem, opus, ipſam facientes, & mercedem defectionis à Deo, & erroris idololatrici recipientes in tali turpitudine, & in ipſa voluptate, ut quæ præter naturam ſit & impuritatis plena, pœnam habentes. Dicit autem hoc Paulus, quaſi nondum potuerit eis perſuadere eſſe gehennam. Ipſam, inquit, immundam operationem, ſupplicium illis eſſe crede, ſi nondum credis de gehenna ſermonibus.

28 *Ac ſicut non probaverunt Deum habere in notitia, tradidit eos Deus in reprobum ſenſum, ut faciant ea quæ non conveniunt.*] En jam tertiò ejuſdem ſententiæ meminit, eâdémque dictione eſt uſus, *tradidit*, inquiens. Ubique autem derelictionis Dei cauſam, mortalium impietatem eſſe dicit, uti & nunc quidem; *Sicut non probaverunt Deum habere in cognitione, tradidit eos (Deus) in paſſiones:* Injuria, inquit, quâ Deum affecerunt, non ex ignorantia proceſſit, ſed à meditatione & ſtudio. Non enim dixit, Quemadmodum non noverunt Deum, ſed *quemadmodum non probaverunt*, hoc eſt, ſtatuerunt Deum in notitia non tenere, ac ſuapte ſponte impietatem elegerunt. Non igitur carnis ſunt peccata, ut quidam hæreticorum putant, verùm corrupti judicii. Primùm igitur illi reprobaverunt nôſſe Deum, ideóque Deus permiſit illos ad reprobam mentem deferri. Averſio namque Dei & derelictio, traditio nominatur in ſcriptura. Quidam verò è ſanctis Patribus eleganti exemplo uſi ſunt, quo explanatur, *Tradidit eos Deus.* Perinde, inquiunt, ac ſi quis conniveat, nolens videre ſolem, deinde cadat in ſcrobem, dicimus, Sol non viſus hunc in foſſam dejecit: non

ἀνδρῶν, ὅτι ὄζεκαύθησαν εἰς ἀλλήλους, ὅιστρον καὶ μανίαν δηλῶν. Οὐκ εἶπε δὲ, τὴν ἐπιθυμίαν κατεργαζόμενοι, ἀλλὰ τὴν ἀσχημοσύνην, δηλονότι ὅτι τὴν φύσιν κατήσχυναν. Ἐπιφδὴ δ' εἶπεν, ὅτι ἐν τῇ ὀρέξει ὄζεκαύθησαν, ἵνα μὴ νομίσῃς, ὅτι τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νόσημα μόνης, αὐτοί, φησι, κατειργάζοντο, τοιτέστι, ἀσυδόλως ἐποιοῦντο τὸ εἰς τὸ ἀκαθαρσίαν, ἔργον ταύτην πρόθυμοι, καὶ τὸν μισθὸν τῆς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀποστασίας, καὶ πρὸς τὰ εἴδωλα πλάνης ἀπολαμβάνοντες ἐν τῇ τοιαύτῃ ἀσχημοσύνῃ, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἡδονῇ τὴν κόλασιν ἔχοντες, ὡς ἄξιον φύσιν ὕβρεως καὶ πλήρη ἀκαθαρσίας. Λέγει δὲ τοῦτο ὁ Παῦλος, ὅια μήπω δυνάμενός αὐτοὺς "πεῖσαι ὅτι ὄντι γέεννα· αὐτὴ γὰρ, φησι, τὴν ἀκάθαρτον πρᾶξιν, κόλασιν αὐτοῖς εἰ) πίστευε, εἰ μὴ ἄπιστος τοῖς περὶ γεέννης λόγοις. "κ. ὑποδεῖξαι.

28 Καὶ καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσῃ, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα.] Ἰδοὺ οὖν τρίτον τῆς αὐτῆς ἐννοίας ἐμνήσθη, καὶ τῇ αὐτῇ λέξει ἐχρήσατο, παρέδωκεν, εἰπών. Πλημμελῶ δ' τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ Θεοῦ αἰτίαν, τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσέβειαν εἰ) λέγει, ὥσπερ οὖν καὶ νῦν· καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσῃ, παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς τὰ πάθη· οὐκ ἀγνοίας, φησὶν, ἀλλὰ μελέτης, ἡ εἰς Θεὸν ὕβρεις. Οὐ γὰρ εἶπε, καθὼς οὐκ ἔγνωσαν τὸν Θεὸν, ἀλλὰ καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν, αἱρετὸν, ἔκριναν μὴ ἔχειν τὸν Θεὸν ἐν ἐπιγνώσῃ, καὶ ἑκόντες εἵλοντο τὴν ἀσέβειαν. Οὐκ ἄρα σαρκός εἰσι τὰ παραπτώματα, ὡς τινες τῶν αἱρετικῶν φασιν, ἀλλὰ τῆς διεφθαρμένης κρίσεως. Πρῶτοι γοῦν ἐκεῖνοι ἀπεδοκίμασαν τὸ εἰδέναι τὸν Θεὸν, καὶ τότε ὁ Θεὸς εἴασεν αὐτοὺς εἰς ἀδόκιμον νοῦν κατενεχθῆναι. Ἡ γὰρ ἀποστροφὴ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ ἐγκατάλειψις, παράδοσις ὀνομάζεται τῇ γραφῇ. Χαριέντι δ' ὑποδείγματι ἐχρήσαντό τινες τῶν ἁγίων, δι' οὗ ὁμοιάζεται ὃ, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεός· ὥσπερ, φασὶν, ἐάν τις, "καμμύσῃ, μὴ θέλων ἰδεῖν τὸν ἥλιον, εἶτα πέσῃ εἰς βόθρον, λέγομεν, μὴ ὀφθεὶς ὁ ἥλιος "κ. κατα-μύσῃ.

λιος τ᾽ δφθαλμὸς εἰς βόθρον ἔρριψεν· οὐχ ὅτι ὀργισθεὶς ὁ ἥλιος εἰς βόθρον ἔρριψε τ᾽ αὐθέκτον, ἀλλ᾽ ὅτι μὴ φωτίσας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν· ὅθεν μὴ φωτίσας, πόθεν; ἀπὸ τῆς καμμύσεως. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς παρέδωκεν εἰς πάθη ἀτιμίας. πῶς; μὴ ἐπιγνωσθεὶς τοῖς ἀνθρώποις· ὅθεν μὴ ἐπιγνωσθῆναι, πόθεν; Ἀπ᾽ ἐκείνων τ᾽ μὴ δοκιμασάντων μηδὲ κρινάντων ἐπιγνῶναι αὐτόν.

29 Πεπληρωμένους πάσῃ ἀδικίᾳ.] Ὅρα, πόσα μετ᾽ ὀλίγα ἐπιφέρει. Καὶ γὰρ πεπληρωμένους, φησὶ, πάσῃ ἀδικίᾳ, αὖθις τὸ ἔσχατον μέτρον πάσης τῆς κακίας φθάσαντας. Εἶτα λέγει καὶ τὰ εἴδη τ᾽ κακίας.

Πορνείᾳ.] Πᾶσαν ἁπλῶς τὴν ἀκαθαρσίαν τῷ τῆς πορνείας ὀνόματι περιέλαβε.

Πονηρίᾳ.] Τῇ κατ᾽ ἐξοχὴν πλησίον ἐπιβουλίᾳ.

Πλεονεξίᾳ.] Τῇ τῶν χρημάτων ἐπιθυμίᾳ.

Κακίᾳ.] Τῇ μνησικακίᾳ.

Μεστοὺς φθόνου, φόνου.] Ἀεὶ ὁ φόνος ἐκ τοῦ φθόνου. Καὶ Ἄβελ γὰρ φθονηθεὶς ἀνῃρέθη, καὶ Ἰωσὴφ δὲ ἔμελλεν.

Ἔριδος, δόλου.] Ἐκ τοῦ φθόνου καὶ ἡ ἔρις καὶ ὁ δόλος, ὡσὲ κακῶσαι τὸν φθονούμενον.

Κακοηθείας.] Τῆς ἐν βάθει κεκρυμμένης κακίας, καὶ ἐπιπλαστομένης χρηστότητι.

30 Ψιθυριστάς.] Τοὺς δολιοκαλλοῦντας λάθρα.

Καταλάλους.] Τοὺς ἀναφανδόν.

Θεοστυγεῖς.] Τοὺς Θεὸν μισοῦντας, ἢ καὶ ὑπὸ Θεοῦ μισουμένους.

Ὑβριστάς, ὑπερηφάνους, ἀλαζόνας.] Ἐπὶ τὸν ἀκρόπολιν τῶν κακῶν ἀνέβη, τὸν ὑπερηφάνειαν. Καὶ καλόν γὰρ πράττων τις, ἀπόλλυσι τοῦτο ὑπεραιρόμενος· πόσῳ γε μᾶλλον ὅταν καὶ τὰ κακὰ ποιῇ; ὃ γὰρ δύναται μεταγνῶναι. Πλὴν ἴσθι ὑπερηφάνειαν μέν, Θεοῦ ἐστι καταφρόνησις· ἀλαζονεία δέ, ἀνθρώπων, ἐξ ἧς γινώσκεται ἡ ὕβρις. Ὁ γὰρ καταφρονῶν ἀνθρώπων, πάντως ὑβρίζει καὶ καταπατεῖ· ἢ τάχα εἰ καὶ ἡ ἀλαζονεία

quòd irâ percitus sol hominem dejecerit, verùm quòd oculos ejus non illustraverit. Jam quòd non illuxerit oculis, unde est? à claudente, videlicet, oculos, & connivente. Sic & Deus tradidit eos in passiones ignominiæ. Quánam ratione? non agnitus hominibus. Quòd verò non sit agnitus, unde? ab illis, nimirum, qui non probaverunt, nec statuerunt ut agnoscerent ipsum.

29 *Repletos omni injustitiâ.*] Vide, singula cum amplificatione dicuntur. *Repletos* enim, inquit, & *omni injustitiâ*; universæ, scilicet, malitiæ mensuram attingentes. Dein, species malitiæ recensèt.

Fornicatione.] Omnem simpliciter impuritatem, fornicationis nomine complexus est.

Versutiâ.] Insidiis erga proximum.

Avaritiâ.] Pecuniarum & facultatum cupiditate.

Nequitiâ.] Vindictæ affectu.

Plenos invidiâ, homicidio.] Nunquam non homicidium est ex invidia. Sic Abel invisus Caino redditus, occisus est, & Joseph interimendus erat. Gen. 4. 37.

Contentione, dolo.] Ex invidia & lis & dolus prodeunt, ad perniciem ejus cui invidetur.

Malignitate.] Profundè occultatâ malitiâ, quæ bonitate quadam sit oblita.

30 *Susurrones.*] Clanculum calumniantes.

Detractores.] Palàm detrahentes.

Deo odibiles.] Deum odio prosequentes, vel Deo invisos.

Contumelioſos, superbos, elatos.] Ad omnium vitiorum arcem, superbiam, conscendit. Etenim, si quis boni quicquam faciat, hoc perdit superbiens: quanto magis, cùm mala perpetrat? neque enim resipiscere potest. Noveris tamen quòd superbia quidem Dei est contemptus, arrogantia verò est hominum, è qua nascitur, injuria. Nam qui homines aspernatur, omnes injuriâ afficit & conculcat. Quamvis autem arrogantia

naturâ

naturâ prior est quàm injuria, nobis tamen injuria manifestatur prior : deinde innotescit mater ejus arrogantia.

Inventores malorum.] Non enim contenti erant prioribus. Hoc autem non subiti motûs, aut violenti raptûs, sed meditationis est & studii.

Parentibus immorigeros.] Adversùs ipsam etiam naturam, inquit, pugnantes.

31 *Insipientes.*] Nec immeritò. Quid enim aliud intelligerent, qui parentibus non obtemperant ?

Pactorum violatores.] Hoc est, in conventionibus & pactis non permanentes, id est, infidos.

Implacabiles, sine affectione, sine misericordia.] Radix omnium malorum est ipsa charitatis refrixio : hinc enim est quòd alter alteri non reconcilietur, alter alterum non diligat, non misereatur. Quod & Christus
Mat.24.12. dixit : *Quando abundabit iniquitas, refrigescet charitas.* Porrò natura nos inter nos conglutinat, æquè ac reliqua animalia : verùm homines parùm intellexerunt.

32 *Qui, cùm justitiam Dei cognovissent, quòd qui talia faciunt, digni sint morte : non solùm ea faciunt, verumetiam assentiuntur iis qui faciunt.*] Demonstravit quòd quia noluerunt agnoscere Deum, repleti sint omni malitiâ : nunc demonstrat neq; veniâ eos esse dignos. Non enim dicere possunt, bonum ignoravimus : nôrunt namque justitiam Dei. Suâ sponte itaque faciunt, ac quod deterius est, insuper & approbant eos qui faciunt, hoc est, patrocinantur malitiæ, qui morbus est immedicabilis.

νέα πρότερα φύσις τὸ ὕβρεως, ἀλλ' οἷον ἡμῖν ἡ ὕβρεις πρότερα φαίνεται), εἶτα γνωρίζεται μήτηρ αὐτῆς, ἡ ἀλαζονεία.

Εφευρεταὶ κακῶν.] Οὐ γὰρ ἠρκοῦντο τοῖς προτέροις· τοῦτο δὲ οὐ συναρπαγῆς, ἀλλὰ μελέτης ἐστὶ καὶ σπουδῆς.

Γονεῦσιν ἀπειθεῖς.] Καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν φύσιν, φησὶ, μαχομένους.

31 Ασυνέτους.] Εικότως. Οἱ γὰρ γονεῦσιν ἀπειθοῦντες, τίνος ἄλλου συνίεσθαι δύνανται;

Ασυνθέτους.] Τουτέστι, τοῖς συμπεφωνημένοις μὴ ἐμμένοντας· ὅ ἐστιν, ἀπίστους.

Ασπόνδους, ἀσπόρους, ἀνημέρους.] Η ῥίζα τῶν κακῶν πάντων, αὐτή ἐστιν ἡ ἀποψυξις τῆς ἀγάπης. ἐντεῦθεν γὰρ τὸ μὴ σπένδεσθαί τινι, μὴ φέρειν τινά, μὴ ἥμερον· Ο καὶ ὁ Χριστὸς εἶπεν· Οταν πληθυνθῇ ἡ ἀνομία, ψυγήσεται ἡ ἀγάπη. Καίτοι ἡ φύσις συγκολλᾷ ἡμᾶς ἀλλήλοις, ὡς τὰ ζῶα· ἀλλ' οὐ συνήκαμεν.

32 Οι τινες τὸ δικαίωμα Θεοῦ "γνόντες, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράττοντες ἄξιοι θανάτου εἰσίν, οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράττουσιν.] Εδειξεν ὅτι διὰ τὸ μὴ θέλειν γνῶναι Θεὸν, ἐπληρώθησαν πάσης κακίας· δείκνυσι νῦν, ὅτι οὐδὲ συγγνώμης εἰσὶν ἄξιοι· Ου γὰρ ἔχουσιν εἰπεῖν, ὅτι ἠγνοοῦμεν τὸ καλόν· οἴδασι γὰρ τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ. ἐκόντες ἄρα ποιοῦσι, καὶ "ὃ χεῖρον τοῦτο, "συνευδοκοῦσι τοῖς πράττουσι, τουτέστι, συνηγοροῦσι τῷ κακῷ· ὅπερ ἀνίατα νοσεῖν ἐστί.

"χ. ὑπογνόντες.

"χ. ἐπευδοκοῦσι.

CAP. II.

ΚΕΦ. β.

PRopter quod, inexcusabilis es, ô homo omnis qui, judicas. In quo enim judicas alterum, teipsum condemnas : eadem enim agis, qui judicas.] Quandoquidem diversarum simus sententiarum nos homines, aliàs malo

Διὸ ἀναπολόγητος εἶ, ὦ ἄνθρωπε πᾶς ὁ κρίνων· ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἕτερον, σαυτὸν κατακρίνεις· τὰ γὰρ αὐτὰ πράττεις ὁ κρίνων.] Επειδὴ ἀνωμάλοις ἐχρώμεθα ταῖς γνώμαις οἱ ἄνθρωποι, καὶ

ποτὲ

ποτὲ μὲ συκηγορῦμεν ἢ κακῶ, ποτὲ δὲ χρίσει τῶν ἀλλοτρίων καθήμεθα, τὸς ὁμοίως καταχρίνοντες· ἔφη μὲ εἰπὼν περὶ τῶν συνθυδοκούντων τοῖς πονηροῖς· νῦν περὶ τῆς χρίσεν ποιῆται τὸν λόγον, καί φησι· Διὸ καὶ ἀναπολόγητος εἶ· τουτέστι, διότι οἶδας τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ, ὅτι κολάσεως ἄξιοι οἱ φαῦλοι, ἀναπολόγητος εἶ ὁ κρίνων τοὺς τὰ ὅμοιά σοι πεφαυλκότας. Δοκεῖ δὲ σὺν τούτοις πρὸς ἄρχοντας ἀποτείνεσθαι, καὶ μάλιστα τοὺς Ρωμαίους, ὡς πρεσβεύοντας τῆς οἰκουμένης. Τῶν γὰρ ἐχόντων τὸ κρίνειν· πλὴν καὶ πρὸς πάντα ἄνθρωπον τοῦτο ἁρμόζει. Πᾶς γὰρ δύναται κρίνειν, κἂν μὴ θρόνον ἔχοι. Τὸν μοιχὸν οὖν, φησι, κατακρίνων, σαυτὸν κατακρίνεις, μοιχὸς καὶ αὐτὸς ὤν.

2 Οἴδαμεν δὲ ὅτι τὸ κρῖμα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ κατ' ἀλήθειαν ἐπὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα πεφαυλκότας.] Ἵνα μή τις λέγῃ, ὅτι ἐγὼ τέως διέφυγον, καὶ οὐκ ἐκολάσθην μοιχὸς ὤν, καί τοι τὸν μοιχὸν κολάσας· φησὶν ἐκφοβῶν, ὅτι οὐχ οὕτως ἐστὶ πρὸς Θεόν. Ἐνταῦθα γὰρ, ὁ μὲν κολάζεται, ὁ δὲ διαφεύγει, τὰ αὐτὰ ποιῶν. οὐκ ἔστι δὲ οὐχ οὕτω· τὸ γὰρ κρῖμα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ κατ' ἀλήθειαν ἐπὶ τοὺς φαύλους.

3 Λογίζῃ δὲ τοῦτο, ὦ ἄνθρωπε ὁ κρίνων τοὺς τὰ τοιαῦτα πεφαυλκότας, καὶ ποιῶν αὐτά, ὅτι σὺ ἐκφεύξῃ τὸ κρῖμα τοῦ Θεοῦ; 4 Ἢ τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει; Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου, καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς, καὶ ἀποκαλύψεως, καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ. 6 Ὃς ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.] Εἶπεν ἄνω ὅτι ἡ ἀνταμοιβὴ τῆς πλάνης, καὶ τῆς κλισιαπολαύσεως, ἐν αὐτοῖς οἷς ἠσέλγαινον, ἀπεδίδοτο τοῖς φαύλοις· αὐτὴ γὰρ ἡ ἀκαθαρσία ἦρκει αὐτοῖς αὐτὴ κολάσεως· νῦν δὲ λοιπὸν ἀποκαλύπτει αὐτοῖς καὶ τὴν κόλασιν. Ἔστι γάρ, φησι, καὶ ἑτέρα σοι κόλασις, ἄνθρωπε· ὁ γὰρ ἐκφεύξῃ τὴν κρίσιν τοῦ

patrocinantes, aliàs alienorum judices malorum sedentes, similes nobis condemnemus: priùs quidem dixit de consentientibus pravæ operationi: nunc verò de judicando sermonem facit: propterea, inquiens, *inexcusabilis es, ô homo:* hoc est, quandoquidem nôsti eam esse justitiam Dei, quòd mali sint pœnâ digni, inexcusabilis es, qui judicas eadem técum facientes. Videtur autem hîc sermonem dirigere ad principes & magistratus, præcipuè verò ad Romanos, ut qui orbi terrarum præsiderent. Magistratuum enim est judicare. Attamen cuivis etiam mortalium hæc conveniunt: quivis enim sententiam ferre potest, etiamsi tribunal non occupet. Adulterum igitur, inquit, condemnans, teipsum condemnas, cùm ipse mœchus sis.

2 *Scimus autem quòd judicium Dei est secundùm veritatem, in eos qui talia agunt.*] Ne quis dicat: Ego hactenus mœchus cùm essem, effugi supplicium, nec sum punitus etiamsi mœchum puniverim; perterrefaciens ait, quòd sic sese res non habet apud Deum. Hîc enim alius quidem pœnâ afficitur, alius verò supplicium evadit, paria quamvis faciat: illîc autem sic non est: judicium enim Dei est secundùm veritatem erga malos.

3 *Existimas autem hoc, ô homo qui judicas eos qui talia agunt, & facis ea, quòd tu effugies judicium Dei?* 4 *An divitias bonitatis ejus, & patientiæ, & longanimitatis contemnis, ignorans quòd benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit?* 5 *Secundùm autem duritiem tuam, & impœnitens cor thesaurizas tibi ipsi iram in die iræ & revelationis & justi judicii Dei,* 6 *Qui reddet unicuique secundùm opera sua.*] Suprà dixit, quòd merces erroris, & creaturarum cultûs, impiis, per illa ipsa in quibus lasciviebant, reddebatur. Siquidem ipsa impuritas satis erat eis in pœnam. Jam verò quod superest, supplicium ipsis obventurum revelat. Est enim, inquit, & alia tibi relicta pœna, ô homo: nam judicium Dei non effugies. Quomodo enim,

qui

qui tuum ipſius judicium non effugiſti? Etenim in quo alterum condemnâſti, contra teipſum ſententiam tuliſti. Sin autem propterea quòd ſupplicium de te nondum ſumptum fuerit, divitias bonitatis ejus aſpernaris, hoc ipſum ad majorem tibi pœnam cedet. Nam longanimitas, ad emendationem ipsâ utentibus, ſalutaris eſt: inſumentibus autem eam ad peccati augmentum, majoris eſt ſupplicii occaſio: non ob ſui naturam, cæterùm ob iſtorum duritiem. *Theſaurizas* enim, ait, *tibi ipſi iram*: non Deus, ſed tu tibi ipſi. Unde? à corde tuo inflexibili & ad bonum obdurato. Quando enim neque bonitate molliris, neque terrore flecteris, quid te duriùs? Porrò *diem iræ* dicens, adjecit ſimul, *Revelationis & juſti judicii Dei:* idq; non immeritò, ne quis ex iracundia judicium eſſe putet. Detectio námq; fit, inquit, omnium. Quare pro revelatorum merito fit retributio: hac propter juſtum etiam eſt judicium. Hîc ſanè, quia opera occuluntur, non ſemper juſtitia obtinet: illic autem revelationem ſequitur juſtum judicium. Obſerva locum hunc collatum iſti; *Indurabo cor Pharaonis*. Paulus enim illa iiſdem ferè verbis interpretatur. Exod. 4. 21.

7 *Iis quidem qui ſecundùm patientiam boni operis gloriam & honorem & incorruptionem quærunt, vitam æternam.*] Cùm dixiſſet quòd *unicuiq; Dominus reddet*, à bonorum retributione orſus eſt, jucundiorem hâc ratione orationem reddens. Dicendo autem, *iis quidem, qui ſecundùm patientiam operis boni*, duo iſta denunciat: alterũ, quòd non ſit à bono recidendum, neque ignaviter agendum, verùm in bono ad finem uſque perſeverandum: alterum, quòd non ſoli fidei confidere oporteat: nam & opere bono opus eſt. Cùm ait, *Incorruptionem*, reſurrectioni fores aperit. Deinde, quoniam cuncti quidem reſurgimus, ſed non cuncti ad eadem, ſed alii quidem ad gloriam, alii verò ad ſupplicium: ideo *Gloriam*, inquit, & *honorem*. Tota itaque ſententia eſt hujuſmodi.

Θεοῦ· πῶς γὰρ, ὅς γε τὴν σαυτοῦ σὸν οὐκ ἀξέφυγες; Ἐν ᾧ γὰρ τὸν ἕτερον κατέκρινας, σαυτὸν κατεδίκασας. Εἰ δὲ δίκην ὅδε μήπω κολασθῆναι, καταφρονᾷς τοῦ πλούτου τῆς ἀγαθότητος, αὐτὸ τοῦτο εἰς πλείω σοι κόλασιν ἔσται. Ἡ μὲν γὰρ μακροθυμία, τοῖς μὲν χρωμένοις, σωτήριος· τοῖς δὲ εἰς προσθήκην ἁμαρτίας δαπανῶσιν αὐτὴν, τιμωρίας μείζονός ἐστιν ἀφορμή· ἀπὸ δὲ τῆς αὐτῆς φύσιν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐκείνων σκληρότητα. Θησαυρίζεις γάρ, φησι, σαυτῷ ὀργήν· οὐχ ὁ Θεὸς, ἀλλὰ σὺ σαυτῷ. Πόθεν; ἀπὸ τῆς ἀμεταμελήτου, καὶ προσὸ ἀγαθὸν σκληρᾶς σου καρδίας. Ὅταν γὰρ μήτε τῇ χρηστότητι μαλάττῃ, μήτε φόβῳ κάμπτῃ, τί σκληρότερόν σου; Ἡμέραν δὲ ὀργῆς εἶπων, ἐπήγαγε καὶ, Ἀποκαλύψεως καὶ δικαιοκρισίας Θεοῦ· εἰκότως, ἵνα μὴ νομίσῃ τις, ὅτι κατ' ὀργὴν ἡ κρίσις. Ἀποκάλυψις γάρ, φησι, γίνεται πάντων. ὥστε κατ' ἀξίαν ἡ ἀποκαλυπτομένων ἡ ἀνταπόδοσις· δίκη τοῦτο δὲ καὶ δικαιοκρισία. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ, διότι συγκρύπτονται τὰ ἔργα, δίκη τοῦτο· ἐκεῖ δὲ τῇ ἀποκαλύψει ἕπεται ἡ δικαιοκρισία. Σημείωσαι δὲ τὸ πειροπιὸν ταύτην, συμβαινομένην σοι εἰς ὃ, Σκληρυνῶ τὴν καρδίαν Φαραώ· μονονουχὶ γὰρ ἐκείνα παραφέρει ὁ Παῦλος.

7 Τοῖς μὲν καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν ζητοῦσι, ζωὴν αἰώνιον.] Εἰπὼν ὅτι ἀποδώσει ἑκάστῳ ὁ Κύριος, ἀπὸ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἀνταποδόσεως ἤρξατο, ἱλαρώτερον τὸν λόγον ποιῶν· οὐ δὲ πᾶν εἰπὼν, Τοῖς καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ, δύο ταῦτα δηλοῖ. Ἓν μὲν, ὅτι δεῖ μὴ ἀναπίπτειν, μηδὲ ῥαθυμεῖν, ἀλλ' ὑπομένειν ἄχρι τέλους οὐ πᾶν καλῶ· ἕτερον δὲ, ὅτι οὐ χρὴ τῇ πίστει μόνῃ θαρρεῖν· καὶ ἔργου γὰρ ἀγαθοῦ χρεία. Ἀφθαρσίαν δὲ εἰπὼν, ταχὺ δεῖ ἀναστάσεως ἀνοίγει θύρας. Εἶτα, ἐπειδὴ πάντες μὲν ἀναστησόμεθα, οὐ πάντες δὲ ὁμοῦ τοῖς αὐτοῖς, ἀλλ' οἱ μὲν εἰς δόξαν, οἱ δὲ εἰς κόλασιν· δίκη τοῦτο, καὶ δόξαν καὶ τιμὴν, εἶπεν. Ἔστιν οὖν ὁ πᾶς λόγος τοιοῦτος. Ὁ Θεός, φησι,

τοῖς

καθ' ὑπομονὴν: "χ. μ.

ἀγαθοῦ σκλη- "χ. ἀναισθησίας.

σκληρότερον "χ. τῆς σκληρότητος

ἀνταπο- "χ. ἀνταπο- δόσεως.

τοῖς μὲ ζητοῦσι τ μωὴν δόξαν καὶ τιμὴν, καὶ ἀεὶ ἐνθυμουμένοις τοῦτο, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἀφθαρσίαν, ἐν τῇ ἀναστάσει δηλονότι, ἀποδώσει ζωὴν αἰώνιον. Πῶς δὲ ζητεῖται ἡ μωὴ δόξα, καὶ τιμὴ, καὶ ἀφθαρσία; καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ. Ὁ γὰρ ἐν τῷ ἀγαθῷ ἔργῳ ὑπομένων, καὶ βεβαίως ἱστάμενος πρὸς ἅπαντα πειρασμὸν, οὗτος καὶ τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν ᾧ ὄντι ζητεῖ, καὶ τὴν ἀφθαρσίαν, ἵνα καὶ τὴν ἐν τῷ ἀφθάρτῳ σώματι τῶν ἀφθάρτων ἀγαθῶν ἀπόλαυσιν.

8 Τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας, καὶ ἀπειθοῦσι μὲν τῇ ἀληθείᾳ, πειθομένοις δὲ τῇ ἀδικίᾳ, θυμὸς, καὶ ὀργὴ, 9 Καὶ θλῖψις, καὶ στενοχωρία ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακὸν, Ἰουδαίου τε πρῶτον καὶ Ἕλληνος.] Ἐριθεία λέγεται ἡ φιλονεικεία, καὶ ἡ ἀλόγιστος ἔνστασις. Τοῖς οὖν ἐξ ἐριθείας, φησὶ, τουτέστι, τοῖς ἐριστικοῖς. Δείκνυσι δὲ ἐνταῦθα, οὐκ ἀπὸ ἀγνοίας, ἀλλ' ἀπὸ φιλονεικείας πονηρὰς γινομένους· ὅθεν καὶ ἀσύγγνωστοι. Ἀλλὰ καὶ τὸ "ὑπειθεῖν μὲν τῇ ἀδικίᾳ, μὴ πείθεσθαι δὲ τῇ ἀληθείᾳ, προαιρέσεώς ἐστιν ἁμάρτημα. Οὐ γὰρ εἶπε, βιαζομένοις, τυραννουμένοις, ἀλλὰ πειθομένοις. Ὅρα δὲ πῶς τὸ μὲν ζωὴν τὸ αἰώνιον, τὸ Θεὸν εἶπεν ἀποδώσειν, τὰ δὲ σκυθρωπὰ οὐκέτι. Θυμὸς γάρ, φησὶ, καὶ ὀργὴ, καὶ θλῖψις· οὐκ εἶπεν, ὅτι ἀποδοθήσεται παρὰ Θεοῦ, ἀλλ' εἴασεν ὥστε "νοεῖσθαι ὡς ἀπολελυμένον, ἔσται. Τὸ μὲν γὰρ ζωοποιῆσαι, ἴδιον Θεοῦ· ἡ δὲ κόλασις ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ῥᾳθυμίας ἡμῖν ἐπῆλθε. Πᾶσαν δὲ ψυχὴν ἀνθρώπου εἰπὼν, συνέλαβε τὸν τύφον τῶν Ρωμαίων. Κἂν γὰρ βασιλεύς τις ᾖ, καὶ φεύξεται τὸ δίκαιον, τὸ κακὸν κατεργαζόμενος, τουτέστιν, ἁπτόμενον, καὶ μὴ μετανοοῦν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ἐργαζόμενος, ἀλλὰ κατεργαζόμενος, ἤγουν μελέτῃ ποιούμενος τὸ κακόν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰουδαῖος πλείονος ἀπέλαυσε τῆς διδασκαλίας, μείζονος καὶ τιμωρίας ἄξιος ἂν εἴη. Δυνατοὶ γὰρ δυνατῶς ἐτασθήσονται, καὶ οἱ μᾶλλον σωφρονοῦντες, μᾶλλον κολασθήσονται.

di: Deus, inquit, inquirentibus futuram gloriam & honorem, ac nunquam non illa cogitantibus, præterea autem & incorruptionem, in resurrectione videlicet, reddet vitam æternam. At quo pacto quæritur futura gloria, honos, & incorruptibilitas? per operis boni perseverantiam. Nam in opere perseverans bono, ac firmiter adversùs quamlibet tentationem consistens, is cùm gloriam, tùm honorem verè quærit, & incorruptionem, sive ut in incorruptibili corpore incorruptibilibus bonis fruatur.

8 *Iis autem qui sunt ex contentione & qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira et indignatio,* 9 *Tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum; Judæi primùm et Græci.*] Ἐριθεία, id est, *contentio*, amor est litium, & irrationalis quædam pertinacia. *Iis igitur qui sunt ex contentione*, inquit, id est, contentiosis. Indicat autem hîc non ex ignorantia, sed è studio rixandi pravos factos: unde haud sunt veniâ digni. Præterea, obedire quidem injustitiæ, nec obedire veritati, propositi seu electionis est peccatum. Non enim dixit, vi oppressis vel tyrannide gravatis, verùm obedientibus. Observa autē quomodo vitā æternā Deum dixerit redditurū; tristia verò non itē. *Indignatio* enim, ait, *ira et afflictio*: non adjicit, quòd à Deo reddentur, sed ita reliquit absolutum, ut subintelligeretur, *erit*. Nam vivificare proprium est Dei: pœna verò à nostra socordia accidit. Cùm autem *omnem animam hominis* ait, contrahit & imminuit fastum Romanorum. Etiamsi enim Imperator quispiam fuerit, non evadet judicium, si malum operatur, id est, si perseverat in malo, & non resipiscat. Non enim dixit, ἐργαζόμενος, id est, operatus, sed, κατεργαζόμενος, hoc est, perseveranter operans, sive exercitium faciens ex malo. Quoniam verò Judæi uberiore doctrinâ & institutione imbuti fuere, majore juxtà supplicio digni fuerint. *Nam potentes potenter examinabuntur*, Sap. 6 7. & magis intelligentes, magis punientur.

10 *Gloria*

10 *Gloria autem & honor & pax omni operanti bonum, Judæo primùm & Græco.* 11 *Non est enim acceptio personarum apud Deum.*] Scopus est Apostolo, monstrare in sequentibus, nihil prodesse circumcisionem, nihil item obesse præputium, ac inducere posthac fidem, quæ hominem justificet. Hoc igitur sibi præfixo scopo, præconcutit nunc res Judæorum. Animadverte itaque sapientiam. Enarrat quæ sunt ante Christi adventum, & quòd mundus fuerit repletus malitiâ, tum quòd castigationi fuerint obnoxii, Judæus primùm & Græcus. Cùm verò pro confesso assumpsisset, quòd Græcus malorum operum pœnas luet; ab eodem simul astruit quòd & bonorum mercedem feret. Quòd si ab operibus & honos provenit & ignominia, sequitur, legem & circumcisionem superflua esse; nec superflua tantùm, verumetiam Judæo majoris supplicii causas. Si enim Græcus eam ob causam, quòd non à creatura, adeóque naturæ lege institutus sit, condemnatur: multò magis Judæus, qui cum his, etiam quæ a lege est, doctrinam & educationem accepit. Scopum igitur cùm didiceris, prosequere dein & verba. Græcos autem hic dicit, non idolorum cultores, sed Dei, & naturæ legi morem gerentes, & citra legem piè viventes, qualis Melchisedec, qualis Job, quales Ninivitæ, qualis tandem Cornelius. Pari ratione Judæos dicit eos, qui ante Christi adventum vixere. Daturus enim operam ut demonstret circumcisionem nihil valere, recurrit ad superiora tempora, indicans nihil interfuisse inter Græcum Dei colentem, & Judæum bona operantem. Jam si ante Christi adventum, quando potissimùm florebant Judaïca, nihil præstabat Græco Judæus, multò minùs quando lex est abolita. Huc autem spectat, ut Judæorum fastum dejiciat, qui non admittebant eos qui ex gentibus erant. *Gloria*, inquit, *et honor, et pax.* Mundi hujus bona semper bella & tumultus habent, invidiæ & insidiis exposita: Ac, etiam si nemo forinsecus insidias meditetur, ipse ta-

10 Δόξα δὲ καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθόν, Ιουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι. 11 Οὐ γάρ ἐστι προσωπολημψία παρὰ τῷ Θεῷ.] Σκοπός ἐστι τῷ Ἀποστόλῳ δεῖξαι ὡς τοῖς ἔξωθεν, μηδὲν ὠφελοῦσθαι τὴν περιτομήν, μηδὲ τὴν ἀκροβυστίαν βλάπτεσθαι, καὶ εἰσαγαγεῖν λοιπὸν τὴν πίστιν δικαιοῦσθαι τὸν ἄνθρωπον· τοῦτο γοῦν ἔχων σκοπὸν, προδιαλαμβάνει καὶ τὴν Ιουδαίων. Καὶ ὅσα σοφίαν· διηγεῖται τὰ περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καὶ ὅτι ὁ κόσμος πεπλήρωτο πονηρίας, καὶ ὅτι κολάσεως ἦσαν ὑπόδικοι, ὁ Ιουδαῖος πρῶτον, καὶ ὁ Ἕλλην. Λαβὼν δὲ ὁμολογημένον, ὅτι κολασθήσεται ὁ Ἕλλην ὅτι τοῖς κακοῖς, ἀπ' αὐτοῦ κατασκευάζει, ὅτι καὶ ὅτι τοῖς ἀγαθοῖς τιμηθήσεται. Εἰ δὲ ἀπὸ τῶν ἔργων ἡ τιμὴ καὶ ἡ ἀτιμία ἕπεται, περιτὸς λοιπὸν ὁ νόμος καὶ ἡ περιτομή· καὶ οὐ μόνον περιτὸς, ἀλλὰ καὶ πλείονος κολάσεως ὑπόδικος Ιουδαίῳ πρόξενος. Εἰ γὰρ ὁ Ἕλλην διὰ τὸ μὴ ὑπὸ τὴν κλίσεως καὶ τὸ φυσικὸν νόμον παιδευθῆναι, κατακρίνεται· πολλῷ μᾶλλον ὁ Ιουδαῖος, μὴ τούτων καὶ τὰ ἀπὸ τοῦ νόμου παιδαγωγούμενος λαβών. Ἐπεὶ γοῦν ἔμαθες τὸν σκοπὸν, προσκολλῶ λοιπὸν καὶ τῇ λέξει. Ἕλληνας σὺ φῂς λέγει, οὐ τοὺς εἰδωλολάτρας, ἀλλὰ τοὺς θεοσεβοῦντας καὶ τοὺς τῷ φυσικῷ πειθομένους νόμῳ, καὶ δυσεβοῦντας χωρὶς νόμου· ὅιος ὁ Μελχισεδὲκ, ὅιος ὁ Ἰὼβ, ὅιοι οἱ Νινευῖται, ὅιος ὁ Κορνήλιος ὕστερον· ὡσαύτως καὶ Ιουδαίους, τοὺς πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας. Σπουδάζων γὰρ δεῖξαι, ὅτι ἡ περιτομὴ οὐδὲν ἰσχύει, ἀναπτέρχ εἰς τοὺς ἄνω χρόνους, καὶ δείκνυσιν, ὅτι οὐδὲν ἦν τὸ διάφορον Ἑλλήνος θεοσεβοῦντος, καὶ ἀγαθοεργοῦντος Ιουδαίου. Εἰ δὲ πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, ὅτε μᾶλλον ἦν καὶ Ιουδαϊκὰ, οὐδὲν ἦν πλέον τῷ Ιουδαίῳ, πολλῷ μᾶλλον ὅτε ὁ νόμος ἤργησε. Ταῦτα δὲ βούλεται, ἵνα καταβάλλῃ τὸν τύφον τῶν Ιουδαίων, μὴ δεχομένων τὰς ἐξ ἐθνῶν. Δόξα, φησὶ, καὶ τιμὴ, καὶ εἰρήνη. Τὰ μὲν τοῦ κόσμου ἀγαθὰ, ἀεὶ πολέμους καὶ ταραχὰς ἔχοισι, φθονούμενα καὶ ἐπιβουλευόμενα· κἂν μηδεὶς * ἔξωθεν * ἐπιβουλεύῃ,

ὀπιβουλθύη, αὐτὸς γε ὁ τοῦτο ἔχων ἀεὶ ταραττόμενος τοῖς λογισμοῖς. Η ἥ τοίνυν τῷ Θεῷ δόξα, καὶ ἡ τιμὴ, τὸν εἰρωνίαν ἔχουσι, διὰ τὸ ἀεπιβούλευτον, καὶ τὸν ἐν τοῖς λογισμοῖς ἀταραξίαν. Επειδὴ δὲ ἄπιστον ἐδόκει τὸν τιμᾶσθαι τὸν Ελλῆνα, μὴ νόμου, μὴ προφητῶν ἀκούσματα, κατασκευάζει τοῦτο, ἐκ τοῦ ἀπροσωπόληπτον εἶναι τὸν Θεόν. Οὐ γὰρ πρόσωπα δυσωπεῖται, ἀλλὰ πράγματα, φησὶν, ἐξετάζει. Επεὶ τοίνυν ὁ Ελλὴν οὐ διαφέρει τοῦ Ιουδαίου ἐν τοῖς πράγμασιν, ἐνθὲν " κωλύει ὀπίσω αὐτὸν τιμᾶσθαι. Ωστε μὴ καταυχῶ, ὦ Ιουδαῖε, τοῦ ἐξ ἐθνῶν, μετὰ τὸν τοῦ νόμου ἀργίαν· ὅπου γε, ὅτε ἐνῆν τὰ τὰ, ἰσότιμός σοι ἦν ὁ Ελλὴν, τὸ ἀγαθὸν ποιῶν.

" χ. τὸ κωλύον.

12 Οσοι γὰρ ἀνόμως ἥμαρτον, ἀνόμως καὶ " ἀπολοῦνται· καὶ ὅσοι " ἐνόμως ἥμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται. 13 Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιωθήσονται.] Εδειξεν ἄνω, ὅτι τιμᾶται καὶ ὁ Ελλὴν ὀπίσω τοῦ Ιουδαίου· νῦν δείκνυσιν, ὅτι ἐν τῇ κολάσει βαρυτέρα ἡ κατάκρισις τοῦ Ιουδαίου. Οἱ μὲν γὰρ Ελλῆνες, φησὶν, ἀνόμως ἥμαρτον, τουτέστι, χωρὶς τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου κατηχήσεως· διὰ καὶ ἀνόμως ἀπολοῦνται, τουτέστι, κολασθήσονται ἐλαφρότερον, μὴ ἔχοντες τὸν νόμον κατηγοροῦντα· ὁ γὰρ ἀνόμως, χωρὶς τοῦ ἐκείνου κατακρίσεώς ἐστιν. Ο δὲ Ιουδαῖος " ἐνόμως ἥμαρτεν· ὅ ἐστι, μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου κατηχήσεως· διὰ τοῦτο ἐνόμως κριθήσεται, ἀντὶ τοῦ, κατακριθήσεται, τοῦ νόμου σφοδροτέρως αὐτῷ ἐπικειμένου καὶ κατηγοροῦντος, καὶ μείζονα τὴν καταδίκην ποιοῦντος. Πῶς οὖν λέγεις, ὦ Ιουδαῖε, ὅτι δέομαί σου χαίρειν, οἷα ἐκ τοῦ νόμου δικαιούμενος; Ιδοὺ γὰρ ἐδείχθης ὑπὸ τοῦ νόμου μηδὲν ὠφελούμενος. ὥστε τοῦ Χριστοῦ χαίρειν χρήζεις μᾶλλον ἢ ὁ Ελλήν, οἷα μὴ δικαιωθεὶς παρὰ Θεῷ ἐκ μόνης τοῦ νόμου ἀκροάσεως. Παρὰ μὲν γὰρ ἀνθρώποις, οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου σεμνοὶ δύνανται φαίνεσθαι, παρὰ δὲ Θεῷ οὐχ οὕτως· ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιοῦνται.

" χ. ἐν νόμῳ.

14 Οταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα

men hæc possidens, cogitationibus suis perpetuò turbatur. Quæ verò apud Deum sunt, gloria & honor, pacem continent, eò quòd insidiis, & cogitationum turbâ vacant. Quia verò incredibile videbatur, ut Græcus (sive Gentilis) in hunc admitteretur honorem, quippe qui neque legem neque Prophetas audiverit, confirmat id ex hoc, quòd Deus non sit personarum acceptor. Non enim personas reveretur, sed res, inquit, & opera explorat. Quoniam igitur Græcus nihil differt in rebus à Judæo, nihil prohibet quo minùs peræquè honoretur. Proinde ne glorieris, Judæe, contra eum qui est ex gentibus, post legis abrogationem, ubi, quando tua florebant, honore tibi par erat Græcus, bonum faciens.

12 *Quicunque enim sine lege peccaverunt, sine lege et peribunt: et quicunque in lege peccaverunt, per legem judicabuntur.* 13 *Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur.*] Indicavit suprà, quòd Græcus eodem cùm Judæo honore afficitur: nunc ostendit quòd supplicii tempore gravior Judæo futura sit condemnatio. Græci enim, inquit, *sine lege peccaverunt*, hoc est, sine eâ quæ per legem est institutione: propterea & *sine lege peribunt*, id est, punientur leviùs, ut qui legem accusantem non habuerint. Nam *sine lege*, est citra illius condemnationem. Judæus autem *in lege* peccavit, hoc est, cum institutione quæ est ex lege: ideo & in lege judicabitur, id est condemnabitur, lege vehementiùs ipsi incumbente & accusante, majorémque condemnationem faciente. Quomodo igitur dicis, Judæe, gratiâ ego non indigeo, quippe qui ex lege justificer? Ecce enim, demonstratum est te à lege nihil adjutũ fuisse: itaque Christi gratiâ magis indiges quàm Græcus, ceu non justificatus apud Deum ex sola legis auditione. Nam apud homines, auditores legis & graves (& justi) videri queunt: apud Deum non item, sed factores legis justificantur.

14 *Cùm enim gentes quæ legem non habent,*

bent, naturaliter ea, quæ legis ſunt, faciunt, hi legem non habentes, ipſi ſibi ſunt lex, 15 *Qui oſtendunt opus legis ſcriptum in cordibus ſuis, teſtimonium reddente illis conſcientiâ ipſorum.*] Ubi ea quæ contra Judæos faciunt argumentis adſtruit, adeò prudenter ſermonem moderatur, ut non videatur quicquam adversùs legem dicere. Veluti enim extollens & magnificans legem, inquit, quòd *legem non habentes*, tamen quæ legis ſunt facientes *naturaliter*, id eſt, rationibus à natura ductis perſuaſi, admirabiles ſunt: quandoquidem legis non indiguerint, & legem interim compleverint, non literas ſanè, verùm opera cordibus ſuis inſculpentes, & conſcientiâ & naturalibus cogitationibus legis loco uſi ad teſtimonium boni & honeſti. Tres autem leges hîc dicit; ſcriptam, naturalem, & eam quæ eſt in operibus. *Gentes quæ legem non habent.* Qualem? ſcriptam: *naturâ faciunt quæ ſunt legis*, qualis? ejus quæ in operibus conſiſtit. *Hi legem non habentes*, Qualem? ſcriptam: *ſibi ipſi ſunt lex.* Quánam ratione? Naturali nempè utentes. *Qui oſtendunt opus legis.* Qualis? ejus quæ in operibus conſtat. Intuere autem hîc ſapientiam, quomodo Judæos, perinde ac ſermonis conſequentia poſtulat, non perſtrinxit. Omninò enim per conſecutionem ſic debebat dicere: *Quando enim gentes ſine lege, naturâ quæ ſunt legis, faciunt*, longè meliores ſunt iis qui ex lege conſtituuntur. At enim ſic non dixit: cæterùm lætius quiddam ſubdidit, *ſibi ipſis*, inquiens, *ſunt lex.* Oſtendit autem ex hiſce, quòd & ſuperioribus temporibus, ac ante legis ſanctionem, omnis providentia humanæ naturæ obtigerit. Obſtruit porrò ora dicentibus: Ecquid non jam olim à principio adveniens Chriſtus boni operationem oſtendit? Dicit enim, quòd boni & mali cognitionem omnibus à principio indidit: Poſtquam verò vidit quòd nihil ita profecerit, in noviſſimis temporibus ipſe advenit.

Et inter ſe invicem cogitationibus accu-

τα, φύσῃ τὰ τῦ νόμου ποιῇ, ὄντοι νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμος. 15 Οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τῦ Θεοῦ γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως.] Ἐν οἷς καταπυθυάζῃ τὰ κτ' τῶν Ἰουδαίων, ὅτω μεταχειρίζεται συνετῶς τὸν λόγον, ὥςε μὴ δοκεῖν τι κτ' τῦ νόμου λέγειν. Ὡς γὰρ ἐπαίρων καὶ μεγαλυνῶν τὸν νόμον, φησὶν ὅτι οἱ μὴ νόμον ἔχοντες, τὰ δὲ τῦ νόμου ποιοῦντες φύσῃ, φησὶ τῦ, τοῖς ἐκ φύσεως λογισμοῖς πειθόμενοι, θαυμασταί τινές εἰσιν· ὅτι τῦ νόμου οὐκ ἐδεήθησαν, καὶ τὸν νόμον ἐπλήρωσαν, ὐ γράμματα, ἀλλ' ἔργα ταῖς καρδίαις αὐτῶν ἐγκολαψάντες, καὶ τῷ συνειδότι, καὶ τοῖς φυσικοῖς λογισμοῖς ἀντὶ τῦ νόμου χρώμενοι εἰς μαρτυρίαν τῦ καλοῦ. Τρῖς δὲ νόμους ἐνταῦθά φησι· τὸν γραπτὸν, τὸν φυσικὸν, καὶ τὸν ἐν τοῖς ἔργοις. Ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα. Ποῖον; τὸν γραπτόν· Φύσῃ τὰ τῦ νόμου ποιῇ. Ποίᾳ; τῇ δι' τῶν ἔργων· ὅτοι νόμον μὴ ἔχοντες. Ποῖον; τὸν γραπτόν· ἑαυτοῖς εἰσι νόμος. Πῶς; Τῷ φυσικῷ κεχρημένοι· οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τῦ νόμου. Ποίᾳ; Τῇ δι' τῶν ἐννοιῶν. Ὅρα δὲ σοφίαν, πῶς οὐκ ἔπληξε τοὺς Ἰουδαίους, ὡς ἀπήτῃ ἡ ἀκολουθία τῦ λόγου· πάντως γὰρ κτ' τὸ ἀκόλουθον ἦν ἔδει εἰπεῖν· Ὅταν γὰρ ἔθνη χωρὶς νόμου, φύσῃ τὰ τῦ νόμου ποιῇ, πολλῷ βελτίους εἰσὶ τῶν ἀπὸ τῦ νόμου διδασκομένων. Ἀλλ' οὐκ εἶπεν ὅτως, ἀλλ' ἱλαρώτερον, ὅτι ἑαυτοῖς εἰσι νόμος. Δείκνυσι δὲ ἐκ τύτων, ὅτι καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω χρόνοις, καὶ πρὸ τῆς τῦ νόμου δόσεως, πάσης προνοίας ἀπέλαβεν ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων. Ἐπισυμίζῃ δὲ καὶ τοῖς λέγουσι· Τί δήποτε μὴ ἐξ ἀρχῆς ὁ Χριστὸς προκηρύσσων ἐδίδαξε πᾶν τὸ ἀγαθὸν ἐργάσασθαι; καὶ γὰρ φησιν, ὅτι πᾶν ὃ καλὸν καὶ ὃ κακὸν γνῶσιν πᾶσιν ἐξ ἀρχῆς ἐνέθηκε· ἐπεὶ δὲ εἶδεν ὅτι οὐδὲν ὄντως αὐτῇ, ἐπ' ἐσχάτων αὐτὸς παρεγένετο.

Καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγο-

" ἴσ. ἀπόλαυσιν.

" χ. Θεὸς.

" χ. δῆλον.

κατηγορούντων, ἢ καὶ ἀπολογουμένων. 16 Ἐν ἡμέρᾳ ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς ἄλλως. ἀρχῆς ἄλλης ἀναγνωθι τοῦτο· περὶ γὰρ τοῦ, πῶς κρινησόμεθα πάντες κοινῶς ἄνθρωποι, ποιεῖται νῦν τὸν λόγον. Τότε γὰρ ἐξετασιν ἡμῶν οἱ λογισμοὶ, οἱ μὲν κατηγορούντες, οἱ δὲ ἀπολογούμενοι· καὶ ὁ δεῖται ἑτέρου κατηγόρου ἢ συνηγόρου ὁ ἄνθρωπος ἐπ' ἐκείνου τοῦ δικαστηρίου. Αὔξων δὲ τὸν φόβον, οὐκ εἶπε, τὰ ἁμαρτήματα, ἀλλὰ, τὰ κρυπτά· Ἄνθρωποι γὰρ τὰ φανερῶν μόνων καὶ θνητῶν κρίται· ὁ δὲ Θεὸς τὰ κρυπτὰ, φησι, κρινεῖ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τουτέστιν, ὁ πατὴρ διὰ τοῦ υἱοῦ· ὁ γὰρ πατὴρ οὐδένα κρίνει, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ υἱῷ. Ἢ οὕτω νοήσεις τὸ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, τὸ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ αἰρετόν μοι. Δείκνυσι δὲ ἐνταῦθα, ὅτι οὐδὲν ἀλλόκοτον κηρύττεται διὰ τοῦ εὐαγγελίου, ἀλλ' ἃ προλαβοῦσα ἡ φύσις αὐτὴ. ἀὐτὴ. ἤδη ἐδίδαξε, τουτέστι, τὴν κρίσιν καὶ τὴν κόλασιν· ταῦτα μαρτυρεῖ καὶ τὸ εὐαγγέλιον. παίτιον. παίτιον

17 Εἰ δὲ σὺ Ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ, καὶ ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ, καὶ καυχᾶσαι ἐν Θεῷ, 18 Καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα, καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα κατηχούμενος ἐκ τοῦ νόμου.] Εἰπὼν, ὅτι τὰς Ἕλλησι ποιοῦσι τὰ τοῦ νόμου, οὐδὲν λείπει πρὸς τὸ σωθῆναι, ἀπαριθμεῖται λοιπὸν καὶ τὰ σεμνὰ τῶν Ἰουδαίων, ἐν οἷς πεποιθότες κατεπήρθησαν τῶν ἐθνικῶν. καὶ πρῶτον τὸ ὄνομα· καὶ γὰρ σφόδρα σεμνὸν ἦν, ὥσπερ νῦν ὁ χριστιανισμός. Οὐκ εἶπε δέ, Ἰουδαῖος εἶ, ἀλλ' ἐπονομάζῃ· δηλονότι γὰρ Ἰουδαῖος λέγεται ὁ ἐξομολογούμενος· Ἰούδας γὰρ ἐξομολόγησις ἑρμηνεύεται. Καὶ ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ, φησὶ τοῦτ', ὁ κατεῖχον πάντων καὶ μανθάνων τί δεῖ πρᾶξαι, ἀλλ' ἔχεις τὸν νόμον διδάσκοντά σε πόθεν ῥᾳδίως· καὶ καυχᾶσαι ἐν Θεῷ, ὡς ἀγαπητὸς παρ' αὐτοῦ, καὶ προτιμηθεὶς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Ἀπονοίας δὲ μεγάλης, τὸ, τῷ δὲ Θεῷ ἀγάπης εἶναι καταφρόνησιν τὴν ὁμοίωσιν χαρίζεσθαι. Καὶ

sumtibus & defendentibus. 16 *In die quâ judicabit Deus occulta hominum, secundùm Evangelium meum per Jesum Christum.*] Ab alio adeóque novo principio hoc lege. Nam de eo nunc sermonem facit, nempe quâ ratione cuncti ex æquo mortales judicandi simus. Tunc enim stabunt nostræ cogitationes, aliæ quidem accusantes, aliæ verò defendentes. Nec opus habet alio accusatore vel patrono homo apud illud judicii forum. Terrorem autem exaggerans, non dixit, peccata, cæterùm, *occulta*. Homines enim de manifestis tantummodo judices sedent: *Deus* verò *occulta*, inquit, *judicabit per Jesum Christum*, hoc est, Pater per Filium. *Nam Pater neminem judicat, sed judicium omne dedit Filio.* Vel sic intelligere queas quod ait, *per Jesum Christum*; secundùm Evangelium meum, per Jesum Christum mihi collatum & exhibitum. Innuit autem hîc, quòd nihil absurdum aut alienum prædicatur per Evangelium, verùm quæ natura ipsa præoccupans docuit, videlicet, judicium & supplicium; hæc Evangelium etiam testatur. Ioan. 5. 22.

17 *Si tu autem Judæus cognominaris, & requieſcis in lege, & gloriaris in Deo,* 18 *Et nôsti voluntatem, & probas utiliora, inſtitutus per legem.*] Cùm dixisset quòd Græco facienti ea quæ sunt legis, nihil desit ad salutem; deinceps Judæorum recenset magnifica, in quibus confidentes efferebantur supra gentes. Et primùm quidem, nomen. Etenim valde honorificum erat, æquè ac hodie Christianismus. Non dixit autem, *Judæus es*, sed, *cognominaris*: verus enim Judæus est qui confitetur. Etenim Judas, confessio dicitur. *Et requieſcis in lege*, pro eo quod est, non defatigaris circumiens & discens quid oporteat agere, sed legem habes, quæ te omnibus in rebus facilè instituit: *& gloriaris in Deo*, ceu dilectus ab ipso, & præ cæteris hominibus honoti habitus. Est autem maximæ dementiæ symbolum, Dei dilectione ad contemptum contribulium seu congenerum uti. *Et nôsti voluntatem,*

luntatem, nempe, Dei. *Probas* autem *meliora*, id est, judicas quæ agere conveniat, & quæ non conveniat agere. Per meliora, unicuique convenientia intelligenda sunt, vel utilia.

19 *Confidis teipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt.* 20 *Eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ & veritatis in lege.*] Suprà quidem dicebat, auditionem legis nihil prodesse, nisi & actio accederet. *Neque enim auditores*, inquit, *legis justi sunt apud Deum, sed factores.* Nunc verò majus quippiam ait: Etiamsi legis doctor es, nec tamen quæ legis sunt facis, non tantùm nihil tibi prodes, verumetiam eò majore pœnâ afficieris. Nam quoniam ob hanc magistralem dignitatem maximè efferebantur, hinc potissimùm ostendit eos esse ridiculos. Cùm enim inquit, *ducem cæcorum, eruditorem insipientium*, idque genus alia, fastum illorum recenset. Ita enim vocabant semetipsos, duces, & lumen, & præceptores: istos autem qui ex gentibus Judaïsmo accesserant, in tenebris agentes, & stolidos, & amentes appellabant. Habes autem *formam cognitionis & veritatis*, non in operibus & officiis, sed *in lege*, confidens ipsi ceu formanti virtutem: perinde ac si quisquam imperatoriam imaginem habens, ipse quidem nihil ad ejus exemplar effingat depingátve, alii autem quibus hujusmodi non est commissa, citra intuitum etiam ejus revera ipsam imitentur. Omnis itaque doctor format & effingit cognitionem boni, adeóque ipsam veritatem in discipulorum animis. Quòd si opere exprimat, perfectus erit: sin minùs, talis erit, quales nunc ab Apostolo culpantur. Sunt qui per formationem illam intellexerunt effictam atque adumbratam imaginem cognitionis. Non veram, inquit, notitiam & pietatem habes, cæterùm fucatam & coloratam.

21 *Qui ergo alium doces, teipsum non doces? qui prædicas non furandum, furaris?* 22 *Qui dicis non mœchandum, mœcharis?*

γινώσκεις τὸ θέλημα, τυτέστι, τοῦ Θεοῦ. Καὶ δοκιμάζεις τὰ "διαφέροντα, τυτέστι, κρίνεις τί δεῖ πρᾶξαι, καὶ τί μὴ δεῖ πρᾶξαι. διαφέροντα δέ, τὰ καθήκοντα ἑκάστῳ νοητέον, ἤγουν τὰ συμφέροντα. " χ. συμφέροντα.

19 Πέποιθάς τε σαυτὸν ὁδηγὸν εἶναι τυφλῶν, φῶς τῶν ἐν σκότει. 20 Παιδευτὴν ἀφρόνων, διδάσκαλον νηπίων, ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ.] Ἀνωτέρω μὲν ἔλεγεν, ὅτι οὐδὲν ὠφελεῖ ἡ ἀκρόασις τοῦ νόμου, ἐὰν μὴ πρᾶξις προσῇ· Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταί, φησι, τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταί. Νῦν δὲ τὸ μεῖζον λέγει, ὅτι κἂν διδάσκαλος εἶ, μὴ προστίθης δὲ τὰ τοῦ νόμου, ἃ μόνον οὐδὲν ὠφελῇ, ἀλλὰ καὶ μείζονως κολάζῃ· ὅπερ γὰρ ἐν τούτῳ μάλιστα ἐφρόνουν τῷ διδασκαλικῷ ἀξιώματι, ἐντεῦθεν μάλιστα δείκνυσιν αὐτοὺς καταγελάστους. Ὅταν γὰρ λέγῃ, ὁδηγὸν τυφλῶν, διδάσκαλον νηπίων, καὶ τὰ λοιπά, τὸ τύφον αὐτῶν καταλέγει. Οὕτω γὰρ ἐκάλουν ἑαυτοὺς, ὁδηγοὺς, φῶς, καὶ παιδευτάς· τοὺς δὲ ἐξ ἐθνῶν προσελύτους, ἐν σκότει, καὶ νηπίους, καὶ ἄφρονας. Ἔχεις δὲ τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως, καὶ τῆς ἀληθείας, οὐκ ἐν τοῖς πράξεσι καὶ τοῖς κατορθώμασιν, ἀλλ' ἐν τῷ νόμῳ, πεποιθὼς αὐτῷ, ὡς μορφοῦντι τὴν ἀρετήν. ὥσπερ ἐάν τις "βασιλέως εἰκόνα ἔχων, αὐτὸς μὲν κατ' αὐτὴν μηδὲν ζωγραφοίη· οἱ δὲ μὴ πιστεύοντες αὐτῷ, καὶ χρείας τοῦ πρὸς αὐτὴν ἀποβλέπειν, μὴ ἀληθείας αὐτὴν μιμοῖντο. Πᾶς οὖν διδάσκαλος ζωγραφεῖ καὶ μορφοῖ τὴν γνῶσιν τοῦ καλοῦ, καὶ τὴν ἀλήθειαν, ἐν ταῖς τῶν μαθητῶν ψυχαῖς. Ἀλλ' εἰ μὲν καὶ πράττει, τέλειος· εἰ δ' ἁπλῶς, τοιοῦτος, οἷοι οἱ νῦν ὀνειδιζόμενοι παρὰ τοῦ ἀποστόλου. Τινὲς δὲ μόρφωσιν ἐνόησαν, τὴν ὑπόπλασιν εἰκόνα τῆς γνώσεως. ἃ τὴν ἀληθῆ γάρ, φησι, γνῶσιν καὶ εὐσέβειαν ἔχεις, ἀλλ' ὑπόπλασόν τινα καὶ ὑποκεχρωσμένην. " χ. βασιλέως.

21 Ὁ οὖν διδάσκων ἕτερον, σαυτὸν δὲ διδάσκεις; ὁ κηρύσσων μὴ κλέπτειν, κλέπτεις; 22 Ὁ λέγων μὴ μοιχεύειν, μοιχεύεις; βδελυσσόμενος

μμος τὰ εἴδωλα, ἱεροσυλεῖς; 23 Ος ἐν νόμῳ καυχᾶσαι, διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἀτιμάζεις; 24 Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καθὼς γέγραπται.] Κατ' ἐρώτησιν ποιησαι τὸν λόγον, ἐντρέπων τοὺς καυχωμένους ὅτι τῷ διδάσκῃ. Ἱεροσυλίαν δὲ λέγει τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἀναθημάτων τοῖς εἰδώλοις. Καὶ γὰρ εἰ καὶ ἐβδελύσσοντο τὰ εἴδωλα, ἀλλ' ὅμως τῇ φιλοχρηματίᾳ τυραννούμενοι ἥπτοντο τῶν εἰδωλικῶν αὐτῶν δι' αἰσχροκερδίαν. Εἶτα τὸ βαρύτερον ἐπάγει, λέγων, Ος ἐν νόμῳ καυχᾶσαι, ὡς τιμηθεὶς παρὰ Θεοῦ διὰ τὸν νόμον, διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἀτιμάζεις; Τρία γάρ εἰσιν ἐγκλήματα ἐνταῦθα· ἓν μέν, ὅτι ἀτιμάζουσι· δεύτερον, ὅτι ἀτιμάζουσι τὸ τιμήσαντα αὐτοὺς Θεόν· καὶ τρίτον, δι' ὃν ἐτιμήθησαν νόμου, διὰ τούτου ἀτιμάζουσι, παραβαίνοντες αὐτόν. Εἶτα, ἵνα μὴ δόξῃ κατηγορεῖν ἔξωθεν, τὸν Προφήτην Ησαΐαν ἐπήγαγεν αὐτῶν κατήγορον, διπλοῦν ποιῶν τὸ ἔγκλημα. Οὐ γὰρ αὐτοὶ μόνοι ὑβρίζουσιν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους εἰς τοῦτο παρασκευάζουσι· καὶ οὐ μόνον * οὐ διδάσκουσι τὰ τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐναντία διδάσκουσι, βλασφημίαν τοῦ Θεοῦ· ὅπερ ἐναντίον ἐστὶ τῷ νόμῳ. Οἱ γὰρ ὁρῶντες αὐτοὺς διεφθαρμένους, τούτους ἔδει, φασὶν, ἀγαπῆσαι τὸν Θεόν; ἆρα ὁ ἀγαπῶν τοὺς τοιούτους Θεὸς, ἀληθινός;

* π.

25 Περιτομὴ μὲν γὰρ ὠφελεῖ, ἐὰν νομὸν· ἐὰν δὲ παραβάτης νόμου ᾖς, ἡ περιτομή σου ἀκροβυστία γέγονεν.] Ἐπειδὴ μεγάλην εἶχεν περὶ τῆς περιτομῆς ὑπόληψιν, οὐκ εἶπεν εὐθέως, ὅτι περιττὸν καὶ ἀνόητον ἡ περιτομή· ἀλλὰ τῷ μὲν λόγῳ καταδέχεται τοῦτο, τῷ δὲ πράγματι καθαιρεῖ, καὶ φησιν, * Ὁμολογῶ ὅτι ὠφελεῖ ἡ περιτομή· ἀλλ' ὅταν καὶ τὸν νόμον φυλάττῃς· εἰ δὲ μή, οὐκ εἶπεν ὅτι οὐκ ὠφελεῖ, ἵνα μὴ δόξῃ αὐτὸν ὑβρίζειν· ἀλλὰ γυμνοῖ αὐτῆς τὸν Ιουδαῖον, εἰπὼν ἡ περιτομή σου ἀκροβυ-

* ὅτι.

Qui abominaris idola, ſacrilegium facis? 23 *Qui in lege gloriaris, per prævaricationem legis Deum inhonoras?* 24 *Nomen enim Dei per vos blaſphematur inter gentes, ſicut ſcriptum eſt.*] Per interrogationem verba facit, pudefaciens eos, qui ob docendi munus gloriabantur. Sacrilegium verò appellat ablationem eorum quæ idolis conſecrata erant. Nam etiamſi execrarentur idola, avaritiæ tamen tyrannide victi, idolis dicata, turpis quæſtûs gratiâ contrectabant. Deinde, quod gravius eſt infert, inquiens: *Qui in lege gloriaris*, ut qui honore ſis affectus à Deo propter legem, per legis prævaricationem Deum ignominiâ afficis? Tria ſunt enim hîc crimina: primum, quòd dehoneſtant: alterum, quòd Deum, à quo ſunt honeſtati, dehoneſtant: tertium, quòd lege, quâ ipſi honeſtati fuerunt, per hanc dehoneſtant, tranſgredientes ipſam. Deinde, ne videatur ſuopte ingenio ipſos increpare, Prophetam Eſaiam ipſorum accuſatorem produxit in medium, culpam illorum duplicem faciens. Non enim ipſi ſoli injuriam inferunt, cæterùm & ipſi ad hoc alios præparant: & non tantùm quæ legis ſunt, non docent, verumetiam contraria docent, nempe blaſphemiam Dei, quod contrarium eſt legi. Qui enim ipſos vident corruptos, hoſcine oportebat, inquiunt, à Deo diligi? num Deus, qui tales diligit, verus eſſe poſſit? Eſa. 52. 5

25 *Circumciſio quidem prodeſt, ſi legem obſerves: ſi autem prævaricator legis ſis, circumciſio tua præputium facta eſt.*] Quoniam præclaram de circumciſione conceperant opinionem, non ſtatim à principio dixit, quòd ſuperflua & inutilis res ſit circumciſio, verùm verbis quidem eam recipit, reipſa verò tollit, inquiens: Fateor equidem prodeſſe circumciſionem, verùm tum cùm legem obſerves: ſin minùs, non dixit, non prodeſt, ne ipſam contumeliâ afficere videatur: ſed Judæum eâ nudat, dicens; *circumciſio tua præputium facta eſt.* Incircumciſum itaque ipſum commonſtrat corde. Duas

enim circumciſiones, duóque præputia dicit, alteras quidem ſecundùm id quòd videtur, alteras verò ſecundum id quod intelligitur: exempli gratiâ; circumciſio ſecundùm id quod videtur, eſt illa quæ in carne fit, cùm quis nimirum ſecundùm carnem circumcidatur: eſt & circumciſio ſecundùm ſpiritũ, carnaliũ ſcilicet affectuũ rejectio. Rurſum, eſt præputium ſecundùm carnẽ, quando aliquis incircumciſus fuerit carne: & eſt præputium ſecundùm ſpiritum, quando quiſquam gentilem habens animum nihil affectuum pravorum abſciderit. Dicit itaque divus Paulus; Quando circumciſus fueris in carne, nihil autem egeris eorum quæ legis ſunt, præputium tibi adhuc eſt, & incircumciſus es juxta ſpiritum: perinde ac is qui carnis adhuc præputio veſtitus eſt, ſi fecerit ea quæ legis ſunt, circumciſus eſt ſecundùm ſpiritum, quippe cui carnis affectus ſint adempti. Quod quidem per ſequentia declarat: audi enim.

σία γέγονεν. ἀπερίτμητον οὖν αὐτὸν δείκνυσι τῇ καρδίᾳ. Δύο γὰρ περιτομάς, καὶ δύο ἀκροβυστίας λέγει· τὴν μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον, τὴν δὲ κατὰ τὸ νοούμενον· οἷον, ἔστι περιτομὴ κατὰ τὸ φαινόμενον, ἡ κατὰ σάρκα, ὅταν τις περιτμηθῇ τὴν σάρκα· καὶ ἔστι περιτομὴ κατὰ πνεῦμα, ἡ τῶν σαρκικῶν παθῶν ἀποβολή. Πάλιν, ἔστιν ἀκροβυστία κατὰ σάρκα, ὅταν τις ἀπερίτμητος ᾖ τὴν σάρκα· καὶ ἔστιν ἀκροβυστία κατὰ πνεῦμα, ὅταν τις ἐθνικὸν ἔχων ψυχὴν, μηδὲν τῶν παθῶν ἀποκόψῃ. Λέγει οὖν ὁ Παῦλος, ὅτι ὅταν περιτετμημένος μὲν ᾖς τὴν σάρκα, μηδὲν δὲ πράττῃς τῶν τοῦ νόμου, ἀκρόβυστος καὶ ἀπερίτμητος εἶ κατὰ πνεῦμα· ὥσπερ ὁ κατὰ σάρκα ἀκρόβυστος, ἐὰν πράξῃ τὰ τοῦ νόμου, περιτέτμηται κατὰ πνεῦμα, τὰ τῆς σαρκὸς πάθη περιῃρημένος. ὅθεν καὶ διὰ τῶν ἑξῆς φησι· καὶ ἄκουε.

Quando igitur præputium juſtitias legis cuſtodit, nonne præputium ejus in circumciſionem reputabitur?] Non ait quòd circumciſionem præputium vincat antecellátve, (hoc enim moleſtum eſſet:) ſed, *in circumciſionem reputabitur.* Proinde vera circumciſio, eſt bona actio: præputium ſimiliter, actio mala. Obſerva autem quòd non dixerit, Quando præputium legem ſervârit. Veriſimile namque erat quempiam ſic occurſurum fuiſſe: Quî fieri poteſt ut lex ab eo, cui præputium eſt, ſervetur, cùm hoc ipſum quòd quiſquam præputium habeat, ſit legis tranſgreſſio? At quomodo dixit? *Juſtitias legis*, hoc eſt, quæ videntur juſtificare per operationem ipſorum. Circumciſio enim non actio erat, ſed paſſio, circumciſo nempe patiente. Quapropter neq; juſtificatio legis dici queat. Nam eſt data in ſignum, ne cum gentibus Judæi miſcerentur.

26 Ὅταν οὖν ἡ ἀκροβυστία τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου φυλάττῃ, οὐχὶ ἡ ἀκροβυστία αὐτοῦ εἰς περιτομὴν λογισθήσεται;] Οὐ λέγει ὅτι τὴν περιτομὴν ἡ ἀκροβυστία νικᾷ· ἐπαχθὲς γὰρ τοῦτο· ἀλλ' ὅτι εἰς περιτομὴν λογισθήσεται. ὥστε περιτομὴ ἀληθὴς, ἡ πρᾶξις ἐστὶν ἡ ἀγαθὴ, καὶ ἀκροβυστία ὁμοίως πρᾶξις πονηρά. Ὁρᾷς πῶς οὐκ εἶπεν, ὅτι ὅταν ἡ ἀκροβυστία τὸν νόμον φυλάττῃ· εἰκὸς γὰρ ἦν τινα ἀπαντῆσαι αὐτῷ λέγοντα, πῶς ἐνι δυνατὸν φυλάττεσθαι πρᾶξιν ἀκροβύστου τὸν νόμον; αὕτη γὰρ τοῦτο, τὸ μὴ ἀκρόβυστον, πρᾶξίς ἐστι νόμου. Ἀλλὰ πῶς εἶπε; τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου, τουτέστι, τὰ δοκοῦντα δικαιοῦν διὰ τῆς ἐργασίας αὐτῶν. Ἡ γὰρ περιτομὴ, οὐκ ἦν ἐργασία, ἀλλὰ πεῖσις, πάσχοντος τοῦ περιτετμημένου. Ὥστε οὐδὲ δικαίωμα νόμου λεχθείη. σημεῖον γὰρ ἐδόθη εἰς τὸ μὴ ἀναμίγνυσθαι τοῖς Ἰουδαίοις τοῖς ἐθνικοῖς.

Et judicabit id quod ex natura eſt præputium legem conſummans, te qui per li-

27 Καὶ κρινεῖ ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία τὸν νόμον τελοῦσα, σὲ τὸν διὰ γράμματος

26 *Quando igitur præputium juſtitias legis cuſtodit, nonne præputium ejus in circumciſionem reputabitur?*] Non ait quòd circumciſionem præputium vincat antecellátve, (hoc enim moleſtum eſſet:) ſed, *in circumciſionem reputabitur.* Proinde vera circumciſio, eſt bona actio: præputium ſimiliter, actio mala. Obſerva autem quòd non dixerit, Quando præputium legem ſervârit. Veriſimile namque erat quempiam ſic occurſurum fuiſſe: Quî fieri poteſt ut lex ab eo, cui præputium eſt, ſervetur, cùm hoc ipſum quòd quiſquam præputium habeat, ſit legis tranſgreſſio? At quomodo dixit? *Juſtitias legis*, hoc eſt, quæ videntur juſtificare per operationem ipſorum. Circumciſio enim non actio erat, ſed paſſio, circumciſo nempe patiente. Quapropter neq; juſtificatio legis dici queat. Nam eſt data in ſignum, ne cum gentibus Judæi miſcerentur.

27 *Et judicabit id quod ex natura eſt præputium legem conſummans, te qui per li-*

γράμματος ⸀ περιτομὴ παραβάτης νόμου, 28 Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ, Ἰουδαῖός ἐστιν· οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ, ἐν σαρκὶ, περιτομή. 29 Ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περιτομὴ καρδίας, ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι· οὗ ὁ ἔπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ.] Ἐνταῦθα φανερῶς δείκνυσιν, ὅτι δύο ἀκροβυστίας λέγει· τήν τε ἐκ φύσεως, καὶ τὴν ἐκ προαιρέσεως· ἥτις ἐστὶν, ὡς εἴρηται, ὅταν τις μηδὲν ἔχῃ τῶν σαρκικῶν παθῶν περικεκομμένον. Καὶ δύο περιτομάς, τήν τε σαρκὸς, καὶ τὴν ἐν πνεύματι τῆς καρδίας. Φησὶν οὖν ὅτι ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία, ἔχουσα τὴν τῶν παθῶν περιτομὴν, δέχεται τοῦ τὸν νόμον τελεῖν, τουτέστι, τὰ, ὡς ἄνω εἴρηται, δικαιώματα τοῦ νόμου, κελεύει, αὐτὴ τὴν καταχειρίαν, οὐ τὴν περιτομὴν, (πλημμελὲς γὰρ τοῦτο,) ἀλλά σε τὴν περιτέμνεσθαι μὲν δοκοῦντα, ὅσον σὺ σαρκὶ, ἀπεριτμητον ὄντα τῇ καρδίᾳ, καὶ παραβάτην εἶναι τῶν τοῦ νόμου δικαιωμάτων. Οὐ τὴν περιτομὴν οὖν ἀτιμάζει, (μᾶλλον γὰρ δοκεῖ τιμᾶν ταύτην,) ἀλλὰ τὸν εἰς αὐτὴν ὑβρίζοντα, ὡς παραβάτην. Εἶτα, ὅπερ ταῦτα κατισχύσας, σαφῶς ὀρίζεται τίς ἐστιν ὁ ἀληθὴς Ἰουδαῖος, καὶ δείκνυσιν αὐτοῖς πρῶτα πρὸς ἐπίδειξιν προτείνοντας. Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ, φησὶν, Ἰουδαῖος, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ, ὁ μηδὲν ἁπλῶς [a] σωματικὸν τελῶν, ἀλλὰ πνευματικῶς [b] νοῶν, καὶ τὰ σάββατα, καὶ τὰς θυσίας, καὶ τοὺς καθαρισμούς. Ἐν ᾧ τῷ ἐλπεῖν, περιτομὴ καρδίας ἐν πνεύματι, τῇ τῆς ἐκκλησίας πολιτείᾳ παρασκευάζει, καὶ τὴν πίστιν εἰσάγει. καὶ γὰρ αὕτη ἐν καρδίᾳ καὶ πνεύματι, καὶ τὸν ἔπαινον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἔχει, τοῦ τὰς καρδίας ἐπαίοντος, οὐχὶ τὴν σάρκα κείνους. Τὸ δὲ ἐκ πάντων τούτων συναγόμενον, τοῦτο ἐστιν· ὅτι πολυπαχῆ βίᾳ χρεία. Ἀκροβυστον δὲ, ἤτοι Ἑλληνα ὅταν ἀκούσῃς, μὴ τὴν εἰδωλολατρείαν νόει, ἀλλὰ τὴν θεοσεβῆ μέν, ⸀ ἀναρέτον, ἔξω δὲ τῶν τοῦ νόμου παραδεδομένων παρατηρήσεων, καθὸ καὶ ἀμέσως εἴρηται.

[a] σωματικῶς.
[b] πλὴν καὶ νοῶν.

teram & circumcisionem prævaricator es legis. 28 *Non enim qui in manifesto, Judæus est, neque quæ in manifesto est in carne, circumcisio est:* 29 *Sed qui in abscondito Judæus est; & circumcisio cordis in spiritu, non in litera, cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est.*] Hîc apertè ostendit, quòd duo præputia ponat, alterum quidem ex natura, alterum verò ex electione & voluntate: quod quidem est, ut dictum est, quando quis carnalium affectuum, nullum habet circumcisum aut amputatum. Duas item circumcisiones dicit, alteram secundùm carnem, alteram in spiritu cordis. Ait itaque, *id quod ex natura est præputium*, affectuum carnis circumcisionem habens, per hoc quod legem perficiat, id est legis (ut suprà dictum) justificationes, *judicabit*, pro eo quod est, condemnabit, non circumcisionem, (hoc enim odiosum erat) verùm *te*, qui, quantum ad carnem attinet, circumcisus quidem videris, corde verò incircumcisus es, quatenus transgressor es justificationum legis. Non itaque circumcisionem ignominiâ afficit, (nam istam potiùs honorare videtur) sed eum, qui in ipsam ceu prævaricator injurius extiterit. Hisce peractis, manifestè definit quisnam sit verus Judæus, ostendens eos cuncta ad ostentationem facere. *Non enim*, inquit, *qui in manifesto Judæus apparet, Judæus est: cæterùm qui est in abdito*, qui nihil simpliciter corporale perficit, verùm spiritualiter intelligit & sabbata, & sacrificia, & purificationes. Porrò cùm ait, *Circumcisio cordis in spiritu*, ecclesiasticæ reipublicæ viam præstruit, ac fidem inducit. Etenim ista est in corde & in spiritu, & *laudem à Deo habet*, corda explorante, neq; quicquã secundùm carnem judicante. Quod verò ex hisce omnibus colligitur, tale est: nempe, quòd ubique vitâ probâ opus sit. Porrò cùm præputiatũ sive incircumcisum aut Græcũ audiveris, ne idolorũ cultorem intellige, verùm Dei cultorem, & virtute præditũ, extra legis tamen observationes, perinde ac suprà dictum est.

CAP.

CAP. III.

QUid ergo amplius Judæo est? aut quæ utilitas circumcisionis? 2 Multum per omnem modum. Primùm quidem quia illis credita sunt eloquia Dei. 3 Quid enim si quidam illorum non crediderunt? Nunquid incredulitas eorum, fidem Dei evacuabit? Absit.] Simul ac omnia ad legem spectantia ejecisset, per hoc quod diceret, *Non enim qui in manifesto, Judæus est*, objectionem quandam emergentem conspicatus, illi se opponit. Quænam autem est illa objectio? Si nihil prosunt, inquit, hæc, cur Judæorum gens electa est? Diluit ergo hanc pro sua sapientia: verbis siquidem consentit, multámque inde Judæo commoditatem proventuram asserit. Ad hoc verò confirmandum non Judæorum virtutes résque strenuè gestas adducit, verùm Dei potiùs dona & gratiam. Nec enim dixit, quòd multùm præstiterint cæteris gentibus Judæi, eo quòd hoc vel illuc gnaviter transegerint, verùm quòd *commissa sint illis oracula Dei:* quæ certè Dei est beneficentia, nec ullâ ratione illorum vel dignitas vel præstantia. Quid verò est, *credita sunt?* pro, acceperunt, vel in manus sumpserunt, digníque visi sunt Deo, ut acciperent divina responsa cœlitùs demissa. Hæc autem dicens, ipsos quidem defendere videtur: attamen aliam rursus accusationem in medium adversùm ipsos profert, demonstrans ipsos divinis eloquiis fidem non adhibuisse, per quæ tamen plurimo sint honore affecti. Veruntamen hanc accusationem introducit, tanquam ab alio factam, qui ita diceret: Ecquid emolumenti confert Judæis quòd oracula Dei acceperint, cùm increduli erga eadē fuerint? Hanc autē objectionē diluere videtur, non pro ipsis, sed pro Deo potiùs apologiam adferens. Quòd si increduli fuerint, quid hoc ad Deum? Num illorum incredulitas fidem Dei faciet irritam? Hoc est; oracu-

ΚΕΦ. γ.

ΤΙ οὖν ὁ πλεονεκτῶ Ἰουδαίου; καὶ τίς ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς; 2 Πολὺ κατὰ πάντα τρόπον. Πρῶτον μὲν γάρ, ὅτι ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. 3 Τί γὰρ εἰ ἠπίστησάν τινες; μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ καταργήσει; Μὴ γένοιτο.] Ἐπειδὴ πάντα τὰ τοῦ νόμου ἐξέβαλε, λέγω δὲ εἰπεῖν, Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ, Ἰουδαῖος, λοιπὸν ἀντίθεσίν τινα ἰδὼν αἰσχύνηται, ἴσασι παρὰ αὐτῶν. Τίς οὖν ἡ ἀντίθεσις; Εἰ μηδὲν ὠφελῇ, φησί, ταῦτα, τίνος ἕνεκα τὸ ἔθνος ἐξήνεγκε; Λύει οὖν ταύτην τῇ αὐτοῦ σοφίαν· συμπέχει μὲν γὰρ τῷ λόγῳ, καὶ φησιν, ὅτι πολὺ τὸ ὄφελος τῷ Ἰουδαίῳ. Κατασκευάζων δὲ τοῦτο, οὐ τὰ κατορθώματα τῶν Ἰουδαίων εἰσάγει, ἀλλὰ τὰ τοῦ Θεοῦ χαρίσματα. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι πολὺ παρεσπούδασιν Ἰουδαῖοι, ὥστε τόδε καὶ τόδε κατώρθωσε, ἀλλ' ὅτι ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ· ὥστε δυσεργασία ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, ἐκ τῶν ἐκείνων παρατέρημα. Τί δέ ἐστι τὸ ἐπιστεύθησαν; δυνηθέντας, ἐλαβον, ἐπεχειρίσθησαν, ἄξιοι ἐδοξάσθησαν τῷ Θεῷ τοῦ δέξασθαι χρηματικὴν δύναμιν κατενεχθέντας. Ταῦτα δὲ λέγων, δοκεῖ μὲν αὐτῶν ὑπαπολογεῖσθαι· ἔγκλημα δ' ὅμως πάλιν ἄλλο εἰς μέσον αὐτοῖς παρεισφέρει, καὶ δείκνυσιν αὐτοὺς ἀπιστήσαντας τοῖς θείοις λόγοις, δι' ὧν ἐτιμήθησαν. Πάλιν καὶ τὸ ἔγκλημα τοῦτο, ὡς ἀπ' ἄλλου εἰσάγει, ὥσπερ τοιαῦτα λέγοντος, Καὶ τί τὸ ὄφελος ὅτι ἐδέξαντο τὰ λόγια; καὶ γὰρ ἠπίστησαν. Δοκεῖ δὲ λύειν καὶ ταύτην τὴν ἀντίθεσιν, οὐχ ὑπὲρ αὐτῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ ἀπολογούμενος. Εἰ γὰρ ἠπίστησαν, τί τοῦτο πρὸς τὸν Θεόν; Μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν καταργήσει τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ; τουτέστι, τὸ καταπίστευσιν τῶν λογίων, καὶ τὸ δυ-

ναμοῦσθαι;

ἐργασίαν; τοσοῦτον γὰρ ἀβλαπὲς ἐστι
" χ. ὅσον. Θεὸς ἐκ τῆς ἐκείνων ἀπιστίας, " ὅσον καὶ μᾶλλον δοξάζεται ὡς φιλανθρωπος, ὅτι καὶ τὸν μηδὲν αὐτὸν ἀπιμάζοντα, φαίνεται εὐεργετῶν. Εἶδες πῶς αὐτοὺς ἀπροθυμίους ἐποίησεν, ἀφ' ὧν ἐκαλλωπίζοντο, ἤγουν τοῦ τὸν νόμον δέξασθαι;

4 Γινέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθὴς, πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης, καθὼς γέγραπται· Ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε.] Εἶπεν, αὖθις ὅτι τινὲς ἠπίστησαν· Εἶτα, ἐπεὶ οὐχί τινες, ἀλλὰ πάντες φαίνονται ἀπιστήσαντες, σοφώτατα μεταχειρίζόμενος
" χ. ἀλλὰ τὸ δόξαι αὐτὸν ἁμαρτεῖν. τὸν λόγον, " δέχεται τὸ μὴ δόξαι ἐπαχθὴς, ὃν καθ' ἁπλότητα γνώμης, ὡς καθ' ὑποθέσιν τίθησι, καὶ φησι· Θῶμεν ὅτι πάντες ἠπίστησαν· καὶ τί τοῦτο; καθότι οὖν δικαιοῖ ὁ Θεός. τουτέστιν, Εἰ κρίσις γένοιτο καὶ ἐξέτασις τοῦ τε περὶ αὐτοῦ γνωμένων τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ τῶν παρ' ἐκείνων εἰς αὐτὸν, ἆρα νικητήρια ἔσται τῷδε τῷ Θεῷ, καθὰ δὴ καὶ Δαβὶδ λέγει. Τὸ δὲ, Γινέσθω ὁ Θεὸς ἀληθὴς, ἀντὶ τοῦ, φανερούσθω, ἀποδεικνύσθω.

5 Εἰ δὲ ἡ ἀδικία ἡμῶν Θεοῦ δικαιοσύνην συνίστησι, τί ἐροῦμεν; μὴ ἄδικος ὁ Θεὸς ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργήν; (κατὰ ἄνθρωπον λέγω) 6 Μὴ γένοιτο· ἐπεὶ πῶς κρινεῖ ὁ Θεὸς τὸν κόσμον;] Ἀντίθεσιν εἰσάγει τοιαύτην, ὡς τινῶν λεγόντων· Εἰ ὁ Θεὸς εὐεργετήσας ἡμᾶς, εἶτα ἀγνωμονηθεὶς παρ' ἡμῶν, δίκαιος μᾶλλον φαίνεται, & νικᾷ, ὡς δικαίως πολλὴν φιλανθρωπίαν τοῖς ἀναξίοις εὐεργετῶν, τί λοιπὸν ἐπιφέρει τὴν ὀργήν; τουτέστι, κολάζει ἡμᾶς, τοὺς γνωμένους αὐτῷ αἰτίους δικαιώσεως καὶ νίκης; Αὕτη μὲν ἡ ἀντίθεσις· λύει δὲ αὐτὴν πανσόφως
" χ. ἀπεσφαλ. καὶ " ἀγχιστρόφως. καὶ μέν, φησι, δίκαιον σε κολάζει, διὰ ἀυτὸ τοῦτο οὐκ εἰ αὐτῷ τῆς νίκης αἴτιος· ἀδικία γὰρ τὸ τὸν αἴτιον τῆς νίκης τοῦδε τοῦ νικῶντος κολάζεσθαι· Ἀλλὰ μὴν ὁ Θεὸς οὐκ ἄδικος· ἐπεὶ πῶς κρινεῖ τὸν κόσμον;

lorũ commissionẽ ipsis factã, ejusq; beneficentiam? Usq; adeò namq; Deus ex illorũ incredulitate haud læditur, ut glorificetur potiùs ut benignus & humanus: quandoquidem & illi qui eum ignominiâ affecturus est, beneficum sese exhibeat. Viden' quomodo eos reos fecerit ex iis ob quæ sibi placebant, scilicet ex hoc quòd legẽ acceperint?

4 *Sit autem Deus verax, omnis autem homo mendax, sicut scriptum est: Ut justificeris in sermonibus tuis, & vincas cùm judicaris.*] Dixit suprà, quòd quidam non crediderunt: deinde, cùm nedum quidam, verùm omnes in universùm videantur increduli, ne molestus videretur, sermonem suum sapientissimè instituit, atque id quod revera factum est, veluti per suppositionem profert, inquiens: Ponamus quòd omnes increduli fuerint: ecquid isthuc? vel hinc quoq; justificatur Deus. Hoc est, si judicatio fiat & exploratio eorũ quæ à Deo Judæis sint collata, ac vicissim eorum quæ ab iis erga illum sint facta; Deus victoriæ palmam reportabit, sicut & David etiam ait. Quòd verò inquit, *Sit Deus verax*, usurpavit pro manifestetur, demonstretur. Pſal. 115.2. Pſal. 50.6.

5 *Si autem iniquitas nostra Dei justitiam commendat, quid dicemus? Num injustus est Deus, qui infert iram? (secundùm hominem dico.) 6 Absit. Alioquin quomodo Deus judicabit mundum?*] Objectionem hîc hujusmodi adducit, ceu nonnulli sint qui dicant; Si Deus, ubi in nos beneficia contulerit, ac à nobis contemptus fuerit, justior appareat, & vincat, per exuberantem nempè humanitatem suam indignis etiam beneficia conferens: cur in posterum iram infert, hoc est, punit nos, quippe qui facti simus ipsi authores cùm justificationis, tum victoriæ illius? Atque tale quidem est argumentum; quod hanc ad rationem diluit omnino sapienter, idem in eos retorquendo. Quia, inquit, te punit, propterea non es ipsi victoriæ causa autórve: injustum enim foret victoriæ authorem à vincente puniri. Atqui Deus, non est injustus.

Alioqui,

Alioqui, quî judicabit mundum, si ipse sit injustus? Proinde, cùm te & punit Deus, & non est injustus, non es igitur ipsi victoriæ causa per commissa flagitia tua: poterat enim & aliàs vincere, etiamsi non visus fuisses sceleratus. Quod adjicit, *secundùm hominem dico*, hunc habet sensum: Ego quidem, inquit, hæc pro Deo respondeo, juxta humanam ratiocinationem, hoc est, perinde ac possibile est homini causarum patrono collatis utrinque rationibus statuere. Nam quæcunque agit Deus, nonnullas occultas rationes habent, ac humanas cogitationes superant, nostrâq; defensione non indigent.

7 *Si enim veritas Dei in meo mendacio abundavit in gloriam ipsius, quid adhuc & ego tanquam peccator judicor?* 8 *Et non, (sicut blasphemamur, & sicut aiunt quidam nos dicere) faciamus mala, ut veniant bona? quorum damnatio justa est.*] Rursus idem resumit, ut apertius reddat. Si enim Deus justus & verus apparuit ex eo quòd deliqui, cur ego in posterum condemnor, qui ista in gloriam Dei commiserim? Non enim dignus sum condemnatione, sed coronis potiùs. Quòd si hoc verum, igitur & quod Græci de nobis dicunt, verum erit. Nam Græci sive gentiles simulac audivissent Paulum dicentem, *Ubi abundavit peccatum, superabundavit & gratia*: ridebant hoc, asseverantes Christianos dicere, *Faciamus mala, ut veniant bona*: & peccemus multùm, ut exuberet gratia. Isthuc igitur quod aiebant Græci, vituperantes proscindentésq; nos, etiamnum contingit, nempè, si admiserimus, quòd Deus bonus appareat ex mea vitiositate, necnon ingratitudine. Verùm aliter sese res habet. Græcorum enim nunquam non mentientium iste sermo est, *quorum condemnatio justa est*, id est, qui justè punientur. Haudquaquam igitur ego meum ob peccatum Deo sum causa justificationis: condemnor enim tanquam peccator. Neque enim condemnarer, si ad gloriam Dei peccâssem.

Rom. 5. 20.

σμον, ἐαν αὐτὸς ἀδικῆ; Λοιπὸν οὕτω, "ἐπεὶ καὶ κολάζει σε καὶ οὐκ ἔστιν ἄδικος, οὐκ ἄρα σὺ αὐτῷ τῆς νίκης αἴτιος γέγονας δι' τῆν ἁμαρτικέναι· οὐδεὶν γὰρ καὶ ἄλλως νικᾷν, κἂν μὴ σὺ ὤφθης κακός. Τὸ δέ, κατὰ ἄνθρωπον λέγω, τοιοῦτον ἔχει νοῦν. Ἐγὼ μὲν, φησι, τοιαῦτα ἀπολογοῦμαι ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ, κατὰ ἀνθρώπινον λογισμὸν, τουτέστιν, ὡς ἐνι δυνατὸν ἀνθρώπῳ λογίζεσθαι "δικαιολογῶ. Ἐπεὶ ὅσα ποιεῖ ὁ Θεὸς, ἔχει τινὰς ἀπορρήτους λόγους, καὶ ὑπὲρ τοὺς ἀνθρωπίνους λογισμούς ἐστι, μὴ δεόμενα τῆς παρ' ἡμῶν ἀπολογίας.

7 Εἰ γὰρ ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἐμῷ ψεύσματι ἐπερίσσευσεν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ, τί ἔτι κἀγὼ ὡς ἁμαρτωλὸς κρίνομαι; 8 Καὶ μὴ (καθὼς βλασφημούμεθα, καὶ καθώς φασί τινες ἡμᾶς λέγειν) ὅτι ποιήσωμεν τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθῃ τὰ "ἀγαθά; ὧν τὸ "κρίμα ἔνδικόν ἐστι.] Καὶ πάλιν τὸ αὐτὸ "ἐπιλαμβάνεται, ἵνα τὸ ἐφέξεσθαι αὐτὸ "ποιῆσαι. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς δίκαιος ἐφάνη καὶ ἀληθὴς, ἐξ ὧν ἐγὼ πρᾶττόμενα, λοιπὸν τί κρίνομαι, εἰς δόξαν Θεοῦ συντελέσας; οὐ γὰρ ἄξιός εἰμι κατακρίσεως, ἀλλὰ στεφάνων μᾶλλον. Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθὲς, ἄρα καὶ ὃ λέγουσιν οἱ Ἕλληνες περὶ ἡμῶν, ἀληθὲς ἔσται. Καὶ γὰρ οἱ Ἕλληνες ἀκούσαντες τοῦ Παύλου λέγοντος, ὅπου ὅσον ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις, ἐκωμῴδουν τοῦτο, καὶ ἔλεγον, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ λέγουσι, Ποιήσωμεν τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθῃ τὰ "ἀγαθά, "καὶ καὶ ἁμαρτήσωμεν πολλὰ, ἵνα πλεονάσῃ ἡ χάρις. Τοῦτο οὖν ὃ ἔλεγον οἱ Ἕλληνες, βλασφημοῦντες καὶ ὑποσυρόντες ἡμᾶς, συμβαίνει καὶ νῦν, ἐαν δικαιώμεθα "ὅτι ὁ Θεὸς "φαίνεται ἀληθὴς ἐκ τῆς ἐμῆς κακίας καὶ ἀγνωμοσύνης. Ἀλλὰ μὴν τοῦτο οὐκ ἔστιν. Ἐλλιπῶν γὰρ τὸ αὐτὸ ψεῦδος ἐστὶν ὁ λόγος· ὧν τὸ κατάκριμα ἔνδικόν ἐστι· τουτέστιν, Οἵτινες δικαίως κολασθήσονται. Οὐκ ἄρα καὶ ἐγὼ αἴτιος γίνομαι τῷ Θεῷ δικαιώσεως, ἐκ τοῦ ἁμαρτάνειν· κρίνομαι γὰρ ὡς ἁμαρτωλός· οὐκ ἂν δὲ ἐκρινόμην, εἰ ὑπὲρ δόξαν τοῦ Θεοῦ ἡμάρτανον.

"κ. ἀσυμβ. κολάζει σε, οὐκ ἔστιν ἄδικ.

"κ. δικαιολογῶ.

"κ. κακὰ.

"κ. ἐπιλαμβάνεται.

"κ. καὶ

"κ. ὡς.

9 Τί

9 Τί οὖν; προεχόμεθα; οὐ πάντως· προῃτιασάμεθα γὰρ Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας πάντας ὑφ' ἁμαρτίαν εἶναι. 10 Καθὼς γέγραπται· Ὅτι οὐκ ἔστι δίκαιος, οὐδὲ εἷς· 11 Οὐκ ἔστιν ὁ συνιὼν, οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὸν Θεόν. 12 Πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν· οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἑνός. 13 Τάφος ἀνεῳγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν· ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἐδολιοῦσαν· ἰὸς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χείλη αὐτῶν. 14 Ὧν τὸ στόμα ἀρᾶς καὶ πικρίας γέμει. 15 Ὀξεῖς οἱ πόδες αὐτῶν ἐκχέαι αἷμα. 16 Σύντριμμα καὶ ταλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν. 17 Καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν. 18 Οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν.] "Ανωθεν εἰπὼν, ὅτι ὑπέρ τι περισσὸν τοῖς Ἰουδαίοις, ἢ τὸ ἄλλως πεποιθήσει καὶ ἐγκαυχήσει τῷ νόμῳ· νῦν δείκνυσι μηδὲν αὐτοὺς ἔχειν περισσὸν, ὅσον ἐκ τῶν οἰκείων πράξεων. Μὴ φυλάξαντες γὰρ ἃ ὑπεσχήσαντο, μᾶλλον καταγινώσκονται· ὥστε περισσὸν μή τι εἶχον καὶ ὀξελέγησαν ὑπὸ Θεοῦ. Ἐπειδὴ ἢ ἐκ τῶν οἰκείων πράξεων ἠτιμώσαντο τὸν τιμήσαντα αὐτοὺς Θεὸν, καὶ ἐκλεξάμενον, οὐ μόνον οὐδὲν περισσὸν ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ πλέον καταγινώσκονται. Φησὶν οὖν ὡς ἐκ προσώπου τῶν Ἰουδαίων, Τί οὖν; προεχόμεθα; οὐχί πάντως, εἰ γὰρ ἔχομέν τι πλέον, καὶ προέχομεν, καὶ εὐδοκιμοῦμεν οἱ Ἰουδαῖοι, ὡς τὸν νόμον καὶ τὴν περιτομὴν δεξάμενοι; Οὐ πάντως, οὐχί, οὐδαμῶς. Καὶ Ἰουδαῖοι γὰρ ὑπῆσαν τοῖς Ἕλλησιν ἡμάρτον, ἵνα μὴ πλέον λέγω. Καὶ πόθεν δῆλον; Ἀπὸ τῶν προφητῶν, τοῦτε Δαβὶδ, καὶ τοῦ Ἡσαΐου. Δαβὶδ μὲν γάρ ἐστι τὰ ἀπὸ τοῦ, Οὐκ ἔστι δίκαιος οὐδὲ εἷς, ἄχρι τοῦ, ἀρᾶς καὶ πικρίας γέμει. Ἡσαΐου δὲ τὸ, Ὀξεῖς οἱ πόδες αὐτῶν, ἕως τοῦ, ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν. Εἶτα πάλιν τὰ τοῦ Δαβίδ. Τίνος οὖν γνωσιμώτατος τῶν προφητῶν παράγει κατηγόρους αὐτῶν, καὶ ὁμοφωνοῦντας

9 *Quid ergo? præcellimus eos? Nequaquam. Cauſati enim ſumus & Judæos & Græcos omneis ſub peccato eſſe,* 10 *Sicut ſcriptum eſt: Quia non eſt juſtus quiſquam,* Pſal.13.3.
11 *Non eſt intelligens, non eſt requirens Deum.* 12 *Omnes declinaverunt, ſimul inutiles facti ſunt, non eſt qui faciat bonum, non eſt uſque ad unum.* 13 *Sepulchrum patens guttur eorum, linguis ſuis dolosè agebant. Venenum aſpidum ſub labiis eorum:* 14 *Quorum os maledictione & amaritudine plenum eſt:* 15 *Veloces pedes eorum ad effundendum ſanguinem.* 16 *Contritio & infelicitas in viis eorum,* 17 *Et viam pacis non cognoverunt.* 18 *Non eſt timor Dei ante oculos eorum.*] Suprà dixerat quòd eſſet aliqua excellentia Judæis, ut quibus omnino eſſet credita traditáque lex: nunc verò commonſtrat nihil eos habere eximium quo excellant, quantum ad opera propria. Etenim cùm non obſervaverunt quæ eis credita erant, magis condemnantur. Proinde præſtantiam quandam habuerunt, quatenus electi ſunt à Deo. Simulac verò propriis operibus contumeliâ affecerunt Deum, à quo honore erant affecti, atque electi: nedum nihil quo excellant, habent, verumetiam plus condemnantur. Velut igitur in perſona Judæorum ait: *Quid igitur? excellimus?* pro eo quod eſt, Habemúſne aliquam excellentiam, ac præſtamus aliis, & placemus Deo præ cæteris nos Judæi, quippe qui legem ac circumciſionem acceperimus? *Non omnino,* dixit, pro, nequaquam. Judæi enim æquè ac Græci peccârunt, ne dicam, ampliùs. Unde verò hoc perſpicuum eſt? Ex prophetis nimirum, Davide ac Eſaia. Davidis namque ſunt illa, ab eo loco cujus initium eſt, *Non eſt juſtus quiſquam,* uſque ad eum ubi inquit, *Maledictione & amaritudine plenum eſt.* Eſaiæ autem, *Veloces pedes eorum,* Eſa.59.7.
aduſque locum ubi inquit, *Viam pacis non cognoverunt.* Poſtea rurſum ſunt Davidis quæ ſequuntur. Celeberrimos igitur prophetarum adducit accuſatores ipſorum, ſibique

" χ. ἀνω.
" χ. μέντοι.
" χ. γὰρ.
" χ. πρεσ-
" ισ. ἐπειδὴ γ.
" χ. ἔργων.
" χ. ἄχρι.
" χ. γ.
" ὁμοφρονοῦντας.

sibíque ipsis consentientes inter se mutuò indicat. Quare post Esaiæ verba rursum Davidica adfert. Esaias enim perspicuè de Judæis disserit. Proinde etiam & David de iisdem. Porrò, simulatque quispiam à bono declinat, protinus inutilis redditur. Malitia enim nihil aliud est quàm perversio naturalium erga bonum motuum: unde ad id quod præter naturam est, hominem incitans, inutilem ipsum efficit. Natura enim ipso deinceps non utitur, quemadmodum nec ægrotante utitur ad propria opera: Præterea *contritio & infelicitas*, peccatum est: nihil enim adeò conterit animam atque ipsum, ob difficultatem inæqualitatémve viæ ejus. Virtus namque ceu naturale nostrum bonum, leviter & æqualiter nos ferri facit: cæterùm vitium, ceu præter naturam, aliàs quidem sursum, aliàs verò deorsum facit ferri, in defectu & excessibus apparens, ac propterea inæqualem & difficilem motum exhibens, ne dicam supplicia posthac secutura. *Et viam pacis*, piam conversationem intelliges: ipsa enim est via quietis ac tranquillitatis. Hinc: *Tollite*, in-
Matt. 11. 29 quit, *jugum meum, & invenietis requiem:* atque ut ad veram Christi pacem pervenias, hæc via est.

19 *Scimus autem, quòd quæcunque lex loquitur, iis qui in lege sunt loquitur, ut omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo. quia ex operibus legis non justificabitur omnis caro coram illo.*] Ne dicant Judæi, hæc ad nos non pertinent, ait: *Quæcunque lex loquitur, iis qui in lege sunt loquitur.* Nam quæ ista est necessitas, ut quæ vobis tradita est lex, aliis verba facere judicetur? Legem autem appellat totum vetus Testamentum, non solùm Mosaïca, quemadmodum & nunc Esaiæ Psalmorúmque vaticinia legem nominavit. Quod verò ait, *ut omne os obstruatur*, per hoc Judæorum jactantiam indicat, intolerabilémque linguæ ipsorum impetum. Obstruxit igitur hanc amnis instar decurrentem Propheta. Non autem hoc dicit, quòd propterea peccave-

ἀλλήλοις δείκνυσι. διὸ μετὰ τοὺς Ησαΐου λόγους, αὖθις τὰ τοῦ Δαβὶδ ἐπιφέρει. Ο μὲν Ησαΐας προδήλως περὶ τῶν Ιουδαίων διαλέγεται. ὥστε καὶ ὁ Δαβὶδ περὶ τῶν αὐτῶν. Αμα δέ τις ἐκκλίνῃ ἀπὸ τοῦ καλοῦ, καὶ βλαβέως ἀγεσθαι· ἡ μὲν κακία, οὐδὲν ἀλλ' ἢ πρὸς τοῦτο ἐστὶ τῶν φυσικῶν πρὸς τὸ καλὸν κινήσεων· ὅθεν καὶ εἰς τὸ παρὰ φύσιν ἐξάγουσα τὸν ἄνθρωπον, ἀχρεῖον αὐτὸν ποιεῖ· οὐκέτι γὰρ αὐτῷ χρᾶται ἡ φύσις, ὥσπερ οὐδὲ τῷ νοσοῦντι εἰς τὰ οἰκεῖα ἔργα. Συντέλεια δὲ καὶ παλαιπωρία, ἡ ἁμαρτία· οὐδὲν γὰρ οὕτω συντρίβει ψυχὴν, ὡς αὐτὴ διὰ τὴν δυσβασίαν αὐτῆς. Η μὲν γὰρ ἀρετὴ, ὡς φυσικὸν ἡμῶν ἀγαθὸν, λείως καὶ ὁμαλῶς ἡμᾶς φέρεσθαι ποιεῖ· ἡ δὲ κακία, ὡς παρὰ φύσιν, ποτὲ μὲν ἄνω, ποτὲ δὲ κάτω ποιεῖ φέρεσθαι, ἐν ἐλλείψεσι καὶ ὑπερβολαῖς φαινομένη· διὰ τοῦτο δυσώμαλον ἡμῖν καὶ "ἔγκοπον ποιοῦσα τὴν κίνησιν, ἵνα μὴ λέγω τὰς μετὰ ταῦτα κολάσεις. Καὶ ὁδὸν δὲ εἰρήνης, τὴν τοῦ Θεοῦ πολιτείαν νόησον· αὕτη γὰρ ἡ ὁδὸς τῆς ἀπραξίας. Αρατε γάρ, φησὶ, τὸν ζυγόν μου, καὶ εὑρήσετε ἀνάπαυσιν· καὶ τῆς ἀληθοῦς εἰρήνης τοῦ Χριστοῦ ἐστιν ὁδὸς αὕτη. "χ. ἔγκοπον.

19 Οἴδαμεν δὲ ὅτι ὅσα ὁ νόμος λέγει, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ· ἵνα πᾶν στόμα φραγῇ, καὶ ὑπόδικος γένηται πᾶς ὁ κόσμος τῷ Θεῷ. διότι ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιωθήσεται πᾶσα σὰρξ *.] Ινα μὴ ἔπωσιν οἱ Ιουδαῖοι, ὅτι ταῦτα οὐ πρὸς ἡμᾶς εἴρηται, φησὶν ὅτι ὅσα ὁ νόμος λέγει, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ. Ποία γὰρ ἀνάγκη, φησὶ, τὸν ὑμῖν δοθέντα νόμον, ἑτέροις λαλεῖν; Νόμον δὲ λέγει, πᾶσαν τὴν παλαιὰν, οὐ "μόνον τὰ Μωσαϊκὰ, ὥσπερ οὖν καὶ "τὰ τοῦ Ησαΐου, καὶ τὰ τῶν ψαλμῶν, νόμον ὠνόμασε. Τὸ δὲ, ἵνα πᾶν στόμα φραγῇ, ἐνδείκνυται τὴν "μεγαλορρημοσύνην τῶν Ιουδαίων, καὶ τὴν ἀνυπόστατον ῥύμην τῆς γλώσσης αὐτῶν. ἐπέφραξε γοῦν τούτοις ὁ προφήτης ὥσπερ "ῥοῦμα φερομένῳ. Οὐ τοῦτο δὲ λέγει, ὅτι διὰ τοῦτο * Edit. ἐνώπιον αὐτοῦ. "χ. μόνα. "χ. μεγαλοφροσύνην. "χ. ῥυμοφερομένων.

τῦτο ἡμῖν, ἵνα φραγῇ αὐτῶν τὸ στόμα, ἀλλ' ὅπι διὰ τῦτο ἠλέγχθησαν ὑπὸ τῶν προφητῶν, ἵνα μὴ ἀγνοῶσιν ἁμαρτάνοντες, καὶ καυχῶνται. Οὐ μόνοι δὲ οἱ Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ καὶ πᾶς ὁ κόσμος ὑπόδικος γίνηται τῷ Θεῷ, τουτέστι, κατάκριτος, ἀπροφάσιστος, μὴ ἐκ τῶν οἰκείων ἔργων δικαιούμενος, ἀλλὰ τῦ ἑτέρου βοηθείας δεόμενος, ἤγουν τῦ χάριτος τῦ Χριστῦ. Ὡστε Ἰουδαῖε, τί καυχᾶ ἐν τῷ νόμῳ, ὅπουγε ὑπίσης ὁ λοιπὸς κόσμος ὑπόδικός ἐστι, διὰ ἔργων νόμου μὴ δικαιούμενος;

20 Διὰ γὰρ νόμυ ἐπίγνωσις τῦ ἁμαρτίας. 21 Νυνὶ δὲ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη Θεῦ πεφανέρωται, μαρτυρουμένη ὑπὸ τῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν.] "κ.π. "Εἰ καυχᾶσαι ὁ Ἰουδαῖος ὅτι τῷ νόμῳ, γνῶθι ὅτι μείζονός σοι κολάσεως αἴτιος ἔσῃ· ἐγνώρισε γάρ σοι τὴν ἁμαρτίαν· ἐν γνώσει δὲ ἁμαρτάνει μείζων ἡ κόλασις. Πλὴν οὐδὲ τὴν σὴν ῥαθυμίαν τῦτο συνέβη. Μὴ φυγὼν γὰρ τὴν γνωσθεῖσάν σοι ἁμαρτίαν, μᾶλλον ἐπισπάσω τὴν κόλασιν. Πῶς οὖν ἀπαλλαγήσῃ τῦ κολάσεως; ἐὰν προσδέξῃ τὴν δικαιοσύνην τῦ Θεῦ, τὴν χωρὶς νόμου· δικαιοῖ γὰρ ἡμᾶς ὁ Θεὸς, κἂν μὴ ἔργα ἔχωμεν· Θεὸς γὰρ ἐστὶ πάντα δυνάμενος. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, πεφανέρωται, ἵνα δείξῃ "κ.παλαιὰ ὅτι ἐκέκρυπτο "πάλαι ὖσα. καὶ διὰ τῦ εἰπεῖν, μαρτυρουμένη ὑπὸ τῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, τὸ αὐτὸ δηλοῖ, ὅτι ὁ προφάτης ἐστὶν, ἀλλὰ διὰ ὁ νόμος τῦ Μωσέως, διὰ εἰ προφήται περὶ ταύτης ἔλεγον· ὥστε καὶ ἀξία ἐστὶ παραδεχθῆναι. Εἰ γὰρ διὰ χωρὶς νόμου ἐστὶν, ἀλλ' ὅμως διὰ αὐτῦ τῦ νόμου τὸ δὶ αὐτῆς δικαιῶσθαι ἀρέσκει.

22 Δικαιοσύνη δὲ Θεῦ διὰ πίστεως Ἰησῦ Χριστῦ, εἰς πάντας καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας· οὐ γάρ ἐστι διαστολή. 23 Πάντες γὰρ ἥμαρτον, καὶ ὑστεροῦνται τῦ δόξης τῦ Θεῦ. 24 Δικαιούμενοι δωρεὰν τῇ αὐτῦ χάριτι, διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησῦ.] Ἡ δικαιοσύνη ἡ αὕτη, φησὶ, τουτέστιν, ἡ δικαίωσις, ἣν δικαιοῖ ἡμᾶς ὁ Θεὸς, ἔρχεται εἰς πάντας διὰ πίστεως Ἰησῦ Χριστῦ, εἰς πάντας τοὺς πιστεύοντας· οὐ γάρ ἐστι διαστολή. 23 Πάντες γὰρ ἥμαρτον, καὶ ὑστεροῦνται τῦ δόξης τῦ Θεῦ. 24 Δικαιούμενοι δωρεὰν τῇ αὐτῦ χάριτι, διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησῦ.]

rint, ut os ipſorum obſtruatur: verùm quòd ea de cauſa à prophetis reprehenſi fuerint, ne ignorantes peccata ſua ſeſe jactitent & glorientur. Atq; ut non ſoli Judæi, verùm & *univerſus mundus reddatur Deo obnoxius*, id eſt condemnatus, fiduciâ & libertate vacans, ut qui non ex propriis operibus juſtificetur, ſed alterius ope indigeat, nimirum Chriſti Jeſu gratiâ. Itaque Judæe, quidnam in lege gloriaris, cùm æquè ac reliquus mundus reus exiſtas, utpote ex operibus legis haud juſtificatus?

20 *Per legem enim cognitio peccati.* 21 *Nunc autem ſine lege juſtitia Dei manifeſtata eſt, teſtificata à lege & prophetis.*] Si gloriaris in lege, tu, qui Judæus es, noveris iſtam tibi majoris ſupplicii cauſam eſſe. Nam peccatum tibi cognitum reddidit. Jam ſcienter peccanti, major pœna imminet. Atqui per ignaviam tuam hoc contigit. Etenim cùm non declinaveris quod innotuit tibi peccatum, ſupplicium tibi majus conciliâſti. Ecquânam ratione à pœna iſtiuſmodi liberaberis? Si complexus fueris juſtitiam Dei, quæ ſine lege eſt. Juſtos enim nos Deus efficit, etiamſi opera nobis deſint: nam Deus poteſt omnia. Bellè autem dixit, *manifeſtata eſt*, ut monſtraret eam jam olim extitiſſe, ſed abſconditam. Quineriam cùm adjicit, *comprobata à lege & prophetis*, idem indicat; non novam eſſe juſtitiam, cæterùm cùm legem Moſaïcam, tum prophetas de hac feciſſe verba: proinde dignam eſſe quæ ſuſcipiatur. Etiamſi enim ſine lege ſit, legi tamen conſonum eſſe, ut per eam juſtitiam nos juſtificemur.

22 *Juſtitia autem Dei per fidem Jeſu Chriſti in omnes & ſuper omnes qui credunt: non enim eſt diſtinctio.* 23 *Omnes enim peccaverunt, & egent gloriâ Dei.* 24 *Juſtificati gratis per gratiam ipſius, per redemptionem quæ eſt in Chriſto Jeſu.*] Juſtitia, inquit, iſta, hoc eſt, juſtificatio quâ nos juſtificavit Deus, venit in omnes per fidem. Adherentes enim fidem, juſtificamur *om-*

nes, Judæi & Græci : *non enim est distinctio.* Neque quòd legem acceperit Judæus, propterea præfertur Græco. Siquidem & ipse deliquit, quippe qui à lege solam peccati cognitionem acceperit, non etiam peccati fugam. Quòd si non adeò peccavit ut Græcus, gloriâ tamen æquè orbatus est, ut qui omnino Deum offenderit. Jam qui offendit Deum, ignominiam certè, non gloriam refert. At enim ne despondeas propterea animum. Justificantur enim omnes gratis gratiâ Dei : quæ gratia per redemptionem fit, hoc est, perfectam libertatem, quam operatus est Christus. Ipse enim sese in pretium redemptionis dans, justificavit nos.

25 *Quem proposuit Deus per fidem propitiatorium in ipsius sanguine, ad ostensionem justitiæ suæ propter remissionem præteritorum delictorum.* 26 *In sustentatione Dei ad ostensionem justitiæ ejus in hoc tempore, ut sit ipse justus, & justificans eum qui est ex fide Jesu.*] *Propitiatorii* & *sanguinis* meminit, ut persuadeat Judæo, quòd per Christum remissio & justificatio fiat. Si enim tu, inquit, sanguine pecudum dilui peccata credidisti, multò magis id sanguine Christi fiet. Quòd si propitiatorium legale, Christi typus existens, tantum valuerit, multò magis ipsa veritas valebit. Propitiatorium autem vocabatur arcæ cooperculum, quod ex utrâque parte Cherubin obtegebant. Indicabat autem omnino humanam naturam, quæ coopertorium erat divinitatis, [illegible] integens ipsam. Glorificabatur autem ab angelicis virtutibus ministrantibus ei, propter unionem quæ ei cum Deo Verbo erat. *Proposuit* verò dixit, ut ostenderet jam olim prædefinitam esse redemptionem per Jesu Christi sanguinem, ad sanandam paralysin, hoc est, mortificationem peccatorum antea admissorum, *in patientia* Dei. Quamvis enim multâ Dei bonitate usi sumus, paralyticis tamen ac mortuis similes eramus. Hæc autem contigerunt *ad ostensio-*

σεως· Εἰσφέροντες γὰρ τὴν πίστιν, δικαιούμεθα πάντες, καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες. Οὐ γὰρ ἔστι διαστολή· Οὐδὲ ὅτι νόμον ἔλαβεν ὁ Ἰουδαῖος, τοσοῦτον τοῦ Ἕλληνος· ἥμαρτε γὰρ καὶ αὐτὸς, ἅτε τοῦ νόμου τὴν γνῶσιν μόνην τῶν ἁμαρτιῶν ἔχων, οὐχὶ καὶ τὴν ἀποφυγήν. Εἰ δὲ καὶ μὴ ἥμαρτεν ὅπως ὁ Ἕλλην, ἀλλὰ τῆς δόξης ὁμοίως ἀπεστέρηται, τοσοῦτος ὅλως τοῦ Θεοῦ· Ὁ δὲ τοσοῦτος, αἰσχύνης καρπούται, οὐ δόξαν. Ἀλλὰ μὴ ἀπογνῷς· δικαιοῦται γὰρ πάντες δωρεὰν τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ· ἥτις χάρις διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως ἐστὶ, τουτέστι, τῆς τελείας ἐλευθερίας, ἣν ἐνήργησεν ὁ Χριστός. Οὗτος γὰρ λύτρον ἑαυτὸν δοὺς, ἐδικαίωσεν ἡμᾶς.

25 Ὃν προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον διὰ πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι, εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, διὰ τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων. 26 Ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεοῦ, πρὸς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, ἐν τῷ νῦν καιρῷ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν δίκαιον, καὶ δικαιοῦντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ.] Ἱλαστηρίου καὶ αἵματος μέμνηται, πρὸς ὃ πεῖσαι τὸν Ἰουδαῖον, ὅτι ἐν Χριστῷ ἡ ἄφεσις καὶ ἡ δικαίωσις γίνεται. Εἰ γὰρ σὺ, φησιν, αἵματι προβάτων ἁμαρτίας λύεσθαι ὑπέστης, πολλῷ μᾶλλον τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ. Καὶ εἰ τὸ ἱλαστήριον ὃ νομικὸν, τύπος ὂν τοῦ Χριστοῦ, τοιαύτην εἶχεν ἰσχὺν, πολλῷ μᾶλλον ἡ ἀλήθεια. Ἱλαστήριον δὲ σκεπάζει τὸ πᾶν μέρος τὸ χωρίς, ὃ ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν τὰ Χερουβὶμ ἐπεῖχον. Ἐδήλου ὅτι πάντων τὴν ἀνθρωπίνην Φύσιν, ἥτις πᾶσα ἐστὶν ὑπὸ τὸ ἱλαστήριον τοῦτο. Ἐδοξάζετο δὲ ὑπὸ τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων λειτουργούντων αὐτῇ, διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν λόγον ἕνωσιν. Προέθετο δὲ εἶπεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι πάλαι προῴκειτο ἡ διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἀπολύτρωσις, διὰ τὸ ἰάσασθαι τὴν πάρεσιν, τουτέστι, τὴν νέκρωσιν τῶν ἁμαρτημάτων τῶν προγεγονότων, ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεοῦ. Καίτοι γὰρ πολλῆς ἀπολαύσαντες τῆς τοῦ Θεοῦ χρηστότητος, ὅμως παραλύτοις ἐφάνημεν καὶ νεκροῖς.

"χ. ἁμαρτίαν.

"χ. ἱλαστήριον.

"χ. ἐνήργησεν Θεοῦ.

νεκροῖς. Ταῦτα δὲ γέγονεν, εἰς ἔνδειξιν τῆ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης, ἵνα μὴ μόνος αὐτὸς φρονῇ δίκαιος, ἀλλὰ καὶ ἕτέρους νενεκρωμένους τῇ ἁμαρτίᾳ ἀνιέναι καὶ δικαιοῦν δυνάμενος· ὥσπερ ἐνδέχεται πλούτου, τὸ μὴ μόνον αὐτὸν τινα εἶναι πλούσιον, ἀλλὰ καὶ ἕτερους πλουτίζειν δυνάμενον. Μὴ τοίνυν ἐπαισχυνθῇς οὕτω δικαιούμενος. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἐνδείκνυται τοῦτο ποιῶν, τουτέστι, καλλωπίζεται καὶ σεμνύεται, ὡς δικαίων ἡμᾶς ἐν τῷ νῦν καιρῷ, τουτέστιν, ὅτε ἐκορυφώθη ἡ ἁμαρτία, ὅτε ἀπεγνώσθημεν ὡς πεπηρωμένοι καὶ νενεκρωμένοι, πῶς σὺ ὁ Ἰουδαῖος ἐπαισχύνῃ τῇ τοιαύτῃ τοῦ Θεοῦ δόξῃ;

27 Πῦ οὖν ἡ καύχησις; ἐξεκλείσθη. διὰ ποίου νόμου; τῶν ἔργων; οὐχί· ἀλλὰ διὰ νόμου πίστεως.] Ἔδειξεν ὅτι διὰ πίστεως δικαιούμεθα· εἰκότως οὖν ἐρωτᾷ τὸν Ἰουδαῖον, Ποῦ ἐστιν ἡ καύχησίς σου, καὶ ἡ μεγαλοφροσύνη; ἣν λέγεις δὲ, ποῦ ἐστιν ἡ ἀρετή; οὐδὲ γὰρ εἶχον ἀρετὴν, ἀλλὰ καύχησιν μόνην. καὶ φησιν, ὅτι ἐξεκλείσθη, διότι, οὐκέτι ἔχει καιρόν. Πρὸ μὲν γὰρ Χριστοῦ, καιρὸς ἦν καυχᾶσθαι ὅτι τῷ νόμῳ· νῦν δὲ, οὐ καιρός· ἄχρηστος γὰρ ἐλέγχθη. Ὡς εἰ γὰρ ἐδυνατὸς δικαιῶσαι ὁ νόμος, οὐκ ἂν ἦν ἡμῖν Χριστός. Διὰ ποίου δὲ νόμου, φησὶν, ἐξεκλείσθη; ἆρα τοῦ τῶν ἔργων νόμου, τουτέστι, τὸν λέγοντος, Ὅτι ὁ ποιήσας ταῦτα ζήσεται ἐν αὐτοῖς; (τοῦτο γὰρ ἔλεγεν ὁ Μωσαϊκός·) Οὐχί, φησιν, ἀλλὰ τοῦ νόμου τῆς πίστεως, ἥτις χάριτι δικαιοῖ, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων. Ἰδοὺ δὲ τὸν πίστιν νόμον καλεῖ, διὰ τὸ τοῦ ὀνόματος σεβάσμιον Ἰουδαίοις τίμιον. Λοιπὸν οὖν, ὦ Ἰουδαῖε, ἐν τῇ πίστει καυχῶ, τῇ δωρουμένῃ σε δικαιῶσαι.

28 Λογιζόμεθα οὖν πίστει δικαιοῦσθαι ἄνθρωπον χωρὶς ἔργων νόμου. 29 Ἢ Ἰουδαίων ὁ Θεὸς μόνων; οὐχὶ δὲ καὶ ἐθνῶν; ναὶ καὶ ἐθνῶν. 30 Ἐπείπερ εἷς ὁ Θεὸς, ὃς δικαιώσει περιτομὴν ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως.] Ἐπειδὴ ἔδειξεν ὅτι ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ νόμου ἡ δικαίωσις, συμπεραίνει τὸν λόγον, καὶ φησιν, ὅτι ἐκ

nem justitiæ, Dei, non ut ipse solus videatur justus, sed talis qui & alios peccato mortuos resuscitare & justificare queat: perinde ac alicui divitiarum judicium est, non solùm quòd ipse dives sit, sed quòd alios ditare possit. Ne itaque pudefias hunc in modum justificatus. Nam si Deus hoc faciens se ostentat, hoc est, sibi placet ac gloriatur, veluti nos justificans in præsenti, id est, quando peccatum consummatum est, & quando de nobis, veluti paralyticis & mortuis, conclamatum est; quare tu, Judæe, ob hujusmodi Dei gloriam erubescis?

27 *Ubi est ergo gloriatio tua? exclusa est. Per quam legem? factorum? Non; sed per legem fidei.*] Demonstravit quòd per fidem justificamur: meritò igitur Judæum percontatur; *Ubinam est gloriatio tua*, & arrogantia? Non dicit autem, Ubi est virtus? nec enim habebant virtutem, sed solam gloriationem. Ac subdit, *exclusa est*, pro eo quod est, tempus amplius non habet opportunum. Ante Christum enim opportunum erat gloriari in lege; jam verò minimè opportunum est: si quidem inutilis esse demonstrata est. Quia si lex potuisset nos justificare, non habuissemus opus Christo. *Per qualem* autem *legem*, inquit, exclusa est? numquid per legem operum, nempe quæ dicit, *Qui fecerit hæc, vivet in eis?* (id enim dixit lex Mosaïca.) *Haudquaquam*, inquit, *sed per legem fidei*, quæ gratiâ justificat, & non ex operibus. Ecce fidem legem etiam vocat, ob nominis apud Judæos reverentiam. In posterum itaque, Iudæe, in fide gloriare, quæ te justificare potest. Levit. 18. 5.

28 *Arbitramur itaque justificari hominem per fidem sine operibus legis.* 29 *An Judæorum Deus tantum? nonne & gentium? Imò & gentium.* 30 *Quandoquidem unus est Deus, qui justificabit circumcisionem ex fide, & præputium per fidem.*] Cùm subjecisset oculis, quòd ex sanguine Christi & non ex operibus legis esset justificatio, concludit sermonem, inquiens: Ex

" χ. μόνον.

commemoratis omnibus colligimus, fide juſtificari omnem hominem. Et ne turberis, ô Judæe, quaſi res iſthæc ſit abſurda. Non enim partium ſtudioſus eſt Deus, ut te ſolummodo ſervet, non autem omnem hominem. Hîc autem Judæos rubore ſuffundit, ac perterrefacit ſupra modum, ceu eos qui adversùs Deum pugnant, ſi non admittant gentes ſervari per fidem: Non enim credunt ipſum omnium peræquè Deum eſſe, curámque gerere omnium ex æquo. Unus igitur, id eſt, idem eſt & Judæorum & gentium Deus, qui & circumciſum juſtificat, non ex lege, ſed ex fide, ac præputiatum intermediante fide ſuſcipit. Cùm autem circumciſionis mentionem faciat & præputii, memoriam refricat eorum quæ paulò antè dicta ſunt, quibus indicabat quòd neque circumciſio proſit, ſi opera deſint; neque præputium per ſeſe quicquam obſit. Utraque igitur fide opus habent.

31 *Legem ergo deſtruimus per fidem? Abſit, ſed legem ſtatuimus.*] Quia nonnihil turbabat Judæos, legem fide diſſolvi, curat iſtuc vulneris ingenti ſuâ ſapientiâ, inquiens: Quòd legem ſtabilit fides. Quod enim voluit lex, nempe juſtificare hominem, non potuit autem præſtare, hoc fides perficit. Simulatque enim quiſpiam crediderit, protinus juſtificatur. Non igitur deſtruit legem fides, ſed ſtatuit potiùs. Per hoc autem ſtatuendi vocabulum, oſtendit jacêre legem. Nam qui jacet, opus habet ut erigatur & ſtabiliatur.

τῶν ἐθνῶν πολύτων συλλογιζόμεθα, πίστει δικαιοῦσθαι πολύτα ἄνθρωπον. Καὶ μὴ παραζηλῆς, ὦ Ἰουδαῖε, ὡς ἀτόπου ὄντος δόγματος. Μὴ γὰρ μερικός ἐστιν ὁ Θεὸς, ὥστε σε μόνον σώζειν, ἀλλὰ μὴ πολύτα ἄνθρωπον. Ἐνταῦθα δὲ σκηπτόμενος τοὺς Ἰουδαίους πληκτικώτερον, ὡς ἀνομαχοῦντας, εἰ μὴ παραδέχοιντο σώζεσθαι τὰ ἔθνη δίχα τῆς πίστεως. Οὐ γὰρ πιστεύουσιν αὐτὸν πολύτων ὁμοίως εἶναι Θεὸν, καὶ παρέχεσθαι πολύτων ὑπίσης. Εἷς οὖν ἐστι, τουτέστιν, ὁ αὐτὸς καὶ Ἰουδαίων καὶ ἐθνῶν Θεὸς, ὃς καὶ τὴν ἐμπέτομον δικαιοῖ, οὐκ ἐκ τοῦ νόμου, ἀλλ' ἐκ τῆς πίστεως· καὶ τὴν ἀκροβυστον δίχα τῆς πίστεως μεσιθυόμενον παραδέχεται. Μνηδεὶς δὲ παρέτομῆς καὶ ἀκροβυστίας, ἀναμιμήσκει τῶν παρὰ ὀλίγου ῥηθέντων, ἐν οἷς ἐδείκνυ, ὅτι ὅτε μὲν ἡ παρέτομὴ ὠφελεῖ, τῶν ἔργων ἀπόντων, ὅτε δὲ ἡ ἀκροβυστία αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν βλάπτει. Ἑκάτερα οὖν τῆς πίστεως δέονται. μεσιθυόμενον.

31 Νόμον οὖν καταργοῦμεν δίχα τῆς πίστεως; Μὴ γένοιτο· ἀλλὰ νόμον ἱστῶμεν.] Ἐπειδὴ ἐθορύβει τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι τὸν νόμον καταλύεσθαι δίχα τῆς πίστεως, θεραπεύει τοῦτο δίχα τῆς μεγάλης αὐτοῦ σοφίας, λέγων· ὅτι νόμον ἱστᾷ ἡ πίστις. Ὃ γὰρ ἤθελεν ὁ νόμος, τουτέστι, τὸ δικαιῶσαι ἄνθρωπον, οὐκ ἴσχυσε ποιῆσαι, τοῦτο ἡ πίστις τελειοῖ· ὁμοῦ γὰρ τῷ πιστεύσαί τινα, δικαιοῦται. Οὐ τοίνυν καταργεῖ αὐτὸν, ἀλλ' ἱστᾷ. Διὰ τοῦτο τῆς λέξεως, δείκνυσιν αὐτὸν χείμενον. Ὁ γὰρ χείμενος, δεῖται τοῦ ἐγείραι.

CAP. IIII.

Quid ergo dicemus Abraham patrem noſtrum invenisse ſecundùm carnem? 2 Si enim Abraham ex operibus juſtificatus eſt, habet gloriationem, ſed non apud Deum. Gen. 15. 6. *3 Quid enim ſcriptura dicit? Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt ei ad juſtitiam.*] Abundè ſatis confirmato hoc,

ΚΕΦ. δ.

Τί οὖν ἐροῦμεν Ἀβραὰμ τὸν πατέρα ἡμῶν εὑρηκέναι κατὰ σάρκα; 2 Εἰ γὰρ Ἀβραὰμ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἔχει καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν. 3 Τί γὰρ ἡ γραφὴ λέγει; Ἐπίστευσε δὲ Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.] Κατασκευάσας ἱκανῶς ὅτι πολύτες

τῆς

τῆς πίστεως δίονται, καὶ δι' αὐτῆς Ἀβραὰμ τοῦτο μειζόνως δείκνυσιν, ἅτε καὶ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις τιμωμένου· καί φησιν, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα κατορθώσας, ἐδικαιώθη ἐκ τῶν ἔργων, ἀλλ' ἐκ τῆς πίστεως. Πατέρα δὲ αὐτὸν κατὰ σάρκα καλεῖ τοῦτον, ἐκβάλλων αὐτοὺς τῆς κατὰ πνεῦμα συγγενείας· μᾶλλον δὲ καὶ ἀνάγκην αὐτοῖς ἐπιτίθησι τοῦ μιμήσασθαι αὐτὸν κατὰ πνεῦμα. Εἰ γὰρ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἔχει καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν· τοῦτέστιν, ἔχει καυχήσασθαι, ὡς ἐξ ἰδίων πόνων κατορθώσας· ὕστερον δὲ πρὸς τὸν Θεόν ἐστιν, οὐδὲν πρὸς ἐκεῖνον διατείνει. Ὁ δὲ ἐκ πίστεως δικαιούμενος, τὸ καύχημα πρὸς τὸν Θεὸν ἔχει, καυχώμενος ὅτι τῷ Θεῷ, ὡς χάριτι ἐκείνου σωθεὶς, καὶ * ἀγαπηθεὶς παρ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ μὴν καὶ ἄλλως καυχᾶται ὁ πιστεύων, ὡς τὸν Θεὸν " δοξάσας διὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ, ὅτι τὰ ἀδυνατα δυνατὰ. Ἔχει οὖν τὸ καύχημα καὶ τινὰ παῤῥησίαν πρὸς τὸν Θεὸν, ὡς τινὰ ἀληθῆ δόξαν " παρ' αὐτοῦ ἔχων, καὶ πιστεύων αὐτῷ ὡς παντα δυναμένῳ.

4 Τῷ γὰρ ἐργαζομένῳ ὁ μισθὸς οὐ λογίζεται κατὰ χάριν, ἀλλὰ κατ' ὀφείλημα. 5 Τῷ δὲ μὴ ἐργαζομένῳ, πιστεύοντι δὲ ἐπὶ τὸν δικαιοῦντα τὸν ἀσεβῆ, λογίζεται ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς δικαιοσύνην. 6 Καθάπερ καὶ Δαβὶδ λέγει, τὸν μακαρισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, ᾧ ὁ Θεὸς λογίζεται δικαιοσύνην χωρὶς ἔργων· 7 Μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι· 8 Μακάριος ἀνὴρ ᾧ οὐ μὴ λογίσηται Κύριος ἁμαρτίαν.] Ὁ ἐργαζόμενος, φησι, μισθὸν λαμβάνει, ὡς χρεὼς αὐτῷ διδόμενον ἀνθ' ὧν κεκμάτωκε· καὶ ὁ πιστεύων δὲ, εἰ καὶ μὴ ἐργάζεται, ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτὸς " ἐπιστρέφει τὴν πίστιν, μέγα τι ὄντα πρᾶγμα. Τὸ γὰρ πληροφορηθῆναι ὅτι δύναται ὁ Θεὸς τὸν ἀσεβείᾳ βεβιωκότα, οὐ μόνον κολάσεως ἀπαλλαγῆναι, ἀλλὰ καὶ δίκαιον ποιῆσαι, μέγα τῷ ὄντι. Διὸ καὶ ᾧ πιστεύοντι λογίζεται ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην, τουτέστι, δίκαιον τὴν πίστιν αὐτοῦ ὁ Θεὸς, οὐχ ἵνα μισθὸν

nimirum quòd omnes planè fide indigeant, Abrahæ exemplo id fortiùs monstrat, ut qui apud Judæos in magno admodum loco fuerit, summóque pretio. Dixit itaque quòd neque is qui talia tantáque transegerat, ex operibus justificatus sit, sed ex fide. Patrem hunc porrò appellat *secundùm carnem*, ejiciens eos à cognatione quæ est secundùm spiritum: vel potiùs necessitatem eis imponens, ut eum in omnibus imitentur. Si enim ex operibus justificatus est, habet quidem quod glorietur, sed enim non apud Deum: hoc est, gloriari potest quòd suis laboribus aliquid rectè egerit: quod non est apud Deum gloriari, neque ad Deum recurrit. Atenim qui ex fide justificatur, gloriationem habet apud Deum; in Deo glorians, tanquam ejus gratiâ servatus, ac ab eo dilectus. Enimvero & aliter gloriatur is qui credit, tanquam qui Deum glorificaverit per hoc quòd crediderit ipsum ea præstare posse quæ nobis impossibilia videntur. Habet itaque gloriationem fiduciámque erga Deum, veram de eo opinionem fovens ac credens ei, ceu qui omnia possit.

4 *Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundùm gratiam, sed secundùm debitum.* 5 *Ei verò qui non operatur, sed credit in eum qui justificavit impium, imputatur fides ejus ad justitiam.* 6 *Sicut & David dicit, beatitudinem esse hominis cui Deus justitiam imputat sine operibus:* 7 *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata.* 8 *Beatus vir cui non imputârit Dominus peccatum.*] Qui operatur, inquit, mercedem accipit, ceu quæ debeatur ei pro labore: qui credit autem, etiamsi non operatur, fidem tamen adfert, rem sanè haud exigui momenti. Certò enim persuasum habere quòd possit Deus eum qui impiè vixisset, nedum pœnâ liberum facere, verumetiam justum efficere, magnum revera est. Eam ob rem fides credenti ad justitiam imputatur, hoc est, suscipit fidem ejus Deus, non ut mercedem ipsi reddat, verùm ut justificet ipsum. Proinde qui credit,

Psal. 31. 1

E 3 adfert,

adfert etiam nonnihil, fidem videlicet. Quum itaq; ab Abrahamo oſtenderit quòd ex fide ſit juſtitia ſeu juſtificatio, producit & David, beatum prædicantem hominem cui non imputârit Dominus peccatum: ac majorem excellentiam indicat. Nam ſi felix eſt atque beatus, qui remiſſionem peccatorum accepit ex gratia: multo magis qui fidem demonſtraverit, & ex ea juſtificatus fuerit. Ne enim mihi dixeris, inquit, quòd ſecundùm gratiam remiſſionem accipiat: ecce enim ille ipſe eſt, qui beatus eſſe prædicatur. Non autem ipſum beatum prædicâſſet, niſi immensâ ipſum gloriâ frui conſpexiſſet. Nam beatitudo eximium quiddam eſt, ac majus ipsâ juſtitiâ, puta omnium quæ à Deo nobis obtingunt bonorum faſtigium & culmen.

9 *Beatitudo ergo hæc ad circumciſionem tantùm pertinet, an etiam ad præputium? Dicimus enim, imputatam eſſe Abrahamo fidem ad juſtitiam.* 10 *Quomodo igitur imputata eſt? Quum in circumciſione eſſet, an in præputio? Non quum in circumciſione, ſed quum in præputio*]. Si, inquit, beatitudo ei convenit, cui non imputaverit Dominus peccatum, hoc eſt, juſtificato; juſtificatus eſt autem Abraham: tum omnino beatitudinem aſſecutus eſt. Videamus igitur quando juſtificatus eſt: quum præputiatus eſſet, an cùm circumciſus? Præputiatus certè. Beatitudo igitur in præputium cadit; hoc eſt, ipſi magis, quàm circumciſioni convenit.

11 *Et ſignum accepit circumciſionis, ſignaculum juſtitiæ fidei, quæ eſt in præputio, ut ſit pater ipſe omnium credentium per præputium, ut & eis imputetur juſtitia:* 12 *Et pater circumciſionis, non iis tantùm qui ex circumciſione ſunt, ſed & iis qui ſectantur veſtigia fidei, quæ eſt in præputio patris noſtri Abrahami.*] Objectionem emergentem diluit: forſan enim aliquis dixiſſet: Si Abraham, cùm in præputio eſſet, juſtificatus eſt, quam igitur ob cauſam circumciſus eſt? Ait igitur, quòd circumciſionis ſignum accepe-

αὐτῷ" δῶῃ, ἀλλ' ἵνα δικαιώσῃ αὐτόν. Ὥστε καὶ οὗτος ἐπισφέρει τι, τὴν πίστιν, δηλαδή· Δείξας οὖν ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ, ὅτι οὐκ πίστεως ἡ δικαιοσύνη, ἀλλὰ δικαίωσις, ὡσαύτως καὶ τὸν Δαβὶδ, μακαρίζοντα τὸν ἄνθρωπον, ᾧ ὁ μὴ λογίσηται Κύριος ἁμαρτίαν· Καὶ πλείονα δείκνυσι τὴν ὑπερβολήν. Εἰ γὰρ μακάριος ὁ λαβὼν ἄφεσιν ἀπὸ "περισσοῦ, πολλῷ μᾶλλον ὁ τὴν πίστιν ὑπεδέξαμενος, καὶ ἐξ αὐτῆς δικαιωθείς. Μὴ γάρ μοί, φησιν, εἴπῃς, ὅτι χρὴ χαίρειν λαμβάνοντα τὴν ἄφεσιν· ἰδοὺ γὰρ οὗτός ἐστιν ὁ μακαριζόμενος· οὐκ ἂν δὲ ἐμακάριζεν αὐτὸν, εἰ μὴ "δόξης εἶδεν αὐτὸν ἀπολαύοντα πολλῆς. Ὁ γὰρ μακαρισμὸς μέγα τί ἐστι, καὶ μεῖζον τῆς δικαιοσύνης αὐτῆς, κορυφὴ ὢν πάντων τῶν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἡμῖν γινομένων ἀγαθῶν.

"χ. δόξη. "ἰσ. χάριτος. "χ. ἐνδόξου.

9 Ὁ μακαρισμὸς οὖν ἐστὶ, ὅτι τὴν περιτομὴν, ἢ καὶ ὅτι τὴν ἀκροβυστίαν; Λέγομεν γὰρ, ὅτι ἐλογίσθη τῷ Ἀβραὰμ ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην. 10 Πῶς οὖν ἐλογίσθη; ἐν περιτομῇ ὄντι, ἢ ἐν ἀκροβυστίᾳ; οὐκ ἐν περιτομῇ, ἀλλ' ἐν ἀκροβυστίᾳ.] Εἰ ὁ μακαρισμός, φησιν, ἐκείνῳ ἁρμόζει, ᾧ ὁ μὴ λογίσηται Κύριος ἁμαρτίαν, τουτέστι, τῷ δικαιωθέντι· ἐδικαιώθη δὲ ὁ Ἀβραάμ· πάντως καὶ τοῦ μακαρισμοῦ ἔτυχεν. Ἰδωμεν οὖν πότε ἐδικαιώθη· ἀκροβύστος ὤν, ἢ ἐμπεριτμος; ἀκροβύστος πάντως. Ὁ μακαρισμὸς ἄρα ὅτι τὴν ἀκροβυστίαν πίστει· τουτέστιν, αὐτῇ μᾶλλον προσήκει, ἢ τῇ περιτομῇ.

11 Καὶ σημεῖον ἔλαβε * περιτομῆς, σφραγῖδα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως, τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πατέρα πάντων τῶν πιστευόντων δι' ἀκροβυστίας, εἰς τὸ λογισθῆναι καὶ αὐτοῖς τὴν δικαιοσύνην. 12 Καὶ πατέρα περιτομῆς τοῖς οὐκ ἐκ περιτομῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἴχνεσι τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ πίστεως τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ.] Ἀντίθεσιν ἀμαχώτατον λύει· ἴσως γὰρ ἄν τις εἴποι· Εἰ ἀκροβύστος ὢν ἐδικαιώθη ὁ Ἀβραάμ, τίνος ἕνεκεν περιετμήθη; Φησὶν

* τῆς.

"χδ. φησὶν " οὖν, ὅτι τὸ σημεῖον τῆς περιτομῆς ἔλαβεν, αὐτὴ σφραγῖδος σφραγιζούσης καὶ ἀναπηρυτιώσης ὅτι ἐδικαιώθη ἐκ πίστεως· ἰδοὺ τίνα πίστιν ἐπεδείξατο πρότερον, ἀκροβυστος ὤν. Ὡστε ἐπειδὴ δύο ταῦτα θεωροῦνται " περὶ τὸν Ἀβραάμ, ἀκροβυστία καὶ περιτομή· δηλοῖ μὲν τὸ ἀκροβυστίας δείκνυσθαι τὴν "χ. ἀκεραίωσιν. "ἀκροβυστούντων πατέρα. Ἀλλὰ ποίων; τῶν πιστευόντων ὁμοίως αὐτῷ, ὥστε καὶ αὐτοῖς τὴν πίστιν λογίζεσθαι εἰς δικαιοσύνην, τουτέστιν, εἶναι δικαίους· δηλοῖ δὲ τὸ περιτομῆς πάλιν πατὴρ δείκνυσθαι τὸ περιτομῆς, τουτέστι, τῶν περιτετμημένων. Εἰ δὲ πατὴρ "ἴσως μὲν τοῖς μόνον τοῖς τῶν περιτ. "ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἴχνεσι τῆς πίστεως αὐτοῦ, τοῖς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ. Οὕτως οὖν δεῖ "τῷ. ἀναγνῶναι. Καὶ πατέρα περιτομῆς *, οὐ τοῖς ἐκ περιτομῆς μόνης ὁμοιωμένοις αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἴχνεσι τῆς πίστεως, τουτέστι, τοῖς πιστεύουσιν ὁμοίως ἐκείνῳ, εἰς νεκρῶν σωμάτων ἀνάστασιν. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος γέρων ὢν καὶ νεκρὸς, ὅτι πιστεύσειν ὅτι δυνατὸς ὁ Θεὸς ζωογόνον τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἀναδεῖξαι, καὶ υἱὸν αὐτῷ δοῦναι. Ἐστιν οὖν πᾶς ὁ νοῦς τοιοῦτος. Ἀκρόβυστος ὢν ὁ Ἀβραάμ, ἐπίστευσε καὶ ἐδικαιώθη, ὥστε τῶν ἀκροβύστων πιστῶν εἶναι πατήρ. Πάλιν ἔλαβε τὸ περιτομὴν σφραγῖδα καὶ σημεῖον τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ πίστεως, ὥστε εἶναι πατὴρ τῶν ἐκ περιτομῆς, τοιχούντων δηλαδὴ καὶ τοῖς ἴχνεσι τῆς πίστεως, οὐ εἶχεν ἔτι ἀκροβυστος ὤν· ὡς ταύτης γε ἀπούσης μάτην τῇ περιτομῇ καλλωπίζονται· ὥσπερ ἂν εἴ τις βδελυκτὸν ὑπιδείκνυσιν σφραγῖδα μόνην "χ. ο. ἔχων, μηδενὸς ἔνδον ἀποκειμένου. " Καὶ Ἰουδαῖος οὖν ἐκεῖνόν ἐστιν ἐσφραγισμένον τῇ περιτομῇ, τὴν πίστιν δὲ μὴ ἔχων, τῆς σφραγὶς ἡ περιτομή.

13 Οὐ γὰρ διὰ νόμου ἡ ἐπαγγελία τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ, τὸ κληρονόμον εἶναι αὐτὸν τοῦ κόσμου, ἀλλὰ διὰ δικαιοσύνης πίστεως. 14 Εἰ γὰρ οἱ ἐκ νόμου, κληρονόμοι, κεκένωται ἡ πίστις, καὶ κατήργηται ἡ ἐπαγγελία· Ἐδείξεν ὅτι ἡ δικαιο- "χ. ἀπὸ τῆς. σύνη οὐκ ἐκ νόμου, ἀλλ' " ἐκ πίστεως·

rit, pro ſigillo obſignante ac prædicante quòd ex fide juſtificatus eſt: quam ſanè fidem jam antea cùm præputiatus eſſet, oſtendit. Cùm itaque duo hæc cernantur circa Abrahamum, præputium & circumciſio: per præputium ſanè, eorum qui præputium habent, pater commonſtratur. Sed qualium? talium videlicet qui ipſius inſtar crediderunt, *ut etiam ipſis fides imputetur ad juſtitiam*, hoc eſt, ut juſti fiant. Per circumciſionem verò, rurſus oſtenditur eſſe *pater circumciſionis*, hoc eſt, circumciſorum. Eſt autem pater, non illis, qui ſolam circumciſionem habent, ſed & iis qui incedunt per veſtigia fidei ipſius, quæ in *præputio illi obtigit*. Hunc itaque ad modum hic eſt legendus locus: *Et patrem circumciſionis*, non iis qui ex circumciſione ſola ipſi adæquantur, *ſed & iis qui ſectantur veſtigia fidei*, h.e. qui credunt æquè atque ipſe in mortuorum corporum reſurrectione. Etenim ille, cùm jam grandævus eſſet ac mortuus, credidit quòd Deus ſemen ſuum prolificum reddere, ipſíque filium dare potuerat. Senſus itaque per totum eſt hujuſmodi. Cùm in præputio eſſet Abrahamus, credidit & juſtificatus eſt, ut hoc pacto credentium præputiatorum pater eſſet. Rurſus accepit circumciſionem, ſigillum & ſignum fidei quam in præputio habuit, ut eſſet pater circumciſorum, ingredientium videlicet per veſtigia fidei, quam habuit dum adhuc incircumciſus eſſet: quâ abſente, fruſtra circumciſionem ſibi gloriæ ducunt: perinde ac ſi quis crumenam oſtentet ſignaculum ſolum habentem, ac nihil aliud intus repoſitum. Judæus itaque crumena eſt, circumciſione quidem ſignata; fidem verò, cujus ſignaculum eſt circumciſio, non habens.

13 *Non enim per legem promiſſio Abrahamo, & ſemini ejus, ut eſſet ipſe hæres mundi, ſed per juſtitiam fidei.* 14 *Si enim qui ex lege, hæredes ſunt, exinanita eſt fides, & abolita eſt promiſſio.*] Oſtendit jam antea, quòd juſtitia non ex lege, ſed ex fide ſit: pergit itaque commonſtrare,

ſtrare, quòd promiſſio Abrahamo non ex lege, cæterùm ex fide juſtificante obtigerit. Qualis autem erat promiſſio? *Ut eſſet ipſe hæres mundi*, hoc eſt, ut in ipſo benedicerentur omnes totius mundi nationes. Si enim lex, inquit, dedit hæreditatem, *evacuata eſt fides*, id eſt, vana & inutilis eſſe res deprehenditur. Quis enim ulteriùs fidei curam habiturus eſt, ſi lex promiſſam hæreditatem daret? Verùm non ita res habet: ſiquidem Abraham promiſſionis factus eſt hæres, non per legem (Ubi enim tum lex erat?) ſed per
Gen. 15. 6. fidem, quemadmodum ſcriptum eſt, *Credidit Abraham Deo.*

15 *Lex enim iram operatur. Ubi autem non eſt lex, nec prævaricatio.*] Confirmat jam quónam pacto per legem promiſſio aboleatur, cùm inquit, legem ſequitur tranſgreſſio: legis autem tranſgreſſio, *iram operatur*, & maledictionem ſuperinducit & ſupplicium. Qui igitur ſupplicio eſt obnoxius, quomodo quæſo dignus eſt hæreditate?

16 *Ideo ex fide, ut ſecundùm gratiam firma ſit promiſſio omni ſemini, non ei quod ex lege tantùm, verumetiam ei quod ex Abrahami fide, qui eſt pater omnium noſtrûm,* 17 (*Sicut ſcriptum eſt: Patrem multarum gentium poſui te*) *ante Deum cui credidit.*] Quia lex iram operatur, propterea dicitur Abrahamus ex fide juſtificari, ac hæres conſtitui, ut ſecundùm gratiam omnia fiant. Gratia autem ad quid prodeſt? *Ut firma ſit promiſſio.* Non enim prævaricationem habet gratia, quemadmodum lex, ut infirma ſint quæ dantur. At quoniam hoc totum ſit gratia & miſericordia Dei, meritò illa quæ donantur, *firma ſunt omni ſemini*, hoc eſt, omnibus credentibus: non iis tantùm qui ex lege ſunt, hoc eſt, circumciſis, verumetiam iis qui ſunt in præputio, qui ſunt ſemen Abrahami, ex fide ipſi progeniti. Quamobrem, qui fidem non habet, is non eſt ſemen Abrahæ, *qui pater eſt omnium noſtrûm*, hoc eſt, fidelium, (*ſicut ſcriptum eſt*; *Patrem multarum gentium poſui te*) *ante Deum cui credi-*

νῶ δείκνυσιν ὅτι καὶ ἡ ἐπαγγελία τῷ Αβραὰμ οὐκ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀλλ' ἀπὸ τῆς δικαιώσης πίστεως. Ποία δὲ ἦν ἡ ἐπαγγελία; Τὸ, κληρονόμον αὐτὸν εἶναι τοῦ κόσμου, τουτέστιν, ἐν αὐτῷ εὐλογεῖσθαι πάντα τὰ τοῦ κόσμου ἔθνη. Εἰ γὰρ ὁ νόμος, φησὶ, τὴν κληρονομίαν ἐδίδου, κενέωται ἡ πίστις, τουτέστι, κενὸν καὶ ἄχρηστον τὸ δῶρημα δείκνυται. Τίς γὰρ ἔτι πίστεως φροντίσει, ἐὰν ὁ νόμος τὴν ἐπαγγελίαν διδῷ; Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο. Ὁ γὰρ Αβραὰμ, τὴν ἐπαγγελίαν οὐ κληρονόμησεν, ἐκ δικαιοσύνης νόμου· πῶς γὰρ τότε νόμος; ἀλλὰ δικαιοσύνης πίστεως, καθὰ γέγραπται· Ἐπίστευσε δὲ Αβραὰμ τῷ Θεῷ.

15 Ὁ γὰρ νόμος ὀργὴν κατεργάζεται· οὗ δὲ οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παράβασις.] Νῦν καταπυθάζεται πῶς δικαιοσύνης τοῦ νόμου καταργεῖται ἡ ἐπαγγελία. Φησὶ γὰρ, τῷ νόμῳ ἕπεται παράβασις· Ὁ δὲ νόμος παραβαινόμενος ὀργὴν κατεργάζεται, καὶ κατάραν ἐπισπᾶται καὶ κόλασιν. Ὁ γοῦν κολάσεως ὑπεύθυνος, πῶς ἄξιος κληρονομεῖν;

16 Διὰ τοῦτο ἐκ πίστεως, ἵνα κατὰ χάριν, εἰς τὸ εἶναι βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν παντὶ τῷ σπέρματι, οὐ τῷ ἐκ νόμου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐκ πίστεως Αβραὰμ, ὅς ἐστι πατὴρ πάντων ἡμῶν, 17 (Ὡς γέγραπται, Ὅτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε,) κατέναντι οὗ ἐπίστευσε Θεοῦ.] Ἐπειδὴ ὁ νόμος ὀργὴν ποιεῖ, διὰ τοῦτο ἐκ πίστεως, φησὶ, λέγεται δικαιοῦσθαι ὁ Αβραὰμ καὶ κληρονομεῖν, ἵνα κατὰ χάριν τὰ πάντα ᾖ. Ἡ δὲ χάρις εἰς τί συμβάλλεται; εἰς τὸ εἶναι βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν. Μὴ γὰρ παράβασιν ἔχῃ ἡ χάρις, ὥσπερ ὁ νόμος, ἵνα αἱ δόσεις ἢ τὰ δεδόμενα· διὰ τί; ἐπεὶ χάρις ἐστὶ καὶ ἔλεος τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν, εἰκότως τὰ δεδόμενα βέβαιά εἰσι παντὶ τῷ σπέρματι, τουτέστι, πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν· οὐ μόνον τοῖς ἐκ νόμου, τουτέστι, τοῖς ἐμπεριτόμοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀκροβύστοις, οἵτινές εἰσι σπέρμα Αβραὰμ, ἐκ πίστεως αὐτῷ ἐληλυθότες. Ὥστε ὁ μὲν ἔχων πίστιν, οὐδὲ σπέρμα Αβραὰμ, ὅς ἐστι πατὴρ πάντων ἡμῶν, τουτέστι, τῶν πιστῶν, καθὼς γέγραπται, Ὅτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε,

" χ. δικαιοσύνη πίστεως.

" χ. διὰ τοῦτο.

" χ. τὴν.

" χ. βέβαιαν ἢ τὰ δεδόμενα.

τέθηκέ σε, κατέναντι ᾧ ἐπίστευσε Θεοῦ· Ὁ νοεῖς ταῦτός ἐστιν. Ὁ Ἀβραὰμ πατὴρ ἐστὶ πάντων κατέναντι τοῦ Θεοῦ, ἀντὶ ᾧ, ὁμοίως ᾧ Θεῷ. Ὥσπερ γὰρ ὁ Θεὸς πάντων ἐστὶ πατὴρ, ἵνα τῶν καὶ αὐτὸς· ἵνα τί φυσικῶ συγγένειαν, ἀλλὰ κατ' οἰκείωσιν πίστεως. Προσέθηκε δὲ ὃ, ᾧ ἐπίστευσεν, ἵνα δείξῃ ὅτι γὰρ ἀμοιβὴν τῆς πίστεως ἔλαβε, τὸ, πατὴρ εἶ πάντων. Ὡς δὴ μὴ δείξῃ, ὦ Ἰουδαῖε, εἶναι αὐτὸν πατέρα πάντων ἡμῶν, ἠλάττωσας αὐτοῦ τὴν τιμὴν ᾧ ἔλαβε πιστεύσας.

Τοῦ ζωοποιοῦντος τοὺς νεκροὺς, καὶ καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα.] Ὅπερ δυνατέρω" εἶπε, τοῦτο καὶ νῦν λέγει, Ὅτι Ἀβραὰμ ἐπίστευσεν, ὅτι ὁ Θεὸς νεκρὸν σῶμα, οἷ ἦν ὃ αὐτός, δυνατὸν ᾧ μόνον ζωῶσαι, ἀλλὰ καὶ ζωογόνον ποιῆσαι. Διὰ τοῦτο λέγει νῦν, τοῦ ζωοποιοῦντος τοὺς νεκρούς. Τὸ δὲ, καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα, τοῦτου ἕνεκα προσέθηκεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἀδυνάτον τῷ Θεῷ, ὃ τοῖς μὴ οὖσι παῖδας "τοῦ Ἀβραὰμ, παῖδας αὐτοῦ ποιῆσαι. Οὐκ εἶπε δὲ, προσφέροντος τὰ οὐκ ὄντα, ἀλλὰ, καλοῦντος. Ὥσπερ γὰρ ἡμῖν εὔκολον τὰ ὄντα καλέσαι, οὕτως αὐτῷ ῥᾴδιον τὰ μὴ ὄντα ὑποστῆσαι.

18 Ὃς παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσεν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν πατέρα πολλῶν ἐθνῶν.] Μὴ νομίσῃς, φησὶν, εἰκῇ τετιμῆσθαι τὸν Ἀβραάμ. Πῶς γὰρ, ὃς παρ' ἐλπίδα τοῦ ἀνθρωπίνου ἐπ' ἐλπίδι τῇ θείᾳ ἐπίστευσεν, ὅτι γενήσεται πατὴρ πολλῶν ἐθνῶν; ᾧ τῷ Ἰσμαηλίτῃ (ἐκφύσει γὰρ ᾧ κατὰ πίστιν, ἀλλὰ κατὰ φύσιν ἦν αὐτοῦ) ἀλλὰ τῷ κατὰ πίστιν αὐτῷ ἐοικότων.

19 Καὶ τὸ εἰρημένον, Οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου. Καὶ μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει, ᾧ κατενόησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ἤδη νενεκρωμένον, ἑκατονταέτης πως ὑπάρχων, καὶ τὴν νέκρωσιν τῆς μήτρας Σάρρας. 20 Εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ ᾧ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει, δοὺς δόξαν τῷ Θεῷ. 21 Καὶ πληροφορηθεὶς ὅτι ὃ ἐπήγγελται, δυνατὸς

dit. Sensus est hujusmodi. Abraham est pater omnium *ante Deum*, hoc est, ad similitudinem Dei. Nam sicut Deus est omnium pater, ita & ille: non secundùm naturalem cognationem, sed secundùm fidei conjunctionem. Addidit autem illud, *Cui credidit*, ut ostenderet, quòd & fidei compensationem acceperit, nimirum, quòd sit pater omnium. Quare si non admiseris, ô Judæe, ipsum esse patrem omnium nostrûm, honorem ejus, quem credendo accepit, imminuisti.

Qui vivificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt, tanquam sint.] Quod suprà dixerat, hoc denuò repetit, nempe, quòd Abraham credidit, Deum, mortuum corpus, quale erat ipsius, non solùm vivificare, verumetiam fœcundum reddere potuisse. Idcirco nunc ait, *Qui vivificat mortuos.* Hoc verò, *Qui vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt*, apposuit, ut ostendat quòd Deo non sit impossibile, eos qui non sunt filii Abrahæ, ipsius filios facere. Non autem dixit, qui producit quæ non sunt, sed, *qui vocat.* Ut enim nobis facile est, vocare ea quæ sunt, ita illi facile est, ea quæ non sunt, in rerum naturam producere.

18 *Qui præter spem in spe credidit, ut fieret pater multarum gentium.*] Ne arbitreris, inquit, temerè honoratum Abrahamum. Quomodo enim hoc fieri potuit? siquidem is *præter spem* humanam, *in spe* divinâ credidit, *ut fieret pater multarum gentium?* non Ismaelitarum, (nam illi non secundùm fidem, sed secundùm carnem ex eo descenderunt) sed earum quæ secundùm fidem sunt illi similes.

19 *Secundùm quod dictum est: Sic erit semen tuum. Et non infirmatus est in fide, nec consideravit suum ipsius corpus emortuum, cùm jam ferè centum esset annorum & emortuam vulvam Sarrhæ.* 20 *In promissione autem Dei non hæsitavit diffidentiâ, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo.* 20 *Plenissimè sciens quòd quæcunque promiserit Deus, potens est & facere.*] Quia dixerat, Gen. 15. 5.

præter

præter ſpem humanam in ſpe divina credidit, confirmat nunc hoc ipſum, inquiens: Dictum quidem eſt ad ipſum, Sic erit ſemen tuum ut ſtellæ & ut arena. Ipſe verò in fide haudquaquam labefactatus, ſed fortem eam retinens, non reſpexit ad proprium corpus ſuum, ipſo tempore jam emortuum, nec expendit ſecum Sarrhæ matricem duplici ratione enectam: (Etenim & ſenio & ſterilitate jam erat demortua.) *Nec hæſitavit*, hoc eſt, non omnino dubitavit, non ambigebat, *ſed fide confortatus eſt*. Intuere autem, quînam oſtendat credentem opus habere multâ virtute ac potentiâ. Nam plerique fidem imminuerunt, ceu rem minimè laborioſam: opera verò magnificârunt, ut quæ ſudorem ac vires poſtulent. Indiget igitur, inquit, is qui credit, magno & potenti animo, ut incredulitatis ratiocinationes abigat ac repellat, perinde atque Abrahamus in fide robuſtior eſt redditus. Quâ ratione? *dans gloriam Deo:* non humanis, inquit, ratiocinationibus fidem adhibens; cæterùm digna Dei gloriâ ſecum animo volutans, indubitatò perſuaſus, quòd impoſſibilia poſſit: hæc enim Dei eſt gloria. Quocirca qui non credit, ſed in multis rebus curioſus eſt, non glorificat Deum: quia verò Abraham non erat plenè centum annorum, ideo moderatè dixit; *annorum ferè centum.*

22 *Ideo imputatum eſt ei ad juſtitiam.* 23 *Non autem ſcriptum eſt propter ipſum tantùm, quòd imputatum eſt ei ad juſtitiam,* 24 *ſed & propter nos, quibus imputabitur, credentibus in eum qui ſuſcitavit Jeſum Dominum noſtrum à mortuis,* 25 *Qui traditus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter juſtificationem noſtram.*] Poſtquam & multa & magna de Abrahamo dixiſſet; ne quis objiceret, Ecquid iſta ad nos? ſubdit, quòd propter nos etiam ſcripta ſint, & nobis fides imputanda eſt ad juſtificationem, modò eam habuerimus, *credentes in eum qui excitavit Jeſum.* Sin dubitas quomodo juſtificari poſſis, ob oculos mentis tuæ ſtatue Jeſum qui obliteravit peccata tua

ὅτι καὶ πεπίστευσεν.] Εἰπὼν ὅτι παρ' ἐλπίδα δυνατὸν ἐπ' ἐλπίδι τῇ θείᾳ ἐπίστωσε, νῦν κατασκευάζει τοῦτο, καί φησιν, ὅτι ἐρρήθη μὲν πρὸς αὐτὸν, Οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὡς ἡ ἄμμος. Αὐτὸς δὲ μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει, ἀλλ' ἰσχυρὰν αὐτὴν ἔχων, οὐκ ἀπέβλεψεν εἰς τὸ ἴδιον σῶμα, ἤδη τῷ γήρᾳ νενεκρωμένον, καὶ εἰς τὴν διπλῆν νέκρωσιν τῆς μήτρας Σάρρας· καὶ γὰρ καὶ ἀπὸ τοῦ γήρως, καὶ ἀπὸ τῆς στειρώσεως νενέκρωτο." Οὐδὲ διεκρίθη, φησὶ τοῦτο, οὐκ ἐνεδίασεν ὅλως, οὐκ ἀμφέβαλεν, ἀλλ' ἐδυναμώθη τῇ πίστει. Ὅρα δὲ πῶς δείκνυσι τὸν πιστεύοντα πολλῆς δυνάμεως δεόμενον. Πολλοὶ γὰρ ὀξυτέλιζον τὴν πίστιν, ὡς ἄπονον πρᾶγμα· τὰ δὲ ἔργα ἐμεγάλυνον, ὡς ἱδρῶτας ἔχοντα, καὶ δυνάμιν ἀπαιτοῦντα. Δεῖται γοῦν, φησι, καὶ ὁ πιστεύων μεγάλης καὶ δυνατῆς ψυχῆς, ἵνα διακρούσηται τοὺς τῆς ἀπιστίας λογισμοὺς, ὡσπερεὶ καὶ Ἀβραὰμ ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει. Πῶς; δοὺς δόξαν τῷ Θεῷ· οὐκ ἀνθρωπίνοις, φησὶ, πιστεύσας λογισμοῖς, ἀλλ' ἀξίαν τοῦ Θεοῦ δόξης διανοηθείς, καὶ πληροφορηθεὶς ὅτι τὰ ἀδυνατα δυνατά)· τοῦτο γὰρ δόξα Θεοῦ. Ὅρα πάλιν ὁ μὲν πιστεύων, ἀνὰ πολυπραγμονῶν, δοξάζει Θεόν. Ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἦν ὁ Ἀβραὰμ τελείων ἑκατὸν ἐτῶν, διὰ τοῦτο εἶπε κεκολασμένως, ὡς, ἑκατονταέτης πως.

22 Διὸ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. 23 Οὐκ ἐγράφη δὲ δι' αὐτὸν μόνον, ὅτι ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην· 24 Ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς οἷς μέλλει λογίζεσθαι, τοῖς πιστεύουσιν ὅτι τὸν ἐγείραντα Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἐκ νεκρῶν. 25 Ὃς παρεδόθη διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν, καὶ ἠγέρθη διὰ τὴν δικαίωσιν ἡμῶν.] Ἐπειδὴ πολλὰ καὶ μεγάλα εἶπε περὶ τοῦ Ἀβραὰμ, ἵνα μή τις εἴπῃ, Καὶ τί ταῦτα πρὸς ἡμᾶς; φησὶν ὅτι καὶ δι' ἡμᾶς ἐγράφη, καὶ ἡμῖν μέλλει ἡ πίστις λογίζεσθαι εἰς δικαίωσιν, μόνον ταύτην ἔχωμεν, πιστεύοντες ὅτι τὸν ἐγείραντα Ἰησοῦν *. Εἰ δὲ ἀνεδιάζῃ πῶς δύναται " δικαιωθῆναι, ἐννόησον τὸν παλαι-

* χριστὸν.

" κ. συνῆναι καὶ δικαιωθῆναι. ἤγ. ἀξιωθῆναι.

τα ἀπαλείφοντά σε τὰ ἁμαρτήματα Ιησοῦ· ὃς καὶ ἀπέθανεν, ὑ δι' οἰκείαν ἁμαρτίαν, ἀλλὰ τὴν τοῦ κόσμου. Επεὶ δὲ ἁμαρτίαν οὐκ ἔχων ἀπέθανεν, εἰκότως καὶ ἀνέστη· πῶς γὰρ ἔμελλεν ἀναχωρεῖσθαι τοῦ ἅδου ὁ ἀναμάρτητος; Ἀπέθανεν οὖν καὶ ἀνέστη, ἵνα καὶ ἁμαρτιῶν ἀπαλλάξῃ, καὶ δικαίους ἐργάσηται. Ωσπερ οὖν ὁ Αβραὰμ τὸ ἑαυτοῦ σῶμα νενεκρὸν ὂν, πιστεύσει ζωογονηθῆναι· οὕτω σὺ πίστευσον ὅτι Ιησοῦς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, καὶ λογισθήσεταί σοι εἰς δικαιοσύνην, ὥσπερ καὶ τῷ πατρί.

omnia, qui mortem obiit, non sanè ob proprium delictum, verùm propter delicta mundi. Quia verò peccatum non habens, mortuus est, meritò etiam resurrexit. Quâ enim ratione ab inferis detineri potuisset, qui omni prorsus peccato vacabat? Mortuus est igitur & resurrexit, ut & à peccatis liberaret, & justos efficeret. Quemadmodum igitur Abraham effœtum suum corpus credidit fœcundum reddi: non dissimilem ad modum & tu crede quòd Jesus mortuus est & resurrexit, & imputabitur tibi etiam ad justitiam, æquè ac progenitori tuo Abrahamo.

ΚΕΦ. ε.

Δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως εἰρήνην ἔχωμεν πρὸς τὸν Θεὸν, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ, 2 Δι' οὗ καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν τῇ πίστει, εἰς τὴν χάριν ταύτην ἐν ᾗ ἑστήκαμεν, καὶ καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ.] Περὶ πολιτείας ἐνταῦθα διαλέγεται. Επειδὴ γὰρ περὶ μὲν πίστεως εἶπε μεγάλα, τὰ δ' ἔργα ὀξυτέλισεν, ἵνα μὴ "ἀπορραθυμήσωμεν, φησὶ λοιπὸν καὶ περὶ βίου· ὅτι ἐπειδὴ ἡ πίστις ἐδικαίωσεν ἡμᾶς, μηκέτι ἁμαρτάνωμεν, ἀλλ' εἰρήνην ἔχωμεν πρὸς τὸν Θεὸν, διὰ τοῦ "ἀρεσκόντως αὐτῷ βιοῦν. Πῶς δ' τοῦτο γένηται; διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ. Ο γὰρ δικαιώσας ἡμᾶς ἁμαρτωλοὺς ὄντας, συνεργήσει καὶ εἰς τὸ φυλαχθῆναι ἡμᾶς ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ· διὰ αὐτοῦ γὰρ καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν. Εἰ γὰρ μακρὰν ὄντας προσήγαγε, πολλῷ μᾶλλον ἐγγὺς γενομένους καθέξει. Προσήγαγε δὲ ἡμᾶς εἰς τὴν χάριν ταύτην. Πῶς; ἐν τῇ πίστει, τουτέστι, πίστιν εἰσενεγκόντας. Τίς δὲ ἡ χάρις; ἡ πρώτων τῶν ἀγαθῶν ὑπαρξία τοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἡμῖν προσγινομένων. Εν ᾗ ἑστήκαμεν, τὸ βέβαιον ἔχοντες καὶ ἀμετάπτωτον. Τὰ γὰρ θεῖα ἀγαθὰ ἀεὶ ἔστηκεν, οὐδὲ-

CAP. V.

JUstificati ergo ex fide, pacem habeamus erga Deum per Dominum nostrum Jesum Christum, 2 *Per quem & accessum habemus per fidem in gratiam istam in quâ stamus, & gloriamur in spe gloriæ Dei.*] De vitæ ratione hîc disserit: postquam enim de fide quidem præclara dixerat, opera verò imminuerat, ne jam socordes simus, de vitæ deinceps formulâ verba facit. Quia fides nos justificavit, non ampliùs peccemus, verùm *pacem habeamus erga Deum*, per vitam ipsi minimè displicentem. Quomodo autem istud continget? *per Dominum nostrum Jesum Christum.* Qui enim justificavit nos cùm peccatores essemus, adjuvabit etiam nos ut custodiamur in justitia ipsius. Per ipsum enim accessum obtinuimus. Quòd si cùm procul essemus, adduxit nos, multò magis viciniores nos redditos retinebit. Adduxit autem nos *in gratiam hanc:* Quo modo? *in fide*, hoc est, fidem adferentes. Quæ verò isthæc est gratia? omnium bonorum assecutio, quæ per Baptisma nobis obtigerunt: *in quâ stamus*, firmitudinem & immutabilitatem habentes. Divina enim bona nunquam non stant, neque unquam excidunt. Nec ea solùm quæ accepimus, firmiter tenemus,

"χ. ἁμαρτίαν δὲ αὐτὸς οὐκ ἐποίησεν, ἀλλ' εὑρέθη δοῦλος ὢν πρὸ τοῦ σῶμα ἀπὸ τῆς ἀρχῆς σὺν ὑπερβολῇ.

"χ. ἀπορραθυμήσωμεν.

"χ. ἀρέσκοντος αὐτῷ βίῳ.

mus, verùm alia pariter nos accepturos confidimus. *Gloriamur* namque, inquit, *in ſpe* bonorum quæ nobis ſunt obventura: quæ cùm ad *Gloriam Dei* pertineant, neceſſariò dabuntur, etiamſi non propter nos id fiat, veruntamen ut ipſe glorificetur Deus.

3 *Non ſolùm autem, ſed & gloriamur in tribulationibus, ſcientes quòd tribulatio patientiam operatur,* 4 *Patientia autem probationem, probatio verò ſpem, ſpes autem non pudefácit.*] Non ſolùm, inquit, ob futura bona gloriamur, ſed quod majus eſt, ob præſentes etiam noſtras afflictiones. Ne enim turbemini, inquit, quòd affligimur: hoc ipſum enim Chriſtiani eſt gloriatio. Quâ ratione? Quoniam *afflictio efficit patientiam, patientia* verò *probatum* eum, qui tentatur, reddit: probatus autem homo factus, & bonâ ſuâ conſcientiâ fretus, quòd propter Deum ſit afflictus, pro hujuſmodi tandem malis retributionem ſperat. Talis autem *ſpes* non excidit, nec *pudefácit* ſperantem. Humanæ namque ſpes ſi non ſuccedant, ipſos ſperantes pudore ſuffundunt. In divinis autem nihil tale contingit. Qui enim bona confert, & immortalis eſt & bonus. Ac nos qui ſumus accepturi, etiamſi moriamur, vivemus tamen: & in poſterum nihil erit impediens ſpes noſtras, quò minùs ſuccedant.

5 *Quia charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis.*] Fidem adſtruit futuris ex dilectione, quam jam antea Deus nobis exhibuit. Propemodum enim talia dicit; Ne deſpondeas animum: nam ſpes circa divina non excidit. Qui enim adeò nos dilexit, ut nos jam inde filios Dei faceret, citra noſtrum laborem per Spiritum ſanctum, quomodo non dabit nobis coronas poſt labores? Effuſa eſt igitur dilectio Dei in corda noſtra, id eſt, larga, & dives apparet: quippe qui habemus in corde noſtro ſpiritum, quem dedit nobis.

6 *Chriſtus enim cùm adhuc eſſemus infirmi,*

πότε μεταπίπτοντα. Καὶ ὃ μόνα τοῦτα ἀν ἐλαβόμεθα βεβαίως ἔχομεν, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἐλπίζομεν λαβεῖν. Καυχώμεθα γάρ, φησιν, ὅτι τῇ ἐλπίδι τῶν μελλόντων ἡμῖν ἀγαθῶν δίδωσι· ἅτε εἰς δόξαν Θεοῦ ὄντα, ἀναγκαίως δοθήσεται, εἰ καὶ μὴ δι' ἡμᾶς, ἀλλ' ἵνα γοῦν αὐτὸς δοξασθῇ.

3 Οὐ μόνον δέ, φησὶ, καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν, εἰδότες ὅτι ἡ θλῖψις ὑπομονὴν κατεργάζεται. 4 Ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμήν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα· ἡ δὲ ἐλπὶς οὐ καταισχύνει.] Οὐ μόνον, φησὶν, ὅτι τοῖς μέλλουσιν ἀγαθοῖς καυχώμεθα, ἀλλ' ὅτι καὶ μέγιόν ἐστι, καὶ ὅτι ταῖς νῦν παρούσαις ἡμῖν θλίψεσι. Μὴ γὰρ θορυβεῖσθε, φησιν, ὅτι θλιβόμεθα· αὐτὸ γὰρ τοῦτο καύχημα τῶν Χριστιανῶν *. Καὶ πῶς; ὅτι ἡ θλῖψις ὑπομονὴν ποιεῖ· ἡ δὲ ὑπομονὴ δόκιμον τὸν πεφεραζόμενον ἀπεργάζεται· δόκιμος δὲ γινόμενος ὁ ἄνθρωπος, καὶ θαρρῶν ὅτι διὰ ἀγαθῶν αὐτὸν σωφρονεῖ, ὅτι διὰ τὸν Θεὸν ἐθλίβη, ἐλπίζει τὰ ὑπὲρ τῶν τοιούτων θλίψεων ἀμοιβάς· ἡ δὲ τοιαύτη ἐλπὶς οὐ διαπίπτει καὶ καταισχύνει τὸν ἐλπίσαντα. Αἱ μὲν γὰρ ἀνθρώπιναι ἐλπίδες μὴ ἐκβαίνουσαι, καταισχύνουσι τοὺς ἠλπικότας· οὐ δὲ ταῖς θείαις τοῦτο συμβαίνει τοιοῦτον. Ὅ, τε γὰρ δίδους τὰ ἀγαθὰ, ἀθάνατος καὶ ἀγαθός· ἡμεῖς τε οἱ μέλλοντες λαβεῖν, κἂν ἀποθνήσκωμεν, ζήσομεν· καὶ λοιπὸν οὐδὲν τὸ κωλύον τὰς ἐλπίδας ἡμῖν ἐκβαίνειν.

5 Ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ πνεύματος ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν.] Πιστοῦται τὰ μέλλοντα ἀπὸ τῆς ἀγάπης, ἣν ἤδη περὶ ἡμᾶς ἐδείξατο ὁ Θεός· μονονουχὶ γὰρ τοιαῦτά φησι· Μὴ ἀπιστήσῃς· ὅτι ἡ ὅτι τοῖς θείοις ἔργοις, οὐ διαπίπτει. Ὁ γὰρ οὕτως ἡμᾶς ἀγαπήσας, ὡς ἐν υἱοὺς Θεοῦ ποιῆσαι ἀπόνως ἐντεῦθεν ἤδη διὰ πνεύματος ἁγίου, πῶς οὐ δώσει περαιτέρω μὴ τοὺς πόνους; Ἐκκέχυται οὖν ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν· αὐτὴ τῷ, θαυμάσῃς, πλουσία φαίνεται, ἐχόντων ἡμῶν ἐν καρδίαις τὸ πνεῦμα, ὃ ἔδωκεν ἡμῖν.

6 Ἔτι γὰρ Χριστὸς ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν

* ἰσὶ. "χ. ὑπερεκζέοντα.

"χ. καὶ ἡμεῖς τε.

"χ. πιαῦτα.

* ἴσως

νῶν, κατὰ καιρὸν ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανε. 7 Μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τις ἀποθανεῖται· ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τις καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν. 8 Συνίστησι δὲ τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην ὁ Θεὸς εἰς ἡμᾶς, ὅτι ἔτι ἁμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν, Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε. 9 Πολλῷ οὖν μᾶλλον, δικαιωθέντες νῦν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, σωθησόμεθα δι' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀργῆς.] Εἶπεν ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ δείκνυται ἐκκεχυμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ τοῦ πνεύματος, ὃ ἐλάβομεν ἐν αὐταῖς δοθὲν παρ' αὐτοῦ· καὶ ἔτι οὖν δείκνυσι τὸ τῆς ἀγάπης μέγεθος, ἐκ τοῦ ἀποθανεῖν τὸν Χριστὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀσθενῶν ὄντων, τουτέστιν, ἁμαρτωλῶν· ἀσθένεια γὰρ ἡ ἁμαρτία, ὥσπερ ἡ δικαιοσύνη ὑγίεια· καὶ οὐ μόνον ἁμαρτωλῶν ὄντων, ἀλλὰ καὶ ἀσεβῶν, ὃ χεῖρον, καίτοι ὑπὲρ δικαίου μόλις τις ἀποθανεῖται. Παραβολὴ οὖν ἀγάπης, ὅτι, ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν καὶ ἀσεβῶν ἀποθανεῖν. Τὸ δὲ, κατὰ καιρὸν, τουτέστιν, ἐν τῷ προσήκοντι καὶ προωρισμένῳ χρόνῳ· ὅτε γὰρ ἐῶν ἔπρεπεν, τότε ἀπέθανεν. Ἐπεὶ οὖν διὰ τοῦ ἀγάπου ἀπέθανε, διὰ δὲ τοῦ θανάτου ἐδικαίωσε, πολλῷ μᾶλλον ἀπὸ τῆς ὀργῆς, ὃς ἤδη ἐδικαίωσε. Τὸ γὰρ μεῖζον ἔδωκε, τὸ δικαιῶσαι· καὶ ἀπὸ τῆς ὀργῆς τὸ σῶσαι; Σωθεῖσι δὲ ἀπὸ τῆς ὀργῆς, καὶ τὰ ἀγαθὰ δώσει, διὰ τοῦ πολλοῦ αὐτοῦ ἀγάπου.

10 Εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῷ μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμεθα ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ.] Δοκεῖ τὰ αὐτὰ λέγειν, πλοῦ διαφορὰ εἶσι τὰ ἐνθυμήματα συγκριτικῶς λαμβάνα. Ἀνω μὲν γὰρ ὃ, ἁμαρτωλοὶ ὄντες ἡμᾶς, "χ. περιεσ." "προσέθηκε· καὶ ὅ, δικαιωθέντας, ὕστερον λαβὼν, συγκριτικῶς ἔλεγε, ὅτι ἁμαρτωλοὺς ὄντας δικαιώσας διὰ τοῦ θανάτου, πολλῷ μᾶλλον δικαιωθέντας σώσει. Νυνὶ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ζωὴν λαβὼν, πάλιν συγκριτικῶς ἐκφέρει τὸ νόημα, λέγων ὅτι· Τότε κατηλλάγημεν διὰ τοῦ αἵματος καὶ τοῦ θα- "ἴσ. αὖθις." νάτου", νυνὶ δὲ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ σωθησόμεθα;

mi, juxta tempus pro impiis mortuus est. 7 *Vix enim pro justo quis morietur. Nam pro bono forsitan quis etiam audeat mori.* 8 *Commendat autem suam ipsius dilectionem Deus erga nos, quòd cùm adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est.* 9 *Multo igitur magis justificati nunc in sanguine ipsius, servabimur per ipsum ab ira.*] Cùm dixisset quòd dilectio Dei monstratur effusa in corda nostra per spiritum, quem habemus in ipsis datum ab eo: porrò etiam dilectionis magnitudinem ob oculos ponit, ex eo quòd Christus *pro nobis infirmis* mortuus est, id est, peccatoribus, (Peccatum enim infirmitas est: sicut justitia sanitas,) & non solùm pro peccatoribus, sed quod deterius est, pro impiis, etsi pro justo vix quispiam mori sustineat. Dilectionis igitur est excessus, quòd pro peccatoribus & impiis sit mortuus. Quòd ait, *secundùm tempus*, conveniens ac prædefinitum tempus significat. Quando enim opportunum erat, tum obiit. Postquam igitur præ charitate mortuus est, per mortem verò nos justificavit: multo magis deinceps nos servabit *ab ira*, quos justificârit jam antea. Nam id quod majus est, nempe justificationem, donavit; & ab ira non liberabit? Servatis deinde ab ira, bona etiam, pro multa sua dilectione impertiet.

10 *Si enim cùm inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filii ejus, multo magis reconciliati salvi erimus in vita ipsius.*] Videtur dicere planè eadem: diversæ tamen sunt sententiæ, per comparationem expressæ. Suprà enim hoc, nimirum quòd peccatores sumus, proponit: deinde assumens istud, nempe quòd justificati sumus, comparativè infert; qui cùm peccatores essemus, nos justificavit per mortem, multo magis justificatos servabit. Nunc verò mortem Christi ac vitam assumens, rursus per comparationem animi conceptum exprimit, hunc ad modum inquiens: Tunc reconciliati sumus per sanguinem & mortem ejus, nunc verò per vitam ipsius non

ſervabimur? Qui enim non pepercit filio ſuo, ſed pro nobis noſtrâque reconciliatione in mortem dedit, nonne multo magis per vitam filii ſui ſervabit nos?

11 *Non ſolùm autem, ſed & gloriamur in Deo per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, per quem nunc reconciliationem accepimus.*] Non ſolùm, inquit, ſervati ſumus, verùm & gloriamur in Deo propter hoc ipſum, quòd cùm impii eſſemus, ſervati ſimus, ídque per ſanguinem unigeniti. Gloriamur autem per Dominum Jeſum Chriſtum: nam ipſe eſt autor gloriationis noſtræ, qui & reconciliationis eſt autor.

12 *Propterea ſicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertranſiit, in quo omnes peccaverunt.*] Commemorato quòd Dominus Jeſus nos juſtificavit, recurrit ad radicem mali, peccatum nempe & mortem: oſtendens quòd duo hæc per unum hominem, nimirum Adamum, ingreſſa ſint in mundum, peccatum videlicet & mors: ac rurſus per unum hominem, utpote Chriſtum, ablata ſunt. Quid autem eſt, *In quo omnes peccaverunt?* hoc eſt, in Adamo omnes peccaverunt. Cùm enim ille cecidiſſet, etiam ii qui non ederunt de ligno, facti ſunt ex illo mortales, perinde ac ſi ipſi etiam impegiſſent, quandoquidem ille impegerit.

13 *Uſque enim ad legem peccatum erat in mundo: peccatum autem non imputabatur, cùm non eſſet lex.* 14 *Sed regnavit mors ab Adamo uſque ad Moſen, in eos etiam qui non peccârant, in ſimilitudine prævaricationis Adami, qui eſt typus futuri.*] Scopus eſt Apoſtolo demonſtrare quòd ii etiam qui non ediſſent de ligno, nec æquè peccâſſent atq; Adam, propter illius tamen peccatũ itidem exiſtimabantur tanquam & ipſi peccâſſent, ac moriebantur. Atque iſtud ita confirmat: Peccatum regnabat ad legis uſque lationem, hoc eſt, etiam ante legem. Quale igitur erat peccatũ iſthuc? nonne quod eſt ex tranſgreſſione legis? at quomodo tale peccatum

Ἰησοῦ Χριστοῦ; Ὁ γὰρ μὴ φεισάμενος τοῦ ἰδίου υἱοῦ, ἀλλὰ ὑπὲρ ἡμῶν αὐτὸν παρέδωκεν, πῶς οὐχὶ καὶ τὴν μετέρας καταλλαγῆς, ἐν τῷ αὐτοῦ σώσει ἡμᾶς;

11 Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ καυχώμενοι ἐν τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ νῦν τὴν καταλλαγὴν ἐλάβομεν.] Οὐ μόνον δὲ σεσώσμεθα, φησὶν, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν τῷ " Θεῷ δι' " π. Χριστοῦ. αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἀσεβεῖς ὄντες ἐσώθημεν· καὶ " τότε διὰ τοῦ αἵματος οὗ μονογενοῦς.* Καυ- " ἰσ. τοῦτο χώμεθα δὲ διὰ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ· αὐτὸς γὰρ αἴτιος τῆς καυχήσεως ἡμῖν, ὁ καὶ τῆς καταλλαγῆς αἴτιος. * γρ.

12 Διὰ τοῦτο ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διῆλθεν, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον.] Εἰπὼν ὅτι ἐδικαίωσεν ἡμᾶς ὁ Κύριος Ἰησοῦς, ἀναπέχθεται ὅτι τὴν ῥίζαν τοῦ κακοῦ, τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὸν θάνατον· καὶ δείκνυσιν ὅτι ταῦτα τὰ δύο δι' ἑνὸς ἀνθρώπου τοῦ Ἀδὰμ εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον, ἡ ἁμαρτία δηλαδὴ καὶ ὁ θάνατος· καὶ αὖ δι' ἑνὸς ἀνορθώθησαν ἄνθρωποι οὗ Χριστοῦ. Τί δέ ἐστι τὸ, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον; τουτέστιν, ὅτι τοῦ Ἀδὰμ πάντες ἥμαρτον. Πεσόντος γὰρ ἐκείνου, καὶ οἱ μὴ φαγόντες ἀπὸ τοῦ ξύλου γεγόνασιν ὡς ἐκεῖνος θνητοί, ὡς ἂν καὶ αὐτοὶ πταίσαντες, ὥσπερ ἐκεῖνος ἔπταισεν.

13 Ἄχρι γὰρ νόμου ἡ ἁμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ· ἁμαρτία δὲ οὐκ " ἐλλογεῖται μὴ ὄντος " γ. ἐλλο- νόμου. 14 Ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ γεῖται. Ἀδὰμ μέχρι Μωϋσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδὰμ, ὅς ἐστι τύπος τοῦ μέλλοντος.] Σκοπὸν ἔχει δεῖξαι, ὅτι καὶ οἱ μὴ φαγόντες ἀπὸ τοῦ ξύλου, μηδὲ ἁμαρτάνοντες ὁμοίως τῷ Ἀδὰμ, ὅμως δι' ἐκεῖνο ἁμαρτίαν, ὡς καὶ αὐτοὶ ἁμαρτόντες ἐλογίζοντο, καὶ ἀπέθνησκον. Καὶ ἀσκευάζεται τοῦτο ὅτι· Ἁμαρτία ἐβασίλευε ἄχρι τοῦ νόμου δόσεως, τουτέστι, καὶ πρὸ τοῦ νόμου. Ποία τοίνυν ἦν ἡ ἁμαρτία αὕτη; ἆρα μὴ ἡ ἐκ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου; καὶ πῶς τοιαύτη ἁμαρτία

μαρτία ἐμὴν εἰ), νόμου μὴ ὄντος; Αμαρτία γὰρ τότε λογίζεται, ὅτε ἐστὶ νόμος· οἱ παραβαίνοντες τοῦτον οἱ αὐθέντοι, ἀναγκαίως λέγονται ἁμαρτάνειν. Ἀλλὰ μὴν ὁ θάνατος ἐβασίλευσεν ἄχρι Μωϋσέως, τουτέστι, καὶ πρὶν ὁ νόμος δοθῇ· ὥστε καὶ ἁμαρτία δι' ἧς ὁ θάνατος ἐβασίλευσεν. Οὐκ ἂν δὲ ἐβασίλευσεν, εἰ μὴ καὶ τις ἁμαρτία συνιστῶσα αὐτόν. Ἐπεὶ οὖν ἀπεδείχθη ὅτι οὐκ ἦν παραβάσεως γε νόμου ἁμαρτία ἔτι καὶ, λείπεται τὴν γε Ἀδὰμ ἁμαρτίαν εἶναι (οὕτω, δι' ἣν ὁ θάνατος ἐβασίλευσε καὶ ὅτι τοὺς μὴ ἁμαρτόντας μέν, ὅσον τὸ ἐφ' ἑαυτοῖς· (νόμον γὰρ μὴ δεξάμενοι, μηδὲ παραβάντες γε τὸν, οὐδὲ λέγονται) ἡμαρτηκέναι) ὅμως μέντοι ὅτι τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδὰμ ἁμαρτήσασιν, καὶ κοινωνοὺς γενομένους ἐκείνῳ γε πλάσματος, ὡς προπάτορι, ὅς ἐστι τύπος γε Χριστοῦ. Ὡς γὰρ ὁ πλαστὸς Ἀδὰμ πάντας ὑποδίκους ἐποίησε τῷ οἰκείῳ πλάσματι, καίτοι μὴ παραβάσας, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐδικαίωσε πάντας, καίτοι μὴ δικαιώσεως ἄξια ποιήσαντας. Διὰ τοῦτο τύπος ἐστὶ τοῦ μέλλοντος, τουτέστι, Χριστοῦ.

15 Ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτω καὶ τὸ χάρισμα. Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι, οἱ πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῷ μᾶλλον ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δωρεὰ, ἐν χάριτι τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς πολλοὺς ἐπερίσσευσε. 16 Καὶ οὐχ ὡς δι' ἑνὸς ἁμαρτήσαντος, τὸ δώρημα· τὸ μὲν γὰρ κρῖμα ἐξ ἑνὸς εἰς κατάκριμα. τὸ δὲ χάρισμα ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων εἰς δικαίωμα.] Οὐ τοσοῦτον μόνον, φησὶν, ὠφέλησεν ὁ Χριστὸς, ὅσον ἔβλαψεν ὁ Ἀδάμ". Εἰ γὰρ ἡ ἁμαρτία τοσοῦτον ἴσχυσεν, ὥστε ἑνὸς πλάσματος, πολλοὺς τοὺς ἐξ ἐκείνου, καίτοι μὴ παραβάσας, κατακριθῆναι· πολλῷ μᾶλλον ἡ χάρις ἡ τοῦ Θεοῦ καὶ πάροδος, οὐ μόνου τούτου, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ, εἰς τοὺς πολλοὺς περισσεύσῃ δαψιλῶς ῥυῆσα. Καὶ οὐκ ἔσται τὸ δώρημα τοῦ Θεοῦ τοσοῦτον, ὅσον καὶ τὸ δι' ἑνὸς ἁμαρτήσαντος κατάκριμα; Τὸ μὲν γὰρ κρῖμα, τουτέστιν, ἡ δικαία κρίσις ἁμαρτία, ἐξ ἑνὸς τοῦ Ἀδὰμ ῥυῆσα, εἰς κατάκριμα, τουτέστιν, εἰς θάνατον, ἢ καὶ πλείους ἁμαρτίας ἔμελλεν εἰ), νόμου μὴ ὄντος; Amartia gàr tóte logízetai, ótan ésti nómos: oi parabaínontes toûton oi aúthentoi, anagkaíos légontai amartánein. Allà mèn ho thánatos ebasíleusen ácri Moüséos, toutésti, kai prìn ho nómos dothê: hóste kai amartía di' hês ho thánatos ebasíleusen. Ouk an dè ebasíleusen, ei mè kai tis amartía sunistôsa autón. Epeì oûn apedeíchthê hóti ouk ên parabáseôs ge nómou amartía éti kai, leípetai tèn ge Adàm amartían eînai (outô, di' hên ho thánatos ebasíleuse kai hóti toùs mè amartóntas mén, hóson tò ef' heautoîs: (nómon gàr mè dexámenoi, mēde parabántes ge tòn, oudè légontai) hemartēkénai) hómos ménto hóti tôi homoiómati tês parabáseôs Adàm amartḗsasin, kai koinoneûsi genoménois ekeínôi ge plásmatos, hôs propátori, hós estin túpos tou Christoû. Hôs gàr ho plastòs Adàm pántas hupodíkous epoíēse tôi oikeíôi plásmati, kaítoi mè paraságas, hoútôs kai ho Christòs edikaíôse pántas, kaítoi mè dikaiṓseôs áxia poiḗsantas. Di' hoûto túpos estì toû mellontos, toutésti, Christoû.

15 Allà ouch hôs tò paráptôma, hoútôs kai tò chárisma. Ei gàr tôi tou henòs paraptṓmati, hoi polloì apéthanon, pollôi mâllon hē cháris tou Theoû kai hē dōreà, en cháristi tou henòs anthrṓpou Iēsoû Christoû eis toùs polloùs eperísseusen. 16 Kai ouch hôs di' henòs hamartḗsantos, tò dṓrēma· tò mèn gàr krîma ex henòs eis katákrima. tò dè chárisma ek pollôn paraptṓmatōn eis dikaíōma.] Ou tosoûton mónon, phēsin, ōphélēsen ho Christòs, hóson éblapsen ho Adám". Ei gàr hē amartía tosoûton ischusen, hṓste henòs plásmatos, polloùs toùs ex ekeínou, kaítoi mè paraságas, katakrithênai· pollôi mâllon hē cháris hē tou Theoû kai páredos, ou mónou toútou, allà kai tôn ex autoû, eis toùs polloùs perisseúsē daspilôs rhuêsa. Kai ouk éstai tò dṓrēma tou Theoû tosoûton, hóson kai tò di' henòs hamartḗsantos katákrima; Tò mèn gàr krîma, toutésti, hē dikaía krisis hamartía, ex henòs tou Adàm rhuêsa, eis katákrima, toutésti, eis thánaton, ḗ kai pleíous ha-

catum esse potuit, cùm lex non esset? Peccatum enim tum imputatur, quando est lex: & qui hanc transgrediuntur, necessariò dicuntur peccare. Atqui *mors regnavit adusque Mosen*, hoc est, priusquam etiam lex ferretur: itaque peccatum erat, per quod mors regnavit. Non regnâsset autem, nisi fuisset peccatum quoddam ipsam constituens. Quia verò demonstratum est, quòd peccatum ex transgressione legis nondum erat, restat peccatum Adami istud esse per quod mors regnavit etiam in eos, qui, quantum quidem in ipsis erat, non peccârunt: (nam cùm legem nondum accepissent, neq; illam transgressi fuissent, peccâsse non dicuntur) attamen in similitudine transgressionis Adami peccaverunt, ac peccati participes facti sunt cum illo tanquam progenitore, qui est figura Christi. Ut enim vetus Adam omnes obnoxios fecit proprio suiipsius lapsui, etiamsi non erant lapsi: sic Christus omnes justificavit, etiamsi justificatione digna non transegissent. Propter hoc *typus est futuri*, id est, Christi.

15 *Sed non sicut delictum, ita & donum. Si enim unius delicto multi sunt mortui, multo magis gratia Dei & donum, in gratia unius hominis Jesu Christi, in multos abundavit.* 16 *Et non sicut per unum qui peccaverat, donum. Judicium enim ex uno ad condemnationem, donum autem ex multis delictis ad justificationem.*] Non solummodo tantum profuit Christus, quantum nocuit Adam. Si enim peccatum tantum potuit, ut ob unius lapsum omnes ejus posteri, etiamsi non peccaverant, condemnarentur: multò magis gratia Dei & Patris; & non solius hujus, verumetiam Filii sui, in multos exuberabit largiter fluens. Nec erit donum Dei tantum, quanta est quæ per unum delinquentem venit condemnatio? *Judicium enim*, hoc est, peccatum condemnationi obnoxium, *ex uno* Adamo profluens, *ad condemnationem*, hoc est, ad mortem, & plura peccata, nunquam non in

" χ. ἁμαρτήσαντας.

" ἴσ. ἀπὸ πολλῶ πλέον.

posteris extitit, ut & multis peccatis & morte detinerentur homines. *Donum autem ex multis delictis ad justificationem*, hoc est, gratia, non unum illud peccatum solùm abstulit, verumetiam alia quæ post illud invaserunt hominem. Omnium enim post lapsum peccatorum dimissionem donans, in justificationem nobis cessit.

17 *Si enim unius delicto mors regnavit per unum: multo magis abundantiam gratiæ ac donum justitiæ accipientes, in vitâ regnabunt per unum Jesum Christum.* 18 *Igitur sicut per unius delictum in omnes homines ad condemnationem, sic per unius justitiam in omnes homines ad justificationem vitæ.*] Si unius hominis comestio de ligno, mortem fecit regnare: multo magis nos, qui gratiæ cùm exuberantiam, tum copiam & largitatem accepimus, & justificati sumus, vivemus & regnabimus per unum Jesum Christum, cujus fratres sumus, & in ejusdem corporis unitatem assumpti, & sicut corpus capiti, sic nos ipsi uniti sumus. Nec enim simplex & unius speciei bonum accepimus, ut etiam de futuris dubitemus, sed exuberantia gratiæ nostra bona sunt: quemadmodum si quis ære alieno obstrictus, & in carcerem cum uxore & liberis conjectus, non solùm à carcere, & à debito liberetur, verùm etiam innumera talenta accipiat, ac in regiam aulam introductus summo honore afficiatur, regísque filius constituatur. Concludens igitur sententiam, ait: Proinde sicut per unius delictum (quod suprà judicium vocavit, nunc delictum nominans, hoc est, Adami peccatum) in omnes homines supervênit maledictio, sic per justitiam unius Christi, in omnes homines gratia, dans ipsis & justificationem pro peccato, & vitam pro morte.

Rom. 8. 12. 1 Cor. 10. & 12.

19 *Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi: ita & per obedientiam unius, justi constitu-*

ἁμαρτίας, ἀεὶ τοῖς ὀξ ἐκείνε ἐγίνετο, ὥςε πολλαῖς ἁμαρτίαις καὶ θανάτῳ ἐναχθῆναι τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ δὲ χάρισμα ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων εἰς δικαίωμα, τουτέστιν, ἡ χάρις ἀπὸ μίαν ἐκείνων ἀφῆλεν ἁμαρτίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς μετ' ἐκείνων ἐπεισελθούσας. Παντων γὰρ τῶν μετὰ τὸ παράβασιν παραπτωμάτων λύσιν δοῦσα, εἰς δικαίωσιν ἡμῖν ἐγένετο.

17 Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι ὁ θάνατος ἐβασίλευσε διὰ τοῦ ἑνός, πολλῷ μᾶλλον οἱ τὴν περισσείαν τῆς χάριτος, καὶ τῆς δωρεᾶς τῆς δικαιοσύνης "λαμβάνοντες, ἐν ζωῇ βασιλεύσουσι διὰ τοῦ ἑνὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ. 18 Ἄρα οὖν ὡς δι' ἑνὸς παραπτώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς κατάκριμα· οὕτω καὶ δι' ἑνὸς δικαιώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς δικαίωσιν ζωῆς.] Εἰ τὸ φαγεῖν ἀπὸ τοῦ ξύλου ἕνα ἄνθρωπον, τὸν θάνατον ἐποίησε βασιλεύσαι· πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς οἱ τὴν περισσείαν καὶ δαψιλείαν τῆς χάριτος λαβόντες, καὶ δικαιωθέντες, ζησόμεθα καὶ βασιλεύσομεν διὰ τοῦ ἑνὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὗ ἀδελφοί ἐσμεν, καὶ σύσσωμοι αὐτοῦ κατέστημεν, καὶ ὥσπερ σῶμα κεφαλῇ, οὕτως αὐτῷ ἡνώμεθα. Μὴ γὰρ ἁπλοῦν καὶ μονοειδὲς ἀγαθὸν ἐλάβομεν, ἵνα καὶ περὶ τῶν μελλόντων ἀποδοιάσωμεν· ἀλλὰ περισσεία χάριτος ἡμῖν τὰ ἀγαθά. ὥσπερ εἴ τις ὀφείλων πολλὰ, καὶ εἰς φυλακὴν ἐμβληθεὶς μετὰ γυναικὸς καὶ παίδων, εἶτα οὐ μόνον ἀπαλλαγείη τῆς φυλακῆς, καὶ τοῦ χρέους, ἀλλὰ καὶ μυρία τάλαντα λάβοι, καὶ εἰς βασιλικὰς αὐλὰς εἰσαχθείς, τιμῆς ἀξιωθείη ὑψηλῆς καὶ βασιλέως υἱὸς νομισθῇ. Συμπεραίνων τοίνυν τὸ νόημά φησιν, Ἄρα οὖν ὡς δι' ἑνὸς παραπτώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους ἦλθεν ἡ κατάκρισις· (ὃ ὥσπερ εἶπεν αὖθις κεῖμαι, τοῦτο νῦν" λέγων τὸ παράπτωμα, τουτέστι, τὴν ἁμαρτίαν τοῦ Ἀδάμ·) οὕτω καὶ διὰ τοῦ δικαιώματος τοῦ ἑνὸς Χριστοῦ, εἰς πάντας ἀνθρώπους ἡ χάρις, δίδοῦσα αὐτοῖς εἰς δικαίωσιν ἀντὶ τῆς ἁμαρτίας, καὶ ζωὴν ἀντὶ τοῦ θανάτου.

" χ. λαμβάνοντες.

" χ. λέγων.

19 Ὥσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου, ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοὶ, οὕτω καὶ διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἑνὸς δίκαιοι

καὶοι κατασταθήσονται οἱ πολλοί.] Οὐ ταυτολογία ἐστὶν, ὡς δοκῇ· ἀλλ' εἰπὼν ἀὐωτέρω, ὥσπερ δι' ἑνὸς παραπτώματος, ἵνα τῶν καὶ δι' ἑνὸς δικαιώματος· νῦν ἐρμηνεύει τί ἐστὶ τὸ παράπτωμα τοῦ ἑνὸς, καὶ φησιν, ὅτι ἡ παρακοὴ, δι' ἧς ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοὶ, τοῦτέστιν, κατάδικοι κολάσεως καὶ καταδίκοι θανάτου· καὶ τί ἐστὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἑνὸς, τοῦτέστι, Χριστοῦ, καὶ φησιν, ὅτι ἡ ὑπακοὴ ἡ μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ· δι' ἧς ὑπακοῆς σωτελεσθέντος τοῦ θανάτου, ἀπηλλάγημεν ἡμεῖς τοῦ αὐτοῦ καταδίκης.

20 Νόμος δὲ παρεισῆλθεν, ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα. Οὗ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις.] Ἐπειδὴ ἔδειξε πάντας ἀπὸ μὲν τοῦ Ἀδὰμ καταδικασθέντας, ἀπὸ δὲ τοῦ Χριστοῦ σωθέντας, εἰκὸς δὲ ἦν τινα ἐπαπορῆσαι καὶ εἰπεῖν, Τί οὖν ὁ νόμος τὰ τοσαῦτα ἔτη ἐπαίδευε, εἴπερ ὁ Χριστὸς ἡμᾶς ἐδικαίωσε; Φησὶν, ὅτι ὁ νόμος παρεισῆλθεν, οὐκ τοῦ, πρὸς καιρὸν ἐδόθη, οὐ προηγουμένως οὐδὲ κυρίως· παρεισελθὼν δὲ, πλέον ἐποίησε τὸ παράπτωμα. Πολλὰς γὰρ ἐντολὰς ἐδίδου, αἷς πάσας παραβαινόντων τῶν ἀνθρώπων, ἐπλεόνασε τὸ παράπτωμα. Τὸ δὲ, ἵνα, ἐνταῦθα οὐκ αἰτιολογικόν ἐστιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀποβάσεως. Ἐδόθη μὲν γὰρ ὁ νόμος ὥστε μειῶσαι καὶ ἀφεῖναι τὴν ἁμαρτίαν· ἔξέβη δὲ τοὐναντίον, διὰ τὴν ῥαθυμίαν τῶν ἀνθρώπων, οὐ τοῦ τοῦ νόμου φύσιν. Ἐπεὶ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία διὰ τοῦ νόμου, διὰ τοῦ Χριστοῦ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ὑπερεπερίσσευσεν, οὐ μόνον ἁμαρτιῶν ἀπαλλάξασα, ἀλλὰ καὶ δικαιώσασα, καὶ υἱοθετήσασα Θεῷ. διὸ οὐκ εἶπεν ἐπερίσσευσεν, ἀλλ' ὑπερεπερίσσευσεν, τὸ ἄφθονον αὐτῆς δηλῶν.

21 Ἵνα ὥσπερ ἐβασίλευσεν ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θανάτῳ, οὕτω καὶ ἡ χάρις βασιλεύσῃ διὰ δικαιοσύνης εἰς ζωὴν αἰώνιον.] Εἰπὼν ὅτι ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις, δείκνυσι καὶ τὸ βούλημα τοῦ πράγματος, ἵνα μὴ ἀπιστῶμεν, καὶ φησιν, ὅτι ἐν τάξει μὲν βασιλέως ἡ ἁμαρτία ἦν· ὁ δὲ θάνατος, στρα-

entur multi.] Non est ociosa ejusdem repetitio, ut apparet: verùm cùm suprà dixisset, *quemadmodum per unius delictum, sic & per unius justitiam*; jam interpretatur quid sit delictum unius, nempè inobedientia, per quam peccatores constituti sunt multi, hoc est, obnoxii supplicio, reique mortis: & quæ sit justitia unius; nimirum, Christi: Obedientia, inquit, ipsius ad mortem usque, mortem autem crucis: per quam obedientiam contritâ morte, liberati sumus nos ab ipsius condemnatione.

20 *Lex autem subintravit, ut abundaret delictum: ubi autem abundavit delictum, superabundavit gratia.*] Cùm ostendisset omnes ab Adamo condemnatos esse, à Christo autem conservatos, ac verisimile esset addubitare quempiam ac dicere, Quid igitur lex tot annos faciebat, si quidem Christus nos justificavit? Respondet, quòd *lex subintravit*, pro, ad tempus lata est, non primariò, neque præcipuè. Cùm autem subingressa esset, auctius reddidit delictum. Nam multa mandata dabat, quæ omnia cùm transgrederentur homines, auxerunt delictum. Particula porrò, *ut*, hîc non est causæ redditiva, sed eventum respicit. Sancita est enim lex ut mimeret & auferret peccatum: evênit autem contrarium, per socordiam hominum, non per legis naturam. Postquam autem abundavit peccatum per legem, per Christum gratia Dei exuberavit, nedum à peccatis liberans, cæterùm & justificans nos, & cœlestes faciens, adoptánsque nos in filios Dei. Propterea non dixit, abundavit, sed, *superabundavit*, copiam ipsius indicans.

21 *Ut quemadmodum peccatum regnavit in mortem, sic & gratia regnet per justitiam in vitam æternam.*] Cùm gratiam superabundâsse dixisset, monstrat porrò rei convenientiam, ne simus increduli, inquiens; Imperatoris loco peccatum erat, mors verò miles ab ipso armatus. Si igitur pec-

catum dominatum est nobis, veluti quendam militem habens mortem, multo magis gratia dominabitur in nobis, justitiam adducens, quæ peccatum aufert, ac simul dum peccatum tollit, mortem etiam adimit, vitam adferens sempiternam. Veluti igitur contrariæ inter sese pugnantes acies constituuntur, peccatum quidem militem habuit mortem, gratia verò justitiam. Abstulit igitur & interemit justitia imperatorem peccatum, ac unà cum ipso mortem, ac in posterum introducta est vita sempiterna.

τιώτης ἔχων τὸν θάνατον, πολλῷ μᾶλλον ἡ χάρις βασιλεύσει ἐν ἡμῖν, ἐπαγομένη τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἀναιροῦσαν τὴν ἁμαρτίαν, καὶ συναναιροῦσα τὸν θάνατον, καὶ ζωὴν εἰσάγουσα αἰώνιον. Οἱονεὶ γοῦν ἀντιπαράταξις γέγονε, καὶ ἡ ἁμαρτία μὲν εἶχε στρατιώτην τὸν θάνατον, ἡ δὲ χάρις τὴν δικαιοσύνην. Ἀνεῖλεν οὖν ἡ δικαιοσύνη τὴν βασιλίδα ἁμαρτίαν, καὶ σὺν αὐτῇ τὸν θάνατον, καὶ λοιπὸν εἰσήχθη ζωὴ αἰώνιος. " χ. αὐτῷ.

CAP. VI.

Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, ut gratia exuberet? 2 Absit. Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc vivemus in ipso?] Quia dixerat, Ubi abundavit peccatum, superexuberavit gratia: aliquis forsan inferre potuisset: Deinceps ergo non desistamus peccare, ut gratia eò major demonstretur. Isthuc ergo diluit, inquiens per inficiationem, *Absit:* quod in apertè absurdis facere consuevit. Deinde ratiocinationem ponit: Quoniam, inquit, mortui sumus peccato, per baptisma mortui erga ipsum facti, ut noh porrò obtemperemus ei; quomodo adhuc vivemus in illo, ita ut affecti simus erga illud, eiq; obediamus? Hinc discimus, quòd omnis sanè fidelis ad peccatum mortuus est per baptisma. Segniter autem agens, ipse seipsum excitat, & denuò ad illud vivificat, ut ipsi commisceatur: quemadmodum è diverso sedulus & studiosis, hanc sibi mortem vel mortificationem nunquam non retinet atque conservat, ut etiamsi plùs milliès peccatum imperet, ipse tamen veluti mortuus non obsequitur.

3 *An ignoratis, quòd quicunque baptizati sumus in Christum, in mortem ipsius ba-*

ΚΕΦ. ς.

Τί οὖν ἐροῦμεν; ἐπιμενῶμεν τῇ ἁμαρτίᾳ, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσῃ; 2 Μὴ γένοιτο· Οἵτινες ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ, πῶς ἔτι ζήσομεν ἐν αὐτῇ;] Ἐπειδὴ εἶπεν, Οτι ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις, ἴσως δή τις εἶπεν, ὅτι μὴ ἀποτῶμεν λοιπὸν ἁμαρτάνοντες, ἵνα πλείων ἡ χάρις δοξασθῇ. Τοῦτο οὖν λύει, λέγων ἀπαγορευτικῶς, Μὴ γένοιτο· ὅπερ ὅτι τὸ σφόδρα ὠμολογημένων ἀτόπων ποιεῖν εἴωθεν. Εἶτα καὶ λογισμὸν τίθησιν· Οτι ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ, διὰ τοῦ βαπτίσματος νεκροὶ πρὸς αὐτὸν γεγόμενοι, ὥστε μηκέτι ὑπακούειν αὐτῇ· πῶς οὖν ἔτι ζήσομεν ἐν αὐτῇ, ὥστε ἀρέσιν ἔχειν πρὸς αὐτὸν, καὶ ὑπακοὴν αὐτῇ; Ἐκ τούτου μανθάνομεν, ὅτι πᾶς πιστὸς νεκρώται μὲν πρὸς τὴν ἁμαρτίαν διὰ τοῦ βαπτίσματος· ῥαθυμήσας δὲ, αὐτὸς ἑαυτὸν ἀνίστησι, καὶ " ζωοποιεῖ πρὸς τοῦτον αὖθις, ὥστε συμφύρεσθαι αὐτῇ. ὥσπερ ὁ σπουδαῖος ἀεὶ τὴν νέκρωσιν τοῦτον σπουδῇ ἔχοντα, κἂν μυριάκις ὑπιτάττῃ ἐκεῖνα, αὐτὸς ὡς νεκρὸς οὐχ ὑπακούει. " ζωοῖ.

3 Ἢ ἀγνοεῖτε, ὅτι ὅσοι ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστὸν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν;

θμεθα; 4 Συνετάφημεν οὖν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον· ἵνα ὥσπερ ἠγέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ πατρὸς, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν.] Καταπαύει πῶς ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ, καὶ φησιν, ὅτι διὰ τοῦ βαπτίσματος· εἰς τὸν θάνατον γὰρ τοῦ Χριστοῦ ἐβαπτίσθημεν· τουτέστιν, εἰς τὸ καὶ αὐτοὶ ἀποθανεῖν, ὥσπερ ἐκεῖνος. Ὡς γὰρ ὁ σωτὴρ καὶ ὁ τάφος "τοῦ Χριστοῦ, οὕτω καὶ ἡμῖν τὸ βάπτισμα, εἰ καὶ μὴ ὅτι τοῦ αὐτοῦ. Αὐτὸς μὲν γὰρ σαρκὶ ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη· ἡμεῖς δὲ τῇ ἁμαρτίᾳ ἀποκόντες, ἀνιστάμεθα τῇ ἀρετῇ· ἵνα ὥσπερ ὁ Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν σαρκὶ διὰ τῆς δόξης τοῦ πατρὸς, τουτέστι, διὰ τῆς οἰκείας θεότητος· (δόξα γὰρ τοῦ πατρὸς ὁ υἱός) οὕτω καὶ ἡμεῖς ἑτέραν ἀνάστασιν ἀναστῶμεν, τὴν καινὴν πολιτείαν. Ὅταν γὰρ ὁ πόρνος γένηται σώφρων, ἰδοὺ θάνατος καὶ ἀνάστασις, τῆς κακίας θανάτωσις, καὶ τῆς ἀρετῆς ἀνάστασις καὶ ζώωσις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

5 Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα. 6 Τοῦτο γινώσκοντες, ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη, ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ.] Οὐκ εἶπεν ὅτι ἐκοινωνήσαμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ σύμφυτοι γεγόναμεν, τῆς φυτείας ὀνόματι τὴν ἐκ ταύτης καρπὸν αἰνιξάμενος. Ταφὲν γὰρ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ἐν τῇ γῇ, καρπὸν σωτηρίας ἠνέγκεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡμεῖς μὲν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνος δὲ ἐν τῇ γῇ ἐτάφη· καὶ ἡμεῖς μὲν τῇ ἁμαρτίᾳ, ἐκεῖνος δὲ τῷ σώματι· διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε, τῷ θανάτῳ, ἀλλὰ τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου. Καὶ τῆς ἀναστάσεως οὖν κοινωνοὶ ἐσόμεθα, ζωὴν αἰώνιον καὶ αὐτοὶ κληρονομοῦντες, διὰ τῶν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις ἀνάστασιν ὑποδειξάμενοι. Καὶ γὰρ ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος, τουτέστιν, ἡ κακία, συνεσταυρώθη, τουτέστιν, ὁμοίως τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ, ἐν τῷ βαπτίσματι ἐτάφη, ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τουτέστιν, ἤτοι ἡ ἀπὸ διαφόρων μερῶν συγκειμένη κακία, καὶ ὥσπερ

ptizati ſumus? 4 *Conſepulti igitur ſumus per baptiſma in mortem, ut quo modo Chriſtus ſurrexit à mortuis per gloriam patris, ſic & nos in novitate vitæ ambulemus.*] Quomodo peccato mortui ſimus, jam adſtruit, per baptiſma inquiens. In mortem enim Chriſti baptizati ſumus, hoc eſt, ut & nos ſicut ille moriamur. Quod enim Chriſto eſt crux & ſepulchrũ, id nobis eſt baptiſma, etiamſi ad eadem utrumque non pertineat. Ipſe namque carni mortuus eſt & reſurrexit, nos autem peccato morientes, reſurgimus virtuti: ut ſicuti Chriſtus carne *reſurrexit à mortuis per gloriam patris*, hoc eſt, per propriam divinitatem (nam gloria patris eſt filius) ſic & nos aliâ reſurrectione reſurgamus, novâ ſcilicet vivendi ratione. Quum enim fornicator ſit temperans, ecce mortem & reſurrectionem, vitio in homine moriente, ac virtute reſurgente & reviviſcente.

5 *Si enim complantati ſumus ſimilitudini mortis ipſius, ſimul & reſurrectionis erimus:* 6 *Hoc ſcientes, quòd vetus noſter homo ſimul crucifixus eſt, ut deſtruatur corpus peccati, ut ultrà non ſerviamus peccato.*] Non dixit, quòd communicaverimus ſimilitudini mortis ejus, verùm *complantati ſumus*, plantationis nomine fructum qui ex ea provenit, adumbrans. Corpus enim Domini in terra ſepultum, ſalutis fructum protulit. Quia autem nos in aqua, ille verò in terra ſepultus eſt, & nos quidem quoad peccatum, ille verò quatenus ad corpus; idcirco non dixit, morti, ſed *ſimilitudini mortis*. Proinde & reſurrectionis conſortes erimus, vitæ æternæ hæreditatem poſſeſſuri, propterea quòd eam quæ in operibus bonis conſiſtit reſurrectionem priùs repræſentavimus. Etenim vetus noſter homo, id eſt, malitia, *ſimul crucifixus eſt*, hoc eſt, perinde ut corpus Chriſti, in baptiſmate ſepultus eſt, *ut abolectur corpus peccati*, id eſt, ſive vitium ex variis partibus compoſitum ac tanquam in unum corpus coaleſcens,

coalescens, sive corpus nostrum ad peccandum proclive: propterea infert, *ut non ultrà inserviamus peccato.* Volo enim, inquit, ipsum esse mortuum, non ut destruatur, sed ne peccet.

7 *Qui enim mortuus est, justificatus est à peccato.*] De quolibet homine hoc ait: Quemadmodum qui vitâ functus est, *justificatus est à peccato*, hoc est, absolutus est, liberatus est: ita & tu qui baptizatus & mortuus es peccato, mortuus ei persevera.

8 *Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quòd & simul vivemus cum ipso,* 9 *Scientes quòd Christus resurgens à mortuis, porrò non moritur; mors illi ultrà non dominabitur.* 10 *Quòd enim mortuus est, peccato mortuus est semel: quòd autem vivit, vivit Deo.* 11 *Sic & vos existimate, vos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo, in Christo Jesu Domino nostro.*] Reiterare idem videtur, at secus se res habet. Suprà enim dicebat, quòd oporteret nos peccato semper manere mortuos: nunc autem verba facit de resurrectione novæ vitæ, quam secundùm Deum nos semper habere convenit. Si enim mortui sumus cum Christo per baptisma, credimus quòd & resurrectionem, quæ in novitate vitæ consistit, obtinebimus apud nos semper manentem. Nam & Christus excitatus, in sempiterna secula vivit, non ampliùs moriturus. Etenim illud; *Quòd mortuus est, peccato mortuus est*, hoc est, propter peccatum nostrum, cùm minimè morti obnoxius esset. *Quòd autem vivit, vivit Deo*, id est, divinâ potentiâ. Vivit enim semper in virtute & potentia Dei & Patris. Quia autem Christus secundò non moritur, neque nos secundam mortem per alterum baptisma habemus. Maneamus igitur in prioribus, hoc est, in morte quidem peccati, in resurrectione autem vitæ quæ est secundùm Deum. Hoc autem continget nobis, *In Christo Jesu*, id est, auxilio illius. Qui enim nos mortuos excitavit, multò magis viventes in vita conservabit.

ἐν σῶμα ὄσα, ἢ χ̀ ὁ σῶμα ἡμῶν τ̀ ἁμαρτητικόν· διὸ ὅτι φέρει, φ̀ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ, Βούλομαι γάρ, φησιν, αὐτὸ τοῦτο εἶ) νεκρὸν, ὑχ ἵνα ἀφανισθῇ, ἀλ' ἵνα μὴ ἁμαρτάνῃ.

7 Ο γ̀ ἀποθανὼν δεδικαίωται ἀπὸ τ̃ ἁμαρτίας.] Περὶ παντὸς ἀνθρώπου τοῦτό φησιν, ὅτι ὥσπερ ὁ ἀποθανὼν, δεδικαίωται ἀπὸ τ̃ ἁμαρτίας, τουτέστιν, ἀπολέλυται, ἠλευθέρωται, οὕτω χ̀ σὺ ὁ βαπτισθεὶς, χ̀ νεκρωθεὶς τῇ ἁμαρτίᾳ, μένε νεκρός.

8 Εἰ δὲ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ, πιστεύομεν ὅτι χ̀ συζήσομεν αὐτῷ· 9 Εἰδότες ὅτι Χριστὸς ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, ὐκέτι ἀποθνήσκει· θάνατος αὐτ̃ οὐκέτι κυριεύει. 10 Ο γ̀ ἀπέθανε, τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανεν ἐφάπαξ· ὃ δὲ ζῇ, ζῇ τῷ Θεῷ. 11 Οὕτω χ̀ ὑμεῖς λογίζεσθε, ἑαυτοὺς νεκροὺς μὲν τοῦ) τῇ ἁμαρτίᾳ, ζῶντας δὲ τῷ Θεῷ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.] Δοκεῖ παλιλλογεῖν, ἀλλ' οὐκ ἔστι. Καὶ γ̀ ἀνωτέρω μέν, περὶ τ̃ ἀεὶ δεῖν νεκροὺς μένειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ, ἔλεγε· νυνὶ δὲ, περὶ τ̃ ἀεὶ ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς τ̀ ἀνάστασιν τ̃ χ̃ Θεὸν πολιτείας. Εἰ γ̀ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ διὰ τ̃ βαπτίσματος, πιστεύομεν ὅτι χ̀ τ̀ ἐν καινότητι ζωῆς ἀνάστασιν ἕξομεν ἀεὶ παρ' ἡμῖν. Καὶ γ̀ ὁ Χριστὸς ἐγερθεὶς, ἀεὶ ζῇ, οὐκέτι ἀποθνήσκων. Καὶ οὐκεῖνο γ̀, Ο ἀπέθανε, τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανε, τοῦτ' ἔστι, διὰ τὰ ἁμαρτήματα τ̀ ἡμετέραν, χ̀ ὐχ ὑπόδικος ὢν τ̃ θανάτῳ. Ο δὲ ζῇ, ζῇ τ̃ Θεῷ, τουτέστι, τῇ θείᾳ δυνάμει. Ζῇ γ̀ ἀεὶ ἐν τῇ δυνάμει τ̃ Θεοῦ καὶ πατρός. Ἐπειδὴ δὲ δεύτερον οὐκ ἀποθνήσκει Χριστὸς, οὐδὲ ἡμεῖς δεύτερον θάνατον διὰ ἑτέρου βαπτίσματος ἔχομεν. Μένωμεν οὖν ἐπὶ τ̀ πρώτερον, τουτέστι, τ̃ θανάτῳ μὲν τ̃ ἁμαρτίας, ἀναστάσεως δὲ τ̃ χ̃ Θεὸν βίου. Τοῦτο δὲ γενήσεται ἡμῖν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τουτέστιν, ἐν τῇ συμμαχίᾳ ἐκείνου. Ο γ̀ νεκροὺς ὄντας ἀναστήσας, πολλῷ μᾶλλον ζῶντας ἐν τῇ ζωῇ σωτηρήσει.

12 Μὴ

12 Μὴ οὖν βασιλευέτω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι, εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ.] Δείκνυς ὅτι ἡ βία καὶ ἀνάγκη κατεχόμεθα ὑπὸ τῆς κακίας, διὰ ἐκόντες, οὐκ εἶπε, μὴ τυραννείτω, διὰ, μὴ βασιλευέτω· βασιλεία γὰρ ἐκόντων ὄντων ἐπιτροπία. Εἰπὼν δέ, ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι, ἔδειξε δύο τοῦτο· ἓν μέν, ὅτι ὅτε τὰ ἡδέα τοῦ σώματος, μόνιμα· θνητὸν γάρ ἐστιν· ὥστε οὐ δεῖ χαρίζεσθαι αὐτῷ ἐν τούτοις· ὅτε τὰ ἐπίπονα φιλοσοφοῦμεν· ὥστε οὐ δεῖ φεύγειν τὰ λυπηρά, καὶ τοὺς πρὸς τὰς ἡδονὰς ἀγῶνας. Δεύτερον δέ, ὅτι ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς, ὅτι ἡ θνητότης ἐξ ἁμαρτίας. Μηκέτι οὖν δουλούσης αὐτῇ, τῇ θανάτου ἐπιφερούσῃ. Πῶς δὲ βασιλεύει ἡ ἁμαρτία; Εἰ ὑπακούσωμεν αὐτῇ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τοῦ σώματος. Ὥστε οὐ τὸ σῶμα φύσει βλάπτει, ἀλλὰ τὸ ὑπακούειν τῇ ἁμαρτίᾳ. Ὅρα δὲ πάλιν χάριν τοῦ Χριστοῦ, πῶς ὁ μὲν Ἀδὰμ ἥμαρτε, καίτοι μὴ θνητὸν ἔχων σῶμα· ἡμεῖς δὲ ἐν θνητῷ σώματι περιχαρόμεθα τῆς ἁμαρτίας.

13 Μηδὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀλλὰ παραστήσατε ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντας, καὶ τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα δικαιοσύνης τῷ Θεῷ.] Πῦ εἰσιν οἱ Μανιχαῖοι, οἱ λέγοντες τὸ σῶμα φύσει πονηρόν; ὅπλον γάρ ἐστι· τὸ δὲ ὅπλον, μέσον ἀρετῆς καὶ κακίας. Τῷ στρατιώτῃ, ἡ μάχαιρα ὅπλον ὑπὲρ τῆς πολιτῶν· τῷ λῃστῇ, ἡ μάχαιρα ὅπλον κατὰ τῶν πολιτῶν. Μὴ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρτίᾳ. Ὁ γὰρ ἁμαρτάνων, ἀδικεῖ μέν, καὶ τὸν πλησίον πολλάκις, πάντοτε δὲ ἑαυτόν. Ἀλλὰ τῷ Θεῷ παραστήσατε, ἐννοήσαντες τὸ μέσον τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἁμαρτίας, καὶ ὑπὸ τίνι βέλτιον τάττεσθαι καὶ βασιλεύεσθαι, ἆρα τῇ νεκρωσάσῃ ἁμαρτίᾳ, ἢ τῷ ζωώσαντι Θεῷ. Ὅπλα δὲ δικαιοσύνης τὰ μέλη εἶπεν, ἅμα μὲν δείκνυσιν, ὃ καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, ὅτι οὐ πονηρὸν τὸ σῶμα, εἴγε ὅπλον δικαιοσύνης

12 *Non ergo regnet peccatum in mortali veſtro corpore, ut obediatis ipſi in cupiditatibus ipſius.*] Oſtendens quòd non vi aut neceſſitate à vitiis detinemur, ſed noſtrâ ſponte, non dixit, tyrannidem non exerceat; ſed, *ne regnet.* Regnum enim eſt voluntariorum principatus. Cùm autem dixit, *in mortali veſtro corpore*, duo hæc indicavit: alterum, quòd neque ſuavia corpori ſtabilia ſint, morti ſiquidem eſt obnoxium: quare non eſt cur iſtiuſmodi voluptatibus tradatur corpus: neque difficilia ac laborioſa perpetuò maneant: hinc triſtia haudquaquam ſunt fugienda, neque certamina, quæ nobis adverſùs voluptates ſint ineunda. Alterum eſt, quòd nobis ad memoriam revocat ac docet, mortalitatem ipſam ex peccato eſſe. Non igitur in poſterum illi inſervias, mortem, ſcilicet, afferenti. Quo igitur modo regnat peccatum? ſi obedierimus ei in cupiditatibus corporis. Itaque corpus ſuâ naturâ haud nocet, ſed obedire peccato. Obſerva hîc Chriſti gratiam, quòd Adam quidem peccârit, etiamſi corpus mortale non habuit: nos verò in corpore mortali peccatum ſuperamus.

13 *Ne exhibeatis membra veſtra arma iniquitatis peccato, ſed exhibete vos ipſos Deo tanquam ex mortuis viventes, & membra veſtra arma juſtitiæ Deo.*] Ubi Manichæi, qui corpus naturâ pravum dicunt? Armorum enim hic nomine cenſetur. Arma verò, media inter virtutem & vitium. Militi, enſis eſt inſtrumentum pro civibus; prædoni, gladius inſtrumentum eſt contra cives. *Ne exhibete* igitur *membra veſtra arma injuſtitiæ peccato.* Qui enim peccat, injuriam ſanè infert, proximo, ſæpe; ſibi verò, ſemper. *Sed exhibete vos ipſos Deo*, expendèntes quantum intereſt inter Deum & peccatum, & utri melius ſit ſubjici & gubernari; occidenti peccato, an vivificanti Deo. Dicens autem, *membra, arma juſtitiæ*, partim oſtendit, id quod ſuprà dictum eſt, quòd corpus non eſt pravum, ſiquidem juſtitiæ arma ſive inſtrumentum fieri poſſit:

partim

partim quòd & prælium inſtet, atque oporteat nos ſub Deo imperatore eſſe, nec non arma pro anima noſtra ſumere.

14 *Peccatum enim vobis non dominabitur. Non enim eſtis ſub lege, ſed ſub gratia.*] Corpus, inquit, veſtrum, ante Chriſti adventum à peccato facilè expugnari potuit. Neque enim Spiritus aderat qui ſuccurreret, neque baptiſma quod mortificare poſſet. Propterea & lex præcipiens & ſuggerens quid agendum eſſet, nihil perficiebat. Poſt Chriſti autem adventum lucta facilior eſt reddita: ideóque certamina majora, ceu auxilio ampliori nobis ſuppeditato. Non dominabitur igitur nobis peccatum, niſi nimiùm nos ipſi ſubdiderîmus. Non enim eſt lex quæ jubet tantùm, nihil autem auxilii præbet, verùm gratia, quæ & priora peccata remittit, & adversùs futura munit.

15 *Quid igitur? Peccabimus, quoniam non ſumus ſub lege, ſed ſub gratia? Abſit.* 16 *An neſcitis quòd cui exhibetis vos ipſos ſervos ad obedientiam, ſervi eſtis cui obeditis, ſive peccati ad mortem, ſive obedientiæ ad juſtitiam?*] Ubiq; objectiones has ſuſpectas habet: ideo & producit & diluit, quemadmodum & hanc, ad quam reſpondet, dicens, *Abſit*. Deinde oſtendit quòd facile nobis ſit non peccare. Cogitate enim apud vos utrum ſit commodius, ſervos vos eſſe peccati, veſtrâ ſponte illi ſubjectos (hoc enim indicat per verbum *exhibete*) & lucrari mortem, hoc eſt, nullis unquam ſeculis finiendum ſupplicium (nam Adami peccatum mortem peperit corporalem, & quæ diſſolvitur: Peccatum autem quod nunc eſt, æternæ morti, pœnæ nimirum ſempiternæ tradit hominem) an ſervire Deo, & juſtitiam, aliáque ex hac promanantia bona lucrari.

17 *Gratia autem Deo; quoniam eratis ſervi peccati, obediſtis autem ex corde in eam formam doctrinæ in quam traditi eſtis.*] *Gratia Deo:* non enim erat humanarum virium quòd nos ab illis malis liberamur;

δυνάται γὰρ ἀνέλεγξ· ἅμα δὲ, ὅτι καὶ πόλεμος ἐφέστηκε, καὶ δεῖ ὑπὸ Θεῷ " στρατηγῷ τοῦ), " γρ. στρατηγῷ. καὶ τὰ ὅπλα ὑπὲρ τῆς ψυχῆς πτῆναι.

14 Ἁμαρτία γὰρ ὑμῶν οὐ κυριεύσει. οὐ γάρ ἐστε ὑπὸ νόμον, ἀλλὰ ὑπὸ χάριν.] Τὸ σῶμά, φησιν, ὑμῶν, πρὸ μὲν τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, εὐκαταγώνιστον ἦν τῇ ἁμαρτίᾳ. οὔτε γὰρ πνεῦμα παρῆν ὃ βοηθοῖ, οὔτε βάπτισμα τὸ νεκρῶσαν δυνάμενον. διὸ καὶ ὁ νόμος ὑπαγορεύων τὰ πρακτέα, οὐδὲν ἤνυεν· ἐλθόντος δὲ τοῦ Χριστοῦ, τὰ παλαίσματα εὐκολώτερα γέγονε. διὸ καὶ μείζω τὰ ἀγωνίσματα, ὡς μείζονος βοηθείας δεδομένης ἡμῖν. Οὐ κυριεύσει οὖν ἡ ἁμαρτία ἡμῶν, ἐὰν μὴ σφόδρα ἑαυτοὺς ὑποκαταπλίνωμεν· Οὐ γάρ ἐστι νόμος ὁ κελεύων μόνον, μηδεμίαν δὲ βοήθειαν διδοὺς, ἀλλὰ χάρις ἡ καὶ τὰ πρότερα ἁμαρτήματα ἀφιεῖσα, καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα ἀσφαλιζομένη.

15 Τί οὖν; ἁμαρτήσομεν ὅτι οὐκ ἐσμὲν ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν; μὴ γένοιτο. 16 Οὐκ οἴδατε ὅτι ᾧ παρίστάνετε ἑαυτοὺς δούλους εἰς ὑπακοὴν, δοῦλοί ἐστε ᾧ ὑπακούετε, ἤτοι ἁμαρτίας εἰς θάνατον, ἢ ὑπακοῆς εἰς δικαιοσύνην;] Πανταχοῦ τὰς ἀνυπάρκτους ταύτας ὑποβάλλει, καὶ διὰ τοῦτο ῥᾳδίαν τὴν λύσιν, ὥσπερ καὶ ταύτην, εἰπών, μὴ γένοιτο. Εἶτα δείκνυσιν ὅτι εὔκολον ἡμῖν τὸ μὴ ἁμαρτάνειν. Ἐννοήσατε γὰρ ποῖον χρῆμα, δούλους εἶναι) ἁμαρτίας ἐκείνῃς ὑποταττομένους ταύτῃ, (τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ παρίστάνετε) καὶ κερδαίνειν τὸ θάνατον, τουτέστι, τὴν ἀθανασίαν κόλασιν, (ἡ μὲν γὰρ τοῦ Ἀδὰμ ἁμαρτία, θάνατον σωματικὸν καὶ λυόμενον ἔτεκεν· ἡ δὲ νῦν ἁμαρτία θανάτῳ αἰωνίῳ, τῇ κολαστῇ φημὶ, τὸ ἀνθρωπον παραδίδωσιν) ἢ ὑπακούειν Θεῷ, καὶ δικαιοσύνην κερδαίνειν, καὶ τὰ ἐκ ταύτης ἀγαθά.

17 Χάρις δὲ τῷ Θεῷ, ὅτι ἦτε δοῦλοι τῆς ἁμαρτίας, ὑπηκούσατε δὲ ἐκ καρδίας εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον διδαχῆς.] Χάρις τῷ Θεῷ. Οὐκ ἀνθρωπίνη γὰρ ἰσχὺς " τὸ ἀπαλλαγῆναι ἡμᾶς ἐκεί- " χρῆσθαι νων

νων τῶν κακῶν, ἀλλὰ θείας. διὸ καὶ βύτερεῖσθαι δεῖ. Οὐκ ἰωαγκάσθητε δὲ, ἀλλ' ἑκόντες ἐν καρδίᾳ ὑπηκούσατε. Ὡςε "χ. μὴν. "μὴ παλινδρομήσητε ὅπῃ ὃ χεῖρον, ὃ ἑκόντες ἀπέστητε. Δείκνύων δὲ ὅτι εἰ καὶ αὐτοὶ προσῆλθον, ἀλλ' ὅμως τὸ τοῦ Θεοῦ χάρισμα ὃ πολὺ, προσετέθηκε, ὃ, παρεδόθητε, τυτέστιν, ὑπὸ Θεοῦ ὡδηγήθητε εἰς τὸν τύπον τῆς διδαχῆς. Τίς δὲ ὁ τύπος τῆς διδαχῆς; τὸ ὀρθῶς ζῆν, καὶ μὴ πολιτείας δεῖσθαι.

18 Ἐλευθερωθέντες δὲ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, ἐδουλώθητε τῇ δικαιοσύνῃ. 19 Ἀνθρώπινον λέγω, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς ὑμῶν. ὥσπερ γὰρ παρεστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ τῇ ἀνομίᾳ εἰς τὴν ἀνομίαν· οὕτω νῦν παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ δικαιοσύνῃ εἰς ἁγιασμόν.] Δύο ταῦτα εὐηργετήθητε παρὰ τοῦ Θεοῦ, τό, τε ἐλευθερωθῆναι τῆς τοσαύτης αἰσχύνης, καὶ τὸ δουλωθῆναι τῇ δικαιοσύνῃ· ὅπερ ἐστὶ δόξης ἀπολαῦσαι πολλῆς. Μέλλων δὲ εἰπεῖν, ὅτι ὅσον "χ. ἐδουλώθητε. "ἐδουλώσατε τῇ ἁμαρτίᾳ, δουλώσατε τῷ Θεῷ· παραλαβών φησιν, ἀνθρώπινον λέγω, τυτέστιν, εὐτελές, μικροπρεπὲς, σύμμετρον τῇ ἀσθενείᾳ ὑμῶν. Εδει μὲν γὰρ πολλαπλάσιον τὸ μέτρον τῆς δουλείας ὑποδείκνυσθαι τῷ Θεῷ "ἣν τῇ "χ. ὅπερ. ἁμαρτίᾳ· ὅμως δ' οὖν διὰ τὴν ἀσθένειαν καὶ τὸ ἴσον εἰσενέγκατε. Ὅρα δὲ πῶς σπαργήσασα τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν ἐδούλωσεν, εἰπών, Ὡσπερ γὰρ παρεστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα. αὐτοὶ γάρ, φησιν, ἑαυτοὺς αἰχμαλωτίζοντες, ὑποχείρους παρεστήσατε τῇ ἀκαθαρσίᾳ, τυτέστι, μοιχείᾳ, πορνείᾳ, ἁρπαστοποιίᾳ, καὶ τί περὶ μόνης ἀκαθαρσίας λέγω; πάσῃ ἀνομίᾳ, καθολικώτερον πως τὸν λόγον. Τὸ δὲ, εἰς τὴν ἀνομίαν, τῦτ' ἔστιν, εἰς τὸ ὑπερπλέον ἀνομῆσαι. Οὐ γὰρ ὀφείλετε τινὰ ἁμαρτίαν ἐποιήσατε, ἵνα δὲ ἄλλη ταύτης, ἀλλ' ὑπερέκκαυμα ταύτην "χ. μᾶλλον. ἔχητε εἰς τὸ ὑπὲρ "πλέον ἀνομῆσαι. Τῷ ἴσῳ τοίνυν μέτρῳ παραστήσατε

sed planè divini auxilii: propterea & gratos vos esse oportet. Porrò non estis coacti, sed sponte ex animo obedistis. Proinde ne retrocurratis ad id quod deterius est, à quo non inviti destitistis. Monstrans autem, quòd etiamsi ipsi accesserint, totum tamen isthuc divinæ gratiæ opus esse, adjecit, *Traditi estis*, hoc est, à Deo in eam doctrinæ formam perducti estis. Quæ verò isthæc forma doctrinæ est? Rectè & cum optima conversatione vitam ducere.

18 *Liberati autem à peccato, servi facti estis justitiæ.* 19 *Humanum quiddam dico propter infirmitatem carnis vestræ. Sicut enim exhibuistis membra vestra serva immunditiæ & iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra serva justitiæ ad sanctificationem.*] Duo ista beneficia à Deo accepistis, & quòd liberati estis à tanta turpitudine, & quòd servi facti estis justitiæ: quod summo vobis est honori. Cùm autem dicere vellet, in quantum servi fuistis peccati, in tantum nunc inservite Deo; antevertens hoc, *Humanum*, inquit, *dico*, hoc est, exiguum quiddam, humile, imbecillitati vestræ consonum. Oportebat quidem multò majorem esse servitutis mensuram quæ Deo erat exhibenda, quàm quæ peccato: attamen propter infirmitatem vestram, æqualem saltem exhibete. Animadverte autem, quàm apertissimè, nec non summâ perspicuitate voluntariam nostram servitutem indicârit, inquiens; *Sicut enim membra vestra exhibuistis serva.* Ipsi enim vos ipsos captivantes, subjecistis vos impuritati, hoc est, adulterio, fornicationi, rerum nefariarum patrationi: & quid de sola impuritate verba facio? omni potiùs iniquitati, ut universum dicã. Quod autem ait, *Ad iniquitatem*, hoc est; ad legem ulteriùs violandam. Nam post patratum aliquod à vobis peccatum, hîc non conquiescitis, sed ad augendum iniquitatis vestræ modum, hoc ipsum vobis est in fomitem. Pari itaq; mensurâ exhibete

bete membra vestra serva justitiæ, id est, omni virtuti, ut in temperantia & sanctificatione vitam ducatis pro priori impuritate.

20 *Cùm enim servi essetis peccati, liberi fuistis justitiæ.* 21 *Quem igitur fructum habebatis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? finis enim illorum mors est.*] Quando in vitiis & malitiâ vivebatis, inquit, eratis planè à justitia soluti, non subjecti ei, recusantes ipsi omnino servire, sed ab ea in libertatem vos vindicantes. Quare nunc servientes justitiæ, non omnino subjiciamini peccato. At verò quid fructûs & commodi ex impuritate habuistis? nihil, præter ignominiam, & quid dico ignominiam? mortem: *finis enim illorum mors*; corporis quidem sæpenumero, animæ verò omnino. Verùm à morte liberati estis per gratiam Christi, pudor verò adhuc commodè sanè remanet: nunc enim pudet vos istorum scelerum.

22 *Nunc verò liberati à peccato, servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem verò vitam æternam.* 23 *Stipendium enim peccati, mors: donum autem Dei vita æterna in Christo Jesu Domino nostro.*] Operum peccati fructus est pudor: justitiæ fructus sanctificatio, & puritas, & castitas. Finis illorum, mors: finis hujus vita æterna. *Stipendia enim peccati, mors.* Stipendium dicitur cibarium militibus ab Imperatore datum. Vobis igitur sibi servientibus peccatum elargiebatur, inquit, stipendium & servitutis mercedem, mortem. *Donum autem Dei.* Non dixit, merces quæ est à Deo, sed donum. Non enim retributionem & remunerationem laborum vestrorum accepistis, sed ex gratia hæc omnia contigerunt in Christo Jesu: Ipse enim hæc est operatus.

τὰ μὴν ὑμῖν δοῦλα τῇ δικαιοσύνῃ, τοῖς ἁγιασμοῖς τυτέσι, πάσῃ ἀρετῇ, ὥστε ἐν σωφροσύνῃ καὶ ἁγιασμῷ διάγειν, ἀντὶ τῆς πονηρᾶς ἀκαθαρσίας. χ. ἁγιασμοῖς.

20 Ὅτε γὰρ ἦτε δοῦλοι τῆς ἁμαρτίας, ἐλεύθεροι ἦτε τῇ δικαιοσύνῃ. 21 Τίνα οὖν καρπὸν εἴχετε τότε, ἐφ' οἷς νῦν ἐπαισχύνεσθε; τὸ γὰρ τέλος ἐκείνων θάνατος.] Ὅτε ἐν κακίᾳ ἐζῆτε, φησὶν, ἀπολελυμένοι ἦτε ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης, μὴ ὑποτεταγμένοι αὐτῇ, μηδὲ θέλοντες δουλεύειν ὅλως αὐτῇ, ἀλλ' ἐλευθεριάζοντες ἀπὸ ταύτης. Ἐκοῦν καὶ νῦν δουλεύοντες τῇ δικαιοσύνῃ, μηδόλως ὑποπίπτετε τῇ ἁμαρτίᾳ. Καίτοι τί ἐκαρπώσασθε ἀπὸ τῆς ἀκαθαρσίας; ὄφελον ἀλλὰ μὴ ἢ αἰσχύνην· καὶ τί λέγω αἰσχύνην; θάνατον· τὸ γὰρ τέλος ἐκείνων θάνατος· καὶ σωματικὸς μὲν πολλάκις, πάντως δὲ ψυχικός. Ἀλλὰ τοῦ μὲν θανάτου ἀπηλλάγητε διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ· ἡ δὲ αἰσχύνη ἐπιφύεται ἔτι παραμένει· νῦν γὰρ ἐπαισχύνεσθε ὅτι τούτοις.

22 Νυνὶ δὲ ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, δουλωθέντες δὲ τῷ Θεῷ, ἔχετε τὸν καρπὸν ὑμῶν εἰς ἁγιασμόν· τὸ δὲ τέλος, ζωὴν αἰώνιον. 23 Τὰ γὰρ ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας, θάνατος· τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ, ζωὴ αἰώνιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.] Τῶν τῆς ἁμαρτίας ἔργων ὁ καρπὸς αἰσχύνη· τῆς δικαιοσύνης ὁ καρπὸς ἁγιασμὸς, καὶ καθαρότης, καὶ ἁγνεία. Τὸ τέλος ἐκείνων, θάνατος· τὸ τέλος ταύτης, ζωὴ αἰώνιος. Τὰ γὰρ ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας, θάνατος. Ὀψώνιον λέγει, τὸ τοῖς στρατιώταις παρὰ τοῦ βασιλέως διδόμενον σιτηρέσιον. Καὶ ὑμῖν οὖν δουλεύουσιν ἐδίδου, φησὶν, ἡ ἁμαρτία ὀψώνιον καὶ ἀντιμισθίαν τῆς δουλείας, τὸν θάνατον. Τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ. Οὐκ εἶπεν, ἡ ἀντιμισθία ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸ χάρισμα. Οὐ γὰρ ἀμοιβὴν καὶ ἀντίδοσιν πόνων ἐλάβετε, ἀλλὰ χάριτι ταῦτα πάντα ἐγένετο ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· αὐτὸς γὰρ ταῦτα εἰργάσατο.

ΚΕΦ.

ΚΕΦ. ζ.

Ἀγνοεῖτε, ἀδελφοὶ, (γινώσκουσι γὰρ νόμον λαλῶ) ὅτι ὁ νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ; 2 Ἡ γὰρ ὑπανδρος γυνὴ τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δέδεται νόμῳ· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, κατήργηται ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ ἀνδρός. 3 Ἄρα οὖν ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς μοιχαλὶς χρηματίσει, ἐὰν γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, ἐλευθέρα ἐστὶν ἀπὸ τοῦ νόμου· τοῦ μὴ εἶναι αὐτὴν μοιχαλίδα, γενομένην ἀνδρὶ ἑτέρῳ.] Ἀφέλιμος τῇ ἠθικῇ, ὅτι τὸ δογματικὸν μεταβαίνει, καὶ δείκνυσιν ὅτι οὐκέτι ὀφείλουσιν (τοῦτο τὸν νόμον. Καὶ γὰρ ὁ νόμος, φησὶν, ὃν καὶ ὑμεῖς γινώσκετε, κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ. Τοῖς γὰρ τεθνηκόσιν οὐκέτι διαστέλλεται· ὥστε καὶ ὑμεῖς ἀπεθάνετε αὐτῷ, καὶ λοιπὸν οὐκέτι κυριεύει ὑμῶν. Ἐν ἀρχῇ μὲν οὕτω τοῦτο ἠνίξατο· ἐξῆς δὲ ἄλλως τὸ αὐτὸ φησιν, ὅτι ἀποθανόντος τοῦ ἀνδρὸς, ἡ γυνὴ ἔξουσίαν ἔχει ἑτέρῳ συζευχθῆναι. Οὐκοῦν καὶ ἐνταῦθα, ὁ μὲν νόμος ἀνδρὶ ἔοικεν, ὑμᾶς δὲ γυναικί. Εἶτα τὸ ἀκόλουθον εἰκότως εἶπεν, Ὥστε, ἀδελφοὶ, οὐ κυριεύει ὑμῶν ὁ νόμος· ἀπέθανε γάρ. Ἀλλ' οὐκ εἶπεν οὕτως, ἵνα μὴ πλήξῃ τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ τὴν γυναῖκα εἰσάγει τελειοῦσθαι, τουτέστιν, αὐτοὺς, ὥστε διπλῆς ἀπολαῦσαι τῆς ἐλευθερίας. Εἰ γὰρ τελειωθέντες τοῦ ἀνδρὸς, ἀπηλλάχθαι τῆς ἐξουσίας τοῦ νόμου, πολλῷ μᾶλλον ἠλευθερῶσθαι ὅτε καὶ αὐτὴ τετελευτηκυῖα φαίνεται.

4 Ὥστε, ἀδελφοί μου, ἐθανατώθητε καὶ ὑμεῖς τῷ νόμῳ διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ γενέσθαι ὑμᾶς ἑτέρῳ τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντι, ἵνα καρποφορήσωμεν τῷ Θεῷ.] Εἰ νεκροὶ γεγόνατε, φησὶν, οὐκ ἐστὲ τοῦτο νόμον. Εἰ γὰρ τελευτήσαντος τοῦ ἀνδρὸς, οὐκ ἔστιν ὑπεύθυνος ἡ γυνὴ, πολλῷ μᾶλλον αὐτὴ τετελευτηκυῖα ἀπηλλακται τοῦ ζυγοῦ τοῦ νόμου. Ὁρᾷς σοφίαν, πῶς δείκνυσιν αὐτὸν τὸν νόμον βουλόμενον τὸ ἀποστῆναι αὐτοῦ. Ἀπηλλάγητε οὖν καὶ ὑμεῖς τοῦ

CAP. VII.

AN ignoratis, fratres, (scientibus enim legem loquor) quòd lex dominatur in hominem quanto tempore vivit? 2 Nam quæ sub viro est mulier, viventi viro alligata est ex lege: si autem mortuus fuerit vir, soluta est à lege viri. 3 Vivente itaque viro, adultera vocabitur, si fuerit cum alio viro. Si autem mortuus fuerit vir, libera est, ut non sit adultera, si fuerit cum alio viro.] Morali prætermissâ, ad dogmaticam instituendi rationem transit, ostendens quòd non ampliùs debeant esse sub lege. Etenim lex, inquit, quam & vos tenetis, dominatur in hominem tantisper dum vixerit: defunctis enim non ampliùs sancitur. Itaque & vos illi mortui estis, vobisque deinceps non ampliùs dominatur. Porrò hoc in principio quidem sic innuit; deinceps verò id ipsum aliàs dicit: Quòd scilicet, marito mortuo, mulieri copia facta est, ut alteri copulari queat. Proinde & hîc quidem lex viro assimilatur, vos autem uxori. Deinde consectarium erat dicere, Itaque fratres, non dominatur vobis lex, siquidem est mortua: verùm hunc ad modum non dixit, ne offenderet Judæos: sed mortuam uxorem introduxit, hoc est, ipsos, ut ita duplici libertate fruantur. Nam si mortuo marito mulier liberata est à potestate legis, multò magis asserta est in libertatem, quando & ipsa mortua esse cernitur.

4 *Itaque fratres mei, mortificati estis & vos legi, per corpus Christi, ut sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit, ut fructificemus Deo.*] Si vitâ defuncti estis, inquit, non estis sub lege. Si enim mortuo marito non ampliùs ejus lege tenetur uxor, multo magis ipsa mortua liberata est à jugo legis. Observa hîc sapientiam, uti ostendit, ipsam quidem legem velle ut ab ipsa deficiant. Liberati estis igitur & vos à lege per corpus Christi crucifixi &

occisi pro nobis. Corpus enim illud propterea occisum est, ut vos moriamini quidem legi, jungamini verò alteri, qui pro vobis mortem obiit, & postea excitatus est. Lex enim mortua, non ampliùs vivit: Christus verò vitâ defunctus, vivit. Quocirca non est data vobis potestas ab isto vivente desciscendi. Ecquid inde lucri? *Ut fructum feramus Deo*, hoc est, ut ex hac copula quâ Christo juncti sumus, liberos progeneremus Deo, nempe bona opera.

5 *Quando enim eramus in carne, affectus peccatorum qui sunt per legem, operabantur in membris nostris ut fructificarent morti.*] Demonstrans quòd nihil nobis lex prosit ad hoc ut effugiamus carnales affectus, sed eos tantummodo indicet: Quando eramus, inquit, in carnali vita & pravis operibus, affectus peccatorum, qui per legem manifestabantur & agnoscebantur, efficaces erant per animam in membris nostris. Non dixit quòd membra operarenter pravitatem, ne locum daret accusationi carnis. Anima enim est instar citharœdi, membra verò ut cithara. Malè namque & ineptè pulsante citharœdo, malè resonat quoque cithara. Cùm itaque sub lege essemus, nec possemus affectus effugere, progenerabamus prava opera morti.

6 *Nunc autem soluti sumus à lege, mortui ei, in qua detinebamur, ut serviamus nos in novitate spiritûs, & non in vetustate literæ.*] Non dixit solutam esse legem, ne offenderet Judæos; sed, *nos soluti sumus à lege*, quod est, absoluti sumus, liberati sumus, defuncti vitâ & mortui, & immobiles facti ad illam rem in qua detinebamur. Ea verò res peccatum erat: in ipso enim veluti vinculo quodam detinebamur. Mortui autem sumus erga istud, *ut serviamus*, nempe Deo, *in novitate spiritûs, & non in vetustate literæ.* Quondam enim virtus difficulter admodum perficiebatur, eò quòd Adamus multas naturæ imminutiones in mortali suo

νόμου διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, τοῦ σταυρωθέντος καὶ θανατωθέντος ὑπὲρ ἡμῶν. Τὸ γὰρ σῶμα " ἐκεῖνο διὰ τοῦτο ἐθανατώθη, ἵνα " ἴσ. ἐκεῖνο. ὑμεῖς ἀποθάνητε μὲν τῷ νόμῳ, ἠλευθερώθητε δὲ ὑπὸ ἕτερον τὸν ἀποθανόντα ὑπὲρ ἡμῶν, εἶτα καὶ ἐγερθέντα. Ὁ μὲν γὰρ νόμος ἀπέθανεν, οὐκέτι ζῇ· ὁ δὲ Χριστὸς θανὼν, ζῇ. ὥστε οὐκ ἔχετε ἐξουσίαν τοῦ ζῶντος τούτου ἀποστῆναι. Καὶ τί ὄφελος; Ἵνα καρποφορήσωμεν τῷ Θεῷ, τοῦτέστιν, ἵνα ἐκ τῆς συζυγίας ταύτης τῆς πρὸς τὸν Χριστὸν, τεκνογονήσωμεν τῷ Θεῷ, τοῦτ' ἔστι ἀγαθάς δηλαδή.

5 Ὅτε γὰρ ἦμεν ἐν τῇ σαρκὶ, τὰ παθήματα τῶν ἁμαρτιῶν τὰ διὰ τοῦ νόμου, ἐνηργεῖτο ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, εἰς τὸ καρποφορῆσαι τῷ θανάτῳ.] Δῆλον ὅτι ὁ νόμος οὐδὲν ἡμῖν " συνετέλεσεν εἰς τὸ φυ- " χ. συμπλεῖν τὰ σαρκικὰ πάθη, ἀλλὰ μόνον ἐδείκνυ ταῦτα· Ὅτε ἦμεν, φησὶν, ἐν τῷ σαρκικῷ βίῳ, καὶ ταῖς πονηραῖς πράξεσι, τὰ παθήματα τῶν ἁμαρτιῶν, τὰ διὰ τοῦ νόμου φανερούμενα καὶ γνωριζόμενα, ἐνηργεῖτο τοῦτ' ἔστι ψυχῆς ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν. Οὐκ εἶπεν ὅτι τὰ μέλη * ἐνήργει τινὰ πονηρὰ, ἵνα * ἡμῶν. μὴ δώσῃ χώραν κατηγορῆσαι τὸ σαρκός. Ἡ γὰρ ψυχή ἐστιν οἷόν τις κιθαρῳδὸς, τὰ δὲ μέλη κιθάρα· κακῶς οὖν κρούοντος τοῦ κιθαρῳδοῦ, κακῶς ἠχεῖ καὶ ἡ κιθάρα. Ὑπὸ τὸν νόμον τοίνυν ὄντες, " ὅτε τὰ πάθη οὐκ ἐδυνά- " χ. imi. μεθα φυγεῖν, ἐτεκνογονοῦμεν ταῖς πονηραῖς πράξεσι τῷ θανάτῳ.

6 Νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀποθανόντες ἐν ᾧ κατειχόμεθα, ὥστε δουλεύειν ἡμᾶς ἐν καινότητι πνεύματος, καὶ οὐ παλαιότητι γράμματος.] Οὐκ εἶπεν, ὅτι κατηργήθη ὁ νόμος, ἵνα μὴ πλήξῃ τοὺς Ἰουδαίους· ἀλλὰ, κατηργήθημεν ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ νόμου, τοῦτ' ἔστιν, ἀπελύθημεν, ἠλευθερώθημεν, ἀποθανόντες, καὶ νεκροὶ, καὶ ἀκίνητοι γεγόναμεν πρὸς ἐκεῖνο τὸ πρᾶγμα ἐν ᾧ κατειχόμεθα, ὅπερ ἦν ἡ ἁμαρτία. Ἐν αὐτῇ γὰρ οἷόν τινι δεσμῷ κατειχόμεθα. Ἀπεθάνομεν οὖν πρὸς ταύτην, ἵνα δουλεύσωμεν τῷ Θεῷ δηλαδὴ, ἐν καινότητι πνεύματος, καὶ οὐ παλαιότητι γράμματος. Παλαιὰ μὲν γὰρ δυσκατόρθωτος ἦν ἡ ἀρετὴ, ἅτε τοῦ Ἀδὰμ

ἐν

ἐν τῷ ζωοποιῆσαι σὺν τῷ Χριστῷ (χάριτί ἐστε σεσωσμένοι) καὶ συνήγειρε καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα ἐνδείξηται ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις τὸ ὑπερβάλλον πλοῦτος τῆς χάριτος αὐτοῦ ἐν χρηστότητι ἐφ' ἡμᾶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Τῇ γὰρ χάριτί ἐστε σεσωσμένοι διὰ πίστεως· καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν, θεοῦ τὸ δῶρον· οὐκ ἐξ ἔργων, ἵνα μή τις καυχήσηται. Αὐτοῦ γάρ ἐσμεν ποίημα, κτισθέντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς, οἷς προητοίμασεν ὁ θεὸς ἵνα ἐν αὐτοῖς περιπατήσωμεν. Διὸ μνημονεύετε ὅτι ποτὲ ὑμεῖς τὰ ἔθνη ἐν σαρκὶ, οἱ λεγόμενοι ἀκροβυστία ὑπὸ τῆς λεγομένης περιτομῆς ἐν σαρκὶ χειροποιήτου, ὅτι ἦτε τῷ καιρῷ ἐκείνῳ χωρὶς Χριστοῦ, ἀπηλλοτριωμένοι τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, ἐλπίδα μὴ ἔχοντες καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. Νυνὶ δὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ὑμεῖς οἱ ποτὲ ὄντες μακρὰν ἐγενήθητε ἐγγὺς ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἕν, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν αὐτῷ εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι τῷ θεῷ διὰ τοῦ σταυροῦ, ἀποκτείνας τὴν ἔχθραν ἐν αὐτῷ. Καὶ ἐλθὼν εὐηγγελίσατο εἰρήνην ὑμῖν τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς· ὅτι δι' αὐτοῦ ἔχομεν τὴν προσαγωγὴν οἱ ἀμφότεροι ἐν ἑνὶ πνεύματι πρὸς τὸν πατέρα. Ἄρα οὖν οὐκέτι ἐστὲ ξένοι καὶ πάροικοι, ἀλλὰ ἐστὲ συμπολῖται τῶν ἁγίων καὶ οἰκεῖοι τοῦ θεοῦ, ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ, ἐν ᾧ πᾶσα οἰκοδομὴ συναρμολογουμένη αὔξει εἰς ναὸν ἅγιον ἐν κυρίῳ, ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε εἰς κατοικητήριον τοῦ θεοῦ ἐν πνεύματι.

corpore recepiſſet. Jam nunc verò per gratiam Chriſti in baptiſmate, natura noſtra confortata eſt per ſpiritum, qui nos novos fecit & juvenes, ac liberavit à vetuſtate ac infirmitate literæ. Propterea & in lege rarum quiddam erat virginitas, nunc autem in Eccleſia Chriſti multæ virginum chiliades rectè agentium inveniuntur: Nec non in contemptu mortis, ſimiliter.

7 Τί οὖν ἐροῦμεν; ὅτι ὁ νόμος ἁμαρτία; Μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων, εἰ μὴ διὰ νόμου. τήν τε γὰρ ἐπιθυμίαν οὐκ ἤδειν, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν, Οὐκ ἐπιθυμήσεις.] Πολλὰ εἰπὼν ἃ ἐδόκει διαβολὴν φέρειν τοῦ νόμου, τοῦτο, Ἁμαρτία ὑμᾶς οὐ κυριεύσει· οὐ γάρ ἐστε ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν· καὶ, Νόμος παρεισῆλθεν, ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα· καὶ πρὸ μικροῦ, Ὅτι τὰ παραπτώματα τῶν ἁμαρτιῶν, τὰ διὰ τοῦ νόμου· καὶ, παλαιότητα γράμματος· παραπόλει τὴν ὑπόνοιαν τοιάνδε, οἷόν τινα αὐτῷδε εἰσάγων ὥσπερ συμβουλευτικῶς, καὶ λέγων, Τί οὖν ἐροῦμεν περὶ τοῦ νόμου; ὅτι ἁμαρτία; Εἶτα λύων τοῦτο, πρῶτον μὲν ἀπηρθρωτικῶς, ὡς εἰώθειν ὅτε τὴν σφόδρα ἀτόπων λέγειν· Εἶτα καὶ λογισμοὺς προτείνει, ἁμαρτία μὲν οὐκ ἔστι, φησὶ, γνωριστικὸς δὲ τῆς ἁμαρτίας· οὐ γὰρ ἤδειν τὴν ἐπιθυμίαν, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν, Οὐκ ἐπιθυμήσεις. Καὶ πῶς λοιπὸν ὁ κατακλυσμὸς γέγονε; πῶς τὰ Σόδομα ἐνεπρήσθη, εἰ μὴ καὶ πρὸ τοῦ νόμου ἐγινώσκετο κακὸν ἡ ἐπιθυμία; Ἐγινώσκετο μέν, ἀλλ' οὐχ ἡ ἐπιτεταμένη ἐπιθυμία, οὐδὲ οὕτως ἀκριβῶς" καὶ μὴν τοῦ ἀπὸ τοῦ νόμου μαρτυρίας. Πρότερον μὲν γὰρ μόνῳ τῷ φυσικῷ νόμῳ διεγινώσκετο, ὕστερον δὲ καὶ τῷ γραπτῷ· ὃ καὶ μείζονος τιμωρίας προσῆκον. ἀλλ' οὐ τῷ τοῦ νόμου διδασκαλίᾳ, ἀλλὰ τῷ τῶν μὴ προσεχόντων ῥαθυμίᾳ· ὃ καὶ ἐξῆς δηλοῖ.

7 *Quid ergo dicemus? Lex peccatum eſt? Abſit. Sed peccatum non cognovi niſi per legem. Concupiſcentiam enim neſciebam, niſi lex diceret; Non concupiſces.*] Cùm multa dixiſſet quæ videbantur legi calumniam adferre, quale eſt, *Peccatum vobis non dominabitur, non enim eſtis ſub lege, ſed ſub gratia:* &, *Lex ſubintravit, ut exuberaret delictum:* & quod paulo antè dixit, *Affectus peccatorum, qui per legem:* &, *Vetuſtatem literæ:* ſuſpicioni huic quandam veluti objectionem quaſi per conſultationem introducens medetur, inquiens: Quid igitur dicemus de lege? *peccatúmne eſt?* Atque hanc oppoſitionem diluit primùm inficiando, (uti conſuevit in vehementer abſurdis dicere;) poſthac rationes etiam proponens, Peccatum quidem non eſt, inquit, ſed enim index peccati: *Non enim nôram cupiditatem, niſi lex diceret, Non concupiſces.* At enim quâ ratione inductum fuerit diluvium? Quomodo Sodoma incendio perierunt, ſi ante legem concupiſcentia malum eſſe ignorabatur? Cognoſcebatur quidem, ſed non intenſa & latè patens concupiſcentia, neque adeò exactè percipiebatur ac cum legis teſtimonio. Priùs enim ſolâ naturæ lege cognoſcebatur, poſtea verò & ſcriptâ lege, quod & majus ſupplicium infert. Id verò non accidit ex inſtitutione & doctrina legis, ſed ex ignavia legis præceptis non auſcultantium, perinde ac in ſequentibus patefit.

8 Ἀφορμὴν δὲ λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία, διὰ τῆς ἐντολῆς κατειργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν· χωρὶς γὰρ νόμου ἁμαρτία νεκρά.

8 *Occaſione autem acceptâ, peccatum per mandatum operatum eſt in me omnem concupiſcentiam. Sine lege enim peccatum erat mortuum.*]

tnum.] Non dixit quòd lex operata sit concupiscentiam, sed peccatum,) quod est secundùm Chrysostomum, ignava & corrupta voluntas) sive diabolus (hunc enim nonnulli peccatum esse putaverunt) sive voluptatis studium, ac impetus ad deteriora legis institutione in contrarium utebatur. Perinde enim ac si medicus quispiam febricitanti & frigidæ potionem intempestivè expetenti implendæ cupiditatis copiam non præstans, ipsam augeat, non est accusandus; siquidem medici est prohibere, patientis autem non bibere: consimilem ad rationem lex quidem docebat ut hominem à concupiscentia abduceret: voluntas autem peccati amans, auxit concupiscentiam, & non unum, sed omnia cupiditatum genera admisit, intensè quod malum est operans. Quum enim magis inhibetur quispiam, tunc magis furit. Tum itaque apparuit peccatum, quando lex erat transgressa. *Nam citra legem peccatum est mortuum*, hoc est, non reputatur esse. Porrò, lege existente, & quid deceat præcipiente, vivit peccatum, id est, subsistit & peccatum esse apparet, iis nimirum, qui legem transgrediuntur, ex scientiâ peccantibus.

κεφ.] Οὐκ εἶπεν ὅτι ὁ νόμος κατέργασατο τὴν ἐπιθυμίαν, ἀλλ' ἡ ἁμαρτία, (ἤ ἐστι κατὰ τὸν Χρυσόστομον, ῥᾳθυμος προαίρεσις καὶ διεφθαρμένη) ἢ ὁ διάβολος, (τοῦτον γὰρ ἁμαρτίαν τινὲς ἐνόησαν) ἢ ἡ φιλοδονία, καὶ ἡ ἐπὶ τὸ χεῖρον ὁρμὴ τῇ τοῦ νόμου διδασκαλίᾳ πρὸς τὸ ἐναντίον ἐχρήσατο. Ὥσπερ γὰρ εἴτις ἰατρὸς πυρέττοντι καὶ ψυχροποσίας ἀκαίρως ἐπιθυμοῦντι, μὴ παρέχων ἐμφορηθῆναι τῆς ἐπιθυμίας, αὐξήσοι ἑαυτῷ, οὐκ ἂν ἐγκληθείη· τοῦ μὲν γὰρ ἰατροῦ τὸ κωλύσαι, τοῦ δὲ κάμνοντος τὸ μὴ πιεῖν· οὕτω καὶ ὁ νόμος ἐδίδασκεν ἵνα ἀπαγάγῃ τὴν ἐπιθυμίας· ἡ δὲ φιλαμάρτημων προαίρεσις ηὔξησε τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ οὐ μίαν, ἀλλὰ πᾶσαν κατέργασατο, ἐπιτεταμένως τὸ κακὸν ἐνεργοῦσα. Ὅταν γὰρ κωλύηταί τις, τότε μᾶλλον ἐκμαίνεται. Τότε δὲ καὶ ἐφάνη ἡ ἁμαρτία, ὅτε ὁ νόμος παρεβαίνετο. Χωρὶς γὰρ νόμου ἁμαρτία νενέκρωται· τουτέστιν, οὐ λογίζεται εἶναι). Νόμου δὲ ὄντος, τοῦ δέον ἐπαναρρυέντος, ἡ ἁμαρτία ζῇ, τουτέστιν, ὑφίσταται καὶ δοκεῖ ἁμαρτία, ὡς τῶν παραβαινόντων τὸν νόμον ἐν γνώσει πλημμόντων.

9 *Ego autem vivebam sine lege aliquando. Sed cùm venisset mandatum, peccatum revixit, ego autem mortuus sum.*] Ante Mosen, inquit, vivebam sine lege: quare neque admodum condemnabar: (In propria autem persona, humanam naturam dicit.) At cùm venisset mandatum, peccatum apparuit esse peccatum. Antea enim etiamsi peccâssent, non nôrant tamen mortales. Legis autem vel hoc est bonum, quòd homines fecerit noviisse quòd peccant. Quod verò dicit, *mortuus sum*, dupliciter intelliges, & pro, peccavi, & pro, majori pœnæ factus sum obnoxius, quod non legis culpâ evênit, sed ejus qui non attendit. Ueluti exempli gratiâ; Ægrotabat quispiam, & ignorabat se ægrotare: deinde adveniens medicus ostendit ei quòd ægrotaret, & quòd ab hoc cibo tanquam ægritudinem augente

9 Ἐγὼ δὲ ἔζων χωρὶς νόμου ποτέ· ἐλθούσης δὲ τῆς ἐντολῆς, ἡ ἁμαρτία ἀνέζησεν, ἐγὼ δὲ ἀπέθανον.] Πρὸ τοῦ Μωσέως, φησὶν, ἔζων χωρὶς νόμου· διὸ οὐδὲ σφόδρα κατεδικαζόμην· " ἐν τῷ οἰκείῳ δὲ " χ. ἐν δὲ τῷ. προσώπῳ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν λέγει· Ἐλθούσης δὲ τῆς ἐντολῆς, ἡ ἁμαρτία ἐφάνη ἁμαρτία. Οἱ πρότερον γὰρ, εἰ καὶ ἡμάρτανον, ἀλλ' οὐκ ἤδεσαν. Καὶ τοῦτο δὲ τοῦ νόμου καλὸν, ὅτι ἐποίησε τοὺς ἀνθρώπους γινώσκειν ὅτι ἁμαρτάνουσι. Τὸ δὲ, ἀπέθανον, " διπλῶς νοήσεις, " χ. διπλῶς καὶ ἀντὶ τοῦ, " ἥμαρτον, καὶ ἀντὶ τοῦ, σφο- " χ. ἥμαρτον. δροτέρας κολάσεως ὑπόδικος ἐγενόμην· Οἷον ὁ τοῦ νόμου ἔγκλημα, ἀλλὰ τοῦ μὴ προσέχοντος αὐτῷ· οἷ ἐν ὑποδείγματι· Ἀρρώστης τις, καὶ οὐδὲ ἤδει ὅτι ἀρρωστεῖ· εἶτα ἦλθεν ἰατρὸς, καὶ ἐδίδαξεν αὐτὸν ὅτι ἀρρωστεῖ, καὶ ὅτι τοῦδε τοῦ βρώματος, ὡς τὴν ἀρρωστίαν

ἀῤῥωστίαν αὔξοντος, ἀπέχεσθαι δεῖ· Ο δὲ οὐκ ἤκουσεν, εἶτα ἀπέθανεν.

10 Καὶ εὑρέθη μοι ἡ ἐντολὴ ἡ εἰς ζωὴν, αὕτη εἰς θάνατον. 11 Ἡ γὰρ ἁμαρτία ἀφορμὴν λαβοῦσα διὰ τῆς ἐντολῆς, ἐξηπάτησέ με, καὶ δι' αὐτῆς ἀπέκτεινεν.] Οὐκ εἶπεν ὅτι ἡ ἐντολὴ γέγονέ μοι θάνατος, ἀλλ' εὑρέθη, ὃ καινὸν καὶ παράδοξον τῆς ἀτοπίας ὕπτως ἑρμηνεύων. Ο μὲν γὰρ σκοπὸς αὐτῆς εἰς ζωὴν ἦγε, καὶ διὰ τοῦτο ἐδόθη. Εἰ δὲ θάνατος ἐξέβη ἐντεῦθεν, οὐκ αὐτῆς τὸ ἔγκλημα. ἡ γὰρ ἁμαρτία, τουτέστιν, ἡ ὁπὸ τὸ χεῖρον ὁρμὴ, καὶ ἡ διεφθαρμένη καὶ φιλαμαρτήμων γνώμη, μᾶλλον ἂν κυριώτερον εἰπεῖν, ἡ ἡδονὴ ἐξηπάτησέ με, καὶ ἀπέκτεινε διὰ τῆς ἐντολῆς. Εἰ μὴ γὰρ ἦν ἡ ἐντολὴ ἐπιτιμῶσα τῇ ἁμαρτίᾳ, ὥστε ὡς ἁμαρτίαν παραπλῆξαι ἐλογιζόμην αὐτὴν, ὥστε κολάσεως ἐπάξιος ἦν. τὸ γὰρ, ἀπέκτεινε, ἐπ' ἀμφοτέρων δεῖ νοεῖν, καὶ ὅτι τῷ ἁμαρτάνειν, καὶ ὅτι τῷ κολάζεσθαι, ᵃ χ. ἂν. ὡσπερ ᵃ καὶ δυνατέρωι εἴρηται, ἀπέθανον. Τὸ οὖν συμπέρασμα πᾶν τῆς ἀποστολικῆς ἐπινοίας τοιοῦτόν ἐστι. Νόμου μὴ ὄντος, ἁμαρτία οὐ λογίζεται· οὐ νόμου δὲ ἐλθόντος καὶ παραβαινομένου, ἐφάνη ἡ ἁμαρτία, καὶ ἀνέζησεν. Ὥστε διὰ τῆς ἐντολῆς παραβαινομένης ἡ ἁμαρτία, τουτέστιν, ἡ τῆς ἁμαρτίας ἔκφανσις καὶ ὑπόστασις ὑφίσταται, πρότερον μὴ ᵃ χ. ὑφισαμένη. ὑφισαμένης μηδὲ ᵇ λογιζομένης, ἐν ᾧ μηδὲ νόμου ὄντος. Αἴτιος μὲν οὖν καθ' αὑτὸν ὁ νόμος τῆς ἁμαρτίας οὐκ ἦν· οὐ μὴν οὐδὲ λυτρώσασθαι ταύτης ἴσχυεν. ὥστε τῆς χείρονος ἐδεήθημεν, διὰ τὸ τοῦτον ἰσχύειν. ᵇ χ. λογιζομένη.

12 Ὥστε ὁ μὲν νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία, καὶ δικαία, καὶ ἀγαθή.] Ἰδοὺ φανερώτατα ἐναῦθα Μαρκιονιτῶν, καὶ Μανιχαίων, καὶ Σιμωνιανῶν, καὶ πάντων τῶν τὴν παλαιὰν διαβαλλόντων, τὰ στόματα ἐπέφραξεν. ἅγιον γὰρ τὸν νόμον ἀναφωνήσας σαφῶς, καὶ τὴν ἐντολὴν ἁγίαν, καὶ δικαίαν, καὶ ἀγαθήν. Διαφέρει δὲ νόμος * ἐντολῆς, ὡς καθολικώτερον μερικωτέρου. Τοῦ γὰρ νόμου τὰ μὲν ἐστὶ δόγματα, τὰ δὲ ἐντολαί. καὶ τὰ δόγματα οὖν τοῦ νόμου ἅγια, καὶ αἱ περὶ πραξέων ἐντολαὶ, ἅγιαι καὶ δικαίαι * ἅγιος.

abstinere oporteat: is verò non est obsecutus medico, & mortuus est.

10 *Et inventum est mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem.* 11 *Peccatum enim occasione acceptâ per mandatum, seduxit me, & per illud occîdit.*] Non dixit quòd mandatum factum est mihi mors, sed inventum est, novam & inexpectatam absurditatem ita exponens: Nam scopus ipsius ad vitam ducebat, & eo etiam fine datum est. Quòd si autem mors hinc evênit, non ipsius certè culpa: nam peccatum, hoc est impetus ad deteriora, corruptáque & peccati amans voluntas aut sententia, ac ut magis propriè dicam, voluptas seduxit me, & occîdit per mandatum. Nisi enim mandatum esset indicans peccatum, neq; tanquam peccator reputarer, neque pœnæ essem obnoxius. Nam, *occîdit*, de utroque intelligendum est, & de peccato, & de supplicio, perinde ac suprà dictum est, *mortuus sum*. Tota itaque conclusio Apostolicæ sententiæ, est hujusmodi: Lege non existente, peccatum non imputatur: lege autem adveniente, & violatâ, apparuit peccatum & revixit. Itaque per mandatum prævaricatione violatum, peccatum, hoc est, peccati manifestatio & subsistentia subit, cùm antè neque subsisteret, neque imputaretur, eò quòd neque lex extabat. Causa itaque per se lex peccati haudquaquam erat: nec tamen ab eo nos liberare potuit: Ob hujus itaque debilitatem, gratiâ planè indiguimus.

12 *Itaque lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & justum, & bonum.*] En manifestissimè hic Marcionitarum, Manichæorum, & Simonianorum, omniúmque vetus testamentum calumniantium ora obstruxit. Sanctam enim legem palàm pronunciat, & mandatum sanctum, & justum, & bonum. Differt autem lex à mandato, quemadmodum universale à particulari. Legis enim alia quidem sunt decreta, alia verò mandata. Decreta itaque legis sive dogmata sancta sunt, mandata etiam de re-

bus gerendis, ſancta, juſta, & bona ſunt. Boni igitur & juſti Dei ſunt legis lationes, etiamſi hæretici prædicti pravi Dei legem eſſe impiè calumnientur.

13 *Quod ergo bonum eſt, mihi factum eſt mors? Abſit. Sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum eſt mortem.*] Lex, inquit, non eſt facta mihi mors; ſed peccatum me occîdit, ut appareat quale quantúmque ſit malum, quódque lege ipſi medelam adferente, deterius evaderet. Peccatum autem, ut & ſuprà commemoratum, intelliges amantem voluptatis ſententiam ſeu mentem, atque vehementem ad peccatum motionem, atque adeò Diabolum, ipſúmque actum præ voluptate pellicientem. Gratias igitur Chriſto, qui nos à tanto malo liberavit.

Ut fiat ſupra modum peccans peccatum per mandatum.] *Ut fiat*, pro appareat, quanta ſit peccati pernicies: quemadmodum & illud; *Sit autem Deus verax*, pro, palàm fiat & perſpicuum. Iſtud autem per mandatum demonſtratum eſt. Uſum eſt enim peccatum mandato ad mortem: perinde ac infirmitas vel morbus, quando per medica pharmaca redditur deterior, malam ſui habitudinem per medicam artem declarare dici queat, quum ex ea nihil juvetur.

14 *Scimus enim quòd lex ſpiritualis ſit, ego autem carnalis, venundatus ſub peccato.*] Quia dixerat, quòd jam per mandatum peccatum apparuit, ne arbitreris legem cauſam eſſe peccati, defendit eam, commune ſuffragium proferens, ac dicens: Novimus quòd lex ſpiritualis eſt; id enim eſt in confeſſo, nec cuipiam obſcurum. Tantum enim abeſt ut lex ſit cauſa peccati, ut virtutis potiùs ſit præceptrix, vitiíque inimica & hoſtis: hoc enim eſt quod ait, *Spiritualis eſt.* Unde igitur peccatum enatum eſt, ſi lex tam miranda ſit magiſtra? à diſcipulorum ſocordia & imbecillitate. *Ego* enim, inquit, *carnalis ſum*, hoc eſt, univerſa humana natura, cùm quæ ante ſancitam legem, tum quæ tempore legis, univerſam affectu-

ἀγαθή. Ὡςτε ὁ ἀγαθὸς καὶ δικαίος Θεοῦ εἰσι νομοθετήματα, κἂν οἱ ῥηθέντες αἱρετικοὶ τὸν πονηρὸν Θεοῦ τὸν νόμον βλασφημῶσι.

13 Τὸ οὖν ἀγαθὸν, ἐμοὶ γέγονε θάνατος; Μὴ γένοιτο. Ἀλλ' ἡ ἁμαρτία, ἵνα φανῇ ἁμαρτία, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ μοι κατεργαζομένη θάνατον.] Ὁ μὲν νόμος, φησὶν, οὐ γέγονέ μοι θάνατος, " Ἀλλ' ἡ ἁμαρτία με "Ν. ΒΒ. ἐθανάτωσεν, ἵνα φανῇ πηλίκον ὄντι κακὸν, καὶ ὅτι καὶ ὑπὸ τοῦ νόμου ἰατρευόμενον, χεῖρον ἐγένετο. Ἁμαρτίαν δὲ, ὡς ἐξ ἀνωτέρω ἐπομνήσθη, νοήσεις ἐκ τῆς φιλήδονον γνώμην, καὶ τὸν ὅτι τὸ ἁμαρτάνειν ὁρμὴν, ἤδη δὲ καὶ τὴν διάβολον, καὶ αὐτὴν ἢ τὴν πρᾶξιν διὰ τὴν ἡδονῆς ἐπισύρασθαι. Χάρις οὖν τῷ Χριστῷ τοσούτου κακοῦ ἡμᾶς ἀπαλλάξαντι.

Ἵνα γένηται καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς.] Τὸ, ἵνα γένηται, ἀντὶ τοῦ, ἵνα φανῇ ἥλιος ὅλεθρος ἡ ἁμαρτία· ὥσπερ ἐκ τοῦ, Γενέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθὴς, ἀντὶ τοῦ, φανήτω. Τοῦτο δὲ διὰ τῆς ἐντολῆς ἐδείχθη· ἐλεήσατο, γὰρ τὴν ἐντολὴν εἰς θάνατον· ὥσπερ ἐκ νόσημα, ὅταν διὰ τῆς ἰατρικῆς φαρμάκων χεῖρον γένηται, τὴν κακοήθειαν αὐτοῦ ἐκφαίνειν λεχθεῖη διὰ τῆς ἰατρικῆς τέχνης, ὡς μὴ ὠφελούμενον ὑπ' αὐτῆς.

14 Οἴδαμεν γὰρ ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστιν· ἐγὼ δὲ σαρκικός εἰμι, πεπραμένος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν.] Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι ἤδη διὰ τῆς ἐντολῆς ἡ ἁμαρτία ἐφάνη, ἵνα μὴ νομίσῃς τὸν νόμον αἴτιον εἶναι αὐτῆς, ἀπολογεῖται ὑπὲρ αὐτοῦ, κοινὴν ἐκφέρων ψῆφον, καὶ λέγων· Οἴδαμεν ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστιν· ὁμολογούμενον γάρ ἐστι τοῦτο, φησι, καὶ πᾶσιν ἐγνωσμένον, ὅτι τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ αἴτιος εἶναι ὁ νόμος ἁμαρτίας, ὥςτε καὶ διδάσκαλος ἀρετῆς ἐστι καὶ κακίας πολέμιος· Τοῦτο γάρ τὸ, πνευματικός. Πόθεν οὖν ἡ ἁμαρτία γέγονεν, εἰ ὅτου θαυμαστός ἐστιν ὁ διδάσκαλος; Παρὰ τὴν τῶν μαθητῶν ῥᾳθυμίαν καὶ ἀσθένειαν. Ἐγὼ γάρ, φησι, σαρκικός εἰμι, τουτέστιν, ἡ ἀνθρωπίνη πᾶσα φύσις, ἥτε πρὸ νόμου, καὶ

ἡ

ἡ ἐν νόμῳ, πάντα τὸν ὄχλον τῶν παθῶν ἐπεισαχθέντα αὐτῇ ἔχει. Οὐ γὰρ μόνον θνητοὶ γεγόναμεν ἐκ τῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδάμ, ἀλλὰ καὶ ἡ φύσις ἐδέξατο τὰ πάθη, προσηλίσκετο τὴν ἁμαρτίαν, καὶ δούλη γιγομένη, ὥστε μηδὲ ἀνακύψαι δυνάσθαι.

15 Ὃ γὰρ κατεργάζομαι, φησιν, οὐ γινώσκω.] Οὐ τὴν πάντελῆ ἄγνοιαν ἐνταῦθά, φησιν. Εἰ γὰρ ἀγνοοῦντες ἡμάρτανον, πῶς λοιπὸν ἐκολάζοντο; Ἀλλὰ τί φησι; σκοτίζομαι, συναρπάζομαι, οὐκ οἶδα πῶς με συναρπάζει ἡ ἁμαρτία. ὥστε τὸ, οὐ γινώσκω, οὐκ ἄγνοιαν ἐμφαίνει τοῦ προκτέου, ἀλλὰ πρόνοιαν, καὶ ὑποβολήν, καὶ ἀπάτην, καὶ συναρπαγήν. Ταῦτα δὲ πάντα περὶ τῶν πρὸ τῆς οἰκονομίας τοῦ Χριστοῦ ἀνθρώπων λέγει, εἰ καὶ τὸ οἰκεῖον πρόσωπον τέθεικεν.

Οὐ γὰρ ὃ θέλω, τοῦτο πράσσω.] Ἀντὶ τοῦ, Οὐ γὰρ ὃ ἤθελον οἱ τότε ἄνθρωποι, τοῦτο ἔπραττον. Οὐκ ἀνάγκην δὲ εἰσάγει, οὐδὲ βίαν διὰ τῶν τοιούτων λόγων· ἀλλὰ τί φησιν; ἀντὶ τοῦ, ὃ μὴ ἐπῄνουν, ὃ μὴ ἀπεδέχοντο, ὃ μὴ ἠγάπων, τοῦτο ἐποίουν· ἐπάγει γὰρ ἐφεξῆς·

Ἀλλὰ ὃ μισῶ, τοῦτο ποιῶ.] Ὁρᾷς ὅτι οὐ βίαν εἰσάγει, οὐδὲ ἀνάγκην; ἐπήγαγε γὰρ ἄν, ἀλλ' ὃ ἀναγκάζομαι, τοῦτο πράττω. Νῦν δὲ οὐχ οὕτως εἶπεν, ἀλλ' ὃ μισῶ. ὥστε τὸ, ὃ οὐ θέλω, οὕτω νοήσῃς, ὡς ἀξιελήφθη. Πῶς οὖν ἐγίνοντο τὰ κακά; Κατὰ συναρπαγὴν, καὶ ἀσθένειαν, ἣν ἔσχον ἀπὸ τῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδάμ. Ταύτην οὖν τὴν ἀσθένειαν ὁ μὲν νόμος οὐκ ἴσχυσεν ἰάσασθαι, καίτοι τὸ πρακτέον ὑπαγορεύων· ὁ δὲ Χριστὸς ἐλθὼν ἰάσατο. Οὗτος οὖν ἐστὶν ὁ σκοπὸς τῷ ἀποστόλῳ ἀφ' ἁπάντων, ὧν τε εἶπεν, καὶ ὧν μέλλει εἰπεῖν, τὸ δεῖξαι τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν αἰάσιτα παθοῦσαν, καὶ οὐκ ἄλλου ἰασθεῖσαν, ἢ τοῦ τοῦ Χριστοῦ.

16 Εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω, τοῦτο ποιῶ, σύμφημι τῷ νόμῳ ὅτι καλός.] Ὅτι καλὸν ὁ νόμος, δῆλον ἐξ ὧν καὶ αὐτὸς οἶδα φυσικῶς τὸ

um turbam ſibi aggregatam habuit. Non enim tantùm mortales facti ſumus ex Adami prævaricatione, verumetiam affectus pravos natura recepit, ſub peccato vendita & in ſervitutem redacta, ita ut ne caput quidem erigere queat.

15 *Quod enim operor*, inquit, *non intelligo.*] Non omnigenam hic ignorantiam dicit. Si enim ex ignorantia peccabant, quomodo deinceps puniebantur? Sed quid ait? Tenebris obſepior, huc illuc rapior, nec quomodo me peccatum rapiat, novi. Quare cùm ait, *Non novi*, haud ignorantiam rei agendæ indicat, ſed circumſtantiam, & inſidias, ac deceptionem, & raptum. Hæc autem omnia de mortalibus qui ante Chriſti in carnem adventum fuere, dicit, etiamſi propriam perſonam poſuerit.

Non enim quod volo, hoc ago.] Pro eò quod eſt, Non enim quod voluerunt homines, qui tum vixere, illud egêrunt. Non inducit autem neceſſitatem, neque vim per hujuſmodi ſermones. At quid ait? Quòd non laudabant, quod non recipiebant, quod non diligebant, hoc faciebant. Infert enim deinceps;

Sed quod odi, hoc facio.] Viden' quòd neque vim, neque neceſſitatem hîc infert? Aliàs intuliſſet, Sed quod cogor, hoc ago: jam verò non ſic dixit, ſed, *quod odi*. Quare illud, *quod nolo*, ſic accipias, ut expoſitum eſt. Quomodo igitur contingebant mala? per arreptionem, per infirmitatem quâ laborabant ex prævaricatione Adami. Hanc porrò infirmitatem lex profectò ſanare non potuit, etiamſi quid agendum eſſet dictaret: Chriſtus autem accedens ſanavit. Hic igitur Apoſtolo ſcopus eſt per omnia quæ dixit, & quæ dicturus eſt, demonſtrare humanam naturam immedicabilia paſſam, nec ab ullo alio ſanitati reſtitutam, præterquam à ſolo Chriſto.

16 *Si autem quod nolo, iſtud facio, conſentio legi quòd bona eſt.*] Quòd bona ſit lex, inde conſtat, quòd novi naturaliter quid

quid agendum sit, & non sum mente corruptus, etiamsi vitium prosequor.

17 *Nunc autem jam non operor illud, sed quod habitat in me peccatum.* 18 *Novi autem quòd non habitet in me, hoc est in carne mea, bonum.*] Non dixit quòd caro illud operetur, sed peccatum, hoc est peccati tyrannis me rapiens. Quid igitur hìc nugantur & ganniunt, qui carnem criminantur, & à Dei opificio alienant? Et quomodo, inquiunt, aït, *quòd non habitet in carne mea, bonum?* Audi quâ id ratione dicat: Ex duobus homo compositus est, ex anima & carne: horum alterum, anima videlicet, imperium habet in omnibus: caro autem serva est. Non habitat igitur in carne mea bonum, id est, non est situm in ejus potestate, sed in animæ arbitrio. Quidquid igitur anima elegerit, caro prosequitur. Quemadmodum si quis dicat, Bona & concinna pulsatio non est in cithara, sed in citharœdo: non enim citharam calumniatur, sed artificis excellentiam instrumento comparari ostendit.

Velle enim adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio. 19 *Non enim quod volo facio bonum; sed quod nolo malum, hoc ago.* 20 *Si autem quod nolo ego, hoc facio, jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.*] Cùm aït, *Non invenio*, vim & insidias peccati demonstravit. Liberat enim cùm essentiam animæ, tum essentiam carnis à crimine & accusatione, totúmque in pravam operationem & voluntatem transfert. Nam cùm dicit, *quod nolo:* animam liberat à crimine: cùm verò subdit, *jam non ego operor illud*, carnem ab accusatione immunem servat. Ecquid igitur est quod malum operatur? peccatum, quod est, juxta Chrysostomi sententiam, prava voluntas & peccandi avida. Ista verò non est opus Dei, sed nostra motio & affectus. Ipsa quidem simpliciter voluntas, Dei opus est: talis autem voluntas ad nos pertinet, & mentem nostram. Dictum est autem suprà quid sit peccatum, nempe peccati typ. τῆ γνώμη.

ωροσκλέον, κὴ ὰ διέφθαρμαι" τ γνώμλν, ἐὶ κὴ τ κακίαν μέ ἐρχομαι.

17 Νυνὶ δὲ οκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι ἀὐτὸ, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία. 18 Οἶδα δὲ ὅτι οκ οἰκεῖ ἐν ἐμοὶ, τυτέσιν, ἐν τῆ σαρκί μου, ἀγαθόν.] Οὐκ εἶπεν ὅτι ἡ σὰρξ αὐτὸ κατεργάζεται, ἀλλ' ἡ ἁμαρτία, τυτέσιν, ἡ τ ἁμαρτίας τυραννὶς σπαράζουσά με. Ὡσε τὶ φλυαροῦσιν οἱ τὶν σάρκα διαβάλλοντες, κὴ "τὶν τ Θεῦ δημιυργίαν ἀλλοτριοῦντες; Ἀκουε πῶς φασι, λέγει ὅτι οκ οἰκεῖ ἐν ἐμοὶ, τυτέσιν, ἐν τῆ σαρκί μου, ἀγαθόν; Ἀκουε πῶς τῦτό φησιν. Ἐκ δύο ὁ ἄνθρωπος σύγκειται, ψυχῆς τε κὴ σαρκός· τύτων ἡ μὲν ψυχὴ τ κράτος ἔχει ἐν πᾶσιν· ἡ δὲ σὰρξ, δύλη ἐστίν. Οὐκ οἰκεῖ οὖν ἐν τῆ σαρκὶ τ ἀγαθόν, αὐτὴ γάρ, ὰ κέκτηται ἐν τῆ "ταύτης ἐξυσία, ἀλλ' ἐν τῆ τ ψυχῆς. Ὁ οὖν ἔλκων ἡ ψυχὴ, σκεῦος σαφεῖ ἡ σὰρξ. ὥσπερ εἴ τις εἴποι, ὅτι οκ ἔστιν ἐν τῆ κιθάρᾳ τ καλὸν κρῦμα, ἀλλ' ἐν ᾧ κιθαρίζῃ. Οὐ γὰρ τ κιθάραν διαβάλλει, ἀλλὰ τ ἐπιτοχίαν τῦ τεχνίτου σαφῶς τ ὄργανον δείκνυσι.

Τὸ γὰρ θέλειν σύγκειταί μοι, ὃ ἡ κατεργάζεσθαι ὃ καλόν, ὰ οὑρίσκω. 19 Οὐ γὰρ ὃ θέλω, ποιῶ ἀγαθόν· ἀλλ' ὃ ὰ θέλω κακόν, τῦτο σαφῶ. 20 Εἰ δὲ ὃ ὰ θέλω ἐγὼ, τῦτο ποιῶ, ὰκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι ἀὐτὸ, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία·] Ἐν τῷ εἰπεῖν, ὰ οὑρίσκω, ἐπήρειαν κὴ ἐπιβουλὴν τ ἁμαρτίας ἐσέφηνεν· ἀπαλλάττει γὰρ κὴ τὶν ὐσίαν τ ψυχῆς, κὴ τὶν ὐσίαν τ σαρκὸς "ἐγκλήματος, κὴ ὃ πάλιν ὅτι τὶν πονηρὰν σαφῆ κὴ σαφαίρεσιν μεδιᾷ. Ἐν μὲν γὰρ τῷ εἰπεῖν, ὃ ὰ θέλω, τὶν ψυχὴν ἀπαλλάττει ἐγκλήματος· ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, οκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι ἀὐτὸ, τ σάρκα ἀδιάβλητον τηρεῖ. Τίς οὖν τ κακὸν κατεργάζεται; ἡ ἁμαρτία, ἥτις ἐστὶν, ὡς ὁ Χρυσόστομός φησιν, ἡ πονηρὰ σαφαίρεσις κὴ φιλαμαρτήμων. Αὕτη γὰρ οκ ἔστι "δημιύργημα τ Θεῦ, ἀλλ' ἡμέτερον κίνημα. Ἡ μὲν γὰρ ἁπλῶς βύλησις, τ Θεῦ ἐστιν ἔργον· ἡ δὲ τοιάδε βύλησις, ἡμέτερον, κὴ τ γνώμης ἡμῶν. Εἴρηται δὲ σωτέρω τίς ἐστιν ἡ ἁμαρτία,

"χ. τῆ γνώμη.

" Chrysost. τ τῦ Θεοῦ δημιυργίαν.

" χ. αὐτῆς.

" χ. ἐγκλημάτων.

" χ. δημιύργημα.

ἁμαρτία, ὅτι ἡ τῆς ἁμαρτίας τυραννὶς, στυ-
" χ. ἡμῖν- ναρπαζάσης τὸν " νοῦν ἡμῶν δηλαδὴ τῆς ἡδονῆς.
σιν νοῦν.

21 Εὑρίσκω ἄρα τὸν νόμον τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλὸν, ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται.] Ἀφελὲς τὸ εἰρημένον, ὡς ἐλλιπῶς ἔχον· ἔδει γὰρ οὕτω λεχθῆναι. Εὑρίσκω ἄρα τὸν νόμον συνηγορεῖν μοι, θέλοντι μὲν ποιεῖν τὸ καλὸν, μὴ ποιοῦντι δὲ, ὅτι ἐμοὶ παράκειται τὸ κακόν. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Τῷ γνῶσιν τοῦ καλοῦ ἐξ ἀρχῆς συγκαταβεβλημένην ἔχοντι· εὑρίσκω δὲ καὶ τὸν νόμον συνηγοροῦντα τούτῳ καὶ ἐπαινοῦντα, καὶ θέλω μὲν ποιεῖν, πλὴν συναρπάζομαι, καὶ τὸ κακὸν παράκειταί μοι· τουτέστιν, ἡ παρεξις τοῦ κακοῦ οὐκ ἀνῄρηται ἀπ' ἐμοῦ. Πλὴν ὁ μακάριος Ἰωάννης, μὴ τὸ, καθὰ εἴρηται, ἑρμηνεύσας ὡς ἐλλιπὲς, ἀνίπεται ὅτι καὶ ἄλλως δύναται νοηθῆναι· οἷς, εὑρίσκω ἄρα τὸν νόμον, οὐκ ἄλλῳ τινὶ ὄντα, ἀλλ' ἐμοὶ τῷ θέλοντι ποιεῖν τὸ καλόν. Μόνῳ γὰρ τῷ θέλοντι ποιεῖν τὸ καλὸν, νόμος ἐστὶν ὁ νόμος, τὰ αὐτὰ αὐτῷ βουλόμενος. Ὃ ἡ ἑξῆς τῶν ἐφεξῆς δῆλον.

22 Συνήδομαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ, κατὰ " ἔσω ἄνθρωπον. 23 Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με ἐν τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου.] Ἥδειν μὲν ἐκ τοῦ τύπου τὸ καλὸν· θεὶς δὲ αὐτὸ ἐν γράμμασι κείμενον, ἐπαινῶ τὸν νόμον, καὶ συγκατατίθεμαι αὐτῷ κατὰ " ἔσω ἄνθρωπον, ἤτοι κατὰ " νοῦν μου. Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον, τουτέστι, τὴν ἁμαρτίαν· ἣν ἐκάλεσε νόμον, διὰ τὸ πείθειν αὐτῇ τοὺς ἀπατωμένους, καὶ φοβεῖν ἀφεῖναι αὐτόν, ὡς νόμον τινὰ ἀπαράβατον. Αὕτη οὖν ἀντιστρατεύεται τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου, τουτέστι, τῷ φυσικῷ· ὃν ἡ ἀνωτέρω ἔσω ἄνθρωπον ὠνόμασε, τοῦτον σαφῶς νοῦν ὀνομάζει· καὶ νικᾷ, μᾶλλον δὲ αἰχμαλωτίζει με, καὶ τὸν φυσικὸν καὶ τὸν χρηστὸν
* μὲ. νόμον νικήσας. Πῶς * αἰχμαλωτίζει;

rannis, animum noſtrum per voluptatem aliò rapientis.

21 *Invenio igitur legem volenti mihi facere bonum, quòd mihi malum adjacet.*] Obſcurè hoc dictum eſt, quaſi quicquam deſit: debebat enim ſic dici: Invenio itaque legem patrocinantem mihi, volenti quidem facere bonum, quod tamen non facio, eo quòd malum mihi adjacet. Porrò hujus loci talis eſt ſententia: Cognitionem boni ab initio mécum unà conditam habui: Invenio etiam legem patrocinantem huic, eámque commendantem, ac volo quidem (bonum) perſequi, adeóque peragere, attamen vi quâdam aliò rapior, malúmque mihi proximè admotum eſt, id eſt, operatio mali non eſt ablata à me. At verò divus Ioannes Chryſoſtomus ſimulatque hunc locum ceu eum (uti dictum eſt) cui aliquid deſit, interpretatus eſt, admonet & aliâ quâdam ratione hunc poſſe intelligi: ut, Invenio quidem legem, non alii cuipiam ſancitam, ſed mihi volenti facere bonum. Soli enim volenti facere bonum, lex eſt lex, eadem volens quæ ipſe. Quod & in ſequentibus planum fiet.

22 *Condelector enim legi Dei ſecundùm interiorem hominem.* 23 *Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captivantem me lege peccati, quæ eſt in membris meis.*] Nôram ſanè & antehac bonum: inveniens autem ipſum, in literis ſitum, commendo legem, ac aſſentior ei *ſecundùm interiorem hominem*, ſive ſecundùm mentem. *Video autem aliam legem*, hoc eſt, peccatum: quod ideò legem appellavit, quòd homines eo decepti, eidem obtemperent, ipsúmque dimittere metuant, ceu legem quandam quæ prævaricationem non recipiat. Hæc igitur repugnat *legi mentis meæ*, id eſt, naturali, (Quem autem ſuprà *interiorem hominem* nominavit, eum nunc apertè mentem vocat) atque vincit, imò captivat me, & naturalem & ſcriptam legem ſupprimens. Quomodo verò captivum ducit? *Lege peccati*, hoc eſt,

potenti â,

potentiâ, neque non tyrannide. Non autem dixit, motu carnis, aut naturâ, verùm lege peccati, quæ regnat & dominatur in membra mea. Hæc verò non est calumnia carnis. Quemadmodum prædo quispiam, si occupet regiam aliquam, in eâque commoretur, non est isthæc calumnia vel criminatio domûs: hunc ad modum, si peccatum habitet in membris nostris, eam ob rem non est prava caro: siquidem tyrannide est oppressâ. Nonnulli quatuor hîc leges faciunt: unam divinam, docentem nos quid deceat: alteram impugnantem nos, quæ ex diaboli motu & operatione nos invadit: tertiam, legem mentis, id est, naturalem: postremam, quæ est in membris nostris, id est, amantem peccati voluntatem, & habitudinem ad malum, quæ nobis per consuetudinem veluti callum obduxit & induriit.

24 *Infelix ego homo, quis me liberabit ex corpore mortis hujus?*] Naturalis lex non suffecit, scripta non potuit, sed utramque peccati tyrannis vicit. Unde igitur est salutis spes? *Quis me liberabit ex corpore mortis?* hoc est, morti obnoxio. Postquam enim corpus per prævaricationem passibile factum esset, deinceps & peccato captu facile reddebatur. Atqui dicet aliquis, siquidem corpus à peccato tam facilè invadi potuerat; cur puniti sunt ii, qui ante Christi adventum peccârunt? Quia talia imperata erant, quæ peccato etiam dominante potuissent rectè peragere.

25 *Gratias ago Deo per Jesum Christum Dominum nostrum.*] Quia in angustias redactus erat, nec alium servatorem invênit, necessariò Christum invênit. Hinc & gratias agit *Deo patri, per Jesum Christum Dominum nostrum*, hoc est, causâ gratiarum actionis existente Christo. Ipse enim, inquit, præstitit ac transegit quæ lex non potuit: Ipse me ab imbecillitate corporis liberavit, confortans illud ut non porrò peccati tyrannide opprimatur.

τῷ νόμῳ τ̃ ἁμαρτίας, τυτέστι, τῇ δυνάμει, τῇ τυραννίδι. Οὐκ εἶπε δὲ, τῇ ὁρμῇ τ̃ σαρκὸς, ἢ τῇ φύσει, ἀλλὰ τῷ νόμῳ τ̃ ἁμαρτίας, ᾧ καταχρᾶται τὰ μέλη μου. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔστι βλασφημία τ̃ σαρκός. Ὥσπερ γὰρ λῃστὴς, ἐὰν καταλάβῃ βασίλεια, καὶ ἐνοικῇ * αὐτοῖς, οὐ βλασφημία ἐστὶ τοῦτο τ̃ οἴκου· οὕτω καὶ ἐνοικοῦντα, ἐὰν οἰκῇ ἡ ἁμαρτία ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, οὐ τοῦτο πονηρὰ ἡ σάρξ· ἐτυραννήθη γάρ. Τινὲς δὲ τέσσαρας νόμους εἰσάγουσί φασιν. Ἕνα τ̃ τοῦ Θεοῦ, τ̃ διδάσκοντα ἡμᾶς τὸ δέον· δεύτερον, τ̃ ἀντιστρατευόμενον, ὅστις ἐστὶν, ὁ καὶ ἐνεργῶν βλασφημίαν ἐπεισιὼν ἡμῖν· τρίτον, τ̃ νόμον τοῦ νοὸς, τυτέστι, τ̃ φυσικόν· τέταρτον, τ̃ ὄντα ἐν τοῖς μέλεσι, τυτέστι, τὸν φιλαμαρτήμονα προαίρεσιν καὶ τὸν πρὸς τὸ κακὸν ἕξιν, βλασφημίαν τ̃ σωτηρίας ἐνσκιρτῶντα ἡμῖν.

* ἐν.

24 Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου;] Ὁ φυσικὸς νόμος οὐκ ἤρκεσεν, ὁ γραπτὸς οὐκ ἴσχυσεν, ἀλλ' ἐνίκησε καὶ ἀμφοτέρους ἡ τυραννὶς τ̃ ἁμαρτίας. Πόθεν οὖν ἐστὶ σωτηρίας ἐλπίς; τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου; τυτέστι, τοῦ θανάτου ὑποκειμένου. Ἐπειδὴ γὰρ παθητὸν ἐγένετο ἐκ τ̃ παραβάσεως, καὶ εὐεπιχείρητον λοιπὸν τῇ ἁμαρτίᾳ κατέστη. Ἀλλ' ἐρεῖ τις, καὶ διὰ τί εὐεπιχείρητον ἐῶ τὸ σῶμα τῇ ἁμαρτίᾳ, διά τί σκολάζουσι οἱ πρὸς Χριστὸν ἁμαρτάνοντες; διά τι τοιαῦτα ἐπετάξαμεν, οἷα ἐκ τ̃ ἁμαρτίας κρατούσης ἠδύναντο κατορθοῦν.

25 Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.] Ἐπειδὴ ἐξηπορήθη, καὶ οὐχ εὗρεν ἄλλον τὸν σώζοντα, ἀναγκαίως εὗρε Χριστόν. διὸ καὶ εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, τυτέστιν, αἰτίου ὄντος τ̃ εὐχαριστίας τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸς γὰρ, φησι, κατώρθωσεν, ἃ ὁ νόμος οὐκ ἠδυνήθη· αὐτὸς με ἐῤῥύσατο ἐκ τ̃ ἀσθενείας τ̃ σώματος, ἐνδυναμώσας αὐτὸ, ὥστε μηκέτι τυραννεῖσθαι ὑπὸ τ̃ ἁμαρτίας. Ἀλλ' ὥσπερ διὰ

δίχα τ῀ ϖαραβάσεως τ῀ Ἀδὰμ θνητὸν γεγονὸς, εὐκαταγώνιστον τῇ ἁμαρτίᾳ κατέστη· οὕτω δίχα τ῀ ὑπακοῆς αὐτ῀ σταυρωθέντος, εἶτα ἀναστάντος, τ῀ ἀφθαρσίας τοὺς ἀῤῥαβῶνας δεξαμένου, κ῀ τ῀ ἁμαρτίας "κ. ἴσταται γλυκαίως. "ἴσται γλυκαίως.

tur. Sed quemadmodum per prævaricationem Adami mortale factum, peccato expugnatu facile reddebatur: ſic per ejus obedientiam qui crucifixus eſt & reſurrexit, arrhâ acceptâ, peccato fortiter reſiſtit.

ΚΕΦ. η. CAP. VIII.

*Κεφ. η. Ἄρα οὖν αὐτὸς ἐγὼ τῷ μὲν νοῒ δουλεύω νόμῳ Θεοῦ, τῇ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας. * Οὐδὲν ἄρα κατάκριμα νῦν τοῖς ὄν Χριστῷ Ἰησοῦ, μὴ κ῀ σαρκὶ περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κ῀ πνεύματι.] Τὸ, δουλεύω, ἀντὶ τοῦ, ἐδούλευον· τῶν γὰρ προτέρων ἀναμιμνήσκει. Μέλλων γὰρ εἰπεῖν, ὅτι οὐδὲν ἄρα κατάκριμα νῦν, καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ δηλώσας τὸν ἄφατον χάριν τοῦ Χριστοῦ, ἀναμιμνήσκει πῶς πρότερον εἴχομεν, καὶ ὅτι σωθῆναι ὃ καλὸν, τῇ σαρκὶ δὲ, τουτέστι, τῇ τ῀ σαρκὸς ἀσθενείᾳ, ὑπεπίπλομεν τῷ νόμῳ τ῀ ἁμαρτίας. Ἀλλὰ νῦν, οὐδὲν κατάκριμα τοῖς ὄν Χριστῷ Ἰησοῦ, τουτέστι, τοῖς τοῦ βαπτίσματος ἀξιωθεῖσιν. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα ἁμαρτάνουσι, προσέθηκε, τοῖς μὴ κ῀ σαρκὶ περιπατοῦσι· δηλονότι τὸ "κ. ἀνω. πρῶτον τῆς ῥαθυμίας τῆς ἡμετέρας. Δυνατὸν γὰρ "νῦν, καὶ ῥᾳδίως μὴ κ῀ σαρκὶ περιπατεῖν, ὃ τότε παρεκάλεπτον ἴσως. Οὐ "κ. δεῖ. μόνον δὲ ἀπέχεσθαι δεῖ κ῀ σαρκὶ περιπατεῖν δεῖ, ἀλλὰ "χρὴ προσεῖναι καὶ ὃ, κ῀ πνεύματι. Οὐ γὰρ ἡ ἀποχὴ τῆς κακίας στεφανοῖ, ἀλλ' ἡ τῆς ἀρετῆς καὶ τῶν πνευματικῶν ἔργων μετοχή.

2 Ὁ γὰρ νόμος τ῀ πνεύματος τ῀ ζωῆς, ὄν Χριστῷ Ἰησοῦ ἠλευθέρωσέ με ἀπὸ τ῀ νόμου τ῀ ἁμαρτίας, καὶ τ῀ θανάτου.] Νόμον πνεύματος, τὸ ἅγιον πνεῦμα καλεῖ, ὥσπερ καὶ νόμον ἁμαρτίας, τὸν ἁμαρτίας. Ζωῆς δὲ νόμον τοῦτόν φησι, προσδιορίζεται τοῦ τῆς ἁμαρτίας νόμου, τοῦ κ῀ τ῀ θάνατον προξενήσαντος. Ἡ χάρις γὰρ τοῦ Θεοῦ ἐθεμάτωσε μὲν τὸν ἁμαρτίας καὶ τ῀ θάνατον

Igitur ego ipſe mente ſervio legi Dei, carne autem legi peccati. Nihil ergo nunc damnationis eſt iis qui ſunt in Chriſto Jeſu, qui non ſecundùm carnem ambulant, ſed ſecundùm ſpiritum.] *Servio*, pro ſerviebam, dixit: priorum namque meminit. Dicturus enim, *Nihil ergo nunc damnationis &c*, necnon indicaturus ineffabilem gratiam Chriſti, ad memoriam revocat quales nos antea geſſerimus, & quòd bonum intelligebamus, *carne* verò, hoc eſt carnis imbecillitate, legi peccati ſuccumbebamus. Atqui *nunc nulla eſt condemnatio iis qui ſunt in Chriſto Jeſu*, hoc eſt, qui ad baptiſmum ſunt admiſſi. Quia verò multi etiam poſt Baptiſmum peccant, adjecit, *qui non ſecundùm carnem ambulant*, innuens quòd totum noſtræ ſit ignaviæ. Nunc enim & poſſibile eſt & facile, non ambulare ſecundùm carnem, id quod tunc temporis perdifficillimum erat. Non ſolùm autem temperandum eſt nobis ne ſecundùm carnem ambulemus, verùm oportet etiam illud accedere, nempe, *ſecundùm ſpiritum*. Non enim abſtinentia à vitiis coronat, ſed virtutis operúmque ſpiritualium participatio.

2 *Lex enim ſpiritûs vitæ, in Chriſto Jeſu, liberavit me à lege peccati & mortis.*] Legem ſpiritûs, Spiritum Sanctum vocat, perinde atque legem peccati ipſum peccatum. Uitæ autem legem hanc appellat, ut opponat eam legi peccati, quæ & mortem nobis ſubminiſtravit. Etenim gratia Dei occîdit peccatum & mortem: cúmque certamen nobis leve reddidiſſet,

reddidisset, ad conflictus ita nos perduxit. Ausæ sunt autem perversæ linguæ legem peccati hîc dicere Mosaïcam legem, quam tamen Apostolus nusquam nisi sanctam & spiritualem appellavit. At si spiritualis est, inquiunt, & lex Mosaïca, quid igitur discrepat à lege spiritûs? Plurimùm quidem. Lex enim Mosaïca spiritu tantùm lata est; hæc autem & spiritum suppeditabat.

3 *Nam quod erat impossibile legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus misso filio suo in similitudine carnis peccati, de peccato condemnavit peccatum in carne.*] Meminit Spiritûs, nunc mentionem facit & Patris, & Filii, Trinitatem docens. Ac videtur hic sanè contrà legem dicere, verùm id sese ita non habet. Non enim dixit; Pravitas legis in qua perversè agebat, sed impossibilitas in qua imbecillis erat. Quî verò imbecillis erat? per carnem, id est per carnalem affectum. Sensus autem universus eorum quæ dixit Apostolus, hîc revelatur. Ait enim, ut & suprà indicavimus, quòd lex docebat quidem, non potuit autem vincere carnaliorem affectum. Proinde Pater misit suum ipsius Filium *in similitudine carnis peccati*, hoc est, carnem habentem similem quidem secundùm essentiam nostræ peccatrici, carentem autem omni peccato: Quia enim meminit peccati, ideo similitudinem apposuit. Non enim aliam carnem assumpsit, sed ipsam hanc assumens, Sanctificavit & coronavit, condemnans peccatum in assumpta carne, & ostendens carnem non esse naturâ peccatricem. A Christo ergo perinde factum est, ac si quis in foro mulierem vapulantem cernens, dicat se ejus filium, cùm sit natus regis, eâque ratione liberet ipsam à verberantibus. Porrò quòd ait, *de peccato*, potest etiam simpliciùs intelligi, hanc ad rationem: Misit filium suum pater pro peccato, id est, eam ob rem, ut debellaret peccatum. Quod sanè declarans magnus ille Joannes Chrysostomus, Arguit (inquit) & reprehendit peccatum Christus, quippe quòd vehementer & supra

θάνατον· κοσφον γὰρ ἡμῖν τὸν ἀγῶνα ποιήσασα, ὥτως ὅτι τὰ παλαίσματα εἰσηγάγομεν. Ετόλμησάν γὰρ αἱ πονηραὶ γλῶσσαι νόμον ἁμαρτίας ἐνταῦθα εἰπεῖν τὸν Μωσαϊκὸν νόμον· ὃν ὁ ἀπόστολος οὐδαμοῦ ὥτως ὠνόμασεν, ἀλλ' ἅγιον καὶ πνευματικόν. Καὶ εἰ πνευματικός, φασίν, ἐστὶ δὲ ὁ Μωσαϊκὸς, τί λοιπὸν διέστηκε τοῦ νόμου τοῦ πνεύματος; πάμπολυ. Ὁ μὲν γὰρ τῆς Μωϋσέως, ἐκ τοῦ πνεύματος μόνον ἐδόθη· " ἔστι δὲ καὶ πνεῦμα ἐκφορήσαι. " κ. ὁ γ.

3 Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί.] Εμνήσθη τοῦ πνεύματος, μνημονεύει νυῦ καὶ τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, τὴν τριάδα " διδάσκων. Καὶ " κ. ἑπίζων. δοκεῖ μὲν ἐπὶ τοῦ νόμου λέγειν, οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο. οὐ γὰρ εἶπε, τὸ πονηρὸν τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἐκακούργει, ἀλλὰ τὸ ἀδύνατον, ἐν ᾧ ἠσθένει. Πῶς γὰρ ἠσθένει; διὰ τῆς σαρκὸς, τουτέστι, τοῦ σαρκικοῦ φρονήματος. ὁ δὲ νοῦς ἅπας ὧν ἔλεγεν ὁ ἀπόστολος συνεῖδε μακαλύπτεται. Λέγει γὰρ, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, ὅτι ὁ νόμος ἐδίδασκε μὲν, οὐκ ἠδυνάτο δὲ νικῆσαι τὸ σαρκικώτερον φρόνημα. Ο τοίνυν πάλιν ἔπεμψε τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, τουτέστι, σάρκα ἔχοντα ὁμοίαν μὲν τὴν οὐσίαν τῇ ἡμετέρᾳ τῇ ἁμαρτωλῷ, ἀναμάρτητον δέ. διὰ τοῦτο γὰρ ἐμνήσθη ἁμαρτίας, διὰ τοῦτο τὸ ὁμοίωμα προσέθηκεν. Οὐ γὰρ δὴ ἀλλίαν σάρκα ἀνέλαβεν, ἀλλ' αὐτὴν ταύτην λαβὼν, ἡγίασε καὶ ἐστεφάνωσε, κατακρίνας τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκὶ τῇ προσληφθείσῃ, καὶ δείξας, ὅτι οὐ φύσει ἁμαρτωλὸς ἡ σάρξ. Ομοιον οὖν γέγονεν ἐκ τοῦ Χριστοῦ, οἷον εἴ τις ἐν ἀγορᾷ * γυναῖκα * τῶν. τυπτομένην ἰδὼν, εἶπα αὐτῆς εἶ) υἱὸς, βασιλέως ὢν υἱὸς, καὶ ὥτως αὐτὴν ἀπαλλάξῃ τῶν τυπτόντων. Τὸ δὲ, καὶ περὶ ἁμαρτίας, δυνατὸν μὲν νοηθῆναι καὶ ἁπλούστερον, αὐτὸ δ', ἔπεμψε τὸν υἱὸν ὁ πατὴρ περὶ ἁμαρτίας, τουτέστιν, ἕνεκα τοῦ καταγωνίσασθαι τὴν ἁμαρτίαν. Ο γὰρ μακάριος Ιωάννης τοῦτο δηλοῖ, " ἔφησεν, ὅτι ἤλεγξε τὴν ἁμαρτίαν ὁ " κ. ἔρρ.

Χριστὸς

Χριστὸς μεγάλα ἡμαρτηκυῖαν. Εως μὲν γὰρ ἁμαρτωλοὺς ἐθανάτα ἡ ἁμαρτία, κατ' αὐτῆς δίκην λόγον ἐπῆγε τοῖς τῶν τελευτῶν. " κ. ἐπὶ γ. "Ὅτε δὲ ἀναμάρτητον εὗρε σῶμα τὸ τῆς Κυρίας ἐθανάτωσεν, ὡς ἀδικήσασα καὶ ἁμαρτήσασα κατεκρίθη. Επεμψε γοῦν τὸν υἱὸν αὐτοῦ ὁ Θεὸς, καὶ ὡς ἔδει τὴν δόξαν τὴν ἁμαρτίαν ἄδικον καὶ ἡμαρτηκυῖαν, καὶ κατακρίναι αὐτοῦ δικαίως, ἵνα μὴ " ἔχῃ λέγειν ὁ διάβολος, ὅτι ὡς ἰσχυρός με ἐνίκησεν ὁ Χριστός. " κ. ἔχει.

4 Ινα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα.] Ινα μή τις εἴπῃ, Καὶ τί πρὸς ἐμὲ εἰ ὁ Χριστὸς ἐν τῇ σαρκὶ ὑπὲρ ἡμῶν προσείληφεν, ἐνίκησε; διὰ τοῦτο φησὶ, ὅτι πρός σε μᾶλλον οὕτω μάλιστα. Τὸ γὰρ δικαίωμα τοῦ νόμου, τουτέστι, τὸ τέλος, ὁ σκοπὸς (σκοπὸν γὰρ εἶχε τὸ δικαιῶσαι τὸν ἄνθρωπον) πληρῶται, φησὶν, ἐν ἡμῖν. Ο γὰρ ὁ νόμος ἠσθένει μὲν, παθεῖν δὲ, τοῦτο ὁ Χριστὸς ἐποίησε δι' ἡμᾶς· καὶ τὸ μὲν ἀγώνισμα γέγονεν ἐκείνου, ἡμεῖς δὲ τῆς νίκης ἀπολαύομεν. Διὸ καὶ οὐκ ἁμαρτησόμεθα, ἐὰν μὴ κατὰ σάρκα περιπατῶμεν, τουτέστι, σαρκικὰ φρονῶμεν. Μᾶλλον δὲ οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο, τὸ μὴ φρονεῖν σαρκικὰ, ἀλλὰ δεῖ προσεῖναι ἡμῖν, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ πνευματικὸν φρόνημα. Διὸ προσέθηκε, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. Εκκλινον γὰρ ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποίησον ἀγαθόν. Μὴ γὰρ, ὅτε ἠκούσαμεν ὅτι ὁ Χριστὸς ἡμῖν τὸν νίκην ἐχαρίσατο, ἀναπεσώμεν πάντη· ἀλλὰ δεῖ φυλάττειν τὸν τοῦ λουτροῦ χάριν. πάντως γὰρ εὐκολωτέρα ἡμῖν ἡ πάλη νυνὶ, ἢ πρότερον.

5 Οἱ γὰρ κατὰ σάρκα ὄντες, τὰ τῆς σαρκὸς φρονοῦσιν· οἱ δὲ κατὰ πνεῦμα, τὰ τοῦ πνεύματος.] Οἱ ἑκόντες, φησὶν, ἑαυτοὺς τῇ τῆς σαρκὸς ἀμέτρῳ δουλείᾳ, τὰ τῆς σαρκὸς ἀεὶ φρονοῦσι, μηδὲν θεῖον προνοούμενοι· οἱ δὲ ὑποταγέντες ὁλικῶς τῷ πνεύματι, πάντα πνευματικὰ καὶ φρονοῦσι, καὶ ποιοῦσι.

6 Τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς, θάνα-

supra modum peccâssèt. Quamdiu enim peccatum peccatores occîdit, justè eis mortem intulit. Postquam verò corpus Domini, impeccabile illud reperiens, letho dedissèt, veluti injuriam faciens & peccans, condemnatum est. Misit igitur filium suum Deus, cùm ut ostenderet peccatum & injustum esse & peccâsse, tum ut justè ipsum condemnaret, ne dicat Diabolus, Christus instar fortis me vicit.

4 *Ut justificatio legis impleatur in nobis, qui non secundùm carnem ambulamus, sed secundùm spiritum.*] Ne quis dicat, Ecquid ad me, si Christus in carne, quam assumpsit, victoriam obtinuit? propterea inquit, Imò maximè isthuc tuâ interest. Nam *justificatio legis*, id est finis & scopus (scopus enim ei erat justificare hominem) *impletur*, inquit, *in nobis*. Quod enim lex volebat quidem, infirmior autem erat quàm ut pósset, hoc Christus fecit propter nos: & certamen quidem illius fuit, nos verò victoriâ potiti sumus. Quare nequaquam etiam peccabimus, nisi secundùm carnem obambulaverîmus, hoc est, carnalia expetiverîmus: imò verò non satis est istud, nimirum, non sapere carnalia, cæterùm oportet etiam adesse nobis, ut suprà commemoratum est, spiritualem affectum. Ideóque addidit, *Sed secundùm spiritum. Declina enim à malo*, inquit David, nec hoc Psal. 36. 27 solùm, verùm *fac* etiam *bonum*. Non enim postquam audivimus quòd Christus nobis victoriam donavit, omnino recidamus: sed lavacri gratiam custodire oportet. Omnino enim nobis nunc lucta est facilior, quàm antehac.

5 *Qui enim secundùm carnem sunt, quæ carnis sunt, sapiunt: qui verò secundùm spiritum, quæ sunt spiritûs.*] Qui sese dedunt, inquit, immoderatæ carnis servituti, quæ carnis sunt semper cogitant, nihil divini considerantes: qui verò prorsus spiritui subjecti sunt, omnia spiritualia planè & sapiunt, & faciunt.

6 *Affectus enim carnis, mors: affectus*

autem ſpiritus, vita & pax.] Affectum carnis, pinguiorem cogitationem nominat, à pejori ei nomen indens. Enimvero ipſa per ſeipſam caro proprium affectum non habet, ſed pinguis & craſſa cogitatio eſt affectus carnis, veluti ſi quis dicat, mens carnalia ſpirans: quemadmodum & affectus ſpiritûs, cogitatio expetens & anhelans ad ea quæ ſunt ſpiritûs: quæ *vitam* parit, ut morti opponatur, quam carnalis cogitatio gignit: necnon *pacem*, ut ſtatuatur in contrarium ei quod ſequitur. Infert enim:

7 *Nam affectus carnis inimicitia eſt in Deum: legi enim Dei non ſubjicitur. Neque enim poteſt.*] Spiritualis cogitatio pacem generat, carnalia verò affectans, inimicitias erga Deum. Num igitur manus contra Deum attollit? Non, inquit, ſed legi ejus non ſubjecta, dicitur eſſe inimica Deo. Ne turberis autem cùm audis, *Neque enim poteſt*; verùm id quod dicitur, intellige ſicuti oportet. Non poteſt enim affectus carnis, quamdiu hujuſmodi permanſerit, ſubdi Deo: æquè ac ſi dicat aliquis, fornicatrix non poteſt eſſe temperans. Non enim dixit quòd non poterit unquam, verùm non poteſt jam nunc dum carnalis permanet. Quomodo enim ipſe Paulus, quomodo latro, quomodo innumeri alii (ut ſemel dicam) ſceleroſi, ex malis boni fieri potuiſſent, ſi hæc permutatio impoſſibilis eſſet? Haud diſſimilem ad modum Dominus in Evangelio dixit: *Non poteſt arbor malus fructus bonos facere:* nempe tantiſper dum mala remanſerit. Ne igitur carnalia affectemus, ſed quæ ſunt ſpiritûs, ut pacem habeamus ad Deum, qui ſpiritum nobis ſuum impertiit, per quem omnia nobis facilia ſunt quæ in lege factu erant difficilia.

8 *Qui autem in carne ſunt, Deo placere non poſſunt.* 9 *Vos autem non eſtis in carne, ſed in ſpiritu.*] Hoc eſt, Qui carnalem affectum habent, Deo placere nequeunt, tantiſper dum tales fuerint. Non enim

τος· τὸ δὲ φρόνημα τῦ πνεύματος, ζωὴ καὶ εἰρήνη.] Φρόνημα σαρκὸς, τὴν παχυτέραν διάνοιαν ὀνομάζει, ἀπὸ τῦ χείρονος αὐτῷ καλέσας· ὃ γὰρ δὴ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ σὰρξ ἴδιον ἔχει φρόνημα, ἀλλ' ἡ παχεῖα & ὑλικὴ διάνοια, φρόνημά ἐστι σαρκὸς, ὡς ἄν τις εἴποι, νῦς σαρκικὸς φρονήσας· ὥσπερ καὶ φρόνημα τῦ πνεύματος, τὴν διάνοιαν τὴν φρονῦσαν τὰ τῦ πνεύματος· ἥτις γίνεται ζωῇ, τοῖς αὐτῇ διαχρωμένοις τῦ θανάτου, ὃν γίνεται ἡ σαρκικὴ διάνοια· ἀλλὰ & εἰρήνῃ, τοῖς αὐτῇ διαχρωμένοις τὴν ἐφεξῆς· ἐπάγει γάρ.

7 Διότι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἔχθρα εἰς θεόν. τῷ γὰρ νόμῳ τῦ Θεῦ οὐχ ὑποτάσσεται· οὐδὲ γὰρ δύναται.] Ἡ μὲν πνευματικὴ διάνοια εἰρήνῃ γίνεται· ἡ δὲ φρονῦσα τὰ σαρκικὰ, ἔχθρα τοῖς Θεόν. Ἆρα οὖν χεῖρας αἴρει τῷ Θεῷ; οὐχί, φησιν, ἀλλὰ τῷ νόμῳ αὐτῦ " μὴ ὑποτασσομένη, λέγεται "χ. οὐχ. ἔχθρα εἶναι τῷ Θεῷ. Μὴ θορυβηθῇς δὲ ἀκούσας τὸ, οὐδὲ γὰρ δύναται, ἀλλὰ νόει τὸ λεγόμενον ὡς δεῖ. Οὐ γὰρ δύναται τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, ἕως ἂν μένῃ τοιῦτον, ὑποταγῆναι " Θεῷ· ὡσανεὶ τις " εἴποι, ἡ πόρνη οὐ δύναται εἶναι "χ. τῷ Κυρίῳ. "χ. οὐκέτι. σώφρων. καὶ γὰρ οὐκ εἶπεν ὅτι οὐ δυνήσεται, ἀλλ' οὐ δύναται νῦν, σαρκικὸν μένον. ἐπεὶ πῶς αὐτὸς Παῦλος; πῶς μύριοι ἁπλῶς οὐκ πονηρῶν ἀγαθοὶ ἐγένοντο, εἰ ἀδύνατος ἦν ἡ μεταβολή; Οὕτω καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ὁ Κύριος εἶπεν, Οὐ δύναται δένδρον πονηρὸν καρποὺς καλοὺς ποιεῖν, ἀντὶ τῦ, ἐὰν ᾖ πονηρόν. Μὴ τοίνυν σαρκικὰ φρονῶμεν, ἀλλὰ τὰ τῦ πνεύματος, ἵνα εἰρήνην ἔχωμεν πρὸς τὸν Θεὸν, τὸν δόντα ἡμῖν τὸ πνεῦμα, δι' ὃ πάντα ῥᾴδιον ἡμῖν τὰ ἐν τῷ νόμῳ δυσκατόρθωτα.

8 Οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες, Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται. 9 Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν πνεύματι.] Τουτέστιν, οἱ τὸ σαρκικὸν φρόνημα " ἔχοντες, οὐ δύνανται "χ. σύγκειται. Θεῷ ἀρέσαι, ἕως ἂν ὦσι τοιῦτοι· Οὐ γὰρ τῷ

πλὴν ὑσίδν τ̃ σαρκὸς, ἀλλὰ τ̃ παχὺ καὶ σαρκικὸν βίον, καὶ ὅλον σαρκοποιοῦντα τ̃ ἄνθρωπον, ὅτως ὀνομάζῃ, κατὰ τὸ εἰ̃ αὐτοῖς σάρκας. Καὶ τὸ, Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, πιθανόν ὅτιν, ὡς εἰ̃ τοῦ, Οὐ διαλύεται τ̃ σαρκικῷ βίῳ, ἀλλὰ τ̃ πνευματικῷ. Καὶ τίνος ἕνεκεν οὐκ εἶπεν, Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν ἁμαρτίαις; Ἵνα μάθῃς ὅτι καὶ τ̃ τυραννίδα μόνον τ̃ ἁμαρτίας ἔσβεσεν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ καὶ τ̃ σάρκα κουφοτέραν καὶ πνευματικωτέραν ἐποίησεν. Ὥσπερ γὰρ πυρὶ σίδηρος ὁμιλήσας, πῦρ γίνεται, ὅτω καὶ ἡ σὰρξ τ̃ διὰ τοῦ βαπτίσματος τὸ πνεῦμα δεξαμένων ὅλη πνευματικὴ γίνεται.

10 Εἴπερ πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν.] Τὸ, Εἴπερ, οὐκ ἀμφισβάλλοντι θέσιν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα πιστεύοντι, ὡς εἰ̃, ἐπειδήπερ πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, διὰ τοῦτο ἐν πνεύματί ἐστε.

Εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ.] Οὐκ εἶπεν, Εἰ δὲ πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχετε, διὰ τὸ τοῦ λόγου ἐπαχθές· ἀλλ', Εἴ τις οὐκ ἔχει πνεῦμα, ἀορίστως οἶμαι, οὐκ ἔστι Χριστοῦ, καὶ εἰκότως· Ἡ γὰρ σφραγὶς τὸ πνεῦμά ὅτιν· ὥστε ὁ μὴ ἔχων τὴν σφραγῖδα, οὐκ ἔστι τοῦ δεσπότου τοῦ διὰ τῆς σφραγῖδος ἐκείνης δηλουμένου.

Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲ σῶμα νεκρὸν διὰ ἁμαρτίαν· τὸ δὲ πνεῦμα, ζωὴ διὰ δικαιοσύνην.] Πάλιν ἱλαρύνει αὐτοὺς διὰ τοῦ εἰπεῖν, Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. Τινὲς δέ, Χριστὸν τὸ πνεῦμα ἐνόησαν· οὐκ ἔστι δέ, φησι, τοῦτο· ἀλλὰ τοῦτο δείκνυσιν ὁ ἀπόστολος, ὅτι ὁ τὸ πνεῦμα ἔχων, καὶ αὐτὸ ἔχει τὸν Χριστόν· ἔνθα γὰρ μία ὑπόστασις τῆς ἁγίας τριάδος, ἐκεῖ καὶ αἱ λοιπαί. Καὶ τί ἔστιν ἐλθεῖν ἐν ἡμῖν ὁ Χριστὸς ἐν ἡμῖν; Τὸ εἰ̃ τὸ σῶμα νεκρὸν, ὡς καὶ πρὸς τὴν ἁμαρτίαν· Τὸ δὲ, ἐν ὑμῖν ἅγιον πνεῦμα ζωὴ, τουτέστιν, Οὐ μόνον αὐτὸ ζῇ, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις τοῦτο δύναται παρέχειν. Εἰ δὲ ζωὴ τὸ πνεῦμα διὰ δικαιοσύνην· τουτέστι, διότι ἐδικαιώθημεν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ; καὶ τηρεῖται ἐν ἡμῖν ἡ

ἁ. ἡμῖν.
ἁ. ζῇν.
ἁ. δίκαιος.
ἁ. διὰ.

substantiam carnis, sed crassam & carnalem vitam, & quæ totum hominem carnem efficit, sic nominat, itidem ut in veteri testamento: *Non*, inquit, *permanebit spiritus meus in his, quia caro sunt.* Porrò quod ait, *Vos autem non estis in carne*, hujusmodi est, non servitis carnali vitæ, sed spirituali. Et quare non dixit, Vos autem non estis in peccatis? Ut discas, quòd nedum peccati tyrannidem extinxerit Christus, verumetiam carnem & leviorem & spiritualiorem reddiderit. Quemadmodum enim ferrum in igne commorans, ignis fit: sic & caro eorum qui per baptisma spiritum acceperunt, tota spiritualis efficitur. Gen. 6. 3.

10 *Siquidem Spiritus Dei habitat in vobis.*] *Siquidem* hîc non ponit quia dubitet, verùm quia valde credat, pro eo quod est, Quandoquidem jam Spiritus Dei demoratur in vobis, propterea in spiritu estis.

Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus.] Non dixit, Si autem Spiritum Christi non habetis, ob sermonis asperitatem & molestiam: sed, *Si quis Spiritum non habet*, indefinitè scilicet, *non est Christi*, idque non immeritò: Spiritus enim ipse sigillum est. Proinde qui non gestat sigillum, non est domini, qui per sigillum illud significatur.

Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, Spiritus verò vita est propter justitiam.] Rursus eos exhilarat cùm inquit, *si Christus est in vobis*. Nonnulli hîc per Christum Spiritum intellexerunt, verùm id secus habet. Cæterùm Apostolus hoc demonstrat, quòd cui spiritus adfuerit, ei etiam adsit Christus. Ubi enim est una sacrosanctæ Trinitatis persona, illic etiam reliquæ sunt. Ecquid erit si Christus fuerit in nobis? Ut corpus sit mortuum, quatenus ad peccatum: Spiritus autem sanctus in vobis vita sit, hoc est, quòd non solùm ipse vivat, sed etiam aliis ut vivant, præstare valeat. *Spiritus verò vita est propter justitiam*, hoc est, quod justificati

sumus à Deo, ac in nobis ea justitia sive justificatio servatur: quâ servata, peccatum non erit: peccato verò sublato, tollitur & mors, ac relinquitur prorsus vita, & in præsenti seculo, quando secundùm Deum vixerimus (ista enim propriè vita dicitur, quando peccato mortui sumus) & in futuro, vita indissollubilis.

11 *Quòd si Spiritus ejus qui suscitavit Jesum ex mortuis, habitat in vobis, qui suscitavit Christum à mortuis, vivificabit & mortalia corpora vestra propter inhabitantem spiritum ejus in vobis.*] De resurrectione hîc rursus sermonem movet, inquiens: Ne angaris animi, quòd mortali corpore cinctus es: habes enim spiritum Dei, qui excitavit Christum ex mortuis: & quemadmodum illum excitavit, sic & te resuscitabit, imò vivificabit. Resurgent etenim & illi quibus Spititus Dei non fuerit, sed ad supplicium: qui verò spiritum habuerint; in vitam. Propterea non dixit Apostolus, resuscitabit corpus, sed *vivificabit*, ob inhabitantem in te spiritum. Nec dixit, qui inhabitavit, sed, qui inhabitat, qui ad finem usque permanet. Non enim sustinebit Deus, ubi viderit spiritum suum in te, non introducere te in thalamũ suum: quemadmodum si non habueris Spiritum Dei, pereas necessum in sempiternum, etiam si resurrexeris. Mortifica itaque corpus, ut habitet spiritus in te, ac propter ipsum tibi vita impertiatur.

12 *Debitores igitur sumus, fratres, non carni, ut secundum carnem vivamus.*] Cùm indicâsset quantum commoditatis præberet spiritualis vita, nimirum quòd Christum inhabitare faciat, & vivificet mortalia corpora: deinceps & adhortationem in medium adfert, ostendens quòd non debeamus porrò quicquam carni, sed spiritui potiùs. Nam quæ Deus in nos contulit, per gratiam nobis obtigerunt: quæ verò nostra, ex debito sunt, inevitabilitérque postulantur. Explicans autem quomodo dixerit, *carni*, ne pro carnis natura accipias, intulit, *ut se-*

δικαιοσύνη ἐκείνη, ἤτοι δικαίωσις· ταύτης
" ὴ τηρουμένης, ἁμαρτία οὐκ ἔσται· ἁμαρ- " κ. ἁ.
τίας δὲ μὴ ὄσης, οὐδὲ θάνατος· καὶ λοιπὸν
ζωὴ τὸ πᾶν, καὶ ἐν τῷ νῦν καὶ αἰῶνι, ὅταν
τῷ Θεῷ ζῶμεν, (αὕτη γὰρ κυρίως ζωή,
ὁπόταν πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἐσμὲν νε-
κροὶ) καὶ ἐν τῷ μέλλοντι δὲ, ἡ ἀκατάλυ-
τος ζωή.

11 Εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος
Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγεί-
ρας τὸν " Χριστὸν ἐκ νεκρῶν, ζωοποιήσει " κ. Κύριον.
καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν, διὰ τὸ ἐνοι-
κοῦν αὐτοῦ πνεῦμα ἐν ὑμῖν.] Πάλιν
τὸν περὶ ἀναστάσεως κινῶ λόγον, καὶ φη-
σιν, ὅτι μὴ θορυβηθῇς ὅτι νεκρὸν περίκει-
σαι σῶμα· " ἔχεις γὰρ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ " κ. ἔκ.
τοῦ ἐγείραντος τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν·
καὶ ὥσπερ ἐκεῖνον ἤγειρεν, οὕτω καί σε
πάντως ἀναστήσει, μᾶλλον δὲ ζωοποιή-
σει. Ἀναστήσονται μὲν γὰρ οἱ τὸ πνεῦμα
μὴ ἔχοντες, ἀλλὰ εἰς κόλασιν· οἱ δὲ
τοῦ πνεύματος, εἰς ζωήν. Διὰ τοῦτο
καὶ ὁ ἀπόστολος οὐκ εἶπεν, ἀναστήσει τὸ
σῶμα, ἀλλὰ ζωοποιήσει, διὰ τὸ ἐνοικοῦν
ἐν σοι πνεῦμα. Οὐκ εἶπε τὸ ἐνοικῆσαν,
ἀλλὰ, τὸ ἐνοικοῦν, τὸ ἄχρι τέλους παρα-
μένον. Οὐ γὰρ ἀνέξεται ὁ Θεὸς, ἰδὼν τὸ
πνεῦμα αὐτοῦ ἐν σοι, μὴ ἀγαγεῖν σε εἰς
τὸν νυμφῶνα αὐτοῦ· ὥσπερ ἐὰν σὺ μὴ ἔχῃς
τὸ πνεῦμα, ἀπολῇ πάντως, κἂν ἀνα-
στῇς. Νέκρωσον τοίνυν τὸ σῶμα, ἵνα οἰκῇ
τὸ πνεῦμα ἐν σοι, καὶ δι' αὐτὸ δοθῇ σοι
ἡ ζωή.

12 Ἄρα οὖν, ἀδελφοὶ, ὀφειλέται
ἐσμὲν, οὐ τῇ σαρκὶ, τοῦ κατὰ σάρκα ζῆν.]
Δείξας ὅσον ὠφελεῖ ὁ πνευματικὸς βίος,
ὅτι Χριστὸν ἐνοικον ποιεῖ, καὶ ζωοποιεῖ
τὰ θνητὰ σώματα, λοιπὸν τὴν παράκλη-
σιν εἰσάγει, καὶ δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἐσμὲν
ὀφειλέται τῇ σαρκὶ, ἀλλὰ τῷ πνεύματι
δηλονότι. Τὰ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἡμᾶς
χάριτι γέγονε· τὰ δὲ ἡμέτερα, ὀφειλὴ
εἰσὶ καὶ ἀπαραιτήτως ἀπαιτούμενα. Ἐρ-
μηνεύων δὲ πῶς εἶπε, τῇ σαρκὶ, ἵνα μὴ
εἰς τὴν τῆς σαρκὸς τοῦτο λάβῃς φύσιν, ἐ-
πήγαγε τὸ, κατὰ σάρκα ζῆν. Οὐ γὰρ τὴν

κατὰ

"ἰσ. ἀναιρεῖ

ἀπὸ τῆς σαρκὸς " ἀναιρῶ φροντίδα, (καὶ γὰρ πολλὰ αὐτῇ ὀφείλομεν, τὸ τρέφειν αὐτήν, τὸ θάλπειν) ἀλλὰ τὴν ἀσυδιαν ὅτι τὴν ἁμαρτίαν ἀργυσμὸν. Καλῶ σαρκα γὰρ ζῇ, ὁ πειθῶν τὴν σαρκα κυείαν τῆς ζωῆς τῆς ἡμετέρας, καὶ δεσποινίδα τῆς ψυχῆς.

* πάλιν.

13 Εἰ γὰρ κατὰ σαρκα ζῆτε, μέλλετε * ἀποθνήσκειν· εἰ δὲ πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦτε, ζήσεσθε.] Θάνατον λέγει μὲν καὶ τὴν ἐν γεέννῃ ἀθάνατον κόλασιν· πλὴν καὶ τὴν ἐνταῦθα ἐν πονηραῖς πράξεσι

"χ. ἔν.

ζωὴν, θάνατον καλεῖ. Ωσπερ " αὖ εἰ δέοι τὸ πνευματικὸν βίον τὰς πράξεις τὰς πονηρὰς τοῦ σώματος θανατοῦμεν, ζησόμεθα τὸ τότε τὴν ἀκαλάλυτον ζωὴν, καὶ νῦν τὴν ἐν ἀρετῇ. Ο γὰρ νεκρὸς τῷ κόσμῳ, ἐκεῖνος ζῇ. Ορα δὲ πῶς οὐκ εἶπεν, ὅτι τὸ σῶμα θανατοῦτε, (τοῦτο γὰρ ἀνδροφονία) ἀλλὰ, τὰς πράξεις τοῦ σώματος, καὶ ταύτας δηλαδὴ τὰς πονηράς. Οὐ γὰρ δὴ τὸ ὁρᾶν ἁπλῶς, καὶ τὸ ἀκούειν, (ἅπινά εἰσιν ἔργα φυσικὰ τοῦ σώματος) ἀλλὰ τὸ κακῶς τούτοις χρῆσθαι.

14 Οσοι γὰρ πνεύματι Θεοῦ ἄγονται οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Θεοῦ.] Επηγγείλατο ἀνωτέρω, ὅτι ζήσεσθε, εἰ τὰς πονηρὰς πράξεις θανατοῦτε. Νῦν μείζονα τιθησι, τὴν δόξαν πλείονα τοῦ προτέρου τιθησι, τὴν υἱοθεσίαν. διὸ οὐδὲ εἶπεν, Οσοι πνεύματι Θεοῦ ζῶσιν, ἀλλ' ὅσοι ἄγονται, τουτέστι, κυβερνῶνται καὶ ἡνιοχοῦνται, τὸ πνεῦμα κύριον τε τῆς ψυχῆς, καὶ τῆς σαρκὸς ποιοῦντες. Κἂν γὰρ βάπτισμα λάβῃς, καὶ υἱὸς γένῃ Θεοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος, μὴ πνεύματι ἄγῃ, ἀπώλεσας τὴν δωρεάν. Πάντες μὲν γὰρ πνεῦμα λαμβάνομεν διὰ τοῦ λουτροῦ· τὸ δὲ ἄγεσθαι πάλιν ὑπὸ τὸν " βίον,

"χ. βίον τοῦτον.

τοῦτο ἀπαιτούμεθα ὡς ἡμέτερον. Διὸ οὐκ εἶπεν, Οσοι πνεῦμα ἔλαβον, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Θεοῦ, ἀλλ' ὅσοι πνεύματι Θεοῦ ἄγονται.

15 Οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας,] Εἶπεν ὅτι υἱοὶ Θεοῦ εἰσιν οἱ πνεύματι ἀγόμενοι· Εἶπα ἐπειδὴ καὶ οἱ Ιουδαῖ-

cundùm carnem vivamus. Non enim ſolicitudinem pro carne prorſus tollo (ſiquidem haud pauca ei debemus, eſt enim alenda, eſt etiam fovenda nobis) ſed ſtudium & conatum qui nos ad peccatum ducit. Secundùm carnem enim vivit, qui carnem dominam vitæ noſtræ, reginámque animæ facit.

13 *Si enim ſecundùm carnem vivatis, moriemini: ſin ſpiritu facta corporis mortificetis, vivetis.*] Mortem hîc dicit non ſolùm immortalem quæ eſt in gehenna pœnam, cæterùm ipſam etiam hîc in ſceleſtis facinoribus vitam, mortem appellat. Sicut contrà, ſi per ſpiritualem vitã prava corporis opera mortificemus, vitam cùm futuram indiſſolubilem, tum præſentem quæ eſt in virtute, vivemus. Nam qui mundo mortuus eſt, is vivit. Obſerva autem quòd non dixerit, corpus occideritis, (id enim homicidium foret) ſed, opera corporis, eáque prava. Non enim videre ſimpliciter & audire (quæ ſunt opera corporis naturalia) tollenda ſunt, ſed abuſus illorum.

14 *Quicunque enim Spiritu Dei aguntur, hi ſunt filii Dei.*] Suprà pollicitus eſt, vivetis, inquiens, ſi prava opera, mortificetis; nunc verò precioſiorem coronam, mercedémque priori majorem ſubdit, filiorum nempe divinam adoptionem. Quare non dixit, quicunque Spiritu Dei vixerint, ſed, *quicunq; aguntur*, h.e. gubernãtur, reguntur, ceu ab auriga quodã, Spiritũ cùm carnis tum animæ dominum facientes. Etiamſi enim Baptiſma acceperis, & Filius Dei fueris per Baptiſma, non autem Spiritu ducaris, donum & gratiam amiſiſti. Omnes quidem Spiritum accipimus per regenerationis lavacrum, agi autem per omnem vitam eodem, iſtud à nobis tanquam noſtrum exigitur. Eapropter non dixit, Quotquot Spiritum acceperunt, hi ſunt filii Dei: ſed, *Quotquot Spiritu Dei aguntur.*

15 *Non enim accepiſtis ſpiritum ſervitutis iterum ad timorem, ſed accepiſtis Spiritum adoptionis filiorum Dei.*] Filios Dei eſſe qui Spiritu Dei aguntur, dixit: jam

verò quia & Judæi filiorum adoptionem sibi vendicabant, (*Filios enim genui & exaltavi*, &, *Filius meus primogenitus Israel:*) quantum sit intervalli inter nostram & Judæorum adoptionem monstrat. Illi, inquit, spiritum servitutis acceperunt: literam legis ita nominans, ut quæ à Spiritu quidem data sit, servis tamen interim magis conveniat. Nam & corporales inde pœnæ & supplicia præstò sunt, lapidationes, exustiones, & minæ: *Gladius*, inquit, *vos devorabit.* Unde ingens sanè metus ob oculos versatur. Ac præmia rursus terrena, promissionésque bonorum terrestrium, tum mandata, & vilia & servilia multa. Quare illi quidem, etiamsi filii vocabantur, erant tamen ut servi: nos verò, ceu ingenui & liberi. Nam & præmia nostra sunt cœlestia, cœlorúmque regnum: ac pœnæ nostræ non sunt lapidationes, idque genus alia quæ à sacerdotibus inferebantur, sed satis est ejici & excludi à mystica mensa tanquam filium. Porrò mandata nobis sunt divina, ac ingenuis convenientia: videlicet, Ne intuearis fœminam, ut concupiscas: Ne jures: Relinque ea quæ possides: Et non pœnæ formidine, sed Spiritûs cupiditate & charitate perficiuntur. Id quod manifestum est ex eo, quòd multi pleraque mandata transgrediuntur. Atque illic quidem Spiritus non aderat; istic verò, abundans ejus gratia.

Esa.1.2. Exod.4.23. Esa.1.20.

In quo clamamus, Abba Pater.] Hebraïcam dictionem posuit, quod verbum est filiorum genuinorum erga patrem. Quid igitur? nonne & illi Deum vocabant Patrem? *Deum enim*, inquit, *qui genuit te, dereliquisti.* Et alibi: *Deus unus condidit nos.* Et, *Pater unus omnium nostrûm Deus.* Etsi autem hæc dicta sint de illis, nemo tamen inventus est qui Deum in orationibus suis Patrem vocârit, sicut nos omnes jam nunc à Baptismo. Præterea, sicubi eum illi ita appellârint, ex propria ipsorum sententia istud fecerunt: fideles autem ex spirituali motione & operatione. Ut enim novimus spiritum prophetiæ ex eo quòd qui acceperit eum,

Deut.32.18 Mal.2.10.

οι τῆς υἱοθεσίας μετεποιοῦντο, (Υἱός μου ἐγέννησα καὶ ὕψωσα· καὶ, Υἱὸς πρωτότοκός μου Ισραήλ·) δείκνυσι πόσον τὸ μέσον τῆς ἡμετέρας υἱοθεσίας, καὶ τῆς τῶν Ιουδαίων· καί φησιν, ὅτι ἐκεῖνοι πνεῦμα δουλείας ἔλαβον, τὸ * γράμμα τὸν νόμου καλέσας οὕτως, ὡς τοῦ τῆς πνεύματος μὲν δοθέν, δούλοις δὲ μᾶλλον ἁρμόζον. Καὶ γὰρ καὶ αἱ τιμωρίαι τοῦ πόδας καὶ σωματικαὶ, λιθασμοὶ, καὶ καύσεις καὶ ἀπειλαί· Οτι μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται· καὶ διὰ ταῦτα πολὺς ὁ φόβος τοῦ τῶν ὀφθαλμῶν. Καὶ αὖ οἱ μισθοὶ ὑπήκοοι, καὶ ἐπαγγελίαι τῶν τῆς γῆς ἀγαθῶν, καὶ τὰ ὑπερέγματα μικροπρεπῆ, καὶ δουλικά. Ωστε ἐκεῖνοι μὲν, εἰ καὶ υἱοὶ ἐκαλοῦντο, ἀλλ' ὡς δοῦλοι· ἡμεῖς δὲ, ὡς ὑὸς ὄντες καὶ ἐλεύθεροι. Καὶ γὰρ καὶ οἱ μισθοὶ ἡμῶν ὑψηλοὶ, καὶ βασιλεία οὐρανῶν· καὶ αἱ κολάσεις ἡμῖν, οὐ λιθασμοὶ, καὶ τὰ τοιαῦτα τοῦ τῶν ἱερέων, ἀλλ' ἀρκεῖ τραπέζης μυστικῆς ἐκβληθῆναι ὡς υἱόν. Καὶ τὰ ὑπερέγματα, θεῖα καὶ ὑψηλὰ ὄντα· Μὴ ἐμβλέψῃς ἐμπαθῶς. Μὴ ὀμόσῃς. Απόλησαι τὰ ὄντα σοι. Καὶ οὐδὲ φόβῳ κολάσεως, ἀλλὰ πνεύματος ὑπερθυμίᾳ καὶ ἀγάπῃ κατορθοῦται· καὶ δῆλον ἐξ ὧν καὶ ὑποβαίνουσι πολλοὶ πολλὰ τῶν ὑπερεγμάτων. Καὶ ἐκεῖ μὲν, πνεῦμα ὀκ ἦν· ἐνταῦθα δὲ, πλουσία ἡ τούτου χάρις.

Esa.1.20.

Εν ᾧ κράζομεν Αββᾶ ὁ πατήρ.] Τῷ Εβραϊκῷ λέξιν τέθεικε, ὅπερ ῥῆμά ἐστι γνησίων παίδων πρὸς πατέρα. Τί οὖν; οὐκ ἐκάλουν καὶ ἐκεῖνοι πατέρα τὸν Θεόν; Θεὸν γάρ, φησι, τὸν γεννήσαντά σε ἐγκατέλιπες· καὶ πάλιν, Θεὸς εἷς ἔκτισεν ἡμᾶς, καὶ, Πατὴρ εἷς πάντων ἡμῶν. Αλλ' εἰ καὶ ταῦτα εἴρηται πρὸς ἐκείνων, ὅμως οὐδεὶς εὑρήσει ἐν προσευχῇ καλέσας πατέρα τὸν Θεὸν, ὥσπερ νῦν ἡμεῖς πάντες μετὰ τὸ βάπτισμα. Αλλως τε, εἰ καὶ ἐκάλεσάν ποτε ἐκεῖνον, ἀλλ' ὡς οἰκείας διανοίας. οἱ δὲ πιστοὶ ἐκ πνευματικῆς ἐνεργείας. Ωσπερ γὰρ ἴσμεν τὸ πνεῦμα τὸν προφητείας, ἀφ' ὧν ὁ λαβὼν αὐτὸ προλέγει τὰ μέλλοντα· οὕτω καὶ πνεῦμα

"Ισ. ἐκεῖνοι.

πνεῦμα υἱοθεσίας γνωρίζεται, ἀφ' ὧν ὁλοκλη-
ρῶν αὐτὸ, πατέρα καλεῖ τὸν Θεὸν, ὑπὸ τοῦ
πνεύματος κινούμενος. Εν γὰρ καὶ τοῦτο τῶν τοῦ
πνεύματος χαρισμάτων, ὥσπερ οὖν καὶ
αὐτὸς ὑποφέρων λέγων·

16 Αὐτὸ γὰρ τὸ πνεῦμα συμμαρτυρεῖ
τῷ πνεύματι ἡμῶν, ὅτι ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ.] Αὐτὸς ὁ παράκλητος συμμαρτυρεῖ τῷ χα-
ρίσματι τῷ δεδομένῳ ἡμῖν. Οὐ γὰρ φθεγ-
γόμεθα μὲν τὸ Ἀββᾶ ἡμεῖς, ἀμαρτύρως δὲ
καὶ ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλὰ παράκλητός ἐστιν ἡ δω-
ρεὰ, καὶ αὐτὸς ἐδίδαξεν ἡμᾶς διὰ τοῦ πνεύ-
ματος, " τουτέστι, τοῦ χαρίσματος, οὕτω
φθέγγεσθαι ἐν ταῖς προσευχαῖς.

17 Εἰ δὲ τέκνα, καὶ κληρονόμοι· κλη-
ρονόμοι μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χρι-
στοῦ.] Επειδὴ οὐ πάντα τὰ τέκνα κλη-
ρονόμοι, δείκνυσιν ὅτι ἡμεῖς καὶ τέκνα καὶ κλη-
ρονόμοι· " ἐπειδὴ δὲ οὐ πάντες κληρονόμοι
εἰσὶ μεγάλων πραγμάτων, δείκνυσιν ὅτι
καὶ μεγάλα κληρονομοῦμεν. Θεοῦ γὰρ κλη-
ρονόμοι. Πάλιν, ἐπειδὴ ὅτι καὶ κληρονόμους
ἐσμὲν, οὐ πάντως δὲ τῷ μονογενεῖ συγκλη-
ρονομοῦμεν, φησὶν ὅτι καὶ τοῦτο ἔχομεν· συγκλη-
ρονόμοι γὰρ Χριστοῦ ἐσμεν.

Εἴπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξα-
σθῶμεν.] Εἰπὼν ὅτι συγκληρονόμοι
Χριστοῦ ἐσμὲν, δείκνυσιν ὅτι βιάτως
τούτου τευξόμεθα. Ο γὰρ τοιοῦτον κα-
τωρθωκὼς τοσούτοις ἀγαθοῖς φιλοτιμησάμε-
νος· ὅταν ἴδῃ πολλὰ πονησαμένους, πῶς
οὐχὶ μᾶλλον ἀμείψεται; Τοῦτο δὲ ποιῶν, ὡς
ἂν μὴ αἰσχύνωνται οἱ λαμβάνοντες τὴν
δωρεὰν, ὡς ἀπόνως τοιαύτην " λαμβάνοντες.
Πλὴν σκόπει ὅτι ἐνταῦθα αἰνίττεται, πῶς δεῖ
τὸν ἀξιωθέντα τοσούτων δωρεῶν, καὶ εἰς
πάθη καὶ εἰς κινδύνους ἑαυτὸν ἐκδι-
δόναι.

18 Λογίζομαι γὰρ ὅτι οὐκ ἄξια τὰ
παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν
δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς.] Ε-
πεὶ δὲ εἶπεν ὅτι συμπάσχομεν, ἵνα μὴ ἀπο-
κρύψῃ ὁ ἀκροατὴς, ὡς ὅτι κινδύνους ἐ-
ξαγόμενος, καὶ εἰς πάθη περιελκόμενος, φη-
σὶν, ὅτι μὴ δειλιάσῃς· οὐκ ἄξια γὰρ τὰ παθή-
ματα τοῦ νῦν καιροῦ, τουτέστι, τὰ προσκαίρως

futura prædicit: sic & Spiritus adoptionis filiorum agnoscitur ex eo quòd qui acceperit ipsum, Patrem vocat Deum, à Spiritu motus. Nam & hoc est unum ex donis Spiritûs, perinde ac ipse infert, dicens:

16 *Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quòd simus filii Dei.*] Paracletus ipse testimonium dicit dono quod datum est nobis. Non enim nos Abba sonamus sine teste & à nobis ipsis, verùm Paracleti donum est, & ipse docuit nos per spiritum, id est, donum, sic loqui in orationibus.

17 *Si autem filii, & hæredes: hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi.*] Quia non omnes filii sunt hæredes, ostendit nos & filios esse, & hæredes. Quia verò non omnes magnorũ bonorũ hæreditatẽ adeunt, ostendit quòd magnorũ etiam hæreditatem consecuturi simus. *Nam Dei sumus hæredes.* Rursus, quandoquidem fieri potest, ut hæredes simus, nec tamen omnino simus unigenito cohæredes, ait quòd & hoc habemus: *cohæredes enim Christi sumus.*

Si tamen compatimur, ut & conglorificemur.] Cùm dixisset, Christi nos cohæredes fore, ostendit nos istud non sine causâ assecuturos. Qui enim nos, cùm nihil adhuc boni rectique præstitissemus, tantis bonis honoravit; quomodo non præmiis majoribus dignabitur, cùm nos multùm laborâsse viderit? Hoc autem agit, ne pudefiant ii qui donum accipiunt, tanquam citra laborem accipiant. Veruntamen perpende técum quòd hîc innuit, quomodo oportet tantis exornatum donis, seipsum cùm afflictionibus tum periculis exponere.

18 *Existimo enim quòd non sint condignæ passiones hujus temporis, ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis.*] Quoniã dixerat, *compatimur*, ne cunctetur & detrectet auditor, tanquam ad pericula eductus, & ad passiones circumactus, nunc, Noli timere, inquit: *Non enim dignæ sunt afflictiones hujus temporis*, hoc est, temporariæ & *transitoriæ*,

ſitoriæ, ad futuram gloriam quæ revelabitur. Non dixit, futuram quietem, ſed, gloriam. Nomen enim iſtud pleriſque eſt amabile. Nam ubi quies, ibi non omnino gloria: ubi vero gloria, ibi & quies. At cùm ait, *Quæ revelabitur*, oſtendit illam etiamnum eſſe, verùm abſconditam: tunc autem revelabitur, id eſt, perfectè manifeſtabitur. Nam quia ingens eſt, præſénſque ſeculum ineffabiliter tranſcendit, ideo ibi reconditur ſempiternis coextenſa ſeculis. Quamobrem, ô auditor, quum afflictiones præſentis ſint temporis, id eſt, tranſitoriæ; gloria verò futuri ſeculi, nunquam ſcilicet ceſſaturi, afflictiones contemne, gloriámque complectere.

16 *Vehemens enim expectatio creaturæ revelationem filiorum Dei expectat.*] Monſtraturus quantam ſimus gloriam conſecuturi, inquit, quòd ipſa creatura in melius permutabitur: quòd ſi creatura, multo magis nos. Sententia itaque eorum quæ dicuntur, eſt hujuſmodi. Quod autem prophetis in more eſt, ut flumina manibus plaudentia introducant, montésque ſaltantes, perſonas cùm animatorum, tum ſenſibilium ipſis tribuentes: idem & ipſe hic Apoſtolus agit, cùm dicit, Omnem creaturam ἀποκαραδοκίαν, id eſt, ingentem expectationem habere, quòd & ipſa in meliorẽ permutetur ſtatum, nec non expectare revelationem gloriæ noſtrî filiorum Dei. Tum enim & ipſa glorificabitur incorruptibilitate, quando & nos. Quæcunque igitur audis dici de creatura tanquam de animato, proſopopœiæ more dici arbitrare.

20 *Vanitati enim creatura ſubjecta eſt, non volens, ſed propter eum qui ſubjecit ipſam.* 21 *In ſpe, quod & ipſa creatura liberabitur à ſervitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei.*] *Vanitati*, hoc eſt, corruptioni, *ſubjecta eſt creatura*, pro eo quod eſt, corruptibilis facta eſt propter te hominem. Simulatque enim corpus accepiſti mortale, & afflictioni obnoxium, καὶ προερχόμενα, ὡσεὶ τὰ μηχανήματα ἀποκαλυφθῆναι δόξαν. Οὐκ εἶπε *, τὰ μηχανήματα * ἐπὶ ἀνέσεις, ἀλλά, τὴν δόξαν. Τοῦτο γὰρ τὸ ὄνομα ἐπέρασον τοῖς πολλοῖς. Ὅπου μὲν ἀνέσεις, οὐ πάντως δόξα· ὅπου δὲ δόξα, ἐκεῖ καὶ ἀνέσεις. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, τὸ, ἀποκαλυφθῆναι, ἔδειξεν ὅτι καὶ νῦν ἐστὶ, κρύπτεται δὲ· τότε δὲ ἀποκαλυφθήσεται, τουτέστι, τελείως φανερωθήσεται. Διόπερ μεγάλη ἐστὶ, καὶ ἀφάτως ὑπερβαίνει τὸν παρόντα αἰῶνα, διὰ τοῦτο ἐκτεταμένη, τοῖς ἀτελευτήτοις συμπαρεκτεινομένη αἰῶσιν. Ὥστε, ὦ ἀκροατὰ, ἐπεὶ καὶ τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ εἰσὶν, ἤγουν ὡσεὶ σκαιά, καὶ ἡ δόξα τοῦ μέλλοντος αἰῶνος τὸ ἀκαπαλύτου, καταφρόνει τῶν παθημάτων, καὶ τῆς δόξης ἀντιποιοῦ.

19 Ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται.] Θέλων δεῖξαι ὅσης τυγχάνομεν δόξης, φησὶν, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ὀπτὶ ὃ κρεῖττον ἀμειφθήσεται· καὶ ἐὰν ἡ κτίσις, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς. Ὁ μὲν οὖν νοῦς τῶν λεγομένων, τοιοῦτος. Ὡσπερ δὲ οἱ προφῆται ποιοῦσι, τοῖς ποταμοῖς χεῖρα χρυσοῦσας εἰσάγοντες, καὶ τὰ ὄρη σκιρτῶντα, καὶ πρόσωπα ἐμψύχων καὶ αἰσθητικῶν αὐτοῖς περιτιθέντες· τοῦτο καὶ αὐτὸς ποιῶν, καί φησιν, ὅτι ἡ κτίσις πᾶσα ἀποκαραδοκίαν ἔχει, τουτέστι, μεγάλην προσδοκίαν ἔχει, ὅτι καὶ αὐτὴ ὀπτὶ ὃ κρεῖττον ἀμειφθήσεται, καὶ ἀπεκδέχεται τὴν ἀποκάλυψιν τῆς δόξης ἡμῶν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ. Τότε γὰρ καὶ αὐτὴ δοξασθήσεται τῇ ἀφθαρσίᾳ, ὅτε καὶ ἡμεῖς. Ὅσα οὖν ἀκούῃς λεγόμενα περὶ τῆς κτίσεως, ὡς περὶ ἐμψύχου, προσωποποιΐας τρόπῳ νόμιζε λέγεσθαι.

20 Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἑκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα. 21 Ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ.] Τῇ ματαιότητι, τουτέστι, τῇ φθορᾷ, ὑποτάγη ἡ κτίσις, διὰ τοῦ, φθαρτὴ γέγονε διὰ σε τὸν ἄνθρωπον. Ἐπειδὴ γὰρ σῶμα

μα ἔλαβες θνητὸν καὶ παθητὸν, διὰ τοῦτο καὶ ἡ γῆ ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἤνεγκε, καὶ ὁ ἀρχαῖος παλαιότμος ἀλλαγῆς χρήζει. Πῶς οὖν δι' ἕτερον φθαρτὴν γέγονε; διότι καὶ διὰ τὸν αὐθρωπον ὅλως ἀνέτη. Τὸ γὰρ, οὐκ ἑκοῦσα, τοῦτο σημαίνει, "αὐτὴ τοῦ τοῦ Θεοῦ κτίσμα νίας ὃ πρὸς ἐλπίδι, καὶ οὐκ ἐκείνης ὄντι κατόρθωμα. Πρὸς γὰρ σὲ ὠφέλειαν; ἵνα τὸν φθορέα αὐτῆς ὁρῶν, καταφρονῆς αὐτῆς, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ὁρᾷς. Καὶ ὃ, ἐπ' ἐλπίδι, ἂν ἀκούων, προσωποποιίας εἶπω ῥηθῆναι νόμιζε, καὶ πάντα τὰ ὅμοια. Καὶ αὐτὴ οὖν ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται· οὐχὶ σὺ μόνος, ἀλλὰ καὶ ὃ καταδέστερόν σε, καὶ ὃ ἄψυχον καὶ ἀναίσθητον· καὶ τοῦτο κοινωνὸς τῶν ἀγαθῶν, καὶ οὐκέτι ἔσται φθαρτὴ, ἀλλ' ἀκολουθήσεταί σοι. Καθάπερ σε φθαρτὸν ἠνώμβυε, ἐλπίσατο φθαρτή· οὕτως ἀφθαρτισθέντος σε, καὶ αὐτὴ ἀφθαρτισθήσεται. Εἰ οὖν ἡ κτίσις ἕπαθε δι' σὲ, ὀφείλεις καὶ σὺ πάσχων διὰ τὸν Θεὸν ἀνέχεσθαι· καὶ εἰ ἐκείνη ἐλπίζει δοξασθῆναι, πολλῷ μᾶλλον ὀφείλεις σύ. Καθάπερ γὰρ τοὺς δούλους ὁ πατὴρ στολίζει εἰς δόξαν τῶν υἱῶν· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τὴν κτίσιν εἰς δόξαν ἡμῶν.

22 Οἴδαμεν γὰρ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν. 23 Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ πνεύματος ἔχοντες, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς στενάζομεν, υἱοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι, τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν.] Διὰ τούτων τῶν λόγων συνανακαλεῖ τὸν ἀκροατὴν περιφρονῆσαι τῶν παρόντων, ὡσανεὶ λέγων, Μὴ γένῃ τῆς κτίσεως χείρων, μηδὲ ἐμφιλοχωρήσῃς τοῖς παροῦσιν· ἀλλὰ μᾶλλον καὶ στέναξον, ὅτι μὴ τὴν μελλούσαν δόξαν ἤδη ἔχεις. Εἰ γὰρ ἡ κτίσις στενάζει, πολλῷ μᾶλλον ὀφείλεις αὐτὸς τοῦτο. Εἶπε δὲ, ὅτι καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ πνεύματος ἔχοντες, τουτέστι, τῶν μελλόντων γευσάμενοι, στενάζομεν,

eam ob rem terra etiam ſpinas ac tribulos protulit, cœlúmque vetuſtate ſqualidum & antiquatum, permutatione indiget. Quare autem propter alium corruptibilis facta eſt creatura? Quoniam & propter hominem omnino in rerum naturam producta fuerit. *Non volens* autem, ſignificat Divinâ providentiâ & curâ totum hoc contigiſſe, non ipſius creaturæ virtute & induſtriâ. Tuæ enim utilitatis gratiâ id factum eſt, ut corruptionem ejus intuens, aſperneris eam animúmque ad cœleſtia transferas. Audiens quod ait, *In ſpe*, itidem per proſopopœiam intellige dictum, omniáque his ſimilia. Ipſa itaque creatura *liberabitur*: non tu ſolus, verùm & illud quod te longè eſt inferius, utpote inanimatum & inſenſile: iſtud, inquam, bona técum habebit communia, nec ultrà corruptioni erit obnoxium, ſed te imitabitur. Ac quemadmodum te corruptibili facto, ipſa corruptioni ſubjecta erat: ſic te facto incorruptibili, & ipſa incorruptibilis fiet. Si igitur creatura propter te paſſa eſt, tuâ etiam intereſt, Dei cauſâ, afflictiones patienter ferre: Ac ſi illa glorificari ſperat, tu multò magis. Ut enim filiorum gloriâ ſervos pater induit, ita & creaturam noſtrâ gloriâ Deus exornabit.

Gen.3.18. Pſal.101.26.

22 *Scimus enim quòd omnis creatura congemiſcit & ſimul parturit uſque adhuc.* 23 *Non ſolùm autem, ſed & ipſi primitias ſpiritûs habentes, & nos ipſi in nobis ipſis gemimus, filiorum adoptionem expectantes, redemptionem corporis noſtri.*] His argumentis cogit auditorem præſentia contemnere, perinde ac ſi dicat; Ne ſis creaturâ pejor, neque in præſentibus morosè delecteris: quin potiùs ingemiſcas, quòd impræſentiarum futuram gloriam non aſſecutus es. Nam ſi creatura ingemiſcit, tu multò magis idem præſtare debes. Infert autem, quòd & nos *ipſi primitias ſpiritûs habentes*, hoc eſt, qui futura guſtavimus, *ingemiſcimus*, quoniam ea nondum adepti ſumus. Ex ijs enim ſpiritalibus

bus donis quæ accepimus, (nam hæc sunt primitiæ) etiam de futuris conjecturam facimus. Deinde, ne det hæreticis occasionem dicendi, Quia mundus iste malus est, eapropter ingemiscimus, *Filiorum adoptionem expectantes*, inquit, *gemimus*. Ac quomodo, cùm jam sumus adoptati, aliam rursus adoptionem præstolamur? Næ, inquit, adoptionem dico, non eam quæ per baptisma obtingit; (hanc enim jam antea accepimus) sed perfectam gloriam in corporis incorruptibilitate consistentem. Hoc enim est perfecta redemptio, libertas, & cùm a morte, tum ab affectionibus liberatio, quum a statu adoptionis in peccati servitutem non ampliùs reversuri fuerîmus.

24 *Spe namque servati sumus. Spes autem quæ videtur, non est spes. Nam quod videt quis, quid adhuc sperat?* 25 *Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus*] Quia de rebus futuris a plerisque in dubium vocatis, sermonem habebat; noli diffidere, inquit, tu qui fidelis es, istis quæ dico: ex iis enim quæ jam antea recepisti, de futuris etiam crede. Ac sicuti antea nihil planè adferens præter solam fidem; ingentia â Deo bona accepisti: sic & nunc fide utere erga futurorum bonorum spem. Nam spes tum demum revera est spes, cùm de iis quæ non cernuntur, fuerit. *Quod enim quisquam videt, quid adhuc sperat?* Ne hîc igitur in terris omnia quæramus: *per patientiam* enim futura *expectamus*. Patientiam autem cùm audiveris, certamina, labores, & sudores intellige denunciari. Christianus enim sustinere debet, expectans ea quæ non videntur, sed ea quæ per fidem sperantur.

26 *Similiter & Spiritus adjuvat infirmitatem nostram.*] Patientiæ meminit. Animans itaque auditorem, ait, quòd & spiritus nobis opitulatur. Proinde sperando & sustinendo, ne fatiscas. Nam tibi solam spem & patientiam adferenti spiritus opitulatur.

δι' ὑπὲρ μὴ ἤδη αὐτὰ "ἐχομεν. Ἐξ ὧν γὰρ "χ. ἔχομεν. ἐλάβομεν πνευματικὴν χρησιν (ταῦτα γὰρ ἡ ἀπαρχή,) καὶ τὰ μέλλοντα τεκμαιρόμεθα. Εἶτα, ἵνα μὴ δῷ τοῖς αἱρετικοῖς ἀφορμὴν, ὅτι διὰ τὸ εἶναι ποιηρὸν τὸν κόσμον, διὰ τοῦτο στενάζομεν, φησὶν ὅτι υἱοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι. Καὶ πῶς οἱ ἤδη υἱοθετηθέντες πάλιν ἑτέραν ἐκδεχόμεθα; Ναὶ, φησὶν, υἱοθεσίαν λέγω, οὐ τὴν διὰ βαπτίσματος· ταύτην γὰρ ἤδη ἐλάβομεν· ἀλλὰ τὴν τελείαν δόξαν τὴν ἐν ἀφθαρσίᾳ τοῦ σώματος. τοῦτο γὰρ " ἡ τε- "χ. ἡ ἀπολύτρωσις ἡ τελεία ἐλευθερία καὶ ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ θανάτου καὶ τῶν παθῶν, ὅτε οὐκέτι μέλλομεν γραφίζεσθαι ἀπὸ τῆς υἱοθεσίας εἰς δουλείαν τῆς ἁμαρτίας.

24 Τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν· ἐλπὶς δὲ βλεπομένη, οὐκ ἔστιν ἐλπίς· 25 ὃ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ * ἐλπίζει; εἰ δὲ * πῶς. ὃ οὐ βλέπομεν, ἐλπίζομεν, δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα.] Ἐπειδὴ περὶ μελλόντων προαγμάτων ἔλεγε τοῖς πολλοῖς ἀπιστουμένων, φησὶ, μὴ ἀπιστήσῃς σὺ ὁ πιστὸς οἷς λέγω· ἐξ ὧν γὰρ ἤδη ἔλαβες, πίστευσον καὶ περὶ τῶν μελλόντων. Καὶ ὥσπερ οὖν εἰσενεγκὼν προτέρων, εἰ μὴ τῇ πίστει μόνῃ, μεγάλα ἔλαβες παρὰ Θεοῦ; οὕτω καὶ νῦν τὴν πίστιν χρῆσαι περὶ τῶν * τῶν μελλόντων ἐλπίδα. Ἡ γὰρ ἐλπὶς τότε τῷ ὄντι ἐστὶν ἐλπὶς, ὅταν περὶ τῶν μὴ βλεπομένων ᾖ. Ὁ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει; Μὴ τοίνυν πάντα ἐνταῦθα ζητῶμεν· δι' ὑπομονῆς γὰρ ἀπεκδεχόμεθα τὰ μέλλοντα. Ὑπομονὴν δὲ ὅταν ἀκούσῃς, ἀγῶνας καὶ ἱδρῶτας νόει δηλοῦσθαι. Ὑπομένειν γὰρ ὀφείλει ὁ Χριστιανὸς, ἀπεκδεχόμενος τὰ μὴ ὁρώμενα, ἐλπιζόμενα δὲ διὰ τὴν πίστιν.

26 Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ πνεῦμα συναντιλαμβάνεται τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν.] Ὑπομονῆς ἐμνημόνευσε· πολλαχοῦ δὲ τοίνυν τὴν ἀκροατὴν, φησὶν ὅτι καὶ τὸ πνεῦμα συναντιλαμβάνεται ἡμῖν. Ὥστε μὴ ἀπογίνου ἐλπίζων καὶ ὑπομένων· βοηθεῖ γάρ σοι τὸ πνεῦμα, μόνην τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν ὑπομονὴν εἰσφέροντι.

Τὸ

Τὸ γὰρ τί προσευξώμεθα καθὸ δεῖ, οὐκ οἴδαμεν.] Δείκνυσι πῶς βοηθεῖ τὸ πνεῦμα ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, καί φησιν, ὅτι, τοσοῦτόν ἐσμεν ἀσθενεῖς, ὥστε οὐδὲ τί δεῖ προσεύξασθαι οἴδαμεν· πάντες * ἁπλῶς, καὶ ἐγὼ ὁ Παῦλος. Καὶ γὰρ αὐτὸς προσηύξατο τοῦ τοῦ σκόλοπος, καὶ τοῦ τοῦ εἰς Ρώμην ἀπελθεῖν· καὶ Μωϋσῆς ὑπὲρ τοῦ τοῦ Παραμείνειν ἰδεῖν· καὶ Ιερεμίας ὑπὲρ Ιουδαίων, ἀγνοοῦντες τὸ δέον. Ταῦτα δὴ λέγει νῦν ὁ Παῦλος, ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν τοὺς ἐν Ρώμῃ πιστοὺς διωκομένους καὶ θλιβομένους, μένειν αἰτεῖν, καὶ μὴ λαμβάνοντας, σκανδαλίζεσθαι. Δείκνυσιν οὖν ὅτι οὐκ οἶδέ τις αἰτεῖν τὸ συμφέρον. Οφείλετε οὖν ὑπομένειν· τὸ δὲ πνεῦμα μόνον οἶδε τί συμφέρει ὑμῖν· διὸ ἐπάγει.

Αλλ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις.] Ωσπερ πολλὰ χαρίσματα τοῖς βαπτιζομένοις ἐδίδου πάλαι ὁ Θεὸς καὶ διάφορα, ἃ δὴ καὶ πνεύματα ἐκαλοῦντο, καὶ ὁ μὲν εἶχε προφητείας χάρισμα, ὁ δὲ σοφίας, ὁ δὲ ἄλλό τι· ὅτου καὶ χάρισμα ὠφελοῦντος ἐδίδου, καὶ αὐτὸ ἐκαλεῖτο πνεῦμα. Επειδὴ γὰρ πολλὰ τῶν συμφερόντων ἡμῖν ἀγνοοῦντες, τὰ μὴ συμφέροντα αἰτούμεθα, ἤρχετο χάρισμα εὐχῆς εἰς ἕνα πάντων τότε, καὶ τὸ κοινῇ συμφέρον αὐτός τε ἵστατο αἰτῶν, καὶ τοῖς ἄλλοις ἐδίδασκεν αἰτεῖν. Πνεῦμα τοίνυν αὐτὸν καλεῖ τὸ χάρισμα, καὶ τοῦ ψυχικοῦ τοῦ δεχομένου τὸ χάρισμα τῆς εὐχῆς, καὶ συντυγχάνοντα ὑπὲρ Θεῷ καὶ στενάζοντα. Μετὰ γὰρ πολλῆς κατανύξεως ἵστατο ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος ἐκεῖνος, καὶ πολλῶν στεναγμῶν. Οὗ καὶ νῦν σύμβολόν ἐστιν ὁ διάκονος, ἱστάμενος, καὶ τὰς ἐκτενεῖς δεήσεις ποιούμενος ὑπὲρ τοῦ λαοῦ.

27 Ο δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας, οἶδε τί τὸ φρόνημα τοῦ πνεύματος, ὅτι κατὰ Θεὸν ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἁγίων.] Οὐχ ὡς ἀγνοοῦντος, φησι, τοῦ Θεοῦ ἵσταται ὁ ἄνθρωπος

Nam quid oremus ſicut oportet, neſcimus.] Oſtendit quânam ratione ſpiritus ſuccurrat infirmitatibus noſtris, inquiens, Adeò ſumus imbecilles nos, ut vel quid orare debeamus, ignoremus: in univerſum omnes, adeóque ego Paulus. Nam & ille pro ſtimulo orabat, atque ut Romam proficiſceretur: Moyſes item, ut Palæſtinam videat: Hieremias item pro Judæis; ignorantes quid opportunum ſeu neceſſarium eſſet. Hæc verò jam divus Paulus commemorat, quòd veriſimile erat, fideles qui Romæ perſecutionibus & afflictionibus quatiebantur, ceſſationem ac quietem petere: & cùm non aſſequerentur, deſpondere animum & offendi. Commonſtrat igitur, quòd nemo mortalium illud petere nôrit quod expediat. Vos itaque, ſuſtinere debetis: ſolus autem ſpiritus compertum habet quid vobis proſit. Propterea infert.

Sed ille ipſe Spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.] Quemadmodum multa dona necnon diverſa baptizatis dabat olim Deus, quæ & ipſa ſpiritus appellabantur, & alius quidem habebat prophetiæ donum, alius ſapientiæ, alius quoddam aliud: hunc ad modum donum orationis impertiebat, quod & ipſum vocabatur ſpiritus. Cùm enim pleraque eorum quæ nobis proſint ignorantes, inutilia peteremus, accedebat orationis chariſma uni cuidam eorum qui tum vixerunt, & quod communiter omnibus conferebat ipſe ſtans precabatur, aliósque id petere docebat. Spiritum igitur hic vocat hujuſmodi donum, & animam recipientem precationis donum, ac interpellantem apud Deum ingemiſcentémque. Nam magna cum compunctione ſtabat ſpiritualis ille homo, & multis gemitibus: cujus hodiéque ſymbolum eſt Diaconus, ſtans, intentáſque ſupplicationes pro populo effundens.

27 *Qui autem ſcrutatur corda, ſcit quid deſideret ſpiritus, qui ſecundùm Deum poſtulat pro ſanctis.*] Non veluti ignorante Deo ſtans precatur homo ille. Qui enim ſcrutatur

ſcrutatur corda, novit quis ſit ſenſus ſpiritûs, id eſt, ſpiritualis hominis. Nam quæ Deo grata ſunt, ea poſtulat pro iis qui ſunt in eccleſia fideles: Hi enim, *ſancti*. Atque hoc fit, ut nos diſcamus petere ſecundùm Deum, ſive quæ Deo placeant. Quia igitur ſpiritus intercedit pro nobis, ne deſpondeas animum, quiſquis es qui afflictione premeris.

28 *Scimus autem quòd diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, iis qui ſecundùm propoſitum vocati ſunt.*] Quæ jam antea commemorata ſunt, nempe, quòd creatura ſubjecta eſt vanitati: quódque incorruptibilitatem ſit aſſúmptura: & iterum, Quid orare debeamus, ignoramus: admoninitiones erant iis qui Romæ adfligebantur, ſicuti annotavimus. Quæ verò nunc ſubdit, omnium ſunt manifeſtiſſima. Nam *diligentibus Deum, omnia*, quantumvis ardua videantur & aſpera, *in bonum cooperantur*. Non dixit autem, quòd nihil triſte, nihílve difficile invadat diligentes Deum, ſed, quòd invadant quidem, verùm iſtis malis & afflictionibus Deus in commodum afflictorum utitur. Deinde, quia hoc incredibile videbatur, à præteritis hoc ſtabilit, inquiens: *Iis qui ſecundùm propoſitum vocati ſunt*. Etenim vocavit te, inquit, cùm longè abeſſes, ſibíque te propinquũ fecit, & non multò magis vocato opem feret? Vocatus eſt autem homo *ſecundùm propoſitũ*, hoc eſt, ſecundùm propriam voluntatem. Non enim ſufficit vocatio, (alioquin omnes ſervati eſſent, ſiquidem & omnes ſunt vocati) verumetiam voluntate opus eſt.

29 *Nam quos præſcivit, & prædeſtinavit conformes fieri imagini filii ſui, ut ſit ipſe primogenitus in multis fratribus.* 30 *Quos autem prædeſtinavit, hos & vocavit.*] Præſcit Deus eos qui vocatione digni ſunt, deinde prædeſtinat. Prior itaque eſt præſcientia, poſtea ſequitur prædeſtinatio. Prædeſtinationem autem intelliges, impermutabilem Dei bonam voluntatem. Prænovit itaq; Paulum vocatione Evangelii dignum

πος αὐτῷ. Ὁ γὰρ ἐρευνῶν τὰς καρδίας, οἶδε τί τὸ φρόνημα τοῦ πνεύματος, τουτέστι, τὴν πνευματικὴν αὐθεφσιν· ὅτι τὰ δοκοῦντα τῷ Θεῷ, ἐκεῖνα αἰτεῖ ὑπὲρ τῶν ἁγίων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πιστῶν. Οὗτοι γὰρ οἱ ἅγιοι. Γίνεται τοῦτο, ἵνα ἡμεῖς μανθάνωμεν αἰτεῖν τὸν Θεὸν, ἤγουν τὰ ἀρέσκοντα τῷ Θεῷ. Ἐπεὶ οὖν τὸ πνεῦμα ὑπὲρ ἡμῶν ἐντυγχάνῃ, μὴ λυποῦ ὁ θλιβόμενος. "χ. ἐκκλησιαστικῶν.

28 Οἴδαμεν δὲ ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν, πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθὸν, τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσιν.] Καὶ τὰ πρότερον μὲν εἰρημένα, ὅτι ἡ κτίσις ὑπετάγη τῇ ματαιότητι· καὶ, ὅτι ἀφθαρτισθήσεται· καὶ αὖθις, Τί προσευξόμεθα οὐκ οἴδαμεν, παραμύθιά τινες ἦσαν τοῖς ἐν Ρώμῃ κακουχουμένοις, ὡς προεσημειωσάμεθα· τὰ δὲ νῦν, φανερώτατα. Τοῖς γὰρ ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν, πάντα, καὶ τὰ δοκοῦντα δυσχερῆ καὶ θλιβερά, συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν. Οὐκ εἶπε δέ, ὅτι οὐδὲν ἐπέρχεται δεινὸν τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν, ἀλλ' ὅτι ἔπεισι μὲν, ἀλλὰ πρὸς τὸ συμφέρον τῶν κακουχουμένων χειρεται ὁ Θεὸς τοῖς δεινοῖς. Εἶτα, ἐπειδὴ ἄπιστον ἐδόκει τοῦτο, ἀπὸ τῶν προλαβόντων βεβαιοῖ αὖθις, λέγων, Τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς. Καὶ γὰρ καλέσει σε, φησι, μακρὰν ὄντα, καὶ οἰκεῖόν σε ἐποίησε· καὶ πόσῳ μᾶλλον κληθέντος οὐκ ἀπολείψει; Κλητὸς δὲ γέγονεν ἀνθρωπος κατὰ πρόθεσιν, τουτέστι, καθ' οἰκείαν προαίρεσιν. Οὐκ ἀρκεῖ γὰρ ἡ κλῆσις, ἐπεὶ πάντες ἂν ἐσώθησαν· πάντες γὰρ ἐκλήθησαν· ἀλλὰ χρεία καὶ τῆς προαιρέσεως. "χ. φανερώτατα γρ.

29 Ὅτι οὓς προέγνω, καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς. 30 Οὓς δὲ προώρισε, τούτους καὶ ἐκάλεσε.] "Προγινώσκει ὁ Θεὸς τοὺς ἀξίους τῆς κλήσεως, εἶθ' οὕτως προορίζει. Πρότερα οὖν ἡ πρόγνωσις, εἶτα ὁ προορισμός. Προορισμὸν δὲ νόησε, τὸ ἀμετάθετον τοῦ Θεοῦ ἀγαθὸν θέλημα. Προέγνω οὖν ὅτι ὁ Παῦλος ἄξιος τῆς κλήσεως τοῦ εὐαγγελίου, "χ. προγινώσκων.

βύαγελίω, καὶ ὅτω προώρισε, τούτους, ἀμεταθέτως ὥρισε, καὶ ἔστησε ὃ καλέσαν αὐτόν. Συμμόρφους οὖν ποιεῖ τῆ εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὃς προεγνώσκει ἀξίους. Ὁ γὰρ ὄντως ὁ μονογενὴς φύσει, τοῦτο αὐτοὶ γενόμενοι χάριτι καὶ υἱοὶ Θεοῦ καὶ αὐτοὶ χρηματίσθητε. Πρωτότοκος δὲ ὅστις ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς κατὰ τὴν οἰκονομίαν· κατὰ γὰρ τὴν θεότητα μονογενής. Ἐπεὶ γὰρ ἡ προσληφθεῖσα σὰρξ ἐχρίσθη πρὸ τοῦ χρίοντος, καὶ ἀπαρχὴ ἡμῶν ἐγένετο, ἁγιασθεῖσα ἐν Χριστῷ τῷ κατακρίτου φύσεως, εἰκότως πρωτότοκός ὅστι, καὶ ἀδελφοὶ αὐτοῦ χρηματίζομεν.

Οὓς δὲ ἐκάλεσε, τούτους καὶ ἐδικαίωσε.] Διὰ τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας ἀπαλλάξας τῶν ἁμαρτιῶν καὶ δικαίους ποιήσας.

Οὓς δὲ ἐδικαίωσε, τούτους καὶ ἐδόξασε.] Τῆς υἱοθεσίας τε ἀξιώσας αὐτοὺς, καὶ τἄλλα χαρίσματα αὐτοῖς δούς.

31 Τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα; Εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν;] Ὁρᾶς ὅπ "ἐμφατέσατα σὺν τῷ δηλοῖ," ὅτι πρὸς τοὺς θλιβομένους ποιεῖται τὸν λόγον; τοιαῦτα γὰρ ὠφελεῖ "λέγειν. Εἰ τοσούτων ἠξιώθημεν ἀγαθῶν ἐχθροὶ ὄντες, μὴ τὸ δικαιωθῆναι καὶ δοξασθῆναι πόσῳ μᾶλλον; καὶ τοῦ Θεοῦ ὄντος ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν; Κἂν γὰρ ἡ οἰκουμένη πᾶσα ἐπαναστῇ, ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία εἰς τὸν ἡμετέραν σωτηρίαν καὶ δόξαν προκεχείρισται τῷ ἐπαναστάσαι.

32 Ὅστε γε ἰδίου υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτὸν, πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσεται;] Ἀφίημι, φησι, τἄλλα, ἃ προλαβὼν εἶπον, ὅτι ἐδικαίωσεν, ὅτι ἐδόξασεν. Ἀλλὰ τοῦτο σκόπει, ὅτι * τοῦ ἰδίου, τουτέστι, τοῦ μονογενοῦς, τοῦ ἀγαπητοῦ, τοῦ φύσει ἐξ αὐτοῦ, (εἰσὶ γὰρ καὶ ἐλαττωτοὶ υἱοὶ αὐτοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος) τούτου οὖν οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν παρέδωκεν αὐτὸν, καὶ ταῦτα πάντων, τουτέστιν, εὐγενῶν, δυσγενῶν, εὐτελῶν, ἐνδόξων· καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' εἰς σφαγὴν παρέδωκε· καὶ πῶς οὐ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσε-

* αὐτοῦ.

esse, sicque prædestinavit, hoc est, impermutabiliter decrevit, adeóque statuit vocare ipsum. Conformes igitur efficit imagini filii, quos prænoscit dignos. Quod enim unigenitus est secundùm naturam, hoc ipsi facti sunt per gratiam, ut & ipsi filii Dei vocarentur. Primogenitus autem est inter multos fratres secundùm dispensationem: nam secundùm divinitatem est unigenitus. Quia enim assumpta caro uncta est præsentiâ totius inungentis, ac primitiæ nostræ factus est, sanctificatâ in Christo damnatâ nostrâ naturâ, meritò primogenitus est, fratréisque ipsius appellamur.

Quos autem vocavit, hos & justificavit.] Per lavacrum regenerationis liberans à peccatis, justósque efficiens.

Quos autem justificavit, hos & glorificavit.] In filios nimirum adoptans illos, aliáque illis impertiens dona.

31 *Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos?*] Viden' apertissimè hîc indicare ipsum quòd verba faciat ad afflictos? Hujusmodi enim propenodum dicit: Si tantis bonis digni judicati sumus cùm hostes essemus, quanto majoribus donabimur post justificationem & glorificationem nostram? Ac si Deus pro nobis sit, quis adversùm nos erit? Etiamsi enim universus orbis insurgat adversùm nos, Dei tamen sapientia ad nostram salutem & gloriam hunc convertet insultum.

32 *Qui proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit ipsum, quomodo & cum ipso non omnia nobis donabit?*] Omitto cætera, inquit, quæ suprà commemoravi, quòd justificavit, & quòd glorificavit nos. Verùm hoc considera, quòd filio suo proprio, hoc est, unigenito, dilecto, qui naturâ ex ipso est; (sunt enim & adoptatitii per baptisma) huic non pepercit, sed pro nobis tradidit ipsum, ídque pro omnibus, hoc est, tum ingenuis, tum non ingenuis, & humili & celebri loco natis: Neque simpliciter, verùm ad mactationem tradidit. Quî ergo jã non omnia nobis donaret?

naret? Qui enim Dominum dedit, facultates non dabit? Cùm itaque non dat aliquid, id non conducit, atque ideò non dat. Ne igitur impensè desideres liberationem, qui adfligeris propter Christum. Si enim conferat, accipies, erisque compos voti.

33 *Quis accusabit adversùs electos Dei?*] Quia inter alias tentationes & illud à Judæis objiciebatur fidelibus, quòd facilè immutarentur, & confertim ad Christianismum deciderent, Deus, inquit, vos elegit, & quis est qui accuset electionem Dei? Si artifex quicquam elegerit, nemo est qui culpet: ecquis est qui Dei electionem reprehensurus sit?

Deus est qui justificat. 34 *Quis est qui condemnet? Christus qui mortuus est, imò qui & resurrexit.*] Non dixit, Deus est qui remittit peccata: verùm, quod multo majus erat, *Deus est qui justificat.* Ne igitur metuamus neque tentantes neq; exprobrantes. Nam Deus elegit, & justificavit nos: & is qui mortuus est pro nobis, imò qui & resurrexit, Christus est filius ille Dei. Quis igitur condemnabit tantâ gloriâ donatos ac dignatos?

Qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.] *Interpellat pro nobis*, dixit, ut Christi erga nos dilectionem commonstret: quòd etiamsi ea quæ ad corporis sui dispensationem pertinerent ad implevit, amicum tamen & clementem suum erga nos affectum nondum dissolvit, verùm quasi legatus pro nobis intercedit: Hoc enim significat ἐντυγχάνει. Nam ista dictio unigeniti gloriæ diminutionem nequaquam infert. Nam cùm priùs dixisset, *Qui est ad dextram Dei*, (quod majestatis ejus est indicium) intulit deinde, *interpellat:* nihil aliud per hoc innuens, quàm, uti dictum est, ejus erga nos dilectionem: quandoquidem & de Patre dictum sit, *Tanquam Deo exhortante per nos.* Nunquid igitur gloria Dei imminuitur, quia exhortatur, sive obsectat? imò potiùs ineffabilis ipsius erga nos curæ argumentum est. Nonnulli

2 Cor. 5. 20.

ται; Ο γὰρ τ' δεσποτικῶν δοὺς, τὰ χρήματα δ' δώσει; Ὡσε ὅπερ δ' δίδωσιν, δ' συμφέρει, καὶ δι' ὃ τοῦτο δ' δίδωσι. Μὴ τοίνυν σφόδρα παθῆς τὴν ἄφεσιν ὁ θλιβόμενος διὰ Χριστόν· Εἰ γὰρ συμφέρει, λήψῃ.

33 Τίς ἐγκαλέσει κατ' ἐκλεκτῶν Θεοῦ;] Ἐπειδὴ μετ' τ' ἄλλων πειρασμῶν καὶ ὠνείδιζοντο οἱ πιστοὶ παρὰ τ' Ἰουδαίων, ὡς θὰ μεταβολοι, καὶ ἀθρόως μεταπεσόντες εἰς χειρισμούς· φησὶν ὅτι ὁ Θεὸς ἐξελέξατο ὑμᾶς, καὶ τίς ὁ ἐγκαλῶν ὑμῖν τῇ ἐκλογῇ τ' Θεοῦ; Ἀνθρωπος τεχνίτης ἐὰν ἐκλέξηταί τι, οὐθεὶς ὁ μεμφόμενος· καὶ Θεοῦ ἐκλεξαμένου, τίς ὁ ἐγκαλῶν;

Θεὸς ὁ δικαιῶν. 34 Τίς ὁ κατακρίνων; Χριστὸς ὁ ἀποθανών, μᾶλλον δ' καὶ ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν.] Οὐκ εἶπε, Θεὸς ὁ ἀφεὶς τὰ ἁμαρτήματα, ἅπερ ὁ πολλῷ μᾶλλον ἦν, Θεὸς ὁ δικαιῶν. Μὴ τοίνυν φοβώμεθα, μήτε τοὺς πειράζοντας, μήτε τοὺς ὀνειδίζοντας. Θεὸς γὰρ ἐξελέξατο, καὶ δικαίους ἐποίησε· καὶ ὁ ἀποθανὼν ὑπὲρ ἡμῶν μᾶλλον δ' καὶ δυάσας, Χριστός ἐστιν ὁ υἱὸς τ' Θεοῦ. Τίς οὖν ὁ κατακρίνων τοὺς τοσαύτης δόξης ἀξιωθέντας.

Ος καί ἐστιν ἐν δεξιᾷ τ' Θεοῦ, ὃς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν.] Τὸ, ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν, εἶπεν, ἵνα δείξῃ τὴν περὶ ἡμᾶς ἀγάπην τ' Χριστοῦ· ὅτι καίτοι τὰ τ' σωματικῆς οἰκονομίας πληρώσας, δ' κατέλυσε τὴν περὶ ἡμᾶς φιλάνθρωπον φύσιν, ἀλλὰ παρεσθαίνει ὑπὲρ ἡμῶν· τοῦτο γὰρ τὸ, ἐντυγχάνει. Οὐ γὰρ δήπου ἐλαττοῖ τ' μονογενοῦς δόξης εἰσάγει ἡ λέξις αὕτη· πρότερον γὰρ εἰπὼν τὸ, Ος ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ" Θεοῦ, (ὅπερ τ' μεγαλειότητός ἐστιν αὐ- " κ. παθ.
τοῦ ἐνδεικτικόν,) εἶτ' καὶ ἐπήγαγε, τὸ, ἐντυγχάνει· σαφὲς δ' ἀπὸ δηλῶν εἶναι τοῦτο, ἢ, ὡς εἴρηται, τ' περὶ ἡμᾶς ἀγάπην· ἐπεὶ καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς εἴρηται, Ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν. Ἆρα οὖν διὰ τοῦτο ἐλαττοῦται ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ, εἴπερ παρακαλεῖ; ἀπὸ πολλοῦ τῆς ἀφάτου περὶ ἡμᾶς κηδεμονίας ἐνδεικτικόν ἐστι τοῦτο. Τινὲς δὲ, ὅτι, ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν,

ἡμῶν, ὅτως ἐνόησαν, ὅτι καθὸ τὸ σῶμα φορᾷ, καὶ οὐκ ἀπέθετο αὐτὸ, ὡς οἱ Μανιχαῖοι λεροῦσιν, αὐτὸ τοῦτο πρεσβεία ἐστὶ καὶ ἔντευξις πρὸς τὸν Πατέρα. Βλέπων γὰρ αὐτὸ ὁ Πατὴρ, ἀναμιμνήσκεται τῆς πρὸς ἀνθρώπους ἀγάπης, δι' ὃν ἐφόρησε * σῶμα ὁ υἱὸς αὐτοῦ, καὶ εἰς οἶκτον νεύει καὶ ἔλεον. Ταῦτα οὖν λέγει ὁ Παῦλος, ὅπερ πολλάκις εἶπον, τοὺς θλιβομένους παραμυθούμενος, καὶ δηλῶν αὐτοῖς, ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα ὑπὲρ ἡμῶν ἐντυγχάνει, καὶ ὁ Πατὴρ τὸν ἴδιον υἱὸν οὐκ ἐφείσατο ὑπὲρ ἡμῶν οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ καὶ ἐδικαίωσεν ἡμᾶς, καὶ ἐδόξασε, καὶ ὁ υἱὸς ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν. Καὶ λοιπὸν οὐ δεῖ ἡμᾶς ἀθυμεῖν καὶ καταπίπτειν.

* al.

35 Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ; θλῖψις, ἢ στενοχωρία, ἢ λιμὸς, ἢ διωγμὸς, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα;] Μετὸ ἔδειξε τὴν ἄφατον ἀγάπην τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος περὶ ἡμᾶς, ὥσπερ ἐνθουσιᾷ, καί φησι, Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ; Τὸν γὰρ ὕτως ἀγαπηθέντα, καὶ τοσαύτης ἀξιωθέντα προνοίας, οὐδέν ἐστιν ὃ διαστῆσαι δυνήσεται. Τῷ τὴν θλῖψιν καὶ ὄνομα καὶ τὴν στενοχωρίας, συμπεριέλαβε πάντα τὰ καθ' ἡμῶν δυνάμενα, κἂν μὴ ἀπηριθμήσατο ἰδικῶς ταῦτα.

35 *Quis nos ſeparabit à dilectione Dei? Tribulatio? an anguſtia? an perſecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius?*] Cùm demonſtrâſſet ineffabilem dilectionem Patris & Filii & Spiritûs Sancti circa nos, veluti jam divino numine adflatus exclamat, *Quis nos ſeparabit à dilectione Dei?* Adeò enim dilectum, tantâque dignatum providentiâ, nihil eſt quod ſeparare poſſit. Tribulationis autem & anguſtiæ nomine complexus eſt omnia quæcunque affligere queant, etiamſi ea ſigillatim non enumeraverit.

36 (Καθὼς γέγραπται, ὅτι ἕνεκά σου θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν, ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς.)] Ἵνα μὴ δόξῃ ἐγκαταλείψεως εἶναι τὸ θλίβεσθαι καὶ στενοχωρεῖσθαι, παράγει καὶ τὴν προφήτειαν προσαναφωνοῦντα ταῦτα, καὶ παράκλησιν μεγίστην ὑποδηλοῦντα, τὸ δεῖν τὸν Θεὸν πάσχειν, μᾶλλον δὲ θανατοῦσθαι ὅλην τὴν ἡμέραν· ὃ δὴ τῇ προαιρέσει· τῇ γὰρ φύσει τοῦτο ἀδύνατον. Τὸ δὲ θανατοῦσθαι τοῦτο, θυσιάζεσθαι ἐστὶ τῷ Θεῷ· τοῦτο γὰρ αἰνίττεται διὰ τοῦ εἰπεῖν, ὡς πρόβατα σφαγῆς. Καὶ ὅπερ ὥσπερ ἐκεῖνα οὐκ ἀντιτείνεται σφαττόμενα, ὕτως οὐδὲ ἡμεῖς.

36 (*Sicut ſcriptum eſt; Propter te mortificamur toto die: æſtimati ſumus ſicut oves mactationi deſtinatæ.*)] Ne videatur afflictio & anguſtia ſignum eſſe divinæ derelictionis, profert in medium prophetam, qui jam antea hæc vaticinatus ſit, maximámque conſolationem ſubindicârit eſſe pro Dei gloria pati, vel potiùs occîdi totum diem: quod ſanè fit animi voluntate & propoſito; naturæ namque hoc eſt impoſſibile. Occîdi autem, eſt offerri & mactari Deo: iſtud enim ſubindicat per hoc quod ait, *Tanquam oves mactationi deſtinatæ.* Et perinde ac illæ non reſiſtunt dum mactantur, ſic neque nos. Pſal. 43.

37 Ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶ-

37 *Sed in his omnibus ſuperamus per eum*

qui dilexit nos.] Quia dixerat, occidimur, consolationem nunc adjicit, ne quis humana cogitans deficiat & desperet, non inquiens, vincimus, sed, superamus sive supervincimus, hoc est, cum omni facilitate citra sudores & labores, & per ea ipsa quibus nobis insidiæ tenduntur. Hæc enim perfectissima est victoria, quando dum agimur & pellimur, persequentibus superiores reddimur. Ne itaque diffidas. Deus enim est qui nos in certaminibus adjutat, imò qui & dilexit nos. Quare nihil mirum si vel in mediis periculis victoriam facilè obtineamus.

38 *Persuasum enim habemus, quòd neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura,* 39 *Neque altitudo, neque profunditas, neque aliqua alia creatura poterit nos separare à dilectione Dei quæ est in Christo Iesu Domino nostro.*] Primùm dixit quòd delixit nos Deus: deinde sic suam ipsius erga Deum charitatem & amorem ponit, ut nihil videatur magnũ de se ipso dicere. Adeò, inquit, pendemus ex dilectione Dei, ut non solùm quæ huic vitæ contingunt incommoda nos ab ea avocare nequeant: verumetiam si tyrannus aliquis mortem interminetur futuram, quæ in supplicio sit duratura: si polliceatur vitam nullis seculis intermorituram, allaborans hoc pacto nos abstrahere à Deo, nihil planè efficiet. Ecquid mihi reges ac tyrannos objicis? Neque angeli, neque omnes supernæ potestates poterunt nos avertere: neque præsentia, neque futura, neque altitudo, hoc est, quæ in cœlis, neque profunditas, hoc est, quæ in terra, neque gloria, neq; ignominia. Quidam per altitudinem, cœlorum regnum; per profunditatem, jacturam ejus intelligunt. Insuper, si aliud esset mundi opificium tantum quantum visibile hoc & intelligibile, à dilectione ejus me non averterit. Non autem quòd angeli homines à Deo desciscere faciant, hoc dixit: verùm ex suppositione sermonem hunc protulit, & ex abundantia ostendere

μὴν δηλοῖ τῶ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς.] Εἰπὼν ὅτι θανατώμεθα, πάλιν ἐπ τῶ παραμυθίαν ἐπάγει, ἵνα μή τις ἀνθρώπινα φρονήσας ἀπαγορεύσῃ· καὶ φησιν, οὐχ ὅτι νικῶμεν, ἀλλ', ὑπερνικῶμεν, τουτέστι, μετὰ εὐκολίας ἁπάσης, χωρὶς ἱδρώτων καὶ πόνων, καὶ ἐν αὐτοῖς τούτοις δι' ὧν ὑπερβαλλόμεθα. Τοῦτο γὰρ ἡ τελειοτάτη νίκη, ὅταν ἐλαυνόμενοι τῶν διωκόντων ὑπερισχύωμεν. Καὶ μὴ ἀπιστήσῃς· Θεὸς γάρ ἐστιν ὁ συναγωνιζόμενος· ἀλλὰ καὶ ἠγάπησεν ἡμᾶς. Ὥστε θαυμαστὸν, εἰ ὑπερνικῶμεν ἐν μέσοις τοῖς δεινοῖς.

38 Πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὔτε θάνατος, οὔτε ζωὴ, οὔτε ἄγγελοι, οὔτε ἀρχαὶ, οὔτε δυνάμεις, οὔτε ἐνεστῶτα, οὔτε μέλλοντα, 39 Οὔτε ὕψωμα, οὔτε βάθος, οὔτέ τις κτίσις ἑτέρα, δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.] Πρῶτον εἶπεν, ὅτι ἠγάπησεν ἡμᾶς ὁ Θεός· εἶθ' οὕτω τὸν αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην ἐπήσιν, ἵνα μηδὲν δόξῃ μέγα λέγειν περὶ ἑαυτοῦ. Φησὶν οὖν, ὅτι τοσοῦτον ἀξαρτώμεθα τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης, ὥστε οὐ μόνον τὰ ἐν βίῳ τούτῳ συγκεχλημένα δεινὰ οὐ δυνήσονται ἡμᾶς ἀποξῆναι ταύτης· "κ. ἀλλ' κἂν θανατώδη τις ἀπειλῇ τὰ μέλλοντα, καὶ ἀθάνατον, καὶ ἐν τῇ κολάσει. "κ. ξύσαι. ἀλλὰ κἂν τυραννός τις ἀπειλῇ τὰ μέλλοντα θάνατον τὸν ἐν τῇ κολάσει, κἂν ζωὴν ἐπαγγέλληται τὴν ἀκατάλυτον, ὑπισχνῆται ἡμᾶς "ἀποξῆναι τοῦ Θεοῦ. Καὶ τί μοι λέγεις βασιλεῖς καὶ τυράννους; οὐδὲ ἄγγελοι, οὐδὲ πᾶσαι αἱ ἄνω δυνάμεις δυνήσονται ἡμᾶς παραστῆσαι· οὐδὲ τὰ παρόντα, οὐδὲ τὰ μέλλοντα, οὔτε ὕψωμα, τουτέστι, τὰ ἐν οὐρανοῖς, οὔτε βάθος, τουτέστι, τὰ ἐν τῇ γῇ, οὔτε δόξα, οὔτε ἀδοξία. Τινὲς δὲ ὕψωμα τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, βάθος δὲ τὴν ἀποτυχίαν ταύτης νοοῦσιν. Ἀλλὰ καὶ δύο ἑτέρα κτίσις ἐστὶν, ὅση ἡ ὁρατὴ καὶ ἡ νοητὴ, οὐκ ἂν με τῆς ἀγάπης ταύτης "ἀποκόψαι. Οὐχ ὡς τῶν ἀγγέλων δὲ "κ. ἐγκόψειν ἢ ἀπόστασίν. ἀφιστώντων τινὰς δυνήσεσθαι ἀπὸ Χριστοῦ, εἶπε τοῦτο, ἀλλὰ κατ' ὑπόθεσιν τὸν λόγον ποιεῖται, καὶ οὐκ ἀδεεσίας ἥλων δέ-

ξαι

ξαι τ ὑπερβολὴν τ ἀγάπης τ Θεοῦ· ὐχ ὡ φασιν οἱ Ἑβραῖοι ἔχειν, ἀλλὰ τ ὸν Χριστῷ Ἰησοῦ. Καὶ γὰρ Ἰουδαῖοί φασιν ἀγαπᾶν τ Θεὸν, ἀλλ' οὐκ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὐ γὰρ ἔχουσι τ πρὸς Χριστὸν πίστιν.

volens dilectionis Dei magnitudinem & excellentiam: non qualem Hebræi se habere dicunt, sed qualis est iis qui sunt in Christo Jesu. Etenim Judæi dicunt sese diligere Deum, verùm non in Christo Jesu: non enim habent fidem in Christum.

ΚΕΦ. θ.

Ἀλήθειαν λέγω ἐν Χριστῷ, ὐ ψεύδομαι, (συμμαρτυρούσης μοι τ συνειδήσεώς μου ἐν πνεύματι ἁγίῳ) 2 Ὅτι λύπη μοί ἐστι μεγάλη, καὶ ἀδιάλειπτος ὀδυνὴ ἐν τῇ καρδίᾳ μου.] Μέλλει προϊὼν δηλοῦν ὅτι ὐ πάντες οἱ ἐξ Ἀβραὰμ, σπέρμα αὐτοῦ εἰσι. Καὶ ἵνα μὴ δόξῃ κατ' ἐμπάθειαν ταῦτα λέγειν, προλαμβάνει, καὶ λέγει περὶ τῶν Ἑβραίων τὰ χρηστότερα, τ ὑπόνοιαν ταύτην ἀναιρῶν, καὶ ὁμολογεῖ αὐτοὺς ὑπερβαλλόντως φιλεῖν. Ἵνα δὲ μὴ ἀπιστηθῇ, φησιν, Ἀλήθειαν λέγω ἐν Χριστῷ, ὐ ψεύδομαι. Καὶ "συμμαρτυρούσης μοι τ Χριστοῦ, τ ἑαυτῷ συνείδησιν, ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ, καὶ φησιν, ὅτι λύπη μοί ἐστι μεγάλη, κατεσθίουσά μου τὴν καρδίαν, ὑπὲρ τῶν Ἑβραίων, ὅτι ἔξω τῆς χάριτος γεγόνασι· τοῦτο γὰρ μέλλει εἰπεῖν.

" χ. παρὰ γρ.

3 Ηὐχόμην γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τ Χριστοῦ, ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα.] Τί ἐστι τὸ ἀνάθεμα μάθε πρῶτον· χωρισμὸς, ἀλλοτρίωσις. Ὥσπερ γὰρ τ ἀναθήματος τοῦ ἀπτεσθαι τοῦ Θεοῦ πάντες ἀφασι τολμᾷ, οὕτω καὶ τ ἀναθεματισμένου· πλὴν ἑτέρῳ τρόπῳ. Τῷ μὲν γὰρ ἱερῷ ἀναθήματι, τιμῆς ἕνεκεν ὐ τολμᾷ τις ἐγγίσαι, ὡς ἀνακειμένῳ Θεῷ· τοῦτο δὲ χωρίζον πάντες, ὡς ἀπέρχον καὶ ἀπηλλοτριωμένον Θεοῦ. Τί οὖν ἐστιν ὃ λέγει ὁ Παῦλος; Φαίνεται γὰρ ἐναντία λέγων τοῖς ἀνωτέρω ῥηθεῖσι. Τότε μὲν γὰρ ἔλεγεν, Ὅτι οὐδεὶς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τ ἀγάπης τοῦ Θεοῦ· νῦν δὲ εὔχεσθαί φησι, χωρισθῆναι ἀπὸ τοῦ Χρι-

" χ. ἀναθεματισμένου.

" χ. Θεῷ.

CAP. IX.

Veritatem dico in Christo, non mentior, (testimonium mihi perhibente conscientiâ meâ in spiritu sancto) 2 *Quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo.*] Demonstraturus est in procursu, quòd non omnes, qui ex Abraham, semen ipsius sint. Ne verò ex affectu hæc videatur dicere, antevertit, ac de Hebræis meliora dicit, suspicionem hanc adimens, confitetúrque se illos excellenter amare. Ne verò suspectus habeatur, ac fide parùm dignus, *Veritatem*, inquit, *dico in Christo, non mentior.* Producítque tres in testimonium, Christum, suam ipsus conscientiam, & Spiritum sanctum, inquiens; Quoniam tristitia mihi est magna, cor meum exedens, Hebræorum nomine, quòd extra gratiam sint: hoc enim dicturus est;

3 *Optârim enim ipse ego anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui mihi sunt cognati secundùm carnem.*] Quid anathema sit, primùm disce: Separatio, abalienatio. Quemadmodum enim munus Deo oblatum nemo audet attingere: ita cum excommunicato agi solet: veruntamen aliâ ratione. Sacro enim muneri nemo sese admovere audet honoris causâ. Quippe Deo collatum consecratúmq; est: ab hoc verò separantur omnes, ceu profano, abalienatóq; à Deo. Quid igitur est quod dicit Paulus? Videtur enim hoc loco supradictis contradicere: illic enim dixit, *Nemo nos separabit à charitate Dei:* jam nunc verò optare se ait, ut à Christo separetur. Videtur ergo

contraria dicere, ſed non ita ſe res habet; quandoquidem & hoc pro charitate Dei dicat. Quum enim omnes Deum accuſarent, quòd Hebræos adoptione donatos, glorificatósq;, adeòq; majores Chriſti appellatos, ejiceret, ignominiâque afficeret, atque in illorũ locum gentes, quæ ipſum nunquam agnoviſſent, induceret: ejúſque providentiæ obmurmurarent, ac blaſphemarent, quaſi hæc injuſtè fierent, & Deus ipſorũ progenitoribus, quibus ipſa dona pollicebatur, impoſuerat: mœrens itaq; Paulus, anxiéque motus & morſus pro Dei gloria, optavit anathema, id eſt, abalienatus eſſe à Chriſto, ut illi ſervarentur, diſſolveretúrque eorum adverſùs Deum maledicentia. Viden' igitur quòd ex amore quo in Deum inflammatus eſt, optat, ſi modò fieri poſſit, ſeparari à cœtu eorum qui cum Chriſto æternùm vivent? Non à charitate ipſius, ſed gloriâ ipſius, & gloriæ fructu. Perinde ac patres ſæpenumero à filiis ſegregantur, ut glorificentur filii, minimè tamen à filiorũ dilectione abalienati, ſed ipſi inglorii eſſe cupientes, ut illi celebres evadant. Itaque ipſe, inquit, ego, qui innumera tanſegi, diligens Deum ſuprà quàm natura ferat, opto, ait, pro gloria Dei excidere à gloria Chriſti. Hoc autem non eſt excidere, ſed potiùs adſequi. Quod verò ait, Pro fratribus meis, qui mihi ſunt cognati ſecundùm carnem, viſcera indicat, & quàm vehementi charitate erga eos affectus erat.

4 *Qui ſunt Iſraelitæ, quorum eſt adoptio, & gloria, & teſtamenta, & legislatio, & cultus, & promiſſiones;* 5 *Quorum ſunt patres, & ex quibus Chriſtus quo ad carnem, qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſecula. Amen.*] Commendat hîc Judæos, eóſque magni facit, ne videatur, uti dixi, ex affectu, vel perturbatione animi, vel odio loqui. Tacitè autem innuit, quòd Deus illos ſervare volüerit: quod inde ſatis colligitur, quia illos adoptione filiorum dignatus eſt & gloria, & quia patribus promiſſiones fecerit, aliáque omnia excellentia eis impertierit, Chriſtúmque adeò ex ipſis

ςοῦ. Δοκεῖ οὖν ἐναντία λέγειν, οὐκ ἔστι δέ. Καὶ γὰρ ⸀τοῦτο ὑπὲρ τ᾽ ἀγάπης τοῦ Θεοῦ λέγει. Ἐπειδὴ γὰρ ἅπαντες τῷ Θεοῦ κατηγόρουν, ὅτι τοὺς ἀξιωθέντας τ᾽ υἱοθεσίας, καὶ δοξασθέντας, καὶ πατέρας Χριστοῦ γεγενημένους, τοὺς Ἑβραίους ἐξέβαλε, καὶ ἠτίμωσεν, ἀντεισήγαγε δὲ τοὺς μηδέποτε αὐτὸν ὑπηγόντας, τοὺς ὄξ ἐθνῶν· καὶ κατεγόγγυζον τ᾽ προνοίας, καὶ ἐβλασφήμουν, ὡς ἀδίκως τούτων γινομένων, καὶ ⸀τοῦ Θεοῦ ἀπατήσαντος τοὺς προγόνους, οἷς καὶ [a] δωρεὰς ἐπηγγείλατο· λέγων ὁ Παῦλος καὶ δακνόμενος ὑπὲρ τ᾽ τοῦ Θεοῦ δόξης, ἠυξατο αὐτὸς ⸀τοῦτο), ὥστε σωθῆναι ἐκείνους, καὶ καταλυθῆναι τὴν κτ᾽ Θεοῦ βλασφημίαν. Ὁρᾷς οὖν ὅτι διὰ τὴν πρὸς Θεὸν ἀγάπην θύγεται, εἰ δυνατὸν, χωρισθῆναι ⸀τοῦ τ᾽ Χριστὸν χρεών; [b] οὐχὶ τ᾽ ἀγάπης αὐτός, ἀλλὰ τ᾽ δόξης αὐτός, καὶ τῆς ἀπολαύσεως ἐκείνης. Ὥσπερ καὶ πατέρες πολλάκις χωρίζονται τ᾽ υἱῶν, ἵνα καὶ οἱ υἱοὶ δοξασθῶσιν· οὐχὶ τ᾽ ἀγάπης τῶν παίδων χωρίζόμενοι, ἀλλὰ ἀδόξων βουλόμενοι, ἵν᾽ ἔνδοξοι θαυμασθῶσιν. Αὐτὸς οὖν ἐγώ, φησιν, ὁ μυρία καταρθώσας, ὁ ἀγαπήσας ὑπὲρ φύσιν τ᾽ Θεὸν, θύχομαι ὑπὲρ τ᾽ δόξης ⸀τοῦ Θεοῦ, ἀποπεσεῖν τ᾽ δόξης ⸀τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἐκπεσεῖν, ἀλλ᾽ ὑπερτυχεῖν μᾶλλον. Τὸ δὲ, ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου κτ᾽ σάρκα, τὰ σπλάγχνα ἐνδείκνυται, καὶ ὡς ⸀διακαίεται ὑπὲρ αὐτῶν.

4 Οἵτινές εἰσιν Ἰσραηλῖται, ὧν ἡ υἱοθεσία, καὶ ἡ δόξα, καὶ αἱ διαθῆκαι, ⸀ἡ νομοθεσία, καὶ ἡ λατρεία, καὶ αἱ ἐπαγγελίαι· 5 Ὧν οἱ πατέρες, καὶ ⸀ὃξ ὧν ὁ Χριστὸς ⸀τὸ κτ᾽ σάρκα, ὁ ὢν ⸀ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.] Ἐπαινῶ τούτοις ἐνταῦθα ⸀μεγαλύνει, ἵνα (ὥσπερ ἔφην) μὴ δόξῃ καθ᾽ ἑμπάθειάν λέγειν. Ῥῆμα δὲ καὶ ἐπαγωνίᾳ ἐστὶ, ⸀ὅτι ὁ μὲν Θεὸς ἠθέλησε αὐτοὺς σωθῆναι· καὶ δῆλον ⸀ἐκ ὧν υἱοθεσίας ἠξίωσε καὶ δόξης, καὶ ⸀ὃξ ὧν τοῖς πατράσιν ἐπηγγείλατο, καὶ τἄλλα πάντα * ⸀ἐξαίρετα αὐτοῖς ἔδωκε, καὶ τ᾽ Χριστὸν ⸀ἐξ αὐτῶν γενέσθαι ⸀ηὐδόκησεν· αὐτοὶ δὲ τῷ

[a] χ. τῶν δωρεαί.

[b] χ. ὑ.

* al.

τῷ Θεῷ περὶ αὐτῶν. Διὸ καὶ ἐκπλαγεὶς τῇ ἀγάπῃ τοῦ Θεοῦ, ἀναφέρει τῷ μονογενεῖ τὴν εὐχαριστίαν, καί φησιν, Ὁ ὢν ὑπὲρ πάντων Θεὸς εὐλογητός. Εἰ γὰρ καὶ ἕτεροί, φησι, βλασφημοῦσιν, ὡς οὐκ εὐλόγως γενομένης τῆς τῶν ἐθνῶν "προσαγωγῆς, ἀλλ' ἡμεῖς οἱ τὰ μυστήρια εἰδότες τοῦ Χριστοῦ, οἰδαμεν ὅτι δι' ὃν δεδόξασται ἐστὶν ἄξιος. Καὶ ἐντεῦθεν δὲ καταισχύνεται Ἄρειος, ἅτε τοῦ Παύλου τὸν Χριστὸν ὑπὲρ πάντων Θεὸν ἀναγορεύοντος.

"προσαγωγήν.

6 Οὐχ οἷον δὲ ὅτι ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ.] Ἐγὼ μὲν, φησι, λυποῦμαι, ὅτι βλασφημεῖται ὁ Θεὸς, καὶ ἤθελον διὰ τοῦτο ἵνα πάντες σωθῶσι· πλὴν εἰ καὶ μὴ πάντες σώζονται, ἀλλ' οὖν τοῦτο ἐφύσατο ὁ Θεὸς, ἐφ' οἷς ἐπηγγείλατο τοῖς πατράσιν, οὐδὲ ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος αὐτοῦ· Ὃ γὰρ ἐπηγγείλατο, καὶ ἐποίησε· κἂν οἱ βλασφημοῦντες λέγωσιν, ὅτι ἄλλοις ἐπηγγείλατο, καὶ ἄλλοις ἔδωκεν. Ἀκουε γὰρ τῆς ἑξῆς.

6 *Non autem quòd exciderit verbum Dei.*] Ego, inquit, uror & affligor, quòd Deus blaſphematur, ac eapropter optavi omnes ſalvos fieri. Verùm ſi non omnes ſerventur, earu ob rem non eſt mentitus Deus in iis quæ promiſit patribus, neque excidit verbum ejus. Quod enim promiſit, hoc etiam præſtitit : etiamſi maledici dicant, quòd aliis promiſerit, aliis verò dederit. Audi enim ſequentia.

7 Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραήλ· οὐδ' ὅτι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντες τέκνα.] Ὃ ἐπηγγείλατο, φησιν, ὁ Θεὸς, τοῦτο καὶ ἐποίησεν· Εἶπε γάρ, Ὅτι σοὶ καὶ τῷ σπέρματί σου δώσω. Ἴδωμεν οὖν ποῖόν ἐστι τὸ σπέρμα. Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἀβραάμ, ἁπλῶς οὗτοι σπέρμα· σοφοὶ οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραηλῖται· ἀλλ' οἱ κατὰ τὸν Ἰσαὰκ γνησιεύοντες, καὶ οἱ τῆς τοῦ Ἰσραὴλ ἀρετῆς ἄξιοι, δι' ἧς Θεὸν εἶδεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι οἱ ἐξ Ἰακὼβ, ἀλλ', οἱ ἐξ Ἰσραήλ, τὴν τιμίαν ὀνόματος μνημονεύσας. Ἐὰν οὖν μάθῃς τίνες κατὰ τὸν Ἰσαὰκ γνήσιοι, τότε εὑρήσεις ἀδιάψευστον τὴν ἐπαγγελίαν· τούτοις γὰρ "ἐδόθη τὰ ἐπαγγελθέντα. Ὥστε οὐ βλασφημεῖται ἐστὶν ἄξιος ὁ Θεός. Ὃ γὰρ εἶπεν ἐποίησε, κἂν τινες οὐ νοοῦσιν.

"ἐδόθησαν.

7 *Non enim omnes qui ex Iſrael, hi Iſraelitæ : neque quia ſunt ſemen Abrahami, propterea ſunt omnes filii.*] Quod promiſerat, inquit, Deus, hoc etiam præſtitit. Dixit enim ; *Tibi & ſemini tuo dabo.* Videamus igitur quale ſit ſemen. Non enim omnes qui ex Abrahamo, illi ſimpliciter ſunt ſemen : neque qui ex Iſrael, ſunt Iſraelitæ : verùm qui ſecundùm Iſaacum nati ſunt, quique Iſraelis virtute conſpicui, per quam Deum conſpexit. Non enim dixit, Qui ex Jacob, ſed, *qui ex Iſrael*, honoratioris nominis mentionem faciens. Vbi igitur didiceris qui ſecundùm Iſaac naſcantur, invenies vacantem mendacio promiſſionem : iſtis enim promiſſa ſunt exhibita. Quare Deus haudquaquam maledictis inceſſendus : quod enim dixit, id opere pariter complevit, etiamſi nonnulli haud intelligant. Gen. 13. 15.

8 Ἀλλ' ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα, τουτέστιν, οὐ τὰ τέκνα τῆς σαρκὸς, ταῦτα τέκνα τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζεται εἰς σπέρμα.

8 *Sed in Iſaac vocabitur tibi ſemen, id eſt, non qui filii carnis, hi filii Dei : ſed qui filii ſunt promiſſionis æſtimantur in ſemine.* 9 *Promiſſionis enim verbum hoc*

eſt ;

Gen.18.10. *est: Secundùm hoc tempus veniam, & erit Sarrhæ filius.*] Non ego, inquit, tibi interpretor quid sit revera semen Abrahami, sed veteris testamenti scriptura, quæ dicit,

Gen.21.12. *In Isaac vocabitur tibi semen.* Quocirca quotquot secundùm Isaac nati sunt, hoc est, ex promissione, illi sunt revera filii Abraham, imò verò Dei. Verbum enim divinum omnino impletum erat. Non enim Isaac lege potentiâq; naturæ natus est, verùm secundùm potentiam promissionis. *Nam secundùm hoc tempus veniam, & erit Sarrhæ filius:* Verbum itaque Dei finxit Isaac, & genuit: Consimili sanè ratione super nos filios Dei in lavacro baptismatis, veluti in matrice, verba divina pronunciantur, eáque nos refingunt. Siquidem in nomine Patris, & Filii, & Spiritûs sancti, baptizati generamur. Ac perinde ut illic Isaaci generationem promiserat, quam postea implevit, sic & nostram regenerationem promisit per prophetas, & postea perfecit. Quare illud, *In Isaac vocabitur tibi semen*, sic accipiendum est: Illi sunt semen Abrahami, qui Isaaci nativitatis ad instar sunt geniti, hoc est per verbum divinum. Non igitur excidit sermo Dei, cæterùm vero semini, hoc est, fidelibus ex gentibus, qui facti sunt filii Dei sicut & Isaac, quatenus & hi ex promissione, dedit quæ promisit. Sin autem Judæi dicant quòd istud, *In Isaac vocabitur tibi semen*, hoc significat, nempe, quòd ii qui Isaac prognati erant, semen Abrahæ reputentur, oporteret & Idumæos & omnes ab ipso oriundos semen Abrahæ appellari. Siquidem ipsorum progenitor Esau filius erat Isaac. Atqui jam non solùm non vocâtur Abrahami filii, verùm etiam valdè sunt abalienati, alienigenique dicuntur.

10 · *Non solùm autem, sed Rebecca etiam ex uno conceperat, Isaac patre nostro.*] Monstravit quòd cùm multi & varii Abrahamo essent filii, Isaac vocatus sit semen: Itaque & ii, qui simili quâ ipse nascuntur ratione. Jam verò ait: Non in Isaac tan-

9 Επαγγελίας γὰρ ὁ λόγος οὗτος· Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται τῇ Σάρρᾳ υἱός.] Οὐκ ἐγώ, φησιν, "ἑρμηνεύω σοι τί ἐστὶ" ἀληθὲς σπέρμα τοῦ Αβραὰμ, ἀλλ' ἡ παλαιὰ, εἰ καθῶσα, Ἐν Ισαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα. Ὡστε ὅσοι κατὰ τὸν Ισαὰκ ἐτέχθησαν, τοῦτέστιν, ἐξ ἐπαγγελίας, οὗτοί εἰσιν ἀληθῶς τέκνα Αβραὰμ, μᾶλλον δὲ τοῦ Θεοῦ· Τὸ γὰρ πρᾶγμα θεῖον λόγου ἐγένετο. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ὁ Ισαὰκ νόμῳ καὶ δυνάμει φύσεως ἐγεννήθη, ἀλλὰ κατὰ δύναμιν ἐπαγγελίας· Κατὰ τὸν καιρὸν γὰρ τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται τῇ Σάρρᾳ υἱός. Τὸ οὖν ῥῆμα τοῦ Θεοῦ διέπλασε τὸν Ισαὰκ καὶ "ἐγέννησεν. Οὕτω δὴ καὶ ἐφ' ἡμῶν τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ, "ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ, ὡς ἐν μήτρᾳ, ῥήματα θεῖα ἐπιλέγεται, καὶ ἐκεῖνα ἡμᾶς ἀναπλάττουσιν. Εἰς ὄνομα γὰρ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος βαπτιζόμενοι γεννώμεθα. Καὶ ὥσπερ ἐκεῖ ἐπηγγείλατο τὸν τοῦ Ισαὰκ γέννησιν, οὕτω καὶ τοὺς προφήτας, καὶ μετὰ ταῦτα ἐτελείωσεν· Ὡστε τὸ, Ἐν Ισαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα, οὕτω νοητέον, αὐτὴ τοῦ, Ἐκεῖνοί εἰσι σπέρμα Αβραὰμ, οἱ κατὰ τὸ εἰπὸν τοῦ Ισαὰκ γεννήσεως γεννηθέντες, τοῦτέστι, διὰ λόγου θείου. Οὐκ ἄρα ἐξέπεσεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τῷ ἀληθινῷ σπέρματι, τοῦτέστι, τοῖς ἐξ ἐθνῶν πιστοῖς, τοῖς γνησίοις τέκνοις Θεοῦ ὡς καὶ ὁ Ισαὰκ, καθὸ καὶ ὅτι ἐξ ἐπαγγελίας, δέδωκεν ἃ ὑπέσχετο. Εἰ δὲ λέγοιεν οἱ Ιουδαῖοι, ὅτι Ὃ, Ἐν Ισαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα, τοῦτο δηλοῖ, Ὃ τοὺς ἐξ Ισαὰκ γνησιωθέντας λογίζεσθαι τοῦ Αβραὰμ εἰς σπέρμα, ἔδει καὶ τοὺς Ιδουμαίους, καὶ "πόρρω ὄντας ἐκείνους, σπέρμα Αβραὰμ χρηματίζειν. Ο" γὰρ πατήρ αὐτῶν Ησαῦ, υἱὸς ἦν τοῦ Ισαάκ. Νῦν δὲ μόνον οὐ χρηματίζουσιν υἱοὶ τοῦ Αβραὰμ, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἀλλοτρίων), καὶ ἀλλόφυλοι ὀνομάζονται.

10 Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ Ρεβέκκα, ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα, τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ισαάκ.] Ἔδειξεν ὅτι πολλῶν καὶ διαφόρων ὄντων τέκνων τοῦ Αβραὰμ, ὁ Ισαὰκ ἐκλήθη σπέρμα· ὥστε καὶ οἱ ὁμοίως αὐτῷ γεγόμενοι· Καὶ νῦν οὖν φησιν, ὅτι οὐ μόνον

" χ. ἑρμηνεύσω τι.
" χ. ἀληθὲς.
" χ. ἐγεννήθη.
" χ. ὡς ἐν μήτρᾳ, τῇ κολυμβήθρᾳ.
" Chrys. πάντας τοὺς ἀπ' ἐκείνου.
" χ. δὲ.

ἢ ὅτι τῷ Ισαὰκ τέτο ἴδοις, ἀλλὰ ὃ μεῖζον, καὶ ὅτι ἀδελφῶν ὁμοπατρείων καὶ ὁμομητρείων καὶ δίδυμον, τέτε Ησαῦ καὶ τῷ Ιακώβ. Οὐδὲ γὰρ ταῦτὸ ἔτυχον αὐτῶν ἀπήλαυσεν, ἀλλ' ὁ μὲν ἐξελέγη, ὁ δὲ ἐμισήθη. Ωςε μὴ ἀπαίτει λόγους τίνος ἕνεκα τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἐξελέξατο, καὶ σπέρμα Αβραὰμ, μᾶλλον δὲ θεῖον ἐποίησε, τοὺς δὲ Εβραίους ἀπώσατο.

11 Μήπω γὰρ γεννηθέντων, μηδὲ πεπραχότων ἀγαθὸν ἢ φαῦλον, ἵνα ἡ κατ' ἐκλογὴν πρόθεσις τοῦ Θεοῦ μένῃ, οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλ' ἐκ τοῦ καλοῦντος, 12 Ερρέθη αὐτῇ, Οτι ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι. 13 Καθὼς γέγραπται, Τὸν Ιακὼβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ησαῦ ἐμίσησα.] Αναγκαῖόν ἐστι πρόσθεν ἡμᾶς τὸν νοῦν τῶν μελλόντων ῥηθῆναι ἐφ' ἅπερ μακρὸς ὁ λόγος τοῦ ἀποστόλου. Επεφθὴ γὰρ ἔλεγον οἱ πολλοὶ, Τίνος ἕνεκα καὶ ἔθνη πρόσεστιν τῷ Εβραίων; (οὐ γὰρ δὴ εἴποι τις, ὅτι δι' ἀρετήν· πάντες γὰρ ἥμαρτον) συνάγει ὁ ἀπόστολος πολλὰ ἄτοπα, ἡμῖν μὲν ἀκαταλήπτα, μόνῳ δὲ Θεῷ καταληπτά· καὶ δείκνυσι πρῶτον τοὺς δύο διδύμους ἀδελφοὺς, ὅτι ὁ μὲν δι' ἀρετὴν ὁ ἐκλεγεὶς ἐξελέγη, οὐδὲ ἀφ' κακίαν ὁ μισηθεὶς ἐμισήθη· (Οὐ γὰρ ἐπράξαντο ἀγαθὸν ἢ κακὸν, ἔτι ἐν τῇ νηδύι τῆς μητρὸς ὄντες·) ἀλλὰ τῇ θείᾳ προθέσει, τουτέστι, τῇ προγνώσει, ὁ μὲν ἐξελέγη καὶ ἠγαπήθη, ὁ δὲ ἐμισήθη, καθὼς καὶ ὁ προφήτης λέγει, Οτι τὸν μὲν ἠγάπησα, τὸν δὲ ἐμίσησα· ἵνα ὃ πρὸ ᾖ τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς αὐτοῦ προθέσεως καὶ προγνώσεως. Καὶ τί λέγω τούτες; ἀλλὰ καὶ οἱ Ισραηλῖται πάντες ἐμοσχοποίησαν, καὶ οἱ μὲν ἐκολάσθησαν, οἱ δὲ οὔ. Καὶ ὁ Φαραὼ σκληρὸς μὲν ἦν ἀληθῶς· ἦσαν πολλοὶ καὶ ἄλλοι. Πῶς οὖν μόνος κολάζεται; Ορᾷς ὅτι τοῦτα μὲν ἀκατάληπτα ἀνθρώποις, μόνῳ δὲ Θεῷ καταληπτά; Οὕτως οὖν καὶ ἡ τῶν ἐθνῶν ἐκλογὴ, καὶ τῶν Εβραίων ἀποβολὴ, ἡμῖν μὲν παράλογος δοκεῖ, τῷ δὲ

tùm hoc videre queas, ſed quod majus eſt, in fratribus etiam ex eodem patre & matre, iiſque geminis propagatis, Eſau nimirum & Iacob. Neque enim illi eadem ſunt conſecuti, ſed alter quidem electus, alter verò odio eſt habitus. Quare ne quæras cur gentes elegerit, eáſque ſemen Abrahæ, imò divinum fecerit, Hebræos autem repulerit.

11 *Cùm enim nondum nati eſſent, aut aliquid boni egiſſent, aut mali (ut ſecundùm electionem propoſitum Dei maneret, non ex operibus, ſed ex vocante)* 12 *Dictum eſt ei: Major ſerviet minori:* 13 *ſicut ſcriptum eſt, Jacob dilexi, Eſau autem odio habui.*] Neceſſũ fuerit hîc nos præmittere, atque ſummatim explicare ſenſum eorum quæ prolixè dicturus eſt Apoſtolus. Quia enim non pauci dicebant, Ecquur Deus gentes Hebræis prætulit? (Nec enim quiſquam dixerit iſthuc virtutis ergô contigiſſe: omnes enim peccaverunt) colligit Apoſtolus multa ambigua noſtro quidem ingenio incomprehenſibilia, ſoli autem Deo comprehenſibilia: ſtatuítque primùm ante conſpectum, quòd inter illos duos fratres didymos, alter quidem qui electus eſt, non ſit propter virtutem electus: alter verò qui odio eſt habitus, ob vitia non ſit rejectus (non enim egerunt quicquam boni aut mali, cùm adhuc in utero eſſent) verùm divino propoſito, hoc eſt, præſcientiâ, alter quidem eſt electus & dilectus, alter verò odio habitus, itidem ut propheta teſtatur; *Alterum quidem dilexi, alterum verò odi*, ut totum ſit Dei atque propoſiti ipſius & præſcientiæ. Et quid hos dico? imò Iſraelitæ omnes vitulum conflârunt, & alii quidem puniti ſint, alii verò non item. Præterea, Pharao revera durus erat, atque itidem alii multi. Quare igitur ſolus ille punitur? Viden' hæc hominibus eſſe incomprehenſibilia, ſoli autem Deo perceptibilia? Hanc ad rationem gentium electio, Judæorúmque rejectio, nobis quidem præter rationem & abſurda videtur, Deo autem eſt juſtiſſima.

Gen.25.23.

Mala.1.2.

ᾗ. γνώσεως

ſtiſſima. Hæc eſt ſententia totius in quo nunc verſatur loci.

14 *Quid igitur dicemus? Numquid injuſtitia eſt apud Deum? Abſit.*] Itaq; neque in nos ethnicos, neq; in Judæos injuſtus eſt Deus.

Exod.33.19 15 *Moyſi enim dicit, Miſerebor cujuſcunque miſertus fuero: & commiſerabor quemcunque commiſeratus fuero.*] Adjungit, ut & ſuprà dictum eſt, & alium locum ex veteri teſtamento, oſtendens, quòd ſolus Deus nôrit qui ſint digni vel honore, vel pœnâ. Nam quamvis omnes ex æquo peccâſſent, cùm vitulum finxerunt, Deus tamen aliorum quidem miſeretur, alios verò tradit Levitis ut interficerentur. Neq; Moſes tantus apud Deum, rationem novit: & tu cauſam poſtulas cur gentes Judæis ſint prælatæ, cùm tamen peccatis infectæ eſſent? Atqui Paulus potuit rationem dicere, quam & allo in loco reddidit, quoniã Iſraelitæ ex operibus exiſtimârunt ſe juſtificari: iſtæ verò ex fide, & gratia: verùm id jam nunc non dicit, abundè curioſis ora obſtruens, ac ſuadens ut nihili eorum quæ ad Deum ſpectant rationem exigant.

16 *Igitur non eſt volentis neque currentis, ſed miſerentis Dei.*] Voluit quidem Iſaac benedicere Eſau, currebat autem Eſau in campum, ut venatu captâ ferâ, benedictionem à patre reportaret. Sed Deus juſto judicio Jacobum, ceu prorſus dignum, benedictionem conſequi fecit. Videtur autem hîc liberum arbitrium tollere Apoſtolus, at iſtud non agit; Sed quemadmodum de domo dicimus, Totum eſt artificis, cùm interim opus habeat materie, & cooperatoribus ipſum adjuvantibus: attamen quia rei conſummatio ab illo pendet, dicimus Totum hoc illius eſt: Ita etiam de Deo dicimus, quòd totum Dei ſit, quamvis & noſtrâ voluntate indigeat Deus. Sed quoniam ille conſummat & perficit, & ille coronat, & ille condemnat, dicimus quòd totum Dei ſit.

17 *Dicit enim ſcriptura Pharaoni: In hoc ipſum excitavi te, ut oſtendam in te virtutem*

Θεῷ δικαιοπάτη. Οὗτός ἐστιν ὁ νοῦς πολλοῦ τοῦ χωρίου.

14 Τί οὖν ἐροῦμεν; Μὴ ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ; Μὴ γένοιτο.] Οὐκοῦν οὐδὲ ἐφ' ἡμῶν τῶν ἐθνικῶν ἢ τῶν Ἰουδαίων ἄδικος ὁ Θεός.

15 Τῷ γὰρ Μωσῇ λέγει, Ἐλεήσω ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οἰκτιρήσω ὃν ἂν οἰκτείρω.] Ἐπισωρεύει, ὡς ἢ μωρότερον εἰρηκώς, καὶ ἕτερον ἐκ τῶν παλαιῶν, δεικνύων ὅτι ὁ Θεὸς μένος οἶδε τοὺς ἀξίους ἢ ἡμῶν, ἢ κολάσεως. Καίτοι γὰρ πάντων ὁμοίως ἁμαρτόντων ὅτε ἐμοσχοποίησαν, ὅμως ὁ Θεὸς τοὺς μὲν ἐλεεῖ, τοὺς δὲ παραδίδωσι τοῖς Λευίταις εἰς σφαγήν. Καὶ οὐδὲ Μωσῆς οἶδε τὴν αἰτίαν, ὁ τοσοῦτος· καὶ σὺ αἰτίας ἀπαιτεῖς, ἵνος ἕνεκα οἱ ἐθνικοὶ προεπιμηθήσθη, καὶ ταῦτα ἁμαρτωλοὶ ὄντες; Καίτοι ἠδύνατο ὁ Παῦλος εἰπεῖν τὴν αἰτίαν, ἣν ἄλλοχοῦ εἶπεν· Ὅτι οἱ μὲν Ἰσραηλῖται ἐξ ἔργων νόμισθν δικαιοῦσθαι· ὅτοι δὲ, οὐκ πίστεως καὶ χάριτος· ἀλλ' ὁ λέγει νῦν, οὐκ περιουσίας ὑποτιμῶν τοὺς προτέρους, καὶ πείθων μηδὲν τῶν τοῦ Θεοῦ λογοπραγεῖν.

16 Ἄρα οὖν οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος Θεοῦ.] Ἤθελε μὲν εὐλογῆσαι Ἰσαὰκ τὸν Ἡσαῦ· ἔτρεχε δὲ Ἡσαῦ εἰς τὸ πεδίον, ὡς δὴ θηρεύσας θήραν εὐλογηθῆ. Ὁ δὲ Θεὸς τὸν Ἰακὼβ χρίσῃ δικαίᾳ, ὡς ἄξιον πάντως, τῆς εὐλογίας τυχεῖν ἐποίησε. Δοκεῖ δὲ ἐνταῦθα τὸ αὐτεξούσιον ἀναιρεῖν ὁ ἀπόστολος· οὐκ ἔστι δέ· ἀλλ' ὥσπερ ὅτι τῆς οἰκίας λέγομεν, ὅτι τοῦ πολλῶ τοῦ τεχνίτου ἐστί, καίτοι δεῖται καὶ ὕλης, καὶ τῶν συνεργησόντων αὐτῷ· ἀλλ' ὅμως ὅτῳ τὸ τέλος ἐκείνου ἐστί, λέγομεν ὅτι τοῦ πολλῶ ἐκείνου ἐστίν· οὕτω καὶ ὅτι τοῦ Θεοῦ λέγομεν, ὅτι τοῦ πολλῶ τοῦ Θεοῦ ἐστί, καίτοι τῆς ἡμετέρας προθυμίας δεῖται ὁ Θεός· ἀλλ' ὅτῳ ἐκεῖνος τελειοῖ, καὶ ἐκεῖνος στεφανοῖ, καὶ ἐκεῖνος κατακρίνει, λέγομεν ὅτι τοῦ πολλῶ τοῦ Θεοῦ ἐστιν.

17 Λέγει γὰρ ἡ γραφὴ τῷ Φαραὼ· Ὅτι εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρέ σε, ὅπως ἐν-

δείξωμαι

δείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου, καὶ ὅπως διαγγελῇ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ.] Ωσπερ ἐπὶ τῶν μοχθοποιησάντων, φησὶν, οἱ μὲν ἐσώθησαν, οἱ δὲ ἐκολάσθησαν, τοῦ Θεοῦ μόνου εἰδότος τοὺς ἀξίους ἢ σωτηρίας, ἢ κολάσεως· οὕτω καὶ ὁ Φαραὼ μόνος, καίτοι πολλῶν καὶ ἄλλων ψυχμῶν πονηρῶν, ἀπήλαυσε τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ· * διὰ τοῦτο γὰρ αὐτὸ ἐξήγειρά σε, φησὶν, ὦ Φαραὼ, τουτέστιν, εἰς τὸ μέσον ἤγαγον, ἵνα διὰ σοῦ φανῇ ἡ δύναμίς μου, καὶ συγκαλῶσι πολλοὶ, διαγγελθέντος τοῦ ὀνόματός μου, ὡς δικαίου καὶ δυνατοῦ, ἐν πάσῃ τῇ γῇ.

* χ. διαγγελῇ.

18 Ἄρα οὖν ὃν θέλει ἐλεᾷ, ὃν δὲ θέλει σκληρύνει.] Ἐπάγει τὸ συμπέρασμα, καὶ ἀποφαίνεται, ὅτι οὐ δεῖ ζητεῖν ἀπαιτεῖν τὸν Θεόν· οὐ γὰρ θέλει ἐλεᾷ, ὡς ἐπὶ τῶν μοχθοποιησάντων Ισραηλιτῶν· ὃν δὲ θέλει σκληρύνει, ὡς τὸν Φαραώ. Τί δέ ἐστι τὸ, σκληρύνει; Φαίνεται γὰρ ἄτοπον. Ωσπερ ὁ ἥλιος τὸν πηλὸν σκληρύνει, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τὴν πελίνην καρδίαν τοῦ Φαραὼ λέγεται σκληρύνειν. πῶς; τῇ μακροθυμίᾳ· μακροθυμῶν γὰρ ἐπ' αὐτῷ, σκληρότερον αὐτὸν εἰργάζετο. Ωσπερ εἴ τις ἔχει δοῦλον πονηρὸν, εἶτα φιλανθρώπως αὐτῷ χρᾶται, πονηρότερον αὐτὸν ἐργάζεται· οὐχ ὡς αὐτὸς τὴν πονηρίαν αὐτοῦ διδάσκων, ἀλλ' ὡς ἐκείνου τῇ μακροθυμίᾳ εἰς τὴν τῆς πονηρίας αὔξησιν χωροῦντος, εἶτα δὴ καταφρονοῦντος ταύτης.

19 Ἐρεῖς οὖν μοι, Τί ἔτι μέμφεται; τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκε;] Σπουδάζει διὰ πολλῶν, ὅσα πολλάκις εἶπεν, δεῖξαι, ὅτι τοῦ Θεῷ μόνῳ γινώσκονται αἱ οἰκονομίαι καὶ τὰ κρίματα ταῦτα· διὸ καὶ πολλαχοῦ σιωπᾷ ἄπορα πολλὰ, καὶ οὐκ ἐπάγει τὰς λύσεις, ἵνα στενοχωρήσας τὸν ἀκροατὴν, πείσῃ ὅτι ἀκατάληπτα, καὶ ἀκατανόητα ταῦτά ἐστιν. Οἷον οὖν λέγει ἐνταῦθα, τοιοῦτόν ἐστιν. Ἀντίθεσιν εἰσάγει τοίνυν καὶ ἀπορίαν, ὅτι ἐὰν ὃν θέλει σκληρύνῃ, τί ἔτι μέμφεται τοῦ πταίοντι; τοῦ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ, τίς ἠδύνατο ἀντιστῆναι; Ἠθέλησε, καὶ

tutem meam & ut annuncietur nomen meum in universa terra.] Quemadmodum, inquit, eorum qui vitulũ finxerant, alii quidem servati erant, alii verò supplicio affecti, solo Deo cognoscente, quinam digni essent ut aut servarentur, aut punirentur: sic & solus Pharao, cùm plerique alii & impii & scelerati essent, iram Dei expertus est. *Propter hoc ipsum* enim, inquit, *ô Pharao, excitavi te*, id est, in medium protuli, ut per te appareat potentia mea, coerceantúrque multi, nomine meo ceu justo & potenti prædicato in universa terra.

18 *Ergo cujus vult miseretur, & quem vult indurat.*] Infert conclusionem, ac demonstrat, quòd non oporteat rationem exigere à Deo. *Cujus enim vult miseretur*: perinde atque in Israelitis, qui vitulum finxerant: *& quem vult indurat*, ut Pharaonem. Quid autem est, *indurat*? videtur enim absurdum esse. Quemadmodum sol lutum indurat, sic Deus luteum Pharaonis cor dicitur indurâsse. Quánam ratione? per longanimitatem. Longanimem enim sese illi exhibens, duriorem ipsum faciebat: perinde ac siquis servum habeat sceleratum, quò se humaniorem illi ostenderit, hoc eum reddit nequiorem: non quòd ipse perversitatem nequitiámve eum doceat, cæterùm quòd Domini longanimitate iste ad perversitatis sũæ incrementum abutatur, quippe qui eam contemnat.

19 *Dices igitur mihi, Quid adhuc queritur? voluntati enim ejus quis resistat?*] Conatur per omnia, quod sæpenumero dixi, commonstrare, quòd soli Deo sint cognitæ sũæ rerum dispensationes, atque judicia hæc. Hinc undique haud pauca ambigua colligit, quorum nullam dilutionem adfert, ut ad angustiam redacto auditore, persuadeat ei hæc esse incomprehensibilia, adeóque humani ingenii captum excedere. Quod igitur hîc dicit, est hujusmodi. Objectionem adducit, adeóque dubitationem: Si quem velit induret, quid adhuc de peccante conqueritur? voluntati namque e-

jus

jus quis poterit resistere? Voluit etenim, & induravit, meritóque impegit induratus; Cur ergo de illo queritur & punit? Hæc sanè objectio producta est, uti ostendat hujusmodi dubia soli Deo perceptibilia. Vnde nec ipse hanc diluit, sed dubitanti os obstruit, dicens;

20 *Atqui ô homo, tu quis es qui ex adverso respondeas Deo?*] Viden' quomodo cohibeat importunam curiositatem, frænúmque imponat, erudiens nos ut discamus quid Deus sit, & quid homo. Tu quis es? imperiúmne cum eo partiris? Num judex es eorum quæ ipsum oporteat facere aut non facere? Nam explorare quid sic deceat, vel non deceat, est ejus qui ex adverso respondeat opponatúrque Deo. Verùm haudquaquam ita faciendum, sed obtemperandum est iis quæ Deus fecerit, quomodocunque etiam sese habuerint.

Nunquid dicet figmentum ei qui se finxit, Ecquid me sic finxisti? 21 An non habet potestatē figulus ex eadē massa facere alind quidem vas in honorem, alind verò ad ignominiam?] Hoc exemplo usus est Paulus, non ut è medio tolleret liberum nostrū arbitrium, neque ut nos torpore languidos ac planè immobiles ostenderet: verùm ut doceret quomodo nos oporteat obedire Deo, atque intensum silentium, neque non summam obedientiam exhibere. Perinde, inquit, ut figulus ex eadem massa, quæ animus tulerit, fingit, neque ullum ei vas contradicit: sic cùm Hic ex eodem genere mortalium alios quidem puniat, alios verò honore dignetur, ne sis tu curiosus, sed adora tantummodo, lutúmque imitare: ac ut illud manum figuli sequitur, sic tu consilio & voluntati omnia gubernantis cede. Noveris autem qui hæc legis, quòd sicut in vasibus non ipsa massa alia quidem nobilia, alia verò ignobilia efficit; (est enim una & eadem) sed usus eorum qui ista sibi vendicant: pari ratione in hominibus, non ipsa natura (utpote una & eadem) hos quidem pœnæ, illos verò gloriæ

ἐσκλήρωνε, καὶ εἰκότως ἔπαισεν ὁ σκληρυνθείς· πῶς οὖν αὐτῷ μέμφεται, καὶ κολάζει; Αὕτη μὲν ἡ ἀπόθεσις εἰσαχθεῖσα, δείκνυσι τὸ δεῖξαι ἄπορα "ταῦτα καὶ μόνῳ καταληπτά· διὸ οὐδὲ αὐτὸς λύει "τοῦτο, ἀλλ' ὑποτομίζει τὸν ἀποφαινόμενα, λέγων· "κ. τὰ πρὸς αὐτὰ. "κ. ταῦτα.

20 Μενοῦνγε, ὦ ἄνθρωπε, σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ;] Ορᾷς πῶς ἀναστέλλει τὴν ἀκαιρον παρεργίαν, καὶ χαλινὸν ὑποτίθησι, παιδεύων εἰδέναι τί μοὶ Θεὸς, τί δ' ἄνθρωπος. Σὺ τίς εἶ; συμμερίστης αὐτῷ τῆς ἀρχῆς; δικαστὴς αὐτῷ ὧν δεῖ "ποιεῖν, ἢ μή; Τὸ γὰρ ἐξετάζειν, ὅτι ὕτως ἔπρεπε, καὶ οὐχ ὕτως ἔπρεπεν, ἀνταποκειμένου ἐστὶ, καὶ ἀνταγωνιζομένου τῷ Θεῷ· οὐ χρὴ δὲ ὕτω ποιεῖν, ἀλλὰ πείθεσθαι τοῖς κρείττοσιν, ὅπως δὲ γένωνται. "κ. ποιῆσαι.

Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι, τί με "ἐποίησας ὕτως; 21 Η οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τῆς πηλοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος ποιῆσαι, ὃ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν;] Τῷ ὑποδείγματι τούτῳ ἐχρήσατο ὁ Παῦλος, οὐχ ἵνα ἀνέλῃ τὸ αὐτεξούσιον ἡμῶν, οὐδ' ἵνα ἀργοὺς ὄντας καὶ ἀκινήτους ἡμᾶς δείξῃ· ἀλλὰ διδάσκων πῶς δεῖ πείθεσθαι Θεῷ, καὶ ἐπιτεταμένην σιγὴν καὶ ὑπακοὴν ἐπιδείκνυσθαι. Καθάπερ γὰρ, φησιν, ὁ κεραμεὺς ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος, ἃ βούλεται ποιεῖ καὶ οὐδεὶς ἀντιλέγει αὐτῷ τῶν σκευῶν· οὕτω καὶ τοῦτον, ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, τοὺς μὲν κολάζοντα, τοὺς δὲ τιμῶντα, μὴ παρεργάζου, ἀλλὰ παρατήρει μόνον, καὶ μιμοῦ τὸν πηλόν· καὶ ὥσπερ ἐκεῖνος ἕπεται τῇ χειρὶ τοῦ κεραμέως, οὕτω καὶ σὺ τῇ γνώμῃ τοῦ οἰκονομοῦντος. Ἴσθι δὲ ὁ ἀναγινώσκων, ὅτι ὥσπερ ὁπὶ τῶν σκευῶν, οὐχὶ τὸ φύραμα ποιεῖ τὰ μὲν ἔντιμα, τὰ δὲ ἄτιμα· ἓν γὰρ ὄντι καὶ τὸ αὐτό. Ἀλλ' ἡ χρῆσις τῶν μεταχειριζομένων· οὕτω καὶ ὁπὶ τῶν ἀνθρώπων, οὐχ ἡ φύσις τοὺς μὲν ποιεῖ κολάσεως ἀξίους, τοὺς

τοις δὲ τεφθύων· μία γάρ ὅστιν· ἀλλ' ἡ τροθαίρεσις.

22 Εἰ δὲ θέλων ὁ Θεὸς ἐνδείξασθαι τὴν ὀργὴν, καὶ γνωρίσαι τὸ δυνατὸν αὐτῦ, ἤνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ σκεύη ὀργῆς κατηρτισμένα εἰς ἀπώλειαν· 23 Καὶ ἵνα γνωρίσῃ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτῦ, ὅτι σκεύη ἐλέους, ἃ προητοίμασεν εἰς δόξαν *· 24 Οὓς καὶ ἐκάλεσεν ἡμᾶς, οὐ μόνον ἐξ Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐθνῶν.] Ἐπισωμίσας τοὺς πολυπροφυλλωμένους ὀπτιλεγομένους, νῦν ἐπάγει τὴν λύσιν· ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ὅστι· Σκεῦος ὀργῆς ἦν ὁ Φαραώ, τουτέστιν, ἀνθρωπος ἐξαπλῶν τὴν ὀργὴν τῦ Θεῦ δεχόμενος τὴν οἰκείας σκληρότητος· τοῦτον ἤνεγκεν ὁ Θεὸς, τουτέστιν, ὑπεμεινεν, ἠνέσχετο· πολλῆς γὰρ μακροθυμίας αὐτὸν ἠξίωσεν· ἀλλ' ἐκεῖνος τῇ μακροθυμίᾳ ταύτῃ εἰς σκληρότητα κατεχρήσατο, καὶ γέγονε σκεῦος ὀργῆς δεκτικὸν, κατηρτισμένον εἰς ἀπώλειαν, τουτέστιν, ἀπηρτισμένον πρὸς ἑαυτὸν καὶ οἰκοθεν. Οὐδὲ γὰρ ἀπέλειπέ τι τῶν ἀπολωλότων αὐτόν, ἀλλὰ πάντα ἀπήρτισεν, ὅπως πρὸς ἀπώλειαν αὐτὸν ἔφερεν. Ἡ δὲ, ἤνεγκεν, αὐτὴ τῦ, εἰς * μέσον ἤγαγεν, ὡς δῆλον, ἐπεὶ μὴ ἐβελτιώθη δεχομένη τῆς μακροθυμίας, τιμωρήσηται αὐτὸν, καὶ δείξῃ τὴν οἰκείαν δύναμιν πρὸς τὸ ἑτέρους βελτιῶσαι· Ὥσπερ οὖν τοῦτον, σκεῦος ὀργῆς γινόμενον ἐκ τῆς οἰκείας προαιρέσεως, κολάσας, ἔδειξε τὴν οἰκείαν δύναμιν· οὕτω τοὺς ἐξ ἐθνῶν πολλὰ ἡμαρτηκότας ἐλεήσας, δείξει ἀξίους ἐλέους ἑαυτοὺς ἐποίησε, ἐγνώρισε τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτῦ. Οὐκ εἶπε δὲ, τῆς φιλανθρωπίας, ἀλλὰ, τῆς δόξης· τοῦτο γὰρ τελεία δόξα Θεῦ, τὸ ἐλεῆσαι. Τὸ δὲ, προητοίμασεν, οὐκ ἐστὶ, προέγνω. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι πάντας τοὺς ἐθνικοὺς ἔσωσεν, ἀλλ', ἐξ ἐθνῶν, δηλονότι τινας. Ὡς μὴ σκανδαλίζῃ, ὦ Ἰουδαῖε· ἰδοὺ γὰρ καὶ ὅτι τῶν ἐθνῶν, οἱ μὲν ἐλεοῦνται, οἱ δὲ ὄ.

25 Ὡς καὶ ἐν τῷ Ὡσηὲ λέγει, Καλέσω τὸν οὐ λαόν μου, λαόν μου, καὶ τὴν οὐκ ἠγαπημένην, ἠγαπημένην. 26 Καὶ ἔσται, ἐν τῷ τόπῳ ὅ ἐρρέθη αὐτοῖς, οὐ λαός μου

adjudicat, ſed ipſa deliberatio atque propoſitum.

22 *Quòd ſi Deus volens oſtendere iram, & notam facere potentiam ſuam, tulit in multa longanimitate vaſa iræ parata ad interitum;* 23 *Et ut oſtenderet divitias gloriæ ſuæ in vaſa miſericordiæ, quæ præparavit ad gloriam:* 24 *Quos & vocavit nos, non ſolùm ex Judæis, verumetiam ex gentibus.*] Obſtructo curioſorum ore, adfert jam ſolutionem. Quod autem dicit, eſt hujuſmodi: Iræ vas erat Pharao, hoc eſt, homo accendens iram Dei per propriam ſuam duritiem: hunc *tulit* Deus, id eſt, expectavit, ſuſtinuit. Nam multâ ipſum longanimitate dignatus eſt: verùm is longanimitate iſtâ ad indurationem ſui abuſus eſt, factúſque eſt vas iræ Dei capax, paratum ad interitum, id eſt, à ſeipſo proprióque ingenio aptatum. Neque enim quicquam reliquit quod ipſum perderet, verùm omnia patravit quæ ad perniciem ipſum ferrent. Uel, *tulit*, pro, in medium protulit, ut, quùm per longanimitatem in meliorem animi ſententiam non eſſet redactus, puniat eum, oſtendátque potentiam ſuam, ut inde alii reddantur meliores. Quemadmodum igitur hunc, vas iræ factum ex propria voluntatis deliberatione, ſupplicio afficiens, monſtravit potentiam ſuam: ſic eorum, qui ex gentibus plurimùm deliquerant, miſertus, quia dignos ſeſe miſericordiâ fecerant, manifeſtavit *divitias gloriæ ſuæ*. Non dixit autem, clementiæ, ſed, gloriæ; nam ſumma Dei gloria eſt, miſericordiam impertiri. Porrò, *quæ præparavit*, eſt pro, quæ præſcivit. Neque dixit, quòd omnes gentes ſervârit, ſed, *ex gentibus*, quoſdam videlicet. Quocirca ne offendaris, Judæe: ecce enim vel ex gentibus nonnulli miſericordiam obtinent, nonnulli verò minimè.

25 *Sicut & in Oſee dicit: Vocabo non populum meum, populum meum: & non dilectam, dilectam.* 26 *Et erit, in loco ubi dictum eſt ipſis, Non populus meus vos, ibi vocabuntur* Oſe. 2. 24. & 1. 10.

Filii Dei viventis.] Ne dicant Judæi, Imponis nobis, Paule, hæc dicens, producit Oſee clamantem affirmantémque; *Vocabo non populum meum, populum meum.* Quis verò erat non populus? Ipſæ gentes. Ecquæ non dilecta? Ipſa gentium eccleſia. Populus tamen facti ſunt ac dilecti, imò quod majus eſt, *Filii Dei viventis.* Sin verò quiſquam hoc de Judæis, qui ingratè ſe geſſerant, & tandem in gratiam recepti fuerint, dictum eſſe aſſerat, hoc nihili eſt. Nam ſi iis hoc contigit, quid obſtitit quo minus idem gentibus proveniret?

Eſa.10.22. 27 *Eſaias autem clamat pro Iſrael: Si fuerit numerus filiorum Iſrael tanquam arena maris, reliquiæ ſalvæ fient.*] Non fuit contentus Oſee prophetâ, verùm Eſaiam etiam teſtem adducit, *clamantem*, hoc eſt, magna cum libertate & ſine formidine pronunciantem, quòd non omnes Iſraelitæ ſalvi erunt, ſed qui digni tantùm fuerint:) Id enim eſt, *reliquiæ*, hoc eſt, electio) quos reliquit Deus, & ſegregavit, tanquam dignos videlicet. Quum autem dicit, *tanquam arena maris*, iis in memoriam revocat veterem promiſſionem, quâ ſe indignos conſtituerunt. Ne igitur turbemini, ceu irrita & vana ſit facta promiſſio, quandoquidem omnes prophetæ vaticinentur haud omnes eſſe ſalute dignos.

28 *Sermonem enim conſummans & concîdens in juſtitia: Quoniam ſermonem abbreviatum Dominus faciet in terra.*] Quâ ratione reliquiæ ſint ſervandæ, nunc indicat. Non, inquit, laboribus & circuitionibus, atque afflictione ex operibus legis ortâ opus eſt: ſed Deus, inquit, perficiens & concidens vel abbrevians ſermonem fidei in univerſa terra, hunc faciet in juſtitia, hoc eſt, ut juſtificet eos qui illum ſuſceperint. Rom.10.9. *Si enim confeſſus fueris ore tuo Dominum Jeſum, credideriſque in corde tuo, quòd Deus excitavit ipſum à mortuis, ſalvus eris.* Hic eſt conciſus abbreviatúſque ſermo, brevia nimirum fidei verba.

ὑμεῖς, ἐκεῖ κληθήσονται υἱοὶ Θεοῦ ζῶντος.] Ἵνα μὴ λέγωσιν οἱ Ἰουδαῖοι, Παραλογίζῃ ἡμᾶς, Παῦλε, τοιαῦτα λέγων, προσάγει καὶ τὸν Ὡσηὲ βοῶντα καὶ λέγοντα, Καλέσω τὸν οὐ λαόν μου, λαόν μου. Τίς γὰρ ἦν οὐ λαός; τὰ ἔθνη· ἢ τίς οὐκ ἠγαπημένη; ἡ αὐτῶν ἐκκλησία. Ἀλλ' ὅμως καὶ λαὸς ἐγένοντο, καὶ ἠγαπημένοι, καὶ υἱοὶ Θεοῦ ζῶντος, τὸ μεῖζον. Εἰ δέ τις λέγοι τις, ὅτι τοῦτο πρὸς τοὺς Ἰουδαίων ἐρρήθη τοὺς ἀγνωμονησάντων, εἶτα προσηλυτωθέντων, οὐδὲν τοῦτο. Εἰ γὰρ ἐπ' ἐκείνων, τί ἐκώλυε καὶ ὅτι τοῖς ἔθνεσι τοῦτο προσῆλθε; " κ. ὁ λαὸς. ἴσ. ὁ οὐ λαός.

27 Ἡσαΐας δὲ κράζει ὑπὲρ τοῦ Ἰσραήλ· Ἐὰν ᾖ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται.] Οὐκ ἠρκέσθη τῷ Ὡσηὲ, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἡσαΐαν μάρτυρα προσάγει κράζοντα, τουτέστι, μετὰ παῤῥησίας ἀναφωνοῦντα, καὶ οὐχ ὑποστελλόμενον, ὅτι οὐ πάντες σωθήσονται οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, ἀλλ' οἱ ἄξιοι· τοῦτο γάρ ἐστι, τὸ κατάλειμμα, τουτέστιν, ἡ ἐκλογή· οὓς κατέλειπεν ὁ Θεὸς, καὶ ἀφώρισεν, ὡς ἀξίους δηλαδή. Ἐν ᾧ δὲ εἰπεῖν, ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, ἀναμιμνήσκει αὐτοὺς τῆς παλαιᾶς ἐπαγγελίας, ἧς ἑαυτοὺς ἀνάξίους κατέστησαν. Μὴ τοίνυν θορυβεῖσθε, ὡς τῆς ἐπαγγελίας διεψευσθείσης, ὅπου γε πάντες οἱ προφῆται προαναφωνοῦσι μὴ πάντας εἶναι ἀξίους σωτηρίας.

28 Λόγον γὰρ συντελῶν, καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ, ὅτι λόγον συντετμημένον ποιήσει Κύριος ὅπι τῆς γῆς.] Νῦν δείκνυσι πῶς σωθήσεται τὸ κατάλειμμα· καὶ φησιν, ὅτι οὐ χρεία πόνων καὶ περιόδων, καὶ τῆς παλαιπωρίας τῆς ὑπὸ τοὺς ἔργοις τοῦς νομικοῖς· ἀλλ' ὁ Θεός, φησι, συντελῶν καὶ συντέμνων τὸν λόγον τῆς πίστεως ὅπι πάσης τῆς γῆς, τοῦτον ποιήσει ἐν δικαιοσύνῃ, τουτέστιν, ὥστε δικαιῶσαι τοὺς προσδεξομένους τοῦτον. Ἐὰν γὰρ ὁμολογήσῃς τῷ στόματί σου Κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι αὐτὸν ἤγειρεν ὁ Θεὸς ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. Οὗτός ἐστιν ὁ συντετμημένος λόγος, τὰ βραχέα τῆς πίστεως ῥήματα.

29 Καὶ

29 Καὶ καθὼς προεῖρηκεν Ησαΐας, Εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὡμοιώθημεν.] Εἰπὼν ὅτι τὸ καταλειμμα σωθήσεται, νῦν ἑρμηνεύει τί ἐστι τοῦτο, καί φησιν, ὅτι ὁ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐκλεκτὸν σπέρμα καὶ ζύμωμα. Αντὶ γὰρ τοῦ, ἐπελέξατο, τὸ, ἐγκατέλιπε, τέθηκεν· ὡς εἰ γε μὴ ὁ Θεὸς συνεῖρε, παντελεθρίᾳ ἂν ἀπωλώμεθα, ὡς τὰ Σόδομα καὶ Γόμορρα, οἷα δὴ ὄντες ἁμαρτιῶν κατάδικοι ὄντες.

30 Τί οὖν ἐροῦμεν; Οτι ἔθνη τὰ μὴ διώκοντα δικαιοσύνην, κατέλαβε δικαιοσύνη, δικαιοσύνην δὲ τὴν ἐκ πίστεως. 31 Ισραὴλ δὲ διώκων νόμον δικαιοσύνης, εἰς νόμον δικαιοσύνης οὐκ ἔφθασεν.] Ενταῦθα τὴν σαφεστάτην λύσιν ἐπάγει, δηλονότι πόθεν τὰ μὲν ἔθνη προσελήφθησαν, οἱ δὲ Ισραηλῖται ἀπώσθησαν· καί φησιν, ὅτι τὰ μὲν ἔθνη τὴν ἐκ πίστεως δικαιοσύνην κατέχοντα, ἐδικαιώθησαν " ὄντως· οἱ δὲ Ισραηλῖται, τὸν νόμον τῆς δικαιοσύνης, τουτέστι, τὸν ἐξ ἔργων, διώκοντες καὶ ζητοῦντες, οὐκ ἔφθασαν εἰς τὸ δικαιωθῆναι. Ἃ γὰρ ἠδύνατο δικαιῶσαι ὁ ἐξ ἔργων νόμος.

" χ. ὄντως.

32 Διὰ τί; ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὡς ἐξ ἔργων νόμου.] Ερωτᾷς πόθεν οἱ Ισραηλῖται ἀπέτυχον τῆς δικαιωθῆναι, καίτοι σπουδάζοντες πολλά; Μάθε ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως ἐζήτουν δικαιωθῆναι, ἀλλ' ὡς ἐξ ἔργων νόμου. Εκ γὰρ ἔργων νόμου οὐ δικαιωθήσεται πᾶσα σὰρξ. Ορᾷς πῶς οὐκ εἶπεν, ἐξ ἔργων, ἀλλ', ὡς ἐξ ἔργων. ἵνα δείξῃ ὅτι οὐκ ἀληθῶς οὐδὲ τῶν ἔργων ἐπεμελοῦντο, ἀλλ' ὡς ἐν ὑποκρίσει.

33 Προσέκοψαν γὰρ τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος, καθὼς γέγραπται· Ιδοὺ τίθημι ἐν Σιὼν λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν σκανδάλου· καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐ καταισχυνθήσεται.] Ο προσκόπτων, οὐκ τῷ πρὸς ἕτερα κεχηνέναι, καὶ μὴ προσέχειν τοῖς ἔμπροσθεν, προσκόπτει. Καὶ οἱ Ιουδαῖοι οὖν οὐκ τῷ πρὸς τὸν νόμον κεχηνέναι προσέκοψαν τῷ Χριστῷ, τουτ-

29 *Et ſicut prædixit Eſaias, Niſi Dominus reliquiſſet nobis ſemen, velut Sodoma facti eſſemus, & ſicut Gomorrha ſimiles fuiſſemus.*] Cùm dixiſſet reliquias tantùm fore ſalvas, quidnam iſthuc ſit, nunc interpretatur, inquiens, Reliquit nobis Deus electum ſemen ac fermentum: nam pro, elegit, *reliquit*, poſuit: ut niſi Deus conſervâſſet illud, prorſus interiiſſemus perinde ac Sodoma & Gomorra, utpote condemnati ob peccata noſtra. Eſa.1.9.

30 *Quid igitur dicemus? Quòd gentes quæ non ſectabantur juſtitiam, apprehenderunt juſtitiam, juſtitiam autem quæ eſt ex fide:* 31 *Iſrael verò ſectando legem juſtitiæ, in legem juſtitiæ non pervênit.*] Apertiſſimam hîc dilutionem adducit, oſtendens unde gentes quidem ſint aſſumptæ, Iſraelitæ verò repulſi: gentes, inquiens, ex fide juſtitiam tenentes, revera ſunt juſtificatæ: Iſraelitæ verò legem juſtitiæ, hoc eſt, quæ eſt ex operibus, perſequentes & quærentes, ad juſtificationem non pervenerunt. Nam lex quæ ex operibus conſtabat, juſtificare non poterat.

32 *Quare? Quia non ex fide, ſed quaſi ex operibus legis.*] Percontaris, unde Iſraelitæ exciderint à juſtificatione, etiamſi multa ſint conati? Noveris, inquit, quòd non ex fide quærebant juſtificari, ſed *quaſi ex operibus legis.* Atqui *ex operibus legis non juſtificabitur omnis caro.* Obſerva autem quòd non dixerit, ex operibus, ſed, *quaſi ex operibus*, ut oſtendat quòd non ſeriò ſint operum tacti curâ, cæterùm ſimulatione quâdam & hypocriſi. Rom.3.20.

33 *Offenderunt enim in lapidem offenſionis, ſicut ſcriptum eſt: Ecce pono in Sion lapidem offenſionis, & petram ſcandali, & omnis qui credit in eum, non confundetur.*] Qui impingit, propterea impingit, quòd aliis inhiet, non animadvertens quid pedibus ſit obvium. Judæi itaque legi inhiantes, in Chriſtum impegerunt, id eſt, increduli fuerunt. Eſa.28.33.

Lapis autem offensionis & petra scandali, à fine & eventu eorum qui non crediderunt, Christus nominatus est. Ipse enim fundamento basisque positus est: ait enim: *Omnis qui credit in eum, non pudefiet*, sive Græcus, sive Judæus. Proinde fides est quæ omnia efficit, & justificat, non opera.

τέτιν, ἠπίςησαν. Λίθος ἢ τοῦ σκάνδαλου, ἀπὸ δὲ τέλους καὶ τῆς ἐκβάσεως * τῶν ἀπιςησάντων ὠνόμασεν ὁ Χριςός. αὐτὸς γὰρ καθ' ἑαυτὸν θεμέλιος & ἐδραίωμα ἐτέθη· φησὶ γὰρ· Πᾶς ὁ πιςεύων " ἐπ' αὐτῷ οὐ καταισχυνθήσεται, καὶν Ελλὴν, καὶν Ιουδαῖος. Ωςε ἡ πίςις ἐςὶν ἡ τὸ πᾶν ἐνεργοῦσα καὶ δικαιοῦσα, οὐ τὰ ἔργα. * καὶ " κ. εἰς αὐτόν.

CAP. X.

Fratres, voluntas cordis mei, & obsecratio ad Deum fit pro Israele ad salutem.] Quia perstricturus est eos, leni exordio utitur, ne existiment ipsum ex odio dicere quæ dicturus est, & ait, εὐδοκία, id est, voluntas mea & vehemens desiderium: & non solùm hoc, verumetiam obsecratio, pro vobis est: non tantùm ut à pœna liberemini, verumetiam ut salvi sitis. Quomodo igitur infensus sim vobis, pro quorum salute Deum imploro?

2 *Testimonium enim illis perhibeo, quòd æmulationem Dei habent, sed non secundùm cognitionem.* 3 *Ignorantes enim Dei justitiam, ac propriam justitiam quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti.*] Videtur in principio quidem ipsos humaniter tractare & demulcere. Nam cùm dicit, *Zelum Dei habent, sed non secundùm cognitionem*, misericordiâ potiùs quàm pœnâ dignos ostendit. Æmulantur enim, inquit, pro lege sibi à Deo traditâ: verùm non secundùm cognitionem est ipsorum æmulatio; quippe qui legem hanc abolitam esse agnoscere nolunt. Atqui in sequentibus eorum contentionem, amorémque primatûs indicat. Nam quærentes statuere justitiam propriam, hoc est, ex lege, ex propriis nimirum laboribus & operibus paratam, quæ cùm excidit, tum subsistere non potest: neque illam statuerunt, nec justitiæ Dei subjecti sunt. Quod ostentationis, ac

ΚΕΦ. ι.

Ἀδελφοὶ, ἡ μὲν εὐδοκία τῆς ἐμῆς καρδίας, καὶ ἡ δέησις ἡ πρὸς τὸν Θεὸν, ὑπὲρ τοῦ Ισραήλ ἐςὶν εἰς σωτηρίαν.] Ἐπειδὴ μέλλει αὐτῶν κατηγορεῖν, προοιμιάζεται, ὡς μὴ μισῶν αὐτοὺς καὶ ἐχθρὸν λέγειν, ἃ μέλλει λέγειν· καί φησιν, ὅτι ἡ μὲν εὐδοκία *, τουτέστιν, ἡ θέλησίς μου, καὶ ἡ σφοδρὰ ἐπιθυμία· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἡ δέησις, ὑπὲρ ὑμῶν ἐςίν· οὐχ ἵνα ἀπαλλαγῆτε τῆς κολάσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ σωθῆτε. Πῶς οὖν ἀπεχθῶς ἂν ἔχοιμι πρὸς ὑμᾶς, ὧν τὴν σωτηρίας ὑπερεύχομαι. * τὴν ἐμὴν καρδίαν.

2 Μαρτυρῶ γὰρ αὐτοῖς, ὅτι ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ καθ' ἐπίγνωσιν. 3 Ἀγνοοῦντες γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ζητοῦντες ςῆσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν.] Δοκεῖ μὲν χαρίζεσθαι αὐτοῖς ἐξ ἀρχῆς, μαλάττων αὐτούς. Εἰπὼν γὰρ, Ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ καθ' ἐπίγνωσιν, ἐλέους μᾶλλον ἀξίους αὐτοὺς, οὐ κολάσεως δείκνυσι. Ζηλοῦσι γὰρ ὑπὲρ τοῦ νόμου, φησὶ, τοῦ " παρὰ Θεοῦ δοθέντος· πλὴν οὐ καθ' ἐπίγνωσίν ἐςιν ὁ ζῆλος αὐτῶν, μὴ βουλομένων γνῶναι, ὅτι ὁ νόμος " ἔτι πέπαυται καὶ κατήργηται. Προκαπὼν μέν τοι δείκνυσι τὴν φιλονεικίαν αὐτῶν καὶ φιλαρχίαν. Ζητοῦντες γὰρ ςῆσαι τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην, τουτέστι, τὴν ἐκ τοῦ νόμου, * τὴν δὲ ἔργων ἰδίων καὶ πόνων κατορθουμένην, ἥτις καὶ πέπτωκε, καὶ οὐ δύναται ςῆναι· ὅτε ταύτῃ ἔςησαν, καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνῃ οὐχ " παρὰ Θεοῦ. " κ. αὐτοῖς. * καὶ

οὐχ ὑποτάγησαν. ὃ ἀλαζονείας σημεῖον, καὶ φιλαρχου γνώμης, μᾶλλον δὲ ἀνοήτου, ὃ ζητῶν συςῆσαι ἀεὶ ὃ ἀσύςατον, καὶ ἐν τούτῳ διαφεύγης καταπτέλεσαι. Θεοῦ γὰρ δικαιοσύνη, ἡ ἐκ πίστεως· οὐ γὰρ πόνοις ἔχει ἡμετέροις, ἀλλὰ ὃ ὅλον χάρισμά ἐστι Θεοῦ.

4 Τέλος γὰρ νόμου Χριστὸς, εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι.] Ἐπειδὴ ὅλως δικαιοσύνην ὠνόμασε τὴν ἐν τῷ νόμῳ, ἵνα μὴ εἴπωσιν οἱ ἐξ Ἑβραίων πιστεύσαντες, ὅτι λοιπὸν παρανομήσομεν, ἀφέντες τὴν δικαιοσύνην ταύτην· καὶ πάλιν, οἱ ἔτι ἀπιστοῦντες ἵνα μὴ ἔχωσι λέγειν, Ὅτι ὅπου δικαιοσύνη ὅλως ἐστὶν ἐν τῷ νόμῳ, εἰ καὶ μὴ νῦν ἐπληρώσαμεν, ἀλλὰ ποτὲ πληρώσομεν· φησὶν ἀμφότερα ταῦτα ἀναιρῶν, Ὅτι τέλος νόμου ὁ Χριστός ἐστιν. Ὃ γὰρ ἠθέλησε μὲν ὁ νόμος, οὐκ ἐτελείωσε δὲ, τοῦτο ἐτελείωσεν ὁ Χριστὸς, ὃ δικαιῶσαι τὸν ἄνθρωπον. Ὥστε μὴ λέγε ὁ πιστεύσας ἐξ Ἑβραίων, ὅτι παρανομήσομεν· ἀλλὰ μᾶλλον ὃ βούλημα τοῦ νόμου εἶδες ἐν σοὶ τελειωθὲν διὰ τὴν εἰς Χριστὸν πίστεως. Μηδὲ πάλιν ὁ μήπω πιστεύσας Ἰουδαῖος, ἐλπίζε ὅτι τελειωθήσεταί σοι ἡ δικαιοσύνη διὰ τοῦ νόμου· Ὁ γὰρ Χριστός ἐστιν ὁ τελειώσας ταύτης. Ὥστε εἰ μέλλεις τὴν δικαιοσύνην ἀγεῖν, τὸν Χριστὸν λάβε διὰ πίστεως, καὶ ἕξεις ὃ πᾶν.

5 Μωσῆς γὰρ γράφει τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου, Ὅτι ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς.] Πιστοῦται ὃ εἶπεν, ὅτι ὁ νόμος οὐκ ἐτελείωσε, τοῦτο Χριστὸς ἐπλήρωσε· καὶ φησιν, ὅτι ὁ Μωσῆς διὰ τῶν ἔργων λέγει δικαιοῦσθαι τὸν ἄνθρωπον· τὰ δὲ ἔργα οὐδεὶς εὑρέθη πληρώσας. Ὥστε ἐν νόμῳ οὐκ ἔστι δυνατὸν δικαιωθῆναι.

6 Ἡ δὲ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη, οὕτω λέγει· Μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; τοῦτ' ἔστι Χριστὸν καταγαγεῖν. 7 Ἢ, Τίς καταβήσεται εἰς τὸν ἄβυσσον; τοῦτ' ἔστι Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν. 8 Ἀλλὰ τί λέγει; Ἐγγύς σου τὸ ῥῆμά ἐστιν ἐν τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν τῷ στόματί σου, τοῦτ' ἔστι τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως ὃ κη-

mentis principatus avidæ, imò potius ſtolidæ & inſipientis ſignum eſt, quærere nimirum conſtituere quod ſubſiſtere nequit; inque eo nequicquam atteri. Dei autem juſtitia ea eſt, quæ ex fide eſt: hæc enim non indiget laboribus operibusve noſtris, verùm tota ad gratiam Dei pertinet.

4 *Finis enim legis Chriſtus, ad juſtitiam omni credenti.*] Quia prorſus juſtitiam nominaverat, eam quæ eſt in lege, ne dicant ii qui ex Hebræis crediderunt; Peccavimus ergo, & iniquè egimus, hanc juſtitiam dimittentes: ac ne rurſus increduli dicere poſſent; Quandoquidem juſtitia eſt in lege omnino, etiamſi eam nondum impleverimus, aliquando tamen perfectè implebimus: ambo hæc è medio tollens, ait: *Finis legis Chriſtus eſt.* Quod enim voluit quidem lex, non autem perfecit, hoc Chriſtus perfecit, juſtificare nempe hominem. Quare ne dicas qui Chriſto acceſſiſti ex Hebræis, quòd deliqueris adverſus legem: quin potiùs legis voluntatem conſpexeris in te eſſe perfectam per fidem in Chriſtum. Neque rurſus qui nondum credidiſti, Judæe, ſpera quòd perficietur abs te juſtitia per legem: Chriſtus enim eſt conſummator hujus. Proinde ſi juſtitiam aſſecurus es, Chriſtum accipe per fidem, & habebis omnia.

5 *Moſes enim ſcribit juſtitiam quæ ex lege eſt, quòd qui fecerit eam homo, vivet in eis.*] Levit. 18. 5. Confirmat quod dixit, quòd id quod lex non perfecit, iſtud Chriſtus implevit, & inquit: Moſes aſſerit hominem per opera juſtificari: opera verò nemo inventus eſt explere. Itaque in lege juſtificari, eſt impoſſibile.

6 *Quæ autem ex fide eſt juſtitia, ſic dicit: Nec dixeris in corde tuo, quis aſcendet in cœlum? id eſt Chriſtum deducere.* Deut. 30. 12. 7 *Aut quis deſcendet in abyſſum? hoc eſt, Chriſtum ex mortuis revocare.* 8 *Sed quid dicit? Prope te eſt verbum, in corde tuo, & in ore tuo. Hoc eſt verbum fidei quod prædicamus.* 9 *Quoniam ſi confeſſus fueris*

in ore tuo Dominum Jesum, & credideris quòd Deus illum suscitavit à mortuis, salvus eris.] Posteaquam audivisti legis opera non posse justificare hominem, disce jam quomodo citra laborem facilè in Christo justificemur: fidem enim quærit ex corde, & confessionem ex ore. Necessarium autem est declarare latiùs quod dixit, *Quis ascendet in cœlum?* &, *Quis descendet in abyssum?* Ex Mose desumpsit hoc Apostolus, pro magna sua sapientia intellectum. Moses, namque quoad literam hunc ad modum illud effatus est: Mandatum Dei ob oculos tuos positum est, Judæe; neque opus est te in cœlum conscendere, ut illud invenias: neque ad abyssum descendere, ut istud accipias, neque ultra maria transire: sed prope te est in ore tuo, & in mente tua. Cuncta enim monstravit tibi Deus per legem. Moses igitur juxta literam hæc videtur sic dicere: Apostolus autem ad Christum illa transtulit: hoc est, Ne hæsites, neque dicas in corde tuo: Quomodo Christus descendit è cœlis & incarnatus est? aut, quomodo mortuus resurrexit ex abysso, hoc est, ex infimis locis? Sed crede quòd & descenderit incarnatus, ac tumulo conditus redierit resurgens & suscitatus: Deus namque ipsum suscitavit. Quare & à dignitate & authoritate excitantis facilè potes credere. Quid igitur hâc re facilius, cùm in ore tuo salutem habeas? Ne autem ob facilitatem contemptu dignum videatur fidei negotium, ostendit incredulitatis ratiocinationes & cogitationes esse vel ipsi fidei oppositas, eásque fortiter resistendas. Ne dicas enim, inquit, in corde tuo hæc vel illa, hoc est, nullam omnino hæsitantiæ cogitationem in animum inducas tuum.

ρύσασθαι. 9 Ὅτι ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου Κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ.] Ἐπειδὴ ἤκουσας τὰ τοῦ νόμου ἔργα μὴ δυνάμενα δικαιῶσαι ἄνθρωπον, μάθε πῶς ἐν Χριστῷ δικαιούμεθα ἀπόνως καὶ ῥᾳδίως· πίστιν γὰρ ζητεῖ ἐκ καρδίας, καὶ ὁμολογίαν ἐκ στόματος. Ἀναγκαῖον ἦν σαφηνίσαι ὃ ῥητὸν πλατυτέρως, τὸ, Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; καὶ, Τίς καταβήσεται εἰς τὸν ἄβυσσον; Ἀπὸ δὲ Μωσέως εἰληφὼς τὴν ἀποστολὴν νοηθὲν καὶ τὸ μεγάλειον αὐτοῦ σοφίαν. Ὁ μὲν γὰρ Μωσῆς, ὅσον καὶ τὸ γράμμα, τοῦτό φησιν· Ὅτι ἡ ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ ὡσεὶ ὀφθαλμοί" σοι κεῖται, ὦ Ἰουδαῖε, καὶ " χ. σου. οὐ δεῖ σε εἰπεῖν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνελθεῖν, ἵνα ταύτην οὔρῃς· οὔτε εἰς τὴν ἄβυσσον καταβῆναι, ἵνα ταύτην λάβῃς· οὔτε εἰς τὰ πέραν τῆς θαλάσσης διαβῆναι· ἀλλ' ἐγγύς σου ἐστίν, ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ διανοίᾳ σου. Πάντα γὰρ ὑπέδειξέ σοι ὁ Θεὸς διὰ τοῦ νόμου. Ὁ μὲν οὖν Μωσῆς καὶ τὸ γράμμα οὕτω δοκεῖ ταῦτα λέγειν· ὁ δὲ ἀπόστολος εἰς Χριστὸν ταῦτα ἐξελάβετο· τουτέστι, Μὴ διστάσῃς, μηδὲ εἴπῃς ἐν τῇ διανοίᾳ σου, Πῶς ὁ Χριστὸς κατῆλθεν ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ ἐσαρκώθη; ἢ πῶς ἀποθανὼν ἀνέβη ἐκ τοῦ ἀβύσσου, τουτέστι, τῶν κατωτάτων τόπων; ἀλλὰ πίστευσον ὅτι κατῆλθε σαρκωθείς, καὶ αὖ παθεὶς ἀνῆλθεν ἀναστάς· ὁ Θεὸς γὰρ αὐτὸν ἤγειρεν. Ὥστε καὶ ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἐγείραντος, δυνάσαι ῥᾳδίως πιστεῦσαι." Τί οὖν τούτου εὐκολώ- " χ. ἢ δὲ τερον, ὅταν ἐν τῷ στόματί σου ἔχῃς τὸ σωτήριον; Ἵνα μὴ σκῶμεν τὸ εὔκολον, δόξῃ ἄξιον καταφρονήσεως τὸ τῆς πίστεως χρῆμα, δείκνυσιν ὅτι καὶ τῇ πίστει λογισμοὶ ἀπιστίας ἀντίκεινται, καὶ δεῖ καὶ τούτους γενναίως ἐξελαύνειν. Μὴ εἴπῃς γάρ, φησιν, ἐν τῇ καρδίᾳ σου τάδε ἢ τάδε, τουτέστι, " μὴ ἐννοήσῃς ὅλως " χ. μηδὲ ἀμφιβολίας τι νόημα

10 Corde namque creditur ad justitiam, ore autem fit confessio ad salutem.] Cor ipsum ore indiget. Quid enim prodest credere quidem in animo, non confiteri autem coram hominibus? Fides enim mentis justificat quidem; cæterùm

10 Καρδίᾳ μὲν γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν.] Δεῖται καὶ ἡ καρδία τοῦ στόματος· Τί γὰρ ὄφελος πιστεύειν μὲν τῇ ψυχῇ, μὴ ὁμολογεῖν δὲ ἐνώπιον ἀνθρώπων; Ἡ μὲν γὰρ τῆς διανοίας πίστις δικαιοῖ· ἡ δὲ πομπε-

λὴς

λὴς σωτηρία ἐν τῇ ὁμολογίᾳ κεῖται. Τότε γὰρ διαλάμπει ἡ πίστις, καὶ πλείονες ὠφελοῦνται. Δεῖται μέντοι καὶ τὸ στόμα τῆς καρδίας· " Πολλοὶ μὲν γὰρ ὁμολογοῦσι στόματι Χριστὸν κατὰ ὑπόκρισιν· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' αὐτοῦ.

" κ. πολλοὶ στόματι μὲν καὶ ὁμ. κ.

11 Λέγει γὰρ ἡ γραφή· Πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐ καταισχυνθήσεται. 12 Οὐ γάρ ἐστι διαστολὴ Ἰουδαίου τε καὶ Ἕλληνος· ὁ γὰρ αὐτὸς Κύριος πάντων, πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτόν. 13 Πᾶς γὰρ ὃς ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται.] Εἶπεν, ὅτι καρδίᾳ πιστεύεται, καὶ στόματι ὁμολογεῖται· καὶ παραλαμβάνει ἀπὸ τῆς γραφῆς μαρτυρίας καὶ τὴν πίστεως καὶ τὴν ὁμολογίας, ἤτοι τὴν ἐπικλήσεως. Τῷ μὲν γὰρ εἰπεῖν, Πᾶς ὁ πιστεύων, τὴν πίστιν ἐδήλωσε, δι' ἧς " δικαιούμενος μὲν οὐ καταισχυνθήσεται· Τῷ δέ, Ος ἂν ἐπικαλέσηται, τὴν ὁμολογίαν, ἥτις σωτηρίαν ἐργάζεται. Πᾶς οὖν, κἂν Ἰουδαῖος, κἂν Ἕλλην, δεκτὸς παρὰ τῷ Θεῷ. Ο γὰρ αὐτὸς Κύριος πάντων, πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτόν· τουτέστι, τὸν πλοῦτον ἐν τούτοις ἔχων, τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν· ὥσπερ εἴ τις εἴποι, ὁ βασιλεὺς πλουτεῖ εἰς χρυσίον καὶ ἀργύριον. Ωστε ἐπεὶ πλοῦτον ἔχει τοὺς πιστεύοντας, μὴ ἀπογνῶς ὡς ἀσύγγνωστα ἡμαρτηκώς· προσδέχεται γάρ σε, ἵνα καὶ σε μέρος τοῦ οἰκείου πλούτου ποιήσηται.

" κ. δίκαιοι μὲν ὃ καταισχυνθήσον.

14 Πῶς οὖν ἐπικαλέσονται εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν; πῶς δὲ πιστεύσουσιν οὗ οὐκ ἠκούσαν; πῶς δὲ ἀκούσουσι χωρὶς κηρύσσοντος; 15 Πῶς δὲ κηρύξουσιν, ἐὰν μὴ ἀποσταλῶσι; Καθὼς γέγραπται· Ως ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθά.] Εἶπεν δέ, Οτι πᾶς ὃς ἐὰν ἐπικαλέσηται, σωθήσεται, κατηγορῶν νῦν λοιπὸν τῶν Ἰουδαίων, ὡς μὴ ἐπικαλεσαμένων. Διατί δὲ οὐκ ἐπεκαλέσαντο; δῆλον οὐκ ἐπίστευσαν. Διατί δὲ οὐκ ἐπίστευσαν; μὴ δῆλον οὐκ ἤκουσαν; καὶ μάλιστα ἤκουσαν. Εἶτα ἀντίθεσις· καὶ πῶς ἠδύναντο ἀκοῦσαι χωρὶς κηρύσσοντος; Εἶτα πάλιν λύσις. Καὶ

perfecta ſalus in confeſſione ſita eſt. Tum enim effulget fides, adeóque plures adjuvantur. Eget autem & os ipſum corde. Siquidem multi ore confitentur Chriſtum per hypocriſin, corde longè ab eo diſſiti.

11 *Dicit enim ſcriptura: Omnis qui credit in ipſum, non confundetur.* 12 *Non enim eſt diſtinctio Judæi & Græci: idem enim Dominus omnium, dives in omnes qui invocant illum.* 13 *Omnis enim qui invocaverit nomen Domini ſalvus erit.*] Corde credi, ore verò confeſſionem fieri dixit: producit itaque à ſcriptura Teſtimonia tum fidei, tum confeſſionis ſive invocationis. Cùm enim dicit, *Omnis qui credit*, fidem denunciavit, per quam juſtificatus non pudefiet. At cùm ſubdit, *Quiſquis invocaverit*, confeſſionem innuit, quæ ſalutem operatur. Omnis itaque, ſive Judæus, ſive Græcus, Deo gratus acceptúſque eſt. *Idem enim Dominus omnium, dives in omnes qui invocant eum*, hoc eſt, divitias in his habens, in his, inquam, qui invocaverint ipſum: perinde ac ſi quis dicat, Rex iſte dives eſt auri & argenti. Proinde ſi divitias habet ipſos credentes, ne deſpondeas animum, quaſi adeò peccâris, ut tibi condonari nequeat. Nam ſuſcipiet te, ut te partem divitiarum ſuarum efficiat. Eſa.28.16. Ioel.2.32.

14 *Quomodo ergo invocabunt, in quem non crediderunt? quomodo autem credent ei, quem non audierunt? quomodo verò audient ſine prædicante?* 14 *Quomodo autem prædicabunt, niſi mittantur? ſicut ſcriptum eſt: Quàm ſpecioſi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona?*] Suprà dixit, *Omnis qui invocaverit nomen Domini, ſalvus erit*: nunc Judæos arguit & reprehendit quòd non invocaverint. Quare autem non invocaverunt? quia non crediderunt. Quare autem non crediderunt? num ideo quia non audiverunt? Atqui audiverunt. Hinc ſequitur objectio: At quomodo ſine prædicante audire potuerunt? Eſa.52.7.

Cui

Cui protinus adjicitur dilutio: Atqui prædicârunt, & missi sunt ad eos non pauci. Et unde perspicuum est eos esse illos qui sint missi? Ad hujus confirmationem profert sanè prophetam dicentem: *Quàm speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona?* Nihil enim aliud circumeuntes Apostoli enunciârunt, quàm ineffabilia bona, Deique hominibus communicatam oblatámque pacem. Quare quòd non crediderunt, culpa est eorum qui non susceperunt prædicantes.

16 *Sed non omnes credunt Evangelio:* Esa.53.1. *Esaias enim dicit: Domine, quis credidit auditui nostro?*] Quia dixerat, Evangelizantes istos Prophetæ testimonium habere quòd à Deo essent, ne quis dicat; Quòd si à Deo fuerunt, omnes illis obtemperare planè oportuit: asserit, omnes revera Evangelio non esse obsecutos; ex eo tamen nihil prorsus labefactari ipsam veritatem. Hoc enim ipsum jam olim ante multos annos Esaias dixit; *Quis inquiens, credidit auditui nostro?* Quis, pro, Rari, ponitur hoc loco: id est, pauci crediderunt auditui nostro.

17 *Fides itaque ex auditu est; auditus autem per verbum Dei.*] Cum præcedentibus hæc cohærent, ac instar conclusionis cujusdam prædictis adducuntur: subindicat autem quiddã aliud; Quia enim Judæi nullo non tempore signum quærebant, ac resurrectionis aspectum ipsum, inquit, fides est ex auditu, atque ultra hunc auditum non oportet inquirere quicquam aliud. Nam auditus sive sermo non est verborum simpliciter dictorum, sed verborum Dei. Quocirca si admiranda quæris, adeoque miracula, ceu ex Deo sint, crede etiam verbis, ceu quæ à Deo proferantur.

Psal.18.4. 18 *Sed dico, Numquid non audierunt? Atqui in omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terrarum verba eorum.*] Veluti quispiam dicat, Et quid ad hos, si missi sint prædicantes Evangelium, ii autem omnino non audierint? ait; Universus ter-

μλω ἐκήρυξαν, ϗ ἀπεσάλησαν εἰς αὐτοὺς πολλοί. Καὶ πόθεν δῆλον, ὅτι ϑεοί εἰσιν ἐκεῖνοι οἱ ἀποσταλέντες; " Τότε δὴ " ις. ιη'.
λοιπὸν εἰσάγει τ̃ προφήτην λέγοντα· Ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τ̃ εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τ̃ εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθά. Οὐδὲν γὰρ ἄλλο περιήεσαν οἱ ἀπόστολοι λέγοντες, ἀλλ' ἢ τὰ ἀπόῤῥητα ἀγαθά, καὶ τ̃ ἐκ Θεοῦ προὸς ἀνθρώπους γινομένην εἰρήνην. Ὥστε τὸ μὴ πιστεῦσαι, ἔγκλημα ἐκείνων, τ̃ μὴ προσδεξαμένων τοὺς κηρύσσοντας.

16 Ἀλλ' οὐ πάντες ὑπήκουσαν τ̃ εὐαγγελίῳ. Ησαΐας γὰρ λέγει· Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν;] Επειδὴ εἶπεν, ὅτι οἱ εὐαγγελιζόμενοι, ϑεοῦ εἰσὶ πρόσταγμα ἐμαρτυρήσαμεν ὡς ϑεόθεν ὄντες· ἵνα μή τις εἴπῃ, Καὶ μὴν εἰ ϑεόθεν ἦσαν, ἔδει " πάντας αὐτῶν ὑπακοῦσαι· φησὶν, ὅτι " χ. πάντες αὐτῶν ὑπακοῦσαι ἀπαντες.
ἀληθῶς πάντες οὐχ ὑπήκουσαν τ̃ εὐαγγελίῳ· ἀλλ' οὐδὲν ἐκ τούτου βλάπτεται ἡ ἀλήϑεια· αὐτὸ " γὰρ τοῦτο Ησαΐας λέ- " χ.
γει προὸς πολλοὺς ἐτῶν· Τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; Τὸ γὰρ, Τίς, ἀντὶ τοῦ, " ὀλίγοι, " ὀλίγοι. " χ. ὀλίγοι, οὐ πάντες.
κεῖται σπανίως· τοιοῦτόν ἐστιν, ὀλίγοι ἐπίστευσαν τῇ ἀκοῇ ἡμῶν.

17 Ἀρα ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς· ἡ δὲ ἀκοὴ διὰ ῥήματος Θεοῦ.] Τοῦτο ἔοικεν ἐκ τῆς τ̃ προτέρων ἀκολουθίας, καὶ ὥσπερ συμπέρασμά τι ἐπάγει τοῖς προῤῥηθεῖσιν· αἰνίττεται δὲ καὶ τι ἕτερον· Επειδὴ γὰρ οἱ Ιουδαῖοι καθ' ἕκαστον καιρὸν σημεῖα ἐζήτουν, καὶ τ̃ ὄψιν αὐτὸν τ̃ ἀναστάσεως, φησὶν ὅτι ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς, καὶ " πλέον τῆς ἀκοῆς οὐ δεῖ ζητεῖν ἕτε- " ις. πλὴν
ρόν τι. οὐ γὰρ ἀκοὴ ὅτι ῥημάτων ἁπλῶς λεγομένων, ἀλλὰ ῥημάτων Θεοῦ. Ὥστε εἰ θαύματα ζητεῖς, ὡς ἐκ Θεοῦ ὄντα, πίστευσον καὶ τοῖς ῥήμασιν, ὡς ἐκ Θεοῦ λεγομένοις.

18 Αλλὰ λέγω, Μὴ οὐκ ἤκουσαν; Μενοῦνγε εἰς πᾶσαν τ̃ γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, ϗ εἰς τὰ πέρατα τ̃ οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν.] Ωσπερ τινος εἰπόντος, Καὶ τί προὸς τούτους ἀπεσάλησαν οἱ εὐαγγελιζόμενοι, ὅτοι δὲ οὐκ ἤκουσαν

ηκουσαν

κουσθη ὅλως; Φησὶν, ὅτι ἡ οἰκουμένη " πᾶσα ἤκουσε, καὶ ὕτοι οὐκ ἤκουσθη, " χ. πᾶσα. πῶς οἷς τοσοῦτον τὸν χρόνον διέτριψαν οἱ ἀπόστολοι, καὶ ὅθεν ἤσθη; καὶ πῶς ἀὖ ἔχοι λόγον;

19 Ἀλλὰ λέγω· Μὴ οὐκ ἔγνω Ισραήλ;] Πάλιν ἑτέρα ἀνήρησις. Εἰ οὐκήρυξαν μὲν οἱ ἀπόστολοι, ὕτοι δὲ ὑ σεωῆκθη, ἆρα οὐκ ἄξιοι συγνώμης; Εἶπα ἐπάγει καὶ τοῦτο τὴν λύσιν.

Πρῶτος Μωσῆς λέγει· Ἐγὼ παραζηλώσω ὑμᾶς ἐπ' οὐκ ἔθνει· ὅτι ἔθνει ἀσυνέτῳ παροργιῶ ὑμᾶς.] Εἰ καὶ μηδαμόθεν ἀλλοθέν, φησι, κἂν χρεὼν οὐκ " χ. ἐτίμησαν. ἦ τιμῆς, ἵνα " ἐτιμήθησθε οἱ ἐξ ἐθνῶν, ἔδει αὐτοὺς σεσιέναι. Οτεθη γὰρ ἑώρων τοὺς εἰδωλολάτρας ἐξαίφνης τοσούτων " χ. πιστοὺς. ἀξιωθέντας ἀγαθῶν, ἔδει " αὐτοὺς παραζηλωσθέντας ἐννοῆσαι, ὅτι τοῦτο ἔστι τὸ ἔθνος, περὶ οὗ Μωϋσῆς εἶπεν. Οὐ γὰρ μόνον τὸ μέγεθος τῆς τιμῆς ἱκανὸν ἦν αὐτοὺς εἰς ζῆλον ἐμβαλεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ, ὅτως " ἀτελεῖς ἦσαν τοὺς " χ. ἀπαλεῖς. τιμηθέντας, ὥστε μηδὲ ἔθνος νομίζεσθαι. Ἐν οὐκ ἔθνει γάρ, φησι, παραζηλώσω ὑμᾶς, ὅτι ἔθνει ἀσυνέτῳ. Τί γὰρ Ἑλλήνων ἀσυνετώτερον, ξύλοις καὶ λίθοις προσκεχηνότων;

" χ. ὃς. 20 Ησαΐας " ὁ ἀποτολμᾷ καὶ λέγει· Εὑρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν.] Εἰπὼν ὅ, τι προῶτος Μωϋσῆς λέγει, διηγεῖται ὁ " χ. ἑτέρου προφήτου. καὶ αὐτὰ λέγοντος καὶ τρανώτερον καὶ σαφέστερον. Ησαΐας γὰρ, φησιν, ἀποτολμᾷ, ὁ λέγει, τουτέστιν, ἐβιάσατο γυμνὸν εἰπεῖν τὴν ἀλήθειαν, καὶ κινδυνοῦσαι ἢ ἀποσιωπῆσαι. Εὑρέθην γὰρ, φησι, τοῖς ἐξ ἐθνῶν, τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσι, μηδὲ ἐπερωτῶσί με. " χ. ἀκαλλίστοις. Οὓς γὰρ Μωϋσῆς ἔθνος ἀσυνέτον " ὠνόμασε, τούτους Ησαΐας μὴ ζητοῦντας, μηδὲ ἐπερωτῶντας ὀνομάζει, ὡς ἀμαθεῖς δηλαδὴ καὶ μισολόγους. Εδει τοίνυν οὐκ τούτων πρώτων σεσιέναι τοὺς Ιουδαίους, πῶς αὐτοὶ μὲν ἀπώσθησαν, ἕτεροι δ' προσεδέχθησαν.

rarum orbis eorum prædicationem audivit, & illi non audiiſſent, apud quos tanto ſunt tempore morati Apoſtoli, quibúſque erant oriundi? Quam quæſo rationem hoc habuerit?

19 *Sed dico, Numquid Iſrael non cognovit?*] Alia eſt objectio: Si prædicârunt Apoſtoli, illi autem non intellexerunt, numquid digni ſunt veniâ? Hujus etiam dilutionem ſubtexit.

Primus Moſes dicit: Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem inſipientem, in iram vos mittam.] Si non aliunde, inquit, ſaltem ex honore, quo gentes affecti ſunt, intelligere debebant prædicatum Chriſtum. Cùm enim idolorum cultores cernerent adeò repentè tantis bonis ornatos, oportebat eos æmulatione incitatos intelligere, hanc eſſe ipſam gentem de qua Moſes verba fecerit. Nedum enim magnitudo honoris ſufficiebat ut ad æmulationem eos incitaret, verùmetiam quòd adeò viles honore affecti eſſent, ut ne gentis quidem nomine cenſendi eſſent. *Ego enim*, inquit, *ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem inſipientem.* Quid enim Græcis ſtultius & inſipientius, quippe qui à lignis & lapidibus veluti ore hianti penderent. Deut. 32. 21

20 *Eſaias enim audet & dicit: Inventus ſum à non quærentibus me, palàm apparui iis, qui me non interrogabant.*] Præmiſſo quod Moſes primùm dixit, jam alterius Prophetæ mentionem facit, qui eadem clariùs & apertiùs exponit. *Eſaias enim*, inquit, *audet & dicit*, id eſt, conatus eſt nudam dicere veritatem, & periculo ſeſe ſubmittere potiùs quàm reticere, *Inventus ſum*, inquit, à gentibus, quæ me non inquirebant, & quæ de me nihil percontabantur. Quos enim Moſes gentem non intelligentem vocavit, hos Eſaias non quærentes, neque interrogantes nominat, tanquam rudes videlicet, oſoréſque diſciplinarum. Oportebat itaque ex hiſce omnibus Judæos intelligere ſeſe eſſe repulſos, aliósque receptos. Eſa. 65. 1

21 *Ad Iſrael autem dicit : Totâ die expandi manus meas ad populum non obedientem & contradicentem.*] Ne poſſent dicere Judæi : A gentibus quidem es inventus, nobiſcum verò noluiſti verſari, ſubdit ; *Totum diem*, hoc eſt, omni tempore expandi manus meas, ut attraherem vos : at vos apparuiſtis populus inobediens & contradicens. Veſtra igitur culpa eſt, non mea. Ego namque extendebam manus meas, & advocabam vos : at vos non obediiſtis. Proinde manifeſtum eſt quòd & audiverunt Iſraelitæ, & cognoverunt, cæterùm obtemperare noluerunt.

21 Πρὸς δὲ τ̃ Ισραὴλ λέγ. Ολην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα.] Ινα μὴ ἔχωσι λέγειν, ὅτι τοῖς ἐθνικοῖς εὑρέθης, ἡμῖν δὲ οὐκ ἠθέλησας ὁμιλῆσαι· φησὶν, Ολην τὴν ἡμέραν, τουτέστι, πολὺν τ̃ χρόνον ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου, ὥστε ἑφελκύσασθαι ὑμᾶς· ἀλλ' ὑμεῖς ἐφάνητε λαὸς ἀπειθὴς καὶ ἀντιλέγων. Υμέτερον οὖν τὸ ἔγκλημα, οὐκ ἐμόν. Εγὼ γὰρ ἐξεπετάννυον τὰς χεῖρας, καὶ προεκάλουν, ἀλλ' οὐκ ἠκούσατε. Ωστε δῆλον ὅτι καὶ ἠκούσαμεν οἱ ἐξ Ισραὴλ, καὶ ἐγνώσαμεν, οὐκ ἠθέλησαμεν δὲ ὑπακοῦσαι.

CAP. XI.

ΚΕΦ. ια.

DIco igitur, Numquid repulit Deus populum ſuum, quem præno-vit? Abſit. Nam & ego Iſraelita ſum ex ſemine Abrahami, è tribu Benjamin. 2 *Non repulit Deus populum ſuum, quem præſcivit.*] Quia illos populum inobedientem vocârat, dubitat deinceps & dicit : Num quia populus incredulus & inobediens factus eſt, eapropter caſſatæ ſunt promiſſiones? Reſpondet, *Abſit. Non enim repulit populum ſuum, quem prænoverat*, hoc eſt, quem ſciebat idoneum ad fidem recipiendam. *Nam & ego Iſraelita ſum.* Ac ne illi obijciant, Túne ſolus es populus? infert poſthac : *Non repulit populum ſuum*, pro eo quod eſt, Sunt & alii ter mille, & quinquies mille, imò myriades, quæ ex populo crediderunt, ut Acta Apoſtolorum indicant.

Act. 2. 24.

3 *Aut neſcitis in Helia quid dicat ſcriptura? quomodo interpellet ad Deum adversùm Iſrael, dicens;* 3 *Domine, prophetas tuos occiderunt, & altaria tua ſuffoderunt, & relictus ſum ſolus, & quærunt animam meam.* 4 *Sed quid dicit ei divinum reſponſum? Reliqui mihi ipſi ſeptem millia virorum, qui non curvaverunt genua*

3. Reg. 19. 18.

Ἐγὼ οὖν. Μὴ ἀπώσατο ὁ Θεὸς τ̃ λαὸν αὐτοῦ ὃν προέγνω; Μὴ γένοιτο. καὶ γὰρ ἐγὼ Ισραηλίτης εἰμὶ, ἐκ σπέρματος Αβραὰμ, φυλῆς Βενιαμίν. 2 Οὐκ ἀπώσατο ὁ Θεὸς τ̃ λαὸν αὐτοῦ, ὃν προέγνω.] Εἰπὼν οὖν λαὸν ἀπροσδεῆ, ἀπορῶν λοιπὸν, λέγων, Οτι ἆρα μὴ ἐπεὶ ἀπειθὴς λαὸς ἐγένοντο, διεψεύσθησαν αἱ ἐπαγγελίαι; καὶ φησι, Μὴ γένοιτο· Οὐ γὰρ ἀπώσατο τ̃ λαὸν αὐτοῦ, ὃν προέγνω, τουτέστιν, ὃν ἔδει ὑπολαβόντα ὅτι πρὸς τὸ πιστεύειν δέξασθαι· καὶ γὰρ ἐγὼ Ισραηλίτης εἰμί. Εἶτα, ἵνα μὴ εἴπωσιν αὐτῷ· Σὺ μόνος λαὸς εἶ; ὑποφέρει λοιπὸν, Οὐκ ἀπώσατο τ̃ λαὸν αὐτοῦ, αὐτὴ δέ, ὡς ἕτερόν τι εἰσὶν, οἱ τρισχίλιοι δηλαδὴ, καὶ οἱ πενταχισχίλιοι, καὶ αἱ μυριάδες, οἳ ἐκ τοῦ λαοῦ ὑπάρχουσι, ὡς αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων δηλοῦσιν.

Η οὐκ οἴδατε ἐν Ηλίᾳ τί λέγει ἡ γραφὴ, ὡς ἐντυγχάνει τῷ Θεῷ κατὰ τοῦ Ισραὴλ, λέγων. 3 Κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν, καὶ τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν, κἀγὼ ὑπελείφθην μόνος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχήν μου. 4 Αλλὰ τί λέγει αὐτῷ ὁ χρηματισμός; Κατέλιπον ἐμαυτῷ ἑπτακισχιλίους ἄνδρας, οἵτινες οὐκ ἔκαμψαν

ἑπτακισχιλίους ἀνδρας τῇ Βάαλ.] Ινα μὴ ἔλθωσιν αὐτῷ, Τί λέγεις, ὦ Παῦλε; τρισχιλίοις, ἢ πεντακισχιλίοις, ἢ μυριάσιν ὀλίγαις τοσαυταῖς τὸν τοσοῦτον λαὸν, τὴν ἄμμον καὶ ἄστρα προσεικάζόμενον; φησὶν ὅτι καὶ ἐν Ηλίᾳ ἦσαν ἑπτακισχίλιοι τοσοῦτοι τὸν ἀριθμὸν τῶν σωζομένων· ἀλλ' οὐδὲ τότε ὁ Ηλίας ἠπίστατο. Καὶ νῦν δὲ εἰκὸς πολλοὺς εἶναι τοὺς πεπιστευκότας· Εἰ δὲ καὶ ἀγνοεῖτε ὑμᾶς, οὐδὲν καινόν· ὅπου γε καὶ ἐκεῖνος τοὺς τότε ἠγνόει. Λελῆθότως δὲ ἐν τῇ περὶ ἄλλης ὑποθέσεως λέγειν, δείκνυσι τὴν μιαιφονίαν αὐτῶν ἀνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς κηρυττομένην. Ινα γὰρ μὴ λέγωσιν, ὅτι ὡς πλάνον ἀνείλομεν τὸν Χριστὸν, πῶς οὖν, φησι, τοὺς παλαιοὺς προφήτας οἱ πατέρες ἀνῄρουν ὑμῶν; Μὴ κἀκεῖνοι πλάνοι; Αλλ' ἐλύποιν ἴσως τῇ παρρησίᾳ. Πῶς οὖν τὰ θυσιαστήρια κατέσκαπτον; μὴ σκάφην ἀπεδοκίμαζον; Πῶς δὲ αὐτὸν τὸν Ηλίαν τὸν ὑπὲρ αὐτῶν ζηλώσαντα, τὸν θαυματουργὸν, ἐζήτουν ἀποκτεῖναι; Ωστε ἐπεὶ τότε τοσούτων ὄντων τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων, ἑπτακισχιλίους μόνους ὑπερεξείλετο ἑαυτῷ Κύριος, ὡς ὁ χρηματισμὸς λέγει, τουτέστιν, ἡ τοῦ Θεοῦ ἐμφάνεια, καὶ ὁμιλία· οὐδὲν καινὸν, εἰ καὶ νῦν τοὺς ἀξίους μόνους ἐκλέγεται· ὃ καὶ ἐξῆς τῷ ἐξῆς δηλοῖ.

ᾳ. ἑπτακισχίλια.

ᾳ. κελεύει.

5 Οὕτως οὖν καὶ ἐν τῷ νῦν καιρῷ, λῆμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονε.] Καὶ νῦν, φησι, λῆμμα, τουτέστι, κατάλημμα. Ωσπερ γὰρ τῶν ἀχύρων ἀποκαθαρθέντων, καταλειμμά ἐστιν ὁ σῖτος· Οὕτω τοὺς πονηροὺς ἀποδοκιμάζων ὁ Θεὸς, καταλιμπάνει ἑαυτῷ τοὺς ἀξίους. Εν μὲν οὖν τῷ εἰπεῖν, κατ' ἐκλογὴν, ἔδειξε τὴν ἐκείνων σπουδήν· ἀπὸ γὰρ σπουδῆς ἠξιώθησαν ἄξιοι τῆς ἐπιλεγομένης· τῷ δὲ εἰπεῖν, χάριτος, ἔδειξε τῆς Θεοῦ τὴν δωρεάν.

6 Εἰ δὲ χάριτι, οὐκέτι ἐξ ἔργων· ἐπεὶ ἡ χάρις οὐκέτι γίνεται χάρις.] Εκ περισσοῦ ἀναπολογήτους δείκνυσι τοὺς ἀπιστήσαντας ἐξ Εβραίων· οὐ γὰρ ἔχετε

ante Baal.] Ne objiciant ei, Quid ais, Paule? Ter millibúsne, vel quinquies millibus, vel paucis myriadibus tantum populũ comprehendis, qui arenæ stellisq; comparatur? ait; quòd & in Eliæ temporibus ad septem millia redacta erant quæ ad salutem pertinebant: Verùm ne hos quidem Helias nôrat. Jam verò verisimile est multos esse qui crediderunt. Ac etiamsi ignoretis vos, nihil novi est, cùm & Helias illos quondam ignoraverit. Clanculum autem de alio argumento verba faciens, monstrat ipsorum homicidium jam olim à principio de ipsis prædicatum. Ne enim dicant, tanquam impostorem Christum occidimus, Quomodo igitur, inquit, veteres prophetas patres & majores vestri occiderunt? Num & illi impostores erant? Sed molesti erant ob multam libertatem. Quomodo autem aras ipsas suffoderunt? Num & illæ immodestè se gesserunt? Quî verò Heliam ipsum, qui pro ipsorum salute zelo ardebat, qui miraculis, mirificisque signis clarebat, occidere quærebant? Quare cùm tunc temporis, cùm tot scelerati homines essent, septem duntaxat millia elegerit sibi ipse Dominus, ut oracultum dicit, hoc est, Domini demonstratio, & colloquium: nihil novi est, si etiamnum dignos tantùm seligat: quod & per subsequentia declarat.

5 *Sic igitur & hoc tempore, reliquiæ secundũ electionem gratiæ factæ sunt.*] Etiam nunc inquit, reliquum est, hoc est, reliquiæ factæ sunt. Quemadmodum enim paleis repurgatis, quod reliquum est frumentum est: hanc ad rationem pravos reprobans Deus, relinquit subiipsi dignos. Cùm igitur ait, *secundùm electionem*, illorum studium & conatum indicavit. A conatu enim suo digni sunt facti ut eligerentur. Cùm autem dixit, *gratiæ*, Dei donum commonstravit.

6 *Si autem per gratiam, non jam ex operibus: alioqui gratia non erit gratia.*] Ex abundanti eos qui ex Hebræis non crediderunt, inexcusabiles esse declarat. Non enim

enim est quòd dicatis, opera & labores à vobis exposcere Deum, verùm totum est gratiæ. Cur igitur non vultis servari, cùm bonum tantum sine labore vobis proponatur? Proinde qui voluerunt, servati sunt, qui & populus Dei sunt. Non igitur Deus repulit populum suum salute dignum.

Sin ex operibus, jam non est gratia, cùm opus non sit porrò opus.] Si per opera placeamus Deo, gratia porrò non habebit locum. Nam si gratiæ locus relinquatur, abit statim opus, nec opus porrò dicitur. Nam ubi gratia est, ibi opus non quæritur: & ubi est opus, gratia non est.

7 Quid ergo? quod quærebat Israel, id non est consecutus; electio autem est consecuta.] Ostenso quid sit gratia, nempe quòd sine operibus Dei donum, dicit deinceps quòd Israelitæ quærentes justitiam, eam non sunt assecuti, quippe qui malè eam quæsierint, adeóque ex operibus; quod erat impossibile. *Electio autem*, hoc est, electi sunt assecuti. Per hanc dictionem, bonorum magnitudinem ostendit, & quòd totum sit divinæ gratiæ. Nam & nos in familiari, & communi sermone dicere solemus: Hoc illi feliciter evênit, hoc est, citra laborem inventionem invênit.

Esa. 29. 10. *Cæteri verò excæcati sunt, 8 (Sicut scriptum est: Dedit eis Deus spiritum compunctionis, oculos ut non videant, & aures ut non audiant) usque in hodiernum diem.*] Producit Esaiam testem obstinationis ac cæcitatis, ne videatur propria & sua dicere. Porrò illud, *Dedit Deus*, dixit pro, reliquit eos habere *spiritum compunctionis*, concessit, permisit. Compunctionem autem dicit, stabilem atque impermutabilem animæ habitum erga malum. Compungi enim, est infigi sanè, & veluti clavo impacto affigi. Incurabilem itaque & immutabilem illorũ sententiam, compunctionem appellavit. Cum enim oculos haberent, ut miracula viderent; & aures, ut audirent doctrinam Domini, neutro horum sicut oportuit usi sunt. Neque id solùm in

εἰπεῖν, φησιν, ὅτι ἔργα ϗ πόνους ἀπαιτεῖ ὁ Θεὸς, ἀλλὰ τὸ πᾶν χάριτός ἐστι· διὸ τί οὖν ὑμῖν βούλεσθε σωθῆναι, ὅτως ἀπόνως προσκεκρουκότος τῷ ἀγαθοῦ; Ὡς οἱ βουληθέντες ἐσώθησαν· οἱ δὲ λαὸς Θεοῦ εἰσιν. Οὐκ ἄρα ἀπώσατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν ἄξιον σωτηρίας.

Εἰ δὲ ἐξ ἔργων, οὐκέτι ἐστὶ χάρις· ἐπεὶ τὸ ἔργον οὐκέτι ἐστὶν ἔργον.] Εἰ δὲ ἐξ ἔργων θηρεσῶμεν, οὐκέτι λοιπὸν ἔχει πρόοδον ἡ χάρις· ἐπεὶ ἐὰν ἡ χάρις ἔχῃ πρόοδον, τὸ ἔργον λοιπὸν οἴχεται, ϗ οὐκέτι ἐστὶν ἔργον. Ὅπου γὰρ χάρις, ἔργον οὐ ζητεῖται· ϗ ὅπου ἔργον, χάρις οὐκ ἔστι.

7 Τί οὖν; Ὃ ἐπιζητεῖ Ισραὴλ, τοῦτο οὐκ ἐπέτυχεν· ἡ δὲ ἐκλογὴ ἐπέτυχε.] Δείξας τί ποτέ ἐστιν ἡ χάρις, ὅτι ἡ χάρις ἔργων Θεοῦ δωρεὰ, λέγει λοιπὸν ὅτι οἱ Ισραηλῖται ἐπιζητοῦντες δικαιωθῆναι, οὐκ ἐπέτυχον, ὡς κακῶς ζητοῦντες, καὶ ἐξ ἔργων· ὅπερ ἀδύνατον. Ἡ δὲ ἐκλογὴ, τοῦτέστιν, οἱ ἐκλελεγμένοι ἐπέτυχον. Διὰ δὲ τῆς λέξεως ταύτης, ἐμφαίνει τὸν ἀγαθῶν τὸ μέγεθος, καὶ ὅτι τὸ πᾶν τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ κοινῇ ὁμιλίᾳ λέγομεν, ὁ δεῖνα ἐπέτυχεν, ἀντὶ τοῦ, ἀπόνως εὗρημα εὗρεν. " κ. ἐκλελεγμένοι.

Οἱ δὲ λοιποὶ ἐπωρώθησαν, 8 (Καθὼς γέγραπται, Εδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς πνεῦμα κατανύξεως, ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν, ϗ ὦτα τοῦ μὴ ἀκούειν) ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας.] Παρεφήγει τὴν Ησαΐαν μαρτυρίαν τὴν πωρώσεως, ἵνα μὴ δόξῃ οἰκεῖα λέγειν. Τὸ γὰρ, ἔδωκεν ὁ Θεὸς, ἀντὶ τοῦ, κατέλιπεν αὐτοὺς ἔχειν πνεῦμα κατανύξεως, συνεχώρησεν, ἀφῆκε. Κατάνυξιν δὲ, τὴν " πρὸς κακὰ ἔμπονον καὶ ἀμετάθετον ἕξιν τῆς ψυχῆς λέγει. Κατανύσσεσθαι γὰρ ἐστι τὸ ἐμπήγνυσθαί τι, καὶ προσπλοῦσθαι. Τὸ πάθος οὖν τὴν γνώμης αὐτῶν ϗ ἀμετάθετον, κατάνυξιν ὠνόμασεν. Ὀφθαλμοὺς γὰρ ἔχοντες, ὥστε βλέπειν τὰ θαύματα· καὶ ὦτα, ἀκούειν τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου, οὐδενὶ τούτων εἰς δέον ἐχρήσαντο. Καὶ " κ. σκλη-ρόν.

μόνον

μόνον ὅτι Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ ὅτι τῶν ἀποστόλων· ἕως γὰρ τοῦ σήμερον ἡμέρας, φησί.

9 Καὶ Δαβὶδ λέγει· Γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ εἰς θήραν, καὶ εἰς σκάνδαλον, καὶ εἰς ἀνταπόδομα αὐτοῖς. 10 Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκαμψον.] Amentes, inquit, impermutabiles in malitia, extremo ſupplicio afficientur. Menſa enim ipſorum, hoc eſt, omnia bona & deliciæ ipſorum, convertentur in contrarium, & illaqueentur comprehendantúrque, omnium captioni & invaſioni expoſiti, ſcandala ſemper & offenſiones in vita ſua habentes. Indicans autem quòd pro peccatis hæc patiantur, dixit, *in retributionem.* Quinetiam oculi eorum ſunt obſcurati, mentis quidem prorſus, atque etiam corporei, à calamitatibus. Et dorſum eorum incurvatum eſt: ſerviunt enim Romanis ſervitute nunquam ceſſaturâ. Hoc enim eſt quod ait, *ſemper:* nunquam nimirum ab ea liberandi.

μεταδοθήτωσαν, καὶ συλληφθήτωσαν, " βύσσιροι πᾶσι γενόμενοι, καὶ ἀεὶ σκάνδαλα καὶ προσκόμματα ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν ἔχοντες. Δείκνυσι δὲ ὅτι ὑπὲρ ἁμαρτημάτων ταῦτα πάσχουσιν, εἶπε δέ, εἰς ἀνταπόδομα. Ἀλλὰ καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἐσκοτίσθησαν, καὶ οἱ νοητοὶ μὲν πάντως, καὶ οἱ αἰσθητοὶ δέ, ἀπὸ τῶν συμφορῶν. Καὶ ὁ νῶτος αὐτῶν ἐκάμφθη· δουλεύουσι γὰρ τοῖς Ρωμαίοις ἀτελεύτητον δουλείαν· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, διὰ παντὸς· οὐδέποτε λύσιν λήψόμενοι ταύτης.

" χ. πάθοιεν. " χ. ἀχείρωτοι.

11 Λέγω οὖν, Μὴ ἔπταισαν, ἵνα πέσωσι; Μὴ γένοιτο.] Ἱκανῶς αὐτῶν καταφανέντος, νῦν ἐπαμύνει αὐτοῖς ὀπτινοῦσι, καὶ ἐρωτᾷ· Μὴ ἔπταισαν ἵνα πέσωσι; τουτέστιν, ἆρα μὴ ἀνίατα ἠμάρτον; Μὴ γένοιτο· ἔπταισαν μὲν γὰρ, τουτέστι, " προέκρουσαν, ἀλλ' οὐχ ἵνα πέσωσι τελείως, μηδέποτε ὀρθωθῆναι δυνάμενοι· καὶ γὰρ φυλάττονται εἰς τὸν καιρὸν τῆς συντελείας, ὡς προϊὼν ἐρεῖ.

" χ. προέκρουσαν.

Ἀλλὰ τῷ αὐτῶν παραπτώματι ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν, εἰς τὸ παραζηλῶσαι αὐτούς.] Δύο ταῦτα βούλεται κατορθῶσαι, δι' ὧν λέγει νῦν· τό, τε παραμυθήσασθαι τοὺς Ἰουδαίους, καὶ τὴν καταπεῖλαι τὸ ὄϊνημα τῶν ἐθνῶν· καί φησιν, ὅτι ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν ἐγένετο, τούτων προσκεχρουσμότων καὶ ἀπιστησάντων. Ἡ μὲν γὰρ ἀκολουθία ἀπῄτει τοῦτο πρῶτον γενέσθαι, εἶτα τοὺς ἐθνικούς· ἐπεὶ δὲ " ἠπείθησαν, ἐκλήθησαν ἐκεῖνοι· ὃ καὶ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις πολλαχοῦ δηλοῦται. Εσώθησαν δὲ οἱ ἐθνι-

" χ. ἠπίστησαν.

Chriſto, verùm & in Apoſtolis admiſerunt: *in hodiernum enim uſque diem,* inquit.

9 *Et David dicit: Fiat menſa eorum in laqueum & in captionem, & in ſcandalum, & retributionem ipſis.* 10 *Obſcurentur oculi eorum ne videant, & dorſum illorum ſemper incurva.*] Cùm ſint, inquit, impermutabiles in malitia, extremo ſupplicio afficientur. Menſa enim ipſorum, hoc eſt, omnia bona & deliciæ ipſorum, convertentur in contrarium, & illaqueentur comprehendantúrque, omnium captioni & invaſioni expoſiti, ſcandala ſemper & offenſiones in vita ſua habentes. Indicans autem quòd pro peccatis hæc patiantur, dixit, *in retributionem.* Quinetiam oculi eorum ſunt obſcurati, mentis quidem prorſus, atque etiam corporei, à calamitatibus. Et dorſum eorum incurvatum eſt: ſerviunt enim Romanis ſervitute nunquam ceſſaturâ. Hoc enim eſt quod ait, *ſemper:* nunquam nimirum ab ea liberandi. Pſal. 68. 22.

11 *Dico igitur, nunquid impegerunt, ut caderent? Abſit.*] Cùm abundè ſatis eos reprehendiſſet, nunc conſolationem eis meditatur, atque interrogat: *Nunquid impegerunt, ut caderent?* hoc eſt, nunquid incurabiliter deliquerunt? Haudquaquam. Impegerunt enim, hoc eſt, offenderunt: verùm non ut caderent omnino, ita ut nunquam erigi poſſent. Etenim ſervabuntur circa tempus conſummationis, ut in progreſſu orationis dicet.

Sed eorum delicto ſalus gentibus obtigit, ut ad æmulandum provocaret eos.] Duo iſta vult præſtare per ea quæ nunc dicit: nempe conſolari Judæos, & gentium faſtum reprimere, inquiens, quòd iſtis offendentibus diffidentibúſque, gentibus exorta eſt ſalus. Rerum enim ordo hos primùm ſervari poſtulabat, deinde gentes: poſtquam autem iſti inobedientes facti ſunt, accitæ ſunt illæ: quod & in Evangeliis haud paucis in locis ſignificatur. Servatæ autem ſunt gentes, ut *ad æmulandum provocaret eos,* hoc eſt, ut

gentium honor mordens hos, perſuadet eos, etiamſi ex æmulatione adverſùs eas, ad Chriſtum accedere.

12 *Quòd ſi delictum illorum, divitiæ ſunt mundi, & diminutio eorum divitiæ gentium: quanto magis plenitudo ipſorum?*] Si, quando offenderunt, inquit, tam multis fuerunt conciliatores ſalutis, & pro hoc quòd iſti fuerunt rejecti, illæ ſint adſumptæ, lapſúſque eorum divitiæ gentium fuerint: *quanto magis plenitudo ipſorum*, id eſt, quando omnes ad Chriſtum reverſi ſervati fuerint? Hæc autem dicit veluti gratificans ipſis, & ſolamen adferens. Non enim quia impegerunt Iſraelitæ, propterea ſalvæ factæ ſunt gentes, niſi fidem habuiſſent.

13 *Vobis enim gentibus dico, quatenus ego quidem ſum gentium Apoſtolus, miniſterium meum glorifico;* 14 *Si quo modo ad æmulandum provocem carnem meam, & ſalvos faciam aliquos ex illis.*] Rurſum Judæos conſolans, gentium criſtas dejicit, inquiens: Laudo, vos gentes, propter duo hæc: alterum, quia neceſſarium mihi eſt, tanquam inſtitutionis & religionis veſtræ inſtitutori, glorificare miniſterium meum, hoc eſt, vos: alterum, ut provocem, hoc eſt, ad æmulationem conjiciam ſive permoveam carnem meam, hoc eſt, ſecundùm carnem cognatos mihi Judæos. Carnem autem dicens, cognationem & naturalem ejus affectum commonſtravit. *Et ſervem*, non dixit omnes, ſed aliquot. Clanculum autem eorum duritiam ſubindicat: fortaſſe enim contentione & æmulatione quadam accenſi, imitabuntur gentes, & credent aliqui.

15 *Si enim rejectio ipſorum eſt reconciliatio mundi, quæ erit aſſumptio, niſi vita ex mortuis?*] Si iratus ipſis Deus, talia donavit aliis, hoſtéſque amicos fecit: quando ipſos aſſumpſerit denuò, quid non donaturus eſt? Vita namque ex mortuis tum erit, hoc eſt, infinita planè bona: hoc enim per vitam indicat. Simul autem & quiddam altius innuit: Nimirum, quemadmodum, ex mortuis reſurrectio non propter Judæos

καὶ εἰς τὸ παραζηλῶσαι αὐτοὺς, τουτέστιν, ἵνα ἡ τῶν ἐθνῶν τιμὴ διάκωσται τούτους, κἂν ἐκ τῆς [a] χ. ἐθνικῶν. παρὸς ἐκείνους φιλονεικίας, πείσῃ προσελθεῖν.

12 Εἰ δὲ τὸ παράπτωμα αὐτῶν πλοῦτος κόσμου, καὶ τὸ ἥττημα αὐτῶν πλοῦτος ἐθνῶν· πόσῳ μᾶλλον τὸ πλήρωμα αὐτῶν;] Εἰ ὅτε προσέκρουσαν, φησι, πρόξενοι ἐγένοντο τοσούτοις σωτηρίας, καὶ ἐν ᾧ τούτοις ἀποβληθῆναι, ἐκεῖνοι προσελήφθησαν, καὶ τὸ σφάλμα αὐτῶν πλοῦτος ἐγίνετο τῶν ἐθνικῶν· πόσῳ μᾶλλον τὸ πλήρωμα αὐτῶν, τουτέστιν, ὅταν πάντες σωθῶσιν ἐπιστρέψαντες; Ταῦτα δὲ λέγει χαριζόμενος αὐτοῖς, καὶ παραμυθούμενος. Οὐ γὰρ διότι ἔπταισαν οἱ Ἰσραηλῖται, διὰ τοῦτο ἐσώθησαν αἱ ἐθνικοὶ, εἰ μὴ πίστιν εἶχον.

13 Ὑμῖν γὰρ λέγω τοῖς ἔθνεσιν, ἐφ' ὅσον μέν εἰμι ἐγὼ ἐθνῶν ἀπόστολος, τὴν διακονίαν μου δοξάζω· 14 εἴπως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα, καὶ σώσω τινὰς ἐξ αὐτῶν.] Πάλιν παραμυθούμενος τοὺς Ἰουδαίους, καταστέλλει τοὺς ἐθνικοὺς, καὶ φησιν, Ὅτι ἐπαινῶ ὑμᾶς, ὦ ἐθνικοὶ, διὰ δύο ταῦτα· ἓν μέν, ὅτι ἀναγκαῖόν ἐστί μοι, ὡς τὴν διδασκαλίαν ὑμῶν ἐγκεχειρισμένος, δοξάζειν τὴν διακονίαν μου, τουτέστιν, ὑμᾶς· δεύτερον δὲ, ἵνα παραζηλώσω, τουτέστιν, εἰς ζῆλον ἐμβάλω τὴν σάρκα μου, τουτέστι, τοὺς κατὰ σάρκα συγγενεῖς μοι Ἰουδαίους. Σάρκα δὲ εἶπων, γνησιότητα καὶ φιλοστοργίαν ἐνέφηνε. Καὶ σώσω, οὐκ εἶπε, πάντας, ἀλλὰ, τινάς. Λεληθότως γὰρ τὴν αὐτῶν σκληρότητα ἐπεμφαίνει· ἴσως γὰρ φιλονεικίᾳ χρώμενοι μιμήσονται τοὺς ἐθνικούς, καὶ πιστεύσουσί τινες.

15 Εἰ γὰρ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν καταλλαγὴ κόσμου, τίς ἡ πρόσληψις, εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν;] Εἰ ὀργιζόμενος αὐτοῖς, φησιν, ὁ Θεὸς, τοιαῦτα ἐχαρίσατο ἑτέροις, καὶ τοὺς ἐχθροὺς φίλους ἐποίησεν· ὅταν αὐτοῖς προσλάβηται, τί οὐκ αὖ χαρίσεται; Ζωὴ γὰρ ἐκ νεκρῶν τότε ἔσται, τουτέστιν, ἄπειρα ἀγαθά· τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τῆς ζωῆς. Ἅμα δὲ καὶ αἰνίττεταί τι βαθύτερον, ὅτι ὥσπερ ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις, οὐ διὰ τοὺς

Ἰουδαίους

Ιουδαίους ἔσαι, ὅτως οὐδὲ ἄλλων ὠφέλεια δι' αὐτοὺς, εἰ μὴ ἐκεῖνοι πίστιν ἔχοιεν. ὅ γὰρ ἄπαντα δοκεῖ λέγειν ὑπὲρ αὐτῶν, ψυχρὰν χάριν χαρίζόμενος λέγει, ὡς καὶ οἱ ἰατροὶ πολλάκις ποιοῦσι τοῖς κάμνουσιν.

16 Εἰ δὲ ἡ ἀπαρχὴ ἁγία, καὶ τὸ φύραμα· καὶ εἰ ἡ ῥίζα ἁγία, καὶ οἱ κλάδοι.] Ἀπαρχὴν καὶ ῥίζαν ὀνομάζει τοὺς πατριάρχας· φύραμα δὲ καὶ κλάδους, τοὺς ἐξ ἐκείνων" πιστεύσαντας. Παραμυθεῖται οὖν τοὺς ἀπίστους Ἑβραίους, ὅτι καὶ ὑμεῖς ἅγιοι ἔσεσθε πιστεύσαντες. Ἀνάγκη γὰρ τῇ ἀπαρχῇ, τουτέστι, τῇ ζύμῃ τὸ φύραμα, καὶ τῇ ῥίζῃ τοὺς κλάδους ὁμοιοῦσθαι. Εἰ δὲ ὑμεῖς μὴ ὁμοιοῦσθε, μεγάλης κακίας τοῦτο σημεῖον.

" χ. πιστεύσαντες.

17 Εἰ δέ τινες τῶν κλάδων ἐξεκλάσθησαν, σὺ δὲ ἀγριέλαιος ὢν ἐνεκεντρίσθης ἐν αὐτοῖς, καὶ συγκοινωνὸς τῆς ῥίζης καὶ τῆς πιότητος τῆς ἐλαίας ἐγένου, 18 Μὴ κατακαυχῶ τῶν κλάδων.] Τοὺς ἀπίστους Ἑβραίους ἐκάλεσε κλάδους ἀποκλασθέντας· ἀνάξιοι γὰρ τῆς ῥίζης τῆς ἁγίας ἐγένοντο. Καὶ καλῶς εἶπε τὸ, ἐξεκλάσθησαν· οὐδέποτε γὰρ ὅτως αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἀπεβάλετο, καίτοι διαφόρως ἡμαρτηκότας. Ἀντὶ αὐτῶν δὲ ἐνεκεντρίσθης, φησὶ, σὺ ὁ ἐθνικός. Οὐκ εἶπεν, ἐφυτεύθης, ἀλλ', ἐνεκεντρίσθης· δάκνων τὸν Ἰουδαῖον, καὶ δεικνύων ἐν τῷ αὐτῷ δένδρῳ, τουτέστι, τοῖς πατριάρχαις, τὸν ἐθνικὸν ἰσάμοιρον, καὶ συγκοινωνὸν ὄντα τῆς ῥίζης καὶ τῆς πιότητος, τουτέστι, τῆς αὐτῆς ἐκείνοις δυνάμεως καὶ δόξης μετέχοντα τοῦ Θεοῦ. Μὴ οὖν καυχῶ τῶν κλάδων ἐπαίρου καὶ καυχῶ.

Εἰ δὲ καταχαυχᾶσαι, ὃ σὺ τὴν ῥίζαν βαστάζεις, ἀλλ' ἡ ῥίζα σέ.] Καὶ τί τοῦτο κατόρθωμα τῶν ἐξοπασθέντων κλάδων; τῆς γὰρ ῥίζης ἐστὶ τὸ βαστάζειν. Ὁρᾷς πῶς τοῖς Ἰουδαίοις ψυχρὰν χαρίζεται χάριν, τὰ ἐκείνων ἐπαινέσας μόνον ἀσεβῶν; μᾶλλον δὲ καὶ ὀξέως" τοῦτο προξενεῖ εἰς ζῆλον, δεικνὺς τὴν ζημίαν ἣν ἔπαθον, καὶ ὅπως ἄλλοι τὰ αὐτῶν ἔλαβον καὶ ἔχουσιν.

" χ. τάχιον.

19 Ἐρεῖς οὖν, Ἐξεκλάσθησαν οἱ κλάδοι, ἵνα ἐγὼ ἐγκεντρισθῶ. 20 Καλῶς· τῇ ἀπιστίᾳ ἐξεκλάσθησαν, σὺ δὲ τῇ πίστει

continget, ſic neque aliorum ſalus propter ipſos, niſi illi fidem habuerint. Quæcunque enim pro ipſis dicere videtur, ea dicit, frigidam gratiam illis impertiens, uti medici laborantibus ſæpè faciunt.

16 *Si autem primitiæ ſanctæ, & maſſa: & ſi radix ſancta, & rami.*] Primitias & radicem appellat Patriarchas: maſſam autem & ramos, eos qui ex illis crediderunt. Conſolatur igitur incredulos Hebræos, dicens; Et vos ſancti eritis, ſi crediderit is. Neceſſe enim eſt primitiis, hoc eſt, fermento, maſſam; & radici ramos aſſimilari. Sin vos illis non aſſimilemini, ingentis malitiæ hoc eſt argumentum.

17 *Quòd ſi aliqui ex ramis effracti ſunt, tu verò cùm oleaſter eſſes, inſertus es in illis, & ſocius radicis & pinguedinis oliuæ factus es,* 18 *Noli gloriari adverſus ramos.*] Infideles Hebræos appellavit effractos ramos: indigni enim ſanctâ radice facti ſunt. Pulchrè autem dixit, *effracti ſunt*: nunquam enim Deus ſic ipſos rejecit, licet multifariam peccâſſent. Pro ipſis autem tu inſitus es, ô Ethnice. Non dixit autem, plantatus es, ſed, *inſitus*, Judæum ita mordens, & oſtendens gentes in ipſius arbore, hoc eſt, Patriarchis conſiſtere, eſſéque conſortes & participes radicis & pinguedinis, hoc eſt, ejuſdem cum illis nobilitatis & gloriæ apud Deum participes. Ne igitur attollere & gloriare adverſùs ramos.

Quòd ſi gloriaris, non tu radicem portas, ſed radix te.] Et quodnam hoc ramorum qui avulſi ſunt præclarum facinus? Radicis enim eſt portare, [non ramorum.] Viden' quàm frigidè gratificetur Judæis, conſolari ipſos tantummodo enitens? Atqui per hoc potiùs ad æmulationem eos incitat, damnum oſtendens quod ſunt paſſi, & quomodo alii quæ ipſorum erant perceperunt & poſſident.

19 *Dices igitur, Effracti ſunt rami, ut ego inſererer.* 20 *Bene, propter incredulitatem effracti ſunt, tu autem fide ſtas: Noli*

li altum ſapere, ſed time.] Hîc oſtendit, quòd non quia illi impegerint, gentes ſint ſubrogatæ in ipſorum locum, ſed propter fidem quam demonſtraverunt. Ubi autem gentes deprimere videtur, indicat Judæorum lapſum veniâ & excuſatione carere. Utroſque autem corrigit. Dices igitur tu qui es ex gentibus; Effracti ſunt ut ego inſerar. Effracti ſunt quidem, ſed ob ſuam incredulitatem: non quòd tibi eum honorem Deus debuerit: ſtas enim fide, hoc eſt, propter fidem ſtas radici inſitus. Metue igitur: nam non eſt naturæ inſitio, ſed fidei.

21 *Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, nequando nec tibi parcat.*] Siquidem illi naturâ fuerunt filii ſanctorum Patriarcharum, ac propter incredulitatem ſuam ſunt evulſi & effracti. Quare tu multo magis metue, qui aſcititius es, ne ſi quando offendas, tibi etiam non parcat.

22 *Vide igitur bonitatem & ſeveritatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt, ſeveritatem: in te autem bonitatem, ſi permanſeris in bonitate: alioquin & tu excidêris.* 23 *Et illi rurſus ſi non manſerint in incredulitate, inſerentur: potens eſt enim Deus rurſum inſerere eos.*] Non dixit, vide igitur opus tuum, ſed bonitatem Dei: totum enim illius eſt gratiæ. Et ſtude permanere, non dixit, in fide, ſed, *in bonitate*, hoc eſt, dignâ Dei clementiâ perage ad finem uſque vitæ. Niſi enim ita egeris, excidêris: quemadmodum & illi, ſi non perſeveraverint in incredulitate, inſerentur. Nam neque Deus eos primùm evulſit effregítve, cæterùm ipſi à ſeſe per incredulitatem ſuam deciderunt & effracti ſunt. Severitatem autem Dei dicit, quòd non parcat eis, ſed indignos eos judicet ſanctorum patrum communione & ſocietate. Sapientiſſimè verò Paulus gentes terret per ea quæ Hebræis acciderunt: exemplóque gentium Judæos animat & excitat, ut per fidem inſerantur: atque à Dei potentia bene ſperare jubet. *Potens enim eſt Deus*, inquit,

ἔφηκας· μὴ ὑψηλοφρόνει, ἀλλὰ φοβοῦ.] Ἐντεῦθεν δείκνυσιν, ὅτι οὐχὶ διότι ἐκεῖνοι ἔπταισε, διὰ τοῦτο οἱ ἐθνικοὶ ἐντεισήχθησαν, ἀλλὰ διὰ τὴν πίστιν ἣν ἐπεδείξαντο. Ἐν οἷς οὖν δοκεῖ καταξέλλειν τὸ ἐθνικὸν, δείκνυσι τὸν Ἰουδαῖον ἀσύγγνωστα πταίσαντα· ἀμφοτέρους δὲ κατορθοῖ. Ἐρεῖς οὖν σὺ ὁ ἐθνικὸς, ὅτι "ἐξεκλάσθησαν, ἵνα ἐγὼ ἐγκεντρισθῶ. Ἐξεκλάσθησαν μέν, ἀλλὰ διὰ τὴν αὐτῶν ἀπιστίαν, οὐχὶ διότι σοι ὁ Θεὸς ἐχρεώστει τιμήν· ἔφηκας γὰρ τῇ πίστει, οὐτι δι', διὰ τὴν πίστιν ἔφηκας, ἐν τῇ ῥίζῃ ἐγκεκεντρισμένος. Φόβου τοίνυν· οὐ γὰρ φύσεώς ἐστι τὸ ἐγκέντρισμα, ἀλλὰ πίστεως.

21 Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς τοῖς κατὰ φύσιν κλάδων οὐκ ἐφείσατο, μήπως οὐδὲ σοῦ φείσηται.] Ἐκεῖνοι γὰρ φύσει ἦσαν υἱοὶ τῶν ἁγίων πατριαρχῶν, καὶ διὰ τὴν ἀπιστίαν ἐξεκλάσθησαν. Φοβοῦ σὺ πολλῷ μᾶλλον ὁ ἐπακτίνης, μήπως πταίσαντός σου οὐ φείσηται.

22 Ἰδὲ οὖν χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ· ἐπὶ μὲν τοὺς πεσόντας, ἀποτομίαν· ἐπὶ δέ σε, χρηστότητα, ἐὰν ἐπιμείνῃς τῇ χρηστότητι· ἐπεὶ καὶ σὺ ἐκκοπήσῃ. 23 Καὶ ἐκεῖνοι δὲ, ἐὰν μὴ ἐπιμείνωσι τῇ ἀπιστίᾳ, ἐγκεντρισθήσονται· δυνατὸς γάρ ἐστιν ὁ Θεὸς πάλιν ἐγκεντρίσαι αὐτούς.] Οὐκ εἶπεν, Ἰδὲ οὖν τὸ κατόρθωμά σου, ἀλλὰ τὴν χρηστότητα τοῦ Θεοῦ· τοῦτο γὰρ τὸ ἐκείνου μάλιστος· καὶ "ἀσυνδέτως ἐπιμεῖναι, οὐκ εἶπε, τῇ πίστει, ἀλλὰ τῇ χρηστότητι· τουτέστιν, ἄξια θεραπείας τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἄγει τέλους. Εἰ γὰρ μὴ θεραπεύῃς ὕστερον, "ἐκκοπήσῃ· ὥσπερ ἐκεῖνοι, ἐὰν μὴ ἐπιμείνωσι τῇ ἀπιστίᾳ, ἐγκεντρισθήσονται. Καὶ γὰρ δύναται ὁ Θεὸς αὖθις "θεραπεῦσαι ἐξέκλασεν, ἀλλ' αὖθις ὑφ' ἑαυτὴν τὴν ἀπιστίαν ἐξέπεσον, καὶ "ἐξεκλάσθησαν. Ἀποτομίαν δὲ Θεοῦ λέγει, τὸ μὴ φείσασθαι αὐτῶν, ἀλλὰ δικαίως κρῖναι τοὺς τῶν ἁγίων πατέρας κοινωνίας καὶ ἀγαπήσεως. Σοφῶς δὲ ὁ Παῦλος καὶ τὸ ἐθνικὸν φοβεῖ, ἀπὸ τῶν συμβαινόντων τοῖς Ἰουδαίοις· καὶ τὸν Ἰουδαῖον παραθαρρύνει τὸ ἐθνικὸν ὑποδείγματι, εἰς τὸ δι' τῆς πίστεως ἐγκεντρισθῆναι, καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως εὐέλπιδα

"χ. διορθοῖ.

"χ. ἀσυνδέτως.

"χ. ἐκκοπήσῃ.

"χ. θεραπευθῆναι.

"χ. ἐξεκλάσθησαν.

πίδα ποιῆς· δυνατὸς γάρ ἐστι, φησιν, ὁ Θεὸς ἐγκεντρίσαι, ὁ πάντα ὑπὲρ ἐλπίδα ποιῶν.

24 Εἰ γὰρ σὺ ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ἐξεκόπης ἀγριελαίου, καὶ παρὰ φύσιν ἐνεκεντρίσθης εἰς καλλιέλαιον· πόσῳ μᾶλλον οὗτοι οἱ κατὰ φύσιν, ἐγκεντρισθήσονται τῇ ἰδίᾳ ἐλαίᾳ;] Εἰ σὺ ὁ ἐθνικός, φησι, κακὸς ὢν φύσει, καὶ ἔχων πατέρας ἀγριελαίῳ ἐοικότας, ἐξεκόπης ἐκείνων δίχα τῆς πίστεως, καὶ ἐνεκεντρίσθης παρὰ φύσιν τῇ καλλιελαίῳ, ἤγουν τοῖς πατριάρχαις· πόσῳ μᾶλλον ὁ Ἰουδαῖος, κατὰ φύσιν ἔχων τὸ καλὸν, οὐκ ἐπανδραμεῖται πρὸς τὴν ἰδίαν ἐλαίαν, τουτέστι, τοὺς πατέρας; Ὅταν δὲ ἀκούσῃς τοῦ Παύλου τὸ, κατὰ φύσιν, λέγοντος, τὸ εἰκὸς νόει καὶ τὸ ἀκόλουθον· οἷον, εἰκὸς ἦν τὸ τέκνον τοῦ ἁγίου Ἀβραὰμ ἅγιον εἶναι· ὥσπερ αὖ, παρὰ φύσιν, αὐτὶ τοῦ, ἀπεικὸς καὶ ἀνακόλουθον, τὸ τέκνον τοῦ μιαροῦ Ἕλληνος ἅγιον γενέσθαι.

25 Οὐ γὰρ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοὶ, τὸ μυστήριον τοῦτο, (ἵνα μὴ ἦτε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς) ὅτι πώρωσις ἀπὸ μέρους τῷ Ἰσραὴλ γέγονεν, ἄχρις οὗ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, 26 Καὶ οὕτω πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται.] Μυστήριον ἐνταῦθα, τὸ ἀγνοούμενον καὶ ἀπόῤῥητον λέγει. Τί δὲ τοῦτο; ὅτι οὐκ ὅλη ὁλοκλήρου ἡ ἀπιστία τῶν Ἑβραίων, ἀλλ' οὐκ μέρους ἡ πώρωσις. Πολλοὶ γὰρ ἐπίστευσαν, ὡς προέγνω ὁ Θεὸς, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ οὗ μέλλουσι πιστεύειν. Ἐπωρώθησαν γὰρ οἱ Ἰσραηλῖται, ἄχρις οὗ πάντες οἱ "προεγνωσμένοι ἐθνικοὶ σωθῶσι· καὶ τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται· πιστεύσας δηλαδή.

"προεγνωσμένοι.

Καθὼς γέγραπται, Ἥξει ἐκ Σιὼν ὁ ῥυόμενος, καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ἰακώβ. 27 Καὶ αὕτη αὐτοῖς ἡ παρ' ἐμοῦ διαθήκη, ὅταν ἀφέλωμαι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν.] Τὸν Ἡσαΐαν πάλιν εἰσάγει βοῶντα, ὅτι ἥξει ἐκ Σιὼν ὁ δυνάμενος σῶσαι, καὶ καθαρίσει τὰς ἁμαρτίας τῶν Ἰσραηλιτῶν. Καὶ πότε ταῦτα ἔσται; Ὅταν ἀφέλωμαι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν, τουτέστιν, ὅταν τὸ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἄφεσιν καταξιώσω. Ὡς ἐπεὶ οὖν πω τούτου ἔτυχον, πεπώρωνται γάρ·) ὕστερον μέλλει γίνεσθαι τοῦτο.

inſerere, qui omnia ſupra ſpem noſtram tranſigit.

24 *Si enim tu ex naturali oleaſtro exciſus es, & præter naturam inſitus es in bonam olivam: quanto magis hi qui ſecundùm naturã, inſerentur ſuæ olivæ.*] Si tu ex gentibus, inquit, naturâ malus, majores habens oleaſtro ſimiles, exciſus es ab illis per fidem, inſitúſque es præter naturam bonæ & fœcundæ oleæ, ſive Patriarchis: quanto magis Judæus, naturâ bonum poſſidens, ad nativam ſuam oleam non recurret, hoc eſt, ad patres? Quando autem audiveris Paulum, *ſecundùm naturam*, dicentem, decens & conſequens intellige: exempli gratiâ. Decens erat & par, filium ſancti Abrahami ſanctum eſſe: ſicut & rurſus, *præter naturam*, pro eo quod eſt, indecens & inconſequens dixit, ut, Non erat veriſimile polluti Græci gnatũ ſanctũ fieri.

25 *Nolo enim vos, fratres, ignorare myſterium hoc, (ut non ſitis apud voſmetipſos prudentes) quòd cæcitas Iſraeli ex parte contigit, donec plenitudo gentium intraret.* 26 *Et ſic omnis Iſrael ſalvus erit.*] *Myſterium*, hîc ignotum & arcanum dicit. Quídnam autem hoc eſt? quòd non in univerſum incredulitas, verùm ex parte cæcitas & obduratio Hebræos invaſerat. Multi enim crediderunt, quos Deus præſciverat, ut ſuprà dictum eſt, & poſthac multi crediturí ſunt. Excæcati enim ſunt Iſraelitæ, donec Ethnici omnes prædeſtinati ſalvi facti ſint: & tunc omnis Iſrael ſalvus erit, qui crediderit videlicet.

Sicut ſcriptum eſt: Veniet ex Sion liberator, & avertet impietates à Jacob. 27 *Hócque ipſis à me teſtamentum, quando abſtulero peccata ipſorum.*] Eſaiam rurſus adducit clamantem: Quoniam veniet ex Sion, qui poſſit ſervare, & purgabit Iſraelitarum peccata. Quando autem hæc erunt? *Quando abſtulero peccata eorum*, hoc eſt, cùm per Baptiſma eos dimiſſione noxæ donavero. Quare cùm nondum hanc aſſecuti ſint, (ſunt enim indurati ſive excæcati) in poſterum hanc conſequentur. Eſa. 59. 20.

28 *Secundùm Evangelium quidem, inimici propter vos, ſecundùm electionem autem dilecti propter patres.* 29 *Sine pœnitentia enim ſunt dona Dei & vocatio.*] Quia vos obediiſtis, inquit, Evangelio, & aſſumpti eſtis à Deo, ipſi contentioſiores facti ſunt, magiſq; reſilierunt, & hoſtes ſunt redditi : at quatenus patres eorum jam olim ab initio ſunt electi à Deo, non ſinet eos Deus interire prorſus, (dilecti enim ſunt) ſed ſi crediderint, recipiet eos.

30 *Sicut enim & vos aliquando non credidiſtis Deo, nunc autem miſericordiam conſecuti eſtis propter incredulitatem illorum :* 31 *Ita & iſti non crediderunt nunc in veſtrã miſericordiam, ut & ipſi miſericordiam conſequantur :*] Confirmare pergit Iſraelitas tandem conſervandos. Vos enim, inquit, ethnici primùm vocati, noluiſtis obedire, & propterea vocati ſunt Judæi, atque legem acceperunt. Rurſus, vocatis Judais, & Chriſto morem non gerentibus, vocati eſtis vos, & miſericordiam eſtis conſecuti : verùm veſtra miſericordia horum quoque erit. Æmulabuntur enim vos, credéntque ipſi, hâcque ratione veſtrâ miſericordiâ donabuntur.

32 *Concluſit enim Deus omneis ſub incredulitate, ut omnium miſereatur.*] Hoc eſt, arguit, demonſtravit inobedientes & incredulos, ut alios aliorum contentione ſervaret. Priùs enim, gentibus non obtemperantibus, ſervavit, uti dictum eſt, Hebræos : rurſus Judæis Chriſto non credentibus, ſalvæ factæ ſunt gentes : conſervatis autem gentibus Judæi æmulantes, ipſi etiam ſervantur : & ſic omnes miſericordiam conſequuntur.

33 *O profunditatem divitiarum & ſapientiæ & ſcientiæ Dei! quàm ſunt imperſcrutabilia judicia ejus, & inveſtigabiles viæ ejus!*] Reputans ſecum Dei diſpenſationes, quæ à mundi fuerunt conſtitutione, quî per contraria diſpenſet contraria, ac per alios inobedientes & incre-

28 Κατὰ μὲν τὸ εὐαγγέλιον, ἐχθροὶ δι' ὑμᾶς· κατ' ἐκλογὴν δὲ ἀγαπητοὶ διὰ τοὺς πατέρας. 29 Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλῆσις τοῦ Θεοῦ.] Διότι, φησὶν, ὑμᾶς ἀπειθήσαντες τῷ εὐαγγελίῳ, καὶ προσελήφθητε ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, φιλονεικότεροι αὐτοὶ γεγόνασι, καὶ ἀπεπήδησε μᾶλλον, καὶ ἐχθροὶ ἐγένοντο· καίτοι γε οἱ πατέρες αὐτῶν ἐξελέγησαν ὑπὸ Θεοῦ ἐξ ἀρχῆς, οὐκ ἐάσει αὐτοὺς ὁ Θεὸς πάμπαν ἀπολέσθαι· (ἀγαπητοὶ γάρ εἰσιν) ἀλλ' ἐὰν πιστεύσωσι, προσδέξεται.

30 Ὥσπερ γὰρ ὑμεῖς ποτε ἠπειθήσατε τῷ Θεῷ, νυνὶ δὲ ἐλεήθητε τῇ τούτων ἀπειθείᾳ· 31 Οὕτω καὶ οὗτοι ἠπείθησαν νυνὶ τῷ ὑμῶν ἐλέει, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐλεηθῶσιν.] Ἐπὶ κατασκευάζει ὅτι σωθήσονται οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ὕστερον. Ὑμεῖς γάρ, φησιν, οἱ ἐθνικοὶ κληθέντες πρότερον, οὐκ ἐθελήσατε ὑπακοῦσαι, ἀλλὰ τοῦτο ἐκλήθησαν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ νόμον ἔλαβον. Πάλιν, κληθέντων τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀπειθησάντων τῷ Χριστῷ, ἐκλήθητε ὑμεῖς, καὶ ἐλεήθητε. Ἀλλὰ τὸ ὑμῶν ἔλεος, καὶ τούτων ἔσται· παραζηλώσουσι γὰρ ὑμᾶς, καὶ πιστεύσουσι καὶ αὐτοὶ, καὶ οὕτω τῷ ὑμῶν ἐλέει ἐλεηθήσονται.

32 Συνέκλεισε γὰρ ὁ Θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπείθειαν, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ.] Τουτέστιν, ἤλεγξεν, ἀπέδειξεν ἀπειθοῦντας, ἵνα τοὺς ἑτέρους διὰ τὴν τῶν ἑτέρων ὑπερβολὴν φιλονεικίας. Πρότερον γὰρ ἀπειθησάντων τῶν ἐθνικῶν, ἔσωσεν, ὡς εἴρηται, τοὺς Ἑβραίους· πάλιν ὅτε Χριστῷ ἀπειθησάντων τῶν Ἰουδαίων, ἐσώθησαν οἱ ἐθνικοί· φθόνου τῶν ἐθνικῶν, παραζηλούντες οἱ Ἰουδαῖοι, σώζονται καὶ αὐτοί· καὶ οὕτω πάντες ἐλεοῦνται.

33 Ὦ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ· ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ.] Τὰς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ ἀναλογισάμενος, τὰς ἀφ' οὗπερ ὁ κόσμος συνέστη, πῶς διὰ τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία οἰκονομᾷ, καὶ διὰ ἑτέρων ἀπειθούντων, ἄλλους ὑπείθεις ἀναδείκνυσιν, ἐξεπλά-

γη· πεισούμθος ὅτι πάντως ὁ ὢν τως οἰκονομῶν τὰ ἡμέτερα, καὶ περὶ τῆς μελλούσης σωτηρίας τῶν Ιουδαίων οἰκονομήσει. Πλοῦτον μὲν οὖν ἐνομάζει τὴν ἀγαθότητα, ἧς τὸ βάθος ἐκπλήττεται μόνον, τὸ ποσὸν αὐτῆς ἀγνοῶν· πλοῦτος γὰρ τὸ, τοὺς ἐθνικοὺς ὄντως πλουσίους ποιῆσαι. " Οὐ μὴν ἀλλὰ περὶς τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν σοφίαν ἐκπλήττεται, δι' ἧς πλέκει τὰ ἡμέτερα, καὶ τοὺς ἀμαθεῖς ἐθνικοὺς ἐσόφισε· καὶ τὴν γνῶσιν, δι' ἧς γινώσκει τὸ ἑκάστῳ συμφέρον. Οὐκ εἶπε γὰρ, ὅτι ἀκαταλήπτα τὰ κρίματα αὐτοῦ, ἀλλ', ἀνεξερεύνητα, τουτέστιν, ἀδόλως δεχόμενα ἐρεύνην. Καὶ αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ, τουτέστιν, αἱ οἰκονομίαι, οὐ μόνον οὐ δυνάμεθα γνωσθῆναι, ἀλλ' οὐδὲ ζητηθῆναι ὅλως, ἢ ἴχνος αὐτῶν φανῆναι.

" μόνον.

34 Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; 35 Ἢ τίς προέδωκεν αὐτῷ, καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ;] Μόνος, φησὶν, αὐτὸς οἶδε τὰ αὑτοῦ, καὶ οὐδεὶς ἕτερος. Σοφὸς γὰρ ὢν, οὐ περὶ ἑτέρου συμβούλου ἐσοφίσθη, ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτῷ αὐτάρκης ἐγένετο καὶ ἔστιν. Ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν πηγή ἐστι, καὶ ὅσα δίδωσιν, οὐχ ὡς ἀμοιβὴν ὀφείλων δίδωσιν, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκείαν ἀγαθότητα. Τίς γὰρ προέδωκεν αὐτῷ, τουτέστι, τῷ Θεῷ, ἵνα ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ; τουτέστιν, ἵνα ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐεργεσία, ὡς ἀνταπόδομα λογισθείη παρὰ αὐτὸν γινόμενον;

34 *Quis enim cognovit ſenſum Domini? Aut quis conſiliarius ipſi fuit?* 35 *Aut quis prior dedit ei, & retribuetur ipſi?*] Solus, inquit, ipſe novit ſua, & nemo alius. Sapiens porrò cùm ſit, à nullo alio conſultore inſtitutus eſt, ſed ipſe ſibiipſi ſatis fuit ſufficiens, & eſt. Quinetiam omnium bonorum fons eſt, & quæcunque dat, non veluti compenſationem vel retributionem debeat, impertit, ſed ob propriam tantummodo bonitatem. Quis enim primùm dedit ei, nimirum Deo, ut retribuatur ipſi? hoc eſt, ut quod à Deo datur beneficium, tanquam retributio erga ipſum facta imputetur? Eſa.40.13. Sap.9.3.

36 Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα.] Αὐτὸς ἡ πηγὴ πάντων· τοῦτο γὰρ τὸ, ἐξ αὐτοῦ· καὶ ὁ ποιητὴς πάντων· τοῦτο γὰρ τὸ, δι' αὐτοῦ· καὶ ὁ συνοχεὺς πάντων· τοῦτο γὰρ τὸ, εἰς αὐτόν. Πάντα γὰρ ἐξ αὐτοῦ ἔχει τὴν ἀρχὴν, καὶ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ εἰς αὐτὸν, ὥσπερ εἰς θεμέλιόν τινα βεβηκότα ἵσανται καὶ συνέχονται ἐπεστραμμένα πρὸς αὐτόν.

36 *Quoniam ex ipſo, & per ipſum, & in ipſum ſunt omnia.*] Ipſe eſt fons omnium; hoc enim eſt quod ait, *ex ipſo*: & conditor omniũ; hoc enim illud, *per ipſum*: Et conſervator omnium; hoc enim illud, *In ipſum.* Omnia enim ex ipſo habent principium, & per ipſum facta ſunt, & in ipſum ceu fundamentum quoddam vergentia euntiáque conſiſtunt & continentur, converſa ad ipſum.

Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.] Ἔθος τῷ Παύλῳ, ὅταν τι μέγα εἴπῃ, εἰς θεωρίαν καταχλείειν τὸν λόγον·

Ipſi gloria in ſecula. Amen.] Eſt in more divo Paulo, ut quum arduũ quiddam dixerit, cum gratiarum actione ſermonem claudat,

dat, perinde ac & jam nunc facit. Postquam enim admiratione & stupore perculsus est ob bonitatem, & sapientiam, & notitiam, & gubernationem Dei, ipsum deinceps glorificat: nos itidem instituens ob ingentia bona gratias agere, ipsúmque & verbis & vitâ glorificare.

ὅπερ οὖν καὶ ἡμῶν ποιεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξεπλάγη τὴν ἀγαθότητα, καὶ τὴν σοφίαν, καὶ τὴν γνῶσιν, καὶ τὰς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ, δοξάζει λοιπὸν αὐτόν· τὸ αὐτὸ καὶ ἡμᾶς διδάσκων, ὅτι τοῖς μεγάλοις ἀγαθοῖς εὐχαριστεῖν, καὶ δοξάζειν αὐτὸν καὶ διὰ λόγων, καὶ διὰ πολιτείας.

CAP. XII.

ΚΕΦ. ιϚ.

OBsecro itaque vos, fratres, per miserationes Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationalem cultum vestrum.] Postquam abundè satis de dogmatibus verba fecisset, deinceps ad morum præcepta pergit. Et cùm ineffabilem Dei circa nos dispensationem & bonitatem ostendisset, obsecrat nos *per miserationes Dei*, hoc est, ipsas miserationes intermedias proponens, ut vel ipsas reveriti, nihil ipsis indignum præstemus. Quid autem obsecrat? Ut exhibeamus corpora nostra, hoc est, ut ad bellum exponamus & tradamus. Sic enim vulgò dici solet: Imperator acies suas ad bellum exhibuit vel instruxit. Aut tanquam regi Deo debemus exhibere membra nostra probata & electa. Tales enim sunt qui Imperatori sive militiæ Præfecto sistuntur. Insuper, *hostiam viventem* eadem exhibeamus. Quando enim ea mortificaverimus, tunc vivimus secundùm spiritum. Judaïcum itaque sacrificium non est Deo gratum. *Quis enim*, inquit, *exquisivit hæc de manibus vestris?* Fidelium autem sacrificium, id est, rationalem cultum vehementer expetit Deus. *Sacrifica enim Deo*, inquit, *sacrificium laudis:* &, *Sacrificium laudis glorificabit me.* Rationalis autem cultus est, non solùm qui verbis ad Deum factis præstatur, verumetiam vita est & conversatio secundùm Christum: & quando nullus irrationalis affectus in nobis regnat, sed ratio omnia gubernat: Et tan-

Esa. 1. 12.

Psal. 49. 14. & 23.

ΠΑρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ, παραστῆσαι τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν.] Ἐπειδὴ ἱκανῶς τῶν δογματικῶν ἐνδέτερα λόγων, λοιπὸν καὶ εἰς τὸν ἠθικὸν τρέπεται. Καὶ ἐπεὶ ἔδειξε τὴν τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμᾶς ἄφατον οἰκονομίαν καὶ ἀγαθότητα, παρακαλεῖ διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν, αὐτοὺς τοὺς οἰκτιρμοὺς μεσίτας προβαλλόμενος, ὡς αἰ τούτους αἰδεσθέντες, μηδὲν ἀνάξιον αὐτῶν ὑπιδείξώμεθα. Τί οὖν παρακαλεῖ; Ἵνα παραστήσωμεν τὰ σώματα ἡμῶν, τουτέστιν, ἵνα εἰς πόλεμον ταῦτα ἐκθῶμεν. Οὕτω γὰρ εἴωθεν ἡ ὁμιλία λέγειν, Παρέστησεν ὁ στρατηγὸς τὰς τάξεις εἰς πόλεμον. Ἢ καὶ ὡς βασιλεῖ τῷ Θεῷ ὀφείλομεν παρίστᾶν τὰ μέλη ἡμῶν δόκιμα καὶ ἐκλελεγμένα· τοιοῦτοι γὰρ οἱ τῷ βασιλεῖ παριστάμενοι. Ἀλλὰ καὶ θυσίαν ζῶσαν ταῦτα παριστῶμεν. Ὅταν γὰρ νεκρώσωμεν ταῦτα, τότε ζῶμεν καὶ πνέομεν. Ἡ μὲν οὖν Ἰουδαϊκὴ θυσία, οὐκ εὐάρεστος τῷ Θεῷ. Τίς γὰρ ἐξεζήτησε, φησι, ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; Ἡ δὲ τῶν πιστῶν θυσία, ἡ λογικὴ λατρεία, σφόδρα ζητεῖται παρὰ τοῦ Θεοῦ· Θῦσον γὰρ τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως· καὶ, Θυσία αἰνέσεως δοξάσει με. Λογικὴ δὲ λατρεία, οὐ μόνον ἡ διὰ λόγων τρεπὸς Θεὸν γινομένη, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν Χριστῷ πολιτεία, ὅταν μηδὲν ἄλογον πάθος ἐν ἡμῖν κρατῇ, ἀλλὰ ὁ λόγος τὰ πάντα διοικῇ· καὶ

ὥσπερ

ὥσπερ ἀρχιερεὺς ἕκαστος ἑαυτῷ γένηται, ἀποσφάττων σου τὴν ἐντὸς κακίαν, καὶ δοκῶν ἀεὶ παρεστάναι τῷ Θεῷ, καὶ τῇ πᾶσῃ πραγματείᾳ καὶ ῥήσει ὅτι φείδηται, ὡς ὁ ἀρχιερεὺς, ὅταν τὴν θείαν θυσιαστηρίῳ παρίσταται.

"χ. πίζεσθε. "χ. φῦσθε.

2 Καὶ μὴ " συσχηματίζεσθαι τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ " μεταμορφοῦσθαι τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοὸς ὑμῶν.] Ὑποτίθεται ἡμῖν ὅπου δεῖ ἡμᾶς τὴν λογικὴν λατρείαν καταρτῶσαι. ὅς ἐστιν, ἐὰν μὴ συσχηματιζώμεθα τῷ αἰῶνι τούτῳ. Οὐδὲν γὰρ ἔχει ἑστὸς καὶ βέβαιον, ἀλλὰ πάντα πρόσκαιρα, καὶ σχῆμα μόνον ἔχοντα, οὐχ ὑπόστασίν τινα καὶ οὐσίαν μόνιμον. Μὴ οὖν, φησιν, ὁμοιοῦσθε καὶ ὑμεῖς τούτῳ τῷ αἰῶνι ἀνυποστάτῳ· τουτέστι, μὴ φρονεῖτε τὰ τούτου, ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοὸς ὑμῶν, τουτέστιν, ἀεὶ ἀνακαίνιζε σεαυτόν. Ἥμαρτες; ἐπαλαίωσας σου τὴν ψυχὴν· ἀνακαίνισαν πάλιν. Κατώρθωσάς τι μικρόν; ἀπούδασον καὶ μεῖζον κατορθῶσαι, καὶ γέγονας καινὸς, ἀεὶ ὅτι ὃ κρεῖττον μεταμορφούμενος. Ορα γὰρ πῶς ὅτι μὲν τὸν κόσμον σχῆμα ὠνόμασε, δῆλα ὃ οὐδέποτε καὶ παρόσκαιρον· ὅτι δὲ ἀρετῆς, μορφὴν, ὡς φυσικὸν ἔχουσης κάλλος, καὶ οὐδὲν δεόμενον τῆς ἔξωθεν σχημα καὶ καλλωπισμοῦ. Ο μὲν γὰρ κόσμος σχηματίζεται, ὡς ἂν κλέψῃ ἡμᾶς· ἡ δὲ ἀρετὴ, τὸν οἰκεῖον μορφὸν ἀσχημάτιστον ὑποδείκνυσι. Οφείλομεν οὖν ἀεὶ μεταμορφοῦσθαι καὶ ἀρετὴν, ἀνακαινιζόμενοι καὶ ἀπὸ τοῦ κακοῦ εἰς τὸ καλὸν, καὶ ἀπὸ τῆς ἐλάττονος ἀρετῆς εἰς τὸν μείζονα.

Εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθὸν, καὶ εὐάρεστον, καὶ τέλειον.] Εἰπὼν, ὅτι ἀνανεοῦσθε ἀεὶ καινοὶ γινόμενοι, λέγει νῦν καὶ ποῦ ὠφέλιμος ἡ τοῦ νοὸς ἀνακαίνωσις· καί φησιν, ὅτι εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς, τουτέστι, διαγινώσκειν τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ο μὲν γὰρ ἔχων τὸν νοῦν πεπαλαιωμένον, οὐκ οἶδε τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ· ὅσαπερ ὄντι τὸ ἐν ταπεινοφροσύνῃ ζῆν, καὶ πενίᾳ, καὶ πένθει, καὶ τοῖς

quam pontifex quisque suiipsius factus fuerit, interiorem malitiam jugulans, séque existimans semper coram Deo stare, ac in omni opere & verbo instar pontificis divinæ aræ adsistentis perhorrescens.

2 *Et ne configuremini huic seculo, sed transformemini per renovationem mentis vestræ.*] Modum nobis proponit, quo rationalem cultum vel servitutem perficere queamus: qui est, si non configuremur seculo huic. Nihil enim habet vel stabile vel firmum, sed omnia sunt temporaria & figuram tantùm habentia, non subsistentiam quandam, & subsantiam firmam seu permanentem. Ne itaque, inquit, assimilemini & vos huic seculo inconstanti: hoc est, ne cogitate, neque sapite quæ sunt hujus, *sed transformemini per renovationem mentis vestræ*, hoc est, nunquam non teipsum innova. Peccasti? animam tuam veterem reddidisti: Innovare rursus. Correxisti mores tuos paululum? conare magis magisque emendare, factusque es novus, in melius semper transformatus. Vide autem quomodo de mundo, figuram dixit, eò quòd nihil non sit in illo temporarium, & facilè dissolubile: de virtute verò, formam: ut quæ naturalem pulchritudinem gerat, neque aliquâ externarum figurarum ornamentorúmve indigeat. Mundus enim ornatur, ut nos in fraudem inducat: virtus autem propriam suam formam absque fuco ostendit. Semper itaque transformari debemus secundùm virtutem, innovariq; à malo ad bonum, & à minori virtute ad majorem.

Ut probetis vos quæ sit voluntas Dei bona, & bene placens, & perfecta.] Quia dixerat, innovemini semper, novi facti: jam exponit, ad quid utilis sit isthæc mentis innovatio: nimirum ad hoc, *ut probetis*, hoc est, ut dignoscatis quæ sit voluntas Dei. Cui enim est inveterata mens, non novit quæ sit voluntas Dei: quæ est, in humili affectu vivere, & in paupertate, & luctu, aliisque rebus de quibus lege cautum est.

Innovatus

Innovatus autem ſpiritu, is novit quæ ſit voluntas Dei, non perinde ac Judæi nôrant, lege detenti. Siquidem & lex Dei voluntas erat, ſed non beneplacens neque perfecta. Non enim primariò & præcipuè lata erat, cæterùm propter illorum imbecillitatem conceſſa eſt. Perfecta autem voluntas & beneplacens, eſt Novum Teſtamentum. Potes autem juxta magni Baſilii ſententiam ſic etiam accipere: Multa vult Deus, alia quidem ad beneficentiam noſtram; quæ bona etiam dicuntur, ceu bonitate referta: alia verò vult, propter peccata noſtra iratus; quæ & mala dicuntur, ut quæ nos affligant, etiamſi & horum finis bonus eſt. Bonas igitur Dei voluntates nos imitari debemus: Quæ autem ad afflictionem ſpectant, non omnino. Non enim miniſtri malorum nos ſumus, ſed pravæ poteſtates. Primùm igitur conſidera voluntatem Dei, num bona ſit: deinde ubi agnoveris, contemplare num ſit etiam beneplacens. Nam multa bona ſunt, quæ neque grata ſunt, neque Deo placentia, temporis videlicet ſeu perſonæ cauſâ: veluti, Deo incenſum adolere bonum eſt: at iſtud
2 Par. 26. 16 cùm Ozias faceret, diſplicuit Deo. Et bonum erat diſcipulis in arcanis myſteriis inſtitui: ſed ante tempus, non beneplacens.
Ioan. 16. 12. *Non enim*, inquit, *poteſtis portare modò*. Cùm autem & bonũ & beneplacens fuerit, dato operam ut & perfectum ſit & indeficiens, ita factum uti exigitur, non curtum & mutilum: exempli gratiâ: Oportet impertiri in ſimplicitate, hoc eſt, cum liberalitate. Sin parcè fiat, non habuit perfectam iſta communicatio menſuram.

3 *Dico enim per gratiam Dei quæ data eſt mihi, cuilibet qui eſt inter vos, non ultrà quàm oportet ſapere:*] Ceu humilia perpetuò ſpirans Paulus, nuſquam ſe fide dignum jactat: ſed aliàs miſerationes Dei, aliàs verò gratiam mediatrices proponit. Non meum, inquit, ſermonem dico, ſed eum quem à Deo accepi, quem gratia ipſius in-

ἄλλοις οἷς ὑπομιμνήσκει. Ὁ γὰρ ἀναχθεὶς τῷ πνεύματι, ὅτος οἶδε τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, οὐχ οἷς οἱ Ἰουδαῖοι ἦσαν δεσμὸν τοῦ νόμου ὑπεχόμενοι. Καὶ ὁ νόμος μὲν γὰρ θέλημα ἦν Θεοῦ· ἀλλ' οὐκ εὐάρεστον, οὐδὲ τέλειον. Οὐ γὰρ προηγουμένως ἐδόθη, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν συνεχωρήθη. Τέλειον δὲ καὶ εὐάρεστον ἡ νέα διαθήκη. Διὸ καὶ ἡ τοῦ μεγάλου Βασίλειον οὕτως ἐκλαμβάνεται· Πολλὰ θέλει ὁ Θεὸς, τὰ μὲν πρὸς εὐεργεσίαν ἡμῶν· ἃ δὲ ἀγαθὰ λέγονται, ὡς ἀγαθότητος γέμοντα· τὰ δὲ, διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν θέλει ὀργιζόμενος· ἃ καὶ κακὰ λέγονται, ὡς κάκωσιν ἐμποιοῦντα, καίτοι καὶ τούτων τὸ τέλος ἀγαθόν. Τὰ τοίνυν ἀγαθὰ τοῦ Θεοῦ θελήματα μιμεῖσθαι ὀφείλομεν· τὰ δὲ πρὸς κάκωσιν, οὐ πάντως. Οὐ γὰρ ὑπηρέται κακῶν ἡμεῖς, ἀλλ' αἱ πονηραὶ δυνάμεις. Πρῶτον οὖν σκόπει τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, εἰ ἀγαθόν· Εἶτ' ὅταν γνωρίσῃς, σκόπει εἰ καὶ εὐάρεστον. Πολλὰ γὰρ ἀγαθὰ ὄντα, οὐκ εὐάρεστά εἰσιν, ἢ πρός τὸν καιρὸν, ἢ πρὸς τὸ πρόσωπον· οἷς, τὸ θυμιᾶν τῷ Θεῷ, ἀγαθόν ἐστιν· ἀλλ' ὁ Ὀζίας ποιήσας, οὐκ εὐηρέστησε. Καὶ καλὸν ἦν, τὸ τοῖς μαθηταῖς τὰ μυστήρια πρὸ εὐθυῶαι· ἀλλὰ πρὸ καιροῦ, οὐκ εὐάρεστον. Οὐ γὰρ δυνασθέ, φησί," νῦν βαστάζειν. Ὅταν δὲ ᾖ ἀγαθὸν καὶ "κάρπ. εὐάρεστον ᾖ, ἀπαύδαστον ἵνα καὶ τέλειον καὶ ἀνελλιπὲς ᾖ, οὕτω χινόμενον ὡς ἀπαιτεῖται, καὶ μὴ κολοβῶς· οἷς, δεῖ μεταδιδόναι ἐν ἁπλότητι, τουτέστι, μετ' εὐφιλείας· ἐὰν οὖν μετὰ φειδωλίας ᾖ, οὐ τὸ τέλειον μέτρον ἔσχεν ἡ μετάδοσις.

3 Λέγω γὰρ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ τῆς δοθείσης μοι, παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν, μὴ ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν.] Ὡς ταπεινόφρων ὁ Παῦλος, οὐδαμοῦ ἀξιόπιστον ἑαυτὸν φησιν, ἀλλὰ ποτὲ μὲν, τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ, ποτὲ δὲ, τὴν χάριν μεσίτας προβάλλεται. Οὐκ ἐμὸν λόγον λέγω, φησὶν, ἀλλὰ τὸν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ὃν ἡ χάρις αὐτοῦ ἐνέπνευσέ μοι. Παντὶ δὲ

"χλέγω. δὲ " λέγῳ, καὶ ἰδιώτῃ, καὶ ἄρχοντι, μὴ ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν· ἀλλὰ τῆς ταπεινοφροσύνης ἀφαιρούμενος πρόσωπον, ὥσπερ καὶ ὁ Κύριος, ἀπ' αὐτῆς ἤρξατο· Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι. Ὁ δὲ λέγῳ τοιοῦτόν ἐστι. Δεῖ μὲν φρονεῖν, τουτέστιν, ὑψηλὸν λογισμὸν ἔχειν, ἀλλὰ πρὸς τὸ φρονεῖν τὰ οὐράνια, καὶ ὑπερκεῖσθαι τῶν γηΐνων, οὐχὶ πρὸς τὸ τῶν ὁμογενῶν καταπαίρεσθαι· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ὑπερφρονεῖν.

Ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν.] Ἐλάβομεν γὰρ φρόνησιν, οὐχ ἵνα εἰς ἀπόνοιαν αὐτῇ χρησώμεθα, ἀλλ' ἵνα εἰς σωφροσύνην, τουτέστιν, εἰς ταπεινοφροσύνην. Οὕτω δὲ εἶπεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι ὁ μὴ ταπεινοφρονῶν, ἀλλὰ παρὰ τὸ δέον ἐπαρθεὶς τῶν ἰδίων λογισμῶν· ὁ δὲ ταπεινοφρονῶν, σώας ἔχει τὰς φρένας· καὶ διὰ τοῦτο λέγεται σωφρονεῖν.

Ἑκάστῳ ὡς ὁ Θεὸς ἐμέρισε μέτρον πίστεως.] Εἰπὼν, ὅτι δεῖ ἡμᾶς μὴ ὑπερφρονεῖν, ἀλλὰ σωφρονεῖν, νῦν λέγῳ πῶς δεῖ σωφρονεῖν· καὶ φησιν, ὅτι οὕτω δεῖ σωφρονεῖν, ὡς λογιζομένους ὅτι ἑκάστῳ ἐμέρισεν ὁ Θεὸς μέτρον πίστεως. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ χαρίσματα μᾶλλον εἰς ἀπόνοιαν ἐπῆρε τοὺς πολλούς, διὰ τοῦτο, φησι, δεῖ σωφρονεῖν, διότι ὁ Θεὸς ἐμέρισεν ἑκάστῳ τὸ μέτρον τῆς πίστεως. Μὴ γὰρ σὸν κατόρθωμα τοῦτο, ἀλλὰ χάρισμά ἐστι θεῖον· κἂν μέγα, κἂν μικρὸν, ὁ Θεὸς τοῦτο δέδωκε. Πίστιν δὲ ἐνταῦθα τὸ χάρισμα λέγῳ, ἐν ᾧ ἐθαυματούργουν. Ἡ γὰρ πίστις διττή· ἡ μὲν ἡμῶν, ὡς τὸ, Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε· ἡ δὲ Θεοῦ δῶρον, δι' ἧς καὶ θαύματα γίνονται, ὡς τὸ, Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ μετάβηθι ἐντεῦθεν ἐκεῖ, καὶ μεταβήσεται.

4 Καθάπερ γὰρ ἐν ἑνὶ σώματι πολλὰ μέλη ἔχομεν, πάντα δὲ τὰ μέλη οὐ τὴν αὐ-

spiravit mihi. *Cuilibet* autem hîc verba facit, & privato & magistratum gerenti, *non sapere ultra quàm oporteat* : de humilitate primùm differens, sicut & Dominus ab ipsa etiam orsus est : *Beati pauperes spiritu.* Mat.5.3. Quod autem ait, est hujusmodi. Oportet quidem sapere, hoc est, altam cogitationem habere, sed ita, ut cœlestes res affectemus, atque super terrestria elevemur, non ut contra fratres & proximos efferamur ; hoc enim est sapere ultrà quàm oportet.

Sed sapere ad sobrietatem.] Accepimus enim sapientiam non ut ad arrogantiam abutamur eâ, sed ad sobrietatem & moderationem, hoc est, ad humilitatem. Hæc ita locutus est, ut ostenderet eum qui non humiliter, sed arroganter se gesserit, & impegisse & excidisse à propriis cogitationibus. Humilis autem, incolumes salvósque sensus habet : propterea dicitur esse sobrius.

Unicuique sicut Deus partitus est mensuram fidei.] Cùm dixisset nos non oportere superbire, sed modestos esse & humiles, nunc ostendit quâ ratione sobrios esse oporteat, inquiens, ita sobrios esse oportere, reputantes nempe, quòd cuique Deus partitus est mensuram fidei. Quandoquidem enim dona illa complures in arrogantiam efferebant, propter hoc ipsum, inquit, modestè sentire oportet, quòd Deus unicuique fidei mensuram partitus sit. Non enim tua virtus isthæc, neque tuum opus est, sed divinum donum : sive magnum sive exiguum fuerit, Deus certè hoc impertiit. Fidem autem hîc donum appellat, quo miracula perficiebant. Fides enim duplex est : altera nostra, ut, *Fides tua te servavit* : altera verò donum Dei, per quam miracula fiunt, ut cùm ait Christus : *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic ; Transfer te hinc illò, & transferetur.* Mat.9.22. Mat.17.19.

4 *Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem*

dem habent actum. 5 *Ita & multi unum corpus ſumus in Chriſto, ſinguli autem, alter alterius membra.*] Corporis & membrorum exemplo ingentem ſuperbiæ elationem tollit. Ut enim corpus unum quidem eſt, diverſa verò membra habet differentes actiones exercentia : ſic & nos fideles unum ſumus in Chriſto, ceu in capite, corpus conſtitutum, atque inter nos mutuò alter alterius ſumus membra : non minor tantummodo majoris, ſed major etiam minoris. Ne igitur inter vos alter adversùs alterum efferamini : egetis enim, membrorum inſtar, mutuâ veſtrâ operâ.

6 *Habentes autem dona, ſecundùm gratiam quæ data eſt nobis, varia, ſive prophetiam ſecundùm rationem fidei.*] Non dixit, dona majora aut minora habentes, ſed, *diverſa :* ut ſuperbos vel eo ipſo nomine comprimat : neque virtutes dixit, ſed, *dona.* Dei enim, inquit, donum eſt, non tuum opus, quod accepiſti : & gratia eſt quæ iſtud tibi dat. Ut igitur elatos dejiciat, hæc à Deo donari affirmat, chariſmata ea nominans. Ut autem ſegnes & ignavos excitet, iterum oſtendit quòd & nos aliquid contribuimus ut accipiamus dona ; *Sive prophetiam,* inquiens, *ad analogiam fidei.* Etſi enim gratia eſt, non tamen ſimpliciter effunditur ; ſed quatenus invenerit vas fidei ſibi oblatum, eatenus influit. Prophetiæ autem primùm meminit, citra ullum forſan diſcrimen iſtud faciens ; vel fortaſſe quia propter eam nonnulli vulgò extollebantur. Porrò ſi extollebantur, cur non privavit eos Deus eo dono ? propter populi commoditatem, utque erudiat nos, ne condemnemus chariſmata habentes, etiamſi peccaverint. Si enim ego non denudo aut privo gratiâ meâ, (inquit Deus) tu quis es qui ipſum vilipendis?

7 *Sive miniſterium, in miniſterio.*] Eſt ſanè & ſpecialis curæ ac gubernationis donum, miniſterium, qualis erat ſeptem diaconorum functio. Intelliges tamen generaliter, omne opus ſpirituale per miniſte-

τλὼ ἔχῃ τὸ μέτρον. 5 Οὕτω καὶ οἱ πολλοὶ, ἓν σῶμά ἐσμεν ἐν Χριστῷ, ὁ δὲ καθεῖς, ἀλλήλων μέλη.] Τῷ τοῦ σώματος καὶ τῶν μελῶν ὑποδείγματι, τὸ μέγα τῆς ὑπερφρονήσεως ἔπαρμα καθαιρεῖ. Ὥσπερ γὰρ τὸ σῶμα ἓν μέν ἐστι, διάφορα δὲ μέλη ἔχει, πραττόμενα τὰ ἐνεργούμενα· οὕτω καὶ οἱ πιστοὶ, ἓν σῶμά ἐσμεν ἐν Χριστῷ, ὡς ἐν κεφαλῇ συνισάμενον, καὶ ὁ καθεῖς, ἀλλήλων μέλη· οὐχ ὁ μικρὸς μόνον τοῦ μεγάλου, ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας τοῦ μικροῦ. Μὴ τοίνυν ἀλλήλων καταπαίρεσθε· χρήζετε γάρ, ὡς τὰ μέλη, ἀλλήλων.

6 Ἔχοντες δὲ τὰ χαρίσματα κατὰ τὸ χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν διάφορα, εἴτε προφητείαν, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως.] Οὐκ εἶπεν, ὅτι μείζονα καὶ ἐλάττονα ἔχοντες, ἀλλὰ, διάφορα· ἵνα καταστείλῃ τοὺς ἐπαιρομένους καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος. Καὶ τὰ κατορθώματα, ἀλλὰ, χαρίσματα. Θεοῦ γάρ, φησίν, ἐστὶ χάρισμα, τὸ σὸν κατόρθωμα, ὃ ἔλαβες· καὶ χάρις ἐστὶν ἡ δοῦσά σοι τοῦτο. Ἵνα μὴ οὖν καταστείλῃ τοὺς ἐπαιρομένους, πάλιν Θεοῦ δίδοντος ταῦτα λέγει, καὶ χαρίσματα ὀνομάζει· ἵνα δὲ διεγείρῃ τοὺς ῥᾳθύμους, πάλιν δείκνυσιν ὅτι καὶ ἡμεῖς συνεισφέρομέν τι εἰς τὸ λαβεῖν τὰ χαρίσματα· καὶ φησιν, ὅτι εἴτε προφητείαν, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως· Εἰ γὰρ καὶ χάρις ἐστὶν, ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς ἐκχεῖται, ἀλλ' ὅσον ἂν εὕρῃ σκεῦος πίστεως αὐτῇ προσενεχθέν, τοσοῦτον ὑπερρεῖ. Πρῶτον δὲ τῆς προφητείας ἐμνήσθη, τάχα μὲν καὶ ἀδιαφόρως τοῦτο ποιήσας, ἴσως δὲ καὶ διότι τυχὸν ὅτι ταύτῃ ἦσάν τινες ἐπαιρόμενοι. Καὶ εἰ ἐπῆρντο, πῶς ὁ Θεὸς οὐκ ἑτέρᾳ αὐτοὺς τοῦ χαρίσματος; διὰ τὴν ὠφέλειαν τοῦ λαοῦ, καὶ ἵνα παιδεύσῃ ἡμᾶς μὴ κατακρίνωμεν τὰ χαρίσματα ἔχοντας, κἂν ἁμαρτάνωσιν. Εἰ γὰρ ἐγὼ αὐτὸν οὐκ ἀπογυμνῶ τῆς χάριτος μου, σὺ τίς εἶ ὁ τὸν δεδομένον;

7 Εἴτε διακονίαν, ἐν τῇ διακονίᾳ.] Ἐστι μὲν οὖν καὶ ἰδικῆς οἰκονομίας χάρισμα ἡ διακονία, ὡς ἡ τῶν ἑπτὰ διακόνων. Νοήσεις μέντοι καθολικῶς καὶ πᾶν ἔργον πνευματικὸν

τικὸν

πικὸν διακονίαν. Φησὶν οὖν, Εἴ τινα διακονίαν τις ἔλαβεν, ἐν τῇ διακονίᾳ μενέτω ταύτῃ, (δεῖ γὰρ προσθεῖναι τὸ, μενέτω) καὶ μὴ ζητεῖτω τι πλέον, μηδὲ κατεπαιρέσθω ἄλλου, ἀλλὰ μενέτω εἰργων ὁ ἔλαβεν.

Εἴτε ὁ διδάσκων, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ.] Εἰ μὲ καθόλου τὴ διακονίαν" λάβῃς, δέξαι λοιπὸν καὶ τὰ ταύτης εἴδη "καταριθμήσασθαι. Εἰ δὲ τινὰ ἰδικὰν διακονίαν, ὅρα πῶς πρότερον ἐκείνης μεμαθηκὼς, καίτοι ὑποδεεστέρας οὔσης, τὴ διδασκαλίαν μείζονα οὖσαν δευτέραν τέτακται, ἀδιαφόρως τινὰ "τάξιν δηλῶν, καὶ παιδεύων ἐξ αὐτῆς τὴ τάξεως μὴ φυσιᾶσθαι, μηδὲ ἐπαίρεσθαι ὅτι τοῖς δοκοῦσι μείζοσιν.

8 Εἴτε ὁ παρακαλῶν, ἐν τῇ παρακλήσει.] Καὶ τοῦτο εἶδος διδασκαλίας, ἡ παράκλησις. Διδασκαλία μὲ γὰρ ἁπλῶς λέγεται, ἡ περὶ πράγματος τοῦ προτεθέντος διάλεξις· παράκλησις δὲ ἰδικῶς, ὅταν τις ψυχαῖς τεταραγμέναις ἢ λύπῃ, ἢ θυμῷ, καταιολῇ" ἐμποιῇ διὰ τοῦ λόγου. Ὁ γοῦν παρακαλῶν, φησὶν, ἐν τῇ παρακλήσει μενέτω, τὸ ἔργον μείζων, καὶ μὴ ἄλλου καταπαιρόμενος.

Ὁ μεταδιδοὺς, ἐν ἁπλότητι· ὁ προϊστάμενος, ἐν σπουδῇ.] Μετὰ τὸ εἰπεῖν περὶ διδασκαλίας καὶ παρακλήσεως, αἵτινές εἰσι τῶν ψυχῶν προστασίαι, λέγει νῦν καὶ περὶ τῶν σωματικῶν· δεύτερα γὰρ ταῦτα. Ἁπλότητα δὲ, τὴ δαψιλείαν φησί. Δεῖ γοῦν μετὰ δαψιλείας διδόναι. Οὐδεμία γὰρ ἀρετὴ μένει ἀρετὴ, μὴ μετὰ τοῦ προσήκοντος ζήτου νομίζηται· Καὶ αἱ παρθένοι γὰρ ἔλαιον εἶχον, ἀλλ' ἐπεὶ τὸ ἀρκοῦν οὐκ εἶχον, ἐξέπεσον. Ὥσπερ οὖν ὁ προϊστάμενος ὀφείλει σπουδαίως καὶ οὐκ ἐρράθυμημένως τοῦτο μετιέναι. Περίεστι δὲ ὅτι τὸ βοηθεῖν καὶ διὰ ῥημάτων, καὶ διὰ τοῦ σώματος αὐτοῦ, τῆ βοηθείας δεομένῳ. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε περὶ μεταδόσεως χρημάτων, οἱ πολλοὶ δὲ χρημάτων ὑπερορῶσι, φησὶν ὅτι προίσασθε

rium. Ait ergo; Si quis functionem quampiam nactus est, in ea functione perseveret, (necessum est enim sententiæ huic apponere, μενέτω, id est, maneat sive perseveret) neque aliquid ultra quærat, neque adversùs alium extollatur, sed maneat contentus eo quod accepit.

Sive qui docet, in doctrina.] Si ministerium universaliter accipias, audi deinceps ejus species connumeratas: sin vero particulare ministerium intelligas, observa quomodo priùs illius meminerit, licèt inferius sit; ac doctrinam, cùm tamen major sit, secundo loco posùerit, indiscriminatum ordinem ostendens, erudiénsque nos ex ipso ordine, non inflari debere, neque de iis quæ majora videntur, efferri.

8 *Sive qui exhortatur, in exhortatione.* Est & ipsa quoque exhortatio, doctrinæ species. Doctrina enim dicitur simpliciter, de quâvis re proposita disputatio: exhortatio autem sive consolatio speciatim, quando quispiam mentibus mœrore vel iracundiâ perturbatis mitigationem & quietem inducit per sermonem. Proinde qui adhortatur vel consolatur, inquit, in exhortatione sive consolatione maneat, opus suum exercens, nec contra alium elatus.

Qui tribuit, in simplicitate: qui præest in solicitudine.] Cùm de doctrina & exhortatione, quæ sunt animarum præfecturæ, verba fecisset, nunc de corporis rebus loquitur: hæc enim secundo loco habentur. Simplicitatem autem, ipsam liberalitatem dicit. Oportet igitur dare cum liberalitate & copia. Nulla enim virtus permanere potest, si convenienti ratione non fiat. Nam & virgines oleum habebant, sed quia oleum istud non sufficiebat, exciderunt. Qui præsidet igitur, sedulò debet hîc quoque & haudquaquam segniter hoc transigere. Præesse autem est, verbis & corpore auxiliari ei qui auxilio eget. Quia autem de largitione pecuniarum loquutus erat, nec omnes abundant facultatibus, ait:

Præsto aliter, ut potes, ac adjuva egentes, verùm sedulò & studiosè.

Qui miseretur, in hilaritate.] Suprà monuit, quòd cum simplicitate, sive liberalitate sit impertiendum : deinde, quia multi multa, inviti tamen & coacti cum mœrore quopiam largiuntur, subdit; Oportet ut liberalitas fiat sine tristitia, vel potiùs ut ei adsit hilaritas, sive alacritas. Gaudere enim te convenit, quòd pro exiguo pretio cœlum accipias. Intelliges autem discrimen impertientis & miserentis. Nam impertiens, ab alio accipiens, donum transfert : qui verò miseretur, à seipso insumit, sive de suo tribuit.

9 *Dilectio sine simulatione.*] Quânam ratione prædicta omnia compleantur perficiantúrque monstrat, inquiens : Charitas non sit simulata. Tum enim verè est charitas, & cuncta facilè perficientur. Et enim qui miseretur, hilariter miserebitur, impertiens proximo suo tanquam sibi ipsi. Deinde qui præest, sedulò præerit, pro proximo suo perinde ac pro se ipso certans, & omnia pari diligentiâ persequetur.

Odio prosequentes quod malum est.] De charitate verba fecit : At quoniam est charitas quæ damnum inferat, cujusmodi est illa, quæ cum prædonibus de latrociniis convenientibus intercedit, & in similibus : eam ob rem subjicit, *odio prosequentes malum*, hoc est, ex animo odio habentes. Præpositio enim ἀπὸ, intensum & vehemens odium significat, & quod ex imo corde proficiscatur. Cùm enim non pauci sint scelus opere quidem non patrantes, ejus tamen cupiditate flagrantes : odium, inquit, mali omniumque vitiorum ex corde postulo, ut vel ipsa anima sit pura. Ne igitur, cùm dixi, *Diligite vos mutuò*, existimetis excitare me vos, ut ad malum adeóque flagitia committenda alter alterum adjuvetis : sed multo magis è diverso, vos alienissimos esse volo, nedum à pravo opere, verumetiam ab omni cordis propensione erga ipsum.

ἄλλως, ὡς δωώσας, καὶ βοήθει τοῖς χρήζουσιν, ἀλλ' ὁ σπουδῇ.

Ὁ ἐλεῶν, ἐν ἱλαρότητι.] Εἶπεν ἀνώτερω, ὅτι δεῖ μὴ ἁπλότητος, ἤτοι δαψιλείας μεταδιδόναι. Εἶτα, ὅπερ πολλοὶ μὲν πολλὰ διδόασι, βεβιασμένως δὲ καὶ μὴ λύπης, φησὶν ὅτι τῇ δαψιλείᾳ καὶ " τῷ ἀλυπήτῳ δεῖ προσεῖναι, μᾶλλον δὲ τὴν ἱλαρότητα, ἤγουν φαιδρότητα. Χαίρειν γὰρ δεῖ, ὅτι λαμβάνεις ὀλίγου τιμήματος τὸ ὠνούμενον. " Νόει δέ μοι διαφορὰν τοῦ μεταδιδόντος καὶ ἐλεοῦντος· ὅτι ὁ μὲν μεταδιδοὺς, πρὸς ἄλλου λαμβάνων, μετοχετεύει τῷ δόσιν· ὁ δὲ ἐλεῶν, πρὸς ἑαυτὸν ἀναλίσκει.

" χ. τὸ ἀλύπως.

" χ. νοῆσις δὲ μου.

9 Ἡ ἀγάπη ἀνυπόκριτος.] Δείκνυσι πῶς αἱ τὰ προειρημένα " πάντα κατορθωθείη, καί φησιν, ὅτι ἡ ἀγάπη ἔστω ἀνυπόκριτος· Τότε γὰρ ἔστιν ἡ ἀγάπη, καὶ πάντα κατορθωθήσεται ῥᾳδίως· καὶ ὁ ἐλεῶν γὰρ ἱλαρῶς ἐλεήσει, δίδοὺς " τῷ πλησίον ὡς ἑαυτῷ· καὶ ὁ προϊσάμενος, σπουδαίως προσέσται, ὡς ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἀγωνιζόμενος τοῦ πλησίον, καὶ " πάντα ὁμοίως.

" χ. πάσης.

" χ. τὸ πλεονέκτημα.

" χ. πάσης.

Ἀποστυγοῦντες τὸ πονηρόν.] Εἶπε τοῖς ἀγάπας· ἐπεὶ δέ ἐστιν ἀγάπη ὑποκλαδὴς, ὡς ἡ τῶν ὑπὸ λῃστείας ὁμονοούντων, καὶ τῶν τοιούτων· διὰ τοῦτό φησιν, ἀποστυγοῦντες τὸ πονηρόν· τουτέστιν, ἐκ ψυχῆς μισοῦντες. Ἡ γὰρ, ἀπὸ, πρόθεσις, τὸ ὑπερτεταμένον μῖσος, καὶ τὸ ἀπὸ καρδίας ἐμφαίνει. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοί εἰσι μὴ πράττοντες μὲν τὰ κακὰ, ὅμως μόνοι τὴν ὑπερθυμίαν αὐτῶν ἔχοντες· φησὶν ὅτι τὸ ἀπὸ καρδίας μῖσος πρὸς τὴν κακίαν ἀπαρτᾶν, ἵνα καὶ ἡ ψυχὴ καθαρεύσῃ. Μὴ οὖν ὅπερ εἶπον, ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, νομίσητέ με διεγείρειν ὑμᾶς, ἵνα καὶ εἰς τὸ πονηρὸν συμπροσῆτε ἀλλήλοις· ἀλλὰ τοὐναντίον μᾶλλον, ἀλλοτριοῦσθαι βούλομαι ὑμᾶς, οὐ μόνον τῆς πράξεως τῆς πονηρᾶς, ἀλλὰ καὶ τῆς κατὰ ψυχὴν πρὸς αὐτὴν διαθέσεως.

Κολλώμενοι

Κολλώμενοι δὲ ἀγαθῷ.] Οὐκ ἀρκεῖ ἡ τοῦ κακοῦ ἀποφυγὴ, ἀλλὰ δεῖ καὶ τοῦ τὸ ἀρετὴ ἐργάσασθαι· διὸ εἶπε, Κολλώμενοι τῷ ἀγαθῷ, τουτέστι, διάθεσιν τοιὰν αὐτὸ ἀγαπητικὴν ἔχοντες. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς συνάπτων οἰκειότερον τὸν ἄνδρα τῇ γυναικὶ, ἔλεγε, Προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα.

10 Τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι.] Παρήνησα ὑμῖν, φησιν, ἀγαπᾶν, καὶ εἰκότως ὀφείλετε τοῦτο ποιεῖν· ἀδελφοὶ γάρ ἐστε ἐν μιᾷ μήτρᾳ, τῇ κολυμβήθρᾳ γεννηθέντες· δίκαιοι οὖν αὐ
"κ. σύργιον. εἶναι "συνεργοῦντες τοῦ πρὸς ἀλλήλους φιλίαν. Καὶ ἡ ἀδελφότης γὰρ ἐκ τῆς φιλίας γνωσιμωτέρα γίνεται· καὶ ἡ φιλία ἐκ τῆς ἀδελ-
"κ. σύργιον. φότητος "γίνεται, καὶ συγκρατεῖται.

Τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι.] Λέγει πῶς αὖ διαμείνῃ ἡ φιλαδελφία· ὅτι ἐκ τοῦ τιμᾶν ἀλλήλους, καὶ προφθάνειν ἕτερος τὸν ἕτερον. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ προηγεῖσθαι, τὸ προλαμβάνειν ἀλλήλους ἐν τῷ ἀλλήλους τιμᾶν.

11 Τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροί.] Ἐπειδὴ πολλοὶ τιμᾶν μὲν δοκοῦσι καὶ ἀγαπᾶν καὶ διάνοιαν, ἐκ ὀργάνοις δὲ χεῖρα· φησὶν, ὅτι δεῖ καὶ προῖσασθαι ἀλλήλων, καὶ σπουδάζειν
* μὴ ὀκνοῦντας ὡς δεῖ, * εἰς τὸ καὶ διὰ ἔργων βοηθεῖν.

Τῷ πνεύματι ζέοντες.] Ὡσπερ τινὸς εἰπόντος· Καὶ πῶς αὖ γένοιτο τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροί; εἶπεν, Ἐὰν τῷ πνεύματι ζέωμεν, τουτέστιν, ἐὰν ὦμεν διεγηγερμένοι καὶ θερμοί. Ὅρα δὲ καὶ
"κ. ὅτι. τοῦτο, "ὅπως μετὰ τὸ πολλὰ εἰπεῖν τῆς ἀρετῆς εἴδη, τότε εἶπε, τῷ πνεύματι ζέοντες. Ὁ γὰρ τὰ προειρημένα κατορθώσας, εἰκὸς ὑπαντᾶσθαι καὶ τὴν τοῦ πνεύματος χάριν, καὶ πυρούμενος ὑπὸ τούτου ζέει.

Τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες.] Ὅταν φιλάδελφος
"Isa. 58. εἶ, ὅταν τὸν ἀγάπην ἔχῃς, καὶ τὰ ἄλλα ἃ προείρηται, τότε
"κ. δουλεύσεις. "δουλεύεις τῷ Κυρίῳ. Εἰς ἑαυτὸν γὰρ ἀναδέχεται, ὅσα ποιεῖς τῷ ἀδελφῷ.

12 Τῇ ἐλπίδι χαίροντες.] Ἐπειδὴ

Agglutinati bono.] Non ſufficit à ſceleribus declinare, niſi & virtutis actio præſtò fuerit, eam ob rem dixit, *Agglutinati bono*, hoc eſt, affectum charitatis erga ipſum habentes. Hunc ad modum Deus maritum uxori familiariùs copulans, Agglutinabitur, inquit, uxori ſuæ.

10 *Fraternâ charitate erga vos mutuò affecti.*] Adhortatus ſum vos, inquit, ut diligatis, atque iſtud meritò facere debetis: fratres enim eſtis, in una matrice, nempe baptiſmatis fonte generati. Æquum igitur eſt, ut vos mutuo amore diligatis. Fraternitas enim ex amicitia nobilior notiórque evadit: & amicitia ex fraternitate profluit & continetur.

Honore vos mutuo prævenientes.] Quî fraterna charitas perſeveret, diſſerit; ex mutuo nimirum honore, quo alius alium antevertit. Hoc enim eſt prævenire, dum alius alium mutuo honore antevertit.

11 *Studio non pigri.* Quia plerique honorare & diligere videntur quoad animum, manum autem interim non porrigunt, ait; Neceſſe eſt vos mutuò præeſſe, & aliorum curam gerere, atque conari, ſicuti par eſt, ut & per opera ſuccurratis.

Spiritu ferventes.] Perinde quaſi dixerit aliquis; Quî fiet ut ſtudio pigri non ſimus? ait; Si ſpiritu ferveamus, hoc eſt, ſi fuerîmus excitati & calidi. Porrò illud etiam obſerva, quod poſtquam multas virtutis ſpecies recenſuerit, tunc iſtud ſubjunxerit, *Spiritu ferventes.* Qui enim jam commemorata peregerit, is & ſpiritûs gratiam attrahit, ab eóque inflammatus fervet.

Domino ſervientes.] Cùm fratrum amator fueris, cùm dilectionem habueris, idque genus alia, quæ paulò antè commemorata ſunt, tum ſervis Domino. In ſeipſum enim transfert quæcunque fratri tuo præſtiteris.

12 *Spe gaudentes.*] Quia magna quæ-

dam factúque difficilia poſtulavit, jam nunc oſtendit quomodo iſta facilè præſtari poſſint, nimirum ſi ſpei cooperemur. Spes enim fortiorem efficit animam, & confidentiorem adversùs pericula.

In tribulatione patientes,] Quia ſpes futurorũ eſt; etiam in præſenti, inquit, tempore multum percipies boni, nimirum ut tolerans & probatus reddaris ex afflictionum patientia.

In oratione perſeverantes,] Ingens & iſtud eſt auxilium ad prædicta omnia perficienda, ipſa videlicet oratio. Nec dixit ſimpliciter, orantes, ſed, *perſeverantes*. Etſi enim nihil ſtatim accipias, perſevera, & perficies quod cupis.

13 *Neceſſitatibus ſanctorum communicantes,*] Cùm in ſuperioribus diceret, *Qui miſeretur, in hilaritate*: omnibus ſimpliciter manum aperuit: hîc verò de eleemoſyna in fideles conferenda loquitur: hos enim ſanctos nominat. Nec dixit, exhibete illorum neceſſitatibus: verùm, *communicate*, ſubindicans, quòd ea res ſit veluti mercatus, & commune lucrum. Tu enim pecunias quidem largiris, illi verò cœlum tibi referunt. Nec dixit, ſumptibus & luxui Sanctorum, ſed, *neceſſitatibus*, ut exoret eos. Quomodo enim iſti non immites & planè belluis ſimiles, qui Sanctis, in rebus ad uſum & neceſſitatem ſpectantibus, non opitulantur?

Hoſpitalitatem ſectantes.] Non dixit, hoſpitalitatem aggredientes, ſed, *ſectantes*: erudiens nos, ne expectemus tantiſper dum ad nos miſeri & egeni acceſſerint, verùm ut accurramus nos ad ipſos, inſequamúrque eos, ut Abraham & Lot.

14 *Benedicite perſequentibus vos: benedicite, & nolite maledicere.*] Cùm de fraterna charitate, ac dilectione erga amicos præcepta dediſſet, deinceps inſtruit qualínam affectu erga hoſtes imbuti eſſe debeamus. Nec dixit, Ne revocetis ad memoriam veterem injuriam, nec vos ulciſcamini:

μεγάλα τινὰ καὶ δυσκατόρθωτα ἀπήτησε, λέγε νῦν καὶ πῶς ῥᾳδίως κατορθωθήσεται· ἐὰν τῇ ἐλπίδι συνεργώμεθα. Ἡ γὰρ ἐλπὶς ἀνδρειοτέραν ἐργάζεται τὴν ψυχὴν, καὶ πρὸς κινδύνους θαῤῥαλεωτέραν.

Τῇ θλίψει ὑπομένοντες.] Ἐπειδὴ ἡ ἐλπὶς τῶν μελλόντων ἐστὶ, φησὶν ὅτι καὶ ἐν τῷ παρόντι χρόνῳ μέγα καρπώσῃ καλὸν, τὸ "καὶ καρτερικὸς καὶ δόκιμος γίνεσθαι ἀπὸ τῆς ἐν θλίψεσιν ὑπομονῆς. "χ. καρτερικὸν καὶ φέρνιμον.

Τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες.] "Μέγα γὰρ τοῦτο βοήθημα πρὸς τὸ κατορθοῦν τὰ προειρημένα πάντα, ἡ προσευχή, φημι. Καὶ οὐκ εἶπεν ἁπλῶς, προσευχόμενοι, ἀλλὰ, προσκαρτεροῦντες· κἂν γὰρ μηδὲν λαμβάνῃς ἐκ τοῦ παρεχρῆμα, προσκαρτέρει, καὶ αὐτοῖς ὁ βούλει. "χ. Τῇ προσευχῇ, φησί.

13 Ταῖς χρείαις τῶν ἁγίων κοινωνοῦντες.] Ἀνω μὲν εἰπὼν, Ὁ ἐλεῶν, ἐν ἱλαρότητι· πᾶσιν ἁπλῶς τὴν χεῖρα "ἐπέῳξε· νῦν δὲ πρὸς τοὺς πιστοὺς ἐλεημοσύνης λέγει. τύποις γὰρ ἁγίοις χρῆται. Καὶ οὐκ εἶπε, πρόσχετε ταῖς χρείαις αὐτῶν, ἀλλὰ, κοινωνεῖτε· δεικνύων, ὅτι ἐμπορία ἐστὶ τὸ πρᾶγμα, καὶ κοινὸν τὸ κέρδος. Σὺ μὲν γὰρ χρήματα δίδως, ἐκεῖνοι δὲ ἀντεισφέρουσι τὸν οὐρανόν. Καὶ οὐκ εἶπε ταῖς πολυτελείαις τῶν ἁγίων, ἀλλὰ, ταῖς χρείαις, ἵνα δυσωπήσῃ. Πῶς γὰρ οὐκ ἀνήμεροι καὶ θηριώδεις, οἱ μηδὲ ἐν τοῖς χρειώδεσι καὶ ἀναγκαίοις βοηθοῦντες τοῖς ἁγίοις; "χ. ἐπέῳξε.

Τὸν φιλοξενίαν διώκοντες.] Οὐκ εἶπε τὴν φιλοξενίαν μετιόντες, ἀλλὰ διώκοντες· παραδύων ἡμᾶς μὴ ἀναμένειν τοὺς δεομένους πότε πρὸς ἡμᾶς ἔλθωσιν, ἀλλὰ ἐπιτρέχειν ἡμᾶς, καὶ καταδιώκειν αὐτοὺς, ὡς ὁ Ἀβραὰμ, ὡς ὁ Λώτ.

14 Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς· εὐλογεῖτε, καὶ μὴ καταρᾶσθε.] Μετὰ τὸ διδάξαι πρὸς φιλαδελφίας καὶ τὸ πρὸς τοὺς οἰκείους ἀγάπης, λοιπὸν καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ὅπως διακεισόμεθα, διδάσκει. Οὐκ εἶπε, Μὴ μνησικακεῖτε, μηδὲ ἀμυνεσθε, ἀλλ' ὃ πολλῷ μεῖζον, εὐλογεῖτε.

γεῖτε. Προσέθηκε δὲ καὶ τό, Μὴ καταρᾶσθε· ἵνα μὴ τοῦτο καὶ ἐκεῖνο ποιῶμεν. Ὁ μὲν γὰρ εὐλογῶν τοὺς ὑπὲρ Χριστοῦ αὐτὸν διώκοντας, δείκνυσιν ὅτι χαίρει ὑπὲρ τοῦ φιλουμένου πάσχων· ὁ δὲ καταρώμενος, δείκνυσιν ὅτι οὐ χαίρει· ἐκ τούτου δὲ, ὅτι οὐδὲ φιλεῖ τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ διώκεται.

15 Χαίρειν μετὰ χαιρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων.] Μεγάλης δεῖται ψυχῆς, τὸ μόνον μὴ φθονεῖν, ἀλλὰ καὶ συγχαίρειν τῷ χαίροντι. Δείκνυσι γὰρ τοῦτο ὅτι πάσης φθόνου πάντως ἐλευθέραν· καὶ μεῖζόν ἐστι τὸ κλαίειν μετὰ κλαιόντων. Τὸ γὰρ κλαίειν καὶ ἡ φύσις αὐτὴ ὑποτίθησιν, εἰς συμπάθειαν ἕλκουσα. Ἀμφότερα τοίνυν ἡμᾶς παιδεύει, καὶ συμπάθειαν καὶ ἄφθονον διάθεσιν πρὸς πάντας, καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς διώκοντας.

16 Τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονοῦντες.] Πάλιν περὶ ταπεινοφροσύνης διαλέγεται· εἰκὸς γὰρ ὅτι ἐπιχωρίαζε τῇ πόλει, ὡς βασιλίδι, τὸ νόσημα τῆς ἀλαζονείας. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Μέγαν σεαυτὸν εἶναι νομίζεις· ἐκκόπου καὶ τὸν ἀδελφὸν τοιοῦτον νόμιζε. Ταπεινὸν καὶ μικρὸν ἐκεῖνον ὑποπτεύσας· ἐκκοπὸν καὶ περὶ σεαυτοῦ τὸ αὐτὸ ψηφίζου, καὶ πᾶσαν ἀνωμαλίαν οὕτω καταγελεῖς, καὶ οὐ βδελύξῃ ἐκεῖνον, ὡς ὑπερέχων, ἀλλ' ὡς ἴσον τιμήσῃς ὡς καὶ σεαυτόν.

Μὴ τὰ ὑψηλὰ φρονοῦντες, ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι.] Πῶς δεῖ κατορθωθῆναι τὸ προειρημένον, μάθωμεν· Ἐὰν μὴ τὰ ὑψηλὰ φρονῶμεν, ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς, τουτέστι, τοῖς ἀτελέσι, τοῖς ἀκαταφρονήτοις συναπαγώμεθα, τουτέστι, συγκαταβαίνωμεν, συμπεριφερώμεθα.

Μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς.] Τουτέστι, Μὴ νομίζετε ἀρκεῖν αὐτοὶ ἑαυτοῖς, καὶ μὴ δεῖσθαι ἑτέρου τοῦ συμβουλεύοντος, ἢ τὸ δέον ὑποδηλοῦντος· Καὶ γὰρ καὶ Μωσῆς τῷ Θεῷ ὡμίλει, ἀλλ' ἐδεήθη συμβούλου τοῦ πενθεροῦ.

17 Μηδενὶ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδι-

"χρὴ τὸν ψυχὴν ἔχοντα ἐπιεικῆ φθόνου πάντως ἐλεύθερον εἶναι.

sed quod multo majus est, *Benedicite*. Addidit autem, *Et nolite maledicere*; ut non hoc, sed illud faciamus. Qui enim benedicit iis qui ob Christi nomen persequuntur ipsum, indicat lætari sese quòd dilecti causâ patiatur: qui vero execratur, ostendit sese non lætari, & ex hoc, quòd neq; eum diligit, cujus causâ persecutionem sustinet.

15 *Gaudete cum gaudentibus, flete cum flentibus.*] Magnum requirit animum, non solùm non invidere, sed congaudere etiam gaudenti. Indicat enim hoc animam prorsus ab omni invidia liberam: Et majus est quàm flere cum flentibus. Siquidem fletum natura ipsa suppeditat, ad compassionem trahens. Utraque ergo nos docet & compassionem scilicet, & affectum invidiâ vacuum erga omnes, etiam erga ipsos persecutores.

16 *Idem erga vos mutuò sentientes.*] Rursus de humilitate differit. Verisimile est enim, quòd urbi huic ceu imperatoriæ, proprius fuerit ostentationis arrogantiæque morbus. Quod autem dicit, est hujusmodi: Magnum teipsum esse arbitraris: proinde & fratrem talem tantúmque reputa. Sin abjectum & exiguum ipsum existimas, de teipso idem sentias, atque ita omnem inæqualitatem tolles, neque abomineris illum, ceu sis eo præstantior; sed tanquam æqualem, & perinde ac teipsum honore afficies.

Non alta sapientes, sed humilibus consentientes.] Quomodo prædictum perfici queat disce: Si non sublimia spiremus, sed cum humilibus, hoc est, vilibus & contemptis simul abducamur, hoc est, condescendamus, unà circumferamur.

Ne sitis prudentes apud vosmetipsos.] Hoc est, ne existimetis vos vobis sufficere, neque opus esse vobis consultore alio, aut eo qui quid deceat, suggerat. Nam Moses etiamsi cum Deo familiariter colloqueretur, opus tamen habuit consultore socero.

17 *Nulli malum pro malo reddentes.*]

Si enim alium vituperes ceu qui malum fecerit, quare tu illum imitaris, ac malefacis etiam ipse? Non dixit autem, non facientes malum fideli, sed, *Nemini*, sive Græcus, seu quis alius fuerit.

Providentes bona coram omnibus hominibus.] Hoc ideo non dicit, ut ad inanem gloriam vivamus, sed ut occasionem adversùm nos quærentibus non præbeamus. Exigit enim à nobis, ut citra scandalum & offensionem ducamus vitam. Plurimi enim nos noströque observant.

18 *Si fieri potest, quantum in vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes.*] Pulchrè dixit, *Si fieri potest*. Nonnunquam enim fieri non potest ut pacem quispiam complectatur, cùm de pietate certamen fuerit; quando de injuriâ affectis. Ait igitur, Quod tui est officii, facias, nec cuipiam occasionem præbeas bellorum vel tumultuum. Sin pietatem læsam conspexeris, fortiter consiste, pro veritate dimicans: non homini quidem infensus, sed impietati, illum ipsum sanè miserans, ejúsque curam gerens. Hâc ratione, quod antea impossibile videbatur, fit possibile: quod enim ad te attinet, pacatus es erga illum, solam impietatem impugnans.

19 *Non vosmetipsos ulciscentes, dilecti, sed date locum iræ; scriptum est enim: Mihi vindicta, ego retribuam, dicit Dominus.*] Date locum, inquit, Dei iræ adversùs eum qui vobis injuriam adfert. Si enim vosipsos ulciscamini, non egredietur pro vobis adversùm hostes Deus. Si autem vos dimiseritis, Deus ulciscetur acerbiùs. Adducit autem testimonium, quo sermonem suum stabiliat. Hæc autem dicit ad consolationem pusillanimorum: nihil enim aliud desiderant, quàm ut videant pro se de hostibus sumptam esse vindictam. Deut. 32. 35

20 *Si esurit inimicus tuus, cibo illum: si sitit, da ei potum: hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ipsius.*] Altiorem Philosophiæ gradum hîc à nobis exigit. Quid enim dicam, inquit, quòd

δόντες.] Εἰ γὰρ ἕτερον ψόγῃς ὡς κακὸν ποιήσαντα, τί λοιπὸν [a] αὐτὸς ζηλοῖς ἐκεῖνον, καὶ *κακοποιεῖς καὶ αὐτός; Οὐκ εἶπε δή, Μὴ ποιοῦντες κακὸν τῷ πιστῷ, ἀλλὰ, μηδενὶ, κἂν Ἕλλην, κἂν ὁστισοῦν ἦ. [a] χ. αὐτὸν. * τὸν κακοποιήσαντα.

Προνοούμενοι καλὰ ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων.] Οὐχ ἵνα τοῖς κενοδοξίαν ζωμεν, τοῦτό φησιν, ἀλλ' ἵνα μὴ παρέχωμεν καθ' ἡμῶν ἀφορμὰς τοῖς βουλομένοις. Τὸ γὰρ ἀσκανδάλιστον καὶ ἀπροσκοπον ἀπαιτεῖ. Πολλοὶ γὰρ οἱ τὰ ἡμέτερα ἐπιτηρουντες.

18 Εἰ δυνατὸν, τὸ ἐξ ὑμῶν, μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύοντες.] Καλῶς εἶπε τὸ, Εἰ δυνατόν. Ἐστι γὰρ ὅπου οὐ δυνατὸν τὸ εἰρηνεύειν, ὅταν περὶ εὐσεβείας ὁ ἀγὼν ᾖ, ὅταν ὑπὲρ ἀδικουμένων. Φησὶν οὖν, ὅτι τὸ σαυτῷ σὺ ποίει, καὶ μηδενὶ δίδου πολέμων ἀφορμὰς καὶ [a] παραχῶν. Εἰ δὲ τὴν εὐσέβειαν [b] πολεμουμένην ἴδοις, ἵστασο γενναίως ὑπὲρ τῆς ἀληθείας πολεμῶν· οὐχὶ τὸν ἀνθρωπον ἀπεχθανόμενος, ἀλλὰ τὴν ἀσέβειαν, ἐκεῖνον μὲν οἰκτείρων ἐλεῶν, καὶ κηδόμενος αὐτοῦ. Οὕτω δή, ὅ τέως ἐδόκει ἀδυνατον, γίνεται δυνατόν· ὅσον γὰρ τὸ μὴ σὲ, εἰρηνεύεις πρὸς ἐκεῖνον, πρὸς τὴν ἀσέβειαν μόνην ἀπομαχόμενος. [a] χ. παραχωρεῖ. [b] πολεμουμένην.

19 Μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες, ἀγαπητοὶ, ἀλλὰ δότε τόπον τῇ ὀργῇ. Γέγραπται γάρ· Ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος.] Δότε, φησὶ, παρόδον τῇ τοῦ Θεοῦ ὀργῇ καὶ τοῦ ἀδικοῦντος ὑμᾶς. Ἐὰν μὲν γὰρ ὑμεῖς ἑαυτοὺς ἐκδικῆτε, οὐκ ἐπεξελεύσεται ὁ Θεός. Ἐὰν δὲ ὑμεῖς ἀφῆτε, ὁ Θεὸς ἐκδικήσει πικρότερον. Ἐπάγει δὲ καὶ τὴν μαρτυρίαν, βεβαιῶν τὸ οἰκεῖον λόγον. Ταῦτα δέ φησι πρὸς παραμυθίαν τῶν μικροψύχων· οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἐπιθυμοῦσιν, ὡς τὸ ἰδεῖν ἑαυτοὺς ἐκδικηθέντας.

20 Ἐὰν οὖν πεινᾷ ὁ ἐχθρός σου, χώμιζε αὐτόν· ἐὰν διψᾷ, πότιζε αὐτόν. Τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἀνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ.] Πλείονα φιλοσοφίαν ἀπαιτεῖ ἡμᾶς σήμερον. Τί γὰρ

γὰρ λέγω, φησὶν, ὅτι εἰρηνεύειν δεῖ; καὶ γὰρ καὶ ἐργατεῖν ὑπισχνοῦμαι. Τὸ δὲ, ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, εἶπε, σωτηρίαν τὴν μικροψυχίαν τοῦ ἀδικηθέντος. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἡδὺ, ὡς ἐχθρὸν κολαζόμενον ἰδεῖν. Ὡσπερεὶ γὰρ τιμωρία φησὶ· Θέλεις αὐτὸν ἀμυνάσθαι; εὐεργέτησον, καὶ τιμωρίαν πικροτέραν ἡμιν. Διὸ καὶ εἶπεν· Ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις, τὴν ὑπερτεταμένην λυπεῖαν δηλῶν. Οὕτω καὶ ἀνωτέρω εἶπε· Δότε τόπον τῇ ὀργῇ τοῦ Θεοῦ.

21 Μὴ νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ· ἀλλὰ νίκα ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν.] Ἐνταῦθα τοῦτο ὑποδηλοῖ, τὸ μὴ δεῖν ἡμᾶς "τοιαύτην γνώμην φυμίζειν τοῖς ἐχθροῖς, ἵνα πλείονα κόλασιν ἀνῶμεν ἐπάγωμεν· τοῦτο γὰρ ἐστιν ὃ λέγει· Μὴ νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ, τουτέστι, μὴ μετὰ προθυμίας τοιαύτης τοῦτο ποίει, μηδὲ μιμοῦ τὸν κακοπειθῆ· ἥττα γὰρ ἐστὶ τοῦτο· ἀλλὰ σπούδαζε μᾶλλον ἐν τῇ ἀγαθοποιΐᾳ σου νικῆσαι ἐκεῖνον, καὶ μεταβαλεῖν ἀπὸ τῆς κακίας. Ὅπερ οὖν εἶπεν ἀνωτέρω, τοῦτο τοῦτο ἐμψύχειαν τὴν μικροψυχίας εἶπε· νυνὶ δὲ θερμότερον εἰσηγήσατο.

oporteat vos pacificos esse? quinetiam benefacere impero. *Carbones* autem *ignis congregabis super caput ejus*, dixit, indulgens pusillanimitati injuriam passi. Nihil enim adeò suave est, atque hostem videre punitum. Ac propemodum talia dicit: Vis ulciscì te de hoste? Beneficium illi exhibe, tum acerbiore eum supplicio affeciſti. Eapropter dixit, *Carbones ignis congeres super caput ipsius*; grave supplicium designans. Hunc ad modum supra dixit, *Date locum Dei iræ.*

21 *Ne vincaris à malo, sed vince in bono malum.*] Hîc loci istuc subindicat, non oportere nos tali sententiâ cibare hostes, ut majus supplicium illis adsciscamus: Hoc enim est quod ait; *Ne vincaris à malo*, id est, ne ultionis avidâ mente vel deliberatione illud fac: nec mala patrantem imitare: hoc enim esset te succumbere & vinci: quin potiùs stude beneficentiâ tuâ illum vincere, atque à sua malitia *transferre*. Quod igitur suprà dixit, ad pusillanimitatis consolationem dixit: nunc autem quod perfectius est induxit.

ΚΕΦ. ιγ.

Πασα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω.] Ἐπειδὴ ἰκανῶς κατήρτυσε τὰ ἤθη τῶν ἀκουόντων, καὶ ἐδίδαξεν αὐτοὺς καὶ ἐχθροῖς εὖ βούλεσθαι, εἰσάγει καὶ ταύτην τὴν παραίνεσιν· παιδεύων πᾶσαν ψυχὴν, κἂν ἱερεὺς ᾖ τις, κἂν μοναχὸς, κἂν ἀπόστολος, ὑποτάσσεσθαι τοῖς ἄρχουσιν. Αὕτη γὰρ ἡ ὑποταγὴ, οὐκ ἀναιρέσει τὴν εὐσέβειαν· Παραινῶν δὲ τοῦτο ὁ ἀπόστολος, δεικνύων, ὅτι οὐκ ἀποστασίαν διδάσκει τὸ εὐαγγέλιον, οὐδὲ ἀπείθειαν, ἀλλὰ μᾶλλον εὐγνωμοσύνην καὶ εὐπείθειαν.

Οὐ γὰρ ἔστιν ἐξουσία, εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ· αἱ δὲ οὖσαι ἐξουσίαι, ὑπὸ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσίν.] Τί λέγεις; Πᾶς ἄρ-

CAP. XIII.

Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.] Cùm auditorũ mores sufficienter composuisset, eósq; docuisset ut vel hostibus essent benigni, hanc adducit adhortationem: erudiens & instituens omnem animam, sive sacerdos quispiam fuerit, vel monachus, vel Apostolus, subjici principatibus. Ista enim subjectio non invertit pietatem. Admonet autem hoc Apostolus, ut ostendat Evangelium non docere defectionem aut inobedientiam erga magistratum, sed moderationem potiùs, & obedientiam.

Non enim est potestas nisi à Deo: quæ autem sunt potestates, à Deo ordinatæ sunt.] Quid aïs? Omnisne princeps vel magi-

stratus

ſtratus à Deo electus eſt? Non hoc dico, inquit, neque de omnibus & ſingulis principibus vel magiſtratibus mihi ſermo nunc eſt, ſed de re ipſa. Nam principatus eſſe, & alios quidem magiſtratu fungi, alios verò magiſtratibus ſubdi, neque ſurſum & deorſum omnia miſceri, Dei ſapientiæ dico opus eſſe. Non enim dixit, non eſſe principem, ſed non eſſe poteſtatem, niſi à Deo. Quare, de reipſa, de ipſo magiſtratûs, inquam, officio diſſerit. Quemadmodum cùm ſapientûm aliquis dicat; *A Domino uxor aptatur viro:* non hoc dicit, quòd quemlibet cum muliere convenientem Deus copulet; verùm quòd ipſe nuptias fecit & inſtituit. Omnes itaque poteſtates, qualemcunque cogites, ritè à Deo ordinatæ ſunt; ſive patris in filium, ſive mariti in conjugem, ſive omnes alias: imò quæ vel in ipſis ſunt animalibus; apibus nimirum, gruibus, & piſcibus.

Pro. 19.14.

2 *Itaque qui reſiſtit poteſtati, Dei ordinationi reſiſtit. Reſiſtentes autem ſibiipſis judicium accipient.*] Ne fideles dicere queant; Viles planè nos reddis, qui tamen cœlorum regnum adepturi ſumus, principibus & magiſtratibus nos ſubjiciens; monſtrat quòd Deo ſubjiciatur, quiſquis magiſtratui ſubjicitur: vel potiùs, quod terribilius eſt, ſubdit, nempe, quòd ille qui his non fuerit obſecutus, Deo reſiſtit, qui poteſtates & magiſtratus ordinavit. Qui autem repugnat, & à Deo punietur, & ab hominibus: hoc enim ſubinnuit, cùm dixit, *ſibiipſis judicium accipient reſiſtentes.*

3 *Principes enim non ſunt terror bonorum operum, ſed malorum: vis autem non timere poteſtatem? bonum fac, & habebis laudem ab ipſa.*] Quid metuis aut horres? Non enim cùm benè facias, magiſtratus te increpat: non terribilis eſt tibi virtuti operam navanti: quin potiùs laudator tuus ſedet; ſi feceris quod bonum eſt. Tantum enim abeſt ut terrorem tibi incutiat, ut etiam te laudet.

χων τοῦ Θεοῦ κεχλεοτόνηκε); Οὐ τοῦτο λέγω, φησὶν, ὑμῖν περὶ τῶν καθ' ἕκαστον ἀρχόντων ὁ λόγος μοι νῦν, ἀλλὰ περὶ τοῦ πράγματος αὐτοῦ. Τὸ γὰρ, ἄρχας εἶναι, καὶ τοὺς μὲν ἄρχειν, τοὺς δὲ ἄρχεσθαι, καὶ μὴ ἄνω τὰ κάτω τὰ πάντα * φύρεσθαι, τοῦ τοῦ Θεοῦ σοφίας ἔργον φημὶ εἶναι). Οὐκ εἶπε γὰρ, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀρχὴ, ἀλλ', οὐκ ἔστιν ἐξουσία, εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ. Ὡστε περὶ αὐτοῦ τοῦ πράγματος, τῆς ἀρχῆς, φημὶ, διαλέγεται· Ὥσπερ καί τις θεὸς ὅταν λέγῃ, Παρὰ Κυρίου ἁρμόζεται γυνὴ ἀνδρί· ἅ τοῦτο λέγει, ὅτι ἕκαστον συνιόντα γυναικὶ, αὐτὸς συνάπτει· ἀλλ' ὅτι τὸν γάμον ἐπείησεν αὐτός. Πᾶσαι οὖν αἱ ἐξουσίαι, ἀπὸ Θεοῦ δικαίως τεταγμέναι εἰσὶν, οἵαν δ' ἂν σκοπήσῃς· καὶ τὴν τοῦ πατρὸς πρὸς υἱὸν, καὶ τὴν τοῦ ἀνδρὸς πρὸς γυναῖκα, καὶ τὰς ἄλλας πάσας· καὶ τὰς ἐν τοῖς ζώοις δὲ, ὡς τῶν μελιττῶν, ὡς τῶν γεράνων, ὡς τῶν ἰχθύων.

2 Ὡστε ὁ ἀντιτασσόμενος τῇ ἐξουσίᾳ, τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκεν. Οἱ δὲ ἀνθεστηκότες, ἑαυτοῖς κρῖμα λήψονται.] Ἵνα μὴ ἔχωσι λέγειν οἱ πιστοὶ, ὅτι ἀξυτελίζεις ἡμᾶς, τοὺς τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀπολαύειν μέλλοντας, ἀρχοῖσιν ὑποτάττων· δείκνυσιν ὅτι ᾧ Θεῷ ὑποτέτακται, ὁ τὰς ἀρχὰς ὑποτασσόμενος· μᾶλλον δὲ ὃ φοβερώτερον ἦν εἰπεῖν· Ὅτι ὁ μὴ τούτοις πειθόμενος, ἀντιτάττεται τῷ Θεῷ, τῷ τὰς ἀρχὰς τάξαντι· ὁ δὲ ἀνθεστηκὼς, καὶ δίκην τοῦ Θεοῦ τιμωρησόμενος καὶ παρὰ ἀνθρώπων. Τοῦτο γὰρ αἰνίττεται εἰπών, Ἑαυτοῖς κρῖμα λήψονται οἱ ἀνθεστηκότες.

3 Οἱ γὰρ ἄρχοντες οὐκ εἰσὶ φόβος τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἀλλὰ τῶν κακῶν. Θέλεις δὲ μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν; τὸ ἀγαθὸν ποίει, καὶ ἕξεις ἔπαινον ἐξ αὐτῆς.] Τί δέδοικας καὶ φεύγεις; μὴ γὰρ ὀπτιμᾷ σοι κελεύει περιπατεῖν· μὴ γὰρ φοβερός σοί ἐστιν ἀρετῆς ὀπτιμάτης· ἀλλ' ἐὰν ποιεῖς τὸ ἀγαθὸν, μᾶλλον ἐπαινέτης σε κεκλήκται ὁ ἄρχων. Τοσοῦτον γὰρ ἀπέχει τοῦ φοβῆσαί σε, ὥστε καὶ ἐπαινεῖ σε.

" ἢ φέρεσθαι.

" ἢ φοβερώτερον.

4 Θεοῦ

4 Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστί σοι εἰς τὸ ἀγαθόν.] Τῷ βουλήματί, φησι, τοῦ Θεοῦ συμπροθύμῃ· οἷς, συμβουλεύει σοι ὁ Θεὸς περὶ σωφροσύνης διὰ τοῦ εὐαγγελίου· καὶ ὁ ἄρχων τὰ αὐτὰ λέγει διὰ τῶν νόμων. Παραινεῖ ὁ Θεὸς μὴ πλεονεκτεῖν, μηδὲ ἁρπάζειν· καὶ ἐκεῖνος ὑπὲρ τούτων καὶ δικάζων. Ὥστε συνεργός ἐστιν ἡμῖν εἰς τὰς ἀγαθὰς πράξεις, ἐὰν αὐτῷ προσέχωμεν.

Ἐὰν δὲ τὸ κακὸν ποιῇς, φοβοῦ· οὐ γὰρ εἰκῇ τὴν μάχαιραν φορεῖ.] Ὥστε οὐχ ὁ ἄρχων ποιεῖ τὸν φόβον, ἀλλ' ἡ ἡμετέρα πονηρία, δι' ἣν καὶ ἡ μάχαιρα τοῦ ἄρχοντος ἐνεργεῖ, τοῦτέστιν, ἡ κολαστικὴ * δύναμις· οὐ γὰρ μάτην περιέζωται τὴν σπάθην ὁ ἄρχων, ἀλλ' ἵνα κολάζῃ, φησὶ, τοὺς πονηρούς. * αὐτοῦ.

Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστιν ἔκδικος εἰς ὀργὴν τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι.] Καὶ " ὅταν τὴν ἀρετὴν ἐπαινῇ, τὸ τοῦ Θεοῦ βούλημα πληροῖ· καὶ ὅταν τῇ μαχαίρᾳ χρᾶται, τοῦ Θεοῦ διάκονός ἐστιν, ἐκδικῶν τὴν ἀρετὴν, καὶ τὴν κακίαν ἀπελαύνων. Οἱ πολλοὶ γὰρ οὐ τοσοῦτον διὰ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, ὅσον διὰ τὸν τῶν ἀρχόντων, τὸ καλὸν μετέρχονται). Ὥστε ὅπερ ἔκδικός ἐστι τῆς ἀρετῆς, κολάζων τὸ κακὸν πράσσοντα, Θεοῦ διάκονός ἐστι. " χ. ὅτ.

5 Διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν.] Ἀνάγκη, φησὶν, ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον ἵνα μὴ πειρασθῇς τῆς ὀργῆς καὶ τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν ἄρχοντος, ὡς ἀπειθὴς, καὶ κολασθῇς ἀφόρητα· ἀλλὰ καὶ ἵνα μὴ δόξῃς ἀσυνείδητος εἶναι καὶ ἀγνώμων περὶ τὸν εὐεργέτην. Εὐεργετοῦσι γὰρ οἱ ἄρχοντες μεγάλως τὰς πόλεις· διὰ γὰρ αὐτῶν ὁ βίος ἡμῶν σώζεται)· καὶ εἰ μὴ ἦσαν, πάντα ἂν ὤχετο, τῶν δυνατωτέρων τοὺς ἀδυνατωτέρους καταπινόντων. Ἡ συνείδησίς σου τοίνυν, φησὶ, πειθέτω σε ὑμᾶν τοὺς τὰ τοιαῦτα καλὰ χαριζομένους σοι.

6 Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φόρους τελεῖτε.] Συμμαρτυρεῖς, φησὶν, ὅτι εὐεργετῇ ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος, καθὸ μισθὸν αὐτῷ τελεῖς.

4 *Dei namque minister est tibi in bonum.*] Voluntati, inquit, Dei cooperatur: verbi gratiâ; consulit tibi Deus per Evangelium, ut temperantiæ studeas: ita princeps per leges suas eadem jubet. Adhortatur Deus ne quenquam defraudes, ne avaritiæ inhies, neque rapias aliena: magistratus etiam super hisce judicat, adeóque fert sententiam. Adjutor itaque nobis est ad bona opera, si modò ipsi mentem advertamus.

Sin malum feceris, time: non enim sine causa gladium portat.] Proinde princeps non facit metum in nobis, verùm nostra nequitia, propter quam operatur principis gladius, hoc est, coercendi potestas. Magistratus enim non frustra gladio cingitur, sed ut sceleratos puniat.

Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malè agit.] Et quando virtutem laudat, voluntatem Dei implet: & quando gladio ferit, Dei minister est, vindicans virtutem, & vitium abigens. Plerique enim non tam propter metum Dei, quàm ob principum formidinem bonum perficiunt. Quare cùm vindex sit virtutis, supplicio afficiens malum operantem, Dei minister est.

5 *Ideo necessarium est subditos esse, non solùm propter iram, sed & propter conscientiam.*] Necessum est, inquit, subdi, non solùm ut non experiaris iram Dei & magistratûs, tanquam immorigerus, intolerabilitérque crucieris; verumetiam ut non videaris conscientiæ expers, & erga benefactorem ingratus. Plurimùm enim prosunt rebuspublicis magistratus: per ipsos enim vita nostra consistit. Qui nisi essent, jam olim omnia periissent, potentioribus imbecilliores devorantibus. Conscientia itaque tua, inquit, persuadeat tibi, ut suo honore tanta tibi bona donantes nunquam non digneris.

6 *Ideo enim & tributa præstatis.*] Tu, inquit, testaris, quòd à magistratu beneficio afficeris, quatenus mercedem ei pendis, ut

ut ei videlicet qui rebus tuis prospiciat. Non enim in principio tributũ solvissemus, nisi agnovissemus, lucrum nobis ex hujusmodi præfectura accrescere: cùm scilicet nos curâ soluti, magistratus habeamus, qui pro nobis excubias agant.

Ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum incumbentes.] Quare Deo etiam placet ut ipsius ministris tributa pendamus. Vult enim Deus pacem ac virtutem in republica versari, vitium autem profligari: atque in hoc principes ministrant voluntati Dei pro communi statu laborantes, inque idipsum perseveranter incumbentes, ut nos in pace ac tranquillitate vitam transigamus. Sin quisquam malè magistratu suo & publicâ functione abutatur, id nihil adversùs rei ipsius elegantiam facit.

7 *Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.*] Gratitudo erga magistratus est debitum, inquit, irrefragabiliter tibi incumbens. Redde igitur quæ debes iis omnibus, quibus varii magistratus sunt commissi: cui tributum debetur, capitúmve census, ei tributum da: cui vectigal, hoc est, pro terrâ census, vectigal. Nec solùm pecunias reddite, sed timorem etiam, hoc est, reverentiam ac religionem, atque eximium honorem. Quare infert; *Cui honorem, honorem.* Est enim duplex metus; alter, quo terrentur scelera patrantes, ex mala conscientia profluens, quem jam antea rejecit Apostolus: alter verò, quo diligentes erga dilectos afficiuntur, hoc est, excellens & eximius honor, quemadmodum dictum est: *Non est inopia timentibus eum*, &, *Timor Domini permanens in seculum seculi.* Pietatem enim hìc sive reverentiam subindicat.

Psal. 33. 10. & 18. 19.

8 *Nemini quicquam debeatis, nisi ut vos diligatis mutuò.*] Alia quidem debita reddite: charitatem autem nunquam persolvere velitis, sed semper ipsam uti de-

Πρόδηλον γὰρ, ὅτι ὡς προσοφείλω σοι· οὐκ ἀπὸ γὰρ ἐτελέσαμεν ἂν τῆς ἀρχῆς, εἰ μὴ ἔγνωμεν ὅτι κερδαίνομεν ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπιστασίας· αὐτοὶ μὲν ἀμέριμνοι ὄντες, τοὺς ἄρχοντας ἢ ἔχοντες ὑπὲρ ἡμῶν ἀγρυπνοῦντας.

Λειτουργοὶ γὰρ Θεοῦ εἰσιν, εἰς αὐτὸ τοῦτο προσκαρτεροῦντες.] Ὥστε καὶ τῷ Θεῷ δοκεῖ, τὸ, φόρους τελεῖν τοῖς αὐτοῦ λειτουργοῖς. Θέλει γὰρ ὁ Θεὸς εἰρηνεύειν ἐμπολιτεύεσθαι καὶ ἀρετὴν, καὶ κακίαν ἀπελαύνεσθαι· Καὶ εἰς τοῦτο οἱ ἄρχοντες λειτουργοῦσι ὡς θελήματι τοῦ Θεοῦ, πονοῦντες ὑπὲρ τῆς κοινῆς καταστάσεως, καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο προσκαρτεροῦντες, ἵνα ἡμεῖς ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀπραξίᾳ διάγωμεν. Εἰ δὲ κακῶς τις τῇ ἀρχῇ κέχρηται, οὐδὲν τοῦτο πρὸς "τὸν αὐτοῦ τοῦ προσήκοντος διακοσμοῦν. "al. αὐτῷ τῷ πράγ-

7 Ἀπόδοτε οὖν πᾶσι τὰς ὀφειλάς· ᾧ τὸν φόρον, τὸν φόρον· ᾧ τὸ τέλος, τὸ τέλος· ᾧ τὸν φόβον, τὸν φόβον· ᾧ τὴν τιμὴν, τὴν τιμήν.] Χρέος, φησὶν, ἐστί σοι "ἀπαραιτήτως ὑπικείμενον, ἢ πρὸς τοὺς ἄρχοντας εὐγνωμοσύνη· Ἀπόδος οὖν αὐτὸ ὀφείλεις πᾶσι τοῖς διαφόροις ἀρχὰς ἐμπεπιστευμένοις· ᾧ τὸν φόρον χρεωστούμενον, ἤτοι τὸν λεγόμενον κεφάλαια, ἀπόδος τὸν φόρον· ᾧ τὸ τέλος ἢ, ἤτοι τὸν ὑπὲρ τῆς γῆς συνεισφερόμενον, τὸ τέλος. Καὶ οὐ μόνον χρήματα, ἀλλὰ καὶ φόβον, τουτέστιν, αἰδῶ, καὶ εὐλάβειαν, καὶ ὑπερτεταμένην τιμήν. Ἐπάγει γὰρ, ᾧ τὴν τιμὴν, τὴν τιμήν. Ὁ φόβος γὰρ διττός· "ὁ μὲν, ὃν φοβοῦνται οἱ πολλοὶ, οὐκ ἐκ πονηρᾶς συνειδότος· οὗ αἰωτέρω ἀπεμνήσθησεν ὁ ἀπόστολος· ὁ δὲ, οὗ ἔχουσιν οἱ ἀγαπῶντες τοὺς ἀγαπωμένους, τουτέστιν, ἡ ὑπερβάλλουσα τιμὴ, καθὼς εἴρηται· Οὐκ ἔστιν ὑστέρημα τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. καὶ, Ὁ φόβος Κυρίου διαμένων εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Τὴν γὰρ εὐλάβειαν ἐνταῦθα ὑποδηλοῖ. "al. ὁ μὲν οὖν δεύτ.

8 Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους.] Τὰς μὲν ἄλλας, φησὶν "ὀφειλὰς ἀπόδοτε· μηδέποτε δὲ τὴν ἀγάπην ἀποδοῦναι θελήσετε, ἀλλ' ἀεὶ "al. ὀφειλὰς, ἀεὶ δὲ

ὄφλημα

ὄφλημα αὐτῷ ἔχετε διηνεκές. Μὴ γὰρ ὅπως σήμερον ἀγαπητικὴν ἐπιδείξω διάθεσιν τοῖς τὸ πλησίον, νομίσῃς ἀποπληρῶσαι τὴν ὀφειλήν, καὶ διὰ τοῦτο πρόϊδης αὐτὸν ἄμεινον· ἀλλὰ διηνεκῶς νόμιζε τὴν ἀγάπην χρεωστεῖν τὸ πλησίον.

Ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, νόμον πεπλήρωκε. 9 Τὸ γάρ· Οὐ μοιχεύσεις· Οὐ φονεύσεις· Οὐ κλέψεις· Οὐκ ἐπιθυμήσεις, καὶ εἴτις ἑτέρα ἐντολή, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν.] Τὸν νόμον πάντα πληροῖ ὁ ἀγαπῶν τὸν πλησίον. Ὥστε λοιπὸν χρέος ἔχει ἀγαπᾶν αὐτόν, εἴγε τοσοῦτον εὐεργετεῖται ἐξ αὐτοῦ καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης, ὡς τὸν νόμον πάντα πληροῦν. Οὐκ εἶπε δὲ πληροῦται, ἀλλ' ἀνακεφαλαιοῦται, τουτέστιν, ἐν συντόμῳ, καὶ ἐν βραχεῖ τὸ πᾶν τῶν ἐντολῶν ἀπαρτίζεται. Καὶ γὰρ καὶ ἀρχὴ καὶ τέλος ἀρετῆς ἡ ἀγάπη. Ἐπιτεταμένως δὲ ἀγάπην ἀπαιτεῖ ὁ νόμος· Ὡς ἑαυτὸν γάρ, φησιν, ἀγάπησον τὸν πλησίον. Ὁ δὲ Κύριος τὸ μεῖζον, καὶ ὑπὲρ ἑαυτόν, φησι. Τιμὴν γὰρ ὑπὲρ τοῦ φίλου διδάσκει.

10 Ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται. Πλήρωμα οὖν νόμου ἡ ἀγάπη.] Ἀμφότερα τὰ εἴδη τῆς ἀρετῆς παρίστησι τῇ ἀγάπῃ δεικνύς· τήν τε τοῦ κακοῦ ἀποχήν, ἐν τῷ εἰπεῖν, Κακὸν οὐκ ἐργάζεται· καὶ τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐργασίαν, ἐν τῷ φάναι, Πλήρωμα οὖν νόμου ἡ ἀγάπη. Ὁλόκληρον γὰρ κατορθοῖ ἐν ἡμῖν τὴν ἀρετήν, τὴν διὰ τοῦ νόμου δεικνυμένην.

11 Καὶ τοῦτο, εἰδότες τὸν καιρόν, ὅτι ὥρα ἡμᾶς ἤδη ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι.] Ὀφείλετε, φησι, τὴν ἀγάπην μᾶλλον πολλοῦ ποιεῖσθαι, δι' αὐτὴν δὲ καὶ πάσας τὰς ἄλλας ἀρετάς· καὶ διὰ τὸν καιρόν. Ὅτι ἐγγύς ἐστιν ἡ ἀνάστασις, ἐγγὺς ἡ κρίσις, καὶ δεῖ ἡμᾶς ἐκ τοῦ ὕπνου τῆς ῥᾳθυμίας ἐγερθῆναι, καὶ εἶναι ἑτοίμους πρὸς τὴν ἀνάστασιν ἄξια ἔργα.

Νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία, ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν.] Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν ἐν ἀρχῇ μὲν τῆς πίστεως σπουδαιοτέρους αὐτοὺς εἶναι, εἶτα προϊόντος τοῦ χρόνου

bitum perpetuum habebitis. Non enim quia hodie charitatis quandam propenſionem demonſtrâſti erga proximum, arbitreris te perſolviſſe debitũ, ac propterea ipſum in craſtinum negligas; ſed perpetuò exiſtima te charitatem debere proximo.

Nam qui alterum diligit, legem implevit. 9 *Nam, Non mœchaberis: Non occîdes: Non furaberis: Non concipiſces, & ſi quod aliud mandatum, in hoc verbo conſummatur, nempe, Diliges proximum tuum ut teipſum.*] Qui proximum diligit, totam legem implet. Deinceps itaque quiſque proximũ ſuum debet diligere, quandoquidem tot tantiſque beneficiis ab eo ejuſque dilectione ſit affectus, ut totam legem impleat. Non autem dixit, impletur, ſed, *conſummatur*, hoc eſt, quicquid in legis mandatis continetur, breviter & ſuccinctè perficitur. Etenim principium & finis virtutis, eſt dilectio. Porrò, intenſam charitatem lex exigit: *Diliges enim proximum tuum*, inquit, *ut teipſum*: Dominus autem noſter majorem exigit, & ſupra teipſum: nam animam pro amico ponere docet.

10 *Charitas proximo malum non operatur. Plenitudo igitur legis dilectio.*] Ambas virtutis ſpecies charitati adeſſe monſtrat: à malis abſtinentiam, in eo quod ait, *Malum non operatur*: & bonorum operationem, cùm dicit, *Plenitudo igitur legis dilectio.* Totam enim virtutem lege commonſtratam in nobis perficit.

11 *Et hoc, ſcientes tempus, quia hora jam eſt nos è ſomno ſurgere.*] Charitatem, inquit, plurimi facere debetis, ac per ipſam alias virtutes omnes: idque propter temporis rationem. Nam propè eſt reſurrectio, propè judicium, atque oportet nos è ſopore ſocordiæ deſidiæque excitari, eſſéque paratos ad opera reſurrectione digna.

Nunc enim eſt propior ſalus noſtra, quàm cùm credidimus.] Quia veriſimile erat eos in fidei primordiis ſtudioſiores extitiſſe, temporis autem procurſu refrixiſſe:

xisse: nunc, inquit, magis appropinquamus futuro seculo. Nam illud salutem nominavit, à nomine nimirum commodiore: peccatoribus enim non est salus, sed pernicies. Proinde quia appropinquamus futuræ vitæ, studium vehementiùs intendamus. Id enim est quod in sequentibus indicat.

12 *Nox processit, dies autem appropinquavit.*] Id est, nox est proximè finem. Exempli gratia, Demus duodecim horarum esse noctem, cùm ergo decem præterierint, dicimus noctem processisse, pro eo quod est, præteriisse, proximéque finem esse. Noctem autem præsens seculum appellat, quòd plerique in tenebris agant, ac cujusque vita caligine contegatur; Diem verò, futurum seculum, tum propter justorum lumen, tum quòd omnium res occultæ tunc manifestentur. In Evangelio verò, dies quidem, præsens vita dicitur, eò quòd oporteat in ea operari; nox autem, futura vita, eò quòd tum nemo quicquam operetur.

Abjiciamus igitur opera tenebrarum, & induamur arma lucis.] Opera, peccati operationes appellavit, ceu laboriosum quiddam & magnam difficultatem continentes, & infinita pericula, ídque in præsenti vita. Arma verò lucis, virtutis operationes. Eum enim qui his armatus fuerit, in tutum collocant; *Arma* namque sunt: & splendidum faciunt; *Lucis* enim sunt. Porrò cùm ait, *Abjiciamus*, &, *induamur*, amborum facilitatem indicavit, devitationis nempe pravorum operum, & ad virtutem inclinationis. Nam sicut facile est deponere pallium, & alterum induere: ita & à vitio discedere, & virtutem complecti.

13 *Ut in die honestè ambulemus.*] Paulò antè dixit diem appropinquâsse, jam nunc verò ipsam instare ostendit, inquiens, *Honestè ambulemus.* Quandoquidem enim vulgi gloriam auramque popularem magni facerent, ab honestate, eos allicit.

ἀποψυχέωμεθα· φησὶν ὅτι νῦν μᾶλλον ἐγγίζομεν τῷ μέλλοντι αἰῶνι. Σωτηρίαν δὲ τοῦτον ὠνόμασεν ἀπὸ τοῦ χρηστοτέρου ὀνόματος· τοῖς γὰρ ἁμαρτωλοῖς οὐ σωτηρία, ἀλλὰ ἀπώλεια ἐστιν. Ὡς ἐπεὶ ἐγγίζομεν τῇ μελλούσῃ ἡμέρᾳ, μᾶλλον ὀφείλωμεν τὴν ταπεινοφροσύνην· ὃ καὶ δηλοῖ τὸ ἑξῆς δηλονότι.

12 Ἡ νὺξ προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν.] Τουτέστι, πρὸς τῷ τέλει ἐστὶν ἡ νύξ· οὕτως ὡς ὅταν ὑποδείγματος. Δώδεκα ὡρῶν γενομένων ἐπὶ τὴν νύκτα· ὅταν αἱ δέκα διέλθωσιν, λέγομεν ὅτι προέκοψεν ἡ νύξ, οὐκέτι δέ, πρόεισι, πρὸς τῷ τέλει ἐστί. Νύκτα δὲ καλεῖ τὸν ἐνεστῶτα αἰῶνα, διὰ δὲ, ἐν σκότει τοὺς πολλοὺς ἐπί, καὶ διὰ δὲ συγκεκαλύφθαι τοὺς βίους ἑκάστων· ἡμέραν δὲ, τὸν μέλλοντα, διά τε τὸ τῶν δικαίων φῶς, καὶ διὰ δὲ τὰ κρυπτὰ πάντων φανερωθῆναι τότε. Ἐν δὲ τῷ εὐαγγελίῳ ἡμέρα μὲν ὁ ἐνεστὼς λέγεται, διὰ δὲ δεῖν ἐν τούτῳ ἐργάζεσθαι· νὺξ δὲ ὁ μέλλων, διὰ τὸ μηδένα τότε ἐργάζεσθαι.

Ἀποθώμεθα οὖν τὰ ἔργα τοῦ σκότους, καὶ ἐνδυσώμεθα τὰ ὅπλα τοῦ φωτός.] Ἔργα καλέσει τὰς τῆς ἁμαρτίας πράξεις, ὡς ἐργώδη καὶ δυσχερίαν ἐχούσας πολλὴν, καὶ κινδύνους μυρίους, καὶ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι. Ὅπλα δὲ φωτὸς, τὰς τῆς ἀρετῆς· ἐν ἀσφαλείᾳ γὰρ καθιστῶσι τοὺς ἔχοντας· Ὅπλα γάρ ἐισι· καὶ λάμπειν ποιοῦσι· φωτὸς γάρ ἐισιν. Ἐν δὲ τῷ ἐιπεῖν, ἀποθώμεθα, καὶ ἐνδυσώμεθα, τὴν εὐκολίαν ἀμφοτέρων ἐδήλωσε, τῆς τε ἀποφυγῆς τῶν πονηρῶν πράξεων, καὶ τῆς πρὸς τὴν ἀρετὴν ῥύσεως. Ὥσπερ γὰρ εὔκολόν ἐστιν ἀποθέσθαι ἱμάτιον, καὶ ἕτερον ἐνδύσασθαι· οὕτω καὶ κακίαν ἀποφυγεῖν, καὶ ἀρετὴν ἑλέσθαι.

13 Ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατήσωμεν.] Ἀνωμάλως ἔιπεν, ἤγγικεν ἡ ἡμέρα· νῦν δὲ ἤδη αὐτὴν ἐφισταμένην δείκνυσι, καί φησιν, ὅτι εὐσχημόνως περιπατήσωμεν. Ἐπειδὴ γὰρ πολὺς αὐτοῖς τὸ πρὸς τὸ πάλλων δόξης ὁ λόγος, ἐφέλκεται αὐτοὺς, ἀπὸ τῆς εὐσχημοσύνης.

εὐχημοσύνης. Καὶ οὐκ εἶπε, περιπατεῖτε, ἀλλὰ, περιπατήσωμεν, ἀνεπαχθῆ ποιῶν τὴν παράινεσιν. Οὐδὲν γὰρ ὕτως ἀχημοσύνης αἴτιον, ὡς ἁμαρτία· ὥσπερ καὶ εὐχημοσύνης οὐδὲν ὕτω περίεργον, ὡς ἀρετή.

Μὴ κώμοις καὶ μέθαις.] Οὐ δὲ πίνειν κωλύει, ἀλλὰ τὸ ἀμέτρως· οὐδὲ τὸ ἀπολαύειν οἴνου, ἀλλὰ τὴν πρόνοιαν. Κῶμος γάρ ἐστι τὰ μὴ μέθης καὶ ὕβρεως ἄσματα· ὃ καὶ πρόνοια λέγεται.

Μὴ κοίταις καὶ ἀσελγείαις.] Εἰπὼν περὶ τῆς μέθης πρότερον, νῦν λέγει περὶ τῶν ἐκ ταύτης γινομένων κακῶν· ἐκ γὰρ μέθης αἱ ἀσέλγειαι. Οὐδὲ γὰρ σώφρων ὁ μίγνυσθαι γυναιξὶν ἀναιρῶν, οὐδὲ τὴν κοίτην, ἀλλὰ τὸ πορνεύειν.

Μὴ ἔριδι καὶ ζήλῳ.] Ἐπειδὴ τὰ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας πικρόμυρα κατέσβεσε, νῦν καὶ τὰ ἐκ τοῦ θυμοῦ κακὰ καταστέλλει. Οὐδὲν γὰρ ὕτω καὶ ἐπιθυμίαν ἀναπτει, καὶ ὀργὴν ἐκκαίει, ὡς μέθη καὶ πρόνοια. Ἐκ δὲ τοῦ ζήλου ἡ ἔρις. Ὁ γὰρ ζηλοτυπίαν ἔχων πρός τινα, οὗτος καὶ εἰς ἔριδας χωρεῖ. Ἀνελὼν " οὖν τὴν ἔριν, ἀναπτέρωκε καὶ ὑπὲρ τὴν ἀρχὴν ταύτης, τὴν ζηλοτυπίαν. Ἐπεὶ γὰρ οἶδεν ὅτι ἐκ τῆς ἀσελγείας ἀνάπτονται πόλεμοι καὶ οἰκιῶν ἀνατροπαὶ, μετὰ τῆς ἀσελγείας ἔριδος καὶ ζήλου ἐμνήσθη.

14 Ἀλλ' ἐνδύσασθε † Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν.] Ἀποδύσας ἡμᾶς τῶν πονηρῶν ἱματίων, καλλωπίζει λοιπὸν, οὐκέτι ὅπλα φωτὸς ἡμᾶς ἐνδύων, ἀλλ' ὃ πολλῷ φρικωδέστερον, † αὐτὸν διακοσμῶν δίδοὺς ἱμάτιον ἡμῖν. Ὁ γὰρ τοῦτον περιβεβλημένος, πᾶσαν ἔχει τὴν ἀρετήν.

Καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθε εἰς ἐπιθυμίας.] Οὐ δὲ προνοεῖσθαι τῆς σαρκὸς κωλύει, ἀλλὰ τὸ, εἰς ἐπιθυμίας. Πρὸς ὑγίειαν, φησὶν, ἀλλὰ μὴ πρὸς ἀσέλγειαν ἐπιμελοῦ τῆς σαρκός. Οὐδὲ γὰρ ἂν εἴη πρόνοια λοιπὸν, ὅταν τὴν φλόγα ἀνάπτῃς, ὅταν τὴν

Nec dixit, ambuletis, ſed, *ambulemus*, adhortationem ſuam levem & immoleſtam efficiens. Nihil enim adeò dedecori eſt, ut peccatum: uti & nihil æquè honeſtatem parit, ac ipſa virtus.

Non in comeſſationibus & ebrietatibus.] Bibere haudquaquam vetat, ſed immoderatè bibere: neq; frui quenquã vino prohibet, ſed ipſam temulentiam arcet. Κῶμος enim eſt cantilenæ illæ quæ in ebrietate cum injuria fiunt: quod & temulentia dicitur.

Non in cubilibus & impudicitiis.] Cùm de ebrietate priùs locutus eſſet, nunc de malis diſſerit ex ea ortis. Ex ebrietate enim impudicitiæ profluunt. Neque enim hîc uxoribus jungi, neque matrimonii lectum tollit, ſed ipſam fornicationem.

Non in contentione & æmulatione.] Quum mala ex concupiſcentia nata extinxiſſet, nunc etiam illa quæ ex ira prodeunt, ſupprimit. Nihil enim adeò cupiditatem accendit, & iram inflammat, ut ebrietas ac temulentia. Ex æmulatione autem contentio. Qui enim æmulatur alicui, is & ad rixas progreditur. Sublatâ itaque contentione, ad æmulationem, unde illa exoritur, recurrit. Quoniam verò compertum habuit, bella ex fornicatione & impudicitia exuſcitari, ædiúmque ſubverſiones; unà cum impudicitia contentionis & æmulationis mentionem facit.

14 *Sed induamini Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum.*] Exuit nos pravis veſtimentis Apoſtolus, deinceps exornat nos, non jam lucis arma nos induens, ſed quod multò magis eſt formidandum, ipſum Dominum pro indumento nobis largiens. Hoc qui veſtitus fuerit, omni ſanè virtute decoratus eſt.

Et carnis curam ne geſſeritis ad cupiditates.] Non prohibet carnis curam, ſed ne juxta cupiditates ipſius ei proſpiciamus. Ad ſanitatem, inquit, ſed non ad libidines & voluptates carni proſpicito. Neque enim iſthæc providentia aut cura fuerit, ſi flammam accendas, ſi caminum moleſtum red-

das. Unum iſthuc tantummodo quære, ut caro corpúſque tuum bene valeat: ſupra hoc ne ſis adhuc curioſus, neque id agas ut cupiditates ejus accendas, ſed omnem conatum tuum circa ſpiritualia inſume.

κέμινον χαλεπῶ ποιῆς. Εν ζήτει μόνον, ὅπως ὑγιαίνωσθμ ἔχης τὼ σῶμα· περαιτέρω δὲ μηδὲν προσεργάσῃ, ὡςε τας ἐπιθυμίας αὐτῆς ἀνάψαι, ἀλλὰ πᾶσθμ τὼ σπουδὼ περὶ τὰ πνευματικὰ ἀνάλισκε.

CAP. XIIII.

INfirmum autem in fide aſſumite.] Plerique Judæorum qui fidei acceſſerant, poſt fidem adhuc in ciborum obſervatione hærebant, à ſuilla carne abſtinentes, nondum auſi prorſus à lege deficere. Deinde ne facilè deprehenderentur, ut qui à ſola porcina abſtinerent, ab omnibus carnibus ſimpliciter abſtinebant, ſolíſque oleribus veſcebantur. Alii rurſus perfectiores erant, qui nihil obſervantes, obſervantibus convicibantur. Veritus eſt igitur Paulus, ne perfectiores importunè & non uti par erat imperfectiores increpando, à Chriſti fide dejuterent. Propterea ſapienter rem aggreditur, utriuſque partis rationem habens. Neque enim objurgantibus audebat dicere, Malè agitis, ne imperfectos in obſervatione ſtabiliret: neque rurſus dicere potuit, Bene agitis, ne vehementiores accuſatores faceret: ſedenim moderatam & ad utroſque temperatam adhortationem facit. Et videtur quidem fortes increpare: totum autem ſermonem hoc in loco contra imbecilliores inſumit. Statim enim ut dixit, *infirmum*, indicavit eum non eſſe validum. Cùm porrò ait, *Suſcipite*, monſtrat eum ſedulâ indigere curandi ratione, id quod extremæ imbecillitatis argumentum eſt.

Non ad dijudicationes diſceptationum.] Hoc eſt, ne dijudicetis ob infirmitatem ipſius, neque offendamini, nec multis cogitationibus turbemini: cæterùm tanquam infirmum & ægrotum omni curandi ratione ſuſcipite.

ΚΕΦ. ιδ.

ΤΟν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε.] Πολλοὶ τῶν ἐξ Ιουδαίων πεπιστευκότων, καὶ μὴ τῷ πίστιν ἐφύλαττον ἔτι τὰ τῶν βρωμάτων διατήρησιν, καὶ χοιρείων κρεῶν ἀπείχοντο, ὅπως διαῤῥοιῶντες τέλεον ἀποστῶσι τοῦ νόμου. Εἶτα ὡςε μὴ διαφώγωσι κατασῆναι ὡς τὰ χοιρείων μόνων ἀπεχόμενοι, πάντων ἁπλῶς ἀπείχοντο κρεῶν, καὶ λάχανα ἤσθιον. Ετεροι πάλιν ἦσαν τελειότεροι, οἱ μηδὲν διατηροῦντες, ὠνείδιζον τοῖς διατηροῦσιν. Εφοβήθη τοίνυν ὁ Παῦλος, μήπως ἀκαίρως ὑπερπλήσαντες, καὶ μὴ μετὰ σφοδρότητος ἔτι, διασαλεύσωσι τοὺς ἀτελεστέρους οἱ τελειότεροι ἀπὸ τῆς Χριστοῦ πίστεως· διὸ καὶ σοφῶς μεταχειρίζεται τὸ πρᾶγμα, ἑκατέρου μέρους ὑπομελούμενος. Οὔτε γὰρ τοῖς ὑπερμαχοῦσιν ἐτόλμα εἰπεῖν, ὅτι κακῶς ποιεῖτε, ἵνα μὴ τοὺς ἀτελεῖς βεβαιώσῃ ἐν τῇ διατηρήσει· ὅτε πάλιν, ὅτι καλῶς, ἵνα μὴ σφοδροτέρους κατηγόρους ποιήσῃ· ἀλλὰ συμμετρημένως ποιεῖται τὴν παραίνεσιν. Καὶ δοκεῖ μὲ τοῖς ἰσχυροῖς ὑπερμαχεῖν τὸ ὑπὲρ ἐκείνων εἰς τοὺς ἀσθενεστέρους χεῖσθαι ἐν τῷ πρὸς τούτους λόγῳ. Αὐτίκα γοῦν εἰπὼν, τὸν ἀσθενοῦντα, ἔδειξεν ἄῤῥωστον ὄντα. Καὶ τῷ εἰπεῖν δὲ, προσλαμβάνεσθε, δείκνυσι πολλῆς δεόμενον ὑπομελείας, ὅπερ σημεῖον ἐσχάτης ἀῤῥωστίας.

Μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν.] Τουτέστι, μὴ διακρινόμενοι ὑπὲρ τῆ ἀσθενείᾳ, καὶ σκανδαλιζόμενοι, καὶ λογισμοῖς πολλοῖς παρατιθέμενοι· ἀλλ' ὡς ἀσθενῆ ὄντα πάσης θεραπείας ἀξιοῦντες.

2 Ος μὲν, πιςεύει φαγεῖν πάντα· ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει.] Συγκρίνει τὸν τέλειον καὶ τὸν ἀτελῆ· καί φησιν, ὅτι ὁ μὲν τέλειος, τῇ πίςει θαῤῥῶν, πάντα ἀδιαφόρως ἐσθίει· ὁ δὲ " ἀτελέςερος, ἄτε ἀσθενῶν, λάχανα ἐσθίει. Ὡςε ἄξιος τῆς θεραπεύεσθαι, καὶ τῆς προσπλήπτεσθαι.

" χ. ἀδυνάτερος.

3 Ο ἐσθίων, τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενείτω· ὁ δὲ μὴ ἐσθίων τὸν ἐσθίοντα μὴ κρινέτω. Ο Θεὸς γὰρ αὐτὸν προσελάβετο.] Οἱ πάντα ἐσθίοντες, ὡς τελεώτεροι, τοὺς μὴ ἐσθίοντας ἐξουτένιζον, ὡς ὀλιγοπίςους καὶ Ιουδαΐζοντας ἔτι. Πάλιν, οἱ μὴ ἐσθίοντες κατέκρινον τοὺς ἐσθίοντας πάντα, ὡς λαιμῶντας. " Επεδὴ δὲ καὶ ἐξ ἐθνῶν ἦσαν πολλοὶ τούτων, φησὶν ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν προσελάβετο, τουτέςι, τελείως ἄφατον αὐτοῦ χάριν πρὸς αὐτὸν ἐπεδείξατο. Τί τοίνυν αὐτῷ πρὸς νόμον διαλέγῃ, ὅπερ γε αὐτὸν ὁ Χριςὸς ἐδικαίωσεν;

" χ. ἐπὶ ἴων γ.

4 Σὺ τίς εἶ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην; τῷ ἰδίῳ κυρίῳ ςήκει ἢ πίπτει.] Πρὸς τὸν τέλειον λέγει τοῦτο, ἀπάγων αὐτὸν ὥσπερ τοῦ ἐξουθενεῖν, οὕτω καὶ τοῦ κατακρίνειν· ἀμφότερα γὰρ ἐποίουν οἱ τελειότεροι, καὶ ἐξουτένιζον, καὶ κατέκρινον τοὺς ἀτελεςέρους. Λαμβανόντως δὲ ἐνταῦθα τοὺς ἀτελεῖς καθάπτεται. Οὐ γὰρ ὅτι ἄξια τοῦ μὴ κρίνεσθαι ποιοῦσι, διὰ τοῦτο κελεύω μὴ κρίνειν, ἀλλ' ὅτι ἀλλότριός ἐςιν οἰκέτης, τουτέςιν, οὐ σὸς, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ. Κἂν γὰρ ἀσθενῇ, ἀλλ' οὐκ ἐξέπεσε τοῦ οἰκέτης εἶναι· οὐκ οὖν ἀπογνωςέος. Παραμυθούμενος δὲ πάλιν αὐτὸν, οὐκ εἶπεν, ὅτι πίπτει, ἀλλὰ, ςήκει ἢ πίπτει· διὰ τε δὲ τοῦτο, διὰ τε ἕτερον, τῇ δεσπότῃ διαφέρει καὶ ἡ ζημία πίπτοντος, καὶ ὁ πλοῦτος ἑςῶτος.

Σταθήσεται δὲ· δυνατὸς γάρ ἐςιν ὁ Θεὸς ςῆσαι καὶ αὐτόν.] Εν τῷ εἰπεῖν, ὅτι ςαθήσεται, δείκνυσιν ἔτι σαλευόμενον, καὶ τοσοῦτον, ὡςε Θεοῦ μόνου δεῖσθαι τοῦ ςήσοντος. " ὅθεν ὅτι τὴν σφόδρα ἀπεγνωσμένων λέγομεν.

" χ. ὅπως.

5 Ος μὲν κρίνει ἡμέραν παρ' ἡμέραν,

2 *Alius quidem credit licere sibi vesci quibus libet, qui verò infirmus est, vescitur oleribus.*] Perfectum & imperfectum comparat, inquiens: Perfectus, fide suâ fretus, omnia indiscriminatim edit: imperfectior verò, tanquam infirmus, olera comedit. Dignus itaque est ut curetur, non ut objurgatione acri absterreatur.

3 *Qui vescitur, non vescentem ne contemnat, & qui non vescitur, vescentem ne judicet: Deus enim illum assumpsit.*] Qui omnia edebant, ceu perfectiores, non edentes vilipendebant, ceu modicâ fide imbutos, ac adhuc Judaïzantes. Contrà, non vescentes, quibuslibet vescentes judicabant, eósque condemnabant ut gulosos & voraces. Quia autem plerique horum è gentibus erant, *Deus*, inquit, *ipsum assumpsit*, hoc est, ineffabilem suam gratiam erga eum commonstravit. Quid igitur cum eo de lege disputas, quum Christus illum justificavit?

4 *Tu quis es qui judicas alienum servum? suo domino stat aut cadit.*] Ad perfectiorem hoc loquitur, abducens ipsum ut à contemptu, sic & à condemnatione. Utraque enim admittebant perfectiores, adspernantes nimirum & condemnantes imperfectores. Clanculùm autem & hîc imperfectos perstringit. Non enim quia illa faciat quæ judicari non mereantur, propter hoc te non judicare jubeo, verùm quia alienus servus est, hoc est, non tuus, sed Dei. Nam etiamsi infirmus fuerit, non tamen excidit ab eo quòd sit servus: quare non est de eo desperandum. Animum autem rursus ei addens, non dixit, cadit, sed, *stat aut cadit*. Sive enim hoc, sive illud contingat, ad dominum pertinet vel damnum cadentis, vel stantis lucrum.

Statuetur autem: potens est enim Dominus statuere ipsum.] Cùm ait, *statuetur*, indicat ipsum adhuc moveri & concuti usque adeò, ut solo Deo confirmatore opus habeat. Quod de planè desperatis dicimus.

5 *Alius quidem judicat diem inter diem,*

em, alius verò judicat omnem diem.] Nonnulli inediâ & jejunio sese macerabant, aut etiam à suilla carne abstinebant certis quibusdam diebus : alii quibuslibet diebus edebant, qui & jejunantes condemnabant. De his igitur loquitur ; Alius aliter judicat, cùm sit res indifferens. Non sunt igitur incessendi fratres hujus rei causâ. In his autem indulget illis, quòd in fide sunt adhuc neophyti.

ὃς δὲ πᾶσαν ἡμέραν.] Ησαν τινες νηςεύοντες, ἢ ἀπὸ τῶν χοιρείων ἀπεχόμενοι ῥητάς τινας ἡμέρας · ἕτεροι δὲ πάντοτε ἐσθίοντες, οἳ καὶ κατέκρινον τοὺς νηςεύοντας. Περὶ τούτων οὖν φησιν, ὅτι ἄλλος ἄλλως κρίνει, καὶ ἀδιάφορόν ἐστι τὸ πρᾶγμα. ὥ δεῖ οὖν πλήττεσθαι τοὺς ἀδελφοὺς χάριν τούτου. Ταῦτα δὲ συγκαταβαίνων αὐτοῖς, διὰ τὸ νεόφυτον τῆς πίστεως αὐτῶν.

Unusquisque in suo sensu abundet.] Quando sermo est de dogmatibus vel doctrina, non oportet nos proprio sensu abundare, sed quæ accepimus, firmiter tueri, etiamsi vel angelus è cœlis aliud prædicârit. Ubi autem de cibis & jejunio sermo est, & similibus, & qui in istis impingunt, adhuc sunt neophyti, & indulgentiâ opus habent, hîc ab exacto jure nonnihil est remittendum.

Ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοὶ πληροφορείσθω.] Ὅταν μὲν περὶ δογμάτων ὁ λόγος ᾖ, ὥ δεῖ ἡμᾶς τῷ οἰκείῳ νοὶ πληροφορεῖσθαι, ἀλλὰ ἃ παρελάβομεν, ταῦτα κατέχειν, κἂν ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ ἕτερα διαπελαίζῃ) Ἔνθα δὲ περὶ βρωμάτων καὶ νηστείας ὁ λόγος ᾖ, καὶ τῶν τοιούτων, καὶ οἱ πλανώντες" περὶ ταῦτα νεόφυτοι, καὶ συγκαταβάσεως δεόμενοι, ἐνταῦθα τῆς ἀκριβείας ἀφετέον. " χ. πλανῶν. ταῦτα.

6 *Qui sapit diem, Domino sapit : qui non sapit diem, Domino non sapit.*] Qui observat, inquit, diem, propter Dominum observat, ex reverentia & pietate quadam : & qui non observat, inquit, diem, propter Dominum non observat, ut qui jam in Christo sit consummatus, legalibúsque observationibus major.

6 Ὁ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ φρονῶ· καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ οὐ φρονῶ.] Ὁ παρατηρούμενος, φησι, τὴν ἡμέραν, διὰ τὸ Κύριον παρατηρῆται, ὡς βλασφημούμενος · καὶ ὁ μὴ παρατηρούμενος, διὰ τὸ Κύριον, ὡς ἤδη ἐν Χριστῷ τελειωθεὶς, καὶ ὑπέρτερος γινόμενος τῆς νομικῆς παρατηρήσεως.

Et qui edit, Domino edit : gratias enim agit Deo : & qui non edit, Domino non edit, & gratias agit Deo.] Unum tantummodo, inquit, quærimus, an propter Christum ista fiant, gratiásque agant Deo, cùm qui vescitur, tum qui non vescitur. Nam quod ita peragitur, expers est accusationis & calumniæ. Hæc autem, uti dixi, inquit, quòd adhuc erant novitii. Atqui tacitè perstringit Judaïzantes, cùm ait, *Qui non vescitur, gratias agit Deo.* Quî enim gratias agere queat, lege adhuc detentus ? Quare qui manducat, is tantùm gratias agit.

Καὶ ὁ ἐσθίων, Κυρίῳ ἐσθίει (εὐχαριστεῖ γὰρ τῷ Θεῷ) καὶ ὁ μὴ ἐσθίων, Κυρίῳ οὐκ ἐσθίει, καὶ εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ.] Ἐν ζητήματι μόνον, φησὶν, ἐσμὲν διὰ τὸν" Θεὸν" χ. Χριστὸν. ὁ πρᾶγμα γίνεται, καὶ εὐχαριστῶσι τῷ Θεῷ, καὶ ὁ μὴ ἐσθίων ὁ ὁ ἐσθίων. Οὕτω γὰρ γινόμενον, ἀδιάβολόν ἐστι. Ταῦτα δὲ, ὡς ἔφην, λέγει, διὰ τὸ νεόφυτοι εἶναι. Ἐπεὶτοι ῥῆμα πλήττει τοὺς Ἰουδαΐζοντας, ἐν τῷ εἰπεῖν, Ὁ μὴ ἐσθίων εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ. πῶς γὰρ ἂν εὐχαριστοῖ, ἔτι τῷ νόμου ἐχόμενος ; Ὥστε ὁ ἐσθίων μόνος εὐχαριστεῖ.

7 *Nemo enim nostrûm sibiipsi vivit, nemo sibiipsi moritur.* 8 *Sive enim vivimus, Domino vivimus : sive moriamur, Domino morimur.*] Dominum habemus, inquit, cui nos sumus curæ, quique pro lucro & divitiis nostram vitam ducit, &

7 Οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν ἑαυτῷ ζῇ, καὶ οὐδεὶς ἑαυτῷ ἀποθνήσκει. 8 Ἐάν τε γὰρ ζῶμεν, τῷ Κυρίῳ ζῶμεν· ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τῷ Κυρίῳ ἀποθνήσκομεν.] Δεσπότην, φησὶν, ἔχομεν, ᾧ μέλει ἡμῶν, ὃς καὶ πλοῦτον τὴν ἡμετέραν ζωὴν ἡγεῖται,

καὶ

καὶ ζημίαν, τὸν θάνατον. Οὐ γὰρ ἑαυτοῖς ζῶμεν, ἢ ἀποθνήσκομεν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ Κυρίῳ. Ζωὴν ἢ ἀπόβασιν τὴν ἐκ πίστεως λέγει, καὶ θάνατον τὴν ἐκπτῶσιν τῆς πίστεως. Ὥστε ἂν μὴ ἐάσῃ ὅτος ὁ δεσπότης θανεῖν διὰ τὴν πίστιν, ἢ ἐκπεσεῖν αὐτῆς τοὺς δοκοῦντας ἀσθενεῖς ἔχειν.

" χ. ἐνδεεῖς.

Εἴτε οὖν ζῶμεν, εἴτε ἀποθνήσκομεν, τοῦ Κυρίου ἐσμέν.] Ἀπὸ τῆς διὰ πίστιν θανάτου, ὅτι τὸν φυσικὸν μεταβαίνει· περὶ τούτου γὰρ νῦν διαλέγεται. Οὐκοῦν ἐάν τε τῷ φυσικῷ ζωῇ ζῶμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμέν· καὶ ἐάν τε τῷ φυσικὸν θάνατον ἀποθνήσκωμεν, " τούτῳ διαφέρομεν.

" χ. ἀυτῷ.

9 Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη, καὶ ἔζησεν, ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ.] Καὶ τοῦτο σέ, φησι, πειθέτω, ὅτι φροντίζει τῆς διορθώσεως τῶν ἀσθενῶν. Ὁ γὰρ τὸ αἷμα ἐκχέας, καὶ θανεῖν ἀναδέξαμενος, ἵνα ἡμῶν κυριεύσῃ· πῶς οὐκ ἂν φροντίσαι δούλων αὐτὸν γνωμένων; ὥσπερ εἰώθαμεν λέγειν, Ὁ δεῖνα πῶς ἂν φροντίσῃ τοῦ δούλου, ὑπὲρ ὃν τοσαύτην τιμὴν κατεβάλετο; Καὶ εἰ τῶν νεκρῶν, φησι, φροντίζει, πολλῷ μᾶλλον τῶν ζώντων. Λέγει ἢ ταῦτα, ἐντρέπων τὸν Ἰουδαΐζοντα, καὶ πείθων ἀναμνησθῆναι, πῶς ἐπὶ τῷ νόμῳ τοσοῦτος, ἀγνωμονῶν τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ ἀποθανόντα Χριστόν.

10 Σὺ δὲ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; ἢ καὶ σὺ τί ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου; πάντες γὰρ παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ.] Σὺ ὁ μὴ ἐσθίων, τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου ἐσθίοντα ὡς λαίμαργον, διὰ τὸ ἐσθίειν αὐτόν; καὶ σὺ ὁ ἐσθίων, τί ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου ὡς ὀλιγόπιστον; Ἀδελφός ἐστιν, ὃν διὰ ἐξουθενεῖν σε τὸ οἰκεῖον μέλος. Μὴ γὰρ σὺ μέλλεις ὑπὲρ αὐτοῦ δώσειν λόγον; Αὐτὸς παραστήσεται τῷ βήματι, ἢ αὐτὸς " δώσων ὑφέξει. Ὁρᾷς, πῶς ἐν οἷς πρὸς τὸν τελειότερον διαλέγεται, ἐκφοβεῖ τὸν Ἰουδαΐζοντα, ὡς μέλλοντα δώσειν ὑπόλογον ὅτι τοῦ φοβεροῦ βήματος.

" χ. δίκας.

mortem, pro damno. Neque enim nobis ipsis vivimus aut morimur solùm, sed etiam Domino. Vitam autem hoc loco dicit, quæ fide constat, & mortem, lapsum à fide. Itaque Dominus iste nequaquam mori sinet secundùm fidem, & ab ea excidere eos qui infirmi esse videntur.

Sive igitur vivamus, sive moriamur, Domini sumus.] A morte secundùm fidem, ad naturalem transit: de hac enim nunc differit. Sive, inquit, naturalem vivamus vitam, Domini sumus: sive naturali morte moriamur, ad eum pertinemus.

9 *In hoc enim Christus mortuus est, & resurrexit, & vivit, ut & mortuorum & viventium dominetur.*] Hoc, inquit, persuadeat tibi, quòd curam gerat (Dominus) infirmorum, ut erigantur consolidentúrque. Qui enim sanguinem suum fundere, nec non mori sustinuit, ut nobis dominaretur: quomodo jam nunc nostrî non tangeretur solicitudine, qui servi ejus facti sumus? sicut dicere consuevimus: Quomodo fieri potest, ut aliquis servi sui curam non gerat, pro quo tanta impendit? Deinde, si mortuorum (inquit) rationem habet, multo magis viventium. Hæc autem dicit, Judaïzantem pudefaciēs, & suadens ut animo suo recolat, quòd erga Christum, qui pro eo moriebatur, ingratus existens, legi adhuc auscultatur.

10 *Tu autem quid judicas fratrem tuum? Aut tu quare spernis fratrem tuum? Omnes enim stabimur ante tribunal Christi.*] Tu qui non edis, quid fratrem tuum ceu gulosum judicas quòd edat? Tu verò qui edis, quid contemnis fratrem tuum ceu exiguâ fide imbutum? Frater est, proinde non est quòd contemnas proprium membrum tuum. Num enim tu pro eo es redditurus rationem? Ipse per sese sistetur ante tribunal, ipsĕque pœnam & sententiam sustinebit. Viden' quî dum ad consummatiores verba facit, ipsum Judaïzantem terret, ceu eum, qui ante tremendum tribunal rationem redditurus sit?

Isa. 45. 23. 11 *Scriptum est enim : Vivo ego, dicit Dominus : quoniam mihi inflectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo.* 12 *Itaque unusquisque nostrûm pro se rationem reddet Deo.*] Quòd, inquit, judicabimur, ceu servi à Domino, propheta testatur. Vehementem enim adeóque maximam subjectionem indicavit per hoc quod dixit, Omnes mihi genu flectent, & omnis lingua, eorum qui fuerunt ante legem, & in lege, confitebitur, hoc est, rationem reddet rerum gestarum. Cui? Non legi sanè, sed Christo. Quare itaque adhuc à lege pendes?

11 Γέγραπται γάρ· Ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος, ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τῷ Θεῷ. 12 Ἄρα οὖν ἕκαστος ἡμῶν περὶ ἑαυτοῦ λόγον δώσει τῷ Θεῷ.] Ὅτι, φησὶ, κριθησόμεθα ὡς δοῦλοι δεσπότῃ, μάρτυρεῖ ὁ προφήτης. τῷ ὑποτεταμένῳ γὰρ καταγελῶ ἐδήλωσε διὰ τοῦ εἰπεῖν, Γόνυ κάμψουσιν ἐμοὶ πάντες, καὶ πᾶσα γλῶσσα, τῶν τε πρὸ τοῦ νόμου, καὶ τῶν ἐν τῷ νόμῳ, ἐξομολογήσεται, δηλονότι, λόγους δώσει τῶν πεπραγμένων. Τίνι; Οὐ τῷ νόμῳ, ἀλλὰ τῷ Χριστῷ. Ὥστε τί ἔτι τοῦ νόμου ἐξέχῃ;

Ne igitur nos mutuò judicemus, sed hoc judicate potiùs, ut non ponatis offendiculum fratri, aut scandalum.] Uterque vestrûm, inquit, dissolvite quæ inter vos mutuò viget contentionem : neque tu qui quibuslibet vescèris, offendiculum ponas fratri imperfecto, vehementer adeóque nimiùm eum increpando : neque tu qui non vescèris omnibus, offendiculum ponas fratri per observationem tuam. Utrisque enim personis hæc conveniunt vicissim, offendiculum & scandalum.

13 Μηκέτι οὖν ἀλλήλους κρίνωμεν, ἀλλὰ τοῦτο κρίνατε μᾶλλον, τὸ μὴ τιθέναι πρόσκομμα τῷ ἀδελφῷ, ἢ σκάνδαλον.] Ἀμφότεροί, φησι, καταλύσατε τὸν πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίαν· καὶ μήτε σὺ ὁ ἐσθίων πάντα, πρόσκομμα τίθει τῷ ἀτελεῖ, ὡς σφοδρῶς ἐπιπλήσσων· μήτε σὺ ὁ μὴ ἐσθίων πάντα, σκάνδαλον τίθει τῷ ἀδελφῷ, ὡς πρόπετεύμενος. Ἀμφοτέρως γὰρ τοῖς πρόσωπις ἁρμόζει ταῦτα διὰ μέσης, τό, τε πρόσκομμα, καὶ τὸ σκάνδαλον.

Novi & persuasum habeo in Domino Jesu, quòd nihil commune est per seipsum, nisi ei qui existimat aliquid commune esse, illi commune est.] Postquam docuit non oportere perterrefacere infirmum, deinceps de cibis decretum præscribit, erudiens imbecilliorem ne contremiscat aut metuat ista tanquam impura; aïtque, *Novi & persuasum habeo*, non humanis rationibus, sed, *in Domino Jesu*, hoc est, ab ipso discens, & ab eo certior redditus, *quòd nihil per seipsum commune est :* hoc est, suâ naturâ nihil est immundum, sed ex voluntate ac deliberatione utentis ista immundicies dependet. Illi enim soli est commune & immundum, non omnibus.

14 Οἶδα καὶ πέπεισμαι ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, ὅτι οὐδὲν κοινὸν δι' ἑαυτοῦ, εἰ μὴ τῷ λογιζομένῳ τι κοινὸν εἶναι, ἐκείνῳ κοινόν.] Μεθ' ὃ ἐδίδαξεν ὅτι οὐ δεῖ ἐπιπλήσσειν τῷ ἀσθενοῦντι, δογματίζει λοιπὸν περὶ τῶν βρωμάτων, παιδεύων τὸν ἀσθενέστερον, μὴ δειλιᾶν, μηδὲ τρέμειν ταῦτα ὡς ἀκάθαρτα. Καί φησιν, Οἶδα καὶ πέπεισμαι, οὐκ ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς, ἀλλ' ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, τουτέστι, παρ' αὐτοῦ μαθών, καὶ ἐκεῖθεν πληροφορηθείς, ὅτι οὐδὲν κοινὸν δι' ἑαυτοῦ, τουτέστι, τῇ ἑαυτοῦ φύσει οὐδὲν ἀκάθαρτον, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς προαιρέσεως τοῦ τὰ μετιόντος. Ἐκείνῳ οὖν μόνῳ ὄντι κοινὸν καὶ ἀκάθαρτον, καὶ ὃ πᾶσιν.

Quòd si propter cibum frater tuus contristatur, jam non secundùm charitatem ambulas.] Ad perfectiorem loquitur hic, docens quòd etiamsi decies millies

15 Εἰ γὰρ διὰ βρῶμα ὁ ἀδελφός σου λυπεῖται, οὐκέτι κατ' ἀγάπην περιπατεῖς.] Πρὸς τὸ τελειότερον ἐνταῦθα διαλέγεται, διδάσκων ὅτι κἂν μυριάκις οὐκ ὦσι

ὥστε τὰ βρώματα ἀκάθαρτα φύσει, σὲ δὲ ὦ ἄνθρωπε ὅμως ἔδει ἀπέχεσθαι τῶν χοιρείων, εἰ γε τὴν ἀγάπην ἐμέλησες φυλάττειν, ὡς αὖ μὴ λυπῇται ὁ ἀδελφός σου σκανδαλιζόμενος. Ἐπιφέρει δὲ ἑξῆς·

Μὴ τῷ βρώματί σου ἐκεῖνον ἀπόλλυε, ὑπὲρ ὃν Χριστὸς ἀπέθανε.] Διὰ ὃ βρῶμά; φησιν, ἀπολλύεις καὶ διαστρέφεις τὸν ἀδελφὸν, τὸν οὕτω τιμιαττόδαιτον ὄντα Χριστῷ, ὥστε ὑπὲρ αὐτοῦ ἀποθανεῖν. Ὁρῶν γάρ σε ἐσθίοντα τὰ χοίρεια, καὶ φιλονεικίᾳ τὸ πρὸς ἐκεῖνον, ἐκταπεινότερος γίνῃ, καὶ οὕτω κινδυνεύσῃ ἀποστὰς Χριστοῦ, τῷ νόμῳ ὅλος προσπλακῆναι.

16 Μὴ βλασφημείσθω οὖν ὑμῶν τὸ ἀγαθόν.] Τουτέστι, σὺ τελειότητα ἔχεις ἐν τῇ πίστει· ταύτην γὰρ ὀνομάζει ἀγαθόν· μὴ οὖν χρῶ κακῶς τῇ τελειότητί σου, μηδὲ παῤῥησίαν ταύτην βλασφημεῖσθαι. Ἐὰν γὰρ σὺ ἀπὸ τῆς τέλειος εἰ), δι' ἀφροσύνην τὸν ἀτελῆ, ἐποίησας διαβάλλεσθαι τὸ ἀγαθὸν ὃ ἔχεις. Νοήσῃς δὲ ἀγαθὸν, τὸ δόγμα ἡμῶν, ὃ δὴ βούλεται βλασφημεῖσθαι παρὰ τῶν ἀπίστων, ὁρώντων τὰ σχίσματα, καὶ τὰ σκάνδαλα τὰ περὶ τὰ βρωμάτων.

17 Οὐ γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρῶσις καὶ πόσις.] Μὴ γὰρ ἀπὸ τούτων δεδοκιμάσμεθα· μὴ γὰρ ἐὰν φάγῃς, φησὶ, τοῦτό σε εἰς βασιλείαν εἰσάγει. Διασύρων δὲ αὐτοὺς ὡς ὄντι τοῦτο μέγα φρονοῦντας, προσέθηκε καὶ πόσιν.

Ἀλλὰ δικαιοσύνη, καὶ εἰρήνη, καὶ χαρὰ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.] Εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσάγει ἡ δικαιοσύνη, τουτέστιν, ἡ καθόλου ἀρετὴ, ὁ ἀμεμπτος βίος, καὶ εἰρήνη πρὸς τὸν ἀδελφὸν, οὐχ ἡ φιλονεικία· καὶ ἡ χαρὰ ἐκ τῆς ὁμονοίας, οὐχ ἡ λύπη ἡ ἐκ τῆς ὀπτοπλήξεως. Ἐπεὶ δὲ ἔστιν εἰρήνη καὶ χαρὰ καὶ ὅτι πονηρῶν πράγματι, ἐπήγαγε, ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Περὶ γὰρ τῆς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ εἰρήνης καὶ χαρᾶς, φησι, λέγω. Ἐξηγήσατο δὲ καὶ βαθύτερον ὁ μακάριος Χρυσόστομος, τίνος ἕνεκεν ἐμνήσθη ὁ Παῦλος τῆς δικαιοσύνης. Ἵνα γὰρ δείξῃ, φησὶν, ὅτι ὁ μὴ

lies cibi per se impuri non fuerint, vel sic tamen à porcina carne tibi abstinendum erat, ne frater tuus offendatur, si modò charitatem conservare velis. Infert autem & deinceps:

Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est.] Propter cibum, inquit, perdis & subvertis fratrem, quem tanti Christus fecit, ut pro ipso mortem obire dignatus sit. Animadvertens enim te ex oppositione erga illum porcinam carnem manducare, pertinacior redditur, adeóque periclitatur ne à Christo deficiens, sese legi tandem totum tradat, affigátque.

16 *Ne blasphemetur itaque vestrum bonum.*] Id est, tu habes perfectionem in fide: (hanc enim bonum nominat.) Ne igitur abutere hâc perfectione tuâ, neque in causa esto cur blasphemetur vel vituperetur. Si enim ex perfectione tua imperfectum perdis, ansam præbuisti criminationis, quâ malediceretur bono quod habebas. Bonum autem intelliges, doctrinam nostram, quam non vult infidelium calumniæ obnoxiam esse, dum vident scandala atque dissidia ciborum nomine.

17 *Non enim est regnum Dei cibus & potus.*] Non enim ob hæc probamur vel grati sumus Deo. Non enim si edas, inquit, istud te in regnum cœlorum introducit. Carpens autem ipsos, ceu propterea inflatos, adjecit & potum.

Sed justitia & pax & gaudium in Spiritu sancto.] In regnum Dei introducit justitia, hoc est, virtus universa, inculpata vita, & pax erga fratrem, non contentio: & gaudium ex concordia, non mœror ex increpatione. Quia verò gaudium & pax est etiam in malis rebus, subintulit; *In Spiritu sancto.* De gaudio enim & pace quæ est in Spiritu sancto, inquit, verba hîc facio. Altiùs hunc locum interpretatus est planè magnus ille Chrysostomus, quare videlicet divus Paulus justitiæ meminerit. Ut enim monstraret, inquit, eum qui suillâ carne non abstineat, esse injurium adversùs fratrem

fratrem in rebus ſalutis, quam ei Chriſtus ſuâ morte peperit. Quare è diverſo, qui propter fratrem abſtinet, juſtitiam adit & perſequitur, quæ ſubminiſtrat æternum regnum.

18 *Qui enim in his inſervit Chriſto, Deo bene placet, & hominibus probatur.*] Hoc in loco ſubinnuit, quòd ii qui perfectiores erant, imbecilliores ex inani gloria increpabant; Si, inquiens, hominibus admirationi eſſe, cupis non tantum ob perfectionem, quantum ob pacem & ob alias virtutes admirationem de te concitabis. In his enim Chriſto inſervire licet, Deóque placere, ſed non in hoc quòd porcinâ carne indiſcriminatim veſcaris.

19 *Itaque quæ pacis ſunt ſectemur, & quæ ad mutuam ædificationem.*] *Quæ pacis ſunt*, dixit ad imperfectiorem: is enim pacem haud habebat. *Quæ ad ædificationem*, ad perfectiorem retulit, ne deſtrueret fratrem, offendens ipſum: imò communia hæc fecit, dum ait, *mutuam*. In hoc autem quòd primùm meminerit pacis, deinde ædificationis, oſtendit, quòd citra pacem non ſit facile ædificare.

20 *Noli propter eſcam deſtruere opus Dei.*] *Opus Dei*, fratris ſalutem nominat. Ne igitur eam diſſolvas, quam Chriſtus ei peperit; ídque propter cibum, dum non vis videlicet abſtinere à porcina, ut lucreris ipſum.

Omnia quidem munda, ſed malum eſt homini, qui per offendiculum manducat.] Ubi multùm increpuiſſet perfectiorem, metuit ne forſan in prava ſua opinione infirmus ſtabiliretur. Ob eam rem rurſus dogmata profert, inquiens: Omnia quidem munda ſunt, ſed malum eſt ei qui malâ conſcientiâ, & ſcandalizatus manducat. Siquidē imperfectus immundam reputans ſuillam carnem, dum coactus & invitus guſtat, magis læditur. Quare oportet eum primùm abs te diſcere quòd omnia ſint munda.

21 *Bonum eſt non manducare carnem,*

ἀπεχόμενος τ χοιρείων, ἀδικῆ τ ἀδελφὸν περὶ τ σωτηρίαν αὐτῷ, ᾧ ὁ Χριστὸς θανὼν αὐτῷ περιεποιήσατο. Ὡς ἐκ τούναντίου, ὁ ἀπεχόμενος δι' τ ἀδελφὸν, τ δικαιοσύνην μέτεισιν, ἥτις παρέχει τ βασιλείαν.

18 Ὁ γὰρ ἐν τούτοις δουλεύων τῷ Χριστῷ, εὐάρεστος τῷ Θεῷ, καὶ δόκιμος τοῖς ἀνθρώποις.] Αἰνίττεται ἐνταῦθα, ὅτι ἀπὸ κενοδοξίας ἐπετίμων τοῖς ἀσθενεστέροις οἱ τελειότεροι· καί φησιν, ὅτι εἰ θέλεις θαυμασθῆναι τοῖς ἀνθρώποις, ἴσθι τοσοῦτον ἀπὸ τῆς τελειότητος, ὅσον ἀπὸ τῆς εἰρήνης καὶ τῶν ἄλλων θαυμασθήσῃ. Ἐν τούτοις γάρ ἐστι καὶ τῷ Χριστῷ δουλεύειν, καὶ εὐαρεστεῖν τῷ Θεῷ· οὐκ ἐν τῷ τὰ χοίρεια ἐσθίειν διαφόρως.

19 Ἄρα οὖν τὰ τ εἰρήνης διώκωμεν, καὶ τὰ τ οἰκοδομῆς τ εἰς ἀλλήλους.] Τὰ τ εἰρήνης εἶπε, πρὸς τ ἀτελεστέρου· ἐκεῖνος γὰρ ἐν ᾧ ὁ μὴ εἰρηνεύων. Τὰ τ οἰκοδομῆς, πρὸς τ τελειότερον, ὡς ἂν μὴ " καταβάλῃ τ ἀδελφὸν, σκανδαλίζων " χρ. καταλύῃ. αὐτόν· μᾶλλον δὲ κοινὰ ταῦτα πεποίηκεν, εἰπών, τ εἰς ἀλλήλους. μαθὼν δὲ πρότερος τ εἰρήνης, εἶτα τ οἰκοδομῆς, ἔδειξεν ὅτι χωρὶς εἰρήνης οὐκ εὔκολον οἰκοδομεῖν.

20 Μὴ ἕνεκεν βρώματος κατάλυε τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ.] Ἔργον τοῦ Θεοῦ, τ σωτηρίαν τοῦ ἀδελφοῦ φησι. Μὴ οὖν ταύτην κατάλυε, ἣν ὁ Θεὸς αὐτῷ περιεποιήσατο, καὶ ταῦτα ἕνεκεν βρωμάτων, μὴ βουλόμενος δηλαδὴ ἀπέχεσθαι τῶν χοιρείων διὰ τ κέρδησαι αὐτόν.

Πάντα μὲν καθαρά, ἀλλὰ κακὸν τῷ διὰ προσκόμματος ἐσθίοντι.] Πολλὰ ἐπιτιμήσας τῷ τελειοτέρῳ, ἐφοβήθη μή πως ὁ ἀσθενὴς βεβαιωθῇ ἐν τῇ πονηρᾷ ὑπολήψει. διὰ τοῦτο γοῦν δογματίζει πάλιν καὶ λέγει· ὅτι πάντα καθαρά, ἀλλὰ κακὸν τῷ μετ' σκανδάλου πονηρῶ ἐσθίοντι, καὶ σκανδαλιζομένῳ. Ὁ γὰρ ἀτελὴς ἀκάθαρτον νομίζων τὸ χοίρειον, εἶτα ἀπογεύεσθαι τούτου ἀναγκαζόμενος, βλάπτεται μᾶλλον. Ὡς δεῖ αὐτὸν πρότερον μαθεῖν παρὰ σοῦ, ὅτι καθαρά ἐστι πάντα.

21 Καλὸν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα, μηδὲ πιεῖν

πεῖν οἶνον μηδὲ ἐν ᾧ ὁ ἀδελφός σου σκανδαλίζεται, ἢ προσκόπτει ἢ ἀσθενεῖ.] Σὺ μόνον, φησιν, ἀναγκάζεις τὸν ἀδελφὸν ἐσθίειν ἃ μὴ θαρρεῖ· ἐγὼ δὲ καὶ σε οὐκ φημι ἀπέχεσθαι πάντως δὲ σκανδαλίζοντος τὸν ἀδελφόν. οὐχ ὅτι κακόν ἐστι· πάντα γὰρ καθαρά· ἀλλ' ὅτι, σκανδαλίζει. Εἰπὼν δέ, ὅτι προσκόπτει, ἔδειξεν αὐτὸν τυφλώττοντα· οἱ γὰρ τοιοῦτοι προσκόπτουσιν. Σκανδαλίζεται δὲ ὡς κοῦφος, ἀσθενὴς δὲ ὡς ὀλιγόπιστος. Διὰ τούτων δὲ πάντων ἐφέλκεται τὸν δυνατώτερον πρὸς βοήθειαν τοῦ ἀδελφοῦ, ὡς τὰ πάντα ἀσθενοῦς.

22 Σὺ πίστιν ἔχεις; κατὰ σαυτὸν ἔχε ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.] Ἐνταῦθα ὑπαινίττεται, ὅτι καὶ ὡς κενόδοξος ὁ τελειότερος "ἐπιδείκνυται τῷ" ἑαυτοῦ τελειότητα. Φησὶν οὖν· Θέλεις μοι δεῖξαι ὅτι ἐν τῇ περὶ τὰ βρώματα πίστει τέλειος εἶ, πίστιν πάντα εἶναι καλὰ καὶ καθαρά; μὴ ἐμοὶ δείκνυε, ἀλλὰ ἔχει τὸ συνειδὸς, καὶ ὁ Θεὸς, ᾧ ταῦτα δείκνυς.

" χ. ὑπο-δεί-" χ. αὐτῷ.

Μακάριος ὁ μὴ κρίνων ἑαυτὸν ἐν ᾧ δοκιμάζει.] Κἂν μηδεὶς μὴ ἴδῃ, αὐτὸς σαυτῷ ἔρχεις εἰς τὸ εἶναι μακάριος, ἐὰν μὴ σαυτὸν κατακρίνῃς, μηδὲ τὸ συνειδός σου κατακινώσῃ σου ἐν τοῖς βρώμασι ᾧ ἐδοκίμασας, ἤτοι ἐξελέξω. Ταῦτα δὲ νέει περὶ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως μόνης, τῆς τῶν βρωμάτων.

23 Ὁ δὲ διακρινόμενος, ἐὰν φάγῃ, κατακέκριται, ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως.] Ὁ δὲ διστάζων, φησὶ, καὶ μὴ πεποιθότως ἐσθίων, κατακέκριται. Διὰ τί; ὅτι ἀκάθαρτον ἦν τὸ βρῶμα, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐπίστευσεν ὅτι καθαρόν ἐστιν, ἀλλ' ἥψατο τοῦ βρώματος, ὡς ἀκαθάρτου.

Πᾶν δὲ ὃ οὐκ ἐκ πίστεως, ἁμαρτία ἐστίν.] Ὅταν γὰρ μὴ θαρρήσῃ, μηδὲ πιστεύσῃ ὅτι καθαρόν ἐστι βρῶμα, ἀλλὰ γεύσηται αὐτοῦ μετὰ πονηρᾶς συνειδότος, πάντως ἥμαρτεν.

24 Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένου· 25 Φανερωθέντος

& non bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur, aut impingit, aut infirmatur.] Tu, inquit, adigis fratrem edere quæ non audet. Ego autem dico te abſtinere oportere ab omni quod offendit fratrem; non quia malum ſit, (omnia enim munda) ſed quia offendit. Quia verò dixit eum impingere, oſtendit eum cæcutientem: hujuſmodi enim impingunt. Offenditur autem, ut levis. Infirmus eſt autem, ut qui modicâ ſit fide imbutus. Per hæc autem omnia potentiorem attrahit ad auxilium fratris, ut qui omnino ſit imbecillis.

22 *Tu fidem habes? penes teipſum habe coram Deo.*] Hîc ſubindicat quòd veluti ambitioſus perfectior perfectionem ſuam oſtentabat. Ait itaque; Vis mihi oſtendere quòd in fide circa cibos perfectus es, credens omnia eſſe & bona & pura? ne mihi demonſtra, ſed, ſufficit conſcientia, adeóque Deus cui hæc demonſtras.

Beatus qui non judicat ſeipſum in hoc quod probat.] Etiamſi homo non videat, tute tibiipſi ſufficis ut ſis beatus, ſi non condemnes teipſum, neque conſcientia tua te condemnet in re quam probâſti, ſeu elegiſti. Hæc autem de ſolo præſenti ſubjecto, cibis ſcilicet, intelligas.

23 *Qui autem diſcernit, ſi manducaverit, damnatus eſt, quia non ex fide.*] Qui ambigit, inquit, nec confidenter edit, condemnatus eſt. Quamobrem? Non quia immundus erat cibus, ſed quia non credidit mundum eſſe, atque attigit eſcam ceu immundam.

Omne autem quod non eſt ex fide, peccatum eſt.] Cùm enim non fuerit confiſus, neque crediderit purum eſſe cibum, ſed guſtârit ipſum cum pravâ conſcientiâ, omnino peccavit.

24 *Ei autem qui poteſt vos ſtabilire ſecundùm Evangelium meum, & prædicationem Jeſu Chriſti, juxta revelationem myſterii, temporibus æternis taciti:* 25 *Manifeſtati*

nifeſtati autem nunc per ſcripturas & prophetas, juxta mandatum æterni Dei, ad obedientiam fidei in omnes gentes patefacti: 26 *Soli ſapienti Deo per Jeſum Chriſtum, cui gloria in ſecula. Amen.*] Poſt adhortationem conſuevit ſemper votum & precationem addere: quod & hìc facit, pro imperfectioribus deprecans: nec ſermone tantùm erudiens, verumetiam divinum auxilium adducens. Conſtructionis autem conſecutio eſt hujuſmodi: Et qui poteſt vos fulcire per Jeſum Chriſtum, ſit gloria in ſecula. Amen. Nam, ᾧ, articulus, id eſt, cui, redundat, aſſumptus ſcilicet, eò quòd ſermo repetitionem poſtulabat. Ei qui poteſt vos imperfectos & concuſſos ſtabilire: quomodo? ſecundùm Evangelium meum, hoc eſt, ut contineatis ea quæ doceo. Evangelium autem meum, & Chriſti prædicatio, unum ſunt. Non noſtra enim dogmata, ſed illius leges ſunt. *Secundùm revelationem myſterii.* Maximi honoris argumentum eſt, nos eſſe myſteriorum participes, nempe rei olim prædefinitæ, manifeſtatæ autem nunc per ſcripturas propheticas. Itaque quid times tu imbecillis, ne à lege deficias carnes porcinas edens? En enim univerſa ſcriptura myſterium hoc prædicat, quod indifferentem ciborum ſuum introducit. Quinetiam, *ſecundùm mandatum æterni Dei* hoc continget. Quare te non oportet reniti Deo, ſed credere & morem gerere. Fides enim obedientiâ opus habet, non curioſitate. Præterea, *omnes gentes* ita credunt: omnibus enim innotuit. Quomodo igitur ipſe legi adhuc inſervis? *Soli autem ſapienti Deo*, dixit, ad angelorum noſtriq; differentiam, non Filii: abſit. Filius enim eſt ſapientia patris. Ipſi itaque ſit gloria, qui manifeſtavit myſteriũ hoc: non legi, cui tu adhuc aſſides & adhæreſcis ciborũ diſcrimina obſervans. Quod ait, *Per Jeſum Chriſtum* poteſt, ut ſuprà dictum eſt, ita conſtrui: Ei qui poteſt vos fulcire per Jeſum Chriſtum. Poteſt & ita accipi: In omnes gentes pate-

ϑ νῦν, δέ φησι γραφῶν " ϗ προφητῶν, κατ' " ·
ϗπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ, εἰς ὑπακοὴν πίστεως, εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέντος· 26 Μόνῳ σοφῷ Θεῷ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.] Μετὰ τὴν προτροπὴν εἴωθεν ἀεὶ εὐχὴν ἐπάγειν· ὃ ϗ ἐνταῦθα ποιεῖ, ὑπὲρ τῶν ἀτελεστέρων εὐχόμενος· ϗ οὐ μόνον λόγῳ παιδεύων, ἀλλὰ ϗ τὴν τοῦ Θεοῦ συμμαχίαν εἰσάγων. Ἡ δὲ ἀκολουθία τῆς συντάξεως, τοιάδε· Τῷ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Τὸ γὰρ, ᾧ, ἄρθρον, ἐκ περισσοῦ κεῖται, διὰ τὸ δεῖσθαι τὸν λόγον ἐπαναλήψεως, προσληφθέν. Τῷ δυναμένῳ ὑμᾶς τοῖς ἀτελέσι, τοῖς σαλευομένους στηρίξαι· πῶς; ϗ τὸ εὐαγγέλιόν μου, τουτέστιν, ἵνα κατέχητε ἃ διδάσκω. Τὸ γὰρ εὐαγγέλιόν μου, ϗ τοῦ Χριστοῦ τὸ κήρυγμα, ἓν ἐστιν. Οὐχ ἡμέτερα γὰρ τὰ δόγματα, ἀλλὰ ἐκείνου οἱ νόμοι. Κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου. Μεγίστης τιμῆς σημεῖον, τὸ μυστηρίων ἡμᾶς γενέσθαι κοινωνούς, προσκύματος πάλαι μὲν προωρισμένου, φανέντος δὲ νῦν διά προφητικῶν γραφῶν. Ὥστε τί φοβῇ σὺ, ὁ ἀσθενὴς, μὴ ἀποστῇς τοῦ νόμου ἐσθίων τὰ χοίρεια; Ἰδοὺ γὰρ αἱ γραφαὶ πᾶσαι, τοῦτο τὸ μυστήριον κηρύττουσι, τὸ τὴν ἀδιαφορίαν τῶν βρωμάτων εἰσάγον. Ἀλλὰ ϗ κατὰ τὴν ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ ἐστιν. Οὐκοῦν σὲ δεῖ Θεῷ ἀντιπάσχεσθαι, ἀλλὰ πιστεύειν ϗ ὑπακούειν. Ὑπακοῆς γὰρ ἡ πίστις δεῖται, οὐ φιλοπερεργοσύνης. Ἀλλὰ ϗ πάντα τὰ ἔθνη οὕτω πιστεύει· πᾶσι γὰρ ἐγνωρίσθη. Πῶς οὖν αὐτὸς ἔτι τῷ νόμῳ δουλεύεις; Μόνῳ δὲ σοφῷ Θεῷ, εἶπε, πρὸς ἀντιδιαστολὴν ἀγγέλων ϗ ἡμῶν, οὐ τοῦ Υἱοῦ· ἄπαγε· ὁ γὰρ Υἱός ἐστιν ἡ σοφία τοῦ Πατρός. Αὐτῷ οὖν ἡ δόξα, τῷ φανερώσαντι τὸ μυστήριον· οὐ τῷ νόμῳ, ᾧ προσηδρεύεις ἔτι σὺ προκατηρτισμένος τὰ βρώματα. Τὸ γὰρ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, δυνάται μέν, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, στηριχθῆναι· Τῷ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Δυνάται ϗ οὕτω ληφθῆναι· Εἰς

πάντα

πόλιν τὰ ἔθνη γνωρισθέντος διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸς γὰρ ἐγνώρισε τὸ μυστήριον τοῖς ἔθνεσιν, ὁ τοὺς μαθητὰς ἀποστείλας εἰς τὸ μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη.

facti per Jesum Christum. Ipse namque gentibus mysterium patefecit, qui discipulos ablegavit amandavitque ut docerent omnes gentes.

ΚΕΦ. ιε.

Ὀφείλομεν δὲ ἡμεῖς οἱ δυνατοὶ τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βαστάζειν.] Μετὰ τὴν εὐχὴν πάλιν προτρέπεται, καὶ ἐκμαλάττεται τοὺς τελεωτέρους, καὶ τῶν μὲν ἑαυτῶν τάττει, καὶ τοὺς δυνατοὺς εἰπεῖν. Οὐκ εἶπε δὲ ἁπλῶς, τοὺς ἀσθενεῖς, ἀλλὰ τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων," διπλώσας τὴν λέξιν, ἵνα πρὸς πλείονα ἔλεον ἐφελκύσηται.

" χ. διπλᾶς αὐτὴν λέγει.

Καὶ μὴ ἑαυτοῖς ἀρέσκειν.] Εἰπών, ὅτι ὀφείλομεν βαστάζειν, διδάσκει πῶς δεῖ γίνεσθαι τοῦτο· ὅτι ἐὰν μὴ τὰ ἑαυτῶν μόνον ζητῶμεν.

2 Ἕκαστος ὑμῶν τοῦ πλησίον ἀρεσκέτω εἰς τὸ ἀγαθὸν, πρὸς οἰκοδομήν.] Τουτέστιν, ὁ ἀρέσκων τοῦ πλησίον, ἐκεῖνο πειράτω, καὶ διαλυέτω τοῦ ἀδελφοῦ, ἀλλ' εἰς τὸ ἀγαθόν. Ἵνα δὲ μὴ λέγῃ ὁ τέλειος, Ἰδοὺ καὶ ἐγὼ εἰς τὸ ἀγαθὸν ἔλκω· πρόσθηκε, πρὸς οἰκοδομήν. Νῦν μὲν γὰρ ὃ ποιεῖς, εἰ καὶ ἀγαθόν ἐστιν, ὅμως καθὸ οὐκ ἐν καιρῷ γίνῃ, εἰς καταλυσίν ἐστιν. Ἡ γὰρ ἄκαιρος ὀχληρὰ πληξις, οὐκ οἰκοδομεῖ.

3 Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς, οὐχ ἑαυτῷ ἤρεσεν, ἀλλὰ καθὼς γέγραπται, Οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδιζόντων σε, ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ.] Τὸν Χριστὸν εἰς τὸ μέσον ἄγων, ὑπόδειγμα τοῦτον δίδωσιν ἡμῖν. Ἐξὸν γὰρ αὐτῷ μὴ ὀνειδισθῆναι, μηδὲ παθεῖν ἃ ἔπαθεν, εἰ ἐβούλετο ἑαυτῷ ἀρέσκειν, τουτέστι, τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖν· ἀλλ' οὐκ ἠθέλησεν, ἀλλὰ καταδεξάμενος παθεῖν, πονηρὰν μὲν παρὰ τοῖς πολλοῖς ἔσχε δόξαν, ἀσθενὴς δὲ νομισθεὶς, καὶ ὡς πλάνος καὶ κακοῦργος. Ἄλλους γάρ, φασὶν, ἔσωσεν, ἑαυτὸν δὲ δυνατὸν σῶσαι. Οἱ ὀνειδι-

CAP. XV.

Debemus autem nos qui potentes sumus, infirmitates impotentium sustinere.] Post votum seu orationem rursus adhortatur, perfectioréque demulcet, tum quòd eos sibi adæquat, secúmve reputat, tum quòd potentes, seu fortes appellat. Non dixit autem simpliciter, infirmos, sed, *infirmitates impotentium*, duplicatâ dictione, ut ad majorem misericordiam eos pertrahat.

Et non nobisipsis placere.] Simulatque dixisset oportere nos sustinere, quî hoc fieri possit, edocet: nimirum, si non ea tantùm quæ nostra sunt quæramus.

2 *Unusquisque vestrûm proximo placeat in bonum, ad ædificationem.*] Id est, quod proximo placet, illud faciat, inserviátque fratri, sed ad bonum. Ne verò dicat qui sibi perfectus videtur, En & ego ad bonum traho; adjecit, *ad ædificationem.* Nunc enim quod facis, etiamsi bonum est, attamen quatenus non fit opportunè, ad dissolutionem destructionémque est. Importuna enim increpatio haud ædificat.

3 *Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est: Improperia improperantium tibi, ceciderunt super me.*] Christum in medium producens, exemplum eum nobis statuit. Potuisset enim ipse conviciorum & opprobriorum expers esse, neque pati quæ tulit, si voluisset sibiipsi placere, hoc est, quòd suum erat, quærere: verùm noluit hoc, sedenim crucem & afflictionem susciplens, malam apud plerosque existimationem sustinuit, infirmus esse judicatus, & veluti impostor & maleficus, *Alios* enim, inquiunt, *servavit, seipsum* Mat. 27. 42. *servare* Psal. 68. 10.

ſervare non poteſt. Improperia itaque improperantium tibi Patri in veteri Teſtamento, ceciderunt ſuper me Filium tuum, neque quicquam novi contigit.

4 *Quæcunque autem præſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam præſcripta ſunt, ut per patientiam & conſolationem ſcripturarum, ſpem habeamus.*] Hæc, inquit, præſcripta ſunt ut imitemur. Hinc autem & ad tentationum tolerantiam eos adhortatur, inquiens: Ut ſcripturis firmati, ſuſtineamus, & ſuſtinentes demonſtremus in nobiſipſis ſpem omnem viventem & ſtabilem. Qui enim ſuſtinet & tolerat, futurorum bonorum ſpem habere videtur; perinde ac tolerantiæ expers, à ſpe excidit.

5 *Deus autem patientiæ & ſolatii det vobis idem ſapere inter vos mutuò ſecundùm Chriſtum Jeſum.*] Demonſtrat quòd cum ſcripturis Deus ſimul impertit patientiam & conſolationem. Hinc illum vocat, *Deum patientiæ & conſolationis*, ut qui dator ſit harum & author. Exoptat autem ab ipſo dari, *ut idem inter ſe ſentiant.* Hoc enim germanæ charitatis eſt ſymbolum, perinde quempiam de proximo ſuo ſentire, ac de ſemetipſo. Quia verò charitas etiam eſt ſecundùm mundum, appoſuit, *Secundùm Chriſtum Jeſum*: hoc eſt, ut illa ſentiatis & cogitetis, quæ placeant Chriſto Jeſu.

6 *Ut unanimiter uno ore glorificetis Deum, & patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti.*] Quid lucri eſt ex concordia & unanimi ſententia? Glorificare non ſolùm uno ore, verumetiam unâ animâ (hoc enim indicat unanimiter) Deum. Hîc opus eſt diſtinctione, deinde ab alio initio legendum, *Et patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti.* Sin & conjunctim legas, ut ipſius Chriſti & Deus ſit & pater; neque iſtud erit abſurdum. Deus namque Chriſti eſt ſecundùm humanitatem, Pater autem ſecundùm divinitatem.

7 *Propter quod ſuſcipite vos invicem, ſicut & Chriſtus ſuſcepit nos, ad gloriam*

σμοὶ οὖν τῶν ὀνειδιζόντων σε τὸν Πατέρα ἐν τῇ παλαιᾷ, ἐπέπεσον ἐπ' ἐμὲ τὸν Υἱόν σε, καὶ οὐδὲν καινὸν συνέβη.

4 Ὅσα δὲ προεγράφη, εἰς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν προεγράφη· ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς, καὶ τῆς παρακλήσεως τῶν γραφῶν, τὴν ἐλπίδα ἔχωμεν.] Ταῦτά, φησι, προεγράφη, ἵνα μιμώμεθα. Ἐνταῦθα γὰρ εἰς ὑπομονὴν πειρασμῶν αὐτοὺς παρακαλῶ, καὶ φησιν· ἵνα ὑπὸ τῶν γραφῶν νουθετούμενοι ὑπομένωμεν, καὶ ὑπομένοντες δείκνυωμεν ἐν ἑαυτοῖς πᾶσι τὴν ἐλπίδα ζῶσαν καὶ βεβαίαν. Ὁ γὰρ ὑπομένων, σκῆπτρον δοκεῖ ἐλπίδα ἔχειν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν· ὥσπερ ὁ ἀνυπομόνητος, τῆς ἐλπίδος ἐκπέπτωκεν.

5 Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως, δώη ὑμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν ἀλλήλοις κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν.] Δείκνυσιν, ὅτι μὴ τῶν γραφῶν ὁ Θεὸς δίδωσι τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν παράκλησιν. διὸ καὶ Θεὸν αὐτὸν ὑπομονῆς καὶ παρακλήσεως ὀνομάζει, ὡς δοτῆρα τούτων ἐξαίτιον. Ἐπεύχεται οὖν παρ' αὐτοῦ δοθῆναι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν ἀλλήλοις. Τοῦτο γὰρ ἀγάπης ἀληθοῦς, ὃ περὶ ἑαυτῆς τις φρονεῖ, τοῦτο καὶ περὶ τοῦ πλησίον φρονεῖν. Ἐπειδή ἐστιν ἀγάπη κατὰ κόσμον, προσέθηκε, κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν· τουτέστιν, ἵνα οὕτω φρονῆτε, ἃ ἀρέσκει τῷ Χριστῷ Ἰησοῦ. ὑπομονῆς

6 Ἵνα ὁμοθυμαδὸν ἐν ἑνὶ στόματι δοξάζητε τὸν Θεὸν, καὶ πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Τί τὸ κέρδος τοῦτο αὐτὸ φρονῆσαι; τὸ δοξάζειν, οὐ μόνον ἐν ἑνὶ στόματι, ἀλλὰ καὶ μιᾷ ψυχῇ (τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ ὁμοθυμαδὸν) τὸν Θεόν. Ἐνταῦθα δεῖ στῆξαι, εἶτα ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς ἀναγνῶναι, Καὶ πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἰ δὲ καὶ ἰδιωτικώτερον ἀναγνῷς, οὐκ ἔστι τοῦ αὐτοῦ Χριστοῦ καὶ Θεὸν εἶναι καὶ πατέρα, οὐδὲν τοῦτο ἄτοπον. Θεὸς μὲν γὰρ τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον· πάλιν δὲ, κατὰ τὴν θεότητα. τὸν Χριστὸν.

7 Διὸ προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς προσελάβετο ἡμᾶς, εἰς

δόξαν

δόξαν Θεοῦ.] Πάλιν τ παρακέλευσιν παραινέσεως * ἔχεται, καὶ τ παράδειγμα ἐισάγει τ Χριστόν, ὥστε προσλαμβάνεσθαι ἡμᾶς ἀλλήλους." Εἰς δόξαν γὰρ Θεοῦ ἐστι τοῦτο. Τὸ γὰρ ἰδιοῦσθαι ἡμᾶς, μάλιστα δοξάζει τ Θεόν. Ἐν τούτῳ γάρ, φησι, γνώσονται πάντες, ὅτι σύ με ἀπέστειλας, ἐὰν ὦσιν ἕν· ὥσπερ τὸ διεχθαί, βλασφημεῖσθαι αὐτὸν ποιεῖ. Χριστιανοὺς γὰρ ὁρῶντες οἱ Ἕλληνες διαφερομένους, τ πίστεως κατηγοροῦσι.

8 Λέγω δὲ Χριστὸν Ἰησοῦν διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς ὑπὲρ ἀληθείας Θεοῦ, εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων.] Τοῦτο αὐτοῦ κεφαλαίου ἔχεται, δεικνὺς ὅτι οὐχ ἑαυτῷ ἤρεσεν ὁ Χριστός, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντα κατεδέξατο· καὶ πείθων τοὺς ἐθνικοὺς μὴ καταπαίρεσθαι τῶν ἐξ Ἰουδαίων πιστευσάντων. Οἱ μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι διὰ τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν ἐσώθησαν· οἱ δὲ ἐθνικοὶ, ἐλέῳ μόνῳ καὶ φιλανθρωπίᾳ. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐπαγγελία ἦν πρὸς τ Ἀβραάμ, ἵνα τὸ σπέρμα αὐτοῦ κληρονομήσῃ * τ κόσμον· ἀλλ' ἐνέχοντο κολάσεως ὑπόδικοι πάντες οἱ ἐξ Ἀβραάμ, ἅτε παραβαίνοντες τ νόμον, καὶ διὰ τοῦτο ἀνάξιοι τῆς ἐπαγγελίας. Ἦλθεν οὖν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐπλήρωσε τ νόμον, τότε ἄλλα καταδεξάμενος, καὶ τὴν περιτομήν. Πληρώσας οὖν τ νόμον, καὶ τελειωθεὶς, καὶ σπέρμα Ἀβραὰμ γενόμενος, ἔλυσε τὴν τοῦ Θεοῦ ὀργήν, καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς ἐπιτηδείους εἰς τὸ δέξασθαι τὰς ἐπαγγελίας. Διὰ τοῦτο οὖν ἀπεδέξατο τὴν περιτομήν, ἵνα ἀληθεῖς ποιήσῃ τὰς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας, οὐχ ἵνα σήσῃ τ νόμον. Τί τοίνυν, ὦ Ἰουδαῖε, ἐξέχῃ τοῦ νόμου, δι' οὗ κινδυνεύεις τ " ἐπαγγελιῶν ἐκπεσεῖν;

9 Τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἐλέους δοξάσαι τ Θεόν.] Οἱ μὲν ἐξ Ἰουδαίων * ἐπαγγελίας εἶχον, εἰ καὶ ἀνάξιοι ἦσαν· σὺ δὲ ὁ ἐθνικὸς, ἀπὸ φιλανθρωπίας ἐσώθης μόνης. Διὸ καὶ ἄξιος εἶ μάλιστα δοξάζειν τ Θεόν. Δόξα δὲ Θεοῦ, τὸ ἡνῶσθαι ὑμᾶς ἀλλήλοις, τὸ βαστάζειν σε τοὺς ἀδυνάτους.

Καθὼς γέγραπται· Διὰ τοῦτο ἐξομο-

Dei.] Priorem adhortationem repetit, & exemplum Christi inducit, ut suscipiamus nos mutuò: id namq; ad gloriã Dei cedit. Nostra enim unio maximè glorificat Deum. *In hoc enim cognoscent omnes quòd tu me misisti, si fuerint unum*: quemadmodum, si dissensiones oriantur, in causa sunt cur ei maledicatur. Nam Græci animadvertentes Christianos inter se dissentire, fidem accusant. Ioh. 17. 23.

8 *Dico autem Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum.*] Eidem capiti adhæret, commonstrans quòd Christus sibiipsi non placuerit, cæterùm omnia nostri causâ assumpserit: & persuadens gentibus, ne attollantur adversùm eos qui ex Judæis crediderunt. Judæi enim ob promissionem patribus factam salvi facti sunt: gentes autem solâ misericordiâ, adeóque clementiâ. Quod verò ait, est hujusmodi: Promissio erat ad Abrahamum, quòd semen ejus mundum in hæreditatem esset accepturum: Atqui omnes Abrahæ posteri obnoxij facti sunt pœnæ & culpæ, ut qui sint transgressi legem, ac propterea indigni facti promissione. Venit itaque Christus, & implevit legem, cùm alia, tum circumcisionem suscipiens. Legem igitur simulac implêsset, essétque circumcisus, & semen Abrahami factus, Dei iram dissolvit, nósque idoneos reddidit ad promissiones recipiendas. Eam enim ob rem accepit circumcisionem, ut promissiones Dei veras efficeret, non ut legem statueret. Quid igitur, ô Judæe, legi adhæres, ab eâque pendes, quâ eò periculi adductus es, ut promissionibus excideres?

9 *Gentes autem super misericordia glorificarent Deum.*] Judæi sanè promissiones habebant, etiamsi indigni essent: tu verò qui ex gentibus es, ex sola clementia servatus es. Quare par est ut tu maximè glorifices Deum. Dei autẽ gloria est, quòd vos uniti estis mutuò, quòd tu sustineas infirmos

Sicut scriptum est: Propterea confitebor Psa. 17. 49.

tibi in gentibus, & nomini tuo cantabo.
Deut.32.43 10 *Et iterum dicit, Lætamini gentes cum*
Pſal.116.1. *plebe ejus.* 11 *Et rurſus: Laudate Dominum omnes gentes, & magnificate eum*
Eſa.11.10. *omnes populi.* 12 *Et rurſus Eſaias dicit: Erit radix Jeſſe, & qui exurget regere gentes, in eum gentes ſperabunt.*] Hæc omnia teſtimonia protulit, ut oſtenderet gentes oportere uniri Judæis, atque idem ſentire: & Judæos quidem comprimit, ne attollantur adversùs gentes: nam prophetæ omnes eas vocabant: Rurſum gentibus perſuadet ne criſtas erigant, cùm oſtendit eas multò plura debere Deo, quippe quæ majorem gratiam acceperint. Nam cùm non populus eſſent, populo uniti ſunt. Quòd verò ait, *Confitebor tibi in gentibus*, ex perſona Chriſti dictum eſt, pro eo quod eſt, Prædicabo te in gentibus, ô Pater. At, *Erit radix Jeſſe*, accipiendum eſt pro, ex radice Jeſſe germinabit, qui exurget dominari gentibus, hoc eſt, Chriſtus.

13 *Deus autem ſpei repleat vos omni gaudio & pace in credendo, ut abundetis in ſpe, in virtute Spiritûs ſancti.*] Exoptat ipſis, ut omni lætitiâ repleantur Judæi: nam objurgati contriſtabantur: ac ut pace imbuantur credentes ex gentibus: Ii namque videbantur eſſe infenſi iis qui lege adhuc tenebantur: vel potiùs ut utrique utroque repleantur, gaudio ſcilicet & pace. Unde verò iſtud fiat? Credendo. Fides autem ad quid nobis prodeſt? ut exuberemus in ſpe. Qui enim fide apprehendit futura bona, præſentia non moleſtè ferens, hic ſanè ſpe abundat, nimirum quæ ventura ſunt expectans, omniáque temporaria mala & adverſa ſufferens. Ecquid porrò ſpes nobis confert? ut obtineamus virtutem Spiritûs, quæ ſpem noſtram fortiorem potentiorémque efficiet. Ipſa enim ſpes Spiritûs potentiam & virtutem nobis conciliat, & contrà à Spiritu ſancto in nobis fortior redditur.

14 *Perſuaſum autem habeo, fratres mei,*

λογήσομαί σοι ἐν ἔθνεσι, καὶ τῷ ὀνόματί σου ψαλῶ. 10 Καὶ πάλιν λέγει· Εὐφράνθητε ἔθνη μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. 11 Καὶ πάλιν· Αἰνεῖτε τὸν Κύριον πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἐπαινέσατε αὐτὸν πάντες οἱ λαοί. 12 Καὶ πάλιν Ησαΐας λέγει, Ἔσται ἡ ῥίζα τοῦ Ιεσσαί, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσι.] Ταύτας πάσας τὰς μαρτυρίας προήγαγε, δεικνὺς, ὅτι δεῖ ἡνῶσθαι τοὺς ἐξ ἐθνῶν τοῖς ἐξ Ιουδαίων, καὶ ὅ αὐτὸ φρονεῖν· καὶ τοὺς μὲν ἐξ Ιουδαίων καταπτύειν, ἵνα μὴ ἐπαίρωνται κατὰ τῶν ἐξ ἐθνῶν· Οἱ γὰρ προφῆται πάντες τούτοις ἐκάλουν· τοὺς δὲ ἐξ ἐθνῶν πάλιν πείθων συνεσάλπιγξε, δεῖξαι πλείονα ὀφείλοντας τῷ Θεῷ, ὡς καὶ πλείονα λαβόντας χάριν. Ὄντες γὰρ οὐ λαὸς, ἡνώθησαν τῷ λαῷ. Τὸ δὲ, Ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἔθνεσιν, οὐκ προσωπεῖ τῷ Χριστοῦ εἰρῆσθαι, ἀντὶ τοῦ, " Κηρύξω σε, ὦ πάτερ, ἐν τοῖς ἔθνεσι. Τὸ δὲ, Ἔσται ἡ ῥίζα τοῦ Ιεσσαί, ἀντὶ τοῦ, ἐκ τῆς ῥίζης τοῦ Ιεσσαὶ βλαστήσας ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν τῶν ἐθνῶν, τουτέστιν, ὁ Χριστός. " χρ. ἀνακηρύττω.

13 Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ἐλπίδος πληρώσαι ὑμᾶς πάσης χαρᾶς καὶ εἰρήνης, ἐν τῷ πιστεύειν, εἰς τὸ περισσεύειν ὑμᾶς ἐν τῇ ἐλπίδι, ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου.] Εὐχὴ αὐτοῖς ἵνα πληρωθῶσι πάσης χαρᾶς οἱ ἐξ Ιουδαίων· ἤτοι γὰρ ἠθύμουν ὑπὸπλησθόμενοι· καὶ εἰρήνης οἱ ἐξ ἐθνῶν· ἤτοι γὰρ ἐδόκουν ἀπερισκέπτως ἔχειν πρὸς τοὺς ἐπὶ τῷ νόμῳ ἀντεχομένους· μᾶλλον δὲ ἀμφοτέρους ἀμφοτέρων. Πῶς δ' αὖ τοῦτο γένοιτο; ἐν τῷ πιστεύειν. Ἡ δὲ πίστις πῶς συμβαλεῖται ἡμῖν; εἰς τὸ περισσεύειν ἐν τῇ ἐλπίδι. Ὁ γὰρ πιστεύων τοῖς μέλλουσι, καὶ μὴ προσέχων τὰ παρόντα δυσχεραίνουσι, διὰ τοῦτο περισσεύει ἐν τῇ ἐλπίδι, ἐλπίζων τὰ μέλλοντα, καὶ πάντα ὑπομένων τὰ προσκαίρως δεινά. Πῶς δὲ ἡ ἐλπὶς ἡμῖν συμβαλεῖται; εἰς τὸ κτήσασθαι τὴν δύναμιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἢ τις αὐτὴ ἐλπίδα ἡμῖν δυνατωτέραν ἐργάσεται. Καὶ προξενεῖ γὰρ ἡμῖν τὴν δύναμιν τοῦ Πνεύματος ἡ ἐλπὶς, καὶ πάλιν ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν ἡμῖν κραταιοτέρα γίνεται. " χ. ἐξικνουμένους.

14 Πέπεισμαι δὲ, ἀδελφοί μου, καὶ αὐτὸς

αὐτὸς ἐγὼ περὶ ὑμῶν, ὅτι καὶ αὐτοὶ μεστοί ἐστε ἀγαθωσύνης, πεπληρωμένοι πάσης γνώσεως, δυνάμενοι καὶ ἄλλους νουθετεῖν.] Ἐπειδὴ πολλαχοῦ πεπαχύτερον τὸν λόγον ἐποίησε, θεραπεύει λοιπόν. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἤκουσα, ἀλλὰ, πέπεισμαι, τουτέστι, πεπληροφόρημαι καὶ αὐτὸς ἐγὼ ὁ ὑπὲρ τιμῶν ὑμῖν, ὁ ἐγκαλῶν, ὅτι μεστοί ἐστε ἀγαθωσύνης, τουτέστιν, ἀγαθῆς γνώμης καὶ φιλαδέλφου· ἢ καὶ ὁλόκληρον τὴν ἀρετὴν ἀγαθωσύνην καλεῖ. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἔχετε ἀγαθωσύνην, ἀλλ', ὅτι μεστοί ἐστε. Ἐπεὶ δὲ οὐδὲν ὄφελος ἔχειν μὲν ἀγαθωσύνην, μὴ εἰδέναι δὲ πῶς δεῖ χρῆσθαι ταύτῃ, διὰ τοῦτο προσέθηκε, πάσης γνώσεως, δυνάμενοι καὶ ἄλλους νουθετεῖν· οὐχὶ μόνον μανθάνειν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ διδάσκειν.

15 Τολμηρότερον δὲ ἔγραψα ὑμῖν, ἀδελφοὶ, ἀπὸ μέρους, ὡς ἐπαναμιμνήσκων ὑμᾶς.] Ἐν ἀξιώματι ἦσαν οἱ Ρωμαῖοι, καὶ πολλὴν εἶχον φλεγμονήν· διὰ τοῦτο θεραπεύει αὐτοὺς ἐν τῷ λέγειν, ἐπόλμησα. Πάνυ γὰρ κατακλᾷ τούτους διὰ τούτου τοῦ ῥήματος. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἀρκεῖται, ἀλλὰ προσέθηκεν, ἀπὸ μέρους, τουτέστιν, ἠρέμα, καὶ διὰ βραχέων· καὶ οὐχ ὡς διδάσκων, ἀλλ' ὡς ἐπαναμιμνήσκων, τουτέστι, μικρόν τι ἀναμιμνήσκων.

* τῆς Θεοῦ. Διὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι *ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. 16 Εἰς τὸ εἶναί με λειτουργὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ ἔθνη, ἱερουργοῦντα τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ.] Ταπεινότερον τὸν λόγον ποιῶν, λέγει, ὅτι οὐκ ἐμαυτῷ ἥρπασα τὴν τιμὴν, ἀλλ' ὁ Θεὸς τοῦτο ἐπέταξεν, ἀφορίσας με εἰς τοῦτο· οὐχ ὡς ἄξιον, ἀλλὰ χάριν χάριν. Εἰς τί γὰρ ἐδόθη μοι ἡ χάρις; Εἰς τὸ εἶναί με λειτουργὸν καὶ ἱερέα τοῦ εὐαγγελίου. Μὴ τοίνυν μοι μέμφεσθε, ἐὰν ὑμῖν ὁμιλῶ· αὕτη γάρ μοι ἱερωσύνη τὸ καταγγέλλειν τὸ εὐαγγέλιον. Μάχαιραν ἔχω τὸν λόγον· θυσία ἐστὲ ὑμεῖς· τίς δὲ πώ μεμψαιτο τῷ ἱερεῖ τὴν μάχαιραν ἐπάγοντι τοῖς πρὸς θυσίαν ἀφωρισμένοις;

Ἵνα γένηται ἡ προσφορὰ τῶν ἐθνῶν

& ipſe ego de vobis, quòd & ipſi pleni eſtis bonitate, repleti omni ſcientiâ, ut qui poſſitis & alios admonere.] Quia ſæpe aſperiore ſermone uſus eſt, deinceps mitigat eundem. Nec dixit, audivi, ſed, *perſuaſum habeo*, hoc eſt, certior ſum factus *& ipſe ego*, qui vos objurgavi, qui accuſavi; *quòd pleni eſtis bonitate*, id eſt, mente fraternâ charitate inflammatâ. Vel univerſam virtutem bonitatem appellat. Nec ait, habetis bonitatem, ſed, *pleni eſtis*. Atenim quia nihil prodeſt habere quidem bonitatem, nec interim noviſſe quî iſthâc ſit utendum, eam ob rationem adjecit, *omni cognitione*; *quippe qui poſſitis* & *alios admonere*; non ſolùm quidem ipſi diſcere, ſed potiùs alios etiam docere.

15 *Audentiùs autem ſcripſi vobis, fratres, ex parte, veluti commonefaciens vos.*] Summâ dignitate conſpicui erant Romani, ac multo faſtu turgebant. Eam ob rem eos lenit & mitigat, dum ait, Auſus fui. Nam per hoc verbum valde conterit eos. Neque eo contentus eſt, ſed addidit, *ex parte*, hoc eſt, placidè, & paucis: ac non veluti docens, ſed, *veluti commonefaciens*, hoc eſt, paulatim in memoriam revocans.

Propter gratiam, quæ mihi data eſt à Deo, 16 Ut eſſem ego miniſter Jeſu Chriſti inter gentes, ſanctificans Evangelium Dei.] Humiliorem modeſtiorémve ſermonem ſuum faciens, Non mihi ipſe, inquit, honorem rapui, ſed Deus hoc injunxit mihi, ad hoc ipſum me ſegregando: non quòd dignus eſſem, ſed ſecundùm gratiam ſuam: Quorſum verò mihi gratia collata eſt? Ut eſſem miniſter ac ſacerdos Evangelii. Ne igitur conqueramini, ſi ad vos ſermonem dirigam. Hoc enim eſt ſacerdotium meum, prædicare Evangelium. Cultellum habeo ſermonem, victima eſtis vos. Quis autem accuſaverit ſacerdotem cultellum admoventem ad victimam deſtinatis?

Ut fiat oblatio gentium accepta, ſanctificata

ficata in Spiritu ſancto.] Non ut ego, inquit, glorificer, ideo vobis ſcripſi, ſed ut & vos cum aliis ſervemini, atque ita fiat oblatio gentium prorſus acceptabilis, omnibus Deo fructificantibus. *Sanctificata in Spiritu ſancto*, hoc eſt, ſpirituali vitâ. Non enim ſola fides ſanctificat, ſed & vita: Simulac enim credidimus & baptizati ſumus, accipimus Spiritum: Atenim niſi vita acceſſerit, gratia ſpiritûs extinguitur. Dejicit autem cogitationes & elationem Romanorum, ne videlicet dedignentur eum admittere doctorem, qui omnes gentes Deo adducat.

17 *Habeo igitur gloriationem in Chriſto Jeſu, in iis quæ ad Deum attinent.*] Ubi vehementer ſeſe humiliâſſet, jam rurſus ſermonem attollit, ne contemptus planè videatur, inquiens, *Gloriationem habeo*, non in meipſo, neque in meo conatu, ſed in gratia Jeſu Chriſti. Sed quibus in rebus glorior? *In iis quæ ad Deum attinent:* hoc eſt, non in rebus vulgaribus, ſed in ſpiritualibus.

18 *Non enim audeo loqui aliquid eorum quæ non effecit Chriſtus per me ad obedientiam gentium verbo & opere,* 19 *In virtute ſignorum & prodigiorum, in virtute Spiritûs Dei.*] Cùm dixiſſet, miniſter ſum Evangelii ad omnes gentes, adjicit, Non ſum arrogans, nec arroganter jacto quicquam eorum quæ non feci: imò non ego feci, ſed Chriſtus effecit, me inſtrumento uſus. Sive enim quicquam loquar de cœleſtibus diſſerens ac philoſophans, ſive operer, divinam converſationem exercens, ſive miracula perficiens, omnia ſunt Chriſti. Differunt autem ſignum & prodigium. Signum enim dicitur de iis que ſecundùm naturam fiunt, modo tamen inuſitato, ut in Petri ſocro febricitante repentè ſanatâ. Hîc enim febrim curari, ſecundùm naturam eſt: tum verò novâ quâdam ratione contigit, nempe adeò celeriter ſimulatque attigiſſet. Prodigium verò eſt in eis quæ non

εὐπρόσδεκτος, ἡγιασμένη ἐν πνεύματι ἁγίῳ.] Οὐχ ἵνα ἐγὼ δοξασθῶ, διὰ τοῦτο ἔγραψα ὑμῖν· ἀλλ' ἵνα καὶ ὑμεῖς μετὰ τῶν ἄλλων * (προθῆτε, καὶ οὕτω γένηται) ἡ προσφορὰ τῶν ἐθνῶν εὐκληρώτος εὐπρόσδεκτος, ὡς πνεύματι καρποφορουμένων τῷ Θεῷ. Ἡγιασμένη ἐν πνεύματι ἁγίῳ, τουτέστιν, ἐν πολιτείᾳ * πνευματικῇ. Οὐ γὰρ πίστις μόνη ἁγιάζει, ἀλλὰ καὶ βίος. Πιστεύσαντες μὲν γὰρ καὶ βαπτισθέντες, λαμβάνομεν τὸ πνεῦμα· ἀλλ' ἐὰν μὴ καὶ βίον ἔχωμεν, σβέννυται ἡ χάρις τοῦ πνεύματος. Καταφέλλει γὰρ τὰ φρονήματα τῶν Ρωμαίων, ὥστε μὴ ἀπαξιῶσαι διδάσκαλον ἔχειν τὸν πρώτα τὰ ἔθνη προσάγοντα τῷ Θεῷ.

17 Ἔχω οὖν καύχησιν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πρὸς Θεόν.] Ταπεινώσας ἑαυτὸν σφόδρα, πάλιν αὖθις ἐπαίρει τὸν λόγον, ὥστε μὴ εὐκαταφρόνητος δόξαι, καί φησιν, Ὅτι ἔχω καύχησιν, οὐκ ἐν ἐμαυτῷ, οὐδὲ ἐν τῇ ἐμῇ σπουδῇ, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι. Πῶς γὰρ καυχῶμαι; Εἰς τὰ πρὸς Θεόν, τουτέστιν, οὐχ εἰς τὰ τυχόντα, ἀλλ' εἰς τὰ πνευματικά.

18 Οὐ γὰρ τολμήσω τι λαλῆσαι" ὧν "χ. ὅμοι. οὐ κατειργάσατο Χριστὸς δι' ἐμοῦ, εἰς ὑπακοὴν ἐθνῶν λόγῳ καὶ ἔργῳ, 19 Ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων, ἐν δυνάμει Πνεύματος Θεοῦ.] Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι λειτουργός εἰμι τοῦ εὐαγγελίου εἰς πρώτα τὰ ἔθνη, φησὶν ὅτι οὐ κομπάζω, οὐδὲ ἁλαζονεύομαί" τι ὧν οὐκ ἐποίησα, μᾶλλον δὲ" χ. πᾶν. οὐκ ἐγὼ κατειργασάμην, ἀλλ' ὁ Χριστὸς κατειργάσατο, ἐμοὶ ὀργάνῳ χρησάμενος. Εἴτε γὰρ φθέγγομαί τι λέγων καὶ φιλοσοφῶν περὶ τῆς θεολογίας," εἴτε ἐργάζομαι" χ. εἰ καὶ θείαν πολιτείαν μετιών, ἢ καὶ θαύματα τελῶν, πρώτα" τοῦ Χριστοῦ. Διαφέρει δὲ σημεῖον καὶ τέρας, τῷ, Τὸ μὲν σημεῖον ἐν τοῖς κατὰ φύσιν λέγεσθαι, καινοπρεπῶς μέντοι γινομένοις, οἷον ὅτι τοῦ τὸν πενθερὸν Πέτρου πυρέττουσαν ὑγιῶς ἰαθῆναι. Ἐνταῦθα γὰρ τὸ, τὸν πυρετὸν θεραπεῦσαι, κατὰ φύσιν μέν ἐστι, τότε δὲ καινοπρεπῶς ἐγένετο, ὅτι γὰρ ταχέως ἅμα τῇ ἁφῇ· Τὸ δὲ τέρας

ρας ἐν τοῖς μὴ κτ' φύσιν, οἷς, τὸ τ' ἐκ γενετῆς τυφλὸν ἰαθῆναι. Ἐπεὶ ὃ σημεῖα καὶ τέρατα γίνονται πολλάκις καὶ ἐνέργεια δαιμόνων, προσέθηκεν, ἐν δυνάμει πνεύματος Θεοῦ. Δείκνυται δὲ καὶ τῆς Πνεύματος τὸ ἀξίωμα. ἐντεῦθεν, ἔλεγε, πολλῷ δυνάται.

Ὥστε με ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πεπληρωκέναι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ.] Θέλεις, φησὶν, ἀπόδειξιν λαβεῖν ὧν λέγω; Ἰδὲ τῶν μαθητῶν μου τὸ πλῆθος· ἀπὸ γὰρ Ἱερουσαλὴμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ, ὅ ἐστὶ τὰ ἔσχατα τῆς νῦν ὀνομαζομένης Βουλγαρείας.

*ὅπ. Οὐκ εἶπε δὲ, ἐκήρυξα, ἀλλ', *ἐπλήρωσα τὸ εὐαγγέλιον, ἵνα δείξῃ ὅτι οὐκ ἀνενέργητος ἐλήλυθεν αὐτοῦ ὁ λόγος, ἀλλ' ἐντελής. Ἵνα δὲ μὴ ἀκούσας, ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἄχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ, νομίσῃς ὅτι καθ' εὐθὺ τοῦ λεωφόρου ἤρξατο, φησὶν, ὅτι καὶ κύκλῳ, τουτέστιν, ὅτι καὶ πρὸς βορρᾶν, καὶ πρὸς νότον ἔθνη διῆλθον τῷ λόγῳ.

20 Οὕτω δὲ φιλοτιμούμενον εὐαγγελίζεσθαι, οὐχ ὅπου ὠνομάσθη Χριστὸς, ἵνα μὴ ἐπ' ἀλλότριον θεμέλιον οἰκοδομῶ.] Οὐ μόνον τοσούτοις εὐηγγελισάμην καὶ ἔπεισα, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς ἀνθρώπους ἀκουσθησομένους ὅλως ὄνομα Χριστοῦ ἀπῆλθον· τοσοῦτον ἀπέχω τοῦ ἐπιρρίπτειν ἐμαυτὸν ἄλλων μαθηταῖς, καὶ δόξης ἕνεκεν τοῦτο ποιῶν. Οὐκοῦν οὐδὲ ὑμῖν ἔγραψα, ὡς τῆς παρ' ὑμῶν δόξης ἐρῶν, ἀλλ' ὡς διακονίαν πληρῶν. Ἀλλότριον δὲ θεμέλιον τοὺς διδασκαλίαν τῶν ἀποστόλων φησὶν· οὐχ ὅτι ἀλλότριοι ἦσαν, οὐδ' ὅτι ἄλλα ἐκήρυττον, ἀλλὰ κτ' τὸ μισθοῦ λόγον. Ὁ γὰρ μισθὸς τῶν πεπονηκότων ἐκείνοις, ἀλλότριος ἦν, καὶ οὐ διαφέρων Παύλῳ.

20 Ἀλλὰ καθὼς γέγραπται· Οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ὄψονται· καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασι, συνήσουσι.] Προφητείαν ἐνταῦθα δείκνυσι πεπληρωμένην· πολλῶν δὲ πόνος καὶ ὁ ἱδρὼς, ὅταν τις τοὺς ἀμαθεστάτους διδάσκειν ἕληται· ὃ δὴ καὶ Παῦλος ἐπήγαγε.

" χ. οὐ δὴ καὶ Παῦλος ἐπῆγε.

sunt secundùm naturam, veluti cùm is qui à nativitate cæcus erat sanaretur. Quia verò haud rarò signa & prodigia per dæmones etiam fiant, adjecit, *In virtute spiritus Dei.* Hinc etiam ostenditur dignitas Spiritûs, ut qui tanta possit. Ioh. 9.7.

Ita ut ab Hierusalem & per circuitum usque ad Illyricum impleverim Evangelium Christi.] Vis, inquit, demonstrationem accipere eorum quæ dico? Ecce discipulorum meorum multitudinem: ab Hierosolymis enim usque ad Illyricum, quæ sunt extremæ partes ejus quæ nunc Bulgaria nominatur. Non autem dixit, prædicavi, sed *implevi Evangelium*, ut ostendat quòd sermo ejus non inefficax fuerit, sed perfectus. Ne verò, cùm audis, *ab Hierusalem usque ad Illyricum*, existimes quòd rectà per publicam viam sit profectus; *& per circuitum*, inquit, hoc est, & quæ ad Aquilonem & ad Austrum sunt gentes, prædicando pertransii.

20 *Sic verò annitens prædicare Evangelium, non ubi nominatus esset Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem.*] Non solùm tot tantisque prædicavi Evangelium, illisque persuasi, verùm neque ad homines qui omnino Christi nomen audierant, abii: tantum abest, ut me aliorum discipulis vel ingeram, vel gloriæ causâ hoc agam. Proinde neque scripsi vobis ceu gloriam à vobis expetens, cæterùm tanquam ministerium implens. *Alienum* autem *fundamentum*, Apostolorum doctrinam vocat: non quòd alieni fuerint, aut alia à Paulo prædicaverint, sed mercedis ratione. Merces enim eorum qui apud illos laboraverant, aliena erat, & non ad Paulum pertinens.

21 *Sed quemadmodum scriptum est: Quibus non annunciatum est de eo, videbunt: & qui non audierunt, intelligent.*] Propheriam hîc impletam ostendit. Ingens autem labor est & sudor, cùm quis indociles erudire velit: ad quod sanè Paulus accurrebat. Esa. 52.15.

22 *Propter quod impediebar ſæpe venire ad vos.*] In epiſtolæ hujus principio, *Prohibitus ſum*, inquit, *hactenus:* hîc autem & cauſam cur ſit prohibitus, reddit: Quia, inquit, quoquoverſum circumcurſabam prædicando verbum, ideò ſæpe impediebar: hoc eſt, quanquam ſæpenumero conabar, & expeterem, ſemper tamen impediebar.

23 *Nunc verò ulteriùs locum non habens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos jam inde à multis annis,* 24 *Ut ſi in Hiſpaniam proficiſcar, veniam ad vos: Spero enim quòd prætereuns videam vos, & a vobis deducar illuc, ſi vobis primùm ex parte fuero expletus.*] Impediebar, inquit, eò quòd prædicare vellem. Jam verò cùm nihil ultrà mihi in locis hiſce reſtat agendum, propter hoc ipſum & ſcribo ad vos, & viſo vos; non alicujus alius rei gratiâ, veluti ob gloriæ cupiditatem. Deinde, ne dicant ei, Quia in iis regionibus nihil erat tibi negotii, nos obiter viſis, infert; Deſiderium habui antè multes annos: deſiderium hoc implere feſtino. Ne verò rurſus inflentur, quòd is eorum deſiderio teneretur, quaſi cæteris omnibus ſuperiores eſſent, ſubdit, *Ut ſi proficiſcar in Hiſpaniam, veniam ad vos.* Ne verò iterum dicant, Itineris auctarii loco nos facis; addidit, *Et à vobis deducar illuc:* hoc eſt, vos ipſi conſpicati neceſſitatem urgentem me ad illos proficiſci, deducturi eſtis me. Quare non ex contemptu, ſed neceſſariò tranſiero vos. Quoniam autem iſtud eos adhuc magis angebat, ſanat illud, inquiens, *Si vobis primùm ex parte fuero expletus.* Indicat autem ſe charitatem illorum amare, idque vehementer: ideóque non dixit, videro; ſed, *expletus fuero*; parentum verba imitatus. *Ex parte*, autem dixit; hoc eſt, nullum me tempus explere, aut veſtræ ſocietatis ſatietatem mihi creare poteſt. Si itaque ex parte vobis expletus fuero, contentus ero.

22 Διὸ καὶ ἐνεκοπτόμην τὰ πολλὰ τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς.] * Ἀρχόμενος μὲν τῆς ἐπιστολῆς, εἶπεν, Ὅτι ἐκωλύθην ἄχρι τοῦ δεῦρο· ἀτὰρ δὲ καὶ τὴν αἰτίαν ἐπιφέρει, δι' ἣν κεκώλυται· ὅτι δηλονότι τὸ πανταχοῦ " περιτρέχειν κηρύττων, δηλοῖ τοῦτο " χ. περιέ- ἐνεκοπτόμην τὰ πολλά· τοτὲ μὲν, πολλάκις ἐπιχειρῶν καὶ ἐπιθυμῶν, ὅμως ἐνεκοπτόμην ἀεί.

23 Νυνὶ δὲ μηκέτι τόπον ἔχων ἐν τοῖς κλίμασι τούτοις, ἐπιποθίαν δὲ ἔχων τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, 24 Ὡς ἂν πορεύωμαι εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς· ἐλπίζω γὰρ διαπορευόμενος θεάσασθαι ὑμᾶς, καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι ἐκεῖ, ἐὰν ὑμῶν πρῶτον ἀπὸ μέρους ἐμπλησθῶ.] Ἐνεκοπτόμην, φησὶ, διὰ τὸ θέλειν με κηρύσσειν. Νυνὶ δὲ ἐπεὶ οὐκέτι ἔργον ἐστί μοι ἐν τοῖς τόποις τούτοις, διὰ τοῦτο γράφω ὑμῖν, καὶ ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς, οὐχὶ δι' ἄλλό τι, οἷς διὰ δόξης ἔρωτα. Εἶτα, ἵνα μὴ εἴπωσιν αὐτῷ, ὅτι διὰ τὸ μὴ ἔχειν σε αὐτόθι ἔργον, ὡς ἐν περιέργῳ ποιῇ ἡμᾶς· ὑπιφέρῃ, ὅτι ἐπιποθίαν ἔχω πρὸ πολλῶν ἐτῶν· τοῦτο ἐπιθυμίαν ταύτην σπεύδω πληρῶσαι. Ἵνα δὲ μὴ πάλιν φυσηθῶσιν, ὡς " ὑπεροχοῦντος " χ. ὑπερ- αὐτοῖς τοῦτο οἷα δὴ μείζους τῶν ἄλλων, ἐπάγει· Ὡς ἂν πορεύωμαι " εἰς τοῦτο " χ. πρὸς Ἱσπανίαν ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς. Ἵνα δὲ μὴ εἴπωσι πάλιν, ὁδοῦ περιέργου ποιῇ ἡμᾶς· ἐπήγαγε, καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι ἐκεῖ, τοτὲ μὲν ὑμεῖς αὐτοὶ ἰδόντες τὴν " ἀναγκαίαν κατεπείγουσάν με πρὸς ὃ καὶ " χ. ἀνάγ- ἐκείνοις ὑπεδημήσατε, προπέμψαν μηκέτι με. Ὡς δὲ καταφρονῶν ὑμῶν, διὰ τοῦτο ὑμᾶς παρῆλθον. Ἐπεὶ δὲ ἐπὶ " τοῦτο " χ. τότε. τὸ ἐλύπει πλέον, θεραπεύει " αὐτὸ λέγων, " χ. αὖθις. Ἐὰν ὑμῶν πρῶτον ἀπὸ μέρους ἐμπλησθῶ. Δείκνυσι γὰρ ἑαυτὴν ἐρῶντα τῆς ἀγάπης αὐτῶν, καὶ σφοδρῶς· διὸ καὶ εἶπε, θεάσωμαι, διὰ τοῦ ἐμπλησθῶ, τὰ τῶν γονέων μιμούμενος ῥήματα. Ἀπὸ μέρους δὲ εἶπε, τοτὲ μὲν, ὑδεὶς με χρόνος ἐμπλῆσαι δύναται, οὐδὲ ἐμπεῖσαι μοι κόρον τῶν ὁμιλιῶν ὑμῶν. Ἀγαπητὸν οὖν μοι, ἐὰν μερικῶς ὑμῶν ἐμπλησθῶ.

25 Νῦν

25 Νυνὶ δὲ πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλὴμ, διακονῶν τοῖς ἁγίοις. 26 Εὐδόκησε γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα κοινωνίάν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ.] Ὑπεσχετο αὐτίτερω πρὸς αὐτοὺς διελθεῖν· ἐπεὶ δὲ ἔμελλεν ἐμβραδύνειν, ἵνα μὴ δόξῃ χλευάζειν αὐτοὺς, λέγει καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἐμβραδύνει, καὶ φησιν, ὅτι πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλὴμ, διακονῶν τοῖς ἁγίοις· Οὐκ εἶπεν, ἐλεημοσύνας ἀποκομίζων, ἀλλὰ, διακονῶν· ἵνα μάθωμεν ἡλίκον καὶ ὑφ' ἡμῶν γινόμενον τὸ γινόμενον, καὶ ὅτι μέγα. Διὰ δὲ τοῦτο παρεκτρέπεται καὶ τοὺς "Ρωμαίους εἰς ἐλεημοσύνην. Λέγων γὰρ, ὅτι εὐδόκησε Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα, καὶ τὰ ἐξῆς, ζῆλον αὐτοῖς ἐντίθησιν εἰς τὸ μιμήσασθαι τούτους. Τὸ δὲ, εὐδόκησε, ἀντὶ τοῦ ἠθέλησε, ἀγαθὸν ἔκρινεν, τὸ χεῖλαι κοινωνίάν τινά. Πανταχοῦ δὲ κοινωνίάν καλεῖ τὴν ἐλεημοσύνην, ὡς "κοινὰ τὰ κέρδη ὄντος καὶ τῶν διδόντων, καὶ τῶν λαμβανόντων. Τινὰ, δὲ εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, μικράν, ἵνα μὴ δόξῃ τοῖς Ρωμαίοις ὀνειδίζειν, ὡς φειδωλοῖς καὶ ἀκοινωνήτοις. Πτωχοὺς δὲ τῶν ἁγίων, τουτέστι, τῶν πιστῶν. Ὡς "διπλῶς ἄξιοι ἐλεεῖσθαι, διὰ τὴν πενίαν καὶ διὰ τὴν ἀρετήν.

27 Εὐδόκησαν γὰρ, καὶ ὀφειλέται αὐτῶν εἰσιν· εἰ γὰρ ἐν τοῖς πνευματικοῖς αὐτῶν ἐκοινώνησαν τὰ ἔθνη, ὀφείλουσι καὶ ἐν τοῖς σαρκικοῖς λειτουργῆσαι αὐτοῖς.] Οὐδὲν, φησι, καινὸν, εἰ εὐδόκησαν κοινωνῆσαι τοῖς ἁγίοις· ὀφειλέται γὰρ αὐτῶν εἰσι. Καὶ πῶς; Ἐκ τῶν Ἰουδαίων γὰρ ὁ Χριστὸς, διὰ αὐτοὺς ἦλθεν, ἐκεῖθεν οἱ ἀπόστολοι, οἱ προφῆται, πολλὰ τὰ ἀγαθά. Τούτων οὖν ἁπάντων ἐκοινώνησεν ἡ οἰκουμένη. Ὀφείλουσιν οὖν πάλιν μεταδοῦναι αὐτοῖς τῶν σαρκικῶν ἀγαθῶν οἱ ἐξ ἐθνῶν· ὥστε καὶ ὑμεῖς. Οὐκ εἶπε γὰρ, κοινωνῆσαι, ἀλλὰ, λειτουργῆσαι· ἐν τάξει γὰρ διακόνων αὐτοὺς κατέστησεν. Οὐκ εἶπε δὲ, ἐν τοῖς σαρκικοῖς αὐτῶν· καὶ μὲν γὰρ πνευματικὰ, τῶν Ἰουδαίων ἦν (εἶπεν ἄν). Τὰ δὲ σαρκικὰ οὐκέτι τῶν ἐθνικῶν. Τὰ γὰρ χρήματα κοινὰ πάντων, καὶ οὐ τῶν ἐχόντων μόνον.

25 *Nunc autem proficiſcor Hieroſolyma, miniſtrans ſanctis.* 26 *Placuit enim Macedoniæ & Achaiæ communicationem quandam facere in pauperes ſanctos, qui ſunt in Hieruſalem.*] Suprà pollicebatur ſe ad ipſos perventurum: at quoniam cunctaturus erat, ne videretur eos irridere, cauſam moræ ſuæ exponit, *Proficiſcor*, inquiens, *Hieroſolyma, miniſtrans ſanctis*, Non dixit, eleemoſynam mécum aſportans, ſed, *miniſtrans*: ut diſcamus quantum ſit, & à quo fiat, quod factum eſt, & quàm arduum. Per hoc autem Romanos etiam ad eleemoſynam hortatur. Cùm enim ait, *Placuit Macedoniæ & Achaiæ*, &c. æmulationem eis indit ad iſtos imitandos. Porrò, *Placuit eis*, pro, voluerunt, bonum cenſuerunt mittere communicationem aliquam. Ubiq; autem eleemoſynam communicationem vocat, quaſi lucrum commune eſſet cùm dantium tum accipientium. *Quandam* autem dixit, pro exiguam: ne videatur Romanis objicere quòd & parci ſint, & illiberales. Porrò, *Pauperes ſanctos* dixit, hoc eſt, fideles. Ita ut duplici ratione miſeratione digni ſint, primùm paupertatis, deinde verò virtutis nomine.

27 *Placuit enim eis, & debitores ſunt illorum. Nam ſi ſpiritualium eorum participes facti ſunt gentiles, debent & in carnalibus miniſtrare eis.*] Nihil novum, inquit, ſi ſanctis communicare voluerunt: debitores enim illorum ſunt. Ecquâ iſthuc ratione? Ex Judæis erat Chriſtus, propter ipſos venerat; ab illis etiam Apoſtoli, & Prophetæ, adeóque omnia bona. Horum igitur omnium particeps factus eſt univerſus terrarum orbis. Debent itaque gentes carnalia ſua bona eis impertiri: proinde & vos. Non autem dixit, communicare, ſed, *miniſtrare*. In ordine enim miniſtrorum eos collocavit. Nec dixit, in carnalibus ſuis. Spiritualia enim Judæorum eſſe teſtatus eſt; carnalia nec gentium quidem. Pecuniæ namq; & facultates omnibus ſunt communes, nec ad poſſeſſores tantùm pertinent.

28 *Hoc*

"χ. Ἐξαίτεται.

"χ. κοινὰ ὄντα καὶ τῶν.

"χ. διπλῶς.

28 *Hoc igitur ubi perfecero, atque obſignavero illis fructum hunc.*] Id eſt, ſimulac ceu in regia promptuaria depoſuero, veluti in aſylo & loco tuto : hujuſmodi enim ſunt quæ obſignantur. *Fructum* autem appellat, oſtendens per hoc, eos qui dant potiùs lucrari.

Proficiſcar per vos in Hiſpaniam.] Rurſus Hiſpaniæ mentionem facit, innuens neceſſariam ſibi eò fuiſſe profectionem, quódque non veluti ipſos deſpiciens Romam prætereat.

29 *Scio autem quòd veniens ad vos, in plenitudine benedictionis Evangelii Chriſti veniam.*] Hoc eſt, videbo vos omnibus Evangelicis bonis probatos. Plenitudinem namque benedictionis Evangelii, omnia bona benedictione digna, hoc eſt, laude quæ eſt ex Evangelio, appellat. Potes autem per benedictionem intelligere eleemoſynam, ut ſit ſententia : Inveniam vos perfectos in eleemoſyna, & humanitate. Hæc verò dicit præoccupans ipſos, ut ea encomia reveriti, dent operam, ut tales videantur.

30 *Obſecro autem vos, fratres, per Dominũ noſtrum Jeſu Chriſtum, & per dilectionem Spiritûs.*] Nuſquam ſeipſum fide dignum putat, ſed mediatores aſſumit, perinde ac etiamnum Chriſtum & Spiritum. Atqui Patris non meminit, ut diſcas quòd neque quando Patris ſolius mentionem fecerit, Filium & Spiritum rejiciat. *Dilectionem* porrò *Spiritûs*, dixit. Quemadmodum enim Pater & Filius dilexere mundum, ſic & Spiritus.

Ut adjuvetis me in orationibus pro me ad Deum,] Maxima animi dejecto, & ſumma eſt humiliatio, quòd ait indigere ſe horum precatione.

31 *Ut liberer ab infidelibus qui ſunt in Judæa.*] Non dixit, ut cum illis conflicter, & vincam eos, ſed, *ut liberer*, divinam
Matth.6.13 legem implens, quæ orare jubet ne in tentationem incidamus : Prætereà, oſtendit quòd ſit neceſſarium miniſtrare illis qui in

28 Τοῦτο οὖν ἐπιτελέσας, καὶ σφραγισάμενος αὐτοῖς τὸν καρπὸν τοῦτον.] Τουτέστιν, ὡς εἰς βασιλικὰ ταμεῖα ἀποθέμενος, ὡς ἐν ἀσύλῳ καὶ ἀσφαλεῖ χωρίῳ· τοιαῦτα γὰρ τὰ σφραγιζόμενα. Τὸν καρπὸν δὲ εἶπε, δηλῶν αὐτοῖς μᾶλλον κερδαίνοντας τοὺς διδόντας.

Ἀπελεύσομαι δι' ὑμῶν εἰς τὴν Ἱσπανίαν.] Πάλιν μέμνηται τῆς Ἱσπανίας, δεικνὺς ὅτι ἀναγκαία αὐτῷ ἡ ἐκδημία ὁδὸς, καὶ ὅτι οὐχ ὡς καταφρονῶν αὐτῶν παρέρχεται τὴν Ῥώμην.

29 Οἶδα δὲ ὅτι ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς, ἐν πληρώματι εὐλογίας τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ ἐλεύσομαι.] Τουτέστιν, ὄψομαι ὑμᾶς ἐν πᾶσιν εὐδοκιμοῦντας τοῖς ἀγαθοῖς καὶ εὐαγγελίοις. Πλήρωμα γὰρ εὐλογίας τοῦ εὐαγγελίου καλῶ πάντα τὰ ἀγαθὰ τὰ ἄξια τῆς εὐλογίας, τουτέστι, τοῦ ἐπαίνου τοῦ καὶ τὸ εὐαγγέλιον· δυνάσαι ἡ εὐλογία τὴν ἐλεημοσύνην νοῆσαι, ἵνα ᾖ ὁ λόγος αὐτῷ, ὅτι εὑρήσω ὑμᾶς τελείους ἐν ἐλεημοσύνῃ καὶ φιλανθρωπίᾳ. Ταῦτα δὲ λέγει προκαταλαμβανόμενος αὐτούς, ἵνα αἰδεσθέντες τὰ ἐγκώμια, ἀσπουδάσωσι τοιοῦτοι ὀφθῆναι.

30 Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, διὰ * τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Πνεύματος,] Οὐδαμοῦ ἀξιόπιστον ἑαυτὸν ἡγεῖται, ἀλλὰ μεσίτας προσλαμβάνει· ὥσπερ δὴ καὶ νῦν τὸν Χριστὸν καὶ τὸ Πνεῦμα. Τοῦ μὲν Πατρὸς οὐ μέμνηται, ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐδ' ὅταν τοῦ Πατρὸς μόνου " μέμνηται, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα ἀθετεῖ. Τῆς ἀγάπης δὲ τοῦ Πνεύματος, εἶπε. Καθάπερ γὰρ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἠγάπησε τὸν κόσμον, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα.

Συναγωνίσασθέ μοι ἐν ταῖς προσευχαῖς ὑμῶν πρὸς τὸν Θεόν.] Μεγίστη ταπεινοφροσύνη, ὅτι λέγει τῆς τούτων δεῖσθαι εὐχῆς.

31 Ἵνα ῥυσθῶ ἀπὸ τῶν ἀπειθούντων ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ.] Οὐκ εἶπεν, ἵνα συμπλακῶ, καὶ νικήσω αὐτοὺς, ἀλλὰ, ἵνα ῥυσθῶ, θεῖον νόμον πληρῶν, τὸν δεηθῆναι κελεύοντα μὴ ἐμπεσεῖν εἰς πειρασμόν. Ἅμα δὲ καὶ δείκνυσιν, ὅτι ἀναγκαῖον τὸ δεηθῆναι

* τοῦ ἁγίου.

" καὶ μεμνῆται.

κονῆσαι τοῖς ἐν μέσῳ τοσούτων ἀπειθῶν ὄντων, (ὧν καὶ αὐτὸς ῥυσθῆναι βούλεται) καὶ ὡσεὶ μηδὲ λιμῷ ἀπόλλυται" κινδυνεύουσι.

" χ. κινδυνεύσωσι.

Καὶ ἵνα ἡ διακονία μου ἡ εἰς Ἱερουσαλὴμ εὐπρόσδεκτος γένηται τοῖς ἁγίοις.] Τουτέστιν, ἵνα μὴ ὡσθυμίας ἀποδέξωνται διδόμενα. Ἐντεῦθεν ἴσως δῆλον, ὅτι οὐκ ἀρκεῖ ὁ δοῦναι ἐλεημοσύνην, ὡς ὅταν δι' ἀνάγκης τις πρόσχῃ, ὅταν δὲ ἀδικίας, ὅταν ὡσὲ κενοδοξίαν, πάντα οἴχεται, καὶ ὁ ἐκ τούτων καρπὸς ἀφανίζεται.

32 Ἵνα ἐν χαρᾷ ἔλθω ὡσὲς ὑμᾶς διὰ θελήματος Θεοῦ.] Διὰ τοῦτό, φησι, ῥυσθῆναι βούλομαι, ἵνα ταχέως ὑμᾶς ἴδω, καὶ μετὰ ἡδονῆς, μηδεμίαν ἐκεῖθεν ὀπισυεύμενος ἀθυμίαν.

Καὶ συναναπαύσωμαι ὑμῖν.] Οὐκ εἶπε, διδάξω ὑμᾶς, καὶ κατηχήσω, ἀλλά, συναναπαύσωμαι· τουτέστιν, ὑμεῖς ἐμοὶ διὰ τὴν διδασκαλίαν, κἀγὼ ὑμῖν διὰ τὴν τῆς πίστεως ἐπίδοσιν. Δείκνυσι δὲ διὰ τῆς λέξεως ταύτης, ὅτι ἀγῶνας ἔχοντες καὶ πόνους, καὶ αὐτὸς καὶ αὐτοὶ χρήζουσιν ἀναπαύσεως.

33 Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.] Τοῦτο πανταχοῦ ἔθος αὐτῷ, βούλεσθαι καὶ τῇ παραινέσει ὡσυνάπτειν.

medio tot incredulorum degant (à quibus & ipsè liberari exoptat) de quibus etiam periculum sit, ne fame pereant.

Vtque ministerium meum erga Jerusalem acceptabile fiat sanctis.] Hoc est, ut cum alacritate accipiant quæ eis dantur. Hinc autem perspicuum est, quòd dare eleemosynam, non sufficiat ut accepta sit. Quando enim necessariò quispiam exhibet, quando ex injuria, quando ad ostentationem, cuncta pereunt, atque horum omnium fructus evanescit.

23 *Vt cum gaudio veniam ad vos per voluntatem Dei.*] Propterea, inquit, liberari opto, ut citò vos videam, & cum voluptate, nullam inde tristitiam contrahens.

Et refrigerer vobiscum.] Non dixit, ut vos doceam atque instituam, sed, *refrigerer vobiscum:* hoc est, ut vos quidem in me recreemini per doctrinam, ac ego in vobis propter fidei vestræ incrementum. Monstrat autem per dictionem hanc, quòd certaminibus ac laboribus defessi, cùm ipsè tum illi refocillatione indigeant.

33 *Deus autem pacis sit cum omnibus vobis. Amen.*] Vbique consuetudo est Apostolo, precationem adhortationi apponere.

ΚΕΦ. ιϛ.

Συνίστημι δὲ ὑμῖν Φοίβην τὴν ἀδελφὴν ἡμῶν, διάκονον οὖσαν τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Κεγχρεαῖς.] Εἰκὸς δὲ αὐτὴν διὰ τοῦτο διακομίζουσα τὴν ἐπιστολήν, συνίστησιν αὐτὴν αὐτοῖς. Σεμνοῖ δὲ ταύτην, καὶ διὰ τῆς πρώτης μνηθῆναι, καὶ διὰ τοῦ ἀδελφὴν ὀνομάσαι (ὃ μέγα ἀξίωμα) καὶ διὰ τοῦ διάκονον οὖσαν δεῖξαι.

2 Ἵνα αὐτὴν προσδέξησθε ἐν Κυρίῳ ἀξίως τῶν ἁγίων.] Τουτέστιν διὰ τὸ Κύριον τιμήσητε αὐτήν. Ὁ γὰρ διὰ τὸ

CAP. XVI.

Commendo autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est in ministerio ecclesiæ quæ est in Cenchris.] Quia hæc matrona epistolam hanc adferebat, ideo eam commendat ipsis. Peculiari autem hanc honore afficit, & quòd primo loco mentionem ejus facit, & per hoc quòd *sororem* appellat, (quæ ingens sanè est dignitas) & per hoc quòd ostendit eam ministram fuisse.

2 *Vt ipsam accipiatis in Domino dignè sanctis.*] Hoc est, ut propter Dominum ipsam honoretis. Qui enim quempiam

am quamvis exiguum, propter Dominum ſuſcipit, ingenti honore dignatur: ſin verò & ſancta fuerit, multò magis. Propterea adjecit, *dignè ſanctis*, id eſt, quemadmodum convenit ſanctos ſuſcipere.

Et aſſiſtatis ei in quocunque negotio veſtrî indiguerit.] Hoc eſt, ut veſtra ei offeratis, manúmq; ei porrigatis. Non enim dixit, ut dimittatis ipſam.

Etenim ipſa aſtitit multis & mihi ipſi.] Imprimis commendavit ipſam, deinde exhortationem interpoſuit, ac denuò addit encomia; exhortationem ſuam, quâ monet eos, ut honorem illi deferant, utrinque cingens. *Aſtitit* enim, inquit, *multis*, imò *& mihi ipſi*, totius orbis præconi, tot tantáque paſſo.

3 *Salutate Priſcillam & Aquilam, adjutores meos in Chriſto Jeſu.*] Mihi, inquit, cooperati ſunt in verbo & in doctrina, laborúmque & periculorum facti ſunt participes. Nonnulli cooperarios iſtos intellexerunt, tanquam ipſi tabernaculorum textores eſſent.

4 *Qui pro anima mea ſuam ipſorum cervicem ſuppoſuerunt.*] Hi erant perfecti Martyres. Nam ſub Nerone innumera pericula imminebant.

Quibus non ego ſolus gratias ago, verumetiam omnes eccleſiæ gentium.] Hoſpitalitatem eorum hic adumbrat. Ne enim per adulationem hæc dicere videatur, producit etiam alios multos teſtes.

5 *Et eccleſiam quæ eſt in domo ipſorum.*] Hi adeò probati fuerint, ut totam eorum familiam fideles fecerint. Hoſce enim eccleſiam nominavit. Quinetiam propter hoſpitalitatem hæc dicit. Ubi enim multa pietas eſt & virtus, domus illa Eccleſia dicitur. Audiant itaque ii, qui matrimonio junguntur, quòd iis ad virtutem iſtud non eſt impedimento.

Salutate Epænetum dilectum meum, qui eſt primitiæ Achaiæ in Chriſto.] Magnum ſanè eſt Paulo dilectum eſſe, qui cùm judicio, & non ad gratiam amare novit. Pri-

Κύριον διχόμηνος καὶ τὸν μικρὸν, μεγάλως τιμᾷ. Εἰ δὲ καὶ ἁγία ἦ, πολλῷ μᾶλλον· διὸ προσέθηκεν, ἀξίως τῶν ἁγίων, τουτέστιν, ὡς δεῖ τοὺς ἁγίους ὑποδέχεσθαι.

Καὶ παραστῆτε αὐτῇ, ἐν ᾧ ἂν ὑμῶν πράγματι χρήζῃ.] Τουτέστιν, ἵνα τὰ πρὸ ὑμῶν εἰσενέγκητε, καὶ χεῖρα ὀρέξητε. Οὐ γὰρ εἶπεν, ἵνα ἀπαλλάξητε αὐτήν.

Καὶ γὰρ αὕτη προστάτις πολλῶν ἐγένηθη, καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ.] Ἐστήνησε πρῶτον, εἶτα τέθεικε τὴν παράκλησιν μέσῳ· εἶτα πάλιν τὸ ἐγκώμια, ἑκατέρωθι σφίγγων τὸν πρὸς ὃ τιμῆσαι αὐτήν " προτρεπόμενος. Προστάτις γάρ, φησι, πολλῶν ἐγένετο, καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ, τοῦ κήρυκος τῶν οἰκουμένης, τοῦ τοσοῦτο παθόντος. " χ. σεμνὸν αὐτήν.

3 Ἀσπάσασθε Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν τοὺς συνεργούς μου ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.] Συνήργησάν μοί, φησιν, ἐν τῷ λόγῳ " καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, καὶ πόνων καὶ κινδύνων ἐγένοντο κοινωνοί. Τινὲς δὲ συνεργοὺς τούτους, ὡς σκηνοποιοὺς καὶ αὐτοὺς ὄντας ἐνόησαν. " χ. τῆς διδασκαλίας.

4 Οἵτινες ὑπὲρ τῆς ψυχῆς μου τὸν ἑαυτῶν τράχηλον ὑπέθηκαν.] Μάρτυρες ἀπηρτισμένοι ἦσαν· καὶ γὰρ ὁπότε Νέρωνος μυρίοι οἱ κίνδυνοι.

Οἷς οὐκ ἐγὼ μόνος εὐχαριστῶ, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι τῶν ἐθνῶν.] Ἐντεῦθεν τὸν φιλοξενίαν αὐτῶν αἰνίττεται. Ἵνα γὰρ μὴ δόξῃ κολακεύων λέγειν, παράγει καὶ ἄλλους πολλοὺς μάρτυρας.

5 Καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίαν.] Οὕτως ἴσασιν ὅτι εὐδόκιμοι, ὥστε τὸν οἶκον αὐτῶν πολύτα ποιῆσαι πιστούς· τούτους γὰρ ἐκκλησίαν ὠνόμασεν· ἀλλὰ καὶ δι' ὃ φιλόξενον. Ἔνθα γὰρ εὐλάβεια πολλὴ καὶ ἀρετὴ, ἐκκλησία ὁ οἶκος " ἐκεῖνος. Ἀκουέτωσαν οἱ ἐν γάμῳ, ὅτι οὐ βλαβήσονται ἐκ τούτου πρὸς ἀρετήν. " κατ' οἶκον.

Ἀσπάσασθε Ἐπαίνετον τὸν ἀγαπητόν μου· ὅς ἐστιν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας εἰς Χριστόν.] Μέγα τοῦτο Παύλου ἀγάπητον, τὸ μὴ κρίσεως καὶ οὐ προς χάριν

εν φιλᾳ Ελδότος. Απαρχὴν δὲ αὐτὸν λέγᾳ, ἢ ὅτι πρῶτος ἐπίστευσεν, ἀρχὴ καὶ εἴσοδος ἐις τὴν πίστιν γνωμένος ὅλῳ τῷ ἔθνᾳ· ἢ ὅτι πλείονα ἀλήθειαν ἐπεδείκνυτο· διὸ εἶπεν, ὅς ἐστιν ἀπαρχὴ ἐις Χριστόν· τουτέστιν, οὐκ ἐν τοῖς κοσμικοῖς πράγμασιν, ἀλλ' ἐν τοῖς κατὰ Χριστόν.

6 Ασπάσασθε Μαριὰμ, ἥτις πολλὰ ἐκοπίασεν ἐις ἡμᾶς.] Ἀπὸ τοῦ μέρους τὴν ἀλήθειαν ἐδρώτων τὴν γυναῖκα κατακοσμεῖ. Οὐ μόνον γὰρ, φησιν, ἐις ἑαυτὴν ἐκοπίασεν, ἀγρυπνοῦσα καὶ καμβυνῶσα· ἀλλὰ τὸ μεῖζον, καὶ ἐις ἡμᾶς ἀποστόλων πληροῦσα τάξιν. Πῶς οὖν φησιν, Οτι γυναικὶ διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέπω; Οὐ τῆ λόγου τῆς διδασκαλίας αὐτὴν κωλύει, ἀλλὰ τὴν ἐν τῷ μέσῳ προεδρίας, καὶ τὴν ἐν βήματι θρόνου· τὴν γὰρ ἰδίαν νομοθεσίαν "διδασκαλίαν καὶ σφόδρα δείκνυσι". Οὕτω γὰρ καὶ μωσῆν τὸν οἰκεῖον ἀνδρα, καὶ τὰ τέκνα διδάσκει, καὶ ἡ Πρίσκα τὸν Απολλὼ κατήχησεν. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι πολλὰ ἐδίδαξεν, ἀλλ', ἐκοπίασεν, ἵνα δείξῃ ὅτι καὶ διὰ χρημάτων διακονεῖ, καὶ δι' ἄλλων τρόπων.

"κ. διδάσκαλον.

7 Ασπάσασθε Ανδρόνικον, καὶ Ιουνίαν, τοὺς συγγενεῖς μου, καὶ συναιχμαλώτους μου· Οἵτινές εἰσιν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις, οἱ καὶ πρὸ ἐμοῦ γεγόνασιν ἐν Χριστῷ.] Οὐ τὸ συγγενεῖς εἶναι Παύλου, τοσοῦτον ἐγκώμιον, ὅσον τὸ συναιχμαλώτους. Καὶ γὰρ χαλεπώτερα ἔπασχον αἰχμαλώτων, ἐλαυνόμενοι, πορθούμενοι. Καὶ τὸ ἀποστόλοις εἶναι, μέγα· καὶ ταῦτα γυναῖκα δόσθαι τὴν Ιουνίαν· τὸ δὲ ἐπισήμους, "πολλῷ μᾶλλον. Επίσημοι δὲ ἐγένοντο ἀπὸ τῶν ἔργων. Οὐκ ἐπαισχύνεται δὲ ὁ Παῦλος λέγων, ὅτι πρὸ ἐμοῦ ἐπίστευσάν τῷ Χριστῷ, ἐπαινῶν αὐτοὺς ὅτι προεπήδησάν καὶ προήρπασάν τὸ ἀγαθόν.

"κ. πίσω.

8 Ασπάσασθε Αμπλίαν τὸν ἀγαπητόν μου ἐν Κυρίῳ.] Εἰ ὁ παρὰ βασιλέως ἀγαπᾶσθαι μέγα, πόσῳ μᾶλλον ὁ παρὰ Παύλου, ὃς δι' ἀρετὴν καὶ τὸν Θεὸν ἀγαπῶντος;

9 Καὶ Ουρβανὸν τὸν συνεργὸν ἡμῶν ἐν Χριστῷ.] Τοῦτο μεῖζον ἐκείνου ὃ ἐγκώ-

mitias autem ipsum appellat, vel quòd primus credidit, principium & ingressus factus ad fidem universæ genti: vel quòd majorem præ cæteris pietatem commonstraverat. Propterea dixit, *Qui est primitiæ in Christo*, hoc est, non in mundanis rebus, sed in iis quæ ad Christum spectant.

6 *Salutate Mariam quæ multùm laboravit erga nos.*] A laboribus quos pro veritate pertulit, mulierem ornat. Non tantùm enim, inquit, pro seipsa laboravit, ex cubias agens, humique jacens: verumetiam, quod majus est, pro nobis Apostolorum adimplevit officium. Quî ergo dicit Apostolus, *Mulieri docere non permitto?* A verbo doctrinæ eam non arcet, sed à præsulatu in conventu, & à suggesto. Privatam enim institutionem valdè probat. Hanc enim ad rationem & maritum suum uxor, & liberos docet, sic Prisca Apollo instituit. Non dixit autem, multa docuit, sed, *laboravit*: ut ostendat quòd & per pecunias suas, & aliàs ministrabat. 1 Cor. 14. 35

7 *Salutate Andronicum & Juniam, cognatos meos & concaptivos meos, qui sunt nobiles in Apostolis, qui & ante me fuerunt in Christo.*] Quòd cognati sint Paulo, non tantum est encomium, quantum est quòd sint *concaptivi*. Etenim graviora captivis patiebantur, dum agerentur hinc inde, & vastarentur. Porrò, magnum est quòd *Apostoli* sint, præsertim cùm *Junia* sit mulier. Multo verò majus est, quòd insignes sint. Porrò, ab operibus suis insignes sunt facti. Non verecundatur autem Paulus dicere ac fateri, *Qui ante me crediderunt Christo*, commendans eos quòd adeò præsilierint atque præripuerint bonum.

8 *Salutate Ampliam dilectum meum in Domino.*] Si à rege diligi magnum est, quanto præclarius est à Paulo, qui propter virtutem ac secundùm Deum diligit?

9 *Et Urbanum adjutorem nostrum in Christo.*] Major hæc laus est priore, imò hæc

hæc est causa illius, & comprehensoria. Nam qui est adjutor, est etiam dilectus.

Et Stachyn dilectum meum.] Hunc iisdem præconiis ornat.

10 *Salutate Apellem probatum in Christo.*] Hoc est, irreprehensibilem, in omnibus iuculpatum. Quidam dicunt, quòd ad differentiam alterius cujusdam Apellis non probati, istud dictum sit.

Salutate eos qui sunt ex Aristobuli familia.] Forsan non fuerunt ut priores; ideo nominatim eos non recenset.

11 *Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in Domino.*] Hoc est, fideles.

12 *Salutate Tryphænam, & Tryphosam, quæ laborant in Domino.*] De Maria quidem suprà dicebat, *quæ multùm laboraverit:* de his verò ait, quòd adhuc laborent. Ingens autem laus est, quòd semper in opere perseverent & labore.

Salutate Persidem dilectam, quæ multùm laboravit in Domino.] Ideo major est ista, non solùm quòd plurimùm laboraverit, sed etiam quòd sit dilecta. Ita quemlibet pro dignitate nominat, cùm ipsos alacriores reddens, tum alios ad æmulationem excitans.

13 *Salutate Rufum electum in Domino, & matrem ejus & meam.*] Duplex bonum est; & quòd filius sit inculpatus, & quòd ipsa mater irreprehensibilis. Omnino enim non dixisset, *matrem ejus & meam*, nisi multam Matronæ isti virtutem tribueret.

14 *Salutate Asyncritum, Phlegontem, & Herman, Patroban, Hermen, & fratres qui cum ipsis sunt.*] Ne hoc intuearis, quòd sine encomiis ipsos posuit, sed cùm inferiores essent omnibus, non est tamen suâ dedignatus compellatione & salutatione: imò non parùm illis laudis tribuit, dum fratres eos nominavit.

15 *Salutate Philologum, & Juliam, Nereа, & sororem ipsius, & Olympan, & qui cum ipsis sunt, sanctos omnes.*] Ingens

μιον· μᾶλλον ὁ δὲ αἴτιον τοῦτο ἐκείνης, καὶ σωτηριακόν· Ὁ γὰρ συνεργὸς καὶ ἀγαπητός.

Καὶ Στάχυν τὸν ἀγαπητόν μου.] Καὶ τοῦτον ἀπὸ τῶν αὐτῶν στεφανοῖ.

10 Ἀσπάσασθε Ἀπελλῆν τὸν δόκιμον ἐν Χριστῷ.] Τουτέστι, τὸν ἀνεπίληπτον, τὸν ἄμεμπτον ἐν πᾶσι. Τινὲς δέ φασιν, ὅτι πρὸς ἀντιδιαστολήν τινος Ἀπελλοῦ ἀδοκίμου, τοῦτο εἴρηται.

Ἀσπάσασθε τοὺς ἐκ τῶν Ἀριστοβούλου.] Ἴσως οὐκ ἦσαν ὡς οἱ πρῶτοι· διὸ οὐδὲ ὀνόμασεν αὐτῶν ἕκαστον.

11 Ἀσπάσασθε Ἡρωδίωνα τὸν συγγενῆ μου. Ἀσπάσασθε τοὺς ἐκ τῶν Ναρκίσσου, τοὺς ὄντας ἐν Κυρίῳ.] Τουτέστι, πιστούς.

12 Ἀσπάσασθε Τρύφαιναν καὶ Τρυφῶσαν, τὰς κοπιώσας ἐν Κυρίῳ.] Περὶ μὲν τῆς Μαριάμ ἄνω ἔλεγον, Ἥτις πολλὰ ἐκοπίασεν· περὶ δὲ τούτων, ὅτι κοπιῶσιν ἔτι. Μέγας δὲ ὁ ἔπαινος, τὸ συνεργοὺς εἶναι ὅλου, καὶ κοπιᾶν.

Ἀσπάσασθε Περσίδα τὴν ἀγαπητήν, ἥτις πολλὰ ἐκοπίασεν ἐν Κυρίῳ.] Αὕτη μείζων, ὅτι τε πολλὰ ἐκοπίασε, καὶ ὅτι ἀγαπητή. Οὕτως ἕκαστον χρὴ τὴν ἀξίαν ὀνομάζειν, αὐτούς τε προθυμοτέρους ποιῶν, καὶ ἑτέρους εἰς ζῆλον διεγείρων.

13 Ἀσπάσασθε Ῥοῦφον τὸν ἐκλεκτὸν ἐν Κυρίῳ, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ ἐμοῦ.] Διπλοῦν ἀγαθόν, τὸ καὶ τὸν υἱὸν ἀνεπίληπτον εἶναι, καὶ τὴν μητέρα. Οὐ γὰρ ἁπλῶς εἶπε, μητέρα αὐτοῦ καὶ ἐμοῦ, εἰ μὴ πολλὴν ἐμαρτύρησε τῇ γυναικὶ τὴν ἀρετήν.

14 Ἀσπάσασθε Ἀσύγκριτον, Φλέγοντα, Ἑρμῆν, Πατρόβαν, Ἑρμῆν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς ἀδελφούς.] Μὴ τοῦτο ἴδῃς, ὅτι χωρὶς ἐγκωμίων τούτους τέθεικεν, ἀλλ' ὅτι καταδεεστέρους ὄντας ἁπάντων, ὅμως ἠξίωσε τῆς παρ' αὐτοῦ προσρήσεως· μᾶλλον δὲ τούτοις ἐγκώμιον προσῆψε, ἀδελφοὺς καλέσας.

15 Ἀσπάσασθε Φιλόλογον, καὶ Ἰουλίαν, Νηρέα, καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, καὶ Ὀλυμπῆν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς πάντας ἁγίους.]

Μέγα

Μέγα καὶ τούτοις τὸ ἐγκώμιον· ἁγίους γὰρ αὐτοὺς ἐκάλεσεν.

16 Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ.] Ἵνα μὴ φιλονεικίαι γένωνται, τῷ τοὺς μὲν ἕτω, τοὺς δὲ ἕτω προσφωνεῖν· καὶ τοὺς μὲν μετὰ πλειόνων ἐγκωμίων, τοὺς δὲ μετὰ ἐλαττόνων· ἀναχιρνᾷ πάλιν αὐτοὺς τῷ ἁγίῳ φιλήματι· ἵνα μήτε ὁ μέγας καταφρονῇ τοῦ ἐλάττονος, μήτε ὁ μικρὸς βασκαίνῃ τῷ μείζονι, τοῦ ἁγίου φιλήματος πάντα καταμαραίνοντός τε καὶ ἐξισοῦντος.

Ἀσπάζονται ὑμᾶς αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Χριστοῦ.] Οὐ μόνον αὐτὸς ἑνώσειν αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ τὴν πρὸς τὰς ἐκκλησίας ἀσπασμὸν αὐτοῖς διαπέμπεται ἐνωτικῶς. κοινὴ γάρ φησι πάντας, καὶ τὴν δεῖνα καὶ τὴν δεῖνα. Τοσούτους δὲ προσηγόρευσεν ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ, ὅσα οὐκ ἐν ἄλλῃ ἐποίησε, διὰ τὸ μήπω ἑωρακέναι Ρωμαίους. Ἐπεὶ οὖν εἰς τὴν πόλιν ταύτην πολλοὶ τῶν αὐτῷ γνωρίμων κατέφυγον, εἰκότως ἐνόμασι αὐτῶν μεμνημένος, στεφανοῖ αὐτοὺς διὰ γραμμάτων.

17 Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, σκοπεῖν τοὺς τὰς διχοστασίας καὶ τὰ σκάνδαλα, παρὰ τὴν διδαχὴν, ἣν ὑμεῖς ἐμάθετε, ποιοῦντας.] Πάλιν παραινῶ, καὶ οὐχ ὡς σύμβουλος, ἀλλ' ὡς ἱκέτης, καὶ μετὰ πολλῆς τιμῆς· ἀδελφοὺς γὰρ καλῶ. Τὸ δολερὸν δὲ τῶν ἐπηρεαζόντων δηλοῖ, εἰπὼν, σκοπεῖτε, τυτίσι, περιεργάζεσθε αὐτοὺς μετὰ ἀκριβείας. Πρῶτον δὲ αἱ διχοστασίαι, εἶτα τὰ σκάνδαλα. Εως γὰρ ἀνώλυτόν ἐστιν τὸ σῶμα, οὐκ ἔχει εἴσοδον τὰ σκάνδαλα· αἱρέσεις δὲ ταῦτα. Παρὰ τὴν διδαχὴν γάρ, φησιν, ἣν ὑμεῖς ἐμάθετε. Οὐκ εἶπεν, ἣν ἐδιδάξαμεν, ἀλλ' ἣν ἐμάθετε, προκαταλαμβάνων αὐτοὺς, καὶ δηλῶν ἤδη πεπεισμένους, καὶ καταδεξαμένους, καὶ διὰ τοῦτο ὀφείλοντας ἐμμένειν οἷς ἤδη παρέλαβον. Καὶ αἱ διχοστασίαι τοίνυν, καὶ τὰ σκάνδαλα, ἤγουν αἱ αἱρέσεις, οὐ παρὰ τὴν ἀποστολικὴν διδαχὴν δογματίζοντων εἰσάγονται.

Ἐκκλίνατε ἀπ' αὐτῶν. 18 Οἱ γὰρ

sanè præconium eis accenſet, cùm ſanctos appellat.

16 *Salutate vos invicem in oſculo ſancto.*] Ne contentiones & rixæ orirentur, cùm alii quidem ſic, alii verò aliâ ratione ſalutarentur : cúmque alii majoribus, alii verò minoribus præconiis veherentur : commiſcet hîc eos, & jungit rurſus ſancto oſculo : ut neque major aſpernetur minorem, neque minor invideat potiori : quippe quia ſanctum oſculum omnia mitiget atque adæquet.

Salutant vos eccleſiæ Chriſti.] Non ipſe tantùm eos univit, verumetiam ab eccleſiis ſalutem illis tranſmittit, quâ uniantur conjungantúrque in unum. In commune enim omnes, non hunc vel illum jam nominavit. Tot autem in hac epiſtola ſalutavit, quot in nulla alia, eò quòd Romanos nondum viderat. Quia verò in urbem iſtam haud parùm multi, qui ipſi cogniti fuerant, confugerant, non immeritò nominatim mentionem illorum faciens, commendat eos per literas.

17 *Rogo autem vos, fratres, ut obſervetis eos, qui diſſentiones & offendicula, præter doctrinam, quam vos didiciſtis, faciunt.*] Rurſus admonet, non veluti conſultor, ſed ſupplicis inſtar, ſummâque cum reverentiâ. Fratres enim appellat. Fraudulentiam autem calumniantium demonſtrans, ait, *obſervate*, hoc eſt, inquirite in eos ſumma cum diligentia. Primùm autem diſſenſiones ſunt, deinde ſcandala. Tantiſper enim dum corpus unitum fuerit, non poſſunt irrepere ſcandala : iſta autem ſunt hæreſes : nam, *Præter doctrinam*, inquit, *quam vos didiciſtis*. Non dixit, quam docuimus, ſed, *quam didiciſtis* : antevertens eos, ac monſtrans, jam perſuaſos eſſe atque recepiſſe ; ideoque permanere debere in iis quæ acceperunt. Diſſidia igitur & ſcandala ſeu hæreſes, ab iis qui dogmata præter Apoſtolicam inſtitutionem tradunt, introducuntur.

Declinate ab ipſis : 18 *Hujuſmodi enim*

nim Domino noſtro Jeſu Chriſto non ſerviunt, ſed ſuo ipſorum ventri.] Reſilite, inquit, ab ipſis. Nam ſi hæc ex ignorantia vel errore facerent, par erat emendare : quoniam verò ſcienter peccant, fugite. Judæos autem intelligit, quos maximè ceu guloſos carpere ſolet : univerſum enim eorum genus eſt hujuſmodi. Omnes porrò hæreſes hinc naſcuntur, nimirum quòd eorum authores affectibus ſuis & ventri inſerviant. Nonne igitur te pudet, cùm ſis Chriſti frater, ventris ſervos tibi adſciſcere in doctores ? Obſerva hîc, quòd qui ventri inſervit, Chriſto non inſervit.

Et per dulces ſermones & benedictiones ſeducunt corda innocentium.] Inſidiantur, inquit, per adulationes : Nam χρηστολογία & εὐλογία hoc ſignificant ; nimirum, cùm verba amicitiam ſonent ; mens verò fraude abundet. Non autem dixit, *Decipiunt* vos, ſed, *corda innocentium*, hoc eſt, ſimpliciorum.

19 *Veſtra enim obedientia in omni loco divulgata eſt. Gaudeo igitur in vobis.*] Simpliciores, inquit, ineſcant, non autem vos. *Veſtra enim obedientia*, hoc eſt, perſuaſio, quæ eſt ex multa manſuetudine, *ad omnes pervenit*. Nec ego ſolus fidei huic veſtræ teſtimonium perhibeo, verumetiam univerſus orbis. *Gaudeo igitur in vobis*, ut qui non ſitis decepti.

Volo autem vos ſapientes quidem eſſe ad bonum, ſimplices verò ad malum.] Innuit quòd vel ex ipſis nonnulli decepti fuerint. Palàm autem hîc idem cum Domino præcipit : *Eſtote prudentes ut ſerpentes, &* Mat. 10.16. *ſimplices velut columbæ.* Vult enim ſapientes quidem ſeu providos eſſe ad bonum, hoc eſt, ad propriam ſalutem & commoditatem : ſimplices autem ad malum, hoc eſt, ad non malefaciendum aliis. Simplex enim nemini nocet.

20 *Deus autem pacis conteret Satanam ſub pedibus veſtris velociter.*] Quia diſſidia erant, ideo pacis datorem invocat, ut ſcandala compeſcat. Non autem dicit, ταῦτα τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ οὐ δουλεύουσιν, ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν κοιλίᾳ.] Ἀποπηδᾶτε, φησιν, ἀπ' αὐτῶν. Εἰ μὲν γὰρ ἐξ ἀγνοίας, ἦν πλημμελῶν τὰ ἐπιεικέστερα, ἔδει διορθοῦν. Ἐπεὶ δὲ εἰδότες ἁμαρτάνουσι, φεύγετε. Τοὺς δὲ Ἰουδαίων δὲ αἰνίττεται, ὃς μάλιστα εἴωθε βλασφημεῖν ὡς γαστριμάργους· ὅλον γὰρ τὸ γένος, τοιοῦτον. Πᾶσαι δὲ αἱ αἱρέσεις ἐκ τῆς δουλείας πάθεσι καὶ γαστρί. Οὐκ αἰσχύνῃ οὖν κοιλιοδούλοις διδασκάλοις πειθόμενος, ὁ τοῦ Χριστοῦ ἀδελφός; Σημείωσαι δὲ, ὅτι ὁ δουλεύων γαστρὶ, Χριστῷ οὐ δουλεύει. " γ. σαρκί.

Καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας ἐξαπατῶσι τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων.] Ἐπιβουλεύουσι, φησι, διὰ κολακείας· τοῦτο γὰρ ἡ χρηστολογία, καὶ ἡ εὐλογία· ὅταν τὰ μὲν ῥήματα φιλίας ᾖ, ἡ δὲ διάνοια δόλου γέμουσα. Οὐκ εἶπε δὲ, ὑμᾶς ἐξαπατῶσιν, ἀλλὰ τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων, τουτέστι, τῶν ἁπλουστέρων.

19 Ἡ γὰρ ὑμῶν ὑπακοὴ εἰς πάντας ἀφίκετο· Χαίρω οὖν ἐφ' ὑμῖν.] Τοὺς ἁπλουστέρους, φησὶ, δελεάζουσι, καὶ οὐχ ὑμᾶς· Ἡ γὰρ ὑμῶν ὑπακοὴ, τουτέστιν, ἡ πίστις ἀπὸ πολλῆς εὐφυΐας ἦν, εἰς πάντας ἀφίκετο. Καὶ οὐκ ἐγὼ μόνος μαρτυρῶ ταύτην, ἀλλὰ καὶ ἡ οἰκουμένη πᾶσα. Χαίρω οὖν ἐφ' ὑμῖν, τοῖς μὴ ἐξαπατηθεῖσι.

Θέλω ὑμᾶς σοφοὺς μὲν εἶναι εἰς τὸ ἀγαθὸν, ἀκεραίους δὲ εἰς τὸ κακόν.] Αἰνίττεται ὅτι καὶ ἐξ αὐτῶν ἦσάν τινες ἀπατώμενοι. Ἀντιχρὶς δὲ τοῦ Κυρίου φησί· Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί. Βούλεται γὰρ σοφοὺς μὲν, ἤτοι φρονίμους εἶναι εἰς τὸ ἀγαθὸν, τουτέστιν, εἰς τὸ οἰκεῖον σωτηρίαν καὶ ὠφέλειαν· ἀκεραίους δὲ, εἰς τὸ κακὸν, τουτέστιν, εἰς τὸ μὴ κακοποιεῖν ἑτέρους. Ὁ γὰρ ἀκέραιος οὐδένα βλάπτει.

20 Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης συντρίψει τὸν Σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας ὑμῶν ἐν τάχει.] Ἐπειδὴ ἦσαν διχοστασίαι, τὸν τῆς εἰρήνης δοτῆρα ἐπικαλεῖται, ἵνα παύσῃ τὰ σκάνδαλα.

σχημάλα. Οὐ λέγει, ὑποτάξει, ἀλλ' ὁ πολλῷ μεῖζον ἰῶν, συντρίψει· καὶ ἐκείνους, οὐ μόνους τοὺς σχημαλιστὰς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν στρατηγοῦντα αὐτῶν. Παραμυθεῖται δὲ αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ χρόνου· ἐπήγαγε γάρ, ἐν τάχει. Τὸ δὲ συντρίψει, ἔστι καὶ θλίψει καὶ προφητεία. Εἰς τὸ μέλλοντα γὰρ ἐστὶν ἡ ὑπόσχεσις.

Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν.] Ἀνέμνησεν αὐτοὺς καὶ τῆς χάριτος, ἵνα ἀφ' ὧν ἤδη ἔλαβον, προθυμότεροι πρὸς τὸ πιστεῦσαι καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα γίνωνται. Εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντας ἔσωσε, πολλῷ μᾶλλον νῦν συντρίψει τὸν Σατανᾶν. Ὅρα δὲ, ὅτι οὔτε ἔργα χωρὶς εὐχῆς, οὔτε εὐχὴν χωρὶς ἔργων ἀξιοῖ. Μετὰ γὰρ τὸ μαρτυρῆσαι αὐτοῖς τὴν ὑπακοὴν, τότε ἐπεύξατο· δεικνὺς ἡμᾶς οὐ μόνον πάλαι, ἀλλὰ καὶ νῦν, κἂν δόκιμοι ὦμεν, τῆς τοῦ Θεοῦ δεομένους χάριτος.

21 Ἀσπάζεται ὑμᾶς Τιμόθεος ὁ συνεργός μου.] Συνήργει γὰρ αὐτῷ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ. Μέγα δὲ ἐγκώμιον, τὸ τὰ αὐτὰ Παύλῳ ἐνεργεῖν.

Καὶ Λούκιος, καὶ Ἰάσων, καὶ Σωσίπατρος, οἱ συγγενεῖς μου.] Ὁ Ἰάσων οὗτός ἐστιν ἐν ταῖς Πράξεσιν ἀνυμνῆται, ὡς ἀνδρειότατα κινδυνεύσας. Συγγενεῖς δὲ, οὐ μόνον κατὰ σάρκα, ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον κατ' εὐσέβειαν. Εἰ μὴ γὰρ τοιοῦτοι ἦσαν, οὐκ ἂν αὐτῶν ἐμνήσθη.

22 Ἀσπάζομαι ὑμᾶς ἐγὼ Τέρτιος, ὁ γράψας τὴν ἐπιστολήν.] Μέγα, τὸ ἀντιγραφέα εἶναι Παύλου. Τοῦτο δὲ γράφει, οὐχ ἵνα ἑαυτὸν ἐγκωμιάσῃ, ἀλλ' ἵνα πλέον ἀγαπηθῇ παρ' αὐτῶν, ὡς διακονήσας τοῖς παρ' αὐτοῦ γραμμασιν.

23 Ἀσπάζεται ὑμᾶς Γάϊος, ὁ ξένος μου, καὶ τῆς ἐκκλησίας ὅλης.] Τουτέστιν, ὁ "ξένος μου. Καὶ πολὺς ὁ ἔπαινος, ὅτι πάσῃ τῇ ἐκκλησίᾳ ἐξένιζε, καὶ Παῦλον αὐτόν· ὃς οὐκ ἂν παρ' αὐτῷ ἐξενίσθη, εἰ μὴ ἄξιον εὗρεν.

Ἀσπάζεται ὑμᾶς Ἔραστος, ὁ οἰκονόμος τῆς πόλεως, καὶ Κούαρτος ὁ ἀδελφός.] Τουτέστιν, ὁ προνοητὴς, ὁ διοικητὴς τῆς πόλεως Κορίνθου, καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ. Ἐπαινεῖται δὲ καὶ οὗτος, ὅτι τὸν ἀδελφὸν ἐν τοσούτῳ ἀξιώματι ὄντα, οὐκ ἐμεγαλαύχησεν, οὐδὲ ἐφρόνησεν ὑψηλὰ, ἀλλὰ μετὰ τῶν ἀδελφῶν ἐτάττετο.

24 Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.] Ἐπαναλαμβάνει τὴν εὐχὴν, ἐπιτείνων τὸ ἐγκώμιον, καὶ δεικνὺς ὅτι ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐπιστολῆς οὐ τύπος ἦν, ἀλλὰ πρόθεσις ἡ εὐχή.

25 Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένου, φανερωθέντος δὲ νῦν, διά τε γραφῶν προφητικῶν, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ, εἰς ὑπακοὴν πίστεως εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέντος.] Ἐπειδὴ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐπιστολῆς ἔλεγε, Δυνάμει εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένου, φανερωθέντος δὲ νῦν, διά τε γραφῶν προφητικῶν, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ, εἰς ὑπακοὴν πίστεως εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέντος· ἐπειδὴ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐπιστολῆς ταῦτα ἔλεγε, καὶ ἐν τῷ τέλει τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνει, ἐπιτείνων τὸ ἐγκώμιον, καὶ δεικνὺς ὅτι ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐπιστολῆς οὐ τύπος ἦν, ἀλλὰ πρόθεσις ἡ εὐχή.

Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι.] Ἐπειδὴ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐπιστολῆς ἔλεγε, Δυνάμει εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένου, φανερωθέντος δὲ νῦν, διά τε γραφῶν προφητικῶν, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ, εἰς ὑπακοὴν πίστεως εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέντος· ἐπειδὴ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐπιστολῆς ταῦτα ἔλεγε, καὶ ἐν τῷ τέλει τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνει, ἐπιτείνων τὸ ἐγκώμιον, καὶ δεικνὺς ὅτι ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐπιστολῆς οὐ τύπος ἦν, ἀλλὰ πρόθεσις ἡ εὐχή.

Μόνῳ σοφῷ Θεῷ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν

animadvertas, neque opes, neque dignitatem quempiam arcere à fide vel à recta vita.

24 *Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen.*] Fundamentum ſive principium Epiſtolæ inde orſus eſt, inquiens, *Gratia vobis & pax:* atque etiamnum faſtigium ſeu finem ex ipſa imponit, gratiam Dei cunctis nunquam non adeſſe comprecans. Hoc enim officium eſt præceptoris, non verbo ſolùm, verumetiam oratione prodeſſe diſcipulis. Propterea dicebant: *Nos autem oratione & miniſterio verbi inſtantes erimus.* Iſta nos cuſtodiat, qui non ſperamus ex operibus ſalutis locum invenire, cæterùm prorſus in divinam gratiam & miſericordiam fiduciam collocamus: & per ipſa n Satanæ laqueis ſuperiores evadamus, contritis eis ſub pedibus noſtris in Chriſto Jeſu Domino noſtro: Cui gloria in ſecula. Amen.

Act. 6. 4.

λεως Κορίνθου· ἵνα γνῶς ὅτι ὁ πλοῦτος, οὐκ ἀξίωμα κωλύει τινὰ τοῦς πίστιν, ἢ πολιτείαν ὀρθώ.

24 Ἡ Χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.] Καὶ τὸ θαυμάσιον, ὅτι τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιστολῆς ἐντεῦθεν κατεβάλετο, εἰπών, Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη· καὶ τὸ ὕψος τιθησι, ἐπεύχόμενος τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἀεὶ αὐτοῖς παρεῖναι πᾶσι. Τοῦτο δὲ διδασκάλου, τὸ μὴ μόνον λόγῳ, ἀλλὰ καὶ ψυχῇ ὠφελῆσαι τοὺς μαθητάς. δεῖ καὶ ἔλεγον, Ἡμεῖς δὲ τῇ προσευχῇ, καὶ τῇ διακονίᾳ τοῦ λόγου προσκαρτερήσωμεν. Αὕτη καὶ ἡμᾶς φυλάττει, τοὺς μὴ ἐξ ἔργων ἐλπίζοντας ἔλεος σωτηρίας τόπον εὑρεῖν, ἀλλὰ τῷ πολὺ τῆς θείας χάριτος, καὶ τοῦ ἐλέους ἐπελπίζοντας· καὶ δι' αὐτῆς ἀνώτεροι γινόμεθα τῶν τοῦ Σατανᾶ παγίδων, συντριβομένων ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΘΕΟΦΥ-

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ
ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ
ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΠΡΩΤΗΣ
ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI
BVLGARIÆ ARCHIEPISCOPI
EPISTOLÆ PRIMÆ DIVI
PAULI AD CORINTHIOS
EXPOSITIO.

Ὑπόθεσις τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης ἐπιστολῆς.

Ἡ Κόρινθος πολλῷ πλούτῳ καὶ σοφίᾳ κομῶσα, ἐπίστευσε μὲν διὰ τοῦ Χριστοῦ, πλὴν μὴ ὁ πίστις σαν ἐκινδύνευε Χριστοῦ ἐκπεσεῖν. Οἵτε γὰρ πλούσιοι ἰδίας συμμορίας ἐποιήσαντο, καὶ οἱ σοφοὶ αὖ ἰδίας· καὶ διδασκάλοις ἑαυτοῖς χειροτονήσαντες, τὸν Παῦλον ὡς πένητα καὶ ἰδιώτην διέβαλλον. Ἀλλὰ καὶ ἄλλως ἐν αὐτοῖς τὴ μητρυιᾷ ἐμίγη· καὶ γὰρ εἰδωλόθυτά τινες ἤσθιον, ἀπὸ γαστριμαργίας· καὶ ἐν τῷ ὕπνῳ κρί-

Argumentum primæ Epistolæ ad Corinthios.

Corinthus opum exuberantiâ & ſapientiâ ſuperbiens, credidit quidem Chriſto, verùm poſt fidem acceptam periclitabatur ne à Chriſto excideret. Siquidem opulenti propriàs claſſes & ordines fecerant, ſapientes item propriàs: ſibique ipſi doctores eligentes, divum Paulum ceu pauperem & plebeium calumniabantur. Præterea, quiſpiam inter ipſos cum noverca ſua rem habuerat. Tum idolis immolata nonnulli edebant præ guloſitate, &

in litibus pecuniariis apud Græcos, hoc eſt, infideles judices judicabantur. Comam item viri nutriebant, & in eccleſiis manducabant, indigentibus nihil impertientes. Chariſmatum inſuper ſeu donorum nomine inflabantur: Nec non reſurrectionis ratio apud ipſos claudicabat. Hunc verò ad modum ob externam ſuam ſapientiam nutabant. Iſta enim iis, qui tota ab ea pendent, eique omnia committunt, omnium malorum mater eſt. Scribit itaque divus Paulus Urbi, hæc omnia corrigens. Quia verò cæteris omnibus majus erat, diſſentiones & ſectas eſſe in eccleſia, hæ verò ex faſtu eorum naſcebantur, faſtum iſtum atque adeò arrogantiam primùm è medio tollit. Ex ea enim, arrogantiâ dico, altiora ſeſe docere arbitrabantur: eam ob rem & hanc ad rationem initium ducit.

μὴ φιλονεικίαις, ἀλλὰ τοῖς Ἕλλησι δικασταῖς ἐκείνοντο. Καὶ τὰς κόμας ἔτρεφον οἱ ἄνδρες, καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίαις ἤσθιον, μὴ μεταδιδόντες τοῖς δεομένοις. Καὶ ὅτι τοῖς χαρίσμασι δὲ μέγα ἐφρόνουν· καὶ ὁ τῆς ἀναστάσεως λόγος ἐχώλευε παρ' αὐτοῖς. Ταῦτα ὁ ἐσφάλοντο ἀπὸ τῆς ἔξωθεν σοφίας, Αὕτη γὰρ τοῖς πολλὰ αὐτῇ πιστεύουσι τῶν κακῶν πολλῶν μήτηρ. Γραφὴ τοίνυν ὁ Παῦλος τῇ πόλει, πάντα ταῦτα διορθούμενος· Ἐπεὶ δὲ μεῖζον πάντων ἦν, τὸ φύσημα τὸ ἐν ἐκκλησίᾳ· τοῦτο δὲ ἀπὸ ὑπερηφανείας ἐῴκειτο, τὴν ὑπερηφανείαν πρῶτον ἀναιρεῖ. " Εν ταύτῃ γὰρ ὑπερτέρα διδάσκειν ᾤοντο. Διὸ καὶ ἄνωθεν ἄρχεται.

" ἴσ. ἐν ταύτῃ.

THEOPHY-

THEOPHYLACTI COMMENTARIVS IN PRIMAM EPISTOLAM AD CORINTHIOS.

ΚΕΦ. α.

Παῦλος κλητὸς Ἀπόστολος.] Ὀρθὸν τὸ προοίμιον εὐθὺς καταπλῆξαν τὸν ψευδοδιδασκάλων. ἐκλήθην, φησὶν, οὐκ αὐτὸς εὗρον, οὐδὲ οἰκείᾳ σοφίᾳ κατέλαβον· καὶ ἀπεστάλην παρὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ οὐκ εἰμὶ αὐθαιρετόνητος, ὡς οἱ ἐν ὑμῖν διδάσκοντες.

Ἰησοῦ Χριστοῦ,] Ὁ Χριστὸς διδάσκαλος· πῶς οὖν ὑμεῖς διδασκάλοις ἑαυτοῖς ἀνθρώποις ἐπιχειρήσατε;

Διὰ θελήματος Θεοῦ.] Οὐ διότι ἡμεῖς ἦμεν ἄξιοι, ἀλλὰ διότι ἠθέλησεν, ἔσωσε καὶ ἐκάλεσεν. Ὥστε καὶ νῦν ἐμὲ θέλει ἀπόστολον ὑμῶν εἶναι· καὶ πῶς ὑμεῖς ἄλλους θέλετε διδασκάλους; ἆρα ἀνθρωποί ἐστε; Σημείωσαι δὲ τὸν, διὰ, ὅτι τοῦ Πατρὸς κείμενον.

Καὶ Σωσθένης ὁ ἀδελφός.] Κατὰ μετριοφροσύνην σιωπᾷ " ἑαυτὸν " τὸν πολλῷ ἐλάττονα· καὶ τοῦτο πρὸς ἐνδοξίαν τῶν ὑπερφρόνων Κορινθίων, τῶν πάντας ὑπεροπτῶντων.

" ἑαυτὸν Σωδίνη.

2 Τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ.] Οὐ τοῦ δεῖνος, ἢ τοῦ δεῖνος, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ· πῶς οὖν ἀνθρώπους ἔχετε προστάτας; Εἰ δὲ καὶ ἐκκλησία ἐστὲ, πάντως ἑνοῦσθαι ὀφείλετε. Τὸ γὰρ τῆς ἐκκλησίας ὄνομα, ἑνώσεώς ἐστιν ἐνδεικτικόν.

Ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.] Οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ τινὶ, ἀλλ' ἐν Χριστῷ ἡγιάσθητε· διὰ τοῦ βαπτίσματος δη-

CAP. I.

Paulus vocatus Apoſtolus.] Ecce proœmium confeſtim increpans doctores falſos. Uocatus ſum, inquit, non ipſe invéni, neque propriâ ſapientiâ apprehendi. Et miſſus ſum à Chriſto, & non ſum proprio ſuffragio electus, quemadmodum doctores veſtri.

Jeſu Chriſti.] Chriſtus eſt doctor ac præceptor: quomodo igitur vos vobis ipſis homines doctores accenſetis?

Per voluntatem Dei.] Non quia nos fuerimus digni, ſed quia voluit, ideo nos ſervavit & vocavit. Itaque etiamnum vult me Apoſtolum & doctorem veſtrum eſſe: Et quare vos alios vultis habere doctores? Num Deo reſiſtitis? Nota autem præpoſitionem, *Per*, Patri appoſitam.

Et Soſthenes frater.] Per inſignem modeſtiam, ſibiipſi hominem ſe longè inferiorem conjungit, idque ad verecundiam faſtuoſorum Corinthiorum, qui neminem non adſpernabantur.

2 *Eccleſiæ Dei, quæ eſt Corinthi.*] Non hujus vel illius, ſed, *Dei*. Ecquî igitur homines habetis præſides? Quòd ſi Eccleſia eſtis, omnino vos unitos eſſe oportet. Nam Eccleſiæ nomen conjunctionis & coadunationis eſt declarativum.

Sanctificatis in Chriſto Jeſu.] Non in homine quopiam, ſed in Chriſto ſanctificati eſtis: per baptiſma videlicet, non per ſapientiam

ſapientiam aut opes, propter quas efferimimi.

Vocatis ſanctis.] Vel ipſum credere, inquit, non eſt veſtrum, ſed à Deo vocati obediiſtis, & credidiſtis. Proinde & fides principium à Deo habet. Niſi enim ille vocâſſet, vos certè non credidiſſetis.

Cum omnibus qui invocant nomen Domini noſtri Jeſu Chriſti.] Non ſolis, inquit, vobis Corinthiis gratia ſit & pax, verumetiam *omnibus qui invocant nomen Chriſti*, non hujus vel illius.

In omni loco, noſtro & ipſorum.] Fidelium ubivis gentium agentium meminit, uti demonſtret, quòd una Eccleſia ſint omnes fideles, ubicunque etiam fuerint: Quî autem vos unam incolentes urbem, diviſi eſtis? Iterum, *noſtrum*, adjecit. Cùm enim dixiſſet, *Domini noſtri Jeſu Chriſti*, interpoſito in medium, *in omni loco*, rurſum repetiit ac dixit, *noſtri Domini & ipſorum*, ut commonſtret communem eſſe Dominum. Sunt qui verba, uti jacent, intelligunt, *In omni loco noſtro & ipſorum*, hoc eſt, in quo & nos & illi ſumus.

3 *Gratia vobis & pax à Deo patre noſtro, & Domino Jeſu Chriſto.*] A Deo gratia & pax eſt, etiam priùs, cùm inimici eſſemus, per gratiam ipſius pacem adepti ſumus. Perpetuò autem hæc vobis divinitùs adeſſe opto, ut neque à gratia ejus excidatis, neque à pace, tanquam inter vos mutuò diſſidentes. Ecquî igitur hominibus vos applicatis, cùm gratiam, tum benevolentiam apud illos, ceu doctores, ambientes?

4 *Gratias ago.*] Gratos nos eſſe docet, idque in omni prorſus epiſtola: opportuniùs autem nunc gratiarum actione uſus eſt. Gratiarum enim actio propter gratiam fit: gratia autem non eſt debitum, neque compenſatio. Atque hoc Corinthiorum faſtum deprimit.

Deo meo.] Ex immenſâ dilectione, De-

λαδὴ, ὐχὶ δι' ὧν τ σοφίας, ἢ τ πλύτου, ἐφ' οἷς ἐπαίρεσθε.

Κλητοῖς ἁγίοις.] Καὶ οὐδέ, φησι, τ πίστιν ὑμῶν, ὐχ ὑμέτεραν, ἀλλ' ὑπὸ Θεῦ κληθέντες, ἵνα τοῦτο ὑπακούσητε καὶ πιστεύσητε. Ὥστε καὶ ἡ πίστις τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τ Θεοῦ ἔχει. Εἰ μὴ γὰρ ἐκεῖνος ἐκάλεσεν, οὐκ ἂν ὑμεῖς "ἐπιστεύσατε. "χ. ὑπακούσατε.

Σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τ ὄνομα τ Κυρίυ ἡμῶν Ἰησῦ Χριστῦ.] Μὴ μόνοις ὑμῖν, φησι, τοῖς Κορινθίοις χάρις καὶ εἰρήνη εἴη, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τ ὄνομα τ Χριστοῦ, τ τ δεῖνος, ἢ τ τ δεῖνος.

Ἐν παντὶ τόπῳ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν.] Τῶν ἐν παντὶ τόπῳ πιστῶν μέμνηται, ἵνα δείξῃ, ὅτι μία ἐκκλησία εἰσὶ πάντες οἱ πιστοὶ, ὅπου δἂν ὦσι· καὶ πῶς ὑμεῖς ἐν μιᾷ πόλει ὄντες διήρησθε; Ἐκ δευτέρου δὲ προσέθηκε τ, ἡμῶν. Εἰπὼν γὰρ, τ Κυρίυ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ μέσον παρενθεὶς τ, ἐν παντὶ τόπῳ, πάλιν ἐπανέλαβε καὶ εἶπε, καὶ ἡμῶν Κυρίυ καὶ αὐτῶν, ἵνα δείξῃ κοινὸν δεσπότην ὄντα. Τινὲς δὲ ὕτως ὡς κεῖται νοῦσιν· ἐν παντὶ τόπῳ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, τυτέστιν, ἐν ᾧ καὶ ἡμεῖς ἐσμὲν καὶ ἐκεῖνοι.

3 Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ Ἰησῦ Χριστοῦ.] Ἀπὸ Θεῦ ἡ χάρις, καὶ ἡ εἰρήνη· ἐκ προτέρου, ὅτε πρὸς αὐτὸν ἐκπεπολεμωμένοι ὄντες, δι' τ χάριτος αὐτῦ εἰρηνεύσαμεν. Καὶ ἀεὶ δ' εὔχομαι σῶα ὑμῖν ἀπὸ Θεῦ παρεῖναι, ἵνα μήτε τ χάριτος αὐτῦ "ἐκπέσητε, μήτε τ "χ. ἐκπέσητε. εἰρήνης, ὡς διαφιλονεικοῦντες πρὸς ἀλλήλους. Πῶς οὖν ἀνθρώποις ἑαυτοὺς προσνέμετε, καὶ τὴν πρὸς ἐκείνους χάριν ἐκ βαρέσεως ζητεῖτε, ὡς διδασκάλοις;

4 Εὐχαριστῶ.] Εὐχαριστοῦσι ἡμᾶς πανταχοῦ, καὶ ἐν πάσῃ μὲν ἐπιστολῇ· εὐκαιρότερον δὲ νῦν τῇ εὐχαριστίᾳ κέχρηται. Ἡ γὰρ εὐχαριστία ὀφειλή ἐστι· ἡ δὲ χάρις οὐκ ὀφλὴ, οὐδὲ ἀμοιβή. Τοῦτο δὲ τὸν ἔπαρσιν τῶν Κορινθίων καθαιρεῖ.

Τῷ Θεῷ μου.] Ἀπὸ πολλῆς ἀγάπης

γάπης τὸν κτίσαντα πάντων Θεὸν ἐδοξοποιῆται.

Πάντοτε περὶ ὑμῶν, ὅτι τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ.] Παιδεύει διὰ τούτου τοὺς Κορινθίους καὶ αὐτούς, ἀεὶ εὐδέναι χάριν τῷ Θεῷ, καὶ μὴ τοῖς οἰκείοις κατορθώμασιν. ὅτι τῇ χάριτι γὰρ τοῦ Θεοῦ, φησιν, οὐχ ὅτι τοῖς ὑμετέροις ἔργοις δωρεῖται.

Τῇ δοθείσῃ ὑμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.] Τουτέστι, διὰ Χριστοῦ Ἰησοῦ, ἢ διὰ τοῦ δεῖνος, ἢ τοῦ δεῖνος. Ὥστε τί ἀνθρώποις προσέχετε;

5 Ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ.] Τὸ, ἐν αὐτῷ, πάλιν ἀντὶ τοῦ, δι' αὐτοῦ. Ὅταν οὖν καὶ πλοῦτος ᾖ, καὶ Θεοῦ πλοῦτος, καὶ ἐν παντὶ, καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ μονογενοῦς, πῶς ἀχαριστοῦντες ὑμᾶς ἀνθρώπους ἑαυτοῖς διδασκάλους ἐπεισάφεσθε;

Ἐν παντὶ λόγῳ, καὶ πάσῃ γνώσει.] Ἔστι καὶ λόγος χωρὶς γνώσεως· ὥσπερ ὅταν τις λέγῃ ματαια χωρὶς νοημάτων· ἔστι καὶ γνῶσις χωρὶς λόγου, ὅταν τις νοῇ μὲν "ὑψηλὰ, λόγον δὲ οὐκ ἔχῃ "ἐρμηνεύσαι· ὑμεῖς δὲ καὶ λόγον ἔχετε καὶ γνῶσιν θείαν, ὥστε καὶ νοεῖν καὶ λέγειν δύνασθε.

"χ. ὑψηλάς. "χ. ἑρμηνεύειν.

6 Καθὼς τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ ἐβεβαιώθη ἐν ὑμῖν.] Τὸ, καθὼς, ἀντὶ τοῦ, δι' ὧν. διὰ τοῦ λόγου, φησὶ, καὶ τῆς γνώσεως, ἐν οἷς ἐπλουτίσθητε, ἐβεβαιώθη ἐν ὑμῖν τὸ μαρτύριον, τουτέστι, τὸ κήρυγμα τοῦ Χριστοῦ. Οὐ γὰρ διὰ τῆς ἔξωθεν σοφίας ἐδέξασθε τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ διὰ τῶν σημείων καὶ τῶν χαρισμάτων, ὧν ἠξιώθητε.

7 Ὥστε ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματι.] Εἰ ἀνελλιπῆ τὰ χαρίσματα εἶχον, πῶς προσῆν σαρκικοὺς αὐτοὺς λέγειν; Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι ὅτε πάντες ἦσαν πνευματικοὶ, ὅτε πάντες σαρκικοί· διὸ ἀπὸ μέρους νῦν λέγει, πρὸς τοὺς πνευματικοὺς λέγει· ἐκεῖνα δὲ πρὸς τοὺς σαρκικούς. Ἢ ὅτι ἐν ἀρχῇ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς πάντων ἐπιτυχεῖν τῶν χαρισμάτων, ὕστερον δὲ ῥαθυμήσαντας, καὶ σαρκὰ ζῆσαι.

Ἀπεκδεχομένους τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ

um omnibus communem, proprium ſibi vendicat.

Semper pro vobis, ſuper gratia Dei.] Erudit per hoc ipſos Corinthios, Deo gratias ſemper agere, & non propriis operibus. Nam *Super gratiâ Dei*, inquit, non ob veſtra opera, gratias ago.

Quæ data eſt vobis in Chriſto Jeſu.] Hoc eſt, per Chriſtum Jeſum, non per hunc vel alium quempiam. Quid ergo hominibus mentem adhibetis?

5 *Quia in omnibus divites facti eſtis in illo.*] *In illo*, rurſum ponitur pro, Per illum. Cùm igitur opes vobis adſint, ac Dei opes, idque in omni re, & per unigenitũ Dei Filium; quâ quæſo fronte vos ingrati, homines vobiſipſis in doctores adſciſcitis?

In omni ſermone & omni cognitione.] Poteſt eſſe ſermo ſine cognitione, ut ſi quis vana abſque intellectu effutiat: eſt & cognitio ſine ſermone, ut ſi quis ſublimia intelligat, verbo autem vel ſermone non poſſit explicare. Vos autem & verbum habetis, & notitiam divinam, ut & intelligere & proloqui poſſitis.

6 *Secundùm quod teſtimonium Chriſti confirmatum eſt in vobis.*] *Secundùm quod*, eſt pro, Per quæ. Per verbum, inquit, & ſcientiam, in quibus ditati eſtis, ſtabilitum eſt in vobis *teſtimonium*, id eſt, prædicatio Chriſti. Non enim per externam ſapientiam accepiſtis prædicationem, ſed per ſigna atque dona, quibus donati eſtis.

7 *Ita ut vobis nihil deſit in ullo dono.*] Si in donis nihil illis deerat, quomodo in procurſu carnales eos vocat? Dicendum itaque eſt, quòd neque omnes fuerint ſpirituales, neque omnes carnales. Quare quæ nunc dicit, ad ſpirituales dicit; Illa verò, ad carnales. Vel quòd veriſimile erat eos in principiò omnis generis chariſmata conſecutos, deinceps autem ad ſocordiam relapſos, ſecundùm carnem vixiſſe.

Expectantibus revelationem Domini noſtri

ſtri Jeſu Chriſti.] Hîc perterret eos, ſecundi adventûs Chriſti mentionem faciens. Nam ſi Chriſtus revelandus eſt, quomodo vos alios præſides & præceptores habetis? Innuit autem pariter, quòd ad accepta chariſmata ſeu dona, aliis etiam virtutibus indigeant. In illa enim die dona neminem juvabunt, niſi & vitam habuerit virtutibus ornatam. *Revelationem* porrò dicens, indicat, quòd etiamnum adſit quidem, abditus tamen ſit, tum autem revelabitur.

8 *Qui & confirmabit vos uſque in finem ſine crimine in die Domini noſtri Jeſu Chriſti.*] Cùm dicit, *Confirmabit*, oſtendit eos nonnihil concuſſos: & cùm ait, *Sine crimine*, ſignificat eos jam criminibus obnoxios. Ad hæc, cùm ſæpiùs hîc meminit Domini noſtri Jeſu Chriſti, quàm in ulla alia epiſtola, revocat Corinthiis ad memoriam, per quem ſervati ſunt, & cujus nomine vocentur. Nam Chriſtiani à Chriſto, non ab alio quopiam humano nomine.

9 *Fidelis Deus, per quem vocati eſtis in ſocietatem filii ipſius Jeſu Chriſti Domini noſtri.*] Hoc eſt, verus Deus. Quòd ſi verus, vocavitque nos *in ſocietatem filii ſui*, hoc eſt, ut ſimul nos glorificet cum filio in regno ſuo; perſpicuum eſt quòd implebit quæ promiſit. Porrò, *vocati eſtis*, inquit, non vos ipſi motu proprio acceſſiſtis. Quomodo igitur ſuperbitis ceu de propriis operibus? Obſerva hîc, *per quem*, manifeſtiùs de Patre dictum.

10 *Obſecro autem vos, fratres, per nomen Domini noſtri Jeſu Chriſti.*] Quia illis acerbiora locuturus eſt, antevertens, obſecrare ſe illos dicit per nomen Chriſti, id eſt, ego ad obſecrationem non ſufficio, ſed nomen Domini ſimul aſſumo, à quo vocamini quidem Chriſtiani: at vos iſtud injuriâ afficientes, maluiſtis ab hominibus vocari. Hoc igitur vos obteſtetur.

Ut idem dicatis omnes, & non ſint inter vos ſchiſmata.] Quid eſt quod obteſtor?

Κυείυ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Ἐν τῷ φοβεῖν αὐτοὺς, ἀναμιμνήσας τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Χριστοῦ. Εἰ γὰρ ὁ Χριστὸς μέλλει ἀποκαλύπτεσθαι, πῶς ὑμεῖς ἤδη ζήλους προφάσεις ἔχετε; Δείκνυσι δὲ, καὶ ὅτι δεῖ μὴ τὴν χάρισμάτων καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς. Ἐν γὰρ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τὰ χαρίσματα " οὐδένα ὠφελῇ, εἰ μὴ καὶ βίον " χ. εὔδηλον. εὐάρεστον ἔχοι. Ἀποκαλυφθήσεται δὲ εἰπὼν, δηλοῖ ὅτι καὶ νῦν παρέστι μὲν, κρύπτεται δὲ· τότε δὲ ἀποκαλυφθήσεται.

8 Ὃς καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς ἕως τέλους ἀνεγκλήτους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυείυ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Ἐν μὲν τῷ εἰπεῖν, βεβαιώσει, δείκνυσιν αὐτοὺς σαλευομένους· ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, ἀνεγκλήτους, δείκνυσιν αὐτοὺς ἐγκλήμασι νῦν ὑποκειμένους. Πολλάκις δὲ ὅτι μεμνημένος ἐστὶν ὁ Κυείυ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ὁσάκις ἐν ἀδεμίᾳ ἄλλῃ ἐπιστολῇ. ὥστε διὰ τοῦτο ὑπομιμνήσκει τοὺς Κορινθίους διὰ τίνος ἐσώθησαν, καὶ τίνος ὀνόματι καλοῦνται. Χριστιανοὶ γὰρ ἀπὸ Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἀπ' ἄλλου ἀνθρωπίνου ὀνόματος.

9 Πιστὸς ὁ Θεὸς, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυείυ ἡμῶν.] Τουτέστιν, ἀληθὴς ὁ Θεός. Εἰ γὰρ ἀληθὴς, ἐκάλεσε γὰρ ἡμᾶς εἰς κοινωνίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τουτέστιν, ὥστε συνδοξάσαι ἡμᾶς τῷ υἱῷ ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, προεδήλωσεν ὅτι πληρώσει ἃ ἐπηγγείλατο. Ἐκλήθητε δὲ, φησὶν, οὐκ αὐτοὶ οἴκοθεν προσήλθετε. Πῶς οὖν ὑψηλοφρονεῖτε ὡς ὑπὲρ οἰκείοις ἔργοις; σημείωσαι γὰρ σαφέστερον τὸ, δι' οὗ, ὅτι τοῦ Πατρὸς λέγων.

10 Παρακαλῶ γὰρ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυείυ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Ἐπειδὴ μηδὲ διαλεχθῆναι αὐτοῖς πληκτικώτερον, προσκαλεῖν φησι διὰ τοῦ Χριστοῦ, τουτέστιν, οὐκ ἐγὼ ἀρκῶ εἰς προσκλησιν, ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ Κυείυ συμπαραλαμβάνω, ἀφ' οὗ κεκλήσθε μὲν Χριστιανοί· ὑβρίσατε γὰρ τοῦτο, ἀπ' ἀνθρώπων καλεῖσθαι εἵλεσθε. Τοῦτο τοίνυν δυσωπησάτω ὑμᾶς. " χ. παρακαλῶ φησι.

Ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ ᾖ ἐν ὑμῖν σχίσματα.] Τί ἐστιν ὁ παρακαλῶ; ἵνα,

ἵνα, φησὶ, "συμφωνῆτε πάντες, καὶ μὴ ᾖ ἐν ὑμῖν σχίσματα. Τὸ γὰρ σχιζόμενον, δοκεῖ μιᾷ τινὶ ἑνὸς πολλὰ γίνεσθαι, "ὅτε δὲ πολλὰ ἐγίνετο, (τί γὰρ ὄφελος τῶν πολλῶν κολοβῶν;) καὶ "τὸ ἓν οὐκ ἦν. Ἐμφατικώτατα οὖν σχίσματα ἐκάλεσε τὰ περὶ αὐτοῖς γινόμενα. ἐμφαίνει γὰρ δι' αὐτῆς τῆς λέξεως ταύτης, ὅπως ἀθλίως διέκειντο.

"χ. συμφωνῆτε.

"χ. εἰ μὴ ἓν πολ.

"χ. τὸ ἓν οὐκ ἦν ἀπώλεσεν.

Ἦτε δὲ κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοΐ, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ.] Ἐπειδὴ ἀνωτέρω εἶπεν, ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε, ἵνα μὴ νομίσωσιν ἄχρι ῥημάτων εἶναι τὴν ὁμόνοιαν, ἐπάγει, ὅτι καὶ ἐν ᾧ αὐτῷ νοΐ, τοῦτέστιν, ἵνα καὶ τὰ αὐτὰ φρονῆτε. Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ ἐν τῷδε μὲν τῷ πράγματι συμφρονοῦσιν, ἐν ᾧδε δὲ οὔ· διὰ τοῦτο προσέθηκε τὸ, κατηρτισμένοι, τοῦτέστι, τέλειοι, ἐν πᾶσι πράγμασιν ὁμονοοῦντες. Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ κατὰ μὲν τὰ νοήματα ἑνοῦνται, κατὰ δὲ τὴν γνώμην διίστανται· (ὅταν γὰρ τὴν αὐτὴν πίστιν ἔχωμεν, μὴ σωματοπρεπῶς ἁπτώμεθα δὲ κατὰ τὴν ἀγάπην, τὰ μὲν αὐτὰ νοοῦμεν, διϊστάμεθα δὲ κατὰ τὴν γνώμην) διὰ τοῦτο εἰπὼν, ᾧ αὐτῷ νοΐ, προσέθηκε καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ, ἵνα μήτε κατὰ τὴν πίστιν, μήτε κατὰ τὴν γνώμην διεστηκότες ὦσιν.

Sitis autem compacti in eadem mente, & eadem ſententia.] Quia ſuprà dixerat, *Ut idem dicatis*, ne exiſtiment hanc concordiam in verbis tantùm conſtare, ſubdit, *Eâdem mente*, hoc eſt, ut eadem ſentiatis. Quoniam autem plerique in re una conſentiunt, in altera verò minimè, propterea addidit, *compacti*, hoc eſt, perfecti, in omnibus rebus idem ſentientes. Quoniam verò multi cogitatione quidem & intellectu uniti ſunt, ſententiâ verò diſſident: (Nam cùm eandem quidem fidem habeamus, non copulemur autem per charitatem, eadem quidem intelligimus, diſſentimus tamen ſententiâ) ideo cùm dixiſſet, *Eâdem mente*, apoſuit, *& eâdem ſententiâ*: ut neque ſecundùm fidem, neque ſecundùm ſententiam diſſideant.

11 Ἐδηλώθη γάρ μοι περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί μου, ὑπὸ τῶν Χλόης.] Ἵνα μὴ ἀρνήσωνται, μάρτυρας αὐτοὺς φέρει· καὶ ἵνα μὴ δόξῃ αὐτὸς πλάττειν, ὀνομαστὶ αὐτοὺς λέγει, τοὺς τῆς Χλόης. Οἰκία δὲ ἦν ἐν Κορίνθῳ ὄντως ἐπονομαζομένη Χλόης. Ἀδελφοὺς δὲ αὐτοὺς ἔτι ὀνομάζει· κἂν γὰρ δῆλον ᾖ τὸ ἁμάρτημα, οὐδὲν κωλύει ἀδελφοὺς καλεῖν ἔτι. Οὐκ εἶπε δὲ ῥητῶς, τίνες ἦσαν οἱ εἰπόντες, ἀλλ' ὁλόκληρον τῇ οἰκίαν τέθεικεν, ἵνα μὴ ἐκπολεμώσῃ αὐτοὺς πρὸς ἐκείνους.

11 *Significatum eſt enim mihi de vobis, fratres, ab his qui ſunt Chloës.*] Ne inficias eant, teſtes producit: &, ne videatur ipſe fingere, iſtos nominatim recenſet, Chloës videlicet familiam. Fuit autem Corinthi familia quæ nominabatur Chloës. Fratres autem adhuc eos appellat. Etiamſi enim peccatum eorum manifeſtum eſſet, nihil tamen prohibet quò minus fratres appellet. Non autem dixit verbatim quínam fuerint, qui hoc ſignificârint, ſed totam domum poſuit, ne hos illis infenſos reddat.

Ὅτι ἔριδες ἐν ὑμῖν εἰσι.] Τὰ μὲν πρὸς τῶν δηλωσάντων ἀπαγγέλων, ἔριδας εἶπε, πραοτέρᾳ λέξει χρησάμενος. Ὅταν δὲ ἀπὸ τοῦ οἰκείου λέγῃ προσώπου, σχίσματα αὐτὰ καλεῖ, ὃ πολλῷ χεῖρόν ἐστι ἔριδος,

Quòd contentiones ſint inter vos.] Denunciaturus quænam ab indicantibus audiverit, *contentiones* dixit, dictione uſus mitiore. Quando verò in propria perſona loquitur, ſchiſmata appellat, quod multo pejus eſt contentione.

12 *Dico*

12 *Dico autem hoc, quòd quilibet veſtrûm ait, Ego quidem ſum Pauli, ego verò Apollo.*] Non unus & alter iſta dicit, ſed *quilibet veſtrûm.* Iſti autem non ita dicebant, ſed ille ſermonem ſuum ita effingit, ut oſtendat, quòd ſi dicere ſe Pauli & Cephæ diſcipulos, culpâ non vacet, multò magis, ſi aliorum.

Ego autem Cephæ.] Non ut ſeipſum præferat, Petrum poſteriorem poſuit, ſed illum potiùs honorans, perinde ac Chriſtum jam poſteriore loco poſuit. In rebus enim factu indignis, primùm ſuæ ipſius perſonæ meminit.

Ego autem Chriſti.] Non hoc reprehendit, quòd dicant, *Ego ſum Chriſti:* ſed quòd non omnes hoc dicant. Imò à ſeipſo potiùs hoc poſuit, volens ita accuſationem graviorem conſtituere, atque oſtendere, Chriſtum in partem unam datum, etſi illi hoc non faciebant.

13 *Diviſus eſt Chriſtus?*] Diſſecuiſtis Chriſtum? diviſiſtis ejus corpus? Indignationis autem plena eſt oratio. Sunt qui, *Diviſus eſt Chriſtus?* ſic intellexerunt: Partitus eſtne Chriſtus apud homines Eccleſiam, & unam partem ipſe ſibi acceperit, alteram verò illis dederit?

Num Paulus crucifixus eſt pro vobis?] Abſurditatem tollit quam ii admiſerant, ac proprii nominis meminit, ne videatur ex invidia alienorum nominum mentionem feciſſe. Non dixit autem, Numquid Paulus finxit ſeu creavit vos? ſed quod multo majus eſt, inexplicabilem ejus clementiam indicans, crucem in medium depromit. Nec dixit, Nunquid Paulus mortuus eſt? ſed, *crucifixus?* mortis contumeliam, ut exiſtimabatur, demonſtrans.

Aut in nomine Pauli baptizati eſtis?] Baptizavi, inquit, & ego non paucos, ſed in Chriſti nomine. Id verò ait, quandoquidem & ea ſchiſmatis erat cauſa, nempe quòd à baptizantibus nomenclaturam ſibi uſurpabant. Atqui non hoc quæritur, quiſnam fuerit qui baptiſmate tinxerit, cæte-

12 Λέγω δὲ τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει· Ἐγὼ μέν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλώ.] Οὐ μέσος ταῦτα λέγει, ἀλλ' ἕκαστος ὑμῶν. Οὐκ ἔλεγον δὲ ὕστερον ἐκεῖνοι, ἀλλ' αὐτὸς οὕτω σχηματίζει τὸν λόγον, ἵνα δείξῃ, ὅτι εἰ τὸ λέγειν μὴ αὐτοὺς Παύλου καὶ Κηφᾶ, ἀνεκτὸν ἦν, πολλῷ μᾶλλον τὸ, ἑτέρων.

Ἐγὼ δὲ Κηφᾶ.] Οὐκ ἐπαίρων ἑαυτὸν τέθεικε Πέτρου ὕστερον, ἀλλ' ἐκεῖνον τιμῶν μᾶλλον, ὥσπερ δὴ καὶ τὸν Χριστὸν ὕστερον τέθεικεν. Ἐν τοῖς γὰρ οὐκ ἀξίοις λύεσθαι, τοῦτο ἐπιμιμνήσκεται τοῦ οἰκείου προσώπου.

Ἐγὼ δὲ Χριστοῦ.] Οὐ τοῦτο ἐγκαλῶν, ὅτι λέγουσιν, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ· ἀλλὰ ὅτι οὐ πάντες τοῦτο λέγουσι. μᾶλλον δὲ καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦτο τέθεικε, βαρύτερον κατασκευάσαι, καὶ δεῖξαι καὶ τὸν Χριστὸν δεδόντα εἰς μέσον ἦν, εἰ καὶ μὴ τοῦτο ἐποίουν ἐκεῖνοι.

13 Μεμέρισται ὁ Χριστός;] Κατατέμετε τὸν Χριστόν; διείλετε αὐτοῦ τὸ σῶμα; Θυμοῦ δὲ γέμει ὁ λόγος. Τινὲς δὲ τὸ, μεμέρισται ὁ Χριστός; οὕτως ἐνόησαν· Διεμερίσατο τοῖς ἀνθρώποις τὴν ἐκκλησίαν, καὶ μοῖραν τὴν μὲν αὐτὸς ἔλαβε, τὴν δὲ ἐκείνοις ἔδωκε;

Μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν;] Ἀναιρεῖ τὸ παρ' αὐτοῖς γινόμενον ἄτοπον, καὶ οὗ οἰκείου ὀνόματος μέμνηται, ἵνα μὴ δόξῃ καθ' φθόνον ἀλλοτρίων ὀνομάτων μεμνῆσθαι. Οὐκ εἶπε δέ, Μὴ Παῦλος ἔπλασεν ὑμᾶς, ἢ ἐποίησεν; ἀλλ' ὃ πολλῷ πλέον, τὸ ἄφατον" αὐτοῦ φιλανθρωπίαν δηλῶν, τὸν σταυρὸν εἰς τὸ μέσον προφέρει. Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ ὁ Παῦλος ἀπέθανεν; ἀλλ' ἐσταυρώθη; τὴν δοκοῦσαν ἀτιμίαν τοῦ θανάτου δείκνυσιν. " al. τοῦ Χριστοῦ.

Ἢ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε;] Ἐβάπτισα μὲν καὶ ἐγώ, φησὶ, πολλούς, ἀλλ' εἰς τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα. Τοῦτο δὲ λέγει, ἐπεὶ καὶ τοῦτο αἴτιον ἐγένετο σχίσματος, τὸ ἀπὸ τῶν βαπτισθέντων κλεῖσαι. Οὐ τοῦτο δὲ ζητεῖται, τίς ὁ βαπτίσας, ἀλλ' εἰς τίνος ὄνομα βαπτίζει· ἐκεῖνος

ἐκεῖνος γὰρ ἀφίησι τὰ ἁμαρτήματα, οὐχ ὁ βαπτίζων.

14 Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ ὅτι οὐδένα ὑμῶν ἐβάπτισα, εἰ μὴ Κρίσπον καὶ Γάϊον.] Τί μέγα φρονεῖτέ, φησιν, ὅτι τὸν βαπτίσαντα, ὅπουγε ἐγὼ εὐχαριστῶ μᾶλλον, ὅτι τοῦτο οὐκ ἐποίησα. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐ τὴν τοῦ βαπτίσματος δυνάμιν καθαιρῶν, ἀλλὰ τὴν ἐκείνων ἀλαζονείαν, ἣν εἶχον ὅτι τούτῳ. Τὸ μὲν γὰρ βάπτισμα μέγα, ὁ δὲ βαπτίζειν οὐ μέγα.

15 Ἵνα μή τις εἴπῃ, ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβάπτισα.] Οὐχ ὅτι περὶ ἐκείνων τοῦτο ἔλεγεν, ἀλλὰ δεδοικώς, φησι, μὴ εἰς τοῦτο προέλθῃ ἡ νόσος. Εἰ γὰρ ἀτιμῶν ἀνθρώπων βαπτιζόντων αἱρέσεις γέγονεν, ἴσως αὐτοῦ τοῦ κήρυκος βαπτίζοντος, εἰκὸς ἦν συστῆσαί τινας, καὶ τὸ βάπτισμα ἐμοὶ ἐπιφημίζειν.

16 Ἐβάπτισα δὲ καὶ τὸν Στεφανᾶ οἶκον.] Τοὺς ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ πολλοὺς δηλονότι. Μέγας γὰρ ἦν καὶ ἔνδοξος ἐν Κορίνθῳ, καὶ ἐπισημότατος.

Λοιπὸν οὐκ οἶδα εἴτινα ἄλλον ἐβάπτισα.] Τοσοῦτον, φησιν, οὐκ ἔστι μοι περιεσπούδασον τὸ βαπτίζειν, ὥστε οὐδὲ μέμνημαι εἴτινα ἄλλον ἐβάπτισα· πῶς οὖν ὑμᾶς ἐπὶ τούτῳ αἴρεσθε.

17 Οὐ γὰρ ἀπέστειλέ με Χριστὸς βαπτίζειν, ἀλλ' εὐαγγελίζεσθαι.] Τὸ γὰρ ἐπιπονώτερον, καὶ ψυχῆς σιδηρᾶς δέομενον, τὸ εὐαγγελίζεσθαι ἦν. Τὸ γὰρ μεταπεῖσαι ἀνθρωπον, καὶ μεταγῆσαι τῶν πατρῴων δογμάτων, καὶ ταῦτα ἐν μέσοις κινδύνοις, μεγάλης ψυχῆς καὶ γενναίας. Τὸ δὲ προσλαβεῖν ἕτοιμον καὶ βαπτίσαι, παντὸς ἂν ἦν τοῦ τὴν ἱερατείαν ἔχοντος. Καὶ εἰ οὐκ ἀπέστελλε βαπτίζειν, πῶς ὅλως ἐβάπτισεν; Οὐκ ἀπέστελλε μὲν εἰς τοῦτο προηγουμένως· πλὴν οὐκ ἐκωλύθη τοῦτο ποιεῖν. Εἰς μὲν γὰρ τὸ μεῖζον ἀπέστελλε, ἀπὸ δὲ τοῦ καὶ τὸ ἔλαττον ἐνεργεῖν οὐκ ἐκωλύθη.

rum in cujus nomine baptizet. Is enim peccata remittit, non qui baptizat.

14 *Gratias ago Deo, quòd neminem vestrûm baptizaverim, nisi Crispum & Gaium.*] Quid, inquit, baptizatoris nomine adeò superbitis, cùm ego potiùs gratias agam, quòd istud nequaquam fecerim. Hæc autem ait, baptismatis authoritatem haudquaquam imminuens, sed illorum ostentationem, quam hâc in re habebant. Siquidem baptisma res magna est; baptizare autem non perinde magnum.

15 *Ne quis dicat, quòd in meo nomine baptizaverim.*] Non quòd de illis hoc dicebam, sed metuo, inquit, ne eò progrediatur morbus. Si enim infirmis hominibus baptizantibus emerserunt hæreses, forsan me præcone & Apostolo baptizante, verisimile esset ut aliqui conspirarent, & baptisma mihi ascriberent.

16 *Baptizavi autem & Stephanæ domum.*] Omnes nimirum in domo ejus existentes. Magnus enim hic fuit Corinthi, necnon celeberrimus.

Cæterum nescio si quem alium baptizaverim.] Adeò, inquit, non sum solicitus circa baptisma, ut ne meminerim quidem num alium baptizaverim. Cur ergo vos hanc ob rem efferimini?

17 *Non enim misit me Christus baptizare, sed Evangelizare.*] Nam laboriosius erat, atque animo ferreo planè egebat, Evangelium annunciare. Hominis enim sententiam mutare, atque à paternis traditionibus abducere, idque in mediis periculis, magni animi & strenui opus est. Assumere autem persuasum, & ad baptisma paratum, eúmque baptizare, cujuslibet fuerit sacerdotium habentis. Quòd si ad baptizandum non erat missus, quomodo omnino baptizavit? Ad hoc quidem præcipuè non mittebatur: veruntamen non prohibebatur quo minus istud faceret. Ad illud enim quod majus erat mittebatur, & tamen non erat ei inhibitum, ne id quod minus esset, efficiat.

Non in ſapientia verbi, ut non evacuetur crux Chriſti.] Sublato eorum faſtu qui baptiſmatis nomine criſtas erexerant, ad eos nunc tranſit, qui externâ ſapientiâ efferebantur, inquiens: Miſit me Evangelium prædicare, *non in ſapientia verbi*, hoc eſt, in eloquentia, ſermoníſque cùm elegantiâ, tum venuſtate; ne noxam patiatur & imminutionem crux, ſive de cruce prædicatio. Hoc enim eſt quod ait, *evacuetur*, id eſt, inutilis & inanis inveniatur. Si enim in ſapientia verbi Apoſtoli prædicâſſent, potuiſſent quidam dicere, quòd orationis perſuaſibilitate perſuaſiſſent, & non virtute ejus qui prædicabatur. Id verò in fruſtrationem & injuriam crucifixi ceſſiſſet. Jam verò in ſimplicitate ſermonis prædicantes, crucifixi potentiam omnia perficientem oſtendunt. Præterea crux aliter evacuatur: Exempli gratiâ; Interrogat me Græcus, ſive gentilis, de divinis quibuſdam rebus humani ingenii captum ſuperantibus: Hîc ſi incipiam per ſyllogiſmos & externam ſapientiam iſta demonſtrare, infirmus ero: nulla enim ratio iſta probare poteſt: ſicque mea iſta infirmitas, prædicationis infirmitas videbitur, atque deinceps crux evacuatur, quippe quæ vanum quiddam & inane eſſe videatur.

18 *Sermo enim crucis pereuntibus quidem ſtultitia eſt.*] Quia nonnulli erant infideles apud Corinthios, crucem ſubſannantes & dicentes, Reverà ſtultitia eſt prædicare Deum crucifixum. Nam ſi Deus eſſet, ſibimetipſi crucifixo ſuppetias tuliſſet. Qui verò mortem propulſare non poterat, quomodo ille à mortuis reſurgere potuerit? Veriſimile erat fideles pro ſua ſapientia illis obſiſtere, indignè & graviter ferentes, quæ illi in crucem jacerent convicia: ait igitur, Ne admiremini: Nam quæ à Deo data ſunt in ſalutem, iſta pereuntibus ſtultitia videntur. Sermonem autem crucis, prædicationem crucis dicit, ſive Chriſti crucifixi.

Iis autem qui ſalvi fiunt, id eſt, nobis, po-

Οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ.] Καθελὼν τὸ ὀφρυῶν τῶν ὅτι τοῦ βαπτίζειν μέγα φρονούντων, μεταβαίνει νῦν ἐπὶ τοὺς τῇ ἔξωθεν σοφίᾳ ἐπαιρομένους, καὶ φησιν, ὅτι ἀπέσταλέ με εὐαγγελίζεσθαι, οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, τουτέστιν, εὐγλωττίᾳ καὶ καλλιεπείᾳ, ἵνα μὴ βλάβῃ καὶ ἐλαττώσῃ πάθος ὁ σταυρὸς, ἤτοι τὸ περὶ τοῦ σταυροῦ κήρυγμα. Τοῦτο γὰρ τὸ, κενωθῇ, τουτέστιν, ἄχρηστος καὶ κένος εὑρεθῇ. Εἰ γὰρ ἐν σοφίᾳ λόγου οἱ Ἀπόστολοι ἐκήρυξαν, εἶχον ἄν τινες λέγειν, ὅτι διὰ τὴν πιθανότητα τῶν λόγων ἔπεισαν, οὐχὶ διὰ τὴν δυνάμιν τοῦ κηρυττομένου· τοῦτο δὲ κένωσις ἦν καὶ βλάβη τοῦ ἐσταυρωμένου. Νῦν δὲ ἐν ἰδιωτισμῷ κηρύξαντες, δεικνύουσι τὴν τοῦ σταυρωθέντος δύναμιν τὸ πᾶν ἐνεργήσασαν. Καὶ ἄλλως· ἵνα κενοῦται ὁ σταυρὸς· οἷον, Ἐρωτᾷ με ὁ Ἕλλην περί τινος τῶν θείων ὑπὲρ καταληψιν· Εἰ οὖν ὀπιχειρήσω ἀποδεικνύειν ταῦτα αὐτῷ ἀπὸ συλλογισμῶν καὶ τῶν ἔξω σοφίας, ἀσθενήσω· οὐθεὶς γὰρ λόγος ταῦτα δύναται δύναται· καὶ οὕτως ἡ ἐμὴ ἀσθένεια φανήσεται τοῦ κηρύγματος εἶναι ἀσθένεια, καὶ λοιπὸν κενῶται ὁ σταυρὸς, μάταιόν τι καὶ κενὸν φαινόμενος.

18 Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστίν.] Ἐπειδὴ ἦσάν τινες ἄπιστοι ἐν Κορίνθῳ, χλευάζοντες τὸν σταυρὸν, καὶ λέγοντες, Οὕτως μωρία ἐστὶ τὸ κηρύττειν Θεὸν ἐσταυρωμένον. Εἰ γὰρ Θεὸς ἦν, ἤμυνεν ἂν ἑαυτῷ σταυρωμένῳ· ὁ γὰρ τὸν θάνατον μὴ δυνηθεὶς ἀπώσασθαι, πῶς ἂν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι δυνηθείη; εἰκὸς ἦν τοῖς πιστοῖς τῇ πρὸ ἑαυτῶν σοφίᾳ πείθεσθαι τούτοις, θορυβουμένοις ἐφ' οἷς ἐκεῖνοι ἐβλασφήμουν τὸν σταυρόν. Φησὶν οὖν, Ὅτι μὴ ξενίζεσθε· τοῖς γὰρ ἀπολλυμένοις, τὰ εἰς σωτηρίαν δεδόμενα παρὰ Θεοῦ, μωρία δοκεῖ. Λόγον δὲ τοῦ σταυροῦ, φησὶ τὸ κήρυγμα τοῦ σταυροῦ, ἤτοι τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἐσταυρωμένου.

Τοῖς δὲ σῳζομένοις ἡμῖν, δύναμις

Θεοῦ

Θεοῦ ὄντιν.] Ἡμῖν, φησι, τοῖς μὴ ἀπολωλόσιν ἀλλὰ σῳζομένοις, δυνάμις Θεοῦ. Αλλὰ καὶ σοφίαν ἐμφαίνει ὁ σταυρός· δυνάμιν μὲν, ὅτι θανάτῳ θάνατον ἔλυσεν. Περιουσία γὰρ δυνάμεως, τὸ, πίπτοντα νικᾶν· σοφίαν δὲ, ὅτι τούτῳ τῷ τρόπῳ ἀπολωλότας διέσωσε.

19 Γέγραπται γάρ· Απολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν συνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω.] Εἰπὼν ἀπολυμένους τοὺς ἀπίστους σοφοὺς, κατασκευάζει τοῦτο ἀπὸ τῆς γραφῆς· ἐκείνη γὰρ εἶπεν, Οτι ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, τῶν ἔξω· τουτέστιν, δυνάντων αὐτὴν ἀποδείξω (ὅπερ οὐκ ἔστι " σοφίας) καὶ τὴν συνεσιν τῶν δοκούντων συνιέναι καὶ νοεῖν, ἀθετήσω.

" χ. σοφια.

20 Πῦ σοφός; πῦ γραμματεύς; πῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου; Οὐχὶ ἐμώρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου;] Εἶπε τὰ τῆς γραφῆς· λοιπὸν οὖν καὶ τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἐπάγει ἀπόδειξιν. Καὶ ἐλέγχει Ελληνας μὲν, ὅταν τῶν εἰπεῖν, Πῦ σοφός; τουτέστι, Φιλόσοφος· Ιουδαίους δὲ, ὅταν τῶν εἰπεῖν, Πῦ γραμματεύς; Συζητητὰς δὲ ὠνόμασε τοὺς λογισμοῖς καὶ ἐρεύναις τὰ πάντα ὑποτιθέντας. Οὐδεὶς γὰρ τούτων ἔσωσεν ἡμᾶς, ἀλλ' οἱ ἁλιεῖς ἀπὸ τῆς πλάνης ἐξείλοντο. Τὸ δὲ, ἐμώρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν, ἀντὶ τοῦ, ἀνενέργητον ὄντα ἔδειξε, καὶ ἤλεγξε μωρὸν, ὡς μὴ ἰσχύσαντα εὑρεῖν τὸ ἀληθές.

21 Επειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεὸν, εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας.] Λέγει τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἐμωράνθη ἡ ἔξω σοφία. Επειδὴ γὰρ ἐν τῇ διὰ τῶν κτισμάτων φαινομένῃ σοφίᾳ (ὁ οὐρανὸς γὰρ καὶ ἡ γῆ, καὶ πᾶσα ἡ κτισις κηρύττει τὸν δημιουργὸν) οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος, τουτέστιν, οἱ τὰ τοῦ κόσμου φρονοῦντες, τὸν Θεὸν, (διὰ τὸ ἐν βυγλωττίᾳ θεωρουμένης σοφίας ἐμποδιζόμενοι δηλαδὴ) εὐδόκησεν ὁ Θεὸς

tentia Dei est.] Nobis, inquit, qui non perimus, sed servamur, potentia Dei est. Quinetiam sapientiam declarat crux. Potentiam sanè in hoc, quòd morte mortem dissolvit: Summæ enim potentiæ est, ut is qui cadit, victoriâ potiatur: Sapientiam verò, quòd hoc modo eos qui perierant, conservavit.

19 *Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo.*] Quia incredulos sapientes, pereuntes dixerat, Scripturæ testimonio istud confirmat. Ista enim dicit: *Perdam sapientiam sapientium*, nimirum hujus mundi, hoc est, inutilem esse demonstrabo (quod non est sapientiæ) & prudentiam eorum qui sapere & intelligere sibi videntur, reprobabo. Esa. 29. 14.

20 *Ubi sapiens? ubi scriba? ubi disputator seculi hujus? Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi?*] Scripturæ testimonium protulit: deinceps itaque & à rebus ipsis demonstrationem adducit. Ac Græcos quidem redarguit, cùm ait; *Ubi sapiens?* hoc est, philosophus; Judæos verò, cùm inquit: *Ubi scriba? Disputatores* autem nominavit eos, qui ratiocinationibus & investigationibus cuncta tribuunt. Nemo enim illorum servavit nos, sed piscatores nos ab errore exemerunt. Istud verò, *Deus stultam reddidit sapientiam*, accipit, pro inefficacem esse demonstravit, ac convicit esse stultam, ut quæ non potuerit invenire verum.

21 *Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis servare credentes.*] Causam reddit quare sapientia mundi in stultitiam versa sit. Posteaquam enim in sapientia, quæ per creaturas cernitur (cœlum enim & terra, adeóque omnis creatura prædicat conditorem) non novisset mundus, hoc est, qui mundana sapiunt, Deum: (per sapientiam videlicet, quæ in eloquentia cernebatur, impediti) visum est Deo per prædicationis simplicitatem (quæ vide-

tur quidem esse stultitia, sed non est) servare credentes. Græci igitur doctorem habebant sapientiam Dei, nempe illam quæ in creaturis cernitur : sed tamen Deum non agnoverunt, propter sapientiam, quam in orationis venustate ponebant : quæ non est sapientia.

22 *Quoniam & Judæi signa petunt, & Græci sapientiam quærunt :* 23 *Nos autem prædicamus Christum crucifixum.*] Vult commonstrare Paulus quomodo per contraria Deus contraria operatus sit, inquiens ; Si quando dixero Judæo, Crede, actutùm signa inquirit ad confirmationem prædicationis. Nos autem Christum prædicamus crucifixum : quod non solùm non est signorum exhibitio, verumetiam infirmitatis, quantum quidem apparet : Attamen per hoc, quod respectu illius quod ille petit, infirmum & contrarium videtur, ad fidem perducitur. Quæ res ingentem sanè Dei potentiam ostendit. Rursus, Græci sapientiam inquirunt à nobis : atqui & illis nos crucem prædicamus, quod & ipsum, ut apparet, stultitiæ esse videtur, Deum nempe crucifixum prædicare : interim tamen ita persuadentur. Nonne igitur maximæ hæc potentiæ argumenta sunt, ex contrariis, quoad ea quæ inquirunt, persuaderi eos?

Judæis quidem scandalum, Græcis autem stultitiam.] Judæis, inquit, scandalo est crucifixus. Impingunt enim adversùs ipsum, dicentes, Ecquî is qui comedit & bibit cum publicanis & meretricibus, ac tandem cum prædonibus crucifixus, potest esse Deus ? Græci verò mysterium hoc irridenr ceu stultitiam, eò quòd solâ fide, & non ratiocinationibus ullis, ex quibus ipsi dependebant, comprehendatur Deum crucifixum esse, & quia orationis splendore non exornetur.

24 *Ipsis autem vocatis Judæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam.*] Infidelibus, inquit, Judæis Christus est offendiculum : & infidelibus Græcis

δι' ἀπιστίαν τοῦ κηρύγματος, (ἥτις δοκεῖ μὲν τισὶ μωρία, οὐκ ἔστι δὲ) σῶσαι τοὺς πιστεύοντας. Εἶχον μὲν οὖν διδάσκαλον οἱ Ἕλληνες τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐν τοῖς κόσμοις δηλαδὴ θεωρουμένην· οὐκ ἔγνωσαν δὲ τὸν Θεὸν, διὰ τὸ ἐν λέξει σοφίας ἥτις οὐκ ἔστι σοφία.

22 Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦσι, καὶ Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσιν· 23 Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον.] Θέλει δεῖξαι ὁ Παῦλος, πῶς διὰ τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία ὁ Θεὸς ἐνήργασατο· καί φησιν, ὅτι ὅταν εἴπω τῷ Ἰουδαίῳ, πίστευσον, εὐθὺς σημεῖα ζητεῖ πρὸς σύστασιν τοῦ κηρύγματος· ἡμεῖς δὲ Χριστὸν κηρύσσομεν ἐσταυρωμένον· ὅπερ οὐ μόνον οὐκ ἔστι σημείων ἐπίδειξις, ἀλλὰ καὶ ἀσθενείας, ὅσον ἐπὶ τὸ φαινόμενον· καὶ ὅμως τοῦτο διὰ τοιοῦτο ἀσθενοῦς καὶ ἐναντίου, ὅσον πρὸς ὃ αἰτεῖ, ἀνάγεται καὶ πρὸς τὴν πίστιν. Τοῦτο δὲ μεγάλην δείκνυσι τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν. Πάλιν, Ἕλληνες σοφίαν ἐπιζητοῦσι παρ' ἡμῶν, ἀλλὰ κἀκείνοις ἡμεῖς τὸν " ἐσταυρωμένον κηρύσσομεν· ὅπερ ἐπὶ τὸ φαινόμενον καὶ μωρίας δοκεῖ, Θεὸν κηρύσσειν ἐσταυρωμένον· ἀλλὰ καὶ οὕτω πείθονται. Ἀεὶ δὲ μείζονος ταῦτα δυνάμεως, ἐκ τῶν ἐναντίων, ὡς πρὸς ἃ αὐτοὶ ἐπιζητοῦσι, πείθειν αὐτούς;

" χ. Χριστὸν.

Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, Ἕλλησι δὲ μωρίαν.] Ἰουδαῖοί, φησιν, ἔχουσι σκάνδαλον τὸν ἐσταυρωμένον· προσπαίουσι γὰρ τούτῳ, λέγοντες, Πῶς ὁ φάγων καὶ πίων μετὰ τελωνῶν καὶ πόρνων, καὶ τέλος μετὰ λῃστῶν σταυρωθεὶς, δύναται εἶναι Θεός; Ἕλληνες δὲ διαγελῶσι τὸ μυστήριον ὡς μωρίαν, διὰ τὸ πίστει μόνῃ, καὶ οὐ συλλογισμοῖς, ὧν αὐτοὶ ἐξήρτηνται, καταλαμβάνεσθαι τὸ, Θεὸν σταυρωθῆναι, καὶ διὰ τὴν καλλιεπείᾳ κοσμεῖται.

24 Αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησι, Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν, καὶ Θεοῦ σοφίαν.] Τοῖς μὲν ἀπίστοις Ἰουδαίοις, φησὶ, σκάνδαλόν ἐστιν ὁ Χριστός· καὶ τοῖς

ἀπίστοις

ἀπίστοις Ελλησι μωρία δοκεῖ, ὅτι ἀ ζητῶσιν, οὐ αὐτῷ οὐχ εὑρίσκουσι σημεῖα, καὶ σοφίαν. Τοῖς δὲ κλητοῖς Ιουδαίοις, καὶ τοῖς κλητοῖς Ελλησι, τουτέστι, τοῖς ὑπὸ Θεοῦ κλητοῖσιν, ὡς ἀξίοις, ἀμφότερα ὁ Χριστὸς εὑρίσκεται, ἀ ἐκεῖνοι ζητοῦσι. Τί γὰρ ζητεῖς, ὦ Ιουδαῖε, σημεῖα; Ιδοὺ ὁ Χριστὸς δύναμις Θεοῦ ἐστιν, ἥτις τῶν σημείων ποιητική. Καὶ σὺ τί λέγεις, ὦ Ελλην; σοφίαν ζητεῖς; Ἔχεις τὸν Χριστὸν, σοφίαν ὄντα τοῦ Πατρός.

25 Ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ, σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστί· καὶ τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ, ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστί.] Τὸν σταυρὸν ὀνομάζει μωρὸν, ὡς οὕτω δοκοῦντα· σοφώτερον μέντοι τῶν ἀνθρώπων ἐστίν. Οἱ μὲν γὰρ φιλόσοφοι ταῖς ψυχραῖς καὶ ἀνόνητα πραγμάτοις ἠσχολήθησαν· ὁ δὲ σταυρὸς τὸν κόσμον ἔσωσε. Καὶ ἀσθενὲς δὲ δοκεῖ, ὡς ἐξ ἀσθενείας σταυρωθέντος τοῦ Χριστοῦ· ἀλλ' ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστίν, ὃ μόνον ὅτι μυρίων ὀνομάτων ἐπιχειρησάντων σβέσαι τὸ ὄνομα τοῦτο, ἀνθεῖ μᾶλλον· ἀλλ' ὅτι καὶ διὰ τοῦ δοκοῦντος ἀσθενοῦς, ὁ ἰσχυρὸς δεδέσθαι ἐδέθη. Δύνασαι δὲ καὶ ἀπὸ τούτων νοῆσαι, ὅτι ὅπερ Θεοῦ ὑπερσοφὸν ἀσοφὸν λέγεται, ὅ ἐστι μωρόν· καὶ ὑπερασθενὲς, ἀσθενές· ὥσπερ καὶ ὑπερφωτὸν αὐτοῦ, λέγεται σκότος καὶ γνόφος.

26 Βλέπετε γὰρ τὴν κλῆσιν ὑμῶν, ἀδελφοὶ, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δυνατοὶ, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς.] Ἐπισκέψασθε, φησὶ, καὶ διερευνήσατε τοὺς κεκλημένους εἰς τὴν πίστιν, καὶ εὑρήσετε ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, τουτέστι, κατὰ τὸ φαινόμενον, κατὰ τὸν πρόσκαιρον βίον. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι οὐδεὶς σοφός, ἀλλ', οὐ πολλοί. Ἔσται γὰρ σοφοὶ καὶ ἐν τῇ πίστει, ὡς ὁ Ἀρεοπαγίτης, ὡς ὁ ἀνθύπατος, καὶ ἕτεροι δὴ οἱ μὴ ὀνόμασι νῦν γνωριζόμενοι. Καὶ δυνατοὶ δὲ, καὶ εὐγενεῖς ἐπίστευσαν· διὰ τοῦτο οὖν εἶπεν ὅτι πάντων, τὸ, οὐ πολλοί. Ὡστε ἰδὲ τὴν δύναμιν τοῦ κηρύγματος, πῶς ἰδιώτας οὕτω σοφὰ " δόγματα ἐδίδαξε,

" χιδιδάγματα.

stultitia videtur, eò quòd illa quæ quærunt, signa nimirũ, & sapientiam, in illo non inveniant. *Vocatis autem Judæis, & vocatis Græcis*, hoc est, à Deo vocatis, tanquam dignis, utrumque ab illis quæsitum Christus esse invenitur. Quid enim signa quæris, ô Judæe? En Christus potentia Dei est, quæ signa efficit. At tu, Græce, quid ais? quæris sapientiam? Habes Christum sapientiam Patris.

25 *Quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus: & quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.*] Crucem stultam vocat, ut quæ sic videatur: Sapientius tamen hominibus est. Nam philosophi frigidis & inutilibus rebus incubuerunt: crux autem mundum servavit. Imbecille porrò apparet, tanquam ex imbecillitate crucifixo Christo: sed fortius est hominibus, non solùm ideo, quòd innumeris hoc nomen extinguere conantibus, floreret magis: verùm quia etiam per illum qui imbecillis visus est, fortis Satanas ligatus est. Poteris autem hæc sic etiam intelligere; quòd in Deo quod immensè sapiens est, insipiens dicatur, hoc est, stultum: & quod supra modum firmum, infirmũ, perinde ac eximius splendor & excellens lumen ejus, tenebræ & caligo dicuntur.

26 *Videte enim vocationem vestram, fratres, quòd non multi sapientes secundùm carnem, non multi potentes, non multi nobiles.*] Considerate, inquit, & scrutamini vocatos ad fidem, & invenietis quòd non multi sapientes sint secundùm carnem, hoc est, ut apparet in speciem, in præsenti vita. Non dixit autem quòd nemo sapiens, sed, *non multi*. Nam nonnulli sapientùm ad fidem accesserunt, quorum de numero sunt Areopagita, & Proconsul, & alii, de quorum nominibus nunc non constat. Quinetiam potentes quidam, & genere clari crediderunt. Propterea de omnibus dixit, *non multi*. Proinde animadverte potentiam & virtutem prædicationis, quomodo idiotas & rudes dogmata tam sapientia docuerit, & quonam modo ex-

terna mundi ſapientia inutile quiddam eſſe demonſtretur.

27 *Sed quæ ſtulta ſunt mundi elegit Deus, ut pudefaciat ſapientes: & infirma mundi elegit Deus, ut pudefaciat fortia.*] Iſtud enim Græcos maximè pudet, cùm in foro videant mechanicum verâ ſapientiâ ipſos excedere, ac imbecillem adeóque contemptibilem opibus & poteſtate conſpicuos humiliare.

28 *Et ignobilia mundi & contempta elegit Deus, & ea quæ non ſunt, ut ea quæ ſunt aboleat.*] Qui nihil eſſe reputantur, *ea quæ non ſunt* nominat; qui autem aliquid eſſe videntur, *ea quæ ſunt*. Ut igitur hos ocioſos & inutiles oſtendat, ideo eos qui nihil ſunt, elegit. Porrò, cùm audis, *elegit*, non ſic intelligas, quaſi operæprecium duxerit, aut contenderit contemptos eligere, ac celebres depellere: verùm quia cùm celebres & inſignes viri propriâ ſapientiâ intumeſcerent, ideóque Evangelii verbum non ſuſciperent, ad hujus ſuſceptionem Deo magis idonei viſi ſunt ii qui ab arrogantiâ alieni erant.

29 *Ut non glorietur omnis caro coram Deo.*] Propterea, inquit, hæc Deus fecit, ut deprimeret faſtum & arrogantiam eorum qui mundana ſapiunt, perſuadeátque omnia ſibi accepta referenda, nec coram ipſo gloriandum. Quomodo igitur vos, ô Corinthii, ob eam rem efferimini? Obſerva autem quòd haud temerè diximus, quòd ii qui rejecti ſunt, propter arrogantiam indigni facti ſunt prædicatione Evangelii.

30 *Ex ipſo autem vos eſtis in Chriſto Jeſu.*] Quod ait, *ex ipſo*, non de productione ad eſſe, ſed ad bene eſſe, dictum accipies. Porrò, quod ait eſt hujuſmodi; Filii Dei facti eſtis, & ex ipſo eſtis, filii ejus facti *in Chriſto*, pro, per Chriſtum. Quoniam autem dixerat quòd ignobilia elegerit Deus, oſtendit quòd omnium ſunt nobiliſſimi, qui Deum nacti ſunt in Patrem.

καὶ ὅπως ἡ ἔξω Σοφία ἀλεξόν τι δείκνυται.

27 Ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς, ἵνα καταισχύνῃ τοὺς Σοφούς· καὶ τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς, ἵνα καταισχύνῃ τὰ ἰσχυρά.] Τοῦτο γὰρ ὄντι μεγίστη αἰσχύνη τῶν Ἑλλήνων, ὅταν ἴδωσι τὸ ὅτι τῆς ἀληθοῦς χειροτέχνην καθ' αὐτοὺς φιλοσοφοῦντα, καὶ τὸ ἀσθενὲς καὶ ὑπερφρονούμενον τοὺς ἐν δυναστείᾳ καὶ πλούτῳ ταπεινοῦντα.

28 Καὶ τὰ ἀγεννῆ τοῦ κόσμου καὶ τὰ ἐξουθενημένα ἐξελέξατο ὁ Θεὸς, καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ.] Τοὺς μηδὲν εἶναι λογιζομένους, τούτους μὴ ὄντα ὀνομάζει· ὄντα δὲ, τοὺς δοκοῦντας εἶναί τι. Ἵνα οὖν τούτους ἀχρήστους καὶ ἀγενεῖς ἀποδείξῃ, τούτου ἕνεκα τοὺς μηδὲν ὄντας ἐξελέξατο. Ἀκούων δὲ τοῦ, ἐξελέξατο, μὴ νοήσῃς οὕτως, ὅτι ἔργον ἐποίησε τοὺς μὴ ἐξουθενημένους λαβεῖν, τοὺς δὲ ἐνδόξους ἀπώσασθαι· ἀλλ' ὅτι τῶν ἐνδόξων ἀγαζονευομένων διὰ τὴν οἰκείαν Σοφίαν, καὶ διὰ τοῦτο μὴ προσδεχομένων τὸ κήρυγμα, οἱ μὴ ἀγάζονες πρὸς τὸν τούτου προσδοκῶν εὐπειθέστεροι ἔδοξαν τῷ Θεῷ. " χ. ἀχρήστους.

29 Ὅπως μὴ καυχήσηται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.] Διὰ τοῦτό, φησι, ταῦτα πεποίηκεν ὁ Θεὸς, ἵνα καταστείλῃ τὸν τύφον καὶ τὸν ἀγαζονείαν τῶν τὰ τοῦ κόσμου φρονούντων, καὶ πείσῃ πάντα αὐτῷ ἀναπέμπειν, καὶ μὴ καυχᾶσθαι ἐνώπιον αὐτοῦ. Πῶς οὖν ὑμεῖς, ὦ Κορίνθιοι, ὅτι τούτῳ ἐπαίρεσθε; Ὃ δὲ, ὅτι οὐκ ἀπεικότως ἡμῖν εἴρηται, ὡς διὰ τὸν ἀγαζονείαν ἀνάξιοι ἐγένοντο τοῦ κηρύγματος οἱ ἀπωσθέντες.

30 Ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.] Τὸ, ἐξ αὐτοῦ, μὴ κατὰ τῆς εἰς τὸ εἶναι παραγωγῆς νοήσῃς λέγεσθαι, ἀλλὰ κατὰ τῆς εἰς τὸ οὕτω εἶναι· ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Τέκνα Θεοῦ ἐγένεσθε, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐστε, υἱοὶ αὐτοῦ γεγόνατε ἐν Χριστῷ, αὐτῇ τῇ, διὰ Χριστοῦ. Ἐπεὶ δὲ εἶπεν, ὅτι τὰ ἀγεννῆ ἐξελέξατο, δείκνυσιν ὅτι πάντων εἰσὶν εὐγενέστεροι, οἱ πατέρα Θεὸν πλουτήσαντες.

Os

Ος ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς, καὶ ἀπολύτρωσις.] Τουτέστι, σοφοὺς ἡμᾶς καὶ δικαίους καὶ ἁγίους καὶ ἐλευθέρους εἰργάσατο. Τοῦτο γὰρ ἡ ἀπολύτρωσις, ἡ ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπιμάχησις. Ωσπερ δὲ τοὺς ἀγενεῖς ἐκλεξάμενος, εὐγενεῖς ἐποίησεν, υἱοὺς Θεοῦ αὐτοὺς θέμενος· οὕτω καὶ τοὺς μωροὺς σοφοὺς ἐποίησε, γενηθεὶς ἡμῖν σοφία. Πῶς οὖν οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐσοφίζεν ἡμᾶς, ἀλλ', ἐγενήθη ἡμῖν σοφία; τὸ δαψιλὲς ἐνδεικνύμενος τῆς δωρεᾶς, ὡσπερεὶ ἔλεγε, ὅτι ἑαυτὸν ἡμῖν ἔδωκε. Μεγάλα δὲ εἰπὼν περὶ τοῦ Υἱοῦ, προσέθηκε τὸ, ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἵνα μὴ ἀγέννητον αὐτὸν ὑπολάβῃς, ἀλλ' ὅτι τὴν αἰτίαν ἀναδράμῃς τὸν Πατέρα. Ορα δὲ τάξιν· πρῶτον σοφοὺς ἐποίησεν, ἀπαλλάξας τῆς πλάνης, καὶ θεογνωσίαν διδάξας· καὶ τότε δικαίους, τὴν ἀμαρτιῶν τὴν ἄφεσιν δωρησάμενος· εἶτα καὶ ἁγιάσας ἀφ' ἑαυτοῦ ἁγίου Πνεύματος· Καὶ οὕτω τελείαν ἀπαλλαγὴν πάντων τῶν κακῶν χαρισάμενος καὶ ἐλευθερώσας, ὥστε αὐτοῦ μόνου εἶναι ἡμᾶς, καὶ αὐτῷ ἀνακεῖσθαι.

31 Ινα καθὼς γέγραπται· Ο καυχώμενος, ἐν τῷ Κυρίῳ καυχάσθω.] Παντα ταῦτά, φησι, γέγονεν, ἵνα μηδεὶς ἑαυτὸν εἶναί τι νομίζῃ, μηδὲ ἐφ' ἑαυτῷ καυχᾶται, ἢ εἴπ' ἄλλῳ τινὶ, ἀλλ' ὅτι τῷ Θεῷ τῷ τοσαῦτ ἡμῖν χαρισαμένῳ. Πῶς οὖν ὑμεῖς φυσιᾶσθε καὶ ἐφ' ἑαυτοῖς, καὶ ὅτι ἀνθρώποις διδασκάλοις;

Qui factus eſt nobis ſapientia à Deo, juſtitia, & ſanctificatio, & redemptio.] Hoc eſt, ſapientes nos, & juſtos, & ſanctos, & liberos fecit. Hoc enim eſt redemptio, nempe revocatio ex captivitate. Quemadmodum autem ignobiles eligens, nobiles & claros fecit, filios Dei conſtituens: hunc ad modum ſtultos ſapientes reddidit, factus nobis ſapientia. Quare igitur non dixit, Sapientes nos fecit, ſed, *factus eſt nobis ſapientia?* Doni largitatem ſcilicet oſtendens, perinde ac ſi dicat, Seipſum nobis tradidit. Cùm autem magnifica de Filio dixiſſet, apponit, *à Deo*, ne ingenitum ipſum cogites, ſed ad cauſam recurras, nempe, Patrem. Animadverte autem ordinem. Primùm ſapientes fecit, liberans eos ab errore, Deique cognitionem docens: deinde juſtos, peccatorum dimiſſione datâ: pòſt ſanctificavit per Spiritum ſanctum: atque ita perfectam liberationem ab omnibus malis nobis impertiit, & liberavit, ut ipſius tantùm ſimus, eique addicti.

31 *Ut quemadmodum ſcriptum eſt, Qui gloriatur, in Domino glorietur.*] Omnia hæc, inquit, facta ſunt, ne quiſquam ſe putet eſſe aliquid, neque in ſeipſo glorietur, vel in alio quopiam, ſed in Deo, qui tanta nobis donavit. Quî igitur vos & propter vos ipſos, & propter homines doctores inflati eſtis? Hier. 9. 23.

ΚΕΦ. β.

Κἀγὼ ἐλθὼν πρὸς ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, οὐκ ἦλθον καθ' ὑπεροχὴν λόγου" ἢ σοφίας, καταγγέλλων ὑμῖν τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ.] Οὐ μόνον, φησὶν, οἱ μαθηταὶ τῆς θεολογίας ἄσοφοι ἐξελέγησθε καὶ δυσγλωσσοι, ἀλλὰ καὶ ἐγὼ αὐτὸς ὁ κήρυξ τῆς θεολογίας, οὐκ ἦλθον λόγοις πρεσκευασμένοις καὶ σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ καταγγέλλων ὑμῖν τὸ

CAP. II.

ET ego cùm veniſſem ad vos, fratres, non veni in ſublimitate ſermonis & ſapientiæ, annuncians vobis teſtimonium Dei.] Non ſolùm, inquit, diſcipuli Evangelii inſipientes & obſcuro genere electi ſunt, verumetiam ego ipſe Evangelii præco, non veni oratione & ſapientiâ humanâ inſtructus, *annuncians vobis teſtimonium Dei*, id eſt, mortem Chriſti. Animadverte ergo quòd

quòd & præco insipiens est, & simplex, & id quod prædicatur, est mors & crux: attamen vel sic victoriam obtinuit. Perspicuum itaque est, quòd virtus & potentia, quæ hæc sese ita habere efficiat, ineffabilis est. Quid autem? nunquid si voluisset Paulus, potuerit venire in sapientia? Ipse sanè non potuisset; revera enim simplex, sive rudis erat. Potuisset tamen hoc efficere Christus, qui majora largitus est, sed non conducebat Evangelii prædicationi. Major enim Christo gloria per divi Pauli simplicitatem vincenti, quàm si per sapientiam orationísque splendorem victoriam retulisset.

2 *Non enim judicavi me quicquam scire inter vos, nisi Jesum Christum, & hunc crucifixum.*] Christus, inquit, voluit ut essem imperitus & simplex: Atque isthuc ego bonum esse judicavi, quòd nihil externæ sapientiæ scirem, præterquam hoc tantùm, quòd Christus Jesus crucifixus est, & quòd eum vobis prædicarem.

3 *Et ego in infirmitate, & timore ac tremore fui apud vos.*] Non solùm, inquit, contemptus quantum ad orationem attinet, ad vos veni: sed & in infirmitate, in timore ac tremore sum versatus apud vos, hoc est, persecutionem passus, tentationi atque adeò innumeris formidinibus objectus. Nam & ipse, quà homo, pericula metuebat, imò potiùs tremebat. Unde & majorem est adeptus laudem, quòd cùm ejusdem esset nobiscum naturæ, voluntate tamen & consilio exuperaverit. Hæc autem dicit, Christi potentiam ostendens, qui cùm tot tantaque essent impedimenta, prævaluit tamen: nec non Corinthiorum, in sapientia, potentia & opibus confidentium, superbiam dejiciens.

4 *Et sermo meus, & prædicatio mea, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in demonstratione spiritûs & virtutis.*] Non erat, inquit, prædicatio mea externa persuasibilitate & facundiâ ornata, *sed in demonstratione spiritûs*, hoc est, demonstrativum Dei, hoc est, mortem Christi. Vide igitur quòd & præco stultus, & id quod prædicatur, mors & crux. Manifestum igitur quòd & præco stultus, & id quod prædicatur, mors & crux. Manifestum igitur quòd virtus & potentia, quæ hæc sese ita habere efficiat, ineffabilis est. Quid autem? nunquid si voluisset Paulus, potuerit venire in sapientia? Ipse sanè non potuisset; revera enim simplex, sive rudis erat. Potuisset tamen hoc efficere Christus, qui majora largitus est, sed non conducebat Evangelii prædicationi. Major enim Christo gloria per divi Pauli simplicitatem vincenti, quàm si per sapientiam orationísque splendorem victoriam retulisset.

2 Οὐ γὰρ ἔκρινα τοῦ εἰδέναι τι ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον.] Καὶ ὁ Χριστὸς, φησι, τοῦτο ἤθελε, τὸ ἰδιώτην εἶναί με· καὶ ἐγὼ τοῦτο αὐτὸ ἔκρινα καλὸν, τὸ μηδὲν εἰδέναι τῶν τῆς ἔξω σοφίας, εἰ μὴ μόνον ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς ἐσταυρώθη, καὶ "τοῦτον κηρύττειν ὑμῖν. "κ. τοῦτο.

3 Καὶ ἐγὼ ἐν ἀσθενείᾳ καὶ ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ πολλῷ ἐγενόμην πρὸς ὑμᾶς.] Οὐ μόνον, φησὶν, ἀπείρως ἔχω τὸν λόγον ἦλθον ὑμῖν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀσθενείᾳ, καὶ φόβῳ, καὶ τρόμῳ διέτριψα πρὸς ὑμῖν, τουτέστι, διωκόμενος, καὶ "πειραζόμενος, καὶ "φόβοις μυρίοις βαλλόμενος. Ἐφοβεῖτο γὰρ καὶ αὐτὸς ὡς ἄνθρωπος τοὺς κινδύνους, μᾶλλον δὲ καὶ ἔτρεμεν. Ὅθεν καὶ μείζων αὐτοῦ ὁ ἔπαινος, ὅτι τῆς αὐτῆς ὢν ἡμῖν φύσεως, ὑπερέβη τῇ προαιρέσει. Λέγει δὲ τοῦτο, δεικνὺς τὴν δύναμιν τοῦ Χριστοῦ, ὅτι τοσούτων κωλυμάτων ὄντων, ὅμως ὑπερίσχυσε· ⁊ "καταβαλὼν τὸν ὄφιν τὸν Κορινθίων, ὀφθὲν σοφίᾳ, καὶ πλούτῳ, καὶ δυνάμει πεποιθότων. "κ. καὶ βαλλ.

4 Καὶ ὁ λόγος μου, ⁊ τὸ κήρυγμά μου, οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως.] Οὐκ ἰδιώτης, φησι, τὸ κήρυγμά μου σεσοφισμένον τῇ ἔξω πιθανότητι καὶ ῥητορικῇ, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος, τουτέστι,

"χ. ἔχον, ϗ ἴσχυν.

τέσιν, ἀποδείξιν " ἔχον αὐτὸ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· τάχα μέν, ὡς δήπου ἀρρήτῳ τινὶ τρόπῳ πίστιν ἐνεποίει τοῖς ἀκούουσι διὰ τῆς τοῦ λόγου χάριτος· τάχα δὲ, διότι καὶ σημεῖα ἐπετέλει καὶ τέρατα· ἐπάγει γάρ· καὶ δυνάμεως, τουτέστι, τῶν σημείων. Μεγίστη γὰρ ἀπόδειξις τοῖς πίστιν, τὸ νεκροὺς ὁρᾶν ἀνισταμένους. Ἐπεὶ δὲ καὶ ὑπὸ δαιμόνων γίνονται δυνάμεις ἀπατηλῶς, πρότερον εἶπὼν τὸ, πνεύματος, εἶτα ἐπήγαγε τὸ, δυνάμεως, δεικνύων ὅτι πνευματικὰ ἰῶ τὰ γινόμενα. Δυνάσαι δὲ τὸ, δυνάμεως, καὶ ἄλλως ἐκλαβεῖν. Ἐπεὶ γὰρ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἦλθον ἐν σοφίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀσθενείᾳ, πρὸς μὲν τὸν σοφίαν εἶπε τὸ, ἐν ἀποδείξει πνεύματος· πρὸς δὲ τὸ, ἐν ἀσθενείᾳ, τὸ, δυνάμεως· τουτέστι, καίτοι διωκόμενος καὶ τυπτόμενος, ὅμως δυνατώτερος ἐδεικνύμην· ὃ καὶ αὐτὸ μείζων τοῦ λόγου ἀπόδειξις.

5 Ἵνα ἡ πίστις ὑμῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ.] Σοφίαν ἀνθρώπων τὴν πιθανότητα καλεῖ, καὶ τὴν εὐγλωττίαν· δύναμιν δὲ Θεοῦ, ὡς ἀνωτέρω "ἀποδέδεικται, τήν τε τῶν ἀσθενῶν καὶ διωκομένων ἐνίσχυσιν, καὶ τὴν τῶν σημείων ἐπίδειξιν, ἃ δὴ τὴν πίστιν ὑμῶν, ὦ Κορίνθιοι, στερέησεν· οὐκ ἡ πιθανότης καὶ ἡ εὐγλωττία, ἀλλ' ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ.

"χ. ἀποδέδεικται.

6 Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις· σοφίαν δὲ οὐδὲ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου τῶν καταργουμένων.] Μωρίαν μὲν ὠνόμασεν ἀνωτέρω τὸ κήρυγμα, καθὰ δὴ καὶ οἱ Ἕλληνες αὐτὸ ὠνόμαζον· ὅπερ δὲ ἀπέδειξε διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι ἡ ἀληθὴς σοφία τοῦτο ἐστι, λοιπὸν θαρρεῖ καὶ σοφίαν "ὀνομάζειν τὸ κήρυγμα τὸ περὶ Χριστοῦ, καὶ τὸ διὰ σταυροῦ σωθῆναι. Μείζης γὰρ σοφίας τὸ διὰ θανάτου καταργῆσαι τὸν θάνατον. Τελείους δὲ λέγει τοὺς πιστούς· ὅτοι γὰρ τέλειοι, οἱ πάντων ὑπερίδοντες, καὶ πρὸς τὸν ἀέρανον ἀνα-

"χ. ὀνομάζειν.

monstrationem habebam ipsum Spiritum sanctum : forsan ideo , quia inexplicabili quodam modo fidem ingerebat auditoribus per gratum verbi ministerium, vel quia signa perficiebat & prodigia. Infert enim, *& virtutis*, id est, signorum. Maxima enim ad fidem demonstratio erat, mortuos videre resurgentes. Quia verò & à dæmonibus virtutes fiunt per impostúram, quum prius dixisset, *Spiritûs* , subintulit, *virtutis* ; ostendens spiritualia fuisse quæ facta sunt. Potes autem *virtutis* vocabulum aliter accipere. Cùm enim dixisset, *Non veni ad vos in sapientia, sed in infirmitate* ; ad sapientiam, *in demonstratione Spiritûs* ; ad hoc autem, *in infirmitate, virtutis* vocem retulit : id est, etiamsi persecutionem patiar , & verberibus cædar, attamen adhuc potentior demonstrabar : quod ipsum est maxima sermonis demonstratio.

5 *Ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei.*] Sapientiam hominum, eloquentiam vocat, & vim persuadendi : potentiam autem Dei, ut suprà demonstratum est, imbecillium & afflictorum confortationem, signorúmque seu miraculorum demonstrationem, quæ sanè fidem vobis, ô Corinthii, conciliârunt & confirmârunt : non humanæ dicendi facultatis splendor & facundia, cæterùm virtus & potentia Dei.

6 *Sapientiam autem loquimur inter perfectos ; sapientiam autem non seculi hujus , aut principum seculi hujus qui abolentur.*] Stultitiam quidem suprà nominavit prædicationem, perinde ac Græci illam appellabant. Postquam autem à rebus ipsis demonstrâsset eam veram esse sapientiam, audet deinceps sapientiam etiam appellare prædicationem de Christo, adeóque salutem per Christum crucifixum partam : Maximæ enim sapientiæ, mortem morte delere. Porrò, fideles *perfectos* vocat. Hi enim perfecti sunt, qui terrenis omnibus posthabitis, ad cœlestia subvolant. *Seculi* autem

hujus

hujus ſapientiam nominat externam illam, utpote temporariam ac tranſitoriam, & quæ cum hoc ſeculo diſſolvatur: & Principes hujus ſeculi, non dæmones appellat, ut quidam voluerunt, ſed ſapientes, & orationum ſcriptores, & rhetores, qui & populi ductores erant & principes. Cùm autem & ipſi temporarii ſint, ſeculi hujus appellat, & abolitos, hoc eſt, ceſſantes, & non in ſecula durantes.

πάντες. Αἰῶνος δὲ τούτου σοφίαν ὀνομάζει τὴν ἔξω, ὡς προσκαιρον, καὶ τῷ αἰῶνι τούτῳ συνκαταλυομένην. Ἀρχοντας δὲ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐ δαίμονας, ὡς τινες ἐνόησαν, ἀλλὰ τοὺς σοφιστὰς, καὶ λογογράφους, καὶ ῥήτορας, οἳ καὶ δημαγωγοὶ ἐγίνοντο καὶ ἄρχοντες. Ὡς προσκαίρους δὲ ὄντας καὶ αὐτοὺς, οὓς αἰῶνος τούτου ὀνομάζει, καὶ καταργουμένους, τουτέστι, παυομένους, καὶ οὐκ αἰωνίζοντας.

7 *Sed loquimur ſapientiam Dei in myſterio quæ abſcondita eſt.*] *Myſterium* vocat, de Chriſto prædicationem. Nam etiamſi prædicatio ſit, attamen etiam myſterium eſt, quatenus neque angeli noverunt ipſum priuſquam fieret, & quatenus aliud videntes, aliud intelligimus. Intueor enim crucem ac paſſionem, & virtutem atque potentiam intelligo: ſervum audio, & Dominum adoro. Abdita eſt autem ſapientia hæc, infidelibus quidem omnino; fidelibus autem non omnino. Videmus enim nunc per ſpeculum.

7 Αλλὰ λαλοῦμεν Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην.] Μυστήριον καλεῖ τὸ κατὰ Χριστὸν κήρυγμα. Εἰ γὰρ καὶ κήρυγμά ἐστιν, ἀλλὰ καὶ μυστήριόν ἐστι, καθὸ οὔτε ἄγγελοι ἤδεσαν αὐτὸν πρὶν γενέσθαι, καὶ " καθὸ ἄλλο βλέποντες, ἄλλο νοοῦμεν. Βλέπω γὰρ σταυρὸν καὶ πάθος, καὶ νοῶ δύναμιν· δοῦλον ἀκούω, καὶ δεσπότην προσκυνῶ. " Ἀποκρύπτεται δὲ αὕτη ἡ σοφία, τοῖς μὲν ἀπίστοις, πάντη· τοῖς δὲ πιστοῖς, οὐ πάντη. Βλέπομεν γὰρ ἄρτι ἐν ἐσόπτρῳ.

" καὶ κατὰ.

" ἀποκαλύπτεται.

Quam prædeſtinavit Deus ante ſecula in gloriam noſtram.] Ut Dei charitatem erga nos oſtendat, dixit, *prædeſtinavit*. Nam illi maxima nos dilectione proſequi exiſtimantur, qui jam olim ante multa tempora parati fuerunt nobis benefacere. Hanc ad rationem Deus ante ſecula ſtatuit ac decrevit ſalutem per crucem, quæ eſt maxima ſapientia. *In gloriam* verò *noſtram*, dixit, quatenus nos gloriæ participes fecit. Gloria enim ſervi eſt, participem eſſe Domini in abdito myſterio.

Ἣν προώρισεν ὁ Θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων εἰς δόξαν ἡμῶν.] Τὸ, προώρισεν, εἶπεν, ἵνα δείξῃ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι μάλιστα ἀγαπᾶν ἡμᾶς νομίζονται, ὅσοιπερ αὖ πρὸ πολλοῦ ὥσπερ παρεσκευασμένοι εὐεργετῆσαι ἡμᾶς. Οὕτως οὖν καὶ ὁ Θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων προώρισε τὴν δι' ἡμᾶς σωτηρίαν, ἥτις ἐστὶν ἡ μεγίστη σοφία. Εἰς δόξαν δὲ ἡμῶν, καθὸ κοινωνοὺς ἡμᾶς ταύτης ἐποίησε. Δόξα " γὰρ δοῦλου τὸ κοινωνῆσαι τῷ δεσπότῃ ἀποκρύφου μυστηρίου.

" γὰρ.

8 *Quam nemo principum hujus ſeculi cognovit.*] Principes nunc dicit Herodem & Pilatum. Si verò & Pontifices & Scribas dicas, non admodùm errabis. *Seculi* autem *hujus*, ob temporarium eorum imperium.

8 Ἣν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκεν.] Ἀρχοντας νῦν λέγει τὸν Πιλάτον καὶ τὸν Ἡρῴδην. Εἰ δὲ καὶ τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς εἴποις, οὐκ ἂν ἁμάρτοις. Τοῦ αἰῶνος δὲ τούτου, δηλοῖ τὸ προσκαιρον τῆς ἀρχῆς αὐτῶν, ὡς ἀνωτέρω δεδήλωται).

Si enim cognoviſſent, Dominum gloriæ non crucifixiſſent.] Si reconditam (ut ſuprà dictum eſt) ſapientiam & divinæ adminiſtrationis myſteria cognoviſſent; illa nimirum, quæ circa Dei incarnationem,

Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν.] Εἰ ἔγνωσαν τὴν ἀποκεκρυμμένην, ὡς εἴρηται, σοφίαν, καὶ τὰ τῆς θείας οἰκονομίας μυστήρια· οἷς, καὶ κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐναν θρώπησιν, καὶ

" τὸν

τ᾽ σαυρὸν, τὰ χ᾽ τλὺ κλῆσιν καὶ οἰκείωσιν τῶν ἐθνῶν, τὰ χ᾽ τλὺ ἀναγέννησιν καὶ υἱοθεσίαν, καὶ κληρονομίαν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ ἁπλῶς, ὅσα διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀπεκαλύφθη τοῖς ἀποστόλοις. ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, εἰ ἠδεσαν ὅτι ἡ πόλις αὐτῶν ἀλώσεται, καὶ αὐτοὶ ἀπαχθήσονται, οὐκ ἂν ἐσταύρωσαν. Κύριον δὲ δόξης ἐνταῦθα ὠνόμασε τὸν Χριστόν· διότι γὰρ ἀδοξία ἐδόκει ὁ σταυρὸς, δείκνυσιν ὅτι οὐδὲν εἰς δόξαν προσελάβεν ἐκ τοῦ σταυροῦ, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐδοξάσθη, ὡς ἐκ τούτου μᾶλλον φανεὶς φιλάνθρωπος. Οὐκοῦν εἰ μὴ ἔγνωσαν, ἔδει αὐτοῖς ἀφεθῆναι τὸ ἁμάρτημα; Ναὶ, εἰ μὴ ταῦτα προσῆλθον μετανοήσαντες, ἀφείθη ἂν αὐτοῖς, ὥσπερ καὶ τῷ Παύλῳ, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς ἐξ Ἑβραίων.

9 Ἀλλὰ καθὼς γέγραπται.] Λείπει τὸ, γέγονε· πολλαχοῦ γὰρ ὁ ἀπόστολος τῷ ἐλλειπτικῷ σχήματι κέχρηται.

Ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.] Τί δ᾽ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν; τὴν τοῦ Χριστοῦ γνῶσιν, καὶ τὴν τοῦ σωτηρίου φωτισμόν. Ταῦτα γὰρ οὔτε ὀφθαλμὸς ἀνθρώπινος εἶδεν, οὔτε οὖς * ἀνθρώπινον ἤκουσεν, οὔτε καρδία ἀνθρωπίνη ἐλογίσατο. Οἱ γὰρ προφῆται οὐκ ἀνθρωπίνοις ὀφθαλμοῖς ἔβλεπον, οὐδὲ ἀνθρωπίνοις ὠσὶν ἤκουον, οὐδὲ ἀνθρωπίνῳ νοὶ χρώμενοι συνίεσαν τὰ περὶ " Χριστοῦ, ἀλλὰ πάντα θεῖα ἐῶ αὐτοῖς. Κύριος γάρ, φησι, προσέθηκέ μοι ὠτίον, πνευματικὸν δηλαδή· καὶ πάλλα ὁμοίως. Τίνες δὲ εἰσιν οἱ ἀγαπῶντες τὸν Θεόν; οἱ πιστοί. Πῶ δ᾽ γέγραπται ἡ χρῆσις αὕτη; Ἴσως μὲν εἰκὸς καὶ αὐτὰς λέξεσι γεγράφθαι αὐτὰ ὕστω, καὶ νῦν μὴ εὑρίσκεσθαι τὸ βιβλίον· ἴσως δ᾽ καὶ ὁ σοφώτατος Παῦλος μετέφρασεν * εἰς ταῦτα τὸ, Οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ὄψονται· καὶ οἳ οὐκ ἀκηκόασι, συνήσουσιν.

9 *Sed quemadmodum ſcriptum eſt.*] Deeſt, *factum eſt.* Nam Apoſtolus multis in locis ellipſeos figurâ uſus eſt.

Quæ oculus non vidit, & auris non audivit, & in cor hominis non aſcenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus ſe.] Quid autem præparavit Deus diligentibus ſe? Chriſti cognitionem; ac ſalutem per incarnationem. Hæc enim neque humanus oculus vidit, neque auris humana audivit, neque cor hominis cogitavit. Prophetæ enim non humanis oculis viderunt, neque humanis auribus audiverunt, neque humano uſi intellectu, intellexerunt ea quæ de Chriſto dicta erant; ſed omnia divina erant eis. *Dominus enim*, inquit, *apposuit mihi aurem*, ſpiritalem videlicet, & alia id genus. Quinam autem ſunt diligentes Deum? Fideles. Ubi autem ſcriptum eſt hoc oraculum? Veriſimile eſt hiſce ipſum verbis alicubi ſcribi, hodiéque non inveniri librum. Fortaſſis autem & ſapientiſſimus Paulus hunc ad modum interpretatus eſt illud; *Quibus non annunciatum eſt de eo, videbunt: & qui non audiverunt, intelligent.* Eſa. 64.4. Eſa. 52.15.

10 Ἡμῖν δ᾽ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε

10 *Nobis autem revelavit Deus per ſpiritum*

ritum ſuum.] Perinde ac ſi quis dicat, Si in cor hominis non aſcendit, quomodo vos didiciſtis? ſubdit, Deus revelavit nobis per Spiritum, non per humanam ſapientiam. Ipſa enim non potuit, neque digna fuit videre, adeóque agnoſcere Dei myſteria.

Spiritus enim omnia ſcrutatur, etiam profunda Dei. 11 *Quis enim hominum ſcit quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis, qui in ipſo eſt? Ita & quæ Dei ſunt, nemo cognovit, niſi Spiritus Dei.*] Tantum, inquit, myſterium erat, adeóque abſconditum, ut non potuerimus ab alio diſcere, niſi Spiritus nos docuiſſet, qui profunditates Dei novit. Nam quod ait, *ſcrutatur*, non eſt indicium ignorantiæ, cæterum exactæ comprehenſionis: quemadmodum & de Patre dictum eſt, *Scrutans corda*, id eſt, profunda eorum cognoſcens. Præterea, ceu oblectans ſe divinorum myſteriorum contemplatione, iſta ſcrutari dicitur. Oſtendit porrò per ſequentia, exactam ſpiritûs cognitionem. Ut enim humanus Spiritus novit quæ ſunt in homine: ſic & ſpiritus Dei, quæ ſunt Dei. Hinc autem diſcimus, quòd Spiritus non ſit alterius eſſentiæ a Patre, quemadmodum hominis non eſt diverſæ ab eo.

Pſal. 7. 10.

12. *Nos autem non accepimus ſpiritum hujus mundi, ſed ſpiritum qui eſt ex Deo.*] Spiritum mundi, humanam ſapientiam nominavit: non hanc quam accepimus; ne vanam & inutilem oſtendat prædicationem noſtram: ſed *Spiritum qui ex Deo eſt*, hoc eſt, coëſſentialem cum Deo, qui eſt ex ipſius eſſentia, hunc nacti ſumus præceptorem.

Ut ſciamus quæ ſint à Deo donata nobis.] Lumen, inquit, eſt ſpiritus, atque ipſum lumen accepimus, ut jam olim abſcondita videamus, ab eo videlicet illuminati. Quænam? *Quæ à Deo donata ſint*, hoc eſt, quæ ad Chriſti diſpenſationem attinent; quomodo pro nobis mortem objerit, quomodo nos filios Dei fecerit, quomodo nos à

ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ.] Πνεῦμα κόσμου τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν ὠνόμασεν· οὐ ταύτην ἡμεῖς ἐλάβομεν, ἵνα μὴ κενὸν καὶ ἀχρεῖον ἀποδείξῃ τὸ κήρυγμα ἡμῶν· ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, τουτέστι, τὸ ὁμούσιον τῷ Θεῷ, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, τοῦτο ἔχομεν διδάσκαλον.

Ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ Θεοῦ χαριζόμενα ἡμῖν.] Φῶς, φησίν, ἐστὶ τὸ πνεῦμα, καὶ ἐλάβομεν τοῦτο τὸ φῶς, ἵνα τὰ συγκεκαλυμμένα " τέως ἴδωμεν, ὑπ' αὐτοῦ φωτιζόμενοι. Τίνα; τὰ ὑπὸ Θεοῦ χαριζόμενα, τουτέστι, τὰ κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ Χριστοῦ· πῶς ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν, πῶς υἱοὺς

" χ. ἐξιδιάσῃ.

" χ. τύπῳ.

" χ. πάλαι.

ιῆς Θεοῦ ἐποίησε, πῶς συνεχάρισεν ἡμᾶς ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρὸς ἐν ἑαυτῷ. Ωστε οἱ μὴ ἔχοντες τὸ πνεῦμα, τὰ μὴ ὄντα τοῦτα.

13 Ἃ καὶ λαλοῦμεν, οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς Πνεύματος ἁγίου.] Τοσοῦτον ἡμεῖς, φησι, σοφώτεροι τῶν παρ' Ελλησι σοφῶν, "ὅσον οὐκ ἔξεστι μὲν οὕτω ἀνθρώπων ἐδιδάχθησθαι· ἡμεῖς δὲ ἃ λαλοῦμεν, οὕτω Πνεύματος ἁγίου διδαχθέντες λαλοῦμεν.

" χ. ὅσον.

Πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες.] Τουτέστιν, ἐὰν ἀνακύψωσί τινα πνευματικὰ ζητήματα, συγκρίνομεν τοῦτα, τουτέστι, διαλύομεν δι' ἑτέρων τινῶν πνευματικῶν νοημάτων ἢ ἱστοριῶν· οἷον, Ὅτι ἀνέστη ὁ Χριστὸς, ζήτημά ἐστι. Τοῦτο οὖν πνευματικὸν ὂν ζήτημα, διὰ ἑτέρου πνευματικοῦ, τουτέστι, τοῦ περὶ τὸν Ιωνᾶν ἱστορίας συγκρίνεται καὶ λύεται. Καὶ ὅτι παρθένος ἔτεκε, καὶ τοῦτο ζήτημά ἐστι, καὶ λύεται οὐκ " τῆς στειρώσεως τῆς Σάρρας, τῆς Ρεβέκκας, τῆς Ελισάβετ· αἱ δὲ φυσικῆ ἀκολουθίᾳ, ὅσον γε πρὸς τὴν δυνάμιν ἐκείνης μήτρας, συνέλαβον· οὐκ ἐκ τοῦ τὴν Εὔαν οὐκ ἐκ τοῦ Ἀδὰμ ἀσπόρως γεγενῆσθαι, καὶ διὰ ἄλλων τῶν περὶ τὴν πρώτην εἰς τὸ εἶναι προαγωγὴν θεωρουμένων. Νοήσεις δὲ καὶ οὕτω τὸ, Πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες, αὐτὶ τοῦ, πνευματικοῖς ἀνθρώποις τὰ πνευματικὰ συγκρίνοντες καὶ διαλύοντες· οὗτοι γὰρ μόνοι δύνανται χωρῆσαι τοῦτα. Επάγει γοῦν.

" χ. στειρων.

14 Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστί.] Ψυχικός ἐστιν ἄνθρωπος ὁ τὸ πολὺ τοῖς " τῆς ψυχῆς λογισμοῖς δίδους, καὶ μὴ νομίζων δεῖσθαι τῆς ἄνωθεν βοηθείας, μηδὲ πίστει θέλων δέχεσθαί τι, ἀπὸ πολλοῦ μωρίαν ἡγούμενος τὰ μὴ ἀπόδειξιν ἔχοντα. Τὸν οὖν φυσικῆ ἀκολουθίᾳ τὰ πολλὰ γίνεσθαι οἰόμενον, καὶ μηδὲν ὑπὲρ φύσιν γίνεσθαι δοξάζοντα, ψυχικὸν καλεῖ, τουτέστι, φυσικόν. Η γὰρ ψυχὴ περὶ τὴν τῆς φύσεως οἰκονομίαν στρέφεται. Καὶ ὥσπερ οἱ τοῦ σώματος ὀφθαλμοὶ, κάλλιστοι μὲν καὶ χρησιμώτατοι, χωρὶς δὲ φωτὸς ὁρᾶν οὐκ ἰσχύ-

" χ. ψυχικοις.

dextris patris collocârit in ſeipſo. Qui itaque Spiritum non habent, iſta non vident.

13 *Quæ & loquimur, non in doctis humanæ ſapientiæ verbis, ſed in doctrina Spiritûs ſancti.*] Tanto, inquit, nos Græcorum ſapientibus ſapientiores ſumus, quanto illi quidem ab hominibus inſtituti ſunt: nos verò quæ loquimur, à Spiritu ſancto docti loquimur.

Spiritalibus ſpiritualia comparantes.] Hoc eſt, Si quæ ſpirituales quæſtiones emergunt, conferimus eas; hoc eſt, diluimus per alios quosdam ſpirituales conceptus vel hiſtorias: veluti quæſtio eſt, An Chriſtus reſurrexerit: quæ cùm ſpiritualis ſit, ex alia ſpirituali, nimirum Jonæ hiſtoriâ, comparatur, & diluitur. Sic quæſtio eſt, An virgo peperit; quæ itidem diluitur per Sarrhæ, Rebeccæ, & Eliſabethæ ſterilitatem: quæ profectò non ex naturali conſecutione, quatenus ad cujuſlibet matricis vim attinet, conceperunt: tum ex eo quòd Heva ex Adam ſine ſemine progenita erat, nec non ab aliis ex prima ſua productione ad ſuum eſſe conſideratis. Porrò iſtud, *Spiritalibus ſpiritualia comparantes*, poteris etiam ſic intelligere: Apud ſpirituales videlicet homines ſpiritualia comparantes & explicantes. Hi enim ſoli iſta capere queunt: Infert igitur;

14 *Animalis autem homo non percipit quæ ſunt Spiritûs Dei: ſtultitia enim ipſi ſunt.*] Animalis homo eſt, qui omnia animæ ſuæ ratiocinationibus tribuit, neque ſuperno auxilio indigere ſe exiſtimat, neque fide quicquam accipere vult, cæterùm omnia ſtultitiam arbitratur, quæ demonſtrationem non admittunt. Cuncta igitur naturali quadam conſecutione fieri exiſtimantem, neque quicquam ſupra naturam effici judicantem, animalem vocat, hoc eſt, naturalem. Anima enim circa naturæ œconomiam verſatur. Et quemadmodum oculi corporei, pulcherrimi cùm ſint & utiliſſimi,

utiliſſimi, ſine luce verò videre non valent: ita & anima Spiritûs Sancti capax facta, abſque illo divina contemplari nequit.

Nec ſcire poteſt, quòd ſpiritualiter dijudicantur.] Hoc eſt, non intelligit quòd fide egeant quæ dicuntur, nec ratione comprehendi poſſint. Id enim eſt, *ſpiritualiter dijudicantur*; hoc eſt, per fidem & Spiritum demonſtrationem habent.

15 *Spiritualis verò dijudicat omnia, & ipſe à nemine dijudicatur.*] Spiritualis, inquit, omnia novit, cùm quæ hîc ſunt, quòd ſint caduca & fluxa: tum quæ illic, quòd ſint ſtabilia: & quæ ſua ſunt, quòd ſalutem conſequetur: & quæ infidelium, quòd pœnâ afficientur. Propterea & reprehendit eos: ipſe tamen à nemine horum dijudicatur, hoc eſt, arguitur: quemadmodum qui videt, & ſua videt, & ea quæ ſunt eorum qui non vident: Iſti verò neque quæ ſua ſunt, neque quæ illius ſunt cernunt, quippe qui cæci ſunt.

Eſa. 40. 13. 16 *Quis enim novit mentem Domini, qui erudiat ipſum.*] Spiritualem mentem, *Domini mentem* vocat. Συμβιβάσῃ autem eſt pro, diriget, corriget, Quia ergo ſuprà dixit, *Spiritualis à nemine dijudicatur*: ſubdit nunc; Non immeritò dixi, *Quis enim novit mentem Domini, qui ſit inſtructurus ipſam* (mentem, inquam) hoc eſt, diriget ſive corriget? Si enim nemo ſcire poteſt mentem Domini, quam habet ſpiritualis, multo minus docere illam poterit, & corrigere.

Nos autem mentem Domini habemus.] Ne mireris, inquit, quòd dixi mentem Domini ipſum ſpirirualem & mentem ipſius. Nos enim omnes mentem Chriſti habemus, hoc eſt, omnia quæcunque ſcimus, Chriſtus nobis revelavit. Et quam mentem ſeu intellectum habemus de divinis rebus, Chriſti eſt: hoc eſt, notitiam quam habemus de rebus fidei ſpiritualibus, à Chriſto habemus. Itaque haud injuriâ à nemine dijudicamur. Nonnulli verò mentem Chriſti Patrem, alii etiam Spiritum nominârunt.

οισιν· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ, δεκτικὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατασκευασθεῖσα, χωρεῖ αὐτοῦ τὰ θεῖα βλέπειν δυνάτας.

Καὶ δυνάται γνῶναι, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται.] Τουτέστιν, οὐκ οἶσεν, ὅτι πίστεως δεῖται τὰ λεγόμενα, καὶ λογισμοῖς αὐτὰ καταλαβεῖν οὐκ ἔστι. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, πνευματικῶς ἀνακρίνεται, αὐτὶ τοῦ, διὰ πίστεως καὶ Πνεύματος ἀποδείξεως ἔχουσιν.

15 Ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει μὲν πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται.] Ὁ μὲν πνευματικὸς, φησι, πάντα οἶδε· καὶ τὰ ὧδε, ὅτι παροδικά· καὶ τὰ ἐκεῖ, ὅτι μόνιμα· καὶ τὰ αὖ, ὅτι σωτηρίας τεύξεται· καὶ τὰ τῶν ἀπίστων, ὅτι κολασθήσονται. Διὸ καὶ ἐλέγχει τούτους· αὐτὸς μέντοι ὑπ' οὐδενὶ τούτων ἀνακρίνεται, τουτέστιν, ἐλέγχεται· ὥσπερ καὶ ὁ ὁρῶν, αὐτὸς μὲν καὶ τὰ οἰκεῖα βλέπει, καὶ τὰ τῶν μὴ ὁρώντων· ἐκεῖνοι δὲ τυφλοὶ ὄντες, οὔτε τὰ ἑαυτῶν, οὔτε τὰ ἐκείνου. " κ. τῶν π. σων.

16 Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου, ὃς συμβιβάσει αὐτόν;] Τὸν πνευματικὸν νοῦν, νοῦν Κυρίου ὀνομάζει. Τὸ δὲ, συμβιβάσει, αὐτὶ τοῦ, διορθώσεται. Ἐπεὶ τοίνυν ἔφθη εἰπών, Ὅτι ὁ πνευματικὸς ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται, φησὶ νῦν, ὅτι εἰκότως τοῦτο εἶπον· Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου, ὃς μηδὲ συμβιβάσαι αὐτὸν (τὸν νοῦν φημι) τοιούτοις, διορθώσασθαι; Εἰ γὰρ εἰδέναι οὐδεὶς δύναται τὸν τοῦ Κυρίου νοῦν, ὃν ἔχει ὁ πνευματικὸς, πολλῷ μᾶλλον διδάσκειν καὶ διορθώσασθαι. " κ. διορθώσαι. " κ. Χριστοῦ.

Ἡμεῖς δὲ νοῦν Κυρίου ἔχομεν.] Μὴ θαυμάσῃς, φησὶν, ὅτι εἶπον νοῦν Κυρίου τὸν πνευματικὸν καὶ τὸν νοῦν αὐτοῦ. Ἡμεῖς γὰρ πάντες νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν, τουτέστι, πάντα ὅσα ἴσμεν, ὁ Χριστὸς ἡμῖν ἀπεκάλυψε· καὶ τὸν νοῦν ὃν ἔχομεν περὶ τῶν θείων παραγγέλλει, τοῦ Χριστοῦ ἔχομεν· τουτέστι, τὴν γνῶσιν ἣν ἔχομεν περὶ τῶν κατὰ πίστιν παραγγέλλει πνευματικῶν, ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἔχομεν· ὥστε εἰκότως ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρινόμεθα. Τινὲς δὲ νοῦν Χριστοῦ τὸν Πατέρα, ἄλλοι δὲ τὸ Πνεῦμα ὠνόμασαν. " κ. τὸν πνευματικὸν νοῦν· ἡμεῖς δὲ, οἱ πνευματικοὶ ἀλλήλοις, νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν. " κ. πνευματικὸν καὶ τοῦ Χριστοῦ ἔχομεν.

ΚΕΦ.

ΚΕΦ. γ.

Καὶ ἐγὼ, ἀδελφοὶ, οὐκ ἠδυνήθην λαλῆσαι ὑμῖν, ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς.] Κατέδηλεν αὐτῶν τὸ ὑπὸ τῆ ἔξω σοφία τύφον· ἵνα οὖν μὴ ἔχωσι λέγειν, ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμεν ἐκείνη ἐπαιρόμεθα, ἀλλ' ὅτι τῆ πνευματικῆ· νῦν δείκνησιν αὐτοὺς οὐδὲ ὅτι τῆ ἡμετέρα σοφία τὸ τέλειον ἔχοντας, ἀλλ' ἔτι ἀτελεῖς "ὄντας· καὶ φησιν, ὅτι ὔπω "οὐδὲν τῶν τελειοτέρων ἠκούσατε. Καλῶς δὲ εἶπε, ὃ, οὐκ ἠδυνήθην, ἵνα μὴ δόξη διὰ φθόνον αὐτοῖς ὃ "τελειότερον μὴ εἰπεῖν·" διὰ γὰρ τὸ τρέφειν ὑμᾶς ἔτι ὡς τὰ σαρκικὰ, οὐκ ἠδυνήθην λαλῆσαι ὡς τελείοις. Καὶ πῶς σαρκικοὶ ὄντες σημεῖα ἐπετέλουν; ἦσαν γὰρ τοιοῦτοι, τοιοῦτοι, ὃ καὶ καθ' ἑαυτὰς εἴρηται. Ἀλλως τε, ἔνι καὶ σημεῖα ποιῆσαι, καὶ σαρκικὸν εἶναι, ὡς οἱ τὰ δαιμόνια ἐκβάλλοντες τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ. Τὰ γὰρ σημεῖα πρὸς ὠφέλειαν ἑτέρων γίνονται· διὰ καὶ διὰ τῶν ἀναξίων ἐνεργοῦνται πολλάκις.

" χωρὶς τελείτερα.
" χ. διὰ γὰρ τ. ὑμᾶς σαρκικούς.

2 Ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ, γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, καὶ οὐ βρῶμα. Οὔπω γὰρ ἠδυνάσθε, ἀλλ' οὐδὲ ἔτι νῦν δύνασθε· ἔτι γὰρ σαρκικοί ἐστε.] Ὅσον εἰς τὰ τοῦ Χριστοῦ, φησι, νήπιοί ἐστε· διὰ γάλα, τουτέστι, τὴν ἁπλουστέραν διδασκαλίαν ὑμᾶς ἐπότισα, καὶ οὐ βρῶμα προσηνεγκα ὑμῖν, τουτέστι, τὴν τελειοτέραν· διὰ τί; διότι οὐκ ἠδύνασθε. Καθαιρῶν γὰρ τὴν ὀφρὺν αὐτῶν, φησιν, οὐδὲ ἔτι νῦν δύνασθε· ἔτι γὰρ τὰ τῆς σαρκὸς φρονεῖτε. Ὁρᾶς ὅτι διὰ τοῦτο οὐ δύνανται, διότι οὐ θέλουσι πνευματικοὶ εἶναι, ἀλλὰ σαρκικοί;

3 Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζῆλος καὶ ἔρις καὶ διχοστασίαι, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε, καὶ κατ' ἄνθρωπον περιπατεῖτε;] Ἃ μὲν προεῖπε, πρὸς τοὺς ἄρχοντας τοὺς ὑπὲρ σοφίαν καὶ δύναμιν ἐπαιρομένους ἔλεγε· νῦν δὲ λοιπὸν πρὸς

CAP. III.

Et ego, *fratres, non potui vobis loqui, tanquam ſpiritualibus, ſed tanquam carnalibus.*] Factum ipſorum, quem de externâ ſapientiâ conceperant, demolitus eſt: Ne itaque dicant, Nos ejus ſapientiæ nomine haud ſanè turgemus, ſed propter ſpiritualem: nunc oſtendit eos neque in noſtra ſapientia perfectos, ſed imperfectos adhuc eſſe, inquiens; Quoniam nondum quicquam perfectiorum rerum audiiſtis. Pulchrè autem dixit, *Non potui*, ne videatur ex invidia ipſis perfectiora communicare nolle. Quia enim in rebus carnalibus adhuc verſati eſtis, non potui vobis verba facere ceu perfectis. Quî verò cùm carnales eſſent, ſigna faciebant? Ejuſmodi certè fuerunt, ut in principio dictum eſt. Præterea, poteſt aliquis ſigna edere, & tamen carnalis eſſe, quemadmodum ii qui dæmonia in Chriſti nomine ejecerunt. Signa enim ad aliorum commoditatem eduntur: ideoq; per indignos exhibentur.

2 *Tanquam infantes in Chriſto, lacte vos potavi, & non cibo. Nondum enim poteratis, ſed neque nunc quidem poteſtis: adhuc enim carnales eſtis.*] In rebus Chriſti (inquit) infantes eſtis: propterea *lacte*, hoc eſt, ſimpliciore doctrinâ vos potavi, nec ſolidum cibum vobis obtuli, hoc eſt, doctrinam perfectiorem. Quare? Propterea quòd non poteratis. Detrahens autem illorum ſupercilium, ait; Neque nunc quidem poteſtis: adhuc enim quæ carnis ſunt affectatis. Viden' ob eam cauſam illos non poſſe capere, quòd ſpirituales eſſe nolint, ſed carnales?

3 *Cùm enim inter vos ſint zelus & contentio & diſſentiones, nónne carnales eſtis, & ſecundùm hominem ambulatis.*] Quæ ſuprà dixit, omnia ad principes ſapientiâ generiſque ſplendore elatos dixit: nunc autem deinceps ad ſubditos ſermonem

convertit, Non immeritò, inquiens, vos carnales nomino, quia in vobis est æmulatio & contentio & factiones. Potuisset quidem eos fornicationis aliorúmque vitiorum accusare; cæterùm quia vehementer urgebant dissentiones sive factiones & contentiones, harum mentionem fecit. Ubique autem zelum sive æmulationem liti seu disceptationi conjungit. Zelus enim pater est contentionis: hæc autem factiones gignit. Hæc cùm sint inter vos, *nónne secundùm hominem ambulatis?* hoc est, nonne carnalia & humana ac terrestria sapitis?

4 *Cùm enim quis dicat, Ego quidem sum Pauli: alius autem, Ego verò Apollo, nónne carnales estis.*] Pauli & Apollo nomine, celebres apud eos & doctores subindicat.

5 *Quis igitur est Paulus, quis Apollo, nisi ministri per quos credidistis?*] Suo & Apollo nomine, quod vult perficit. Confirmat enim, quòd si nos nihil sumus, quid dicat aliquis de vestris doctoribus? Ministri, inquit, sumus, non radix & fons bonorum: id enim Christus est. Proinde non oportet nos superbire, quia ministravimus vobis ea quæ à Deo accepimus. Illius enim totum est, qui bonorum est largitor. Nec dixit, Euangelistæ sumus, sed, *ministri:* illud enim verbi solius est: ministrare autem, opera etiam continet.

Vnicuique ut Dominus dedit.] Ne ipsum quidem exiguum ministerii, inquit, à nobis ipsis habemus, verùm isthuc etiam à Domino accepimus, alius aliâ mensura.

6 *Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit.*] Ego, inquit, primus verbum Evangelii disseminavi; Apollo autem continua sua institutione non permisit semen exarescere æstu Satanæ tentationum: at verò Deus vobis dedit incrementum.

7 *Itaq; neq; quî plantat est aliquid, neq; qui rigat, sed qui incrementum dat, Deus.*] Vide

τοὺς ἀρχομένους ἀποδύεται, καὶ φησιν, ὅτι εἰκότως ὑμᾶς σαρκικοὺς ὀνομάζω, ὅπου γε ἐν ὑμῖν ζῆλος, καὶ ἔρις, καὶ διχοστασίαι. Ηδυνάτο μὲν γὰρ καὶ περὶ πορνείας, καὶ ἄλλων πολλῶν ἐλαττωμάτων αὐτοὺς ἐγκαλέσαι· πλὴν ἐπεὶ ὃ κατεπεῖγον ἦσθη αἱ διχοστασίαι καὶ ἔριδες, τούτων μέμνηται. Πάντα χοῦν ἢ τὸν ζῆλον τὴν ἔριδι συνάπτει. Πατὴρ γὰρ ὁ ζῆλος τῆς ἔριδος· αὕτη δὲ ἡ διχοστασίας γίνεται. Ταῦτα δὲ γράφων ἔχοντες, ὦ τί δὴ σαρκικοὶ περιπατεῖτε; τουτέστιν, ὡς σαρκικὰ καὶ ἀνθρώπινα καὶ κοσμικὰ φρονεῖτε;

4 Ὅταν γὰρ λέγῃ τις, Ἐγὼ μέν εἰμι Παύλου· ἕτερος δέ, Ἐγὼ Ἀπολλώ· οὐχὶ σαρκικοί ἐστε;] Τῷ τοῦ Παύλου καὶ Ἀπολλὼ ὀνόματι, τοὺς περὶ αὐτοὺς ἐνδόξους καὶ διδασκάλους ὑποδηλοῖ.

5 Τίς οὖν ἐστιν Παῦλος, τίς δὲ Ἀπολλώς, ἀλλ' ἢ διάκονοι δι' ὧν ἐπιστεύσατε;] Ἐν ᾧ αὐτῷ καὶ Ἀπολλὼ ὀνόματι, κατορθοῖ ὃ βούλεται. Κατασκευάζει γὰρ ὅτι εἰ ἡμεῖς οὐδέν ἐσμεν, τί ἂν εἴποι τις περὶ τῶν καθ' ὑμᾶς διδασκάλων; διάκονοί, φησίν, ἐσμεν, οὐκ αὐτοπρίζα καὶ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν· τοῦτο γὰρ Χριστός ἐστιν. Οὐκοῦν ἐπαίρεσθαι χρὴ, ὅτι διηκονήσαμεν ὑμῖν τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖνος γὰρ ἐστὶ ὁ πηγὴ τῶν προκόπων τῶν ἀγαθῶν· οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι διάγγελοί ἐσμεν, ἀλλὰ, διάκονοι. Τὸ μὲν γὰρ, λόγου μόνου ἐστί· τὸ δὲ διακονεῖν, καὶ ἔργα ἔχει.

Ἑκάστῳ ὡς ὁ Κύριος ἔδωκεν.] Οὐδὲ αὐτό, φησι, τὸ μικρὸν τὸ τῆς διακονίας, παρ' ἑαυτῶν ἔχομεν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο παρὰ τοῦ Κυρίου εἰλήφαμεν, ἄλλος ἄλλῳ μέτρῳ.

6 Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλὼς ἐπότισεν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ηὔξανεν.] Ἐγὼ μέν, φησι, πρῶτος τὸ κήρυγμα κατέσπειρα· ὁ δὲ Ἀπολλὼς τῇ παρ' ἑαυτοῦ συνεχεῖ διδασκαλίᾳ οὐκ εἴασε καταξηρανθῆναι τὸν σπόρον ὑπὸ καύσωνι τῶν πειρασμῶν· πάλιν ὁ Θεὸς ηὔξησεν ὑμᾶς.

7 Ὥστε οὔτε ὁ φυτεύων ἐστί τι, οὔτε ὁ ποτίζων, ἀλλ' ὁ αὐξάνων Θεός.] Ὅρα πῶς

"κ. διὰ τοῦτο.
"κ. ἀπέξηρανθῆναι.
"κ. ἤγουν τοῦ τὸν πειρασμόν.
"κ. ηὔξανεν.

πῶς ἀνεπαχθῆ ποιῆς τὴν ἀξιοδίνωσιν τῶν προεστώτων ὑπ' Κορίνθῳ σοφῶν καὶ πλουσίων, ἑαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ καὶ τὸ φαινόμενον ἀξιοδινώσας, καὶ διδάξας, ὅτι Θεῷ δεῖ μόνῳ προσέχειν, καὶ εἰς αὐτὸν ἀναφέρειν πάντα τὰ συμβαίνοντα ἀγαθά.

8 Ὁ φυτεύων δὲ καὶ ὁ ποτίζων, ἕν εἰσιν.] Ὅσον πρὸς τὸ μὴ δύνασθαί τι χωρὶς Θεοῦ, ἕν εἰσι. Πῶς οὖν ἐπαίρεσθε καθ' ἑαυτῶν, ἓν ὄντες;

Ἕκαστος δὲ τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον.] Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν τοῖς πλέω καμοῦσι πρὸς τὴν πίστιν, ῥᾳθυμοτέρους γίνεσθαι, ἀκούσαντας ὅτι ἕν εἰσι πάντες, διόπερ αὐτὸ διορθοῦται, λέγων, ὅτι ἕν εἰσιν, ὅσον πρὸς τὸ μὴ δύνασθαί τι δίχα τοῦ αὐξάνοντος Θεοῦ. Ἐπεὶ ὅσον γε πρὸς τὴν ἀνταπόδοσιν, ἕκαστος κατὰ τὸν ἴδιον κόπον τὸν μισθὸν ἕξει. Οὐκ εἶπε δὲ, κατὰ τὸ ἴδιον ἔργον, ἀλλὰ, κατὰ τὸν κόπον· τί γὰρ εἰ ἔργον μὲν οὐκ ἐτέλεσεν; ἐκοπίασε δέ.

9 Θεοῦ γάρ ἐσμεν συνεργοί.] Οἱ διδάσκοντες, φησι, Θεοῦ ἐσμὲν συνεργοὶ, τῷ σκοπῷ τοῦ Θεοῦ συμπροσφέροντες, σώζειν θέλοντος· οὐκ αὐτοὶ τῆς σωτηρίας ὄντες αὐτουργοὶ, ἢ δοτῆρες. Οὔτε οὖν καταφρονητὰς ἀξίους· Θεοῦ γάρ ἐσμεν συνεργοί· οὔτε ἐπαίρεσθαι· Θεοῦ γὰρ τὸ πᾶν.

Θεοῦ γεώργιον, Θεοῦ οἰκοδομή ἐστε.] Εἰπὼν ἀνωτέρω, ὅτι ἐφύτευσα, ἐπιμένει τῇ ὑποπῇ, καὶ γεώργιον αὐτοὺς καλεῖ. Εἰ οὖν γεώργιόν ἐστε καὶ οἰκοδομὴ, ἀπὸ τοῦ δεσπότου καλεῖσθαι ὀφείλετε, οὐκ ἀπὸ τῶν γεωργῶν, ἢ τῶν οἰκοδόμων. Ὡς γεώργιον οὖν, ἑνὶ φραγμῷ τῇ τῆς ὁμονοίας ὀφείλετε τειχίζεσθαι· ὡς οἰκοδομὴ δὲ, λιθοῦσθαι, ἵνα μὴ διασπᾶσθε.

10 Κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι, ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων θεμέλιον τέθηκα.] Σοφὸν ἑαυτὸν καλεῖ ἀρχιτέκτονα, οὐκ ἐπαίρων ἑαυτὸν, ἀλλὰ βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι τοῦτο ἔστιν ἀρχιτέκτονος σοφοῦ, τὸ τοιοῦτον θεῖναι θεμέλιον,

quomodo ſeipſum & Apollo vilifaciendo, ſapientum & divitum Corinthii Præfectorum contemptum immoleſtum reddit, docens quòd ſoli Deo ſit attendendum, eique omnia quæ contingunt bona, accepta referenda.

8 *Qui autem plantat & qui rigat, unum ſunt.*] Quatenus citra Deum nihil poſſint, unum ſunt: Quomodo ergo efferimini alius erga alium, cùm unum ſitis?

Unuſquiſque autem propriam mercedem accipiet ſecundùm ſuum laborem.] Quia veriſimile erat, eos qui in fidei rebus multùm laboraverant, ſegniores futuros, cùm audirent omnes eſſe unum; ſtatim iſthuc corrigit, dicens: Unum ſunt, quatenus ſine Deo, qui incrementum dat, nihil poſſint. Nam quod ad retributionem attinet, quiſque juxta proprium laborem mercedem habebit. Non dixit autem, ſecundùm proprium opus, ſed, *ſecundùm laborem.* Quid enim ſi opus quidem non perfecerit? laboravit tamen.

9 *Dei enim ſumus cooperatores.*] Qui docemus, inquit, Dei ſumus cooperatores, ad ſcopum & propoſitum Dei, ſervare volentis, cooperantes; non ipſi nos ſumus ſalutis vel autores vel datores. Non igitur contemnendi; Dei enim ſumus cooperatores. Neque ideo nos attolli oportet: Totum enim eſt Dei.

Dei agricultura, Dei ædificatio eſtis.] Cùm ſuprà dixiſſet, plantavi; eodem in tropo perſeverat, agricuturam eos appellans. Quòd ſi igitur agricultura eſtis & ædificatio, à domino debetis nominari, non ab agricolis aut extructoribus. Igitur tanquam arvum, unâ concordiæ ſepe muniri debetis: & tanquam ædificium, uniri debetis, & non divelli.

10 *Secundùm gratiam Dei quæ data eſt mihi, ut ſapiens architectus fundamentum poſui.*] Sapientem ſe architectum appellat, non quòd ſeipſum extollat, ſed uti commonſtret eas eſſe partes ſapientis architecti, tale fundamentũ jacere, nimirum Chriſtum.

Quòd verò non ut ſeſe attolleret, hæc dixerit, inde planum eſt: Dicit enim, *ſecundùm gratiam Dei*; non enim meum eſt opus quòd ſapiens ſum, ſed Dei gratia.

Alius autem ſuperædificat: Unusquiſque autem videat quomodo ſuperædificet.] Poſtquam de unitate eis diſſeruiſſet, in poſterum de vitâ moribúsque diſputat, ſuperædificationem ſua cujuſque opera nominans.

11 *Fundamentum enim aliud nemo poteſt ponere, præter id quod poſitum eſt, quod eſt Jeſus Chriſtus.*] Non poteſt, tantiſper dum manſerit ſapiens architectus. Nam ſi quis fuerit inſipiens architectus, poteſt quidem fundamentũ jacere, ſed ex quo hæreſes prodeant. At cùm inter vos Corinthios fundamentum unum ſit Chriſtus, debetis & ipſi vos ſuper hunc ædificare, non quæ ex contentione & æmulatione ſunt, ſed virtutis potiùs opera.

12 *Sin quis autem ſuperædificat ſuper fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides preciosos, ligna, fœnum, ſtipulam, unuſcujuſque opus manifeſtum erit.*] Ubi accepérimus fundamentum fidei, ſuperſtruimus unuſquiſque, alii quidem bona opera, quæ differentiam admittunt, quatenus alia majora ſunt, & alia minora: exempli gratiâ; virginitatem, ceu aurum: honeſtas nuptias, inſtar argenti: pauperatem, veluti lapides preciosos: in divitiis eleemoſynam, tanquam aliud minus precioſum. Alii autem mala opera ſuperſtruimus: quæ & ipſa ſuos habent gradus. Unde & illa quidem quæ faciliùs comburuntur, fœnum & ſtipula dicuntur: qualia ſunt, impuritas, idololatria, avaritia: illa verò quæ minus ſunt ejuſmodi, ligna; ut ebrietas, riſus, & his ſimilia. Quidam autem fortaſſis è contrà, prædicta illa, ligna; hæc verò fœnum & ſtipulam dicunt.

13 *Dies enim declarabit, quoniam in igne revelábitur: & uniuſcujuſque opus quale ſit, ignis probabit.*] Per *Diem*, ju-

ταυτέστι, Χριστόν. Καὶ ὅτι οὐκ ἐπαίρων ἑαυτὸν, ὅτως εἶπεν, δῆλον ἐντεῦθεν· φησὶ γὰρ, κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἐμὸν γὰρ κατόρθωμα τὸ γνέαι σοφὸν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ χάρις.

Αλλος δὲ ἐποικοδομεῖ· ἕκαστος δὲ βλεπέτω πῶς ἐποικοδομεῖ.] Επειδὴ περὶ ἑνώσεως αὐτοῖς διελέχθη, λοιπὸν περὶ πολιτείας αὐτοῖς διαλέγεται, ἐποικοδομὴν καλῶν τὰς ἑκάστου πράξεις.

11 Θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ιησοῦς Χριστός.] Οὐ δύναται, ἕως μένῃ σοφὸς ἀρχιτέκτων· ἐπεὶ ὅταν μὴ ᾖ τις σοφὸς ἀρχιτέκτων, δύναται θεῖναι, καὶ ἐκ τούτου αἱ αἱρέσεις. Εν ὑμῖν οὖν τοῖς Κορινθίοις, ἐπεὶ θεμέλιος εἷς ἐστιν ὁ Χριστὸς, ὀφείλετε καὶ αὐτοὶ τούτῳ ἐποικοδομεῖν, μὴ τὰ ἐξ ἔριδος καὶ ζήλου, ἀλλὰ τὰ τῆς ἀρετῆς ἔργα.

12 Εἴτις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, χρυσὸν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, ξύλα, χόρτον, καλάμην, ἑκάστου τὸ ἔργον φανερὸν γενήσεται.] Μεθ' ὃ δεχόμεθα τὸ θεμέλιον τῆς πίστεως, ἐποικοδομοῦμεν ἕκαστος· οἱ μὲν ἀγαθὰς προαιρέσεις· αἵτινες διαφορὰν ἔχουσι, μείζους ὄσας καὶ ἐλάττους· οἷον, τὴν παρθενίαν, ὡς χρυσόν· τὸν τίμιον γάμον, ὡς ἄργυρον· τὴν ἀκτημοσύνην, ὡς λίθους τιμίους· τὴν δὲ πλούτῳ ἐλεημοσύνην, ὡς ἄλλό τι τῶν ἧττον τιμίων. Οἱ δὲ τὰς πονηρὰς προαιρέσεις ἐποικοδομοῦμεν· αἵτινες καὶ αὐταὶ βαθμοὺς ἔχουσιν· ὡς χόρτον μὲν καὶ καλάμην λέγεται τὰς εὐκολωτέρας πρὸς ὃ καίεσθαι· οἷον, ἀκαθαρσίαν, εἰδωλολατρείαν, πλεονεξίαν· ξύλα δὲ, τὰς ἧττον τοιαύτας· οἷον, μέθην, γέλωτα, καὶ τὰ τοιαῦτα· ἴσως δέ τινες τοὐναντίον· ξύλα, τὰς προῤῥηθείσας· χόρτον δὲ καὶ καλάμην, ταύτας ἐροῦσιν.

13 Η γὰρ ἡμέρα δηλώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται· καὶ ἑκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ δοκιμάσει.] Η μέ-

ρα μὴ

" γρ. πλειονεξίαν ἔχουσι μείζους καὶ ἐλάττους

ρὸν μὲν, τὸν τῆς κρίσεως φησιν· ὁ πυρὶ δὲ λέγει τὰ ἔργα ἀποκαλύπτεσθαι, τουτέστι, φανερὰ γίνεσθαι, ὁποῖα τὸν φύσιν ἐστὶν, ἆρα χρυσὸς, ἆρα τὸ ὠὸν δυτικόν.

14 Εἴτινος τὸ ἔργον μένει ὃ ἐποῳκοδόμησε, μισθὸν λήψεται. 15 Εἴτινος τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται.] Εἰ μὲν ἄργυρον, ἢ χρυσὸν ἔχεις, μένει πάντως τὸ ἔργον σου, καὶ λήψῃ μισθόν· Εἰ δὲ χόρτον καὶ τὰ τοιαῦτα, οὐκ οἴσει τὸν πυρὸς τὸν ῥύμην τὸ ἔργον σου (τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, κατακαήσεται) ἀλλ' ἐλεγχθήσεται πονηρὸν ὄν. Ὥσπερ γὰρ εἴτις χρυσᾶ ὅπλα ἔχων διέλθοι πυρὸς φλογός, φαιδρότερος δόξαιεν· εἰ δὲ χόρτον ἔχων διέλθοι, ὁ μόνον οὐδὲν ὤνησεν, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν ἀπολλύει· οὕτω καὶ ὅτι τῶν ἔργων ἐστίν. Ὡς οὐκ ὠφελεῖ πίστις χωρὶς ἔργων ἀγαθῶν. Ἰδοὺ γὰρ σπουδαῖος μὲν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ τὰ ἔργα μὴ τοῦ Χριστοῦ ὄντα, τοῦ κατακαιῶσαι ἄξια λέγονται.

Αὐτὸς δὲ σωθήσεται· οὕτω δὲ, ὡς διὰ πυρός.] Οὐχ ὥσπερ τὰ ἔργα, οὕτω καὶ αὐτὸς ἀπολεῖται, εἰς τὸ μηδὲν χωρῆσαι, ἀλλὰ σωθήσεται, τουτέστι, σῶος τηρηθήσεται, ὡς ἐν τῷ πυρὶ κατακαήσεσθαι. Καὶ ἡμῖν γὰρ ἔθος οὕτω λέγειν περὶ ξύλου μὴ καταχθομένου, μηδὲ ἀποτεφρουμένου ῥᾳδίως, ὅτι σώζεται ἐν τῷ πυρὶ, ὡς διαρκέσειεν ἡμέραν τινὰ καῦσιν. Ζημιοῦται μὲν οὖν ὁ ἁμαρτωλὸς, καὶ ὅτι τοιούτοις ἐκοπίασεν, ἐξ ὧν ἀπώλετο, πολλὰς τοὺς κόπους μάτην καταβαλόμενος εἰς ἀνυπόστατα πράγματα, καὶ μὴ ὄντα· (πᾶν γὰρ κακὸν μὴ ὄν·) ὥσπερ ἂν εἴ τις τίμημα πολὺ καταβαλόμενος, ὠνήσεται τι θνησιμαῖον, ὡς ζῶν. Σώζεται μέντοι αὐτὸς, ὁ ἁμαρτωλὸς δηλαδὴ, τουτέστι, σῶος τηρεῖται) δίκας αἰωνίους ὑπέχων.

16 Οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν;] Εἰς τὸν περὶ τῆς πεπορνευκότος λόγον ἐξαναλῦσαι μέλλει. Καὶ ὅρα πῶς ἐπιτετηδευκότως χρῆται τῷ λόγῳ. Ἀπὸ γὰρ τῆς δωρεᾶς ἡμῖν χάριτος, τουτέστι, τῆς ἐνοικήσεως τοῦ Πνεύματος, ἐντρέπει τὸν πορνεύσαντα, εἰ

dicii diem intelligit. *In igne* verò, opera revelari dicit, id eſt, manifeſtum fieri cujuſnam ſint naturæ, utrum aurum ſint, an diverſum.

14 *Si cujus opus manſerit quod ſuperædificavit, mercedem accipiet.* 15 *Si cujus opus arſerit, detrimentum patietur.*] Si aurum vel argentum habueris, opus tuum omnino permanebit, & mercedem feres. Sin fœnum & hujuſmodi, opus tuum ignis impetum non feret (hoc enim eſt, *arſerit*) ſed malũ eſſe convincetur. Quemadmodũ ſi quis aureis indutus armis igneũ flumen pertranſeat, illuſtrior evadit: ſin verò fœno amictus permeet, non ſolùm ſibi emolumento non foret, ſed etiam exitio. Ita in operibus ſe res habet. Quamobrem fides ſine operibus nihil valet. Ecce enim hîc fundamentum quidem eſt Chriſtus: opera verò quæ ſecundùm Chriſtum non ſunt, flammis adjudicantur.

Ipſe autem ſervabitur: ſic tamen quaſi per ignem.] Non quemadmodum opera, ſic & ipſe peribit, adeo ſcilicet, ut in nihilum rediigatur, ſed *ſervabitur*, hoc eſt, incolumis cuſtodietur, ita ut igne comburatur. Nos enim de ligno quod non facilè comburitur, aut in cinerem convertitur, ita dicere ſolemus, quòd in igne ſervatur, quò uſtio diuturnior fiat. Peccator itaque detrimentum patitur, propterea quòd in ejuſmodi rebus laboravit, per quæ periit, omnes ſuos labores in res non ſubſiſtentes fruſtra impendens. (Nam omne malum eſt non ens.) Haud aliter quàm ſi quis magnũ deponens pretium, cadaver emeret, perinde ac ſi vivum eſſet. Atqui ſervatur ipſe, (peccator ſcilicet) hoc eſt, integer ſervatur ad æterna ſupplicia.

16 *Neſcitis quod templum Dei eſtis, & Spiritus Dei habitat in vobis?*] Ad eum qui fornicatus erat ſermonem convertit. Et vide quàm efficaciter ad pudorem faciendum locutus eſt. A gratia enim quæ nobis data eſt, hoc eſt, ab inhabitatione Spiritus, eum qui fornicatus erat pudefacit, li-

cet

cet personam ejus non palàm proposuit, quin in communi sermonem instituit. Si autem Dei templum sumus, eò quòd Spiritus Dei habitat in nobis, tum Spiritus est Deus.

17 *Si quis templum Dei corrumpit, corrumpet illum Deus.*] Id est, perdet. Hoc verò non est execrantis, sed quidnam futurum sit vaticinantis.

Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos.] Proinde fornicator non potest esse sanctus, quoniam amisit quòd sit templum Dei, expulso sanctificante ipsum Spiritu. Quis verò templum est? Vos scilicet, si puri perseveretis.

18 *Nemo seipsum seducat.*] Existimans quòd aliter se res habeat, & non sicut dixeram.

Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc seculo, stultus fiat, ut sit sapiens.] Paucis de fornicatore veluti per umbram adductis, rursus in eos qui externa sapientia inflantur, sermonem flectit. Qui, inquit, videtur sapiens esse inter vos, *stultus fiat*: hoc est, externam sapientiam reprobet, ut possideat divinam. Nam quemadmodum paupertas secundùm Deum, divitiæ sunt, & incelebritas similiter gloria est: ita stultitia secundùm Deum, sapientia est. Animadverte autem, non dixit, Rejiciat sapientiam, sed quod multo majus est, *stultus fiat*, hoc est, nihil à seipso intelligens, non propriis argumentis fidem adhibens, sed Deum, ut jumenta pastorem, sequens, omnibusque divinis rebus credens.

19 *Sapientia enim hujus mundi, est stultitia apud Deum.*] Non solùm enim nihil prodest aut conducit ad veram sapientiam, verumetiam potiùs impedit: quippe quæ præ sui existimatione discere dedignetur, atque propterea nunquam non in ignorantiâ esse faciat eum, qui ipsâ utatur. Unde & fatuorum instar à Deo pessùm deturbantur.

Ioh.5.13. *Scriptum est enim: Qui apprehendit sapientes in astutia eorum.*] Testimonium producit quomodo stultitia sit apud Deum

κὰὶ μὴ σοφὸς τὸ πρόσωπον τέθεικεν, ἀλλ' ἐν κοινῷ τὸν λόγον ποιεῖται· Εἰ δὲ ναὸς Θεοῦ ἐσμὲν, ὅτι ἐνοικεῖ ἐν ἡμῖν τὸ πνεῦμα, ἄρα τὸ πνεῦμα Θεός.

17 Εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός.] Τουτέστιν, ἀπολεῖ. Τοῦτο δὲ οὐ κατηρωμένου, ἀλλὰ τὸ ἐσόμενον προλέγοντος.

Ὁ γὰρ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἅγιός ἐστιν, οἵτινές ἐστε ὑμεῖς.] Τοιγαροῦν ὁ πόρνος οὐ δύναται εἶναι ἅγιος, ὅτι τὸ ναὸς εἶναι ἀπώλεσεν, ἐξοικισθέντος τοῦ ἁγιάζοντος αὐτὸν πνεύματος. Τίς δὲ ὁ ναός; ὑμεῖς δηλαδὴ, εἰ καθαροὶ διαμείνητε.

18 Μηδεὶς ἑαυτὸν ἐξαπατάτω.] Νομίζων ὅτι ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα καὶ οὐχ ὡς εἶπον.

Εἴτις δοκεῖ σοφὸς εἶναι ἐν ὑμῖν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, μωρὸς γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός.] Περὶ τοῦ πεπορνευκότος αἰνιξάμενος ὀλίγα τινὰ, πάλιν κατ' αὐτῶν ἐπανερχομένων ὅτι τῇ ἔξω σοφίᾳ πιστεύουσι τὸν λόγον, καί φησιν, ὅτι ὁ δοκῶν σοφὸς εἶναι ἐν ὑμῖν, μωρὸς γενέσθω, φησὶ τοῦτ', τουτ' ἔξω σοφίαν ἀτιμασάτω, ἵνα κτήσηται τὴν θείαν. Ὥσπερ γὰρ ἡ κατὰ Θεὸν πενία πλοῦτός ἐστι, καὶ ἡ ἀδοξία ὁμοίως δόξη· οὕτω καὶ ἡ κατὰ Θεὸν μωρία, σοφία ἐστίν. Ὃ δὲ, οὐκ εἶπεν, ἀποθέσθω τὴν σοφίαν, ἀλλ' ὃ πολλῷ μεῖζον, μωρὸς γενέσθω, τουτέστι, μηδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ νοῶν, μὴ τοῖς οἰκείοις πιθῶν λογισμοῖς, ἀλλὰ τῷ Θεῷ κτηνωδῶς ἑπόμενος, καὶ πιθῶν πᾶσι τοῖς τοῦ Θεοῦ.

19 Ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου, μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστιν.] Οὐ μόνον γὰρ οὐδὲν συντελεῖ πρὸς τὴν ἀληθινὴν σοφίαν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐμποδίζει, ἅτε δὴ οἰήσεως ἀπαξιοῦσα μαθεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ἐν ἀγνοίᾳ τοὺς ἀεὶ παραβυάζουσα τὸν ταύτην χεώμενον· ὅθεν καὶ ὡς μωροὶ καταγελῶνται παρὰ τοῦ Θεοῦ.

Γέγραπται γὰρ· Ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν.] Μαρτυρίαν ἐπάγει πῶς μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστιν

ἐστὶν ἡ ἀνθρωπίνη σοφία, καὶ φησὶν, ὅτι ὡς μωροὺς δράσεται ὁ Θεὸς τοὺς σοφοὺς· τουτέστι, τοῖς οἰκείοις ὅπλοις αὐτοὺς ἐλέγξας. Κἂν γὰρ πανοῦργοι ὦσι καὶ σοφοὶ, ὡς μωροὶ καὶ ἀνόητοι ἐλέγχονται· οἵ, ἐνόμιζον ἐκείνοι μὴ δεῖσθαι Θεοῦ, ἀλλὰ πάντα οἴκοθεν νοεῖν· ἔδειξεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς διὰ αὐτῶν τῶν πεπραγμένων, ὅτι ἡ δεινότης καὶ ἡ πανουργία σοῦ ἐν αὐτοῖς ἐλλειποτέλεσεν, ἀλλὰ μάλιστα αὐτοὶ δέονται τοῦ Θεοῦ, οἱ δοκοῦντες μὴ δεῖσθαι· ὥστε ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, ἐν ᾗ ἔφοντο τὰ πάντα εἰδέναι, εὑρέθησαν μηδὲν εἰδότες, ἀλλ' ἀλιέων καὶ σκυτέων ἀγροικότεροι ὄντες ἐν τοῖς ἀναγκαίοις.

20 Καὶ πάλιν· Γινώσκει Κύριος τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν, ὅτι εἰσὶ μάταιοι.] Εἰ τοίνυν γινώσκει ὁ Κύριος τοὺς [a] διαλογισμοὺς, ὅτι μάταιοί εἰσιν, ἄτε μηδὲν τῶν ἀναγκαίων καὶ σωτηριωδῶν καταλαμβάνοντες· πῶς ὑμεῖς, Κορίνθιοι, ταῦτα τῷ Θεῷ γινώσκετε, καὶ ὡς ἐπωφελῆ τούτους διώκετε;

21 Ὥστε μηδεὶς καυχάσθω ἐν ἀνθρώποις· πάντα γὰρ ὑμῶν ἐστιν, εἴτε Παῦλος, εἴτε Ἀπολλὼς, εἴτε Κηφᾶς.] Ταῦτα δοκεῖ μὲν πρὸς τοὺς ὑποκειμένους λέγειν· πλήττει δὲ τοὺς ἄρχοντας, λέγων, ὅτι οὐ δεῖ καυχᾶσθαι ὅλως· οὔτε ὅτι τῇ ἔξω σοφίᾳ· μωρία γάρ ἐστιν· οὔτε ὅτι τοῖς πνευματικοῖς χαρίσμασι· τοῦ Θεοῦ γάρ εἰσι, καὶ δι' οὓς ἀρχομένους ταῦτα δίδονται. Τοῦτο γάρ ἐστιν ὃ λέγει, Πάντα γὰρ ὑμῶν ἐστι· τουτέστι, τί οἱ διδάσκαλοι ὑμῶν ἐπαίρεσθε, καὶ ὑμεῖς δὲ ὀκνεῖτε αὐτοὺς καὶ ὑποβαίρετε; μὴ γὰρ οἰκεῖόν τι ἔχουσιν, ὃ μὴ ὑμῶν εἰσιν ἕνεκα ἔχουσι, διὰ τὴν ὑμετέραν ὠφέλειαν δοθέντα αὐτοῖς, καὶ χάριν αὐτοὶ μᾶλλον ὑμῖν ὀφείλουσι. Πάλιν δὲ ἑαυτοῦ καὶ Πέτρου ἐμνήσθη, διὰ τὸ ἀνεπαχθὲς, καὶ ἵνα δείξῃ, ὅτι εἰ ἡμεῖς διὰ ὑμᾶς ἐλάβομεν τὰ χαρίσματα, καὶ διὰ ὑμᾶς διδάσκαλοι προβεβλήμεθα· πολλῷ μᾶλλον οἱ νῦν διδάσκαλοι ὑμῶν οὐκ ὀφείλουσιν ὡς ἴδιοις οἰκείοις καυχᾶσθαι, τοῖς χαρίσμασιν ἐπαίρεσθαι, ἀλλοτρίοις ὄντων ἀγαθοῖς.

22 Εἴτε κόσμος, εἴτε ζωὴ, εἴτε θάνατος, εἴτε ἐνεστῶτα, εἴτε μέλλοντα.] humana ſapientia, aitque: Tanquam ſtultos apprehendit ſapientes Deus: hoc eſt, propriis armis ſubigit illos. Etiamſi enim aſtuti & ſapientes fuerint, tanquam ſtulti tamen & inſipientes arguuntur. Exempli gratia; arbitrabantur illi, ſe Deo non indigere, ſed omnia per ſe poſſe intelligere. At Deus monſtravit illis per res ipſas, quòd dicendi vehementia & aſtutia nihil illis profuerit; ſed maximè divino auxilio ii indigebant, qui nihil indigere viderentur. Itaque in calliditate ſua, quâ putabant ſe omnia noviſſe, nihil ſcire inventi ſunt, ſed piſcatoribus & coriariis in rebus neceſſariis rudiores.

20 *Et rurſus; Dominus novit cogitationes ſapientûm, quod vanæ ſint.*] Si igitur Dominus novit quòd vanæ ſunt cogitationes, quippe quæ nihil neceſſariorũ & ſalutarium contineant: quomodo vos, Corinthii, contraria Deo decernitis, ac tanquam valdè utiles cogitationes veſtras proſequimini? Pſal 93. 11.

21 *Itaque nemo glorietur in hominibus: Omnia enim veſtra ſunt, ſive Paulus, ſive Apollo, ſive Cephas.*] Hæc videtur ad ſubditos quidem dicere; terret autem principes, inquiens; Non oportet vos omnino gloriari: neque in ſapientia, ſtultitia enim eſt: neque ob ſpiritualia dona, Dei enim ſunt, ac propter ſubditos hæc donantur. Atque hoc eſt quod ait; *Omnia enim veſtra ſunt*; hoc eſt, quid doctores veſtri ſuperbiunt, vos autem inflatis eos, & attollitis? Non enim proprium aliquid habent, ſed veſtra ſunt quæ illi habent, ob veſtram commoditatem data ipſis, & vobis potiùs illi gratias agere debent. Rurſus autem ſuiipſius meminit & Petri, ut minùs eſſet moleſtus, utque oſtendat, quòd ſi nos veſtrî cauſâ acceperimus chariſmata, ac veſtrî cauſâ nos doctores deſignati ſumus; multo magis ii, qui nunc ſunt doctores veſtri, de donis ſpiritualibus, tanquam de propriis operibus, efferri non debent, cùm aliena bona ſint.

22 *Sive mundus, ſive vita, ſive mors, ſive præſentia, ſive futura.*] Ipſa vita, inquit,

[a] χ. πολλαπλασίως.

quit, doctorum propter vos est, ut vobis prosint, dum instituimini ab eis: ac mors ipsorum est propter vos. Propter vos enim vestrámq; salutem pericula subeunt. Vel aliter: & Adami mors est propter vos, ut modestiores reddamini; & Christi, ut servemini. Ac simpliciter universus mundus propter vos, ut per ipsum ad autorem & conditorem ducamini, utque ipsius corruptione doctoris vice utamini, ad desiderium rerum incorruptibilium excitandum. Præsentia sunt etiam propter vos, hoc est, bona quæ jam inde credentibus donat Deus. Futura etiam propter vos parata sunt.

23 *Omnia vestra sunt: vos autem, Christi: Christus autem, Dei.*] Non quemadmodum nos Christi sumus, sic & Christus Dei. Nos enim Christi sumus, velut opus ejus & figmentum: Christus autem Dei, tanquam filius ante secula genitus & æternus, ac veluti causam & autorem habens Patrem. Quare licet dictio sit unica, diversa tamen est sententia: neq; enim omnia sic sunt nostra, ut nos Christi. Nos enim servi sumus Christi & figmentū: omnia autem non sunt serva nostra neq; figmentum. Quamborem non rectè facitis, hominibus vos ipsos attribneutes, idq; cùm sitis Christi.

Καὶ ἡ ζωή, φησι, τῶν διδασκάλων δι' ὑμᾶς ἐστιν, ἵνα ὠφελῆσθε διδασκόμενοι· καὶ ὁ θάνατος αὐτῶν δι' ὑμᾶς· Ὑπὲρ ὑμῶν γὰρ κινδυνεύουσι, καὶ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας. Ἢ καὶ ἄλλως· ὅτι καὶ ὁ τοῦ Ἀδὰμ θάνατος δι' ὑμᾶς ἐστιν, ἵνα σωφρονισθῆτε· καὶ ὁ τοῦ Χριστοῦ, ἵνα σωθῆτε· καὶ ἁπλῶς ὁ κόσμος ἅπας δι' ὑμᾶς, ὡς διὰ αὐτοῦ πρὸς τὸν δημιουργὸν ὁδηγηθῆτε, καὶ χρήσησθε τῇ φθορᾷ αὐτοῦ διδασκάλῳ πρὸς τὴν ἀφθάρτων πόθον. Καὶ τὰ ἐνεστῶτα δι' ὑμᾶς, τουτέστι, τὰ ἀγαθὰ, ἃ ἐντεῦθεν ἤδη χορηγεῖται τοῖς πιστεύουσιν ὁ Θεός· καὶ τὰ μέλλοντα δι' ὑμᾶς ἡτοίμασται.

23 Πάντα ὑμῶν ἐστιν· ὑμεῖς δὲ, Χριστοῦ· Χριστὸς δὲ, Θεοῦ.] Οὐχ ὡς ἡμεῖς, Χριστοῦ, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς, Θεοῦ· ἡμεῖς μὲν γὰρ Χριστοῦ, ὡς ἔργον αὐτοῦ καὶ ποίημα· ὁ δὲ Χριστὸς, τοῦ Θεοῦ, ὡς υἱὸς προαιώνιος, καὶ ὡς αἴτιον ἔχων τὸν Πατέρα. Ὥστε εἰ καὶ μία ἡ λέξις, ἀλλὰ διάφορος ἡ ἔννοια· ἐπεὶ οὐδὲ τὰ πάντα οὕτως ἐστὶν ἡμῶν, ὡς ἡμεῖς τοῦ Χριστοῦ. Ἡμεῖς μὲν γὰρ δοῦλοί ἐσμεν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ποίημα· τὰ δὲ πάντα, οὐ δοῦλα ἡμῶν, οὐδὲ ποίημα. Ὥστε οὐ καλῶς πεισθῆτε, ἀνθρώπους ἑαυτοὺς προσνέμοντες, καὶ ταῦτα Χριστοῦ ὄντες.

CAP. IV.

Sic nos existimet homo, ut ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei.] Quia nos doctores sumus ministri, cur Dominum dimittentes, à nobis ministris appellamini? Dispensatores autem mysteriorum vocans Apostolos ac doctores, monstravit quòd non omnibus sine dispensatione verbum suppeditare oportet, sed quibus opus est, & quando convenit, & sicut oportet: præsertim cùm mysteria sint, non debent quibusvis revelari: hoc enim non est prudentis œconomi.

2 *Quod reliquum est, quæritur in dis-*

ΚΕΦ. δ'.

Οὕτως ἡμᾶς λογιζέσθω ἄνθρωπος, ὡς ὑπηρέτας Χριστοῦ, καὶ οἰκονόμους μυστηρίων Θεοῦ.] Ἐπειδὴ ὑπηρέται ἐσμὲν οἱ διδάσκαλοι, τί τὸν δεσπότην ἀφέντες, ἀφ' ἡμῶν τῶν ὑπηρετῶν ὀνομάζεσθε; Οἰκονόμους δὲ ὀνομάσας μυστηρίων τοὺς ἀποστόλους καὶ διδασκάλους, ἔδειξεν ὅτι οὐκ ἀοικονομήτως πᾶσι χρὴ τὸν λόγον χορηγεῖν, ἀλλ' οἷς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, καὶ ὡς δεῖ· ἄλλως τε καὶ μυστήρια ὄντα, καὶ πᾶσιν ὠφέλειαν ἀναπεκαλύφθαι· Τοῦτο γὰρ οὐ φρονίμου οἰκονόμου.

2 Ὃ δὲ ζητεῖται λοιπὸν ἐν τοῖς οἰκονόμοις,

μοις, ἵνα τις πιστὸς εὑρεθῇ.] Τυτέστιν, ἵνα μὴ ὡς δεσποτικὰ σφετερίζῃ), ἵνα μὴ ὡς δεσπότης τὰ οἰκήματα μεταχειρίζῃ), ἀλλ' ὡς ἀγαθότεια καὶ δεσποτικὰ οἰκονομῶσι· οὐκ οἰκεῖα λέγων ἔτι) ὡς δεσποτικὰ, ἀλλὰ τοὐναντίον, ὡς οἰκεῖα δεσποτικά.

3 Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὑφ' ὑμῶν ἀνακριθῶ, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας.] Νόσημα ἐπεχωρίαζε τῇ Κορίνθῳ τοιοῦτον. Οἱ γὰρ παρὰ τοῖς διδασκάλοις διηρημένοι, καθάπερ δικασταὶ παρεκαθήμενοι, ἄνδρας εὐσεβεῖς καὶ θεοφιλεῖς διὰ τὴν ἀμαθίαν ἐχωμώδουν καὶ ὠλιγώρουν· τοὺς δὲ μυρίων γέμοντας κακῶν ὑπέκρινον διὰ τὴν εὐγλωττίαν, τοιαῦτα προπετῶς ψηφιζόμενοι· ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνα χείρων, καὶ οὗτος ἐκείνου κατάδικος, κἀκεῖνος τούτου βελτίων, κἀκεῖνος τούτου. Ἐπεὶ οὖν εἶπεν ὁ Παῦλος, ἐν τοῖς οἰκονόμοις ζητεῖται ἵνα πιστός τις εὑρεθῇ, ἐδόκει δὲ παρόδου αὐτοῖς διδόναι τῷ κρίνειν τὸν ἑκάστου βίον, τοῦτο δὲ τὰς διχοστασίας μείζους ἐποίει· ἵνα μὴ τοῦτο πάθωσιν, ἀναστέλλει αὐτοῖς τοῦ κρίνειν, καί φησιν, Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν· οἶδα, ἀδοξίαν ἔχω μείζω τὸ ὅλως κρίνεσθαί με ὑφ' ὑμῶν. Εἶτα, ἵνα μὴ πλήξῃ αὐτοὺς ὡς περιφρονηθέντας, προσέθηκεν, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας, τουτέστιν, ἢ ὑπ' ἄλλου τινὸς ἀνθρώπου ἐνδόξου καὶ ὑψηλοῦ. Ἡμέραν γὰρ ἀνθρώπου ἡ γραφὴ τὸ ὕψος εἰώθεν ὀνομάζειν. Ἀλλὰ μηδεὶς ἀπόνοιαν κατηγορείτω τοῦ Παύλου. Ταῦτα γὰρ ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἀληθῶς φησιν· οὐ γὰρ ἔκρινον αὐτὸν ὅλως· ἀλλ' ἵνα τοῖς ἄλλοις μὴ κρίνωσιν, ἐν τῷ οἰκείῳ προσώπῳ κατορθοῖ ὅ βούλεται).

4 Ἀλλ' οὐδὲ ἐμαυτὸν ἀνακρίνω· οὐδὲν γὰρ ἐμαυτῷ συνοίδα· ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι· ὁ δὲ ἀνακρίνων με, Κύριός ἐστιν.] Μὴ νομίσητέ, φησιν, ὅτι ὑμᾶς ἐξουθενίζων, ἢ τοὺς ἄλλους πάντας ἀνθρώπους, ἀπαξιῶ κρίνεσθαι· ἀλλὰ μηδὲ ἐμαυτὸν ἀρκεῖν ἡγοῦμαι πρὸς τὴν τοιαύτην ἀκρίβειαν. Οὐ συνοίδα μὲν γὰρ ἐμαυτῷ πταῖσμά τι, ἀλλὰ μὴ δυνάμενος ὀρθῶς κρίνειν καὶ ἀκριβῶς· πλὴν οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι, τουτέστιν, οὐκ εἰμὶ καθαρὸς ἀπὸ ἁ-

spensatoribus, ut fidus quispiam inveniatur.] Hoc est, ut herilia bona sibi non vendicet, ut non veluti dominus res tractet, sed veluti aliena & herilia dispenset: non sua dicens esse quæ heri sunt, sed è diverso, quæ sua sunt, heri esse.

3 *Mihi autem pro minimo est, ut à vobis dijudicer, aut ab humano die.*] Istiusmodi morbus Corinthum invaserat. Nam qui juxta Doctores divisi erant, sedentes tanquam judices, viros pios & devotos propter simplicitatem irridebant, repudiabántque: eos autem qui innumeris flagitiis abundabant, propter eloquentiam intromittebant, talia præcipitanter decernentes; Hic illo excellentior est, ille isto inferior, atque isto ille. Cùm ergo Paulus dixisset, *in dispensatoribus requiri, ut fidus quispiam inveniatur*, ac videbatur veniam ipsis dare cujuslibet vitam judicandi, quod sanè majores dissensiones excitaret: ne istud patiantur, reprimit eos quò minùs judicent, inquiens; *Mihi verò pro minimo est:* perinde ac si dicat; ignominiosum duco, me omnino à vobis judicari. Deinde, ne eos percellat, quasi despicatui ducerentur, addidit, *Aut ab humano die*, hoc est, ab alio quopiam homine celebri & præclaro. Scriptura enim diem hominis, celsitudinem nominare solet. Atqui nemo Paulum insolentiæ damnet: ista enim de seipso non revera dicit, (nam ipsum omnino non judicabant) sed ne alios judicent, in propria persona, quod vult, corrigit.

4 *Sed neque meipsum dijudico. Nihil enim mihi conscius sum: sed non in hoc justificatus sum. Qui autem me judicat, Dominus est.*] Ne existimetis, inquit, quòd vilipendens vos aliosve omnes, dedigner judicari: nam neque meipsum sufficere censeo ad hujusmodi exactum judicium. Non enim cõscius sum mihi alicujus lapsûs, quippe qui rectè & exactè judicare nequeo: veruntamen in hoc non justificatus sum, hoc est, non sum purus à peccato. Verisimile nam-

que

"χ. ἡγοῦμαι.

que est, me peccata quæpiam admisisse, me tamen ignorare ea: Dominus autem solus est qui infallibiliter exactéque judicat. Hinc jam reputa, quàm exacta erit indagatio futuri judicii.

5 *Itaq; ne ante tempus quicquam judicetis, quoad usque veniat Dominus.*] Viden' propterea hæc Paulum dixisse, ne alii à Corinthiis judicentur, non autem propter seipsum? Ita namque divus Paulus perpetuò solet, quæ alterius sunt, in propriam transferre personam, inque seipso docere, quod est docturus.

Qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium.] Nunc quidem, ait, absconduntur prava opera, (Hæc enim sunt *abscondita tenebrarum*) & sæpenumero quispiam virtute esse præditus apparet, cùm sit prophanus & corruptus. Tunc autem Deus revelabit omnia, imò & cordium consilia in lucem proferet. Exempli gratia: Hìc quisquam præconiis quenquam vehit: en rem bonam, sed sententia fortasse corrumpitur: nam non bono fortè isthinc scopo agit. Rursus, reprehendit hîc quempiam aliquis, at non in eum finem, ut corrigat, sed ut patefaciat fratris peccatum. Atque hujusmodi innumera cordium consilia tunc retegentur.

Tunc unicuique laus erit à Deo.] Ordo postulabat; ut diceret, vel pœna vel laus: cæterùm in meliorem partem sermonem transtulit.

6 *Hæc autem, fratres mei, transtuli in me & Apollo propter vos, ut discatis in nobis, non supra id quod scriptum est, sapere.*] *Hæc*, nempe quæ suprà dicta sunt de dissentionibus, & quæ deinceps de non judicando alios; Ut, inquit, per nostram personam discatis non sapere ultrà quàm scriptum est. Dicit enim scriptura, docens ut non extol-
Mat.20. 27. lamur; *Qui vult esse primus, sit inter vos po-*
Matt.23.12. *stremus*: &, *Qui se ipsum humiliat, exaltabitur*: idque genus alia innumera. De non
Matth.7.1. judicando autem; *Nolite judicare, ne judicemini.*

μαρτίας· εἰκὸς γὰρ ἡμαρτῆσθαί μοί τινα, ἐμὲ δὲ ἀγνοεῖν ταῦτα· ὁ δὲ Κύριος μόνος ὅστις ὁ ἀκριβῶς καὶ ἀσφαλῶς κρίνων. Ἐντεῦθεν δέ μοι λογίζου, πόση τῆς μηνύσεως κρίσεως ἡ ἀκρίβεια.

5 Ὥστε μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος.] Ὁρᾷς ὅτι ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ μὴ κρίνεσθαι ἑτέρους παρὰ τῶν Κορινθίων ταῦτα εἶπεν, ὁ Παῦλος, ἀλλὰ δι' ἑαυτόν; πιθανὸς γὰρ ὁ Παῦλος, ἀεὶ εἰς τὸ οἰκεῖον πρόσωπον ἀναδεχόμενος τὰ τῶν ἑτέρων, ἃ ἐν αὐτῷ διδάσκων, ἃ μηνῦσαι διδάσκει.

Ὃς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν.] Νῦν μὲν, φησιν, ἀποκρύπτουσι αἱ πονηραὶ πράξεις· αὗται γὰρ τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους· καὶ πολλάκις ἐναρέτου τινὸς δοκεῖ εἶναι, βέβηλος ὢν καὶ διεφθαρμένος. Τότε δὲ ὁ Θεὸς ἀποκαλύψει πάντα, καὶ μᾶλλον καὶ τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν φανερώσει· οἷον, ἐνταῦθά τις ἐπαινεῖ τινα· ἰδοὺ τὸ πρᾶγμα καλόν, ἀλλ' ἡ βουλὴ ἴσως διέφθαρται· τυχὸν γὰρ ὑ σκοπῷ ἀγαθῷ τοῦτο ποιεῖ. Πάλιν, διελέγχει δήθεν τινα, ἀλλ' οὐχ ὥστε διορθώσασθαι, ἀλλ' ὥστε ἐκπομπεῦσαι τὰ τοῦ ἀδελφοῦ. Καὶ μυρία τοιαῦτα βουλαὶ καρδιῶν τότε φανερωθήσονται.

Τότε ὁ ἔπαινος γενήσεται ἑκάστῳ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.] Ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν, ἢ τιμωρία ἢ ὁ ἔπαινος· ἀλλ' εἰς τὸ βαθυφημότερον ἀπέβλεπε τὸν λόγον.

6 Ταῦτα δέ, ἀδελφοί μου, μετεσχημάτισα εἰς ἐμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ δι' ὑμᾶς, ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν.] Ταῦτα, πάντε αὐτοτέρω ῥηθέντα περὶ τῶν διχοστασιῶν, καὶ τὰ παρεσχῶς περὶ τῶν καταχρινόντων ἑτέρους· ἵνα, φησὶ, διὰ τοῦ ἡμετέρου προσώπου μάθητε τὸ μὴ φρονεῖν ὑπὲρ ὃ γέγραπται. Λέγει γὰρ ἡ γραφὴ περὶ μὲν τοῦ μὴ ἐπαίρεσθαι, Ὁ θέλων εἶναι πρῶτος, ἔστω πάντων ἔσχατος· καὶ, Ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται· καὶ μυρία τοιαῦτα. Περὶ δὲ τοῦ μὴ κρίνειν, Μὴ κρίνητε, ἵνα μὴ κριθῆτε.

Ἵνα

Ινα μὴ εἷς ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς φυσιοῦσθε κατὰ τοῦ ἑτέρου.] Τοῦτο πρὸς τὸν λαὸν φησι. Ποικίλλει γὰρ τὴν διδασκαλίαν, καὶ ποτὲ μὲν πρὸς τοὺς μαθητὰς ἀποτείνεται· ποτὲ δὲ πρὸς τοὺς διδασκάλους καὶ τοὺς ἄρχοντας, ὥσπερ δὴ καὶ νῦν. καὶ γὰρ ὑπὲρ τῶν διδασκάλων ἐφιστιοῦντο. οἷς, ὁ τόνδε ἔχων διδάσκαλον κατὰ τοῦδε τοῦ " μαθητοῦ μέγα ἐφρόνει, ὑπὲρ τοῦ οἰκείου διδασκάλου φυσιούμενος κατὰ τοῦ ἑτέρου διδασκάλου. Καλῶς δὲ τὸ πρᾶγμα φυσίωσιν ὠνόμασεν, οἱονεὶ ὄγκον καὶ οἴδημα, ἀπὸ μεταφορᾶς σώματος φυσηθέντος ὑπὸ πονηροῦ χυμοῦ, ἢ πνεύματος.

" χ. διδασκάλου.

7 Τίς γάρ σε διακρίνει; τί δὲ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; Εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαβών;] Πάλιν πρὸς τοὺς διδασκάλους ἀποτείνεται, καὶ φησι· " Τίς σε διέκρινε καὶ ἐψηφίσατο ἄξιον τοῦ ἐπαινεῖσθαι; Ανθρωπος; Αλλ' ἐσφάλλετο ἡ ἀνθρωπίνη κρίσις. Εστω δὲ ὅτι καὶ ἔχεις τι ἄξιον ἐπαίνου· οὐ σόν ἐστι τοῦτο, ἀλλὰ τοῦ δόντος· καὶ ἔλαβες αὐτό, οὐ κατώρθωσας. Εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, πῶς λοιπὸν ἐπαίρῃ ὡς μὴ λαβών, ἀλλ' οἰκοθεν τοῦτο ἔχων καὶ ἐξ οἰκείων πόνων; τί γὰρ λαβόντα δεῖ ἐπαίρεσθαι ἐφ' ᾧ ἔλαβεν· ἀλλότριον γάρ ἐστιν.

" χ. τίς.

8 Ηδη κεκορεσμένοι ἐστὲ, ἤδη ἐπλουτήσατε.] Βαρυνομένου ἐστὶ τὰ ῥήματα. Οὕτω ταχύ, φησιν, ἀδενὸς δεῖσθε; σθένος ἐστὶ σὺ χρεία; ἀλλ' ἤδη κεκορέσθητε, σὺ ὀλίγῳ χρόνῳ εἰς τὸ τέλειον φθάσαντες, καὶ τὸν πλοῦτον πολύτα τῆς τε γνώσεως καὶ τῶν χαρισμάτων λαβόντες; Καίτοιγε σὺ τῷ μέλλοντί ἐστι τὸ τέλειον· ὑμεῖς δὲ αὐτὸ ἤδη, ὡς ἔοικεν, ἔχετε· ἡ γὰρ καύχησις τοῦτο δηλοῖ, ὅτι εἰς αὐτὸ ἐφθάσατε τὸ τελειότητος. Ταῦτα δὲ λέγει, δεικνύων ὅτι ἀτελέστατοί εἰσιν, εἰ οὕτως ἔχουσι.

Χωρὶς ἡμῶν ἐβασιλεύσατε.] Καὶ τοῦτο μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἤθους φησὶ, τὸ ἀσυνείδητον αὐτῶν ἐμφαίνων, ὅτι τη-

Ne alter adversùs alterum inflemini de alio.] Isthuc ad populum dicit. Doctrinam enim variat, & interdum in discipulos, interdum autem in doctores & magistratus invehitur, perinde ac jam nunc facit. Etenim doctorum nomine inflabantur. Exempli gratia: Qui hunc doctorem habebat, adversùs hujus discipulum valde superbiebat, ob suum doctorem adversùs alterius doctorem inflatus. Pulchrè autem rem ipsam inflationem nominavit, veluti tuber ac tumorem, per metaphoram corporis pravo humore vel spiritu inflati.

7 *Quis enim te dijudicat? aut quid habes quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris tanquam non acceperis?*] Rursus in doctores invehitur, inquiens: Quis te laude dignum judicavit aut censuit? Homo? Atqui fallax est humanum judicium. Esto autem te quiddam laude dignum habere: tuum tamen istuc non est, sed ejus qui dedit: & accepisti illud, non tuis operibus meruisti. Quòd si accepisti, quid deinceps efferris tanquam non acceperis, sed ex propriis laboribus per te habueris? Qui enim accepit quicquam, eum non oportet efferri ob id quod acceperit: alienum enim hoc est.

8 *Jam saturati estis, jam divites facti estis.*] Graviter ferentis sunt hæc verba. Adeóne citò, inquit, nullius indigetis? nullâ planè re habetis opus? sed jam saturati estis, exiguo temporis spatio perfectionem attingentes, omnes tum cognitionis tum charismatum divitias accipientes? Atqui perfectio est in futuro: vos verò jam nunc ipsum, ut videtur, tenetis. Gloriatio namque vestra isthuc indicat, quòd ad ipsam consummationem perveneritis. Hæc autem dicit, monstrans eos omnium esse imperfectissimos, si ad hunc modum sese habeant.

Sine nobis regnâstis.] Istud quoque eodem affectu dicit, mentem ipsorum conscientiæ expertem indicans. Cùm enim tot

tantisque donis donati perfusique sitis, non vultis, inquit, nos vobis consortes, qui tamen laboravimus, accipere.

Atque utinam regnetis, ut & nos vobiscum regnemus.] Utinam, inquit, regnetis, hoc est, perfectionem essetis nacti. Deinde ne sermo ironicus videatur, subinfert, *Ut & nos vobiscum regnemus*, hoc est, eadem bona consequamur. Vestra enim gloria, mea est: quandoquidem cuivis præceptori discipulorum perfectio desiderabilis est.

9 *Puto enim quòd Deus nos Apostolos extremos ostendit tanquam morti destinatos.*] Contristati, vel potiùs pudorem inducentis verba sunt. Ut enim video, inquit, ex his quæ vos agitis, nos Apostoli omnium postremi à Deo demonstrati sumus, morti obnoxii: hoc est, condemnati, atque ad mortem præparati. Quia enim vos jam regnatis, hinc conjecturâ colligo, quòd nos jam simus condemnati ut simus postremi, ac veluti ultimo supplicio addicti: *nos*, inquam, *Apostoli*, hoc est, qui tot tantáque pro Christo passi sumus.

Quoniam spectaculum facti sumus mundo, & angelis, & hominibus.] Hoc est, non in uno quopiam angulo patimur, sed ubique terrarum: spectántque nos, nedum homines (non enim adeò viles sunt res operationésque nostræ) verumetiam angeli. Adeò enim magna sunt nostra certamina, ut vel Angelis spectatoribus digna sint. Nam non adversùm homines tantummodo luctamur; cæterùm adversùs etiam pravorum angelorum vires adeóque potentiam.

10 *Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo.*] Rursus & hoc ad pudorem faciendum dictum est. Nam cùm Apostoli cæderentur, contemnerentúrque propter Christum: illi verò in precio honoréque essent, ac sapientes putarentur, atque hæc in Christo esse jactarent: quomodo, inquit, fieri potest, ut eadem sentientibus contraria contingant? Pro-

λικούτων ἀξιωθέντες ὑμᾶς δωρεῶν, ὐ βούλεσθε ἡμᾶς τοὺς πονήσασι κοινωνοὺς λαβεῖν.

Καὶ ὄφελόν γε ἐβασιλεύσατε, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν.] Εἶτε, φησὶν, ἐβασιλεύσατε, τουτέστι, τῶ τελείω ἐτύχετε. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ εἰρωνεία εἶναι ὁ λόγος, ἐπάγει· Ινα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν, τουτέστι, τῶν αὐτῶν ἀγαθῶν τύχωμεν. Η γὰρ ὑμῶν δόξα ἐμή ἐστιν· ἐπεὶ καὶ παντὶ διδασκάλῳ, ἡ τῶν μαθητῶν τελειότης ἐπιποθητός.

9 Δοκεῖ γὰρ ὅτι ὁ Θεὸς ἡμᾶς τοὺς Αποστόλους ἐσχάτους ἀπέδειξεν ὡς ὑπθανατίους.] Λυπουμένου, μᾶλλον ἢ ἐντρέποντος ῥήματα λέγει. ὡς ὁρᾶ γὰρ, φησιν, ἐξ ὧν ὑμεῖς ποιεῖτε, ἡμεῖς οἱ Απόστολοι ἔσχατοι πάντων ὥσπερ Θεῶ ἀπεδείχθημεν καὶ ὑπθανάτιοι, τουτέστι, καταδίκοι, ὡσεὶ ὁ θανατῶ παρεσκευασμένοι. ἐξ ὧν "γὰρ ὑμεῖς ἤδη" ἐβασιλεύσατε, "συλλογίζομαι ὅτι λοιπὸν ἡμεῖς καταχεχρίμεθα ἔσχατοι εἶναι), ὡς καταδίκοι· ἡμεῖς οἱ Απόστολοι, τουτέστιν, οἱ τοσοῦτον ὑπὲρ Χριστοῦ πεπονθότες. "χ. ὅτι. "χ. ἐβασιλεύσατε.

Οτι θέατρον ἐγενήθημεν τῶ κόσμω, καὶ ἀγγέλοις, καὶ ἀνθρώποις.] Τουτέστιν, οὐκ ἐν γωνίᾳ μιᾷ πάσχομεν, ἀλλὰ πανταχοῦ γῆς· καὶ θεωνται ἡμᾶς οὐκ ἀνθρωποι μόνοι (οὐ γὰρ ὕπως ὐτύχῃ τὰ γινόμενα) ἀλλὰ καὶ ἄγγελοι. Μεγάλα γὰρ ἡμῶν τὰ παλαίσματα, ὡς καὶ ἀγγελικῆς θεωρίας ἄξια εἶναι). Καὶ γὰρ οὐ πρὸς ἀνθρώπους παλαίομεν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς τῶν πονηρῶν ἀγγέλων δυνάμεις.

10 Ημεῖς μωροὶ διὰ Χριστόν· ὑμεῖς δὲ φρόνιμοι ἐν Χριστῶ.] Πάλιν καὶ τοῦτο ἐντρεπτικῶς "εἰρηται. Επειδὴ γὰρ "χ. εἴρηκε. ἐτύπτοντο μὲν οἱ Απόστολοι, καὶ κατεφρονοῦντο διὰ Χριστόν· ἐκεῖνοι δὲ ἐτιμῶντο καὶ σοφοὶ ἐνομίζοντο, καὶ ἐν Χριστῶ ταῦτα εἶναι) ἐκόμπαζον· πῶς, φησι, δυνατὸν τὰ ἐναντία συνελθεῖν ἐν τοῖς τὰ αὐτὰ φρονοῦσιν; Οὐκοῦν ἀνάγκη ἢ ἡμᾶς μὴ ἐν Χριστῶ

Χριστὸν

Χριστὸν φρονεῖν, ἢ ὑμᾶς· ἀλλὰ μᾶλλον ἀνάξιον τοὺς ἀποστόλους τοῦ Χριστοῦ μὴ κατὰ Χριστὸν φρονεῖν· ὑμεῖς ἄρα ἐστὲ οἱ σοφοὶ ἡμῶν.

Ἡμεῖς ἀσθενεῖς, ὑμεῖς δὲ ἰσχυροί· ὑμεῖς ἔνδοξοι, ἡμεῖς δὲ ἄτιμοι.] Τουτέστιν, ἡμεῖς ἐλαττούμεθα, διωκόμεθα· ὑμεῖς δὲ ἀσφαλείας ἀπολαύετε. Ἀσθένειαν γὰρ πάσχουσι τοὺς πειρασμοὺς φησι. Καὶ ὑμεῖς μὲν ἔνδοξοι, καὶ δυνατοί· ἡμεῖς δὲ ἐν ἀτιμίᾳ. Ταῦτα δὲ πάντα βαρυνόμενος λέγει. ἔστι γὰρ ὁ νοῦς τοιοῦτος. Πῶς ἐνεχθῆς ἡμᾶς μὲν κακοπαθεῖν, ὑμᾶς δὲ ἀπολαύειν ἀσφαλείας, καὶ ἐν ἀγαθοῖς εἶναι; Ὥστε φανερόν, ὅτι οὐκ ἐν ἀγαθοῖς ἐστε, ἀλλὰ νῦν μᾶλλον κακῶς καὶ ἀναξίως τοῦ ἀποστόλων ἔχετε. Οὐκ ἄρα ὀφείλετε ἐπαίρεσθαι ὅτι τοιοῦτοι.

11 Ἄχρι τῆς ἄρτι ὥρας καὶ πεινῶμεν, καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν.] Τί, φησι, τὰ παλαιὰ λέγω; τὰ νῦν ἰδέ· πῶς ὑμεῖς μὲν τρυφᾶτε, ἡμεῖς δὲ πάσχομεν τοὐναντίον.

Καὶ κολαφιζόμεθα.] Τουτέστι, τυπτόμεθα. τοῦτο δὲ πρὸς τοὺς πεφυσιωμένους.

Καὶ ἀστατοῦμεν.] Τουτέστιν, ἐλαυνόμεθα, φεύγομεν. Τοῦτο δὲ πρὸς τοὺς πλουτοῦντας.

12 Καὶ κοπιῶμεν, ἐργαζόμενοι ταῖς "ἰδίαις" οἰκείαις χερσί.] Ταῦτα λέγει ἐντρέπων τοὺς ἕνεκα κέρδους καὶ πορισμοῦ ὑπερχρονοῦντας καὶ ὑπερτολμῶντας ὃ κηρύσσειν.

Λοιδορούμενοι εὐλογοῦμεν· διωκόμενοι ἀνεχόμεθα· βλασφημούμενοι παρακαλοῦμεν.] Καὶ ὃ μεῖζον πάντων φησὶν, ὅτι οὐδὲ δυσχεραίνομεν ὅτι τοιοῦτοι. Καὶ πόθεν δῆλον; Ἀπὸ τοῦ, καὶ τοὺς πάσχοντας ἡμᾶς κακῶς, τοῖς ἐναντίοις ἀμειβόμεθα. Εὐφημοῦμεν γὰρ τοὺς λοιδορουμένους, καὶ τοὺς "ὑβριστικώτερον" δὲ προσφερομένους· τοῦτο γὰρ ἡ βλασφημία, ἡ τραχυτέρα ὕβρις· καὶ τούτοις παρακαλοῦμεν, ἀντὶ τοῦ, πραοτέροις λόγοις καὶ μαλακτικοῖς ἀμειβόμεθα. Τοῦτο γὰρ ἡ παράκλησις, ἡ προσφώνησις δηλονότι.

inde neceſſè eſt aut nos non ſapere ſecundùm Chriſtum, aut vos. Atqui indignum eſt, Chriſti Apoſtolos non ſapere ſecundùm Chriſtum: vos igitur erratis.

Nos infirmi, vos autem fortes: vos nobiles, nos autem ignobiles.] Hoc eſt, nos agimur, perſecutionem patimur: vos verò ſummâ ſecuritate fruimini. Infirmitatem enim, tentationes paſſim vocat. Vos, inquit, celebres quidem eſtis & ingenui, nos verò inglorii. Hæc autem omnia moleſtiâ affectus dicit. Senſus enim eſt hujuſmodi. Quomodò fieri poteſt, ut nos quidem affligamur, vos autem ſecuritate fruamini, & in bonis vitam agatis? Quare perſpicuum eſt, non eſſe vos in bono ſtatu, ſed nunc potiùs malè vos & Apoſtolis indignè habetis. Non debetis igitur eam ob rem erigere criſtas.

11 *In hanc uſque horam & eſurimus, & ſitimus, & nudi ſumus.*] Quid, inquit, vetera recenſeo? quæ in præſentia geruntur, vide: quomodo vos in mediis deliciis agitis, nos autem omnino diverſùm patimur.

Et colaphis cædimur.] Hoc eſt, verberamur. Iſthuc autem ad inflatos dicit.

Et inſtabiles ſumus.] Hoc eſt, agitamur, & ad fugam compellimur. Id verò ad opulentos pertinet.

12 *Et laboramus, propriis manibus operantes.*] Hæc dicit rubore ſuffundens eos, qui lucri quæſtúſque gratiâ conantur, audéntque concionari.

Dum maledicimur, benedicimus: dum perſecutionem patimur, ſuſtinemus: dum blaſphemamur, obſecramus.] Et quod majus eſt his omnibus, inquit, non ægro ferimus iſta animo. Unde verò hoc patet? Inde ſanè, quòd eos, qui nobis malè faciunt, contrariis excipimus. Bene enim eis precamur, qui convitia in nos jactant, & eis, qui contumelioſiùs in nos feruntur, (blaſphemia enim eſt aſperior injuria) illos, inquam, obſecramus, hoc eſt, manſuetioribus & mollioribus verbis occurrimus. Hæc enim eſt obſecratio, ſermo manſuefaciens.

ciens. Propterea Chriſtiani videntur ſtulti, quandoquidem hæc faciant.

13 *Tanquam purgamenta mundi facti ſumus, omnium peripſema hucuſque.*] Quid verò eſt *purgamentum?* Sordes quæ ſpongiâ abſterguntur. Cùm enim quis ſordidum quid abſtergit, purgamenta dicuntur ſordes illæ quæ abſterguntur. Et *peripſema* idem ſignificat. Nam περιψᾶν, eſt veluti ſpongiâ abſtergere. Ait ergo, Nos abjectione ſumus digni, ac veluti abominationi habendi, non ſolùm vobis, verumetiam toti mundo, & cunctis mortalibus: nec uno duntaxat tempore; ſed ad hanc uſque horam. Obſerva hîc qualem eſſe oporteat Chriſtianum, quódque ad finem uſque certare debeat.

14 *Non ut vos pudefaciam, hæc ſcribo; ſed ut filios meos chariſſimos moneo.*] Non pudefaciens *vos*, inquit, neque pravâ & invidâ mente hoc dico, cæterùm *ut filios*: nec ſimpliciter filios, ſed dilectos. Ignoſcite mihi ſi quid moleſtum à me dictum ſit. Hæc enim ex amore fiunt. Et non dixit, increpo, ſed, *moneo*. Quis verò admonentem patrem non ſuſtineat?

15 *Nam ſi decem millia pædagogorum habeatis in Chriſto, ſed non multos patres.*] Quid igitur, inquiunt? non diligunt nos alii? Non eam, inquit, ad rationem quâ ego: Illi namque pædagogi ſunt, ego verò pater. Quemadmodum igitur in pueris fieri ſolet, ut ſit pater unus, pædagogi verò multi fortaſſe: ad unius autem amorem, patris nimirum, ſi conferantur, multùm diſtat eorum affectio: ſic & nobiſcum fit. Animadverte hîc quomodo, *in Chriſto*, apoſuerit ad, *pædagogorum*, ne eos omnino percellat: Verùm quod plus laboris habet, eis attribuit (id enim eſt pædagogum eſſe) charitatis autem exceſſum ſibi ipſi conſervavit.

In Chriſto enim Jeſu per Evangelium vos genui.] Confirmans quomodo pater ſit, Chriſti, inquit, ope *vos genui per Evangelium*. Non enim mihiipſi, ut

λεξις. Διὰ τοῦτο οἱ Χριστιανοὶ δοκοῦσι μωροὶ, ὅτι "ταῦτα ποιοῦσιν. "χ. ὅτι πάντα πείθει τὸ πιαῦτα

13 Ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν, πάντων περίψημα ἕως ἄρτι.] Τί ἐστι τὸ περικάθαρμα; Ὃ λεγόμενον ἀποσπόγισμα. Ὅταν γὰρ ῥυπαρόν τι ἀποσπογίσῃ τις, περικάθαρμα λέγεται τὸ ἀποσπόγισμα ἐκεῖνο. Καὶ τὸ περίψημα δὲ τὸ αὐτὸ δηλοῖ. περιψῶ γὰρ λέγεται τὸ περισπογίζω. Φησὶν οὖν ὅτι τοῦ ἀπορρίπτεσθαι ἐσμὲν ἄξιοι, καὶ ὡς βδέλυγμα λογίζεσθαι, οὐχ ὑμῖν μόνοις, ἀλλὰ παντὶ τῷ κόσμῳ, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις· καὶ οὐκ ἕνα καιρὸν, ἀλλ' ἕως ἄρτι. Ὅρα δὲ ὁποῖον δεῖ τὸν Χριστιανὸν, καὶ ὅτι ἀθλεῖν ὀφείλει ἄχρι τέλους.

14 Οὐκ ἐντρέπων ὑμᾶς ταῦτα γράφω, ἀλλ' ὡς τέκνα μου ἀγαπητὰ νουθετῶ.] Οὐ καταισχύνων ὑμᾶς, φησὶν, οὐδὲ πονηρᾷ καὶ μισούσῃ γνώμῃ ταῦτα λέγω, ἀλλ' ὡς τέκνα· καὶ οὐχ ἁπλῶς τέκνα, ἀλλὰ, "ἀγαπητά. σύγγνωτέ μοι εἴτι καὶ φορτικὸν εἴρηται· ὀξὺ ἀγάπης γὰρ ταῦτα γίνεται. Καὶ οὐκ εἶπεν, ἐπιπλήττω," ἀλλὰ, νουθετῶ· τίς δὲ οὐκ ἂν ἀνάσχοιτο παῖδας νουθετοῦντος; "ἴσ. νουθετῶν.

15 Ἐὰν γὰρ μυρίους παιδαγωγοὺς ἔχητε ἐν Χριστῷ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας.] Τί οὖν, φασιν; οἱ ἄλλοι οὐκ ἀγαπῶσιν ἡμᾶς; οὐχ οὕτω, φησὶν, ὡς ἐγώ. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ παιδαγωγοί· ἐγὼ δὲ πατήρ. Ὥσπερ οὖν ὅτι τῶν παίδων, ὁ μὲν πατὴρ εἷς, οἱ δὲ παιδαγωγοὶ τυχὸν πολλοί· τοιοῦτος δὲ ὁ τοῦ ἑνὸς φιλῶν, τοῦ παιδὸς, φημι, πολλῷ λείπεται ἡ σχέσις αὐτῶν· οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῶν, φησιν. Ὅρα δὲ πῶς καὶ τὸ, ἐν Χριστῷ, προσέθηκεν ὅτι τῶν παιδαγωγῶν, ἵνα μὴ πάντα πλήξῃ αὐτούς. Ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπεύθυνώτερον μὲν ἐκείνοις δέδωκε· τοιοῦτον γὰρ ὁ παιδαγωγός· τὸ δὲ ἀγάπης ὑπερβολὴν ἑαυτῷ ἐταμιεύσατο.

Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα.] Κατασκευάζων πῶς πατήρ ἐστι, φησὶν ὅτι ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ βοηθείᾳ ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα διὰ τοῦ εὐαγγελίου.

γήν. Οὐ γὰ, ὥσπερ οἱ πολλοὶ πρὸς ὑμᾶς, ἐμαυτῷ λογίζομαι τὸ πεπραγμα, ἀλλὰ τῷ Χριστῷ. Οὐκ εἶπε γὰ, ἐδίδαξα, ἀλλὰ, ἐγέννησα, τῆς τῆ φύσεως ὀνόματι τὴν ἀγάπην ἐπιδεικνύων, καὶ ὅτι οἰκειότατοι καὶ γνησιώτατοι αὐτοῦ μαθηταί ἐστί εἰσιν, ὡς πομπικὸν τὸ ἐπιστολῆς δηλοῖ.

16 Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, μιμηταί μου γίνεσθε.] Μιμήσασθέ, φησιν, ἐν πᾶσιν ἐμέ, μήτε διὰ σοφίαν, μήτε διὰ πλοῦτον ἐπαιρόμενοι, μήτε πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς διϊσταμένοι· ἀλλὰ καὶ σοφίαν καὶ πλοῦτον, τὴν πρὸς Χριστὸν καὶ ἀδελφοὺς ἀγάπην εἰδότες. Ὅρα δὲ παλάγγικα, πῶς προτρέπεται, οὐκ ἐπιτάττει. Μεγάλης δὲ παῤῥησίας καὶ τὸ ἑαυτὸν ἀρχέτυπον προτιθέναι.

17 Διὰ τοῦτο ἔπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον, ὅς ἐστί τέκνον μου ἀγαπητόν.] Διότι, φησὶ, κήδομαι ὑμῶν ὡς παίδων, ἔπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον. Αὐτὸς μὲν γὰ ἠβουλόμην ἐλθεῖν, ὡς αὐ καταρτίσω ὑμᾶς· Ἐπειδὴ δὲ οὐ δυνατὸν, ἔπεμψα τοῦτον, ὅς ἐστί τέκνον μου ἀγαπητόν. Τοῦτο δὲ εἶπεν, ἵνα ἅμα μὲν δείξῃ πόσον αὐτοὺς ἀγαπᾷ, εἰ γε εἵλετο αὐτοῦ χωρισθῆναι δι' αὐτούς· ἅμα δὲ, ἵνα καὶ αἰδέσιμος αὐτοῖς γένηται.

Καὶ πιστὸν ἐν Κυρίῳ.] Τουτέστιν, οὐκ ἐν βιωτικοῖς, ἀλλ' ἐν τοῖς περὶ Χριστὸν πράγμασιν. Ὥστε καὶ ἐν τοῖς καθ' ὑμᾶς διακονήσει πιστῶς.

Ὃς ὑμᾶς ἀναμνήσει τὰς ὁδούς μου τὰς ἐν Χριστῷ, καθὼς πανταχοῦ ἐν πάσῃ ἐκκλησίᾳ διδάσκω.] Οὐκ εἶπε, διδάξει, ἵνα μὴ δυσχεραίνωσι (νέος γὰρ ἦν ὁ Τιμόθεος) ἀλλ', ἀναμνήσει· ἃ οἴδατέ, φησὶ, ταῦτα ἀνανεώσεται ἐν ὑμῖν. Ὁδοὺς δὲ λέγει, τὰς ἐν τῷ κηρύγματι οἰκονομίας, τοὺς κανόνας, τὰ ἔθη, τοὺς νόμους τοὺς θείους· πῶς περιπατῶ, ὅτι οὐ περιφυσιωμένος, ὡς ὑμεῖς, οὐ διαιρέσεις εἰσάγων καὶ σχίσματα. Τὰς ἐν Χριστῷ δὲ εἶπε, τουτέστι, τὰς μηδὲν ἐχούσας ἀνθρώπινον, ἀλλὰ πάντα τὸν Χριστὸν, ἢ plerique inter vos, adſcribo imputóve rem, ſed Chriſto. Non dixit autem, docui, ſed, *genui*: naturæ videlicet nomine dilectionem oſtendens, quódque proprii valde, maximéque genuini iſti diſcipuli ſui ſint, ut ubique in epiſtola manifeſtat.

16 *Adhortor itaque vos, imitatores mei eſtote.*] Imitamini, inquit, me in omnibus: nec ſapientiæ, nec divitiarum nomine efferamini, neque cum frarribus diſſideatis: verùm eas tantùm opes, eam eſſe veram ſapientiam noveritis, charitatem nimirum erga Chriſtum & fratres. Obſerva autem dilectionis affectum: adhortatur enim, non imperat. Magnæ autem fiduciæ argumentum eſt, quòd ſeſe exemplar, quod imitentur, proponat.

17 *Ideo miſi vobis Timotheum, qui eſt filius meus dilectus.*] Quoniam veſtrì, inquit, curam gero, non ſecus ac filiorum, miſi vobis Timotheum. Ipſe quidem venire volui, ut vos componerem: quia verò iſthuc fieri haud potuit, miſi iſtum, qui eſt filius meus dilectus. Hoc autem dixit, partim ut monſtret quantâ eos charitate proſequatur, ſiquidem à Timotheo ſegregari ſuſtinuerit propter ipſos: partim ut & veneratione dignus eis reddatur.

Et fidelis in Domino.] Hoc eſt, non in rebus temporariis, ſed in iis quæ ad Chriſtum pertinent. Itaque & in iis quæ ad vos pertinent, fideliter miniſtrabit.

Qui vobis ad memoriam revocabit vias meas, quæ ſunt in Chriſto, quemadmodum ubique in omni eccleſia doceo.] Non dixit, docebit, ne ægrè ferant (Juvenis enim erat Timotheus) ſed, *ad memoriam revocabit*: quæ jam antea noviſtis, inquit, hæc renovabit in vobis. *Vias* autem dicit, prædicationis verbi diſpenſationem, regulas, conſuetudines, leges divinas; quâ ſcilicet ratione obambulem, quòd non inflatus ut vos, neque hæreſes inducens & ſchiſmata. *Quæ ſunt in Chriſto* dixit, hoc eſt, nihil humani habentes, ſed omnia ſecundùm

Chriſtum, vel quæ Chriſti auxilio perficiuntur. Submonſtrabit autem vobis, quomodo in omni Eccleſia doceam. Nihil enim novi dixi vobis, ſed iſtorum omnes mécum ſunt conſcii. Itaque pudeat vos quòd præter cæteras Eccleſias à viis meis deſciviſtis.

18 *Tanquam non venturus ſim ad vos, ſic inflati ſunt quidam.*] Cùm dixiſſet, Miſi vobis Timotheum: ne ſegniores redderentur, ſubdit; Etiamſi nunc non veniam, ac idcirco nonnullos abſentia mea inflârit, veniam tamen. Indicat autem puerilem eorum mentem. Nam pueri abſente præceptore incompoſitè ſe gerere ſolent. Quinam autem illi, qui inflati erant? Fornicatoris amici, qui & ſapiens & dives erat: ac ſimpliciter omnes, qui ob hujuſmodi efferrebantur: qui, tanquam Paulus non eſſet qui iſta argueret, ſuperbiebant.

19 *Veniam autem ad vos citò, ſi Dominus voluerit.*] Hæc dejcientis ſuperbos, adeóque ſobrios reddentis verba ſunt. Pulchrè verò adjecit, *Si Dominus voluerit.* Omnia namque illius nutu aguntur.

Et cognoſcam, non ſermonem eorum, qui inflati ſunt, ſed virtutem. 20 *Non enim in ſermone eſt regnum Dei, ſed in virtute.*] Quia eloquentiæ confidentes, Paulum ceu idiotam & indoctum aſpernabantur; Uidebo, inquit, non eloquentiam veſtram (nam eâ non eſt opus) ſed virtutem, quâ ſigna edantur. Non enim per orationis elegantiam prædicatum & confirmatum eſt regnum Dei, ſed per ſigna quæ Spiritûs virtute ac potentiâ eduntur.

21 *Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate, & ſpiritu manſuetudinis?*] Per virgam ſupplicium & pœnam intelligit. Ait itaque, Penes vos eſt, ut ego hoc vel illo modo veniam. Nam ſi deſides fueritis deprehenſi, veniam ad vos, & æquè puniam atque Elymam. Sin ſobrii fueritis, manſuetudinis ſpiritu utar. Eſt enim & ſpiritus auſteritatis & ſupplicii, verùm à commodiore officio eum nominat:

καὶ κατορθουμένας ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ βοηθείᾳ. Ὑποδείξει δὲ ὑμῖν, καθὼς ἐν πάσῃ ἐκκλησίᾳ διδάσκω. Οὐδὲν γὰρ καινὸν εἶπεν ὑμῖν, ἀλλὰ πάντες ταῦτά μοι συνίσασιν. Ὥστε αἰσχύνηθητε ὑμεῖς, καὶ διὰ τὰς λοιπὰς ἐκκλησίας τὴν ἡμετέρων ὁδῶν ἀποστραφέντες.

18 Ὡς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς, ἐφυσιώθησάν τινες.] Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι ἔπεμψα Τιμόθεον· ἵνα μὴ ῥᾳθυμότεροι γένωνται, φησὶν, ὅτι εἰ καὶ νῦν οὐκ ἔρχομαι, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἀπουσία μου ἐφυσίωσέ τινας, ἀλλ' ὅμως ἐλεύσομαι. Δείκνυσι δὲ αὐτῶν παιδικὸν τὸ διάνοιαν. Παίδων γὰρ ὄντων, ἀπόντος τοῦ διδασκάλου, ἀτακτεῖν. Τίνες δὲ ἦσαν οἱ φυσιούμενοι; Οἱ περὶ τὸν πεπορνευκότα, ὃς καὶ σοφὸς ἦν καὶ πλούσιος· καὶ ἁπλῶς πάντες οἱ διὰ τοῖς τοιούτοις ἐπαιρόμενοι· οἱ καὶ ὡς μὴ ὄντος Παύλου τοῦ ἐλέγχοντος, μέγα ἐφρόνουν.

19 Ἐλεύσομαι δὲ ταχέως πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν ὁ Κύριος θελήσῃ.] Καταξέλοντός ἐστι τὸ ῥῆμα τοῦτο, καὶ νήφειν διδασκαλίζοντος. Καλῶς δὲ προσέθηκε, Ἐὰν ὁ Κύριος θελήσῃ. Πάντα γὰρ ὡς ἐκείνου νεύματι ἄγονται. "Ἢ. Διὰ νεύματος.

Καὶ γνώσομαι οὐ τὸν λόγον τῶν πεφυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν. 20 Οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία "τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει.] Ἐπειδὴ ἐπ' εὐγλωττίᾳ "θαῤῥοῦντες ἐξεθήνουν τὸν Παῦλον ὡς ἰδιώτην, φησὶν, ὅτι ὄψομαι, οὐ τὴν εὐγλωττίαν ὑμῶν· οὐδὲ γὰρ ταύτης χρεία· ἀλλὰ" δυνάμεως τὸ ἐν σημείοις. Οὐ γὰρ ἐν λόγου κομψοῦ ἐκηρύχθη ἡ βασιλεία "τοῦ Θεοῦ καὶ ἐβεβαιώθη, ἀλλὰ ἐν σημείων τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος γινομένων. "Ἢ. τὴν ἐν ἔργοις. "Ἢ. θρασυνόμενοι. "Ἴσ. δύναμιν τινὰ. "Ἢ. τὴν ἐν ἔργοις.

21 Τί θέλετε; ἐν ῥάβδῳ πρὸς ὑμᾶς ἔλθω, ἢ ἐν ἀγάπῃ, πνεύματί τε πραότητος;] Ῥάβδον λέγει τὴν κόλασιν, τὴν τιμωρίαν. Φησὶν οὖν, ὅτι ὑμεῖς ἐστε κύριοι ὅπως ἂν ὅπως ἡμῖν με· ἐὰν μὲν ῥᾳθυμῆτε, ἐλεύσομαι καὶ κολάσω, ὡς τὸν Ἐλύμαν· ἐὰν δὲ νήφητε, τῷ πνεύματι τῆς πραότητος χρήσομαι. Ἐνι γὰρ καὶ πνεῦμα αὐστηρότητος καὶ τιμωρίας, ὃ λέγει ἀπὸ τοῦ

τῶν χρηστέρων αὐτὸν καλῶ· ὡς καὶ τὸν Θεὸν οἰκτίρμονα καὶ ἐλεήμονα φαμὲν, ἀλλ' οὐ κολαστὴν, καίτοιγε καὶ τοῦτο ὄντα.

perinde ac Deum miſeratorem & miſericordem dicimus, non vindicem, ſcelerúmve punitorem ac ultorem, cùm tamen etiam talis revera ſit.

ΚΕΦ. ε.

ΟΛως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, καὶ τοιαύτη πορνεία, ἥτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται, ὥστε γυναῖκά τινα τοῦ πατρὸς ἔχειν.] Κοινὸν ποιεῖται πάντων τὸ ἔγκλημα, ἵνα μὴ ῥαθυμήσωσιν ὡς ἀμύητοι τοῦ πλημμελήματος, ἀλλὰ κατορθώσωσι τοῦτο διορθώσασθαι, ὡς κοινὸν ὄνειδος. Καὶ οὐκ εἶπεν ὅτι τολμᾶται, ἀλλ', ὅλως ἀκούεται. Εἰ δὲ τὸ ἀκούεσθαι, ἀπηρρυθμισμένον, πόσῳ μᾶλλον τὸ τολμᾶσθαι; Ἀλλὰ καὶ" ἐν ὑμῖν τοῖς τοῦ πνευματικοῦ μυστηρίων ἀξιωθεῖσι. Αὔξων δὲ τὸ ἔγκλημά, φησιν, οἵα οὐδὲ τοῖς ἔθνεσι. Καὶ οὐκ εἶπε, γνῶ, ἀλλ' οὐδὲ ὀνομάζεται, ὥστε γυναῖκα τοῦ πατρός τινα ἔχειν. Οὐκ εἶπε μητρυιὰν, ἀλλὰ, γυναῖκα τοῦ πατρὸς, ὥστε κρειττόνως πλῆξαι τὴν μνησθῆναι πατρός. σεμνότερον δὲ εἶπε τὸ, ἔχειν, αἰσχυνόμενος τὸ τῆς πορνείας ὄνομα.

" χ. ἐνὑμῖν τοῖς μυστηρίων ἀξιωθεῖσι τοῖς πνευματικοῖς.

2 Καὶ ὑμεῖς πεφυσιωμένοι ἐστέ.] Ἐπὶ τῇ διδασκαλίᾳ τῇ παρ' ἐκείνου· σοφὸς γὰρ ἦν. Καὶ ὅρα σοφίαν. Οὐδαμοῦ ἐκεῖνον ἀξιοῖ λόγου, ὡς ἄτιμον, καὶ οὐδὲ ἄξιον ἐλθεῖν εἰς μέσον· τοῖς δὲ ἄλλοις διαλέγεται, ὡς περὶ κοινῆς ἐγκλήματος.

Καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπενθήσατε, ἵνα ἀρθῇ ἐκ μέσου ὑμῶν ὁ τὸ ἔργον τοῦτο ποιήσας.] Εὐφ, φησὶ, πενθῆσαι, διότι εἰς τὸ κοινὸν τῆς ἐκκλησίας ἡ διαβολὴ παρεχώρησεν. ἔδει βύζαι καὶ κλαῦσαι, ὡς ὅτι νόσου καὶ λοιμοῦ· ἵνα ἀρθῇ ἐξ ὑμῶν, τουτέστιν, ἀπολιμηθῇ ὡς κοινὴ βλάβη. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ μέμνηται, ἀλλ' εἶπεν, ὁ τὸ ἔργον τοῦτο ποιήσας.

CAP. V.

OMnino auditur inter vos fornicatio, ac talis fornicatio, qualis ne inter gentes quidem nominatur, ita ut uxorem patris ſui quis habeat.] Communem omnium accuſationem facit, ne deſides ſint, quaſi à delicto alieni eſſent, ſed conentur potiùs corrigere iſtud tanquam commune opprobrium. Et non dixit, audacter admittitur, ſed, *omnino auditur.* Quòd ſi ut audiatur, interdictum eſt, quanto magis ut perpetretur? Præterea, *inter vos*, qui ſpiritualibus myſteriis donati eſtis. Amplificans autem accuſationem, *qualis*, inquit, *ne inter gentes quidem.* Nec dixit, admittitur, verùm, *ne nominatur quidem, ut conjugem quiſquam patris ſui habeat.* Non dixit, novercam, ſed, *uxorem patris*, ut eo acriùs feriat, dum *patris* meminit. Honeſtiùs autem dixit, *habeat*, fornicationis nomen verecundè fugiens.

2 *Et vos inflati eſtis.*] Ob doctrinam ejus: ſapiens enim erat. Obſerva autem ejus prudentiam. Nuſquam illum ſermone dignatur, tanquam ignominioſum & indignum qui in medium prodeat: ſed cum aliis, ceu de communi delicto & culpâ loquitur.

Nec luxiſtis potiùs, ut è medio veſtrî tolleretur, qui hoc opus fecit.] Debebatis, inquit, lugere, quoniam in communem Eccleſiam calumnia pervênit. Conveniebat etiam ut oraretis & ploraretis tanquam ſuper morbo & peſte, *ut tolleretur* è vobis, hoc eſt, reſecaretur ceu publica noxa. Neque hîc nominis ejus meminit, verùm dixit, *Qui opus hoc fecit.*

3 Ἐγὼ μὲν γὰρ ὡς ἀπὼν τῷ σώματι,

3 *Ego ſanè tanquam abſens corpore,*

præſens

præſens autem ſpiritu, jam judicavi ceu præſens,] Vide ejus indignationem: neq; præſentiam ſuam expectare ſinit, neq; ipſum præſtolari, ut tum vinciat, cæterùm tanquam peſtem comprimere feſtinat priuſquam in totum Eccleſiæ corpus diſſeminetur. *Præſens autem ſpiritu*, dixit, ut compellat eos ad ſententiam ferendam, atque perterrefaciat, ut qui ſciat quæ illic judicaturi ſint, nec ignoret per ſpiritum, id eſt, per donum perſpicacitatis, quidnam agant. Quod autem ait, *Jam judicavi tanquam præſens*, non permittit eis ut aliud quicquam cogitent. Nam ego, inquit, ſententiam tuli, & nil aliud oportet fieri.

πρὼν γὰρ τῷ πνεύματι, ἤδη κέκρικα ὡς πρών.] Ὁρᾷς θυμόν· οὐδὲ ἀναμεῖναι αὐτῶν τὴν προθεσίαν ἀφίησιν, οὐδὲ ἐκδέξασθαι αὐτόν, καὶ τότε δῆσαι, ἀλλ' ὡς λοιμὸν ἐπείγεται κατασχεῖν, πρὶν εἰς ὅλον τὸ σῶμα τῆς ἐκκλησίας διαδοθῆναι. Παρὼν γὰρ τῷ πνεύματι, ἔφη, κατεπείγων αὐτοὺς εἰς τὴν ἀπόφασιν, καὶ ἐκφοβῶν, ὡς εἰδὼς τὰ ἐκείνου κεκινημένα, καὶ οὐκ ἀγνοῶν διὰ τοῦ πνεύματος, ἤτοι τοῦ διορατικοῦ χαρίσματος, ὃ δὴ προεῖχον. Λέγων γάρ, καὶ ὅτι ἤδη κέκρικα ὡς πρών, οὐκ ἀφίησιν αὐτοὺς ἕτερόν τι συνοῆσαι· ἐγὼ γάρ, φησιν, ἐξενήνεγκα τὴν ἀπόφασιν, καὶ οὐδὲν ἕτερον δεῖ γενέσθαι.

4 *Eum, qui ſic iſtud operatus eſt, in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti, congregatis vobis, & meo ſpiritu,*] Ne videatur arrogans, eos aſſumit conſortes, *congregatis vobis*, inquiens, *in nomine Chriſti*, hoc eſt, ut conventus non fiat humano quopiam affectu, ſed ſecundùm Deum: ut Chriſtus ipſe vos congreget, pro quo etiam convenitis. Præfecit autem ipſis ſuum etiam ſpiritum, ne ipſum veniâ dignentur, ſed rectè judicent, æquè ac ſi ipſe præſtò eſſet.

4 Τὸν οὕτω τοῦτο κατεργασάμενον, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ συναχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος,] Ἵνα μὴ δόξῃ αὐθαδὴς, καὶ αὐτοὺς προσλαμβάνηται κοινωνούς· συναχθέντων γὰρ ὑμῶν, φησὶν, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, τουτέστιν, ἵνα μὴ κατ' ἀνθρωπίνην προσληψιν ἡ συνάξις γένηται, ἀλλὰ κατὰ Θεόν· ἵνα αὐτὸς ὁ Χριστὸς συνάξῃ ὑμᾶς, ὑπὲρ οὗ καὶ συνέρχεσθε. Ἐπέτρεψε γὰρ αὐτοῖς καὶ τὸ αὐτοῦ πνεῦμα, ἵνα μὴ συγγνώμης αὐτὸν ἀξιώσωσιν, ἀλλ' ὀρθῶς κελεύωσιν, ὡς καὶ αὐτοῦ παρόντος.

5 *Cum virtute Domini noſtri Jeſu Chriſti, tradere talem Satanæ.*] Hoc eſt, vel quòd Chriſtus talem vobis dare queat gratiam, quâ diabolo illum tradere poſſitis: vel quòd & ipſe vobiſcum adversùs iſtum ſuffragium ferat. Nec dixit, Dedere, ſed, *tradere*, ſubaperiens ei reſipiſcentiæ januas. Neque nominis ejus rurſus meminit, ſed, *talem*, dicit.

5 Συνὼν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ Σατανᾷ.] Τουτέστιν, ἢ ὅτι ὁ Χριστὸς δυνάμενος τοιαύτην ὑμῖν χάριν δοῦναι, ὥστε δυνασθῆναι τοῦτον παραδοῦναι τῷ διαβόλῳ παραδιδόναι· ἢ ὅτι καὶ αὐτὸς μετ' ὑμῶν καθ' αὑτοῦ φέρει τὴν ψῆφον. Καὶ οὐκ εἶπεν, ἐκδοῦναι, ἀλλὰ παραδοῦναι· ὑπανοίγων αὐτῷ τὰς τῆς μετανοίας θύρας. Καὶ οὐδὲ πάλιν ὀνόματος μέμνηται, ἀλλὰ, τὸν τοιοῦτον, λέγει.

In interitum carnis, ut ſpiritus ſalvus ſit in die Domini Jeſu.] Hoc eſt, ut morbo ſeipſum maceret. Cùm enim a corporis voluptate cupiditates oriantur, corpus puniri vult, *ut ſpiritus*, id eſt anima, ſervetur: non quaſi iſta ſola ſervaretur, ſed quaſi hoc conceſſo, quòd eâ ſervatâ, corpus etiam ſervabitur. Quidam verò ſpiritum, donum ſpirituale appellant, nimirum ut

Εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ.] Τουτέστιν, ἵνα νόσῳ αὐτὸν τήξῃ. ὅπερ γὰρ ἐκ τῆς σωματικῆς τρυφῆς αἱ ἐπιθυμίαι, τὸ σῶμα κολασθῆναι βούλεται, ἵνα τὸ πνεῦμα, τουτέστιν, ἡ ψυχὴ σωθῇ. οὐχ ὡς ταύτης σωζομένης μόνης, ἀλλ' ὡς ὁμολογηθέντος τούτου, ὅτι ταύτης σωζομένης, καὶ τὸ σῶμα σωθήσεται. Τινὲς δὲ φασι πνεῦμα, τὸ χάρισμα, ἵνα

ἵνα σῶον τηρηθῇ αὐτῷ, καὶ μὴ ἀναχωρήσῃ ὡς ὀξ ἀσεβοῦς. Τοῦτο δὲ κηδομένου μᾶλλον ἢ τιμωρουμένου ὅστ. Καλῶς γὰρ τὴν ἡμέραν ἐκείνης" ἀνεμνήσθη, ἵνα καὶ ἐκεῖνοι δείσαντες, τὴν ἰατρείαν ἀπενέγκωσι, καὶ ἐκεῖνος ὡσαύτως ταύτην δέξηται. Οὐχὶ τὴν τινος τῶν ὀλιγοψύχων, καθάπερ καὶ ὅτε τοῦ Ἰωβ, τοῦ σώματος ἅψασθαι, ἀλλὰ μὴ καὶ τῆς ψυχῆς.

" χ. αὐτὴν.

6 Οὐ καλὸν τὸ καύχημα ὑμῶν.] Αἰνίττεται ὅτι αὐτοὶ οὐκ εἴασαν αὐτὸν μετανοῆσαι, κωλύοντες εἰς αὐτόν. καὶ γὰρ εἷς τῶν παρ' αὐτοῖς σοφῶν ἦν οὗτος.

Οὐκ οἴδατε ὅτι μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ;] Καὶ ὑμῶν, φησὶν, οὐκ ἐκείνου μόνου κηδομαι. Εἰ γὰρ ἀμελούμενον τὸ κακὸν αὐξάνει καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα τῆς ἐκκλησίας λυμήνασθαι. Ὥσπερ γὰρ ἡ ζύμη μικρὰ οὖσα, τὸ φύραμα" πᾶν ζημιοῖ καὶ πρὸς ἑαυτὸ μεταβάλλει· οὕτω καὶ ὁ τούτου ἁμάρτημα πρὸς ἑαυτὸ πολλοὺς ὑπισπάσεται.

" χ. ὅλον.

7 Ἐκκαθάρατε οὖν τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ἦτε νέον φύραμα, καθώς ἐστε ἄζυμοι.] Τουτέστι, τὸν πόρνον τοῦτον ἐκβάλλετε, μᾶλλον δὲ καὶ ἄλλους κακούς. Πάλαι γὰρ ζύμην πάσην κακίαν φησί. Καὶ οὐκ εἶπε, καθάρατε, ἀλλὰ, ἐκκαθάρατε, τουτέστι, μετὰ ἀκριβείας καθάρατε, ἵνα νέον φύραμα καὶ ἀμιγὲς κακίας ἦτε. Καθὼς ἐστε, φησὶ τοῦτ' ἔστι, καθὼς πρέπει ὑμᾶς, χωρὶς ζύμης, τουτέστι, τῆς παλαιᾶς κακίας, καὶ ὀξώδους καὶ δακνώσης τῇ μεταμελείᾳ.

Καὶ γὰρ τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός.] Ἐπειδὴ ἀζύμων ἐμνήσθη, ταῦτα γὰρ ἐν τῷ Πάσχα ἐσθίοντο, ἀναμιγνύσας τὰ ἄζυμα τί ἐστιν, ὅτι ἡ ἀληθὴς ἡ ἀμιγὴς κακίας, νῦν" ἀναμιγνὺς καὶ τὸ Πάσχα. καί φησιν, ὅτι ὁ Χριστός ἐστιν ἡμῶν τὸ Πάσχα, τυθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν. Ὀφείλομεν οὖν τὰ ἄζυμα, τουτέστι, τὸν ἀπὸ πάσης κακίας καθαρότητα περιέπειν.

" χ. ἀναμίξας.

8 Ὥστε ἑορτάζωμεν μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας.] Δείκνυσιν ὅτι πᾶς ὁ χρόνος ἑορτῆς ἐστι καιρὸς τοῖς Χριστιανοῖς, ἀλλὰ τὸν ὑπὲρ

salvum ei ſervetur, nec ab eo ceu ex impio diſcedat. Hoc enim curam gerentis potiùs eſt, quàm punientis. Pulchrè autem diei illius meminit, ut & illi ſibi metuentes, medicinam afferant, & ille itidem hanc recipiat. Metam autem diabolo ſtatuit, æquè atque in Jobo, ut corpus tantùm, non autem animam attingat.

6 *Non bona eſt gloriatio veſtra.*] Subindicat, quòd ipſi non permiſerint eum reſipiſcere, gloriantes ejus nomine. Nam unus ex Corinthiorum ſapientibus erat.

Neſcitis quòd modicum fermenti totam maſſam fermentat?] Et veſtri, inquit, non illius tantummodo curam habeo. Nam malum neglectum, reliquum eccleſiæ corpus vaſtare poteſt. Ut enim fermentum, modicum cùm ſit, totam maſſam fermentat, ac in ſeipſum alterat: ſic & hujus pecatum ad ſeſe pleroſq; alios attrahet.

7 *Expurgate itaque vetus fermentum, ut ſitis nova conſperſio, quemadmodum eſtis azymi.*] Hoc eſt, fornicatorem iſtum ejicite, imò & alios qui mali ſunt. Vetus enim fermentum omnis generis vitia nominat. Et non dixit, Purgate, ſed, *expurgate*, hoc eſt, ſummâ diligentiâ purgate, ut ſitis nova maſſa, quæ non ſit vitiis mixta. *Quemadmodum eſtis*, hoc eſt, ſicuti decet vos eſſe, ſine fermento, id eſt, vetere malitiâ, quæ acetoſa eſt, & mordicans per pœnitentiam.

Etenim paſcha noſtrum pro nobis immolatus eſt Chriſtus.] Quia azymorum, meminit, quæ paſchatis tempore edebantur, ſimulatque per allegoriam quid ſint azyma explicavit, nimirum affectio vitiis non contaminata; nunc allegoricè interpretatur quid ſit Paſcha, Chriſtus, inquiens, paſcha noſtrum eſt, pro nobis mactatus. Debemus igitur azyma, id eſt, omnem ab omnibus vitiis puritatem amplecti.

8 *Feriàs itaque celebremus, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & verſutiæ.*] Oſtendit quòd omne tempus feriarum ſit occaſio & opportunitas Chriſtianis,

ſtianis, propter excellentiam traditorum illis bonorum. Ob eam enim cauſam homo factus & occiſus eſt filius Dei, ut te feriari faceret: non in fermento veteris Adami, neque in vita vitiis plena, vel, quod pejus eſt, verſutiâ. Malus enim eſt, quiſquis malè agit: verſutus autem, qui & cum profunditate, ac doloſâ mente malè agit.

Sed in azymis ſinceritatis & veritatis.] Hoc eſt, in vita ſyncera ſive pura, ut opponatur malitiæ: & verâ, hoc eſt, hypocriſi ac dolo vacante, ut verſutiæ opponatur. Vel veritatem intelligere poteris ad diſcrimen veterum figurarum, quæ non fuerunt veritas. Vult enim Chriſtianum veteribus figuris ſuperiorem eſſe. Vel ſyncéritatem accipies pro puritate quæ per opera fit: veritatem autem, pro contemplatione.

9 *Scripſi vobis in epiſtola, ne commiſceremini fornicatoribus.*] In qua epiſtola? in hâc ipſa. Cùm enim ſuprà dixiſſet, *Expurgate vetus fermentum*, fornicatorem, ut ſuprà dictum eſt, ſubinnuens, unde perſpicuum fecit, quod fornicatoribus commiſceri non oportet; ſuſpicati eſſent fortaſſe ab omnibus fornicatoribus, ab iis etiam qui apud Græcos eſſent, recedendum eſſe. Interpretatur igitur qualibus præcepit.

10 *Et non omnino fornicatoribus mundi hujus, aut avaris, aut rapacibus, aut Idolorum cultoribus: alioqui debueratis ex hoc mundo exiiſſe.*] *Omnino*, tanquam de re confeſſâ ac manifeſtâ poſuit. Hæc verò hujus orationis eſt conſtructio: Et omnino non prohibui ne cum mundi fornicatoribus converſaremini, hoc eſt, Græcis: alioquin alium terrarum orbem quærere oporteret. Quî enim fieri poteſt, cùm in una eademq; urbe plures ſint Græci & peccatores, ut non commiſceamini talibus?

11 *Nunc autem ſcripſi vobis, non commiſceri, ſi is qui frater nominatur, ſit fornicator, aut avarus, aut idolorum cultor, aut conviciator, aut ebrioſus, aut rapax,*

ἑαυτὸν τῷ δοθέντων αὐτοῖς ἀγαθῶν. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἀνθρωπος γέγονε, καὶ ἐτύθη, ἵνα σε ἑορτάζειν ποιήσῃ· οὐκ ἐν ζύμῃ δὲ παλαιᾷ Ἀδάμ, οὐδὲ ἐν βίῳ κακίας πλήρει, μᾶλλον δὲ ὃ λέγω, πονηρίας· Κακὸς μὲν γὰρ πᾶς ὁ δὲ κακὸν πράττων· πονηρὸς δὲ, ὁ καὶ μετὰ "βαθυπάτου καὶ δολερᾶς γνώμης. "χ. Βαθύπατος καὶ πονηρᾶς γν.

Αλλ' ἐν ἀζύμοις εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας.] Τουτέστιν, ἐν βίῳ εἰλικρινεῖ, ἤτοι καθαρῷ, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς κακίας· καὶ ἀληθεῖ, τουτέστιν, ἀνυποκρίτῳ, ἀδόλῳ, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς πονηρίας. Ἢ τὸ, ἀληθείας, δυνάσας νοῆσαι, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν παλαιῶν τύπων, οἵτινες οὐκ ἦσαν ἀλήθεια. Βούλεται γὰρ τὸν Χριστιανὸν τῶν ἐν τῇ παλαιᾷ τύπων ὑπερτερον εἶναι. Ἢ εἰλικρινείαν μὲν, τὴν καθαρότητα, ἡ δὲ ἀλήθειαν, τὴν θεωρίαν.

9 Ἐγραψα ὑμῖν ἐν τῇ ἐπιστολῇ, μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνοις.] Ἐν ποίᾳ ἐπιστολῇ; Ἐν αὐτῇ ταύτῃ· Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην, τὸν πεπορνευκότα, ὡς δεδήλωται, αἰνιττόμενος, δι' οὗ ἐδηλοῦτο τὸ μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνοις· ἴσως ὑπενόησαν ἂν ὅτι πάντων τῶν πόρνων καὶ τῶν παρ' Ἕλλησι χωρίζεσθαι δεῖ. Ἐρμηνεύει τοίνυν ποίων προήκατο.

10 Καὶ οὐ πάντως τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου τούτου, ἢ τοῖς πλεονέκταις, ἢ ἅρπαξιν, ἢ εἰδωλολάτραις· ἐπεὶ ὠφείλετε ἄρα ἐκ τοῦ κόσμου ἐξελθεῖν.] Τὸ, πάντως, ὡς ὅτι ὡμολογημένον τέθηκε προσφυῶς. Ἡ συνταξις δὲ τοῦ λόγου τοιαύτη· Καὶ πάντως οὐ τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου συναναμίγνυσθαι ἐκώλυσα, τουτέστι, τοῖς παρ' Ἕλλησιν· ἐπὶ ἑτέραν οἰκουμένην ὠφείλετε ζητῆσαι· πῶς γὰρ δυνατὸν ἐν τῇ αὐτῇ πόλει πλείονων ὄντων παρ' Ἕλλησιν, μὴ συναναμίγνυσθαι "τοῖς τοιούτοις; "χ. πόρνοις.

11 Νυνὶ δὲ ἔγραψα ὑμῖν μὴ συναναμίγνυσθαι, ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ἢ πόρνος, ἢ πλεονέκτης, ἢ εἰδωλολάτρης, ἢ λοίδορος, ἢ μέθυσος, ἢ ἅρπαξ,

τῷ

τῷ τοιούτῳ μηδὲ συνεσθίειν.] Οραῖς ὅτι οὐχ εἷς μόνος ἦν πόρνος, ἀλλὰ καὶ ἕτεροι, καὶ ἐν διαφόροις κακίαις. Καὶ πῶς ἀδελφὸς ὢν, εἰδωλολάτρης εἶναι δύναται; ὥσπερ ὅτε τῶν Σαμαρειτῶν συνέβη ποτὲ, οἱ ἐξ ἡμισείας ἠυσέβουν· οὕτω καὶ ἐν τούτοις τινὲς τῶν εἰδώλων εἴχοντο ἔτι. Ἄλλως τε δὲ προσκαταβάλλεται τὸν περὶ τῶν τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθιόντων λόγον. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος. Ὀνομα μὲν μόνον ἀδελφῶν ἔχει, ἐστὶ δὲ τῇ ἀληθείᾳ, πᾶς ὁ τοῖς ἀπηριθμημένοις ἔνοχος. Τὸ δὲ, ἢ πόρνος, δύναται μὲν καὶ ὡς διαζευκτικὸς συνδεσμος νοηθῆναι, καθὼς καὶ τὰ ἑξῆς· δύναται δὲ καὶ ὡς ῥῆμα, ἀντὶ τοῦ, ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος, ᾖ, τουτέστιν, ὑπάρχῃ πόρνος, καὶ τὰ ἑξῆς, τῷ τοιούτῳ μηδὲ συνεσθίειν, ἵνα γνοὺς ὅτι βδέλυγμά ἐστι διὰ τὴν κακίαν, ἀπόσχηται τούτης.

12 Τί γάρ μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν;] Ἔξω τοὺς Ἕλληνας ὀνομάζει· ἔσω δὲ, τοὺς Χριστιανούς. Οὐδείς μοι, φησι, λόγος περὶ τοὺς ἔξω· αὐτὸ γὰρ τοῦτο, ἔξω τῶν ἐμῶν νόμων εἰσί. Περιττὸν οὖν τὰ προστάγματα τοῦ Θεοῦ τιθέναι τοῖς ἔξω τῆς Χριστοῦ αὐλῆς· οὕτω γὰρ ὁ νόμος λαλεῖ, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ.

Οὐχὶ τοὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε; 13 Τοὺς δὲ ἔξω, ὁ Θεὸς κρινεῖ.] Τινὲς εἰς τὸ, οὐχὶ, στίζουσιν· Εἶτα ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς ἀναγινώσκουσι χωρὶς ἐρωτήσεως, Τοὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε. Ἐπεὶ γὰρ ἀνω, ὅτι τί μοι τοὺς ἔξω κρίνειν, ἐπήγαγε, ὅτι οὐχὶ ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἔστι μοι τὸ κρίνειν ἐκείνους. Τινὲς δὲ συναπτῶς καὶ ἐρωτηματικῶς ἀναγινώσκουσιν· οὐχὶ τοὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε; ἀντὶ τοῦ, οὐχὶ τοὺς Χριστιανοὺς ὀφείλετε ὑμεῖς κρίνειν; τοὺς δὲ ἔξω ὁ Θεὸς φοβερώτερος δικαστὴς παραλήψεται. Ὥστε, εἰ παρ' ὑμῶν οἱ ἔσω κρίνοιντο, ἐκφύγοιεν τὴν φοβερωτέραν κρίσιν τοῦ Θεοῦ.

Cum hujuſmodi nec cibum ſumere.] Vides non unicum ſolummodo ſcortatorem fuiſſe, ſed diverſos, idque in variis ſceleribus. At quomodo is qui frater eſt, idolorum cultor eſſe poteſt? Quemadmodum in Samaritanis olim contigit, qui ex dimidia parte pii eſſent, Deique cultores videbantur: ſic apud iſtos accidit. Ex his enim nonnulli idolis detinebantur adhuc. Præterea viam præſtruit ſermoni, quem de iis, qui idolis immolata edebant, habiturus eſt. Pulchrè autem dixit, *Qui frater nominatur.* Siquidem nomen tantummodo fratris habet, revera autem frater non eſt, quiſquis enumeratis vitiis obnoxius eſt. Quod inquit, ἢ πόρνος, poteſt per conjunctionem diſjunctivam intelligi, perinde ac ſequentia. Poteſt etiam ut verbum accipi pro eo quod eſt, Si quis frater nominatus, *ſit*, hoc eſt, exiſtat fornicator, &c. Cum tali ne cibus quidem ſumendus, ut agnoſcens ſe abominationem eſſe propter ſcelus, ab eo abſtineat.

12 *Quid enim mihi de iis qui foris ſunt judicare?*] Eos qui foris ſunt, Græcos ſive Gentiles nominat: qui intus, Chriſtianos. Nulla mihi, inquit, cura de iis qui foris ſunt: tantum enim eſt quod ait, Extra meas leges ſunt. Supervacaneum itaque foret legem ſancire iis qui extra Chriſti regiam & aulam agunt. *Quæcunque enim lex loquitur, iis, qui ſunt in lege, loquitur.* Rom. 3. 19.

Nonne de iis qui intus ſunt, vos judicatis? 13 *Eos verò qui foris ſunt, Deus judicabit.*] Nonnulli particulam οὐχὶ, id eſt, nonne, puncto interſtinguunt: deinde ab alio principio ſine interrogatione legunt, *De iis qui intus ſunt, vos judicatis.* Cùm enim ſuprà dixiſſet, *Quid enim mihi de iis qui foris ſunt, judicare?* ſubintulit, Non: quaſi dicat, meâ nihil refert illos judicare. Quidam verò junctim cum interrogatione leguntˌ *Nonne de iis qui intus ſunt, vos judicatis?* hoc eſt, Nonne Chriſtiani à vobis judicandi ſunt? Eos verò qui foris ſunt, horribilior judex excipiet. Proinde, ſi à vobis, qui intus ſunt, judicantur, Dei judicium, quod terribilius eſt, evadent.

An-

Auferte malum ex vobis ipſis.] Meminit ſcripturæ loci in veteri Teſtamento, ut commonſtret quòd jam olim legislatori placuerit, ut ſcelerati exſcinderentur. Quod ait, *Ex vobis ipſis*, oſtendit quòd impii ſublatio ipſis majori erit emolumento.

Deut. 13. 6.

Καὶ ἐξαρεῖτε " τὸν πονηρὸν ἐξ ὑ- " χ. τὸ.
μῶν αὐτῶν.] Εμνημόνθυσε ῥήσεως ἐν τῇ παλαιᾷ κειμένης· ἵνα δείξῃ ὅτι καὶ ἄνωθεν ἐδόκει τῷ νομοθέτῃ τοὺς πονηροὺς ἐκτέμνεσθαι. τὸ δὲ, ἐξ ὑμῶν αὐτῶν, δείκνυσιν ὅτι μᾶλλον αὐτῶν ὠφέλειά ἐστιν ἡ ἔξαρσις τοῦ πονηροῦ.

CAP. VI.

Audet aliquis veſtrûm, habens negotium adversùs fratrem ſuum, judicari apud injuſtos, & non apud ſanctos.] Plerique in pecuniariis cauſis diſſidentes, apud Græcos judices contendebant, utpote legum peritos. Hoc igitur nunc corrigit, quod obiter in medium incidit. Poſtquam enim mentionem fecit avarorũ, actutùm efferbuit præ eorum curâ qui talia patrârant. Intuere autem quomodo ſtatim ab initio indignationẽ ſuam oſtendat, audaciam appellans rem iſtam ac prævaricationem. Non autem dixit, Apud infideles, ſed, *Apud injuſtos*. Cùm enim is qui litigat, juſtum aſſequi laborat, oſtendit eos iſtud haud conſecutos. Injuſti enim ſunt, inquit, judices Græci: quî igitur tibi juſtè judicabunt? *Sanctos* autem fideles appellat, ex ipſis nominibus differentiam demonſtrans; illi namque injuſti ſunt, iſti verò ſancti.

2 *An neſcitis quòd ſancti mundum judicabunt?*] Quia fideles, utpote indocti, ad litem dirimendam non videbantur idonei, authoritatem illis conciliat: primùm quidem ſanctos appellando, deinde affirmando quòd mundum ſunt judicaturi: non ipſi quidem ſedentes, ac ſententiam proferentes (Dominus enim judicabit) verùm condemnabunt. Cùm enim ipſi, qui ſimilibus affectionibus obnoxii erant, inventi fuerint fideles, illi verò infideles, nonne hoc condemnatio eſt infidelium?

Quòd ſi in vobis judicatur mundus, indigni eſtis judiciis minimis?] Obſerva quòd

ΚΕΦ. ϛ.

Τολμᾷ τις ὑμῶν πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ πρᾶγμα ἔχων, κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων, καὶ οὐκ ἐπὶ τῶν ἁγίων;] Πολλοὶ χρηματικὰς δίκας ἔχοντες, ἐκείνοντο πρὸς τοὺς Ελληνας δικαστὰς, ἅτε νομομαθεῖς. Τοῦτο τοίνυν διορθοῦται πρεμπτεσὸν εἰς τὸ μέσον. Επειδὴ γὰρ ἐμνήσθη πλεονεκτῶν, οὐδὲς ἔζεσε τὴν πρὸς τῶν ἁμαρτανόντων καὶ τοιαῦτα φερόντων. Καὶ ὅρα ὅπως δυμὸν ἐνδείκνυται ἐξ ἀρχῆς, καὶ τόλμαν καλεῖ τὸ πρᾶγμα καὶ παρανομίαν. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι τῶν ἀπίστων, ἀλλ' ὅτι τῶν ἀδίκων. Επειδὴ γὰρ ὁ δικαζόμενος τοῦ δικαίου τυχεῖν βούλεται, δείκνυσιν αὐτοὺς τοῦτο οὐ τυγχάνοντας. ἄδικοι γάρ, φησὶν, εἰσὶν οἱ " κρίνοντες Ελληνες· πῶς οὖν σοι δικαίως " χ. διαζοντες. κρινοῦσιν; Αγίους δὲ τοὺς πιστοὺς φησὶν, ἐξ αὐτῶν τῶν ὀνομάτων δεικνὺς τὴν διαφοράν· οἱ μὲν γὰρ ἄδικοί εἰσιν, οἱ δὲ ἅγιοι.

2 Η οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ ἅγιοι τὸν κόσμον κρινοῦσιν;] Επειδὴ οἱ πιστοὶ ἰδιῶται ὄντες οὐκ ἀξιόπιστοι ἐδόκουν πρὸς ὃ " τεμεῖν ἐπιτίθεσιν, ἀξιοπίστους αὐτοὺς " χ. κρινῆν. " ποιῶ, πρῶτον μὲν ἁγίους καλέσας, εἶ- " χ. κλῆ. τα εἰπὼν, ὅτι τὸν κόσμον κρινοῦσιν· οὐκ αὐτοὶ καθήμενοι καὶ δικάζοντες (ὁ γὰρ Κύριος κρινεῖ) ἀλλὰ καταχρινοῦσιν. Οὕτω γὰρ ὁμοιοπαθεῖς ὄντες, εὑρεθῶσιν αὐτοὶ μὴ πιστεύσαντες, ἐκεῖνοι δὲ ἀπιστήσαντες, οὐ κατάκρισις τοῦτο τῶν ἀπίστων;

Καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος, ἀνάξιοί ἐστε κριτηρίων ἐλαχίστων;] Ορᾷ, οὐκ

οὐκ εἶπεν, ὅτι ὑφ' ὑμῶν κρίνεται, ἀλλ', ἐν ὑμῖν· τουτέστιν, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μὲν κρίνεται, ἐν ὑμῖν δὲ κατακρίνεται, ἀντὶ τοῦ, ἐν τῷ ὑμᾶς ὑπόδειγμα τῆς πιστεύσαι ποιεῖσθαι. Τὸ δὲ, ἀνάξιοί ἐστε κριτηρίων ἐλαχίστων, τοιοῦτον ἔχει νοῦν. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ὑπὸ τῶν ἔσω κρινομένους αἰσχύνεσθαι, τοὐναντίον μέν φησιν οὗτος ἐστὶν αἰσχύνη, φησὶν, ὅταν ὑπὸ τῶν ἔξωθεν κρίνεσθε. Ἐκεῖνα γὰρ ἐστὶν ἐλάχιστα δικαστήρια, ἃ τὰ ἔσω.

3 Οὐκ οἴδατε ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν; μήτιγε βιωτικά;] Ἀγγέλους τοὺς δαίμονας φησὶ· καὶ τούτους οὕτω καταχρινοῦμεν, ἔτεροι οἱ ἐν σαρκὶ ἡμεῖς τῶν ἀσωμάτων αὐτῶν πλέον ὑρεθῶμεν ἔχοντες.

4 Βιωτικὰ μὲν οὖν κριτήρια ἐὰν ἔχητε, τοὺς ἐξουθενημένους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, τούτους καθίζετε. 5 Πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω· οὕτως οὐκ ἔνι ἐν ὑμῖν σοφὸς οὐδὲ εἷς, ὃς δυνήσεται διακρῖναι ἀνὰ μέσον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ;] Ἐκ περιουσίας βουλόμενος ἀποφῆσαι αὐτοὺς τῶν ἔξω δικαστηρίων, φησὶν, ὅπως ἴσως εἴπῃ τις ἡμῖν, ὅτι οὐκ ἔνι σοφός τις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ὁ διακρῖναι δυνάμενος. Εἰ γὰρ καὶ τὰ ὑμῶν λόγου οὐκ ἔνι σοφὸς, τοὺς ἐξουθενημένους μᾶλλον δικαστὰς καθίζετε, ἢ τοὺς ἀπίστους. Τοῦτο δὲ εἶπον πρὸς ἐντροπὴν ὑμῶν, σεσωρευκὼς τῇ ψυδεῖ προφάσει ὑμῶν· ἐπεὶ ἄρα τοσαύτη σπάνις ἐστὶ σοφῶν παρ' ὑμῖν, ὥστε τοὺς εὐτελεῖς καὶ ἰδιωτικωτέρους κρίνειν. Τὸ, ἀδελφοῦ δὲ αὐτοῦ, προσέθηκε, σημαίνων ὅτι " ὅτε πρὸς τὸν ἀδελφόν ἐστιν ἡ δίκη, οὐδὲ πολλῆς χρεία σοφίας καὶ γνώσεως, ἅτε τῆς ἀδελφικῆς διαθέσεως πολλὰ συνεργούσης πρὸς λύσιν τῆς φιλονεικίας.

" χ. ἐπιλ.

6 Ἀλλὰ ἀδελφὸς μετὰ ἀδελφοῦ κρίνεται, καὶ τοῦτο ἐπὶ ἀπίστων;] Διπλοῦν τὸ κακὸν, ὅτι τε πρὸς ἀδελφὸν ἡ κρίσις, καὶ ὅτι ἐπὶ ἀπίστων.

7 Ἤδη μὲν οὖν ὅλως ἥττημα ἐν ὑμῖν ἐστιν, ὅτι κρίματα ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν.] Πρότερον ἐώλυε τὸ κρίνεσθαι πρὸς τοῖς ἀπίστοις· νυνὶ

non dixerit, a vobis judicatur, sed, *in vobis*: hoc est, à Deo quidem judicatur, in vobis autem condemnatur, pro, ex hoc quòd vos credentes iis eratis pro exemplo. Quod autem ait, *indigni estis judiciis minimis*, hujusmodi sensum habet, Cùm enim verisimile esset ipsos ab iis qui intùs erant judicatos pudefieri; è diverso, inquit, contumeliam retulerîtis, si ab illis qui foris sunt, hoc est, ab infidelibus judicemini. Minima enim sunt illa tribunalia; quæ intùs sunt non item.

3 *Nescitis, quòd angelos judicabimus? quanto magis secularia?*] Angelos dæmones appellat, quos condemnabimus, quando nos carne vestiti, incorporeis istis substantiis excellentiores fuerîmus reperti.

4 *Judicia igitur de rebus temporariis si habeatis, qui in ecclesia contempti sunt, eos constituite.* 5 *Ad verecundiam vestram dico: Sic non est inter vos quisquam, qui possit judicare inter fratrem suum?*] Ab exoticis judiciis eos revocare volens, ex abundanti adjicit: Forsan dixerit quispiam, quòd non sit sapiens in ecclesia, qui dijudicare possit. Si enim secundùm vestram existimationem non est sapiens, contemptos potiùs judices constituite, quàm infideles. Istud autem dixi, *ad verecundiam vestram*, inani vestræ prætextui consentiens: quandoquidem tanta est raritas sapientum apud vos, ut viles & indoctiores judicium exerceant. *Fratrem suum*, adjecit, indicans quòd siquando adversùs fratrem sit contentio, variâ rerum cognitione non est opus, affectione nimirum fraternâ ad litis solutionem cooperante.

6 *Sed frater cum fratre judicio contendit, & hoc apud infideles?*] Duplex malum, & quòd erga fratrem sit judicium, & quòd apud infideles.

7 *Jam quidem omnino delictum est in vobis, quoniam judicia habetis inter vosmetipsos.*] Antea hoc sùstulit, quod judicarentur apud infideles: nunc autem ipsam

omnino disceptationem tollit, inquiens: *Omnino est delictum*, id est, condemnatio & pudor, *quoniam omnino habetis judicia*, hoc est, causas judiciarias inter vos invicem, hoc enim est quod ait, *inter vosmetipsos*. Emphaticè verò hoc dixit. Nos enim Christiani fratres nostros nosmetipsos existimare debemus.

Quare non magis injuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini? 8 *Sed ipsi injuriam infertis, ac defraudatis, idque fratres.*] Multiplex accusatio. Prima quidem, quòd injuriam passi, sustinere non nôrant: altera, quòd ipsi potiùs injuriam inferant: tertia, quòd fratribus. Bonum esset, inquit, neque injuriam facere, neque pati: in summa autem, melius est pati.

9 *An nescitis quòd iniqui regnum Dei non possidebunt?*] Exhortationem comminatione concludit, sermonem vehementiorem reddens: ac veluti in re confessa ipsos interrogat.

Ne erretis.] Hîc occultè indicat fuisse nonnullos apud eos, qui dicerent: Clemens est Deus, nec puniet nos, verùm in regnum introducet. Ait igitur, *Ne erretis*. Etenim revera erroris est & impostura, hîc sperare commoda, posthac verò illic diversum consequi.

Neque fornicatores.] Eum qui jam condemnatus erat, primo loco ponit.

Neque idolorum cultores, neque mœchi, neque molles.] Molles, turpia patientes nominat. Infert igitur & turpia agentes.

10 *Neque masculorum concubitores, neque avari, neque fures, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt.*] Quærunt multi, quare conjunxit ebriosos & maledicos cum idolorum cultoribus, & cum eis qui scelera nefanda perpetrant? Quoniam nimirum Christus ipse, eum qui dixerit fratri suo, Fatue, reum faciat gehennæ: ac rursus quia Judæi ex ebrietate ad idololatriam pervenerunt. Deinde, non de supplicio jam nunc loquitur: sed de regni amissio-

Mat. 5. 22.

ὴ καὶ αὖθ' ὅλως κεῖνεσθαι δύναμαι, λέγων, ὅτι ὅλως ἥττημα· τοῦτ' ἔστι, κατάκρισις, αἰσχύνη, ὅτι ὅλως ἔχετε κρίματα, τοῦτ' ἔστι, δίκας μεθ' ἑαυτῶν· τοῦτο γὰρ ὅτι ὅ, μεθ' ἑαυτῶν. Ἐμφατικῶς δὲ τοῦτο εἶπεν· ἑαυτοὺς γὰρ ὀφείλομεν λογίζεσθαι οἱ Χριστιανοὶ τοὺς ἀδελφούς.

Διατί μᾶλλον ἀδικεῖσθε; διατί μᾶλλον ἀποστερεῖσθε; 8 Ἀλλ' αὐτοὶ ἀδικεῖτε καὶ ἀποστερεῖτε, καὶ τοῦτο ἀδελφούς] Πολλαπλοῦν ὁ ἔγκλημα· πρῶτον μέν, ὅτι οὐκ οἴδασιν ἀδικούμενοι φέρειν· δεύτερον δέ, ὅτι ἀδικοῦσι μᾶλλον αὐτοί· τρίτον, ὅτι ἀδελφούς. Καλὸν μέν ἐστι, φησι, μήτε ἀδικεῖν, μήτε ἀδικεῖσθαι· ἐν ἁπλογῇ δέ, βέλτιον τὸ ἀδικεῖσθαι.

9 Ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι ἄδικοι βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν;] Εἰς ἀπειλὴν καταπλήττει τὴν παραίνεσιν, ἰσχυρότερον ποιῶν τὸν λόγον, καὶ ὡς ἐπ' ὁμολογουμένῳ πράγματι ἐρωτῶν αὐτούς.

Μὴ πλανᾶσθε.] Ἐνόμιζόν τινας παρ' αὐτοῖς ὄντας, οἳ ἔλεγον, ὅτι φιλάνθρωπός ἐστιν ὁ Θεὸς, καὶ οὐ κολάσει, ἀλλ' εἰς τὴν βασιλείαν εἰσάξει. Φησὶν οὖν, Μὴ πλανᾶσθε· καὶ γὰρ ὄντως ἀπάτης ἐστὶ καὶ πλάνης ἐλπίσαι ἀνόμως χρῆσαι, εἶτα ἐκεῖ τῶν ἐναντίων ἐπιτυχεῖν. "χρήσασθαι.

Οὔτε πόρνοι.] Τὸν ἤδη καταδικασθέντα πρῶτον τίθησιν.

Οὐδὲ εἰδωλολάτραι, οὔτε μοιχοὶ, οὔτε μαλακοί.] Μοιχοὺς φησι τοὺς αἰσχροπαθοῦντας. Ἐπιφέρει "γοῦν καὶ τοὺς αἰ- "κ. τοὺς σχροποιοῦντας. ἀρσ.

10 Οὔτε ἁρπαγες, οὔτε πλεονέκται, οὔτε κλέπται, οὔτε μέθυσοι, οὐ λοίδορες, οὐχ ἅρπαγες, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν.] Ζητοῦσι πολλοὶ, τί δήποτε τοὺς "μέθυσους καὶ λοιδόρους μετὰ τῶν εἰ- "κ. μέθυδωλολατρῶν καὶ τῶν ἁρπακτοποιῶν τέθεικεν; οντας. Ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς τὸν ἐπόνατα, φησὶ, τῷ ἀδελφῷ, ἔνοχον εἶπε γεέννης· καὶ αὖ, Ἰουδαῖοι οὐκ εἰς μέθης εἰς εἰδωλολατρείαν ἦλθον. Ἐπεὶτα, οὐ περὶ κολάσεως, ὁ λόγος νῦν, ἀλλὰ περὶ ἀπωλείας βασι-

λείας

λείας. Τῆς μὲν οὖν βασιλείας ὁμοίως πάντες ἐκπίπτουσιν· εἰ δὲ ἐν τοῖς κολάσεσι διαφορὰν ἕξουσιν, οὐ τοῦ παρόντος καιροῦ ζητεῖν.

"χ. ἐν τοῖς κολάσεσιν.

11 Καὶ ταῦτά τινες ἦτε, ἀλλὰ ἀπελούσασθε, ἀλλὰ ἡγιάσθητε, ἀλλὰ ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ καὶ ἐν τῷ πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.] Εννοήσατε, φησιν, ἡλίκων ὑμᾶς κακῶν ἀπήλλαξε, καὶ ἡλίκα ὑμῖν ἐχαρίσατο ὁ Θεὸς ἀγαθά· Εἴληφε γὰρ καὶ ὑμεῖς τὰ εἰρημένα πάντα· ἀλλὰ καθαρσὺς τούτων ὑμᾶς ἐποίησε· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἡγίασε. Πῶς; δικαιώσας, φησίν· ἀπέλυσε γὰρ· εἶτα δικαιώσας ἡγίασεν· Οὐκ ἐν ᾧ τις δεῖνος, ἢ τοῦ δεῖνος διδασκάλου ὀνόματι, ἀλλ' ἐν ᾧ τῷ Χριστοῦ, καὶ ἐν ᾧ ἀγίῳ Πνεύματι· τοῦτέστιν, ἡ Τριὰς" ὑμῖν ταῦτα ἐχαρίσατο. Ἐν γὰρ τῷ εἰπεῖν ὅτι ὁ Θεὸς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν ᾧ ἀγίῳ Πνεύματι ἡγίασεν, οὐδὲν ἄλλο ἢ τὴν Τριάδα σημαίνει.

"χ. ὑμῖν.

12 Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει.] Ἐπειδὴ καὶ εἶπε περὶ τοῦ πορνεύοντος, καὶ αὖθις μέλλει εἰπεῖν περὶ αὐτοῦ, παρεμβάλλει λοιπὸν καὶ περὶ τοῦ γαστριμαργίας λόγον. Ἐκ γὰρ ταύτης ὡς ὑποπόλιον τὸ τῆς πορνείας πάθος. Φησὶν οὖν, ὅτι ἔξεστί μοι φαγεῖν καὶ πιεῖν, ἀλλ' οὐ συμφέρει μὴ ἀμετρίας" ταῦτα ποιεῖν.

"χ. τοῦτο.

Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιασθήσομαί τινος.] Κύριός εἰμί, φησι, τοῦ φαγεῖν καὶ πιεῖν· ἀλλ' ἐὰν τούτοις ἐμαυτὸν ἐκδῶ ἀμέτρως, δοῦλος αὐτῶν ἀντὶ κυρίου εὑρήσομαι. Ὁ μὲν γὰρ εἰς δέον αὐτοῖς κεχρημένος, αὐτὸς αὐτῶν κύριός ἐστιν· ὁ δὲ εἰς ἀμετρίαν ἀξιῶν, οὐκέτι κύριος, ἀλλὰ δοῦλος αὐτῶν γίνεται, τῆς ἀδηφαγίας ἐν αὐτῷ τυραννούσης. Εἶδες πῶς τὸ νομίζοντα ἐξουσίαν ἔχειν, ἔδειξεν ὑποπεσόντα; Σκόπει γάρ. ἐκείνων ἕκαστος ἔλεγεν, ἔξεστί μοι πεφυκέναι· αὐτὸς φησι, ὅτι οὐχ οὕτως αὐτὸ" ποιεῖν ὡς ἐξουσίαν ἔχων αὐτῶν, ἀλλ' ὡς τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ αὐτὸς ὑποκείμενος. Οὐ γὰρ ἔχεις ἐξουσίαν τῆς γαστρὸς, ἕως ἂν ἄσωτος ᾖς, ἀλλ' αὕτη σου πολὺ ἐξουσίαν ἔχει.

" Chryſoſt. πῶς.

ne. E regno autem pariter omnes excidunt: num verò in pœnis diſcrimen habituri ſint, non eſt præſentis loci indagare.

11 *Et hæc quidem fuiſtis, ſed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis, ſed juſtificati eſtis in nomine Domini Jeſu, & in ſpiritu Dei noſtri.*] Intelligite, inquit, à qualibus malis vos liberârit, quantáque vobis bona largitus ſit Deus. Habebatis enim vos prædicta omnia: verùm ab iis vos mundavit Deus: & non ſolùm hoc, ſed etiam ſanctificavit. Quomodo? juſtificando, inquit, vos. Abluit enim vos, deinde juſtificans ſanctificavit: non hujus vel illius doctoris nomine, cæterùm in Chriſti nomine, Spiritúque Sancto: id eſt, Trinitas iſta vobis donavit. Cùm enim dicit quòd Deus in nomine Chriſti & Spiritu ſancto nos ſanctificârit, nihil aliud quàm Trinitatem ponit.

12 *Omnia mihi licent, ſed non omnia expediunt.*] Quia fornicatoris ſuprà meminit, ac de illo rurſum verba facturus eſt, ſermonem de guloſitate interponit. Ex hac enim plerunque fornicationis malum provenire ſolet. Ait ergo: Licet mihi edere & bibere, ſed non prodeſt iſthæc immoderatè facere.

Omnia mihi licent, ſed ego ſub nullius redigar poteſtate.] Dominus ſum, inquit, edendi & bibendi: verùm ſi me iſtis immoderatè dedam, ſervus eorum pro domino inveniar. Nam qui illis utitur utì decet, iſte illorum dominus eſt: qui verò in intemperantiam dilabitur, non ampliùs dominus, ſed ſervus eorum fit, guloſitate nimirum in illo regnante. Vidiſti quomodo eum, qui ſe poteſtate præditum exiſtimat, ſubditum eſſe oſtenderit? Perpende enim: Quilibet eorum dicebat; Licet mihi voluptuosè vivere: Ille dicit, quòd id non perinde facis, ac ſi poteſtatem habeas in illud, ſed veluti huic ipſe poteſtati ſis ſubjectus. Nam quamdiu intemperans manes, non habes poteſtatem in ventrem, ſed iſte in te poteſtatem occupat.

13 *Eſcæ ventri, & venter eſcis.*] *Ventrem*, guloſitatem dicit, non membrum noſtrum: *eſcas* autem, immoderatum ciborum uſum. Ait ergo, immoderatum ciborum uſum, amicitiam & affinitatem cum guloſitate habere, háncque cum illo: Nec poſſunt nos hæc ad Chriſtum perducere, ſed ad ſeſe tranſmittunt obtemperantes ſibi: nimirum exceſſus ad guloſitatem, guloſitas verò ad exceſſum.

Deus autem & hunc & has deſtruet.] Non ventrem, ſed guloſitatem: neque cibum, ſed immoderatum eorum uſum. *Deſtruet*, nonnulli pro prædictione accipiunt ejus, quod in futuro ſeculo eventurum eſt. Nam illic neque edemus, neque bibemus. Quòd ſi illic non licebit modicè manducare, multo magis immoderatio & guloſitas tolletur. *Theologus* autem dicendo ventrem unà cum cibis deſtructioni obnoxiis aboleri, indicavit, quòd ſimulatque ſaturatus fuerit venter, deſtruitur, qui adeò multa interim inquirat. Quidam autem dicunt, quòd adhortationem voto ſignaverit, exoptans utì deſtruatur ſive aboleatur tum immoderatio, tum guloſitas.

Corpus autem non fornicationi, ſed Domino, Dominus autem corpori.] Ecce oſtendit quòd propter ſermonem de fornicatione, primò locutus ſit de guloſitate. Conſequens enim erat dicere; Corpus non cibis, neque alvo: ille verò non ſic dixit, ſed, *fornicationi:* oſtendens qui ſit voluptatis effectus, nempe ſcortatio. Quod autem ait, eſt hujuſmodi: Corpus, inquit, non eum in finem formatum eſt, ut delicietur, & in fornicationem incidat: cæterùm ut Chriſtum ceu caput ſuum ſequatur, ac rurſus Dominus ceu caput illi inſideat.

14 *Deus verò & Dominum ſuſcitavit, & nos ſuſcitabit per virtutem ſuam.*] Noli animo fluctuare, audiens quòd Deus Dominum excitavit. Nam iis, tanquam infantibus, condeſcendit. Et quoniam de Patre, ceu causâ, concorditer omnes ma-

13 Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασι.] Κοιλίαν τὴν γαστριμαργίαν φησὶν, ἤ τὸ μῆκος ἡμῶν· βρώματα δὲ τὴν ἀμετρίαν τῶν βρωμάτων. Φησὶν οὖν ὅτι ἡ ἀμετρία τῶν βρωμάτων πρὸς τὴν γαστριμαργίαν, φιλίαν καὶ οἰκειότητα ἔχει, κἀκείνη πρὸς ταύτην· καὶ ἡ δυὰς ταῦτα πρὸς Χριστὸν ἡμᾶς ἀγαγεῖν, ἀλλ' ἑαυτοῖς προσαπέμπουσι τὰς πλησμονὰς αὐτῶν, ἡ ἀμετρία τῇ γαστριμαργίᾳ, καὶ ἐκείνη ταύτῃ.

Ὁ δὲ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει.] Οὐ τὴν γαστέρα, ἀλλὰ τὴν γαστριμαργίαν· οὐδὲ τὴν τροφὴν, ἀλλὰ τὴν ἀμετρίαν· τὸ δὲ, καταργήσει, τινὲς μὲν φασιν, ὅτι προαγόρευσις τοῦτό ἐστι περὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐκεῖ φαγεῖν, οὔτε πιεῖν. Καὶ εἰ τὸ συμμέτρως φαγεῖν οὐκ ἔστιν ἐκεῖ, πολλῷ μᾶλλον ἡ ἀμετρία καὶ ἡ γαστριμαργία καταργηθήσεται. Ὁ δὲ Θεολόγος τὸ καταργούμενον αὐτικα σὺν τοῖς καταργουμένοις βρώμασιν εἰπὼν, ἐδήλωσεν ὅτι ἅμα τῷ χορτασθῆναι καταργεῖται ἡ τὰ πολλὰ τέως ζητοῦσα. Τινὲς δέ φασιν, ὅτι τὴν προαιρετικὴν ὀρεξιν ἐπεσφράγισεν, ἐπιτυχάλυπτος ὡς ἂν καταργηθείη, ἤγουν παυθείη καὶ ἡ ἀμετρία καὶ ἡ γαστριμαργία.

Τὸ δὲ σῶμα οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ, καὶ ὁ Κύριος τῷ σώματι.] Ἰδοὺ ἔδειξεν, ὅτι σκοπὸν τὴν περὶ τῆς πορνείας λόγον περὶ γαστριμαργίας προέφερεν· ἀκόλουθον γὰρ ἦν εἰπεῖν· Τὸ δὲ σῶμα, οὐ τοῖς βρώμασιν, οὐδὲ τῇ κοιλίᾳ· ὁ δὲ οὐχ οὕτως εἶπεν, ἀλλὰ, τῇ πορνείᾳ, δείκνυς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς τρυφῆς, ὅτι πορνεία. Ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι. Τὸ σῶμά, φησιν, οὐ σκοπὸν τοῦτο πέπλασται, ἵνα τρυφᾷ καὶ εἰς πορνείαν ἐμπίπτῃ· ἀλλ' ἵνα τῷ Χριστῷ ἀκολουθῇ ὡς κεφαλῇ αὐτοῦ, καὶ αὖ ὁ Κύριος ὡς κεφαλὴ ὑπερκάθηται αὐτῷ.

14 Ὁ δὲ Θεὸς καὶ τὸν Κύριον ἤγειρε, καὶ ἡμᾶς ἐξεγερεῖ σκοπὸν τὴν δυνάμεως αὐτοῦ.] Μὴ θορυβηθῇς ἀκούσας ὅτι ὁ Θεὸς τὸν Κύριον ἤγειρεν· ὡς γὰρ νηπίοις αὐτοῖς συγκαταβαίνει. Καὶ ὅπως τῷ Πατρὶς, ὡς αὐτὸν, ὁμοθυμαδὸν πάντες μεγάλα ἐδόξαζον,

χ. κατακριθήσεται.
ἴσ. κοιλίαν κατ-

χ. ἕνωσιν.

χ. ἐξεγερεῖ
χ. πάντα μέγα

ἐδόξαζον, διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἔγερσιν τοῦ Πατρὶ ἀναθήσει, ὃς ἡμᾶς αὐτὸς ἐγερθῆναι ἀποφαίνεται. ὥσπερ γὰρ τὴν κεφαλὴν ἡμῶν, τὸν Χριστόν, φησί, ἤγειρε, καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα, ἡμᾶς, ἐξεγερεῖ. Πιστοποιούμενος οὖν τὸν λόγον, προσέθηκε, διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, ὡσανεὶ τοῦτο λέγων· Μὴ ἀπιστήσητε οἷς λέγω· ἡ δύναμις γὰρ τοῦ Θεοῦ μεγάλα κατορθοῦσα, καὶ τοῦτο ποιήσει. Οπόταν οὖν ὡς αἰτίῳ τοῦ Πατρὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ ἀναθήσει, δῆλον ὅτι τὸν Κύριον περὶ ἑαυτοῦ λέγειν, Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. Καὶ αὖ γέγραπται· Οτι πέφηνεν ἑαυτὸν ζῶντα. Ωστε αὐτὸς ἑαυτὸν ἐγείραντος, ὡς Πατρὶ, ὡς αἰτίῳ, τὸ προσῆκον προσῆψε. (χ. ἐπήγαγε.)

15 Οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώματα (χ. ἡμῶν.) ὑμῶν μέλη Χριστοῦ ἐστι;] Πάλιν ὅτι τὸ προσκόμμιον ἦλθε πρᾴνεσιν, τὴν καὶ τὸ πορνείας· φρικωδέστατον γὰρ τὸν λόγον μεταχειρίζεται.

Αρας οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, ποιήσω πόρνης μέλη; Μὴ γένοιτο.] Οὐκ εἶπε, ζεύξω πόρνῃ; ἀλλ' ὁ φρικῶδες ἦν, ποιήσω πόρνης μέλη; τίς γὰρ οὐ φείξῃ (χ. τόπων.) τοῦτο ἀκούων, τὸ ἀποσπάσας τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, καὶ ποιήσας τοῦτα πόρνης;

16 Οὐκ οἴδατε ὅτι ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ, ἓν σῶμά ἐστιν; Εσονται γάρ, φησιν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.] Πιστοῦται ὃ εἶπε, πῶς γίνονται πόρνης τὰ τοῦ Χριστοῦ μέλη. Διὰ τῆς συνελθούσεώς, φησιν, ἓν γίνεται ὁ ἀνὴρ πρὸς τὴν πόρνην. ὥστε καὶ τὰ μέλη αὐτοῦ, ἃ ἦσαν Χριστοῦ, ἐκείνης μέλη ἐγένοντο.

17 Ο δὲ κολλώμενος τοῦ Κυρίῳ, ἓν πνεῦμά ἐστιν.] Οσα πῶς ἀπ' αὐτῶν γυμνῶν τῶν ὀνομάτων τὴν πόρνης καὶ τοῦ Χριστοῦ προσάγει τὴν κατηγορίαν, διανοιῶν αὐτῇ. Φησὶν οὖν ὅτι ὁ τοῦ Κυρίῳ κολλώμενος, πνεῦμα γίνεται μόνον, τοῦ μηδὲν ποιεῖν σαρκικόν· τουτέστι, πνευματικὸς καθίσταται. Η γὰρ πρὸς τὸν Κύριον ἕνωσις, τὸν ἁγιασμὸν τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ χορηγεῖ.

gna sentiebant: ideò resurrectionem Patri refert, nósque ab ipso excitandos dicit. Sicut enim caput nostrum, nempe Christum excitavit; ita & reliquum corpus, nos nimirum, excitabit. Confirmans autem sermonem suum, addidit, *Per virtutem suam:* quasi dicat: Nolite diffidere iis quæ dico: nam potentia Dei quæ tam magna gessit, hoc etiam effectum dabit. Quòd verò Patri, ceu autori, Christi excitationem refert, planum est ex eo quòd Dominus de seipso dicit: *Solvite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud.* Et rursus scriptum est; *Exhibuit seipsum viventem.* Quare cùm ipse seipsum excitaverit, Patri, ceu causæ, res attribuitur. Ioh. 2. 19. Act. 1. 3.

15 *Nescitis quòd corpora vestra sint membra Christi.*] Redit denuò ad propositam admonitionem, quæ contra fornicationem erat susceptа. Terribilissimo autem argumento sermonem auspicatur.

Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit.] Non dixit, copulabo scorto? verùm, quod tremendum erat, *faciam membra scorti?* Quis enim non perhorrescat hoc audiens, nempe, membra Christi avellere, eáque membra meretricis facere?

16 *An nescitis quòd qui adhæret meretrici, unum corpus est? Erunt enim, inquit, duo in carnem unam.*] Confirmat quod dixit, quomodo videlicet scorti membra efficiantur, quæ sunt Christi. Per commixtionem, inquit, vir unum cum scorto efficitur: quare & membra ejus, quæ fuerunt membra Christi, in scorti membra permutata sunt.

Qui autem adhæret Domino, unus spiritus est.] Observa quomodo ab ipsis nudis verbis scorti & Christi, promoveat accusationem, vehementiorem ipsam reddens. Ait itaque: Qui Domino adjungitur, nihil aliud quàm spiritus efficitur, dum nihil carnale transigit: hoc est, spiritualis efficitur. Domino enim uniri, sanctificationem Spiritûs ipsi suppeditat. Per hæc autem

tem commonſtravit quónam modo fideles membra Chriſti efficiantur.

18 *Fugite fornicationem.*] Ceu perſecutricem, quæ nunquam non corporibus noſtris immineat, fugere nos eam adhortatur; ut omnibus viribus noſtris ab ea abſtineamus, conſulens. Nihil enim adeò nos perſequitur, ac carnalis iſta concupiſcentia.

Omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus eſt: qui verò fornicatur, in proprium corpus peccat.] Fornicatione totum corpus, inquit, coïnquinatur: unde & ad balneas accurrere ſolent qui fornicati ſunt, ceu corpore jam polluto. In ipſum itaque corpus delinquit ſcortator, contaminans ipſum, ſordibúſque conſpurcans. Ac etiamſi cædes per corpus fieri videatur, non tamen totum corpus coïnquinat. Nam veriſimile eſt lapide petere, vel ligno, vel alio quopiam inſtrumento, & non inquinari corpus: fornicationem autem citra corpus perficere impoſſibile eſt: unde neceſſariò etiam coïnquinatur. Rem autem exaggerare voluerat, quia de ipſa præſens exhortatio inſtituta eſt. Non enim omnino omnium peſſima eſt fornicatio. Alias etiam quaſdam ſolutiones novi. Exempli gratiâ. Qui fornicatur, in proprium corpus peccat, quatenus non prolis deſiderio, perinde ac cum legitima conjuge, miſcetur, ſed fruſtra ipſum corrumpit ſeminis profuſione, ac debilitat. Rurſus aliter: Qui fornicatur, in fœminam cui miſcetur, peccat, quæ corpus ipſius eſt per congreſſum. Nam quatenus illegitimè cum ea miſcetur, peccat in ipſam. Atqui magni Joannis ſolutio cunctis eſt præſtantior, prima nimirum. Ambigunt autem hîc nonnulli, dicentes; Quid igitur? Nónne & invidia corpus tabefacit, adeóque diſſolvit? Verùm diluunt ad hunc rurſus modum: Invidia eſt paſſio, non actio: de actione autem nunc ſermocinatur Apoſtolus. Ait enim: *Omne peccatum quodcunque fecerit homo:* non autem de paſſione loquitur. Invidia enim non fit à nobis, ſed efficitur in nobis.

Εδήξε ὁ λόγῳ τούτων καὶ πῶς Χριστοῦ μέλη γίνονται οἱ πιστοί.

18 Φεύγετε τὴν πορνείαν.] Ὡσανέρ τινα διώκτειαν ὄσφρ, καὶ ἀεὶ ἡμῖν ἐπικειμένην, φεύγειν παρεκέλευται, τὴν ἐπιτιθεμένην ἀποχλοῦ ταύτης νουθετῶν ἡμῖν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω διώκει ἡμᾶς, ὡς ἡ σαρκικὴ ἐπιθυμία.

Πᾶν ἁμάρτημα ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώματός ἐστιν· ὁ δὲ πορνεύων, εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει.] Ὑπὸ τῆς πορνείας, φησὶν, ὅλον μολύνεται) τὸ σῶμα· ὅθεν καὶ ἐπὶ βαθμεῖα τρέχειν ἔθος τοῖς πορνεύσασιν, ὡς μολυνθέντος δηλαδὴ τοῦ σώματος. Εἰς αὐτὸ τοίνυν τὸ σῶμα ἁμαρτάνει ὁ πόρνος, μολύνων αὐτὸ καὶ καταῤῥυπαίνων. Εἰ γὰρ καὶ ὁ φόνος δοκεῖ δι' ἑτέρου σώματος γίνεσθαι, ἀλλ' ὅμως πῶς τὸ "σῶμα μολύνει. Εἰκὸς γὰρ ἢ λίθῳ, ἢ ξύλῳ βαλεῖν, ἢ ἄλλῳ τινὶ ὀργάνῳ, καὶ μὴ μιαίνεσθαι τὸ σῶμα· πορνείαν δὲ τελεσθῆναι χωρὶς ἑτέρου σώματος ἀδύνατον· ὅθεν ἀναγκαίως καὶ μολύνεται. Ἐξάραι δὲ ἠβουλήθη τὸ πρᾶγμα, ὅπου καὶ αὐτοῦ "παρεισπέσοι ἡ πρᾶγμα. Οὐ γὰρ πάντων πάντων χεῖρον ἡ πορνεία· Οἶδα καὶ ἄλλας εἰς τοῦτο λύσεις· οἷον, ὅτι ὁ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει, καθὸ μὲν παιδοποιίας ἐπιθυμία, "ὡς παρὰ "γ. ὑ. ἔννομον γυναῖκα, μίγνυται, ἀλλὰ μάτην αὐτὸ φθείρει τῇ ἀπορροῇ, καὶ "ἀδυ- "γ. ἐκλύ- ναμοῖ. Καὶ αὖ ἄλλως· ὅτι ὁ πορνεύων, εἰς τὴν γυναῖκα ἢ μίγνυται ἁμαρτάνει, ἥτις σῶμα αὐτοῦ ἐστι διὰ τὴν συνελεύσεως· "γ. συνέ- καθὸ γὰρ μίγνυται αὐτῇ νομίμως, ἁμαρτάνει εἰς αὐτόν. Πλὴν ἡ τοῦ μεγάλου Ἰωάννου λύσις, "πασῶν κρείττων, "γ. πάν- ἡ πρώτη δηλαδή· Ἀποξύουσι δέ τινες, τί οὖν; ὁ φθόνος δὲ τήκει τὸ σῶμα; καὶ λύουσι πάλιν, ὅτι ὁ φθόνος πάθος ἐστὶν, οὐκ ἐνέργεια· τοῦ δὲ ἐνεργείας δὲ νῦν ὁ λόγος τῷ ἀποστόλῳ. Φησὶ γὰρ· Πᾶν ἁμάρτημα ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος· οὐ μιλὶ τοῦ πάθους· Ο γὰρ φθόνος δὲ γίνεται παρ' ἡμῶν, ἀλλ' ἐνεργεῖται ἐν ἡμῖν.

19 Η οὐκ οἴδατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματός ἐστιν, οὗ ἔχετε ἀπὸ τοῦ Θεοῦ;] Exforbet eum plus & magnitudo donationis, hujus, scilicet, Spiritûs, & dignitas dantis, hoc est, Dei. Templum, inquit, estis, & sanctum, Spiritûs nimirum sancti. Ne igitur polluatis templum istiusmodi sanctum, neque inutile reddatis Dei donum: à Deo enim habetis & donum & spiritum.

19 *An nescitis quòd corpora vestra sint templum Spiritûs sancti, qui est in vobis, quem habetis à Deo?*] Vehementiùs eos perterrefacit doni magnitudine, hoc est, Spiritûs, tum dignitate donantis, hoc est, Dei. Templum, inquit, estis, & sanctum, Spiritûs nimirum sancti. Ne igitur polluatis templum istiusmodi sanctum, neque inutile reddatis Dei donum: à Deo enim habetis & donum & spiritum.

20 Καὶ οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν; ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς.] Υπὸ δεσπότην, φησίν, ἐστε, καὶ οὐδὲν ἔχετε ἴδιον, οὔτε τὸ σῶμα· ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς, τουτέστι, διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ. Ωστε τὰ μὴν ὑμῶν ἄλλῳ δεσπότῃ ὑποκείνται, καὶ ὅπῃ θέλει ἕκαστος, ἄγεσθαι χρῆναι δεῖ. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐ τὸ αὐτεξούσιον ἀναιρῶν, ἀλλὰ τὸ δίκαιον δείκνυσι τοῦ δεῖν ἡμᾶς δουλεύειν τῷ Θεῷ, ὑφ' οὗ καὶ ἠγοράσθημεν.

20 *Et non estis vestrî ipsorum? siquidem empti estis pretio:*] Sub Domino, inquit, estis, nihilque proprium habetis, ne ipsum quidem corpus: *empti* enim *estis pretio*, nempe per sanguinem Christi. Proinde membra vestra alii Domino sunt subjecta, & quò vult ille, duci oportet ea. Hæc autem dicens, liberum arbitrium non tollit, cæterùm par & justum esse monstrat, nos Deo servire, à quo & empti sumus.

Δοξάσατε δὴ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν.] Επεὶ οὖν ἠγοράσθητε, φησι, δοξάσατε* τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν, τὰς ἀγαθὰς πράξεις δι' οὗ σώματος τελοῦντες, καὶ ἅγιον αὐτὸ τηροῦντες καὶ καθαρόν. Δοξάζει γὰρ ὁ Θεὸς, τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν ὁρώντων τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἀκολούθως δοξαζόντων αὐτόν.

Glorificate Deum in corpore vestro.] Quoniam empti estis, inquit, glorificate Deum in corpore vestro, bona opera per corpus perficientes, sanctúmque ipsum servantes & purum. Glorificatur enim Deus, quum bona opera vestra homines viderint, ac deinceps Deum glorificârint.

* al.

Καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν.] Δείκνυσιν ὅτι οὐ σώματι μόνον χρὴ φεύγειν τὴν πορνείαν, ἀλλὰ καὶ ψυχῇ, τῷ μηδὲ κατ' διάνοιαν μολύνεσθαι. Πνεῦμα γὰρ τὴν διάνοιαν ἐκάλεσε· καὶ ἡ ἐν τῇ καρδίᾳ γὰρ μοιχεία ἐν εὐαγγελίοις ἀπηγόρευται.

Et spiritu vestro.] Ostendit quòd non corpore tantùm evitare oportet fornicationem, cæterùm & animâ, ut ne mente quidem coinquinemur. *Spiritum* enim mentem nominavit. Nam quod etiam in corde est adulterium, in Evangelio interdictum est. Matt. 5. 28.

Απινὰ ὄντι τοῦ Θεοῦ.] Συνεχῶς ἀναμιμνήσκει ὅτι οὐκ ἐσμὲν ἑαυτῶν, ἀλλ' ὑποὶ δεσπότην τελοῦμεν τὸν Θεὸν, τὸν καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ἡμῶν ἐξαγοράσαντα.

Quæ sunt Dei.] Assiduè in memoriam revocat, quòd in nostra potestate non sumus, verùm sub Domino Deo censemur, qui & animam & corpus nostrum sanguine redemit.

CAP.

CAP. VII.

DE quibus autem ſcripſiſtis mihi.] Sectas correxit, fornicationem, avaritiam: jam nunc verò de nuptiis & virginitate ſtatuit. Scripſerant enim ei, num abſtinendum eſſet ab uxore, an ſecus.

Bonum eſt homini mulierem non tangere.] Bonum, inquit, & eximium eſt cuivis mortalium, nec ſoli ſacerdoti (perinde ac nonnulli malè intelligunt) mulierem prorſus non attingere, ſed virginem permanere. Tutior autem, noſtrámque imbecillitatem plurimùm adjuvans eſt matrimonii res. Subinfert igitur;

2 *Propter fornicationes autem, unuſquiſque propriam uxorem habeat, & unaquæque ſuum virum habeat.*] De utraque parte diſſerit. Veriſimile eſt enim virum continentiam amare, mulierem autem non item: aut è diverſo. *Propter fornicationes autem*, dicens, compellit nos ad continentiam. Si enim propter fornicationes nuptiæ permittuntur, non debent poſthac matrimonio juncti intemperanter, ſed pudicè congredi.

3 *Uxori maritus debitam benevolentiam reddat; ſimiliter & uxor marito.*] Debitum (inquit) habetis, mutuam erga vos benevolentiam. Quatenus igitur debitum, neceſſarium eſt, ut hanc vobis mutuam præſtetis.

4 *Uxor proprii corporis non habet poteſtatem, ſed maritus: ſimiliter autem & maritus proprii corporis poteſtatem non habet, ſed uxor.*] Quòd debitum ſit, & veluti res neceſſaria mutua benevolentia, nunc demonſtrat. Non enim, inquit, poteſtatem habent corporum, ſed enim uxor mariti & ſerva eſt & domina: ſerva quidem, quatenus non habet proprii corporis poteſtatem, ut tradat ipſum quibus velit, cæterùm maritus dominatur in ipſum: domina verò, quatenus rurſus mariti corpus ipſius eſt, nec habet is corporis ſui poteſtatem, ut tradat

ΚΕΦ. ζ.

ΠΕρὶ δὲ ὧν ἐγράψατέ μοι.] Διορθώσατο τὰ χείσματα, τὴν πορνείαν, τὴν πλεονεξίαν· νυνὶ οὖν περὶ γάμου καὶ παρθενίας διαπάπλεται. Ἐγράψατο γὰρ αὐτῷ, εἰ δεῖ γυναικὸς ἀπέχεσθαι, ἢ ὄ.

Καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἅπτεσθαι.] Τὸ μὲν καλὸν καὶ ὠφέλιμον ἐστί, φησι, πᾶσι ἀνθρώπῳ, καὶ ὄχι μόνον ἱερεῖ (ὡς τινες κακῶς νοοῦσι) τὸ ὅλως μὴ ἅπτεσθαι γυναικὸς, ἀλλὰ παρθενεύειν· τὸ δὲ ἀσφαλέστερον καὶ βοηθοῦν ἡμῶν τῇ ἀσθενείᾳ ἐστὶ τὸ τοῦ γάμου χρῆμα. Ἐπιφέρει οὖν·

2 Διὰ δὲ τὰς πορνείας, ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐχέτω, καὶ ἑκάστη τὸν ἴδιον ἄνδρα ἐχέτω.] Περὶ ἑκατέρου μέρους διαλέγεται. Εἰκὸς γὰρ τὸν μὲν ἄνδρα "σέργειν τὴν σωφροσύνην, τὴν δὲ γυναῖκα οὔ· ἢ ἐς τὸ ἔμπαλιν. Διὰ δὲ τὰς πορνείας, εἰπὼν, εἰς ἐγκράτειαν σπουδῆς. Εἰ γὰρ διὰ τὰς πορνείας ὁ γάμος συγχωρεῖται, οὐκ ὀφείλουσι λοιπὸν οἱ ἐν γάμῳ ἀκολάστως συνέρχεσθαι, ἀλλὰ σωφρόνως. "χρ. σωφρονεῖν.

3 Τῇ γυναικὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλομένην εὔνοιαν ἀποδιδότω· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρί.] Χρέος, φησὶν, ἔχετε, τὴν παρὰ ἀλλήλοις εὔνοιαν· ὡς οὖν χρέος, ἀναγκαῖόν ἐστιν ὑμᾶς ἀποδιδόναι ταύτην ἀλλήλοις.

4 Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνήρ· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνή.] Ὅτι ὀφειλὴ καὶ χρέος ἐστὶν ἡ παρὰ ἀλλήλοις εὔνοια, νυνὶ δείκνυσιν. Οὐ γὰρ ἐξουσιάζουσι, φησι, τοῦ σώματος, ἀλλ' ἡ γυνὴ καὶ δούλη καὶ δέσποινά ἐστι τοῦ ἀνδρός· δούλη, καθ' ὃ τὸ ἴδιον σῶμα οὐκ ἔχει αὐτὴ ἐν ἐξουσίᾳ, ὥστε διδόναι αὐτὸ οἷς βούλεται, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ δεσπόζει αὐτοῦ· δέσποινα δὲ, διότι πάλιν τὸ τοῦ ἀνδρὸς σῶμα αὐτῆς ἐστι, καὶ οὐκ ἔχει σκῆπτρον αὐτοῦ ἐξουσιάσαι, ὥστε

ταῖς πόρναις δίδόναι αὐτό· Ομοίως οὖν καὶ ὁ ἀνὴρ, καὶ δοῦλός ἐστι καὶ δεσπότης τῆς γυναικός.]

5 Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μήτι ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρόν.] Τουτέστιν, ἄκοντος τοῦ ἀνδρὸς μὴ ἐγκρατευέσθω ἡ γυνὴ, ἢ ὁ ἀνὴρ τῆς γυναικὸς μὴ βουλομένης. Τὸ γὰρ, ἄκοντος τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον τοῦτο ποιεῖν, ἀποστερεῖν ἐστιν, ὥσπερ ἐπὶ τῶν χρημάτων λέγεται· τὸ δὲ ἑκόντος, ἀνέπι· οἷον, ὅταν ἐκ συμφώνου οἱ δύο ἀφορίσωσι καιρόν τινα εἰς τὸ ἀπέχεσθαι ἀλλήλων.

Ινα σχολάζητε τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ.] Ερμηνεύει πῶς εἶπε τὸ, πρὸς καιρόν, ἤγουν ὅταν καιρὸς ᾖ σχολάσαι τῇ προσευχῇ, τουτέστιν, ὑπερεπαμύνως σπουδάσαι. Οὐ γὰρ εἶπεν ἁπλῶς, ἵνα προσεύξησθε, ἀλλ, ἵνα σχολάζητε τῇ προσευχῇ. Εἰ γὰρ " τὸ ἁπλῶς σπουδάσαι ἀπείργει τοὺς συνιόντας, πῶς ἀλλαχοῦ φησιν, Ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε; ὡς δηλονότι οὖν ἡ σπουδὴ ἀσυνδρομοτέρα γένηται, ἀπέχεσθε, φησιν, ἀλλήλων, ὡς τῆς μίξεως ἀσχολίαν, οὐκ ἀκαθαρσίαν, ποιούσης.

" χ. σπουδάσαι.

Καὶ πάλιν ἵνα τὸ αὐτὸ συνέρχεσθε, ἵνα μὴ πειράζῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν.] Τὸ πάλιν συνέρχεσθαι ὑμᾶς, φησιν, ἤγουν νομοθετῶν λέγω, ἵνα μὴ πειράζῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς, εἰς πορνείαν δηλαδή. Επεὶ δὲ ὁ διάβολος οὐ καθ' ἑαυτὸν αἴτιος τῆς πορνείας, ἀλλὰ προηγουμένως ἡ ἡμῶν ἀκρασία, ἐπήγαγε, διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. Αὕτη γὰρ ἡ αἰτία τοῦ τὸν διάβολον πειράζειν ἡμᾶς.

6 Τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην, οὐ κατ' ἐπιταγήν.] Τὸ, πρὸς καιρόν, φησιν, " ἀποστερεῖν ἀλλήλους, κατὰ συγγνώμην εἶπον· τουτέστι, συγκαταβαίνων τῇ ἀσθενείᾳ ὑμῶν, οὐ νόμον τιθεὶς ὑμῖν καὶ ἐπιταγὴν ἀναγκαῖον.

" χ. μὴ ἀποστερῆτε.

7 Θέλω γὰρ πάντας ἀνθρώπους εἶναι ὡς καὶ ἐμαυτόν.] Ενθα αὖ δυσχερὲς ἐπιτάσσῃ πρᾶγμα, εἰώθεν ἑαυτὸν φέρειν εἰς μέσον· Φησὶν οὖν, ὅτι βούλομαι ἵνα πάντες πάντοτε συνεγκρατεύωνται.

Αλλ' ἕκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ

ipsum scortis. Consimilem ad rationem maritus est, cùm servus tum dominus suæ conjugis.

5 *Ne defraudetis vos mutuò, nisi quidex consensu ad tempus.*] Hoc est, invito marito ne contineat uxor; vel maritus, nolente uxore. Alterum enim altero invito istuc facere, est defraudare, qnemadmodum & de pecuniis dicitur: volente verò, non item, ceu quando ex consensu utrique segregaverint aliquid temporis, ut inter sese abstineant.

Ut vacetis jejunio & orationi.] Interpretatur quomodo dixerit, *ad tempus*, quando scilicet tempus fuerit vacare orationi, hoc est, intensè orandi. Non enim dixit simpliciter, Ut oretis: sed, *Ut vacetis orationi.* Si enim simpliciter ab orando eos qui congressu utuntur, prohiberet; quomodo alibi dicit, *Incessanter orate?* Ut igitur oratio fervention fiat, Abstinete, inquit, alius ab alio: veluti congressus non impuritatem faciat, sed negotium facessat. 1 Thess. 5. 16.

Et rursus in idem conveniatis, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram.] Illud, ut *rursus conveniatis*, inquit, non ceu legem imponens dico, sed *ne vos tentet Satanas*, ad fornicationem videlicet. Quia verò diabolus per sese non est autor fornicationis, sed nostra inprimis incontinentia, subintulit, *Propter incontinentiam vestram.* Ipsa enim est in causa cur Satanas nos tentet.

6 *Hoc autem dico secundùm indulgentiam, non secundùm imperium.*] Illud, *ad tempus*, inquit, *defraudetis vos mutuò*, per concessionem dixi, imbecillitati vestræ cedens, non legem sanciens vobis, aut mandatum quod transgredi non liceat.

7 *Volo enim omnes homines esse sicut & meipsum.*] Ubi rem arduam præcipit, sese in medium proferre solet. Ait igitur, optârim ut semper omnes continerent.

Sed unusquisque proprium donum habet ex Deo,

Deo, alius quidem sic, alius verò sic.] Virginem inquit, quempiam manere, donum Dei est. Atqui & nostro studio ea res opus habet. Quomodo igitur donum ipsum dicit? ut consoletur eos quos abundè percusserat, cùm dixit, *Propter incontinentiam vestram.* Observa autem quòd etiam nuptias donum faciat, inquiens: *Unusquisque proprium donum habet, alius quidem sic,* hoc est, ut virgo permaneat: *alius verò sic,* hoc est, ut in matrimonio sit.

8 *Dico autem innuptis & viduis, bonum eis, si permanserint, sicut & ego.* 9 *Si autem non continent, nubant: melius est enim nubere quàm uri.*] Viden' sapientiam Pauli, quomodo meliorem monstret esse continentiam, nec tamen cogat interim, si quis non possit, ne pejus flagitium committatur? Si enim multam, inquit, vim sustines & ustionem (magna enim concupiscentiæ tyrannis est) abscede à laboribus istis & sudoribus, nequando subvertaris.

10 *Iis autem qui matrimonio juncti sunt præcipio, non ego, sed Dominus.*] Quia Dominus legem disertis verbis sancivit, non debere fieri divortium nisi fornicationis causâ, propterea, *Non ego,* inquit, *sed Dominus.* Ante hac enim commemorata, non fuerunt expressè à Domino lege latâ instituta: etiamsi quæcunque Paulus dicat, Domini sunt, & non humana. Nam in progressu dicit: *Puto enim quòd & ego spiritum Dei habeam.*

Matt. 5. 32.

1 Cor. 7. 40.

Uxorem à viro non discedere. 11 *Quòd si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari: Et vir uxorem non dimittat.*] Quoniam servandæ pudicitiæ gratiâ vel pusillanimitate, vel alia quavis de causa fiunt divortia; Satius quidem, inquit, est, ut nulla prorsus fiat separatio. Quæ tamen si fieri contigerit, maneat mulier virum habens, etsi non ad commixtionem, saltem ut alium non superinducat: vel si continere nequeat, viro concilietur.

12 *Reliquis autem ego dico, non Domi-*

Θεοῦ, ὃς μὲν οὕτως, ὃς δὲ οὕτως.] Τὸ μεῖναι, φησι, παρθένον, χάρισμά ἐστιν ἀπὸ Θεοῦ. Καίτοι γε τ' ἡμετέρας δεῖται σπουδῆς τὸ πρᾶγμα. Πῶς οὖν χάρισμα αὐτὸ λέγει; ἵνα παραμυθήσηται αὐτούς, ὡς ἰκανῶς πλήξας ἐν οἷς εἶπε τὸ, διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. Σημειωσαι δὲ, ὅτι καὶ τὸν γάμον χάρισμα τίθησιν, ἐν ᾧ εἶπεῖν· Ἕκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει· ὃς μὲν οὕτω. τουτέστι, παρθενεύειν· ὃς δὲ οὕτω, τουτέστι, " γαμεῖν.

" χ. ὑπὸ γάμον εἶ.

8 Λέγω δὲ τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις, καλὸν αὐτοῖς ἐστιν, ἐὰν μείνωσιν ὡς κἀγώ. 9 Εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεύονται, γαμησάτωσαν· κρεῖσσον γάρ ἐστι " γαμῆσαι, ἢ πυροῦσθαι.] Εἶδες Σοφίαν Παύλου, πῶς καὶ " βελτίονα δείκνυσι τὴν ἐγκράτειαν, καὶ " οὐκ ἀναγκάζει τὸ μὴ δυναμένον, ἵνα μὴ χεῖρον πρόσκομμα γένηται; Εἰ γὰρ παλλίου, φησιν, ὑποφέρεις βίαν καὶ πύρωσιν· (μεγάλη γὰρ ἡ τῆς ἐπιθυμίας τυραννίς·) ἀπαλλάγηθι πόνων καὶ ἱδρώτων, μήποτε καὶ πρόσκομμα.

" χ. γαμῆσαι.

" χ. βέλτιον.

" χ. ἀναγκάζει.

10 Τοῖς δὲ γεγαμηκόσι παραγγέλλω, οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος.] Ἐπειδὴ ῥητῶς ὁ Κύριος ἐνομοθέτησε, μὴ ἀφίζθύγυναθαι πρεκτὸς λόγου πορνείας, διὰ τοῦτό, φησιν, οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος. Τὰ γὰρ παρεμπιπτόμενα οὐκ ἴσασιν ἐκτὸς τῶν Κυρίου ῥητῶς νομοθετηθέντα· Εἰ καὶ ὅσα ὁ Παῦλος λέγει, τοῦ Κυρίου εἰσὶ καὶ οὐκ ἀνθρώπινα· παραπλησίως γάρ φησι· Δοκῶ γὰρ κἀγὼ πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν.

Γυναῖκα ἀπὸ ἀνδρὸς μὴ χωρισθῆναι. 11 Ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῇ, μενέτω ἄγαμος, ἢ τῷ ἀνδρὶ καταλλαγήτω· καὶ ἄνδρα γυναῖκα μὴ ἀφιέναι.] Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἐγκράτειαν, καὶ διὰ παραφάσεις ἄλλας, καὶ μικροψυχίας γίνονται διαζύγιαι, φησὶ, βέλτιον μὲν μηδὲ ὅλως γενέσθαι χωρισμόν· εἰ δὲ γένηται, μενέτω ἔχουσα ἡ γυνὴ τὸν ἄνδρα, κἂν μὴ τῇ μίξει, ἀλλά γε τῷ μηδένα ἕτερον παρεισαγαγεῖν· ἢ μὴ δυναμένη ἐγκρατεύεσθαι, καταλλαγήτω πρὸς αὐτόν.

13 Τοῖς δὲ λοιποῖς ἐγὼ λέγω, οὐχ ὁ Κύριος.

Κύριος. Εἴτις ἀδελφὸς γυναῖκα ἔχει ἄπιστον, καὶ αὕτη συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτοῦ, μὴ ἀφιέτω αὐτήν. 13 Καὶ γυνὴ ἥτις ἔχει ἄνδρα ἄπιστον, καὶ οὗτος συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτῆς, μὴ ἀφιέτω αὐτόν.] Τί λέγεις; εἰ μέν ἄπιστος, μενέτω μετὰ τῆς γυναικός· εἰ δὲ πόρνος, οὐκέτι; Καίτοι χείρων ἡ πορνείας ἡ ἀπιστία. Χείρων μέν· ἀλλ' ὁ Θεὸς μᾶλλον τὰ ἡμέτερα ἐκδικεῖ, ἢ τὰ οἰκεῖα. Ἄφες γάρ, φησι, τὸν θυσίαν σου, καὶ καταλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου. Καὶ τὴν μὲν μυρίων ταλάντων κατεφρόνησεν αὐτοῦ διαφερόντων· τὸν δὲ εἰς ἓ ἑκατὸν δηνάρια ὀφείλοντα ὕβρεις ἐξεδίκησεν. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα, ὃ τῆς ἀπιστίας εἰς αὐτὸν ἀναφερόμενον πρόφασιν· τὸ δὲ τῆς πορνείας κολάζει, ὡς εἰς τὸν γυναῖκα. Τινὲς δέ φασιν, ὅτι ἡ μὲν ἀπιστία κἂν ἀγνοηθῇ, ἴσως καὶ εἰκὸς παυθῆναι, ὡς καὶ αὐτός φησι· Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις; ἡ δὲ πορνεία, δι' ὁμολογουμένου πονηροῦ γίνεται. Ἀλλως τε καὶ ὁ πόρνος ἔφθασεν ἑαυτὸν διαφθείρας. Ἀφεὶς γὰρ τὰ μέλη ἃ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς γυναικός, ἐποίησε πόρνης μέλη· ὁ δὲ ἄπιστος, οὐδὲν ἥμαρτεν εἰς τὸν σαρκικὸν ἕνωσιν· μᾶλλον μὲν οὖν δι' αὐτῆς ἴσως ἑνωθήσεται, καὶ τῇ πίστιν· ἵνα μὴ λέγω, ὅτι καὶ ἀνάξιον ἦν γίνεσθαι τοῦ βίου, καὶ διαβολὴ τοῦ εὐαγγελίου, εἰ τὸ πιστὸν μέρος ἐχωρίζετο τοῦ μὴ πεπιστευκότος. Ταῦτα δὲ νοῦ, ὅτε συνεζύγησαν μὲν ἐν ἀπιστίᾳ ὄντες ἀμφότεροι, ὕστερον δὲ τὸ ἓν μέρος. Εἰ γὰρ προϋπῆρχε πιστὸς ὁ ἀνὴρ, ἢ ἡ γυνὴ, πάλαι ἔδει πρὸς ἄπιστον ζεύγνυσθαι. Οὐ γὰρ εἶπεν, Εἴτις βούλεται λαβεῖν ἄπιστον, ἀλλ', εἴτις ἔχει. Ἀλλ' οὐδὲ ἁπλῶς συνοικίζει τῷ ἀπίστῳ τὸ πιστὸν μέρος, ἀλλὰ βουλομένῳ. τὸ γὰρ, "συνευδοκεῖ, τοῦτό ἐστιν, αὐτῇ τοῦ, Εἰ βούλεται.

" χ. συνευδοκεῖν.

14 Ἡγίασται γὰρ ὁ ἀνὴρ ὁ ἄπιστος ἐν τῇ γυναικί· καὶ ἡγίασται ἡ γυνὴ ἡ ἄπιστος ἐν τῷ ἀνδρί.] Τουτέστι, τῇ περισσείᾳ τῆς καθαρότητος τοῦ πιστοῦ

nus: Si quis frater uxorem habeat infidelem, ipsique consentiat habitare cum illo, ne dimittat ipsam. 13 *Et uxor cui maritus est infidelis, cui placeat habitare cum illa, ne dimittat ipsum.*] Quid ais? Si infidelis quispiam sit, maneat cum uxore: si fornicarius, non item? atqui fornicatione deterior est infidelitas. Deterior quidem, sed nostra potiùs vindicat Deus, quàm sua. Nam *Relinque*, inquit, *ibi victimam tuam,* Matt. 5. 24. *& fratri tuo reconciliare.* Et decem talentorum millia sibi debita contempsit: sed contumeliam, in eum qui centum denarios debebat, factam vindicavit. Ita & hic infidelitatem, qua constat in se delinqui, dissimulat Deus: ob fornicationem verò quâ in uxorem peccatur, pœnas exigit. Dicunt tamen nonnulli, quòd per ignorantiam infidelitas contingat, quámque finem habituram esse verisimile erat. Quemadmodum & ipse ait: *Quid enim nôsti mulier, si virum salvum facies?* Fornicatio autem fit per manifestam malitiam. Fornicator præterea seipsum priùs separavit. Auferens enim membra sua ab uxore, effecit membra meretricis. Infidelis verò nihil in carnalem unionem peccavit. Imò potiùs per ipsam fortasse etiam in fide unietur. Ne dicam quòd vitæ futura sit eversio, & opprobrium Evangelio, si credens ab incredulo sejungeretur. Id tamen tum quidem futurum intelligas, si utrique cùm in infidelitate essent, inissent conjugium, postea alter ad fidem veniisset. Nam si priùs fuisset aut vir aut uxor fidelis, haudquaquam cum infideli jungi matrimonio licuisset. Nec dixit quidem, Si quis vult infidelem accipere: sed, *Si quis habet infidelem uxorem.* Nec simpliciter infideli fidelem, sed volenti cohabitare facit. Id enim significat quod ait, *Consentiat*, hoc est, voluerit.

14 *Sanctificatus enim est maritus infidelis per uxorem, & sanctificata est uxor infidelis per maritum.*] Hoc est, partis fidelioris abundanti puritate vincitur infidelis immun-

immunditia: Non quòd sanctitatem adipiscatur Græcus; siquidem non dixit, sanctus est, sed, *sanctificatus est*, hoc est, per fidelis sanctimoniam vincitur: Hæc autem dicit, ne vereatur fidelis mulier, ne, si cum infideli misceatur, impura fiat. Quæritur autem; Quòd si qui meretrici adhæserit, unum jam corpus cum ea sortitus, sit immundus; perspicuum autem est, etiam eam quæ cum idololatra jungitur, unum cum illo corpus sortiri: cur igitur ex ea non immunda redditur? Quoniam in fornicatione illud ipsum in quo communicant, commixtionem dico, impuritatem habet, eóque vel utrosque coinquinari: verùm quod ad fidelem spectat & infidelem, longè se aliter res habet. Siquidem ob suam incredulitatem immundus efficitur infidelis, in hac autem mulier cum ipso non communicat, sed in mixtione, in qua nulla apparet impuritas, (conjugalis enim est) communicat. Propterea nullam fidelis ex eo labem admittit.

Alioquin filii vestri immundi essent.] Nam si infidelis credentis puritate non vinceretur, forent sanè, quos parerent, liberi immundi, vel ex parte dimidia mundi.

Nunc autem sancti sunt. Hoc est, non immundi. Nam per exuperantiam dictionis hujus *sancti*, hujusmodi suspicionis metum rejicit.

15 *Quòdsi infidelis discedit, discedat.*] Veluti si tibi imperet, ut suæ particeps fias infidelitatis, aut discedas à matrimonio; discede. Satius enim est connubium solvere, quàm pietatem.

Non enim servituti subjectus est frater aut soror in hujusmodi: in pace autem vocavit vos Deus.] Si tecum, inquit, litiget, eo quòd cum illo non communicas in infidelitate, disjungitor. Hujusmodi enim servituti non es subjecta; hoc est, in hujusmodi rebus virum ferre non cogeris. Melius enim est secedere, quam altercari. Neque verò illud Divinæ est voluntatis; *in pa-*

μέρεσις, νικᾶται ἡ ἀκαθαρσία τῦ ἀπίσου· οὐχ ὅτι ἅγιος γίνεται ὁ Ἑλλην· ὃ γὰρ εἶπεν ὅτι ἁγιός ἐστιν· ἀλλ' ἡγίασται· τυτέστι, τῇ ἁγιότητι τῦ πιστῦ νενίκηται. Ταῦτα δὲ λέγει, ἵνα μὴ φοβῆται ἡ πιστὴ γυνὴ, ὡς ἀκάθαρτος γινομένη δι' τινὰ μίξιν. Ζητεῖται δὲ, Εἰ ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ, ἓν σῶμα ὢν, ἀκάθαρτός ἐστιν, "δῆλον ὅτι καὶ ἡ τῷ εἰδωλολάτρῃ κολλωμένη, ἓν σῶμά ἐστι· πῶς οὖν ὁ γίνεται ἀκάθαρτος; Ὅτι ὅτι μὲν τῆς πορνείας αὐτὸ σκῦλο, * ἐν ᾧ κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις, ἡ μίξις φημὶ, τινὰ ἀκαθαρσίαν ἔχει, καὶ διὰ τῦτο καὶ οἱ δύο ἀκάθαρτοι· ὅτι δὲ τῦ πιστῦ μέρεσι καὶ τῦ ἀπίστου, ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα· ἀκάθαρτος μὲν γάρ ἐστιν ὁ ἄπιστος, κατὰ τινὰ ἀπιστίαν· ὁ κοινωνῶν δὲ κατὰ ταύτην αὐτῷ ἡ γυνὴ, κοινωνεῖ δὲ κατὰ τινὰ μίξιν, καθ' ἣν οὐδεμία ἀκαθαρσία ἐμφαίνεται· γάμος γάρ ἐστι. Διὰ τῦτο οὖν οὐκ ἔστιν ἀκάθαρτον τὸ πιστὸν μέρος.

Ἐπεὶ ἄρα τὰ τέκνα ὑμῶν ἀκάθαρτά ἐστιν.] Εἰ γὰρ μὴ νικᾶται τῇ καθαρότητι τῦ πιστῦ μέρεσι τὸ ἄπιστον, λοιπὸν τὰ τικτόμενα ἀκάθαρτά ἐστιν, ἤτοι ὅλῃ ἡμισείας καθαρά.

Νυνὶ δὲ, ἅγιά ἐστι.] Τυτέστιν, οὐκ ἀκάθαρτα· τῇ γὰρ περιουσίᾳ τῦ, τῦ ἁγίου, λέξεως, ἐκβάλλει τὸ δέος τῦ τοιαύτης ὑποψίας.

15 Εἰ δὲ ὁ ἄπιστος χωρίζεται, χωριζέσθω.] Οἷον, Εἰ κελεύει σοι ἡ κοινωνῆσαι τῆς ἀπιστίας αὐτῷ, ἢ ἀναχωρεῖν τῦ γάμου, "ἀναχωρείτω· βέλτιον γὰρ τὸ γάμου, ἢ τινὰ βιαίαν λυσιτελῆ.

Οὐ δεδούλωται ὁ ἀδελφὸς ἢ ἡ ἀδελφὴ ἐν τοῖς τοιύτοις· ἐν δὲ εἰρήνῃ κέκληκεν ὑμᾶς ὁ Θεός.] Εἰ μάχεταί σοι, φησι, διὰ τῦτο μὴ κοινωνεῖς τῆς ἀπιστίας, διαζεύχθητι. Οὐ γὰρ δεδούλωσαι εἰς τὰ τοιαῦτα· τυτέστιν, ὃ καταναγκάζῃ βιάζειν αὐτὸν ἐν τοῖς τοιύτοις. Βέλτιον γὰρ ἀπαλλαγῆναι ἢ μάχεσθαι· ἐπεὶ καὶ ὁ Θεὸς βύλεται τῦτο. ἐν γὰρ εἰρήνῃ κέκληκεν ὑμᾶς.

"Isa. ἐυδολον γ.

* τὸ

"Isa. ἀναχώρει.

ὑμᾶς. Ὥστε εἰ μάχεται, ἐκεῖνος πρόφασιν τῆς αἰτίας τῆς διαζυγίου.

16 Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις;] Πάλιν ἐπὶ τὸ, μὴ ἀφιέτω, ἀναδραμών, τοῦτο λέγει. Εἰ γὰρ μὴ μάχεταί σοι, μένε, φησί, καὶ συνοίκει· ἴσως αὐτὸς. Ἐν ἀμφιβόλῳ δὲ τοῦτο τίθησιν, ἅμα μέν ἵνα μὴ δόξῃ αὐθαίρετον ἐπάγειν τῇ γυναικὶ τοῦ πάντως πεῖσαι τὸν ἄνδρα· ἅμα δὲ καὶ μετέωρον αὐτὸν ποιῶν πρὸς ἀεὶ ἐλπίζειν, ὥστε μὴ ἀπογινώσκειν.

Καὶ τί οἶδας, ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις; 17 Εἰ μὴ ἑκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεὸς, ἕκαστον ὡς κέκληκεν ὁ Κύριος, οὕτω περιπατείτω.] Τινὲς οὕτως ἀνέγνωσαν· Τί οἶδας, ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις, ἢ μή; εἶτα ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς, Ἑκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεός· τουτέστι, πόθεν οἶδας, κἂν τε σώσῃς, κἂν τε καὶ μή; ἄδηλον πάντως· ἀδήλου γὰρ ὄντος, ὃ δεῖ λύειν τὸν γάμον· μὴ σώζων μὲν γὰρ, οὐκ ἐβλάβης· σώζων δὲ, ὠφέλησας καὶ ὠφελήθης. Ἀλλ' οὐχ οὕτως ὁ ἐν ἁγίοις Ἰωάννης ἀνέγνω, ἀλλὰ, * εἰ μὴ ἑκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεός· ὃ καὶ βέλτιον πάντως· ὡσπερεὶ γὰρ εἶπεν ὁ ἀπόστολος, οὐ γίνεται ὁ χωρισμὸς διὰ τὴν ἀπιστίαν, εἰ μὴ ἑκάστῳ, αὐτῇ τῇ, ἀλλὰ ἕκαστος οὕτως ἐχέτω, ὡς ηὐδόκησεν αὐτὸν ὁ Θεός. Γυναῖκα ἔχων ἄπιστον ἐκλήθης; μένε ἔχων, εἰ μὴ διὰ τὴν ἀπιστίαν ἐκβάλῃς.

Καὶ οὕτως ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις διατάττομαι.] Τοῦτο εἶπεν, ἵνα ὡς ἔχῃ καὶ ἄλλους κοινωνοὺς, προθυμοτέρους πρὸς τὴν ἀκολουθίαν διατεθῶσι.

18 Περιτετμημένός τις ἐκλήθη; μὴ ἐπισπάσθω.] Εἰκὸς ὑπὸ πολλοὺς αἰσχυνομένους τὴν περιτομὴν, διά τινος ἰατρείας, ὅτι τὸ ἀρχαῖον ἐπισυνάγειν τὸ ἐμπεφύτομον μόριον, ὑπεσπωμένους τὸ δέρμα.

Ἐν ἀκροβυστίᾳ τις ἐκλήθη; μὴ περιτεμνέσθω.] Πάλιν τινὲς διὰ τὸ δοκοῦν ἔνδοξον τῆς περιτομῆς, μὴ

ce enim vos vocavit. Itaque si litiget, divortii causam ille præbuit.

16 *Quid enim nôsti, mulier, num maritum salvum facies?*] Rursus ad illud rediens, videlicet, Ne dimittat, hoc dicit. Si tibi enim molestus non sit, maneto, inquit, cum eo, & commonefacito; aliquid fortassis efficies. Rem autem in ambiguo statuit; partim, ne mulieri necessitatem virum omnino persuadendi videatur imponere; partim, ut animum ejus ad spem erigat, ne de illo desperet.

Aut quid nôsti, vir, si conjugem tuam salvam facies? 17 *Nisi cuique ut divisit Deus, unumquemque ut vocavit Dominus, ita ambulet.*] Nonnulli sic legunt, *Quid nôsti, vir, si mulierem salvam facies, necne?* Deinde ab alio exordio; *Unicuiq; ut divisit Deus*; hoc est, Unde compertum habes, si hanc salvam facturus sis necne? id quidem est prorsus incertum. Cùm autem in ambiguo sit, connubium non est dirimendum. Quòd si salvam non feceris, nil tibi officiet. Salvam autem hanc si reddideris, & aliis profuisti & tibi. At non ita legit S. Chrysostomus: sed, *Nisi ut unicuique divisit Deus:* qui sensus est longè potior: perinde ac si dixerit Apostolus, Haudquaquam propter infidelitatem fit divortium, *nisi unicuique*, hoc est, Sed unusquisq; sic se habeat, ut Deo de illo disponere placuit. Uxorē habens infidelem vocatus es? eam retineto, nec ob infidelitatem ejicias.

Et sic in omnibus Ecclesiis dispono.] Hoc dixit, ut ex eo, quòd alios habeant participes, ad obsequendum sint paratiores.

18 *Circumcisus aliquis vocatus est? Non adducat præputium.*] Verisimile erat multos, quos circumcisionis pudebat, medicamento quodam membrum circumcisum ad pristinum statum redigere, cuticulam nimirum superinducentes.

In præputio aliquis vocatus est? non circumcidatur.] Contrà nonnulli, quòd in circumcisione præclarum quid esse videretur,

retur, post fidem circumcidebantur. Ait igitur, quòd ista ad fidem nihil conferant.

19 *Circumcisio nihil est, & præputium nihil est, sed observatio mandatorum Dei.*] Ubique unà cum fide virtutis exigitur operatio. Cætera verò, vel minùs, vel non omnino.

20 *Unusquisq; in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat.* 21 *Servus vocatus es? non sit tibi curæ: sed & si potes fieri liber, magis utere.*] *In vocatione quâ vocatus est,* hoc est, quocunq; in vitæ genere, vel ordine vel conditione Christi fidem susceperit quispiam, in hoc perseveret. Vocationem enim dicit inductionem ad fidem. Servus cùm esses credidisti? anxius ne sis, neque perturberis. Usque adeò enim non obest servitus, ut potiùs, si potes liber fieri, *utere:* hoc est, servito, atque in usum te conferto.

22 *Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini: similiter qui liber vocatus est, servus est Christi.*] Libertus dicitur, qui servitute liberatur. Inquit igitur; Tu qui, cùm in servitute maneres, credidisti in Christum, libertus effectus es Christi: liberavit enim hic te tum a peccato, tum ab ista servitute exteriore, tametsi servus sis. Cùm enim quis ab affectibus liberatur, & animi ingenuitate potitur, non est servus, etsi videatur. Rursus, alius quispiam, liber cùm esset, ad fidem vocatus, Christi servus efficitur. Itaque si servitutis nomen servum obturbat; intelligat se in Christo liberatum esse: quod longè est humanâ libertate præstantius. Porrò, si libertatis nomen liberum attollit, intelligat idem se Christi servum esse, & comprimatur, utpote qui tanti Domini jugum subierit, ipsique placere debuerit. Viden' quàm prudenter Apostolus, quæ utramque deceant partem, commonefaciat?

23 *Precio empti estis, nolite fieri servi hominum.* 24 *Unusquisque in quo vocatus est, fratres, in eo permaneat apud Deum.*]

πιστεῦσαι ἀδιαστόμωτοι. Φησὶν οὖν, ὅτι ταῦτα οὐδὲν εἰς τὴν πίστιν συντελεῖ.

19 Ἡ περιτομὴ οὐδέν ἐστι, καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδέν ἐστιν, ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ.] Γ' ἁπαξαπλοῦ τοῦτο ζητεῖται, μετὰ τῆς πίστεως ἡ ἐργασία τῶν ἀρετῶν· ταῦτα δὲ, ἢ ἧττον, ἢ ὅλως. "χρὴ δὲ ἐντολῶν.

20 Ἕκαστος ἐν τῇ κλήσει ᾗ "ἐκλήθη, ἐν ταύτῃ μενέτω. 21 Δοῦλος ἐκλήθης; μή σοι μελέτω· ἀλλ' εἰ καὶ δύνασαι ἐλεύθερος γενέσθαι, μᾶλλον χρῆσαι.] Ἐν τῇ κλήσει, ᾗ ἐκλήθη, τυγχάνει, ἐν οἵῳ βίῳ, καὶ ἐν οἵῳ πράγματι καὶ πολιτεύματι ὢν ἐπίστευσεν, ἐν τούτῳ μενέτω. Κλῆσιν γὰρ τὴν εἰς τὴν πίστιν παραγωγὴν φησι. Δοῦλος ὢν ἐπίστευσας; μὴ φρόντιζε, μηδὲ θορυβοῦ· τοσοῦτον γὰρ σε βλάπτει ἡ δουλεία, ὥστε μᾶλλον, καὶ εἰ δύνασαι ἐλευθερωθῆναι, χρῆσαι, τουτέστι, δούλευε, εἰς χρῆσιν σεαυτὸν ἔκδος. "χρὴ δὲ ἐπιτύχῃ, μενέτω. ἀλλ' ἐν ἐκείνῃ μενέτω.

22 Ὁ γὰρ ἐν Κυρίῳ κληθεὶς δοῦλος, ἀπελεύθερος Κυρίου ἐστίν· ὁμοίως καὶ ὁ ἐλεύθερος κληθεὶς, δοῦλος Χριστοῦ ἐστιν.] Ἀπελεύθερος λέγεται, ὁ ἀπὸ δουλείας ἐλευθερωθείς. Φησὶν οὖν, ὅτι σὺ ὁ ἐν δουλείᾳ πιστεύσας, ἀπελεύθερος εἶ τοῦ Χριστοῦ· ἠλευθέρωσε γάρ σε καὶ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἀπὸ τῆς ἔξωθεν τῆς ταύτης δουλείας, εἰ καὶ δοῦλος εἶ· ὅταν γάρ τις παθῶν ἀπηλλαχθῇ, καὶ ἐλευθερίαν ἔσχε ψυχῆς, οὐκ ἔστι δοῦλος, κἂν δοκῇ. Πάλιν, ἄλλος ἐλεύθερος ὢν, ἐκλήθη εἰς τὴν πίστιν, δοῦλος Χριστοῦ ἐστιν. Ὥστε εἰ τὸ ὄνομα τῆς δουλείας θορυβεῖ τὸν δοῦλον, ἐννοείτω ὅτι ἐν Χριστῷ ἠλευθέρωται· ὃ πολλῷ μεῖζόν ἐστι τῆς αὐθεντικῆς ἐλευθερίας. Αὖθις ᾖ, εἰ τὸ ὄνομα τῆς ἐλευθερίας ἐπαίρῃ τὸν ἐλεύθερον, ἐννοείτω, ὅτι δοῦλός ἐστι Χριστοῦ, καὶ συστελλέσθω, ὡς ὑπὸ δεσπότην τηλικοῦτον ὢν, καὶ αὐτῷ ἀρέσκειν ὀφείλων. Ὁρᾷς σοφίαν, πῶς ἀμφοτέροις τοῖς μέρεσι τὰ πρόσφορα προσάγει;

23 Τιμῆς ἠγοράσθητε, μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων· 24 Ἕκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη, ἀδελφοί, ἐν τούτῳ μενέτω παρὰ Θεῷ.]

πρὸς Θεῷ.] Οὐ πρὸς οἰκέτας μόνους τοῦτο φησιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐλευθέρους, πρὸς ἅπαντας " πᾶσι τοῖς Χριστιανοῖς μὴ πρὸς ἀρέσκειαν ἀνθρώπων πειθῆ τι, μηδὲ ὑπείκειν αὐτοῖς πρὸς ἁμάρτημα ὑποτάττεσθαι. Τοῦτο γὰρ ὅτι δουλεύειν ἀνθρώποις· καὶ τοῦτο, ὑπὸ Θεοῦ ἀγόμενοι ταῦτα· Οὐ γὰρ δὴ τοῦτο πρὸς ἅπαντας, ὃ ἀφίσασιν ἀπὸ τῶν δεσποτῶν· ἄπαγε· ὅπου γὰρ τοῦτο λέγει, δῆλον ὡς ὧν ἐπάγει, Ἕκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη, ἐν τούτοις ἐξῆς· τοῦτέστι, καὶ ἐν δουλείᾳ, ἐν ταύτῃ μενέτω· Τί δὲ, πρὸς Θεῷ, προσέθηκεν, ἵνα μὴ πάλιν ὑπὸ Θεοῦ ἀφιστώμεθα, δέῃ τοὺς πρὸς τοὺς ἁπανθρώπους δεσπότας ὑποπεσεῖν· ἀμφοτέρων γὰρ προνοοῦσι, τοῦ μήτε τῇ σωματικῇ δεσποτείᾳ ἀφίστασθαι προφάσει τοῦ Θεοῦ· μήτε πάλιν τοῦ Θεοῦ ἀποστατεῖν, ὑπείκοντας ὑπὲρ τὸ δέον τοῖς δεσπόταις.

25 Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω· γνώμην δὲ δίδωμι, ὡς ἠλεημένος ὑπὸ Κυρίου πιστὸς εἶναι.] Ἐπειδὴ τοῖς περὶ σωφροσύνης λόγοις ἐγύμνασεν ἡμᾶς, ὅτι τὸ μεῖζον ἀνῄρηκε, τὴν παρθενίαν· καὶ φησιν, ὅτι ὁ Κύριος μὲν οὐκ ἐνομοθέτησεν, οὐδὲ ἐπέταξέ τι περὶ ταύτης· ἀλλ' εἶπεν, Ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρείτω. Οὐκοιοῦν ἐγὼ τολμῶ ἐπιτάξαι· μέγα γὰρ καὶ ἐπικίνδυνον τὸ πρᾶγμα· πλὴν ἀλλὰ γνώμην δίδωμι, τοῦτέστι, συμβουλεύω, καθὸ καὶ αὐτὸς ἠξιώθην ὡς ὑπὸ τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ πιστὸς εἶναι, τουτέστιν, " οἰκεῖος αὐτῷ, καὶ μυστικὸς ἄξιος πιστεύεσθαι.

26 Νομίζω οὖν τοῦτο καλὸν ὑπάρχειν ὡς τὴν ἐνεστῶσαν αἰτιῶμαι ἀνάγκην, ὅτι καλὸν ἀνθρώπῳ τὸ οὕτως εἶναι.] Ὅσον καθ' ἐμὴν γνώμην, φησί, καλλιστόν ἐστιν ἀνθρώπῳ γάμου ἀπέχεσθαι, ὡς ταῖς ἐν αὐτῷ δυσχολίαις, καὶ ταῖς τοῦ γάμου ὀχλήσεσι, τὸ ἀκαθαρσίαν.

27 Δέδεσαι γυναικί; μὴ ζήτει λύσιν· λέλυσαι ἀπὸ γυναικός; μὴ ζήτει γυναῖκα· ἐὰν δὲ καὶ γήμῃς, οὐχ ἥμαρτες.] Ἐν ᾧ εἰπεῖν, δέδεσαι; ἔδειξεν ὅτι κάκωσιν ὑποφέρει ὁ γάμος, ὡς

Non solùm ad servos hoc dicit, sed etiam ad liberos: & universos instituit Christianos, ut nihil ad hominũ gratiam factitent, neque illorum jussa, qui prava injunxerint, exequantur. Hoc enim est hominibus servire, eos præsertim qui à Deo redempti sint. Neque profectò hortatur, ut à Dominis desciscant; absit: nam illum non ita dicere liquidò patet ex eo quod addit: *Unusquisque in quo vocatus est, &c.* hoc est, si fuerit in servitute vocatus, in ea perstet. *Apud Deum*, autem adjecit, ne fortè improbis Dominis obsequendo, deficiamus à Deo. Utrisque enim providet, videlicet ne sub Dei prætextu discedant à Dominis, quorum in potestate eorum sunt corpora: & rursùm ne à Deo deficiant, dominis suprà quàm par est obsequendo.

25 *De virginibus autem præceptum Dominino habeo, consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus à Domino, ut sim fidelis.*] Postquàm nos in sermonibus de continentiâ exercuisset, ad id quod majus est, virginitatem scilicet, ascendit; aitque nullam Dominum tulisse de virginitate legem, neque de hac quicquam statuisse, sed unum illud dixisse: *Qui potest capere, capiat.* Quocirca neq; ipse ausim quicquam de illa re statuere: magnum enim hoc & periculosum: cæterùm do sententiam, hoc est, consilium, quatenus ipse per misericordiam Dei non indignus sum habitus, *ut sim fidelis*, hoc est, familiaris ejus, & dignus cui mysteria concredantur. Mat. 19. 13.

26 *Existimo ergo hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse.*] Meâ quidem, inquit, sententiâ, hominem matrimonio abstinere optimum est, propter ejus difficultates, conjugiique molestias; non ob immunditiam.

27 *Alligatus es uxori? Noli quærere solutionem. Solutus es ab uxore? Noli quærere uxorem. Si autem acceperis uxorem, non peccâsti.*] Dicendo, *ligatus es?* ostendit quòd nuptiæ veluti vincula, afflictionem adferant.

Solutionem autem, non eam quæ fit ex conſenſu continentiam dicit, ſed divortia rationi non conſentanea: nam ſi ex conſenſu contineant, ea non eſt ſolutio. Quia verò dixit, *Ne quæras uxorem*, ne cœlibatum ſtatuere velle videatur, ſubdit: *Si autem & duxeris uxorem, non peccâſti.* Animadverte autem, quàm latenter ad virginitatem impellat, nuptias vinculum appellans, virginitatem autem ſolutionem & libertatem.

28 *Et ſi nupſerit virgo, non peccavit.*] Virginem hîc dicit, non eam quæ Deo conſecrata ſit (ea enim ſi nupſerit, peccavit omnino, utpote quæ mœchum ſuperinduxerit ſponſo ſuo Chriſto) ſed innuptam puellam. Ea enim *ſi nupſerit, non peccavit:* Matrimonium enim non eſt impurum.

Tribulationem tamen carnis habebunt ejuſmodi. Ego autem vobis parco.] Solicitudines in matrimonio & mœrores obvenientes, tribulationem vocat. *Ego autem* (inquit) *vobis parco*, tanquam filiis, volóque liberos vos eſſe, extráque mœrorem: tanquam matrimonium nexus quiſpiam ſit, quíque eo ſint colligati, non ſint ſui juris, ut ſuprà commemoratum eſt.

29 *Hoc autem dico, fratres, tempus breve eſt. Reliquum eſt,*] Cùm dixiſſet, *Afflictionem habebunt in carne:* ne quis adjiceret, Atqui & voluptatem habebunt: ſubſecat & aufert quæ ſunt voluptatis, per hoc quòd tempus eſſe contractum & breve ſubinferat. Ad diſſolutionem enim & interitum omnia vergunt, appropinquavítque regnum Chriſti, ac in poſterum ad ipſum migrare debemus. Quare etiamſi nonnulla in matrimonio voluptas eſt, ea tamen brevis eſt, exiguóque temporis ſpacio duratura; atque hoc ipſum eſt afflictio.

Ut qui habent uxores, tanquam non habentes ſint: 30 *Et qui flent, tanquam non flentes: & qui gaudent, tanquam non gaudentes: & qui emunt, tanquam non poſſidentes:* 31 *Et qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur.*] Quòd ſi qui uxo-

δεσμός. Λύσιν ὴ, ὁ τὴν ἐκ συμφωνίας ἀποχὴν φησιν, ἀλλὰ τὴν παράλογον διαζύξιν· ὡς ἐαύτε χ᾽ συμφωνίαν ἐγκατθύοιντο, τοῦτο οὐκ ἔστι λύσις. Ἐπειδὴ ὴ εἶπε, μὴ ζήτει γυναῖκα, ἵνα μὴ δόξῃ ὅτι ἀγαμίαν νομοθετεῖ, ἐπάγει, Ἐὰν ὴ γήμῃς, οὐχ ἥμαρτες. Ὅρα δὲ πῶς λεληθότως εἰς τὴν παρθενίαν " εἰσωθεῖ, τὸν μὲν γάμον δεσμὸν λέγων· τὴν δὲ παρθενίαν, λύσιν καὶ ἐλευθερίαν. " χ. σωσωθεῖ.

28 Καὶ ἐὰν γήμῃ ἡ παρθένος, οὐχ ἥμαρτε.] Παρθένον ἐνταῦθά φησιν, οὐ τὴν " ἀφιερωμένην Θεῷ· αὕτη γὰρ ἐὰν γήμῃ, ἥμαρτε πάντως, ὡς μοιχὸν ἐπεισφέρουσα τῷ νυμφίῳ αὐτῆς Χριστῷ· ἀλλὰ τὴν ἔτι ἄγαμον κόρην· αὕτη γοῦν ἐὰν γήμῃ, οὐχ ἥμαρτεν· οὐ γὰρ ἀκάθαρτος ὁ γάμος. " χ. ἀφιερωθεῖσαν.

Θλῖψιν δὲ τῇ σαρκὶ ἕξουσιν οἱ τοιοῦτοι· ἐγὼ δὲ ὑμῶν φείδομαι.] Τὰς ἐν τῷ γάμῳ φερομένας καὶ λύπας, θλῖψιν φησίν. Ἐγὼ δέ, φησιν, ὑμῶν φείδομαι, ὡς τέκνων, καὶ βούλομαι ὑμᾶς ἐλευθέρους εἶναι καὶ ἀλύπους· ὡς ὁ γάμος γε καὶ δεσμός ἐστι, καὶ οἱ ὑπὸ τοῦτον ὄντες, ἑαυτῶν οὐκ ἐξουσιάζουσι, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται.

29 Τοῦτο δέ φημι, ἀδελφοί, ὅτι ὁ καιρὸς συνεσταλμένος ὁ λοιπόν ἐστιν.] Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι θλῖψιν ἕξουσι τῇ σαρκὶ, ἵνα μήτις εἴπῃ, ἀλλὰ καὶ ἡδονὴν· ὑποτέμνει τὰ τῆς ἡδονῆς, οὐκ τοῦ ὄντος καιροῦ συνεσταλμένου εἰσαγαγεῖν· πρὸς λύσιν γὰρ ἐπείγονται τὰ πράγματα, καὶ ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ, καὶ λοιπὸν πρὸς αὐτὸν ἀποδημεῖν ὀφείλομεν. Ὥστε καὶ εἰ ἡδονή τίς ἐστιν, ἀλλὰ βραχεῖα αὕτη, καὶ ὀλιγοχρόνιος· καὶ τοῦτο δὲ αὖθις θλῖψις.

Ἵνα καὶ οἱ ἔχοντες γυναῖκας, ὡς μὴ ἔχοντες ὦσι· 30 Καὶ οἱ κλαίοντες, ὡς μὴ κλαίοντες, καὶ οἱ χαίροντες, ὡς μὴ χαίροντες· καὶ οἱ ἀγοράζοντες, ὡς μὴ κατέχοντες. 31 Καὶ οἱ χρώμενοι τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὡς μὴ καταχρώμενοι.] Ἐπεὶ καὶ οἱ

ἔχοντες

ἔχοντες, ὡς μὴ ἔχοντες ὀφείλουσιν εἶ), τί δ' ἂν λοιπὸν ὅλως συζυγῶναι, καὶ ἑαυτῷ φορτίον ὑπιδεῖν; Τί δέ ἐστιν, ὡς μὴ ἔχοντες; ἀντὶ τοῦ, ὦ "προσηλωμένοι, οὐδὲ πάσῃ τῇ σπουδῇ περὶ τὸν γάμον καὶ τὰς γυναῖκας ἀναδησάμενοι. Ὡσαύτως οὐδὲ περί τι τῶν ἄλλων, ἢ λυπηρῶν, ἃ δεῖ τοῦ κλαίειν ἠνίξατο· ἢ τερπνῶν, ἃ δεῖ τοῦ χαίρειν ἐδήλωσεν· ἢ τῶν συμβολαίων, ἃ δεῖ τοῦ ἀγοράζειν ἐνέφηνεν, "ὀφειλέτις πολὺ σφοδρότερον σπουδάζειν· καὶ τί, φησι, τάδε καὶ τάδε καταλέγω; ἁπλῶς, οἱ χρώμενοι τῷ κόσμῳ τούτῳ, οὐκ ὀφείλουσιν αὐτῷ καταχρᾶσθαι· τοιοῦτόν ἐστι, περισχεῖν αὐτὸν μὴ πάσης σπουδῆς, καὶ τοῦ περὶ αὐτὸν περιττῆς ἀπολαύσεως. Καταχρῆσις γὰρ ἡ περιττὴ χρῆσις, καὶ πλείονος δέοντος.

προσηλωμένοι.

ὀφειλέτις πολὺ σφοδρότερον σπουδάζειν.

Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου.] Ἀντὶ τοῦ, παρέρχεται καὶ διαλύεται. Τί οὖν ἔχεσθαι δεῖ τῶν λυομένων; Σχῆμα δὲ ἐκάλεσεν, ἐμφαίνων ὅτι ἄχρεις ὄψεως εἰσὶ τὰ τοῦ παρόντος κόσμου, καὶ ὑπερπόλαια, μηδὲν βεβηκὸς καὶ ἀσιῶδες ἔχοντες.

32 Θέλω δὲ ὑμᾶς ἀμερίμνους εἶναι).] Πῶς δ' ἂν εἴημεν ἀμέριμνοι; Εἰ ἄγαμοι ὤμεν. Ἐπάγει οὖν.

Ὁ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσῃ "τῷ Κυρίῳ. 33 Ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσῃ τῇ γυναικί.] Πῶς θέλων ἡμᾶς ἀμερίμνους, εἶναι), Παῦλε, καὶ διὰ τοῦτο ἀγάμους σωτηρῶν, πάλιν λέγεις, Ὁ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου; ἰδοὺ γὰρ καὶ πάλιν μέριμναι. Ἀλλ' οὐχ οἵαι, φησιν, αἱ τοῦ γάμου· αἱ μὲν γὰρ τοῦ Κυρίου μέριμναι, σωτηριώδεις καὶ τερπναί· αἱ δὲ τοῦ κόσμου, βλαβεραὶ καὶ θλιβεραί. Πῶς γὰρ οὐ θλῖψις καὶ ὄχλησις τὸ σπουδεῖν ἀρέσαι γυναικί, καὶ ταῦτα φιλοκόσμῳ, καὶ ἀπαιτούσῃ χρυσία καὶ μύρων εἴδη, καὶ τὴν ἄλλην βλακείαν; ἔνθεν καὶ εἰς ἀδικίαν συνωθοῦνται οἱ ἐλεεινοὶ ἄνδρες, καὶ ψυχοβλαβεῖς διοικήσεις πραγμάτων.

περιττὴ χρῆσις, καὶ πλείονος δέοντος.

Præterit enim figura mundi hujus.] Id est, transit & dissolvitur. Quid ergo amore ejus teneamur, quod dissolvitur? Figuram autem appellavit, innuens hujus mundi res oculos tantùm attingere, ac leves esse, nullam stabilitatem & subsistentiam habentes.

32 *Volo autem vos absque solicitudine esse.*] Quomodo verò solicitudinis expertes simus? si cœlibes permanserimus. Infert igitur.

Qui sine uxore est, solicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Domino. 33 *Qui verò cum uxore est, solicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori.*] Quomodo volens nos absque solicitudine esse, ô Paule, ac propterea nos in cœlibatu asservans, rursum dicis, *Qui sine uxore est, de iis quæ Domini sunt solicitus est?* Ecce enim iterum solicitudines. Sed non tales, inquit, quales sunt matrimonii. Domini enim curæ salutares sunt, oblectabiléque: mundi verò curæ noxiæ sunt, & angustiâ plenæ. Quomodo enim fieri potest, quin ærumnosum molestúmque sit uxoris placendæ studium, præcipuè cùm ejusmodi sit, quæ ornatu delectatur, & aurum, margaritas, aliámque mollitiem expetit? Hinc miseri mariti ad iniquitatem, animæque noxias rerum administrationes impelluntur.

34 *Diviſæ ſunt uxor & virgo.*] Hoc eſt, differunt inter ſe mutuò, nec habent eandem ſolicitudinem, ſed diviſæ ſunt in ſtudiis ſuis: atque iſta quidem de aliis eſt ſolicita; illa verò de aliis: diverſæ autem ſunt utriúſque curæ: ea itaque quæ præſtantiora ſunt, & minus habent laboris, eligenda ſunt.

Innupta cogitat quæ ſunt Domini, quomodo placeat Domino, ut ſit ſancta & corpore & ſpiritu. Quæ verò nupſit, cogitat quæ ſunt mundi, quomodo placeat viro.] Non ſatis eſt ut virgo ſancta ſit corpore, verumetiam ſpiritu. Hoc enim eſt vera virginitas, animæ nimirum puritas. Nam multæ corpore quidem caſtæ & impollutæ, animâ contaminatæ ſunt. Præterea, & iſtud perpende, quòd illa non eſt virgo, quæ res curat mundanas. Cùm igitur conſpexeris quampiam, quæ caſtitatem vovit, ſolicitè incumbentem rebus mundi, noveris eam à conjugata nihil diſcrepare. Nam Paulus fines utriſque poſuit, quibus dignoſcantur, non certè matrimonium & continentiam, ſed curioſitatem & tranquillitatem. Quare, quæ variis negotiis ſe implicat, virgo non eſt. Quæ autem nupta eſt, ſolicita eſt quomodo marito placeat; formam fortaſſe curans, vel forſan ut bona materfamiliâs videatur, ſe immiſericordem & parcam oſtendens.

35 *Porrò hoc ad utilitatem veſtram dico, non ut laqueum vobis injiciam.*] De virginitate ſermonem movi, rem iſtam vobis conducere ſciens, quòd mœrore ſolicitudinéque careat, animæque ſit utilior: non ut cogam vos invitos in cælibatu permanere: nam neceſſitatem *laqueum* nominavit.

Sed ad id quod honeſtum eſt, & ut Domino aſſideatis, ita ut ab eo avelli nequeatis.] Ut, inquit, honeſtè & in puritate vivatis. Quid enim virginitate honeſtius & purius? & ut à nuptiarum moleſtiis liberi, Domino ſine ulla diſtractione, ſerviatis ipſique adſideatis, totam curam veſtram in ipſum transferentes.

34 Μεμέρισται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος.] Τουτέστι, διαφέρουσιν ἀλλήλων, καὶ ὁ τῷ αὐτῷ ἔχοισι φρονήσει, ἀλλὰ μεμερισμέναι εἰσὶ ταῖς σπουδαῖς· καὶ ἡ μὲ γὰρ περὶ ἄλλα σπουδάζει, ἡ δὲ περὶ ἄλλα· διαφέρουσι δὲ αἱ φρονήσεις αὐταῖς, ἐὰν διαλέγεσθε " τὰ κρείττω καὶ ἀπονώτερα. " χρ. τῷ κρείττω καὶ ἀπονωτέρω

Η ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσῃ τῷ Κυρίῳ, ἵνα ᾖ ἁγία καὶ σώματι καὶ πνεύματι· ἡ δὲ γαμήσασα μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσῃ τῷ ἀνδρί.] Οὐκ ἀρκῇ σώματι εἶ) ἁγίαν, ἀλλὰ δεῖ καὶ πνεύματι· τοῦτο γὰρ ἡ ἀληθὴς παρθενία, ἡ τῆ ψυχῆς καθαρότης· ἐπεὶ πολλαὶ μὲ σῶμα ἁγναὶ καὶ ἀμόλυντοι ὄσαι, κατεσπιλωμέναι εἰσὶ τὴν ψυχήν. Αλλὰ καὶ τοῦτο σκόπει, ὅτι οὐκ ἔστι παρθένος ἡ τὰ τοῦ κόσμου μεριμνῶσα. Επειδὰν οὖν ἴδῃς τινὰ παρθενίαν ἐπαγγελλομένην, μεριμνῶσαν τὰ τοῦ κόσμου, " γίνωσκε ὅτι οὐδὲν διαφέρει τῆς ἐν γάμῳ. " χ. ἴδοις Ο γὰρ Παῦλος ὅρους ἀμφοτέροις τέθηκεν, ὅς ὧν διαγινώσκοιτο, ὁ γάμος καὶ ἐγκράτεια, ἀλλὰ πολυπραγμοσύνην καὶ " ἀπραγμοσύνην. Ωστε ἡ πολυπράγμων, οὐ παρθένος. Μεριμνᾷ γὰρ καὶ ἡ γεγαμηκυῖα πῶς ἀρέσῃ τῷ ἀνδρί· τυχὸν μὲ καὶ καλλίοις ἐστολισμένη· τυχὸν γὰρ, καὶ διὰ τὸ οἰκουρὸν δοκεῖν εἶ) ἀγαθὴ, ἀνελεήμων καὶ φειδωλὸς δοκευμένη. " χ. ἀπολυπραγμοσύνην.

35 Τοῦτο δὲ πρὸς τὸ ὑμῶν αὐτῶν συμφέρον λέγω, οὐχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλω.] Τὰς περὶ παρθενίας, φησὶ, λόγους ἐκίνησα, εἰδὼς συμφέρον ὑμῖν τὸ παράγγελμα, διὰ τὸ ἄλυπον καὶ ἀμέριμνον, καὶ ψυχωφελέστερον· οὐχ ἵνα ἀναγκάσω ὑμᾶς, καὶ μὴ θέλοντας, παρθενεύειν· βρόχον γὰρ τὴν ἀνάγκην ὠνόμασεν.

Αλλὰ πρὸς τὸ εὔσχημον καὶ εὐπρεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάστως.] Ινα, φησὶν, εὐσχημόνως, καὶ ἐν καθαρότητι ζῆτε. Τί γὰρ παρθενίας εὐσχημονέστερον καὶ καθαρώτερον; καὶ ἵνα ἐλεύθεροι ὄντες τῶν τοῦ γάμου ὀχλήσεων, ἀπερισπάστως τῷ Κυρίῳ δουλεύητε καὶ αὐτῷ " παρεδρεύητε, ὅλην τὴν μέριμναν ἐπ' αὐτὸν " μεταθέντες. " χ. παρεδρεύητε " χ. ἀπαθέντες

36 Εἰ

36 Εἰ δέ τις ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτοῦ νομίζει, ἐὰν ᾖ ὑπέρακμος, καὶ οὕτως ὀφείλει γίνεσθαι, ὃ θέλει ποιείτω, οὐχ ἁμαρτάνει· γαμείτωσαν.] Εἴτις, φησιν, ἀδυνὴς ὢν τὴν ὄντι τὴν διάνοιαν, νομίζει ἄσχημον εἶναι ὃ παρθένον ἔχειν θυγατέρα, καὶ [a] ὑπέρακμον ἤδη τὴν, ὑπερέρχεται δόσιν, γινέσθω, φησὶ, καὶ οὕτω· πῶς; ὃ θέλει, ποιείτω; τουτέστιν, ἐὰν θέλῃ δοῦναι αὐτὴν ἀνδρὶ, δότω· οὐχ ἁμαρτάνει γάρ. Πλὴν κρεῖττον τὸ παρθένον τηρεῖν, ὡς ἐξῆς λέγει.

37 Ὃς δ' ἕστηκεν ἑδραῖος ἐν τῇ καρδίᾳ, μὴ ἔχων ἀνάγκην, ἐξουσίαν δ' ἔχει περὶ τοῦ ἰδίου θελήματος, καὶ τοῦτο κέκρικεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, τηρεῖν τὴν ἑαυτοῦ παρθένον, καλῶς ποιεῖ. 38 Ὥστε καὶ ὁ γαμίζων, καλῶς ποιεῖ· ὁ δὲ μὴ γαμίζων, κρεῖττον ποιεῖ.] Ορα πῶς οὐκ ἀποδοκιμάζων γαμίζει τὸν τηροῦντα αὐτὴν παρθένον, ἑδραῖον αὐτὸν καὶ βεβηκότα καλῶς, καὶ ἐν κρίσει ἃ ποιεῖ ποιοῦντα. Κέκρικε γάρ, φησιν, ἐν τῇ καρδίᾳ. Ὥστε ὁ γαμίζων, οὐχ ἕστηκεν ἑδραῖος. Τὸ δὲ, μὴ ἔχων ἀνάγκην, τοῦτο δηλοῖ, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει τοῦ δοῦναι αὐτὴν ἀνδρα, καὶ ὥστε εἶναι ὁ ἀναγκάζων μὴ δοῦναι αὐτὴν. Ὥστε φιλοτιμία αὐτῷ ἐστὶ τὸ τηρεῖν παρθένον τὴν θυγατέρα, καὶ διὰ τοῦτο ἐπαινεῖται· καλῶς γάρ, φησι, ποιεῖ. Καίτοι καὶ ὁ γαμίζων, κἀκεῖνος καλῶς ποιεῖ· οὐ γὰρ ἁμαρτία τὸ γαμίζειν· πολλοῦ δὲ ὃ οὐχ ἁμαρτία, καλῶς γίνεται· κάλλιον δὲ τὸ μὴ γαμίζειν· κατόρθωμα γάρ ἐστιν.

39 Η γυνὴ δέδεται νόμῳ, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς· ἐὰν δὲ κοιμηθῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐλευθέρα ἐστὶν ᾧ θέλει γαμηθῆναι· μόνον ἐν Κυρίῳ. 40 Μακαριωτέρα δέ ἐστιν ἐὰν οὕτω μείνῃ, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην· δοκῶ δὲ κἀγὼ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν.] Περὶ δευτερογαμίας ἐντεῦθεν διδάσκει, συγχωρῶν μὲν αὐτοῖς· πλὴν μακαριωτέραν τιθεὶς τὴν μὴ δευτερογαμοῦσαν. Ὡς γὰρ ἡ παρθενία τοῦ πρώτου γάμου κρείττων· οὕτω καὶ ὁ πρῶτος γάμος τοῦ δευτέρου. Δέδεται] οὖν νόμῳ ἡ γυνὴ, τουτέστι, κατέχει] νόμῳ τῷ

36 *Sin quis turpe esse putet super virgine sua, si fuerit superadulta, & sic oportet fieri, quod vult faciat, non peccat, contrahant matrimonium.*] Siquis, inquit, revera imbecillis intelligentiæ, turpe esse censeat, filiam suam virginem retinere, præsertim quæ ætatis florem præteriit, Fiat, inquit, sic. Quomodo? *quod vult faciat:* hoc est, si velit eam tradere marito, tradat: non enim peccat. Veruntamen melius est virginem servare, quemadmodum deinceps dicit.

37 *Qui autem stat firmus in corde suo, non habens necessitatem, potestatem autem habens propriæ voluntatis, atque hoc judicavit in corde suo, servare suam virginem, bene facit.* 38 *Igitur & qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit: qui verò non jungit, melius facit.*] Observa quomodo statim ab initio admiretur eum qui servet suam virginem, stabilem ipsum & firmum vocans; & cum judicio agentem quæ agit. *Judicavit* enim, inquit, *in corde suo.* Itaque qui virginem suam nuptui tradit, non stat firmus. Istud autem, *Non habens necessitatem*, significat quòd potestatem habeat ut det virgini suæ maritum, neque quisquam sit qui cogat eum ne det. Honor itaque ejus est servare filiam virginem, eamque ob rem laudatur: nam *bene facit*, inquit. Sed & ille, qui eam nuptiis elocat, bene facit. Nam elocare, non est peccatum. Omne autem quod non est peccatum, bene fit. Melius verò est non elocare: virtus enim est.

39 *Mulier alligata est legi quanto tempore vivit maritus ejus: si autem dormierit maritus ejus, libera est ut cui vult nubat; modò in Domino.* 40 *Beatior autem est si sic manserit, juxta meum consilium. Puto autem quòd & ego Spiritum Dei habeam.*] De secundis nuptiis hæc tradit, permittens quidem eas: attamen beatiorem eam judicat, quæ alterum maritum non acceperit. Quemadmodum enim virginitas primis nuptiis est melior, sic & prius matrimonium posteriori præstat. *Alligata est igitur legi mulier*, hoc est,

est, lege de adulterio cavente tenetur, ne adultera fiat, si, vivente marito, alteri copuletur: Sin defunctus fuerit, liberata est à primo nexu & lege, adeóq; soluta est. *Modò in Domino*: hoc est, cum temperantia & decoro, in liberorũ procreatione & præsidentia, non in libidinis affectione. *Secundùm* verò *meum consilium*, dicit; ne rem istam necessitatem arbitreris, sed consiliũ, idque divinum. *Puto enim*, inquit, *quòd & ego Spiritum Dei habeam.* Magnæ autem humilitatis argumentũ est hoc. Non enim dixit, Habeo: sed, *Puto me habere*, hoc est, arbitror, existimo.

τῶν τ μοιχάδων δηλαμβάνοντι, ὡς αὐ μὴ μοιχαλὶς γένοιτο ἑτέρῳ συζευχθεῖσα, ζῶντος τ ἀνδρός· ἀποθανόντος δὲ, ἐλευθέρω ἐκ τ τοιούτου δεσμοῦ καὶ νόμου, καὶ λέλυται. Μόνον ἐν Κυρίῳ τοῦτο, μετὰ σωφροσύνης, μετὰ κοσμιότητος, ὅτι παιδοποιίας ἕνεκα τοιαύτα, μὴ " ἐμπαθείας ἕνεκα ἐπιθυμίας. Τὸ δὲ, " χ. ἐν τῷ Θεῷ. μετ τ ἐμὲ γνώμην, φησὶν, ἵνα μὴ ἀνάγκην τὸ τοιοῦτον νομίσῃς, ἀλλὰ συμβουλὴν, καὶ συμβουλὴν θείαν. Δοκῶ γάρ, φησὶ, κἀγὼ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν. Πολλῆς δὲ ταπεινοφροσύνης τοῦτο. Οὐ γὰρ εἶπεν, ἔχω, ἀλλὰ, δοκῶ ἔχειν, τοῦτέστιν, ἡγοῦμαι, ὑπονοῶ.

CAP. VIII.

DE iis autem quæ idolis immolantur, novimus, quoniam omnes scientiam habemus. Scientia inflat, charitas ædificat.] Fuerunt quidam apud Corinthios perfecti, qui scientes, quòd quæ ingrediantur in hominem, ipsum non coinquinent, quódque idola sint lapides & ligna, nec possint nocere; indiscriminatim introïerunt idolorum delubra, eáque comederunt quæ idolis immolabantur. Hosce autem alii imperfectiores videntes, ingressi sunt & ipsi delubra, idolisque sacrificabant, non eâdem sententiâ, verùm ceu idola honoranda essent, nec non digna quæ sacrificia acciperent. Hoc ad zelum provocavit Paulum; quippe quod utrisque obesset: perfectis, tanquam iis qui dæmoniacis mensis fruerentur: imperfectis, tanquam ij ad idolorum culturam impellerentur. Ad istud itaque corrigendum festinat, ac ad perfectos, imperfectioribus, uti solet, omissis, differit. Ac primùm ipsorum fastum ob scientiam conceptum reprimit, inquiens: Non vos soli hanc habetis, sed nos omnes ex æquo tenemus, quòd nihil sit idolum in mundo. Verùm scientia adeò non solum non prodest, ut potiùs etiam obsit, inflans & intumescere faciens habentem, ac propterea abscindens

ΚΕΦ. η.

ΠΕρὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων, οἴδαμεν, ὅτι πάντες γνῶσιν ἔχομεν· ἡ γνῶσις φυσιοῖ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ.] Ησάν τινες καὶ τοῖς Κορινθίοις τέλειοι, καὶ εἰδότες ὅτι τὰ εἰσερχόμενα ὑ κοινοῖ τ ἄνθρωπον, καὶ ὅτι τὰ εἴδωλα, ξύλα καὶ λίθοι εἰσὶ, καὶ οὐ δυνάμενα βλάψαι, ἀδιαφόρως εἰσῆεσαν εἰς τὰ εἰδωλεῖα, καὶ τῶν εἰδωλοθύτων ἐνεφορεμῶντο. Ὁρῶντες δὲ τούτοις ἕτεροι ἀτελέστεροι, εἰσῆεσαν καὶ αὐτοὶ εἰς τὰ εἰδωλεῖα, καὶ εἰδωλοθύτουν, οὐ μετὰ τ αὐτῆς γνώμης, ἀλλ' ὡς τῶν εἰδώλων τιμίων " ὄντων, καὶ ἀξίων " χ. τῶν δαιμονίων. θυσίας δέχεσθαι. Τοῦτο εἰς ζῆλον ἐκίνησε τ Παῦλον, ἅτε καὶ ἀμφοτέρους βλάπτων· τοὺς τε τελείους, ὡς δαιμονικῶν ἀπολαύοντας τραπέζων· καὶ τοὺς ἀτελεῖς ὡς ὅτι εἰδωλολατρείαν σεμνοῦμένους. Σπεύδει τοίνυν διορθώσασθαι τοῦτο· καὶ πρὸς τοὺς τελείους διαλέγεται, ἀφεὶς τοὺς ἀτελεστέρους, ὅσον ἔθος αὐτῷ. Καὶ πρῶτον καθαιρεῖ αὐτῶν τ " ὅτι " χ. ἐπὶ τῇ γνώσει τύφον, καὶ φησιν, ὅτι οὐ μόνοι ὑμεῖς ταύτην ἔχετε, ἀλλὰ πάντες " οἴ- " χ. οἴδαμεν. δαμεν ὅτι οὐδέν ἐστιν εἴδωλον ἐν κόσμῳ· πάλιν, ἡ γνῶσις οὐ μόνον οὐδὲν ὠφελεῖ, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ βλάπτει, φυσιοῦσα καὶ ὀγκοῦσα τ ἔχοντα, καὶ διὰ τοῦτο ἀποκό-

ζουσα

ζουσα αὐτὸν τ πλησίον μέλους, ἐὰν μὴ ϗ τιὼ ἀγάπιω ἔχη μὲθ' ἑαυτ, ἥτις ἀγάπη τοιωυτίον οἰκοδομεῖν δυώαται. ὅσα γὸ ἡ χωεὶς ἀγάπης γνῶσις καθαιρεῖ, ταῦτα ἡ ἀγάπη ἀνεγείρ ϗ οἰκοδομεῖ, πάντα γὰρ τ πλησίον ποιοῦσα.

"χ. ἑαυτῆς.

2 Εἰ δέ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκε καθὼς δεῖ "εἰδέναι.] Τὸ μειζον λέγ ἐνταῦθ, ὅτι κἂν μετ' τ ἀγάπης ἡ γνῶσις ᾖ, οὐδὲ οὕτως ὅτι τελεία· οὐδεὶς γὸ οἶδέ τι καθὼς δεῖ γνῶναι, κἂν Πέτρος ᾖ, κἂν Παῦλος. Ωστε τί ὑμεῖς ἐπαίρεσθε οἱ τιὼ γνῶσιν ἔχοντες χωεὶς ἀγάπης; ὅπουγε κἂν μετ' τ ἀγάπης αὐτιὼ εἴχετε, οὐδὲ οὕτω τελείόν τι ἐγινώσκετε.

"χ. γνῶναι.

3 Εἰ δέ τις ἀγαπᾷ τ Θεὸν, οὗτος ἔγνωσται ὑπ' αὐτ.] Ο λέγ τοιοῦτόν ὅστιν· εἴτις ἀγαπᾷ τ πλησίον, ἀγαπᾷ ϗ τ Θεὸν πάντως· ἀγαπῶν δὲ τ Θεὸν, οὐκ εἶπεν ὅτι ἔγνω τ Θεὸν, ἀλλ, ἔγνωσται ὑπὸ Θεοῦ· τυτέστι, γνωσὸς "αὐτῷ καὶ οἰκεῖος καθίσταται· Γνωσὸς δὲ γλόμβμος τῷ Θεῷ, γνῶσιν πρὸς αὐτὸ λαμβάν· ϗ οὐδὲ ταυτιὼ ἔχ ἀπηρτισμβίω. Ωστε κἂν γνῶσιν ἔχης, μὴ ἐπαίρου· ὅτε γὸ τελεία ὅστιν, οὔτε σὸν κατόρθωμα, ἀλλὰ τ "Θεοῦ ὅστι χάρισμα. Ορα γοῦν ὅσῳ πόσων καθαιρέλλει τ τύφον αὐτῶν.

"χ. αὐτοῦ.

"χ. χριστοῦ.

4 Περὶ τ βρώσεως οὖν τῶν εἰδωλοθύτων, οἴδαμβ ὅτι οὐδὲν εἴδωλον ἐν κόσμῳ, ϗ ὅτι οὐδεὶς Θεὸς ἕτερος εἰ μὴ εἷς.] Γάλιν κοινοποιῶ τ γνῶσιν, καθέλλων αὐτός. Γάντες γὰρ, φησιν, οἴδαμβ ὅτι οὐδὲν εἴδωλον ἐν κόσμῳ. Οὐκ ἔστιν οὖν εἴδωλα; οὐκ ἔστι ξόανα; ἔστι μὲν, ἀλλ' οὐδέν ὅστι· τουτέστιν, οὐδεμίαν ἰσχὺν ἔχ· οὐδὲ θεοί εἰσιν, ἀλλὰ λίθοι ϗ δαίμονες. Επειδὴ γὸ ἦσαν παρ' Ελλησι ϗ ἰδιῶται ϗ σοφοὶ, ϗ οἱ μὲν ἰδιῶται οὐδὲν "ἤδεσαν πλέον τῶν λίθων· οἱ δὲ φιλόσοφοι δυνάμεις θείας ἐνοικεῖν αὐτοῖς ἐδόξαζον, "ὃς ϗ θεοὺς ἐκάλουν· πρὸς μὲν τοὺς ἰδιώτας εἶπε Ϛ, οὐδὲν ὅστι εἴδωλον ἐν τῷ κόσμῳ· πρὸς δὲ τοὺς φιλοσόφους, ὅτι

"χ. ἴσασι.

"ις. ἃς.

à proximi membro, nisi charitatem unà secum habuerit. Quæ nimirum charitas, è contra ædificare potest. Quæcunque enim scientia sine charitate, destruit, hæc charitas erigit ædificátque, omnia in proximi gratiam faciens.

2 *Si quis autem se existimat scire aliquid, nondum quicquam novit, quemadmodum noviſſe oportet.*] Majus quiddam hîc dicit, nempe, Etiamsi charitati scientia conjuncta fuerit, neq; sic est perfecta. Nemo enim quicquam novit quemadmodum scire oportet, sive Petrus fuerit, sive Paulus. Quid igitur vos efferimini, qui scientiâ sine dilectione imbuti estis? quandoquidem si scientiam etiam cum dilectione haberetis, neque sic tamen perfectè aliquid sciretis.

3 *Sin quis autem diligit Deum, is cognitus est ab eo.*] Quod ait, est hujusmodi: Si quis charitate proximum suum prosequitur, is Deum etiam prorsus diligit: Qui autem Deum diligit, non dixit, cognoverit Deum, sed, a Deo *cognitus est:* hoc est, notus ipsi & familiaris constituitur. Notus autem Deo, scientiam ab eo accipit: neque hanc tamen perfectam habet. Proinde, etsi scientiam habeas, noli efferri. Nam neque perfecta est, neque tuum opus, sed Dei donum. Vide igitur quantis argumentis eorum superbiam cohibet.

4 *De manducatione verò eorum, quæ idolis sunt oblata, scimus quod idolum nihil est in mundo, & quòd nullus est Deus nisi unus.*] Rursus cognitionem communem facit, deprimens eos: Nam omnes, inquit, *scimus, quod idolum nihil sit in mundo,* Nonne igitur sunt idola? nonne sculptilia? Sunt quidem, sed nihil sunt: id est, nullum robur habent: neque dii sunt, sed lapides ac dæmones. Quia verò apud Græcos fuere & indocti & sapientes, indocti quidem nihil plus idola esse quàm lapides nôrant: philosophi verò divinas in ipsis habitare virtutes arbitrabantur, quas & Deos vocabant; ad idiotas dixit, *Idolum nihil est in mundo:* ad philosophos verò,

verò, *Non eſt alius Deus præterquam unus.* Igitur neque virtutes divinæ ſimulacra iſta inhabitant: unus enim Deus eſt, non multi.

5 *Nam etſi ſunt qui dicantur dii, ſive in cœlo, ſive in terra, (quemadmodum dii multi ſunt, & domini multi)* 6 *Nobis tamen unus Deus pater eſt, ex quo omnia, & nos in ipſum.*] Cùm nullum eſſe alium Deum aſſerüiſſet, ac apud Græcos dii multi dicebantur: ne videretur rebus manifeſtis repugnare, etiamſi ſint, inquit, qui dicantur dii, hoc eſt, qui revera non ſint, ſed nomine tenus: ſive in cœlo, ut Sol & Luna, aliæq; ſtellæ & ſidera, quibus Græci numina attribuerunt: ſive ſuper terram, ut qui ex hominibus in deorum ordinem ab iis tranſlati ſunt: At verò nobis *eſt unus Deus Pater, ex quo omnia:* quod ſignificat eum eſſe conditorem & creatorem. Quod verò adjicit, *Et nos in ipſum:* fidei & appropriationis rationem indicat: perinde ac ſi dicat, Et nos ad ipſum converſi ſumus, exque eo pendemus.

Et unus Dominus Jeſus Chriſtus, per quem omnia, & nos per ipſum.] Per Filium omnia ad eſſe perducta ſunt, & nos per ipſum perducti ſumus ut eſſemus, & ut bene eſſemus: hoc eſt, ut fideles efficeremur, atque ex errore ad veritatem traduceremur. Cæterùm cùm audis, *Unus eſt Deus Pater,* &, *unus Dominus Jeſus Chriſtus:* Ne Patri ſoli attributum cenſeas Dei vocabulum, Filio verò, Domini. Indiſcriminatim namque & Filius Deus eſt, uti in hoc loco; *Ex quibus Chriſtus ſecundùm carnem, qui eſt ſuper omnia Deus:* & rurſus, Pater eſt Dominus, ut in eo Pſalmi: *Dixit Dominus Domino meo.* Sed quoniam ad Græcos illi ſermo erat, multos deos colentes, multóſque dominos: propterea neq; Filium Deum hîc dixit, ne duos deos exiſtimarent, ut qui multis diis aſſuevifſent: neque Patrem Dominum appellavit, ne multos etiam dominos apud nos eſſe cenſerent. Hanc etiam ob cauſam neque Spiritûs hîc ullam fecit men-

Rem. 9.5.

Pſal. 109.1.

οὐκ ἔστιν ἕτερος Θεὸς, εἰ μὴ εἷς· ὥστε οὐδὲ δυνάμεις θεῖαι ἐνοικοῦσι τοῖς εἰδώλοις· εἷς γὰρ ὅστι Θεὸς, καὶ οὐ πολλοί.

5 Καὶ γὰρ εἴπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοὶ, εἴτε ἐν οὐρανῷ, εἴτε ὅπι γῆς (ὥσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοὶ, καὶ κύριοι πολλοί) 6 Αλλ' ἡμῖν εἷς Θεὸς ὁ πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν.] Επειδὴ εἶπεν, ὅτι οὐδὲὶς θεὸς ἕτερος, ἐλέγοντο δὲ πολλοὶ θεοὶ παρ' Ελλησιν, ἵνα μὴ δόξῃ τοῖς φανεροῖς μάχεσθαι, φησιν ὅτι εἰ καὶ εἰσὶ λεγόμενοι θεοί, τουτέστιν, οὐκ ἐν ὑπάρξει ὄντες, ἀλλ' ἐν λόγῳ· εἴτε ἐν οὐρανῷ, ὡς ἥλιος καὶ σελήνη, καὶ οἱ λοιποὶ ἀστέρες, οὓς ἐθεοποίησαν Ελληνες· εἴτε ὅπι γῆς, ὡς οἱ ἐξ ἀνθρώπων αὐτοῖς θεοποιηθέντες· ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεὸς ὁ πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα· ὅταν δηλοῖ αὐτὸν δημιουργόν· τὸ δὲ, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτὸν, τὸν τῆς πίστεως καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειώσεως λόγον δηλοῖ, ὡσανεὶ εἶπε, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτὸν ἐπεστράμμεθα, καὶ εἰς αὐτὸν ἐσμὲν ἠρτημένοι.

Καὶ εἷς Κύριος Ιησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ.] Διὰ τοῦ ἑνὸς τὰ πάντα εἰς τὸ εἶναι προήχθη, καὶ ἡμεῖς ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ εἶναι προήχθημεν, καὶ εἰς τὸ εὖ εἶναι· τουτέστι, πιστοὶ γενέσθαι, καὶ οὐκ πλάνης ποτὲ τὴν ἀρχὴν μετειληφέναι. Ακούων γὰρ, εἷς Θεὸς ὁ Πατὴρ, καὶ, εἷς Κύριος Ιησοῦς Χριστός· μὴ ἀποκεκληρῶσθαι νομίσῃς τὸν μὲν Πατρὶ, τὸ, Θεός· τὸν δὲ Υἱῷ, τὸ, Κύριος. Αδιαφόρως γὰρ καὶ ὁ Υἱὸς Θεός· ὡς τὸ, Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός. Καὶ αὖ, ὁ Πατὴρ, Κύριος· ὡς τὸ, Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου. Αλλ' ὅπως ποτὲ Ελληνας ἰῶ ὁ λόγος αὐτῷ, πολυθείαν προσθύοντας καὶ πολυκυριότητα δόξαι τοῦτο, ὅτε καὶ τὸν Υἱὸν Θεὸν εἶπεν, ἵνα μὴ δύο θεοὺς νομίσωσιν, ἅτε πολυθεΐᾳ συνειθισμένοι· ὅτε καὶ τὸν Πατέρα Κύριον, ἵνα μὴ πολλοὺς κυρίους καὶ παρ' ἡμῖν εἶναι δόξωσι. Διὰ τοῦτο οὖν τὴν αἰτίαν, οὐδὲ τῷ Πνεύματος ἐμπέσθη σιγῇ, φειδόμενος τῆς ἀληθείας

"χ. πολυθείαν.

τῷ

τῶν ἀσθενούντων· ὥσπερ καὶ οἱ προφῆται τὸν Υἱὸν σαφῶς οὐ μεμνήσθαι, λέγω τοῖς Ἰουδαίοις, ἵνα μὴ ἐμπαθῶς νομίσωσι τὴν γέννησιν· "δῆλον τοῦτο, εἷς, συνεχῶς τίθησι, λέγων, ὅτι οὐκ ἔστι Θεὸς εἰ μὴ εἷς· καὶ, εἷς Θεός· καὶ, εἷς Κύριος. Καὶ προσδιαλαμβάνει τοίνυν τῶν ψευδωνύμων θεῶν, οὐχὶ τοῦ Υἱοῦ, εἰπὼν ἕνα Θεὸν τὸν Πατέρα· καὶ προσδιαλαμβάνει τῶν ψευδωνύμων κυρίων, ἀλλ' οὐ τοῦ Πατρὸς, εἰπὼν ἕνα Κύριον τὸν Υἱόν. "χάδην.

7 Ἀλλ' οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνῶσις.] Οὐ πάντες, φησὶν, ἴσασιν ὅτι εἷς Θεὸς, καὶ οὐ πολλοὶ, ἢ ὅτι οὐδέν εἰσι καὶ εἴδωλα.

Τινὲς δὲ τῇ συνηθείᾳ τοῦ εἰδώλου ἕως ἄρτι, ὡς εἰδωλόθυτον ἐσθίουσι, καὶ ἡ συνείδησις αὐτῶν ἀσθενὴς οὖσα μολύνεται.] Τινὲς, εἶπεν, ἀορίστως, μὴ θέλων αὐτοὺς ἐκπομπεῦσαι· ἦσαν γὰρ πολλοὶ ἐξ εἰδωλολατρείας τῇ πίστει προσελθόντες, οἳ ἕως ἄρτι, τουτέστι, καὶ μετὰ τὸ πιστεῦσαι, τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίουσιν, ὡς εἰδωλόθυτα. Τῇ συνειδήσει γάρ, φησι, τοῦ εἰδώλου· τουτέστι, τῷ αὐτῷ γνώμῃ ἔχοντες περὶ τῶν εἰδώλων, καὶ νομίζοντες αὐτά τι εἶναι, καὶ δεδοικότες ὡς βλαβερά τινα πράγματα. Διὸ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐκεῖνα μολύνουσιν, ἀλλὰ, ἡ συνείδησις αὐτῶν μολύνεται, ὡς ἀσθενὴς οὖσα, καὶ μὴ δυναμένη νοῆσαι, ὅτι οὐδέν εἰσιν· ἐπεὶ ἐκεῖνα αὐτὰ καθ' αὑτὰ οὐ δύναται μολῦναί τινα. Νόησον οὖν τοιοῦτόν πάσχειν ἐκείνους, ὥσπερ εἴτις τῷ Ἰουδαϊκῷ συνήθους, μολυσμὸν νομίζων τὸ ἅπτεσθαι νεκροῦ, εἶτα ἑτέρους ὁρῶν ἁπτομένους μὴ καθαροῦ σπείροντος, ἅπτοιτο μὲν καὶ αὐτὸς, αἰδούμενος τούτους· μολύνοιτο δὲ τῇ συνείδησιν, ὡς διακρινόμενος.

8 Βρῶμα δὲ ἡμᾶς οὐ παρίστησι τῷ Θεῷ.] Ἵνα μὴ εἴπωσιν, ὅτι ἐγὼ καθαρᾷ ἐσθίω συνειδήσει, καὶ τί μοι μέλει εἴτις διὰ ἀσθένειαν σκανδαλίζεται; δείκνυσιν ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ φαγεῖν ὅλως ὅτι καταφρονήσει τῶν εἰδώλων, οὐδέν ἐστι. Κἂν γὰρ ὁ ἀδελφὸς μὴ ἐβλάπτετο, οὐδὲ οὕτως ἐπαινετόν τι ἐποίεις καὶ θαυμαστόν. Βρῶμα γὰρ οὐκ οἰκειοῖ ἡμᾶς τῷ Θεῷ.

tionem, auditorum imbecillitati parcens: quemadmodum neque Prophetæ Filii apertè meminerunt, Judæorum causâ, ne ipsi generationem affectibus obnoxiam intelligant. Unde &, *unus*, continuò ponit; *Non est*, inquiens, *Deus, nisi unus*: &, *unus Deus*: &, *unus Dominus*. Dixit itaque Patrem unum Deum, ad oppositionem Deorum falsò dictorum, & non Filii: & ad differentiam falsorum dominorum, non autem Patris, dixit unum Dominum ipsum Filium.

Sed non in omnibus est scientia.] Non omnes, inquit, sciunt unum esse Deum, & non multos, nihilque esse idola.

7 *Quidam autem cum conscientiâ idoli usque nunc, quasi idolothytum manducant, & conscientia ipsorũ cum sit infirma pollnitur.*] *Quidam*, inquit, indefinitè, nolens eos palàm proferre. Namque plurimi ab idolorum cultu ad Christum accesserant, qui *usque nunc*, id est, postquam etiam crediderant in Christum, idolothyta tanquam idolothyta manducant. *Cum conscientia* enim, inquit, *idoli*: hoc est, eandem sententiam habentes de idolis, & putantes illa esse aliquid, eáq; metuentes quasi quæ possint lædere. Quapropter non dixit, Illa polluunt: sed, conscientia eorum polluitur; quippe quæ imbecillior sit, quàm ut possit intelligere idolum nihil esse; cùm illa ipsa per sese non possint polluere quenquam. Intellige igitur tale quippiam pati eos, veluti si quis Judaïcâ consuetudine, contaminationem existimans attingere mortuum, deinde alios videat purâ conscientiâ tangentes, ipse quoque tangat, illos reveritus; interea tamen ejus conscientia coinquinetur, ut qui ambigat sécum.

8 *Esca autem nos non commendat Deo.*] Ne objiciant, Ego purâ conscientiâ vescor, ecquid mihi curæ est, si quis per imbecillitatem offenditur? ostendit quòd ipsum edere etiam cum contemptu idolorum, nihil sit. Etiamsi enim frater tuus non læderetur, neque sic tamen laudabile quicquam faceres, Deóq; gratum: cibus enim nos Deo non associat.

Neque

Neque enim si edamus, abundamus: neque, si non edamus, deficimus.] Hoc est, neque si edamus, idcirco meliores sumus, ac Deo gratiores: neque si non edamus, idcirco pejores sumus & deficimus.

9 *Videte autem ne quomodo hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis fratribus.*] Perterrefacit eos per hoc. Nec dixit, Scientia vestra, sed, *Licentia*, hoc est, petulantia & arrogantia fiat offendiculum infirmis. Atque hæc major eorum est accusatio, quòd ne infirmis quidem volüerint parcere, quibus etiam opitulari oportebat.

10 *Nam si quisquam conspexerit te habentem scientiam, in idolio accumbentem, nonne conscientia ejus qui infirmus est, ædificabitur ut vescatur idolothytis?*] Hoc est, si te, qui, uti dicis, perfectus es, infirmus aliquis idolis immolata edentem conspexerit, nonne majorem arripiet occasionem, ut ipse etiam idolothytis vescatur, magisque stabilietur (hoc enim est, *ædificabitur*) ut existimet idola aliquid esse? Ille enim inscius, quâ tu ratione ductus hoc facis, istud pro exhortatione reputabit.

11 *Ac peribit infirmus frater ob tuam scientiam, propter quem Christus est mortuus.*] Et tua perfectio alteri fiet occasio interitûs, idque infirmo, & propter quem Christus est mortuus. Et Christus quidem pro ipso non detrectavit mori: tu verò ne à cibis quidem abstines, ut ille non offendatur? Chrysostomus autem, *ob manducationem tuam*, dicit.

12 *Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis.*] Non dixit, offendentes, sed, *percutientes*; ut crudelitatem indicaret; quandoquidem & languentem conscientiam feriant. In ipsum autem transgressionis fastigium, peccatum retulit; *In Christum peccatis*, inquiens. Quomodo autem peccatum in Christum refertur? multis modis. Quia & quæ servorum suorum sunt, sibi tribuit: & quoniam corpus & membra ipsius sunt, qui feriuntur: & quia, quæ ipse

Οὔτε γὰρ ἐὰν φάγωμεν, περισσεύομεν, οὔτε ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὑστερούμεθα.] Τουτέστιν, οὔτε ἐὰν φάγωμεν, περισσόν τι ἔχομεν, καὶ δοκιμώτεροι τῷ Θεῷ· οὔτε ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὑστερούμεθα καὶ ἐλαττούμεθα.

9 Βλέπετε δέ, μήπως ἡ ἐξουσία αὕτη πρόσκομμα γένηται τοῖς ἀσθενέσι τῶν ἀδελφῶν.] Ἐκφοβεῖ αὐτοὺς διὰ τούτου. Καὶ οὐκ εἶπεν, ἡ γνῶσις ὑμῶν, ἀλλ', ἡ ἐξουσία, τουτέστιν, ἡ προπέτεια, καὶ ἡ ἀλαζόνεια πρόσκομμα γένηται τοῖς ἀσθενοῦσιν· ὃ μεῖζων αὐτῶν κατηγορία, ὅτι οὐδὲ ἀσθενουμένων φείδονται, οἷς ἔδει καὶ χεῖρα ὀρέγειν.

10 Ἐὰν γάρ τις ἴδῃ σε τὸν ἔχοντα γνῶσιν ἐν εἰδωλείῳ κατακείμενον, οὐχὶ ἡ συνείδησις αὐτοῦ, ἀσθενὴς ὄντος, οἰκοδομηθήσεται εἰς τὸ καὶ εἰδωλόθυτα ἐσθίειν;] Τουτέστι, σὺ, τὸν, ὡς λέγεις, τέλειον ὄντα, ἐὰν ἴδῃ ἀσθενής τις τῶν εἰδωλοθύτων γευόμενον, ἆρα οὐ μὴ λάβῃ ἀφορμὴν πλείω εἰς τὸ καὶ αὐτὸς τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίειν, καὶ μᾶλλον παγιωθήσεται, (τοῦτο γὰρ τὸ, οἰκοδομηθήσεται) εἰς τὸ οἴεσθαι εἶναί τι τὰ εἴδωλα; ἀγνοῶν γὰρ τὸν λογισμὸν, μεθ' ὃ τοῦτο πιεῖς, προτρέπῃ τοῦτο λογίσεται πρόχειρος.

11 Καὶ ἀπολεῖται ὁ ἀσθενῶν ἀδελφὸς διὰ τὴν σὴν γνῶσιν, δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανεν.] Καὶ γένηται προφάσεις ἀπωλείας ἑτέρῳ ἡ σὴ τελειότης, καὶ τοῦτο ἀσθενοῦντι, ὃ καὶ τοῦτο δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανε. Καὶ ὁ μὲν Χριστὸς οὐδὲ ἀποθανεῖν παρητήσατο ὑπὲρ αὐτοῦ· σὺ δὲ οὐδὲ βρωμάτων ἀπέχῃ, ἵνα μὴ σκανδαλίζηται; ὁ δὲ Χρυσόστομος, διὰ τὴν σὴν βρῶσιν, λέγει.

12 Οὕτω δὲ ἁμαρτάνοντες εἰς τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ τύπτοντες αὐτῶν τὴν συνείδησιν ἀσθενοῦσαν, εἰς Χριστὸν ἁμαρτάνετε.] Οὐκ εἶπε, σκανδαλίζοντες, ἀλλὰ, τύπτοντες· ὥστε τὴν ὠμότητα ἐνδείξασθαι, ὅταν καὶ τὴν ἀσθενοῦσαν συνείδησιν τύπτωσιν. Εἰς αὐτὸν δὲ τὸν κορυφαῖον τὸ προσκομμα τὸ ἁμάρτημα ἀνήγαγε, εἰς Χριστὸν ἁμαρτάνετε, εἰπών. Πῶς δὲ τὸ ἁμάρτημα εἰς Χριστὸν ἀναφέρεται; Κατὰ πολλοὺς τρόπους· ὅτι τε τὰ τῶν οἰκετῶν αὐτοὺς οἰκείους καὶ ὅτι σῶμα αὐτοῦ καὶ μέλη εἰσὶν οἱ τυπτόμενοι· καὶ ὅτι ἃ φιλοδόμησεν

"χριστιανούς.

δέρματα αὐτὸς ἀπὸ τῆς οἰκείας σφαγῆς, τοῦτέστι, τῷ σωτηρίῳ αὐτοῖ καθαιρεῦσι.

13 Διόπερ εἰ βρῶμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα, ἵνα μὴ τὸν ἀδελφόν μου σκανδαλίσω.] Ὡς διδάσκαλος ἄριστος ἑαυτὸν στηλιτεῖ, ἃ λέγει. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐὰν σκανδαλίζῃ δικαίως, ἀλλ' ὁπωσοῦν. καὶ οὐκ εἶπεν, οὐ μὴ φάγω εἰδωλόθυτον, ἀλλὰ, κρέα ἁπλῶς, κἂν * συγκεχωρημένον εἶῃ· καὶ οὐ μίαν ἢ δευτέραν ἡμέραν, ἀλλὰ πάντα τὸν χρόνον τῆς ζωῆς μου· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ οὐκ εἶπεν, ἵνα μὴ ἀπολέσω, ἀλλ' ἵνα μὴ ἁπλῶς σκανδαλίσω.

per propriam victimam ædificavit, nimirum salutem ipsi destruunt.

Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum scandalizem.] Ceu optimus præceptor, per seipsum commendat quæ dicit. Nec dixit, si justè scandalizet, sed quacunque ratione. Nec ait, non manducabo idolis oblatum; sed, *carnem* simpliciter, etiamsi permissum fuerit: nec uno alteróve die, sed per omnem ætatis meæ cursum. Isthuc enim indicat, *In æternum.* Nec dixit, ne perdam, sed simpliciter, *ne scandalizem.*

* χ

ΚΕΦ. θ.

Οὐκ εἰμι Ἀπόστολος; οὐκ εἰμι ἐλεύθερος; οὐχὶ Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἑώρακα;] Ἐπειδὴ εἶπεν, εἰ βρῶμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα· ἵνα μήτις νομίσῃ κομπάζειν αὐτὸν καὶ " φιλοτιμεῖσθαι, ἀναγκάζεται λοιπὸν δεῖξαι πῶς καὶ τῶν συγκεχωρημένων ἀπέσχετο, ὥστε τὸ μὴ σκανδαλίσαι πινάς. Αὐτὸς γὰρ τῷ Χριστοῦ ὑπηρέτης τὸ κηρύσσοντα θυσιαστήριον, ἐκ τῆς θυσιαστηρίου, τουτέστι, τῶν μεταδιδομένων ἐδέσθαι· ἐγὼ εἰλόμην λιμῷ διαφθαρῆναι μᾶλλον, καὶ μηδὲν παρ' ὑμῶν λαβεῖν, ἀλλὰ τὰ χερσὶ μου ἐκπόνων ἐργαζόμενος καὶ ἀποτρεφόμενος. Ἦσαν γὰρ καὶ παρ' αὐτοῖς τινες, ὡς ἔοικεν, πλούσιοι διδάσκαλοι, φιλοτιμούμενοι ὅτι ὡς διδάσκειν ἀδαπάνως, καὶ καταισχύνειν ἐντεῦθεν τὸν Παῦλον μηχανώμενοι· ὅθεν αὐτὸς συνεὶς, ἀπέσχετο, ὡς εἶπον, ἃ οὐδὲ τοῖς μαθηταῖς πρέπειν, κἀκεῖνοι συγχωρήσεις τοῦτο· ἐγὼ μὲν, φησιν, ὅτως· ὑμεῖς δὲ ἴσως εἰδωλοθύτων ἀπέχεσθε. Ἡ μὲν οὖν διάνοια καλῶς τοῦ λόγου, αὕτη ὅδε, ἐπὶ πολλῶν ἐργάζεσθαι εἶχον· λοιπὸν δὲ ἴδωμεν καὶ ἑκάστην λέξιν. Οὐκ εἰμι Ἀπόστολος; Ἵνα μή τις

CAP. IX.

Nonne sum Apostolus? Nonne sum liber? Nonne Dominum nostrum Jesum Christum vidi?] Cùm dixisset, *si esca scandalizat fratrem meum, non vescar carnibus:* ne quis existimet eum superbire, ostentatoremque agere, cogitur deinceps ostendere quomodo vel à concessis abstinuerit, ne aliquos offenderet. Ipso enim Christo præcipiente, ut qui Evangelium prædicet, ex Evangelio, hoc est, iis qui instituuntur, edat: ego malui potiùs fame perire, nihilque à vobis accipere; imo manibus meis laborabam, operans, mihique alimoniam parans. Fuerunt enim & apud ipsos nonnulli, ut videtur, divites Doctores, qui gloriæ sibi ducebant, erántque in precio, quòd citra sumptum docerent, hincque Paulum pudefacere moliebantur: quod ipse intelligens, abstinuit (ut dixi) à discipulis ali, etiamsi hoc illi indultum erat. Ego equidem, inquit, sic ne gessi: vos verò ne ab idolis quidem oblato abstinetis. Totus itaque sensus orationis, quam multis verbis absolvit, iste est. Deinceps verò videamus singulas ordine dictiones. *Nonne sum Apostolus?* Ne quis illi dicat, Non licet tibi, ac

" φιλοτιμεῖσθαι

Mat. 10. 10.

propterea non accipis: Quid, inquit, audio? an non alii Apostoli accipiunt? Næ, inquit. Quid igitur? Nonne ego sum Apostolus? id est, perinde ac illi. *Nonne sum liber?* hoc est, non habeo quenquam, qui me accipere impediat. Ne verò rursum dicerent, Alii Apostoli te sunt excellentiores, quoniam
1 Cor. 15. 8 Dominum viderunt: ait, *Nonne Dominum nostrum Jesum Christum vidi? Postremo enim omnium, tanquam abortivo, visus est & mihi.* Magnum enim erat Christi fuisse spectatores.
Mat. 13. 15. *Vestri enim*, inquit, *beati oculi, quoniam videtis quæ non viderunt prophetæ & reges.*

Nonne opus meum vos estis in Domino?] Si liber es & Apostolus, nihil autem interim Apostolo dignum transegisti, quid hoc juvat? nam & Judas Apostolus erat, & Dominum conspexit. Hanc itaque ob rem, inquit, *Opus meum vos estis.* Apostolicum itaque ministerium implevi. Quia verò rem arduam dixit, adjecit, *In Domino:* hoc est, non meâ virtute, sed Domini.

2 *Si aliis non sum Apostolus, vobis tamen sum.*] Non dico me totius terrarum orbis esse Doctorem, sed, Annon vester sum præceptor? Quare igitur à vobis non accepi, à quibus maximè me accipere oportuit? Per concessionem autem argumentum texit.

Sigillum enim Apostolatûs mei vos estis in Domino.] Hoc est, demonstratio. Porrò si quis scire velit, num sim Apostolus, vos ostendo. Vos enim estis qui consignatis & stabilitis Apostolatum meum: cuncta namque Apostoli opera in vobis commonstravi.

3 *Mea defensio erga eos qui me interrogant, hæc est.*] Quærentibus discere unde sit perspicuum me Apostolum esse, hanc Apologiam objicio, Vos nimirum. Ostendens enim vos in omnibus à me institutos ac doctos, interrogantes repello.

4 *Numquid non habemus potestatem edendi ac bibendi?*] Videlicet à discipu-

Εἰπὴ αὐτῷ, ὅτι οὐκ ἔξεις σοι, καὶ λέγε τοῦτο ὁ λαμβάνῃς· φησὶν, ὅτι πῶς; Μὴ ἄλλοι ἀπόστολοι ὁ λαμβάνουσι; Ναί, φησι. Τί οὖν; ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος; τουτέστιν, ὡς σκῆνοι. Οὐκ εἰμὶ ἐλεύθερος; τουτέστι, μὴ ἔχω τινὰ τὸν κωλύοντά με λαβεῖν. Ἵνα δὲ πάλιν μὴ εἴπωσιν, ὅτι οἱ ἄλλοι ἀπόστολοι πλέον ἔχουσιν, ὅτι εἶδον τὸν Κύριον· φησὶν, Ὅτι οὐχὶ Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἑώρακα; ἔσχατον γὰρ πάντων ὡσανεὶ τῷ ἐκτρώματι, ὤφθη κἀμοί. Μέγα γὰρ ἦν τὸ, αὐτόπτας γενέσθαι Χριστοῦ. Ὑμῶν γάρ, φησι, μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ, ὅτι βλέπετε ἃ οὐκ εἶδον οἱ προφῆται καὶ βασιλεῖς.

Οὐ τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἐστε ἐν Κυρίῳ;] Εἰ ἐλεύθερος εἶ, καὶ ἀπόστολος, σὺδὲν δὲ ἐπέδειξας ἔργον ἄξιον ἀποστόλου, τί τοῦτο; καὶ γὰρ καὶ Ἰούδας ἀπόστολος ἦν, καὶ τὸν Κύριον ἑώρακε. Διὰ τοῦτο οὖν, φησι, τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἐστε. ὥστε ἀποστολικὴν διακονίαν ἐπλήρωσα. Ἐπεὶ δὲ μέγα εἶπε, προσέθηκεν, ἐν Κυρίῳ· τουτέστιν, οὐκ ἐν τῇ ἐμῇ δυνάμει, ἀλλὰ τῇ τοῦ Κυρίου. [χ. ἐπίδειξα.]

2 Εἰ ἄλλοις οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος, ἀλλά γε ὑμῖν εἰμι.] Οὐ λέγω ὅτι τῆς οἰκουμένης ἁπάσης εἰμὶ διδάσκαλος, ἀλλ' ὑμῶν οὐκ εἰμὶ διδάσκαλος; πῶς οὖν οὐκ ἔλαβον παρ' ὑμῶν, παρ' ὧν μάλιστα ἐχρῆν με λαβεῖν; Κατὰ συγχώρησιν δὲ τίθησι τὸν λόγον.

Ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἐστε ἐν Κυρίῳ.] Τουτέστιν, ἡ ἀπόδειξις. Κἂν βούληταί τις μαθεῖν εἰ ὄντως εἰμὶ ἀπόστολος, ὑμᾶς δείκνυμι· καὶ ὑμεῖς ἐστε οἱ σφραγίζοντες καὶ ἐπιβεβαιοῦντες τὴν ἐμὴν ἀποστολήν. Πάντα γὰρ, ὅσα ἀπόστολος, ἔργα ἐν ὑμῖν ἐπεδειξάμην.

3 Ἡ ἐμὴ ἀπολογία τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν, αὕτη ἐστί.] Τοῖς ζητοῦσι μαθεῖν, πόθεν δῆλον ὅτι ἀπόστολός εἰμι, ταύτην ἀπολογίαν προβάλλομαι, τουτέστιν, ὑμᾶς. Δεικνύων γὰρ ὑμᾶς πάντα παρ' ἐμοῦ μαθητευθέντας, ἀποκρούομαι τοὺς ἀνακρίνοντας.

4 Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πεῖν;] Τουτέστι προβὰς τῶν μαθητῶν λαβόντες.

λαβόντες. Καὶ μὴν ἔχομεν ἐξουσίαν, ἀλλ' οὐ χρώμεθα ταύτῃ.

5 Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν, ὡς καὶ λοιποὶ Ἀπόστολοι, καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου, καὶ Κηφᾶς;] Ai πλούσιαι γυναῖκες ἠκολούθουν τοῖς Ἀποστόλοις, χορηγοῦσαι αὐτοῖς τὰ ἀναγκαῖα, καὶ πᾶσαν ἀμεριμνίαν ὅτι τούτοις παρεσκεύαζον, ὥστε μόνῳ τῷ κηρύγματι αὐτοὺς ἀπασχολεῖσθαι. Ορα δὲ ὅτι τὸ κορυφαῖον, ἔσχατον τέθεικεν, ὡς μείζονα· * τοῦτο αἰνιττόμενος· καὶ τί, φησι, τοὺς ἄλλους λέγω; αὐτὸς ὁ Πέτρος τοῦτο ποιεῖ. Ἀδελφοὺς δὲ τοῦ Κυρίου φησὶ, τὸν Ἰάκωβον, τὸν Ἱεροσολύμων Ἐπίσκοπον, καὶ Ἰωσῆν, καὶ Σίμωνα, καὶ Ἰούδαν· οἱ ἀδελφοὶ ὠνομάσθησαν τοῦ Κυρίου, διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεοτόκον τοῦ Ἰωσὴφ μνηστείαν.

6 Ἢ μόνος ἐγὼ καὶ Βαρνάβας οὐκ ἔχομεν * ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι;] Τουτέστιν, οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἵνα " ἀργῶς ζῶμεν, καὶ τοῦ πρέπειν τοῖς μανθανομένοις, μηδὲν ἐργαζόμενοι; οὐκ ἀπεκρύψατο δὲ τὸν Βαρνάβαν, ὃν ἤδει κοινωνοῦντα αὐτῷ τῆς πρὸς " τοῦτο ἀκριβείας· καὶ ἐκεῖνος γὰρ ἐργαζόμενος ἔζη.

7 Τίς στρατεύεται ἰδίοις ὀψωνίοις ποτέ;] Τουτέστιν, ἰδίοις σιτηρεσίοις. πάντες γὰρ οἱ στρατευόμενοι ἀπὸ τοῦ δημοσίου τρέφονται. Καλῶς δὲ τοῦ στρατιώτου τέθεικε πρότερον. τοῦτο γὰρ ἁρμόδιον τῇ ἀποστολῇ, διὰ τοὺς ἐν αὐτῇ κινδύνους, καὶ τὸν πόλεμον τῶν νοητῶν ἐχθρῶν.

Τίς φυτεύει ἀμπελῶνα, καὶ οὐκ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ ἐσθίει;] Διὰ τούτου τοῦ παραδείγματος, τὸν πόνον, καὶ τὸν πολλὴν παλαιπωρίαν, καὶ ἐπιμέλειαν ἐσήμηνεν. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅλον τὸν καρπὸν ἐσθίει, ἀλλ' οὐκ ἐκ τοῦ καρποῦ. οὐδὲ εἶπε, τίς δὲ πλουτεῖ οὐκ ἐκ τοῦ καρποῦ; ἀλλ', οὐκ ἐσθίει· πανταχοῦ δὲ χρειώδεις ζητεῖν παραινῶν, ἐκ τοῦ περιττοῦ.

Τίς ποιμαίνει ποίμνην, καὶ οὐκ ἐκ τοῦ γάλακτος αὐτῆς οὐκ ἐσθίει;] Οὐκ εἶπεν, ὅτι πωλεῖ τὰ πρόβατα, ἢ ἐσθίει ταῦτα, ἢ ὅλον γάλα πάντα, ἀλλ', οὐκ ἐκ τοῦ γάλακτος· δείκνυσιν ἡμῖν, ὅτι μικρᾶς παραμυθίας δεόμενον διδάλis ista accipientes. Atqui habemus potestatem, verùm eâ non utimur.

5 *Nonne potestatem habemus sororem mulierem circumducendi, sicut & cæteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas?*] Divites fœminæ comitabantur Apostolos, ut suppeditarent eis necessaria, omnem illis securitatem quoad ista parantes, ut soli Evangelii prædicationi vacarent. Animadverte autem, quòd Apostolorum Coryphæum ultimo loco posuit, ceu majorem: hoc innuens, Ecquid, inquit, alios dico? ipse Petrus hoc facit. Fratres autem Domini appellat, Jacobum Hierosolymorum Episcopum, & Josen, & Simonem, & Judam, qui fratres Domini nominati sunt, ob Josephi cum virgine Deiparâ desponsationem.

6 *Aut solus ego & Barnabas non habemus potestatem hoc faciendi?*] Hoc est, non habemus potestatem, ut ociosi vivamus, ac nihilum operantes, à discipulis alamur? Barnabam autem, quem secum diligentiæ circa hanc rem participem nôrat, minimè occultavit. Nam & ille operando victitabat.

7 *Quis militat stipendiis suis unquam?*] Hoc est, suis alimentis? Omnes enim qui militant, è publico aluntur. Pulchrè autem rem militarem priùs posuit. Hæc enim Apostolicæ functioni convenit, propter pericula quæ in ea sunt, ac proprer bellum spiritualium hostium.

Quis plantat vineam, & de fructu ejus non edit?] Hoc exemplo laborem & ingentem calamitatem, atque curam indicavit. Non dixit autem, totum fructum edit: sed, *de fructu*. Neque dixit, Quis non ditescit ex fructu? sed, *Non edit?* ubique, quod ad usum & necessitatem pertinet, quærere admonens, non quod superfluum est.

Quis pascit gregem, & de lacte ejus non edit?] Non dixit, Vendit pecudes, easve edat, aut universum lac; sed, *de lacte*: ostendens nobis quòd modicâ consolatione Doctorem contentum esse oporteat, ac

necessario victu. Per Pastorem vero, magnam curam indicavit, quam Doctorem gerere oporteat.

8 *Nunquid secundùm hominem hæc dico? an & lex hæc non dicit?*] Hoc est, Anne ex solis humanis exemplis ista probo, nec habeo Scripturæ testimonium? Possum equidem demonstrare, quòd hæc Deo placeant: siquidem & lex, quæ non est humana sed divina, hæc præcipit.

Deut.25.4. 9 *Scriptum est enim in lege Moysi: Non alligabis os bovi trituranti.*] Ex abundanti, quod vult, confirmat: unde & böum exemplum profert.

Nunquid de bobus cura est Deo?] Quid igitur? Nonne curat? Omnino certè: atqui non ita, ut leges de iis sanciat. Aliud itaque quiddam per clementiam erga bruta adumbravit, exercens nimirum Judæos in studio & amore erga Doctores suos. Hinc porrò discimus, quòd quæcunque in Veteri Testamento de brutis animalibus dicta sunt, ad hominum institutionem conducunt.

10 *An propter nos hæc omnino dicit? propter nos enim scripta sunt.*] *Omnino*, quasi de re confessa posuit, ut ita auditori nullum contradicendi locum relinquat.

Quoniam in spe debet, qui arat, arare.] Hoc est, præceptor spe compensationis & retributionis arare ac laborare debet.

Et qui triturat, ut sit particeps spei suæ, in spe.] A semine ad aream transit, multos Apostolorum sudores inde ob oculos ponens: nam & ipsi arant, & aream frugésque terunt. Quoniam autem is, qui arat, sperat tantùm: qui verò triturat, jam etiam aliquâ re fruitur, propterea dixit, *Qui triturat, spei suæ particeps est.* Ne quis igitur dicat: Quid ergo? Tot tantorúmque sudorum hanc solam mercedem das Apostolis, ut alantur tantùm? Adjecit, *In spe*, futurorum videlicet bonorum. Quare & illa quidem sperare oportet, sed interim etiam ali.

11 *Si nos vobis spiritualia seminavimus,*

σκαλον ἀρκεῖσθαι" δῆλον, ἐν τῇ ἀναγκαίᾳ ἐφῇ. " κ.χρή. Τίνων δὲ πολλῶν κηδεμονίαν ἐδήλωσε, δηλονότι ποιμένος, ὧν δεῖ ἔχειν τὸν διδάσκαλον.

8 Μὴ κατ' ἄνθρωπον ταῦτα λέγω; ἢ οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα λέγει;] Τουτέστι, μὴ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων μόνων ὑποδειγμάτων ταῦτα σωίζω, οὐκ ἔχων ὃ καὶ ἀπὸ τῆς γραφῆς μαρτυρίαν; ἔχω δείξαι ὅτι καὶ τῷ Θεῷ ταῦτα δοκεῖ, καὶ ὁ νόμος, ὃς οὐκ ἀνθρώπινος, ἀλλὰ θεῖός ἐστι, ταῦτα διαγορεύει.

9 Ἐν γὰρ τῷ Μωσέως νόμῳ γέγραπται, Οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα.] Ἐκ περιουσίας κατασκευάζει ὃ βούλεται. δηλοῖ τοῦτο καὶ τὸ τῶν βοῶν προεισάγειν" ὑποδείγμα. " χ. ὑπόδ. δίγμα.

Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ;] Τί οὖν; οὐ μέλει; ναὶ πάντως· ἀλλ' οὐχ οὕτως, ὥστε καὶ νόμους τιθέναι περὶ τούτων. Ὥστε ἄλλό τι αἰνίττεται δηλῶν τὸ εἰς τὰ ἄλογα φιλανθρωπίας, ἐπιμυκάζων τοῖς Ἰουδαίοις τὴν εἰς τοὺς διδασκάλους εὐσυδηλ. Ἐντεῦθεν γὰ μανθάνομεν, ὅτι ὅσα περὶ ἀλόγων ἐν τῇ Παλαιᾷ λέγεται, εἰς τὸ τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν διδασκαλίαν.

10 Ἢ δι' ἡμᾶς πάντως λέγει; δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγράφη.] Τὸ, πάντως, ὡς ὁπὶ ὁμολογουμένου τέθεικεν, ἵνα μὴ συγχωρήσῃ, μηδ' ὁποιῶν ἀντειπεῖν τῷ ἀκροατῇ.

Ὅτι ἐπ' ἐλπίδι ὀφείλει ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾶν·] Τουτέστιν, ὁ διδάσκαλος ὀφείλει ἀροτριᾶν, καὶ κοπιᾶν ἐπ' ἐλπίδι ἀμοιβῆς καὶ ἀντιμισθίας.

Καὶ ὁ ἀλοῶν, τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχειν, ἐπ' ἐλπίδι.] Ἀπὸ τοῦ σώρου ὅτι τὸν ἀλῶνα μετῆλθε, καὶντεῦθεν τοὺς πολλοὺς ἱδρῶτας τῶν ἀποστόλων ἐμφαίνων· ὅτι καὶ αὐτοὶ δὲ ἀροτριῶσι καὶ τὸν ἅλωνα τρίβουσι. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ μὲν ἀροτριῶν ἐλπίζει μόνον, ὁ δὲ ἀλοῶν καὶ ἀπολαύει ἤδη τινός, διὰ τοῦτο εἶπεν, ὅτι ὁ ἀλοῶν τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχει. Ἵνα οὖν μήτις εἴπῃ, τί οὖν; τῶν τοσούτων ἱδρώτων μόνιον τοῦτον ἀμοιβὴν δίδως τοῖς ἀποστόλοις, τὸ τρέφεσθαι μόνον; προσέθηκεν, ἐπ' ἐλπίδι· τουτέστι, τῆς" τῶν μελλόντων ἀγαθῶν. ὥστε δεῖ μὲν καὶ ἐκεῖνα ἐλπίζειν, πλὴν καὶ τρέφεσθαι. " χ. τ μελλόντος μακαριότητος.

11 Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ

ἐσπεί-

ἐσπείραμεν, μέγα, εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικὰ θερίσομεν;] Ενταῦθα ὁ δίκαιον δείκνυσι τοῦ πράγματος. Οὐ γὰρ ὅμοια, φησι, δίδοτε, ὧν ἐλάβετε. Ημεῖς μὲν γὰρ ὑμῖν ἐσπείραμεν πνευματικά, ὑμεῖς δὲ σαρκικὰ ἡμῖν ἀποδίδοτε. Μέγα οὖν τοῦτο ἐστιν;

12 Εἰ ἄλλοι τῆς ἐξουσίας ὑμῶν μετέχουσιν, οὐ πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς;] Ψευδοδιδασκάλους τινὰς αἰνίττεται, οἳ ἐλάμβανον ἀναιδῶς καὶ αὐθεντικῶς παρ' αὐτῶν. διὸ σοφῶς εἶπεν, ὅτι εἰ ἄλλοι λαμβάνουσιν, ἀλλ', εἰ τῆς ἐξουσίας ὑμῶν μετέχουσι, τουτέστι, χρῶνται, ὑμῶν ἐξουσιάζουσιν, ὡς οἰκέταις ἀποχέρσωται· οὐ πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς οἱ ἀληθῶς ἀπόστολοι;

Αλλ' οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ.] Καίτοιγε, φησιν, ἐξουσίαν ἔχοντες ἀφ' ὑμῶν πρέφειν, οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ, ἵνα μὴ σκανδαλίζηται· ὑμεῖς δὲ τῶν εἰδωλοθύτων ἀπέχεσθε, διὰ τὸ μὴ σκανδαλίζειν τοὺς ἀσθενεστέρους τῶν ἀδελφῶν;

Αλλὰ πάντα στέγομεν, ἵνα μὴ ἐγκοπὴν τινα δῶμεν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ.] Ινα μήτις εἴπῃ, ὅτι ἐπεὶ σοῦ ἔλεγες, διὰ τοῦτο σοῦ ἔλαβες· φησὶν, ὅτι ἐν μεγάλῃ στενοχωρίᾳ ὄντες, ὅμως πάντα στέγομεν, καὶ πεινῶμεν, καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνότητα, ἵνα μήτις ἐγκοπὴν λάβῃ, τουτέστιν, ἡ σμικρὰ καὶ ἡ τυχοῦσα ἀναβολὴ, εἰς τὸ εὐαγγέλιον καὶ τὸ κήρυγμα.

13 Οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν;] Οὐκ ἀρκεσθεὶς τοῖς προφήτοις, καὶ ἕτερα ἐπάγει ἐκ τοῦ νόμου, δείκνυς, ὡς ἄξιόν ἐστι παρὰ τῶν μαθητῶν λαβεῖν. Επειδὴ γὰρ τὰ περὶ τῶν βοῶν καὶ ἀλληγορίαν αὐτῶν ἄξιλήφθη, φησὶν ὅτι ῥητῶς ὁ νόμος διαγορεύει, ἵνα ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίωσιν οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, τουτέστιν, οἱ Λευῖται, οἱ τῶν ἱερέων ὑποδεέστεροι καὶ τῷ βαθμῷ. Οὐκ εἶπε δὲ, ἐκ τῶν προσφερόντων ἐσθίουσιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἱεροῦ· ἵνα μήτε οἱ λαμβάνοντες αἰσχύνωνται, ὡς παρὰ ἀνθρώπων τρεφόμενοι, μήτε οἱ διδόντες ἐπαίρωνται.

Οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ παρεδρεύοντες, τῷ *magnum est si nos vestra carnalia metamus?*] Rei æquitatem hîc oſtendit. Non enim paria redditis, inquit, pro iis quæ accepiſtis. Nos enim ſpiritualia vobis ſeminavimus, vos autem carnalia nobis redditis. Magnum igitur hoc eſt?

12 *Quòd ſi alii poteſtatis veſtræ participes ſunt, nonne potiùs nos?*] Doctores quoſdam falſos hîc denotat, qui impudenter & cum authoritate accipiebant ab ipſis. Quare non dixit, ſi alii accipiunt, ſed, *ſi poteſtatis veſtræ participes ſunt*, hoc eſt, dominantur, imperium in vos exercent, ceu ſervis vobis abuſi ſunt: Nonne multo magis nos, qui verè ſumus Apoſtoli?

Sed non uſi ſumus poteſtate hâc.] Poteſtatem, inquit, habentes ut à vobis aleremur, non tamen uſi ſumus poteſtate iſtâ, ne offenderemini: & vos ne ab idolorum quidem oblationibus abſtinetis, ne imbecillioribus fratribus ſcandalum ponatis?

Sed omnia ſuſtinemus, ne quod offendiculum demus Evangelio Chriſti.] Ne quis dicat, Quia non egebas, ideo nihil accipiebas; inquit, In ingenti anguſtia conſtituti, omnia tamen ſufferimus, & ſitim, & nuditatem, *ne quod offendiculum* contingat, hoc eſt, exigua & vulgaris retardatio, Evangelio ejúſque prædicationi.

13 *Neſcitis quòd qui in ſacrario operantur, quæ de ſacrario ſunt edunt?*] Prioribus locis non contentus, alia ex lege in medium depromit: commonſtrans, quòd licuerit ſibi à diſcipulis accipere. Nam cùm ea quæ de bobus dicta erant, allegoricè accepiſſet, jam diſertis verbis Legem imperare ait, ut ii ſacra edant, qui ſacra faciunt: hoc eſt Levitæ, Sacerdotibus gradu inferiores. Non autem dixit, ex offerentibus edunt, ſed ex ſacro, ut neque accipientes pudefiant, quaſi ab hominibus alantur, neque dantes attollantur.

Qui altari aſſident, cum altari participant.]

pant.] Hoc est, pontifices & sacerdotes. Continuam autem servitutem & perseverantiam, per assessionem indicat. Non autem dixit, quòd sacra accipiant, moderationem inuens, quódque pecunias colligere non oporteat. Nec dixit quòd à sacrificancantibus accipiant, verùm, *cum altari participant.* Oblata namque non ampliùs offerentium erant, sed Templi & Altaris. Dixit autem, *participant*, quia victimarum sanguis super aram effundebatur, & adeps cremabatur : carnium verò partem quandam accipiebat sacerdos; veluti pectusculum, dextrum armum & ventriculum : holocautomata tamen solius Altaris erant.

14 *Ita & Dominus ordinavit, iis qui Evangelium annunciant, de Evangelio vivere.*] Omnium fortissimum posteriore loco posuit. Quid enim, inquit, hæc atque talia dico? Dominus sic ordinavit, legem sanciens, quæ Veteris Testamenti legibus respondeat. Quemadmodum verò suprà dixit, *edere ex sacro*; simili ratione hìc non ex discipulis, sed *ex Evangelio* edendum docet, ne efferantur alentes. Non enim tu alis ipsum, inquit, verum *opus ejus*, nempe Evangelium. Et *vivere*, dixit, non negociari, neque thesauros colligere.

15 *Ego verò nullo horum sum usus.*] Hoc est, neque quopiam exemplorum quæ commemoravi, neque illo Veteris Testamenti, neque Christi mandato, ut à vobis alerer, sum usus.

Non autem scripsi hæc, ut ita fiant in me.] Ne quis ipsi dicat; Quid inde? etiamsi nondum usus sis, in posterum tamen utêris, atque eò ista dicis : hoc statim corrigit, *non scripsi hæc*, inquiens, *ut ita fiant in me*, hoc est, ut accipiam.

Bonum est enim mihi potiùs mori, quàm ut gloriam meam quis evacuet.] Ego, inquit, fame perire potiùs optârim, quàm quòd *evacuet quispiam*, hoc est, vanam & vacuam ostendat *gloriationem meam.* Gloriationem autem dixit, quò gaudii excessum

θυσιαστηρίῳ συμμερίζον).] Τουτέστιν, οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ ἀρχιερεῖς. Τὸν διηνεκῆ δὲ δουλείαν καὶ καρτερίαν δηλοῖ τὴν παρεδρείας ἐνδείκνυσθαι). Οὐκ εἶπε δέ, ὅτι τὰ ἱερὰ λαμβάνουσι, δεικνὺς τὴν συμμετοχήν, καὶ ὅτι οὐ χρήματα σωτὰ δεῖ. Οὐδὲ εἶπεν, ὅτι ἀπὸ τῶν θυομένων λαμβάνουσιν, ἀλλά, τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζον). Τὰ γὰρ παρενεχθέντα οὐκέτι λοιπὸν τῶν προσενεγκόντων ἦσαν, ἀλλὰ τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Τὸ δὲ, συμμερίζον), εἶπεν, ὅπερ τῶν θυομένων τὸ μὲν αἷμα παρεσχεῖτο τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ τὸ στέαρ ἐθυμιᾶτο· τῶν δὲ κρεῶν ἀφαίρεμά τι ἐλάμβανεν ὁ ἱερεύς· οἷον τὸ σπλαγχνον καὶ τὸν δεξιὸν βραχίονα, καὶ τὸ λοῦτρον· τὰ μέντοι ὁλοκαυτώματα, μόνου τοῦ θυσιαστηρίου ἐλάγχανε. " χ. λαμβάν.

14 Οὕτω καὶ ὁ Κύριος διέταξε τοῖς τὸ εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν, ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ζῆν.] Τὸ πρώτων ἰσχυρότερον τεθυτάτον τέθηκε. Τί γάρ, φησι, τάδε καὶ τάδε λέγω; ὁ Κύριος οὕτω διετάξατο, νομοθετήσας ἀκολούθως τῇ Παλαιᾷ. Ὥσπερ οὖν ἄνω εἶπεν, ἐσθίει ἐκ τοῦ ἱεροῦ, οὕτω καὶ ἐνταῦθα. Οὐκ ἐκ τῶν μαθητευομένων, ἀλλ' ἐκ τοῦ εὐαγγελίου, ἵνα μὴ ἐπαίρωνται οἱ τρέφοντες· οὐ γὰρ σύ, φησι, τρέφεις αὐτὸν, ἀλλὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ, τὸ εὐαγγέλιον. Καὶ ζῆν εἶπεν, οὐκ ἐμπορεύεσθαι, οὐδὲ θησαυρίζειν.

15 Ἐγὼ δὲ οὐδὲν ἐχρησάμην τούτων.] Τουτέστιν, οὔτε τινὶ τῶν παραδειγμάτων, ὧν εἶπον, οὔτε τοῖς τῆς Παλαιᾶς, οὔτε τῷ ἐπιτάγματι τοῦ Χριστοῦ ἐχρησάμην, ἵνα τρέφωμαι ὑμῶν.

Οὐκ ἔγραψα δὲ ταῦτα, ἵνα οὕτω γένηται ἐν ἐμοί.] Ἵνα μήτις εἴπῃ αὐτῷ, Τί οὖν; εἰ μὴ ἐχρήσω νῦν, ἆρα δὲ μέλλον βάλῃ χρήσασθαι, καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα λέγεις· ἐπιδιορθοῦται ταχέως, ὅτι οὐκ ἔγραψα, ἵνα οὕτω γένηται, τουτέστιν, ἵνα λαμβάνω.

Καλὸν γάρ μοι μᾶλλον ἀποθανεῖν, ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ.] Αἰρεσοίμην, φησι, μᾶλλον λιμῷ διαφθαρῆναι ἢ ἵνα κενώσῃ τις, τουτέστι, μᾶλλον καὶ κενὸν ἀποδείξῃ τὸ καύχημά μου. Καύχημα δὲ εἶπεν, ἵνα πλεῖον ἐπαρθυ-

λλεῖν

λιὼ τ χερας δείξῃ. ἴσως γὰ ἄν τις εἶπεν, ὅτι ἀληθῶς οὐκ ἐλάμβανε μὲ, πλὴν κλαίων καὶ ὀδυνώμενος τοῦτο ἐποίει τοσοῦτον οὖν, φησιν, ἀπέχω λυπῆσαι, ὅτι καυχῶμαι.

16 Ἐὰν γὰ εὐαγγελίζωμαι, οὐκ ἔστι μοι καύχημα· ἀνάγκη γάρ μοι ἐπίκειται. οὐαὶ δέ μοί ἐστιν, ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι.] Τί λέγεις; οὐκ ἔστι καύχημά σοι τὸ εὐαγγελίζεσθαι, ἀλλὰ τὸ ἀδαπανήτως κηρύσσειν· ἀκουσον τοῦτο ἐκείνου μεῖζον; ἄπαγε, φησιν· ἀλλὰ τὸ μὴ εὐαγγελίζεσθαι, ἐπίταγμά ἐστι καὶ χρέος, καὶ ἐὰν πληρωθῇ τοῦτο, οὐδὲν κατόρθωμα. οὐαὶ γάρ "μοι φησὶ ἐὰν μὴ πληρωθῇ· δαρήσομαι γὰ "πολλὰς, ὡς τὸ ἐπίταγμα τοῦ δεσπότου μὴ ποιῶν. Τὸ γάρ, ἀδαπανήτως κηρύσσειν, τοῦ αἱρέσεως φιλοτιμία· καὶ διὰ τοῦτο καύχημά ἐστι. Τὸ δὲ, ἀνάγκη μοι ἐπίκειται, οὐ τοῦ ἀφαίρεσιν τοῦ αὐτεξουσίου, ἀλλὰ τοῦ ἀντιδιαστολὴν τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐν τῷ λαμβάνειν εἴρηται, καὶ διὰ τὸν φόβον τῆς ἐπὶ τῷ μὴ ποιῆσαι κολάσεως.

17 Εἰ γὰ ἑκὼν τοῦτο πράττω, μισθὸν ἔχω· εἰ δὲ ἄκων, οἰκονομίαν πεπίστευμαι.] Εἰ μὲν οὖν οὐκ ἀνεχώρησεν, φησὶ, τὸ κήρυγμα, ἀφ' ἑαυτοῦ δὲ τοῦτο ἐποίουν, μισθὸν ἔχω μέγαν καὶ πολύν· εἰ δὲ ἀνεχώρησεν, πρόδηλον ὅτι οὐκ ἀπ' ἐμαυτοῦ τοῦτο ποιῶ, ἀλλὰ διαστολὴν ἐντολὴν πληρῶ. τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, ἄκων. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ φιλοτιμία τὸ πρᾶγμα· οἰκονομίαν γὰ ἐμπιστεύθηκε, δίκαιον τοίνυν. Ὅρα δὲ ὅτι οὐκ εἶπεν, εἰ δὲ ἄκων, μισθὸν οὐκ ἔχω· δεικνὺς ὅτι ἔχει μὲν μισθὸν καὶ ὅτι τῷ κηρύσσειν, εἰ καὶ ἐπίταγμα διαστολὴν πληροῖ· ἄτοπον γάρ, εἰ οἱ Ἀπόστολοι πάντες οὐ λήψονται μισθὸν ὑπὲρ ὧν ἐκήρυξαν· πολὺ οὖν πλείονα, οἶμαι καὶ ὁ ἀδαπανήτως κηρύξας.

18 Τίς οὖν ὁ μισθός; ἵνα εὐαγγελιζόμενος, ἀδάπανον θήσω τὸ εὐαγγέλιον

sum oſtendat. Forſan enim aliquis dicere potuiſſet, Revera nihil quidem accepit, æqui mœrens ac lugens non acciplebat. Tantum igitur, inquit, abeſt ut eam ob rem contriſter, ut & idcirco gloriæ.

16 *Si enim Evangelizem, non eſt mihi gloriatio: neceſſitas enim mihi incumbit. Væ autem mihi eſt, ſi non Evangelizavero.*] Quid ais? non tibi gloriæ loco ducitur, prædicare Evangelium, ſed citra aliorum impenſas ac ſumptum prædicare, tibi gloriæ eſt: Numquid hoc illo majus eſt? Minimè, inquit, ſed Evangelium annunciare, præceptum eſt ac debitum: & ſi hoc perficiam, nihil eſt à me præclarè & eximiè factum. Væ enim mihi, ſi non impleam: cædar namque plagis multis, quippe quòd mandatum Domini non ſum executus. Sed ſine impenſis prædicare, voluntatis honor eſt, & propterea gloriatio eſt. Iſtud verò, *Neceſſitas mihi incumbit*, non ad liberi arbitrii ſublationem; ſed ad oppoſitionem libertatis in accipiendo dictum eſt, ac propter pœnæ metum, ſi id non efficiat.

17 *Si enim volens hoc ago, mercedem habeo: ſi autem invitus, diſpenſatio mihi credita eſt.*] Si, inquit, prædicatio Evangelii non eſſet mihi demandata, ſed à meipſo iſthuc facerem, haberem equidem mercedem magnam & multam: Quòd ſi mihi commiſſum eſt, perſpicuum eſt quòd non à meipſo iſtud facio, ſed Domini mandatum impleo. Hoc enim eſt quod ait, *invitus*. Quocirca iſthæc res non eſt honor: diſpenſationem namque mihi creditam adminiſtro. Animadverte autem, quòd non dixerit, Si autem invitus, mercedem non habeo: indicans quòd habeat quidem mercedem, etiam in promulgando Evangelio, herile licèt mandatum impleat. Abſurdum enim eſſet, ſi Apoſtoli omnes prædicationis mercedem non acciperent: ſed enim non talem, qualem ille qui gratis prædicaverit.

18 *Quæ igitur eſt merces? ut Evangelium prædicans, ſine ſumptu ponam Evangelium*

gelium Christi, ut non abutar potestate meâ in Evangelio.] Hoc est, major est merces, dignáque gloriatione, *ut non abutar potestate meâ*, id est, omnino utar. Simplicem enim usum, abusum appellavit. Ubique autem negotium, potestatem nominat, ostendens quòd, neque accipientes peccârunt quicquam. *In Evangelio*, autem dixit; uti ob oculos ponat, quòd is qui Evangelii ministerio fungatur, adeóque laboret, accipere debet; qui autem otiosus est, minimè.

19 *Nam cùm liber essem ex omnibus, omnium me servum feci, ut plures lucrifacerem.*] Quod majus est, dicit. Non solùm, inquit, non accepi, etiamsi potestatem haberem: verumetiam liber cùm essem, & nemini subjectus, neque necessitatem habens, omnibus tamen meipsum in servitutem redegi: non uni, aut duobus, sed universo terrarum orbi: non ut adulatoris instar placeam, cæterùm ut plures lucrifaciam: omnes enim, impossibile.

20 *Et factus sum Judæis tanquam Judæus, ut Judæos lucrer.*] Nempe, quando circuncidit Timotheum. Non autem dixit, Judæus, sed, *veluti Judæus*, ut ostendat quòd negocium dispensatio erat.

Iis qui sunt sub lege, quasi sub lege essem, ut eos qui sunt sub lege, lucrer.] Prosely tas intelligit, vel eos qui ex Judæis fidei accesserant, adhuc tamen lege detinerentur. Facta autem sunt hæc, quando rasus est, quando quæ ad purificationem attinent, obtulit. Hæc autem per dispensationem faciebat, & in speciem, ut eos qui revera ista facerent, corrigeret.

21 *Illis qui sine lege erant, tanquam sine lege essem.*] Lege carentes eos dicit, qui legem Mosaïcam non habebant, qui ex gentibus erant, qualis erat Cornelius: ad quos ille accedens, infirmitati eorum acquiescebat. Vel Græcos intelligit, veluti quando adversùs Athenienses disputabat, ab Ara, quæ apud ipsos erat, sermonem instituens: & de Christo, non tanquam de Deo, sed

ον τῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ μὴ καταχρήσασθαι τῇ ἐξουσίᾳ μου ἐν τῷ εὐαγγελίῳ.] Τουτέστιν, ὁ μείζων μισθὸς καὶ καυχήματος ἄξιος, ἵνα μὴ καταχρήσωμαι τῇ ἐξουσίᾳ, τουτέστιν, ὅλως χρήσωμαι· τὴν γὰρ ἁπλῶς χρῆσιν, κατάχρησιν ὠνόμασεν. Πανταχοῦ δὲ ἐξουσίαν τὸ πρᾶγμα καλῶ, δείκνυς, ὅτι οὐδὲ οἱ λαμβάνοντες ἡμάρτανόν τι. Ἐν τῷ εὐαγγελίῳ δὲ εἶπεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι ὁ εὐαγγελιζόμενος καὶ πόνων, ὀφείλει λαμβάνειν. " ὁ δὲ ἀργῶν, οὔ. " χ. ὁ μὴ ὢν ἀργῶν.

19 Ἐλεύθερος γὰρ ὢν ἐκ πάντων, πᾶσιν ἐμαυτὸν ἐδούλωσα, ἵνα τοὺς πλείονας κερδήσω.] Τὸ πλέον λέγω, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἔλαβον, καίτοι ἐξουσίαν ἔχων· ἀλλὰ καὶ ἐλεύθερος ὢν, καὶ οὐδενὶ ὑποκείμενος, οὐδὲ ἀνάγκην ἔχων, πᾶσιν ἐδούλωσα ἐμαυτόν· οὐκ ἑνὶ καὶ δυσὶν, ἀλλὰ τῇ οἰκουμένῃ· οὐκ ἵνα ὡς κόλαξ ἀρέσω, ἀλλ' ἵνα τοὺς πλείονας κερδήσω· τοὺς γὰρ πάντας, ἀμήχανον.

20 Καὶ ἐγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, ἵνα Ἰουδαίους κερδήσω.] Ὅτε περιέτεμε Τιμόθεον. οὐκ εἶπε δὲ, Ἰουδαῖος, ἀλλ', ὡς Ἰουδαῖος, ἵνα δείξῃ ὅτι οἰκονομία τὸ πρᾶγμα ἦν.

Τοῖς ὑπὸ νόμον, ὡς ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον κερδήσω.] Τοὺς προσηλύτους λέγω, ἢ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων μὲν πιστεύσαντας, ἔτι δὲ τῷ νόμῳ ἐχομένους. Ἐγένετο γὰρ ταῦτα, ὅτε ἐξύρατο, ὅτε ἔθυσε τὰ τῦ ἁγνισμοῦ. Ταῦτα γὰρ ἐποίει οἰκονομικῶς, καὶ κατ' ὑπόδειξιν, ἵνα τοὺς ἀληθῶς ταῦτα ποιοῦντας διορθώσηται.

21 Τοῖς ἀνόμοις, ὡς ἄνομος.] Ἀνόμους λέγω, τοὺς μὴ τὸν νόμον τῦ Μωσέως ἔχοντας, τοὺς ἐξ ἐθνῶν, οἷος ἦν Κορνήλιος· οἷς καὶ " αὐτὸς ὑπεφοίτα, συγκατέβαινε τῇ ἀσθενείᾳ αὐτῶν. Ἢ καὶ τοὺς Ἕλληνας, ὥσπερ ἐνίοτε πρὸς Ἀθηναίους " διελέγετο, ἀπὸ τῦ παρ' αὐτοῖς βωμοῦ " ὁμιλῶν αὐτοῖς, καὶ οὐχ ὡς περὶ Θεῦ τῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὡς περὶ ἀνθρώπου διδάσκων. " ἰσ. αὐτὸς. " χ. ἔλεγεν.

σκων. Οὐ γὰ ἀκούειν ἐχώρουν τοιοῦτόν τι· ἀλλ' ἕνα τὴν περὶ αὐτοῦς θεοποιηθέντων καὶ τοῦτον ἐνόμιζον· οἷος Ηρακλῆς, οἷος Ασκληπιός. Πανταχοῦ δὲ ὁ, ὡς, προσκεῖται, ἵνα μάθῃς, ὅτι ἐπεδείκνυτο ταῦτα, οὐκ ὢν ἀληθῶς.

(Μὴ ὢν ἄνομος Θεοῦ, ἀλλ' ἔννομος Χριστοῦ) ἵνα κερδήσω ἀνόμους.] Ινα μὴ νομίσῃς ὅτι μετεβλήθη τὴν γνώμην, πρὸς ἀνόμους διαλεγόμενος, φησι, Μὴ ὢν ἄνομος Θεοῦ· ἀντὶ τοῦ, μὴ ὢν ἔξω τῶν νόμων τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἔννομος· καὶ οὐχ ἁπλῶς ἔννομος, ἀλλὰ Χριστοῦ, τουτέστιν, τὴν παλαιοτέρου νόμου ὑψηλότερον νόμον ἔχων, τὸν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ τί ὄφελος; Ινα κερδήσω ἀνόμους.

22 Εγενόμην τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενὴς, ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς κερδήσω.] Ωσπερ νῦν ὑμῖν διὰ τὴν ἀσθένειαν ὑμῶν καὶ σκανδαλίσαι γνώμην, μὴ θελήσας
"κ. ἀφ'. " ὑφ' ὑμῶν περιφανῆναι. Αλλὰ καὶ ὅταν ἴδῃς αὐτὸν μὴ πάνυ ἢ περὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ θεότητος, ἢ περὶ τὸ τοῦ Πνεύματος λέγοντα, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκουόντων, καὶ τότε ἴσθι αὐτὸν γίνεσθαι τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενῆ.

Τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰς " σώσω.] Καὶ τί πολλὰ καταριθμοῦμαι; τοῖς πᾶσι συγκατέβαινον· καίτοιγε οὐ πάντας σῶζειν προσεδοκῶν, ἀλλ' ἵνα καὶ ὀλίγους σώσω· ὃ καὶ θαυμασιώτερον. Τὸ μὲν γὰ ἐλπίζοντα μεγάλων ἐπικαρπίαν πονεῖν, οὐ τοσοῦτον θαυμαστόν· τὸ δὲ καὶ μικρῶν ἕνεκα τοσαῦτα μοχθεῖν, τοῦτο μέγα. Τὸ δὲ, πάντως, προσέθηκε, παιδαγωγούμενος διδάσκοντας. Κἂν γὰ μὴ τοὺς πάντας σῴζῃ τις, πάντως γε ὀλίγους σῴζῃ. Οὐκοῦν οὐκ ὀφείλει ἀπονωθρεῖν.

23 Τοῦτο δὲ ποιῶ διὰ τὸ εὐαγγέλιον, ἵνα συγκοινωνὸς αὐτοῦ γένωμαι.] Εὐαγγέλιον λέγει τοὺς πιστοὺς, τοὺς διὰ τοῦ εὐαγ-

tanquam de homine, docens. Nam tale quid audire non poterant; ſed & ipſum Deorum ſuorum quendam arbitrabantur, qualis Hercules, qualis Æſculapius. Ubique autem apponitur particula, *Tanquam*, uti diſcas, quòd hæc in ſpeciem oſtentârit, talis revera non exiſtens.

(Cùm ſine lege Dei non eſſem, ſed in lege Chriſti) ut eos qui ſine lege eſſent, lucrifacerem.] Ne exiſtimes quòd ſententiam mutârit, cùm ad exleges diſputaret; *Cùm non eſſem*, inquit, *abſque lege Dei:* quaſi dicat, quum non eſſem extra Dei leges, ſed in lege: nec ſimpliciter in lege, verùm *in lege Chriſti:* hoc eſt, vetere lege præſtantiorem habens, Chriſti nimirum. Ecquæ inde commoditas? *Ut lucrifaciam eos, qui ſunt ſine lege.*

22 *Factus ſum infirmis tanquam infirmus, ut infirmos lucrifacerem.*] Perinde ac nunc vobis factus ſum, ob imbecillam veſtram ſcandalíſque facile obnoxiam mentem, cùm nolui à vobis ali. Quinetiam ſicubi eum, ab auditorum infirmitatem, vel de Filii deitate, vel de Spiritûs divinitate non perſpicuè diſſerentem conſpexeris; tum noveris ipſum infirmis tanquam infirmum fieri.

Omnibus factus ſum omnia, ut omnino quoſdam facerem ſalvos.] Et quid multa recenſeam? Omnibus me attemperavi: Atqui non omnes ſervare expectans, verùm ut paucos ſaltem ſalvos facerem: quod & admirabilius eſt. Nam qui uberes fructus ſperat, ſi ille laboret, non eſt adeo mirandum: quòd autem exiguæ rei gratiâ, modicique fructûs causâ tantis laboribus ſe defatigavit, hoc ſanè magnum eſt. *Omnino*, autem appoſuit, conſolationem præbens docentibus. Etiamſi enim non omnes quiſpiam conſervet, omnino tamen paucos ſervabit. Otio itaque torpeſcere non debet.

23 *Hoc autem facio propter Evangelium, ut particeps ejus efficiar.*] Evangelium dicit fideles, qui per Evangelium ſervantur,

vantur, quemadmodum & ſuprà dixit, *Ex Evangelio vivere*, pro, ex credentibus. Ut igitur, inquit, fidelium coronæ conſors fieri poſſim, propterea hæc facio : non quòd ipſe pro mercede hæc faceret, verùm ut illis perſuaderet omnia pro fratribus facere, ſpe bonorum ſupernorum. Conſidera autem ejus humilitatem, uti is qui primas meruit, in bonorum communicatione ſe ſimpliciter fidelibus conjungit.

24 *Neſcitis quòd, qui in ſtadio currunt, omnes quidem currunt, ſed unus accipit brabeum?*] Poſtquam oſtenderat quòd fratribus condeſcendere oporteat, deinceps aliquantò terribiliùs cum iis diſſerit. Quod autem ait, hujuſmodi eſt : Ne exiſtimetis quòd ſimulatque credidiſtis, & in Eccleſiæ ſtadium ingreſſi eſtis, iſthuc vobis ad ſalutem ſufficiat : quemadmodum neque iis ſufficit, ut ſimpliciter currant, niſi hoc etiam adſit, ut inculpatè ſcilicet, & ad metam uſque. Quapropter & ille ſolus qui ita currit, *brabeum* accipit : quod vos periclitamini ne accipiatis, dum propter ſcientiæ ſcilicet perfectionem fratres contemnitis, idolothytíſque farcimini.

Sic currite, ut comprehendatis. 25 *Omnis autem qui certat, ab omnibus ſe abſtinet.*] Debetis, inquit, currere, *ut comprehendatis*. Hoc autem ſine charitate non fit, quam vos non habetis, etiamſi perfectos vos putetis, quod minimè vobis contigit : nondum enim apprehendiſtis. Innuens autem quòd multa eis deerant, quippe quòd gula, & fornicatio, & ebrietas apud eos regnabant, ideò dicit : *Qui certat, ab omnibus ſe abſtinet*, non ab hoc ſibi temperans, ab illo verò non; ſed ab omnibus. Agnoſcite igitur quantum vobis deſit, diſcitéque modum per quem coronemini, nempe ſi temperantes ſitis.

Illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant, nos verò incorruptibilem.] Sermo hic pudorem faciens. Siquidem illi ob corruptibilem coronam abſtinent : nos verò hoc non facimus ob incorruptibilem.

γλίσ ⟨ζομένους, ὥσπερ καὶ ἀνώτερόν φησιν, οὐκ τῆς διαγγλίσ ζῆν, ἀλλὰ τῆς, οὐκ τῶν πιστευόντων. Ἵνα οὖν, φησι, δυνηθῶ κοινωνὸς γενέσθαι τῶν στεφάνων τοῖς πιστοῖς, διὰ τοῦτο ταῦτα πάντα. Οὐκ ὅπως αὐτὸς ὑπὲρ μισθοῦ ταῦτα ἐποίει, ἀλλ' ἵνα ἐκείνους πείσῃ πάντα ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν, ἐπ' ἐλπίδι τῶν ἄνω ἀγαθῶν. Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνην, πῶς ὁ τῶν προφητείων ἄξιος, τοῖς ἁπλῶς πιστοῖς ἑαυτὸν συντάττει ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἀγαθῶν.

24 Οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες, πάντες μὲν τρέχουσιν, εἷς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον;] Μετὰ τὸ δεῖξαι, ὅτι δεῖ συγκαταβαίνειν τοῖς ἀδελφοῖς, λοιπὸν πληκτικώτερον αὐτοῖς διαλέγεται. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Μὴ νομίσητε ὅτι ὅπως βαπτίσματος, καὶ εἰς τὸ στάδιον τῆς ἐκκλησίας εἰσήλθετε, ἤδη ἀρκεῖ τοῦτο ὑμῖν εἰς σωτηρίαν· ὥσπερ οὐδὲ ἐκείνοις τὸ τρέχειν ἁπλῶς, εἰ μὴ προσγένηται καὶ τὸ, ἀμέμπτως, καὶ τὸ μέχρι τέρματος· διὸ καὶ μόνος λαμβάνει τὸ βραβεῖον ὁ οὕτω δραμών· ὅρα ὑμεῖς κινδυνεύετε μὴ λαβεῖν, διὰ τὴν τῆς ὑστέρας δοκοῦσαν τῆς γνώσεως καταφρονοῦντες τῶν ἀδελφῶν, καὶ τῶν εἰδωλοθύτων ἐμφορούμενοι.

Οὕτω τρέχετε ἵνα καταλάβητε. 25 Πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος, πάντα ἐγκρατεύεται.] Ὀφείλετέ, φησι, τρέχειν, ἵνα καταλάβητε. τοῦτο δὲ χωρὶς τῆς ἀγάπης οὐ γίνεται, ἣν ὑμεῖς οὐκ ἔχετε, εἰ καὶ τελείους ἑαυτοὺς νομίζετε· ὅρα οὐκ ἔστιν· οὔπω γὰρ καταλάβετε. ἀνιτόμενος δέ, ὅτι πολλὰ ἐλλείπουσι, ἅτε γαστριμαργίας ἐν αὐτοῖς ἐμπολιτευομένης, καὶ πορνείας, καὶ μέθης, φησὶν ὅτι ὁ ἀγωνιζόμενος, πάντα ἐγκρατεύεται· οὐ τοῦτο μὲν ἀπεχόμενος, τοῦτο δὲ, ἀλλὰ πάντων. Ἐπίγνωτε οὖν πόσον λείπεσθε, καὶ μάθετε τὸν τρόπον, δι' οὗ στεφανωθήσεσθε, ἤδη ἐγκρατευόμενοι.

Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ἵνα φθαρτὸν στέφανον ἀπολάβωσιν· ἡμεῖς δὲ ἄφθαρτον.] Ἐπιτετριμμένος ὁ λόγος ἐστί· εἶτα ἐκεῖνοι ἕνεκα φθαρτοῦ στεφάνου ἐγκρατεύονται· ἡμεῖς δὲ τοῦτο οὐ ποιοῦμεν ἕνεκα τοῦ ἀφθάρτου.

26 Ἐγὼ

26 Ἐγὼ τοίνυν οὕτω τρέχω ὡς οὐκ ἀδήλως.] Τί ἐστι τὸ, οὐκ ἀδήλως; τουτέστι, πολλὰ μὲν σκοπῶν ποιῶ, καὶ περιτέμνων, καὶ ξυρόμενος, καὶ οὐδὲν εἰκῇ καὶ μάτην, ὥσπερ ὑμεῖς. τίς γὰρ ὁ σκοπὸς τῷ μὴ εἰδωλόθυτα ἐσθίειν, ἑτέρων ἀπολλυμένων; οὐδεὶς πάντως. Ὥστε μόγις ποιοῦντες ὑμεῖς τοῦτο, ἀδήλως τρέχετε καὶ ἀσκόπως, καὶ μάτην. Ὡς ἄριστος δὲ διδάσκαλος, ἑαυτὸν εἰς τὸ μέσον τίθησιν ὑπόδειγμα.

Οὕτω πυκτεύω, ὡς οὐκ ἀέρα δέρων.] Ἔχω γὰρ ὃν πλήξω, τουτέστι, τὸν διάβολον· ὑμεῖς δὲ αὐτὸν οὐ πλήττετε, ἀλλὰ μάτην τῇ τελειότητι τῆς γνώσεως κέχρησθε.

27 Ἀλλ' ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ.] Ἐνταῦθα ἐμφαίνει αὐτοὺς * καὶ γαστριμαργίᾳ κατεχομένους, καὶ προφάσει τελειότητος ταύτην ἐκθεραπεύοντας· ἔγωγε τοίνυν, φησὶ, πολλὰ πόνον ὑπομένω, ὥστε σωφρόνως ζῆν. Ὑπωπιάζω γάρ· τουτέστι, πυκτεύω πρὸς τὸ σῶμα· ὑπώπια γὰρ λέγονται τὰ ὑπὸ τοῖς ὀφθαλμοῖς τραύματα, ἃ ἐν ταῖς πυκτεύειν ἐγίνοντο. Τὸν οὖν ἀγῶνα τὸν πολὺν, τὸν πρὸς τὴν φύσιν δείκνυσι. Τυραννὶς γὰρ μεγίστη, καὶ ἀντίπαλος, φησι, μέγας ἐστὶ τὸ σῶμα. Ἐπεὶ δὲ εἶπεν, ὑπωπιάζω, καὶ τραυμάτων ἐμνήσθη, ἐπήγαγε σωτήριως, καὶ δουλαγωγῶ· ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐκ ἀγχεῖν αὐτὸ δεῖ, ἀλλ' ὡς δοῦλον ἀφηνιάζοντα καταστέλλειν, καὶ ὑποτάττειν· ὃ δεσπότου ἐστὶ, καὶ οὐ πολεμίου. Τινὲς δὲ, ὑπωπιάζω, ἰδικώτερον εἰρῆσθαι νοοῦσιν, ἀντὶ τοῦ, λιμῷ παραδίδωμι τοῦτο· ὅπερ οὐκ ἔστιν· ὑποπιέζω, γὰρ ὤφελεν εἰπεῖν.

Μήπως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι.] Καὶ ἀπὸ τούτου ἀσφαλεστέρους αὐτοὺς ποιεῖ. Εἰ γὰρ ἐμοί, φησιν, οὐκ ἀρκεῖ πρὸς σωτηρίαν τὸ κηρύξαι καὶ διδάξαι, ἐὰν μὴ καθ' ἑαυτὸν πάντων ἑαυτὸν ἀνεπίληπτον παραστήσω, πῶς ὑμεῖς ἀπὸ τῆς πίστεως μόνης σωθήσεσθε, πολλῶν παθῶν ἡττώμενοι;

26 *Ego igitur sic curro, non quasi in incertum.*] Quid est, *non in incertum*? Istud est, omnia in certum scopum dirigo, cùm circumcidens, tum rasus, nihilque temere ac frustra admittens, quemadmodum vos. Quis enim scopus est esûs idolis oblatorum, aliis inde pereuntibus? nullus omnino. Proinde citra rationem vos hoc facientes, curritis incertè, citráque scopum, & frustra. Optimi verò præceptoris instar seipsum in medium statuit, exempli vice.

Sic pugno non quasi aërem verberans.] Habeo enim quem feriam, nempe diabolum. Vos autem ipsum non feritis, sed frustra scientiæ perfectione usi estis.

27 *Verùm castigo corpus meum, & in servitutem redigo.*] Hîc indicat eos tum gulositate detentos, tum eam perfectionis prætextu fovere. Ego igitur, inquit, omnem sustineo laborem, ut sobriè vivam. ὑπωπιάζω γάρ, hoc est, pugno contra corpus. ὑπώπια enim dicuntur vulnera, quæ sub oculos infliguntur, dum pugnis contenditur. Certamen igitur quod est adversùs naturam, magnum esse indicat. Tyrannis enim maxima est corporis, & adversarius, inquit, magnus, ipsum corpus. Postquam verò, *pugno*, dixisset, & vulnerũ mentionem fecisset, statim intulit, *& in servitutem redigo*: ut discas, quòd non oportet strangulare ipsum vel suffocare: sed veluti effrenem servum humiliare atque subdere; quod domini est, non hostis. Nonnulli verbum ὑπωπιάζω, magis propriè dictum putant, pro eo quod est, fami trado corpus meum. Verùm ea interpretatio nullius est momenti: oporteret enim esse ὑποπιέζω.

Ne quo modo, cùm aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar.] Per hoc etiam eos magis sobrios reddit. Si enim mihi, inquit, non satis est ad salutem, prædicare ac docere, nisi meipsum irreprehensibilem in omnibus præbeam: quomodo vos ex sola fide salvi eritis, qui affectionibus adeò succumbitis?

CAP.

CAP. X.

NOlo autem vos ignorare, Fratres, quòd Patres noſtri omnes ſub nube fuerunt, & omnes per mare tranſierunt.] Commemorat quantis donis Judæi a Deo donati ſint, monſtrátque poſt tanta dona pleroſque non placuiſſe Deo. Hæc autem dicit, innuens quòd quemadmodum illis non profuit tantis frui donis, quandoquidem quæ ſuarum erant partium, ipſi non adjecerint adhibuerintque: hanc ad rationem neque vobis fides proderit, & quòd ſpiritualibus myſteriis donati eſtis, niſi & vos ipſos dignos exhibueritis Dei gratiâ. *omnes*, inquit, *ſub nube fuerunt*. Expandit enim nubem in protectionem ipſis, & *per mare tranſierunt*.

2 *Et omnes in Moſem baptizati fuerunt in nube, & in mari.*] Hoc eſt, umbræ quæ à nube proveniebat, mariſque tranſitûs cum Moſe participes erant. Cùm enim ipſum primùm tranſire vidiſſent, auſi ſunt & ipſi aquis ſeſe credere. Quemadmodum & apud nos fit; primùm Chriſto pro nobis mortuo & excitato, baptizamur & ipſi, mortem ipſius per immerſionem; & reſurrectionem per emerſionem, imitantes. In Moyſen igitur baptizabantur, hoc eſt, ipſum Ducem habuerunt baptiſmatis figuram. Nam Figura baptiſmatis erat; cùm quòd ſub nube eſſet, tum quòd mare rubrum tranſierit.

3 *Et omnes eandem eſcam ſpiritualem manducârunt, & omnes eundem potum ſpiritualem biberunt.*] Perinde ac nos poſt baptiſma, corpus Dominicum manducamus; ſic manna ipſi poſt mare trajectum manducârunt. Et quemadmodum nos ſanguinem Domini bibimus; ſic illi è prædura petra aquam ſcaturientem biberunt. Spiritualia autem hæc dicit, quoniam etſi ſenſibilia fuerint, naturali tamen ordine facta non ſint, ſed gratiâ ſpirituali: utpote quæ

ΚΕΦ. ι.

ΟΥ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοὶ, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆ θαλάσσης διῆλθον.] Καταλέγει πόσων ἠξιώθησαν δωρεῶν οἱ Ἰουδαῖοι ἀπὸ Θεοῦ· & δείκνησι μὴ τὰς δωρεὰς ταύτας, τοὺς πολλοὺς μὴ ἀρέσαντας τῷ Θεῷ. Ταῦτα δὲ λέγει, δείκνυς ὅτι ὥσπερ ἐκείνους οὐκ ὤνησε τὸ τοσούτων ἀπολαῦσαι δωρεῶν, ὅταν τὰ πρὸς ἑαυτῶν δ' " προσέχοντο· Οὕτως οὐδὲ ὑμᾶς ὠφελήσει ἡ πίστις, & τὸ μυστηρίων ἀξιωθῆναι πνευματικῶν, εἰ μὴ & ἀξίους ἑαυτοὺς παρέχοιτε τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτος. Πάντες, φησὶν, ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν. Διεπέτασε γὰρ νεφέλην εἰς σκέπην αὐτοῖς, & διὰ τῆ θαλάσσης διῆλθον. " χ. ὃ σημαίνει τὸ ὅτι παρέχοι-

2 Καὶ πάντες εἰς τὸν Μωσῆν " ἐβαπτίσθησαν ἐν τῇ νεφέλῃ, καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ.] Τουτέστι, τῷ Μωσῇ ἐκοινώνησαν τῆς τε ὑπὸ τὴν νεφέλην σκιᾶς, καὶ τῆ διόδου τῆ θαλάσσης. ἰδόντες γὰρ αὐτὸν πρῶτον διαβαίνοντα, κατετόλμησαν & αὐτοὶ τοῖς ὕδασιν. Ὥσπερ καὶ ἐφ' ἡμῶν, " πρῶτον τοῦ " χ. σημ. Χριστοῦ ἀποθανόντος καὶ ἀναστάντος, βαπτιζόμεθα & αὐτοὶ, μιμούμενοι τὸν θάνατον διὰ τῆ καταδύσεως, καὶ τὴν ἀνάστασιν διὰ τῆ ἀναδύσεως. Εἰς τὸν Μωσῆν οὖν ἐβαπτίζοντο, αὐτὸν ἔχοντα ἔμπροσθεν τύπον τοῦ βαπτίσματος· τύπος γὰρ βαπτίσματος ἦν, τό, τε ὑπὸ τὴν νεφέλην εἶναι, καὶ τὸ τὴν θάλασσαν διελθεῖν. " χ. ἐβαπτίζοντο.

3 Καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον, & πάντες τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἔπιον.] Ὥσπερ ἡμεῖς μὲν τὸ βαπτισθῆναι, τὸ σῶμα ἐσθίομεν τὸ δεσποτικὸν· οὕτω τὸ Μάννα ἐκεῖνοι μὲν τὴν θάλασσαν. Καὶ ὥσπερ ἡμεῖς τὸ αἷμα τοῦ δεσπότου πίνομεν· οὕτως ἐκεῖνοι τὸ ἐκ τῆ ἀκροτόμου πέτρας ἀναβλύσαν ὕδωρ. Πνευματικὰ δὲ ταῦτα λέγει, " ὅτι εἰ καὶ αἰσθητὰ ἦσαν, ἀλλὰ τῆ φύσεως ἀκολουθία ἐγίνοντο, ἀλλὰ χάριτι πνευματικῇ " χ. δίχα.

ματικῆ, πέφοντα μετ' τοῦ Χριστοῦ καὶ τὰς ψυχάς, καὶ εἰς πίστιν ἀνάγοντα.

4 Ἔπινον γὰρ ἐκ τ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός.] " Περὶ μὲν οὖν τῆς τροφῆς οὐδὲν ἐδεήθη κατασκευῆς· αὐτόθεν γὰρ ἦν παρηλλαγμένη· ὅτι δὲ ποτοῦ, ὅπερ ὁ τόπος τ χορηγίας μόνος παρηλλαγμένος ἦν, κατασκευῆς ἐδεήθη. καί φησιν, ὅτι οὐκ ἦν τ πέτρας φύσις τοῦτο ἐχορήγει, (ἦν γὰρ ἂν καὶ πρὸ τούτου ἀνέλυσεν) ἀλλ' ἑτέρα τις πνευματικὴ πέτρα ὃ πᾶσιν εἰργάσατο, τουτέστιν, ὁ Χριστός. Τὸ δέ, ἀκολουθούσης, εἶπεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι αὐτὸς ἦν ὁ πρὸ ὢν αὐτοῖς πανταχοῦ, καὶ πάντα θαυματουργῶν.

5 Ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν εὐδόκησεν ὁ Θεός· κατεστρώθησαν γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ.] Εἰ καὶ ἀγάπης τεκμήρια πολλὰ ἐπεδείξατο ὁ Θεὸς πρὸς αὐτούς, καὶ τοσούτων αὐτοῖς ἀγαθῶν ἠξίωσεν· ὅμως οὐκ ἠρέσθη, φησὶν, ὅτι τοῖς πλείοσιν αὐτῶν· τοῦτο γὰρ ὅ, εὐδόκησεν. Οὐ γὰρ ἀπεδοκιμάσθησαν πάντες, ἀλλ' οἱ πλείους. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, τοῖς πλείοσι, δηλοῖ καὶ ὅτι ὁ πλῆθος αὐτοὺς οὐδὲν ὤνησε, διότι καὶ τ ἀγάπης αὐτοὶ οὐκ ἐπεδείκνυντο πρὸς τ || εὐεργέτην. Διὰ δὲ τοῦ, κατεστρώθησαν, τ ἀθρόαν αὐτῶν ἀπώλειαν, καὶ τὰς παντοίους κολάσεις ἐνέφηνε.

6 Ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν ἐγένηθησαν, εἰς τὸ μὴ εἶναι) ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς, ὥσπερ κἀκεῖνοι ἐπεθύμησαν.] Ὥσπερ αἱ εὐεργεσίαι τύποι ἦσαν, οὕτω καὶ αἱ κολάσεις. Δείκνυσι δὲ, οὐχ ὅτι κολασθήσονται μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ μείζοσιν ἢ ἐκεῖνοι, ὅσῳ ἐκεῖνα μὲν τύπος, ταῦτα δὲ ἀλήθεια. καὶ ὥσπερ ἐν ταῖς δωρεαῖς ἡ ὑπερβολὴ, οὕτω καὶ ἐν ταῖς κολάσεσιν. Εἰπὼν δὲ, ἐπιθυμητὰς κακῶν, καθολικῶς περὶ πάσης κακίας λέγει, ὅπερ ἐστὶ πᾶσα κακία ἐξ ἐπιθυμίας. Εἶτα καὶ κατ' εἶδος τίθησι τὰς κακίας. Τί δὲ ἐκεῖνοι ἐπεθύμησαν; σάρκα, κρέα, θεοὺς ἰδίους, ὡς καὶ αὐτὸς διὰ τῆς ἑξῆς δηλοῖ τ εἰδωλολατρείαν αὐτῶν.

7 Μηδὲ εἰδωλολάτραι γίνεσθε, καθώς τινες αὐτῶν, ὥσπερ γέγραπται·

unà cum corpore animas alebant, & ad fidem perducebant.

4 *Bibebant enim ex ſpirituali ſequente eos petra: Petra autem erat Chriſtus.*] Quod ad cibum attinet, non erat opus confirmatione. Nam protinus inuſitatus erat. De potu verò, quoniam ſola ſuppeditationis ratio inuſitata erat, probatione indiget. Dicit itaque quòd non petræ natura iſtum ſuppeditabat (alioquin enim & anteà ſcaturiiſſet) verùm alia quædam petra ſpiritualis totum præſtitit, nempe Chriſtus. *Sequente*, autem dixit, uti oſtendat Chriſtum illis ubique præſentem fuiſſe, atque miracula omnia perfeciſſe.

5 *Sed non in pluribus eorum beneplacitum eſt Deo: Nam proſtrati ſunt in deſerto.*] Quanquam Deus multa dilectionis ſuæ ſigna illis oſtenderat, tantiſque bonis dignatus erat: attamen in pleriſque eorum non eſt oblectatus: id enim ſignificat, εὐδόκησεν. Non enim omnes reprobati ſunt, ſed plerique. Cùm autem, *pluribus*, dicit, oſtendit quòd nihil eos juverit multitudo: ſiquidem ipſi erga benefactorem dilectionis indicium non dederant. Porrò, per, *Proſtrati ſunt*, ſubitam eorum deſtructionem indicat, pœnáſque divinitùs illatas. Pſal. 106. 14.

6 *Hæc autem figuræ noſtræ fuerunt, ut non ſimus concupiſcentes malorum, ſicut & illi concupierunt.*] Quemadmodum beneficia typi fuerunt, ita & pœnæ. Indicat autem quòd non ſolùm pœnâ afficientur, verumetiam tanto majore quàm illi, quanto illa quidem typus fuerint; iſta verò, veritas: ac quemadmodum in donis præcellebant, ſic & in pœnis. Dicens autem, *Concupiſcentes malorum*, generatim de omni malitia loquitur: quandoquidem & omne vitium ex concupiſcentia oritur. Deinde ſpeciatim ita vitia recenſet. Quid autem illi expetiverint? Allia, carnes, proprios deos, uti & ipſe per ea quæ ſequuntur eorum idololatriam patefacit.

7 *Neque idololatræ efficiamini, ſicut quidam ex ipſis, quemadmodum ſcriptum eſt:*

Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere.] Primùm eos carpit, qui in idolorum delubris epulabantur, ostendens quòd quemadmodum illi à gulositate ad idolorum cultum delapsi sint (choros enim statuentes circa vitulum, ludebant ante ipsum) sic periculum est, ne & vos ad idololatriam provolvamini, quum ex gulæ suasu idolis immolata editis. Ubinam igitur perfectio tua, si ad idololatriam perduceris?

Ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν, καὶ πιεῖν, καὶ ἀνέστησαν παίζειν.] Πρῶτον τούτων καθάπτεται τῶν ἐν τοῖς εἰδωλείοις ἐσθιόντων, καὶ δείκνησιν ὅτι ὥσπερ ἐκεῖνοι ἀπὸ γαστριμαργίας εἰς εἰδωλολατρείαν ἔπεσον (χοροὶ γὰρ στήσαντες περὶ τὸ μόσχον, ἔπαιζον ἐμπροσθεν αὐτοῦ) οὕτω καὶ ὑμᾶς κίνδυνος εἰς ταύτην πεσεῖν, ἀπὸ τῆς ἐν εἰδωλόθυτα δεῖπνα γαστριμαργίας ἐλθεῖν. ὥστε, ποῦ ἡ δοκοῦσα τελειότης σου, ὅταν εἰς εἰδωλολατρείαν ἄξῃ;

8 *Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, & ceciderunt uno die viginti tria millia.*] Rursus scortationis meminit, ex frequentia reprehensionis orationem efficaciorem faciens. Peccatum autem istud à gastrimargia proficiscitur. Quando verò viginti tria millia ceciderunt? Quando juxta consilium Balaam, Madianitides mulieres apud exercitum visæ, juvenes ad sese pertraxerunt, atque eos per scortationem pelliciebant, ut sacrum facerent Beelphegor, ac cecidit populus in acie.

8 Μηδὲ "πορνεύωμεν καθώς τινες "γρ. πορνεύσωμεν. αὐτῶν ἐπόρνευσαν, καὶ ἔπεσον ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ εἴκοσι τρεῖς χιλιάδες.] Πάλιν τὴν πορνείας μέμνηται, τῇ συνεχείᾳ τοῦ ἐλέγχου δριμύτερον τὸν λόγον ποιῶν. Καὶ αὕτη δὲ ἡ ἁμαρτία ἀπὸ γαστριμαργίας γίνεται. Πότε δὲ ἔπεσον εἴκοσι τρεῖς χιλιάδες; Ὅτε τῇ συμβουλῇ Βαλαὰμ αἱ Μαδιανίτιδες γυναῖκες ὅπλα τῆς καταξέως φανεῖσαι, τοὺς νεωτέρους ἐφελκύσαντο, καὶ δι' ἡδονῆς εἰς θυσίαν τοῦ Βεελφεγὼρ ἐξεκαλέσαντο τούτους, καὶ ἔπεσεν ὁ λαὸς ἐν τῇ καταξέι.

9 *Neque tentemus Christum, quemadmodum & quidam ipsorum tentaverunt, & à serpentibus perierunt.*] Innuit Corinthios tentâsse, dum signa quærerent.

9 Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστόν, καθὼς καί τινες αὐτῶν "ἐπείρασαν, καὶ ὑπὸ "γρ. ἐξεπείρασαν. τῶν ὄφεων ἀπώλοντο.] Ἐμφαίνει ὅτι οἱ Κορίνθιοι ἐπείραζον, σημεῖα ὑπερηφανοῦντες.

10 *Neque murmuretis, ut quidam ipsorum murmurârunt, & perierunt ab exterminatore.*] Hoc est, à virtute quapiam pœnam infligente. Per hoc autem innuit, quòd in tentationibus impatientes fuerunt, nec eas æquo animo pertulerint, sed murmuraverint, dicentes: Quando venient bona? & quamdiu duratura est afflictio?

10 Μηδὲ γογγύζετε, καθώς καί τινες αὐτῶν ἐγόγγυζον, καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ.] Τυπτέσι, δυνάμεώς τινος τιμωρητικῆς. Αἰνίττεται δὲ αὐτοὺς καὶ διὰ τοῦτο, ὅτι ἐν τοῖς πειρασμοῖς οὐκ ἔφερον γενναίως, ἀλλ' ἐγόγγυζον λέγοντες, Πότε ἥξει τὰ ἀγαθὰ, καὶ ἕως πότε αἱ κακώσεις;

11 *Hæc autem omnia in figura contingebant illis: scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines seculorum devenerunt.*] Perterret eos, & cùm dicit, *Hæc scripta sunt ad correptionem nostram*, pœnásq; nos in posterũ expectare debemus, eásque tantò magis tremendas, quantò majora beneficia accepimus: & cùm dicit finem ipsis imminere, ostenditque quòd supplicia non temporaria, sed immortalia vos susci-

11 Ταῦτα δὲ πάντα τύποι συνέβαινον ἐκείνοις· ἐγράφη δὲ πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησε.] Φοβεῖ αὐτοὺς τῷ τε εἰπεῖν, ὅτι πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν ἐγράφη, καὶ ὀφείλομεν λοιπὸν καὶ ἡμεῖς προσδοκᾶν κολάσεις, καὶ φοβερωτέρας, ὅσῳ καὶ μειζόνων ἀπηλαύσαμεν δωρεῶν· καὶ τῷ ἐφιστᾶν αὐτοῖς τὸ τέλος, καὶ δηλοῦν ὅτι οὐ πρόσκαιροι τιμωρίαι, ἀλλ' αἱ μετὰ τέλους συντελοῦσαι

ἀθάνατοι

ἀλλάνατοι δέχεσθαι ὑμᾶς. ἤδη γὰρ ὁ δικαστήριον ἐκτός ἐστι πρὸ θύρας, ὅπερ τελευτῶσιν οἱ τοῦ κόσμου αἰῶνες.

12 Ὥστε ὁ δοκῶν ἑστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ.] Πάλιν τινὰς ὑπὸ τῇ γνώσει μέγα φρονοῦντας αἰνίττεται. Εἰ γὰρ καὶ ἑστάναι νομίζεις, φίλαδελφε, φησι, μὴ πέσῃς· καὶ αὐτὸ μὲν γὰρ τὸ θαρρεῖν ὅτι ἔσχηκας, σοῦ ἑστάναι δοκεῖ· δοκεῖς γὰρ, οὐκ ἀληθῶς ἔσχηκας· εἰ δὲ καὶ ἔστιν, ὀλίγου δεῖ ἀπονοίας ἡ πτῶσις.

13 Πειρασμὸς ὑμᾶς οὐκ εἴληφεν, εἰ μὴ ἀνθρώπινος· πιστὸς δὲ ὁ Θεὸς, ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε, ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἔκβασιν, τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὑπενεγκεῖν.] Ἐπειδὴ ἐφόβησεν αὐτοὺς, εἰπὼν, Ὁ δοκῶν ἑστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ· ἵνα μὴ λέγωσι, Τί ἡμᾶς ἐκφοβεῖς; Πολλοὺς γὰρ ὑπομείναντες πειρασμοὺς οὐ πεπτώκαμεν· φησὶν, ὅτι οὐκ εἴληφεν ὑμᾶς πειρασμὸς, εἰ μὴ μικρὸς καὶ σύμμετρος· ἀνθρώπινον γὰρ πάντα τὸ μικρὸν καλεῖ. Εἶτα πάλιν ἐμυθεῖται πάλιν, ὅτι τὸν Θεὸν ἀφορᾶν αὐτοὺς πείθων, ὃς πιστός ἐστι, τουτέστιν, ἀληθής, καὶ οὐ διαψεύσεται· ἐπηγγείλατο γάρ, Δεῦτε οἱ κοπιῶντες, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Οὐκ ἐάσει οὖν πειρασθῆναι ὑμᾶς ὑπὲρ ὃ δύνασθε, ἀλλὰ τὸν πειρασμὸν ἀνάλογον τῇ ὑμῶν δυνάμει ποιήσει ἐνεγκεῖν· μᾶλλον δὲ πᾶς πειρασμὸς μεῖζων τῶν ὑμετέρας δυνάμεως, εἰ μὴ ἐκεῖνος βοηθήσῃ, καὶ ποιήσει τὴν ἔκβασιν, ὅ ἐστι, τὴν ἀπαλλαγὴν οὐ πειρασμοῦ, σὺν τῷ πειρασμῷ· τουτέστι, ταχείαν, καὶ ἅμα τῷ ἐνεγκεῖν ὑμῖν τὸν πειρασμόν· ὥστε καὶ διὰ τὸ ταχεῖαν ἀπαλλαγὴν, φορητὸν ὑμῖν γενέσθαι τοῦτον· ποιήσει γὰρ τὴν ἔκβασιν, φησὶν, ἕνεκεν τοῦ δυνηθῆναι ὑμᾶς ὑπενεγκεῖν· τουτέστιν, ἐλαφρὸν ὑμῖν φανῆναι τὸν πειρασμὸν καὶ ἀνεκτόν.

14 Διόπερ, ἀδελφοί μου, φεύγετε ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρείας.] Ἐπειδὴ ἱκανῶς αὐτοὺς κατήνεγκε, θεραπεύει λοιπὸν, ἀδελφοὺς αὐτοὺς καλῶν· οὐκέτι δὲ, διόπερ τὸ ἀδελφοὺς βλάπτειν, κωλύει αὐτοὺς ἀπὸ

Tribunal enim illud jam nunc præ foribus est, quandoquidem mundi ætates transiërint.

12 *Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat.*] Rursum eos innuit, qui scientiæ nomine intumescebant. Quanquã enim te stare existimas, metue, inquit, ne cadas. Nam ipsum sanè confidere, quòd stes, indicio est quòd non stes: videris enim, non revera stas. Ac etiamsi maximè stes, facilis est per arrogantiam lapsus.

13 *Tentatio vos non cepit, nisi humana. Fidelis autem Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione proventum, ut possitis sustinere.*] Quia perterrefecit eos dicens, *Qui se existimat stare, videat ne cadat*, essent verò, qui non paucas jam tentationes sustinuissent; ne dicerent, Quid nos perterrefácis? multas enim perpessi tentationes, non tamen succubuimus; Ait, Non cepit vos tentatio nisi modica & moderata: humanum enim ubique modicum vocat. Deinde rursus consolatur, persuadens eis, ut in Deum intueantur, qui *fidelis est*, hoc est, verus, nec mentietur unquam. Promisit enim, *Venite*, inquiens, *qui laboratis, & ego reficiam vos.* Mat. 11. 28. Non sinet igitur vos tentari ultra vires vestras: sed tentationem viribus vestris respondentem adoriri vos faciet. Imò quævis tentatio vires vestras exuperat, nisi ille auxilietur vobis, & felicem eventum præbeat, hoc est, liberationem à tentationibus, cum tentatione: hoc est, celerem, & simulátque invaserit tentatio; ita ut ob subitam liberationem ea vobis tolerabilis efficiatur. *Faciet enim exitum*, inquit, *ut vos sufferre queatis:* hoc est, ut facilis vobis videatur tentatio, & tolerabilis.

14 *Propterea, fratres mei, fugite ab idolorum cultura.*] Cùm eos abundè satis increpuisset, tandem medetur ipsis, *fratres* vocans. Nondum tamen prohibet, quò minùs idolothytis abstineant, ne fratres of-

fendat; ſed rem ipſam in ſeipſa conſideratam vituperat, idololatriam vocans, ſubitúmque ab illa ſeceſſum poſtulans. *Fugite* enim, inquit.

15 *Tanquam prudentibus loquor, judicate vos quod dico.*] Quia magnam illis culpam inuſſit, idololatriam nominans id quod patrabant, verbi aſperitatem mitigat, ipſóſque reos judices conſtituit, (id quod illius eſt, qui propriis rationibus ceu veris confidit.) Non opus habeo, inquit, aliis judicibus, vos tanquam prudentes judicate.

16 *Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio ſanguinis Chriſti eſt?*] Hoc eſt, Euchariſtiæ. Manibus enim eum tenentes, benedicimus ei, & gratias agimus ei, qui ſanguinem ſuum pro nobis effudit, ineffabiliáque bona in nos contulit. Non dixit autem, participatio, ſed *communicatio*, ut aliquid excellentius indicet, ſummam, puta, unionem. Quod autem dicit, hujuſmodi eſt: Hoc quod in calice eſt, illud eſt quod ex Chriſti latere efflu-xit: Et ex eo accipientes, communicamus, hoc eſt, unimur Chriſto. Nonne itaque vos pudet, ô Corinthii, ab iſto calice qui vos ab idolis liberavit, ad idolorum poculum accurrere?

Panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Chriſti eſt?] Quod Dominus in cruce non patiebatur (os enim ejus nullum eſt contritum) hoc jam ſuſtinet, cùm propter nos frangitur. Inquit enim; *Quem frangimus: Communio* autem *corporis Chriſti eſt*, pro eo dixit quod eſt, Quemadmodum illud corpus Chriſto unitum eſt, ſic & nos ipſi per panem hunc unimur.

17 *Quoniam unus panis, & unum corpus multi ſumus.*] Quia dixerat, *communicatio corporis eſt*, communicans autem aliud eſt ab eo cujus particeps eſt: jam majus quiddam demonſtrat, inquiens, Quòd illud ipſum corpus ſumus. Quid enim eſt panis? corpus Chriſti. Quid autem fiunt τῶν εἰδωλοθύτων, ἀλλ' αὐτὸ καθ' αὑτὸ ὃ προσφέρεται ἁμαρτάνει, εἰδωλολατρείαν ὀνομάζων, καὶ τοῦτο παχεῖαν ἀπ' αὐτῶν διαχώρησιν ἀπαιτῶν· φύγετε γάρ, φησιν.

15 Ὡς φρονίμοις λέγω, κρίνετε ὑμεῖς ὃ φημι.] Ἐπειδὴ μέγα ἔγκλημα αὐτοῖς προσῆψεν, εἰδωλολατρείαν ὀνομάσας ὃ ἐποίουν, καταλεαίνει τὸ τραχὺ τῆς λύπης, καὶ αὐτοὺς τοὺς ὑπ' αὐθαιρέτους κριτὰς καθίζει· ὥσπερ παῤῥησιάτης ὢν τοῖς οἰκείοις λόγοις, ὡς ἀληθέσι· καί φησιν, Οὐ δέομαι ἑτέρων δικαστῶν, ὑμεῖς ὡς φρόνιμοι κρίνετε. "χ. λογισμοῖς.

16 Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας, ὃ εὐλογοῦμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐστι;] Τουτέστι, τῆς εὐχαριστίας. Ἐπὶ χεῖρας γὰρ αὐτὸ ἔχοντες, εὐλογοῦμεν καὶ εὐχαριστοῦμεν τῷ ὑπὲρ ἡμῶν ἐκχέαντι, καὶ ἀῤῥήτων ἀγαθῶν ἀξιώσαντι. Οὐκ εἶπε δὲ, μετοχή, ἀλλὰ, κοινωνία, ἵνα πλέον τι δηλώσῃ, τὴν ἄκραν ἕνωσιν δηλαδή. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· ὅτι τοῦτο τὸ ἐν τῷ ποτηρίῳ ὂν, ἐκεῖνό ἐστι τὸ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ῥυῆναι· καὶ ἐκείνου μεταλαμβάνοντες * κοινωνοῦμεν, τουτέστιν, ἑνούμεθα * χ. καὶ τῷ Χριστῷ. Οὐκ αἰσχυνόμεθα οὖν, ὦ Κορίνθιοι, ὅτι τὸ ποτήριον τῶν εἰδώλων τρέχοντες, ἀπὸ τούτου τοῦ ποτηρίου τῶν εἰδώλων "ὑμᾶς ἀπαλλάξαντος; "χ. ἡμᾶς.

Τὸν ἄρτον ὃν κλῶμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστι;] Ὥσπερ ὅτι τοῦ σταυροῦ οὐ πέπονθεν ὁ Κύριος, (ὀστοῦν γὰρ αὐτοῦ οὐ συνετρίβη) τοῦτο νῦν ὑπομένει, δι' ἡμᾶς κατακλώμενος· ὃν γὰρ κλῶμεν, φησι. Κοινωνία δὲ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστιν, εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, ὥσπερ ἐκεῖνο τὸ σῶμα ἑνώθη τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ ἡμεῖς αὐτῷ, διὰ τοῦ ἄρτου τούτου ἑνούμεθα.

17 Ὅτι εἷς ἄρτος, καὶ ἓν σῶμα οἱ πολλοί ἐσμεν.] Ἐπειδὴ εἶπε, κοινωνία τοῦ σώματός ἐστι, τὸ ᾧ κοινωνοῦμεν, ἕτερόν ἐστιν ἐκείνου οὗ κοινωνοῦμεν· νῦν δείκνυσι τὸ μεῖζον, καί φησιν, ὅτι αὐτὸ ἐσμεν ἐκεῖνο τὸ σῶμα. Τί γάρ ἐστιν ὁ ἄρτος; σῶμα Χριστοῦ. Τί δὲ γίνονται οἱ μεταλαμβάνοντες;

ἐσθίοντες; σῶμα Χριστοῦ· οὐχὶ σώματα πολλά, ἀλλὰ σῶμα ἕν. καθάπερ γὰρ ὁ ἄρτος ἐκ πολλῶν κόκκων εἰς γίνεται· οὕτω καὶ ἡμεῖς, πολλοὶ ὄντες, ἓν γινόμεθα σῶμα Χριστοῦ.

Οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν.] Ὥστε καὶ * ἓν ἐσμεν. πῶς οὖν οὐ φυλάττομεν τὴν ἀγάπην, καὶ γινόμεθα καὶ τοῦτο ἕν; Καίτοιγε ὁ Θεός, φησι, τὸ σῶμα ἑαυτοῦ διὰ τοῦτο δέδωκεν ἡμῖν, ἵνα ἑνώσῃ ἡμᾶς, καὶ πρὸς ἑαυτὸν, καὶ πρὸς ἀλλήλους. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ πρότερα τῆς σαρκὸς φύσις ἐφθάρη ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, καὶ ζωῆς ἐγένετο ἔρημος, ἔδωκεν ἡμῖν τὴν ἑαυτοῦ ἀναμάρτητον καὶ ζωοποιὸν, ὁμοίαν δὲ ἡμῖν σάρκα, ὡς ἀὐτῆς μεταλαμβάνοντες, πρὸς αὐτὴν ἀναχαραττώμεθα, καὶ ζήσωμεν ἀναμαρτήτως, ὡς ἔνεστι.

* σῶμα.

18 Βλέπετε τὸν Ἰσραὴλ κατὰ σάρκα· οὐχὶ οἱ ἐσθίοντες τὰς θυσίας, κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσίν;] Ἀπὸ τῶν παχυτέρων, φησὶ, παιδεύεται, ὅτι κοινωνία εἰδώλων ἐστὶ τὸ παρ' ὑμῶν γινόμενον. Κατὰ σάρκα δὲ Ἰσραὴλ, εἶπεν, ὡς αὐτῶν κατὰ πνεῦμα ὄντων. Σκόπει δὲ πῶς ὅτι μὲν τῶν Ἰουδαίων οὐκ εἶπεν, ὅτι τῷ Θεῷ κοινωνοῦσιν, ἀλλὰ, κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσί. "Καὶ γὰρ τῷ Θεῷ ἀφορίζόμενον, τῷ θυσιαστηρίῳ ἐπιτιθέμενον, κατετήκετο· ὅτι δὲ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, οὐχ ὕτως· ἀλλὰ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστιν. Οὐ γὰρ τοῦ θυσιαστηρίου, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ" Χριστοῦ κοινωνοὶ γινόμεθα. Δείσας οὖν, μήποτε ὑπολάβωσιν οἱ ἀκούοντες, ὅτι ἐπὶ ὁ τῷ θυσιάσαι ἐκεῖ προσδεχόμενος Θεὸς, δύναται βλάψαι, ἄρα καὶ τὰ τῷ θυσιάσαι συλλαμβάνοντα εἴδωλα δύναται βλάψαι τοὺς μὴ θύοντας, ἐπήγαγε,

" χ. καὶ γὰρ ἀπετήκετο ἡ ὑπόθεσις.

" χ. ἔνεστι.

19 Τί οὖν φημι; ὅτι εἴδωλόν τί ἐστιν; ἢ ὅτι εἰδωλόθυτόν τί ἐστιν;] Οὐχ ὡς ἰσχύν τινα ἐχόντων τῶν εἰδώλων, καὶ δυναμένων βλάψαι ἢ ὠφελῆσαι, ἀπάγω τούτων ὑμᾶς· οὐδὲ γὰρ εἰσιν ὅλως· ἀλλ' ὅτι οὐ προσάγεται τὸ θυόμενον τῷ δεσπότῃ τῷ σῷ. Ἐπιφέρει οὖν·

illi qui participent? corpus Chriſti: non corpora multa, ſed unum corpus. Quemadmodum enim panis ex multis granis unus efficitur: ſic & nos, multi cùm ſimus, unum efficimur corpus Chriſti.

Omnes enim ex uno pane participamus.] Itaque & unum ſumus. Quare igitur charitatem non obſervamus, & unum ſecundùm hoc quoq; efficimur? Atqui Deus (inquit) propterea corpus ſuum nobis tradit, ut uniat nos, cùm erga ſeipſũ, tum nos inter nos mutuò. Quia enim prior carnis noſtræ natura corrupta erat à peccato, vitâque deſtituta; dedit nobis ſuam ipſe omnis peccati expertem, & vivam, ſimilem tamen nobis carnem; ut eam aſſumentes, in ipſam permiſceamur, & ſine peccato vivamus quatenus licet.

18 *Videte Iſrael ſecundùm carnem. Nonne qui edunt hoſtias, altaris ſunt participes?*] A craſſioribus exemplis, inquit, diſcite quòd idolorum communio ſit id, quod à vobis geritur. Dixit autem, *Iſrael ſecundùm carnem*, quaſi ipſi ſint ſecundùm Spiritum. Reputa verò tecum quòd non dixerit de Judæis, quòd cum Deo communicent, ſed, *participes altaris ſunt*. Nam id, quod Deo ſegregatum erat, aræ impoſitũ comburebatur. In corpore autem Chriſti non ſic ſe res habet: ſed eſt communicatio corporis Chriſti. Non enim aræ, ſed ipſius Chriſti participes efficimur. Metuens igitur, ne illi audientes quòd Deus ſacrificium illic accipiens, nocendi poteſtatem habet, ſuſpicentur idola etiam iſtic ſacrificium accipientia, iis, qui non ſacrificant, nocere poſſe; intulit,

19 *Quid igitur dico? Num quòd idolum aliquid ſit, aut quòd idolis immolatum ſit aliquid?*] Non quaſi idolis vis aliqua ineſſet, & vel nocere vel prodeſſe potuiſſent, idcirco ab iis vos abduco (neq; enim quicquam ſunt omnino) verùm quòd non offeratur victima Domino tuo. Infert igitur:

20 *Sed quòd quæ gentes immolant, dæmoniis*

moniis immolent, & non Deo.] Ne igitur accurrite ad hoſtes Domini veſtri. Nam ſi mensâ regiâ dimiſſâ, ad condemnatorum menſam accurreres, omnino peccares; non quòd noceret illa quicquam aut iuvaret, cæterùm quòd injuria iſtud videretur menſæ regiæ.

Nolo autem vos participes dæmoniorum fieri.] Si enim myſticam menſam participantes, Chriſto communicant: dæmonum menſam participantes, dæmonibus haud dubio communicant.

21 *Non poteſtis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum.*] Quum per modum adhortationis dixerat, *Nolo vos participes eſſe dæmoniorum:* ne admonitio iſta flocci pendatur, per modum ſententiæ negativæ nunc illud ipſum poſuit, *Non poteſtis*, inquiens, *calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum.*

Non poteſtis menſæ Domini participes eſſe, & menſæ dæmoniorum.] Ex ſolis nominibus probat, quòd ab idolothytis abſtinere oporteat.

22 *An provocamus Dominum? Numquid fortiores eo ſumus?*] Quò pudefaciat ipſos, hoc poſuit: Num tentamus, inquit, & laceſſimus Deum, utrum punire nos poſſit, ad hoſtes ejus ſecedentes? Deinde ad abſurdum perducens orationem, *Numquid fortiores*, inquit, *ipſo ſumus?* dictum illud Moſaicum valdè acriter iis in memo-
Deut. 32. 21. riam revocans: *Provocârunt me in non Deo: ad iracundiam me concitaverunt in idolis ſuis.*

23 *Omnia mihi licent, ſed non omnia expediunt.*] Ne quis illi objiciat; Tantiſper dum pura cum conſcientia manducavero, iſtud faciendi poteſtatem habeo: Certè, inquit, Omnia tibi licent, quandoquidem proprii arbitrii dominus a Deo conditus es: Verum hoc ipſum ut edas, non omnino tibi expedit. Iſthac enim progrediens, in idola propendebis, ipſorum menſas frequenter participando.

Omnia mihi licent, at non omnia ædifi-

νίοις θύῃ, καὶ ὐ Θεῷ.] Μὴ τοίνυν πέχετε ὅπῃ τοὶς ἐχθροὶς τῦ δεσπότυ ὑμῶν· καὶ γὰρ εἰ βασιλικῶ ἀφεὶς τραπέζαν, ἔτρεχες ὅπῃ τῶν καταδίκων, πθύτως ἡμάρτανες· ὐχ ὅτι "ἔλαττον ἐκείνη, ἢ ὠφέλῃ, ἀλλ' ὅτι ὑβρις ἐδόκει τῦτο τῆς "βασιλικῆς τραπέζης. "χ. ἔλαττον ἐκείνω ἢ ὠφέλης. "χ. δεσποτικῆς.

Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς κοινωνοὶς τῶν δαιμονίων γίνεσθαι.] Εἰ γὰρ τῆς μυστικῆς τραπέζης μετέχοντες, κοινωνῦσι Χριστῷ· οἱ δαιμόνων τραπέζης μετέχοντες, δῆλον ὅτι δαίμοσι κοινωνῦσιν.

21 Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίυ πίνειν, καὶ ποτήριον δαιμονίων.] Επῳδὴν ἐν τάξει προτρεπτέως εἶπεν, Οὐ θέλω ὑμᾶς κοινωνοὺς τῶν δαιμονίων γίνεσθαι· ἵνα μὴ προτρεπτικὴ καταφερηθῇ, ἐν τάξει ἀποφάσεως νῦν αὐτὸ τέθεικεν, εἰπών, Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίυ πίνειν, καὶ ποτήριον δαιμονίων.

Οὐ δύνασθε τραπέζης Κυρίυ μετέχειν, καὶ τραπέζης δαιμονίων.] Εκ μόνων τῶν ὀνομάτων κατασκευάζει, τὸ δεῖν ἀπέχεσθαι τῶν εἰδωλοθύτων.

22 Η παραζηλῦμεν τὸν Κύριον; μὴ ἰσχυρότεροι αὐτῦ ἐσμεν;] Εντρεπτικῶς τῦτο τέθεικεν· ἢ πειράζομεν, φησι, καὶ παροξύνομεν τὸν Θεὸν, εἰ δύναται κωλῦσαι ἡμᾶς τοὺς ἐχθροὺς αὐτῦ ἀποχωροῦντας; εἶτα εἰς ἄτοπον ἀπάγων τὸν λόγον, φησί, Μὴ ἰσχυρότεροι αὐτῦ ἐσμεν; "ἀναμιμνήσκων σφόδρα πληκτικῶς τὴν Μωσαϊκὴν ῥῆσιν, Παρεζήλωσάν με ἐπ' ὐ Θεῷ, προώργισάν με "ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν. "χ. ἀναμιμνήσκει δὲ. "χ. ἐπ'.

23 Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' ὐ πάντα συμφέρει.] Ινα μήτις εἴπῃ αὐτῷ, ὅτι μὴ καθαρᾶς ἐαθίων συνειδήσεως ἀξιοπίστυ ἔχω τῦτο ποιεῖν· Ναί, φησι, πάντα μοὶ σοι ἔξεστιν, *ὅπερ αὐτὸς παρὰ Θεοῦ αὐτεξούσιος γέγονας· ἀλλ' ὐ πάντως συμφέρει σοι τὸ ἐαθίειν· ὁδῷ γὰρ προβαίνων, εἰδώλοις ἔξεις προσὶ καὶ εἰδώλοις, τῷ συνεχῶς κοινωνεῖν τῶν τραπεζῶν αὐτῶν. * ἀλλ' ὐ πάντα συμφέρει.

Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' ὐ πάντα οἰκοδομεῖ.]

κοδομεῖ.] Οὔτε σοι συμφέρῃ, φησὶ, καθὸ καὶ προεῖπον, οὔτε τῷ ἀδελφῷ σου: οὐ γὰρ οἰκοδομεῖ αὐτὸν, ἀλλὰ μᾶλλον καθαιρεῖ, καὶ κατασκάπτει τὴν πίστιν αὐτοῦ. Ὥστε ἐπεὶ οὔτε σε ὠφελεῖ, οὔτε τὸν ἀδελφὸν, τί τοῦτο ποιεῖς;

24 Μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητείτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ πλησίον ἕκαστος.] Μὴ ζήτει τοῦτο, εἰ σὺ ἐσθίεις καθαρᾷ συνειδήσει, ἀλλ' εἰ τὸν ἀδελφὸν οἰκοδομεῖ ὃ γινόμενον. "χ. πανταχοῦ ἡ τοῦτο περιττὸν τὸ συμφέρον τῷ πλησίον. "Πολλαχοῦ γὰρ τῶν ἐπιστολῶν τοῦτο τίθησιν, ὡς ἀναγκαιότατον. Οὐχ ἁπλῶς δὲ κελεύει μὴ ζητεῖν τὸ οἰκεῖον συμφέρον, ἀλλ' ὅταν τοῦτο βλάπτῃ τὸν ἀδελφόν· τότε γὰρ τὸ ἐκείνου συμφέρον χρὴ προτιμᾶν καὶ προαιρεῖσθαι τὸ ἴδιον.

25 Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῃ πωλούμενον ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν.] Ἐπειδὴ διὰ πολλῶν κατεσκεύασεν, ὅτι δεῖ αὐτοὺς ἀπέχεσθαι τῶν εἰδωλοθύτων· ἵνα μὴ πάλιν περιεργότεροι τοῦ δέοντος γένωνται), ὥστε πραγτείας καὶ ἐπ' ἀγορᾶς ὤνια, δεδιικότες μήπως ἔσεν καὶ αὐτὰ εἰδωλόθυτα, φησὶν ὅτι πᾶν τὸ πωλούμενον ἐσθίετε, μὴ ἀνακρίνοντες τοὺς πωλοῦντας, καὶ ἐρωτῶντες, εἰ ἆρα εἰδωλόθυτόν ἐστιν, ὡς πληροῦντες τὴν συνείδησιν, καὶ καθαίσαι αὐτὸν θέλοντες. Ἢ καὶ ὅτως· ἵνα μὴ πληγῇ ἡ συνείδησίς σου, διὰ τοῦτο μὴ ἀνάκρινε· ἴσως γὰρ ἀνακρίνων μαθήσῃ, ὅτι εἰδωλόθυτόν ἐστι, καὶ πληγήσεταί σου ἡ συνείδησις.

26 Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς.] Οὐχὶ τῶν δαιμονίων. Εἰ γὰρ ἡ γῆ, καὶ οἱ καρποὶ καὶ τὰ δένδρα καὶ ζῶα. Εἰ δὲ αὐτοῦ πάντα, οὐδὲν ἀκάθαρτον φύσει, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἑκάστου διανοίας.

27 Εἰ δέ τις καλεῖ ὑμᾶς τῶν ἀπίστων, καὶ θέλετε πορεύεσθαι, πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν.] Καλῶς δὲ, "οὐ. θέλετε· οὔτε γὰρ παρεπέσθαι, "οὔτε ἀπερπέσθαι αὐτὸς ἐβούλετο. Μηδὲν δὲ ἀνακρίνετε, ἵνα μὴ τῇ περιττοτέρᾳ περιεργίᾳ νομισθῆτε διὰ εἰδωλα,

cant.] Neque tibi prodeſt, inquit, ſicut & antea dixi, neque fratri tuo: ipſum enim non ædificat, quin potiùs deſtruit, ac evertit ipſius fidem. Cùm itaque neque te, neque fratrem adjuvet, quîd hoc facis?

24 *Nemo quod ſuum eſt quærat, ſed quiſque quod proximi eſt.*] Ne quæras num tu purâ conſcientiâ veſcaris; ſed num fratrem tuum ædificet ea res. Sæpe enim in Epiſtolis hoc ponit tanquam maximè neceſſarium. Non autem ſimpliciter præcipit, ne propriam utilitatem quæramus, ſed cùm fratri ſit illa incommodo. Tum enim ipſius utilitatem propriæ præferre & præeligere debemus,

25 *Omne quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter conſcientiam.*] Cùm hactenus multis confirmâſſet abſtinendum planè ab idolothytis; ne rurſum plus æquo curioſiores reddantur, adeò ut abſtineant etiam ab iis, quæ in foro veneunt, metuentes ne & ea ſint idolothyta: Omne, inquit, quod venditur, edite, non examinantes vendentes, & interrogantes num idolothytum ſit, tanquam conſcientiâ veſtrâ conſternati, quam hoc pacto purgare intendatis. Vel ſic: Ne feriatur conſcientia tua, propterea ne examines. Fortaſſe namque, ſi diſquiras, reſciſces idolis eſſe immolatum quod emere cogitas, & ferietur conſcientia tua.

26 *Domini enim eſt terra, & plenitudo ejus.*] Non dæmoniorum. Quòd ſi terra ſit ejus, tum fructus & arbores, & animalia. Si autem ipſius ſint omnia, tum nihil naturâ eſt immundum, ſed ex uniuſcujuſque opinione.

27 *Si quis autem vocat vos infidelium, & vultis ire, omne quod vobis apponitur, edite, nihil interrogantes propter conſcientiam.*] Bene dixit, *vultis*: neque enim ipſe adhortari ad hoc, neque dehortari inſtituit. Nihil autem interrogate, ne idola nimiâ ſolicitudine formidare videamini, & ut conſcientias

tias veſtras puras & inconcuſſas cuſtodiatis.

28 *Si quis autem vobis dixerit, Hoc eſt immolatum idolis : nolite manducare propter illum qui indicavit, & conſcientiam. Domini enim eſt terra, & plenitudo ejus.*] Non veluti à rebus noxiis tibi abſtinere mando ; ſed propter eum *qui indicavit*, ut is non lædatur, atque putet idolorum res haud rejici à Chriſtianis. Nam quòd non tanquam ab immundis, vel ab iis, quæ ſint à Domino noſtro aliena, abſtinendum eſſe doceo, vel inde planum eſt : *Domini enim eſt terra, & plenitudo ejus*, hoc eſt, omnia ipſum replentia, & quæ in ea continentur. Vel etiam ſic : Abſtine, inquit, à cibo iſto : univerſa enim terra Domini eſt, ac licet tibi aliunde impleri. Nam cuncta tibi ſunt aperta.

29 *Conſcientiam autem dico, non tuam, ſed alterius.*] Hoc eſt, Græci. Fortaſſe enim, (uti dixi) offendetur, vel tanquam gaſtrimargum te judicando, vel ceu eum, qui æquè ac ipſe, idola excipiat. Sed fortaſſe dicat quiſpiam, Quid tu ſolicitus es de illo qui indicaverit ? Suprà enim dixiſti, *Quid mihi de iis, qui foris ſunt, judicare ?* Non illius, inquit, ſed veſtrî curam gero, *ne condemnemini*. Idcirco addidit :

Ut quid enim libertas mea judicatur ab aliena conſcientia ?] Non obſervare, & non prohiberi, *libertatem* dicit. Ego enim, inquit, liberè & ſine obſervatione veſcor, Græcus verò me condemnabit, Fabula eſt, inquiens, Chriſtianorum religio : Aiunt quidem idola ſeſe execrari, & interim ea, quæ iis oblata ſunt, libenter comedunt.

30 *Si ego cum gratiâ participo, quid blaſphemor ejus rei gratiâ, pro qua gratias ago ?*] Ego inquit, liberè participo creaturas Dei, per gratiam Dei, quæ me ſtabilem & firmum fecit, adeò ut nihil obſervem : At Græcus conviciabitur mihi, quippe qui ſimulem me idola quidem fugere, & tamen per gulam eis immolata comedam.

καὶ ἵνα φυλάξητε καθαρὸν καὶ ἀπλῆγα τὴν συνείδησιν ὑμῶν.

28 Ἐὰν δέ τις ὑμῖν εἴπῃ, Τοῦτο εἰδωλόθυτόν ἐστι · μὴ ἐσθίετε, δι' ἐκεῖνον τὸ μηνύσαντα, καὶ τὴν συνείδησιν · τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς.] Οὐχ ὡς βλαβερὰν ἀπέχεσθαί σε κελεύω, ἀλλὰ δι' ἐκεῖνον τὸ μηνύσαντα, ἵνα μὴ βλαβῇ, καὶ νομίσῃ, ὅτι τὰ τῶν εἰδώλων οὐκ ἀποβλητά εἰσι τοῖς Χριστιανοῖς. Ἐπεὶ ὅτι οὐχ ὡς ἀκαθάρτων, οὐδὲ ἀλλοτρίων ὄντων τοῦ ἡμετέρου Κυρίου, ἀπέχεσθαι διδάσκω, δῆλον ἐντεῦθεν. Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, τουτέστι, πάντα τὰ πληρούμενα αὐτοῦ, τὰ ἐμπεριεχόμενα αὐτῇ. Ἢ καὶ ὕστερον. Ἀπόχρη, φησὶ, τοῦτο βρώματος τούτου · πᾶσα γὰρ ἡ γῆ τοῦ Κυρίου ἐστὶ, καὶ ἔξεστί σοι" ἄλλοθεν ἐμπλησθῆναι. ἀνέῳκται γάρ σοι πάντα. "κ. ἀλλοθ.

29 Συνείδησιν δὲ λέγω οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἑτέρου.] Τουτέστι, τοῦ Ἕλληνος. Ἴσως γὰρ (ὅπερ εἶπον) σκανδαλισθήσεται, ἢ ὡς λαιμάργην κρίνων, ἢ ὡς τὰ εἴδωλα καὶ" σε ἀποδεχόμενον ὀπτήσας αὐτά. "κ. αὐτὰ. Ἀλλ' ἴσως εἴποι τις ἄν · Διὰ τί φεύγεις τοῦ μηνύσαντος ; εἶπας γὰρ προσλαβών, Τί μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν ; Οὐκ ἐκείνου φεύγω, φησὶν, ἀλλ' ὑμῶν, ἵνα μὴ καταγινώσκητε · διὸ καὶ ἐπήγαγε ·

Ἵνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως ;] Ἐλευθερίαν, τὸ ἀπαρατήρητον λέγει, καὶ ἀκώλυτον. Ἐγὼ μὲν γάρ, φησιν, ἐλευθέρως καὶ ἀπαρατηρήτως ἐσθίω · ὁ δὲ Ἕλλην κατακρινεῖ με, καὶ ἐρεῖ · μῦθος τὰ Χριστιανῶν · τὰ εἴδωλα λέγουσι βδελύττεσθαι, καὶ τὰ αὐτοῖς θυόμενα προθύμως ἐσθίουσιν.

30 Εἰ ἐγὼ χάριτι μετέχω, τί βλασφημοῦμαι ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ ;] Ἐγὼ μὲν μετέχω, φησὶ, τῆς τοῦ Θεοῦ κτισμάτων ἐλευθέρως, διὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν πεποιηκυῖάν με ἑδραῖον καὶ στερεὸν, ὥστε μηδὲν προσκρούειν · ἀλλ' ὁ Ἕλλην βλασφημήσει με, ὡς ὑποκρινόμενον φεύγειν τὰ εἴδωλα, καὶ διὰ γαστριμαργίαν

πάλιν

πάλιν τὰ * τούτων ἐαθίοντα. Τὸ γ', ὑπὲρ ἃ ἐγὼ εὐχαριστῶ, τοιοῦτόν ἐστιν· ὅτι ἐγὼ μὲν εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι οὕτω με ὑψηλὸν ἐποίησε, καὶ Ιουδαϊκῆς ταπεινότητος ἀνώτερον, ὡς μηδαμόθεν βλάπτεσθαι· ἀλλ', ὥσπερ ἔφην, ὁ Ελλὴν σκανδαλίζεται καὶ βλασφημεῖ.

31 Εἴτε οὖν ἐαθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τί ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε.] Πάντα, φησὶ, ποιεῖτε εἰς δόξαν Θεοῦ, ὡς τάχα νῦν γινόμενα πρὸς ὑμῶν ἀδοξία ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, μᾶλλον δὲ βλασφημία. Ἐαθίει δέ τις εἰς δόξαν Θεοῦ καὶ πίνει, ὅταν μὴ ὀκνῇ σκανδαλῶ τινὸς, ὅταν μὴ ὡς γαστρίμαργος, ἢ φιλήδονος, ἀλλ' ὡς θέλων συγκρατεῖν τὸ σῶμα πρὸς τὴν " ψυχῆς. ἐργασίαν τῆς ἀρετῆς· καὶ ἁπλῶς δὲ πάντα πρᾶγμα ποιεῖ τις εἰς δόξαν Θεοῦ, ὅταν μήτε ἄλλον βλάπτῃ σκανδαλίζων, μήτε ἑαυτὸν, οἷς, ὡς ἀνθρωπάρεσκος ποιῶν, ἢ σχέσιν τινὰ ἐμπαθῆ λογισμόν.

32 Ἀπρόσκοποι γίνεσθε καὶ Ιουδαίοις καὶ Ελλησι, καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ.] Τουτέστι, μηδεμίαν μηδενὶ " φόρου πρόφασιν ἀφορμὴν διδόντες. Ἐσται δὲ τοῦτο, ἐὰν μήτε Ιουδαῖον, μήτε Ελλῆνα σκανδαλίζωμεν, μήτε μὴν τοὺς ἀδελφούς. Οὗτοι γὰρ ἡ ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ. Ὃ δὲ, τὸ μεῖζον ἔχατον εἶπε· καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἄλλους ἐφέλκεσθαι πρόσκειται πρὸς τὴν πίστιν· οὐ μὴν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς διώκειν. ἐμφαίνει δὲ πολλοὺς ἐκ τούτου σκανδαλιζομένους, ἐκ τοῦ τὰ εἰδωλόθυτα ἐαθίειν.

33 Καθὼς κἀγὼ πάντα πᾶσιν ἀρέσκω, μὴ ζητῶν τὸ ἐμαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι. * Μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς κἀγὼ Χριστοῦ.] Ἐπεὶ γὰρ μέγα αὐτοῖς ἐπέταξεν, ἀπροσκόπους αὐτοὺς " κ. πειράσεις. δείξας καὶ τῶν Ελλήνων καὶ τῶν Ιουδαίων βλάβης, ἑαυτὸν εἰς τὸ μέσον προήγαγεν, ἵνα δείξῃ τὸ πρᾶγμα ῥᾴδιον. Πῶς γὰρ οὐκ ἐζήτησε τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον, ἐκ πολλῶν δῆλον ὢν καὶ προλαβὼν εἶπεν, ὅτι τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα· μάλιστα γὲ ἐξ ὧν εὔξατο ἀνάθεμα εἶναι ὑπὲρ τῶν ἀδελ-

* ια.

Κεφ. ια.

Quod autem adjicit, *Pro quo gratias ago*, hujusmodi est: Ego, inquit, gratias ago Deo, quòd adeò me excelsum fecit, ac Judaicâ humilitate sublimiorem, ut nullatenus lædar. Græcus autem, ut dixi, scandalizatur & blasphemat.

31 *Sive ergo manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.*] Omnia, inquit, facite ad gloriam Dei: quasi quæ nunc fiant à vobis, ad Dei contumeliam sint, imò potiùs blasphemiam. Manducat ergo quisquam, vel bibit in gloriam Dei, quandò neminem offendit, quando non ut gulosus aut voluptatis sectator epulatur: sed velut is qui corpus conservare velit ad virtutis operationem. Omnino autem quamcumque rem in gloriam Dei quispiam agit, quando neque alium scandalo quopiam lædit, neque seipsum; nempe hominibus placere studens, vel ex affectu aliquo perturbato.

32 *Sine offensione estote, & Judæis & Græcis, & Ecclesiæ Dei.*] Hoc est, nullam vituperationis occasionem nemini præbentes. Continget autem hoc, si neque Judæum, neque Græcum offendamus, neque etiam fratres: nam illi sunt Ecclesiæ Dei. Observa, quod majus est, ultimo loco protulit. Nam & alios ad fidem attrahere convenit, nec interim tamen fratres persequi. Indicat autem omnes ex hoc offensos, quòd idolorum immolatis vescerentur.

33 *Sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant. Imitatores mei estote, sicut & ego Christi.*] Postquam magni quippiam illis imposuerat, reos eos faciens & Judæorum & Græcorum noxæ, seipsum in medium protulit, ut ostendat rem haud esse difficilem. Qui verò suum commodnm non quæsierit, liquet ex multis, quæ suprà commemoravit; *Omnibus*, inquit, *factus sum omnia*; maximè verò ex eo, quòd optavit anathema esse pro fratribus

fratribus. *Imitatores* igitur, inquit, *mei estote.* Illud verò, *Quemadmodum & ego Christi*, ne putes arrogantis esse sermonem, verùm adhortantis potiùs ad imitationem. Si enim ego, inquit, Christum imitatus sum, qui vitam suam contempsit, ut nos vivamus: quanto potiùs vos me imitabimini? Non enim ego tanto sum melior vobis, quanto ille me, qui omnes incomparabiliter antecellit.

φῶν. "Μιμηταί μου γίνεσθε. Τὸ γάρ, Καθὼς κἀγὼ Χριστοῦ, μὴ ἀλαζόνος "λόγον νόησῃς, ἀλλὰ παρηγορουμένου μᾶλλον εἰς τὴν μίμησιν. Εἰ γὰρ ἐγώ, φησι, Χριστὸν ἐμιμησάμην τὸν καταφρονήσαντα καὶ τοῦ ἑαυτοῦ ζωῆς ὑπὲρ τοῦ ζῆσαι ὑμᾶς, πόσῳ μᾶλλον ὑμεῖς ἐμέ; Οὐ γὰρ τοσοῦτον ἐγὼ ὑμῶν κρείττων, ὅσον ἐκεῖνος ἐμοῦ, ὁ πάντων ἀσυγκρίτως ὑπερέχων.

"Ισ. Τὰ γάρ, μιμηταί μου γίνεσθε κἀγὼ Χ. "Χ. λόγον λογισμόν.

CAP. XI.

Laudo autem vos, fratres, quòd per omnia mei memores estis.] Absoluto de idolothytis sermone, quippe qui de magnis erat, nunc levius quoddam peccatum corrigit. Nam inter delicta graviora, leviora collocare solet. Quid autem istud siet? Fœminæ quidem non velato capite orabant, ac vaticinabantur (nam & fœminæ tunc prophetiæ dono claræ erant) Viri autem, quippe qui in philosophia versati essent, comam nutriebant, cùm quando orarent, tum quando prophetarent. Hæc verò Græcæ consuetudinis erant. Quia igitur de hisce eos admonuerat, forsan cùm præstò esset, atque eorum quidam alii obtemperaverant, alii verò non obtemperaverant; de obedientibus inquit, *Laudo vos, quòd per omnia mei memores estis.* Atqui inter cætera isthuc unum erat, de coma non nutrienda per viros, Ipse tamen *per omnia*, inquit, *mei meminisse.* Semper enim sapienter præconiis eos lenire solet, de quibus spes est, quòd per ista possint in meliorem statum redigi.

2 *Quemadmodum tradidi vobis, traditiones continetis*] Hinc perspicuum fit, quòd haud pauca sine scriptis tradiderint & ipse & reliqui Apostoli.

3 *Volo autem vos scire, quòd cujuslibet viri caput, Christus est.*] Videtur quidem quantum à verborum consequentia

ΚΕΦ. ια.

Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ὅτι πάντα μου μέμνησθε.] Ἐπειδὴ περὶ τῶν εἰδωλοθύτων λόγον ἀπήρτισε, περὶ μεγάλων ὄντα, νῦν κουφότερόν τι ἁμάρτημα διορθοῦται. Εἴωθε γὰρ μεταξὺ τῶν βαρέων τὰ κουφότερα ἁμαρτήματα τιθέναι. Τί δὲ τοῦτο ἦν; Αἱ μὲν γυναῖκες "ἀκατακάλυπτοι καὶ εὐχοντο καὶ προεφήτευον, (καὶ γὰρ καὶ γυναῖκες προεφήτευον τότε) οἱ δὲ ἄνδρες κομῶντες, ἅτε ἐν φιλοσοφίᾳ διατρίβοντες, καὶ ὅτε εὔχοντο καὶ ὅτε προεφήτευον. Ταῦτα δὲ Ἑλληνικοῦ νόμου ἦν. Ἐπεὶ οὖν περὶ τούτων παρήνεσεν ἀόκνως, ἴσως ὅτε μὲν παρῆν, ὃς αὐτῷ δὲ οἱ μὲν ὑπήκουσαν, οἱ δὲ ἠπείθησαν· φησὶ περὶ τῶν "ὑπακουόντων, Ὅτι ἐπαινῶ ὑμᾶς, ὅτι πάντα μου μέμνησθε. Καίτοιγε ἐν τούτῳ τῷ μὴ κομᾶν τοὺς ἄνδρας· ἀλλ' ὅμως αὐτός, Πάντα, φησί, μέμνησθέ μου· ἀεὶ γὰρ εἴωθε σοφῶς μαλάττειν τοὺς ἐπαίνοις τοὺς ἀπὸ τούτων βελτιωθησομένους.

"Χ. ἀκατακαλύπτως. "Χ. ὑπακουσάντων.

2 Καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν, τὰς παραδόσεις κατέχετε.] Ἐντεῦθεν δῆλον, ὅτι οὐκ ἀγράφως πολλὰ παρέδωκε καὶ αὐτὸς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι.

3 Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι, ὅτι παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός ἐστι.] Δοκεῖ μὲν, ὅσον ἐκ τῆς ἀκολουθίας διαλέγεσθαι

λέγεσθαι πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπαινουμένους ὅτι τὰς παραδόσεις· τῇ ἀληθείᾳ ὄν, τοὺς ἀπειθοῦντας διορθοῦται. Παντὸς γὰρ ἀνδρὸς ἀκούων, τοῦ πιστοῦ κεφαλὴν εἶναι τὸν Χριστόν. οἱ γὰρ πιστοί ἐσμεν σῶμα αὐτοῦ, οὐχὶ καὶ οἱ Ἕλληνες· ὥστε οὐδὲ κεφαλὴ ἐκείνων ὁ Χριστός.

Κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνήρ· κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ ὁ Θεός.] Κεφαλὴ γυναικὸς ὁ ἀνήρ, διὰ τὸ κατάρχειν αὐτῆς· Χριστοῦ δὲ κεφαλὴ ὁ Θεὸς, διὰ τὸ αἴτιος εἶναι αὐτοῦ, ὡς πατὴρ υἱοῦ. Οὐ δεῖ γὰρ τὰ περὶ κεφαλῆς εἰρημένα ὁμοίως καὶ ὅτι Χριστοῦ ἐκλαμβάνειν· ἀλλ' ἡμῶν μὲν κεφαλὴ ὁ Χριστὸς, καὶ ὡς δημιουργὸς καὶ ὡς σώματος αὐτοῦ ὄντων ἡμῶν· ὁ δὲ Πατὴρ Χριστοῦ κεφαλὴ, ὡς αἴτιος αὐτοῦ. Εἰ δὲ καὶ κατὰ ἀνθρώπινον ἐκλάβοις ὕστως εἰρῆσθαι τὸν Πατέρα τοῦ Χριστοῦ κεφαλὴν, ὥσπερ αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐλέχθη ἡμῶν κεφαλὴ, οὐδὲν ἀσεβές· ἐπεὶ καὶ Θεὸς ὁ πατὴρ λέγεται τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Ἐπεὶ γὰρ ἡμῖν ὁμοιωθῆναι κατεδέξατο, καὶ ἀδελφὸς ἡμῶν ἐχρημάτισε καὶ κεφαλὴ, οὐδὲν κωλύον εἰ καὶ τὰς τῆς καταφρονήσεως ὀνόματα καταδέχεται, καὶ τοῦ κατὰ τὸ θεότητα πατέρα ἔχῃ κεφαλὴν τὸν ἀνθρώπινον, ὡς ἄρχοντα αὐτοῦ, καὶ ὡς Θεὸν αὐτοῦ.

4 Πᾶς ἀνὴρ προσευχόμενος ἢ προφητεύων, κατὰ κεφαλῆς ἔχων, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ.] Οὐκ ἀεὶ κωλύει τοὺς ἄνδρα καταπαλύπτεσθαι, ἀλλὰ μόνον ἐν προσευχῇ καὶ προφητείᾳ. Οὐκ εἶπε δὲ, κεκαλυμμένος τὴν κεφαλὴν, ἀλλὰ, κατὰ κεφαλῆς ἔχων, ἵνα ἀφέλῃ μόνον τὸ καταπαλύπτεσθαι ἱματίῳ, ἀλλὰ καὶ κόμῃ· καὶ ὁ κομῶν γὰρ κατὰ κεφαλῆς ἔχει, τὴν κόμην δηλαδή. Πῶς δὲ καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ; ὅτι ἄρχων γενόμενος καὶ ἐξουσιαστὴς, ὑπὸ ἐξουσίαν ποιεῖ ἑαυτόν. Τὸ γὰρ κεκαλύφθαι τὴν κεφαλὴν, ἐξουσίαν ὑπεπλέναι τῇ κεφαλῇ ἐστιν· ἀντὶ γὰρ ἐξουσιαστοῦ ἐστὶ τὸ ὑπὸ τῆς κεφαλῆς κάλυμμα, καὶ σημεῖον ὑποταγῆς. ἢ καὶ ὕστω-

colligitur, ad eos verba facere, quos eò laudavit, quòd præcepta ſive traditiones obſervâſſent: revera autem immorigeros corrigit. Cùm verò cujuslibet viri caput eſſe Chriſtum audis, de fideli iſthuc intelligas. Nam fideles nos ſumus corpus ipſius; non autem Græci infideles: quare nec caput illorum Chriſtus.

Caput autem mulieris vir; caput verò Chriſti Deus.] Caput uxoris maritus eſt, propterea quòd dominetur in eam: Chriſti verò caput Deus, quòd ſit ejus cauſa, ut pater filii. Non oportet enim ea quæ de capite dicta ſunt, ex æquo de Chriſto intelligere: verùm noſtrum quidem caput eſt Chriſtus, & quatenus eſt creator noſter, & quatenus nos ſumus ipſius corpus. Chriſti autem caput Pater eſt, ceu cauſa ipſius. Sin juxta humanitatem accipias ſic dictum eſſe Patrẽ Chriſti caput, perinde ac Chriſtus dictus eſt caput noſtrũ, nihil impietatis admittis: quandoquidem, & Deus Pater Chriſti dicitur ſecundùm humanitatem. Quia enim nobis aſſimilari dignatus eſt, & frater noſter, & caput noſtrum audiit, nihil novum eſt, ſi & humiliationis nomina recipiat, ac eum qui juxta divinitatem Pater eſt, caput habeat ſecundùm humanitatem ſuam, tanquam principem & Deum ſuum.

4 *Omnis vir orans aut prophetans, in capite habens, deturpat caput ſuum.*] Virum non omnino caput operire prohibet, ſed in oratione tantùm & prophetiâ. Nec dixit, tectus caput, verùm, *in capite habens*, ut auferat non ſolum velationem per pileum, verumetiam per comam. Nam qui comam nutrit, etiam in capite habet, comam videlicet. Quî verò pudefacit caput ſuum? Quia cùm princeps ſit, ſuique juris, ſe ipſe jugo ſubdit. Caput enim contegere, eſt poteſtatem capiti imponere. Nam capitis tegumentum, eſt dominatoris vice, ſignumque ſubjectionis. Vel hunc ad modum, Pudefacit Chriſtum caput ſuum, ſeipſum nimirum

nimirum imminuens, ac libertate privans. Ut enim exiguum corpus pudefacit caput: sic qui à Deo liber suique juris factus est, seipsum autem imminuit, ac veluti sub potestate esset, ita se contegit; Christo capiti ejus, tanquam corporis, est dedecori. Non fuerit autem abs re quærere, cur veluti culpam & peccatum isthuc Apostolus posuerit. Inter multa alia quæ cùm viro tum fœminæ, illi nempe in dominii, huic in subjectionis signa tradita erant, istud etiam, ut ille quidem caput aperiat, ista autem tegat, iis pro symbolo datum erat. Quomodo igitur culpâ vacet, naturæ leges prætergredi; ac virum quidem comam nutrire, mulierem verò retecto esse capite? Hoc ergo tollit, ceu arrogantiæ signum, quæ non pauca sanè in rebus Ecclesiasticis & vastat & perdit. Hinc enim oriuntur hæreses, ex hoc scilicet, quòd ea quæ legibus constituta sunt, unusquisque transgrediatur.

5 *Omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum: unum enim & idem est, ac si rasa esset.*] Fuerunt autem & fœminæ prophetiæ (ut diximus) donum habentes, ut Philippi filiæ, aliæque multæ. Quomodo verò pudefacit caput suum? Quia fugitivum quoddam caput ostendit, ut quæ defecerit à tradita sibi à Deo potestate. Noveris autem quòd virum in oratione & prophetia vetet esse tecto capite, mulierem verò non solis hisce illis temporibus, verùm semper. Hoc enim vult per hoc quod ait; *Unum enim & idem est ac si rasa esset.* Nam sicut ipsi nunquam non turpe esset radi, ita etiam istud, nempe nudo capite incedere. Nam coma tegumenti vice est. Illa itaque quæ tegumentum abjicit, similis est illi quæ comam abjecit.

6 *Si enim non velatur mulier, tondeatur etiam: Si autem turpe est mulieri tonderi vel radi, veletur.*] Adhuc ostendit, quòd retectio capitis rasuræ similis est; & quemadmodum ista turpe est, ita & illa: Per hæc Καταισχύνῃ τὴν Χριστὸν τὴν κεφαλὴν αὐτῆς, κατασμικρύνων δηλαδὴ ἑαυτὸν καὶ ἀνελεύθερον ποιῶν. Ὡς γὰρ τὸ μικρὸν σῶμα καταισχύνει τὴν κεφαλήν· οὕτω καὶ ὁ ὑπὸ Θεοῦ μὴ γενόμενος ἐλεύθερος καὶ αὐτεξούσιος, κατασμικρύνων δὲ ἑαυτὸν, καὶ ὡς ὑπ' ἐξουσίαν ὄντα οὕτω καλύπτων, ὑβρίζει αἰσχύνην ὄντα Χριστοῦ, ὃς ἐστὶ κεφαλὴ αὐτῆς, ὡς σώματος. Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, τίνος ἕνεκεν ὡς ἔγκλημα τοῦτο τίθησιν ὁ ἀπόστολος. Σύμβολον δέδοται τοῦ ἀνδρὶ καὶ τῇ γυναικί· τῷ μὲν, τὸ ἀρχῆς· τῇ δὲ, τὸ ὑποταγῆς, πολλαὶ μὲν καὶ ἄλλα, καὶ τοῦτο δὴ τὸ, τὸν μὲν ἀκατακάλυπτον εἶναι, τὴν δὲ κεκαλύφθαι. Πῶς οὖν οὐκ ἔγκλημα τὸ τοῖς ὅροις τῆς φύσεως παραβαίνειν, καὶ τὸν μὲν ἄνδρα κομᾶν, τὴν δὲ γυναῖκα ἀκατακαλύπτως; Τοῦτο οὖν ἀνδρὸς ὡς αὐθαδείας σημεῖον, τὸ δὲ μικρὰ λυμαινομένης τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πράγμασιν. Ἐντεῦθεν γὰρ καὶ αἱ αἱρέσεις, ἐκ τοῦ ἕκαστον τὰ νενομισμένα παρεξιέναι.

5 Πᾶσα δὲ γυνὴ προσευχομένη ἢ προφητεύουσα ἀκατακαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτῆς· ἓν γάρ ἐστι καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρημένῃ.] Ἦσαν γάρ, ὥσπερ ἔφημεν, καὶ γυναῖκες, τὸ χάρισμα τῆς προφητείας ἔχουσαι, ὡς αἱ Φιλίππου θυγατέρες, καὶ ἄλλαι πολλαί. Πῶς δὲ καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτῆς; "ὅτι φυγάδα τινὰ τὴν κεφαλὴν ἀποδείκνυσιν, ἀποσταθεῖσα τὴν ἐμπιστευθείσης αὐτῇ παρὰ Θεοῦ ἐξουσίας. Ἰσθι δὲ ὅτι τὸν μὲν ἄνδρα, ὡς εἴρηται, ἐν τῇ προσευχῇ καὶ" προφητείᾳ κωλύει κεκαλύφθαι· τὴν δὲ γυναῖκα οὐ μόνον ἐν τούτοις τοῖς καιροῖς, ἀλλὰ καὶ ἀεί. Τοῦτο γὰρ βούλεται δηλῶσαι εἰπεῖν, ἓν γάρ καὶ τὸ αὐτό ἐστι τῇ ἐξυρημένῃ. Ὥσπερ γὰρ ἀεὶ αὐτῇ τὸ ἐξυρῆσθαι αἰσχρὸν, οὕτω δηλαδὴ καὶ τὸ ἀποκεκαλύφθαι. Ἡ γὰρ κόμη φύσει καλύμματός ἐστιν. ὥστε ἡ ἀποβάλλουσα τὸ κάλυμμα, τῇ τὴν κόμην ἀποβαλλομένῃ ἔοικεν.

6 Εἰ γὰρ οὐ κατακαλύπτεται γυνὴ, καὶ κειράσθω· εἰ δὲ αἰσχρὸν γυναικὶ τὸ κείρασθαι ἢ ξυρᾶσθαι, κατακαλυπτέσθω.] Ἐπιμένει δεικνὺς ὅτι ἡ ἀνακάλυψις τῇ ξυρήσει ἔοικε· καὶ ὥσπερ ἐκείνη αἰσχρὸν, οὕτω

" χ. ὅτι ἀμαρτήσει [καὶ ἁμαρτίαν] παρὰ καὶ φυγάδα τ κε. ὑπολ. ἀποστατῆς τ ὑποταδύσης. " χ. παιδίσκ.

ὕτω καὶ αὕτη. Διὰ δὲ τούτων καὶ ὅπερ εἶπον ἐμφαίνει, ὅτι ἀεὶ αἰσχρὸν τῇ γυναικὶ τὸ ἀνακεκαλύφθαι.

7 Ἀνὴρ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων.] Πρώτιστον μὲν αἰτίαν εἶπεν, ὅτι κεφαλὴν ἔχει τὸν Χριστὸν, καὶ οὐ δεῖ αὐτὸν κεκαλύφθαι· νυνὶ δὲ καὶ δευτέραν πήγνυσιν, ὅτι δόξα Θεοῦ ἐστι· τουτέστιν, ὕπαρχος Θεοῦ, καὶ εἰκὼν αὐτοῦ. Δεῖ οὖν τὸν ἄρχοντα καὶ παμβασιλέως μιμητὴν τῶν συμβόλων τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ὑποφαίνεσθαι, ἤγουν τὸ ἀκατακαλύπτῳ κεφαλῇ· αὕτη γὰρ σύμβολον τοῦ μὴ ὑπ' ἐξουσίαν εἶναί τινι τοῦ ὑπηκόου τὸν ἄνδρα, ἀλλ' αὐτὸν ἄρχειν πάντων, ὡς εἰκόνα Θεοῦ.

Γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστι.] Τουτέστιν, ὑπὸ ἀνδρὸς ἄρχεται· δεῖ οὖν αὐτὴν μιμητὴν τῶν συμβόλων τῆς ὑποταγῆς φαίνεσθαι, ἅπερ ἐστὶ τὸ συγκεκαλύφθαι τὴν κεφαλήν.

8 Οὐ γάρ ἐστιν ἀνὴρ ἐκ γυναικὸς, ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρός. 9 Καὶ γὰρ οὐκ ἐκτίσθη ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα.] Τὰς αἰτίας λέγει δι' ἃς ὑπερέχει ὁ ἀνὴρ τῆς γυναικός· ὅτι τε ἐκ τοῦ πλευρᾶς αὐτοῦ ἡ γυνὴ, καὶ ὅτι οὐκ ἐκεῖνος δι' ἐκείνην, ἀλλ' ἐκείνη δι' [a]ἐκεῖνον. Ποιήσωμεν γάρ, φησι, βοηθὸν αὐτῷ. Πῶς οὖν ὁ ἀνὴρ κατακαλύπτεται οὕτω τιμητὴς ὑπὸ Θεοῦ; Τὸ γὰρ τῆς γυναικὸς ἁρπάζει σχῆμα, καὶ ἑαυτὸν ποιεῖ, ὡσπερανεὶ διάδημα λαβὼν, τοῦτο μὲν ἀποῤῥίπτει τῆς κεφαλῆς, ἀγλαϊκὸν δὲ σχῆμα λαβών.

[a] κατὰ τὸν.

10 Διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ τοὺς ἀγγέλους.] Διὰ τὰ εἰρημένα πάντα, φησὶν, ὀφείλει ἡ γυνὴ τὸ ἐξουσιάζεσθαι σύμβολον, τουτέστι, τὸ κάλυμμα ἔχειν ὅτι τῆς κεφαλῆς, εἰ μὴ τι ἄλλο, τοὺς ἀγγέλους αἰδουμένη, ἵνα μὴ καὶ αὐτοῖς ὡς ἀναίσχυντος φαίνηται. Ὥσπερ γὰρ τὸ κατακαλύπτεσθαι κάτω νεύειν ποιεῖ καὶ αἰδεῖσθαι καὶ ἐντρέπεσθαι, τὸ δὲ ἀρχομένου σχῆμα διατηρεῖν· οὕτω τὸ ἀνακεκαλύφθαι ἀναίσχυντόν ἐμφαίνει· διὸ καὶ οἱ τοῖς πιστοῖς παρεπόμενοι ἄγγελοι [a]βδελύσσονται. Κλήμης δὲ ὁ Στρωματεὺς ἀγγέλους οἴεται τοὺς ἐπισκόπους, τοὺς δὲ ἐκκλησίας δικαίους· καλῶς γε-

[a] χ. βδελυχθήσονται.

autem id quod supra dixi subinnuit, nunquam non turpe esse, mulierem caput suum retegere vel nudare.

7 *Vir quidem non debet velari, quoniam imago & gloria Dei est.*] Primam quidem causam dixit, quod Christum caput habeat, nec oporteat ipsum tegi: jam verò secundam ponit, quòd gloria Dei sit, hoc est, Vicarius Dei, & imago ipsius. Oportet itaque eum qui summi imperatoris vices gerit, cum imperii sui insignibus coram ipso apparere, hoc est, aperto capite. Istud enim indicio est, virum nulli terrenæ potestati esse subditum, sed ipsum dominari omnibus, ceu imaginem Dei.

Mulier autem gloria viri est.] Hoc est, mariti dominatui subdita est. Quare par est, ut cum subjectionis suæ indiciis appareat, quæ sunt contecto esse capite.

8 *Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro.* 9 *Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum.*] Causas dicit propter quas vir mulieri præest: nimirum & quia mulier ex viri costa est, & quia vir non est propter illam, sed illa propter ipsum. *Faciamus enim*, inquit, *adjutorium ipsi.* Quî igitur vir contegetur, qui tanto honore à Deo affectus est? Fœminæ enim habitum sibi arripit, ac perinde facit, ac si diadema suum capite arreptum abjiciat, habitúmque servilem assúmat. Gen. 2, 18.

10 *Quapropter mulier debet potestatem habere in capite, propter angelos.*] Propter hæc omnia prædicta, inquit, mulier in capite suo signum habere debet subjectionis suæ, tegumentum videlicet, si nihil aliud, Angelos tamen reverita, ne & ipsis tanquam impudens videatur. Ut enim obvelare caput, oculos demittere facit, & verecundari, adeóque subditi formam servare: sic revelato capite ingredi, impudentiam declarat, quam & Angeli, qui Christianos comitantur, execrantur. Clemens verò Stromatensis curiosius, per angelos, in ecclesia justos intellexit. Obve-

letur enim, inquit, ne hos ad fornicationem ſcandalizet.

11 *Verumtamen neque vir ſine muliere, neque mulier ſine viro, in Domino.*] Hæc adjicit, quia plurimùm excellentiæ viro dederat, commonſtrans quòd mulier ex ipſo, & propter ipſum, & ſub ipſo ſit. Ne igitur viros plus quàm par ſit, efferat, neq; illas deprimat; revera, inquit, in prima creatione ita mulier è viro condita fuit: nunc autem ne vir quidem ſine muliere naſcitur. Verumtamen, *in Domino*, hoc eſt, Deo univerſum faciente, & vivificante ſemen, matricémque confortante.

12 *Nam ſicut mulier de viro, ita & vir per mulierem.*] Mulier quidem, inquit, ex viro eſt: Nam adhuc viro hoc integrum reſtat, mulierem ex ipſo eſſe. Vir autem eſt per mulierem, id eſt, mulier eſt miniſtra generationi hominis: potior autem operatio ſeminis eſt, ita ut vir non propriè dicatur ex fœmina eſſe, ſed ex patre ſuo per mulierem, ut quæ fuerit miniſtra ad generationem. De Domino autem Paulus non ſic dixit, ſed, natum ex muliere, ait. Metuit enim uti præpoſitione, *Per*; ne locum daret hæreticis calumniandi, quòd per Virginem, quaſi per canalem, tranſiërit: Vel quòd ſine viri congreſſu, ſolius ipſius uteri fructus erat.

Omnia autem ex Deo.] Non viri, inquit, iſtud opus eſt, ſed Dei. Quòd ſi omnia Dei potentiâ fiant, ipſéque ordinavit virorum & mulierum res, noli contradicere, ſed obtempera.

13 *Inter vos ipſos judicate.*] Rurſum eos judices conſtituit, abunde & copioſè aſtruens quod velit.

Decet mulierem non velatam orare Deum?] Hîc quiddam horribilius indicat, nempe quòd ad Deum injuria recurrat.

14 *Nonne natura quidem ipſa docet vos, quòd vir quidem, ſi comam nutriat, ignominia eſt illi:* 15 *Mulier autem, ſi comam*

λυπῶ γὰρ, φησιν, ἵνα μὴ τύχοις εἰς πορνείαν σκανδαλίσῃ.

11 Πλὴν οὔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικὸς, οὔτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς, ἐν Κυρίῳ.] Ταῦτα λέγει, ὅπερ πολλαχοῦ ἐπιφωνῶν δέδωκε τῷ ἀνδρὶ, δείξας ὅτι ἡ γυνὴ ἐξ αὐτοῦ ἐστὶ δι' αὐτὸν ἐστὶ ὑπ' αὐτόν. Ἵνα οὖν μήτε τοὺς ἄνδρας ἐπάρῃ πλέον τοῦ δέοντος, μήτε ἐκείνας ταπεινώσῃ, φησὶν, ὅτι ἀρχῆθεν μὲν ἐν τῇ πρώτῃ δημιουργίᾳ οὕτω γέγονε γυνὴ ἐξ ἀνδρός· νῦν δὲ οὔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικὸς γίνεται. Πλὴν ἐν Κυρίῳ, τουτέστι, τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν ποιοῦντος, καὶ ζωογονοῦντος τὸ σπέρμα, καὶ τὴν μήτραν ῥωννύοντος.

12 Ὥσπερ γὰρ ἡ γυνὴ ἐκ τοῦ ἀνδρὸς, οὕτω καὶ ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικός.] Ἡ μὲν γυνὴ, φησὶν, ἐκ τοῦ ἀνδρός· ἔτι γὰρ τοῦτο ἀκέραιον τῷ ἀνδρὶ τοῦτο ἀκέραιον, τὸ ἐξ αὐτοῦ εἶναι τὴν γυναῖκα· ὁ δὲ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικὸς, τουτέστιν, ἡ γυνὴ διακονός ἐστι τῇ γεννήσει τοῦ ἀνθρώπου· ἡ πλείων δὲ ἐνέργεια τοῦ σπέρματός ἐστιν· ὥστε ὁ ἀνὴρ οὐκ ἂν λεχθείη κυρίως ἐκ τῆς γυναικὸς, ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ διὰ τῆς γυναικὸς, ὡς διακόνου γεννήσεως τοῦ τέκνου. Ἐπὶ δὲ τοῦ Κυρίου ὁ Παῦλος οὐχ οὕτως εἶπεν, ἀλλὰ γεννώμενον, φησὶν, ἐκ γυναικός. Ἐφοβήθη γὰρ τὴν, διὰ, τοῦτον χρήσασθαι, ἵνα μὴ δῷ χώραν τοῖς αἱρετικοῖς λέγειν, ὅτι ὡς διὰ σωλῆνος τὸ παιδίον διῆλθεν· ἢ ἐπὶ διὰ ἀνδρὸς μὴ παρεισελθόντος, καρπὸς τῆς κοιλίας αὐτῆς μόνης ἦν.

Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ.] Οὐ τοῦ ἀνδρός, φησι, τοῦτο κατόρθωμα, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ· Εἰ τοίνυν πάντα τῇ τοῦ Θεοῦ δυνάμει γίνονται, αὐτὸς δὲ "ἔταξε τὰ περὶ τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν, μὴ ἀντίλεγε, ἀλλὰ πείθου. "κ. ἐπίταξε.

13 Ἐν ὑμῖν αὐτοῖς κρίνατε·] Πάλιν αὐθαιρέτῳ καθίζει δικαστὰς, ἐκ περιουσίας καταπυκνάζων ὃ θέλει.

Πρέπον ἐστὶ γυναικὶ ἀκατακάλυπτον τῷ Θεῷ προσεύχεσθαι;] Ἐνταῦθα "φοβερώτερόν τι αἰνίττεται, ὅτι πρὸς Θεὸν ἡ ὕβρις ἀναπέμπεται. "φοβερόν ἐστι.

14 Ἡ οὐδὲ αὐτὴ ἡ φύσις ὑμᾶς διδάσκει, ὅτι ἀνὴρ μὲν ἐὰν κομᾷ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστι. 15 Γυνὴ δὲ ἐὰν κομᾷ, δόξα αὐτῇ

αὐτῇ ἐστιν; ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου δέδοται αὐτῇ.] Γὰρ ἡ ἀτιμία τῷ ἀνδρὶ τὸ κομᾶν; ὅτι ἀντὶ γυναικὸς ἀναλαμβάνει, καὶ ἄρχειν τεταγμένος, τὸ τῆς ὑποταγῆς σύμβολον ἀναδέχεται. Τῇ γυναικὶ δὲ δόξα ἡ κόμη, ὅτι φυλάττει τὸ οἰκεῖον τάξιν. Τιμὴ δὲ ἑκάστῳ ἡ τῆς τάξεως φυλακή. Διὰ τί δὲ δεῖ καὶ ἕτερον περιβόλαιον περιτίθεναι, τὸ τῆς καλύπτρας, εἶπε ἡ κόμη περιβόλαιόν ἐστιν; Ἵνα μὴ ἀπὸ τῆς φύσεως μόνης, ἀλλὰ καὶ τῆς προαιρέσεως τὴν ὑποταγὴν ὁμολογῇ.

16 Εἰ δέ τις δοκεῖ φιλόνεικος εἶναι, ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν, οὐδὲ αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ.] Φιλονεικίας ἄρα, τὸ ἀντιτείνειν ἐν τοῖς τοιούτοις· ἀνῆκε δὲ λογισμοῦ καὶ στενόσεως. Ἐπειδὴ γὰρ ἴσως οἱ Κορίνθιοι σοφίζεσθαι βουλόμενοι, ἀντέτεινον διὰ συλλογισμῶν, ἀδιάφορον δεικνύοντες τὸ πρᾶγμα· φησὶν, ὅτι ἡμεῖς συνήθειαν τοιαύτην οὐκ ἔχομεν· ἤτοι τοῦ φιλονεικεῖν, ἢ τοῦ, τὸν μὲν ἄνδρα κομᾶν, τὴν δὲ γυναῖκα μὴ κεκαλύφθαι· ἀλλ' οὐδὲ αἱ ἄλλαι ἐκκλησίαι, φησίν. Ὥστε οὐχ ἡμῖν μόνοις ἐναντιοῦσθε, ἀλλὰ καὶ πάσῃ τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἐντεῦθεν δὲ δῆλά ἐστι, σεμνοποιοῦντα τοὺς ἀκούοντας, μηδὲν παρὰ τὴν Ἀποστολικὴν συνήθειαν ποιεῖν.

17 Τοῦτο δὲ παραγγέλλων οὐκ ἐπαινῶ.] Ὥσπερ οἱ ἐν ἀρχῇ πιστεύσαντες, κοινὰ πάντα ἔχοντες κοινῇ ἐσθίοντο· οὕτω καθά τινα μίμησιν τούτων, εἰ καὶ μὴ ἀκριβῆ, ἐν Κορίνθῳ κατά τινας ῥητὰς ἡμέρας, ἑορτίοις ἴσως, κοινῇ θοινῶντο μὴ τὸ μεταλαβεῖν τῶν μυστηρίων, τῶν μὲν πλουτούντων εἰσφερόντων τὰ ἐδέσματα, τῶν δὲ πενήτων ἐπ' αὐτῶν καλουμένων καὶ ἑστιωμένων. Διὰ τοίνυν τὰς διχοστασίας διεφθάρη τὸ θαυμαστὸν τοῦτο καὶ φιλάλληλον καὶ φιλόσοφον ἔθος, καὶ ὁ πᾶσι πάντων ἐτηρεῖτο. Γράφει οὖν ὁ Παῦλος διορθούμενος· ἐν ᾧ μὲν τῷ περὶ τούτου ἐγκλήματι, ὅτι πολλοὺς εἶχε τοὺς πειθομένους, ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, φησὶν· ἐνταῦθα δὲ

nutriat, gloria eſt illi? Nam coma pro velamine ei data eſt.] Ecquî eſt ignominia viro, ſi comam curet? Quia mulieris habitum aſſumit, cúmque princeps conſtitutus ſit, ſubjectionis ſignum recipit. Mulieri autem coma eſt gloriæ, quoniam proprium ordinem ſervat. Cuivis autem in gloriam cedit ſui ſtatûs obſervatio. Quid verò neceſſum eſt aliud adhuc operimentum, peplum ſcilicet addere, ſi coma eſt velamentũ? Ut non ex ſola natura, verumetiã ex conſilio & voluntatis electione ſubjectionẽ fateatur.

16 *Si quis autem videtur contentioſus eſſe, nos talem conſuetudinem non habemus, neque Eccleſiæ Dei.*] Contentionis igitur eſt, in hujuſmodi rebus reluctari, non rationis & intellectûs. Quandoquidem enim Corinthii ſapientes videri volentes, per ſyllogiſmos fortaſſe renitebantur, rem indifferentem eſſe oſtendentes: *Nos*, inquit, *talem conſuetudinem non habemus*, ſive ita altercandi, ſive ut vir quidem comam nutriat; mulier verò non obvelatum caput gerat: imò ne aliæ quidem, inquit, *Eccleſiæ Dei*. Quare non nobis ſolis adverſamini, verumetiam univerſæ eccleſiæ. Iſta autem pudorem incutiunt, cogendo ſcilicet auditores, ne quidquam præter Apoſtolicam conſuetudinem faciant.

17 *Hoc autem præcipiens non laudo.*] Quemadmodum ii qui primùm crediderant, communia omnia habentes, communiter epulabantur: ſic per quandam eorum imitationem, etiamſi non adeò exactam, Corinthii, ſtatis quibuſdam diebus, feſtis fortaſſe, poſt myſteriorum participationẽ communiter convivabantur, divitibus nimirum fercula afferentibus, pauperibus autem ab ipſis ad convivia vocatis. At per diſſentiones admirandus ille ritus, quo mutua charitas, & Chriſtiana philoſophia continebatur, corruptus eſt, nec ab omnibus ſervabatur. Scribit igitur Paulus, ut hoc corrigat. Cùm autem in præcedenti delicto, multos obedientes haberet, *Laudo vos*, inquit: hîc

verò ſecus habente re, *Hoc autem præcipiens non laudo*, ait : hoc eſt, non laudo vos, quòd prorſus hac de re, de quâ dicturus ſum, præcipiã vobis, & adhorter. Oportuit enim ut per vos ipſos intelligentes, nec peccaretis omnino, nec præcepto indigeretis.

Quòd non in melius, ſed in deterius convenitis.] Decebat vos ad meliora progredi, conventúſque facere liberaliores : vos autem conſuetudinem, quæ obtinuerat apud vos, imminuiſtis ; ac convenitis quidem in una Eccleſia, non tamen ut ſimul cœnetis. Hoc igitur eſt, *deterius*, id eſt, in quo deficitis.

18 *Primùm quidem convenientibus vobis in Eccleſia, audio ſchiſmata inter vos eſſe.*] Non ſtatim aggreditur ſermonem de menſis, ſed priùs eos ferit, quòd ſchiſmata inter eos eſſent : nam revera quia diviſi erant, idcirco privatim unuſquiſque edebat.

Et ex parte credo.] Ne dicant, Quid autem ſi mentiuntur calumniatores noſtri ? Neque credo, dixit ; ne impudentiores faciat : neque non credo ; ne videatur eos fruſtra objurgare : ſed parum quiddam credo, inquit. Veriſimile item eſt neque omnes morem iſtum tranſgredi, ſed ex parte quoſdam.

19 *Oportet enim & hæreſes inter vos eſſe.*] Non dogmatum hæreſes dicit, ſed ſchiſmatum hujuſmodi, de menſis ſcilicet. Quid verò eſt, *oportet* ? Pro, poſſibile eſt, vel neceſſe eſt vos, cùm homines ſitis, non omnes rectâ ingredi. Hanc igitur ob rem etiam credo : perinde ac Dominus etiam
Mat. 18. 7. dixit ; *Neceſſe eſt venire ſcandala* : hoc eſt : Cùm pravi ſint in mundo, eſſe, & venire ſcandala neceſſe eſt.

Ut qui probati ſunt, manifeſti fiant in vobis.] Conjunctio, *ut*, hîc non eſt cauſalis, ſed ad rei eventum & exitum pertinet, uti multis in locis perſpicuum eſt. Quum enim arrogantiores communẽ iſtam cœnam non acciperent, manifeſtabantur *probati*, id eſt, pauperes, quòd patienter ferant ſeſe

ἄλλως ἐχοντος τῦ πράγματος, φησι, Τῦτο δὲ παραγγέλλων οὐκ ἐπαινῶ · τυτέστιν, οὐκ ἐπαινῶ ὑμᾶς, ὅτι ὅλως παραγγέλλω ὑμῖν περὶ τούτυ, ἃ μέλλω ἐρᾶν, καὶ παραινῶ. Εἰ γὰρ ἀφ' ἑαυτῶν σωιέντας, μήτε ἁμαρτῆσαι ὅλως, μήτε παραγγελίας δεηθῆναι.

Οτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλὰ εἰς τὸ ἧττον συνέρχεσθε.] Εἰ γὰρ ὑμᾶς εἰς τὸ κρεῖττον προέβαινεν, καὶ αἱ συνελεύσεις ποιᾶς φιλοτιμοτέρας · ὑμεῖς δὲ ἠλαττώσατε καὶ τὸ ἤδη κεκτῆσθαι ἔθος · καὶ συνέρχεσθε μὲν ἐν τῇ μιᾷ ἐκκλησίᾳ, ἃ μὴν ὥςε συνδειπνεῖν. Τῦτο οὖν ἐστι τὸ ἧττον, τυτέστιν, ὃ ἐλαττοῦσθε.

18 Πρῶτον μὲν γὰρ, συνερχομένων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν.] Οὐκ αὐθις εἰς τ' περὶ τῶν παραπεζῶν λόγον εἰσβάλλει, ἀλλὰ προτερον πλήτλει αὐτοῖς, ὅτι σχίσματα ἐν αὐτοῖς εἰσι. Καὶ γὰρ ὄντως διῄρητο ἀπεχισμένοι ἦσαν, διὰ τῦτο ἰδίᾳ ἕκαστος.

Καὶ μέρος τι πιστεύω.] Ινα μὴ εἴπωσι, Τί γὰρ εἰ ψεύδονται οἱ διαβάλλοντες ; ὅτε ὅτι πιστεύω, εἶπεν, ἵνα μὴ ἀναισχυντοτέρους ποιήσῃ · ὅτε ὅτι ἀπιστῶ, ἵνα μὴ δόξῃ μάτην ὑβρίζειν · ἀλλὰ μικρόν τι, φησι, πιστεύω · ἅμα δὲ καὶ εἰκὸς, μηδὲ πάντας παραβαίνειν τὸ ἔθος, ἀλλ' ἐκ μέρους τινάς.

19 Δεῖ γὰρ καὶ αἱρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι.] Οὐ περὶ τ δογμάτων αἱρέσεις λέγει, ἀλλὰ περὶ τ τοιύτων σχισμάτων, περὶ ὧν τ παραπεζῶν. Τί δέ ἐστι τὸ, δεῖ ; αὐτὶ τῦ, ἐνδέχεται, ἢ καὶ ὅτι ἀνάγκη ἐστὶν αἰσθητὰς ὄντας ὑμᾶς μὴ πάντας ὀρθοποδεῖν. Διὰ τῦτο οὖν καὶ πιστεύω · ὥσπερ καὶ ὁ Κύριος εἶπεν, Ἀνάγκη ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα, αὐτὶ τῦ, ἐπεὶ πονηροί εἰσιν ἐν τῷ κόσμῳ, ἀνάγκη καὶ σκάνδαλα εἶναι, καὶ ἔρχεσθαι.

Ινα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν.] Τὸ, ἵνα, ἐνταῦθα οὐκ αἰτιολογικόν ἐστιν, ἀλλὰ τῆς ἐκβάσεως τῦ πράγματος, ὡς πολλαχόθεν δῆλον. Εκ γὰρ τῦ τοὺς διαζονικωτέρους μὴ καταδέχεσθαι τὴν ἕστασιν, φανεροῦνται οἱ δόκιμοι, τυτέστιν, οἱ πένητες, ὅτι φέρουσι προῤῥωμένοι · πρότερον δὲ

οὐκ

οὐκ ἐφαίνετο ἡ καρτερία αὐτῶν· ἢ δοκίμους λέγῃ τοὺς ἔτι τὸ ἔθος φυλάττοντας· οἱ γὰρ πάντες τοῦτο προέλυσθε· τῶν οὖν διαλυσάντων ἀδοκίμων φαινομένων, οἱ φυλάττοντες φανερωθῶσιν ὡς δόκιμοι.

negligi: antea autem non apparebat perseverantia eorum. Vel *probatos* dicit eos, qui morem cœnæ adhuc custodiebant: non enim eum omnes dissolverant. Cùm igitur dissolventes reprobi apparerent, observantes manifestantur ceu probati.

20 Συνερχομένων οὖν ὑμῶν ἐπὶ τὸ αὐτό, οὐκ ἔστι κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν.] Ἡ μὴ συνέλθωσις, φησιν, ἀγάπην οὐ δείκνυται καὶ συναγωγήν· πλὴν ἀλλ' οὖν τὸ ἔργον. Κυριακὸν δὲ δεῖπνον καλεῖ τὴν συνέστασιν, ὡς μίμησιν ἐκείνου τοῦ φρικτοῦ, ὃ ὁ Κύριος συνέφαγε τοῖς μαθηταῖς· διὸ καὶ δεῖπνον τὸ ἄριστον ἐκάλεσεν. Ἴδετε οὖν, φησι, τίνος χαρίεσθε, τοῦ μιμεῖσθαι τὴν διαστροφὴν πράττοντες.

20 *Convenientibus igitur vobis in idem, non est dominicam cœnam manducare.*] Conventus, inquit, charitatem indicat & consociationem: atqui opus non fit. Dominicam autem cœnam convivium vocat, veluti imitationem tremendæ illius cœnæ, quam Dominus unà cum discipulis suis manducavit. Propterea & cœnam prandium vocavit. Videte igitur, inquit, quo orbemini, nempe imitatione mensæ dominicæ.

21 Ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει ἐν τῷ φαγεῖν.] Τὸ κυριακὸν τοῦτο δεῖπνον ἰδιωτικὸν πεποιήκατε. Ἕως μὲν γὰρ ἦν κοινόν, καὶ κυριακὸν δεῖπνον ἐλέγετο· τὰ γὰρ τοῦ δεσπότου πάντων κοινὰ τοῖς δούλοις. Ἐπεὶ δὲ ἕκαστος προλαμβάνει τοὺς ἰδίους δεῖπνον, καὶ οὐκ ἀναμένει τοὺς πένητας, ἀλλ' ἰδίᾳ ἑαυτῷ καθ' ἑαυτὸν, ἠτιμάσατε τὸ δεῖπνον ὑμῶν, ἀντὶ κυριακοῦ ἰδιωτικὸν ποιήσαντες.

Et alius quidem esurit, alius verò ebrius est.] Pauper quidem esurit: opulentus verò inebriatur. Duo autem hîc sunt piacula, & quòd prætereuntur pauperes, & quòd vos inebriamini, soli iis saturati quæ etiam pauperibus oportebat apparata esse. Emphaticè autem dixit, *Ebrius est.*

Καὶ ὃς μὲν πεινᾷ, ὃς δὲ μεθύει.] Ὁ πένης μὲν πεινᾷ, ὁ δὲ πλούσιος μεθύει. Δύο δὲ ἐγκλήματα, ὅτι τε προορῶνται οἱ πένητες, καὶ ὅτι ὑμεῖς μεθύετε, μόνοι σιτούμενοι ἃ καὶ τοῖς πένησιν ἔδει προεσκευάσθαι. Ἐμφατικῶς δὲ τὸ, μεθύει, εἶπε.

22 *Numquid enim domos non habetis ad edendum & bibendum?*] Si enim communiter & publicè non estis esuri, cur non in ædibus vestris editis?

22 Μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν;] Εἰ γὰρ μὴ κοινῶς μέλλετε ἐσθίειν, διατί μὴ ἐν ταῖς οἰκίαις ὑμῶν ἐσθίετε;

Aut Ecclesiam Dei contemnitis?] Cùm enim dominicam cœnam privatam feceris, manducans apud teipsum, in Ecclesiam & locum es injurius.

Ἢ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε;] Ὅταν γὰρ τὸ κυριακὸν δεῖπνον ἰδιωτικὸν ποιῇς, ἐσθίων καθ' ἑαυτὸν, εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν τόπον ὑβρίζεις.

" ἢ καθ' ἑαυτὸν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ τὸν τόπον ὑβρ.

Et pudefacitis non habentes.] Non tantum curant pauperes, inquit, quòd non alitis eos, quantum quòd pudefiunt redarguti, quòd ipsi nihil habeant, vobis splendidè accumbentibus, ac vino indulgentibus.

Καὶ καταισχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας.] Οὐ τοσοῦτον, φησι, μέλει τοῖς πένησιν, ὅτι δὲ πρέφετε αὐτοὺς, ὅσον ὅτι καταισχύνονται, ἐλεγχόμενοι ὅτι τῶν μὴ αὐτοὶ ἔχουν, ὑμῶν φιλοτίμως ἀναπειμένων καὶ μεθυόντων.

Quid vobis dicam? Laudabo vos? In hoc non laudo.] Poſt erroris demonſtrationem mitiùs cum illis loquitur. Cùm enim dicere potuiſſet, iſta innumeris mortibus digna, ipſe quid ait? *Laudabo vos? In hoc non laudo.* Hoc autem facit, ut eos clementiores erga pauperes reddat. Si enim eos ad finem uſque vehementiùs percuſſiſſet, adversùs inopes crudeliores facti eſſent, quippe quia eorum causâ ab Apoſtolo ignominiâ affecti.

23 *Ego enim accepi à Domino, quod & tradidi vobis.*] Cujus rei gratiâ myſteriorum & veſperæ illius meminit? Omnino neceſſariò, ut perſuadeat quòd Dominus tuus omnes eâdem mensâ excipere dignatus ſit, tu verò fratrem ejuſdem tecum generis & naturæ averſaris & dedignaris? At quî ait à Domino ſe accepiſſe? Neque enim tum aderat, ſed perſecutor erat. Ut diſcas, quòd etiamnum ipſe eſt qui in myſtica menſa myſteria illa tradit, æquè atque tum.

24 *Quoniam Dominus Jeſus, in nocte quâ tradebatur, accepit panem; & poſtquam gratias egiſſet, fregit, ac dixit, Accipite manducate, Hoc eſt corpus meum, quod pro vobis frangitur.*] Recordamini, inquit, quòd hanc ultimam vobis dederit inſtitutionem; quódq; eâ etiam nocte quâ mactandus erat, ipſum proditorem convivam habuerit: Et tu fratrem tuum indignum judicas? Edoctus es etiam gratias agere; quandoquidem & ille gratias egerit, exemplum nobis relinquens: atqui tu indigna gratiarum actione committis, injuriam inferens Eccleſiæ, alióque eſuriente ipſe inebriaris. At verò ille communiter omnibus dixit, Accipite, edite, idque corpus ſuum, quod pro omnibus ex æquo fregit, in mortem tradens: tu verò edendo antevertis, neque communem panem in medium ponis, neque frangis ipſum uti detur multis, verùm tibi ipſi contines.

Hoc facite in meam commemorationem.] Quid ais? Si Filii vel Patris commemorationem faceres, conſcientiâ tuâ perculſus

Τί ὑμῖν εἶπω; ἐπαινέσω ὑμᾶς; ἐν τούτῳ οὐκ ἐπαινῶ.] Μετὰ τὴν ἀπόδειξιν τοῦ πλήσματος, ἡμερώτερον αὐτοῖς διαλέγεται· ἔχων γὰρ εἰπεῖν ταῦτα μυρίων θανάτων ἄξια, ὁ δὲ τί φησιν; Ἐπαινέσω ὑμᾶς; ἐν τούτῳ οὐκ ἐπαινῶ. Τοῦτο δὲ ποιεῖ, ἵνα ἡμερωτέρους αὐτοὺς τοὺς πένησι καταστήσῃ. Εἰ γὰρ σφοδρώτερον ἐπέπληξεν ἄχρι τέλους, ἀνήμερον ἂν τοὺς ἐκείνους, ὡς δι' αὐτοὺς ἀτιμασθέντες παρὰ τοῦ ἀποστόλου.

23 Ἐγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου, ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν.] Τίνος ἕνεκεν τῶν μυστηρίων μέμνηται καὶ τῆς ἑσπέρας ἐκείνης; σφόδρα ἀναγκαίως· ἵνα πείσῃ ὅτι ὁ δεσπότης σου τὴν αὐτὴν πάντας ἠξίωσε παραθέζης, καὶ σὺ τὸν ὁμογνώμονα παρωθεῖς καὶ ἀπαξιοῖς; Πῶς δέ φησι παραλαβὼν τοῦ Κυρίου παρειληφέναι; οὐδὲ γὰρ παρῆν τότε, ἀλλὰ διώκτης ἦν. Ἵνα μάθῃς, ὅτι καὶ σήμερον ὅτι τὴν μυστικὴν παράθεζιν αὐτός ἐστιν ὁ παραδιδοὺς τὰ μυστήρια, ὥσπερ καὶ τότε.

24 Ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ ᾗ παρεδίδοτο, ἔλαβεν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ εἶπε, λάβετε, φάγετε, τοῦτό μού ἐστι τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον.] Ἀναμνήσθητέ, φησιν, ὅτι ταύτην ἐχάτην ὑμῖν δέδωκε τὴν μυσταγωγίαν, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ ᾗ σφάττεσθαι ἔμελλε, καὶ τὸν προδότην εἶχε συνέσιον· καὶ σὺ ἀπαξιοῖς τὸν ἀδελφόν; Καὶ ἐδίδαξης μὴ εὐχαριστεῖν· καὶ γὰρ κἀκεῖνος εὐχαρίστησε, τύπον ἡμῖν δοὺς· ἀνάξια δὲ τῆς εὐχαριστίας ποιῇς, ὑβρίζων τὴν ἐκκλησίαν, καὶ πεινῶντος ἄλλου αὐτὸς μεθύων. Καὶ ὁ μὲν πᾶσιν εἶπε κοινῶς, λάβετε, φάγετε, καὶ τοῦτο, τὸ σῶμα αὐτοῦ, ὃ ὑπὲρ πολλῶν θλώμενον ἔκλασε, διδοὺς εἰς θάνατον· σὺ δὲ προλαμβάνῃς ἐσθίων, καὶ οὐδὲ τὸν κοινὸν ἄρτον εἰς τὸ μέσον τίθης, οὐδὲ κλᾷς αὐτὸν ἵνα δοθῇ πολλοῖς, ἀλλὰ σαυτῷ κατέχῃς.

Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.] Τί λέγῃς; Εἰ μὲ τὸν ἀνάμνησιν ἦν Παῦλος ἐποίει, ἐπλήγης ἂν ὑπὸ τοῦ

χ. συνεσθίοντα.

τῦ σωνειδότος, εἰ μὴ τὰ νενομισμένα ἐπλήρωσας, καὶ πένητας ἐκάθισας· ἀνάμνησιν δὲ τῦ ἰδίου τῦ διασώτου, οὐδὲ τραπέζης ἁπλῶς μεταδίδως.

"Ἀπαθῶς.

25 Ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λέγων· Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι.] Ἦσαν καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ ποτήρια, ἐν οἷς τὸ αἷμα τῶν θυόντων ἐπαινεδον μετὰ τὸ θύσαι, φιάλῃ καὶ ποτηρίῳ τοῦτο δεχόμενοι. ἀντὶ τοῦ αἵματος τούτων τῶν ἀλόγων, ὃ τῇ παλαιᾷ διαθήκῃ ἐσφράγισε, τὸ ἐμὸν αἷμα νῦν τίθημι, τῇ καινῇ διαθήκῃ ἐπισφραγίζων. Μὴ θορυβηθῇς οὖν αἵματος ἀκούων. Καὶ γὰρ εἰ τὸ τῶν ἀλόγων ἐδέξω ἐν τῇ παλαιᾷ, πόσῳ μᾶλλον τὸ θεῖον νῦν;

Τοῦτο ποιεῖτε ὁσάκις ἂν πίνητε, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.] Καὶ διὰ τοῦ ποτηρίου, φησὶν, ἀνάμνησιν τοῦ θανάτου τοῦ δεσποτικοῦ θανάτου. Πῶς οὖν αὐτὸς μόνος πίνῃς καὶ μεθύῃς, τοῦ "φεικτοῦ ποτηρίου πᾶσιν ὑπόσης δοθέντος.

"Χ. θανατικοῦ.

26 Ὁσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε "ἄχρις οὗ ἔλθῃ.] Οὕτω, φησὶν, ὀφείλετε διακεῖσθαι, ὡσπερμελεῖ ἐν αὐτῇ ἐκείνῃ τῇ ἑσπέρᾳ, καὶ ἐπ' αὐτῆς κείμενοι τὸ σιβάδος, καὶ πρὸς αὐτὸν τοῦ Χριστοῦ λαμβάνοντες τὴν θυσίαν. Αὐτὸ γὰρ ἐκεῖνο τὸ δεῖπνόν ἐστι, καὶ αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν θάνατον καταγγέλλομεν, τουτέστιν, ἐπιδεικνύομεν, ἄχρι τῆς δευτέρας παρουσίας.

"Χ. ἕως.

27 Ὥστε, ὃς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον τοῦτον, ἢ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἔνοχος ἔσται τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου.] Αὐτοὺς αἰνίττεται ἀναξίως μεταλαμβάνοντας, ὡς παρορῶντας τοὺς πένητας. Πῶς δὲ ἔνοχος γίνεται ὁ ἀναξίως μεταλαμβάνων; ὡς καὶ αὐτὸς ἐκχέας τὸ αἷμα. Ὥσπερ γὰρ καὶ τότε οἱ κεντήσαντες, οὐχ ἵνα πίωσιν ἐκέντησαν, ἀλλ' ἵνα ἐκχέωσιν· οὕτω καὶ ὁ ἀναξίως μὴ πίνων, μηδὲν δὲ ὠφεληθεὶς καρπούμενος, μάτην ἐξέχεε τὸ αἷμα.

esses, nisi ritus omnes perfecisses, ac paupères invitâsses: Commemorationem autem Domini faciens, ne mensam quidem tuam simpliciter impertis.

25 *Similiter & calicem postquam cœnâsset, dicens: Hic calix Novum Testamentum est in meo sanguine.*] Fuerunt etiam in Veteri Testamento pocula, quibus sanguinem brutorũ post victimam oblatam libarent, quem phialâ & poculo excipiebant. Pro sanguine itaque brutorum, qui Vetus Testamentum veluti sigillo consignabat, meum ego nunc sanguinem pono, Novum Testamentum eo ceu sigillo muniens. Ne turberis igitur sanguinem audiens. Nam si irrationalium pecorum sanguinem accepisti in Veteri Testamento, quanto potiùs nunc divinum?

Hoc facite, quoties biberîtis, in meam commemorationem.] Per poculum istuc, inquit, memoriam facis Dominicæ mortis. Quî igitur tu solus bibis & inebriaris, tremendo isto calice omnibus ex æquo tradito?

26 *Quoties enim ederîtis panem hunc, & calicem hunc biberîtis, mortem Domini annunciabitis donec veniat.*] Eo, inquit, affectu debetis esse imbuti, perinde quasi in illa ipsa essetis vespera, eidémque accumberetis thoro, & ab ipso Christo acciperetis sacrificium istud. Illa ipsa enim cœna est, & illam ipsam mortem annunciamus, hoc est, demonstramus, ad secundum usque ejus adventum.

27 *Itaque quicunque manducaverit panem hunc, aut biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini.*] Ipsos obliquè perstringit indignè manducantes, quandoquidem inopes negligant. Quâ verò ratione reus fit qui indignè assumit? Perinde nimirum ac ipse qui sanguinem Domini effuderit. Ut enim qui tum pupugerunt Christum, non ut biberent pupugerunt, verùm ut effunderent: sic indignè bibens, nihilque inde commodi referens, sanguinem frustrà effudit. Porrò, Judæi

dæi quidem dilacerârunt regis chlamydem: at qui indignè manducat, in cœnum & lutum, in animam ſuam videlicet, hanc chlamydem injecit. Nonne igitur par & minimè diſſimilis eſt ignominia? Propterea & ipſe iſtius reus eſt.

28 *Probet autem ſeipſum homo, & ſic de pane illo edat, & de calice bibat.*] Paulo in more eſt, ſicubi in medium cujuſpiam argumenti inciderit aliud neceſſarium, hoc etiam pertractare: quemadmodum etiamnum alio propoſito argumento de menſis, ſimulatque in myſteriorum ſermonem incidit, hunc veluti maximè neceſſarium abſolvit, ac ſummam bonorum monſtrat, cum pura conſcientia accedere, aïtque; Non alium tibi judicem præficio, verùm teipſum tibiipſi. Judica igitur & explora conſcientiam tuam, & ſic accede, non quando fuerint feriæ, ſed quando purum teipſum ac dignum inveneris.

29 *Qui enim manducat & bibit indignè, judiciũ ſibi manducat & bibit.*] Non propter myſteriorum naturam (hæc enim ſunt vivifica) verùm propter accedentis iniquitatem: quemadmodum & ſol oculis corruptis eſt noxius.

Non dijudicans corpus Domini.] Hoc eſt, non explorans, non intelligens propoſitæ rei amplitudinem. Si enim diſceremus unquam quiſnam eſſet qui nobis proponitur, non indigeremus altero, ſed iſtud ipſum nos ſobrios redderet.

30 *Ideo inter vos multi infirmi, & imbecilles, & dormiunt multi.*] Accipite demonſtrationem ab iis quæ apud vos contingunt. Hinc enim immaturæ mortes, morbíque diuturni, eò quòd multi indignè aſſumant. Quid igitur? Num ii qui ad extremam uſque ſenectutem incolumes ſervantur, peccata non admittunt? Peccant ſanè: ſed non hujus temporis pœnæ ſolæ indignè accedentibus deſtinatæ ſunt: ſed in futuro quoque ſeculo illis graviora ſunt repoſita: neque hìc nos puniti eſſemus, niſi deliquiſſemus, perinde ac ipſe jam infert.

Καὶ οἱ μὲν Ἰουδαῖοι διέῤῥηξαν τὴν βασιλέως τὴν χλαμύδα· ὁ δὲ ἀναξίως κοινωνῶν, εἰς βόρβορον, τὴν αὐτοῦ φημὶ ψυχὴν, ταύτην ἐνέβαλεν. ἆρα οὐκ ἴσον ἡ ἀτιμία; διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ταύτης ἔνοχός ἐστι.

28 Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω.] Εἴωθεν ὁ Παῦλος, ἐπιβάλλῃ " ἐν μέσῳ λόγῳ ὑποθέσεως " χ. μετὰ πόνου. ἑτέρα ἀναγκαία παρεμπίπτῃ, καὶ ταύτην ἐπεξέρχεται· ὥσπερ οὖν καὶ νῦν ἑτέρας παρεγκειμένης ὑποθέσεως τὸ περὶ τῶν τραπεζῶν, ὅπερ εἰς τὴν τῶν μυστηρίων ἐνέπεσε λόγον, ἐπεξεργάζεται τοῦτον ὡς ἀναγκαιότατον, καὶ ὃ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν ὑποδείκνυσι, τὸ μὴ καθαρεῦσαι σωφρόνως· καί φησιν, ὅτι οὐκ ἔστερον δικαιῶ ἐφιστῶσοι, ἀλλ' ἑαυτὸν σαυτῷ. Δίκαιον οὖν τῷ σωφρονεῖν σε, καὶ οὕτω παρέρχῃ, μὴ ὅταν ἑορτὴ " ἡ, " χ. ὅτε. ἀλλ' ὅταν καθαρὸν σεαυτὸν καὶ ἄξιον εὕρῃς.

29 Ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως, κρῖμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει.] Οὐ διὰ τὴν τῶν μυστηρίων φύσιν (ταῦτα γὰρ ζωοποιά) ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ παρόντος ἀναξιότητα· ὥσπερ καὶ ὁ ἥλιος τοῖς ταῖς ὄψεσι διεφθαρμένοις βλαβερός.

Μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου.] Τουτέστι, μὴ ἐξεπάζων, " μὴ ἐννοῶν τὸ " χ. μὴ νοῶν. ὑπερκείμενον μέγεθος. Εἰ γὰρ μαθοιμεν πότε ποτέ ἐστιν ὁ παρεκείμενος, οὐ δεησόμεθα ἑτέρου, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο νήφειν ἡμᾶς παιδεύσει.

30 Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄῤῥωστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί.] Ἐκ τῶν παρ' ὑμῖν γινομένων λαμβάνετε τὰς ἀποδείξεις. Διὰ τοῦτο γὰρ ἄωροι θάνατοι, καὶ μακραὶ νόσοι, διότι ἀναξίως μεταλαμβάνουσι πολλοί. Τί οὖν; οἱ ἀκριβεῖς τηρηταὶ μέχρι βαθυτάτου γήρως, οὐχ ἁμαρτάνουσιν; ἁμαρτάνουσι μὲν· ἀλλ' οὐχ αἱ ἐνταῦθα χολάσεις μόναι τοῖς ἀναξίως παρεισιοῦσιν, ἀλλ' ἐκεῖ χαλεπώτερα ἀνῆκται· ἡμεῖς γὰρ ἂν οὐκ ἐνταῦθα ἐκολασθημεν, εἰ μὴ ἡμαρτάνομεν, ὥσπερ δὴ καὶ αὐτὸς ὑπιφέρει.

31 Εἰ

31 Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς διεκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα.] Οὐκ εἶπεν, εἰ ἑαυτοὺς ἐκολάζομεν, ἀλλὰ μόνον, εἰ διεκρίνομεν καὶ καταγινώσκομεν ἑαυτούς, οὐκ ἂν οὐδὲ οὕτω κατεκρινόμεθα παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἐξεφεύγομεν ἂν καὶ τὰς ἐνθάδε κολάσεις, καὶ τὰς ἐκεῖ.

32 Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ Κυρίου, παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν.] Ἐπειδή, φησι, τὸ ὕστερον καὶ ἀφελὲν τὸ παιδεύεσθαι, τουτέστι, τὸ καταγινώσκειν ἑαυτούς, οὐδὲ ὕστερον ἀφελῶς ἡμῖν ὁ Θεὸς κέχρηται, ἀλλ' ὧδε παιδεύει, ἵνα ἐκεῖ ἐλεήσῃ. Παιδευόμεθα γάρ, φησιν, ὧδε· ἵνα κολαζόμεθα, ἵνα ὑπὸ τοῦτο παιδευώμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ, τουτέστι, τοῖς ἀπίστοις, κατακριθῶμεν ἐκεῖ. Φιλανθρώπως γὰρ ὄντες Θεῷ οἱ πιστοὶ, ὧδε ἀπολαμβάνουσι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν.

33 Ὥστε, ἀδελφοί μου, συνερχόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε.] Αὖθις εἰς τὸ τοῦ πενήτων ἦλθε λόγον, ἀφ' οὗ ἐμνήσθη κολάσεων καὶ θανάτων. Καὶ οὐκ εἶπεν, ἀλλήλοις μεταδότε, ἀλλ', ἐκδέχεσθε· δεικνύων ὅτι κοινὰ εἰσι τὰ ἐκεῖσε εἰσφερόμενα, καὶ δεῖ ἀναμεῖναι τὸν κοινὸν συνέλθωσιν.

34 Εἴ δέ τις πεινᾷ, ἐν οἴκῳ ἐσθιέτω.] Ἐντρεπτικὸς ὁ λόγος· ὡς γὰρ παιδίοις δυσχεραίνουσι δοῦναι τὸ φανῆναι, αὐτοῖς δοκοῦσι λέγεται, καὶ γαστριμαργίαν αὐτῶν καταγινώσκει. Διὸ καὶ ἄγων αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, εἰς τὴν οἰκίαν πάλιν ἀποπέμπει· ὅταν δὲ μικρὰ αἰσχύνη.

Ἵνα μὴ εἰς κρῖμα συνέρχησθε.] Τουτέστιν, εἰς βλάβην ὑμῶν, καὶ εἰς κατάκρισιν. Διὰ τοῦτο γὰρ ὠφελήθησαν αἱ συνελεύσεις, ἵνα ὠφελῆσθε ἐν ἀγάπῃ συνερχόμενοι· εἰ δὲ μὴ, βέλτιον οἴκοι εἶναι. Τοῦτο δὲ λέγει, οὐχ ἵνα οἴκοι ὦσιν, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον αὐτοὺς ἐφελκύσηται πρὸς τὸ συνέρχεσθαι ὡς δεῖ. "καὶ τὰ."

Τὰ δὲ λοιπὰ, ὡς ἂν ἔλθω, διατάξομαι.] Ἢ περὶ ἑτέρων τινῶν ἁμαρτανομένων παρ' αὐτοῖς καὶ διορθώσεων διατάξῃ λέγει, ἢ περὶ αὐτοῦ τούτου φησὶν, ὅτι

31 *Si enim nos ipsos judicaremus, non judicaremur.*] Non dixit, Si nos ipsos puniremus, sed tantùm, *si judicaremus* & condemnaremus nos ipsos, ne hîc quidem condemnaremur à Deo, verùm & præsentia & futura supplicia effugeremus.

32 *Cùm autem à Domino judicamur, corripimur, ut non cum mundo condemnemur.*] Quandoquidem rem adeò levem & facilem non facimus, hoc est, quòd nos ipsos non condemnamus; neque Deus nobiscum adeò crudeliter agit, verùm hîc corripit & castigat, ut illic misereatur. Castigamur enim hic, inquit; non punimur, sed à patre admonemur, *ne cum mundo*, id est, infidelibus, illic condemnemur. Nam quoniam fideles Deo sint curæ, peccatorum suorum mercedem hîc accipiunt.

33 *Itaque fratres, cùm convenitis ad manducandum, alter alterum expectate.*] Post pœnarum mortísque mentionem, rursus ad sermonem de pauperibus redit. Non autem dixit, Alter alteri impertimini: sed, *Expectate*; ostendens communia esse quæ illuc afferantur, quódque communis conventus sit expectandus.

34 *Si quis autem esurit, domi manducet.*] Sermo iste pudefaciendi vim habet: Loquitur enim eis tanquam pueris inediam ægrè ferentibus, ipsorúmque gulositatem condemnat. Hinc & eos ab ecclesia educens, in suam cujusque domum remittit, quæ non exigua est ignominia.

Ut non ad judicium conveniatis.] Id est, ad detrimentum vestrum, & ad condemnationem. Eam enim ob causam sunt constituti conventus, ut alter ab altero juvetur, dum in charitate congregamini. Quòd si hoc non fiat, satius est, ut domi vos contineatis. Hoc autem non ideo dicit, ut domi sint, cæterùm ut eos magis attrahat quò sicut oportet conveniant.

Cætera autem cùm venero disponam.] Vel de aliis nonnullis ipsorum peccatis, quæ opus habeant emendatione, vel de hoc ipso loquitur, quòd verisimile est aliquos defen-

sionem

sionem parare adversùs ea quæ dixi, verùm interim, quæ dixi, custodiant. Sin quisquam aliud quicquam habeat quod mihi dicat, in meum id adventum usque servetur. Terret autem eos tanquam affuturus, ut interea temporis demittant cristas, & corrigant si quid non bene habeat.

εἰκὸς ὄσι τινας ἀπολογίας" χρήσασθαι "κ. κεῖσ. τοὺς ἀπ' ἐλπὶν· ἀνάγκης μὴ, ἀπ' ἐλπὶν φυλαττέσθω. Εἰ δέ τις ἕτερόν τι ἔχει λέγειν, τῇ ἐμῇ παρουσίᾳ τοῦτο τηρείσθω. Ἐκφοβεῖ γὰρ αὐτοὺς ὡς πρεσβύτης, ἵνα καταλαβόντες καὶ διορθώσωνται, εἴ τι μὴ καλῶς ἔχοιεν.

CAP. XII.

ΚΕΦ. ιϚ.

DE spiritualibus autem nolo vos ignorare, fratres.] Hoc est, de donis Spiritûs. Argumentum autem est hujusmodi; Omnes qui in principio crediderant & baptizati erant, Spiritum accipiebant. Quia verò is invisibilis erat, sensibile signum dabatur operationis ipsius, atque aut linguis loquebantur, aut prophetabant, aut miracula edebant. Apud Corinthios itaque charismatum nomine seditiones exortæ erant, adeò ut qui majora dona acceperant, efferrentur: qui verò minora, illis inviderent. Insuper, vates aliquot & pseudoprophetæ fuerunt, qui difficulter à divinis prophetis discernebantur. Cuncta igitur hæc in meliorem statum revocat, ac primùm quod ad vates attinet.

ΠΕρὶ δὲ τῶν πνευματικῶν, ἀδελφοὶ, οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν.] Τυπτέσι, τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος. Ἡ δὲ ὑποθεσις αὕτη. Οἱ πιστεύσαντες ἐν ἀρχῇ καὶ βαπτισθέντες, "πάντες ὃ Πνεῦμα ἐλάμβανον· ἐπεὶ δὲ ἀόρατον ἦν τοῦτο, ἔλεγχος ἀληθὴς ἐδίδοτο τῆς αὐτοῦ ἐνεργείας, καὶ ἢ γλώσσαις ἐλάλουν, ἢ προεφήτευον, ἢ ἐθαυματούργουν. Παρὰ Κορινθίοις οὖν διὰ τὰ χαρίσματα στάσεις ἦσαν, τῶν τε μείζονα λαμβανόντων ἐπαιρομένων, καὶ τῶν ἐλάττονα, διαφθονούντων ἐκείνοις. Ἔπειτα ἦσαν καὶ ψευδοπροφῆται, καὶ δυσχερῶς διεκρίνοντο ἀπὸ τῶν ἀληθῶν προφητῶν. Πάντα οὖν ταῦτα διορθοῦται, καὶ πρῶτον τὸ τῶν μάντεων.

2 *Nostis quòd quando gentes eratis, ad idola, quemadmodum ducebamini, abducti sitis.*] Signum dat vatis & prophetæ; Si, inquiens, apud idola aliquis vaticinaretur, à spiritu immundo detentus ceu raptus & abductus, sic rapiebatur à spiritu ligatus, nihil sciens eorum quæ diceret, sed planè extra se constitutus & insanus: Propheta autem non sic; verùm is mente sobriâ cuncta loquitur. Hoc igitur est primum signum vatis dæmoniaci, & prophetæ divini.

2 Οἴδατε ὅτι ὅτε ἔθνη ἦτε, πρὸς τὰ εἴδωλα τὰ ἄφωνα, ὡς ἂν ἤγεσθε, ἀπαγόμενοι.] Σημεῖον διδοῦσι τοῦ μάντεως καὶ τοῦ προφήτου· καὶ φησιν, ὅτι ὁ ἐν τοῖς εἰδώλοις εἴτις ἐμαντεύετο, καταληφθεὶς ὑπὸ πνεύματος ἀκαθάρτου, ὡς ἂν ἀπαγόμενος, ὅτως ἐάλκετο ὑπὸ τοῦ πνεύματος δεδεμένος, σοβαρὸν εἰδὼς "ὧν ἔλεγε, ἀλλ' ἔξεστηκὼς καὶ μεμηνώς· ὁ δὲ προφήτης οὐχ ὅτως, ἀλλὰ μετὰ διανοίας νηφούσης πάντα φθέγγεται· ὥστε τοῦτο πρῶτον σημεῖον μάντεως δαιμονιώδους καὶ προφήτου θείου. "κ. ἁ.

3 *Ideo notum vobis facio, quòd nemo in Spiritu Dei loquens, dicit anathema Jesum: & nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto.*] Etiam hoc tibi signum sit vatis, nempe execrari, blasphemare, con-

3 Διὸ γνωρίζω ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν, λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν· καὶ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.] Καὶ τοῦτο, φησι, σημεῖόν ἐστι σοι μάντεως, τὸ ἀναθεματίζειν

μαπίζειν, ἤτοι βλασφημεῖν ϗ κακολογεῖν τ̃ Ἰησοῦν· ϗ αὖ, προφήτης, τ̀ ὀνομάζειν
"χ. προφή- "βύφημος τὸ τ̃ Κυρίου ὄνομα. Τί οὖν οἱ κατηχούμενοι; πῶς μὴ ἔχοντες ἅπαν
μαν. Πνεῦμα ἅγιον, ὀνομάζουσι τ̃ Ἰησοῦν; ἀλλ'
* χ. ἀλλὰ οὐ. ἅ πρὸς τούτων νεῦν ὁ λόγος, "περὶ γ̀ πιστῶν ϗ ἀπίστων. Τί γ̀ οἱ δαίμονες; οὐκ ὠνόμαζον τ̀ ὄνομα τ̃ Κυρίου; ἀλλὰ μαστιζόμενοι δ̀ καὶ ἀναγκαζόμενοι· ἑκόντες γ̀ ϗ μὴ
"χ. μαστιγούμενοι, ϗ ἀναγκαζόμενοι. μαστιγούμενοι, "μηδαμῶς.

4 Διαιρέσεις δ̀ χαρισμάτων εἰσί, τὸ δ̀ αὐτὸ Πνεῦμα.] Μετὰ " δόξης τ̀ διαφορὰν ἅ προφήτου ϗ ψευδοπροφήτου,
"χ. ἐπιδεῖξαι. ϗ περὶ τ̃ " χαρισμάτων φησίν, ἵνα ϗ τοὺς ἐν τούτοις διϊστάζοντας διορθώσηται. Καὶ
"χ. θαυμάσειν. πρῶτον θεραπεύει τ̀ τὸ ἔλαττον χάρισμα λαβόντα, ϗ διὰ τοῦτο λυπούμενα. Τίνος γὰρ ἕνεκεν λυπῇ, ὅτι οὐκ ἔλαβες ὅσον ἕτερος; μὴ γὰρ ὀφλὴ ἐστίν, ἀλλὰ χάρισμα ϗ δωρεά. Ὡς εὐχαριστῇ, ὅτι σοὶ μὲν ὀφείλων ὁ Θεὸς, "ὅλως δέδωκέ τι· ἀλλὰ ϗ ὁ αὐτὸς ἐστὶ δοτὴρ καὶ σοὶ κἀκείνῳ ὁ Θεός. ἅ γὰρ
"ἰσ. ὅμως. σοὶ μὲν ἄγγελος δέδωκεν, ἐκείνῳ δὲ ὁ Θεός· ἀλλὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἀμφοτέροις.

5 Καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος.] Μέμνηται καὶ Υἱοῦ, ὡς δωτῆρος τ̃ ἀγαθῶν. Παραμυθούμενος δὲ πλέον τ̀ λυπούμενα, διακονιῶν, εἶπεν. Ὁ μὲν γὰρ χάρισμα ἀκούσας, ϗ ἔλαττον λαβὼν, ἴσως ἂν ὑπώπτευσεν ὡς ἐλαττωθεὶς περὶ τὴν δωρεάν· ὁ δὲ διακονίαν, ἅ χ ὁμοίως· πόνου γὰρ ϗ ἱδρῶτος σύνδειγμα τοῦτο. Τί γὰρ λυπεῖς, εἰ ἕτερον πλείονα "κοπιῶντα. ἐσὺ πλείονα " κοπῶσαν ἐκέλευσε, σοῦ φεισάμενος;

6 Καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν.] Ἐνταῦθα ϗ τ̀ Πατέρα ἐμνήσθη, "ὃς ἐνεργεῖ τὰ ἐνεργήματα ἐν πᾶσι τοῖς πιστοῖς. Καὶ ἰδοὺ σοὶ ἡ Τελειὰ ἀπηρτισμένη. Χάρισμα δὲ, ϗ ἐνέργημα, ϗ διακονία ταυτά εἰσιν, εἰ ϗ τοῖς ὀνόμασι διαφέρουσιν· ἴσα γὰρ τὰ δῶρα τ̃ Πνεύματος ϗ Υἱοῦ ϗ Πατρὸς ἀποδόμενα. Ὅρα δὲ πῶς τ̃ Πνεύματος ἐ-

viciisque inceſſere Jeſum: prophetæ verò, haud citra præconium nominare Domini nomen. Quid igitur catechumeni faciunt? Quomodo iſti nondum habentes Spiritum ſanctum, nominant Jeſum? Verùm de his nunc non eſt ſermo, cæterùm de fidelibus & infidelibus. Quid verò dæmones? Nonne nomen Domini nominabant? Imò: ſed flagris cæſi & coacti; ſuapte verò ſponte & niſi vapulantes, nunquam.

4 *Diviſiones autem donorum ſunt, idem verò Spiritus.*] Cùm diſcrimen inter verum & falſum prophetam indicâſſet, etiam de donis Spiritûs diſſerit, ut eos etiam corrigat, qui in iſtis diſſident. Ac primùm eum curat, qui minus donum accepit, ac propterea mœret. Cur enim doles, inquit, quòd non tantum accepiſti atque alius? Non enim debitum eſt, ſed chariſma & donum. Itaque gratias age, quòd nihil tibi Deus cùm debeat, aliquid ſanè dederit: imò verò idem eſt, qui & tibi & illi largitus eſt, Deus. Non enim tibi angelus dedit, illi verò Deus: verùm idem utrique Spiritus.

5 *Ac diviſiones miniſtrationum ſunt, ſed idem Dominus.*] Meminit & Filii, tanquam datoris bonorum. Dolentem porrò majori conſolatione reficiens, *miniſtrationum*, dixit. Qui enim chariſmatis vocabulum audiverat, & minus acceperat, fortaſſe angi queat animo, ceu circa donum imminutus: qui verò miniſterii vocem audiverit, non ita: laboris enim & ſudoris hoc eſt indicium. Quid enim doles, ſi alium plùs quàm te laborare juſſit, parcens videlicet tibi?

6 *Diviſiones etiam operationum ſunt, idem verò Deus qui operatur omnia in omnibus.*] Patris hîc mentionem facit, qui operatur omnia in omnibus fidelibus. En hîc Trinitatem perfectâ. Donum autem, & operatio, & miniſterium, eadem ſunt, etſi nominibus differunt. Æqualia enim ſunt quæ à Spiritu & Filio & Patre dantur. Vide autem quomodo Spiritûs meminit primùm, poſtremò

ſtremò verò Patris, eorum causâ qui in ordine nimiùm ſunt curioſi.

7 *Cuivis autem datur manifeſtatio Spiritûs ad utilitatem.*] Ne quis dicat, Quid ſi idem ſit Dominus, & idem Spiritus, & idem Deus, cùm ego interim minus acceperim? Hoc tibi, inquit, utile erat & conferebat. Spiritûs autem manifeſtationem ſigna dixit. Per hæc enim demonſtrabatur Spiritum libenter in baptizatis commorari. Quid igitur doles? Sive enim majus, ſive minus habes donum, oſtendit Spiritum in te eſſe. Et quid ultrà cures?

8 *Alii quidem per Spiritum datur ſermo ſapientiæ.*] Qualem habebat Joannes tonitru filius, qualem & ipſe Paulus. Obſerva autem præpoſitionem, *Per*, Spiritui hîc applicari.

Alii autem ſermo ſcientiæ, ſecundùm eundem Spiritum.] Qualem habebant plerique fidelium, qui ipſi quidem ſcientiam habentes, alios docere non poterant. Sapientia namque docet, perſpicuitas quædam exiſtens, quæ abſcondita manifeſtat. Ubiq; autem ejuſdem Spiritûs meminit, conſolans (ut ſæpius dictum) eum, qui minus acceperat.

9 *Alii autem fides, in eodem Spiritu.*] Mat.17.19. Non fides dogmatum, ſed miraculorum, quæ vel montes transfert.

Alii autem dona ſanationum, in eodem Spiritu.] Ut curet omnem ægritudinem & languorem.

10 *Alii autem operationes virtutum.*] Iſte inobedientes etiam punire potuit, ut Paulus excæcavit Elymam, & Petrus Ananiam ſuſtulit: id quod dona ſanationum accipiens non habebat.

Alii autem prophetia, alii verò diſcretiones ſpirituum.] Hoc eſt, ut ſciat, quiſnam ſpiritualis, & quis non ſpiritualis: quis propheta, & quis impoſtor.

Alii autem genera linguarum, alii verò interpretatio linguarum.] Abundabat apud Corinthios linguarum donum. Hinc

μνήσθη τοῦτον, τελευταῖον δὲ τῶν Παύλου, διὰ τοὺς τῆς τάξιν παρεναζομένους.

7 Ἑκάστῳ δὲ δίδοται ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον.] Ἵνα μὴ λέγῃ τις, τί γάρ, εἰ ὁ αὐτὸς Κύριος, καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, καὶ ὁ αὐτὸς Θεὸς, ἐγὼ δὲ ἔλαττον ἔλαβον; φησὶν, ὅτι τοῦτό σοι συνέφερε. Φανέρωσιν δὲ τοῦ πνεύματος, τὰ σημεῖα λέγει. Διὰ τούτων γὰρ ἐδείκνυτο τὸ Πνεῦμα τοῖς βαπτισθεῖσιν ἐμφιλοχωροῦν. Ὥστε, τί ἀγνοεῖς; κἂν τε γὰρ μεῖζον ἔχῃς χάρισμα, κἂν τε ἔλαττον, "δείκνυσιν, ὅτι ἔχεις τὸ Πνεῦμα· καὶ τί σοι μέλει; "Χ. Λέγει τοι.

8 Ὧ μὲν διὰ τοῦ Πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας.] Οἷον εἶχεν Ἰωάννης, ὁ τοῦ βροντῆς Υἱὸς· οἷος αὐτὸς ὁ Παῦλος. Σημείωσαι δὲ τὸ, διὰ, ὅτι τοῦ Πνεύματος.

Ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα.] Οἷον εἶχον οἱ πολλοὶ τῶν πιστῶν, γνῶσιν μὲν ἔχοντες αὐτοὶ, ἄλλους δὲ διδάξαι μὴ ἰσχύοντες. Ἡ γὰρ σοφία διδάσκει, σαφεία τις οὖσα, ὡς καὶ διασαφοῦσα τὰ κρυπτά. Παραπλησίως δὲ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος μέμνηται, τοῦ παραμυθουμένου, ὡς πολλάκις εἴρηται, τὸν τὸ ἔλαττον λαβόντα.

9 Ἑτέρῳ δὲ πίστις, ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι.] Οὐχ ἡ τῶν δογμάτων, ἀλλ' ἡ τῶν σημείων, ἡ καὶ ὄρη μεθιστῶσα.

Ἄλλῳ δὲ χαρίσματα ἰαμάτων, ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι.] Τὸ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν.

10 Ἄλλῳ δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων.] Οὗτος καὶ τιμωρεῖσθαι ἠδυνάτο τοὺς ἀπειθεῖς, ὡς ὁ Παῦλος ἐπήρωσε τὸν Ἐλύμαν, καὶ ὁ Πέτρος Ἀνανίαν ἀνεῖλεν· ὅπερ ὁ τὰ χαρίσματα τῶν ἰαμάτων λαβὼν, οὐκ εἶχεν.

Ἄλλῳ δὲ προφητεία, ἄλλῳ δὲ διακρίσεις πνευμάτων.] Τουτέστι, τὸ εἰδέναι τίς ὁ πνευματικὸς, καὶ τίς ὁ μὴ πνευματικός· τίς ὁ προφήτης, καὶ τίς ὁ ἀπατεών.

Ἄλλῳ δὲ γένη γλωσσῶν· ἄλλῳ δὲ ἑρμηνεία γλωσσῶν.] Πολὺ τὸ τῶν γλωσσῶν χάρισμα παρὰ Κορινθίοις ἦν, ἐφ' ᾧ

ᾧ καὶ μᾶλλον ἐθαρσεῖτο, ὡς δοθέντι πρώτῳ τοῖς ἀποστόλοις, καὶ διὰ τοῦτο δοκοῦντι μείζονι τῶν ἄλλων. Τὸ δ' οὐχ οὕτως ἔχει. τὸ γὰρ τῆς διδασκαλίας χάρισμα μεῖζον, καὶ ἡ ἑρμηνεία τῶν γλωσσῶν μείζων τοῦ ἁπλῶς γλώσσαις λαλεῖν, οἰκειότατα δὲ ὅτι τῶν γλωσσῶν, γένη, εἶπε, διαφορὰς αὐτῶν γένη καλέσας.

11 Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται.] Πάλιν τὴν αὐτὴν παραμυθίαν τίθησιν, ὅτι τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἐνεργεῖ πάντα. " Ἐπισοβίζει δὲ μᾶλλον τὸ ἀπαρεσκόμενον ὅτι τῇ διαιρέσει· καθὼς γὰρ βούλεται, φησὶν, οὕτω καὶ ποιεῖ· καὶ σὺ τίς εἶ ὁ μὴ ἀρεσκόμενος; Σημείωσαι δὲ τὸ ῥητὸν, διὰ τοὺς πνευματομάχους· οὐ γὰρ καθὼς κελεύεται, ἀλλὰ καθὼς βούλεται. ὥστε δεσπότης καὶ Θεός. Καὶ οὐκ ἐνεργεῖται, ἀλλ', ἐνεργεῖ, ὥσπερ καὶ ὁ Πατήρ· Ὁ ἐνεργῶν γάρ, φησι, τὰ πάντα ἐν πᾶσι.

12 Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἕν ἐστι, καὶ μέλη ἔχει πολλὰ, πάντα δὲ μέλη τοῦ σώματος, πολλὰ ὄντα, ἓν σῶμά ἐστιν· οὕτω καὶ ὁ Χριστός.] Καὶ ἀπὸ τῆς κτίσεως τὸ σῶμα ὑποδείγματος παραμυθεῖται τὸν λυπούμενον ὅτι ὀλίγιστον χαρίσματι, δεικνύων αὐτῷ, ὅτι οὐκ ἠλαττωμένος· Ὥσπερ γὰρ τὸ σῶμα καὶ ἓν ἐστι καὶ πολλὰ, διὰ τὸ μέλη ἔχειν· οὕτω καὶ τὰ μέλη καὶ πολλά εἰσι καὶ ἕν, διὰ τὸ εἰς ἓν σῶμα συντελεῖν. Ποῦ τοίνυν ἡ διαφορά; ποῦ τὸ μεῖζον; ποῦ τὸ ἔλαττον; πάντα γὰρ ἕν ἐστιν. Οὕτως οὖν, φησὶ, καὶ ὁ Χριστός· τουτέστιν, ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία. Ἐπεὶ γὰρ κεφαλή ἐστιν ὁ Χριστὸς τῆς ἐκκλησίας, οὕτω τὴν ἐκκλησίαν ὠνόμασεν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς. Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα καὶ ἡ κεφαλὴ ἓξ ἐστιν ἀνθρωπος. οὕτω καὶ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν Χριστὸν, ὡς σῶμα καὶ κεφαλὴν, ἓν εἰδὼς, φησὶ τῆς ἐκκλησίας τὸν Χριστὸν τέθηκε. Φησὶ τοίνυν ὅτι καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἕν τι πάντες ἐσμὲν, εἰ καὶ ἐκ διαφόρων τάγματος σύγκειται.

13 Καὶ γὰρ ἐν ἑνὶ Πνεύματι πάντες ἡμεῖς εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν;

etiam confidebant, quasi primùm id Apostolis esset datum, ac propterea aliis donis excellentius sit visum. Atqui id sic non habet. Siquidem doctrinæ donum majus est, & interpretatio linguarum major est, quàm simpliciter linguis loqui. Valdè propriè autem de linguis loquens, *genera*, dixit, ipsarum differentias genera appellans.

11 *Omnia autem hæc operatur unus & idem Spiritus, dividens seorsim unicuique ut vult.*] Rursus eandem consolationem ponit, nempe quòd idem Spiritus operatur omnia. Magis autem obstruit ora eorum, qui talem haud æquo animo dispensationem ferunt. Nam *uti vult*, inquit, ita & facit. Tu verò quis es qui isthuc ægrè feras? Observa autem istud in Spiritûs Sancti adversarios dictum esse. Non enim quemadmodum jubetur, sed, *ut vult*. Itaque Dominus & Deus est. Nec efficitur, sed, *operatur*, æquè ac Pater: inquit enim, *Qui operatur omnia in omnibus.*

12 *Sicut enim corpus unum est, & membra habet multa: omnia autem membra corporis multa cùm sint, unum sunt corpus: sic & Christus.*] Exemplo à corpore sumpto, consolatur illum qui ob minus donum contristatur, ostendens quòd nihil sit imminutus. Ut enim corpus unum est, & multa, eò quòd membra continet: sic & membra & multa sunt, & unum, eò quòd in unum corpus coagmentantur. Ubi igitur differentia? ubi majus? ubi minus? omnia enim unum sunt. *Sic*, inquit, *& Christus*, id est, Christi Ecclesia. Quandoquidem enim Christus caput est Ecclesiæ, sic Ecclesiam nominavit à capite. Perinde enim ut corpus & caput unus sunt homo; consimilem ad rationem, Ecclesiam & Christum, veluti corpus & caput, unum esse sciens, pro Ecclesia Christum posuit. Dicit igitur, quòd in Ecclesia quoque unum quoddam omnes sumus, etiamsi ex diversis ordinibus sit conflatum.

13 *Etenim in uno Spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus; sive Judæi,*

" χ. μᾶλλον δὲ καὶ ἐπιπλήττει.

ſive gentiles, ſive ſervi, ſive liberi.] Indicat jam nunc, quomodo Eccleſia aſſimiletur unius corporis exemplo, inquiens: Sub uno eodémque Spiritu nos omnes, & ego etiam ipſe Paulus, baptizati ſumus, in unum corpus, hoc eſt, ut ſimus unum corpus. Non enim in alio quidem tu, in alio verò ego, baptizati ſumus Spiritu, verùm in eodem. Proinde neque ego quiddam te excellentius habeo. Nam in unum corpus baptizati ſumus, pro, ut ſimus unum corpus, & Judæi & Græci, & ſervi & liberi. Si ergo adeò disjunctos, tantóque intervallo diſtantes, Spiritus conjunxit atque univit: multo magis poſtquam unum facti ſumus, non debemus contriſtari, ceu diſcrimen quoddam ſit inter nos.

Et omnes uno Spiritu potati ſumus.] Videtur hîc loqui de menſa Dominica, & de pane & vino. Cùm enim dicit, *Spiritu qui potavit nos*, utraque indicavit, nempe ſanguinem, & carnem. Veruntamen verius eſt, quòd hîc loquatur de acceſſu Spiritûs, qui nobis poſt baptiſma contingit, & priuſquam ſacramenta accedamus. *Potati autem ſumus*, dixit per metaphoram ſumptam ab arboribus, quæ eodem fonte irrigantur. Unus igitur Spiritus potavit nos, & irrigavit, & unum corpus eſſe fecit.

14 *Etenim corpus non eſt unum membrum, ſed multa.*] Ne miteris, inquit, quòd tot cùm ſimus, unum corpus ſimus. Etenim & in humano corpore à multis membris unum corpus eſt invenire.

15 *Si dixerit pes, Quia non ſum manus, non ſum de corpore: non propterea non eſt de corpore?* 16 *Et ſi dixerit auris, Quoniam non ſum oculus, non ſum de corpore: non propterea non eſt de corpore?*] Introduxit membra loquentia, & murmurantia, quòd ſint aliis inferiora: ut dum oſtendit membrorum obmurmurationem abſurdè factam, pudefaciat eos qui in Eccleſia obmurmurant, propterea quòd nonnulli ipſis ſint majores. Ponit autem duo extre-

εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε Ἕλληνες, εἴτε δοῦλοι, εἴτε ἐλεύθεροι.] Νῦν δείκνυσι πῶς ἡ ἐκκλησία ἔοικε τῷ τοῦ ἑνὸς σώματος ὑποδείγματι, καὶ φησιν, ὅτι ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἑνὸς Πνεύματος ἡμεῖς πάντες, καὶ ἐγὼ ὁ Παῦλος, * ἐβαπτίσθημεν εἰς ἓν σῶμα, τουτέστιν, " ὥστε εἰ) ἓν σῶμα. Οὐ γὰρ ἐν ἄλλῳ μὲν σύ, ἐν ἄλλῳ δὲ ἐγὼ ἐβαπτίσθημεν Πνεύματι, ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῷ. Ὥστε οὐδὲ ἐγὼ ἔχω πλέον τί σου· εἰς γὰρ ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, αὐτὸ δέ, ἵνα ὦμεν ἓν σῶμα καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες, καὶ δοῦλοι καὶ ἐλεύθεροι. Εἰ δὲ τοιοῦτον διεσχοίνισε λοιπὸν τὸ Πνεῦμα, πολλῷ μᾶλλον μὴ τὸ ἡνῶσθαι ἓν, ὀκνῶμεν λυπεῖσθαι, ὡς διαφορᾶς τινος οὔσης ἐν ἡμῖν.

Καὶ πάντες εἰς ἓν πνεῦμα ἐποτίσθημεν.] Δοκεῖ μὲν λέγειν περὶ τῆς πνευματικῆς τραπέζης, " τοῦ τε ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου. Πνεῦμα γὰρ εἰπὼν τὸ ποτίσαν ἡμᾶς, ἀμφότερα ἐδήλωσε, τό, τε αἷμα καὶ τὸ σάρκα. Πλὴν τὸ δηλούμενον, τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ Πνεύματος φησὶν ὀκνῶ, τὴν ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος εἰς ἡμᾶς γινομένην, καθὼς τὰ μυστήρια. Ἐποτίσθημεν δὲ εἶπεν, ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν δένδρων * τῶν ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρδομένων καὶ πηγῆς. ἓν οὖν πνεῦμα ἐπότισεν ἡμᾶς καὶ ἤρδευσε, καὶ ἓν σῶμα εἰ) ἐποίησε.

14 Καὶ γὰρ τὸ σῶμα οὐκ ἔστιν ἓν μέλος, ἀλλὰ πολλά.] Μὴ θαυμάσῃς, φησὶν, εἰ τοσοῦτοι ὄντες ἓν σῶμά ἐσμεν. καὶ γὰρ καὶ ὅπου τὰ ἀνθρώπινα σώματος ἀπὸ πολλῶν μελῶν ἓν σῶμά ἐστιν εὑρεῖν.

15 Ἐὰν εἴπῃ ὁ πούς· ὅτι οὐκ εἰμὶ χείρ, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος· οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος; 16 Καὶ ἐὰν εἴπῃ τὸ οὖς· ὅτι οὐκ εἰμὶ ὀφθαλμὸς, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος, οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος;] Εἰσάγει τὰ μὴ φθεγγόμενα καὶ γογγύζοντα διὰ τὸ ἀκαταπαύστως τῶν ἄλλων μελῶν, ἵνα διὰ τοῦ ἄξαι τὸν γογγυσμὸν τῶν μελῶν παραλόγως γινόμενον, ἐντρέψῃ τοὺς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ γογγύζοντας, διὰ τὸ εἰ) τινας μείζους αὐτῶν. Τίθησι δὲ

δύο

δύο ἄκρα, πόδα καὶ ἀκοήν· καὶ ὁ ποὺς τὴν πόδα τοῦ ὀφθαλμῷ διαλεγόμενον, ἀλλὰ τὴν ὀλίγον ὑποφερούσην αὐτῷ χεῖρα. Τὸν μέντοι ἀκοὴν τοῦ ὀφθαλμὸν εἰσάγει διαλεγομένην· ἀεὶ γὰρ οἱ τοῖς σφόδρα ὑποφέρουσιν, ἀλλὰ τοῖς ὀλίγον ἀναβεβηκόσι φθονοῦμεν ἐσώτατα. Φησὶν οὖν, ὅτι ἐὰν εἴπῃ ὁ πούς, ὅτι διότι οὐκ ἔχω τὸ μέσον χωρεῖν ὡς ἡ χείρ, ἀλλ' ὑποκάτω πάντων εἰμί, οὐκ εἰμὶ μέρος τοῦ σώματος· μὴ οὐδὲ τοῦτο, αὐτὶ τοῦ, διότι οὐκ ἔστι χεὶρ, διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος; Οὐ γὰρ ὁ τόπος ποιεῖ τὸ εἶναι μέρος τοῦ σώματος, ἢ μὴ εἶναι, ἀλλὰ τὸ ἑνοῦσθαι, ἢ μὴ ἑνοῦσθαι. Ὡσαύτως καὶ ἐὰν ἡ ἀκοὴ εἴπῃ, Ὅτι διότι οὐκ εἰμὶ ὀφθαλμὸς, ἀποβάλλομαι καὶ τὸ ὅλως εἶναι μέρος τοῦ σώματος· μὴ διὰ τοῦτο καὶ αὐτὴ οὐκ ἔσται ἐκ τοῦ σώματος; ἀλλὰ τοῦ ἐξ ἀρχῆς αὐτῇ τεταγμένα τόπον ἔχουσα, καὶ τὴν οἰκείαν ἐνεργοῦσα ἐνέργειαν, καὶ αὕτη ἔσται μέρος καὶ μέλος τοῦ σώματος. Ὥστε καὶ σὺ ὁ δοκῶν τὸ ἔλαττον λαβεῖν χάρισμα, μὴ γόγγυζε. μέρος γὰρ εἶ τοῦ σώματος τῆς ἐκκλησίας Χριστοῦ, εἰ καὶ τὸν κάτω τόπον ἔλαχες. τότε δὲ οὐκ εἶ μέλος, ὅταν ἀποχίσῃς σαυτὸν, καὶ τῆς ἑνώσεως ἀποῤῥαγῇς. Φύλαττε τοίνυν τὴν ἕνωσιν, ἐὰν θέλῃς εἶναι μέλος.

17 Εἰ ὅλον τὸ σῶμα ὀφθαλμὸς, ποῦ ἡ ἀκοή; εἰ ὅλον ἀκοὴ, ποῦ ἡ ὄσφρησις;] Ἐπειδὴ ὀφθαλμοῦ καὶ ποδὸς ἐμνήσθη, καὶ ἀκοῆς καὶ χειρὸς, καὶ ἤναγκε αὐτοὺς εἰς ἔννοιαν τῆς ὑποχῆς καὶ τῆς ἐλαττώσεως, καὶ διὰ τοῦτο πάλιν εἰκὸς ἦν αὐτοὺς λυπεῖσθαι, καὶ ταπεινοῦσθαι· νῦν δείκνησιν, ὅτι οὕτω συμφέρον ἐστὶ, διαφορὰ εἶναι χαρίσματα. Εἰ γὰρ ἓν μέλος ἦν τὸ σῶμα ὅλον, ποῦ τὰ λοιπά; Οὐκ αἰσχύνη οὖν τοσοῦτα μέλη ἐκβάλλων, καὶ σαυτὸν μόνον ἀξιῶν εἶναι;

18 Νυνὶ δὲ ὁ Θεὸς ἔθετο τὰ μέλη, ἓν ἕκαστον αὐτῶν ἐν τῷ σώματι, καθὼς ἠθέλησεν.] Μεγάλως διατιθεῖ αὐτοὺς διὰ τοῦ λέγειν, ὅτι ὁ Θεὸς ἠθέλησε, καὶ ἀφώρισεν ἐν ἑκάστῳ μέλει τὸν οἰκεῖον τόπον (τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, ἔθετο) καὶ ὅτι

ma, pedem & aurē. Nec pedē cum oculo differentē inducit, ſed cum manu, ipſo aliquantulū ſuperiore, Auditū autē introducit cum oculo diſputantem. Eis enim, qui longè nobis ſupereminent, nunquam invidere ſolemus, ſed iis qui paulò altiùs aſcenderunt. Ait igitur: Quòd ſi dixerit pes, Quia non habeo medium locum, æquè ac manus, ſed ſum omnium infimus, non ſum ergo pars corporis: *numquid propterea*, hoc eſt, quia non eſt manus, non eſt ideo ex corpore? Non enim locus eſt in cauſa, cur ſit pars corporis, vel non ſit: verùm quòd corpori unitum ſit vel non. Hunc ad modum ſi auris dixerit, Quia non ſum oculus, eam ob cauſam orbor omnino eo, ut ſim pars corporis: num propterea & ipſa non erit ex corpore? Atqui cùm locum ſibi à principio deſtinatum retineat, propriámque operationem operetur, ipſa quoque erit & membrū & pars corporis. Proinde & tu, qui donū minus accepiſſe videris, noli murmurare. Membrum enim es Eccleſiæ, quæ eſt corpus Chriſti, etiamſi inferiorem locum nactus es. Tum verò non es membrum, cùm teipſum abſcideris, atque ab unitate avulſus fueris. Conſerva igitur unitatem, ſi vis eſſe membrum.

17 *Si totum corpus oculus, ubi auditus? ſi totum auditus, ubi olfactus?*] Quia oculi & pedis meminerat, & auditûs & manûs, eóſque in excellentiæ defectûſque cogitationem induxerat, ac veriſimile eſſet rurſus ipſos mœrorem inde potiùs quàm conſolationem accipere: nunc oſtendit ita commodum eſſe, ut ſint diverſa dona. Nam ſi totum corpus foret unum membrum, ubinam reliqua manerent? Non igitur pudet te, qui tot membra ejicis, & te ſolum dignum eſſe judicas?

18 *Nunc autem poſuit Deus membra, unumquodque eorum in corpore, ſicut voluit.*] Vehementer eos compeſcit, cùm ait, quòd Deus *voluit*, ac ſegregavit unicuivis membro proprium locum: id enim ſignificat, *poſuit*: & quòd neque pes, quia

infimum locum obtineat, ægrè ferre debeat. Sic enim Deus *Voluit:* atque hoc ipsi confert, in imo loco positum esse. Neque caput supremum locum habens, propterea debet efferri. Dei enim hoc, non ipsius opus est. Consimilem ad modum in Ecclesia Deus constituit hunc esse inferiorem, id quod ipsi prodest: illum verò superiorem. Atque hunc oportet suâ sorte esse contentum, illum verò non attolli.

19 *Quòd si essent omnia unum membrum, ubi corpus?* 20 *Nunc autem membra multa, corpus verò unum est.*] Animadverte sapientiam. Hoc ipso ora ipsorum obstruit, quod videbatur illis párere pusillanimitatem; nempe, quòd diversa sint charismata, quódque non sint pari honore digna. Nisi enim essent diversa membra, neque corpus unum esset: Quòd si corpus non esset unum, tum non esset honoris æqualitas. Jam verò eam ob rem in omnibus est idem precium, quòd omnia idem corpus perficiant. Itaque quia diversa membra sunt, ideo unum corpus perficitur. Quia verò unum corpus, ideò ejusdem dignitatis sunt omnia, ex hoc ipso, quòd omnia coëant & compaginentur ad unius corporis complementum. Ait enim: *Multa quidem membra, corpus verò unum.*

21 *Non potest autem oculus dicere manui, Operâ tuâ non indigeo: aut iterum caput pedibus, Operâ vestrâ non indigeo.*] Pacatis jam eis qui minora charismata acceperant, ad eos nunc verba facit, qui majora habebant, séque erga inferiores insolenter gerebant. Ut enim, inquit, oculus non potest dicere reliquis membris, Vobis opus non habeo (uno namque deficiente, claudicat totum corpus) sic neque qui majora charismata acceperunt, attollere sese possunt adversùs eos quibus sunt minora. Eorum enim & ipsi operâ indigent, utpote qui soli non sufficiunt ad Ecclesiam Dei ædificandam. Pulchrè autem dixit, *Non potest.* Etiamsi namque multa velit, inquit, non sic tamen habet rei natura.

ὁ πρὸς ἔχων τ' κάτω τόπον ὀφείλει ἀγγεῖν· ὅτω γὰ ἠθέλησεν ὁ Θεὸς, ⁊ τοῦτο αὐτῷ συμφέρει, τὸ κάτω τετάχθαι. Οὔτε ἡ κεφαλὴ τὴν ἄνω χώραν ἔχουσα, ὀφείλῃ ἐπαίρεσθαι. τοῦτο γὰ Θεοῦ ἐστι, * οὐκ αὐτῆς κατόρθωμα. Οὕτως οὖν ⁊ ὅτι τῆς ἐκκλησίας, ὁ Θεὸς ἔθετο τοῦτον εἰ) κάτω, ἵ συμφέρῃ αὐτῷ· κἀκεῖνον εἰ) ἄνω· ⁊ δεῖ ⁊ τοῦτον ἡσυχάν, κἀκεῖνον μὴ αἴρεσθαι. * τοῦτο.

19 Εἰ δὲ ἦν τὰ πάντα ἓν μέλος, πῦ τὸ σῶμα; 20 Νυνὶ δὲ πολλὰ μὲ μέλη, ἓν δὲ σῶμα.] Ὁρᾷ σοφίαν· ἐξ αὐτῶ τούτου ἐπιστομίζει αὐτοὺς, τῦ δοκοῦντος ἐμποιεῖν τὴν μικροψυχίαν, φησὶ δὲ τῦ διαφορὰ εἰ) τὰ χαρίσματα, καὶ μὴ εἰ) "ἰσοτιμία. Εἰ γὰ μὴ ἦσαν διάφορα μέλη, οὐδ' ἂν ἓν σῶμα ἦν· μὴ ὄντος δὲ ἑνὸς σώματος, οὐδὲ ἰσοτιμία ἂν ἦν. Νυνὶ δὲ διὰ τοῦτο ἰσοτιμία ἐστὶν ἐν πᾶσι, διότι εἰς ἓν σῶμα συντελοῦσι τὰ πάντα. Ὡστε ἐκ τῦ διάφορα εἰ) τὰ μέλη, ἀποτελεῖται ἓν σῶμα· ἐκ τῦ ἓν εἰ) σῶμα, ἰσοτιμία ἐστὶ πᾶσι, καὶ αὖθ' τοῦτο, καθὸ συντελοῦσιν εἰς ἑνὸς σώματος συμπλήρωσιν· καὶ γάρ φησι· Πολλὰ μὲν μέλη, ἓν δὲ σῶμα. "ἰσοτιμίαν.

21 Οὐ δύναται δὲ ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρί· χρείαν σου οὐκ ἔχω· ἢ πάλιν ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσί· χρείαν ὑμῶν οὐκ ἔχω.] Καταστείλας τοὺς τὰ ἐλάττονα χαρίσματα ἔχοντας, νυνὶ πρὸς τοὺς τὰ μείζονα ἔχοντας, ⁊ καταπαιδεύων τὴν ὑπερδεξίων διαλέγεται. Ὥσπερ γάρ, φησὶν, ὁ δύναται ὁ ὀφθαλμὸς λέγειν τοῖς λοιποῖς μέλεσι, χρείαν ὑμῶν οὐκ ἔχω (ἑνὸς γὰ ἐνδέοντος, χωλεύει τὸ πᾶν σῶμα) οὕτως οὐδὲ οἱ τὰ μείζονα εἰληφότες χαρίσματα δύνανται ἐπαίρεσθαι κ' τῶν τὰ ἐλάττονα "εἰληφότων. Χρήζουσι γὰ αὐτῶν, ὡς οὐκ ὄντες αὐτάρκεις αὐτοὶ μόνοι τ' ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖν. Καλῶς δ' εἶπε τὸ, οὐ δύναται. κἂν γὰ πολλὰ θέλῃ, φησὶν, ἀλλ' οὐκ οὕτως ἔχει φύσεως τὸ πρᾶγμα. "χ. ἐλάττων.

22 Αλλὰ

22 Αλλὰ πολλῷ μᾶλλον τὰ δοκοῦντα μέλη τῦ σώματος ἀσθενέστερα ὑπάρχειν, ἀναγκαῖά ἐστι. 23 Καὶ ἃ δοκοῦμεν ἀτιμοτέρα εἶναι τῦ σώματος, τούτοις τιμὴν περισσοτέραν περιτίθεμεν, καὶ τὰ ἀσχήμονα ἡμῶν περισσοτέραν τιμὴν ἔχει.] Νῦν δείκνησιν ὅτι καὶ χείρονα καὶ ἀναγκαῖά εἰσι τὰ δοκοῦντα ἐλάττονα· δοκοῦσι γὰρ ἐλάττονα, οὐκ εἰσὶ δέ. Τίνα δέ ἐστι ταῦτα τὰ ἀσθενέστερα μὲν δοκοῦντα καὶ ἀτιμοτέρα, ἀναγκαῖα δὲ ὄντα; Τινὲς μὲν τὰ γεννητικὰ μόρια φασιν, ἃ δοκοῦσι μὲν ἄτιμα εἶναι καὶ ἀσχήμονα. τοσοῦτον δέ εἰσιν ἀναγκαῖα, ὥστε οὐδὲ αὐτῶν τούτων ὁ βίος ἐστίν. Αλλὰ καὶ τιμὴν περισσοτέραν τούτοις περιτίθεμεν· κἂν γὰρ γυμνός τις εἴη ὅλον τὸ σῶμα, ταῦτά γε οὐκ ἀνέχεται γυμνὰ εἶναι. Τινὲς δὲ ἀσθενέστερα μέν, ἀναγκαῖα δὲ, τοὺς ὀφθαλμοὺς φασιν· μικροὶ γὰρ ὄντες καὶ τῶν ἄλλων μελῶν ἀσθενέστεροι, ἀναγκαιότατοί εἰσιν. Ατιμότερα δὲ καὶ ἀσχήμονα, τοὺς πόδας. Τοὺς τε οὖν ὀφθαλμοὺς πολλῆς ἀξιοῦμεν κηδεμονίας, ὡς ἀσθενῆς. καὶ τοὺς πόδας δὲ αὖ σκέπομεν καὶ περιβολίας ἀξιοῦμεν, καίτοι κάτω κεκρυμμένους, καὶ ἀτίμους δοκοῦντας. Δύναται δέ τις νοῆσαι τρεῖς τάξεις ἐν τοῖς "λεγομένοις· ὡς τὰ μὲν ἀσθενῆ ἐστὶ καὶ ἀναγκαῖα, καθάπερ οἱ ὀφθαλμοί· τὰ δὲ ἄτιμα, καθάπερ οἱ πόδες· τὰ δὲ ἀσχήμονα, καθάπερ τὰ γεννητικά.

"χ. σωζομένοις.

24 Τὰ δὲ εὐσχήμονα ἡμῶν οὐ χρείαν ἔχει.] "Ινα μήτις εἴπῃ, καὶ ποῖος ἐστὶ λόγος, περισσοτέραν τῶν ἀσχημόνων καὶ ἀτίμων, καταφρονεῖν δὲ τῶν εὐσχημόνων; Οὐ καταφρονοῦμεν, φησιν, ἀλλ' ἐκεῖνα οὐδενὸς ὀφ ἡμῶν δέονται, φύσει τὸ εὔσχημον ἔχοντα.

"χ. κατασκευῆς τὸ σῶμα τὸν, ἀλλὰ χεῖρες· ἵνα χ.

Αλλ' ὁ Θεὸς συνεκέρασε τὸ σῶμα.] Ωστε εἰ συνεκέρασε, καὶ ἓν ἐποίησε· τὸ γὰρ κεκραμένον, ἓν γίνεται· καὶ πῦ λοιπὸν ἐν τῷ ἑνὶ τὸ μεῖζον καὶ τὸ ἔλαττον;

25 Τῷ ὑστερουμένῳ περισσοτέραν δόντες τιμὴν, ἵνα μὴ ᾖ σχίσματα ἐν τῷ σώ-

22 *Sed multo magis quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt:* 23 *Et quæ putamus ignobiliora esse corporis, his honorem abundantiorem circumdamus: & quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorem honestatem habent.*] Indicat jam quòd & commoda & necessaria sint quæ videntur esse minora. Videntur enim inferiora, sed non sunt. Quæ verò sunt hæc quæ imbecilliora quidem videntur, & minùs honesta, & interim tamen necessaria sunt? Nonnulli dicunt, membra genitalia, quæ videntur quidem minùs honesta, & indecora: usque adeò autem necessaria sunt? ut sine his ne vita quidem constare queat. Insuper majorem illis honorem attribuimus. Etsi enim quisquam toto corpore nudus sit, ista tamen nudari non patitur. Nonnulli verò per imbecilliora quidem, sed necessaria tamen, oculos intelligunt: qui quum parvi sint, ac reliquis artubus infirmiores, inprimis tamen sunt necessarii: Per ignobiliora verò & inhonesta, pedes. Oculos itaque magna curâ dignamur, ceu imbecillos. Pedes rursus contegimus & obvelamus, ac solicitè illis prospicimus, quamvis inferiore loco positi, ac honoris vacui esse videantur. Poterit autem quispiam hîc tres ordines intelligere in his quæ dicta sunt; nempe, alia quidem sunt infirma & necessaria, ut oculi: alia verò honoris vacua, ut pedes: alia deformia sive inhonesta, ut genitalia.

24 *Honesta autem nostra nullius egent.*] Ne quis dicat, Quænam hæc est ratio, ut prospiciamus inhonestis atque ignobilibus, honesta verò despiciamus? non despicimus, ait, sed illa nullâ nostrâ curâ opus habent; utpote quæ decus suum à natura habent.

Sed Deus simul temperavit corpus.] Si ergo temperavit, tum unum fecit: quod enim miscetur, unum fit. Et ubi deinceps in uno majus & minus?

25 *Et cui deerat, abundantiorem tribuendo honorem, ne schismata sint in cor-*

pore.] Non dixit, deformi & ignobili, ſed, deficienti: nihil enim naturâ inhoneſtum aut ignobile. *Exuberantiorem*, inquit, *impertiit honorem ei cui deerat.* Ne igitur doleas, cùm majori honore afficiaris. Cauſa eſt, ne ſchiſmata ſint in corpore. Si enim alia quidem & à natura & à noſtra providentia curata eſſent, alia verò ne noſtrâ quidem ſolicitudine dignata eſſent, diviſa fuiſſent inter ſe mutuò, connexum ferre non valentia. His verò diſciſſis, neque reliqua permanſiſſent ſalva, ceu corpore jam ſecto ac ſciſſo. Ne igitur vos majoribus chariſmatibus decorati inſurgite in inferiores, ne reſectis illis vos detrimentum patiamini.

Sed idem pro ſe mutuò ſolicita ſint membra.] Non ſolùm, inquit, ut non abſcindantur membra ac diſſideant, verùm ut dilectio ſit multa & concordia. Et qui major eſt, minoris curam gerit, atque ſolicitus eſt, non ſimpliciter, ſed *idem*; hoc eſt, ut eâdem ſanè, quâ magnus, providentiâ fruatur & minor. Ita ſpinâ incidente, calcaneóque infixâ, totum corpus ſentit & ſolicitum eſt: caput ſe inclinat, dorſum inflectitur, venter & femora contrahuntur, oculi multâ cùm ſolicitudine intuentur, manus, quod infixum erat, eximunt. & de cæteris ſimiliter.

26 *Et ſive patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra: ſive glorificatur unum membrum, congaudent omnia membra.*] Exacta enim conjunctio communes facit calamitates & glorias. Proinde, ut jam diximus, calcaneo vulnerato, totum corpus condolet: Rurſum, ſi caput coronetur, reliquis inde membris & gloria & gaudium emergit, oculi ſunt pulchri, ac totum corpus formoſum apparet.

27 *Vos autem eſtis corpus Chriſti, & membra ex parte.*] Ne dicant, Ecquid ad nos corporis & membrorum ſimilitudo? Imò, inquit, vos eſtis corpus Chriſti & membra. Quare ſi humanum corpus non

ματι.] Οὐκ εἶπε, τῷ ἀχήμονι, ἢ τῷ ἀτίμῳ, ἀλλὰ, τῷ ὑστεροῦντι. ὥσθεν γὰρ φύσει ἄχημον ἢ ἄτιμον. Περισσοτέραν, φησὶ, δέδωκε τιμὴν τῷ ὑστεροῦντι. μὴ τοίνυν ἀλγῇς πλέον τιμηθείς. Καὶ ἡ αἰτία, ἵνα μὴ ᾖ ἐν τῷ σώματι σχίσματα. Εἰ γὰρ τὰ μὲν ἦν ἀπὸ τῆς φύσεως, ἦν ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ἐθεραπεύετο προνοίας· τὰ δὲ ὥσθεν τῆς περὶ ἡμᾶς ἠξιοῦτο κηδεμονίας, ἀπεχάσθησαν ἂν ἀλλήλων, μὴ δυνάμενα φέρειν τὸν συνδεσμον· ἀποσπασθέντων γὰρ τούτων, καὶ τὰ λοιπὰ ἂν ἐλάθη, ἅτε τοῦ σώματος χωλοῦ. Μὴ τοίνυν μηδὲ ὑμεῖς, φησιν, οἱ τὰ μείζω ἔχοντες χαρίσματα, ἐπεμβαίνητε τοῖς ἐλαττόσιν, ἵνα μὴ ἐκείνων ἀποχωζομένων, καὶ ὑμεῖς βλαβῆτε.

Ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων " μεριμνῶσι τὰ μέλη.] Οὐ μόνον, φησὶν, ἵνα μὴ ἀποχάζηται τὰ μέλη, ἀλλ' ἵνα καὶ ἡ ἀγάπη ᾖ πολλὴ καὶ ὁμόνοια. Καὶ ὁ μέγας ὑπὲρ τοῦ μικροῦ φροντίζει καὶ μεριμνᾷ, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ τὸ αὐτό· τοῦτέστιν, ἵνα τῇ αὐτῆς τοῦ μεγάλου προνοίας ἀπολαύῃ καὶ ὁ μικρός. Οὕτω γοῦν ἀκέντητος ἐμπεσούσης, καὶ τῆς πτέρνης ἐμπαγείσης, ὅλον τὸ σῶμα ἀλγαίνεται καὶ μεριμνᾷ· κεφαλὴ κύπτει, νῶτος " συγκάμπτεται, γαστὴρ καὶ μηροὶ " συστέλλονται, ὀφθαλμοὶ ὁρῶσι μετὰ πολλῆς τῆς φροντίδος, χεῖρες ἐξαιροῦσι τὸ παγίον. καὶ ὅπερ τοῦ ἄλλων ὁμοίως.

" χ. ἀλλ' μεριμνᾷ.

" χ. συγκάμπτεται.

26 Καὶ εἴτε πάσχει ἓν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη· εἴτε δοξάζεται ἓν μέλος, συγχαίρει πάντα τὰ μέλη.] Ἡ γὰρ ἀκριβὴς ἕνωσις, κοινὰς ποιεῖται τὰς συμφορὰς, καὶ τὰς εὐδοκιμήσεις· ὥστε οὖν, ὡς εἰπόμην, τῆς πτέρνης πληγείσης, πάντα συμπάσχει· πάλιν, στεφανοῦται ἡ κεφαλὴ, καὶ τοῖς λοιποῖς μέλεσι δόξα καὶ χαρὰ, ὀφθαλμοὶ εἰσι καλοὶ, καὶ ὅλον σῶμα δοκεῖ καλόν.

27 Ὑμεῖς δὲ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους.] Ἵνα μὴ εἴπωσι, Τί πρὸς ἡμᾶς ὁ τοῦ σώματος καὶ τῶν μελῶν παραδειγμα; φησὶν, ὅτι καὶ ὑμεῖς ἐστε σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη· ὥστε, εἰ τὸ ἀνθρώπινον

σῶμα

σῶμα ὰ δεῖ ϛασιάζειν, πόσῳ μᾶλλον τὸ τῦ Χριϛοῦ; Ἐπειδὴ δὲ οὐκ αὐτοὶ μόνοι συνεπλήρουν τὸ σῶμα τῦ Χριϛοῦ, ἀλλ' οἱ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ πιϛοὶ, τοσοῦτόν ἐϛι τὸ, ὅ μέλη. Εἰ γὰρ καὶ μὴ σῶμα ὁλόκληρον ἦσαν, ἀλλ' οὖν μέλη· καὶ τοῦτο, οὐκ μέρος, τοῦτ' ἔϛι, πάντα τὰ μέλη, ἀλλ' ἐκ μέρους. Κατὰ μὲν γὰρ τὴν ἐν ὑμῖν ἐκκλησίαν, σῶμα Χριϛοῦ ἐϛε, ὡς ὁλόκληρος ἐκκλησία· τοσοῦτόν τε ἀπέχουϛι τῆς οἰκουμένης καθολικὴν ἐκκλησίαν, ἧς τὸ σῶμα συνέϛηκεν ἐκ τῶν ἁπανταχῦ ἐκκλησιῶν, ἔχον κεφαλὴν τὸν Χριϛὸν, μέλη ἐϛὲ, οὐκ τὸ εἰ) μέρος τοσοῦτου αὐτοῦ.

28 Καὶ ὃς μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποϛόλους, δεύτερον προφήτας.] Ὁ Θεὸς ἔθετο· πῶς οὖν ἀντιτάττῃ τῷ Θεῷ; προτάττει γὰρ τοὺς ἀποϛόλους, ὡς πάντων τῶν ἀγαθῶν "χορηγοὺς· δευτέρους γὰρ τοὺς προφήτας, οὐχὶ "τῆς παλαιᾶς, (οὗτοι γὰρ ἕως Ἰωάννου προεφήτευσαν περὶ τῆς τῦ Χριϛῦ παρουσίας) ἀλλὰ τοὺς μετὰ τοῦτο Χριϛῦ παρουσίαν ἐν τῇ καινῇ προφητεύοντας, οἵαι αἱ Φιλίππου θυγατέρες, οἷος Ἄγαβος, οἷοι ἄλλοι μυρίοι· δαψιλὴς γὰρ τότε ἡ χάρις αὕτη τῦ Πνεύματος ἐν ἑκάϛῃ Ἐκκλησίᾳ. Πρῶτον γὰρ δεύτερον τίθησιν, ἵνα ὅ τῶν γλωϛῶν χάρισμα ἔχατον τάξας, καταπείλῃ τοὺς ὑπὲρ τούτου ἐπαιρομένους.

"χ. ἀρχηγοὺς.

"χ. τοῦ παλαιοῦ.

Τρίτον διδασκάλους.] Ὁ μὲν γὰρ προφήτης, πάντα ἀπὸ τῦ Πνεύματος φθέγγεται· ὁ δὲ διδάσκαλος, καὶ οἰκοθεν· διὰ τῦτο τρίτος τέτακται.

Ἔπειτα δυνάμεις, εἶτα χαρίσματα ἰαμάτων.] Αἱ δυνάμεις, καὶ ἰῶντο τοὺς ἀδυνάτους, καὶ ἐκόλαζον τοὺς ἐναντίους· τὰ δὲ χαρίσματα τῶν ἰαμάτων, μόνον ἰῶντο· διὰ τῦτο ἐκεῖνο τούτου προτίθησιν. ἀμφοτέρων μέντοι τούτων, ὁ τῷ ὄντι διδάσκαλος προτέτακται, ὅς δὴ δηλαδὴ ὁ δι' ἔργου καὶ λόγου διδάσκων.

Ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις.] Τουτέϛι, τὸ μὲν ἀντέχεσθαι τῶν ἀσθενῶν, καὶ τὸ κυβερνᾶν, ἤτοι οἰκονομεῖν τὰ τῶν ἀδελφῶν. Ταῦτα δὲ εἰ καὶ τῶν ἡμετέρων ἐϛὶ σπουδῶν, ὅμως καὶ τῦ Θεοῦ

oporteat à ſe diſſentire, quanto minùs corpus Chriſti? Quia vero non ipſi ſoli conſtituebant corpus Chriſti, ſed omnes in ùniverſo terrarum orbe fideles, appoſuit, & *membra*. Etiamſi enim non totum corpus eſſent, membra certè erant: ídque *ex parte*, hoc eſt, omnia quidem membra, ſed, *ex parte*. Nam quoad Eccleſiam quidem quæ apud vos eſt, corpus Chriſti eſtis, quatenus integra Eccleſia: quoad verò Cathòlicam per univerſum terrarum orbem Eccleſiam, cujus corpus ex omnibus paſſim Eccleſiis conſtat, caput habens Chriſtum, membra eſtis, eò quòd reſpectu illius, pars ſitis.

28 *Et alios quidem poſuit Deus in Eccleſia, primùm Apoſtolos, deinde prophetas.*] Deus poſuit: quare igitur te Deo opponis? Principe autem loco Apoſtolos collocat, ceu omnium bonorum duces: ſecundò prophetas, non Veteris quidem Teſtamenti (illi enim ad Joannem uſque de Chriſti adventu vaticinati ſunt) ſed eos qui in Novo Teſtamento poſt Chriſti adventum prophetabant, quales fuerunt Philippi filiæ, qualis Agabus, quales alii innumeri. Larga enim & abundans erat hæc gratia Spiritûs in quavis Eccleſia. Primum autem & ſecundum poſuit, ut linguarum dono relinquatur poſtremus locus, & ſic eos, qui ob id efferebantur, reprimat.

Tertiò doctores.] Propheta quidem omnia ex Spiritu loquitur, Doctor autem à ſeipſo: propterea tertium locum obtinet.

Deinde virtutes, pòſt gratias curationum.] Virtutes & ſanabant ægrotos, & puniebant adverſarios: dona autem curationum ſanabant tantùm. Hinc illud huic anteponit. Utrique tamen horum, qui verè Doctor eſt, antelatus eſt, qui nimirum vitâ & verbo docet.

Opitulationes, gubernationes.] Hoc eſt, fovere infirmos, & gubernare, adeóque diſpenſare ea quæ fratrum ſunt. Hæc enim etiamſi noſtræ quoque diligentiæ ſint, Dei

tamen

tamen dona esse affirmat : persuadens nobis ut grati simus, ac ut in illum respiciamus, nec simus superbi.

Genera linguarum.] Postremum hoc posuit, ut cohibeat eos qui hujus nomine superbiebant.

29 *Numquid omnes Apostoli? num omnes prophetæ? numquid omnes doctores? numquid omnes virtutes?* 30 *Numquid omnes dona habent curationum? numquid omnes linguis loquuntur? numquid omnes interpretantur?*] Quia verisimile erat eos potiùs dolere, ceu majoribus & minoribus donis per enumerationem manifestatis ; rursus consolatur inferiores. Quid doles, inquit, quòd forsan non habeas prophetiam? Cogita rursus prophetæ deesse quod tibi adest : & quod alii est, alii non est. Itaque hoc commodius est vobis & utilius, sic habere sese res Ecclesiæ, ut quilibet proximi indigeat.

31 *Æmulamini autem dona meliora.*] Tacitè innuit, quòd sibi sint ipsi in causa cur minora dona accipiant. Cùm enim dicit, *æmulamini*, diligentiam & conatum ipsorum postulat, & majorem erga spiritualia cupiditatem. Nec dixit, majora, sed, *meliora*, hoc est, utiliora.

Et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro.] Atque unà cum his, (hoc enim significat, *& adhuc*) si omnino æmulatores sitis charismatum, monstrabo vobis viam quandam *per hyperbolen*, hoc est, eximiam, quæ ad omnia charismata perducit. Charitatem autem intelligit.

χαρίσματα εἰ) λέγῃ, πείθων ἡμᾶς θυμοειδεῖς εἶναι), καὶ πρὸς ὀκνηρὸν ἀφορᾷν, καὶ μὴ ἐπαίρεσθαι.

Γένη γλωσσῶν.] Εφατον τοῦτο τέθεικεν, ἵνα συσταλῇ τοὺς ὑπὲρ τούτῳ μεγαλονοθυμοῦντας.

29 Μὴ πάντες, ἀπόστολοι; μὴ πάντες, προφῆται; μὴ πάντες, διδάσκαλοι; μὴ πάντες, δυνάμεις; 30 Μὴ πάντες χαρίσματα ἰαμάτων ἔχουσι; μὴ πάντες γλώσσαις λαλοῦσι; μὴ πάντες διερμηνεύουσιν;] Επειδὴ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς μᾶλλον ἀλγῆσαι, ὡς φανερωθέντων τῶν μειζόνων καὶ τῶν ἐλαττόνων χαρισμάτων ὀλίγοι δ' ἀπαριθμήσεως, πάλιν παραμυθεῖται τοὺς ἐλαττονας. Τί γάρ, φησιν, ἀγανακτεῖς, ὅτι οὐκ ἔχεις " τυχὸν προφητείαν; ἐννόησον ὅτι " κ. τυχὸν.
ἔχεις σὺ πάλιν, ὃ ὁ προφήτης οὐκ ἔχει· καὶ ὅσῳ ἄλλος, ἄλλος οὐκ ἔχει. Ὥστε τοῦτο συμφέρον ὑμῖν καὶ ὠφελιμώτερον, τὸ οὕτως ἔχειν, ἵνα ἕκαστος τοῦ πλησίον δέηται.

31 Ζηλοῦτε δὲ τὰ χαρίσματα τὰ χρείττονα.] Ηνίξατο ῥῆμα ὅτι αὐτοὶ αἴτιοί εἰσι τοῦ τὰ ἐλαττονα λαβεῖν· ὀλίγα δὲ εἰπεῖν, ζηλοῦτε, τὴν περὶ ἐκείνων σπουδὴν ἀπαιτεῖ, καὶ τὸ πλείω ὀρθυμίαν περὶ τὰ πνευματικά. καὶ οὐκ εἶπε, τὰ μείζονα, ἀλλὰ τὰ χρείττονα, τουτέστι, τὰ ὠφελιμώτερα.

Καὶ ἔτι καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν ὑμῖν δείκνυμι.] Καὶ μὴν τούτων (τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, καὶ ἔτι) ἐὰν ὅλως ζηλωταὶ ὑπάρχητε χαρισμάτων, δείξω ὑμῖν μίαν ὁδὸν καθ' ὑπερβολήν, τουτέστιν, ὑπερέχουσαν, ἥτις φέρει ὀρθὴ πάντα τὰ χαρίσματα· τὴν ἀγάπην δὲ λέγει.

CAP. XIII.

ΚΕΦ. ιγ.

SI linguis hominum loquar, & Angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum æs sonans, vel cymbalum tinniens.] Haud actutùm submonstravit eis viam, sed comparat eam priùs cum dono quod ipsis videbatur esse potius, linguarum vi-

ΕΑΝ ταῖς γλώσσαις λαλῶ τῶν ἀνθρώπων & τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἠχῶν, " καὶ " κ. ἢ
κύμβαλον ἀλαλάζον.] Οὐκ εὐθὺς ὑπέδειξεν αὐτοῖς τὴν ὁδὸν, ἀλλὰ συγκρίνει αὐτὴν πρότερον πρὸς ὃ δοκοῦν αὐτοῖς χάρισμα

σμα ἢ μεῖζον, ὃ τῶν γλωσσῶν, καὶ δείκνυσι τοῦτο ἀσυγκρίτως τοῦτο ὑπερέχουσαν, καὶ μόνον καὶ τῶν λοιπῶν πάντων χαρισμάτων, καὶ ὅτε ἀξιοπόθητον ἀποφαίνει. Γλώσσας δὲ ἀνθρώπων, τὴν ἀπάντων τὸ οἰκουμένης ἐθνῶν φησιν. Οὐκ ἀρκούμενος δὲ τούτῳ, ἕτερον ἐπάγει· τῶν ἀγγέλων, φησὶ, γλώσσας· οὐχ ὅτι οἱ ἄγγελοι γλώσσας ἔχουσιν, ἀλλὰ χρήσιμόν τι δηλῶσαι θέλων, καὶ ὃ ὑπερέχον τῶν ἀνθρωπίνων γλωσσῶν, διὰ τοῦτο οὕτως εἶπεν. Ἀγγέλοις γὰρ γλῶσσα, τὸ νοεραῖς πρὸς ὃ ἀλλήλοις διαδιδόναι τὰ θεῖα νοήματα δυνάμεις· ἀπὸ δὲ τοῦ ἡμετέρου ὀργάνου τοῦτο ὠνόμασεν, ὥσπερ καὶ ὅ, Πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων· οὐ γὰρ ὀστᾶ καὶ νεῦρα ἔχουσιν, ἀλλὰ τὸ ὑποτεταμένον ὑποταγὴν ἐδήλωσε. Γέγονα δέ, φησὶ, χαλκὸς ἠχῶν, τουτέστι, φωνὴν μὲν ἀφιείς, εἰκῇ δὲ φθεγγόμενος, καὶ ὀχληρὸς ὤν, μηδένα δὲ ὠφελῶν, διὰ τὸ ἀγάπης ἐστερῆσθαι.

2 Καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν, καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα, καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν.] Οὐχ ἁπλῶς προφητείαν, ἀλλὰ τὴν ἀκροτάτην, καὶ πάντα εἰδέναι τὰ μυστήρια. Σκόπει δὲ πῶς ὅτι μὲν τῶν γλωσσῶν, οὐδὲν εἶπεν εἶναι κέρδος· ὅτι δὲ τῆς προφητείας, τὸ εἰδέναι τὰ μυστήρια πάντα, καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν.

Καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν.] Ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον λέγων ὀχληρὸς φαίνηται, ὅτι τὴν μητέρα καὶ τὴν πηγὴν ἁπάντων ἦλθε, τὴν πίστιν, καὶ τοῦτο, πᾶσαν.

Ὥστε καὶ ὄρη μεθιστάναι, ἀγάπην δὲ οὐκ ἔχω, οὐθέν εἰμι.] Ἐπειδὴ ἐδόκει τοῖς παχυτέροις μέγα, τὸ μεθιστάναι τὰ ὄρη, τούτου ἕνεκα ἐπεμνήσθη αὐτοῦ· οὐχ ὅτι τοῦτο μόνον δύναται ἡ πᾶσα πίστις· τὸ γὰρ ὄρη μεθιστάναι, ὁ Κύριος μικρῷ μέρει τῆς πίστεως ἀπένειμεν, εἰπών· Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως. Ὅρα δὲ πῶς διὰ τῆς προφητείας καὶ τῆς πίστεως, πάντα τὰ χαρίσματα περιέλαβεν· ἢ γὰρ ὁ λόγος

delicet, oſtenditque hanc illud incomparabiliter antecellere, imò & cætera omnia chariſmata: & tum eam dignam eſſe ait, quæ ab omnibus expetatur. Linguas autem hominum, cunctarum gentium ubique terrarum commorantium intelligit. Nec hoc contentus, aliam ponit excellentiam; *Angelorum linguis*, inquit: non quòd Angeli linguas habeant, ſed ut quiddam, quod humanis linguis excellentius eſſet, indicaret, ſic dixit. Angelorum enim lingua eſt intellectualis vis quâ ſibi mutuò divinarum rerum intellectum, ac divinas cogitationes impertiunt. A noſtro autem organo eam nominavit, quemadmodum & illud, *Flectetur omne genu cœleſtium.* Non enim oſſa & nervos habent, ſed ſummam ſubjectionem indicavit. *Factus ſum*, inquit, *æs ſonans*, hoc eſt, vocem quidem edens, temerè autem loquens, ac turbulenta proferens, quibus nemini proſim, quandoquidem charitate ſim deſtitutus. Phil.2.10.

2 *Et ſi habuero prophetiam, & noverim myſteria omnia, & omnem ſcientiam.*] Non ſimpliciter prophetiam, ſed maximè ſublimem, & quæ myſteria omnia noverit. Obſerva autem quòd de linguis quidem nullam utilitatem dixit quæ eis ineſſet: at de prophetia hoc dixit, *ſi noverim myſteria omnia, & omnem ſcientiam.*

Et ſi habuero omnem fidem.] Ne ſigillatim dicendo moleſtus videatur, ad matrem, & fontem omnium, *fidem* pervenit, eámque, *omnem.*

Ut montes tranſferam, charitatem autem non habeam, nihil ſum.] Quia videbatur magnum eſſe rudioribus, montes tranferre, propterea ejus rei meminit, non quòd hoc ſolum poſſit tota fides: Nam montes trãsferre, vel modicæ fidei parti Dominus adſcribit: *ſi habeatis*, inquiens, *fidem ut granum ſinapis.* Obſerva autem hîc quomodo per prophetiam & fidem omnia chariſmata comprehendit: aut enim in Matt.17.20.

verbis

"χ. ἀνθρώπων.
"χ. ϐ.
"χ. ἀγγέλων, ἢ ἀγγέλων.

verbis vel operibus ſunt miracula. Non dixit autem, charitatem non habens, modicus ſum & vilis; verùm, *nihil ſum.*

3 *Et ſi diſtribuero in cibos pauperum omnes facultates meas.*] Non dixit, ſi partem aliquam facultatum mearum dedero, ſed, *omnes*: nec dixit, dedero, ſed, *in cibos diſtribuero*, ut ſumptui miniſterium cum omni diligentia adijciatur.

Et ſi dedero corpus meum ut ardeam, charitatem autem non habeam; nihil mihi prodeſt.] Non dixit, ut moriar, ſed quod omnium difficillimum videbatur, vivum quempiam comburi, neq; hoc citra charitatem prodeſſe dicit. At dixerit quiſpiam, Quomodo fieri poteſt ut quiſpiam res ſuas & facultates in pauperes diſtribuat ſine charitate? Hìc reſponderi poteſt, vel quòd id quod non eſt, tanquam ſit, poſuerit: perinde ac cùm ait: *Si vel Angelus vel nos prædicemus vobis Evangelium præterquam quod accepiſtis:* Atqui neque ipſe, neque Angeli aliud Evangelium annunciaturi erant. Quin aliis pleriſque locis quædam dicit hujuſmodi. Vel quòd quiſpiam ſine charitate poſſit etiam inopibus largiri, cùm non ex affectu erga pauperes id fiat, verùm ut hominibus placeat. Cum dilectione autem fit, quando veluti compatiens & inflammatus charitate hoc faciat.

Gal. 1. 8.

4 *Charitas patiens eſt, benigna eſt.*] Deinceps charitatis indicia percurrit, ac primo loco longanimitatem ponit, radicem omnis philoſophiæ. Longanimis enim eſt, qui lento & magno eſt animo. Quia verò nonnulli non ad philoſophiam longanimitate uſi ſunt, ſed ſæpe eos qui ipſis iraſcuntur, riſu & ſcommatis excipientes, ceu longanimes ſcilicet, in causâ ſunt, ut irâ magis excandeſcerent: propterea, *benigna eſt*, inquit, charitas, hoc eſt, manſueta eſt, candidos & innocentes mores indicat. Non ut illi prædicti, ſubdoli & moroſi. Hæc autem dixit, moroſos & contentioſos apud Corinthios carpens.

γοις, ἢ ὀν ἔργοις, ἐισὶ τὰ θαύματα· οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι ἀγάπιν μὴ ἔχων, μικρὸς εἰμι καὶ βύτελὴς, ἀλλ', οὐδὲν εἰμι.

3 Καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου.] Οὐκ εἶπεν, ἐὰν δῶ μέρος τ οὐσίας μου, ἀλλὰ, τὰ πάντα· καὶ οὐκ εἶπε, δῶ, ἀλλὰ, ψωμίσω, ὥςε περσκεῖαν τῇ δαπάνῃ καὶ τ ἀφθονίαν, πᾶν μετ' ἐπιμελείας πάσης.

Καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου, ἵνα καυθήσωμαι, ἀγάπιν δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι.] Οὐκ εἶπεν, ἵνα ἀποθάνω, ἀλλ' ὃ χαλεπώτερον πάντων ἐδόκει, τὸ, ζῶντά τινα καυθήσεσθαι, οὐδὲ τοῦτό φησιν ὠφελεῖν, χωρὶς ἀγάπης. Αλλ' εἴποι τις ἄν, πῶς ἐςὶ δυνατὸν ψωμίσαι τὰ ὑπάρχοντα, χωρὶς ἀγάπης; Εςιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι ἢ τὸ οὐκ ὄν, ὡς ὂν ὑπέθετο, ὥσπερ ὅταν λέγῃ, Ἐὰν ἄγγελος ἢ ἡμεῖς εὐαγγελιζώμεθα ὑμῖν, παρ' ὃ παρελάβετε· καίτοι, οὔτε αὐτὸς, οὔτε ἄγγελος ἔμελλεν ἕτερα εὐαγγελίζεσθαι. καὶ ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ τοιαῦτα λέγει· ἢ ὅτι ἐςὶ καὶ χωρὶς ἀγάπης δίδοναι, ὅταν μὴ δι' αὐτὸν τοῖς δεομένοις συμπάσχῃ, ἀλλὰ δι' αὐτὸν ἀνθρωπάρεσκείας χάριν· μὴ ἀγάπης ὢν τυγχάνῃ, ὅταν ὡς συμπάσχων καὶ πεπονθὼς τις τοῦτο ποιῇ.

4 Η ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηςεύεται.] Λοιπὸν διεξέρχεται τῆς ἀγάπης τὰ γνωρίσματα, ἐν πρώτοις τὸν μακροθυμίᾳ τιθησι, τὸν ῥίζαν πάσης φιλοσοφίας. Μακρόθυμος γὰρ, ὁ μακρὸν ἐν μεγάλῳ ἔχων ψυχῷ. Επειδὴ δέ τινες οὐκ εἰς φιλοσοφίαν τὴν μακροθυμίαν κέχρηνται, ἀλλὰ πολλάκις τοῖς κατ' αὐτὴν ὁρμιζομένοις διαγελῶντες καὶ εἰρωνευόμενοι, ὡς διὰ μακροθυμοι, μᾶλλον αὐτοὺς ποιοῦσιν ἐκκαίεσθαι τῇ ὀργῇ· διὰ τοῦτό φησι, τὸ, χρηςεύεται, ἀντὶ τ, χρηςὸν ἦθος καὶ ἄκακον ἐνδείκνυται· οὐχ ὡς σκληροί γε οἱ ῥηθέντες, ὑπουλοι καὶ κακοήθεις. Ταῦτα δ' εἶπε καταπλέκων τ ὀν Κορινθίοις φιλονείκων, καὶ ὑπούλων.

" Κορινθ.

Οὐ

Οὐ ζηλοῖ.] Τυτέσιν, ὁ βασκαίνει· ἔστι γὰρ καὶ μακροθύμου τινὰ εἶναι, καὶ βασκαίνειν· ἀλλ' ὅμως ἀγάπη καὶ τοῦτο διαπέφευγε. τοῦτο δὲ εἶπε, διὰ τοὺς ἐν αὐτοῖς βασκάνους.

Οὐ περπερεύεται.] Τυτέσιν, ὁ προπετεύεται, ἀλλὰ σωφρόνως ἐργάζεται καὶ βεβηκότα τὰ ἔχοντα· περπερὸς γάρ ἐστιν ὁ μετεωριζόμενος, ὁ κοῦφος, ὁ βλακευόμενος· καὶ τοῦτο δὲ πρὸς τοὺς παρ' αὐτοῖς κούφους καὶ νεωτερικούς.

Οὐ φυσιοῦται.] Εἰ γὰρ τὰ προγεγραμμένα μὴ πάντα ἀγαθὰ ἔχῃ, φυσιοῦσθαι δὲ ὅτι τύπτει· ἀλλ' ἡ ἀγάπη οὐδὲ τοῦτο ἔχει, ἀλλὰ μετὰ τῶν ῥηθέντων ἀγαθῶν ταπεινοφρονεῖ· πρὸς δὲ τοὺς ἀλαζόνας τοῦτο.

5 Οὐκ ἀσχημονεῖ.] Τυτέσιν, ὁ μόνον ὁ φυσιοῦται, ἀλλ' εἰ καὶ τὰ αἴσχιστα πάσχοι διὰ τὸ ἀγαπώμενον, οὐκ ἡγεῖται τὸ πρᾶγμα ἀσχημοσύνῃ καὶ ἀδοξίᾳ· ὥσπερ καὶ ὁ Χριστὸς, διὰ τὸν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην τὸν ἄτιμον σταυρὸν οὐ μόνον κατεδέξατο, ἀλλὰ καὶ δόξαν οἰκείαν ἡγήσατο. Νοήσῃς δὲ καὶ ὅτι· τὸ, οὐκ ἀσχημονεῖ, αὐτὴ τῷ, οὐ λυπεῖται. Οὐδὲν γὰρ ἀσχημονέστερον ὀργίσου· πρὸς δὲ τοὺς ἀσυγκαταβάτους τοῦτο.

Οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, ὁ προξενεῖ.] Λέγει τὸν τρόπον, πῶς οὐκ ἀσχημονεῖ· ὅτι, φησὶ, τὸ οἰκεῖον συμφέρον ὁ ζητεῖ, ἀλλὰ τὸ τοῦ πλησίον· καὶ ἀσχημοσύνῃ τότε ἡγεῖται, ὅταν ἀσχημονοῦντα τὸν πλησίον μὴ ἀπαλλάξῃ. Τοῦτο δὲ, πρὸς τοὺς ὑπερορῶντας τῶν λοιπῶν. Ἀλλ' οὐδὲ προξενεῖ, ὅπερ οὐκ ἀσχημονεῖ. ἀνὴρ γὰρ θυμώδης, οὐκ εὐσχήμων. Ὥστε οὐκ ἀσχημονεῖ ἡ ἀγάπη, διότι οὐδὲ προξενεῖται· τυτέσιν, οὐκ ἀναπηδᾷ εἰς ὀργήν. Τοῦτο πρὸς τοὺς ὑβριζομένους.

Οὐ λογίζεται τὸ κακόν.] Πάντα, φησὶ, τὰ κακὰ πάσχουσα, οὐ προξενεῖται εἰς ὀργήν· καὶ ὁ μόνον οὐκ ἀντεργάζεται τὸ κακὸν πρὸς ἄμυναν, ἀλλ' οὐδὲ λογίζεται. Ὅσα δὲ πάντα-

Non æmulatur.] Hoc eſt, non invidet. Poteſt enim aliquis & longanimis eſſe, & interim invidiæ affectu laborare. Verùm charitas etiam hoc effùgit. Hoc autem dixit, propter invidos quoſdam apud Corinthios.

Non agit perperàm.] Id eſt, non præcipitanter agit. ſed prudentem efficit & firmum eum cui ineſt. Πέρπερος enim eſt, qui in ſublime tollitur, levis, ſtolidus. Hoc autem ad eos pertinet, qui leves erant apud eos, novorúmque ſtudioſi.

Non inflatur.] Fieri enim poteſt ut quiſpiam omnia jam commemorata bona habeat, ac propterea infletur: verùm charitas iſthuc non agit: cæterùm cum jam commemoratis bonis humiliter ſe gerit. Hoc verò ad arrogantes pertinet.

5 *Non pudefit.*] Hoc eſt, non ſolùm non inflatur, ſed etiamſi turpiſſima patiatur propter adamatum, non arbitratur rem iſtam eſſe turpitudinem ac ignominiam: quemadmodum & Chriſtus ob dilectionem quam erga nos habuit, ignominioſam crucem non ſolùm recepit, verumetiam gloriam peculiarem putavit. Poteris etiam ita intelligere, *Non pudefit*, pro non injuriâ afficit, nihil enim turpius eſt injurio. Hoc autem ad faſtuoſos pertinet.

Non quærit quæ ſua ſunt, non irritatur.] Modum explicat quomodo non pudeſiat charitas. Proprium, inquit, commodum non quærit, ſed proximi; & deformitatem tum maximè putat eſſe, cùm à turpitudine proximum non arcuerit. Hoc verò ſpectat ad eos qui reliquos contemnebant. At neq; *irritatur*, quandoquidem ſe incompoſitè non gerit. Vir enim iracundus non eſt decorus. Proinde non turpiter agit charitas, quia non exacerbatur, hoc eſt, in iram non proſilit. Hoc facit pro iis qui injuriâ afficiuntur.

Non cogitat malum.] Omnia, inquit, mala patiens non exacerbatur ad iracundiam: & non ſolùm non contrà mali quippiam molitur, ut ſeſe ulciſcatur, ſed ne cogitat quidem. Obſerva autem undique quo-

modo

modo non dicat, quòd charitas æmuletur quidem, ſed ſuperior evadit: aut irritatur quidem, ſed victoriam obtinet: imò neq; ab initio, inquit, prorſus naſci ſinit aliquam malitiam: quemadmodum & hîc, *Non cogitat*, inquit, *malum*. Hoc ipſis Corinthiis dictum eſt, ne de injuriis injuriam retalient.

6 *Non gaudet ſuper iniquitate.*] Hoc eſt, non exhilaratur ſi quiſquam injuriâ afficiatur, lædatur, patiatúrq; malè.

Congaudet autem veritati.] At quod multo majus, inquit, congaudet probatis: & ſi quando veritas proſperum curſum nanciſcatur, hoc quoq; gloriam ſuam arbitratur. Hoc autem ad invidos dicitur.

7 *Omnia ſuffert.*] Et injurias, & plagas, & mortem. Iſtud enim ei longanimitas donat, quam adeſſe ei dixit. Ad infidias tendentes hoc dicit.

Omnia credit.] Quæcunque dixerit dilectus: nihilque maleficum aut ſubdolum neque ipſe loquitur, neque alium loqui arbitratur.

Omnia ſperat, omnia ſuſtinet.] Non deſperat de dilecto, ſed ſperat eum ſemper ad melius promovere. Hoc verò ad deſperantes dixit. Quòd ſi verò à ſua ſpe exciderit, illo in malitia perſeverante, ſtrenuè fert illius deliquia. *Omnia* enim, inquit, *ſuſtinet*. Ad facilè diſſidentes hæc loquitur.

8 *Charitas nunquam excidit.*] Id eſt, nunquam aberrat, ſed omnia perficit. Vel, quod eſt melius, ſignificat, non diſſolvitur, non diſcinditur neque unquam deſiſtit, ſed in futuro quoq; ſeculo perdurat, aliis omnibus abolitis, perinde ac infrà dicet.

Sive verò prophetiæ, abolebuntur: ſive linguæ, ceſſabunt.] Commemoratis dilectionis germinibus, rurſus aliâ quadam ratione eam exaltat, dicendo prophetiam & linguas finem habituras, charitatem verò permanſuram ſtabilem, finéque carituram. Si enim prophetiæ & linguæ ſint propter ſuſceptionem fidei, fide undique expanſâ & explicatâ, meri-

χου, πῶς ϗ λέγ, ὅτι ἡ ἀγάπη ζηλοῖ μέν, ἀλλὰ, παρεγίνεται· ἢ προξιώεται μέν, ἀλλὰ, κρατεῖ· ἀλλ' οὐδὲ πλὴν ἀρχὴν, φησιν, ὅλως ἐᾷ φωλεάν τινα κακίαν, ὥσπερ ϗ σήπεσθαι, ϗ λοιπὸν τὸ κακόν. Καὶ τοῦτο δὲ πρὸς τοὺς αὐτοὺς, ἵνα μὴ ἀντυβρίζωσιν.

6 Οὐ χαίρ ὅτι τῇ ἀδικίᾳ.] Τοῦτ' ἔστιν, οὐκ ἐπιφαίνεται, ὅταν τις ἀδικῆται, καὶ ἐπηρεάζηται, καὶ κακῶς πάσχῃ.

Συγχαίρ δὲ τῇ ἀληθείᾳ.] Ἀλλ' ὅ πολλῷ μεῖζόν, φησι, συγχαίρ ὅτι τοῖς εὐδοκιμοῦσι· ϗ ὅταν ἡ ἀλήθα εὐοδοῦται, ϗ δόξαν οἰκείαν τοῦτο ἡγεῖται· πρὸς δὲ τοὺς βασκήμους τοῦτο.

7 Πάντα στέγ.] Καὶ ὕβρεις, καὶ πληγάς, ϗ θάνατον· τοῦτο γὰρ αὐτῇ ἡ μακροθυμία χαρίζεται, ἵν' ἐπιεικῆ αὐτῇ εἴπῃ. Πρὸς δὲ τοὺς ἐπιβουλευομένους τοῦτο.

Πάντα πιστεύει.] Ὅσα δὴ εἴπῃ ὁ ἀγαπώμενος, καὶ οὐδὲν ὑπουλον ὄντα " αὐτὸς λαλῇ, ὄντε ἄλλον λαλεῖν οἴεται. " ἴσ. αὐτὸ.

Πάντα ϗπίζει, πάντα ὑπομένει.] Οὐκ ἀπογινώσκει, φησὶ, ϗ" ἀγαπωμένου, ἀεὶ ϗπίζει αὐτὸν ἀεὶ εἰς τὸ χρεῖττον ἐπιδιδόναι. Τοῦτο δὲ εἶπε πρὸς τοὺς ἀπογινώσκοντας. Εἰ δὲ ἐκ ϗπίσας ἀποτύχῃ, ἐκείνῃ τῇ κακίᾳ συναπομείναντος, φέρει γενναίως αὐτοῦ τὰ ἐλαττώματα· Πάντα γάρ, φησιν, ὑπομένει. Πρὸς δὲ τοὺς δυσκόλως διϊσταμένους τοῦτο. " χ. ἠγαπημένου.

8 Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει.] Τοῦτέστιν, οὐδέποτε ἀστοχεῖ, ἀλλὰ πάντα κατορθοῖ· ἢ, ὃ κρεῖττον, οὐκ ἔστι, ϗ διαλύεται, ϗ διακόπτεται, οὐδέποτε παύεται, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι μένει, τῶν ἄλλων ἀπάντων καταργουμένων, ὡς ἐφεξῆς ἐρεῖ.

Εἴτε δὲ προφητεῖαι, καταργηθήσονται· εἴτε γλῶσσαι, παύσονται.] Καπαλέξας τὴν ἀγάπης τὰ βλαστήματα, πάλιν αὐτὴν καὶ ἑτέρῳ τρόπῳ ὑψοῖ, ὃν λέγων τὲ τὰς προφητείας τὲ τὰς γλώσσας τέλος ἔξειν, τὴν δὲ ἀγάπην μόνιμον εἶναι καὶ ἀτελεύτητον. Εἰ γὰρ καὶ αἱ προφητείαι, καὶ αἱ γλῶσσαι διὰ τὸ τὴν πίστιν προσδεχθῆναι εἶσι, τῆς πίστεως πάντα κρεῖττον ἀπλωθείσης, εἰκότως

ὡς

ὡς πρέπειαι ἀργήσουσι, καὶ νῦν μέν, μάλιστα δὲ τότε.

Εἴτε γνῶσις, καταργηθήσεται. 9 Ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν· 10 Ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται.] Εἰ καὶ ἡ γνῶσις καταργηθῆναι μέλλει, ἆρα ἐν ἀγνωσίᾳ μένομεν ἕως ἄρτι; μὴ γένοιτο· ἀλλὰ πρὸς τὸ ἐκ μέρους γνώσεως λέγει, ὡς καὶ αὐτὸς ἑρμηνεύει τοῦτο, ὅτι ἡ ἐκ μέρους γνῶσις καταργηθήσεται, τῆς τελείας ἐλθούσης, δηλονότι, τῆς πρὸς τὸ μέλλον ζωήν· ἄρτι γὰρ τοσοῦτον εἰσόμεθα, ἀλλὰ πολλῷ πλείονα· οἴδαμεν, ὅτι μὲν πανταχοῦ ἐστιν ὁ Θεὸς, οἴδαμεν νῦν· ἀλλὰ, πῶς, οὐκ ἴσμεν· καὶ ὅτι μὲν ἔτεκε παρθένος, ἴσμεν· πῶς δὲ, ἄρτι· τότε δὲ εἰσόμεθά τι πλέον καὶ συμφέρον περὶ τούτων.

11 Ὅτε ἤμην νήπιος.] Εἰπὼν, ὅτι τοῦ τελείου ἐρχομένου, καταργεῖται τὸ ἐκ μέρους· νῦν καὶ παράδειγμα φέρει, δι' οὗ δείκνυσιν, ὅσον τὸ μέσον τῆς νῦν γνώσεως καὶ τῆς τότε. Νῦν μὲν γὰρ νηπίοις ἐοίκαμεν· τότε δὲ ἄνδρες ἐσόμεθα.

Ὡς νήπιος ἐλάλουν.] Ὡς πρὸς τὰς γλώσσας, φησὶν, ἐλάλουν.

Ὡς νήπιος ἐφρόνουν.] Τοῦτο ὡς πρὸς τὰς προφητείας.

Ὡς νήπιος ἐλογιζόμην.] Τοῦτο ὡς πρὸς τὴν γνῶσιν.

Ὅτε δὲ γέγονα ἀνὴρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου.] Τουτέστιν, ὅτε ἐν τῷ μέλλοντι τὴν ἀνδροτέραν γνῶσιν ἔχω, τότε καταργηθήσεται ἡ μικρὰ καὶ νηπίοις ἐοικυῖα γνῶσις, ἣν νῦν ἔχομεν· ὑπερφέρει οὖν.

12 Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι.] Σαφηνίζει ὃ ἐλέχθη περὶ τοῦ νηπίου, καὶ δείκνυσιν, ὅτι ἀμυδρά τις ἡμῖν ἐστιν ἄρτι ἡ γνῶσις· τότε δὲ τρανοτέρα ἔσται. Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου, φησίν. Εἶτα ὅπως ὃ ἔσοπτρον ἐκτυπώτερον δείκνυσι τὴν ἐμφαινομένην τοῦ μίμησιν, προσέθηκε ὃ, ἐν αἰνίγματι, μὴ ἐναρ-

que in præsenti quidem, præsertim verò in futuro.

Sive scientia, destruetur. 9 Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus. 10 Cùm autẽ venerit quod perfectũ est, evacuabitur quod ex parte est.] Si scientia abolenda est, numquid igitur, in ignorantiâ vivemus? minimè: verùm de scientia ex parte, seu imperfecta loquitur, perinde ac ipsè interpretatur hoc, *Sciẽtia ex parte abolebitur*, adveniente cognitione perfectâ, illâ nimirũ quæ ad vitã futurã spectat. Non enim amplius tantundem sciemus, sed longè plura & majora: quemadmodũ, quòd ubiq; sit Deus, novimus quidẽ nunc: sed quo modo, nescimus. Et quòd virgo peperit, scimus: quâ verò ratione, nondũ novimus: at tunc quiddã excellentius & cõmodius de his sciemus.

11 *Cùm essem parvulus.*] Cùm dixìsset, Cùm venerit quod perfectum est, destruetur quod est ex parte, nunc etiam exemplum profert quo indicat, quantum sit discriminis inter cognitionem temporis hujus, & futuram. Hîc enim infantibus assimilamur, tum verò viri erimus.

Loquebar ut parvulus.] Tanquam ad linguas referat, dicit, *Loquebar.*

Sapiebam ut parvulus.] Hoc ad prophetias referre videtur.

Cogitabam ut parvulus.] Ad scientiam isthuc pertinet.

Quando autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli.] Hoc est, quando in futuro seculo viriliorem adeóque perfectiorem cognitionem nactus fuero, tum destruetur exigua, infantibúsque adæquata scientia, quam hîc habemus. Infert igitur:

12 *Videmus enim nunc per speculum in ænigmate.*] Declarat id quod de parvulo dixit, ac demonstrat quòd obscura quædam nobis sit hîc cognitio, tum verò magis perspicua erit. *Videmus enim*, inquit, *nunc per speculum.* Deinde quia speculum expressiùs demonstrat rei repræsentatæ imitationem, adjecit, *In ænigmate:* ostendens cognitionem

præsentem valdè ex parte esse, & exilem.

Tunc autem facie ad faciem.] Non quòd Deus faciem habeat, cæterùm ut per hoc ostendat apertiorem & planiorem cognitionem, & omnino revelatam.

Jam cognosco ex parte, tunc verò agnoscam quemadmodum & agnitus sum.] Duplici ratione tollit inflationem ipsorum, ostendens particularem esse cognitionem præsentem, quódque illam â nobis ipsis non habeamus. Non enim ego, inquit, novi Deum, sed ipse me agnovit. Perinde igitur ut nunc ipse me novit, & ipse mihi accurrit, hunc ad modum ipsi tunc accurram majore cognitione quàm nunc: quemadmodum qui in tenebris sedet, tantisper dum non intuetur solem, ipse non accurrit ad pulchritudinem radii, sed luce emissâ seipsum radius demonstrat: quando verò ipse radii fulgorem acceperit, tum & ipse persequitur lumen. Hoc igitur est quod ait, *Quemadmodum cognitus sum:* non quòd eodem prorsus modo ipsum agnoscemus, verùm quòd sicut ipse ad nos nunc accesserit, sic & nos tunc adjungemur ipsi. Veluti si quis inveniens ingenuum infantem expositum, formâ blandum & conspicuum, ipse quidem infantem agnoscens tollat, educationéque dignetur, ipsumque ingenuè educans, tandem opibus splendidum reddat, & ad Regiam introducat: ac puer quamdiu infans manserit, nihil horum sentiat, neque tollentis agnoscat humanitatem: simulac verò adoleverit, benefactorem agnoscat, digníque eum beneficiis prosequatur. En hoc jam exemplo illustratum est, quod adumbratum fuit.

13 *Nunc autem manet fides, spes, charitas, tria hæc, sed maxima in his charitas.*] Sunt quidem etiamnum linguæ & prophetiæ & scientiæ, sint licet obscuræ: Atqui fide in omnes diffusâ, ut suprà dictum est, omnino cessabunt: ipsa tamen fides, spes, & charitas, istis diuturniores sunt. (Id enim significat per hoc quod ait, *Nunc autem*

Ἐκολῆς δηλονότι τῷ πρῶτον γνῶσιν μειζοτάτην.

Τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον.] Οὐχ ὡς πρόσωπον τοῦ Θεοῦ ἔχοντος, ἀλλὰ δηλῶν τούτῳ δηλονότι τὴν σαφεστέραν καὶ πανωτέραν γνῶσιν, καὶ ἀνακεκαλυμμένην.

Ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους· τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς ἐπεγνώσθην.] Διπλῇ καθαιρεῖ τὸ φύσημα αὐτῶν, δηλονότι μειζονά τε εἶναι τὴν νῦν γνῶσιν, καὶ οὐδὲ ταύτην οἰκοθεν ἔχομεν. Οὐ γὰρ ἐγώ, φησιν, ἔγνων τὸν Θεὸν, ἀλλ' αὐτός με ἐγνώρισεν. Ὥσπερ οὖν νῦν αὐτός με ἔγνω, καὶ αὐτός μοι ἐπέδραμεν· οὕτως ἐγὼ αὐτῷ ἐπιδραμοῦμαι τότε μειζόνως ἢ νῦν· ὥσπερ ὁ ἐν σκότει καθήμενος, ἕως μὴ βλέπῃ τὸν ἥλιον, οὐκ αὐτὸς ἐπιτρέχει τῷ κάλλει τῆς ἀκτῖνος, ἀλλ' ἐκείνη δείκνυσιν ἑαυτὴν ἐπιδοῦσα λαμπρόν· ὅταν δὲ αὐτῆς δέξηται τὴν αἴγλην, τότε καὶ αὐτὸς διώκει τὸ φῶς. Τοῦτο οὖν ἐστὶ τὸ, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην· οὐχ ὅτι οὕτως ἀνωδυναλλάκτως αὐτὸν ἐσόμεθα, ἀλλ' ὅτι ὥσπερ αὐτὸς ἡμῖν ἐπέδραμε νῦν, οὕτως ἡμεῖς ἐξόμεθα αὐτοῦ τότε. Ὥσπερ εἴτις βρέφος βύβλους ἐκτεθὲν, ἀστεῖον τῇ ἰδέᾳ, αὐτὸς μὲν ἐπιγνοὺς αὐτὸ, ἀνέλοιτο, καὶ κομιδῆς ἀξιώσῃ, καὶ βύβλῳ ἀναπέφων, τελευταῖον καὶ πλούτῳ λαμπρύνοι, καὶ εἰς τὰ βασίλεια εἰσαγάγῃ· τὸ δὲ, ἕως μὲν νήπιον εἴη, οὐδενὸς ἐπαισθάνοιτο τούτων, οὐδὲ ἐπιγινώσκοι τὸν φιλανθρωπίαν τοῦ ἀνελομένου· ἐπειδὴ δὲ ἀνδρωθείη, τηνικαῦτα ἐπιγνοίη τὸν εὐεργέτην, καὶ ἀξίως αὐτὸν ἀγαπήσειεν. Ἰδοὺ σοι δηλονότι τοῦ ὑποδείγματος πεφώτισται τὸ συσκιαζόμενον ἐν τῇ ῥητῇ.

13 Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπὶς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.] Εἰσὶ μὲν οὖν καὶ γλῶσσαι, καὶ προφητείαι, καὶ γνῶσις, εἰ καὶ ἀμυδραί εἰσι· πλὴν τῆς πίστεως χαλεπὸς εἰς πάντας, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται), πάντα ἐργήσονται. ἡ μὲν πίστις, ἡ ἐλπὶς, ἡ ἀγάπη, μονιμώτεραί τούτων· (τοῦτο γὰρ σημαίνει

" χ. αὐτὸν.

" χ. αὐγλὴν.

" χ. αὐτῷ.

" χ. πάντες.

σημαίνῃ δηλ. τὴν εἰπεῖν, νυνὶ δὲ μόνῃ, τ' μονιμότητα δηλῶν τ' τριῶν.) καὶ τούτων δὲ αὐτῶν μείζων ἡ ἀγάπη, ὅπερ καὶ εἰς τ' μέλλοντα αἰῶνα προεκτείνεται.

tem manet, trium istorum durationem ac stabilitatem denuncians.) Atque inter hæc tria, charitas maxima est, quandoquidem & in futurum seculum extendatur.

ΚΕΦ. ιδ'.

Διώκετε τὴν ἀγάπην.] Ἐπειδὴ μέγα χρῆμα ἀπέδειξε ταύτην, προτρέπει λοιπὸν ἐπ' αὐτήν. Οὐκ εἶπε δέ, ὅτι ἀκολουθεῖτε αὐτῇ, ἀλλὰ διώκετε, τὴν ὀπαδεπαμένην ἀσυδιὼ ἀπαντῶν. πέφυγε γὰρ ἐξ ἡμῶν, καὶ πολλοῦ χρεία δρόμου, ἵνα φθάσωμεν ταύτην.

Ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικά· μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε.] Ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι διὰ τοῦτο ἐξῆρε τὴν ἀγάπην, ἵνα σβέσῃ τὰ χαρίσματα, ἐπάγει, Ζηλοῦτε τὰ πνευματικά, τουτέστι, τὰ χαρίσματα, ἐξαιρέτως δὲ τὴν προφητείαν. Τοῦτο δὲ εἶπε, διὰ τὰς γλώσσας, ἐφ' αἷς αὐτοὶ ἠλάζονευόντο.

2 Ὁ γὰρ λαλῶν γλώσσῃ, οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ· οὐδεὶς γὰρ ἀκούει· πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια. 3 Ὁ δὲ προφητεύων, ἀνθρώποις λαλεῖ οἰκοδομὴν καὶ παράκλησιν καὶ παραμυθίαν.] Συγκρίνει τὰς γλώσσας πρὸς τ' προφητείαν, καὶ ὅτε μὲν τὴν ἀχρήστους δείκνυσι ταύτας, ὅτε μὲν τὴν ὠφελίμους καθ' ἑαυτάς. ὁ γὰρ ἀνθρώποις λαλεῖν, ἀλλὰ τῷ Θεῷ· τουτέστιν, οὐκ εὐνόητα λέγουσι τοῖς ἀνθρώποις ἡ σοφῇ, ἀλλ' ἐν ἁγίῳ Πνεύματι λαλοῦσι μυστήρια. Ὅτε καθὸ μὲν ἐκ Πνεύματος λαλοῦσι μέγα τὸ πρᾶγμα· καθὸ δὲ οὐκ ἀνθρώποις ὠφελεῖ, ἥττων τ' προφητείας. Ἐκείνη γὰρ ἡ ἐκ Πνεύματος, καὶ ὠφελιμωτέρα, τοῖς ἀστηρίκτοις οἰκοδομοῦσα, τοῖς ῥᾳθυμοτέροις προκαλοῦσα καὶ διεγείρουσα, τοῖς ὀλιγοψύχοις παραμυθουμένη. Παρεχῶ τοίνυν ὁ Παῦλος ἐκείνο πλείονα μείζον, τὸ ὠφελιμώτερον.

4 Ὁ λαλῶν γλώσσῃ, ἑαυτὸν οἰκοδο-

CAP. XIIII.

Sectamini charitatem.] Quia rem esse arduam charitatem demonstravit, adhortatur deinceps ad eam. Non autem dixit, Sequimini eam, sed, διώκετε, id est, sectamini sive persequimini; vehementem conatum atque diligentiam expetens. Effugit enim à nobis, quare multo cursu opus est, ut eam assequamur,

Æmulamini spiritualia, magis autem ut prophetetis.] Ne arbitrentur quòd propterea charitatem extulit, ut extinguat charismata; infert, *Æmulamini spiritualia*, hoc est, charismata, præ cæteris autem prophetiam. Hoc autem dixit linguarum causâ, quarum nomine arrogantes erant.

2 *Qui enim linguâ loquitur, hominibus non loquitur, sed Deo: nemo enim audit: spiritu autem loquitur mysteria.* 3 *Qui verò prophetat, hominibus loquitur ædificationem & adhortationem & consolationem.*] Linguas cum prophetia confert, ostenditque eas per se neque omnino inutiles, neque omnino commodas. *Non* enim *hominibus loquuntur, sed Deo:* hoc est, non intellectu facilia & aperta hominibus dicunt; cæterùm in Spiritu sancto loquuntur mysteria. Quatenus itaque ex spiritu loquuntur, res profectò est ardua: quatenus autem hominibus non prodest, inferior est prophetiâ. Nam illa & ex spiritu est, & commodior, eos, qui non sunt stabiliti, ædificans, segniores adhortans & excitans, pusillanimes animans & consolans. Ubique ergo Paulus illud ponit majus, quod est utilius.

4 *Qui loquitur linguâ, seipsum ædifi-*

cat : qui autem prophetat, eccleſiam ædificat.] Multi linguis loquentes, non poterant aliis interpretari quæ dicerent. Iſti igitur ſibiipſis ſolis utiles erant. Qui autem prophetat, omnes audientes juvabat. Quantò igitur præſtantius eſt Eccleſiam juvare potiùs quàm unum, tantò etiam linguis excellentior eſt prophetia.

5 *Volo autem vos omnes linguis loqui, magis autem ut prophetetis.*] Quia non pauci apud eos loquebantur linguis, ne videatur ex invidia linguas elevare, *Volo*, inquit, *omnes linguis loqui*, non unum aut duos, potiùs tamen volo ut prophetetis, propter majorem utilitatem ſcilicet.

Major enim eſt qui prophetat, quàm qui linguis loquitur, niſi etiam interpretetur, ut Eccleſia ædificationem accipiat.] Major, inquit, eſt propheta, verùm eo qui tantùm linguis loquitur, nec interpretari novit. Nam ſi novit interpretari, æqualis eſt prophetæ is, qui linguis loquitur. Ædificat enim Eccleſiam, dum interpretatur quæ obſcurè in lingua dicuntur. Donum etiam erat interpretatio, & aliis quidem dabatur, qui linguis loquebantur, aliis verò non dabatur.

6 *Nunc autem, fratres, ſi venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, niſi vobis loquar in revelatione, aut ſcientia, aut prophetia, aut doctrina?*] Vultis ſcire incommodum linguarum quæ non exponuntur? Eſto quòd ego Paulus Doctor veſter loquor linguis; ſed inde ad auditores nihil emolumenti proveniet, niſi quid dixero *in revelatione*, hoc eſt, quemadmodum conſueverunt dicere qui revelationem à Deo ſortiti ſunt: quæ & ipſa eſt prophetiæ ſpecies, cùm multis aſtantibus cujuſque ſenſa patefiant. *Vel in ſcientiâ*, hoc eſt, qualia dicere poſſunt ii, qui ſcientiam habent; adeóque myſteria auditoribus explicant. *Vel in prophetiâ*, quando quiſpiam de præteritis, præſentibus, & futuris loquitur. Latiùs enim patet prophetia quàm revela-

μεῖ· ὁ δὲ προφητεύων, ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ.] Πολλοὶ γλώσσαις λαλοῦντες οὐκ ἴσχυον καὶ ἑτέροις ἑρμηνεῦσαι ἃ ἔλεγον. Οὗτοι οὖν ἑαυτοῖς μόνοις ὠφέλουν. ὁ δὲ προφητεύων πᾶσι τοῖς ἀκούουσιν ὠφέλει. Ὅσον οὖν τὸ μέσον τοῦ ἑνὸς ὠφελεῖσθαι, καὶ τῆς ἐκκλησίας, τοσοῦτον τὸ μέσον τῶν γλωσσῶν καὶ τῆς προφητείας. "προλέγειν.

5 Θέλω δὲ πάντας ὑμᾶς γλώσσαις λαλεῖν· μᾶλλον δέ, ἵνα προφητεύητε.] Ἐπειδὴ πολλοὶ αὐτῶν ἐλάλουν γλώσσαις πολλοί, ἵνα μὴ δόξῃ διὰ φθόνον καταμικρύνειν τὰς γλώσσας, Θέλω, φησί, πάντας λαλεῖν, οὐχ ἕνα, ἢ δύο· πλὴν μᾶλλον, ἵνα προφητεύητε, διὰ τὸ πολυωφελέστερον.

Μείζων γὰρ ὁ προφητεύων, ἢ ὁ λαλῶν γλώσσαις, ἐκτὸς εἰ μὴ διερμηνεύῃ, ἵνα ἡ ἐκκλησία οἰκοδομὴν λάβῃ.] Μείζων, φησὶν, ὁ προφήτης· ἀλλ' ἐκεῖνος τὸν μόνον γλώσσαις λαλοῦντος, μὴ εἰδότος δὲ διερμηνεύειν. Ἐπεὶ ἐὰν οἶδε καὶ διερμηνεύειν, ἴσος ἐστὶ τῷ προφήτῃ ὁ γλώσσαις λαλῶν. οἰκοδομεῖ γὰρ τὴν ἐκκλησίαν, διὰ τοῦ ἑρμηνεύειν τὰ ἀσαφῶς ἐν γλώσσῃ λεγόμενα. Χάρισμα δὲ ἦν καὶ ἡ ἑρμηνεία, καὶ ἄλλοις μὲν ἐδίδοτο τῶν γλώσσαις λαλούντων, ἄλλοις δὲ οὐκ ἐδίδοτο.

6 Νυνὶ δέ, ἀδελφοί, ἐὰν ἔλθω πρὸς ὑμᾶς γλώσσαις λαλῶν, τί ὑμᾶς ὠφελήσω, ἐὰν μὴ ὑμῖν λαλήσω ἢ ἐν ἀποκαλύψει, ἢ ἐν γνώσει, ἢ ἐν προφητείᾳ, ἢ ἐν διδαχῇ;] Θέλετε γνῶναι τὸ ἀκέρδες τῶν ἀδιερμηνεύτων γλωσσῶν; Ἐγὼ γὰρ ὅτι ἐγὼ Παῦλος ὁ διδάσκαλος ὑμῶν φθέγξομαι γλώσσαις· οὐδὲν ὄντως ἔσται τι πλέον τοῖς ἀκούουσιν, ἐὰν μή τι εἴπω ἢ ἐν ἀποκαλύψει· τουτέστιν, οἷα εἰώθασι λέγειν οἱ ἀποκαλύψεως ἐκ Θεοῦ τυγχάνοντες· ἢ καὶ αὐτὸ εἶδος προφητείας ἐστὶν, ὅταν ἰσταμένων πολλῶν ἀποκαλύπτῃ τὰ ἑκάστου νοήματα. Ἢ ἐν γνώσει· τουτέστιν, οἷα δυνάμενοι λέγειν οἱ γνῶσιν ἔχοντες, καὶ μυστήρια Θεοῦ διασαφοῦντες τοῖς ἀκούουσιν. Ἢ ἐν προφητείᾳ, ὅταν καὶ περὶ τῶν παρῳχημένων, καὶ τῶν ἐνεστώτων, καὶ τῶν μελλόντων διαλέγηταί τις. καθολικώτερον γὰρ

"κ. γν. γὰρ ἡ προφητεία " ἢ ἀποκάλυψις. Η ἐν διδαχῇ· τυτέστιν, ἐν εἴδει διδασκαλικοῦ λόγου, ὅτε περὶ ἀρετῆς, ὅτε περὶ δογμάτων γίνεται ἡ διάλεξις. Καὶ ἡ διδαχὴ γὰρ πρὸς ὠφέλειάν τῶν ἀκουόντων γίνεται. Τινὲς δέ φασιν, ἐν ἀποκαλύψει, ὅταν σκόπωμεν, ὃ βέλτιστά τινα καὶ γραφῇ λέγεται, καὶ αἰνιγματώδη· καὶ ὃ, ἐν γνώσει, ὃ εἰπεῖν τὰ δυνάμενα γνωσθῆναι.

7 Ὅμως τὰ ἄψυχα φωνὴν διδόντα, εἴτε αὐλὸς, εἴτε κιθάρα, ἐὰν διάστολὴν τοῖς φθόγγοις μὴ δίδῳ, πῶς γνωσθήσεται τὸ αὐλούμενον, ἢ τὸ κιθαριζόμενον;] Καὶ τί λέγω, φησὶν, ὅτι ἐφ' ἡμῶν ἀνερδὲς μὲν τὸ ἀσαφὲς, τὸ δὲ γραφὲς ὠφέλιμον; καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἀψύχοις ὀργάνοις, ἐὰν διάστολὴν, τυτέστι, διάκρισιν καὶ γραφὴν ἔχωσιν οἱ φθόγγοι μὴ ἔχωσιν, ἀλλὰ συγκεχυμένα τὰ πάντα ὦσιν, ὥστε γνωσθήσεται τὸ αὐλούμενον, οὐδὲ ψυχαγωγία ἔσται καὶ διαφερτικὴ ἐκ τύτου.

8 Καὶ γὰρ ἐὰν ἄδηλον φωνὴν σάλπιγξ δῷ, τίς παρασκευάσεται εἰς πόλεμον;] Ἀπὸ τῶν περιττῶν ἐπὶ τὰ ἀναγκαιότερα ἦλθε, καὶ σάλπιγγος μέμνηται, καὶ φησιν, ὅτι καὶ ἐπὶ τύτοις εἰσὶ ῥυθμοί τινες, οἱ μὲν πρὸς πόλεμον παρασκευάζοντες· οἱ δὲ ἀπὸ πολέμου ἀναπαυόμενοι. Ἐὰν οὖν ἀσαφῆ φωνὴν δῷ καὶ ἄδηλον, ἀπαρασκεύοι ἔσονται οἱ στρατιῶται, καὶ τί τὸ ὄφελος τῆς ἀσαφοῦς ἤχου;

9 Οὕτω καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς γλώσσης ἐὰν μὴ εὔσημον λόγον δῶτε, πῶς γνωσθήσεται τὸ λαλούμενον; ἔσεσθε γὰρ εἰς ἀέρα λαλοῦντες.] Ἵνα μὴ εἴπωσι, καὶ τί πρὸς ἡμᾶς τὸ τῦ αὐλῦ παράδειγμα καὶ τὸ σάλπιγγος; φησὶν, ὅτι καὶ ὑμεῖς ἐὰν μὴ διὰ τῦ χαρίσματος αὐτῦ * τῆς γλώσσης εὔσημον λόγον ἤτοι σαφῆ δῶτε, εἰκῆ καὶ ματαίως λέγετε, σιωπῶντος ἀκούοντος. Τὸ γὰρ πᾶν τῦτό ἐστιν, ἵνα ἐπωφελὴς ᾖ τὸ χάρισμα. καὶ εἰ μὴ ὠφελὴς ἴδιον τὸ τῆς γλώσσης χάρισμα, τίνος ἕνεκεν ἐδίδοτο; ἵνα ὠφεληθῇ ἐκεῖνος μόνος ὁ λαβών αὐτό; εἰ δὲ καὶ ἑτέρους ἔμελλεν ἐπωφελὲς εἶναι, ὤφειλεν ἡ αἰτεῖσθαι τὸν Θεὸν, καὶ τὴν ἑρμηνείαν λαμβάνειν διὰ

tio. *Vel in doctrina*, hoc est, in sermonis forma qui instituit, cùm de veritate vel dogmatibus disseritur. Doctrina enim ad auditorum fit commodum. Nonnulli verò, quod ait, *in revelatione*, sic intellexerunt, quòd dicant quæ facilè intelligantur, manifestáque & perspicua sint. Et illud, *in scientia*, intelligendum putant, quòd dicant quæ sciri cognoscíque possunt.

7 *Tamen inanimata vocem dantia, sive tibia, sive cithara, si distinctionem non dederint sono, quomodo cognoscetur quod vel tibiâ, vel citharâ canitur?*] Quid autem dico, inquit, quòd in nobis inutile est quod obscurum est, perspicuum verò est utile? Nam & in inanimatis instrumentis *si distinctionem*, hoc est, discretionem & perspicuitatem soni non habuerint, sed omnia fuerint confusa; non agnoscetur quod tibiâ concinitur, neque oblectatio, neque lætitia inde proveniet.

8 *Etenim si tuba vocem incertam dederit, quis parabitur ad bellum?*] A supervacaneis ad magis necessaria venit, tubæque meminit, inquiens; Sunt in ea modulationes quædam, quarum aliæ ad bellum accendunt, aliæ à bello revocant: Quòd si obscuram & incertam vocem dederit, imparati erunt milites: Et quæ tandem incerti & obscuri soni est utilitas?

9 *Ita & vos per linguam nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur id quod dicitur? Eritis enim in aëra loquentes.*] Ne dicant; Quid ad nos tibiæ tubæque exemplum? Quia vos, inquit, nisi per ipsum donum linguarum plana & perspicua verba ediderîtis, temerè & frustra loquimini, nemine audiente. Hæc enim est summa, ut charisma sit utile. Si verò inutile erat linguarum donum, cur dabatur? Num ut ille solus utilitatem percipiat, qui illud acceperit? Quòd si aliis quoque futurum esset utile; oportuit vel rogare Deum, ut interpretationem per vitam à vitiis purgatam acci-

piat; vel ad alium quempiam, cui interpretandi facultas est, accedere. Divus enim Paulus ideo hæc dicit, ut eos inter se mutuò conjungat, & ne existiment ipsos sibiipsis sufficere; sed assumant eos qui interpretari possint. Tum enim utilius erit donum.

10 *Tam multa, si res ferat, genera vocum sunt in mundo, & nihil ipsorum sine voce est.*] Hoc est, tot esse voces in mundo contingit, nimirum Scytharum, Indorum, Thracum, aliarúmque gentium, omnésq; populi aliquid dicunt; neque enim sunt muti.

11 *Si ergo nesciero virtutem vocis, ero loquenti barbarus: & qui loquitur, mihi barbarus.*] Si ignorem, inquit, vim vocis, barbarus mihi videbitur qui loquitur, hoc est, non intelligibilia sonans: & ego illi rursus barbarus censebor: non vocum sermonisve vitio, sed nostræ ignorantiæ causâ.

12 *Sic & vos, quia æmulatores estis spirituum, ad ædificationem ecclesiæ quærite ut exuberetis.*] Nonnulli ad hæc verba, *Sic & vos*, punctum affigunt, & hunc ad modum interpretantur: Sic & vos linguis loquentes incertè & obscurè, barbari videmini auditoribus: deinde ab alio principio legunt; *Quia æmulatores estis.* Divus verò Joannes conjunctim legit. *Et vos igitur*, inquit, *quandoquidem æmulamini spiritualia charismata*, volo & ego, adeóque recipio hoc, perinde ac priùs dixi: Veruntamen quærite ut exuberetis ad ædificationem sive commoditatem Ecclesiæ. Tantum enim abest ut vos prohibeam linguis loqui, ut & abundare vos velim, modò ad publicam eas utilitatem transferatis.

13 *Propterea qui linguâ loquitur, oret ut interpretetur.*] Modum explicat quo futurum est ut charisma isthuc in publicam utilitatem cedat. *Oret*, inquit, *qui linguâ loquitur*, ut & interpretationem accipiat. Proinde ipsi sibi in causa sunt cur non acci-

βίᾳ κεκαθαρμένῃ. ἢ ἄλλῳ " προσέρχεσθαι ὡς δυναμένῳ ἑρμηνεύειν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Παῦλος τοῦτο ἕνεκα τούτων φησιν, ἵνα " συγκολλήσῃ αὐτοὺς ἀλλήλοις, καὶ μὴ οἴωνται αὐτοὶ ἑαυτοῖς αὐτάρκεις εἶναι, ἀλλὰ προσλαμβάνωνται τοὺς δυναμένους ἑρμηνεύειν. τότε γὰρ *ὠφελιμώτερον τὸ χάρισμα. " χρ. προσεύχεσθαι. " χρ. συγκολλήσῃ. * χρ.

10 Τοσαῦτα, εἰ τύχοι, γένη φωνῶν εἰσιν ἐν κόσμῳ, καὶ οὐδὲν αὐτῶν ἄφωνον.] Τοσαῦται, τοσαῦται φωναὶ ἔτυχον ἂν εἶναι ἐν τῷ κόσμῳ, Σκυθῶν, Ἰνδῶν, Θρᾳκῶν, καὶ ἄλλων ἐθνῶν, καὶ πᾶσαι αἱ " Φυλαὶ λέγουσί τι· οὐδὲ γὰρ εἰσὶν ἄφωνοι. " χρ. φυναὶ.

11 Ἐὰν μὴ εἰδῶ οὖν τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, ἔσομαι τῷ λαλοῦντι βάρβαρος, καὶ ὁ λαλῶν, ἐν ἐμοὶ βάρβαρος.] Ἐὰν οὖν μὴ γνῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, βάρβαρος δόξω μοι ὁ λαλῶν, τουτέστιν, ἀνόητα φθεγγόμενος· κἀγὼ ὁμοίως· ἀλλὰ δι' τὴν τῶν φωνῶν κακίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἡμετέραν ἄγνοιαν.

12 Οὕτω καὶ ὑμεῖς, ἐπεὶ ζηλωταί ἐστε πνευμάτων, πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τῆς ἐκκλησίας ζητεῖτε ἵνα περισσεύητε.] Τινὲς εἰς ὅ, ὅτω καὶ ὑμεῖς, εἴρουσι, καὶ ἑρμηνεύουσι τοῦτο, ὅτι ὅτω καὶ ὑμεῖς γλώσσαις λαλοῦντες ἀσαφῶς, βάρβαροι δόκειτε τοῖς ἀκούουσιν· εἶτα ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς διαγινώσκουσι ὅ, ἐπεὶ ζηλωταί ἐστε. Οὐ μακάριος Ἰωάννης σωφρονῶς διέγνω. Καὶ ὑμεῖς οὖν, φησιν, ἐπεὶ *ζηλοῦτε τὰ πνευματικὰ χαρίσματα, θέλω κἀγώ, καὶ ἀποδέχομαι τοῦτο ὡς καὶ πρόσθεν· πλὴν ζητεῖτε ἵνα περισσεύητε πρὸς τὴν οἰκοδομήν, ἵνα ὠφέλειαν τὴν ἐκκλησίας. Τοσοῦτον γὰρ ὑμᾶς οὐ κωλύω * γλώσσαις λαλεῖν, ὥστε καὶ περισσεύειν ὑμᾶς βούλομαι, μόνον δὲ πρὸς τὸ κοινὴ συμφέρον αὐτὰς μεταχειρίζησθε. * ζηλωταί ἐστε. * φησί.

13 Διόπερ ὁ λαλῶν γλώσσῃ, προσευχέσθω ἵνα διερμηνεύῃ.] Τέτοιον λέγει, δι' ὃ τὸ χάρισμα τοῦτο εἰς ὠφέλειαν ἔσται πολλῶν· Προσευχέσθω γάρ, φησιν, ὁ λαλῶν γλώσσῃ, ἵνα καὶ ἑρμηνείαν λάβῃ. Ἆρα οὖν αὐτοὶ αἴτιοι τῷ μὴ λαμβάνειν

ζαὶήν ϗ τὴν ἑρμηνείαν, ἅτε μὴ αἰτοῦν-τες ταῦτα παρὰ Θεοῦ.

14 Ἐαὶ γὰρ προσεύχωμαι γλώσσῃ, τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστιν.] Ἡσθήσθησάν τινες τὸ παλαιὸν ϗ χάρισμα εὐχῆς λαμβάνοντες εἰς γλώτ-τῃ, ϗ ἐφθέγγοντο εἰς τὴν Περσῶν ἢ Ρωμαίων φωνὴν, ὁ δὲ νοῦς οὐκ ἤδει τὸ λεγόμενον· φησὶν οὖν ὁ Παῦλος, ὅτι τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, τουτέστι, τὸ χάρισμα ὃ κι-νοῦν τὴν γλῶσσαν· ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρ-πός ἐστι, μὴ συνιείς τι τῶν λεγομένων. Ο-σα δὲ πῶς ὁδῷ προῆκεν, ἔδειξε τὴν γλώ-σσαν μόνην λαλοῦσαν, ἄχρηστον ὄντα ϗ ἑαυ-τῷ. Οὕτω μὲν ὁ ἐν ἁγίοις Ἰωάννης. Τι-νὲς δὲ ὧδε· Ἐὰν λαλῶ γλώσσῃ, μὴ διερ-μηνεύω δὲ, τὸ μὲν πνεῦμά μου, ἤτοι ἡ ψυ-χή μου, αὐτὴ καθ' αὑτὴν ὠφελεῖται· ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστι, τῷ μὴ καὶ ἄλλους ὠφελεῖν. Οἱ δὲ ὧδε ἐκλαμβανόμενοι τὸ ῥητὸν, ἐμοὶ δοκεῖν, ἐφοβήθησαν τὸ τῆς Μοντανοῦ παρενήρημα· εἰσὶ γὰρ τοιαύ-την αἵρεσιν εἰσηγμένοι, ὅτι οἱ προφῆται ἁ-πλῶς οὐ συνίεσαν ἃ ἐλάλουν, ἀλλὰ κατε-χόμενοι ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἔ-λεγόν τινα, οὐκ ἠδεσμένοι δὲ ἃ ἔλεγον. Αλλ' οὐκ ἔχει χώραν τοῦτο ἐνταῦθα. Οὐ γὰρ περὶ τῶν προφητῶν εἶπε τοῦτο ὁ ἀπόστολος, τὸ μὴ συνιέναι, φημὶ, τὰ λεγόμενα· ἀλλὰ περὶ τῶν γλώσσαις λαλούντων. καὶ οὐδὲ τούτων πάντων, ἀλλά τι-νῶν.

15 Τί οὖν ἐστι; προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ ϗ τῷ νοΐ· ψαλῶ τῷ πνεύματι, ψαλῶ ϗ τῷ νοΐ.] Τί οὖν ἐστί, φησι, τὸ ὠφελιμώτερον; ϗ τί χρὴ αἰτεῖν τὸν Θεόν; τὸ προσεύχεσθαι τῷ πνεύματι, τουτέστι, τῷ χαρίσματι· πλὴν ἀλλὰ ϗ τῷ νοΐ· τουτέστι, τῇ διανοίᾳ συνιέναι τὰ τῆς εὐχῆς· ὁμοίως ϗ ὅτι δεῖ ψάλλειν.

"ϗ ψαλ-λειν.

16 Ἐπεὶ ἐὰν εὐλογήσῃς τῷ πνεύματι, ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου, πῶς ἐρεῖ τὸ Ἀμὴν ὅτι τῇ σῇ εὐχαριστίᾳ, ὅπου τί λέγεις οὐκ οἶδεν;] Οταν, φησὶ, ψάλλῃς, ἐὰν εὐλογήσῃς τῷ πνεύματι, τουτέστι, τῷ πνευματικῷ χαρίσματι δηλονότι τῆς γλώσσης, piant interpretationem, ut qui hoc à Deo non poſtulent.

14 *Nam ſi orem linguâ, ſpiritus meus orat, mens verò mea ſine fructu eſt.*] Non-nulli apud veteres, donum orationis in linguâ accipientes, ſonabant quidem Perſarum aut Romanorum voce, mens verò eorum ignorabat quid diceretur. Ait ita-que Paulus: *Spiritus meus orat*, hoc eſt, donum quod movet linguam: *mens autem mea ſine fructu eſt*, nihil intelligens eorum quæ dicuntur. Animadverte hîc quomodo in orationis procurſu demonſtraverit, ſolâ linguâ loquentem, ſibi etiam inutilem eſſe. Hac ratione ſanè divus Joannes Chryſoſto-mus interpretatur. Quidam verò ſic intel-ligunt: Si loquar linguâ, non autem inter-preter, ſpiritus meus, ſive anima mea, ipſa per ſeipſam juvatur: mens autem mea ci-tra fructum eſt, cùm & aliis non commo-det. Qui verò ſic accipiunt hunc textum, metuerunt, meâ quidem ſententiâ, Mon-tani deliramentum. Hujuſmodi namque hæreſim iſte introduxit, quòd prophetæ omnino non intelligerent quæ dicerent, verùm ſpiritu detenti dicerent quædam, nec intelligerent tamen quæ dicerent. At hoc non habet hîc locum. Non enim de pro-phetis hoc dixit Apoſtolus, nimirum quod non intelligerent quæ à ſe dicerentur, cæ-terùm de iis qui linguis loquuntur: neque de iis omnibus, ſed de quibuſdam.

15 *Quid igitur eſt? orabo ſpiritu, o-rabo & mente: pſallam ſpiritu, pſallam & mente.*] Quid igitur, inquit, eſt com-modius? & quid neceſſum eſt à Deo petere? ut oremus ſpiritu, id eſt, dono: verum-etiam mente, hoc eſt, ut mente intelli-gamus quæ oramus. Idem & de pſalmis intelligendum.

16 *Quoniam ſi benedixeris ſpiritu, qui ſupplet locum idiotæ, quomodo dicet Amen ad tuam gratiarum actionem, quan-doquidem quid dicas neſcit?*] Quando pſallis, inquit, *ſi benedixeris ſpiritu*, hoc eſt, ſpirituali dono linguæ: *qui ſupplet idio-*

tæ

tæ locum, id est, laïcus, quomodo dicet Amen ad tuam orationem? Te enim dicentem, In sæcula sæculorum, obscurè & per linguam, non audivit, & proinde non juvatur.

17 *Nam tu quidem bene gratias agis, sed alter non ædificatur.*] Ne videatur omnino donum illud vilipendere, *Tu quidem*, inquit, *bene gratias agis*, sed proximi tui commodo non accedente, inutilis est tua gratiarum actio.

18 *Gratias ago Deo meo, quòd plus vobis omnibus linguis loquar.*] Ne suspicentur quòd ceu carens eo charismate, ideo ipsum elevet ac vilipendat, Plùs quàm omnes, inquit, linguis loquor.

19 *Sed in Ecclesia volo quinque verba mente meâ loqui, ut & alios instruam, quàm decem millia verborum in lingua.*] *Mente mea*, hoc est, intelligens & sciens quæ dico, ut qui possim interpretari hæc, ut & alios adjuvem. *Quàm decem millia in lingua*, quando nimirum non possim ea interpretari: tum enim ad me solum commoditas redit. *Quinque* autem *verba* dicit quisquis alios instituit, medicinam convenientem cuivis quinque sensuum nostrorum adhibens.

20 *Fratres, ne sitis pueri sensibus, sed malitiâ infantes estote; sensibus verò perfecti estote.*] Postquam commonstravit quale sit linguarum donũ, deinceps asperiore sermone utitur, exprobrans eis quasi puerilia affectantibus. Infantium enim revera est, res exiguas admirari, propterea quòd forsan admirationem & stuporem excitent, quales sunt linguæ: magna verò contemnere, ut quæ nihil mirum præ se ferant, quales sunt prophetiæ. Adhortatur hîc itaque eos, ut non efferantur, non inflentur, neque simpliciter sciant quid sit malitia, infantium instar: mente autem sive *sensibus* perfecti sint; hoc est, ut dijudicent quæ sint majora & commodiora charismata. Præterea, infans est malitiâ, qui nemini est injurius, verùm infantis in morem innocens. Mente

ὁ ἀναπληρῶν τ̃ τόπον τ̃ ἰδιώτου, τουτέστιν, ὁ λαϊκός, πῶς ἐρῇ τὸ Ἀμὴν ἐπὶ τ̃ σ̃ῇ εὐχ̃ῇ; σὺ μὲν γὰρ εἰ πόντος τὸ, εἰς τοὺς αἰ̃ῶνας τ̃ῶν αἰ̃ώνων, ἀ̓γαθ̃ῶς καὶ σὺ γλώσσῃ, ἀλλ' οὐκ ἤκουσεν· ὥστε οὐδέτε ὠφελεῖται.

17 Σὺ μὲν γὰρ καλ̃ῶς εὐχ̃αριστεῖς, ἀλλ' ὁ ἕτερος οὐκ οἰκοδομεῖται.] Ἵνα μὴ δόξῃ πανταχ̃οῦ κατευτελίζειν τὸ χάρισμα, φησὶ, σὺ μὲν καλ̃ῶς εὐχ̃αριστεῖς, ἀλλὰ τ̃ τ̃ῦ πλησίον ὠφελείας μὴ παρόντος, ἄχρηστος ἡ εὐχ̃αριστία.

18 Εὐχ̃αριστ̃ῶ τ̃ῷ Θε̃ῷ μου, πάντων ὑμ̃ῶν μᾶλλον γλώσσαις λαλ̃ῶν.] Ἵνα μὴ ὑποπτεύσωσιν, ὅτι ὡς μὴ ἔχων τοῦτο τὸ χάρισμα, διὰ τ̃ῦτο βυτελίζει αὐτὸ, φησὶν, ὅτι πλέον πάντων γλώσσαις λαλ̃ῶ.

19 Ἀλλ' ἐν ἐκκλησίᾳ θέλω πέντε λόγους διὰ τ̃οῦ νοός μου λαλ̃ῆσαι, ἵνα καὶ ἄλλους κατηχήσω, ἢ μυρίους λόγους ἐν γλώσσῃ.] Διὰ τ̃οῦ νοός μου, τουτέστι, νοῶν καὶ εἰδὼς ἃ λέγω, καὶ ἑρμηνεύσαι δυνάμενος ζ̃ῶντα, ἵνα καὶ ἄλλους ὠφελήσω. Ἡ μυρίους λόγους ἐν γλώσσῃ, τουτέστιν, ὅταν μὴ ἐμοὶ μόνον ἡ ὠφέλεια συμβαίνῃ. Πέντε δὲ λόγους λέγει πᾶς " διδάσκαλος, ὁ τὰ καθ' ἑκάστην ἡμ̃ῶν ἐν ἡμ̃ῖν πέντε αἰσθήσεων παρόντων. " χ. διδασκαλικὸς.

20 Ἀδελφοὶ, μὴ παιδία γίνεσθε τ̃αῖς φρεσὶν, ἀλλὰ τ̃ῇ κακίᾳ νηπιάζετε· τ̃αῖς δὲ φρεσὶ τέλειοι γίνεσθε.] Μετὰ τὸ δεῖξαι τὸ τ̃ῶν γλωσσ̃ῶν χάρισμα ποιόν τί ἐστι, λοιπὸν πληκτικωτέρῳ κέχρηται τ̃ῷ λόγῳ, καὶ ὀνειδίζει αὐτοῖς ὡς παιδικὰ φρονοῦσι. Νηπίων γὰρ ἐστὶν ἀληθ̃ῶς, τὰ τὰ μικρὰ θαυμάζειν, διὰ τὸ τυχὸν ἐκπλήττεσθαι), οἷαί εἰσι καὶ αἱ γλ̃ῶσσαι· τ̃ῶν δὲ μεγάλων καταφρονεῖν, ὡς μηδὲν " χαυνοτέρους ἐμφαινόντων, οἷαί εἰσι καὶ αἱ προφητεῖαι. Παραινεῖ τοίνυν " αὐτοῖς ἐνταῦθα, ἵνα μὴ ἐπαίρωνται, μηδὲ γινώσκωσιν ἁπλ̃ῶς τί ἐστι καὶ κακία, ὡς οὐδὲ τὰ νήπια· ταῖς δὲ φρεσὶ τέλειοι ὦσι· τουτέστιν, ἵνα διακρίνωσι τίνα μείζω καὶ ὠφελιμώτερα τ̃ῶν χαρισμ̃άτ̃ων. Καὶ ἄλλως δὲ, νηπιάζει τ̃ῇ κακίᾳ, ὁ μηδένα κακοποιῶν, ἀλλ' ὡσπερ νήπιος, ἄκακος· " χ. καυνοτέρους ἐπίστατο. " χ. αὐτοῦ.

ἄηχος· ταῖς ὀ φρεσὶ τέλειός ἐστιν, ὁ μὴ τῦ μηδένα κακοποιῆν, ὅτι κὴ ὠφελῶν, κὴ ὐ μόνον κακίαν φύγων, ἀλλὰ κὴ ἀρετὴν διώκων, κὴ φυλάτων ἑαυτὸν ἀπὸ τῦ μὴ βλάπτεσθαι περὶ τὰ κτήνεια. Ὅμοιον τοῦτο, ὃ, Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, κὴ ἀκέραιοι, ὡς αἱ περιστεραί.

21 Ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, ὅτι ἐν ἑτερογλώσσοις, κὴ ἐν χείλεσιν ἑτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ, κὴ ὐδ' ὕτως εἰσακούσονταί μου, λέγει Κύριος.] Πάλιν συγκρίνει τὴν προφητείαν πρὸς τὰς γλώσσας, κὴ δείκνυσιν αὐτὴν ὑπερέχουσαν· κὴ πῶς δῆλον τοῦτο ἐξῆς δηλον. Νόμον ὀ τὴν παλαιὰν πᾶσαν εἰώθασι καλεῖν· διὸ κὴ νῦν τὰ ἐν τῷ Ησαΐᾳ γεγραμμένα, ἐν τῷ νόμῳ φησὶ γεγράφθαι· ἐν ὀ τῷ εἰπεῖν, ὐδ' ὕτως εἰσακούσονταί μου, δείκνυσιν ὅτι ἐκπλῆξαι αὐτοὺς ἠδυνάτο θαῦμα· εἰ ὀ οὐκ ἐπείσθησαν, ἐκείνων τὸ ἔγκλημα· ὁ γὰρ Θεὸς τὰ αὐτῦ πάντοτε ποιῆ, κὴ τὴν προνοίαν αὐτῦ δηκνύῃ, κἂν εἰδὼς ἐκείνους μὴ πεισομένους, ὡς αἰ ἀναπολόγητοι ὦσιν.

22 Ὥστε αἱ γλῶσσαι εἰς σημεῖόν εἰσιν, ὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις.] Τὸ ὀ σημεῖον ἐκπλήττει μέν, ὐ πάντως ὀ διδάσκει κὴ ὠφελεῖ, ὁπότε κὴ βλάπτει πολλάκις, ὥσπερ ἡ ἄνευ ἑρμηνείας γλῶσσα, κατὰ προφήτην φησιν, ὅτι ἐροῦσιν ὅτι μαίνεσθε· ἀλλὰ μὴν κὴ τοῖς ἀπίστοις δέδοται τὰ σημεῖα· οἱ γὰρ πιστοὶ ὐ δέονται τούτων, ἤδη πιστοὶ ὄντες.

Ἡ ὀ προφητεία ὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν.] Ἡ προφητεία, φησιν, ὠφελεῖ τοὺς πιστοὺς, κατηχοῦσα τούτους· ἆρα οὖν κὴ τοῖς ἀπίστοις οὐκ ἔστιν ἡ προφητεία; κὴ πῶς προσήκων λέγει, ὅτι ἐὰν πάντες προφητεύωσιν, εἰσέλθῃ δέ τις ἄπιστος; Ἰδοὺ γὰρ κὴ τοῖς ἀπίστοις ἡ προφητεία. Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι οὐκ εἶπεν ὁ ἀπόστολος, ὅτι οὐκ ἔστι χρήσιμος ἡ προφητεία τοῖς ἀπίστοις, ἀλλ' οὐκ ἔστιν εἰς σημεῖον ἀνωφελὲς, ὡς ἡ γλῶσσα. Ὥστε συλλήβδην εἰπεῖν, ἡ μὲν γλῶττα εἰς σημεῖόν ἐστι τοῖς ἀπίστοις, verò ſive ſenſibus perfectus eſt, qui præterquam quòd nemini damnum det, juvet etiam alios, nedum vitium fugiens, verùm virtutem etiam inſequens, ſibíque cavens, ne in rebus, quæ alicujus ſint momenti, damnum patiatur. Huic affine eſt illud. *Eſtote prudentes ſicut ſerpentes, & ſimplices ſicut columbæ.* Mat. 10.16.

21 *In lege enim ſcriptum eſt: Quoniam aliis linguis, & labiis aliis loquar populo huic, & nec ſic exaudient me, dicit Dominus.*] Rurſus prophetiam cum linguis comparat, monſtrans ipſam eſſe excellentiorem: & quomodo hoc fiat, per ſequentia planum fiet. Legem autem, univerſum Vetus Teſtamentum appellare conſuevit. Propterea & nunc quæ in Eſaia ſcribuntur, in lege dicit eſſe ſcripta. Cùm verò ait, *Neque ſic exaudient me*, indicat quòd ipſos attonitos reddere potuit miraculum; quòd ſi non perſuaſi erant, ipſorum id culpa. Deus enim quæ ſua ſunt, ſemper facit, ac Providentiam ſuam oſtendit, etiamſi ſciat eos non obtemperaturos, ut jam inexcuſabiles ſint. Eſa. 28.11.

22 *Itaque linguæ in ſignum ſunt, non fidelibus, ſed infidelibus.*] Signum autem terret quidem, non docet verò prorſus, neque juvat; quandoquidem & ſæpe noceat, quemadmodum & lingua ſine interpretatione, perinde ac infra dicit; *Dicent quòd inſanitis.* Quinetiam ſigna infidelibus data ſunt: fideles enim non habent opus hiſce, ut qui jam fideles ſint.

Prophetia autem non infidelibus, ſed credentibus.] Prophetia, inquit, prodeſt fidelibus, eos inſtituens. Nonne igitur & infidelibus eſt prophetia? Ecquî deinceps dicit, *Si omnes prophetaverint, ingrediatur autem quiſpiam infidelis?* En iſthîc infidelibus prophetia inſervit. Poteris igitur dicere, non dixiſſe Apoſtolum inutilem eſſe infidelibus prophetiam; ſed non eſſe in ſignum illis inutile, ut lingua. Quocirca ut ſummatim dicam, lingua eſt in ſignum infidelibus, hoc eſt, ut admirationem

nem moveat tantùm. Prophetia verò & fidelibus est utilis & infidelibus, ipsos arguens, etiamsi non dicatur in signum eis esse.

23 *Si igitur convenerit Ecclesia universa in unum, & omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ & infideles, nonne dicent, quod insanitis?*] Tacitè indicat quòd occasio sit noxæ etiam lingua, ni interpretatio accesserit. Hoc autem dicit, fastum eorum tollens. Cùm enim arbitrarentur se linguarum nomine esse admirationi, contrarium potiùs Paulus ostendit, quòd scilicet, ad ignominiam ipsis sunt, dum sint in causa, cur insanire videantur. Ne autem existimes quòd charismatis hoc opus sit, nempe quòd ignominiâ affiiciat habentem, ait, insipientes dicent, quod
Act. 2.13. insanitis. *Idiotæ* enim, dicit, *aut infideles*, quales erant qui Apostolorum temporibus dicebant musto eos esse plenos. Nam sapientiores à linguis etiam nonnihil ædificationis recipiunt, ut qui Apostolo-
Act. 2.11. rum temporibus eos demirabantur, ceu magnalia Dei enarrantes.

24 *Si autem omnes prophetent, intret autem aliquis infidelis, vel idiota, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus:* 25 *Sicque occulta cordis ejus manifesta fiunt, & ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuncians quod Deus verè sit in vobis.*] Viden' prophetiam, quomodo sit commodior, quomodo cordis abdita revelans, faciat infidelem agnoscere Deum, ut in faciem procumbat adorétque, & confiteatur quòd Deus verè sit in vobis? Quod in Nabuchodonosor etiam contigit. Per
Dan. 2.47. Danielem enim somnio illi patefacto, *Revera*, inquit, *Deus vester ipse est qui revelat mysteria.* Hinc igitur cognosce quid sit quod suprà dictum est, *in Revelatione.* Ecce enim revelatio est quædam prophetiæ species. Observa autem quòd Spiritus sit Deus: dicit enim, *Deus verè in vobis est.* In prophetantibus autem omnino est Spiritus. Sic enim & suprà di-

τυτέστιν, εἰς ὃ ἁπλῶξαι μόνον· ἡ γὰρ προφητεία καὶ τοῖς πᾶσίς ἐστι χρήσιμος, καὶ τοῖς ἀπίστοις, ἐλέγχουσα αὐτοὺς, κἂν σὺκ ἐπὶ σημεῖον αὐτοῖς εἰ) λέγηται.

23 Ἐὰν οὖν συνέλθῃ ἡ ἐκκλησία ὅλη ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ πάντες λαλῶσι γλώσσαις, εἰσέλθωσι δὲ ἰδιῶται ἢ ἄπιστοι, οὐκ ἐροῦσιν ὅτι μαίνεσθε;] Ηρέμα δείκνυσιν, ὅτι καὶ " ἀφορμὴν βλάβης ἔχει ἡ γλῶσσα, ἐὰν μὴ καὶ " ἑρμηνείαν ἔχῃ. Τοῦτο δὲ λέγω καθαιρῶν αὐτῶν τὸ φύσημα. Ἐπεὶ γὰρ ἐνόμιζον, ὡς αἱ γλῶσσαι αὐτοῖς ποιῶσι θαυμάζεσθαι, τοὐναντίον μᾶλλον δείκνυσιν ὁ Παῦλος, ὅτι εἰς ἀδοξίαν αὐτοῖς εἰσι, μαινομένοις αὐτοὺς δοκεῖν ποιῶσαι. Ἵνα δὲ μὴ νομίσῃς ὅτι τὸ χαρίσματός ἐστι τοῦτο τὸ ἔργον, ὃ δυσφημίας μᾶλλον τὸν ἔχοντά, φησιν ὅτι οἱ ἀνόητοι ἐροῦσιν ὅτι μαίνεσθε· ἰδιῶται γὰρ, φησιν, ἢ ἄπιστοι, οἷοι καὶ ὅτε τῶν ἀποστόλων, οἱ λέγοντες αὐτοὺς γλεύκους μεμεστῶσθαι· ἐπεὶ οἵγε ὠφελοῦνται καὶ ἀπὸ τῶν γλωσσῶν καρδαίνοισιν, ὡς οἱ ὅτε τῶν ἀποστόλων θαυμάζοντες αὐτοὺς, ὡς τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ διηγουμένους.

24 Ἐὰν δὲ πάντες προφητεύουσιν, εἰσέλθῃ δέ τις ἄπιστος ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων· 25 Καὶ οὕτως τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερὰ γίνεται, καὶ οὕτω πεσὼν ὅτι προσωπον, προσκυνήσει τῷ Θεῷ, ἀπαγγέλων ὅτι ὁ Θεὸς ὄντως ἐν ὑμῖν ἐστιν.] Ορᾷς τὴν προφητείαν πῶς ὠφελιμωτέραν, πῶς τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας ἀποκαλύπτουσα, ποιεῖ τὸν ἄπιστον ἐπιγινώσκειν τὸν Θεὸν, πίπτοντα ὅτι προσωπον καὶ προσκυνοῦντα, καὶ ὁμολογοῦντα ὅτι ὁ Θεὸς ὄντως ἐν ὑμῖν ἐστιν. Οπερ καὶ ὅτε τοῦ Ναβυχοδονόσορ γέγονε· τῷ Δανιὴλ γὰρ ἀποκαλύψαντος αὐτῷ τὸ " ὄναρ, εἶπεν· ἐπ' ἀληθείας ὁ Θεὸς ὑμῶν αὐτός ἐστι Θεὸς ἀποκαλύπτων μυστήρια. Γνῶθι οὖν ἐντεῦθεν, τί ἐστιν ὃ εἴρηται ἀνωτέρω, τὸ, ἐν ἀποκαλύψει. Ιδοὺ γὰρ ἡ ἀποκάλυψις εἶδός ἐστι προφητείας. Σημείωσαι δὲ καὶ ὅπως τὸ Πνεῦμα, Θεός φησι γάρ· ὁ Θεὸς ὄντως ἐν ὑμῖν ἐστιν. Ἐν δὲ τοῖς προφητεύουσι πάντως

" χ. ἀφορμὴν βλάβης ἔχει.

" χ. ἐνυπνίον.

πολλῶν τὸ Πνεῦμα· ὅτῳ γὰρ εἶπεν αὐτίρῳ, ὅτι προφητείαι ἐν Πνεύματι δίδονται.

26 Τί οὖν ἐστιν, ἀδελφοί; ὅταν συνέρχησθε, ἕκαστος ὑμῶν ψαλμὸν ἔχει, διδαχὴν ἔχει, ἀποκάλυψιν ἔχει, γλῶσσαν ἔχει, ἑρμηνείαν ἔχει· πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω.] Καὶ ψαλμοὶ δὲ παλαιὸν ἐποίουν ἀπὸ χαρίσματος, καὶ διδασκαλίας ἢ χάρισμα ἐδίδοτο. Ἀποκάλυψιν ἢ τὴν προφητείαν κοινῶς, ἀπὸ τοῦ εἴδους τὸ γένος ὀνομάσας. Μνημονεύει ἢ τῆς γλώσσης, ἵνα μὴ πάντη βύκαταφρόνητον δόξῃ τὸ "χρῆμα, ἐκ τοῦδὲ ἐν "χαρίσματος τάξει. Πάντα οὖν τοῦτά, φησι, πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω· τοῦτο γὰρ τοῦ Χριστιανοῦ ἴδιόν, τὸ οἰκοδομεῖν, τὸ ὠφελεῖν· πῶς ἢ ὁ μόνον γλῶσσαν ἔχων δυνάται οἰκοδομεῖν; ἐὰν συνέρχηται τῇ ἑρμηνείαν ἔχοντι, καὶ ἰδιωτιδίως τὰ χαρίσματα ἐπιδεικνύωνται.

27 Εἴτε γλώσσῃ τις λαλεῖ, κατὰ δύο, ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς, καὶ ἀνὰ μέρος, καὶ εἷς διερμηνευέτω.] Οὐ κωλύω τὸ γλώσσῃ λαλεῖν, ἀλλὰ τὸ, χωρὶς ἑρμηνέως. Μὴ οὖν πολλοὶ γλώσσαις λαλείτωσαν, ἵνα μὴ σύγχυσις καὶ ἀκαταστασία γίνηται. Καὶ ἀνὰ μέρος, τουτέστιν, ἐκ διαδοχῆς. Πάντως μιᾷτοι ἑρμηνεὺς ἔστω.

28 Ἐὰν ἢ μὴ ᾖ διερμηνευτὴς, σιγάτω ἐν ἐκκλησίᾳ, ἑαυτῷ ἢ λαλείτω καὶ τῷ Θεῷ.] Ἐὰν μὴ ἔχῃ ἑρμηνευτὴν, ἐν ἐκκλησίᾳ μὴ λαλείτω, ἵνα μὴ δοκῇ βαρβαρος, ἀσυνέτα καὶ ἀδιανόητα φθεγγόμενος τοῖς πολλοῖς· Ἐὰν ἢ ὕπτιος εἰς κενόδοξος, ὥστε μὴ δύνασθαι σιγᾶν, ἑαυτῷ λαλείτω καὶ τῷ Θεῷ, τουτέστιν ἀφώνῳ καὶ ῥέμα καθ' ἑαυτὸν, ὡς Θεῷ μόνῳ εἰ ἀκουστὰ τὰ λεγόμενα, οὐκ ἀνθρώποις. Ὅσα ἢ πῶς δοκῇ ὑπηρέπειν, ἀποτρέπει.

29 Προφῆται ἢ δύο, ἢ τρεῖς λαλείτωσαν, καὶ οἱ ἄλλοι διακρινέτωσαν.] Ἦσαν ἐν τοῖς προφήταις καὶ μάντεις λανθάνοντες· διό φησιν, ὅτι διακρινέτωσαν τοῦτοις οἱ ἄλλοι, μήπως τις μάντις ὑποκρύπτηται· καθάπερ γὰρ καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, ἵν' χάρισμα διακρίσεως, nempe quòd prophetiæ in Spiritu dantur.

26 *Quid ergo eſt, fratres? Cùm convenitis, unuſquiſque veſtrûm pſalmum habet, doctrinam habet, revelationem habet, linguam habet, interpretationem habet: omnia ad ædificationem fiant.*] Pſalmos etiam olim faciebant ex dono, doctrinæ pariter donum dabatur. Revelationem autem prophetiam nominat, à ſpecie genus vocando. Meminit autem linguæ, ne res omnino contemptibilis videatur, neque charismatis loco digna. Cuncta, inquit, hæc *ad ædificationem fiant.* Chriſtiani namque hoc eſt officium, ut ædificet, ut proſit. Quomodo autem qui linguam tantùm habet, ædificare poteſt? Si interpretandi dono prædituſ ſibi comitem adhibeat, donáque conjunctim oſtendant.

27 *Sive linguâ quis loquitur, per duos id fiat, aut ad plurimum tres, & per partem, & unus interpretetur.*] Non prohibeo linguâ loqui, ſed ſine interprete. Ne igitur multi linguis loquantur, ne confuſio & tumultus fiat. *Et per partem*, id eſt, per ſucceſſionem. Omnino verò interpretem adeſſe neceſſum fuerit.

28 *Si autem non fuerit interpres, taceat in Eccleſia, ſibiipſi autem loquatur & Deo.*] Si non habuerit interpretem, in Eccleſia non loquatur, ne videatur barbarus, haud intelligibilia & ſtulta pleriſque ſonans. Si autem adeò fuerit ambitioſus, ut non poſſit ſilere, *ſibi loquatur & Deo*, hoc eſt, citra ſtrepitum, ac tacitè apud ſeſe, ut ſoli Deo audiantur quæ dicuntur, & non hominibus. Animadverte autem quomodo viſus adhortari, dehortetur.

29 *Prophetæ autem duo aut tres dicant, & cæteri dijudicent.*] Latitabant inter prophetas vani etiam vates: eam ob rem dicit, eos *dijudicent* alii, ne aliquis vates vanus occultetur. Ut enim in ſuperioribus commemoratum eſt, fuit etiam donum dijudicationis, ut dignoſcerent qui mendaces,

" χ. χάρισμα.
" χ. χάριτος.

mendaces, & qui veraces essent. Idcirco autem duos aut tres prophetare jubet, ut eo melior ordo consistat, neque in multitudine falsi vates clanculum delitescant.

30 *Quòd si alii revelatum fuerit sedenti, prior taceat.* 31 *Potestis enim singulatim omnes prophetare, ut omnes discant, & omnes consolationem recipiant.*] Bonum hîc ordinem & humilitatem docet. Cùm enim alii inspirârit Spiritus, tu qui prior es, tace. Si enim Spiritus te voluisset loqui, non illum excitâsset. Deinde illi *consolationem* præbens. *Potestis*, inquit, *singulatim omnes prophetare*, hoc est; ne mœreas, potes enim & tu, & alius, & omnes *per partem*, hoc est, per successionem prophetare. Non enim in uno solo concluditur donum, sed omnibus datur: ut universa Ecclesia discat, & consolationem ad virtutem recipiat.

32 *Et Spiritus prophetarum prophetis subjecti sunt.*] Hoc ad consolationem quoque ejus, qui conticescere jussus est, pertinet. Quod verò dicit, est hujusmodi: Ne contendas, neq; seditionem cieas. Ipse namque *spiritus*, hoc est, donum quod in te est, & operatio Spiritus qui in te est, subjicitur dono alterius, qui ad prophetandum concitatus est. Quòd si spiritus subjicitur, tu multo magis qui spiritum possides, non debes esse contentiosus. Nonnulli verò hoc ita intellexerunt. Vates sanè apud Græcos omnes, quando semel arrepti essent à dæmone, etiamsi voluissent, non potuerunt tamen reticere. Apud nos verò sancti prophetæ haud sic agebant, verùm in ipsorum est arbitratu, inquit, vel loqui, vel tacere. Atque hoc est quod ait, *spiritus prophetarum*, id est, dona, subduntur ipsis: atque in manu prophetarum est silere, vel non silere. Ne enim dicat is qui donum habet, Quî tacere possum, perinde ac tu mandas, cùm à Spiritu agitatus loquar? Atqui Spi-

σεως, ὥστε γινώσκειν τοὺς ψευδεῖς & τοὺς ἀληθεῖς. Διὰ τοῦτο δύο, ἢ τρεῖς προφητεύειν κελεύει, δέχεται τὸ εὐπαρακολούθητον, καὶ τὸ μὴ ἐν τῷ πλήθει λανθάνειν τοὺς μεμύτεις.

30 Ἐὰν δὲ ἄλλῳ ἀποκαλυφθῇ καθημένῳ, ὁ πρῶτος σιγάτω. 31 Δύνασθε γὰρ καθ' ἕνα πάντες προφητεύειν, ἵνα πάντες μανθάνωσι καὶ πάντες παρακαλῶνται.] Εὐταξίαν ἐνταῦθα καὶ ταπεινοφροσύνην διδάσκει. Ὅταν γὰρ ἄλλῳ ἐμπνεύσῃ τὸ πνεῦμα, φησι, σὺ σίγα ὁ πρῶτος· εἰ γὰρ ἠθέλησε τὸ πνεῦμά σε λαλεῖν, οὐκ ἂν ἐκεῖνον ἐκίνησεν. Εἶτα παραμυθούμενος ἐκεῖνόν, φησι, δύνασθε γὰρ καθ' ἕνα πάντες προφητεύειν· τουτέστι, μὴ λυποῦ, δυνάσεσθε γὰρ καὶ σὺ & ἄλλος, καὶ πάντες" ἀμφὶ μέρος, καὶ οὐκ ἀθρόας προφητεύειν. Μὴ γὰρ εἰς μόνῳ περικλείεται τὸ χάρισμα, ἀλλὰ πρὸς πάντας δίδοται, ἵνα πᾶσα ἡ ἐκκλησία μανθάνῃ, καὶ παρακλήσιν πρὸς ἀρετὴν δέχηται. " κ. κατὰ.

32 Καὶ πνεύματα προφητῶν προφήταις ὑποτάσσεται.] Καὶ τοῦτο πρὸς παραμυθίαν τῆς ἐπιτιμωμένης σιγᾶν. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Μὴ φιλονείκει, μηδὲ σαλεύῃς· αὐτὸ γὰρ τὸ πνεῦμα, τουτέστι, τὸ ἐν σοὶ χάρισμα, καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ ἐν σοὶ πνεύματος, ὑποτάσσεται τῷ χαρίσματι τοῦ ἑτέρου κινηθέντος εἰς τὸ προφητεύειν· καὶ εἰ τὸ πνεῦμα ὑποτάσσεται, πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς ὀφείλεις ὁ κεκινημένος τὸ πνεῦμα, μὴ φιλονεικεῖν. Τινὲς δὲ ὕτως ἐνόησε τοῦτο· Οἱ μὲν παρ' Ἕλλησι μάντεις, ἐπειδὰν ἅπαξ καταληφθῶσιν ὑπὸ τοῦ δαίμονος, κἂν ἐθέλωσι, οὐκ ἠδύναντο σιγᾶν· οἱ δὲ παρ' ἡμῖν ἅγιοι προφῆται οὐχ ὕτως, ἀλλὰ παρ' αὐτοῖς, φησιν, ἐστὶ τὸ σιγᾶν, ἢ λαλεῖν· καὶ τοῦτο ἔστιν ὅπερ φησιν, ὅτι τὰ πνεύματα τῶν προφητῶν, τουτέστι, τὰ χαρίσματα, ὑποτάσσεται αὐτοῖς, καὶ ὅτι τοῖς προφήταις ἐστὶ τὸ σιγῆσαι καὶ τὸ μὴ σιγῆσαι. Ἵνα γὰρ μὴ λέγῃ ὁ τὸ χάρισμα ἔχων, ὅτι πῶς δύναμαι σιγῆσαι καθὰ κελεύεις, ὅταν ἐνδὰ τοῦ πνεύματος κινούμενος λαλῶ; φησὶν, ὅτι ἐνδὰ τὸ πνεῦμα τοῦτο

τοῦτο τὸ κινοῦν σε, ὑποτάσσεται σοι, καὶ ἐν τῇ σῇ λοιπὸν ἐξουσίᾳ κεῖται τὸ σιγᾶν· καὶ μὴ μάτην προφάσιζου τὸ πνεῦμα.

33 Οὐ γάρ ἐστιν ἀκαταστασίας ὁ Θεὸς, ἀλλ' εἰρήνης, ὡς ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις τῶν ἁγίων.] Δείκνυσιν ὅτι καὶ τῷ Θεῷ τοῦτο δοκεῖ, τὸ τὸν ἕτερον σιγᾶν· οὐ γάρ ἐστιν ὁ Θεὸς ἀκαταστασίας καὶ συγχύσεως (ἥτις ἐκεῖ μὴ σιγᾶν, ἀλλὰ πάντας προφητεύειν, ἦν·) ἀλλ' εἰρήνης ἐστὶ Θεός. Αὕτη δὲ ἡ εἰρήνη ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις τῶν ἁγίων, τουτέστι, τῶν πιστῶν, πολιτεύεται· εἰσὶ γὰρ καὶ Ἑλλήνων, καὶ Ἰουδαίων ἐκκλησίαι· αἰσχυνθήτω οὖν ὑμεῖς παρὰ πάσας τὰς ἐκκλησίας πολιτευόμενοι.

34 Αἱ γυναῖκες ὑμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν· οὐ γὰρ ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν, ἀλλ' ὑποτάσσεσθαι, καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει.] Ἐπειδὴ πάντα καλῶς διετάξατο, καὶ τὰ περὶ τῶν γλωσσῶν, καὶ τὰ περὶ τῶν προφητῶν, ἵνα μὴ πολλοὶ προφητεύωσι, καὶ συγχύσεις καὶ ἀκαταστασία ἐκ τούτου ᾖ· νῦν καὶ τὴν ἀπὸ τῶν γυναικῶν θόρυβον καταστέλλει, καὶ φησιν ὅτι σιγάτωσαν ἐν ἐκκλησίᾳ· εἶτα τὸ μεῖζόν φησιν, ὅτι τὸ ὑποτάσσεσθαι αὐταῖς ἁρμοδιώτερον. Ἡ γὰρ ὑποταγὴ τὴν μετὰ φόβου σιωπὴν δηλοῖ, ὡς ἐπὶ τῶν δουλίδων γίνεται. Νόμον δὲ τὸ τῆς γενέσεως βιβλίον λέγει, ἐν ᾧ γέγραπται, Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου, καὶ αὐτός σου κυριεύσει. Εἰ οὖν τῷ ἀνδρὶ ὑποτάσσεσθαι ὠφέλιμον, πολλῷ μᾶλλον τοῖς πνευματικοῖς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ διδασκάλοις.

35 Εἰ δέ τι μαθεῖν θέλουσιν, ἐν οἴκῳ τοὺς "ἰδίους ἀνδρας ἐπερωτάτωσαν.] Ὥσπερ ἕνος ἐπόντος, ἐὰν μὴ λαλῶσι, πῶς "μαθήσεται τὰ ἀγνοούμενα; φησὶν, ὅτι ἐν οἴκῳ παρὰ τῶν ἀνδρῶν μανθανέτωσαν. Τοῦτο δὲ ἐκείνας κοσμίας ποιεῖ, καὶ τοὺς ἄνδρας προσεκτικωτέρους, ἅτε ὀφείλοντας ἃ ἤκουσαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ γυναικὶ παραθήσεσθαι ἐρωτώσας αὐτούς. Σημείωσαι δὲ, ὅτι πάντα τὰ ἀναγκαῖα καὶ ψυχωφελῆ ἐπιτέτραπται γυναιξὶ λαλεῖν ἐν ἐκκλησίᾳ.

ritus, inquit, qui te agitat, tibi ſubditur, inque tua deinceps poteſtate ſitum eſt tacere: Noli itaque ſpiritum nequicquam prætendere.

33 *Non enim eſt diſſentionis Deus, ſed pacis, quemadmodum in omnibus Eccleſiis ſanctorum.*] Indicat quòd Deo etiam placeat priorem tacere. Non enim eſt Deus ſeditionis & confuſionis (quæ ex eo quòd non ſileant, ſed omnes prophetare velint, naſcitur) verùm pacis eſt Deus. Iſta verò pax *in omnibus Eccleſiis ſanctorum*, hoc eſt, fidelium, verſatur. Sunt enim & Græcorum & Judæorum Eccleſiæ. Pudeat igitur vos præter & contra omnes Eccleſias vivere.

34 *Mulieres veſtræ in Eccleſiis taceant. non enim permiſſum eſt eis loqui; ſed ſubditas eſſe, ſicut & lex dicit.*] Cùm omnia pulchrè ordinâſſet, & quæ de linguis, & quæ de prophetis in quæſtionem veniebant, ne multi prophetent, & ita confuſio & ſeditio ex eo ſubnaſcatur: nunc etiam mulierum tumultum compeſcit, dicens, *In Eccleſia taceant.* Deinde quod majus eſt, convenientius ait eſſe ut ſubjiciantur. Subjectio enim cum timore ſilentium indicat, perinde ac in ancillis fit. Legem autem Geneſis librum appellat, in quo ſcriptum eſt: *Ad virum tuum converſio tua, & ipſe tui dominabitur.* Si igitur decretum eſt ut viro ſubdatur, multo magis ſpiritualibus in Eccleſia doctoribus. Gen. 3. 16.

35 *Si quid autem diſcere volunt, domi viros ſuos interrogent.*] Perinde ac ſi quis dicat, Niſi loquantur, quomodo diſcent quæ ignorant? Domi, inquit, à ſuis maritis diſcant. Hoc autem & illas ornatas reddit, & viros attentiores facit, ut qui debeant, quæ in Eccleſia audiverunt, uxoribus eos interrogantibus recitare, ac veluti apud eas deponere. Obſerva autem quòd ne de neceſſariis quidem rebus & animæ commodis, mulieribus loqui permiſſum eſt in Eccleſia.

" χ. ἰδίους.

" χ. μάθωσι.

Turpe eſt enim mulieribus in Eccleſia loqui.] Quandoquidem illæ forſan putabant ſibi decori eſſe in Eccleſia colloquia ſpiritualia miſcere, ipſe è contra hoc illis in dedecus & pudorem cedere aſſerit.

36 *An a vobis verbum Dei proceſſit? aut ad vos ſolos pervênit?*] Veluti adversùs quoſdam ſibi contradicentes hic ſermo formatus eſt. Quid enim, inquit, mihi adverſamini, nec pulchrum eſſe putatis fœminas in Eccleſia tacere? Numquid vos eſtis doctores? aut à vobis exiit prædicatio verbi ad reliquos? vel apud vos ſolos ſtabilita eſt fides, nec oportet vos ab aliis recepta recipere? Neque igitur vos primi eſtis fideles, neque ſoli. Quæ itaque univerſo placent orbi, vos etiam amare oportet.

37 *Si quis videtur propheta eſſe aut ſpiritualis, agnoſcat quæ ſcribo vobis, quòd Domini ſunt mandata.*] Quod omnium eſt fortiſſimum, poſtremo loco poſuit. Deus, inquiens, hæc imperat per me: atque hoc omnino cognoſcet, qui viſus fuerit apud vos eſſe propheta, vel aliud quoddam ſpirituale donum habeat, hoc eſt, ſcientiæ.

38 *Si autem quis ignorat, ignoret.*] Hoc eſt, ego dixi, qui vult, obtemperet. Sic verò loqui hominis eſt ſua non commendantis, cæterùm rem publicam ſpectantis. Conſuevit autem Paulus hoc facere, ubi non admodum neceſſarium eſt opponere ſe cuiquam. Quid enim Paulo neceſſarium reniti aliis, atque perſuadere velle, quòd Dei ſint mandata quæ dicat, ídque quum ad diſcipulos ſuos loquatur, & dicat ſpiritualem hominem agniturum quòd hæc divina ſint? perſpicuum enim eſt omnes aſſenſuros eum divina ac cœleſtia loqui, quò ſpirituales eſſe videantur.

39 *Itaque fratres mei, æmulamini prophetare, & linguis loqui ne prohibeatis.*] Ubi de charisſmatibus diſputâſſet, ſermonem

Αἰσχρὸν γάρ ἐστι γυναῖξὶν ἐν ἐκκλησίᾳ λαλῆσαι.] Ἐπειδὴ ἐκεῖναι ἴσως συνεκαλλωπίζοντο ταῖς δόξῃ πνευματικαῖς ἐν ἐκκλησίᾳ ὁμιλίαις, αὐτὸς τοὐναντίον φησὶν, ὅτι αἰσχύνη ἐστὶν αὐταῖς καὶ αἰσχύνη τοῦτο.

36 Ἢ ἀφ' ὑμῶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθεν; ἢ εἰς ὑμᾶς μόνους κατέλυτησεν;] Ὡσανεὶ πρός τινας ἀντιπίπτοντας αὐτῷ ὁ λόγος ἐσχημάτισται. Τί γάρ, φησιν, ἐναντιοῦσθε, καὶ οὐκ οἴεσθε καλὸν εἶναι τὸ σιγᾶν ἐν ἐκκλησίᾳ τὰς γυναῖκας; μὴ ὑμεῖς ἐστε διδάσκαλοι; καὶ ἀφ' ὑμῶν ἐξῆλθε τὸ κήρυγμα * Εἰς τοὺς λοιποὺς; ἢ εἰς ὑμᾶς μόνους ἐστάθη ἡ πίστις; Ὥστε δεῖ τὰ παρ' ἑτέρων δεχθέντα, καὶ ὑμᾶς δέχεσθαι; οὔτε οὖν πρῶτοι ὑμεῖς ἐστε πιστοὶ, οὔτε μόνοι. Διὸ τοίνυν τὰ τῇ οἰκουμένῃ δοκοῦντα καὶ ὑμᾶς φέρειν. * καὶ. " κ. κατ.

37 Εἴτις δοκεῖ προφήτης εἶναι ἢ πνευματικὸς, ἐπιγινωσκέτω ἃ γράφω ὑμῖν, ὅτι τοῦ Κυρίου εἰσὶν ἐντολαί.] Τὸ πάντων ἰσχυρότερον τελευταῖον τέθεικεν, ὅτι ὁ Θεὸς ταῦτα ἐπιτάττει δι' ἐμοῦ, καὶ τοῦτο πάντως γνώσεται, ὃς δὴ δοκεῖ προφήτης εἶναι, ἢ ἄλλό τι πνευματικὸν χάρισμα ἔχων, τουτέστι γνώσεως.

38 Εἰ δέ τις ἀγνοεῖ, ἀγνοείτω.] Τουτέστιν, Ἐγὼ εἶπον, ὁ θέλων, πειθέσθω. Τὸ δὲ οὕτω λέγειν, σημεῖόν ἐστιν ἀνδρὸς μὴ τὸ οἰκεῖον θέλημα σωιζοντος, ἀλλὰ τὸ κοινῇ συμφέρον σκοποῦντος. Εἴωθε δὲ τοῦτο ποιεῖν ὁ Παῦλος, ἔνθα μὴ σφόδρα ἀναγκαῖον ἔχῃ τὸ ἀντιτείνειν· τί γὰρ Παύλῳ ἀναγκαῖον τὸ ἀνθίστασθαι, καὶ πείθειν ὅτι Θεοῦ εἰσιν ἐντολαὶ ἃ λέγει, καὶ ταῦτα πρὸς μαθητὰς αὐτῷ λέγοντι, καὶ * εἰπόντι ὅτι ὁ πνευματικὸς ἐπιγνώσεται ταῦτα ὅτι θεῖά εἰσι; πρόδηλον γὰρ ὅτι πάντες ἀν ἐπείθοντο τῷ εἰπεῖν αὐτὰ θεῖα, ἵνα δόξωσι πνευματικοί. * ταῦτα.

39 Ὥστε, ἀδελφοί μου, ζηλοῦτε τὸ προφητεύειν, καὶ τὸ λαλεῖν γλώσσαις μὴ κωλύετε.] Περὶ τῶν χαρισμάτων

σμάτων διαλεχθεὶς, εἶτα παρενέβαλε μέσον τ περὶ τ γυναικῶν λόγον· νυνὶ οὖν πάλιν περὶ τ χαρισμάτων λέγει, καὶ τὴ προφητείᾳ τὰ πρωτεῖα δίδωσιν, εἰπὼν, Ζηλοῦτε τ δὲ γλώσσαις τὰ δεύτερα. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅπως ἐπιτρέπετε λαλεῖν, ἀλλὰ, μὴ κωλύετε· ὅπερ εἰώθαμεν λέγειν ὅτι τ μὴ δυναμένων, μήτε προτρέποντες, μήτε ἀποτρέποντες.

40 Πάντα εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω.] Ὡς ἐν κεφαλαίῳ τὰ πάντα διορθοῦται, πάντε τὴν γλώσσαις λαλούντων, τά τε τῶν λαλούντων ἐν ἐκκλησίᾳ γυναικῶν· καὶ ἁπλῶς, πάντα τὰ παρ' αὐτοῖς μὴ κατὰ τάξιν γινόμενα. Εὐσχημόνως δὲ καὶ γίνοιτο καὶ κατὰ τάξιν, εἰ οἱ γλώσσαις λαλοῦντες μὲτ' ἑρμηνείας λαλοῖεν, καὶ μὴ ὡς μαινόμενοι· εἰ οἱ προφῆται ἀλλήλοις παραχωροῖεν, εἰ αἱ γυναῖκες σιγῷεν.

"χ. ἑρμηνείας.

de mulieribus in medium inſeruit. Nunc autem rurſus de chariſmatibus diſſerit, primas prophetiæ tribuens, *æmulamini*, inquiens: ſecundas verò linguis. Atqui non dixit, permittite loqui, ſed, *ne prohibete*: quod dicere ſolemus in rebus non neceſſariis, neque adhortantes, neque dehortantes.

40 *Omnia decorè ac ſecundùm ordinem fiant.*] Veluti in ſumma hîc omnia corrigit, & quæ ad eos qui linguis loquuntur, & quæ ad mulieres in Eccleſia loquentes pertinent: ac ſimpliciter omnia, quæ apud illos haud juſto ordine fiunt. *Decorè* autem & ordine fieri queant, ſi ii qui linguis loquuntur cum interpretatione loquantur, & non veluti inſanientes: ſi prophetæ ſibi mutuò cedant, ſi fœminæ conticeſcant.

ΚΕΦ. ιε.

Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοὶ, τὸ εὐαγγέλιον ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν.] Εἰς ὃν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον ἐισβάλλει· ὅς ἐστι τὸ κεφάλαιον τῆς ἡμετέρας πίστεως· εἰ γὰρ οὐκ ἔστιν ἀνάστασις, οὐδὲ ὁ Χριστὸς ἠγέρθη· εἰ δὲ οὐκ ἠγέρθη, οὐδὲ ἐσαρκώθη· καὶ ὅτως οἴχεται ἡ πᾶσα ἡμῶν πίστις. Ἐπεὶ οὖν ὅτως ἐχώλευε παρὰ τοῖς Κορινθίοις, (οἱ γὰρ ἔξω σοφοὶ πάντα αὐ κατεδέξαντο, ἢ περὶ ἀναστάσιν) περὶ τούτου ἀγωνίζεται Παῦλος. Σοφώτατα δὲ ἀναμιμνήσκει αὐτοὺς τῶν ἤδη αὐτοῖς πεπιστευθέντων· Οὐδὲν γὰρ ξένον, φησὶ, λέγω ὑμῖν, ἀλλὰ ὃ ἤδη γνωριθὲν ὑμῖν, ἀφιλαθὲν δὲ, τοῦτο γνωρίζω, τουτέστιν, ἐπαναμιμνήσκω. Ἀδελφοὺς δὲ αὐτοὺς ὀνομάσας, ἅμα μὲν κατεπράϋνεν, ἅμα δὲ ἀνέμνησεν, ὅθεν ἀδελφοὶ γεγόναμεν, καὶ ὅτι ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου Χριστοῦ προνοίας, "ἢ κινδυνευούσῃ ἀπιστηθῆναι· καὶ ὅτι ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος, ὃ τ ταφῆς καὶ τ ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἐστὶ τύπος. Καὶ εὐαγγέλιον δὲ

"χ. διὰ.

CAP. XV.

Notum autem facio vobis, fratres, Evangelium, quod prædicavi vobis.] Sermonem de Reſurrectione aggreditur, qui caput eſt noſtræ fidei. Si enim non eſt reſurrectio, neq; Chriſtus excitatus eſt. Quòd ſi non eſt excitatus, neq; incarnatus eſt: efficitúrq; hac ratione, ut univerſa fides noſtra evaneſcat. Quoniam igitur Reſurrectio apud Corinthios ita claudicabat (nam ſapientes externâ ſapientiâ clari, omnia ſuſcepiſſent potiùs quàm Reſurrectionem) de hoc contendit Paulus. Sapientiſſimè verò ipſis in memoriam revocat ea quæ jam antea illorum fidei commiſſa erant. Nihil enim novum, inquit, vobis dico, ſed quod jam antea vobis cognitum, oblivioni verò traditum erat, iſtud vobis notum facio, hoc eſt, ad memoriam vobis revoco. *Fratres* autem eos appellans, partim placavit, partim in memoriam revocat unde fratres facti ſimus, nimirum tum ab incarnati Chriſti adventu, cujus fides in periculum adducebatur: tum à baptiſmate, quod ſepulturæ & reſurrectionis Do-

mini typus est. *Evangelium* autem dicens, innumerorum bonorum meminit, quibus per incarnati Christi adventum & resurrectionem potiti sumus.

Quod & accepistis.] Non dixit, quod audivistis, sed, *quod accepistis*: non enim sermone tantùm, sed per opera & miracula Evangelium acceperant. Et simul ut eis persuadeat ut hoc ceu depositum retineant.

In quo & statis, per quod & salvamini.] Etiamsi concussi nonnihil essent, stare tamen eos asserit in hoc, libenter simulans se ignorare, atque antevertens eos, ut etiamsi maximè velint, negare tamen haud possint. Quid autem lucri erit, si in isto steteritis? nimirum, ut salvemini.

2 *Qua ratione prædicaverim vobis.*] Quod ait, hujusmodi quiddam est. De hoc quòd resurrectio sit, nihil vobis indico: quandoquidem hâc in re non eratis concussi. Hujus autem fortasse rei cognitione opus habetis, quánam ratione futuram resurrectionem vobis prædicaverim: atque hoc vobis notum facio, quomodo videlicet futura sit resurrectio.

Si tenetis, nisi frustra credidistis.] Quia dixerat, *statis*, ne segniores eos faciat, adjicit, *Si tenetis*. Tenetis autem omnino, *nisi temerè credidistis*, pro eo quod est, nisi frustra nominamini Christiani. Christianismi namque universum negotium in resurrectionis dogmate situm est.

3 *Tradidi enim vobis in primis, quod & accepi.*] Tanquam ingens sit de resurrectione dogma, *Tradidi illud vobis in primis*. Velut enim fundamentum est universæ fidei. *Accepi* autem & ego ipsum, à Christo nimirum. Quemadmodum igitur ego retineo, debetis & vos illud ipsum retinere. Et sicut in primis accepistis, non est æquum ut jam dubitetis, saltem ob tempus.

Quòd Christus mortuus sit pro peccatis nostris, secundùm scripturas.] Christi perspicuè in Paulo loquentis hæc verba sunt. Quia enim Manichæi dicturi erant, quòd

Εἰπὼν τῶν μυρίων ἀγαθῶν ἐμέμνησεν, ὧν ἀπελαύσαμεν διὰ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας καὶ τῆς ἀναστάσεως.

Ὃ καὶ παρελάβετε.] Οὐκ εἶπεν, ὃ ἠκούσατε, ἀλλ', ὃ παρελάβετε· ἃ λόγῳ γὰρ μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων καὶ θαυμάτων αὐτὸ παρέλαβον· καὶ ἅμα ἵνα πείσῃ αὐτοὺς ὡς θεῖον παράθηκον κατέχειν αὐτό.

Ἐν ᾧ καὶ ἑστήκατε, δι' ὃ καὶ σῴζεσθε.] Καίτοι σαλευομένους, ὅμως ἑστάναι ἐν τούτῳ φησὶν, ἐκὼν προσποιούμενος ἀγνοεῖν, καὶ προκαταλαμβάνων αὐτοὺς, ἵνα μηδὲ, εἰ σφόδρα βούλοιντο, ἀρνήσασθαι δύνωνται. Τί δὲ τὸ κέρδος τοῦ ἐν τούτῳ ἑστάναι; τὸ σώζεσθαι.

2 Τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν.] Τοιοῦτόν τι λέγει· Περὶ μὲν τῆς ἐξ ἀναστάσεως, οὐδὲν γνωρίζω ὑμῖν· καὶ γὰρ οὐδὲ προσηλύθητε ἐν τούτῳ. Τοῦτο δὲ ἴσως δεῖσθε μαθεῖν, πῶς ἔσται γενέσθαι τὴν ἀνάστασιν εὐηγγελισάμην ὑμῖν· τοῦτο δὲ καὶ γνωρίζω ὑμῖν, περὶ τοῦ πῶς δηλαδὴ γένηται ἡ ἀνάστασις.

Εἰ κατέχετε, ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκῇ ἐπιστεύσατε.] Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι ἑστήκατε, ἵνα μὴ ῥαθυμοτέρους αὐτοὺς ποιήσῃ, φησὶν, εἰ κατέχετε· κατέχετε δὲ πάντως, ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκῇ ἐπιστεύσατε, αὐτὴ τοῦ, εἰ μὴ ἄρα ματαίως ὀνομάζεσθε Χριστιανοί. Τὸ γὰρ πᾶν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τῷ ἀναστάσεως κεῖται δόγματι.

3 Παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις, ὃ καὶ παρέλαβον.] Ὡς μέγα ὂν τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως δόγμα, ἐν πρώτοις αὐτὸ παρέδωκα· οἱονεὶ γὰρ θεμέλιός ἐστι πάσης τῆς πίστεως. Παρέλαβον δὲ αὐτὸ κἀγὼ, ἀπὸ Χριστοῦ δηλαδή· ὥσπερ οὖν ἐγὼ κατέχω αὐτὸ, οὕτω καὶ ὑμᾶς ὀφείλετε κατέχειν. Καὶ ὡς ἐν πρώτοις παρειληφότες, νῦν οὐ δίκαιοί ἐστε ἀμφιβάλλειν, κἂν διὰ τὸν χρόνον.

Ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν κατὰ τὰς γραφάς.] Περδήλως τοῦ ἐν τῷ Παύλῳ λαλοῦντος Χριστοῦ ῥήματά ἐστι ταῦτα. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ

Μανιχαῖοι

Μανιχαῖοι ἔμυθον λέγειν, ὅτι ὁ Παῦλος θάνατον λέγει τὰς ἁμαρτίας, καὶ δυάσασιν τὸν τούτων ἀπαλλαγὴν, ἀπὸ τούτων τῶν ῥημάτων αὐτοῖς ἐλέγχεσθαι βούλεται. Ἀπέθανε γὰρ ὁ Χριστός· ποῖον θάνατον; σωματικὸν πάντως· οὐ γὰρ δὴ τὸν ἐν ἁμαρτίαις· ἁμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν. Εἰ οὖν καὶ δυσχερωτοῦσιν, λέγοντες ὅτι τὸν ἐν ἁμαρτίαις θάνατον ἀπέθανε καὶ αὐτός· πῶς, φησιν, ὅτι ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν; εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς ἁμαρτωλὸς ἦν, πῶς ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν ἀπέθανεν; Ἀλλὰ καὶ ὦν, κατὰς γραφὰς, εἰπεῖν, ἀνατρέπει σαφέστατα τοῦτο. Πανταχοῦ γὰρ αἱ γραφαὶ τοῦτον τὸν σωματικὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ προσμαρτυροῦσιν. Ὠρυξαν γάρ, φησι, χεῖράς μου, καὶ πόδας μου· καὶ, Ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν· καὶ, Ἐτραυματίωθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν· καὶ, Ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ λαοῦ μου ἦκεν εἰς θάνατον.

4 Καὶ ὅτι ἐτάφη.] Οὐκοῦν καὶ σῶμα εἶχε· τὸ γὰρ θαπτόμενον σῶμά ἐστιν. Οὐ προσέθηκε δέ, κατὰ τὰς γραφὰς, ἢ ὅτι δῆλος ἦν ὁ τάφος πᾶσιν· ἢ ὅτι κατὰ κοινῆς κλῆσιν, τό, κατὰ τὰς γραφάς.

Καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφάς.] Καὶ πῦ αἱ γραφαί φασιν ὅτι τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγήγερται; διὰ μὲν τοῦ κατὰ τὸν Ἰωνᾶν τύπον· καὶ πρὸ τούτου, διὰ τοῦ Ἰσαὰκ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἀποθανόντος * ζῶντος τῇ μητρὶ, καὶ μὴ σφαγέντος, καὶ μυρίων ἄλλων τύπων· καὶ ἀπὸ ῥημάτων τῶν μὲν Ἡσαΐου, Κύριος βούλεται καθαρίσαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς, δεῖξαι αὐτῷ φῶς· τῶν δὲ Δαβὶδ, Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδου.

5 Καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾷ.] Ἐν πρώτοις τὸν ἀξιοπιστότερον πάντων τίθησι· καίτοι τὸ εὐαγγέλιον πρώτῃ ὤφθαι αὐτὸν τῇ Μαρίᾳ φησίν· ἀλλ' ἐν δυσὶ, πρώτῳ ὤφθη τῷ Πέτρῳ, ὡς πρεσβύτατι τῶν μαθητῶν. Εἰδὼς γὰρ τὸν ὁμολογήσαντα πρῶτον, καὶ τοῖς δυσὶ πρῶτον ἰδεῖν· καὶ διὰ τὸ ἀρνήσασθαι δὲ φάνεται αὐτῷ πρῶτον, ἵνα δείξῃ αὐτῷ, ὡς οὐκ ἀπόῤῥιπτος.

Paulus mortem peccata vocet, & ab his liberationem, resurrectionem, per hæc verba eos redarguere placuit. Mortuus enim est Christus: quâ morte? omnino corporeâ; haudquaquam peccati: peccatum enim non fecit. At verò si adeò impudentes sint, ut audeant affirmare ipsum etiam mortem quæ in peccatis est, obiisse; quomodo, inquit, hoc fieri potuit, cùm pro peccatis nostris mortuus est? Si enim & ipse peccator esset, quomodo pro peccatis nostris mortuus est? Præterea cùm ait, *Secundùm scripturas*, istos manifestissimè evertit. Universæ namque Scripturæ de corporea hâc Christi morte testimonium dicunt, ut: *Foderunt enim*, inquit, *manus meas, & pedes meos*: &, *Videbunt in quem pupugerunt*: &, *Vulneratus est propter iniquitates nostras*: &, *Pro peccatis populi mei venit in mortem.* Psal. 21. 18. Zach. 12. 10. Esa. 53. 5, 6.

4 *Et quòd sepultus sit.*] Igitur corpus etiam habuit: quod enim sepelitur, corpus est. Non apposuit autem, *secundùm scripturas*, vel quia omnibus sepultura Christi constaret, vel quòd *secundùm scripturas*, communiter de utroque positum est.

Et quòd resurrexerit tertio die, secundùm scripturas.] At ubi scripturæ loquuntur quòd tertiâ die resurrexit? Per Jonæ prophetæ figuram: & ante hunc, ex eo quòd Isaac tertio die matri vivus sit conservatus, & non mactatus: & aliis innumeris figuris. Tum à verbis Esaiæ: *Dominus vult purgare eum à plaga, ut monstret ei lumen.* Postea Davidis: *Non derelinques animam meam in inferno.* Ion. 2. Gen. 22. Esa. 53. Psal. 5. 10.

5 *Et quòd visus sit Cephæ.*] In primis ponit eum qui cæteris omnibus authoritate præeminebat. Atqui Evangelium testatur ipsum primùm Mariæ Magdalenæ apparuisse. Imò, sed inter viros primùm visus est Petro, ceu inter discipulos primum obtinenti locum. Par enim erat, ut qui primùm confessus esset Christum, resurrectionem etiam primùm videret. Et quia eum abnegaverat, apparet ei primùm, ut ostenderet ei, eum propterea non esse rejectum.

Deinde duodecim.] Atqui Matthias poſt aſſumptionem Domini, in Judæ locum ſubrogatus eſt: quomodo igitur ait, *Deinde duodecim?* Dicimus igitur veriſimile eſſe, quòd Matthiæ quoque poſt aſcenſionem viſus fuerit, quandoquidem & Paulo poſt aſſumptionem vocato viſus eſt. Eam ob cauſam neque tempus dixit, ſed indefinitè poſuit. Quidam autem dicunt, errorem eſſe in ſcribendo: vel quia Dominus præſcienti oculo ſciens & videns illum eſſe undecim iſtis connumerandum, viſus eſt ei, ne hâc in re cæteris Apoſtolis inferior videretur. Tale quiddam & divus Joannes tradit, dicens:

Ioh. 20.24. *Thomas autem unus ex duodecim.* Dicat autem aliquis, quòd ſecundùm præſcientiam potiùs Matthiam reliquis Apoſtolis annumerârit, quàm Judam poſt proditionem & ſtrangulationem.

6 *Deinde viſus eſt plus quàm quingentis fratribus ſimul.*] Poſt demonſtrationem ex ſcripturis, teſtes producit Apoſtolos, & reliquos fideles homines. Nonnulli autem, ἐπάνω, pro, ſupernè ex cœlis, accipiunt. Surſum enim & ſupra caput eis viſus eſt, ut & aſſumptionem ſuam firmaret. Quidam verò, ἐπάνω πενταχοσίοις, pro, pluribus quàm quingentis, intellexerunt.

Ex quibus plures manent ad hunc uſque diem, quidam autem & obdormiërunt.] Habeo, inquit, teſtimonia viva. Per dictionem autem, *Dormierunt*, reſurrectionis principium præſtruxit. Qui enim dormit, reſurgit etiam.

7 *Deinde viſus eſt Jacobo.*] Fratri Domini, qui ab ipſo primus Hieroſolymorum Epiſcopus conſtitutus erat.

Deinde Apoſtolis omnibus.] Fuerunt enim & alii Apoſtoli, ut ſeptuaginta.

8 *Noviſſimè autem omnium tanquam abortivo viſus eſt & mihi.*] Humilitatis eſt hoc dictum. Sapienter autem uſus eſt dejectione hâc, ne, quando magnum illud proferret, *Abundantiùs omnibus aliis laboravi*, non adhibeatur ei fides ceu arroganti. *Abortivum* propriè dicitur fœtus in utero, qui

Εἶτα τοῖς δώδεκα.] Καίτοι ὁ Ματθίας μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου, ἀντεφοήθη ἀντὶ τοῦ Ἰούδα· πῶς οὖν φησιν, Εἶτα τοῖς δώδεκα; λέγομεν οὖν ὅτι εἰκὸς ἦν αὐτὸν ὁ Ματθίας καὶ μετὰ τὴν ἀνάληψιν ὤφθαι, ἐπεὶ καὶ τῷ Παύλῳ μετὰ τὴν ἀνάληψιν κληθέντι ὤφθη· διὸ καὶ τὸ χαιρὸν εἶπεν, ἀλλ' ἀορίστως πάντοτε. Τινὲς δέ φασιν, ὅτι γραφικόν ἐστι τὸ σφάλμα· ἢ ὅτι ὁ προγνωστικῷ ὀφθαλμῷ ὁ Κύριος εἰδὼς ὅτι συγκαταριθμηθήσεται τοῖς ἕνδεκα, ὤφθη καὶ αὐτῷ, ἵνα μηδὲν τούτου ἔλαττον ἔχῃ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων. Τοιοῦτόν τι προδηλοῖ καὶ ὁ Ἰωάννης λέγων, Θωμᾶς εἷς * ἐκ τῶν δώδεκα. Μᾶλλον γὰρ ἂν εἴποι τις, ὅτι τὸν Ματθίαν συνέταξε καὶ τὴν προγνωσιν τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις, ἢ τὸν Ἰούδαν μετὰ τὴν προδοσίαν καὶ τὸν ἀπαγχονισμόν. * ἓν.

6 Ἔπειτα ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ.] Μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς γραφῆς ἀπόδειξιν, καὶ μάρτυρας προβάλλει τούς τε ἀποστόλους καὶ ἑτέρους πιστοὺς αὐθεφήτους· τὸ γάρ, ἐπάνω, τινὲς μέν φασιν, ἄνωθεν ἐκ τῆς ὑπερανω φασιν· μᾶλλον γὰρ καὶ ἐπ' αὐτοῖς κεφαλῆς αὐτοῖς ὤφθη, ἵνα καὶ τὴν ἀνάληψιν πιστώσηται· τινὲς δὲ τὸ, ἐπάνω πεντακοσίοις, τοῖς πλείοσιν ἢ πεντακοσίοις, ἐνόησαν.

Ἐξ ὧν οἱ πλείους μένουσιν ἕως ἄρτι· τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν.] Ἐχω, φησὶ, ζῶντας μάρτυρας. Διὰ δὲ τοῦ, τῶν ἐκοιμήθησαν, λέξεως, ἀρχὴν τῆς ἀναστάσεως προεκατεβάλετο· ὁ γὰρ κοιμώμενος καὶ ἀνίσταται.

7 Ἔπειτα ὤφθη Ἰακώβῳ.] Τῷ ἀδελφῷ τοῦ Κυρίου, * ὃν ἐπ' αὐτοῦ καταστάντι ὑπισκόπῳ προέτυπε Ἱεροσολύμων. * λέγ.

Εἶτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν.] Ἦσαν γὰρ καὶ ἄλλοι ἀπόστολοι, ὡς οἱ ἑβδομήκοντα.

8 Ἔσχατον δὲ πάντων, ὡσανεὶ τῷ ἐκτρώματι, ὤφθη κἀμοί.] Ταπεινοφροσύνης τὸ ῥῆμα· σοφῶς δὲ κέχρηται τῇ ταπεινοφροσύνῃ, ἵνα ὅταν εἴπῃ τὸ μέγα ἐκεῖνο, τὸ, Περισσότερον πάντων ἐκοπίασα, μὴ ἀπιστηθῇ ὡς ἀλαζών. Ἐκτρωμα δὲ λέγεται κυρίως, " κύησιν.

εἰως, τὸ ἀτελεσφόρητον ἔμβρυον, ὃ ἀποβάλλεται ἡ γυνή. Ἐπεὶ οὖν καὶ αὐτὸς ἀνάξιον τῆς εἰς ἑαυτὸν ἀποστολον λέγει, καὶ ἀπόβλητον, ὅτως ἑαυτὸν ὠνόμασεν, ὡς ἀτελεσφόρητον καταγε τὸ τῆς ἀποστόλου ἀξίωμα. Τινὲς δὲ τὸ ὕστερον ῥήνημα, ἔκτρωμα εἰρήκασιν, ὅτι καὶ αὐτὸς ἔσχατος τῶν ἀποστόλων. Οὐκ ἐλαττοῦται δὲ ὁ Παῦλος, ὅτι ἔσχατος εἶδε τὸν Κύριον· Οὐ γὰρ Ἰακώβος ἐλαττῶν τῶν ἄλλων πεντακοσίων, ὅτι ἔσχατος ἐκείνων εἶδε τὸν Κύριον.

[a] χ. ἄλλων.

[b] χ. ἴσως μὴ κατὰ.

[c] χ. ὕστερος.

9 Ἐγὼ γάρ ἐιμι ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων, ὃς οὐκ ἐιμὶ ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, ὅτι ἐδίωξα τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ.] Ἀποφαίνεται περὶ ἑαυτοῦ· καὶ οὐκ ἐιμι, εἶπε, τῶν δώδεκα μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων. Ὁρᾳ ὃ ὅτι ὅτι τούτων μέμνηται τῶν ἁμαρτιῶν, ὧν ἠλευθέρωται διὰ τοῦ βαπτίσματος, ἵνα δείξῃ τί ἐχαρίσατο αὐτῷ ὁ Θεός. Τίνος δὲ ἕνεκεν μάρτυρα ἑαυτὸν παράγων τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ὡς διὰ αὐτῷ ὀφθέντος, τὰ οἰκεῖα ἐλαττώματα καταλέγει; ἵνα μᾶλλον ἀξιοπιστότερος εἴη. Ὁ γὰρ μὴ ἀληθείας ἕνεκα οἰκείας ὕβρεις θεὶς, οὐκ ἂν ἄλλῳ καταχαρίσαιτο μάτην.

9 *Ego enim ſum minimus Apoſtolorum, qui non ſum dignus vocari Apoſtolus, quoniam perſecutus ſum Eccleſiam Dei.*] De ſeipſo ſententiam fert: nec dixit, duodecim tantùm, verùm & aliorum omnium. Conſidera autem quomodo per hæc verba eorum peccatorum meminerit, à quibus liberatus ſit per baptiſma, ut oſtendat quid donaverit illi Deus. Quam ob cauſam verò ſeipſum teſtem reſurrectionis Chriſti, ceu ab eo conſpecti, producens, proprios defectus recenſet? ut majorem verbis ſuis fidem conciliet. Qui enim revera ſuas contumelias profert, haud ſanè alteri fruſtrà gratificabitur.

10 Χάριτι δὲ Θεοῦ ἐιμι ὅ ἐιμι.] Τὰ μὲν ἐλαττώματα ἑαυτῷ λογίζεται· τὰ δὲ κατορθώματα τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ ἀναπέμπει.

10 *Gratiâ autem Dei ſum id quod ſum.*] Defectus ſuos ſibi ipſi imputat; virtutes autem gratiæ Dei refert acceptas.

Καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμὲ, οὐ κενὴ ἐγνήθη· ἀλλὰ περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίασα.] Καὶ τοῦτο μοῦ ὑποστολῆς εἴρηκεν· οὐ γὰρ εἶπεν, ἄξια τῆς χάριτος ἔπραξα, ἀλλ', οὐ ματαία, φησὶν, εὑρέθη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἐν ἐμοί· πῶς; ὅτι πάντων τῶν ἀποστόλων περισσότερον ἐκοπίασα. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐκινδύνευσα, ἀλλ' ὑφειμένως τῷ ὀνόματι τοῦ κόπου τὸ αὐτῷ ἐγκώμιον ὑποτεμνόμενος. Διὰ δὲ τὸ ἀξιόπιστον φανῆναι, ταῦτα περὶ ἑαυτοῦ λέγει· Δεῖ γὰρ τὸν διδάσκαλον ἀξιόπιστον εἶναι.

[d] χ. καὶ ὑποτελῶ.

Et gratia ipſius in me non fuit inanis, ſed abundantiùs omnibus ipſis laboravi.] Hæc quoque cum ſubmiſſione dixit. Non enim dixit, Quæ digna ſunt gratiâ tranſegi: verùm, non vana, inquit, gratia Dei in me inventa eſt. Quomodo? eò quòd plùs quàm omnes Apoſtoli laboravi. Nec dixit, Periculis obnoxius fui: ſed ſubmiſsè loquens, laboris vocabulo uſus eſt, ut laudem ſuam ſuccideret. Cæterùm ut fide dignus judicaretur, hæc de ſeipſo commemorat. Oportet enim doctorem fide dignum eſſe.

Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί.] Καὶ τὸ κοπιάσαι δὲ αὐτὸ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτός ἐστιν, οὐκ ἐμὸν κατόρθωμα.

Non ego autem, ſed gratia Dei mecum.] Quin & ipſum laborare, gratiæ Dei eſt, non meum opus.

11 *Sive igitur ego, sive illi, sic prædicamus, & sic credidistis.*] Sive ego plùs laboravi, sive illi, circa prædicationem tamen omnes, inquit, sumus concordes. Nec dixit, Si mihi non adhibetis fidem, illis obtemperate: ita enim seipsum parvi fecisset, & pro veritate testem parùm fidelem ostendisset: sed & ipse per se sufficere ait, & illos per se abunde satis instructos esse. Cùm autem ait, *Prædicamus*, veritatem eorum quæ dicuntur, innuit. Non enim in abscondito loquimur, sed palàm: & non aliquando, sed & nunc. *Et sic credidistis.* Non dixit, Nunc creditis, quoniam jam vacillabant. Cum aliis autem & ipsorum fidem, veritatis testem vocat. Non enim simpliciter credidissetis, inquit, sermonibus fictis & fallacibus, nisi persuasi essetis vera esse quæ vobis prædicabantur.

12 *Si autem Christus prædicatur quòd resurrexit à mortuis, quomodo dicunt quidam inter vos quòd resurrectio non est?*] Optimè ratiocinatur. Demonstrato enim primùm quòd Christus resurrexit, & quòd sic prædicatur à se & Apostolis: ab hujus excitatione communem omnium resurrectionem confirmat, ceu reliquo corpore caput sequente. Non autem contra omnes intendit accusationem, ne impudentiores faciat: sed, *quidam*, inquit, *dicunt*.

13 *Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit.*] Ne dicant, Christus excitatus est, sed non ideo universalis erit resurrectio: confirmat hoc, inquiens: Neque Christus excitatus est, si mortuorum resurrectio non est. Utrumque enim utriusque est confirmatio. Cujus enim gratiâ resurrexisset, nisi futurum erat, ut esset primitiæ nostri?

14 *Si autem Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, inanis est etiam fides vestra.*] Si enim mortuus non potuit resurgere; neque peccatum sublatum est, neque mors sublata est: ac deinceps vana prædicavimus nos, vósque vana credidistis.

11 Εἴτε οὖν ἐγὼ, εἴτε ἐκεῖνοι, οὕτω κηρύσσομεν, καὶ οὕτως ἐπιστεύσατε.] Εἴτε ἐγὼ ἐκοπίασα πλέον, εἴτε ἐκεῖνοι, τοσοῦτον ἡμεῖς τὸ κήρυγμα ὁμοφωνοῦμεν, φησιν, ἀπάντες. Καὶ οὐκ εἶπεν, εἰ μὴ ἐμοὶ πιστεύετε, ἐκείνοις πείσθητε· ἐξηυτέλισε γὰρ ἂν ἑαυτὸν, καὶ οὐκ ἀξιόπιστον μάρτυρα τῆς ἀληθείας ἀπεδείκνυ. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἀρκεῖν φησι, καὶ ἐκείνοις καθ' ἑαυτοὺς αὐτάρκεις εἶναι. Καὶ τῷ εἰπεῖν δὲ, κηρύσσομεν, τὸ ἀληθὲς τῶν λεγομένων ἐμφαίνει. Οὐ γὰρ ἐν κρυπτῷ λαλοῦμεν, ἀλλὰ φανερῶς· καὶ οὐ ποτὲ, ἀλλὰ καὶ νῦν. Καὶ ἐπιστεύσατε. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι νῦν πιστεύετε, διότι ἐσαλεύοντο. Μετὰ τῶν ἄλλων δὲ καὶ τὴν αὐτῶν πίστιν μάρτυρα καλεῖ τῆς ἀληθείας· οὐ γὰρ ἁπλῶς, φησιν, ἐπιστεύσατε λόγοις ἐψευσμένοις καὶ ἀπατηλοῖς, εἰ μὴ ἐπείσθητε ἀληθῆ εἶναι τὰ κηρυσσόμενα.

12 Εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, πῶς λέγουσί τινες ἐν ὑμῖν, ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν;] Ἀεισταχῶς συλλογίζεται. Ἀποδείξας γὰρ πρότερον ὅτι Χριστὸς ἐγήγερται, καὶ ὅτι οὕτω κηρύσσεται παρ' αὐτοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων· ἐκ τῆς τούτου ἐγέρσεως καὶ τὴν κοινὴν ἀνάστασιν κατασκευάζει, ὡς ἐπομένου τῇ κεφαλῇ καὶ τὰ λοιπὰ σώματος. Οὐ πάντων δὲ πυνθάνεται τὴν κατηγορίαν, ἵνα μὴ ἀναισχυντοτέρους ποιήσῃ· ἀλλά, τινές, φησι, λέγουσι.

13 Εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται.] Ἵνα μὴ λέγωσιν ὅτι ὁ μὲν Χριστὸς ἐγήγερται, ἡ μέντοι ἔσται καθολικὴ ἀνάστασις· κατασκευάζει τοῦτο, καί φησιν· Εἰ ἀνάστασις οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται· ἑκάτερον γὰρ ἑκατέρου κατασκευαστικόν· τίνος γὰρ ἕνεκεν ἀνέστη, εἰ μὴ ἔμελλεν ἡμῶν ἀπαρχὴ εἶναι;

14 Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ ἄρα καὶ ἡ πίστις ὑμῶν.] Εἰ γὰρ ἀποθανὼν οὐκ ἴσχυσεν ἀναστῆναι· ὅτε ἡ ἁμαρτία ἀνήρηται, ὅτε ὁ θάνατος καθήρηται· καὶ λοιπὸν, κενὰ ἐκηρύξαμεν ἡμεῖς, καὶ ὑμεῖς δὲ κενὰ ἐπιστεύσατε.

15 Εὑει-

15 Εὑρισκόμεθα δὲ καὶ ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐμαρτυρήσαμεν κατὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστόν· ὃν οὐκ ἤγειρεν, εἴπερ ἄρα νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται.] Ἀνόσιοί, φησιν, εὑρισκόμεθα, ὅτι ἐσυκοφαντήσαμεν τὸν Θεὸν, ὅτι ἤγειρεν ὃν οὐκ ἤγειρε. Τοῦτο δὲ συμβαίνει, εἴπερ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται. ὥστε ἐπεὶ ἄτοπον τὸ συμβαῖνον, οὐδὲ οὐκεῖνο πιστευτέον, ὅ, νεκροὺς μὴ ἐγείρεσθαι δηλαδή.

16 Εἰ γὰρ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ ὁ Χριστὸς ἐγήγερται. 17 Εἰ δὲ ὁ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, ματαία ἡ πίστις ὑμῶν.] Πάλιν τῷ αὐτῷ ἐπαγωνίζεται λόγῳ. δεῖ γὰρ τοῦτο αἰρεῖσθαι, ἵνα καθολικὴν ἀνάστασιν ποιήσῃ. Εἰ δὲ ἀνάστασις οὐκ ἔστιν, ἄρα ὅτε αὐτὸς ἀνέστη· τοῦτο δὲ δοθέντος, ματαία ἡ πίστις ὑμῶν· ὅπερ ἄτοπον.

Ἔτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν.] Εἰ γὰρ οὐκ ἠγέρθη, οὐδὲ ἀπέθανεν· εἰ δὲ οὐκ ἀπέθανεν, οὐδὲ τὴν ἁμαρτίαν ἔλυσεν· ὁ γὰρ θάνατος αὐτοῦ τῶν ἁμαρτιῶν λύσις. Ἰδε γάρ, φησιν, ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Ἀμνὸν δὲ παντὸς δεῖ τὴν σφαγὴν σημαίνει. Εἰ δὲ οὐκ ἐλύθη ἡ ἁμαρτία, ἐν αὐτῇ ἐστε παντός· καὶ πῶς ὠφεληθήσεσθε ὅτι ἠλευθερώθητε τούτης.

18 Ἄρα καὶ οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ, ἀπώλοντο.] Τουτέστιν, οἱ δεῖ τὸν Χριστὸν ἀποθανόντες καὶ μαρτυρήσαντες, ἀπώλοντο, εἰ μὴ ἔστιν ἀνάστασις· καὶ πάντες δὲ ἁπλῶς, οἱ ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ πίστει, καὶ διαγωγῇ τῇ σεσῃ καὶ τεθλιμμένῃ κοιμηθέντες, ἀπώλοντο, τῶν τερπνῶν τοῦ κόσμου στερηθέντες, καὶ μηδὲ μετὰ ταῦτα μέλλοντές τινος ἀγαθοῦ ἀπολαύσαι, εἴπερ ἀνάστασις οὐκ ἔσται.

19 Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἐν Χριστῷ μόνον ἠλπικότες ἐσμὲν, ἐλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν.] Εἰ ἀγει, φησὶ, τὸ ὧδε ζωῆς ὅσα ἡμέτερα, καὶ εἰς ταύτην μόνην καθειστήκαμεν οἱ ἐν Χριστῷ ἠλπικότες, τουτέστιν, οἱ τὰς ἐλπίδας εἰς Χριστὸν ἔχοντες, καὶ οὐκ ἔστιν ἑτέρα

15 *Invenimur autem & falsi teſtes Dei, quoniam de eo teſtificati ſumus, quòd excitârit Chriſtum, quem non excitavit, ſiquidem mortui non reſurgunt.*] Impii, inquit, invenimur, quoniam calumniati ſumus Deum, quòd excitaverit, quem non excitârit. Hoc autem contingit, ſi mortui non reſurgunt. Quocirca cùm abſurdum inde colligatur, neque illud eſt credendum, mortuos nempe non reſurgere.

16 *Nam ſi mortui non reſurgunt, neque Chriſtus reſurrexit.* 17 *Quòd ſi Chriſtus non reſurrexit, vana eſt fides veſtra.*] Rurſus eodem certat argumento. Eam enim ob cauſam reſurrexit Chriſtus, ut univerſalem reſurrectionem faceret. Sin reſurrectio non eſt, igitur ne ipſe quidem reſurrexit. Hoc autem dato, vana eſt fides veſtra: quod abſurdum eſt.

Adhuc enim eſtis in peccatis veſtris.] Si enim non reſurrexit, neque mortuus eſt: ſi verò mortuus non eſt, neque peccatum ſolvit. Mors enim ipſius, peccati eſt dilutio. *Ecce enim*, inquit, *agnus Dei, qui tollit peccatum mundi.* Agnum autem omnino propter mactationem appellavit. Quòd ſi peccatum non ſublatum eſt, in eo eſtis prorſus. Quare itaque credidiſtis quòd ab eo liberati ſitis? Ioh. 1. 29.

18 *Ergo & qui dormierunt in Chriſto, perierunt.*] Id eſt, qui propter Chriſtum mortui ſunt, ac teſtimonium perhibuerunt, perierunt, ſi non eſt reſurrectio. Cuncti præterea ſimpliciter Chriſtiani, qui in fide erga Chriſtum, & vitâ anguſtâ & afflictâ dormierunt, interierunt, mundanis voluptatibus orbati: neque poſthac aliquo bono fruituri, ſi reſurrectio non erit.

19 *Si in hac vita in Chriſto tantùm ſperantes ſumus, miſerabiliores ſumus omnibus hominibus.*] Si ad hanc uſque vitam noſtra ſeſe tantùm extendunt, atque in hanc ſolam incumbimus nos qui in Chriſtum ſperamus, hoc eſt, qui ſpem in Chriſtum habemus, nec eſt illic alia vita, miſeriores ſumus cunctis

cunctis mortalibus, quippe qui neque præsentibus fruimur, ut supra dictum est, nec futura bona sumus consecuturi, propterea quòd neque resurgemus, ut quidam dicunt. Sed fortasse dixerit quispiam, quòd anima sola fruetur bonis. At quid hoc fiet? Non enim ista sola laboraverit, sed corpus etiam. Ubinam igitur justum manet, si corpus quod plurimum laboris sustinuit, in nihilum redigatur, ac nullo bono perfruatur, & sola anima coronetur?

20 *Nunc autem Christus à mortuis resurrexit, primitiæ dormientium factus est.*] Postquam demonstravit quot absurda nascantur ex eo, quòd quis non credat Resurrectionem, sermonem repetit, hujusmodi quiddam dicens: Hæc sequuntur, si non est communis resurrectio, nempe quòd Christus non sit excitatus. Atqui Christus excitatus est: Resurrectio igitur communis erit, atque hæc absurda non evenient. Continuò autem *à mortuis*, apponit, Manichæorum ora obstruens. Quòd si eorum qui dormierunt, primitiæ est, & ipsos omnino resurgere oportet. Primitiæ enim ad sequentes respectum habent, veluti si quando unus è multis primus incipiat facere, quod alii deinceps sint facturi.

21 *Quoniam quidem per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum.*
22 *Quemadmodum enim in Adam omnes moriuntur, sic & in Christo omnes vivificabuntur.*] Causam reddit per quam confirmat quæ commemorata sunt. Oportuit enim ipsam victam naturam vincere, & eum qui dejectus erat, evincere. Nam in Adam, hoc est, per lapsum Adami, omnes morti facti sunt obnoxii. Sic igitur in Christo omnes resurgent, hoc est, quia Christus inventus est sine peccato, nec mortis reus, & propterea quòd voluntariò quidem mortem subiërit, resurrexerit autem, quatenus impossibile erat ipsum teneri à corruptione, principem nimirum vitæ. Hæc autem omnia adversùs Manichæos.

23 *Unusquisque autem in proprio ordi-*

ἄλλη ζωὴ, ἀθλιώτεροι πάντων ἐσμὲν, ὡς μήποτε τῶν παρόντων ἀπολαύσαντες, καὶ τὸ κρεῖττον ἐλπίσαντες. κρεῖττον γὰρ τὰ μέλλοντα ἀγαθὰ ἔχοντες, ἴσως οὐδὲ ἀναστησόμεθα, ὡς λέγουσί τινες. Ἀλλ' ἴσως εἴποι τις, ὅτι ἡ ψυχὴ μόνη ἀπολαύσεται. Καὶ τί τοῦτο; οὐ γὰρ μόνη αὕτη κοπιάσει, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα· ποῦ οὖν τὸ δίκαιον, τὸ τὰ πλείονα κάματον ὑποσάντος σώματος εἰς τὸ μὴ ὂν χωρεῖν τοῦτο, καὶ μηδενὸς ἀγαθοῦ ἀπολαύσαντος, τὴν ψυχὴν μόνην στεφανοῦσθαι;

20 Νυνὶ δὲ Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἐγένετο.] Δείξας ὅσα ἄτοπα ἐκ τοῦ μὴ πιστεύεσθαι τὴν ἀνάστασιν πίπτειν, ἀναλαμβάνει τὸν λόγον, καί φησι τοιοῦτόν τι· ὅτι ταῦτα μὲν συμβαίνει "εἴπερ οὐκ ἔστι κοινὴ" *κ. τ. λ.* ἀνάστασις, ὡς μηδὲ τοῦ Χριστοῦ ἐγηγέντος· νυνὶ δὲ ὁ Χριστὸς ἐγήγερται· ἄρα ἡ κοινὴ ἀνάστασις ἔσται, καὶ τὰ ἄτοπα ταῦτα οὐ συμβήσεται. Συνεχῶς δὲ ὅ, ἐκ νεκρῶν, προσέθηκεν, ἀποῤῥάπτων τὰ τῶν Μανιχαίων στόματα. Εἰ ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων, καὶ τούτους πάντως ἀναστῆναι δεῖ· ἡ γὰρ ἀπαρχὴ καὶ τοὺς ἐπακολουθοῦντας ἔχει· οἷς ὅταν ἐκ πολλῶν ποιήσῃ εἷς πρῶτος ἀρξάμενος, ὃ μέλλουσι καὶ οἱ λοιποὶ ποιεῖν ἐφεξῆς.

21 Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν.
22 Ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτως ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται.] Αἰτίαν πρόσθησι δι' ἧς πιστοῦται τὰ εἰρημένα· ἔδει γάρ, φησὶν, αὐτὸν νικῆσαι τὴν κατηφειῶσαν φύσιν, καὶ τὸν καταβληθέντα, αὐτὸν ἐκνικῆσαι· καὶ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ, τουτέστι, διὰ τοῦ Ἀδὰμ πλάσμα, πάντες τῷ θανάτῳ ὑπέπεσον. οὕτως οὖν ἐν Χριστῷ πάντες ἀναστήσονται· τουτέστι, διὰ τὸ εὑρεθῆναι τὸν Χριστὸν ἀναμάρτητον καὶ ἀνένοχον τῷ θανάτῳ, καὶ ἐκόντα μὲν ἀποθανεῖν, ἀναστῆναι δὲ, "καθὸ" *κ. τ. λ.* οὐκ ἦν δυνατὸν αὐτὸν κρατεῖσθαι ὑπὸ τῆς φθορᾶς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς. Καὶ ταῦτα δὲ πάντα κατὰ Μανιχαίων.

23 Ἕκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι.]

Ita

Ινα μὴ ἀκούσας ὅτι πάντες ζωοποιηθήσονται, νομίσῃς καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς σῴζεσθαι, ἐπήγαγε, ὅσον μὲν ἐπὶ τῇ ἀναστάσεως λόγῳ, πάντες ζωοποιηθήσονται· πλὴν ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι, καὶ ἐν οἷς ἐστιν ἄξιος.

Ἀπαρχὴ Χριστὸς, ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ· εἶτα, ὁ τέλος.] Ἀπαρχὴ δὲ ὁδὸς τῆς ἀναστάσεως ἐλήφθη ὁ Χριστός· μεθ' αὐτὸν οὖν, οἱ αὐτοῦ, τουτέστιν, οἱ πιστοὶ δὲ καὶ δεδοκιμηκότες ἐν αὐτῷ ἀναστήσονται πρῶτοι, ὀξὺ βάρους ἐκεῖνον ἐρχομένου· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ· δεῖ γὰρ ἔχειν πρόνομίόν τι καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἐγείρεσθαι τοὺς δικαίους. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλουσιν ἁρπάζεσθαι εἰς ἀέρα εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου, προεγείρονται· ὡς οἵ γε ἁμαρτωλοὶ κατὰ μόνας τὴν κρίσιν ὡς κατάδικοι· εἶτα ὁ τέλος τῶν πάντων, καὶ αὐτῆς τῆς ἀναστάσεως, ἅτε πάντων καινῶς ἐγειρομένων· οὐκ ὥσπερ γὰρ νῦν, μόνου τοῦ Χριστοῦ ἀναστάντος, κατὰ χώραν μεμένηκε τὰ δυσθεώρητα πράγματα, ἕως ἂν καὶ τότε· ἀλλὰ πάντα τέλος λήψεται,

24 Ὅταν παραδῷ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρί.] Δύο βασιλείας οἶδεν ἡ γραφή· τὴν μὲν καθ' οἰκείωσιν, τὴν δὲ κατὰ δημιουργίαν. Βασιλείᾳ μὲν γὰρ πάντων, καὶ Ἑλλήνων, καὶ Ἰουδαίων, καὶ τῶν δαιμόνων αὐτῶν, καὶ μὴ βουλομένων, κατὰ τὸν τῆς δημιουργίας λόγον. Βασιλείᾳ δὲ τῶν πιστῶν καὶ ἁγίων, ἑκόντων ὑποτασσομένων, κατὰ τὸν τῆς οἰκειώσεως λόγον. Περὶ ταύτης τῆς βασιλείας φησίν· Αἴτησαί με, καὶ δώσω σοι ἔθνη· καὶ, Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία· ταύτην καὶ παραδίδωσι τῷ Πατρὶ, τουτέστι, καταρτοῖ, τελειοῖ· οἷς, βασιλεύς τις ἐνεχείρησε τῷ υἱῷ αὐτοῦ πόλεμον πρὸς ἔθνη ἀποστατήσαντα, ἵνα αὐτὸν διοικήσῃ· ὅταν οὖν τὸν πόλεμον συμπληρώσῃ ὁ υἱὸς, ὑποτάξας τὰ ἔθνη, τότε λέγεται παραδοῦναι τὸν πόλεμον τῷ Πατρὶ, τουτέστιν, ὑποδείξαι τὸ ἐμπιστευθὲν αὐτῷ ἔργον πεπραγέναι. Λέγει τοίνυν ὁ Παῦλος ὅτι ὅταν πάντα ὑποτάξῃ ὁ Υἱὸς, τότε ἔσται τὸ τέλος.

ne.] Ne audiens cunctos vivificandos, arbitreris etiam peccatores ſalvos futuros, ſubintulit, quantum ad reſurrectionem attinet, omnes vivificabuntur : veruntamen unuſquiſque in ſuo ordine, & inter quos eſſe merebitur.

Primitiæ Chriſtus, deinde ii qui Chriſti ſunt, in adventu ejus : poſtea finis.] Primitiæ, adeóque via reſurrectionis, Chriſtus eſt : poſt ipſum igitur qui ad eum pertinent, hoc eſt, fideles, & probati in ipſo, primi reſurgent, illo ex cœlis veniente. Hoc enim eſt quod ait, *In adventu ipſius.* Eſt enim par, ut juſti privilegio quopiam gaudeant in reſurgendo. Cùm enim rapiendi ſint in aëra in occurſum Domini, præ aliis excitantur. Nam peccatores infrà expectant judicem, ceu condemnati. Deinde omnium rerum conſummatio erit, ipſiúſque adeò reſurrectionis, ceu omnibus univerſim excitatis. Nec enim, ut nunc fit, Chriſto ſolo reſurgente, res humanæ ſuum priorem ſtatum locúmque obtinent, ſic tum erit : verùm omnia finem accipient.

24 *Cùm tradiderit regnum Deo Patri.*] Duo regna Scriptura novit, alterum quidem per appropriationem, alterum verò per creationem. Creationis igitur nomine, in omnes, Græcos, Judæos, ipſos dæmones, ac nolentes imperium exercet. Omnibus verò fidelibus ac ſanctis, qui ſuâpte ſponte ſubjiciuntur, ratione appropriationis dominatur. De hoc itaque regno dicit : *Poſtula à me, & dabo tibi gentes :* Pſal. 2. 8. Mat. 28. 18. & *Data eſt mihi omnis poteſtas.* Hanc autem tradit Patri, hoc eſt, tranſigit ſtrenuè & perficit. Exempli gratiâ : Rex quiſpiam bellum filio ſuo commiſerit adversùm gentes, quæ defectionem ſint molitæ, ut illud adminiſtret : Confecto itaque bello, domitis & ſubactis rurſum gentibus ; tunc dicitur bellum tradere patri, hoc eſt, ſubmonſtrare quòd delegatum ſibi opus perfecerit. Ait itaque Paulus, quòd ſimulatque omnia ſubjecerit Filius, tum finis erit. Tum enim perfectè

Chriſtus

Christus super nos regnabit, non ampliùs divisos partim Deo, partim mundi principi. Regnum enim tanquam à tyranno usurpatum ipse eripiens, liberum tradit Patri.

Quando aboleverit omnem principatum, & omnem potestatem, & virtutem.] Hoc est, quando vicerit & compescuerit pravas potentias. Hodie namque operantur, & vim suam exerunt plerumque, tum verò quiescent.

25 *Oportet enim ipsum regnare, donec posuerit omnes inimicos sub pedibus suis.* 26 *Postremus hostis destruitur mors.*] Quia dixerat Christum destructurum defectrices potentias, ac trophæa erecturum, verisimile autem erat quempiam dubitare, ac dicere; Fortasse debilitabitur usque dum omnia hæc perfecerit, neque poterit ea complere: ad hoc, Haudquaquam, inquit, destituetur viribus, sed *oportet ipsum regnare*, hoc est, tanquam regem & potentem versari: donec subjecerit hostes, ac ipsam ultimò mortem. Qui enim diabolum subegit, perspicuum est quòd & opus ipsius mortem subjiciet. Quomodo autem subditam esse appareat, nisi corpora quæ continebat, evomuërit? Tum enim propriè victoria obtinetur, cùm & spolia direpta fuerint. Ne igitur cùm audias quòd destruet omnem principatum & potestatem, metuas quòd viribus destituatur, nec facturus sit ista: faciet enim omnia, bellum gubernans ac disponens tantisper dum omnes subegerit. Viden' quòd, *donec*, non ponatur ad tollendum, *posthac*? At qua de causa dictum est? Durat enim ejus imperium, inquit, nec labefactabitur, donec omnia confecerit. Postquam verò omnia confecerit, multo magis: regni enim ejus non erit finis. Gregorius autem Theologus ait, quòd regnare hîc dicitur, hoc est, facere operarive subjectionem, nósque suo imperio subdere. Unde postquam subjecti fuerimus ipsi, cessat hujusmodi regnum, hoc est, conatus & efficacia, quâ in gubernatione

λος· Τότε γὰρ τελείως ὁ Χριστὸς ἡμῶν βασιλεύσει, μηκέτι μεριζομένων τῷ Θεῷ καὶ τῷ κοσμοκράτορι· ὥσπερ γὰρ ὑπὸ τυράννου διηρπασμένην τὴν βασιλείαν ἄξελών, ἐλευθέραν παρίστησι τῷ Πατρί.

Ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν, καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν.] Τουτέστιν, ὅταν νικήσῃ καὶ παύσῃ τὰς πονηρὰς δυνάμεις. Νῦν μὲν γὰρ ἐνεργοῦσι πολλαχοῦ, τότε δὲ παύσονται.

25 Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ἄχρις οὗ ἂν θῇ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ. 26 Ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος.] Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι μέλλει καταργῆσαι τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις, καὶ τρόπαια ποιῆσαι, εἰκὸς ἦν ἴσως τινὰ διστάσαι καὶ εἰπεῖν, ὅτι ἴσως ἀπονήσῃ ἕως ἂν ποιήσῃ ταῦτα πάντα, καὶ μὴ δυνήσεται πληρῶσαι αὐτά· φησὶν ὅτι οὐκ ἀπονήσει, ἀλλὰ δεῖ αὐτὸν βασιλεύειν, τουτέστιν, ὡς βασιλέα καὶ ὡς δυνατὸν ἀναιρεθέντα, ἄχρις ἂν ὑποτάξῃ τοὺς ἐχθροὺς, καὶ ἔσχατον, τὸν θάνατον. Ὁ γὰρ τὸν διάβολον ὑποτάξας, δῆλον ὅτι καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, τὸν θάνατον ὑποτάξει. Πῶς δ' ἂν φανείη ὅτι ὑποτάγη, εἰ μὴ τὰ σώματα ἃ κατεῖχεν, ἐξεμέσῃ; Τότε γὰρ κυρίως νικᾶται, ὅταν καὶ τὰ σκῦλα διαρπαγῇ. Μὴ τοίνυν, φησὶν, ἀκούσας ὅτι πᾶσαν ἀρχὴν καταργήσει, φοβηθῇς ὅτι ἀπονήσει, ἂν μὴ ποιήσῃ ταῦτα· ποιήσει γὰρ πάντα, βασιλεύων καὶ διοικῶν τὸν πόλεμον, ἕως ἂν ὑποτάξῃ πάντας. Ὁρᾷς ὅτι ὃ, ἄχρις, ἂν τοῦ ἀναίρεσιν τοῦ, μὴ ταῦτα, κεῖται; Ἀλλὰ διὰ τί εἴρηται αὐτῷ; κρατεῖ γάρ, φησιν, αὐτοῦ ἡ βασιλεία, καὶ οὐκ ἀπονεῖ, ἕως ἂν πάντα καταρθώσῃ· μᾶλλον δὲ καταρθώσει, πολλῷ μᾶλλον· οὐ γὰρ βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Ὁ θεολόγος Γρηγόριός φησιν, ὅτι βασιλεύειν ἐνταῦθα λέγεται, τουτέστιν, ἐνεργεῖν τὴν ὑποταγὴν, καὶ πλέναι ἡμᾶς ὑπὸ τὴν αὐτοῦ βασιλείαν· ὅθεν καὶ μέχρι οὗ ὑποταγῶμεν αὐτῷ, παύεται ἡ τοιαύτη βασιλεία, τουτέστιν, ἡ τοῦ ὃ

βασιλεύεσθαι

" χ. πᾶσαι.

βασιλεύεσθαι ἡμᾶς ὑπ' αὐτοῦ ἀσυδὴ & ἐνέργητα. Ωσπερ γὰρ οἰκοδομὴ ὁ οἰκοδόμος ἄρχεις ἂν θῇ τὸ ὄροφον, μὴ ἐθέλων τοῦτο σχολάζῃ τῷ ἔργου τύπου τῆς οἰκοδομῆς· οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς βασιλεύει, τουτέστιν; ἐνεργεῖ τέως εἰς ἡμᾶς αὐτῷ βασίλευσιν ἄρχεις ἂν βασιλευθῶμεν.

27 Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Οταν δὲ εἴπῃ, ὅτι πάντα ὑποτέτακται, δῆλον ὅτι ἐκτὸς τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα.] Επειδὴ εἶπε περὶ τοῦ Υἱοῦ, ὅτι καταργήσει τοὺς ἐχθροὺς, & θέσθαι ἔμελλε τρόπαιον ἐργάσεσθαι, ἐφοβήθη μὴ ἄλλη τις ἀρχὴ ἀγένητος νομισθῇ ὁ Υἱός. Διὰ τοῦτο τὸν Πατέρα οὖν ἀναφέρει τὰ πάντα, λέγων ὅτι αὐτὸς ὑπέταξε τῷ Υἱῷ τοὺς ἐχθρούς. Επεὶ δὲ πρὸς Ελληνας ἔγραφε, τοὺς δοξάζοντας ὅτι τῷ πατρὶ αὐτοῦ Κρόνῳ ἐπανέστη ὁ Ζεύς, καὶ πεπέλυσεν αὐτὸν τῆς βασιλείας· ἐφοβήθη μή τι τοιοῦτον ὑπὲρ τοῦ Υἱοῦ ὑποπτεύσωσιν, ὡς ἐπανιστάντος τῷ Πατρὶ, καὶ φησιν, ὅτι πάντα ὑποτέτακται τῷ Υἱῷ, πλὴν τοῦ Πατρός· ἐκεῖνος γὰρ μᾶλλον ὑπέταξε καὶ τὰλλα πάντα τῷ Υἱῷ.

28 Οταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα.] Ινα μή τις εἴπῃ, ὅτι εἰ δὲ μὴ ὑποτέτακται τῷ Υἱῷ ὁ Πατὴρ, ὅθεν κωλύει τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἰσχυρότερον εἶ· ταύτην τὴν ὑπόνοιαν ἐκ περιουσίας ἀναιρεῖ, καὶ φησιν ὅτι & ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ Πατρὶ, τὴν πολλὴν ὁμόνοιαν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα δεικνύς. Ωστε γνῶθι, ὅτι ὁ Πατήρ ἐστιν αἰτία & πηγὴ τῆς δυνάμεως ταύτης τῷ Υἱῷ, καὶ οὐχ ὁ Υἱὸς ἑτέρα τίς ἐστι δύναμις ἀντίθετος τῷ Πατρί. Εἰ δὲ πλέον τοῦ δέοντος ταπεινῇ λέξει ἐχρήσατο, μὴ θαυμάσῃς· ἔθος γὰρ ἔχει ὁ Παῦλος, ὅταν μηδὲν περίεργόν τι αἰνιττόμενος, πολλῇ χρῆται τῇ περιουσίᾳ· οἷον, μηδὲν δεῖξαι ὅτι ἡ πιστὴ γυνὴ ὑβριζομένη συνοικοῦσα τῷ ἀπίστῳ ἀνδρὶ, εἶπεν ὅτι ἡγίασται ὁ ἀνὴρ ὁ ἄπιστος ἐν τῇ γυναικί· ὑ τοῦτο λέγων, ὅτι ἄπιστος ὢν ὁ ἀνὴρ ἅγιος γίνεται, ἀλλὰ τῇ ὑπερβολῇ τοῦ ῥήματος

nando & ſubjiciendo nos uſus eſt. Perinde namque ac architectus ædificat, uſque dum tectum appoſuerit; poſtea verò ab hoc ædificandi opere deſiſtit: hanc ad rationem & Filius regnat, hoc eſt, operatur & exercet imperium ſuum in nos, tantiſper dum regno ejus planè ſubjugati fuerîmus.

27 *Omnia namque ſubjecit pedibus ejus. Quando autem dicat, quòd omnia ſubjecta ſunt ei, videlicet præter eum qui ei ſubjecit omnia.*] Quia dixerat de Filio quòd aboliturus ſit hoſtes, trophæáque erecturus, metuit ne aliud quoddam principium ingenitum exiſtimetur Filius. Ad Patrem igitur omnia refert, inquiens, quòd ipſe Filio ſubjecerit hoſtes. Quia verò ad Græcos ſcribebat, quorum opinio erat quòd Jupiter inſurrexiſſet adverſus patrem ſuum Saturnum, eúmque è regno dejeciſſet: metuit ne tale quiddam de Filio ſuſpicarentur, ceu inſurgente adverſus Patrem: Ait itaque, omnia Filio ſunt ſubjecta dempto Patre: nam ille potiùs omnia alia Filio ſubjecit.

28 *Cùm autem ſubjecta fuerint ipſi omnia, tunc & ipſe filius ſubjicietur ei, qui illi ſubjecit omnia.*] Ne quis dicat, Etſi Pater non eſt ſubjectus Filio, nihil prohibet Patre Filium fortiorem eſſe: hanc ſuſpicionem ex abundanti diluit, inquiens quòd & Filius ſubjicietur Patri, Filii erga Patrem multam concordiam & unanimitatem oſtendens. Noveris itaque Patrem eſſe cauſam & fontem potentiæ hujus in Filio, neque Filium aliam quampiam vim Patri oppoſitam putes. Quòd ſi plus quàm par eſt humili dictione uſus eſt, ne mireris. Eſt enim in more divo Paulo, ut, ſi quando funditus quicquam tollere velit, multâ utatur redundantiâ: quemadmodum demonſtraturus fidelem mulierem nihil lædi ſi cohabitet marito infideli: *Sanctificatus eſt*, inquit, *maritus infidelis per mulierem*: non hoc dicens, quòd infidelis cùm ſit vir, ſanctus reddatur: verùm dictionis iſtius exceſſu oſtendens, quòd nihil lædatur fidelis 1 Cor. 7. 14.

ipsa conjux : sic hoc in loco subjectionis vocabulo funditùs tollit pravam istam suspicionem, quâ suspicari quisquam poterat, Filium fortasse esse Patre fortiorem, ut qui tanta transigere possit. Atqui Gregorius Theologus asserit, quòd Filius omnia nostra sibi propria faciens, nostram etiam subjectionem propriam reputet. Nunc verò seditionem ciemus adversus Deum : infideles quidem, cùm eum abnegant ; fideles verò, dum affectibus suis inserviunt multi, & secundùm hoc rebelles sumus. Cùm verò alii quidem agnoverint quem nunc negant, alii verò transmutati fuerimus ab hujus vitæ affectibus ; tum verè dicitur Filius subjici. Humanitatis enim personam subiens, sua facit quæ nostra sunt.

Ut sit Deus omnia in omnibus.] Hoc est, ut omnia à patre dependeant, ne quis duo principia sine principio suspicetur, eáque inter sese divisa. Cùm enim hostes sint sub pedibus Filii, Filius autem non est seditiosus erga Patrem, verùm quemadmodum decet Filium, Deo Patri subditur, omnino Deus Pater erit omnia in omnibus. Nonnulli autem malitiæ sublationem significari aiunt per hoc quòd omnia sint subjecta. Cùm enim peccatum porrò non fuerit, planum est quòd Deus omnia in omnibus erit, quando non ampliùs motibus & affectibus dediti simus, ita ut nihil omnino Dei, vel parum in nobis feramus : sed toti Dei similes, totius & solius Dei capaces erimus. Omnia sanè tum nobis Deus erit, & cibus, & potus, & vestitus, & cogitatio, & motus.

29 *Alioqui, quid facient qui pro mortuis baptizantur, si omnino mortui non resurgunt ? quid & baptizantur pro mortuis ?*] Marcionistæ hæretici, si quis apud eos non baptizatus moreretur, sub mortui lecto, viventem quempiam occultantes, accedunt lectum, interrogantes mortuum, num velit baptismate tingi. Atque eo respondente qui latitabat, quòd velit, sic loco

τος δηλοῦν ὅτι οὐδὲν βλαπτεται ἡ πηρή· ὕτω καὶ οὗτος τῷ τῆ ὑποταγῆς ὀνόματι, προσῆρίζον δύναται τὴν πονηρὰν ὑπόνοιαν, ἵνα ὑπενόησεν αὖ τις ὅτι ὁ Υἱὸς ἴσως ἰσχυρότερός ἐστι τοῦ Πατρὸς, ἅτε τοσοῦτων κατορθωῶν δυνάμενος. Ὁ γὰρ Θεολόγος Γρηγόριός φησιν, ὅτι ὁ Υἱὸς πρὸτα οἰκειούμενος τὰ ἡμέτερα, καὶ τὴν ἡμετέραν ὑποταγὴν οἰκείαν ἡγεῖται. Νῦν μὲν οὖν στασιάζομεν πρὸς τὸν Θεὸν· οἱ μὲν ἄπιστοι, ἀρνούμενοι αὐτόν· οἱ δὲ πιστοὶ, τοῖς πάθεσι πολλοὶ δουλεύοντες, καὶ ἀνυπότακτοι τῷ τοῦτό ἐσμεν. Ὅταν δὲ οἱ μὲν ὁμολογῶσιν ὃν νῦν ἀγνοοῦσιν· οἱ δὲ μεταποιηθῶμεν ἀπὸ τῶν παθῶν εἰς τὸν βίον τοῦτον, πρέπως τότε λέγεται ὁ Υἱὸς ὑποτάσσεσθαι· τὸ γὰρ ἀνθρωποπρεπὲς γὰρ " ὑποδυόμενος πρόσωπον, ἑαυτῷ ποιεῖται τὰ ἡμέτερα. " χ. ἀποδυόμενος.

Ἵνα ᾖ ὁ Θεὸς τὰ πρὰτα ἐν πᾶσιν.] Τουτέστιν, ἵνα πρὰτα ᾖ τοῦ Πατρὸς ἠρτημένα, ἵνα μὴ δύο τις ἀρχὰς ὑπάρχειν ὑποπτεύῃ καὶ ἀπειρισμένας· " ὅταν γὰρ οἱ μὲν ἐχθροὶ ὑποκάτω τοὺς πόδας ὦσι τοῦ Υἱοῦ· ὁ δὲ Υἱὸς μὴ σταδιάζῃ πρὸς τὸν Πατέρα, ἀλλ' ὡς πρέπει Υἱῷ, Θεῷ ὑποτάσσηται τῷ Πατρὶ, πρέπως ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἔσται τὰ πρὰτα ἐν πᾶσι. Τινὲς δὲ τὴν τῆς κακίας ἀναίρεσιν διὰ τούτων δηλοῦσθαί φασιν, ὡς πρέπων ὑποτεταγμένων· ὅταν γὰρ ἀμάρτημα μὴ ᾖ, δῆλον ὅτι ὁ Θεὸς ἔσται τὰ πρὰτα ἐν πᾶσιν· ὅταν μηκέτι πολλοὶ ὦμεν ἐν τοῖς κινήμασι καὶ τοῖς πάθεσι, μηδὲν ὅλως Θεοῦ, ἢ ὀλίγον ἐν ἑαυτοῖς φέροντες· ἀλλ' ὅλοι θεοειδεῖς, ὅλοι χωρητικοὶ Θεοῦ καὶ μόνου· πρὰτα γὰρ ἡμῖν ὁ Θεὸς ἔσται, καὶ βρῶμα, καὶ πόμα, καὶ ἔνδυμα, καὶ νόημα, καὶ κίνημα. " χ. ὅπ.

29 Ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται ; τί καὶ βαπτίζονται ὑπὲρ τῶν νεκρῶν ;] Οἱ Μαρκιωνισταὶ αἱρετικοὶ, ἐπειδάν τις πρὸ αὐτοῖς ἀβάπτιστος ἀποθάνῃ, ὑποκάτω τοῦ κλίνου τοῦ " τετελευτηκότος κρύπτουσί τινα ζῶντα, προσίασι τῇ κλίνῃ, καὶ ἐρωτῶσι τὸν νεκρὸν, εἰ βούλεται βαπτισθῆναι· καὶ ἀποκρίνεται ὁ κεκρυμμένος κατ' ἐκεῖνον, ὅτι βούλεται, " χ. τελευτήσαντος.

σθαι, καὶ ὅτω βαπτίζοισιν αὐτὸν αὐτὶ τῶ ἀπελθόντος. Εἶτα κατηγορέμενοι ὅτι τότω, ἀπολογεῦνται, ὅτι ὁ ἀπόστολος "τῦτο εἶπε, καὶ ἀναφέρουσι τὶω ῥῆσιν ταύτην οἱ ἀναφέροντες. Τὸ γὰρ ὅτως ἔχει· ἀλλὰ πῶς; Οἱ μαθητευόντες βαπτιζόμενοι πιστεύουσιν ἀπαγγέλουσι δὲ σύμβολον τῆς πίστεως· ἐν οἷς τότοις, μὴ τῶν ἄλλων καὶ τῦτο προσκείσθαι, Πιστεύω εἰς ἀνάστασιν νεκρῶν. Φησὶν οὖν, ὅτι οἱ πιστεύσαντες ὅτι ἔστι ἀνάστασις νεκρῶν σωμάτων, καὶ βαπτισθέντες ὅτι τοιαύτης ἐλπίσι, τί ποιήσουσιν ἀπατηθέντες; τί δ' ὅλως καὶ βαπτίζονται ἀνθ' ὑπὲρ ἀναστάσεως, τῦτέστιν, ὅτι προσδοκίᾳ ἀναστάσεως, εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται;

"χ. ἐν τότω.

"χ. προσκείσθαι.

30 Τί καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν πᾶσαν ὥραν;] Εἰ δ' δέχεσθε προσὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀναστάσεως τὶω ἀφ' τῶν ῥημάτων ὁμολογίαν, ἐν οἱ βαπτιζόμενοι ποιοῦνται, δέξασθε καὶ τὶω ἀφ' τῶν πραγμάτων φωνήν. Ἡμεῖς γὰρ πάντες οἱ ἀπόστολοι ἐν κινδύνοις ἐσμὲν ἀεί· καὶ εἰ μὴ ἐν ἀνάστασις, τίνος ἕνεκεν ἐκινδυνεύομεν; ἵνα τίνος ἀπολαύσωμεν; εἰ γὰρ καὶ ἀφ' κενοδοξίαν ἕλοιτό τις κινδυνεύειν, ἅπαξ ἢ δεύτερον ἀν' ἕλοιτο τῦτο· ὃ δ' πᾶσαν ὥραν, ὥσπερ ἡμεῖς, μεγίστη ἀπόδειξις τῆς πεπληροφορῆσθαι περὶ τῆς ἀναστάσεως.

30 *Quid & nos periclitamur omni horâ?*] Si non recipitis ad demonstrationem resurrectionis, confessionem verborum quam faciunt qui baptizantur, accipite verò vocem quam res ipsæ loquuntur. Nos enim Apostoli omnes nunquam non periculis sumus obnoxii: & nisi esset resurrectio, cujus rei gratiâ pericula subiremus? cujus commodi consequendi gratiâ? Quamvis enim aliquis ambitione ductus, pericula subeat, semel forsan atque iterum periculum elegerit; verùm singulis horis, quemadmodum nos, periclitari, maxima demonstratio est, nos de resurrectione certos esse.

31 Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, νὴ τὶω ὑμετέραν καύχησιν, ἐν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.] Εἰπὼν ὅτι κινδυνεύομεν, ἔδειξε τοὺς κινδύνους· μᾶλλον δ' μείζόν τι, θανάτους καθημερινούς. Πῶς δὲ καθ' ἡμέραν ἀπέθνησκε; Τῇ προθυμίᾳ, καὶ τῷ πρὸς τῦτο παρασκευάσθαι, καὶ τῷ τοιῶτα πάσχειν, ἃ θάνατον ἔφερε. Νὴ τὶω ὑμετέραν καύχησιν, τῦτέστι, νὴ τὶω ὑμετέραν προκοπήν, ἐφ' ᾗ καυχῶμαι. Καύχησις γὰρ τῷ διδασκάλῳ, ἡ τῶν μαθητῶν προκοπή. Εἶτα τῷ Χριστῷ ἀναπηδᾷ τῦτο, φησὶν, ἐν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ἐκείνου γὰρ τὸ ἔργον, οὐκ ἐμόν. Σοφώτατα δὲ ὑπομιμνήσκει τῦτο, ὅτι ὥσπερ

31 *Quotidie morior, per vestram gloriationem, quam habeo in Christo Jesu Domino nostro.*] Cùm dixisset, *periclitamur*, pericula hîc expressit: imò potiùs majus quiddam, quotidianas videlicet mortes. Quomodo autem in singulos dies moriebatur? Animi promptitudine, & quia ad hoc instructus & paratus fuerit, & quia talia pertulerit quæ mortem afferebant. *Per vestram gloriationem*, id est, per vestrum profectum, cujus gratiâ glorior: Gloriatio enim præceptoris discipulorum est progressus. Deinde Christo istud adscribens, *Quam habeo*, inquit, *in Christo Jesu*: illius enim opus est, non meum. Sapientissimè autem eos commonefacit; ut, inquiens, de vestro in fide

progreſſu glorior, ſic pudeſcam, inquit, ſi ad finem uſque adeò miſerè vos geratis, ut reſurrectioni fidem non adhibeatis.

32 *Si ſecundùm hominem ad beſtias pugnavi Epheſi, quæ mihi utilitas?*] Quatenus, inquit, ad homines pertinet, cum feris dimicavi. Quid enim ſi Deus è periculis me eripuit? Quid igitur mihi prodeſt, ſi Reſurrectio non ſit? Pugnam autem cum beſtiis appellat contentionem adverſus Judæos & Demetrium argentarium. Quid enim iſti à belluis diſtabant?

Si mortui non reſurgunt, edamus & bibamus, cras enim morimur.] Si mortui non excitantur, neque erit in futuro quædam voluptas, fruamur deinceps hujuſce vitæ bonis, edendo nimirum & bibendo: hæc enim tantùm lucramur. Hanc autem ſententiam ex Eſaia protulit, dementiam eorum taxans qui negant reſurrectionem. Eſai. 22.

33 *Nolite ſeduci: corrumpunt bonos mores colloquia prava.*] Ad adhortationem ſermonem vertit. Tacitè autem eos veluti inſipientes & leves accuſat. Hoc enim indicat per hoc quod ait, *nolite ſeduci.* Bonos autem mores vocat, quibus facilè imponi poteſt. Indicat porrò quòd & alii ipſos ad iſta ſubtrahant.

34 *Sobrii eſtote juſtè, & ne peccetis: ignorantiam enim Dei quidam habent.*] Tanquam temulenti eſſent, *ſobrii*, inquit, *eſtote. Juſtè* verò, veluti utiliter. Poteſt enim quiſpiam injuſtè etiam ſobrius eſſe, ſive vigilare, veluti ad malum. *Et ne peccetis*, inquit: hinc enim eſt quòd Reſurrectioni non credatis. Qui enim ſibi ſunt conſcii malorum, non perſuadentur eſſe Reſurrectionem, metu pœnarum. *Ignorantiam autem Dei habent*, qui Reſurrectioni non adhibent fidem. Non enim noverunt Dei potentiam. Non autem dixit, habetis, ſed, *habent*, faciliorem & tolerabiliorem ita accuſationem faciens.

Ad pudorem vobis hæc dico.] Poſtquam ſatis eos carpſit, conſolatur eos, dicens: Hæc dixi, non ut hoſtis vobis exiſtens, ſed ut ad pudorem vos adducam. Quidam autem ſic legunt: Ad pudorem vobis hæc dico, quaſi ſi ad finem uſque adeò miſerè vos geratis, ut reſurrectioni fidem non adhibeatis.

χαυχῶμαι" τοσχοπιόντων, ὅτως "ἐκκαλύψομαι, εἰ ἄχρι τέλους ὅτως ἀθλίως ἔχετε, ὥστε τῇ ἀναστάσῃ ἀπιστεῖν. "χ. τοῦ κύπλων. "χ. ἐγκαλέσομαι.

32 Εἰ κατ' ἄνθρωπον ἐθηριομάχησα ἐν Ἐφέσῳ, τί μου τὸ ὄφελος;] Ὅσον, φησί, τὸ εἰς ἀνθρώπους, ἐθηριομάχησα· τί γὰρ εἰ ὁ Θεὸς ἐξήρπασέ με τῶν κινδύνων; τί οὖν ὄφελός μοι, ἀναστάσεως μὴ ὄντος; θηριομαχίαν δὲ καλῶ, τὴν τοὺς Ἰουδαίους καὶ Δημήτριον τὸν ἀργυροκόπον μάχην. Τί γὰρ "ὅτι θηρίων διέφερον; "χ. οὐκοῦν.

Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν.] Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ ἔσται ἡμῖν ἀπόλαυσις, ἀπολαύσωμεν λοιπὸν τῶν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἀγαθῶν, τῷ φαγεῖν καὶ τῷ πιεῖν· τοῦτα γὰρ κερδαίνομεν. Τοῦτο δὲ τὸ ῥῆμα ἀπὸ τοῦ Ἡσαΐου προφήτου, χωμῳδῶν τὴν αἴσθησιν τῶν μὴ λεγόντων ἀνάστασιν.

33 Μὴ πλανᾶσθε. Φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί.] Ἐπὶ παραίνεσιν πέπτωκε τὸ λόγον· ῥῆμα δὲ καὶ ὡς ἀνοήτων αὐτοὺς καὶ κουφῶν κατηγορεῖ· τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ, μὴ πλανᾶσθε. Χρηστὰ δὲ ἤθη τὰ εὐεξαπάτητα καλεῖ· δηλοῖ μέντοι ὅτι καὶ ἄλλοι αὐτοὺς εἰς τὰ τοιαῦτα ὑποσύρουσιν.

34 Ἐκνήψατε δικαίως, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε· ἀγνωσίαν γὰρ Θεοῦ τινες ἔχουσιν.] Ὡς ὑπὸ μεθυόντων, ὅ, ἐκνήψατε· ὃ δὲ δικαίως, οἱονεὶ συμφερόντως· ἔνι γὰρ καὶ ἀδίκως νήφειν, οἷ ὅταν κακῶ· καὶ μὴ ἁμαρτάνετέ, φησιν· ἐκ τούτου γὰρ καὶ τῇ ἀναστάσει ἀπιστεῖτε. Οἱ γὰρ ἑαυτοῖς συνειδότες κακά, ἅ πείθονται εἶναι ἀνάστασιν, δέδοικε τοὺς κολάσεων. Ἀγνωσίαν δὲ Θεοῦ ἔχουσιν, οἱ τῇ ἀναστάσει ἀπιστοῦντες. Οὐ γὰρ ἴσασι τοῦ Θεοῦ τὸ δυνατόν. Οὐκ εἶπε δὲ, ἔχετε, ἀλλ', ἔχουσιν, ἐλαφρότερον τὸ ἔγκλημα ποιῶν.

Πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω.] Ἐπειδὴ ἱκανῶς αὐτοὺς κατήνεγκε, παραμυθεῖται αὐτοὺς λέγων, ὅτι τοῦτα εἶπον ὑμῖν, οὐχ

οὐχ ὡς ἐχθρὸς ὀνειδίζων, ἀλλ' ὅπως ᾧ ἐντραπῆναι, ὥστε ἐπισυναγαγεῖν ὑμᾶς εἰς τὴν διόρθωσιν αἰσχυνθέντας, καὶ ὃ δέον φρονήσαντας.

35 Ἀλλ' ἐρεῖ τις, πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; ποίῳ δὲ σώματι ἔρχονται;] " Οὐκ εἶπεν, ὑμεῖς λέγετε, ἵνα ὅπως αἰσχρὸς ὁ λόγος γένηται, ὡς ὅπου ἑτέρων ἀπιστούντων ἐξεταζόμενος. Δύο δὲ τὰ ἀμφισβητούμενα· ὅ τε τρόπος τῆς ἀναστάσεως, πῶς ἐγείρεται τὸ ἅπαξ διαλυθὲν σῶμα· καὶ ποίῳ σώματι ἀνίσταται, τούτῳ, ἢ ἑτέρῳ τινί· διὰ δὲ τοῦ παραδείγματος τοῦ κόκκου, τὰ δύο ἐπιλύει.

36 Ἄφρον, σὺ ὃ σπείρεις, οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ.] Ἀπὸ φθαρτοῦ τινος καὶ καθ' ἡμέραν αὐτοῖς πραττομένου, πείθει τὴν λύσιν· διὸ καὶ ἄφρονας αὐτοὺς καλεῖ, ὡς τὰ ὅτι σαφῆ ἀγνοοῦντας. Σύ, φησιν, ὁ σπείρεις, σὺ ὁ φθαρτὸς, καὶ πῶς περὶ Θεοῦ ἀμφιβάλλεις; οὐ ζωοποιεῖται δὲ, εἶπε, * ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ, λέξεσι χρησάμενος, οὐ σπέρμασιν οἰκείαις, ἀλλὰ σώμασιν· οὐ γὰρ εἶπεν ὅτι ἄλλως οὐ βλαστάνει, ἐὰν μὴ διαλυθῇ, ἀλλ' οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ. Ὅρα δὲ πῶς εἰς τοὐναντίον περιέτρεψε τὸν λόγον· ἐκείνοις γὰρ ἐδόκει ἄπορον, πῶς μὴ τὸ θανεῖν ἐγειρόμεθα· αὐτὸς δὲ τοὐναντίον φησὶν, ὅτι διὰ τοῦτο ἐγειρόμεθα, ὅτι ἀποθνήσκομεν, ὡς οὐκ ἂν ἄλλως ζωοποιηθῆναι, εἰ μὴ διὰ θανάτου.

37 Καὶ ὃ σπείρεις, οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι, σίτου, ἢ τινος τῶν λοιπῶν.] Δύο ἀπορεῖσθαι εἰπὼν, πῶς τε ἐγείρονται οἱ νεκροὶ, καὶ ποίῳ σώματι· πῶς μὲν ἐγείρονται, ἔλυσεν· ὅτι διὰ τοῦ θανεῖν, ὥσπερ καὶ ὁ κόκκος· νυνὶ δὲ ἐρμηνεύων καὶ ποίῳ σώματι ἐγείρονται, λύει καὶ τὸ ἕτερον ἄπορον· καὶ φησιν, ὅτι τὸ μὲν αὐτὸ σῶμα ἐγείρεται, ἤτοι τῆς αὐτῆς ὂν οὐσίας, λαμπρότερον δὲ καὶ κοσμιώτερον. Οἱ δὲ αἱρετικοὶ λέγουσιν, ὅτι οὐ τὸ αὐτὸ ἐγείρεται, τοῦτο γάρ, φασι, δηλοῖ ὁ ἀπόστολος διὰ τοῦ εἰπεῖν, οὐ τὸ γενησόμενον. Οὐ τοῦτο δὲ λέγει ὁ ἀπόστολος,

" χ. οὐκ εἶπεν, ὅπως ὑμ. λέ. ἵ. αὐ.

probrans, sed ut pudore suffunderemini, ut reducerem vos ad emendationem, pudefactos nimirum, ac decorum cogitantes.

35 *Sed dicet aliquis, quomodo resurgunt mortui? quali autem corpore venient?*] Non dixit, Vos dicitis, ut sic tolerabilis reddatur sermo, tanquam de aliis non credentibus hæc inquirat. Duo autem sunt de quibus dubitatur: ipse resurrectionis modus, quomodo excitatur semel dissolutum corpus; & quali corpore resurgit, hoc, an alio quodam. Per exemplum autem grani illa duo dissolvit.

36 *Insipiens, tu quod seminas, non vivificatur, nisi moriatur.*] A perspicuo quopiam, & ab eo quod ab ipsis quotidie agitur, facit dilutionem. Hinc & dementes eos vocat, ut qui adeò manifesta ignorent. *Tu*, inquit, *quod seminas*, tu qui corruptibilis es, ecquî de Deo hæsitas? *Non vivificatur*, inquit, nisi moriatur, dictionibus usus, non seminibus, sed corporibus propriis & accommodis. Non enim dixit quòd aliàs non germinet nisi dissolvatur, sed, *non vivificatur, nisi moriatur.* Observa autem quomodo in contrarium sermonem converterit: illis enim videbatur ambiguum, quomodo post mortem excitemur: ipse autem contrarium asserit, nempe quòd ideo excitamur, quia morimur: quasi non liceret aliter vivificari, nisi mors esset.

37 *Et quod seminas, non corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum, utputa tritici vel alicujus cæterorum.*] Cùm duo esse quæ controverterentur dixisset, quomodo nimirum excitentur mortui, & quali corpore: quæstionem quomodo excitentur, dissolvit, nempe moriendo, quemadmodum & granum. Jam verò cùm interpretetur quali corpore resurgant, diluit alterum illud de quo ambigebatur; Idem, inquiens, corpus excitatur, vel ejusdem essentiæ, splendidius tamen & elegantius. Hæretici autem contendunt non idem corpus excitari: hoc enim indicare aiunt Apostolum, cùm ait, *Non quod futurum.* Atqui

Apoſtolus hoc non dicit. Quid igitur? Quòd non ſeminas quale naſcetur, ſplendidum nempe & elegans, ſed nudum granum: attamen ſpica decentior & pulchrior inde exurgit. Neque eadem eſt omnino, nam ſpica non eſt ſeminata, cum culmo nimirum & ariſtis, ſed nudum granum: neque omnino aliud ſeu diverſum, quandoquidem non ex alio grano, verùm ex nudo illo eſt ſpica.

38 *Deus autem dat corpus ipſi, quemadmodum voluit.*] Si ergo Deus corpus dat, quid eſt quod amplius curiosè inquiras, quali corpore excitemur, ac diffidas reſurrectioni, audiens Dei potentiam & voluntatem? Deus enim diſſolutum quidem corpus excitat, verùm pulchrius, decentius, & ſpiritualius. Hoc enim & in ſeminibus licet invenire. Nam ſpecioſius & elegantius, diſſoluto ſemine, quod natum eſt germen exurgit.

Et unicuique ſeminum proprium corpus.] Hoc hæreticorum ora irrefragabiliter obſtruit, affirmantium idem corpus in reſurrectione non excitari, ſed diverſum. En, audis enim quòd ſuum cuique corpus datur.

39 *Non omnis caro eſt eadem, ſed alia quidem hominum, alia autem pecorum, alia verò caro volucrum, alia verò piſcium.*] Ne cùm audis de frumento, arbitreris, quòd quemadmodum in hoc omnes ſpicæ æquales prodeant, ſic & in reſurrectione omnes fore honore pares: monſtrare vult quòd diſcrimen ſit reſurgentium, id quod ſupra innuit; Quilibet, inquiens, in proprio ordine. Ait autem quòd non omnis caro ſit eadem caro, hoc eſt, non omnes pari honore reſurgunt, ſed diverſo: enimverò primam habent differentiam juſti ad peccatores, quam habent ſupercœleſtia corpora terreſtribus collata. Deinde & in ipſis juſtis magna differentia graduum, ut in progreſſu dicet, adeóque in ipſis peccatoribus. Ait enim, Perinde ac diſcrimen eſt in carne hominum & pecorum, & reliquorum

ἀλλὰ τί; ὅτι ὁ σπείρας οὐ γυμνόσεται, λαμπρὸν δηλαδὴ καὶ κόσμιον, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον· ἀλλ' ὅμως ὁ σταχὺς ὑπερεπέστερος " φύεται· ὅτε ὁ αὐτὸς " κ.κάτ.
ὅστι πολύτη· διὸ οὐκ ἐσπάρη σάχυς, μὴ τῆς καλάμης δηλαδὴ, καὶ τῶν ἀθηρίκων, ἀλλὰ γυμνὸς κόκκος· ὅτε ἕτερος πολύτη, διὸ οὐκ ὂν ἑτέρου κόκκου, ἀλλ' ἐκ τοῦ γυμνοῦ ἐκείνου ὁ σάχυς.

38 Ὁ δὲ Θεὸς αὐτῷ δίδωσι σῶμα, καθὼς ἠθέλησεν.] Εἰ οὖν ὁ Θεὸς δίδωσι σῶμα, τί ἔτι περιεργάζῃ, ποίῳ σώματι ἐγειρόμεθα, καὶ ἀπιστεῖς τῇ ἀναστάσει, ἀκούων Θεοῦ δυνάμεως καὶ θελήσεως; ὁ γὰρ Θεὸς τὸ λυθὲν μὲν ἐγείρει σῶμα· πλὴν ὑπερεπέστερον καὶ πνευματικώτερον. Τοῦτο γὰρ καὶ ὅτι τῶν σπερμάτων ὅστιν ὑρεῖν, ὅτι ὑπερεπέστερον τοῦ καταβληθέντος τὸ βλαστῆσθαι ἄνεισι.

Καὶ ἑκάστῳ τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα.] Τοῦτο τῶν αἱρετικῶν αὐθεντήρητος ἐμφράττει τὰ στόματα, τῶν λεγόντων, τὸ αὐτὸ σῶμα ἐν τῇ ἀναστάσει μὴ ἐγείρεσθαι, ἀλλ' ἕτερον· ἰδοὺ γὰρ ἀκούεις ὅτι τὸ ἴδιον σῶμα ἑκάστῳ δίδοται.

39 Οὐ πᾶσα σὰρξ ἡ αὐτὴ σὰρξ· ἀλλὰ ἄλλη μὲν ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ σὰρξ κτηνῶν, ἄλλη δὲ σὰρξ πτηνῶν, ἄλλη δὲ ἰχθύων.] Ἵνα μὴ ἀκούσας περὶ τοῦ σίτου, νομίσῃς, ὅτι ὥσπερ ἐπὶ τούτου, πάντες οἱ ἀστάχυες ὁμότιμοι " ἀπίασιν, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει " κ.κάτ.
πάντες ὁμότιμοι ἔσονται· δείξαι θέλει ὅτι διαφορὰ ὅστι τῶν ἀνισαμένων (ὅπερ καὶ προφθάσας ἠνίξατο, εἰπὼν, ἕκαστος δὲ ἐν ἰδίῳ τάγματι) καὶ φησιν, ὅτι οὐ πᾶσα σὰρξ ἡ αὐτὴ σὰρξ· τοσοῦτον, οὐ πάντες ἐν τῇ αὐτῇ τιμῇ ἀνίστανται, ἀλλ' ἔχουσι διαφοράν, προηγοῦνται οἱ δίκαιοι τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ἐν ἔχουσι τὰ σώματα τὰ θεῖα πρὸς τὰ ἐπίγεια· ἔπειτα, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς δικαίοις διαφορὰ βαθμῶν πολλὴ, ὡς προδιακαιῶν ἐρεῖ· καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἁμαρτωλοῖς. Καὶ γὰρ, φησιν, ὥσπερ διαφορά ὅστι τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῶν κτηνῶν, καὶ τῶν λοιπῶν

πῶν ζώων· ὕτω καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν ἔσαι διαφορὰ ἐν ταῖς κολάσεσι· πάντα οὖν ὅσα εἴρηται τότε νῦν, περὶ διαφορᾶς ἁμαρτωλῶν εἴρηται. Περὶ γὰρ τῶν δικαίων ὑποδικαπὸν λέγει, ὅταν τὰ ἐπουράνια καταλέγῃ σώματα.

40 Καὶ σώματα ἐπουράνια, καὶ σώματα ἐπίγεια· ἀλλ' ἑτέρα μὲν ἡ τῶν ἐπουρανίων δόξα, ἑτέρα δὲ ἡ τῶν ἐπιγείων.] Evidenter, ὅσαπερ καὶ ἀνωτέρω εἶπον, τὴν διαφορὰν τῶν δικαίων πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς δηλοῖ. Τοὺς μὲν κρείττονας ἐπουράνια σώματα, τοὺς δέ γε ἁμαρτωλοὺς, ἐπίγεια· καὶ ἑτέρα μὲν ἡ τῶν δικαίων δόξα, ἑτέρα δὲ ἡ τῶν ἁμαρτωλῶν· οὐκέτι δόξα, (οὐ γὰρ δεῖ συνυπακοῦσαι τοῦτο) ἀλλ' ἡ διαγωγή.

41 Ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων· ἀστὴρ γὰρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ.] Ωσπερ μικρῷ ἔμπροσθεν εἶπε τῶν ἁμαρτωλῶν σφόδρα τὰς διαφορὰς, ἀπὸ ἀνθρώπων ἀρξάμενος, καὶ ἑξῆς θηρίων μνημονεύσας, καὶ κτηνῶν, καὶ ἰχθύων, διότι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ, ἄνθρωποι ὄντες ἀρχῆς γενόμενοι, εἶτα ὕστερον τοῖς τῶν ἀλόγων ὁμοιώσιν κατηνέχθησαν· ὕτω καὶ τῶν δικαίων τὰς διαφορὰς δείκνυσι. Πάντες μὲν γὰρ ἐν δόξῃ· ἀλλὰ, ἄλλο μὲν φῶς τοῦ ἡλίου, καὶ ἄλλο δὲ τῆς σελήνης, καὶ ἄχρι τῶν τυχόντων. Καὶ γὰρ ἀστέρες πρὸς ἀστέρας διαφέρουσιν ἐν δόξῃ, τουτέστιν, ἐν τῷ φωτί· δόξα γὰρ τῶν ἀστέρων τὸ φῶς. Τινὲς δὲ σώματα ἐπουράνια, τοὺς ἀγγέλους ἐνόησαν, οὐκ ἀδιόκρως " οἶμαι· καὶ δῆλον ἐκ τοῦ ἐπαγαγεῖν ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας· ὥστε περὶ τούτων ὁ λόγος. " κ. εἰ.

42 Οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν.] Οὕτω; πῶς; ἐν διαφορᾷ πολλῇ, καθὼς καὶ τὰ προγεγραμμένα ἐδήλωσε παραδείγματα.

Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ.] Ανω περὶ σπερμάτων λέγων, λέξεσιν ἐχρήσατο σώμασιν οἰκείοις· ὡς ὅταν ἔλεγεν, Οὐ ζωοποιῆται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ· νῦν περὶ σωμάτων λέγων, λέξεσι

animalium: ſic & peccatorum diſcrimen erit in pœnis. Omnia igitur quæcunque nunc ab illo dicta ſunt, de diſcrimine peccatorum dicta ſunt. De juſtis enim infra dicit, quando cœleſtia recenſet corpora.

40 *Et corpora ſupercœleſtia, & corpora terreſtria: ſed alia quidem ſupercœleſtium gloria, alia verò terreſtrium.*] Hîc, ut ſuprà dixi, juſtorum & peccatorum differentiam oſtendit: illos quidem vocans ſupercœleſtia corpora, hos verò, peccatores ſcilicet, terreſtria: & alia quidem juſtorum gloria, alia verò peccatorum, non gloria (hoc enim ſubintelligendum non eſt) ſed converſatio.

41 *Alia eſt gloria ſolis, & alia gloria lunæ, & alia gloria ſtellarum: ſtella enim à ſtella differt in gloria.*] Perinde ac paulo antè corporum peccatorum differentias dixit, ab hominibus exorſus, ac deinceps mentionem faciens volucrum, pecorum & piſcium, eo quòd & ipſi peccatores, cùm ab initio facti eſſent homines, poſtea ad brutorum ſimilitudinem delapſi ſint: ita etiam juſtorum differentias oſtendit. Omnes enim in gloria: verùm aliud eſt lumen ſolis, aliud lunæ, ad vulgares uſque ſtellas procedendo. Nam & ſtellæ à ſtellis diſcrepant in gloria, hoc eſt in lumine: gloria enim ſtellarum, lumen eſt. Nonnulli autem per corpora cœleſtia, Angelos intellexerunt, non appoſitè ut opinor. Atque iſthuc inde planum fit, quòd producat ſolem, & lunam, & ſtellas. Quare de iſtis ſermonem facit.

42 *Sic & reſurrectio mortuorum.*] *Sic?* quomodo? in multo ſanè diſcrimine, perinde ac præſcripta patefecerunt exempla.

Seminatur in corruptione, reſurgit in incorruptione.] Suprà cùm loqueretur de ſeminibus, utebatur verbis corporibus propriis, veluti cùm diceret, *Non vivificatur, niſi moriatur:* nunc de corporibus verba faciens,

faciens, dictionibus utitur ſeminibus convenientibus. *Seminatur*, inquit, *in corruptione*. Sationem autem hîc dicit, non eam quæ fit in matrice, verùm corporum defunctorum in terrâ depoſitionem, perinde ac ſi dicat: Reponitur in terram corpus mortuum in corruptione, hoc eſt, ut corrumpatur. Pulchrè autem dixit, *reſurgit*, & non, naſcitur, ne terræ eſſe opus exiſtimes.

43 *Seminatur in ignominia, reſurgit in gloria.*] Quid enim mortuo ignobilius? atenim in gloria incorruptibilitatis excitatur, etiamſi non eodem omnes fruantur honore.

Seminatur in infirmitate, reſurgit in potentia.] Ad dierum enim uſque quinque intervallum, caro non poteſt perſiſtere adverſus corruptionem: caterùm excitatur in incorruptibilitatis potentia, nulli porrò corruptioni obnoxia, etiamſi incorruptibilitas impiis ſit ad majores pœnas.

44 *Seminatur corpus animale, reſurgit corpus ſpirituale.*] *Corpus animale* eſt quod animæ viribus gubernatur, & in quo anima dominatum & imperium habet. Spirituale verò, quòd Spiritûs ſancti operatione abundè utitur, & ab illo in omnibus gubernatur. Etiamſi enim Spiritus etiamnum in nobis operetur, non ſic tamen operatur, neque ſemper: avolat enim à committentibus flagitium. Ac præſente quidem ſpiritu, anima corpus regit: tum verò aſſiduè Spiritus permanebit in corporibus juſtorum. Vel ſimpliciter ſpirituale incorruptibile dicit, veluti ſubtile magis & leve, adeò ut vel in aëre vehatur: attamen non ita ut Origines dicit, aëreum & ætherenm, nempe ex aëris ætheriſque ſubſtantia conſtitutum. Quòd ſi de incorruptibilitate hæſitas, intuere cœleſtia corpora, quæ hactenus nullo neque ſenio confecta ſunt, neque labore defatigata. Qui enim ea talia condidit, corruptibilitatem quoque noſtram incorruptibilem efficiet.

Eſt corpus animale.] Quod jam habemus in præſenti vita.

χεται σπέρματιν οἰκείας· Σπείρε) γὰρ, φησιν, ἐν φθορᾷ· σπορὰν ὴ λέγῃ νῦν, οὐ τὴν ἐν τῇ μήτρᾳ, ἀλλὰ τὴν ἐν τῇ γῇ τῶν νεκρῶν σωμάτων ἀπόθεσιν, ὡσεὶ ἔλεγε· καταπήγεται ἐν τῇ γῇ τὸ νεκρὸν σῶμα ἐν φθορᾷ, τουτέστιν, ὥστε φθαρῆναι. Καλῶς ὴ εἶπεν, ἐγείρεται, καὶ οὐ, φύεται, ἵνα μὴ τῆς γῆς εἶναι νομίσῃς τὸ ἔργον.

43 Σπείρε) ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ.] Τί γὰρ νεκροῦ ἀτιμότερον; ἀλλ' ἐν τῇ δόξῃ τῆς ἀφθαρσίας ἐγείρεται, εἰ καὶ μὴ τῆς αὐτῆς ἅπαντες ἀπολαύσωσι τιμῆς.

Σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει.] Οὔπω γὰρ ἡμέρας πέντε, καὶ σὰρξ ἰσχύει ἡ φθορᾶς ἀντιποιεῖν πρὸς τὴν φθορὰν· ἀλλ' ἐγείρεται ἐν τῇ τῆς ἀφθαρσίας δυνάμει, δυνάλωτος ὅσα λοιπὸν πάσῃ φθορᾷ, εἰ καὶ ἡ ἀφθαρσία τοῖς ἁμαρτωλοῖς πρὸς κόλασιν πλείω ὄσι.

44 Σπείρεται σῶμα ψυχικόν· ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν.] Ψυχικὸν σῶμα, τὸ κατὰ τὰς ψυχικὰς δυνάμεων διοικούμενον, καὶ ἐν ᾧ ἡ ψυχὴ τὸ κράτος καὶ τὴν ἡγεμονίαν ἔχει· πνευματικὸν δὲ, τὸ τοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καταπλουτοῦν ἐνέργειαν, καὶ κατ' ἐκεῖνον τὰ πάντα διοικούμενον. Εἰ γὰρ καὶ νῦν ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖ τὸ πνεῦμα, ἀλλ' οὐχ οὕτως, ἐνδιαιτᾶται γὰρ ἁμαρτανόντων. Καὶ τοῦ Πνεύματος δὲ παρόντος, ἡ ψυχὴ διοικεῖ τὸ σῶμα· τότε δὲ διηνεκῶς ἐνοικήσει τοῖς σώμασι τῶν δικαίων τὸ Πνεῦμα. Η πνευματικὸν ἁπλῶς λέγει τὸ ἄφθαρτον, ὡς λεπτομερέστερον καὶ κοῦφον, οἷς καὶ ἐπ' ἀέρος ὀχεῖσθαι. πλὴν οὐχ ὡς Ωριγένης λέγει, ἀερῶδες καὶ αἰθέριον, ἅπερ ἐκ τῆς ἀέρος καὶ τοῦ αἰθέρος οὐσίας. Εἰ δὲ ἀπιστεῖς τῇ ἀφθαρσίᾳ, ὅρα τὰ οὐράνια σώματα, τὰ πέρα ἀήρου καὶ ἀκάματα· ὁ γὰρ τοῦτα τοιαῦτα ποιήσας, καὶ τὰ φθαρτὰ ἡμῶν ἀφθαρτίσῃ.

Εστι σῶμα ψυχικόν.] Ο νῦν ἔχομεν ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ.

Και

Καὶ ἔστι σῶμα πνευματικόν.] Ὁ μέλλομεν ἔξειν ἐν τῷ μέλλοντι, τὸ αὐτὸ μέν ἐστιν, πνευματικὸν δέ· τοῦτέστιν, ἄφθαρτον.

45 Οὕτω καὶ γέγραπται. Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν· ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν.] Καὶ μέν τὸ μὲν γέγραπται, τὸ δὲ ὕστερον δὲ γέγραπται, ἀλλ' οὐκ ἐκ τῆς ἀκολουθίας τῶν πραγμάτων τὸ ἐκβεβηκὸς, γεγράφθαι" φησὶν· ὥσπερ καὶ ὁ προφήτης τὴν Ἱερουσαλὴμ εἰπεῖν κληθήσεσθαι πόλιν δικαιοσύνης, καὶ οὐκ ἐκλήθη ῥητῶς. καὶ τὸν Κύριον τὸν σωτῆριον, Ἐμμανουὴλ, καὶ" οὐκ αὐτὸς οὕτως ἐκλήθη, ἀλλὰ τὰ πράγματα ταύτην ἀφῆκεν τὴν φωνήν. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος Ἀδὰμ, ψυχικὸς ἦν ἄνθρωπος, τοῦτέστι, ψυχικαῖς δυνάμεσι διοικούμενον σῶμα εἶχεν· ὁ δὲ ἔσχατος Ἀδὰμ, ὁ Κύριος, εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν. Οὐκ εἶπεν, εἰς πνεῦμα ζῶν, ἀλλὰ ζωοποιοῦν, τὸ μεῖζον εἰπών. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος εἶχε τὸ ὑποστατῶς αὐτῷ συνὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα, δι' οὗ καὶ τὴν ἰδίαν σάρκα ἐζωοποίει, καὶ ἡμῖν δι' αὐτοῦ τὴν ἀφθαρσίαν ἐχαρίσατο. Ὥστε τὸ μὲν φθαρτὸν ταύτης ζωῆς τὰ ἐνέχυρα, ἐν τῷ πρώτῳ Ἀδὰμ ἔχομεν· τὸ δὲ μελλόντως, ἐν Χριστῷ.

46 Ἀλλ' οὐ πρῶτον τὸ πνευματικὸν, ἀλλὰ τὸ ψυχικὸν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν.] Ἵνα μήτις εἴπῃ, διὰ τί τὸ ψυχικὸν σῶμα καὶ νῦν ἔχομεν, τὸ δὲ πνευματικὸν μέλλει; φησὶν, ὅτι καὶ αἱ ἀρχαὶ ἑκατέρων οὕτω διεπάγησαν. Καὶ ὁ μὲν Ἀδὰμ πρότερος· ὁ δὲ Χριστὸς ὕστερος· ὥστε ὅτι τὸ βέλτιον ἀεὶ τὰ ἡμέτερα πρόεισι· καὶ πίστευε ὅτι καὶ τὰ νῦν ἐν σοὶ φθαρτὰ καὶ χείρω, ὅτι τὸ ἄφθαρτον καὶ κρεῖττον μεταποιηθήσονται.

47 Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός· ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ.] Ἵνα μὴ ἀμελῶσιν ἀρίστου βίου, μέμφεται δεικνὺς λοιπὸν περὶ πολιτείας ἀμείνου, καὶ φησιν, ὅτι ὁ Ἀδὰμ ἐκ γῆς ἦν· γηγενοῦς γὰρ ὄντως ὠνόμαζεν· τὸ γὰρ, Ἀ-

Estque corpus spirituale.] Quòd habituri sumus in futuro, idem sanè cum hoc, verùm spirituale, hoc est, corruptionis expers.

45 *Sic & scriptum est: Factus est primus homo Adam in animam viventem; novissimus Adam in spiritum vivificantem.*] Prius quidem scriptum est, posterius autem non item; verùm ex rerum consecutione quod evênit, scriptum esse ait: quemadmodum Prophetа dixit Hierusalem vocandam *urbem justitiæ*: nec tamen apertè vocata est. Ac Evangelium Dominum *Emmanuelem* vocandum ait, cùm tamen ipse ita non sit appellatus, sed res ipsæ hanc vocem emiserint. Primus itaque Adam *animalis erat homo*, id est, animæ viribus gubernatum corpus habebat: postremus verò Adam, ipse nimirum Dominus, *in spiritum vivificantem*. Non dixit, in Spiritum viventem, sed quòd majus est, *vivificantem*. Etenim Dominus substantialiter habebat Spiritum Sanctum sibi unitum, per quem & propriam carnem vivificabat, nobisque per ipsum incorruptibilitatem donavit. Proinde corruptibilis hujus vitæ pignora in primo Adam habuimus, futuræ autem in Christo.

Zac. 8. 3.

Mat. 1. 23.

46 *Sed non primum quod spirituale, sed quod animale, deinde quod spirituale.*] Ne quis dicat, cur jam animale corpus habemus, adeóque deterius, spirituale verò adhuc futurum est? quoniam, inquit, principia utrorumque sic ordinata fuerunt. Nam Adam est prior, Christus posterior. Quare res nostræ semper in melius progrediuntur. Crede itaque quòd & quæ nunc in te sunt corruptibilia deteriorâque, in incorruptibilia adeóque meliora transelementabuntur.

47 *Primus homo de terrâ terrenus, secundus homo, Dominus ex cœlis.*] Ne optimum vivendi genus negligant, in posterum eos adhortaturus est ad vitam Deo placentem; *Adam*, inquiens, *de terra erat*; propterea & sic appellatus est: Adam enim

nim terreum & pulvereum ſignificat. *Homo verò ſecundus, ipſe Dominus, ex cælo erat.* Ac alteri quidem à deteriori nomen indit, alteri verò à præſtantiori: non quòd homo, vel humanitas à Chriſto aſſumpta de cœlis eſſet, ut demens Apollinarius delirabat, cæterùm quòd una perſona unius Chriſti, & homo ex cœlo eſſe dicatur propter unionem, ac Deus cruci affixus eſſe, ob eandem cauſam.

48 *Qualis terrenus, tales & terreni.*] Hoc eſt, ſic peribunt & morientur: vel quòd peccati morte morientur, qui terræ ſunt affixi.

Qualis cæleſtis, tales & cæleſtes.] Id eſt, ita permanebunt, immortales & fulgentes. Etſi enim ſecundus Adam mortuus eſt, ideo mortuus eſt, ut mortem diſſolveret: vel quòd ita glorificabuntur illi, qui vitam divinam duxerint, veluti cœleſtia ſaperent.

49 *Et quemadmodum geſtavimus imaginem terreni, geſtabimus etiam imaginem cæleſtis.*] Planiùs hîc adhortatorium ſermonis habitum revelat. Imaginem autem terreni, prava opera dicit: imaginem verò cœleſtis, bona. Ut igitur in vitiis viximus, ceu terreni hominis filii, & quæ terræ ſunt affectantes: ſic virtute rurſus conſpicuam nunc vitam vivamus, tanquam cœleſtis imaginem & imitationem conſervantes. Imago etiam terreni eſt hoc, *Terra es, & in terram abibis.* Imago autem cœleſtis, à mortuis reſurrectio, & incorruptibilitas. Proinde ſi hæc intelligenda ſint ceu de reſurrectione dicantur, & non de vita moribúſve; etiam illud quòd addit, *Geſtabimus imaginem cæleſtis*, non eſt intelligendum aut ſcribendum tanquam conſulentis, ſive adhortantis more ſit dictum, ſed ut obventuræ nobis rei ſit indicium, id eſt, quòd futurum ſit ut geſtemus.

50 *Hoc autem dico, fratres, quòd caro & ſanguis regnum Dei poſſidere non poſſunt.*] Quia dixerat, *imaginem terreni,*

χοϊκὸν, τοῦτο δὲ φημὶ, ἀδελφοὶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομῆσαι οὐ δύνανται.] Ἐπιφορὰ εἶπεν, εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, ὡσαὐτὼς

δάμ, γήϊνον καὶ χοϊκὸν δηλοῖ. Ὁ δὲ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ λέγει· καὶ τὸν μὲν ἐκ τῆς χείρονος ὀνομάζει· τὸν δὲ δεύτερον ἐκ τοῦ κρείττονος· οὐχ ὅτι δὲ ὁ ἄνθρωπος, ἤτοι τὸ ἀνθρώπινον πρόσλημμα, ἐξ οὐρανοῦ ἦν, ὡς ὁ ἄφρων Ἀπολλινάριος ἐλήρει· ἀλλ' ὅτι ἓν πρόσωπον τοῦ ἑνὸς Χριστοῦ, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ εἶναι, διὰ τὴν ἕνωσιν λέγεται, καὶ ὁ Θεὸς σταυρωθῆναι, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν.

48 Οἷος ὁ χοϊκὸς, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί.] Τουτέστιν, ὄντως ἀπολοιοῦνται καὶ τελευτήσουσιν· ἢ, ὅτι τὸ τῆς ἁμαρτίας θάνατον ἀποθανοῦνται οἱ τῇ γῇ προσπλώμενοι.

Καὶ οἷος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι.] Τουτέστιν, ὄντως μενοῦσιν ἀθάνατοι καὶ λαμπροντες. Εἰ γὰρ καὶ ὁ δεύτερος Ἀδὰμ ἀπέθανεν, ἀλλ' ἵνα καταλύσῃ τὸν θάνατον· ἢ ὅτι ὄντως δοξασθήσονται καὶ αὐτοὶ θαρσαλέως βιώσαντες, ὡς τὰ ἐπουράνια φρονοῦντες.

49 Καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου.] Ἐνταῦθα γυμνότερον ἀποκαλύπτει τὸ πραγματικὸν σχῆμα τοῦ λόγου. Εἰκόνα δὲ χοϊκοῦ τὰς φαύλας πράξεις λέγει. εἰκόνα δὲ τοῦ ἐπουρανίου, τὰς ἀγαθάς. Ὥσπερ οὖν ἐν κακίᾳ διεζήσαμεν ὡς τοῦ χοϊκοῦ υἱοὶ, καὶ τὰ τῆς γῆς φρονοῦντες· ὄντως καὶ ἐν ἀρετῇ αὖθις ζήσωμεν, ὡς τοῦ ἐπουρανίου τὴν εἰκόνα καὶ τὴν μίμησιν τηροῦντες. Εἰκὼν δὲ τοῦ χοϊκοῦ καὶ τὸ, Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ· εἰκὼν δὲ τοῦ ἐπουρανίου, ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις καὶ ἀφθαρσία. Ὡς εἰ ὡς περὶ ἀναστάσεως λεγόμενα, ὑπὲρ πολιτείας ταῦτα δεῖ νοῆσαι, καὶ τὸ, Φορέσομεν τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, οὐχ ὡς συμβουλευτικῶς λεγόμενον, δεῖ νοῆσαι ἢ γράψαι, ἀλλ' ὡς μέλλοντος πράγματος ἐνδεικτικὸν, τουτέστιν, ὅτι μέλλομεν φορέσαι.

50 Τοῦτο δὲ φημι, ἀδελφοὶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομῆσαι οὐ δύναται.] Ἐπιφορὰ εἶπεν, εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, ὡσαὐτὼς

φορέσομεν.

ἀποκαλύπτει.

δμεὶ

περὶ ἐφερμηνεύων ταῦτα, φησὶν ὅτι σὰρξ δὲ αἷμά ἐισιν ἡ εἰκὼν τοῦ χοϊκοῦ· τυτέσιν, αἱ σαρκικαὶ περιεργίαι καὶ τῆ παχύτητι τοῦ σώματος οἰκεῖαι, αἵτινες βασιλείαν Θεοῦ κληρονομῆσαι οὐ δυνάνται.

Οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ.] Τυτέσιν, ἡ κακία, ἡ καταφθείρουσα τὴν τῆς ψυχῆς εὐγένειαν, οὐ δυνάται κληρονομεῖν τὴν δόξαν ἐκείνην, καὶ τὰ ἄφθαρτα ἀγαθά. Δυνάσαι δὲ ταῦτα πθεῖν, οὐχ ὡς περὶ πολιτείας εἰρηκθός, ἀλλ' ὡς περὶ ἀναστάσεως ἐκλαβεῖν, οἵ, τὸ σὰρξ καὶ αἷμα· οἵ, ὅτι τὸ σῶμα τοιοῦτον ἐκ σαρκὸς καὶ αἵματος συνεστὼς, ἐν τῷ μέλλονι αἰῶνι ἀπολαύσῃ τῆς βασιλείας· οὐκ ἔστι γὰρ ἐκεῖ βρῶσις καὶ πόσις, ἐξ ὧν πθεῖτος τὸ τοιοῦτον σῶμα τρέφεται. Οὐδὲ ἡ φθορὰ, τυτέσι, τὸ φθαρτὸν σῶμα, κληρονομήσῃ τὰ ἄφθαρτα. ὥστε ἀναγκη πνευματικὸν ἡμῶν ἔσεσθαι τὸ σῶμα καὶ ἄφθαρτον. Ἰαδὶ μάθοι ὡς Χρυσόστομος παραινετικῶς ταῦτα εἰρῆσθαι τῷ ἀποστόλῳ περὶ βίου ἀρίστου ἐδιέξατο.

51 Ἰδοὺ μυστήριον ὑμῖν λέγω.] Πάλιν εἰς τὸν περὶ ἀναστάσεως λόγον ἐπανέρχεται, καὶ φησιν, ὅτι "φοβερόν τι καὶ ἀπόρρητον αὐτοῖς μέλλει λέγειν· ὑποδείκνυται δὲ ἐκ τούτου καὶ πολλῆ τῆ εἰς αὐτοὺς τιμῆ, ὡς τὰ ἀπόρρητα αὐτοῖς λέγων.

Πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα· πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα.] Οὐ πάντες μέν, φησιν, ἀποθανοῦνται, ὅμως πάντες ἀλλαγήσονται, καὶ οἱ μὴ ἀποθνήσκοντες, τυτέσιν, εἰς ἀφθαρσίαν μεταπεσοῦνται. Μὴ τοίνυν ὅπερ ἀποθνήσκεις, φοβηθῇς ὅτι οὐκ ἀναστήσῃ· ἰδοὺ γὰρ λέγω σοι, ὅτι τινὲς οὐ τελευτήσουσι, καὶ ὅμως οὐκ ἀρκεῖ αὐτοῖς τοῦτο πρὸς τὴν ἀνάστασιν ἐκείνην, ἐὰν μὴ ἀλλαγῶσι, καὶ οὕτως εἰς ἀθανασίαν ἔλθωσιν ἀπὸ τῆς θνητότητος ταύτης ὧν ἔχουσι σωμάτων. Ὥσπερ οὖν οὐκ ὠφελῇ ἐκείνους τὸ μὴ ἀποθανεῖν· οὕτως οὐδὲ ἡμᾶς βλάψει τὸ ἀποθανεῖν. καὶ γὰρ καὶ ἐκείνοις ἡ ἀλλαγὴ θανάτου ἐστὶν· ἀποθνήσκει γὰρ ἐν αὐτοῖς ἡ φθορὰ, ἀλλαττομένη εἰς ἀφθαρσίαν.

quasi jam hæc interpretetur, ait, Caro & sanguis est imago terreni, hoc est, carnales operationes, corporis etiam crassitiei propriæ : quæ regni Dei hæreditatem adire non possunt.

Neque corruptio incorruptibilitatem hæreditat.] Hoc est, malitia animæ nobilitatem corrumpens, non potest esse hæres gloriæ illius, & incorruptibilium bonorum. Poteris autem hæc omnia non velut de vita dicta sint, sed de resurrectione, accipere : ut illud, Caro & sanguis ; quasi dicat, Corruptibile hujusmodi corpus, ex carne & sanguine consistens, in futuro seculo haud fruetur regno. Non est enim illic cibus & potus, quibus omnino hujusmodi corpus nutritur. *Neque corruptio*, id est, corruptibile corpus, incorruptibilium hæreditatem adibit. Necesse est igitur spirituale fore corpus nostrum, & incorruptibile. Noveris autem quòd Chrysostomus hæc ab Apostolo per adhortationis modum dicta, quâ ad optimam vitam adhortetur, acceperit.

51 *Ecce mysterium vobis dico.*] Ad sermonem de resurrectione redit, aitque tremendum quiddam & secretum se illis esse dicturum. Indicat autem per hoc se magno illos honore dignari, ut qui secreta eis revelet.

Non omnes quidem dormiemus, omnes tamen immutabimur.] Non omnes quidem morientur, inquit, omnes tamen immutabuntur, etiam qui non moriuntur, hoc est, ad incorruptibilitatem transferentur. Ne igitur quoniam moriaris, metuas quòd non resurgas. Ecce enim dico tibi, quòd nonnulli non morientur, attamen hoc non satis est eis ad resurrectionem illam, nisi immutentur etiam, & sic ad immortalitatem veniant à mortalitate illa, quam habent, corporum. Ut igitur illos non juvat quòd non moriantur, sic nobis non nocebit quòd moriamur. Nam & illis mutatio mors est. Moritur enim in ipsis corruptio permutata in incorruptibilitatem.

52 *In*

52 *In momento, in ictu oculi, in novissima tuba.*] In minutissimo & indivisibili temporis spacio, ac veluti palpebræ motu, tanta fient : quæ res est valde admiranda. Non enim tantùm quia putrefacta corpora resurgent, nec quòd quisque proprium recipiet, mirari convenit ; verùm quòd adeò celeriter, ut nullis etiam verbis exprimi possit. Nonnulli verò, *in novissima tuba*, sic intellexerunt, quasi ex Apocalypsi Joannis Evangelistæ interpretantes. Septem tubæ, inquit, cùm sint, primæ quidem consummationem hominum faciunt : non enim simul omnes consummantur, sed ex successione. Atque hæc est, inquit, dispensatio & ordinatio Dei, ut cùm primos intereuntes, qui relinquuntur, cernunt, ipsi resipiscant. Extrema autem tuba resurrectionem & immutationem eorum qui jam resurrexerunt, facit, *in momento, in ictu oculi.*

Apoc. 8.

Canet enim tubâ, & mortui excitabuntur incorruptibiles.] Ne ambigat quispiam, quomodo talia tantáque in oculi ictu fieri queant, verbo suo authoritatem conciliat ex potentia hæc facientis Dei : *Canet*, inquiens, *tuba*, & fiet : simile ei loco, *Ipse dixit, & facta sunt.* Tuba enim nihil aliud quàm jussum & nutum Dei significat, omnia prævenientem.

Psal. 32. 9.

Et nos mutabimur.] Non de seipso hoc dicit, sed de eis qui tum vivi deprehendentur.

53 *Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptibilitatem ; & mortale hoc induere immortalitatem.*] Ne quis audiens, *Caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt :* & rursus, *Mortui resurgent incorruptibiles*, existimet ipsa corpora non resurgere, quòd nunc ex carne & sanguine constent ; infert : Resurgent quidem corpora, sed non quæ caro & sanguis sint, sed in incorruptibilitatem transformata. Observa autem verba hæc adversus eos qui dicunt, quòd non eadem corpora resurgant, sed alia. *Corruptibile enim hoc*, in-

52 Εν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι.] Εν ἀκαριαίῳ χρόνῳ καὶ ἀμερεῖ, καὶ ὅσον μύσαι βλέφαρον, γενήσονται τὰ τηλικαῦτα· ὃ καὶ θαύματος ἄξιον. Οὐ γὰρ μόνον ὅτι σαπέντα ἀναστήσεται, θαυμαστὸν, ἀλλ' ὅτι ἕκαστος τὸ οἰκεῖον λήψεται, δεῖ θαυμάζειν· ἀλλ' ὅτι καὶ οὕτω ταχέως ὡς οὐδὲ ῥῆσιν εἰπεῖν. Τινὲς δὲ τὸ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι, οὕτως ἐνόησαν, ὡς ἀπὸ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ιωάννου· ἑπτὰ γὰρ σάλπιγγων, φησὶν, οὐσῶν, αἱ μὲν πρῶται τὴν συντέλειαν τῶν ἀνθρώπων ποιοῦσιν· οὐ γὰρ ὁμοῦ πάντες συντελοῦνται, ἀλλὰ κατὰ μέρος· καὶ τοῦτο οἰκονομία, φησὶ, τοῦ Θεοῦ, ἵνα τοὺς πρώτους ἀπολλυμένους οἱ ὑστερολιμπανόμενοι ὁρῶντες, αὐτοὶ μετανοήσωσιν· ἡ μιᾷ τοίνυν ἐσχάτῃ σάλπιγξ τὴν τε ἔγερσιν καὶ τὴν ἀναλλοίωσιν τῶν ἤδη ἀναστάντων ποιεῖ, ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ.

Σαλπίσει γὰρ, καὶ οἱ νεκροὶ" ἐγερθήσονται "χ. ἀναστήσονται. ἄφθαρτοι.] Ινα μὴ ἀπιστήσῃ τις πῶς τὰ τηλικαῦτα ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ γένωνται, τὸ ἀξιόπιστον τοῦ λόγου δείκνυσιν ἀπὸ τοῦ δυνάμεως τοῦ πιστωτοῦ τοιαῦτα Θεοῦ, καί φησιν, ὅτι σαλπίσει, καὶ " ἐγερθήσονται· ὅμοιον τῷ, "χ. —σῃ. Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγλήθησαν. Η σάλπιγξ γὰρ οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸ κέλευσμα καὶ τὸ νεῦμα τοῦ Θεοῦ δηλοῖ, τὸ πρὸ πάντων φθάνον.

Καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα.] Οὐχὶ περὶ ἑαυτοῦ τοῦτο λέγει, ἀλλὰ περὶ τῶν τότε εὑρισκομένων ζώντων.

53 Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν.] Ινα μὴ ἀκούσας τις, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι· καὶ πάλιν, ὅτι ἄφθαρτοι ἀναστήσονται οἱ νεκροὶ, νομίσῃ τὰ σώματα μὴ ἀνίστασθαι, διότι νῦν σὰρξ καὶ αἷμα ἐστὶ" συνίστασθαι, ὑπολαμβάνῃ, ὅτι ἀνίστανται μὲν τὰ σώματα, ἀλλ' οὐ σὰρξ ὄντα καὶ αἷμα, εἰς ἀφθαρσίαν δὲ μετασχηματιζόμενα. Σημείωσαι δὲ τὰς ῥήσεις ταύτας κατὰ τῶν λεγόντων, ὅτι οὐ τὰ αὐτὰ σώματα ἐγείρονται, "χ. σωμάτων.

ϛηται, ἀλλ' ἕτερα· τὸ φθαρτὸν γὰρ, φησι, τοῦτο· καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο, οὐχ ἕτερον, ἀλλὰ, τοῦτο, δειχθικῶς. Ωϛε ὁ μὲν σῶμα ὁ αὐτὸ μενῷ (αὐτὸ γὰρ ὄϛι ὁ ἐνδυόμενον·) ἡ δὲ θνητότης καὶ ἡ φθαρτότης ἀφανίζεται, ἀφθαρσίας καὶ ἀθανασίας περιεχούσης αὐτό. Διαφέρει δὲ θνητότης καὶ φθορὰ, τῷ τὸ μὲν θνητότητα λέγεσθαι ὅπου ἐμψύχων μόνων, τὸ δὲ φθορὰν ϗ ὅπου ἀψύχων. Εν ἡμῖν οὖν ϵἰσί τινα ἀψύχοις ἐοικότα, οἷον, τρίχες, ϗ ὄνυχες· ϗ τοῦτο γοῦν ἀφθαρσίαν ἐνδύεται. "χ. φθαρσία.

54 Οταν δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀθανασίαν, τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος, Κατεπόθη ὁ θάνατος ϵἰς νῖκος.] Οταν ταῦτα γένηται, τότε πληροῦται ἡ γραφὴ ἡ τοῦ Ωσηέ. Επειδὴ γὰρ παράδοξα ϵἶπε, πιστοῦται ταῦτα γραφικῇ μαρτυρίᾳ. Τὸ δὲ, ϵἰς νῖκος, τουτέστιν, ϵἰς τέλος, ὥϛε νικηθέντα τελείως ἀφανισθῆναι, καὶ μηδὲ ἐλπίδα "ὑπολειφθῆναι αὐτῷ τοῦ ὅλως ἰσχύσαι τοῦ λοιποῦ. "χ. ἀπολειφθῆναι.

55 Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ᾅδη, ὁ νῖκος;] Ωσπερεὶ γενόμενα ἰδὼν τὰ τροφίμματα, ἐνθουσιᾷ, καὶ ἐπινίκιον βοᾷ, καὶ ἀγαλλόϛῳ, οἱονεὶ χειμένῳ τῷ θανάτῳ ἐπεμβαίνων, καὶ καταπατῶν αὐτόν. Εὕρεσις δ' ἂν διαφορά τινα ᾅδου καὶ θανάτου, τῷ τὸν μὲν ᾅδην τὰς ψυχὰς κατέχειν· τὸν δὲ θάνατον, τὰ σώματα· αἱ γὰρ ψυχαὶ ἀθάνατοι.

56 Τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου ἡ ἁμαρτία.] Δι' αὐτῆς γὰρ ἴσχυεν, ὅπλῳ τινὶ καὶ κέντρῳ ταύτῃ χρώμενος. Ωσπερ γὰρ ὁ σκορπίος αὐτὸς μὲν ὄϛι ζωύφιόν τι μικρὸν, τὸ δὲ τοῦ κέντρου τὸ ἰσχὺν ἔχει· οὕτω καὶ ὁ θάνατος διὰ τῆς ἁμαρτίας ἴσχυεν, ἄλλως ἀνενέργητος ὤν. Δηλοῖ δὲ καὶ ὁ τοῦ Κυρίου· καὶ γὰρ ἐν τούτῳ ἁμαρτίαν μὴ εὑρὼν, ἀνενέργητος ἔμεινεν.

Η δὲ δύναμις τῆς ἁμαρτίας ὁ νόμος.]

quit, *& mortale hoc*, non aliud, ſed, *hoc*, cum demonſtratione. Itaque corpus quidem idem manet (ipſum enim eſt quod induitur) mortalitas autem & corruptibilitas aboletur & evaneſcit, immortalitate & incorruptibilitate ipſum cingente. Eſt autem diſcrimen inter corruptionem & mortalitatem, quòd mortalitas dicatur de ſolis animatis; corruptio autem etiam de inanimatis. In nobis igitur ſunt quædam inanimatis ſimilia, velut capilli & ungues: hæc ſcilicet incorruptibilitatem induent.

54 *Quando autem corruptibile hoc induerit incorruptibilitatem, & mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet ſermo qui ſcriptus eſt: Abſorpta eſt mors in victoriam.*] Quando hæc contigerint, tunc impletur quod ab Oſee ſcriptum eſt. Quia enim opinionem hominum exuperantia dixiſſet, ſcripturæ eadem teſtimonio confirmat. Quod autem ait, *in victoriam*, hoc eſt, in finem & plenè, ut victa perfectè exterminetur, ut nulla ſpes ei in poſterum ullius potentiæ relinquatur. Oſe. 13. 15.

55 *Ubi, ô mors, ſtimulus tuus? ubi, ô inferne, victoria tua?*] Perinde ac res geſtas conſpexiſſet, impetu divino agitatus, victoriam canit & exultat, veluti proſtratæ morti inſultans, eamque pedibus conculcans. Invenire autem queas diſcrimen quoddam inter infernum & mortem: nimirum quòd infernus animas contineat, mors verò corpora: nam animæ ſunt immortales.

56 *Stimulus verò mortis peccatum eſt.*] Per illud enim potens fuit, ipſo ceu armis quibuſdam & ſtimulo utens. Perinde namque ut ſcorpius animalculum eſt exiguum, in aculeo autem robur habet: conſimilem ad rationem mors per peccatum robuſta fuit, aliàs inefficax. Argumento eſt, Dominus noſter: Cùm enim mors in ipſo peccatum non inveniret, inefficax manſit.

Virtus autem peccati lex.] Quomodo?

Quoniam si lex non esset, per ignorantiam peccantes non sic condemnaremur. Lex autem ipsum manifestans, nos magis condemnavit, quippe qui scienter delinquamus: fortéque peccatum fecit, non per ipsius naturam, sed ob nostram socordiam, qui non rectè usi sumus dato nobis remedio, sicut & in Epistola ad Romanos latiùs & fusiùs dictum est. Ne igitur dubites de Resurrectione, ô homo, cùm videas peccatum sublatum, quod mortis erat arma: cúmque lex sit abolita, quæ erat ex eventu robur & potentia peccati. Nam planum est quòd mors exarmata non porrò sit valida.

57 *Deo autem gratia, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum.*] Domini Jesu quidem est certamen; nobis autem victoria data est: non ex retributione, neque ex debito, verùm per gratiam & clementiam Dei Patris, qui fecit nos vincere per certamen Filii sui.

58 *Itaque, fratres dilecti, stabiles estote, immobiles, abundantes in opere Domini semper.*] Quandoquidem nôstis, inquit, quòd Resurrectio sit futura, & compensatio bonorum & malorum, *stabiles estote.* Concutiebantur enim sermonibus de Resurrectione. At cùm negligerent vitæ honestatem, tanquam non esset Resurrectio, inquit, *Abundantes in opere Domini semper*, non solùm ipsum facientes, verumetiam abundè ipsum efficientes. Opus autem Domini, hoc est, quod diligit Dominus, & quod postulat à nobis, ipsa virtus est.

Scientes quòd labor vester non est inanis in Domino.] Hoc est, futuram Resurrectionem sperantes, credentésque vos non amissuros quæcunque hîc laboraverîtis. Nam antehac quidem negligebatis virtutẽ, quippe qui non crederetis Resurrectionem esse, neque velletis temere, adeoque frustra laborare: nunc autem novistis, quòd si quid laboraverîtis, non sit futurum vanum. Quod verò ait, *In Domino*, vel quòd labor vester

Πῶς; ὅτι τοῦ νόμου μὴ ὄντος, ἐν ἀγνοίᾳ ἁμαρτάνοντες, οὐχ οὕτω κατεκρινόμεθα· ὁ δὲ νόμος φανερώσας αὐτὸ, κατέκρινε μᾶλλον ἡμᾶς, ὡς ἐν γνώσει ἁμαρτάνοντας· καὶ ἰσχυρὸν αὐτὸ ἐποίησεν, οὐ φύσει τοῦ αὐτοῦ φύσιν, ἀλλὰ ῥᾳθυμίᾳ τοῦ ἡμετέραν ῥᾳθυμίαν, τοῦ μὴ καλῶς χρησαμένων τῷ δοθέντι φαρμάκῳ, ὡς καὶ ἐν τῇ πρὸς Ρωμαίους πλατύτερον καὶ σαφέστερον εἴρηται. Μὴ οὖν ἀμφίβαλλε, ὦ ἄνθρωπε, περὶ τοῦ ἀναστάσεως, ὁρῶν ὅτι καὶ ἡ ἁμαρτία ἀνῄρεθη, ἥτις ἦν τοῦ θανάτου ὅπλον· καὶ ὁ νόμος καταργήθη, ὃς ἦν ὀξὺ ἀποτελέσματος δυνάμις τῆς ἁμαρτίας. Περιῄρηται γὰρ ὅπλα ἀφοπλισθεὶς ὁ θάνατος, οὐκέτι ἰσχύει. "κατεδρέθη.

57 Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τοῦ διδόντι ἡμῖν τὸ νῖκος διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Τοῦ μὲν Κυρίου Ἰησοῦ ὁ ἀγὼν, ἡμῖν δὲ τὸ νῖκος δέδοται· οὐκ ὀφλῆς ἀμοιβῆς, οὐδὲ κατ' ὀφειλὴν, ἀλλὰ κατὰ χάριν καὶ φιλανθρωπίαν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὃς ἡμᾶς ἐποίησε νικᾶν διὰ τοῦ ἀγῶνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.

58 Ὥστε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοὶ, ἑδραῖοι γίνεσθε, ἀμετακίνητοι, περισσεύοντες ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Κυρίου πάντοτε.] "Ἐπὶ ἔγνωτε, φησὶν, ὅτι ἀνάστασις ἔσται, καὶ ἀμοιβὴ καλῶν καὶ φαύλων, ἑδραῖοι γίνεσθε· ἐσαλεύοντο γὰρ ἐν τοῖς περὶ ἀναστάσεως λόγοις. Ἐπεὶ δὲ ἠμέλουν καὶ βίου ἀγαθοῦ, ὡς οὐκ ὄντος δῆθεν ἀναστάσεως, φησὶ, περισσεύοντες ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Κυρίου πάντοτε· οὐ μόνον αὐτὸ ἐργαζόμενοι, ἀλλὰ καὶ σὺν περισσείᾳ αὐτὸ ποιοῦντες. Τὸ δὲ ἔργον τοῦ Κυρίου, τί ἐστιν, ὃ ἀγαπᾷ ὁ Κύριος, καὶ ὃ ἅπαντες πρὸ ἡμῶν, ἡ ἀρετή ἐστιν. "περισσ.

Εἰδότες ὅτι καὶ ὁ κόπος ὑμῶν οὐκ ἔστι κενὸς ἐν Κυρίῳ.] Τοῦτ' ἔστιν, ἐλπίζοντες ὅτι ἀνάστασις ἔσται, καὶ ὅσα νῦν κοπιάσητε, οὐ μὴ ἀπολέσητε. Πρώην μὲν γὰρ ἠμελεῖτε τῆς ἀρετῆς, ὡς μὴ πιστεύοντες ἀναστάσεσθαι, καὶ διὰ τοῦτο μὴ θέλοντες κενῶς κοπιᾶν· νῦν δὲ οἴδατε, ὅτι, εἰ κοπιάσητε, οὐκ ἔσται κενόν. Τὸ δὲ, ἐν Κυρίῳ, ἢ ὅτι ὁ κόπος ὑμῶν

ὑμῶν ὁ ἐν Κυρίῳ, τοῦτέστιν, ὁ κατὰ τοῦτο ἀῤῥωστον βοήθειαν ἔχων, ὡς ὅτι θεαρέστοις ἔργοις γυμνάσιος· ἢ ὅτι ὑμῶν ἐν Κυρίῳ ἐστὶ ματαιωθήσεται ὁ κόπος, ἀλλὰ λήψεσθε παρ' ἐκείνου τὰς ἀμοιβάς.

qui est in Domino, hoc est, à supernis auxilium habens, ut qui fiat ob opera Deo grata: vel, apud Dominum non vanus fiet labor vester, verùm accipietis ab illo compensationem.

ΚΕΦ. ις'.

Περὶ δὲ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους, ὥσπερ διέταξα τοῖς ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιήσατε.] Ἀπαρτίσας τὸν περὶ τοῦ δογματικοῦ λόγον, "εἰς ὃ κεφάλαιον τῆς ἀρετῆς, τὴν ἐλεημοσύνην ἦλθε. Λογίαν δὲ "καλεῖ τὴν συλλογήν, κοῦφον βυθίζων τὸ πρᾶγμα ποιῶν ἐκ παροιμίων. Τὸ γὰρ ἐκ πολλῶν συνεισφερόμενον, κοῦφον ἑκάστῳ. Εἶτα εἰς ζῆλον αὐτοὺς "ἄγει τῇ διηγήσει τῶν ἑτέρων κατορθωθέντων· ὥσπερ, γάρ φησιν, οἱ Γαλάται πεποιήκασιν. Οὐκ εἶπε, παρήνεσα, ἀλλὰ, διέταξα, ὅθεν αὐθεντικώτερον, ἵνα μάθῃς ὅτι διάταγμα βασιλικόν ἐστι, καὶ μὴ καταφρονήσῃς τοῦ πράγματος.

2 Κατὰ μίαν Σαββάτων ἕκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω, θησαυρίζων ὅ, τι ἂν εὐοδῶται.] Μίαν σαββάτων, τὴν "Κυριακὴν" καλεῖ, αὐτὴ τοῦτ', τὴν πρώτην τοῦ Σαββάτου ἤτοι τὴν ἑβδομάδος ἡμέραν. καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας δὲ ὅτι ἐλεημοσύνην αὐτοὺς παρατρέπεται, τὴν ἐν αὐτῇ μυστηρίων ὑπομιμνήσκων. Περιεργοτέχνως δὲ λίαν κελεύει θησαυρίζειν ἕκαστον, ὅταν αὐτῷ εὐοδῶται, τοῦτέστιν, ὅταν αὐτῷ ὁ Θεὸς πέμψῃ, καὶ ὁ βίος ἔχῃ. Οὐ γὰρ εἶπεν, εὐθὺς φέρε, ἵνα μὴ ὀλίγον τις ἔχων αἰσχύνηται, ἀλλὰ παρὰ σαυτῷ σύναγε, καὶ "ὅταν" ἀξιόλογον γένηται, τότε φέρε.

Ἵνα μὴ ὅταν ἔλθω, τότε λογίαι γίνωνται.] Ἵνα μή, φησιν, ὅταν δέῃ ἀναλίσκειν, τότε συνάγητε. Εἰπὼν δὲ, ὅταν ἔλθω, παρεθυμοτέρους αὐτοὺς παρὸς τὴν συλλογὴν ποιῇ, ὡς ἐπ' ὄψεσιν αὐτοῦ μᾶλλον σπεύσοντας ἔσεσθαι τὴν συνεισφοράν.

3 Ὅταν δὲ παραγένωμαι, οὓς ἐὰν δοκιμάσητε, διὰ ἐπιστολῶν τούτους πέμψω ἀπενεγκεῖν

CAP. XVI.

De collecta verò quæ fit in sanctos, sicut ordinavi in ecclesiis Galatiæ, sic & vos facite.] Absoluto de dogmatibus sermone, ad summam virtutum eleemosynam venit. Λογίαν autem, collectionem vocat, statim ab exordio rem levem faciens. Nam quod à multis contribuebatur leve erat singulis. Deinde ad æmulationem eos ducit commemoratione eorum quæ alii gesserant, Sicuti Galatæ, inquiens, fecerunt. Non dixit autem, hortatus sum, verùm, *ordinavi*, quod erat majoris authoritatis, ut discas ordinationem esse regiam, neque rem ipsam adspernaris.

2 *In una sabbatorum unusquisq; vestrûm apud se seponat recondens quod prosperum fuerit.*] Unam sabbatorum, Dominicam vocat, hoc est, primam sabbati vel hebdomadis dierum. Ab ipso autem die ad eleemosynam eos hortatur, mysteriorum quæ in eo peraguntur mentionem faciens. Valde autem prudenter jubet quemlibet colligere *quod successerit*, hoc est, quicquid Deus dederit ac miserit, & quod facilè poterit. Non enim dixit, statim fer; ne quis parum habens pudefiat: sedenim apud teipsum collige, & quando operæprecium fuerit, tum adfer.

Ut non, cùm venero, tùm collectiones fiant.] Ut non cùm opus fuerit expendere, tum colligatis. Dicendo autem, *Cùm venero*, eos promptiores facit ad collectionem, quasi contributio ad oculos ipsius perventura sit.

3 *Quando autem advenero, quos probaveritis per epistolas hos mittam perferre gra-*

tiam veſtram in Hieruſalem.] Pulchrè, *quos probaveritis*, poſuit, ubique ſcandala aufugiens, ne ſuſpicentur ipſum velle quicquam ſublegere à collectis. Comma igitur poſt *probaveritis*, adjice: deinde lege, *per epiſtolas hos mittam*: ut hujuſmodi inde ſenſus cõcinnetur; Quos probaveritis, hos mittam per literas meas; perinde ac ſi diceret, Ipſe etiam cum illis concurram, & per literas particeps ero miniſterii. Gratiam autem rem ipſam vocavit, id eſt, liberalitatem, ut oſtendat eos magnum quid præſtare, & non ex mœrore vel neceſſitate. Tale enim quiddam eſt gratia. Nam ſi dixiſſet eleemoſynam, indignum fuiſſet ſanctis qui accepturi erant.

4 *Si autem dignum fuerit ut & ego eam, mecum ibunt.*] Si, inquit, quod collectum eſt, tantum ſit, ut meo ſit miniſterio dignum, ego ſimul abibo. Per hoc autem eos ad liberalitatem hortatur. Teſtes autem habere vult, quòd ipſe nihil ſit accepturus, propterea dicit, *mecum ibunt.*

5 *Veniam autem ad vos, cùm Macedoniam pertranſiero (nam Macedoniam pertranſibo).* 6 *Apud vos autem forſan permanebo, aut etiam hybernabo, ut vos me deducatis quocunque iero.* 7 *Nolo enim vos modò in tranſitu videre. Spero autem aliquantum temporis me permanſurum apud vos, ſi Dominus permiſerit,*] Non dixit in Macedoniam proficiſcor, ne objiciant, Nobis ergo Macedones præfers: ſed, *trãſeo Macedoniam*, hoc eſt, feſtinanter, ac veluti in tranſcurſu eos video: apud vos autem permanebo. Per hoc autem indicat, quòd eos Macedonibus anteponat, ceu diſcipulos magis genuinos, ac digniores: nam magna erat apud Corinthios Eccleſia. Terrorem autem incutit peccantibus, cùm inquit, *Permanebo.* Addit autem, *forſan*; quia haud ſatis certus erat. Non enim compertum habebat, permitteretúrne ei hoc à Spiritu ſancto, an ſecus. A Spiritu enim ducebatur, quocunq; ipſe volebat. At verò cùm eſſet Epheſi, profectu-

νεγκεῖν τὴν χάριν ὑμῶν εἰς Ιερουσαλήμ.] Καλῶς τὸ, ὃς ἐὰν δοκιμάσητε, τέθηκεν, ἀποφεύγων πάντα χόν τὰ σκάνδαλα, ἵνα μὴ ὑποπτεύσωσιν ὡς αὐτός τι βούλεται νοσφίζεσθαι ἐκ τῶν συναγομένων. εἶζον οὖν εἰς τὸ δοκιμάσητε· εἶτα ἀναγνωσθῆναι, δι' ἐπιστολῶν τούτοις πέμψω· ὥστε εἰ τὸ ἐξῆς τοιοῦτον· ὃς ἂν δοκιμάσητε, τούτους πέμψω διὰ τῶν γραμμάτων μου· ὥσπερ λέγων, ἐγὼ αὐτὸς συνέσομαι αὐτοῖς, καὶ κοινωνήσω τῆς διακονίας διὰ τῶν γραμμάτων. Χάριν δὲ τὸ χρῆμα ἐκάλεσε, τοῦτέστι, φιλοτιμίαν, ἵνα δείξῃ αὐτοὺς μέγα τι ποιοῦντας, καὶ οὐκ ἐκ λύπης, ἢ ἐξ ἀνάγκης· τοιοῦτον γὰρ ἡ χάρις· τὸ γὰρ ἐλεημοσύνην εἰπεῖν, ἀνάξιον ἦν τῶν μελλόντων λαμβάνειν ἁγίων. "συνέσομαι. "κοινωνήσω.

4 Ἐὰν δὲ ᾖ ἄξιον τοῦ κἀμὲ πορεύεσθαι, σὺν ἐμοὶ πορεύσονται.] Ἐὰν ᾖ, φησι, τὸ συναγόμενον "ποσὸν, ὥστε καὶ τὸ ἐμὸν ἄξιον εἶναι διακονίας, καὶγὼ ἀπελεύσομαι. Διὰ τοῦτο δὲ εἰς δαψίλειαν αὐτοὺς παρορμᾷ. Μάρτυρας δὲ καὶ ὅτου ἔχειν βούλεται, ὡς ὀφεῖλον αὐτὸς "λήψεται· διό φησι, σὺν ἐμοὶ πορεύσονται. "κἀκεῖ λήψεσθε.

5 Ἐλεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς ὅταν Μακεδονίαν διέλθω (Μακεδονίαν γὰρ διέρχομαι.) 6 Πρὸς ὑμᾶς δὲ τυχὸν καὶ παραμενῶ, ἢ καὶ παραχειμάσω, ἵνα ὑμεῖς με προπέμψητε, ὃ ἂν πορεύωμαι. 7 Οὐ θέλω γὰρ ὑμᾶς ἄρτι ἐν παρόδῳ ἰδεῖν· ἐλπίζω δὲ χρόνον τινὰ ἐπιμεῖναι πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν ὁ Κύριος ἐπιτρέπῃ.] Οὐκ εἶπεν, ὅτι εἰς Μακεδονίαν ἀπέρχομαι, ἵνα μὴ εἴπωσιν, ὅτι προτιμᾷς ἡμῶν Μακεδόνας· ἀλλὰ, διέρχομαι Μακεδονίαν, τουτέστιν, ὡς κατασπεύδων καὶ ἐν παρόδῳ αὐτοὺς βλέπω· παρ' ὑμῖν δὲ παραμενῶ. Διὰ τοῦτο δὲ δείκνυσι μὴ καὶ ὅτι προτιμᾷ αὐτοὺς Μακεδόνων, ὡς γνησιωτέρους μαθητὰς καὶ ἀξιολογωτέρους· μεγάλη γὰρ ἡ ἐν Κορίνθῳ ἐκκλησία. Φόβος δὲ καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσι διὰ τοῦτο, παραμενῶ. Γέγραπται δὲ τὸ, τυχὸν, διὰ τὸ ἄδηλον· οὐ γὰρ ἦδει εἴτε ἐπιτραπείη τοῦτο παρὰ τοῦ Πνεύματος, εἴτε μή· κατὰ τοῦ Πνεύματος γὰρ ἦγετο, ἔνθα ἐκεῖνο ἤθελεν. Ἐν Ἐφέσῳ δὲ ὢν, τότε ἔμελλεν ἀπελθεῖν

ἀπελθεῖν εἰς Μακεδονίαν, καὶ διέρχεσθαι γὰρ Μακεδονίαν διέρχομαι· Εἶτα εἰς αὐτοὺς ἀπελθεῖν. Ἐν πολλοῖς δὲ δείκνυσι τὸ πρὸς αὐτοὺς σφόδρα, ὅτε τε μὴ θέλει ἐν παρόδῳ ἰδεῖν, καὶ τὴν ἐκεῖ αὐτῶν θέλειν προπεμφθῆναι.

8 Ἐπιμενῶ δὲ ἐν Ἐφέσῳ ἕως τῆς Πεντηκοστῆς.] Καὶ τοῦτο σφόδρα ἀγαπῶντος, τό, τε εἰπεῖν ποῦ προσμένῃ, καὶ ἕως πότε· ἀλλὰ καὶ ὃ τὴν αἰτίαν προσθεῖναι. ἐπάγει γάρ·

9 Θύρα γάρ μοι ἀνέῳκται μεγάλη καὶ ἐνεργὴς, καὶ οἱ ἀντικείμενοι πολλοί.] Τουτέστι, πολλοὶ μέλλουσιν εἰς τὴν πίστιν προσελθεῖν, ὥστε πλατεῖα αἰνέῳκταί μοι εἰς τούτοις εἴσοδος, ἅτε ἀκμαζούσης τῆς ἀφελείας αὐτῶν εἰς τὴν πίστιν. Τῷ γὰρ διδασκάλῳ στενοχωρία μὲ, ὅταν μὴ ἔχῃ προθύμους τοὺς μαθητάς. εὐρυχωρία δὲ, ὅταν εὑρίσκῃ τούτους συγκεχροτημένους. Οἱ ἀντικείμενοι δὲ πολλοὶ, διὰ αὐτὸ τοῦτο. Ὁ γὰρ διάβολος βλέπων ἑαυτὸν γυμνούμενον, πλέον παροξύνεται, καὶ τοὺς ἀντιπιπτομένους διεγείρει.

10 Ἐὰν δὲ ἔλθῃ Τιμόθεος, βλέπετε ἵνα ἄφοβος γένηται πρὸς ὑμᾶς·] Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν Τιμόθεον ἐλθόντα πρὸς Κόρινθον, καθάπτεσθαι τῶν ἁμαρτανόντων, καὶ ἐπιτιμᾶν αὐτοῖς, ἀσφαλίζεται αὐτοὺς, ἵνα μὴ ἐπαναστῶσιν αὐτῷ οἱ πλούσιοι στρφοί· οὐχ ὅτι ἀνανδρος ὢν ὁ Τιμόθεος ἔμελλε καταπτήσσειν, ἀλλ' ὅτι αὐτοὶ ἔμελλον βλαβεῖσθαι. Ἐκεῖνος γὰρ καὶ σφόδρα παρεσκεύαστο πρὸς κινδύνους. Καλῶς δὲ ὃ, πρὸς ὑμᾶς, εἶπε· μὴ γάρ μοι τοὺς Ἕλληνας εἴπῃς, τέως τὰ παρ' ὑμῶν ζητῶν.

Τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται, ὡς κἀγώ· μή τις οὖν αὐτὸν ἐξουθενήσῃ.] Τουτέστι, κηρύττει καὶ διδάσκει· καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ὥσπερ ἐγώ. ὅτε μέγας Τιμοθέῳ ἔπαινος. Ἐπεὶ οὖν τοιοῦτός ἐστι, μή τις αὐτὸν ἐξουθενήσῃ· νέος γὰρ ὢν, καὶ μόνος, καὶ τοσούτου δήμου, καὶ ὄντος ὑπερφυοῦς φρονήματος ἐπιτετραμμένος, καὶ εἰκὸς ὢν αὐτὸν καταφρονηθῆναι.

11 Προπέμψατε δὲ αὐτὸν ἐν εἰρήνῃ, ἵνα ἔλθῃ πρός με· ἐκδέχομαι γὰρ

rus erat in Macedoniam, atque eam transiturus celeriter, deinde ad eos iturus. Pleriſque autem argumentis ſuam teſtatur erga eos affectum, & quòd nolit eos in tranſcurſu & obiter videre, & quòd ab eis deduci velit.

8 *Permanebo autem Epheſi ad Pentecoſten uſque.*] Iſtud quoque impensè diligentis eſt indicium, nempe, dicere ubi, & quamdiu ſit permanſurus: imò verò ipſam cauſam apponere. Infert enim:

9 *Oſtium enim mihi apertum eſt magnum & efficax, & adverſarii multi.*] Hoc eſt, multi acceſſuri ſunt ad fidē, & latus ad iſtos mihi patet introïtus, matureſcente nimirum ad fidem eorum miniſterio. Præceptori namque anguſtia eſt, cùm non habeat promptos diſcipulos: latum verò ſpatium, cùm paratos eos invenerit. Adverſarii autem multi, propter hoc ipſum. Sataras enim videns ſeſe jam nudatum ac derelictum, vehementiùs perturbatur, adverſarióſque excitat.

10 *Si autem venerit Timotheus, videte ut ſine timore ſit apud vos.*] Quia veriſimile erat fore, ut Timotheus poſtquam Corinthum veniſſet, carperet delinquentes atq; objurgaret, certiores ipſos facit & præmunit, ne divites ſapientes inſurgant adversùs eum: nō quaſi meticuloſus eſſet Timotheus, animúmque deſponderet, ſed quòd damnum inde ipſi reportarent. Nam ille admodum fortiter adversùs pericula inſtructus erat. Pulchrè verò dixit, *Apud vos*. Ne enim mihi dixeris Græcos, dum id interim à vobis requiram ut tutus ſit.

Opus enim Domini operatur, ſicut & ego. Ne quis ergo illum ſpernat.] Hoc eſt, prædicat & docet: nec ſimpliciter, ſed, *ſicut ego*: quæ magna ſanè Timothei laus eſt. Cùm igitur ſit hujuſmodi, nemo ipſum vilipendat. Juvenis enim erat, & ſolus, ac tanti tamque ſuperbi populi cura ei commiſſa erat, probabiléque erat ipſum vilipenſum iri.

11 *Deducite autem ipſum in pace, ut veniat ad me: expecto enim ipſum cum fratribus.*]

bus.] Potiùs igitur inquit, honorate eum. Hoc enim hîc *deducite*, significat. *In pace* autem, hoc est, intrepidè, sine pugna & contentione, cum omni obedientia. At, *Expectio ipsum*, partim terrentis est, ut scientes quòd omnia ei sit enarraturus, nulla in re ipsum affligant: partim ut honoratiorem eum reddat, siquidem adeò est illi opus operâ Timothei, ut ipsum etiam expectet.

12 *De Apollo autem fratre, multùm adhortatus sum ipsum ut veniat ad vos cum fratribus, & omnino non erat voluntas ut nunc veniret.*] Apollo grandior erat natu Timotheo, & vir facundus. Ne igitur dicant, Cur ipsum non miserit, sed eum qui junior esset? *Multùm*, inquit, *ipsum adhortatus sum.* Nec dicit, Restitit mihi, cæterùm illum ab accusatione liberans, *Omnino*, inquit, *non erat voluntas*, hoc est, Deus noluit. Ne autem hunc fucum esse dicant, in anémque prætextum, subdit;

Veniet autem, cùm opportunitatem nactus fuerit.] Cùm Timotheum defendit, tum Corinthios illum expetentes videre, spe adventûs consolatur.

13 *Vigilate.*] Rursus in fine eos admonet, ostendens quòd non oporteat spem collocare in doctoribus, sed in seipsis. *Vigilate*, propter deceptores: quasi autem dormitarent ipsi, hoc dixit.

State in fide.] Non in externa sapientia: in ea enim nemini stare licet, sed circumagi ac rotari. Hoc, quasi vacillâssent, ait.

Viriliter agite, estote fortes.] Propter eos qui insidias struunt. Istud autem dixit tanquam de effœminatis.

14 *Omnia vestra in charitate fiant.*] Hoc ad dissidentes, & Ecclesiam divellentes pertinet. Sive enim docet quispiam, sive discit, sive objurgat, omnia in dilectione fiant: Et non erit inflatio inter vos, neque dissensio, charitate intercedente.

15 *Obsecro autem vos, fratres.*] Hyperbaton est: Obsecro vos, nimirum ut & vos talibus geratis morem. Cætera autem interposita sunt.

αὐτὸν μὴ τ ἀδελφῶν,] Μᾶλλον οὖν, φησι, κὴ τιμήσατε αὐτόν· ὃ γὰ, προπέμψατε, τοῦτο δηλοῖ· ἐν εἰρήνῃ ἤ, τουτέστιν ἀφόβως, χωρὶς μάχης ⁊ φιλονεικίας, μὴ πάσης ὑποταγῆς. Ὃ ἦ, οὐκ ἀνέχομαι αὐτὸν, φοβοῦντός ἐστιν, ἵνα εἰδότες ὅτι πάντα αὐτῷ ἀπαγγελῇ, μηδὲν αὐτ θλίψωσιν· ἅμα ἦ κὴ αἰδεσιμώτερον αὐτὸν ποιῶν, εἴγε ἅπτως ἀναγκαῖον τοῦτον ἔχῃ, ὥστε ἐκδέχεσθαι αὐτόν.

12 Περὶ ἦ Ἀπολλὼ τοῦ ἀδελφοῦ, πολλὰ παρεκάλεσα αὐτὸν, ἵνα ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς μὴ τ ἀδελφῶν· ⁊ πάντως οὐκ ἦν θέλημα ἵνα νῦν ἔλθῃ.] Ὁ Ἀπολλὼς καὶ πρεσβύτερος ἦν Τιμοθέου, κὴ λόγιος ἀνήρ. Ἵνα οὖν μὴ λέγωσι, τί δήποτε αὐτὸν οὐκ ἔπεμψαν, ἀλλὰ τ νεώτερον; φησὶ, πολλὰ αὐτὸν παρεκάλεσα. Καὶ ἃ λέγω, ὅτι αὐτέξη μοι, ἀλλὰ καὶεῖνον ἀπολύων μέμψεως, φησι, πάντως οὐκ ἦν θέλημα· τουτέστιν, ὁ Θεὸς οὐκ ἤθελεν. Ἵνα ἦ μὴ λέγωσιν, ὅτι σκῆψις ταῦτα ⁊ προφάσεις, φησιν·

Ἐλθὼν δὲ θεμ ἦ ὅταν εὐκαιρήσῃ.] Ἅμα ⁊ ὑπὲρ ἐκείνου ἀπολογούμενος, καὶ αὐτοὺς πάντως ἀπὸ τοῦ αὐτὸν ἰδεῖν προθυμουμένους τῇ ἐλπίδι τ προνοίας.

13 Γρηγορεῖτε.] Πάλιν αἰνίττεται πρὸς τὸ τέλος· δέχεσθε, ὅτι οὐκ ὀπὶ τοῖς διδασκάλοις τὰς ἐλπίδας ἔχειν δεῖ, ἀλλὰ ⁊ ἐν ἑαυτοῖς. Γρηγορεῖτε, δέχεσθε τοὺς ἀπατῶντας· ὡς νυσταζόντων ἦ αὐτῶν τοῦτο εἶπε.

Στήκατε ἐν τῇ πίστει.] Οὐκ ἐν τῇ ἔξω σοφίᾳ· ἐν ἐκείνῃ γὰ οὐκ ἔστιν ἑστάναι, ἀλλὰ περιφέρεσθαι. ὡς σαλευομένων ἦ ὅτο εἶπεν.

Ἀνδρίζεσθε, κραταιοῦσθε.] Διὰ τοὺς ὑπτιοβλαβοῦντας· ὡς ὀπὶ μαλακιζομένων ἦ τοῦτο εἶπε.

14 Πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω.] Τοῦτο πρὸς τοὺς στασιάζοντας κὴ δίχα ποιοῦντας τὴν ἐκκλησίαν. Εἴτε γὰρ, φησι, διδάσκῃ τις, εἴτε μανθάνῃ, εἴτε ὑπτιάζῃ, πάντα ἐν ἀγάπῃ ἔστω· κὴ οὐκ ἔσται φυσίωσις, οὐδὲ διάστασις, ἀγάπης μεσιτευούσης.

15 Παρακαλῶ ἦ ὑμᾶς, ἀδελφοί.] Τοῦτο ὑπερβατόν, παρακαλῶ ὑμᾶς, ἵνα κὴ ὑμεῖς ὑποτάσσησθε τοῖς τοιούτοις· τὰ δ᾽ ἄλλα παρεμβέβληται.

Οἴδατε

Οἴδατε τὴν οἰκίαν Στεφανᾶ, ὅτι ἐστὶν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας.] Ὑμεῖς, φησι, γινώσκετε, καὶ οὐ δεῖ σε παρ' ἐμοῦ μαθεῖν. Ἀπαρχὴν δὲ καλεῖ τὴν Ἀχαΐας τοὺς περὶ Στεφανᾶ, ἢ ὅτι πρῶτοι αὐτοὶ πιστεύσαντες, ἢ ὅτι καὶ βίον ἄμεμπτον ἐπέλεξαν. Ἡ γὰρ ἀπαρχὴ πανταχόθεν ὀφείλει ἐξαίρετον ἔχειν ὧν ἐστιν ἀπαρχή. Ἀχαΐαν δὲ τὴν νῦν Ἑλλάδα καλεῖ.

Καὶ εἰς διακονίαν τοῖς ἁγίοις ἔταξαν ἑαυτούς.] Εἰς τὸ ὑποδέχεσθαι τοὺς πιστοὺς πένητας, καὶ διακονεῖν αὐτοῖς, ἔταξαν ἑαυτοὺς καὶ ἀφώρισαν· οὐ παρ' ἄλλων καταναγκασθέντες, ἀλλ' ἑκουσίως παρ' ἑαυτῶν.

16 Ἵνα καὶ ὑμεῖς ὑποτάσσησθε τοῖς τοιούτοις, καὶ παντὶ τῷ συνεργοῦντι καὶ κοπιῶντι.] Τουτέστι, συναγωνίζησθε καὶ συναπολαμβάνησθε χρημάτων, καὶ τῆς διακονίας σωματικῆς. Καὶ οὐκ εἶπεν ἁπλῶς, συνεργῆτε, ἀλλ' ὑπερτείνων ὑποταγὴν διακούμενος, ὑποτάσσησθε. Ἵνα μὴ δόξῃ τῷ Στεφανᾷ μόνῳ χαρίζεσθαι, ἐπάγει, καὶ παντὶ τῷ συνεργοῦντι καὶ κοπιῶντι· πῶς; εἰς τὸ τῶν ἁγίων διακονεῖν. Ἄξιοι γὰρ πάντες οἱ τοιοῦτοι τιμῆς· οὕτω γὰρ ἂν καὶ τὸν κόπον ἀγωνίως φέροιεν.

17 Χαίρω δὲ ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ Στεφανᾶ καὶ Φορτουνάτου καὶ Ἀχαϊκοῦ, ὅτι τὸ ὑμῶν ὑστέρημα οὗτοι ἀνεπλήρωσαν.] Οὗτοι ἴσασιν οἱ διαπεφηνάντες Παύλῳ περὶ τῆς ἐν Κορίνθῳ διχοστασίας καὶ τῶν ἄλλων ἁμαρτημάτων· καὶ οἱ τῆς Χλόης, δι' οὗτοι ἴσως ἐδήλωσαν. Ἐπεὶ οὖν εἰκὸς ἦν τοὺς Κορινθίους ἀντιτίθεσθαι πρὸς τούτους, συνίστησιν αὐτοὺς λέγων, ὅτι τὸ ὑμῶν ὑστέρημα ἀνεπλήρωσαν· τουτέστιν, ἀντὶ πάντων ὑμῶν ἦλθον, καὶ δι' ὑμᾶς τοσαύτην ἀποδημίαν ἐστείλαντο πρὸς ἐμέ.

18 Ἀνέπαυσαν γὰρ τὸ ἐμὸν πνεῦμα, καὶ τὸ ὑμῶν.] Ἔδειξεν αὐτοῖς ὅτι ἡ αὐτῶν ἀνάπαυσις, αὐτῶν ἐστιν. Ὡστε ἐπεὶ ἐμοῦ ἀναπαυθέντος παρ' αὐτῶν, καὶ ὑμεῖς κερδήσατε αὐτὸ τοῦτο, τὴν ἐμὴν ἀνάπαυσιν, μηδὲν ἀχαρὲς πρὸς αὐτοὺς τούτοις ἐνδείξησθε.

Nôstis domum Stephanæ, quòd sit primitiæ Achaiæ.] Vos (inquit) tenetis, nec habetis necesse ut à me discatis. Primitias autem Achaiæ vocat Stephanam cum suis, vel quòd primi ipsi crediderint, vel quòd optimam vitam elegerint. Primitiæ autem undique excellentiam habere debent earum rerum, quarum sunt primitiæ. Achaiam autem Græciam vocat.

Et quòd ad ministerium sanctis seipsos ordinaverint.] Ut pauperes fideles susciperent, ipsisque ministrarent, seipsos posuerunt atque segregârunt: non ab aliis constituti necessariò, sed suapte sponte se addicentes.

16 *Ut & vos subditi sitis talibus, & omni cooperanti & laboranti.*] Hoc est, adjuvetis eos & sumptu pecuniarum, & ministerio corporali. Et non dixit simpliciter, cooperemini, cæterùm vehementem obedientiam ostendens, *subditi sitis*, inquit. Ne autem videatur soli Stephanæ gratificari, infert, *Et omni cooperanti & laboranti.* Ubi? *ad sanctorum ministerium:* digni enim omnes tales honore. Sic enim fit ut laborem fortiter ferant.

17 *Gaudeo autem in præsentia Stephani & Fortunati & Achaici, quoniam vestrum defectum hi repleverunt.*] Isti sunt qui divo Paulo annunciârunt de dissensione quæ erat apud Corinthios, déque aliis peccatis. Tum qui ex Chlöes familia erant, per hos forsan hæc indicârunt. Quia igitur verisimile erat Corinthios adversùm hos efferari, commendat eos, inquiens: *Vestrum illi defectum repleverunt*, hoc est, pro omnibus vobis venerunt, & propter vos tantam profectionem destinârunt ad me.

18 *Refecerunt enim vestrum spiritum & meum.*] Monstravit ipsis, quòd ipsius recreatio, ipsorum quoque sit. Quare cùm ego refocillatus sum ab ipsis, & vos inde lucrati estis illud ipsum, meam nempe refocillationem, nihil ingratum & trîste adversùs eos ostendatis.

Agnoscite

Agnoscite igitur tales.] Hoc est, honorate eos.

19 *Salutant vos Ecclesiæ Asiæ.*] Conglutinat membra Christi per salutationem, quemadmodum consuevit semper facere.

Salutant vos in Domino multùm Aquila & Priscilla, cum Ecclesia quæ est in domo ipsorum.] Apud ipsos enim manebat, tabernaculorum artifex cùm esset & ipse. Observa autem ipsorum virtutem, quoniam domum suam Ecclesiam fecerunt, collectionem fidelium in ea facientes.

20 *Salutant vos fratres omnes. Salutate vos mutuò in osculo sancto.*] Hanc appendicem osculi sancti hîc solùm apponit, ob multas dissensiones. Quia ergo multùm eos adhortatus erat ad unitatem, in unum deinceps eos jungit per osculum sanctum, hoc est, dolo carens & simulatione.

21 *Salutatio meâ manu Pauli.*] Suâ manu salutationem facit, ut ostendat quòd plurimi fecerit epistolam.

22 *Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, anathema sit.*] Uno hoc verbo cunctos terruit, fornicatores, dissidiorum excitatores, idolothyta manducantes, Resurrectioni non credentes, adeóque omnes simpliciter, qui apud eos extra ipsius institutionem & traditionem agebant: hujusmodi enim omnes non amant Dominum.

Maranatha.] Hoc est, Dominus vênit. Hoc autem dixit, partim ut stabiliat dispensationis & incarnationis verbum, ac per hoc Resurrectionem; partim ut pudefaciat eos, quoniam Dominus pro nobis omnia pertulit ac fuscepit. Vos autem provocaris eum, alii quidem ab hominibus vocati, alii verò mala perpetrantes. Non usus est autem Græcâ dialecto, sed Hebraâ, imò Syrorum potiùs linguâ; quia scilicet ad Corinthios verba faceret, qui ob externam sapientiam & Græcæ linguæ

Επιγινώσκετε οὖν τοὺς τοιούτους.] Αντὶ τοῦ, ἐν τιμῇ αὐτοὺς ἔχετε.

19 Ασπάζονται ὑμᾶς αἱ ἐκκλησίαι τῆς Ασίας.] Συγκολλᾷ τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ ἀσπασμοῦ, ὥσπερ εἰώθει ἀεὶ ποιεῖν.

Ασπάζονται ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ πολλὰ Ακύλας καὶ Πρίσκιλλα, σὺν τῇ κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίᾳ.] Παρ' αὐτοῖς γὰρ ἔμενε, σκηνοποιὸς ὢν καὶ αὐτός. Ορα δὲ αὐτῶν τὴν ἀρετήν, ὅτι τὸν οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίαν πεποιήκασιν, ἄθροισμα πιστῶν ἐν ἑαυτῇ ποιήσαντες.

20 Ασπάζονται ὑμᾶς οἱ ἀδελφοὶ πάντες. Ασπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ.] Ταύτην τὴν προσθήκην ἐν ἁγίῳ φιλήματος ὧδε μόνον προτίθησι, διὰ τὰς πολλὰς διχοστασίας. Επεὶ οὖν πολλὰ αὐτοῖς πρὸς τὴν ἑνώσεως πρήνεσεν, ἐνοῖ λοιπὸν αὐτοὺς καὶ διὰ τοῦ φιλήματος τοῦ ἁγίου, τουτέστι, τοῦ ἀδόλου, τοῦ ἀνυποκρίτου.

21 Ο ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου.] Ιδιόχειρον ἐποίησε τὸν ἀσπασμὸν, ἵνα δείξῃ, ὅτι πρὸς πολλοῦ ἐποιήσατο τὸ ὀπτησόμενον. "Χ. ὅπως ἄλλος ἐπιστ. τ. ε.

22 Εἴτις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον ἡμῶν Ιησοῦν Χριστὸν, ἤτω ἀνάθεμα.] Τῷ ἑνὶ τούτῳ λόγῳ πάντας ἐφόβησε, τοὺς πόρνους, τοὺς διχονοοῦντας, τοὺς τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίοντας, τοὺς τῇ ἀναστάσει ἀπιστοῦντας, καὶ πάντας ἁπλῶς τοὺς περὶ αὐτοῖς ἔξω τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας καὶ παραδόσεως φρονοῦντας. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι πάντες οὐ φιλοῦσι τὸν Κύριον.

Μαραναθά.] Τουτέστιν, ὁ Κύριος ἦλθε. Τοῦτο δὲ εἶπεν, ἅμα μὲν τῆς οἰκονομίας λόγον βεβαιῶν, καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἀνάστασιν· ἅμα δὲ καὶ ἐντρέπων αὐτοὺς, ὅτι ὁ δεσπότης ὑπὲρ ἡμῶν πάντα κατεδέξατο· ὑμεῖς δὲ προκαλεῖσθε αὐτὸν, οἱ μὲν ὑπὸ ἀνθρώπων καλούμενοι, οἱ δὲ πράττοντες τὰ φαῦλα. Οὐκ ἐχρήσατο δὲ Ελληνίδι διαλέκτῳ, ἀλλ' Εβραΐδι, μᾶλλον δὲ τῇ Σύρων γλώττῃ, ὅπερ πρὸς Κορινθίους ἔλεγε, τοὺς διὰ τὴν ἔξω σοφίαν μεγα

Θεο-

φρονοῦσας, καὶ τῇ κομψείᾳ τ῀ Ἑλληνίδος δι῀αλέκτου, δεικνὺς ὅτι τοσοῦτον ὑ δεῖται αὐτὸς ταύτης, ἀλλὰ τῇ ἰδιωτείᾳ ἐγκαυχᾶται, ὥστε καὶ βαρβάρῳ γλώττῃ φθέγγεσθαι.

23 Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν.] Τοῦτο διδασκάλου, ὃ μὴ μόνον παρακαλεῖν, ἀλλὰ καὶ εὔχεσθαι, καὶ διπλῆν σπείζειν, τήν τε διδασκαλίαν, καὶ τῇ τῆς ἄνωθεν βοηθείας διὰ τῶν εὐχῶν ἐπιχορηγίᾳ.

24 Ἡ ἀγάπη μου μετὰ πάντων ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἀμήν.] Ἐπειδὴ διεστηκὼς τοῦ τόπου, ὡσπερεὶ δεξιᾶς τινος ἐκτάσεως, ταῖς τ῀ ἀγάπης χερσὶ περιλαμβάνει αὐτοὺς, λέγων, Ἡ ἀγάπη μου μεθ' ὑμῶν· ὅ ἐστι, μετὰ πάντων ὑμῶν ἐγώ· οὐκ ἀπέχω γάρ, εἰ καὶ τοῦ τόπου διέστηκα. Διὰ τούτων δὲ δείκνυσιν, ὅτι οὐ θυμοῦ, οὐδὲ ὀργῆς ἦσαν τὰ γεγραμμένα, ἀλλ' ἀγάπης καὶ κηδεμονίας, εἰ καὶ πικρίαν ἐνέφαινον. Ἵνα δὲ μὴ νομίσωσιν ὅτι κολακευόντων αὐτοὺς ταῦτα λέγει, φησὶν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· τουτέστιν, οὐδὲν ἀνθρώπινον, ἢ σαρκικὸν ἡ ἀγάπη μου ἔχει, ἀλλὰ πνευματική ἐστι καὶ ἐν Χριστῷ. Εὐξώμεθα οὖν καὶ ἡμεῖς, ἵνα ἀλλήλους ἐν Χριστῷ ἀγαπῶντες, μηδὲν τ῀ κοσμικῆς ἀγάπης ἐν ἑαυτοῖς περιφέρωμεν, ἥτις ἐχθρά ἐστιν εἰς τ῀ Θεόν. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν ἀγαπητῶν τοῦ Θεοῦ σκηνωμάτων καταξιωθησόμεθα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν ἀγαπήσαντι ἡμᾶς· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

"Χριστοῦ.

23 *Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti vobiſcum.*] Doctoris officium hoc eſt, non ſolùm adhortari, verumetiam orare, ac bifariam fulcire, tum doctrinâ, tum ſuperni auxilii per orationes ſuppeditatione.

24 *Dilectio mea cum omnibus vobis in Chriſto Jeſu. Amen.*] Quia loco diſtabat, ceu dexteræ cujuſpiam extenſione, charitatis manibus eos complectitur, inquiens; *Dilectio mea vobiſcum:* quod eſt, cum omnibus vobis ego ſum. Non enim à vobis abſum, etiamſi loco diſtem. Per hæc autem commonſtrat quòd hæc quæ ſcripta ſunt, neque indignationis, neque iracundiæ verba fuerint, ſed charitatis & curæ, etiamſi amarulentiæ nonnihil præ ſe ferrent. Ne verò arbitrentur quòd hæc ex adulatione loquatur, adjicit, *In Chriſto Jeſu:* hoc eſt, nihil humanum aut carnale charitas mea habet, ſed ſpiritualis eſt, & *in Chriſto.* Precemur igitur & nos, ut nos mutuò inter nos diligentes in Chriſto, nihil mundanæ charitatis in nobis circumferamus, quæ inimica eſt Deo. Sic enim & amabilibus Dei tabernaculis digni judicabimur in Chriſto Ieſu Domino noſtro, qui dilexit nos. Cui gloria in ſecula ſeculorum. Amen.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BVLGARIÆ ARCHIEPISCOPI EPISTOLÆ SECVNDÆ DIVI P-AULI AD CORINTHIOS EXPOSITIO.

Ὑπόθεσις τῆς δευτέρας πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς.

Δευτέραν πρὸς Κορινθίους προσίδησιν ἐπιστολὴν ὁ μακάριος Παῦλος, διότι ἐν τῇ προτέρᾳ μὲν ἐπηγγείλατο ἐλθεῖν πρὸς αὐτούς, ἐμβήσας δὲ, ἅτε τῷ Πνεύματος εἰς ἕτερα αὐτὸν ἀσχολουμένου ἀναγκαιότερα, καὶ πρεσβεύοντι αὐτῷ ἐπιτεθέντων. Εὐλόγως οὖν ἀπολογήσασθαι πρὸς τὴν βραδύτητος μακρᾶς ἠναγκάσθη· καὶ διὰ τοῦτο δευτέραν ταύτην ἐπιστολὴν συντίθησιν, ἀπολογούμενος ὑπὲρ ὧν ἐμβήσας.

Argumentum ſecundæ Epiſtolæ ad Corinthios.

Secundam ad Corinthios Epiſtolam divus Paulus apponit, quia promiſerat in priore, ſeſe venturum ad eos, cunctatus eſt autem, Spiritu nimirum eum ad alia magis neceſſaria occupante, tentationibúſque adversùs eum inſurgentibus. Debuit igitur Apologiam ſuæ diuturnæ moræ texere. Ideóque ſecundam hanc Epiſtolam conſcribit, rationem reddens cur hactenus adventum ſuum diſtulerit. Simul autem ex priore Epiſtola meliores

liores factos debuit approbare & laudare. Quemadmodum enim eos peccantes increpabat : sic jam in meliorem viam reductos efferre laudibus decebat. Proinde non multùm acris & vehemens est hæc Epistola, nisi in paucis sub finem partibus : idque propter Judæos quosdam insolescentes, ipsúmque tanquam indoctum, ac nullo nũmero dignum calumniantes.

ἅμα ἦ καὶ βέλτιους αὐτοὺς ἐκ τῆς προτέρας ἐπιστολῆς ἡγούμενος ἐπιδείξασθαι, καὶ ἐπαινέσαι· Ὥσπερ γὰρ ἁμαρτάνουσιν ἐνεκάλει· οὕτω διορθωθέντας ἐπαινέσαι ἔδει. Διὸ οὐδὲ καταφορτικὴ ἐστὶν ἡ ἐπιστολὴ, εἰ μὴ ὀλίγα αὐτῆς μέρη τὰ πρὸς τῷ τέλει, καὶ ταῦτα δι' τοὺς ἐξ Ἰουδαίων δριμυνομένους, καὶ διαβάλλοντας αὐτὸν, ὡς ἰδιώτην, καὶ οὐδενὸς ἄξιον λόγου.

THEOPHY-

THEOPHYLACTI COMMENTARIVS IN SECUNDAM EPISTOLAM AD CORINTHIOS.

ΚΕΦ. α.

Παῦλος Ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός.] Ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ πέμψας ἀπὸ τῆς Τιμόθεον, εἶτα πάλιν ἀπολαβὼν αὐτὸν, εἰκότως ἑαυτῷ συνάπτει. Καὶ γὰρ καὶ πείραν τῆς οἰκείας ἀρετῆς ἔδωκε Τιμόθεος Κορινθίοις, καὶ ὡς ἤδη γνώριμον αὐτοῖς γεγονότα, καὶ διορθώσηται πολλὰ τῶν ἐν αὐτοῖς, προσλαμβάνεται αὐτὸν ἐν τῇ ἐπιστολῇ. Ὅσα δὲ, ποτὲ μὲν τέκνον αὐτὸν καλῶν· Ὡς πατρὶ γάρ, φησι, τέκνον, ἐδούλευσέ μοι. ποτὲ δὲ συνεργόν· Τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται, ὡς κἀγώ· νῦν δὲ, ἀδελφόν· πάντοθεν αἰδέσιμον αὐτὸν ποιῶν.

Τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ.] Πάλιν αὐτοὺς συνδέῳ, ἐκκλησίαν εἰπών. Οἱ γὰρ διεστασμένοι οὐκ εἰσὶν ἐκκλησία.

Σὺν τοῖς ἁγίοις πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαΐᾳ.] Πάντων τῶν ἐν Ἀχαΐᾳ μέμνηται, ἅμα μὲν διορθούμενος τοὺς Κορινθίους, ὡς διὰ τοῦτο πρὸς αὐτοὺς ἐπιστολὴν πέμπας προσαγορεύων· ἅμα δὲ, καὶ εἰς ὁμόνοιαν συνάγων ἅπαν τὸ ἔθνος. Καὶ πρόσχε, διότι κοινῇ ἐσαλεύοντο, κοινὴν ποιεῖται καὶ τὴν θεραπείαν· ὃ καὶ πρὸς Γαλάτας καὶ πρὸς Ἑβραίους γράφων ποιεῖ. Ἁγίους δὲ καλέσας δείκνυσιν, ὅτι εἷς ἀκάθαρτος, οὐκ ἔστιν

CAP. I.

PAulus Apoſtolus Jeſu Chriſti, per voluntatem Dei, & Timotheus frater.] Miſſo illuc in prima Epiſtola Timotheo, ac denuò recepto, non injuriâ ſibi ipſe eum connectit: nam & ſuæ virtutis experientiam Corinthiis dederat Timotheus. Aſſumit itaque eum in hac Epiſtola, ceu eum qui ipſis jam innotuërit, necnon pleraque correxerit apud eos. Obſerva autem quòd ipſum nonnunquam filium appellat. *Tanquam patri enim*, inquit, *filius, ſervivit mihi.* Nonnunquam autem cooperatorem; *Opus enim Domini operatur, quemadmodum ego.* Jam nunc verò fratrem, ex omni ipſum parte honore afficiens. Phil. 2. 22. 1 Cor. 16. 10

Eccleſiæ Dei, quæ eſt Corinthi.] Rurſus eos connectit, Eccleſiam dicens. Qui enim diſtracti ſunt, non ſunt Eccleſia.

Cum omnibus ſanctis qui ſunt in univerſa Achaia.] Omnium in Achaia meminit: partim ut Corinthios honoret, veluti omnibus per literas haſce ad eos perſcriptas ſalutem impertiens: partim ut ad concordiam congreget univerſam gentem. Præterea, quia communiter concutiebantur omnes, communem adhibet curam, adeóque medicinam: quod & ad Galatas & ad Hebræos ſcribens facit. Sanctos verò eos appellans, oſtendit quòd ſi quis ſit

impurus, non ſit dignus ſalutatione & appellatione hac.

2 *Gratia vobis & pax à Deo patre noſtro, & Domino Jeſu Chriſto.*] Conſuetâ etiamnum ſalutatione utitur : in aliis autem de his dictum eſt.

3 *Benedictus Deus, & Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti.*] Promiſerat in prima Epiſtola ſe ad eos venturum : deinde quia diſtulerat, ſuſpicabatur eos valde mœrore confici, ceu alii antelati ipſis eſſent. Volens igitur defendere ſe, & commonſtrare, quòd haud paucis tentationibus ſe invadentibus fuerit impeditus, ſcitè facit apologiam. *Gratias*, inquit, *ago*, nempe Deo, qui me liberaverit è periculis : per gratiarum actionem clanculum indicans, quòd magna fuerint quæ ipſum inhibuerint, à quibus liberatus, gratias agit. Adjice autem comma ad, *Deus* : poſtea incipe, *Et Pater Domini.* Sin conjunctim intelligas, *Deus & Pater Domini*, nihil novum eſt. Eſt enim ejuſdem & unius Chriſti, ſecundùm humanitatem quidem Deus ; ſecundùm verò divinitatem, Pater.

Pater miſericordiarum, ac Deus totius conſolationis.] Hoc eſt, qui tot tantáſq; miſerationes exhibuit, ut ex ipſis nos mortis portis reduxerit, ac dignatus ſit nos omni conſolatione in afflictionibus. Conſuetudo autem erat ſanctis, Deum ex beneficiis quæ ab eo accipiebant, nominare : Pro victoria quidem in bello, *Diligam te*, inquit, *Domine, robur meũ:* &, *Dominus protector meus.* Cùm verò à caligine & obſcuratione rationis, & à mœrore erepti fuerint : *Dominus illuminatio mea.* Haud diſſimili ratione nunc quoque Paulus *Patrem miſerationum*, ac *Deum conſolationis* ipſum nominat, ab accidente ſcilicet. Vide autem ejus humilitatem. Siquidem ereptus à tentationibus, quibus ob Evangelii prædicationem excipiebatur, non dicit, pro dignitate liberatus ſum, cæterùm per miſerationes Dei.

Pſal. 17. 1. Pſal. 26. 2. Pſal. 26. 1.

4 *Qui conſolatur nos in omni tribulatione noſtra.*] Non dixit, qui non ſinit nos

ἄξιος τῆς θεοσηγείας καὶ θεοσρήσεως ταύτης.

2 Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Τῷ συνήθει θεοσηγείᾳ καὶ νῦν ποιεῖται. Εἴρηται δὲ καὶ ἄλλοις πρὸ τούτων.

3 Εὐλογητὸς ὁ θεὸς, καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Ἐπηγγείλατο ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ πρὸς αὐτοὺς ἐλθεῖν· εἶτα βραδύνας, σφόδρα ἐκκόπθυσε λυπεῖσθαι αὐτοὺς, ὡς ἄλλων θεοτιμηθέντων αὐτοῦ. Θέλων οὖν ἀπολογήσασθαι, καὶ δεῖξαι ὅτι πειρασμῶν πολλῶν αὐτοῦ "προειτιθέντων κεκώλυται, δύφυως ποιεῖται τὴν ἀπολογίαν. Εὐχαριστῶ γάρ, φησι, τῷ Θεῷ δηλαδὴ, ὡς ῥυσαμένῳ με ἀπὸ κινδύνων· δηλῶν τὴν εὐχαριστίας αἰνιττόμενος, ὅτι μεγάλα τινὰ ἦσαν τὰ κωλύοντα αὐτὸν ὧν ἐλευθερωθεὶς εὐχαριστεῖ. Στέξον δὲ εἰς τὸ, Θεός· εἶτα ἄρξαι, καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου. Εἰ δὲ καὶ συναπλῶς νοήσῃς τὸ, ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου, οὐδὲν καινόν· καὶ γὰρ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἑνὸς Χριστοῦ, κατὰ μὲν τὸ ἀνθρώπινον, θεός· κατὰ δὲ τὴν θεότητα, πατήρ.

Ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν, καὶ θεὸς πάσης παρακλήσεως.] Τουτέστιν, ὁ οἰκτιρμοὺς τοσούτους ἐπιδειξάμενος, ὡς ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦ θανάτου πυλῶν ἡμᾶς ἀναγαγεῖν, καὶ παρακλήσεως πάσης ἀξιῶσαι ἐν ταῖς θλίψεσιν. Ἐθος δὲ τοῖς ἁγίοις, ἐκ τῶν εἰς αὐτοὺς ἐνεργειῶν ὀνομάζειν τὸν θεόν· ὅτι μὲ νίκης πολέμων, Ἀγαπήσω σε, Κύριε, ἡ ἰσχύς μου, φησί· καὶ, Ὁ κύριος ἐπαφαντὴς μου· ὅταν δὲ ζόφου καὶ σκοτώσεως λογισμοῦ, καὶ λύπης λυτρωθῶσι, Κύριος φωτισμός μου. Οὕτως οὖν καὶ νῦν ὁ Παῦλος, πατέρα οἰκτιρμῶν, καὶ θεὸν παρακλήσεως αὐτὸν ὀνομάζει, ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος. Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνην· λυτρωθεὶς γὰρ τῶν διὰ τὸ κήρυγμα πειρασμῶν, οὐ λέγει, ὅτι καλῶς ἀξίαν ἐρρύσθην, ἀλλὰ διὰ τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ θεοῦ.

4 Ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν.] Οὐκ εἶπεν, ὁ μὴ

ἐῶν

ἐῶν ἡμᾶς θλιβῆναι, ἀλλ', ὁ ἐν τῇ θλίψει παρακαλῶν· ἐᾷ γὰρ ἡμᾶς θλιβῆναι, ἵνα δι' ὑπομονῆς μισθὸν ἀρώμεθα· καὶ πεφόβηκε ὀκνηροὺς ἰδὼν, παρακαλεῖ· καὶ ἀεὶ τοῦτο ποιεῖ. διὸ καὶ ὁ Παῦλος οὐκ εἶπεν, ὅτι ὁ ἅπαξ παρακαλέσας, ἀλλ', ὁ παρακαλῶν, τουτέστιν, ἀεί. καὶ οὐκ ἐν τῇδε, ἢ τῇδε τῇ θλίψει, ἀλλ' ἐν πάσῃ.

Εἰς τὸ δυνάασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς παρακλήσεως ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.] Οὐχ ὅτι, φησὶν, ἀξιοί ἐσμεν παρακληθῆναι, διὰ τοῦτο παρακαλεῖ ἡμᾶς ὁ Θεός· ἀλλ' ἵνα ἐκ τοῦ ὑποδείγματος τοῦ εἰς ἐμὲ παρακλήσεως, καὶ ἄλλους δυνηθῶ παρακαλέσαι ἐν πειρασμοῖς ὄντας. Ὥστε καὶ ὑμεῖς ἐμὲ ὁρῶντες οὕτω παρακληθέντα, μὴ καταπίπτετε ἐν θλίψεσιν ὄντες. Διὰ τοῦτο δὲ δείκνυσι καὶ τὸ ἔργον τῶν ἀποστόλων, καὶ ὅτι εἰς τὸ ἑτέρους ἀλείφειν τε καὶ διεγείρειν κεῖνται· καὶ οὐχ ὥσπερ οἱ ψευδαπόστολοι, τρυφῶσι, καὶ οἶκοι καθήμενοι παρορῶσι τοὺς δεομένους παρακλήσεως καὶ διεγέρσεως.

5 Ὅτι καθὼς περισσεύει τὰ τοῦ Χριστοῦ παθήματα εἰς ἡμᾶς, οὕτω διὰ τοῦ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν.] Μὴ καταπέσῃς, φησὶν, ὦ ἀκροατὰ, θλίψεις καὶ πάθη ἀκούων. ὅσῳ γὰρ περισσεύουσι ταῦτα, τοσούτῳ περισσεύουσι καὶ αἱ παρακλήσεις. Οὐχ ἁπλῶς δὲ εἶπε, παθήματα, ἀλλὰ, τοῦ Χριστοῦ, ἵνα καὶ αὐτόθεν παραμυθήσηται. Τοῦ Χριστοῦ γάρ ἐστι παθήματα ταῦτα ἃ ἡμεῖς πάσχομεν, καὶ κοινωνοὶ αὐτοῦ γινόμεθα τῶν παθημάτων· ὥστε μείζονι σοι ἔσται παράκλησις καὶ αὐτὸ τοῦτο, ὅτι τοῦ Χριστοῦ θλίψεις ὑφίστασαι· μᾶλλον δὲ, οὐκ ἐκείνας μόνας, ἀλλὰ καὶ πλείους. Περισσεύει γάρ, φησι, τὰ τοῦ Χριστοῦ παθήματα εἰς ἡμᾶς· τουτέστι, πλείονα ὧν ἔπαθεν ὁ Χριστὸς, πάσχομεν. Διαδόμενος δὲ ἤλικον ἐφθέγξατο, καὶ ὅτι μέγα, πάλιν" συστέλλει αὐτὸ, λέγων, οὕτω διὰ τοῦ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν. Τὸ πᾶν γὰρ αὐτῷ ἀναπέμπει. Καὶ οὐ λέγει, ὅτι ἰσόμετρος τοῖς

affligi, ſed, *Qui conſolatur nos in afflictione.* Sinit enim nos affligi, ut per patientiam mercedem habeamus: & quando nos labantes viderit, conſolatur nos: idque ſemper facit. Ideóque Paulus non dixit, qui conſolatus eſt ſemel, ſed, *qui conſolatur*, hoc eſt, ſemper: non in hac vel illa afflictione, ſed in omni.

Ut poſſimus nos conſolari eos qui ſunt in omni afflictione, per conſolationem, qua noſipſos conſolatur Deus.] Non quòd digni ſimus, inquit, conſolationem accipere, propterea conſolatur nos Deus: verùm ut ab exemplo conſolationis quæ mihi obvenit, alios etiam conſolari valeam, ſiquando in tentationibus fuerint. Proinde & vos conſpicientes me adeò confortatum, in afflictionibus veſtris animo ne concidatis. Per hoc autem Apoſtolorum opus indicat, nempe, quòd conſtituti ſunt ut alios ad certamen veluti inungant & excitent: & quòd non, perinde ac pſeudapoſtoli, deliciis ſtudeant, ac domi deſidentes, negligant eos qui conſolatione & excitatione opus habent.

5 *Quoniam ſicut abundant paſſiones Chriſti in nobis, ita per Chriſtum abundat & conſolatio noſtra.*] Ne deſpondeas animum quiſquis audis afflictiones & mala, inquit: quantò enim iſta exuberant, tantò exuberant conſolationes. Non ſimpliciter autem dixit, *paſſiones*, ſed, *Chriſti:* ut vel inde animum Corinthiis addat. Chriſti enim, inquit, paſſiones ſunt iſtæ, quas nos patimur, nóſque efficimur participes afflictionum ipſius. Quare, ſummo iſtud ſit tibi ſolatio, quòd Chriſti afflictiones ſuſtineas: imò verò non illas ſolas, verumetiam plures. *Abundant enim*, inquit, *paſſiones Chriſti in nobis*, hoc eſt, plures perferimus, quàm Chriſtus pertulerit. Sentiens autem quantum & quàm magnum dixerat, rurſus illud reprimit, *Sic*, inquiens, *per Chriſtum abundat conſolatio noſtra.* Ipſi enim totum refert. Nec dicit quòd conſolatio afflictio-

" χαὶ συστέλλει.

nes æquiparet, verùm exuberat, & longè major est ipsis afflictonibus.

6 *Sive autem tribulamur, pro vestra consolatione ac salute.*] Propterea, inquit, non oportet vos turbari ob meam afflictionem: nam pro vestra consolatione & salute affligimur. Potuissemus enim nos in tuto agere, si non prædicaremus: nunc autem cùm prædicamus, ut omnino vos salvos faciamus, consolemúrque animas vestras per prædicationem, & per inde nascentia bona, in tribulationes incidimus. Itaque afflictiones sustinemus pro vestra salute. Proinde non est quòd in posterum turbemini.

Quæ efficitur in patientia earundem passionum, quas & nos patimur.] Efficitur, inquit, salus ista non tantùm per nostram patientiam, sed etiam per vestram: hoc est, non mei solius opus est salus vestra, sed & vestrî ipsorum. Ut enim ego prædicans verbum affligor, sic & vos prædicationem susciptentes, easdem tribulationes sustinetis quas & ego. Haud exiguæ autem ipsorum virtuti testimonium dicit, quòd cùm tentationibus prædicationem reciperent.

Et spes nostra firma est pro vobis.] Hoc est, firmiter de vobis confidimus, quòd ob afflictiones adversùm vos ingruentes, non immutabimini: multo igitur minus turbabimini ob ea quæ nos pati cernitis.

Sive consolationem accipimus, pro vestra consolatione & salute.] Quia dixerat suprà, propter vos affligimur, ne videatur grave quiddam dicere, ait jam, *& propter vos consolationem accipimus*, id est, nostra consolatio, vestra est refocillatio. Si enim parum nos respiraverîmus, satis hoc est ad consolationem vobis. Voluptatem enim nobiscum participatis.

7 *Scientes quòd quemadmodum estis participes afflictionum, sic & consolationis nostræ.*] Quemadmodum, inquit, dum nos persecutionem patimur, vos doletis, tan-

θλίψιν ἡ παράκλησις, ἀλλὰ πρεσαπύξ, καὶ πολλῷ μείζων αὕτη ὅτι τῶν θλίψεων.

6 Εἴτε θλιβόμεθα ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας.] Διὰ τοῦτό, φησιν, οὐ δεῖ ὑμᾶς θορυβεῖσθαι ὅτι τῇ θλίψει μου, ὅτι ὑπὲρ τῆς ὑμῶν σωτηρίας καὶ παρακλήσεως θλιβόμεθα. ἐξὸν γὰρ ἡμῖν ἐν ἀσφαλείᾳ διάγειν μὴ κηρύττοντι· νῦν δὲ κηρύττοντες, ἵνα πάντως ὑμᾶς σώσωμεν, καὶ παρακαλέσωμεν τὰς ψυχὰς ὑμῶν διὰ τοῦ κηρύγματος, καὶ τὰ ἐντεῦθεν γινομένων ἀγαθῶν, θλίψεσι περιπίπτομεν. ὑπομένω τὰς θλίψεις ὑπομένομεν ὑπὲρ τῆς ὑμῶν σωτηρίας· καὶ λοιπὸν οὐ δεῖ ὑμᾶς ταράττεσθαι.

Τῆς ἐνεργουμένης ἐν ὑπομονῇ τῶν αὐτῶν παθημάτων, ὧν καὶ ἡμεῖς πάσχομεν.] Ἐνεργεῖται, φησιν, ἡ σωτηρία αὕτη, οὐ μόνον διὰ τῆς ἡμετέρας ὑπομονῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ὑμετέρας· τουτέστιν, οὐκ ἐμοῦ μόνου ἔργον ἡ ὑμετέρα σωτηρία, ἀλλὰ καὶ ὑμῶν αὐτῶν. Ὥσπερ γὰρ ἐγὼ κηρύττων θλίβομαι, οὕτω καὶ ὑμεῖς δεχόμενοι τὸ κήρυγμα, τὰ αὐτὰ παθήματα ὑπομένετε ἃ καὶ ἐγώ. Πολλὴν γὰρ ἔδειξεν αὐτοῖς προθυμίαν, ὅτι μετὰ πειρασμῶν ἐδέχοντο τὸ κήρυγμα.

Καὶ ἡ ἐλπὶς ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν.] Τουτέστι, θαῤῥοῦμεν ἐφ' ὑμῖν βεβαίως, ὅτι οὐ προσκεπαπήσατε ὑπὸ τῶν προσαπτόντων ὑμῖν πειρασμῶν· πολλῷ οὖν μᾶλλον οὐ ταραχθήσεσθε ἐφ' οἷς ὁρᾶτε ἡμᾶς πάσχοντας.

Εἴτε παρακαλούμεθα ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας.] Εἰπὼν ἀνωτέρω, ὅτι δι' ὑμᾶς "θλιβόμεθα, ἵνα "μὴ θλίβεσθε. μὴ δόξῃ βαρύ τι εἰπεῖν, λέγει νῦν, ὅτι καὶ δι' ὑμᾶς παρακαλούμεθα, τουτέστιν, ἡ ἡμετέρα παράκλησις, ὑμετέρα παραψυχή ἐστι. Εἰ γὰρ μικρὸν ἀναπνεύσωμεν ἡμεῖς, ἀρκεῖ τοῦτο εἰς παραμυθίαν ὑμῖν. κοινωνεῖτε γὰρ ἡμῖν τῆς ἡδονῆς.

7 Εἰδότες ὅτι ὥσπερ κοινωνοί ἐστε τῶν παθημάτων, οὕτω καὶ τῆς παρακλήσεως ἡμῶν.] Ὥσπερ, φησι, διωκομένων ἡμῶν ἀλγεῖτε, ὡς αὐτοὶ πάσχοντες τοῦτο· οὕτως

ὕτως ἴσμεν ὅτι καὶ παρακλήσεως, οὕτω καὶ τῆς παρακλήσεως ἀπολαύειν νομίζετε.

8 Οὐ γὰρ θέλομεν ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὑπὲρ τῆς θλίψεως τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ὑπὲρ δύναμιν ἐβαρήθημεν ὑπὲρ δύναμιν, ὥστε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν.] Ἐπιδὴ ἀπερισκέπτως θλίψεως ἐμέμνητο, "νῦν λέγει, ποίας. διὰ τοῦτο καὶ τίνι περὶ αὐτοὺς ἀγάπῃ δείκνυσιν. Ἀγάπης γὰρ τὸ τὰ συμπίπτοντα ἀλλήλοις ἀπαγγέλλειν· καὶ ἅμα καὶ ἀπολογίαν ὑφαίνει ὑπὲρ τῆς βραδύτητος. Ἐν τῇ Ἀσίᾳ δέ, φησιν, αὐτῷ γενέσθαι τινὰ θλῖψιν, περὶ ἧς καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ ἐπιστολῇ εἶπεν, ὅτι θύρα μοι ἀνέῳγε μεγάλη, καὶ οἱ ἀντικείμενοι πολλοί. Δοκεῖ οὖν τὸ αὐτὸ λέγειν, καθ' ὑπερβολήν, καὶ, ὑπὲρ δύναμιν· ἀλλ' οὐκ ἔστιν· ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι. καθ' ὑπερβολὴν ἦν ὁ πειρασμὸς, τουτέστι, μέγας. Εἶτα, ἐπιδὴ ἦν καὶ μέγιστος πειρασμὸς, βασάζεσθαι δὲ γενναίως ὑπό τινος δυνατόν· φησὶν, ὅτι οὐ μόνον μέγας ἦν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν δύναμιν· τουτέστι, καὶ μέγας, καὶ ἀβάστακτος, καὶ τοσοῦτος, ὥστε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν, τουτέστι, μηδὲ προσδοκῆσαι ἡμᾶς ἔτι ζῆν. Τὸν δὲ τοιοῦτον ὁ Δαβὶδ πύλας ᾅδου καλεῖ, καὶ ὠδῖνας, ὡς θάνατον τίκτοντα, καὶ σκιὰν θανάτου.

9 Ἀλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν.] Τὴν κρίσιν, τὴν ψῆφον, τὴν ἀπόφασιν ἣν ἐδίδου τὰ πράγματα μονονουχὶ φωνὴν ἀφιέντα· τουτέστι, μέχρι τῆς ὑπονοίας τῆς ἡμετέρας ἔτεινε τοῦ θανάτου προσδοκία, καὶ ἡ ἀπόκρισις, ἣν "ἡ τῶν πραγμάτων φύσις" ἐπιφέρετο· πλέον δὲ οὐ προέβη.

Ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ὅτι τῷ Θεῷ μόνῳ.] Διὰ τί δὲ τοῦτο ἐγένετο, φησιν; ἵνα μάθωμεν μὴ θαρρεῖν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ὅτι μόνῳ τῷ Θεῷ. Τοῦτο δὲ λέγει Παῦλος, οὐχ ὡς αὐτὸς τοῦτο διόμενος μαθεῖν νεῦ (τίς γὰρ πλέον

quam istud vos ipsi pateremini : sic scimus, quòd cùm consolationem accipiamus, vos eam consolationem vestram esse ducitis.

8 *Non enim volumus vos ignorare, fratres, de tribulatione quæ nobis facta est in Asia : quoniam supra modum gravati sumus, & supra vires, ita ut nos desperaverimus etiam de vita.*] Quia indefinitè afflictionis meminerat, speciatim jam qualis fuerit explicat. Charitatem autem suam per hoc indicat. Charitatis enim est, ea quæ acciderint, mutuò patefacere. Simul autem apologiam texit pro tarditate sua. In Asia autem obtigisse sibi afflictionem ait, de qua & in priori Epistola locutus est : *Janua mihi aperta est ingens, adversariique multi.* 1 Cor. 16. 9 Videtur autem idem dicere, cùm ait : *Supra modum*, &, *supra vires:* sed non ita est. Quod autem ait, est hujusmodi : Suprà modum erat tentatio, id est, magna. Deinde, quandoquidem magna possit esse tentatio, & interim fortiter etiam bajulari à potenti quopiam ; dicit, quòd non solùm magna erat, verumetiam vires nostras excedebat : hoc est, & ingens erat, & planè intolerabilis, ac tanta, *ita ut nos desperaverimus etiam de vita*, hoc est, non expectaremus porrò vivere. Talem autem tentationem David portas inferni nominat, ac dolores parturientis, tanquam quæ mortem pariat, umbramque mortis.

9 *Sed ipsi in nobismetipsis responsum mortis habuimus.*] Judicium, suffragium, sententiam quam dabant res tantùm non vocem edentes : hoc est, suspicionem adusque nostram perstabat mortis expectatio, & responsum quod rerum natura edebat ; non autem ulteriùs progrediebatur.

Ut non simus fidentes in nobis, sed in solo Deo.] Cur autem hoc factum est, inquit? ut discamus confidere non in nobis ipsis, sed in solo Deo. Hoc autem dicit Paulus, non tanquam ipse istud nunc discere opus habeat (quis enim eo melius & plenius nô-

rat, quòd in ſolum Deum nos confidere oporteat) verùm alios componens per hæc quæ de ſeipſo loquitur, ſimul etiam ut doceat nos non alta ſpirare.

Qui ſuſcitat mortuos. 10 *Qui ex tali tantaque morte eripuit nos & eripit.*] Rurſus eos commonefacit ſermonis de reſurrectione, de qua tot in præ-
1.Cor.15. cedenti Epiſtola dixit, ſtabiliens eam etiam à præſentibus. Hinc etiam intulit, *Qui ex tali morte eripuit.* Non enim dixit, è periculo, ſed, morte. Quia enim reſurrectio res futura erat, & incerta, monſtrat quòd in ſingulos dies id fiat. Cùm enim hominem qui ad portas uſque inferni pervenerit, retraxerit Deus, nihil aliud quàm reſurrectio indicatur: unde & conſuevimus de talibus dicere, quòd mortuorum reſurrectionem viderimus.

Speravimus autem quòd & adhuc eripiet.] Hinc diſcimus, quòd perpetuo in certamine vitam noſtram conſtitutam eſſe oporteat. Quòd enim ait, *eripiet*, multarum tentationum agmen prænunciat.

11 *Adjuvantibus & vobis per orationem pro nobis.*] Quia illud, *Ut non ſimus fidentes in nobiſipſis*, communis quædam accuſatio quibuſdam videbatur, illosq; ſubnotaret; lenit jam dictum, & orationes eorum magni præſidii loco implorans. Docemur autem hinc & humilitatem, ſiquidem Paulus Corinthiorum precibus indigebat; & ipſius orationis vim. Multùm enim valet precatio Eccleſiæ, ſi fiat ut oportet, adeò ut vel Paulus iſthac opus habeat.

Ut ex multis perſonis, pro dono in nos collato, per multos gratiæ agantur pro nobis.] *Eripuit*, inquit, *nos Deus, & eripiet* per veſtras precationes, ut donum in nos collatum, *per multos*, hoc eſt, gratia quæ mihi facta eſt per multos, hoc eſt, vobis pro me orantibus, ex multis perſonis gratum fiat, nimirum veſtris. Salutem enim meam per orationes veſtras factam, omni-

αὐτὸ τοῦτο ἠπίστατο, ὅτι δεῖ τὸν Θεὸν δεῖσθαι ἡμῶν;) ἀλλὰ τοὺς ἄλλους ῥυθμίζων, ἐν οἷς καὶ ἑαυτὸν λέγει· ἅμα δὲ καὶ ταπεινοφρονεῖν διδάσκων. "γρ. παιδεύων.

Τῷ ἐλέσαντι τοιοῦτον θάνατον. 10 Ὃς οὐκ ἐλαττόνως θανάτου ἐῤῥύσατο ἡμᾶς καὶ ῥύεται.] Πάλιν τὴν καθ' ἁπλότητος αὐτοῖς ὑπομιμνήσκει λόγου, ὃν καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶπεν ἐν τῇ προτέρᾳ ἐπιστολῇ, βεβαιῶν αὐτὸν καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων. διὸ καὶ ἐπήγαγεν, Ὃς οὐκ ἐλαττόνως θανάτου ἐῤῥύσατο. Οὐ γὰρ εἶπε, κινδύνου, ἀλλὰ, θανάτου. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἀνάστασις "μέλλον πρᾶγμα ἦν καὶ ἄδηλον, δείκνυσιν ὅτι καθ' ἑκάστην ἡμέραν τοῦτο γίνεται. Ὅταν γὰρ ἀνθρωπον πρὸς αὐτὰς τὰς τοῦ ᾅδου πύλας ἐλθόντα ἀνελκύσῃ ὁ Θεὸς, οὐδὲν ἕτερον ἢ ἀνάστασιν ἐπιδείκνυται· ὅθεν καὶ εἰώθαμεν ὅτι τῶν τοιούτων λέγειν, ἀνάστασιν νεκρῶν "ἑωράκαμεν. "γρ. μέλλοντα. "γρ. ἑωρακέναι.

Ἠλπίκαμεν δὲ ὅτι καὶ ἔτι ῥύσεται.] Ἐντεῦθεν μανθάνομεν, ὅτι ἐν ἀγῶνι ἀεὶ χρὴ εἶναι τὸν ἡμέτερον βίον· τὸ γὰρ, ῥύσεται, εἰπὼν, πολλῶν πειρασμῶν νιφάδας προεφαντάσθη.

11 Συνυπουργούντων καὶ ὑμῶν ὑπὲρ ἡμῶν τῇ δεήσει.] Ἐπειδὴ τὸ, Ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, κατηγορία κοινὴ ἐδόκει ἐνίοις, καὶ ἐκείνους αἰνιττόμενον, παραμυθεῖται τὸ ῥητὸν, τὰς ψυχὰς αὐτῶν αὐτῇ προσασίας μεγάλης καλῶν. Διδασκόμεθα δὲ ἐντεῦθεν καὶ ταπεινοφροσύνην, εἴγε Παῦλος τῶν Κορινθίων ψυχῆς ἐδεῖτο· καὶ τὴν δύναμιν αὐτῆς τῆς ψυχῆς. πολλὰ γὰρ δύναται ἡ παρὰ τῆς ἐκκλησίας, ὡς δεῖ, γινομένη, ὡς καὶ Παῦλον ταύτης χρήζειν.

Ἵνα ἐκ πολλῶν προσώπων τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν.] Ἐῤῥύσατο, φησιν, ὁ Θεὸς ἡμᾶς, καὶ ῥύσεται διὰ τῶν ὑμετέρων εὐχῶν, ἵνα τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα, τὸ διὰ πολλῶν, τουτέστιν, ἡ εἰς ἐμὲ γενομένη χάρις διὰ πολλῶν, τουτέστιν, ὑμῶν ὑπὲρ ἐμοῦ εὐχαμένων μοι, ἐκ πολλῶν προσώπων εὐχαριστηθῇ, ἤγουν ὑμῶν. Τὴν ἐντεῦθεν

γὰρ

γὰρ τὰ ἐμὰ διὰ τῶν ὑμῶν γινομένων πᾶσιν ὑμῖν ἐχαρίσατο, ἵνα πολλὰ πρόσωπα αὐτῷ εὐχαριστήσῃ ὑπὲρ ἡμῶν. Μανθάνομεν οὖν ἐντεῦθεν, ὅ μόνον ὑπὲρ ἀλλήλων εὐχόμεθα, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἀλλήλων εὐχαριστεῖν. Ὅρα δὲ πῶς ἀρχόμενος μέν, διὰ τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ σεσῶσθαί φησι· νυνὶ δὲ τὴν εὐχὰς τούτων τὴν σωτηρίαν ἐπιγράφεται. Διὰ γὰρ μὲν τὸ θεῖον ἔλεος, καὶ τὰ παρ' ἡμῶν συνεισφέρει. Καὶ οὐκοῦν δὲ ὁ Παῦλος ὅτε τὸ πᾶν τοῦ καταρθώματος τοῖς Κορινθίοις ἔδωκεν, ἵνα μὴ ἀμελεῖς ἐκβῇ· ὅτε πάντα ἀλλοτρίωσεν αὐτοὺς τούτου, ἵνα μὴ ῥᾳθυμοτέρους ἐργάσηται. Ῥύσεται γάρ, φησιν, ὁ Θεὸς καὶ ὑμῶν συνυπουργούντων τῇ δεήσει, τουτέστι, τὰ παρ' ἑαυτῶν εἰσφερόντων.

"ἡμῶν συνεισφέρει.

12 Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστίν, τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν.] Καὶ τοῦτό, φησι, παραμυθίας ἡμῖν ἀφορμή ἐστιν, ἡ συνείδησις ἡμῶν μαρτυροῦσα ἡμῖν, ὅτι οὐχ ὡς ὅτι πονηροῖς πράγμασιν ἁλόντες ἐλαυνόμεθα καὶ διωκόμεθα, ἀλλὰ δι' ἀρετὴν, καὶ τὴν τῶν πολλῶν σωτηρίαν. Ἡ μὲν οὖν παρὰ τῶν ἀνθρώπων παράκλησις ἐκ Θεοῦ ἦν· αὕτη δὲ, ἐκ τῆς συνειδότος μου καθαρότητος, φησὶ· διὰ καύχησιν αὐτὴν ὀνομάζει, τὴν πολλὴν δεικνύων πεποίθησιν, ἣν εἶχεν ὅτι ὡς καθαρῷ συνειδότι.

Quòd in simplicitate & synceritate Dei.] Quid teſtatur, inquit, nobis conſcientia? & cur gloriamur? *quoniam in ſimplicitate*, h. e. ſententiâ minimè pravâ: *& ſynceritate*, hoc eſt, puritate mentis, & candore fallaciæ experte, quæ nihil habet obſcuratum, aut vlceroſum, qualem Deus recipit. Hæc autem dicit ob fallaces pſeudapoſtolos.

Ὅτι ἐν ἁπλότητι καὶ εἰλικρινείᾳ Θεοῦ.] Τί, φησι, μαρτυρεῖ ἡμῖν τὸ συνειδός; καὶ διὰ τί καυχώμεθα; ὅτι ἐν ἁπλότητι, τουτέστιν, ἐν ἀπονήρῳ γνώμῃ· καὶ εἰλικρινείᾳ, τουτέστι, καθαρότητι διανοίας καὶ ἀδολότητι, οὐδὲν ἐχούσῃ συνεσκιασμένον καὶ ὕπουλον, οἷαν ὁ Θεὸς ἀποδέχεται. Ταῦτα δὲ λέγει διὰ τοὺς δολίους ψευδαποστόλους.

Non in ſapientia carnali.] Hoc eſt, in potentia & virtute verborum, ac nexu ſophiſmatum. Hæc enim carnalis eſt ſapientia, cuius cauſâ cùm ipſi efferrentur, eandem ipſe negat atque repellit.

Οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ.] Τουτέστιν, ἐν δυνάμει λόγων καὶ πλοκῇ σοφισμάτων. Αὕτη γὰρ ἡ σαρκικὴ σοφία, ἐφ' ᾗ ἐκείνων ἀλαζονευομένων, αὐτὸς ταύτην ἀρνεῖται καὶ διωθεῖται.

Sed in gratia Dei converſati ſumus in mundo.] Hoc eſt in ſapientia quæ mihi per ipſum eſt donata, & in ſignis & prodigiis, quæ gratia Dei fuerunt. Maxima autem conſolatio eſt, quempiam ſibi conſcium

Αλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ.] Τουτέστιν, ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ χορηγηθείσῃ σοφίᾳ, καὶ ἐν τοῖς σημείοις καὶ τέρασιν, ἃ χάρις Θεοῦ ἦσαν. Μεγίστη δὲ παράκλησις, τὸ συνει-

bus vobis donavit, ut multæ perſonæ ipſi gratias agant pro nobis. Hinc autem diſcimus non modò ut alter pro altero intercedat, verumetiam ut alter pro altero gratias agat. Obſerva autem quomodo in exordio, per miſerationes Dei ſe ſervatum eſſe dixerit: nunc verò eorum orationibus ſalutem aſcribit. Oportet enim ut unà cum divina miſericordia noſtra pariter conferamus. Atque hîc Paulus neque totum beneficium Corinthiis tribuit, ne ipſos efferat: neque omnino eos privavit hoc, ne ſegniores reddat. Eripiet enim, inquit, Deus, vobis etiam cooperantibus per precationem, hoc eſt, veſtrâ etiam adferentibus.

12 *Nam gloria noſtra hæc eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtræ.*] Et hoc, inquit, ſolatii nobis eſt occaſio, Conſcientia noſtra teſtimonium nobis exhibens, quòd non tanquam in pravis rebus deprehenſi agitamur, & perſecutionem patimur, ſed virtutis, multorúmque ſalutis cauſâ. Prior itaque conſolatio ex Deo erat; hæc verò ex conſcientiæ meæ puritate, inquit. Eam ob rem & gloriationem ipſam nominat, multam oſtendens fiduciam quam in pura conſcientia habebat.

ſcium eſſe, quòd omnia non humanâ virtute, ſed divinâ gratiâ faciat. Et non apud Corinthios tantùm, verùm etiam in toto mundo.

Abundantiùs autem ad vos.] Quomodo? Quoniam cum ſignis, atq; etiam citra ſumptum Euangelium eis prædicavit. Obſerva autem, quòd ſuum opus gratiæ Dei adſcribit.

13 *Non enim alia ſcribimus vobis, quàm quæ legitis, aut & agnoſcitis.*] Quia de ſeipſo magna viſus eſt dicere, ne quis dicat hanc verboſam eſſe jactantiam, ait, Illa ſcribimus vobis, quæ legitis in literis hiſce, agnoſcitis autem & vos prævenientes. Non enim adverſatur literis meis veſtra cognitio, quam priùs conceptam de me habebatis. Quidam verò hoc ita intellexerunt: nempe illa ſcribimus vobis quæ legitis, hoc eſt, quorum memoria vobis renovatur. Lectio enim eſt ſuggeſtio, vel ſuperior quædam cognitio. Et quid dico, inquit, quorum memoria vobis renovatur, cùm agnoſcatis noſtri eſſe propria, neq; opus habere ſuggeſtione, eo quòd ſint perſpicua?

Spero autem quòd ad finem uſque agnoſcetis; 14 *Quemadmodum agnoviſtis nos ex parte.*] Totum Deo acceptum refert. *Spero* enim, inquit, in Deum videlicet, quòd tales nos agnoſcetis, quales & Epiſtolæ noſtræ indicant, ac præterita noſtra vita ſpondet. *Ex parte namque nos agnoviſtis*, hoc eſt, experti eſtis, cùm nos ex parte vobis demonſtravimus quædam vitæ virtute tranſactæ indicia. Iſtud autem ex animo modeſto locutus eſt.

Quia gloria veſtra ſumus, ſicut & vos noſtra, in die Domini Jeſu Chriſti.] Quid agnoſcetis? *quòd gloria veſtra ſum*, h.e. talis ſum, qui vobis occaſionem de me gloriandi præbere poſſum, quòd talem habetis doctorem, qui nihil vos humanum, nil ſimulatum, nil ſubdolum docuerit. Deinde ne iſtud de ſe jactabundè dixiſſe videatur, communem facit gloriationem, inquiens:

δίναν τινὰ ἑαυτῷ, ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνῃ δυνάμει, ἀλλὰ θείᾳ χάριτι" πάντα ποιῶ. Καὶ "χ. τοῦτο οὐκ ἐν Κορίνθῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν πάντι τῷ κόσμῳ.

Περισσοτέρως δὲ πρὸς ὑμᾶς.] Πῶς; ὅτι μὴ τοῖς σημείοις, ἔτι καὶ ἀδάπανον πρὸ αὐτῶν τὸ εὐαγγέλιον ἐκήρυξεν. Ὅρα δὲ, ὅτι ὅπερ ἐπ' αὐτῷ τὸ κατόρθωμα, τοῦτο τῇ τοῦ Θεοῦ ἀναπίθησι χάριτι.

13 Οὐ γὰρ ἄλλα γράφομεν ὑμῖν, ἀλλ' ἢ ἃ ἀναγινώσκετε, ἢ καὶ ἐπιγινώσκετε.] Ἐπειδὴ μεγάλα ἔδοξε λέγειν περὶ ἑαυτοῦ, ἵνα μήτις εἴπῃ κόμπον ῥημάτων ταῦτα, φησὶν, ὅτι ἃ γράφομεν ὑμῖν, ἃ ἀναγινώσκετε μὲν ἐν τοῖς γράμμασι τούτοις· γινώσκετε δὲ προφθάσαντες καὶ ὑμεῖς. Οὐ γὰρ ἐναντίονται τοῖς γράμμασί μου ἡ ὑμετέρα γνῶσις, ὡς ἔχετε προσλαβόντες περὶ ἐμοῦ. Τινὲς δὲ οὕτως ἐνόησαν τοῦτο, ὅτι ἃ γράφομεν ὑμῖν, ἃ ἀναγινώσκετε, τοῦτέστιν, ὑπομιμνήσκεσθε· ἀνάγνωσις γάρ ἐστιν ἡ ὑπόμνησις, ἢ ἀνωθεν γνῶσις. Καὶ τί λέγω, φησὶν, ἅπερ ὑπομιμνήσκεσθε, ἅπερ μὲν οἶδα ἐπιγινώσκετε καὶ ὑμεῖς ἴδιά μοι, μηδὲ ὑπομνήσεως δέομαι, δι' ἃ δὲ καὶ προφθάσατε;

Ἐλπίζω δὲ ὅτι καὶ ἕως τέλους ἐπιγνώσεσθε, 14 Καθὼς καὶ ἐπέγνωτε ἡμᾶς ἀπὸ μέρους.] Τῷ Θεῷ τὸ πᾶν ἀναπέμπει. Ἐλπίζω γάρ, φησιν, εἰς τὸν Θεὸν δηλαδὴ, ὅτι τοιούτους ἡμᾶς ἐπιγνώσεσθε, οἵους καὶ αἱ ἐπιστολαὶ ἡμῶν δηλοῦσι, καὶ ὁ παρελθὼν βίος ἐγγυᾶται. Ἐκ μέρους γὰρ ἐπέγνωτε ἡμᾶς, τοῦτέστιν, ἐπείρασθε, ἡμῶν ἐπιδειξαμένων ὑμῖν ἐκ μέρους τινὰ ἐναρέτου βίου τεκμήρια. Μετειληφότων δὲ τοῦτο εἶπεν.

Ὅτι καύχημα ὑμῶν ἐσμεν, καθάπερ καὶ ὑμεῖς ἡμῶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου * Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Τί ἐπιγνώσεσθε; ὅτι καύχημα ὑμῶν εἰμι· τοῦτέστι, τοιοῦτός εἰμι, οἷος δίδοναι ὑμῖν ἀφορμὴν καυχήσεως ἐπ' ἐμοὶ, ὅτι τοιοῦτον ἔχετε διδάσκαλον, οὐδὲν ἀνθρώπινον διδάξαντα, οὐκ ὑπύπτιον, οὐ δολερόν. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ "πρὸς ἑαυτὸν λέγειν μεγαλαυχῶν, κοινοποιεῖται τὸ καύχημα, "χ. ἀλαζὼν πρὸς ἑαυτὸν μεγαλαυχῶν, καὶ

* ἡμῶν.

καὶ φησιν, ὅτι ἡ ὑμεῖς καύχημα ἔσεσθε ἐμόν. Καυχήσομαι γὰρ ὅτι παύτων ἔτυχον μαθητῶν, μὴ σαλευομένων, μηδὲ παραλογιζομένων ὑπὸ τῶν ψευδαποστόλων. Πότε δὲ ἐπ' ἀλλήλοις καυχησόμεθα; καὶ νυῦν μέν, μάλιστα δὲ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Νυῦν μὲν γὰρ οἱ πολλοὶ τὰ ὀνείδη καὶ τὰ σκώμματα, ἃ ὑφιστάμεθα ἡμεῖς, ὁρῶσι, καὶ ἴσως παραβάλλουσιν ἡμᾶς· τότε δὲ, πάντων ἀνακαλυφθέντων, φανήσομαι καὶ ἐγὼ, ὅτι οὐ τοιοῦτος, οἷς οἱ ψευδαπόστολοι παραβάλλουσι· καὶ ὑμεῖς δὲ καύχημα ἡμῶν ἔσεσθε, ὅτι οὐ τοῖς ἀπατεῶσι παρεστήκητε.

15 Καὶ ταύτῃ τῇ πεποιθήσει ἐβουλόμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς τὸ πρότερον.] Ποίᾳ πεποιθήσει; ὡς μηδὲν ἐμαυτῷ συνειδέναι πονηρόν, ὡς καύχημα ὑμῶν εἶναι, τῶν μηδὲν ἐν σαρκικῇ διαστροφίᾳ σοφίᾳ, ἀλλὰ ἐν χάριτι τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑμᾶς μάρτυρας ἔχειν τούτων πάντων. Διὰ ταῦτα οὖν, φησιν, ἐβουλόμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς.

Ἵνα δευτέραν χάριν ἔχητε.] Τουτέστι, διπλοῦν χαρὰν, τήν τε ἀφ' ἧς ἡ πρότερος ἐπιστολῆς, καὶ τὴν ἀφ' ἧς τῆς παρουσίας μου.

16 Καὶ δι' ὑμῶν διελθεῖν εἰς Μακεδονίαν.] Καίτοι ἐν τῇ πρότερᾳ ἐπιστολῇ εἰρήκει, Ἐλεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς, ὅταν Μακεδονίαν διέλθω· ἐνταῦθα δέ φησιν, ὅτι ἐβουλόμην πρότερον ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς· Τί οὖν; ἑαυτῷ ἐναντιοῦται; μὴ γένοιτο· οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἔγραψα δι' ὑμῶν ἀπελθεῖν εἰς Μακεδονίαν, ἀλλ' ἐβουλόμην· εἰ γὰρ καὶ οὐχ οὕτως ἔγραψα, φησιν, ὅμως ἐσπούδαζον καὶ ἐβουλόμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς καὶ πρὶν Μακεδονίαν ἰδεῖν· τοσοῦτον ἀπέχων οὗ ῥαθυμῆσαι ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ὑστερῆσαι τῆς ὑποσχέσεως, ὥστε καὶ προφθάσαι αὐτὴν ἠθέλησα.

Καὶ πάλιν ἀπὸ Μακεδονίας ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι εἰς τὴν Ἰουδαίαν.] Ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ ἀορίστως εἶπεν, Ἵνα ὑμεῖς με προπέμψητε οὗ ἐὰν πορεύσωμαι, δεδιὼς μήπως εἴπῃ, ὅτι εἰς τὴν Ἰουδαίαν, εἶτα ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἑτέρωθι ἀναγκασθεὶς ἀπελθεῖν, φανῶ ψευδόμενος· νῦν δὲ ἐπειδὴ καὶ ἐπέστειλε, καὶ ἐπεμελήθη τῆς ἀποστολῆς, καὶ ἐπεδήμησε, καὶ ἐπεσκέψατο, καὶ ἐπεμαρτύρατο, καὶ ἐπαρρησιάσατο, καὶ ἐπαρεκάλεσε, καὶ ἐπαρεμυθήσατο, καὶ ἐπαρεκλήθη, καὶ ἐπαρεκλήθη, καὶ ἐπαρεκλήθη

ad eos proficiſci non contigit, ideo audacter dicit, quòd in Judæam volui à vobis deduci: at Deo viſum eſt, ut neque omnino ad vos venirem, neque a vobis in Judæam deducerer. Audi igitur quæ ſequuntur.

17 *Cùm ergo hoc voluiſſem, numquid levitate uſus ſum? Aut quæ cogito, ſecundùm carnem cogito, ut ſit apud me, næ, næ, & non, non?*] Hîc clariùs rationem reddit tarditatis ſuæ, inquiens; Cùm ad vos venire decreviſſem, cujus causâ non veni? Num quia levis & inconſtans ſim, & qui aliàs alia ſentiat? Nequaquam. Num igitur *ſecundùm carnem*, id eſt, humano more delibero, & propriâ voluntate gubernor, vt quod conſtituero apud meipſum, idem & impleam, ſive ſit næ, ſive ſit non? Haud ſic iſtud habet. Sed Spiritu agor, nec mihi copia eſt facta, ut quò velim proficiſcar, ſed quò ille injunxerit. Itaque ſæpenumero apud me *næ* non eſt *næ*: propterea quòd non etiam Spiritui hoc placeat: neq; *non* apud me ſit *non*, quandoquidem id quod ego renuo, ſpiritus jubet. Obſerva autem ejus ſapientiam, quomodo quod calumniatores occaſionem convicii faciebant, quia non veniſſet, cùm promiſiſſet tamen, hoc ipſe encomii loco ponit, nempe, quòd ſui poteſtatem non habeat, cæterùm quòd à Spiritu agatur quorſum is voluerit. Quid verò? Illa quæ promittebat, nonne cum Spiritûs operatione promittebat, ſed ignorabat quid futurum eſſet? Ignorabat. Non enim omnia nôrat. Itaque pro iis orabat, quæ inutilia erant, ut cùm
2 Chr. 12. 8. de *ſtimulo* à ſe auferendo oraret. In Actis
Act. 16. 6. etiam invenitur quòd voluerit aliò abire, ſed à Spiritu ſit prohibitus. Id verò commodè faciebat Deus, ne homines illis ut diis
Acts 14. 10. eſſent intenti, id quòd Lycaonibus accidit.

18 *Fidelis autem Deus, quia ſermo noſter qui fuit apud vos, non fuit eſt & non.*] Objectionem emergentem diluit. Veriſimile enim erat dicturum quempiam, Si quæ dicis, non ſunt firma, ſed ſæpe dicis *næ*,

νῆ ϕθύσης. Νεῶ ὃ ὅπῳ ἀπέτυχε δ' πρὸς αὐτοὺς ἐλθεῖν, θαῤῥῶν λέγω λοιπὸν, ὅτι εἰς τ Ιουδαίαν ἤθελον πρεμπεμφθῆναι ὑφ' ὑμῶν· ἀλλ' ὁ Θεὸς ὅτε εἰς ὑμᾶς ὅλως ἐλθεῖν οὐδόκησεν, ὅτε εἰς τ Ιουδαίαν ὑφ' ὑμῶν πρεμπεμφθῆναι. Ακουε οὖν καὶ τῶν ἑξῆς.

17 Τοῦτο οὖν βουλόμενος, μήτι ἄρα τῇ ἐλαφρίᾳ ἐχρησάμην; ἢ ἃ βουλεύομαι, κατὰ σάρκα βουλεύομαι, ἵνα ᾖ παρ' ἐμοὶ τὸ ναὶ, ναὶ, καὶ τὸ οὒ, οὔ;] Ενταῦθα σκληρότερον ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῆς βραδύτητος, καὶ φησιν, ὅτι βουλόμενος ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, τίνος ἕνεκεν οὐκ ἦλθον; ἆρα ὡς ἐλαφρὸς καὶ ἀβέβαιος, καὶ ἄλλοτε ἄλλα φρονῶν; οὐδαμῶς· ἆρα κατὰ σάρκα, τουτέστιν, ἀνθρωπίνως βουλεύομαι, καὶ οἰκεία γνώμῃ διοικοῦμαι, ὥστε ὃ ἀφοείσω παρ' ἐμαυτῷ, τοῦτο καὶ πληρῶ, κἄντε ναὶ, κἄντε οὔ; Οὐκ ἔστιν οὕτως τοῦτο· ἀλλὰ τῷ Πνεύματι ἄρτι μοι, καὶ οὐκ ἔχω ἐξουσίαν ὅπου θέλω ἀπιέναι, ἀλλ' ὅπου σκῆνος παρασχῇ. Ωστε πολλάκις παρ' ἐμοὶ τὸ ναὶ οὐκ ἔστι ναὶ, διότι τὸ μὴ καὶ τῷ πνεύματι δόξαι τοῦτο· οὕτως τὸ οὒ, οὔ, διότι ὅπερ ἐγὼ ἀπαναίνομαι, τοῦτο κελεύει τὸ Πνεῦμα. Ορα δὲ σοφίαν, πῶς ὅπερ οἱ διαβαλλοντες πρόφασιν λοιδορίας ἐποιοῦντο, τὸ, μὴ ἐλθεῖν ὑποσχόμενον, τοῦτο αὐτὸς ἐν ἐγκωμίου μοίρᾳ τάττει, τὸ μὴ ἐξουσιάζειν ἑαυτῷ, ἀλλ' ἄγεσθαι ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ὅπου δοκῇ. Τί δέ; σκῆνα ἀ ὑπισχνεῖτο, οὐ μὴν τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας ὑπισχνεῖτο, ἀλλ' ἠγνόει τὸ μέλλον; ἠγνόει· οὐ γὰρ πάντα ᾔδεισαν." Ωστε καὶ ἀσύμφορα ᾔτει, ὡς ὅτι τοῦ σκόλοπος. Καὶ ἐν ταῖς Πράξεσι βουλόμενος ἀπελθεῖν ἀλλαχοῦ, καὶ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος κωλυόμενος. Τοῦτο ὃ συμφερόντως ὁ Θεὸς ἐποίει, ἵνα μὴ ὡς θεοῖς αὐτοῖς προσέχωσιν οἱ ἄνθρωποι· ὅπερ οἱ Λυκάονες ἔπαθον.

18 Πιστὸς δὲ ὁ Θεὸς, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ "ἐγένετο ναὶ, καὶ οὔ.] Αντίθεσιν ἀναπλοῦ λύει· Εἰκὸς γὰρ εἶπεῖν τινα, Εἰ ἄρα λέγεις οὐκ εἶναι βέβαια, ἀλλὰ πολλάκις λέγεις ναὶ, καὶ

καὶ βεβαίωσεν ἡμᾶς, καὶ χρίσας ἡμᾶς Θεός, ὁ καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς, καὶ δοὺς τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν.

23 Ἐγὼ δὲ μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τὴν ἐμὴν ψυχήν, ὅτι φειδόμενος ὑμῶν οὐκέτι ἦλθον εἰς Κόρινθον· οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως, ἀλλὰ συνεργοί ἐσμεν τῆς χαρᾶς ὑμῶν· τῇ γὰρ πίστει ἑστήκατε.

1 Ἔκρινα δὲ ἐμαυτῷ τοῦτο, τὸ μὴ πάλιν ἐν λύπῃ πρὸς ὑμᾶς ἐλθεῖν.

2 Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, καὶ τίς ὁ εὐφραίνων με εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἐμοῦ;

3 Καὶ ἔγραψα τοῦτο αὐτὸ, ἵνα μὴ ἐλθὼν λύπην σχῶ ἀφ' ὧν ἔδει με χαίρειν, πεποιθὼς ἐπὶ πάντας ὑμᾶς, ὅτι ἡ ἐμὴ χαρὰ πάντων ὑμῶν ἐστί.

4 Ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως καὶ συνοχῆς καρδίας ἔγραψα ὑμῖν διὰ πολλῶν δακρύων, οὐχ ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλὰ τὴν ἀγάπην ἵνα γνῶτε ἣν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς.

5 Εἰ δέ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλὰ ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ πάντας ὑμᾶς.

6 Ἱκανὸν τῷ τοιούτῳ ἡ ἐπιτιμία αὕτη ἡ ὑπὸ τῶν πλειόνων,

7 ὥστε τοὐναντίον ὑμᾶς μᾶλλον χαρίσασθαι καὶ παρακαλέσαι, μήπως τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος.

8 Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην.

9 Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἔγραψα, ἵνα γνῶ τὴν δοκιμὴν ὑμῶν, εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοί ἐστε.

10 ὯΙ δέ τι χαρίζεσθε καὶ ἐγώ· καὶ γὰρ ἐγὼ ὃ κεχάρισμαι, εἴ τι κεχάρισμαι, δι' ὑμᾶς ἐν προσώπῳ Χριστοῦ,

11 ἵνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ· οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν.

12 Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Τρῳάδα εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ θύρας μοι ἀνεῳγμένης ἐν Κυρίῳ,

13 οὐκ ἔσχηκα ἄνεσιν τῷ πνεύματί μου τῷ μὴ εὑρεῖν με Τίτον τὸν ἀδελφόν μου· ἀλλὰ ἀποταξάμενος αὐτοῖς ἐξῆλθον εἰς Μακεδονίαν.

14 Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ τὴν ὀσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι δι' ἡμῶν ἐν παντὶ τόπῳ·

15 ὅτι Χριστοῦ εὐωδία ἐσμὲν τῷ Θεῷ ἐν τοῖς σῳζομένοις καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις·

16 οἷς μὲν ὀσμὴ ἐκ θανάτου εἰς θάνατον, οἷς δὲ ὀσμὴ ἐκ ζωῆς εἰς ζωήν. Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός;

17 Οὐ γάρ ἐσμεν ὡς οἱ πολλοὶ καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐξ εἰλικρινείας, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ, κατέναντι Θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν.

3 Ἀρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνειν; ἢ μὴ χρῄζομεν ὡς τινες συστατικῶν ἐπιστολῶν πρὸς ὑμᾶς ἢ ἐξ ὑμῶν συστατικῶν ἐπιστολῶν;

2 Ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμεῖς ἐστε, ἐγγεγραμμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, γινωσκομένη καὶ ἀναγινωσκομένη ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων·

3 φανερούμενοι ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, ἐγγεγραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος, οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίαις σαρκίναις.

4 Πεποίθησιν δὲ τοιαύτην ἔχομεν διὰ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν Θεόν·

5 οὐχ ὅτι ἀφ' ἑαυτῶν ἱκανοί ἐσμεν λογίσασθαί τι ὡς ἐξ ἑαυτῶν, ἀλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ,

6 ὃς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους καινῆς διαθήκης, οὐ γράμματος ἀλλὰ Πνεύματος· τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτέννει, τὸ δὲ Πνεῦμα ζῳοποιεῖ.

7 Εἰ δὲ ἡ διακονία τοῦ θανάτου ἐν γράμμασιν ἐντετυπωμένη λίθοις ἐγενήθη ἐν δόξῃ, ὥστε μὴ δύνασθαι ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωσέως διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ, τὴν καταργουμένην,

8 πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ Πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ;

9 Εἰ γὰρ τῇ διακονίᾳ τῆς κατακρίσεως δόξα, πολλῷ μᾶλλον περισσεύει ἡ διακονία τῆς δικαιοσύνης ἐν δόξῃ.

10 Καὶ γὰρ οὐ δεδόξασται τὸ δεδοξασμένον ἐν τούτῳ τῷ μέρει, εἵνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης.

11 Εἰ γὰρ τὸ καταργούμενον διὰ δόξης, πολλῷ μᾶλλον τὸ μένον ἐν δόξῃ.

12 Ἔχοντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα πολλῇ παρρησίᾳ χρώμεθα,

13 καὶ οὐ καθάπερ Μωσῆς ἐτίθει κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἑαυτοῦ, πρὸς τὸ μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου.

14 Ἀλλὰ ἐπωρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν· ἄχρι γὰρ τῆς σήμερον ἡμέρας τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς παλαιᾶς διαθήκης μένει μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται.

15 Ἀλλ' ἕως σήμερον ἡνίκα ἂν ἀναγινώσκηται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται·

16 ἡνίκα δὲ ἐὰν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα.

17 Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν· οὗ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐλευθερία.

18 Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος.

4 Διὰ τοῦτο ἔχοντες τὴν διακονίαν ταύτην, καθὼς ἠλεήθημεν, οὐκ ἐγκακοῦμεν,

2 ἀλλὰ ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ μηδὲ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας συνιστάνοντες ἑαυτοὺς πρὸς πᾶσαν συνείδησιν ἀνθρώπων ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

3 Εἰ δὲ καὶ ἔστιν κεκαλυμμένον τὸ εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἐστὶ κεκαλυμμένον,

4 ἐν οἷς ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ.

5 Οὐ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, ἀλλὰ Χριστὸν Ἰησοῦν Κύριον, ἑαυτοὺς δὲ δούλους ὑμῶν διὰ Ἰησοῦν·

6 ὅτι ὁ Θεὸς ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψει, ὃς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν προσώπῳ Χριστοῦ.

7 Ἔχομεν δὲ τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσιν, ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ᾖ τοῦ Θεοῦ καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν·

8 ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι· ἀπορούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι·

9 διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλειπόμενοι· καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι·

10 πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέροντες, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν φανερωθῇ.

11 Ἀεὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες εἰς θάνατον παραδιδόμεθα διὰ Ἰησοῦν, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν.

12 Ὥστε ὁ θάνατος ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται, ἡ δὲ ζωὴ ἐν ὑμῖν.

13 Ἔχοντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως κατὰ τὸ γεγραμμένον, Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα, καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν,

14 εἰδότες ὅτι ὁ ἐγείρας τὸν Κύριον Ἰησοῦν καὶ ἡμᾶς διὰ Ἰησοῦ ἐγερεῖ, καὶ παραστήσει σὺν ὑμῖν.

15 Τὰ γὰρ πάντα δι' ὑμᾶς, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσασα διὰ τῶν πλειόνων τὴν εὐχαριστίαν περισσεύσῃ εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ.

16 Διὸ οὐκ ἐγκακοῦμεν, ἀλλ' εἰ καὶ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται, ἀλλ' ὁ ἔσω ἡμῶν ἀνακαινοῦται ἡμέρα καὶ ἡμέρα.

17 Τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως ἡμῶν καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δόξης κατεργάζεται ἡμῖν,

18 μὴ σκοπούντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα· τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια.

5 Οἴδαμεν γὰρ ὅτι ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ, οἰκοδομὴν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

2 Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐπενδύσασθαι ἐπιποθοῦντες,

3 εἴ γε καὶ ἐνδυσάμενοι οὐ γυμνοὶ εὑρεθησόμεθα.

4 Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνει στενάζομεν βαρούμενοι, ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι, ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς.

5 Ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο Θεός, ὁ δοὺς ἡμῖν τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος.

6 Θαρροῦντες οὖν πάντοτε, καὶ εἰδότες ὅτι ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι ἐκδημοῦμεν ἀπὸ τοῦ Κυρίου·

7 διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἴδους·

8 θαρροῦμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν μᾶλλον ἐκδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς τὸν Κύριον.

9 Διὸ καὶ φιλοτιμούμεθα, εἴτε ἐνδημοῦντες εἴτε ἐκδημοῦντες, εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι.

10 Τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν εἴτε φαῦλον.

11 Εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ Κυρίου ἀνθρώπους πείθομεν, Θεῷ δὲ πεφανερώμεθα· ἐλπίζω δὲ καὶ ἐν ταῖς συνειδήσεσιν ὑμῶν πεφανερῶσθαι.

12 Οὐ γὰρ πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνομεν ὑμῖν, ἀλλὰ ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἔχητε πρὸς τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους καὶ οὐ καρδίᾳ.

13 Εἴτε γὰρ ἐξέστημεν, Θεῷ· εἴτε σωφρονοῦμεν, ὑμῖν.

14 Ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς, κρίναντας τοῦτο, ὅτι εἷς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον·

15 καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσι, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι.

16 Ὥστε ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ νῦν οὐδένα οἴδαμεν κατὰ σάρκα· εἰ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστόν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκομεν.

17 Ὥστε εἴ τις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινά.

18 Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ Χριστοῦ, καὶ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς·

19 ὡς ὅτι Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ, μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν, καὶ θέμενος ἐν ἡμῖν τὸν λόγον τῆς καταλλαγῆς.

20 Ὑπὲρ Χριστοῦ οὖν πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν· δεόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ.

21 Τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἁμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ.

6 Συνεργοῦντες δὲ καὶ παρακαλοῦμεν μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δέξασθαι ὑμᾶς·

2 λέγει γάρ, Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβοήθησά σοι. Ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας·

3 μηδεμίαν ἐν μηδενὶ διδόντες προσκοπήν, ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία·

4 ἀλλ' ἐν παντὶ συνιστάντες ἑαυτοὺς ὡς Θεοῦ διάκονοι, ἐν ὑπομονῇ πολλῇ, ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις,

5 ἐν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς, ἐν ἀκαταστασίαις, ἐν κόποις, ἐν ἀγρυπνίαις, ἐν νηστείαις,

6 ἐν ἁγνότητι, ἐν γνώσει, ἐν μακροθυμίᾳ, ἐν χρηστότητι, ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ,

7 ἐν λόγῳ ἀληθείας, ἐν δυνάμει Θεοῦ, διὰ τῶν ὅπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν,

8 διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας, διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας· ὡς πλάνοι καὶ ἀληθεῖς,

9 ὡς ἀγνοούμενοι καὶ ἐπιγινωσκόμενοι, ὡς ἀποθνήσκοντες καὶ ἰδοὺ ζῶμεν, ὡς παιδευόμενοι καὶ μὴ θανατούμενοι,

10 ὡς λυπούμενοι ἀεὶ δὲ χαίροντες, ὡς πτωχοὶ πολλοὺς δὲ πλουτίζοντες, ὡς μηδὲν ἔχοντες καὶ πάντα κατέχοντες.

11 Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέῳγε πρὸς ὑμᾶς, Κορίνθιοι, ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται·

12 οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν·

13 τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν, ὡς τέκνοις λέγω, πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς.

14 Μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις· τίς γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνῃ καὶ ἀνομίᾳ; τίς δὲ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος;

15 τίς δὲ συμφώνησις Χριστοῦ πρὸς Βελιάρ; ἢ τίς μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου;

16 τίς δὲ συγκατάθεσις ναῷ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων; ὑμεῖς γὰρ ναὸς Θεοῦ ἐστε ζῶντος, καθὼς εἶπεν ὁ Θεὸς ὅτι Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μου λαός.

17 Διὸ ἐξέλθατε ἐκ μέσου αὐτῶν καὶ ἀφορίσθητε, λέγει Κύριος, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅπτεσθε, κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς,

18 καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, λέγει Κύριος Παντοκράτωρ.

7 Ταύτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας, ἀγαπητοί, καθαρίσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἁγιωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ.

2 Χωρήσατε ἡμᾶς· οὐδένα ἠδικήσαμεν, οὐδένα ἐφθείραμεν, οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν.

3 Πρὸς κατάκρισιν οὐ λέγω· προείρηκα γὰρ ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἐστε εἰς τὸ συναποθανεῖν καὶ συζῆν.

4 Πολλή μοι παρρησία πρὸς ὑμᾶς, πολλή μοι καύχησις ὑπὲρ ὑμῶν· πεπλήρωμαι τῇ παρακλήσει, ὑπερπερισσεύομαι τῇ χαρᾷ ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν.

5 Καὶ γὰρ ἐλθόντων ἡμῶν εἰς Μακεδονίαν οὐδεμίαν ἔσχηκεν ἄνεσιν ἡ σὰρξ ἡμῶν, ἀλλ' ἐν παντὶ θλιβόμενοι· ἔξωθεν μάχαι, ἔσωθεν φόβοι.

6 Ἀλλ' ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς παρεκάλεσεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐν τῇ παρουσίᾳ Τίτου,

7 οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ παρακλήσει ᾗ παρεκλήθη ἐφ' ὑμῖν, ἀναγγέλλων ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἐπιπόθησιν, τὸν ὑμῶν ὀδυρμόν, τὸν ὑμῶν ζῆλον ὑπὲρ ἐμοῦ, ὥστε με μᾶλλον χαρῆναι.

8 Ὅτι εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς ἐν τῇ ἐπιστολῇ, οὐ μεταμέλομαι· εἰ καὶ μετεμελόμην, βλέπω ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη εἰ καὶ πρὸς ὥραν ἐλύπησεν ὑμᾶς,

9 νῦν χαίρω, οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν· ἐλυπήθητε γὰρ κατὰ Θεόν, ἵνα ἐν μηδενὶ ζημιωθῆτε ἐξ ἡμῶν.

10 Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται· ἡ δὲ τοῦ κόσμου λύπη θάνατον κατεργάζεται.

11 Ἰδοὺ γὰρ αὐτὸ τοῦτο τὸ κατὰ Θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς πόσην κατειργάσατο ὑμῖν σπουδήν, ἀλλὰ ἀπολογίαν, ἀλλὰ ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ ἐπιπόθησιν, ἀλλὰ ζῆλον, ἀλλὰ ἐκδίκησιν· ἐν παντὶ συνεστήσατε ἑαυτοὺς ἁγνοὺς εἶναι τῷ πράγματι.

12 Ἄρα εἰ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, οὐκ ἔγραψα διὰ τὸν ἀδικήσαντα, οὐδὲ διὰ τὸν ἀδικηθέντα, ἀλλὰ διὰ τὸ φανερωθῆναι τὴν σπουδὴν ὑμῶν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

13 Διὰ τοῦτο παρακεκλήμεθα· ἐπὶ δὲ τῇ παρακλήσει ἡμῶν περισσοτέρως μᾶλλον ἐχάρημεν ἐπὶ τῇ χαρᾷ Τίτου, ὅτι ἀναπέπαυται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀπὸ πάντων ὑμῶν·

14 ὅτι εἴ τι αὐτῷ ὑπὲρ ὑμῶν κεκαύχημαι, οὐ κατῃσχύνθην, ἀλλ' ὡς πάντα ἐν ἀληθείᾳ ἐλαλήσαμεν ὑμῖν, οὕτως καὶ ἡ καύχησις ἡμῶν ἡ ἐπὶ Τίτου ἀλήθεια ἐγενήθη.

15 Καὶ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς ἐστίν, ἀναμιμνῃσκομένου τὴν πάντων ὑμῶν ὑπακοήν, ὡς μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐδέξασθε αὐτόν.

16 Χαίρω ὅτι ἐν παντὶ θαρρῶ ἐν ὑμῖν.

8 Γνωρίζομεν δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δεδομένην ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας,

2 ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἡ περισσεία τῆς χαρᾶς αὐτῶν καὶ ἡ κατὰ βάθους πτωχεία αὐτῶν ἐπερίσσευσεν εἰς τὸ πλοῦτος τῆς ἁπλότητος αὐτῶν·

3 ὅτι κατὰ δύναμιν, μαρτυρῶ, καὶ ὑπὲρ δύναμιν, αὐθαίρετοι,

4 μετὰ πολλῆς παρακλήσεως δεόμενοι ἡμῶν τὴν χάριν καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους,

5 καὶ οὐ καθὼς ἠλπίσαμεν, ἀλλ' ἑαυτοὺς ἔδωκαν πρῶτον τῷ Κυρίῳ καὶ ἡμῖν διὰ θελήματος Θεοῦ,

6 εἰς τὸ παρακαλέσαι ἡμᾶς Τίτον, ἵνα καθὼς προενήρξατο οὕτως καὶ ἐπιτελέσῃ εἰς ὑμᾶς καὶ τὴν χάριν ταύτην.

7 Ἀλλ' ὥσπερ ἐν παντὶ περισσεύετε πίστει καὶ λόγῳ καὶ γνώσει καὶ πάσῃ σπουδῇ καὶ τῇ ἐξ ὑμῶν ἐν ἡμῖν ἀγάπῃ, ἵνα καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χάριτι περισσεύητε.

8 Οὐ κατ' ἐπιταγὴν λέγω, ἀλλὰ διὰ τῆς ἑτέρων σπουδῆς καὶ τὸ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης γνήσιον δοκιμάζων.

9 Γινώσκετε γὰρ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι δι' ὑμᾶς ἐπτώχευσεν πλούσιος ὤν, ἵνα ὑμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσητε.

10 Καὶ γνώμην ἐν τούτῳ δίδωμι· τοῦτο γὰρ ὑμῖν συμφέρει, οἵτινες οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι ἀλλὰ καὶ τὸ θέλειν προενήρξασθε ἀπὸ πέρυσι·

11 νυνὶ δὲ καὶ τὸ ποιῆσαι ἐπιτελέσατε· ὅπως καθάπερ ἡ προθυμία τοῦ θέλειν οὕτως καὶ τὸ ἐπιτελέσαι ἐκ τοῦ ἔχειν.

12 Εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται, καθὸ ἐὰν εὐπροσδέκτως ἔχῃ, οὐ καθὸ οὐκ ἔχει.

13 Οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοις ἄνεσις, ὑμῖν θλῖψις, ἀλλ' ἐξ ἰσότητος·

14 ἐν τῷ νῦν καιρῷ τὸ ὑμῶν περίσσευμα εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα, ἵνα καὶ τὸ ἐκείνων περίσσευμα γένηται εἰς τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, ὅπως γένηται ἰσότης,

15 καθὼς γέγραπται, Ὁ τὸ πολὺ οὐκ ἐπλεόνασε, καὶ ὁ τὸ ὀλίγον οὐκ ἠλαττόνησε.

16 Χάρις δὲ τῷ Θεῷ τῷ δόντι τὴν αὐτὴν σπουδὴν ὑπὲρ ὑμῶν ἐν τῇ καρδίᾳ Τίτου,

17 ὅτι τὴν μὲν παράκλησιν ἐδέξατο, σπουδαιότερος δὲ ὑπάρχων αὐθαίρετος ἐξῆλθε πρὸς ὑμᾶς.

18 Συνεπέμψαμεν δὲ μετ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφὸν οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ διὰ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν,

19 οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν συνέκδημος ἡμῶν σὺν τῇ χάριτι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν πρὸς τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ προθυμίαν ἡμῶν,

20 στελλόμενοι τοῦτο μή τις ἡμᾶς μωμήσηται ἐν τῇ ἁδρότητι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν·

21 προνοοῦμεν γὰρ καλὰ οὐ μόνον ἐνώπιον Κυρίου ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων.

22 Συνεπέμψαμεν δὲ αὐτοῖς τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν ὃν ἐδοκιμάσαμεν ἐν πολλοῖς πολλάκις σπουδαῖον ὄντα, νυνὶ δὲ πολὺ σπουδαιότερον πεποιθήσει πολλῇ τῇ εἰς ὑμᾶς·

23 εἴτε ὑπὲρ Τίτου, κοινωνὸς ἐμὸς καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός· εἴτε ἀδελφοὶ ἡμῶν, ἀπόστολοι ἐκκλησιῶν, δόξα Χριστοῦ.

24 Τὴν οὖν ἔνδειξιν τῆς ἀγάπης ὑμῶν καὶ ἡμῶν καυχήσεως ὑπὲρ ὑμῶν εἰς αὐτοὺς ἐνδεικνύμενοι εἰς πρόσωπον τῶν ἐκκλησιῶν.

9 Περὶ μὲν γὰρ τὴν διακονίαν τὴν εἰς τοὺς ἁγίους περισσόν μοί ἐστι τὸ γράφειν ὑμῖν·

2 οἶδα γὰρ τὴν προθυμίαν ὑμῶν ἣν ὑπὲρ ὑμῶν καυχῶμαι Μακεδόσιν ὅτι Ἀχαΐα παρεσκεύασται ἀπὸ πέρυσι· καὶ ὁ ὑμῶν ζῆλος ἠρέθισε τοὺς πλείονας.

3 Ἔπεμψα δὲ τοὺς ἀδελφούς, ἵνα μὴ τὸ καύχημα ἡμῶν τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κενωθῇ ἐν τῷ μέρει τούτῳ, ἵνα καθὼς ἔλεγον παρεσκευασμένοι ἦτε·

4 μήπως ἐὰν ἔλθωσι σὺν ἐμοὶ Μακεδόνες καὶ εὕρωσιν ὑμᾶς ἀπαρασκευάστους, καταισχυνθῶμεν ἡμεῖς, ἵνα μὴ λέγωμεν ὑμεῖς, ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτῃ τῆς καυχήσεως.

5 Ἀναγκαῖον οὖν ἡγησάμην παρακαλέσαι τοὺς ἀδελφοὺς ἵνα προέλθωσιν εἰς ὑμᾶς καὶ προκαταρτίσωσι τὴν προηγγελμένην εὐλογίαν ὑμῶν ταύτην εἶναι οὕτως ὡς εὐλογίαν καὶ μὴ ὡς πλεονεξίαν.

6 Τοῦτο δέ, ὁ σπείρων φειδομένως φειδομένως καὶ θερίσει, καὶ ὁ σπείρων ἐπ' εὐλογίαις ἐπ' εὐλογίαις καὶ θερίσει.

7 Ἕκαστος καθὼς προῄρηται τῇ καρδίᾳ, μὴ ἐκ λύπης ἢ ἐξ ἀνάγκης· ἱλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ Θεός.

8 Δυνατὸς δὲ ὁ Θεὸς πᾶσαν χάριν περισσεῦσαι εἰς ὑμᾶς, ἵνα ἐν παντὶ πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες περισσεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν·

9 καθὼς γέγραπται, Ἐσκόρπισε, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα.

10 Ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν σπέρμα τῷ σ

confert. Nos enim ipsi sumus occasio sua implendi promissa, qui promissa accipimus. Quòd si promissiones Dei firmæ sunt, multo magis ipse, & qui de ipso est sermo, erit firmus. Vel, *per nos*, aliter est accipiendum, hoc est, ad gloriam Dei, quæ *per nos* ipsi est oblata: Per nos enim glorificatur.

21 *Qui autem confirmat nos vobiscum in Christum, & qui unxit nos, Deus est:* 22 *Qui & signavit nos, & dedit pignus Spiritûs in cordibus nostris.*] Suprà dixit quòd Deus impleat promissiones: jam confirmat hoc, Quòd vos, inquiens, & ego doctor vester, firmiter stemus in fide erga Christum, ipse dedit, qui & unxit nos & signavit: hoc est, prophetas, sacerdotes, & reges nos fecit. Talis enim est unusquisque qui baptizatus est: nempe propheta, quippe qui viderit quæ oculus non vidit, nec auris audivit. Sacerdos etiam, ut qui debeat seipsum offerre hostiam viventem, sanctam, beneplacentem Deo. Tum rex, ceu Dei summi regis & imperatoris filius factus, futurique regni hæres, & qui nunc regnet dominetúrque in omnes absurdas cogitationes, constitutúsque sit supra universum mundum. Perinde igitur ut apud priscos, sacerdotes & reges inungebantur oleo: ita etiamnum nos Spiritu inuncti sumus, dante Deo *arrhabonem Spiritûs in cordibus nostris*. Quòd si arrhabonem dedit, totum omnino etiam dabit. Arrhabonem autem appellat quæ nunc dantur charismata Spiritûs. Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus: tum verò perfectum absolutúmque percipiemus, quando manifestabitur Christus in gloria sua. Ne igitur arbitremini nos esse qui polliceamur, deinceps forsan mendaces inveniendi. Minimè enim gentium nos sumus qui fulcimus vos: verùm Deus est, qui & promittit, & firmat cùm me, tùm vos. Ipse enim omnia adimplebit. Subaudire enim te oportet; quòd Deus hæc & illa faciens, ipse etiam complet proprias promissiones.

μεῖς γάρ ἐσμεν αὐτῷ προφάσεις τῶν πληρωῦν τὰς ἐπαγγελίας, οἱ δεχόμενοι τὰ ἐπαγγελόμενα. Εἰ τοίνυν αἱ ἐπαγγελίαι τοῦ Θεοῦ βέβαιαί εἰσι, πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς, ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος, ἔσται βέβαιος. Ἢ τό, δι' ἡμῶν, ἀντὶ τοῦ ἄλλως ἐκληπτέον, τουτέστι, πρὸς δόξαν Θεοῦ, τὸ δι' ἡμῶν αὐτῷ προσαγόμενον· δι' ἡμῶν γὰρ δοξάζεται.

21 Ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστὸν, καὶ χρίσας ἡμᾶς, Θεός· 22 Ὁ καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς, καὶ δοὺς τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν.] Εἰπὼν μᾶλλον ὅτι αὐτὸς πληροῖ τὰς ἐπαγγελίας· κατασκευάζει νῦν τοῦτο, καί φησιν, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ, βεβαίως ἑστάναι ἐν τῇ πίστει τῇ εἰς Χριστὸν ὑμᾶς, καὶ ἐμὲ αὐτὸν τὸν διδάσκαλον ὑμῶν, αὐτὸς δέδωκε, καὶ αὐτὸς ἔχρισεν ἡμᾶς καὶ ἐσφράγισε· τουτέστι, προφήτας, καὶ βασιλέας, καὶ ἱερέας εἰργάσατο. Τοιοῦτος γὰρ πᾶς βαπτισθείς· προφήτης, ὡς ἰδὼν ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ ὃς οὐκ ἤκουσεν. Ἱερεύς, ὡς ὀφείλων ἑαυτὸν προσάγειν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ. Καὶ βασιλεύς, ὡς Θεοῦ τοῦ παμβασιλέως υἱὸς γεγονὼς, καὶ τῆς μελλούσης κληρονόμος βασιλείας, καὶ ὡς νῦν βασιλεύων τῶν ἀτόπων λογισμῶν, καὶ τοῦ κόσμου παντὸς ὑπερκείμενος. Ὥσπερ οὖν τὸ παλαιὸν οἱ ἱερεῖς καὶ βασιλεῖς ἐχρίοντο τῷ ἐλαίῳ· οὕτω καὶ νῦν ἡμεῖς τῷ Πνεύματι ἐχρίσθημεν, δόντος τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος. Εἰ δὲ τὸν ἀρραβῶνα ἔδωκε, καὶ τὸ πᾶν δώσει πάντως. Ἀρραβῶνα δὲ λέγει τὰ νῦν χαρίσματα τοῦ Πνεύματος. Ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν. Τότε δὲ τὸ τέλειον ἀποληψόμεθα, ὅτε φανερωθήσεται ὁ Χριστὸς ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ. Μὴ τοίνυν νομίζετε ὅτι ἡμεῖς ἐσμεν οἱ ἐπαγγελόμενοι ὑμῖν, καὶ ἴσως ψευσόμεθα· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἡμεῖς ἐσμεν οἱ ἐπείροντες ὑμᾶς, ἀλλ' ὁ Θεὸς καὶ ἐπαγγελεται καὶ ἐπείρει καὶ ἐμὲ καὶ ὑμᾶς. αὐτὸς οὖν πληροῖ τὰ πάντα πληρωῦν. Ἐξωθεν γὰρ ὀφείλεις συνυπακοῦσαι, ὅτι ὁ τάδε καὶ τάδε ποιήσας Θεὸς, αὐτὸς πληροῖ τὰς οἰκείας ὑποσχέσεις.

23 Ἐγὼ

" χρισθέντα λαγμα.

23 Ἐγὼ δὲ μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τὴν ἐμὴν ψυχήν, ὅτι φειδόμενος ὑμῶν, οὐκέτι ἦλθον εἰς Κόρινθον.] Καὶ μάλα αὐστηρῶ εἴπεν, ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἦλθον, ὅτι οὐκ εἶχον ἐξουσίαν ἐμαυτοῦ, ἀλλ' ἐκωλύθην τοῦ Πνεύματος ἀκωλύθην. Τί οὖν νῦν λέγει, ὅτι διὰ τὸ φείδεσθαι ὑμῶν οὐκ ἦλθον; Ἢ καὶ τοῦτο αὖθις τοῦ Πνεύματός ἐστιν· Τὸ γὰρ πνεῦμα ἐπαίδαγεν αὐτὸν μὴ παραγενέσθαι, τὸ φειδὼ τὸ αὐτῶν προσδοκώμενον· ἢ ὅτι καὶ μὲ τὸ ἀρχὴν τὸ Πνεῦμα ἐκώλυεν, ὕστερον ἦ καὶ αὐτὸς ἐπιλογισάμενος ὅτι τοῦτο βέλτιον, ἔμεινεν. Ὅρα δὲ τὴν σοφίαν αὐτοῦ· ὅπου γὰρ ἐκεῖνοι ἔλεγον, ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἦλθες, διότι, ὡς ἔοικεν, ἐμίσησας ἡμᾶς· αὐτὸς τοὐναντίον φησὶν, ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἦλθον, ὅτι φείδομαι ὑμῶν. Τοῦτο δὲ λέγει, διότι ἴσασί τινες πολλοὶ ἀνθρώπων [a] ἁμαρτάνοντες, καὶ μὴ μετανοήσαντες, [b] οἷς ἐπεξῆλθεν ἄν, εἰ παρῆν, καὶ οὐκ ἐφείσατο ἀδιορθώτοις. Παρεμένων οὖν, ἵνα ὅταν διορθώσωνται, τότε ἔλθῃ, καὶ μὴ σὺν κολάσεως ἀφορμῇ.

24 Οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως, ἀλλὰ συνεργοί ἐσμεν τῆς χαρᾶς ὑμῶν.] Ἐπειδὴ αὐθεντικώτερον ἐδόκει εἶπεν (ἐκείνων γάρ τις φείδεται, ὃς κολάσαι κύριός ἐστι) ἀναπαύει τὸ τῆς λόγου τραχύ, καὶ φησιν ὅπερ εἶπον, φείδεσθαι ὑμῶν, ἃ δεῖ τὸ ἐξουσίαν ἔχειν τῆς πίστεως ὑμῶν· [c] παραιρέσεως γάρ ἐστιν ἡ πίστις, καὶ οὐδεὶς ἀναγκάζει πιστεύσαι τὸν μὴ βουλόμενον· ἀλλὰ διότι ἡ ὑμετέρα χαρά ἐμή ἐστιν, οὐκ ἦλθον, ἵνα μὴ ἐμβάλλω ὑμᾶς εἰς λύπην, καὶ λυπηθῶ κἀγώ· πάντα γὰρ ἐργάζομαι ἕνεκεν τῆς χαρᾶς ὑμῶν· καὶ διὰ τοῦτο ἔμεινα, ἵνα διορθωθέντας ἀπὸ τῆς ἀπειλῆς μόνης θύρων, ἀλύπους ὑμᾶς διατηρήσω.

Τῇ γὰρ πίστει ἑστήκατε.] Ὑπεραλγῶς αὐτοῖς διαλέγεται, διὰ τὸ πολλὰ αὐτοῖς πλῆξαι ἐν τῇ προτέρᾳ ἐπιστολῇ. Ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν. Ἐν μὲν τοῖς κατὰ πίστιν ἑστήκατε· οὐκ ἔστι δὲ παρ' ὑμῖν ἐν τούτοις εἴ τι μέμφεσθαι

23 *Ego autem testem Deum invoco in animam meam, quòd parcens vobis, nondum venerim Corinthum.*] Atqui suprà dixit, Propterea non veni, quia non habuerim meiipsius potestatem, sed à Spiritu sim prohibitus. Quî igitur nunc ait, ut parcerem vobis non veni? Vel hoc ipsum à Spiritu erat. Spiritus enim ei suggessit ne veniret, proponens nimirum & consulens quò eis parcat. Vel quia Spiritus primùm inhibuerit, pòst verò & ipse secum reputaverit sic melius esse, ideóque manserit. Sapientiam hîc ipsius animadverte. Cùm enim illi dicerent, Propterea non veniisti, quòd, ut videtur, oderis nos: ipse contrarium ait, Eam ob causam non veni ad vos, quòd vobis parcerem. Hoc autem refert, quia nonnulli apud eos fuerint peccantes, & impœnitentes: de quibus supplicium sumpsissem, si non reformatos inveniſſet. Expectavit igitur tantisper dum correxerint mores suos, ac tum veniat, nec puniendi occasionem inveniat.

24 *Non quòd dominemur fidei vestræ, sed adjutores sumus gaudii vestri.*] Quia videbatur majoris autoritatis, quod dixerat (illis enim quispiam parcit, in quos puniendi jus habet,) asperitatem jam orationis curat & mitigat: Non dixi, inquiens, me vobis parcere, eò quòd sit mihi jus in fidem vestram (Libertæ namque voluntatis fides est, neque quisquam cogit nolentem credere) verùm quia vestra lætitia mea est, non veni, ne conjiciam vos in mœrorem, ac simul vobiscum mœream. Omnia enim facio pro gaudio vestro, eamque ob causam adventum meum distuli, ut per solas minas vos ad meliorem statum translatos inveniens, mœroreis expertes conservem.

Nam fide statis.] Submissè cum eis disserit, propterea quòd non parùm eos percusserat in priore Epistola. Quod autem ait, est hujusmodi: In his quæ ad fidem attinet, statis: non potuî igitur quisquam hoc nomine de vobis conqueri. In aliis verò

[a] χ. ἁμαρτόντες. [b] Ὀρθ. ἐπεξῆλθεν.

[c] χ. παραιρέσεως.

concussi eratis, & vacillabatis: quæ qui non emendâssent, incessissem eos, meritoq; mœrore afficissem, quandoquidem & ipse contristatus essem.

ὑμᾶς· ὃν ἄλλοις γὴ ἐσαλθύεσθε· αὖ μὴ διορθωσαμένοις ἐπεξῆλθον αὖ, καὶ εἰκότως ἐλύπησα αὖ, ὡς καὶ αὐτὸς λυπηθείς.

Cap. II.

Statui autem hoc apud meipsum, ne iterum in tristitia venirem ad vos.] Cùm *iterum* ait, indicat se antehac quoque mœrore affectum fuisse. Non autem apertè dixit; Aliàs etiam mœrore affecistis me: sed aliter, Ea de re non veni ad vos, ne iterum vos contristem: quod eundem quidem sensum habet. Ideo enim ille eos mœrore affecit objurgationibus, quandoquidem & ipsum contristaverant delictis. Attamen non peræquè ferit.

2 *Si enim ego vos contristo, ecquis est qui me lætificet, nisi qui ex me contristatur?*] Etsi contristem vos, cùm vos increpo, & aversor, ex hoc tamen exhilaror, quia video me plurimi apud vos fieri, adeò ut mordeat vos, si quando vos aversér vel objurgem. Nemo enim, inquit, me adeò exhilarat ac is qui contristatur, quum conspiciat me irâ percitum. Indicat enim quòd non contemnit me. Unde cùm melioris vitæ spem præbeat, exhilarat me.

3 *Et scripsi vobis hoc ipsum.*] Quale? quòd parcens vobis non veni. Ubi autem scripsi? In hac ipsa Epistola.

Ne cùm venero, tristitiam habeam propter quos oportebat me gaudere.] Propter hoc ipsum, inquit, nunc scripsi vobis, ut corrigamini, ne impœnitentibus ac non emendatis assistens, mœrore afficiar propter vos, quos oportebat lætitiæ ansam mihi præbere.

Confidens de omnibus vobis, quòd gaudium meum, omnium vestrûm est.] Scripsi, inquit, confidens quòd emendaturi sitis vos, atque ita me gaudio affecturi. *Meum*

Κεφ. Β.

Ἔκεινα δὲ ἐμαυτῷ τοῦτο, ὃ μὴ πάλιν ἐν λύπῃ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς.] Τὸ, πάλιν, δείκνυσιν αὐτὸν καὶ ἄλλοτε λυπηθέντα. Οὐκ εἶπε δὲ φανερῶς, ὅτι ἐλυπήσατέ με καὶ ἄλλοτε· ἀλλ' ἑτέρως, ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἦλθον, ἵνα μὴ πάλιν λυπήσω ὑμᾶς· ὃ τὸν αὐτὸν μὲν διάνοιαν ἔχει. Διὰ τοῦτο γὰρ πρότερον καὶ αὐτὸς ἐλύπησε αὐτοὺς τοῖς ἐπιτιμίοις, ὅτι αὐτὸν ἐλύπουν αὐτὸν τοῖς ἁμαρτήμασι· πλὴν οὐχ ὁμοίως ἐστὶ πληκτικόν.

2 Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, καὶ τίς ἐστιν ὁ εὐφραίνων με, εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἐμοῦ;] Εἰ καὶ λυπῶ, φησιν, ὑμᾶς, οὐ διὰ ταῦτα ἐπιτιμῶν ὑμῖν, καὶ ἀποστρέφεσθαι ὑμᾶς, ἀλλ' ὑμᾶς δι' αὐτὸ τοῦτο εὐφραίνομαι, ὅτι, ὡς ἔοικε, σφόδρα με τιμᾶτε, ὥστε δάκνεσθαι ὅταν ἀποστρέφωμαι ὑμᾶς, καὶ ἐπιτιμῶ ὑμῖν. Οὐδεὶς γὰρ μέ, φησιν, εὐφραίνει ὕττως ὡς σκυθρωπός, ὁ λυπούμενος ὅτε βλέπει με ὀργιζόμενον." ἐμφαίνει γὰρ, ὅτι καὶ καταφρονεῖ μου. Οὗτοι γὰρ ἐλπίδας δίδουσι διορθώσεως, καὶ σχεδὸν τοῦτο εὐφραίνει με. "χ. ὑπερφρονεῖ μου.

3 Καὶ ἔγραψα ὑμῖν αὐτὸ τοῦτο.] Ποῖον; ὅτι φειδόμενος ὑμῶν οὐκ ἦλθον. Πῶ δὲ ἔγραψα; ἐν ταύτῃ τῇ ἐπιστολῇ.

Ἵνα μὴ ἐλθὼν, λύπην ἔχω ἀφ' ὧν ἔδει με χαίρειν.] Διὰ τοῦτό φησιν, ἔγραψα νῦν ὑμῖν, ἵνα διορθωθῆτε, καὶ μὴ ἀδιορθώτους ἐπισχὰς, λύπην ἔχω ἐφ' ὑμῖν, οὓς ἔδει εὐφροσύνης ἀφορμαὶ μοι δοθῆναι.

Πεποιθὼς ὅτι πάντας ὑμᾶς, ὅτι ἡ ἐμὴ χαρὰ πάντων ὑμῶν ἐστιν.] Ἔγραψα, φησι, πεποιθὼς ὅτι διορθωθήσεσθε, καὶ ἐκ τούτου χαρήσομαι.

μαι. Η ἐμὴ δὲ χαρὰ πάντων ὑμῶν ἐστιν. Ωστε διὰ τοῦτο εἶπον, ἵνα μὴ λυπηθῶ, ἃ δεῖ ἐμαυτοῦ σκοπῶν, ἀλλὰ τὰ ὑμέτερα. Οἶδα γὰρ, ὅτι ἐὰν ἴδητε χαίροντα, χαίρετε· καὶ ἐὰν ἀγωνιῶντα, ἀγωνιᾶτε.

4 Ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως καὶ συνοχῆς καρδίας ἔγραψα ὑμῖν διὰ πολλῶν δακρύων.] Ἐπειδὴ εἶπεν ἄνω, ὅτι ὁ λυπούμενος εὐφραίνει με· ἵνα μὴ εἴπωσιν, ὅτι αὐτὸ τοῦτο σπουδάζεις, τὸ λυπεῖν ἡμᾶς, ἵνα αὐτὸς εὐφρανθῇς· διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι σφόδρα καὶ αὐτὸς ἀλγῶ, πλέον ὑμῶν τῶν ἁμαρτανόντων. Οὐ γὰρ ἀπὸ θλίψεως ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ, πολλῆς· οὐδὲ διὰ δακρύων ἁπλῶς, ἀλλὰ, διὰ πολλῶν, καὶ συνοχῆς καρδίας ἔγραψα· τουτέστιν, ἀπέπνιγε τὴν καρδίαν μου ἡ ἀθυμία, συνέχουσα καὶ στενοχωροῦσα, καὶ διὰ τοῦτο ἔγραψα. Ωσπερ εἴ τις πατὴρ ἰατρὸς τέμνων ἢ καίων τὸν παῖδα, δι' ἀμφοτέρων λυπεῖται, καὶ ὅτι νοσεῖ, καὶ ὅτι ἀναγκάζεται αὐτὸν τέμνειν. καὶ ἄλλον δὲ τρόπον εὐφραίνεται, διὰ τὴν τῆς ὑγείας ἐλπίδα· οὕτως οὖν
"χ. ἰρῶν. κἀγὼ ἁμαρτάνοντας ὑμᾶς "λυπῶν, λυπούμενος· καὶ ἄλλον δὲ τρόπον εὐφραίνομαι, λυπουμένων ὑμῶν, διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς διορθώσεως ὑμῶν.

Οὐχ ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλ' ἵνα γνῶτε τὴν ἀγάπην ἣν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς.] Τὸ ἀκόλουθον τοῖς εἰρημένοις, Οὐχ ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλ' ἵνα διορθωθῆτε· ἀλλ' οὐ λέγει τοῦτο· καταγλυκαίνει δὲ τὸν λόγον, βουλόμενος ἐπιτερπέσαι αὐτοῖς, διὰ τοῦ δεῖξαι, ὅτι περισσοτέρως, ἢ τοῖς ἄλλοις μαθηταῖς, ἀγαπᾷ αὐτούς, καὶ ὅτι καὶν λυπῇ, ἀπὸ ἀγάπης λυπεῖ, καὶ οὐκ ἀπὸ θυμοῦ· μείζονος γὰρ ἀγάπης, ὃ, ἁμαρτανόντων ὑμῶν ἐμὲ λυπεῖν, καὶ ἀνιᾶν ὀπτιμαῖν ὑμῖν, καὶτοιγε λυπεῖν ὑμᾶς. Εἰ γὰρ μὴ ἠγάπων, ἀφῆκα ἂν ἀνεπιτρόπους.

5 Εἰ δέ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλ' ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ πάντας ὑμᾶς.] Βούλεται διὰ

autem gaudium, omnium vestrûm est. Ea de causa dixi, *ut non contrister*, non meum, sed vestrum potiùs commodum spectans. Novi enim quòd si conspexeritis me lætantem, lætemini & vos: sin dolentem, & vos doleatis.

4 *Nam ex multa afflictione & anxietate cordis scripsi vobis per multas lacrymas.*] Quum suprà dixerat, *Qui contristatur, exhilarat me:* ne dicant, Eò niteris in mœrorem conjicere nos, ut ipse exhilareris: Propterea, inquit, vehementer etiam mihi dolet, plùs quàm vobis peccantibus. Non enim simpliciter ex afflictione, sed, *ex multa:* neque per lacrymas simpliciter, sed, *per multas*, & *anxietate cordis scripsi:* hoc est, suffocavit cor meum ipsa tristitia, constringens & angustum reddens, ac propterea scripsi. Quemadmodum si quis pater medicus secans aut urens filium suum, duplici nomine angitur, & quòd ægrotat filius, & quòd adigatur ipse admovere manum & secare: alterâ autem ratione exhilaratur, spe nimirum sanitatis: hunc ad modum & ego vos delinquentes in mœrorem conjiciens, ipse mœreo: alia verò ratione, vobis mœrentibus, propter spem emendationis vestræ exhilaror.

Non ut contristemini, sed ut charitatem cognoscatis quam habeo abundantiùs erga vos.] Consequens erat dicere, Non ut contristemini, verùm ut emendemini: atqui non dicit hoc. Edulcat autem sermonem, cupiens eos attrahere, indicando quòd eos præ cæteris suis discipulis dilectione majore complectatur: & quòd etiamsi contristet eos, ex dilectione contristet, non ex iracundia. Maximæ enim charitatis symbolum est, me ob delicta vestra mœrore affici, ac festinare, ut vos increpem, & vos inde contristem. Nisi enim vos diligerem, relinquerem incuratos.

5 *Sin quispiam contristavit, non me contristavit, sed ex parte, ut non onerem vos omnes.*] Vult per hæc horum cha-

ritatem in fornicatorem confirmari, de quo in priore Epiſtola ſcripſerat. Nam Paulo jubente omnes ipſum ceu execrabilem averſati erant. Ne igitur rurſus contraria juſſi, nempe ut recipiant ipſum, eíque condonent, ſcandalum patiantur Pauli nomine, tanquam inconſtantis, prudentiſſimè argumentatur, eóſque participes facit hujus condonationis, inquiens: Quemadmodum, communiter nos mœrore affecit, ſic & communiter exhilaremini in condonatione ejus. Non enim me ſolum, ait, mœrore affecit, ſed omnes vos *ex parte*: hoc eſt, parum quiddam contriſtavit, ne dicam quòd omnino vos contriſtaverit, ne ipſi gravis eſſem: quandoquidem revera vos perinde contriſtârit ac me, attamen ne aggravem eum qui fornicatus eſt, *ex parte* dico vos contriſtatos fuiſſe.

6 *Sufficit illi qui ejuſmodi eſt objurgatio hæc quæ fit à pluribus.*] Non dixit, ei qui fornicatus eſt, ſed, *illi qui eſt ejuſmodi*, perinde ac in priori quoque Epiſtola: ſed illic ne nominare ipſum quidem volens, hîc verò parcens ei, nuſquam peccati mentionem facit, erudiens nos, ut contritis compatientiores ſimus.

7 *Ita ut è diverſo, potiùs vos ei condonetis, & conſolemini.*] Nedum, inquit, removete increpationem, verumetiam quiddam ampliùs illi indulgete, & adhortemini ipſum, hoc eſt, recreetis & curetis ipſum: quemadmodum ſi quis flagris quempiam cædens, non ſolum non dimittat, verumetiam plagas & vulnera curare adhortetur. Pulchrè autem dixit, *Condonate*. Ut enim ille non exiſtimet ſibi remiſſam noxam, quia ſatis confeſſus ſit, & ſufficienter pœnitentiâ ductus, oſtendit quòd non tantum ex pœnitentiâ ſua, quantum ex illorum indulgentia, dimiſſionem recipiat.

Ne quo modo abundantiori triſtitiâ abſorbeatur qui hujuſmodi eſt.] Oportet, inquit, ut ipſum denuò aſſumatis, conſolemini & curetis, ne à triſtitia velut à bel-

τούτων ἀγάπῃν κυρωθῆναι εἰς τὸ πεπονθυῖα, τοῦτ' ἔστιν ἐγκαλεῖν ἐπὶ τῇ προτέρᾳ ἐπιστολῇ· καὶ γὰρ ἅπαντα αὐτὸν πάντες τῇ κελεύσει Παύλου ἀποστραφέντες ὡς βδελυκτόν. Ἵνα τοίνυν μὴ πάλιν τὰ ἐναντία κελεύσαντες, τοῦτέστι, τὸ προσλαβέσθαι αὐτὸν, καὶ χαρίσασθαι αὐτῷ, σκανδαλισθῶσιν ὅτι ᾧ Παύλῳ ὡς παλιμβόλῳ, μεταχειρίζεται σοφώτατα τὸν λόγον, καὶ κοινωνὸς αὐτοὺς ποιήσηται τῆς συγχωρήσεως, λέγων· ὅτι ὥσπερ κοινῶς ἐλύπησεν ἡμᾶς, ὅτω καὶ κοινῶς πάλιν, " θύφεάν. Ὥστε ὅτι τῇ συγχωρήσει αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἐμέ, φησι, μόνον λελύπηκεν, ἀλλὰ καὶ ὑμᾶς πάντας ἐκ μέρους τοῦτέστιν, ὀλίγον τι ἐλύπησεν, ἵνα μὴ λέγω ὅτι παντελῶς ἐλύπησεν ὑμᾶς, διὰ τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαι αὐτὸν· ἐπεὶ τῇ γε ἀληθείᾳ ὑμᾶς ὁμοίως ἐμοὶ λυπῆσαι· ἀναγκαίως ἵνα μὴ ἐπιβαρήσω αὐτὸν τὸ πεπονθυῖα, ἐκ μέρους, φημὶ, ὑμᾶς λυπηθῆναι. " συνεχῶς.

6 Ἱκανὸν ᾧ τοιούτῳ ἡ ἐπιτιμία αὕτη, ἡ ὑπὸ τῶν πλειόνων.] Οὐ λέγει, ᾧ πεπορνευκότι, ἀλλὰ, ᾧ τοιούτῳ, ὡς καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ· ἀλλ' οὐδὲ οὗτος αὐτὸν ὀνομάζεσθαι θέλων αὐτόν· οὐδαμοῦ γὰρ φιλόλυπος, καὶ οὐδὲ μέμνηται ὅλως τῆς ἁμαρτίας· παραθύρων καὶ ἡμᾶς τοῖς συντετριμμένοις συμπαθεστέρους εἶναι.

7 Ὥστε τοὐναντίον μᾶλλον ὑμᾶς χαρίσασθαι καὶ παρακλέσαι.] Μὴ μόνον, φησὶ, λύσατε τὴν ἐπιτιμησιν, ἀλλά τι καὶ πλέον αὐτῷ· χαρίσασθε, καὶ παρακαλέσατε αὐτὸν, τοῦτέστιν, ἀναπαύσασθε, θεραπεύσατε· ὥσπερ εἴ τις μαστίζων τινὰ, μὴ μόνον ἀπολύσαι αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ τὰς πληγὰς θεραπεῦσαι προτρέποιτο. Καλῶς γ' εἶπε, χαρίσασθε. Ἵνα γὰρ μὴ νομίσῃ ἐκεῖνος ὅτι ἀφείθη, ὡς ἱκανῶς ἐξομολογησάμενος, καὶ μετανοήσας ἐρωτώντως, δείκνυσιν ὅτι ὁ τοσοῦτον ἀπὸ τῆς μετανοίας, ὅσον ἀπὸ τῆς αὐτῶν χαρίτος, λαμβάνῃ τὴν ἄφεσιν.

Μήπως τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος.] Δεῖ αὐτὸν προσλαβέσθαι, φησὶ, καὶ παρακλέσαι, καὶ θεραπεῦσαι, ἵνα μὴ καταποθῇ

ὥσπερ

ὥσπερ ὑπό τινος, ἢ ὑπὸ χειμῶνος καὶ κλύδωνος, τῇ λύπῃ· καὶ ἢ εἰς ἀγχόνιον ἥξῃ, ὡς ὁ Ἰούδας, τῇ ἀπογνώσει· ἢ ἀποσκιρτήσῃ, μὴ φέρων τὴν ἐκ τῆς ἀμέτρου ἐπιτιμήσεως ὀδυνίαν, καὶ εἰς μείζονα κακίαν ἐκτραχηλισθῇ. Ὅρα δὲ πῶς καὶ ἐκεῖνον κατασείλλει, ἵνα μὴ ῥᾳθυμότερος γένηται μετὰ τὴν ἄφεσιν. Οὐ γὰρ ἐδεξάμην, φησὶ, σπουδὴν ἀπενίψω τελείως τὸν ῥύπον· ἀλλ' ἵνα μὴ χαλεπώτερόν τι πάθῃς διὰ τὴν ἀσθένειάν σου. Σημείωσαι δὲ ὅτι οὐ πρὸς τὴν τῶν ἁμαρτημάτων φύσιν, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἁμαρτανόντων διάθεσιν τὰς ἐπιπλήξεις δεῖ ὁρίζειν.

8 Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην.] Οὐκέτι ὡς διδάσκαλος ἐπιτάττει, ἀλλ' ὡς συνήγορος, δικαστὰς παρακαλεῖ κυρῶσαι, τουτέστι, βεβαιῶσαι ἀγάπην, καὶ μὴ ἁπλῶς, καὶ ὡς ἔτυχεν, αὐτὸν παραδέξασθαι. Δείκνυσι δὲ καὶ τὴν αὐτῶν ἀρετὴν, εἴγε οὕτω πρότερον φιλοῦντες τὸν ἄνθρωπον, ὡς καὶ συγκρατεῖν αὐτὸν, οὕτω νῦν διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀπειρέφοντο, ὥστε καὶ Παῦλον ὑπὲρ αὐτοῦ παρακαλεῖν.

9 Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἔγραψα, ἵνα γνῶ τὴν δοκιμὴν ὑμῶν, εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοί ἐστε.] Ἐκφοβεῖ αὐτοὺς, ἵνα δείσαντες μὴ καταλειφθῶσι τοῦ παρακλήτου, δύκολον ποιῶσι τὸν ἄνθρωπον συγχωρῆσαι. Διὰ τοῦτο γάρ, φησὶν, ἔγραψα, ἵνα γνῶ τὴν δοκιμὴν ὑμῶν, τουτέστι, τὴν ἀρετὴν τὴν ἐν τῇ ὑπακοῇ, ἐὰν ὥσπερ ἠκούσατέ μου εἰς τὸ ἐπιτιμῆσαι αὐτῷ, οὕτω καὶ νῦν ὑπακούσητε περὶ τοῦ παρακαλέσαι· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοί ἐστε. Καίτοι οὐ διὰ τοῦτο ἔγραψεν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐκείνου σωτηρίαν· ὅμως ἕτοιμα μηδὲν βλάπτεται, χαρίζεται καὶ ἐκείνοις.

10 ὯΙ δέ τι χαρίζεσθε, κἀγώ.] Μαλάττει διὰ τούτων τὴν ἀκαμψίαυσαν ἴσως φιλονεικίαν αὐτῶν καὶ ἔνστασιν, ὥστε μὴ συγχωρῆσαι τῷ ἀνθρώπῳ. Ἰδοὺ γὰρ ἐκείνους μὲν παρακαλοῦντας τὸν ἀπειρέμονα πένθει, λέγων, Οἷς ὑμεῖς χαρίζεσθε ὑμεῖς, τούτῳ καὶ ἐγὼ χαρίζομαι.

lua quadam, vel à tempestate & procella absorbeatur: vel ad strangulationem perveniat, veluti Judas, præ desperatione; vel resiliat, ut puta non ferens ex immoderata objurgatione dolorem, & ad majorem malitiam præcipitetur. Animadverte autem quomodo istum in officio contineat, ne post dimissionem segnior fiat. Non enim ideo te suscepi, inquit, quòd perfectè sordes eluëris, sed ne quid gravius patiaris ob infirmitatem tuam. Animadverte autem quòd non ad naturam peccatorum, cæterùm ad affectionem peccantium, increpationes sint moderandæ.

8 *Propter quod obsecro vos ut confirmetis in illum charitatem.*] Non jam veluti præceptor imperat, sed veluti patronus judices precatur confirmare, hoc est, stabilire dilectionem, nec simpliciter aut vulgariter ipsum assumere. Indicat autem eorum etiam virtutem; qui cùm antea sic amârant hominem, ut ei applauderent, nunc usque adeò ipsum auersabantur peccati istius causâ, ut vel Paulus ipse pro eo intercederet.

9 *Ideo enim scripsi vobis, ut cognoscam experimentum vestrum, num ad omnia obedientes sitis.*] Perterrefacit eos, ut metuentes ne inobedientiæ condemnentur, facilè condonent homini. *Ideo enim scripsi*, inquit, *ut cognoscam experimentum vestrum*, hoc est, obedientiæ virtutem, an quemadmodum audivistis me ad eum increpandum, sic mihi nunc obediatis, ad eum consolandum. Id enim valet quod ait, *Num ad omnia obedientes sitis.* Atqui non propterea scripsit, sed ob illius salutem: attamen ubi nihil læditur, simul illis amicum sese exhibet.

10 *Cui autem quicquam donatis, & ego.*] Per hæc nascentem ipsorum contentionem & pertinaciam, quâ homini condonaturi non erant, mitigat. Ecce enim illos quidem gratiæ hujus authores primarios facit, seipsum verò subsequentem: *Cui*, inquiens, *donatis vos, & ego condono.*

Nam & ego, si quid donavi, cui donavi, propter vos in persona Christi.] Ne existiment se esse dominos dimittendi, & non, ac propterea negligant hominem absolvere, indicat eis quòd jam ipse tali donaverit, ut non possint sese porrò ipsi opponere. Ne autem vulnerentur ceu contempti, *propter vos*, inquit, remisi ei : nôram enim quòd hoc vobis gratum sit futurum. Deinde, ne hominum gratiâ veniam illi concessisse videatur, adjecit, *in persona Christi*, hoc est, secundùm Deum, & coram Christo, & tanquam illo hoc jubente, ac veluti ejus vicem gerens, dimisi; vel in gloriam Christi. Quòd si in gloriam Christi cedit dimissio, quomodo non esset huic ignoscendum, ut glorificetur Christus?

11 *Ut non circumveniamur à Satana : non enim ignoramus ipsius cogitationes.*] Ne, inquit, fiat commune damnum, imminuatúrque gregis Christi numerus. Eleganter autem rem ipsam circumventionem nominavit. Non enim ad se pertinentia Satanas accipit, verùm & nostra rapit : ac maximè per methodum nostram, id est, per pœnitentiam immoderatam. Propterea diaboli cogitationes malitiam ejus & imposturam vocavit, & quomodo in pietatis specie perdat. Non solùm enim per fornicationem supplantat, verumetiam per immodicum mœrorem. Quomodo igitur non est circumventio, cùm vel per nostra nos capiat?

12 *Porrò cùm venissem Troadem in Evangelium Christi, & ostium mihi apertum esset in Domino.* 13 *Non habui requiem spiritui meo, eo quòd non invenerim Titum fratrem meum.*] Suprà commemoravit quòd afflictionem habuerit in Asia, monstravítque quomodo liberatus sit ab ea : jam nunc rursus docet quòd & aliter afflictus fuerit, eo quòd non invenerit Titum. Cùm enim non adfuerit qui consoletur, gravior est tentatio. Quare igitur me tarditatis accusatis, qui in tot calami-

Καὶ γὰρ ἐγὼ εἴ τι κεχάρισμαι, ᾧ κεχάρισμαι, δι' ὑμᾶς ἐν προσώπῳ Χριστοῦ.] Ἵνα μὴ ἑαυτοὺς νομίσωσι κυρίους τῆς ἀφέσεως καὶ μὴ, καὶ δι' ὃ τοῦτο ἀμελήσωσι τοῦ ἀπολύσαι τὸν ἄνθρωπον, δείκνυσιν αὐτοῖς ὅτι ἤδη αὐτὸς ἐχαρίσατο τῷ τοιούτῳ, ὥστε μηκέτι δυνατὸν αὐτοῖς ἀντιτάξασθαι αὐτῷ. Ἵνα δὲ μὴ πλήγωσιν ὡς προφθάντες, φησὶ, δι' ὑμᾶς ἐχαρισάμην αὐτῷ· ἤδειν γὰρ ὅτι ἀποδεκτὸν ὑμῖν ἔσται τοῦτο. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ δι' ἀνθρώπους συγκεχωρηκέναι, προσέθηκεν, ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, τουτέστι, τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὡσανεὶ ἐκείνου τοῦτο κελεύοντος, καὶ ὡς ἀντιπροσώπος ὢν ἐκείνου, συνεχώρησα· ἢ εἰς δόξαν τοῦ Χριστοῦ. Εἰ οὖν εἰς δόξαν Χριστοῦ γέγονε συγχώρησις, πῶς ἂν δεῖ συγχωρηθῆναι τοῦτον, ἵνα δοξασθῇ Χριστός;

11 Ἵνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ· οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν.] Ἵνα μὴ βλάπτηται, φησὶ, κοινὴ ἡ βλάβη, καὶ ἐλαττωθῇ τὸ ἀριθμὸς τοῦ Χριστοῦ ὁ ἀριθμός. Καλῶς δὲ πλεονεξίαν τὸ πρᾶγμα ὠνόμασεν· ὁ γὰρ διάβολος οὐ τὰ αὐτοῦ διαφέροντα λαμβάνει, ἀλλὰ καὶ τὰ ἡμέτερα ἁρπάζει· καὶ μάλιστα, εἰ καὶ διὰ μεθόδου ἡμετέρας, τουτέστι, τῆς μετανοίας ἀμέτρου γινομένης. Διὸ καὶ τὰ νοήματα ἐκάλεσε τοῦ διαβόλου, τὴν κακουργίαν αὐτοῦ καὶ τὴν δολιότητα, καὶ ὅπως ἐν προσχήματι εὐλαβείας ἀπόλλυσιν. Οὐ γὰρ μόνον ἐκ πορνείας ὑποσκελίζει, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀμέτρου λύπης. Πῶς οὖν ἡ πλεονεξία, ὅταν καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων ἁλίσκηται ἡμᾶς;

12 Ἐλθὼν δὲ εἰς Τρωάδα εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ θύρας μοι ἀνεῳγμένης ἐν Κυρίῳ, 13 Οὐκ ἔσχηκα ἄνεσιν τῷ Πνεύματί μου, τῷ μὴ εὑρεῖν με Τίτον τὸν ἀδελφόν μου.] Εἶπεν αὐτοτέρως, ὅτι θλίψις αὐτῷ ἐγένετο ἐν τῇ Ἀσίᾳ, καὶ ἔδειξε πῶς ἀπηλλάγη ταύτης· νῦν πάλιν διδάσκει ὅτι καὶ ἑτέρως ἐθλίβη διὰ τὸ μὴ εὑρεῖν Τίτον. Ὅταν γὰρ ὁ παραμυθούμενος μὴ ᾖ, δεινότερος ὁ πειρασμός. Ὥστε τί μοι μέμφεσθε τῆς βραδύτητος τοσαύτης αἰτίας παρεσκευάκει

ὁ

οὐκ ἐώσαις ἡμᾶς, ὡς βουλόμεθα, ἀποδημεῖν; Οὐχ ἁπλῶς δὲ φησιν, ὑπεδημήσαμεν τῇ Τρωάδι, ἀλλ' εἰς τὸ εὐαγγέλιον, τουτέστιν, ὥστε κηρύξαι. Πῶς οὖν οὐκ ἐκήρυξας, καὶ ταῦτα θύρας σοι ἀνεῳγμένης; ἐκήρυξα μέν, οὐκ ὑπεπόλυον δέ, διότι οὐχ εὗρον Τίτον. Οὐκ ἔσχηκα γὰρ ἄνεσιν, τουτέστιν, ἐθλίβομαι, ὠδυνήθην διὰ τὴν ἀποστολήν" τοῦτο· ἆρα οὖν διὰ τοῦτο ἀφῆκας τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ; οὐ διὰ τοῦτο, ἀλλὰ διότι ἐνεποδίζετο τὸ ἔργον, ἐκείνου" ἀπόντος. Ἐγὼ μὲν γὰρ πάνυ ἐπεθύμουν κηρύξαι, ἀλλ' ἡ ἀπουσία Τίτου ἐμπόδιον γέγονε· μεγάλα γὰρ συνήργει πρὸς.

" χ. Τίτου.

" χ. ἀποδημοῦντος.

Ἀλλ' ἀποταξάμενος αὐτοῖς ἐξῆλθον εἰς Μακεδονίαν.] Τουτέστιν, οὐ διέτριψα πλείονα χρόνον ἐκεῖ στενοχωρούμενος· θύρα μοι γὰρ ἀνέῳκτο μεγάλη, τουτέστιν, ἔργον πολύ· πλὴν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ συνεργοῦ ἐνεποδίζετο.

14. Τῷ δὲ Θεῷ χάρις, τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ.] Ἐπειδὴ πολλὰς κατέλεξε λύπας, τὴν ἐν Ἀσίᾳ, τὴν ἐν Τρωάδι, τὴν διὰ τὸ μὴ παρεῖναι αὐτοῖς ἐλθεῖν· ἵνα μὴ δόξῃ ὡς θρηνῶν ταύτας ἀπαριθμεῖσθαι, φησὶν ὅτι θύρας τῷ Θεῷ, ὅτι πάντοτε θριαμβεύει ἡμᾶς, τουτέστι φανερούς δείκνυσι. Θρίαμβος γὰρ λέγεται, ἡ μετὰ νίκης καὶ ἐπαίνων διὰ μέσης τῆς πόλεως παρόδος βασιλέως, ἢ στρατηγοῦ. Καὶ ἡμᾶς οὖν ὁ Θεὸς μετὰ τῆς νίκης τῆς διαβόλου ἐπαίνων ἀξίους φανεῖς ποιεῖ. αἱ γὰρ δοκοῦσαι ἀτιμίαι, δόξα ἡμετέρα· τότε γὰρ πέπτωκε ὁ διάβολος. Ἐν Χριστῷ δὲ ταῦτα γίνονται, τουτέστι, διὰ τὸν Χριστὸν καὶ τὸ κήρυγμα· ἢ ὅτι ἐν Χριστῷ θριαμβευόμεθα, τουτέστι, δοξαζόμεθα· τὸν γὰρ Χριστὸν οἷόν τι ἔπαινον φέροντες, ἐν τῇ ἐκείνου ἀξιοφανείᾳ δοξαζόμεθα καὶ ἡμεῖς.

Καὶ τὴν ὀσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι δι' ἡμῶν ἐν παντὶ τόπῳ.] Μέγα παλύπιμόν, φησὶν, ἐστὶν ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ, ἣν ἡμεῖς πᾶσιν ἀνθρώποις φανεροῦμεν, μᾶλλον δὲ οὐκ αὐτὸ τὸ μύρον

tates inciderim, quæ non sinunt nos pro noſtro arbitratu proficiſci? Non ſimpliciter autem dicit, profectus ſum Troadem, verùm, *ad Evangelium*, hoc eſt, ut prædicarem. Ecquî igitur non prædicâſti, maximè cùm janua tibi patefacta fuerit? Prædicavi quidem, ſed non multùm, eò quòd non reperi Titum. *Non habui enim quietem*, hoc eſt, affligebar, angebar propter ipſius abſentiam. An ideò intermiſiſti opus Dei? Non ſanè propter hoc, ſed quia impediebatur opus illo abſente. Nam ego prædicare valde cupiebam, ſed Titi abſentia impedimento fuit: multum enim cooperabatur cùm præſens eſſet.

Verùm illis valere juſſis, profectus ſum in Macedoniam.] Hoc eſt, non multum temporis illic trivi, in anguſtias nimirum redactus. Oſtium enim ingens apertum erat, id eſt, multum operis reſtabat: verùm propter cooperatoris abſentiam impediebatur.

14. *Deo autem gratia, qui ſemper triumphat nos in Chriſto.*] Quum multos dolores commemorâſſet, quem in Aſia, quem in Troade, quem eo quòd ad eos non acceſſerat, pertulerat, ne videatur iſta lugens recenſere, inquit: *Gratias ago Deo, quòd ſemper triumphat nos*, hoc eſt, conſpicuos facit. Triumphus enim dicitur progreſſio regis ſive imperatoris per mediam urbem cum victoria & trophæis. Et nos igitur cum victoria de diabolo Deus conſpicuos reddit. Quæ enim videntur eſſe contumeliæ, ſunt gloria noſtra: tum enim corruit diabolus. *In Chriſto* autem iſta fiunt, hoc eſt, propter Chriſtum, & verbi prædicationem. Vel quòd in Chriſto triumphamur, hoc eſt, glorificamur. Nam Chriſtum veluti trophæum geſtantes, nos quoque in ipſius ſplendore glorificamur.

Et odorem notitiæ ſuæ manifeſtat per nos in omni loco.] Unguentum, inquit, precioſum eſt cognitio Dei, quam nos cunctis hominibus manifeſtamus: imò potiùs non ipſum unguentum, ſed odorem ipſius.

ipsius. Etenim præsens cognitio non est admodum perspicua, sed per speculum & in ænigmate. Perinde ìgitur ac si quis fragrantiam olfaciens, unguentum alicubi positum esse novit, cujusmodi autem sit essentiæ, non item : sic & nos, quòd Deus sit, novimus : quid verò sit quoad substantiam, non item. Veluti igitur thuribulum fumus regale, & quocunque abiërimus, odorem spiritualis unguenti circumferimus, id est, cognitionis Dei. Cùm igitur paulo antè dixisset, quòd semper triumphamur, nunc inquit, in omni loco homines bono suffitu afflamus. Omnis enim & locus & tempus nostris institutionibus repletus est. Itaque strenuè oportet ferre, siquidem & nunc usque adeò glorificemur, priusquam futuris bonis potiamur.

15 *Quia Christi bonus odor sumus Deo, in iis qui salvi fiunt, & in iis qui pereunt.*] Vel hoc dicit, quòd nosmetipsos hostiam offerimus, moriendo propter Christum : vel quòd ad Christi victimam, veluti quidam suffitus, & nos incendamur. Quod verò ait, est hujusmodi : Sivè serventur quidam, sive pereant, Evangelium propriam virtutem retinet, nósque perseveramus illud esse quod sumus. Ac quemadmodum lumen, etiamsi caligine perfundat eos qui debilioris visus sunt, lumen tamen est : nec quoque etiamsi febricitantibus amarum fuerit, dulce tamen est : hunc ad modum Evangelium boni odoris est, etsi increduli quidam pereunt. Et nos *bonus odor sumus :* non autem simpliciter, sed *Deo.* Quando verò ille judicaverit isthuc, quis est qui contradicat?

16 *Aliis quidem odor mortis ad mortem, aliis verò odor vitæ ad vitam.*] Quia dixerat nos bonam esse fragrantiam pereuntibus, ne arbitreris illos quoque Deo acceptabiles esse, subintulit hæc : Odorem, inquiens, hunc alii quidem recipiunt ut serventur, alii ut pereant : Perinde ac sues & cantharos unguentum suffocare dicitur,

ἐστν, ἀλλὰ τ ὀσμὴν τύτυ. Καὶ γὰ ἡ πρᾶσις γνῶσις ἀσφόρα ἐστὶν, ἀλλὰ δι' ἐσόπτρου & ἐν αἰνίγματι. Ωσπερ οὖν ὁ τῆς ὀσμῆς ὀσφραινόμενος, ὅτι μύρον κείμενόν που, οἶδεν· ποταπὸν δ τὴν οὐσίαν, ἔχει· ὅτω καὶ ἡμεῖς, ὅτι μὰ Θεός ἐστιν, ἴσμεν· τί δ τ οὐσίαν, ἔχομεν. Ωσπερεὶ οὖν θυμιατήριόν ἐσμεν βασιλικὸν, καὶ ὅπυ ἂν ἀπέλθωμεν, καὶ τὴν ὀσμὴν τ πνευματικοῦ μύρου περιφέρομεν, τυτέστι, τῆς θεογνωσίας. Ανω τοίνυν ἔλεγεν, ὅτι πάντοτε θριαμβευόμεθα, νῦν φησιν, ὅτι καὶ ἐν παντὶ τόπῳ εὐωδιζόμεθα τοῖς ἀνθρώποις. Πᾶς γὰ καὶ τόπος & καιρὸς τ ἡμετέρων ἐμπέπλησται. Ωστε δεῖ φέρειν γενναίως, εἶτα τοσαῦτα καὶ νῦν· δοξαζόμεθα καὶ πρὸ τ μελλόντων.

15 Οτι Χριστ εὐωδία ἐσμὲν τ Θεῷ ἐν τοῖς σῳζομένοις, & ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις.] Η τ τό φησιν, ὅτι ἑαυτοὺς θυσίαν προσφέρομεν, ἀποθνήσκοντες διὰ τ Χριστόν· ἢ ὅτι ὅπερ τῆ τ Χριστοῦ σφαγῆ, οὕτ τι θυμίαμα, & ἡμεῖς ὑπιθυμιώμεθα. Ο δ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Οτι κἂν σῳζωνταί τινες, κἂν ἀπόλλωνται, τὸ εὐαγγέλιον μένει ἔχον τὴν οἰκείαν ἀρετὴν, & ἡμεῖς μένομεν τοῦτο ὄντες ὅπερ ἐσμέν. Καὶ ὥσπερ τὸ φῶς κἂν σκηπάζῃ τοῖς ἀσθενέσι, ὅμως φῶς ἐστι· καὶ τὸ μέλι, κἂν τοῖς ἰκτεριῶσι πικρὸν ᾖ, ὅμως γλυκύ ἐστιν· ὕτω καὶ τὸ εὐαγγέλιον εὐῶδές ἐστι, κἂν ἀπιστοῦντές τινες ἀπολλύωνται· & ἡμεῖς εὐωδία ἐσμέν· & οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ τ Θεῷ. ὅταν δὲ ἐκεῖνος ψηφίζηται, τίς ὁ ἀντιλέγων;

16 Οἷς μέν, ὀσμὴ θανάτυ εἰς θάνατον· οἷς δ, ὀσμὴ ζωῆς εἰς ζωήν.] Επειδὴ εἶπεν, ὅτι εὐωδία ἐσμὲν ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις· ἵνα μὴ νομίσῃς ὅτι κἀκεῖνοι " εὐπρόσδεκτοί εἰσιν, ἐπήγαγε ταῦτα, καὶ φησιν, ὅτι τὴν εὐωδίαν ταύτην οἱ μὲν ὅτω προσίενται, ὡς σωτηρίαν· οἱ δὲ ὡς ἀπολέθρυ· ὥσπερ & τὰς ις & τοὺς κνη-

" χ. εὐπροσδεκτοι, & ἀπροσδεκτοι.

δαίους

θαρσεις λέγεται πίγξη τὸ μῦρον. καὶ ὁ Χριστὸς πέτρα σκανδάλου καὶ εἰς πτῶσιν κείμενος· καὶ τὸ πῦρ τὸ χρυσὸν λαμπρύνον, τὰς ἀκάνθας πυρῶν.

Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός;] Επειδὴ μεγάλα ἐφθέγξατο, ὅτι ὀσμὴ ἐσμὲν, καὶ ὅτι θριαμβευόμεθα, πάλιν μετεισφέρει, καὶ φησιν, ὅτι πρὸς ταῦτα ἡ ἡμετέρα ἀσθένεια οὐκ ἤρκει, εἰ μὴ ἰσχὺς ἦν τοῦ Θεοῦ δύναμις· ἐκείνου γὰρ τὸ πᾶν, καὶ σοῦδὲν ἡμέτερον.

17 Οὐ γάρ ἐσμεν, ὡς πολλοὶ, καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.] Τοὺς ψευδαποστόλους ἐνταῦθα δηλοῖ, οἱ τὸ τοῦ Θεοῦ χαρὲν οἰκεῖον ἔφασκον κατόρθωμα· καὶ φησὶν ὅτι ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦτο εἶπον, τίς ἱκανός; καὶ τῷ Θεῷ τὸ πᾶν ἀνέθηκα, ἀφ' ἑαυτοῦ οὐκ εἰμὶ, ὡς οἱ ψευδαπόστολοι, καπηλεύων, καὶ νοθεύων τὸ δωρεὰν τοῦ Θεοῦ· Αἰνίττεται δὲ αὐτοὺς καὶ τὴν διδασκαλίαν δολοῦντας τοῖς τῆς ἔξω σοφίας σοφίσμασι, καὶ χρημάτων πλεονεκτοῦντας ὅπερ δωρεὰν ἔδει δίδοναι· ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς τοιοῦτοι. ἐπάγει τοίνυν,

Αλλ' ὡς ἐξ εἰλικρινείας, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ, κατενώπιον τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν.] Τουτέστιν, ἐκ καθαρᾶς καὶ ἀδόλου γνώμης, καὶ ὡς ἐκ Θεοῦ ἔχοντες ἃ λαλοῦμεν, καὶ οὐχ ὡς οἴκοθεν αὐτοὶ καπηλεύοντες· καὶ ἐν Χριστῷ, οὐκ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ σοφίᾳ, ἀλλὰ τῇ παρ' ἐκείνου δυνάμει ἐνηχήμενοι. Τὸ δὲ, ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, εἶπεν, ἵνα δείξῃ τὸ ἁπλοῦν τῆς καρδίας καὶ παρρησίαν. Τοσοῦτον γὰρ ἡ καρδία ἡμῶν ὀρθή ἐστι καθαρά, φησιν, ὥστε τῷ Θεῷ αὐτῷ ἐμφανίζομεν.

& Chriſtus, petra ſcandali, & in ruinam poſitus eſt. Tum ignis aurum illuminat, clariúſque reddit, ſpinas verò urit & abſumit.

Et ad hæc quis idoneus?] Quia magna dixerat, nimirum, *bonus odor ſumus, & triumphamur*, rurſus ad moderatam animi ſententiam redit. Ad hæc, inquiens, noſtra imbecillitas non ſufficiebat ſine potentia Dei. Illius enim totum hoc eſt quod agimus, nihílque noſtrum eſt.

17 *Non enim ſumus, ut multi, caponantes verbum Dei.*] Pſeudapoſtolos hîc notat, qui Dei gratiam ſuum eſſe opus affirmabant: ac propterea, inquit, dixi, quis eſt idoneus? ac Deo totum retuli acceptum, quòd non ſum ſicut pſeudapoſtoli, cauponans & adulterans verbum Dei. Innuit autem, quòd ipſi Evangelii etiam doctrinam depravent humanæ ſapientiæ ratiocinationibus, ac pecuniâ divendere conentur, quod gratis impertiendum erat. Verùm nos non ſumus hujuſmodi. Infert igitur;

Sed tanquam ex ſyncerítate, ſed tanquam ex Deo, ante conſpectum Dei in Chriſto loquimur.] Hoc eſt, ex pura minimèque fallaci mente, ac veluti ex Deo habentes ea quæ loquimur, & non veluti per nos ipſi quicquam tranſigamus. *Et in Chriſto*: non per noſtram ſapientiam, verùm illius potentiâ imbuti & inſtituti. *Ante conſpectum* autem *Dei* dixit, ut cordis ſui rectitudinem & libertatem oſtendat. Adeò enim cor noſtrum purum eſt, ut & Deo ipſum indicemus.

ΚΕΦ. γ.

Ἀρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνειν;] Επειδὴ μεγάλα περὶ ἑαυτοῦ ἐφθέγξατο, φησὶν, ἴσως τίς ἐρεῖ, τί τοῦτο, ὦ Παῦλε; ἐπαίρεις σεαυτὸν ταῦτα λέγων περὶ σεαυτοῦ. Ταύτην οὖν τὴν ἀντίθεσιν λύει ἀπὸ τοῦ ἑξῆς.

CAP. III.

Incipimus iterum noſmetipſos commendare?] Quandoquidem magna de ſeipſo locutus erat, ait, Aliquis fortaſſe dicere poterat; Quid hoc, ô Paule? hæc de teipſo dicens, teipſum effers. Hanc igitur objectionem per ſequentia diluit.

Num

Num egemus, ut nonnulli, commendatitiis literis ad vos, aut ex vobis commendatitiis?] Hoc cum acerbitate loquitur, sermonem suum asperiorem reddens. Pseudapostolos autem innuit, qui cùm propriis suis operibus non possent inclarescere, commendatitias fingentes Epistolas, ad quoscunque vellent perferebant, quibus ita commendabantur & innotescebant. Quod igitur cum acerbitate dicit, est hujusmodi: Num igitur dicat aliquis, quòd oporteat nos Epistolas commendatitias adferre ad vos, ut per ipsas vobis manifestemur, aut rursum ex vobis ad alios? Deinde ex affectu appositè subdit;

2 *Epistola nostra vos estis scripta in cordibus nostris, quæ cognoscitur & legitur ab omnibus hominibus.*] Quod fecissent, inquit, literæ commendantes nos, & venerabiles reddentes, hoc ipsum vos facitis, dum alii vos vident, & de vobis audiunt: Et quocunque profecti fuerimus, vos circumferimus: nam cordi nostro inscriptos gestamus, omnibus denunciantes virtutem vestram. Proinde cùm vos habeam Epistolam me aliis commendantem, non indigeo aliorum Epistolis à vobis, per quas innotescam ignorantibus me. Porrò cùm vos in mente mea sitis, non opus habeo ut quidam alii me vobis prædicent. Ad ignotos enim commendatitiis literis opus est, non ad cognitos. Vos autem ita menti meæ inscripti estis, ut excidere non possitis. Hîc autem testimonium dicit non solùm eorum charitati, verumetiam operibus. Ut qui sufficientes fuerint cunctis mortalibus præceptoris sui dignitatem commonstrare. discipulorum namque virtus, præceptorem ornat.

3 *Manifestati quòd estis Epistola Christi.*] Quî isthuc ratione? Quòd lex Christi & mandata ejus, literarum instar, apud vos maneant & custodiantur.

Ministrata à nobis, inscripta non atramento, sed Spiritu Dei viventis: non ta-

Εἰ μὴ χρήζομεν, ὥς τινες, συστατικῶν ἐπιστολῶν πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐξ ὑμῶν συστατικῶν;] Τοῦτο μετὰ βαρύτητος λέγει, πλημμελέστερον ποιῶν τὸν λόγον· αἰνίσσεται δὲ τοὺς ψευδαποστόλους τοὺς ψευδεῖς, οἳ μὴ ἔχοντες ἐκ τῶν οἰκείων ἔργων γνωρίζεσθαι, συστατικὰς ἐπιστολὰς πλάττοντες, διεκόμιζον οἷς αὐτὸ ἤθελον, δι' αὐτῶν στηριζόμενοι καὶ γνωριζόμενοι. Ὁ τοίνυν λέγει βαρυνόμενος, τοῦτό ἐστιν. Εἰ μή ἄρα τις εἴπῃ, ὅτι δεῖ ἡμᾶς συστατικὰς ἐπιστολὰς ἐπιφέρεσθαι πρὸς ὑμᾶς, ἵνα δι' αὐτῶν γνωρισθῶμεν, ἢ πάλιν ἐξ ὑμῶν πρὸς ἄλλους; Εἶτα ἐπιδεικτικῶς ἐπάγει.

2 Ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμεῖς ἐστε ἐγγεγραμμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, γινωσκομένη καὶ ἀναγινωσκομένη ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων.] Οἷον αὐτὸ ἐποίησε, φησί, τὰ γράμματα στηρίζοντα ἡμᾶς, καὶ ἀξιοπίστους ποιοῦντα, τοῦτο ὑμεῖς ποιεῖτε καὶ ὁρώμενοι καὶ ἀκουόμενοι· καὶ ὅπου αὐ ἀπέλθωμεν, περιφέρομεν ὑμᾶς· ἐν τῇ καρδίᾳ γὰρ ἐγγεγραμμένους ἔχομεν, καὶ πᾶσιν ἐπιδεικνύομεν τὴν ὑμετέραν ἀρετήν. Ὥστε ὑπὲρ ὑμᾶς ἔχω ἐπιστολὴν στηρίζουσάν με πρὸς ἄλλους, καὶ δέομαι ἄλλων ἐπιστολῶν πρὸς ὑμᾶς, ἵνα δι' ἐκείνων γνωρισθῶ τοῖς ἀγνοοῦσί με. Ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἐν τῇ διανοίᾳ μού ἐστε, καὶ δέομαι ἵνα με συσήσωσιν ἄλλοί τινες πρὸς ὑμᾶς. πρὸς γὰρ τοὺς ἀγνῶτας δεῖταί τις γραμμάτων, καὶ πρὸς τοὺς εἰδότας· ὑμεῖς δὲ ἐν τῇ διανοίᾳ μού ἐστε ἐγγεγραμμένοι, ὥστε μηδὲ ἀποπεσεῖν δύνασθαι. Ἐναργῆ δὲ μάρτυρα αὐτῆς οὐ μόνον ἀγάπην, ἀλλὰ καὶ κατορθώματα· εἶγε ἱκανοὶ ἦσθε διακρῦναι πᾶσιν ἀνθρώποις τοῦ διδασκάλου τὸ ἀξίωμα. Τῶν γὰρ μαθητῶν ἡ ἀρετὴ τὸν διδάσκαλον κοσμεῖ.

3 Φανερούμενοι ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ.] Πῶς; τῷ τὸν νόμον Χριστοῦ, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, γράμμασιν οὐκ ἀκριβῶς πρὸς ὑμᾶς, καὶ φυλάττεσθαι.

Διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, ἐγγεγραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος, οὐκ

οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίναις.] Ἀφορμῆς δραξάμενος τῆς τῶ νόμω συγκρίνας τοὺς τὸ εὐαγγέλιον, ἄρχεται ἐντεῦθεν, καὶ φησιν, ὅτι ὥσπερ ὁ Μωσῆς διάκονος τοῦ νόμου ἐγένετο, οὕτω καὶ ἡμεῖς τῆς ὑμετέρας εἰς τὸ κήρυγμα πίστεως διάκονοι ἐγενόμεθα. Καὶ ὥσπερ ἐκεῖνος τὰς πλάκας ἐλάξευσεν, οὕτω καὶ ἡμεῖς τὰς ὑμετέρας καρδίας. Καὶ ὁ μὲν νόμος μέλαν ἐγράφη· τὸ δὲ εὐαγγέλιον ἐν ὑμῖν Πνεύματι γέγραπται. Ὅσῳ οὖν διαφέρει Πνεῦμα μέλανος, καὶ καρδία λίθου, τοσούτῳ καὶ ἡ καινὴ τοῦ νόμου. Τὸ δὲ, ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίναις, οὕτως ἀναγνωθήτω καθ' ὑπέρβατον, ἐν πλαξὶ σαρκίναις· εἶτα διὰ μέσου, τουτέστι, καρδίας. Ἢ καὶ ὅτι καρδίαι εἰσὶ λίθιναι αἱ τῶν πεπωρωμένων, διὰ τοῦτο τὰς τῶν πιστῶν καρδίας σαρκίνας εἶπεν, ὡς δεκτικὰς τοῦ λόγου.

4 Πεποίθησιν δὲ τοιαύτην ἔχομεν διὰ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν Θεόν· 5 Οὐχ ὅτι ἱκανοί ἐσμεν ἀφ' ἑαυτῶν λογίσασθαί τι, ὡς ἐξ ἑαυτῶν.] Ἐπειδὴ ἔδειξε τὴν τῆς νέας μείζω τῆς τῆς παλαιᾶς, ἀκόλουθον ἦν ἵνα συλλογίσασθαι, ὅτι καὶ ἡμεῖς λοιπὸν οἱ ἀπόστολοι, οἱ διάκονοι τῆς νέας, μείζονες ἐσμὲν Μωσέως, τῷ διακονήσασθαι τὴν παλαιάν· ἐδόκει δὲ τοῦτο ἀλαζονείας, φησὶν, ὅτι οὐδὲν ἡμέτερον, ἀλλ' ἡ πεποίθησις ἡμῶν, τουτέστι, τὸ καύχημα ἡμῶν, διὰ τοῦ Χριστοῦ ἐστι πρὸς τὸν Θεόν. Ὁ γὰρ Χριστὸς αἴτιος ἡμῖν τοῦ ἐν Θεῷ καυχᾶσθαι, καὶ οὐδὲν ἡμέτερον, οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον· τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι οὐχ ἱκανοί ἐσμεν λογίσασθαί τι ὡς ἐξ ἑαυτῶν.

6 Ἀλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὃς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους καινῆς διαθήκης.] Ἡ δύναμις, φησὶν, ἡμῶν ἐκ Θεοῦ ἐστιν· αὐτὸς γὰρ ἱκάνωσεν ἡμᾶς, τουτέστιν, ἐνεδυνάμωσεν, ἱκανοὺς εἰργάσατο διακόνους τῆς μεγάλης ταύτης καὶ θείας πρεσβύμπτης τῆς καινῆς διαθήκης.

Οὐ γράμματος, ἀλλὰ Πνεύματος.] Καὶ ὁ νόμος μὲν πνευματικὸς ἦν, τουτέστιν,

bulis lapideis, ſed tabulis cordis carneis.] Occaſione apprehensâ comparandi legem cum Evangelio, orditur hinc, inquiens: Quemadmodum Moſes miniſter fuit legis, ſic & nos veſtræ in verbum fidei miniſtri extitimus. Et perinde ut is tabulas lapideas incidit, ſic & nos veſtra corda. Lex porrò atramento ſcribebatur. Evangelium autem in vobis per Spiritum ſcriptum eſt. Quanto igitur intervallo Spiritus ab atramento diſtat, & cor à lapide, tanto & Novum Teſtamentum à Lege diſcrepat. Quod verò ait, *in tabulis cordis carneis*, ſic lege per hyperbaton: *In tabulis carneis*: deinde adjice quod per medium impoſitum eſt, hoc eſt, *cordis*. Aut quia corda ſunt lapidea, induratorum nimirum, eam ob rem credentium corda carnea eſſe dixit, quippe quæ ſint capacia verbi.

4 *Fiduciam autem habemus talem per Chriſtum ad Deum.* 5 *Non quòd ſufficientes ſimus cogitare aliquid à nobis, quaſi ex nobis ipſis.*] Quia commonſtravit Novum Teſtamentum Vetere eſſe majus, conſequens autem erat ratiocinari, quòd & nos deinceps Apoſtoli Novi teſtamenti miniſtri, majores ſumus Moſe, qui Veteri Teſtamento inſerviit: id autem arrogans eſſe videbatur: Nihil, inquit, noſtrum, ſed fiducia noſtra, id eſt, gloriatio noſtra, per Chriſtum eſt ad Deum. Chriſtus enim nobis eſt in cauſa cur in Deo gloriemur, nihilque planè noſtrum eſt, ne minimum quidem. Hoc enim indicat, cùm ait, *Non ſumus ſufficientes cogitare aliquid veluti ex nobiſipſis.*

6 *Sed ſufficientia noſtra ex Deo eſt, qui & nos idoneos fecit miniſtros Novi Teſtamenti;*] Potentia, inquit, noſtra ex Deo eſt: ipſe enim idoneos nos reddidit, hoc eſt, roboravit, idoneos fecit miniſtros magnæ ac divinæ hujuſce rei, nempe Novi Teſtamenti.

Non literæ, ſed Spiritûs.] Lex quidem ſpiritualis eſt, hoc eſt, à Spiritu data:

ta : non tamen Spiritum ſuppeditabat, ut Novum. Hoc igitur dicit : Nobis non literæ, ſicut Moyſi, ſed Spiritûs ſuppeditatio commiſſa eſt. Etenim non tantùm ſpiritualia & divina docebant Apoſtoli, verumetiam manum imponentes, Spiritum dabant.

Litera enim occîdit, Spiritus autem vivificat.] Lex, inquit, ſi acceperit quempiam peccantem, etiam in eo quod minimum videretur, veluti qui in Sabbato ligna collegiſſet, eum tollit è medio. Spiritus autem Sanctus eos, qui innumera flagitia commiſerunt, ſuſcipiens, in lavacro baptiſmatis juſtificat, mortuóſque peccato vivificat.

7 Quòd ſi miniſtratio mortis literis deformata in lapidibus, fuit in gloria ;] Cùm ſuprà docuiſſet diſcrimen Novi & Veteris Teſtamenti, quòd illud quidem atramento, hoc verò Spiritu ſcribitur : & illud quidem in lapidibus, hoc verò in cordibus ſcribatur: tum quòd illud occîdat, hoc verò vivificet : nunc oſtendere vult, quòd gloria quoque Evangelii major ſit. Quia verò Lex gloriam ſenſibilem habuit, illam ſcilicet quæ in vultu Moſis renidebat: Novum verò Teſtamentum intellectualem, quam nemo ſenſibiliter videt, à ratiocinatione excellentiam Evangelicæ gloriæ oſtendit, inquiens, Lex miniſtra erat mortis. Non dixit autem factrix mortis, ne det locum hæreticis, ſed, adjutrix. Peccatum namque mortem faciebat ; lex autem pœnam induxit. Præterea literæ tantùm lex fuit, non auxilium præſtans certantibus, quod fit in baptiſmate, ſed & ſupplicia indelebilia ſubindicans. Lapidibus enim impreſſum fuit hoc mortis miniſterium. Si igitur lex, cùm hujuſmodi ſit, *fuit in gloria*, quanto potiùs gratia, quæ illam incomparabiliter excellit ?

Ita ut non poſſent defigere oculos filii Iſraelis in faciem Moyſi propter gloriam vultûs ejus quæ aboletur.] Clanculum Judæ Πνεύματος δηλαδή· ὃ μὲν γὰρ Πνεῦμα ἐχορήγει, ὡς ἡ καινή. Τοῦτο οὖν λέγει, ὅτι ἡμῖν ὁ γράμματος ὑπισχνεῖτο, ὡς ὁ Μωσῆς, ἀλλὰ Πνεύματος χορηγίαν· ἡ γὰρ ὁ μόνον πνευματικὰ " καὶ θεῖα ἐδίδασκον οἱ ἀπόστολοι, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας ἐπιτιθέντες, Πνεῦμα ἐδίδοσαν. " χ. πνά.

Τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, ὃ δὲ Πνεῦμα ζωοποιεῖ.] Ὁ νόμος, φησὶν, ἐὰν λάβῃ τινὰ ἁμαρτάνοντα κἂν ὃ δοκοῦν ἐλάχιστον, ὡς τὰ ξύλα ἐν Σαββάτῳ συλλέξαντα, αἴρει· ὃ δὲ ἅγιον Πνεῦμα, τοὺς μυρία κακὰ πεπλημμεληκότας ὑποδεχόμενον, ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τοῦ βαπτίσματος δικαιοῖ, καὶ νενεκρωμένους τῇ ἁμαρτίᾳ ζωοποιεῖ.

7 Εἰ δὲ ἡ διακονία τοῦ θανάτου ἐν γράμμασιν ἐντετυπωμένη ἐν λίθοις, ἐγενήθη ἐν δόξῃ·] Διδάξας ἐν τοῖς ἄνω τὴν διαφορὰν τῆς νέας ὡς πρὸς τὴν παλαιὰν, ᾧ ἐκείνην μὲν ἐν μέλανι, ταύτην δὲ ἐν πνεύματι γεγράφθαι· κἀκείνην ἐν λίθοις, ταύτην δὲ ἐν καρδίαις· καὶ ἀποκλείειν μὲν ἐκείνην, ταύτην δὲ ζωοποιεῖν· νῦν βούλεται δεῖξαι, ὅτι καὶ ἡ δόξα τῆς διαθήκης μείζων. Ἐπεὶ δὲ ὁ νόμος αἰσθητὴν δόξαν ἔφερε, τὴν τοῦ προσώπου Μωσέως· ἡ δὲ καινὴ, νοητὴν, ἣν ὀφθῆναι αἰσθητῶς ὁρᾷ· ἀπὸ " λογισμοῦ τὴν ὑπεροχὴν τῆς διαθήκης δείκνυσι, καὶ φησιν, ὅτι ὁ νόμος διάκονος ἦν θανάτου. Οὐκ εἶπε δὲ, ποιητικὸς, ἵνα μὴ δῶ χώραν τοῖς αἱρετικοῖς, ἀλλ' ὑπουργός. Ἡ γὰρ ἁμαρτία ἦν ποιητικὴ θανάτου, ἔκρινε δὲ τὴν κόλασιν ἐπῆγεν. Ἀλλὰ καὶ γράμματα μόνα ἦν, ἃ βοήθειάν τινα οὐ παρέχων τοῖς ἀγωνιζομένοις, ὅσῳ ὅτι τοῦ βαπτίσματος γίνεται, ἀλλὰ καὶ τὰς τιμωρίας ἀνεξαλείπτους ὑποδηλοῦν. Ἐν λίθοις γάρ, φησιν, ἐντετυπωμένη ἦν ἡ διακονία τοῦ θανάτου αὕτη. Εἰ τοίνυν ὁ νόμος τοιοῦτος ὢν, ἐδοξάσθη ἐν δόξῃ, πόσῳ μᾶλλον ἡ χάρις, ἡ ἀσυγκρίτως ὑπερέχουσα; " χ. παλλογισμοῦ.

Ὥστε μὴ δυνασθαι ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωσέως, διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ, τὴν καταργουμένην.]

τέλευ.] Κατηγορῆ λοιπὸν τῶν Ἰουδαίων οὕτω γὰρ, φησὶν, ἦσαν ἀναίσθητοι, ὡς μηδὲ αὐτοῦ τοῦ δόξαν φαινομένου ὁρᾶν. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι ὁ νόμος, καὶ αἱ πλάκες εἶχον τοῦ δόξαν, ἀλλὰ τὸ Μωσέως πρόσωπον· ὁ γὰρ Μωσῆς ἦν ἔνδοξος, οὐχ αἱ πλάκες ὁ νόμος. Ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τὴν δόξαν ὁ Μωσέως καθαιρῶν, καταργουμένην λέγων αὐτὴν, αὐτὴν τὸν, παυομένην. Ὅρα δὲ, ὅτι οὐκ εἶπε τὸ πονηρὸν, ἀλλὰ τὸ τέλος λαμβάνοντα, καὶ ἀργοῦν.

8 Πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ Πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ;] Ὥσπερ εἶπε τὸν νόμον διακονίαν θανάτου, ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν τὸ εὐαγγέλιον διακονίαν ζωῆς· ὃ δὴ καὶ μεῖζον εἶπε, Πνεύματος. Ἡ μὲν γὰρ καινὴ διαθήκη χορηγίαν ἔχει οὐ ζωῆς μόνον, ἀλλὰ τὸ μεῖζον, καὶ Πνεύματος, τοῦ τοῦ ζωοῦ χορηγοῦντος. Πολλῷ οὖν μᾶλλον αὕτη ἔσται ἐν δόξῃ, ἤπερ ὁ νόμος.

9 Εἰ γὰρ ἡ διακονία τῆς κατακρίσεως, δόξα· πολλῷ μᾶλλον ἡ διακονία τῆς δικαιοσύνης περισσεύει ἐν δόξῃ.] Πάλιν τὸ αὐτὸ "νόημα περιφέρει· ἑρμηνεύων δὲ, πῶς εἶπεν, ὅτι τὸ γράμμα ἀποκτείνει, φησὶ τὸν νόμον εἰς διακονίαν κατακρίσεως, ὡς κολαστικὸν ἁμαρτίας, καὶ ποινητικόν· διακονίαν δὲ δικαιοσύνης, τὸ εὐαγγέλιον· οὐ μόνον γὰρ ἀπολύει τῆς κολάσεως, ἀλλὰ καὶ δικαιοῖ τοὺς ἁμαρτωλούς. Πολλῷ οὖν μᾶλλον ἐν δόξῃ ἔσται τὸ εὐαγγέλιον.

10 Καὶ γὰρ οὐδὲ δεδόξασται τὸ δεδοξασμένον ἐν τούτῳ τῷ μέρει, ἕνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης.] Καὶ τί, φησὶ, συγκρίνω τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου; Τοσαύτη γὰρ τοῦ νέου ἡ ὑπεροχὴ, ὥστε ἐν τούτῳ τῷ μέρει, τουτέστιν, ἐν τῷ συγκρίνεσθαι, οὐδὲ δόξαν ἔχειν νομισθήσεται τὸ δεδοξασμένον, τουτέστιν, ἡ παλαιὰ, διὰ τοῦ ὑπερβάλλοντος δόξαν τῆς νέας· καίτοι γὰρ δεδοξασμένος ὁ νόμος αὐτὸς καθ' ἑαυτόν· ὅμως διὰ τὸ ὑπερβάλλον τῆς δόξης τοῦ εὐαγγελίου ἄδοξος φαίνεται. Ὅρα δὲ, ὅτι καὶ ἐν τούτῳ σεμνύνει τοῦ παλαιοῦ· αἱ γὰρ συγκρίσεις ὅταν τῶν συγγενῶν γίνονται.

dæos accusat. Adeò namque rudes, inquit, fuerunt, ut neque sensibilem gloriam intueri possent. Non dixit autem, quòd Lex & tabulæ habuerint gloriam, sed vultus Mosis. Moses enim celebris erat, non tabulæ Legis. Quinetiam ipsam Mosis gloriam tollit, abolitam illam dicens, hoc est, quiescentem. Vide autem quomodo non dixerit pravam, sed finem accipientem & cessantem.

8 *Quomodo non magis ministratio Spiritûs erit in gloria?*] Quemadmodum Legem dixerat ministerium mortis, ita consequens erat dicere, Evangelium esse ministerium vitæ: at quod majus est dixit, nimirum, *Spiritûs*. Novum enim Testamentum suppeditandi facultatem habet, non vitam modò, sed quod majus est, Spiritum quoque ipsum, qui vitam suppeditat. Hoc igitur multo celebrius erit Lege.

9 *Nam si ministratio damnationis est gloria, multo magis abundat ministerium justitiæ in gloria.*] Rursus eandem sententiam versat. Interpretans autem quomodo dixerit, *Litera occidit*, Legem ait esse *ministerium condemnationis*, ut punitricem peccati, non factricem: Evangelium autem, *Ministerium justitiæ*; nam non solùm à pœna & supplicio liberat, verùm justificat etiam peccatores. Multo igitur magis Evangelium in gloria erit.

10 *Etenim neque glorificatum est quod glorificatum est, in hac parte, propter excellentem gloriam.*] Quid confero, inquit, Vetus & Novum Testamentum inter sese? Tanta est enim Novi excellentia, ut *in hac parte*, id est, in comparatione, ne gloriam quidem habere putetur, quod glorificatum est, Vetus nimirum Testamentum, propter supereminentem Novi gloriam. Etiamsi enim Lex glorificata est per seipsam: propter excellentiam tamen gloriæ Evangelii, ingloria videtur. Animadverte autem quòd vel per hoc, Vetus Testamentum commendat. Comparationes enim fiunt inter cognata.

" χ. ἔννοια.

11 *Si enim quod aboletur, per gloriam fuit: multo magis quod manet, in gloria erit.*] Aliam rationem adjicit: Si enim Lex quæ abolenda & abroganda erat, per gloriam data est, multo magis in gloria erit stabile ac semper duraturum Novum Testamentum.

12 *Habentes igitur talem spem, multâ fiduciâ utimur.*] Quia ingentem quandam gloriam Novo attribuit; qui verò isthuc audiverant, tanquam infirmi, sensibilem gloriam videre cupiebant: Spem habemus, inquit. qualem? quòd majoribus bonis honorati ac donati simus, quàm Moses, quotquot credimus. Hinc multâ fiduciâ utimur erga eos quos instituimus, nihil celantes, nihil etiam prætermittentes: neque metuimus vestrum conspectum, quemadmodum Moses Judæorum. Non enim estis infirmi æquè atque illi. Moses enim cùm secundâ vice accepisset tabulas, atque à monte descenderet, faciem habebat adeò splendidam, ut Judæi neque accedere ad eum possent, neq; quicquam cum eo loqui, donec vultum obvelaret. Hujus historiæ Paulus hîc jam meminit, & ait:

Exod. 34. 34

13 *Et non sicut Moses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in finem ejus quod aboletur.*] Id est, non est opus nos contegi, perinde ac Moses se contegebat. Potestis enim vos aspicere gloriam hanc quam nos habemus, gloriam dico Evangelii, quanquam illâ longè clariorem: hoc est, potestis intelligere mysteria Dei, nempe Evangeliũ; neq; opus est ea vobis obscuritate tanquam velamine quopiam occultare. Israelitæ autem, utpote rudes, non poterant videre quòd finem habitura erat Lex, quódq; abroganda foret. Velum enim pinguem necnon crassam eorum mentem significat, ut infrà discès. Nonnulli verò ita intellexerunt, quòd illud ipsum, quòd vultum ejus intueri non potuerunt, ostenderet gloriam istam finem habere. Cùm enim non vide-

11 Εἰ γὰρ τὸ καταργούμενον, διὰ δόξης· πολλῷ μᾶλλον τὸ μένον, ἐν δόξῃ.] Καὶ ἄλλον λογισμὸν παρεσήσιν. Εἰ γὰρ ὁ μένων καταργεῖσθαι καὶ παύεσθαι νόμος, διὰ δόξης ἐδόθη· πολλῷ μᾶλλον ἐν δόξῃ ἔσται ἡ μόνιμος καὶ ἀεὶ ἐσομένη καινὴ διαθήκη.

12 Ἔχοντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα, πολλῇ παῤῥησίᾳ χρώμεθα.] Ἐπειδὴ μεγάλων τινὰ δόξαν παρεσεμάρτυρησε τῇ νέᾳ· οἱ δὲ ἀκούοντες ἴσως ἀσθενεῖν ἐπεθύμουν ἰδεῖν δόξαν ὡς ἀσθενής, φησὶν ὅτι ἐλπίδα ἔχομεν· ποταπὴν; ὅτι μειζόνων ἠξιώθημεν ἢ ὁ Μωσῆς, πολλοὶ ὄντες οἱ πιστεύσαντες. Καὶ διὰ τοῦτο πολλῇ παῤῥησίᾳ χρώμεθα πρὸς τοὺς μαθητευομένους, οὐδὲν ἀποκρυπτόμενοι, οὐδὲν ὑποστελλόμενοι. καὶ ὃ διδάσκομεν ὑμῖν τὰς ὄψεις, καθάπερ ὁ Μωσῆς τῶν Ἰουδαίων· ὃ γάρ ἐστι ἀσθενής, ὡς ἐκεῖνοι. Ὁ γὰρ Μωσῆς, μὴ τὸ ἐκ δευτέρου δέξασθαι τὰς πλάκας, καταβὰς ἀπὸ τοῦ ὄρους, τὸ πρόσωπον εἶχεν ἀπολάμπον, ὡς μὴ δύνασθαι τοὺς Ἰουδαίους προσέναι αὐτῷ, ἢ διαλέγεσθαι, ἕως ὅτου ἐπέθηκε κάλυμμα τῷ προσώπῳ. Τούτης τῆς ἰσορείας ἀναμιμνήσκει νῦν ὁ Παῦλος, καὶ φησιν·

13 Καὶ ὃ καθάπερ Μωσῆς ἐπέθηκε κάλυμμα ὑπὲρ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, πρὸς τὸ μὴ *ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ισραὴλ εἰς * Ἰουδαῖος τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου.] Τουτέστιν, ὃ χρεία καλύπτεσθαι ἡμᾶς καθάπερ τὸν Μωσέα· δυνατὸν γὰρ ἰδεῖν ὑμεῖς τὴν δόξαν ταύτην, ἣν ἡμεῖς ἔχομεν, τὴν τοῦ εὐαγγελίου, καίτοι λαμπροτέραν οὖσαν ἐκείνης· τουτέστι, δύνασθε νοεῖν τὰ μυστήρια "τοῦ Θεοῦ, ἤγουν τὸ εὐαγγέλιον, καὶ ὃ δέομεθα ἀποκρύπτειν ταῦτα ὑμῶν, ὥσπερ τινὶ καλύμματι, τῇ ἀσαφείᾳ. Οἱ δὲ Ισραηλῖται παχεῖς ὄντες, οὐκ ἠδύναντο ἰδεῖν, ὅτι τέλος ἔχει ὁ νόμος, καὶ ὅτι καταργηθήσεται· τὸ γὰρ κάλυμμα, τὴν παχεῖαν αὐτῶν διάνοιαν "δηλοῖ, ὡς ἐξῆς μαθήσῃ. Τινὲς δὲ ὕτως ἐνόησαν, ὅτι αὐτὸ τοῦτο τὸ μὴ δύνασθαι ἐκείνους ἀτενίσαι, ἐδείκνυε τὴν δόξαν

" χ. κελῶν τὴν εὐαγγ. λίν.

" χ. κελῶν.

τέλος

τέλος ἔχουσδμ. μὴ ὁρωμδύη γὰ, οὐδὲ δόξα ἰω· καὶ ὅτως ἐδηλοῦτο, ὅτι ὀλιγοχρόνιος ἔσαι, ἐκ τῦ, μηδὲ δόξαν φαίνεδαι.

14 Αλλ' ἐπωρώθησδμ τὰ νοήμαδα αὐτῶ· ἄχρι γὰ τ σήμερον, τὸ αὐτὸ κάλυμμα ὐπὶ τῇ ἀναγνώσ τ παλαιᾶς διαθήκης μένῃ, μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅ, τι ἐν Χριςῷ καταργεῖαι.] Επωρώθη, φησὶν, ὁ νοῦς αὐτῶ, καὶ διὰ τῦτο ὅτε οἱ πότε ἔβλεπον, ὅτε οἱ νῦν, ὡς πεπωρωμένοι, καὶ τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἔχοντες ἐν τῷ πρωσώπῳ τῦ Μωσέως, τῦ-
"ἢ τῆς παλαιᾶς διαθήκης. ἔςιν ἐν τῇ ἐπιπολαίῳ ἀναγνώσ" τῦ νόμου. Μωσέα γὰ τ νόμον ὀνομάζῃ Χριςὸς, ὡς τὸ, Εχουσι Μωσέα καὶ τοὺς προφήτας· καὶ οὐδὲ ἀνακαλύπτεδαι αὐτοῖς, οὐδὲ διαγινώσκεδαι, ὅτι ὁ Χριςὸς ἦλθε καταργῆσαι τὸν παλαιόν. Ωςε τῆς αὐτῶ γνώμης τὸ πλάσμα· ἡ γὰ πώρωσις, γνώμης ἁμάρτημα. Μὴ τοίνυν, φησὶ, θαυμάζετε, εἰ μὴ δύνανται ἰδεῖν
"χριῦ θεῦ. τὸν δόξαν" τῦ Χριςῦ, καὶ πιςεῦσαι οἱ Ιδδαῖοι· οὐδὲ γὰ τ τῦ νόμου, τ ἐλάτονα, ἠδύναντο ἰδεῖν. Εἰ γὰ ἐκείνου εἶδον, πάντως ἂν καὶ τ τῦ Χριςῦ. Δόξα γὰ νόμου τὸ πρὸς τ Χριςὸν ὑπιςρέφαι. Γῦ δὲ εἶ-
"ἢ ὁ νόμος ἦν. πεν" ὅτι ὁ νόμος ἐν Χριςῷ μέλλῃ καταργεῖδαι; καὶ ἐν τῷ, Προφήτην ὑμῖν ἀναςήσῃ Κύριος ὁ Θεός· αὐτῦ ἀκούσεδε κατ' πάντα. Ωςε ἐπεὶ προσετάσσετο αὐτῦ ἀκοῦσαι, αὐτὸς δὲ καὶ τὰ Σάββατα παρέλυσι, καὶ τὸν περιτομὴν, καὶ πάλλα ἄπαντα, ὁ νόμος ἄρα προσέταττε τὸν οἰκείαν καπάλυσιν. Αλλὰ καὶ ἐν τῷ τὰς θυσίας προσάξαι γίνεδαι μ ἐν ἑνὶ ναῷ, τῦτον δὲ αὐτὸν πάλιν καθελεῖν, ὃ τὰς θυσίας
"ἢ φανερῶς. ἀνῄρει" παντελῶς; Καὶ, Συ ἱερεὺς εἰς τ αἰῶνα κατ' τὸν τάξιν Μελχισεδέκ· καὶ, Θυσίαν καὶ προσφορὰν σὐκ ἠθέλησας. Ταῦτα γὰ πάντα λύσις τῦ νόμου.

15 Αλλ' ἕως σήμερον λεγόμενα ἀναγινώσκεται Μωσῆς, κάλυμμα ὐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται.] Επιδὴ δωτέρω εἶπεν, ὅτι κάλυμμα ὐπὶ τῇ ἀναγνώσ τῆς παλαιᾶς κεῖται· ἵνα μή τις

retur, gloria non erat: atque hac ratione significabatur eam non diu duraturam, quandoquidem ne gloria quidem appareret.

14 *Sed obtusi sunt sensus eorum. Nam in hodiernum usque diem idem velamen in lectione Veteris Testamenti manet non revelatum, quod in Christo aboletur.*] Excœcata est, inquit, mens eorum: ac propterea neque qui tum vixere, videbant: neque qui hodie supersunt, cernunt: quippe qui excœcati sint, idemque velamentum habeant in facie Mosis, hoc est, in superficiali lectione Legis. Nam Mosen Christus Legem nominat, ut in eo loco: *Habent Mosen & Prophetas.* Neque revelatur eis, neque dignoscitur, quòd Christus esset antiquaturus Vetus Testamentum. Itaque mentis eorum error est: siquidem excœcatio, mentis est peccatum. Ne igitur mirum sit vobis, inquit, si non possint intueri in gloriam Christi, & credere Judæi: neque enim gloriam legis, quæ minor erat, conspicere poterant. Si enim legis gloriam vidissent, Christi etiam gloriam vidissent. Gloria enim legis est, ad Christum converti. Ubi autem dixit, quòd Lex per Christum sit abroganda? Illic ubi ait: *Prophetam vobis excitabit Dominus Deus: ipsum per omnia audietis.* Itaque cùm juberentur ipsum audire, ipse verò & Sabbata dissolveret, & circumcisionem, aliaque omnia: Lex igitur imperabat propriam sui dissolutionem. Insuper per hoc quòd præcepit sacra fieri in uno Templo, ac rursus illud ipsum destruxit, nonne sacrificia omnino auferebat? &, *Tu es Sacerdos in æternum, secundùm ordinem Melchisedech*; &, *Sacrificium & oblationem noluisti.* Hæc enim omnia legis sunt solutio.

Luc. 16. 29.

Deut. 18. 18.

Psal. 109. 4.

Psal. 39. 7.

15 *Sed usque in hodiernum diem cùm legitur Moses, velamen positum est super cor eorum.*] Quia suprà dixerat, quòd in lectione Veteris Legis velamen sit positum; ne quis existimet quòd velamentum

legis obſcuritatem dicat, Haudquaquam, inquit, ſed cæcitatem & craſſitudinem cordis eorum, hanc dico velamentum: quandoquidem in facie Moſis, non propter ipſum, ſed propter eorum craſſitiem hebetudinemque visûs poſitum erat.

16 *Quando autem converſus fuerit ad Dominum, auferetur velamen. Dominus autem, Spiritus eſt.*] Modum hîc dicit quo fieri poſſit ut corrigantur Iſraelitæ: *Quando converſus fuerit ad Dominum*, inquit: hoc eſt, quando à lege defecerit, acceſſeritque ſpirituali Evangelio, tunc auferetur velamentum. Nam quando Moſes, ut hiſtoria habet, ad Dominum convertebatur, retectus erat. Id verò futuri typus erat: nam cùm converſus quiſpiã fuerit ad Spiritum (is enim Dominus eſt) tunc nudam videbit faciem legiſlatoris, imò ipſe erit in Moſis ordine & loco, & fruetur gloriâ, legis gloriam, quantum dictum eſt, ſuperante. Hanc enim donabit Spiritus, utpote Dominus & omnipotens.

17 *Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas.*] In lege jugum erat & ſervitus: in Spiritûs autem lege & Evangelio, libertas, ut citra obſtaculum & liberè videatur gloria Domini.

18 *Nos verò omnes revelatâ facie gloriam Domini ſpeculantes, ad eandem imaginem transformamur, à gloria in gloriam, tanquam à Domini Spiritu.*] Tantâ, inquit, libertate & ingenuitate fruimur, *ut omnes nos* fideles, non quemadmodum unus illic Moſes, *retectâ facie* (non enim eſt apud credèntes velamentum) *gloriam Domini ſpeculantes, ad eandem imaginem transformemur*, hoc eſt; eandem gloriam recipiamus, & tanquam ſpeculum, ſplendorem recipientes, ac rurſus reſplendentes. Ac quemadmodum argentum Soli ex adverſo poſitum, radios quoſdam & ipſum appulſu ſolis remittit: ſic & nos in baptiſmate per Spiritum purgati, illiusq; ra-

νομίσῃ, ὅτι κάλυμμα λέγει τὴν τοῦ νόμου ἀσάφειαν, φησίν, ἀλλὰ τὴν πώρωσιν καὶ παχύτητα. τὴν αὐτῶν "καρδίας, "γ. διανοίας ταύτην φημὶ κάλυμμα· ἐπεὶ καὶ ἐπὶ τῇ ὄψει Μωσέως, οὐ δι' ἀσθένειαν ἔκειτο, ἀλλὰ διὰ τὴν τούτων παχύτητα καὶ ἀμβλυωπίαν.

16 Ηνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα· ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι.] Λέγει νῦν τοῦτον, δι' ὃ δυνατόν ἐστι "διορθωθῆναι "γ. κατορθωθῆναι τοὺς Ισραηλίτας· ὅταν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριόν, φησι· τουτέστιν, ὅταν ἀποστῇ τοῦ νόμου, καὶ προσέλθῃ τῷ πνευματικῷ διαγγελίῳ, τότε περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς ἱστορίας, ὅτε πρὸς τὸν Θεὸν ἐπέστρεφε Μωσῆς, ἀνακεκαλυμμένος ἦν. τοῦτο δὲ τὸ μέλλοντος τύπος ἦν, ὅτι ὅταν ἐπιστραφῇ τις πρὸς τὸ Πνεῦμα (τοῦτο γὰρ ὁ Κύριος) τότε γυμνὸν ὄψεται τὸ πρόσωπον τοῦ νομοθέτου· μᾶλλον δὲ αὐτὸς ἔσται ἐν τάξει Μωσέως, καὶ τῆς δόξης ἀπολαύσει τὸ ὑπερβεβηκὸς τὴν τοῦ νόμου δόξαν, ὅσον εἴρηται· τοιοῦτον γὰρ * χαρίσεται τὸ Πνεῦμα, ὡς * al. Κύριος καὶ παντοδύναμος.

17 Οὗ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία.] Ἐν τῷ νόμῳ ζυγὸς ἦν καὶ δουλεία· ἐν δὲ τῷ τοῦ Πνεύματος νόμῳ καὶ τῷ διαγγελίῳ, ἐλευθερία, ὥστε ἀκωλύτως καὶ ἐλευθέρως βλέπειν τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου.

18 Ημεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος.] Τοσοῦτον ἀπολαύομεν ἐλευθερίας καὶ παῤῥησίας, φησὶν, ὥστε πάντες ἡμεῖς οἱ πιστοὶ, οὐχ ὥσπερ "ἐκεῖ εἷς ὁ Μωσῆς, ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ (οὐ γὰρ ἐστι πᾶσι τοῖς πιστεύσασι κάλυμμα) τὴν δόξαν τοῦ "Κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν "γ. τὴν μὲν πρὸς εἰκόνα μεταμορφούμεθα, τουτέστι, τὴν αὐτὴν δόξαν μεταλαμβάνομεν, οἷς κατόπτρου ὄντες καὶ δεχόμενοι τὴν λαμπρότητα, καὶ αὖθις ἀντιλάμποντες. Καὶ ὥσπερ ἄργυρος ἀπέναντι ἡλίου κείμενος, ἀποπέμπει τινὰς ἀκτῖνας καὶ αὐτὸς τῇ προσβολῇ τοῦ ἡλίου· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ βαπτίσματι καθαιρόμενοι τῆς τοῦ

τῦ πνθύματος, ϗ τ ἐκείνυ ἀκπῖσι κεκαυγαζόμθοι, ἀγγλίω πνὰ νοητίω ἐ αὐτὶ αἰπτέμπομθμ, ϗ μεταμορφθμθα τ αὐτίω εἰκόνα, ἀπὸ δόξης τ ἔ Πνθύματος, εἰς δόξαν τ ἡμετέραν, ϗ τοιαύτίω, οἵαν εἰκὸς ἔχθν τ ὑπὸ ἔ Πνθύματος ἔ Κυρίυ, ϗ μηδενὶ ὑποκειθμύ κεκαυγαζόμθον. Κύριος γὰ ὢν, δεσποτικὰς ἔχ ϗ ταῖς λαμπηδόναις. Γηάτες γὰ οἱ πιςοὶ Πνθύματος ἁγίυ πληροῦνται δι' ἔ βαπτίσματος, ἐ λάμπει αὐτῶν ἡ ψυχή· ἐπεὶ ϗ ὁ Μωσῆς ἰδὼν τίω θείαν δόξαν, μετεμορφώθη ϗ αὐτὸς πρὸς ταύτίω, τυτέςι, μετέλαβε ϗ αὐτὸς, καὶ ἔλαμπε ὃ πρόσωπον, τύπος ὢν ἡμῶν.

diis illuſtrati, jubar quoddam ſpirituale, remittimus: ac transformamur ad eandem imaginem, à gloria Spiritûs ad gloriam noſtram: eamque talem, qualem par eſt habere eum qui à Spiritu Domini, qui nulli eſt ſubjectus, illuſtratus eſt. Nam cùm Dominus ſit, heriles etiam faces habet. Siquidem omnes fideles Spiritu ſancto replentur per baptiſma, animáque ipſorum fulget: quandoquidem etiam Moſes divinam gloriam conſpicatus, transformatus eſt & ipſe in hanc, hoc eſt, aſſumpſit & ipſe fulgorem, luxitque vultus ipſius, quippe qui figura noſtrî eſſet.

ΚΕΦ. δ.

Διὰ τῦτο ἔχοντες τίω διακονίαν ταύτίω, καθὼς ἠλεήθημθμ, οὐκ ἐκκακοθμθμ.] Ἐπιδὴ πολλὰ καὶ μεγάλα εἶπεν, ὅτι καὶ Μωσέως μείζους ἐσμὲν οἱ ἀπόςολοι· εἰ γὰ πάντες, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς· λοιπὸν ἀναπαύει τ ὄγκον, καί φησιν, ὅτι τῦ Θεοῦ ἐςὶ τὸ πᾶν· ἡμεῖς γὰ διάκονοι μόνον ἐσμὲν, καὶ οὐδὲ τῦτο ὃ τῆς διακονίας ἡμέτερον, ἀλλὰ καθὼς, φησιν, ἠλεήθημθμ· τῦ θείου γὰ ἐλέους καὶ τῦτο. Τὸ δ' ὑπέρβατον, διὰ τῦτο οὐκ ἐκκακοθμθμ, τυτέςι, διότι τοιῶτων ἠξιώθημθμ, οὐκ ἀπαγοθόμθμ πρὸς τοὺς κινδύνους, πρὸς ταῖς θλίψεσι· ὅπερ ἅπαξ ἐλεηθέντες ἐπιζθημθμ διακονῆσαι.

2 Ἀλλ' ἀπειπάμθα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, μὴ περιπατοῦντες ἐν πανυργία.] Τοὺς ψευδαπόςολοις αἰνίτεται, οἳ ὑπεκρίνοντο πάντα. Λαμβάνοντες γὰ κρύφα, ἐφαίνοντο μὴ λαμβάνοντες· ἅγιοι ἐδόκουν, καὶ ἀκάθαρτοι ἦσαν· ἡμεῖς δέ, φησιν, ἀπειπάμθα τὸ τοιαῦτα πράττειν, ἃ φανερούμενα καταισχύνῃ τ πράττοντα, τὰ μὲν ὑποκρισιν δηλαδὴ γινόμενα. Ὑπιφέρει γὰ, Μὴ περιπα-

CAP. IIII.

IDeo habentes hanc miniſtrationem, quemadmodũ miſericordiam conſecuti ſumus, non deficimus.] Quia multa ac magna dixerat, nimirum, nos Apoſtoli Moſe majores ſumus (nam ſi omnes, multò magis iſti) curat nunc, adeoque demittit tumorem iſtum, Dei eſt, inquiens, univerſum. Nos enim miniſtri tantummodo ſumus: neque illud etiam miniſterium noſtrum eſt, ſed, *quemadmodum*, inquit, *miſericordiam conſecuti ſumus*; divinæ enim & iſthuc miſericordiæ eſt. Hyperbaton autem hoc eſt, *Ideo non deficimus*, hoc eſt, quia tantis ſumus dignati donatique bonis, non deſtituimur neque deficimus ad pericula, ad afflictiones, poſtquam ſemel miſericordiam conſecuti, ordinati ſumus miniſtrare.

2 *Sed abdicavimus occulta dedecoris, non ambulantes in aſtutia.*] Pſeudapoſtolos ſubobſcurè notat & intelligit hîc, qui ſimulabant omnia. Accipientes enim clanculum, videbantur non accipere: ſancti in ſpeciem cernebantur, & immundi erant. Nos verò, inquit, recuſavimus talia committere, quæ cùm manifeſtantur, perpetrantem dedecore afficiunt, nempe quæ cum hypocriſi tranſiguntur. Infert enim, *Non*

ambulantes in astutia. Proinde hæc sunt illa quæ contumeliam pariunt, quæ scilicet astutiâ transiguntur. Sin de turpibus actionibus isthuc intelligas, nihil mirum: nam hujusmodi etiam sunt pseudapostoli.

Neque adulterantes verbum Dei.] Non solùm vita, inquit, nostra simplex est & pura, & expers sceleris, verumetiam doctrina nostra & verbum fraude carent. Non enim quicquam externæ sapientiæ admiscemus ipsi, aut quicquam adulatorium, aut ex verbo pecunias colligimus: aut jam quidem hoc, jam verò illud docemus; pro temporum & personarum opportunitate, perinde ac pseudapostoli.

Sed in manifestatione veritatis commendantes nos ipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo.] Pseudapostoli commendant seipsos per hypocrisin, & per hoc quòd alii esse videantur, cùm alii sint: ego verò commendo meipsum *manifestatione veritatis*, hoc est, ipsis operibus pro testimonio utor: veluti dico, me nihil accipere & vos testes habeo: & sic in cæteris. Atque sic me prædico & commendo apud omnes homines, tam infideles quàm fideles, cùm vitam meam retegens, tum verbi prædicationem omnibus ad discendum proponens. Quia verò fieri potest ut homines fallantur, adjicit; *Coram Deo*, quem pseudapostoli testem non admitterent.

3 *Quodsi etiam opertum est Evangelium nostrum, in iis qui pereunt est opertum.*] Cùm suprà dixisset, Etiamsi Israelitis velamen appositum est, attamen nos fideles apertâ facie videmus: nunc ait, si opertum est Evangelium, infidelibus est opertum. Quod enim tum Judæis respectu Mosis contingebat; idem nunc infidelibus, respectu Evangelii. Illorum autem culpa est, non Evangelii: nam si credidissent, etiam ipsi apertè palàm conspexissent gloriam Dei.

4 *In quibus Deus seculi hujus excæca-*

τοιοῦτες ὁ πανοῦργος. Ὥστε τοῦτό ἐστι τὰ αἰσχύνῃ ἐμποιοῦντα, τὰ δὲ πανουργίᾳ γινόμενα. Εἰ δὲ καὶ περὶ τοιούτων αἰσχρῶν νοήσῃς τοῦτο, οὐδὲν καινόν· καὶ τοιοῦτοι γὰρ οἱ ψευδαπόστολοι.

Μηδὲ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.] Οὐ μόνον, φησὶν, ὁ βίος ἡμῶν ἁπλοῦς ἐστι καὶ καθαρὸς, καὶ ἀπόνηρος, ἀλλὰ καὶ τὸ δόγμα καὶ ὁ λόγος ἄδολος. Οὐ γὰρ προσμιγνύομέν τι τῆς ἔξω σοφίας αὐτῷ, ἢ κολακευτικόν τι, ἢ χρήματα συλλέγομεν ἐκ τοῦ λόγου, ἢ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο διδάσκομεν πρὸς τοὺς καιροὺς καὶ τὰ πρόσωπα, ὡς οἱ ψευδαπόστολοι.

Ἀλλὰ τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας συνιστῶντες ἑαυτοὺς πρὸς πᾶσαν συνείδησιν ἀνθρώπων ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.] Οἱ μὲν ψευδαπόστολοί, φησι, συνιστῶσιν ἑαυτοὺς τῇ ὑποκρίσει, καὶ τῷ φαίνεσθαι ἄλλο, ἄλλο ὄντες· ἐγὼ δὲ συνιστῶ ἐμαυτὸν τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας· τουτέστιν, ἀνοίξας τοῖς πράγμασι μάρτυσι χρώμενος· οὐ λέγω, ὅτι οὐδὲν λαμβάνω, καὶ μάρτυρας ἔχω ὑμᾶς· καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως. Καὶ ὅταν συνιστῶ ἐμαυτὸν πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ἀπίστους τε καὶ πιστοὺς, τόν τε βίον μου ἀπογυμνῶν, καὶ τὸ κήρυγμα φανερὸν πᾶσι προτιθεὶς, ὥστε μανθάνειν αὐτό. Εἶτα ὅπως δυνατὸν ἀνθρώπους λαθεῖν, φησὶν, ὅτι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὃν οἱ ψευδαπόστολοι μάρτυρα ἔχειν οὐκ ἀνέξαιντο.

3 Εἰ δὲ καὶ κεκαλυμμένον ἐστὶ τὸ εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἐστὶ κεκαλυμμένον.] Εἰπὼν δέδω ὅτι Εἰ καὶ τοῖς Ἰσραηλίταις κάλυμμα ὑπέκειτο, ἀλλ' οἱ πιστοὶ ἡμεῖς ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ ὁρῶμεν· φησὶ νῦν, ὅτι εἰ ἐστὶ κεκαλυμμένον τὸ εὐαγγέλιον, τοῖς ἀπίστοις ἐστὶ κεκαλυμμένον. Ὅπερ γὰρ τότε τοῖς Ἰουδαίοις ἐγίνετο πρὸς Μωσέα, τοῦτο νῦν τοῖς ἀπίστοις πρὸς τὸ εὐαγγέλιον. Ἐκείνων δὲ τὸ ἔγκλημα, οὐ τοῦ εὐαγγελίου· εἰπὲ γὰρ ὑπίστευσάν, εἶδον ἂν καὶ αὐτοὶ ἀνακεκαλυμμένως τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ.

4 Ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε

ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς τὸ φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ.] Ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις, φησὶ, πολλοῖς ἐστι καὶ διαφέρεις, εἰσὶ καὶ οἱ ἄπιστοι· τούτων οὖν τὰ νοήματα ἐτύφλωσεν ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἐνταῦθα δὲ οἱ Μαρκιωνῖται λέγουσι περὶ τοῦ δημιουργοῦ ταῦτα εἰρῆσθαι, ὃν δίκαιον λέγουσι καὶ ἀγαθόν· οἱ δὲ Μανιχαῖοι περὶ τοῦ διαβόλου, ὃν καὶ δημιουργὸν τοῦδε τοῦ κόσμου φασί. Πλὴν ἀδιάφορόν ἐστι τούτων, ἀλλὰ περὶ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν εἴρηται τοῦτο. Εἰ δὲ τούτου τοῦ αἰῶνος Θεὸς εἴρηται, οὐδὲν καινὸν, ὅπου καὶ Θεὸς ὑμῶν λέγεται· καὶ οὐκ ἔστι τούτου μόνου Θεός· ἀλλὰ Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ· καὶ οὐκ ἐκείνων μόνων, ἀλλὰ καὶ πάντων. Τί οὖν καινὸν, εἰ καὶ νῦν ὁ Παῦλος δικαίως ὠνόμασεν αὐτὸν Θεὸν τούτου τοῦ αἰῶνος, ἵνα μᾶλλον δείξῃ τοῖς ἀπίστοις, ὅτι καὶ ταῦτα τὰ ὁρώμενα αὐτὸς ἐποίησεν, οἷς οὐτιφῶντες, αὐτὸν ἀθετοῦσι; Καὶ ὅπερ ἦν ἀναγκαῖον, ὅτι τῶν ἀπίστων τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα· ὁ γὰρ μὴ θέλων, ἀπίστως οὐκ ἔχει. Τί δέ ἐστι τὸ, ἐτύφλωσε; τυπτίσι, συνεχώρησε τυφλοὺς εἶναι· ὥσπερ καὶ τὸ, Παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς πάθη ἀτιμίας. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπεπήδησαν αὐτοῦ, εἴασεν αὐτοὺς, ἐγκατέλιπεν· οὐ γὰρ βιάζεται πρὸς τὴν σωτηρίαν. Ὅρα δὲ ὅτι οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐτύφλωσε πρὸς τὸ μὴ πιστεῦσαι, ἀλλὰ πρὸς τὸ μὴ ἰδεῖν τοὺς βεβήλους ὀφθαλμοὺς τὸν φωτισμὸν τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. Φωτισμὸς δέ ἐστι, τὸ παρασχεῖν ὅτι ἐσταυρώθη, ὅτι ἀνελήφθη, ὅτι τὰ μέλλοντα δώσει· ὥσπερ εἴ τις ὀφθαλμιῶντα τινα ἀποκλείσας τὴν μὲν τοῦ ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου ἰδεῖν, ἵνα μὴ καὶ πρόσκλισιν· ὅπερ πάσχουσι καὶ ὅτι ἄπιστοι μὲν ἐγένοντο ἀφ' ἑαυτῶν· ἡμωρωμένοις δὲ τούτοις ἀπέκλεισεν ὁ Θεὸς τὰς ἀκτῖνας τῆς δόξης τοῦ εὐαγγελίου, ὡς καὶ τὰς Ἰσραηλίτιδας τὸ πρόσωπον Μωσέως. Οὕτω καὶ ἡμῖν ἐπέταξε μὴ βάλλειν τοὺς μαργαρίτας ἔμπροσθεν τῶν χοίρων. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, αὐ-

vit mentes infidelium, ne fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriæ Christi.] Inter eos, inquit, qui pereunt, qui multi sunt & varii, sunt etiam increduli. Horum igitur *mentes excæcavit Deus seculi hujus.* Hic prodeunt Marcionistæ, asseverantes de Creatore hæc esse dicta, quem justum dicunt & bonum: Manichæi verò de Diabolo; quem & mundi hujus conditorem asserunt. At verò neutrum horum dicendum est, cæterùm de Deo nostro hoc dictum est. At si seculi hujus Deus esse perhibeatur, nihil novum est, cùm & Deus cœli dicatur: nec hujus tantùm Deus est. Item Deus Abraham & Isaac & Jacob dicitur: non tamen illorum tantùm Deus est, sed etiam omnium. Quid igitur novi est, si Paulus opportunè jam nunc ipsum Deum hujus seculi appellat, quò magis ostendat incredulis, quòd etiam ea quæ videntur, ipse condiderit, ex quibus ipsi voluptatem capientes ipsum conditorem nihili faciunt? Quin & ad hunc etiam modum hic locus est legendus: Infidelium hujus seculi mentes excæcavit. futurum enim seculum infideles non habet. Quid verò est *excæcavit?* hoc est, permisit eis cæcis esse, quemadmodum & illud, *Tradidit eos Deus in affectus ignominiæ.* Posteaquam enim resilierunt ab eo, dimisit eos, reliquit eos. non enim cogit ad salutem. Observa autem quòd non dixerit, Excæcavit ut non credant, sed, ut prophani oculi non videant splendorem gloriæ Christi. Splendor autem est, credere quòd crucifixus sit, quòd in cœlum receptus sit, & quòd futura nobis daturus sit. Quemadmodum si quis ophthalmiâ laborantem excludat, ut solis radios non videat, ne iis offendatur: hanc ad rationem & illi increduli facti sunt à seipsis: postquam verò tales facti erant, exclusit Deus radios gloriæ Euangelii, æquè atque Israëlitis Mosis faciem obvelavit. Sic & nobis in mandatis dedit, ne projiciamus margaritas nostras ad porcos. Bene autem dixit, *Fulgeat*; Mediocrem enim nunc habemus splendorem;

Rom. 1. 28.

Matth. 7. 6.

ſplendorem, non totam illuminationem; id quod ſuprà odorem & arrhabonem dixit, oſtendens quòd illic quiddam amplius reſtat.

Qui eſt imago Dei inviſibilis.] Monſtrat hîc quòd non ſolùm Chriſti gloriam ignorent, verumetiam Patris. Cùm enim Chriſtus ſit imago Patris, qui hunc non videt, neq; illum novit.

5 *Non enim noſipſos prædicamus, ſed Chriſtum Jeſum Dominum: nos autem ſervos veſtros, propter Chriſtum.*] Suprà dixit, Non ambulamus in aſtutia, deinde adjecit de infidelibus, quomodo ſint contecti. Ait igitur nunc, Propterea fraudulenter non agimus, quia noſipſos haud prædicamus, vanorum Apoſtolorum inſtar. Nam illi perſuadebant diſcipulis ſuis ut à ſe ſibi nomina inderent, ut in priore Epiſtola indicavit, aliis dicentibus, *Ego quidem ſum Apollo, ego verò Cephæ.* Aut, ne vos exiſtimetis, qui adversùm nos pugnatis, quòd nobiſcum bellum geritis. *Non enim noſipſos prædicamus, ſed Chriſtum:* adversùs eum itaque dimicatis, qui prædicatur. Nos enim adeò non prædicamus noſipſos, ut non detrectemus ſervi veſtri eſſe propter Chriſtum, hoc eſt, eò quòd ille ſic nos dilexit, & omnia noſtrî causâ egit.

1 Cor. 1. 12.

6 *Quoniam Deus, qui dixit de tenebris lucem ſplendeſcere, qui illuxit in cordibus noſtris ad illuminationem cognitionis gloriæ Dei, in facie Jeſu Chriſti.*] Quare, inquit, noſipſos non prædicamus? Quia Deus illuxit in cordibus noſtris, & perinde ac faciei Moſis quondam, ſic nobis nunc refulſit. Porrò non quemadmodum in prima creatione, Dixit, & facta eſt lux è tenebris; ſic nunc dixit, & facta eſt lux: cæterùm ipſe nobis effectus eſt lumen. Siquidem is illuxit nobis *in facie Chriſti*, hoc eſt, per Chriſtum. Per Chriſtum enim lucet in nobis Pater, datque *illuminationem cognitionis*, non ſubſtantiæ ſuæ, ſed *gloriæ*. Animadverte autem Trinitatis myſterium apud Paulum hoc etiam in loco. De Spi-

γάσαι· αὐγὴν γὰρ ἔχομεν νῦν μετρίαν, καὶ ὑπὲρ ὅλον φωτισμόν· ὃ καὶ ἔμπροσθεν εἶπεν ὀσμὴν καὶ ἀρραβῶνα, δεικνὺς ὅτι τὸ πλέον ἐκ μιᾶς.

Ὃς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου.] Δείκνησιν ἐντεῦθεν, ὅτι οὐ μόνον τὴν τοῦ Χριστοῦ δόξαν ἀγνοοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ Πατρός· ἐπεὶ γὰρ εἰκών ἐστι τοῦ Πατρὸς ὁ Χριστὸς, ὁ τοῦτον μὴ ὁρῶν, οὐδὲ ἐκεῖνον οἶδεν.

5 Οὐ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, ἀλλὰ Χριστὸν Ἰησοῦν Κύριον· ἑαυτοὺς δὲ δούλους ὑμῶν διὰ Χριστόν.] Ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι οὐ περιπατοῦμεν ἐν πανουργίᾳ· εἶτα προσένεγκε τὰ περὶ τῶν ἀπίστων, πῶς εἰσὶ κεκαλυμμένοι· φησὶν οὖν νῦν, ὅτι διὰ τοῦτο οὐ πανουργευόμεθα, διότι οὐχ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, ὡς οἱ ψευδαπόστολοι. Ἐκεῖνοι γὰρ ἔπειθον τοὺς μαθητὰς ἀπ' αὐτῶν ὀνομάζεσθαι, ὡς καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ ἐδήλωσεν, Ἐγὼ μέν εἰμι Ἀπολλώ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ· ἢ ὅτι μὴ νομίζητε οἱ πολεμοῦντες ἡμῖν, ὅτι ἡμῖν πολεμεῖτε· μὴ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, ἀλλὰ Χριστόν· ἐκείνῳ οὖν πολεμεῖτε τῷ κηρυσσομένῳ. Ἡμεῖς γὰρ τοσοῦτον οὐ κηρύσσομεν ἑαυτούς, ὥστε καὶ οὐ παραιτούμεθα δούλοι ὑμῶν εἶναι διὰ τὸν Χριστόν· τοῦτέστι, διότι ἐκεῖνος οὕτως ἡμᾶς ἠγάπησε, καὶ πάντα ὑπὲρ ἡμῶν ἐποίησεν.

6 Ὅτι ὁ Θεὸς ὁ εἰπών, ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, ὃς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Διατί, φησὶν, οὐχ ἑαυτοὺς κηρύττομεν; διότι ὁ Θεὸς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, καὶ ὥσπερ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Μωσέως πάλαι, οὕτω νῦν εἰς ἡμᾶς. Οὐχ ὥσπερ δὲ ἐκεῖ τῆς προσώπης χύσεως, εἶπε, καὶ ἐλθέτω φῶς ἐκ σκότους, οὕτω καὶ νῦν εἶπε, καὶ ἐλθέτω φῶς· ἀλλ' αὐτὸς ἡμῖν γέγονε φῶς· διὸ καὶ ἔλαμψεν ἡμῖν ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, τοῦτέστι, διὰ τοῦ Χριστοῦ· διὰ γὰρ τοῦ Χριστοῦ λάμπει ἐν ἡμῖν ὁ Πατὴρ, καὶ χαρίζεται τὸν φωτισμὸν τῆς γνώσεως, καὶ δεῖξαι πάλιν διὰ τῆς δόξης. Ὅρα δὲ τὴν τριάδα τὴν θεολογίαν καὶ ἐνταῦθα τοῦ Παύλου. Περὶ μὲν τοῦ Πνεύ-

ματος,

μαπος, τ δόξαν τ Κυείυ κατοπτειζόμεθα· ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι. Περὶ δὲ τ Υἱῦ, τ φωτισμὸν τ δόξης τ διαγγελίυ τ Χριςῦ· περὶ δὲ τ Πατρὸς νῦν, τ φωτισμὸν τ γνώσεως τ δόξης αὐτῦ.

7 Ἔχομεν δὲ τ θησαυρὸν τοῦτον ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσιν.] Ἐπειδὴ πολλὰ καὶ μεγάλα εἶπε περὶ τ ἀπορρήτυ δόξης, ἵνα μή τις εἴπῃ, καὶ πῶς μένομεν ἐν θνητῷ σώματι οἱ τοιαῦτα, ὡς λέγῃς, λαβόντες; φησὶν ὅτι καὶ τοῦτο αὐτὸ τ τῦ Θεῦ δυνάμεως, ὅτι ὀστράκινον σκεῦος τοιούτους θησαυροὺς χωρᾷ.

Ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ᾖ τῦ Θεῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν.] Ἵνα, φησίν, ἡ ὑπερβολὴ τ φαινομένης ἐν ἡμῖν δυνάμεως τῦ Θεῦ ᾖ, καὶ μὴ ἡμεῖς νομίζωμέθα κατορθοῦν ἐξ ἑαυτῶν τι, ἀλλὰ πάντες οἱ ὁρῶντες τὰ Θεῦ λέγωσιν εἶναι τὸ πᾶν. Αἰνίττεται δὲ τοὺς ψευδαποστόλους, ὅτι ἑαυτοῖς τὸ πᾶν ἐπέγραφον.

8 Ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι.] Καὶ τοσοῦτόν, φησίν, ἐστὶ τὸ πλῆθος τ τῦ Θεῦ δυνάμεως, ὥστε καίτοι ὀστράκινοι ὄντες, καὶ τοσούτοις περιχρώμενοι πειρασμοῖς, ὑ θραυόμεθα καὶ ἀπολλύμεθα τὸν ἐν ἡμῖν θησαυρόν. Θλιβόμεθα γὰρ ἐν παντὶ καιρῷ, καὶ τόπῳ, καὶ πράγματι, ἐν φίλοις, ἐν ἐχθροῖς· ἀλλ' οὐ στενοχωρούμεθα, τῦ Θεῦ πλατυνόντος ἡμῶν τὰς καρδίας.

Ἀπορούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι.] Τυτέστιν, εἰς ἀπορίας καὶ ἀμηχανίας ἐμπίπτοντες· πλὴν ἀλλ' ὀρθοὶ ἱστάμενοι καὶ οὐκ ἀπογινώσκοντες καὶ ἡττώμενοι, ἀλλὰ πόρους ἐν Θεῷ εὑρίσκοντες καὶ νικῶντες.

9 Διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλειπόμενοι.] Διώκουσιν ἡμᾶς οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ' ὁ Θεὸς οὐκ ἐγκαταλείπει. περὶς γυμνασίαν γὰρ ἡμῶν, καὶ περὶς ἡμᾶς, συγχωροῦνται ταῦτα.

Καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι.] Τῷ σώματι καὶ τοῖς ἐκτὸς καταβαλλόμενοι μὲν ὑπὸ τῶν ἀντιπαλαιόντων, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι, τῇ προθυμίᾳ, καὶ

ritu namque dicit, *Gloriam Domini ſpeculamur :* Dominus enim Spiritus eſt. De Filio autem, illuminationem gloriæ Evangelii Chriſti. De Patre autem nunc, illuminationem cognitionis gloriæ ipſius.

7 *Habemus autem theſaurum iſtum in vaſis fictilibus.*] Poſtquam multa & præclara de ineffabili gloria loquutus eſſet, ne quis dicat, Quomodo ergo manemus in mortali corpore, ſi talia, ut dicis, acceperimus? hoc ipſum, inquit, Dei potentiæ tribuendum eſt, quòd vas teſtaceum hujuſmodi theſauros capit.

Ut excellentia potentiæ ſit Dei, & non ex nobis.] Ut excellentia, inquit, potentiæ quæ in nobis apparet, Dei ſit, néve exiſtimemur nos à nobis ipſis aliquid egiſſe, verùm omnes qui vident, Dei dicant hoc totum eſſe. Notat autem pſeudapoſtolos, quoniam ſibiipſis univerſum adſcribebant.

8 *In omnibus tribulationem patimur, ſed non anguſtiamur.*] Adeò, inquit, totum eſt potentiæ Dei, ut quamvis teſtacei ſimus, tantis tamque variis tentationibus impulſi, non frangamur, neque perdamus theſaurum qui in nobis eſt. Affligimur enim in omni tempore, & loco, & re, inter amicos, inter hoſtes: ſed ad anguſtias non cogimur, Deo corda noſtra dilatante.

Aporiamur, ſed non deſtituimur.] Hoc eſt, in ſummam rerum penuriam & difficultatem incidentes, veruntamen recti conſiſtentes, in deſperationem non devolvimur, neque vincimur: exterùm in Deo exitum invenimus, atque vincimus.

9 *Perſecutionem patimur, ſed non derelinquimur.*] Perſequuntur quidem nos homines, verùm Deus nos non deſerit. Ad exercitium enim noſtrum, non ut ſuccumbamus hæc permittuntur.

Dejicimur quidem, ſed non perimus.] Corpore, inquit, & externis rebus ab adverſariis noſtris dejicimur, ſed non perimus, quantum ad alacritatem animæq; conſtantiam

tiam attinet, tum quoad ipsum corpus à Deo etiam conservamur.

10 *Semper mortem Domini Jesu in corpore circumferentes, ut & vita Jesu manifestetur in corpore nostro.*] Hoc est, quotidianas mortes sustinentes, imitantésque mortem Domini Jesu semper, hincque vitam ipsius commonstrantes, seu resurrectionem, in corpore nostro. Si enim quispiam non credat quòd Dominus resurrexerit, cùm nos quotidie morientes, & quotidie viventes conspexerit, bonâ cum ratione non amplius dubitabit.

11 *Semper enim nos qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum, ut & vita Jesu manifestetur in mortali carne nostra.*] Per hæc interpretatur quomodo dixerit, *mortem Jesu*: nam obscurum erat. Solet enim perpetuò obscurè dicta dilucidare. Istud autem, *ut & vita Jesu manifestetur*, præter priorem acceptionem etiam sic accipiendum est: quod quemadmodum nos mortem Christi sustinemus nunc, viventésque propter ipsum mori elegimus, ita ille mortuos tum vivificare volet: id quod alibi ait: *Si enim Christo commorimur, simul etiam cum eo vivemus.* Rom. 8. 6.

12 *Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis.*] Mortem hîc tentationes vocat, hoc dicens: Nos quidem in periculis sumus, vos autem vitâ, quæ ex periculis paratur, fruimini, Evangelio nempe vobis prædicato, per quod vitam vivitis sempiternam.

13 *Habentes autẽ eundem Spiritum fidei, secundùm quod scriptum est, Credidi, propter quod locutus sum: & nos credimus, propterea & loquimur.*] Tentationum suprà mentionem fecit, & mortis: deinde ait, quòd ab istis etiam Jesus nos liberavit: rationemque reddidit, nempe ideo nos liberavit, ut Resurrectionis suæ fidem faciat. Subdit itaque jam nunc, quòd fide hoc oporteat certum reddi, & non rationibus tantùm: Quemadmodum, inquiens, David tentationibus immersus, & à Deo Psal. 115. 1.

τῇ τ ψυχῆς ἐνεργείᾳ, καὶ καθ' αὑτὸ δὲ τὸ σῶμα ὑπὸ Θεοῦ σωτηρίαν.

10 Πάντοτε τ νέκρωσιν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέροντες, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν.] Τουτέστι, θανάτους καθημερινοὺς ὑφιστάμενοι, καὶ μιμούμενοι τ θάνατον τοῦ Κυρίου ἀεὶ, καὶ ἐντεῦθεν δεικνύοντες καὶ τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ὅτι τὴν ἀνάστασιν, ἐν τῷ σώματι ἡμῶν. Εἰ γάρ τις ἀπιστεῖ ὅτι ἀνέστη ὁ Κύριος, ἡμᾶς ὁρῶν καθ' ἡμέραν μὴ ἀποθνήσκοντας, καθ' ἡμέραν δὲ ζῶντας, οὐκ ἂν ἔτι εὐλόγως ἀπιστήσει.

11 Ἀεὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες εἰς θάνατον παραδιδόμεθα διὰ Ἰησοῦν, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν.] Διὰ τούτων ἐμέλλησέ πως εἰπεῖν τ νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ· ἀσαφὴς γὰρ ἦν· εἴωθε γὰρ ἀεὶ τὰ ἀσαφῆ σαφηνίζειν. Τὸ δέ, ἵνα ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ, πρὸς τῇ προτέρᾳ ἐκδοχῇ καὶ ὧδε δεκτέον· ὅπερ ἡμεῖς τ θάνατον τοῦ Χριστοῦ ὑπομένομεν νῦν, καὶ ζῶντες αἱρούμεθα δι' αὐτὸν θανεῖν, οὕτω καὶ αὐτὸς αἱρήσεται ἀποθανόντας ζωοποιῆσαι τότε· ὅθεν καὶ ἀλλαχοῦ φησιν. Εἰ γὰρ συναπεθάνομεν, καὶ συζήσομεν.

12 Ὥστε ὁ μὲν θάνατος ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται, ἡ δὲ ζωὴ ἐν ὑμῖν.] Θανάτου ἐνταῦθα τοὺς πειρασμοὺς φησι, τοῦτο λέγων· ὅτι ἡμεῖς μὲν ἐν κινδύνοις ἐσμέν· ὑμεῖς δὲ τ ἐκ τῶν κινδύνων καρπὸν δὲ ζωήν, ἅτε τοῦ εὐαγγελίου κηρυττομένου ὑμῖν, δι' οὗ τὴν αἰώνιον ζῆτε ζωήν.

13 Ἔχοντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τ πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον, Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα· καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν.] Πειρασμῶν ἐμνημόνευσε καὶ θανάτων ἀμφοτέρων· εἶπε, ὅτι καὶ ἐκ τούτων ῥύεται ἡμᾶς, φησιν, ὁ Ἰησοῦς· καὶ προσέθηκε λογισμόν, ὅτι διὰ τοῦτο ῥύεται, ἵνα πιστώσηται τὴν αὐτοῦ ἀνάστασιν. Νῦν οὖν, φησιν, ὅτι καὶ πίστει δεῖ τοῦτο πεπληροφορῆσθαι, καὶ οὐ μόνον λογισμοῖς· καὶ φησιν, ὅτι ὥσπερ ὁ Δαβὶδ ἐν πειρασμοῖς ὢν, καὶ ὑπὸ Θεοῦ μόνον ῥυσθεὶς, ἔφη,

Ἐπίστευσα,

Επίστευσα, διὸ ἐλάλησα· ἔχοντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα· καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν· 14 εἰδότες ὅτι ὁ ἐγείρας τὸν κύριον Ἰησοῦν καὶ ἡμᾶς διὰ Ἰησοῦ ἐγερεῖ, καὶ παραστήσει σὺν ὑμῖν. 15 τὰ γὰρ πάντα δι' ὑμᾶς, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσασα διὰ τῶν πλειόνων τὴν εὐχαριστίαν περισσεύσῃ εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ.] Τί πιστεύομεν, φησι, καὶ τί οἴδαμεν; ὅτι καὶ νῦν τῶν κινδύνων ἡμᾶς ἐξελεῖται, καὶ ὕστερον ἀναστήσει ὁ καὶ τὸν Ἰησοῦν ἐγείρας, καὶ παραστήσει σὺν ὑμῖν ἀπολαύσοντας τῶν ἀγαθῶν. Παρορμᾷ δὲ αὐτοὺς πρὸς τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγαθὴν πολιτείαν. Αἰνιττόμενος δὲ τοὺς ψευδαποστόλους λέγοντας, ὅτι ἡμεῖς ἐσμεν μεσῖται τοῖς μαθηταῖς τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀγαθῶν, φησὶν, ὅτι δι' ὑμᾶς ἐστι τὰ πάντα, καὶ ἡ ἀνάστασις αὐτὴ, καὶ διὰ τὸν ἕνα, ἢ διὰ τὸν ἕνα. Τοῦτο δὲ ποιεῖ ὁ Θεὸς, ἵνα χαρίζεται πολλοῖς, ὥστε πλεονάζουσης τῆς χάριτος πλεονάσαν καὶ τὸν εὐχαριστίαν διὰ πολλῶν προσώπων προσαγομένην εἰς δόξαν Θεοῦ. ὥστε οἱ ψευδαπόστολοι τὸν χάριν τοῦ Θεοῦ σφετερίζόμενοι, [illegible]σι καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ. "Χ. Ἰησοῦ.

16 Διὸ οὐκ ἐκκακοῦμεν, ἀλλ' εἰ καὶ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται, ἀλλ' ὁ ἔσωθεν ἀνακαινοῦται ἡμέρα καὶ ἡμέρα.] Διότι, φησὶν, οἴδαμεν τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν, καὶ ὅτι νῦν τε ἡμᾶς τῶν κινδύνων ῥύεται, καὶ ὕστερον ἀναστήσει λαμπροὺς, οὐκ ἐκκακοῦμεν, οὐδὲ ἀπαρρησιαζόμεθα πάσχοντες· καὶ ὁ μὲν ἔξω ἄνθρωπος, τουτέστι, τὸ σῶμα, φθείρεται· πῶς; μαστιζόμενος, ἐλαυνόμενος· ὁ δὲ ἔσω, τουτέστι, τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ, ἀνακαινοῦται· πῶς; ἀγαθὰς ἐλπίδας ἔχουσα, καὶ παρρησιαζομένη, ὡς διὰ τὸν Θεὸν πάσχουσα, καὶ χαίρουσα.

17 Τὸ γὰρ παρὸν ἐλαφρὸν τῆς

solo ab iis ereptus, dixit, *Credidi, propter quod locutus sum*: sic & nos eundem fidei Spiritum habentes, quem & ille habebat, credimus, ac eam ob causam loquimur: quòd perinde ut Jesus resurrexit, sic nos pericula hujus temporis vincemus, & & rursus excitabimur. Observa, quòd idem sit Spiritus Veteris & Novi Testamenti, propter eos qui legem calumniantur.

14 *Scientes, quòd qui suscitavit Jesum, & nos suscitabit, & constituet vobiscum.* 15 *Omnia enim propter vos, ut abundans gratia pluribus gratias agentibus abundet ad gloriam Dei.*] Quid, inquit, credimus, & quid novimus? quoniam & nunc ex periculis nos eripiet, ac in posterum excitabit, is qui & Jesum excitavit, sistetque nos iisdem vobiscum bonis perfruituros. Excitat autem eos ad fidem & bonam vitam. Notans autem pseudapostolos qui dicebant, Nos sumus mediatores bonorum quæ discipulis à Deo proveniunt; *propter vos*, inquit, *sunt omnia*, etiam ipsa Resurrectio, non propter hunc vel illum. Hoc autem Deus facit, multisque gratiam suam exhibet, ut exuberante gratiâ, abundet & gratiarum actio, à multis personis in gloriam Dei oblata. Quare Pseudapostoli gratiam Dei sibi adscribentes, obscurant etiam ipsius gloriam.

16 *Propterea non deficimus; sed licet is qui foris est noster homo corrumpatur, tamen is qui intus est, renovatur de die in diem.*] Quoniam, inquit, novimus Dei potentiam, & quòd hoc tempore nos à periculis liberet, & quòd postea nos suscitabit splendidos, non deficimus, neque desperamus dum patimur. Porrò, *exterior homo*, id est, corpus, corrumpitur: quomodo? dum flagris cæditur, dum agitatur. *Interior* verò, id est, spiritus & anima, renovatur: quânam ratione? cùm bene sperat, & audacter agit, quasi propter Deum patiens & gaudens.

17 *Id enim quod in præsenti est momentaneum*

taneum & leve tribulationis noſtræ, ſupra modum in ſublimitate æternum pondus gloriæ operatur nobis.] Interpretatur quomodo renovetur interior homo, nempe, dum ſecum reputat quòd afflictio momentanea ſit, id eſt, temporaria; & levis, propter hoc ipſum quòd ſit temporaria. Gloria autem, & æterna eſt, & pondus habet, hoc eſt, magnitudinem excellenter excellentem, hoc enim eſt quòd ait, καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολήν.

18 *Non contemplantibus nobis quæ videntur, ſed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporaria ſunt: quæ verò non videntur, æterna.*] Quàm leve ſit afflictio, oſtendit per hoc quod dicit, Omnia, quæ videntur, temporaria ſunt: itaque & afflictio, imò & ipſa requies: nam & ipſa viſui ſubjacet. Ob eam enim cauſam dixit, *quæ videntur*, ut hanc quoque comprehenderet. Neque igitur afflictioni ſuccumbemus, neque ocio & quiete laxabimur: utrunque enim temporarium eſt. Cùm itaque hæc ſe ita habeant, ea quæ non videntur, æterna ſunt, id eſt, regnum & pœna: illud ergo deſiderate, hanc verò declinate.

θλίψεως ἡμῶν, καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολήν, αἰώνιον βάρος δόξης κατεργάζεται ἡμῖν.] Ἑρμηνεύει πῶς ἀναχαινίζεται ὁ ἔσω ἄνθρωπος, καί φησιν, ὅτι ἐνθυμούμενος ὅτι ἡ μὲν θλῖψις πρόσκαιρός ἐστι, τουτέστι, παρόσκαιρος· καὶ ἐλαφρά, διὰ τοῦτο αὐτὸ ὅτι παρόσκαιρος· ἡ δὲ δόξα καὶ αἰώνιός ἐστι, καὶ βάρος ἔχει, τουτέστι, μέγεθος ὑπερβολικῶς ὑπερβολικόν· τοῦτο γὰρ λέγει διὰ τοῦ, καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολήν.

18 Μὴ σκοπούντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα· τὰ γὰρ βλεπόμενα, παρόσκαιρα· τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα, αἰώνια.] Πῶς ἐλαφρόν ἐστιν ἡ θλῖψις δείκνυσι, διότι φησὶ πᾶντα τὰ βλεπόμενα παρόσκαιρα· ὥστε καὶ ἡ θλῖψις, καὶ ἡ ἀνάπαυσις· καὶ αὕτη γὰρ βλεπόμενον· διὰ τοῦτο γὰρ εἶπε, τὰ βλεπόμενα, ἵνα καὶ ταύτην περιλάβῃ. Οὔτε οὖν τῇ θλίψει καταπιεσθώμεθα, οὔτε τῇ ἀναπαύσει χαυνωθησόμεθα· παρόσκαιρα γὰρ ἀμφότερα. Τούτων δὲ τοιούτων ὄντων, τὰ μὴ βλεπόμενα αἰώνια, τουτέστιν, ἡ βασιλεία καὶ ἡ κόλασις· ὥστε καὶ ἐκείνην ποθεῖν, καὶ ταύτην φεύγειν.

CAP. V.

ΚΕΦ. ε.

Scimus enim quòd ſi terreſtris noſtra domus hujus tabernaculi diſſolvatur, ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cœlis.] Quia ſuprà dixerat, quantò exterior homo corrumpitur, tantò renovatur interior, ac aliquid ita novi dicere videretur, ait quòd quando perfectè corruptum fuerit mortale iſtud & terreſtre corpus, tum innumera nobis bona germinabunt. Simul autem & de Reſurrectione ipſis rurſus differit, etiamſi non adeò perſpicuè ac in priore, ne ipſos nondum reformatos exiſtimare videatur. *Terreſtrem* autem *domum tabernaculi* cor-

Οἴδαμεν γὰρ ὅτι ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ, οἰκοδομὴν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον, αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.] Ἐπειδὴ εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι ὅσον ὁ ἔξω ἄνθρωπος φθείρεται, τοσοῦτον ὁ ἔσω ἀνακαινοῦται, ἐδόκει δὲ καινόν τι λέγειν, φησὶν ὅτι μᾶλλον ὅταν τελείως φθαρῇ τὸ ἐπίγειον τοῦτο σῶμα καὶ γήϊνον, τότε μυρία ἡμῖν βλαστήσει ἀγαθά· ἅμα δὲ καὶ περὶ ἀναστάσεως αὐτοῖς διαλέγεται πάλιν, εἰ καὶ μὴ ἀριδήλως ὡς ἐν τῇ πρώτῃ· ἵνα μὴ δόξῃ ἔτι ἀδιορθώτους αὐτοὺς νομίζειν. Ἐπίγειον δὲ οἰκίαν σκήνους, τὸ σῶμα ἐκάλεσεν·

λεσεν· δξὰ ὃ σκῆνος αὐτὸ κλήσας, τὸ πρόσκαιρον ἐδήλωσε· τοιοῦτον γὰρ ἡ σκηνή· εἰ δὲ καὶ πολλάκις σκῆναι καλοῦνται καὶ αἱ τῶν δικαίων ἀναπαύσεις, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης· αἰώνιοι γὰρ σκῆναι. Ὅρα δὲ πῶς πρὸς τὸ ὑπάρχειον ἀντέθηκε τὸ ἀγένητον. πρὸς τὸ σκῆνος, τὸ αἰώνιον. Αὔξων δὲ τὸ ἐγκώμιον τῆς μελλούσης δόξης τοῦ σώματος ἡμῶν, καὶ ἀχειροποίητον, προσέθηκεν· οὐχ ὡς πρὸς ἀντιδιαστολὴν τούτου τοῦ σώματος· οὐδὲ γὰρ χειροποίητόν ἐστι τοῦτο. Τινὲς δὲ " χειροποίητον μὲν οἰκίαν, τὴν ἐν τῇ γῇ ζωὴν, σκῆνος δὲ τὸ σῶμά φασι· ὥστε εἰ ὃ λεγόμενον τοιοῦτον. Ἐὰν καταλυθῇ ἡ ὑπὲρ γῆς ζωὴ τοῦ σώματος ἡμῶν· ἥτις καὶ χειροποίητος μὲν ῥηθεῖη, ὡς ἀπὸ χειρῶν συνισταμένη· (ἄρτος γὰρ καὶ οἶνος, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐξ ὧν καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν, δξὰ χειρῶν γίνονται·) ἔξομεν ἑτέραν ζωὴν ἐν οὐρανοῖς ἀΦθαρτον καὶ ἀχειροποίητον, τουτέστιν, οὐ προσδεομένην τῆς τῶν ἡμετέρων χειρῶν ἐργασίας.

" χειροποίητον.

2 Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐπενδύσασθαι ἐπιποθοῦντες.] Ποῖον οἰκητήριον; Ὃ σῶμα Ὃ ἄΦθαρτον· ἐξ οὐρανοῦ δέ Φησιν αὐτὸ, οὐχ ὅτι ἄνωθεν κάτεισιν, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖθεν ἔχομεν ἐκπεμπόμενον τὴν τῆς ἀΦθαρσίας χάριν. Τοσοῦτον οὖν οὐ δεῖ λυπεῖσθαι ὅτι τοῖς κατὰ μέρος τοῦ σώματος πάθεσμοῖς, ὥστε τοὐναντίον μᾶλλον στενάζειν ὀΦείλομεν, ὅτι μὴ καθολικῶς Ὃ ΦθαρτὸΝ σῶμα ἀπεκδυόμεθα, ἵνα ἄΦθαρτον τοῦτο ἐπενδυσώμεθα. Διὰ τοῦτο, οὐδὲ σκῆνος αὐτὸ ἐκάλεσεν, ἀλλ' οἰκητήριον, ὡς μονιμώτερον.

corpus nominavit. Porrò dum tabernaculum vocat, temporariam corruptibilémque ejus naturam significat: tabernaculum enim tale quiddam est. Etiamsi autem sæpenumerò tabernacula vocetur justorum quies, verùm isthuc cum appendice dicitur, nempe tabernacula æterna. Animadverte autem quomodo terrestri cœleste; & tabernaculo, æternum oppositit. Exaggerans autem encomium futuræ gloriæ corporis nostri, addidit etiam, *non manufactam*; non ut opponeret corpori huic: hoc enim non est manufactum. Nonnulli autem domum manufactam, pro vita quam in terris degimus, acceperunt: tabernaculum autem, corpus ipsum: ut sit quod dicitur, hujusmodi: Si dissoluta fuerit, quæ in terra est, vita corporis nostri, quæ & manufacta dici possit, tanquam à manibus composita: (Panis enim & vinum & similia, ex quibus vita nostra constat, manibus conficiuntur) habebimus aliam vitam in cœlis incorruptibilem & non manufactam, hoc est, non indigentem nostrarum manuum operatione.

2 *Nam in hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quæ de cœlo est, superindui cupientes,*] Qualem habitationem? corpus incorruptibile. *Ex cœlo* autem ipsum dicit, non quòd descendat à supernis, cæterùm quòd incorruptibilitatis gratiam inde demissam habet. Adeò igitur non est opus ut quisquam turbetur ob tentationes corporis quadam ex parte contingentes, ut è diverso potiùs ingemiscere debeamus, quòd non universum corruptibile corpus exuamus, ut incorruptibile hoc superinduamus. Propterea non tabernaculum ipsum nominavit, sed, *habitationem*, veluti permanentiorem.

3 εἴγε καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὑρεθησόμεθα.] Ἵνα μὴ θαρρήσωσι πάντες πρὸς τὴν ἀΦθαρσίαν τοῦ σώματος, Φησὶν, εἴγε καὶ ἐνδυσάμενοι τὴν ἀΦθαρσίαν, τὸ σῶμα ἄΦθαρτον λαβόντες, οὐ γυμνοὶ εὑρεθησόμεθα δόξης καὶ ἀσφαλείας, ὡς τὸ ἐν τῷ

3 *Si tamen vestiti, non nudi inveniamur.*] Ne confidant omnes incorruptibilitati corporis; Si modò, inquit, induti incorruptione, & corpus incorruptibile accipientes, *non nudi inveniamur* à gloria & securitate, tanquam peccati deformitatem

mitatem habentes. Resurrectio namque communis est, honos non item.

4 *Nam & qui sumus in tabernaculo hoc, ingemiscimus, quatenus nolumus expoliari, sed supervestiri, ut absorbeatur quod mortale est à vita.*] Quia molestum videbatur quod dixit, Ingemiscimus desiderantes liberari à corpore: Ineffabilis enim est animæ ad corpus affectio: Non propterea, inquit, ingemiscimus, ut simpliciter à corpore liberemur, verùm quia superinduere incorruptibilitatem expetimus, adeò ut non hoc quidem exuere volumus, verùm à corruptione liberari, ut à vita corruptio insumatur, non corpus. Non enim simpliciter propter corpus gravamur, sed quia est corruptibile. Hinc autem omnino hæreticorum ora obstruuntur. Non enim de alio atque alio corpore sermo est, sed de corruptione & incorruptibilitate.

5 *Qui autem efficit nos ad illud, Deus est.*] Deus est, inquit, qui primùm nos ad hoc effecit. Etenim condidit nos, ut simus incorruptibiles. Neque hoc nunc primùm ei placuit, sed jam inde à principio. Itaq; omnino fiet.

Qui dedit etiam nobis pignus Spiritûs.] Demonstrationem, inquit, cupis? Alteram tibi dabo. Qui nobis per baptisma Spiritum dedit, pignus quoque immortalitatis nobis impertiit. Etenim sanctificavit & animam & corpus, & utraq; diviniora reddidit, à peccato nos liberans, ex quo mors propagata erat. Quocirca cùm Spiritum nobis dederit, perspicuum est quòd à peccato liberavit. A peccato verò postquam nos liberavit, corruptionem etiam destruxit, ex peccato enim corruptio. Ita igitur futuræ immortalitatis pignus est Spiritus. Et aliter, Qui dedit nobis in præsenti Spiritum ex parte, pignus quoddam dedit se totum quoq; traditurum. Quomodo autem dabit, nisi corpore & animo incorruptibiles futuri simus? Ubi igitur pusillum hîc acceperis, arrhabonem videamus.

ἁμαρτίας ἀχημοσυνίαν ἔχοντες· ἡ μὲν γὰρ ἀνάστασις κοινὴ· ἡ δὲ τιμὴ, οὔ.

4 Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκηνώματι τούτῳ, στενάζομεν, βαρυνόμενοι ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι, ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς.] Ἐπειδὴ φορτικὸν ἐδόκει ὃ ἔλεγεν, ὅτι στενάζομεν ἐπιθυμοῦντες ἀπαλλαγῆναι τοῦ σώματος· καὶ γὰρ ἄῤῥητος σχέσις τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα· φησὶν, ὅτι οὐ διὰ τοῦτο στενάζομεν, ἵνα τοῦ σώματος ἁπλῶς ἀπαλλαγῶμεν, ἀλλὰ θέλοντες ἐπενδύσασθαι τὴν ἀφθαρσίαν· ὡς τοῦτό γε οὐδὲ ἐκδύσασθαι βουλόμενα, ἀλλὰ τὴν φθορᾶς ἀπαλλαγῆναι, ἵνα ἀνάστασιν καὶ διαπνοὴν ἡ φθορὰ ὑπὸ τῆς ζωῆς, ὃ τὸ σῶμα. Οὐ γὰρ διὰ τὸ σῶμα ἁπλῶς βαρυνόμενα, ἀλλὰ διότι ὀφθαρτόν. Ἐντεῦθεν ἡ πανταχοῦ ἐμφράττονται τῶν αἱρετικῶν τὰ στόματα. Οὐ γὰρ περὶ ἄλλου καὶ ἄλλου σώματος ὁ λόγος, ἀλλὰ περὶ φθορᾶς καὶ ἀφθαρσίας.

5 Ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, Θεός.] Θεὸς δέ ἐστι, φησὶν, ὁ εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς κατεργασάμενος ἡμᾶς· καὶ γὰρ ἐδημιούργησεν ἡμᾶς ἵνα ὦμεν ἄφθαρτοι· καὶ νῦν τοῦτο ἔδοξεν αὐτῷ, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς. Ὥστε πάντως γενήσεται. *al. πάντως ἀναστήσει.*

Ὁ καὶ δοὺς ἡμῖν τὸν ἀῤῥαβῶνα τοῦ Πνεύματος.] Θέλεις, φησὶν, ἀπόδειξιν; δώσω σοὶ καὶ ἄλλην. Διὰ τοῦ βαπτίσματος Πνεῦμα ἡμῖν δοὺς, τὸν ἀῤῥαβῶνα τῆς ἀφθαρσίας ἔδωκε. Καὶ γὰρ ἡγίασε καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα, καὶ ἀμφότερα ἀμείνονα πεποίηκε, τῆς ἁμαρτίας ἀπαλλάξας, ἐξ ἧς ὁ θάνατος. Ὥστε ἐπεὶ Πνεῦμα δέδωκε, φανερὸν ὅτι τῆς ἁμαρτίας ἀπήλλαξεν· ἁμαρτίας δὲ ἀπαλλάξας, καὶ τὴν φθορὰν κατήργησεν· ἐξ ἁμαρτίας γὰρ ἡ φθορά. Οὕτως οὖν ἀῤῥαβῶνα τῆς μελλούσης ἀθανασίας τὸ Πνεῦμα. Καὶ ἄλλως δέ, δοὺς νῦν ἡμῖν μερικῶς τὸ Πνεῦμα, πάντως ἀῤῥαβῶνά τινα ἔδωκεν, ὥστε καὶ τὸ ὅλον δώσει. Πῶς δ' ἂν δώσει, εἰ μὴ μέλλοιμεν ἀφθαρτισθῆναι ψυχῇ τε καὶ σώματι; Λαβὼν οὖν ὀλίγον

licet, confide quòd & totum tunc prorsùs sis habiturus.

6 *Audentes igitur semper, & scientes quòd dum sumus in hoc corpore, peregrinamur à Domino.* 7 *(Per fidem enim ambulamus, non per speciem.)* 8 *Audemus autem, & bonam voluntatem habemus magis peregrinari à corpore, & præsentes esse ad Dominum.*] Confirmare pergit quod suprà dixit: nempe, quòd pericula non moramur. Nam pericula & mortes, inquit, rem nobis optatam conciliant, nimirum, incorruptibilitatem, propter quam ingemiscimus: & celeriùs nos ad Dominum noſtrum perducunt. *Audentes igitur semper*, id est, non metuentes neq; persecutiones, neque insidias, neq; mortes. Expende autem sapientiam, quomodo nomina mortis & vitæ occultârit; alteram quidem præsentiam apud Dominum, alteram verò peregrinationem à Domino faciens, ut nemo de præsente vitâ pendeat, ut quæ à Domino abducat. Deinde, ne quis dicat, Quid igitur? corpus nos alienos facit à Deo? correxit hoc, inquiens: *Per fidem enim ambulamus, non per speciem*, hoc est, hîc ipsum quidem novimus, sed modicè (hoc enim est per fidem;) non quidem facie ad faciem, quod est *per speciem*. Cùm autē hæc sic habeant, *bonā voluntatem habemus*, hoc est, valde desideramus exuere corpus hoc, atq; esse cum Domino: Non dixit autē immortalitatē assequi; verùm quod præstantius est, cum Domino esse: Hoc enim immortalitate majus est.

9 *Ideo contendimus, sive absentes, sive præsentes, placere illi.*] Quod quæritur hoc est, ut ipsi in vita placeamus. Ne enim audiens peregrinationem à corpore, existimes hanc tibi ad salutem satis esse: Stude, inquit, probatus hinc migrare, vitam nimirum Deo placentem vivendo.

10 *Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi.*] Terrorem incutit hîc mentione factâ tremendi illius tribunalis, & per hoc quod ait, *manifestari oportet*. Nolito enim cogitare quòd illic

* ἐν ψυχῇ ἐν σώματι.

* οἷς ἀῤῥαβῶνα, ἔλπιζε ὅτι & τὸ ὅλον τότε ἕξεις ὁλοκλήρως.

6 Θαῤῥοῦντες οὖν πάντοτε, καὶ εἰδότες ὅτι ἐνδημοῦντες τῷ σώματι ἐκδημοῦμεν ἀπὸ Κυρίου. 7 (Διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἴδους.) 8 Θαῤῥοῦμεν δὲ & εὐδοκοῦμεν μᾶλλον ἐκδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος, & ἐνδημῆσαι πρὸς Κύριον.] Επι ἐκεῖνο καταπαύζει ὃ ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι οὐ φεύγομεν τοὺς κινδύνους· οἱ κίνδυνοι γάρ, φησι, & οἱ θάνατοι, τὸ ἀνθαιρούμενον ἡμῖν "χτῆμα. πρόξενοι τὴν ἀφθαρσίαν, διὰ ἣν & γενάζομεν· καὶ προσάγουσιν ἡμᾶς τάχιον τῷ δεσπότῃ ἡμῶν. Θαῤῥοῦντες οὖν πάντοτε, τουτέστι, μὴ φοβούμενοι μήτε διωγμούς, μήτε ἐπιβουλὰς, μήτε θανάτους. Ορα δὲ σοφίαν, πῶς ἀπέκρυψε καὶ ὀνόματα τοῦ θανάτου & τῆς ζωῆς, & τὸ μὲν ἐνδημίαν πρὸς Κύριον, τὸ δὲ ἐκδημίαν ἀπὸ Κυρίου τέθηκεν, ἵνα μηδεὶς τῆς παρούσης ζωῆς ὀξέχηται, οἷα δὴ ἀπαγούσης ἀπὸ τοῦ Κυρίου. Εἶτα ἵνα μή τις εἴπῃ, τί οὖν; & σῶμα ἡμᾶς ἀλλοτρίους ἀπὸ τοῦ Θεοῦ; διορθούμενος τοῦτο, εἰπών· Διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἴδους· τουτέστιν, ἐνταῦθα μὲν αὐτὸν ἴσμεν, ἀλλὰ μετρίως· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ διὰ πίστεως· οὐ μέντοι πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, οὗπερ ἐστὶ τὸ, διὰ εἴδους. Επεὶ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, εὐδοκοῦμεν, φησὶ, σφόδρα ἐπιθυμοῦμεν & ἐκδύσασθαι τὸ σῶμα τοῦτο, & μὴ Κυρίου ἐνδέσθαι. Οὐκ εἶπε δὲ, ἀφθαρσίας μεταλαβεῖν, ἀλλὰ τὸ κρεῖττον, τὸ μετὰ Κυρίου εἶναι)· μεῖζον γὰρ τοῦτο τῆς ἀφθαρσίας.

9 Διὸ & φιλοτιμούμεθα εἴτε ἐνδημοῦντες, εἴτε ἐκδημοῦντες, εὐαρέστους αὐτῷ εἶναι).] Τὸ ζητούμενον τοῦτο ἐστι, τὸ εὐαρέστως αὐτῷ ζῆν· ἵνα γὰρ μὴ ἐκδημίαν ἀκούσας, νομίσῃς ἀρκεῖν σοι ταύτην πρὸς σωτηρίαν, φησὶν, ὅτι σπούδασον εὐδόκιμος ἀπελθεῖν, διὰ τοῦ ἐνταῦθα εὐαρέστως αὐτῷ βιῶσαι.

10 Τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ.] Φοβεῖ ἐνταῦθα τῇ ὑποφήσει τοῦ φοβερὸν ἐκεῖνο βῆμα, καὶ τῷ εἰπεῖν, φανερωθῆναι δεῖ. Μὴ γὰρ ὑπολάβῃς ὅτι ἐκεῖ

parietes, & velamenta, cordisque profunditas vel opera, vel consilia occultet, sed omnia manifestantur.

Ut reportet unusquisque ea quæ sunt per corpus juxta ea quæ fecit, sive bonum, sive malum.] Per ista eos qui bene & rectè vixerint, melius sperare facit : segniores autem terrore diligentiores reddit. Sermonem autem de corporum Resurrectione iterum confirmat. Quod enim vel bonis vel pravis operibus inserviit atque obsequutum est, illud omnino vel coronatur vel punitur. Obstruuntur ergo vel hinc hæreticorum ora.

11 *Scientes igitur timorem Dei, hominibus suademus : Deo autem manifestati sumus : spero autem & conscientiis vestris manifestos nos esse.*] Scientes, inquit, tremendum illud tribunal, omnia agimus, ne scandalum ponamus mortalibus. Hoc enim est quod ait, *Hominibus suademus*, hoc est, offendiculis medemur. Etsi enim mali quidquam non operemur, & interim suspicioni ansam præbeamus, nec removeamus scandala, cùm possimus tamen, condemnamur. Deo autem perspecti sumus, qui optimè etiam novit qualem vitæ rationem habeamus : neque opus est ut ipsi suadeamus, utpote qui scandalizaretur. Vobis item manifestati sumus, quippe qui omnia nostra probè teneatis. Vobis igitur persuadere non debemus, ceu in nobis scandalum passis.

12 *Non enim rursus nos ipsos commendamus vobis, sed occasionem damus vobis gloriandi de nobis.*] Gloriandi suspicionem confestim deterit, Ad hos, inquiens, sermones pervenimus, non ut nos ipsos commendemus, hoc est, attollamus, vel præconiis evehamus, verùm ut vobis de nobis apud Pseudapostolos, qui nos contumeliis dilacerant, gloriandi & jactandi ansam præbeamus.

Ut habeatis ad eos qui in facie gloriantur, & non in corde.] Ut habeatis quod dicatis & gloriemini de nobis apud Pseu-

τοῖχοι, καὶ τὰ ἀποκρύμματα, καὶ βαθεῖαι καρδίας ἀποκρύπτῃ ἢ τὰ ἔργα, ἢ τὰ βουλεύματα, ἀλλὰ πάντα φανερούται.

Ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν, εἴτε καὶ κακόν.] Διὰ τούτων τοὺς μὲν κατορθωκότας μᾶλλον εὐέλπιδας ποιεῖ· τοὺς δὲ ῥᾳθυμοτέρους σπουδαιοτέρους τῷ φόβῳ. Βεβαιοῖ δὲ καὶ τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν σωμάτων λόγον· ὃ γὰρ διακονηθὲν σῶμα ἔν τε τοῖς ἀγαθοῖς, ἔν τε τοῖς φαύλοις ἔργοις, ἀκόλουθον πάντως ἢ στεφανοῦσθαι, ἢ κολάζεσθαι. Ἐμφράττονται οὖν καὶ ἐντεῦθεν τῶν αἱρετικῶν τὰ στόματα.

11 Εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, ἀνθρώπους πείθομεν· Θεῷ δὲ πεφανερώμεθα· ἐλπίζω δὲ καὶ ἐν ταῖς συνειδήσεσιν ὑμῶν πεφανερῶσθαι.] Εἰδότες, φησὶ, τὸ δικαστήριον ἀκόλουθον φοβερὸν, πάντα πράττομεν, ὥστε μὴ σκανδαλίσαι τοὺς ἀνθρώπους· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, ἀνθρώπους πείθομεν, ἀντὶ τοῦ, τὰ σκάνδαλα περικόπτομεν. Κἂν γὰρ κακόν τι μὴ κατεργαζώμεθα, ὑποψίαν δὲ παρέχωμεν, καὶ δυνάμενοι λύσαι τὸ σκάνδαλον, οὐ λύωμεν, κατακεινόμεθα. Τῷ μέντοι Θεῷ φανεροί ἐσμεν, καὶ οἶδε πῶς διάκεισθε· καὶ οὐδὲν δεῖ πείθειν ἐκεῖνον, ὡς δῆθεν σκανδαλιζόμενον. Καὶ ὑμῖν δὲ πεφανερώμεθα, ὡς πάντα τὰ ἡμέτερα καλῶς εἰδόσιν. Οὐκ οὖν δεῖ πείθειν ὑμᾶς ὡς σκανδαλισθέντας.

12 Οὐ γὰρ πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνομεν ὑμῖν, ἀλλ' ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος ὑπὲρ ἡμῶν.] Συνεχῶς ἀποτείνεται τῇ δοκεῖν καυχᾶσθαι ὑποτιθέμεθα, καὶ φησιν, ὅτι εἰς τούτους τοὺς λόγους ἤλθομεν, οὐχ ἑαυτοὺς συνιστῶντες, τουτέστιν, ἐπαίροντες, ἢ ἐγκωμιάζοντες, ἀλλ' ὑμῖν ἀφορμὴν παρέχοντες τοῦ καυχᾶσθαι καὶ καλλωπίζεσθαι ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους, οἳ διαστρέφουσιν ἡμᾶς.

Ἵνα ἔχητε πρὸς τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους, καὶ οὐ καρδίᾳ.] Ἵνα ἔχητέ τι λέγειν εἰς καυχᾶσθαι ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους,

δαποστόλους, οἱ ἐν προσώπῳ ἐκαυχῶντο, τυτέστιν, ἐν τοῖς πρὸς ὑπόδειξιν, ἐν τοῖς κατὰ πρόσωπον· τοιοῦτοι γὰρ ἦσαν, εὐλαβείας μὲν ἔχοντες προσωπεῖον, ἐν δὲ καρδίᾳ οὐδὲν φέροντες ἀγαθόν. Οὐκ ἀεὶ δὲ καυχᾶσθαι κελεύει, ἀλλ' ὅταν ἐκφροι ἑαυτοὺς ἐπαίρωσιν.

13 Εἴτε γὰρ ἐξέστημεν, Θεῷ· εἴτε σωφρονοῦμεν, ὑμῖν.] Αν τέ τι μέγα φθεγγόμεθα (ἔκστασιν γὰρ τοῦτο καλῶ, ὥσπερ καὶ ἀλλαχοῦ ἀφροσύνην) δι' ἐκεῖνον τοῦτο ποιοῦμεν, ἵνα μὴ ὑμεῖς νομίζοντες ἡμᾶς εὐτελεῖς, καταφρονῆτε, καὶ ἀπόλησθε. Αν τέ τι μέτριον καὶ ταπεινὸν εἰπωμεν, δι' ὑμᾶς, ἵνα μάθητε ταπεινοφρονεῖν. Η καὶ ἄλλως· Εἴ μέ τις ἡμᾶς ὑποπτεύει, τοῦ Θεοῦ τὸ μισθὸν ἐκδεχόμεθα, ὑπὲρ ὧν ὅτι τοῖς τοιούτοις ὑποπτευόμεθα· Εἰ δὲ σωφρονεῖν ἡγεῖται, αὐτὸς ἀπολαυέτω τὸ ἐκ τοῦ σωφρονεῖν ἡμᾶς ὠφελείας. Η καὶ ἄλλως· Εἰ μαινόμεθα, δι' ἐκεῖνον μαινόμεθα τοιαῦτα, ἵνα ὑμᾶς αὐτῷ προσαγάγωμεν. Εμαίνετο δὲ ἆρα ὁ Παῦλος μανίαν ἐρωτικὴν, τοῦ Θεοῦ ἐρῶν, καὶ ὡς ἐραστὴς ἐκείνου ζῶν, τῷ ἐρωμένῳ φημὶ, καὶ ἐκστὰς ἑαυτοῦ, καὶ ὅλος πρὸς τὸν Θεὸν μεταστὰς, καὶ οὐ τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν ζῶν, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἐρωμένου, ὡς σφόδρα ἐρωτικὸν ὄντα καὶ ἀγαπητικόν. Εἰ οὖν ἐξέστημεν, φησιν, αὐτῷ, τῷ Θεῷ πάντως ἐξέστημεν, δηλονότι τοῦ, δι' τὸν Θεόν.

"χθεῦ. 14 Η γὰρ ἀγάπη "τοῦ Χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς, κρίναντας τοῦτο, ὅτι εἷς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον· 15 Ινα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι.] Η ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἣν ἐπεδείξατο εἰς ἡμᾶς, συνέχει ἡμᾶς καὶ συνωθεῖ εἰς τὸ κινδυνεύειν ὑπὲρ αὐτοῦ, τοῦτο καλῶς κρίναντας ἐν ἑαυτοῖς κρίναντας, ὅτι ἐπεὶ ἀπέθανεν ὑπὲρ πάντων, προδήλον ὅτι πάντες ἦμεν ἀπολωλότες, καὶ δι' τοῦτο ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἀπολωλότων καὶ τεθνατωμένων, ἵνα ζω-

dapostolos, *qui in facie gloriabantur*, hoc est, in his quæ ad ostentationem faciebant, & quoad vultum. Istiusmodi enim erant, nempe pietatis larvam prætendentes, attamen boni nihilum in corde gestantes. Non semper autem gloriari jubet, cæterùm quum illi sese extulerint.

13 *Sive enim mente excessimus, Deo: sive sobrii sumus, vobis.*] Sive magnum quiddam loquimur, (extasin enim istud vocat, perinde ac alibi, insipientiam) *Dei*, inquit, istuc causâ facimus, ne vos existimantes nos esse viles, aspernemini, & pereatis. Sive moderatum quiddam & humile dicamus, propter vos, uti discatis humilia sapere. Vel aliter: Si quis nos furere suspicetur, à Deo mercedem recipimus, eò quòd hujusmodi suspicioni simus obnoxii; sin sobrios nos esse putet, ipse pariter utilitate è sobrietate nostra proveniente perfruatur. Vel aliam ad rationem: Si insanimus, Dei causâ ita insanimus, ut vos ad ipsum perducamus. Insaniebat itaque Paulus amatoriam quandam insaniam, Deum amans, ac amatoris instar illi vivens, nempe adamato, extra seipsum raptus, ac totus in Deum tralatus, nec suam ipsius vitam vivens, sed ejus quem amat, amatoriam planè, sive dilectam & valde charam. Si igitur è nobis excessimus, inquit, *Deo* omnino excessimus, id est, Dei causâ.

14 *Charitas enim Christi urget nos, æstimantes hoc, quòd si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt;* 15 *Ut qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit.*] Dilectio Dei quam exhibuit erga nos, urget nos & compellit ut ejus amore pericula subeamus, hoc probè apud nos judicantes, quòd quia mortuus est pro omnibus, perspicuum est quòd omnes perieramus, eamque ob causam mortuus est pro iis qui perierant, obierantque mortem, ut nos vivificaret. Quoniam igitur nos vivi-

ficavit, non debemus porrò nobis ipsis vivere, sed illi, propter quem vivimus : qui nedum mortuus est pro nobis, verumetiam resurrexit, primitias nostras, hoc est, corpus suum in cœlos referens, ut omnino nos etiam eò perducat. Quid enim prorsus opus erat illud ascendere, nisi nos quoque similia consecuturi essemus ? Proinde, qui a mortuus est pro nobis, & quia vivificavit nos, & quia nobis arrhabones incorruptibilitatis dedit, ipsi in posterum debemus vivere, haud nostris cupiditatibus.

16 *Itaque nos ex hoc neminem novimus secundùm carnem.*] Quia omnes occisi à peccato reviximus, & vivificati sumus à Christo per Baptisma, meritò neminem novimus fidelium, inquit, *secundùm carnem* viventem, hoc est, juxta veterem & carnalem vitam. Omnes enim Spiritu regenerati, novam & spiritualem vitam ducunt.

Etsi cognovimus secundùm carnem Christum, sed nunc non novimus.] Indicat quòd Christum ducem & principem habemus hujus ipsius, nempe ut secundùm carnem non vivamus. Etsi, inquiens, Christus olim secundùm carnem erat, nunc tamen non est. Quid inde ? carnémne deposuit ? Act. 4. 11. Minimè : nam quemadmodum assumptus est, sic etiam veniet. Assumptus est autem in carne, & cum corpore. Quid igitur dicit ? quòd nos tunc quidem secundùm carnem vivere dicimur, quando in peccatis fuerimus : túmque non secundùm carnem vivere, quando non peccaverimus. Christus autem secundùm carnem vixisse dicitur, quando secundùm naturales & inculpatos affectus vixit, esuriens, sitiens, dormiens, laborans. Nunc autem non est secundùm carnem, hoc est, ab his naturalibus & inculpatis affectionibus liberatus est, impassibile & immortale corpus habens ; ut nos quoque, inquit, abundè doceat, ne ulteriùs secundùm carnem & in peccatis vivamus, sed secundùm spiritum.

ωσῃ ἡμᾶς. Ἐπεὶ οὖν ἐζώωσεν, οὐκ ὀφείλομεν λοιπὸν ἑαυτοῖς ζῆν, ἀλλ' ἐκείνῳ δι' ὃν ζῶμεν· ὃς οὐ μόνον ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ ἠγέρθη, τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν, τουτέστι, τὸ αὐτοῦ σῶμα, εἰς τὰ ὑπερῶνα ἀναγαγών, καὶ ἵνα ἡμᾶς πάντως ἀναγάγῃ. Τίς γὰρ ὅλως χρεία " ἐκεῖσε ἀνελθεῖν, εἰ μὴ ἐμιμούμεθα καὶ ἡμεῖς τὰ ὁμοίων τυχεῖν ; ὥστε καὶ διότι ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ διότι ἐζώωσεν ἡμᾶς, καὶ διότι τοὺς ἀῤῥαβῶνας ἡμῖν τῆς ἀφθαρσίας ἔδωκεν, ὀφείλομεν αὐτῷ ζῆν, καὶ μὴ τῇ ἑαυτῶν ἐπιθυμίᾳ. " ἐκεῖνα.

16 Ὥστε ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ νῦν οὐδένα οἴδαμεν κατὰ σάρκα.] Ἐπεὶ πάντες ἀπεθάνομεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν, ἀνεζωώθημεν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος, εἰκότως οὐδένα οἴδαμεν, φησὶ, τῶν πιστῶν κατὰ σάρκα " ζῶντα, τουτέστι, κατὰ τὸν παλαιὸν καὶ σαρκικὸν πολιτεύμενον. Γεγόνασι γὰρ τῷ πνεύματι ἀναγεννηθέντες, νέαν καὶ πνευματικὴν ζωὴν μετέρχονται. " ἢ ὄντα.

Εἰ δὲ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκομεν.] Δείκνυσιν ὅτι καὶ τούτου αὐτὸν, ὃν μὴ κατὰ σάρκα ζῆν, φημὶ, δεχόμενον ἔχομεν τὸν Χριστὸν· καί φησιν, ὅτι εἰ καὶ ὁ Χριστὸς ἦν ποτε κατὰ σάρκα, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι ἐστί. Τί οὖν ; τὴν σάρκα ἀπέθετο ; μὴ γένοιτο· ὡς γὰρ ἀνελήφθη, " ὅτων καὶ ἐλεύσεται· ἀνελήφθη οὖν ἐν σαρκὶ καὶ μετὰ τοῦ σώματος. Τί τοίνυν φησίν ; Ὅτι ἡμεῖς μὲν ποτε λεγόμεθα κατὰ σάρκα ζῆν, ὅταν ἐν ἁμαρτίαις ὦμεν· καὶ τότε μὴ ζῆν κατὰ σάρκα, ὅταν μὴ ἁμαρτάνωμεν· ὁ δὲ Χριστὸς κατὰ σάρκα λέγεται ζῆσαι, ὅτε κατὰ φυσικὰ καὶ ἀδιαβλήτα πάθη ἔζη, πεινῶν, διψῶν, κάμνων, κοπιῶν. Νῦν δὲ, οὐκέτι κατὰ σάρκα· τουτέστι, τούτων τῶν φυσικῶν καὶ ἀδιαβλήτων ἀπηλλάγη, ἀπαθὲς καὶ ἀκήρατον σῶμα ἔχων· ἵνα, φησὶ, πάντως καὶ ἡμᾶς ἐκ παρουσίας διδάξῃ μηκέτι ζῆν κατὰ σάρκα, καὶ ἁμαρτητικῶς, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. " ἢ πάσης.

17 Ὥστε

17 Ὥστε εἴτις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις.] Εἴτις ἐπίστευσε τῷ Χριστῷ, εἰς ἕτερον δημιουργίαν ἦλθε, καὶ νέα κτίσις ἐγένετο· οὐκ ὀφείλομεν οὖν ἔτι κατὰ σάρκα ζῆν.

Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν· ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά.] Ποῖα ἀρχαῖα; ἢ τὰ τῆς ἁμαρτίας, καὶ τὰ Ἰουδαϊκά· καὶ γὰρ καὶ πρώην ἁμαρτία παρῆλθε, καὶ καινὴ ἡμῖν ψυχή, καὶ καινὸν σῶμα γέγονε· καὶ ἀντὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν πάντων, καινὰ ἡμῖν πάντα· ἀντὶ τοῦ νόμου, εὐαγγέλιον· ἀντὶ Ἱερουσαλήμ, οὐρανός· ἀντὶ ναοῦ, τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος, ἐν ᾧ ἡ Τριάς· ἀντὶ περιτομῆς, βάπτισμα· ἀντὶ τοῦ Μάννα, σῶμα Θεοῦ· ἀντὶ τοῦ ὕδατος, αἷμα δεσπότου· ἀντὶ ῥάβδου Μωσέως ἢ Ἀαρών, ὁ σταυρός· ἀντὶ τοῦ ἀμνοῦ, υἱὸς Θεοῦ, καὶ πάντα τἄλλα ὡσαύτως.

18 Τὰ δὲ πάντα ἐκ Θεοῦ τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Ταῦτα δὲ πάντα ἐκ Θεοῦ ἡμῖν δέδοται, τοῦ ἀποκαταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἡμεῖς αὐτῷ προσεδράμομεν, ἀλλ' αὐτὸς ἡμᾶς ἐκάλεσε διὰ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ.

Καὶ δόντος ἡμῖν τὸν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς.] Ὢ βάθος φιλανθρωπίας· πέμψας γὰρ φονεύει ὁ Πατὴρ τὸν Υἱόν, εἶτα τὸν σφαγέντα ἰδὼν οὐδὲ τῶν τῆς καταλλαγῆς δεομένων, οὐδὲ ὄντων ἠμέλησε τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τὸν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς ἡμῖν, φησι, τοῖς ἀποστόλοις ἔδωκεν, ἵνα περιερχόμενοι προσβυώμεν πρὸς τοὺς ἀπεστάτας τοῦ Θεοῦ, καὶ προσάγωμεν αὐτοῖς αὐτῷ.

19 Ὡς ὅτι Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον ἑαυτῷ καταλλάσσων, μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν.] Εἶπεν ἄνω, ὅτι αὐτὸς καταλλαγὴν ἡμᾶς ἑαυτῷ· ἵνα μὴ τις εἴπῃ· καὶ μὴν τὸν υἱὸν ἔπεμψε· νυνὶ φησιν, ὅτι τὸν υἱὸν ἔπεμψε· πλὴν, οὐχ ὁ Υἱὸς μόνος παρεκάλει, ἀλλὰ καὶ ὁ Πατὴρ ἦν καταλλάσσων αὐτῷ τὸν κόσμον ἐν Χριστοῦ· τοῦτο γὰρ

17 *Itaque si quis in Christo, nova creatura.*] Si quis credidit Christo, in aliam planè creaturam pervênit, & nova creatura facta est. Non debemus igitur secundùm veterem morem vivere.

Vetera transierunt, ecce nova facta sunt omnia. Qualia vetera? peccatum, & Judaïcæ cæremoniæ. Nam vetus peccatum præteriit, novâque nobis anima, & novum corpus factum est, & pro Judaïcis omnibus nova nobis facta sunt omnia; pro Lege, Evangelium: pro Hierosolymis, cœlum: pro Templo, interior cortina, in quâ sacrosancta Trinitas: pro circumcisione, baptisma: pro Manna, corpus Dei: pro aqua, sanguis Domini: pro virga Mosis vel Aaronis, crux: pro Agno, Filius Dei; omniáque alia eandem ad rationem.

18 *Omnia autem ex Deo, qui reconciliavit nos sibiipsi per Jesum Christum.*] Hæc omnia nobis data sunt à Deo, qui reconciliavit nos sibiipsi per intercessionem Filii sui. Non enim nos ipsi accurrimus, sed ipse nos vocavit per mortem Filii sui. 1 Ioh. 4.

Et dedit nobis ministerium reconciliationis.] O profunditatem clementiæ divinæ! Cùm enim Pater Filium suum legatum misisset, eúmque occisum conspicatus esset ab iis, qui reconciliatione indigerent, neque sic tamen neglexit homines, verùm *ministerium reconciliationis*, inquit, nobis Apostolis suis dedit, ut circumeuntes, legatione fungamur ad eos qui à Deo defecerunt, eósque ad eum perducamus.

19 *Quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non imputans eis peccata ipsorum.*] Quòd nos sibi ipse reconciliaverit, suprà dixit. Ne quis igitur dicat; Atqui Filium suum misit: nunc ait quòd Filium quidem miserit, veruntamen non solus Filius exhortabatur, verumetiam Pater mundum sibiipsi reconciliavit per Christum (hoc enim

est

est illud, *in Christo*) tantamque bonitatem hominibus ostendit, ut non solùm non punierit, verumetiam reconciliatus sit: nec tantùm dimiserit, sed ne imputaverit quidem peccata. Si enim rationem exigere voluisset, omnino periissent.

Et posuit in nobis verbum reconciliationis.] Nihil igitur molestum aut onerosum vobis imponere præcipimur à Deo, sed ut vos ipsi reconciliemus. Quia enim mihi, inquit, non crediderunt, perseverate vos adhortantes, tantisper dum persuaseritis.

20 *Pro Christo igitur legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.*] *Pro Christo*, id est, Christi loco intercedimus. Quod enim ille facturus erat, nos susceptimus nunc: & quemadmodum per illum adhortabatur nos Pater, sic & nunc per nos adhortatur, ut ipsi reconciliemini. Non dixit autem, reconciliate vobis ipsis Deum, sed, vos ipsi reconciliemini. Vos enim hostes ejus estis, ipse verò nunquam vester: siquidem Deus & Pater est. Quasi verò Deus adversùm eos deliquerit, sic per legatos intercedit, ut condonent Deo. Miram pietatis & indulgentiæ sive humiliationis magnitudinem!

21 *Eum enim qui peccatum non noverat, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso.*] Ne alia, inquit, omnia commemorem, quòd benefactorem vestrum ignominiâ affeciistis, quòd vindictam is non exegerit, quòd ipse primus potiùs reconciliari voluerit, nonne propter id quod nunc fecit, vos ipsi reconciliari dignum est? Quidnam istud? quòd Filium suum qui peccatum non nôrat, hoc est, qui ipsa justitia erat, ceu peccatorem ac sceleratum, pro nobis morti tradidit.

Deut. 21. 3. *Maledictus enim qui pendet ex ligno*, &,

Esai. 53. 12. *Cum iniquis reputatus est.* Nec dixit, quòd peccatorem fecerit, sed, *peccatum*, quod majus est. Cur isthuc factum? ut nos justificemur, non ex operibus legis, sed ex gra-

ὃ, ὑπὲρ Χριστοῦ· καὶ τοσαύτην τῆς ἀνθρώπου ἀγαθότητα ἐπιδεικνύμενος, ὥστε μὴ μόνον οὐκ ἐκόλασεν, ἀλλὰ καὶ κατηλλάγη· καὶ μὴ μόνον ἀφῆκεν, ἀλλ' οὐδὲ ἐλογίσατο τὰς ἁμαρτίας· καὶ γὰρ δὴ καὶ εἰ ἠθέλησε λόγους ἀπαιτῆσαι, πάντως ἂν ἀπώλοντο.

Καὶ θέμενος ἐν ἡμῖν τὸν λόγον τῆς καταλλαγῆς.] Οὐδὲν οὖν φορτικὸν ὑμῖν ποιεῖν ἐπιτάττομεν ὑπὸ Θεοῦ, ἀλλὰ καταλλάττειν ὑμᾶς αὐτῷ. Ἐπεὶ γὰρ ἐμοί, φησιν, οὐκ ἐπείσθησαν, παραμείνατε ὑμεῖς παρακαλοῦντες, ἕως ἂν πείσητε.

20 Ὑπὲρ Χριστοῦ οὖν πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν· δεόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ.] Ὑπὲρ Χριστοῦ, τουτέστιν, ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ πρεσβεύομεν· ὅπερ γὰρ ἔμελλεν ἐκεῖνος ποιεῖν, ἡμεῖς ἀνεδεξάμεθα νῦν· καὶ ὥσπερ δι' ἐκείνου παρεκάλει ἡμᾶς ὁ Πατὴρ, οὕτω καὶ νῦν δι' ἡμῶν παρακαλεῖ, ἵνα καταλλαγῆτε αὐτῷ. Οὐκ εἶπε γὰρ, καταλλάξατε ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ, φησὶ, ὑμεῖς καταλλάγητε αὐτῷ. Ὑμεῖς γὰρ αὐτῷ ἐχθραίνετε· ἐκεῖνος γὰρ οὐδέποτε ὑμῖν. Θεὸς γὰρ καὶ Πατήρ. ὡσπερεὶ γὰρ πλημμελοῦντος αὐτοῦ τοῖς τοῦ Θεοῦ, οὕτω ποιεῖται τὴν πρεσβείαν, ἵνα συγχωρήσωσι τῷ Θεῷ. Ὢ πλοῦτος φιλανθρωπίας καὶ συγκαταβάσεως.

21 Τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ.] Ἵνα μὴ λέγω, φησὶ, τἄλλα πάντα, ὅτι εὐεργέτην ἠτιμάσατε, ὅτι δίκας οὐκ ἀπῄτησεν, ὅτι μᾶλλον αὐτὸς πρῶτος κατηλλάγη εἵλετο, καὶ δι' ὃ ἐποίησε νῦν οὐκ ἄξιόν ἐστι καταλλαγῆναι αὐτῷ ὑμᾶς; τί τοῦτο; ὅτι τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, τουτέστι, τὸν ἀναδικαιοσύνητον ὄντα, ὑπὲρ ἡμῶν ἐποίησε θανεῖν ὡς ἁμαρτωλὸν καὶ κακοῦργον. Ἐπικατάρατος γὰρ ὁ κρεμάμενος ὅτι ξύλου· καὶ, Μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἁμαρτωλὸν ἐποίησεν, ἀλλὰ, ἁμαρτίαν· ὅπερ ἐστὶ μεῖζον. Ἵνα τί γένηται; ἵνα ἡμεῖς δικαιωθῶμεν· οὐκ ἐξ ἔργων * νόμου, ἀλλ' ἐκ τοῦ * χάριτος

χάριτος τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο γὰρ ἔστιν ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη, ὅταν τις χάριτι δικαιωθῇ, ὅταν μηδεμία κηλὶς εὑρεθῇ· διὰ τοῦτο γὰρ οὐδὲ εἶπεν, ἵνα γενώμεθα δίκαιοι, ἀλλὰ, δικαιοσύνη Θεοῦ, τὸ ὑπερβολὴν τῆς χάριτος δηλῶν.

tia Dei. Hæc enim est Dei justitia, cùm quis gratia justificatus fuerit, cùm nullus in eo nævus, nullâve maculâ inveniatur. Propterea enim non dixit, Ut efficiamur justi: sed, *Justitia Dei*, gratiæ excellentiam ostendens.

ΚΕΦ. ϛ.

Συνεργοῦντες δὲ καὶ παρακαλοῦμεν, μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δέξασθαι ὑμᾶς.] Συνεργοῦμεν ἡμεῖς, φησι, καὶ ὑμῖν καὶ τῷ Θεῷ· ὑμῖν μέν, ἵνα σωθῆτε· τῷ Θεῷ δέ, εἰς τὸ πληρῶσαι τὸ αὐτοῦ θέλημα, τουτέστι, τὸ σῶσαι ὑμᾶς· καὶ παρακαλοῦμεν ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ, ἄχρι τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, καὶ ἕως ἂν ὦμεν ἐν τῷ βίῳ, ἵνα μὴ εἰς κενὸν δέξησθε τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. Τί γὰρ ὄφελος ἁμαρτιῶν ἀπαλλαγῆναι χάριτι θείᾳ, εἶτα πάλιν οἰκείᾳ ῥᾳθυμίᾳ τούτων πλησθῆναι; Πάλιν γὰρ ἔχθρα, καὶ κενὸς λοιπὸν ἐγένετο ἡ χάρις εἰς ἡμᾶς. Μὴ τοίνυν νομίσητε ὅτι τὸ πιστεῦσαι, τοῦτο μόνον ἐστὶ κατηλλαγή, ἀλλὰ καὶ πολιτείας χρεία.

2 Λέγει γάρ, Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβοήθησά σοι· ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας.] Ποῖος καιρὸς εὐπρόσδεκτος; ὁ τῆς χάριτος, ἐν ᾧ ἄφεσις ἁμαρτημάτων, καὶ δικαιοσύνης χορηγία· ἔστι ὁ δεκτὸς καιρός, ἐν ᾧ δέχεται ἡμᾶς ὁ Θεὸς, καὶ ἐπακούει ἡμῶν, καὶ σῴζει. Ἐν γὰρ τῷ τῆς κρίσεως καιρῷ, οὔτε ἐπακούσεται, οὔτε βοηθήσει, οὔτε σώσει. Ἐν τῷ δὲ τῆς χάριτος οὖν καιρῷ, ἀγωνίζεσθαι ὀφείλομεν· εὐκόλως γὰρ ἀπολαύσομεν τῶν βραβείων.

3 Μηδεμίαν ἐν μηδενὶ διδόντες προσκοπήν, ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία ἡμῶν.] Παρακαλοῦμεν, φησι, καὶ συνεργοῦμεν· πῶς; πολιτευόμενοι ἀπροσκόπως. Ἐν τάξει δὲ διηγήσεως συμβουλεύει, ἵνα καὶ αὐτοὶ πρὸς αὐτὸν ἀφορῶσιν. Οὕτω γάρ, φησιν, ἀπολαύσω

CAP. VI.

Cooperantes autem etiam exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.] Cooperamur, inquit, nos & vobis & Deo: vobis quidem, ut servemini. Deo autem, ut voluntatem ejus impleamus, hoc est, ut vos salvos reddamus: & Christi loco ad secundum usque adventum ejus, ac tantisper dum vixerimus, hortamur, ne in vanum susciptatis gratiam Dei. Quid enim prodest à peccatis divinâ gratiâ liberari, deinde rursus iis per propriam socordiam impleri? Rursus enim inimicitia nascitur, & gratia Dei erga nos deinceps frustra fit. Ne igitur existimetis, quòd mera fides sit reconcillatio, verùm vita etiam est necessaria.

2 *Ait enim: Tempore accepto exaudivi te, & in diebus salutis adjuvi te. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.*] Qualénam tempus acceptabile? Gratiæ, in quo est remissio peccatorum, justitiæque subministratio. Istud est acceptabile tempus, in quo nos Deus recipit, exauditque nos, & servat. Judicii enim tempore, neque exaudiet, neque adjuvabit, neque servabit. In hoc itaque gratiæ tempore certare debemus; facilè namque assequemur præmia. Esa. 1. 49.

3 *Nullam ulla in re dantes offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum.*] Adhortamur, inquit, & cooperamur. Quomodo? citra offensionem viventes. Per narrationis autem ordinem consulit, ut & ipsi illum intueantur. Sic enim, inquit, instituo vitam meam, ut nedum non accusationi,

tioni, verùm ne querimoniæ quidem exiguæ, aut ſcandalo cuipiam locum dem, ne culpetur miniſterium noſtrum. Rurſum non dixit, ne accuſetur, verùm, ne minimam quidem reprehenſionem accipiat opus meum, & miniſterium meum. Nonnulli verò ſic interpretati ſunt, ne vituperium in prædicationem reflectat; hanc enim miniſterium ſuum appellat. Me enim malè vivente, prædicatio conculcabitur & vituperabitur. Clanculùm autem illos quoque ſubindicat, quòd vobis etiam malè viventibus, ad Chriſtum & fidem blaſphemia redundabit.

4 *Sed in omnibus exhibentes nos ipſos, tanquam Dei miniſtri.*] Hoc majus eſt, non ſolùm ſeipſum ab accuſationibus & reprehenſionibus purum facere, verumetiam hujuſmodi vitam commonſtrare, ut per ipſam appareat eſſe miniſter Dei. Non dixit autem, apparentes, ſed, *exhibentes*, hoc eſt, demonſtrantes.

In patientiâ multâ.] Modum dicit quo talis evaſit, per patientiam videlicet: nec ſimpliciter, ſed, *per multam*, inquit. Non enim ſatis eſt, unum aliquid & alterum ſufferre, cæterùm opus eſt ad finem uſque ſuſtinere.

In tribulationibus, in neceſſitatibus.] Hæc eſt tribulationis intenſio & exaggeratio, quando inextricabilia mala fuerint, quæ hominem premunt.

In anguſtiis.] Quæ ſunt à fame, vel ſimpliciter à tentationibus.

5 *In plagis & carceribus.*] Quando plagæ & carceres adſint, vide quantum ſit mali; ſiquidem vel alterum horum per ſe ſit graviſſimum.

In ſeditionibus.] Hoc eſt, in perſecutionibus, quando non habuerit aliquis ubi pedem figat, de loco in locum actus.

In laboribus, in vigiliis, in jejuniis.] Cùm dixiſſet de externis, quæ ſua ſunt jam hîc apponit, quibus ſuâpte ſponte ſeſe affligebat: *laboribus*, manuum ſcilicet, per quos & ſeipſum & alios alebat, cumque

τ βίον μν, ὥςε ν λέγω ὅτι κατηγορίας, ἀλλ' οδὲ μέμψεως ψιλῆς, μᾶλλον δ' σκνδάλν χώρεν ν δίδωμί τινι, ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία ἡμῶν. Πάλιν * οὐκ εἶπεν, ἵνα μὴ κατηγορηθῇ, ἀλλ' ἵνα μηδὲ τ τυχόντα μῶμον δέξηται ὃ ἔργον μν, κὴ ἡ διακονία μν. Τινὲς δὲ ὕττως ἡρμήνευσαν, ἵνα μὴ ἀναδράμῃ ὁ μῶμος εἰς τὸ κήρυγμα· τοῦτο γὰρ διακονίαν αὐτὸ καλῖ. Ἐμοῦ γὰρ κακῶς ζῶντος, τὸ κήρυγμα καταπατηθήσεται κὴ βλασφημήσεται. Λληθότως οὖν δ " αὐτοῖς ὑπαινίττεται, ὅτι κὴ ὑμῶν κακῶς ζώντων, εἰς τ Χριστὸν κὴ τὴν πίστιν ἀναδραμεῖται ἡ βλασφημία.

* ἴν. " γρ. αὐτῶν.

4. Ἀλλ' ἐν πολλῇ συνιςῶντες ἑαυτοὺς, ὡς Θεοῦ διάκονοι.] Τοῦτο μεῖζον, τὸ μὴ μόνον ἑαυτὸν κατηγοριῶν κὴ μώμων καθαρὸν ποιῖν, ἀλλὰ κὴ τοιοῦτον βίον ὑποδείκνυσθαι, ὥςε δι' αὐτοῦ φαίνεσθαι κὴ διάκονον Θεοῦ. Οὐκ εἶπε δὲ, φαινόμενοι, ἀλλὰ, συνιςῶντες, τουτέστιν, ἀποδεικνύοντες.

Ἐν ὑπομονῇ πολλῇ.] Λέγε κὴ τ ἔφπον πῶς ἐγένετο τοιοῦτος, ὅτι διὰ τῆς ὑπομονῆς· ὐχ ἁπλῶς δὲ, ἀλλὰ κὴ πολλῆς. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ ἕν τι κὴ δεύτερον ὑπενεγκεῖν, ἀλλὰ δεῖ ἄχρι τέλους ὑπομεῖναι.

Ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις.] Τοῦτο ἐπίτασις τῆς θλίψεως, ὅταν ἀδιεξόδευτα ᾖ τὰ κακὰ " ἄγχοντα τ ἄνθρωπον. " γρ. ἔχοντα.

Ἐν στενοχωρίαις.] Ταῖς ἀπὸ τοῦ λιμοῦ, ἢ τ τῶν πράγμτων ἁπλῶς.

5 Ἐν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς.] Ὅταν κὴ πληγαὶ κὴ φυλακὴ, ὄψει πόσον τὸ κακόν· ὅπερ κὴ τὸ ἕτερον τούτων αὐτὸ καθ' αὑτὸ βαρύτατον.

Ἐν ἀκαταστασίαις.] Τουτέστιν, ἐν διωγμοῖς, ὅταν μὴ ἔχῃ τις ποῦ ςῇ, ἐλαυνόμενος ἐκ τόπου εἰς τόπον.

Ἐν κόποις, ἐν ἀγρυπνίαις, ἐν νηςείαις.] Εἰπὼν δὲ " πρὸς τοὺς ἔξω, πρὸς ἑαυτὸν πάλιν ἐπανέρχεται, ἀπὸ ἐκείνων ἐπαναγκάζων ἑαυτόν· κόποις, τοῖς τῶν χρῶν, δι' ὧν τὸ ἑαυτὸν κὴ ἄλλοις ἔπεφε· κὴ μετ' τούτων " γρ. ἐκ τῶν ἔξωθεν.

τουτων

των πόνων, καὶ ἠγρύπνει καὶ ἐνήστευεν.

6 Ἐν ἁγνότητι.] Τὴν σωφροσύνην οὕτω φησὶν, ἢ τὴν ἐν πᾶσι καθαρότητα, καὶ τὸ ἀδωροδόκητον, καὶ τὸ ἀδαπάνως κηρύσσειν.

Ἐν γνώσει.] Τουτέστιν, οὐ τῇ τοῦ Θεοῦ σοφίᾳ· ἥτις ἐστὶν ὄντως γνῶσις· οὐχὶ τῇ ἔξω, καθάπερ οἱ ψευδαπόστολοι.

Ἐν μακροθυμίᾳ, ἐν χρηστότητι.] Ἀδαμαντίνης ψυχῆς, ὃ, πανταχόθεν προσκινούμενον καὶ κεντούμενον, μὴ μόνον μακροθυμεῖν, ἀλλὰ καὶ χρηστεύεσθαι.

Ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.] Δείκνυσι πόθεν πάντα ταῦτα κατώρθωσεν· ὅτι ἐν Πνεύματι ἁγίῳ· Ὅτε γὰρ περὶ ἑαυτοῦ ἐπιδείξασθαι, ὅτε τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος βοήθειαν ἔδειξεν. Νοήσεις δὲ ὅτι καὶ ἐν χαρίσμασι πνευματικοῖς· καὶ γὰρ καὶ ἐν τούτοις δείκνυμεθα ὅτι Θεοῦ ἐσμεν διάκονοι, ὅτε θαύματα ἐπιδεικνύμενοι. Ἢ ὅτι καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ οὐδὲν ἐσκοπιῶ οὐκ ἐδώκαμεν, τουτέστιν, ἐν τοῖς χαρίσμασι τοῦ Πνεύματος. Πολλοὶ γὰρ ἐπαιρόμενοι, ὡς οἱ τὰς γλώσσας ἔχοντες, οὐκ εἰς δέον χρῶνται τούτοις· ἀλλ' οὐχ ὅ γε Παῦλος οὕτως.

Ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ.] Τοῦτο τῶν πάντων αἴτιον τῶν ἀγαθῶν, τοῦτο καὶ τὸ Πνεῦμα πρὸς αὑτὸν μένειν ἐποίει.

7 Ἐν λόγῳ ἀληθείας.] Τουτέστιν, οὐ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

Ἐν δυνάμει Θεοῦ.] Οὐδέν, φησιν, ἐμὸν, ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἐν δυνάμει Θεοῦ ἐδείχθη, ἢ καὶ ἐν σημείοις καὶ τέρασι, καὶ κολαστικῇ καὶ διεργητικῇ δυνάμει.

Διὰ τῶν ὅπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ τῶν ἀριστερῶν.] Ὅπλα δικαιοσύνης ἀριστερὰ, τὰ λυπηρὰ πάντα· ὅπλα μὲν, ὡς τειχίζοντα καὶ ἐν ἀσφαλείᾳ καθιστῶντα· ἀριστερὰ δὲ, διὰ τὴν τῶν πολλῶν ὑπόληψιν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἐκέλευσεν εὔχεσθαι μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν. Δεξιὰ δὲ, τὰ εὐφραντικώτερα. Δι' ἀμφοτέρων οὖν Παῦλος ἀκατάκριτος ἐδείκνυτο, ὅτε τοῖς λυπηροῖς συστελλόμενος, ὅτε τοῖς εὐφραντικωτέροις ὀγκούμενος.

his omnibus & vigilavit, & jejunavit.

6 *In puritate.*] Temperantiam ſic appellat, vel puritatem in omnibus rebus, tum quòd munerum corruptelam non admiſerit, tum quòd citra ſumptum prædicaverit.

In ſcientia.] Hoc eſt, in Dei ſapientia, quæ eſt revera ſcientia: non externâ, Pſeudapoſtolorum more.

In longanimitate, in benignitate.] Adamantini planè animi eſt, ſi quis, cùm undique exacerbetur & pungatur, non ſolùm longanimis, verùmetiam mitis ſit & benignus.

In Spiritu Sancto.] Oſtendit unde hæc omnia peregerit: nimirum in *Spiritu Sancto*: Cùm autem ſua oſtendiſſet, tum Spiritus Sancti auxilium poſuit. Intelligitur etiam, pro, *in donis ſpiritualibus*; per hæc enim documentum quoque damus, quòd Dei ſimus miniſtri, ut qui miracula exhibeamus. Vel in Spiritu ſancto nullam dedimus offenſionem, hoc eſt, in donis Spiritûs. Multi enim eorum qui efferuntur, veluti ii qui linguas habent, iis uti decet non utuntur. Paulus verò non ſic.

In charitate non ficta.] Hæc res omnium bonorum cauſa eſt: hæc & Spiritum apud eum permanere faciebat.

7 *In verbo veritatis.*] Hoc eſt, non depravantes verbum Dei.

In virtute Dei.] Nihil, inquit, meum eſt, ſed hæc omnia in virtute & potentia Dei facta ſunt, vel in ſignis etiam atque prodigiis: & virtute, qua Deus & punit, & beneficia nobis impertit.

Per arma juſtitiæ dextra & ſiniſtra.] Arma juſtitiæ ſiniſtra, triſtia cuncta: arma quidem tanquam munientia, ac in tuto nos collocantia: ſiniſtra verò, propter multorum opinionem. Siquidem & Dominus ipſe nos orare juſſit, ne ingrediamur in tentationem. Dextra verò, jucundiora. In utriſque ergo Paulus irreprehenſibilis monſtrabatur, ut qui neque triſtibus dejiceretur, neque lætis efferretur,

retur, ſed arma juſtitiæ hæc revera faceret.

8 *Per gloriam & ignominiam.*] Interpretatus eſt nobis, *dextra & ſiniſtra*, quòd ſint *gloria & ignominia*. Quomodo verò arma juſtitiæ gloria? quoniam multos inducit ad pietatem, honor qui defertur doctoribus. Quid inde? Hæccine Pauli virtus? Imò, quia cùm gloriâ affectus eſſet, non ſuperbiebat. Ignominia autem quæ patientiam operatur, ipſum probatum efficiebat, prædicationémque ejus felicem reddebat.

Per infamiam & bonam famam.] Hoc quoque arduum eſt, infamiam ſuſtinere: Nam animum magnopere movet. Propterea Dominus eos beatos prædicat, qui opprobria ferunt. In tormentis enim corpus cum anima partitur dolores; in contumelia verò ſive infamia, totum onus animæ imminet: unde & Jobo iſthuc cæteris plagis gravius erat.

Mat. 5. 11.

Tanquam ſeductores & veraces.] Hoc eſt quod dixit, *Per ignominiam & bonam famam.*

9 *Velut ignorati & agniti.*] Aliis enim adamati & cogniti erant, alii verò ipſos ne noviſſe quidem dignati erant. Hoc autem idem eſt cum eo quod dixit, *Per gloriam & ignominiam.*

Tanquam morientes, & ecce vivimus.] Hoc eſt, tanquam morti addicti & condemnati, ac quatenus ad mentem inſidiantium pertinet, *morientes:* per Dei autem potentiam *ecce vivimus.*

Tanquam caſtigati, & non occiſi.] Permittit, inquit, hæc Deus, ut erudiat nos & caſtiget. Quare etiamnum, ante futura illa præmia, non exiguum nobis à caſtigatione lucrum provenit. A Davide autem hoc deſumptum eſt, *Caſtigans enim,* inquit ille, *caſtigavit me Dominus, & morti non tradidit me.*

Pſa. 117. 18.

10 *Tanquam dolentes, ſemper autem gaudentes.*] Apud exteros quidem, mœſti videmur, ait: nos verò ſolidâ voluptate per-

νος, ἀλλ' ὅπλα δικαιοσύνης τοῦτα ποιῶν.

8 Διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας.] Ἡρμήνευσεν ἡμῖν τὰ δεξιὰ καὶ τὰ ἀριστερά, ὅτι δόξα καὶ ἀδοξία. Πῶς γὰρ ὅπλον δικαιοσύνης ἡ δόξα; ὅτι πολλοὺς ἐνάγει εἰς εὐσέβειαν, ὃ ὑμᾶς τοὺς διδασκάλους. Τί οὖν; τοῦτο κατόρθωμα Παύλου; Ναί, ὅτι οὐκ ἐχαυνοῦτο δοξαζόμενος· ἡ ἀδοξία γὰρ ὑπομενὼ κατεργαζομένη, εὐδόκιμον αὐτὸν ἐποίει, καὶ εὐώδους τὸ κήρυγμα.

Διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας.] Καὶ τοῦτο μέγα, τὸ ὑπομεῖναι δυσφημίαν· μεγάλως γὰρ τὴν ψυχὴν καθάπτεται). Διὸ καὶ ὁ Κύριος μακαρίζει τοὺς ὑπομένοντας τὸν ὀνειδισμόν. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς βασάνοις τὸ σῶμα μερίζεται σὺν τῇ ψυχῇ τὰς ἀλγηδόνας· ἐν δὲ τῇ δυσφημίᾳ, τὸ ὅλον βάρος ὅπου τὴν ψυχήν. Ὅθεν καὶ τοῦ Ἰὼβ βαρύτερον τοῦτο τῶν ἄλλων πληγῶν.

Ὡς πλάνοι καὶ ἀληθεῖς.] Τοῦτο ἔστιν ὃ εἶπε, διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας.

9 Ὡς ἀγνοούμενοι καὶ ἐπιγινωσκόμενοι.] Τοῖς μὲν γὰρ ἦσαν προσκαπύδαστοι καὶ γνώριμοι· οἱ δὲ οὐδὲ εἰδέναι αὐτοὺς ἠξίουν. Τοῦτο δὲ ταὐτόν ἐστι τοῦτο, Διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας.

Ὡς ἀποθνήσκοντες, καὶ ἰδοὺ ζῶμεν.] Τουτέστιν, ὡς ἐπιθανάτιοι καὶ καταδίκοι, καὶ ὅσον πρὸς τὴν γνώμην τὴν ἐπιβουλευόντων, ἀποθνήσκοντες· διὰ δὲ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν ἰδοὺ ζῶμεν.

Ὡς παιδευόμενοι, καὶ μὴ θανατούμενοι.] Συγχωρεῖ δέ, φησι, ταῦτα ὁ Θεὸς, ἵνα παιδεύῃ ἡμᾶς. Ὥστε καὶ πρὸς τὴν ἐκεῖθεν μισθῶν, τὸ μικρὸν ἐνταῦθα τὸ κέρδος, τὸ τῆς παιδείας. Τοῦτο δὲ ἀπὸ τοῦ Δαβίδ· ἐκεῖνος γὰρ, Παιδεύων, φησὶν, ἐπαίδευσέ με ὁ Κύριος, τῷ δὲ θανάτῳ οὐ παρέδωκέ με.

10 Ὡς λυπούμενοι, ἀεὶ δὲ χαίροντες.] Παρὰ μὲν τοῖς ἔξω, φησὶ, δοκοῦμεν ἀθυμεῖν· ἡμεῖς δὲ τῇ ἡδονῇ ἀκμάζομεν

ἀκμάζωσιν ἔχομεν· ἀεὶ γὰρ ποτὲ μὲν χαίρειν, ποτὲ δὲ οὔ, ἀλλ' ἀεί.

Ὡς πτωχοὶ, πολλοὺς δὲ πλουτίζοντες.] Καὶ τὸ πνευματικὸν πλοῦτον πολλοὺς ἐπλούτιζε, καὶ τὸ αἰσθητὸν δέ. καὶ γὰρ ἁπάντων οἰκίας ἀνεῳγμένας αὐτῷ ἔχων, πλουσιώτατος ἦν, καὶ ἄλλοις ἀφθόνως καὶ τρέφειν δυνάμενος, ὥσπερ καὶ τοὺς ἐν Ἱερουσαλὴμ ἁγίους. Δηλοῖ δὲ τοῦτο καὶ διὰ τῶν ἑξῆς.

Ὡς μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες.] Ὁ γὰρ μηδενὶ προσπλώμενος τῶν βιωτικῶν, τὰ πάντων ἔχει. Εἰ δυνατὸν γὰρ, φησι, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν ἐξορύξαντες, ἐδώκατέ μοι· πῶς οὖν χρημάτων ἂν ἐφείσαντο οἱ τοιοῦτοι πρὸς τοῦτον; Ταῦτα δὲ πάντα αὐτοῖς κατέλεξεν, ἵνα μὴ ταραττωνται ὅτι τινὰ τῶν δοκούντων λυπηρῶν. "χ. πάντα κατέχ.

11 Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέῳγε πρὸς ὑμᾶς, ὦ Κορίνθιοι· ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται.] Τοὺς οἰκείους ἀγῶνας καταλέξας, καὶ δείξας αὐτοῖς, ὡς ἐν τάξει διηγήσεως, ὅπως χρὴ αὐτὸν μιμεῖσθαι, μηκέτι λοιπὸν καταπλήττεσθαι αὐτῷ, ὡς ἂν σφόδρα αὐτὸν ἀγαπῶντων. Πρὶν δὲ τοῦτο ποιῆσαι, δείκνυσιν αὐτοῖς τὴν οἰκείαν ἀγάπην, καὶ φησιν, ὅτι ἀεὶ βούλομαι πρὸς ὑμᾶς λαλεῖν ὑμῖν καὶ διαλέγεσθαι, καὶ μετὰ παῤῥησίας λαλῶν. τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ, ἀνέῳγε τὸ στόμα. Οὕτω δὲ λέγει, ὅπως μηκέτι αὐτοῖς ὀπτασίαν, δηλῶν ὅτι τοῦτο μάλιστα ἀγαπᾷ, τὴν παῤῥησίαν. Οὐ μόνον δὲ τῷ στόματι δείκνυμι τὴν ἀγάπην, ἀλλὰ καὶ τῇ καρδίᾳ, πλατεῖαν ταύτην πρὸς ὑμᾶς ἔχων. Ἡ γὰρ θέρμη τῆς ἀγάπης καὶ τὸ στόμα μου ἀνοίγει, καὶ τὴν καρδίαν μου ἐπλάτυνε, καὶ εὐρεῖαν ἐποίησεν, ὥστε πάντας ὑμᾶς χωρεῖν. ὅπερ καὶ ὑπονοεῖ·

12 Καὶ οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν· στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν.] Ὑμεῖς μὲν, φησιν, ἐν τῇ ἐμῇ καρδίᾳ, πλατείᾳ οὔσῃ, ἀστενοχωρήτως "χορεύετε, καὶ ταύτῃ τρυφᾶτε ὄντες. Ἐν δὲ τοῖς ὑμετέροις σπλάγχνοις στενοχωρεῖσθε πολλῷ ἔ- "ἰσ. χωρεῖτε.

fruimur. Non enim aliquando lætamur, aliquando non, ſed ſemper.

Tanquam egentes, multos autem locupletantes.] Divitiis tum ſpiritualibus tum ſenſibilibus multos locupletavit. Etenim omnium ædes ſibi apertas habens, opulentiſſimus erat, ac aliis impertiri & nutrire potuit, perinde ac ſanctos in Hieruſalem. Indicat autem hoc & per ſequentia.

Tanquam nihil habentes, & omnia poſſidentes.] Qui enim nulli rerum temporalium ad victum & amictum pertinentium affixus eſt, quæ omnium ſunt habet. *Si enim fieri poſſet*, inquit, *oculos veſtros eruiſſetis & mihi dediſſetis:* quomodo igitur tales pecuniis pepercíſſent erga ipſum? Hæc autem omnia illis recenſuit, ne ob aliquid eorum quæ triſtia videbantur, turbarentur. Gal. 4. 15.

11 *Os noſtrum patet ad vos, ô Corinthii, cor noſtrum dilatatum eſt.*] Poſtquam propria certamina recenſuiſſet, ipſíſque veluti per narratiunculam quandam oſtendiſſet, quòd ipſum imitari debuerint, deinceps increpaturus eſt eos, ceu eum non admodum diligentes. Antea verò quàm hoc faciat, propriam charitatem oſtendit: Semper, inquiens, volo vobis loqui & differere, ac liberè, cúmque fiducia verba facere: Hoc enim ſignificat, *Os noſtrum patet.* Sic autem dicit, quia eos objurgaturus eſt, indicans eam eſſe maximè dilectionem, ipſam videlicet loquendi libertatem. Non ſolùm autem ore oſtendo dilectionem meam, verumetiam corde, amplum illud & latum erga vos habens. Fervor enim dilectionis et os meum aperit, & cor meum dilatavit, amplúmque reddidit, ut omnes vos capiat. Unde etiam infert;

12 *Et non angustiamini in nobis: angustiamini autem in viscéribus veſtris.*] Vos, inquit, in corde meo, lato nimirum, ſine anguſtia locum habetis, ídque cùm tot ſitis. In veſtris autem viſceribus magna eſt anguſtia, nec

me, quamvis unicum, plenè capere poteſtis: hoc eſt, ego quidem valde vos diligo, vos verò diligitis quidem me, & habetis me in viſceribus, ſed anguſto modo, non amplo.

13 *Eandem autem retributionem, tanquam filiis dico, dilatamini & vos.*] Eandem, inquit, compenſationem amicitiæ & æqualitatem vos adferte, ac latos vos quoque reddite, perinde ac ego. Indicat autem & hoc eſſe debitum: *Ut filiis* enim, inquit, *dico.* Nihil magni poſtulo, ſi pater cùm ſim, à filiis amari cupio: intereſt enim puerorum hoc.

14 *Ne ad alteram lancem acclinemini cum infidelibus.*] Ne propter ſeipſum iſta dicere videatur, oſtendit quòd propter ipſorum lucrum illorum amicitiâ indiget, ita fermè inquiens: Hoc eſt diligere me, ſi non commiſceatis vos infidelibus, nec ad eorum partes inclinetis. Non dixit autem, non commiſceamini, ſed, *Ne ad alteram lancem inclinemini*, hoc eſt, juſtitiam injuriâ ne afficiatis, iis ſcilicet inclinati, & adhærentes, quibus non licet. Nam ἑτεροζυγεῖν, de injuſta libra dicitur, quando nimirum altera lanx gravior extiterit.

Quæ enim participatio juſtitiæ cum iniquitate?] Hîc non ſuiipſius & infidelium comparationem facit, cæterùm Corinthiorum virtutis & ingenuitatis, illorumq; pravitatis: perinde ac ſi pater videns filium cum hominibus depravatis converſantem, ad eũ dicat, Quæ eſt communicatio tuæ generoſitati cum illorum pollutione? Vos igitur reipſa, inquit, juſtitia eſtis; illi verò iniquitas: quid igitur vobis cum illis commune eſt?

15 *Quæ autem ſocietas luci ad tenebras? Quæ eſt conventio Chriſto ad Belial?*] Omnibus modis volens ut ipſi deficiant ab infidelibus, non dixit, Quæ eſt ſocietas illuſtratis lumine cum tenebricoſis? vel Chriſtianis cum Belialitis? verùm res ipſas pro perſonis poſuit, lumen & tenebras, quod plus eſt: & Chriſtum & Belial, quod ſignificat deſertorem. Hinc

χετε, καὶ ὑ δυνασθε πλατέως χωρῆσαί με, καίτοι ἕνα ὄντα· τυτέσιν, ἐγὼ μὲ σφόδρα ὑμᾶς ἀγαπῶ, ὑμεῖς ὴ ἀγαπᾶτε μὸ με, καὶ ἔχετέ με ἐν τοῖς σπλάγχνοις, ἀλλ' ἐσενοχωρημένως, καὶ ὑ πλατέως.

13 Τὸν ὴ αὐτὸν ἀντιμισθὸν (ὡς τέκνοις λέγω) πλατυνθῆτε καὶ ὑμεῖς.] Τὸν αὐτὸν ἀμοιβὸν καὶ ἰσότητα τῆς φιλίας εἰσενέγκατε, καὶ πλατυνθῆτε καὶ ὑμεῖς, ὡς καὶ ἐγώ. Δείκνυσι ὴ καὶ χρέος ὂν τῦτο· ὡς τέκνοις γὰρ, φησι, λέγω· ἐνθὲν μέγα αἰτῶ, εἰ πατὴρ ὢν, ὑπὸ τέκνων φιλεῖσθαι ἀξιῶ. Χρέος γὰρ τῦτο τοῖς παισί.

14 Μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις.] Ἵνα μὴ δόξῃ δι' ἑαυτὸν ταῦτα λέγειν, δείκνυσιν ὅτι ὄχ ὃ ἐκείνων κέρδος χρήζῃ τῆς φιλίας αὐτῶν, καὶ ὠσπερεί φησι· Τῦτο ἔστι ὃ ἀγαπᾶν με, ὃ μὴ συναναμίγνυσθαι ὑμᾶς τοῖς ἀπίστοις, καὶ ὑποκλίνειν πρὸς ὃ μέρος αὐτῶν. Οὐκ εἶπε ὴ, μὴ συναναμίγνυσθε, ἀλλὰ, " μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες, τυτέσι, μὴ ἀδικεῖτε ὃ δίκαιον, ὑποκλινόμενοι καὶ προσκείμενοι οἷς ὐ θέμις. Τὸ γὰρ ἑτεροζυγεῖν, ὅπερ ζυγοῦ ἀδίκου λέγεται, ὅταν ἡ μία πλάστιγξ βαρῇ. " χ. μὲ ἑτεροζυγῶσι

Τίς γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνῃ καὶ ἀνομίᾳ;] Ἐναῦθ ὐχ ἑαυτῦ καὶ τῶν ἀπίστων σύγκρισιν ποιῆται, ἀλλὰ τῆς τῶν Κορινθίων ἀρετῆς καὶ εὐγενείας, καὶ τῆς ἐκείνων φαυλότητος· ὡσπερεὶ ὁ πατὴρ ὁρῶν τὸν υἱὸν διεφθαρμένοις ἀνθρώποις συνόντα, λέγει πρὸς αὐτὸν, Τίς κοινωνία τῇ σῇ εὐγενείᾳ πρὸς τὴν ἐκείνων μιαρίαν. Ὑμεῖς οὖν, φησι, δικαιοσύνη αὐτόχρημά ἐστε· ἐκεῖνοι ὴ ἀνομία· τίς οὖν μετοχὴ ὑμῖν πρὸς ἐκείνους.

15 Τίς ὴ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; τίς δὲ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαρ.] Πᾶσι τρόποις θέλων αὐτοὺς ἀποξῆσαι τῶν ἀπίστων, οὐκ εἶπεν, ὅτι τίς κοινωνία τοῖς τῦ φωτὸς πρὸς τοὺς τῦ σκότους; ἢ τοῖς τῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς τῦ Βελίαρ; ἀλλ' αὐτὰ τὰ πράγματα αὐτὶ τῶν προσώπων τέθηκε, φῶς καὶ σκότος, ὅπερ πλέον ἐστί· καὶ Χριστὸν καὶ Βελίαρ, ὅπερ σημαίνει τὸν ἀποστάτην

χάτιων. Διὰ τοῦτο ὁ φοβερώτερον πάντως τὸν λόγον ἐποίησεν.

Ἢ τίς μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου;] Ἐνταῦθα τῶν προσώπων ἐμνήσθη, ἵνα μὴ δόξῃ κακίας ἁπλῶς κατηγορεῖν, ἢ ἀρετὴν ἐπαινεῖν.

16 Τίς δὲ συγκατάθεσις ναῷ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων; ὑμεῖς γὰρ ναὸς Θεοῦ ἐστε ζῶντος.] Οἱ μὲν ἄπιστοι, ναοὶ εἰδώλων εἰσὶν, ἢ καὶ εἴδωλα· ὑμεῖς δὲ ναὸς Θεοῦ· οὐχ οἷον αὐτοὶ μυθεύουσι, ἀλλὰ ζῶντος. Τίς οὖν συγκατάθεσις, τουτέστιν, ὁμοιότης, συνέλευσις, ὑμῖν πρὸς τούτους.

Καθὼς εἶπεν ὁ Θεὸς, ὅτι ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεὸς, καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι λαός.] Ἵνα μὴ δόξῃ κολακεύειν, ἀπὸ τῆς γραφῆς δείκνυσιν ὅτι εἰσὶ ναὸς Θεοῦ. Τὸ μὲν ἐνοικῆσαι ἐν ἡμῖν τὸν Θεὸν πρόξενος ἡ τοῦ προτέρου βίου καθαρότης· ὃ δὲ καὶ ἐμπεριπατῆσαι, ἡ μετὰ ταῦτα σπουδή. Καθαρῷ γὰρ ὄντι τῷ ἀνθρώπῳ ἐνοικεῖ ὁ Θεός· εἶτα καὶ πρὸς ἕτερα πάλιν ἔργα κινούμενον ἐμπεριπατεῖν λέγεται· ὅτε δὴ καὶ Θεὸς αὐτὸς γίνεται ὁ Θεὸς, εἰς τὸν τάξιν τῶν πατριαρχῶν ἀναβαίνοντος.

17 Διὸ ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν καὶ ἀφορίσθητε, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅπτεσθε, κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς, λέγει Κύριος.] Οὐκ εἶπε, μὴ πράξητε ἄτοπα, ἀλλὰ, μηδὲ ἅπτεσθε. Ἡ δὲ ἀκαθαρσία διττή· ἡ σώματος, ἡ ψυχῆς· ψυχῆς μὲν, ὡς οἱ ῥυπαροὶ λογισμοὶ, καὶ τὸ ἐμβλέπειν ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς, καὶ μνησικακίαι, καὶ δόλοι, καὶ τὰ τοιαῦτα· σώματος δὲ, ὡς πορνεία, μοιχεία, καὶ "πᾶσα ἀσέλγεια. βούλεται οὖν ἑκατέρωθεν ἡμᾶς εἶναι καθαρούς. Ἐξέλθετε οὖν ἐκ μέσου τῶν ἀπίστων, καὶ ἀφορίσθητε, τουτέστι, μονώθητε καὶ καθαρίσθητε, καὶ τότε εἰσδέξομαι ὑμᾶς. Ὅταν γὰρ ἀπαναγῆς τῶν πονηρῶν, τότε ἑνωθήσῃ Θεῷ.

18 Καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, λέγει Κύριος παντοκράτωρ.]

autem omnino terribiliorem orationem fecit.

Aut quæ eſt pars fideli cum infideli?] Hìc perſonarum meminit, ne videatur vitia ſimpliciter accuſare, vel virtutem commendare.

16 *Quis autem conſenſus templo Dei cum idolis? Vos enim eſtis Templum Dei viventis.*] Infideles ſanè templa idolorum ſunt, vel ipſa etiam idola. *Vos autem Templum Dei eſtis*, non talis qualem ipſi fingunt, ſed, *viventis*. Quis igitur conſenſus, id eſt, ſimilitudo, conventio, vobis cum iſtis?

Sicut dixit Deus: Quoniam inhabitabo in ipſis, & inambulabo, eróque ipſorum Deus, & ipſi erunt mihi populus.] Levi. 26. 12. Ne adulari videatur, ex Scriptura confirmat quòd ſint templum Dei. Quòd igitur Deus in nobis habitet, prioris vitæ puritas ſanè præbet: quòd verò ambulet, conatus poſthac & diligentia facit. Cùm enim homo purus fuerit, inhabitat eum Deus: pòſt, ſi ad aliud quoddam opus moveatur, inambulare dicitur, quando ſcilicet Deus, ipſius ſit Deus, ita in Patriarcharum ordinem aſcendentis.

17 *Propter quod exite de medio eorum, & ſeparamini, & impurum nolite tangere, & ego ſuſcipiam vos, dicit Dominus.*] Eſai. 52. 11. Non dixit, ne agatis abſurda, ſed, *ne attingite quidem*. Impuritas autem duplex eſt, altera quidem corporis, altera verò animæ: animæ quidem, ut ſordidæ cogitationes, & intueri impudicis oculis, vindictæ cupiditas, doli, idque genus alia: corporis verò, ut fornicatio, adulterium, omníſque impudicitia. Vult igitur utrinque nos eſſe puros. Exite igitur è medio infidelium, & ſegregemini, hoc eſt, ſoli agite, ſeparemini, & puri eſtote, & tum ſuſcipiam vos. Cùm enim diſceſſeris à pravis, tum uniêris Deo.

18 *Et ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens.*] Videns quî prædixerit pro- Hier. 31. 1.

pheta, quæ jam in nos pervênit per baptiſma, regenerationem, filjorúmque adoptionem ?.

Ορᾷς πῶς προφανεφώνησεν ὁ προφήτης τὴν εἰς ἡμᾶς νῦν φθάσαϛ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀναγέννησιν, καὶ υἱοθεσίαν;

Cap. VII.

HAs ergo habentes promiſſiones, chariſſimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis & ſpiritûs.] Quales promiſſiones ? Quòd Templum ſimus Dei : quòd habeamus inhabitantem in nobis & inambulantem ipſum Deum & Patrem. Purgemus noſipſos ab impuris operibus (hæc enim carnis ſunt coinquinatio) & à ſordidis ac turbidis cogitationibus ; hæc enim ſunt contaminatio ſpiritûs, id eſt, animæ.

Perficientes ſanctificationem in timore Dei.] Non ſatis eſt, inquit, abſtinere ab impuritate, verùm opus eſt etiam aliquid boni perficere, nempe, *ſanctificationem*, id eſt, puritatem, temperantiam. In timore autem Dei, appoſuit, vel quia eſt temperantia inſtituta, ut placeat hominibus, & non in timore Dei : vel oſtendit nobis quomodo hanc perficiamus, nempe, *in timore Dei.* Nam etiamſi ſæviat concupiſcentia carnis, timorem Dei habe, ac tolletur inſania. Non ſolam autem temperantiam per ſanctimoniam intelliges, verumetiam quamvis in vita puritatem.

2 *Capite nos, neminem læſimus, neminem corrupimus, neminem fraudávimus.*] Rurſus ſermonem de charitate movet. Quia enim terruerat eos cùm diceret quòd ab eo reſilirent, agglutinarentúrque incredulis & impuris, nunc mitigat eos, inquiens, *Capite nos*, hoc eſt, accipite nos latè, neque ſit arctus nobis in vobis locus. Pſeudapoſtolos autem innuens, *Neminem*, inquit ; *læſimus*, in pecuniis : *neminem corrupimus*, hoc eſt, decepimus, doctrinâ impiâ mentem eorum corrumpentes : *neminem fraudavimus*, hoc eſt, non rapuimus,

Κεφ. ζ.

ΤΑύτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας, ἀγαπητοὶ, καθαρίσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος.] Ποίας; Ὅ, ναοὶ ἐσμὲν Θεοῦ· Ὅ, ἔχειν αὐτὸν ἐνοικοῦντα καὶ ἐμπεριπατοῦντα τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα. Καθαρίσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν ἀκαθάρτων ἔργων· ταῦτα γὰρ μολυσμὸς σαρκός· καὶ τῶν ῥυπρῶν καὶ ἐμπαθῶν λογισμῶν· ταῦτα γὰρ μολυσμὸς πνεύματος, τουτέστι, τῆς ψυχῆς.

Επιτελοῦντες ἁγιωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ.] Οὐκ ἀρκεῖ, φησιν, ἀπέχεσθαι ἀκαθαρσίας, ἀλλὰ δεῖ καὶ ἐπιτελέσαι τι ἀγαθὸν, τὴν ἁγιωσύνην, τουτέστι, τὴν καθαρότητα, τὴν σωφροσύνην. Τὸ δὲ, ἐν φόβῳ Θεοῦ, προσέθηκεν, ἢ διότι ἔστι καὶ ἐπιτηδευτὴ σωφροσύνη πρὸς ἀνθρωπάρεσκον, καὶ οὐκ ἐν φόβῳ Θεοῦ· ἢ δείκνυσιν ἡμῖν πῶς ἐπιτελέσωμεν ταύτην, ὅτι ἐν φόβῳ Θεοῦ. Εἰ γὰρ καὶ τυραννεῖ ἡ ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς, ἀλλὰ φόβον ἔχε Θεοῦ, καὶ λυθήσεται ἡ μανία. Μὴ μόνον δὲ τὴν σωφροσύνην νοήσῃς ἁγιωσύνην, ἀλλὰ ἁπλῶς πᾶσαν τὴν ἐν βίῳ καθαρότητα.

2 Χωρήσατε ἡμᾶς, οὐδένα ἠδικήσαμεν, οὐδένα ἐφθείραμεν, οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν.] Πάλιν τὸν μετὰ ἀγάπης κατ' ἐμὲ λόγον· ὅπερ γὰρ ἐπέπληξεν αὐτοῖς εἰπὼν ὅτι αὐτὸν μὲν ἀποστρέφονται, κολλῶνται δὲ ἀπίστοις καὶ ἀκαθάρτοις, νῦν καταλείπει αὐτοὺς, καὶ φησι, Χωρήσατε ἡμᾶς, τουτέστι, δέξασθε ἡμᾶς πλατέως, καὶ μὴ στενοχωρώμεθα ἐν ὑμῖν. Αἰνιττόμενος δὲ τοὺς ψευδαποστόλους, φησὶν, ὅτι οὐδένα ἠδικήσαμεν ἐν χρήμασιν· οὐδένα ἐφθείραμεν, τουτέστιν, ἐπαλήσαμεν, ἐν δόγμασιν ἀσεβέσι τὴν νῦν αὐτῶν διαφθείραντες· οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν, τουτέστιν,

τυτέστιν, ὐχ ἡρπάσαμθν, ὐχ ἐχρημαπισάμεθα τοῦ φάσκ τῦ κηρύγματος.

3 Οὐ πρὸς κατάκρισιν λέγω· προείρηκα γὰρ ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἐστε εἰς τὸ συναποθανεῖν καὶ συζῆν.] Οὐκ ὅτι ὦ κατακρῖναι ὑμᾶς, ταῦτα λέγω. Πόθεν δῆλον; ἐκ τῆς ἀγάπης, ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἐστε. Επεὶ δὲ ἔνι καὶ ἀγαπᾶν, μὴ θέλειν δὲ συγκινδυνεύειν, φησὶν, εἰς τὸ συναποθανεῖν. Επεὶ δὲ πολλοὶ βυημερεῖσι τοῖς φίλοις ὐ συγχαίρουσι δι' βασκανίαν, προσέθηκε, καὶ τὸ συζῆν. Τὸ πᾶν οὖν τοῦτό φησιν, ὅτι καὶ ἐν κινδύνοις ὐ φευξόμεθα ὑμᾶς, καὶ ἐν βυημερίαις συζήσομεν καὶ ὐ φθονήσομεν.

4 Πολλή μοι παῤῥησία πρὸς ὑμᾶς, πολλή μοι καύχησις ὑπὲρ ὑμῶν.] Επειδὴ ἐδόκει πλήττειν αὐτοὺς λέγων, ὅτι ψευδογράφοι, καὶ, χωρήσατέ με, ἀπολογεῖται νεῦρα θεραπεύων αὐτοὺς, καὶ φησιν, ὅτι ὐχ ὡς κατακρινώσκων ὑμῶν ταῦτα εἶπον, ἀλλὰ διὰ τὴν πρὸς ὑμᾶς πολλὴν παῤῥησίαν, καὶ βυλόμενος ὑμᾶς ἐπιδοθῆναι πρὸς ἀρετήν. Οτι γὰρ ὐ κατακρινώσκω ὑμῶν, δῆλον ἐξ ὧν καὶ πρὸς ἄλλους καυχῶμαι ὑπὲρ ὑμῶν.

Πεπλήρωμαι τῇ παρακλήσει, ὑπερπερισσεύομαι τῇ χαρᾷ ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν.] Διορθωθέντες, φησὶν, ἐφ' οἷς ἐν τῇ προτέρᾳ ἐπιστολῇ κατέγνων ὑμῶν, παρακλήσεώς με ἐπληρώσατε· καὶ ὐ μόνον * παρεκαλέσατέ με (ὅπερ ἐστὶ λύπης ἀπαλλάξαι) ἀλλὰ καὶ χαρᾶς μᾶ δαψιλείας " ἐπληρώσατε. Τὸ γὰ πλῆθος τῆς χαρᾶς δηλοῖ διὰ τῦ, ὑπερπερισσεύομαι· καὶ τοσαύτη, φησὶν, ἐν ἐμοὶ ἡ χαρὰ, ὥστε ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν μεγάλη ὔσῃ, " ἴσχυσεν αὕτη, καὶ κατέσβησεν ἐκείνην. Ταῦτα ᾗ δοκεῖ μὲ τῇ ἐπιστολῇ οἷς πρὸ ὀλίγου περὶ αὐτῶν ἔλεγον, οὐκ εἰσὶ δέ· ἀ ταῦτα γὰ κἀκεῖνα, φιλοῦντος· ἐκεῖνα μὲ ἐλέγχοντος, ταῦτα ᾗ βεβαιοῦντος, ὅτι οὐκ ἀπὸ ἔχθρας οἱ ἔλεγχοι, ἀλλ' ἀπὸ σφοδρᾶς ἀγάπης.

* ὅτι.

" χ. ἐπληρώσατε.

" χ. ἤρκεσεν.

non quæstum noſtrum fecimus predicationis prætextu.

3 *Non ad condemnationem hæc dico. Prædixi enim, quòd in cordibus noſtris eſtis, ad commoriendum, & ad convivendum.*] Non ut vos condemnem, hæc dico. Unde perſpicuum eſt? ex charitate, *quòd in cordibus noſtris ſitis.* Quia verò fieri poteſt ut quiſpiam diligat, nec velit tamen unà periculis ſe ſubmittere, propterea dixit, *ad commoriendum.* Ac quia multi, amicis proſperè agentibus, præ invidia non congratulantur, addidit, *& ad convivendum.* Totum autem quod ait, eſt hujuſmodi: In periculis non fugiemus vos, in ſecundiore rerum ſtatu convivemus, & non invidebimus.

4 *Multa mihi fiducia eſt apud vos, multa mihi gloriatio de vobis.*] Quia eos percelluiſſe videbatur, dicendo, *Anguſtiamini*, &, *Capite me*, jam ſe excuſat, ipſíſque medetur, inquiens: Non ut condemnem vos, hæc locutus ſum, ſed ob multam meam, quam mihi de vobis polliceor, fiduciam ac libertatem, & quia cupio ad virtutem vos promovere. Quòd enim vos non condemnem, vel inde planum eſt, quòd etiam apud alios veſtrî nomine glorier.

Repletus ſum conſolatione, ſuperabundo gaudio in omni tribulatione noſtra.] Quia correxiſtis ea, propter quæ vos in priore epiſtola condemnavi, conſolatione me replêſtis. Nec ſolùm me conſolati eſtis, (quod eſt, à triſtitia liberare) verumetiam lætitiâ largiter me implêſtis. Lætitiæ namque copiam indicat per verbum ὑπερπερισσεύομαι, hoc eſt, ſuperexubero. Ac tantum, inquit, gaudium erat, ut in omni afflictione noſtra, eâque magnâ, prævaluit illud, illamque extinxit. Iſta autem iis quæ paulò antè de ipſis dixit, contraria videntur, ſed non ſunt. Nam tam hæc, quàm illa, amantis ſunt: illa quidem arguentis; iſta verò confirmantis, quòd non ex inimicitia, ſed ex amore vehementi iſtiuſmodi increpationes proveniunt.

5 *Etenim cùm veniſſemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro noſtra.*] Afflictionem ſuam narrat, eamque verbis aggravat, ut oſtendat ingens eſſe gaudium quod ex ipſis dimanet, ſiquidem tantum dolorem repulerit repreſſerítque. Pulchrè autem dixit, carnem requiem non habuiſſe: anima enim Pauli invincibilis erat.

Sed omnem tribulationem paſſi ſumus: foràs pugnæ.] Ab infidelibus.

Intus terrores.] Propter imbecilliores fideles, ne ſeducantur à falſis fratribus.

6 *Sed qui conſolatur humiles, nos conſolatus eſt Deus in adventu Titi.*] Quia multa eis atteſtatus erat, Titum etiam teſtem producit. Quis verò conſolatur humiles? Deus, inquit: Ille & nos conſolatus eſt, utpote qui Titum nobis miſerit; ejus enim adventus ſatis fuit ut diſpergeret afflictionem noſtram. Vult autem iſtum virum illis venerabilem reddere. Quare magni admodum facit ejus adventum.

7 *Non ſolùm autem in adventu ejus, verumetiam in conſolatione quam ipſe accepit in vobis.*] Non ſolùm, inquit, ob eam cauſam quòd mihi tempore afflictionis meæ adfuit, me conſolatus eſt, verùm etiam quia hujuſmodi veſtram virtutem nobis denunciavit, ex qua & ipſe ſolamen adeptus eſt, hoc eſt, gaviſus eſt in vobis, ſuſcipiens vos propter virtutes veſtras. Conciliat autem, & familiarem facit ipſis hunc virum, utpotè qui eos apud ipſum laudaverat.

Referens nobis veſtrum deſiderium, veſtrum fletum, veſtram æmulationem pro me.] Veriſimile enim erat eos lugere & anxios eſſe, quare tam ægro eſſet animo præceptor, & quare tamdiu abeſſet. Hinc non ſimpliciter dixit, lacrymas, ſed, *fletum*: neque, cupiditatem, ſed, *deſiderium*, hoc eſt, vehementem inquiſitionem: neque iram, ſed, *æmulationem*, nempe adversùs eum qui fornicatus erat. Propter me enim

5 Καὶ γὰρ ἐλθόντων ἡμῶν εἰς Μακεδονίαν, οὐδεμίαν ἔσχηκεν ἄνεσιν ἡ σὰρξ ἡμῶν.] Διηγεῖται τὴν θλῖψιν, καὶ ἐπαίρει αὐτὴν τῷ λόγῳ, ἵνα δείξῃ " καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν χαρὰν μεγάλην, εἴγε τοσαύτην ὀδυνὼν ἀπεκρούσατο. Καλῶς δὲ εἶπεν, ὅτι ἡ σὰρξ οὐκ ἔσχεν ἄνεσιν· ἡ γὰρ ψυχὴ τοῦ Παύλου ἀήττητος. " κ. τὴν παράκλησιν αὐτῶν μεγάλην.

Ἀλλ' ἐν παντὶ θλιβόμενοι· ἔξωθεν μάχαι] Παρὰ τῶν ἀπίστων

Ἔσωθεν φόβοι.] Διὰ τοὺς ἀδυνάτους τῶν πιστῶν, ἵνα μὴ παρασυρῶσιν ὑπὸ τῶν ψευδαδέλφων.

6 Ἀλλ' ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς, παρεκάλεσεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς" ἐν τῇ παρουσίᾳ " κ. ἐπὶ Τίτου.] Ἐπιφέρει μεγάλα τοσοῦτον μαρτύρησιν αὐτοῖς, καὶ τὴν Τίτου παράκλησιν μαρτυρεῖ. Τίς δὲ ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινούς; ὁ Θεός, φησὶν, οὗτος καὶ ἡμᾶς παρεκάλεσεν, ἅτε τὸν Τίτον ἡμῖν πέμψας· ἡ γὰρ παρουσία αὐτοῦ ἤρκεσεν εἰς τὸ διασκεδάσαι τὴν θλῖψιν ἡμῶν. Βούλεται δὲ αὐτοῖς αἰδέσιμον καταστῆσαι τὸν ἄνδρα. διὸ καὶ τοῦτο μεγάλως ᾠδεται τὸ προοίδιον αὐτοῦ.

7 Οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ παρακλήσει ᾗ παρεκλήθη ἐφ' ὑμῖν.] Οὐ μόνον, φησὶ, κατ' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἐπέστη ἡμῖν ἐν καιρῷ θλίψεως, παρεμυθήσατο, ἀλλ' ὅτι καὶ τοιαύτην τὴν ἀρετὴν ὑμῶν ἀπήγγειλεν, ἐξ ἧς καὶ αὐτὸς παρεκλήθη, τουτέστιν, ἐχάρη ἐφ' ὑμῖν, ἀποδεξάμενος ὑμᾶς διὰ τὰ κατορθώματα ὑμῶν. Οἰκειοῖ δὲ αὐτοῖς τὸν ἄνδρα, ὡς ἐπαινέσαντα αὐτοὺς παρὰ αὐτόν.

Ἀναγγέλων ἡμῖν τὸν ὑμῶν ἐπιπόθησιν, τὸν ὑμῶν ὀδυρμὸν, τὸν ὑμῶν ζῆλον ὑπὲρ ἐμοῦ.] Εἰκὸς γὰρ ἦν αὐτοὺς πενθεῖν καὶ ἀλγεῖν, τί ὕστερος ἐδυσφόρησεν ὁ διδάσκαλος, τί ποῦτον ἀπέστη χρόνον· διὸ οὐδὲ ἁπλῶς εἶπε, δάκρυα, ἀλλ', ὀδυρμόν· οὐδὲ ὀπτηθυμίαν, ἀλλ' ὀπτηθησιν, τουτέστι, σφοδρὰν ὀπτζήτησιν· οὐδὲ ὀργὴν, ἀλλὰ ζῆλον, τὴν τῷ πεπορνευκότος. Ὑπὲρ ἐμοῦ γὰρ

γὰ ἐπυρώθητε, ἢ διεκάθητε, ὥςε τὸ ςαθὲν ἐσπουδάσατε· ἀλλὰ ἀπολογίαν, ἀλλὰ ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ ἐπιπόθησιν, ἀλλὰ ζῆλον, ἀλλὰ ἐκδίκησιν. Ἐν παντὶ συνεςήκατε ἑαυτοὺς ἁγνοὺς εἶναι ἐν τῷ πράγματι. Ἄρα εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς ἐν τῇ ἐπιςολῇ, οὐ μεταμέλομαι, εἰ καὶ μετεμελόμην. Εἰ γὰρ καὶ τοιαῦτα, φησὶν, ἔγραψα ὑμῖν, ὥςε ὑπερβαλεῖν τὸ μέτρον τῆς ἐπιπλήξεως, καὶ ποιῆσαί με μεταμεληθῆναι, ὡς ὑπὲρ μέτρον ἐπιπλήξαντα· ἔμως τὸ πολὺ κέρδος τὸ ἐξ αὐτῆς οὐκ ἐᾷ με μεταμελεῖσθαι νῦν. Ταῦτα γὰρ ἔλεγον, οὐχ ὡς ἀμέτρως ὢν ἐπιπλήξας, ἀλλὰ τὰ ἐγκώμια αὐτῆς αὔξων.

Βλέπω γὰρ ὅτι ἡ ἐπιςολὴ ἐκείνη, εἰ καὶ πρὸς ὥραν ἐλύπησεν ὑμᾶς, 9 Νῦν χαίρω, οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν· ἐλυπήθητε γὰρ κατὰ Θεόν.] Πρὸς ὥραν ἡ λύπη· τὸ δὲ κέρδος διηνεκές· χαίρω δέ, φησὶν, οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε (τί γὰρ μοι κέρδος ἀπὸ τῆς λυπηθῆναι ὑμᾶς;) ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν. Ὅρα δὲ πῶς τὸ μὲν λυπῆσαι, τῇ ἐπιςολῇ ἀνατίθησιν· οὐκέτι δὲ λέγει, ὅτι ὠφέλησεν ὑμᾶς· ὃ καὶ ἦν δῆλον· ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἀρετῆς τὸ κατόρθωμα ποιεῖ. Ὑμεῖς γάρ, φησὶν, ἐλυπήθητε· ἐλυπήθητε δὲ κατὰ Θεόν.

Ἵνα ἐν μηδενὶ ἐξ ἡμῶν ζημιωθῆτε.] Ἐπιπλήττοντες, φησὶ, πρὸς ἡμᾶς, ἐλυπήθητε κατὰ Θεὸν, καὶ λοιπὸν οὐκ ἐζημιώθητε πρὸς ἡμᾶς ἐν οὐδενί· πολλὴν

accensi & ignitì estis, ut jussa mea capessseretis : vel etiam adversùm Pseudapostolos æmulatemini pro me. Hæc autem dicit Apostolus, non solùm priores reprehensiones sanans, verumetiam revera suscipiens eos, qui benè se gesserant. Multi enim malis moribus præditi erant, & hisce laudibus indigni, attamen illos ipse non diducit, verùm cùm encomia, tum vituperia communia in medium ponit, dans ita cuilibet sibi conscio eligere quod ad se pertineat.

Ita ut magis gauderem.] Ex præsentia etiam ejus exhilaratus, magis, inquit, gavisus sum, quia talia mihi de vobis annunciavit.

8 *Itaque etiamsi contristavi vos in Epistola, me non pœnitet, quamvis pœnitebat me.*] Etsi hujusmodi scripserim vobis, quibus excesserim modum objurgationis, ut adeò me pœniteret, quòd ultra modum vos increpaverim : ingens tamen commoditas quæ inde profluxit, non sinit me jam pœnitentiâ duci. Hæc autem dixit, non quòd revera immoderatè eos increpuerit, verùm ut præconia eorum majora faciat.

Video enim quòd Epistola illa, etiamsi ad tempus, vos contristaverit. 9 *Gaudeo nunc, non quòd contristati estis, sed quòd contristati estis ad pœnitentiam : contristati autem estis secundùm Deum.*] .Tristitia ad horam durat, utilitas autem perpetua est. Gaudeo verò, non quòd contristati estis : (Quid enim lucri mihi accedit ex eo quòd vos mœreatis?) sed quia contristati estis ad pœnitentiam. Observa autem quomodo tristitiam epistolæ attribuit, & non dicit, quòd vobis profuerit (id quod verum erat) sed illorum virtuti rem adscribit. *Vos enim*, inquit, *contristati estis : contristati autem estis secundùm Deum.*

Ut in nullo detrimentum patiamini à nobis.] Objurgati à nobis, inquit, contristati estis secundùm Deum, ac in nulla porrò re à nobis læsi estis, damnúmve passi.

si. Omnes enim vos, atque etiam ipse qui extremè deliquerat per fornicationem, mores vestros correxistis. Præceptor enim tum discipulo damnum infert, quando delinquentem non objurgat. Nam si objurgatus esset, ipsi in lucrum cederet.

10 *Tristitia namque quæ est secundùm Deum, pœnitentiam ad salutem haud pœnitendam operatur : mundi verò tristitia mortem operatur.*] Philosophatur de mœrore, ostendens quòd non semper sit noxia res mœror, sed quando secundùm mundum fiat, hoc est, propter pecunias, propter gloriam, propter mortuos. Ista enim mortem efficit, omnino quidem animæ, sæpenumero autem & corporis. haud pauci enim ob has res perïerunt. Propter peccata verò si quis libenter tristatur, secundùm Deum contristatur. Medicina enim hæc ad hanc ægritudinem solam commodat, haud pœnitendam salutem efficiens (nemo enim seipsum condemnat peccati nomine contristatum) hominemque à morte animæ eripit.

11 *Ecce enim quòd secundùm Deum contristati fuistis, quantam in vobis genuit solicitudinem.*] Non aliunde, inquit, demonstro commoditatem ex tristitia secundùm Deum, provenientem; sed ex rebus vestris. Non tantùm enim non pœnituit vos quòd contristati fueritis, verumetiam studiosiores facti estis.

Sed defensionem.] Erga me. Excusati enim apud me estis, quia resipuistis.

Sed indignationem.] Erga eum qui fornicatus erat.

Sed timorem.] Erga me : Timoris enim erat, tanta adeóque festina correctio.

Sed desiderium.] . Erga me. Cùm autem metum dixisset, ne putaretur ista ex authoritate quadam suiipsius dicere, statim correxit, *desiderium*, inquiens : quod charitatis, non potestatis erat indicium.

Sed æmulationem.] Pro Deo.

Sed vindictam.] Legum Dei : Istas enim injuriam passas ulciscebantur.

τες γὰρ, καὶ αὐτὸς ὁ τὰ ἔσχατα ἡμαρτηκὼς καὶ πεπορνευκώς, " ἐξελπιώθητε. Ὁ γὰρ διδάσκαλος τότε ζημιοῖ τὸν μαθητὴν, ὅταν ἁμαρτάνοντα μὴ ἐπιτιμᾷ. Εἰ γὰρ ἐπετιμήθη, ἔμελλε κερδαίνειν. " χ. ἐξωπώθη.

10 Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται· ἡ δὲ τοῦ κόσμου λύπη, θάνατον κατεργάζεται.] Φιλοσοφεῖ περὶ τῆς λύπης, καὶ δείκνυσιν ὅτι οὐκ ἀεὶ κακὸν ἡ λύπη, (μὴ ὅταν κατὰ κόσμον γίνῃ), τυτέστι, διὰ χρήματα, διὰ δόξαν, διὰ τοὺς τεθνηκότας· αὕτη γὰρ θάνατον κατεργάζεται), πολλάκις μὲν τῆς ψυχῆς, πολλάκις δὲ καὶ τοῦ σώματος· πολλοὶ γὰρ διὰ ταῦτα ἀπώλοντο. Διὰ μόνην τὰς ἁμαρτίας λυπεῖσθαί τις θέλων, κατὰ Θεὸν λυπεῖται· τοῦτο γὰρ φάρμακον πρὸς ταύτην νόσον ἁρμόζει μόνον, σωτηρίαν " ἀμεταμέλητον κατεργαζόμενον, (οὐδεὶς γὰρ ἑαυτὸν καταγινώσκει ὅτι ἁμαρτίας λυπηθέντος) καὶ " ἁρπάζει ἐκ τοῦ ψυχικοῦ θανάτου τὸν ἄνθρωπον. " χ. ἀμεταμέλητον. " χ. ἁρπάζον.

11 Ἰδοὺ γὰρ αὐτὸ τοῦτο κατὰ Θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς, πόσην κατειργάσατο ἐν ὑμῖν σπουδήν.] Οὐκ ἀπ' ἄλλων, φησὶ, δείκνυμι τὸ κατὰ Θεὸν λύπης τὸ ὠφέλειμον, ἀλλ' ἀπὸ τῶν καθ' ὑμᾶς. Οὐ μόνον γὰρ οὐ μετεμελήθητε ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ σπουδαιότεροι γεγόνατε.

Ἀλλ' ἀπολογίαν.] Πρὸς ἐμέ. Ἀπελογήσασθε γὰρ " μοι διὰ τῆς μετανοίας. " χ. πρὸς ἐμέ.

Ἀλλ' ἀγανάκλησιν.] Πρὸς τὸν πεπορνευκότα.

Ἀλλὰ φόβον.] Πρὸς ἐμέ. Φόβος γὰρ ἐν ἐμοὶ ἡ τοσαύτη καὶ οὕτω" ταχεῖα διόρθωσις. " χ. τοσαύτα.

Ἀλλ' ἐπιπόθησιν.] Πρὸς ἐμέ. Εἰπὼν δὲ φόβον, ἵνα μὴ δόξῃ αὐθεντεῖν, αὐτοπρεπῶς διορθώσατο, ἐπιπόθησιν εἰπών· ὅπερ ἐνδείκνυται ἀγάπης, οὐκ ἐξουσίας.

Ἀλλὰ ζῆλον.] Τὸν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ.

Ἀλλ' ἐκδίκησιν.] Τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων " ἐξεδικήσαμεν γὰρ τούτους ὑβριζομένους. " χ. ἐξεδικήσατο γὰρ τοὺς ὑβ-

Ἐν πᾶσι συνεστήσατε ἑαυτοὺς ἁγνοὺς τῷ εἶναι τὸ πρᾶγμα.] Οὐ μόνον, φησὶν, οὐδὲν ὑμῖν τοιοῦτον τετόλμηται, οἷον τὸν πεπορνευκότα, ἀλλ' οὐδὲ συνήθειαν ἀπολ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ πρωτέρᾳ ἐπιστολῇ εἰρήκει, Καὶ ὑμεῖς πεφυσιωμένοι ἐστέ· ἵνα μὴ αὖθις "κ. κενοὶ πάθητε. "κενωνοὺς καθέσῃ ἔγκλήματος φησὶν ὅτι νῦν ἐν τούτῳ τὴν ὑποψίαν ἀπεβάλετε καὶ ἐδείξατε ἑαυτοὺς καθαροὺς τοῦ ὅτε τοῦτο μάμω.

12 Ἄρα εἰ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, οὐχ ἕνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ ἕνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος, ἀλλ' ἕνεκεν τοῦ φανερωθῆναι τὴν σπουδὴν ὑμῶν τὴν ὑπὲρ ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.] Ἵνα μὴ εἴπωσιν αὖτε, Τί οὖν "ἐπετίμας ἡμῖν, εἰ ἁγνοὶ ἦμεν τὸ πρᾶγμα; φησὶν, οὐ "τοσαύτην ἔχω χάριν τοῖς "γράμμασιν ἐκείνοις, καὶ μεταμέλομαι ὅτι τῇ ἐπιστολῇ, ὥστε καὶ λέγω, οὐ δι' αὐτὸ τοῦτο ἔγραψα ταῦτα, ἵνα ἡ ἀγάπη μου, καὶ ἡ σπουδὴ μου ἡ ὑπὲρ ὑμῶν, φανερωθῇ πρὸς ὑμᾶς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, γνήσιον, ἐφορῶντος τοῦ Θεοῦ ὅτι ἀληθές ἐστιν. Ἐδεδίκειν γὰρ μὴ εἰς ὑμᾶς ἔλθῃ ἡ λύμη. Τίνα δὲ λέγει ἀδικήσαντα καὶ ἀδικηθέντα; τοὺς πεπορνευκότας· ἀμφότεροι γὰρ ἀλλήλοις ἠδίκησαν. Πῶς δὲ φησιν, ὅτι οὐχ ἕνεκα τούτων ἔγραψα; γνήσιον, ἔγραψα μέν, καὶ διὰ τούτους, ἀλλ' οὐ προηγουμένως διὰ αὐτοὺς, διὰ ὑμᾶς δὲ, σπουδάζων ἵνα μὴ ὅλη ἡ πόλις βλαβῇ· ὥσπερ καὶ ὅταν λέγῃ, Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ; οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι οὐ μέλει· πῶς γὰρ ἂν συνέστησαν; ἀλλ' ὅτι οὐ προηγουμένως διὰ τοὺς βόας νομοθετεῖ.

13 Διὰ τοῦτο παρακεκλήμεθα.] Διότι ἡ σπουδή μου ἐφάνη ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ οὐ διεψεύσθησάν "μου αἱ ἐλπίδες, διὰ τοῦτο, φησὶ, παράκλησιν μείζονα προσεδεξάμεθα.

Ἐπὶ δὲ τῇ παρακλήσει ὑμῶν περισσοτέρως μᾶλλον ἐχάρημεν ὅτι τῇ χαρᾷ Τίτου.] Νῦν δὲ ὅτι τῇ παρακλήσει ὑμῶν ἡ παρεκλήθημεν ἀφ' ὑμῶν,

In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse in negotio.] Non solùm, inquit, nihil tale estis ausi, quale fornicator iste, sed neque oblectati estis in illo. Quia enim in priore Epistola dixerat, *Et vos inflati estis*, (id quod eos socios constituebat sceleris) talem, inquit, jam nunc suspicionem de vobis detrivistis; demonstrâstisque vos esse puros ab hac reprehensione.

12 *Igitur etiamsi scripsi vobis, non propter eum qui fecit injuriam, nec propter eum qui passus est, sed ad manifestandam solicitudinem nostram quam habemus pro vobis erga vos coram Deo.*] Ne dicant ei, Quid igitur increpabas nos, si in hoc negotio incontaminati eramus? ait: Tantam habeo gratiam literis illis, nec pœnitet me objurgationis, ut etiam dicam, quòd propter hoc ipsum hæc scripserim, ut dilectio mea, & solicitudo mea pro vobis, manifestetur erga vos *coram Deo*, hoc est, inspectante Deo, quòd vera sit. Metuebam enim ne in vos quoq; perveniret contagium. Quem autem dicit injuriam intulisse, & injuriâ affectum esse? eos qui fornicati erant. utrique enim se mutuò injuriâ affecerunt. Quomodo autem dicit, *Non propter hos scripsi?* Hoc est, scripsi quidem, idque propter hos, sed non præcipuè propter eos, propter vos verò potiùs, operam dans, ne tota civitas læderetur: perinde ac cùm dicit, *Num Deus curam gerit boum?* non hoc 1 Cor. 9. 15
dicit, quòd Deus nullâ boum curâ tangatur: quî enim conditi fuissent? verùm quia propter boves præcipuè non sancit leges.

13 *Propterea consolationem accepimus.*] Eò quòd studium meum apparuit pro vobis, neque spes mea me fefellit, propter hoc, inquit, maximam consolationem accepi.

Super consolatione autem vestrâ abundantiùs magis gavisi sumus super gaudio Titi.] Nunc verò ad consolationem quâ consolati estis me, ut dictum est, longè adhuc

huc vehementiùs gavisus sum super gaudio Titi. Ista verò lætitia & consolatio ex vobis est, & propter vos. Ait ergo deinceps:

Quia refectus est spiritus ejus ab omnibus vobis. 14 *Nam si quid gloriatus sum ipsi de vobis, non sum pudefactus.*] Eam ob rem exhilaratus sum, inquit, quòd invenit vos Titus tales, quales ego ipsi dixi vos esse. Proinde & ipse recreatus est, cùm tales vos invenerit, neque quicquam asperum aut injucundum ipsi à vobis occurrit. Quòd verò Paulus discipulorum nomine gloriatur, indicat virtutibus eos conspicuos fuisse, ipsúmque liberorum amantem. Tales igitur hodiéque convenit discipulos esse atque præceptores.

Sed sicut omnia in veritate locutus sum vobis, sic & gloriatio nostra quæ fuit super Tito, vera fuit.] Ut, inquit, quæcunque prædicavi vobis, vera fuerunt: vel quia verisimile erat eum de Tito ipsis encomia dixisse. Quemadmodum igitur hæc omnia vera, sic quæcunque de vobis gloriatus sum, vera visa sunt.

15 *Et viscera ipsius abundantiùs sunt erga vos.*] Titum ideo ipsis commendat, ut ipsi rursus eum diligant, ceu colligatum ipsis, & ipsorum amore flagrantem. Ideò enim dixit, *viscera ejus*, ut affectum & ignem genuinæ charitatis indicet.

Reminiscentis omnium vestrùm obedientiam, quomodo cum tremore & timore exceepistis illum.] Causas reddit propter quas Titus eos adeò diligit, ostendens principium dilectionis ex ipsis esse, simúlque eos adhuc ad hanc adhortatur. Non enim simpliciter charitatem aut studium vestrum erga ipsum ostendistis, sed *obedientiam*, tanquam liberi patrem recipientes, imò tanquam principem: nam cum *timore*, atque insuper, *cum tremore*. Duplicem enim ipsis virtutem inesse testatur, dilectionem, veluti ad patrem; & metum, tanquàm ad principem: ut neque charitas sine ti-

ὡς εἴρηκα, ἔτι περισσοτέρως ἐχάρην καὶ ὅτι τῇ χαρᾷ Τίτου· καὶ αὐτὴ δὲ ἡ χαρὰ καὶ ἡ παράκλησις ὑμῶν ἐστι, καὶ διὰ ὑμᾶς. Φησὶν οὖν ἐξῆς.

Ὅτι ἀναπέπαυται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀπὸ πάντων ὑμῶν. 14 Ὅτι εἴ τι αὐτῷ κεκαύχημαι ὑπὲρ ὑμῶν, οὐ κατῃσχύνθην.] Διὰ τοῦτό, φησιν, ἐχάρην, ὅτι εὗρεν ὑμᾶς ὁ Τίτος τοιούτους, οἵους ἐγὼ αὐτῷ ἔλεγον εἶναι ὑμᾶς· καὶ ἀνεπαύθη καὶ αὐτὸς εὑρὼν ὑμᾶς τοιούτους, καὶ οὐδὲν δυσερὲς αὐτῷ ἢ ἀηδὲς ἀφ' ὑμῶν ἀπαντήσει. Τὸ δὲ καυχᾶσθαι τὸν Παῦλον ὅτι τοῖς μαθηταῖς, δείκνυσι καὶ ἀδόκιμους ἀναιρέτους, καὶ ἀκήρατον φιλότεκνον. Τοιούτους δεῖ εἶναι καὶ τοὺς μαθητὰς καὶ τοὺς διδασκάλους.

Ἀλλ' ὡς πάντα ἐν ἀληθείᾳ ἐλάλησα ὑμῖν, οὕτω καὶ ἡ καύχησις ἡμῶν ἡ ἐπὶ Τίτου, ἀληθὴς ἐγενήθη.] Ὡσπερ, φησὶν, ὅσα εἰκήρυξα ὑμῖν, ἀληθῆ ἦσαν, ἢ ὅτι εἰκὸς ἦν καὶ περὶ τοῦ Τίτου αὐτοῖς ἐγκώμια εἰπεῖν. Ὡσπερ οὖν ταῦτα πάντα ἀληθῆ, οὕτω καὶ ὅσα περὶ ὑμῶν ἐκαυχησάμην, ἀληθῆ ἐφάνη.

15 Καὶ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ περισσοτέρως ἐστὶν εἰς ὑμᾶς.] Διὰ τοῦτο τὸν Τίτον αὐτοῖς συνίστησι, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἀπαγαπῶσιν αὐτὸν, ὡς συνδεδεμένον αὐτοῖς καὶ περικεκαυμένον αὐτῷ. Διὰ τοῦτο γὰρ εἶπε, τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ, ἵνα τὸ ἐνδιάθετον καὶ ἄκρατον τῆς γνησίας ἀγάπης δηλώσῃ.

Ἀναμιμνησκομένου τὴν πάντων ὑμῶν ὑπακοὴν, ὡς μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐδέξασθε αὐτόν.] Τὰς αἰτίας τίθησι δι' ἃς αὐτοῖς ὁ Τίτος ὕστερος ἀγαπᾷ, δεικνὺς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀγάπης ἐξ αὐτῶν ὑσῶν, καὶ ἅμα παρορμήτερον αὐτοὺς ἔτι εἰς τοῦτο. Οὐ γὰρ ἁπλῶς ἀγάπην ἢ ἀσυδιὰ ἐνεδείξασθε εἰς αὐτὸν, ἀλλ' ὑπακοὴν, ὡς τέκνα πατέρα ἐπιδεξάμενοι, ἀλλὰ καὶ ὡς ἄρχοντα· μετὰ φόβου γὰρ, καὶ ἔτι μετὰ τρόμου. Διπλοῦν γὰρ αὐτοῖς ἀρετὴν μαρτυρεῖ· ἀγάπην, ὡς πρὸς πατέρα· καὶ φόβον, ὡς πρὸς ἄρχοντα· ἵνα μήτε ἡ ἀγάπη χωρὶς φόβου ᾖ ἐκλυθῇ,

σκλυθῇ· μήτε ὁ φόβος χωρὶς τ ἀγάπης ὢν, ἀχάρις ᾖ.

16 Χαίρω ὅτι ἐν πάντι θαρρῶ ἐν ὑμῖν.] Οὐ διὰ τ Τίτον χαίρω τοσοῦτον, ὅτι ἐπιμέλη πρ ὑμῶν, ἀλλ' ὅτι τοιούτους ὑμᾶς θεύρισκω, μὴ καταισχύνοντάς με, ἀλλὰ πειθομένους μοι θαρρεῖν καὶ παρρησιάζεσθαι ἐφ' ὑμῖν ἐν παντὶ πράγματι καὶ καιρῷ. Καὶ ἄλλως δὲ, θαρρῶ ἐφ' ὑμῖν, ὅτι ὅσα ἂν ἢ προάξω, ἢ λέξω πρὸς ὑμᾶς, ἡδέως ταῦτα δέξεσθε, καὶ πρὸς τ ὑμῶν αὐτῶν βελτίωσιν, κἂν ἐπιπλῆξαι δέῃ, κἂν ἐγκωμιάσαι, κἂν τι βαρὺ ἐπιτάξαι.

more deficiat, neque timor à dilectione ſejunctus injucundus ſit, & ingratus.

16 *Gaudeo quòd in omnibus confido in vobis.*] Non propter Titum tantùm gaudeo, quòd honoratus ſit à vobis, verùm quia tales vos invenio, qui non pudefaciatis me, ſed potiùs confidentem reddatis, ac liberè de vobis loquentem, in omni re ac tempore. Quin & aliter, confido etiam ac polliceor mihi de vobis, quòd quæcunque vel dixero vel fecero vobis, libenter vos ſuſcipiatis, & ad veſtram emendationem, ſive increpare ſive laudare, ſive grave quid præcipere opus fuerit.

ΚΕΦ. κ.

CAP. VIII.

Γνωρίζομεν δὲ ὑμῖν, ἀδελφοὶ, τ χάριν τ Θεοῦ τ " δεδομένην ἐν τ ἐκκλησίαις τ Μακεδονίας.] Οὐ μάτην προτρεψάμενος τὰ πολλὰ ἐγκώμια " τούτοις ἐπλόξεν, ἀλλὰ προτρεψόμενος αὐτούς, ὅπερ ἔμελλεν εἰς φιλοπτωχίαν προτρέψασθαι. Διὰ τοῦτο γάρ τοι καὶ ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι θαρρῶ ἐφ' ὑμῖν· τουτέστιν, ὅτι ὅσα ἂν ὑμῖν λέγω, ποιεῖτε. Οὐκ εἶπεν οὖν δότε, ὅτε ἐλεημοσυνῶν, ἀλλὰ τὰ ἑτέρων πραγμάτα εἰς μέσον πηγνὺς, πρὸς τ ὅμοιον ζῆλον καὶ τούτους προτρέπεται. Ὅρα δὲ πῶς χάριν Θεοῦ τ ἐλεημοσύνην καλεῖ, ἅμα μὲν ἀνεπίφθονον τ λόγον ἐργαζόμενος, ἅμα δὲ καὶ καλύπτων τοὺς Κορινθίους ὥστε ἁρπάσαι καὶ αὐτοὺς τὸ αὐτὸ ὡς χάρισμα τ Θεοῦ. Καὶ οὐκ εἶπε, τῇδε ἢ τῇδε τῇ πόλει, ἀλλ' ὁλόκληρον τ Μακεδονίαν ἐπαινεῖ, ἵνα καὶ αὐτοὶ πάντες πρὸς τὰ ἴσα ἀποβλέψωσιν.

" χ. δοθεῖσα.

" χρόνον ἐπῆλθεν.

2 Ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἡ περισσεία τ χαρᾶς αὐτῶν.] Τουτέστι, πολλὰ θλιβέντες, καὶ ὥστε δόκιμοι γενέσθαι τ ὑπομονῇ ὅμως οὐκατέπεσον, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ χαρὰν ἔσχον· καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ μετὰ περισσείας.

Καὶ ἡ κατὰ βάθους πτωχεία αὐτῶν ἐπερί-

Notam autem facimus vobis, fratres, gratiam Dei quæ data eſt in Eccleſiis Macedoniæ.] Non fruſtra in ſuperioribus, multis præconiis eos evexit, verùm antea leniit eos, quia ad paupertatis amorem eos adhortaturus erat. Propterea enim & ſuprà dixit; *Confido in vobis*, hoc eſt, quæcunque vobis dico, facitis. Non dixit autem ſtatim, Date eleemoſynam: ſed quæ ab aliis acta erant, in medium promens, ad ſimilem zelum & hos adhortatur. Obſerva autem quomodo gratiam Dei miſericordem mentem appellet: partim quidem ſermonem invidiâ vacuum faciens: partim ut Corinthios provocet, ut & ipſi idem tanquam donum Dei arripiant. Non dixit autem, huic vel illi urbi, verùm totam Macedoniam commendat: ut & ipſi omnes ex æquo ad ſimilia reſpiciant.

2 *Quòd in multo experimento tribulationis abundantia gaudii ipſorum fuit.*] Id eſt, multùm afflicti, & ſic ut probati fiant per patientiam: non ſuccubuerunt tamen, ſed magis gaviſi ſunt: & non ſimpliciter, verùm cum exuberantia.

Et profunda paupertas eorum abundavit

in

in divitias ſimplicitatis eorum.] Hoc eſt, quemadmodum ingens afflictio exuberavit in lætitiam: ſic ingens & profunda eorum paupertas, eleemoſynis non ſolùm non erat impedimento, verumetiam eos potiùs divitiis abundare perſuaſit. Non autem dixit, eorum quæ data ſunt, ſed, *ſimplicitatis*, hoc eſt, candidi animi, ad largiendum prompti. Non enim ex multitudine donorum, ſed animi promptitudine liberalitas æſtimatur. Hoc autem mirandum, quòd tanta ex paupertate (direpti enim ſunt à propriis contribulibus) tantam libertalitatem oſtenderint.

3 *Quia pro viribus teſtimonium illis reddo, & ſupra vires voluntarii fuerunt,* 4 *Cum multa exhortatione obſecrantes nos.*] Interpretatur quod dixit, *Pro viribus*, inquiens, *imò & ſupra vires*: hoc enim appellat exuberantiam ſimplicitatis, *ſupra vires*, inquam. Quinetiam non admoniti à nobis, ſed, voluntarii. Et quid hoc dico? illi ipſi multùm adhortabantur nos & rogabant. Hæc autem dicit, ut ipſos etiam commonefaciat non tam multa dare, quàm cum alacritate. Ideóque in ſermone de hac re immoratur.

Gratiam & communicationem miniſterii quod ſit in ſanctos.] Deeſt, adhortabantur nos ſuſcipere miniſterium hoc. *Gratiam* autem dixit, ut quia Corinthii ſpiritualium chariſmatum æmulatores eſſent, huic quoque ceu chariſmati accurrant, perinde ac ſuprà commemoratum eſt. *Communicationem* autem vocavit, ut diſcant quòd non ſolùm dant, verumetiam accipiunt.

5 *Et non ſicut ſperavimus.*] Non ſperâſſemus, inquit, quòd in tanta paupertate & afflictione exiſtentes, nos adeò enixè rogâſſent, ut ſuſciperemus miniſterium eorum.

Sed ſeipſos dederunt primùm Domino, deinde & nobis per voluntatem Dei.] Alias eorum virtutes hîc commemorat. Non

απευσεν εἰς τ̀ πλοῦτον τ̂ ἁπλότητος αὐτῶν.] Τυτέστιν, ὥσπερ ἡ πολλὴ θλῖψις ἐπερίσσευσεν εἰς χαρὰν, ὕτως ἡ πολλὴ αὐτῶν ⸀ βαθεῖα πτωχεία, ὐ μόνον σὐκ ἐνεπόδισεν εἰς ἐλεημοσυνῶν, ἀλλὰ μᾶλλον ⸂καὶ⸃ περισσεύσαι αὐτοὺς πρέπφσεν εἰς τ̀ πλοῦτον· Οὐκ εἶπε γὰρ, τ̂ δοθέντων, ἀλλὰ, τ̂ ἁπλότητος· τυτέστι, τ̂ ἀφθόνυ γνώμης, τ̂ θυμεπαδότυ· Οὐ γὰρ τῷ πλήθει τ̂ διδομένων, ἀλλὰ τῇ προαιρέσῃ κρίνε⸃ ἡ φιλοτιμία. Τῦτο οὖν θαυμαστὸν, ὅτι σὐκ ⸂τοσαύτης πενίας (διηρπάγησαν γὰρ ὑπὸ τ̂ν⸃ οἰκείων συμφυλετ̂ν⸃) τοσαύτην⸃ ἐπεδείξαντο φιλοτιμίαν. ⸂ χ. idem.⸃ ⸂ χ. indixit.⸃

3 Ὅτι κ̀ δυνάμιν μάρτυρῶ, καὶ ὑπὲρ δυνάμιν αὐθαίρετοι, 4 Μετὰ πολλ̃ς παρακλήσεως δεόμενοι ἡμῶν.] Ἑρμηνεύ⸃ ὃ εἶπε, καί φησιν, ὅτι ὅσον δυνάμεις, μᾶλλον ⸀ κ̀ ὑπὲρ δυναμιν· τῦτο γὰρ ἡ περισσεία τ̂ ἁπλότητος, ὃ, ὑπὲρ δυνάμιν, φησιν. Ἀλλὰ κ̀ μηδὲ ⸂ χ. idem.⸃ παρορτασάντες πρ̀ ἡμῶν, ἀλλ' αὐθαίρετοι. Καὶ τί τῦτο λέγω; αὐτοὶ μ̀ οὖν σκφνοι πολλὰ παρακληθέντες εἰσφέρυσι, καὶ δεόμενοι ἡμῶν. Ταῦτα ⸀ λέγ⸃, ἵνα καὶ αὐτοὺς παρορτέν⸃ ὑ τοσῦτον εἰς ⸀ πολλὰ δωσῶσι, ὅσον εἰς ⸀, μ̀ παρορμίας. Διὸ κ̀ ἐνδεικτεί⸃ τ̂ περὶ τῦτο λόγυ.

Τὸ χάριν ⸀ τὸ κοινωνίαν τ̂ διακονίας τ̂ εἰς τοὺς ἁγίους.] Λείπ⸃ ⸀, παρεκάλουν ἡμᾶς ἀναδέξασθ⸃ τ̀ διακονίαν ταύτην· Τὸ χάριν ⸀ εἶπεν, ἵνα ὅτι⸃ ζηλωταὶ ἦσαν τ̂ πνευματικ̃ χαρισμ⸃ οἱ Κορίνθιοι, ὑποτρέμωσι ⸀ τῦτο ὡς χαρίσματι, καθὰ κ̀ ἀνωτέρω εἴρη⸃. Καὶ κοινωνίαν ⸀ ἐκάλεσεν. ἵνα μάθωσιν ὅτι ὐ μόνον δίδασι, ἀλλὰ καὶ λαμβάνουσι.

5 Καὶ ὐ καθὼς ἠλπίσαμεν.] Οὐκ ἠλπίσαμεν ὅτι κ̀ τοσαύτην πενίαν ἔχοντες, κ̀ ἐν τοσαύτ⸃ θλίψ⸃ ὄντες, τοσαῦτα δεηθήσονται ἡμῶν, ἵνα δεξώμεθα τὴν διακονίαν αὐτῶν.

Αλλ' ἑαυτοὺς ἔδωκαν πρ̃τον τ̂ Κυρίῳ, καὶ ἡμῖν διὰ θελήματος Θεο⸃.] Ἐπεὶ κ̀ τὰς ἄλλας ἀρετὰς αὐτῶν προσμάρτυρ⸃.

μάρτυρς· ἡ γὰρ ὑπερ. "ἐλεημοσύνης ἐπεμελήθησαν τυφωθέντες, τ' ἄλλων ἠμέλησαν, ἀλλ' ὅλους ἑαυτοὺς ἔδωκαν τῷ Κυρίῳ, πρὸς πᾶν ἔργον ἀπάρεσον" ὁλοψύχως, καὶ ἁπλῇ διψυχίας νεύσασιν. Καὶ ἡμῖν δὲ ἔδωκαν ἑαυτούς, τουτέστιν, ἐν πᾶσιν ὑπετάγησαν, ἀγάπῃ θελήματος Θεοῦ ἐνεδείξαντο· τουτέστιν, ὡς ἀρέσκῃ Θεῷ, καὶ οὐκ ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ.

"χ. ἐλεημοσυνῶν. "χ. ἁπλότητα. "χ. διχοψυχίας.

6 Ὥστε ἡμᾶς παρακαλέσαι Τίτον, ἵνα καθὼς προενήρξατο, οὕτω καὶ τελειώσῃ εἰς ὑμᾶς καὶ τὴν χάριν ταύτην.] Τοσοῦτον, φησιν, ἐκεῖνοι ἔδωκαν ἑαυτοὺς εἰς ἐλεημοσύνην, ὥστε ἐμὲ ἰδόντα τὸ προσφιλὲς μεμνῆσαι ὑμῶν, μήπως ἐλαττωθῆτε αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο παρακαλέσαι Τίτον ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς" καὶ προ τῆς ἐμῆς προσδοκίας· οἰκειοῖ δὲ ἀνθ' ὧν τὸν Τίτον διὰ τούτων, ἵνα ἐλθόντι καὶ συμβουλεύοντι περὶ ἐλεημοσύνης, εὐκολώτερον αὐτῷ πίθωνται, ὡς καὶ ὑπὲρ αὐτῶν φρονοῦντι. Καὶ πάλιν ἡ χάριν ἐκάλεσε τὸ προσφιλές. Μέγα γὰρ τῷ ὄντι, καὶ δῶρον Θεοῦ, καὶ ὁμοιοῦν αὐτῷ δυνατὸν τὸν μετιόντα· ὅθεν καί τις σοφὸς φησι, " Μέγα ἄνθρωπος, καὶ ἄμισον αἰνῆρ ἐλεήμων.

ἰσ. ὃ καὶ προενήρξατο αὐτὸς τελέσῃ, προσέθετο παρακαλεῖν πρὸς ὑμᾶς καὶ π. τ. ε. π.

" χ. μέγα γὰρ ἀληθῶς τι, αἰνῆρ καὶ πάμπολυ ἐλεήμων.

7 Ἀλλ' ὥσπερ ἐν πᾶσι περισσεύετε πίστει, καὶ λόγῳ, καὶ γνώσει, καὶ σπουδῇ πάσῃ, καὶ τῇ ἐξ ὑμῶν ἀγάπῃ ἐν ἡμῖν, ἵνα καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χάριτι περισσεύητε.] Μετ' ἐγκωμίων προτρέπει, καὶ φησιν, ὅτι ὥσπερ τὰ ἄλλα πάντα " μὴ περισσείας ἔχετε, ἀλλὰ τοσαῦτα ἔχετε, ἵνα μὴ δῶτε, " ἀλλ' ἵνα περισσεύητε, ἢ ὑπὲρ τοὺς Μακεδόνας, ἢ ἵνα δαψιλεύσησθε ἁπλῶς. Πίστει δὲ, τῇ τῶν χαρισμάτων τῇ ἀδιστάκτῳ· λόγῳ, τῷ τῆς σοφίας· γνώσει, τῇ τῶν δογμάτων· καὶ σπουδῇ πάσῃ, τῇ εἰς τὰ ἄλλα ἀρετάς· καὶ τῇ ἐξ ὑμῶν ἐν ἡμῖν ἀγάπῃ. Πεφύκατε γὰρ, ὅτι ἐνεδείξασθε τῷ Τίτῳ τὴν πρὸς ἐμὲ ἀγάπην, ζηλωτὰς ὑπὲρ ἐμοῦ.

" χ. καὶ " χ. ἵνα μ.

8 Οὐ κατ' ἐπιταγὴν λέγω.] Τοῦτ' ἔστιν, οὐκ ἀναγκάζων ὑμᾶς, ἵνα ὡς κατεξουσιάζων.

enim ideò elati quia eleemosynæ ſtudebant, alia neglexerunt: cæterùm ſeipſos dederunt totos Domino, ad omne opus Deo gratum, toto & indiviſo animo inclinantes. Quinetiam *nobis* dederunt ſeipſos, hoc eſt, in omnibus ſubjecti fuerunt, charitatem oſtenderunt *per voluntatem Dei*, hoc eſt, uti Deo placet, & non humanæ rationi.

6 *Ut nos adhortaremur Titum, ut quemadmodum jam anteà cœpiſſet, in vobis ſic perficeret gratiam hanc.*] Adeò, inquit, illi ſeſe ad eleemoſynam dederunt, ut ego conſpicatus rem, anxiè cogitarem pro vobis, ne ipſis inferiores eſſetis, ac propterea adhortarer Titum ut veniret ad vos: quod & ipſe jam antea exorſus erat, id eſt, propoſuerat venire ad vos, priuſquam eum commonefacerem. Per hæc autem Titum ipſis conciliat, ut ubi venerit, atque de eleemoſyna conſultet, faciliùs ei credant, ceu cogitanti quæ ad eorum ſalutem faciant. Rurſus autem gratiam vocavit rem iſtam: magnum enim revera eſt, ac Dei donum, eúmque, qui ejus eſt particeps, Deo aſſimilare valet. Unde & ſapiens quiſpiam dixit: *Magnum quiddam eſt homo, & precioſum vir miſericors.*

7 *Sed ſicut in omnibus abundatis fide, & ſermone, & ſcientia, & omni ſolicitudine & charitate veſtra in nos, ut & in hac gratia abundetis.*] Laudando adhortatur, inquiens; Quemadmodum cætera omnia abundè tenetis, ſic & hoc loco, non ut detis, verùm ut exuberetis, vel ſupra Macedones, vel ut largi ſitis ſimpliciter. *Fide* autem, nempe chariſmatum, indubitatâ; *ſermone*, ſapientiæ; *ſcientiâ*, doctrinarum; *& omni ſolicitudine*, erga aliam virtutem: *& charitate*, quam vos in nos habetis. Nam ſuprà dixit, Indicâſtis Tito dilectionem veſtram in me, æmulantes pro me.

8 *Non quaſi imperans dico.*] Hoc eſt, non cogo vos, neque velut aliquam in vos poteſtatem habens.

Sed per aliorum ſolicitudinem, etiam veſtræ charitatis ingenuum bonum comprobans.] Hoc eſt, propterea laudo Macedones, ut per illorum diligentiam, veſtram erga pauperes ſanctos dilectionem probatiorem & fulgentiorem reddam.

9 *Scitis enim gratiam Domini noſtri Ieſu Chriſti, quòd propter vos pauper factus eſt, cùm dives eſſet, ut illius inopiâ vos divites eſſetis.*] Hoc eſt, cogitate, expendite vobiſcum ingens myſterium, & nulli rei parcetis. Si enim non credis, inquit, quòd paupertas divitiarum ſit effectrix, conſidera Dominum tuum, & non ampliùs dubitabis. Niſi enim ille pauper factus eſſet, hoc eſt, infrà-jacentem & ingloriam carnem ſuſcepiſſet, aliáque cuncta contumelioſa ſuſtinuiſſet, idque propter nos indignos, inimicos ſuos, nos haud eſſemus ditati. Quales autem opes ait? pietatem, puritatem, ſanctificationem, cæteráque bona, quæ cùm dedit tum daturus eſt.

10 *Et conſilium in hac re do: hoc enim vobis utile eſt.*] Animadverte quomodo minimè moleſtus eſſe contendat. *Conſilium enim*, inquit, *do*; id eſt, conſulo, non neceſſitatem impono. Iſthuc autem *conſilium do*, eò quòd vobis magis proſit quàm accipientibus.

Qui non ſolùm facere, ſed & velle cœpiſtis ab anno ſuperiore. 11 *Nunc verò & facto perficite.*] Non porrò ex aliorum ſtudio eos commonefacit, cæterùm ex ſua ipſorum promptitudine. Sponte, inquiens, ad hoc veniſtis, nec ſolùm faciendi fundamentum jeciſtis, verumetiam volendi, hoc eſt, ut voluntarii, nullóque adhortante, faciatis. Nunc igitur *conſilium* vobis *do*, ut & opus perficiatis.

Ut quemadmodum promptus eſt animus voluntatis; ita ſit & perficiendi ex eo quod habetis.] Ut bonum in promptitudine non ſiſtat, ſed & opere perficiatur. Nam ſicut promptitudinem & deliberationem voluntas facit, ſic & opus ex

Αλλὰ διὰ τῆς ἑτέρων σπουδῆς, καὶ τὸ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης γνήσιον δοκιμάζων.] Τουτέστι, διὰ τοῦτο ἐπαινῶ τοὺς Μακεδόνας, ἵνα διὰ τῆς ἐκείνων σπουδῆς τὴν ὑμετέραν πρὸς τοὺς πένητας ἁγίους ἀγάπην δοκιμωτέραν ἀποδείξω καὶ λαμπροτέραν.

9 Γινώσκετε γὰρ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι δι' ὑμᾶς ἐπτώχευσε πλούσιος ὤν, ἵνα ὑμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσητε.] Τουτέστιν, ἐννοήσατε, ἀναλογίσασθε τὸ μέγα μυστήριον, καὶ "οὐδενὸς φείσασθε. Εἰ γὰρ "ἀπιστεῖς, φησὶν, ὅτι ἡ πτωχεία πλούτου ἐστὶ ποιητική, ἐννόησόν σου τὸν δεσπότην, καὶ οὐκέτι ἀπιστήσεις. Εἰ μὴ γὰρ σκῆνος ἐπτώχευσε, τουτέστι, τὴν κάτω κεφαλὴν καὶ ἄτιμον σάρκα ἀνέλαβε, καὶ πάλλα πάντα τῆς ἀτιμίας ὑπέστη, καὶ ταῦτα δι' ἡμᾶς τοὺς ἀναξίους, τοὺς ἐχθροὺς, οὐκ ἂν ἡμεῖς ἐπλουτήσαμεν. Ποῖον δὲ πλοῦτον φησι; τὸν τῆς εὐσεβείας, τὸν καθαρισμὸν, τὸν ἁγιασμὸν, καὶ πάλλα ἀγαθὰ, ἃ καὶ ἔδωκε καὶ δώσει.

10 Καὶ γνώμην ἐν τούτῳ δίδωμι· τοῦτο γὰρ ὑμῖν συμφέρει.] Ὁρᾷς πῶς ἀπερισπάστως εἰς σπουδάζει· γνώμην γάρ, φησι, δίδωμι, τουτέστι, συμβουλεύω, οὐκ ἀνάγκην ἐπιτίθημι· καὶ αὐτὸ δὲ τὸ συμβουλεύειν προσθήκη ἐστὶ τοῦ συμφέρειν ὑμῖν μᾶλλον ἢ τοῖς λαμβάνουσιν.

Οἵτινες οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ θέλειν προενήρξασθε ἀπὸ πέρυσι. 11 Νυνὶ δὲ καὶ τὸ ποιῆσαι ἐπιτελέσατε.] Οὐκέτι ἐκ τῶν ἑτέρων σπουδῆς αὐτοὺς προτρέπει, ἀλλ' ἐκ τῆς αὐτῶν προθυμίας· καί φησιν, ὅτι ἐκόντες ὅτε τοῦτο ἤλθετε, καὶ οὐ μόνον ἀρχὴν κατεβάλεσθε πρὸς τὸ ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ θέλειν· τουτέστι, πρὸς τὸ ἑκουσίως ποιεῖν, καὶ μηδενὸς προτρεψαμένου. Νυνὶ οὖν γνώμην ὑμῖν δίδωμι, ἵνα καὶ τὸ ἔργον ἐπιτελέσητε.

Οπως καθάπερ ἡ προθυμία τοῦ θέλειν, οὕτω καὶ τὸ ἐπιτελέσαι ἐκ τοῦ ἔχειν.] Ἵνα μὴ ἄρχῃ τῆς προθυμίας τὸ καλὸν, ἀλλὰ καὶ "ἐργασθῇ τελειότερον. Ὥσπερ γὰρ τὴν προθυμίαν καὶ προαίρεσιν τὸ θέλειν ποιεῖ· οὕτω καὶ τὸ ἔργον ἐκ τοῦ

"χ. ὑπο-στείλῃ.

"χ. ἀπιστῇ.

"χ. ἐξεργασθῇ.

τῦ ἔχειν γ'. " Ὅστις οὖν ἔχει, πληρωσάτω ἔργον· ὡς ὅτε μὴ ἔχων, ὃ ἀπὸ τ προαιρέσεως ἐπλήρωσεν.

12 Εἰ γὰρ ἡ προθυμία προκεῖται, καθὸ ἐὰν ἔχῃ τις, εὐπροσδεκτος, οὐ καθὸ οὐκ ἔχει.] Ορα σοφίαν, πῶς τοὺς Μακεδόνας, τοὺς Θεσσαλονικεῖς φησι, ἐπαινέσας, ὡς ὑπὲρ δύναμιν πεποιηκότας, τούτοις οὐδὲν πλέον τ δυνάμεως ἀπαιτεῖ. Εαν οὖν τὴν προθυμίαν, φησὶν, ἔχητε, καὶ κατὰ δύναμιν εἰσφέρετε, καὶ προσδέχεται καὶ ταῦτα ὁ Θεός.

13 Οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοις ἄνεσις, ὑμῖν δὲ θλῖψις·] Οὐκ ἵνα, φησὶν, ἄλλοι μετ' ἀνέσεως " πεφυσῶσιν, ἐκεῖ ὑμᾶς ὑπὲρ δύναμιν δεῖ ὄντας, ὥστε καὶ ἐνδεῖσθαι, καὶ θλίβεσθαι ὑπομένοντας οὐκ οἶδα τίνα. Καίτοι ὁ Κύριος τὴν χήραν ἐπήνεσεν, ὡς ὅλον τ βίον δόντα· ἀλλ' ὁ Παῦλος οὐ πρὸς τοῦτο νῦν· ἅμα μὲν δεῖται ἀδυνατώτεροι ἦσαν· ἅμα δὲ ὅτι καὶ πλούσιοι· καὶ πρόθυμος εἰ προὸς δύναμιν ἔδωκαν, ἀδρὰ ἂν καὶ ἀξιόλογος καὶ πλουσία ἐγένετο ἡ δόσις. Επὶ δὲ καὶ ἐλπίζει ὅπως τὴν Θεσσαλονικέων ὑποδείγματι μᾶλλον διεγερθήσονται· καὶ δηλοῖ τοῦτο ὅτι τῇ ἐξουσίᾳ αὐτῶν ἐᾷ τὸ πρᾶγμα· ἀμέλει ἐν τοῖς ἑξῆς αἰνιγματωδῶς εἰς αὐτὸ τοῦτο προτρέπεται.

14 Αλλ' ἐξ ἰσότητος ἐν τῷ νῦν καιρῷ τὸ ὑμῶν περίσσευμα εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα· ἵνα καὶ τὸ ἐκείνων περίσσευμα γένηται εἰς τὸ ὑμῶν ὑστέρημα.] Τουτέστι, κομᾶτε χρήμασιν ὑμεῖς· κομῶσιν ἐκεῖνοι τῇ πρὸς Θεὸν παῤῥησίᾳ. Δότε τοίνυν ἀφ' ὧν ὑμεῖς περισσεύετε χρημάτων, ἐκεῖνοι δὲ οὐκ ἔχουσιν, ἵνα λαβόντες ἀπὸ τῆς παῤῥησίας, ἐν ᾗ πλουτοῦσι μὲν ἐκεῖνοι, ὑμεῖς δὲ ὑστεροῦσθε. Ορα δὲ πῶς λεληθότως καταπαθάζει τὸ, καὶ ὑπὲρ δύναμιν δίδοναι. Εἰ γὰρ βούλει, φησὶν, ἐκ τοῦ περισσεύματος λαβεῖν, δὸς καὶ σὺ ἐκ τοῦ περισσεύματος. Εἰ δὲ βούλει ὁλόκληρον λαβεῖν τὴν ἀντιμισθίαν, ὁλόκληρος καὶ σὺ δὸς· ὅπερ ἐστὶν ἐκ τοῦ ὑστερήματος, καὶ ὑπὲρ δύναμιν· ἀλλὰ τοῦτο μὲν λελήθοτως· τέως δὲ οὖν, κἂν τὸ φαινόμενον, τὸ κατὰ δύναμιν προτρέπει.

15 Οπως γένηται ἰσότης, καθὼς γέγραπται· ὁ τὸ πολὺ οὐκ ἐπλεόνασε, καὶ ὁ τὸ ὀλίγον οὐκ ἠλαττόνησεν.] Ἐπὶ τοῦ μάννα τοῦτο εἴρηται· ὃ ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῖς Ἰσραηλίταις ἔβρεξεν ὁ Θεὸς, ἵνα μὴ ὁ μὲν πολὺ συναγαγὼν περισσεύσῃ, ὁ δὲ ὀλίγον ὑστερήσῃ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκέλευσεν ἕκαστον συλλέγειν ὅσον ἐφάγεται, ὁ μὲν πολὺ συναγαγὼν οὐκ ἐπλεόνασε, καὶ ὁ τὸ ὀλίγον οὐκ ἠλαττόνησεν. Ἐπὶ τοῦτο οὖν ἀναφέρει τὸ ῥητὸν, ἵνα δείξῃ ὅτι ἐπὶ τοῦ μάννα τοῦτο ἐγένετο, καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐστὶ τὸ ἐκείνου σύμβολον. Ἐκεῖνοι γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐπείνασαν, καὶ ἐθλίβησαν, καὶ ἐδεήθησαν· ἐκεῖνοι δὲ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐπλούτησαν, καὶ ἐπερίσσευσαν, καὶ ἐπλεόνασαν· ἐκεῖνοι δὲ

Exo. 16. 18. *Qui multum, non exuberavit, & qui modicum, non defecit.*] Quánam ratione fit æqualitas? ſi & vos & illi exuberantia permutetis, ac defectus repleatis. Quæ autem eſt æqualitas, ſpiritualia pro carnalibus dare? Non ſecundùm pretium, nec ſecundùm vilitatem rerum, quæ dantur & redduntur, æqualitas dicta eſt, verùm quatenus ex eo quo abundatis, datis vos; ac contrà, quo illi exuberant, vobis communicant: ac iterum quo vos indigetis, ab illis accipitis; & illi, quo opus habent, à vobis accipiunt: ſecundùm hoc eſt æqualitas. Præcipuè autem in præſenti, inquit, eſt æqualitas iſta: in futuro autem plurimum excellunt ea quæ ipſi donant. Proinde ſubmittite vos, opulenti; ſiquidem in rebus ſtabilibus vos pauperes antecellunt. Producit autem id quod de Manna factum eſt, partim ut indicet quomodo fit æqualitas; quando videlicet dives qui multum habet, ſi dederit quod ſibi ſuperfluit, ei cui parum eſt, neque ipſe abundat, atque is cui parum eſt, non deficit, eò quòd ab illo acceperit. Ac rurſus idem fit in fiducia erga Deum. Simul verò majus etiam aliquid perficit, ob oculos ponens opulentis, quòd quemadmodum in Manna, qui plus collegerant, & qui minus, omnes eandem habere menſuram inveniebantur, Deo inſatiabilitatem eorum puniente: ita etiamnum nimium expetere non oportet.

16 *Gratia autem Deo, qui dedit eandem ſolicitudinem pro vobis in corde Titi.*] Cùm de eleemoſyna, quantum res poſcebat, diſſeruiſſet, deinceps commendat eos qui eam ob rem miſſi erant, ut omni ſuſpicione carentes, vehementiùs eos ad alacritatem & promptitudinem contribuendi impellant. Quia verò inter hos primus erat Titus, laudat eum, Deique opus eſſe dicit quòd ad miniſtrandum ſit excitatus. Eandem enim curam & ſolicitudinem, quam ego habeo pro vobis, menti ejus impoſuit. Hinc verò hortatur eos ut contributionem faciant, quæ alicujus momen-

πλαι. Ο ὁ πολύ, οὐκ ἐπλεόνασε, καὶ ὁ ὁ ὀλίγον, οὐκ ἠλαττόνησε.] Πῶς γὰρ ἡ ἰσότης; ἐὰν καὶ ὑμεῖς καὶ ἐκεῖνοι τὰ περισσεύοντα ἀντιδιδῶτε, καὶ τὰ ὑστερήματα ἀναπληροῦτε. Καὶ ποία ἰσότης πνευματικὴ αὕτη σαρκικῶν διδόναι; Οὐκοῦν τὸ πολυτιμότερον ἢ ἀτιμότερον τῶν διδομένων καὶ ἀντιδιδομένων ἐρεῖται ἡ ἰσότης, ἀλλὰ καθὸ ὁ περισσεύει ὑμῶν, δίδοτε ὑμεῖς· καὶ πάλιν, ὁ περισσεύει ἐκείνοις, διδόασιν ἐκεῖνοι· καὶ πάλιν, ὁ ὑστερεῖσθε ὑμεῖς, λαμβάνετε, καὶ ὁ ὑστεροῦνται ἐκεῖνοι λαμβάνουσι, καὶ τοῦτο ἡ ἰσότης. Ἀλλως τε καὶ καὶ τὸν μισθόν, φησὶ, κρεῖττον ἡ ἰσότης αὕτη· ἐν δὲ τῷ μέλλοντι ὑπερβολὴ πολλὴ ὧν ἐκεῖνοι διδόασιν. Ὡστε συσταλῆτε οἱ πλούσιοι, εἴγε ἐν τοῖς ἐκτὸς ὑπερέχουσιν ὑμῶν οἱ πένητες. Παρεφέλκει δὲ ὅ ὅτι τοῦ Μάννα γινόμενον, ἅμα μὲ ἵνα δείξῃ πῶς γίνεται ἡ ἰσότης· ὅτι ὅταν ὁ ὁ πολὺ ἔχων πλούσιος, εἰ δῷ ὃ περιττεύον τῷ ἔχοντι καὶ ὀλίγα, ὅτε αὐτὸς πλεονάζῃ, καὶ ὁ τὸ ὀλίγον ἔχων, οὐκ ἐλαττονεῖται, ἅτε λαβὼν παρ' ἐκείνου. Καὶ πάλιν ὅτι τῆς πρὸς Θεὸν παῤῥησίας ὁ αὐξῇ· ἅμα δὲ καί τι μεῖζον κατορθοῖ, δεικνύων τοῖς πλουσίοις, ὅτι ὥσπερ ὅτι τοῦ Μάννα, οἵ τε πλέον συνάγοντες, καὶ οἱ ἔλαττον, πάντες τὸ αὐξὲν μέτρον εὑρίσκοντο ἔχοντες, τῆ ἀπληστίαν τοῦ Θεοῦ κολάζοντος· οὕτω καὶ νυνὶ οὐ δεῖ τοῦ πλείονος ἐφίεσθαι.

16 Χάρις δὲ τῷ Θεῷ τῷ δόντι τὴν αὐτὴν σπουδὴν ὑπὲρ ὑμῶν ἐν τῇ καρδίᾳ Τίτου.] Διηγησάμενος περὶ τῆς ἐλεημοσύνης ὅσα ἔδει, λοιπὸν ἐπαινεῖ τοὺς ὅτι τούτῳ σταλέντας· ἵνα αὐτόπτοι" γενόμενοι, μᾶλλον εἰς προθυμίαν αὐτοὺς τοῦ συνεισενεγκεῖν ἐμβάλωσιν. Ἐπειδὴ δὲ πρῶτος τούτων Τίτος ἦν, τοῦτον ἐπαινεῖ, καὶ Θεοῦ ἔργον λέγει ὃ διεγερθῆναι αὐτὸν εἰς τὸ προθυμηθῆναι· τὴν αὐτὴν γὰρ σπουδὴν ἔχω ὑπὲρ ὑμῶν, ἐνέθηκεν αὐτῷ. Ἐντεῦθεν δὲ παρατρέπεται αὐτοὺς ἵνα ἀξιόλογον ποιήσωνται τὴν δόσιν. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς

" χ. γνόμενοι.

ὁ Θεὸς αὐτὸν διήγειρεν, ὁ Θεὸς λοιπὸν αὐτῷ, καὶ ὀφείλετε ἀξιόλογον τῇ δόσιν ποιήσασθαι.

17 Ὅτι τὴν μὲν παράκλησιν ἐδέξατο, σπουδαιότερος δὲ ὑπάρχων, αὐθαίρετος ἐξῆλθε πρὸς ὑμᾶς.] Πόθεν δῆλον ὅτι ὁ Θεὸς παρεπέτασε τὸν Τίτον; ὅτι καὶ παρακληθεὶς ὑπ' ἐμοῦ, προθύμως ἐδέξατο τὴν παράκλησιν, καὶ οὐκ ἐνόγγυσεν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ αὐθαίρετος ἐξῆλθεν, ὥστε κἂν μὴ ἐγὼ παρεκάλεσα, αὐτὸς τὴν οἰκείαν σπουδὴν ἐπεδείξατο.

18 Συνεπέμψαμεν δὲ μετ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφὸν, οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ διὰ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν.] Τινὲς μὲν τὸν Λουκᾶν φασι, διὰ τὸ εὐαγγέλιον ὄντα ἔγραψε· τινὲς δὲ τὸν Βαρνάβαν· καὶ γὰρ καὶ τὸ ἄγραφον κήρυγμα εὐαγγέλιον καλεῖ. Οὐκ ἐμφιλοχωρεῖ δὲ τοῖς ἐγκωμίοις τούτοις, ὥσπερ τῷ Τίτῳ, ἴσως διότι ἠγνοεῖτο τοῖς Κορινθίοις, ὁ δὲ Τίτος ἔγνωστο ἱκανῶς. Πλὴν καὶ οὕτως ἱκανὸν αὐτῷ πλέκει ἐγκώμιον. Οὐ γὰρ ἁπλῶς, φησὶν, εὐαγγέλιον κηρύττει, ἀλλὰ καὶ ἐπαινεῖται· οὐχ ὑπὸ δύο ἢ τριῶν, ἀλλ' ὑπὸ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν.

19 Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν συνέκδημος ἡμῶν, σπουδῇ τῇ χάριτι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν,] Ἐπαινεῖ τὸν ἄνδρα καὶ ἐκ τῆς κρίσεως τῶν ἐπιλεξαμένων αὐτόν. Οὐ γὰρ μόνον, φησὶν, εὐαγγελιζόμενος ἐπαινεῖται ὡς εὐδόκιμος, ἀλλὰ καὶ συνέκδημος ἡμῶν ἐχειροτονήθη ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν. Ὥστε καὶ τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν κινδύνων κοινωνός. Ταῦτα δὲ τῷ Βαρνάβᾳ μᾶλλον πρέπει. Ἐχειροτονήθη δὲ καὶ εἰς τὴν χάριν ταύτην, τουτέστιν, εἰς τὴν διακονίαν τῶν χρημάτων, ὡς αὐτὴ σὺν ἡμῖν διακονῇ.

Πρὸς τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ προθυμίαν ὑμῶν.] Τουτέστιν, ἵνα καὶ ὁ Θεὸς δοξάζηται, καὶ ὑμεῖς προθυμότεροι γένησθε, ἅτε τῶν ὑποδεχομένων τὰ χρήματα ταῦτα δοκίμων ὄντων, καὶ μηδενὸς

ti fiet. Si enim Deus ipsum excitavit, tum Deus petit, largitionémque Deo dignam facere debetis.

17 *Quoniam adhortationem quidem suscepit, sed cùm solicitior esset, suâ voluntate profectus est ad vos.*] Unde planum est quòd Deus Titum excitaverit? Quoniam commonefactus à me, alacriter adhortationem susceptit, neque quicquam murmuravit, sed suâ sponte exivit, ut etiamsi ego ipsum non essem adhortatus, proprium tamen studium ipse demonstrâsset.

18 *Misimus autem unà cum ipso fratrem, cujus laus in Evangelio per omnes Ecclesias.*] Nonnulli Lucam hic intelligi aiunt, propter Evangelium quod scripsit: nonnulli verò Barnabam. Nam & prædicationem non scriptam, Evangelium vocat. Non immoratur autem in hujus præconiis, perinde ac in Titi: forsan ideo, quia Corinthiis ignotus erat, Titus autem abundè notus erat. Attamen & sic idoneum illi encomium texit. Non enim simpliciter dicit, Evangelium prædicat, verumetiam laudatur: non à duobus vel tribus, sed ab omnibus Ecclesiis.

19 *Non solùm autem, sed & ordinatus est ab Ecclesiis comes peregrinationis nostræ, cum gratia hac quæ à nobis administratur.*] Commendat hominem etiam ex eorum judicio, qui ipsum selegerunt. Non enim tantùm, inquit, Evangelii verbum prædicando commendatur veluti probatus, verumetiam ab ecclesiis electus est, ut simul nobiscum proficiscatur: proinde cùm tentationum tum periculorum est socius. Hæc autem Barnabæ magis quadrant. Electus est autem ad gratiam hanc, hoc est, ad pecuniarum ministerium, ut unà nobiscum administret.

Ad ipsius Domini gloriam, & promptitudinem vestram.] Hoc est, ut & Deus glorificetur, & vos promptiores reddamini: utpote cùm pecuniarũ istarũ receptores probati sint, adeoq; spectatæ fidei, ut nemo ad-

versùm ipsos suspicionem párere queat.

20 *Veriti hoc, ne quis nos carpat in plenitudine hac, quæ administratur à nobis.*] Decet hoc sanctam Pauli animam, ingentémque curam & submissionem. Eam enim ob rem, inquit, tales misimus: nec unum, sed plures: *veriti*, id est, suspicantes, & metuentes, ne quis suspicetur nos quicquam è pecuniis in usum nostrum sublegere. Nec dixit, Ne vos, sed, Ne quis alius: ne succenseant tanquam suspecti quòd de ipso talia sentiant. Siquidem, inquit, plenitudo ista, id est, pecuniarum copia, satis est idonea, ut pravis suspicionem præbeat, nisi securitatem ostenderîmus.

21 *Providentes bona, non solùm coram Domino, verumetiam coram hominibus.*] En Pauli mentem, quàm solicitus fuerit, ne scandalum poneret fratribus. Non enim dixit, Ego purus sum, lugeat qui vult: sed quemadmodum, inquit, coram Deo provideo, hoc est, curo videri inculpatus, sic & coram hominibus: ac quanto sunt imbecilliores, tanto magis nos demittere oportet, quandoquidem & parvulis pueris condescendamus, si laturi simus eos.

22 *Misimus autem cum ipsis fratrem nostrum, quem probavimus in multis sæpe studiosum esse, nunc autem studiosiorem ob multam fiduciam quam habeo erga vos.*] Alterum addit, fratrem eum nominans, & comendans ipsum ex hoc quòd probârit ipsum, judicaveritque studiosum esse & multis in rebus, & sæpe. Laudis autem exaggeratio est, dictionē ita ingeminare. Nunc autem, inquit, studiosior factus est, utpote confidens quòd vos largiorem eleemosynam facturi sitis, quam administraturus est.

23 *Sive pro Tito, qui est socius meus, & ad vos adjutor.*] Hoc est, si quid mihi dicendum de Tito, eadem dicenda sunt, quòd collega meus sit, adjuvans me in institutionem & utilitatem vestram. Vel, si quid Titi nomine facturi estis, non vulgaris cujuspiam nomine facietis, sed collegæ mei.

ὑποψίαν κατ' αὐτῶν πεσεῖν δυναμένην.

20 Στελλόμενοι τοῦτο, μήτις ἡμᾶς μωμήσηται ἐν τῇ ἁδρότητι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν.] Ἄξιον τοῦτο τὸ ἀγίας τοῦ Παύλου ψυχῆς, καὶ τὸ πολλῆς κηδεμονίας καὶ συγκαταβάσεως. Διὰ τοῦτο γάρ, φησι, τοιούτους ἐπέμψαμεν, καὶ οὐχ ἕνα, ἀλλὰ πλείους· στελλόμενοι, τουτέστιν, ὑποπτεύοντες καὶ δεδοικότες ἵνα μή τις ἡμᾶς ὑποπτεύσῃ ὡς νοσφιζομένους ἐκ τῆς χρημ. Καὶ οὐκ εἶπε, μὴ ὑμεῖς, ἀλλὰ, μή τις ἄλλος· ὡς ἂν μὴ ἀγανακτήσωσιν ὡς τοιαῦτα φρονῶν περὶ αὐτοῦ ὑποπτεύομενοι. Καὶ ἡ ἁδρότης γὰρ αὕτη, φησί, τουτέστι, τὸ πλῆθος τῆς χρημ., ἱκανὸν τοῖς πονηροῖς προσκρούειν ὑποψίαν, εἰ μὴ ὑπεδεξώμεθα ἀσφάλειαν.

21 Προνοούμενοι καλὰ, οὐ μόνον ἐνώπιον Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων.] Ἰδε τὴν ψυχὴν τοῦ Παύλου, πῶς ἐφρόντιζε τοῦ σκανδάλου τῶν ἀδελφῶν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ἐγὼ καθαρός εἰμι, οἰμωζέτω ὁ βουλόμενος· ἀλλ' ὥσπερ ἐνώπιον μὲν Θεοῦ, φησι, προνοοῦμαι, τουτέστι, φροντίζω φανεὰν ἀνέγκλητος, οὕτω καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων· καὶ μᾶλλον ὅσον ἀσθενέστεροί εἰσι, τοσοῦτον δεῖ συγκαταβαίνειν· ἐπεὶ καὶ τοῖς μικροῖς παιδίοις συγκαταβαίνομεν, εἰ μέλλομεν βαστάσαι αὐτά.

22 Συνεπέμψαμεν δὲ αὐτοῖς τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, ὃν ἐδοκιμάσαμεν ἐν πολλοῖς πολλάκις σπουδαῖον ὄντα, νυνὶ δὲ πολὺ σπουδαιότερον πεποιθήσει πολλῇ τῇ εἰς ὑμᾶς.] Καὶ ἕτερον προσέθηκεν, ἀδελφὸν ὀνομάζων αὐτὸν, καὶ συνιστῶν ἐκ τοῦ δοκιμάσαι αὐτὸν καὶ κρῖναι σπουδαῖον ὄντα, καὶ ἐν πολλοῖς, καὶ πολλάκις. Ἐπίτασις δὲ ἐπαίνου, τὸ οὕτω διπλασιάσαι τὴν λέξιν. Νυνὶ δέ, φησι, σπουδαιότερος γέγονεν, ἅτε πεποιθὼς ὅτι ὑμεῖς δαψιλεστέραν τὴν ἐλεημοσύνην ποιήσετε, * ἵν' μηδὲν ἐλαττωθῆσαι. * εἰς.

23 Εἴτε ὑπὲρ Τίτου, κοινωνὸς ἐμὸς, καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός.] Τουτέστιν, Εἰ δέ τι ἐστὶν εἰπεῖν ὑπὲρ Τίτου, τοῦτο ἔχω λέγειν. ὅτι κοινωνός ἐμὸς, συνεργῶν μοι εἰς τὴν ὑμῶν διδασκαλίαν καὶ ὠφέλειαν· οὕτω καὶ εἴ τι ὑπὲρ Τίτου τι ποιήσετε, οὐκ εἰς τὸ τυχὸν ποιήσετε, ἀλλ' εἰς ἐμὸν κοινωνόν. " κ. τοιαῦτα

Εἴτε

Εἴτε ἀδελφοὶ ἡμῶν.] Τουτέστιν, εἴτε ὑπὲρ τῶν ἄλλων βούλεσθέ τι ἀκοῦσαι, καὶ ἐκεῖνοι μεγάλα δίκαια ἔχουσι τῆς ἀξιόπιστοι" χειθῶναι· καὶ γὰρ ἀδελφοὶ ἡμῶν.

" χ. κληθῶσιν.

Ἀπόστολοι ἐκκλησιῶν.] Τουτέστιν, ὑπὸ ἐκκλησιῶν πεμφθέντες καὶ χειροτονηθέντες.

Δόξα Χριστοῦ.] Τὸ μεῖζον πάντων, ὕστερον τέθεικεν· εἰς Χριστόν, φησιν, ἀναφέρεται ὃ πᾶν, ὅσα αὖ εἰς ἐκείνους γίνεται.

24 Τὴν οὖν ἔνδειξιν τῆς ἀγάπης ὑμῶν, καὶ ἡμῶν καυχήσεως ὑπὲρ ὑμῶν, εἰς αὐτοὺς ἐνδείξασθε εἰς πρόσωπον τῶν ἐκκλησιῶν.] Νῦν δείξατε, φησι, πῶς μὲ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἡμᾶς· πῶς γὰρ καὶ ἡμεῖς ὑμάτιον καυχώμεθα ἐφ' ὑμῖν. δείξετε γὰρ, ἐὰν ἀγάπην εἰς αὐτοὺς ἐνδείξησθε. καὶ γὰρ καὶ εἰς πρόσωπον τῆς ἐκκλησιῶν ποιήσετε ὃ ποιήσετε εἰς τούτους, τουτέστιν, εἰς ὄμιλον τῆς ἐκκλησιῶν. Τὸ πρόσωπον γὰρ τῆς ἐκκλησιῶν ἐπέχουσιν ὅτι τῆς πεμψάντων αὐτούς.

Sive fratres noſtri.] Hoc eſt, ſive pro aliis vultis quicquam audire, & illi multum juris habent cur fide digni cenſeantur: etenim fratres noſtri ſunt.

Apoſtoli Eccleſiarum.] Hoc eſt, ab Eccleſiis miſſi & electi.

Gloria Chriſti.] Quòd omnibus majus eſt, poſterius poſuit. In Chriſtum, inquit, omnia referuntur, quæcunque illis obtingunt.

24 *Oſtenſionem igitur charitatis veſtræ & gloriationis noſtræ pro vobis, erga ipſos oſtendite in facie Eccleſiarum.*] Nunc oſtendite, inquit, quomodo diligitis nos, quomodo etiam non fruſtra gloriemur de vobis. Monſtrabitis autem, ſi charitatem in ipſos oſtendatis. Nam in ipſa Eccleſiarũ facie facietis, quod facietis ad hos, hoc eſt, ad honorem Eccleſiarum. Iſti enim Eccleſiarum, quæ ipſos miſerunt, perſonam gerunt.

ΚΕΦ. θ.

Περὶ μὲν γὰρ τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους, περιττόν μοί ἐστι τὸ γράφειν ὑμῖν.] Τοσαῦτα καὶ προτέρων εἰπὼν, καὶ πάλιν μέλλων " εἰπεῖν, ὅμως περιττόν αὐτῷ λέγει " τὸ περὶ τούτων γράφειν. Σοφῶς δὲ τοῦτο ποιεῖ, ὡς μᾶλλον αὐτοὺς ὑποπτήσας. αἰσχυνθήσονται γὰρ εἴγε τοιαύτην ὑπόληψιν περὶ αὐτῶν ἔχοντος τοῦ Παύλου, ὅπου δέονται συμβουλῆς παρὸ τοῦ ἐλεῆσαι, εἶτα φανῶσιν ἐλάττους τῆς ὑπολήψεως.

" χ. ἐρῶν.
" χ. π.

2 Οἶδα γὰρ τὴν προθυμίαν ὑμῶν, ἣν ὑπὲρ ὑμῶν καυχῶμαι Μακεδόσιν, ὅτι Ἀχαΐα παρεσκεύασται ἀπὸ πέρυσι.] Οἶδα καὶ αὐτός, φησι, τὴν προθυμίαν ὑμῶν· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις καυχῶμαι, ὅτι ἑτοίμη ἐστὶ πᾶσα ἡ Ἀχαΐα, οὐ μόνη ἡ Κόρινθος· καὶ σπάνιν λείπει, εἰ μὴ τὸ ἐλθεῖν τοὺς δεξομένους τὰ χρήματα. ὥστε αἰσχύνη" μοί ἐστιν, εἰ φανήσομαι μάτην καὶ ψευδῆ καυχώμενος.

" χ. ων.

CAP. IX.

NAm de miniſterio quod ſit in ſanctos, ſuperfluum eſt mihi ſcribere vobis.] Cùm tanta antea dixerat, ac rurſum dicturus erat, tamen de iſtis ſcribere, ſupervacaneum ſibi eſſe dicit. Sapienter autem hoc facit, ut magis eos attrahat. Pudefient enim, ſi Paulus talem de ipſis opinionem habeat, quòd conſilio nihil opus habeant ad id, ut ſanctorum miſereantur, poſtea autem deprehendantur ea opinione inferiores.

2 *Novi enim promptitudinem veſtram, quâ de vobis apud Macedones glorior, quòd Achaia parata eſt ex anno ſuperiore.*] Novi, inquit, & ipſe animi veſtri promptitudinem: nec hoc ſolùm, verumetiam glorior apud alios, quòd parata ſit tota Achaia, non ſola Corinthus: neque quicquam deeſt, niſi ut veniant qui pecunias accipiant. Quare pudori mihi eſt, ſi videar fruſtra & falsò gloriari.

Et

Et veſtra æmulatio provocavit complu-
Cap. 8. 3, 4. *res.*] Atqui ſuprà dixit, *voluntarii & rogantes nos:* quomodo ergo nunc dicit, Aemulatio veſtra incitavit plures? Non dixit, Omnes, ſed, *Plures.* Alii namque ſuâ ſponte & rogantes nos contribuerunt, alii autem per veſtram æmulationem incitati ſunt: ſiquidem plures ſtimulo indigent. Vel quia non conſuluimus, non adhortati ſumus, ſed tantùm laudavimus vos, idque ſatis fuit eis ad adhortationem. Viden' quomodo & illos per hos excitet; hosque per illos? Doctores, inquit, illis facti eſtis: ne igitur diſcipulis videamini inferiores, cùm doctores eſtis.

Καὶ ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος, ἠρέθισε τοὺς πλείονας.] Καὶ μὲν αὐωτέρω ἔλεγλμ, ὅτι αὐθαίρετοι καὶ δεόμθροι ἡμῶν. Πῶς οὖν φησι νυῦ, ὅτι ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος ἠρέθισε τοὺς πλείονας; Οὐκ εἶπε γ', τοὺς πθμ'ους, ἀλλὰ, τοὺς πλείονας· Οἱ μὲ γὰ αὐθαίρετοι, καὶ δεόμθροι ἡμῶν· οἱ δὲ ἐκ τῶ πρὸς ὑμᾶς ζήλω ἠρεθίσθησθμ· οἱ γὰ πλείωις κέντρω δέονται. Ἢ ἐπεὶ ὅτι μ' συνεβουλθύσαμθμ, μ' πρεκαλέσαμθμ, ἀλλὰ μόνον ἐπηνέσαμθμ ὑμᾶς, καὶ τῦτο ἤρκεσεν αὐτοῖς εἰς πρθυμοπλίαν. Ορᾶς πῶς κἀκείνους δι' ἐκείνων ἐγείρει; διδάσκαλοί, φησιν, ἐκείνοις ἐγένεσθε· μὴ οὖν φανῆτε τοῖς μαθηταῖς ὑστερθμένοις οἱ διδάσκαλοι.

3 *Miſi autem fratres, ne quod gloriamur de vobis, evacuetur in parte hac, ut (quemadmodum dixi) parati ſitis.*] Seipſum veluti partem Corinthiorum facit, certátque pro ipſis. Ait enim: Quia poſtquam veſtrî nomine gloriatus ſum, metui ne pudefieremus, & propterea miſi fratres, *ne evacuetur*, id eſt, inanis & vana arguatur gloriatio mea de vobis. Ego enim, inquit, de vobis ſuperbiens, apud omnes gloriabar, atque etiam apud illos. Itaque ſi deficiatis, communis eſt ignominia: ſed non in omnibus, verùm *in hâc ſola parte*, hoc eſt, ne pudefiam in hoc ſolo de eleemoſyna argumento, ſed *parati ſitis*, perinde ac dixi Macedonibus, quòd parati ſint in tota Achaia omnes, neque quicquam eis deeſt.

3 Επεμψα δὲ τοὺς ἀδελφοὺς, ἵνα μὴ τὸ καύχημα ἡμῶν τὸ ὑπὲ ὑμῶν, κενωθῇ ἐν τῷ μέρει τύτῳ· ἵνα (καθὼς ἔλεγον) πρεσκευασμθνοι ἦτε.] Ωσθμεὶ ἑαυτὸν μέρος τῆ Κορινθίων ποιῆται, καὶ ἀγωνιᾷ ὑπὲ αὐτῶν· φησὶ γὰ, ὅτι ὑπὲ ὑμῶν ἐκαυχησάμλν, ἐφοβήθλν μὴ αἰσχυνθῶμθν· καὶ διὰ τῦτο ἔπεμψα τοὺς ἀδελφοὺς, ἵνα μὴ κενωθῇ, τυτέστι, μάταιον καὶ κενὸν ἐλεγχθῇ τὸ καύχημά μυ τὸ ὑπὲ ὑμῶν. Εγὼ γὰ, φησι, καλλωπιζόμθνος ἐφ' ὑμῖν, πρὸ πάντων ἐκαυχησάμλν, καὶ πρὸ ἐκείνων. Ωστε ἐὰ ὑστερήσητε, κοινὴ ἡ αἰσχύνη· οὐ πθμπαχῶ δὲ, ἀλλ' ἐν τύτῳ τῷ μέρει· τυτέστιν, ἵνα μὴ καλαισχυνθῶ ἐν τῇ πρὸς τὴ ἐλεημοσύνης ὑποθέσει μόνῃ· ἀλλὰ πρεσκευασμθνοι ἦτε, καθὼς ἔλεγον τοῖς Μακεδόσιν, ὅτι ἕτοιμοί εἰσι Αχαΐας ἅπαντες, καὶ σὺν αὐτοῖς λείτω.

4 *Ne quo pacto, ſi venerint mecum Macedones, & invenerint vos imparatos, pudefiamus nos (ne dicamus, vos) in hac ſubſtantia gloriationis.*] Rurſus in iisdem verſatur, ac certamen intendit, ab humanis rationibus ipſos inſtituens. Majus enim dedecus eſt; cùm quis apud alienas perſonas pudefiat. Forſitan, inquit, mihi confiditis ceu ignoſcenti vobis: atenim Macedonas animo volvite, qui forſan mecum venient: veriſimile eſt enim hoc. Et

4 Μήπως ἐὰ ἔλθωσι σὺ ἐμοὶ Μακεδόνες, καὶ εὕρωσιν ὑμᾶς ἀπαρασκευάστους, καταισχυνθῶμθν ἡμεῖς, (ἵνα μὴ λέγωμθν, ὑμεῖς) ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τ καυχήσεως.] Πάλιν περὶ τὰ αὐτὰ τρέφεται, καὶ ὑπιτείνει τ ἀγωνίαν, ἀπὸ ἀνθρωπίνων λογισμῶν αὐτὺς ἄγων αὐτός. Μείζων γὰ ἡ αἰσχύνη, ὅταν ὑπὲ ἀλλοτρίων πρωσώπων καταισχύνη τις. Ισως γὰ, φησιν, ἐμοὶ πιστεύετε, ὡς συγγινώσκοντι· ἀλλὰ Μακεδόνας λογίσασθε, οἳ τυχὸν ἐλθόντες σὺ ἐμοί· εἰκὸς γὰ ἔσται τῦτο. καὶ

ἐὰ

ἐαὰν ἔλθωσιν ὑμᾶς· οὐκ εἶπεν, ὅτι μὴ θέλοντας δοῦναι, ἀλλ', ἀπροσκευάστους· εἰ γὰρ τὸ μὴ προσκευάσαι, μηδὲ ταχέως εἰσενεγκεῖν, αἰσχύνη· πολλῷ μᾶλλον τὸ μηδὲν ὅλως εἰσενεγκεῖν, ἢ ἔλαττον τοῦ δέοντος. Κολάζει δὲ τὸν λόγον, λέγων, ὅτι ἡμεῖς καταισχυνθησόμεθα (ἵνα μὴ λέγω ὅτι ὑμεῖς,) ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτῃ τοῦ καυχήσεως· τουτέστιν, οὐκ ἄλλοθί καταισχυνθησόμεθα, ἀλλ' ἐν μόνῃ * τῇ περὶ τὴν ἐλεημοσύνης καυχήσει, ὡς γε ἄλλα ὑμῶν ἀπεπιλήπτως. Τοῦτο δὲ λέγει, ὁ κολακεύων "χαλεύων. αὐτοὺς, ἀλλὰ μᾶλλον παρορμητέους ποιῶν, ἵνα ἐν τοῖς ἄλλοις δεδοκιμασμένοι ὦσι, καὶ ἐν τούτῳ μὴ εὑρεθῶσιν ἀδόκιμοι καὶ ἑαυτῶν ἐλάττους. Διὰ δὲ τοῦτο εἶπεν, ἵνα μὴ λέγω ὅτι ὑμᾶς, δείκνυσιν ὅτι μᾶλλον αὐτοὶ καταισχυνθήσονται)· αὐτὸ γὰρ τὸ ἁμάρτημα. Ὑπόστασιν δὲ τὴν ὑπόθεσιν, ἢ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ἤτοι τὴν οὐσίαν τῆς καυχήσεως νόει.

"χ. προεπαγγείλασθαι. 5 Ἀναγκαῖον οὖν ἡγησάμην" παρακαλέσαι τοὺς ἀδελφοὺς, ἵνα προέλθωσιν εἰς ὑμᾶς, καὶ προκαταρτίσωσι τὴν προεπηγγελμένην εὐλογίαν ὑμῶν, ταύτην εἶναι ἑτοίμην ὄντως, ὡς εὐλογίαν, καὶ μὴ ὡς πλεονεξίαν.] Ἵνα μὴ δόξῃ σκαιολογεῖσθαι, αὖθις μὲν εἶπών, ὅτι περιττόν μοι γράφειν, νῦν δὲ πάλιν περὶ τούτων διαλεγόμενος, νῦν περὶ δαψιλείας διαλέγεται, καὶ τὸ μὲν προθυμίας πεῖσαι τὸ ἔργον· καὶ διὰ ταῦτα πέμψαι φησὶ τοὺς ἀδελφούς. Εἰς δύο δὲ σκαιὰ προτρέπων, τό, τε φιλοτίμως δοῦναι, καὶ τὸ μὴ προθυμίας, σοφώτατα ἀμφότερα μεταχειρίζεται. Πρότερον γὰρ περὶ τοῦ μὴ προθυμίας δοῦναι διαλέγεται, εἶτα καὶ περὶ τοῦ ἑτέρου κεφαλαίου. Φησὶν οὖν ὅτι εὐλογία ὄντι τὸ διδόμενον· "κ. εὐλόγως. σοῖς δὲ εὐλογίαν διδοὺς λυπεῖται. Δείκνυσι δὲ καὶ τὸν καρπὸν διὰ τῶν σπερμάτων βλαστάνοντα, καὶ εὐλογίας πεπληρωμένους τοὺς πρέποντας. Καὶ σοὶ τούτῳ ἦρκεσθη, ἀλλὰ προσέθηκε, καὶ μὴ ὡς πλεονεξίαν. Μὴ γὰρ νομίσητε, φησὶν, ὅτι ὡς πλεονεκτούντων ὑμᾶς ταῦτα λαμβάνομεν, ἀλλ' ὡς θέλοντες ὑμῖν εὐλογίαν προξενῆσαι. Ὥστε ὁ διδοὺς ἄκων ἐλεημοσύνην, ὡσανεὶ πλεονεκτήσαι.

si invenerint vos, non dixit, nolentes dare, cæterùm imparatos. Si enim non paratum esse, aut celeriter non contribuere, dedecus est; quanto magis nihil omninò contribuere, vel minus quàm par sit? Corrigit autem sermonem, dicens, *Nos pudefiemus, (ne dicam, vos) in hac substantia gloriationis*: hoc est, non alia in re pudefiemus, præterquam in sola de eleemosyna gloriatione, cùm cætera vestra reprehensionem non admittant. Hoc autem dicit, non ut eis adulatur, sed potiùs ut paratiores reddat, ne in aliis probati, in hoc non inveniantur probati, sibique ipsis inferiores. Cùm verò ait, *ne dicam, vos*, ostendit quòd ipsi majorem ignominiam relaturi erant. Nam ipsorum erat delictum. *Substantiam* autem, subjectum, vel rem ipsam, vel gloriationis essentiam intellige.

5 *Necessarium ergo existimavi rogare fratres, ut præveniant ad vos, & præparent repromissam benedictionem hanc paratam esse sic, quasi benedictionem, non tanquam avaritiam.*] Ne contraria dicere videatur, cùm suprà dixerat, *Supervacaneum est mihi scribere*, nunc autem denuò de iisdem differt; jam de liberalitate, & de opere cum alacritate perficiendo verba facit: atque hacpropter se fratres misisse ait. Duorum autem inter se pugnantium admonens, nempe ut amplè, & cùm alacritate largiantur, utrumque sapientissimè aggreditur. Nam priùs de alacritate in dando differit, deinde de altero capite. Ait itaque, Benedictio est id quod datur: Nemo autem qui benedictionem dat, contristatur. Porrò fructum statim inde germinantem ostendit, eósque qui largiuntur, benedictione repletos. Neque hoc illi satis fuit, sed addidit; *Et non tanquam avaritiam.* Nolite enim existimare, inquit, quòd ista, ceu vos frandantes, accipimus; sed benedictionem vobis conciliare volentes. Ille itaque qui eleemosynam invitè largitur, quodammodo expilatur.

6 Hoc

6 *Hoc autem dico, qui parcè seminat, parcè & metet : & qui seminat in benedictionibus, in benedictionibus & metet.*] Ad aliud caput jam transit, quod est de largiter dando, inquiens : Hoc etiam adjicio eis quæ dixerim, quòd non parcè oporteat dare. Et non dixit, tenuiter, sed celebrius parsimoniæ vocabulum posuit. Ac semen opus ipsum vocavit, ut ad retributionem confestim respicias, ac discas quòd plura accipias, quàm des. Cùm verò dixisset, quòd largiter dandum sit, rursus etiam meminit quòd cum animi alacritate dandum sit. Quod enim ait, *Qui seminat in benedictionibus*, hoc indicat, perinde ac in superioribus dictum est.

7 *Unusquisque prout destinat in corde suo, non ex tristitia aut necessitate. Hilarem enim datorem diligit Deus.*] In sermone de promptitudine in dando immoratur, compertum habens Macedonum exemplum sufficere ad hoc, ut excitet eos quò plura dent, utque pudefaciat eos, si inferiores illis appareant. Ipsorum autem mentem sanat, ut sit etiam virtus quod ab ipsis fit. Nam si involuntarium est, non est virtus. Ideo ceu verus præceptor, discipulos suos omnino vult pro virtutis ratione facere quod faciunt. Simul autem ut & merces ipsis tota contingat, voluntariò faciunt bonum : Nam involuntarium mercedem minuit. Ob eam causam, inquit, unusquisque ut in corde suo destinat sive prædeliberat, & non ex mœrore, aut necessitate. Testimonium præterea ex Solomone producit. Atqui sermo Sapienti de largitate dictus est, ipse verò intellexit eum de promptitudine in dando : aut si malis, ad utraque retulit.

8 *Potens est autem Deus omnem gratiam exuberantem facere erga vos.*] Hisce verbis cogitationem subvertit quam multi habemus dicentes ; Si multa dedero, metuo ne ad paupertatem redigar. Ait igitur : Deus potest adeò vos rerum copiâ affluentes facere, ut & *omnem gratiam*, hoc est, e-

6 Τοῦτο δὲ, ὁ σπείρων φειδομένως, φειδομένως καὶ θερίσει· καὶ ὁ σπείρων ἐπ' εὐλογίαις, ἐπ' εὐλογίαις καὶ θερίσει.] Ἐπὶ τὸ ἕτερον κεφάλαιον μεταβαίνει, τὸ περὶ τοῦ μὴ δαψιλείας δοῦναι, καί φησιν, ὅτι καὶ τοῦτο λέγω πρὸς οἷς εἶπον, ὅτι δεῖ φειδωλοὺς δεῖ δίδοναι. Καὶ οὐκ εἶπε, μικρολόγως, ἀλλ' εὐφημότερον τὸ τῆς φειδοῦς ὄνομα τέθηκε. Καὶ σπόρον τὸ προσφερόμενον καλέσειν, ἵνα θᾶττον πρὸς τὴν ἀνταπόδοσιν βλέψῃς, καὶ μάθῃς ὅτι πλείονα λαμβάνεις ἢ δίδως. Εἰπὼν δὲ περὶ τοῦ μὴ δαψιλείας δίδοναι, πάλιν καὶ περὶ μὴ προθυμίας δοῦναι ἐπεμνήσθη· Τὸ γὰρ, ὁ σπείρων ἐπ' εὐλογίαις, τοῦτο δηλοῖ, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται.

7 Ἕκαστος καθὼς προῄρηται τῇ καρδίᾳ, μὴ ἐκ λύπης, ἢ ἐξ ἀνάγκης· ἱλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ Θεός.] Ἐνδοιαστείσει ὡς περὶ τοῦ μὴ προθυμίας δίδοναι λόγῳ, εἰδὼς ὅτι πρὸς τὸ δοῦναι πολλὰ, ἐκ τὸ παράδειγμα τῶν Μακεδόνων ἱκανὸν ἔσαι διεγεῖραι αὐτοὺς, καὶ τὴν αἰσχύνην ἐλάττους φανεῖν ἐκείνων. Τῶν δὲ χειρόνων αὐτῶν ἰᾶται, ἵνα εἴη καὶ ἀρετὴ τὸ παρ' αὐτῶν γινόμενον. Εἰ γὰρ ἀκούσιον, οὐκ ἀρετή. Ὡς οὖν διδάσκαλος ἀληθὴς, θέλει τοὺς μαθητὰς καὶ τὸν λόγον τῆς ἀρετῆς ποιῆν ὃ ποιοῦσιν· ἅμα δὲ καὶ ἵνα ὁ μισθὸς αὐτοῖς ὁλόκληρος εἴη, ἑκουσίως ποιοῦσι τὸ καλὸν, ὡς γὰρ ἀκούσιον ὑποτέμνει τὸν μισθόν. Διὰ τοῦτό, φησιν, ἕκαστος ὡς προῄρηται, καὶ οὐκ ἐκ λύπης, ἢ ἐξ ἀνάγκης· καὶ μαρτυρεῖται οὐκ Σολομῶντος πρόχειρα. Καίτοι ὁ λόγος τοῦ σοφοῦ * περὶ δαψιλείας εἴρη- *i.
ται· ἀλλ' ὅμως αὐτὸς εἰς τὸ μὴ προθυμίας δίδοναι τοῦτον ἀπελάβετο· Εἰ δὲ βούλει, καὶ πρὸς ἀμφότερα.

8 Δυνατὸς δὲ ὁ Θεὸς πᾶσαν χάριν περισσεῦσαι εἰς ὑμᾶς.] Διὰ τούτων τὴν λογισμὸν ἀναιρεῖται τῶν λογισμὸν ὃν οἱ πολλοὶ ἔχομεν λέγοντες, ἐὰν πολλὰ δῶ, δέδοικα μήπως πένης γένωμαι. Φησὶν οὖν ὅτι ὁ Θεὸς δυνάσται ποιῆσαι ὑμᾶς ἀενάους πάντα, ὥστε καὶ πᾶσαν χάριν, τουτέστι, πᾶσαν ἐλεη-

μοσύνην

μοσυνίαν διὰ παντὸς ὑμᾶς μὴ περισσείας ποιῆσαι. Δότε τοίνυν δαψιλῶς, ἵνα ἡ ἐλεημοσύνη ὑμῶν ἀεὶ καὶ ἀεὶ περισσεύῃ.

Ἵνα ἐν παντὶ πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, περισσεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν.] Ὁρᾷς; ὁ πλοῦτον αὐτοῖς, ἀλλ' αὐτάρκειαν ἐπεύχεται. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, δείκνυσιν ὅτι οὐδὲ βιάζεται αὐτοὺς, οὐδὲ ἀναγκάζει ἐκ τῆς ὑστερήσεως διδόναι· οὐδὲ γὰρ αὐ αὐτάρκειαν λοιπὸν ἔχουσιν· ἅμα δὲ καὶ διδάσκει ποῦ δεῖ τὰς τοῦ Θεοῦ δωρεὰς κενεμβαλεῖν· ἵνα γάρ, φησὶν, εἰς πᾶν ἔργον περισσεύητε ἀγαθόν. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς σαρκικοῖς, φησὶν, αὐτάρκειαν ὑμῖν ἐπεύχομαι· ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς, (τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν) περισσείαν, ἵνα μὴ μόνον ἐλεῆτε περισσῶς, ἀλλὰ καὶ πᾶν ἔργον θεάρεστον φιλοτίμως ποιῆτε.

9 Καθὼς γέγραπται, Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα.] Εἶπεν, ὅτι ἵνα περισσεύητε· κατασκευάζων τοίνυν τοῦτο ἀπὸ τῆς προφήτου "μαρτυρίαν προσάγει μαρτυρίας, τὸ, Ἐσκόρπισεν· ἡ λέξις γὰρ αὕτη τὴν δαψιλείαν καὶ περισσείαν ἐμφαίνει. Τὰ μὲν οὖν χρήματα οὐ μένει· ἡ δὲ δικαιοσύνη, τουτέστιν, ἡ φιλανθρωπία (οὕτω γὰρ αὐτὴν καλῶ, ὡς δικαιοῦσθαι τὸν ἀνθρωπον καὶ ἀπολύσασθαι τὰ ἁμαρτήματα) αὕτη γοῦν μένει εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ τὸν ἐνταῦθα, καὶ τὸν ἐκεῖ. καὶ ἐντεῦθεν γὰρ ὁ ἐλεήμων ἀγαπητὸς πᾶσι, καὶ τοῖς ὀπίσω γόνοις οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ.

10 Ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν σπέρμα τῷ σπείροντι, καὶ ἄρτον εἰς βρῶσιν ἐπιχορηγήσαι, καὶ πληθυνάτω τὸν σπόρον ὑμῶν, καὶ αὐξήσαι τὰ γενήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν.] Ἐπεύχεται αὐτοῖς ἐν ταὐτῷ καὶ σωματικὰ καὶ πνευματικὰ, καὶ ἀξιόπιστον ποιῆσαι τὸν "κατὰ τὸ διανέμειν λόγον "ἀπὸ τῆς αἰσθητῆς γεωργίας. Εἰ γὰρ τοῖς τὴν γῆν σπείρουσι σπέρμα δίδωσιν ὁ Θεὸς· καὶ εἰ τοῖς τὸ σῶμα τρέφουσι παρέχει τροφὴν· πολλῷ μᾶλλον τοῖς τὴν ψυχὴν γεωργοῦσι, καὶ τὴν ψυχὴν τρέφουσιν. Εἰπὼν οὖν χορηγῆσαι καὶ πληθυνάτω τὸν σπόρον ὑμῶν, περὶ τῆς αἰσθητῆς πλούτου λέγει, οὐ βουλόμενος

eleemosynam poſitis cum exuberantia facere. Date igitur largiter, ut eleemoſyna veſtra magis magisque exuberet.

Ut in omni re omnem ſufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum.] Viden'? non opes ipſis exoptat, ſed ſufficientiam. Hoc autem dicens, indicat quòd neque adigat, neque compellat eos ex inopia dare: neque enim ſufficientiam deinceps haberent. Simul autem docet ubinam oporteat donis Dei uti. *Ut abundetis* enim inquit, *ad omne opus bonum.* Siquidem in carnalibus, vobis ſufficientiam exopto: in ſpiritualibus autem (hoc enim eſt quod ait, *Ad omne opus bonum*) abundantiam etiam vobis imprecor, ut nedum abundè miſericordes ſitis, verumetiam omne opus Deo placens liberaliter faciatis.

9 *Sicut ſcriptum eſt: Diſperſit: dedit pauperibus, juſtitia ejus manet in ſeculum.*] Dixit, *Ut exuberetis:* Ad iſtius itaq; confirmationem ex Propheta teſtimonium protulit, videlicet, *Diſperſit*, hæc enim dictio liberalitatem & exuberantiam indicat. Pecuniæ igitur & facultates non manent: juſtitia autem, hoc eſt, humanitas (ſic enim eam vocat, tanquam quæ hominem juſtificet, ac peccata ſolvat) iſta ſcilicet perdurat in ſeculum tum præſens, tum futurum. Hinc enim eſt quòd miſericors ab omnibus, & progenies ejus à poſteris diligitur. Pſal. 111. 9.

10 *Qui autem adminiſtrat ſemen ſeminanti, & panem ad manducandum præſtet, & multiplicet ſemen veſtrum, & creſcere faciat germina juſtitiæ veſtræ.*] Sub eisdem verbis & corporalia & ſpiritualia illis exoptat, ſermonique ſuo autoritatem à ſenſibili agricultura conciliat. Si enim terræ ſemina mandantibus Deus impertit ſemen; ac ſi corpus alentibus, alimoniam præbet: multo magis cœlum colentibus, animamque alentibus. Dicens igitur, *Præſtet & multiplicet ſemen veſtrum*, de divitiis ſenſibilibus loquitur, quas vult ſpirituale

ſpitituale ſemen effici, dum pauperibus erogantur. Hinc enim creſcit omne bonum opus in nobis, atque adeò juſtitiæ manipuli augeſcunt. Propterea infert, *Et creſcere faciat germina juſtitiæ veſtræ.* Hîc autem nota, quòd Deum non delicias, ſed alimoniam impertientem introducat: *Panem* enim, inquit, *ad manducandum.* Iſtud autem ex Eſaia deſumptum eſt.

Eſai. 55. 10.

11 *In omnibus diteſcentes ad omnem ſimplicitatem, quæ efficit per nos gratiarum actionem Deo.*] Indicat hîc rurſus quomodo nos divitiis uti oporteat. Ait enim quod non ſunt defodiendæ, cæterùm ad omnem ſimplicitatem habendæ, hoc eſt, cum liberalitate erogandæ. Quoniam verò haud parum multi in ſcorta & mimos ſimplicitatē oſtendant, Talem, inquit, ſimplicitatem dico, quæ multam gratiarum actionem adfert Deo: imò verò non ſolùm gratiarum actionem, verùm & multa alia, quæ in progreſſu Epiſtolæ deinceps ponit, ut ſic oſtendens multa illa bona ex ſimplicitate orta, proniores eos ad hanc efficiat.

12 *Quoniam miniſterium hujus officii non ſolùm ſupplet ea quæ deſunt ſanctis, verumetiam abundat per multas gratiarum actiones Deo:* 13 *Per probationem miniſterii hujus, glorificantes Deum in obedientia confeſſionis veſtræ in Evangelium Chriſti, in ſimplicitate communicationis in ipſos & in omnes:* 14 *Et ipſorum precatione pro vobis, deſiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis.*] *Miniſterium*, inquit, id eſt, pecuniarum ſuppeditatio, multa perficit. Etenim non ſolùm repletis indigentiam fratribus, verumetiam exuberatis, hoc eſt, plus quàm neceſſarium ſit, ipſis exhibetis, multæque gratiarum actiones fiunt per probum hoc & comprobatum propter humanitatem miniſterium. Glorificant enim Deum, quòd ſic ſubjecti ſitis Evangelio, ut expleatis juſſa ejus cum liberalitate. Eleemoſynam enim Evangelium docet. Alia etiam ratione.

αὐτῶν ἡμέας πνευματικὸν τοῖς πένησι διδόμενον. Ἐκ τούτου γὰρ αὔξεται πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐν ἡμῖν, καὶ τὰ δράγματα τῆς δικαιοσύνης· διὸ καὶ ἐπάγει, καὶ αὐξήσαι τὰ γενήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν. Σημείωσαι δὲ καὶ ἐνταῦθα ὅτι ὁ πλοῦτος, ἀλλὰ θεοῦ δίδοται ἡμῖν εἰσάγει τὸν Θεόν· ἄρτον γάρ, φησιν, εἰς βρῶσιν. Τοῦτο δὲ τοῦ Ἱερεμίου ἐστίν.

11 Ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι εἰς πᾶσαν ἁπλότητα, ἥτις κατεργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ.] Καὶ πάλιν δείκνυσι πῶς τοῦ πλούτου δεῖ χρᾶσθαι· φησὶ γὰρ ὅτι οὐ κατορύττειν χρὴ, ἀλλ' εἰς πᾶσαν ἁπλότητα ἔχειν, τουτέστι, μὴ δαψιλείας κενοῦν. Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ εἰς πόρνας καὶ μίμους ἐνδείκνυνται τὴν ἁπλότητα, φησὶν, ὅτι τοιαύτην ἁπλότητα φημι, ἥτις εὐχαριστίαν πολλὴν φέρει τῷ Θεῷ· μᾶλλον δὲ οὐκ εὐχαριστίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄλλα πολλὰ, ἃ πιθησι τοιοῦτον, ἵνα δείξας πολλὰ τὰ ἀγαθὰ ἐκ τῆς ἁπλότητος * πικτόμενα, τοιοῦτοι εἰς ταῦτα ἐργάσηται. * καὶ τῆς χρῆσεως.

12 Ὅτι ἡ διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης, οὐ μόνον ἐστὶ τοιοῦτον πληροῦσα τὰ ὑστερήματα τῶν ἁγίων, ἀλλὰ καὶ περισσεύουσα διὰ πολλῶν εὐχαριστιῶν τῷ Θεῷ, 13 Διὰ τῆς δοκιμῆς τῆς διακονίας ταύτης δοξάζοντες τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῇ ὑποταγῇ τοῦ ὁμολογίας ὑμῶν εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἁπλότητι τῆς κοινωνίας εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς πάντας, 14 Καὶ αὐτῶν δεήσει ὑπὲρ ὑμῶν ἐπιποθούντων ὑμᾶς διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐφ' ὑμῖν.] Ἡ διακονία, φησὶ, τουτέστιν, ἡ τῆς χρημάτων ἐπιχορηγία, πολλὰ κατορθοῖ. καὶ γὰρ οὐ μόνον πληροῦτε τὰ χρείαν τοῖς ἀδελφοῖς, ἀλλὰ καὶ περισσεύετε, τουτέστι, πλέον τῆς χρείας αὐτοῖς παρέχετε, καὶ πολλαὶ εὐχαριστίαι γίνονται διὰ τῆς δοκιμῆς ταύτης καὶ μεμαρτυρημένης ὅτι φιλανθρωπία διακονίας. Δοξάζουσι γὰρ τὸν Θεὸν, ὅτι ὑπὸ ὑποτάττετε τῷ εὐαγγελίῳ, ὥστε τὰ προστάγματα αὐτοῦ μὴ δαψιλείας πληροῦν. Τῷ γὰρ ἐλεημοσύνην τὸ εὐαγγέλιον διδάσκει.

δάσκει. Καὶ δι' ἄλλο δοξάζουσι τὸ Θεὸν, ὅτι ἡ ἁπλότης καὶ ἡ ἀγαθότης ὑμῶν, οὐκ εἰς ἀυτοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλοὺς τοὺς πιστοὺς πένητας ἐκχεῖται. Οὐ γὰρ ζηλοτυποῦσιν ὡς οἱ λοιποὶ πτωχοὶ, ἀλλ' ἐυχαριστοῦσι, καὶ ἐκ τῶν ἑτέροις διδόατε, ὁ μεγάλης ἀρετῆς αὐτῶν σημεῖον. Ὡστε δεῖ τοῖς τοιούτοις δαψιλέστερον διδόναι, τοῖς ὕπτιος ἀφθόνοις, τοῖς ὕπτιος εὐαρέστοις. Ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ὑμῶν δέον), ὡς αὐ ἀξιωθῶσιν ἰδεῖν ὑμᾶς· ἰδεῖν, οὐ δι' ἃ τὰ χρήματα, ἀλλὰ διὰ τὸ δοθεῖσθαι ὑμῖν ὑπερβολικῶς χάριν τοῦ Θεοῦ. Πάλιν δὲ χάριν ὀνόματος ἐλεημοσύνης παρεγγύα ἐκάλεσε, ὅπως τῷ Θεῷ ἀνατεθῇς, ἵνα μὴ ἐπαίρωνται αὐτοί. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, ὑπερβάλλουσαν χάριν τοῦ Θεοῦ, διεγείρει αὐτοὺς, ἵνα δαψιλέστερον τὸν φιλοτιμίαν ποιήσωνται, καὶ μὴ ὑπερβάλλωσιν αὐτοὺς καὶ νικήσωσιν ἕτεροι.

15 Χάρις δὲ τῷ Θεῷ ὅτι τῇ ἀνεκδιηγήτῳ αὐτοῦ δωρεᾷ.] Δωρεὰν λέγει τὰ διὰ τῆς ἐλεημοσύνης γινόμενα ἀγαθὰ καὶ τοῖς διδοῦσι, καὶ τοῖς λαμβάνουσιν· ἢ καὶ τῶν ἀγαθῶν ἀναμιμνήσκει, ὧν ἠξιώθημεν διὰ τῆς σαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ, ὡσανεὶ τοιαῦτα λέγων· Μηδὲν μέγα νομίσητε ὑμεῖς ποιεῖν· ἀνεκδιήγητα γὰρ ἐστι τὰ ἀγαθὰ ἃ ἐλάβομεν παρὰ Θεοῦ· καὶ εἰ ὀλίγα καὶ φθαρτὰ δῶμεν, τί μέγα;

one glorificant Deum, quia simplicitas & bonitas vestra, non in ipsos solos, verùm in omnes etiam fideles pauperes effunditur. Non enim invidiæ affectu laborant, reliquorum mendicorum instar, verùm gratias agunt quòd aliis etiam detis: quod maximæ virtutis eorum argumentum est. Quare hujusmodi hominibus largiùs dandum est, qui adeò invidiâ vacant, qui adeò virtutibus sunt præditi. Insuper pro vobis etiam apud Deum interpellant, ut digni judicentur videre vos; videre, non ob pecuniam, verùm ob excellentem Dei gratiam excellenter vobis datam. Rursùs autem gratiam, eleemosynæ negotium vocavit, omnia ita Deo accepta referens, ne ipsi attollantur. Cùm autem dicit, *excellentem gratiam Dei*, excitat eos, ut largiorem munificentiam faciant, ne exuperentur aut vincantur ab aliis.

15 *Gratiâ autem Deo super inenarrabili dono ejus.*] Donum hic nominat bona ipsa quæ per eleemosynam fiunt tum dantibus tum accipientibus: vel bonorum commonefacit, quibus donati dignatique sumus per incarnationem Christi, perinde ac si dicat; Nihil arduum vos facere existimetis; inenarrabilia enim sunt bona quæ accepimus à Deo. Quid igitur præclari est, si pauca, eaque corruptibilia demus?

ΚΕΦ. ι.

Αὐτὸς δὲ ἐγὼ Παῦλος παρακαλῶ ὑμᾶς διὰ τῆς πραότητος καὶ ἐπιεικείας τοῦ Χριστοῦ.] Ἀπρίτους τοὺς περὶ ἐλεημοσύνης λόγους, νῦν ἄρχεται τῶν αὐστηροτέρων, κατά τε τῶν ψευδαποστόλων καὶ τῶν ἐγκαλούντων αὐτὸν ὡς ἰδιώτην καὶ εἰκῇ ἀλαζονευόμενον. Καὶ μόλις στενιζάνειν ἑαυτὸν, ἀναγκασθεὶς, ἵνα μὴ τὸ κήρυγμα ἐξουθενηθῇ. Καταλέγει τοίνυν καὶ τὰ ἑαυτοῦ κατορθώματα, καὶ τὸ δοθεῖσθαι χάριν τοῦ Θεοῦ. Ὡστε οὐκ ἄπειροι ἁμάρτοι,

" χάπειν. " χ. μόλις.

CAP. 10.

Ipse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem & clementiam Christi.] Confectis de eleemosyna sermonibus, austeriora nunc orditur adversùm pseudapostolos, & eos qui calumniabantur ipsum ceu rudem & indoctum, & temerè sese jactantem. Atque seipsum commendare coactus est, ne ipsius prædicatio vilipendatur. Recenset igitur quæ à se gesta sunt, gratiámque Dei sibi datam. Itaque non abetraverit, qui hanc Epistolam, Pauli en-

comium dixerit. Hactenus igitur ab exordio talem quendam sensum præ se fert oratio contra eos, qui illum impotentem & arrogantem vocabant, nempe, Obsecro vos ipse ego Paulus, terrarum orbis doctor (dignitatem enim & autoritatem indicant hæc verba, *Ipse ego Paulus:*
Ephes. 4. 1. perinde ac illa, Ecce ego Paulus dico vobis & precor vos, ne me cogant conviciantes mihi, uti potentiâ meâ adversùm ipsos.) Magna autem res est Apostolum obsecrare. Ille verò mansuetudinem etiam Christi ad interpellationem adducit, perinde ac si dicat; Reyeremini clementiam Christi, per quam vos obsecro: simul ostendens cur eis parcat, nimirum ut imitetur mansuetudinem servatoris Christi, non quia infirmus est. Ne igitur cogatis me deficere à mansuetudine hac, quam adeò cupio, ut & intercessionis loco eam vobis objiciam.

Qui in facie quidem abjectus sum inter vos, absens autem confido vobis.] Vel per ironiam hæc dicit, calumniantium eum verbis usus. Dicebant enim illi, Cùm adest, nullius est momenti, sed vilis atque contemptibilis: sin abfuerit, tumet & superbit, audétq; adversùm nos, & interminatur. Vel verè hæc de seipso dicit: Ego, qui cùm apud vos sim, humilis & mansuetus sum erga vos, etiamsi nunc magna proloquar, non ex arrogantia istud ago, sed quia confidam vobis.

2 *Rogo autem vos, ne præsens audeam per eam confidentiam, qua existimor audere in quosdam qui arbitrantur nos veluti secundùm carnem ambulare.*] Precor, inquit, ne me adigatis, confidenter uti potentiâ meâ (confidentiam enim potentiam suam vocat) quam cogito audere, hoc est, in animum induco, ratiocinor, aut conjicio, eò quòd illi me compellant, adversùm calumniantes nos, quasi hypocritæ & ostentatores simus: hoc enim est, *secundùm carnem ambulare.* Observa autem quomodo audaciam appellat, quod omni-

ἐγκώμιον τῦ Παύλυ τῶτον τὸν ἐπιστολὰν εἰπών. Τέως δὴ οὖν ἀρχομένῳ τοιαύτην τινὰ διάνοιαν ὁ λόγος ἐμφαίνει, πρὸς τοὺς ἀδυνάτον αὐτὸν ἀπεικαλοιῶντας καὶ ἀλαζόνα· ὅτι παρακαλῶ ὑμᾶς αὐτὸς ἐγὼ ὁ Παῦλος ὁ διδάσκαλος τῆς οἰκουμένης· ἀξίωμα γὰρ ἐμφαίνει τὸ, αὐτὸς ἐγὼ ὁ Παῦλος, ὥσπερ καὶ τὸ, Ἰδὲ ἐγὼ ὁ Παῦλος λέγω ὑμῖν καὶ δέομαι ὑμῶν, ἵνα μή με ἀναγκάσωσιν οἱ λοιδορούμενοί με, χρήσασθαι τῇ δυνάμει μου καθ' αὐτῶν. Μέγα μὲν οὖν καὶ τὸ αὐτὸν παρακαλεῖν. ὁ δὲ καὶ τὴν πραότητα τῦ Χριστοῦ εἰς μεσιτείαν ἄγει, ὡσανεὶ λέγων, αἰδέσθητε τὴν ἐπιείκειαν τῦ Χριστοῦ, δι' ἧς ὑμᾶς παρακαλῶ· ὁμοῦ δὲ ἐμφαίνει δεῖξαι καὶ φείδεται αὐτῶν· ὅτι δεῖ τὸ μιμεῖσθαι τὴν πραότητα τῦ σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ μὴ δεῖ ὃ ἀσθενὴς εἶ). Μὴ τοίνυν με ἀναγκάσητε σκληρῦναι τοῦτο· ἵνα ὅταν παρῶ, ὦσι καὶ μεσίτιον τοῦτον ὑμῖν προβαλλόμενον.

Ὃς καὶ παρὼν μὲν ταπεινὸς εἰμὶ ὑμῖν, ἀπὼν δὲ θαρρῶ εἰς ὑμᾶς.] Ἡ κατ' εἰρωνείαν τῦτο φησὶ, τοῖς τὴν διαβολὴν λόγοις χρησάμενος· ἔλεγον γὰρ οἱ σκληροὶ, ὅτι ὅταν μὲν παρῇ, εὐτελὴς ἐστὶν ἄξιος λόγου, καὶ ταπεινὸς, οὐκ ἀποφεύγοντος· ὅταν δὲ ἀπῇ, φυσᾶται καὶ κομπάζει, καὶ καταθαρρεῖ ἡμῶν καὶ ἀπειλεῖ· Ἢ ἀληθῶς ταῦτα φησὶ περὶ ἑαυτῦ, ὅτι ἐγὼ ὁ ἐν τῷ παρεῖναι, ταπεινὸς καὶ πρᾶος εἰς ὑμᾶς, νῦν εἰ καὶ μεγάλα φθέγγομαι, οὐκ ἐξ ἀπονοίας τῦτο ποιῶ, ἀλλ' ἐπὶ τῇ θαρρεῖν ὑμῖν.

2 Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θαρρῆσαι τῇ πεποιθήσει, ᾗ λογίζομαι τολμῆσαί τινας τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας.] Δέομαι, φησὶν, ἵνα μή με ἀναγκάσητε θαρρεῖν τῇ δυνάμει (πεποίθησιν γὰρ τὴν δύναμιν αὐτῦ καλεῖ) ᾗ λογίζομαι τολμῆσαι, τουτέστιν, ἐπιτολμῶ καὶ λογίζομαι, ἢ στοχάζομαι ἀφ' ὧν σκληροί με ἀναγκάζουσι καὶ τῶν διαβεβλημένων ἡμᾶς ὡς ὑποκριτὰς καὶ ἀλαζόνας· τῦτο γὰρ, τὸ κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. Ὅρα δὲ πῶς τολμηρὸν καλεῖ· τὸ ὅλως ἀμύνασθαι

θαι

κ. διαβεβλημένων.

αθαί τινας, καίτοιγε ὐχ ὑπὲρ ἑαυτῦ, ἀλλ' ὑπὲρ τῦ κηρύγματος τῦτο ἔμελλε ποιῆσαι. ἀλλ' ὅμως τῷ διδασκάλῳ οἰκειότερον τὸ ἐν τῇ παιδείαις μένειν ἀεὶ, καὶ μὴ ταχέως ταύταις ἐπιπηδᾶν.

3 Ἐν σαρκὶ γὰρ περιπατοῦντες, ὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα.] Τυτέστι, σαρκικοὶ περικείμενοι, ὐ σαρκικοῖς ὅπλοις χρώμεθα. Περὶ γὰρ τῦ κηρύγματος διαλέγε), δήλωσις ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνθρώπινον, οὐδὲ τῆς κάτωθεν δεόμενον βοηθείας· Στρατευόμεθα δὲ εἰπὼν, ἔδειξεν ὅτι πόλεμον καὶ μάχην ἀναδεξάμεθα.

4 Τὰ γὰρ ὅπλα τῆς στρατείας ἡμῶν ὐ σαρκικά.] Τυτέστιν, ὐ πλοῦτος, ὐ δόξα, οὐκ εὐγλωττία, ὐ κολακείαι, ὐχ ὑποκρίσεις· τοιαῦτα γὰρ τὰ σαρκικὰ ὅπλα.

Αλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ, πρὸς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων.] Οὐκ εἶπεν, ὅτι ἀλλὰ πνευματικά· τῦτο γὰρ πολλῦ ὤφειλεν εἰπεῖν πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῦ σαρκικῦ· ἀλλὰ, δυνατά· ἀντιτίθεται ὅτι τὰ ἐκείνων, ἀσθενῆ καὶ ἀδύνατα. Καὶ σκόπει ὃ ἄτυφον· οὐκ εἶπεν, ὅτι ἡμεῖς δυνατοὶ, ἀλλὰ, τὰ ὅπλα δυνατὰ τῷ Θεῷ· τυτέστιν, ὁ Θεὸς αὐτὰ δυνατὰ κατεσκεύασεν. Επειδὴ γὰρ ἠλαυνόντο καὶ ἐμαστίζοντο, ἀσθενείας ταῦτα ἐδόκουν, φησὶν ὅτι δυνατά εἰσι ταῦτα τῷ Θεῷ. Η γὰρ τῦ Θεῦ ἰσχὺς δήλη τύτων μάλιστα φαίνε), καὶ ἐκεῖνός ὅστιν ὁ ἐνεργῶν καὶ πολεμῶν, εἰ καὶ ἡμεῖς αὐτὰ περικείμεθα. Ποῦ δέ εἰσι δυνατά; εἰς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων· καὶ τίνα τὰ ὀχυρώματα, ἐπιφέρ.

Λογισμὺς καθαιροῦντες.] Τοὺς τῶν Ελλήνων συλλογισμούς, φησι, καὶ τὸ τύφον αὐτῶν καθαιρῦμεν δήλη τύτων τῶν ὅπλων· ἢ ὅτι αὐτοὺς τοὺς λογισμοὺς αὐτῶν καὶ τὰς ψυχὰς καταβάλλομεν ἐκ τῆς πλάνης ἢ κεχράτηκεν, καὶ ὑποτάσσομεν τῇ ἀληθείᾳ. Ο γὰρ τῦ Αρεοπαγίτυ λογισμὸς, καὶ ἡ μεγαλόνοια, καθηρέθη μὲν ἀπὸ τῆς ἀσεβείας, ὑπεκλίθη δὲ τῇ εὐσεβείᾳ. Ορα δὲ, οὐκ εἶπεν, ὅτι μηχανήματα περιαίρομεν, ἀλλ' ὐθὺς καθαιρῦμεν· ἐκ ὄλυκολον τὸ νίκης, καὶ ὃ δυνατὸν τῶν βίων δηλῶν.

" κ. ὑποτασσόμεθα.

no ſe de quibuſdam ulciſci velit, etiamſi non propter ſeipſum, ſed ob verbum à ſe prædicatum hoc facturus erat. Attamen magis intereſt præceptoris, in ſuppliciis cunctari, nec protenus ad illa inſilire.

3 *In carne enim ambulantes, non ſecundùm carnem militamus.*] Hoc eſt, carne amicti, carnalibus armis haud utimur. De prædicatione enim diſputat, oſtendens quòd non ſit humana, neque humanæ opis indiga. Quum autem dicit *militamus*, prælium & pugnam nos ſuſcepiſſe indicat.

4 *Nam arma militiæ noſtræ non ſunt carnalia.*] Hoc eſt, non opes, non gloria, non eloquentia, non adulationes, non hypocriſis: talia enim carnalia ſunt arma.

Sed potentia Deo, ad deſtructionem munitionum.] Non dixit, Sed ſpiritualia (hoc enim omnino debuiſſet dicere, ut carnali opponeretur) ſed, *Potentia*, ſubindicans ita eorum res eſſe imbecilles & impotentes. Conſidera autem demiſſum in eo ſpiritum: non dixit enim, nos potentes ſumus, ſed, *arma potentia Deo*, hoc eſt, Deus ipſa potentia effecit. Quia enim agebantur, & flagris cædebantur, infirmitatis autem hæc eſſe videbantur, Deo (inquit) potentia ſunt hæc. Dei namque robur per hæc maximè apparet, ac ille eſt qui operatur & bellum gerit, etiamſi nos illis amiciamur. Ubi autem ſunt potentia? ad demolitionem munitionum. Quænam autem ſint iſtæ munitiones, ſubinfert.

Ratiocinationes deſtruentes.] Græcorum ſyllogiſmos, inquit, & faſtum eorum demolimur hiſce armis, vel quia ratiocinationes ſive cogitationes eorum & animas dejicimus ex errore quo detentæ fuêre, ac veritati ſubjicimus. Areopagitæ enim ratio & magna mens ſublata eſt ab impietate, & pietati ſubdita. Animadverte autem quòd non dixerit, Machinas admovemus, ſed, Statim demolimur, cùm victoriæ facilitatem, tum armorum potentiam indicans.

5 *Et omnem altitudinem extollentem se adversùs scientiam Dei.*] Perseverat in tropo, ut, quod velit, clariùs explicet. Si, inquit, altitudo fuerit, hoc est, turrita munitio vel propugnaculum resistens scientiæ Dei, adeóque Evangelio, id quoque demolimur.

Et in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequiũ Christi.] Captivitatis vocabulũ duo significat; & ex libertate lapsum, & perfectam captionem, quâ quis ita capitur, ut ne resistere quidem possit. Juxta secundã igitur significationem nunc Paulus dixit, *captivantes*. Non enim tantùm, inquit, superiores sumus, & victoriam obtinemus de omni humana cogitatione & intellectu, sed in captivitatẽ etiam redigimus, quæ est consummatior victoria. Deinde, quia captivitatis vocabulum grave est, addit, *ad obsequium Christi*, hoc est, ad servitutem ejus redigimus omni libertate preciosiorẽ: ab interitu nimirum ad salutem, à morte ad vitam, subjiciendo eos Christo. Animo
Act. 19.19. igitur revolve eos qui magicæ artis libros Ephesi combusserunt, & videbis quomodo Paulus captivos duxerit.

6 *Et in promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cùm impleta fuerit vestra obedientia.*] Hîc illos etiam terruit. Vos, inquit, etiam expectamus, ut postquam per admonitionem nostram correxerîmus vos, & ab illis deficere fecerîmus, tum illis solis incurabilibus relictis, sectionem adferamus. In promptu igitur habemus pœnam & ultionem, cæterùm cùm vos illis mixti sitis, prohibemur adhuc, ne & vos plaga contingat. Per hoc autem quod ait, *Quum completa fuerit obedientia vestra*, tacitè indicat eos quidem etiamnum obedire, sed imperfectè. Hæc autẽ interminatur, ut & hi & illi meliorem vitam induant, & ut neminem feriat. Priùs autem in nobis conficiuntur ratiocinationes, pejoribus adversùm potiores luctantibus: Deinde fiunt exaltationes vel altitudines, victoriam videlicet obtinentibus, quando contra divi-

5 Καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ.] Ἐπιμένει τῇ ὑποπτῇ, ἵνα "σαφέστερον δηλώσῃ ὃ βούλεται· φησὶν οὖν ὅτι κἂν ὕψωμα ᾖ πᾶν, τουτέστι, πύργωμα, ἢ φρούριον ἀντιτασσόμενον τῇ γνώσει τοῦ Θεοῦ, ἤτοι τῷ εὐαγγελίῳ, καὶ τοῦτο καθαιροῦμεν. "κ. τὸ ἀφανέστερον.

Καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ.] Τὸ δὲ αἰχμαλωσίας ὄνομα δύο δηλοῖ· καὶ τὴν ἔκπτωσιν τῆς ἐλευθερίας, καὶ τὴν τελείαν ἅλωσιν, ὥστε μὴ δύνασθαι πάλιν. Κατὰ γοῦν τὸ δεύτερον σημαινόμενον, εἶπεν ὁ Παῦλος νῦν ὅτι, αἰχμαλωτίζοντες· οὐ γὰρ πειρώμεθά, φησι, μόνον, καὶ νικῶμεν πάσης ἀνθρωπίνης διανοίας, ἀλλὰ καὶ αἰχμαλωτίζομεν· ὅπερ ἐστὶν ἡ τελειοτέρα νίκη. Εἶτα ἐπεὶ τὸ τῆς αἰχμαλωσίας ὄνομα βαρύ, φησὶν, εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, τουτέστιν, εἰς δουλείαν αὐτοῦ ἀγάγομεν, πάσης ἐλευθερίας ἀμείνονα· ἀπὸ γὰρ ἀπωλείας εἰς σωτηρίαν, καὶ ἀπὸ θανάτου εἰς ζωὴν, ἀναστάτους ἀπὸ τῶν Χριστῷ.

Ἐννόησον οὖν τοὺς ἐν Ἐφέσῳ τὰς μαγικὰς αὐτῶν βίβλους κατακαύσαντας, καὶ νοήσεις πῶς ἠχμαλώτευσε Παῦλος.

6 Καὶ ἐν ἑτοίμῳ ἔχοντες ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρακοὴν, ὅταν πληρωθῇ ὑμῶν ἡ ὑπακοή.] Ἐνταῦθα καὶ τούτους ἐφόβησεν· ὑμᾶς γὰρ, φησὶν, ἀναμένομεν, ἵν' ὅταν διὰ τῆς ἐπανορθώσεως διορθώσωμεν ὑμᾶς καὶ ἀποστήσωμεν ἐκείνων, τότε ἐκείνοις μόνοις, ἀπολείφθεῖσιν "ἀνιάτοις, τῷ τομῷ ἐπενέγκωμεν. Ἐν ἑτοίμῳ οὖν ἔχομεν τὴν ἀμφοτέραν, ἀλλ' ἀναμίξ ὄντων ὑμῶν, κωλυόμεθα, ἵνα μὴ καὶ ὑμᾶς ἅψηται ἡ πληγή. Διὰ τοῦτο τὸ εἰπεῖν, ὅταν πληρωθῇ ὑμῶν ἡ ὑπακοὴ, αἰνίττεται ὑπακούοντας μὲν καὶ νῦν, ἀλλ' οὐ τελείως. Ταῦτα δὲ ἀπειλῶν, ἵνα καὶ οἱ τοιοῦτοι διορθωθῶσι, καὶ μηδένα πλήξῃ. Πρότερον δὲ ἐν ἡμῖν λογισμοὶ συνίστανται, παλαιόντων τῶν χείρονων πρὸς τοὺς κρείττονας· εἶτα γίνονται ὑψώματα, νικώντων δηλαδὴ, ὅτε καὶ ἐπαίρονται τῆς θείας "χ. αὐτῶν. γνώσεως,

γνώσεως, καὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ εἰς τὴν τοῦ "νοήματος τάξιν ἀναπεχθῆ, οἵ λεγόμενοι ἐνθουσιασμοί. Ἔστι γὰρ νόησις, ἁπλῆ καὶ ἀσυλλόγιστος "ἐπιβολὴ τοῦ νοῦ, αὐτὰ δηλοῦσα τὰ πράγματα χρειττόνως ἢ ἡ ἀπόδειξις. Εἰσὶν οὖν καὶ ἐν τοῖς ὑπὸ δαιμόνων ἀπατωμένοις τοιαῦτα δοκοῦσαι νοήσεις, ἃς ὁ Παῦλος, καὶ εἴπις τις τοῦτον, αἰχμαλωτίζει εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ.

"χ. νοήματος.

"χ. μετάβολή.

7 Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε.] Οὐ μόνοις τοῖς ἀπατῶσι σκυθρωπάζει, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀπατωμένοις ἐπιτιμᾷ· διὸ "φησιν, ἀπὸ τῶν φαινομένων "κρίνετε, εἴπις μεγαλαυχεῖ, εἴπις πλουτεῖ, εἴπις ἀρετῆς πρόσωπον περίκειται.

"χ. κρίνατε.

Εἴπις πέποιθεν ἑαυτῷ Χριστοῦ εἶναι, τοῦτο λογιζέσθω πάλιν ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι καθὼς αὐτὸς Χριστοῦ, οὕτω καὶ ἡμεῖς.] Οἱ γὰρ ψευδαπόστολοι ἐμεγαλαύχουν ὡς Χριστοῦ ὄντες, καὶ τάχα αὐτόθεν. Τὸ δὲ, ἀφ' ἑαυτοῦ, εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, μὴ "ἀναμενέτω τὴν ἡμετέραν κατ' αὐτῶν ἐπιτίμησιν, ἀλλ' ἐννοείτω, ὅτι κατ' αὐτὸ τοῦτο ὃ εἶναι Χριστοῦ, οὐδὲν πλέον ἔχει ἡμῶν. Οὐ γὰρ ἐκεῖνος μᾶλλον Χριστοῦ, ἐγὼ ἢ ἄλλου τινός. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν συγκαταβατικῶς εἶπεν, ἐπεὶ προϊὼν δείκνυσι πόσον αὐτὸς ὑπερέχει.

"χ. ἀναμενέτω.

8 Ἐὰν γὰρ καὶ περισσότερόν τι καυχήσωμαι περὶ τῆς ἐξουσίας ἧς ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος εἰς οἰκοδομὴν, καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν, οὐκ αἰσχυνθήσομαι.] Οὐκ εἶπε, κωλύειν ἔχω ἐξουσίαν καὶ ἀποτυγχάνω ἐγὼ, ἐκεῖνοι ἢ οὐκ ἔχουσιν· ἀλλ' ὑπερβαλλόντως, περισσότερόν τι. Καὶ οὐκ εἶπεν, ἐὰν καυχῶμαι, ἀλλ', ἐὰν καυχήσωμαι, τυτέσιν, ἐὰν βουληθῶ περὶ τῆς ἐξουσίας, φησὶν, ἧς δέδωκέ μοι ὁ Κύριος· πάλιν τὸ πᾶν αὐτῷ ἀναπηλᾶς. "Ἐλαττον ἢ ταύτην παρὰ Θεοῦ, ἵνα εἰς τὴν "οἰκοδομὴν ἐνεργητικῶς, οὐχ ἵνα κατασκάπτω. Πῶς οὖν εἶπες, λογισμοὺς καθαιρεθέντες; ὅτι αὐτὸ τοῦτο μάλιστα οἰκο-

"χ. ἐλάττονα.

"χ. οἰκοδομὴν ἐνεργητικῶς, οὐχ ἵνα κατασκάπτω.

nam cognitionem eriguntur, adeóque, ut vel intellectûs locum occupent, quales ſunt qui dicuntur furores, ſive numinis affiatus. Eſt enim intellectus ſimplex & ratiocinatione vacans mentis actio impetúſve, ipſa opera meliùs oſtendens quàm demonſtratio. Sunt igitur & in iis, quibus à dæmonibus imponitur, tales, ut videtur, intellectus, quos Paulus, & ſiquis alius Pauli Spiritu ductus, captivos ducit ad obedientiam Chriſti.

7 *Quæ ad faciem ſunt videte.*] Non ſolos deceptores perterrefacit, verumetiam deceptos increpat. Propterea dicit, ex iis quæ apparent judicate, ſi quis ſuperbit, ſi quis locuples eſt, ſi quis virtutis imagine veſtitus eſt.

· *Si quis confidit ſibi Chriſti ſe eſſe, hoc rurſum apud ſeſe cogitet, quòd ſicut ipſe Chriſti eſt, ita & nos.* Pſeudapoſtoli enim gloriabantur & ſuperbiebant, quòd Chriſti eſſent, & quòd Chriſtum ipſi viderint forſan. *Apud ſeipſum*, autem dixit, pro, non expectet noſtram adversùs ipſum objurgationem, ſed intelligat quòd ſecundùm hoc ipſum quòd Chriſti eſt, nihil nobis ſit ſuperior. Non enim ille quidem Chriſti, ego verò alterius cujuſpiam ſum. Verùm hoc ſe ſubmittendo dixit, quandoquidem deinceps in ſequentibus oſtendit quantum ipſe excellat.

8 *Nam ſi amplius aliquid gloriatus fuero de poteſtate quam dedit mihi Dominus ad ædificationem, & non ad deſtructionem, non erubeſcam.*] Non dixit, Eſt mihi poteſtas puniendi & occidendi, quæ illis non eſt: ſed longè ſubmiſſiùs, *amplius quiddam.* Nec dixit, Si glorier: verùm, *ſi gloriatus fuero*, hoc eſt, ſi gloriari voluero de poteſtate quam dedit mihi Dominus, rurſus ipſi totum aſcribens. Accepi autem hanc poteſtatem à Deo, ut ad fidem ædificem, beneficia impertiens, non ut puniam. Quare igitur dixiſti, *cogitationes deſtruentes?* quoniam hoc ipſum maximè eſt ædificatio, marcida demoliri, obſtacu-

láque dejicere. Quomodo igitur ipſis interminaris, ſi non in deſtructionem accepiſti poteſtatem? Præcipuè quidem ad ædificationem accepi: ſin quiſquam fuerit incurabilis, demolitione utemur. Si igitur voluero, inquit, gloriari quòd Deus aliquid amplius mihi dederit, ut poteſtatem habeam benefaciendi inprimis, & quando cogar, etiam puniendi; *non erubeſcam*, hoc eſt, non monſtrabor eſſe mendax aut arrogans.

9 *Ut non exiſtimer tanquam terrere vos per Epiſtolas.* 10 *Quoniam quidem Epiſtolæ, inquit, graves ſunt & fortes, præſentia autem corporis infirma, & ſermo contemptibilis.* 11 *Hoc autem cogitet, qui ejuſmodi eſt, quòd quales ſumus ſermone per Epiſtolas abſentes, tales etiam ſumus præſentes opere.*] Quod ait, eſt hujuſmodi: Potuiſſem equidem gloriari, ſed ne videar terrere vos per literas, quemadmodum dicunt qui me calumniantur; In Epiſtolis grandis eſt, & horrenda ſcribit: ubi autem advenerit, deſpicabilis & contemptibilis eſt, arguiturque non eſſe talis qualis eſt in ſcriptis ſuis. Verùm agnoſcat quiſquis eſt qui talia dicit, quòd non ſolùm grandia interminamur, verumetiam cùm præſentes fuerimus, minas ad effectum perducere poſſumus.

12 *Non enim audemus inſerere aut comparare nos quibuſdam qui ſeipſos commendant.*] Hîc illos arrogantes eſſe oſtendit, ac multa adeóque magna de ſeipſis jactantes. Dicit igitur: *Nos non audemus inſerere noſipſos*, hoc eſt, connumerare; vel comparare, hoc eſt, opponere nos quibuſdam eorum qui ſeipſos prædicant.

Sed ipſi in ſeipſis ſeipſos metientes, & comparantes ſeipſos ſibiipſis, non intelligunt.] Illi, inquit, ad quempiam aliorum conferri non dignantur, ſed ipſi ſibiipſis conferuntur, ſecúmque ipſi certant erga ſe mutuò, nec ſentiunt quàm ſint ridiculi ita ſeſe oſtentantes. Unuſquiſque enim ſeipſum meliorem dicens, alterum

δομὴ, ὃ * τὰ ἀνθρώπινα καθαιρῶν, καὶ τὰ κωλύματα καταβάλλειν. Πῶς οὖν αὐτῷ ἀπειλῇς, εἰ οὐκ ἔλαβες εἰς καθαίρεσιν τὴν ἐξουσίαν; περισσευομένως μὲν εἰς οἰκοδομὴν ἔλαβον· ἐὰν δέ τις ἀνίατος ᾖ, καὶ τῇ καθαιρέσει χρησόμεθα. Ἐὰν οὖν γελάσω, φησὶ, καυχησάμενος ὅτι ὁ Θεὸς πλέον τι δέδωκέ μοι, ὡς ἐξουσίαν ἔχειν με καὶ εὐεργετεῖν περισσευομένως, καὶ ὅταν ἀναγκάζωμαι, κολάζειν· οὐκ αἰσχυνήσομαι, τουτέστιν, ἀλλ' εὐδοκήσομαι φθόγγος ἢ ἀλαζών.

9 Ἵνα μὴ δόξω ὡς αὐ ἐκφοβεῖν ὑμᾶς δι' τῶν ἐπιστολῶν. 10 Ὅτι αἱ μὲν ἐπιστολαί, φησι, βαρεῖαι καὶ ἰσχυραί· ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενὴς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος· 11 Τοῦτο δὲ λογιζέσθω ὁ τοιοῦτος, ὅτι οἷοί ἐσμεν τῷ λόγῳ δι' ἐπιστολῶν ἀπόντες, τοιοῦτοι καὶ παρόντες τῷ ἔργῳ.] Ὁ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Ἠδυνάμην καυχήσασθαι, ἀλλ' ἵνα μὴ δόξω ὅτι ἐκφοβῶ ὑμᾶς διὰ τῶν γραμμάτων, οἷα δή λέγουσιν οἱ διαβάλλοντές με, Ὅτι κομπάζει ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς, καὶ φοβερὰ ἐπιστέλλει· καταγνώσθω δή, ἀνεπαφόμενος ἐστι, καὶ ἐλέγχεται μὴ ὢν οἷος γράφει. Ἀλλὰ γινωσκέτω, φησὶν, " ὅστις αὐ ἦ ὁ ταῦτα λέγων, ὅτι ἃ μόνον ἀπειλοῦμεν βαρέα, ἀλλὰ καὶ δυνάμεθα πρόντες εἰς ἔργον τὰς ἀπειλὰς ἐκνευρίσαι. " χ. οἷος.

12 Οὐ γὰρ τολμῶμεν ἐγκρῖναι ἢ συγκρῖναι ἑαυτούς τισι τῶν ἑαυτοὺς συνιστανόντων.] Ἐνταῦθα ἀλαζόνας δείκνυσιν ὄντας ἐκείνους, καὶ μεγάλα περὶ ἑαυτῶν καυχωμένους. Φησὶν οὖν, ὅτι ἃ τολμῶμεν ἡμεῖς ἐγκρῖναι ἑαυτοὺς, τουτέστι, συναριθμῆσαι· ἢ συγκρῖναι, " τουτέστιν, ἀντιπαραθεῖναι " χ. ἔστιν. ἑαυτοὺς τισὶ τούτων τῶν ἑαυτοὺς ἐπαινούντων.

Αλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς μετροῦντες, καὶ συγκρίνοντες ἑαυτοὺς ἑαυτοῖς, οὐ συνιᾶσιν.] Ἐκεῖνοί, φησιν, οὐκ ἀξιοῦσι περὶ τινας τῶν ἄλλων ἀνθρώπων συγκρίνεσθαι, ἀλλ' αὐτοὶ ἑαυτοῖς συγκρίνονται καὶ ἀμιλλῶνται πρὸς ἀλλήλους, καὶ οὐκ αἰσθάνονται πῶς ἐσὶ καταγέλαστοι τοιαῦτα ἀλαζονευόμενοι. Ἕκαστος γὰρ ἑαυτὸν

χρείττω

χρείτλω λέγων, τ' ἕτερον καταβάλλῃ· ϗ οὕτω πολῖται δι' ἀλλήλων ἀδόκιμοι φαίνοιτο· ὅταν γλοῖον ὂν ϗ σεμνὸν σιν αὐτοί.

13 Ημεῖς ἢ οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχησόμθα.] Ἐκεῖνοι γὰ τυχὸν κομπάζοντες ἔλεγον, ὅτι ταχὺς τὰ πέρατα τ γῆς ἀφικόμθα, ϗ τὴν οἰκουμθίαν ἐπεςρέψαμθ. Ἀλλ' ἡμεῖς οὐχ οὕτω, φησίν.

Ἀλλὰ κτ' τὸ μέτρον τοῦ κανόνος, οὗ "μερίσεν" ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ Θεὸς μέτρου, ἐφικέσθαι ἄχρι ϗ ὑμῶν.] Ὥσπερ γεωργὸς ἀμπελῶνα διαιρῶν ὁ Θεὸς, οὕτω ϗ ἡμῖν τοῖς ἀποστόλοις τὴν οἰκουμθίαν ἀφώρισεν. Κατὰ οὖν τὸ μέτρον τοῦ κανόνος, οὗ ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ Θεὸς, καυχησόμθα. Ποῖον δέ ἐστι τὸ μέτρον; Τὸ ἄχρις ὑμῶν ἀφικέσθαι. ἐπεὶ οὖν τοῦτο ἐστιν ἡμῶν τὸ μέρος, ἄχρι ϗ ὑμῶν καυχώμθα.

14 Οὐ γὰ ὡς μὴ ἀφικνούμενοι εἰς ὑμᾶς ὑπερεκτείνομθ ἑαυτούς· μέχρι γὰ ϗ ὑμῶν ἐφθάσαμθ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ.] Εἰκὸς ἦν τοὺς ψευδαποστόλους ϗ ἄνευ κηρύξαι τινὰ εὐαγγελιζομένους ὁπουδήποτε, ἐκ τ ψιλῆς ὑποδημίας κομπάζειν, ϗ τὸ πᾶν ἑαυτοῖς λογίζεσθαι. Φησὶν οὖν ὁ ἀπόστολος, ὅτι οὐχ ὡς μὴ φθάσαντες εἰς ὑμᾶς, ὑπερεκτείνομθ ἑαυτούς· ἐφθάσαμεν γὰ· οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ· τουτέστιν, οὐχὶ ψιλῶς ὑποδημήσαντες, ὡς ἐκεῖνοι, ἀλλὰ ϗ μετὰ τοῦ τὸ εὐαγγέλιον κηρύξαι.

15 Οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχώμενοι ἐν ἀλλοτρίοις κόποις, ἐλπίδα δὲ ἔχοντες, αὐξανομένης τ πίστεως ὑμῶν ἐν ὑμῖν, μεγαλυνθῆναι κτ' τ κανόνα ἡμῶν εἰς περισσείαν· 16 Εἰς τὰ ὑπερέκεινα ὑμῶν εὐαγγελίσασθαι, οὐκ ἐν ἀλλοτρίῳ κανόνι, εἰς τὰ ἕτοιμα καυχήσασθαι.] Εμφαίνει ἐκείνους καλλωπιζομένους τοῖς τ ἀποστόλων κόποις, ϗ εἰς τὰ ἄμετρα καυχωμένους· τουτέστιν, ὑπερβολικῶς ϗ ἐν ἀλλοτρίοις κόποις. Αλλ' οὐχ ἡμεῖς οὕτως· ἀλλ' ἕως ὑμῶν φθάσαντες, μέχρις ὑμῶν παῤῥησιαζόμθα. Ελπίζομεν δὲ, εἰς τ Θεὸν δηλαδὴ (οὐ γὰ ἀποφαίνεσθαι ἔθος ἦν ὁ

dejicit: sicque omnes inter se mutuò insignes videntur. Quod quàm ridiculum sit, ipsi non intelligunt.

13. *Nos autem non in immensum gloriabimur.*] Illi enim fortasse gloriantes dicebant, Ad fines terræ accessimus, orbémque terrarum convertimus. At nos non sic, inquit.

Sed juxta mensuram regulæ quâ nobis Deus partitus est mensuram, pertingendi usque ad vos.] Quemadmodum colonis vineam Deus dividit, hunc ad modum nobis Apostolis suis terrarum orbem segregavit. Secundùm igitur mensuram regulæ quam partitus est nobis Deus, gloriabimur. Qualis est autem mensura? ut perveniam adusque vos. Postquam igitur hæc nostra pars est, ad vos etiam usque gloriamur.

14 *Non enim quasi non pertingentes ad vos, superextendimus nos: usque ad vos enim pervenimus in Evangelio Christi.*] Verisimile erat pseudapostolos vel sine prædicatione aliquousque profectos, ex nuda & simplici profectione elatos esse, ac totum sibi imputare. Ait ergo Apostolus; Non tanquam ad vos non pervenerimus, nosipsos extendimus: pervenimus enim, non simpliciter, sed in Evangelio Christi: hoc est, non nudè & simpliciter peregrinantes, ut illi, verumetiam cum Evangelii prædicatione.

15 *Non in immensum gloriantes in alienis laboribus, spem autem habentes crescente fide vestra in vobis, magni fieri secundùm regulam nostram, ad abundantiam:* 16 *Ut etiam in illa quæ ultra vos sunt Evangelium prædicemus, non in aliena regula, ut de his quæ parata sunt gloriemur.*] Indicat illos Apostolorum laboribus extolli, & supra modum & mensuram gloriari, hoc est, ad excessum usque & in alienis laboribus. At nos non sic; sed ad vos usque pervenientes, ad vos usque libertate nostrâ utimur. Speramus autem, in Deum videlicet (non solet enim explicare

care Paulus) quòd abundè vos docentes & augentes fidem veſtram inveniamur, ut adeò magni fiam ego in vobis. Tunc enim magni fit præceptor, quum res diſcipulorum creverint, ac regula ejus *ad abundantiam* proceſſerit: hoc eſt, menſuram quam accepit, abundè promoverit. Quid igitur ſperamus? quòd & ultra vos Evangelium prædicabimus, ac forſan etiam propterea gloriabimur, ſiquidem ipſis profuerimus. Canonem autem ubique & menſuram vocat, tanquam orbis terrarum fabricator & architectus: Et ut indicet, quòd Dei ſit univerſum hoc, qui canonem dedit & menſuram. Propterea infert:

Qui autem gloriatur, in Domino glorietur.] Habentes enim, talia tantáque opera, non ſuperbimus, neque nobiſipſis quicquam imputamus: ſed Deo univerſum, etiam ipſam ad quam pervenimus menſuram, tribuimus. Oportebat igitur & illos in hoc gloriari.

Non enim qui ſeipſum commendat ille probatus eſt, ſed quem Dominus commendat.] Non dixit, Nos ſumus probati: ſed, *Quem Dominus commendat*, hoc eſt, quem veritas laboris & operis cum Dei gratia probatum oſtendit.

Παῦλος) ὅτι ἱκανῶς ὑμᾶς διδάξαντες, καὶ αὐξήσαντες τὴν πίστιν ὑμῶν, ὥστε μεγαλυνθῆναί με ἐν ὑμῖν. Τότε γὰρ μεγαλύνεται ὁ διδάσκαλος, ὅταν αὐξάνῃ τὰ τῶν μαθητῶν, καὶ ὁ κανὼν αὐτοῦ εἰς περισσείαν προβαίνῃ· τουτέστι, τὸ μέτρον ὃ ἔλαβε, περισσῶς προσκόπτῃ. Τί οὖν ἐλπίζομεν; ὅτι καὶ εἰς τὰ ὑπερέκεινα ὑμῶν διαγγελισόμεθα, καὶ τυχὸν καὶ ἐπ' ἐκείνοις καυχησόμεθα, εἴγε ὠφελήσομεν αὐτούς. Κανόνα γὰρ πανταχοῦ καλῶν μέτρον, ὡς οἰκοδόμος τῆς οἰκουμένης καὶ ἀρχιτέκτων, καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν, τοῦ τὸν κανόνα δόντος καὶ τὸ μέτρον· διὸ ἐπάγει· "χ. μετρίαν.

17 Ὁ δὲ καυχώμενος, ἐν Κυρίῳ καυχάσθω.] Ἔχοντες γὰρ τοιαῦτα ἔργα, ἃ κομπάζομεν, οὐδὲ ἑαυτοῖς τι λογιζόμεθα· ἀλλὰ τῷ Θεῷ τὸ πᾶν, καὶ αὐτὸ ὃ ἐφθάσαμεν μέτρον. ἔδει οὖν κἀκείνους ἐν τούτῳ καυχᾶσθαι.

18 Οὐ γὰρ ὁ ἑαυτὸν συνιστῶν ἐκεῖνός ἐστι δόκιμος, ἀλλ' ὃν ὁ Κύριος συνίστησιν.] Οὐκ εἶπεν, ἡμεῖς ἐσμὲν δόκιμοι, ἀλλ', ὃν ὁ Κύριος συνίστησι· τουτέστιν, οὗ ἡ ἀλήθεια τοῦ ἔργου καὶ τοῦ κόπου μετὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ ἀποδέχεται δόκιμον.

CAP. XI.

ΚΕΦ. ια.

Utinam ſuſtineretis modicum me in inſipientia mea, ſed & ſuſtinetis me.] Proprias laudes aggreſſurus, multis uſus eſt præcorrectionibus, defugiens id quod oneroſum & moleſtum videtur in ſuiipſius commendatione. Huc autem eum neceſſitas perpulit, & metus, ne in diſcipulorum damnum vergeret, ſi ipſe vilipenderetur, Pſeudapoſtoli verò in precio haberentur. Quòd enim ex multa neceſſitate, & ob diſcipulorum ſuorum commodum huc pervenerit, vel admodum inſenſatis planum eſſe queat: Qui enim priorum peccatorum

Ὄφελον ἠνείχεσθέ μου μικρόν τι τῆς ἀφροσύνης· ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθέ μου.] Μέλλων ἐμβαίνειν εἰς τοὺς οἰκείους ἐπαίνους, πολλαῖς κέχρηται ταῖς προδιορθώσεσι, τὸ φορτικὸν τοῦ δοκεῖν ἑαυτὸν ἐπαινεῖν ἀποφεύγων. Εἰς τοῦτο δὲ ἦνεγκεν αὐτὸν ἡ ἀνάγκη, καὶ τὸ δεδιέναι μὴ εἰς βλάβος τῶν μαθητῶν γένηται τὸ αὐτὸν μὲν ἀξιωτελίζεσθαι, τοὺς δὲ ψευδαποστόλους δοκεῖν εἶναί τι. Ὅτι γὰρ οὐκ ἀπὸ πολλῆς ἀνάγκης, καὶ μᾶλλον τοῦ ὠφελῆσαι τῶν μαθητῶν εἰς τοῦτο ἦλθε, δῆλον καὶ τοῖς σφόδρα ἀμαθέσιν. Ὁ γὰρ τῶν πρότερον ἁμαρτημάτων "κατάγνωσιν

ἀμαρτημάτων μεμνημένος, ὧν δι' τοῦ βαπτίσματος ἠλευθέρωται, καὶ ἀνάξιον ἑαυτὸν ἀποκαλῶν τοῦ τοῦ ἀποστόλου προσηγορίας, πῶς ἂν χωρὶς ἀνάγκης ἐμεγαλη-γόρει περὶ ἑαυτοῦ; Φησὶν οὖν, Εἴθε ἀνείχεσθέ μου μικρά τινα ἀνοιπαίνοντος· μᾶλλον δὲ καὶ ἀνέχεσθε. Θαρρῶ γὰρ ὅτι ἀγαπᾶτέ με, καὶ πάντα μου ἀνέχεσθε.

2 Ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζήλῳ.] Οὐκ εἶπεν, ἀγαπῶ· ἀλλ' ὃ πολλῷ σφοδρότερον ἦν, ζηλῶ· ἡ γὰρ ζηλοτυπία ὅταν τῶν δοκούντων ἐρώντων πικλέσῃ. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσωσιν ὅτι δι' τι ἀνθρώπινον, οἷς χρήματα, ἢ δόξαν, αὐτοὺς ζηλοῖ, φησὶ, Θεοῦ ζήλῳ· καὶ γὰρ καὶ ὁ Θεὸς ζηλοῦν λέγεται, διὰ τὸ ἄγαν ἡμᾶς ἀγαπᾶν, οὐχ ἵνα αὐτός τι κερδάνῃ, ἀλλ' ἵνα ἡμᾶς σώσῃ, πρὸς ἑαυτὸν συνάγων, καὶ ἑαυτῷ συγκολλῶν. Τοιοῦτος οὖν, φησι, καὶ ὁ ἐμὸς πρὸς ὑμᾶς ζῆλος, οὐχ ἵνα ἐγὼ κερδάνω, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς μὴ διαφθαρῆτε.

Ἡρμοσάμην γὰρ ὑμᾶς ἑνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἁγνὴν παραστῆσαι τῷ Χριστῷ.] Παρεμυθησάμην ὑμᾶς, φησι, τῷ Χριστῷ· σκοπῶ γὰρ ἐκεῖνα ζηλῶ, οὐχ ἑαυτὸν ἐμαυτῷ. Οὐ γὰρ ἐγὼ ἀνήρ, ἀλλὰ νυμφαγωγός. Ὃρα δὲ πῶς οὐκ εἶπεν, ὅτι διδάσκαλος ὑμῶν εἰμι, καὶ διὰ τοῦτο ὀφείλετέ μου ἀνέχεσθαι, ἀλλ' ἐκείνους μὲν ἐν τάξει νύμφης, ἑαυτὸν δὲ ἐν χώρᾳ παρεμυθησάμην τάττει, σημαίνων αὐτοῖς. Ξένον δὲ τὸ ὅτι τὸ ἐκκλησίας συμβαῖνον· ὅτι γὰρ τῷ κόσμῳ μὴ τὸ γάμων οὐκέτι παρθένοι μένουσιν· ἐνταῦθα δὲ, καὶ οἱ μὴ ὄντες παρθένοι πρὸ τούτου, μὴ τὸ γάμων τοῦτον παρθένοι γίνονται. Οὕτω πᾶσα ἡ ἐκκλησία παρθένος ἐστί· πρὸς γὰρ πάντας ταῦτα λέγει Παῦλος, καὶ τοὺς γαμοῦντας, καὶ τὰς γαμουμένας. Ποῖα δὲ ἔδνα φέρων ἡρμόσατο; Τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Τούτου τύπος ἦν τὸ ὅτι τῷ Ἀβραὰμ, ὅτε τὸ οἰκέτην ἔπεμψε μνηστευσόμενον κόρην ἐθνικήν. Καὶ ἐνταῦθα γὰρ ὁ Θεὸς ἔπεμψε τοὺς δούλους αὐτοῦ τοὺς προφήτας, μνηστευομένους τῷ παιδὶ αὐτοῦ Χριστῷ τὴν ἐκκλησίαν· ὡς τὴν

meminit, à quibus per baptiſma liberatus erat, atque ſe Apoſtoli nomine indignum cenſet, quomodo citra neceſſitatem de ſe magna prædicaret? Ait ergo, Utinam ſuſtineretis me in paucis quibuſdam ineptientem: imò verò & ſuſtinetis. Confido enim quòd diligatis me, & omnia mea ſuſtineatis.

2 *Æmulor enim vos Dei æmulatione.*] Non dixit, Diligo, ſed quod multo vehementius erat, *æmulor*. Zelotypia enim inter ardenter amantes naſcitur. Deinde ne exiſtiment quòd humani cujuſquam, veluti pecuniarum aut gloriæ causâ, eos æmuletur, infert, *Dei zelo*. Nam & Deus æmulari dicitur, eò quòd nimiâ nos dilectione proſequatur, non quòd aliquid inde commodi lucretur, ſed ut nos ſervet, ad ſeipſum colligendo, ſibíque agglutinando. Hujuſmodi igitur & meus erga vos zelus eſt, non ut inde quid mihi lucri accedat, verùm ut vos non corrumpamini.

Deſpondi enim vos uni viro virginem caſtam exhibere Chriſto.] Deſpondi vos, inquit, Chriſto: pro illo igitur æmulor, non pro meipſo. Non enim ego ſponſus, ſed paranymphus. Obſerva autem quomodo non dixerit, Præceptor veſter ſum, propterea debetis me ſuſtinere: verùm illos ſponſæ loco poſuit, ſeipſum autem pronubæ vice collocat, honore ipſos afficiens. Mirum autem hîc quiddam in Eccleſia contingit. In mundo enim poſt nuptias non porrò virgines manent: hîc autem qui antè virgines non fuerunt, poſt nuptias haſce efficiuntur virgines. Hac ratione univerſa Eccleſia virgo eſt: ad omnes enim Paulus hæc loquitur, & maritos & uxores. Quales autem dotes adferens deſpondit? regnum cœlorum. Hujus figura erant quæ ſub Abrahamo contigerunt, quando ſervum miſit ut ethnicam puellam filio deſponderet. Hîc etiam Deus miſit ſervos ſuos Prophetas deſponſaturos Filio ſuo Chriſto Eccleſiam, veluti Davidem, cùm dicit: Gen. 24.

Audi

Psal.44. 11. *Audi filia, & vide, & obliviscere populi tui, & domûs patris tui.* Tum Apostolos, ut 1 Cor.5.20. Paulum, ubi ait : *Christi nomine legatione fungimur.* Præsens itaque tempus desponsationis est, futurum autem nuptiarum erit, cùm clamor factus fuerit, *Ecce sponsus.*

3 *Timeo autem, ne sicut serpens Hevam seduxit astutiâ suâ, ita corrumpantur sensus vestri à simplicitate quæ est in Christum.*] Etsi enim interitus vester est, metus tamen meus est. Non autem palam pronunciat, corrupti sitis, etiamsi corrupti fuerunt ; verùm ambiguè hoc posuit, Ne quo modo ut serpens Hevam decepit. Nam & ille majora promittendo, decepit. Hanc ad rationem pseudapostoli sese jactantes, ac magna quædam vobis narrantes, calliditate suâ vobis imponunt. At perinde ut neque astutia serpentis, neque simplicitas Hevæ satis fuit ipsi ad veniam, sic neque vobis hæc proderunt. Non dixit autem quòd Adam deceptus sit : ut ostendat, quòd decipi, muliebre sit. Neque dixit, Ne decipiamini, verùm, *ne corrumpantur sensus vestri*, in cœpto tropo seu metaphora perseverans : corruptio enim de virginibus discitur. *Ne corrumpantur à simplicitate vestra, quam habetis in Christo*, hoc est, ne à simplicitate vestra, decipiamini. Quidam autem sic : Ne transferamini à simplici fide ad infidelium in dicendo potestatem : hæc enim est maxima corruptio.

4 *Nam si is qui venit, alium Jesum prædicaverit, quem non prædicavimus : aut spiritum alium accipitis, quem non accepistis ; aut Evangelium aliud quod non recepistis, rectè sustineretis.*] Quid ais, Paule, Galatis scribens ? Gal.1.8. *Si quis Evangelizaverit præterquam quod accepistis, anathema sit :* nunc verò dicis, *Si alium Jesum prædicarent illi, rectè sustineretis ?* Audi igitur : Pseudapostoli fastu inturgescebant, quasi plus quàm veri Apostoli adferrent. Quia igitur stulta quamplurima nugabantur, externâ sapientiâ utentes ; Si, inquit, alium prædicarent Christum, prætermis-

Δαβὶδ λέγοντα, Ἄκουσον θύγατερ καὶ ἴδε, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου. Καὶ τοὺς ἀποστόλους, ὡς τὸν Παῦλον λέγοντα, Ὑπὲρ Χριστοῦ πρεσβεύομεν. Ὁ μὲν οὖν παρὼν καιρὸς μνηστείας ἐστίν· ὁ δὲ μέλλων τῶν γάμων, ὅταν κραυγὴ γένηται, Ἰδοὺ ὁ νυμφίος.

3 Φοβοῦμαι δὲ μήπως ὡς ὁ ὄφις Εὔαν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτω φθαρῇ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἁπλότητος τῆς εἰς Χριστόν.] Εἰ γὰρ καὶ ἡ ἀπώλεια ὑμετέρα, ἀλλ' ὁ φόβος ἐμός. Οὐκ ἀποφαίνεται δὲ ὅτι διεφθάρητε, καίτοι πάσῃ διεφθαρμένοι, ἀλλ' ἀμφιβόλως αὐτὸ τέθεικε, Μήπως ὡς ὁ ὄφις Εὔαν ἐξηπάτησε. Καὶ γὰρ κἀκεῖνος μείζονα ἐπαγγειλάμενος, ἠπάτησε· καὶ οἱ ψευδαπόστολοι δὲ κομπάζοντες, καὶ μεγάλα τινὰ ὑμῖν λέγοντες, ἐξαπατῶσιν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν. Ἀλλ' ὥσπερ ὅτε ἡ πανουργία τοῦ ὄφεως, ὅτε ἡ ἁπλότης τῆς Εὔας ἤρκεσεν αὐτῇ εἰς συγγνώμην, οὕτως οὐδὲ ὑμῖν ταῦτα προέσεται. Οὐκ εἶπε δὲ ὅτι ὁ Ἀδὰμ ἠπατήθη, ἵνα δείξῃ γυναικῶδες τὸ ἀπατᾶσθαι. Καὶ οὐκ εἶπε, μὴ ἀπατηθῆτε, ἀλλὰ, μὴ φθαρῇ τὰ νοήματα ὑμῶν, ὑπομιμνήσκων τὴν ἐροπήν· ἡ γὰρ φθορὰ ὑπὶ τῶν παρθένων λέγεται. Μήπως φθαρῇ ἀπὸ τῆς ἁφελείας ὑμῶν ἣν ἔχετε εἰς Χριστόν· τουτέστι, μὴ ἀπατηθῆτε ἀπὸ τῆς ἁφελείας ὑμῶν. Τινὲς δὲ οὕτω· μὴ μετενεχθῆτε ἀπὸ τῆς ἁπλῆς πίστεως εἰς τὴν τῶν ἔξω δεινότητα· αὕτη γὰρ ἡ μεγίστη φθορά.

4 Εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει, ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν, ἢ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε, ὃ οὐκ ἐλάβετε, ἢ εὐαγγέλιον ἕτερον ὃ οὐκ ἐδέξασθε, καλῶς ἠνείχεσθε.] Τί λέγεις, ὦ Παῦλε, ὁ Γαλάταις γράφων ; Εἰ τις εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω· νῦν λέγεις, ὅτι ἐὰν ἄλλον Ἰησοῦν ἐκήρυττον ἐκεῖνοι, καλῶς ἠνείχεσθε ; Ἄκουε οὖν· ἐκόμπαζον οἱ ψευδαπόστολοι, ὡς πλέον τι τῶν ἀποστόλων εἰσφέροντες· ἐπεὶ οὖν πολλὰ ἐφλυάρουν αὐτόθεν, τῇ ἔξωθεν σοφίᾳ χρώμενοι, φησὶν, ὅτι εἰ μὴ ἐκήρυττον ἕτερον Χριστὸν, ὃν κηρυ-

χρῶνται

" χ. καιρία.

" χ. συγγνώμης, καὶ συγχωρήσεως.

" χ. πολλά.

χθῆναι ἔδει, ἡμεῖς ὑπερελείπομεν, καλῶς ἠνείχεσθε. διὰ γὰρ τοῦτο προσέθηκεν, Ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν. Εἰ γὰρ αὐτὰ κεφάλαια τῆς πίστεως, τί ὃ "χείρων. πλέον" ἐκείνους; Καὶ ὅρα, οὐκ εἶπεν, ὅτι εἰ ὁ ἐρχόμενος πλέον τι κηρύσσει· καὶ γὰρ πλέον τι ἔλεγον μετὰ πλείονος αὐθεντείας καὶ πολλοῦ τοῦ κάλλους τῶν ῥημάτων· ἀλλ' ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει, ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν· ὥσπερ δὲ χρείαν ἔχει κομψείας. Ἢ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε· τοιοῦτον, εἰ πλουσιωτέρους ὑμᾶς ἐποίει ἐν τοῖς πνευματικοῖς χαρίσμασιν· ὥσπερ οὐδὲ τοῦτο δεῖται κομψείας λόγων. Ἢ εὐαγγέλιον ἕτερον· ὃ οὐδὲ τοῦτο λόγων δεῖται. Πολυπαχοῦ γὰρ φησὶ, ὅτι οὐχ ἁπλῶς εἴπει πλέον λέγουσι, προσέχειν δεῖ. Ἀλλ' εἴπει "χείρονα. λέγουσιν ὃ "λεχθῆναι ἔδει, καὶ παρ' ἡμῶν παρελείφθη. Ὅρα γάρ· ἄλλον Ἰησοῦν ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν· πνεῦμα ἕτερον, ὃ οὐκ ἐλάβετε· εὐαγγέλιον ἕτερον, ὃ οὐκ ἐδέξασθε. ὥστε ἐπεὶ τὰ αὐτὰ λέγουσι, τί καθ' ἡμῶν κεχήνατε; εἰ ὅτι γε αὐτὰ λέγουσιν, ὦ Παῦλε, τί αὐτοὺς κωλύεις; ὅτι τῇ ὑποκειμένῃ χρώμενοι ἕτερα εἰσάγουσι δόγματα.

5 Λογίζομαι γὰρ μηδὲν ὑστερηκέναι τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων.] Λοιπὸν τοῖς περὶ Πέτρον συγκρίνει ἑαυτὸν, τοῦτο δεῖξαι θέλων, ὅτι εἰ ἐμοῦ τι πλέον ἴσασι, καὶ ἐκείνων· εἰς ἄτοπον ἀπάγων τὸν λόγον. Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνην· Λογίζομαί, φησιν, οἶμαι, ἡγοῦμαι, νομίζω, καὶ οὐδὲν ἀποφατικόν. Οὐχ ἁπλῶς δὲ λέγει, τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ, τῶν ὑπερλίαν, Πέτρου, καὶ Ἰωάννου, καὶ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου. Τοῦτο δέ φησι, διὰ τοὺς νῦν χρείαν ἔχοντας, ἐπεὶ ἀλλαχοῦ φησιν, Ὃς οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος.

6 Εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει.] Ἐπειδὴ ἐκ τούτου ἐκαλλωπίζοντο οἱ ψευδαπόστολοι, τῷ μὲν εἰ ἰδιῶται, δείκνυσιν αὐτοὺς ὅτι οὐ φθάνει

lum à nobis, quem prædicari conveniebat, rectè sustinuissetis; propter hoc enim adjecit, *Quem non prædicavimus*. Sin eadem fidei capita sunt, in quo nobis illi superiores sunt? Observa porrò, non dixit, Si is, qui venit, quiddam amplius prædicaverit (nam quiddam amplius magna cum authoritate, multâque verborum elegantiâ dicebant) sed, *alium Jesum prædicaverit, quem non prædicavimus*, ad quod non est necessaria sermonis elegantia. *Aut spiritum alium accipiatis*, hoc est, si opulentiores vos faceret in spiritualibus donis, quod ipsum orationis venustate non indiget. *Vel Evangelium aliud*: neque ad hoc opus habebat orationis cultu. Ubique autem indicat, quòd non simpliciter si quid excellentiùs dicant, attendere oporteat, sed si quid dicant quod dicendum esset, & à nobis prætermissum fuerit. Observa enim! *Alium*, inquit, *Jesum, quem non prædicavimus: spiritum alium, quem non accepistis: Evangelium aliud, quod non accepistis*. Quum itaque eadem dicant, quid in eos inhiatis? Postquam ergo eadem prædicant, ô Paule, quid eos prohibes? Quia hypocrisi utentes, alia dogmata introducunt.

5 *Existimo enim me nihil esse inferiorem iis qui magni admodum sunt Apostoli.*] Deinceps Petri sectatoribus sese confert, hoc indicare volens: Si me plura nôrunt, etiam & illis; ad absurdum ducens. Observa autem ejus humilitatem. *Existimo*, inquit, id est, puto, arbitror: & nihil enunciat & decernit. Non simpliciter autem dicit, reliquis Apostolis, sed *iis qui sunt eximii Apostoli*, Petrum, Jacobum, Joannem innuens. Atque hoc dicit, quia jam necessitas istud postulabat; cùm tamen alibi dicat; *Qui non sum dignus vocari Apostolus*. 1 Cor. 15. 9

6 *Nam etsi imperitus sermone, sed non scientia.*] Quandoquidem in hoc sibi placebant pseudapostoli, quòd non essent indocti, ostendit quòd non inficietur sese imperitum

peritum esse, atque hoc sibi gloriæ ducit. Nec dicit, Etiamsi indoctus ac rudis sim, commune hoc mihi cum cæteris est. Apostolis, ne videatur una criminari ipsos: sed exterioris sapientiæ ipsum negotium tollit, æquè atque in priori Epistola monstravit eam non solùm esse inutilem, verùm gloriam potiùs crucis subruere ac devastare. Sermone igitur indoctus sum, scientiâ haudquaquam. Per hoc autem illos innuit, quòd quò magis illi eloquentiâ gloriantur, eò cognitione Dei ipsos magis esse orbatos, & quatenus ad ipsam attinet, eos esse idiotas & indoctos.

Sed in quavis re manifesti sumus in omnibus erga vos.] Non quemadmodum pseudapostoli, aliud sumus, & aliud apparemus: verùm in omnibus quæ facimus & dicimus, manifesti sumus erga vos; neque ulla est in nobis duplicitas vel hypocrisis, ut in illis, qui solâ pietatis personâ sunt amicti, deterrima quæque patrantes.

7 *Num peccatum feci, meipsum humilians ut vos exaltaremini, quòd gratis Evangelium Dei prædicavi vobis?*] In hoc, inquit, peccavi, & propterea est cur me accusetis; & adversùm me efferamini, quoniam dejeci meipsum, mendicans & famem patiens, *ut vos exaltaremini*, hoc est, ad fidem ædificaremini. Non enim offendebantur deinceps (quæ maxima est eorum accusatio) quòd non aliter ædificabantur, nisi ipse fame premeretur. Quia verò calumniabantur eum, quòd præsens humilis esset, absens verò gloriabatur; hâc de re veluti apologiam texens, ferit eos: Vilis quidem factus sum & abjectus, cæterùm vos inde exaltati estis.

8 *Alias Ecclesias expoliavi, accipiens stipendia ad ministerium vestrum.*] Etsi dicere potuisset; Ex manuum mearum labore manducavi: attamen asperiorem orationem faciens, Ab aliis, inquit, accepi, idque cùm in vestri essem ministerio. *Expoliavi*, autem dixit, pro Nudavi, & pauperes eos feci. Macedones intelligit, qui

τὴν ἰδιωτείαν, ἀλλὰ καὶ σεμνύεσθαι ἐπ' αὐτῇ. Καὶ ὃ λέγει, ὅτι Εἰ καὶ ἰδιώτης εἰμὶ, ἀλλ' οὐ οἱ ἀπόστολοι, ἵνα μὴ δόξῃ συνδιαβάλλειν αὐτούς· ἀλλ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα τῆς ἔξωθεν σοφίας καθαιρεῖ, ὡς καὶ ὁ πρότερα ἔδειξεν αὐτὸ τὸ μόνον ἀνόητον, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ λυμαινόμενον τὴν δύναμιν τοῦ σταυροῦ. Τῷ λόγῳ οὖν εἰμι ἰδιώτης, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει. Διὰ τοῦτο δὲ αἰνίττεται ἐκείνους, ὅτι ὅσον τῇ βλασφημίᾳ κομπάζουσι, τοσοῦτον ἐστερημένοι εἰσὶ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως, καὶ ἰδιῶται ὄντες κατ' αὐτό.

Ἀλλ' ἐν πάσῃ φανερωθέντες ἐν πᾶσιν εἰς ὑμᾶς.] Οὐχ ὥσπερ οἱ ψευδαπόστολοι ἄλλο ὄντες ἄλλο φαινόμεθα, ἀλλ' ἐν πᾶσιν, οἷς ποιοῦμεν καὶ λέγομεν, φανεροί ἐσμεν εἰς ὑμᾶς: οὐδεμία διπλοῦς, οὐ ὑπόκρισις ἐν ἡμῖν, ὥσπερ ἐκείνοις, βλαβείας πρόσωπεῖον μόνον περικειμένοις, καὶ πάντα τὰ χείριστα ποιοῦσιν.

7 Ἢ ἁμάρτιον ἐποίησα, ἐμαυτὸν ταπεινῶν ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε, ὅτι δωρεὰν τὸ τοῦ Θεοῦ εὐαγγέλιον εὐηγελισάμην ὑμῖν;] Τοῦτό, φησιν, ἥμαρτον, καὶ διὰ τοῦτό μοι ἐγκαλεῖν ἔχετε καὶ κατεπαίρεσθαί μου, ὅτι ἐταπείνωσα ἐμαυτὸν, πρόσαντες καὶ λιμώττων, ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε, τουτέστιν, οἰκοδομηθῆτε πρὸς τὴν πίστιν. Οὐκ ἐσκανδαλίζοντο γὰρ λοιπὸν (ὃ καὶ μεγίστη αὐτῶν κατηγορία) ὅτι οὐκ ὠκοδομοῦντο ἄλλως, εἰ μὴ αὐτὸς ἐλιμαγχονεῖτο. Ἐπειδὴ δὲ διέβαλον αὐτὸν, ὅτι πτωχὸς ἦν, ταπεινὸς, ἀπὼν δὲ, κομπάζει· ὡς γὰρ τοῦτο ἀπολογούμενος νῦν, πλήττει αὐτούς, ὅτι ταπεινὸς γέγονα, μὴ ὑμεῖς ὑψώθητε ἐκ τούτου. ‖ ἵνα ὑμ. ὑψωθῆτε.

8 Ἄλλας ἐκκλησίας ἐσύλησα, λαβὼν ὀψώνιον πρὸς τὴν ὑμῶν διακονίαν.] Καίτοι ἠδυνάτο εἰπεῖν, ὅτι ἐκ τῶν χειρῶν μου ἤσθιον· ἀλλὰ πληκτικώτερον δὲ λόγον ποιῶν, πρὸ ἄλλων, φησὶν, ἔλαβον, καὶ ταῦτα ὑμῖν διακονούμενος. Τὸ δὲ ἐσύλησα, ἀντὶ τοῦ, ἐγύμνωσα, καὶ πένητας αὐτοὺς ἐποίησα. Αἰνίττεται δὲ καὶ τοὺς Μακεδόνας

δόνας, οἱ πενέσθαι ὄντες, ἔπι καὶ ἐμὲ εἶχον συσπουδάζοντα αὐτοῖς· καίτοι ἀ περιττῶν ἔλεγχον, ἀλλὰ τῶν ἀναγκαίων δαπανημάτων. Ολίγιον γὰρ ἔλαβον· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ ταῦτά μοι ἐδώκατε· ὃ μεγίστη κατηγορία, καὶ ὃ χεῖρον, ὅτι συσὸς τὸν ὑμῶν διακονίαν· ὑμῖν γὰρ κηρύσσων, καὶ τὰ ὑμῶν ἐργαζόμενος, παρ' ἄλλων ἐτρεφόμην.

9 Καὶ παρὼν συσὸς ὑμᾶς & ὑστερηθεὶς, ἀ κατενάρκησα οὐδενός.] Τριπλοῦν ὃ ἔγκλημα· ὅτι καὶ παρ' ὑμῖν ὢν, καὶ ὑμῖν διακονούμενος, καὶ ὑστερούμενος, οὐκ ἠξιώθην λόγου· ἀ μόνον γὰρ ἑτέρωθί μοι οὐκ ἐπέμψατε, ὅσαπερ οἱ Μακεδόνες ἐποίουν, ἀλλ' οὐδὲ παρόντα ἐτρέφετε. Τὸ δὲ, ἀ κατενάρκησα οὐδενός, "τοῦτο δηλοῖ, οὐκ ἐπεβαρήθην τινί. Δηλοῖ δὲ αὐτοῖς ὡς ὀκνηρὸς καὶ νωθρὸς εἰσφερόντας. Τινὲς δὲ ὃ, ἀ κατενάρκησα, ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἠμέλησα, ἢ ῥαθυμήσας συσὸ τὸ κήρυγμα γέγονα· ἀλλὰ παρ' ἐμοὶ μὲν ὅσα ἔδει, ἐγίνετο εἰς τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν. "Εν οὐδείᾳ δὲ διέτελεσα, καὶ οὐκ ἠνησα, οὐδὲ ἐξέλυσα τὴν ὑποφορὰν ἀπονωθείς.

"κ. τοῦτο δηλοῖ.

"κ. ἐν οὐδείᾳ δὲ διέτελεσα.

Τὸ γὰρ ὑστέρημά μου συσπληρῶσαι οἱ ἀδελφοὶ ἐλθόντες ἀπὸ Μακεδονίας.] Εἰς ζηλοτυπίαν αὐτοὺς ἐμβάλλει, ἵνα καὶ μᾶλλον διεγείρῃ συσὸς τὸ ἐλεημοσύνην, ὡς αὐ μὴ ἡττηθέντες ὑπὸ τῶν Μακεδόνων ἐν τῷ τρέφειν αὐτὸν, ἡττηθῶσι & ἐν τῇ ἐλεημοσύνῃ. Εἰπὼν δὲ ὑστέρημα, δείκνυσιν ὅτι οὐδὲν ὑπὲρ τὴν ἀναγκαίαν χρείαν ἔλαβεν· οἱ Φιλιππήσιοι δὲ ἦσαν οἱ τρέφοντες αὐτόν.

Καὶ ἐν παντὶ ἀβαρῆ ὑμῖν ἐμαυτὸν ἐτήρησα, & τηρήσω.] Δείκνυσιν ὅτι καὶ βάρος ἠθροῦτο τοῖς τρόφασι αὐτοῦ χορηγεῖν. Καλῶς δὲ ὃ, τηρήσω· μὴ γὰρ νομίσητέ, φησιν, ὅτι ταῦτα εἶπον, ἵνα τὸν λοιπὸν λάβω παρ' ὑμῶν· ἀλλὰ καὶ ἐτήρησα ἐμαυτὸν ἀβαρῆ, & τηρήσω· ὃ μεγάλη αὐτῶν πληγὴ, εἰ μηδὲν ἔτι θαρρῇ" αὐτοῖς, δηλονὰ καθάπαξ ἀπέχω λαβεῖν τι παρ' αὐτῶν.

"κ. αὐτοῦ.

tametsi pauperrimi essent, me tamen habebant se atterentem. Atqui superfluis non indigebam, verùm necessariis duntaxat sumptibus. Stipendium enim accepi: at vos ne ista quidem mihi suppeditâstis: Quæ maxima sanè est accusatio, & quod pejus est, *ad ministerium vestrum*: vobis enim prædicans, & vestra agens, ab aliis alebar.

9 *Et cùm essem apud vos & egerem, nulli oneros us fui.*] Triplex est accusatio: prior, quòd cùm apud vos præsens fuerim: altera, quòd vobis inserviens: tertia, quòd rebus necessariis destitutus, non fui in aliquo habitus numero. Non solùm enim mihi alibi agenti non misistis quicquã, id quod Macedones faciebant, sed ne præsentem quidem alebatis. Istud autem, *Nulli onerosus fui*, est pro, Non gravavi quenquam. Indicat autem eos segniter ac cum torpore contribuere. Nonnulli verbum, ἀ κατενάρκησα, pro, Non posthabui, vel segnior ad prædicationem fui, accipiunt: sed à me quidem, quæcunque ad salutem vestram necessaria erant, perficiebantur. Porrò rerum necessariarum indigus apud vos vixi, & non petii quicquam, neque patientiam meam dissolvi torpentior redditus.

Nam quod mihi deerat, supplevernnt fratres qui venerunt à Macedonia.] Ad æmulationem eos invitat, quò magis ad eleemosynam excitet: ne à Macedonibus victi in alendo eum, in eleemosyna quoque vincerentur. Cùm verò ait, *Quod mihi deerat*, indicat sese nihil accepisse ultra necessarium usum. Philippenses autem fuerunt qui aluërunt ipsum.

Et in omnibus sine onere me vobis servavi & servabo.] Indicat quòd gravamen arbitrabantur, alimenta ei suppeditare. Pulchrè autem addidit, *servabo*. Ne enim existimetis, inquit, quòd hæc dixerim ut in posterum accipiam à vobis: servavi enim me, ac servabo deinceps citra gravamen: quod ingens eorum vulnus est, siquidem non ultrà eis confidat, sed omnino aliquid ab eis accipere desperet.

10 *Est veritas Christi in me, quoniam gloriatio hæc non infringetur in me in regionibus Achaiæ.*] Ne existiment quòd propterea dixerit, *servabo meipsum*, ut magis eos ad impertiendum attraheret, ait: Secundùm veritatem, quæ est in Christo Jesu, dico, quòd non sim quicquam accepturus. Ne autem quispiam arbitretur eum ex dolore vel iracundia hæc dicere, gloriationem rem ipsam appellat. Gratis enim prædicare Evangelium, gloriatio ei magna erat, ceu ultra Christi terminos propter Christum prosilienti. Et quod ait, *Non infringetur, sive obstruetur*, metaphora est ab amnibus desumpta. Tanquam enim hæc ei fama per omnes terrarum fines flueret, dicit: Non obturabitur bonus & celebris iste rumor, per hoc quòd aliquid posthac accipiam. Quòd ait, *in climatibus Achaiæ*, ferientis est: Si enim hæc est gloria, hæc ubique custodienda erat: sin in ipsis solis conservat, perspicuum est quòd ipsi non sint sanâ mente præditi, reliquorum instar.

11 *Quare? quia non diligo vos? Deus novit.*] Prolaturus causam cur non acceperit ab ipsis, propter pseudapostolos nimirum, priùs tollit quod suspicabantur Corinthii: quia, ut videtur, quòd nos non diligis, non accipis. Imò potiùs, inquit, quia vos diligo, & nolo vos lædi, utpote qui facilè scandalum patiamini. Verùm adeò perspicuè non dicit, ne imbecillitatem eorum arguat: sed ad aliam causam sermonem convertit.

12 *Quod autem facio, & faciam, ut amputem occasionem eorum, qui volunt occasionem, ut in quo glorientur, inveniantur sicut & nos.*] Hìc manifestissimè causam explicat, cur non acceperit. Quoniam enim novit diabolus, quòd homines hujus seculi studiosi, per hoc maximè captantur, quòd doctores nihil accipiant, docuit Pseudapostolos istud quoque simulare. Hoc enim revera non faciebant, etiamsi divites essent; verùm etiamsi viderentur nihil accipere, accipiebant tamen. Propterea

10 Ἐστιν ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοὶ, ὅτι ἡ καύχησις αὕτη οὐ φραγήσεται εἰς ἐμὲ ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας.] Ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι δι' ὃ τοῦτο εἶπεν, ὅτι τηρήσω ἐμαυτὸν, ἵνα μᾶλλον αὐτοὺς ἐφελκύσηται, φησί· καὶ ἀληθείαν τοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ λέγω, ὅτι οὐ λήψομαι· " ἵνα δὲ μή- " χ. οὐκ ἐν τις αὐτὸν νομίσῃ ἀγροικῶντα, ἢ ὀργιζόμενον ταῦτα λέγειν, καύχησιν τὸ πρᾶγμα καλεῖ. Τὸ γὰρ ἀδιάπτωτον κηρύττειν τὸ εὐαγγέλιον, καύχημα μέγα αὐτῷ ἦν, ὡς ὑπὲρ τοὺς τοῦ Χριστοῦ ὅρους δι' Χριστὸν πηδῶντι. Καὶ τὸ, οὐ φραγήσεται, ἀπὸ τῆς μεταφορᾶς τῶν ποταμῶν· ὡς γὰρ τῆς φήμης αὐτῷ ῥεύσης πανταχοῦ, φησὶν, οὐ φραγήσεται τὸ καλὸν τοῦτο ῥεῦμα καὶ ἔνδοξον, δι' οὗ λαβεῖν με ἀπὸ τοῦ νῦν. Καὶ τὸ εἰπεῖν δὲ, ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας, πληπτοντός ἐστιν· εἰ γὰρ καύχησις τοῦτο, πανταχοῦ ἔδει φυλάττειν· εἰ δὲ ἐν αὐτοῖς μόνοις φυλάττει, δῆλον ὅτι οὐχ ὑγιαίνουσιν αὐτοὶ, ὡς οἱ " λοιποί. " χ. πάλιν.

11 Διὰ τί; ὅτι οὐκ ἀγαπῶ ὑμᾶς; ὁ Θεὸς οἶδε.] Μέλλων εἰσαγαγεῖν τινὰ αἰτίαν δι' ἣν οὐκ ἔλαβε παρ' αὐτῶν, καὶ ὅτι δι' τοὺς ψευδαποστόλους, τοιοῦτόν φησιν ὑπενόησαν οἱ Κορίνθιοι, ὅτι, ὡς ἔοικε, δι' τὸ μισεῖν ἡμᾶς, οὐ λαμβάνει· καί φησιν, ὅτι μᾶλλον διότι ἀγαπῶ, καὶ θέλω ὑμᾶς βλαβῆναι, ὡς ῥᾳδίως σκανδαλιζομένους. Ἀλλ' ὅτω μὲ φῶς οὐ λέγει, ἵνα μὴ τὴν ἀνθέησαν αὐτῇ ἐλέγξῃ· ἐφ' ἑτέραν δὲ αἰτίαν τρέπει τὸν λόγον.

12 Ὃ δὲ ποιῶ, καὶ ποιήσω, ἵνα ἐκκόψω τὴν ἀφορμὴν τῶν θελόντων ἀφορμὴν, ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται, εὑρεθῶσι καθὼς καὶ ἡμεῖς.] Ἐνταῦθα ἀναδηλότατα τὴν αἰτίαν τίθησι δι' ἣν οὐκ ἔλαβεν. Ἐπειδὴ γὰρ " οἶδεν ὁ διάβολος ὅτι οἱ βιωτικοὶ " χ. πάλιν. ἐν τούτῳ μάλιστα " θεραπεύονται, ἐν τῷ " ἴσ. Sept. μὴ λαμβάνειν τοὺς διδασκάλους, ἐδίδαξε τοὺς ψευδαποστόλους καὶ τοῦτο ὑποκρίνεσθαι· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτο δηλοῦσι κατώρθουν, εἰ καὶ πλούσιοι ἦσαν, ἀλλὰ δοκοῦντες μὴ λαμβάνειν, ἐλάμβανον· διὸ οὐδὲ

ϛδὲ εἶπεν, ἵνα ἐν ᾧ καταβροῦσιν, ἀλλ' ἐν ᾧ καυχῶνται· ὃ γὰρ ἀλαζονείας δεικτικόν ἐστιν. Ὁ τοίνυν ἀπόστολος ταῦτα σκοπῶν, ὤρισε πρὸ ἑαυτοῦ τὸ μὴ λαβεῖν τι παρά τινος, καὶ ταῦτα πενόμενος, ἵνα ἐκκόψῃ τὴν ἀφορμὴν ἐκείνων, καὶ μὴ "ϑύρωσι χώραν τῷ μωμήσασθαι αὐτόν. Καίτοι τοῦτο μῶμος οὐκ ἦν· νόμος γὰρ τοῦ Χριστοῦ ἦν· ἀλλ' ὅμως ὅπερ ὡς ἀσθενεῖς οἱ Κορίνθιοι σκανδαλίζεσθαι ἤοσθμι, ἐφύλαξεν ἑαυτόν· καὶ λοιπὸν ἐν τοῖς ἄλλοις· ἐλαττώμενοι οἱ ψευδαπόστολοι, οὐδὲ ἐν τούτῳ πλέον τι ἔχον· εἰ μή τις εἴποι ὅτι καὶ ἐν τούτῳ ἠλαττώθησαν, ὅτι τε πλούσιοι ὄντες αὐτοὶ οὐκ ἐλάμβανον, τοῦ Παύλου ἐν πενίᾳ πολλῇ μὴ λαμβάνοντος· καὶ ὅτι οὐδὲ τοῦτο ἀληθῶς κατώρθουν, ἀλλ' ὑποκρίνοντο· ὁ δέ γε ἀπόστολος ἀληθῶς κατώρθου.

13 Οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψευδαπόστολοι, ἐργάται δόλιοι, μεταχηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ.] Τί λέγεις; οἱ Χριστὸν κηρύσσοντες, οἱ εὐαγγέλιον ἕτερον μὴ "ἐπεισάγοντες, ὡς μᾶλλον ἐρρήϑης, ψευδαπόστολοι νῦν; Ναί, φησι, δι' αὐτὸ τοῦτο· ὑποκρινόμενοι γὰρ ταῦτα, λάθρα ἀνόσια παρεισφέρουσι δόγματα. Ἐργάται δὲ δόλιοι, καθὸ ἐργάζεσθαι μὲν δοκοῦσιν, ἀναπείθουσι δὲ τὰ πεφυτευμένα, καὶ σχῆμα "μόνον ἔχουσιν ἀποστόλων, καὶ δορὰν προβάτων, λύκοι δέ εἰσιν ὄντως.

14 Καὶ οὐ θαυμαστόν· αὐτὸς γὰρ ὁ Σατανᾶς μεταχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός.] Ὅταν γὰρ ὁ διδάσκαλος αὐτῶν πανοῦργα τολμᾷ, οὐδὲν θαυμαστὸν καὶ τοὺς μιμεῖσθαι αὐτόν. Ἄγγελον δὲ φωτὸς λέγει τὸν παῤῥησίαν ἔχοντα, τὸν τῷ δηλονότι φωτὶ παρεστῶτα, τὸν ἀγγέλλοντα ὅτι καὶ ὁ Θεὸς φῶς ἐστιν, ἐν ᾧ καὶ αὐτὸν εἶναι φῶς. Μεταχηματίζεται δὲ εἰς "τοιοῦτον ὁ διάβολος, οὐ γὰρ τοιοῦτος. Οὕτως οὖν καὶ ὅταν σχῆμα μόνον φέρουσιν ἀποστόλων, οὐκ αὐτὴν τὴν ἐνέργειαν. Μανθάνομεν δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι τὸ πρὸς ἐπίδειξίν τι ποιεῖν, μάλιστα πάντων διαβολικόν.

15 Οὐ μέγα οὖν εἰ καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ μεταχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης,

non dixit, ut in quo gnaviter agunt, ſed, *in quo gloriantur:* quod & arrogantiæ eſt indicium. Quocirca Apoſtolus, hiſce conſpectis, decrevit apud ſeſe, ne quicquam accipere à quoquam, idque quum pauperſtate gravaretur: ut reſecet anſam & occaſionem illorum, nec locum habeant carpendi eum. Atqui hæc non erat reprehenſio: ſiquidem lex Chriſti erat. Attamen quia Corinthii, ceu infirmi, facilè ſcandalo ſuccumbebant, ſeipſum cuſtodivit. Ac deinceps in aliis inferiores inventi pſeudapoſtoli, neque in hoc excellebant: niſi quis dicat, quòd in hoc etiam inferiores ſint, quòd divitiis affluentes ipſi nihil acciperent, cùm Paulus ne in multa quidem egeſtate quicquam acceperit: & quòd neque hoc verè perficiebant, ſed ſimulabant: Apoſtolus autem revera perficiebat.

13 *Nam ejuſmodi pſeudapoſtoli ſunt operarii ſubdoli, transfigurantes ſe in apoſtolos Chriſti.*] Quid ais? Chriſtum annunciantes, nec aliud Evangelium introducentes, ut ſuprà commemorâſti, pſeudapoſtoli nunc ſunt? Næ, inquit, propter hoc ipſum. Iſta enim ſimulantes, clanculum impia dogmata ſubinferunt. *Operarii* autem *doloſi*, quatenus operari quidem videntur: revellunt autem plantata, ac figuram tantùm habent Apoſtolorum, & pellem ovium, lupi autem ſunt revera.

14 *Nec enim mirum. Ipſe namque Satanas transfigurat ſe in Angelum lucis.*] Quando doctor eorum Satanas omnia audet, nihil mirum hos imitari ipſum. Angelum autem lucis dicit eum, qui fiduciam habet, qui vero lumini aſtat, qui per hoc quòd ipſe lumen ſit, oſtendit quòd & Deus lumen eſt. diabolus verò in talem *transformatur*, non autem talis fit. Hunc ad modum & illi figuram tantùm Apoſtolorum gerunt, non ipſam efficaciam. Hinc autem diſcimus quòd ad oſtentationem aliquid facere, maximè ſit diabolicum.

15 *Non eſt ergo magnum, ſi & miniſtri ejus transfigurentur veluti miniſtri juſtitiæ,*

ſtitiæ, quorum finis erit ſecundùm opera ipſorum.] Hoc eſt, ceu miniſtri Evangelii juſtitiam habentis, vel quòd juſtorum virorum gloriam ſibiipſis circumponunt. Sed non effugient tandem: ſecundùm enim opera eorum, erit etiam finis eorum, id eſt, malus. Itaque ab operibus ipſorum agnoſcemus ipſos: finem enim reſpondentem operibus habebunt.

16 *Iterum dico (ne quis putet me inſipientem eſſe: Alioquin, vel tanquam inſipientem accipite me, ut & ego modicum quid glorier.)*] Etiamſi enim multâ jam mitigatione uſus erat: non contentus tamen ſum, inquit, commemoratis, verùm iterum dico, *ne quis me exiſtimet inſipientem eſſe.* Gloriari enim ſimpliciter, inſipientia eſt: ego autem non tanquam inſipiens hoc facio, ſed coactus. Attamen ſi mihi non ignoſcitis, ſed omnino inſipientem me judicatis, etiamſi neceſſitate adactus glorier, non detrecto hoc. Proinde tanquam inſipientem ſuſtinete me loquentem, *ut & ego*, hoc eſt, perinde ac illi, glorier; Sed & hoc modicum quid.

17 *Quod loquor, non loquor ſecundùm Dominum, ſed quaſi in inſipientia, in hac ſubſtantia gloriationis.*] Quod loquor, inquit, non eſt ſecundùm Dominum, nempe ſi verba ſpectes: ſcopus verò verborum eſt admodum ſecundùm Dominum. Non dixit autem, in inſipientia, ſed, *veluti in inſipientia:* videtur enim inſipientia eſſe gloriatio mea: non eſt autem revera. Ut autem non exiſtimes quòd ubique in inſipientia loquatur, & non ſecundùm Dominum, ait, *in hac parte gloriationis*, non in aliquibus aliis.

18 *Quoniam multi gloriantur ſecundùm carnem, & ego gloriabor.*] Hoc eſt, de externis, de generis ſplendore, de circumciſione, de majoribus Hebræis. Hoc enim eſt quod non ſecundùm Dominum loquitur, cùm ob hujuſmodi gloriatur: quæ enim utilitas Hebræum eſſe? Non igitur tanquam virtutem hanc pono, verum-

ὧν ὁ τέλος ἔσαι κατ᾽ ἔργα αὐτῶν.] Τουτέστιν, ὡς διάκονοι τοῦ εὐαγγελίου τοῦ τὴν δικαιοσύνην ἔχοντος· ἢ ὅτι δικαίων ἀνδρῶν δόξαν ἑαυτοῖς περιτιθέασιν· ἀλλ᾽ οὐκ ἐκφεύξονται εἰς τέλος· κατὰ γὰρ ἔργα αὐτῶν ἔσαι ὁ τέλος αὐτῶν, τουτέστι, πονηρόν. Ὥστε ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτῶν ἐπιγνωσόμεθα αὐτούς· ὁ γὰρ τέλος καταλληλον τοῖς ἔργοις ἕξουσιν.

16 Πάλιν λέγω, (μή τις με δόξῃ ἄφρονα εἶ). Εἰ δὲ μή γε, κἂν ὡς ἄφρονα δέξασθέ με, ἵνα κἀγὼ μικρόν τι καυχήσωμαι.) Εἰ γὰρ ἐκ πολλῆς παρηγορήσεως ἐχρήσατο, ἀλλ᾽ ὅμως οὐκ ἀρκοῦμαι, φησι, τοῖς εἰρημένοις, ἀλλὰ πάλιν λέγω, ἵνα μήτις με δόξῃ ἄφρονα εἶ). Τὸ μὲ γὰρ καυχᾶσθαι ἁπλῶς, ἀφροσύνης ἐστίν· ἐγὼ δ᾽, οὐχ ὡς αὐόητος τοῦτο ποιῶ, ἀλλ᾽ ἀναγκαζόμενος· ὅμως εἰ μὴ συγχινώσκετέ μοι, ἀλλ᾽ ὡς πεπτοὺς ἄφρονα κἂν ἐμὲ κρίνετε, καίτοι κατ᾽ ἀνάγκην καυχώμενον, ὑ πράττομεν τοῦτο. Οὐκοῦν ὡς ἄφρονος αἰτιάσθε μου λέγοντος, ἵνα κἀγὼ, τουτέστιν, ὥσπερ ἐκεῖνοι, καυχήσωμαι· ἀλλὰ τοῦτο μικρόν τι.

17 Ὁ λαλῶ, οὐ λαλῶ κατὰ Κύριον, ἀλλ᾽ ὡς ἐν ἀφροσύνῃ, ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως.] Ὁ λαλῶ, φησιν, οὐκ ἔστι κατὰ Κύριον, τουτέστι, τὰ ῥήματα· ὁ γὰρ σκοπὸς τῶν ῥημάτων σφόδρα κατὰ Κύριον. Οὐκ εἶπε δέ, ἐν ἀφροσύνῃ, ἀλλ᾽ ὡς ἐν ἀφροσύνῃ· ἔοικε γὰρ ἀφροσύνη ἡ καύχησίς μου, οὐκ ἔστι δὲ ἀληθῶς. Ἵνα δὲ μὴ νομίσῃς ὅτι πανταχοῦ ἐν ἀφροσύνῃ λαλῇ, καὶ οὐ κατὰ Κύριον, φησὶν, ὅτι ἐν τούτῳ τῷ μέρει τῆς καυχήσεως, οὐκ ἐν ἄλλοις ποιῶ.

18 Ἐπεὶ πολλοὶ καυχῶνται κατὰ σάρκα, κἀγὼ καυχήσομαι.] Τουτέστιν, ἀπὸ τῶν ἔξωθεν, ἀπὸ εὐγλωσσίας, ἀπὸ τῆς περιτομῆς ἔχειν, καὶ παρηγόρους Ἑβραίους· τοῦτο γὰρ ὄφελος, ὅταν οὐ κατὰ Κύριον λαλῇ, ὃ καυχᾶσθαι ὅτι τοιούτους· τί γὰρ ὄφελος Ἑβραίων εἶ); Οὐ τοίνυν ὡς ἀρετὴν ταύτην τίθημι,

ἀλλ᾽

ἀλλ' ὅπερ ἐκεῖνοι * καυχῶνται ἐν τούτοις, κἀγὼ τῷ σύγκεισιν ἀναγκάζομαι ἐντεῦθεν ποιεῖσθαι.

19 Ἡδέως γὰρ ἀνέχεσθε τῶν ἀφρόνων, φρόνιμοι ὄντες.] Ὑμεῖς, φησιν, αἰναγκάζετέ με τοιαῦτα λέγειν· εἰ μὴ γὰρ ὑμεῖς ἐδέχεσθε ἐκείνους, οὐκ ἂν τοῦτο ἐώρων ὑμᾶς βλαπτομένους, οὐκ ἂν οὕτως ἐγὼ ἦλθον. ἀφρονας δὲ καλεῖ, τοὺς ἐπὶ τοῖς σαρκικοῖς καυχωμένους. Εἰ γὰρ ἐν τῷ ἐπὶ πνευματικοῖς καυχᾶσθαι, μωρία· πόσῳ μᾶλλον τὸ ἐπὶ τοῖς μὴ οὖσιν ὅλως; Τὸ δέ, φρόνιμοι ὄντες, δοκεῖ μέν ἱλαρὸν εἶναι, πλὴν μᾶλλον ἐπίτασιν ἔχει κατηγορίας, ὅτι ἐν γνώσει, φησίν, ἁμαρτάνετε. Εἰ γὰρ ἀνόητοι ἦτε, συγγνώμης ἂν ἦτε ἄξιοι.

20 Ἀνέχεσθε γὰρ εἴτις ὑμᾶς καταδουλοῖ.] Ὅρα πόσῳ δουλοπρεπεστέρους κατηγορεῖ τῶν Κορινθίων, καὶ ὡς μετ' ὑπερβολῆς ὑπεκέκλιντο τοῖς ψευδαποστόλοις.

Εἴτις κατεσθίει, εἴτις λαμβάνει.] Ὁρᾷς ὅτι δείκνυσιν αὐτοὺς λαμβάνοντας, καὶ μετ' ὑπερβολῆς; Τὸ γὰρ, κατεσθίει, τοῦτο δηλοῖ. Ὥστε καὶ ὅταν μετριώτερόν τι ἔλεγεν, ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται, καλῶς εἶπε. Καύχημα μόνον γὰρ, οὐκ ἀλήθειαν εἶχον, ὑποκρινόμενοι μὴ λαμβάνειν.

Εἴτις ἐπαίρεται.] Τουτέστιν, εἴτις καταξιοῖ ἑαυτὸν, καὶ καταπαίρεται· οὐδὲ γὰρ ἥμερον οἱ δεσπόται, ἀλλὰ φορτικὸν καὶ ἐπαχθές.

Εἴτις ὑμᾶς εἰς πρόσωπον δέρει, κατ' ἀτιμίαν λέγω.] Εἶδες ὑπέρτασιν ἀτιμίας καὶ ὕβρεως· ὡς ἀνδραποδώδεις γὰρ αὐτοῖς ἐχρῶντο. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐχ ὅτι εἰς ὄψιν ἐτύπτοντο, ἀλλ' ὅτι τὸν εἰς πρόσωπον τυπτομένων οὐκ ἔλαττον ἔπασχον· πρὸς ὕβριν γὰρ αὐτῷ εἶπε τοῦτο. Καὶ γὰρ τί τούτου γλυκύτερον ἂν ἀκούσειεν, ὅταν καὶ τὰ χρήματα αὐτῶν, καὶ τὴν ἐλευθερίαν, καὶ τὴν τιμὴν ἀφελόμενοι, ὡς δούλοις αὐτοῖς κέχρηνται;

21 Ὡς ὅτι ἡμεῖς ἠσθενήσαμεν.] Τίνος δὲ ἕνεκεν, φησιν, αὐτῶν ἀνέχεσθε;

* φασὶ.

" χ. ἐπηρεί-α.

" χ. ἀτιμίας.

" χ. ἐλαττό-μενα πάσχο-μεν.

" χ. ὑμῶν ἔπαιον τ.

" χ. ὑμῶν.

" χ. ὑμῖν.

enimverò quia illi in hujuſmodi ſe jactant, inde & ego comparationem facere cogor.

19 *Libenter enim ſuſtinetis inſipientes, cùm ſitis ipſi ſapientes.*] Vos, inquit, cogitis me talia dicere: niſi enim & vos ſuſcepiſſetis illos, & ex hoc viderem vos lædi, huc ego ſanè non eſſem progreſſus. Inſipientes autem vocat eos, qui propter carnalia gloriantur. Si enim de ſpiritualibus gloriari, ſtultitiæ ſignum: quanto magis, de rebus quæ omnino non ſunt? Quod autem ait, *Inſipientes cùm ſitis*, jucundum ſanè videtur, veruntamen accuſationem vehementiorem continet: quoniam ſcientes, inquit, peccatis. Nam ſi inſipientes eſſetis, veniâ eratis digni.

20 *Suſtinetis enim ſi quis vos in ſervitutem redigit.*] Obſerva quantam ſervilitatem Corinthiorum accuſet, & quòd ſupra modum pſeudapoſtolis ſe ſubmiſerant.

Si quis devorat, ſi quis accipit.] Viden' quòd indicet eos accipere, idque cùm hyperbole? Nam, *devorat*, hoc ſignificat. Itaque & quod ſuprà dixit, *Ut in quo gloriantur*, benè dixit. Gloriationem enim ſolam, non veritatem habebant, ſimulantes ſe non accipere.

Si quis extollitur.] Hoc eſt, ſi quis in poteſtatem ſuam vos redigit, & contra vos attollitur. Neque enim mites domini ſunt, ſed oneroſi & moleſti.

Si quis vos in faciem cædit, juxta contumeliam loquor.] Vidiſti intenſam & vehementem injuriam atque arrogantiam: Ipſis enim tanquam mancipiis utebantur. Hæc autem dicit, non quòd in faciem verberarentur, verùm quòd non minora paterentur iis qui in faciem ferirentur. Ad contumeliam enim eorum hoc dixit. Etenim quid hoc turpius eſſe queat, quando & pecunias résque illorum, & libertatem, & honorem auferentes, tanquam ſervos illos tractaverint?

21 *Tanquam nos infirmi fuerimus.*] Cujus rei gratiâ, inquit, ipſos ſuſtinetis?

Num quia nos infirmi ſumus, nec poſſumus eodem modo vobiſcum agere? Non ita ſe res habet. Nos enim, inquit, poſſumus adeò contumeliosè vos invadere, ſed nolumus omnino. Univerſam igitur cauſam arrogantiæ illorum, iſtorum ſervilitati adſcribit. Vos enim ſervili admodum more ipſis ſubjecti, & illis injuriæ autores eſtis, nobíſque præſentium ſermonum occaſio.

ὡς αὐ ἡμῶν ἀσθενούντων, καὶ μὴ δυναμένων οὕτω χειροῦσθαι ὑμῖν; οὐκοῦν οὐκ ἔστι· καὶ ἡμεῖς γὰρ δυνάμεθα οὕτως ὑβριστικῶς ὑμῖν ἐμπεσεῖν· ἀλλ' οὐ βουλόμεθα πάντως. Πᾶσαν οὖν τὴν αὐτῶν τῶν ἐκείνων ἀπονοίας, τῇ τούτων δουλοπρεπείᾳ ἀνατίθησιν· ὑμεῖς γὰρ " δουλικώτερον αὐτοῖς ὑποκλινόμενοι, καὶ ἐκείνοις τὸ ὕβρεως αἴτιοί ἐστε, καὶ ἡμῖν τῶν παρόντων λόγων. " χ. δοῦλα.

Imò in quo quis audet (per inſipientiam dico) audeo & ego.] Vide rurſum quòd audaciam & inſipientiam rem appellat, ac quòd tantùm non dicat, vi quâdam huc pervenio & pertrahor. Quantas autem & alias præcorrectiones præſtruxit ante haſce? Hæc autem facit, docens nos, ut citra neceſſitatem ad hujuſmodi ſermones non deſcendamus. Ait ergo: In qua re cunque audet quiſpiam gloriari, audeo & ego: hæc enim ſubaudienda ſunt. Deinde ea recenſet, propter quæ glorientur.

Ἐν ᾧ δ' ἂν τις τολμᾷ (ἐν ἀφροσύνῃ λέγω) τολμῶ κἀγώ.] Ὁρᾶ πάλιν αὐτὸν τόλμαν καὶ ἀφροσύνην τὸ παρρησίασμα καλοῦντα, καὶ μανιακὴ λέγοντα, βιαζόμενοι τοῦτο ἐρχόμεθα. Καὶ τι πόσας παρεμβύθους παρεγκατεβάλλετο, καὶ ἄλλας παρὰ τούτων; Ταῦτα δὲ πρὸς παιδεύων καὶ ἡμᾶς, ἀνάγκης χωρὶς μὴ ἔρχεσθαι εἰς τοιούτους λόγους. Φησὶν οὖν, ὅτι ἐν ᾧ ἂν παρρησίᾳ τολμᾷ τις καυχᾶσθαι, τολμῶ κἀγώ· ταῦτα γὰρ ἐξωθεν συνυπακουστέον· εἶτα καταλέγει καὶ ἐφ' οἷς καυχῶνται.

22 *Hebræi ſunt? & ego: Iſraelitæ ſunt? & ego: ſemen Abrahæ ſunt? & ego.*] Quia non omnes Hebræi Iſraelitæ fuerunt (Nam & Moabitæ & Ammonitæ ſeipſos Hebræos faciebant) propterea generis ſplendorem expurgans, intulit: Semen Abrahami ſunt? & ego; Iſaacum innuens.

22 Ἑβραῖοί εἰσι; κἀγώ· Ἰσραηλῖταί εἰσι; κἀγώ· σπέρμα Ἀβραάμ εἰσι; κἀγώ.] Ἐπειδὴ δὲ πάντες οἱ Ἑβραῖοι Ἰσραηλῖται ἦσαν· καὶ γὰρ Μοαβῖται καὶ Ἀμμανῖται, " Ἑβραίους ἑαυτοὺς ἐποίουν· διὰ τοῦτο ἐκκαθαίρων τὴν " διγλωσσίαν, ἐπήγαγε· σπέρμα Ἀβραάμ εἰσι; κἀγώ· τὸν Ἰσαὰκ δηλῶν. " ἄμει. " χ. αἰδύνων.

23 *Miniſtri Chriſti ſunt? (ut minùs ſapiens loquor) plus ego.*] Aiunt quidam, quòd per comparationem ſermonem proferre non debuit, ſed ſimpliciter negare eos eſſe miniſtros Chriſti. Illis reſpondemus, quòd hoc unicâ dictione ſignificaverit, cùm dixit eos eſſe pſeudapoſtolos. Jam nunc verò per comparationem verba facere exorſus, per res demonſtrationem adducit, datque intelligere auditori, ſe quidem eſſe Chriſti miniſtrum, illos verò minimè. Ait ergo quòd etſi Chriſti miniſtri ſunt, eâ tamen ratione, ut ego in hoc miniſterio eos antecellam. Ac rurſus rem inſipientiam appellat, propter humilitatis ſuæ immenſitatem.

23 Διάκονοι Χριστοῦ εἰσι; (παραφρονῶν λαλῶ) ὑπὲρ ἐγώ.] Φασί τινες, ὅτι οὐκ εἶπε κατὰ σύγκρισιν. ὄκνει γὰρ ἐγκεῖν τὸν λόγον, ἀλλὰ πάντα πάντως ἀρνήσασθαι τὸ εἶναι διάκονοι Χριστοῦ. Καὶ λέγομεν ὅτι τοῦτο μιᾷ ῥήσει ἐδήλωσεν, εἰπὼν αὐτοὺς ψευδαποστόλους. Νῦν δὲ κατὰ σύγκρισιν τὸν λόγον ποιεῖσθαι ἀρξάμενος, τὰ διὰ τῶν παραγομένων ἀποδείξεων εἰσάγει, καὶ δίδωσι νοῆσαι τῷ ἀκροατῇ, ὅτι αὐτὸς μέν ἐστιν, ἐκεῖνοι δὲ, οὔ. Φησὶν οὖν, ὅτι εἰ καὶ διάκονοι Χριστοῦ εἰσιν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ αὐτοὺς ἐγώ. Καὶ πάλιν παραφροσύνην καλεῖ τὸ παρρησίασμα, διὰ τὸ πέλαγος τῆς παραφροσύνης αὐτῶν.

Ev

Εν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως.] Καταλέγει τὰ χαρακτηρίζοντα τοὺς Ἀποστόλους, καὶ ἀφεὶς τὰ σημεῖα, ἀπὸ τῶν πειρασμῶν ἄρχεται· καὶ φησιν, ὅτι καὶ κόπους πλείους ἀναδέχομαι, τόπον τε ἐκ τόπου ἀμείβων, καὶ διδάσκων νυκτὸς καὶ ἡμέρας, καὶ ἔτι ταῖς χερσὶν ἐργαζόμενος· ἀλλὰ καὶ τὸ μεῖζον, καὶ πληγὰς ὑπομένων, καὶ δεσμὰς ὑπερβολικῶς· καὶ τὸ ἔτι μεῖζον, μετὰ τῶν πληγῶν καὶ φυλακιζόμενος. Τὸ δὲ, ὑπερβαλλόντως, καὶ τὸ, περισσοτέρως, συγκριτικὰ μέν εἰσιν, ὡς πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους· πλέω καθ' ὑπόθεσιν, εἰ, ἔστω ὅτι κοπιῶσιν ἐκεῖνοι· ἀλλ' ἐγὼ περισσοτέρως καὶ ὑπερβαλλόντως. Τινὲς δὲ, ὡς μετὰ σύγκρισιν εἰρῆσθαι ταῦτά φασιν, ἀλλ' ἁπλῶς περιουσίας καὶ ὑπερπάσεως εἰς σημαντικά.

Εν θανάτοις πολλάκις.] Οὐ μόνον τῇ προθέσει ἀποθνήσκων, ἀλλὰ καὶ εἰς κινδύνους ὢν ὅτι θανατοφόρους ἐκινδύνευσα.

24 Υπὸ Ιουδαίων πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον.] Διὰ τί, παρὰ μίαν; Νόμος ἦν, τὸν πλείονα τῶν τεσσαράκοντα τυπτόμενον, ἄτιμον εἶναι· ἵνα οὖν παρὰ μίαν δίδωσι, τουτέστι, τριάκοντα ἐννέα· ἵνα κἂν τῇ ῥύμῃ τοῦ τύπτειν ὀξενεχθεὶς ὁ τύπτων, περισσὸν δῷ, τεσσαράκοντα δῷ, καὶ μὴ ἀτίμως ὁ τυπτόμενος, ὡς ἐντὸς τοῦ νενομισμένου ἀριθμοῦ πληγείς.

25 Τρὶς ἐραβδίσθην, ἅπαξ ἐλιθάσθην.] Οὐ πάντα, ἃ πέπονθεν ὁ Παῦλος, συνέγραψεν ἡμῖν ὁ Λουκᾶς· ὁρᾷς γὰρ ὡς πολλὰ τῶν ἐν ἐμοὶ ἀπεριθμήτων παρέλιπεν ἐκεῖνος. Οὐ γὰρ πρὸς φιλοτιμίαν αὐτῷ τὰ τοῦ συγγραφῆς πεπόνται. "χ. χαρῶν.

Τρὶς ἐναυάγησα, νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεπόηκα, 26 Ὁδοιπορίαις πολλάκις.] Καὶ τί πρὸς τὸ εὐαγγέλιον, εἰ ἐναυάγησας; Διὰ τὸ εὐαγγέλιον γὰρ μακρὰς καὶ ἀλμυρὰς διελθὼν ἐλλόμενος ὁδοὺς, ἐναυάγησα. Νυχθήμερον δὲ ἐν τῷ βυθῷ διεγένετο ἐκεῖνος. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι ἔν τινι

In laboribus abundantiùs, in plagis ſupra modum, in carceribus abundantiùs.] Characteres Apoſtolorum recenſet, & ſignis prætermiſſis, à tentationibus principium ducit. Labores (inquit) plures ego ſuſcipio, locum ex loco permutans, ac docens noctu & interdiu, præterea manibus laborans, imò quod majus eſt, verbera ſuſtinens, eaque ſupra modum : tum quod adhuc majus eſt, cum verberibus etiam carceribus mancipatus. *Supra modum* autem, &, *abundantiùs*, comparativa ſunt, veluti ad pſeudapoſtolos ; veruntamen per ſuppoſitionem, veluti dicat, Eſto quòd laborent illi, at ego excellentiùs & abundantiùs. Nonnulli autem hæc non per comparationem dicta eſſe aſſerunt, ſed ſimpliciter ſignificare abundantiam & intenſionem.

In mortibus frequenter.] Non ſolùm ex propoſito moriens, verùm ad mortifera planè pericula traditus.

24 *A Judæis quinquies quadragenas, unâ minus, accepi.*] Quamobrē unâ minus? Lex erat, eum qui plures quàm quadraginta plagas vapulando accepiſſet, ignominioſum eſſe. Decreverant itaque demptâ unâ quadraginta dare, hoc eſt, triginta novem : ut etiamſi in ipſo verberandi impetu verberans excederet, quadraginta det, nec infamis fiat is qui cæditur, quippe qui intra decretum numerum cæſus ſit.

25 *Ter virgis cæſus ſum, ſemel lapidatus ſum.*] Non omnia quæ paſſus eſt Paulus, nobis conſcripſit Lucas : Vides enim multa quæ hîc enumerata ſunt, illum prætermiſiſſe. Non enim ipſe ad oſtentationem conſcripſit hiſtoriam.

Ter naufragium feci, nocte & die in profundo egi, 26 *In itineribus ſæpe.*] Ecquid ad Evangelium, quòd naufragium fis paſſus ? Propter Evangelium longas & tranſmarinas vias emenſus, naufragium feci. Noctu autem & interdiu in profundo natavit. Nonnulli aſſerunt, quòd in quodam puteo poſt periculum apud Lyſtrios,

ſtrios, cui nomen Bytho (quæ vox Latinis profunditatem ſignificat) abditus fuerit: & nunc de iſto loquitur.

Periculis fluviorum.] Nam & amnes trajicere cogebatur.

Periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in ſolitudine, periculis in mari.] Ubique Satanas bellum gerebat, & Deus certaminis præmia proponebat. Etenim latrones tum à gentibus excitabantur, tum à cognatis Judæis, qui præ invidia contra eum efferati magis impugnabant. Numquid verò in urbe periculorum expers erat? haudquaquam. Ergo in ſolitudine. Verùm neque illic quidem: ac ſi terram fugiſſet, maris eum pericula excipiebant.

Periculis in falſis fratribus.] Hæc rurſum alia ſpecies eſt tentationis, omnium maximè dolorem incutiens & gignens, à falſis fratribus inſidias pati: quod & David lugebat: *Quoniam ſi inimicus maledixiſſet mihi, ſuſtinuiſſem utique: tu verò homo unanimis.* Et iterum: *Homo pacis meæ.*

Pſal. 54. 14.

Pſal. 40. 10.

27 *In labore & ærumna, in vigiliis crebrò.*] Non ſatis fuerunt externi angores, verùm ipſe etiam ſe propriis laboribus ac defatigationibus atque excubiis attrivit.

In jejuniis ſæpe, in frigore & nuditate. 28 *Præter illa quæ extrinſecus ſunt.*] Poſtquam tanta paſſus erat, ne neceſſariâ quidem alimoniâ, neque amictu abundabat orbis terram doctor: verùm nudus certabat, ac fame laborans pugnabat. Atqui plura prætermiſit: hoc enim eſt quod ait, *Præter illa quæ extrinſecus ſunt:* imò ne ea quidem quorum meminit, ſpeciatim expreſſit, ſed quorum numerus facilè potuit comprehendi, enumeravit, *Quinquies* & *ter* dicens: eorum verò quæ non facilè ſub numerum cadunt, indefinitè meminit. *Abundantiùs* enim, inquit, & ſu-

φρέατι μὴ τὸν ἐν Λύστροις κίνδυνον καταπρυφθείς, βυθῷ λεγομένῳ, νῦν τοῦτο λέγει.

Κινδυνοῖς ποταμῶν.] Καὶ γὰρ καὶ διαπορθμεύειν ποταμοὺς ἠναγκάζετο.

Κινδυνοῖς λῃστῶν, κινδυνοῖς ἐκ γένους, κινδυνοῖς ἐξ ἐθνῶν, κινδυνοῖς ἐν πόλει, κινδυνοῖς ἐν ἐρημίᾳ, κινδυνοῖς ἐν θαλάσσῃ.] Πανταχοῦ γὰρ ὁ διάβολος ἐπολέμει, καὶ ὁ Θεὸς τὰ ἆθλα προεβάλλετο. Καὶ γὰρ λῃσταὶ ἐπηγείροντο, καὶ ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν, καὶ ἀπὸ τῶν συγγενῶν Ἰουδαίων, * οἱ καὶ μᾶλλον ἐπολέμουν, ἐκ φθονερᾶς διαθέσεως καὶ αὐτοὶ ζηλοτυπούμενοι. Ἆρα δὲ ἐν τῇ πόλει ἀκίνδυνος ἦν; οὐδαμῶς. λοιπὸν οὖν ἐν ἐρημίᾳ. ἀλλ' οὐδ' ἐν ταύτῃ· καὶ γὰρ τὸ γένος ἔφυγε, οἱ ἐν θαλάσσῃ κίνδυνοι διεδέχοντο. * κίνδυνοι.

Κινδύνοις ἐν ψευδαδέλφοις.] Τοῦτο πάλιν ἄλλο εἶδος πειρασμοῦ, καὶ ἀλγεινότατον, ὃ πάσχει τῶν ψευδωνύμων καὶ ὑποκριτῶν ἀδελφῶν ὑπὸ συμβουλεύεσθαι· ὃ καὶ ὁ Δαβὶδ ὀδύρεται· Ὅτι εἰ ἐχθρὸς ὠνείδισέ με, ὑπήνεγκα ἄν· σὺ δέ, ἄνθρωπε ἰσόψυχε. Καὶ πάλιν, Ὁ ἄνθρωπος τῆς εἰρήνης μου.

Ps. 54. 14.

Ps. 40. 10.

27 Ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγρυπνίαις πολλάκις.] Οὐκ ἤρκεσε τὰ πάσχειν ἔξωθεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς οἴκοθεν πόνοις καὶ μόχθοις ἐπέτεινεν ἑαυτὸν, ἐν ἀγρυπνίαις.

Ἐν νηστείαις πολλάκις, ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι, 28 Χωρὶς τῶν παρεκτός.] Τοσοῦτον πάσχων, οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας ὑπορεῖ τροφῆς, οὐδὲ σκεπάσματος ὁ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος· ἀλλὰ καὶ γυμνὸς ἠγωνίζετο, καὶ λιμώττων ἐπύκτευε. Καίτοι τὰ πλείω παρέλειψε· Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, χωρὶς τῶν παρεκτός· μᾶλλον δέ, οὐδὲ ταῦτα ὧν ἐπεμνήσθη, κατ' εἶδος εἶπεν, ἀλλ' ὧν μὴ ἦν βάλλοιτο ὁ ἀριθμὸς, ἀπηριθμήσατο, πεντάκις εἰπὼν, καὶ τρίς· τῶν δὲ δυσαριθμήτων ἀορίστως ἐπεμνήσθη· πολυειδεστέρως γάρ, φησὶ, καὶ ὑπερβαλλόντως, καὶ πολλάκις.

Ὀρᾷ

Ορα δὲ πῶς τοσαῦτα ἀπαριθμησάμενος δυσχερῆ, οὐκ εἶπεν, ὅσους ἐπέστρεψεν " εἰς Χριστὸν, ἅμα μὲ μετριοφρονῶν, ἅμα δὲ καὶ διδάσκων, ὅτι κἂν μισθὸν γλίχηται πλέον ὁ πονῶν, καὶ οὕτω τὰ τῶν μισθῶν ἔσται πεπληρωμένα. " χ. εἰς.

Η ἐπισύστασίς μου ἡ καθ' ἡμέραν.] Τοῦτ' ἔστιν, ἡ ἔφοδος ἡ μανιώδης, καὶ ἡ ἐπανάστασις, ἣν ποιοῦνται καθ' ἐμοῦ καθ' ἑκάστην οἱ δῆμοι κοινῇ γνώμῃ.

Η μέριμνα πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν.] Τοῦτο τὸ κεφάλαιον ἀποφήνων· Εἰ γὰρ οἰκίας μιᾶς προνοῶν τις, καὶ ταύτης οἰκέτας ἔχων καὶ οἰκονόμους, οὐδὲ ἀναπνεῖν ἰσχύει, καὶ παίζειν εἰκὸς ψυχῇ μιᾷ, μὴ τοσούτων κινδύνων, πάσης τῆς οἰκουμένης φροντίζοντα, καὶ ὑπὲρ ψυχῶν;

29 Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ;] Ἵνα μήτις εἴπῃ, ὅτι ἐμεριμνα μόνῳ, πολλοὶ ἁπλῶς οὕτω, δηλοῖ καὶ τὸ εἶδος τῆς μερίμνης. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι κοινωνῶ τῆς ἀθυμίας, ἀλλ', ὡς αὐτὸς ἀσθενῶν, οὕτω διέκειμην. ἀσθένειαν δὲ νοήσεις μὲν καὶ τῷ σωματικῷ, μάλιστα δὲ καὶ τῷ ψυχικῷ. τὸ δὲ, τίς, κἂν μέγας ᾖ, φησι, κἂν ῥυπῴης.

Τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι;] Ορα πῶς πρέπουσι τῷ ὑπερβολῇ τῆς ὀδύνης· ἐμπίπραμαι γάρ, φησι, καὶ καίομαι, ἣν τὰ μὲ ἄλλα πάσχων ἔχαιρεν, εἰδὼς ὅτι ὑπὲρ τοῦ δεσπότου ταῦτα πάσχει. Ενταῦθα ἡ διεπεπώκειτο τῷ ψυχῇ, ὥστε τὸ σκανδαλίζεσθαί τινα, ἢ τυχόντα ἢ ἀπρόοπτον, πλέον ἐκείνου ἰώμενον. Ο δὲ γε " Δαβὶδ δίδωσιν ἡμῖν νοῆσαι τὸ, πυροῦμαι, ἀντὶ τοῦ, σκανδαλίζομαι. ὥσπερ γὰρ εἶπε, τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; ὅτε φησὶ, κἂν σκανδαλίζεταί τις, αὐτὸς δοκῶ σκανδαλίζεσθαι, καὶ ἀποδύρομαι ἰᾶσθαι τὸ πάθος ἐς ἐμέ. Πῶς δὲ φησι τοῦτο ὁ Δαβίδ; Εν ᾧ ὑπερηφανεύεται ὁ ἀσεβὴς, ἐμπυρίζεται ὁ πτωχός· τοῦτ' ἔστι, σκανδαλίζεται ὁ πτωχός. " χ. Παῦλος.

pro modum, &, *frequenter*. Vide autem quomodo tot tantáque enumerans adversa, non dixerit quot ad Christum converterit, simul quidem moderata spirans, simul verò docens, quòd etiamsi nihil amplius laboranti obveniat, vel sic quoque plenam mercedem sit accepturus.

Instantia mea quotidiana.] Hoc est, furibundus insultus & insurrectio, quâ vulgus ex communi sententia me adoriuntur.

Solicitudo omnium Ecclesiarum.] Hæc est summa omnium. Si enim is qui unius tantummodo domûs curam gerit, idq; cùm famulos & œconomos habeat, ne respirare quidem possit: quid pati verisimile est animam unam, quæ inter tot pericula, pro universo orbe, adeóque pro animabus est sollicita?

29 *Quis infirmatur, & ego non infirmor?*] Ne quis dicat, Solicitus quidem est, verùm sic simpliciter; speciem etiam solicitudinis indicat. Nec dixit, particeps sum mœroris, cæterùm, velut ipse infirmus sim, perinde affectus sum. Intelliges autem hîc infirmitatem corporis, potissimùm verò & animæ. Quod ait, *Quis*, accipiendum est, quasi dicat, sive magnus sit, sive vilis.

Quis scandalizatur, & ego non uror?] Animadverte quomodo doloris magnitudinẽ expresserit. Incendor enim, inquit, & *uror*; aliáque passus lætabatur, quippe qui sciret sese pro Domino suo talia ferre. Hîc verò animâ sauciabatur, adeò ut hoc ipsum, quòd aliquis, quamvis vulgaris siet & abjectus, scandalum patiatur, ipsum majore mœrore afficiebat. Porrò, David docet, quòd *uror*, pro, scandalizor, intelligendum est. Ut enim dixit, *Quis infirmatur, & ego non infirmor?* sic ait, Et si scandalizatur aliquis, ego quoque scandalizari videor, dóque operam malo huic mederi, haud secus atque meum foret. Ubi verò David istuc ait? *Dùm superbit impius, incenditur pauper*, hoc est, scandalizatur pauper, Psal. 9. 25.

mente

mente ſuâ repetens indignos diteſcentes & elatos.

30 *Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ ſunt, gloriabor.*] Infirmitatem perſecutiones vocat: in tolerantia enim inediæ, verberum, naufragii, aliorúmque malorum patientiâ, humana imbecillitas demonſtratur. Signorum autem hîc non meminit, ſiquidem ea fuerunt donum Dei. Hæc autem, unà cum Dei potentia ipſius etiam patientiam commonſtrabant.

31 *Deus & Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti, qui eſt benedictus in ſecula, ſcit quòd non mentiar.*] Cùm in prioribus nullam fecerit confirmationem eorum quæ dicceret, hîc confirmat, & fidem conciliat ſuis verbis: forſan quia vetuſtius erat & obſcurius quod dicturus erat; cætera verò ipſis erant cognita, ut ſolicitudo, ſdque genus alia.

32 *Damaſci, præpoſitus gentis Aretæ regis cuſtodiebat civitatem Damaſcenorum, ut me comprehenderet.*] Obſerva quantum fuerit bellum, ſiquidem ipſius causâ princeps præſidio firmabat urbem, excubiáſq; agebat. Haudquaquam autem ſe ita geſſiſſet gentis præfectus, ni Pauli zelus omnia incendiſſet. Fuit autem Aretas Herodis regis ſocer.

33 *Ac per feneſtrã in ſporta demiſſus ſum per murum, & effugi manus ejus.*] Effugit, herilem legem complens: nam & Dominus migravit de loco in locum. Non enim opus eſt ut noſipſos in tentationes injiciamus. Ubi igitur hujuſmodi ſunt mala, è quibus evadere non poſſis, ſolo Deo indiges, & ab illo duntaxat cùm inquirenda, tum expectanda eſt liberatio. Sin tolerabilis ac moderata fuerit tentatio, à nobis etiam aliquid excogitandum eſt: atqui vel ſic totum Deo tribuendum, quemadmodum & iſte in ſporta effugit. Etiamſi enim cum Chriſto eſſe expeteret, ſalutem tamen mortalium amabat, ſeque ipſum verbi miniſterio ſervabat.

χὸς, τῇ δξανοίᾳ ὁρῶν τοὺς " ἀναξίως πλου- " χ. ἀναξίους.
τοιῶντας καὶ ὑπερηφανομένους.

30 Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχήσομαι.] Ασθένειαν καλεῖ τοὺς διωγμούς· οὐ γὰρ τὸ λιμώττειν, καὶ πλήττεσθαι, καὶ ναυαγεῖν, καὶ πάλλα πάσχειν, ἢ ἀνθρωπίνη ἀσθένεια δείκνυται. Σημείων δὲ οὐδὲν μέμνηται· ἀκφνα γὰρ Θεοῦ δῶρον ἰῶ· ταῦτα δὲ μὴ τῆς Θεοῦ ῥοπῆς καὶ " τὸ αὐτῶ ὑπομονὴν ἐδείκνυ. " χ. τῆ Θεῖ.

31 Ο Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ οἶδεν, ὁ ὢν εὐλόγητος εἰς τοὺς αἰῶνας, ὅτι οὐ ψεύδομαι.] Επ' ὀδενὶ τῶν πρεσβυτέρων διαβεβαίωσιν τινα ποιεῖται λόγος αὐτῶ διαβεβαιῶται, καὶ πιστοῦται· ἴσως διότι ἀρχαιότερον ἰῶ καὶ ἀδηλότερον. " πάλλα δὲ καὶ αὐτοῖς " χ. ἰσῶτα. γνώριμα, οἷς ἡ μέριμνα, καὶ τὰ λοιπά.

32 Εν Δαμασκῷ ὁ ἐθναρχης Αρέτα τοῦ βασιλέως ἐφρούρει τὴν Δαμασκηνῶν πόλιν, πιάσαι με θέλων.] Ορα τὸ πόλεμον ὅσος, εἰ γε δι' αὐτὸν ἐφρούρει τὴν πόλιν ὁ ἄρχων· πάντως δὲ οὐκ ἂν οὕτω διέκειτο ὁ ἐθναρχης, εἰ μὴ ὁ Παύλου ζῆλος ἐπυρπόλει τὰ πάντα. Πενθερὸς δὲ Ηρῴδου ὁ Αρέτας.

33 Καὶ διὰ θυρίδος ἐν σαργάνῃ ἐχαλάσθην διὰ τοῦ τείχους, καὶ ἐξέφυγον τὰς χεῖρας αὐτοῦ.] Εξέφυγε, δεσποτικὸν νόμον πληρῶν· καὶ γὰρ καὶ ὁ Κύριος μετῆρατο ἐκ τόπου εἰς τόπον· οὐ γὰρ ὑπερρίπτειν ἑαυτοὺς τοῖς πειρασμοῖς δεῖ. ἔνθα μὲν οὖν ἄφυκτα τὰ κακὰ, τοῦ Θεοῦ δεῖ μόνου, καὶ πρὸς ἐκείνου μόνου ζητητέον καὶ ἀναμενετέον τὴν λύτρωσιν· ἔνθα δὲ σύμμετρος ὁ πειρασμὸς, καὶ οἰκοθέν τι ὑπενοητέον· τῷ Θεῷ μὲν οὖν καὶ οὕτω τὸ πᾶν ἀναθετέον, ὥσπερ δὴ καὶ ἔστι σὺν σαργάνῃ διέφυγε. Εἰ γὰρ καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι ἐπεθύμει, ἀλλὰ καὶ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων ἤρα, καὶ τῷ κηρύγματι ἑαυτὸν ἐτήρει.

ΚΕΦ.

ΚΕΦ. ιϛ.

Καυχᾶσθαι δ᾽ οὐ συμφέρει μοι· ἐλεύσομαι γὰρ εἰς ὀπτασίας καὶ ἀποκαλύψεις Κυρίου.] Ἐπειδὴ εἰς ἕτερον εἶδος καυχήσεως μεταβαίνει, ὅταν αὐτὸν ἐποίει λαμπρὸν, ὃ τῶν ἀποκαλύψεων, φησὶν, ὅτι οὐ συμφέρει μοι τοῦτο, ἵνα μή με εἰς ὑπόνοιαν ἐπάρῃ. Τί δὲ ἐὰν μὴ εἴπῃς, οὐκ οἶδας ὅμως αὐτά; Ἀλλ᾽ οὐχ ὁμοίως ἐπαιρόμεθα αὐτοὶ εἰδότες αὐτὰ, καὶ εἰς ἀλλήλους ἀναφέροντες. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐχ ὡς αὐτὸς μηδὲν παθεῖν τι τοιοῦτον, ἀλλ᾽ ἡμᾶς παιδεύων τὰ τοιαῦτα πρὸς ἑαυτοῖς κατέχειν. Καὶ ἄλλως δὲ, οὐ συμφέρει, ἵνα μή τίς με νομίσῃ ὑπὲρ ὃ βλέπει με. ὃ καὶ ὑποκατιὼν λέγει. Οἱ γὰρ ψευδαπόστολοι καὶ μηδὲν ἔχοντες ἔλεγον· ὅθεν ὁ καίτοι πολλὰς ἔχων ὀπτασίας Κυρίου καὶ ἀποκαλύψεις, ὅμως μιᾶς μέμνηται, καὶ ταύτης ἄκων. Ἰδοὺ δὲ ὅτι ἡ ἀποκάλυψις πλέον τι [" χ. ἔχει] ἔχει τῆς ὀπτασίας· ἡ μὲν γὰρ μόνον βλέπειν δίδωσιν· αὕτη δὲ καί τι βαθύτερον τοῦ ὁρωμένου ἀπογυμνοῖ.

2 Οἶδα ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων.] Οὔτε πασῶν τῶν ἀποκαλύψεων μέμνηται (" φορτικὸς γὰρ ἦν ἴσως, πολλῶν ὄντων) οὔτε πάσας παραδιωπᾷ· ἀλλά τις μὴ ἄκων, λέγει περὶ μόνης μιᾶς, ἵνα δείξῃ ὅτι ἄκων καὶ ταύτης μέμνηται. Τὸ δὲ, ἐν Χριστῷ, προσέθηκεν, ἵνα μὴ εἴπωσιν οἱ ψευδαπόστολοι, ὅτι ὑπὸ δαιμόνων ἥρπαγη ὡς ὁ Σίμων. Οὐκ ἀδήλως δὲ σαφὲς ὁ χρόνος προσκεῖται) · * ἵνα μάθῃς ὅτι δεκατεσσαρα ἔτη σιγήσας, οὐκ ἂν σαφὲς νῦν χωρὶς ἀνάγκης ἐξεφάνησε. Καὶ ὅτι εἰ πρὸ δεκατεσσάρων ἐτῶν τούτων ἠξίωτο, πηλίκος νῦν ὑπαρχὴ μὴ τοσούτοις ὑπὲρ Χριστοῦ κινδύνοις;

Εἴτε ἐν σώματι οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα, (ὁ Θεὸς [" ἀλλ.]

CAP. XII.

Gloriari verò non expedit mihi. Veniam enim ad visiones & revelationes Domini.] Quia ad aliam gloriationis formam transit, quæ ipsum splendidum faciebat, revelationum nimirum, *Non expedit*, inquit, *mihi hoc*, ne me ad arrogantiam attollat. Quid verò si non dicas, nonne tamen illa nôsti ? Sed non æquè efferimur, cùm ipsi ea apud nos cognoscimus, atque cùm ad alios proferimus, & manifestamus. Hæc autem non dixit, ceu ipse sit passurus aliquid hujusmodi, sed ut erudiat nos, ut hujusmodi apud nos ipsi contineamus. Quin & aliâ ratione, *non conducit*, ne quis me majorem arbitretur quàm videt me : id quod in progressù dicit. Pseudapostoli enim etiamsi nihil haberent, loquebantur tamen. Hic verò noster, etiamsi multas visiones Domini & revelationes haberet, unius tamen solummodo meminit, ejúsque invitus. Noveris porrò quòd revelatio majus quippiam habet quàm visio : hæc enim tantummodo videre facit : revelatio verò altius quiddam quàm videtur, denudat.

2 *Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim.*] Neque omnium revelationum meminit (molestus enim fuisset : nam multæ erant) neque omneis reticet : sed vel invitus, de unâ solâ loquitur, ut indicet quòd & hujus invitò mentionem fecerit. Addidit autem, *in Christo*, ne dicant pseudapostoli quòd à dæmone sit perinde raptus atque Simon. Neque præter rationem tempus est adjunctum, ut discas quòd cùm quatuordecim annos conticuisset, ne nunc protulisset quidem, ni necessitate compulsus fuisset. Ac si talibus ante quatuordecim annos dignatus est, quantus nunc est post tot tantáque pro Christo pericula?

Sive in corpore, nescio : sive extra corpus, nescio : Deus novit : raptum hujusmodi

modi uſque ad tertium cœlum.] Vide ejus modeſtiam, uti fatetur ſe ignorare num in corpore fuerit, an extra corpus, quando raptus eſt. *Tertium* autem *cœlum* ſic intelligas licet. Scriptura aërem vocat cœlum, ut, *Volucres cœli*, &, *Ros cœli*. En illud unum cœlum. Nec
Gen. 1. 8. non firmamentum cœlum vocat, *Vocavit enim firmamentum cœlum :* en cœlum iſthuc ſecundum. Illud etiam in principio cum terra creatum, cœlum vocat. Ecce cœlum tertium.

3 *Et ſcio hujuſmodi hominem (ſive in corpore, ſive extra corpus, neſcio, Deus ſcit)* 4 *Quòd raptus ſit in Paradiſum, & audiverit arcana verba, quæ non licet homini loqui.*] A tertio cœlo, inquit, rurſus raptus eſt in Paradiſum. Raptus eſt ergo, ut ne in hoc quidem reliquis Apoſtolis qui Chriſto convixerunt, ſit inferior. *In Paradiſum* autem, quoniam celebre loci hujus nomen prædicabatur; unde & eundem Dominus latroni promiſit. Verba porrò arcana aut ineffabilia audivit, quæ humana tantùm ſpirantibus, nihílque ſpirituale habentibus, non licet eloqui. Hinc liquidò apparet, Revelationem Pauli dictam, falsò illi aſcriptam eſſe. Quomodo enim aliàs, ſiquidem illa ineffabilia fuerunt? Ad verbum igitur, tertium cœlum alius locus eſt, atque alius Paradiſus; ſecundùm verò anagogen fortè idem eſt, fortè non idem. Cùm enim multa ſint anagogicè dicenda, pauca dicemus, & captu faciliora. Eſt enim primum cœlum, finis ac terminus ethicæ, quando mores ſuos quiſquam rectè formaverit. Deinde naturalis philoſophia eſt cœlum ſecundum, cùm ſcientiam aliquis de univerſi cognitione, quatenus fieri poteſt, circumſcripſerit. Deinde tertium cœlum Theologica eſt ſcientia, quando quiſpiam, quantum ab illo fieri poteſt, menſuram, quâ res divinæ & humanam cognitionem excedentes percipiuntur, adeptus fuerit per contemplationem. Paulus igitur ad ea quæ juxta

οἶδεν) ἁρπαγῆνα τ̃ τοιοῦτον ἕως τρίτου οὐρανοῦ.] Ὅρα μετειοφερομένως, πῶς ὁμολογεῖ μὴ εἰδέναι εἴτε ἐν σώματι ἢ, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, ὅτε ἡρπάγη. Τρίτον δὲ οὐρανὸν ὅπως δὲ νοήσῃς. Ἡ γραφὴ τ̃ ἀέρα καλεῖ οὐρανόν, ὡς, Τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἡ δρόσος τοῦ οὐρανοῦ. ἰδοὺ οὗτος εἰς οὐρανός. οἶδεν οὐρανὸν καὶ ὃ στερέωμα. Ἐκάλεσε γὰρ ὃ στερέωμα, οὐρανόν· ἰδοὺ δεύτερος οὗτος. οἶδε δὲ καὶ τ̃ ἐν ἀρχῇ δημιουργηθέντα μετ̃ τ̃ γῆς· ἰδοὺ τρίτος.

3 Καὶ οἶδα τ̃ τοιοῦτον ἄνθρωπον, (εἴτε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα, ὁ Θεὸς οἶδεν) 4 Ὅτι ἡρπάγη εἰς τ̃ παράδεισον, καὶ ἤκουσεν ἄῤῥητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἔξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι.] Ἀπὸ τοῦ τρίτου, φησὶν, οὐρανοῦ αὖθις ἡρπάγη εἰς τὸν παράδεισον. Ἡρπάγη μὲν οὖν, ἵνα μηδὲ ἐν τούτῳ ἔλαττον ἔχῃ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων τῶν συμβιωσάντων τῷ Χριστῷ. Καὶ εἰς τ̃ παράδεισον δέ, ὅπερ πολὺ ὄνομα τοῦ χωρίου τούτου ἐφημίζετο· ὅθεν καὶ τῷ λῃστῇ τοῦτον ὁ Κύριος ἐπηγγείλατο. Ἄῤῥητα δὲ ῥήματα ἤκουσεν, ἃ τοῖς ἔτι ἀνθρώποις φθεγγομένοις, καὶ μηδὲν πνευματικὸν ἔχουσιν οὐκ ἔξεστι λαλῆσαι. Ἐντεῦθεν δὲ δῆλον, ὅτι ἡ λεγομένη Παύλου ἀποκάλυψις, ψευδεπίγραφος· πῶς γὰρ, εἴγε ἄῤῥητα ἦσαν ἀκούσματα; Καπὰ μὲν οὖν ὃ ῥητὸν, ἕτερος τόπος ὁ τρίτος οὐρανὸς, καὶ ἕτερος ὁ παράδεισος· κατ̃ δὲ τ̃ ἀναγωγὴν, πάλαι μὲν ὁ αὐτὸς, πάλαι δὲ οὐχ ὁ αὐτός. πολλῶν γὰρ ὄντων τῶν " ἀναγωγικῶς λεχθησομένων, ὀλίγα ἐρῶμεν καὶ βελτιωτέρα. Ἔστι γὰρ πρῶτος οὐρανὸς ὁ πέρας καὶ ὁ ὅρος " τ̃ ἠθικῆς, ὅταν τις ἄριστα ἑαυτῷ ῥυθμίσῃ. Εἶτα ἡ φυσικὴ δεύτερος οὐρανὸς, ὅταν τις τὴν γνῶσιν τ̃ τῶν πάντων " φύσεως, ὡς ἐφικτὸν, περιλάβῃ· Εἶτα ἡ θεολογικὴ τρίτος οὐρανὸς, " ὅταν τις ὃ ἐφικτὸν τέως αὐτῷ μέτρον τῶν τῶν θειοτέρων καὶ ὑπὲρ νοῦν κατανοήσεως φθάσῃ δι' ἀθεωρησίας. Καὶ ὁ Παῦλος τοίνυν ἐν τοῖς περὶ τὴν τρίτου

" χ. ἀδιηγήτων.
" χ. τῆς ἠθικῆς.
" χ. γνώσεως.
" χ. ἕτερος δὲ τίνος τὸ αὐτὸ μέτρον.

τόποις

τόποις ἐγένετο ἁρπαγεὶς πάντως· τοῦτ' ἔστιν, ὑπερβολὰς πολλὰ τὰ γεγονότα· καὶ ὅτε ἐν σώματι ἦν, οὐδὲ γὰρ ἐνήργει τὰ τοῦ σώματος· ἀργὸς γὰρ αὐτῷ καὶ ἡ "νόησις. Ἐν γὰρ τοῖς θείοις ἀργεῖ πᾶσα ἡ ἀνθρωπίνη νόησις, ἁρπαζομένου "ἀνθρώπου, καὶ λαμβανομένου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὥστε καὶ ὑπ' ἐκείνου φέρεσθαι καὶ ἐνεργεῖσθαι. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἐν ταῖς τῆς θεολογίας τόποις ἀναβάσεις εἰσὶ, δεῖ καὶ τοῦτο ἁρπάζεται αὐτὸν εἰς τὸν παράδεισον, τοῖς μυστικωτέροις τῆς θεότητος ἐνδιατρίβων· ἃ ἄγνωστα ὄντα καὶ ἄῤῥητα, εἰ μή τις ἐκβαίνῃ τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν, οὐκ ἂν ποτε δέξαιτο.

5 Ὑπὲρ τοῦ τοιούτου καυχήσομαι.] Βλέπε αὐτοῦ τὸ ἄτυφον, πῶς ὡς περὶ "ἑτέρου τινὸς" αὐτὰ διηγεῖται· ὑπὲρ τοῦ τοιούτου γάρ, φησι, καυχήσομαι. Καὶ τοι τίνος ἕνεκεν, εἰ ἄλλος ἁρπάγη, σὺ καυχᾷ; Ὡς δῆλον ὅτι περὶ ἑαυτοῦ ταῦτα λέγει.

Ὑπὲρ δὲ ἐμαυτοῦ οὐ καυχήσομαι.] Ἢ ὅτι ἀνάγκης οὐκ οὔσης, οὐδὲν τοιοῦτον ἁπλῶς, ἢ εἶπε ἐρῶ· ἢ συσκιάζων τὸν λόγον, ὡς ἐγχωρῇ, ταῦτα λέγει.

Εἰ μὴ ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου.] Τοῦτ' ἔστιν, ἐν θλίψεσιν, ἐν ταῖς διωγμοῖς.

6 Ἐὰν γὰρ θελήσω καυχήσασθαι, οὐκ ἔσομαι ἄφρων· ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ.] Πῶς ὀκνεῖν ἔλεγεν, ὅτι ὀφὶ ὃ καυχᾶσθαι ἀφεστώς, νῦν λέγει, ὅτι οὐκ ἔσομαι ἄφρων ἐὰν καυχήσομαι. Οὐ γὰρ ὁ καυχᾶσθαι νῦν εἶπε μὴ εἶναι ἄφρων, ἀλλὰ τὸ μὴ ψεύσασθαι. ἐπήγαγε γάρ· ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ. Ὡς ἀληθεύων οὖν οὐκ ἔσομαι ἄφρων.

Φείδομαι δὲ, μήτις εἰς ἐμὲ λογίσηται ὑπὲρ ὃ βλέπει με, ἢ ἀκούει τι ἐξ ἐμοῦ.] Αὕτη ἡ ὁμολογουμένη αἰτία, ἵνα μὴ οἱ ἄνθρωποι θεοποιήσωσιν αὐτόν· διὰ τοῦτο γὰρ ἀεὶ ἐσιγᾷ περὶ ἑαυτοῦ· καίποτε ἰδιαναγκάζεται εἰπεῖν τι, "συνεσκίαζεν οὖν, ἵνα μὴ μείζονα οἱ ἄνθρωποι περὶ αὐτοῦ λάβωσιν "ἔννοιαν. Οὐ γὰρ εἶπε, μή τις εἴπῃ περὶ ἐμοῦ, ἀλλ'

"χ. γάρ.

"χ. πάν.

"χ. συνεσκίασεν.

"χ. ἐνθύμιον.

Trinitatē ſunt loca, omnino raptus erat, hoc eſt, omnes creaturas exuperans: neq; in corpore conſtitutus; non enim operabatur per corporeos ſenſus: neq; extra corpus; torpuiſſet enim ei intellectus etiam. In divinis enim rebus torpet omnis intellectus humanus, rapto homine & à Deo comprehenſo, ut ab illo agatur, & operationem accipiat. Quia verò & in Theologiæ locis aſcenſiones ſunt, propterea rurſus rapitur in paradiſum, arcanioribus divinitatis myſteriis immorans: quæ incognita cùm ſint, nec ullis verbis exprimi poſſint, niſi humanam quis vilitatem tranſcenderit, nunquam intellexerit.

5 *De tali gloriabor.*] Vide ejus humilitatem, quomodo tanquam de alio hæc recenſeat: *de tali* enim (inquit) *gloriabor.* Atenim cujus gratiâ, ſi alius raptus eſt, tu gloriaris? manifeſtum eſt itaque quòd iſta de ſeipſo dicat.

De meipſo autem non gloriabor.] Vel quia cùm neceſſitas non ſit, nihil tale ſimpliciter ac temerè dicam: vel obſcuram reddens orationem, ut fieri poteſt, hæc dicit.

Niſi in infirmitatibus meis.] Hoc eſt, in afflictionibus & perſecutionibus.

6 *Nam ſi voluero gloriari, non ero inſipiens: veritatem enim dicam.*] Quomodo, cùm antea dixiſſet inſipientiam eſſe gloriari, nunc ait, Non ero inſipiens ſi gloriabor? Non gloriationis cauſâ nunc ſe non inſipientem fore dixit, cæterùm quia non mentiretur: intulit enim, *Veritatem enim dicam.* Ergo quatenus verídicus, non ero inſipiens.

Parco autem, ne quis de me exiſtimet ſupra id quod videt in me, vel audit aliquid ex me.] Hæc eſt certiſſima cauſa, ne homines ex ipſo Deum faciant, ob eam enim rem de ſeipſo ſemper tacuit: ac ſi quando coactus ſit dicere quicquam, adumbrabat illud, ne majorem de ipſo homines opinionem concipiant. Non enim dixit, Ne quis dicat de me: verùm ne quiddam ma-

jus quam par sit, de me cogitet, mentéve
Act. 14.13. concipiat. Nam si tauros ei mactare voluerunt propter miarcula, quid non fecissent, si etiam revelationes manifestâsset?

7 *Et me excellentiâ revelationum extollar, datus est mihi stimulus in carne, angelus Satanæ, ut me colaphizet, ne extollar.*] Angelum Satanæ, & stimulum, nonnulli cephalalgiam, hoc est, capitis dolorem, à diabolo factum intellexerunt. At absit hoc: non enim Pauli corpus diabolo traditum est: quandoquidem Paulus ipsi potiùs præcipiebat, finésque præscribebat,
1 Cor. 5.5. quando fornicatorem tradebat ei ad interitum carnis, nec eam ille metam prætergrediebatur. Quid igitur est Satan? Adversarius dicitur Hebræâ voce. Angeli igitur Satanæ sunt omnes adversarii, Alexander ærarius, Hymenæus & Philetus, omnésque tribulantes ipsum & affligentes, ceu Satanæ opera perficientes. Dicit igitur, quòd non permiserit Deus prædicationem meam absque periculis & laboribus procedere, ne multis revelationibus dignatus extollar. Quare autem non dixit, angeli Satanæ dati sunt mihi, sed, *Angelus?* Quia in omni loco unus aliquis inveniebatur renitens fortasse, populúmque concitans, quem ducem reliqui sequebantur. Vel quod melius, ipsam rem adeóque renisum adversùs verbi pedicationem, periculorúmque illationem, angelum Satanæ nominavit. A quo autem datus est? A Deo (inquit) permissus est; hoc enim est quod ait, *Datus est*: non ut semel mihi colaphos infligat, sed semper. Quod verò ait, *Ne extollar*, quidam intellexerunt pro eo quod est, ne ab hominibus glorificer. Sed id Paulus hic non dicit, etiamsi suprà dixerit: sed illud ipsum, ne vanè glorioSus sim, inquit; homo enim & ipse erat.

8 *Super hoc ter Dominum rogavi, ut discederet à me,* 8 *Et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea.*] Ter, pro sæpe imploravi. Atqui hoc etiam humilitatis est, fateri quòd non ferret insidias ac afflicti-

ἵνα μηδὲ λογίσηταί τι μεῖζον τ ἀξίας μου. Εἰ γὰρ καταθύειν αὐτῷ ταῦροις ἤθελον ἀφ' ὧν συμεῖα, τί οὐκ ἂν ἔδρασαν, εἰ καὶ ταῖς ἀποκαλύψεσιν ἐφανέρου;

7 Καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκὶ, ἄγγελος Σατανᾶ, ἵνα με κολαφίζῃ, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι.] Ἄγγελον Σατανᾶ, ἢ σκόλοπα, τινες κεφαλαλγίαν ἐνόμισαν ὑπὸ τοῦ διαβόλου γινομένην· ἀλλὰ μὴ γένοιτο· οὐ γὰρ ἦν ὅ σῶμα Παύλου τῷ διαβόλῳ παρεδόθη, ὅπερ Παῦλος αὐτὸς μᾶλλον ἐπέτασσε, καὶ ὅρους ἐτίθει, ὅτε τ πορνεύσαντα αὐτῷ παρεδίδου εἰς ὄλεθρον τ σαρκὸς, καὶ οὐχ ὑπερέβη τοὺς ὅρους ὁ ἀνήρ. Τί οὖν ἐστι Σατανᾶς; ὁ ἀντικείμενος λέγεται τῇ Ἑβραίων φωνῇ· ἄγγελοι Σατανᾶ τοίνυν οἱ ἀντικείμενοι πάντες, Ἀλέξανδρος ὁ χαλκεὺς, Ὑμεναῖος, καὶ Φιλητὸς, καὶ πάντες οἱ θλίβοντες αὐτὸν καὶ κακοιοῦντες, ὡς τὰ τοῦ Σατανᾶ ἔργα ποιοῦντες. Φησὶν οὖν ὅτι οὐκ ἔλασεν ὁ Θεὸς τὸ κήρυγμά μου χωρὶς κινδύνων καὶ πόνων προχωρῆσαι, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι ὡς πολλῶν ἀποκαλύψεων καταξιωθείς. Διὰ τί δὲ οὐκ εἶπεν, ἄγγελοι Σατανᾶ ἐδόθησάν μοι, ἀλλ' ἄγγελος; Ἐπειδὴ κατὰ τόπον εἷς τις ἐφαίνετο ὁ ἀντιπίπτων ἴσως, καὶ τ δῆμον ἐπισπώμενος, ὃν προκαταρχομένου καὶ οἱ λοιποὶ συνέπιπτον. ἢ ὅτι καὶ κρεῖττον, αὐτὸ τὸ προσκόμμα, ἤτοι τ προσὸς τὸ κήρυγμα ἀντίθεσιν, καὶ τῶν κινδύνων ἐπιφοράν, ἄγγελον Σατανᾶ ὠνόμασε. Παρὰ τίνος δὲ ἐδόθη; παρὰ τοῦ Θεοῦ, φησὶ, συνεχωρήθη· τοῦτο γὰρ τὸ, ἐδόθη· καὶ οὐχ ἵνα ἅπαξ με κολαφίσῃ, ἀλλ' ἀεί. Τὸ δὲ, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, τινὲς ἐνόησαν ἀντὶ τοῦ, ἵνα μὴ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων δοξάζωμαι· ἀλλ' οὐ τοῦτο λέγει Παῦλος ἐνταῦθα, εἰ καὶ ἀλλαχοῦ εἶπεν, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο, ἵνα μὴ κενοδοξῶ, φησὶν· ἄνθρωπος γὰρ ἦν καὶ αὐτός.

8 Ὑπὲρ τούτου τρὶς τ Κύριον παρεκάλεσα, ἵνα ἀποστῇ ἀπ' ἐμοῦ, 9 Καὶ εἴρηκέ μοι, ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου.] Τρὶς, ἀντὶ τοῦ, πολλάκις παρεκάλεσα. Καὶ τοῦτο ὁ παμφιλοφρονούμενος, ὃ ὁμολογῆσαι

γῆσαι ὅτι σὺκ ἔφερε τὰς ὑπερβολὰς καὶ τὰς θλίψεις, καὶ δέξῃ τοῦτο προσλήψῃ. Εἴρηκεν οὖν μοι· ἀρκεῖ σοι ὅτι τοιαύτην ἔδωκά σοι χάριν ἵνα νεκροὺς ἐγείρῃς, ἵνα δυνάμεις πάσας ὑπερτέρῃς· μὴ ζήτει καὶ ἀκινδυνόν σοι προβαίνῃ τὸ κήρυγμα. πρέπον γάρ ἐστι τοῦτο· ὃ μὲν ἀρκεῖ σοι, ἔλαβες

Ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελεῖται.] Τυφλέσιν, ἀλλ' ἴσως δόλεις, ὦ Παῦλε, μὴ δόξῃ τοῦτο ἀσθενείας εἶναι ἐμῆς, ὃ πολλοὶς τῷ λόγῳ ἐπιβουλεύω· δεδιέναι· τότε γὰρ τελειότερον μᾶλλον δοκιμάζεται ἡ δύναμίς μου, ὅταν διωκόμενοι τοῖς διωκόντων προσκείμεθα. Ὅρα δὲ πῶς αὐτὸς μὲν ἔφησι, δέδοται τοῦτο ἐκδοθῆναι τοῖς πειρασμοῖς, ἵνα μὴ ὑπεραίρηται. Ὁ δὲ Θεὸς ἄλλην αἰτίαν εἶπε τούτου, ὃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ τότε φανεροῖ ὃ τέλειον ἔχουσαν, ὅταν ἐν ἀσθενείᾳ, τουτέστιν, ἐν διωγμοῖς καὶ κινδύνοις αὐτοὶ ὦσιν.

Ἥδιστα οὖν μᾶλλον καυχήσομαι ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου, ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμὲ ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ.] Ἐπεί, φησι, ταῦτα ἤκουσα * ὅτι ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἐν ἀσθενείᾳ τελεῖται, λοιπὸν καυχήσομαι ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου· αὗται γὰρ ὅσῳ πλείους εἰσὶ, τοσούτῳ δαψιλεστέραν τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ προξενοῦσί μοι. Μὴ τοίνυν νομίσητέ με, ὅτι ὡς λυπούμενος εἶπον ταῦτα τοῦ σκόλοπος, ἀλλὰ μᾶλλον χαίρων καὶ καυχώμενος, ὡς καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν πλείονα ἐπισπώμενος πρὸς ἐμαυτὸν διὰ τῆς ὑπερβάσεως τῶν θλίψεων.

10 Διὸ εὐδοκῶ ἐν ταῖς ἀσθενείαις, ἐν ὕβρεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν διωγμοῖς, ἐν στενοχωρίαις ὑπὲρ Χριστοῦ.] Ἐπεθύμουν, φησὶν, ὡς ἄνθρωπος, ἀπαλλαγῆναι τῶν δεινῶν· ἐπεὶ δὲ ἤκουσα ἃ ἤκουσα, ἔκστασιν καὶ καυχῶμαι καὶ εὐδοκῶ, τουτέστιν, ἀβρύνομαι, * εὐαρεστοῦμαι ἐν ἀσθενείαις. Εἶτα, ἵνα μὴ νομίσῃς " πυρετὸν καὶ τοιαῦτα νοσήματα, ἐρμηνεύει σοι τοῦτο, ὅτι αἱ ὕβρεις, καὶ τἄλλα, εἰσὶν αἱ ἀσθένειαι. Ταῦτα δὲ καὶ τοὺς ψευδαπο-

* ἐν

* εὐχαριστῶν

" γ. πυρετὸν ἢ τοιαῦτα, ἐρμήνευε.

ones, & propterea opem implorabat. Dixit igitur mihi: Satis est quòd talem tibi gratiam dederim, ut mortuos excites, ut virtutes omnes perficias. Ne quæras igitur ut citra periculum prædicatio tibi progrediatur: supervacaneum enim hoc est. Quod autem satis est tibi, accepisti.

Virtus enim mea in infirmitate perficitur.] Hoc est, fortasse doles, ô Paule, ne videatur imbecillitatis esse meæ, quòd multi verbo meo insidias machinentur: confide: Tum enim perfectiùs videtur potentia mea, quando persecutionem passi, persecutores viceritis. Vide autem quomodo dixerit ipse, propter hoc obnoxium sese ac traditum tentationibus, ne extollatur. Deus autem aliam rationem reddidit hujus, nimirum quòd potentia ipsius tum videatur consummationem habere, quando *in infirmitate*, hoc est, in persecutionibus & periculis ipsi fuerint.

Libentissimè igitur gloriabor potiùs in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi.] Quia (inquit) hæc audivi, quòd potentia Dei in infirmitate perficitur, deinceps gloriabor in infirmitatibus meis. Hæ enim quo plures fuerint, eò uberiorem Dei potentiam mihi conciliant. Ne igitur arbitremini, quòd veluti contristatus de stimulo verba fecerim; sed lætans potiùs ac glorians, tanquam Dei potentiam majorem attrahens ad meipsum per afflictionum intensionem.

10 *Propter quod placeo mihi in infirmitatibus, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo.*] Expetebam, inquit, hominis instar, à rebus adversis liberari, sed postquam audivi quæ audivi, exinde glorior & oblector, hoc est, exhilaror, oblectationem capio in infirmitatibus. Deinde, ne existimes febrim, aut id genus morbos alios; interpretatur ipse tibi has infirmitates, indicans quòd sint contumeliæ, & alia quædam, infirmi-

tates istæ. Hæc porrò pseudapostolos etiam pudefaciunt in contrariis gloriantes, tanquam Deo contrarios: ac discipulos juxtà consolatur, ne doctoris sui nomine erubescant, sed potiùs decori hoc sibi adscribant, ceu Deo hoc volente, & pro Christi gloria instantibus periculis.

Quando enim infirmor, tum potens sum.] Quid miraris quòd Dei potentia tum demonstretur? nam & ego tum potens sum, largiore Dei gratiâ mihi præsente & assi-
Act. 16.31. stente: veluti cùm carceri inclusus est, car-
Act. 28.7. ceris custodem in Christi fide instituit: quando naufragium passus est, insulares
Act. 26.31. barbaros attonitos reddidit: quando coram judice in vinculis astitit, ipso & accusatoribus superior factus est. Quando igitur imbecillis erat, hoc est, in periculis constitutus, tum potens, fortis & splendidus erat.

11 *Factus sum insipiens, gloriando: vos me coegistis.*] Rursus defensionem parat gloriationis suæ. Et suprà quidem, *Tanquam insipientem*, dixit, *suscipite me*: & *Tanquam in insipientia*: nunc autem particulâ *Tanquam* ablatâ, insipientem seipsum vocat. Cùm enim confirmavit quæ voluit, confidenter posthac talem defectum condemnat, erudiens nos abundè, ne unquam sine necessitate gloriemur: quandoquidem, urgente necessitate, insipientem sese Paulus appellet. *Vos enim me coegistis*, hoc est, vestræ salutis rationem habens hæc dixi, cùm viderem quòd pseudapostoli per jactantiam suam vos ipsis attendentes corrumpunt. Hanc igitur ob rem volui & ipse dicere quiddam de meipso, in vestri gratiam.

Ego enim debebam à vobis commendari.] Par erat, inquit, ut vos mea potiùs recenseretis deprædicaretisque. Quia verò id non fecistis, sed illis mentem adhibuistis, corruptique estis, hæc salutis vestræ causâ dixi.

Nihil enim inferior fui iis qui supra modum sunt Apostoli, etsi nihil sim.] Suprà

ρόλοις καταισχύνει ὅτι τοῖς ἐναντίοις καυχωμένους, ὡς θεοπρέποις· καὶ τοὺς μαθητὰς παραμυθεῖται, ἵνα μὴ ἐπαισχύνωνται τὸν διδάσκαλον, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐγκαλλωπίζωνται, ὡς τοῦ Θεοῦ τοῦτο θέλοντος, καὶ ὑπὲρ Χριστοῦ ὄντων τῶν κινδύνων.

Ὅταν γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι.] Τί θαυμάζεις εἰ τοῦ Θεοῦ ἡ δύναμις τότε δείκνυται; καὶ γὰρ καὶ ἐγὼ τότε δυνατός εἰμι, τῆς χάριτος δαψιλεστέρας ἐπιούσης· ὥσπερ ὅτε ἐφυλακίσθη, τότε τὸν δεσμοφύλακα κατήχησεν· ὅτε ἐναυάγησε, τοὺς ἐν τῇ νήσῳ βαρβάρους ἐξέπληξεν· ὅτε τῷ δικαστῇ παρέστη δεδεμένος, τότε αὐτοῦ καὶ τῶν κατηγόρων κρείττων ἐφάνη. Ὅταν οὖν ἀσθενῶ, τουτέστιν, ἐν τοῖς κινδύνοις ὦ, τότε δυνατὸς ὦ καὶ λαμπρός.

11 Γέγονα ἄφρων καυχώμενος· ὑμεῖς με ἠναγκάσατε.] Πάλιν ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῆς καυχήσεως· Καὶ ἀνωτέρω μέν, ὡς ἄφρονα δέξασθέ με, ἔλεγε καί, Ὡς ἐν ἀφροσύνῃ· νυνὶ δὲ καὶ ὅ, ὡς, ἀνέλων, ἄφρονα ἑαυτὸν καλεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ κατεσκεύασεν ἃ ἐβούλετο, θαρρούντως λοιπὸν καταγινώσκει τοῦ τοιούτου ἐλαττώματος, παιδεύων ἡμᾶς περιουσίας, μηδέποτε καυχᾶσθαι, ἀνάγκης μὴ οὔσης· ὅπου γε καὶ ἀνάγκης οὔσης, ἄφρονα ἑαυτὸν ὁ Παῦλος καλεῖ. Ὑμεῖς γάρ με ἠναγκάσατε· τουτέστι, κηδόμενος τῆς ὑμῶν σωτηρίας ταῦτα εἶπεν, ὁρῶν ὅτι οἱ ψευδαπόστολοι ἐκ τοῦ καυχᾶσθαι διαφθείρουσιν ὑμᾶς, προσέχοντας αὐτοῖς· διὰ τοῦτο εἰλόμην οὖν κἀγὼ αὐτὸς εἰπεῖν τι ὑπὲρ ἐμαυτοῦ δι' ὑμᾶς.

Ἐγὼ γὰρ ὤφειλον ὑφ' ὑμῶν συνίστασθαι.] Ἔδει, φησὶν, ὑμᾶς μᾶλλον τὰ ἐμὰ καταλέγειν καὶ θύφημεῖν· ἐπεὶ δὲ τοῦτο οὐκ ἐποιήσατε, ἀλλ' ἐκείνοις προσείχετε κἀ διεφθείρεσθε, εἶπον ταῦτα διὰ τὴν ὑμῶν σωτηρίαν.

Οὐδὲν γὰρ ὑστέρησα τῶν ὑπὲρ λίαν ἀποστόλων, εἰ καὶ οὐδέν εἰμι.] Ἀνωτέρω

τέρω μὴ μετ' ὑποδιασμοῦ, Λογίζομαι γάρ, φησι, μηδὲν ὑστερηκέναι· νυνὶ δὲ ἐξουσιαστικώτερον εἶπεν, ὅτι οὐδὲν ὑστέρησα, τουτέστιν, ὁ κατόπιν ἦλθον τῶν μεγάλων ἀποστόλων τῶν περὶ Πέτρον. Γλίχομαι καὶ ἐνταῦθα τῆς οἰκείας ἕξεως ὑπολείπεσθαι, ἀλλ' ἐπήγαγεν, Εἰ δὲ οὐδέν εἰμι. Ορα δὲ πάλιν σεμνύεται· οὐκέτι γὰρ τοῖς ψευδαποστόλοις ἑαυτὸν συγκρίνει, ἀλλὰ τύπους οὐδὲ λόγου ἀξιοῖ, τοῖς ἀποστόλοις ἴσους ἑαυτὸν παραβεβαιοῦται, οὐκ ἐξουσίας πάντως κρατῶν· ἅμα δὲ δῆλός, ὅτι καὶ τοῖς ἀποστόλοις ὑπερέχοιεν οἱ Κορίνθιοι, "ὅτε τὸ ἴσον αὐτῶν ἐν δευτέρᾳ τῶν ψευδαποστόλων ἔχωσι.

"χ. ἴσον.

12 Τὰ μὲν σημεῖα τοῦ ἀποστόλου κατειργάσθη ἐν ὑμῖν.] Ἐγὼ μέν, φησιν, οὐδέν εἰμι· σὺ δὲ μὴ τοῦτο ἴδῃς, ἀλλὰ προσέχε ὅτι οὐδὲν ὑστέρησα τῶν χαρακτηριζόντων "ἀπόστολον. Ὑμεῖς γὰρ μάρτυρες ὅτι πάντα ἐποίησα.

"χ. τοῦ ἀποστόλου.

Ἐν πάσῃ ὑπομονῇ.] Πρῶτος χαρακτὴρ ἀποστόλου ἡ ὑπομονὴ, καὶ τὸ πάντα φέρειν γενναίως. Ορα δὲ τὴν ταπεινοφροσύνην, πόσους κινδύνους, πόσους πολέμους, τῶν ἔσω, τῶν ἔξω, διὰ μιᾶς ταύτης λέξεως αἰνιξάμενος παρέδραμεν. Ο μὲν γὰρ ἴδιον αὐτοῦ κατόρθωμα, τὴν ὑπομονὴν, φησὶ, μιᾷ λέξει εἶπε· τὰ δὲ τῶν σημείων, ἅπερ οὐκ ἴδιον αὐτοῦ, ἀλλὰ χάριτος τοῦ Θεοῦ, διὰ πλειόνων ἐξηγήσατο. Καὶ ἄκουε.

Ἐν σημείοις δὲ τέρασι καὶ δυνάμεσι.] Τί διαφέρει σημεῖον τέρατος, εἴρηται ἀλλαχοῦ· ἵνα δὲ μὴ νομίσῃ τις ὅτι τοῦτα ὅτι τοῦ ἐνεργητικοῦ μόνον εἴρηται, "προσέθηκε καὶ δυνάμεσιν. Η δύναμις γὰρ ἀμφοτέρων δὲ τὸ κολαστικὸν εἶδος δηλοῖ. Ορα δὲ καὶ ἐνταῦθα πόσους νεκροὺς, λεπροὺς, τυφλοὺς, δαιμονιζομένους, πάντας ἐνεργητικῶς, ἁπλῶς εὐεργέτησε· ὡσαύτως δὲ τοὺς βλασφημήσαντας, οἷος ὁ Ελύμας.

"χ. σημείοις.

13 Τί γάρ ἐστιν ὃ ἠττήθητε ὑπὲρ τὰς λοιπὰς ἐκκλησίας,] Ινα μήτις

cùm ambiguitate nonnulla dixit, *Existimo enim me nulla in re inferiorem fuisse*: nunc autem majori cum authoritate dixit, *Nihil inferior sum*, hoc est, non sum postferendus magnis illis Apostolis, Petro & Petro similibus. Veruntamen hîc propriæ consuetudinis non est oblitus, sed subintulit, *Etsi nihil sum*. Animadverte autem ejus prudentiam. Non enim porrò pseudapostolis seipsum confert, sed nullâ illorum habitâ ratione, vel ipsis Apostolis se parem esse statuit, quippe qui illos omnes facilè superet. Simul autem innuit, quòd Apostolos contumeliâ afficiant Corinthii, quando Apostolis parem postponant pseudapostolis. Cap. 11. 5.

12 *Signa quidem Apostoli facta sunt in vobis.*] Ego quidem, inquit, nihil sum: verùm tu istud non aspicias, sed animadverte, quòd nihil omiserim eorum quæ verum exprimant Apostolum. Vos enim mihi testimonium dicetis, quòd omnia perfecerim.

In omni patientia.] Primus character Apostoli est patientia, ac omnia strenuè ferre. Sed vide ejus humilitatem, quanta pericula, quantáque bella, tam interna, quàm externa, unâ hac dictione subindicans prætercurrerit. Quod enim erat ipsius opus, patientia nimirum, unicâ dictione expressit: quod verò ad signa attinet, quæ ipsius non erant, sed gratiæ Dei, pluribus enarravit; Audi igitur.

In signis, & prodigiis, & virtutibus.] Quid differat signum à prodigio, alibi dictum est. Ne verò existimet aliquis, hæc de solis beneficiis dicta esse, *in virtutibus* appositum est. Nam *virtus* seu potentia, illud etiam quod puniendi vim habet apertè significat. Reputa autem hîc, quot vitâ defunctos, leprosos, cæcos, dæmonibus occupatos, omneis à se beneficiis affectos, simpliciter comprehenderit: ac itidem castigatos, qualis ipse Elymas.

13 *Quid enim est quod minus habuistis cæteris ecclesiis,*] Ne quis dicat, Magnus

quidem es, veruntamen non tanta operatus es, quanta Apoſtoli in aliis eccleſiis: ait, In quo inferiores fuiſtis? hoc eſt, quid minus habuiſtis? num minus donum nacti eſtis, quàm cæteri?

Niſi quòd ipſe ego non gravavi vos? donate mihi hanc injuriam.] Magnâ cum gravitate & aſperitate objurgat, inquiens: Si hoc culpatis in me, quòd vos non gravârim, ſed ſine ſumptu Evangelium vobis prædicavi, veniam peto; condonate mihi peccatum hoc. Simul autem encomium illorum continet ſermo, ſiquidem injuriâ ſe affici putant, eò quòd nihil ab iis accipere dignatus eſt.

14 *Ecce jam tertiò hoc paratus ſum venire ad vos, & non ero gravis vobis: non enim quæro quæ veſtra ſunt, ſed vos.*] Ne videatur hoc continuò proferre ipſis, quaſi poſthac accepturus ſit quicquam, ait: Non propterea quòd non accipiam, eam ob cauſam ad vos non venio: quinetiam ſecundò inviſi, ac tertiò jam paratus ſum ad vos proficiſci, nec aggravabo vos. Quamobrem? Non quia terremini, neque quòd infirmi ſitis, cæterùm quia non veſtra, ſed vos ipſos quæro, hoc eſt, veſtram ſalutem, & animas, non pecunias.

Non enim debent filii parentibus theſaurizare, ſed parentes filiis.] Quia veriſimile erat eos dicere, Non enim licet, ut & nos & noſtra habeas, ideoque ægro erga nos animo affectus es: propter hoc ratiocinationem infert: Parentum eſt liberis dare, pro præceptoribus ac diſcipulis parentes ac liberos accipiens: innuens ita ſe debitum negotiumque irrecuſabile explere.

15 *Ego autem lubentiſſimè impendam, & ſuperimpendar pro animabus veſtris.*] Ego, inquit, non ſolùm non accipiam à vobis, ſed potiùs addam, id enim eſt quòd ait, *Impendam*. Et quid dico, pecunias impendam? ipſe ego expendar: hoc eſt, ſi oporteat me carnem corpúſque meum pro ſalute veſtra impendere, non parcam.

Εἶπη, ὅτι μέγας μέ ἐστι, ὅμως ὑ τοσοῦτο ἐἰργάσω, ὅσα οἱ ἀπόστολοι ἐν τ ἄλλαις ἐκκλησίαις· φησὶ, τί ἡττήθητε; τουτέστι, τί ἔλαττον ἔσχετε; μὴ ἐλάττονος ἐτύχετε χαρίσματος ὧν τοὺς λοιποὺς;

Εἰ μὴ ὅτι αὐτὸς ἐγὼ ὑ κατενάρκησα ὑμῶν; χαρίσασθέ μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην.] Μετὰ βαρύτητος πολλῆς ὀνειδίζει, καί φησιν, ὅτι Εἰ τοῦτο ἐγκαλεῖτε, ὅτι οὐκ ἐπεβάρησα ὑμᾶς, ἀλλ' ἀδαπάνως ὑμῖν ἐκήρυξα, συγγνώμην αἰτῶ· χαρίσασθέ μοι τοῦτο τὸ ἁμάρτημα· ἅμα δὲ καὶ ἐγκώμιον ἐκείνων περιέχει ὁ λόγος, εἴγε ἀδικεῖσθαι νομίζουσι πρὸς αὐτοῦ μὴ ἀξιώσαντος λαβεῖν τι παρ' αὐτῶν.

14 Ἰδοὺ τρίτον τοῦτο ἑτοίμως ἔχω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ὑ καταβαρήσω ὑμῶν· ὑ γὰρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλ' ὑμᾶς.] Ἵνα μὴ δόξῃ συνεχῶς τοῦτο προφέρειν αὐτοῖς, ὡς αὖ ἀπόντε τοῦ νῦν λαβοῖ, φησὶν, ὅτι οὐκ ὀκνῶ ὑ λαμβάνω, διὰ τοῦτο ὑ προσκαίνομαι, ἀλλὰ καὶ δεύτερον παρελθόμην, καὶ τρίτον " προσκύσομαι ἐλθεῖν, καὶ οὐκ ὀκνήσω ὑμᾶς. Διὰ τί; ὑχ ὅτι πλήρεσθε, ὑδὲ ὅτι ἀσθενεῖτε, " ἀλλ' ὅτι ὑμᾶς ζητῶ, ὑ τὰ ὑμῶν, τουτέστι, τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν καὶ τὰς ψυχὰς, ὑ τὰ χρήματα.

Οὐ γὰρ ὀφείλει τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θησαυρίζειν, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις.] Ἐπιδὴ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς εἰπεῖν, Οὐ γὰρ ἔξεστι " καὶ ἡμᾶς ἔχειν καὶ τὰ ἡμῶν· ὥστε ὑχ ἡδέως διακείσεσθε πρὸς ἡμᾶς· διὰ τοῦτο λογισμὸν ἐπάγει, ὅτι οἱ γονεῖς ὀφείλουσι τοῖς τέκνοις δίδοναι· ἀντὶ τ διδασκάλων καὶ τ μαθητῶν, τοὺς πατέρας καὶ τὰ τέκνα " λαβών, καὶ δείξας ὅτι ὀφλεῖ ἐκπληρεῖ, καὶ ἀναγκαίτατον τὸ πρᾶγμα.

15 Ἐγὼ δὲ ἡδέως δαπανήσω καὶ ἐκδαπανηθήσομαι ὑπὲρ τ ψυχῶν ὑμῶν.] Ἐγὼ, φησὶν, ὑ μόνον ὑ μὴ λήψομαι ἀφ' ὑμῶν, ἀλλὰ μᾶλλον προσδώσω· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, δαπανήσω. Καὶ τί λέγω χρήματα δαπανήσω; αὐτὸς ἐγὼ ἐκδαπανηθήσομαι· τουτέστι, κἂν τ σῶμα δέῃ δαπανῆσαι ὑπὲρ τ σωτηρίας τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ὑ φείσομαι.

" χ. περικαθαίρω.

" χ. διὰ τί ὑμᾶς ζητῶ, τουτέστι, τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν καὶ τὰ ὑμῶν, τουτέστι, τὰ χρήματα.

" χ. καὶ ὑμᾶς ἔχειν τὰ ἡμῶν.

" χ. μεταλαβών.

Εἰ

Εἰ ϗ περισσοτέρως ὑμᾶς ἀγαπῶν, ἧττον ἀγαπῶμαι.] Καὶ τοῦτο μετ' ἐγκλήματος ὁμοῦ ϗ ἀγάπης. Φησὶ γάρ· ϗ ταῦτα ποιῶ ὑπὲρ τῶν ἀγαπωμένων μέ, οὐκ ἀγαπώντων δὲ ὁμοίως. Ὅσα δὲ πάσαις βαθμοῖς ἔχει τὸ πρᾶγμα· δίον λαβεῖν, οὐκ ἔλαβε· δεύτερον, ὑστερούμενος· τρίτον, ϗ αὐθις κηρύττων· τέταρτον, ὅτι ϗ προσδίδωσι· πέμπτον, ὅτι ϗ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ ϗ μετὰ φιλοτιμίας· ἐκ τῆς ὑστερήματος γάρ. ἕκτον, ὅτι ϗ ἑαυτόν· ἕβδομον, ὑπὲρ τῶν μὴ σφόδρα φιλούντων· ὄγδοον, ὅτι "ϗ σφόδρα φιλουμένων.

"χ. τρίτα τάδε.

16 Ἔστω δὲ, ἐγὼ δὲ οὐ κατεβάρησα ὑμᾶς· ἀλλ' ὑπάρχων πανοῦργος, δόλῳ ὑμᾶς ἔλαβον. 17 Μήτινα ὧν ἀπέσταλκα πρὸς ὑμᾶς, δι' αὐτοῦ ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς;] Ὁ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· ἐγὼ μὲν ὑμᾶς οὐκ ἐπλεονέκτησα· ἔχει δέ τις ἴσως ὑπονοῆσαι, ὅτι αὐτὸς μὴ λαβών, προσκρούσασα ὡς πανοῦργος τοῖς ὑπ' ἐμοῦ σταλέντας, εἰς οἰκεῖον πρόσωπον αἰτῆσαί τι παρ' ὑμῶν, ἵνα εὐμαθόδως λαβὼν μὴ δόξω λαβεῖν. Μὴ τοίνυν τοῦτο ἔστιν ἀληθὲς, ἴδετε ϗ σκοπήσατε· Πλεονεξίαν δὲ πάλιν καλεῖ τὸ πρᾶγμα, καταπόνημος αὐτῶν ϗ ἐντρέπων, ϗ δήκνυς, ὅτι ἄκοντες ἔμελλον δοῦναι, καὶ ὡς πλεονεκτούμενοι· τοῦτο γὰρ πλεονεξία, τὸ "παρὰ ἄκοντός "τι λαβεῖν· ὅταν μείζων αὐτῶν αἰσχύνη· εἴγε πλεονεκτεῖσθαι ἠνείχοντο τὸν διδάσκαλον προέφοντες.

"παρὰ.

18 Παρεκάλεσα Τίτον, καὶ συναπέσταλκα τὸν ἀδελφόν· μή τι ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς Τίτος;] Καὶ τοῦτο ὀνειδιστικῶς· ὁ γὰρ, ἔπεμψά, φησιν, ἀλλὰ παρεκάλεσα· δεικνὺς ὅτι εἰ ϗ ἔλαβε, δικαίως ἂν ἔλαβε· ϗ προσῆκεν γὰρ ἔλθειν· ἀλλ' ὅμως ϗ οὕτω καθαρὸς ἔμεινεν. ἴσως δὲ ϗ τινα ἄλλον ἀδελφὸν συναπεστείλας.

Οὐ τῷ αὐτῷ πνεύματι περιεπατήσαμεν;] Τουτέστιν, ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνευματικῷ χαρίσματι; χάρισμα γὰρ καλεῖ τὸ χρήμασιν μὴ λαβεῖν. Καίτοι κατόρθωμα αὐτοῦ ἴσως, ἀλλὰ τοῦ Θεῷ τοῦτο ἀναθήσειν.

Licèt plùs vos diligens, minùs diligar.] Hoc accuſationem pariter habet ac dilectionem. Hæc, inquit, facio ſanè pro dilectis à me, non pariter tamen diligentibus me. Expende autem quotnam gradus hæc cauſa admittat. Cùm debuiſſet accipere, non accepit: ſecundum, deſtitutus: tertium, ipſis verbum prædicans: quartum, quòd addit etiam: quintum, quòd non ſimpliciter, verùm cum liberalitate; Ex indigentia enim: ſextum, quòd ſeipſum impendat: ſeptimum, propter eos qui non perinde ipſum redament: octavum, quòd pro impensè amatis.

16 *Sed eſto, ego vos non gravavi, ſed cùm aſtutus eſſem, dolo vos cepi.* 17 *Numquid per aliquem eorum quem miſi ad vos circumvenì vos?*] Quòd ait, eſt hujuſmodi: Ego quidē vos non circumveni, poteſt tamē aliquis forraſſe ſuſpicari, quòd ipſe non accipiens ſubornārim, tanquam vafer, alios à me miſſos, qui in propria perſonâ aliquid à vobis peterent, ut hoc artificio accipiens, non videar tamen accipere. Num igitur hoc verùm ſit, videte & contemplamini. Circumventionem autem rurſus vocat rem, carpens eos & pudore afficiens, & oſtendens quòd inviti daturi erant, ac veluti circumventi: hæc enim eſt circumventio, ab invito aliquid accipere. Quod maximum in pudorem eis cedit, ſi circumveniri ſe arbitrarentur, dum præceptorem alerent.

18 *Rogavi Titum, & miſi cum illo fratrem: numquid vos Titus circumvēnit?*] Hoc etiam nonnihil opprobrii habet. Non miſi, inquit, ſed, *rogavi*: innuens quòd etiamſi accepiſſet, jure accepiſſet: rogatus enim venit: attamen vel ſic purus manſit. Miſit autem & alium quendam fratrem.

Nonne eodem ſpiritu ambulavimus?] Hoc eſt, nonne eodem dono ſpirituali? donum enim vocat, quòd cùm in anguſtia eſſet nihil acciperet. Atqui opus ipſius erat, Deo tamen acceptum refert.

Nonne

Nonne iiſdem veſtigiis?] Ne in minima quidem re tramitem meum exceſſerunt, ſed eandem exactam rationem à nobis præmonſtratam oſtenderunt. Expende autem quomodo nedum ſeipſum ſic erudierit Paulus, verumetiam ſuos commilitones, ne omnino vel juſtâ acceptione polluerentur.

Οὐ τοῖς αὐτοῖς ἴχνεσιν;] Οὐδὲ μακρόν, φησι, παρεξῆλθον τὴν ἐμὴν ὁδὸν, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἀκριβείαν ἐπεδείξαντο. Ορα δὲ πῶς ὁ μόνον ἑαυτὸν ὕστως " ἐπαίδευσεν ὁ Παῦλος, ἀλλὰ καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ; μὴ χρῆναι ὅλως καὶ δικαίῳ λήμματι. " χ. ἐξεπαίδ.

19 *Rurſum exiſtimatis, quòd excuſemus nos apud vos? coram Deo in Chriſto loquimur.*] Metuit, ne adulationis opinionem incurrat; Non ad gratiam, inquiens, veſtram hæc dicimus, neque ut vobis nos excuſemus, ſed tanquam cernente Deo, & *in Chriſto*, hoc eſt, propter Chriſtum, loquimur. Itaque illa dicimus, quæ facta ſunt, & à Deo cognita, & non ut commendem meipſum vobis: id quod in exordio dixit.

19 Πάλιν δοκεῖτε ὅτι ὑμῖν ἀπολογούμεθα; κατενώπιον τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν.] Δέδοικε μὴ κολακείας λάβῃ δόξαν, καὶ φησιν, ὅτι οὐ πρὸς χάριν ὑμῶν ταῦτα " λαλοῦμεν, οὐδὲ ἵνα ὑμῖν ἀπολογησώμεθα, ἀλλ' ὡς ὁρῶντος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν Χριστῷ, τουτέστι, δι' αὐτὸν τοῦ Χριστοῦ, λαλοῦμεν. Ωστε ἐκεῖνα λέγομεν τὰ γνώμενα, καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ γινωσκόμενα, καὶ οὐχ ἵνα " συνήσωμαι ὑμῖν ἐμαυτόν· τοῦτο γὰρ ὁ ἀρχόμενος ἔλεγε. " χ. λέγομεν. " χ. συνῶ.

" Τὰ γὰρ πρῶτα, ἀγαπητοὶ, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν οἰκοδομῆς.] Οὐκ εἶπεν ὅτι διὰ τοῦτο ταῦτα πρῶτα ἐποίησα, καὶ οὐκ ἔλαβον, διότι ὑμεῖς ἐστε ἀδενεῖς· πληκτικὸν γὰρ τοῦτο· ἀλλά, διὰ τὴν ὑμῶν οἰκοδομήν. ἵνα γάρ, φησι, μὴ σκανδαλίζησθε " ἐπ' ἐμοὶ, διὰ τοῦτο οὐκ ἔλαβον, " χ. ὑπὲρ τῆς " ὑμετέρας ὠφελείας. " χ. τῶν ὑμῶν ωφελείας.

Timeo enim ne fortè cùm venero, non quales volo vos inveniam: & ego inveniar in vobis, non qualem vos vultis.] Viden' paternam curam? Alii peccârunt, & Paulus metuit: neque certò quicquam aſſerit, ſed dubitat adhuc. Ne fortè, inquit, cùm venero, non quales velim vos inveniam, hoc eſt, corruptos: & inveniar ego neceſſariò qualem non vultis, hoc eſt, ultor & punitor.

20 Φοβοῦμαι γὰρ μήπως ἐλθὼν οὐχ οἵους θέλω εὕρω ὑμᾶς, κἀγὼ εὑρεθῶ ὑμῖν οἷς οὐ θέλετε.] Ορᾶς κηδεμονίαν πατρικήν; ἄλλοι ἡμάρτηνται, καὶ Παῦλος " ἐφοβήθη· καὶ οὐδὲ ἀποφαίνεται, ἀλλ' " χ. φαίνεται. ὑποδιάζει ἔτι· μήπως, φησὶν, ἐλθὼν εὕρω οὐχ οἵους θέλω ὑμᾶς, τουτέστι, διεφθαρμένους· καὶ εὑρεθῶ κἀγὼ οὐκ ἀναγκης οἷς οὐ θέλετε· τουτέστι, τιμωρὸς καὶ κολαστής.

Ne quo modo contentiones, æmulationes, iræ, concertationes, detractiones, ſuſurrationes, inflationes, ſeditiones.] Primùm poſiturus erat inflationes: adversùs ipſum enim arrogantes erant: attamen ne videatur quæ ſua ſunt quærere, quod commune eſt, primùm dicit. Ab æmulatione enim & invidiâ omnia alia naſcebantur, ac rurſum ab illis æmulatio accendebatur. Con-

Μήπως ἔρεις, ζῆλοι, θυμοὶ, ἐρίθειαι, καταλαλιαὶ, ψιθυρισμοὶ, φυσιώσεις, ἀκαταστασίαι.] Πρῶτον ἔμελλε τιθέναι τὰς φυσιώσεις· κατ' αὐτὴν γὰρ ἠλαζονεύοντο· ἀλλ' ὅμως ἵνα μὴ δόξῃ τὸ ἑαυτῆς ζητεῖν, τὸ κοινὸν λέγει πρῶτον· ἀπὸ γὰρ τοῦ ζήλου καὶ τῆς βασκανίας πάντα τἄλλα ἐπήκτητο· ἐκ πάλιν, πρὸ ἐκείνων ὁ ζῆλος αἰτιᾶται.

Εριθεία

Εἰ δέ τις λέγεται, ὅταν τις καὶ ἕτερον "κρίνεσθαι. ἀγωνιᾶται τινα ὑπὲρ τοῦ πράγματος, φιλονεικίαν δὲ φησὶ τὴν ἀβελτερίαν. Φυσιώσεις δὲ τὰ μεγαλοπρεπῆ καὶ περιττώματα ἔθη· ἢ καὶ ὅταν εἰς φύσιν καταστῇ τινι ἡ αἴσησις. κατ' αὐτὸ γὰρ ἐπαγόμενοι τοῖς ψευδαποστόλοις ἐτίμων.

21 Μὴ πάλιν ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ Θεός μου πρὸς ὑμᾶς.] Τυτέστιν, ἀρκεῖ τὰ προτερήματα· φοβοῦμαι δὲ μήπως ἐλθὼν ἀναγκασθῶ αὐστηρὸς ὑμῖν χρήσασθαι. Ταπείνωσιν γὰρ τοῦτο καλεῖ, ὃ κολάσαι τινὰς ὅλως, καίτοιγε οἱ πολλοὶ δόξαν μᾶλλον τοῦτο ἔχουσιν. Οὐκ εἶπε δέ, μὴ ταπεινωθῶ, ἀλλὰ, μὴ ταπεινώσῃ με ὁ Θεός· δεικνύων ὅτι ἀφ' "χ εἵνεκεν. ἑαυτοῦ τὸν Θεὸν κινήσω τοῦτο ποιῆσαι· καὶ εἰ μὴ ἵνα ἐν τοῖς μέσοις ὁ Θεὸς καὶ τὸ αὐτοῦ πρόσταγμα, οὐκ ἂν αὐστηρὸς ἐφάνην ἀφ' ἑαυτοῦ. Ὃ δέ, ὁ Θεός μου, εἰπών, τὸν ἀκραιφνῆ ἀγάπην αὐτοῦ δηλοῖ πρὸς τὸν Θεόν.

Καὶ πενθήσω πολλοὺς τῶν προημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοησάντων ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ, καὶ πορνείᾳ, καὶ ἀσελγείᾳ, ἧ ἐπράξαν.] Ὁρᾷς τὰ τοῦ ἀποστόλου σπλάγχνα, πῶς ὑπὲρ ὧν ἄλλοι πλαίουσι, πενθεῖ. Οὐκ εἶπε δὲ, πάντας, ἀλλὰ, πολλούς· καὶ οὐχ ἁπλῶς τοὺς ἡμαρτηκότας, ἀλλὰ, μὴ μετανοήσαντας· οὗτοι γὰρ ἄξιοι πένθους, οἱ ἐν τοῖς τραύμασι μένοντες. Καὶ οὐδὲ τούτοις ἐκκαλύπτει, δίδοὺς αὐτοῖς ῥᾳδίαν τὴν πρὸς μετάνοιαν ἐπάνοδον. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο καὶ μετανοίας ἐμνήσθη, ἵνα ἁρπάσωσι ταύτην, καὶ μὴ ἐλθὼν κολάσῃ αὐτοὺς, ἀλλὰ πενθήσῃ διὰ τοῦτο· ὅ ἐστι, τὰ ἔσχατα λυπηθῇ. Σημείωσαι δὲ τὸ περὶ μετανοίας, διὰ τοὺς Ναυατιανούς. Ἀκαθαρσίαν δὲ, "πάντων. πᾶσαν ἁμάρτημα νόησις· " πᾶσα γὰρ ἀκαθάρτους ποιεῖ· ἢ ἰδικῶς, ταῖς τῶν σωματικῶν μίξεων ἀρρητοποιίαις· ἃ γὰρ εἷς ἐν τῷ πορνεύσας, διὰ πολλοὶ, καὶ ἐν πολλοῖς εἴδεσιν ἀσελγῶν.

certatio autem dicitur, quando quiſquam per litem provocat alterum ſuper re quapiam. Suſurrationē autem calumniam vocat. Inflationes verò, quæ ad oſtentationem & arrogantiam ſpirant, tumidóſque mores, vel quando ceu in naturam quandam tumor tralatus fuerit. Adversùs ipſum enim elati, pſeudapoſtolos honorabant.

21 *Ne iterùm cùm venero ad vos, humiliet me Deus meus apud vos.*] Hoc eſt, ſufficiunt priora. Metuo autem, ne jam veniens cogar auſteriùs vobiſcum agere. Humiliationem enim hoc vocat; quòd omnino ſit puniturus aliquos, licet multi iſtud gloriam eſſe cenſent. Non dixit autem, Ne humilier: verùm, *Ne humiliet me Deus*, indicans quòd Dei causâ iſtuc facturus ſit. Niſi enim interveniſſet Deus, ipſiúſque mandatum, à ſeipſo non ita auſterus viſus eſſet. Quod autem ait, *Deus meus*, ardentem ejus charitatem erga Deum indicat.

Et lugeam multos, ex his qui antè peccaverunt, & non egerunt pœnitentiam ſuper immunditia, & fornicatione, & impudicitia, quam geſſerunt.] Vide Apoſtolicam miſericordiam, quomodo pro aliorum delictis ipſe luget. Non dixit autem omnes, ſed, multos: nec ſimpliciter, qui peccârunt, ſed quos non pœnituit ſuorum ſcelerum: hi enim digni ſunt luctu, qui in vulnere permanent. Neque iſtos retegit, dans eis facilem ad pœnitentiam reditum. Eam enim ob rem & pœnitentiæ meminit, ut eam arripiant, nec ubi venerit, puniat eos, ac propterea lugeat, hoc eſt, ſummo mœrore conficiatur. Obſerva autem quòd iſtud de pœnitentia, propter Novatianos dictum eſt. Per immunditiam autem quodvis peccatum accipies: quodvis enim peccatum immundos facit. Vel ſpeciatim, nefariam corporum mixturam, quâ nefanda committuntur. Non enim unus erat qui fornicatus erat, ſed multi, idq; in pleriſque laſciviarum ſpeciebus.

CAP.

CAP. XIII.

ECce tertio hoc venio ad vos : in ore duorum teſtium aut trium ſtabit omne verbum.] Perinde ac Deus multa interminatur, in ſupplicio autem inferendo ſemper cunctatur : hunc ad modum imitator ejus Paulus multa prætеſtificatur, inquiens, ſicut ſcriptum eſt, Coram duobus aut tribus teſtibus omnem controverſiam ſive ambiguitatem fiſti, hoc eſt, confirmari : ita tribus meis adventibus, omne verbum, quo interminatus ſum vobis, ſtatuetur adverſùm vos, & ſtabilietur, niſi reſipueritis. Teſtimoniorum enim loco adventus ſuos ponit.

2 *Prædixi & prædico, ut præſens cùm eſſem iterum, & abſens nunc ſcribo iis qui antehac peccaverunt, & reliquis omnibus, Quòd ſi venero iterum, non parcam.*] Prædixi, inquit, & rurſus prædico. Quemadmodum enim ſecundò adveniens, & præſens vobis dixi; ſic etiamnum hiſce literis pronuncio, iis quidem qui flagitia commiſerunt, ceu indigentibus correctione : reliquis autem ceu teſtibus; ſi rurſus venero, non parcam. Nec dixit, Puniam, ſed paterno verbo parcendi uſus eſt : Quodſi enim incorrectos, inquit, invenero, non diutiùs procraſtinabo.

3 *Quoniam probationem ejus qui in me loquitur, Chriſti, quæritis.*] Cum magna indignatione ad contemnentes ipſum veluti imbecillem & nihili hominem, hæc dicit. Quandoquidem enim vultis explorare, num Chriſtus in me commoretur, ac propterea me ridetis ceu infirmum, & à Chriſto deſertum, agnoſcetis omnino, ni vitam morésque veſtros correxeritis. Commonſtrat autem ſpiritualia eſſe quæ loquatur verba, deincépsque metuendas eſſe minas ſuas, perinde ac ſi Chriſtus loqueretur. Non ideo autem puniebat eos veluti probationem aut experientiam datu-

ΚΕΦ. ιγ.

ΤΔὺ τρίτον τοῦτο ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς· ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθήσεται πᾶν ῥῆμα.] Ὥσπερ ὁ Θεὸς ἀπειλῶν πολλά, μηδέποτε δὲ ἀεὶ προσφέρεται· οὕτω καὶ ὁ τούτου μιμητὴς Παῦλος πολλὰ διαμαρτύρεται, καί φησιν, ὅτι ὥσπερ γέγραπται, Ἐνώπιον δύο ἢ τριῶν μαρτύρων ἵσταται πᾶσα ἀμφιβολία, τουτέστι, βεβαιοῦται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῇ τριῶν μου παρουσιῶν, πᾶν ῥῆμα ἀπειλητικὸν καταστήσεται καθ' ὑμῶν, καὶ κυρωθήσεται, ἐὰν μὴ μετανοήσατε· ἀντὶ μαρτύρων γὰρ τὰς παρουσίας αὐτοῦ τίθησι.

2 Προείρηκα καὶ προλέγω ὡς παρὼν τὸ δεύτερον, καὶ ἀπὼν νῦν γράφω τοῖς προημαρτηκόσι, καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσιν, ὅτι ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι.] Καὶ προφητεύει, φησι, καὶ πάλιν προλέγω· ὥσπερ γὰρ δεύτερον παραγενόμενος καὶ ἀπὼν νῦν ἔγραψα τοῖς προημαρτηκόσιν, καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσιν, ὅτι ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι· οὕτω καὶ νῦν διὰ τῶν γραμμάτων προαναφωνῶ, τοῖς μὲν προημαρτηκόσιν, ὡς δεομένοις διορθώσεως· τοῖς δὲ λοιποῖς, ὡς μάρτυσιν· ὅτι ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι. Καὶ οὐκ εἶπε, κολάσω, ἀλλὰ πατρικῷ ῥήματι ἐχρήσατο, τῷ τὸ φείδομαι· εἰ γὰρ ἀδιορθώτοις οὖσιν, οὐκέτι ἀναβαλοῦμαί, φησίν. "χ. ἀπὼν. "χ. ἀναβαλοῦμαι.

3 Ἐπεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ.] Μετὰ πολλοῦ τοῦ θυμοῦ πρὸς τοὺς ἐξουθενοῦντας αὐτὸν ὡς ἀσθενῆ καὶ ἐξουθενημένον, ταῦτά φησιν· ὅπερ γὰρ βούλεσθε δοκιμάζειν, εἰ ἐν ἐμοὶ ὁ Χριστὸς οἰκεῖ, καὶ διὰ τοῦτό με χλευάζετε ὡς ἀσθενῆ καὶ ἔρημον τοῦ Χριστοῦ, γνώσεσθε πάντως, εἰ μὴ ἀδιόρθωτοι μείνητε. Δείκνυσι δὲ ὅτι πνευματικά εἰσι τὰ ῥήματα, ἃ λέγει, καὶ λοιπὸν δεῖ φοβεῖσθαι τὴν ἀπειλὴν, ὡς τοῦ Χριστοῦ λαλοῦντος. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ ἐκόλαζεν, ὡς δοκιμὴν αὐτοῖς τῆς πείρας δώσων· ἀλλ' ὅπερ αἴτιαται ἁμαρτά-

νετε,

νετε, εἰ ἀναγκασθῶ, φησι, κολάσαι ὑμᾶς, εἴσεσθε ἀφ' ὧν ἔργων αὐτῷ τῷ δοκιμίῳ τοῦ ζητεῖτε.

Ος εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀσθενεῖ, ἀλλὰ δυνατεῖ ἐν ὑμῖν.] Διὰ τί προσέθηκε, εἰς ὑμᾶς, καίτοι πανταχοῦ δυνατός ὢν; ἀπὸ τοῦ εἰκὸς εἶναι αὐτοὺς καὶ πρότερον πεῖραν εἰληφέναι τῆς δυνάμεως. Φησὶν οὖν, ὅτι ἀφ' ὧν ἤδη πεῖραν εἰλήφετε, γινώσκετε πάντως, ὅτι εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀσθενεῖ, ἀλλὰ δυνατεῖ, τουτέστι, δυνάσται. Ἢ ὅτι ἐν ᾧ μὲ πρόσκαιρον τὴν δύναμιν εἰς ὑμᾶς δείκνυσι, τοὺς διορθωθῆναι δυναμένους, πλήττων νῦν, ἵνα τότε ἀφῇσῃ· εἰς δὲ τοὺς ἀπίστους, καὶ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως δείκνυσι " ὃ ὅτι εἰ καὶ μὴ πεπορήσαται, οὐκ αὐτὸς πεπορήσεται, ἀλλ' ὁ Χριστός. " χ. ἔσται.

Καὶ γὰρ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῇ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ.] Πολλοὶ σκανδαλίζονται ἐκ τῆς ῥήσεως ταύτης· ἀλλὰ μάθε, ὅτι λέγεται ἀσθένεια ἢ τοῦ σώματος· λέγεται δέ, ἢ καὶ περὶ τὴν πίστιν ἕνδειξις· ὡς τὸ, Τὸν ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε. Λέγεται δὲ ἀσθένεια καὶ αἱ ἐπιβουλαὶ καὶ οἱ κίνδυνοι, καὶ αἱ ἀτιμίαι, ὡς τὸ, Εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις, καὶ τὰ τοιαῦτα. Κατὰ τοῦτο οὖν τὸ σημαινόμενον, ἐξ ἀσθενείας ἐσταυρώθη ὁ Κύριος, ἐπιβουλὴν ὑποφέρων, καὶ κίνδυνον, καὶ ὕβριν· ταῦτα γὰρ δοκεῖν ἐξ ἀσθενείας γίνεσθαι. Ὥσπερ οὖν μωρίαν λέγει Παῦλος τὸ κήρυγμα, οὐχ ὡς ὄν, ἀλλ' ὡς νομιζόμενον τοῖς ἀπίστοις· οὕτω καὶ ἐξ ἀσθενείας φησὶ σταυρωθῆναι τὸν Κύριον, τὸ νομιζόμενον παρὰ τοῖς ἀπίστοις, οὐ τὸ ὄντως. Ζῇ μέντοι ἐκ δυνάμεως Θεοῦ, τουτέστι, τοῦ Πατρός, εἴτουν τὸ αὐτοῦ· πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρός, καὶ αὐτοῦ εἰσι· καὶ τὰ αὐτοῦ, τοῦ Πατρός· Ὥστε καὶ ἡ δύναμις κοινὴ, μᾶλλον δὲ αὐτοῦ ὄντως δύναμις τοῦ Πατρός· Ὥστε καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ἀνέστησεν, ὥσπερ καὶ προεῖπε, Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον καὶ ἐγερῶ αὐτόν. Ταῦτα δὲ πάντα λέγει ὁ Παῦλος, ὀνειδιζόμενον αὐτὸν, ὡς διωκόμενον δὲ καὶ ἐπιβουλευόμενον, καὶ ἐξ ἀσθενείας ταῦτα πάσχον-

rus: verùm quia insanabiliter deliquerant, si cogar, inquit, pœnam sumere de vobis, adeóque punire vos; sentietis per opera ipsa explorationem quam quæritis.

Qui erga vos non est infirmus, sed potens est in vobis.] Cur apposuit, *erga vos*, cùm ubique potens sit? quia verisimile erat eos jam antea expertos esse potentiam. Ait igitur: Quia jam antea experimentum accepistis, omnino novistis quòd in vos non sit infirmus, sed fortis, id est, potens. Vel quia in hac vita potentiam suam in vos demonstrat dum corrigi potestis, percutiens vos nunc, ut in futuro judicio dimittat: Erga infideles autem in die judicii. Simul autem indicat quòd etiamsi puniturus sit, se tamen non puniturum, sed Christum.

Nam & si crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei.] Plerique hoc textu offenduntur: atqui discè quòd dicatur infirmitas tùm corporis, tum circa fidem debilitas, ut eo loci: *Infirmum in fide suscipite.* Dicitur rursùs infirmitas etiam insidiæ ipsæ, & pericula, & ignominiæ, ut cùm dicit: *Oblector in infirmitatibus*, & similia. Secundùm hanc igitur significationem Dominus ex infirmitate crucifixus est, insidias & periculum, & injuriam passus: hæc enim videntur ex infirmitate fieri. Perinde igitur ut stultitiam vocat Paulus prædicationem, non quòd sit, sed quòd ita reputetur ab infidelibus: sic ex infirmitate Dominum crucifigi dicit, quæ ita ab incredulis existimabatur, cùm tamen non esset. Vivit tamen *ex potentia Dei*, hoc est, Patris, sive suâ ipsius. Nam quæcunque Patris sunt, etiam ipsius sunt: & quæ ipsius sunt, Patris sunt. Igitur & potentia communis est, vel potiùs, ipse est potentia Patris. Proinde ipse etiam seipsum excitavit, sicut prædixit: *Solvite templum hoc, & excitabo illud.* Hæc autem omnia dicit Paulus, quia contemnebant ipsum, ut qui persecutionibus & insidiis esset obnoxius, atque ex infirmitate

Rom. 14. 1.

2 Cor. 12. 10.

Ioh. 2. 19.

hæc

hæc eum pati existimabant. Ostendit itaque quòd Christus ex hac, ut putabatur, infirmitate nihil damni acceperit.

4 *Nam & nos infirmi sumus in ipso, sed vivemus cum ipso ex virtute Dei erga vos.*] Hoc est, persecutionem patimur, agitamur: hæc enim est infirmitas. *In ipso*, hoc est, propter ipsum, ipsiúsq; verbum. At perinde ac ille non est læsus insidiis petitus, sic neq; nos: *sed vivemus cum ipso*, id est, invincibiles inveniemur erga vos, hoc est, ad vestram commoditatẽ. Fortasse autem adhuc terret eos. Nam si putatis & nos esse infirmos, scitote nos esse viventes *erga vos*, hoc est, ad vos, nisi vitã & mores aliter instituerîtis, puniendos.

5 *Vos ipsos tentate num sitis in fide, ipsi vos probate.*] Quid dicam, inquit, de meipso, quòd Christus in me loquatur, & quòd potens sim, illum tamen crucifixum imitatus, non invado vos? Nam vel vos, si vosmet explorare velitis, videbitis in vobis ipsis Christum: si quidem omnes habetis fidem (credentes enim tum miracula edebant) vel fidem simpliciter, vel signorum, quæ specialior est. Proinde si in vobis discipulis Christus est, multo magis in me præceptore vestro.

An non cognoscitis vosmetipsos, quòd Jesus Christus in vobis est, nisi reprobi sitis?] Hoc est, nisi excideritis è gratia signorum quam accepistis. Innuit autem eos in vitâ corruptos esse. Quia enim plerique fidem habentes, miraculorum operationis expertes erant, eò quòd in vita corrupti erant; Ut videtur, inquit, non agnoscitis vos ipsos, quòd Christus Jesus est in vobis? Non est autem in vobis, eò quòd vitâ sitis reprobi. Non certò autem hoc expressit, sed ambiguè posuit, ne eos incesseret.

6 *Spero autem quòd cognoscetis quòd nos non sumus reprobi.*] Magnæ hinc minæ prodeunt. Quia enim, inquit, vultis accipere probationem, per pœnam quam vobis infligemus, spero nobis non defuturum

εὑρήσειν. Δείκνυσιν οὖν ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς οὐδὲν ἐκ τῆς νομιζομένης ταύτης ἀσθενείας προσλαβών.

4 Καὶ γὰρ ἡμεῖς ἀσθενοῦμεν ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ ζησόμεθα σὺν αὐτῷ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ εἰς ὑμᾶς.] Τουτέστι, διωκόμεθα, ἐλαυνόμεθα· τοῦτο γὰρ ἡ ἀσθένεια. Ἐν αὐτῷ, ἀντὶ τοῦ, διὰ αὐτὸν, καὶ τὸ αὐτοῦ κήρυγμα. Ἀλλ' ὡσαύτως ἐκεῖνος οὐ προσλαβών, ὅπως βλαβῇ εἰς, ὅτων οὐδὲ ἡμῖς· ἀλλὰ ζησόμεθα σὺν αὐτῷ· τουτέστιν, ἀήττητοι εὑρεθησόμεθα εἰς ὑμᾶς, τουτέστιν, εἰς τὸ ὑμετέραν ὠφέλειαν· μήποτε δὲ ἐπὶ φόβῳ αὐτοῦ, ὅτι εἰ μὴ δεχήσεσθε ἡμᾶς ἀσθενῆς, ἀλλὰ ζῶντες ἐσόμεθα εἰς ὑμᾶς τιμήσεις, εἰς τὸ, εἴγε μὴ διορθωθῆτε, κολάσαι ὑμᾶς.

5 Ἑαυτοὺς πειράζετε, εἰ ἐστὲ ἐν τῇ πίστει, ἑαυτοὺς δοκιμάζετε.] Καὶ τί λέγω, φησὶ, περὶ ἐμαυτοῦ, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐν ἐμοὶ λαλεῖ, καὶ ὅτι δυνάμεως μέτα, πλὴν ἐκεῖνον μιμούμενος τὸν σταυρωθέντα, οὐκ ἐπιξέρχομαι ὑμῖν; καὶ ὑμεῖς γὰρ εἰ βούλεσθε ἑαυτοὺς ἐξετάσαι, ὄψεσθε ἐν ἑαυτοῖς τὸν Χριστόν· εἴγε ἔχετε πάντες τὴν πίστιν, (οἱ γὰρ πιστεύοντες τότε ἐθαυματούργουν·) ἢ τὴν ἁπλῶς πίστιν, ἢ τὴν τῶν σημείων, ἥτις ἰδικωτέρα ἐστίν. Ὥστε, εἰ ἐν ὑμῖν τοῖς μαθηταῖς ὁ Χριστὸς, πολλῷ μᾶλλον ἐν ἐμοὶ τῷ διδασκάλῳ.

Ἢ οὐκ ἐπιγινώσκετε ἑαυτοὺς, ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς ἐστὶν ἐν ὑμῖν, εἰ μήτι ἀδόκιμοί ἐστε.] Τουτέστιν, εἰ μήτι ἐξεπέσατε τῆς χάριτος τῶν σημείων ἣν ἐλάβετε. Αἰνίττεται δὲ αὐτοὺς καὶ διεφθάρθαι εἰς τὸν βίον. Ὅτε γὰρ πολλοὶ πίστιν ἔχοντες, τὴν τῶν θαυμάτων ἐνεργείας ἦσαν ἄμοιροι, ἅτε διεφθαρμένοι τὸν βίον, φησὶν ὅτι, ὡς ἔοικεν, οὐκ ἐπιγινώσκετε ἑαυτοὺς ὅτι ἐστὶ Χριστὸς ἐν ὑμῖν; οὐκ ἔστι δὲ ἐν ὑμῖν, ἀπὸ τῆς ἀδοκιμίας τῆς ὑμᾶς κατὰ τὸν βίον. Οὐκ ἀπεφήνατο δὲ, ἵνα μὴ πλήξῃ, ἀλλ' ἐνδιαστικῶς τοῦτο τέθεικεν.

6 Ἐλπίζω δὲ ὅτι γνώσεσθε ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμὲν ἀδόκιμοι.] Πολλὴ κατηπείλησεν ἡ ἀπειλή. Ὅτε γὰρ, φησὶ, βούλεσθε λαβεῖν τὴν δοκιμὴν διὰ τῆς εἰς ὑμᾶς κολάσεως, ἐλπίζω ὅτι οὐκ ἀπορήσομεν

μὴν δοκῶμεν ὑμῖν τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι οὐκ ἀδόκιμοί ἐσμεν, οὐδὲ ἀξεπείραστοι τοῦ χάριτος τοῦ σημείων, καὶ τῆς δυνάμεως· ἢ ὅτι οὐ διεφθάρμεθα τὸν βίον ἡμεῖς, ἵνα δὲ ἀξοικισθῇ ἡμῶν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ἔστιν ἐν ἡμῖν ἀγὼν τῆς δοκίμου βίου, καὶ τιμωρήσει τοὺς ἀπειθοῦντας ὑμῶν.

7 Εὔχομαι δὲ πρὸς τὸν Θεὸν μὴ ποιῆσαι ὑμᾶς κακὸν μηδέν· οὐχ ἵνα ἡμεῖς δόκιμοι φανῶμεν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῆτε, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι ὦμεν.] Ὀργὴ παλάγγια· κατεφρονεῖτο, ἐχωμφδεῖτο, ὡς οὐδὲν δυνάμενος, ἀλλὰ μόνον ἐν γράμμασι κομπάζων· καὶ ὅ μόνον διαβάλλεται τὴν τιμωρίαν, ἵνα καὶ βύχεται μήτε αὐτοὺς ἁμαρτήσειν ποτὲ, μήτε αὐτὸν εἰς ἀνάγκην ἐλθεῖν τοῦ τιμωρῆσαι. Οὐ γὰρ τοῦτο σπουδάζω, φησὶν, ἵνα φανῶ δόκιμος, ὡς δυνάμιν ἔχων τοῦ κολάζειν, ἀλλ ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῆτε ἀεὶ, κἂν ἁμαρτητέ ποτε, ἵνα μετάνοητε· καὶ γὼ ἵνα ὦ ὡς ἀδόκιμος, τυγχάνειν, ἵνα δοκῶ τοῖς πολλοῖς ἀσθενὴς καὶ ἀδυνάτος, ἅτε μὴ εὑρίσκων χώραν τοῦ κολάσαι ὑμᾶς. Οὐ γὰρ τῇ ἀληθείᾳ ἔμελλεν εἶναι ἀδόκιμος· μᾶλλον δὲ δόκιμος εὑρίσκετο, ὅτι οὕτω παιδεύει τοὺς μαθητὰς, ὥστε μηδὲν ἁμαρτάνειν. ἀλλὰ διὰ τοῦτο τὴν πολλῶν κατάληψιν εἶπε τὸ, ὡς ἀδόκιμοι.

8 Οὐ γὰρ δυνάμεθά τι κατὰ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀληθείας.] Ἵνα μὴ δόξῃ χαρίσασθαι αὐτοῖς, φησὶν· ὀξὺ ἀκενοδόξου γνώμης πάντως τοῦτο ποιῶ, ὅτι ἐὰν εὕρωμεν ὑμᾶς ἀνεπισφαλῶς, οὐ δυνησόμεθα κολάσαι· ἀλλὰ κἂν ἐπιχειρήσωμεν, ὁ Θεὸς οὐ συμπράξει. Δυνάμιν γὰρ ἡμῖν δέδωκεν, ἵνα ἀληθῆ φέρωμεν τὴν ψῆφον, οὐχ ὑπεναντίαν τῇ ἀληθείᾳ. Ἀληθῶς δὲ ψηφίζεται ὁ ἄξιον τιμωρούμενος· κατὰ τῆς ἀληθείας δὲ, ὁ τὸν μὴ ἁμαρτάνοντα ἐπιχειρῶν καλάζειν.

9 Χαίρομεν γὰρ ὅταν ἡμεῖς μὲν ἀσθενῶμεν, ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ἦτε.] Πάλιν δείκνησιν ἑαυτὸν σφόδρα οἰκεῖον αὐτοῖς ὄντα. Λέγει γὰρ, ὅτι μὴ νομίσητε ὅτι

ram demonſtrationem quòd non ſimus reprobi, neque exciderimus à gratia ſignorum & virtutis: vel quòd nos vitæ non ſumus adeò corruptæ, ut è nobis migrare coactus ſit Chriſtus: verùm eſt in nobis per probatam vitam, eóſque puniet qui inter vos ſunt immorigeri.

7 *Precor autem Deum, ut nihil mali faciatis, non ut nos probati appareamus, ſed ut vos quod bonum eſt, faciatis, nos autem ut reprobi ſimus.*] Vide miſericordiam ejus. Vilipendebatur, proſcindebatur, tanquam qui nihil poſſet, ſed ſolùm in literis jactabundus. Ipſe verò non ſolùm differt ac rejicit pœnam, verumetiam rogat ne unquam ipſi peccatum committant, & ne ipſe eos punire cogatur, neceſſitate hoc poſtulante, eorúmque demeritis. Non enim in hoc elaboro, inquit, ut videar probatus, ceu potentiam puniendi habens, cæterùm ut vos bonum faciatis ſemper; & ſi unquam contingat vos delinquere, ut pœniteat vos ſcelerum: & ut ego ſim veluti reprobus, hoc eſt, ut ego apud plebeios videar infirmus, ac impotens, quippe qui non inveniam locum puniendi vos. Non enim revera reprobus erat futurus: ſed potius probatus inveniebatur, quòd ſic erudiat diſcipulos, ut nihil peccent. Sed ob multorum opinionem dixit, *veluti reprobi.*

8 *Non enim poſſumus aliquid adversùs veritatem, ſed pro veritate.*] Ne videatur blandiri eis, ait: Ex mente omnino vanæ gloriæ experte hæc facio; nempe, ut ſi invenerimus vos ſine lapſu, non poterimus vos punire. Quòd ſi etiam tentaverimus, Deus nobis non cooperabitur. Potentiam enim nobis dedit, ut verum feramus calculum, & non veritati contrarium. Verè autem decernit, qui dignum punit: adversùs autem veritatem fert ſuffragium, qui non peccantem punire tentat.

9 *Gaudemus enim quando nos infirmi ſumus, vos autem potentes eſtis.*] Rurſus oſtendit ſeipſum admodum ipſis eſſe addictum. Ait enim: Ne exiſtimetis quòd

quia non possim (quandoquidem vos non impingatis) potentiam meam demonstrare erga vos, propterea doleam : lator enim maximè, quando ipse quidem ego infirmer, hoc est, infirmus reputer, quòd non possim potentiam meam puniendo commonstrare : vos autem potentes sitis, hoc est, virtute conspicui, lapsuque vacantes.

Hoc autem & precamur, vestram perfectionem.] Non solùm, inquit, hoc volo, sed precor etiam esse vos irreprehensibiles & integros, hoc est, perfectos, nullam ansam præbentes.

10 *Propterea hæc absens scribo, ut non præsens duriùs agam, secundum potestatem quam Dominus dedit mihi in ædificationem, & non in destructionem.*] Postquam acriter eos terruerat, & interminatus erat, nunc defensionem parat; Eam, inquiens, ob causam sic scripsi, quòd voluerim minas & severitatem ad literas usque esse, neque re ipsa & operibus demonstrari. Non correctos enim omnino duriter puniam ac severè, quoniam potestatem dedit mihi Dominus. Hinc indicat quòd Dominus etiam per ipsum, ut medium, punit. Commonstrans porrò quòd non desideret potestate suâ uti ad illorum supplicium, apposuit, *non ad destructionem, sed ad ædificationem :* hoc est, inprimis Dominus non vult destruere, sive punire, sed ædificare, hoc est, benefacere. Atqui incorrigibilibus destructionem inducere, ædificare est.

11 *Quod reliquum est, fratres, gaudete.*] Ego, inquit, quod meum est feci, reliquum est ut vos vestra etiam conferatis. Si enim vitam vestram correxeritis, immarcessibile possidebitis conscientiæ gaudium, etiamsi tristia vobis locutus sim.

Integri estote.] Hoc est, perfecti estote, & in doctrina, & in moribus, ac replete quæ desunt vobis.

Consolationem accipite.] Quia multæ

ὑμῖν οὐ δυνάμεθα, ἀπταίστων ὄντων ὑμῶν, τὴν δυνάμιν μου ἐπιδείξασθαι, ἀλλ' ὧδε τοῦτο· χαίρω γὰρ μάλιστα ὅταν αὐτὸς μὲν ἐγὼ ἀσθενῶ, τουτέστιν, ἀδύνατος νομίζωμαι, ὡς μὴ ἐπιδεικνύμενος δυνάμιν τινα ἐν τῷ τιμωρεῖσθαι· ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ἦτε, τουτέστιν, ἐναρέτως, ἄπταιστοι.

Τοῦτο δὲ καὶ εὔχομαι τὴν ὑμῶν κατάρτισιν.] Οὐ μόνον, φησὶ, βούλομαι τοῦτο, ἀλλὰ καὶ εὔχομαι ὃ καὶ) ὑμᾶς ἀμέμπτους καὶ κατηρτισμένους, τουτέστι, τετελειωμένους, μηδεμίαν λαβεῖν πρόφασιν.

10 Διὰ τοῦτο ταῦτα ἀπὼν γράφω, ἵνα παρὼν μὴ ἀποτόμως χρήσωμαι, κατὰ τὴν ἐξουσίαν ἣν ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος εἰς οἰκοδομὴν καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν.] Ἐπειδὴ σφόδρα ἐπέπληξεν αὐτοῖς καὶ ἠπείλησε, νῦν ἀπολογεῖται, καὶ φησι· διὰ τοῦτο οὕτως ἔγραψα, ὡς βουλόμενος ἄχρι τῶν γραμμάτων εἶναι τὴν ἀπειλὴν καὶ τὴν ἀποτομίαν, ἀλλὰ μὴ ἐν τοῖς ἔργοις ἐπιδείκνυσθαι. μὴ διορθωθέντας γὰρ κολάσω πάντως ἀποτόμως, ὅπερ ἐξουσίαν δέδωκέ μοι ὁ Κύριος. Ἐκ τούτου οὖν δείκνυσιν ὅτι καὶ ὁ Κύριος δι' αὐτοῦ μέσου κολάζει. Δεικνύων δὲ ὅτι οὐκ ἐπιθυμῶ τῇ ἐξουσίᾳ χρήσασθαι εἰς τὴν ἐκείνων τιμωρίαν, προσέθηκεν, ὅτι οὐκ εἰς καθαίρεσιν, ἀλλ' εἰς οἰκοδομήν· τουτέστι, προσηνεμένως ὁ Κύριος οὐ βούλεται καθαιρεῖν, ἤτοι κολάζειν, ἀλλ' οἰκοδομεῖν, τουτέστιν, ἐνεργετεῖν· πλὴν καὶ ὃ τοῖς ἀδιορθώτοις ἐπάγει τὴν καθαίρεσιν, οἰκοδομεῖν ἐστι.

"χαίρειν τὴν καθαίρεσιν, ἀλλὰ τὴν οἰκοδομήν. Sylb. "καὶ οἰκοδομούσης ἐπιφέρων τ. ε. οἰκοδομίζων.

11 Τὸ λοιπόν, ἀδελφοί, χαίρετε.] Ἐγώ, φησι, τὰ ἐμαυτοῦ ἐπέτρεψα· κατὰ λοιπὸν οὖν ἐστιν ὑμᾶς τὰ ἑαυτῶν σπουδαιοτέρως κατορθοῦν. διορθωθέντες γὰρ, ἀμέμπτως κτήσεσθε τὴν ἀπὸ τοῦ σπουδάσαι χαρὰν, εἰ καὶ λύπης ῥήματα ὑμῖν εἶπον.

Καταρτίζεσθε.] Ἀντὶ τοῦ, τέλειοι γίνεσθε ἔν τε δόγμασι καὶ ἐν βίῳ, καὶ αἰὰ πληροῦτε τὰ λείποντα ὑμῖν.

Παρακαλεῖσθε.] Ἐπειδὴ πολλοὶ ἦσαν

ἀλλ᾽ οἱ τελειοῦμενοι, φησὶ, παρακαλεῖσθε καὶ αὐτοὶ ὑφ᾽ ἑαυτῶν καὶ ἀλλήλων, καὶ οὐκ ἀπὸ τῆς εἰς τὸ βέλτιον μεταβολῆς. μεγάλη γὰρ ἡ ἐκ τούτου παράκλησις σεσυνειδότας ἀγαθά.

ὑ. χ. ἀλλων.

Τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, εἰρηνεύετε.] Τοῦτο καὶ τῇ ἐπιστολῇ αὐτοὺς ἤτησεν, ὡς διῃρημένους ὄντας. Ἔστι δὲ τὸ αὐτὸ μὲν φρονεῖν ἐν τοῖς δόγμασι, μὴ εἰρηνεύειν δὲ ἐν τοῖς πρὸς ἀλλήλους ἀμφότερα παρὰ τοῦ Παύλου ἀπαιτεῖ.

Καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης καὶ ἀγάπης ἔσται μεθ᾽ ὑμῶν.] Οὐ μόνον παρακαλεῖ, ἀλλὰ καὶ εὔχεται· ἢ τοῦτό φησιν ὅτι τοῦτο, φησὶ, τῆς ἀκολουθίας ἐστὶ μᾶλλον παραινέσεως· ὅτι ἐὰν εἰρηνεύητε, ὁ Θεὸς ἔσται μεθ᾽ ὑμῶν. Ἀγάπης δὲ Θεὸς λέγεται, ἢ ὡς ἀφ᾽ ἑαυτῆς πηγὴ, ἢ ὡς ἑαυτὸν ἐνδειξάμενος εἰς ἡμᾶς ὁ τοῦ μονογενοῦς· ἢ ὡς ἔνθα ἐστὶν ἀγάπη, ἐκεῖ καὶ αὐτὸς ὤν, καὶ δικαίους ἑαυτῷ φαινόμενος. Ὡσαύτως * καὶ τῆς εἰρήνης· ἢ ὡς πηγὴ ἑαυτῆς, ἢ ὡς εἰρηνεύσας τὰ ἐν οὐρανῷ, καὶ τὰ ἐπὶ γῆς, ἢ ὡς δικαίους κλήματος.

13.

12 Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ.] Μὴ ἐν ὑπούλῳ καὶ δολερῷ, ὡς ὁ Ἰούδας· διὰ τοῦτο γὰρ φιλοῦμεν, ἵνα μᾶλλον ἀναπτερώμεθα τὴν ἀγάπην· ὅθεν τὸ στόμα ὅτι μάλιστα τῶν ἄλλων μελῶν τὸ συνδεσμοῦν ἐστὶ ψυχάς. καὶ γὰρ καὶ οἱ ἐπανιόντες οἴκαδε ἐκεῖ φιλοῦσι· φιλοῦμεν, ὦ στόματι φιλοῦντες, ἢ καθάπερ ναὸς ἐσμὲν τοῦ Θεοῦ, προθύρου δὲ τούτου τοῦ ναοῦ τὸ στόμα, τὰ προθύρα φιλοῦμεν· διὰ τούτων γὰρ τῶν προθύρων εἰσέρχεται ὁ Χριστός, ὅταν κοινωνῶμεν.

"καθάπερ οὖν ἐστὶ τὸ στόμα προθύρου.

Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἅγιοι πάντες.] Τοὺς μὲν παρόντας διὰ τοῦ φιλήματος συνάπτει, τοὺς δὲ ἀπόντας διὰ τῆς προσρήσεως· καὶ τούτους δὲ τὸ στόμα συνάπτει· ἀπὸ γὰρ στόματος ἡ προσρησις.

13 Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.] Ἐπειδὴ συνῆψεν ἁπάντων, πρόσεισι λοιπὸν

futuræ pacis operationes & particula, Consolationem, inquit, accipite & à vobis ipsis, & alter ab altero, & à permutatione vestri in melius. Magna enim consolatio est, conscientia bona.

Idem sapite, pacem habete.] Hoc quoque in priore Epistola ab iis petiit, qui dissidentibus. Contingit autem idem sapere in unanimitate doctrinæ, pacem verò non exercere in mutua conversatione. Utraque ergo ab ipsis Paulus postulat.

Et Deus pacis & dilectionis erit vobiscum.] Non solùm adhortatur, verùm etiam exoptationem adjicit: vel ne hæc quidem est exoptatio, sed ejus, quod consequenter futurum est, prædictio: nimirum, si pacem inter vos aluëritis, Deus erit vobiscum. Charitatis autem Deus dicitur, vel quòd fons sit hujus, vel quòd eam erga nos eximiam ostenderit: vel quòd ubi sit charitas, illic & ipse sit, & Dominus hujus appareat. Similiter & pacis: sive quòd fons sit hujus, sive quòd tam quæ in cœlo, quàm quæ super terram pacaverit; vel quòd sit Dominus ejus, tanquam possessionis.

12 *Salutate vos mutuò in osculo sancto.*] Non fucato ac doloso, Judæ instar. Propter hoc enim osculamur, ut magis accendamus charitatem. Nam os præ cæteris membris animas præcipuè connectit. Nam domum reversi, osculum figendo unionem significamus. Vel quia templum sumus Dei, hujus autem templi vestibulum est os, vestibula osculamur. Per hæc enim vestibula ingreditur Christus, quando communicamus.

Salutant vos sancti omnes.] Præsentes quidem per osculum connectit, absentes autem per salutationem. Imò & hosce connectit os: nam ab ore salutatio proficiscitur.

13 *Gratia Domini nostri Jesu Christi, & charitas Dei, & communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis. Amen.*] Postquam omnes conjunxerat, Filii gratiam,

tiam, more solito, eis comprecatur, per quam servavit nos, non ex óperibus nostris, sed ex gratia, mactatus ipse pro nobis: ac dilectionem Patris, quâ dilexit nos, dans unigenitum pro nobis. Tanquam autem interrogatus, undénam Filii gratia adveniat? ex Patris, inquit, dilectione. Quid verò effecit? communionem sancti Spiritûs, hoc est, participationem & assumptionē ejus, quâ sanctificamur, adventu Spiritûs Paracleti in nos participes ipsius facti, imò & ipsi in Spiritum permutamur, non essentiâ, sed participatione. Ubi verò sunt qui Spiritum Sanctum rejiciunt, quia in principio epistolarum ipsum non ponit? En jam posuit, & Trinitas tibi à Paulo completè enumeratur. Per quam veritatis dogmata firmiter retinentes, ac vitam incorruptam ostendentes conservemur, ut revera perfecti simus, utrinque nos rectè habentes, & Dei in Trinitate perfecti servi perfecti declarati. Cui gloria in secula seculorum. Amen.

κ τὸ εἰωθὸς, τ χάριν τ Υἱ, δι' ἧς ἔσωσεν ἡμᾶς, οὐκ ἐξ ἔργων ἡμετέρων, ἀλλὰ χάριτι, σφαγεὶς αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν· κ τ ἀγάπην τ Πατρὸς, ἣν ἠγάπησεν ἡμᾶς, δοὺς τ μονογενῆ ὑπὲρ ἡμῶν. Ὡσανεὶ δ' ἐρωτηθεὶς, πόθεν ἡ χάρις τ υἱ; φησὶν, ὅτι ἐκ τ τ Πατρὸς ἀγάπης· τί δὲ κατώρθωσε; τ κοινωνίαν τ ἁγίου Πνεύματος, τουτέστι, τ μετοχὴν αὐτ, κ τ μετάληψιν, καθ' ἣν ἁγιαζόμεθα, τῆς ἐφ' ἡμᾶς ἐπιφοιτήσεως τ παρακλήτου κοινωνοὶ αὐτ γινόμενοι, κ πνεῦμα κ αὐτοὶ, οὐκ οὐσίᾳ, ἀλλὰ μεθέξει ὄντες. Πῶς δέ εἰσιν οἱ τὸ Πνεῦμα ἀθετοῦντες, ὅτι μὴ ἐν ἀρχῇ τ ἐπιστολῶν αὐτὸ τέθηκεν; ἰδοὺ γὰρ τέθηκε, κ ἡ τελειότης σοι ἀπηρτισμένως ὑπὸ τ Παύλου ἀπαριθμεῖται· ὑφ' ἧς σωτηρίμβα, πάτι δόγματα τ ἀληθείας κατέχοντες βεβαίως, κ τ βίον ἀδιάφθορον ἐπιδεικνύμενοι, ἵνα ὦμεν ὄντως κατηρτισμένοι ὡς ἦμεν, ἀμφοτέρωθεν καλὰς ἔχοντες, κ διὰλοι τέλειοι τ τελείου ἐν τελείᾳ Θεοῦ διακονούμενοι. ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τ αἰώνων. Ἀμήν.

ΘΕΟΦΥ-

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BVLGARIÆ ARCHIEPISCOPI EPISTOLÆ DIVI PAVLI AD GALATAS EXPOSITIO.

Ὑπόθεσις τῆς πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῆς.

Πολλοῦ ὁ πρόοιμον γέμει θυμοῦ, καὶ πᾶσα ἀχρὰς ἡ ἐπιστολή· ὁ γὰρ ἀεὶ ἐπιεικὴς τοῖς μαθηταῖς ἐπιπλήξεως δεομένοις, οὐ διδασκάλου. Τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ποιεῖ· τότε γὰρ Πέτρον μακαρίσας, εἶτα καὶ ἐπιτιμᾷ· καὶ τοὺς μαθητὰς ἢ ἀσυνέτους ἀποκαλεῖ. Καὶ Παῦλος μὲν οὖν καὶ πρὸς ἄλλους μὲ γράφων, αὐστηρότητι κέχρηται, ὥσπερ οὖν πρὸς Κορινθίους· μάλιστα δὲ πρὸς Γαλάτας τούτους. ἡ δὲ αἰτία, τοιαύτη. Οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντες, ἅμα μὲ τῷ πατρῴῳ νόμου ἐχόμενοι·

Argumentum Epistolæ ad Galatas.

Multa vehementiâ & indignatione refertum est exordiũ, & universa propemodũ Epistola: perpetuò enim mansuetum esse erga discipulos, qui increpatione opus habent, non est boni præceptoris. Idem etiam Dominus agit. Cùm enim Petrum beatum prædicâsset, postea itidem objurgat: ac discipulos indoctos & carentes intellectu appellat. Ac Paulus certè quidem ad alios scribens, austeritate usus est, quemadmodum ad Corinthios; potissimum autem ad Galatas hosce. Causa verò est hujusmodi. Qui ex Judæis ad fidem accesserant, partim quidem patria lege de-

Mat.16.17, 23.

Mat.15.16.

1 Cor.5.

tenti, partim verò doctiores esse desiderantes, docebant Galatas circumcisionem esse retinendam, & Sabbata & neomenias servanda. Nam Petri discipuli hæc non vetabant. Ac revera quidem isti non vetabant, non quòd ita docerent, verùm quòd infirmitati eorum, qui ex Judæis crediderant, condescenderent, quibus etiam prædicabant. Paulus verò qui gentibus prædicabat, istâ condescensione non indigebat. At siquando opus esset, ipse etiam obsecundabat: hinc est quòd circunciderit Timotheum, quódque ipse sanctificatus sit secundum legem. Atqui impostores non reddentes causas cur Petrus & qui cum ipso erant, talia facerent, decipiebant simpliciores, & tamen hoc ipsum in Pauli calumniam proferebant, quòd aliàs circumcideret, aliàs verò circumcisionem tolleret, & aliùs alia prædicaret: & præ omnibus, Paulo non esse obtemperandum; quippe qui neque Christum vidisset, neque ejus esset discipulus, sed Apostolorum. Petrum autem cum cæteris Apostolis, ceu eos qui ipsi Christum vidissent, suscipiendos. Has ob causas animo accensus Apostolus, Epistolam hanc conscribit. Ac primùm quidem eò sermonem dirigit, quod illi dicebant, perfodientes ita & elevantes ejus æstimationem, nimirum, quòd alii quidem essent Christi, ipse verò Apostolorum discipulus. Propterea sic orditur.

ἅμα ϗ διδάσκαλοι εἶ) ὀρεχθέντες, ἐδίδασκον Γαλάτας ὅτι δεῖ περιτέμνεσθαι, καὶ σάββατα ϗ νεομηνίας τηρεῖν· τοὶς γὸ περὶ Πέτρον μὴ κωλύειν ταῦτα. καὶ ἀληθῶς γε οὐκ ἐκώλυον ὅτι, ϗχ ὡς δογματίζοντες, ἀλλ' ὡς συγκαταβαίνοντες τῇ ἀσθενείᾳ τῶν ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκότων, οἷς ϗ ἐκήρυττον. Ὁ δὲ Παῦλος ἔθνεσι κηρύττων, ϗ χρείαν εἶχε τ συγκαταβάσεως ταύτης. ὅτε γοῦν ἐν χρεία γέγονεν, ϗ αὐτὸς συγκατέβη, ϗ περιέτεμε μὲν τ Τιμόθεον, ἡγίασατο δὲ αὐτὸς κ τ νόμον. ἀλλ' οἱ ἀπατεῶνες ϗ λέγοντες τὰς αἰτίας, δι' ἃς ϗ οἱ περὶ Πέτρον & αὐτοὶ ταῦτα ἐποίουν, προελαμβάνοντο τοὶς ἀφελεστέροις, ϗ αὐτὸ μόνον τοῦτο εἰς διαβολὴν Παύλου προσέφερον, ὅ, ποτὲ μὲν περιτέμνειν, ποτὲ δὲ ἀναιρεῖν τ περιτομὴν, ϗ ἄλλοτε ἄλλα κηρύσσειν· ϗ ὑπὲρ πάντων, ὡς ϗ δεῖ Παύλῳ πείθεσθαι, ὃς οὔτε Χριστὸν εἶδεν, οὔτε αὐτῷ ὑπῆρξε μαθητὴς, ἀλλὰ τῶν ἀποστόλων· τοὺς δὲ περὶ Πέτρον, ὡς αὐτόπτας προσδέχεσθαι. Διὰ ταῦτα τοίνυν διακαὴς τὴν ψυχὴν, σωτίθησι τὴν ἐπιστολήν· καὶ πρῶτόν γε πρὸς ἐκεῖνο ἀποτείνεται, ὃ ἐκεῖνοι ἔλεγον διορύττοντες αὐτῶν τὴν ὑπόληψιν, ὅτι οἱ μὲν ἄλλοι τοῦ Χριστοῦ, αὐτὸς δὲ τῶν ἀποστόλων ὑπὸ μαθητής· διὸ καὶ οὕτως ἄρχεται.

" χ. πάντων.

THEOPHY-

THEOPHYLACTI COMMENTARIVS
IN EPISTOLAM AD GALATAS.

ΚΕΦ. α.

ΠΑῦλος ἀπόστολος, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου.] Εὐθέως αὐτομάτη ἡ τοῦ ἀποστόλου μαθητὴς· οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων γάρ, φησὶν ἀνωθεν, καὶ ἀπ' οὐρανοῦ ἐκλήθη· καὶ οὐ δι' ἀνθρώπου, φησὶν αὐτὸν ὁ Χριστός. Ἐβάπτισε μὲν γὰρ αὐτὸν Ἀνανίας· φησὶ δὲ οὐκ ἐκεῖνος τοῦτο τῇ πίστει ἐκάλεσεν, φησὶν ἀπ' οὐρανοῦ ὁ Χριστός. ἀλλὰ τί δὲ οὐκ εἶπε, Παῦλος κλητὸς, φησὶν ἀπόστολος; δῆλον ὅτι περὶ τούτου πᾶς ἦν ὁ λόγος, λεγόντων ὅτι ὑπ' ἀνθρώπων ἀπόστολος χειροτόνητο· τοῦτο οὖν ἐκίσας, δείκνυσιν ὅτι οὐκ ἔστι τοῦτο.

Ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ Θεοῦ Πατρὸς, τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.] Καὶ μάλα αἱ Πράξεις κατὰ τὸ Πνεῦμα δηλοῦσιν αὐτὸν ἀφορισθῆναι εἰς τὴν ἀποστολήν· δῆλον οὖν, ὅτι μία ἐξουσία Υἱοῦ, καὶ Πνεύματος, καὶ Πατρός. Σημείωσαι δὲ, καὶ ὅ, φησὶ, ὅτι τοῦ Πατρὸς κείμενον, εἰς τοῦτον τὸν Υἱὸν ὀνομασθέντα, διὰ τοὺς ζητοῦντα περιεργάζομένους αἱρετικούς. Εὐκαίρως δὲ ἀνεμνήσκει τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως, ἵνα πείσῃ αὐτοὺς μηκέτι τοῦ νόμου προσέχειν, τοῦ μηδὲν κατ' αὐτῶν εἰσηγμένου· ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ κατ' αὐτῶν ἀποθανόντος καὶ ἀναστάντος· καὶ ὅτι ὁ τοιούτου ἀφίσταται εὐεργέτου, μεγάλης ἀγνωμοσύνης. Λέγεται δὲ αὐτὸν ἐγεῖραι ὁ Πατὴρ, καὶ διὰ τὴν τῶν ἀκροατῶν

CAP. I.

PAulus Apoſtolus, non ab hominibus, neque per hominem.] Illicò quòd hominum ſit diſcipulus tollit. Non ab hominibus enim, ſed è ſupernis, adeóque cœlitùs vocatus fuit; & non per hominem, ſed per ipſum Chriſtum. Baptizavit quidem ipſum Ananias, ſed is ad fidem non vocavit, verùm è cœlis Chriſtus. At cur non dixit, Paulus vocatus, ſed, *Apoſtolus*? Quia hâc de re tota erat quæſtio atque ſermo; dicebant enim quòd ab hominibus Apoſtolus electus eſſet. Adverſum iſthuc ergo renititur, oſtendens rem ſeſe aliter habere.

Sed per Ieſum Chriſtum, & Deum Patrem, qui ſuſcitavit eum à mortuis.] Atqui Acta Apoſtolorum, à Spiritu ſancto indicant eum ſegregatum eſſe ad apoſtolicam functionem. Perſpicuum igitur quòd ſit una poteſtas & Filii & Patris & Spiritus. Obſerva hic præpoſitionem, *per*, Patri appoſitam, ac Filium primò nominatum, propter hæreticos qui in hiſce rebus curioſi ſunt. Opportunè autem meminit mortis & reſurrectionis, ut perſuadeat eos non diutiùs legi advertere animum, quæ nihil eis conferre poſſit: ſed Chriſto potius, qui pro ipſis mortuus eſt & reſurrexit. Tum quòd magnæ ſit ingratitudinis, à tali tantóque benefactore deficere. Pater autem ipſum ſuſcitâſſe dicitur, tum propter auditorum

Act. 13.

auditorum imbecillitatem, tum quòd ad Patrem etiam referantur quæcunque Filius facit. Non enim ille ad ſeipſum excitandum impotens erat, qui in ipſum credentibus iſtud dedit, ut vel ſola corporum ſuorum umbrâ mortuos ſuſcitarent.

2 *Et qui mecum ſunt omnes fratres.*] Quia calumniabantur eum, quòd ſolus hæc prædicaret, indicat jam nunc pleróſque ſibi alios eſſe ejuſdem ſententiæ participes.

Eccleſiis Galatiæ.] Reputa hîc ejus indignationem atque dolorem. Non enim dixit, dilectis, ſanctificatis, neque Eccleſiis Dei, ſed ſimpliciter, *Eccleſiis Galatiæ.* Quia verò diſſidebant inter ſeſe, iſtos non injuriâ multas vocat Eccleſias. Partim verò eos pudefaciens, in unum colligit per hoc nomen. Qui enim in multa ſunt diviſi, non poſſunt hâc nomenclaturâ appellari, quæ concordiam ſignificat.

3 *Gratia vobis & pax.*] Quia periclitabantur ne gratiâ excíderent, propterea quòd animum ad legem applicarent, imprecatur hanc ipſis. Quoniam verò ſe ipſos hoſtes Dei fecerunt, ſtatuentes legalia quæ ille aboleverat, ad pacem illos revocat ac reducit.

A Deo Patre.] Deus Pater veſter factus eſt. Unde? ex lege ad quam inhiatis, an ex baptiſmate Chriſti? Quomodo igitur averſamini benefactorem? Obſerva autem quod ait, *à Deo Patre*, ſine articulo, propter eos qui Filium Patre minorem eſſe concludunt, ex hoc quòd Joannes di-
Ioh. 1. 1. cit, *Et Deus erat verbum*, ſine articulo.

Et Domino noſtro Jeſu Chriſto.] Non lex Dominus noſter eſt, ſed Chriſtus Jeſus. Ipſa porrò nomina beneficii ſunt indicia. Jeſus enim, veluti à peccatis ſervans populum. Chriſtus à Spiritûs unctione, quâ pro nobis unctus eſt, ſanctificans naturam noſtram per aſſumptionem, ac nobis largiens ut ſic nominemur.

4 *Qui dedit ſemetipſum pro peccatis*

ἀοθένειαν, καὶ ὅτι εἰς τὸν Πατέρα πάντα ἀναφέρονται, ὅσα ὁ Υἱὸς ποιεῖ. ὁ γὰρ οὐτος αὐτὸς ἑαυτὸν ἐγεῖραι ἀδυνάτως ἦν, ὃς δὲ τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύσασι δέδωκε νεκροὺς ἐγείρειν ἀπὸ σκιᾶς μόνης τῆς σωμάτων αὐτῶν.

2 Καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες ἀδελφοί.] Ἐπειδὴ διέβαλλον αὐτὸν ὡς μόνον ταῦτα κηρύττοντα, δείκνυσι νῦν ὡς πολλοὺς καὶ ἄλλους ἔχει τῆς γνώμης κοινωνούς. ν. ὡ.

Ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας.] Ὁρᾷ τὸν θυμὸν καὶ τὴν ὀδύνην. ὁ γὰρ εἰπὼν, τοῖς ἀγαπητοῖς, τοῖς ἡγιασμένοις, οὐδὲ, τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ἁπλῶς, τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Γαλατίας. Ἐπεὶ οὖν καὶ διεστασίαζον, εἰκότως καὶ πολλὰς ἐκκλησίας τούτους ὀνομάζει· ἅμα οὖν καὶ συντέμνων αὐτούς, συνάγει εἰς ἓν διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου. Οἱ γὰρ εἰς πολλὰ διηρημένοι, ὁ δύανται ταύτῃ κεκλῆσθαι τῇ τοιαυτηρείᾳ, ἣ συμφωνίαν δηλοῖ.

3 Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη.] Ἐπειδὴ ἐκινδύνευον τὸ χάριτος ἐκπεσεῖν, ἐκ τοῦ τοιαῦτα ἔχειν τὰ νόμῳ, ἐπεύχεται ταύτην αὐτοῖς· καὶ ὅτι πολεμίους ἑαυτοὺς τοῦ Θεοῦ ἐποίησαν, ἱστῶντες τὰ νομικὰ, ἃ ἐκεῖνος κατήργησε, τοὺς τὴν εἰρήνην αὐτοὺς ἐπιμάγει.

Ἀπὸ Θεοῦ Πατρός.] Ὁ Θεὸς Πατὴρ ὑμῶν ἐγένετο· πόθεν; ἀπὸ τοῦ νόμου, τοῦ ὃν κεκτήνατε, ἢ ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ; πῶς οὖν ἀποστρέφεσθε τὸν εὐεργέτην; Σημείωσαι δὲ ὅτι, ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς, χωρὶς τοῦ ἄρθρου κείμενον, δηλοῖ τοὺς ἐλαττονα εἰσάγοντας τὸν Υἱὸν, ἐκ τοῦ τὸν Ἰωάννην λέγειν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος, χωρὶς ἄρθρου.

Καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Οὐχ ὁ νόμος ἡμῶν Κύριος, ἀλλ' ὁ Χριστὸς Ἰησοῦς. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ὀνόματα, τῆς εὐεργεσίας ἐνδεικτικά. Ἰησοῦς γὰρ, ὡς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν σῶσας τὸν λαόν· καὶ Χριστὸς δὲ, ἀπὸ τοῦ τοῦ Πνεύματος χρίσεως, ἣν ὑπὲρ ἡμῶν ἐχρίσθη, ἀναλάσας τὴν φύσιν ἐν ᾧ προσελήμματι, καὶ δοὺς ἡμῖν ὥστε ὀνομάζεσθαι.

4 Τοῦ δόντος ἑαυτὸν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν.]

ἡμῶν.] Ἰδὲ ἑαυτὸν δέδωκεν· οὐκ ἄρα ὡς δοῦλος ὑπουργήσεν. Ὅτε οὖν ἀκούσῃς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς δεδόσθαι, τὴν εὐδοκίαν καὶ τὴν θέλησιν σκόπει τοῦ Πατρός. Ἔδωκε δὲ ἑαυτὸν, ἵνα ἀπολλάξῃ ἡμᾶς τῶν ἁμαρτιῶν, ὧν ὁ νόμος ἀπαλλάξαι οὐκ ἴσχυε. πῶς οὖν τὸν ἀπαλλάξαντα ἀφέντες, ᾧ νόμῳ προσέχετε, τῶν μηδὲν ὠφελησάντων;

Ὅπως ἐξέληται ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος πονηροῦ.] Ἐνταῦθα οἱ Μανιχαῖοι ἐπιπηδῶσι τῷ ῥητῷ, λέγοντες, ὅτι ἰδοὺ πονηρὸν σκληρεῖ τὸν ἐνεστῶτα αἰῶνα, ὅτι τὴν ζωὴν ἡμῶν. Οὐκ ἔστι τοῦτο. Οὔτε γὰρ αἱ ἡμέραι πονηραὶ αὗται καθ' ἑαυτάς· τίς γὰρ πονηρία ἐν ἡλιακοῦ δρόμου, ἢ ἐν διαστήματος τῶν ἡμερῶν; οὔτε ἡ ζωὴ ἡμῶν αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν πονηρά ἐστι· πῶς γὰρ, ἐν ᾗ τὸν Θεὸν ἐπιγινώσκομεν, ἐν ταύτῃ τῶν μελλόντων φιλοσοφοῦμεν; ἀλλ' αἰῶνα πονηρὸν, τὰς προαιρέσεις φησὶ τὰς πονηράς, ἢ τὴν διεφθαρμένην προαίρεσιν. ὥσπερ καὶ ἡμεῖς εἰώθαμεν λέγειν, κακὴν ἔχον ἡμέραν, οὐ τὸν χρόνον, ἀλλὰ τὰς πράξεις, καὶ τὸν τρόπον διαβάλλοντες. οὐ γὰρ ἵνα ἡμᾶς ἀποκτείνῃ, καὶ ἐκβάλλῃ τῆς παρούσης ζωῆς, διὰ τοῦτο ἀπέθανεν ὁ Χριστός· ἀλλ' ἵνα τῶν πονηρῶν πράξεων ἀπαλλάξῃ τὸ λοιπόν. ὅπερ γὰρ εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, τουτέστιν, ἠλευθέρωσεν ἡμᾶς τῶν προγεγενημένων πλημμελημάτων· λέγει λοιπὸν, ὅτι καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἀσφάλειαν ἔδωκεν, ἵνα ἐξέληται ἡμᾶς τῆς πονηρᾶς διαγωγῆς. ὁ νόμος γὰρ, οὔτε τὰ προγεγενημένα ἁμαρτήματα ἐξήλειφεν, οὔτε πρὸς τὸ μέλλον ἴσχυε.

Κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν.] Ἐπειδὴ ἐνόμιζον ἐκεῖνοι ὅτι τοῦ Θεοῦ παρακούσαντες ἀφέντες τὸν νόμον, διεφθάρθαι τὴν ὑπόνοιαν αὐτῶν, δεικνὺς ὅτι θέλημα τοῦ Πατρός ἐστι, τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐλευθερωθῆναι. Ὁρᾷς δὲ ὅτι οὐκ εἶπε, κατὰ τὸ ἐπιταχθὲν τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ κατὰ τὸ θέλημα, τουτέστι, τὴν εὐδοκίαν. Εἰπὼν δὲ, Πατρὸς ἡμῶν τοῦ Θεοῦ, πάλιν τοῦ εὐεργέτου ὑπομιμνήσκει Χριστοῦ, ὃς τὸν αὐτὸν πατέρα καὶ

noſtris.] En ſeipſum dedit: non igitur ut ſervus herili juſſu operatus eſt. Cùm igitur audis ipſum à Patre datum eſſe, benevolentiam Patris & voluntatem intellige. Dedit autem ſeipſum, ut liberet nos à peccatis, à quibus lex liberare non valuit. Quomodo igitur liberatore veſtro dimiſſo, legi attenditis, quæ nihil vobis profuerit.

Ut eriperet nos ex præſenti ſeculo malo.] Hîc Manichæi textui vim faciunt, dicentes, Ecce, ſeculum præſens, ſive vitam noſtram, malum appellavit. Hoc autem non eſt ita. Neque enim dies ipſæ per ſe malæ ſunt. Quæ enim pravitas curſus ſolaris, vel dierum intervalli? Neque vita noſtra per ſeſe prava eſt; quomodo enim in qua Deum agnoſcimus, ac de futuris philoſophamur? Sed ſeculum pravum, operationes pravas dicit, & corruptam voluntatem: quemadmodum nos conſuevimus dicere, Malum habui diem, non tempus, ſed circumſtantiam & actionem accuſantes. Non enim ut nos occidat & ejiciat è præſenti vita, propterea mortuus eſt Chriſtus: verùm ut à pravis operibus deinceps nos liberet. Cùm enim ſuprà dixiſſet, Dedit ſeipſum pro peccatis noſtris, hoc eſt, liberavit nos à præteritis ſceleribus: poſthac ait quòd & in futurum dedit nobis ſecuritatem, ut nos à mala converſatione eximat. Lex autem neque præterita peccata delevit, nec ad futura valuit.

Secundum voluntatem Dei & Patris noſtri.] Quia putabant illi quòd Deo non obtemperarent dimittentes legem, ſuſpicionem eorum corrigit, oſtendens voluntatem Patris eſſe, quòd per Filium liberaremur. Vides autem quòd non dixerit, juxta mandatum Patris, ſed, ſecundum voluntatem, hoc eſt, beneplacitum. Dicens autem Deum Patrem noſtrum, rurſus benefactoris commonefacit Chriſti, qui Patrem ſuum, noſtrum etiam

am patrem fecit. Qui igitur ab hoc defecitis?

5 *Cui gloria in ſecula ſeculorum. Amen.*] Cùm nuſquam alibi in exordiis *Amen* poſuerit, hic ponit, indicans quòd ſermo ejus conſummatus ſit, & quæ dixiſſet, ad Galatarum accuſationem abundè ſatis eſſe. Etenim mentione facta inenarrabilium Dei beneficiorum, ex quibus condemnabantur illi, quòd Chriſtum benefactorem dimiſiſſent: deinde admiratus ea, nec quicquam aliud de illis enunciare valens, doxologiâ ſermonem claudit.

6 *Miror quòd adeò citò transferimini ab eo qui vocavit vos per gratiam Chriſti.*] Indicat quòd magnam de ipſis habuerit opinionem. Miror enim, inquit, quòd vos qui adeò in fide laborâſtis, tam citò transferimini. Duæ culpæ ſunt, & quòd transferimini, & quòd citò, ut ne tempore quidem opus habeant impoſtores: quod levitatem excipientium impoſturam reprehendit. Nec dixit, translati eſtis, ſed, *transferimini*, hoc eſt, nondum credo, nec arbitror conſummatam eſſe fraudem. Conſidera hic ſapientiam. Quia lege detenti Patri ſervire putabantur; A Patre, inquit, transferuntur, qui animum Legi adhibent. Nam *ab eo*, inquit, *qui vocavit vos*, hoc eſt, Patre *per gratiam Chriſti*, id eſt, ut juſtificemini per Chriſtum: non ex operibus, ſed *gratiâ*. Filius enim exhibet remiſſionem in gratiâ, Pater autem ad hanc vocat.

7 *Ad aliud Evangelium, quod non eſt aliud, niſi ſunt aliqui qui vos conturbant, & volunt pervertere Evangelium Chriſti.*] Quia ſuam impoſturam ſeductores Evangelium vocabant, ipſe adverſus nomen illud pugnans, Non eſt, inquit, aliud Evangelium: præterquam quòd accepiſtis. Unum enim eſt, rectam & ſynceram opinionem continens, quod ego prædicavi: niſi jam ſint qui turbent oculos animarum veſtrarum, & faciant alia pro aliis cernere,

ἡμῶν πατέρα ἐποίησε. Πόθεν οὖν τοῦτο ἀφίστασθε;

ε Ὧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.] Οὐδαμοῦ ἄλλου χοῦ ἐπιφέρει ὁ, ἀμήν, ἀλλ' ἐνταῦθα πέφηνε· δηλῶν ὅτι ὁ λόγος ἀπεριγράπτου ἐστὶν αἰνέσεως, καὶ πρὸς τὴν κατηγορίαν τῶν Γαλατῶν ἱκανὰ τὰ εἰρημένα· ἐκ γὰρ ἀναμνήσεως τῶν ἀφάτων τοῦ Θεοῦ εὐεργεσιῶν, ἐξ ὧν κατεγινώσκοντο ὅτι, ἀφέντες † "εὐεργετήσαντα Χριστὸν εἰς ἐπηλυγὰς τρέπεσθε, καὶ μηκέτι μηδὲν δυνάμενος ἄλλο πρὸς αὐτὴν ἐξευρεῖν, εἰς δοξολογίαν κατακλείει † λόγον. "χ. ἐπηγάγετο.

6 Θαυμάζω ὅτι οὕτω ταχέως μετατίθεσθε ἀπὸ τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς ἐν χάριτι Χριστοῦ.] Δείκνυσιν ὅτι μεγάλην τινὰ ὑπόληψιν περὶ αὐτῶν εἶχε· θαυμάζω γάρ, φησὶν, εἶγε ὑμεῖς οἱ τοσοῦτον πεποιηκότες ἐν τῇ πίστει, οὕτω ταχέως μετατίθεσθε. Δύο δὲ τὰ ἐγκλήματα, τό, τε μεταπίθεσθαι, καὶ τὸ, ταχέως· οὐδὲ μὴν χρόνον δοῦναι τοῖς ἀπατεῶσιν· ὅθεν † κουφότητα "χ. κουφίσαι. τῶν παραδεχομένων κατηγορεῖ. καὶ οὐκ εἶπε, μετέθεσθε, ἀλλὰ, μεταπίθεσθε, τουτέστιν, οὐδέπω πιστεύω, οὐδὲ ἡγοῦμαι ἀπατεῶνος εἶναι † ἀπάτην. Ὅρα δὲ σοφίαν. ὅτι † ὁ νόμου ἐχόμενοι, ὡς τοῦ πατρὸς † Πατέρα, φησὶν ὅτι ἀπὸ τοῦ Πατρὸς μεταπίθενται οἱ τῷ νόμῳ προσέχοντες. ἀπὸ γὰρ † καλέσαντος ὑμᾶς, φησὶ, τοῦτο, τοῦ Πατρός. Ἐν χάριτι Χριστοῦ, τουτέστιν, ὡς δικαιωθῆναι ἐκ τοῦ Χριστοῦ, οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλὰ χάριτι. ὁ μὲν γὰρ Υἱὸς πρόκειται † ἄφεσιν ἐν χάριτι· ὁ δὲ Πατὴρ πρὸς τοῦτο καλεῖ. "χ. μεταπίπτει.

7 Εἰς ἕτερον εὐαγγέλιον, ὃ οὐκ ἔστιν ἄλλο, εἰ μή τινές εἰσιν οἱ ταράσσοντες ὑμᾶς, καὶ θέλοντες μεταστρέψαι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ.] Ἐπειδὴ πολὺ ἐκεῖνο ἀπάτην οἱ πολλοὶ, διὰ τὸ ἄλλο εἶναι ἀλλοῖον, αὐτὸς καὶ τὸ ὄνομα μισεῖ, καὶ φησὶν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἄλλο διὰ τὸ ἀληθὲς "πᾶν ὃ πλανᾶσθε. εἰ γὰρ δεῖ τὸ † φρονοῦν εἶναι "πάντα ἐκεῖνον, ὃ ἐγὼ ἐκήρυξα· εἰ μὴ ἄρα τινὲς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ψυχῶν ὑμῶν παραλύσουσι, καὶ πείσουσι ἕτερα ἀντὶ ἑτέρων ὁρᾶν, "χ. παρὰ τὰ ἐπ. "χ. παρὰ τὸ ἐπ.

θέλοντες

θέλοντες μεταστρέψαι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. Καὶ μέντοι οὐχ ὅλον τὸ εὐαγγέλιον ἀνέτρεπον, ἀλλὰ τὸ περὶ τοῦ Σαββάτου καὶ τῆς περιτομῆς μόνον ἐπαλίσσοντο πρᾶσσειν· ἀλλ' ὅμως δείκνυσιν, ὅτι τὸ μικρὸν παραπεπηδὸς, τὸ ὅλον εὐαγγέλιον ἀναστρέφει· ὥσπερ καὶ ὁ τοῦ βασιλικοῦ νομίσματος μικρόν τι παρενόσας, τὸ ὅλον νόμισμα κίβδηλον εἰργάσατο. Σημείωσαι δὲ τοῦτο, πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι τόδε μικρόν ἐστι καὶ συγχωρητέον. Δεφάσαν δὲ τοῦ ῥητοῦ οἱ Μαρκιωνισταὶ, καὶ φασιν, ἐντεῦθεν δεῖν μὴ τὰ τέσσαρα, ἀλλ' ἓν δέχεσθαι εὐαγγέλιον, ὃ αὐτοὶ συγχέοντες καὶ περικόπτοντες συνέθηκαν. Ἰδοὺ γάρ, φασὶν, ὁ Παῦλος ἓν εἶναι λέγει εὐαγγέλιον. Καὶ τί τοῦτο; ἡμεῖς τὰ τέσσαρα ἓν εἶναι λέγομεν, κατὰ τὴν συμφωνίαν· οὐδὲ γὰρ Παῦλος περὶ ἀριθμοῦ λέγει νῦν, ἀλλὰ περὶ διαφωνίας· διάπερ γάρ, φησὶ, διαφωνεῖ τὸ τῶν πλάνων κήρυγμα, διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν εὐαγγέλιον, ὡς εἶναι συμφωνοῦν, ἵνα εἴη εὐαγγέλιον, τουτέστι, κήρυγμα ἀποστολικόν. Ὥστε φλυαρία σαφὴς τὰ τοῦ Μαρκίωνος.

8 Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς, ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα ὑμῖν, ἀνάθεμα ἔστω.] Ἵνα μή τις εἴπῃ, ὅτι διὰ φιλοδοξίαν τὰ οἰκεῖα συγκροτεῖ δόγματα, καὶ ἑαυτὸν ἀναθεματίζει. ὅπερ δὲ καὶ εἰς ἀξιώματα κατέφθασεν, καὶ τοὺς περὶ Πέτρον προσέφερεν καὶ Ἰάκωβον, διὰ τοῦτο καὶ ἀγγέλων ἐμνήσθη. Προσέθηκε δὲ τὸ, ἐξ οὐρανοῦ, ὅπερ καὶ οἱ ἱερεῖς, ἄγγελοι ἐκαλοῦντο. ἵνα γοῦν μὴ περὶ ἱερέων ὑποληφθῇς λέγεσθαι, τῇ τοῦ οὐρανοῦ προσθήκῃ τὰς ἄνω δυνάμεις ἐδήλωσε. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐὰν ἐναντία καταγγέλωσιν, ἀλλὰ κἂν μικρόν τι εὐαγγελίζονται, παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα. Διὰ μὲν οὖν τοὺς ἀγγέλους ἀνεθεμάτισεν, πᾶν ἀξίωμα σκεδάσαι· διὰ δὲ τὸν ἑαυτὸν, πᾶσαν οἰκειότητα. Μὴ γάρ μοι εἴπῃς, ὅτι οἱ συναπόστολοί σε κηρύττουσιν ἕτερα, διὰ τοῦτό σοι φείσομαι ἑτέρα κηρύσσοντι. Οὐχ ὡς καταγινώσκων δὲ τῶν ἀποστόλων ταῦτά φησιν, ἀλλὰ βουλόμενος

volentes ſubvertere Evangelium Chriſti. At non totum Evangelium ſubvertebant, verùm de Sabbato & Circumciſione ſolùm mandatum ſubintroduxerunt: attamen indicat quòd exiguum quippiam perperam factum, univerſum Evangelium invertat: perinde ac qui regii numiſmatis quicquam amputaverit, totum numiſma adulterinum reddidit. Obſerva autem iſtud, propter eos qui dicunt, hoc eſſe modicum atque adeò condonandum. Arripiunt autem hoc dictũ Marcioniſtæ, aſſerentes hinc non quatuor, ſed unicum Evangeliũ admittendum, quod ipſi nempe confusè & mutilatè compoſuerunt. Ecce enim, inquiunt, Paulus unicum Evangelium eſſe dicit. Ecquid hoc? Nam & nos quatuor unum dicimus, ſecundùm concentum nimirum. Neque enim Paulus de numero nunc dicit, verùm de diſſonantia. Quia enim diſſonat impoſtorum prædicatio, ideò non eſt Evangelium, ut ſi conſonaret, eſſet Evangelium, hoc eſt, prædicatio Apoſtolica. Proinde manifeſtiſſimæ nugæ ſunt quæ Marcion hic profert.

8 *Sed licèt nos, aut Angelus de cœlo Evangelizet vobis præterquam quod Evangelizavimus vobis, anathema ſit.*] Ne quis dicat quòd ambitione ductus, ſua dogmata jactat, ſeipſum devovet. Quia verò ad authoritatem & dignitatem perſonarum confugiebant, ac Petrum cum ſuis, & Jacobum proferebant, eam ob cauſam Angelorum etiam meminit. Adjecit autem, *ex cœlo*, quandoquidem & ſacerdotes Angeli vocabantur. Ne igitur de ſacerdotibus hæc dici putes, cœli appoſitione ſuperas potentias ſignificavit. Nec dixit, ſi contraria prædicent, cæterùm ſi parum quiddam annuncient præter id quod annunciavimus. Per hoc igitur quòd Angelos anathematizat, omnem authoritatem ejicit; quòd verò ſeipſum, omnem ſocietatem. Ne enim mihi dicas, En coapoſtoli tui diverſum prædicant; ne mihi ipſi quidem parco alia ab his prædicanti. Non autem quòd Apoſtolos condemnet, hæc loquitur;

ſed

ſed volens obſtruere ora ſeductorum, atque monſtrare quòd authoritatem non admittit quando de dogmatibus ſit ſermo.

9 *Sicut prædiximus, & nunc iterum dico: Si quis vobis Evangelizaverit præter id quod accepiſtis, anathema ſit.*] Ne arbitrentur eum ab ira, aut animo correptum hæc dicere, rurſus eadem ponit, indicans quòd non citra judicium, ſed firmiter & ſolidè apud ſe iſta ſtatuens, ita dixerit.

10 *Modò enim hominibus ſuadeo, an Deo? aut quæro hominibus placere?*] Defenſurus eſt ea quorum causâ accuſatur. Ne igitur ipſi efferantur, veluti præceptori jus dicentes; Ne cogitetis, inquit, quòd apud vos defenſionem parem, aut vobis quæram perſuadere: cæterùm ad Deum omnis oratio mea dirigitur. Unde neque hæc ſcribo ceu à vobis expetens gloriam, & ut diſcipulos habeam, ſed Deo rationem reddens pro dogmatibus, & non ut hominibus placeam. Vel ſic: Quia calumniabantur eum, ceu alia apud alios prædicantem, quique pro hominum conditione ſeſe permutaret, ait, Num hominibus ſuadere ſtudeo, illiſque placere, an Deo? Nam ſi hominibus placere vellem, facerem omnino quod dicitis.

Si enim adhuc hominibus placerem, Chriſti ſervus non eſſem.] Confirmat quòd non ſtudeat hominibus placere. Et quâ tandem ratione ipſis adularetur, aut alia apud alios prædicaret? Si enim, inquit, hoc ſtudium meum fuiſſet, non defeciſſem à ritibus Judaïcis, & acceſſiſſem Chriſto, nec contemptis amicis atque cognatis, tantáque gloriâ, perſecutiones, pericula, & contumeliam elegiſſem.

11 *Notum autem vobis facio, fratres, Evangelium quod prædicatum eſt à me, quod non eſt ſecundum hominem.*] Demonſtraturus eſt eis quòd verè à lege deſtiterit; ideóque priſtinæ vitæ meminit, & repentinæ mutationis ſuæ: oſtendens quòd non adeo repentè à Judaïſmo defeciſſet, ni diu-

ἀπερράγαμεν τὰ σώματα τῶν πλάνων, καὶ δεῖξαι, ὅτι ἀξίωμα ὃ προσίεται, ὅταν ὁ λόγος περὶ δογμάτων ᾖ.

9 Ὡς προειρήκαμεν, καὶ ἄρτι πάλιν λέγω, εἴτις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω.] Ἵνα μὴ νομίσωσιν ἀπὸ θυμοῦ, καὶ κατ' ὀργὴν ταῦτα λέγειν αὐτὸν, δεύτερον αὐτὰ τίθησι, δεικνὺς ὅτι οὐκ ἀκρίτως, ἀλλὰ βεβαίως καὶ παγίως κυρώσας ταῦτα " πρὸς ἑαυτὸν, ὕστερον ἀπεφήνατο. " χ. πρὸς ἑαυτῷ.

10 Ἄρτι γὰρ ἀνθρώποις πείθω, ἢ τὸν Θεόν; ἢ ζητῶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν;] Μέλλει ἀπολογίσασθαι περὶ ὧν ἐγκαλοῦνται. ἵνα τοίνυν μὴ ἐπαρθῶσιν αὐτοὶ ὡς παρ' διδασκάλῳ δικαίζοντες, φησὶ· μὴ νομίζετε ὅτι ὑμῖν ἀπολογοῦμαι, ἢ ὑμᾶς ζητῶ πεῖσαι, ἀλλὰ πρὸς τὸν Θεόν μοι ὁ πᾶς λόγος. ὅθεν οὐδὲ ταῦτα γράφω, ἵνα παρ' ὑμῖν ἐφιέμενος δόξης, καὶ ἵνα μαθητὰς ἔχωμι, ἀλλὰ παρὰ Θεῷ ἀπολογούμενος ὑπὲρ τῶν δογμάτων, καὶ οὐκ ἀνθρώποις ἀρέσκειν θέλων. Ἢ καὶ ὕστερος· ὅπερ διέδραμον αὐτὸν, ὡς ἄλλα παρ' ἄλλοις κηρύττοντα, καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους μεταδημόμενον, φησὶν, ὅτι ἀνθρώποις πείθειν σπουδάζω, καὶ τούτοις ἀρέσκειν, ἢ τῷ Θεῷ; Εἰ γὰρ ἀνθρώποις ἀρέσκειν ἤθελον, πάλαι ἂν ἐποίουν ὃ λέγετε.

Εἰ γὰρ ἔτι ἀνθρώποις ἤρεσκον, Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἂν ἤμην.] Κατασκευάζει ὅτι οὐκ ἀνθρώποις ἀρέσκειν σπουδάζει· καὶ πῶς ἂν ἢ αὐτοὺς κολακεύσειεν, ἢ ἄλλα παρ' ἄλλοις κηρύξειεν; Εἰ γὰρ τοῦτο ἐσπούδαζον, οὐκ ἂν ἀπέστην τῶν Ἰουδαϊκῶν, καὶ προσῆλθον τῷ Χριστῷ, οὐκ ἂν κατεφρόνησα συγγενῶν, φίλων, δόξης τοσαύτης, καὶ ἐπήλθον διωγμοὺς, καὶ κινδύνους, καὶ ἀτιμίας.

11 Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοὶ, τὸ εὐαγγέλιον τὸ εὐαγγελισθὲν ὑπ' ἐμοῦ, ὅτι οὐκ ἔστι κατ' ἄνθρωπον.] Μέλλει δεῖξαι αὐτοῖς, " ὅτι μετέστη κατ' ἀλήθειαν ἀπὸ τοῦ νόμου, " χ. οὐ. καὶ δι' τοῦτο μέμνηται τοῦ προτέρου βίου, καὶ τῆς ἀθρόας μεταβολῆς· δεικνὺς, ὅτι οὐκ ἂν " μετέστη ἀθρόον, εἰ μὴ θειοτέρα τινὰ " χ. μετέστη.

* ἔχω. τινὰ πλεονεξίαν" ἔσχε. διὸ καί φησιν, ὅτι οὐκ ἔστι κατ' ἄνθρωπον τὸ εὐαγγέλιόν μου· τουτέστιν, οὐκ ἄνθρωπον ἔχον διδάσκαλον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Χριστοῦ γέγονα μαθητής.

12 Οὐ γὰρ ἐγὼ παρ' ἀνθρώπου παρέλαβον αὐτό, ἀλλὰ διὰ ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Τοῦτο γὰρ ἔλεγον οἱ διαβάλλοντες, ὅτι οὐχ ὥσπερ οἱ ἀπόστολοι, αὐτήκοος ἐγένετο τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ παρὰ ἀνθρώπων παρέλαβε πάντα. Φησὶν οὖν, ὅτι αὐτὸς ἐκεῖνος ἀπεκάλυψέ μοι τὸ εὐαγγέλιον, ὃ καὶ τοῖς περὶ Πέτρον μαθηταῖς.

13 Ἠκούσατε γὰρ τὴν ἐμὴν ἀναστροφήν ποτε ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ.] Πόθεν δῆλον ὅτι δι' ἀποκαλύψεως θείας παρέλαβον τὸ εὐαγγέλιον; ἐκ τῆς προτέρας μου ἀναστροφῆς. ὁ γὰρ τοιοῦτος διώκτης, πῶς ἂν ἀληθῶς μετεβλήθην, εἰ μὴ θεία τις ἀποκάλυψις εἵλκυσέ με; Ὅτι γὰρ σφοδρὸς ἦμην διώκτης, δῆλον ἀπὸ τοῦ καὶ ὑμᾶς ἀκοῦσαι τοὺς Γαλάτας, τοὺς τοσοῦτον διεστηκότας τῆς Ἰουδαίας.

Ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐδίωκον τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπόρθουν αὐτήν.] Ὅρα πῶς ἕκαστον μετὰ ἐπιτάσεως τίθησιν. ἃ γὰρ εἶπεν, ἐδίωκον, ταῦτα, μετὰ ὑπερβολῆς πάσης. καὶ ἃ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐπόρθουν· τουτέστι, κατασκάψαι ἐπεχείρουν, καὶ ἀφανίσαι· τοῦτο γὰρ * πορθητοῦ ἔργον.

* πορθοῦντος.

14 Καὶ προέκοπτον ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ὑπὲρ πολλοὺς συνηλικιώτας ἐν τῷ γένει μου, περισσοτέρως ζηλωτὴς ὑπάρχων τῶν πατρικῶν μου παραδόσεων.] Τοὺς ἀπηνεῖς, φησι, τοὺς κατ' αὐτὸν χρόνον, θερμότητα πολλὴν ἐνεδειξάμην, ὡς προέκοπτον εἰς τὰ κατὰ τὴν ἐκκλησίας πόλεμον· ἢ, ὅτι ἔντιμος ἦμην παρὰ Ἰουδαίοις. Μὴ νομίσῃς δέ, ὅτι κενοδοξίας ἕνεκα τὸ πρᾶγμα, ἢ θυμοῦ, ἀλλὰ ζήλου. Εἰ τοίνυν ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ἐδίωκον ἀνθρώπινόν τι ἐπάθουν, ἀλλὰ κατὰ ζῆλον Θεοῦ, εἰ καὶ πεπλανημένως, πῶς νῦν, ὅτε τὴν ἀλήθειαν ἐπέγνων, δόξης ἔρωτι ἀνθρωπίνης κηρύττοιμι

viniorem aliquàm certitudinem habuisset. Hinc etiam, inquit, Evangelium meum *non est secundùm hominem*, hoc est, non hominem habui præceptorem, cæterùm ipsius Christi fui Discipulus.

12 *Non enim ego ab homine accepi illud, sed per revelationem Jesu Christi.*] Hoc enim objiciebant calumniatores, quòd non, ut Apostoli reliqui, ipse audivisset Christum, sed ab hominibus accepisset omnia. Ait igitur: Ille ipse revelavit mihi Evangelium, qui Petri sodales instituit.

13 *Audivistis enim meam conversationem aliquando in Judaïsmo.*] Unde planum est quòd per divinam revelationem acceperim Evangelium? Ex priori, inquit, conversatione mea. Cùm enim talis tantúsque essem persecutor, quomodo, quæso, tam subitò permutatus essem, ni divina aliquâ revelatio traxisset me? Quòd etiim vehemens eram persecutor, inde perspicuum est, quòd vel vos Galatæ, qui tanto intervallo à Judæa distatis, audiveritis.

Quòd supra modum persequebar Ecclesiam Dei, ac depopulabar eam.] Animadverte quomodo singula cum exaggeratione ponit. Non enim dixit, persequebar, sed, cum omni excessu: nec hoc solùm, verumetiam *depopulabar*, hoc est, suffodere ac diruere conabar: hoc enim depopulatoris opus est.

14 *Et proficiebam in Judaïsmo supra multos coætaneos in genere meo, abundantiùs æmulator existens paternarum mearum traditionum.*] Præ omnibus, inquit, qui erant illis temporibus, multum fervoris ostendebam, ac in bello adversùs Ecclesiam progrediebar: vel, quia celebris eram, & in precio apud Judæos. Ne existimes autem quòd vanæ gloriæ isthæc res fuerit, vel indignationis, sed zeli. Quòd si igitur adadversus Ecclesiam pro nulla humana re pugnabam, sed ex zelo Dei, etiamsi per errorem, quâ ratione jam nunc, quando veritatem agnovi, humanæ gloriæ amore

diversa prædicarem, & non quæ veritas postulat, & Christus me docuit?

15 *Quando autem placuit Deo, qui me segregavit ex utero matris meæ.*] Si ab utero matris segregatus erat ad Evangelium, & electus à Deo, omnino per divinam quampiam providentiam relictus est interea temporis in Judaïsmo; nimirum ut tam repentina ejus mutatio multos in fide firmaret & attraheret. Segregavit autem eum Deus, non per sortilegium, sed ex præscientia quòd dignus erat.

Et vocavit per gratiam suam.] Deus ob virtutem ejus vocavit eum. *Vas enim electionis*, inquit, *mihi est.* Ipse autem insigni modestia præditus, per gratiam se vocatum esse dicit, non ob dignitatem, sed propter misericordiam. Act. 9. 15.

16 *Ut revelaret filium suum in me.*] Non dixit, *ut revelaret mihi*, sed, *in me*: indicans quòd non verbo tantùm didicerit, verumetiam multo spiritu cor repletum fuerit, in interiorem hominem cognitione intinctâ, & Christo in eo loquente.

Ut Evangelizarem ipsum in gentibus.] Revelavit mihi Filium, non ut ipsum videam solùm & agnoscam, cæterùm ut aliis etiam depromam. Non enim credere tantummodo, verùm & eligi, à Deo fuit. Quomodo igitur dicitis me ab hominibus doctum esse? Non simpliciter autem *ut Evangelizarem ipsum*, dixit, sed, *in gentibus.* Quomodo igitur gentibus circumcisionem prædicavero?

Protinus non contuli cum carne & sanguine.] Hoc est, non sum colloquutus Apostolis: hos enim carnem & sanguinem vocat, à natura eos nominans. Vel simpliciter de omnibus mortalibus hoc dicit, quòd à nullo mortalium didici quicquam.

17 *Nec ascendi Hierosolyma ad eos qui ante me fuerant Apostoli.*] Quare ista dicit Apostolus? Num adeò intumuerat, ut sed ἀλλα καὶ ἄλλα, καὶ οὐχ ἁ ἡ ἀλήθεια ἀπαιτεῖ, καὶ ὁ Χριστός με ἐδίδαξεν;

15 Ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς, ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου.] Εἰ ἐκ κοιλίας μητρὸς ἀφώρισο πρὸς τὸ εὐαγγέλιον, καὶ ἐξελέγη παρὰ Θεοῦ, πάντως δηλαδή τινα οἰκονομίαν τὸ μεταξὺ χρόνον κατελείφθη ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ· ἵνα δηλαδὴ ἡ οὕτως ἀπροσδόκητος αὐτοῦ μεταβολὴ πολλοὺς πιστώσηται καὶ ὑπαγάγηται. Ἀφώρισε δὲ αὐτὸν ὁ Θεὸς, οὐ κατὰ ἀποκλήρωσιν, ἀλλὰ κατὰ πρόγνωσιν τοῦ ἀξίου αὐτοῦ).

Καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ.] Ὁ μὲν Θεὸς διὰ τιμῆς ἀρετῆς αὐτὸν ἐκάλεσεν αὐτόν· σκεῦός γὰρ ἐκλογῆς μού, φησὶν, ἐστιν· αὐτὸς δὲ μετελοφρονεῖτο, διὰ τῆς χάριτος, φησὶ, κληθῆναι, οὐκ ἐξίαν, ἀλλὰ διὰ ἔλεον.

16 Ἀποκαλύψαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί.] Οὐκ εἶπεν, ἀποκαλύψαι ἐμοὶ, ἀλλ, ἐν ἐμοί· δηλοῖ, ὅτι οὐ λόγῳ μόνον ἔμαθεν, ἀλλὰ καὶ πολλῷ πνεύματος ἐπληρώθη τὴν καρδίαν, εἰς τὸ ἐντὸς ἄνθρωπον τῆς γνώσεως ἐμβαφείσης, καὶ τοῦ Χριστοῦ ἐν αὐτῷ λαλοῦντος.

Ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν.] Ἀποκάλυψέ μοι τὸν Υἱὸν, οὐχ ἵνα αὐτὸν ἴδω μόνον, ἀλλὰ ἵνα καὶ εἰς ἄλλους ἐξενέγκω. Οὐ γὰρ τὸ πιστεῦσαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ χειροτονηθῆναι, πρὸς τοῦ Θεοῦ γέγονε. Πῶς οὖν λέγετε ὅτι παρὰ ἀνθρώπων ἐδιδάχθην; οὐχ ἁπλῶς δὲ, ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν, ἀλλ, ἐν τοῖς ἔθνεσιν. ὥστε, πῶς δὴ τοῖς ἔθνεσι κηρύξαιμι περιτομήν;

Εὐθέως οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι.] Τουτέστιν, οὐκ εἰς λόγον ἦλθον τοῖς ἀποστόλοις· τούτους γὰρ σάρκα καὶ αἷμα καλῶ, ἀπὸ τῆς φύσεως αὐτοὺς ὀνομάζων· ἢ ἁπλῶς περὶ πάντων δὴ ἀνθρώπων τοῦτό φησιν, ὅτι παρ οὐδενὸς ἀνθρώπου ἔμαθόν τι.

17 Οὐδὲ ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους.] Πῶς οὖν ταῦτά φησιν ὁ ἀπόστολος; ἆρα οὕτω " γρ. ἀλλὰ ἀπῆλθον

ὕτω τετύφωται, ὡς ϗ αὐτάρκη αὐτὸν ἑαυτῷ νομίζειν, ϗ μὴ δεῖσθαι συμβούλου; ϗ πῶς οὐκ ἤκουσε τοῦ λέγοντος· Μὴ ἴσθι φρόνιμος παρὰ σαυτῷ; ϗ, Οὐαὶ οἱ σοφοὶ παρ' ἑαυτοῖς; Μὴ γένοιτο· ἀλλ' ὅπερ οἱ αὐτὸν διαβάλλοντες ἔλεγον, ὅτι τοῖς ἀποστόλοις ἕπεσθαι δεῖ, ἀλλ' οὐκ αὐτῷ· ϗ ὅτι πρὸ αὐτοῦ ἦσαν οὗτοι ἀπόστολοι, ἠναγκάσθη ταῦτα εἰπεῖν, ἵνα τοὺς πλάνους καταστείλῃ. Καὶ γὰρ ἄλογον ἦν, τὸ παρὰ Θεοῦ μαθόντα, ἀνθρώποις ὑποπεσεῖν λοιπόν. Οὐ τοίνυν ἀπονοούμενος ταῦτα λέγει, ἀλλ' ἵνα δείξῃ τοῦ οἰκείου κηρύγματος τὸ ἀξίωμα. Καὶ μετὰ ἀπῆλθεν εἰς Ιερουσάλημα, ἀλλ' οὐχ ὡς αὐτὸν μαθεῖν, ἀλλ' ὡς ἑτέρους πεῖσαι, ὅτι ϗ τοῖς ἐν Ιερουσαλήμοις ταῦτα δοκεῖ. ἔπειτα διὰ δεκατεσσάρων οὐκ ἀνῆλθε, τουτέστιν, ἐν τοσούτοις· μεθ' ταῦτα δὲ ἀνῆλθε, ϗ τότε μόλις τοῦ ἄλλους πεῖσαι.

Αλλ' ἀπῆλθον εἰς Αραβίαν, ϗ πάλιν ὑπέστρεψα εἰς Δαμασκόν.] Τοὺς ἀγεωργήτους τόπους φησίν, ϗ ἀγρίους· ἐν γὰρ ἐκείνοις μετὰ τῶν ἀποστόλων, ἀνεπόδιζετο ἂν τὸ κήρυγμα, ϗ οὐχ οὕτω ταχέως ἂν διεδόθη. διὰ τοῦτο πρὸς τὰ ἀγριώτατα τῶν ἐθνῶν ἔτρεχεν. Ορα δὲ ταπεινοφροσύνην, πῶς τὰς πόλεις καταλέγων, οὐδαμοῦ εἶπεν ὅσους ἐπέστρεψε, καίτοιγε ἐν Δαμασκῷ οὕτω σφοδρῶς τοὺς Ιουδαίους, ὡς ϗ ἐπιβουλευθῆναι παρὰ τοῦ ἐθναρχου. Οὕτως ἄρα
*χ. χdeυ. οὐ φιλοτιμίας *ἕνεκα λέγει, ἃ δοκεῖ λέγειν μεγάλα περὶ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τοῦ μὴ βλασφημῆσαι τὸ κήρυγμα, ἀπιστουμένου αὐτοῦ, ὡς οὐτιδανοῦ, ϗ μαθητῶν μαθητοῦ.

18 Επειτα μετ' ἔτη τρία ἀνῆλθον εἰς Ιερουσάλημα, ἱστορῆσαι Πέτρον.] Καὶ τοῦτο ταπεινοφροσύνης, εἶγε ὁ τοσαῦτα κατορθώσας, ἀπῆει πρὸς Πέτρον, οὐκ ὠφελείας ἕνεκα, ἀλλ' ἱστορίας μόνης, τιμῶν ὡς μείζονα αὐτοῦ. διὸ οὐδὲ εἶπεν, ἰδεῖν Πέτρον, ἀλλ' ἱστορῆσαι· ὥσπερ οἱ τὰς μεγάλας πόλεις ϗ λαμπρὰς καταμανθάνοντες λέγουσιν, ipsum sufficere sibi putaret, nec opus habere consultore? Quare non auscultatus est ei qui dixit; *Ne sis prudens apud temet-ipsum?* & *Væ illis qui prudentes sunt apud semetipsos?* Haudquaquam. Sed quia calumniatores ejus dicebant, quòd Apostolos nos sequi oportet, non ipsum: & quòd Apostoli ante ipsum fuerunt, coactus est hæc dicere, ut seductores cohibeat. Absurdum enim erat, ut is qui à Deo didicisset, hominibus postea adhæreret. Non igitur arrogantiâ elatus hæc dicit, verùm ut ostendat propriæ prædicationis suæ autoritatem. Atqui profectus est Hierosolyma: non tamen ut ipse diceret, sed ut aliis persuaderet, quòd hæc etiam Hierosolymis agentibus placeant. Deinde statim non ascendit, hoc est, in primordiis suis, postea verò ascendit: & tum quoque ut aliis persuaderet. Pro. 3 7. Esai. 5. 21.

Sed abii in Arabiam, & iterum reversus sum Damascum.] Inculta loca circumibat, & agrestia. Si enim cum Apostolis permansisset, impedita fuisset ejus prædicatio, nec adeò celeriter distributa. Ideo ad agresliores gentes currebat. Vide autem ejus humilitatem; quomodo urbes & regiones commemorans, nusquam dixerit quot quantósve ad Christum converterit, quamvis Damasci adeò confundebat Judæos, ut insidiæ ei struerentur à præside. Proinde quæ magna de sese narrare videtur, profectò non ambitionis & laudis gratiâ dicit, sed, ne lædatur prædicatio, si ipse haud fide dignus ceu vilis ac discipulorum discipulus habeatur.

18 *Deinde post annos tres ascendi Hyerosolyma, ut viderem Petrum.*] Et hoc humilitatis signum, siquidem is, qui tanta transegerat, ad Petrum abiit, non utilitatis gratiâ, sed solo visendi studio, honorans eum ceu se majorem. Propterea neque dixit, ἰδεῖν, id est, ut cernerem Petrum: sed ἱστορῆσαι, id est, ut viderem, & cùm observatione intuerer: id quod ma-

gnas & præclaras urbes addiſcentes dicunt, perinde ac nos abimus ad ſanctos viros: ſed nos potius utilitatis, ille verò ſolius honoris gratiâ.

Et manſi apud eum diebus quindecim.] Illud quidem, ut videret, honoris ſignum eſt: permanere autem, amicitiæ charitatiſque vehementis eſt argumentum. Non dixit autem quòd illic doctus ſit, ſed, manſi apud eum, pro, cum ipſo.

19 *Alium autem Apoſtolorum vidi neminem, niſi Jacobum fratrem Domini.*] Propter Petrum quidem aſcendit, adeò ipſum honorabat ac deſiderabat. Vidit autem & Jacobum. Iſtius autem cum honore meminit, *fratrem Domini* appellans, adeò ab omni invidentia alienus erat. Atqui ſi voluiſſet ſignificare, potuiſſet dicere, Cleopæ filium: neque enim ſecundùm carnem frater erat Domini, ſed putabatur. Quomodo autem erat gnatus Cleopæ? Audi: Cleopas & Joſeph fratres fuerunt: Cleopâ abſque liberis mortuo, Joſeph excitavit ipſi ſemen, ac genuit hunc, alióſque fratres ejus, & Mariam, quam Cleopæ filiam, ſororem matris Domini Evangelium dixit: utpotè quòd Joſeph patris potius curam erga virginem, quàm mariti affectum ſervârit.

20 *Quæ autem ſcribo vobis, ecce coram Deo, non mentior.*] Tanquam in foro judiciali rationem redditurus erat, ita verbis contendit, quò fide dignus habeatur.

21 *Deinde veni in partes Syriæ & Ciliciæ.* 22 *Eram autem ignotus facie Eccleſiis Judææ quæ erant in Chriſto.* 23 *Solummodo audiverant, quòd qui perſequebatur nos aliquando, nunc prædicat fidem, quam aliquando depopulabatur.*] Ut Petrum ſolummodo videret, in Judæa demorans, rurſus ex ea diſcedit, propterea quòd & gentibus prædicare miſſus eſſet, & quòd ſuper alienum fundamentum ædificare nollet. Propterea & ignotus, inquit, eram in Judæa Chriſtianis ſecundùm fa-

ὥσπερ καὶ ἡμεῖς ἀπίμεν πρὸς ἁγίους ἄνδρας· μᾶλλον δὲ ἡμεῖς ὠφελείας εἵνεκεν, ἐκεῖνος δὲ τιμῆς μόνης.

Καὶ ἐπέμεινα πρὸς αὐτὸν ἡμέρας δεκαπέντε.] Τὸ μὲν ἱστορῆσαι, τιμῆς σημεῖον· τὸ δὲ ὑπομεῖναι, φιλίας καὶ ἀγάπης σφοδρᾶς. Οὐκ εἶπε δέ, ὅτι ἐδιδάχθη, ἀλλ' ἐπέμεινα πρὸς αὐτὸν, ἀντὶ τοῦ, μετ' αὐτοῦ.

19 Ἕτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον, εἰ μὴ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου.] Διὰ μὲν τὸν Πέτρον ἀνέβη, ὥστε αὐτὸν ἐτίμα καὶ ἐπόθει· εἶδε δὲ καὶ Ἰάκωβον. μετὰ τιμῆς δὲ καὶ τούτου μέμνηται, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου εἰπών, ὥστε καὶ βασκανίας ἀπήλλακτο. καίτοι εἰ ἠβούλετο σημῆναι, εἶπεν ἄν, τὸν Κλοπᾶ· οὐδὲ γὰρ κατὰ σάρκα ἀδελφὸς ἦν τοῦ Κυρίου, ἀλλ' ἐνομίζετο. Πῶς οὖν ἦν τοῦ Κλοπᾶ; ἄκουε· Κλοπᾶς καὶ Ἰωσὴφ ἀδελφοί· τοῦ Κλοπᾶ ἀπαιδος τελευτήσαντος, ὁ Ἰωσὴφ ἐξανέστησεν αὐτῷ σπέρμα, καὶ ἔτεκε τοῦτον, καὶ τοὺς ἄλλους αὐτοῦ ἀδελφοὺς, καὶ Μαρίαν, ἣν τοῦ Κλοπᾶ ὄντα, ἀδελφὴν τοῦ Κυρίου μητρὸς τὸ εὐαγγέλιον εἶπεν· ὡς τοῦ Ἰωσὴφ μᾶλλον πατρὸς κηδεμονίαν ποιησαμένου πρὸς τὴν παρθένον, ἢ ἀνδρὸς διάθεσιν διαφυλάξαντος.

20 Ἃ δὲ γράφω ὑμῖν, ἰδοὺ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὅτι οὐ ψεύδομαι.] Καθάπερ ὅτε δικαστηρίῳ μέλλων βήματι παρέχειν, ὥστε ἐπαγωνίζεται τῷ λόγῳ, ὡς ἂν ἀξιόπιστος δόξῃ.

21 Ἔπειτα ἦλθον εἰς τὰ κλίματα τῆς Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας. 22 Ἤμην δὲ ἀγνοούμενος τῷ προσώπῳ τῇ ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαίας τῇ ἐν Χριστῷ. 23 Μόνον δὲ ἀκούοντες ἦσαν, ὅτι ὁ διώκων ἡμᾶς ποτε, νῦν εὐαγγελίζεται τὴν πίστιν, ἣν ποτε ἐπόρθει.] Διὰ τὸ τὸν Πέτρον ἰδεῖν μόνον, ἐλθόντα εἰς τὴν Ἰουδαίαν, πάλιν ἀπῆλθε ταύτης, ὅθεν τὸ ἔθνος ἀποστεῖλαι κηρυξ, καὶ τὸ, μὴ ἐπ' ἀλλοτρίῳ θεμελίῳ οἰκοδομεῖν. διὸ καὶ ἠγνοούμην, φησὶ, τοῖς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ Χριστιανοῖς

καὶ

" χ. Ἰωσὴ χ' Ἰάκωβ

κατ' ὄψιν. Πῶς οὖν δὴ αὐτοῖς ἐκήρυξα περιτομήν, ὃ μηδὲ κατ' ὄψιν αὐτοῖς γνωριζόμενος; τοῦτο γὰρ διέβαλλον αὐτὸν, ὅτι ἐν Ἰουδαίᾳ περιτομὴν ἐκήρυξε· μόνον γὰρ ἤκουον περὶ ἐμοῦ ὅτι ἐπέστρεψα εἰς Χριστὸν, καὶ διαγγίζομεν αὐτόν.

24 Καὶ ἐδόξαζον ἐν ἐμοὶ τὸν Θεόν.] Καὶ τοῦτο μετριοφροσύνης. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἐθαύμαζόν με, ἐξεπλήττοντό με· ἀλλὰ ὃ πολὺ τοῦ χαρίτος ἔδειξεν ὄν. τὸν γὰρ Θεὸν ἐδόξαζον ἐν ἐμοὶ, ὡς δηλαδὴ ὅλον ἐργαζόμενον.

ciem. Quomodo igitur prædicâssem ipsis circumcisionem, qui facie eram illis incognitus? Propter hoc enim calumniabantur eum, quòd in Judæa circumcisionem prædicâsset. Tantummodo enim de me audiverant, quòd ad Christum conversus essem, & quòd ipsum prædicarem.

24 *Et glorificabant Deum in me.*] Hoc etiam est modestiæ. Non enim dixit, Ipsi demirabantur me, mei nomine consternabantur, sed totum gratiæ esse ostendit. Deum enim glorificabant in me, utpote qui totum perficiebat.

ΚΕΦ. β.

Ἔπειτα διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν πάλιν ἀνέβην εἰς Ἱεροσόλυμα μετὰ Βαρνάβα, συμπαραλαβὼν καὶ Τίτον. 2 Ἀνέβην δὲ κατὰ ἀποκάλυψιν.] Τῆς μὲν πρώτης ἀναβάσεως Πέτρος ἦν ἡ αἰτία· τῆς δευτέρας, ἡ ἀποκάλυψις. Τίτον δὲ καὶ Βαρνάβαν ἐπήγετο μάρτυρας τῆς ἰδίας κηρύγματος, ὅτι ἀρεστὸν ἔδοξε τοῖς ἀποστόλοις.

Καὶ ἀνεθέμην αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον, ὃ κηρύσσω ἐν τοῖς ἔθνεσι.] Τουτέστι, τὸ χωρὶς περιτομῆς. Τίνος δὲ ἕνεκεν μετὰ τοσοῦτον ἔτη ἀνέθετο αὐτοῖς, δέον πρὸ πολλοῦ ἀρχὴν τοῦτο ποιῆσαι, καὶ γνῶναι εἴτε καλῶς, εἴτε μὴ, τρέχει; ἀνόητον γὰρ, τοσοῦτον ἔτη δραμόντα, εἶτα μεμαθηκέναι δεῖσθαι, εἰ ἄρα μὴ εἰς κενὸν ἔδραμε. Ἀλλ' εἰ μὲν ὡς αὐτὸς μαθησόμενος περὶ τοῦ οἰκείου δρόμου ἀνῆρχετο, ὄντως ἄλογον ἂν τὸ γινόμενον. Ἐπεὶ δὲ πολλοὺς ὁρῶν σκανδαλιζομένους, ὡς τοῦ μὲν Πέτρου δεχομένου περιτομὴν, αὐτοῦ δὲ μὴ προσιεμένου τοῦτο, καὶ δόξαν τοῦτο παρανομεῖν καταφρονοῦντος, ἀνῆλθε κατὰ ἀποκάλυψιν, τοῦ Πνεύματος ὑποβάλλοντος αὐτῷ, ὡς δὴ πειθῶσιν οἱ σκανδαλιζόμενοι, ὅτι οὐδεμία διαφωνία ἐν τῷ κηρύγματι, ἀλλ' οἰκονομικῶς τὸν

CAP II.

Deinde post annos quatuordecem iterum ascendi Hierosolyma cum Barnaba, simul assumpto Tito. 2 *Ascendi autem secundùm revelationem.*] Prioris quidem ascensionis Petrus erat causa: secundæ verò, revelatio. Titum autem & Barnabam adduxit testes suæ prædicationis, quòd Apostolis placuisset.

Et contuli cum ipsis Evangelium quod prædico inter gentes.] Hoc est, quod circumcisionis expers est. Cujus autem rei gratiâ post tot annos cum illis contulit, cùm debuisset in principio isthuc agere, ac noviſse, num rectè vel secus curreret? Stolidum enim erat, ut is qui tot annos cucurrisset, atque tanta perfecisset, opus haberet tandem ut discat, num in vanum cucurrerit. Verùm si ascendit ut ipse aliquid disceret de proprio cursu, ratione vacabat revera res isthæc. Quandoquidem verò animadverteret non paucos offendi, tanquam Petro quidem recipiente circumcisionem, ipso verò circumcisionem rejiciente, ac propterea in suspicionem veniente quòd transgrederetur legem, ascendit per revelationem, Spiritu hoc ei suggerente, ut discant & persuadeantur qui scandalum passi erant, quòd nulla sit dissonan-

tia in prædicatione verbi, ſed qui circumciſionem concedebant, conſilio quodam concedebant, nempe, quia circumciſis prædicabant; quam tandem abſurditatem habebit res iſta? Spiritus enim, ut alii corrigerentur, commovit ipſum aſcendere, & ipſe non immeritò morem geſſit.

τειτομιλὼ οἱ συγχωρῶντες συγχωρεῦσιν, ὡς ἐμπεριτόμεις κηρύσσοντες, πῶς * ἄλογον ὃ ἡμόσθιον; τὸ, τε γὰρ Πνεῦμα ἐπ' τῆ ἑτέρεις διορθωθῆναι, ἐκίνησεν αὐτὸν ἀνελθεῖν, καὶ αὐτὸς εἰκότως ὑπήκουσε. * Ita.

Seorſim autem iis qui videbantur aliquid eſſe.] Quia non pauci erant qui ſcandalum patiebantur, Paulus privatim cum Petri diſcipulis colloquitur, ne ſeditio oriatur, & ut majus ſcandalum auferatur. Innumeri enim erant ſcandalizati, qui, cùm palàm audirent Paulum abolere circumciſionem, veriſimile erat quòd tumultum cierent, omniáque turbarent: Propterea ſeorſim ſermocinatur, Titum & Barnabam habens teſtes, qui cunctis mortalibus denunciarent, quòd ne Apoſtolis quidem videbatur Paulus quicquam ipſis contrarium prædicare. Cùm porrò dicit, *Qui videbantur*, nequaquam eos eſſe negat, verùm cum ſuo ipſius, communem omnium calculum ponit: quemadmodum & de ſe ipſe dixit, *Videor & ego ſpiritum Dei habere*, non tollens hoc ut habeat ipſum, caterùm communem opinionem adducens. Itaque *qui videbantur aliquid eſſe*, hoc eſt, magnis & celebribus.

Κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς δοκοῦσι.] Διὰ τὸ πολλοὺς εἶναι τοὺς σκανδαλιζομένους, κατ' ἰδίαν ὁμιλεῖ τοῖς περὶ Πέτρον ὁ Παῦλος, ἵνα μὴ στάσις γένηται, καὶ μεῖζον ἀρθῇ τὸ σκάνδαλον. Μυριάδες γὰρ ἦσαν οἱ σκανδαλιζόμενοι, ὅς ἐν κοινῷ ἀκούσαντες, ὅτι ὁ Παῦλος περιτομὴν καταργεῖ, εἰκὸς ἦν ἀναθορυβῆσαι, καὶ τὰ πάντα ταράξαι. διὰ τοῦτο τοίνυν ἰδίᾳ ὁμιλεῖ, Τίτον καὶ Βαρνάβαν ἔχων μάρτυρας, πᾶσιν ἀνθρώποις δηλονότι, ὅτι οὐδὲ τοῖς ἀποστόλοις ἔδοξεν ἐναντίον τι κηρύττειν. Δοκοῦσι δὲ λέγων, οὐκ ἀναιρεῖ τὸ εἶναι αὐτούς, ἀλλὰ μὴν τῆς ἑαυτοῦ καὶ τῆς κοινῆς ἀποφάσεως φέρει τὴν ψῆφον· ὥσπερ καὶ περὶ ἑαυτοῦ εἶπεν; Ὅτι δοκῶ κἀγὼ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν· οὐχ ὡς ἀναιρῶν ὃ ἔχει, ἀλλὰ τὴν κοινὴν ὑπόληψιν εἰσάγων· τοῖς δοκοῦσιν οἷον, τουτέστι, τοῖς μεγάλοις, τοῖς ἐνδόξοις. "1. Cor. 7. 40.

Ne quo modo in vanum currerem, aut cucurriſſem.] Hoc eſt, ut doceam eos qui in me offenduntur, quòd non in vanum curram; non ut ego diſcam. Quomodo enim diſcerem, cùm à Patre mihi ſit revelatus Filius, ejúſque Evangelium?

Μήπως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἔδραμον.] Τουτέστιν, ἵνα διδάξω τοὺς σκανδαλιζομένους ἐπ' ἐμοὶ, ὅτι οὐκ εἰς κενὸν τρέχω· οὐχ ἵνα ἐγὼ μάθω· πῶς γάρ, ὁ ἀποκαλύψεως τυχὼν παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο;

3 *Sed neque Titus qui mecum erat, cùm eſſet gentilis, compulſus eſt circumcidi.*] Cùm præputium haberet Titus, inquit, non adactus eſt circumcidi. Quæ res maximo argumento eſt, quòd Apoſtoli non ex propoſito & principali inſtituto, ſed per diſpenſationem quandam, propter eos qui ex circumciſione crediderant, circumciſionem admiſerint, & quòd non poſſent de Pauli prædicatione conqueri, cujus diſcipulus eſſet incircumciſus.

3 Ἀλλ' οὐδὲ Τίτος, ὁ σὺν ἐμοὶ, Ἕλλην ὤν, ἠναγκάσθη περιτμηθῆναι.] Ἀκρόδυστος ὢν ὁ Τίτος, φησὶν, οὐκ ἠναγκάσθη περιτμηθῆναι. ὅταν δὲ ἀπόδειξις μεγίστη τοῦ μηδὲ τοὺς ἀποστόλους παρηνωμένως, ἀλλὰ κατ' οἰκονομίαν, δόξαι τοῖς ἐκ περιτομῆς πιστοῖς, δέχεσθαι περιτομὴν, καὶ τοῦ μὴ ἔχειν μέμφασθαι τοῦ Παύλου κήρυγμα, ὃν ὁ μαθητὴς ἦν ἀπερίτμητος.

4 Διὰ

4 Διὰ δὲ τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους, οἵτινες παρεισῆλθον κατασκοπῆσαι τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν, ἣν ἔχομεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα ἡμᾶς καταδουλώσωνται.] Ἡ συνταξις τοῦ λόγου τοιάδε· Οὐδὲ διὰ τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους ἠναγκάσθη Τίτος περιτμηθῆναι· τουτέστι, καίτοι ἀυτῶν προτρεπομένων με, ὅμως οἱ ἀπόστολοι, οὐδὲ δι' αὐτοὺς ἠνάγκασαν Τίτον περιτμηθῆναι. Πῶς δὲ ψευδαδέλφους τούτους καλεῖ περιτομὴν εἰσηγουμένους, εἴγε καὶ οἱ ἀπόστολοι ταύτην ἐδέχοντο; διότι οἱ μὲν ἀπόστολοι συγκαταβαίνοντες τοῖς ἐκ περιτομῆς πιστεύουσιν, ἐδέχοντο τὴν περιτομήν, ἅτε Ἰουδαίοις κηρύσσοντες· αὐτοὶ δὲ, ὡς νομοθετοῦντες τὴν περιτομὴν προσηγουμένως, καὶ ὡς ἐκδικοῦντες τὸν νόμον. διὸ τοῦτο οὖν ψευδαδέλφους αὐτοὺς καλεῖ. Ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ εἰπεῖν, παρεισῆλθον, τὴν λαθραίαν αὐτῶν ἐπιβουλὴν δηλοῖ· καὶ διὰ δέ, κατασκοπῆσαι, αἰνίττεται πολεμίους αὐτοὺς ὄντας. Οἱ γὰρ κατάσκοποι δι' ὃν εἰσέρχονται, ἢ τὸ καταμαθεῖν πάντα, καὶ εὐκολίαν ἑαυτοῖς κατασκευάσαι πρὸς τὸ περιῆσαι καὶ καταδουλῶσαι· ὅπερ οὖν καὶ ἔπραττον. Περιεσκόπουν γὰρ, τίνες εἰσὶν ἀκροβυστίαν, ἔχοντες τὴν ἐλευθερίαν τὴν ἐν Χριστῷ, τουτέστι, μὴ ὑποκείμενοι τῷ νόμῳ, ἵνα ὑποπλάσωνται καὶ ἀναγκάσωσι περιτμηθῆναι, εἶτα πάλιν ἡμᾶς ὑποτάξωσι τῇ δουλείᾳ τοῦ νόμου, ἧς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε Χριστός. Καὶντεῦθεν οὖν δῆλον, ὅτι οἱ μὲν ἀπόστολοι συνεχώρουν τὰ τοῦ νόμου, ἵνα κατ' μικρὸν ὑποξέλωνται τῆς δουλείας· ἐκεῖνοι δὲ κατεσκεύαζον, ἵνα καταγώσωσι τὴν δουλείαν.

5 Οἷς οὐδὲ πρὸς ὥραν εἴξαμεν τῇ ὑποταγῇ, ἵνα ἡ ἀλήθεια τοῦ εὐαγγελίου διαμείνῃ πρὸς ὑμᾶς.] Οὐκ εἶπε, τῷ λόγῳ, ἀλλὰ, τῇ ὑποταγῇ. οὐ γὰρ ἵνα διδάξωσί τι ἡμᾶς ταῦτα ἐποίουν, ἀλλ' ἵνα ὑποτάξωσι καὶ δουλώσωνται. Διὰ τοῦτο τοῖς μὲν ἀποστόλοις εἴξαμεν· τούτοις δὲ, οὐκέτι. ἵνα, φησὶ, βέβαια μείνῃ καὶ ἀληθῆ, ἃ εὐηγγελισάμεθα ὑμῖν.

4 *Propter ſubintroductos autem falſos fratres, qui ſubintroïerunt explorare libertatem noſtram, quam habemus in Chriſto Jeſu, ut nos in ſervitutem redigerent.*] Conſtructio orationis eſt hujuſmodi: Neque propter ſubintroductos falſos fratres coactus eſt Titus circumcidi: hoc eſt, etiamſi adeſſent qui adverſarentur mihi, Apoſtoli tamen ne propter eos quidem adegerunt nos Titum circumcidere. Quomodo autem falſos fratres iſtos appellat, qui circumciſionem ſuadebant, quandoquidem & Apoſtoli hanc recipiebant? Eò quòd Apoſtoli quidem cedentes iis qui ex circumciſione credebant, circumciſionem receperunt, Judæis nimirum prædicantes: illi verò, tanquam ex profeſſo circumciſionem ſancientes, & legem quaſi vindicantes. Hanc ob cauſam falſos fratres eos appellat. Præterea cùm dicit, *Subintroïerunt*, clandeſtinas eorum inſidias indicat: & per, *Ut explorarent*, indicat eos hoſtes eſſe. Nam exploratores ob nullam aliam cauſam ſubingrediuntur, quàm ut omnia perdiſcant, & ſibiipſis facilitatem ſubvertendi & in ſervitutem redigendi parent: quod & iſti faciebant. Explorabant enim, qui eſſent præputio amicti, habentes *libertatem quæ eſt in Chriſto*, hoc eſt, non ſubjecti legi, ut apprehendant, atque cogant circumcidi, ac rurſum nos ſubjiciant ſervituti legis, à qua nos liberavit Chriſtus. Hinc igitur planum eſt, quòd Apoſtoli quidem admittebant Legem, ut paulatim è ſervitute eximerent: iſti verò confirmabant legem, ut ſervitutem corroborarent.

5 *Quibus neque ad horam ceſſimus ſubjectioni, ut veritas Evangelii permaneat apud vos.*] Non dixit, Sermoni, ſed, *Subjectioni*: non enim ut docerent nos aliquid, hæc faciebant: verùm ut nos ſubjicerent, & in ſervitutem redigerent. Hanc ob rem Apoſtolis ceſſimus, illis verò handquaquam, ut firma, inquit, perſeverent & ſtabilia quæ vobis prædicavimus. Qualia? quòd

quòd vetera tranſierunt, & quòd lex ſit abolita, & quòd Chriſtus circumciſos non admittat, neque aliquid prodeſt circumciſio. Reſiſtentes igitur illis, demonſtravimus quòd vera vobis de legis antiquatione prædicaverimus. Ne igitur dificiatis à veritate hac.

6 *Ab illis autem qui videbantur eſſe aliquid, quales aliquando fuerint, nihil meâ intereſt. Perſonam hominis Deus non accipit.*] Quia veriſimile erat aliquem ſeſe oppoſiturum ipſi, ac dicturum: Quomodo igitur Apoſtoli præcipiebant circumciſionem? diluit hanc objectionem, ac veram quidem cauſam non dicit, nimirum quòd ex diſpenſatione, & obſecundantes hoc faciant: ne ii qui ex Judæis Chriſto acceſſerant audientes quòd Apoſtoli non revera, ſed ex diſpenſatione quadam permittant circumciſionem, ab ipſis deficiant, ceu legis diſſipatoribus. Hactenus enim illis adhibebant animum, quia legem obſervabant. Hanc igitur cauſam occultat Paulus. Valde autem gravat Apoſtolos, cùm inquit, *Nihil meâ intereſt*: hoc eſt, nihil mihi curæ ſunt ii qui videntur eſſe aliquid, magni videlicet Apoſtoli, ſive circumciſionem prædicent, ſive minus: nam ipſi Deo rationem ſunt reddituri: nec quia magni ſunt & principes, idcirco perſonam eorum Deus reverebitur: non enim perſonarum acceptor eſt. Animadverte, non dixit, Quales ſunt: ſed, Quales olim fuerint: oſtendens quòd & illi in poſterum ita prædicare deſtiterint, Evangelio nimirum ubiq; reſplendente. Hæc autem dicit Paulus, non vilipendens ſanctos, verùm prodeſſe cupiens auditoribus.

Mihi enim qui videbantur eſſe aliquid, nihil contulerunt.] Illi, inquit, quales fuerint, Deo curæ erit: hoc autem novi, quòd mihi nihil adverſati ſint, neque quicquam addiderunt prædicationi meæ, neque correxerint.

7 *Sed contrà, cùm vidiſſent quòd mihi ſit concreditum Evangelium præputii, ſicut*

ποῖα; ὅτι τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε, καὶ ὅτι ὁ νόμος κατήργηται, καὶ ὅτι τοὺς περιτεμνομένους Χριστὸς οὐ προσίεται, οὐδὲ ὠφελεῖ οὐδέν. Ἀντιπίπτοντες οὖν ἐκείνοις, ἐδείξαμεν, ὅτι ἀληθῆ καὶ ὑμῖν περὶ τῆς τοῦ νόμου ἀργίας ἐκηρύξαμεν. Μὴ τοίνυν ἐκλίπητε τὴν ἀλήθειαν ταύτην. "χ. ἀλη-θείας.

6 Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναί τι, ὁποῖοί ποτε ἦσαν, οὐδέν μοι διαφέρει· πρόσωπον Θεὸς ἀνθρώπου οὐ λαμβάνει.] Ἐπεὶ εἰκὸς ἦν τινα ἀντιπίπτειν αὐτῷ, καὶ εἰπεῖν· Πῶς οὖν οἱ ἀπόστολοι προσίπτανται περιτέμνειν; λύει ταύτην τὴν ἀντίθεσιν, οὐ τὴν μὴ ἀληθῆ αἰτίαν οὐ λέγει, ὅτι οἰκονομικῶς καὶ συγκαταβαίνοντες τοῦτο ποιοῦσιν· ὡς ἂν μὴ ἀκούσαντες τοῦτο οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστοὶ, ὅτι καὶ οἱ ἀπόστολοι οὐκ "ἀληθῶς, ἀλλ' "οἰκονομικῶς συγχωροῦσι τὴν "περιτομὴν, ἀποστῶσι καὶ ἀπ' αὐτῶν, ὡς καταλυόντων καὶ αὐτῶν τὸν νόμον· τέως γὰρ ἐδόκει τοῦτο αὐτοῖς προσέχον, ὡς τὸν νόμον φυλάττουσι. Ταύτην μὲν οὖν τὴν αἰτίαν ἀποκρύπτει Παῦλος. Βαρὺ δὲ σφόδρα τοῖς ἀποστόλοις λέγων, ὅτι οὐδέν μοι διαφέρει· "τουτέστιν, οὐδεμία μοι "φροντὶς περὶ τῶν δοκούντων εἶναί τι, τῶν μεγάλων δηλαδὴ ἀποστόλων, εἴτε περιτομὴν κηρύττουσιν, εἴτε μή· αὐτοὶ γὰρ τῷ Θεῷ λόγον δώσουσι· καὶ οὐκ ὀφθήσονται μεγάλοι εἰσὶ καὶ ἔξαρχοι, ὁ πρόσωπον αὐτῶν δυσωπηθήσεται ὁ Θεός. Ἀπροσωπόληπτος γάρ. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπεν, ὁποῖοί ποτέ εἰσιν, ἀλλ', ὁποῖοί ποτε ἦσαν, δῆλον ὅτι λοιπὸν καὶ ἐκεῖνοι ἐπαύσαντο τοῦ ὕστερον κηρύττειν, ἅτε τοῦ κηρύγματος παντελοῦς λαμψάντος. Ταῦτα δὲ λέγει ὁ Παῦλος, οὐκ ἐξουθενῶν τοὺς ἀγίους, ἀλλ' ὠφελῆσαι θέλων τοὺς ἀκούοντας. "χ. ἀλη-θείας. "χ. οἰκονο-μίᾳ.

Ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκοῦντες οὐδὲν προσεμέθεντο.] Ἐκεῖνοι μὲν, φησὶν, οἷοι ἂν ἦσαν, τῷ Θεῷ μελήσει· τοῦτο δὲ οἶδα, ὅτι ἐμοὶ μὲν οὐδὲν ὠφελήθησαν, οὐδὲ προσέθηκέ τι τῷ κηρύγματί μου, ἢ διορθώσαντο.

7 Ἀλλὰ τοὐναντίον, ἰδόντες ὅτι πεπίστευμαι τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας, καθὼς

χαθὼς Πέτρος τ περιτομῆς, 8 (ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς τ ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς, ἐνήργησε κὰμοὶ εἰς τὰ ἔθνη) 9 καὶ γνόντες τ χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι, Ἰάκωβος, κὰ Κηφᾶς κὰ Ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες στῦλοι εἶναι, δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοὶ καὶ Βαρνάβᾳ κοινωνίας, ἵνα ἡμεῖς εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ, εἰς τὴν περιτομήν.] Τινὲς οὕτως ἡρμήνευσαν. Οὐ μόνον οὐδὲν διωρθώσατο τὰ ἐμά, ἀλλὰ ἐπαινεθέντα, κὰ διωρθώθημεν. Οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο· τί γὰρ καὶ ἔμελλον αὐτοὶ πρὸς αὐτὸν διορθώσεσθαι; καὶ γὰρ ἕκαστος αὐτῶν ἀπηρτισμένος ἦν. Τοῦτο γοῦν λέγει· ἀλλὰ ἐναντίον, δεξιὰς ἔδωκέν μοι κοινωνίας· εἶτα τὰ μέσα. Ἰδόντες ὅτι πεπίστευμαι τὸ εὐαγγέλιον τ ἀκροβυστίας, καὶ τὰ ἑξῆς. Ἐσώθην γὰρ μὲ οὐ διωρθώσατο, ὥστε καὶ ἐπῄνεσεν, καὶ συνεφώνησεν, ἵνα ἐγὼ μὲν καὶ Βαρνάβας εἰς τ ἀκροβυστίαν, ἤτοι εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομήν, τουτέστι, τοὺς Ἰουδαίους εὐαγγελίζωνται. Περιτομὴ γὰρ, κ ἀκροβυστία, οὐκ αὐτὰ τὰ πράγματα λέγει, ἀλλὰ τοὺς ἀκροβύστους κ τοὺς περιτετμημένους. Ἐναργῶς δὲ δείκνυσιν ἑαυτὸν ἰσότιμον τ Πέτρῳ. Ὁ γὰρ δοὺς ἐκείνῳ τὴν εἰς τοὺς Ἑβραίους ἐνέργειαν τ εὐαγγελίου, ἔδωκε κἀμοὶ ταύτην εἰς τὰ ἔθνη. Ὅρα δὲ πῶς ἔδειξεν ὅτι οὐ μόνον τοῖς ἀποστόλοις ἤρεσε τὸ κήρυγμα αὐτῶν, ἀλλὰ κ τῷ Θεῷ τοῦτο ἐδόκει. οἱ γὰρ ἀπόστολοι γνόντες, φησὶ, τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. Οὐκ εἶπεν, ἀκούσαντες, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς πραγματείας γνόντες. πῶς γὰρ αὐ ἔδωκέ μοι τ χάριν, εἰ μὴ ἤρεσεν αὐτῷ τοιοῦτον κήρυγμα ἦν; Πάλιν δὲ μετ' ἐγκωμίων τῶν τοιούτων ἐμνήσθη. οἱ γὰρ δοκοῦντες στῦλοι, τουτέστιν, οἱ μεγάλοι, οὓς πάντες πανταχοῦ περιφέρουσι καὶ δοξάζουσιν, οὗτοι μαρτυροῦσί μοι, ὅτι καὶ τῷ Χριστῷ τὸ κήρυγμά μου ἤρεσε. διὸ καὶ δεξιὰς ἔδωκαν, τουτέστι, συνεφώνησαν, κ κοινωνοὺς ἡμᾶς ἐποιήσαντο, καὶ ἔδειξαν ὅτι ἀρέσκονται τ κηρύγματι μου, ὡς μηδὲν διαφέρειν τὸν λόγον αὐτῶν.

Petro circumciſionis. 8 *(Qui enim operatus eſt Petro in Apoſtolatum circumciſionis, operatus eſt etiam mihi ad gentes)* 9 *Et cùm cognoviſſent gratiam Dei, quæ data eſſet mihi, Jacobus, Cephas, & Joannes, qui videbantur columnæ eſſe, dextras dederunt mihi & Barnabæ ſocietatis, ut nos in gentes, ipſi verò in circumciſionem.*] Nonnulli ſic interpretati ſunt hunc locum: Non ſolùm non correxerunt mea, ſed contrà potiùs correcti ſunt. Verùm id ita eſſe non poteſt. In quo enim iſti ab eo emendandi erant? nam quilibet eorum conſummatus erat. Hoc igitur dicit: Sed contrà, dextras dederunt mihi ſocietatis: deinde quæ interjacent; *cùm vidiſſent quòd mihi creditum ſit Evangelium præputii*, & quæ ſequuntur. Tantum enim abfuit quòd me non correxerunt, ut & laudaverint, conſenſerintque, ut ego & Barnabas ad præputium, ſive ad gentes, ipſi verò ad circumciſionem, id eſt, apud Judæos Evangelium annunciarent. Per circumciſionem enim & præputium non ipſas res, ſed præputiatos & circumciſos intelligit. Hîc autem demonſtrat, ſe ejuſdem eſſe cum Petro pretii & honoris. Qui enim ei dedit Evangelii apud Hebræos efficaciam, dedit & mihi hanc ad gentes. Obſerva autem quomodo indicârit, quòd nedum Apoſtolis prædicatio ſua placuerit, verùm ipſi etiam Deo fuerit probata. Cùm enim, inquit, agnoviſſent Apoſtoli gratiam Dei. Non dicit, audiviſſent, verùm, cùm ex ipſis rebus cognoviſſent. Quî enim gratiam mihi dediſſet, niſi prædicatio iſta bene ei complacuiſſet? Rurſus autem non ſine encomio trium illorum meminit. Qui enim columnæ videbantur, hoc eſt, magni, quos omnes ubique circumferunt & celebrant, hi mihi teſtimonium dicunt, quòd prædicatio mea Chriſto placet. Propterea dextras dederunt, hoc eſt, conſenſerunt, & conſortes nos fecerunt, oſtenderuntque quòd meam approbarent prædicationem, quippe quæ nihil diſſideret à ſermone ipſorum.

10 *Tantùm*

10 *Tantùm ut pauperum memores eſſemus, quod etiam ſolicitus fui hoc ipſum facere.*] Prædicationem, inquit, dividebamus, pauperes autem indiviſos habebamus. Hieroſolymis enim non pauci credentium fuerunt facultatibus ſuis ſpoliati per incredulos Judæos, qui neceſſario etiam alimento deſtituebantur. Non enim adeò Græci dimicabant adversùm eos qui ex ſe crediderant, quantum Judæi Hebræis Chriſtianis repugnabant. Quamobrem Paulus magnam ipſorum curam gerit, perinde ac teſtatur ipſe, Studui hoc ipſum, inquiens, facere. Etenim undique à fidelibus quos inſtituerat, colligens, ipſe per ſeſe eis afferebat.

10 Μόνον τῶν πτωχῶν ἵνα μνημονεύωμεν· ὃ καὶ ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι.] Τὸ μὲν κήρυγμά, φησι, διειλόμεθα, τοὺς δὲ πτωχοὺς ἀμερίστους εἴχομεν. καὶ γὰρ οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις πολλοὶ ἦσαν τῶν πιστευσάντων διαρπαγέντες τὰ ὑπάρχοντα ὑπὸ τῶν ἀπίστων Ἰουδαίων, καὶ τῆς ἀναγκαίας ἀπορουμένους τροφῆς. Οὐ γὰρ ὥσπερ οἱ Ἕλληνες ἐπολέμουν τοῖς ἐξ αὐτῶν πιστοῖς, οὕτω Ἰουδαῖοι τοῖς ἐξ Ἑβραίων Χριστιανοῖς. διὸ πολλὴν Παῦλος ποιεῖται σπουδὴν τῆς εἰς αὐτοὺς ἐπιμελείας, ὡς καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖ, ὅτι ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι. Καὶ γὰρ πανταχόθεν ἀπὸ τῶν μαθητευομένων στενάγων, διεκόμιζεν αὐτὸς αὐτοῖς.

11 *Quando autem Petrus veniſſet Antiochiam, in faciem ei reſtiti.*] Pleriq; exiſtimant Petrũ hîc à Paulo inſimulari hypocriſeos, at verò non ſic ſe res habet. Quæcunque enim videtur dicere adversùs Petrum, per diſpenſationem acta ſunt ac dicta. Petrus namque cùm Hieroſolymis eſſet, permittebat circumciſionem; haud enim poterat ſubitò illos à lege avellere. Verùm Antiochiam profectus, conveſcebatur gentibus. Cùm veniſſent autem Antiochiam Hieroſolymitæ aliquot, ſubducebat ſeſe à gentibus, ne Hieroſolymitanos offenderet, ac ſimul ut daret Paulo convenientem increpationis occaſionem. Propterea & Paulus objurgat, atque Petrus ſuſtinet. Sic enim facilius diſcipuli transferri ab eo inſtituto potuerunt, accuſato præceptore, & ſilente. In faciem proinde reſiſtere, prætextus erat: nam ſi pugna revera fuiſſet, non coram diſcipulis ſe mutuò increpuiſſent, vehementer enim eos offendiſſent. Jam verò in publico ſimulata pugna, correctio diſcipulorum erat. Neque enim quicquam Petrus contradicit: unde planum eſt, quòd oppoſitionem Pauli æquo animo ſuſceperit.

11 Ὅτε δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην.] Πολλοὶ νομίζουσιν ἀνέχεσθαι τὸν Παῦλον τὴν Πέτρου παρατηρεῖν ὑπόκρισιν· ἀλλ' οὐκ ἔστιν. Ὅσα γὰρ δοκεῖ λέγειν κατὰ τοῦ Πέτρου, οἰκονομικῶς εἰρῆσθαι καὶ ἐλέσθαι. Ὁ γὰρ Πέτρος ἐν μὲν Ἱεροσολύμοις ὢν συνεχώρει τὴν περιτομήν· οὐ γὰρ ἦν ἀθρόως ἀποστάσαι τοῦ νόμου· εἰς Ἀντιόχειαν δὲ ἐλθὼν, συνήθιζε τοῖς ἐθνικοῖς· ἐλθόντων δέ τινων Ἱεροσολυμιτῶν εἰς Ἀντιόχειαν, ὑπεξέλλετο ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν, ἵνα τε μὴ σκανδαλίσῃ τοὺς Ἱεροσολυμίτας, καὶ ἅμα, ἵνα δώσῃ τῷ Παύλῳ εὔλογον τὴν ἐπιτιμήσεως πρόφασιν· διὸ καὶ Παῦλος ἐπιπλήττει, καὶ Πέτρος ἀνέχεται. οὕτω γὰρ ἧττον ἐκολούετο οἱ μαθηταὶ μεταθέσθαι, ἐγκαλυπτόμενοι τὸν διδάσκαλον καὶ σιγῶντες. Τὸ τοίνυν, κατὰ πρόσωπον ἀντέστην αὐτῷ, σχῆμα ἦν, ὡς ἐν μάχῃ ὄντως ἦν, οὐκ ἂν ὅτι τῶν μαθητῶν ἀλλήλοις ἐπεφθέγξαντο· σφόδρα γὰρ ἂν ἐσκανδάλισαν αὐτούς. νῦν δὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ σχηματισθεῖσα μάχη, διόρθωσις ἦν τῶν μαθητῶν· διὸ καὶ διὰ τοῦτο ἀπιλέγει τι ὁ Πέτρος· δῆλον, ὡς ἀποδεχόμενος τὴν ἀντίστασιν τοῦ Παύλου.

Quia reprehenſus erat.] Non, à me, dixit; ſed, ſimpliciter, ab aliis ignorantibus id quod agebatur, conſilio factum fuiſſe, ac

Ὅτι κατεγνωσμένος ἦν.] Οὐκ εἶπεν, ὑπ' ἐμοῦ, ἀπλῶς, ὑπὸ ἄλλων τῶν ἀγνοούντων ὃ οἰκονομούμενον, καὶ

οἰομένων

οἰομένων κατάκρισιν εἶναι, ὃ, ἀπόντων μὲν τῶν Ἱεροσολυμιτῶν συνεσθίειν τοῖς ἔθνεσιν· παρόντων δὲ, ὑποστέλλεσθαι. Τινὲς δὲ φασιν ὅτι προεγκατεγνωσμένος ἦν, * διὰ τὸ συμφαγεῖν Κορνηλίῳ, καὶ διὰ τοῦτο καὶ νῦν κατέστειλεν, φοβηθεὶς μήπως αὐτοῦ καὶ πάλιν καταγνῶσιν· ἐπεὶ δὲ ὑπέστειλεν, αὐτίκα ἤλεγξεν αὐτόν.

* gen.

12 Πρὸ γὰρ τοῦ ἐλθεῖν τινας ἀπὸ Ἰακώβου, μετὰ τῶν ἐθνῶν συνήσθιεν· ὅτε δὲ ἦλθον, ὑπέστειλε καὶ ἀφώρισεν ἑαυτὸν, φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς.] Λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς κατηγορίας. Ἰάκωβος γὰρ ἦν τοῦ Κυρίου ὁ λεγόμενος ἀδελφὸς, ὁ καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις διδάσκων ὡς ἐπίσκοπος αὐτῶν. Ἀπὸ τούτου οὖν ἀπεσταλησάν τινες ἀπὸ Ἰουδαίων μὲν πιστεύσαντες, πλὴν ἔτι τῷ νόμου ἐχόμενοι, καὶ ἀπῆλθον εἰς Ἀντιόχειαν· οὓς ἰδὼν Πέτρος καὶ φοβηθεὶς, οὐχ ἵνα μὴ αὐτὸς κινδυνεύσῃ, ἀλλ' ἵνα μὴ αὐτοὶ σκανδαλισθέντες ἀποστήσωσι τῆς πίστεως, ὑπέστειλεν ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς μετὰ τῶν ἐθνικῶν συναναστροφῆς. ἀγνοοῦντες οὖν τινες τὴν αἰτίαν, κατεγίνωσκον αὐτοῦ.

"Or, ἀδελφιδοῦς.

13 Συνυπεκρίθησαν αὐτῷ καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι, ὥστε καὶ Βαρνάβας συναπήχθη τῇ ὑποκρίσει αὐτῶν.] Ὑπόκρισιν δὲ τὸ πρᾶγμα καλῶ. οὐ γὰρ βούλεται ἐκκαλύψαι τὸ γνώμιον τοῦ Πέτρου· ἅμα δὲ καὶ διὰ τοὺς σφοδρῶς αὐτεχομένους τοῦ νόμου ὑπόκρισιν τοῦτο ὠνόμασεν, ἵνα περίρριζον αἴρῃ αὐτῶν τὸ πρὸς τὸν νόμων διάθεσιν. Λοιποὺς δὲ Ἰουδαίους καλῶ τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ ὄντας Ἰουδαίων πιστεύσαντας, οἱ καὶ αὐτοὶ ὑπέστελλον ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς ἀκροβυστίας.

14 Ἀλλ' ὅτε εἶδον ὅτι οὐκ ὀρθοποδοῦσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ διαγγελίου, εἶπον τῷ Πέτρῳ ἔμπροσθεν πάντων.] Μηδὲ αὕτη ἡ λέξις παραπλήξῃ σε· οὐ γὰρ Πέτρον καταγινώσκων ταῦτα λέγει, ἀλλὰ διὰ τοὺς μέλλοντας ὠφελεῖσθαι ἐκ τοῦ ἀκοῦσαι ὅτι καὶ ὁ Πέτρος ἐπετιμήθη, ὡς τοῦ νόμου ἐχόμενος· καὶ ὑμεῖς τί ποιεῖτε λοιπόν; διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τότε ἔμπροσθεν πάντων ἐπετίμα αὐτῷ, ἵνα ἔκφοβοι ἀκούοντες

putantibus ſimulationem eſſe, abſentibus quidem Hieroſolymitanis conveſci gentibus, præſentibus autem illis à gentibus ſe ſubducere. Nonnulli autem ſic intellexerunt, quòd jam antea reprehenſus erat, quòd cum Cornelio ederit, ac propterea etiamnum ſubtraxit ſeſe, veritus ne aliquo modo rurſus eum reprehenderent. Quia verò ſubtraxit ſe, reſtiti ei.

12 *Priuſquam enim venirent quidam à Jacobo, cùm gentibus edebat: cùm autem veniſſent, ſubtrahebat ſe, & ſegregabat ſe, timens eos qui ex circumciſione erant.*] Rationem reddit reprehenſionis. Jacobus autem iſte erat frater Domini, qui Hieroſolymis, utpote Epiſcopus eorum, docebat. Ab hoc igitur nonnulli emandati ſunt, qui ex Judæis crediderant, lege tamen adhuc detenti, & Antiochiam abierunt: quos cùm vidiſſet Petrus, metuens non quòd ipſe pericula ſubiret, verùm ne illi offenſi à fide retroſilirent, ſubtrahebat ſeſe ab ea, quæ cum gentibus erat, converſatione. Ignorantes igitur quidam cauſam, reprehendebant eum.

13 *Ac ſimulabant unà cum illo cæteri quoque Judæi, adeò ut Barnabas abductus ſit ad ſimulationem eorum.*] Hypocriſin rem ipſam appellat: non enim vult detegere mentem Petri. Simul autem propter eos qui vehementer legem tuebantur, ſimulationem hoc appellavit, ut funditus tollat eorum erga legem affectum & propenſionem. Reliquos autem Judæos appellat eos, qui in Antiochia crediderant, qui & ipſi ſubducebant ſeſe à præputiatis.

14 *Sed cùm vidiſſem quòd non rectè ambularent ad veritatem Evangelii, dixi Petro coram omnibus.*] Neque hæc dictio te perturbet: non enim ut reprehendat Petrum, hæc dicit, ſed propter eos, qui hinc fructum aliquem accepturi erant, ſi audirent quòd Petrus reprehenſus eſſet ceu lege detentus. Et vos quid in poſterum facitis? Hinc & coram omnibus ipſum increpat, ut illi audientes perterrefiant, tali tantáque

columnâ

columnâ reprehensâ, nec habente quod contradicat. Eusebius autem dicit, non Magnum Petrum à Paulo reprehensum, sed alium quendam Cepham, unum ex Septuaginta. Atq; hoc se confirmare putat, consentaneum non esse dicens eum, qui in principio defendisset sese, quando cum Cornelio manducans offendisset quosdam, rursus opus habere hujusmodi increpatione. At, ô sapientissime, neq; nos dicimus Petrum ceu ignorantem quid facto opus esset, à Paulo increpatum esse, sed voluntariò sustinuisse objurgationem, ut alii emendarentur.

Si tu Judæus cùm sis, gentiliter vivis, & non Judaïcè, quid gentes cogis. judaïzare?] Tantùm non omnibus clamat Paulus, Imitamini præceptorem vestrum. Ecce enim & ipse Judæus cùm sit, manducavit tamen cum gentibus. Expende autem quomodo non accuset ipsum, dicens, Malè agis, legem servans: verùm ob proprios discipulos, qui ex gentibus crediderant, eum increpat, tanquam qui cogat eos circumcidi & judaïzare. hoc enim pacto sermo videbatur acceptabilior futurus.

15 *Nos naturâ Judæi, & non ex gentibus peccatores.*] Naturâ, hoc est, non proselytæ, cæterùm ex parentibus Judæis nati, & educati in lege, dimisimus consuetam in quâ nutriti sumus vitam, atq; ad Christi fidem confugimus.

16 *Scientes autem quòd non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi: & nos in Christum Jesum credidimus, ut justificemur ex fide Christi, & non ex operibus legis, eo quòd non justificabitur ex operibus legis omnis caro.*] Vide quàm cautè omnia loquatur. Non enim ceu malam, sed infirmam & quæ non potuerit justificare, ipsam reliquimus. Nemo enim opera ejus, upote gravia factúque difficilia, perficere potuit: non ob magnitudinem eorum, sed potiùs ob vilitatem pretii. Et aliter, quia animam non sanctificabat, sed corporeas sor-

σάντες φοβηθῶσι, τῆ τηλικαύτη ζήλω ὑπεπιμωμένω, καὶ μὴ ἔχοντος ἀντιλέγειν. Εὐσέβιος δὲ, ὅτι τὸν μέγαν Πέτρον λέγει ὑπεπιμηθῆναι τῷ Παύλῳ, ἀλλ' ἕτερόν τινα Κηφᾶν, ἕνα τῶν ἑβδομήκοντα· καὶ κατασκευάζειν οἴεται τοῦτο, ὡς εἰκὸς εἰπὼν λέγων, τὸν ἀπολογησάμενον ἐν ἀρχῇ, ὅτε τῷ Κορνηλίῳ συμφάγων τινὰς ἐσκανδάλισεν, αὖθις δεηθῆναι τοιαύτης ὑπεπιμήσεως. Ἀλλ', ὦ σοφώτατε, ἡμεῖς λέγομεν τὸν Πέτρον, ὡς ἀγνοοῦντα ὃ δέον, ὑπεπιμηθῆναι τῷ Παύλῳ, ἀλλ' ἑκόντα ὑποχωρῆσαι τῇ ὑπεπιμήσει, ἵν' ἕτεροι διορθωθῶσιν.

Εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὢν, ἐθνικῶς ζῇς, καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς, τί τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις Ἰουδαΐζειν;] Μονονουχὶ τοῖς πᾶσι βοᾷ ὁ Παῦλος, Μιμήσασθε τὸν διδάσκαλον ὑμῶν. Ἰδοὺ γὰρ καὶ αὐτὸς Ἰουδαῖος ὢν, ὅμως συνέφαγε τοῖς ἐθνικοῖς. Ὅρα δὲ πῶς οὐκ ἐγκαλεῖ αὐτῷ, ὅτι κακῶς ποιεῖς, τὸν νόμον τηρῶν, ἀλλ' ὡς τῶν οἰκείων * μαθητῶν τῶν ἐθνικῶν ὑπεπιμᾷ, ὡς ἀναγκάζοντι αὐτοὺς περιτέμνεσθαι καὶ Ἰουδαΐζειν. οὕτω γὰρ ὁ λόγος εὐπροσδεκτότερος ἔμελλε δόξειν. * 3.

15 Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἁμαρτωλοί.] Φύσει, τουτέστιν, οὐ προσηλυτοι, ἀλλ' ἐκ πατέρων Ἰουδαίων φύντες, καὶ συνταφέντες τῷ νόμῳ, ἀφήκαμεν τὴν συνήθη πολιτείαν, καὶ προσεφύγομεν τῇ εἰς Χριστὸν πίστει.

16 Εἰδότες ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, ἐὰν μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ὑπεστρέψαμεν, ἵνα δικαιωθῶμεν ἐκ πίστεως Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου· διότι οὐ δικαιωθήσεται ἐξ ἔργων νόμου πᾶσα σὰρξ.] Ὅρα πῶς μετ' ἀσφαλείας πάντα φθέγγεται· οὐ γὰρ ὡς πονηρὸν, ἀλλ' ὡς ἀσθενῆ καὶ μὴ δυνάμενον δικαιῶσαι, αὐτὸν εἰσάγομεν· οὐδεὶς γὰρ τὰ ἔργα αὐτοῦ ἠδυνάτο τελέσαι, φορτικὰ ὄντα καὶ δυσκατόρθωτα, οὐ διὰ τὸ μέγεθος αὐτῶν, ἀλλὰ διὰ τὸ μικρολογίαν μᾶλλον. Καὶ ἄλλως, διότι ψυχὴν οὐκ ἡγίαζεν, ἀλλὰ σωματικὴν

χοις ῥύπους ἐκάθαιρε. περιτὴ οὖν ἡ περιτομή. περσιὼν δὲ ἐρῇ, ὅτι καὶ ἐπικίνδυνος, ἀλλοτριοῦσα τῦ Χριστοῦ.

17 Εἰ δὲ ζητοῦντες δικαιωθῆναι ἐν Χριστῷ, εὑρέθημεν καὶ αὐτοὶ ἁμαρτωλοὶ, ἆρα Χριστὸς ἁμαρτίας διάκονος;] Ἐζητήσαμεν, φησι, δικαιωθῆναι ἐν Χριστῷ, ἀφέντες τὸν νόμον· ὡς λέγετε ὑμεῖς, ἁμαρτία ἐστὶ τὸ ἀφιέναι τὸν νόμον. Εἰς ταύτην λοιπὸν τὴν ἁμαρτίαν ὁ Χριστὸς ἡμᾶς συνώθησε· διὰ ταύτην γὰρ ἀφήκαμεν τὰ νομικὰ πάντα. ὥστε οὐ μόνον οὐκ ἐδικαίωσεν ἡμᾶς, ὡς φατε, ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ καὶ πλείονος κατακρίσεως αἴτιος ἡμῖν γέγονεν, ἐκ τῦ πεῖσαι ἡμᾶς ἀφεῖναι τὸν νόμον.

Μὴ γένοιτο.] Εἰς ἄτοπον ἀπαγαγὼν τὸν λόγον, οὐδὲ ἐδειπνήθη λοιπὸν κατασκευῆς, ἀλλ' ἠρκέσθη τῇ ἀπαγορύσῃ· ὥσπερ ἀεὶ πρὸς εἰώθει ὅτι τοῖς ἀπηγορευμένων πράττειν.

18 Εἰ γὰρ ἃ κατέλυσα, ταῦτα πάλιν οἰκοδομῶ, παραβάτην ἐμαυτὸν συνίστημι.] Ὁρᾶ τὴν σοφίαν. Ἐκεῖνοι ἔλεγον, ὅτι ὁ τὸν νόμον λύων, παραβάτης· οὗτος δείκνυσι τοὐναντίον, ὅτι ὁ τηρῶν αὐτὸν, παραβάτης, ὁ μόνον τὴν πίστιν παραβαίνων, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν νόμον. αὐτὸς γὰρ με ὡδήγησε πρὸς τὴν πίστιν, καὶ ἔπεισεν ἀφεῖναι αὐτόν. Περσιὼν μὲν οὖν δείξει τοῦτο· τέως δὲ νεῦσι φησιν, ὅτι πέπαυται ὁ νόμος, καὶ τοῦτο ὡμολογήσαμεν, διὰ ὧν κατελύσαμεν αὐτὸν, ἀποστάντες αὐτῦ. διὰ τοίνυν φιλονεικήσομεν εἶναι αὐτὸν, παραβάται γινόμεθα, τὰ παρὰ τῦ Θεῦ λυθέντα ἱστῶντες.

19 Ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον.] Κατασκευάζει πῶς κατέλυσε τὸν νόμον, καὶ φησιν, ὅτι διὰ τῦ νόμου τοῦ τὰ χάριτος καὶ τοῦ εὐαγγελίου, ἀπέθανον τῷ Μωσέως νόμῳ· ἢ ὅτι ἀπέθανον, φησι, τῷ νόμῳ διὰ τοῦ νόμου· τουτέστιν, αὐτός με ἐκύνηγάγεν ὁ νόμος εἰς τὸ μηκέτι προσέχειν αὐτῷ, ὁδηγήσας με εἰς Χριστὸν, διά τε τῶν Μωσαϊκῶν λόγων καὶ τῶν προφητικῶν. Εἰ des purgabat. Supervacanea igitur circumcisio. In procursu autem dicet, quòd sit etiam periculosa, à Christo alienans.

17 *Quòd si quærentes justificari in Christo, inventi sumus & ipsi peccatores, numquid Christus peccati minister?*] Quæsivimus, inquit, justificari in Christo, dimissâ lege : Ut dicitis autem vos, peccatum est dimittere legem. Reliquum est igitur, quòd in hoc peccatum Christus nos conjecerit. Propter illum enim dimisimus cunctas legis ceremonias & statuta. Itaque non solum non justificavit nos, uti dicitis, Christus : verumetiam majoris condemnationis causâ nobis est, persuadendo ut dimittamus legem.

Absit.] Ad absurdum perducto sermone, ne opus quidem habuit deinceps confirmatione, sed inficiatione contentus est, id quod in rebus omnino interdictis facere consuevit.

18 *Si enim quæ destruxi, iterum hæc ædifico, transgressorem meipsum constituo.*] Vide ejus sapientiam. Dicebant illi, Qui legem dissolvit, transgressor est : iste verò contrarium ostendit, nempe quòd is qui legem servat, est transgressor, non solùm fidem transgrediens, verùm & ipsam legem. Ipsa enim me perduxit ad fidem, ac persuasit mihi dimittere ipsam. In progressu igitur monstrabit hoc. Interim verò nunc ait, quòd cessârit lex ; & hoc confessi sumus, quia dissolvimus eam, deficientes ab ea. Si igitur contenderîmus statuere illam, transgressores efficimur, quæ à Deo soluta sunt statuentes.

19 *Ego enim per legem legi mortuus sum.*] Confirmat quomodo legem dissolverit, atque ait, Per legem gratiæ & Evangelii, mortuus sum legi Mosaicæ : vel, mortuus sum legi per legem : hoc est, ipsa lex me induxit ut non ampliùs ipsi auscultem, perducens me ad Christum per sermones Mosaïcos & propheticos. Si igitur rursus

ſus illi advertam animum, tranſgrediar etiam ipſam. Vel ſic: Lex juſſit eum qui non fecerit quæ ſcripta ſunt, puniri & interimi. Proinde quia fieri non potuit ut perficeretur, quantum in ipſa eſt, occiſus ſum. Ne igitur imperet mihi, qui per eam mortuus ſum: morte animæ, eò quòd peccârim, quia non poſſem præſtare quæ lex præcipit: & morte corporis, quoad condemnationem legis. Quomodo igitur legi, quæ me occîdit, ulteriùs attendam?

Ut Deo vivam, cum Chriſto ſimul crucifixus ſum.] Ne quis dicat: Quomodo igitur vivis, quandoquidem es mortuus? Lex quidem, inquit, me viventem occîdit, Chriſtus autem mortuum accipiens, vivificavit me, qui mente cum eo crucifixus eram, atque cum eo mortuus per baptiſma. Duplex autem hîc eſt miraculum, & quòd mortuum vitæ reſtituit, & quòd per mortem.

20 *Vivo autem, non jam ego, vivit verò in me Chriſtus.*] Cùm dixit, *Cum Chriſto ſimul crucifixus ſum*, baptiſma innuit: per hoc verò quod ait, *Vivo autem, non jam ego*, ſequentem converſationem, per quam mortificantur noſtra membra. *Vivit autem Chriſtus in me*: hoc eſt, nihil in nobis fit quod nolit Chriſtus, ſed ille eſt qui omnia facit in nobis, & regnans, & dominatum in nos exercens: ac noſtra quidem voluntas mortua eſt: illius autem vivit, & gubernat vitam noſtram. Si igitur Deo aliam vitam, quàm quæ eſt in lege, vivam, ac mortuus ſim legi, nihil legis obſervare poſſum.

Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei.] Quæ quidem dixi, de vita ſpirituali dixi. Quinetiam ipſam vitam ſenſibilem invenies mihi eſſe à Chriſto. Nam lex violata, omnes peccato & pœnæ ſubdidit, ac nihil prohibuit quo minùs omnes non interirent, perinde ac in diluvio, ceu prævaricatores. Cùm veniſſet autem Chriſtus, eripuit nos à condem-

τοίνυν πάλιν αὐτῷ προσέχοιμι, ἢ αὐτὸν παραβαίνω. Η ἢ ὅτως· ὁ νόμος ἐκέλευε τὸν μὴ ποιοῦντα τὰ γεγραμμένα, κολάζεσθαι καὶ φονεύεσθαι. Σκοπῶ ὅπως ἀδυνάτου ὄντος τελεσθῆναι, ὅσον ἐπ' αὐτῷ τεθνάτωμαι. μὴ τοίνυν ἐπιτιμάτω μοι, τῷ ὅσον τὰ καθ' αὐτὸν τεθνεῶτι, καὶ ψυχικὸν θάνατον, ὅτι ἡμάρτηκα, μὴ δυνάμενος τελέσαι τὰ τοῦ νόμου· καὶ σωματικὸν, ὅσον τὸ ἀπὸ τοῦ νόμου κατακρίσεως. Πῶς οὖν ἔτι προσέξω τῷ ἀποκτείναντί με;

Ινα Θεῷ ζήσω, Χριστῷ συνεσταύρωμαι.] Ινα μήτις εἴπῃ· πῶς οὖν ζῇς, ὅπου ἀπέθανες; Φησὶν, ὅτι ὁ μὲν νόμος, ζῶντα ἀπέκτεινεν· ὁ δὲ Χριστὸς νεκρὸν λαβὼν, ἐζωοποίησέ με, νοητῶς συσταυρωθέντα αὐτῷ, καὶ συθαπτόντα διὰ τοῦ βαπτίσματος. Διπλοῦν δὲ τὸ θαῦμα, καὶ ὅτι νεκρὸν ἐζωοποίησε, καὶ ὅτι διὰ θανάτου.

20 Ζῶ δὲ, οὐκέτι ἐγὼ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός.] Τῷ μὲν εἰπεῖν, Χριστῷ συνεσταύρωμαι, τὸ βάπτισμα ἠνίξατο· τῷ δὲ εἰπεῖν, ζῶ δὲ, οὐκέτι ἐγὼ, τὴν μετὰ ταῦτα πολιτείαν, δι' ἧς νεκροῦται ἡμῶν τὰ μέλη. Ζῇ δὲ ὁ Χριστὸς ἐν ἐμοί· τοῦτέστιν, οὐδὲν ἐν ἡμῖν γίνεται ὧν οὐ βούλεται ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ἐκεῖνός ἐστιν ὁ πάντα ποιῶν ἐν ἡμῖν, καὶ κρατῶν, καὶ δεσπόζων. καὶ τὸ μὲν ἡμέτερον θέλημα νεκρόν ἐστι, τὸ δὲ ἐκείνου ζῇ, καὶ κυβερνᾷ τὴν ζωὴν ἡμῶν. Εἰ τοίνυν ζῶ τῷ Θεῷ ἑτέραν ζωὴν παρὰ τὴν ἐν νόμῳ, καὶ ἐνεχρώθην τῷ νόμῳ, οὐδὲν τοῦ νόμου φυλάττειν δύναμαι.

Ο δὲ ζῶ νῦν ἐν σαρκὶ, ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.] Α μὲν εἶπον, περὶ τῆς νοητῆς ζωῆς εἶπον· καὶ τὴν αἰσθητὴν δὲ αὐτὴν ζωὴν εὑρήσεις ὄσπερ μοι ἀπὸ Χριστοῦ. Καὶ γὰρ ὁ μὲν νόμος παραβαινόμενος, πάντας ὑπὸ ἁμαρτίαν καὶ κόλασιν ἐποίει, καὶ οὐδὲν ἐκώλυε πάντας ἀπολέσθαι, καθάπερ ὅτε τοῦ κατακλυσμοῦ, ὡς παραβάτας· ἐλθὼν δὲ ὁ Χριστὸς, ἐξήρπασεν ἡμᾶς τῆς

τῆς κατακρίσεως, δικαιώσας τῷ οἰκείῳ θανάτῳ. Ὥστε καὶ τοῦτο αὖθ', ὃ αἰωνίως καὶ ἐν σαρκὶ ζῆν, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ἔχομεν, τὴν δικαιοῦσαν ἡμᾶς, καὶ τῆς κατακρίσεως ἐξαρπάζουσαν.

Τοῦ ἀγαπήσαντός με καὶ παραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ.] Καίτοι ὑπὲρ πάντων δέδωκεν ἑαυτὸν, καὶ πάντας ἠγάπησεν· ἀλλ' ὁ Παῦλος ἐννοήσας τίνων ἀπαλλάξας ἡμᾶς ὁ Χριστὸς ἵνα ἐξαγείρατο, καὶ πυρωθεὶς τῇ ἀγάπῃ, ὃ κοινὸν ἴδιον ποιεῖται· ὡς καὶ οἱ προφῆται, Ὁ Θεὸς, ὁ Θεός μου. ἅμα δὲ καὶ δεικνὺς, ὅτι τοσαύτην δεῖ χάριν ὁμολογεῖν τῷ Χριστῷ ἕκαστον, ὅσην ἂν εἰ καὶ δι' αὐτὸν μόνον ἀπέθανεν. οἱ δὲ τῇ βδελυρίᾳ χρησάμενοι, οἱ εἰς αὐτὸν πιστεύσαντες εἰσὶ μόνοι. Ὥστε ὁ τῷ νόμῳ προσέχων, δείκνυσιν ὅτι οὐκ ἀπέθανεν ὑπὲρ αὐτοῦ ὁ Χριστός. Καὶ πῶς τοῦτο οὐ φείδῃ, ἀλλ' ὅτι τὸν νόμον παλινδρομεῖς, ἄχρηστον τὸν θάνατον τοῦ δεσπότου δεικνύων. Σημείωσαι δὲ καὶ ὃ, παραδόντα ἑαυτὸν, διὰ τοὺς Ἀρειανούς.

21 Οὐκ ἀθετῶ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ.] Ἐπειδὴ τὰ ἀπὸ τῶν λογισμῶν τέθεικεν, ἀποφαίνεται λοιπὸν, ὅτι οὐκ ἀποστέλλω τὸ τοῦ Χριστοῦ δωρεὰν μοι ἐξαγείσατο, δικαιώσας με χωρὶς ἔργων τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, οὐδὲ τῷ νόμῳ προσέρχω.

Εἰ γὰρ διὰ νόμου δικαιοσύνη, ἄρα Χριστὸς δωρεὰν ἀπέθανεν.] Εἰ γὰρ ὁ νόμος, φησὶ, σῴζειν καὶ δικαιοῦν ἰσχύει, ὁ Χριστὸς μάτην λοιπὸν ἀπέθανε. διὰ τοῦτο γὰρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα αὐτὸς σώσῃ διὰ τοῦ θανάτου, ὡς τοῦ νόμου μὴ ἰσχύοντος· ὡς εἴγε σῴζει ὁ νόμος, περιττὸς ὁ τοῦ Χριστοῦ θάνατος. Ὁρᾷς ποῦ ἡ βλασφημία προχωρεῖ;

natione, justificans nos suâ morte. Proinde & hoc ipsum, sensibiliter & in carne vivere, per fidem in Christum habemus, quæ nos cùm justificat, tum ex condemnatione eripit.

Qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.] Atqui pro omnibus dedit seipsum, & omnes dilexit: attamen Paulus secum cogitans à quibus nos liberârit Christus, & quæ donârit; charitate inflammatus, quod publicum est, proprium facit, æquè ac prophetæ, *Deus, Deus meus,* Psal. 17. 3. inquiunt: pariter ostendens, quòd tantas oporteat unumquemque gratias reddere Christo, quantas si pro ipso solo mortuus esset, exhiberet. Qui autem hoc beneficio usi sunt, hi soli sunt qui credunt. Quocirca qui legi auscultat, indicat Christum pro se non esse mortuum. Ecquî hoc non horres, sed ad legem rursus accurris, mortem Domini tui inutilem ostendens? Observa autem quod ait, *Tradidit seipsum,* propter Arianos.

21 *Non abjicio gratiam Dei.*] Postquam rationes posuisset, de cætero affirmativè pronunciat, Non abjicio Christi donum, quod mihi donavit, cùm me absque operibus per mortem suam justificavit; neque ad legem accurro.

Si enim per legem justitia, ergo Christus gratis mortuus est.] Si enim lex, inquit, servare & justificare potest, tum Christus frustrà mortuus est. Propter hoc enim omnino mortuus est, ut ipse servet nos per mortem, lege scilicet non valente. Nam si lex servat; superflua est Christi mors. Viden' quò blasphemia procedat?

ΚΕΦ. γ.

Ὦ ἀνόητοι Γαλάται, τίς ὑμᾶς ἐβάσκανεν τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι;]. Δείξας διὰ τῶν προτέρων ὅτι οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων οὐδὲ δι' ἀν-

CAP. III.

O Insensati Galatæ, quis vos fascinavit non obedire veritati?] Cùm in prioribus indicâsset, quòd non ab hominibus esset Apostolus, neque per homines, ac fide dignum

gnum ſeipſum reddidiſſet, cum majori authoritate diſputat. Comparaturus porrò fidem & legem, priùs ſtultos eos appellat, non tranſgrediens legem Chriſti, ſed vehementer eandem ſervans. Non enim is qui ſimpliciter fratrem ſuum ſtultum appellat, reus eſt, ſed is qui temerè. Iſti autem omnino juſtiſſimè ſtulti vocati ſunt, qui tot tantáque bona non ſentiebant, & Chriſti mortem inutilem faciebant. Obſerva autem, quòd poſt demonſtrationes eos objurgat, ac ſtatim remittat. Non enim dixit, Quis vos decepit: ſed, *Quis vos faſcinavit*. Quis invidit vobis? indicans eos dignas invidiâ res olim commiſiſſe. Præterea indicat quòd qui eis perſuaſerint, hoc non fecerint quòd curam eorum gererent, neque ut quæ eis deeſſent ſupplerent; verùm ut ea etiam quæ haberent mutila redderent. Hujuſmodi enim eſt invidia. Non autem quaſi invidia tantum roboris per ſe habeat, hoc dixit, verùm quia docentes hæc per invidiam eò perveniant.

Mat. 5. 22.

Quorum ob oculos Chriſtus Jeſus præſcriptus eſt, crucifixus in vobis.] Atqui Hieroſolymis crucifixus eſt, quomodo ergo dicit quòd ante oculos, &, in vobis? Quoniam fidei oculis viderunt crucem exactiùs, quàm qui tum coràm aſtiterunt, conſpexerúntque. Nam pleriſque eorum qui corporaliter viderant, nihil commodavit: hi autem, etiamſi oculis non vidiſſent, per fidem tamen exactiùs viderunt. Chriſtus igitur *præſcriptus eſt*, hoc eſt, viva veluti imagine expreſſa depictus eſt per prædicationem: vos verò prædicationi credentes, ceu præſentem ipſum videtis. Hæc autem & in laudem eorũ cedunt, & in vituperium: in laudem, quia cum tanta certitudine hæc ſuſceperunt: in vituperium, quia quem viderunt nudatum, crucifixum, morientem, hunc dimittentes, ad legem accurrerunt. Expende autem quomodo relictis omnibus crucem in medium profert.

2 *Hoc ſolùm à vobis volo diſcere:*

θεάπων, καὶ ἀξιόπιστον ἑαυτὸν καταστήσας, μετὰ πλείονος αὐθεντίας διαλέγεται· καὶ μανθάνων τὴν πίστιν συγκρῖναι καὶ τὸν νόμον, μᾶλλον αὐτοὺς αὐτοὺς ἀποκτείνῃ, ἢ ὡς παραβαίνων τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ σφόδρα τηρῶν αὐτόν. Οὐ γὰρ ὁ ἁπλῶς καλῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μωρὸν, ἔνοχός ἐστι, ἀλλ' ὁ εἰκῇ. Οὗτοι δὲ πάντως δικαιότατα ἀνόητοι ἐκλήθησαν, οἱ τοσούτων ἀγαθῶν αἰσθανόμενοι, καὶ ἄχρηστον ποιοῦντες τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον. Ὅρα δὲ ὅτι μετὰ τὰς ἀποδείξεις αὐτοὺς ἐπιτιμᾷ, καὶ βύθιος καταφίπτει. Οὐ γὰρ εἶπε, τίς ὑμᾶς ἠπάτησεν; ἀλλὰ, τίς ἐβάσκανε; τίς ἐφθόνησε; δεικνὺς ἄξια φθόνου πεπονθότας πρό. Δηλοῖ δὲ ὅτι οἱ μὲν πεισθέντες αὐτοὺς, οὐχ ὡς κηδεμόνες, οὐδὲ ὡς τὸ λεῖπον αὐτοῖς ἀναπληροῦντες ταῦτα ποιοῦσιν, ἀλλ' ὡς καὶ τὰ ὄντα ἀκρωτηριάζοντες. Τοιοῦτον γὰρ ὁ φθόνος. Οὐχ ὡς τοῦ φθόνου δὲ καθ' ἑαυτὸν ἰσχὺν ἔχοντες, ταῦτα εἶπεν· ἀλλ' ὡς τοῦ ταῦτα διδασκόντων δι' ὑπερβολὴν κακίας ὅτι τοῦτο ἐλθόντων. "κακεῖ. "κακίζει.

Οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προεγράφη, ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος.] Καὶ μὴν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐσταυρώθη· πῶς οὖν φησιν, ὅτι καὶ ὀφθαλμοὺς, καὶ, ἐν ὑμῖν; ὅτι τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς εἶδον τὸν σταυρὸν ἀκριβέστερον τῶν τότε παρόντων καὶ θεωμένων. Ἐκείνων μὲν γὰρ πολλοὶ θεασάμενοι σωματικῶς, οὐδὲν ἀπώναντο· ὅτοι δὲ ὀφθαλμοφανῶς μὴ ἰδόντες, διὰ τῆς πίστεως ἀκριβέστερον εἶδον. Προεγράφη τοίνυν "ὁ Χριστὸς, τυθὲν "κακεῖ. ζῶν. ἐστιν, ἐζωγραφήθη διὰ τοῦ κηρύγματος· ὑμᾶς δὲ πιστεύσαντες τῷ κηρύγματι, ὡς παρόντα αὐτὸν ἴδετε. Ταῦτα δὲ καὶ ἔπαινός εἰσιν αὐτῶν, καὶ ψόγος· ἔπαινος μὲν, ὅτι μετὰ τοσαύτης πληροφορίας ἐδέξαντο ταῦτα· ψόγος δὲ, ὅτι ὃν εἶδον γυμνούμενον, ἐμπεπλησμένον, ὀνείδους, πτύσματα, τοῦτον ἀφέντες ὅτι τὸν νόμον [illegible]. Ὅρα δὲ πῶς πάντα ἀφεὶς, τὸν σταυρὸν εἰς μέσον φέρει.

2 Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν,

ἐξ

ἐξ ἔργων νόμου τὸ Πνεῦμα ἐλάβετε, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως;] Ἐπειδὴ τοῖς μακροῖς οὐ παρακολουθεῖτε λόγοις, οὐδὲ τὴν οἰκονομίας τὸ μέγεθος κατοπτεῦσαι βούλεσθε, συντομόν τι ἐρῶ πρὸς ὑμᾶς· ἀποκρίνασθε γάρ μοι τοῦτο τὸ μικρόν· πόθεν ἐλάβετε Πνεῦμα ἅγιον, καὶ τοσαύτην δύναμιν καὶ σημεῖα ἐποιήσατε; ἐκ τῶν ἐν νόμῳ ἔργων, ἢ ἐκ τῆς πίστεως; πρόδηλον ὅτι ἐκ τῆς πίστεως· ἐπεὶ μὴ ὅτε τοῦ νόμου εἴχεσθε, πνεῦμα εἴχετε, καὶ δυνάμεις ἐπετελεῖτε. Πῶς οὖν ἀφέντες τὴν πίστιν, πάλιν ἔχεσθε τοῦ νόμου;

3 Οὕτως ἀνόητοί ἐστε, ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε;] Πάλιν δικαίρως τὴν ὕβριν ἐπήγαγεν· δέον γάρ, φησι, προσθήκην πᾶσαν, τοῦ χρόνου προϊόντος, ἐν μόνον οὐκ ἐπεδώκατε, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὐπίσω ἀπήχθητε. Τὸ μὲν γὰρ σημεῖα ποιεῖν, πνευματικόν ἐστιν· ὅθεν εἴχετε ἐν ἀρχῇ· τὸ δὲ περιτέμνεσθαι, σαρκικόν· ὃ νῦν ἐν τῷ τέλει εἵλεσθε. Καὶ οὐκ εἶπε, τελεῖτε, ἀλλὰ, τελεῖσθε, δηκνὺς ὅτι δίκαιον θρεμμάτων ἀλόγων λαβόντες ἄνθρωποι ἐκεῖνοι κατέκοπτον, οἱ τὴν περιτομὴν διδάσκοντες.

4 Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῇ; εἴγε καὶ εἰκῇ·] Πολλοῖς πειρασμοῖς ἤσθην παλαίσαντες διὰ τὸν Χριστόν. Τοσαῦτα οὖν, φησι, μάτην πεπόνθατε; εἰ γὰρ περιτέμνεσθε, μάτην ἐκεῖνα πάντα, καὶ ἐζημίωσθε ὑμᾶς οἱ πλάνοι τοὺς τοσούτους στεφάνους. Εἶτα δίδωσιν αὐτοῖς ἐλπίδας ἐπανόδου, φησὶν, εἴγε δὲ εἰκῇ· τουτέστιν, εἰ βουληθείητε ἀνανῆψαι, οὐκ εἰκῇ, οὐδὲ μάτην ὑμῖν πεπόνηται. Αἰσχυνέσθωσαν καὶ τοῦτο οἱ τὴν μετάνοιαν ἀναιροῦντες. Ἰδοὺ γὰρ σημειοφόροι, καὶ ὁμολογηταὶ, καὶ μάρτυρες ἦσαν ὅτοι, ἀλλ' ἐκπεσόντας οὐκ ἀποβάλλεται Παῦλος, ἀλλὰ προσίεται ἡδέως.

5 Ὁ οὖν ἐπιχορηγῶν ὑμῖν τὸ πνεῦμα, καὶ ἐνεργῶν δυνάμεις ἐν ὑμῖν, ἐξ ἔργων νόμου, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως;] Ὁ

Ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei?] Quia prolixiores sermones non assequimini, neque dispensationis divinæ magnitudinem contemplari vultis, concisum quiddam dicam vobis. Ad hoc enim exiguum respondete mihi: Undé nam acceperitis Spiritum sanctum, tantasque virtutes ac signa edideritis? ex legis operibus, an ex fide? perspicuum est quòd ex fide. Nam quando lege tenebamini, Spiritum non habebatis, neq; virtutes perficiebatis. Qui igitur fide dimissâ, rursus legi adhæretis?

3 *Sic stulti estis, ut cùm spiritu cœperitis, nunc carne consummamini?*] Rursus opportunè contumeliam protulit. Nam cùm temporis procursu incrementum facere debuissetis, inquit, non solùm non promovistis quicquam, verumetiam retrorsum abducti estis. Nam signa facere, spirituale est, quod vobis inerat in principio: circumcidi verò, carnale est, quod nunc tandem elegistis. Nec dixit, consummatis, sed, *consummamini*, innuens quòd brutorum pecorum instar, apprehendentes eos illi, qui circumcisionem docebant, circumcidebant.

4 *Tanta passi estis sine causa? si tamen sine causa.*] Multis tentationibus colluctati erant propter Christum. Tot igitur, inquit, frustra passi estis? Si enim circumcidimini, illa omnia sunt supervacanea, impostorésque tot vos coronis orbârunt. Deinde spem revertendi ipsis addit, inquiens, *si tamen sine causa*: hoc est, si velitis resipiscere, non frustra neque temere à vobis laboratum est. Pudefiant hinc qui pœnitentiam tollunt. Ecce enim antesignani, & confessores, & martyres fuerunt isti, qui tamen cùm excidissent, non rejicit eos Paulus, sed suaviter excipit.

5 *Qui ergo tribuit vobis spiritum, & virtutes operatur in vobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei?*] Deus (inquit)

qui ſuppeditat vobis ſpiritum ut prophetetis, & linguis loquamini, qui operatur in vobis virtutes ſignorum & prodigiorum, hæccine per legis opera faciebat, quaſi à vobis iſta peragentibus coleretur; an per fidem, quam in Chriſtum demonſtrâſtis? Planum eſt quòd per fidem. Quî igitur hâc dimiſſâ, per quam glorificamini, ad legem curritis, quæ aboletur?

6 *Quemadmodum & Abraham credidit Deo, & reputatum eſt ei ad juſtitiam.*] Oportuit, inquit, vos præcipuè, ex miraculis quæ perfeciſtis fidei poteſtatem cognoſcere: veruntamen in progenitorem veſtrum Abraham, quem vos magni facitis, reſpicite, & invenietis ipſum quoque ex fide juſtificatum. Quòd ſi autem ille, qui ante gratiam vixit, ex fide juſtificatur, multo magis ii, qui gratiâ dignati ſunt, fidei adhærere debent.

7 *Cognoſcite ergo, quòd qui ex fide ſunt, illi ſunt filii Abrahæ.*] Quandoquidem metuerant, ne, ſi legem dimitterent, à Patriarchæ cognatione exciderent (multum enim ob hanc ſibi tribuebant) ipſe contrarium oſtendit, quòd fides potius filios Abrahæ efficiat eos, qui ipſam habeant.

8 *Prævidens autem ſcriptura quòd ex fide juſtificet gentes Deus, prænunciavit Abrahæ, quòd in te benedicentur omnes gentes.*] Demonſtrat quomodo credentes ſint filii Abrahami, & ex ſcriptura teſtimonium profert: *In te benedicentur gentes*, pro eo quod eſt, per imitationem fidei tuæ. Oſtendit etiam, quòd lege ſit antiquior fides, ſiquidem Abrahamum ante legis ſanctionem ea juſtificavit: & quod ſecundùm prophetiam, quæ nunc fiunt, contingunt. *Prævidens enim ſcriptura*, inquit, hoc eſt, ipſe qui legem tulit Deus, prædefinivit non ex lege, ſed ex fide juſtificari. Et non dixit, revelavit, ſed, prædicavit, ut diſcas quòd & Abraham hac juſtificationis formulâ lætatus ſit, atque iſtud in votis habuit, ut eveniret.

Gen. 12. 3.

Θεός, φησιν, ὁ ἐπιχορηγῶν ὑμῖν τὸ πνεῦμα, ὥστε προφητεύειν καὶ γλώσσαις λαλεῖν, καὶ ἐνεργῶν δυνάμεις ἐν ὑμῖν σημείων καὶ τεράτων, ἆρα τὰ ἐκ τοῦ νόμου ἔργα ταῦτα ἐποίει, ὡς παραπολλύμενος δι' ὑμᾶς ταῦτα τελεσιούργων, ἢ ἆρα τὴν πίστιν ἣν εἰς Χριστὸν ἐπεδείξασθε; Πρόδηλον ὅτι ἆρα ταύτην. Πῶς οὖν ἀφέντες ταύτην, ἐξ ἧς ἐδοξάσασθε, ὅτι τὸ καταργούμενον νόμον προσέχετε;

6 Καθὼς καὶ Ἀβραὰμ ἐπίστευσε τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.] Μᾶλλον μοι, φησιν, ἔδει ὑμᾶς ἐξ ὧν ἐπετελέσατε σημείων γνῶναι τὴν τῆς πίστεως δύναμιν· πλὴν καὶ πρὸς τὸν πατέρα ἀποβλέψατε, ὃν πολὺς ὑμῖν ὁ λόγος, καὶ εὑρήσετε καὶ αὐτὸν ἐκ πίστεως δικαιωθέντα. Εἰ γὰρ ὁ πρὸ τοῦ νόμου ἐκ πίστεως δικαιοῦται, πολλῷ μᾶλλον οἱ τῆς χάριτος ἀξιωθέντες, ὠφείλοισι τὴν πίστιν ἔχειν.

7 Γινώσκετε ἄρα, ὅτι οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Ἀβραάμ.] Ἐπειδὴ ἐδεδοίκεισαν μήπως τὸν νόμον ἀφέντες ἐκπέσωσι τῆς πατριαρχικῆς συγγενείας, (σφόδρα γὰρ ἐσεμνύνοντο ὅτι ταύτης) δείκνυσιν αὐτὸς τοὐναντίον, ὅτι ἡ πίστις μᾶλλον * υἱοὺς ποιεῖ τοῦ Ἀβραὰμ τοὺς ταύτην ἔχοντας. * αὐτοῦ.

8 Προϊδοῦσα δὲ ἡ γραφὴ, ὅτι ἐκ πίστεως δικαιοῖ τὰ ἔθνη ὁ Θεὸς, προευηγγελίσατο τῷ Ἀβραάμ· Ὅτι ἐν σοὶ εὐλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη.] Ἀποδείκνυσι πῶς οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Ἀβραάμ· καὶ ἐπάγει τὴν μαρτυρίαν ἀπὸ τῆς γραφῆς· Ὅτι ἐν σοὶ εὐλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη· αὐτὴ δέ, ἐστὶ τῷ μιμήσασθαι τὴν πίστιν σου. Δείκνυσι δὲ καὶ ὅτι τοῦ νόμου προεσβυτέρα ἡ πίστις, εἴγε πρὸ τοῦ νόμου τὸν Ἀβραὰμ αὕτη ἐδικαίωσε· καὶ ὅτι τῆς προφητείας τὰ νῦν γινόμενα ἐστί. Προϊδοῦσα γάρ, φησιν, ἡ γραφή· τουτέστιν, αὐτὸς ὁ τὸν νόμον δοὺς Θεὸς, προεώρισε μὴ ἐκ νόμου, ἀλλ' ἐκ πίστεως δικαιοῦσθαι. Καὶ οὐκ εἶπεν, ἀπεκάλυψεν, ἀλλ', εὐηγγελίσατο, ἵνα μάθῃς, ὅτι καὶ ὁ Ἀβραὰμ ἔχαιρε τούτῳ τῷ τρόπῳ τὸν δικαιώσεως, καὶ ἐπόθει τοῦτο κατορθῶσαι.

9 Ὥστε

9 Ὡστε οἱ ἐκ πίστεως, εὐλογοῦνται σὺν τῷ πιστῷ Ἀβραάμ.] Ἐπιδὴ ἐταράττοντο, μήποτε ὦσιν ἐπικατάρατοι, ὡς μὴ ἐμμένοντες τῷ νόμῳ· (ἐγέγραπτο γάρ· Ἐπικατάρατος ὃς οὐκ ἐμμένει τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ νόμῳ) τοὐναντίον μᾶλλον δείκνυσιν, ὅτι εὐλογημένοι εἰσὶν οἱ τὸν νόμον ἀφιέντες, καὶ τῇ πίστει προσιόντες, ὥσπερ καὶ ὁ πιστὸς Ἀβραὰμ ηὐλόγητο.

10 Ὅσοι γὰρ ἐξ ἔργων νόμου εἰσὶν, ὑπὸ κατάραν εἰσί. γέγραπται γάρ· Ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου, τοῦ ποιῆσαι αὐτά.] Ἵνα μήτις ἀντιθέσῃ λέγων, ὅτι εἰκότως ὁ Ἀβραὰμ ἀπὸ πίστεως ηὐλογήθη καὶ ἐδικαιώθη, δείκνυσιν "ὅπου νόμος οὐ· σὺ δὲ δεῖξόν μοι ὅτι μετὰ ὃ ἐδόθη ὁ νόμος, ἡ πίστις δικαιοῖ καὶ εὐλογημένους ποιεῖ· δείκνυσιν ὁ ἀπόστολος νυνὶ, οὐ μόνον ὅτι δικαιοῖ ἡ πίστις καὶ εὐλογεῖ, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ νόμος ἁμαρτίας ἐστὶ κατάρας αἴτιος ἦν. Οὐδεὶς γὰρ ποιεῖν δυνάσθαι τὰ γεγραμμένα ἐν τῷ νόμῳ· ὃ δὲ μὴ ποιεῖ, ἐπικατάρατος. Ὥστε τῆς πίστεως ἐστὶ τὸ εὐλογεῖν, καὶ μάτην ὑμᾶς φοβεῖσθε μήποτε ἐπικατάρατοι γένησθε ἀποστάντες τοῦ νόμου. μᾶλλον γὰρ χρώμενοι αὐτῷ ὑπὸ κατάραν ἐστὲ, ὡς μὴ δυνάμενοι πληρῶσαι αὐτόν.

11 Ὅτι δὲ ἐν νόμῳ οὐδεὶς δικαιοῦται παρὰ τῷ Θεῷ, δῆλον· ὅτι ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται. 12 Ὁ δὲ νόμος οὐκ ἔστιν ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς.] Δείξας ὅτι ὁ νόμος ἐπικατάρατους ποιεῖ, ἡ δὲ πίστις εὐλογεῖ, νῦν δείκνυσιν ὅτι καὶ ἡ πίστις μόνη δικαιοῖ, καὶ οὐχ ὁ νόμος. καὶ παράγει τὸν Ἀμβακοὺμ λέγοντα, Ὅτι ἐκ πίστεως ζήσεται ὁ δίκαιος, καὶ οὐκ ἀπὸ νόμου. ὁ γὰρ νόμος οὐ μόνην πίστιν ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ καὶ ἔργα. Καθὼς δὲ εἶπε, παρὰ τῷ Θεῷ· παρὰ μὲν τοῖς ἀνθρώποις, δίκαιοι ἴσως δοκοῦσιν οἱ τὸν νόμον ἐκπληροῦντες, οἷοι οἱ Φαρισαῖοι, οἱ δικαιοῦντες ἑαυτοὺς ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων. Ἐπεὶ δὲ ὁ νόμος τὸ δυσκα-

9 *Igitur qui ex fide ſunt, benedicuntur cum fideli Abraham.*] Quia turbabantur nequando ſint maledicti, ceu illi qui in lege non perſeverent (ſcriptum eſt enim, Maledictus qui non perſeverat in iis quæ ſcripta ſunt in lege) contrarium nunc potius oſtendit, nempe quòd benedicti ſint qui legem reliquerint, & ad fidem acceſſerint, perinde ac fidelis Abraham benedictus erat. Deut. 27. 25

10 *Quicunque enim ex operibus legis ſunt, ſub maledicto ſunt. Scriptum eſt enim: Maledictus eſt omnis qui non permanſerit in omnibus, quæ ſcripta ſunt in libro legis, ut faciat ea.*] Ne quis opponat, dicens, Haud injuriâ Abrahamus ex fide cùm benedictus eſt, tum juſtificatus, quia lex nondum ſancita erat: Tu verò monſtra mihi quòd poſtquam data eſt lex, fides juſtificet, & benedictos faciat: oſtendit Apoſtolus nunc non ſolùm quòd & juſtificet fides & benedicat, ſed etiam quòd lex peccati & maledictionis cauſa ſit. Nemo enim poteſt facere quæ ſcripta ſunt in lege: qui verò non facit, maledictus eſt. Proinde fidei eſt benedicere, & fruſtra vos metuitis, nequando vos maledicti ſitis deficientes à lege. Nam ſi eâ utamini, potius ſub execratione eſtis, quippe qui non poſſitis explere ipſam.

11 *Quod verò in lege nemo juſtificetur apud Deum, manifeſtum eſt: quia juſtus ex fide vivet.* 12 *Lex autem non eſt ex fide, ſed qui fecerit ea homo, vivet in ipſis.*] Demonſtrato quòd lex maledictos faciat, fides autem benedicat, oſtendit jam nunc quòd vel fides ſola juſtificat, & non lex. Adducitque Habbacuc dicentem, *Juſtus ex fide vivet*, & non ex lege. Lex enim non ſolam fidem poſtulat, verumetiam opera: Pulchrè autem dixit, *apud Deum*, apud homines enim juſti forſan videri queant, qui legem retenti ſunt, veluti Phariſæi juſtificantes ſeipſos coram hominibus. Quia igitur lex ob difficultatem operum non juſtificabat, ſed maledictioni potiùs ſubjugabat, Habac. 2. 4.

gabat, venit gratia facilem viam oſtendens, fidem videlicet, per quam juſtificati benedicimur. Ecce igitur demonſtratum eſt, quòd nedum ante legem benedicebat & juſtificabat fides, ſed etiam poſt legem magis.

13 *Chriſtus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum. Scriptum eſt enim: Maledictus omnis qui pendet in ligno.*] Ne quis hic occurrat; Verè, inquiens, qui non facit legem, maledictus eſt: & fides juſtificat: Unde verò perſpicuum, quòd maledictio illa ſublata ſit? Metuimus enim, ne fortè jugo legis ſubditi, ipſi etiam ſub execratione ſimus. Indicat igitur ſolutam eſſe per Chriſtum execrationem. Dato enim precio, per hoc quòd ipſe factus eſt maledictio, redemit nos à maledictione legis, quam ipſe quidem evaſit; quippe qui legem impleverit: nos autem illi obnoxii eramus, ipſam perficere non valentes: æquè ac ſi quem morti adjudicatum, alius quiſpiam innoxius eximat à morte, pro illo mortem ſubire volens. Suſcepit igitur maledictionem ſuſpenſioni debitam, diſſolvitque maledictionem, quæ nobis, quòd legem non impleremus, erat impoſita, ipſe qui ei non erat obnoxius. Legem enim implevit, & peccatum non fecit.

14 *Ut in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Chriſto Jeſu.*] Eam ob rem, inquit, factus eſt maledictio, *ut in gentibus*, hoc eſt, iis qui lege non utebantur, *benedictio Abrahami*, hoc eſt, quæ eſt ex fide, *fieret in Chriſto Jeſu*, hoc eſt, in ſemine Abrahami. ſicut & ſcriptum eſt: *In ſemine tuo benedicentur*, hoc eſt, in Chriſto ex te nato ſecundùm carnem, credentes videlicet in ipſum.

Ut promiſſionem Spiritûs acciperemus per fidem.] Propterea (inquit) benedicuntur gentes, ut & Spiritum accipiant per fidem. Quia enim iis, qui adhuc ſub maledictione erant, Spiritum accipere non licebat, benedicuntur, ſolutâ maledictione à Chriſto:

κάρδαστον ὄντε ἐδικαίου, καὶ τοῦτο κατέργον ἐποίει, ἦλθεν ἡ χάρις ῥᾳδίαν ὁδὸν δεικνύουσα τῆ πίστιν, δι' ἧς δικαιούμενοι εὐλογούμεθα. Ἰδοὺ τοίνυν ἀποδέδεικται, ὅτι οὐ μόνον πρὸ τοῦ νόμου, πολλῷ μᾶλλον καὶ μετὰ τὸν νόμον.

13 Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα. γέγραπται γάρ· Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου.] Ἵνα μήτις ἀντείπῃ, λέγων, ὅτι ἀληθῶς μὲν ὁ μὴ ποιῶν τὸν νόμον ἐπικατάρατος, καὶ ὅτι ἡ πίστις δικαιοῖ· πόθεν δὲ δῆλον, ὅτι ἡ κατάρα ἐκείνη ἀνῄρηται; δεδοίκαμεν γὰρ μήπως ὡς ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ νόμου ἅπαξ γενόμενοι, ὑπὸ τὴν κατάραν ἐπιῶμεν καὶ αὐτοί. Δείκνυσιν οὖν ὅτι λέλυται ἡ κατάρα διὰ Χριστοῦ· δοὺς γὰρ " τιμὴν, τὸ, αὐτὸς γενόμενος " ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα, ἐξηγόρασεν ἡμᾶς ἀπὸ τῆς τοῦ νόμου κατάρας, ἵνα αὐτὸς μὲν ὀξέφυγε, ἅτε τὸν νόμον πληρώσας· ἡμεῖς δὲ ὑπόδικοι ταύτην ἤμεν, μὴ δυνάμενοι τελέσαι αὐτόν· οἷς οὐ εἴ τινα καταδικασθέντα ἀποθανεῖν, ἕτερός τις ἀνέγκλητος ὀξέλοιτο τοῦ θανάτου, ἑλόμενος αὐτὸς θανεῖν ὑπὲρ ἐκείνου. Εδείξατο οὖν καὶ πάρεμ τὸ ἀπὸ τῆς κρεμασθῆναι, καὶ ἔλυσε κατάραν, τὸ ἀπὸ δὲ μὴ πληροῦν τὸν νόμον ἡμῖν ὑπεκειμένην, αὐτὸς μὴ ὑποκείμενος ταύτῃ. Οὔτε γὰρ νόμον ἐπλήρωσε, καὶ ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν.

" ἀρᾶν.

14 Ἵνα εἰς τὰ ἔθνη ἡ εὐλογία τοῦ Αβραὰμ γένηται ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.] Διὰ τοῦτό, φησι, κατάρα γέγονεν ἐκεῖνος, ἵνα εἰς τὰ ἔθνη, τουτέστι, τοὺς μὴ τῷ νόμῳ χρωμένους, ἡ εὐλογία τοῦ Αβραὰμ, τουτέστιν, ἡ ἐκ πίστεως, γένηται ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τουτέστι, τῷ σπέρματι τοῦ Αβραάμ· καθὼς καὶ γέγραπται, ὅτι ἐν τῷ σπέρματί σου εὐλογηθήσονται, τουτέστιν, ἐν Χριστῷ, τῷ ἐκ σοῦ γενομένῳ κατὰ σάρκα, πιστεύουσι δηλονότι εἰς αὐτόν.

Ἵνα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πνεύματος λάβωμεν διὰ τῆς πίστεως.] Διὰ τοῦτό, φησι, κατάραν τὰ ἔθνη, ἵνα καὶ τὸ Πνεῦμα λάβωσι διὰ τῆς πίστεως. Οὐδὲ γὰρ οἷόν τε δέξασθαι τὸ Πνεῦμα τοὺς ἔτι ὑπὸ κατάραν ὄντας, εὐλογουμένους,

λυθείσης

λυθείσης ἡ κατάρας ὑπὸ Χριστοῦ· ἢ τότε δίκη ἡ πίστεως δικαιωθέντες, δίδονται τὴν ἐπαγγελίαν τῆς Πνεύματος. ἃ γὰρ ἐπηγγείλατο ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραὰμ, πνευματικὰ ἦν (τοῦτ' ἔστι) ὁ Παῦλος· ἃ δηλαδὴ νῦν ἡμῖν ἐδόθησαν, ἥ τε εὐλογία καὶ τἄλλα.

15 Ἀδελφοί, κατὰ ἄνθρωπον λέγω.] Ἀνωτέρω ἀνοήτους καλέσας, νῦν ἀδελφοὺς λέγει· σκληρὸν μὲν φῦσαν, τοῦτο δὲ παραμυθούμενος· ἀνθρώπινον, φησὶν, ὑπόδειγμα μόνον ὑμῖν παραλαβεῖν.

Ὅμως ἀνθρώπου κεκυρωμένην διαθήκην οὐδεὶς ἀθετεῖ, ἢ ἐπιδιατάσσεται. 16 Τῷ δὲ Ἀβραὰμ ἐρρήθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ. οὐ λέγει, Καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνός, Καὶ τῷ σπέρματί σου, ὅς ἐστι Χριστός. 17 Τοῦτο δὲ λέγω, διαθήκην προκεκυρωμένην ὑπὸ Θεοῦ εἰς Χριστὸν, ὁ μετὰ τετρακόσια καὶ τετρακοσιοστὸν ἔτη γεγονὼς νόμος οὐκ ἀκυροῖ, εἰς τὸ καταργῆσαι τὴν ἐπαγγελίαν.] Τοῦτο βούλεται) δεῖξαι, ὅτι ἡ πίστις, διαθήκη ἐστὶν ἀρχαιοτέρα τοῦ νόμου, καὶ ὅτι οὐκ αὖ δίκαιον εἶη προτιμηθῆναι αὐτῆς τὸν νόμον. διὸ καὶ τὸ ὑπόδειγμα τέθεικεν. Ἐὰν γὰρ ἄνθρωπος, φησὶ, διαθήται, μὴ τολμᾷ τις μετὰ ταῦτα ἐλθὼν διαπτέρναι ἢ ἐπιδιατάξασθαι, τουτέστι, προσθεῖναί τι; οὐκοῦν μᾶλλον ὅτι τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς διαθήκην ἐποίησε πρὸς τὸν Ἀβραὰμ, ἵνα ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ εὐλογηθῶσι τὰ ἔθνη. Ὃ δὲ σπέρμα αὐτοῦ ὁ Χριστός. Οὐ γὰρ εἶπε, τοῖς σπέρμασιν, ἵνα μὴ νομίσῃς τοὺς ἀπ' αὐτοῦ καταγομένους Ἰουδαίους καὶ Ἰσμαηλίτας· ἀλλὰ, τῷ σπέρματι, ἑνικῶς· ὅπερ ἐστὶν, ὡς εἴρηται, ὁ Χριστός. Πῶς οὖν ταύτην τὴν διαθήκην καὶ συμφωνίαν καὶ ἐπαγγελίαν θεῖναι) ἀκυροῖ ὁ νόμος, ἵνα μὴ ἐν τῷ Χριστῷ εὐλογηθῶσι τὰ ἔθνη, ἀλλ' ἐν τοῖς νομικοῖς ἐντάλμασι; τοῦτο γὰρ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν, ἢ καταργεῖσθαι τὴν ἐπαγγελίαν ὁπωσοῦν φύσιν.

18 Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ νόμου ἡ κληρονομία, οὐκ ἔτι ἐξ ἐπαγγελίας· τῷ δὲ Ἀβραὰμ δι' ἐπαγγελίας κεχάρισται ὁ Θεός.] Εἰ ὁ νόμος, φησὶ, χορίζεται τὰς εὐλογίας, καὶ

tumque per fidem juſtificati, accipiunt promiſſionem Spiritûs. Quæ enim promiſit Deus Abrahamo, ſpiritualia eſſe intelligit Paulus, quæ nunc videlicet nobis data ſunt, ipſa benedictio, idque genus alia.

15 *Fratres, ſecundùm hominem dico.*] Suprà ſtolidos vocavit, nunc fratres nominat: illo quidem eos perſtringens, hoc conſolans. Humanum, inquit, exemplum vobis adducturus ſum.

Tamen hominis confirmatum teſtamentum nemo ſpernit aut ſuperordinat. 16 *Abrahamo autem datæ ſunt promiſſiones, & ſemini ejus. Non dicit: Et ſeminibus, tanquam in multis, ſed tanquam in uno: Et ſemini tuo, qui eſt Chriſtus.* 17 *Hoc autem dico, Teſtamentum antea firmatum à Deo in Chriſtum, poſt quadringentos & triginta annos facta lex non irritum facit, ad evacuandam promiſſionem.*] Hoc indicare vult, quòd fides ſit teſtamentum lege antiquius, & quòd iniquum eſt ei præferri legem. Hinc & exemplum poſuit. Si enim homo (inquit) teſtamentum condidit, numquid audet aliquis poſtea veniens invertere, vel ſuperordinare, hoc eſt, apponere aliquid? Itaque de Deo idem potiùs ſentiendum. Nam & Deus teſtamentum fecit cum Abrahamo, ut in ſemine ipſius benedicantur gentes. Semen autem ipſius, Chriſtus eſt. Non enim dixit, *ſeminibus*, ne intelligeres ab eo propagatos Judæos & Iſmaëlitas: ſed, *ſemini*, in ſingulari: quod (uti dictum eſt) Chriſtus eſt. Quomodo igitur teſtamentum hoc, & conſenſum, & promiſſionem, lex irrita facere poteſt, ita ut in Chriſto non benedicantur gentes, ſed in legalibus mandatis? Hoc enim nihil aliud eſt quàm deſtruere & abolere promiſſionem: quod abſurdum eſt.

18 *Nam ſi ex lege hæreditas, jam non eſt ex promiſſione. Abrahamo autem per promiſſionem donavit Deus.*] Si lex (inquit) donat benedictiones, & vitæ & juſtitiæ hæredes

redes facit, reſtat ut promiſſio illa Abrahamo facta ſit irrita, ac rejecta : verùm id non habet rationem : poſterior enim cùm lex ſit, quomodo irritum faciet prius teſtamentum ? Ne feſtines autem totum exemplum ad inſtitutum trahere. Nam ob eam rem etiam ipſe dixit, *Secundùm hominem loquor :* hoc eſt, humanum exemplum profero. Quare ſi non poſſit divinis adæquari, non mirum.

19 *Quid igitur ? Lex propter tranſgreſſiones addita eſt ?*] Poſtquam fidem extuliſſet, ac lege antiquiorem eſſe oſtendiſſet, objectio imminebat, Cujus, nempe, rei gratiâ lex data ſit, ſi fides antiquior erat, & benedictiones dabat ? Ait igitur haud temerè eſſe latam, ſed tranſgreſſionum gratiâ, ut pro fræno ſit Judæis, prohibens ne aliqua ſaltem mandata violentur, licèt non omnia. Scitè autem illud, *poſita eſt :* ut indicet legem non eſſe præcipuè ac primo conſilio datam, quemadmodum promiſſiones ; ſed veluti obiter additam ob multas tranſgreſſiones, ut aliquot ſaltem cohiberet.

Donec veniret ſemen cui promiſerat.] Non tamen ad infinitum uſque tempus data eſt lex, cæterùm tamdiu, donec Chriſtus venerit, cui promiſſum eſt ut in eo benedicantur gentes. Si igitur ad Chriſti uſque adventum data eſt, quid ulteriùs eam producis ?

Ordinata per angelos in manu mediatoris.] Lata eſt, inquit, lex per intermedios angelos adminiſtrata, vel ſacerdotes, vel revera angelos. Etenim ad tubas illas & tonitrua ac terriculamenta, angeli adminiſtri erant. *In manu mediatoris*, id eſt, Chriſti : indicans adeò quòd & legem tulerit Chriſtus, ut ita in arbitrio ejus ſit eam rurſus tollere.

20 *Mediator autem unius non eſt, Deus autem unus eſt.*] Chriſtus itaque duorum mediator eſt, Dei videlicet ac hominum. Mediatorem autem egit inter utroſque, pacem faciendo, ac bellum dirimendo quod

ζωῆς ⸀ δικαιοσύνης κληρονόμους ποιῆς, λειπὸν ἡ ἐπαγγελία ἐκείνη ἡ πρὸς τ̓ Αβραὰμ, ἄκυρός ἐστι καὶ ἐκκέκληται. Αλλ̓ οὐκ ἀνὴκεν ἔχει τοῦτο λόγον· μεταγενέστερος γὰρ ὢν ὁ νόμος, πῶς ἀκυρώσει τ̓ πρότερον διαθήκην; μὴ σπεῦδε εἰς πολὺ ὃ ὑπόδειγμα εἰς τὸ προκείμενον ἑλκύσαι· διὰ τοῦτο γὰρ ⸀ αὐτὸς εἶπε, κατ̓ ἄνθρωπον λέγω, τουτέστιν, ἀνθρώπινον ὑπόδειγμα πρόφερω. Ὥστε εἰ μὴ δύναται πρὸς τὰ θεῖα ἐξισωθῆναι, οὐδὲν κωλύει.

19 Τί οὖν; ὁ νόμος τῶν παραβάσεων χάριν προσετέθη;] Επειδὴ τὴν πίστιν ἐπῆρε, καὶ πρεσβυτέραν ἔδειξεν, ἀνέκυπτεν ἀντίρρησις, τίνος οὖν ἕνεκεν ὁ νόμος ἐδόθη, εἰ ἡ πίστις πρεσβυτέρα ἦν, ⸀ τὰς εὐλογίας αὕτη ἐδίδου; φησὶ τοίνυν, ὅτι οὐκ εἰκῇ, ἀλλὰ τῶν παραβάσεων χάριν, ἵνα αὐτὴ χαλινὸν εἴη τοῖς Ιουδαίοις, κωλύων παραβαίνειν τινὰς γοῦν τῶν ἐντολῶν, εἰ μὴ πάσας. Καλῶς δὲ τὸ, προσετέθη· ἵνα δείξῃ τ̓ νόμον μὴ προηγουμένως δοθέντα, ὥσπερ αἱ ἐπαγγελίαι, ἀλλ̓ οἷ παραπεπτωκότα διὰ τὰς πολλὰς παραβάσεις, ἵνα κἂν ὀλίγας κωλύῃ.

Ἄχρις οὗ ἦλθε τὸ σπέρμα ᾧ ἐπήγγελται.] Αλλ̓ ὅμως οὐκ εἰς ἀπέραντον ἐδόθη ὁ νόμος, ἀλλ̓ ἄχρις οὗ ἦλθεν ὁ Χριστὸς, ᾧ ἐπήγγελται τὸ εὐλογεῖσθαι ἐν αὐτῷ τὰ ἔθνη. Εἰ τοίνυν μέχρι τῆς τοῦ Χριστοῦ προνοίας δέδοται, τί περαιτέρω ἕλκεις αὐτόν;

Διαταγεὶς δἰ ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου.] Εδόθη, φησὶν, ὁ νόμος, διακονηθεὶς διὰ μέσων ἀγγέλων, ἢ τῶν ἱερέων, ἢ ὄντως ἀγγέλων. Καὶ γὰρ καὶ πρὸς τὰς σάλπιγγας ἐκείνας, ⸀ τὰς βροντὰς, ⸀ τὰ δείγματα, ἄγγελοι διηκόνουν. Εν χειρὶ μεσίτου, τουτέστι, Χριστοῦ. δείκνυσι γὰρ ὅτι ⸀ τ̓ νόμον ὁ Χριστὸς δέδωκεν· ὥστε καὶ τὸν ἀνελεῖν αὐτὸν αὐτός ἐστι κύριος.

20 Ο᾽ μεσίτης, ἑνὸς οὐκ ἔστιν· ὁ᾽ Θεὸς εἷς ἐστιν.] Ὥστε καὶ ὁ Χριστὸς δύο τινῶν ἐστι μεσίτης, Θεοῦ δηλαδὴ καὶ ἀνθρώπων. ἐμεσίτευσε γὰρ ἀμφοτέροις, εἰρήνην ποιήσας, καὶ τ̓ πόλεμον λύσας, ὃς ἦν τοῖς ἀνθρώ-

ἀνθρώπους τῷ Θεῷ. ἀφ' ἧς γὰρ ἐποίησεν ἑαυτῷ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἔκτοτε τὴν ἐριώδη ἐποίησε, τῇ θείᾳ φύσει τὴν ἐχθρὰν δι' ἣν ἡ ἁμαρτία σὰρξ καλεῖται ἀναχεάσας. Ὥστε ἐπεὶ μεσίτης καὶ διαλλακτὴς αὐτός ἐστιν, δῆλον ὡς αὐτὸς σῴζει, καὶ οὐχ ὁ νόμος.

21 Ὁ οὖν νόμος κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ; Μὴ γένοιτο.] Εἰ αἱ μὲν ἐπαγγελίαι εὐλόγουν, ὁ δὲ νόμος κατάραν "ἐπήγαγε. "εἰσάγει, φανερόν ὅτι ἐὰν παραδεξώμεθα αὐτὸν, ὡς τὸ κῦρος "ἔχοντα, λύει τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ, τὰς τὴν εὐλογίαν διδούσας· ἀλλὰ μὴ γένοιτο· ἄκουε δὲ καὶ τῶν ἑξῆς.

Εἰ γὰρ ἐδόθη νόμος ὁ δυνάμενος ζωοποιῆσαι, ὄντως ἂν ἐκ τοῦ νόμου ἦν ἡ δικαιοσύνη.] Τότε, φησὶν, ὁ νόμος ἐπικρατέστερος ἂν ἦν τῆς πίστεως καὶ εὐλογεῖ, καὶ ἐδικαίου τὸν ἄνθρωπον, εἰ ζωοποιῆσαι ἠδύνατο καὶ σῶσαι. νῦν δὲ μᾶλλον ἀποκτείνυσι, καθ' ὃ οὐ δύναται ἁμαρτιῶν ἐλευθερῶσαι. Πῶς οὖν ἐπικρατήσει τῆς πίστεως τῆς δυναμένης ζωοποιῆσαι διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ εὐλογοῦσης καὶ δικαιούσης;

"κατὰ πάντας. 22 Ἀλλὰ συνέκλεισεν ἡ γραφὴ "τὰ πάντα ὑπὸ ἁμαρτίαν, ἵνα ἡ ἐπαγγελία ἐκ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ δοθῇ τοῖς πιστεύουσιν.] Ὁ νόμος, φησὶν, οὐκ ἴσχυεν ἀπαλλάξαι ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο συνήργησε, πρὸς τὸ συγκλεῖσαι τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ ἁμαρτίαν· τυπτίσει, δείξαι αὐτοῖς ἁμαρτωλοὺς, καὶ συνωθῆσαι ἵνα τῆς ἀφέσεως ἐπιθυμήσωσι, καὶ προσδράμωσι τῷ ταύτην δυναμένῳ χαρίσασθαι "Χριστῷ. ὅπου γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι μὴ αἰσθανόμενοι τῆς ἁμαρτίας, οὐδὲ τῆς ἀφέσεως ἐπεθύμουν, δέδωκε τὸν νόμον συγκλείοντα αὐτούς· ὅ ἐστι, στενοχωροῦντα καὶ ἄγχοντα τοῖς ἐλέγχοις, καὶ δεικνύοντα ἁμαρτωλοὺς, καὶ πιεζοῦντα εἰς τὸ ζητῆσαι τὸν Σῴζοντα, δι' οὗ δυνατὸν συγχωρηθῆναι· ὁ δέ ἐστιν ἡ εἰς Χριστὸν πίστις, δι' "κατὰ δικαιούμεθα. ἧς εὐλογούμεθα "καὶ δικαιούμεθα.

23 Πρὸ τοῦ δὲ ἐλθεῖν τὴν πίστιν, ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα, συγκεκλεισμένοι εἰς τὴν πίστιν τὴν μέλλουσαν ἀποκαλυφθῆναι.]

homines cum Deo gesserunt. Ex quo enim sibiipsi univit humanam naturam, ex eo tempore pacem fecit, carnem ob peccata inimicam divinæ naturæ mirandum ad modum commiscens. Quocirca quia mediator & reconciliator ipse est, perspicuum est quòd ipse servet, & non lex.

21 *Lex ergo adversus promissa Dei? absit.*] Si promissiones benedictionem dabant, lex autem maledictionem introducit, perspicuum est quòd si receperimus ipsam tanquam authoritatem habentem, tollit promissiones Dei benedictionem dantes. Sed absit. Audi autem quæ sequuntur.

Si enim data esset lex quæ posset vivificare, verè ex lege esset justitia.] Lex, inquit, tunc fortior esset fide, & benediceret, & justificaret hominem, si vivificare potuisset ac servare. Jam verò occidit potiùs, quatenus non potest à peccatis liberare. Quomodo igitur dominabatur in fidem, quæ potest vivificare per baptisma, & quæ benedicit & justificat?

22 *Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus.*] Non potuit, inquit, lex à peccatis liberare, verùm ad hoc cooperata est, ut concluderet homines sub peccato: hoc est, ut ostenderet eos peccatores, & compelleret ut remissionem concupiscant, & accelerent ad eum qui hanc præstare possit, Christum scilicet. Nam cùm Judæi, non sentientes peccata sua, remissionem non desiderarent, dedit legem concludentem eos, id est, coarctantem, constringentémque per increpationes, monstrantémque peccatores, ac compellentem inquirere rationem per quam possint veniâ donari. Hæc autem ratio est, ipsa in Christum fides, per quam benedicimur, & justificamur.

23 *Priusquam autem veniret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eam quæ revelanda erat, fidem.*] Lex, inquit, magnam

gnam præbebat ſecuritatem iis qui ſub ea erant, ac ab illa cuſtodiebantur, à pluribus peccatis cohibens, ac veluti murus quiſpiam exiſtens, concludens homines, colligénsque ad fidem. Quâ iſthuc ratione? Cùm enim arguat peccata, nec poſſit ab his liberare, neceſſariò fidem oſtendebat juſtificantem, quæ quidem olim occultata erat, poſtea autem revelata eſt, quando Deus manifeſtus eſt in carne.

24 *Itaque lex pædagogus noſter fuit in Chriſtum, ut ex fide juſtificemur.*] Ut enim pædagogus ab omni malitia liberat adoleſcentem, ac ut diſciplinas a præceptore ſuſcipiat cum omni cura atque attentione parat: hunc ad modum lex in virtute moderata alumnos ſuos, adeóque eos qui ſub ſe erant, inſtituebat, & ad Chriſtum doctorem atque præceptorem abducebat, per reprehenſionem & oſtenſionem peccatorum promptiores faciens & alacriores, ut quærerent eum, qui noxæ condonationem impertiretur, ac ex fide juſtificaret. Pudeat ergo legis calumniatores. Neque enim pædagogus adverſatur præceptori, neque Lex repugnat Novo Teſtamento.

25 *At ubi venit fides, jam non ſumus ſub pædagogo.* 26 *Omnes enim filii Dei eſtis per fidem in Chriſto Jeſu.*] Cùm advenerit, inquit, fides, quæ virum perfectum efficit, non jam ampliùs eſſe poſſimus ſub pædagogo, qui per ipſam perfecti ſumus, & adoleſcentiam ſupergreſſi. Quòd perfecti enim viri ſumus ex fide, planum eſt ex eo quòd filii Dei ſumus per fidem in Chriſtum. nam hæc eſt conſtructio. Omnino autem is qui eo honore eſt dignatus, ut Filius Dei fiat, non eſt imperfectus, neque infans. Quocirca ridiculum fuerit, eos qui in viros creverint, pædagogo legi ſubjici. Perinde enim eſſet, ac ſi cùm dies illuxerit, non ſolem quis videre velit, ſed lucernam. Obſerva autem quî ſuprà oſtenderit fidem filios Abrahami facere, nunc autem fiilios Dei. Adeò magna poteſt.

27 *Quicunque enim in Chriſtum bap-*

Ὁ νόμος, φησι, πολλὴν ἀσφάλειαν παρέχε τοῖς ὑπ' αὐτὸν ὄσι καὶ φερομένοις, τ πλημόνων ἀπείργων ἁμαρτημάτων, καὶ οἷόν τι τεῖχος ὢν, καὶ συγκλείων τοὺς ἀνθρώπους ⸌ " συναγαγὼν εἰς τ πίστιν. πῶς; ἐλέγχων " γὰρ τὰς ἁμαρτίας, καὶ μὴ δυνάμενος τούτων " ἐλθυθερῶσαι, ὃς ἀνάγκης ὑπεδείκνυε τὴν πίστιν δικαιοῦσθαι, ἥτις ἐν μ καὶ πάλαι κρυπτομένη, ὕστερον ἐπεκαλύφθη, ὅτε καὶ ὁ Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί.

" χ. συναγόν. " χ. ἐλέγχων γὰρ τὰς ἁμαρτίας, μὴ δυνάμενος τούτων ἐλθυθερῶσαι.

24 Ὥστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστὸν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν.] Ὥσπερ γὰρ ὁ παιδαγωγὸς πάσης κακίας ἀπαλλάττει τ " νέον, καὶ τὰ μαθήματα παρὰ τοῦ διδασκάλου δέχεται μετὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ προσοχῆς παρασκευάζει· οὕτω καὶ ὁ νόμος ἀρετὴν τε συμμέτρην ἐπαίδευε τοὺς ὑπ' αὐτὸν, καὶ πρὸς τ " Χριστὸν, ὅς ἐστιν ὁ διδάσκαλος, ἀπῆγε, δι' τ ἐλέγχου καὶ ἀποδείκνυσθαι τὰ ἁμαρτήματα προθυμοτέρους ποιῶν εἰς τὸ ζητῆσαι τ παρ' αὐτοῦ ἄφεσιν δοῦναι, καὶ δικαιοῦν ἐκ πίστεως. Αἰσχυνέσθωσαν οὖν οἱ τ νόμον διαβάλλοντες. Οὔτε γὰρ ὁ παιδαγωγὸς ἐναντίος τῷ διδασκάλῳ, ὅτι ὁ νόμος τῇ καινῇ ἐναντίος.

25 Ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως, οὐκέτι ἐσμὲν ὑπὸ παιδαγωγόν. 26 Πάντες γὰρ υἱοὶ Θεοῦ ἐστε, διὰ τ πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.] Ἐλθούσης, φησὶ, τῆς πίστεως, τῆς τέλειον ἀνδρα ποιούσης, οὐκ ἀν ἔτι ἐσμὲν ὑπὸ παιδαγωγὸν οἱ τελειωθέντες δι' αὐτῆς, καὶ τὴν νηπιότητα ὑπερβάντες. Ὅτι γὰρ τέλειοι ἄνδρες ἐσμὲν ἐκ πίστεως, δῆλον ἐξ οὗ καὶ υἱοὶ Θεοῦ ἐσμὲν διὰ τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως· οὕτω γὰρ ἡ συνταξις. Πάντως δὲ ὁ ἀξιωθεὶς υἱὸς Θεοῦ γενέσθαι, οὐκ ἀτελὴς, οὐδὲ νήπιος. Ὥστε " γοῦν τὸ, ἀνδρας γενομένους " χ. πάλιν. τῷ παιδαγωγῷ νόμῳ ὑποτάσσεσθαι· ὥσπερ καὶ τὸ, ἡμέρας φανείσης μὴ τ ἥλιον ὁρᾶν, ἀλλὰ τ λύχνον. Ὅρα δὲ πῶς ἀνωτέρω μὲν ἔδειξε τὴν πίστιν υἱοὺς ποιοῦσθαι Ἀβραάμ, νῦν δὲ υἱοὺς Θεοῦ· οὕτω μεγάλα δύναται.

27 Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε.]

σθητε, Χειςὸν ἐνεδύσασθε.] Κατασκευάζει πῶς υἱοί ἐσμεν Θεοῦ, καὶ φησιν, ὅτι διὰ τοῦ βαπτίσματος. Οὐκ εἶπε δέ, ὅτι ὅσοι ἐβαπτίσθητε, υἱοὶ Θεοῦ γεγόνατε, ὥσπερ καὶ ἡ ἀκολουθία ἀπῄτει· ἀλλὰ τὸ πολὺ φοβερώτερον, ὅτι Χειςὸν ἐνεδύσασθε. Εἰ γὰρ Χειςὸν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐνεδεδύμεθα, καὶ τοῖς αὐτὸν ἐφωμοιώθημεν· εἰς μίαν συγγένειαν καὶ μίαν ἰδέαν ἤχθημεν, χάριτι γενόμενοι ὅπερ ἐκεῖνός ἐστι φύσει.

28 Οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος, οὐδὲ Ἕλλην· οὐκ ἔνι δοῦλος, οὐδὲ ἐλεύθερος· οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς ἐστε εἷς ἐν Χριςῷ Ἰησοῦ.] Ἑκαστος, φησι, τῶν βαπτιζομένων ἀπεβάλετο μὲν [a] τὰ φυσικὰ ἰδιώματα· ἕνα δὲ τύπον καὶ μίαν μορφὴν πάντες ἀνείληφεν, οὐκ ἄγγελοι, ἀλλ' αὐτὸς τοῦ δεσπότου, ἐν ἑαυτοῖς δεικνύοντες τὸν Χριςόν. Ὥστε καὶ εἷς ἐσμεν πάντες ἐν Χριςῷ Ἰησοῦ· τουτέστι, καθὸ μίαν μορφὴν τοῦ Χριςοῦ ἐπικειμένην ἔχομεν· ἢ καὶ καθὸ ἓν σῶμά ἐσμεν, μίαν κεφαλὴν [b] ἔχοντες τὸν Χριςόν.

[a] χ. τὴν φυσικὴν ἰδιότητα.

[b] χ. ἔχοντες αὐτόν.

29 Εἰ δὲ ὑμεῖς Χριςοῦ, ἄρα τοῦ Ἀβραὰμ σπέρμα ἐστὲ, καὶ κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι.] Ἐπειδὴ ἔμπροσθεν εἶπεν, ὅτι σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ, ἐν ᾧ εὐλογοῦνται πᾶσαι αἱ ἔθνη, ὁ Χριςός ἐστιν, ᾧ δὴ καὶ ἐδόθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, ἀπέδειξε δὲ ὅτι καὶ ὑμεῖς τὴν μορφὴν τοῦ Χριςοῦ ἔχετε· συμπεραίνεται οὖν, ὅτι ἄρα καὶ ὑμεῖς σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ ἐστε, καὶ λοιπὸν καὶ κληρονόμοι τῆς ἐπηγγελμένης εὐλογίας. Πῶς οὖν τῷ νόμῳ πείθεσθε οἱ εὐλογηθέντες διὰ τοῦ Χριςὸν ἐνδύσασθαι καὶ ὁμοιωθῆναι αὐτῷ, καὶ ἐντεῦθεν γνήσιον σπέρμα Ἀβραάμ;

tizati estis, Christum induistis.] Quomodo filii Dei sumus confirmando ostendit, per baptisma nempe. Non dixit autem, Quotquot baptizati estis, filii Dei facti estis, quemadmodum consecutio postulabat: sed quod multo magis est tremendum, *Christum induistis.* Si enim Christum Filium Dei induimus, ipsique assimilati sumus: ad unam cum eo cognationem, unámque ideam perducti sumus, gratiâ facti quod ille est naturâ.

28 *Non est Judæus neque Græcus, non est servus neque liber, non est masculus & fœmina. Omnes enim vos unus estis in Christo Jesu.*] Unusquisque baptizatorum, inquit, naturales quidem proprietates abjecit, unam autem figuram & formam omnes assumpserunt, non angeli, sed ipsius Domini, in seipsis ostendentes Christum. Proinde *unus sumus omnes in Christo Jesu:* hoc est, quatenus unam Christi formam impositam nobis habemus: vel quatenus etiam unum corpus sumus, unum caput Christum habemus.

29 *Si autem vos Christi, ergo semen Abrahami estis, ac secundùm promissionem hæredes.*] Quia anteà dixerat, semen Abrahami, in quo benedicuntur gentes, Christus est, cui nimirum datæ sunt promissiones, ac demonstravit vos etiam Christi formam habere: nunc concludit, Ergo & vos semen estis Abrahami, ac denique promissæ benedictionis hæredes. Quomodo ergo legi animum appellitis, cùm sitis benedicti, propterea quòd Christum indueritis, assimiliatiq; sitis ipsi, indéque facti semen Abrahami?

ΚΕΦ. δ'.

Λέγω δὲ, ἐφ' ὅσον χρόνον ὁ κληρονόμος νήπιός ἐστιν, οὐδὲν διαφέρει δούλου, κύριος πάντων ὤν· 2 ἀλλ' ὑπὸ ἐπιτρόπους ἐστὶ καὶ οἰκονόμους, ἄχρι τῆς

CAP. IIII.

Dico autem: Quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt à servo, cùm sit dominus omnium: 2 *sed sub tutoribus & actoribus est, usque ad præstitutum tem-*

pus à patre.] Hoc est, pater statuit eum nihil debere administrare, donec ad legitimam ætatem pervenerit, atque obtemperare debet.

3 *Ita & nos, cùm essemus parvuli, sub elementis mundi eramus in servitutem adacti.*] Parvuli, non ætate, sed Dei cognitione. Elementa verò mundi, novilunia ac sabbata dicit: hi namque dies à cursu solis lunæque fiunt. Itaq; qui nos jam sub legem agunt, eámque docent, infantes faciunt, elementísque mundi subdunt, cùm tamen simus viri perfecti, & filii Dei, patrésque familiæ & domini. Discimus præterea, quòd Deus quidem filiorum adoptionem, quæ est ipsa hæreditas, à principio dare voluerit, sed infantia nostra, quo minus hoc fieret, obstitit. Volens autem prorsus tollere legem, non dixit, diebus, sed, *elementis mundi eramus in servitutem adacti:* quo magis pudefaciat eos qui legi incumbendum suadent. Ne turberis autem, si ex consequenti tutores & curatores elementa intelligantur. Primùm enim legem debes accipere tutorem, perinde ac pædagogum, non ista. Deinde neomenias & Sabbata elementa dixit. Præterea, ut abundè eos à lege deficere faciat, atque pudefaciat, hoc ita dixit, quemadmodum in progressu deinceps uberiùs indicabit. Nonnulli per elementa, elementalem & introductoriam legem intellexerunt.

4 *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum, factum ex muliere, factum sub lege,* 5 *Ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus.*] Quamdiu, inquit, infantes eramus, subjecti fuimus neomeniis & sabbatis: at simulátque advênit præstitutum tempus incarnationis Christi, cùm omne scelerum genus pergressa humana natura opus haberet curatione, *misit Deus filium suum,* (hoc est, placuit ei ut veniret) *Factum,* non dixit, per mulierem, ne aditum inveniant qui asserunt Dominum per

παιδαγωγίας τῦ παιδός.] Τυλέστιν, ὥρισεν αὐτὸν ὁ πατὴρ μηδὲν δρᾶν, ἄχρι τῆς νομίμου ἡλικίας, καὶ δεῖ σέβεσθαι.

3 Οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὅτε ἦμεν νήπιοι, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τῦ κόσμου ἦμεν δεδυλωμένοι.] Νήπιοι, ὦ τῇ ἡλικίᾳ, ἀλλὰ τῇ περὶ Θεοῦ γνώσει. Στοιχεῖα δὲ τῦ κόσμυ, τὰς νεμηνίας καὶ τὰ Σάββατα λέγει· αὗται γὰρ αἱ ἡμέραι ἀπὸ δρόμου σελήνης καὶ ἡλίυ ἡμῖν γίνονται). ὥστε καὶ οἱ νῦν ἡμᾶς ὑπὸ τὸν νόμον ἄγοντες, νηπίυς ποιῦσι, καὶ ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τῦ κόσμυ, καίτοι ἄνδρας τελείυς * καὶ υἱὺς Θεοῦ, καὶ οἰκοδεσπότας, καὶ κυρίυς. Μανθάνομεν δὲ, ὅτι ὁ μὲν Θεὸς τὴν υἱοθεσίαν (αὕτη γὰρ ἡ κληρονομία) δοῦναι ἤθελεν ἐξ ἀρχῆς· ἡ δὲ νηπιότης ἡμῶν " ἐκώλυε. Βυλόμενος ὁ πάνυ καθελεῖν τὸν νόμον, οὐκ εἶπεν, ὅτι τῇ ἡμέραις ἦμεν δεδυλωμένοι, ἀλλ', ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τῦ κόσμυ, ἵνα ἐντρέψῃ μᾶλλον τοὺς καὶ ἐπὶ τῷ νόμῳ πείθοντας προσέχειν. Μὴ ταραχθῇς δὲ ἔτι σε τῦ ἀκολούθου ἐπίτροπος καὶ οἰκονόμος νοεῖσθαι τὰ στοιχεῖα. προσῆκον μὲν γὰρ τὸν νόμον " ὀφείλεις ἐπίτροπον νοεῖν, ὥσπερ καὶ παιδαγωγὸν, ἀλλὰ τοῦτο· ἔπειτα τὰς νεμηνίας, καὶ τὰ Σάββατα, στοιχεῖα εἶπεν. Ἀλλως τε δὲ διὰ τὸ ἐκ προνοίας ἀποῤῥῆσαι τῦ νόμυ, καὶ ἐντρέψαι αὐτοὺς, τῦτο οὕτως εἶπεν, ὥσπερ καὶ προϊὼν ἔτι μᾶλλον δείξει. Τινὲς δὲ στοιχεῖα, τὴν στοιχῳώδη καὶ εἰσαγωγικὸν νόμον ἐνόησαν.

4 Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τῦ χρόνυ, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτῦ γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον, 5 Ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἱοθεσίαν ἀπολάβωμεν.] Τέως μὲν οὖν νήπιοι ὄντες ὑπὸ νεμηνίας ἦμεν καὶ Σάββατα· ὅτε δὲ ἦλθεν ὁ ὡρισμένος χρόνος τῦ ἀρκώσεως τῦ Χριστοῦ, ὅτε " πρὸ εἴδος κακίας διεξελθοῦσα ἡ " φύσις ἡ ἀνθρωπίνη ἐδεῖτο θεραπείας, ἐξαπέστειλε τὸν υἱὸν αὐτῦ ὁ Θεὸς (τυλέστιν, ηὐδόκησεν ἐλθεῖν) γενόμενον, οὐκ εἶπε λέγ' γυναικὸς, ἵνα μὴ πρόφασιν εὕρωσιν

* ὧ.

" χ. ἐκώλυσε.

" χ. ὀφείλομεν.

" χ. κακίας.

βύρωσιν οἱ λέγοντες, ὡς ὄφις Φιλίωνος, τῆς παρθένου διαφθεῖραι τὸ Κύριον τῇ φαντασίαν πρόπτως· ἀλλ', ἐκ γυναικός· τουτέστιν, ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῆς σῶμα λαβόντα, καὶ καρπὸν ὄντα τῆς κοιλίας αὐτῆς. Ἐγένετο δὲ ὑπὸ νόμον, περιτμηθεὶς καὶ τελέσας πάντα, ἵνα ἐκτὸς τῆς κατάρας γενόμενος, ἡμᾶς ἐξαγοράσῃ. Δύο δὲ ἀποτελέσματά φησι τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ· τό, τε ἐξαγοράσαι ἡμᾶς ἐκ τῆς τοῦ νόμου κατάρας, καὶ τὸ ἀποδοῦναι τὴν υἱοθεσίαν. Ἀπολάβωμεν δὲ εἶπε, δεικνὺς ἀνωθεν καὶ ἐξ ἐπαγγελίας ὀφειλομένην ἑαυτοῖς ἡμῖν, εἰ καὶ μὴ ἐδίδοτο δι' τὴν νηπιότητα. καὶ γὰρ καὶ ἡ ἐπαγγελθεῖσα τῷ Ἀβραὰμ κληρονομία, ἡ υἱοθεσία ἦν. Ὁ γὰρ υἱὸς κληρονομεῖ.

6 Ὅτι δέ ἐστε υἱοί, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, κράζον, Ἀββὰ ὁ πατήρ. 7 Ὥστε οὐκέτι εἶ δοῦλος, ἀλλὰ υἱός. Εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος· κληρονόμος διὰ Θεοῦ· συγκληρονόμος δὲ Χριστοῦ.] Πόθεν, φησὶ, δῆλον ὅτι υἱοθεσίας ἠξιώθημεν; Ἀπέδειξε μὲν αὐτὸ καὶ πρότερον, ὅτε ἔδειξεν ἡμᾶς Χριστὸν ἐνδεδυμένους, ὅς ἐστιν Υἱός· δείκνυσι δὲ καὶ νῦν, ἐκ τοῦ τὸ Πνεῦμα ἡμᾶς λαβεῖν, ὃ προσκυνεῖν ἡμᾶς πατέρα καλεῖν τὸν Θεὸν, τῶν καρδιῶν ἡμῶν ἀναπόμπως ἀνθρώπων καὶ καινοτρεπῶς. Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν ἐγένετο, εἰ μὴ υἱοθεσίας ἠξιώθημεν. Ὥστε ἐπεὶ υἱοί ἐσμεν καὶ κληρονόμοι, οὐ τῶν τυχόντων πραγμάτων, ἀλλὰ τῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ συμμέτοχοι τοῦ μονογενοῦς, τί πάλιν δοῦλοι γινόμεθα, καὶ ἀθετοῦμεν τὴν υἱοθετήσασαν ἡμᾶς πίστιν, τῷ νόμῳ προσέχοντες;

8 Ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ εἰδότες Θεὸν, ἐδουλεύσατε τοῖς μὴ φύσει οὖσι θεοῖς.] Ἐπὶ τοῦτο πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντας ἀποτείνει), δεικνὺς ὅτι καὶ εἰδωλολατρεία ἐστὶν ἡ τῶν ἡμερῶν παρατήρησις, καὶ μεῖζον ἡ παλαιὰ ἁμαρτάνουσι. πάλαι γάρ, φησὶν, οὐκ ᾔδειτε τὸν Θεὸν, ἅτε ἐσκοτισμένοι καὶ πεπλανημένοι· καὶ ὄφις τοῦτο ἐδουλεύετε ἡλίῳ καὶ σελήνῃ, ἅτινα οὐ φύσει εἰσὶ θεοί· νῦν δὲ

Virginem ceu canalem transiisse inani prorsus apparentiâ, sed, *ex muliere*, hoc est, à substantiâ virginis corpus accipientem, & fructus uteri ipsius existentem. Factus autem fuit sub lege, cùm circumcisus erat, omniaque legis perfecit, ut ab execratione exemptus, ab execratione nos redimeret. Duo autem Christi incarnationis officia nobis exponit : alterum, ut nos redimeret ab execratione legis : alterum, ut submini-straret nobis adoptionem filiorum. Reci-peremus autem dixit, indicans quòd jam antea ex promissione ad nos pertinuerit, e-tiamsi ob infantiam nostram nobis non fue-rit data. Nam & hæreditas Abrahamo promissa, adoptio erat. Filius enim hæ-reditatem adit.

6 *Quoniam autem estis filii, emisit Deus spiritum filii sui in corda vestra, cla-mantem, Abba pater.* 7 *Itaque jam non es servus, sed filius : si autem filius, & hæ-res, hæres quidem Dei, cohæres autem Chri-sti.*] Unde, inquit, planum est quòd fi-liorum adoptione donati sumus? Patefecit istud antehac, quando indicavit nos Chri-stum induisse, qui est Filius. Ostendit autem etiamnum, ex eo quòd Spiritum nos acce-perimus, qui instituit nos ut Patrem vo-cemus Deum, novo quodam modo & di-vino corda nostra commovendo : quod certè non fieret, ni filiorum adoptio nobis data esset. Quocirca cùm Filii simus & hæ-redes, non vulgarium certè rerum, cæte-rùm bonorum divinorum, & unigenito cohæredes, cur rursus servi efficimur, fi-démque, quæ nos in filios adoptavit, legi attendendo rejicimus?

8 *Sed tunc quidem ignorantes Deum, iis qui naturâ non sunt dii serviebatis.*] Hîc ad eos qui ex gentibus crediderant, sermonem convertit : commonstrans ido-lolatriam esse dierum observationem, quódque hodie plus peccant, quàm olim. Quondam enim, inquit, ignorabatis Deum, cum tenebris septi atque seducti, ac pro-pterea serviebatis Soli & Lunæ, quæ non

naturâ sunt dii. Jam verò si post veritatis agnitionem dies observetis, nihil aliud quàm elementis servitis; quæ pejor est impietas.

9 *Nunc autem cùm cognoveritis Deum, imò cogniti sitis à Deo, quomodo convertimini rursus ad infirma & egena elementa, quibus denuò servire vultis?*] Nunc autem, inquit, cognovistis Deum, imò potiùs non vos proprio labore inveniſtis & agnovistis Deum, (neque enim quæsivistis omnino) sed ipse vos in profundis tenebris agentes inquisivit & assumpsit. Cognitos, enim pro assumptis à Deo, dixit. Quomodo igitur revertimini rursus ad egena & imbecillia elementa? hoc est, quæ nullum robur habent ad proposita nobis bona, & quæ vos spiritualiter juvare nequeunt? Simul autem tanquam intellectu & sensu, adeóque vitâ orbata essent, egena hæc vocat & infirma, etiamsi hoc Græcis displiceat. Pseudapostoli itaque, tanquam legis vindices, dierum observationes introduxerunt. Ipse autem sapientissimè idololatriam rem ipsam vocat, quam & ipsa lex prohibet. Quare qui ista docent, legi etiam adversantur.

10 *Dies observatis, & menses, & tempora, & annos.*] Ex his planum est, quòd non solùm circumcisionem prædicabant pseudapostoli, verumetiam ferias & novilunia.

11 *Metuo ne quo modo frustra laboraverim erga vos.*] Vide misericordiam ejus: illi concutiuntur, & Paulus terretur. Quod ait, *ne quo modo*, indicat eos adhuc superesse, necdum prorsus naufragium passos. Facit autem eis spem, si modò velint vigiles & sobrii esse, non frustra se erga eos laborâsse: perinde quasi dicat eis, Mementote meorum erga vos sudorum, neque vanos facite labores meos.

12 *Estote sicut ego, quia & ego sicut vos.*] Ad eos qui ex Judæis crediderant, hæc dicit: Nempe, Imitamini me. Nam & ego apprimè lege accendebar, non secus ac vos: attamen relictâ illâ, pro Chri-

μᾶ τῇ τ ἀληθείας ὑπτιγνωσιν, ἐὰν ἡμεῖς ὦμεν παρατηρῆσαι, ὑδὲν ἄλλο ἢ στοιχείοις λατρεύετε, καὶ χεῖρον τὸ ἀσέβημα.

9 Νῦν δὲ γνόντες Θεὸν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ, πῶς ὑπιστρέφετε πάλιν ὑπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα, οἷς πάλιν ἄνωθεν δουλεύειν θέλετε;] Νῦν δὲ, φησὶν, ἔγνωτε Θεὸν, μᾶλλον δ ὑχ ὑμεῖς τ Θεὸν οἰκείῳ πόνῳ ὕρετε ἢ ἐπέγνωτε (οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἐζητήσατε ὅλως) ἀλλ' αὐτὸς ὑμᾶς ἐν σκότῳ βαθεῖ διαφόρους ἐζήτησε καὶ προσελάβετο. τὸ γὰρ, γνωσθέντες, ἀντὶ τῦ, προσληφθέντες ὑπὸ Θεοῦ. Πῶς οὖν "ὑπιστρέφετε πάλιν "χ. ἐπιστρέφετε. ὑπὶ τὰ πτωχὰ καὶ ἀσθενῆ στοιχεῖα; τυφλέσι, τὰ μηδεμίαν δύναμιν ἔχοντα "πρὸς τὰ "χ. πρὸς. προκείμενα ἀγαθὰ, μηδὲ ἰσχύοντα πνευματικῶς ὠφελῆσαι; ἅμα δὲ καὶ ὡς ἐστερημένα νῦν καὶ αἰσθήσεως καὶ ζωῆς, πτωχὰ ταῦτα κακῶς καὶ ἀσθενῆ, κἂν Ἕλλῆνες ἀπαρέσκωνται). Οἱ μὲν οὖν ψευδαπόστολοι, ὡς τῦ νόμου ἐκδικηταὶ, τὰς τῶν ἡμερῶν παρατηρήσεις εἰσῆγον· αὐτὸς δὲ σοφώτατα εἰδωλολατρείαν τὸ πρᾶγμα καλῶν, ὃν καὶ αὐτὸς ὁ νόμος ἀπαγορεύει. Ὥστε καὶ τῷ νόμῳ ἐναντίοι οἱ ταῦτα διδάσκοντες.

10 Ἡμέρας παρατηρᾶσθε, καὶ μῆνας, καὶ καιροὺς, καὶ ἐνιαυτούς.] Ἐκ τούτων δῆλον, ὅτι ὐ μόνον περιτομὴν ἐκήρυττον οἱ ψευδαπόστολοι, ἀλλὰ καὶ τὰς ἑορτὰς, καὶ τὰς νουμηνίας.

11 Φοβοῦμαι μήπως εἰκῆ κεκοπίακα εἰς ὑμᾶς.] Οἶδα παλάγγα· ἐκφνοι σαλεύονται, καὶ Παῦλος φοβεῖται. Τὸ ῦ, μήπως, δηλοῖ ἔτι αὐτοὺς περιόντας, καὶ μήπω τέλεον ναυαγήσαντας· καὶ δίδωσιν αὐτοῖς ἐλπίδα, ὅτι εἰ θελήσαιεν διανῆψαι, οὐκ εἰκῆ ὁ εἰς αὐτοὺς κεκμήκασι "πόνος. ὡσανεὶ οὖν λέγει αὐτοῖς· μνήσθη- "χ. κόπος. τε τῶν ἐμῶν εἰς ὑμᾶς ἱδρώτων, καὶ μὴ ματαιώσατέ μου τοὺς πόνους.

12 Γίνεσθε ὡς ἐγὼ, ὅτι κἀγὼ ὡς ὑμεῖς. Πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων ταῦτα φησιν, Ὅτι μιμήσασθέ με. Καὶ γὰρ ἐγὼ σφόδρα τῷ νόμου προσεκκόμιζον, ὡς ὑμεῖς· ἀλλ' ἀφῆκα τοῦτον, καὶ νῦν τῷ

Χριστοῦ

Χριστοῦ καὶ τῆς πίστεως ὑπερμαχῶ· τοιοῦτοι καὶ ὑμεῖς γένεσθε. Καλῶς δὲ τοῦτο ὕστερον τέθεικεν. οἱ γὰρ ἀνθρωποι μᾶλλον ἀπὸ τῶν ὁμοιωμάτων ὑποδείγματος ἕλκονται, ἢ ἀπὸ τῶν λογισμῶν.

Ἀδελφοὶ, δέομαι ὑμῶν, οὐδέν με ἠδικήσατε.] Ἐπειδὴ σφόδρα αὐτῶν κατηφιάσατο, βούλεται πάλιν μαλάξαι. ὅτε γὰρ ἡ σφοδρὰ ὑπόπτηξις λυσιτελὴς, ὅτε ἡ πρᾳοτέρα ἐπιείκεια. διὸ καὶ ἀδελφοὺς αὐτοὺς καλεῖ, ἅμα καὶ τῆς χάριτος ὑπομιμνήσκων τοῦ βαπτίσματος, ἐξ ἧς πάντες ἀδελφοὶ, ὡς ἐξ ἑνὸς πατρὸς τοῦ Θεοῦ, γεγόναμεν. Ἀπολογεῖται δὲ καὶ ὑπὲρ τῶν ῥηθέντων, ὅτι οὐ κατ' ἀπέχθειαν ἐλέχθη. οὐδέν γάρ με ἠδικήσατε, ἵνα καὶ ἐμφρόνως ὑμῖν προσφέρωμαι, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ πολλὰ πρὸς ἐμὲ χάριτος ἔργα ἐπεδείξασθέ μοι. Πῶς οὖν κατ' ἀπέχθειαν εἶπον ἂν ταῦτα; ἀφ' ὧν δηλαδὴ κηδόμενος ὑμῶν, καὶ ἀπεχθείας ἔλαβον μᾶλλον θεῶν.

13 Οἴδατε δὲ ὅτι δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς εὐηγγελισάμην ὑμῖν τὸ πρότερον, 14 καὶ τὸν πειρασμὸν τὸν ἐν τῇ σαρκί μου οὐκ ἐξουθενήσατε, οὐδὲ ἐπτύσατε.] Οἴδατέ, φησιν, ὅτι μετ' ἀσθενείας σαρκικῆς, τουτέστι, μετ' ὀλιγωρίας καὶ κινδύνων εὐηγγελισάμην ὑμῖν, καὶ ὅλως ὅτως ἀπεσράφητέ "μου· οὐδὲ ὁ πειρασμός μου ἦν, τουτέστιν, οἱ διωγμοὶ, καὶ αἱ μάστιγες, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐσκανδάλισεν ὑμᾶς, καὶ ἐπείσαν ἐξουθενῆσαί με καὶ ἀπορραπύσαι. ἅμα δὲ καὶ σωτήριά αὐτοὺς λελήθοτως, δείκνυς ὅσα ἔπαθε δι' αὐτούς. "χ.μι.

Ἀλλ' ὡς ἄγγελον Θεοῦ ἐδέξασθέ με, ὡς Χριστὸν Ἰησοῦν.] Οὕτω, φησὶ, με ἐτιμήσατε, ὡς χρείττονα ἢ κατ' ἄνθρωπον. Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον, τότε μὲν διωκόμενον καὶ ἐλαυνόμενον δέχεσθαί με ὡς ἄγγελον καὶ ὡς Χριστὸν, καὶ μὴ σκανδαλίζεσθαι· νῦν δὲ τὰ δίκαια συμβουλεύοντα, ὡς ἐχθρὸν λογίζεσθαι, καὶ μὴ καθάπτεσθαι;

15 Τίς οὖν ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν;] Διαπορῶ καὶ ἀποπλήττομαι, καὶ φησὶ· πῦ γέγονεν ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν; πιστεύσατε, φησὶ, νῦν καὶ τῇ πίστει μάχεσθε. Τοιοῦτοι καὶ ὑμεῖς γένεσθε. Καλῶς δὲ τοῦτο ὕστερον τέθεικεν. homines enim potiùs similibus & ejusdem generis exemplis trahuntur, quàm rationibus.

Fratres, obsecro vos, nihil me læsistis.] Quia asperè eos objurgârat, rursum lenire cupit. Neque enim vehemens nimiùm objurgatio prodest, neque nimia indulgentia & lenitas: propterea fratres eos nominat, gratiæ baptismatis mentionem pariter faciens, ex qua omnes fratres, veluti ex uno Patre Deo, facti sumus. Excusat autem ea quæ dixit, quòd non sint prolata ex odio. Nihil enim injuriæ mihi intulistis, ut hostiliter erga vos commovear, sed innumera potiùs honoris & dilectionis opera mihi exhibuistis. Quomodo enim ex odio ista dicerem? Sed curam potiùs vestrî gerens, ac gratificari vobis contendens.

13 *Scitis autem quòd per infirmitatem carnis Evangelizavi vobis priùs.* 14 *Ac tentationem quæ erat in carne mea non sprevistis, neque respuistis.*] Novistis, inquit, quòd cum imbecillitate carnali, hoc est, cum persecutionibus & periculis vobis prædicavi; neque sic tamen aversati estis me. Neque ista tentatio mea, id est, persecutiones & verbera & hujusmodi, offenderunt vos, compulerintque vos contemnere me atque respuere. Simul autem latenter pudefacit eos, ostendens quanta sit passus ab adversariis eorum nomine.

Sed sicut Angelum Dei suscepistis me, tanquam Christum Iesum.] Adeò, inquit, honorâstis me, quasi major essem homine. Quomodo igitur non absurdum est, tum quidem cùm persecutionem paterer & agitarer, me a vobis suscipi tanquam Angelum & veluti Christum, & vos non offendi: jam verò cùm consulam vobis quæ honesta sunt, veluti hostem judicari me à vobis, & minimè suscipi?

15 *Ubi est ergo beatitudo vestra?*] Ambigit, & admiratur, & ait: Quæ est beatitudo vestra? hoc est, quoniam abjerunt illa omnia

propter quæ felices prædicabamini ab omnibus, ceu doctoris vestri amantes? Ubi nunc est? In quid commutata est beatitudo illa vestra? Nunc enim istam non video, vobis nimirum contrario modo in me affectis.

Testimonium enim perhibeo vobis, quòd, si fieri potuisset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi.] Olim propter verbi prædicationem, chariorem me oculis vestris habuistis. Quid igitur contigit quòd hostis instar me nunc suspicemini? Absurdum enim est, ut is qui tanto à vobis honore sit affectus, inimicâ hæc vobis mente dicat.

16 *Ergo inimicus vobis factus sum, verum dicens vobis?*] Aliam, inquit, non video inimicitiæ causam, quàm quòd veritatem vobis dixerim, reprehenderimque vos ceu in opinionibus vestris corruptos. Atqui par erat, ut eo nomine majori me amore prosequeremini, eò quòd curatoris officio functus sim.

17 *Æmulantur autem vos non bene, sed excludere vos volunt, ut ipsos æmulemini.*] Æmulatio bona est, quando virtutem cujuspiam aliquis imitetur: at verò æmulatio non bona est, cùm quis eum qui bene se gesserit, à virtute ejicere studet. Isti igitur nituntur vos *excludere*, hoc est, ejicere à perfectissima in Christo constitutione & cognitione, ac ad imperfectiorem, quæ est in lege, injicere, ut ipsos ceu præceptores revereamini, eósque æmulemini ac imitemini tanquam discipuli. Ego autem è contrà volebam, ut ipsis & quibusvis instructores essetis ad perfectiora: id quod factum est cùm apud vos agerem. Innuit autem ista in sequentibus.

18 *Bonum est autem æmulari in bono semper, & non solùm cùm præsens sum apud vos.*] Viden' hoc indicare eum, quòd digni erant imitatione apud omnes ob perfectionem, quando apud ipsos præsto fuerit Apostolus? Quin & hoc significat, quòd absentia ipsius horum malorum cau-

ποῦ ἀπῆλθεν ἐκεῖνα πάντα ἐφ' οἷς ἐμακαρίζεσθε πάντων, ὡς φιλοδιδάσκαλοι; Πῶς οὖν ἔστι νῦν; Εἰς τί μετεβλήθη ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν ἐκεῖνος; νῦν γὰρ οὐχ ὁρῶ τοῦτον, ὡς ὑμῶν ἐναντίως ἔχει ἐμὲ διακειμένων.

Μαρτυρῶ γὰρ ὑμῖν, ὅτι εἰ δυνατὸν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν ἐξορύξαντες ἂν ἐδώκατέ μοι.] Καὶ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν τιμιώτερόν με ἐπήγεσθε πάλαι ἀκοὴ τὸ κήρυγμα· τί οὖν γέγονεν ὅτι νῦν ὡς ἐχθρόν με νῦν ὑποπτεύετε; ἄτοπον γὰρ τὸ ἔστω πρὸς ὑμῶν τιμηθέντα, ἐχθρᾷ γνώμῃ ταῦτα λέγειν ὑμῖν.

16 Ὥστε ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα ἀληθεύων ὑμῖν;] Ἀλλ' οὐ, φησὶν, οἶδα ἐχθρᾶς αἰτίαν, ἢ ὅτι τὰ ἀληθῆ ὑμῖν εἶπον; καὶ ἤλεγξα διεφθαρμένους περὶ τὰ δόγματα. Διὰ τοῦτο δὲ μᾶλλον ἔδει πλέον με ἀγαπᾶσθαι παρ' ὑμῶν, ὡς κηδεμόνος ἔργον ποιήσαντα.

17 Ζηλοῦσιν ὑμᾶς οὐ καλῶς, ἀλλ' ἐκκλεῖσαι ὑμᾶς θέλουσιν, ἵνα αὐτοὺς ζηλοῦτε.] Ζῆλος μὲν ἔστιν ἀγαθὸς, ὅταν τις ἀρετὴν μιμῆταί τινος· ζῆλος δὲ κακὸς, ὅταν τις ἀπεύδῃ ἐκβαλεῖν τὴν ἀρετὴν τὴν κατορθοῦντα. Οὕτω τοίνυν ἀπευδάζουσιν ἐκκλεῖσαι ὑμᾶς, τουτέστιν, ἐκβαλεῖν τῆς τελεωτάτης ἐν Χριστῷ καταστάσεως καὶ γνώσεως, εἰς τὴν ἐν τῷ νόμῳ ἀτελεστέραν ἐμβαλεῖν, ἵνα αὐτοὺς τιμᾶτε ὡς διδασκάλους, καὶ ζηλῶτε καὶ μιμῆσθε, ὡς μαθητάς. Ἐγὼ δὲ τοὐναντίον ἠβουλόμην ὑμᾶς αὐτοῖς καὶ πᾶσι καθηγητὰς εἶναι πρὸς τὰ τελεώτερα. Ὃ δὴ καὶ ἐγίνετο, ὅτε πρὸς ὑμᾶς ἦμεν. Αἰνίττεται δὲ ταῦτα ἐξῆς.

18 Καλὸν δὲ τὸ ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ πάντοτε, καὶ μὴ μόνον ἐν τῷ παρεῖναί με πρὸς ὑμᾶς.] Ὁρᾷς ὅτι τοῦτο αἰνίττεται, "ὡς ἄρα ζηλωτοὶ ἦσαν πᾶσιν" [ὅτι τῇ τελειότητι, ὅτε παρῆν ὁ ἀπόστολος; Καὶ τοῦτο δὲ αἰνίττεται, ὅτι ἡ ἀπουσία αὐτοῦ ταῦτα εἰργάσατο·

μακάριον

μαχάιρον ὅιω, φησιν, ὅταν μὴ μόνον παρόντος τ̃ διδασκάλου, ἀλλὰ καὶ ἀπόντος, οἱ μαθηταὶ τ̃ δέον φρονῶσι.

19 Τεκνία μου, ὃς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν.] Μητέρα μιμεῖται τρεπτέμενον τοῖς παιδίοις. Διεφθείρατε, φησὶ, τὴν μορφὴν τ̃ Χριστ̃, ἣν εἴχετε ἐν ὑμῖν αὐτοῖς ἀπὸ τ̃ βαπτίσματος, καὶ δεῖ πάλιν ἑτέρας ἀναγεννήσεως καὶ ἀναπλάσεως, ἵνα πάλιν ἐν ὑμῖν ἡ μορφὴ τ̃ Χριστ̃ γένηται, ὥστε ἐξ αὐτ̃ χαρακτηρίζεσθαι ὑμᾶς. πάλιν γὰρ ὑμᾶς ὠδίνω, διὰ τ̃ διδασκαλίας πάλιν ἀναγεννῶ. οὐ γὰρ ἀπογινώσκω. διὰ τοῦτο καὶ τεκνία καλῶ, ἵνα μὴ ὑμεῖς ἀπογνῶτε. Καὶ τοῦτο δὲ κατὰ Ναυατιανῶν· τοῖς γὰρ Γαλάταις Παῦλος μὲν πάλιν ὠδίνει καὶ ἀναμορφοῖ· ἐκεῖνοι δὲ οὐδὲ διορθώσεως τ̃ ἐξ μετανοίας ἀξιοῦσιν.

20 Ἤθελον δὲ παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἄρτι, καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου, ὅτι ἀποροῦμαι ἐν ὑμῖν.] Οὐκ ἀρκοῦμαι τοῖς γράμμασιν, ἀλλ' ἤθελον καὶ παρεῖναι καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου, τουτέστιν, εἰς ὀλοφυρμοὺς καὶ θρήνους τρέψαι τοῦτον. καὶ γὰρ ἀπορῶ τί εἴπω περὶ ὑμῶν, πῶς οἱ οὕτως ὑψωθέντες ὥστε καὶ κινδυνεῦσαι διὰ τ̃ πίστεως, καὶ σημεῖα τελέσαι διὰ τ̃ πίστεως, νῦν εἰς τὴν [a] νομικὴν εὐτέλειαν περισύρεσθε. Διὰ τοῦτο οὖν ἤθελον πρὸν ὑμῖν ὀλοφύρεσθαι. Ὅταν γὰρ ἀμηχανήσωμεν, εἰώθαμεν εἰς δάκρυα κατάφορα ἄγεσθαι.

[a] κ. κοινιακὴν.

21 Λέγετέ μοι οἱ ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε;] Ἐπειδὴ ἱκανῶς αὐτοὺς ἐμάλαξε καὶ ἐπεσπάσατο, πάλιν εἰς ἀγῶνας ἐμβαίνει, δεικνὺς ὅτι αὐτὸς ὁ νόμος οὐ βούλεται ἑαυτὸν φυλάττεσθαι· καὶ φησιν, ἀποκρίνατέ μοι. Καλῶς δὲ εἶπε θέλοντες. οὐ γὰρ τ̃ τὴν παρεπομένην ἀκολουθίας, ἀλλὰ τ̃ αὐτῶν ἀκαίρου φιλονεικίας ἐζήτουν τὰ παράλογα. Νόμον δὲ λέγει τὸ τ̃ γενέσεως βιβλίον· ἔθος γὰρ αὐτοῖ πᾶσαν τὴν παλαιὰν νόμον καλεῖν.

sa fuerit. Beatam ergo rem esse dicit, cùm discipuli, non modò præsente præceptore, verumetiam absente, id quod decet, sapiant.

19 *Filioli mei, quos iterum parturio, tantisper dum formetur Christus in vobis.*] Matrem pro filiis suis trepidantem imitatur. Corrupistis, inquit, formam Christi, quam habebatis in vobis ipsis ex baptismate, estque vobis opus aliâ regeneratione reformatione que, ut rursus forma Christi in vobis sit, ut ex ipso figuremini. Iterum enim vos parturio, per institutionem iterum regenero; non enim despero. Propterea & vos filiolos appello, ne vos despondeatis animum. Isthuc etiam adversum Novatianos est. Galatas enim Paulus rursus parturit & reformat: illi autem non recipiunt ex pœnitentia correctionem.

20 *Vellem autem esse apud vos modo, & mutare vocem meam, quoniam confundor in vobis.*] Non contentus sum literis, inquit, sed vellem etiam adesse, permutaréque vocem meam, hoc est, ad luctus atque ploratus hanc vertere. Nam ambigo quid dicam de vobis, quomodo vos qui adeò exaltati eratis, ut discrimina subiretis propter fidem, ac per fidem signa ederetis, nunc ad legalem vilitatem abstrahamini. Hanc igitur ob causam vellem præsens apud vos plangere. Quando enim perplexi sumus, ad lacrymas deferri solemus.

21 *Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legem non auditis?*] Postquam abundè eos emolliit & attraxit, rursus ad certamina descendit, ostendens quòd ipsa lex non vult seipsam custodiri: Respondete, inquiens, mihi. Pulchrè autem dixit, *Qui vultis*. Non enim id quod abstilis agebatur rerum consequentia postulabat, sed ipsorum importuna contentio efficiebat. Legem autem appellat Geneseos librum. Est enim illi in more, totum vetus Testamentum legem appellare.

22 *Scriptum*

22 *Scriptum eſt enim, quòd Abraham duos filios habuit, unum ex ancilla, & unum ex libera.*] Suprà dixit, *Filii eſtis Abrahami.* Quoniam verò non ejuſdem fuerunt dignitatis filii Patriarchæ, ſed alter quidem ex ſerva, alter verò ex libera, oſtendit quòd non ſolùm filii, verumetiam tales eſtis, qualis eſt liber & ingenuus: adeò vos fides ingenuos reddidit.

23 *Sed qui ex ancilla, ſecundùm carnem natus eſt: qui autem ex libera, per promiſſionem.*] Quia cùm affirmaret eos filios eſſe Abrahami, improbabilia dixiſſe videbatur, ſiquidem ii qui non ſecundùm carnem ex Abrahamo nati ſunt, filii ejus eſſent: aſſerit quòd & Iſaac genuinus Abrahami filius, ne ipſe quidem ſecundùm carnem natus ſit (quomodo enim, naturâ emortuâ, & matrice effœtâ & mutilatâ?) ſed Dei verbum & promiſſio ipſum effinxit. At verò Iſmael juxta naturæ ordinem natus erat. Hoc enim eſt quod ait, *Secundùm carnem.* Attamen qui ſecundùm carnem natus eſt, ſervus & alienus eſt ab hæreditate, qui verò non eſt ſecundùm carnem, dominus & hæres eſt. Quid igitur obſtat quo minus & vos, qui non ſecundùm carnem nati eſtis ex Abrahamo, filii ejus ſitis? Nam & vos per verba quæ in baptiſmate recitantur, formati eſtis.

24 *Quæ ſunt per allegoriam dicta.*] Hoc eſt, hæc quidem hiſtoria non hoc ſolum indicat, verùm & alia quædam nunciat; unde & allegoria vocata eſt: figura enim fuerunt illa præſentium.

25 *Hæc enim duo ſunt teſtamenta, unum quidem à monte Sina, in ſervitutem generans, quæ eſt Agar.* 26 *Agar enim Sina mons eſt in Arabia; contiguus eſt autem ei quæ nunc eſt Hieruſalem, ſervit autem cum filiis ſuis.*] Hæc. quæ hæc? duæ nimirum mulieres referuntur per allegoriam ad Novum & Vetus Teſtamenta. Quomodo? Agar enim ad vetus. Etenim lex à Sina monte data eſt. Sina verò in Arabia

22 Γέγραπται γὰρ, ὅτι Ἀβραὰμ δύο υἱοὺς εἶχεν· ἕνα ἐκ τῆ παιδίσκης, καὶ ἕνα ἐκ τῆ ἐλευθέρας.] Εἶπεν ἀρτίως, ὅτι υἱοί ἐστε Ἀβραάμ· ἐπεὶ δὲ ἐκ τῆς αὐτῆς ἀξίας ἦσαν οἱ υἱοὶ τῷ πατριάρχῃ, ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆ δούλης, ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρας· δείκνυσι καὶ ὅτι οὐ μόνον υἱοὶ, ἀλλὰ καὶ τοιοῦτοί ἐστε, οἷος ὁ ἐλεύθερος καὶ εὐγενής· οὕτως ὑμᾶς ἡ πίστις ἐλευθερωσεν.

23 Ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆ παιδίσκης, κατὰ σάρκα γεγέννηται· ὁ δὲ ἐκ τῆ ἐλευθέρας, διὰ τῆς ἐπαγγελίας.] Ἐπειδὴ λέγων υἱοὺς αὐτοὺς εἶναι Ἀβραάμ, ἐδόκει ἀπίθανα λέγειν, εἴγε οἱ μὴ κατὰ σάρκα ἐξ Ἀβραὰμ γεγεννημένοι, υἱοὶ αὐτοῦ εἰσι· φησὶν * ὅτι καὶ ὁ Ἰσαὰκ ὁ οἰκειότερος υἱὸς τῷ * Sic. Ἀβραάμ, οὐδὲ αὐτὸς κατὰ σάρκα γεγέννηται· πῶς γὰρ, τῆ φύσεως νεκρωθείσης, καὶ τῆ μήτρας πεπηρωμένης; ἀλλ' ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος καὶ ἡ ἐπαγγελία αὐτὸν διέπλασεν. Ὁ δὲ Ἰσμαὴλ, φύσεως ἀκολουθία γεγέννηται. τοῦτο γὰρ τὸ, κατὰ σάρκα, ἐστίν· ἀλλ' ὅμως ὁ μὲ κατὰ σάρκα, δοῦλος καὶ ἀλλότριος τῆ κληρονομίας· ὁ δὲ μὴ κατὰ σάρκα, δεσπότης καὶ κληρονόμος. Τί οὖν κωλύει τὸ καὶ ὑμᾶς, εἰ μὴ κατὰ σάρκα γεγόνατε ἐξ Ἀβραάμ, υἱοὺς αὐτοῦ εἶναι; καὶ γὰρ καὶ ὑμεῖς ἐξ ὧν ὑπὲρ τῶν ὑπὲ τῆ κολυμβήθρα ὑπαγορευθέντων ῥημάτων διεπλάσθητε.

24 Ἅτινά ἐστιν ἀλληγορούμενα.] Τουτέστιν, ἡ μὲ ἱστορία αὕτη οὐ μόνον τοῦτο δηλοῖ, ἀλλὰ καὶ ἄλλα τινὰ ἀναφέρει· διὸ καὶ ἀλληγορία κέκληται. τύποι γὰρ ἦσαν ἐκεῖνα τῶν παρόντων.

25 Αὗται γάρ εἰσιν αἱ δύο διαθῆκαι· μία μὲ ἀπὸ ὄρους Σινᾶ εἰς δουλείαν γεννῶσα, ἥτις ἐστὶν Ἀγάρ. 26 Τὸ γὰρ Ἀγὰρ Σινᾶ ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ· συστοιχεῖ δὲ τῇ νῦν Ἱερουσαλὴμ, δουλεύει δὲ μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς.] Αὗται· ποίαι; αἱ δύο γυναῖκες ἀλληγορούμεναι εἰς τε τὴν καινὴν καὶ εἰς τὴν παλαιὰν διαθήκην. πῶς; ἡ μὲ Ἀγὰρ εἰς τὴν παλαιάν. καὶ γὰρ ὁ νόμος ἀπὸ τῆ Σινᾶ ὄρους ἐδόθη. ὄρος δὲ Σινᾶ

ὁ

ὁ δὲ Ἀγὰρ μόν ἐστιν, Ἀγὰρ δὲ καλεῖται τὴ
"χ. Ἀραβῶν. "Ἀραβικὴ γλώσσα. συστοιχεῖ δὲ τῇ Ἱερουσαλὴμ · τυτέστι, γειτνιάζει, ἀπτεται · ἢ ὅτι ἀπῳκάζεται τῇ κάτω Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἀναλογεῖ αὐτῇ, καὶ εἰς ἐκείνην ἐκλαμβάνεται, ὡς ὁμοιότητος ὕσης ἀμφοῖν. Ὥσπερ οὖν ἡ Ἀγὰρ δούλη ἦν, καὶ εἰς δουλείαν ἐγέννα · οὕτω καὶ ὁ νόμος ὁ ἐκ τοῦ Σινᾶ ὄρους, τοῦ καλουμένου Ἀγὰρ, καὶ πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ ἀπῳκαζομένου, ὡς συνοίκου ὄντος αὐτῇ καὶ ἀναλόγου, εἰς δουλείαν γεννᾷ τοὺς αὐτῷ προσέχοντας. Καὶ γὰρ ἐν τῷ νόμῳ πολὺ τὸ ἀνελεύθερον καὶ δουλικόν. ἦτε γὰρ ἀρετὴ ὅτι μισθῷ φθαρτῷ, τοῖς τῆς γῆς, φημι, ἀγαθοῖς · καὶ ἡ τῆς κακίας ἀποφυγὴ δι' ἁλώσεων καὶ φόβων εἰσηγεῖτο.

27 Η δὲ ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστὶν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν.] Ὁ μὲν τύπος τῆς Ἀγὰρ ἐν τούτοις · ὅρα δὲ καὶ τὸν τῆς Σάρρας · αὕτη γὰρ τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ προετύπου. ἐκείνη γὰρ ἡ πόλις τῶν πιστῶν, ἀφ' ἧς καὶ ὁ νόμος ἡμῖν. ἐξ οὐρανοῦ γὰρ τὸ εὐαγγέλιον. Ἐλευθέρα δέ ἐστιν ἐκ τῶν τοῦ νόμου παρατηρήσεων, καὶ πάντα ἐλευθέρως διατάττεται καὶ ἀζημίως. οὐδὲν γὰρ ἡμῖν ὅτι μισθῷ ὁρατῷ καταρδόμενα, οὐδὲ κολάσεις σωματικαὶ ἐπικρήμνανται ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπαγγελίαι μείζονες, καὶ αἱ κολάσεις ἀζημίους παρέπουσαι, τὸ πρακτέος μυστικῆς ἐκκλησιάσεως, καὶ ἐπιτιμησέως.

Γέγραπται γάρ · Εὐφράνθητι στεῖρα ἡ οὐ τίκτουσα · ῥῆξον καὶ βόησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου, μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα.] Οὐκ ἀρκεῖται τοῖς τύποις, ἀλλὰ καὶ τὴ
"κεφ. ιγ. Ησαΐαν "προφήτῃ μάρτυρα, στεῖραν μὲν λέγοντα καὶ ἔρημον τὴν ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίαν. Καὶ γὰρ ἔρημος ἦν θείας γνώσεως, καὶ ἄτεκνος, οὐδένα προφήτην Θεοῦ προσενεγκοῦσα ἢ διδάσκαλον. ἔχουσαν δὲ ἄνδρα, τὴν Ἰουδαίων συναγωγήν · ἢ ὅτι τὸν νόμον εἶχε διοικοῦντα τὰ αὐτῆς, ἢ ὅτι τὸν Θεὸν αὐτῶν. Ῥῆξον οὖν, φησὶ, φωνὴν διαφερούσης ἐκλάλησον, ὅτι νῦν

quidem est, Agar autem appellatur Arabum linguâ. Est autem contiguus Hierosolymis, id est, vicinus est, contingit: vel quia inferiori Hierusalem assimilatur: vel ejus speciem præ se fert, & ad illam transumitur, tanquam similitudo sit inter utraque. Perinde igitur ut Agar serva erat, & in servitutem generabat: hunc ad modum lex ex monte Sinâ (qui appellatur Agar) ei quæ nunc est Hierusalem assimilato, utpote contiguo illi, adeóque pari, in servitutem generat eos qui sibi appellunt animum. Nam in lege pleraque illiberalia, atque servilia erant. Virtus enim ob corruptibilem mercedem statuebatur, nempe ob terrena bona: & vitii fuga per pœnas ac terrores introducebatur.

27 *Illa autem quæ sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater omnium nostrûm.*] Figura quidem Agar, in istis est. Expende autem & Sarrhæ figuram. Siquidem supernam ista Hierusalem præfigurabat. Nam illa civitas est fidelium, unde & lex nobis lata est: ex cœlo namque Evangelium. Libera autem est à legis observationibus, cunctáque liberè ordinat, & ingenuè. Nihil enim à nobis ob visibilem mercedem geritur: neque corporalia nobis supplicia imminent, verùm & promissiones diviniores, & pœnæ ingenuis convenientes, nempe à mystica mensa excludi, atque increpari.

Scriptum est enim: Lætare sterilis, quæ non paris: erumpe & clama quæ non parturis: quia multi filii desertæ, magis quàm ejus quæ habet virum.] Figuris haud contentus, Esaiam in testem citat, qui sterilem ac desertam appellat Ecclesiam ex gentibus coagmentatam. Erat enim divinæ cognitionis vacua, & absque liberis, quippe quæ neminem prophetarum Dei protulerit, vel doctorem. *Habentem autem virum*, Judæorum synagogam: vel quia legem habebat administrantem res ipsius, vel quia Deum ipsum. *Erumpe* igitur, hoc est, vocem lætitiæ eloquere, quia nunc multiplicati Esa. 54. 1.

cati ſunt tibi filii, & Prophetæ, & doctores, & filii Dei ex te, ac univerſum terrarum orbem tu genuiſti, non unicam gentem, ut Judæorum ſynagoga.

28 *Nos autem, fratres, ſecundùm Iſaac, filii ſumus promiſſionis.* 29 *Sed quemadmodum tunc is qui ſecundùm carnem natus fuerat, perſequebatur eum qui ſecundùm ſpiritum, ita & nunc.*] Eccleſia, inquit, cùm ſterilis eſſet inſtar Sarrhæ, non ſolùm liberorum multitudine aucta eſt, ut illa, ſed etiam eodem modo genuit quo illa. Ut enim illam non natura matrem fecit, ſed promiſſio (ille enim qui dixit, *Secundùm illud tempus veniam*, idem in uterum ingreſſus infantem effinxit) ſic & in nobis, ut ſuprà commemoratum eſt, divina verba quæ in baptiſmate pronunciantur, reformationem faciunt. Præterea, ne quis dicat, Qualis eſt iſta libertas, quando Judæi flagellent credentes: qui autem videntur liberi eſſe, perſecutionem patiuntur? reſpondet, Tum quoque itidem ſeſe res habebat. Etenim Iſmael perſequebatur Iſaac, tamen nihil impediebat quo minus is qui perſecutionem pateretur, eſſet genuinus filius Abrahami, ac Dominus perſequentis. Ex iſta ipſa igitur Judæorum perſecutione oſtenditur noſtra ad Iſaacum ſimilitudo, & ad Abraham neceſſitudo.

Gen. 18. 10.

Gen. 21. 10.

30 *Sed quid dicit Scriptura? Ejice filium ancillæ: non enim erit hæres filius ancillæ cum filio liberæ.*] Ne quis dicat; Quid inde? conſolatio eſt fidelibus, qui nunc à Judæis perſecutionem ſuſtinent, quòd & Iſaac tum fuerit perſecutioni obnoxius? audi, inquit, quid dicat Scriptura, atque inde conſolationem accipies. Pro temporaria enim afflictione, qua perſequebatur Iſaacum Iſmael, penitus ejicitur. Nec ſatis eſt ei ad pœnam quòd ejicitur, cæterùm adimitur etiam ei ne poſſit eſſe particeps bonorum filio paratorum: quod certè majus eſt ſupplicium, utpote à Dei judicio atque ſententia principium ducens, & non à perſecutione. Obſerva autem quî non

ἐπληρώθησαν τὰ τέκνα, καὶ προεφῆται, καὶ διδάσκαλοι, καὶ υἱοὶ Θεοῦ ἐκ σοῦ, καὶ πᾶσαν οἰκουμένην πᾶσαν σὺ ἐγέννησας, οὐχ ἓν ἔθνος, ὡς ἡ Ἰουδαίων συναγωγή.

28 Ἡμεῖς δέ, ἀδελφοί, κατὰ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας τέκνα ἐσμέν. 29 Ἀλλ' ὥσπερ τότε ὁ κατὰ σάρκα γεννηθεὶς ἐδίωκε τὸν κατὰ πνεῦμα, οὕτω καὶ νῦν.] Ἡ ἐκκλησία, φησὶ, στεῖρα οὖσα, ὥσπερ ἡ Σάρρα, οὐ μόνον πολύπαις ἐγένετο ὡς ἐκείνη, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐγέννησεν ὡς ἐκείνη. Καθάπερ γὰρ ἐκείνῃ μητέρα οὐχ ἡ φύσις, ἀλλ' ἡ ἐπαγγελία ἐποίησεν (ὁ γὰρ εἰπὼν, Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, ἔφθασεν εἰς τὴν νηδὺν εἰσελθών, ὃ βρέφος διέπλασεν) οὕτω δὴ καὶ ἐφ' ἡμῖν, ὡς καὶ ἀμέτερα εἴρηται, ῥήματα θεῖα τὴν ἀναπλασιν ποιοῦσι, τὰ ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ ὑπαλειφόμενα. Εἶτα, ἵνα μήτις εἴπῃ, καὶ ποία αὕτη ἐλευθερία, ὅταν οἱ Ἰουδαῖοι μαστίζωσι τοὺς πιστεύοντας· οἱ δὲ δοκοῦντες εἶναι ἐλεύθεροι διώκονται; φησὶν, ὅτι καὶ τότε οὕτω συνέβαινε. καὶ γὰρ ὁ Ἰσμαὴλ ἐδίωκε τὸν Ἰσαάκ· ἀλλ' ὅμως οὐδὲν ἐκώλυε τὸν διωκόμενον γήσιον εἶναι τοῦ Ἀβραὰμ υἱὸν, καὶ δεσπότην τοῦ διώκοντος. Καὶ ἐξ αὐτοῦ οὖν τούτου τοῦ διώκεσθαι τοῦδε τοῦ Ἰουδαίων, δείκνυται ἡ πρὸς τὸν Ἰσαὰκ ὁμοιότης ἡμῶν, καὶ πρὸς τὸν Ἀβραὰμ οἰκειότης.

30 Ἀλλὰ τί λέγει ἡ γραφή; Ἔκβαλε τὸν υἱὸν τῆς παιδίσκης· οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσῃ ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας.] Ἵνα μήτις εἴπῃ· Τί οὖν; τοῦδέ ἐστιν ἡ παράκλησις ὅτι τοῖς νῦν διωκομένοις τοῦδε τοῦ Ἑβραίων πιστοῖς, ὃ, καὶ τὸν Ἰσαὰκ τότε διώκεσθαι; φησὶν, ὅτι ἄκουε τί λέγει ἡ γραφὴ, καὶ τότε παρακληθήσῃ· αὐτὴ γὰρ τὴν προσκαίρου διωγμοῦ, ὃ ἐδίωκε τὸν Ἰσαάκ, τελείως ἐκβαλεῖν· καὶ οὐ τὸ ἐκβληθῆναι μόνον ἔχει αὐτῷ εἰς τιμωρίαν, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ μὴ γενέσθαι κοινωνὸν τῶν ἡτοιμασμένων τῷ παιδί. ὃ καὶ μείζων κόλασις, ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώμης καὶ κρίσεως τὴν ἀρχὴν λαβοῦσα, καὶ οὐκ ἀπὸ τοῦ διωγμοῦ. Ὅρα δὲ πῶς οὐχὶ τοῦ Ἀβραὰμ,

Αβραάμ, ἀλλὰ τ̃ παιδίσκης υἱὸν ὠνόμασεν, τ̃ μὴ ἀξιώμονα κληρονομῆσαι, ἀπὸ τ̃ φαυλοτέρου γένους αὐτὸν καλῶν. Σκόπησον τοίνυν ὅπερ ἔδειξε τ̃ νόμον αὐτὸν εἰσηγούμενον τ̃ ἑαυτ̃ κατάλυσιν, Εἶπε παλαιὰ τὰ ῥηθέντα, τύπος ὄντα τ̃ νῦν γινομένων, ὡς τ̃ νόμου, ὅτι τ̃ παλαιᾶς βιβλίου ἰσόρροπα.

31 Ἄρα, ἀδελφοὶ, οὐκ ἐσμὲν τ̃ παιδίσκης τέκνα, ἀλλὰ τ̃ ἐλευθέρας.] Ταῦτα παλαιὰ κεῖται, ἵνα δείξῃ ὅτι τὸ γενόμενον νῦν περὶ ἡμᾶς, πρὸ πολλῶν χρόνων διετυπώθη. πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον ἐλευθερίας τυχόντας πρὸ τοσούτων ἐτ̃, πάλιν ἑκόντας δούλους γίνεσθαι;

Abrahami, sed ancillæ filiũ nominavit eum, qui non possit hæreditatem adire, à viliore sexu ipsum appellans. Contemplare igitur quòd indicârit legem ipsam sibiipsi dissipationem induxisse: Siquidem omnia quæ dicta sunt, cùm figura sint eorum quæ nunc facta sunt, in Lege & Veteris Testamenti libris perscripta sunt.

31 *Itaque, fratres, non sumus ancillæ filii, sed liberæ.*] Hæc omnia movet, ut ostendat id quod factum sit nobíscum hodiè, antè multa tempora adumbratum præmonstratúmque fuisse. Qui igitur non absurdum, eos qui libertatem antè tot annos sint adepti, rursus sponte servos effici?

ΚΕΦ. ε.

Cap. V.

Τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν, ᾗ ὁ Χριστὸς ἠλευθέρωσεν ἡμᾶς, στήκατε.] Μὴ γάρ, φησιν, ἑαυτοὺς ἠλευθερώσατε, ἀλλ' ὁ τιμὴν δοὺς ὑπὲρ ὑμῶν. πῶς οὖν ἑαυτοὺς ὑπάγετε τῇ τ̃ νόμου δεσποτείᾳ, ὃν δὲ γνώμιον τ̃ ὑμᾶς ἐλευθερώσαντος Χριστοῦ; Εἰπὼν δὲ, στήκατε, ἔδειξε σαλευομένους.

Καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε.] Ζυγὸν εἶπεν, τὸ βαρὺ τῆς ἐν νόμῳ δουλείας δηλῶν. τὸ δὲ, πάλιν, ἀναμνήσει αὐτὴν κατηγορῶν, Εἶτε πεῖρα μαθόντες τὸ φορτικὸν τῆς δουλείας, πάλιν ἐπ' αὐτὸν αὐτομολοῦσιν.

2 Ἴδε, ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς οὐδὲν ὑμᾶς ὠφελήσει.] Τῷ τ̃ οἰκείου προσώπου ἀξιοπιστίαν αὐτὴ πάσης ἀποδείξεως τίθησιν. Οὐκ ὠφελεῖ ὁ Χριστὸς τ̃ περιτεμνόμενον, ὅτι οἱοῦτος τὸν χάριν ἀθετεῖ, ἐν τ̃ νόμῳ μὲν, ὡς ἐνεργήσῃ, προσέρχεσθαι· Χριστῷ δὲ ἀπιστεῖν πάντως, ὡς μὴ ἐνεργήσαντι αὐτόν· ὁ δὲ ἀπιστῶν, οὐδὲν κερδανεῖ ἀπὸ τ̃ ἀπιστήματος.

3 Μαρτύρομαι δὲ πάντι ἀνθρώπῳ,

Cap. V.

In libertate igitur qua Christus nos liberavit, state.] Non enim, inquit, vosmetipsos liberâstis, sed ille, qui pretium redemptionis dedit pro vobis. Quomodo igitur vosipsos legis dominatui subjugatis præter consilium Christi, qui vos liberavit? Cùm autem dixit, *state*, monstravit eos esse concussos.

Et nolite iterum jugo servitutis contineri.] Per jugum, grave onus servitutis quæ in lege erat, significat. Quod verò, *Iterum*, dicit, stupiditatem eorum accusat: Siquidem cùm experimento didicerint servitutis onus, rursus ad eam suâpte sponte accedunt.

2 *Ecce ego Paulus dico vobis, quòd si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.*] Propriæ personæ authoritatem omnis demonstrationis vice ponit. Circumciso autem non prodest Christus, eò quòd talis gratiam repellat, ac ad legem, ceu benefactricem, accurrat: Christo verò omnino diffidat, quasi nullo eum beneficio affecisset. Qui autem incredulus est, nihil adipiscetur ab eo cui fidem non adhibet.

3 *Testimonium autem dico omni homini*

mini qui circumciditur, quòd debitor est universæ legis faciendæ.] Ne existiment per inimicitiam aut odium hæc dici, Non vobis solis, inquit, hæc loquor, verumetiam cuivis qui circumciditur, quòd onus ingens vobis imponitis. Legalia enim inter sese mutuò sunt connexa. Unde si pusillam quandam legis partem susceperis, téque ipsum jugo submiseris, totum ejus dominatum super te attraxisti. Circumcisio enim & victimam exigit, & dies observat: victima verò & locum postulat & modum & purgationes: immundus enim victimam non immolat. Purgationes rursus alias habent observationes. Animadvertis quomodo qui defecit à Christo, non solùm inde non juvatur, cæterùm innumeris se oneribus subjecit? Si enim lex est dominus tuus, totam illam adimple: si autem dominus tuus non est, ne partem etiam ejus ullam recipias.

4 *Evacuati estis à Christo, qui in lege justificamini: à gratia excidistis.*] Hoc est, nullam societatem habetis cum Christo, qui (veluti opinamini) in lege justificamini: à gratia verè justificante excidistis. Magnum igitur naufragium est, quando quæ lex promittit non acceperis, ac ea quæ sunt gratiæ abjeceris.

5 *Nos enim Spiritu ex fide spem justitiæ expectamus.*] Nos fideles, inquit, non lege, sed Spiritu sancto speramus justificari. Quomodo? ex fide. Oportet enim fidem præcedere, deinde Spiritûs sancti accessione peccatorum dimissionem accipere, ac justificari in baptismate.

6 *Nam in Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed fides quæ per charitatem operatur.*] Antea tamen dixit noxiam rem esse circumcisionem: quî ergo rem indifferentẽ nunc eandem efficit? Dicimus igitur, quòd circumcisionem intelligit quæ est ante fidem: perinde ac si diceret, quòd ii qui in novo Testamento describuntur, neque si circumcisi fuerint, adjuventur quicquam; neq; præsi-

περιτεμνομένῳ, ὅτι ὀφειλέτης ἐστὶν ὅλον τὸν νόμον πληρῶσαι.] Ἵνα μὴ " νομίσωσι ταῦτα κατ' ἔχθραν λέγεσθαι, Οὐχ ὑμῖν, φησι, λέγω μόνοις, ἀλλὰ καὶ παντὶ περιτεμνομένῳ, ὅτι βάρος μέγα ὑποτίθεσθε ἑαυτοῖς· τὰ γὰρ νόμιμα ἀλλήλων ἔχεται. καὶ ὅταν ἀναδέξῃ μικρόν τι τοῦ νόμου, καὶ ὑπαναγάγῃς; σαυτὸν τῷ ζυγῷ, " ὅλῳ τῷ διαστείλαι ἐφείλκυσω. Ἡ γὰρ περιτομὴ καὶ θυσίαν ἀπαιτεῖ, καὶ ἡμέραν παρατηρεῖ· ἡ δὲ θυσία τόπον ἀπαιτεῖ καὶ τρόπον, καὶ καθαρισμούς. ὁ γὰρ ἀκάθαρτος οὐ θύει. Οἱ καθαρμοὶ πάλιν ἑτέρας παρατηρήσεις ἔχουσιν. Ὁρᾷς πῶς ὁ ἀπορατήσας Χριστοῦ, οὐ μόνον ἀπ' ἐκείνου οὐκ ὠφέληται, ἀλλὰ καὶ μυρίοις βαρέσιν ἑαυτὸν ὑπαγέηκεν. Εἰ γὰρ κύριος ὁ νόμος, ὅλον πλήρωσον· εἰ δὲ οὐ κύριος, μηδὲ μέρος καταδέξῃ.

" χ. περίστη

" χ. ἔλκει ἢ ἀναστέλλει.

4 Κατηργήθητε ἀπὸ Χριστοῦ, οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε· τῆς χάριτος ἐξεπέσατε.] Τουτέστιν, ἐπειδὴ κοινωνίαν ἔχετε μὲν τοῦ Χριστοῦ, οἵτινες, ὡς ὑπολαμβάνετε, ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε· τῆς χάριτος ἐξεπέσατε τῆς ἀληθῶς δικαιούσης. Μέγα οὖν ὁ ναυάγιον, ὅταν μήτε τὰ τοῦ νόμου προσλάβῃς, ἀλλὰ τῆς χάριτος ἀποβάλῃς.

5 Ἡμεῖς γὰρ Πνεύματι ἐκ πίστεως ἐλπίδα δικαιοσύνης ἀπεκδεχόμεθα.] Ἡμᾶς, φησιν, οἱ πιστοὶ, οὐ νόμῳ, ἀλλὰ πνεύματι ἁγίῳ ἐλπίζομεν δικαιοῦσθαι. πῶς; ἐκ πίστεως. Δεῖ γὰρ προηγεῖσθαι τὴν πίστιν, εἶτα τῇ ὑποφοιτήσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν λαμβάνειν, καὶ δικαιοῦσθαι ἐν τῷ βαπτίσματι.

6 Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε περιτομή τι ἰσχύει, οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη.] Καὶ μικρὸν ἔλεγεν ὅτι βλαβερὸν ἡ περιτομή· πῶς οὖν " ἀδελφοφόρον νῦν πάλιν αὐτὴν; Φαμὲν οὖν ὅτι περιτομὴν λέγει τὴν πρὸ τῆς πίστεως. ὡσεὶ ἔλεγεν ὅτι οἱ ἐν τῇ νέᾳ διαθήκῃ ἀπογεγραμμένοι, ὅτε ἐὰν περιτμηθῶσιν, ὠφεληθῶσι, ὅτε ἐὰν ἀκρόβυστοι, βλάπτονται.

" χ. ἀδιαφόρως

βλάπτονται· ἡ γὰρ πίστις ὅλη τὸ πολὺ, ἡ δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη· τουτέστιν, ὀφείλουσα ἀεὶ ἐνεργὴς καὶ ζῶσα δείκνυσθαι διὰ τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης. Αἰνίττεται δὲ αὐτοὺς πιστεύσαντας μέν, μὴ ῥιζωθέντας δὲ ἐν τῇ πρὸς Χριστὸν ἀγάπῃ, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὸν νόμον ἀποκλήσαντας. ἢ καὶ εἰς τὸν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπτων αὐτοὺς διορθοῦται. Δείκνυσι δὲ ἅμα, ὅτι καὶ οἱ πλανῶντες αὐτοὺς, εἰ ἀγάπτων εἶχον πρὸς αὐτοὺς, οὐκ ἂν ἐτόλμησαν τοῦτα ποιῆσαι. Μαθέτωσαν οὖν ὅτι ἡ πίστις ἐνεργεῖται μὲν διὰ ἀγάπης, τουτέστι, ζῶσα δείκνυται· μὴ ἔχουσα δὲ τὸν ἀγάπτων, ἀνενέργητός ἐστιν· ὅμοιον τοῦτο, Πίστις χωρὶς ἔργων νεκρά.

7 Ἐτρέχετε καλῶς. τίς ὑμᾶς ἐνέκοψε τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι;] Οὐκ ἐρωτῶντός ἐστι τοῦτο, ἀλλ' ὀλοφυρομένου καὶ λέγοντος· εἰς τελειότητα ἐφθάσατε· πῶς γέγονε; τίς τοσοῦτον ἴσχυσεν, ὥστε ἐμποδίσαι ὑμᾶς τῇ ἀληθείᾳ τῆς εὐαγγελίου μὴ πείθεσθαι, ἀλλὰ τοῦ καταργηθέντος καὶ σκιώδους νόμου;

8 Ἡ πεισμονὴ οὐκ ἐκ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς.] Τουτέστι, τὸ πείθεσθαι τοῖς ἀπατεῶσιν, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Χριστοῦ· ὁ γὰρ ἐκάλεσεν ὑμᾶς ἐκεῖνος, ἵνα πείθησθε τοῖς συμβουλεύουσιν Ἰουδαΐζειν.

9 Μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ.] Ἵνα μὴ εἴπωσι, τί τοσοῦτον ἡμῶν κατήνεγκα (μίαν γὰρ ἐντολὴν τοῦ νόμου "παρέβημεν) καὶ ἐπαίρεις τὸ ἔγκλημα; φησὶν ὅτι τὸ δοκοῦν μικρὸν τοῦτο, εἰς τὰ χείρια βλάπτει. ὥσπερ γὰρ ἡ ζύμη πρὸς ἑαυτὴν ζυμοῖ καὶ μεταπτοῖ τὸ ὅλον φύραμα, καίτοι μικρὰ οὖσα· οὕτω καὶ ἡ περιτομὴ, μία οὖσα ἐντολὴ, εἰς τέλειον Ἰουδαϊσμὸν ὑμᾶς "μετακαλεῖ.

"κατήνεγκα. "μεταπτοῖ. "μετακαλεῖ.

10 Ἐγὼ πέποιθα εἰς ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε.] Θαῤῥῶ, φησὶν, εἰς ὑμᾶς· οἶδα γὰρ πειθομένους μοι τοὺς· οἶδα ὑμᾶς τὸ διορθωτὸν. Θαῤῥῶ οὖν εἰς ὑμᾶς, ὡς δυναμένους διορθώσασθαι· θαῤῥῶ δὲ καὶ τοῦ Κυρίου, ὃς οὐ θέλει οὐδὲ τὸν τυχόντα "ἀπολέσθαι. Περιτρέπει τοίνυν αὐτοὺς καὶ τὰ πρὸς ἑαυτὸν οἰκειοῦται,

"ἀπολέσθαι.

putium retineant, lædantur. Omnia enim à fide pendent, quæ per charitatem operatur; hoc est, quæ debeat semper efficax & viva commonstrari, per dilectionem erga Christum. Significat autem eos credidisse quidem, sed non esse radicatos in Christi dilectione, & propterea ad legem transfugisse. Vel ad proximi etiam dilectionem eos dirigit. Monstrat autem simul, quòd seductores eorum, si charitatem haberent erga eos, non talia ausi fuissent committere. Discite igitur quòd fides operatur per charitatem, hoc est, vivere demonstratur: sin charitatis expers sit, inefficax est. Simile est illi, *Fides sine operibus mortua.* Iac. 2. 17.

7 *Currebatis bene; quis vos impediit veritati non obedire?*] Non interrogantis est hoc, sed deplorantis, ac dicentis, Ad consummationem perveniſtis: quid contigit? quis tantum potuit, ut impediret vos ne veritati Evangelii morem gereretis, sed abrogatæ umbrosæque Legi?

8 *Persuasio hæc non est ex eo qui vocat vos.*] Hoc est, Quòd persuasi sitis ut credatis impostoribus, non est ex Christo. Non enim vocavit vos ille ut credatis iis qui consulunt ut ad Judaïsmum accedatis.

9 *Modicum fermentum totam massam corrumpit.*] Ne dicant, Quare nos adeò perstrinxisti (unicum enim mandatū violavimus) culpámque nostram exaggeras: respondet, quòd istud quantumvis exiguum videatur, lethaliter lædit. Ut enim fermentum, exiguum licèt sit, totam massam in se transmutat: ita circumcisio, quamvis unicum sit præceptum, ad perfectum Judaïsmum vos revocat.

10 *Confido de vobis in Domino, quòd nihil aliud sapietis.*] Confido, inquit, de vobis: novi enim meos discipulos: novi facilem vestram esse emendationem. Confido igitur de vobis, utpote qui corrigi potestis. Confido etiam Domino, qui non vult ne minimum seu qualemcunque quidem perire. Adhortatur itaque eos, ut & sua afferant, &

in Dominum ſpem ſuam collocent. Non enim aliter licet beneficia Dei conſequi, quàm ſi & veſtrum etiam conatum conferatis.

Qui autem conturbat vos, portabit judicium, quiſquis fuerit.] Vos quidem, inquit, ad rectiorẽ ſtatum transferemini: ſed tamen qui impoſuerunt vobis, non propterea liberabuntur à pœna, ſed pœnas luent, etiamſi magni videantur, & fide digni. hoc enim eſt illud, *Quiſquis fuerit.* Hoc autem dicit, ne alii quoque ipſos adoriantur.

11 *Ego autem, fratres, ſi circumciſionem adhuc prædico, quid adhuc perſecutionem patior?*] Quia calumniatores ejus dicebant, Hypocrita eſt, quippe quia aliàs circumciſionem prædicat, aliàs non item: Vos, inquit, mihi teſtes eſtis, quòd perſecutionem patior à Judæis. Si igitur circumciſionem prædico, pro quanam alia re perſecutionem ſuſtineo? planum enim eſt quòd quia patrios eorum ritus tollam, perſequuntur me. Sin circumciſionem prædico, ritus illos confirmo: quare igitur perſequuntur me? Quid inde, inquiunt? nonne circumcidit Timotheum? Næ, verùm per quandam diſpenſationem. Aliud autem eſt circumcidere, aliud circumciſionem prædicare. Non enim dixit, Si circumcidi, ſed, *Si circumciſionem prædico.* Qui enim prædicat, docet id ſemper debere fieri, ceu rem ſimpliciter bonam: qui verò per diſpenſationem quiddam facit, non veluti ſimpliciter bonum hoc facit, verùm tanquam ad tempus utile.

Ergo evacuatum eſt ſcandalum crucis.] Si circumciſionem, inquit, prædicem, deſiit ſcandalum quo Judæi ob crucem ſcandalizabantur. Ob nihil enim aliud offenduntur Judæi in crucis prædicatione, neque eam recipiunt, niſi quòd diſſolvat circumciſionem & legem. Proinde ſi à me circumciſio prædicatur, pugnat Judæorum adverſùs crucem, & ſcandalum quo ſcandalizantur propter ipſam, abolitum eſt ac ceſſavit.

ἢ ὅτι τῷ Κυρίῳ ἐλπίζω. Οὐ γὰρ ἄλλως ἔνεστι τῷ ἀνθρώπῳ τοῦ Θεοῦ τυχεῖν, ἂν μὴ καὶ τὸ πρὸς ἑαυτὸν σπουδάσῃ, φησὶν, εἰσφέρητε.

Ὁ δὲ ταράττων ὑμᾶς, βαστάσει τὸ κρῖμα, ὅστις ἂν ᾖ.] Ὑμᾶς μὲν, φησὶ, διορθωθήσεσθε· πλὴν ὁ δέ τοῦτο οἱ ἀπατήσαντες ὑμᾶς ἐλευθερωθήσονται τῆς κολάσεως, ἀλλὰ δώσουσι δίκην, κἂν μεγάλοι τινὲς δοκῶσι καὶ ἀξιόπιστοι. τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, ὅστις ἂν ᾖ. Τοῦτο δὲ λέγει, ἵνα μὴ καὶ ἕτεροι πάλιν ἐπιθῶνται.

11 Ἐγὼ δὲ, ἀδελφοὶ, εἰ περιτομὴν ἔτι κηρύσσω, τί ἔτι διώκομαι;] Ἐπειδὴ διεβάλλοντες αὐτὸν ἔλεγον, ὅτι ὑποκριτής ἐστιν, ἄλλοτε μὲ περιτομὴν κηρύσσων, ἄλλοτε δὲ οὔ· φησὶν, ὅτι ὑμεῖς μάρτυρες, ὅτι διώκομαι παρὰ τῶν Ἰουδαίων. Εἰ οὖν περιτομὴν κηρύσσω, ὑπὲρ τίνος ἄλλου διώκομαι; προφανὲς γὰρ ὅτι διὰ τὸ καταλύειν τὰ πάτρια αὐτῶν, διώκουσί με. Εἰ δὲ περιτομὴν κηρύσσω, στηρίζω ταῦτα· πῶς οὖν με διώκουσι; Τί οὖν, φασίν; οὐ περιέτεμε Τιμόθεον; ναί· ἀλλὰ κατ' οἰκονομίαν. ἄλλο δὲ τὸ περιτεμεῖν, καὶ ἄλλο τὸ κηρύσσειν περιτομήν. οὐ γὰρ εἶπεν, εἰ περιτέμνομαι εἰργασάμην, ἀλλ' εἰ κηρύσσω. Ὁ γὰρ κηρύσσων, δογματίζει δεῖν ἀεὶ τοῦτο γίνεσθαι, ὡς ἁπλῶς καλόν· ὁ δὲ κατ' οἰκονομίαν ποιήσας τι, οὐχ ὡς ἁπλῶς καλὸν τοῦτο ποιεῖ, ἀλλ' ὡς πρὸς καιρὸν χρησιμεύοντες.

Ἄρα κατήργηται τὸ σκάνδαλον τοῦ σταυροῦ.] Εἰ περιτομὴν, φησὶ, κηρύττω, πέπαυται τὸ σκάνδαλον ὃ σκανδαλίζονται ὅτι τῷ σταυρῷ οἱ Ἰουδαῖοι. δι' οὐδὲν γὰρ ἕτερον σκανδαλίζονται ὅτι τὸν σταυρὸν κηρύσσομεν, καὶ παραδέχονται τοῦτο, εἰ μὴ δόξῃ τὸ καταλύειν τὴν περιτομὴν καὶ νόμον. Ὥσπερ περιτομὴς κηρυττομένης ὑπ' ἐμοῦ, οὐ μᾶλλον Ἰουδαῖοι ἂν πρὸς τὸν σταυρὸν, καὶ τὸ σκάνδαλον ὃ σκανδαλίζονται ἐπὶ φασὶ, καταργεῖται παρὰ ταύτην

12 Ὄφελον

12 Ὄφελον καὶ ἀποκόψονται οἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς.] Τοὺς μὲν ἀπατηθέντας ἀνοήτους ἐκάλεσεν ἐν ἀρχῇ, οὐδὲν ἄλλ' ἢ ὡς παισὶν ἐπιπλήξας· τοὺς δὲ ἀπατήσασιν, ὡς δυσίατα νοσοῦσιν, ἐπᾴδεται, καὶ λέγει, Εἴθε μὴ μόνον περιετέμνοντο, ἀλλὰ καὶ τελείως ἀπέκοπτον τὰ ἑαυτῶν μόρια. Ὅρα δὲ καὶ πῶς, ἀναστατοῦντες, εἶπεν, ὅπερ ἐπὶ τῶν "αἰχμαλώτων λέγομεν. καὶ γὰρ καὶ ὅτι τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ἀφηρέοντο, καὶ τῆς ἄνω Ἱερουσαλὴμ "ἐπανιόντες, ὡς μετοικίας πρὸς τὸν νόμον καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν μικρολογίαν μεθίστων. Σημείωσαι δὲ καὶ τῶν ἀποκοπτόντων ἑαυτοὺς, ὅτι τὴν τοῦ ἀποστόλου κατάραν ἐφ' ἑαυτοὺς ἐπισπῶνται.

"αἰχμαλώτων.

"ἐπανιόντες.

13 Ὑμεῖς γὰρ ἐπ' ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε, ἀδελφοὶ, μόνον μὴν τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμὴν τῇ σαρκί.] Οὐχ ἵνα, φησὶ, δουλεύωμεν τῷ νόμῳ, ἐκλήθημεν ὑπὸ Χριστοῦ· ἀλλ' ἵνα ἐλευθερώσωμεν ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῆς νομικῆς δουλείας. Εἶτα, ἵνα μή τις ὑποπτεύσῃ, ὅτι διὰ τοῦτο ἐλευθεροῦμεν, ἔξεστιν ἡμῖν λοιπὸν πρᾶξαι ἃ βουλόμεθα, διορθοῦται τοῦτο, καὶ φησιν, ὅτι μὴν τὴν ἐλευθερίαν ἔχομεν εἰς ἀφορμὴν τῇ σαρκὶ, τουτέστι, τὴν σαρκικὴν ἐπιθυμίαν. Οὐ γὰρ ἐπὶ τούτῳ ἐλύθημεν τοῦ ζυγοῦ τοῦ νόμου, ἵνα κατάχρημα ἀπῶμεν, ἀλλ' ἵνα καὶ χωρὶς ζυγοῦ βαίνωμεν εὐρύθμως, ὡς ἤδη καλῶς παιδευθέντες. Οὐ γὰρ ἵνα παραβαίνωμεν τὸν νόμον, διὰ τοῦτο ἐλευθεριάζομεν, ἀλλ' ἵνα ὑπερβαίνωμεν καὶ τὸν νόμον.

Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις.] Ἐπειδὴ ἀνεῖλε τὸν ζυγὸν τοῦ νόμου, ἕτερον ἐπιτίθησι ζυγὸν, τὸν τῆς ἀγάπης, ἐλαφρότερόν τε καὶ ἡδίονα ἐκείνου. Αἰνίττεται δὲ ὅτι ἀπὸ φιλαρχίας ἐπεισέχωμαζ αὐτοῖς οἱ πλάνοι. αὕτη γὰρ τῶν αἱρέσεων μήτηρ. Ἐπεὶ οὖν φιλαρχία ὑμᾶς ἔσχισε, διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις, τὴν ἐπιτεταμένην δηλώσας ἀγάπην διὰ τούτου, δουλεύετε. Εἰς τὸν ἠθικὸν δὲ λοιπὸν λόγον τρέπεις, δείκνυσι τρόπον δι' οὗ δύναται κατορθωθῆναι τὸ μὴν τὴν σαρκικὴν ἐπιθυμίας δουλεύειν.

12 *Utinam abscindantur qui vos conturbant.*] Eos qui decepti fuerant, stultos in principio vocavit, nihil aliud agens, quàm quòd veluti pueros increparet. Impostores autem ipsos, tanquam incurabili morbo laborent, execratur, ac dicit: Utinam non solùm circumciderentur, sed & funditus resecarent sua membra. Contemplare autem quomodo dixerit, ἀναστατοῦντες, quod de captivos ducentibus dicimus. Nam & isti libertatem eorum auferebant, & à supernis Hierosolymis eos transferentes, ceu exules & profugos, ad legem Judaïcámque vilitatem transferebant. Observa autem contra abscindentes seipsos, quòd Apostoli execrationem ad sese attrahant.

13 *Vos enim in libertate vocati estis, fratres, tantùm ne libertatem in occasionem carni.*] Non, inquit, ut serviamus legi, vocati sumus à Christo, cæterùm ut liberi simus à jugo legalis servitutis. Deinde ne suspicetur quispiam, quòd quoniam liberi sumus, liceat nobis in posterum agere quæ voluerimus, corrigit hoc, inquiens: Ne habeamus *libertatem in occasionem carni*, hoc est, carnalibus cupiditatibus. Non enim propterea soluti sumus à jugo legis, ut præcipitemur, verùm ut sine jugo appositè incedamus, velut jam probè instituti. Non enim ut transgrediamur legem, propterea liberi sumus, verùm ut superemus etiam legem.

Sed per charitatem servite vobis invicem.] Sublato legis jugo, aliud, charitatis nimirum, jugum imponit, quòd & levius & fortius est illo. Indicat autem latenter, quòd dominatûs cupiditate accensi, ad eos impudenter irruperint deceptores. Hæc enim est hæresium mater. Quoniam igitur ambitio vos discidit, *per charitatem alter alteri servite*, intensam & vehementem charitatem significans per hoc verbum, *servite*. Ad moralem autem sermonem conversus, indicat modũ & rationem quâ istud effici queat, ut non carnalibus cupiditatibus inserviant.

14 *Omnis enim lex in uno ſermone completur, nempe, Diliges proximum tuum ſicut teipſum.*] Si omnino, inquit, implere vultis legem, non per circumciſionem, ſed per dilectionem adimplete: nam hæc legis eſt impletio. Animadverte autem quomodo ad moralem ſermonem egreſſus non obliviſcitur dogmatici, adeò vehementèr dolebat quòd ſeducti eſſent.

15 *Quòd ſi invicem mordetis & devoratis, videte ne viciſſim alius ab alio conſumamini.*] Quod novit revera contigiſſe, ambiguè ponit, atq; itidem id quod ſequitur, *Ne alter ab altero conſumamini.* Metuentis enim hoc eſt, & ſtabilientis, non condemnantis. Non tantùm autem dixit, *mordetis* (quod eſt ex indignatione) ſed *devoratis* etiam, quod eſt extremæ ferocitatis. Hæc autem & de corruptis dogmatibus dicit: intelligitur etiam de mutuis inſidiis, rapinis, & circumventionibus. Quia verò vim facientes ac dolum meditantes, videntur alios conſumere: Videte, inquit, ne in vos res iſta convertatur.

16 *Dico autem, ſpiritu obambulate, & deſideria carnis non perficietis.*] Quia mordere ac devorare ad abſumptionem vergere dixerat; remedium jam nunc hujus affert, quod & charitatem conſervat, & ab ipſa conſervatur, ſcilicet, ut ſpirituales ſint. Si enim ſpirituales ſumus, diligimus ferventiùs: & ſi diligimus, ſpirituales efficimur, ac deinceps carnalem concupiſcentiam haud perficimus.

17 *Caro enim concupiſcit adversùs ſpiritum, ſpiritus verò adversùs carnem: Hæc autem ſibi invicem adverſantur, ut non quæcunque vultis, illa faciatis.*] Hîc inſurgentes Manichæi & hujuſmodi omnes hæretici, hominẽ ex duabus contrariis eſſentiis compoſitum eſſe dicunt, atq; Apoſtolum iſtud teſtari per ea quæ nunc dicit. At non ita eſt: Non enim de eſſentia diſputat, ſed carnem dicit terreſtrem cogitationem, eámque ſocordem & negligentem, non corpus: & ſpi-

14 Ὁ γὰρ πᾶς νόμος ἐνὶ λόγῳ πληροῦται, ἐν τῷ· Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν.] Εἰ ὅλως, φησὶ, πληροῦν θέλετε τὸν νόμον, μὴ ἐν τῷ περιτέμνεσθαι, ἀλλ' ἐν τῇ ἀγάπῃ πληροῦτε· αὕτη γὰρ τοῦ νόμου πλήρωμα. Ὁρᾷς δὲ πῶς καὶ εἰς τὸν ἠθικὸν λόγον ἐξελθὼν, οὐκ ἐπιλανθάνεται τοῦ δογματικοῦ, οὕτω σφόδρα ὠδυνᾶτο ἐφ' οἷς ἐπλανήθησαν. "ἐξελθὼν.

15 Εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνετε καὶ κατεσθίετε, βλέπετε μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε.] Οὐδὲν οἶδε γινόμενον ἀληθῶς, ὡς ἀμφιβάλλων πῆσι, καὶ τὸ ἑξῆς δὲ ὁμοίως, μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε· φοβοιῶντος γάρ ἐστι τοῦτο καὶ ἀσφαλιζομένου, ἢ καταδικάζοντος. Οὐκ εἶπε δὲ, δάκνετε μόνον, (ὅπερ ἐστὶ θυμοῦ) ἀλλὰ καὶ, κατεσθίετε, ὃ θηριωδίας ἐσχάτης. Ταῦτα δὲ λέγει μοι καὶ περὶ τῶν διεφθαρμένων δογμάτων· νοσεῖται γὰρ καὶ περὶ τὴν εἰς ἀλλήλους ἐπιβουλὴν, καὶ ἁρπαγὴν, καὶ πλεονεξίαν. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ οἱ ἀδικοῦντες καὶ ἐπιβουλεύοντες δοκοῦσιν ἄλλους ἀναλίσκειν, φησὶ, σκοπεῖτε μὴ εἰς ὑμᾶς τὸ πρᾶγμα περιτραπῇ.

16 Λέγω δὲ, πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ μὴ τελέσητε.] Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι τὸ δάκνειν, καὶ κατεσθίειν, ἀναλωτικόν ἐστι, λέγει καὶ τὸ φάρμακον τούτου, ὃ καὶ τηρεῖ ἀγάπην σωτηρεῖ, καὶ σωτηρᾶται ὑπ' αὐτῆς, λέγω δὴ, τὸ, πνευματικοὶ εἶναι). Ἐὰν γὰρ ὦμεν πνευματικοὶ, ἀγαπῶμεν μᾶλλον· καὶ ἐὰν ἀγαπῶμεν, πνευματικοὶ γινόμεθα, καὶ λοιπὸν σαρκικὴν ἐπιθυμίαν οὐ τελοῦμεν.

17 Ἡ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός. Ταῦτα δὲ ἀντίκεινται ἀλλήλοις, ἵνα μὴ ἃ ἂν θέλητε, ταῦτα ποιῆτε.] Ἐνταῦθα ἐπιπλέουσι Μανιχαῖοι, καὶ οἱ τοιοῦτοι πάντες αἱρετικοὶ, λέγουσιν, ὅτι ὁ ἀνθρωπος ἐκ δύο οὐσιῶν συγκρίσεως σύγκειται, καὶ μάρτυρι ὁ ἀπόστολος δι' ὧν λέγει νῦν. Οὐκ ἔστι δὲ· οὐ γὰρ περὶ τῆς οὐσίας διαλέγεται, ἀλλὰ σάρκα λέγει τὴν γεώδη λογισμὸν, καὶ ῥᾳθυμον καὶ ἠμελημένον, οὐ τὸ σῶμα· καὶ πνεῦμα,

τὸ πνευματικὸν λογισμὸν, ὃ τῷ ψυχικῷ. Ὁ οὖν γεώδης, φησὶ, λογισμὸς ἀντίκειται τῷ πνευματικῷ· καὶ ὁ πνευματικὸς λογισμὸς, τῷ γεώδει. Λογισμοὺς οὖν πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς μάχιμον εἰσάγει, ἀλλ' ὃ σώματος καὶ ψυχῆς. τὸ γὰρ θέλειν καὶ μὴ θέλειν, τῆς ψυχῆς ἐστι τοῦ λογιζομένης. ἐπάγει γάρ· Ἵνα μὴ ἃ ἂν θέλητε, ταῦτα ποιῆτε· ἐπεὶ τόγε σῶμα συνεργὸν ἐστι τῆς ψυχῆς, οὐκ ἀνταγωνιστὸν· καὶ ἡ ψυχὴ ἀντέχεται τοῦ σώματος, καὶ πάντα πάσχει ὥστε μὴ καταλιπεῖν, καὶ ἀπορρηγνυμένην αὐτὴν ἀλγεῖ. Πῶς οὖν ἐναντία τὰ τοσαῦτα φέσιν τοῖς ἄλληλα ἔχοντα;

18 Εἰ δὲ πνεύματι ἄγεσθε, οὐκ ἐστὲ ὑπὸ νόμον.] Ὁ πνεῦμα ἔχων, σβέννυσι τὰς πονηρὰς ἐπιθυμίας· ὁ δὲ τούτων ἀπαλλαγεὶς, οὐ δεῖται τῆς συμβουλῆς τοῦ νόμου, ὅτε ὑπ' αὐτόν ἐστιν. Ὁ γὰρ μηδὲ θυμούμενος, πῶς δεῖται τοῦ παιδαγωγήσοντος μὴ φονεύειν· καὶ ὁ μηδὲ ἐπιθυμῶν, πῶς δεῖται τοῦ συμβουλεύοντος μὴ πορνεύειν; ὅθεν καὶ ἀλλαχοῦ εἶπε· Δικαίῳ νόμος οὐ κεῖται. Δοκεῖ δὲ καὶ ἐγκώμιον τοῦ νόμου λέγειν, εἴγε ἐν τάξει τοῦ πνεύματος ἦν, καὶ δυνάμιν τινὰ αὐτὴν παιδαγωγῶν, ὅτε καιρὸν εἶχε. Πῶς οὖν αὖθις ὑπὸ παιδαγωγοῦ γίνεσθε, τὸ πνεῦμα ἀφέντες τὸ τελείους ὑμᾶς ποιοῦν; ὥσπερ ἂν εἴ τις φιλόσοφος ὤν, δεῖται παιδαγωγοῦ.

19 Φανερὰ δέ ἐστι τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς, ἅτινά ἐστι πορνεία καὶ μοιχεία.] Τῆς διεφθαρμένης, φησὶ, προαιρέσεως καὶ σαρκικῆς τὰ ἔργα ταῦτά εἰσιν, ἀφ' ὧν καὶ ἐπιγινώσκεται πορνεία καὶ μοιχεία. δῆλον δὲ πῶς διαφέρει πορνεία μοιχείας.

Ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια.] Τερπνοῖς αἰσχροῖς * συνεῖναι αἰνίττεται, ὃς οὐδὲ ὀνόμασαι ἠνέσχετο ὀνομάσαι.

20 Εἰδωλολατρεία, φαρμακεία, ἔχθραι, ἔριδες, ζῆλοι, θυμοὶ, ἐρίθειαι, διχοστασίαι, αἱρέσεις, 21 φθόνοι, φόνοι, μέθαι, κῶμοι, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις· ἃ προλέγω ὑμῖν, καθὼς καὶ προεῖπον, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα

ritum ſpiritualem cogitationem, non animam. Terreſtris igitur, inquit, cogitatio opponitur ſpirituali, & ſpiritualis cogitatio terreſtri. Cogitationum itaque bonarum & malarum pugnam inducit, non corporis & animæ. Velle enim & non velle, eſt animæ ratiocinantis: infert enim: *Ut non quæcunque velitis, ea faciatis:* quandoquidem corpus animam adjuvat, non adverſatur ei: animáque corpori adhæret, omniáque agit ne ipſum derelinquat, & cùm ab eo abrumpitur, dolet. Quomodo igitur contraria ſunt, quæ tantam inter ſe mutuò concordiam fovent?

18 *Quòd ſi ſpiritu ducimini, non eſtis ſub lege.*] Qui ſpiritum habet, extinguit pravas cupiditates: qui verò ab his liberatus eſt, non eget conſilio legis, neque ei ſubjectus eſt. Qui enim non iraſcitur, quomodo opus habet præcipiente ei, Ne occidas? Et qui non concupiſcit, quî opus habet conſulente, Ne forniceris? quod & alio in loco dixit: *Juſto non eſt lex poſita.* Videtur autem & encomium legis canere: ſiquidem ſpiritûs loco erat, pro viribus ſuis pædagogi more inſtituens, ad definitum uſque tempus. Quomodo igitur rurſus ſubdimini pædagogo, relicto ſpiritu vos perfectos faciente? Quod perinde eſt, ac ſi quis philoſophus cùm ſit, opus habeat pædagogo. 1.Tim.1.9.

19 *Manifeſta ſunt autem opera carnis, quæ ſunt fornicatio, adulterium.*] Corruptæ, inquit, & carnalis voluntatis opera ſunt hæc, inter quæ agnoſcitur etiam fornicatio & adulterium. Planum eſt autem qnónam modo fornicatio ab adulterio diſcrepet.

Immunditia, laſcivia.] Turpes mores hîc notat, quos ne ſuſtinuit quidem nominare.

20 *Idolorum ſervitus, veneficia, inimicitiæ, lis, æmulatio, iræ, contentiones, diſſentiones, hæreſes.* 21 *Invidiæ, homicidia, ebrietas, comeſſationes, horúmque ſimilia: quæ prædico vobis, ſicut prædixi,*

quòd qui talia agunt, regnum Dei non conſequentur.] Dicant nobis qui carnem criminantur: Eſto quòd fornicatio & laſcivia, corporis ſint peccata: inimicitiæ autem & hæreſes & hujuſmodi, quî poterunt eſſe carnis? Eſt igitur perſpicuum quòd omnia hæc ſint corruptæ voluntatis. Si autem carnis eſſent, naturaliter nobis adnata, quomodo nos è regno Dei ejicerent? Non enim naturæ, ſed voluntatis ſunt tum pœnæ, tum coronæ. Præterea, ſi naturæ fuiſſent paſſiones, non dixiſſet, *qui agunt*, ſed, qui patiuntur: agere enim deliberationẽ & voluntatem indicat. Inimicitias porrò intellige injuſtas. Sunt enim & juſtæ inimicitiæ, nempe, quæ fidei nomine exercentur, ergáque omnes à recto tramite deviantes. *Æmulationes* autem dicit zelotypias. Eſt enim & bonus zelus, ut ſi quis bene agentem imitetur. Pulchrè autem poſt diſſenſiones & contentiones, hæreſes poſuit: Omnis enim hæreſis ex contentione, contentioſo nimirum propriam voluntatem ſtatuere nitente, ac propterea hæreſin conſtituente. Cædes deinde ex invidia, & ex comeſſatione temulentia. Kῶμοι enim ſunt temulentorum ebrionímve contumelioſæ cantilenæ. Hinc priori loco poſuit generantia; poſteriore verò, quæ abiis naſcuntur.

22 *Fructus autem ſpiritûs eſt charitas, gaudium, pax.*] Prava opera à nobis ſolis fiunt: atque hinc opera carnis dixit, quippe quæ ſimul laborem ac difficultatem habeant. Bona verò, non noſtrâ tantùm curâ indigent, verumetiam ſupernâ cooperatione: eapropter ſpiritûs fructum ea dixit: tanquam a nobis detur ſemen, ſive propoſitum: quòd autem fructum ferat, iſthuc in Deo ſitum eſſe. Porrò, radicem omnium bonorum primò charitatem ponit, deinde gaudium. Qui enim diligit, ſemper gaudet, etiam quando affligitur: eum enim à quo ſibi injuria infertur, ceu benefactorem intuetur. Lætatur autem in Deo, cujus causâ προφάσεις, βασιλείαν Θεοῦ ὐ κληρονομήσουσιν.] Εἰπάτωσαν ἡμῖν οἱ τὴν σάρκα δικαιολλόντες· ἔστω ἡ ἀσέλγεια καὶ ἡ πορνεία, τῆς σώματος ἁμαρτήματα· αἱ ἔχθραι, καὶ αἱ αἱρέσεις, καὶ τὰ τοιαῦτα, πῶς ἂν εἶεν σαρκὸς; Ὥστε προδήλον, ὅτι πονηρὰ τῆς διεφθαρμένης ἐστὶ προαιρέσεως. Εἰ δὲ σαρκὸς ἦσαν, φυσικῶς ἡμῖν προσόντα, πῶς ἂν βασιλείας Θεοῦ ἡμᾶς ἐξέβαλλον; Οὐ γὰρ φύσεως, ἀλλὰ προαιρέσεως, καὶ αἱ κολάσεις καὶ οἱ στέφανοι. Καὶ ἄλλως δὲ, εἰ φύσεως ἦσαν τὰ πάθη, οὐκ ἂν εἶπε, προδόται, ἀλλὰ πάσχοντες· τὸ γὰρ προδοῦναι προαίρεσιν ἐμφαίνει. Ἔχθρας δὲ νῦν τὰς ἀδίκους· εἰσὶ γὰρ καὶ δίκαιαι ἔχθραι, αἵτινες δικῇ τινὶ πίστιν γεγενῆσθαι, καὶ αἱ πρὸς πονηρὰς τοὺς τῆς θυμὸς ἀκινδύνους. Ζήλους δὲ λέγει τὰς ζηλοτυπίας· ἔστι γὰρ καὶ ζῆλος ἀγαθὸς, ὅταν τις τὸ καλὸν προάιρεται μιμεῖσθαι. Καλῶς δὲ μετὰ τὰς διχοστασίας καὶ τὰς ἐριθείας, τὰς αἱρέσεις τέθεικε· πᾶσα γὰρ αἵρεσις ἀπὸ φιλονεικείας, ὃ οἰκεῖον θέλημα ἰσχύν θέλοντος τῆς φιλονείκου, καὶ δικῇ τοῦτο αἵρεσιν στησιάζοντος. Καὶ ὁ φόνος δὲ ἀπὸ τῆς φθόνου, καὶ οἱ κῶμοι ἀπὸ μέθης. Κῶμοι γὰρ τὰ τῶν μεθυόντων μετ' ὕβρεως ἄσματα. δικῇ προτέθεικε τὰ ἡττώντα, εἶτα τὰ ὑπ' αὐτῶν ἡττώμενα.

22 Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ πνεύματός ἐστιν ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη.] Τὰ μὲ πονηρὰ ἔργα ὑφ' ἡμῶν γίνονται μόνων. δικῇ καὶ ἔργα σαρκὸς εἶπεν, ἅμα καὶ ὡς ἐργασίαν καὶ βαρύτητα ἔχοντα. Τὰ δὲ καλὰ οὐχ ἡμετέρας δεῖται μόνον ἐπιμελείας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἄνωθεν συνεργείας· δικῇ καρπὸν αὐτὰ εἶπε τοῦ πνεύματος· ὡς τῆς ἡμῶν μὲν τῆς σπουδῆς διδομένης, ὅπου τὸ προθύμως, τὸ δὲ καρπὸν φυέσθαι, ἐν ταῖς θείᾳ χειμένου. Τινὰ δέ φασι τῶν πάντων τῶν ἀγαθῶν πηγὴν πρῶτον τὴν ἀγάπην, εἶτα τὴν χαράν. Ὁ γὰρ ἀγαπῶν ἀεὶ χαίρει, καὶ ὅταν πάσχῃ κακῶς· ὡς ἐνεργοῦντα γὰρ ὁρᾷ τὰ κακῶς πάσχοντα. Χαίρει δὲ ἐν ὅτι ταῖς Θεῷ, ὡς δι' αὐτὸν πάντα πιὼν καὶ παθὼν,

καὶ

καὶ διὰ τοῦτο ἀγαθῷ συνιδὼν Παῦλος παρακάλυμος. ὁ γὰρ ἀγαπῶν δὲ ἐν τῷ χαρᾷ εἰρηνεύει καὶ τῇ ψυχῇ, μὴ ταραττόμενος τοῖς λογισμοῖς· καὶ πρὸς τοὺς ἔξωθεν δὲ πρᾶος. Εἰ γὰρ καὶ ἀπεχθάνεσθαι δοκεῖ ποτε, ἀλλ' οὐκ αὐτοῖς, ἀλλὰ τῇ ἐν αὐτοῖς κακίᾳ ἀπεχθάνεται, ἐκείνους ἀγαπῶν ὡς ἀδελφούς, καὶ πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῆς τιμῶν ἀπέχθειαν ἐνδεικνύμενος ταύτην, ἵνα διορθωθῶσι.

Μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια.] Μακροθυμία πραότητος ἐν τούτῳ δοκεῖ μόνον τῇ γραφῇ διαφέρειν, ταῦ τὸ μὲ μακρόθυμον πολὺ ὄντα ἐν φρονήσει, μὴ ὀξέως, ἀλλὰ σχολῇ ὀργισθῆναι τοῖς παραπίπτουσι· τὸ δὲ πρᾶον ἀφιέναι πάντα πάσιν· ὡς ὁ Μωσῆς τῇ Μαριὰμ καὶ τῷ Ααρὼν ἀφεὶς, πρᾳεῖς ἐκάλεσε μόνον πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν. Χρηστότης δὲ κοινότερόν τι ὄνομα μόνον τῆς ἀγαθωσύνης. Χρηστὸς γὰρ Κύριος τοῖς σύμπασιν· ἡ δὲ ἀγαθωσύνη μόνοις τοῖς ἀξίοις βλέπεται, καὶ τό· Ἀγάθυνον, Κύριε, τοῖς ἀγαθοῖς. Πίστιν δὲ λέγει οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ τὴν ἐν ὄρη μεθιστῶσαν, τὰ παρὰ ἀνθρώποις ἀδύνατα πιστεύσασαν παρὰ Θεῷ δυνατὰ εἶναι ἀδιστάκτως. Ὅτι πᾶσι δὲ ἡ ἐγκράτεια, οὐ βρώμασι μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντος πονηροῦ.

23 Κατὰ τῶν τοιούτων οὐκ ἔστι νόμος.] Ψυχὴ γὰρ καταρτίουσα ταῦτα ἀπὸ πνεύματος, οὐ δεῖται τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου παιδείας, ὑφηνιοτέρα αὐτὴ οὖσα· ὥσπερ καὶ οἱ φύσει ὀξεῖς ἵππου οὐ δέονται μάστιγος. Οὐχ ὡς πονηρὸν δὲ τὸν νόμον ἐκβάλλει ὧδε ὁ Παῦλος, ἀλλ' ὡς ἐλάττονα τῷ πνεύματος διδομένης φιλοσοφίας.

24 Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ, τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις.] Ναὶ γὰρ τινος ἕνεκεν, τίς ἐστιν ὁ ταῦτα, ἃ ἔπραξε, καταρᾶται; φησὶν, Ὅτι οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ, τουτέστιν, οἱ τῆς μερίδος τοῦ Χριστοῦ ὄντες, τὴν

nihil non agit & patitur, ac propterea bona conſcientia exhilaratur. Ex charitate autem & lætitia cum in animo ſuo pacem habet, cogitationibus nimirum non perturbatus, tum erga omnes externos. Nam etiamſi odiſſe quoſdam videtur, non eos tamen odit, ſed vitia eorum, ipſos ceu fratres charitate complectens, ad & eorum utilitatem odium hoc oſtendens, ut ad meliorem vitam redeant.

Longanimitas, benignitas, bonitas, fides, manſuetudo, continentia.] Longanimitas à manſuetudine in hoc differre videtur in ſcriptura, quòd longanimis multùm diúque cogitet, nec celeriter, ſed cum cunctatione convenientem peccanti pœnam imponat: manſuetus autem omninò noxam & ſupplicium remittat: perinde ac Moſes qui Mariæ & Aaroni remiſit noxam, præ omnibus terram incolentibus manſuetus vocatus eſt. Benignitas autem, communius quiddam eſt quàm bonitas. Benignus enim Dominus eſt univerſis. Bonitas verò ſolis dignis benefacit, ſecundum illud: *Benefac Domine bonis.* Fidem autem dicit, non ſimplicem, ſed quæ montes etiam tranſferat, quæ ea, quæ apud homines ſunt impoſſibilia, apud Deum poſſibilia eſſe indubitanter credit. Præ omnibus autem eſt continentia, non in cibis tantùm, ſed etiam ab omni malo. Pſal. 124.

23 *Adversùs hujuſmodi non eſt lex.*] Anima enim hæc à ſpiritu perficiens, non eget legis adhortatione, quippe quæ ſit lege altior: quemadmodum equi naturâ celeres, non opus habent flagro. Legem autem ceu malam ne hic quidem rejicit, ſed eamquam ſapientiæ, quam ſpiritus largitur, minorem.

24 *Qui autem ſunt Chriſti, carnem crucifixerunt cum vitiis & concupiſcentiis.*] Perinde ac ſi quis dicat: Quis eſt qui hæc, quæ dixiſti, perficiat? *Qui Chriſti ſunt*, inquit, id eſt, qui ſunt à partibus Chriſti, *carnem crucifixerunt*, id

id est, carnalem affectum mortificârunt: non enim seipsos interemerunt: ut carnem intelligas non substantiam carnis, sed terrestrem cogitationem, adeò ut neque iræ motus in ipsis porrò vivant, nec cupiditates, sed ut cùm hæ, tum illi crucifigerentur, & mortificarentur. Vel affectus simpliciter turbatas operationes intelligit, sive ab ira sint, sive à concupiscentia. Non solùm igitur opera mortificanda esse ait, sed etiam ipsa horum principia, concupiscentias nimirum.

25 *Si spiritu vivimus, spiritu & ambulemus.*] Quia, inquit, tantum spiritûs robur est, illi vivamus, illo simus contenti: hoc enim est, στοιχῶμεν, pro eo quod est, satis sit nobis spiritûs potentia, nec à lege quæramus additamentum.

26 *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes.*] Ostendit hîc quòd qui eos seduxerint, ex ambitione eò pervenerint (hæc enim omnium malorum causa est) nempe, *alter alterum provocantes* ad contentiones & lites: quemadmodum si adversario suo quis dicat, Age, si vales, experiamur tale quid. Quandoquidem verò ex inani gloria sit invidia, hanc etiam prohibet.

σάρκα ἐσταύρωσαν, τυτέστι, τὸ σαρκικὸν φρόνημα ἐνέκρωσαν. ἢ γὰρ ἑαυτοὺς ἀνεῖλον· ἵνα σάρκα νοήσῃς "μὴ τὴν ἀ- "χ. ἀπτίων. σίαν τῆς σαρκὸς, ἀλλὰ τὴν γηΐνην λογισμὸν, ὥστε μήτε τὰ τοῦ θυμοῦ παθήματα ἐν αὐτοῖς ζῆν, μήτε "τὰς ἐπιθυμίας, ἀμφὶ γὰρ "χ. τὰ ἐπιθυ. ταῦτα καὶ ἐκείνας ἐσταυρώθη, καὶ νενέκρωθη. Η παθήματα ἁπλῶς τὰς ἐμπαθεῖς σημαίνει φησὶ, καὶ ὀργὴ ἀπὸ θυμοῦ ὦσι, καὶ ἀπὸ ἐπιθυμίας. Οὐ μόνον οὖν τὰς σημαινούσας φησὶ νεκρῶθαι, ἀμφὶ γὰρ αὐτὰς ἐσχάτας τούτων, ἤτοι τὰς ἐπιθυμίας.

25 Εἰ ζῶμεν πνεύματι, πνεύματι καὶ στοιχῶμεν.] Ἐπιδὴ, φησὶ, τοσαύτη ἡ τοῦ πνεύματος ἰσχὺς, ἐκείνῳ ζῶμεν, ἐκείνῳ ἐφεπώμεθα· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, στοιχῶμεν, ἀντὶ τοῦ ἐφεπώμεθα τῇ τοῦ πνεύματος δυνάμει, καὶ μὴ ἐπιζητῶμεν τι ἀπὸ τοῦ νόμου προσθήκης.

26 Μὴ γινώμεθα κενόδοξοι, ἀλλήλοις προσκαλούμενοι, ἀλλήλοις φθονοῦντες.] Δείκνυσιν ἐνταῦθα ὅτι οἱ πλανήσαντες αὐτοὺς, ἀπὸ "φιλοδοξίας εἰς τοῦτο "χ. φιλοτιμίας. ἦλθον (αὕτη γὰρ αἰτία πάντων τῶν κακῶν) ἀλλήλους δὲ προσκαλούμενοι εἰς φιλονεικείαν καὶ ἔριν· ὡς ὅταν τις λέγῃ τῷ ἀντιπάλῳ, ἐλθὲ εἰ δυνατὸς, δεῦρο ποιήσωμέν τόδε τι. Επεὶ δὲ ἀπὸ κενοδοξίας ὁ φθόνος, καὶ τοῦτον κωλύει.

Cap. VI.

Fratres, & si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, hujusmodi instaurate in spiritu lenitatis.] Quia plerique apud ipsos qui delinquentes increpare videbantur, suos ulciscebantur affectus, ex dominatûs cupiditate eò provecti; ait, *Si præoccupatus fuerit aliquis*, hoc est, correptus à dæmone, vim passus, *vos qui spirituales estis, instaurate*, hoc est, non punite, sed dirigite, *in spiritu lenitatis*. Non dixit, in lenitate,

ΚΕΦ. ς.

Ἀδελφοὶ, ἐὰν καὶ προληφθῇ ἄνθρωπος ἔν τινι παραπτώματι, ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ, καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον ἐν πνεύματι πραΰτητος.] Ἐπιδὴ πολλοὶ πρὸς αὐτοῖς δοκοῦντες ἐπιτιμᾶν τοῖς ἁμαρτάνουσι, τὰ ἑαυτῶν ὀξυθύμως πάθη, ἀπὸ φιλαρχίας εἰς τοῦτο ἐρχόμενοι· φησὶν, Οτι ἐὰν προληφθῇ τις, τυτέστι, συναρπαγῇ, πάθων ἐπήρειαν ὑπὸ δαίμονος, ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε, τυτέστι, μὴ κολάζετε, ἀλλὰ διορθοῦσθε ἐν πνεύματι πραΰτητος.

Οὐκ

οὐκ εἶπεν, ἐν παραύτῃ, ἀλλ' ἐν πνεύματι, δεικνὺς ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματι τοῦτο δοκεῖ, καὶ ὅτι πνευματικοῦ χαρίσματος, τὸ μετ' ἐπιεικείας τοὺς ἁμαρτάνοντας διορθοῦσθαι.

"χάπαρθι. Σκοπῶν σεαυτὸν, μὴ καὶ σὺ" πειρασθῇς.] Ἵνα μὴ ἐπαρθῇ ὁ ἕτερον καταρτίζων, ἀσφαλίζεται αὐτόν· σκόπει γάρ, φησι, καὶ τήρει σεαυτὸν, μὴ καὶ σὺ τοῖς αὐτοῖς περιπέσῃς, πειρασμὸν παθὼν ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης. Ἐμφατικῶς δὲ εἶπε τὸ, σύ· τῆς γὰρ ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ὑπεμίμνησε διὰ τούτου.

2 Ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε.] Ἐπειδὴ γὰρ ἀνθρωπον ὄντα οὐκ ἔστιν ἀναμάρτητον εἶναι, ὡδαμοῦ μὴ ἀκριβολογεῖσθαι πρὸς τὰ τῶν πλησίον ἁμαρτήματα, ἀλλὰ φέρειν ταῦτα, ἵνα καὶ τὰ αὐτοῦ πάλιν παρ' ἄλλου βασταζηται ἁμαρτήματα.

Καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ.] Οὐκ εἶπε, πληρώσατε, ἀλλὰ, ἀναπληρώσατε, τουτέστι, κοινῇ πάντες πληρώσατε, δι' ὧν ἀλλήλοις φέρετε· οἷς ὁ ὀξὺς τὸν νωθῆ φερέτω, καὶ ὁ νωθὴς τὸν σφοδρὸν ἐκείνου ὁρμὴν· καὶ οὕτως οὔτε ἐκεῖνος ἁμαρτήσεται ὑπὸ τούτου βασταζόμενος, οὔτε οὗτος ὑπ' ἐκείνου. "χαὶ. Οὕτω" γὰρ ἀλλήλοις χεῖρα ὀρέγοντες, δι' ἀλλήλων πληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ, ὃ λείπει τοῦ πλησίον ἀναπληροῦν ἕκαστος διὰ τοῦ βαστάζειν ἐκεῖνον. Καὶ ἄλλως γὰρ ἀγάπης ἐστὶ τὰ βάρη βαστάζειν ἀλλήλων· ἡ δὲ ἀγάπη πλήρωσις τοῦ ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ.

3 Εἰ γὰρ δοκεῖ τις εἶναί τι μηδὲν ὤν, ἑαυτὸν φρενατᾷ.] Πάλιν ἐνταῦθα τὸν ἀπόνοιαν καταβάλλει, δεικνὺς ὅτι ὁ δοκῶν εἶναί τι, οὐδέν ἐστιν, αὐτῷ τοῦτο δοκεῖν τεκμήριον ἐκφέρων τῆς ἑαυτοῦ" ὑγιείας, καὶ οὐδένα ἄλλον ἀπατῶν, ἀλλ' ἑαυτόν. "χαὶ διανοίας.

4 Τὸ δὲ ἔργον ἑαυτοῦ δοκιμαζέτω ἕκαστος, καὶ τότε εἰς ἑαυτὸν μόνον τὸ καύχημα ἕξει, καὶ οὐκ εἰς τὸν ἕτερον.] Ἐξεταζέτω, φησὶ, μετ' ἀκριβείας τὰ ἑαυτοῦ πεφιζεις, (τοῦτο γὰρ τὸ, δοκιμαζέτω, sed, *in ſpiritu lenitatis*, indicans quòd & ſpiritui hoc placeat, & quòd ſit ſpiritualis doni, cum manſuëtudine peccantes corrigere.

Conſiderans teipſum, ne & tu tenteris.] Ne extollatur is qui alium perficit, præmunit eum. Conſidera enim, inquit, atque obſerva teipſum, ne & tu in eadem incidas, tentationem paſſus ab adverſario. Emphaticè autem dixit, *Tu:* humanæ namque imbecillitatis per hoc commonefecit.

2 *Alter alterius onera portate.*] Quia fieri non poteſt, ut qui homo ſit, non peccet; adhortatur eos, ne ſint nimium exacti cenſores in delictis proximi; ſed ferant ea, ut & quæ ipſius ſunt, ab alio viciſſim tolerentur.

Et ſic adimplete legem Chriſti.] Non dixit, πληρώσατε, implete: ſed, ἀναπληρώσατε, adimplete, hoc eſt, communiter omnes implete, ita ut alter alterum ferat: e. g. qui aſper eſt & iracundus, ſegnem tardúmque ferat; & ſegnis vehementem illius impetum: Sic fiet, ut neque ille peccet ab hoc geſtatus, neque hic delinquat ab illo bajulatus. Hanc ad rationem itaque alter alteri manum porrigentes, per vos mutuò adimplete legem Chriſti, ut quod proximo deeſt, unuſquiſque compleat, per hoc quòd toleret eum. Præterea, charitatis officium eſt, ut alter alterius gravamina & onera portemus. Charitas autem impletio eſt mandatorum Chriſti.

3 *Si enim videtur quiſpiam eſſe aliquid, cùm nihil ſit, ſeipſum decipit.*] Rurſus hîc arrogantiam dejicit, ob oculos ponens, quòd is qui videtur eſſe aliquid, nihil eſt: per hoc ipſum quòd videtur, luculenter oſtendens, quòd nihili ſit & contemnendus, & quòd neminem niſi ſeipſum decipit.

4 *Opus autem ſuum probet unuſquiſque, & tunc apud ſeipſum ſolum gloriationem habebit, & non ad alium.*] Exploret, inquit, accuratè ſua ipſius opera (hoc enim vult verbum, *probet*) num quicquam fecerit

cerit vanâ gloriâ ductus, num per ſimulationem, num aliâ quâpiam humanâ causâ, & tunc non adversùs alterum glorietur. Cæterùm ſi ſe continere non poſſit, ad ſeipſum gloriationem transferat: hoc eſt, ipſe ſibi collatus, heſterno opere hodiernum præſtantius cenſeat, & in bono opere glorietur. Hæc autem Paulus loquitur per condeſcenſionem, non ut legiſlator, ut paulatim elationem hujuſmodi conſuetudinis tollat. Qui enim adversùs proximum, Phariſæi in morem, non gloriari aſſuefactus eſt, idem etiam de ſeipſo gloriari ſubitò deſiſtet.

5 *Unuſquiſque enim proprium onus portabit.*] Quid enim gloriaris adversùs proximum? & tu & ille propria onera feretis, túncque uniuſcujuſque opus probabitur. Proinde cùm & tu onera habeas & ſarcinas, neque adversùs alterum, neque apud te ob bona opera gloriare.

6 *Communicet autem is, qui catechizatur verbo, ei qui ſe catechizat, in omnibus bonis.*] De doctoribus deinceps diſſerit, ut illi qui ab ipſis inſtituuntur, inſtituentibus communicent, non in uno quopiam, ſed in omnibus bonis, alimentum, indumentum, honorem, benevolentiam, adeóque omnia planè impertientes eis bona. Majora namque accipis quàm das, nempe pro carnalibus ſpiritualia. Unde & communicationem rem vocat, ceu repenſatione quâpiam factâ. Cujus autem rei gratiâ doctores Chriſtus à diſcipulis ali conſtituit? propter duo hæc, ne magiſtri extollantur nimiùm, ſed tanquam diſcipulis egentes, moderatè ſapiant, útque ſoli verbo vacent, nec alimenti nomine diſtrahantur: Ac ut diſcipuli ex benevolentia erga præceptores, erga alios quoque tales eſſe inſtituantur ac diſcant. Simul etiam ne ipſi inopes & mendici facti, pudore ſuffundantur, cùm tales ſint ipſorum doctores.

Mat. 10.

7 *Nolite errare: Deus non irridetur. Quicquid enim ſeminaverit homo, hoc & metet.*] Μὴ πλανᾶσθε, Θεὸς οὐ μυκτηρίζεται· ὃ γὰρ ἐὰν σπείρῃ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει.

τοῦτο) Εἰ μὴ τοῦ κενοδοξίαν ἐποίησεν, εἰ μὴ ὑποκρίσει, εἰ μὴ ἄλλῃ τινὶ ἀνθρωπίνῃ αἰτίᾳ, καὶ τότε μὴ καθ' ἑτέρου καυχάσθω. Ἀλλ' εἰ ἄρα ἀκατασχέτως ἔχει, εἰς ἑαυτὸν τὸ καύχημα ἐχέτω, τουτέστιν, αὐτὸς ἑαυτῷ συγκρινόμενος, τῷ χθὲς ἔργῳ τὸ σήμερον κρεῖττον νομιζέτω, καὶ ἐπανορθούσθω ὡς ἀγαθῷ ἔργῳ. Ταῦτα δὲ λέγει Παῦλος συγκαταβατικῶς, οὐ νομοθετικῶς, ὡς δὴ καὶ μικρὸν ἀποσήσῃ τὰ αὐχήματα τῆς τοιαύτης ἕξεως. Ὁ γὰρ ἐθισθεὶς μὴ τοῦ πλησίον, ὡς ὁ Φαρισαῖος, κατακαυχᾶσθαι, ταχέως καὶ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ἐπανορθώσεται ἀποσήσει). "Ιν. ἀπεταινῶται.

5 Ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον φορτίον βαστάσει.] Τί γὰρ καυχᾷ τοῦ πλησίον; καὶ σὺ καὶ ἐκεῖνος τὰ ἴδια φορτία βαστάσετε, καὶ τότε δοκιμασθήσεται) ἑκάστου τὸ ἔργον. Ὥστε ἐπεὶ καὶ σὺ φορτία ἔχεις καὶ βάρη, μηδὲ καθ' ἑτέρου καυχῶ, μηδὲ κατ' σαυτὸν ἐπανορθοῦ τῇ ἀγαθοεργίᾳ.

6 Κοινωνείτω δὲ ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον τῷ κατηχοῦντι ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς.] Περὶ τῶν διδασκάλων λοιπὸν διαλέγεται, ἵνα οἱ παρ' αὐτῶν κατηχούμενοι κοινωνῶσι τοῖς κατηχοῦσιν, οὐκ ἐν ἑνί τινι, ἀλλ' ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς, ἕδεσι, ἐνδύμασι, τιμῇ, εὐνοίᾳ, καὶ πολλῶν ἁπλῶς μεταδιδόντες τῶν ἀγαθῶν. Μείζονα γὰρ ὧν δίδως λαμβάνεις· ἀντὶ γὰρ σαρκικῶν, πνευματικά. Διὸ καὶ κοινωνίαν τὸ πρᾶγμα καλεῖ, ὡς ἀντιδόσεως γινομένης. Τίνος δὲ ἕνεκεν ὁ Χριστὸς παρέφθασε τοῖς διδασκάλοις ἐκ τῶν μαθητῶν ὠφεῖσθαι; διὰ δύο ταῦτα, ἵνα μήτε οἱ διδάσκαλοι ἐπαίρωνται σφόδρα, ἀλλ' ὡς δεόμενοι τῶν μαθητῶν μετριοφρονῶσι, καὶ ἵνα μόνῳ τῷ λόγῳ σχολάζωσι, μὴ περισπώμενοι εἰς ἕδεσι· καὶ οἱ μαθηταὶ ἐν τῇ πρὸς τοὺς διδασκάλους εὐγνωμοσύνῃ, καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους τοιούτους εἶναι) παιδεύωνται. καὶ ἁμα μὴ ἐπαιρώμενοι μηδὲ αὐτοὶ πεινῶντες ἐπαιτοῦντες, ὅπερ καὶ οἱ διδάσκαλοι αὐτῶν, τοιοῦτοί εἰσι.

7 Μὴ πλανᾶσθε, Θεὸς οὐ μυκτηρίζεται· ὃ γὰρ ἐὰν σπείρῃ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει.

θερίσει. 8 Ὅτι ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα αὐτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθοράν· ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον.] Επειδὴ πολλάκις τινὲς αἰτιώμενοι τοὺς διδασκάλους ὡς κακοῦ βίου, προφάσεις αὐτοῖς, καὶ ὑπέρθεσιν πενομένοις, λέγει μὴ καὶ ταύτην, ὅτι τὸ καλὸν ποιοῦντες μὴ ἐκκακῶμεν. καὶ νῦν δέ φησιν, ὅτι καὶ ἐπὶ τοὺς τοιούτους διδασκάλους ἀφειδῶς ἔχειν χρὴ, ὡς εἰς πνευματικὸν ἀναλώματος γινομένου. Συγκρίνων οὖν τοὺς εἰς τὰ σαρκικὰ γινομένας δαπάνας, καὶ τοὺς εἰς τὰ πνευματικά, φησιν· Εαν μὲν εἰς τὴν σάρκα ἀναλίσκῃς, τραπέζας καὶ ἡδύσματα κατασκευάζων, καὶ μέθαις, καὶ τρυφαῖς, καὶ ἀδηφαγίαις σπείρων, φθορὰν θερίσεις· καὶ γὰρ καὶ αὐτὰ φθείρει, καὶ συμφθείρει τὸ σῶμα. Εαν δὲ εἰς τὸ πνεῦμα σπείρῃς, τουτέστιν, εἰς τὰ πνευματικὰ ἔργα, ἐλεημοσύνῃ ποιῶν πᾶσι τοῖς πένησι, καὶ σωφροσύνῃ μετιών, ζωὴν αἰώνιον θερίσεις. Οὐ γὰρ μυκτηρίζεται καὶ ἀπατᾶται Θεὸς, ἀλλ' ἑκάστῳ τότε τὰ οἰκεῖα ἀποδίδωσι. Κρεῖττον οὖν εἰς τὰ πνευματικὰ ἀναλίσκειν, οἷς συμπαρείληπται καὶ ἡ εἰς τοὺς διδασκάλους δαπάνη, ἢ εἰς τὰς σαρκικὰς ἡδυπαθείας ταῖς φθειρομέναις καὶ φθειρούσας τὸ σῶμα. Εκ γὰρ τῆς ἡδυπαθείας καὶ τῆς ἀσελγείας αἱ νόσοι.

"χόσμου. μαν.

9 Τὸ δὲ καλὸν ποιοῦντες, μὴ ἐκκακῶμεν· καιρῷ γὰρ ἰδίῳ θερίσομεν μὴ ἐκλυόμενοι.] Νῦν ἀποκαλύπτει σαφέστερον, ὅτι κἂν πονηροὶ ὦσιν οἱ δεόμενοι ἡμῶν, ἡμεῖς μὴ ἐκκακῶμεν ὡς ἀγαθοποιοῦντες αὐτούς. Καὶ τὴν δαψίλειαν δὲ καὶ τὴν διηνεκῆ δόσιν ἐμφαίνει διὰ τῆς φάσεως, μὴ δεῖν ἐκκακεῖν. Εἶτα ὑπὲρ μέγα ἀπήτησε, τίθησι καὶ τὸ ἔπαθλον εὐθύς, ὅτι θερίσομεν. Πῶς; μὴ ἐκλυόμενοι, τουτέστι, μηδένα κόπον ἔχοντες, ἀλλὰ πᾶσαν ἀνάπαυσιν. Ενταῦθα μὲν γὰρ ἀσχημοσύνη καὶ κόπος ἐν τῷ θερισμῷ· ἐκεῖ δὲ οὐχ οὕτως.

10 Αρα οὖν, ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς οἰκείους τῇ πίστεως.] Ωσπερ

metet. 8 *Quoniam qui seminat in carnem suam, de carne metet corruptionem: qui verò seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.*] Quia sæpenumero nonnulli accusantes doctores malæ vitæ, negligunt eos, nec alunt eos penuriâ laborantes, infrà ait; *Facientes bonum ne deficiamus*: atque etiamnum ostendit, quòd in tales quoque præceptores, nos liberales exhibere oportet, quoniam in rem spiritualem sumptus impenditur. Conferens igitur sumptus qui fiunt in carnalia iis qui fiunt in spiritualia, Si in carnem, inquit, impendas, mensas & condimenta parans, temulentiam, delicias & crapulam seminans & voracitatem, corruptionem metes: nam & illa ipsa corrumpuntur, & simul corrumpunt corpus. Sin in spiritum semines, hoc est, spiritualia opera, eleemosynam omnibus impertiens, ac temperantiam servans, vitam æternam metes. Non enim irridetur atque decipitur Deus, sed unicuique tunc quæ sua sunt largitur. Satius est ergo in spiritualia impendere, sub quibus continetur etiam sumptus erga præceptores, quàm in carnis voluptates, quæ corrumpuntur & corrumpunt corpus: Ex voluptatibus enim & luxu morbi nascuntur.

9 *Bonum autem facientes, ne deficiamus: tempore enim suo metemus non deficientes.*] Nunc clarius retegit, quòd etiamsi pravi sint qui operâ nostrâ indigent, nos non desistamus beneficia illis impertiri. Abundantiam autem & continuam dationem indicat, cùm ait, non oportet deficere. Deinde quia rem arduam postulavit, statim etiam subjicit præmium, nempe, *Metemus*. Quomodo? *Non deficientes*, hoc est, nullam defatigationem habentes, sed perfectam quietem. Nam hic in messe squalores & labores ferimus: illic verò non item.

10 *Ergo dum tempus habemus, operemur bonum erga omnes, maximè autem erga domesticos fidei.*] Ut non semper est

tempus

tempus ſeminandi, ſic neque miſerendi: id quod indicant virgines, & Lazarus. Tantiſper ergo dum in hac vita nobis tempus ſupereſt, nedum erga præceptores ac doctores, verumetiam erga Græcos & Judæos, bonum operemur, hoc eſt, beneficentiam & eleemoſynam. Non tamen eandem nos menſuram habere oportet erga hos, atque fidei domeſticos, ſed longè majorem liberalitatem fidelibus exhibere convenit. Hoc enim innuit cùm ait, *Maximè*. Obſerva autem quomodo etiam in hoc abducat eos à Judaïca vilitate: ſiquidem Lex erga contribules ſuos tantummodo aperiebat viſcera: gratia verò terram ſimul & mare ad eleemoſynæ menſam vocat, etſi non pari modo vel ratione, ut dictum eſt.

11 *Videte qualibus vobis literis ſcripſerim meâ manu.*] Cùm pauca ad mores pertinentia dixiſſet, iterum ad priora redit, quæ cor ipſius lancinabant, oſtendens, quòd ſuâ manu hanc Epiſtolam totam conſcripſerit, non ut charitatem ſolummodo erga eos demonſtret, verùmetiam ut ſuſpicionem malam tollat. Vituperabatur enim ceu alia apud alios prædicaret. Adactus eſt igitur teſtimonium ſuæ prædicationis in ſcriptis exhibere. Atqui cæteras Epiſtolas alii ſcribebant, ipſe autem fortaſſe ſalutationem ſolam exarabat. *Qualibus*, non eſt magnitudinis indicium, ſed deformitatis literarum; perinde quaſi diceret: Etiamſi non poſſim elegantes characteres ducere, coactus tamen ſum propriâ manu epiſtolam ſcribere.

12 *Quicunque volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi.*] Quotquot, inquit, clarescere volunt *in carne*, hoc eſt, apud homines, Judæos nimirum (probro enim his apud Judæos dabatur, quòd à majorum ſuorum conſuetudinibus deficerent) illi cogunt vos circumcidi, defendentes ſeſe apud Judæos per veſtram carnem. Cùm autem ait, *cogunt vos*, oſtendit ipſos hoc invitè paſſos, præbens eis occaſionem re-

οὐκ ἀεὶ τοῦ σπείρειν καιρὸς, οὕτως οὐδὲ τοῦ ἐλεεῖν· καὶ δηλοῦσιν αἱ παρθένοι, καὶ ὁ Λάζαρος. Εως οὖν τοῦ ἐν ταύτῃ τῇ ζωῇ καιρὸν ἔχομεν, μὴ μόνον τοὺς διδασκάλους, ἀλλὰ καὶ τοὺς Ἕλληνας καὶ Ἰουδαίους τὸ ἀγαθὸν ἐργαζώμεθα, τοῦτέστι, τὴν φιλοτιμίαν, τοῦτ' ἔστιν ἐλεημοσύνην. Οὐ μέντοι τὴν αὐτὴν μέτρῳ δεῖ χρᾶσθαι τοὺς τούτους καὶ τοῖς οἰκείοις τῆς πίστεως, ἀλλὰ πλείονα τὴν φιλοτιμίαν τοῖς πιστοῖς ἐπιδείκνυσθαι. τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, μάλιστα. Ορα δὲ πῶς καὶ ἐν τούτῳ ἀπάγει αὐτοὺς τῆς Ἰουδαϊκῆς ταπεινότητος, Εἶπε μὲν νόμος τοῖς ὁμοφύλοις ἀνοίγειν τὰ σπλάγχνα· ἡ δὲ χάρις γῆν ὁμοῦ καὶ θάλασσαν ὅτι τὴν τῆς ἐλεημοσύνης καλὴν τράπεζαν, εἰ καὶ μὴ ὁμοίως τὴν μέτρῳ, καθὰ εἴρηται.

11 Ἰδετε πηλίκοις ὑμῖν γράμμασιν ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρί.] Ολίγα εἰς ὃ ἠθικὸν εἰπὼν, πάλιν ὅτι τὰ προτερα ἐπῆλθε, τὰ δάκνοντα αὐτὸν τὴν καρδίαν, καὶ δηλοῖ ὅτι αὐτὸς οἰκεία χειρὶ ἔγραψε τὴν ἐπιστολὴν πᾶσαν, οὐχ ἵνα ἀγάπην μόνον ἐνδείξηται πρὸς αὐτοὺς, ἀλλ' ἵνα καὶ ὑποψίαν πονηρὰν ἀνέλῃ. Διεβάλλετο γὰρ ὡς ἄλλα ἄλλοις κηρύττων· ἀναγκαίως οὖν μαρτυρίαν ἔλαφον ἀπὸ τοῦ οἰκείου κηρύγματος. Καίτοι τὰς ἄλλας ἐπιστολὰς ἄλλοι ἔγραφον, αὐτὸς δὲ ἴσως τὸν ἀσπασμὸν μόνον ἔγραφε. Τὸ δὲ, πηλίκοις, οὐ μεγέθους ἐστὶ δηλωτικὸν, ἀλλὰ τῆς ἀμορφίας τῶν γραμμάτων, ὡσεὶ ἔλεγε· καίτοι μὴ εἰδὼς ἀρίστα γράφειν, ὅμως ἀναγκάζων ἰδιοχείρως τὴν ἐπιστολὴν γράψαι.

12 Οσοι θέλουσιν εὐπροσωπῆσαι ἐν σαρκὶ, οὗτοι ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι.] Οσοι, φησὶ, θέλουσιν δόκιμοι εἶναι ἐν σαρκὶ, τοῦτέστι, τοῖς ἀνθρώποις, τοῖς Ἰουδαίοις δηλαδὴ (ὠνείδιζοντο γὰρ παρ' αὐτοῖς ὡς τῶν πατρίων ἀποστάντες ἐθῶν) ὅτι ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, ἀπολογούμενοι τοῖς Ἰουδαίοις διὰ τὴν ὑμετέραν σάρκα. Αναγκάζουσι δὲ εἶπεν, ἔδειξεν αὐτοὺς ἄκοντας τοῦτο ποιοῦντας, παρέχων

11 "Ισ. αὐτῷ.

"Ιδ. οἰκειοχείρως.

12 "Ιδ. ἀναγκαίως.

πρέχων αὐτοῖς ἀφορμὴν ἀναχωρήσεως, ὡς νῦν ἀκουσίως σφαλησομένοις.

Μόνον ἵνα μὴ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ διώκωνται.] Καὶ δι' ἑτέραν, φησὶν, αἰτίαν τοῦτο ποιοῦσιν· ἵνα γὰρ μὴ ὑπὲρ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς πίστεως διώκωνται, καὶ ἐλαττοῦνται, ὡς τοιοῦτοι φιλοδοξοῦντες, καὶ περιτεμνόμενοι, θέλουσιν ἔχειν καὶ ἑτέρους κοινωνοὺς τῆς περιτομῆς.

13 Οὐδὲ γὰρ οἱ περιτεμνόμενοι αὐτοὶ νόμον φυλάττουσιν, ἀλλὰ θέλουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, ἵνα ἐν τῇ ὑμετέρᾳ σαρκὶ καυχήσωνται.] Οὐ μόνον, φησὶ, δι' ἀνθρεσκείαν, ἀλλὰ καὶ διὰ φιλοδοξίαν ταῦτα ποιοῦσιν. Οὐ γὰρ ζῆλον τὸν ὑπὲρ τοῦ νόμου, οὐδὲ ἕνεκεν εὐσεβείας, φησὶ, τοῦτο ἐργάζονται, ἀλλὰ διὰ φιλοδοξίαν, ἵνα ἐν τῇ ὑμετέρᾳ σαρκὶ καυχήσωνται· τουτέστιν, ἵνα ἐν τῷ καταλογεῖν τὴν ὑμετέραν σάρκα καυχήσωνται, ὡς διδάσκαλοι ὑμῶν, καὶ μαθητὰς ὑμᾶς ἔχοντες.

14 Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Ἐκεῖνοι μὲν, φησιν, ἐν περιτομῇ καυχῶνται, πράγματι καταργημένῳ· ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο ἐν ἄλλῳ τινὶ καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ (τουτέστιν ἐν τῇ εἰς τὸν ἐσταυρωμένον πίστει) τὸν τὸν νόμον καταργήσαντι. Ὡς ἀποτεθυμένον δέ τι ἀποφύξατο, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ συμμαχίαν καλέσας εἰς τοῦτο. Πῶς γὰρ καυχᾶταί τις ὅτι τὸν σταυρῶν; ὅτι δι' ἐμὲ τὸν ἄχρηστον ὁ δεσπότης μου ἐσταυρώθη, ἀγαπήσας με οὕτως, ὡς καὶ ἑαυτὸν ἐκδοῦναι. Καύχημα οὖν τοῦ Παύλου, καὶ πιστοῦ πάντος ὁ σταυρὸς, ὡς ἐν αὐτῷ δεικνυμένης τῆς τοῦ δεσπότου πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης. Τίς δὲ δοῦλος οὐ καυχᾶται ἀγαπώμενος ὑπὸ τοῦ δεσπότου;

Δι' οὗ ἐμοὶ ὁ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ τῷ κόσμῳ.] Κόσμον τὰ βιωτικὰ πράγματα λέγει, δόξαν, πλοῦτον, τρυφήν. Ταῦτα γοῦν μοι νεκρὰ γέγονε, κἀγὼ δὲ αὐτοῖς νεκρός εἰμι, διπλῆς τὴν νεκρώσεως γενομένης. Ὅτε γὰρ σκῦλα ἕλκειν με δυνά-

vertendi, ut qui nunc non voluntariò errent.

Tantùm, ut non ob crucem Christi persecutionem patiantur.] Propter aliam etiam causam, inquit, hoc faciunt. Ne enim pro cruce & fide persecutionem patiantur & divexentur, veluti hanc prævaricantes, & circumcisi, volunt & alios circumcisionis habere socios.

13 *Neque enim qui circumciduntur, legem custodiunt: sed volunt vos circumcidi, ut in carne vestra glorientur.*] Non solùm, inquit, ut hominibus placeant, hæc faciunt, verumetiam propter ambitionem. Non enim ex zelo erga legem, neque pietatis ergò, inquit, isthuc agunt, sed vanæ gloriæ, *ut in vestra carne glorientur*: hoc est, ut in circumcisione carnis vestræ jactent sese, tanquam doctores vestros; & qui vos discipulos suos habeant.

14 *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi.*] Illi, inquit, in circumcisione gloriantur, re abolita & antiquata, mihi autem non contingat in ulla alia re gloriari, *nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi*, (hoc est, in fide erga crucifixum) qui legem fecit irritam & abrogavit. Tanquam autem abominandum quippiam deprecatus est, divino etiam auxilio ad hoc implorato. Quomodo autem in cruce quispiam gloriatur? Quia propter me inutilem Dominus meus crucifixus est, qui me adeò dilexit, ut seipsum in mortem pro me traderet. Gloriatio igitur Pauli & omnis fidelis crux est, veluti demonstratâ in ipsa Domini erga nos charitate. Quis autem servus à domino dilectus non gloriatur?

Per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.] Mundum, hujus seculi res & negotia dicit, gloriam, divitias, voluptates. Hæc igitur mihi sunt mortua, egóque ipsis sum mortuus, duplici interemptione factâ. Neque enim illa capere me possunt:

mortua ſunt enim: neque ipſe ego ad illo accurrere: mortuus enim ſum.

15 *In Chriſto enim Jeſu neque circumciſio aliquid valet, neque præputium, ſed nova creatura.* 16 *Et quicunque hanc regulam ſecuti fuerint, pax ſuper illos & miſericordia, & ſuper Iſrael Dei.*] Ne jactes mihi circumciſionem, inquit, quæ nihil poteſt, quæque inutilis eſt, ſicut & præputium. Chriſtus enim omnia novavit, aliamque à nobis vitæ rationem poſtulat. Nova enim creatura eſt vita ſecundùm Chriſtum: propterea quòd & nunc animæ noſtræ inveteratæ peccato, renovatæ ſunt per baptiſma, quódque in futuro incorruptibilitate & gloria honorabimur, corporibus innovatis incorruptibilibúſque redditis. Quotquot igitur perſeverant in regula hac novæ ſecundùm Chriſtum vitæ, fugientes antiquatam & poteſtate deſtitutam circumciſionem, pacem erga Deum conſequuntur, liberati à peccatis, quæ Deum nobis infenſum, hoſtémque faciunt, & clementiâ dignabuntur: non porrò ceu hoſtes Dei odio expoſiti, ſed miſericordiâ donati, ceu pace illis facta per crucem & gratiam. Tales etiam ſunt Iſrael propriè, tanquam videntes Deum: ſicut ii qui hujuſmodi non ſunt, etiamſi genere Iſraelitæ fuerint, falsò Iſraelitæ dicuntur. Hoc autem à Davide deſumpſit Paulus, dicente;

Pſal. 124. 5. *Pax ſuper Iſrael.*

17 *De cætero nemo mihi moleſtus ſit.*] Non tanquam deſidiâ laborans, nec quaſi deficiens, hæc dicit: quomodo enim is ad ſocordiam relabatur, qui monet, *Inſta op-*

2 Tim. 4. 2. *portunè, importunè?* cæterùm volens leges à ſe ſancitas immobiles eſſe, néve aliud quiddam ab eo ſperent, ſed conſummatam certitudinem accipiant, quòd ſic prædicat.

Ego enim ſtigmata Domini Jeſu in corpore meo porto.] Apologiam habeo, inquit, adversùs eos qui vobis dicunt me eſſe hypocritam, & quòd alibi circumciſionem prædicem, ſtigmata minimè & pericula quæ pro Chriſto ſubeo. Hæc

νεκρὰ γάρ· οὐδὲ αὐτὸς προσδραμεῖν ἐκείνοις· νεκρὸς γάρ εἰμι.

15 Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ, οὔτε περιτομή τι ἰσχύει, οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ καινὴ κτίσις. 16 Καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσιν, εἰρήνη ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἔλεος, καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ.] Μή μοι λέγε, φησὶ, περιτομὴν ἐμοὶ οὐδὲν δυναμένην καὶ ἀχρεῖον οὖσαν, ἅπερ καὶ ἡ ἀκροβυστία. ὁ γὰρ Χριστὸς πάντα καινίσας, καὶ ἄλλην πολιτείαν ἀπαιτεῖ ἡμᾶς. Καινὴ γὰρ κτίσις ἡ κατὰ Χριστὸν ζωὴ, ἤγουν νῦν αἱ ψυχαὶ ἡμῶν, παλαιωθεῖσαι τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀνακαινούμεθα διὰ βαπτίσματος· καὶ ἐπὶ ἐν τῷ μέλλοντι τῇ ἀφθαρσίᾳ καὶ δόξῃ τιμησόμεθα, καὶ τὰ σώματα καινισθέντες, καὶ ἀφθαρτισθέντες. Ὅσοι οὖν ἐμμένουσι τῷ κανόνι τούτῳ τῆς κατὰ Χριστὸν καινῆς πολιτείας, φεύγοντες τὴν παλαιωθεῖσαν καὶ ἀδύνατον πάσῃ περιτομὴν, εἰρήνης τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιτυγχάνουσι, ἀπαλλαττόμενοι τῆς ἁμαρτίας, αἵτινες ἡμῖν ἐκπολεμοῦσι τὸν Θεὸν, καὶ φιλανθρωπίας ἀξιοῦσθαι· καὶ οὐχ ὡς ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ μισούμενοι, ἀλλ' ἐλέους ἀξιούμενοι, ὡς εἰρήνης γενομένης αὐτοῖς διὰ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς χάριτος. Οἱ τοιοῦτοι δέ εἰσι καὶ Ἰσραὴλ κυρίως, ὡς ὁρῶντες τὸν Θεόν· ὡς εἴ γε μὴ τοιοῦτοι, κἂν Ἰσραηλῖται τὸ γένος ὦσι, ψευδῶς λέγονται. Τοῦτο δὲ καὶ τὸ Δαβὶδ ἐδέξατο ὁ Παῦλος, λέγοντος, Εἰρήνη ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ.

17 Τὸ λοιπὸν κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω.] Οὐχ ὡς ὀκνηρὸν ταῦτα λέγει, οὐδ' ὡς ἐκκακήσας· πῶς γὰρ ὁ παραινῶν, Ἐπίσχες εὐκαίρως, ἀκαίρως; ἀλλὰ βαλλόμενος τοὺς περὶ αὐτοῦ τεθέντας νόμους ἀκινήτους εἶναι, καὶ ἵνα μὴ ἐλπίζωσιν ἄλλο τι ἀπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ τελείαν πληροφορίαν δέξωνται, ὅτι ὑπὲρ Χριστοῦ.

Ἐγὼ γὰρ τὰ στίγματα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματί μου βαστάζω.] Ἀπολογίαν, φησὶ, ἔχω πρὸς τοὺς λέγοντάς ὑμῖν ὅτι ψευδόχριστός εἰμι, καὶ ἀλλαχοῦ περιτομὴν κηρύσσω, τὰ στίγματα καὶ τοὺς κινδύνους τοὺς ὑπὲρ Χριστοῦ. αὐτὰ γὰρ

πάσης

πάσης φωνῆς λαμπρότερον μαρτυρῶσιν, ὅτι οὐ τοῦ νόμου, ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ δόγματος προεκινδύνευσα. Οὐκ εἶπε δὲ, ἔχω, ἀλλὰ, βαστάζω, ὥσπερ τι τρόπαιον ἢ σημεῖον βασιλικὸν, καὶ τούτοις ἐναβρυνόμενος.

18 Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν, ἀδελφοί. Ἀμήν.] Διὰ τοῦτο ἐπεύξασθαι αὐτοῖς, δείκνυσιν ὡς οὐ θυμῷ καὶ ἀπεχθείᾳ εἶπεν ἃ εἶπεν. Οὐ μόνον δὲ εὐχή, ἀλλὰ καὶ διδασκαλία τοῦτό ἐστιν, ὑπισχνουμένη τὰ ῥηθέντα πᾶσι. Ἀναμιμνήσκει γὰρ αὐτοὺς τῆς ἀπέλαυσεως, ἣν ἔσχε τοῦ νόμου, ἀλλὰ πιστεύσαντες τῷ Χριστῷ. Καὶ οὐκ εἶπε, μεθ' ὑμῶν, ἀλλὰ, μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν, ἀπάγων αὐτοὺς ἀπὸ τῶν σαρκικῶν, καὶ δεικνὺς, ὅτι οὐκ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀλλ' ἀπὸ τῆς χάριτος τὸ πνεῦμα ἐδέξαντο· καὶ ὅτι οὐχ ὁ νόμος, οὐδὲ ἡ περιτομὴ, ἀλλὰ ἡ χάρις δύναται αὐτοῖς τὸ πνεῦμα σωτηρῆσαι, ὥσπερ οὖν καὶ δέδωκεν. Ἀλλὰ καὶ τῷ, ἀδελφούς προσειπεῖν, τὴν κολυμβήθρας ὑπεμίμνησεν, ἐξ ἧς ἀδελφοὶ γινόμεθα, ἑνὸς πατρὸς υἱοὶ τοῦ Θεοῦ ὄντες, καὶ οὐκ ἀπὸ τοῦ νόμου. Εἴη δὲ καὶ μεθ' ἡμῶν ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ πνευματικῶς βιοῦντων, καὶ τὸ θεῖον τοῦ παρακλήτου ἁγιασμὸν μὴ ἀποβαλλόντων διὰ τῶν ἁμαρτημάτων βορβόρου, ἀλλ' ἀεὶ πλείονα ἑαυτοῖς προξενούντων ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, τῷ τὴν καινὴν ζωὴν καὶ πνευματικὴν τῇ φαύλῃ καὶ παλαιᾷ καὶ σωματικῆς ὑποδείξαντι. ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

enim omni voce clariùs teſtantur, quòd non legis nomine, ſed pro Chriſti doctrina & Evangelio ejus, periculis objectus fuerim. Non dixit autem, habeo, ſed, porto, tanquam trophæum & vexillum quoddam regium, atque in illis glorior.

18 *Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti cum ſpiritu veſtro, fratres. Amen.*] Per hoc quòd pro iis precatur, indicat quòd non ex irâ vel odio dixerit quæ dixerit. Non ſolùm autem votum hoc eſt, verumetiam inſtitutio confirmans & obſignans commemorata omnia. Eos enim commonefacit gratiæ quam receperunt, non per legem, ſed quia Chriſtó crediderunt. Nec dixit, vobiſcum, ſed, *cum Spiritu veſtro :* à carnalibus ipſos abducens, & monſtrans quòd non à lege, ſed à gratia Spiritum acceperint : & quòd non lex, neque circumciſio, ſed gratia poſſit ipſis Spiritum conſervare, quemadmodum & dedit. Præterea, cùm fratres appellat, ad memoriam revocat baptiſma, ex quo fratres efficimur, unius patris Dei filii facti, & non ex lege. Sit autem nobiſcum etiam gratia Dei, ita ut ſecundùm Spiritum vivamus, nec divinam Paracleti ſanctificationem rejiciamus per peccatorum limum & ſordes, cæterùm nunquam non eam ſanctificationem majorem nobis conciliemus in Chriſto Jeſù Domino noſtro, qui novam vitam & ſpiritualem, veteris adeóque corporalis interitu, nobis ſubindicavit. Cui gloria in ſecula. Amen.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BVLGARIÆ ARCHIEPISCOPI EPISTOLÆ DIVI PAULI AD EPHESIOS EXPOSITIO.

Ὑπόθεσις τῆς πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῆς.

Ἔφεσος μητρόπολις μέν ἐστι τῆς Ἀσίας· ἐσέβετο δὲ τὴν Ἀρτεμιν, ἧς καὶ ναὸς ἦν ἐν αὐτῇ κάλλιστος καὶ μέγιστος, θαυμάσιος καὶ ὑπὸ πάντων μὲν Ἑλλήνων, μάλιστα δὲ ὑπὸ τῶν Ἐφεσίων, ὥστε καὶ νεωκόρον τῆς Ἀρτέμιδος λέγεσθαι τοῦτον, ὡς ἐν τῇ Πράξει γέγραπται. Ἐν Ἐφέσῳ δὲ ὁ θεολόγος Ἰωάννης τὰ πολλὰ διέτριψεν, ἐξορισθεὶς ἐκεῖσε, ἔνθα καὶ τελευτᾷ. καὶ Τιμόθεον ἐκεῖ κατέλιπεν ὁ Παῦλος διδάσκαλον· ὅτε φιλοσόφων οἱ μάλιστα ἀνθήσαντες ἐν τούτῃ διῆγον. Ἐπεὶ οὖν δεισιδαίμων τε ἦν ὅτως ἡ πόλις, καὶ ὅτω σοφοῖς ἐκόμα, πολλῇ

Argumentum Epistolæ ad Ephesios.

Ephesus Asiæ est Metropolis. Colebat autem Dianam, cujus Templum erat in ipsa & pulcherrimum & maximum, & ab omnibus Græcis in summa veneratione habitum: potissimùm verò ab ipsa Epheso colebatur, adeò ut ædituus Dianæ ea diceretur, perinde ut in Actis memoriæ proditum est. Ephesi Act. 19. *Evangelista Ioannes diu multumque demoratus est, ablegatus eò, ubi & mortem oppetiit. Quinetiam Timotheum Paulus illic reliquit doctorem. Clarissimi porrò philosophi in hâc urbe vixerunt. Quia igitur superstitiosa adeò erat civitas, ac sapientibus*

viris ita pollebat, magna diligentiâ Paulus usus est dum ad hos scribit, profundioresque sententias & altiores eis credidit, eò quòd jam in fide instituti essent. Scribit autem hanc præclaris sententiis refertam Epistolam à Roma, in vinculis existens. Opus est igitur & nobis multâ attentione, ut intelligamus quæ sunt in hac mysteria.

καὶ οὕτω διὰ τοῦτο ἔγραψε Παῦλος πρὸς τοὺς τοιούτους γράφων, καὶ τὰ βαθύτερα δίδωσιν αὐτοῖς καὶ ὑψηλότερα ἀκούειν, ἅτε κατηχημένοις ἤδη. Γέγραφε δὲ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἡμῖν δεδεμένος. Διὸ καὶ ἡμῖν πολλῆς δεῖ προσοχῆς πρὸς κατάληψιν τῶν ἐν ταύτῃ μυστηρίων.

THEOPHY-

THEOPHYLACTI COMMENTARIVS
IN EPISTOLAM AD EPHESIOS.

ΚΕΦ. α.

Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ.] Ἰδοὺ, ὅ, διὰ, τῷ Πατρὶ δέδωκε· καὶ σημείωσαι τοῦτο διὰ τοὺς Ἀρειανούς.

Τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν ἐν Ἐφέσῳ, καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.] Ὅρα πόσην ἰδοὺ τότε ἡ ἀρετὴ, ὅτε ἁγίους καὶ πιστοὺς καλεῖ ἄνδρας βιωτικοὺς, γυναῖκας ἔχοντας καὶ παιδία· ἀλλὰ νῦν οὐδὲ ἐν ὄρεσι καὶ σπηλαίοις τοιοῦτοι.

2 Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Εἶπεν χάριν, εἶπε, Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, ἵνα δείξῃ τί ἐφιλανθρώπησεν ἡμῖν ἡ χάρις, ὅ, πατέρα ἡμῶν ποιήσασα τὸν ἀπόστολον τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος, τοῦτέστιν, ὁ Υἱὸς, τῇ σαρκὶ ἡμᾶς χάριτι ὁ Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐλύτρωσε, διὰ ἡμᾶς σαρκωθεὶς, ὁ Ἰησοῦς κληθεὶς, καὶ χρίσας τὴν ἀνθρωπότητα τῇ θεότητι.

3 Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Ἰδοὺ ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τῆς αὐτῆς καὶ ἑνὸς Χριστοῦ. Θεὸς μὲν, ὡς σεσαρκωμένος· πατὴρ δὲ, ὡς Θεοῦ λόγου.

Ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ.] Ὡς ἐκεῖνος μὲν πολλαχοῦ ἐν Ἰουδαϊκῇ, εἶπε δ, πνευματικὴν ἔχειν τὴν σωματικωτέραν ἰδέαν. Εὐλογήσει σε φησὶν, ὁ Θεὸς τὰ ἑκατοντάδας καὶ χιλιάδας· καὶ Εὐλογίαν τὴν εἴσοδόν σου, καὶ τὴν ἔξοδόν σου.

CAP. I.

PAulus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei.] Ecce præpositionem, *per*, Patri tribuit: quod observa propter Arianos.

Sanctis qui sunt Epheſi, & fidelibus in Chriſto Jeſu.] Animadverte quanta virtus tum resplenduerit, cùm sanctos & fideles appellet viros mundi negotiis deditos, uxores habentes & liberos. At hodie ne in montibus quidem & speluncis tales reperiuntur.

2 *Gratia vobis & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Jeſu Chriſto.*] Cùm dixisset, *gratiam*, infert, *Dei patris noſtri*, ut ostendat quid effecerit pro nobis gratia, nimirum, ut Dominum Deum patrem nostrum faceret. Ad hæc, *Dominus*, hoc est, Filius, sua erga nos gratiâ & *Jesus* & *Christus* factus est, propter nos incarnatus, ac Jesus vocatus, qui & humanitatem divinitate unxit.

3 *Benedictus Deus & Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti.*] En Deus & Pater ejusdem & unius Christi: Deus quidem, ut incarnati; Pater verò, ut Dei Verbi.

Qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali.] In oppositionem Judaicæ, *spirituali*, dixit. Nam illa corporalior erat: *Benedicat Deus*, inquit, *sobolem ventris tui*: & *Benedicat ingreſſum & exitum tuum*. Hîc autem omnis benedictio Deut. 7. 13.

nedictio ſpiritualis eſt, & nihil nobis deeſt. nam facti ſumus immortales, & filii Dei, & cohæredes Chriſti, ac primitiæ noſtræ à ſupernis virtutibus adorantur. Meritò igitur dixit, *In omni benedictione:* omnia enim nobis donata ſunt, cùm divina tum ſpiritualia.

In cæleſtibus.] Interpretatur propemodum quomodo ſit ſpiritualis benedictio noſtra, *In cæleſtibus*, inquiens. Siquidem Judæorum benedictio erat in terra: unde
Lev.13.38. & corporalis: *Bona enim terræ*, inquit, *comedetis: &, Terram lacte & melle fluentem:* Ac, *benedicet Dominus terræ tuæ.* Hîc autem nihil terreſtre, ſed cœleſtia omnia; propterea noſtra benedictio ſpiri-
Mat.5.3. tualis eſt. Regnum enim cœlorum pauperibus annunciatum eſt, & perſecutionem paſſos magna merces in cœlis expectat.

In Chriſto Jeſu.] Hoc eſt, per Jeſum Chriſtum nobis benedictio contingit, non per Moſen, velut Judæis. Quare non ſolâ qualitate bonorum, verumetiam quoad mediatorem illis ſuperiores ſumus.

4 *Quemadmodum elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem.*] Benedixit nos, inquit, per Chriſtum, perinde ac elegit nos per ipſum, hoc eſt, per fidem in ipſum. Elegit autem ante mundi conſtitutionem. Noſtra enim jam olim prædefinita erant; & non recentia ſunt, ſed à principio diſpenſata ordinatáque. Pulchrè autem dixit, καταβολὴν, ut oſtendat mundum ab altitudine quâdam divinæ potentiæ conditum & fundatum eſſe. Quod verò ait, *elegit*, Dei clementiam declarat, ipſorúmq; virtutem: omnes enim qui futuri ſunt probi, elegit.

Ut eſſemus ſancti & immaculati in conſpectu ejus.] Ne ubi audîveris quòd elegerit nos, in poſterum ad deſidiam labaris, veluti jam electus: propter hoc, inquit, nos elegit, ut ſancti ſimus & immaculati, permanentes in ſanctitate quam impertiit nobis in baptiſmo, ac vitam virtutibus

Ἐν Χριστῷ ἦ, "πᾶσα εὐλογία πνευματικὴ, καὶ οὐδὲν ἡμῖν λείπει· γεγόναμεν γὰρ ἀθάνατοι, καὶ υἱοὶ Θεοῦ, καὶ συγκληρονόμοι Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀπαρχὴ ἡμῶν ἤδη τῶν ἄνω δυνάμεων προσκυνεῖται. Εἰκότως οὖν ἔλεγεν, ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ· πάντα γὰρ ἡμῖν κεχάρισται θεῖα καὶ πνευματικά. "κ. ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ.

Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις.] Ὡς αὖ ἐφερμηνεύει πῶς ἐστὶ πνευματικὴ ἡ εὐλογία ἡμῶν, καὶ φησιν, ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. "ἡ μὲν γὰρ τῶν Ἰουδαίων ἐν τῇ γῇ ἦν· διὸ τοῦτο καὶ "σωματική· τὰ ἀγαθὰ γὰρ τῆς γῆς φέρεσθε· καὶ, Γῆν ῥέουσαν μέλι καὶ γάλα· Καὶ, Εὐλογήσει Κύριος τὴν γῆν σου. ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν γήινον, ἀλλ' ἐπουράνια πάντα. διὸ τοῦτο καὶ πνευματικὴ ἡ ἡμετέρα εὐλογία. Βασιλεία γὰρ οὐρανῶν τοῖς πτωχοῖς ἐπηγγελται, καὶ τοῖς διωγμοῖς πολὺς ὁ μισθὸς ἐν τοῖς οὐρανοῖς. "κ. σωματική.

Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.] Τουτέστι, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡμῖν ἡ εὐλογία, οὐ διὰ Μωσέως, ὡς τοῖς Ἰουδαίοις. Ὥστε οὐ μόνον τῇ ποιότητι τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ τῷ μεσίτῃ διαφέρομεν ἐκείνων.

4 Καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου.] Εὐλόγησε, φησιν, ἡμᾶς διὰ Χριστοῦ, ὥσπερ καὶ ἐξελέξατο δι' αὐτοῦ, τουτέστι, διὰ τὴν εἰς αὐτὸν πίστεως. Ἐξελέξατο δὲ πρὸ καταβολῆς κόσμου. ἔμελλεν γὰρ προγίνεσθαι καθ' ἡμᾶς, "ἢ νεώτερα, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς οἰκονομηθέντα. Καλῶς δὲ εἶπε, καταβολήν· ἵνα δείξῃ, ὅτι ἀπὸ ὕψους τινὸς τῆς Θεοῦ δυνάμεως κατεβλήθη καὶ ἐθεμελιώθη ὁ κόσμος. Τὸ δὲ, ἐξελέξατο, καὶ πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν δηλοῖ, καὶ πρὸς αὐτῶν ἀρετήν· πολλοὺς γὰρ τοὺς μέλλοντας ἔσεσθαι δοκίμους ἐκλέγει. "κ. ἢ αὐτάρκη.

Εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους κατενώπιον αὐτοῦ.] Ἵνα μὴ ἀκούσας ὅτι ἐξελέξατο, ἀποῤῥαθυμήσῃς λοιπὸν, ὡς ἤδη ἐκλελεγμένος, φησὶν, ὅτι τούτῳ ἡμᾶς ἐξελέξατο, ἵνα ἅγιοι ὦμεν καὶ ἄμωμοι, μένοντες ὅτι ἡ ἁγιότης ἣν δέδωκεν ἡμῖν βαπτίσμασι, καὶ βίον ἔχοντες

ἔχοντες σεμνότητα. Ἅγιος μὲν γὰρ ὁ τὴν πίστιν μετέχων· ἄμωμος δὲ ὁ κατὰ τὸν βίον ἀνεπίληπτος. Ἁγιότητα δὲ ζητεῖ καὶ ὁ ἀνεπίληπτον, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ * κατενώπιον αὐτοῦ. Εἰσὶ γὰρ πολλοὶ ἁγίων τὴν ἀνθρώπων ἄγιοι, οἷοι οἱ Φαρισαῖοι, ἀλλ' οὐ κατὰ τὸν Θεόν. τοῦτο καὶ ὁ Δαβὶδ φησι, Καθαρότητα τῶν χειρῶν μου· ποίαν; τὴν ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. καὶ ὁ Ησαΐας, Λούσασθε καὶ ἀφέλεσθε τὰς πονηρίας ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν μου.

5 Ἐν ἀγάπῃ προορίσας ἡμᾶς εἰς υἱοθεσίαν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς αὐτόν.] Εἶπων, ὅτι ἐξελέξατο, δέδωκε νοῆσαι ὅτι ὡς δοκίμους διὰ τὴν ἡμετέραν ἀρετὴν ἐξελέξατο· ἐπεὶ γε οὐκ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ἀρετῆς μόνης ἡ σωτηρία, προώρισεν, ὅτι δὲ ἀγάπῃ προορίσας ἡμᾶς, τουτέστι, δι' οἰκείαν φιλανθρωπίαν ἀγαπήσας ἡμᾶς προώρισεν. * Ἄλλως τε, τὸ μὲν πιστεῦσαι καὶ προσελθεῖν ἐστιν ἡμετέρον (καίτοι καὶ τοῦ καλέσαντος Θεοῦ·) τὸ δὲ προσελθόντας ἀξιῶσαι τῆς υἱοθεσίας, μόνης τῆς ἀγάπης αὐτοῦ καὶ φιλανθρωπίας. διὸ προσέθηκε, προορίσας εἰς υἱοθεσίαν. ποίαν; τὴν εἰς αὐτὸν ἀναγομένην τὸ ἡμῶν ἡμᾶς, καὶ οἰκείους αὐτοῦ ποιοῦσαν· καὶ τοῦτο διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ προώρισεν, ὁ δὲ Χριστὸς προσήγαγεν ἡμᾶς. Διὰ γὰρ τοῦ υἱοῦ πάντα τὰ ἀγαθά, ὁ διά τινος τῶν δούλων. διὸ καὶ λαμπροτέρα ἡ φιλοτιμία.

6 Κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ, εἰς ἔπαινον δόξης τῆς χάριτος αὐτοῦ.] Διὰ τοῦτό, φησιν, εἰς υἱοθεσίαν ἡμᾶς προώρισεν, θέλων καὶ σφόδρα βουλόμενος καὶ ἐπιθυμῶν· (τοῦτο γὰρ ἡ εὐδοκία·) ἵνα ἡ τῆς χάριτος καὶ τῆς εὐεργεσίας αὐτοῦ δόξα δειχθῇ. ἆρα δὲ δόξης ἐφίεται Θεός; μὴ γένοιτο· οὐδενὸς γὰρ τοῦτο ἧττον· ἀλλὰ βούλεται δοξάζεσθαι παρ' ἡμῶν, ὡς αὐτὸν πλέον ἀγαπῶμεν. Ὁ γὰρ θαυμάζων τὰς εἰς αὐτὸν ἡμῶν εὐεργεσίας, εὐνοϊκώτερον μὲν προσκρούσει τῷ

cultam habentes. Sanctus enim est, qui fidem adeptus est: immaculatus autem, qui inculpatæ vitæ est. Sanctitatem autem quærit, & vitam inculpatam, non simpliciter, sed, *coram ipso*. Nam multi in conspectu hominum sancti sunt, veluti Pharisæi, cæterùm non in conspectu Dei: id quod David testatur: *secundùm*, inquit, *puritatem manuum mearum*: Qualem? *in conspectu ejus*. Idem & Esaias: *Lavamini*, inquit, *& auferte pravitates earum oculis meis*. Psal 17 25. Es. 1. 16.

5 *Qui in charitate prædestinavit nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum in ipsum.*] Cùm dixit, elegit, voluit nos intelligere, quòd veluti probatos ob virtutem nostram nos elegerit. Quandoquidem autem non à nostra sola virtute salus provenit, adjecit, *Qui in charitate prædestinavit nos*, hoc est, propriæ suæ clementiæ gratiâ diligens nos prædestinavit. Præterea, credere quidem & accedere, nostrum est: (atqui Dei etiam vocantis) advenientes verò adoptione dignari, solius ejus dilectionis est & clementiæ. Propterea adjecit, *Prædestinavit in filiorum adoptionem*. qualem? quæ ad ipsum referat genus nostrum, ac nos ipsius domesticos faciat, idque *per Jesum Christum*. Nam Pater sanè prædestinavit, Christus autem adduxit nos. Per Filium enim omnia nobis bona conferuntur, non per servum quempiam: hinc & splendidior est ipsa liberalitas.

6 *Secundùm beneplacitum voluntatis suæ, ad laudem gloriæ & gratiæ suæ.*] Propterea, inquit, ad filiorum adoptionem nos prædestinavit, volens ac vehementer cupiens atque desiderans, (Hoc enim est beneplacitum) ut gratiæ & beneficentiæ suæ gloria indicetur. An verò gloriam expetit Deus? Minimè: nihil enim deest divinæ naturæ: cæterùm vult celebrari glorificarique à nobis, ut nos magis eum diligamus. Nam qui demiratur factam erga se beneficentiam, dabit operam ne ullâ ratione

tione

tione benefactorem offendat. Et quoties recordatur bona, vehementiori amore accendetur erga eum qui dedit. Voluntas itaq; beneplaciti est antecedens voluntas Dei: exempli gratiâ: *prima* voluntas Dei est, quòd nemo pereat. *Secunda* voluntas est, ut impii pereant. Non enim necessitate coactus punit, sed volens. Quare beneplacitum præcedens est voluntas Dei.

Quâ nos in dilecto gratiosos reddidit.] Non dixit, ἐχαρίσατο, id est, donavit, sed, ἐχαρίτωσεν, id est, gratiosos & amabiles fecit. Perinde ac si quis scabiosum quempiam senem, & fame corruptum ac deformem accipiens, protinus elegantem, formosum, & juniorem reddat, amabilem ipsum in omnibus efficiens: hunc ad modum etiam Deus nos omni cùm deformitate tum turpitudine plenos accipiens, amabiles & formosos nos exhibuit. *Con-*
Psal. 44. 12. *cupiscet enim rex*, inquit, *decorem tuum.* Amabiles autem nos fecit *in dilecto filio suo*, hoc est, per ipsum dilectum.

7 *In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum.*] In dilecto, inquit, habemus redemptionem. qualem? remissionem delictorum. quomodo factam? per sanguinem. Hoc enim est maximè tremendum, quòd cæso dilecto filio suo nos liberavit, qui invisi eramus, pretium redemptionis dans sanguinem dilecti. Expende autem quòd hoc sit majus filiorum adoptione, quòd filio suo non pepercerit propter nos. Cùm enim verba de illa fecisset, istud dicit, de minoribus ad majora ascendens.

Secundùm divitias gratiæ ejus, quam exuberare fecit erga nos.] Hoc fecit, inquit, in divitiis gratiæ ipsius. Vide autem hîc hyperbolas. Divitiæ nobis datæ sunt, ac divitiæ Dei, & gratiæ divitiæ: & non simpliciter gratiæ, sed quâ exuberavit erga nos, hoc est, affatim effudit.

8 *In omni sapientia & prudentia, ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis*

ἀνεργέτην· καὶ ὀσάκις ἀναμιμνήσκεται τῶν ἀγαθῶν, πλέον ἀγαπήσει τὸν δεδεκότα. Εὐδοκία δέ ἐστι τὸ προηυλογημένον θέλημα τοῦ Θεοῦ. εἰσὶ θέλησις προηγουμένη Θεοῦ, τὸ μηδένα ἀπολέσθαι· θέλημα δεύτερον, τὸ ἠθελημένους κακοὺς ἀπολέσθαι· οὐ γὰρ ἀναίτιον κολάζει, ἀλλ' ἀλιτόντων. Ἡ τοίνυν εὐδοκία, τὸ προηγουμένον ἐστὶ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

Ἡ ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς ἐν τῷ ἠγαπημένῳ.] Οὐκ εἶπεν, ἐχαρίσατο, ἀλλ', ἐχαρίτωσε· τοῦτέστι, χαριέντας καὶ ἐπιεικεῖς ἐποίησεν. ὥσπερ εἴ τις ψωραλέον τινὰ γέροντα καὶ λιμῷ διεφθαρμένον λαβὼν καὶ ἀχρεῖον, εὐλεῖς * εὔμορφον καὶ νεώτερον ἀπεργάσαιτο, χαριτώσας αὐτὸν ἐν πᾶσιν· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἡμᾶς πάσης ἀμορφίας πεπληρωμένους καὶ ἀχρηστεύτους λαβὼν, χαριέντας καὶ καλοὺς ἀπέδειξεν. Ἐπιθυμήσει γάρ, φησιν, ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου. Ἐχαρίτωσε δὲ ἐν τῷ ἠγαπημένῳ υἱῷ, τοῦτέστι, διὰ τοῦ ἠγαπημένου.

7 Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν παραπτωμάτων.] Ἐν ᾧ ἀγαπητῷ, φησιν, ἔχομεν τὴν λύτρωσιν. Τίνα ταύτην; τὴν ἄφεσιν τῶν παραπτωμάτων. πῶς ἠγορασμένην; διὰ τοῦ αἵματος. τοῦτο γὰρ τὸ φρικωδέστατον, ὅτι σφάξας αὐτὸν τὸν ἀγαπώμενον, ἐλυτρώσατο ἡμᾶς τοὺς μισουμένους, τιμὴν τοῦ λύτρου δοὺς τὸ αἷμα τοῦ ἀγαπητοῦ. Ὅρα δὲ ἀπὸ τῆς υἱοθεσίας τοῦτο μεῖζον, μηδὲ τοῦ υἱοῦ φείσασθαι δι' ἡμᾶς. μᾶλλον γὰρ τὸ εἰπεῖν περὶ ἐκείνης, λέγει τοῦτο, ἀπὸ τῶν μικροτέρων ὅτι τὰ μείζω δηλοῖ.

Κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἧς ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς.] Τοῦτο δὲ ἐποίησε, φησιν, ἐν ᾧ πλούτῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ. Ὅρα δὲ τὰς ὑπερβολάς. Πλοῦτος ἡμῖν ἐδόθη, καὶ πλοῦτος Θεοῦ, καὶ χάριτος πλοῦτος. καὶ οὐχ ἁπλῶς χάριτος, ἀλλ' ἧς ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς, τουτέστιν, ἀφθόνως ἐξέχεεν.

8 Ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ φρονήσει, γνωρίσας ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ.]

αὐτῦ.] Τυτέςι, τὴν χάριν ἐξέχεεν εἰς ἡμᾶς, ὥςε σοφοὺς καὶ φρονίμους ποιήσας, γνωρίσαι ἡμῖν τὸ μυςήριον τῦ θελήματος. Ωσπερ δὲ εἶπε, τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῦ ἐγνώρισεν ἡμῖν. Η καὶ ὕτω· γνωρίσας ἡμῖν τὸ μυςήριον, τὸ ἐν πάσῃ φρονήσει καὶ σοφίᾳ, τυτέςι, τὸ πάσης σοφίας γέμον καὶ φρονήσεως. Τὸ γὰρ τοὺς ἐχθροὺς τοὺς ἀπερίμιλλους τηλικύτων ἀξιῶσαι, καὶ ταῦτα ἐν τῷ τέλει τῶν καιρῶν, καὶ ταῦτα διὰ τῦ σαυρῦ, πῶς ὐ μεγάλης σοφίας;

9 Κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτῦ, ἣν προέθετο ἐν αὐτῷ.] Επίσης ὃ τῦτο καθὼς ἠθέλε, καὶ καθὼς προέθετο καὶ προῄρητο ἐν αὐτῷ, τῷ Χριςῷ δηλαδή.

10 Εἰς οἰκονομίαν τῦ πληρώματος τῶν καιρῶν.] Καὶ τὴν εὐδοκίαν ταύτην καὶ τὸν θέλησιν προέθετο καὶ προῄρητο εἰς οἰκονομίαν, καὶ διάκρισιν, καὶ κατάςασιν τῦ πληρώματος τῶν καιρῶν. Τὸ γὰρ πλήρωμα τῶν καιρῶν, τί ἐςιν, οἱ ἔσχατοι χρόνοι κόλασιν ἀπήτουν καὶ τιμωρίαν, ὡς πληθυντικῶς ἐν αὐτοῖς τῆς κακίας τῶν ἀνθρώπων. Η ὃ πρόνοια τῦ Υἱῦ, μᾶλλον σωτηρίαν ἐν τύτοις τοῖς ἐσχάτοις καιροῖς οἰκονόμησεν· ὅσῳ ὑςὶ σοφίας ἀνεπινόητε.

* τὰ. Ανακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα * ἐν τῷ Χριςῷ, τὰ ἐν τοῖς ὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἐν αὐτῷ.] Απέχρισε, φησι, τὰ ἐπουράνια τῶν ἐπιγείων, ὐκ εἶχε μίαν κεφαλήν· εἰ γὰρ καὶ τῇ τῦ δημιυργίας λόγῳ εἷς Θεὸς ἦν πᾶσιν, ἀλλ' ἀγε τῇ τῦ οἰκειώσεως, ὐχέτι. Προέθετο οὖν ὁ Πατὴρ ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ ὐράνια καὶ τὰ ἐπίγεια, τυτέςι, μίαν κεφαλὴν ἐπιθεῖναι πᾶσι τὸν Χριςόν· τοῖς μὲν ἀγγέλοις, κατὰ τὸ ἀσώματον φύσιν· τοῖς δὲ ἀνθρώποις, κατὰ τὸ σάρκα. Λέγεται ἀνακεφαλαίωσις, καὶ ὃ συντόμως εἰπεῖν τὰ ἐξ μακρῶν γινόμενα. Εν οὖν τῷ Χριςῷ ἀνεκεφαλαιώσατο ὁ Πατὴρ, τυτέςι, συνέτεμε τὰ ἐξ μακρῶ χρόνω οἰκονομήματα, λόγον συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ.

the first.] Hoc est, gratiam suam effudit in nos, ut sapientes & prudentes faciens, manifestet nobis mysterium voluntatis. Perinde ac si diceret, arcana cordis sui nobis cognita fecit. Vel ad hunc modum: Ut manifestaret nobis mysterium, quod est in omni sapientia & prudentia, hoc est, quod omni sapientiâ & prudentiâ refertum est. Quòd enim inimicos abjectos tot tantisque bonis dignatus est, idque in fine temporum, atque per crucem, qui non magnæ sapientiæ plenum?

9 *Iuxta beneplacitum suum, quod proposuit in ipso.*] Fecit autem hoc quemadmodum voluit, ac sicuti proposuit & prædestinavit in ipso, Christo videlicet.

10 *Ad dispensationem plenitudinis temporum.*] Et beneplacitum hoc, & voluntatem proposuit, & prædestinavit ad dispensationem, & gubernationem, & constitutionem plenitudinis temporum. Plenitudo enim temporum, hoc est, novissima tempora, pœnam postulabant & supplicium, tanquam impletâ in ipsis malitiâ mortalium. Adventus autem Filii, potius salutem in his novissimis temporibus distribuit; quod est incomprehensibilis sapientiæ.

Ut consummentur omnia in Christo, quæ sunt in cœlis, & quæ super terram in ipso.] Dissecta erant cœlestia à terrestribus, nec habebant caput unum. Etsi enim juxta creationis rationem unus erat Deus omnibus, secundùm tamen rationem vendicationis, & peculiaris cujusdam familiaritatis, non item. Proposuit itaque Pater consummare cœlestia atque terrestria, hoc est, unum caput imponere omnibus Christum: Angelis quidem secundùm incorpoream naturam; hominibus verò secundùm carnem. Dicitur etiam anacephalæosis, succinctè & summatim dicere quæ prolixiùs acta sunt. In Christo igitur recapitulavit Pater, hoc est, abbreviavit quæ longo tempore dispensata erant, verbum in justitia perficiendo & abbreviando.

11 *In quo & nos ſorte vocati ſumus, prædeſtinati ſecundùm propoſitum ejus qui omnia operatur ſecundùm conſilium voluntatis ſuæ.*] Dixit ſuprà quòd elegerit, nunc rurſus quòd per ſortem acciti ſimus in Chriſto, hoc eſt, per Chriſtum. Quia verò ſors fortunæ opus eſt, & non virtutis, neque voluntatis, corrigit hoc ipſum, inquiens : *Prædeſtinati juxta propoſitum Dei.* Non enim prædeſtinâſſet, niſi dignos agnoviſſet. Priùs enim videbat nos antequam naſceremur, & ſortitus eſt nos, & ſegregavit ſibi ipſe qui omnia operatur Deus. Quocirca ipſe noſtram electionem & ſortitionem operatus, non aberravit. Felicitatis autem eſt, per ſortem eligi, veluti ſi quid citra laborem per divinam gatiam acceſſerit, etiamſi dignis evenerit. *Juxta conſilium autem voluntatis ſuæ*, inquit, ut oſtendat quòd non obiter cùm Hebræi increduli manerent, gentes vocatæ ſint, ſed jam antea hæc definita erant ac præſtituta, eratque conſilium hoc Dei vetus, & voluntas ejus. Etſi enim Chriſtus dixerit ; *In viam gentium ne abieritis :* Mat. 10 5. & *Non ſum miſſus niſi ad oves quæ perierunt domûs Iſrael :* Mat. 15. 24. attamen propter Judæorum adhortationem, hæc dicta ſunt, & ut attraheret eos veluti infantilibus blanditiis delinitos : quandoquidem revera jam olim præfinita atq; prædeſtinata erat vocatio gentium.

12 *Ut ſimus nos in laudem gloriæ ipſius, qui ſperavimus in Chriſto.*] Ut, inquit, in gloriam ipſius ſimus nos, qui ſperavimus in Chriſto, hoc eſt, qui credidimus in Chriſto, & qui priuſquam inſtet futurum ſeculum, ſperamus quæ tum nobis eventura ſunt bona. Gloria enim & præconium bonitatis Dei eſt, quòd adeò à ſe alienatos ſervaverit.

13 *In quo & vos qui audiviſtis ſermonem veritatis, Evangelium ſalutis veſtræ.*] Hoc eſt, per quem Chriſtum. Sic & ad Hebræos ait : Heb. 1. 1. *Locutus eſt nobis in Filio. Sermonem* autem *veritatis* dicit, ut opponatur figuratæ adeoque um-

11 Ἐν ᾧ καὶ ἐκληρώθημεν, προορισθέντες κατὰ πρόθεσιν τοῦ τὰ πάντα ἐνεργοῦντος κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θελήματος αὐτοῦ.] Εἶπεν ἄνω, ὅτι ἐξελέξατο· νυνὶ πάλιν, ὅτι ἐκληρώθημεν ἐν τῷ Χριστῷ, τουτέστι, διὰ τοῦ Χριστοῦ. ἐπεὶ γὰρ ὁ κλῆρος "συντυχίας πρᾶγμά ἐστι, καὶ οὐκ ἀρετῆς, οὐδὲ προαιρέσεως, διορθοῦται αὖθις, καί φησι, προορισθέντες κατὰ πρόθεσιν τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἄν γὰρ προώρισεν, εἰ μὴ ἀξίους ἐγίνωσκε. Προεώρα γὰρ ἡμᾶς πρὶν ἢ γενέσθαι, καὶ ἐκλήρωσεν ἡμᾶς, καὶ ἀφώρισεν ἑαυτῷ ὁ πάντα ἐνεργῶν Θεός· ὥστε καὶ τὴν ἡμετέραν ἐκλογὴν καὶ κλήρωσιν αὐτὸς ἐνεργήσας, οὐκ ἐσφάλη. Μακαριότητος γάρ, ὃ κληρωθῆναι, ὡς ἀπόνως καὶ χάριτι θείᾳ προσγινόμενον, εἰ καὶ εἰς "ἀξίους ἐλθοι. Κατὰ τὴν βουλὴν δέ, φησι, "κ. ἀξίους. τοῦ θελήματος αὐτοῦ, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐχ ὡς ἀπροθυμούντων τῶν Ἑβραίων, ἐν πρόσφ ἐκλήθησαν ἔθνη, ἀλλὰ πάλαι ταῦτα προῴκισο, καὶ βουλὴ αὕτη ἦν τοῦ Θεοῦ ἀρχαία, καὶ θέλημα αὐτοῦ. Εἰ γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς εἶπεν· Εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε· καὶ, Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ· ἀλλὰ προσκοπῆς ἕνεκα τῶν Ἰουδαίων ταῦτα εἴρηται, καὶ ὡς ἐφελκύσασθαι αὐτοὺς, ὡς νηπιώδεις κολακευομένους· ἐπεὶ τόγε ἀληθὲς πάλαι προῴκισο ἡ κλῆσις τῶν ἐθνῶν.

12 Εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς εἰς ἔπαινον δόξης αὐτοῦ, τοὺς προηλπικότας ἐν τῷ Χριστῷ.] "κ. Θεοῦ. Ὡστε, φησὶν, εἰς δόξαν αὐτοῦ εἶναι ἡμᾶς τοὺς προηλπικότας ἐν τῷ Χριστῷ, τουτέστι, τοὺς πιστεύσαντας ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ πρὶν ἢ ὀπτῆναι ὁ μέλλων αἰών, ἐλπίζοντας τὰ τότε ἡμῖν ἐσόμενα. Δόξα γὰρ καὶ ἔπαινος τῆς "Θεοῦ ἀγαθότητος, τὸ τοὺς ἀπίστους ἤδη "κ. χρηστ. τελειωμένους σῶσαι.

13 Ἐν ᾧ καὶ "ὑμεῖς, ἀκούσαντες τὸν "κ. ἡμεῖς λόγον τῆς ἀληθείας τὸ, εὐαγγέλιον τοῦ σωτηρίας "ὑμῶν.] Τουτέστι, διὰ τοῦ Χριστοῦ. "κ. ἡμῶν. Οὕτω καὶ πρὸς Ἑβραίους φησίν· Ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ. Λόγον δὲ ἀληθείας, φησὶ, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ τυπικοῦ

πικοῦ καὶ σκιώδους νόμου· καὶ διάγγελιον σωτηρίας, τοῦτ' ἐστὶν ἀπαγγελοῦν τῷ νόμῳ τὸν
" χ. ἀποτεινόντος. " ἀποκλεινόντος, καὶ τὸ μυηθῆναι κολάσεως. Τῆς μὲν γὰρ πρώτης παρουσίας ὁ κήρυγμα ὅτι σωτηρία· ἡ δὲ σάλπιγξ τὸ δευτέρας, ὅτι κολάσεως.

" χ. ἐσφραγίσθητε. Ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες " ἐσφραγίσθητε τῷ πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ.] Ἐν ᾧ εὐαγγελίῳ, φησὶ, πιστεύσαντες· ἢ, ἐν ᾧ Χριστῷ· τουτέστι, διὰ τοῦ Χριστοῦ
" χ. ἐσφραγίσθητε. " χ. λαὸς. " χ. τῇ ἀπιστίᾳ. χάριτος πιστεύσαντες " ἐσφραγίσθητε· ὥστε εἰ δῆλον ὅτι Θεοῦ ἐστε " λαὸς καὶ κλῆρος. Αλλ' οἱ μὲν Ιουδαῖοι " τῇ περιτομῇ ἐσφραγίσθησαν, ὡς τὰ ἄλογα, σφραγῖδα λαβόντες· ἡμεῖς δὲ ὡς Θεοῦ υἱοὶ, καὶ ὑπὲρ τὴν σάρκα τῷ πνεύματι ἐσφραγίσθημεν. Επαγγελίας δὲ αὖθις κα-
" χ. δίκη. λεῖ, ἢ " ὅτι διὰ ἐπαγγελίας ἐδόθη· καὶ γὰρ καὶ διὰ Ιωὴλ ἐπηγγείλατο ὁ Θεός· Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ὅτι πᾶσαν σάρκα. καὶ ὁ Χριστὸς, Λήψεσθε δυνάμιν, φησὶν, ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἢ ὅτι τὴν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπαγγελίαν τὸ πνεῦμα βεβαιοῖ. Δοθὲν γὰρ ἤδη ἡμῖν πιστοῦται καὶ τὰ μέλλοντα· διὸ καὶ ἀρῤῥαβὼν λέγεται. Ακουε γὰρ τῶν ἑξῆς.

14 Ος ἐστιν ἀρῤῥαβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν.] Ηγόρασεν ὁ Θεὸς παρ' ἡμῶν τὴν σωτηρίαν ἡμῶν, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν ἀρῤῥαβῶνα τέως τὸ πνεῦμα, πιστώμενος ὅτι καὶ τὴν κληρονομίαν τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν δώσει. Οἱ γὰρ ὄντως τοῦ πνεύματος μετέχοντες, σύτοθεν ἤδη σαφῶς γινώσκουσιν, ὅτι ἀρῤῥαβών ἐστι τῆς " τελείας κληρονομίας· οἷος ὁ Παῦλος· διὸ καὶ " χ. τὴν Θ. ἐπιποθεῖ, καὶ ἐζήτει τὸ " τέλειον λαβεῖν, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι· ἡμεῖς δὲ ὅτε τὸν ἀρῤῥαβῶνα ἔχομεν ὡς δῆθεν, οὔτε τοῦ " τελείου ἐφιέμεθα, ὡς " ἄγευστοι.

" χ. τέλειον. " χ. ἄγαθοῦ.

Εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως.] Περιποίησιν, τὴν περὶ ἡμᾶς σπουδὴν καὶ κηδεμονίαν λέγει τοῦ Θεοῦ· φησὶν οὖν, ὅτι ὁ ἀρῤῥαβὼν ἐστὶ, εἰς τὴν τελείαν ἀπολύτρωσιν, καὶ τὴν καθαρὰν ἡμῶν περιποίησιν φέρει, καὶ δι' αὐτὴν ἐδόθη. Τότε γὰρ ἔσται ἡ

brosæ Legi: & *Evangelium salutis*, ut statuatur in contrarium legi occidenti, futuræque pœnæ. Prioris enim adventûs prædicatio salutis causa est: tuba verò secundi adventûs, est propter pœnam.

In quo & credentes signati estis spiritu promissionis sancto.] In quo, inquit, Evangelio credentes, vel, in quo Christo, hoc est, per Christi gratiam credentes signati estis, ut sit perspicuum quòd sitis sors & hæreditas Dei. Sed Judæi quidem per circumcisionem signati sunt, tanquam bruta rationis expertia, sigillum carnale recipientes: nos verò tanquam Dei filii, suprà quàm carnis patiatur conditio, spiritu signati sumus. Promissionis autem spiritum eum appellat, vel quòd ex promissione datus sit: Etenim per Joelem promisit Deus; *Effundam de spiritu meo super omnem carnem.* Et Christus, *Accipietis*, inquit, *virtutem venientis super vos spiritûs sancti.* Vel quia futurorum bonorum promissionem spiritus stabilit. Datus enim jam nobis futura rata efficit: propterea & arrhabo dicitur. Audi enim quæ sequuntur. Joel 2. 28. Act 1. 8.

14 *Qui est arrhabo hæreditatis nostræ.*] Emit Deus salutem nostram à nobis, ac dedit nobis arrham interim spiritum, certos nos faciens quòd & inexplicabilium & arcanorum bonorum hæreditatem sit daturus. Qui autem revera spiritûs sunt participes, illi jam hinc noverunt eum esse arrham perfectæ hæreditatis: quorum de numero Paulus erat. Propterea ingemiscebat & quærebat consummationem accipere, & esse cum Christo. Nos autem neque arrhabonem habemus ut convenit, neque consummationem appetimus, quippe qui non gustavimus illud. Phil. 1.

In redemptionem acquisitionis.] Acquisitionem, Dei erga nos diligentiam & curam dicit. Ait ergo: Arrhabo iste ad perfectam nostram redemptionem, & puram acquisitionem ducit, ac propter ipsam data est. Tum enim erit perfecta libertas, quan-

do prorsus destruetur peccatum, quando & sancti absoluti fuerint à peccatorum cohabitatione, apparuerintque acquisiti & possessi Deo, quòd sint ipsius populus. Nonnulli autem acquisitionem, nosipsos intellexerunt. *In redemptionem* igitur *acquisitionis*, id est, nostri, qui sumus acquisitio, & possessio, & facultates Dei.

In laudem gloriæ ipsius.] Continuò hoc infert, certiores nos reddens quòd omnia quæ sunt promissa, certò evenient. Nam si nostrâ causâ ista faceret, dubitare licebat: jam verò quia hæc facturus est, ut appareat ipsius propria benignitas, quis contradicet quòd non sit facturus? Hanc ad ra-
Psal. 108. 21 tionem scriptura, *Fac nobis*, inquit, *pro-*
Psal. 113. 1. *pter nomen tuum.* &, *Non nobis, sed nomini tuo da gloriam.*

15 *Propterea & ego, audita fide vestra in Domino Jesu, ac dilectione in omnes sanctos, non cesso gratias agere pro vobis.*] Propter hoc: quale? quòd fide receptâ, signati sitis spiritu, arrhabonémque acceperitis futurorum bonorum, perfectæque redemptionis, assecuturique sitis ea quæ sunt reposita iis qui rectè credunt & vivunt; *Non cesso gratias agere pro vobis.* Animadvertis misericordiam & clementiam ejus, quomodo pro omnibus gratias agat, ceu ipse beneficium accepisset? Non enim istis solùm, verumetiam omnibus hoc scribit. Dignum est autem gratias nos agere Deo pro cunctis beneficiis aliis quæ in nos ille transtulit. Dignum tamen etiam est pro fide credentium gratias agere, quòd sic illuminati sint, quòd cruci servatoris additi sint, à perditore dificientes: Hoc enim fraternæ charitatis est. *Audita fide vestra*, inquit, *quæ est per Jesum Christum:* nec sola fide, verumetiam dilectione, hoc est, misericordi, & fratrum amanti animo, atque humano qui est erga omnes, & non erga solos indigenas sanctos, hoc est, fideles pauperes. Ubique autem fidei charitatem connectit, utpote quæ vitam virtute ornatam gignit: Absque hac enim alterum ociosum est, fides

τελεία βλάβη εἰα, ὅτι πάντελως καταργῆται ἡ ἁμαρτία· ὅτε γὰρ μὴ τὰ ἁμαρτωλὰ συνοικήσεως ἀπολυθῶσιν οἱ ἅγιοι, καὶ φανῶσιν οἱ σωτηριωθέντες, καὶ προσκληθέντες τῷ Θεῷ, ὥστε εἶναι αὐτοῦ λαός. Τινὲς δὲ περιποίησιν, ἡμᾶς αὐτοὺς ἐνόησαν. Εἰς ἀπολύτρωσιν δὲ τῆς σωτηρίας, τουτέστιν, ἡμᾶς, οἵτινές ἐσμεν περιποίησις, καὶ κλῆσις, καὶ περιουσία Θεοῦ.

Εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ.] Συνεχῶς τοῦτο ὑπολέγει, πληροφορίαν διδοὺς ὅτι πάντως ἔσται τὰ ἐπηγγελμένα. Εἰ μὲν γὰρ ἡμῶν ἕνεκεν ἐποίει, καὶ ἀμφιβάλλειν ἦν· νυνὶ δὲ ἐπεὶ δι' ἑαυτὸν φανεῖται τὴν οἰκείαν ἀγαθότητα μόνῃ πεισθῆναι, τίς ἀντερεῖ ὡς οὐ πεισθῇ; Οὕτω καὶ ἡ γραφή· Ποίησον ἡμῖν διὰ τὸ ὄνομά σου. καὶ, Μὴ ἡμῖν, ἀλλὰ τῷ ὀνόματί σου δὸς δόξαν.

15 Διὰ τοῦτο κἀγώ, ἀκούσας τὴν καθ' ὑμᾶς πίστιν ἐν τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ, καὶ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς πάντας τοὺς ἁγίους, οὐ παύομαι εὐχαριστῶν ὑπὲρ ὑμῶν.] Διὰ τοῦτο· ποῖον; οἷόν πιστεύσαντες, ἐσφραγίσθητε τῷ πνεύματι, καὶ ἀρραβῶνα ἐλάβετε τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, καὶ τῆς τελείας ἀπολυτρώσεως, καὶ μέλλετε τυγχάνειν τῶν ἀποκειμένων τοῖς ὀρθῶς πιστεύουσι καὶ βιοῦσιν· Οὐ παύομαι εὐχαριστῶν ὑπὲρ ὑμῶν. Ὁρᾷς ἀπλάγχνα οἰκτιρμῶν, πῶς ὑπὲρ πάντων εὐχαριστεῖ, ὡς αὐτὸς εὐεργετούμενος; Οὐ γὰρ μόναις τούτοις, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῦτο γράφει. Ἄξιον μὲν οὖν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ καὶ ὑπὲρ πάσι τοῖς ἄλλοις ὧν ἠξιώθημεν· ἄξιον δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς πίστεως τῶν πιστευόντων, ὅτι οὕτως ἐφωτίσθησαν, ὅτι τῷ σταυρῷ τοῦ Σωτῆρος προσετέθησαν, ἀποστάντες τοῦ ἀπολλυμένου· τοῦτο γὰρ φιλαδελφίας. Ἀκούσαντές, φησι, τὴν πίστιν ὑμῶν τὴν εἰς τὸν Κύριον Ἰησοῦν. καὶ οὐ μόνον τὴν πίστιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀγάπην, τουτέστι, τὴν ἐλεήμονα καὶ φιλάδελφον γνώμην καὶ φιλάνθρωπον τὴν εἰς πάντας, καὶ οὐκ εἰς μόνους τοὺς ὑπαρχοντας ἁγίους, τουτέστι, τοὺς πένητας. Παρακαλοῦ δὲ τῇ πίστει τὴν ἀγάπην συνάπτει, τὴν γνησίαν καὶ ἀκαρέτον βίον· δίχα γὰρ ταύτης

τὴν

ἐλεημοσύνην καὶ φιλανθρωπίαν. γρ. θεοσεβείας.

τὸ ἕτερον ἄνευ, ἡ πίστις, φημί, χωρὶς ἔργου νεκρὰ ἐστὶν, ὥσπερ καὶ βίος χωρὶς πίστεως.

16 Μνείαν ὑμῶν ποιούμενος ὅτι τῶν προσευχῶν μου.] Ἐννόησον πόσους εἶχεν ἐν τῇ διανοίᾳ· πόσων ἐμέμνητο ἐν ταῖς εὐχαῖς. ἡμεῖς δὲ, οὐδὲ ἡμῶν αὐτῶν, ὡς χρή. "χρεστευχαῖς.

17 Ἵνα ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῆς δόξης] Τί δὴν ἐστὶ παρακλήσῃς ὑπὲρ ἡμῶν; ἵνα ὁ Θεὸς σοφίσῃ ὑμᾶς. Θεὸς δὲ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, τουτέστι, τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ὁμοίου ἡμῖν κατὰ τὴν σάρκα· Ὁ πατὴρ τῆς δόξης· τουτέστιν, ὁ μεγάλα καὶ ἔνδοξα δεδωκὼς ἡμῖν ἀγαθά· Ἀεὶ γὰρ ἀπὸ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως αὐτὸν ὀνομάζει, ὡς τὸ, Πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως· καὶ ὁ προφήτης· Κύριος ἰσχύς μου καὶ κραταίωμα σωτηρίας μου. Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν, ὅπου μεγάλα ἡμῖν καὶ ἔνδοξα ἐχαρίσατο, πατέρα δόξης, τουτέστιν, αἴτιον, αὐτὸν φησιν. Οὐ γὰρ ἔχει ἄλλως αὐτὸν καλέσαι, ἢ ἀπὸ τοῦ λαμπροτέρου πρὸς ἡμῖν ὀνόματος. Ὁ δὲ θεολόγος Γρηγόριος, δόξαν τινὰ θεότητα τοῦ μονογενοῦς ἐνόησεν, ὡς εἷς τοῦ αὐτοῦ καὶ ἑνὸς Χριστοῦ καὶ Θεοῦ καὶ πατέρα. Χριστοῦ μέν, ἤγουν τοῦ ἀνθρωπίνου, Θεόν· τοῦ δὲ δόξης, ἤγουν τῆς θεότητος, πατέρα.

Δῴη ὑμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως, ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας ὑμῶν.] Τουτέστι, χάρισμα ὑμῖν δοθείη, ὡς διὰ τοῦ Πνεύματος φωτισθῆναι. Εἰ μὴ γὰρ τὸ Πνεῦμα ἀποκαλύψῃ τὰ κεκρυμμένα μυστήρια, ἀδύνατον ἄλλως μαθεῖν. Αὐτὸ γὰρ μόνον, οὐκ ἄγγελος, οὐδὲ ἀρχάγγελος, πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ· Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος. Ὅταν οὖν ἀπὸ τοῦ Πνεύματος ἀποκαλυφθῇ ἡμῖν τὰ μυστήρια, τότε καὶ ἐν ἐπιγνώσει τοῦ Θεοῦ γινόμεθα, καὶ φωτίζονται οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν, καὶ οὐκέτι ἀμφιβάλλομεν οὐδὲ λέγομεν, ὅτι ἀδύνατον τόδε γενέσθαι καὶ τόδε· ἀλλὰ βλέπομεν πάντα ὡς ἔχουσιν.

nempe sine operibus & vitâ, quemadmodum & vita sine fide.

16 *Memoriam vestrî faciens in orationibus meis.*] Expende tecum quotnam in corde gesserit, & quot mentionem fecerit in orationibus. Nos verò, ne nostrî quidem ipsorum, ut oportet, reminiscimur.

17 *Ut Deus Domini nostri Jesù Christi, pater gloriæ*] Quid nobis comprecaris? Ut Deus erudiat ac sapientes vos faciat. *Deus* autem *Domini Jesu*, hoc est, hominis, qui secundùm carnem nobis est similis: *Pater gloriæ*, id est, qui ingentia nec non præclara nobis bona dedit. Semper enim à proposito argumento ipsum nominat, ut in illo: *Pater miserationum, ac Deus consolationis.* Quinetiam Propheta: *Dominus fortitudo mea, & cornu salutis meæ.* Hìc igitur, postquam magna & glorioſa nobis donavit, *patrem gloriæ*, hoc est, autorem, ipsum appellat. Non potest enim eum aliter vocare, quàm à splendidiore apud nos nomine. Theologus autem Gregorius, per, *gloriam*, unigeniti divinitatem intellexit, ut sit unius & ejusdem Christi & Deus & Pater: Christi quidem, sive humanitatis, Deus: gloriæ verò, sive divinitatis, Pater. 2 Cor. 1. 3. Psal. 17. 1.

Det vobis Spiritum sapientiæ ac revelationis, in agnitione ipsius illuminatos oculos cordis vestri.] Hoc est, donum & gratiam vobis exhibeat, ut per Spiritum eruditamini. Nisi enim Spiritus revelaverit vobis abdita mysteria, fieri non potest ut aliâ ratione eadem discatis. Ipse namque solus, non Angelus, neque Archangelus, omnia rimatur, etiam profunda Dei: animalis autem homo non percipit quæ sunt Spiritûs. Cùm igitur à Spiritu revelata nobis fuerint mysteria, tum in agnitione Dei sumus, illustranturque oculi nostri, nec porrò ambigimus ac dicimus, quòd sit impossibile hoc vel illud fieri: cæterùm videmus omnia quemadmodum sunt. 1 Cor. 2. 14.

18 *Ut ſciatis vos, quæ ſit ſpes vocationis ejus.*] Hoc eſt, ad qualem ſpem vocati ſimus. Planum eſt autem quòd ad filiorum adoptationem, cœleſtiumque bonorum perceptionem, & ut caput noſtrum Chriſtus eſſet. Quia enim hoc futurum eſt, ſpirituali revelatione opus eſt ut iſthuc diſcamus.

Et quæ ſint divitiæ gloriæ hæreditatis ejus in ſanctis.] Et hoc cùm adhuc obſcurũ ſit, opus habet revelatione Spiritûs, quorúmnam ſint hæreditatem adituri Sancti. Magna enim ſunt. Hinc & *divitias gloriæ* ea nominat, hoc eſt, inenarrabilem gloriam, & humani ingenii captum planè exuperantem. Hæreditatem autem iſta vocat, quippe quæ ſint filiis danda.

19 *Et quæ ſit ſuperemineat magnitudo virtutis ejus in nos credentes, ſecundùm operationem potentiæ virtutis ejus,* 20 *Quam operatus eſt in Chriſto, ſuſcitans illum à mortuis.*] Quæ prædicta ſunt, de futuris rebus fuerunt: jam verò quod factum eſt, memorat, ut ab hoc fidem etiam illis conciliet, ac rata ea faciat. Quale autem hoc eſt? ut credamus, inquit, nos. Etenim hoc ipſum revelatione indiget, ut ipſum apertiùs diſcatis. Quid igitur? non noverant Epheſii ſe credere? Nôrant ſanè, ſed non eam ad rationem, ut Paulus hîc dicit: nam haud facile eſt illud noviſſe: quoniam magnæ potentiæ eſt animi ſententiam mutare, atque ab errore revocare: tantæque eſt virtutis, quantam ne mortuorum quidem excitatio poſtulat. Mortuos namque uno tantùm verbo excitavit Dominus; Judæis autem ne multis quidem concionibus, & admirabilibus ſignis perſuaſit. Dicit ergo quòd ad hoc Spiritûs indigeamus revelatione, ut diſcamus nos, quòd hoc ipſum, quòd crediderimus, magnâ virtute & efficaciâ factum eſt. Et quemadmodum Chriſtum excitavit à mortuis, ſic & nos cùm mortui eſſemus, excitavit ex incredulitate. Propterea excellentem magnitudinem virtutis, ſive potentiæ ipſi-

18 Εἰς τὸ εἰδέναι ὑμᾶς τίς ἐστιν ἡ ἐλπὶς τῆς κλήσεως αὐτοῦ.] Τουτέστιν, ὅπερ ποίας ἐλπίσιν ἐκλήθημεν· δῆλον δὲ ὅτι περὶ υἱοθεσίας, καὶ τῶν ἐπουρανίων ἀγαθῶν ἀπολαύσεως, καὶ τοῦ ἡμᾶς κεφαλὴν τὸν Χριστὸν. Ἐπιδὴ γὰρ τοῦτο μέλλον ἐστὶ, πνευματικῆς δεῖται ἀποκαλύψεως, εἰς τὸ μαθεῖν αὐτό. "ἡ τοῦ κλήσεως.

Καὶ τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τῆς κληρονομίας αὐτοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις.] Καὶ τοῦτο ἔτι ἄδηλον ὂν, δεῖται τῆς τοῦ Πνεύματος ἀποκαλύψεως, ἵνα μάθωσι κληρονομήσαι οἱ ἅγιοι. μεγάλα γάρ. διὸ καὶ πλοῦτον δόξης "ταῦτα καλῇ, τουτέστιν, ἀφατον δόξαν καὶ ὑπερβολικήν. Κληρονομίαν δὲ λέγει ταῦτα, ὡς υἱοῖς μέλλουσι δίδοσθαι. "ἢ, αὐτοῦ.

19 Καὶ τί ὃ ὑπερβάλλον μέγεθος αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, 20 Ἣν ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ, ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.] Τὰ μὲν προφῆται, καὶ μαθηταὶ τῶν προφητῶν ἤσθηνται· λέγει δὲ τὸ ἤδη γεγονὸς, ἵνα ἀπὸ τούτου καὶ ἐκεῖνο πιστώσηται. Ποῖον δὲ τοῦτο; τὸ πιστεῦσαι, φησὶν, ἡμᾶς· καὶ τοῦτο γὰρ δεῖται ἀποκαλύψεως, ἵνα αὐτὸ σαφέστερον μάθητε. Τί οὖν; οὐκ ἤδεσθε Ἐφέσιοι ὅτι πιστεύεις; ἤδεισθε μέν, ἀλλ' οὐχ ὅπως ὡς νῦν φησιν ὁ Παῦλος· οὐ γὰρ ῥᾴδιον τὸ γνῶναι· ὅτι μεγάλης δυνάμεως τὸ ψυχὴν μεταπεῖσαι, καὶ μεταθεῖσαν τῆς πλάνης, καὶ τηλικαύτης, πλάνης οὖσι τὸ ἀναστῆσαι νεκρόν· νεκροὺς μὲν γὰρ καὶ λόγῳ μόνῳ ἐνίησιν ὁ Κύριος. τοὺς δὲ Ἰουδαίους οὐδὲ πολλῷ μακρῶν λόγων καὶ παραδόξων ἔργων μετέπεισε. Φησὶν οὖν ὅτι καὶ εἰς τοῦτο δεόμεθα τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Πνεύματος, ἵνα μάθωμεν ὅτι τὸ πιστεῦσαι ἡμᾶς, τῆς τοῦ Θεοῦ μεγάλης δυνάμεως καὶ ἐνεργείας ἦν. Καὶ ὥσπερ τὸν Χριστὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, οὕτω καὶ ἡμᾶς νεκροὺς ὄντας ἐκ τῆς ἀπιστίας ἀνέζησε. Διὸ καὶ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως

τοῦτο

τῦτο ἐκάλεσε, ⸀ κράτος τ ἰσχύος. Ὅτε γὰρ προφῆται οὐδὲν ἰῶντο, καὶ πᾶσα κτίσις, καὶ ἀόρατα δι' τ διαταξίας διδάσκουσα, καὶ ἀόρατος δι' τῶν ὁδηγούντων καὶ σωνεπιζόντων ἀγγέλων, τότε ἐκ τῦ προσδόκου ἐσώθημεν. Τὸ δέ, ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ, δι' ὃ ἀνθρώπινον εἰρῆσθαι νόει. Τὸ γὰρ ἀναστὰν, ἄνθρωπος, εἰ καὶ Θεῷ ἡνῶτο.

Καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ αὐτῦ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, 21 ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας, καὶ δυνάμεως, καὶ κυριότητος.] Οὐκ εἶπεν, ἄνω, ἀλλ', ὑπεράνω, ἵνα τὸ ἀκρότατον ὕψος δηλώσῃ. Ἀπὸ γὰρ τῦ ἐσχάτυ βαθμοῦ εἰς τ ὑψηλότατον ἀνήγαγε τὴν ἀνθρωπίνην ἐν Χριστῷ φύσιν. περὶ τούτυ γὰρ διαλέγεται, τ ⸀ θανάσιμος καὶ ἐγερθείσης· ἐπεὶ ἥγε θεία φύσις οὔτε ἀπέθανεν, οὔτε ἠγέρθη, οὔτε ὑψώθη, ἢ ἀεὶ ὑπερ πάντα ὕψος ἦσα. Πάσης οὖν δυνάμεως ἀγγελικῆς "ἐξουσίας ἐπάνω ἐκάθισεν, ἡ περὶ ἐδεδελυγμένη φύσις.

Καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένυ, ⸀ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τύτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι.] Εἴτε, φησὶν, ἐν τῷ οὐρανῷ ἐστὶ, κατώτερον τῦ προσληφθέντος ⸀ ὑφωθέντος ἐστὶ, καὶ πάντων αὐτὸς ὑπερτέρτερος. Μανθάνομεν δὲ ὅτι εἰσί τινες δυνάμεις νῦν μὲν ἀκατονόμαστοι, τότε δὲ ἀποκαλυφθησόμεναι.

22 Καὶ πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτύ.] Ἵνα μὴ "ἀκούσας ὅτι ἐκάθισεν ὑπεράνω, νομίσῃς αὐτὸν προτετιμῆσθαι μόνον, δείκνυσιν ὅτι καὶ δεσπότην αὐτὸν ἐποίησε πάντων. Καὶ οὐχ ἁπλῶς ὑπέταξεν, ἀλλὰ τῷ ἐσχάτῳ ὑποταγῇ· ὑπὸ τοὺς πόδας γὰρ αὐτύ.

Καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ ἐκκλησίᾳ.] Βαβαί· καὶ τῷ ἐκκλησίᾳ εἰς αὐτὸν ἐκάθισε τ θρόνον· ἔνθα γὰρ ἡ κεφαλὴ, ἐκεῖ καὶ τὸ σῶμα. Τὸ δὲ, ὑπὲρ πάντα, τῦτο δηλοῖ, ὅτι κεφαλὴν ἔδωκεν ὑψηλὴν καὶ ὑπὲρ πάντα ἄνθρωπον, ὑπὲρ ἀγγέλυς, ὑπὲρ ἀρχαγγέλυς.

us hoc vocavit, & robur fortitudinis ejus. Quando enim prophetæ nihil effecerunt, & omnis creatura, cùm visibilis per ornatum & insignem ordinem docens nos, tum invisibilis per deducentes ac erudientes nos angelos : tunc inopinatò servati sumus. Illud autem, *Operatus est in Christo*, propter humanam naturam dictum esse intellige. Quod enim resurrexit, homo est, etiamsi Deo unitus fuerit.

Et constituens in dextera sua in supercœlestibus, 21 *Supra omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem.*] Non dixit, ἄνω, id est, suprà : sed, ὑπεράνω, id est, plusquam suprà, ut summam altitudinem indicet. Ab infimo enim gradu ad altissimum, humanam in Christo naturã subvexit. De hac enim disputat, quæ & mortua est, & excitata : quandoquidem divina natura neque mortua est, neque excitata, neq; exaltata, quæ nunquam non omnem altitudinem excellit. Superior igitur omni angelicâ potentiâ constituta est humana natura, quæ antea abominanda erat.

Et omne nomen quod nominatur, non solùm in hoc seculo, verumetiam in futuro.] Si quid, inquit, in cœlo est, inferius est assumpto & exaltato, cunctisque ipse est superior. Discimus autem quasdam esse potentias quæ jam quidem nominari nequeunt, tum verò revelabuntur.

22 *Et omnia subjecit sub pedes ejus.*] Ne cùm audis quòd sederit suprà, existimes ipsum prælatum tantummodo, ostendit quòd & Dominum eum fecerit omnium. Nec simpliciter subjecit, sed extremâ subjectione : sub pedes enim ejus.

Et ipsum dedit caput super omnia Ecclesiæ.] Papæ! Ecclesiam quoque in eodem throno collocavit : ubi enim caput est, illic & corpus. Quod verò ait, *Super omnia*, significat, quòd excelsum caput dederit, quod super omnia sit, Angelos, & super Archangelos.

23 *Quæ eſt corpus ipſius, plenitudo ejus qui omnia in omnibus adimpletur.*] Ne, audito capite, putes principatum aliquem vel poteſtatem ſignificari (nam & hæc caput ſignificat) ait, Chriſtus eſt caput Eccleſiæ veluti corporis, atque ita illi conjunctus & unitus : Eccleſia eſt plenitudo ipſius. Ut enim corpus eſt plenitudo capitis, replens ipſum per propria membra : hunc ad modum Eccleſia eſt plenitudo Chriſti, qui omnia in omnibus adimpletur. Adimpletur enim Chriſtus, ac veluti plenè conſummatur per omnia membra in omnibus fidelibus : veluti quoad manum adimpletur in homine miſericorde, & qui aliàs infirmis ſuccurrit : quoad pedem adimpletur in eo qui verbi Dei amore peregrinatur, in eo qui fratres inviſit : & quoad aliud membrum in alio fideli. Sic fit ut quoad omnia membra in omnibus fidelibus adimpleatur, hoc eſt, per omneis fideles, alio aliam gratiam contribuente. Tum enim impletur caput noſtrum Chriſtus, hoc eſt, perfectum corpus recipit, quando ſimul omnes fuerimus conjuncti & conglutinati.

23 Ητις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, τὸ πλήρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου.] Ινα μὴ ἀκούσας κεφαλὴν, νομίσῃς ἀρχήν τινα καὶ ἐξουσίαν δηλοῦσθαι, (δηλοῖ γὰρ καὶ ταῦτα ἡ κεφαλὴ) φησὶν, ὅτι ὡς σώματός ἐστι κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας ὁ Χριστὸς, καὶ οὕτω συγγενὴς αὐτῇ καὶ ἰωμένος· καὶ ἡ ἐκκλησία, πλήρωμά ἐστιν αὐτοῦ. Ωσπερ γὰρ τὸ σῶμα πλήρωμά ἐστι τῆς κεφαλῆς, διὰ πληροῦται αὐτὴν διὰ τῶν οἰκείων μελῶν· οὕτω καὶ ἡ ἐκκλησία πλήρωμά ἐστι τοῦ Χριστοῦ, τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου. Πληροῦται γὰρ ὁ Χριστὸς, καὶ οἷς διὰγαπᾷται τὰ πάντα μέλη ἐν πᾶσι τοῖς πιστοῖς· οἷς τὴν χεῖρα διὰπληροῦται ἐν τῷ ἐλεήμονι διὰθέοντι, καὶ τῷ ἄλλως τῶν ἀδένων διὰπλαμβανομένῳ· τὸν πόδα διὰπληροῦται ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ λόγου ἀποδημοῦντι, ἐν τῷ ἐπισκεπτομένῳ τοὺς ἀδελφούς· καὶ ἄλλο μέλος ἐν ἄλλῳ τῶν πιστῶν· καὶ οὕτως διὰπληροῦται τὰ πάντα μέλη ἐν πᾶσι τοῖς πιστοῖς, τουτέστι, διὰ πάντων τῶν πιστῶν, ἄλλην ἄλλῳ " χάριν συνεφ- " κ. χάρ.
σφέροντος. Τότε γὰρ πληροῦται ἡ κεφαλὴ ἡμῶν ὁ Χριστὸς, τουτέστι, λαμβάνει τέλειον τὸ σῶμα, ὅταν ὁμοῦ πάντες ὦμεν ἰωμένοι καὶ συγκεκολλημένοι.

CAP. II.

ΚΕΦ. β.

ET *vos cùm eſſetis mortui delictis & peccatis :* 2 *In quibus aliquando ambulâſtis ſecundùm ſeculum mundi hujus, ſecundùm principem poteſtatis aëris, ſpiritûs*] Suprà dixit quòd eandem potentiam & operationem oſtenderit Deus erga nos, quam in Chriſto. Etenim de illo dixit, quòd excitârit eum à mortuis, & conſtituerit ſuper omnia : deinceps verò de nobis jam nunc verba facit, *Vos*, inquiens, *cùm eſſetis mortui* (mortem non corporalem ex Adamo propagatam, ſed animæ, à nobis ipſis confiatam, nempe peccatorum) ſuſcitavit excitavitque. Itaque eâdem potentiâ Dominum excitavit à morte corporea, &

Καὶ ὑμᾶς ὄντας νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι καὶ τῇ ἁμαρτίαις, 2 Εν αἷς ποτε περιεπατήσατε, κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ κόσμου τούτου, κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος τοῦ πνεύματος] Εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι τὴν αὐτοῦ δυνάμιν καὶ ἐνέργειαν ἐνεδείξατο ὁ Θεὸς εἰς ἡμᾶς, ἐν τῷ Χριστῷ. Περὶ ἐκείνης μὲν οὖν εἶπεν, ὅτι ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐκάθισεν ὑπὲρ πάντων. λοιπὸν ἤδη νῦν λέγει περὶ ἡμῶν, καὶ φησιν, ὅτι καὶ ὑμᾶς ὄντας νεκροὺς, (νέκρωσιν δὲ τὴν σωματικὴν, τὴν ἐκ τοῦ Ἀδὰμ ἀρξαμένην, ἀλλὰ τὴν ψυχικὴν, τὴν ἐξ ἡμῶν αὐτῶν συνισταμένην, τὴν τῶν ἁμαρτιῶν) ἀνέστησε καὶ ἤγειρεν. Ωστε τῇ " αὐτῇ δυνάμει " κ. αὐτ.
καὶ

καὶ τ̃ Κύριον ἤγειρεν ἐκ τ̃ σωματικοῦ θανάτου, καὶ ἡμᾶς ἐκ τ̃ ψυχικοῦ τ̃ τῶν ἁμαρτιῶν· μᾶλλον γὰρ ὁ μεῖζον τ̃ νεκρῶν ἀνίσας, ὁ ψυχὰς μεταπείσας, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται. Ἡ μὲν οὖν διάνοια τ̃ ἄλλου ῥητοῦ τοιαύτη· διὰ μακροῦ δὲ ἀποδέδοται, εἰς ὃ, Συνεζωοποίησε τ̃ Χριστῷ· οἷα δὴ πολλῶν παρεντεθέντων, καὶ ἐπανενεγκόντος γλωσσώδους ὡς τάχα, Ὁ δὲ Θεὸς πλούσιος ὢν ἐν ἐλέει. Εἰπὼν οὖν ἀμφοτέρους νεκροὺς ὄντας, καὶ δείξας πῶς ἦσαν νεκροὶ, ὅτι τοῖς παραπτώμασι καὶ τ̃ ἁμαρτίαις, παραμυθεῖται διπλῆ, τ̃ τε εἰπεῖν, Ἐν αἷς ποτε περιεπατήσατε, καὶ οὐχὶ νῦν· καὶ τ̃ ἐπάγειν, ὅτι ὑπὸ τ̃ διαβόλου κατεξουσιαζόμενοι ἡμάρτανετε, καὶ οὐχ ὑμῶν ἴδιον ὂν πάθος, ἀλλὰ καὶ τ̃ συνεργοῦ ὑμῶν, τ̃ ὅπως ἐκράτει κατεξουσιάζοντος ὑμῶν. Ἡμάρτανετε δέ, κατ̃ τ αἰῶνα τ̃ κόσμου τούτου περιπατοῦντες, τουτέστι, φρονοῦντες τὰ τ̃ κόσμου, καὶ τὰ παρόντα, καὶ κακῶς χρώμενοι τ̃ αἰῶνι τούτῳ. Οὐ γὰρ ὁ αἰὼν, κακὸς, ἀλλ' ἡ παράχρησις αὐτ̃. Αὐτὸς μὲν γὰρ ὁδηγὸς δέδοται, καθὸ φθαρτὸς καὶ ῥυστὸς, διεγείρων ἡμᾶς, πρὸς τὰ ἄφθαρτα καὶ ἄῤῥυστα· ἡμεῖς δὲ τ̃ φθορᾷ καὶ τ̃ ῥοῇ τούτου προσδεθέντες, ἐποιήσαμεν αὐτὸν οὐχ ὁδηγὸν, ἀλλ' ἐμπόδιον. Ἄρχοντα δὲ τ̃ ἐξουσίας τ̃ ἀέρος, τ̃ διάβολόν φησιν, οὐ τ̃ δημιουργὸν, ὡς οἱ κατάρατοι Μανιχαῖοι. Ἄρχοντα μὲν οὖν, διότι αὐτῷ ἑαυτοὺς οἱ ἄνθρωποι ὑπέταξαν αὐτῷ, καὶ πλείονες αὐτῷ δουλεύουσιν ἢ τ̃ Θεῷ. Πλεῖω ἐν τ̃ αἰῶνι τούτῳ ἐστὶν ἡ τοιαύτη αὐτῷ ἀρχὴ, καὶ τ̃ ἀέρα μὴ ὑπερβαίνουσα· οὐ γὰρ ἐν τ̃ οὐρανῷ ἔχει χώραν, ἀλλ' ὑπὸ τ̃ οὐρανόν. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἄρχοντα τ̃ ἐξουσίας τ̃ ἀέρος φησὶν, οὐχ ὡς τ̃ ἀέρος δεσπόζοντα, ὥστε οἰκονομεῖν αὐτόν· ἄπαγε· ἀλλ' ὡς αὐτῷ ἐμφιλοχωροῦντα. πνεῦμα γὰρ ὢν ὁ διάβολος, ἐν τ̃ ἀέρι, ὡς πνεύματι, διατρίβει, καὶ μέχρι τούτου τοῦ δυνάμει καὶ ἐξουσίαν ἔχει, ἄρχων τῶν ἑαυτοῖς ὑποπιπτόντων αὐτῷ. Τινὲς δὲ, ἄρχοντα τ̃ ἀέρος, τῶν ἐναερίων δυνάμεων νοῦσι· διὸ καὶ ἐπήγαγε,

nos à morte animæ, peccati ſcilicet : imò verò, animos tranſmutare, majus eſt quàm mortuos excitare, ut ſuprà commemoratum eſt. Senſus igitur totius hujus loci eſt hujuſmodi, etiamſi in longum extendatur, uſque dum pervenerit eò ubi dicit; *Vivificavit ſimul cum Chriſto*, multis nimirum interpoſitis, repetitionéque factâ cùm, ait, *Deus autem qui opulentus eſt in miſericordia.* Cùm dixiſſet igitur eos eſſe mortuos, ac monſtrâſſet quomodo fuerint mortui, nimirum per delicta & peccata, bifariam eos conſolatur, tum per hoc quod ait, *In quibus olim ambulâſtis*, & non hodie : tum per hoc quod infert, quòd à diabolo in poteſtatem redacti peccabatis, & totum non erat veſtrum, ſed & cooperatoris veſtri, qui adeò potenter vos ſuo juri ſubjugabat. Peccabatis igitur, *ſecundùm ſeculum mundi hujus circumambulantes*, hoc eſt, mundana & temporaria cogitantes, atque hoc ſeculo perperàm utentes. Non enim ſeculum malum eſt, ſed abuſus ejus. Iſtud enim datum eſt nobis in ducem, quatenus corruptibile eſt & fluxum, excitans nos ad incorruptibilia & minimè fluxa. Nos autem corruptioni & fluxui hujus alligati, fecimus illud non ducem, ſed impedimentum. Principem autem poteſtatis aëris, diabolum appellat, non conditorem, perinde ac execrandi Manichæi : Principem ſanè, quòd mortales ipſi ſeipſos ei ſubjecerunt, ac plures ipſi ſerviant quàm Deo. Veruntamen in hoc ſeculo eſt iſte ejus principatus, ac aërem non tranſcendit : Non enim in cœlo locum habet, ſed ſub cœlo. Propterea Paulus principem poteſtatis aëris appellat, non veluti in aërem dominetur, eúmque gubernet : Abſit : ſed quòd in eo demoretur. Nam cùm diabolus ſpiritus ſit, in aëre, veluti ſpiritu, commoratur, & hucuſque poteſtatem habet atque potentiam, ſuper eos qui ſeſe ipſi ſubjiciunt principatũ exercens. Nonnulli verò, *principem aëris*, pro, aërearum potentiarum, intelligunt : unde & intulit, aiunt, *Spiritûs* : hoc eſt,

juxta

juxta principem & dominatorem omnis ſpiritûs in aëre verſantis. Poſtquam enim ſemel princeps factus eſt, videtur ab eo principatu ne poſt tranſgreſſionem quidem excidiſſe.

Qui nunc operatur in filiis diffidentiæ.] Non dixit, qui cogit, ſed, *qui operatur*: unde planum eſt quòd in voluntarios dominetur. Si enim nobis invitis dominaretur, cogeret ſanè, utì ex eo quod ſequitur planum eſt. *Operatur* enim, inquit, *in filiis inobedientiæ*, hoc eſt, qui non obtemperant Deo, ſed qui illi non coacti obtemperant.

3 *In quibus & nos omnes aliquando converſati ſumus, in deſideriis carnis noſtræ, facientes voluntates carnis & cogitationum.*] Non in hoc ſolo conſolatus eſt eos, quòd diceret ex diabolo fuiſſe quòd peccâſſent: verumetiam per hoc quòd ſeipſum & omnes reliquos cum illis in eodem ordine collocet; nemo enim ſine peccato erat. Concupiſcentias autem carnis eas quæ ex carnali affectu ſunt, dicit. Et quòd carnem non accuſet, manifeſtum eſt. Cùm enim dixiſſet, *Facientes voluntates carnis*; ſubintulit, *Et cogitationum*: hoc eſt, nihil ſpirituale ſentientes. Proinde caro non eſt accuſanda, ſed mens & cogitatio ad voluptatis affectiones pertrahens. Vel ſic: cogitationes & mentes noſtras coinquinavimus, cogitantes quæ mala ſunt: & carnem, facientes ea. Potes autem carnis quidem opera, fornicationem & hujuſmodi accipere: mentis autem ſive cogitationum, invidiam, vindictam, idque genus alia.

Et eramus naturâ filii iræ, ſicut & cæteri.] Pro, Coacervavimus Deum & provocavimus, & nihil aliud præterquam ira revera eramus: quemadmodum & filius hominis naturâ eſt homo, ſic & nos. Perinde autem ut illi filii gehennæ & perditionis dicuntur, qui iſtis digni ſunt: ſic & iræ filii, qui quæ irâ digna ſunt faciunt. *Naturâ* autem, pro

Φασι, τῆ πνεύματος· τουτέστι, τῆ τὸ ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος πνεύματος. ἐπεὶ γὰρ ἄρχων ἅπαξ ἐγένετο, δοκεῖ μὴ μεταπεσεῖν τῆς ἀρχῆς καὶ μὴ τιμωρεῖσθαι.

Τῶν νῦν ἐνεργοῦντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας.] Οὐκ εἶπε, τῶν ἀναγκάζοντος, ἀλλὰ, τῶν ἐνεργοῦντος. Ὅτι δῆλον ὅτι ἑκόντων ἄρχει. Εἰ γὰρ ἀκόντων ἡμῶν ἐδέσποζε, καὶ κατεμάχετο ἄν· ὃ οὐκ ἦν τῆς ἐφεξῆς ἦν δῆλον· ἐνεργεῖ γάρ, φησιν, ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, τουτέστι, τοῖς μὴ πειθομένοις μὲν Θεῷ, πειθομένοις δὲ ἐκείνῳ, οὐκ ἀναγκαζομένοις.

3 Ἐν οἷς καὶ ἡμεῖς πάντες ἀνεστράφημέν ποτε ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς σαρκὸς ἡμῶν, ποιοῦντες τὰ θελήματα τῆς σαρκὸς καὶ τῶν διανοιῶν.] Οὐκ ἐν τούτῳ μόνον παρεμυθήσατο αὐτοὺς, τῷ εἰπεῖν, ὅτι διαβόλου ἦσαν ὅλοι ὑμᾶς ἁμαρτάνειν, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν καὶ πάντας μετ' ἐκείνων τάξαι· οὐδεὶς γὰρ ἀναμάρτητος ἦν. Ἐπιθυμίας δὲ σαρκὸς, τὰς τοῦ σαρκικοῦ φρονήματός φησι. Καὶ ὅτι οὐ τὴν σάρκα διαβάλλει δῆλον. Εἰπὼν γὰρ, ποιοῦντες τὰ θελήματα τῆς σαρκὸς, ἐπήγαγε, καὶ τῶν διανοιῶν· τουτέστιν, οὐδὲν πνευματικὸν φρονοῦντες. Ὥστε οὐχ ἡ σὰρξ διαβολῆς ἀξία, ἀλλ' ἡ διάνοια, ἡ πρὸς τὰ τῆς ἡδονῆς πάθη καταφερομένη. Ἢ καὶ οὕτως· ὅτι καὶ τὰς διανοίας ἐξευρίσκομεν λογιζόμενοι τὰ κακά· καὶ τῇ σαρκὶ, προσάπτοντες αὐτά. Διώκασιν ἦ σαρκὸς μὲν ἔργα, παρεῖδον δὲ τὰ τῆς ψυχῆς· διανοιῶν ἦν, φθόνους καὶ μνησικακίαν, καὶ τὰ ὅμοια. ‖ χ. ἐξευρίσκομεν.

Καὶ ἦμεν τέκνα φύσει ὀργῆς, ὡς καὶ οἱ λοιποί.] Ἀντὶ τοῦ, προὐκαλούμεθα τὸν Θεὸν καὶ προωργίζομεν, καὶ οὐδὲν ἄλλο εἰ μὴ ὀργὴ ἦμεν αὐτόχρημα· ὥσπερ γὰρ τὸ τέκνον τοῦ ἀνθρώπου, φύσει ἄνθρωπός ἐστιν, οὕτω καὶ ἡμεῖς. Ὥσπερ δὲ υἱοὶ γεέννης, καὶ υἱοὶ ἀπωλείας λέγονται, οἱ ἄξιοι τούτων· οὕτω καὶ ὀργῆς τέκνα οἱ ὀργῆς ἄξια προσάπτοντες. Τὸ δὲ, φύσει, ἀντὶ τοῦ ἀληθῶς

καὶ

καὶ γνησίως, ὡς καὶ οἱ λοιποί· οὐδεὶς γὰρ ἐλεύθερος ἦν.

4 Ὁ δὲ Θεὸς πλούσιος ὢν ἐν ἐλέει.] Ἡμεῖς μὲν ἄξια ὀργῆς ἀδιαλλάκτου ἐπορεύομεν· ὁ δὲ Θεὸς, οὐχ ἁπλῶς ἐλεήμων ὤν, ἀλλὰ καὶ πλούσιος ἐν ἐλέει.

Διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην αὐτοῦ ἣν ἠγάπησεν ἡμᾶς.] Καὶ ἡ ἀγάπη δὲ ἀπὸ πολλοῦ ἐλέους. Πῶς γὰρ ἂν οἱ τέκνα ὄντες ὀργῆς, ἠγαπήθημεν;

5 Καὶ ὄντας ἡμᾶς νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι, συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ.] Ἐνταῦθα ἡ ἀπόδοσις τῆς ἄνωθεν ἀρξαμένης νοήματος, τὰ δ' ἄλλα παρεμβέβληται. Πάλιν γὰρ ὁ Χριστὸς μέσος, καὶ ὁ παράδοξον ἀξιόπιστον. Εἰ γὰρ ἡ ἀπαρχὴ ζῇ, καὶ ἡμεῖς· συνεζωοποίησε γὰρ κἀκεῖνον καὶ ἡμᾶς· ἐκεῖνον ἐνεργείᾳ, ἡμᾶς δυνάμει νῦν, μᾶλλον δὲ καὶ ἐνεργείᾳ. Ἰδοὺ τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, ὅτι τοὺς νεκροὺς, τοὺς τῆς ὀργῆς υἱοὺς, ἐζωοποίησεν· αὕτη ἡ ἐλπὶς τῆς κλήσεως.

(Χάριτί ἐστε σεσωσμένοι)] Τοῦτο ἀπὸ ἐκπλήξεως ἐνθουσιώδους μέσον προσενέβαλε, θαυμάσας τὸ ἄφατον δωρεὰν τοῦ Θεοῦ. Οὐ καμάτῳ γάρ, φησι, καὶ ἔργοις ἰδίοις ἐσώθητε, ἀλλὰ χάριτι μόνῃ" ὅσον γὰρ ὀφλεῖ ἔργων, κολάσεως καὶ ὀργῆς ἄξιοι ἦτε.

" χ. ἴσως.

6 Καὶ συνήγειρε καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.] Ὥσπερ τὸ ἀπαρχῆς ἡμῶν καὶ τὸ κεφαλῆς, τοῦ Χριστοῦ, φημι, ἐγηγερμένης, καὶ ἡμᾶς δι' αὐτῆς ἤγειρεν· οὕτω καὶ καθεζομένης αὐτῆς, καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα συνεκάθισε). διό φησιν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τουτέστιν, ἐν τῷ ἐκεῖνον καθῆσθαι, καὶ ἡμεῖς καθήμεθα. Ἢ τὸ συνήγειρεν, οὐχ ὅτι τῆς ἀναστάσεως λεκτέον, ἀλλ' ὅτι τῆς ἐξ ὕδατος λουτροῦ ἀναζωώσεως. Πῶς οὖν συνεκάθισεν; Εἰ ὑπομείνωμεν, φησι, καὶ συμβασιλεύσομεν. Καὶ ὁ Χριστός· Καθίσεσθε ὅτι δώδεκα θρόνους. Καὶ πάλιν· Τὸ δὲ καθίσαι ἐκ δεξιῶν μου, καὶ ἐξ εὐωνύμων μου, οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' οἷς ἡτοίμασται. Ὥστε ἡτοίμασται.

7 Ἵνα ἐνδείξηται ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς

verè & genuinè; ſicut & cæteri: nemo enim liber erat.

4 *Deus autem qui dives eſt in miſericordia,*] Nos quidem irâ irreconciliabili digna patrabamus: *Deus autem*, non ſimpliciter miſericors exiſtens, ſed *dives in miſericordia.*

Propter multam charitatem ſuam, quâ dilexit nos,] Dilectio etiam à multâ miſericordia eſt. Quomodo enim, cùm filii iræ eſſemus, dilecti fuimus?

5 *Et cùm eſſemus mortui delictis, convivificavit nos Chriſto.*] Hîc tandem eſt redditio ſenſûs quem ſuprà inceperat; cætera verò ſunt interjecta. Iterum autem Chriſtus medius eſt, & res fide digna. Nam ſi primitiæ vivunt, tum & nos. Vivificavit enim & illum & nos: illum quidem, in actu: nos verò, in potentia nunc: Paulò pòſt verò etiam in actu. En excellentem magnitudinem potentiæ ejus, eò quòd mortuos nos, iræ filios, vivificârit. Atque hæc eſt ſpes vocationis.

(Gratiâ eſtis ſervati)] Hoc ex animi conſternatione, & cum affectu in medium protulit, ineffabile Dei donum admiratus. Non enim labore & propriis operibus ſervati eſtis, ſed ſolâ gratiâ. Quod enim ad opera attinet, pœnâ & irâ digni eratis.

6 *Et conſuſcitavit, & conſedere fecit in cæleſtibus in Chriſto Jeſu.*] Quemadmodum primitiis noſtris, & capite, Chriſto videlicet, excitato, & nos per ipſum excitavit: hunc ad modum, illo ſedente, reliquum corpus ſimul ſedet. Propterea inquit, in Chriſto Jeſu, hoc eſt, quia ipſe ſedet, nos etiam ſedemus. Vel, *conſuſcitavit*, non de reſurrectione accipiendum eſt, ſed de revificatione per baptiſma. Quomodo igitur conſedere fecit? *Si ſuſtinemus*, inquit, 2. Tim. 2. 12
& conregnabimus. Et Chriſtus, *Sedebitis* Mat. 19. 28.
ſuper duodecem thronos. Et rurſus: *Sedere* Marc. 10. 40.
autem à dextris meis & à ſiniſtris meis, non eſt meum dare vobis, ſed quibus paratum eſt: Itaque paratum eſt.

7 *Ut oſtenderet in ſeculis ſupervenientibus*

tibus abundantes divitias gratiæ ſuæ, in bonitate erga nos, in Chriſto Jeſu.] Ne quis fidem non adhibeat dictis, orationem probabilem facit: Etſi, inquiens, non propter charitatẽ quam erga nos habet, tamen quia bonitatem ſuam oſtendere velit, omnino faciet. Hodie enim plerique ſunt increduli, in futuro tamen ſeculo omnes agnoſcent quid nobis donaverit, cùm ſanctos in gloria ineffabili conſpexerint. Quod verò ait, *In Chriſto Jeſu*, hoc eſt, non ad Chriſtum ſolum hæc conſiſtent, ſed per ipſum venient etiam ad nos, veluti à primitiis ad totum: ac ſimul vivificabimur, ac ſimul ſedebimus. Hæc quidem magnus Joannes hîc dicit. In Evangelio verò Matthæi dicit, quòd tunc nemo ſedebit. Verè igitur ſpiritu & revelatione opus eſt, ut intelligamus profunditatem myſteriorum horum. Niſi enim ſapientiſſimus ille doctor Joannes diſertis verbis dixiſſet, quòd & nos ſeſſuri ſimus, poſſet aliquis affimare quòd in Chriſto ſedemus, perindè atque in Chriſto adoramur ab Angelis. Non enim nos in noſtra perſona adoramur, ſed naturâ noſtrâ unitâ Deo Verbo, adoratâ, ad nos gloria iſta tranſit. Idem igitur & nunc dicit, quòd & nos ſedebimus.

8 *Gratiâ enim ſervati eſtis per fidem.*] Commemoratis iis quæ Dei ſunt, nempe quòd gratiâ ſervati ſumus, intulit etiam quod noſtrum eſt, *per fidem*: ne deſtruat liberum arbitrium.

Et hoc non ex vobis, Dei donum eſt.] Rurſus illud ſuſtulit, inquiens, quòd neque fides ex nobis ſit: niſi enim veniſſet, niſi vocâſſet, non obediiſſemus. *Quomodo enim*, inquit, *credent, niſi audiant?* Proinde & ipſa fides donum Dei eſt. Vel aliter: non fidem dicit donum Dei, cæterùm per fidem ſervari, hoc eſt donum Dei. Eſto enim quòd fides noſtra ſit, quomodo potuiſſet iſta ſola nos ſervare, niſi Deo placuiſſet nos ſuſcipere per ipſam? ne in totum ſimus ocioſi, ſed ut nos quoque aliquid conferre videamur.

Rom. 10 14

ἐπερχομένοις τὸ ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἐν χρηστότητι ἐφ' ἡμᾶς, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.] Ἵνα μὴ ἀπιστήσῃ τις τοῖς ῥηθεῖσι, πιθανὸν τὸν λόγον ποιεῖ· καί φησιν, ὅτι εἰ καὶ μὴ διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην, διά γε τὸν ἑαυτοῦ δὲ θέλει ἐνδείξασθαι τὴν ἀγαθότητα, ποιήσει πάντως. Νῦν μὲν γὰρ πολλοὶ ἀπιστοῦσιν, ἐν ᾧ δὲ μέλλοντι αἰῶνι πάντες γνώσονται τί ἡμῖν ἐχαρίσατο, ὁρῶντες ἐν ἀφάτῳ δόξῃ τοὺς ἁγίους. Τὸ δέ, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τοῦτέστιν, οὐκ ἄχρι τοῦ Χριστοῦ μόνης στήσεται τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ ἥξει καὶ εἰς ἡμᾶς, ὡς ἀπὸ ἀπαρχῆς εἰς τὸ ὅλον· καὶ συζωοποιησόμεθα καὶ συγκαθεδούμεθα. Ταῦτα μὲν ὁ μέγας Ἰωάννης ἐνταῦθα· ἐν ᾧ τῷ κατὰ Ματθαῖόν φησιν, ὅτι οὐδεὶς καθίσει τότε. Οὕτως οὖν πνεύματος χρεία καὶ ἀποκαλύψεως, ὥστε νοῆσαι τὸ βάθος τῶν μυστηρίων τούτων· εἰ μὴ γὰρ ῥητῶς ἔλεγεν ὁ πάνσοφος οὗτος διδάσκαλος Ἰωάννης, ὅτι καὶ ἡμεῖς καθεδούμεθα, εἶχεν ἂν τις εἰπεῖν, ὅτι ἐν Χριστῷ καθεζόμεθα, ὥσπερ καὶ ἐν Χριστῷ προσκυνούμεθα ὑπὸ ἀγγέλων. Οὐ γὰρ ἡμεῖς προσκυνοῦμεθα αὐτοπροσώπως, ἀλλὰ τὸ φύσεως ἡμῶν τὸ ἡνωμένον τῷ Θεῷ Λόγῳ προσκυνουμένης, εἰς ἡμᾶς ἡ δόξα διαβαίνει. Τοῦτο οὖν λέγει καὶ νῦν, ὅτι καὶ ἡμεῖς καθεδούμεθα. " χ. εἰ δὲ ἡμ.

8 Τῇ γὰρ χάριτί ἐστε σεσωσμένοι διὰ πίστεως.] Εἰπὼν τὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι χάριτι ἐσώθημεν, " ἐπάγει καὶ τὸ ἡμέτερον, " χ. ἐπάγ. τό, διὰ τὴν πίστεως· ἵνα μὴ λυμήνηται τὸ τ. αὐτεξούσιον.

Καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν· Θεοῦ τὸ δῶρον.] Πάλιν αὐτὸ ἀνῄρηκε, καί φησιν, ὅτι οὐδὲ ἡ πίστις ἐξ ἡμῶν· εἰ μὴ γὰρ ἦλθεν, εἰ μὴ ἐκάλεσεν, οὐκ ἂν ἐπηκούσαμεν. Πῶς γάρ, φησι, πιστεύσουσιν, ἐὰν μὴ ἀκούσωσιν; ὥστε καὶ αὕτη δῶρον Θεοῦ· Ἢ καὶ ἄλλως· ὅταν πίστιν λέγῃ δῶρον Θεοῦ, ἀλλὰ τὸ διὰ πίστεως σωθῆναι, τοῦτο δῶρόν ἐστι Θεοῦ. Ἐγὼ γὰρ ὅτι ἡ πίστις ἡμέτερον, πῶς ἂν ἴσχυσεν αὕτη μόνη σῶσαι, εἰ μὴ ὁ Θεὸς ἠθέλησε διεγθῆναι δι' αὐτῆς ἡμᾶς; ἵνα μὴ τὸ ὅλον ὦμεν ἀργοί, ἀλλὰ δοκῶμέν τι καὶ αὐτοὶ συνεισενεγκεῖν.

9 Οὐκ

9 Οὐκ ἐξ ἔργων, ἵνα μή τις καυχήσηται.] Οὐχὶ ἔχοντας ἔργα ἀπώσατο ἡμᾶς, ἀλλὰ προδεδομένους ὑπὸ τῶν ἔργων, χάριτι ἔσωσεν, ὥστε ἐξ ἀποτελέσματος μηδένα λοιπὸν ἔχειν καυχᾶσθαι. Τὸ γὰρ, ἵνα, οὐκ αἰτιολογικόν ἐστιν, ἀλλ' οὐκ ἐκ ἀποβάσεως τοῦ πράγματος.

10 Αὐτοῦ γάρ ἐσμεν ποίημα, κτισθέντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς, οἷς προητοίμασεν ὁ Θεὸς, ἵνα ἐν αὐτοῖς περιπατήσωμεν.] Ἵνα μὴ ἀκούσας, ὅτι οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθημεν, ῥᾳθυμήσῃς περὶ τὰ ἔργα, φησὶν ὅτι νῦν μετὰ τὴν πίστιν χρεία ἔργων. Ἐκτίσθης γὰρ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ νέον ποίημα ἐλήφθης, ἀποθανόντος σοι τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ βαπτίσματι. Καὶ ὥσπερ ἐν ἀρχῇ ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι προῆξεν, οὕτω νῦν εἰς τὸ καλῶς εἶναι παρήγαγε. Καὶ ἐκτίσθης, οὐχ ἵνα ἀργῇς, ἀλλ' ἵνα ἐργάζῃ, καὶ περιπατῇς ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις· τουτέστι, πᾶσαν τὴν ὁδὸν τοῦ βίου διανύσῃς ἐν τούτοις· οὐ δύο ἢ τρεῖς ἐνιαυτοὺς, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν ὁδὸν τῆς ζωῆς σου. Τοῦτο γὰρ αἰνίττεται διὰ τοῦ, περιπατῆσαι. Ὁ γὰρ Θεὸς προητοίμασε ταῦτα· ὥστε οὐκ ἔστιν ἀμελεῖν, ὡς ὡρισμένου ἡμῖν τοῦ ἔργου. * * ἀλλὰ καὶ ἐν πᾶσιν· εἰ γὰρ ἓν λείπει, ἀκολουθεῖ καὶ ἡ ἀρετή. Ὁ δὲ θεολόγος Γρηγόριος, τὸ, κτισθέντες ἐπ' ἔργοις ἀγαθοῖς, οὐ περὶ τὴν ἐν τῷ βαπτίσματι κτίσεως, ἀλλὰ περὶ τὴν δημιουργίας ἐξεδέξατο.

* Ἰσ. Ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς· οὐκ ἐξ ἔργ.

11 Διὸ μνημονεύετε ὅτι ὑμεῖς ποτὲ τὰ ἔθνη ἐν σαρκὶ, οἱ λεγόμενοι ἀκροβυστία ὑπὸ τῆς λεγομένης περιτομῆς ἐν σαρκὶ χειροποιήτου, ὅτι ἦτε ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ χωρὶς Χριστοῦ.] Εἰπὼν ὅτι νεκροὺς ὄντας ἔσωσε, νῦν μηκέτι εἰπεῖν, τίνων ἐποίησεν ἴσους καὶ συγκληρονόμους, καὶ ὅτι τῶν Ἰσραηλιτῶν· μέγα γὰρ ἦν τὸ τούτων ἀξίωμα· καί φησι· διὰ μνημονεύετε. διὰ ποῖον; διότι ἐκτίσθημεν ἐπ' ἔργοις ἀγαθοῖς· Τοῦτο γὰρ μόνον ἱκανὸν ἡμᾶς πεῖσαι τῆς ἀρετῆς ἁπτεσθαι. Μνημονεύετε, δὲ εἶπε, διότι ἔθος ἐστὶ τοῖς ἀπὸ πολλῆς εὐτελείας εἰς ὕψος ἀναδραμοῦσι, μηδὲ μεμνῆσθαι τῶν

9 *Non ex operibus, ne quis glorietur.*] Nos opera habentes non repulit, verùm proditos ab operibus gratiâ nos ſervavit, ut ex eventu nemo habeat unde gloriari queat. Nam conjunctio (*ut*) hîc non eſt cauſalis, ſed ex eventu rei.

10 *Ipſius enim ſumus factura, creati in Chriſto Jeſu in operibus bonis, quæ præparavit Deus, ut in ipſis ambulemus.*] Ne ſi audias, non ex operibus nos eſſe juſtificatos, deſes fias circa opera; ait, quòd nunc poſt fidem operibus opus eſt. Conditus es enim in Chriſto Jeſu, & nova creatura factus es, defuncto tibi vetere homine in baptiſmate. Ac quemadmodũ in principio cùm non eſſes, produxit te ut eſſes, ſic etiamnum ut bene eſſes, te protulit: conditúſque es, non ut ocieris, verùm ut opereris, & in bonis operibus ambules, hoc eſt, omnem ætatis tuæ curſum in hiſce perficias: non duos tréſve annos, ſed omnem vitæ tuæ curſum: hoc enim indicat per, *ambulemus*. Deus enim præparavit hæc; quocirca non licet illa rejicere, ceu opere divinitùs deſtinato. *In operibus bonis*, non in uno opere, ſed in omnibus: nam ſi unum deſit, mutilata eſt virtus. Gregorius autem Theologus iſtud, *Creati in operibus bonis*, non de creatione in baptiſmate, verùm de prima creatione interpretatus eſt.

11 *Propter quod memores eſtote, quòd vos olim gentes in carne, qui dicimini præputium ab ea quæ dicitur circumciſio in carne manufacta, quòd eratis illo in tempore ſine Chriſto.*] Cùm dixiſſet quòd mortuos ſervârit, dicturus jam eſt quibus æquales fecerit & cohæredes, nimirum, Iſraelitis: ingens enim horum erat dignitas & autoritas. Et ait, *Propter quod memores eſtote*: propter quid? propterea quòd creati ſimus ad opera bona: hoc enim ſolum ſufficit perſuadere nobis, ut virtutis rationem habeamus. *Memores* autem *eſtote*, dixit, eò quòd plerúmque fieri ſoleat, ut ii qui à magna vilitate ad faſtigium quoddam pro-

vecti

vecti ſint, prioris ſtatûs ne meminerint quidem. Quid verò eſt cujus memores eſſe debetis? Quòd abalienati eratis à Chriſto temporibus priſtinis: nunc verò viciniores ipſi facti eſtis, atque adeò ei appropinquâſtis, perinde ac Iſrael. Hic igitur hujus loci ſcopus eſt. Animadverte autem quàm ſcitè circumciſionem dejiciat, oſtendens eam ſolo verbo differre à præputio, non opere. Vos enim gentes, inquit, *in carne*, non in ſpiritu: qui dicimini, ſed non eſtis: perinde quaſi dicat; In carne eſtis inferiores, non in ſpiritu. Et rurſus, ab ea quæ dicitur circumciſio in carne, prælationem & honorem innuens, qui in ſolis verbis & carne conſtat. Præputium igitur non erat gravis ac execrabilis res, etiamſi diceretur ab iis qui circumciſionis nomine criſtas tollerent. Sine Chriſto verò eſſe, illud demum verè & grave & intolerabile. Quorſum igitur monſtraturus eos eſſe participes gloriæ Iſraelitarum, dignitatem Iſraelitarum elevat? At reputa tecum in quibus elevet, in rebus videlicet non perinde neceſſariis. Non enim res eſt neceſſaria circumciſio, ſed indifferens ac media. In rebus verò neceſſariis vehementer eos attollit, ſanctos nominans Iſraelitas atque domeſticos Dei.

12 *Alienati à converſatione Iſraelis.*] Non dixit, ſegregati, ſed, alienati, quandoquidem & Iſraelitæ extra legalem adeóque divinam vitam erant, ſed non tanquam alieni, ſed tanquam ſocordes.

Et hoſpites teſtamentorum promiſſionis.] Hæc etiam magna ſeparatio eſt. Non enim dixit, non attendentes teſtamentis, ſed omninò hoſpites. Etſi enim Iſraelitæ exciderũt à promiſſionibus, tamen non ut hoſpites & alieni. At quænam ſunt teſtamenta promiſſionis? *Tibi dabo & ſemini tuo terram hanc*, & quæcunque alia promiſit, ſpiritualiter intellecta. Gen. 15.

Spem non habentes] De futuris ſcilicet: de reſurrectione, & retributione.

προτέρων. Τί δὲ μνημονεύετε; ὅτι ἀπηλλοτριωμένοι ἦτε τῆς Χριστοῦ ἐν τοῖς πρόσθεν χρόνοις· νυνὶ δὲ ἐγγὺς ἐγενήθητε αὐτῆς, ὥσπερ καὶ ὁ Ισραήλ. Τοῦτο μὲν οὖν ὁ σκοπὸς τοῦ λόγου. Ὅρα δὲ πῶς ὑφυφὰς καταβάλλει τὴν περιτομήν, δεικνὺς ἐν λόγῳ μόνῳ διαφέρουσαν τῆς ἀκροβυστίας, καὶ οὐκ ἐν ἔργῳ. Ὑμεῖς γάρ, φησι, τὰ ἔθνη ἐν σαρκί, ἀλλ' οὐκ ἐν πνεύματι· καὶ λεγόμενοι, ἀλλ' οὐκ ὄντες· ὡς δὴ εἰ ἔλεγε, ὅτι ἐν σαρκὶ ἔχετε τὸ ἔλαττον, οὐκ ἐν πνεύματι. Καὶ πάλιν, ἀπὸ τῆς λεγομένης περιτομῆς ἐν σαρκὶ, τὴν ἐν λόγοις μόνοις καὶ σαρκὶ προτίμησιν δηλῶν. Ἡ μὲν οὖν ἀκροβυστία, οὐκ ἦν δεινὸν, οὐδὲ βδελυκτὸν, εἰ καὶ ἐλέγετο ὑπὸ τῶν ὑπὲρ τῆς περιτομῆς κομπαζόντων· τὸ δὲ χωρὶς εἶναι Χριστοῦ, τοῦτο ἦν ὄντως δεινὸν καὶ ἀφόρητον. Τί δήποτε μέλλων δεῖξαι αὐτοὺς κοινωνοὺς τῆς δόξης τοῖς Ισραηλίταις, καθαιρεῖ τὸ τῶν Ισραηλιτῶν ἀξίωμα; ἀλλ' ὅρα ἐν ποίοις καθαιρῇ· ἐν τοῖς μὴ ἀναγκαίοις. οὐ γάρ ἐστιν ἀναγκαῖον ἡ περιτομὴ, ἀλλὰ διάφορον. ἐν δὲ τοῖς ἀναγκαίοις καὶ σφόδρα ἐπαίρει, ἁγίους ὀνομάζων τοὺς Ισραηλίτας καὶ οἰκείους Θεῷ. "Χ. Θεοδ.

12 Ἀπηλλοτριωμένοι τῆς πολιτείας τοῦ Ισραήλ.] Οὐκ εἶπε, κεχωρισμένοι, ἀλλ', ἀπηλλοτριωμένοι, ἐπεὶ καὶ οἱ Ισραηλῖται τῆς νομικῆς καὶ κατὰ Θεὸν πολιτείας ἦσαν ἐκτός· ἀλλ' οὐχ ὡς ἀλλότριοι, ἀλλ' ὡς ῥᾳθυμοῦντες.

Καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας.] Καὶ τοῦτο μέγας χωρισμός. Οὐκ εἶπε γάρ, ὅτι οἱ προσέχοντες τὰς διαθήκας, ἀλλὰ πάντη ξένοι. Εἰ γὰρ καὶ οἱ Ισραηλῖται ἐξέπεσον τῆς ἐπαγγελίων, ἀλλ' οὐχ ὡς ξένοι. Τίνες δὲ αἱ διαθῆκαι τῆς ἐπαγγελίας; Σοὶ δώσω τὴν γῆν σπέρματί σου τῷ μετὰ σοῦ· καὶ ὅσα ἕτερα ἐπηγγείλατο, πνευματικῶς πάντως νοούμενα.

Ἐλπίδα μὴ ἔχοντες.] Τῶν περὶ τῶν μελλόντων δηλαδὴ, τῆς ἀναστάσεως καὶ ἀνταποδόσεως.

Καὶ

Καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ.] Καίτοι Θεοὺς προσεκύνουν· ἀλλ' οὐκ ἦσαν Θεοί. Προσέθηκε δὲ τὸ, ἐν τῷ κόσμῳ, ἵνα δείξῃ ὅτι οὐ μόνον ἐν τοῖς οὐρανίοις ἠλαττοῦντο, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἐπὶ γῆς ἐνδόξοις. οἱ γὰρ Ἰσραηλῖται καὶ δόξῃ τιμῇ θεοσέβειαν ἔνδοξοι καὶ βυθμέσαται.

Et sine Deo in mundo.] Atqui deos adorabant: sed dii non erant. Adjecit autem, *in mundo*, ut ostendat quòd non solùm in cœlestibus Hebræis erant inferiores, verumetiam in rebus super terram celebribus. Siquidem Israëlitæ propter cultum Dei celeberrimi & clarissimi fuerunt.

13 Νυνὶ δὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὑμεῖς οἵ ποτε ὄντες μακρὰν, ἐγγὺς ἐγενήθητε ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ.] Μακρὰν ἦμεν Θεοῦ, οὐ τῷ τόπῳ, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει καὶ τῇ πολιτείᾳ· νυνὶ δὲ ἐγγὺς ἐγενήμεθα, οὐ τῇ πολιτείᾳ (οὐδὲν γὰρ εἰσενέγκαμεν ἔξ ἔργων) ἀλλ' ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ τῷ αἵματι αὐτοῦ. Αὐτὸς γὰρ ὁ αἷμα ἐκχέας, καὶ δοὺς ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυτὸν, ἐρρύσατο ἡμᾶς τῆς αἰχμαλωσίας τῆς μακρυνούσης ἡμᾶς ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἐγγὺς ἤγαγε. Δυνάσαι δὲ κἀκ τούτων νοῆσαι, ὅτι μακρὰν ἦμεν τῶν Ἰσραηλιτῶν· νυνὶ δὲ ἐγγὺς αὐτῶν γεγόναμεν.

13 *Nunc autem in Christo Jesu, vos qui aliquando eratis longè, propè facti estis in sanguine Christi.*] Longè eramus à Deo, non loco, sed voluntate & vitæ conversatione. Nunc autem propinqui facti sumus, non conversatione (nil enim attulimus ex operibus) sed in Christo Jesu & sanguine ejus. Nam ipse sanguine suo pro nobis effuso, seque ipso pro nobis tradito, liberavit nos à captivitate, quæ nos procul removebat ab ipso, & propè adduxit. Potes autem etiam sic intelligere, quòd procul eramus ab Israëlitis, jam verò ipsis propinqui facti sumus.

14 Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἕν.] Πρὸ γὰρ τῆς ἐνανθρωπήσεως, μεγάλη ἔχθρα τῇ περιτομῇ πρὸς τὴν ἀκροβυστίαν· νυνὶ δὲ εἰρηνεύσαμεν, ἐν γεγονότες τῇ πίστει. Οὐκέτι γὰρ τῇ περιτομῇ καὶ ἀκροβυστίᾳ χαρακτηριζόμεθα, ἀλλὰ ἓν ἔσημον ἔχομεν, τὴν πίστιν. Ἐσωσαν γὰρ δύο τινὲς, ὁ μὲν δοῦλος, ὁ δὲ ᾿ υἱοποίητος· ἀμφότεροι δὲ τὸν αὐτὸν ᾿ προσκρουσάτωσαν· ὁ μὲν ἀποκηρύξεως ἄξια πράξας, ὁ δὲ ἀποστατήσας· εἶτα ἀμφότεροι γνήσιοι κληρονόμοι καὶ υἱοὶ. ἰδοὺ εἷς μίαν ἤγαγον τιμὴν, καὶ οἱ δύο γεγόνασιν ἕν. Οὕτω καὶ οἱ ἐθνικοὶ καὶ οἱ Ἰσραηλῖται· οἱ μὲν ὡς δοῦλοι, οἱ δὲ Ἰσραηλῖται ὡς υἱοὶ, προσκεκρουκότες. Τί οὖν; μέγα ὃ κοινωνῆσαι τοῖς Ἰσραηλίταις; εἰς τοὺς ᾿ θεμελίους ἡμᾶς ἀνήγαγες, καὶ νυνὶ ὡς μέγα πάλιν τοῦτο φέρεις; Ναὶ, φησὶν, ἐκεῖνα μὲν γὰρ τῇ πίστει χρὴ ᾿ καταλαμβάνειν· ταῦτα δὲ καὶ τοῖς ἔργοις ἀθλεῖν. ἄλλως τε, οὐ τοῦτο λέγω, ὅτι εἰς τιμὴν βυθμέσαι ᾿ ἐκείνων τὸ-

᾿ χ. ἰδιοποίητον.
᾿ χ. προσκρουσάτωσαν.
᾿ χ. ἀναστατήσας.
᾿ χ. θεμελίους.
᾿ χ. παραλαμβάνειν.
᾿ χ. ἐκείνων.

Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum.] Ante incarnationem enim ingens erat inimicitia inter circumcisionem & præputium: nunc autem pacem adepti sumus, unum facti per fidem. Non potrò enim circumcisione & præputio signamur, sed idem unúmque nobis signum est, fides ipsa. Fingamus enim duos, alterum servum, alterum filium adoptatitium, atque ambos eundem offendisse: hunc, abdicatione digna committendo, illum, quia factus sit transfuga: deinde utrique constituantur hæredes, & genuini. En ad eundem honorem perducti sunt, duóque isti unum sunt facti. Hunc ad modum gentes & Israëlitæ: illæ quidem ut servi, hi verò Israëlitæ ut filii impegerunt. Quid igitur? adeóne magnum participare cùm Israëlitis? ad cœlos usq; nos perduxisti, & jam denuo tanquam præclarum quid istud adfers? Næ, inquit, illa enim oportet fide comprehendere: ista verò, ipsis etiam operibus. Præterea, Non hoc asserit, quòd nos ad illorum generis claritudinem perduxerit: sed

quòd & nos & illos provexerit potiùs ad majora. Veruntamen major est erga nos beneficentia. Illis siquidem promiserat, nobis verò ne promisit quidem, sed procul aberamus, juxta exemplum suprà positum.

Et medium parietem maceriæ solvens, inimicitiam in carne sua.] Interpretatur quid erat medius paries maceriæ, inimicitia videlicet gentium & Judæorum adversùs Deum, quæ ex nostris nascebatur delictis, ut & propheta dicit: *Nonne iniquitates vestræ dividunt inter vos & me?* Medium igitur istum parietem, inimicitiam dico, dissolvit ac diremit in propriâ carne suâ. Quomodo? sistens illic inimicitiam. Quatenus enim univit eam deitati, perspicuum est quòd reconciliationem fecerit, complicatis, & se invicem amplectentibus duabus naturis. Atque etiam aliâ ratione, quòd expers peccati apparuërit, universámque legem impleverit, inimicitiam diluit. Lex enim sepes erat, nempe ad securitatem data, ut obfirmaret. Non servata autem, ostendit medium parietem peccatũ, à quo factum est ut non essemus in tuto & securitate, sed à Deo potiùs separaremur. Isa. 59. 2.

15 *Legem mandatorum in decretis abolens.*] Ne quisquam objiciat, Quid prodest, si à priori legis transgressione liberati, rursus eam servare adigamur? ait, ipsam quoque solvit. Cùm enim hanc nobis ad munitionem dedisset, quia non custodivimus eam, debebat nos punire: atqui legem is planè dissolvit & abrogavit, æquè ac si quis, ubi puerum pædagogo tradidisset, hunc, cùm non obediret, à pædagogo quoque liberet. *Legem* autem *mandatorum* ait, tanquam de vita & moribus præcipientem: dogmata verò seu decreta, fidem, ut quæ per dogmata consistat; perinde quasi dicat, Pro vita fidem introduxit. Non enim ex mandatis hæc & illa facere præcipientibus justificamur: verum si credideris in corde, & ore confessus fueris, tu salvus eris. Vel dogmata appellat negativa Domini

μαῖς ἀνήγαγεν, ἀνῆ ὅτι καὶ ἡμᾶς κἀκείνους εἰς μείζονα. Γλιὼ μείζων ἡ πρὸς ἡμᾶς εὐεργεσία· ἐκείνοις μὲν γὰρ ἐπηγγείλατο· ἡμῖν δὲ οὔτε ἐπηγγείλατο, καὶ πορρωτέρω ἦμεν, καὶ τὸ ἀνωτέρω ὑπόδειγμα.

Καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ.] Ἐρμηνεύει τί ἐστιν τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ, καί φησιν, ὅτι ἡ ἔχθρα ἡ πρὸς Θεὸν τῶν ἐθνικῶν τε καὶ τῶν Ἰουδαίων, ἥτις ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐτίκτετο παραπτωμάτων, ὡς καὶ ὁ προφήτης φησίν· Οὐχὶ αἱ ἀνομίαι ὑμῶν διιστῶσιν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν; Τοῦτο οὖν τὸ μεσότοιχον, τὴν ἔχθραν φημί, ἔλυσεν ἐν τῇ οἰκείᾳ σαρκί. πῶς; σήσας ἐκεῖ τὴν ἔχθραν. Καθὸ γὰρ ἑνῶσεν αὐτὴν τῇ θεότητι, προέδηλον ὅτι καὶ θησαυρὸν ἐποίησε, πλακεισῶν καὶ περιπλεξαμένων ἀλλήλαις τὰς δύο φύσεις. Καὶ ἄλλως δὲ, καὶ "ὡς "χ. τὰ ἀναμαρτησίας φανεῖσαν, καὶ τὸν νόμον πεπλήρωσαν, τὴν ἔχθραν ἔλυσεν. Ὁ γὰρ νόμος φραγμὸς ἦν ἐν, ἅτε πρὸς ἀσφάλειαν δοθείς, ἵνα περιφράττῃ· παραβαινόμενος δέ, μεσότοιχον ἀνέδειξε τὴν ἁμαρτίαν. " δὲ "χ. δὲ. οὐκ ἐν ἀσφαλείᾳ καθιστάμεθα, ἀλλ' ἐγγειζόμεθα τοῦ Θεοῦ.

15 Τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας.] Ἵνα μήτις εἴπῃ· Τί οὖν εἰ τὸ μὲν προτέρας παιδαγωγίας τοῦ νόμου "ἀπηλλάγημεν, πάλιν δὲ αὐτὸν "χ. ἀπηλλάγημεν. ἀναγκαζόμεθα τηρεῖν; φησὶν ὅτι καὶ αὐτὸν ἔλυσε. Διὰ γὰρ ἡμῖν τοῦτον εἰς ἀσφάλειαν, ἵνα σὺν οὐκ ἐφυλάξαμεν, δέον κολάσαι· ὁ δὲ τὸν νόμον κατέλυσεν, ὥσπερ εἴ τις παιδαγωγῷ παραδοὺς παιδίον, ἵνα μὴ ὑπακούσῃ, καὶ τὸν παιδαγωγὸν ἐλευθερώσῃ. Νόμον δὲ ἐντολῶν, τοῦτόν φησιν, ὡς περὶ πολιτείας "διατασσόμενον· δόγματα δὲ τὴν πίστιν, οἷα διὰ δογμάτων στοιχειωθεῖσαν· ὡς ἐν ἔλεγεν, ὅτι ἀντὶ τοῦ βίου πίστιν εἰσήγαγεν. Οὐ γὰρ ἐξ ἐντολῶν ἐδικαιώθημεν, τῶν τάδε καὶ τάδε διοριζομένων ποιεῖν· ἀλλ' ἐὰν πιστεύσῃς τῇ καρδίᾳ, καὶ ὁμολογήσῃς τῷ στόματι, σωθήσῃ. Ἢ δόγματά φησι, τὰς ἀποφατικὰς "χ. διατασσόμενον.

φαντικὸς ὁ Κύριος ὑμᾶς γράφει, τὸ δὲ, Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ὀμόσαι ὅλως· καὶ, μὴ ὀργισθῆναι, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ut duos condat in ſeipſo, in unum novum hominem.] Non ex Græco Judæum fecit, ſed ambos ad meliorem ſtatum reduxit. Non dixit autem, permutet, ſed, *condat*, ut perſpicuè oſtendat quod dixit, & quòd à naturalibus rebus deinceps non oporteat reſilire. Illud autem, *In ſeipſo*, accipitur, vel pro, propter ſeipſum: non enim aliquis alius iſtud fecit, ſed ipſe per ſeipſum, & Judæum & gentilem conflans, unum protulit novum & admirandum. Vel quòd ipſe primùm exhibuerit formulam nobis & exemplar, viſuſque ſit ille primus id, quod illos fecit: & quia medius utriſque factus, hinc Judæum occupans, illinc verò Græcum, commiſcens illos, ac omne quod alienum erat exterminans, divinitus per ignem & aquam refinxerit. In humana igitur natura quam aſſumpſit, quæ communis eſt cùm Græco tum Judæo, & pro utriuſque ſalute aſſumpta, in hac inquam ab omni corruptione & vetuſtate ex peccatis contractâ, alienata, condidit duos in unum novum hominem à ſenio peccati atque injuſtitiæ liberatum. Non adhuc enim hic & ille ſuis cujuſque proprietatibus exprimuntur, ſed unius hominis ſecundùm Chriſtum formati idiomata utrumque denotant. Propiùs autem attinges quod dicitur, ſi intellexeris ipſum Dominum eſſe angularem ſummum lapidem, hos autem duos, parietes in ipſo conditos.

Ινα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον.] Οὐ τὸ Ἑλλῆνα ἐποίησεν Ἰουδαῖον, ἀλλ' ἀμφοτέρους εἰς χρεῖττω κατάστασιν ἀνήγαγεν. Οὐκ εἶπε δὲ, μεταβάλλῃ, ἀλλὰ, κτίσῃ, ἵνα δείξῃ ἐναργῶς τὸ λεγόμενον, καὶ ὅτι ὡς ἀπὸ φυσικῶν πραγμάτων ἀποπηδᾶν ἡμᾶς οὐ χρὴ λοιπόν. Τὸ δὲ, ἐν ἑαυτῷ, ἢ αὐτὸ ὑφ' ἑαυτοῦ· οὐ γὰρ ἄλλος τοῦτο ἔπραξεν, ἀλλ' αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ, καὶ τὸν Ἰουδαῖον καὶ τὸν ἐθνικὸν ἀναχωνεύσας, ἕνα ἀνήνεγκε καινὸν καὶ θαυμαστόν· Η ὅτι αὐτὸς πρῶτος τύπον ἔδειξεν ἀρχὴν καὶ ὑπόδειγμα, καὶ φανεὶς καὶ αὐτὸς πρῶτον τοῦτο ὅπερ ἐκείνους ἐποίησε· καὶ ὅτι μέσος ἀμφοῖν γενόμενος, καὶ ἔνθεν τὸν Ἰουδαῖον καταλαβὼν, κἀκεῖθεν τὸν Ἕλληνα, καὶ συμμίξας αὐτοῖς, καὶ πολὺ ὃ μᾶλλον ἄφθαρτον ἀφανίσας, αὖθις πλάσειν αὖθις ὥσπερ πυρὸς καὶ ὕδατος. Εν τῇ ἀνθρωπίνῃ οὖν φύσει, ἣν προσελάβετο, κοινὴ ἅπασι τό τε ἐθνικοῦ καὶ τοῦ Ἰουδαίου, καὶ ὑπὲρ ἀμφοτέρων προσληφθεῖσα, ἐν ταύτῃ πάσης φθορᾶς καὶ παλαιότητος τὸ ἐξ ἁμαρτιῶν ἠλλοτειωμένον, ἔκτισε τοὺς δύο εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, τὸν γήρως τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τῆς ἀδικίας ἀπηλλαγμένον· οὐκέτι γὰρ τοῖς ἰδίοις ἰδιώμασι καὶ ἕξεσι κἀκεῖνος χαρακτηρίζονται, ἀλλ' ἑνὸς ἀνθρώπου τοῦ κατὰ Χριστὸν μορφωθέντος ἰδιώματα ἀμφοτέρους χαρακτηρίζουσιν. Εγγύτερον δὲ ἅψῃ τοῦ λεγομένου, ἐὰν ἐννοήσῃς τὸν Κύριον ἀκρογωνιαῖον λίθον, τοὺς δὲ δύο, τοίχους ἐν τούτῳ κλιζομένους.

Et inter ſe mutuò: Nam Judæus tum gentili copulatur, quando fidelis fuerit: maximè verò apud Deum: quod magis proprium eſt, ut deinceps patefiet.

Ποιῶν εἰρήνην.] Καὶ πρὸς ἀλλήλους μέν· ὁ γὰρ Ἰουδαῖος τότε τῷ ἐθνικῷ συναπτέσθαι, ὅταν πιστὸς γένηται· μάλιστα δὲ πρὸς τὸν Θεόν· ὃ καὶ οἰκειότερον, ὡς ἐξῆς δηλοῖ.

16 Καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι τῷ Θεῷ διὰ τοῦ σταυροῦ.] Οὐκ εἶπε, καταλλάξῃ, ἀλλ', ἀποκαταλλάξῃ· δεικνὺς ὅτι καὶ διὰ τοῦ νόμου κατηλλάχθη τῷ Θεῷ ἡ ἀνθρωπίνη

16 *Et ut reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem.*] Non dixit, conciliet, ſed, *reconciliet*, oſtendens quòd & olim per legem conciliabatur ad Deum humana natura: deinde per tranſgreſſionem

nem inimica magis facta, rursus ad Deum reconciliatione opus habuit, quæ quasi perfecta, meritò appellatur *reconciliatio*. *In uno* autem *corpore*, hoc est, suo. Quæ enim nobis debebatur pœna, ipse sustinuit in corpore suo per crucem, id quod suprà dixit, *in carne*: ac rursus, *Duos condet in seipso*. Nonnulli autem, *In uno corpore*, sic intellexerunt, pro eo quod est, veluti unum corpus factos utrosque, cujus ipse est caput, conciliavit Deo.

Interficiens inimicitiam in ipso.] Non dixit, solvens, verùm quod & majorem habet emphasim, *interficiens*, ut non ampliùs resurgat. Quomodo igitur rursus resurgit inimicitia? Illa quidem nunquam resurgit, sed aliam progeneramus nos denuò peccantes. Quod ait, *in ipso*, vel ad crucem referendum est, vel ad corpus ipsius. Etenim inimicitiam in cruce etiam occidit & in proprio corpore, in quo crucem recepit.

17 *Et veniens Evangelizavit pacem vobis qui longè eratis, & iis qui propè.*] Non alium misit, sed ipse venit servi ac ministri formam induens, prædicavítque pacem, ad Deum videlicet, illis qui longè erant gentibus, & iis qui propè erant Judæis. Hi enim Deo familiariores putabantur. Dixit enim Christus, *Pacem relinquo vobis*. &, *Confidite, ego vici mundum:* &, *Pater vos amat:* &, *Omnia quæcunque petieritis, accipietis*. Hæc enim omnia pacis signa sunt.

Ioh.14.27. Ioh.16.33. Ioh.14.23. Marc.11,24.

18 *Quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno Spiritu ad Patrem.*] Iram solvit per propriam mortem, deinceps autem amabiles fecit Patri per Spiritum, gratos nos faciens unâ gratiâ. Non enim illos ut viciniores, majori: nos verò ut remotiores, minori donavit: sed in uno spiritu utrísque unam gratiam dedit, sicque ad patrem conduxit. Vel, *in*, præpositionem, pro, per, accepit, ut sit sententia hujusmodi: Per ipsum & per spiritum adducti sumus ad patrem.

φύσις· εἶτα δηλοῖ " τὸ καταλλάσσειν ἐχθρα" μᾶλλον γὰρ ὁμολογῶν, ἐδείκνυ αὖθις τὸ πρὸς Θεὸν καταλλαγῆς, ἥτις καὶ ὡς τάχιστα καλῶς ἀποκαταλλαγή. Ἐν ἑνὶ δὲ σώματι, τουτέστι, τῷ αὐτῷ. * Τίνι γὰρ ὀφειλομένην ἡμῖν δίκην αὐτὸς ὑπέσχε δηλοῖ τὸ σταυροῦ· ὅπερ καὶ αἰνιττόμενον εἶπεν, ἐν τῇ σαρκί· καὶ πάλιν τοὺς δύο κτίσει ἐν ἑαυτῷ. Τινὲς δὲ ὅτι, ἐν ἑνὶ σώματι, ὅτως εἰρήκαμεν, αὐτὴ ἦν, οἱονεὶ ἓν σῶμα γενομένους ἀμφοτέρους, ὃ αὐτός ἐστι κεφαλὴν, καὶ ἥνωσε τῷ Θεῷ.

* πῶς.

Ἀποκτείνας τὴν ἔχθραν ἐν αὐτῷ.] Οὐκ εἶπε, λύσας, ἀλλὰ τὸ ἐμφατικώτερον, ἀποκτείνας, ὥστε μηκέτι αὐτὴν ἀναζῆσαι. Πῶς οὖν αἴρεται αὖθις ἡ ἔχθρα; Ἐκείνη μὲν οὐδέποτε αἴρεται· ἑτέραν δὲ πλεονάκις ἡμεῖς αὖθις ἀμαρτάνοντες. Τὸ δὲ, ἐν αὐτῷ, ἢ ἐν τῷ σταυρῷ, ἢ ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ. Καὶ γὰρ τὴν ἔχθραν καὶ ἐν τῷ σταυρῷ ἀπέκτεινε, καὶ ἐν τῷ οἰκείῳ σώματι, ἐν ᾧ καὶ τὸ σταυρὸν ἀνεδέξατο.

17 Καὶ ἐλθὼν εὐηγγελίσατο εἰρήνην " ὑμῖν τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς.] Οὐκ " ἀπὸν. ἄλλον ἔπεμψεν, ἀλλ' αὐτὸς ἦλθεν, ὑποπρέπειν καὶ ἀγαπόντα τάξιν ἀναδεξάμενος, καὶ εὐηγγελίσατο εἰρήνην, τοῖς τὸ Θεὸν δηλαδὴ· τοῖς μακρὰν, τοῖς ἐθνικοῖς· καὶ τοῖς ἐγγὺς, τοῖς Ἰουδαίοις· οἰκειότεροι γὰρ ὅτοι ἐδόκουν τῷ Θεῷ. Καὶ γὰρ ἔλεγεν, " Εἰρήνην ἀ- " εἰρήνην φίημι ὑμῖν. Καὶ, Θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον. Καὶ, Ὁ πατὴρ ὑμᾶς φιλεῖ. Καὶ, Πάντα ὅσα ἂν αἰτήσητε, λήψεσθε. Ταῦτα γὰρ πάντα τὴν εἰρήνης τεκμήρια.

18 Ὅτι δι' αὐτοῦ ἔχομεν, τὴν προσαγωγὴν οἱ ἀμφότεροι, ἐν ἑνὶ Πνεύματι, πρὸς τὸν Πατέρα.] Τὸν μὲν ὀργὴν ἔλυσε δηλονότι τὴν οἰκείᾳ θανάτῳ, λοιπὸν δὲ καὶ ἐπιεικεστέρους ἐποίησε τῷ Πατρὶ, δηλονότι τοῦ Πνεύματος, χαριτώσας ἡμᾶς μιᾷ χάριτι. Οὐ γὰρ ἐκείνους μὲν μείζονι, ὡς ἐγγὺς ὄντας, ἡμᾶς δὲ ὡς μακρὰν, ἐλαττόνι· ἀλλ' ἐν ἑνὶ πνεύματι μίαν ἀμφοτέροις χάριν δέδωκε, καὶ ὅτω προσήγαγε τῷ Πατρί. Η δὲ, ἐν, αὐτὶ τοῦ, δηλονότι, ἵνα ᾖ ὁ λόγος τοιοῦτος· ὅτι δι' αὐτοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, προσηχθημεν τῷ Πατρί.

9 Aga

19 Ἄρα οὖν οὐκέτι ἐστὲ ξένοι καὶ πάροικοι, ἀλλὰ συμπολῖται τῶν ἁγίων.] Ἐπειδὴ ὁ Υἱὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα, οἱ μὴ μέλλοντες ἐπιτυγχάνειν τῆς ἄνω πόλεως, ξένοι καὶ πάροικοί εἰσιν. Ἡμεῖς δὲ οὐ τοιοῦτοι νῦν, ἀλλὰ συμπολῖται τῶν ἁγίων· οὐχ ἁπλῶς τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ τῶν ἁγίων ἐκείνων τῶν πατριαρχῶν καὶ προφητῶν, καὶ εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν ἀπογεγράφημεν, τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τὴν μένουσαν, ἣν ἐκεῖνοι ἐπόθουν.

Καὶ οἰκεῖοι Θεοῦ.] Ὅπερ ἐκεῖνοι διὰ πολλῶν πόνων μόγις ἔσχον, ἡμεῖς χάριτι εὑρέσθαι, οἰκειωθέντες τῷ Θεῷ. Ἰδοὺ ἡ ἐλπὶς τῆς κλήσεως· ὅτι τοιαύτης γὰρ ἐλπίσαι ἐκλήθημεν, ἵνα τοιαῦτα λάβωμεν.

20 Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν.] Τὴν ἄγαν ἕνωσιν τῶν ἐθνῶν τὴν πρὸς τοὺς προφήτας καὶ ἀποστόλους σημαίνων θέλων, ἐποικοδομηθέντες φησίν· ὥσπερ ἂν εἰ ἔλεγε, θεμελίοις κατόκεινται οἱ προφῆται καὶ ἀπόστολοι, ὑμεῖς δὲ τὴν λοιπὴν οἰκοδομὴν ἀναπληρώσατε, ὥστε γενέσθαι τοὺς πάντας ἕνα ναὸν Θεοῦ· οἵα δή ἐστι δ', Ἐπὶ τῷ πατριαρχῶν καὶ προφητῶν οἰκοδομεῖσθαι· ὃ ἀλλαχοῦ ἐγκεντρισμὸν λέγει. Πρώτους δὲ τοὺς ἀποστόλους τέθεικεν, εἰ καὶ ἔσχατοι ὦν χρόνῳ.

Ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ.] Ὁ δὲ πᾶν συνέχων ἐστὶν ὁ Χριστός. Ὁ γὰρ ἀκρογωνιαῖος καὶ τοὺς τοίχους συνέχει καὶ τοὺς θεμελίους. Καὶ ἔστι ποτὲ μὲ αὐτὸν ὅλων συσφίγγειν τὸ πᾶν λέγειν, ἔνθα καὶ κεφαλὴν αὐτὸν ὀνομάζει· ποτὲ δὲ τὸ κάτωθεν, ὡς ὅτι τοῦ ἀκρογωνιαίου· ἀλλαχοῦ δὲ καὶ θεμέλιον αὐτὸν φησιν.

21 Ἐν ᾧ πᾶσα ἡ οἰκοδομὴ συναρμολογουμένη, αὔξει εἰς ναὸν ἅγιον ἐν Κυρίῳ.] Ἐν τῷ ἀκρογωνιαίῳ, φησὶ, λίθῳ," τουτέστι, τῷ Χριστῷ, πᾶσα ἡ οἰκοδομὴ, τουτέστι, πάντες οἱ πιστοὶ συναρμολογούμενοι καὶ ἑνούμενοι συμφυῶς καὶ ἀδιασπάστως, αὔξονται καὶ ἀναπληροῦνται,

" ἐν τούτῳ, τῷ Χριστῷ, φησί.

19 *Ergo jam non estis hospites & advenæ, sed concives sanctorum.*] Quia Filius manet in sempiternum, qui non sunt consecuturi supernam civitatem, hospites & advenæ sunt. Nos autem tales nunc non sumus, verùm concives sanctorum, non simpliciter Judæorum, cæterùm sanctorum illorum Patriarcharum, & prophetarum, ac in eandem urbem conscripti sumus, quæ in cœlis est, quæ perseverat, quam illi etiam desiderabant.

Ac domestici Dei.] Quod illi per multos labores vix obtinuerunt, nos per gratiam invenimus, Deo dediti, ac domestici facti. Ecce spes vocationis: in tali enim spe vocati sumus, ut talia etiam recipiamus.

20 *Superædificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarum.*] Eximiam coadunationem gentium ad Prophetas & Apostolos significare volens, *superædificati*, inquit: perinde ac si dicere vellet, fundamentum positi sunt Prophetæ & Apostoli, vos reliquam structuram complevistis, ut omnes vos efficiamini unum Templum Dei: ejusmodi scilicet est illud, super propheras & Patriarchas ædificari, quod alibi insitionem dicit. Primos autem Apostolos posuit, etiamsi sint tempore novissimi. Rom. 11. 19

Ipso summo angulari lapide existente Jesu Christo.] Qui omnia continet, est Christus. Ipse enim summus angularis lapis & parietes continet & fundamenta. Animadverte hîc quòd nonnunquam ipsum supernè cingere universum dicat, ubi & caput ipsum vocet: nonnunquam autem & infrà, ut in angulari lapide: alibi autem & fundamentum ipsum vocat.

21 *In quo omnis ædificatio constructa, crescit in Templum sanctum in Domino.*] In summo angulari lapide isto, Christo nimirum, omnis ædificatio, id est, omnes fideles constructi & uniti, congenitè & inseparabiliter crescunt & complentur, ut fiant Templum Dei.

Lev. 26. 11. *Habitabo enim*, inquit, *in ipsis & inambulabo.* Nam & communiter Ecclesia, hoc est, collectio omnium fidelium, dicitur Templum Dei, & unusquisque privatim. *In Domino* autem dixit, pro, per gratiam Domini, non per nostros labores. Cùm autem dicit, *construĉti*, ostendit quòd in Templum Dei non aliter coalescere possimus, nisi & vitam vivamus quæ respondeat ipsi summo angulari lapidi.

22 *In quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in spiritu.*] Universi quidem fideles in hoc coædificantur, ac vos quoque Ephesii, ut sitis habitaculum Dei in spiritu, hoc est, per spiritûs auxilium: vel ut sensibili structuræ opponeret, dixit, *in spiritu.* Perinde ac si dicat, Dei habitaculum spirituale. Proinde ad secundum usque adventum hæc coædificatio fit per ubilibet credentes.

ὥστε γλυκαὶ ναὸς Θεοῦ. Ενοικήσω γάρ, φησιν, ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω. Καὶ κοινῇ μὲν ἡ ἐκκλησία, ὃ ἀληθεσιμά, φημι, πάντων τῶν πιστῶν, ναὸς Θεοῦ, καὶ ἕκαστος δὲ ἰδίᾳ. Τὸ δέ, ἐν Κυρίῳ, ἀντὶ τοῦ, διὰ τοῦ Κυρίου χάριτος, καὶ οὐ ἡμετέρων "πόνων. Διὰ "χ. πόνων. μὲν τοῦ εἰπεῖν, συναρμολογούμενοι, δείκνυσιν "ὡς οὐκ ἔστιν ἄλλως "συντελεῖσθαι εἰς "χ. ὅπ. "χ. συντελεῖσθαι. ναὸν Θεοῦ, εἰ μὴ καὶ "τὸν βίον ἔχομεν οἰκείωσιν ἔχοντα πρὸς "τὸν ἀκρογωνιαῖον.

22 Εν ᾧ καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν πνεύματι.] Καὶ πάντες μὲν οἱ πιστοὶ ἐν τούτῳ συνοικοδομοῦνται, καὶ ὑμεῖς δὲ οἱ Εφέσιοι, ὥστε εἰς κατοικητήριον Θεοῦ ἐν πνεύματι, τουτέστι, διὰ τοῦ πνεύματος "συνεργείας. ἢ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς αἰσθητῆς οἰκοδομῆς, εἶπε δή, ἐν πνεύματι· ὡσανεὶ ἔλεγε, κατοικητήριον τοῦ "Θεοῦ πνευματικόν. ἄρα οὖν μέλει τῷ "χ. κεκτῆσθαι δευτέρας παρουσίας ἡ συνοικοδόμησις αὕτη διὰ τῶν ἐκάστοτε πιστευόντων. "χ. ἐνεργείας.

CAP. III.

HUjus rei gratiâ ego Paulus vinctus Christi Jesu pro vobis gentibus.] Cùm hactenus Christi erga nos curam indicâsset, deinceps ad suam quoque transit. Quia, inquit, Dominus meus talia erga nos exhibuit, necesse est ut ego quæ pro viribus potero, afferrem: vinctus igitur sum pro vobis. Nam licèt ille crucifixus sit, ego tamen vinctus sum pro vobis. Dicens autem, *pro vobis gentibus*, hoc indicavit, quòd non solùm nos non execramur, verumetiam vincimur propter vos, & Christi vinctos nos ipsos nominamus, gloriæ id nobis ducentes.

2 *Siquidem audivistis dispensationem gratiæ quæ data est mihi erga vos.*] Vaticinium Dei ad Ananiam innuit: *Vas electionis mihi ille est, ut portet nomen meum coram gentibus.* Revelationem quoq; mysterii, eò quòd ab hominibus illud non didi-

Act. 9. 15.

ΚΕΦ. γ.

ΤΟύτου χάριν ἐγὼ Παῦλος ὁ δέσμιος Ιησοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἐθνῶν.] Εἰπὼν τοῦ Χριστοῦ τὴν περὶ ἡμᾶς κηδεμονίαν, "ἐμβαίνει λοιπὸν καὶ ὅτι τὴν "χ. ἐαυτόν. ἑαυτοῦ. Καὶ ἐπιδή, φησιν, ὁ δεσπότης μου τοιαῦτα ἐπεδείξατο εἰς ἡμᾶς, ἀνάγκη κἀμὲ τὰ κατὰ δύναμιν εἰσενεγκεῖν. δέσμιος οὖν εἰμι ὑπὲρ ὑμῶν. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος ἐσταυρώθη, ἐγὼ γοῦν δέδεμαι ὑπὲρ ὑμῶν. Εἰπὼν δὲ, τῶν ἐθνῶν, τοῦτο ἐνέφηνεν, ὅτι οὐ μόνον ὑμᾶς οὐ βδελυττόμεθα, ἀλλὰ καὶ δεσμούμεθα δι' ὑμᾶς, καὶ Χριστοῦ δεσμίους ἑαυτοὺς ὀνομάζομεν σεμνυνόμενοι.

2 Εἴγε ἠκούσατε τὴν οἰκονομίαν τῆς χάριτος τῆς δοθείσης μοι εἰς ὑμᾶς.] Τὴν παρρησίαν αἰνίττεται τοῦ Θεοῦ τὴν πρὸς τὸν Ανανίαν, Οτι σκεῦός ἐκλογῆς μού ἐστι, τοῦ βαστάσαι τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν. Καὶ τὴν ἀποκάλυψιν δὲ τοῦ

τῦ μυςηρίυ, ὅπι ὀλίγον προέγραψα ἐν ὀλίγῳ. Πρὸς ὃ δύνασθε ἀναγινώσκοντες νοῆσαι τὴν σύνεσίν μυ ἐν τῷ μυςηρίῳ τῦ Χριςῦ.] Ἐγραψά, φησιν, οὐχ ὅσον ἐχρῆν, ἀλλὰ πρὸς τὴν δύναμιν ὑμῶν, καὶ ὅσα χωρῆτε· ἐξ ὧν δύνασθε * νοῆσαι τὴν σύνεσίν μου τὴν ἐν τῷ μυςηρίῳ τῦ Χριςῦ. τυτέςι, πῶς συνῆκα τὸ μυςήριον τῦ Χριςῦ, εἰ τοίνυν σύνοισα ὅτι καθῆται ἐκ δεξιῶν, ὅτι καὶ ἡμᾶς συνεκάθισεν· ὅτι ἐν ἑαυτῷ ἕνωσεν ἀμφοτέρους εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, καὶ ὅσα τῦ μυςηρίυ. Γνώσεσθε οὖν τὸ ἀξίωμα τῆς συνέσεώς μυ, ἐξ ὧν τηλικαῦτά μοι ἐγνώρισεν ὁ Θεός· ὅτι γὰρ μεγάλης τιμῆς τῦτο, ἄκουε. Οὐκ ἐποίησεν οὕτω, φησὶ, πάσῃ ἔθνει, ὅτι δικαιώματα καὶ κρίματα αὐτῦ ἐγνώρισε τῷ Ισραήλ.

5 Ο ἑτέραις γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη τοῖς ἁγίοις αὐτῦ ἀποςόλοις καὶ προφήταις ἐν πνεύματι.] Τί οὖν; οὐκ ἤδεσαν οἱ προφῆται; Ἢ πῶς φησιν ὁ Χριςὸς, ὅτι Μωυσῆς καὶ οἱ προφῆται περὶ ἐμοῦ ἔγραψαν; καὶ, Ἐρευνᾶτε

cerit, gratiæ diſpenſationem vocat. Sic enim, inquit, diſpenſavit gratia Dei, ut cælitùs vocarer ego, utque excœcaret lumine ſuo me inobedientem, ut ſic tandem obedirem. *Erga vos* autem, inquit, data eſt mihi gratia. Ipſe namque dixit mihi, *Ad gentes longinquas emandabo te.* Proinde gratiæ hoc totum eſt, & nihil ego mearum virium attuli. Act. 22. 21.

3 *Quoniam ſecundùm revelationem notum fecit mihi myſterium.*] Ecce, gratiæ opus eſt myſterii revelatio. Myſterium eſt enim revera, gentes ad majorem, quàm Judæorum ſit, honorem à ſumma vilitate reducere.

Sicut ſuprà ſcripſi in brevi.] De quibus ſuprà locutus eſt, dicit quòd vocatæ ſint gentes quæ longè erant; quódque ædificati ſint ſupra patriarchas, & quæcunque ſunt hujuſmodi. *In brevi* autem, pro, paucis dixit.

4 *Juxtà quod poteſtis legentes intelligere cognitionem meam in myſterio Chriſti.*] Scripſi, inquit, non quantum oportebat, ſed ſecundùm vires veſtras, & captum veſtrum. Ex quibus poteſtis intelligere cognitionem meam quæ mihi eſt in myſterio Chriſti, hoc eſt, quomodo cognoverim & intellexerim myſterium Chriſti, quòd ſedet à dextris, quòd nos etiam conſedere fecerit, quòd in ſeipſo condiderit utroſque in unum novum hominem, & quæcunque alia ad myſterium pertinent. Agnoſcetis igitur dignitatem cognitionis meæ, quoniam tanta patefecerit mihi Deus. Nam quòd hoc magni honoris ſit, audi. *Non fecit ſic*, inquit, *omni genti*, quoniam juſtificationes & judicia ſua manifeſtavit Iſraëli. Pſal. 147. 8.

5 *Quod aliis generationibus non eſt agnitum filiis hominum; ſicut nunc revelatum eſt ſanctis ejus Apoſtolis atque Prophetis in ſpiritu.*] Quid igitur? Non nôrant Prophetæ? Ecquid Chriſtus inquit, *Moſes & Prophetæ de me ſcripſerunt?* Et, *Scrutamini ſcripturas, illæ namque ſunt* Joh. 5. 39.

quæ

* χαρῆσαι ἐν.

quæ teſtimonium perhibent de me? Primùm quidem hoc nunc Paulus ait, quòd omnibus hominibus non fuerit revelatum: addidit enim, *Quod in aliis generationibus non eſt patefactum filiis hominum.* Deinde & quòd ad hunc modum ne Prophetis quidem cognitum fuerit, æquè ac nunc per res ipſas patefactum eſt Apoſtolis, & novi Teſtamenti Prophetis per Spiritum ſanctum. Niſi enim Spiritus docuiſſet Petrum, Cornelium, qui ex gentibus erat, cum ſuis non ſuſcepiſſet. Obſerva autem quòd de circumciſione nihil, de gentibus verò revelationem faciat Spiritus. Res enim ardua erat & magna, gentes execratas ad Evangelium admitti; atque veteres adeò exactè myſterium hoc non noverunt, quandoquidem & Petrus, qui tantus erat, hâc de re Spiritûs inſtitutione indiguerit.

Act. 10.

6 *Gentes eſſe cohæredes, & concorporales, & comparticipes promiſſionis ejus in Chriſto per Evangelium.*] Hoc eſt myſterium, gentes eſſe cohæredes promiſſionis Iſraëli factæ, ſimúlque participes. Erant enim participes promiſſionis Iſraëlitæ, ceu gens ſancta. Et gentes hactenus impuræ hujus unà cum ipſis participes fuerunt. At quâ ratione? in Chriſto, hoc eſt, per fidem in Chriſtum, quæ per Evangelium ipſis obtigit. Nec ſatis illi fuit dicere, cohæredes, ſimulque participes: verùm ut indicet magnam propinquitatem & unionem, *concorporales* etiam dixit. Unum enim corpus facti ſunt Ethnici cum Iſraëlitis ſanctis, ſub uno capite Chriſto contentum.

7 *Cujus factus ſum miniſter per donum gratiæ Dei, quod datum eſt mihi ſecundùm operationem potentiæ ejus.*] Evangelii factus ſum miniſter, & vinctus ſum ipſius gratiâ: verùm non meum opus eſt iſthuc, ſed donum divinæ gratiæ, quæ data eſt mihi, non ſimpliciter, neque perparcè, ſed potenter & liberaliter, ac tanquam ſum operetur Deus. Vel, quandoquidem donavit

νατε τὰς γραφάς, ἐκφυγὰ γὰρ εἶσιν αἱ μαρτυρόσαι περὶ ἐμοῦ; Πρῶτον μὲν οὖν τοῦτό φησιν ὁ Παῦλος, ὅτι πᾶσιν ἀνθρώποις οὐκ ἀπεκαλύφθη· προσέθηκε γάρ· Ὃ ἑτέραις γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Εἶτα καὶ ὅτι ὕπως οὐκ ἐγνωρίσθη οὐδὲ τοῖς προφήταις, ὡς νῦν διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἐγνωρίσθη τοῖς ἀποστόλοις, & τοῖς ἐν τῇ καινῇ προφήταις, διὰ πνεύματος ἁγίου. Εἰ μὴ γὰρ τὸ πνεῦμα ἐδίδαξε τὸν Πέτρον, οὐκ ἂν τὸν ἐθνικὸν Κορνήλιον μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ προσεδέξατο. Καὶ ὅρα ὅτι περὶ μὲν περιτομῆς οὐδὲν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐθνῶν τὸ Πνεῦμα ἀποκαλύπτει· μέγα γὰρ ἦν τοῦτο, τοὺς ἐθνικοὺς τοὺς βδελυκτοὺς ὑποδεχθῆναι· καὶ ὅτως ἀκριβῶς οὐκ ἤδεσαν οἱ πάλαι τὸ μυστήριον, ὅπουγε καὶ Πέτρος ὁ τοσοῦτος τὰ παρὰ τοῦ Πνεύματος ἐδεήθη περὶ τούτων διδασκαλίας.

6 Εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονόμα καὶ σύσσωμα, καὶ συμμέτοχα τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ, ἐν Χριστῷ, διὰ τοῦ εὐαγγελίου.] Τοῦτ' ἔστι τὸ μυστήριον, τὸ εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονόμα τοῦ Ἰσραὴλ τῆς ἐπαγγελίας καὶ συμμέτοχα· μετεῖχον γὰρ οἱ Ἰσραηλῖται τῆς ἐπαγγελίας, ὡς ἔθνος ἅγιον· μετέχουσι ταύτης σὺν αὐτοῖς καὶ οἱ τέως ἀκάθαρτοι ἐθνικοί· Ἀλλὰ πῶς; ἐν τῷ Χριστῷ· τουτέστι, διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, ἥτις διὰ τοῦ εὐαγγελίου αὐτοῖς προσηγέγονεν. Οὐκ ἠρκέσθη γὰρ συγκληρονόμα καὶ συμμέτοχα εἰπών, ἀλλ' ἵνα δηλώσῃ τὴν πολλὴν ἐγγύτητα καὶ ἕνωσιν, σύσσωμα εἶπεν. Εν γὰρ σῶμα γεγόνασιν οἱ ἐθνικοὶ τοῖς τοὺς Ἰσραηλίτας ἁγίους, μιᾷ κεφαλῇ τῷ Χριστῷ συγκεκλεισμένον.

7 Οὗ ἐγενόμην διάκονος, κατὰ τὴν δωρεὰν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, τὴν δοθεῖσάν μοι κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ.] Τοῦ εὐαγγελίου ἐγενόμην διάκονος, καὶ δέσμιός εἰμι ἕνεκεν τούτου· ἀλλ' οὐκ ἐμὴ ἡ ἐνέργεια, ἀλλὰ δωρεὰ ὅτι τοῦτο τῆς θείας χάριτος, ἥτις ἐδόθη μοι, οὐκ ἀπλῶς, οὐδὲ μικροψύχως, ἀλλὰ δυνατῶς καὶ φιλοτίμως, καὶ ὡς ἂν ἐνεργήσειεν ὁ δυνατὸς Θεός. Ἢ, ἐπεὶ ὅτι

ὅτι ἐδωρήσατό μοι τὴν διακονίαν, ἐνέργειαν
* 3. * μοι κατὰ δύναμιν. Οὐ γὰρ ἤρκει τὸ ἀξίωμα,
εἰ μὴ καὶ δύναμις προσετέθη. Τρία γὰρ
ἡμᾶς δεῖ συνεισφέρειν εἰς τὴν διακονίαν,
ψυχὴν φιλοκίνδυνον, σοφίαν καὶ σύνεσιν,
καὶ βίον ἄληπτον· τὸν δὲ Θεὸν δύναμιν
δοῦναι, δι' ἧς ταῦτα πάντα ἔμπρακτα
εἶναι.

8 Ἐμοὶ τῷ ἐλαχίστῳ πάντων τῶν
ἁγίων ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη.] Ἐπειδὴ μέγα
λέγειν τὸ μέγεθος τῆς θείας χάριτος, ἴδε
πῶς ταπεινοφρονῶν περὶ ἑαυτῆς λέγει· μὴ
γὰρ τὰ τοιαῦτα κατορθώματα ἐλαχιστότερον
" χ. ἑαυτὸν" καλεῖ, ἢ τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ πάν-
λεγ. των τῶν ἁγίων, τουτέστι, τῶν πιστῶν. Τοῦτο δὲ μεῖ-
" χ. μειζο- ζον, ὅσον ἐστὶν εἰς " ταπεινοφροσύνης λόγον,
φροσύνης. τοῦτ', Οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς " καλεῖσθαι ἀπόστολος.
" χ. κλη- θῆναι.

Εν τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελίσασθαι τὸν ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον τοῦ Χριστοῦ.] Ποία χάρις, φησὶν, ἐδόθη μοι; τὸ ἐν τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελίσασθαι· οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι εἰς τὴν περιτομὴν, αὐτὸς δὲ εἰς τὰ ἔθνη. Ὥστε χάριτος ἐδέετο τὸ τὸν ἐλαχιστότερον τὰ μείζω πιστευθῆναι. Ὁ γὰρ τοὺς χείρονας ἐπιστρέφειν ταχθεὶς, καὶ τοῦτο αὐτὸν μέγας ἦν, κἂν μικρὸς ᾖ. χάριτος οὖν τὸ πρᾶγμα. Εἰ δὲ ἀνεξιχνίαστος ὁ πλοῦ-
" χ. πλοῦ- τος αὐτοῦ καὶ μὴ τὸ φαινῶμεν, " πόσῳ μᾶλλον ἡ οὐσία; Πῶς τοίνυν Εὐνόμιος ταύτην κατελαβεῖν ἐκόμπαζε;

9 Καὶ φωτίσαι πάντας, τίς ἡ οἰκονομία τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀποκεκρυμμένου ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ Θεῷ.] Ὅτι μὲν γὰρ κληθήσονται τὰ ἔθνη, ἠδεσαν ἴσως διὰ τοῦ πνεύματος καὶ οἱ προφῆται καὶ οἱ ἄγγελοι· ὅτι δὲ τοι-
" χ. εἰς. οὗτοις, καὶ ὥστε " ὅτι τὴν θρόνον καθίσαι τὸν τοῦ Θεοῦ, τοῦτο τίς ἂν προσεδόκησε; Διὰ τοῦτο μυστήριον αὐτὸ καλεῖ ἐν τῷ Θεῷ ἀποκεκρυμ-
" χ. προ- μένον " ἀπὸ τῶν αἰώνων· τουτέστιν, ἀνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς. Οὐ γὰρ προσφατός ἐστιν ἡ οἰκονομία αὕτη, καὶ αὐτῷ μόνῳ γινωσκομένη.

Τῷ τὰ πάντα κτίσαντι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Καλῶς κτίσεως ἐμνημόνευσεν· ὁ γὰρ τὰ πάντα κτίσας Θεός, φησι, διὰ τοῦ Χρι-

mihi Deus hocce ministerium, largitus est pariter mihi potentiam. Nam non satis fuisset authoritas, nisi adjecta esset potentia. Tria oportet nos adferre & contribuere ad ministerium, animam periculorum amantem, sapientiam & intellectum, vitamque inculpatam : Deum autem virtutem dare, per quam hæc omnia efficacia sint.

8 *Mihi minimo omnium sanctorum data est gratia hæc.*] Quia verba facturus est de gratiæ Dei amplitudine, vide quantâ modestiâ de se ipse loquatur. Post enim tot præclara facinora, seipsum minimum appellat, non Apostolorum, sed omnium sanctorum, hoc est, fidelium. Hoc autem, si modestiam spectes, majus est illo, *Non sum dignus vocari Apostolus.*

In gentibus Evangelizare imperveſtigabiles divitias Christi.] Qualis, inquit, gratia data est mihi? ut in gentibus prædicem Evangelium. alii enim circumcisioni, ipse verò gentibus Evangelium annunciabat. Proinde gratiâ indigebat, cùm minori majora crederentur. Cùm enim ipsi injunctum esset ut inferiores & pejores ad Christum converteret, per hoc ipsum magnus efficitur, qui parvus videbatur; gratiæ igitur id opus est. Si autem imperveſtigabiles sunt divitiæ ipsius postquam nobis apparuit, quanto magis essentia ejus? Quomodo igitur Eunomius se istam comprehendisse jactabat?

9 *Et illuminare omnes quæ sit dispensatio mysterii abscondiți à seculis in Deo.*] Quòd gentes quidem vocandæ erant, noverant fortasse per spiritum cùm Prophetæ, tum angeli : quòd verò ad tanta bona, & ad sedendum super thronum Dei, quis quæso hoc expectâsset? Eam ob rem *mysterium* hoc vocat, *in Deo absconditum à seculis*, hoc est, antea & à principio : non enim recens est hæc dispensatio, & ipsi soli cognita.

Qui omnia creavit per Jesum Christum.] Pulchrè creationis meminit. Qui enim omnia condidit, Deus, inquit, est per Christum.

Ioh. Chriſtum. *Sine ipſo enim*, inquit, *factum eſt nihil:* & hoc per ipſum revelat.

10 *Ut innoteſcat nunc principatibus & poteſtatibus in cæleſtibus per Eccleſiam multiformis ſapientia Dei.*] Neque ſuperiores principatus & poteſtates, neque inferiores nôrant myſterium gloriæ gentium. Etenim Angeli & Archangeli hoc tantummodo compertum habebant, quòd Iſrael eſſet pars Domini, adeóque populus ipſius. Gabriel porrò hoc tantùm nôrat, quòd ſervaturus eſſet populum ſuum à peccatis ſuis. Quòd autem gentes tantum honorem conſequerentur, nunc nôrunt & ſupernæ potentiæ, & infernæ, *per Eccleſiam*, hoc eſt, per beneficia quæ nobis ſunt collata. Nam noſtra beneficia magiſtri ſunt iis ſapientiæ Dei. Non autem illam ſimpliciter variam dicit, ſed, *multiformem*, ſivè admodum variam, artificium ejus atque incomprehenſibilitatem ſignificans. Gregorius autem Nyſſenus, Ante incarnationem, inquit, ſimplicem nôrant cœleſtes virtutes ſapientiam Dei, nempe, quòd omnia ſolâ ſuâ voluntate condiderit, deprehendebantque eum eſſe potentem, quódque omnia conſervaret ſapienti gubernatione: ac ſapientem curatorem, qui proſpiceret rebus, agnoſcebant: nihílque in his varium eſt, hoc eſt, ut aliud quidem eſſet, aliud verò efficeret. Incarnato autem verbo Dei, per contraria tranſacta ſunt contraria, per mortem vita, per imbecillitatem potentia, per contumeliam gloria, per omnia vilia & abjecta Deo digna & præclara. Hanc ad rationem multiformis ſapientia, & potentia Dei cœleſtibus virtutibus nunc cognita eſt. Quando enim nos didicimus, tum & illæ per nos agnoverunt, ac videntes quantis bonis Eccleſia ſit donata, per ipſam etiam ad cognitionem ſunt perductæ.

11 *Secundùm præfinitionem ſeculorum quam fecit in Chriſto Jeſu Domino noſtro.*] Jam nunc quidem cognita eſt, inquit, ſapientia eorum quæ nobis obtigerunt: attamen

ςου. Χωρὶς γὰρ αὐτοῦ, φησι, γέγονεν οὐδὲ ἕν· ἢ τοῦτο δι' αὐτοῦ ἀποκαλύπτει.

10 Ἵνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις διὰ τῆς ἐκκλησίας ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ.] ὅτε αἱ ἄνω ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι, ὅτε αἱ κάτω ἠδεσθη̃ τὸ μυστήριον τῆς δόξης τῶν ἐθνικῶν. Καὶ γὰρ καὶ ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι τοῦτο μόνον ἠδεσθη̃, ὅτι ὁ Ισραὴλ τῷ μὲν Κυρίῳ, καὶ λαὸς αὐτοῦ. καὶ ὁ Γαβριὴλ ἦ τοῦτο μόνον ἐγίνωσκεν, ὅτι σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Οτι ἦ καὶ οἱ ἐθνικοὶ τηλικαύτης τιμῆς τεύξονται, νῦν ἔγνωσθη καὶ αἱ ἄνω δυνάμεις καὶ αἱ κάτω, διὰ τῆς ἐκκλησίας, τουτέστι, διὰ τῶν εἰς ἡμᾶς γεγονότων. αἱ γὰρ εἰς ἡμᾶς εὐεργεσίαι, διδάσκαλοι αὐτοῖς ἐγένοντο τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ. Οὐχ ἁπλῶς δὲ ποικίλην αὐτὴν φησιν, ἀλλὰ, πολυποίκιλον, τὸ πανσύτεχνον αὐτῆς δηλῶν καὶ ἀκαταλήπτον. Ο ἦ Νύσσης Γρηγόριος, περὶ μὲν τῆς ἐνανθρωπήσεως, φησιν, " ἁπλῶς ἐγίνωσκον αἱ ἄνω δυνάμεις τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, οἵ, ἐδημιούργησε τὰ πάντα θελήσει μόνῃ, καὶ κατενόουν αὐτὸν δυνατὸν, " διετήρει τὰ πάντα τῇ σοφῇ διοικήσει, καὶ παρόντι " σοφὸν ἐπεγίνωσκον· καὶ οὐδὲν ἐν τούτοις ποικίλον· τουτέστιν, ἄλλο μὲν ὄν, ἄλλο δὲ ἀποβλητῶν. Σαρκωθέντος δὲ τοῦ Θεοῦ λόγου, διὰ τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία κατωρθώθη, διὰ θανάτου ζωὴ, δι' ἀσθενείας δυνάμις, δι' ἀτιμίας δόξα, διὰ πάντων τῶν βδελυκτῶν τὰ θεοπρεπῆ. Οὕτως οὖν πολυποίκιλος ἐγνώσθη ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀγγελικοῖς δυνάμεσι νῦν. Οτε γὰρ ἡμῖς ἐμάθομεν, τότε καὶκεῖναι δι' ἡμῶν, ὁρῶσαι τὴν ἐκκλησίαν πόσων ἠξιώθη, καὶ δι' αὐτῆς εἰς γνῶσιν ὁδηγούμεναι.

11 Κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων, ἣν ἐποίησεν ἐν Χριστῷ Ιησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.] Νῦν μὲν ἐγνώσθη, φησὶν, ἡ σοφία τοῦ " περὶ ἡμᾶς γεγονότων, πλὴν " ἀνωθεν

" χ. ἁπλῶς.

" ἴσ. χ. εἶπ διετ.

" χ. σοφίαν.

ἀϊδίου ἣν προεθεσατο ἐν τῷ Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν παῤῥησίαν καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐν πεποιθήσει διὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ.] Ὅτι διὰ τοῦ Χριστοῦ τὸ πᾶν γέγονε, δῆλόν, φησιν, ἐξ ὧν αὐτός ἐστιν ὁ προσαγαγὼν ἡμᾶς. Πλὴν οὐχ ὡς αἰχμάλωτοι προσηγάγημεν, οὐδ' ὡς ἡμαρτηκότες, ἀλλὰ παῤῥησίαν ἔχομεν· οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ μετὰ πεποιθήσεως καὶ θαῤῥους. Πόθεν δὲ ταῦτα ἡμῖν; διὰ τῆς πίστεως, φησιν· αὕτη γὰρ λύσασα τὰ ἁμαρτήματα, παῤῥησίαν καὶ θάῤῥος ἡμῖν ἐνέθηκε.

13 Διὸ αἰτοῦμαι μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσί μου ὑπὲρ ὑμῶν, ἥτις ἐστὶ δόξα ὑμῶν.] Διὰ τοῦτό, φησι· ποῖον; ὅτι μέγα τὸ μυστήριον τῆς κλήσεως ὑμῶν, καὶ μεγάλα αἱ ἐπιστεύθην ἐγὼ, ὥστε κηρύττειν ὑμῖν, καὶ ἀνάγκη ἐστί δεδέσθαί με, καὶ παρ' ἐλπίδα κακῶς πρὸς τῶν μὴ συνιέντων τὸ μυστήριον, ἀλλὰ ἀντιλεγόντων· αἰτοῦμαι ὑμᾶς ἵνα μὴ ἐκκακῆτε, τουτέστι, παρέλησθε καὶ θορυβῆσθε, ὡς προδαλόντου τινὸς γινομένου. Δόξα γὰρ ὑμῖν μᾶλλον τοῦτο ἐστιν, ὅτι οὕτως ἠγάπησεν ὑμᾶς ὁ Θεὸς, ὥστε οὐ μόνον τὸν υἱὸν αὐτοῦ δοῦναι ὑπὲρ ὑμῶν, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς τοὺς δούλους αὐτοῦ διὰ τὸν ὑμετέραν ὠφέλειαν εἰς κινδύνους ἐκδοθῆναι καὶ δεσμά. Εἰ γὰρ αἱ ἐμὴ θλῖψις δόξα ὑμῶν, πολλῷ μᾶλλον διὰ τῶν ὑμετέρων δοξασθήσεσθε. Ὥστε μηδὲ ὅταν αὖθις θλίβησθε, ἐκκακήσητε.

"Ἢ πέπεισται ἡμᾶς.

14 Τούτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, 15 Ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται.] Ἐπειδὴ ὄντως ἠγαπήθητε, καὶ ἀκαταλήπτα εἰσὶ τὰ ἀγαθὰ ὧν ἐτύχετε καὶ τυγχάνεσθε, εὔχομαι, jam olim antea erant prædeſtinata. Nam *ſecundùm præfinitionem*, inquit, *ſeculorum*, hoc eſt, ſecundùm præſcientiam ſeculorum futurorum. Nôrat enim Deus quæ ventura eſſent, & ſic definivit atque decrevit. Quod autem ait, *Quam fecit in Chriſto Jeſu*, intelligitur de ſapientia ſive diſpenſatione quam fecit Pater per Filium. Chryſoſtomus autem *quæ fecit* legens, quæ fecit, inquit, ſecula Deus per Filium.

12 *In quo habemus fiduciam, & acceſſum in confidentia per fidem ejus.*] Quòd per Chriſtum omnia facta ſint, hinc eſt perſpicuum, quòd ipſe eſt qui adducit nos. Atqui non ut captivi adducti ſumus, neque veluti peccatores, ſed libertatem habemus : neque eam ſimplicem, ſed cum confidentia & fiducia. Unde verò hæc nobis bona ? Per fidem, inquit : hæc enim peccata ſolvens, libertatem nobis & fiduciam impoſuit.

13 *Propter hoc peto, ut non deficiatis in afflictionibus meis pro vobis, quæ eſt gloria veſtra.*] Propter hoc, inquit : quale hoc ? quòd ingens ſit myſterium vocationis veſtræ, & quòd magna mihi credita ſunt ut prædicem vobis, ac neceſſe eſt me vinctum eſſe, & affligi ab iis qui non intelligunt myſterium hoc, ſed ei contradicunt ; rogo vos, *ut non deficiatis*, hoc eſt, turbemini tumultueminive, ceu res quæpiam præter opinionem contigerit. In gloriam enim hoc veſtram potius cedit, quòd ita vos dilexit Deus, ut nedum filium ſuum pro vobis daret, verumetiam nos ſervos ſuos, veſtræ commoditatis gratiâ in pericula & vincula conjiceret. Quòd ſi meæ afflictiones, gloria veſtra eſt, multò magis per veſtras glorificabimini. Quare neque quando ipſi affligamini, deficiatis.

14 *Hujus rei gratiâ flecto genua mea ad Patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti.* 15 *Ex quo omnis paternitas in cælo & in terra nominatur.*] Quandoquidem adeò dilecti eſtis, & incomprehenſibilia ſunt bona quæ nacti eſtis & nanciſcemini, Oro, inquit,

inquit, ut detur vobis gratia commorantis in vobis Christi, ut comprehendatis ea, sciatisque quantùm dilecti sitis. Precationem autem cum compunctione significavit, cùm dicit, *Flecto genua mea.* Ex superno autem patre omnis est, inquit, paternitas: super terram quidem generationes & familias nominans πατριὰς, à patrum nomine sic appellatas: in cœlis autem, quia illic nemo ex quopiam nascitur, paternitates sive familias, ipsos ordines & choros dicit: hoc est, cùm superiores tum inferiores ipse tribus fecit, & ab ipso sunt qui nominantur patres.

16 *Ut det vobis secundùm divitias gloriæ suæ, virtute corroborari per spiritum ejus in interiori homine:* 17 *Ut habitet Christus per fidem in cordibus vestris: in charitate radicati, & fundati.*] Ecquid oro pro vobis? ut det vobis ceu dives & glorificari volens, adversùs tentationes corroborari, ut non turbemini ab hisce, ac transferamini aliò. Porrò non contentus dicere, *corroborari*, adjecit, *In potentia:* ex abundanti enim precatur eis bona. Quomodo autem corroborari? per Spiritum ejus: ipse namque est qui robur præbet. Sicut & Esaias Spiritum roboris dicit. Et non solum ut confortemini, verumetiam quòd majus est & abundantius, ut & Christus inhabitet interiorem hominem vestrum: hoc est, in cordibus vestris, non superficie tenus, sed in profundo. Quanam ratione? Per fidem. Nam in cordibus fidelium habitat Christus, cum Patre veni-
Ioh.14. 23. ens, & mansionem in illis faciens, quemadmodum prædixit. Hæc autem assequemini, radicati in dilectione ejus, si nec transferamini nec turbemini. Vel igitur duo eis divinitus dari precatur, & confortari per spiritum, & Christum commorari in cordibus ipsorum: vel ut confortemini, inquit, & idonei efficiamini ut Christus habitet in interiore homine vestro.

18 *Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, & lon-*

φησιν, ἵνα δοθῇ ὑμῖν χάρις ἐνοικήσαντος ὑμῖν τοῦ Χριστοῦ, καταλαβεῖν " αὐτὰ, καὶ γνῶναι πῶς ἠγαπήσατε. Τὸν δὲ μετὰ κατανύξεως δεῖσιν ἐσήμανε δηλῶν τῷ, Κάμπτω τὰ γόνατά μου. Ἐκ τοῦ πρὸ αὐτοῦ δὲ πατρὸς πᾶσά, φησι, πατριὰ ὀνομάζεται ἡ γῆς μὲν ἐπὶ φυλὰς ἐνομάζων πατριὰς, ἀπὸ τοῦ τῶν πατέρων ὀνόματος οὕτω καλουμένας. Ἐν οὐρανῷ δὲ, ἐπεὶ ἐκεῖ οὐδεὶς ἐξ οὐδενὸς γινόμενος, πατριὰς τὰ συστήματα " λέγει· τουτέστι, καὶ ταῖς ἄνω καὶ ταῖς κάτω φυλαῖς αὐτὸς ἐποίησε, καὶ ἀπ' αὐτοῦ οἱ ὀνομαζόμενοι πατέρες. " κλίσεις.

16 Ἵνα δῴη ὑμῖν κατὰ τὸ πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ, δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον· 17 Κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐν ἀγάπῃ ἐρριζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι.] Τί οὖν χρῆμα ὑμῖν; ἵνα δῴη ὑμῖν ὡς πλούσιος, καὶ δοξάζεσθαι θέλων, κραταιωθῆναι πρὸς τοὺς πειρασμοὺς, ὥστε μὴ κλονεῖσθαι ἀπὸ τούτων, ἢ παραφέρεσθαι. Οὐκ ἀρκεσθεὶς ἦν ὁ, κραταιωθῆναι, προσέθηκεν, ἐν δυνάμει ἐκ περιουσίας γὰρ αὐτοὺς ἐπεύχεται τὰ ἀγαθά. Πῶς δὲ κραταιωθῆναι; διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ· αὐτὸ γάρ ἐστι τὸ ἰσχὺν παρέχον. ὥσπερ καὶ ὁ Ἡσαΐας, Πνεῦμα ἰσχύος, φησί. καὶ οὐ μόνον κραταιωθῆναι, ἀλλὰ καὶ τὸ μεῖζον καὶ τελειότερον, κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον ὑμῶν, τουτέστιν, ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, οὐκ ἐπιπολαίως, ἀλλ' ἐν βάθει. Πῶς; διὰ τῆς πίστεως. ἐν γὰρ ταῖς πισταῖς καρδίαις οἰκεῖ Χριστὸς, μετὰ τοῦ πατρὸς ἐρχόμενος, καὶ μονὰς παρ' αὐταῖς ποιῶν, καθὰ " προεῖπε. Τοῦτο δὲ ὑποτυπῶσθαι, " ἐρριζωμένοι ἐν τῇ ἀγάπῃ αὐτοῦ, ἵνα μὴ παραφερόμενοι ἢ κλονούμενοι, ἤτοι ἂν δύο αὐτοῖς προσεύχεται, τό, τε κραταιωθῆναι διὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ τὸ κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν· ἢ ἵνα κραταιωθῆτε, φησὶ, καὶ ὑποτυπώσεως ἦτε, ὥστε κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν διὰ τοῦ ἔσω ἀνθρώπου ὑμῶν.

18 Ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος

μῆκος καὶ βάθος καὶ ὕψος.] Ὅτι δὲ προχόμενος ἤυξατο, ἵνα δοθῇ αὐτοῖς πνεῦμα σοφίας, καὶ ἀποκαλύψεως, εἰς τὸ εἰδέναι τίς ἐστιν ἡ ἐλπὶς τῆς κλήσεως, καὶ τὰ ἑξῆς· τοῦτο καὶ νῦν φησιν, Ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς πίστοις τὸ μυστήριον τὸ ὑπὲρ ὑμῶν οἰκονομηθὲν, οὕτω μέγα ὂν, ὥστε πανταχοῦ ἐκτετάσθαι. Διὸ καὶ σωματικοῖς αὐτὸ ὑπογέγραφε σχήμασι, τὰ ἄνω καταλαβών, καὶ τὰ κάτω, καὶ τὰ ἐκ πλαγίων. Εἶπον μὲν γὰρ, φησὶ, κἀγὼ· οὐκ ἔστι δὲ διὰ τῶν ἐμῶν λόγων ταῦτα μαθεῖν ἱκανῶς, ἀλλὰ διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου· διὸ ἄλλως ἐξισχύσητε ταῦτα "καταλαβεῖν, εἰ μὴ κραταιωθῆτε διὰ τοῦ πνεύματος. Ἰσχύος γὰρ πολλῆς χρεία, καὶ εἰ μὴ ἐνοικήσῃ ὑμῖν ὁ Χριστὸς, διὰ αὐτὸν καθορθώσαι" δυνησόμεθα. Ὁ δὲ Νύσσης Γρηγόριος διὰ τοῦ πλάτους, καὶ μήκους, καὶ βάθους, καὶ ὕψους, τὸν σταυρὸν ἔφη δηλοῦσθαι· Παύλου οὖν τοῦ ἀποστόλου τοῖς Ἐφεσίοις, ὡς ἂν ἐξισχύσωσι καταλαβέσθαι τὸ τοῦ σταυροῦ μυστήριον. Ἡ γὰρ πᾶσα οἰκονομία τούτῳ ἐμπεριέχεται, καὶ τὸ ταύτης φρικωδέστατον ὁ σταυρός ἐστιν· ἐξ οὗ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μάλιστα δείκνυται, ὡς φησι καὶ ὁ Κύριος· διὸ καὶ ὁ Παῦλος ὑπεμφέρεται περὶ τῆς ἀγάπης.

19 Γνῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ.] Καὶ ἵνα ἐξισχύσητέ, φησι, γνῶναι τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ τὴν ὑπερέχουσαν πάσης γνώσεως. Ἐπεὶ οὖν ὑπερέχει πάσης γνώσεως, πῶς γνωσόμεθα ἡμεῖς; Πρῶτον μὲν οὖν γνώσεως ὑπερέχειν ταύτην εἶπεν, ἀνθρωπίνης δηλαδή· ὑμεῖς γὰρ οὐ δι' ἀνθρωπίνης γνώσεως, ἀλλὰ διὰ πνεύματος ὑπογνώσεσθε ταύτην. Ἔπειτα, οὐδὲ τοῦτο εἶπεν, ὅτι γνώσεσθε αὐτὴν πόση τίς ἐστιν, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι μεγάλη ἐστὶ, καὶ ὅτι ὑπερέχει πάσης γνώσεως. Τοῦτο δέομαι ὑμᾶς παρὰ τοῦ πνεύματος μαθεῖν. Καὶ τίς τοῦτό, φησιν, ἀγνοεῖ; πάντες· καὶ οἱ τοὺς τὰ καθ' ἑκάστην ἡμέραν γινόμενα δυσχεραίνοντες,

gitudo, & profunditas, & ſublimitas.] Quod principiò precatus eſt, ut detur eis ſpiritus ſapientiæ, & revelationis, ut ſciant quæ ſit ſpes vocationis, & cætera: idem & nunc ait, Ut poſſitis comprehendere cum omnibus fidelibus myſterium pro vobis diſpenſatum: quod adeò magnum eſt, ut quoquoverſum & in omnes ſit extenſum partes. Unde & corporalibus ipſum deſcripſit figuris, comprehendens cùm ſuperna, tum inferna, atque tranſverſa. Dixi quidem & ego, inquit, de hiſce, verùm non poſſunt hæc per meos ſermones ſatis commodè diſci, ſed per Spiritum Sanctum: nec poteritis hæc aliter comprehendere, niſi corroboremini per Spiritum. Eſt enim multo robore opus, ac niſi inhabitet in vobis Chriſtus, nihil efficere poterimus. Gregorius autem Nyſſenus per latitudinem, longitudinem, profunditatem, & altitudinem, crucem ſignificari dicit; atque adeò Apoſtolum Epheſiis comprecari, ut poſſint comprehendere crucis myſterium. Univerſa enim diſpenſatio in hoc continetur, atque in hac ipſa omnium maximè tremenda eſt crux, ex qua charitas Dei maximè demonſtratur, quemadmodum ipſe Dominus dicit. Propterea & Paulus de dilectione infert.

Cap. 1. 17.

Ioh. 15.

19 *Scire etiam ſupereminentem ſcientiæ charitatem Chriſti.*] Ut poſſitis, inquit, cognoſcere charitatem Chriſti, antecellentem omni ſcientiæ. Quoniam verò omni ſcientiæ antecellit, quomodo nos cognoſcemus? Primùm quidem dicit hanc antecellere ſcientiæ, nimirum humanæ: Vos autem non per humanam quidem ſcientiam, ſed per ſpiritum cognoſcetis hanc. Deinde, non hoc dixit, Cognoſcetis eam quanta ſit: ſed hoc ipſum, quòd magna ſit, & quòd exuperet omnem ſcientiam & cognitionem. Hoc precor, inquit, ut vos à Spiritu diſcatis. Quis autem, inquit, iſtud neſcit? omnes: & qui ægro animo accipiunt quæ in ſingulos dies fiunt, & qui mammonam

monam Deo præferunt. Nam si hanc cognoscerem, handquaquam adversùs providentiam murmuraremus, neque rebus præsentibus animum addiceremus, à Deo deficientes qui sic nos dilexit. Observa autem, si charitas ejus excellit omnem cognitionem, quanto magis ipsa essentia?

Ut impleamini in omnem plenitudinem Dei.] Bifariam nonnulli hoc intellexerunt. Ut sciatis, inquit, vel quòd in Patre, & Filio, & Spiritu Sancto adoretur nobis Deus; hæc enim plenitudo Dei est, nempe Trinitas: vel ut sitis impleti, inquit, omni virtute qua plenus est Deus. Rectiùs autem opinor sic intelligi, ut sitis perfecti in omni divina perfectione, omnia divina cognoscentes, quatenus licet.

20 *Ei autem qui potest super omnia facere ex abundanti super ea quæ petimus aut intelligimus, secundùm potentiam quæ operatur in nobis,* 21 *Ipsi gloria in ecclesia in Christo Jesu, in omnes generationes seculi seculorum. Amen.*] Ego quidem precor, inquit, ipse autem & meis orationibus majora efficiet. Potest enim non solùm omnia quæ quisquam orat, sed super omnia facere, *& suprà ex abundanti*, hoc est, splendidè & largiter. Duos autem hìc excessus ponit, *super omnia*, & *suprà ex abundanti*. Licet enim plura facere quàm quæ petuntur, non tamen ex superabundanti excellentia, quod est largiter, & cum liberalitate: verùm Deus utraque potest, quemadmodum & jam nunc potuit, & operatus est in nobis magna & eximia, hostes suos, gentes, in filios adoptans. Proinde ex iis quæ jam circa nos peracta sunt perspicuum est quod dixi. Meritò autem in Dei laude sermonem concludit, glorificando benefactorem: & simul ut hac ratione ostendat magnitudinem eorum quæ nobis obtigerunt. Non enim admiraretur, nisi tanta dedisset, quanta ad admirationem & gloriam concitandam satis essent. Non simpliciter autem dixit, *Ipsi gloria*, sed etiam, *per Jesum Christum*. Revera enim ne-

καὶ οἱ προηγησάμενοι τοῦ Μαμμωνᾶ τοῦ Θεοῦ. ὡς ἐξ ἡμῶν ταῦτα ἐγινώσκομεν, οὐκ ἂν ὅτε τὴν προνοίας κατηγορήσομεν, ὅτε τοῖς παροῦσι προσέχομεν, ἀπιστοῦντες Θεῷ, τὸ ὅτως ἡμᾶς ἀγαπήσαντι. Ὅρα δέ, εἰ ἡ ἀγάπη ὑπερέχει πάσης γνώσεως, πόσῳ μᾶλλον ἡ οὐσία; ἀπιστοῦντες.

Ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ.] Διχῶς τοῦτό τινες ἐξέδοσαν· ἢ γὰρ, ἵνα γνῶτε, φησὶν, ὅτι ὁ Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ Πνεῦμα ἅγιον προσκυνεῖται ἡμῖν ὁ Θεός· τοῦτο γὰρ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ, ἡ τριάς· ἢ ἵνα, φησὶν, ἦτε πεπληρωμένοι πάσης ἀρετῆς, ἧς πλήρης ὁ Θεός. Κρεῖττον δὲ οἶμαι νοεῖσθαι ὅτως· ἵνα ἦτε τελείως ἐν πάσῃ τῇ τοῦ Θεοῦ τελειότητι, πάντα γινώσκοντες τὰ θεῖα, ὡς ἔνεστι.

20 Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑπὲρ πάντα ποιῆσαι ὑπερεκπερισσοῦ ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν, κατὰ τὴν δύναμιν τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἡμῖν, 21 Αὐτῷ ἡ δόξα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, εἰς πάσας τὰς γενεὰς τοῦ αἰῶνος τῶν αἰώνων. Ἀμήν.] Ἐγὼ μὲν, φησὶν, εὔχομαι, αὐτὸς δὲ καὶ τῶν ἐμῶν εὐχῶν μείζονα ἐργάσεται. Δύναται γὰρ οὐ μόνον πάντα αἰτοῦσάν τις, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ πάντα ποιῆσαι, καὶ ὑπερεκπερισσοῦ, τουτέστι, φιλοτίμως καὶ δαψιλῶς. Δύο δὲ ὑπερβολὰς τίθησι, τό, ὑπὲρ πάντα, καὶ τὸ, ὑπερεκπερισσοῦ. ἔνι γὰρ καὶ πλείονα ποιῆσαι τῶν αἰτηθέντων, μὴ μέντοι ὑπερεκπερισσοῦ, ὅ ἐστι δαψιλῶς καὶ μετὰ φιλοτιμίας· ἀλλ' ὁ Θεὸς ἀμφότερα δύναται, ὥσπερ οὖν καὶ ἤδη ἐδυνήθη, καὶ ἐνήργησεν ἐν ἡμῖν μεγάλα καὶ ἐξαίσια, υἱοθετήσας τοὺς ἐξ ἐθνῶν αὐτῷ ἐθνικούς. Ὥστε οὐκ τῶν ἤδη περὶ ἡμᾶς ἐνεργηθέντων, δῆλον καὶ ὃ εἶπεν. Εἰκότως δὲ εἰς δοξολογίαν καταλήγει τὸν λόγον, δοξάζων τὸν εὐεργέτην· ἅμα δὲ ἵνα καὶ ταύτῃ δείξῃ τὸ μέγεθος τῶν γεγονότων ἡμῖν. Οὐκ ἂν γὰρ ἐθαυμάζετο, εἰ μὴ τηλικαῦτα δέδωκεν, ἀλλὰ καὶ εἰς θαῦμα καὶ δόξαν κινεῖν. Οὐχ ἁπλῶς δὲ φησιν, αὐτῷ ἡ δόξα, ἀλλὰ καὶ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. τῷ ὄντι γὰρ ἐκείνῃ δύναται ἀπιστοῦντες. χ. ἰσχύει.

δυναται οὐδὲ δοξάσαι, εἰ μὴ ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι καὶ δυνάμει. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ καὶ πρὸς δοξολογίαν ἡμᾶς χειραγωγῶν, καὶ διδάσκων πῶς δεῖ τοῦτο ποιεῖν. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ δὲ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ, καλῶς· αὕτη γὰρ μόνη διαμενεῖ, καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. ὥστε καὶ ἡ δοξολογία αἰώνιος.

mo poteſt ne glorificare quidem, niſi in Chriſti gratiâ & virtute. Ipſe enim eſt qui nobis ad Deum glorificandum & gratiam confert, & qui docet quomodo hoc præſtandum ſit. In Eccleſia autem eſt gloria Dei, ac rectè quidem : ſiquidem ipſa perſeverat aſſiduò, & portæ inferi non prævalebunt adversùs ipſam. Quamobrem & gloria erit æterna.

ΚΕΦ. δ.

Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἐγὼ ὁ δέσμιος ἐν Κυρίῳ, ἀξίως περιπατῆσαι τῆς κλήσεως, ἧς ἐκλήθητε.] Οὐκ αὐθεντῆν δεῖ τὸν διδάσκαλον, ἀλλὰ δουλεύειν τοῖς μαθηταῖς ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτῶν. διὸ καὶ ὁ Παῦλος ὡς δοῦλος τοῦ διδασκάλου. Προβάλλεται δὲ καὶ τὰ δεσμὰ εἰς ἱκετηρίαν· δέσμιος γάρ εἰμι ἐν Κυρίῳ, τουτέστιν, οὐ διά τι πονηρὸν ἔργον, ἀλλὰ διὰ τὸν Κύριον. αἰδεσθῆτε οὖν τὰ διὰ τὸν Θεὸν δεσμά. Τί δὲ παρακαλῶ; οὐχ ὑπὲρ ἐμαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ ὑμῶν, ἵνα περιπατήσητε ἀξίως τῆς κλήσεως· ὅτι μεγάλοις γὰρ ἐκλήθητε· ὅτι τοῦ συγκαθίσαι Χριστῷ, ὅτι τοῦ συμβασιλεῦσαι· καὶ οὐ δεῖ καταισχύνειν τὸ ἀξίωμα ὑμῶν διὰ ἔργων ἀναξίων Χριστοῦ. Ἀπὸ δὲ τοῦ δογματικοῦ, εἰς τὸ ἠθικὸν κατέβη, καταγλυκαίνων τὸν λόγον.

CAP. IIII.

Obſecro itaque vos ego vinctus in Domino, ut dignè ambuletis vocatione quâ vocati eſtis.] Non oportet dominari præceptorem in diſcipulos, ſed ſervire eis pro ſalute ipſorum : propterea & Paulus tanquam ſervus obſecrat. Proponit autem & vincula ad ſupplicationem, vinctus enim ſum *in Domino*, hoc eſt, non ob pravum aliquod opus, ſed propter Dominum. Revereamini igitur vincula quæ Dei cauſâ patior. Quid autem obſecro? non pro me ipſo certè, ſed pro vobis, ut ambuletis dignè vocatione : ad magna enim uocati eſtis ; nempe, ut conſideatis cùm Chriſto, & conregnetis, nec oportet vos defœdare dignitatem veſtram per opera Chriſto indigna. Ab inſtituendi autem ratione ad mores tranſiit, orationem ita ſuam dulcem faciens.

2 Μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης.] Δείκνυσι πῶς ἔνεστιν ἀξίως τῆς κλήσεως περιπατῆσαι· ὅτι ἐὰν ταπεινὸς ᾖς. Ἐννόησον γὰρ πηλοῦ τοῦτο ὄντα" τίνος ἠξιώθης, καὶ συναλήφθης, καὶ ἀπουδάσθης ὑπηρετῆσαι τῷ δημιουργήσαντι. Ἀλλως τε, καὶ πάσης ἀρετῆς θεμέλιος τοῦτο· διὸ καὶ ὁ Κύριος τῶν μακαρισμῶν ἐντεῦθεν ἤρξατο, μακαρίζων τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι, τοὺς ταπεινοφρονοῦντας δηλαδή. Μετὰ πάσης δέ, φησι, ταπεινοφροσύνης· μὴ" τῆς ἐν ῥήμασι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν πράγμασι, καὶ ἐν

Cum omni humilitate.] Oſtendit quomodo dignè liceat vocatione ambulare, nempe ſi ſis humilis. Cogitabis enim omnino, qualis exiſtens, quibus donatus es; ac demittes te, dabiſque operam ut ſervias benefactori. Præterea, hoc eſt omnis virtutis fundamentum. Propterea & Dominus beatitudines hinc orſus eſt, beatos eos prædicans qui ſint pauperes ſpiritu, humiles videlicet. *Cum omni* autem, inquit, *humilitate*, non eâ ſolummodo quæ ſit in verbis, ſed & quæ ſit in operibus, & in habitu, & in loquela : & non ut erga

" χ. τίνων.

" χ. ἐν τοῖς.

hunc te humilem exhibeas, erga illum verò minimè; ſed ſive parvus fuerit, ſive magnus.

Et manſuetudine cùm longanimitate.] Poteſt enim aliquis eſſe humilis, & interim tamen concitatus & iracundus: at ea humilitas nihil prodeſt.

Supportantes invicem in charitate.] Docet quæ ſit manſuetudinis & longanimitatis commoditas, nempe ut alter alterum toleret. Deinde ne quis dicat, Quomodo feram proximum iracundum & injurium? modum ſubdit quo iſthuc fieri poſſit, nempe, per dilectionem: ſi enim charitatem habeamus, tolerabimus alter alterum.

3 *Solliciti ſervare unitatem ſpiritûs in vinculo pacis.*] Quemadmodum in corpore ſpiritus eſt, qui omnia continet & unit, etiamſi diverſa fuerint membra: hunc ad modum in fidelibus Spiritus Sanctus eſt, qui unit & conjungit omneis, etiamſi diverſa habuerimus & genus, & mores, & ſtudia: atque per hunc ſanctum Spiritum unum corpus efficimur. Laboremus itaque hanc unitatem conſervare per pacem, quæ eſt inter nos mutuò. Niſi enim connexio dilectionis inter nos fuerit, & paci mutuæ ſtuduerimus, unitatem, quam ſpiritus nobis dedit, amittemus: quemadmodum ſi diſſidium fiat inter manum aut pedem adversùm reliquum corpus, & abſcindantur à connexu ad reliqua membra, non porrò deinceps ab uno ſpiritu continentur. Multâ igitur ſedulitate opus eſt, nec ſine labore poterimus pacem habere, connectentes nos inter nos, ut quocunque unus feratur, alter ſimul feratur. (Tales enim ſunt ii qui colligati ſunt) ac poteſtatem in nos ipſos non habentes, útque hoc pacto ſub uno ſpiritu ſimus.

4 *Unum corpus, & unus ſpiritus.*] Non ſimpliciter charitatem quærit Paulus, ſed eam quæ omnes unum corpus faciat, propter exactam inter nos mutuò unionem, ut tanquam membra compatiamur,

χήμασι, καὶ ἐν φλέγματι· ἢ μὴ πρὸς τοῦτον μέ, πρὸς τοῦτον ἢ δέ· ἀλλὰ κἂν μικρὸς ᾖ, κἂν μέγας.

Καὶ πραότητος μετὰ μακροθυμίας.] Ἐστι γὰρ παφλάσαι μὲν εἰ, ὀξὺς δὲ καὶ ὀργίλος· ἀλλ' οὐδὲν ὄφελος.

Ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ.] Τί τὸ κέρδος τῆς πραότητος καὶ μακροθυμίας διδάσκει· τὸ ἀνέχεσθαι ἀλλήλων. Εἶτα, ἵνα μήτις εἴπῃ· Πῶς ἀνέξομαι τοῦ πλησίον, ὀργίλου καὶ ὑβριστοῦ ὄντος; ἐπιφέρει καὶ τὸ τρόπον, ὅτι ἐν ἀγάπῃ. ἐὰν γὰρ τῷ ἀγάπῳ ἔχωμεν, ἀνεξόμεθα ἀλλήλων.

3 Σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἑνότητα τοῦ πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης.] Ὥσπερ * ἐν ἑνὶ σώματι πνεῦμά ἐστι τὸ πάντα συνέχον καὶ ἑνοποιοῦν, κἂν διάφορα ὦσι μέλη· οὕτω καὶ ἐν τοῖς πιστοῖς τὸ ἅγιον Πνεῦμά ἐστιν, ὃ καὶ ἑνοποιεῖ πάντας, κἂν διάφορα ἔχωμεν καὶ γλῶτταν καὶ τρόπους καὶ ὑποτυπώματα· καὶ διὰ τοῦτο τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἓν σῶμα γινόμεθα. Σπουδάσωμεν οὖν ταύτην τὴν ἑνότητα τηρεῖν διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους εἰρήνης. Εἰ μὴ γὰρ τὸν συνδεσμὸν τῆς ἀγάπης ἔχομεν καὶ εἰρηνεύομεν πρὸς ἀλλήλους, ἀπολέσομεν τὴν ἑνότητα ἣν τὸ Πνεῦμα δέδωκεν ἡμῖν· ὥσπερ ἐὰν διάστασις γένηται τῆς χειρὸς, ἢ τοῦ ποδὸς, πρὸς τὸ λοιπὸν σῶμα, καὶ διακοπῶσιν ἀπὸ τῆς πρὸς τὰ ἄλλα μέλη συνεχείας, οὐκέτι λοιπὸν ὑφ' ἑνὶ πνεύματι " συνέχονται. Σπουδῆς οὖν δεῖ πολλῆς, καὶ οὐκ ἀπόνως ἰσχύσομεν εἰρηνεύειν, συνδέοντες ἑαυτοὺς ἀλλήλοις, ἵνα ἔνθα ἂν ὁ εἷς φέρηται, καὶ ὁ ἕτερος συμφέρηται· ταῦτα γὰρ οἱ συνδεδεμένοι· καὶ μὴ κατεξουσιάζοντες ἑαυτῶν, καὶ ὥσπερ ὑφ' ἑνὶ πνεύματι ὦμεν.

* χ. συνέχοντα.

" χ. συνέχονται.

4 Ἓν σῶμα, καὶ ἓν πνεῦμα.] Οὐχ ἁπλῶς ἀγάπην ἐπιζητεῖ ὁ Παῦλος, ἀλλὰ τὴν ἐν σῶμα πεφυκυῖαν διὰ τὴν ἀκριβῆ πρὸς ἀλλήλους ἕνωσιν, ὥστε καθάπερ μὴ συμπάσχειν ἀλλήλοις,

καὶ

καὶ αὖ συγχαίρειν. Καὶ ἓν πνεῦμα· καλῶς τοῦτο εἶπε, δεικνύων ὅτι ἀπὸ τοῦ ἓν σῶμα, καὶ ἓν πνεῦμα ἔσονται· ἢ ὅτι ὅσον ἐν σῶμα εἶ), οὐχ ἓν ἂν πνεῦμα· ὥσπερ εἴπις αἱρετικῷ φίλος εἴη, τοῖς δόγμασιν αὐτοῦ μὴ συμπεριφερόμενος. ἢ ὅτι ἓν πνεῦμα δεῖ τῆς πίστεως λαβόντας, ὀφείλετε ὁμονοεῖν. ἢ πνεῦμα, τὴν "συμπαθουμένην φησὶ, καὶ τὴν σύμπνοιαν, ὥσπερ δὴ εἰ ἔλεγεν, ἓν σῶμα καὶ μία ψυχή. "χ. ἴσην ἀγάπην.

Καθὼς καὶ ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὑμῶν.] Ὁ Θεός, φησιν, ὑμᾶς ὅτε τοῖς αὐτοῖς ἐκάλεσε, πᾶσι ζωὴν ἐχαρίσατο, πᾶσιν ἴσης ἔστι κεφαλῆς, πάντας συνήγαγε καὶ συνεκάθισε, καὶ ἁπλῶς ὁμοτίμως πάντας προσελάβετο, καὶ ἃ αὐτὰ ἐλπίζομεν πάντες. Ὀφείλετε οὖν ἓν εἶ καὶ κατὰ τὴν τῆς ἀγάπης ἑνότητα. Ἐν γὰρ τοῖς οὐρανοῖς ἴσοι, "κἂν ἐν τῇ γῇ διεσκεδάμεθα. "χ. οὐκ ἐν

5 Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα.] Μὴ γὰρ σὺ μείζονα ἔχεις Κύριον, ἐκεῖνος ἐλάττονα· μὴ γὰρ σὺ μὲν ἀπὸ πίστεως, ἐκεῖνος δὲ ἔργων ἐσώθη· μὴ γὰρ σὺ μὲν ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἠλευθερώθης, ἐκεῖνος δὲ οὔ.

6 Εἷς Θεὸς καὶ πατὴρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν ὑμῖν.] Τουτέστιν, ὁ ἐπάνω πάντων, καὶ διὰ πάντων χωρῶν τῇ προνοίᾳ καὶ διοικήσει, καὶ ἐν πᾶσιν ὑμῖν κατοικῶν. Σημείωσαι δὲ, ὅτι οἱ μὲν αἱρετικοὶ τὸν, διὰ, προσθέσει ἀποκληροῦσι τῷ Υἱῷ, καὶ τὸν, ἐν, τῷ Πνεύματι, ὡς ἐλάττωσιν εἰσάγουσι· νῦν δὲ τῷ Πατρὶ θεῖσκεν) προσκείμενα· οὐκ ἄρα ἐλαττώσεως.

7 Ἑνὶ δὲ ἑκάστῳ ἡμῶν ἐδόθη ἡ χάρις, κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ Χριστοῦ.] Εἰ πάντα ἐστὶν, ὡς λέγεις, κοινὰ, πόθεν ὁ μὲν πλείονα, καὶ ὁ μὲν ἐλάττονα ἔχει χάρισμα; τοῦτο γὰρ αὐτοὺς, ὡς καὶ Κορινθίους καὶ πολλοὺς ἄλλους, εἰς φθόνον ἤγαγε. Λύων οὖν τοῦτό φησιν, ὅτι ἑκάστῳ ἐδόθη τὸ χα-

& congaudeamus. *Et unus ſpiritus*: Pulchrè ſanè hoc dixit, oſtendens quòd ſi unum corpus ſint, unus etiam ſpiritus erunt. Vel quòd poſſit quidem unum eſſe corpus, ſed non unus ſpiritus: quemadmodum ſi quis hæreticorum amicus ſit, dogmatibus eorum non unà circumactus. Vel quia unum ſpiritum per fidem accipientes, debetis eſſe concordes. Vel ſpiritum, unanimem promtitudinem dicit, & conſpirationem: perinde ac ſi diceret, Unum corpus & una anima.

Sicut vocati eſtis in una ſpe vocationis veſtræ.] Deus, inquit, ad eadem vos vocavit, omnibus vitam donavit, omnium ex æquo eſt caput, omnes ſimul excitavit ſecum, & conſedere fecit, ac ſimpliciter eodem honore omnes excepit, atque eadem omnes ſperamus. Debetis igitur unum eſſe, ſecundùm charitatis etiam conjunctionem. In cœlis enim æqnales erimus, etiamſi in terra diſſimiles ſumus.

5 *Unus Dominus, una fides, unum baptiſma.*] Non enim tu majorem habes dominum, ille verò minorem; non tu ex fide, ille verò ex operibus ſervatus eſt: non tu ex baptiſmate liber factus es, ille verò non.

6 *Unus Deus & pater omnium, qui ſuper omnia, & per omnia, & in omnibus vobis.*] Hoc eſt, qui ſupra omnia, & per omnia providentiâ & gubernatione commeat, & in omnibus vobis habitat. Obſerva autem quòd hæretici præpoſitionem (*per*) tribuunt Filio; (*in*) verò Spiritui, tanquam imminutionem inferat: Jam verò Patri appoſitæ inveniuntur. non igitur imminutionis ſunt.

7 *Unicuique autem noſtrùm data eſt gratia, ſecundùm menſuram donationis Chriſti.*] Si omnia, utì dicis, ſunt communia, unde iſte majus, & ille minus habet donum? hoc enim ipſos, perinde ac Corinthios & alios pleroſque, ad invidiam perduxit. Diluens igitur hoc, inquit: Unicuique data eſt gratia & donum, quemad-

modum partitus est qui dedit. Proinde quia donum est, sis contentus, quoniam omnino accepisti: non enim tanquam debitum tibi datum est. Et quoniam mensuram Deus præfinivit, ne sis curiosus. Nam si Deus mensuram distribuit, omnino commodè id fecit. Necessaria igitur, & citra quæ non possis Christianus esse, communia sunt. Sin quisquam alius excellentius donum habeat, ne tibi isthuc doleat: quandoquidem & labor istius major est, perinde ac in procursu dicet. Non dixit autem, juxta mensuram uniuscujusq; fidei, ne in mœrorem conjiciat eos quibus minora sunt collata: cæterùm voluntati dantis mensuram retulit, ne omnino obstrepere audeant.

Psl.16.8. 8 *Propter quod dicit. Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, deditque dona hominibus.*] Quòd dona, inquit, ipse dederit, planum est ex eo quod propheta dicit, *Dedit dona hominibus.* Atqui propheta, *Accepisti*, inquit, *dona:* quod idem est. Nam Deus, dum dat charismata, accipit ministerium: qui verò charisma accipit, ut operetur & laboret, accipit. Quocirca otiosi esse non debemus. In summitatem autem ascendit, vel crucis, vel cœli per assumptionem: quod & potius est, velut ex consequentibus liquet. Qualem antem captivitatem dicit? diaboli: captivum enim cepit diabolum, & mortem, & maledictionem, & peccatum, nósque diabolo subjectos, commemoratísque jam obnoxios.

9 *Quòd autem ascendit, quid est, nisi quòd descenderit etiam primùm in inferiores partes terræ?* 10 *Qui descendit, ipse est qui & ascendit supra omnes cœlos, ut impleret omnia.*] De humilitate hic disputans Paulus, Christum producit exem-
Philip.2.8. plum, sicut in Epistola ad Philippenses: Quemadmodum, inquit, ille non recusavit descendere, sic & vos non recusate per humilitatem vos demittere. Quòd

εισμα, ὡς ἐμέτρησεν ὁ δωρησάμενος. Ὡς ἐπεὶ μὲν δωρεά ἐστιν, ἀγάπα, ὅτι ὅλως ἔλαβες· μὴ γὰρ ὡς χρέος σοι δέδοται. Ἐπεὶ δὲ μέτρον ὁ Θεὸς ὥρισε, μὴ πολυπραγμόνει. "Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἐμέτρησε, πάντως συμφερόντως τοῦτο ἐπέτρεψε. Τὰ μὲν οὖν ἀναγκαῖα, καὶ ὧν χωρὶς οὐκ ἔστι Χριστιανὸν εἶναι, κοινά· εἰ δέ τι πλέον ἔχῃ ἐν χαρίσματι ὁ ἄλλος, μὴ ἄλγει· ἐπεὶ καὶ ὁ πόνος πλείων, ὡς περιὼν" ἐρεῖ. Οὐκ εἶπε δέ, κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἑκάστου πίστεως, ἵνα μὴ εἰς ἀθυμίαν ἐμβάλῃ τοὺς τὰ ἐλάττονα ἔχοντας, ἀλλὰ τῇ θελήσει τοῦ διδόντος ἀνέθηκε τὸ μέτρον, ὡς μὴ μηδὲ θελήσειν ὅλως λογιστικεύειν.

" χ. ὃ γὰρ Θεὸς ἐμέτρησε γάρ.

" χ. λείπει.

8 Διὸ λέγει· Ἀναβὰς εἰς ὕψος ἠχμαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν, καὶ ἔδωκε δόματα τοῖς ἀνθρώποις] Ὅτι αὐτός, φησιν, ἔδωκε τὰ χαρίσματα, δῆλον ἐξ ὧν ὁ προφήτης λέγει, ὅτι ἔδωκε δόματα τοῖς ἀνθρώποις. Καὶ μᾶλλον ὁ προφήτης, ἔλαβες, φησι, δόματα· σοὶ δὲ ἐστι· δίδοις γὰρ" ὁ Θεὸς τὰ χαρίσματα, ἀντιλαμβάνει τὴν διακονίαν. ὁ γὰρ λαβὼν χάρισμα, διὰ τὸ ἐνεργεῖν τι ἢ κοπιᾷν λαμβάνει. "Σχολιῶ δὲ διὰ ἀθυμεῖν. Εἰς ὕψος γὰρ ἀνέβη ἢ τὸ σταυρόν, ἢ τὸ ὕψιστον ἐν τῇ ἀναλήψει· ὅ μᾶλλον, ὡς οὐκ ἂν ἐπαγομένων δῆλον. Ποίαν γὰρ αἰχμαλωσίαν φησί; τὸν τοῦ διαβόλου· αἰχμαλώτων γὰρ ἔλαβε τὸν διάβολον, καὶ τὸν θάνατον, καὶ τὸν ἀρὰν, καὶ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ἡμᾶς τοὺς ὑπὸ τοῦ διαβόλου ὄντας, καὶ ταῖς ῥηθείσαις ἐνεχομένους.

" χ. αἰχμαλωτίσας τὰ χαρίσματα, λαμβάνει τ. λ. " χ. οὐκ οὖν δεῖ ἀθυμεῖν.

9 Τὸ γὰρ, ἀνέβη, τί ἐστιν εἰ μὴ ὅτι καὶ κατέβη πρότερον εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς; 10 Ὁ γὰρ καταβὰς, αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναβὰς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα.] Περὶ ταπεινοφροσύνης διαλεγόμενος ἐνταῦθα ὁ Παῦλος, τὸν Χριστὸν παράγει ὑπόδειγμα, ὥσπερ καὶ ἐν τῇ πρὸς Φιλιππησίους· καί φησιν, ὅτι ὥσπερ οὐκ ἄρνησις ἦν κατελθεῖν, ὅτω μηδὲ ὑμεῖς παραιτήσασθε τὴν διὰ

δὲ καταβὰς, ὁ αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναβὰς ὑπὲρ πάντας τοὺς οὐρανούς, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα.

11 Καὶ αὐτὸς ἔδωκεν.] Ἐμφατικῶς δὲ εἶπε τὸ, αὐτός· ὁ γὰρ οὕτω, φησὶ, προνοησάμενος ἡμῶν, καὶ οὐκ ἀφ' ἡμῶν μὴ πραγματευσάμενος ἄχρι καὶ τῶν κατωτέρων μερῶν κατελθεῖν, οὐχ ἁπλῶς τὰς δόσεις τῶν χαρισμάτων ἐποίησεν, ἀλλὰ δῆλον ὡς σοφῶς καὶ συμφερόντως. Πῶς οὖν ἀλγεῖς, ὡς οὐκ ἰσότιμός σοι δόσις γεγονυίας; Ἀλλαχοῦ δὲ τὸ πνεῦμά φησι δόσιν εἶναι· Ἐν ᾧ καὶ ὑμᾶς ἔθετο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ· Πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα. καὶ ἀλλαχοῦ, τὸν Πατέρα, ὡς τό· Ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, καὶ τὰ ἑξῆς. καὶ τό· Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλὼς ἐπότισε, καὶ ὁ Θεὸς ηὔξανεν. ἑνικῶς δὲ τὸν Υἱόν. μία ἄρα ἡ ἐνέργεια τῶν τριῶν.

Τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας.] Πρῶτοι οἱ ἀπόστολοι, ὅτι καὶ

enim descenderit, perspicuum est ex propheta, qui eum ascendisse asserit. De Deo enim cùm dicitur quòd ascenderit, necessarium est primùm descensum intelligere: de hominibus autem secus est. Quò autem descendit? ad inferos. Hos enim, infimas terræ partes appellat juxta communem opinionem, quemadmodum & Jacob inquit, *Deducetis canos meos cum dolore ad inferos:* ac David, *Similis ero descendentibus in lacum.* Descendit igitur ad infimas partes, ultra quas non est aliud quid: & ascendit supra omnia, ultra quæ non sunt alia: nec obstitit ei descensus, quo minùs ascenderet. Et vos igitur, si humiliemini, exaltabimini. Ob hanc enim causam hæc omnia efficit, ut omnia impleat dominatu, operationéque suâ, ídque in carne, quandoquidem divinitate jam antea cuncta compleret. Hæc autem adversùs Paulum Samosatensem, & Nestorium sunt. Qui enim descendit, planum est quòd cùm in supernis esset, descenderit per incarnationem in terram, & per mortem ad inferos, idémque est & unus, non diversus.

Gen. 24. 38.

Psal. 27. 1.

11 *Et ipse dedit.*] Emphaticè autem dixit, *Ipse.* Qui enim adeò nostrî curam gessit, ut pro nobis non recusârit ne ad infimas quidem terræ partes descendere, haud simpliciter distributiones donorum fecit, verùm planum est quòd sapienter & commodè. Quid igitur doles tanquam non æqua distributio facta sit? Alio autem in loco Spiritum dicit dispensare. *In quo & vos posuit Spiritus Sanctus:* &, *Omnia operatur unus & idem Spiritus.* Aliàs & Patri hoc tribuit: ut, *Posuit Deus in Ecclesia primùm quidem Apostolos*, & quæ sequuntur. Et, *Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus autem incrementum dedit.* Hîc autem Filium dispensatorem facit. Una igitur trium est operatio.

Act. 20. 28.

1 Cor. 12. 28.

Quosdam quidem Apostolos, quosdam autem prophetas.] Primi sunt Apostoli, quando-

quandoquidem & prophetias habebant: prophetæ autem, in novo ſcilicet Teſtamento, Apoſtolatum non habebant.

Alios verò Evangeliſtas.] Vel eos qui conſcripſerunt Evangelia, vel qui non undique circumïerint, Evangelium tamen prædicantes, quales fuerunt Priſcilla & Aquila. Act. 18.

Alios autem paſtores & doctores.] Eos quibus Eccleſiæ erant commiſſæ intelligit, Epiſcopos ſcilicet, quales erant Timotheus, Titus & alii hujuſmodi. Poteris autem per paſtores, Presbyteros & Epiſcopos intelligere: per doctores verò, ipſos etiam diaconos, adeóque, miniſtros. Etenim & illi ordinem habentes expurgandi, per verbum omnino ſordes tollunt.

12 *Ad conſummationem ſanctorum, in opus miniſterii, in ædificationem corporis Chriſti.*] Vides dignitatem? Unuſquiſque, inquit, conſummat, unuſquiſque miniſtrat ad extructionem corporis Chriſti, ſive Eccleſiæ. Quid itaque ægrè fers, ceu minus donum acceperis? Nam & tu *ad conſummationem ſanctorum*, hoc eſt, ad commoditatem fidelium & perfectionem commodas. Cave igitur ne accepto dono ut alios ædifices, teipſum majoribus invidendo, ſubvertas. Præterea, ſi ad conſummationem fidelium alius accepit majus donum, cogita quòd ipſius quoque labor & miniſterium majus eſt, & de iſtis ampliorem rationem reddet. Porrò, quî non diabolicum eſſet, te illi invidere, qui Chriſti corpus abſolvit & ædificat? Iſtud enim hominis eſt qui Deo adverſatur.

13 *Donec occurramus omnes in unitatem fidei, & agnitionis Filii Dei.*] Eouſque, inquit, operari oportet omnes qui dona acceperunt, & laborare, & ædificare, donec pervenerimus ad unitatem fidei: hoc eſt, uſque dum demonſtremur omnes unam & eandem fidem habere, neque dogmatibus differre, neque quoad vitam ſectis quibuſdam inter nos diſſidere.

προφητείας εἶχον· οἱ δὲ προφῆται, οἱ ἐν τῇ νέᾳ διαθήκῃ, οὐκ εἶχον καὶ ἀποστολήν.

Τοὺς δὲ εὐαγγελιστάς.] Ἢ τοὺς τὸ εὐαγγέλιον συγγεγραφότας, ἢ τοὺς μὴ περιιόντας μὲ πάντα χοῦ, εὐαγγελιζομένους δι' οἴκου, ὡς Πρίσκιλλα καὶ Ἀκύλας.

Τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους.] Τοὺς γὰρ ἐκκλησίας ἐγκεχειρισμένους λέγει, τοὺς ἐπισκόπους, οἷος ἦν Τιμόθεος, Τίτος, καὶ οἱ τοιοῦτοι. Δυνάσαι δὲ ποιμένας, καὶ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ ἐπισκόπους νοῆσαι· διδασκάλους δὲ, καὶ τοὺς διακόνους· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι τὴν καθαρτικὴν τάξιν ἔχοντες, διὰ τοῦ λόγου καθαίρουσι πάντως.

12 Πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ.] Ὁρᾷς τὸ ἀξίωμα; ἕκαστός, φησι, καταρτίζει, ἕκαστος διακονεῖ πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἤτοι τῆς ἐκκλησίας. ὥστε τί ἀλλαγεῖς ὡς ἔλαττον χάρισμα λαβών; καὶ γὰρ καὶ σὺ πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, τουτέστι, πρὸς τὴν ὠφέλειαν τῶν πιστῶν καὶ τὴν " τελείωσιν συντελεῖς. Ὅρα οὖν μὴ λαβὼν τὸ χάρισμα ἵνα ἄλλους οἰκοδομῇς, εἶτα ἐκ τοῦ φθονεῖν τοῖς μείζοσι, σεαυτὸν καταστρέψῃς. Ἔπειτα, εἰ πρὸς καταρτισμὸν τῶν πιστῶν ἔλαβεν ἄλλος τὸ μεῖζον χάρισμα, ἐνόει ὅτι καὶ μείζων ὁ κόπος καὶ ἡ διακονία, καὶ ἡ ὑπὲρ τούτοις βάθιων μείζων. Ἄλλως δὲ, πῶς ὁ σατανικὸν πάθος φθονεῖν τῷ καταρτίζοντι καὶ οἰκοδομοῦντι τὸ σῶμα Χριστοῦ; δαιμόνιον γὰρ τοῦτο. " πληρώσεως.

13 Μέχρι καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως, καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.] Μέχρι τίνος ἐργάζεσθαι, φησι, χρὴ πάντας τοὺς χάρισμα λαβόντας, καὶ κοπιᾶν καὶ οἰκοδομεῖν, ἕως ἂν φθάσωμεν εἰς τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως· τουτέστιν, ἕως ἂν διαθῶμεν οἱ πάντες μίαν πίστιν ἔχοντες, μήτε καὶ τὰ δόγματα διαφερόμενοι, μήτε ἐν τοῖς καὶ τὸν βίον σχίσματα

ἔχοντες

" χ. ὡς. ἔχοντες" τοῦς ἀλλήλοις. Τότε γὰρ ἡ μήτης ἑνότης τ πίστεως, τότε ἐπιγινώσκομεν τ υἱὸν τ Θεοῦ, ὅταν ἐν τοῖς δόγμασιν ὀρθοδοξῶμεν, καὶ τ ἀγάπης τ συνδεσμον συντηρῶμεν. Ἀγάπη γὰρ ὁ Χριστός.

Εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τ πληρώματος τ Χριστοῦ.] Ἀνδρα τέλειον, καὶ μέτρον ἡλικίας, λέγει τὴν τελειοτέραν τ δογμάτ γνῶσιν· ὥσπερ καὶ πλήρωμα τ Χριστοῦ, τὴν πανταχῆ καὶ ὁλόκληρον αὐτ γνῶσιν καὶ πίστιν· ὅτι εἷς τῆς τριάδος ὢν καὶ ἴσος τ Πατρὶ, γέγονεν ἄνθρωπος, μία ὑπόστασις ἐν δυσὶ φύσεσι καὶ θελήμασι καὶ ἐνεργείαις· καὶ μετ τ σώματος συνεδριάζει τ Πατρὶ, καὶ ἥξει μετ αὐτ, καὶ ὅσα ἄλλα περὶ αὐτ ὀρθῶς νοεῖται καὶ λέγεται. Πῶς οὖν ἀλλαχοῦ ἀτελῆ λέγει τὴν γνῶσιν ἡμῶν; ὡς πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς μελλούσης γνώσεως· διὸ καὶ δὲ ὡς πρὸς τὸ ἀμετάθετον εἶπε, τελείαν τὴν γνῶσιν. ὅταν γὰρ μὴ μεταπέσωμεν, τότε τέλειοί ἐσμεν, ὡς δῆλον ἀπὸ τ ἑξῆς.

14 Ἵνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι, καὶ κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τ διδασκαλίας.] Ἵνα αὖθ', φησι, τὸ ὀλίγον μέτρον ὃ ἐλάβομεν, κατέχωμεν βεβαίως καὶ στερρῶς, καὶ μὴ ὡς νήπιοι σαλευώμεθα καὶ περιφερώμεθα ὑπὸ παντὸς διδασκάλου. Ἐπὶ τούτῳ γὰρ ἐδόθησαν τὰ χαρίσματα εἰς τὸ οἰκοδομεῖν καὶ καταρτίζειν, ἵνα μὴ σαλεύηται ἡ οἰκοδομή. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, μηκέτι, ἔδειξε καὶ πάλαι τοῦτο πεπονθότας. Τίθησι δὲ καὶ ἑαυτὸν, ἵνα μὴ ὡς ὀνειδίζων, ἀλλὰ μετ ἱλαρότητος διορθώσηται. Διὰ δὲ τ εἰπεῖν, κλυδωνιζόμενοι, δείκνησιν ὑφ οἵῳ κινδύνῳ εἰσὶν αἱ ἀπαγεῖς τοῦς περὶ τὴν ὀρθοδοξίαν ψυχαί. Τῇ ζοπῇ δὲ ἐμμένων, καὶ ἀνέμους σκάλεσι τὰς διαφόρους διδασκαλίας.

Ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ, τοῦς πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης.] Κυβευταὶ λέγονται οἱ τοῖς πταισὶ κεχρημένοι· τοιοῦτοί εἰσιν οἱ ψευδοδιδάσκαλοι, Tum enim vera est fidei unitas, tum agnoscimus Filium Dei, quando & in doctrina rectam sententiam habuerimus; & charitatis vinculum servaverimus. Charitas enim Christus est.

In virum perfectum, & in mensuram ætatis plenitudinis Christi.] Virum perfectum & mensuram ætatis, perfectiorem dogmatum cognitionem dicit: quemadmodum & plenitudinem Christi, omnimodam atque integram ipsius cognitionem & fidem: nimirum quòd unus ex Trinitate cùm esset, & æqualis Patri, factus sit homo, una persona in duabus naturis & voluntatibus & operationibus: & cum corpore Patri adsidet, veniétque cùm ipso, & quæcunque alia de ipso rectè intelliguntur ac dicuntur. Quomodo igitur aliàs imperfectam dicit cognitionem nostram? Ut opponatur futuræ cognitioni: hîc verò respectu immutabilitatis ejus, perfectam cognitionem dixit. Quando enim non exciderimus, tum perfecti sumus, ut ex sequentibus liquet.

14 *Ut jam non simus parvuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ.*] Ut ipsam exiguam, inquit, mensuram quam accepimus, contineamus firmiter & solidè, & non infantium instar concutiamur & circumagamur abs quovis doctore. Ad hoc enim data sunt charismata, ut ædificent atque consummentur, ne concutiatur ipsa structura. Cùm verò ait, *Jam non*, indicavit olim eos id esse passos. Seipsum autem connumerat, ut non veluti conviciator, sed cum hilaritate corrigat. At cùm ait, *fluctuantes*, ostendit in quali periculo constitutæ sunt illæ animæ, quæ circa recta dogmata sunt instabiles. In tropo autem perseverans, ventos etiam vocavit diversas doctrinas, miniméque consentientes.

In nequitia hominum, in astutia, ad circumventionem erroris.] Κυβευταὶ dicuntur, qui talis utuntur, hujusmodi sunt falsi doctores, transponentes simpliciores, ceu

ceu talos, prout voluerint. Ne igitur, inquit, nos circumferamur in nequitia, ſive verſutia hâc. Quomodo? *in aſtutia, ad circumventionem impoſturæ*, hoc eſt, ad quodcunque deceptrix eorum circumventio voluerit, ad hoc tranſpoſiti & circumacti. Ob nihil enim aliud omnia fallaciter conantur, & arte quadam machinantur, quàm ut ſeducant. Pulchrè autem appoſuit, *hominum*, res enim divinæ verſutiam ac deceptionem non admittunt.

15 *Veritatem autem ſectantes in charitate, creſcamus in ipſum per omnia, qui eſt caput Chriſtus.*] Fraudulenti enim & in verbis verſuti, omnia notha & falſa loquuntur, neque quicquam in ipſis eſt vel ſanum vel ſtabile. Nos autem veritati ſtudentes in dilectione erga Deum & proximum, neque dogmata falſa retinentes, neque in hypocriſi viventes (hîc enim videtur & de vita ipſis verba facere) augeamus in Chriſtum omnia noſtra, vitam nimirum & doctrinam. Ipſi enim, qui caput eſt, debemus adaptare noſtra, ut nihil non reſpondens & inconveniens capiti feramus, ſed omnia augeamus ad ipſum.

16 *Ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem junctúram ſubminiſtrationis, ſecundùm operationem in menſura uniuſcujuſque membri, augmentum corporis facit, ad ædificationem ſuiipſius in charitate.*] Hujus loci ſenſus talis eſt, etiamſi obſcurè dictus ſit: Quemadmodum in corpore ſpiritus, qui è cerebro diſcendit per nervos, non ſimpliciter dat omnibus membris ſenſum, ſed unicuíque ſecundùm proportionem, ei quidem quod plura recipere poteſt, plura; quod verò minus, minus: ſic & Chriſtus in animas noſtras quæ ſunt membra ipſius, facit ſuppeditationem chatiſmatum ſuorum, non ſimpliciter, ſed pro menſura cujuſlibet membri, hoc eſt, perinde ut quodlibet poteſt capere: hacque ratione totum corpus ædificationem & augmentum ſuiipſius facit in dilectione. Aliter enim non licet

μεταπιδόντες * ταῖς ἀφελεστέροις, ὥσπερ * ἀφε-
πεπαῖς, ὡς βούλοι). Ἵνα οὖν, φησι, μὴ πεφερώμεθα ἡμεῖς ἐν τῇ κυβείᾳ ταύτῃ. Πῶς; ἐν πανουργίᾳ, πρὸς τὸ μεθοδεύειν τὴν πλάνης, τυλέσι, πρὸς ὅσον ἡ πλάνος αὐτῶν μεθοδεία βούλει), πρὸς ἐκεῖνο μεταπιθέμενοι καὶ πεφερόμενοι. δι' οὐδὲν γὰρ ἄλλο πάντα μεθοδεύουσι καὶ τεχνάζονται, ἢ ὃ πλανᾶν. Κεφὰς δὲ προσέθηκε, τῶν ἀνθρώπων· τὰ γὰρ τοῦ Θεοῦ κυβεῖαι καὶ ἀπάται οὐκ ἔχουσιν.

15 Ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλή, ὁ Χριστός.] Οἱ μὲν πανοῦργοι καὶ κυβευταὶ τῶν λόγων, " πάντα νόθα καὶ ψευδῆ ἔχουσι καὶ " χ. παῖ πε.
οὐδὲν ἐν αὐτοῖς ὑγιὲς καὶ σάσιμον. Ἡμεῖς δὲ ἀληθεύοντες ἐν ἀγάπῃ, τῇ τε πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον, καὶ " μηκέτι ψευδῆ " χ. μήτε
δόγματα ἔχοντες, μήτε ἐν ὑποκρίσει ζῶντες (ἐνταῦθα γὰρ δοκεῖ καὶ περὶ βίου αὐτοῖς διαλέγεσθαι) αὐξήσωμεν εἰς Χριστὸν τὰ πάντα ἡμῶν, τοῦτο βίον καὶ τὰ δόγματα. αὐτῷ γὰρ κεφαλῇ ὄντι ὀφείλομεν προσαρμόζειν τὰ ἡμέτερα, ἵνα μηδὲν ἀκατάλληλον φέρωμεν καὶ ἀνάρμοστον τῆς κεφαλῆς, ἀλλὰ πάντα πρὸς αὐτὸν αὐξάνωμεν.

16 Ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἁφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἑκάστου " μέρους, τὴν αὔξη- " χ. μέλους.
σιν τοῦ σώματος ποιεῖται, εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ.] Ἡ διάνοια τοῦ ῥητοῦ τοιαύτη, εἰ καὶ ἀσαφῶς πέφρασται. Καθάπερ ἐν τῷ σώματι τὸ πνεῦμα τὸ ἀπὸ τοῦ ἐγκεφάλου καταβαῖνον διὰ τῶν νεύρων, οὐχ ἁπλῶς δίδωσι πᾶσι τοῖς μέλεσι τὴν αἴσθησιν, ἀλλὰ κατ' ἀναλογίαν ἑκάστῳ, ᾧ μὲν πλέον δέξασθαι δυναμένῳ, πλέον· τῷ δὲ ἔλαττον, ἔλαττον· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς εἰς τὰς ψυχὰς ἡμῶν, αἵτινές εἰσι μέλη αὐτοῦ, ποιεῖται τὴν χορηγίαν τῶν χαρισμάτων αὐτοῦ, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἑκάστου μέλους, τουτέστιν, ὡς δυνατὸν χωρῆσαι ἕκαστον· καὶ οὕτω τὸ σῶμα ἅπαν τὴν οἰκοδομὴν καὶ αὔξησιν ἑαυτοῦ ποιεῖται ἐν ἀγάπῃ. Ἀλλως γὰρ οὐκ ἔστι δέξασθαι τὴν

χορηγίαν

χορηγίας τῆς ἀφῆς καταβαίνοντος πνεύματος, ὑφ' οὗ καὶ ζωογονούμεθα καὶ
"χ. αὐξανόμεθα. "αὐξόμεθα, εἰ μὴ διὰ τῆς ἀγάπης συνδεδεμένοι ὦμεν καὶ ἑνωμένοι, ὡς ἓν σῶμα. Ὥσπερ γὰρ, εἴ τύχοι, χεὶρ ἀποσπασθεῖσα τοῦ σώματος, οὐ δέξαιτο ἂν τὸ αἰσθητὸν πνεῦμα, οἷα τῆς συνεχείας ἀποδιαρρεθεῖσα· οὕτω καὶ ἡμεῖς, ἐὰν μὴ ἑνωμένοι ὦμεν, οὐ δεχόμεθα πλεῖον ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἡμῶν τοῦ Χριστοῦ καταβαίνοντος τὸ πνεύματος χάριν. Διὰ τοῦτο εἶπε, καὶ ὅτι τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον, τουτέστιν, οὐχ ἁπλῶς κειμένων τῶν μελῶν, οὐδὲ καὶ ἡνωμένων, καὶ ἑκάστου τὸ οἰκεῖον τόπον ἐπέχοντος, καὶ μὴ παρηρθρωμένου, μηδὲ παρὰ χῆμα κειμένου. Παρ' ἡμῖν μὲν οὖν ὅστι τὸ συναρμολογεῖν ἑαυτοὺς καὶ συμβιβάζειν διὰ τῆς ἀγάπης· τοῦ δὲ Χριστοῦ τὴν κε-
"χ. ἐπιπέμπειν. φαλὴν ἡμῶν τὸ τὸ πνεῦμα "ἐπιπέμπειν. Ὁ πᾶς οὖν λόγος περὶ ταπεινοφροσύνης καὶ ἑνώσεως. Τὸ δὲ, διὰ πάσης ἁφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, τοῦτο δηλοῖ, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἐπιχαταβαῖνον καὶ χορηγούμενον, ἅπαν) πάντων. Τὸ τοίνυν σῶμα αὔξει καὶ οἰκοδομεῖται διὰ τοῦ ἅπτεσθαι τῶν μελῶν τοῦ ἐπιχορηγήματος τοῦ πνεύματος, καὶ ἐνεργεῖν ἐν αὐτοῖς (τοῦτο γὰρ ὅστι τὸ κατ' ἐνέργειαν) ἢ ὅτι τοῦ ἐνεργήματος τοῖς μέλεσι τὸ πνεῦμα δίδωσι.

17 Τοῦτο οὖν λέγω καὶ μαρτύρομαι ἐν Κυρίῳ, μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν, καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη περιπατεῖ, ἐν ματαιότητι τοῦ νοὸς αὐτῶν.] Διδασκάλου, οὐ μόνον τὸ παραινεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ σωφρονίζειν, διὰ τοῦ καὶ τὸν Θεὸν ἐφιστᾶν τοῖς μαθηταῖς, ὥσπερ καὶ ἐνταῦθα Παῦλος ποιεῖ· Μαρτύρομαι γὰρ, φησιν, ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ, τουτέστι, μάρτυρα τὸν Κύριον ποιοῦμαι, ὅτι οὐκ ἀπικρυψάμενος ὑμᾶς ἃ δεῖ εἰπεῖν. Οὐκ εἶπε δὲ, μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν ὡς περιπατεῖτε, ἵνα μὴ πλήξῃ· ἀλλὰ καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη, τοῦ ἑτέρων παραδείγματι σωφρονίζων αὐτούς. Ἐν ματαιότητι οὖν τοῦ νοὸς περιπατοῦσιν, καὶ ὡς τὰ εἴδωλα σεβόμενοι, καὶ

recipere ſuppeditationem deſcendentis deſuper ſpiritûs, à quo & vivificamur, & creſcimus, niſi per dilectionem connexi fuerimus, & uniti tanquam unum corpus. Ut enim, exempli gratiâ, manus à corpore avulſa, non porrò receperit ſenſibilem ſpiritum, eò quòd a continuitate diducta eſt: ſic & nos, niſi uniti fuerimus, non recipimus à capite noſtro Chriſto deſcendentem ſpiritûs gratiam. Propterea dixit, corpus *compactum & connexum*, hoc eſt, non ſimpliciter poſitis membris; verumetiam conjunctis, & unoquoque proprium locum habente, ut nullum luxatum ſit, neque præter formam collocatum. In nobis igitur eſt, nos ipſos conſtruere & coagmentare per dilectionem: Chriſti verò capitis noſtri, ſpiritum immittere. Totus igitur hic ſermo eſt de humilitate, & unitate. Quod verò ait, *Per omnem junctûram ſubminiſtrationis*, denunciat hoc, quòd ſpiritus à capite advectus & ſuppeditatus omnia contingat. Corpus igitur creſcit & ædificatur per hoc quòd ſpiritûs ſuppeditatio membra contingat, atque in eis operetur (hoc eſt enim illud, *ſecundùm operationem*) vel quòd ſpiritus tribuit operationem membris.

17 *Hoc igitur dico & teſtificor in Domino, ut jam non ambuletis, ſicut & reliquæ gentes ambulant, in vanitate ſenſûs ſui.*] Præceptoris eſt non ſolùm adhortari, verumetiam terrere, per hoc quòd Deus diſcipulis etiam aſſiſtat atq; præſit, quemadmodum hîc Paulus agit, *Teſtor enim*, inquit, *vobis in Domino*, hoc eſt, teſtem Dominum facio, quòd non occultârim ea quæ vobis dicenda fuerint. Non dixit autem, Ne porrò vos ambuletis quemadmodum ambulabatis, ne feriret eos: ſed reliquarum gentium inſtar, inquit, aliorum exemplo illos caſtigans & erudiens. In vanitate porrò mentis circumambulabant, & quia idola colebant, & quia affectibus

ſuis

ſuis inſerviebant, & quia mundi vanitatibus adfixi erant. Quæ ideo vanitas dicuntur, eò quòd nos illis vanè utamur: non enim ſuâ naturâ vana ſunt: valdè namq; bona ſunt condita.

18 *Tenebris obſcuratum habentes intellectum, abalienati à vita Dei.*] Lumen quidem lucebat divinæ cognitionis, puræque vitæ: ipſi autem obtenebrârunt ſeipſos, imbecillem facientes animæ perſpicuitatem per caliginem affectuum mundanarúmq; curarum. Rheuma enim multùm & difficulter curabile, ſunt affectus & ſolicitudines mundanæ quæ mentem perturbant. Propterea & à vita Dei, id eſt, divinâ, quæ ſecundùm Deum eſt, abalienati ſunt qui ſic ſe habebant. Rationalis enim vita eſt, veritatem intelligere. Qui verò ad hanc caligat, meritò ne vivit quidem, eò quòd veritas ſit ſubſtantia & lumen rationis.

Propter ignorantiam quæ eſt in ipſis, propter cæcitatem cordis ipſorum,] Si igitur ignorant, quid eos accuſas? Ignorans enim docendus eſt, non accuſandus. Atqui ignorantia, inquit, propter cæcitatem iis acceſſit, id eſt, propter ſtupiditatem; ſtupiditas autem ex illorum propenſione ad impuram vitam. Quamobrem reprehenſione digni ſunt. Audi enim & quæ ſequuntur.

19 *Qui deſperantes, ſeipſos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis cum aviditate.*] Viden' ex voluntate atque propoſito hanc eis ſtupiditatem eſſe? *Deſperantes* enim, inquit, hoc eſt, ſegnes facti, nolentes laborare ut inveniant bonum, omni dolore tantùm non vacantes, ac veluti ad ſtultitiam redacti, ſe ipſi tradiderunt impudicitiæ: ut quid faciant? ut operentur impuritatem: hanc enim exercitii continuíque operis loco poſuerunt, nec unam quidem ejus ſpeciem, ſed omnigenam. Quî igitur non in ſummum ſtuporem venturi erant, qui ſeipſos

ὡς τοῖς πάθεσι δουλεύοντες, καὶ τοῖς τοῦ κόσμου μαθηταῖς προσπλώμενοι· ἀπ' ματαιότητος λέγον), διὰ αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἡμεῖς αὐτοῖς ματαίως χρώμεθα· ἔστι γὰρ τῇ ἑαυτῶν φύσει μάταια εἶσι· καλὰ γὰρ λίαν ἐκτίσθη.

18 Ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ, ἀπηλλοτριωμένοι τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ.] Τὸ μὲν φῶς ἔλαμπε τῆς τε θεογνωσίας καὶ τοῦ καθαροῦ βίου· αὐτοὶ δὲ ἐσκότισαν ἑαυτοὺς, ἀσθενεῖς ποιήσαντες τὸ τῆς ψυχῆς διορατικὸν διὰ τὴν ἀχλὺν τῶν παθῶν καὶ τῶν βιωτικῶν φροντίδων. Ῥεῦμα γὰρ πολὺ καὶ " δυσίατόν ἐστι τὰτε πάθη καὶ " χρ. δύσ. Cotov. αἱ μέριμναι τοῦ κόσμου, ὀπτηθολοῦσαι τὴν διάνοιαν. διὰ τοῦτο καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ζωῆς, ὅ ἐστι, τῆς τοῦ Θεοῦ, ἀπηλλοτριώθησαν οἱ ὕπνον ἔχοντες. Τοῦ λογικοῦ γὰρ ζωὴ, τὸ τὴν ἀλήθειαν νοεῖν· ὁ δὲ περὶ ταύτην τυφλωθεὶς ἐικότως οὐδὲ ζῇ, διὰ τὸ τὴν ἀλήθειαν εἶναι οὐσίαν καὶ φῶς τοῦ λόγου.

Διὰ τὴν ἄγνοιαν τὴν οὖσαν αὐτοῖς, διὰ τὴν πώρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν.] Εἰ οὖν ἀγνοοῦσι, τί αὐτοῖς ἐγκαλεῖς; τὸν γὰρ ἀγνοοῦντα διδάσκεσθαι " δεῖ, οὐ " χρ. χρὴ κατηγορεῖσθαι. Ἀλλ' ἡ ἄγνοια, φησι, διὰ τὴν πώρωσιν αὐτοῖς ἐπεγένετο, " ὅ " χρ. ἔπε. ἐστι, διὰ τὴν ἀναισθησίαν· ἡ δὲ ἀναισθησία ἐκ τῆς περὶ τὸν ἀκέραρτον βίον διαθέσεως " αὐτῶν. Ὥστε " χρ. αὐτῶν. ἐγκαλεῖσθαι ἄξιοι. Ἀκουε γὰρ καὶ τῶν ἑξῆς.

19 Οἵτινες ἀπηλγηκότες ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελγείᾳ, εἰς ἐργασίαν πάσης ἀκαθαρσίας ἐν πλεονεξίᾳ.] Ὁρᾷς ὅτι ἐκ προαιρέσεως αὐτοῖς ἡ ἀναισθησία; Ἀπηλγηκότες γὰρ, φησι, τουτέστι, κατεῤῥαθυμηκότες, καὶ μὴ θέλοντες καμεῖν πρὸς τὴν εὕρεσιν τοῦ καλοῦ, καὶ ἀπράγμονες διατελέντες, καὶ οἷς μεμωραμμένοι, ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελγείᾳ· ἵνα τί πάσχουσιν; ἵνα ἐργάζωνται τὴν ἀκαθαρσίαν· μελέτην γὰρ καὶ ἔργον διηνεκὲς ἔθεντο ταύτην· καὶ οὐκ ἐν εἴδει, ἀλλὰ πᾶσαν. Πῶς οὖν οὐκ ἔμελλον ἀναισθητεῖν, οἱ ἑαυτοὺς παρέδοντες

δόντες

δόντες ἀκαθαρσίᾳ πάσῃ; ὁ γὰρ ἀκάθαρτος βίος καὶ δογμάτων πονηρῶν αἴτιος, καὶ πάντος καλοῦ ἄγνοιαν ἐμποιεῖ. Ὅταν οὖν "τοίνυν ἄλλοσε ἀκούσῃς, ὅτι ὁ Θεὸς παρέδωκεν εἰς ἀδόκιμον νοῦν, μέμνησο καὶ τούτου τοῦ ῥητοῦ, καὶ συμβιβάζων ἀμφότερα, νόει ὅτι τοὺς παραδόντας ἑαυτοὺς ὁ Θεὸς λέγει παραδοῦναι, ἀντὶ τοῦ, συγχεχωρηκέναι καὶ ἐγκαταλελοιπέναι, ὅπερ ἀξίους ἑαυτοὺς τούτου ἐποίησε. Καὶ τῷ εἰπεῖν δὲ, ἐν πλεονεξίᾳ, περιαιρετικὴν τὴν ἀναισθησίαν αὐτοῖς περισμαρτυρεῖ. ἔξεστι γάρ, φησιν, αὐτοῖς καὶ χρημάτων καὶ ἡδονῆς ἐν συμμετρίᾳ ἀπολαύειν· οἱ δὲ τὴν ἀμετρίαν ἐλόμενοι, ἐν πᾶσιν εἰς πώρωσιν ἦλθον, καὶ ἀναισθησίαν πάντος ἀγαθοῦ.

20 Ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν Χριστόν· 21 Εἴγε αὐτὸν ἠκούσατε, καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε, καθώς ἐστιν ἀλήθεια ἐν τῷ Ἰησοῦ, 22 Ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον.] Τὰ μὲν ἔθνη οὕτως ἔχει· ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν Χριστόν· Εἴγε "ἠκούσατε τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε· τουτέστιν, ὅπερ ἐμάθετε τὸν Χριστόν. Οὐ γὰρ ἀμφιβάλλων, ἀλλὰ καὶ σφόδρα διακεβαιούμενος "οὕτω φησί· τοῦτο γάρ ἐστι μαθεῖν τὸν Χριστόν, τὸ ὀρθῶς βιοῦν· ὡς ὅταν πονηρῶς ζῶν, ἄγνοος τὸν Χριστόν. Θεὸν γάρ, φησιν, ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται. Τὸ δὲ, καθώς ἐστιν ἀλήθεια, "νοήσης οὕτω "δεῖ νοῆσαι, ὅτι οὐχ ὥσπερ τὰ ἔθνη ἐν ματαιότητι περιπατοῦσιν, οὕτω καὶ ὑμεῖς ὅτι τοῖς αὐτοῖς συνέβητε. Οὐ γὰρ ματαιότης τὰ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ἀλήθεια καὶ τὰ δόγματα καὶ ὁ βίος· ἡ μὲν γὰρ ἁμαρτία ψεῦδος, ὡς ἀνυπόστατος, καὶ μὴ ἔχουσα τέλος· ἡ δὲ ἀρετὴ ἀλήθεια, ὡς ὑφιστῶσα καὶ τέλος ἔχουσα. Τί δὲ ἐδιδάχθητε, καὶ τί ἐστιν ἡ κατὰ Χριστὸν ἀλήθεια; Τὸ ἀποθέσθαι "ὑμᾶς τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, τουτέστι, τὸν τῆς προτέρας ἀναστροφῆς ἐξ-

omni immundiciei tradiderunt? Etenim immunda vita, dogmatum quoque pravorum causa est, & omnis boni ignorantiam parit. Quando igitur alio in loco audiveris, quòd Deus tradiderit eos in reprobam mentem, reminiscere etiam hujus loci, atque compingens utrumque, intellige quòd Deus dicatur tradere eos qui seipsos tradunt, hoc est, permittere, necnon concedere, quandoquidem se dignos hoc permissu fecerunt. Ad hæc cùm dicit, *Cum aviditate*, voluntariam eis stupiditatem adesse testatur. Licuisset enim eis & pecuniis & voluptatibus moderatè frui: illi verò intemperantiam eligentes, in omnibus ad cæcitatem venerunt, & insensibilitatem cujusvis boni.

20 *Vos autem non ita didicistis Christum:* 21 *Siquidem ipsum audivistis, & in ipso docti estis, sicut est veritas in Jesu,* 22 *Deponere vos secundùm priorem conversationem veterem hominem.*] Gentes quidem sic se habent, vos autem non sic didicistis Christum, siquidem audivistis Christum, & in ipso instituti estis; hoc est, quandoquidem didicistis Christum. Non enim dubitans, cæterùm admodum firmatus atque certus hæc dicit. Nam & hoc est, discere Christum, rectè vivere: perinde ac qui scelestè vivit, Christum ignorat. Deum enim, inquit, confitentur se nôsse, factis autem negant. Quod autem ait, Sicut est veritas, sic intelliges, quòd non sicut gentes in vanitate circumambulant, sic & vos ad eadem vana estis compositi atque comparati. Quæ enim Christi sunt, tum dogmata, tum vita, non sunt vanitas, sed veritas. Peccatum autem est vanitas & mendacium, ut quod substantia & subjecto careat, nec habeat perfectionem. Virtus autem veritas est, ut quæ subsistat, & perfectionem finémque habeat. Quid autem docti estis? & quid est veritas secundùm Christum? Nimirum, ut abjiciatis veterem hominem, hoc est, prioris vitæ conversationisque mores,

adeóque præcedentem vivendi rationem peccatis obnoxiam.

Qui corrumpitur ſecundùm deſideria erroris.] Bifariam hoc intelliges: vel quòd æquè ut cupiditates corrumpuntur, ſic & ipſe homo, hoc eſt, ratiocinatio, corrumpitur. Quomodo autem cupiditates corrumpuntur? Nempe & morbo & ſenio pulchritudo marceſcit, ac robur virile conſimilem ad modum, ac morte tandem ſimpliciter omnia diſſolvuntur. *In illa enim* Pſal.145. *die*, inquit, *peribunt omnes cogitationes ejus.* Vel, *ſecundùm concupiſcentias*, dixit, pro, à concupiſcentiis: etenim ab his corcumpitur vetus noſter homo, quemadmodum lana & ferrum ab iis quæ generant, ab his etiam corrumpuntur. Nam & gloriæ amor perdit, quoad animam omnino, nonnunquam etiam quoad corpus: ac voluptates ſimiliter. Bellè autem errorem vocavit voluptatem ex hiſce promanantem. Fucus enim eſt, & mendacium, voluptatis quidem ſpeciem & figuram habens, cùm reipſa nihil aliud ſit quàm amarulentia. Hæc enim eſt deceptio, aliud videri, aliud verò eſſe.

23 *Renovamini ſpiritu mentis veſtræ.*] Ne quis exiſtimet alium introduci hominem, ait, Renovamini: hoc eſt, ipſum quòd conſenuit, reſuſcitate, & aliud facite. Proinde ſubjectum quidem idem eſt, permutatio autem eſt morum & mentis. At quî fiat iſta renovatio? per Spiritum ſanctum, qui habitat in mente noſtra: ſpiritus enim non ſuſtinet priora & vetera opera. Porrò quod ait, eſt hujuſmodi: Renovamini ſpirituali renovatione in mente veſtra, ſed non corporali, & in corpore factâ.

24 *Et induite novum hominem.*] Viden' ſubjectum idem eſſe, nempe quod exuitur & induitur? Indumenta autem varia, utpote virtus & vitium? Ut enim exui & indui, facile eſt: ſic & vitium & virtus, facilia ſunt, ſi velimus. Cur verò hominem appellat

πον, καὶ τὸν παλαιὸν ζωὸν καὶ ἐφάμαρτον.

Τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης.] Διχῶς τοῦτο νοήσεις· ἢ ὅτι ὥσπερ αἱ ἐπιθυμίαι φθείρονται, οὕτω καὶ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, τουτέστιν, ὁ λογισμὸς, φθείρεται. Πῶς δὲ αἱ ἐπιθυμίαι φθείρονται; " ὅτι καὶ νόσῳ τὸ κάλλος μαραίνεται καὶ γήρᾳ, καὶ ἡ ἰσχὺς ὡσαύτως, καὶ ἁπλῶς πάντα θανάτῳ τὸ τελευταῖον λύονται. Ἐν ἐκείνῃ γάρ, φησι, τῇ ἡμέρᾳ πάντες ἀπολοῦνται οἱ διαλογισμοὶ αὐτοῦ. Ἢ τὸ, κατὰ τὰς ἐπιθυμίας, ἀντὶ τοῦ, ἀπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν. Καὶ γὰρ ἀπὸ τούτων φθείρεται ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος, ὥσπερ τὸ ἔριον καὶ ὁ σίδηρος, ὑφ' ὧν γεννῶσιν, ἀπὸ τούτων ἀπολλυῶνται. Καὶ γὰρ καὶ δόξης ἔρως ἀπόλλυσι, καὶ ψυχικῶς μὲν πάντως, ἔστι δ' ὅτε καὶ σωματικῶς· καὶ ἡδοναὶ ὁμοίως. Καλῶς δὲ ἀπάτην ἐκάλεσε τὴν ἐκ τούτων ἡδονήν. Ὑπόκρισις γάρ ἐστι καὶ ψεῦδος, ὡς ἡδονὴ μὲν σχηματιζομένη, πικρία δὲ ὄντως οὖσα. Τοῦτο οὖν ἀπάτη, τὸ ἄλλο φαινομένη, ἄλλο δὲ εἶναι.

23 Ἀνανεοῦσθε δὲ τῷ πνεύματι τοῦ νοὸς ὑμῶν.] Ἵνα μήτις νομίσῃ ὅτι ἕτερον ἐπεισάγει ἄνθρωπον, φησὶν, ἀνανεοῦσθε· τουτέστιν, αὐτὸ τὸ γεγηρακὸς " ἀνανεώσας δὲ ἀλλοῖον ποιῆσαι. ὥστε τὸ μὲν ὑποκείμενον τὸ αὐτό, ἡ δὲ μεταβολὴ, ἥτις ἐστὶν ἡ γνώμης. Πῶς δ' ἂν γένοιτο " ἡ ἀνανέωσις; " χ. ἀνακαινώσει. ἀλλὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ ἐν τῇ νοΐ ἡμῶν κατοικοῦντος. τὸ γὰρ πνεῦμα οὐκ ἀνέχεται παλαιῶν πραγμάτων. Οὐ λέγει, ταὐτόν ἐστιν· ἀνανεοῦσθε πνευματικὴν ἀνανέωσιν ἐν τῇ νοΐ ὑμῶν, ἀλλ' ὐ σωματικὴν καὶ ἐν σώματι γινομένην.

24 Καὶ ἐνδύσασθε τὸν καινὸν ἄνθρωπον.] Ὁρᾷς ὅτι τὸ ὑποκείμενον ἓν ἐστι, τὸ ἐκδυόμενον καὶ ἐνδυόμενον· τὰ δὲ ἐνδύματα διάφορα, τουτέστιν, ἡ κακία καὶ ἡ ἀρετή; Ὥσπερ γὰρ τὸ ἀποδύσασθαι καὶ ἐνδύσασθαι ῥᾴδιον, ὅτω καὶ κακία καὶ ἀρετὴ, ἐὰν θελήσωμεν. Διὰ τί δὲ ἄνθρω-

πον

πον καλῆς τινὸς καὶ ἀγαθοῦ, ἢ ἄνθρωπον τὸν ἀρετὴν; ὅτι οὐκ τῶν ἔργων χαρακτηρίζεται ὁ ἄνθρωπος, ἢ οὐχ ἧττον φύσεως ταῦτα δεικνύουσι τὸν ἄνθρωπον, εἴτε ἀγαθὸν εἴτε πονηρόν. Καινὸς οὖν ἄνθρωπος, ὁ νέος, ὁ οὐκ ἐν βαπτίσματος, ὃς ἢ ἰσχύειν ὀφείλῃ τῇ εἰ), ἢ ῥυτίδας μὴ ἔχων, ἢ ὑγιεινός· ταῦτα γὰρ "πάντα νέα.

Τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι "τῆς ἀληθείας.] Οὗτος, φησιν, ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἐπιθυμίαις, ἀλλὰ κατὰ Θεόν· τουτέστιν, κατὰ Θεοῦ κρίσιν πεποίηται, ἣν βούλεται Θεὸς, ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ, οὐκ ἐξ ὕδατος καὶ γῆς, ἀλλ' ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι. Ταῦτα γὰρ ἡ οὐσία τοῦ τοιούτου ἀνθρώπου. Δικαιοσύνη μὲν οὖν ἐστιν ἡ καθόλου ἀρετὴ, ὥσπερ καὶ εἰώθαμεν δίκαιον ὀνομάζειν τὸν ἀνεπίληπτον. Καὶ ὁ Κύριος· Ἐὰν μὴ περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεῖον τῶν "Φαρισαίων· πᾶν γὰρ πᾶσαν ἀρετὴν εἰώθασι φησιν. Ὁσιότης δὲ ἡ καθαρότης, ἢ τὸ πληρῶσαι πᾶν τὸ ὀφειλόμενον· καθὸ λέγομεν καὶ ὁσίους τῶν νεκρῶν, τινὰ ὅσιόν, ἔστιν τις τὰ ὀφειλόμενα ἐπ' "αὐτοῖς πληρώσῃ, ἢ τὸ, ἀφωσιωσάμην. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ ἐλέγετο δικαιοσύνη, φησὶν ὅτι σκιὰν τοῦ τύπου ἦσαν. Ἐγὼ δέ σοι τὴν τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ βαπτίσματος φημί. ἢ ἵνα μὴ ἀντιδιατρίβω τῷ ἐν σχήματι καὶ ὑποκρίσει δικαιοσύνης, εἶπε τὴν τῆς ἀληθείας. Ἐκτίσθη μὲν οὖν ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ βαπτίσματι δοὺς δικαιοσύνης καὶ ὁσιότητος· ἐνδύσασθαι δὲ αὐτὸν δεῖ καὶ νῦν διὰ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων. Ὅταν δὲ ἀκούσῃς ἐνδύσασθαι, ὡς μηδέποτε ἀποθέσθαι νόει· ὡς τὸ, Ἐνεδύσατο κατάργειαν ὡς ἱμάτιον· καὶ, Ὁ περιβαλλόμενος φῶς. καὶ * εἰώθαμεν λέγειν, ὁ δεῖνα τὸν δεῖνα ἐνεδύσατο.

25 Διὸ ἀποθέμενοι τὸ ψεῦδος, λαλεῖτε ἀλήθειαν ἕκαστος μετὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ, ὅτι ἐσμὲν ἀλλήλων μέλη.] Εἰπὼν, τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον καθολικῶς, λοιπὸν καὶ κατὰ μέρος αὐτὸν ὑποτυπώσει· καὶ πρῶτον τὸ ψεῦδος ἀποκόπτει

vitium, & eundem virtutem? quoniam ex operibus notatur homo: atque hæc non minùs quàm natura indicant hominem, ſive bonus ſive malus ſit. Novus igitur homo eſt, qui ex baptiſmate novatus eſt, qui & fortis eſſe debet, ſine rugis, & ſanus: hæc enim omnia ſunt juvenis.

Qui ſecundùm Deum creatus eſt in juſtitia & ſanctitate veritatis.] Iſte, inquit, homo creatus eſt, non ſecundùm cupiditates, ſed *ſecundùm Deum*, hoc eſt, à Deo eſt creatura talis quæ Deo placet, in baptiſmate, non ex aqua & terra, ſed in juſtitia & ſanctitate. Hæc enim hujuſce hominis ſunt ſubſtantia. Juſtitia igitur virtus eſt univerſalis, quemadmodum etiam ſolemus illum juſtum appellare, qui inculpatæ vitæ eſt. Quinetiam Dominus, *Niſi*, inquit, *abundaverit juſtitia veſtra plus quàm Phariſæorum.* omnem enim virtutem hîc dicit. Sanctitas autem, puritas eſt, atque adeò implere omne debitum. Quemadmodum & de mortuis *ſanctitatem* dicimus, quando aliquis debita, ſive juſta iis perſolverit: & ἀφωσιωσάμην, hoc eſt, expiationem feci. Quia verò & in veteri Teſtamento juſtitia dicebatur, illam hujus fuiſſe figuram affirmat. Ego autem tibi de veritatis & Evangelii juſtitia loquor: vel in oppoſitionem juſtitiæ ſimulatæ, *juſtitiam veritatis*, dixit. Creatus eſt quidem homo iſte in baptiſmate per juſtitiam & ſanctitatem: oportet autem ipſum & nunc per vitam & opera induere. Quando autem audiveris induere, ita intellige ut nunquam deponas; ut in eo loco: *Induit maledictionem, tanquam pallium:* &, *Amictus lumine.* Conſuevimus etiam dicere, Hic illum induit.

Mat. 5. 20. Pſ. 108. 18. Pſal. 103. 2.

25 *Propterea depoſito mendacio, loquimini veritatem unuſquiſque cum proximo ſuo, quoniam ſumus invicem membra.*] Cùm generatim veteris hominis mentionem feciſſet, deinceps ſpeciatim per partes eum deſcribit, ac primò mendacium reſecat,

quod ſit inter nos invicem; cauſaſque adducit, quòd proximi inter nos ſimus, & quod majus eſt, majoremque nobis pudorem ſuffundit, quòd alter alterius membra ſimus; perinde quaſi hoc dicat: Numquid oculus videns venenatum animal, mentitur adversùs pedem, nec conjicit eum in fugam? Vel cùm profundam foſſam ſub culmis ac terra abditam pes explorârit, numquid mentitur pes, neque oculo denunciat, ut alio in loco conſpiciat atque inveniat tranſitum? Ac ſimpliciter in omnibus idem invenies. Hunc ad modum & nos non mentiamur, neque fallamus alter alterum: membra enim ſumus unius corporis.

26 *Iraſcimini, & ne peccetis.*] Mendacium primùm vetuit, & quia ſæpenumero ex mendacio ira gignitur, ait; Bonum quidem fuiſſet omnino non iraſci: Sin autem contigerit, ad peccatum tamen ex immoderato iræ uſu deferri nolite. Nonnulli aſſeverant unam eſſe iram quæ non peccet; utpote quæ ſit adversùm dæmones, & pravos animi motus, ad quam nos hoc in loco divinus adhortatur Apoſtolus.

Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram.] Ne perſeveret apud te diutiùs æquo iracundiæ affectus, neque ſol à vobis hoſtibus relictis & nondum reconciliatis abeat, ne fortè lumen vobis indignis præbuiſſe videatur: ſimul etiam, ne nox vehementiùs accendat ignem per cogitationes, inſidiáſque paret.

27 *Ne detis locum diabolo.*] Inter ſe mutuò pugnare, iſtud eſt locum dare diabolo. Nam tantiſper dum unitate conjuncti fuerimus atque condenſati, nihil ille ſuorum adversùm nos introducit, ceu non inveniens locum. At quamprimùm animadverterit diſſenſionem inter nos, tum ceu invento loco, caput ſuum ſubintrojicit ſerpentis inſtar, ac deinceps omnem reliqui corporis tractum contrahit ſecum.

τὸ πρὸς ἀλλήλους· καὶ ζῷα αἰτίας ἐπάγῃ, ὅτι τε πλησίον ἐσμὲν ἀλλήλων, καὶ τὸ μεῖζον καὶ ἐντροπικώτερον, ὅτι ἀλλήλων μέλη ἐσμέν· ὡς δὴ εἰ τοῦτο λέγων· μὴ ὀφθαλμὸς ἰδὼν θηρίον φθείρεται πρὸς τὸν πόδα, καὶ οὐ δίδωσιν αὐτῷ φυγήν; ἢ ὅταν ὄρυγμα βαθὺ ὑπὸ καλάμων καὶ γῆς ᾖ ὑποκεκαλυμμένον, καὶ δοκιμάζηται ὑπὸ τοῦ ποδὸς, μὴ ψεύδεται ὁ πούς, καὶ οὐκ ἀπαγγέλλει τῷ ὀφθαλμῷ, ἵνα ἑτέρωσε ἴδῃ καὶ εὕρῃ πάροδον; καὶ ἁπλῶς ὅτι πανταχοῦ τὸ αὐτὸ εὑρήσεις. Οὕτως οὖν καὶ ἡμεῖς μὴ ψευδώμεθα πρὸς ἀλλήλους· μέλη γὰρ ἐσμὲν ἑνὸς σώματος. ᵛ χ. ὑποκεκαλυμμένα. ᵛ χ. καὶ. ᵛ χ. ἀλλ.

26 Ὀργίζεσθε, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε.] Εἶπε, μὴ ψεύδεσθε· ἐπεὶ οὖν πολλάκις ἀπὸ ψεύδους πίπτεται ὀργή, φησὶν ὅτι καλὸν μὲν ὡς μηδόλως ὀργίζεσθαι· ἐπεὶ δὲ συμβῇ, κἂν μὴ πρὸς ἁμαρτίαν ἐξαρθῆτε ἐκ τῆς ἀμέτρου χρήσασθαι τῇ ὀργῇ. Τινὲς δέ φασιν, ὅτι μία ἀναμάρτητος ὀργή, ἡ πρὸς τοὺς δαίμονας καὶ τὰ πάθη, ὡς εἰσηγεῖται ἡμῖν σαφῶς ὁ θεῖος ἀπόστολος. ᵛ χ. ἐξενεχθῆτε.

Ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν.] Μὴ συμβαλλέτω σοί, φησιν, ὅτι πολὺ τὸ πάθος, μηδὲ καταλιπὼν ὑμᾶς ὁ ἥλιος ἐχθροὺς ἀπέλθῃ, μήποτε τὸ φανεῖν ἀναξίοις ἐπιτελέσωμεν· καὶ ἅμα, μήπως ἡ νὺξ πλέον ἀναφλέξῃ τὸ πῦρ διὰ τὴν συνοικίαν, καὶ ἐπιβουλὰς συσκιάσῃ.

27 Μὴ δίδωτε τόπον τῷ διαβόλῳ.] Τὸ ᵛ ἀλλήλοις πολεμεῖν, τοῦτο ἐστὶ τόπον δοῦναι τῷ διαβόλῳ. ἕως γὰρ ἂν ὦμεν ἡνωμένοι καὶ πεπυκνωμένοι, οὐδὲν ἐπεισάγει τῶν ἑαυτοῦ σκήνος, ἅτε μὴ εὑρίσκων τόπον· ἐπειδὰν δὲ διαίρεσίν τινα ἐν ἡμῖν, τότε ὡς τόπον εὑρὼν, προβάλλει τὴν κεφαλὴν ὡς ὄφις, καὶ τοῦ λοιποῦ πάντα τὸν ὄγκον τοῦ σώματος συνεφέλκεται. ᵛ χ. διαβόλοις.

28 O

28 Ο κλέπτων μηκέτι κλεπτέτω.] Ορᾷς τὰ μὴ τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου, φθόνος, μισοπονηρία, κλοπή; Οὐκ εἶπε δέ, κολαζέσθω ὁ κλέπτων, ἀλλὰ παυέσθω, φησί, τοῦ κακοῦ. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ τῆς ἔξω δικαιοσύνης, τοῦτο δὲ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας. Ποῦ δέ εἰσιν οἱ λεγόμενοι καθαροὶ, οἱ ῥύπου πάντος τῆς ὄντι πλήρεις, οἱ πολὺ μᾶλλον ἀναιρεσιώτες; ἀκουέτωσαν γὰρ ὅτι ἔστιν ἀποδύσασθαι τὸ ἔγκλημα, οὐ "χ. παῦσαι." μόνον" ἀποσῆναι τοῦ ἁμαρτήματος, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀγαθόν τι ἐργάζεσθαι. ἄκουε γὰρ τοῦ ἑξῆς.

Μᾶλλον δὲ κοπιάτω, ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθὸν ταῖς χερσὶν, ἵνα ἔχῃ μεταδιδόναι τῷ χρείαν ἔχοντι.] Οὐ γὰρ ἀρκεῖ παῦσασθαι τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐναντίαν αὐτῆς ὁδὸν μετελθεῖν. πρότερον ἐργάζετο τὸ κακόν; νῦν ἐργαζέσθω τὸ ἀγαθόν. καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ μετὰ κόπου· ἅμα μὲν, ἵνα σωτηρίᾳ τὸ σῶμα, τὸ πρὶν ἀπὸ τῆς ἀργίας τὰ κακὰ μεμαθηκός; ἅμα δὲ, ἵνα δαψιλεστέρους ἔχῃ τοὺς "χ. τὸν βίον" τῆς ζωῆς τρόπους καὶ πόρους· καὶ μεταδιδῷ καὶ ἄλλοις, ἀφ' ὧν πρὶν τὰ τῶν ἄλλων ὑφῃρεῖτο, νῦν ἑτέροις διαρκέσῃ. Βλέπε, πῶς ἀπ' ἀρχῆς ποιεῖ τὸ διαφέρον τοῖς ἀρτίως δαίμοσιν.

29 Πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω.] Σαπρὸν λόγον τὸν ἀργὸν φησι, καὶ εἰκῆ καὶ ἀκαίρως, οἷς διαπαιδίαν, μωρολογίαν. Σαπρὸς δὲ καὶ δυσώδης ἐστὶ μᾶλλον ἡ αἰσχρολογία, ἡ λοιδορία, ἡ καταλαλιά· ἃ γὰρ "χ. μόνον." παρέχεται, οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ ῥήμασι πονηροῖς δίκας.

Ἀλλ' εἴτις ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας, ἵνα δῷ χάριν τοῖς ἀκούουσι.] "χ. ἐφ." Τουτέστιν, "ὅταν οἰκοδομεῖ τὸν πλησίον, ἀ- "χ. ἐκ. ναγκαῖον" ὂν τῇ παρούσῃ χρείᾳ, ἐκεῖνο φθεγγώμεθα, καὶ μὴ ἀκαίρως καὶ ἀχρήστως, ἵνα χάριν ἡμῖν εἰδῶσιν οἱ ἀκούοντες. Ἐὰν γὰρ ψυχωφελές τι φθεγξώμεθα, εὐχαριστήσουσιν ἡμῖν οἱ ἀκούοντες, ὡς ὠφεληθέντες. Ἡ ἵνα, φησὶν, αὐτοὶ κα-

28 *Qui furabatur, jam non furetur.*] Animadvertis membra veteris hominis, mendacium puta, vindictæ cupiditatem, furtum? Non dixit autem, Puniatur qui furtum committit: sed, A malo, inquit, desistat. Illud enim ad forum externum; hoc autem ad doctrinam Christianam spectat. Ubi sunt autem qui Cathari dicuntur, cùm revera omni sordium genere sint referti, pœnitentiam auferentes? Audiant enim quòd liceat exuere noxam, & non solùm à peccato desistere, verumetiam boni aliquid operari. Audi enim quod sequitur.

Magis autem laboret operando manibus suis quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti.]. Non enim satis est à peccato quiescere, sed contraria ei via est adeunda, diversum ab eo conficiendum iter. Antea operabatur malum? jam nunc operetur bonum: neque id simpliciter, verùm cum labore, partim quidem ut conterat corpus, quod antea ex torpore mala didicerat: partim verò ut largiores habeat vitæ mores, & facultates. Ac impertiat etiam aliis, ubi antehac aliena sublegerat, jam aliis beneficentiam exhibendo. Deus bone! ut Evangelium eos facit Angelos, qui ferè dæmones fuerant!

29 *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat.*] Sermonem malum, ociosum appellat, temerarium, importunumque, veluti facetias, stultiloquium. Cæterùm spurcus, & graveolens potiùs est turpiloquium, convicium, obtrectatio. Non enim rerum & operum tantummodo, verumetiam verborum luemus pœnas.

Sed si quis bonus est ad ædificationem necessitatis, ut det gratiam audientibus.] Hoc est, quod proximum ædificat, & ad præsentem necessitatem utile est, illud loquamur, & non importunè & incommodè, ut auditores gratias nobis agant. Nam si quid dixerimus quod animæ prosit, agent nobis gratias auditores, ut qui per nos adjuti sint: vel ut, inquit, eos gratiosos &

amabiles reddat ſermo. Ut enim unguentum gratiam addit aſſumentibus, ſic & ſermo divinus & animæ utilis. Viden' quomodo quod ſemper Paulus adhortatur, id etiam nunc nos oret, ut ædificemus proximum, quod eſt, noſipſos? Qui enim alteri ſalutaria conſulit, priùs ſibi ipſe iſtud faciet.

30 *Nolite contriſtare Spiritum Sanctum Dei.*] Si proferas verbum ſpurcum & Chriſtiano ore indignum, non hominem contriſtâſti, ſed Spiritum Dei, à quo beneficium accepiſti, à quo ſanctificatum eſt os tuum. Infert igitur qua in re beneficium acceperimus.

In quo ſignati eſtis in diem redemptionis.] Is enim ſignavit nos, atque imperatorii gregis oſtendit eſſe: is non permiſit nos ſtatui cum obnoxiis iræ Dei: ſed ſignavit nos & ſegregavit, ut ſimus redempti ad eadem. Nonne igitur pudet nos ipſum contriſtare? Signatum eſt os tuum à ſpiritu, ut nihil indignum ipſo loquaris: ne diſſolvas igitur ſigillum.

31 *Omnis amarulentia, & ira, & indignatio, & clamor, & blaſphemia tollatur à vobis cum omni malitia.*] Per ſuprà commemorata iram ſuſtulit: nunc autem ſtirpitùs eam evellit: amarulentia enim & indignationis & iræ radix eſt. Cùm enim ſuccus amarus exaſperatus fuerit, vaſculum excedit in quo continetur, perque totum corpus funditur, ac hominem planè efferat. Amarulentia igitur eſt occulta inflammatio, dolus, ad malefaciendum præparatio. Indignatio autem iræ eſt principium, veluti accenſio quædam. Ira autem eſt, quæ jam ad opus patrandum turget. Quia verò ira niſi habuerit clamorem ſimul inflammantem ipſam, facilè extinguitur, adjicit quòd clamor etiam tollatur, hoc eſt, obliteretur, ut nullæ adeò reliquiæ maneant. Equus enim eſt vociferatio, aſcenſor autem ira: impedi equum, & ſubvertiſti aſcenſorem. Tolle

χρειτωλιώδους ἐργάσηται ὁ λόγος. Ὥσπερ γὰρ τὸ μύρον χάριν δίδωσι τοῖς μεταλαμβάνουσιν, οὕτω καὶ ὁ λόγος θεῖος καὶ ψυχωφελής. Ὁρᾷς ὅπως ὅπερ ἀεὶ πράττειν Παῦλος, τοῦτο καὶ νῦν ἀξιοῖ ἡμᾶς, οἰκοδομεῖν τὸν πλησίον, ὅπερ ἐστὶν ἑαυτούς; ὁ γὰρ ἑτέρῳ τὰ ψυχωφελῆ πράττων, πολλῷ δήπου πρότερον ἑαυτῷ.

30 Καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ.] Εἰ δὲ εἴπῃς, φησί, ῥῆμα ἄτοπόν καὶ ἀνάξιον τοῦ Χριστιανικοῦ στόματος, οὐκ ἀνθρωπον ἐλύπησας, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ὑφ' οὗ ἐνεργετήθης, ὑφ' οὗ ἡγιάσθη σου τὸ στόμα. Ἐπάγει οὖν καὶ τί ἐνεργετήθημεν.

Ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως.] Τοῦτο γὰρ ἐσφράγισεν ἡμᾶς, καὶ τῆς βασιλικῆς ἀγέλης ἔδειξεν ὄντας· τοῦτο οὐκ ἀφῆκεν ἡμᾶς ἵσασθαι μετὰ τῶν ὑποθυμίων τῇ ὀργῇ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐσφράγισεν ἡμᾶς καὶ ἀφώρισεν εἰς τὸ εἶναι λελυτρωμένους ὁμοίως. Τοῦτο οὖν λυποῦντες οὐκ αἰσχυνόμεθα; Ἐσφράγισαί σου τὸ στόμα ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, ὥστε μηδὲν ἀνάξιον αὐτοῦ λέγειν· μὴ λύσῃς τὴν σφραγῖδα. *χ. πῶς λύει τ. σ.

31 Πᾶσα πικρία, καὶ θυμὸς, καὶ ὀργὴ, καὶ κραυγὴ, καὶ βλασφημία ἀρθήτω ἀφ' ὑμῶν, σὺν πάσῃ κακίᾳ.] Ἀνεῖλε μὲν καὶ ἐκ τῶν ἀνθρώπων ῥηθέντων τὸν ὀργὸν, καὶ νῦν δὲ ταφρίζον αὐτὸν ἀναστατοῖ· ἡ γὰρ πικρία, καὶ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ὀργῆς ῥίζα. Ἐκδιδοὺς γὰρ ὁ χυμὸς πικρὸς γλυκὺ δριμυστόμως, ὑπὲρ πλέον ὑποβαίνει τὸ σῆγον ἀγγεῖον, καὶ καθ' ὅλης χεῖται τοῦ σώματος, καὶ ὁλικῶς ἀνθρωπον. Πικρία μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ὑποστολότης, ἡ δολιότης, * ἡ ταφὸς τὸ κακοποιεῖν ἐπισκευή. Θυμὸς δὲ ἀρχὴ ὀργῆς, οἱ δὲ ἀναθυμίασίς τις οὖν· ὀργὴ δὲ, ἡ ἤδη εἰς τὸ ἐργάζεσθαί τι ὀργῶσα. Ἐπὶ δὲ ἡ ὀργὴ, ἐὰν μὴ ἔχῃ τὴν κραυγὴν συνεκκαίουσαν αὐτὴν, ταχέως σβέννυται, φησὶν ὅτι ἡ κραυγὴ ἀρθήτω, τουτέστιν, ἀφανισθήτω, μηδὲν λείψανον λιπέτω. Ἵππος γάρ ἐστιν ἡ κραυγὴ, ἀναβάτης δὲ ἡ ὀργή· συμπόδιζον τὸν ἵππον, καὶ κατέσπασας τὸν ἐπιβάτην.

* χ. κακοποιία ἐστὶ τὸ κακ. προσδιασημένον.

Ανελε

Ανελε δὲ ϗ τὴν βλασφημίαν, ἤτοι λοι-
"χ. ἴσὸ. δορίαν, ἥτις γίνεται μὲν "ἀπὸ τ ὀργῆς.
συνεχεστέρα δὲ ὅτι μεῖζον αὐτὴν δηλ τ
κραυγῆς. Επεὶ δὲ πολλοὶ λεληθότως
"χ. μόνα. εἰσὶ, μηδὲν "μὲν λέγοντες, δάκνοντες δὲ
κρυφίως, καὶ ἀφανῆ καὶ ἐνδομυχοῦσαν
τὴν κακίαν ὑποτηροῦντες, δηλ τοῦτο
προσέθηκε, σὺν πάσῃ κακίᾳ, τουτέστι,
καὶ μικρᾷ καὶ μεγάλῃ.

32 Γίνεσθε δὲ εἰς ἀλλήλους χρηστοὶ,
εὔσπλαγχνοι, χαριζόμενοι ἑαυτοῖς.] Επεὶ
δ' οὐκ ἀρκεῖ ἡ τ κακῶν ἀποχὴ πρὸς τὸ
τυχεῖν τ βασιλείας, ἀλλὰ δεῖ ϗ τ τ ἀγα-
"χ. ἀγα- θῶν ἐργασίας (εἰ γὰρ ἐλλείψομεν "ἀγαθῆ
θῶν προξ. πράξει, εἰς γέενναν ῥιπτούμεθα, κἂν μὴ
κακὸν πράξωμεν, ὡς δῆλον ἀπὸ πολ-
λῶν ϗ τοῖς εὐαγγελίοις) διὰ τοῦτο ὁ Παῦ-
λος τὰ φαῦλα μήλων, ὅπως τ τ ἀγαθῶν
ἐργασίαν προσκαλεῖται, καὶ φησι, γίνεσθε
χρηστοὶ, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τ ὀργῆς· εὔ-
σπλαγχνοι, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς πι-
κρίας· χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, τουτέστι, συγ-
γνωμονικοὶ, ϗ τοῖς ἁμαρτάνουσιν ἀφιέντες,
πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς κακίας ϗ βλα-
σφημίας.

"χ. ὑμῖν. Καθὼς καὶ ὁ Θεὸς ἐχαρίσατο "ἡμῖν
ἐν Χριστῷ Ιησοῦ.] Επειδὴ δυσπιστικώ-
τερα τὰ παραδείγματα, τ Θεὸν προά-
γει εἰς ὑπόδειγμα. Καὶ ἤδυνατο μὲν
"χ. ἀφεθή- εἰπεῖν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶπεν, Αφετε καὶ "ἀφε-
σεται. θήσεται· πλὴν ἐπεὶ τοῖς μέλλουσιν ἀπι-
στοῦσι πολλοὶ, τὰ παρεληλυθότα προάγει
εἰς τὸ μέσον, καὶ φησιν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐχα-
"χ. ὑμῖν. ρίσατο "ἡμῖν. πῶς; ἐν Χριστῷ· τουτ-
έστι, μὴ τὸν υἱὸν αὐτοῦ καὶ τὴν
σφαγὴν αὐτοῦ· σὺ μὲν γὰρ ἴσως ἀκινδύνως
χαρίζῃ, ἐκεῖνος δὲ οὐχ οὕτως· καὶ σὺ μὲν
τῷ ἀδελφῷ σου, ἐκεῖνος δέ σοι ἐχθρῷ ὄντι
ἀφῆκε καὶ ἐχαρίσατο. Ορα δὲ πῶς
αὐτὴ τοῦ εἰπεῖν, χαριζόμενοι ἀλλήλοις,
"χ. καὶ ἀλλ. εἶπε, τὸ ἑαυτοῖς· δεικνύων ὅτι "ὅταν ἄλ-
λοις ἄλλοι χαριζώμεθα, εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς
τ χάριν ποιούμεθα ἕκαστος.

etiam blaſphemiam, ſive convicium, quod naſcitur ex ira. Accendit autem eam vehementiùs per vociferationem. Quia verò plerique ſunt qui clanculum mordeant, nihil quidem palàm dicentes; mordentes autem clanculum, obſcuram & reconditam malitiam ſubſervantes, propterea adjicit, *Cùm omni malitia*, hoc eſt, & modicâ, & magnâ.

32 *Eſtote autem invicem comes, miſericordes, condonantes vobiſipſis.*] Quia non ſatis eſt à malis abſtinere ut regnum aſſequaris, ſed bonorum operum peractio etiam eſt neceſſaria (ſi enim bonum operari prætermiſerimus, in gehennam præcipitamur, etiamſi malum non operemur, ut ex multis Evangelii locis liquet) hanc Mat.3.25. ob rem Paulus ſublatis malis, ad bonorum operationem adhortatur, *Eſtote*, inquiens, *comes*, ad oppoſitionem iræ: *miſericordes*, ut opponat amarulentiæ: *condonantes vobiſipſis*, hoc eſt, ad veniam inclinati: & peccantibus dimittentes, ut opponat malitiæ & blaſphemiæ.

Sicut & Deus donavit nobis in Chriſto Jeſu.] Quoniam exempla magis movent, Deum pro exemplo producit. Potuiſſet quidem dicere, Deus dixit, *Dimit-* Luc.6. *tite, & dimittetur vobis*: veruntamen quia de futuris rebus plerique dubitant, quæ jam antè tranſacta ſunt, in medium promit, inquiens, *Deus donavit nobis.* Quomodo? in Chriſto, hoc eſt, cum periculo filii ſui, mactationéque ejus. Tu fortaſſe citra periculum donas; ille verò non ſic: ac tu quidem fratri tuo; ille verò tibi, cùm hoſtis eſſes, remiſit ac donavit. Obſerva autem quomodo pro eo quod diceret, donantes alter alteri, dixerit, *vobiſipſis*, oſtendens per hoc, quòd ſi aliis alii donemus, in nos ipſos ſinguli gratiam impendimus.

CAP.

CAP. V.

Estote ergo imitatores Dei, ſicut filii dilecti.] Quemadmodum Dominus te dilexit, ſic tu dilige fratrem, tum imitatus es Deum pro viribus. Non licet enim hîc paupertatem cauſari, ac dicere, Si remiſero, damnum patior: ſed illi qui peccat, gratis remitte, ac ſine ſumptu, & lucratus es magnum theſaurum, nempe quòd Deum imitatus es. Deinde & aliam cauſam præclariorem ponit. *Sicut Filii*, inquit, *dilecti*: hoc eſt, & aliam neceſſitatem habetis, imitandi nimirum patrem veſtrum. Quoniam verò non omnes liberi imitantur patrem, appoſuit, *dilecti*: tales enim patrem imitantur.

2 *Et ambulate in dilectione, ſicut & Chriſtus dilexit vos, & tradidit ſeipſum oblationem & hoſtiam Deo in odorem bonæ fragrantiæ.*] En omnium fundamentum charitas. Ubi enim hæc eſt, non clamor, non ira, non blaſphemia, ſed omnia ſublata ſunt: propterea poſtremò ſummam hanc poſuit. Docet autē & unde facti ſimus liberi, ex charitate videlicet. Quare hanc ſectari debemus, tanquam eam quæ nobis præbeat filiorum adoptionem. Quemadmodum enim ægrotantes, ſi adjuvemur pharmaco quopiam, ipſum etiam pharmaci nomen veneramur: ſic & charitatem amplecti debemus: per hanc enim tradidit ſeipſum pro nobis Dominus. Atqui ille pro inimicis quidem tradidit ſeipſum, tu verò amicis parces. Quare tum verè imitaberis Chriſtum, quando hoſtibus beneſeceris. Tum enim ſervatur quod ait, *ſicut*. Et pro hoſtibus mori, iſtud eſt hoſtia, & odor bonæ fragrantiæ. Hoc enim & Chriſtus factus eſt, moriens pro nobis hoſtibus. Atque hoc eſt imitari Deum.

3 *Fornicatio autem, & omnis immunditia, aut avaritia nec nominetur apud vos, ſicut decet ſanctos.*] Cùm di-

ΚΕΦ. ε.

Γινεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ Θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπητά.] Ως ὁ δεσπότης σε ἠγάπησεν, ἀγάπησον σὺ τὸν ἀδελφὸν, καὶ ἐμιμήσω Θεὸν κατὰ τὸ δυνατόν. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐνταῦθα πενίαν αἰτιάσασθαι, καὶ εἰπεῖν, ὅτι ἐὰν ἀφήσω, ζημιοῦμαι, ἀλλ' ἄφες τὸν παίσαντα ἀδαπανῶς καὶ ἀζημίως, καὶ ἐκέρδησας μέγα, τὸ μιμήσασθαι τὸν Θεόν. Εἶτα καὶ "ἄλλην αἰτίαν" ἀναγκαιοτέραν ἐπήγαγεν· ὡς τέκνα γάρ, φησὶν, ἀγαπητά· τουτέστι, καὶ "ἄλλην ἀνάγκην" ἔχετε μιμεῖσθαι τὸν πατέρα "ὑμῶν". Ἐπεὶ "γὰρ" οὐ πάντα τὰ τέκνα μιμεῖται τὸν πατέρα, προσέθηκε τὸ, ἀγαπητά· οἱ γὰρ τοιοῦτοι τοὺς πατέρας μιμοῦνται.

2 Καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ὑμᾶς, καὶ "τὸν Θεὸν" παρέδωκεν ἑαυτὸν προσφορὰν καὶ θυσίαν τῷ Θεῷ εἰς ὀσμὴν εὐωδίας.] Ἰδοὺ ἡ πάντων κατόρθωσις· ταύτης γὰρ ὕστερον, ὁ κραυγὴ, ὁ θυμὸς, ὁ βλασφημία, ἀλλὰ πάντα ἀμήρηται· διὸ ὕστερον τὸ κεφάλαιον τοῦτο "τέθηκε, Διδάσκει γὰρ" πόθεν ἐλπίδα τέκνα· ὅτι ἐκ τῆς ἀγάπης. Οὐκοῦν πρέπειν ταύτην ὀφείλομεν, ὡς πρόξενον ἡμῖν τῆς υἱοθεσίας. Ωσπερ γὰρ νοσοῦντες ἐὰν ὠφεληθῶμεν φαρμάκῳ τινὶ, καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ φαρμάκου τιμῶμεν· οὕτω δεῖ καὶ ἀγάπην ἀσπάζεσθαι· διὰ ταύτην γὰρ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ δεσπότης. Καίτοι ἐκεῖνος μὲν ὑπὲρ ἐχθρῶν παρέδωκεν ἑαυτὸν, σὺ δὲ τῶν φίλων φείσῃ. Ωστε τότε ὄντως μιμήσῃ Χριστὸν, ὅταν τοῖς ἐχθροῖς οὖ ποιῇς. Τὸ γὰρ, καθὼς, τότε φησὶ· καὶ τὸ ὑπὲρ ἐχθρῶν ἀποθανεῖν, τοῦτο ἐστὶ θυσία καὶ ὀσμὴ εὐωδίας· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς γέγονεν ἀποθανὼν ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἐχθρῶν· Τοῦτό ἐστι μιμήσασθαι τὸν Θεόν.

3 Πορνεία δὲ καὶ πᾶσα ἀκαθαρσία, ἢ πλεονεξία, μηδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν, καθὼς πρέπει ἁγίοις.] Εἰπὼν περὶ τῆς

πικεφ

" γ. ἄλλην.

" γ. ἄλλην.

" γ. ὑμῶν.

" γ. Θεὸν.

" γ. ἔθηκε.

πικρᾶς παθους τῆς θυμοῦ, ἤλθεν * ὅπερ ὃ ἦττον κακὸν, τῇ ἐπιθυμίᾳ· ὡς καὶ ὁ νομοθέτης εἰπὼν ὃ, Οὐ φονεύσεις, ὅπερ ἐστὶ τῆς θυμοῦ, δεύτερον ἔταξε τὸ, Οὐ μοιχεύσεις, ὅπερ ἐστὶ τῆς ἐπιθυμίας. Ὥσπερ γὰρ ἡ πικρία, καὶ ἡ κραυγὴ, καὶ ἡ βλασφημία, ἐκ θυμοῦ· οὕτω καὶ ἐκ ἐπιθυμητικοῦ, ἡ πορνεία, καὶ ἡ ἀκαθαρσία, καὶ ἡ πλεονεξία· τὰ γὰρ αὐτὰ καὶ χρήματα ἐρᾶσθαι καὶ σώματα. Μηδὲ ὀνομαζέσθωσαν οὖν παρ' ὑμῖν τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ὁλοκλήρως καθαρεύετε. Οἱ γὰρ λόγοι, ὁδὸς τοῖς τοιούτοις. Ὡς εἰ ἅγιοί ἐστε, καὶ ἡ γλῶσσα ὑμῶν ἁγία ἔστω. Ἐπιφέρει δὲ καὶ ἑξῆς.

4 Καὶ αἰσχρότης, ἢ μωρολογία, ἢ βωμολοχία, τὰ οὐκ ἀνήκοντα, ἀλλὰ μᾶλλον εὐχαριστία.] Ὥσπερ τῷ κραυγῷ ἀφεῖλεν, ὄχημα ὄντα τῆς ὀργῆς· οὕτω νῦν τὴν αἰσχρολογίαν καὶ βωμολοχίαν, ὄχημα ὄντα τῆς πορνείας. Μὴ εἴπῃς γάρ, φησὶν, ἀστεῖα, μηδὲ αἰσχρὰ, καταίσθεσαι τὴν φλόγα τῆς πορνείας. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ βαρὺς καὶ δύσκολος, ὡς σκυτοτόμος οὐκ ἀνέξεται ἃ "ποιᾶν τῶν μὴ ἀνηκόντων εἰς τὴν αὐτοῦ τέχνην· οὕτω καὶὁ Χριστιανὸς ἅγιος γενόμενος, οὐκ ὀφείλει λέγειν τὰ *μὴ ἀνήκοντα εἰς ἁγιασμόν. τὰ γὰρ οὐκ ἐν χρείᾳ, οὐδὲν τοῖς ἡμᾶς. Ἀλλ' αὖ θέλῃς λέγειν τι, εὐχαριστία ἔστω σοι πρὸ ῥήματος· καὶ ἐὰν ἐθισθῇς εὐχαριστεῖν, "ἀναμιμνησθήσῃ τίς ὢν τί κάμνοντας, καὶ πενθήσεις ὅτι τοῖς "σοῖς κακοῖς, καὶ ὑπερεκπλαγήσῃ τὴν" τοιούτων σε ἀξιώσαντα, καὶ οὐδὲ χαίρειν ἔξεστιν ἄλλο τι εἰπεῖν. Οὐ γὰρ γέλωτος ἡ βωμολοχίας ὁ παρὼν καιρὸς, ἀλλὰ πένθους καὶ ἀγῶνος. Ὁ ἐχθρὸς σείεται τείχων τοὺς ὀδόντας κατὰ σοῦ, καὶ σὺ παίζεις καὶ βωμολοχᾷ; καὶ ἀγωνιζόμενον γὰρ δυσχερὲς αὐτὸν σκῶψαι, πόσῳ γε μᾶλλον παίζοντα; Τί δέ ἐστιν βωμολόχος; ὁ βύκολος, ὁ πολύτα γινόμενος, ὁ βύκολος σκωπτέπων τοὺς λόγους. Τοῦτο δὴ

xisset de amara passione iræ, venit ad minus malum, concupiscentiam videlicet: quemadmodum & legislator cùm dixisset, *Non occides*, quod est iræ, secundò subjunxit, *Non committes adulterium*, quod est concupiscentiæ. Ut enim amarulentia, vociferatio, & blasphemia, ab irâ proficiscuntur: ita à concupiscibili animæ appetitu fornicatio, & impuritas, & avaritia. Pari namque ratione pecunias amamus, & corpora. Ne nominentur igitur apud vos hujusmodi, sed toti sitis puri. Verba enim ad opera viam præbent. Itaque si sancti estis, & lingua vestra sancta sit. Infert autem deinceps.

4 *Turpitudo & stultiloquium, aut facetiæ, quæ non sunt decentia, sed magis gratiarum actio.*] Quemadmodum clamorem removit, qui est iræ vehiculum: sic nunc turpiloquentiam & facetias, quæ sunt fornicationis vehiculum. Ne dicas enim facetias, neque turpia, & extinxisti flammam fornicationis. Deinde ne videatur nimiùm severus & morosus, quippe qui urbanitatem exscindat, causam intulit, inquiens: *Quæ non sunt decentia*, hoc est, quæ nihil ad vos spectant. Ut enim coriario non licet quicquam facere eorum quæ non sunt suæ artis; hanc ad rationem Christianus sanctus factus, non debet loqui quæ minimè conveniunt ad sanctificationem: quæ enim nulli sunt usui, nihil ad nos. Sed si quid loqui velis, gratiarum actio sit tibi quodvis verbum: ac si consueveris gratias agere, recordaberis ex quali qualis fis factus, & lugebis mala tua, admiraberisq; ad stuporem usque eum, qui tantis te dignatus sit bonis, nec tibi vacabit aliud quiddam dicere. Non enim risûs facetiarúmque præsens tempus est, sed luctûs & certaminis. Hostis circuit dentibus frendens adversùs te, ac tu ludis, & urbanitatem exerces? Difficile enim est te illum vincere, etiamsi acriter certes; quanto magis si ludas? Quid autem est facetus? facilis, qui omnia fit, facilè permu-

tans

* ἐν

" χ. πεῖσαι.

* ἀπὸ.

" χ. αἰσθήσῃ.

" χ. πανύσῃ.

tans ſermones. Hoc autem eſt mentis inſtabilis & alienæ ab iis qui Petræ ſerviunt.

5 *Hoc enim ſciatis, quòd omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, qui eſt idolorum cultor, non habet hæreditatem in regno Chriſti & Dei.* 6 *Nemo vos ſeducat inanibus verbis.*] Fuerunt nonnulli, ut videtur, apud Epheſios, qui dicerent quòd Deus hæc levia prohibuerit, ut perterrefaceret. Quæ enim abſurditas eſt dicere, Stulte, ut propterea quiſpiam gehennæ obnoxius fiat? & quomodo avarus eſt idololatra? Hos itaque notat hoc loco Apoſtolus, quod & illatio indicat; *Nemo vos ſeducat inanibus verbis.* Inania enim verba ſunt, quæ gratiam temporariam habent; ad opera verò, inutilia demonſtrantur: eſtque impoſtura hujuſmodi verba facere. Quòd autem avarus ſit idololatra, diſce, *Non poteſtis Deo ſervire & mammonæ.* Deficit itaque à Deo avarus, & inſervit auro: quî igitur non fuerit idolorum cultor? Porrò ſi dicat; Non erexi idola: quid tum poſtea? neque enim Gentiles urbaniores ſe idola adorare fatebantur, ſed Venerem fortaſſe, & Martem: iſta autem animorum ſunt affectus. At non mactat oves: homines tamen mactat, & animas rationales. Gentiles Dei creaturas adorabant: avarus autem ſuum ipſius figmentum adorat. Non enim Deus avaritiam condidit, ſed noſtra inſatiabilitas. Opinor autem Paulum à Davide hoc dicere, alio tamen modo. Illo enim aſſeverante, *Simulacra gentium, argentum & aurum:* ipſe pro ſua magna ſapientia invertit; Argentum, inquiens, & aurum ſunt idola. Proinde qui colit argentum & aurum, omnino eſt idolorum cultor.

Matth. 6. 24.

Pſal. 113.

Propter hæc enim venit ira Dei in Filios inobedientiæ.] Vel propter fornicationem & impuritatem, vel propter idolorum culturam, vel propter hujuſmodi deceptorum ſermones. Inobedientiæ autem filios dicit, valdè inobedientes, à Deo

ἀςάτου γνώμης καὶ ἀλλοτρίας τῶν τῇ πέτρᾳ δουλευόντων.

5 Τοῦτο γὰρ ἔστε γινώσκοντες ὅτι πᾶς πόρνος, ἢ ἀκάθαρτος, ἢ πλεονέκτης, ὅς ἐστιν εἰδωλολάτρης, οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ. 6 Μηδεὶς ὑμᾶς ἀπατάτω κενοῖς λόγοις.] Ησαν μέν τινες, ὡς ἔοικεν, οἱ λέγοντες πρὸς Εφεσίους, ὅτι φοβῆσαι θέλων ὁ Θεὸς ταῦτα ἀπηγόρευσε τὰ ἄτελῆ. Τί γὰρ ἄτοπον τὸ εἰπεῖν, μωρὲ, ἵνα ἔνοχος γένηται γεέννῃ ὁ εἰπών; πῶς δὲ ὁ πλεονέκτης εἰδωλολάτρης; Τούτοις οὖν ἀντίκειται ὁ ἀπόστολος· δηλοῖ δὲ καὶ ἡ ἐπαγωγή· Μηδεὶς ὑμᾶς ἀπατάτω κενοῖς λόγοις. Κενοὶ γὰρ λόγοι οἱ τοιοῦτον χάριν ἔχοντες, ὅτι δὲ τῶν ἔργων ἄχρηστοι δεικνύμενοι, καὶ ἀπάτην τοιαῦτα χαρίζεται. Οτι γὰρ ὁ πλεονέκτης εἰδωλολάτρης, μάθωμεν· εἰ δύναται Θεῷ δουλεύειν καὶ μαμμωνᾷ· ἀπέστη ἄρα ἀπὸ Θεοῦ ὁ πλεονέκτης, δουλεύει δὲ χρυσῷ· πῶς οὖν οὐκ εἰδωλολάτρης; Εἰ δὲ λέγει, ὅτι οὐκ ἔστησεν εἰδωλον, τί τοῦτο; οὐδὲ γὰρ οἱ ἀςιότεροι τῶν Ελλήνων εἰδώλοις προσκυνῶν ὡμολόγουν, ἀλλὰ τῇ Αφροδίτῃ τυχόν, καὶ τῷ Αρει· ταῦτα δὲ πάθη. Αλλ' εἰ σφάζει προβατα· ἀλλὰ ἀνθρώπους καὶ ψυχὰς λογικάς. Οἱ Ελληνες τοῖς τοῦ Θεοῦ κτίσμασι προσεκύνουν, ὁ δὲ πλεονέκτης τῷ ἑαυτοῦ ποιήματι προσκυνεῖ. Οὐ γὰρ ὁ Θεὸς πλεονεξίαν ἐποίησεν, ἀλλ' ἡ ἡμετέρα ἀπληςία. Οἶμαι δὲ τὸν Παῦλον ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ τοῦτο εἰπεῖν ἕτερον ἕτερον· ἐκείνου γὰρ λέγοντος, Τὰ εἴδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, * ἀντιστρέψαι τοῦτο κατὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ σοφίαν, ὅτι τὸ ἀργύριον καὶ τὸ χρυσίον, εἴδωλα. Οὐκοῦν ὁ λατρεύων ἀργυρίῳ καὶ χρυσίῳ, εἰδωλολάτρης πάντως.

* ἔστιν χωρὶς αὐθεντῶν.

Διὰ ταῦτα γὰρ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ὅτι τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας.] Η διὰ τὴν πορνείαν, καὶ τὴν ἀκαθαρσίαν, καὶ τὴν εἰδωλολατρείαν· ἢ διὰ τοὺς τοιούτους λόγους τῶν ἀπατεώντων. Απειθείας δὲ υἱοὺς, τοὺς σφόδρα ἀπειθεῖς, τοὺς τῷ Θεῷ ἀπιστοῦντας,

ἀπιστοῦντας, τοῖς τὰ τοιαῦτα δογματίζουσιν.

7 Μὴ οὖν γίνεσθε συμμέτοχοι αὐτῶν· ἦτε γάρ ποτε σκότος, νυνὶ δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ.] Αλλ' ὑμεῖς, φησι, μὴ συγκοινωνήσητε αὐτοῖς. "Εἶτα ἀναμιμνήσκει αὐτοὺς τῆς προτέρας κακίας, λέγων, Ἐννοήσατε τί ἦτε, καὶ τί γεγόνατε, καὶ ὅτι ἀπὸ σκότους, φῶς. "Προτέρως μὲν γὰρ καὶ κατὰ τὰ δόγματα καὶ κατὰ τὸν βίον, σκότος αὐθέκτημα ἦτε· νυνὶ δὲ φῶς ἐστε, ἅτε καὶ Θεὸν ἐπεγνωκότες, καὶ ἔργα φωτὸς μετιόντες. Τοῦτο δὲ γέγονεν ὑμῖν, οὐκ ἀπὸ τῆς ὑμετέρας ἀρετῆς, ἀλλ' ἐν Κυρίῳ, τουτέστι, διὰ τῆς θείας χάριτος. Οὐκ οὖν ὀφείλετε τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας κοινωνεῖν, ἐφ' οὓς ἔρχεται ἡ ὀργή· ποτὲ γάρ ἦτε τοιοῦτοι καὶ ἄξιοι ὀργῆς· νυνὶ δὲ οὐκέτι· μὴ οὖν παλινδρομήσητε πρὸς τὸ σκότος.

8 Ὡς τέκνα φωτὸς περιπατεῖτε.] Τουτέστιν, διαγημόνως, καὶ ὡς εἰκὸς τὸν ἐν φωτὶ περιπατοῦντα. μᾶλλον δὲ καὶ ἄλλοις φῶς ἡμᾶς εἶναι διακελεύεται. τὸ γὰρ τοῦ φωτὸς τέκνον, πάντως καὶ αὐτὸ φῶς.

9 Ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ Πνεύματος ἐν πάσῃ ἀγαθωσύνῃ, καὶ δικαιοσύνῃ, καὶ ἀληθείᾳ.] Ωσπερ ἑρμηνεύει ἡμῖν τί ἐστι τὸ τέκνον τοῦ φωτός, καί φησιν ὅτι "ὁ τὸν καρπὸν τοῦ πνεύματος "ἔχων· ὁ γὰρ πνεῦμα καρποφορεῖ, οὐκ ἐκεῖνα, ἃ προεῖπομεν, ἀλλὰ τὰ ἐναντία, τὴν ἀγαθωσύνην, ἥτις τῇ πικρίᾳ καὶ τῇ ὀργῇ ἀντίκειται· δικαιοσύνην, ἥτις ἐναντία τῇ πλεονεξίᾳ· καὶ τὴν ἀλήθειαν, ἥτις ἀντέχεται τῆς ψεύδους ἡδονῆς καὶ ἀκαθαρσίας. Πᾶσαν δὲ ἀγαθωσύνην λέγει, τὴν πρὸς πάντας, ἃ μόνον φίλους, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς τοὺς ἐχθρούς.

10 Δοκιμάζοντες τί ἐστιν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ.] Τὸ δοκιμάζειν, τῶν τελείων ἐστὶ τῶν κρίνειν δυναμένων. Ωστε ἀτελοῦς καὶ ἀδοκίμου διανοίας ἐστὶ μὴ τὰ τῷ Κυρίῳ ἀρέσκοντα αἱρεῖσθαι, οἷα τὰ ἄνω ἐρημθέντα πάθη.

11 Καὶ μὴ συγκοινωνεῖτε τοῖς ἔργοις τοῖς ἀκάρποις τοῦ σκότους, μᾶλλον δὲ καὶ

"χ. ἵνα ἀναμιμνήσκῃ.

"χ. ἐστέ.

deficientes, ac tradentes hujuſmodi dogmata.

7 *Nolite ergo effici participes eorum. Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.*] At vos, inquit, ne communicetis eis. Deinde ſcelera priora eis ad memoriam revocat. Cogitate, inquiens, quid eratis, & quid facti ſitis, quòd à tenebris lumen facti ſitis. Primùm quidem & in dogmatibus, & in vitæ converſatione, tenebræ re ipſa eratis: nunc verò lumen eſtis, utpote & Deum cognoſcentes, & opera lucis facientes. Hoc autem contigit vobis non à veſtra virtute, ſed *in Domino*, hoc eſt, per divinam gratiam. Non debetis igitur filiis inobedientiæ & incredulitatis communicare, in quos venit ira. Quondam enim eratis tales, dignique irâ, nunc autem non porrò: ne igitur rurſus curratis ad tenebras.

8 *Ut filii lucis ambulate.*] Hoc eſt, decorè, & quemadmodum decet eum qui in lumine ambulat. Quin potiùs aliis etiam nos lumen eſſe jubet: luminis enim filius, omnino & ipſe lumen eſt.

9 *Fructus enim Spiritûs in omni bonitate, & juſtitia, & veritate.*] Veluti interpretatur nobis quis ſit filius lucis, inquiens; Qui fructum ſpiritûs habet. Ipſe enim Spiritus fructum profert, non illa quæ prædiximus, verùm contraria potiùs: bonitatem, quæ amarulentiæ, & iræ; juſtitiam, quæ avaritiæ; ac veritatem, quæ impuritatis falſæ voluptati opponitur. Omnem autem bonitatem dicit, quæ erga omnes eſt, nedum amicos, ſed magis erga hoſtes.

10 *Probantes quid ſit beneplacitum Domino.*] Probare perfectorum eſt, qui judicare poſſunt. Imperfectæ itaque ac reprobæ mentis eſt, non eligere, neque velle quæ Deo placeant, quales ſunt ſuprà commemorati affectus.

11 *Et ne communicetis operibus infructuoſis tenebrarum, magis autem & redarguite.*

guite. 12 *Quæ enim in occulto fiunt abipſis, turpe eſt etiam dicere.*] Infrugifera ſunt tenebrarum & peccati opera: nihil enim fructûs ferunt, præter mortem & ignominiam. Non oportet igitur communicare talibus operibus, ſed arguere potiùs, hoc eſt, inſtruere talia agentes. Quomodo igitur alio in loco dicit, *Ne judicetis?* pro eo quod eſt, ne cõdemnetis. Aliud autẽ eſt arguere, & aliud condemnare. Arguere enim ad emendationem pertinet: condemnare verò ad convicium & diffamationem. Præterea, Non judicate, de minimis peccatis dicit. Infert itaque, *Quid autem vides feſtucam in oculo fratris tui?* Clàm autem notat Paulus nefarias quaſdam res, quæ apud Epheſios peculiariter locum habebant.

Mat. 7. 3.

13 *Omnia autem quæ arguuntur, à lumine manifeſtantur.*] Cùm dixiſſet, vos eſtis Lumen; Lumen autem arguit quæ in tenebris fiunt, infert; Si igitur vos virtutibus conſpicui ſitis, non potuerunt latere ſceleſti. Ut enim lucernâ lucente fur non ingreditur: ſic lumine virtutis veſtræ fulgente, illi capientur, à vobis præſertim ſermonibus erudiendi vim habentibus redarguti.

Omne enim quod manifeſtatur, lumen eſt.] Quemadmodum vulnus ſi contegatur, nullam curam recipit, ſic & peccatum. Cùm autem manifeſtatum fuerit, efficitur lux, non peccatum ipſum, cæterùm is qui operatus eſt. Cùm enim redargutus reſipuerit, ac remiſſionem conſecutus fuerit, nonne ejus tenebræ mundatæ ſunt? Vel, vita veſtra, inquit, manifeſta cùm ſit, lumen eſt: nemo enim fidem & actionem irreprehenſibilem abſcondit. Quæ verò occultantur, propterea quòd digna ſunt tenebris, occultantur: quæ arguere oportet & manifeſtare.

14 *Propterea dicit, Expergiſcere qui dormis: & ſurge ex mortuis, & illuceſcet tibi Chriſtus.*] Dormientem & mortuum, peccatis hic immerſum dicit. Æquè namque viroſi eſt odoris atque mortuus, & va-

ἐλέγχετε. 12 Τὰ γὰρ κρυφῆ γινόμενα ὑπ' αὐτῶν, αἰσχρόν ἐστι καὶ λέγειν.] Ἄκαρπα τὰ τῆς σκότους καὶ τὰ ἁμαρτίας ἔργα· οὐκ ἄλλο γὰρ καρποφορῆσιν, εἰ μὴ θάνατον καὶ αἰσχύνην. Ὥστε δεῖ συγκοινωνεῖν τοῖς ἔργοις τούτοις, ἀλλὰ μᾶλλον ἐλέγχειν, ὅ ἐστι παιδεύειν τοὺς τὰ τοιαῦτα πεποιηκότας. Πῶς οὖν ἀλλαχοῦ φησι· Μὴ κρίνετε; φησὶ τοῦτο, μὴ καταδικάζετε. Ἄλλο γάρ ἐστιν ἔλεγχος, καὶ ἄλλο κατάκρισις· ὁ μὲν γὰρ ἐπὶ διορθώσει· ἡ δὲ ἐπὶ μώμῳ καὶ ἐκπομπεύσει. Ἀλλως τε τὸ, Μὴ κρίνετε, περὶ τῶν ἐλαχίστων ἁμαρτημάτων φησίν· ἐπάγει οὖν, Τί δὲ βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου; Αἰνίττεται δὲ ὁ Παῦλος ἀῤῥητοποιίας τινὰς ἐν τῇ Ἐφέσῳ ἐπιχωριαζούσας.

13 Τὰ δὲ πάντα ἐλεγχόμενα ὑπὸ τοῦ φωτὸς φανεροῦται.] Εἰπὼν ὅτι φῶς ἐστε, τὸ δὲ φῶς ἐλέγχει τὰ ἐν τῷ σκότει γινόμενα, ἐπάγει· διὸ τοίνυν ἧττε ὑμεῖς ἀνάγκη, ἵνα δυνήσονται λαθεῖν οἱ πονηροί· ὡς γὰρ λύχνου φαίνοντος ὁ κλέπτης οὐκ ἂν ἐπεισέλθοι· οὕτω τοῦ φωτὸς τῆς ὑμετέρας ἀρετῆς λάμποντος, ἐκεῖνοι δηλώσονται, ἄλλως τε καὶ "ὑφ' ὑμῶν λόγοις παιδευτικοῖς ἐλεγχόμενοι. "κ. ἀφ. ἑ.

Πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον, φῶς ἐστιν.] Ὥσπερ τὸ τραῦμα "καλυπτόμενον οὐδεμιᾶς ἐπιμελείας θεραπείας, οὕτω καὶ ἡ ἁμαρτία. ἐπειδὰν δὲ φανερωθῇ, τότε φῶς, οὐχὶ αὐτὴ ἡ ἁμαρτία, ἀλλ' ὁ ἐργαζόμενος. Ὅταν γὰρ ἐλεγχθεὶς μετανοήσῃ, καὶ ἀφέσεως τύχῃ, οὐκ ἐξεκαθάρθη αὐτοῦ τὸ σκότος; Ἢ ὅτι ὁ μὲν ὑμέτερος βίος, φησὶ, φανερὸς ὤν, φῶς ἐστιν· οὐδεὶς γὰρ κρύπτει τὴν ἀμώμητον πίστιν καὶ πρᾶξιν. τὰ δὲ κρυπτόμενα, ἅτε τὸ ἄξια τοῦ σκότους κρύπτεται, ἃ δεῖ ἐλέγχειν καὶ φανεροῦν. "κ. κρυπτόμενον.

14 Διὸ λέγει· Ἔγειρε ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός.] Καθεύδοντα καὶ νεκρὸν, τὸν ἐν ἁμαρτίαις φησί. καὶ γὰρ δυσώδης ἐστὶν ὡς ὁ νεκρὸς, καὶ ἀνενέργητος, ὡς ὁ καθεύδων

καθεύδων, καὶ ὀνειρώττῃ, καὶ φαντάζεται τὰ ἀὐπόστατα. Ὅταν οὖν ἐγερθῇ τις ἀπὸ τ ἁμαρτίας, τότε ἐπιφαύσῃ αὐτῷ ὁ Χριστὸς, τυτέστιν, ἐπιλάμψῃ, ὥσπερ καὶ ὁ ἥλιος τοῖς ἐξ ὕπνυ ἐγερθεῖσιν. Εως γὰρ ἂν ἐν ἁμαρτίαις ᾖσι, μισεῖ τὸ φῶς,
"χ. τὸ φῶς. καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς " αὐτό. Οὐ περὶ ἀπίστων ἡ τοῦτα μόνον φησὶν, ἀλλὰ καὶ περὶ πιστῶν. Εὕροις δ' ἂν διαφορὰν τῦ τε καθεύδοντος καὶ τῦ νεκροῦ. Πολλοὶ γὰρ τὸ κακὸν μὴ πεισθέντες, τῷ πραχθῆναι μὲν ἢ ὑ συναινέσαντες, καθεύδοντες ἂν λεχθεῖεν· οἱ καὶ ταχέως διυπνίζονται· πρὸς ὃν ὃ, ἔλεγεν. Ἄλλοι ἢ καὶ ποιῶσι τὸ κακὸν, καὶ συνηγορεῦσιν· οἱ καὶ νεκροὶ μᾶλ-
"χ. νομιζοίεν. λον " ὀνομαζοίεν, ὡς δυσθυμαχητότεροι πρὸς τὸ ἀγαθόν. ὅμως καὶ τούτοις ὁ λόγος ἐμβοᾷ ὡς ἂν ἀναστήσειεν. ὑ γὰρ ἀπογνωστέα ἡ τρεπτὴ Φύσις.

15 Βλέπετε οὖν πῶς ἀκριβῶς περιπατεῖτε, μὴ ὡς ἄσοφοι, ἀλλ' ὡς σοφοί.] Καὶ ἔτι τὴν πικρίαν ἔτι τὴν ὀργὴν ἐκκαθαίρει, ὡς δὴ εἰ λέγων αὐτοῖς, ὅτι πρόβατά ἐστε μεταξὺ λύκων, πολλοὶ πρὸς ὑμᾶς ἀγελαίοτεροι, καὶ οἰκειότατοι· βλέπετε μηδενὶ δῶτε ἀφορμὴν
"χ. ὑμῶν. ἔχθρας· πλὴν τ πίστεως, μηδεὶς " ὑμῶν ἕτερόν τι ἐγκαλείτω, ἀλλὰ ἔτι μᾶλλον καὶ ὑπακοὴν πᾶσαν ἐπιδείκνυσθε, ἵνα μὴ ἡ πίστις βλάπτηται, καὶ πρόσχημα γίνεσθε. Τοῦτο γὰρ σοφίας ἴδιον φρονήσεως, τὸ τηρῆν ἑαυτοὺς ἀνεπιλήπτους, μηδένα ἀμυνομένους.

16 Ἐξαγοραζόμενοι τ καιρόν.] Οὐ ποικίλους ἡμᾶς εἶναι διδάσκει, ἀλλ' ἐπιδημοῦντας, φησὶν, οὐκ ἔστιν ὑμέτερος ὁ καιρὸς, ἀλλὰ πάροικοί ἐστε, καὶ παρεπίδημοι, καὶ ἀλλότριοι, μὴ ζητεῖτε πλοῦν καὶ δόξαν, μηδὲ ἐκδίκησιν, ἀλλὰ πάντα φέρετε, καὶ τούτῳ τ καιρὸν ἐξαγοράζετε· πάντα καταλιπεῖν ὅσα ἂν θέλωσιν. Ὥσπερ εἴτις πλούσιος ὁρῶν τινὰς ἐπιόντας ὥστε αὐτὸν ἀνελεῖν, πάντα δώσει καὶ ἐξελέσθαι ἑαυτόν· οὕτω καὶ ὑμεῖς πάντα δότε, ὡς ὃ κεφάλαιον διασώσασθαι, τ πίστιν λέγω.

cans perinde actione, ac dormiens: & somnia videt, & imaginatur ea quæ non subsistunt. Cùm igitur excitatus fuerit quispiã à peccato, tum illucescet ei Christus, hoc est, fulgebit, sicut sol iis qui è somno sunt excitati. Tantisper enim dum in peccatis est, odit lucem, nec venit ad ipsam. Non de infidelibus autem hæc tantùm dicit, verùm & de fidelibus. Invenias autem discrimen inter dormientem & mortuum. Plerique enim qui malum quidem patrant, patratum autem non comprobant, dormientes dici possint, qui & celeriter excitantur: ad quos pertinet quod dicit, *Expergiscere*. Nonnulli autem & faciunt malum, & patrocinantur ei: qui mortui dici queant, ut qui difficiliùs ad bonum revocari queant. Attamen & his verbum inclamat, ut surgant: non enim desperandum est de mutabili natura.

15 *Videte itaque quomodo cautè ambuletis, non quasi insipientes, sed veluti sapientes.*] Amarulentiam adhuc irámque expurgat, perinde quasi dicat eis, Oves estis in luporum medio, multi erga vos feroci sunt animo, qui etiam familiarissimi videntur: videte autem ne cuipiam detis occasionem inimicitiæ: nisi fidei causâ, nemo vos in alio quopiam accuset, cæterùm & honorem & omnem obedientiam præstate, ubi fides non labefactetur, ac columbarum vos more geratis. Sapientiæ enim est atque prudentiæ, servare vosipsos irreprehensibiles, neminem ulciscentes.

16 *Redimentes tempus.*] Non varios nos esse docet, verùm quia tempus non est vestrum, sed advenæ estis, & peregrini, & exteri, ne quæratis honorem, & gloriam, neque ultionem, sed omnia ferte, atque in hoc tempus redimite: omnia etiam quæ voluerint, permittite. Quemadmodum si quis opulentus videat aliquos invadentes se ut ipsum interficiant, omnia dabit, seque ipsum redimet: hunc ad modum & vos omnia date, ut caput & summam conservetis, nempe fidem.

Quoniam dies mali ſunt.] Non dierum eſſentiam reprehendit (eſſentia enim diei lux eſt fortaſſis, & horæ: quæ igitur in hiſce malitia eſt?) ſed propter ea quæ in diebus fiunt, eaſdem videtur incuſare: perinde ac ſolemus dicere, Malum diem transegi, propter ea nimirum quæ in ipſo contigerunt, quæ ab hominibus pravis facta ſunt, non à Deo. Propterea igitur dies pravi dicuntur, tanquam ſceleratos homines in illis dominantes habeant.

17 *Propterea non ſitis imprudentes, ſed intelligentes quæ ſit voluntas Dei.*] Quia dies, inquit, pravos homines habeant, vos inſtar prudentum date operam, ne ullam eis occaſionem detis. Hæc enim eſt voluntas Dei, ut vos in omnibus inculpatos ſalvâ fide conſervetis.

18 *Et nolite inebriari vino.*] Iram adhuc corrigit: nam & vini immoderata potio iracundos facit ac temerarios. Quòd autem immoderatum uſum damnet, planum eſt ex eo, quòd non dixit, Ne bibite: ſed, *Ne inebriamini.* Temulentia autem eſt ab exceſſu; nam vinum moderatè ſumptum & ſanitatem efficit, (perinde ac ipſe etiam ait ad Timotheum) & lætitiam, ut David ait: Rurſus ſcriptura ait; *Date vinum mœrentibus, ac ebrietatem, ſive profuſionem, dolentibus.* Frontis enim aſperitatem & nebulas diſſolvit, propterea & corpora noſtra Deus moderata & proportionabilia fecit, ut paucis ſint contenta, & ad alteram vitam feſtinent.

1 Tim. 5 23. Pſal. 103. 15. Prov. 31. 6.

In quo eſt luxus.] Hoc eſt, immoderatus uſus. Non enim ſervat, ſed perdit, non corpus ſolùm, ſed & animam: hæc enim eſt aſotia, id eſt, luxus, ſive luxuria. Vel ἀσωτίαν, juxta vulgi conſuetudinem pro libidine accipit: ex temulentia enim libido naſcitur.

19 *Sed implemini Spiritu, loquentes vobiſipſis in pſalmis, & hymnis, & canticis ſpiritualibus, cantantes & pſallentes in corde veſtro Domino.*] Vis, inquit, lætari? Fuge vini repletionem, & Spiritu

Οτι αἱ ἡμέραι πονηραί εἰσιν.] Οὐ τὴν οὐσίαν τῶν ἡμερῶν διαβάλλει· οὐσία γὰρ ἡμέρας τὸ φῶς τυχόν, καὶ αἱ ὧραι· τίς οἶδεν πονηρία ἐν τούτοις; ἀλλὰ διὰ τὰ ἐν ταῖς ἡμέραις γινόμενα, ταῖς ἡμέραις δικαίως διαβάλλει· καθάπερ εἰώθαμεν λέγειν, κακὴν ἡμέραν διήγαγον, διὰ τὰ ἐν αὐτῇ συμβαίνοντα δηλαδή, ἃ πρὸς ἀνθρώπων πονηρῶν ἐλήλυθε, καὶ οὐ παρὰ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο τοίνυν αἱ ἡμέραι πονηραὶ λέγονται, ὡς πονηροὺς ἀνθρώπους ἐχούσας ἐν αὑταῖς κρατοῦντας. "κ. γίνονται.

17 Διὰ τοῦτο μὴ γίνεσθε ἄφρονες, ἀλλὰ συνιέντες τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.] Ἐπειδή, φησιν, αἱ ἡμέραι πονηροὺς ἀνθρώπους ἔχουσιν, ὑμεῖς ὡς φρόνιμοι αὐτοὺς μηδεμίαν αὐτοῖς ἀφορμὴν διδόναι· τοῦτο γὰρ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τὸ ἐν πᾶσιν ἀνεπιλήπτους ἑαυτοὺς τηρεῖν, μετὰ τοῦ καὶ τὴν πίστιν φυλάττειν.

18 Καὶ μὴ μεθύσκεσθε οἴνῳ.] Καὶ ἔτι τοῦ ὀργίλου κολάζει· καὶ γὰρ τοῦ οἴνου ἡ ἀμετρία ὀργίλους ποιεῖ καὶ θρασεῖς. Οτι " δὲ τοῦ ἀμετρίαν κολάζει, δῆλον· οὐ γὰρ εἶπε, μὴ πίνετε, ἀλλά, μὴ μεθύσκεσθε· μέθη δὲ ὀξὺ ἀμετρίας· ἐπεί γε συμμέτρως πινόμενος ὁ οἶνος καὶ ὑγίειαν ἐμποιεῖ (ὡς αὐτὸς φησιν ἐν" τῇ "κ. τοῖς τοῦ Τιμόθεον) καὶ εὐφροσύνην, ὡς ὁ Δαυὶδ μαρτυρεῖ. Καὶ πάλιν ἡ γραφή· Δότε οἶνον τοῖς ἐν λύπαις, καὶ μέθυ, ὅταν ἀθυμήσωσιν, τοῖς ἐν ὀδύναις. Τὸ γὰρ πρόχυσιν καὶ συνεφὲς διαλύει. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς σύμμετρα ἡμῶν τὰ σώματα ἐποίησεν, ὥστε ὀλίγοις ἀρκεῖσθαι, καὶ πρὸς ἑτέραν ζωὴν ἐπείγεσθαι.

Ἐν ᾧ ἐστιν ἀσωτία.] Τουτέστιν, ἀμέτρως χρῆσις. Ἡ γὰρ σώζει, ἀλλ' ἀπόλλυσιν, οὐ τὸ σῶμα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχήν. καὶ τοῦτο ἔστιν ἡ ἀσωτία. Η ἀσωτίαν ἐνταῦθα καὶ τὴν τῶν ἰδιωτῶν συνήθειαν, τὴν ἀκολασίαν φησίν. ἐκ γὰρ τῆς μέθης ἡ ἀκολασία πηλεται.

19 Αλλὰ πληροῦσθε ἐν Πνεύματι, λαλοῦντες ἑαυτοῖς ψαλμοῖς, καὶ ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, ᾄδοντες καὶ ψάλλοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Κυρίῳ.] Βούλει, φησὶν, εὐφραίνεσθαι; φεῦγε τὴν ἀπὸ τοῦ

οἴνου

οὖν πλήρωσιν, ϗ ἅλεσον πλεσθῆναι ὸ Πνεύματι ἁγίῳ. Τοῦτο γὰρ ἔσται σοι, ἐὰν μάθῃς ψάλλειν. οἱ ψάλλοντες γὰρ Πνεύματος πλησιώτατα ἁγίου, ὥσπερ οἱ ᾄδοντες τὰς Σατανικὰς ᾠδὰς, πνεύματος ἀκαθάρτου. Ψάλλειν δὲ ἐν τῇ καρδίᾳ, τοῦτ' ἔστι, μὴ στενόπους, καὶ μὴ μεμβολιμαίως ἡ καρδία. ὁ γὰρ τοιοῦτος, ἑκάστου ὸν καρδίαν ψάλλει. Ὅρα γὰρ ὅτι μὴ ὃ κελεύσας ἡ ψυχὴν ἀπὸ " πικρίας καὶ τῶν ἄλλων παθῶν, καὶ βιαιολόγους ποιῆσαι καὶ συγγνωμονικοὺς, τότε τοῦ ἁγίου Πνεύματος πλήρωσιν ἡμῖν ὑφηγεῖται. ὑ γὰρ ἁπλῶς ἐπελεύσεται, ἀλλὰ πληρώσει τὰς καρδίας ἡμῶν. Τοσούτου δὲ ἐν ἡμῖν ὄντος φωτὸς, ῥᾳδία ϗ εὔκολος ἔσται ϗ ἡ λοιπὴ ἀρετή.

" χ. κακίας.

20 Εὐχαριστοῦντες πάντοτε ὑπὲρ πάντων, ἐν τῷ ὀνόματι τ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τ Θεῷ ϗ Πατρί.] Πάντοτε· ὑ γὰρ ἐν μέσῃ μόνον, ἀλλὰ ϗ ἐν λύπαις, ϗ ὐχ ὑπὲρ τῶν ἀγαθῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν λυπηρῶν, ϗ ὧν * ἴσμεν, καὶ ὧν οὐκ ἴσμεν. ϗ γὰρ ὅλως πάντων ὠφελούμεθα, κἂν ἀγνοῶμεν. " Εὐχαριστέον δὲ τῷ Πατρὶ ἐν ὀνόματι τ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, τουτέστιν, ὀνομάζοντες καὶ τ Κύριον Ἰησοῦν, καὶ συμπαραλαμβάνοντες * αὐτὸν, ὡς μεσίτην ὄντα καὶ τῶν ἀγαθῶν, καὶ αὐτῆς τ εὐχαριστίας.

* π. " χ. εὐχαριστεῖ. * ὑ.

21 Ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ Θεοῦ.] Ἰδοὺ πάλιν ἡ ἀγάπη. οὐκ ἔστιν γὰρ ἡ τοιὰς ἀλλήλοις ὑποταγή· ὑ διά τι κοσμικὸν ἢ ἀνθρώπινον, ἀλλ' ἐν φόβῳ * Θεοῦ. Οἱ γὰρ διὰ Θεὸν ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις, οὐδέποτε σκανδαλισθήσονται ἢ διαλυθήσονται, τοιοῦτον συνδεσμὸν ἔχοντες.

* φασὶ, τὸ.

22 Αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθε, ὡς τῷ Κυρίῳ.] Οὐχ ἁπλῶς καὶ εἰκῇ πολλοῦ τ σπουδοῦ ποιεῖται ὁ Παῦλος ὑπὲρ τ συζυγίας, ἀλλ' ὅτι ϗ ὁ Θεὸς τοῦτο ἐξ ἀρχῆς ἐφρόντισεν ὑπερβολικῶς. τ γὰρ Ἀδὰμ τ ἀδελφὴν αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ τ θυγατέρα, καὶ τί λέγω; τοῦ σῶκα τ αὐτοῦ ἐνώσεν· εἶτα

Gratias agentes semper pro omnibus, in nomine Domini nostri Jesu Christi, Deo & Patri.] Semper; non solùm in tranquillitate, verumetiam in mœroribus: nec pro bonis tantùm, verumetiam pro tristibus: & pro iis rebus quas novimus, & quas non novimus: per omnes enim bene nobis fit, etiamsi ignoremus. Sunt autem gratiæ agendæ Deo Patri *in nomine Domini nostri Jesu*, hoc est, ut simul nominemus Dominum Jesum, & assumamus ipsum; ceu mediatorem cùm bonorum, tum ipsius gratiarum actionis.

Subjecti alter alteri in timore Dei.] En rursus charitatis mentionem facit: ex hac enim est subjectio mutua & obedientia; non propter mundanam quampiam aut humanam commoditatem, cæterùm in timore Dei. Qui enim Dei nomine obediunt, nunquam offendentur aut dissolventur, cùm talem nexum habuerint.

Uxores maritis propriis subditæ sitis veluti Domino.] Non simpliciter ac temerè multùm sedulóque laborat Paulus pro conjugii firmitate, sed quia Deus etiam à principio hujus eximiam curam gessit. Adamo enim sororem suam, imò potiùs filiam, & quid dico? carnem ipsius copulavit. Deinde multiplicato genere, la-

tiùs matrimonium extendit, ne dilectionem ad ſolos cognatos contraheret. Porrò, vita noſtra per conjugia continetur. Ait ergo : Uxores ſubjectæ eſtote maritis veſtris. Si enim in concordia matrimonium fuerit, pueri bene educantur, & famuli ordinatè ſeſe habent, adeóque cuncta, tam vicinorum, quàm amicorum, ſunt in felici ſtatu. Servite autem eis tanquam Domino. Luc. 4. Ecquî alibi ſcriptum eſt : *Niſi quis reliquerit uxorem & virum, non poterit me ſequi ?* Nam ſi tanquam Domino ſerviendum eſt, quomodo diſcedendum eſſe dicit propter Dominum ? Quoniam adverbium, *Veluti*, non eſt ubique æqualis honoris nota. Vèl ſubditæ ſitis, ait, ſcientes quòd ſerviatis Deo : hoc eſt, ſi non propter virum imprimis, propter Dominum tamen. Nam ſi is qui exteriori poteſtati reſiſtit, Dominicæ ordinationi reſiſtit ; multo magis quæ marito ſuo reluctatur. Itaque è contrario, quæ marito obedit, Domino obedit.

23 *Quoniam vir caput eſt mulieris, ſicut & Chriſtus eſt caput Eccleſiæ, & ipſe eſt ſervator corporis.*] Rationibus comfirmat quòd oportet uxores ſubjectas eſſe, dilectioníſque argumentum & occaſionem ponit ex hoc, quòd maritus rectoris & proſpectoris locum obtineat (caput enim eſt, ait, & ſervator) uxor verò ſubditi locum ; corpus enim eſt. Quemadmodum & Chriſtus, cùm ſit Eccleſiæ caput, ejus curam gerit, eamque ſervat : ſic & maritus ſervator ſui eſt corporis, hoc eſt, uxoris. Quomodo igitur non debet ſubdi capiti corpus, cùm curam ejus gerat, illudque ſervet ?

24 *Sed ſicut Eccleſia ſubjicitur Chriſto, ſic & uxores ſuis maritis in quovis.*] Hinc diſces apertiùs quod dixit ſuprà, *Obtemperate propriis maritis tanquam Domino.* Quandoquidem enim uxores debent ſubdi maritis, ut Eccleſia Chriſto, Eccleſia autem & mulieres ſunt ; tanquam Chriſto igitur conjux marito

πανηγυρίσαντες ὑμῖν, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν γάμου ἀφέσεως, ἵνα μὴ τὴν ἀγάπην συμπεριλήψεται εἰς μόνους συγγενεῖς. Καὶ ὑπόδειγμα ἡμῖν λέγει τὴν συζυγικὴν συγκρότησιν. Φησὶν οὖν, ὅτι αἱ γυναῖκες ὑποτασσέσθωσαν τοῖς ἀνδράσιν. Εἰ γὰρ ἐν ὁμονοίᾳ ἡ συζυγία ᾖ, καὶ παῖδες ἡσύχιοι, καὶ οἰκέται εὐπειθοῦσι, καὶ πόλις, καὶ τὰ τῆς γείτονας, καὶ τὰ τῶν φίλων, εὖ ἔχει. Δουλεύετε ὡς τῷ Κυρίῳ πῶς οὖν ἀνάγκη γένηται Αν μὴ τις ἀποτάξηται γυναικὶ, καὶ * ἀνὴρ, * γυνὴ δύναται μὴ ἀκολουθεῖν ; Εἰ γὰρ ὡς τῷ Κυρίῳ δουλεύῃ, πῶς " λέγει δεῖν ἀ- " Al. λείπει δεῖ ἀφίσασθαι διὰ τὸν Κύριον ; ὅτι ὅ, ὡς, ὁ πάντως πάντα χρόνον ἰσοπρεπείας δηλοῖ. Οὐκοῦν τοιοῦτόν ἐστι, Εἰδυῖαι ὅτι ὡς Θεῷ δουλεύετε τούτοις, εἰ καὶ μὴ διὰ τὸν ἄνδρα τοῦτο ποιοῦμεν, ἀλλά γε διὰ τὸν " Κύριον. Εἰ " Al. Θεόν. γὰρ ὁ τῇ ἔξω ἀρχῇ ἀντιπαλούμενος, τῇ τοῦ Κυρίου διατάξει δυνήσεται, πολλῷ μᾶλλον ἡ τῷ ἀνδρὶ ἀντιπαλοῦμεν. ὥστε οὐ τῷ ὁμοίῳ, ἡ ὑποταττομένη, τῷ Κυρίῳ ὑποτάσσεται.

23 Ὅτι ὁ ἀνήρ ἐστι κεφαλὴ τῆς γυναικὸς, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας, καὶ αὐτὸς ἐστι σωτὴρ τοῦ σώματος.] Ἀπὸ λογισμοῦ συνίστησι τὸ δεῖν ὑποτάσσεσθαι τὰς γυναῖκας, καὶ τὴν ἀγάπην ὑποθέσιν καὶ ἀφορμὴν τίθησι, τὸ τὸν μὲν ἄνδρα τὴν ἀρχικὴν καὶ προνοητικὴν τάξιν ἐπέχειν· κεφαλὴ γάρ ἐστι, φησὶ, καὶ σωτὴρ τῆς γυναικὸς τοῦ ὑποκειμένου· σῶμα γάρ ἐστιν. Ὥσπερ καὶ ὁ Χριστὸς τῆς ἐκκλησίας ὢν κεφαλὴ, προνοεῖται ταύτης καὶ σῴζει· οὕτω πάντως καὶ ὁ ἀνὴρ, σωτὴρ τοῦ σώματος αὐτοῦ, τουτέστι τῆς γυναικός. πῶς οὖν οὐκ ὀφείλει ὑποτάσσεσθαι τῇ κεφαλῇ τὸ σῶμα τῇ προνοουμένῃ καὶ σῴζούσῃ ;

24 Ἀλλ' ὥσπερ ἡ ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ἐν πάντι.] Ἐντεῦθεν μανθάνοιμεν ἂν, ὅ μᾶλλον ἐφίεται. Ὅτι ὑποτάσσεσθε τοῖς ἀνδράσιν, ὡς τῷ Κυρίῳ· ἐπεὶ γὰρ ὀφείλουσι γυναῖκες ὑποτάσσεσθαι τοῖς ἀνδράσιν, ὡς ἡ ἐκκλησία τῷ Χριστῷ, ἡ ἐκκλησία καὶ γυναῖκές εἰσιν ὡς τῷ Χρι-

στῷ

ςῷ ἄρα τῷ ἀνδρὶ ὑποτάσσεσθαι ὀφείλει
* κεφᾶ. ἡ γυνή. Πῶς δέ; ἆρα ἐν παντὶ * κε-
* Δ. λεύει ὑποτάσσεσθαι; ἆρα * ἐὰν ὅτιοῦν εἰς
ἀπιστίαν συνωθῇ ὁ ἀνήρ; ἀλλ' οὐ περὶ ἀπί-
στων ἀνδρῶν ὁ λόγος νῦν ἐστὶ τῷ Παύλῳ, ἀλλὰ
περὶ πιστῶν, περὶ οὓς δηλαδὴ καὶ ἔγραφεν.

25 Οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖ-
κας ἑαυτῶν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε
τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν
ὑπὲρ αὐτῆς.] Εἶδες πῶς συνώθησε
τὴν γυναῖκα ὁ Παῦλος ὑποτάσσεσθαί
σοι ἐν τῷ μέτρῳ, ᾧ καὶ ἡ ἐκκλησία
ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ· ἄκουε καὶ πῶς
σε πάλιν ἀναγκάζει ἀγαπᾶν αὐτήν,
ἀλλ' οὐχὶ διατοπίχως περιφέρεσθαι·
ἀγάπα γὰρ αὐτήν· ποίῳ μέτρῳ; ᾧ καὶ
"χ. ταῦτης. ὁ Χριστὸς τὴν ἐκκλησίαν· περιγάρ" αὐ-
τῆς, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς ἐκείνης· κἂν δέῃ
τι παθεῖν, κἂν ἀποθανεῖν δι' αὐτήν, μὴ
παραιτήσῃ. σὺ μὲν γὰρ ἥδη συναφθεὶς αὐ-
τῇ, ποιήσεις ταῦτα· ἐκείνος δὲ εἰς μισου-
σάν σε μοιχαλίδα. Καὶ ὥσπερ ἐκείνος
τὴν ἀποστρεφομένην αὐτὸν περιποιεῖται,
οὐκ ἀπέλαυσις οὐδὲ ὕβρεσιν· οὕτω καὶ
αὐτὸς κἂν ἀποστρεφομένην ἴδῃς καὶ ὑβρι-
ζομένην, τῇ πολλῇ ἀγάπῃ καὶ τῇ περι-
νοίᾳ περιποιοῦ, καὶ παθεῖν
τι ὑπὲρ αὐτῆς, μὴ ὀνειδίσῃς· οὐδὲ γὰρ ὁ
Χριστὸς τὴν ἐκκλησίαν.

26 Ἵνα αὐτὴν ἁγιάσῃ, καθαρίσας
τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι.] Ἦν
γὰρ ῥυπαρὰ ἰδεῖν, καὶ ἀκάθαρτος, καὶ ἄ-
μορφος, ἀλλ' οὐκ ἐβδελύξατο· οὕτω
μηδὲ σὺ τὴν σαυτοῦ γυναῖκα, κἂν ἀ-
"χ. κἂν. μορφωτάτην" ᾖ, κἂν βδελυρά. Ὅτι γὰρ
ἄμορφος ἰδεῖν ἡ ἐκκλησία, ἄκουσον· Ἦτε
"χ. ἀλλὰ πο- γὰρ ποτε σκότος· τί γὰρ σκότους" μιγαιώ-
τερον. τερον; δουλεύοντες κακίᾳ καὶ φθόνῳ· τί
ἀκαθαρτότερον; ἀπιστοῦντες, μύσται, ἀλλὰ
καὶ βλάσφημοι· τί τούτων εἰδεχθέστε-
ρον; ἀλλ' ὅμως ὡς ὑπὲρ ὡραίας, ὡς
ὑπὲρ θαυμαστῆς, ἑαυτὸν ἔδωκεν. Ε-
καθάρισε δὲ τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος, τοῦ-
έστι, τῷ βαπτίσματι. Ἐν ῥήματι· ποίῳ;
ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ
τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

subdi debet. Quomodo verò? Num in omni jubet subdi? Num quando ad incredulitatem eam compulerit maritus? Atqui de infidelibus nunc non loquitur Paulus, sed de fidelibus, ad quos scilicet scribebat.

25 *Et viri diligite uxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea.*] Vidisti, quomodo compulerit uxorem Paulus subdi tibi in mensura, quâ Christo Ecclesia subditur: Audi jam quomodo te rursus cogat diligere eam, nec heriliter teipsum gerere. Dilige enim ipsam: quali mensura? quâ & Christus Ecclesiam. Gere curam ipsius, quemadmodum & Christus Ecclesiæ: ac si quid te oporteat pati, vel etiam mori pro ipsa, ne recuses. Tu enim ipsi amore copulatus hæc facies; Ille verò in odio se prosequentem & adulteram. Et quemadmodum ille aversantem ipsum ad se adduxit, non minis neque contumeliis: hunc ad modum si ipse aversantem te conspexeris conjugem tuam, atque deliciis indulgentem, multâ dilectione & providentiâ attrahere ad te conare: & si quicquam patiaris pro ipsâ, ne objicias, neque convicieris ei: neque enim Christus Ecclesiæ objecit quicquam.

26 *Ut illam sanctificaret, mundans eam lavacro aquæ in verbo.*] Igitur impura erat, & immunda, & deformis, at propterea non est execratus eam: sic neque tu tuam ipsius conjugem execreris, etsi maximè deformis fuerit, ac vilis. Quòd autem deformis fuerit Ecclesia, audi: Eratis enim quondam tenebræ: quid quæso tenebris est nigrius? Servientes malitiæ & invidiæ: quid immundius? Inobedientes, stolidi, imò & blasphemi: quid hisce est magis deforme? Veruntamen tanquam pro formosa, tanquam pro admiranda seipsum tradidit. Purgavit autem *lavacro aquæ*, hoc est, baptismate. *In verbo.* Quali? In nomine Patris, & Filii, & Spiritûs Sancti.

27 *Ut exhiberet ſibi ipſe glorioſam Eccleſiam.*] Non ſimpliciter puram, ſed glorioſam. Quemadmodum igitur Chriſtus omnium bonorum author eſt Eccleſiæ, ſic & tu ſis uxori tuæ: ac quemadmodum ille, quod ad animam attinet, pulchritudinem ei acquiſivit, eamque exornavit: pari ratione tu in hoc incumbe, non in corporis ornatum. Si enim animæ formam atque pulchritudinem inquiras à conjuge, ſtatim eam ei efficies, componens ipſam, exhibénſque glorioſam ſecundùm ſpiritum, cùm tibiipſi, tum Deo.

Non habentem maculam aut rugam, aut quid hujuſmodi, ſed ut eſſet ſancta & immaculata.] Per hæc animæ dicit affectus. Maculæ enim ſunt recentes affectus, quos & abluere facilè, qui & vituperium adferebant. Rugæ autem, quæ tempore inveterata ſunt, quæ & impuros faciebant, utpotè non facilè eluibilia. Sed divinum lavacrum omnia purgavit, & ſanctos & immaculatos exhibuit.

28 *Sic debent viri diligere uxores ſuas, ut corpora ſua.*] Non tanquam majus magiſque neceſſarium hoc exemplum jam ponit (jam antea enim planum eſt, Chriſti habitudinem ad Eccleſiam hoc exemplo majorem eſſe) verùm tanquam vicinius & magis familiare. Ne quis enim objiciat, Deus erat ille, & pro nobis ſeſe tradidit: aliunde nobis neceſſitatem ob oculos ſtatuit. Debent enim, inquit, diligere, id eſt, res ipſa non eſt gratia, cæterùm debitum eſt & neceſſitas: nam uxor eſt corpus tuum. Chriſti itaque exemplum non ob ſolam dilectionem aſſumpſit, verumetiam ut mores noſtros componeret. Nam, *Ut ſancta ſit*, inquit, *& immaculata.* Quod verò de carne profert, ob ſolam dilectionem eſt.

Qui diligit uxorem ſuam, ſeipſum diligit. 29 *Nemo enim unquam ſuam ipſius carnem odio habuit, ſed nutrit & fovet eam, ſicut & Chriſtus Eccleſiam.*] Intenſam, inquit, & ſedulam curam unuſquiſque

27 Ινα παραστήσῃ αὐτὸς ἑαυτῷ ἔνδοξον τὴν ἐκκλησίαν.] Οὐχ ἁπλῶς καθαρὰν, ἀλλ', ἔνδοξον. Ωσπερ οὖν ὁ Χριστὸς πάντων αἴτιος τῶν ἀγαθῶν τῇ ἐκκλησίᾳ, οὕτω καὶ σὺ ἔσο τῇ σῇ γυναικί· καὶ ὥσπερ ἐκεῖνος ὃ κατὰ ψυχὴν κάλλος αὐτῇ περιεποιήσατο· οὕτω καὶ σὺ περὶ "τοῦτο σπουδὴν, μὴ περὶ τὸ τοῦ σώ- "χ.τὸν. ματος. εἰ γὰρ ψυχῆς κάλλος ὀπτίζῃ τῆς παρὰ τῆς γυναικὸς, ταχέως αὐτῇ τοῦτο δημιουργήσεις, ῥυθμίζων αὐτὴν καὶ πρὸς σαυτὸν καὶ τὸν Θεὸν ἔνδοξον καὶ πνεῦμα καὶ σαυτῷ καὶ τῷ Θεῷ.

Μὴ ἔχουσαν σπίλον, ἢ ῥυτίδα, ἤ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἵνα ᾖ ἁγία καὶ ἄμωμος.] Διὰ τούτων γὰρ ψυχικὰ λέγει πάθη· Σπίλοι μὲν οὖν τὰ προσφατα τῶν παθῶν, ἃ καὶ ἀπονίψαιτ' ἄν τις ῥᾳδίως, ἃ καὶ μῶμον ἐργάζεται. Ρυτίδες δὲ γὰρ τὰ χρόνῳ παλαιωθέντα, ἃ καὶ ἀνάγνους ἐποίει, δυσαπόνιπτα ὄντα. Αλλὰ * ὃ θεῖον λουτρὸν πάντα ἐκάθηρε, καὶ ἁγίους καὶ ἀμώμους παρέστησεν. * διὰ.

28 Οὕτως ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας, ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα.] Οὐχ ὡς μεῖζον ὑποδείγμα καὶ ἀναγκαιοτικώτερον τοῦτο λέγησιν (προδηλον γὰρ ὅτι ἡ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν σχέσις μείζων ὄντως "ἢ ὑποδείγματος λόγος) ἀλλ' ὡς ἐγ- "χ.εἰς ὑπο-δείγματα λόγου. γύτερον καὶ οἰκειότερον. Ινα γὰρ μὴ ἔχῃ τις λέγειν, ὅτι ἐκεῖνος Θεὸς ἦν, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν· ἑτέρωθεν ἡμῖν τὴν ἀνάγκην ἐφίησιν. ὀφείλουσι γάρ, φησιν, ἀγαπᾶν· τετέχθαι, ἃ χαίρεις ὅτι τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ὀφειλὴ καὶ ἀνάγκη· σῶμα γάρ σου ἐστὶν ἡ γυνή. Τὸ μὲν οὖν τοῦ Χριστοῦ ὑπόδειγμα, ἃ δεῖ τὸ δεῖν ἀγαπᾶν μόνον, ἀλλὰ καὶ δεῖ τὸ ῥυθμίζειν παρέλαβεν· ἵνα γάρ, φησιν, ᾖ ἁγία καὶ ἄμωμος. Τὸ δὲ σῶμα, δεῖ τὸ ἀγαπᾶν μόνον.

Ο ἀγαπῶν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, ἑαυτὸν ἀγαπᾷ. 29 Οὐδεὶς γάρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλὰ τρέφει καὶ θάλπει αὐτὴν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς τὴν ἐκκλησίαν.] Τὴν ὑπερτεταμένην, φησὶ,

φησὶ, καὶ ὑπεμνημόνευσε θεραπείας προσφέρει πᾶς τῇ σαρκί· ὥστε καὶ σὺ τῇ γυναικί. Πάλιν δὲ τοῦ Χριστοῦ χρῆται πρὸς ὑπόδειγμα, δεικνύων ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς ἡμᾶς ὡς οἰκείους αὐτοῦ σάρκας ἠγάπησεν.

30 Ὅτι μέλη ἐσμὲν τοῦ σώματος αὐτοῦ.] Τουτέστι, γνησιότητα πολλὴν πρὸς αὐτὸν ἔχομεν.

Ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ.] Ἀπὸ γὰρ τῆς ἡμετέρας γέγονεν ὕλης, ὥσπερ ἡ Εὔα ἐκ * τοῦ Ἀδάμ. Καὶ ὥσπερ ἐκεῖθεν οὕτως ἐγγύτης ἐστὶν, ὅτω καὶ ἐφ' ἡμῶν. Καὶ ἄλλως δὲ ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ἐσμὲν, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ, ὅπερ ὥσπερ ἐκεῖνος ἐκ Πνεύματος γεγέννηται ἀμιγοῦς συνουσίας· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ λουτρῷ. καὶ ὅπερ μεταλαβόντες τῶν μυστηρίων, ἐκ "χ. ἐκείνου. τούτου " θείως μεταπλαττόμεθα. Συνελόντα δεῖν εἰπεῖν, τοῦτό φησιν, ὅτι τὴν ἄκραν οἰκειότητα πρὸς αὐτὸν ἔχομεν. Καὶ γὰρ καὶ κατὰ τὸ ὁρώμενον ἐκοινώνησεν ἡμῖν σαρκὸς καὶ αἵματος· καὶ κατὰ τὸ νοούμενον, αἴτιος τῆς "χ. γέγονε. πνευματικῆς ἀναπλάσεως ἡμῖν " ἐγένετο, ὥσπερ καὶ ὁ Ἀδὰμ τῇ Εὔᾳ τῆς πλάσεως.

31 Ἀντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται) πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ "χ. ἀλ. ἔσονται) " οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.] Ἰδοὺ καὶ ἕτερον δικαίωμα, ὅτι καὶ τοὺς γεννησαμένους * προσκολ- λήσεται κ. τῆς ἀφεὶς, ἐκείνῃ * συμπλέκεται. Καὶ οὐκ εἶπε, συνοικήσει, ἀλλὰ, προσκολληθήσεται), "χ. ἀδιά- κριτον. τὴν " ἀδιάκριτον ἕνωσιν δηλῶν. Τὸ δὲ, εἰς σάρκα μίαν, ἐκλαμβάνεται μὲν καὶ ἁπλῶς (οὕτως ὁ μέγας Ἰωάννης) φησὶ δὴ, ἔσονται μία σάρξ. αἰνίττεται δὲ καί τι ἕτερον, καὶ ὅτι ἔσονται οἱ δύο εἰς τὸ ἀποτελέσαι μίαν σάρκα, τὸ τέκνον δηλαδή.

32 Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν· ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν.] Τουτέστι, μέγα τι καὶ θαυμαστὸν ἠνίξατο ὁ μακάριος Μωϋσῆς· τῷ ὄντι γὰρ μυστήριον, τοῖς γεννησαμένοις, τοῖς καλοπονηθεῖσιν ἐπ' αὐτῷ, τοῖς εὐεργετήσασιν ἀφέναι καὶ προσκολληθῆναι πρὸς τὴν μηδέποτε θεασθεῖσαν, μηδὲ προσκαιρόν τινος

carni suæ adhibet: itaque & tu uxori. Rursus autem Christo pro exemplo utitur, ostendens quòd & Christus nos ceu propriam carnem suam dilexit.

30 *Quia membra sumus corporis ejus.*] Hoc est, plurimum nobis cum eo cognationis est.

De carne ipsius, & ex ossibus ejus.] A nostra enim materia factus est, ut Heva ex Adam. Et quemadmodum illic est magna propinquitas; ita inter nos. Sumus autem & aliter de carne ejus, & ossibus ejus, nempe ut ille ex spiritu natus est citra commixtionem maris, sic & nos in lavacro: Tum quòd nos assumptis mysteriis divinitùs transformamur. Atque ut summatim dicam, hoc ait: maxima cum eo nobis familiaritas intercedit. Nam visibiliter communicavit nobiscum carne & sanguine: Invisibiliter autem author nobis spiritualis reformationis extitit, sicut & Adam Hevæ creationis causa fuit.

31 *Propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem, & adhærebit uxori suæ, erúntque duo in carnem unam.*] Ecce alterum causæ firmamentum, nempe, parentibus suis quispiam relictis, illi connectitur. Nec dixit, cohabitabit, sed, *agglutinabitur*, unionem indivisibilem significans. Hoc autem, *In carnem unam*, accipitur quidem simpliciter (atque ita magnus ille Joannes) pro, erunt caro una. Significat autem & aliud quiddam: nam erunt duo, ut perficiant carnem unam, prolem videlicet.

32 *Sacramentum hoc magnum est, dico autem ego, in Christo & Ecclesia.*] Hoc est, magnum quiddam & admirandum divus Moses indicavit. Revera enim mysterium est, ut eos qui ipsum genuerint, qui ob ipsum multas ærumnas passi fuerint, quíque in ipsum innumera beneficia contulerint, deserat quispiam, & agglutinetur ei quam nunquam antè conspexerit, neque

que quicquam boni antea sit orsa. Ingens revera hoc mysterium est, interim tamen ad Christum, inquit, ego hoc refero, tamquam propheticè de eo dictum esset. Etenim & ipse dimisit patrem, non locali transitu, sed condescensu ad carnem, venitque ad sponsam, quæ ipsum nunquam agnoverat, factúsque est cum ipsa
1 Cor. 6. 17 unus spiritus. *Qui enim Domino agglutinatur, unus spiritus est.* Quare igitur matrimonium culpatur, ubi Paulus ipsum pro mysterii Christi exemplo producit, mysterium vel sacramentum nominans?

33 *Verumtamen & vos singuli unusquisque uxorem suam sicut seipsum diligat.*] Atqui, inquit, etiamsi allegoricè hæc acceperim, propter uxorem tamen dicta sunt: neque allegoria mariti erga uxorem habitudinem, quæ est secundùm literam, invertit. Debet enim unusquisque uxorem suam diligere, ac fovere, haud secus quàm seipsum. Nec mihi dicas, Hunc & hunc defectum habet uxor mea: nam & tu in carne tua defectus habes, veluti manum mutilam, pedem claudum, oculum strabum: hæc verò non abscindis, sed majori curâ dignaris.

Uxor autem ut metuat virum.] Quia æqualitas honoris seditionem nonnunquam parit, propterea timorem inducit, ut unus sit principatus vir ipse. Metum autem hîc intensam reverentiam, & animi contractionem dicit, qui homines ingenuos decet, non servilem. Ex hujusmodi metu dilectio comparabitur, ipsâque rursus metum & reverentiam conciliabit. Diliget enim conjux virum, tanquam membrum; metuet autem seu honorabit, tanquam caput. Quid verò si non metuat mulier? Tu tamen dilige, tuóque officio fungere. Similiter & mulier, etiamsi non diligatur, metuat tamen. Animadverte quomodo multis verbis demonstraverit ac persecutus sit, quomodo à marito sit diligenda conjux. De metu autem non perinde multa tradit: dilectionem enim pri-

ἀγαθοῦ. Μέγα ὄντως μυστήριον, τίως μήτοι εἰς Χριστὸν " ἐκλαμβάνῃ) πρὸς ἐμοῦ τοῦτό, φησιν, ὡς προφητικῶς περὶ αὐτοῦ λεχθέν. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ἀφῆκε τὸν πατέρα, οὐ τοπικῇ μεταβάσει, ἀλλὰ τῇ πρὸς τὴν σάρκα συγκαταβάσει, καὶ ἦλθε πρὸς τὴν νύμφην, τὴν πώποτε αὐτὸν ἀγνοήσασαν, καὶ ἐγίνετο αὐτῇ εἰς πνεῦμα ἕν. Ὁ γὰρ κολλώμενος τοῦ Κυρίου, ἓν πνεῦμά ἐστι. Πῶς οὖν διαβέβληκε) ὁ γάμος, ὅπου γε Παῦλος εἰς ὑπόδειγμα τοῦτον προφέρεται τοῦ Χριστοῦ μυστηρίου, καὶ αὐτὸν μυστήριον ὀνομάζων;

" χαλαμβάνομαι τοῦτό, φησιν, ἐγώ.

33 Πλὴν καὶ ὑμεῖς οἱ καθ' ἕνα ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα οὕτως ἀγαπάτω ὡς ἑαυτόν.] Πλήν, φησιν, εἰ καὶ ἀλληγορικῶς ταῦτα ἐξηγούμην, ὅμως καὶ διὰ τὴν γυναῖκα εἴρηται, καὶ οὐκ ἀναιρεῖ ἡ ἀλληγορία τὸν τρόπον τὸ γράμμα φέρει τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν γυναῖκα. Ὀφείλει γὰρ * ἕκαστος τὴν γυναῖκα ἀγαπᾶν, καὶ θάλπειν, ὡς ἑαυτόν. Καὶ μή μοι λέγε, ὅτι τόδε καὶ τόδε τὸ ἐλάττωμα ἔχει ἡ γυνή· καὶ γὰρ σὺ ἐν τῇ σαρκί σου ἐλαττώματα ἔχεις, οἷον, χεῖρα κυλλήν, πόδα χωλόν, ὀφθαλμὸν διάστροφον· ἀλλ' οὐκ ἐκκόπτεις ταῦτα, πλείονος δὲ μᾶλλον ἐπιμελείας ἀξιοῖς.

* φησὶ

Ἡ δὲ γυνὴ ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα.] Ἐπιδὴ ἀκαταστασίαν τίκτει ἡ ἰσοτιμία, διὰ τοῦτο τὸν φόβον εἰσάγει, ἵνα μία ἄρχῃ ἡ ὁ ἀνήρ. Φόβον δὲ οὐ τὸν ὑπερτεταμένον βιαίως καὶ συστολὴν " λέγει, τὸν ἐλευθέριος πρέποντα, καὶ τὸν δουλικόν. Ἐκ τοῦ πιστοῦ φόβου καὶ ἡ ἀγάπη συγκροτηθήσεται, καὶ αὐτὴ πάλιν αὐτὸν συγκροτήσει. Ἀγαπήσει μὲν γὰρ ἡ γυνὴ τὸν ἄνδρα, ὡς μέλος· φοβηθήσεται δέ, ἤτοι τιμήσει, ὡς κεφαλήν. Τί οὖν αὐ μὴ φοβῆται ἡ γυνή; σὺ ἀγάπα, τὸ σαυτοῦ ποίει· ὁμοίως καὶ ἡ γυνή, κἂν μὴ ἀγαπᾷ, ὅμως δὲ φοβείσθω. Ὅσα δὲ ὅτι τὸ μέν, πῶς δεῖ ἀγαπᾶν τὸν ἄνδρα τὴν γυναῖκα, διὰ πολλῶν ἐδείξε· τὸ δὲ τοῦ φόβου οὐκέτι πλατύνει, ὅτι τοῦτο μάλιστα βούλεται κρατεῖν, τὸ

" χ. νόμ.

τῆς

τῆς ἀγάπης. Καὶ γὰρ καὶ ἡ γαμὴ, ὡς εἴρηται, τὸ ἐκ τῆς ἀγάπης φόβον φοβεῖσθαι ὀφείλει, καὶ τὸ ποιοῦντα τρέμειν καὶ δεδιέναι, ἐξ οὗ μῖσος τικτεται μᾶλλον· ἀλλ' ὥστε μὴ ἀντιλέγειν, μηδὲ ἐπαιρήσασθαι, " μὴ τῆς προστιθεὶς ἐρᾷν. Εἰ γὰρ καὶ μία ἀρχὴ ὅτι, καὶ ἀρχὴν ἔχει καὶ αὐτὴ " ἰσότιμον τοῦτο· ἀλλὰ καὶ δευτέρα ἀρχή ἐστιν ἡ γαμὴ, καὶ πλέον ἔχει ὁ ἀνήρ.

"χωλ. "χ καὶ ἐπιτιμᾶ.

nius obtinere voluit. Etenim conjux meti dilectionis metuere maritum debet, uti dictum est, non eo qui faciat tremere ac pavere, ex quo odium potius nascitur: sed ita, ut non contradicat, non insurgat, primatum non ambiat. Etsi enim una sit caro, & principatum habeat etiam ipsa, eamque ob rationem, æqualem dignitatem: verùm secundus est dominatus mulieri, maritus autem habet aliquid amplius.

ΚΕΦ. ϛ.

ΤΑ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν ὑμῶν ἐν Κυρίῳ.] Καθάπερ τις τῶν μὲν πλαττων, πρῶτον μὲν τὴν κεφαλὴν, εἶτα τὸν τράχηλον, εἶτα τὰ βραχίονα, εἶτα τὰ στήθη, εἶτα τοὺς πόδας τίθησιν· οὕτω καὶ Παῦλος εἶπε περὶ μὲν ἀνδρὸς τὴν πρώτην ἀρχὴν, εἶπε δὲ περὶ τὴν γυναικὸς τὴν δευτέραν ἀρχὴν· λέγει νῦν καὶ περὶ τὴν τρίτης ἀρχῆς τῶν τέκνων· τὴν μὲν γὰρ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ μόνος ἄρχει, τῶν δὲ παίδων καὶ ἡ γυνή. Ὑπακούετε οὖν, φησὶ, τοῖς γονεῦσιν, ἀλλ' ἐν Κυρίῳ· τοῦτ' ἔστιν, ὅταν μὲν Κύριοι ἦ τὰ " πρόσταγματα· ἐπεὶ ἐὰν εἰς ἀσέβειάν σπουδὴν ὁ πατὴρ, ἢ βούλεται πορνεῦσαι τινὰ συγγενῆ, ἢ αἰσχρὰν τέχνην διδάξαι τὸν υἱὸν, οὐ Κυρίου ἐστὶ τὸ πρόσταγμα, οὐδὲ ὑπακουτέον ἐστί.

"χ ἐπαγγελία. "χ αὖτ.

Τοῦτο γάρ ἐστι δίκαιον. 2 Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα· ὅ ἐστιν ἐντολὴ πρώτη ἐν " ἐπαγγελίᾳ.] Καὶ φύσει δίκαιόν ἐστι, φησὶ, τοῦτο, καὶ ἀπὸ τοῦ νόμου πρόσταξαι. Πῶς δὲ, φησὶν, ὅτι πρώτη ἐντολή ἐστι " τοῦτο; Οὐκ ἔστι γάρ· ἀλλὰ τὸ, οὐ φονεύσεις, ἢ μοιχεύσεις. Ἀλλ' ὅρα τί προσέθηκεν, ἐν ἐπαγγελίᾳ· ἐκεῖναι γὰρ αἱ πρῶται οὐκ ἔχουσιν ἐπαγγελίας καὶ ἀνταποδόσεις· ἀναχωρήσεις γάρ εἰσι κακοῦ, οὐκ ἀγαθῶν ἐργασίαι· οὐδεὶς δὲ μισθὸς τοῦ μὴ κακοῦ ἀπεχομένου· αὕτη δὲ ἤδη ἀγαθοῦ ἐργασίαν ἔχει, πρώτη καὶ ἐπ-

CAP. VI.

Filii, obedite parentibus vestris in Domino.] Quemadmodum qui corpus fingit, primum quidem caput, deinde collum, postremò pedes formet: sic & Paulus dixit de mariti principatu primo, deinde de uxoris dominatu altero, deinceps de tertio principatu, qui est liberorum, verba facit: mulieri enim solus maritus dominatur, liberis autem & uxor. Obedite igitur, inquit, parentibus, sed *in Domino*: hoc est, quando secundum Dominum fuerint, quæ vobis mandant. Nam si pater ad impietatem te compellat, aut filiam prostituere velit, aut turpem artem docere filium, non est secundum Dominum mandatum hoc, neque obediendum est.

Hoc enim justum est. 2 Honora patrem tuum & matrem tuam: quod est mandatum primum in promissione.] A natura hoc justum est, inquit, tum & lege cautum est. Quomodo autem hoc primum mandatum dixit, cùm non sit? Illud enim potius primum est, Non occides, Non mœchaberis. At enim vide quid adjecerit, *In promissione*. Prima enim illa non habent promissiones & mercedem adjunctam: sunt enim a malis discessus quidam, non bonorum operationes; nemo autem dat mercedem ei qui à malo abstinet. Hoc autem mandatum, quoniam boni operationem habet, primum etiam promissionem acce-

pit.

pit. Admirandus autem ordo est. Cùm enim à pravis operibus legislator homines abduxisset, perducturus eos ad bonorum operationem, primùm erga parentes honorem constituit atque sancivit. Quandoquidem enim illi nobis primi post Deum benefactores sunt, quippe quia vitæ authores, non immeritò primi sunt, qui nostrorum fructuum emolumenta capiant.

παρηγάγε ἐδίξατο. Θαυμασὴ δὲ ἡ τάξις. ὅπου γὰρ ἀπήγαγε τῶν πονηρῶν πραξέων ὁ νομοθέτης τοὺς ἀνθρώπους, μέλλων εἰς τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐργασίαν ἐμβιβάζειν, πρώτην διετάξατο τὴν εἰς τοὺς γονέας τιμήν. ὅπου γὰρ αὐτοὶ μετὰ Θεὸν πρῶτοι εὐεργέται ἡμῖν, ἅτε τῆς ζωῆς αἴτιοι, εἰκότως πρῶτοι τῶν ἡμετέρων ἀπολαύσιδι καρπῶν.

3 *Ut bene tibi sit, & sis longævus super terram.*] Expende hîc tecum, quomodo non longa dicat & multa, quoniam pueri non possint prolixum sermonem assequi. Præterea marito & conjuge juxta leges, quas ipsis priùs posuit, formatis, non est magni laboris pueros ipsis subjicere. Verùm neque de regno hîc differit, neque de rebus sublimibus: verùm quæ potissimùm anima infantilis audire desiderat, hæc ponit: ad infantes enim ei sermo est. Quid autem jucundius pueris, quàm diu vivere? quandoquidem & Judæis, tanquam infantibus, hæc lege sunt sancita, qui perfectiora audire non potuerunt.

3 Ἵνα σοὶ γένηται, καὶ ἔσῃ μακροχρόνιος ὅτι ἐπὶ τῆς γῆς.] Ὅρα πῶς ἀ μακρὰ σὺν αὐτῷ λέγει καὶ πολλὰ, ἅτε μὴ δυναμένων τῶν παίδων μακρῷ "διαχωλυθῆσαι λόγῳ. Ἄλλως τε ἅ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ῥυθμισθέντων τοῖς νόμοις οἷς αὐτὸς φθάσας ἔθηκεν, ἀ πολλῆ καμάτου τὰ παιδία ὑποτάξαι. Ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῆς βασιλείας διαλέγεται, ἢ ὕψος τῶν ὑψηλῶν, ἀλλὰ ἃ μάλιστα ψυχὴ νηπιώδης ἀκοῦσαι" ζητεῖ, ταῦτα τίθησι· πρὸς "νηπιώδη. γὰρ νήπιος αὐτῷ ὁ λόγος. Τί γὰρ ἡδύτερον παισὶ ἅ μακροχρονῆσαι; ἐπεὶ καὶ τοῖς Ἰουδαίοις, ὡς νηπίοις, ταῦτα ἐνομοθετήθη, μὴ δυναμένοις τελειοτέρων ἀκούειν.

"χ. ὀφεῖς. "χ. παντὶ ἀκολουθῆσαι

4 *Et patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros.*] Non dixit, Diligite: hoc enim natura ab ipsis vel invitis postulat: sed, *Ne ad iram provocetis:* hoc est, non exhæredes eos faciatis, neque abdicetis eos: neque onerosos vos illis exhibeatis, ceu non sint liberi, sed mancipia, sempérque erga ipsos ægro sitis animo.

4 Καὶ οἱ πατέρες, μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν.] Οὐκ εἶπεν, ἀγαπᾶτε· τοῦτο αὐτοῖς ἡ φύσις καὶ ἀκόντας ἀπαιτεῖ· ἀλλὰ, μὴ παροργίζετε, τουτέστι, μὴ ἀποκλήρους καὶ ἀποκηρύκτους ποιεῖτε· καὶ φορτικῶς αὐτοῖς ὑπείκειτε, οὐχ ὡς ἐλευθέροις, ἀλλ' ὡς ἀνδραπόδοις, καὶ ἀεὶ πρὸς αὐτοὺς δυσχεραίνετε.

Sed educate eos in disciplina & correptione Domini.] Ad principium adeóque causam obedientiæ ascendit, monstrátque parentibus quânam ratione obedientes filios faciant. Si enim, inquit, vis obedire tuos filios, institue eos diuinis sermonibus: neque dicas, monachorum tantummodo esse legere scripturas: cujuslibet enim Christiani est, maximè eorum qui in mundo versantur, quanto majore ipsi auxilio indigent, ceu in tempestate agentes. Proinde pro te est quòd audiant liberi

Αλλ' ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου.] Ἐπὶ τὸν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν τῆς ὑποταγῆς "ἀνάγει, καὶ δείκνυσι "κ. ἀπλῶς. τοῖς πατράσι πῶς πειθωνίους ποιήσουσι τοὺς παῖδας. Ἐὰν γὰρ θέλῃς, φησὶν, ὑπακούειν σε τοὺς παῖδας, ἔκτρεφε αὐτοὺς τοῖς θείοις λόγοις· καὶ μὴ εἴπῃς ὅτι μοναζόντων ἐστὶ τὸ ἀναγινώσκειν τὰς * γραφάς· * Alias πᾶσι γὰρ Χριστιανοῦ τοῦτο ἐστι, καὶ μάλιστα τῶν κοσμικῶν, ὅσῳ καὶ πλείονος βοηθείας δέονται, ὡς ἐν ζάλῃ ὄντες. Ὥστε ὑπὲρ σοῦ ἐγὼ τὸ ἀκούειν αὐτοὺς τῆς γραφῆς· μα-

μα-

μαθήσονται γὰρ ἐκεῖθεν, Τίμα τὸν πατέρα σου, καὶ τὴν μητέρα σου. Εἶτα, Ἑλληνικοῖς μὲν λόγοις συνθηματέφεις τὸν παῖδα, ἐξ ὧν πονηρὰ καὶ χείρονα διδάσκεται· τοῖς δὲ τοῦ Θεοῦ, οὐκέτι;

5 Οἱ δοῦλοι, ὑπακούετε τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις.] Ἐπειδὴ καὶ ἡ τῶν οἰκετῶν ἀρετὴ εἰς σύστασιν τῆς οἰκίας συντελεῖ, οὐδὲ τούτου τοῦ μέρους ἀμελεῖ· ἀλλ' ἔρχεται καὶ ὅπου τοῦτο ἔσχατον, ὅπου καὶ ἔσχατόν ἐστι τῶν ἀξιώματι. Οὐκέτι δὲ τούτοις ὡς παιδίοις νηπίοις διαλέγεται, ἀλλ' ὡς τελείοις, καὶ πρὸ σαρκὸς ὄντας δείκνυσι. Κατὰ σάρκα δὲ κυρίοις, τοῖς προσκαίροις φησίν. οὕτοι γὰρ προσμυθεῖται αὐτοῖς, προσκαίρου δείξας τὴν δουλείαν, καὶ τῇ σαρκὶ συγκαταλυομένην. οἰκονομίαν

Μετὰ φόβου καὶ τρόμου, ἐν ἁπλότητι τῆς καρδίας ὑμῶν, ὡς τῷ Χριστῷ.] Ἐπὶ μὲν τῆς γυναικὸς ἁπλῶς εἶπεν, ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα· ἐνταῦθα δὲ μετ' ὑπερβολῆς. Ὁ γὰρ τρόμος, ὑπέρτασις φόβου. Ἡ μὲν γὰρ γυνὴ, ὁμότιμος τῷ ἀνδρὶ καὶ ἐλευθέρα· οἱ δὲ δοῦλοι, οὐ τῆς αὐτῆς τιμῆς. Εἰ γὰρ καὶ ἀδελφοὶ τοῦ Χριστοῦ εἰσιν, ἀλλ' ὅμως καὶ τοῖς ἐλευθέροις ἀλλήλοις ὑποτάττεσθαι κελεύει, καὶ τὴν γυναῖκα τῷ ἀνδρὶ, πολλῷ μᾶλλον τοὺς δούλους τοῖς κυρίοις. οὐδὲ γὰρ δυσγένεια τὸ πρᾶγμά ἐστιν, ἀλλὰ μᾶλλον προτέρα εὐγένεια, τὸ εἰδέναι μετριάζειν καὶ * ἔχειν τὸν πλησίον. Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ φοβοῦνται μὲν τοὺς δεσπότας, οὐκ ἐξ εὐνοίας δὲ, ἀλλ' ὅταν λάθωσιν ὀπισθοβουλοῦσιν αὐτοῖς καὶ κακουργοῦσι, διὰ τοῦτο προσέθηκεν, ἐν ἁπλότητι καρδίας, αἰνιττόμενος τὴν κακουργίαν. * ἢ

6 Μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλείαν, ὡς ἀνθρωπάρεσκοι.] Τουτέστι, μὴ μόνον παρόντων τῶν δεσποτῶν καὶ ὁρώντων, ἀλλὰ καὶ ἀπόντων, ὥσπως αὐτοῖς δουλεύετε.

Ἀλλ' ὡς δοῦλοι τοῦ Χριστοῦ.] Ὁ ἀνθρωπάρεσκος οὐ δοῦλος τοῦ Χριστοῦ, ὥσπερ καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· Εἰ ἀνθρώποις ἤρεσκον, Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἂν ἦμην.

scripturam: discent enim illinc, Honora patrem tuum & matrem tuam. Itane gentilibus sermonibus educas filium tuum, ex quibus pessima quæq; docentur, divinis autem sermonibus non item?

5 *Servi, obedite dominis carnalibus.*] Quia & servorum virtus ad familiæ constitutionem pertinet, eámque perficit, ne hanc quidem partem negligit: sed ad hanc postremò venit, quandoquidem & dignitate postrema sit. Non porrò autem hisce tanquam parvulis & infantibus differit, sed tanquam adultis & consummatæ ætatis, perinde ac in procursu demonstrabimus. Dominos carnales, dominos temporarios vocat. Statim enim eos consolatur, temporariam istam servitutem esse ostendens, & quæ cum carne simul dissolvatur.

Cum timore ac tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo.] De muliere verba faciens, simpliciter dixit, ut maritum metuat: hîc verò cum exaggeratione. Tremor enim est timoris intensio. Uxor enim marito par est, ejusdémque cum eo honoris, & libera est: servi autem non sunt ejusdem honoris. Quamvis enim fratres secundũ Christum sunt; quum tamen liberos alterũ alteri obedire præcipit, adeóq; uxorem marito, multo magis servos dominis parêre vult. Neq; enim hæc res generis obscuritas est, sed prima potiùs nobilitas, novisse se moderatè gerere, atq; cedere proximo. Quia verò non pauci dominos suos metuunt, non ex benevolentia tamen, sed quando latêre queant, insidias eis struunt, & fraudulenter cum eis agunt; ideo, *In simplicitate cordis*, apponit, fraudulentiam tollens.

6 *Non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes.*] Hoc est, non tantùm præsentibus dominis & videntibus, sed absentibus quoque eodem modo servite.

Sed ut servi Christi.] Qui itaque hominibus placet, non est servus Christi, ut & in alio loco dicit: *Si hominibus placerem, Christi servus non essem.* Gal. 1. 10.

Facientes

Facientes voluntatem Dei ex animo cum bona voluntate.] Quia poteſt aliquis in ſimplicitate cordis & citra dolum ſervire, nec tamen omnibus viribus, ſed certum tantummodo & definitum opus perſequi & perficere: hanc ob rem apponit jam, *Ex animo*, hoc eſt, totis viribus & animi promptitudine: imò cum benevolentia etiam, hoc eſt, ultrò & ſponte, non vi. Hoc modò ſervitutis ignobilitas tollitur, ſi voluntariò bonum faciant ſervi, non expectantes neceſſitatem & flagra. *Voluntatem* autem *Dei* vel obedientiam vocat (vult enim bonam rerum conſtitutionem & ordinem Deus) vel, in illis obedite dominis veſtris, in quibus Deus vos morem vult gerere. Fortaſſe enim, ut & de liberis dictum eſt, ad turpia quædam compellant domini, vel ad impietatem, quæ non ſunt divinæ voluntatis.

7 *Servientes Domino, & non hominibus.*] Ipſe enim recipit eam, quam dominis exhibent gratitudinem, quippe qui bonum in rebus ordinem lege ſanxerit. Et qui hiſce non inſervit ut par eſt, divinæ legi reſiſtit.

8 *Scientes quòd unuſquiſque, quodcunque fecerit bonum, hoc recipiet à Domino, ſive ſervus, ſive liber.*] Quia veriſimile erat, multos dominos gentiles & infideles nihil boni impertituros ſervis qui fideliter inſervirent, Etiamſi, inquit, à Domino ſecundùm carnem nullam compenſationem feras, ab univerſorum tamen Domino expecta. Hìc autem oſtendit quòd velut perfectioribus eis loquatur, & non veluti pueris. Illis enim diu in terris vitam duraturam proponebat, hos autem ad futuram vitam remiſit.

9 *Et vos domini eadem facite illis.*] Eadem? qualia? ut cum benevolentia ſerviatis, & non tanquam hominibus placentes, ſed cum timore ac tremore, erga Deum videlicet. Etſi enim verbatim non dixerit, attamen iſta vult. Servit enim dominus ſervo, curam ejus gerens, omniáque

Ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐκ ψυχῆς μετ' " εὐνοίας.] Ἐπειδὴ ἔστι μὲν " γ. εὐνοίας.
ἐν ἁπλότητι καρδίας καὶ ἀδόλως δουλεύειν, μὴ μέντοι γε τῇ πάσῃ δυνάμει,
ἀλλὰ μόνον τὸ ἀφωρισμένον ποιῆσαι ἔργον, διὰ τοῦτο παρεσίδησι νεῦ, ἐκ ψυχῆς, τουτέστιν, " ἐκ πάσης τῆς δυνάμε- " γ. ψυ.
ως καὶ παρθυμίας· ἀλλὰ καὶ μετ' εὐνοίας, τουτέστι, μετὰ πάσης ἀποδοχῆς, καὶ
αὐθαιρέτως, μὴ ἀπὸ βίας. Οὕτω καὶ
ἡ δυσχέρεια τῆς δουλείας περιαιρεῖται, ἐὰν
ἐχόντες τὸ καλὸν ποιῶσιν οἱ δοῦλοι, καὶ μὴ
παρεμβάσεσιν αὐτάρκεια καὶ μάστιγας. Θέ-
λημα δὲ Θεοῦ, ἢ τὸ εὐσταθίαν· τοῦτο
γὰρ θέλει ὁ Θεὸς, τὴν εὐταξίαν· ἢ ὅτι εἰς
ἄκρα ἐκτραπέσθαι οἱ δοῦλοι τοῖς " κυ- " γ. δεσπό-
ρίοις εἰς ἃ θέλει ὁ Θεός. τυχὸν γὰρ, ὅταν τας.
καὶ ὅτι τῶν τέκνων εἴρηκε), εἰς αἰσχρά τινα
στενωθοῦσιν οἱ δεσπόται, ἢ εἰς ἀσέβειάν,
ἅπερ οὐκ εἰσὶ τοῦ θείου θελήματος.

7 Δουλεύοντες * τῷ Κυρίῳ, καὶ οὐκ * ὡς.
ἀνθρώποις.] Αὐτὸς γὰρ ἀναδέχεται
τὴν παρὰ τοῖς δεσπόταις εὐγνωμοσύνην, " ὡς καὶ τὴν εὐταξίαν νομοθετήσας· καὶ ὁ " γ. ὁ.
μὴ τούτοις ὡς χρὴ δουλεύων, τῷ θείῳ νό-
μῳ ἀντίκειται.

8 Εἰδότες ὅτι ἐάν τι ἕκαστος ποιήσῃ
ἀγαθὸν, τοῦτο κομίεται παρὰ τοῦ Κυρίου,
εἴτε δοῦλος, εἴτε ἐλεύθερος.] Ἐπειδὴ
εἰκὸς ἦν πολλοὺς δεσπότας Ἕλληνας ὄντας
καὶ ἀπίστους, μηδὲν ἀγαθὸν ποιεῖν τοῖς κα-
λῶς δουλεύουσιν εἰκέναι, φησὶν ὅτι κἂν
μὴ παρὰ τοῦ " κατὰ σάρκα δεσπότου λα- " γ. σαρκι-
βεῖν τὰς ἀμοιβὰς, παρὰ τοῦ παντῶν δε- κα.
σπότου ἐκδέχου. Ἐπειδὴ δὲ ἔδειξεν ὅτι
ὡς τελειοτέροις αὐτοῖς διαλέγεται, καὶ οὐχ
ὡς παισίν. ἐκείνους μὲν γὰρ τὴν ὀλί-
γης μακροζωίαν παρέτεινε, τούτοις δὲ
παρὰ τὸ μέλλον προέπεμψε.

9 Καὶ οἱ κύριοι τὰ αὐτὰ ποιεῖτε πρὸς
αὐτούς.] Τὰ αὐτά; ποῖα; μετ' εὐνοίας
δουλεύετε, ἢ μὴ ὡς ἀνθρωπάρεσκοι, ἀλλὰ
μετὰ φόβου καὶ τρόμου, τοῦ παρὰ Θεοῦ δη-
λονότι. Κἂν γὰρ ἀσυντελεξῇ οὐκ εἶπεν, ὅμως
τοῦτο βούλεται). Δουλοῖ γὰρ καὶ ὁ δεσπότης
τῷ δούλῳ, μεριμνῶν ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ πάντα
τὰ

"χ. πείζον. τὰ χρειώδη" παρέχων, καὶ ἁπλῶς, ἀνεχόμενος αὐτοῦ, καὶ συγκαταβαίνων αὐτῷ, καὶ ὃ φησι Σολομὼν, συμπεριφερόμενος. Ἀκουε γὰρ καὶ τῶν ἑξῆς.

Ἀνιέντες τὴν ἀπειλήν.] Οὐκ εἶπεν, ἀνιέντες τὴν μάστιγα, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἀπειλήν. πολλῷ γοῦν μᾶλλον τὴν τιμωρίαν· τουτέστι, μηδὲν ἐν ταῖς ἀπειλαῖς βαρὺ φαίνεσθε.

Εἰδότες ὅτι καὶ ὑμῶν αὐτῶν ὁ Κύριός ἐστιν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.] Ὅρα πῶς φοβεῖ· ᾧ μέτρῳ γὰρ, φησι, μετρεῖς, ἀντιμετρηθήσεταί σοι· μὴ ἀκούσῃς καὶ σύ· Γοργὲ δοῦλε, πᾶσαν τὴν ὀφειλὴν ἀφῆκά σοι, οὐκ ἔδει καί σε ἐλεῆσαι τὸν συνδοῦλόν σου;

Καὶ προσωπολημψία οὐκ ἔστι παρ' αὐτῷ.] Μὴ νομίσῃς, φησὶν, ὅτι ἐὰν ἀπιὼν ἔσῃ παρὰ δούλῳ, οὐκ ἐξεταθήσῃ περὶ τοῦ Θεοῦ δόξῃ ὃ τοῦ προσώπου ὕστερες. Ταῦτα γὰρ τῶν ἔξω νόμων "χ. δίκαν. διαφορὰς εἰδότων δικαίας ἢ "δουλείας· αἱ δεσποτῶν γάρ εἰσι νόμοι· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς δοῦλος εἶ τοῦ αὐτοῦ κυρίου, καὶ εἰς ὁμόδουλον αὐχηρύνων· ἐπεὶ οὐδὲ ἐξ ἀρχῆς δουλείαν ἐπέτηδεν ὁ Θεὸς, ἀλλ' ἡ πλεονεξία, ὡς ὅτι τῶν αἰχμαλώτων· ἢ ἡ πρὸς τοὺς πατέρας ὕβρις, ὡς ὅτι τοῦ Χαναάν. πλὴν εἰ καὶ μὴ τοῦ Θεοῦ γέγονεν, ὅμως τὴν ὑποταγὴν Θεὸς νομοθετεῖ, δόξῃ τῆς εὐταξίας, καὶ ἵνα μὴ αἱμάτων ὁ βίος γέμῃ.

10 Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί μου, ἐνδυναμοῦσθε ἐν Κυρίῳ, καὶ ἐν τῷ κράτει τοῦ ἰσχύος αὐτοῦ.] Στρατόπεδόν ἐστιν ἡ οἰκία ἑκάστου· διατάξας οὖν τὰς ἀρχὰς πάσας, ὥστε ὅτι τὸν πόλεμον ἄξει. Καὶ γὰρ ὅταν μὴ τὴν οἰκείαν τάξιν ὑπερβαίνωσιν ἕκαστοι, τότε καὶ τὰ τοῦ πολέμου εὖ κείσεται. Ἐπεὶ δὲ πολλὰ ἐπέταξε δοκοῦντα δυσκατόρθωτα, μὴ δείσητε, φησὶν, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Κυρίου δυνάμει θαρρεῖτε. ᾧ γὰρ ἔστιν ἰσχὺς ἁπλῶς αὐτῷ, ἀλλὰ κράτος ἰσχύος, τουτέστιν, ἄφατον ἔχει τὴν ἰσχὺν, καὶ πάντων κρατοῦσαν.

ei neceſſaria præbens, ac ſimpliciter, eum ſuſtinens, eique condonans, & quod ait Solomon, cum eo ſimul ſeſe circumagens. Audi enim quæ ſequuntur.

Remittentes minas.] Non dixit, remittentes flagrum, ſed etiam ipſas minas. Multo magis itaque ſupplicium : hoc eſt, neque in ipſis minis graves & oneroſi videamini.

Scientes quòd & veſtrî ipſorum Dominus eſt in cœlis.] Animadverte quomodo perterrefaciat. *Quâ menſurâ* enim, inquit, *metieris, remenſurabitur tibi :* Ne audias & tu ; *Serve nequam, omne debitum remiſi tibi, nonne oportebat & te miſereri conſervi tui?* Mat. 7. 2. Mat. 18. 32.

Et perſonarum acceptio non eſt apud eum.] Ne exiſtimes, inquit, ſi immitis ſis ſervo tuo, Dominum iſtuc abs te non inquiſiturum ob perſonæ contemptibilitatem. Hæc enim exteriorum legum ſunt, quæ noviſſe ſolent diſcrimen inter ingenuitatem & ſervitutem : hominum enim leges ſunt. Hîc autem ſic non fit ; verùm & tu ipſe ſervus es ejuſdem domini, licèt in conſervum auſterus ſis. Nam à principio Deus ſervilem conditionem iſtam non creavit, ſed avaritia, ut in captivis : & injuria, quâ patres & majores affecerunt, ut in Canaan contigit. Etiamſi autem à Deo non ſit condita, ſubjectionem tamen Deus ſancit, ob felicem politiam, & ne vita humana ſanguine repleatur.

10 *Quod ſupereſt, fratres mei, confortamini in Domino, & in potentia roboris ejus.*] Cujuſlibet domus eſt exercitus : omnibus itaque poteſtatibus ordinatis, ſic in bellum eas educit. Nam quum proprium ordinem nemo tranſgrediatur, tunc res bellica bene habebit. Quia verò pleraque imperaverat quæ viſa ſunt difficilia tranſactu, Ne metuite, inquit, ſed in Domini potentia confidite. Non enim ſimpliciter ei robur eſt, ſed potentia roboris : hoc eſt, ineffabilem habet fortitudinem & quæ in omnes dominetur.

11 *Induite armaturam Dei, ut possitis vos stare adversùs insidias diaboli.*] Quæ sit armatura, paulò pòst docebit. Animadverte autem quomodo non dixerit, pugnas aut bella, sed insidias: insidiæ enim sunt decipere, ac per fraudem capere. Non enim manifesta proponit hostis peccata: exempli gratiâ: Ad Idololatriam apertè non hortatur, sed aliâ quâdam ratione aggreditur, insidias struens, hoc est, verisimilia verba faciens, velamentóque utens. Proinde, cùm ostendit adversarium esse potentem, horrendum, & varium, excitat eos, ac vigilantes facit.

12 *Quoniam non est nobis colluctatio adversùs sanguinem & carnem.*] Et hoc, non ut perterrefaciat, verùm ut attentiores reddat, dicit. Nam qui hostis vires & potentiam narrat, suos facit magis cautos. Non adversùm vulgares, inquit, hostes nobis lucta est, neque adversùm homines iisdem nobiscum affectibus imbutos, ejusdemque nobiscum potentiæ:

Sed adversùm principatus, adversùs potestates,] Perinde ac Deus principatus habet ac potestates, hunc ad modum arrogans tyrannus hujusmodi ordines fecit.

Adversùs mundi rectores,] Non quòd in mundum seu creaturam dominentur, ejúsve domini sint: sed scriptura mundum vocat ipsa prava opera, & qui ea perpetrant, quemadmodum & illud: *Vos non* Ioh. 15. 19. *estis ex mundo*, hoc est, ex iis qui prava operantur. In hos igitur voluntariò in ipsorum servitutem redactos imperium exercent dæmones.

Tenebrarum seculi hujus:] Tenebras, nequitiam dicit, quæ in hoc seculo videtur & consistit; ulteriùs autem non pergit.

Adversùs spiritualia nequitiæ.] Hos ipsos dæmones vocat. Quum enim & Angeli sint Spiritus, apposuit, *nequitiæ*: siquidem illi cùm bonitatis, tum luminis sunt

11 Ενδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ δύνασθαι ὑμᾶς στῆναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου. Τίς ἐστιν ἡ πανοπλία, μεῖζον διδάξῃ. Ὅρα δὲ πῶς οὐκ εἶπε μάχας, ἢ πολέμους, ἀλλὰ μεθοδείας. μεθοδεία γάρ ἐστι τὸ ἀπατῆσαι καὶ δόλῳ μηχανῆς ἑλεῖν. Οὐ γὰρ φανερὰ προτίθησιν ὁ ἐχθρὸς τὰ ἁμαρτήματα· οἷς, εἰδωλολατρεῖν φανερῶς οὐ πρόσεισιν, ἀλλ' ἑτέρως αὖθις καταστρατεύει μεθοδεύων, τρόποις, πιθανὸν τὸν λόγον ποιῶν, καὶ ὑποκρύμματι χρώμενος. Διὰ δὲ τοῦ δεῖξαι τὸν ἀντίπαλον δεινὸν ὄντα καὶ ποικίλον, διεγείρει αὐτοὺς καὶ νήφειν παρασκευάζει. *μεθοδείας.*

12 Ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα. Καὶ τοῦτο οὐκ ἀκροβῶν λέγει, ἀλλὰ προσεκτικωτέρους ποιῶν. ὁ γὰρ τοῦ ἐχθροῦ τὸ δυνάμιν ἀφηγούμενος, ἀσφαλεστέρους ποιεῖ τοὺς οἰκείους. Οὐ πρὸς τοὺς τυχόντας ἔχομεν, φησιν, οὐδὲ πρὸς ἀνθρώπους ὁμοιοπαθεῖς ἡμῖν καὶ ἰσοδυνάμους·

Ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας,] Ὥσπερ ὁ Θεὸς ἀρχὰς ἔχει καὶ ἐξουσίας, οὕτω καὶ ὁ διάβολος τύραννος τοιαῦτα ἐποιήσατο τάγματα.

Πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας] Οὐχὶ τοὺς τοῦ κόσμου, ἤγουν τῆς κτίσεως κρατοῦντας· ἀνὴρ οἶδε κόσμον ἡ γραφὴ τὰς πονηρὰς πράξεις λέγειν, καὶ τοὺς τούτας μελιόντας, ὡς τό· Ὑμεῖς οὐκ ἐστὲ ἐκ τοῦ κόσμου, τουτέστιν, ἐκ τῶν τὰ πονηρὰ μετιόντων. Τούτων οὖν κρατοῦσιν οἱ δαίμονες ἀθαιρέτως ὑποδουλωθέντων αὐτοῖς. *ἀθαιρέτως ὑποδουλωθέντων*

Τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου·] Σκότος τὴν πονηρίαν φησὶν, ἥτις ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ φαίνεται καὶ στερίσκεται, τῆς ἀρετῆς ἢ ὑπάρξεως.

Πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας.] Τούτοις αὐτοὺς τοὺς δαίμονας φησιν. ὅτι γὰρ εἰσὶ καὶ ἄγγελοι πνεύματα, προσέθηκε, τῆς πονηρίας· σκότος γὰρ ἀλα-

θῶτες

ῥότητος καὶ φωτὸς πνεύματα. Εἰπὼν γάρ, ὅτι ἡ πολεμοῦμεν πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀντιδιαστέλλει, καὶ φησιν, ὅτι ἀνταὶ πρὸς κούφους " καὶ ἀνίκητους καὶ δυσαλώτους μαχόμεθα.

" χ. εὐκινήτους.

Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις.] Διὰ τούτου πάλιν διεγείρει τὸν ἀκροατήν· περὶ μεγάλων γάρ, φησιν, ὁ κίνδυνος, ἃ περὶ ὀπτικείων καὶ φθαρτῶν, ἀλλὰ τῶν ἐπουρανίων. Ὃ γάρ, ἐν, αὐτὶ τοῦ, ὑπέρ, ὅστι, καὶ τοῦ, ἀντί· ὡσὶ ἔλεγε, διὰ τὰ ἐπουράνια πολεμοῦμεν, καὶ διὰ τοῦτο νήφειν χρή.

13 Διὰ τοῦτο ἀναλάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα δυνηθῆτε ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ.] Τουτέστιν, ἐν τῷ παρόντι " αἰῶνι· τοῦτον γὰρ ἡμέραν πονηρὰν φησιν, ἀπὸ τῶν ἐν αὐτῷ γινομένων κακῶν. πῶς δὲ μικρύνεται ἢ καὶ ἀπὸ τοῦ δεῖξαι βραχὺν ὄντα τὸν τοῦ πολέμου καιρόν. διὰ γὰρ τοῦ ἡμέραν εἰπεῖν, ὃ βραχὺ ἐδήλωσε.

" χ. καιρῷ.

Καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι στῆναι.] Ἅπαντα τὰ πάθη, καὶ ταῖς ἀτόποις ἐπιθυμίας κατεργασάμενοι, τουτέστι, καταπολεμήσαντες, καθελόντες. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ μετὰ τὸ νικῆσαι ἔπεσον, φησὶ, στῆναι· δεῖ γὰρ μετὰ τὴν νίκην στάσεως, ἵνα μὴ ὁ νικηθεὶς πάλιν ἀναμαχήσηται. Εἰ γὰρ ῥαθυμήσομεν, ἀναζήσει πάντως ὁ " νεκρωθεὶς ἐχθρός. Ὅρα δὲ ὅτι δυνατὸν τὸ κατεργάσασθαι καὶ στῆναι, καὶ οὐκ ὀφείλομεν λοιπὸν ῥαθυμεῖν, προφασιζόμενοι ὅτι δυνατοὶ οἱ ἐχθροί. Καὶ γὰρ ἐνεδυναμώθημεν, καὶ τοιαύτην τέχνην " ἐδιδάχθημεν, ὥστε καὶ τοὺς δαίμονας δυνασθαι παλαίειν· μᾶλλον δὲ οὐδὲ παλαίειν, ἀλλ' ὥστε τὸν εἰ) φοβεῖσθαι τοὺς δαίμονας, διὰ τὴν τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν δύναμιν, ὥστε μηδὲ πάλης δεῖσθαι, ἀλλὰ πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων. Ταῦτα δὲ λέγει Παῦλος, ὅτι πολλοὶ ἵστασαν οἱ αὐτικείμενοι αὐτοῖς, διδάσκων ὅτι οἱ δαίμονες " ἡμῖν πολεμοῦσι διὰ μέσων αὐτῶν· ὥστε μὴ τοῖς ἀνθρώποις ὀργί-

" χ. νικηθείς.

" χ. ἐνεδυναμώθημεν.

" χ. εἰσὶν οἱ ἀντικείμενοι αὐτοῖς καὶ πολεμοῦσι αὐτοῖς διὰ μ. α.

spiritus. Quia verò nos bellum non gerere affirmavit adversùs sanguinem & carnem, è contrario adjicit, sed adversùs leves, invincibiles, & eos qui difficilimè capiuntur, pugnamus.

In cœlestibus.] Per hoc rursus auditorem excitat. De magnis, inquit, periculum est: non enim de terrestribus & corruptibilibus, sed de cœlestibus res agitur. Præpositio enim (*in*) est pro, super, vel propter: ut sit sententia; propter cœlestia belligeramus, ideóque vigilare oportet.

13 *Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo.*] Hoc est, in præsenti sæculo: hoc enim diem malum appellat, à malis nimirum quæ in ipso fiunt. Consolatur autem per hoc, quòd ostendat breve admodum esse belli tempus: quum enim diem dixit, brevitatem indicavit.

Et omnibus confectis stare.] Omnibus nimirum affectibus & pravis cupiditatibus confectis, id est, debellatis, ablatis. Quandoquidem verò plerique post victoriam ceciderunt, *stare*, addidit. Opus est enim post victoriam etiam consistentiâ, ne victus rursus ad oppugnandum insurgat. Si enim ad torporem lapsi fuerimus, reviviscet occisus hostis. Observa autem quòd possibile est ut vincamus atque consistamus, & non debemus in posterum esse desides, prætexentes fortiores esse hostes, quàm quibus resistere queamus. Etenim confortati sumus, ac docti sumus talem artem, ut & adversùs dæmones luctari queamus: imò non solùm luctari, verùmetiam tanto terrori esse dæmonibus, propter ejus qui in nobis habitat virtutem, ut ne luctâ quidem opus sit, sed supra serpentes & scorpios gradiamur, eósque conculcemus. Hæc autem dicit Paulus, eò quòd multi essent opponentes sese illis; docens quòd dæmones nobiscum illorum interventu dimicent. Itaque hominibus ne irasci-

mini, ſed dæmonibus auſteritatem veſtram exhibete.

14 *State ergo circumcincti lumbos veſtros in veritate.*] In rebus bellicis primum eſt noviſſe bene ſtare. Propterea Paulus ſtationis primùm meminit, & ad eam adhortatur, ſtationem exigens probè ordinatam, militibúſque convenientem, & erectam. Qui enim revera ſtat, erectus ſtat, non innitens cuipiam; quemadmodum is qui non ſtat, neque rectus eſt: ut laſcivus, & pecuniarum amator, & qui in deliciis verſatur, non ſtat rectus, ſed inflexus eſt. Edoctâ ſtatione, cingit deinde militem ſpiritualiter omnino, ac circumcingit diffluentem & ſolutum in concupiſcentiis, per cingulum cohibens. Lumbos autem hîc dicit animæ fortitudinem & potentiam ad omnia ferendum. Quemadmodum enim carina eſt in navibus, ita in animali lumbus, veluti nimirum fundamentum quoddam: unde & ſæpenumero defeſſi, manibus ſuper lumbis impoſitis, nos ipſos bajulamus. Hunc ad modum ſpiritualis lumbus habet, quem in veritate circumcingere præcipit, quæ cùm in dogmatibus, tum in vita renideat. Nemo enim hæreticorum cingitur in veritate, ſed infrà in terram repunt, nihil altum intelligere valentes, ſed humanis cogitationibus & humi repentibus divina explorantes. Præterea qui in vitæ ſuæ moribus nutant, mundique impoſturæ adhibent animum, ne iſti quidem cinguntur in veritate, ſed infrà demiſſi mendaciis inhiant. At verò nos hoc pacto non oportet agere, cæterùm omnia tranſigere in veritate: atque ſi doctrina fuerit, in ea verum inquirere: ac ſi vita, ſimiliter. Inſuper omnis fuci dolique oportet nos expertes eſſe, neque invicem inter nos mentiri. Quòd ſi hanc ad rationem ſuccincti fuerimus, tum currere poterimus. Per cincturam denique iſtam oſtendit nos ſemper armatos eſſe debere, perinde ac David inquit: *Sicut zona quâ ſemper circumcingitur.* Semper enim ad-

ζεαθε, ἀλλὰ πρὸς τοὺς δαίμονας αὐστηρύεαθε.

14 Στῆτε οὖν περιζωσάμενοι τὴν ὀσφὺν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ.] Ἐν τοῖς τακτικοῖς πρῶτόν ἐστι τὸ εἰδέναι ἑστάναι καλῶς· διὰ τοῦτο Παῦλος πρῶτον τῆς στάσεως μνημονεύει * πρῶτον, φησὶν, ἁπαντῶν ὕπτιον, καὶ γραπώταις περίπουσθαι, καὶ ὀρθόν. ὁ γὰρ τῷ ὄντι ἑστὼς, ὀρθὸς ἔσηκεν, " οὐκ ὑπτιαζόμενός τινι, ὡς ὁ γε μὴ ἑστὼς, οὐδὲ ὀρθός ἐστιν· οἷος ὁ λάγνος, ὁ φιλοχρήματος, ὁ πευφῶν ὐχ ἵσταται ὀρθὸς, ἀλλὰ κέκλικε. Μετὰ δὲ τὸν στάσιν, ζώννυσι τὸν γραπώτην νοητῶς " πρώτως, καὶ περισφίγγει " τὸν διαῤῥέοντα, καὶ διαχαλασμὸν τῆς ὑπιθυμίας, ἀναστέλλων διὰ τῆς ζώνης. Ὀσφὺν δὲ ἐνταῦθά φησι τὴν τῆς ψυχῆς ὄντονον καὶ τὸ πρὸς ἅπαντα δυνάμιν. Ὡς γὰρ ἡ τρόπις ὑπὸ τὴν ναῦν, ὕτω καὶ ὑπὸ τὸ ζῷον ἡ ὀσφὺς, οἷόν τις θεμέλιος. ὅθεν καὶ πολλάκις καμόντες, ταῖς χερσὶν ἐπ' αὐτὴν θέντες ἅπανταζόμεθα ἑαυτούς. ὕτω καὶ ἡ νοητὴ ὀσφὺς ἔχει, ἣν κελεύει ζωννύειν ἐν ἀληθείᾳ, τῇ τε κατὰ δόγματα, καὶ τῇ κατὰ τὸν βίον. Οὐδεὶς γὰρ τῶν αἱρετικῶν ζώννυται ἐν ἀληθείᾳ, ἀλλὰ κάτω σύρονται περὶ τὴν γῆν, τρόπιν ὑψηλὸν νοῆσαι δυνάμενοι, ἀλλ' ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς καὶ κάτω συρομένοις τὰ θεῖα ἐξεπάζοντες. Ἀλλὰ καὶ οἱ κατὰ τὸν βίον σφηνόμενοι, καὶ τῇ ἀπάτῃ τοῦ κόσμου προσέχοντες, οὐδὲ ὅτι ζώννυνται ἐν ἀληθείᾳ, ἀνὰ κάτω κεχαλασμένοι τοῖς ψεύδεσι προσκεχήνασιν. Ἀλλ' ὐχ ἡμᾶς ὕτω δεῖ ἔχειν, ἀνὰ πτέρνα μετέωρα ἐν ἀληθείᾳ· κἂν δόγμα εἴη, τὸ ἀληθὲς ζητεῖν, κἂν βίος, ὁμοίως. Ἀλλὰ καὶ αὐτοσχεδίως ἔχειν καὶ ἀδόλως, καὶ μὴ ψεύδεσθαι πρὸς ἀλήλους. Εἰ ὕτως ὡμῶν ἐζωσμένοι, διωκόμεθα καὶ πτέχνην. Διὰ τοῦτο ἐζώσθω, ὃ " αἰεὶ δεῖν ἡμᾶς ὡπλίσθαι δηλοῖ, ὡς καὶ ὁ Δαβὶδ λέγει, " Ὡσεὶ ζώνη ἰσχύος διαπαντὸς περι-

" χ. ἀλλ' ὅλ.

" χ. τὸν

" χ. τὸ διάῤῥεον.

" χ. ἀκρατῶς ἡμῶν διακεῖ.

" χ. ὡς ἀ. περι-

περιζώννυ). ἀεὶ γὰρ πολεμώμεθα. Ὁ δὲ Θεολόγος Γρηγόριος ὀσφὺν ἡμῶν νοεῖ τὸ ἐπιθυμητικὸν· ἐν γὰρ τῇ ὀσφύϊ οἱ νεφροὶ, εἰ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ σύμβολον παρὰ τῇ γραφῇ· ἀλήθεια δὲ, τὸ θεωρητικόν. Φησὶν οὖν ὅτι περιζωννύει Παῦλος πᾶσαν τὴν ἐπιθυμίαν ἡμῶν περιστρίγξαι τῇ θεωρίᾳ καὶ κατεμφορῆσαι τοῦ Θεοῦ. Ὁ γὰρ Θεὸν θεωρῶν, καὶ ἐνδιάθετος τούτῳ ὡς ὄντως ἐραστῷ, οὐκ ἂν ἐάσαι τινὰ ἐπιθυμίαν αὐτοῦ κάτω χαλασθῆναι, καὶ συρῆναι περὶ τὰ γήϊνα.

Καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης.] Δικαιοσύνῃ ἐνταῦθα τὸν καθόλου ἐνάρετον βίον φησὶν, ὡς ἂν εἰ λέγων, ἐνοπλισάμενοι τὰ δίκαια πράγματα. ὡς γὰρ ὁ θώραξ ἄτρωτον τηρεῖ τὸν ἄνθρωπον, οὕτω καὶ ὁ δίκαιον τὸν τοῦτο ἐνοπλισάμενον.

15 Καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης.] Καλῶς κνημίδας ἡμῖν περιτέθεικεν. ἢ τοῦτο λοιπὸν φησιν, ὅτι δεῖ ἑτοίμους εἶναι πρὸς τὸ εὐαγγελίζεσθαι καὶ κηρύττειν. Ὡραῖοι γάρ, φησιν, οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην. ἢ ὅτι δεῖ ἡμᾶς ἑτοίμους εἶναι πρὸς τὴν ἔξοδον, καὶ τὸ εὐαγγέλιον βιοῦντας. οἱ μὲν γὰρ πόδες τοῦ βίου σύμβολον. δεῖ καὶ λέγειν, πῶς ἀκριβῶς περιπατεῖτε. Ἑτοιμασία ἐστὶ τοῦ εὐαγγελίου, πρᾶξεις ἀγαθαὶ, αἷς πρόσεστι καὶ ὁ Κύριος, καὶ τὸ Εἰρηνικόν· Τὴν ἑτοιμασίαν τῶν καρδιῶν αὐτῶν πρόσχες τὸ οὖς σου. Καλῶς δὲ εἶπεν, εἰρήνης· ὅπου γὰρ πόλεμος καὶ μάχης ἐμνήσθη, δείκνυσιν ὅτι τὸν πόλεμον πρὸς δαίμονας ἔχειν χρὴ, ὦ πρὸς ἀνθρώπους· εἰρήνης γάρ ἐστιν εὐαγγέλιον· καὶ ὅτι ἐὰν πρὸς τοὺς δαίμονας μαχώμεθα, Θεῷ εἰρηνευόμεθα, ᾧ οὐ δεῖ πάλιν ἐκπολεμοῦν καταλύοντας τὴν εἰρήνην. ἀλλὰ καὶ εὐαγγέλιόν ἐστιν, ἤδη ἡ νίκη γεγένηται· μὴ οὖν φοβηθῶμεν.

16 Ἐπὶ πᾶσιν ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως.] Τοῦτο ἔστι τὸ, ὑπὲρ πάσιν, φησὶ τοῦ, ἐν ἀληθείᾳ καὶ τῇ δικαιοσύνῃ, καὶ τῇ ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου.

versùm nos bellum geritur. Gregorius autem Theologus per lumbum, concupiſcentiam intelligit (in lumbis enim renes ſunt, qui in Scriptura concupiſcentiæ ſymbolum ſunt) per veritatem autem, contemplationem. Aſſerit ergo quòd Paulus omnem concupiſcentiam noſtram contemplatione & conſideratione Dei circumcingere hortetur. Qui enim Deum contemplatur, eóque oblectatur ceu revera amabili, deſiderium ſuum infrà demitti, & circum terreſtria trahi non ſinet.

Et induti loricam juſtitiæ.] Juſtitiam hîc, univerſaliter vitam virtutibus comptam dicit: perinde quaſi dicat, muniti circa pectus juſtis operibus. Ut enim lorica hominem conſervat ne ſaucietur, ſic & juſtitia conſervat eum, qui eâ munitur.

15 *Et calceati pedes in præparatione Evangelii pacis.*] Pulchrè nobis tibialia induit. Vel igitur hoc dicit, quòd oporteat nos præparatos eſſe ad Evangelium prædicandum promulgandúmque. *Speciosi enim pedes*, inquit, *Evangelizantium pacem.* Vel quia oporteat nos promptos eſſe ad exitum, ſecundùm Evangelium vivendo: pedes enim ſunt vitæ ſymbolum. Propterea dicit, *quomodo exactè ambuletis.* Præparatio autem Evangelii ſunt opera bona quibus ipſe Dominus attendit, uti dictum eſt: *Præparationem cordis ipſorum audivit auris tua.* Præclarè autem dixit, *pacis.* Quandoquidem enim belli pugnæque meminit, oſtendit quòd adversùs dæmones pugnandum ſit, non adversùs homines: pacis enim eſt Evangelium: Et quòd ſi contra dæmones pugnemus, pacem habemus apud Deum, adversùs quem non oportet nos denuo conflictari diſſolvendo pacem. Porrò, lætum nuntium eſt, victoria jam parta eſt: ne igitur metuamus.

Iſa. 52. 7.

Pſal. 9. 38.

16 *In omnibus aſſumentes ſcutum fidei.*] Hoc eſt *In omnibus*, nempe pro, in veritate, juſtitia, & præparatione Evangelii: hæc enim omnia fide indigent.

Non autem hîc veræ religionis agnitionem fidem dicit, ſed indubitatam, quæ de futuris credere perinde faciat, tanquam ſint præſentia : quæ & miracula perficiat, quæ ſit adeò ignita & fervida, ut vel montes transferat. Quemadmodum igitur ſcutum, ſeu clypeus toti corpori prætenditur, ceu janua quædam cuſtodiens & concludens ipſum : hanc ad rationem firma & indubitata fides, totius animæ eſt cuſtodia. Fides autem eſt ſcutum, non ſophiſmata. Scutum contegit, illa verò impediunt.

In quo poſſitis omnia tela mali illius ignita extinguere.] Hoc eſt, abſurdas cupiditates, infidelitatis cogitationes, quales ſunt, num reſurrectio eſt ? num judicium ? ac tentationes. Ignita verò appellat, non ſolùm quòd cupiditates inflammant, ad turpia opera incendentes, verumetiam quòd in conſcientia inde jam ardeamus. Inſuper per infidelitatis ratiocinationes adeóque cogitationes urit nos diabolus, pérque tentationes. Fides igitut hæc extinguit : ſi enim dæmones ſubjicit, multo potiùs affectus. Sive enim concupiſcentia te inflammat, futuris bonis credens, obventuræque lætitiæ, eam extingues : ſive tentationes te invadant, fidem adhibens futuris, conſolationem recipies. Reputa técum quomodo ureretur Abraham quando gnatum offerret, ſed fides flammam iſtam extinguebat.

17 *Et galeam ſalutis aſſumite.*] Hoc eſt, quæ ſervet & cuſtodiat. Nam ſi fidem habeamus, protinus ſalutares etiam cogitationes accipiemus, quæ caput noſtrum ſeu præcipuam & principem noſtrî partem conſervent.

Et gladium Spiritûs, quod eſt verbum Dei.] Per ea quæ ſuprà dicta ſunt, armavit nos Paulus ne lædamur ab hoſtibus : nunc verò arma ſubminiſtrat, quibus ipſi potiùs nos hoſtes lædere poſſimus. Vel igitur Spiritum ipſum dicit *gladium ſpiritûs* periphraſticè, vel ſpiritualem vitam, per

" πίστεως γὰρ ταῦτα πάντα δεῖται. Οὐ τὴν " χ. πάντα.
τὴν ἀληθοῦς ἢ θρησκείας ὑπόγνωσιν σὺν-
ταῦθά φησι πίστιν, ἀλλὰ τὴν ἀδίσακτον,
τὴν περὶ τῶν μελλόντων πιστεύειν ποιοῦσι,
ὡς παρόντων, τὴν καὶ τὰ σημεῖα τελοῦ-
σαν, ἅτε ὄντα διάπυρον καὶ θερμήν, ὡς
καὶ ὄρη μεθιστᾶν. Ωσπερ οὖν ὁ θυρεὸς, ὅ-
λον τὸ σῶμα περιβέβληται παντὸς τοῦ
σώματος, οὕτω καὶ θύρα φυλάττων τὰ πρὸς-
κλείων αὐτὸ, ὅτω καὶ ἡ ἀδίσακτος πίστις
φυλακὴ τῆς ψυχῆς ἐλπὶς. Η πίστις δὲ ἐστι
θυρεὸς, ὦ τὰ σοφίσματα. ὁ θυρεὸς σκέ-
πει, ὀχυρὰ ἢ συμποδίζουσιν.

Εν ᾧ δυνήσεσθε παντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβέσαι.] Τουτέστι, τὰς ἀτόπους ἐπιθυμίας, τοὺς τῆς ἀπιστίας λογισμούς· οἷον, ἆρα ἀνάστασις ἔστιν; ἆρα κρίσις; καὶ τοὺς πειρασμούς. Πεπυρωμένα δὲ, ὦ μόνον ὅτι αἱ ἐπιθυμίαι ἐκπυροῦσι, πρὸς πρᾶξεις αἰσχρὰς ἀναφλέγουσαι, ἀλλ' ὅτι καὶ τῷ συνειδότι ἐντεῦθεν ἤδη καιόμεθα. καὶ διὰ τῆς τῆς ἀπιστίας ἢ λογισμῶν φλέγει ἡμᾶς ὁ διάβολος, καὶ διὰ τῶν πειρασμῶν. Η πίστις οὖν ταῦτα σβέννυσιν· εἰ γὰρ δαίμονας ὑποπίπτει, πολλῷ μᾶλλον πάθη. Εἴτε γὰρ ἐπιθυμία φλογίζει, τοῖς μέλλουσιν ἀγαθοῖς πιστεύων, καὶ τῇ μελλούσῃ ἀνέσει, καταβέσῃ ταύτῃ· εἴτε πειρασμοὶ, πιστεύων τοῖς μέλλουσι, παρακληθήσῃ. Εννόησον πῶς ἐφλέγετο Αβραὰμ ὅτε τὸν υἱὸν προσέφερεν, ἀλλ' ἡ πίστις ἐσβέννυε τὴν φλόγα.

17 Καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου δέξασθε.] Τουτέστι, τὴν σώζουσαν καὶ φυλάττουσαν. ἐὰν γὰρ τὴν πίστιν ἔχωμεν, * ταχέως καὶ τοὺς σώζοντας λογισμοὺς δεξόμεθα, τὴν κεφαλὴν ἡμῶν, ἤτοι τὸ ἡγεμονικὸν τηροῦντας. * τουτέστι δὲ σώζουσαν ἡμᾶς καὶ φυλάττουσα.

Καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος, ὅ ἐστι ῥῆμα Θεοῦ.] Διὰ μὲν τῶν ἄνω ῥημάτων καθωπλισε Παῦλος, ὥστε μὴ βλάπτεσθαι ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν· νυνὶ δὲ δίδωσιν " ὅπλα, δι' ὧν αὐτοὶ μᾶλλον βλάπτειν τοὺς ἐχθροὺς ἰσχύσομεν. Ητοι οὖν τὸ Πνεῦμα αὐτὸ φησι μάχαιραν Πνεύματος κατ' ἐφαρμογὴν, ἢ τὴν " χ. ὅπλα, δι' ὧν.

τὴν

τίῳ πνευματικῷ πολιτείαν, δι' ἧς ἡ κεφαλὴ τῆς δράκοντος τέμνεται. Ἡ γὰρ πνευματικὴ αὕτη μάχαιρα, ῥῆμα Θεοῦ ἐστι, τουτέστι, πρόσταγμα. Ἐὰν γὰρ τὰ προστάγματα αὐτοῦ ποιῶμεν, ἀποκτενοῦμεν τὸν ὄφιν τὸν σκολιὸν, ὡς Ἡσαΐας φησίν. Ἢ ῥῆμα Θεοῦ
* ἢ κυρίου. ἐστὶ, Ὃ, Ἐν τῷ ὀνόματι * Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔγειραι καὶ περιπάτει, καὶ τὰ ποιοῦντα. Ἡ ἁπλῶς μάχαιραν πνεύματος, τὴν ἐν πνεύματι σοφίαν. Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνεργὴς, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν· καὶ ὁ ὃ χάρισμα τὴν πνευματικὴν ταύτην ἔχων
" χ. αὐτὸν τὴν. μαχαίραν, καὶ λέγων τὰ τοῦ Θεοῦ, " αὐτοποιός ἐστιν, οἷος αὐτὸς οὗτος ὁ Παῦλος.

18 Διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως, προσευχόμενοι ἐν παντὶ * καιρῷ ἐν πνεύματι.] Καθοπλίσας αὐτοὺς, λοιπὸν καὶ ὅπλα τὸν βασιλέα ἄγει, ὡς δεῖται αὐτοῦ ἵνα χεῖρα ὀρέξῃ. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε,
" χ. ἐκτινάξαι. διωκήσατε αὐτούς, ἵνα μὴ " φυσηθῶσι, φησὶν, ὅτι δεῖ ὑμῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ κατορθώσετε τὸ πρᾶγμα μὴ τῶν εἰρημένων καὶ προσευχόμενοι· οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως, τοῦ μὴ κλαυθμοῦ, τοῦ μὴ στρογγυλότητος, τοῦ μὴ γονυκλισίας, καὶ τῶν ποιητῶν. Ἀλλὰ καὶ οὐκ ἐν ταύταις ὥραις, ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ καιρῷ· καὶ ἐν πνεύματι, τουτέστι, πνευματικὰ αἰτούμενοι, μηδὲν κοσμικόν. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, προσευχόμενοι διὰ πάσης προσευχῆς, ἠνίξατο ὅτι ἔστι καὶ προσευχὴ ποιοῦντα μὴ προσεύχεσθαι, ὅταν βαττολογῇ τις.

Καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο ἀγρυπνοῦντες·] Εἴτε πάννυχίδας σὺν αὐτῷ λέγῃ, εἴτε τὴν νῆψιν τῆς ψυχῆς, ἀμφότερα δεκτά· ἐπιφάλιον γὰρ ἐστὶ δεῖ τὸν καθοπλισμένον, τὸν ὡδὶ βασιλεῖ ἑστῶτα.

Ἐν πάσῃ προσκαρτερήσει καὶ δεήσει.] Ὡς ἡ Χαναναία, ὡς ἡ χήρα, ὡς ἡ Ἄννα. τοῦτο γὰρ ὄντως εὐχὴ, ἡ μετὰ κακοπαθείας.

Περὶ πάντων ἁγίων, καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ.] Οὐκ ἄρα ὑπὲρ ἑαυτῶν μόνον προσεύχεσθαι δεῖ. Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνην· καὶ γὰρ ἔσχατον τε ἑαυτὸν τίθησι, καὶ δεῖται
" χαλάσαι. τῶν μαθητῶν εὐχῆς, καὶ οὗτος " ἀλύ-

quam caput draconis abſcinditur. Spiritualis autem hic enſis verbum Dei eſt, hoc eſt, mandatum. Si enim mandata ejus fecerimus, occidemus ſerpentem iſtum tortuoſum, ut Eſaias inquit. Vel verbum Dei eſt: ut, *In nomine Jeſu Chriſti ſurge & ambula*, hujuſque ſimilia. Vel ſimpliciter gladium ſpiritûs, ſpiritualem ſapientiam vocat. *Vivus eſt enim ſermo Dei & efficax, & penetrabilior quovis gladio.* Et qui hujus ſpiritualis enſis donum habet, & quæ Dei ſunt loquitur, prorſus intolerabilis eſt, qualis ipſe hic Paulus.

Eſa. 27. 1.

Act. 3. 6.

Heb. 4. 12.

18 *Per omnem orationem & deprecationem orantes omni tempore in ſpiritu.*] Poſtquam armis eos induit, ad imperatorem eos deinceps ducit, ut precentur eum quò manum porrigat. Cùm enim dixiſſet, *Poteritis extinguere*; ne inflentur, inquit, Deo indigetis, & unà cum prædictis orando etiam rem totam perficietis: non ſimpliciter, ſed, *per omnem orationem & deprecationem*, cum fletu, & pectoris contuſione, cum inflectione genuum, idque genus ſimilibus factam: nec ſtatis tantummodo horis, verùm & *omni tempore:* atque *in ſpiritu*, hoc eſt, ſpititualia petentes, & nihil mundanum. Dicens autem, *orantes per omnem orationem*, indicavit poſſe quempiam orationem facere, nec tamen orare; ut ſi battologus fuerit.

Et in hoc ipſum vigilantes.] Sive nocturnas vigilias, ſive animæ vigilantiam hic dicit, utrumuis accipere licet. Vigilem enim eſſe oportet qui armatus eſt, & coram rege ſiſtit.

In omni perſeverantia & obſecratione.] Quemadmodum Chananæa, & vidua, & Anna: Ea enim verè eſt precatio, quæ fit cùm perſeverantia.

Pro omnibus ſanctis, & pro me.] Ergo non pro nobiſipſis tantùm eſt orandum. Obſerva autem ejus humilitatem: etenim ſe ultimo loco ponit, diſcipulorúmq; oratione opus habet, idque quum catenis vinctus

vinctus pro Chriſto teneretur. Enimverò & Petrus catenis vinctus erat, verùm pro ipſo vehemens & intenta oratio ab Eccleſia fiebat.

19 *Ut mihi detur ſermo in apertione oris mei.*] Non igitur meditabatur quæ diceret, verùm ſicuti Chriſtus ait, *Ne ſoliciti ſitis quid loquamini : dabitur enim vobis in illa horâ quid loquemini :* hunc ad modum Paulus aperiens os, quæ à Deo ſuppeditabantur proferebat, ſícque omnia divinâ gratiâ perficiebat. Hinc intelliges gladium ſpiritûs, quod eſt verbum Dei.

Mat. 10. 19.

Ut cum fiducia notum faciam myſterium Evangelii ; 20 *Pro quo legatione fungor in catena, ut in ipſo audeam ſicut oportet me loqui.*] Hoc eſt, ut rationem fidei meæ reddam, méque defendam, perinde ac convenit, cum loquendi libertate, & fortitudine, multaq; prudentia. Ad quos autem legatione fungeris ? ad homines, ut ipſos reconciliem Deo. At iſti interim me in vincula conjecerunt : cùm tamen lex præcipit, quòd legati nihil patiantur mali. Catena igitur mihi circumpoſita eſt, ut meam mihi fiduciam & libertatem cohibeat. Veſtra autem oratio aperiet mihi os, ut liberrimè loquar, atque proloquar quæcunque is qui me legatum emandavit, mihi commiſit. Viden' gladium, libertatem & alacritatem enunciandi verbi Dei, quòd accepturus erat Paulus in apertione oris?

24 *Ut autem ſciatis & vos quomodo res meæ habeant, quidve agam, omnia vobis patefaciet Tychicus dilectus frater, & fidelis miniſter in Domino.*] Quæ ad inſtitutionem & conſolationem pertinere videbantur, ipſe per Epiſtolam indicavit. Quia verò & vinculorum meminit, non immoratur in ſermonibus circa eam rem, ſed permittit aliquid & Tychico de ſe diſſerendum ; ne fratris præſentia ſit inutilis. Si igitur dilectus eſt, omnia novit : ſi fidelis, non mentietur. Miniſter autem in

σιν ὑπὲρ Χριστοῦ δεδεκέμβμος. καὶ γὰρ ὁ Πέτρος " ἁλύσεσι δεδέκειτο, ἀλλ' " ἁλύσε. ὑπὲρ αὐτοῦ ἐκτενὴς εὐχὴ ἐγίνετο ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας.

19 Ινα μοι δοθῇ λόγος ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματός μου.] Οὐκ ἄρα ἐμελέτα ἃ ἔλεγεν, ἀλλὰ καθὰ εἶπεν ὁ Χριστὸς, Μὴ μεριμνᾶτε τί λαλήσητε· δοθήσεται γὰρ ὑμῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ τί λαλήσετε· οὕτω καὶ αὐτὸς ἀνοίγων τὸ στόμα, τὰ παρὰ Θεοῦ χορηγήματα διεπόρθμευεν, οὕτω πάντα θεία χάρις ἐτέλει. Εντεῦθεν νοήσῃς τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος, ὅ ἐστι ῥῆμα Θεοῦ.

Εν παῤῥησίᾳ γνωρίσαι τὸ μυστήριον τοῦ εὐαγγελίου, 20 Υπὲρ οὗ πρεσβεύω ἐν ἁλύσει, ἵνα ἐν αὐτῷ παῤῥησιάσωμαι ὡς δεῖ με λαλῆσαι.] Τουτέστιν, ἵνα ἀπολογήσωμαι ὡς χρὴ, μετὰ παῤῥησίας καὶ ἀνδρείας καὶ σωφρόσυνης πολλῆς. Πρὸς τίνας δὲ πρεσβεύεις; πρὸς ἀνθρώπους, ἵνα αὐτοὺς καταλλάξω τῷ Θεῷ· ἀλλ' ὅμως ἔδησέ με, καίτοι τοὺς πρέσβεις νόμος μηδὲν παθεῖν κακόν. Η μὲν οὖν ἁλυσις δεδεμένη μοι, ἵνα ὑποτρομίσῃ τὴν παῤῥησίαν· ἡ δὲ ὑμετέρα εὐχὴ ἀνοίξει μοι τὸ στόμα, ἵνα παῤῥησιάζωμαι, καὶ εἴπω πάντα, ὅσα ὁ πέμψας με πρεσβεύειν ἐνετείλατό μοι. Ορᾷς μάχαιραν τὴν παῤῥησίαν τοῦ ῥήματος τοῦ Θεοῦ, ὃ ἔμελλε Παῦλος λαλεῖν ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος;

21 Ινα δὲ εἰδῆτε καὶ ὑμεῖς τὰ κατ' ἐμὲ, τί πράττω, πάντα ὑμῖν γνωρίσει Τυχικὸς, ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς καὶ πιστὸς διάκονος ἐν Κυρίῳ.] Α μὲν οὖν δογμάτων καὶ οἰκονομίας, αὐτὸς διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἐδήλωσεν· ἐπεὶ δὲ δεσμῶν ἐμνήσθη, οὐκ ἐνδιατρίβει τοῖς περὶ τούτων λόγοις, ἀλλ' ἀφίησί τι καὶ τῷ Τυχικῷ διαλεχθῆναι " περὶ αὐτῶν, ἵνα μὴ " καὶ περὶ ἑαυτοῦ. ἄχρηστος ἡ παρουσία τοῦ ἀδελφοῦ ᾖ. Εἰ οὖν ἀγαπητὸς, πάντα οἶδεν· εἰ πιστὸς, οὐ ψεύσεται. Διάκονος δέ ἐστιν ἐν

Κυρίῳ

Κυείῳ, τυτέσι, διὰ Θεὸν διακονῶν,
"χ. καὶ διατρίβει ἐν τοῖς θείοις τὰ ἐπὶ γῆς. καὶ ἐν τοῖς θείοις, "ἢ διὰ τι κοσμικὸν, ἢ ἔν τινι τῶν γηίνων· ἢ, ὁ ἀδελφὸς ἐν Κυείῳ, τυτέσιν, ὁ πνευματικὸς ἀδελφός.

22 Ον ἔπεμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τυτο, ἵνα "γνῶτε τὰ περὶ "ἡμῶν, καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν.] Ο ἅγιος Ιωάννης ὕτως ἀνέγνω, ἵνα γνῶτε τὰ περὶ ἡμῶν· τυτέσιν, ἵνα ἀπαγγείλῃ ὑμῖν τὰ περὶ ἐμοῦ, καὶ μὴ ἀφῇ ὑμᾶς καταπεσεῖν ὑπὲρ ἐμοῦ, ὡς ἐν δεινοῖς ὄντος, καὶ ἁλύσιν φερομένου. τυτο δὲ τὸ ἀγάπιον δηλοῖ, τίνα τε αὐτὸ πρὸς αὐτοὺς, καὶ τὸ ἐκείνων πρὸς αὐτόν.

23 Εἰρήνη τοῖς ἀδελφοῖς καὶ ἀγάπη μετὰ πίστεως ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς, καὶ Κυείου Ιησοῦ Χριστοῦ.] Επεύχεται αὐτοῖς εἰρήνην καὶ τὸ μετὰ πίστεως ἀγάπιν. Τυτο δὲ τοιοῦτόν ὅστιν, ἢ ὅτι ἵνα μὴ ἑτεροδόξοις ἀγαπῶσιν, "ἀλλὰ "μόνοις πιστοῖς· ἢ ὅτι δεῖ καὶ πίστιν ἔχειν αὐτοὺς, ὥστε καὶ θαρρεῖν περὶ τῶν μαθητῶν. Χωρὶς γὰρ πίστεως οὐδὲν ὠφελεῖ ἡ ἀγάπη, μᾶλλον δὲ ὑπ' αὐτῆς γίνοιτο ἀγάπη χωρὶς πίστεως." ὅθεν εἶπεν εἰρήνην, καὶ τὸ μετὰ πίστεως ἀγάπιν. Διδάσκων δὲ πῶς αὐτὴ γένοιτο αὕτη, ἐπήγαγεν ὅτι διὰ τὰ ἀγάπης· ἡ ἀγάπη δὲ πῶς; ἐὰν πίστιν ἔχωμεν.
"χ. ὅτε δὲ τοῖς ἔστιν εἰρήνην. διδάσκων δὲ.

24 Η χάρις μετὰ πάντων τῶν ἀγαπώντων τὸν Κύριον ἡμῶν Ιησοῦν Χριστὸν ἐν ἀφθαρσίᾳ. Αμήν.] Ενταῦθα διῆλε τὴν εἰρήνην ἀπὸ τῆς χάριτος, ἰδίᾳ θεὶς ἀμφοτέρας, καίτοι πανταχοῦ συνάπτων. Τὸ δὲ, ἐν ἀφθαρσίᾳ, ἤτοι ἐν κοσμιότητι, ἢ τῶν ἀγαπώντων τὸν "Χριστὸν, μὴ ἐν πλούτῳ ἢ ἐν δόξῃ, ἀλλ' ἐν τοῖς ἀφθάρτοις, τυτέσι, διὰ τὰ ἄφθαρτα· ἢ ὅτι ὁ ἀγαπῶν τὸν Χριστὸν, διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτὸν ἀγαπᾷ. ἡ μὲν γὰρ ἁμαρτία, φθορά· ἡ δὲ ἀρετὴ, ἀφθαρσία. ὡς γὰρ τὴν παρθένον φθεῖραι λέγομεν, ὕτω καὶ τὴν ψυχήν. διὸ καὶ Παῦλος· Μήπως φθαρῇ, φησι, τὰ νοήματα ὑμῶν· καὶ, καταφθαρμένοι τὸν νοῦν. Γένοιτο οὖν καὶ ἡμᾶς τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν ἀγάπην δεικνύειν, διά τε "κοσμιότητος βίου, καὶ διὰ τὰ ἄφθαρτα ἐκεῖ-
"χ. κυείου. "χ. κοσμιότητος.

Domino, hoc est, propter Deum ministrans, adeóque in divinis rebus, non propter aliquam rem mundanam, vel ob quampiam rem terrestrem : vel frater in Domino, quod est, spiritualis frater.

22 *Quem misi ad vos in hoc ipsum, ut cognoscatis quæ circa nos sunt, & consoletur corda vestra.*] Divus Joannes sic legit : Ut cognoscatis quæ circa nos sunt, hoc est, ut vobis de me annunciet, nec sinat vos mei causâ succumbere, nimiúmve contristari, quippe qui jam gravia admodum patiar, catenamque feram. Hoc autem dilectionem indicat, cùm ejus erga ipsos, tum illorum erga ipsum.

23 *Pax fratribus, & charitas cum fide à Deo Patre, & Domino Jesu Christo.*] Pacem eis exoptat, atque cum fide dilectionem. Hoc autem tale est, vel ut diversæ opinionis homines non diligant, sed solos fideles : vel quia oportet & fidem habere eos, ut de futuris confidant. Sine fide enim nihil prodest charitas, imò ne dilectio quidem fuerit sine fide : id quod pacem dixit, & cum fide charitatem. Docens autem quomodo hæc ipsa fiat, intulit, *Per charitatem.* At unde charitas? si fidem habeamus.

24 *Gratia cùm omnibus qui diligunt Dominum nostrum Jesum Christum in incorruptione. Amen.*] Hîc pacem à gratia distinguit, utraque seorsim ponens, etiamsi ubique aliàs connectat. Illud verò ; *In incorruptione*, sive puritate, dicit, vel diligentium Christum, non in divitiis aut gloria, sed in incorruptibilibus, hoc est, propter incorruptibilia : vel quia diligens Christum, propter virtutem ipsum diligit. Peccatum enim est corruptio, virtus autem incorruptibilitas. Sicut enim virginem corrumpi dicimus, item & animam. Propterea & Paulus, *Ne quo modo*, inquit, *corrumpantur sensus vestri :* &, *Corrupti mente.* Contingat igitur & nos dilectionem erga Christum ostendere, cùm per vitæ ornatum & puritatem, tum per hoc quòd incorruptibilia

2. Cor 11. 3.
2. Tim. 3. 8.

corruptibilia

corruptibilia illa bona inquiramus: ac ſimpliciter, per vitam omni virtute conſpicuam, quæ incorruptam ſervat animam, non corruptam ſtudiis & iniquitatibus, in ipſo Chriſto incorruptibili ſponſo virginum & incorruptarum animarum, cui gloria in ſecula. Amen.

να ζητῶν ἀγαθά· καὶ ἁπλῶς, διὰ πάσης τῆς ἐναρέτου πολιτείας, ἥτις ἄφθαρτον τηρεῖ τὴν ψυχήν, μὴ διαφθειρομένην ἐν ὀπισθοδρόμοις καὶ ἀνομίαις, ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ τῷ ἀφθάρτῳ νυμφίῳ τῶν παρθένων καὶ ἀδιαφθόρων ψυχῶν. ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΘΕΟΦΥ-

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BVLGARIÆ ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ DIVI PAULI AD PHILIPPENSES EXPOSITIO.

Ὑπόθεσις τῆς πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολῆς.

Οἱ Φιλιππήσιοι ἀπὸ πόλεως εἰσιμιαίας τῶν ἐν Μακεδονίᾳ Φιλίππων, ἥτις κληρωμίνης ἀπὸ τοῦ οἰκιστοῦ, ὑπὸ μητροπόλιν τότε Θεσσαλονίκην τυγχάντες. Πολλὰ δὲ αὐτοῖς χρησὰ ὁ Παῦλος μαρτυρῆ. Ἐν δεσμοῖς δὲ ὢν ἔγραψε τὴν ἐπιστολήν. μνήμην δὲ τῆς πρώτης ἀπολογίας, ἧς ἐμνήσθη ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον, αὖθις ἐδέθη. Ησθη δὲ οἱ Φιλιππήσιοι δι' Επαφροδίτου πέμψαντες αὐτῷ τὰ πρὸς τὴν χρείαν· ἅμα δὲ καὶ γνῶναι θέλοντες τὰ καθ' αὐτόν. Επεὶ δὲ εἰκὸς

Argumentum Epistolæ ad Philippenses.

Philippenses sunt à civitate è Macedoniæ Philippicis unâ, à Philippo conditore ita dictâ, Metropoli Thessalonicæ tum tributarii. Paulus autem multa bona de iis testatur. Hanc Epistolam, dum in vinculis esset, conscripsit. Nam post primam Apologiam, cujus in Epistola ad Timotheum meminit, iterum vinctus erat. Philippenses autem per Epaphroditum res necessarias ad eum mittebant, scire pariter cupientes quomodo cum illo ageretur. Posiquam autem verisimile erat

" χ. μητροπόλεως τότε Θεσσαλονίκης.

" χ. ἐπειδὴ

erat eos turbari, cùm audirent magistrum suum esse vinctum, scribit hoc eis Paulus, docens quòd vincula sua non debeant ipsos turbare, quin potiùs exhilarare; quippe quòd pro Christo ea patiatur. Consilium autem eis dat, ut sint unanimes, & humili affectu præditi. Carpit insuper Judæos, qui sub Christianismi prætextu opinione corrupti erant, canes eos pravósque operatores appellans. Multa quoque de moribus ipsis disserit. Facit etiam prudenter mentionem missorum sibi necessariorum. Videtur autem honorificè cum illis miscere colloquia. Magnam enim virtutem & ad fidem promptitudinem ostendebant. Hìc erat purpuræ venditrix : hìc synagogæ princeps credidit : hìc præterea Paulus flagris cæsus cum Sila in carcerem conjectus fuit : hìc & carceris custos uno signo permotus, accessit Christo cum universa domo : hìc duces militum timuerunt Paulum, rogârúntque ut exiret : ac omninò prædicatio ejus splendidum exordium habuit. Atque hæc ex Actis discimus. Attestatur autem ipsis Paulus non modò fidem rectam, adeóque pericula, verumetiam voluntatem, quæ libenter impertiat egentibus. Quorum omnium causâ vehementer eos cùm amare, tum honorare videtur.

ἰῶ αὐτοὺς θορυβεῖσθαι ἀκούσαντας ὡς ἐδέδετο ὁ διδάσκαλος, ἀλλὰ τῷ παραγγέλλει αὐτοῖς, διδάσκων ὅτι τὰ δεσμὰ ἡ θορυβεῖν αὐτοὺς ὀφείλει, ἀλλὰ μᾶλλον παρακαλεῖν, ὑπὲρ Χριστοῦ ταῦτα πάσχοντος. Συμβουλεύει δὲ αὐτοῖς καὶ περὶ ὁμονοίας καὶ ταπεινοφροσύνης. Καθάπτεται δὲ καὶ τῶν Ἰουδαίων, τῷ ὑπὸ προσχήματι Χριστιανισμοῦ τὰ δόγματα λυμαινομένων, καὶ κύνας αὐτοὺς καλεῖ, καὶ κακοὺς ἐργάτας. Διαλέγεται τε αὐτοῖς πολλὰ περὶ ἠθῶν. Μέμνηται δὲ σωφρόνως καὶ τῶν πεμφθέντων χρειωδῶν. Φαίνεται δὲ μετὰ τιμῆς αὐτοῖς διαλεγόμενος. καὶ γὰρ πολλῶν ἀρετῶν ἐπεδείξατο καὶ ὑπεροχὴν ἐν τῇ πίστει. Ἐνταῦθα ἦν ἡ πορφυρόπωλις· ἐνταῦθα ὁ ἀρχισυναγωγὸς ἐπίστευσεν· ἐνταῦθα ὁ Παῦλος μαστιγωθεὶς μετὰ τοῦ Σίλα καθείρχθη· ἐνταῦθα ὁ δεσμοφύλαξ ἀπὸ ἑνὸς σημείου προσετέθη τῷ Χριστῷ μετὰ τοῦ οἴκου παντός· ἐνταῦθα οἱ στρατηγοὶ ἐφοβήθησαν τὸν Παῦλον, καὶ ἠξίωσαν ἐξελθεῖν· καὶ ὅλως λαμπρὸν ἔσχε τὸ κήρυγμα τὸν ἀρχὴν· καὶ ταῦτα ἀπὸ τῶν πραγμάτων μεμαθήκαμεν. Περιμαρτυρεῖ δὲ αὐτοῖς ὁ Παῦλος, οὐ μόνον πίστιν ὀρθὴν καὶ κινδύνους, ἀλλὰ καὶ βιωφελῆ προαίρεσιν. ὧν ἕνεκεν ἀπάντων σφόδρα φιλῶν αὐτοὺς καὶ τιμᾷν φαίνεται.

THEOPHY-

THEOPHYLACTI COMMENTARIVS
IN EPISTOLAM AD PHILIPPENSES.

ΚΕΦ. α.

ΠΑῦλος καὶ Τιμόθεος δοῦλοι Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Ἐνταῦθα οὐ φησὶ τὸ αὐτῷ ἀξίωμα * ὁ ἀπόστολος, ἀλλὰ δοῦλον Ἰησοῦ Χριστοῦ ἑαυτὸν προσγράφει· μέγα μὲν καὶ τοῦτο ὂν, πλεῖον κοινότερον. Τιμοθέῳ μὲν γὰρ γράφων καὶ Κορινθίοις, ἀπόστολον ἑαυτὸν καλεῖ. Τί δήποτε; ὅτι ἐκεῖ μὲν ἔμελλε πολλὰ διορθοῦσθαι, καὶ διὰ τοῦτο προσελάβετο τὸ τῆς ἀποστολῆς ἀξίωμα· ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἐπιτάττει, ἀλλ' ὡς ὁμοτίμοις τιμᾷ.

Πᾶσι τοῖς ἁγίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τοῖς οὖσιν ἐν Φιλίπποις.] Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι ἑαυτοὺς ἁγίους ἐκάλουν, ὡς λαὸς ἅγιος, διὰ τοῦτο προσέθηκεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. οἱ γὰρ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἅγιοι ὄντως εἰσὶν, οἱ δὲ βέβηλοι.

Σὺν ἐπισκόποις καὶ διακόνοις.] Συνεπισκόπους εἶπε τοὺς πρεσβυτέρους· οὐ γὰρ δὴ ἐν μιᾷ πόλει πολλοὶ ἦσαν ἐπίσκοποι. Οὔπω γὰρ ἦσαν διακεκριμένα τὰ ὀνόματα, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπίσκοποι, διάκονοι καὶ πρεσβύτεροι ἐκαλοῦντο. Ὅθεν γὰρ Τιμοθέῳ ἐπισκόπῳ ὄντι φησί· Τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον· καὶ πάλιν· Ὃ ἐδόθη σοι μετ' ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτερίου, τουτέστι, τῶν ἐπισκόπων· οὐ γὰρ πρεσβύτεροι τὸν ἐπίσκοπον ἐχειροτόνουν. Καὶ " αὖ, οἱ πρεσβύτεροι ἐπίσκοποι ἐλέγοντο, ὡς ἐπισκοποῦντες δηλαδὴ καὶ αὐτοὶ τὸν λαὸν, ὥστε καθαίρειν καὶ φωτίζειν τοὺς δεομένους. Τίνος δὲ χάριν τῷ κλήρῳ νῦν γράφει,

" χ. αὖθις.

ΚΑΡ. Ι.

PAulus & Timotheus, *ſervi Jeſu Chriſti.*] Hîc non ponit dignitatem authoritatémve ſuam Apoſtolus, verùm ſe ſervum Jeſu Chriſti ſcribit. Magnum quidem etiam hoc eſt, ſed communius. Timotheo autem ſcribens & Corinthiis, Apoſtolum ſeſe vocat. Quam ob cauſam? Quia illic multa ordinaturus erat, propterea Apoſtoli authoritatem aſſumpſit. Hîc autem nihil tale injungit, ſed velut pares honore proſequitur.

Omnibus ſanctis in Chriſto Jeſu, qui ſunt Philippis.] Quia Judæi ſeipſos ſanctos appellabant, quippe quia populus ſanctus erant, eam ob rem adjecit, in Chriſto Jeſu. Qui enim in Chriſto Jeſu ſunt, ii verè ſunt ſancti, illi autem prophani.

Coepiſcopis & diaconis.] Coepiſcopos, presbyteros appellavit: non enim in una urbe multi Epiſcopi fuerunt. Nondum enim erant diſtincta nomina, verùm ipſi Epiſcopi, Diaconi & Presbyteri vocabantur. Timotheo enim Epiſcopo ſcribens inquit, *Miniſterium tuum imple.* & 2 Tim. 4. 5.
ruſus, *Quod datum eſt tibi cum impoſitione manuum Presbyterii*; hoc eſt, Epiſcoporum: non enim Presbyteri Epiſcopum ordinabant. Rurſus Presbyteri, Epiſcopi etiam dicebantur, ut qui & ipſi populum inſpectarent, ejuſque curam gererent, ut purgarent, illuſtrarentque eos quos eſſet neceſſe. Cujus autem rei gratiâ nunc Clero 1. Tim. 4. 14

ſcribit, quod nuſquam alibi fecit? Quia ipſi Epaphroditum ablegaverant, qui quæ Apoſtolo eſſent uſui, adferret.

2 *Gratia vobis & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Jeſu Chriſto.*] Conſuetam ſalutationem apponit, commprecans eis ut gratiâ donentur, & ne alter in alterum elati excidant à pace & concordia. Chariſmata enim non attendentibus faſtum & elationem advehunt.

3 *Gratias ago Deo meo in omni memoria veſtrî,* 4 *Semper in omni oratione mea pro omnibus vobis.*] Quoties, inquit, veſtrî recordor (ſemper autem hoc facio) glorifico Deum, quòd adeò in virtute creveritis: neque tamen quum ſic probati ſitis in divinis rebus, deſino precari: ſed pro omnibus rogo, ut porrò feliciter pergatis.

Cum gaudio precationem meam faciens.] Poteſt enim & cum mœrore mentio cujuſpiam fieri, ut quum alibi dicat: *Nam ex multa afflictione & anxietate cordis mei, ſcripſi vobis.* Proinde cum gaudio meminiſſe, ſignum eſt illorum virtutis. 2 Cor. 2. 4.

5 *Super communicatione veſtra ad Evangelium, à prima die uſque nunc.*] Magnæ ac verè Apoſtolicæ rei teſtimonium illis dicit, nimirum quòd ſocii, inquit, mei eſtis, ac participes laborum qui ob Evangelium ſumuntur: non unâ aut alterâ vice, cæterùm à tempore quo credidiſtis, in hunc uſque diem. Quomodo autem communicatis? mittentes mihi neceſſaria, meique curam gerentes. Qui enim boni quicquam attentanti auxiliatur, omnibúſque modis ſuccurrit, particeps ei fit operis. Sic illi qui martyribus providet, vel in eremo diverſantibus omnem adimunt ſeculi curam; ac doctoribus, qui in cauſa ſunt ut non diſtrahantur, coronarum participes redduntur.

6 *Confidens hoc ipſum, quòd qui cœpit in vobis bonum opus, perficiet.*] Gratias ago, inquit, & lætor, confidens quòd Deus, qui in vobis bona opera facere incepit,

ὅσῳ δὲ ἄλλαχοῦ ἐποίησεν; ὅτι αὐτοὶ τὸν Ἐπαφρόδιτον ἐπεμψαν, ἐπαγόμενον τὰ τοῖς χρείαν τοῦ ἀποστόλου.

2 Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Τὸ σωτηρίως τοῦτο πρᾶγμα προθύμως, ἐπευχόμενος αὐτοῖς ἵνα χαρισθῶσιν, καὶ μὴ ἐπαρθέντες καθ' ἑαυτῶν ἐκπέσωσι τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ὁμονοίας. Τὰ γὰρ χαρίσματα τοῖς " μὴ προσέχουσι τύφον προξενᾷ. " χ. μ.

3 Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου, ἐπὶ πάσῃ τῇ μνείᾳ ὑμῶν, 4 Πάντοτε ἐν πάσῃ δεήσει μου ὑπὲρ πάντων ὑμῶν.] Ὁσάκις ὑμῶν ἀναμιμνήσκω, φησί, (πάντοτε δὲ τοῦτο ποιῶ) δοξάζω τὸν Θεὸν, ὅτι τοσοῦτον εἰς ἀρετὴν ἐπιδεδώκατε. ἀεὶ μὲν ὅπως ὦτε δεδοκιμοὶ ἐστὲ ἐν τοῖς θείοις, παύομαι δεόμενος, ἀλλὰ καὶ δέομαι ὑπὲρ πάντων, ἵνα ἔτι διοδωθῆτε.

Μετὰ χαρᾶς τὴν δέησιν μου ποιούμενος.] Ἐστι γὰρ καὶ μετὰ λύπης μεμνῆσθαι, ὡς ὅταν ἀλλαχοῦ λέγῃ· Ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως καὶ συνοχῆς καρδίας ἔγραψα ὑμῖν. ὥστε ὁ μετὰ χαρᾶς μεμνῆσθαι, σημεῖον τῆς ἐκείνων ἀρετῆς.

5 Ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ ὑμῶν εἰς τὸ εὐαγγέλιον, ἀπὸ πρώτης ἡμέρας ἄχρι τοῦ νῦν.] Μέγα αὐτοῖς ἐγκώμιον προσμαρτυρεῖ, καὶ ἀποστολικὸν τοῦ ὄντος· ὅτι, φησὶ, * κοινωνοί μου γίνεσθε καὶ συμμερίζεσθε τῶν ὑπὲρ τοῦ εὐαγγελίου πόνων. οὐχ ἕνα " χρόνον, οὐδὲ δεύτερον, ἀλλ' ἀφ' οὗ ἐπιστεύσατε μέχρι τοῦ νῦν. Πῶς γὰρ κοινωνήσετε; πέμποντές μοι τὰ πρὸς χρείαν, * καὶ κηδόμενοί μου. ὁ γὰρ τοῦ καλοῦ τι μεταχειριζομένῳ συνεργῶν καὶ βοηθῶν πᾶσι τρόποις, μεριεῖ αὐτῷ τοῦ ἔργου τοῦτο. Οὕτω καὶ τοῖς μάρτυσιν, οἱ τούτοις " μαχομένοις, καὶ τοῖς ἀσκηταῖς οἱ πᾶσαν ἀμεριμνίαν αὐτοῖς ἐμποιοῦντες, καὶ τοῖς διδασκάλοις οἱ ἀπερισπάστους αὐτοὺς ποιοῦντες, κοινωνοὶ τοῦ στεφάνου γίνονται. * χρ. ὁμοίως. " χ. πόνου. " χ. ὁμοίως μαχομένοις, ἢ πλημμελοῦσι.

6 Πεπαθὼς αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ὁ ἐναρξάμενος ἐν ὑμῖν ἔργον ἀγαθὸν, ἐπιτελέσῃ.] Εὐχαριστῶ, φησι, καὶ χαίρω, θαρρῶν ὅτι ὁ Θεὸς, ὃς ἐνήρξατο πίστιν

ἐν

ἐν ὑμῖν τὰ ἀγαθὰ ἔργα, αὐτὸς ⸂ἐ⸃πληρώσῃ· ἀπὸ γὰρ τῶν παρελθόντων καὶ νῦν τῶν μελλόντων σοφάζομαι. Ὅθεν πῶς μετριοφρονῆν αὐτοὺς διδάσκει, τῷ Θεῷ πάντα ἀναθεὶς, καὶ οὐκ αὐτοῖς μόνοις. Ἃ μὲν γὰρ ἄνθρωπος ἀπεργάσεται αὐτοὺς ἐγκωμίων· εἰ δὲ πέρ γε ὁ ἐναρξάμενος ἐν ὑμῖν, τουτέστι, διὰ τὴν ὑμῶν προαιρέσεως. Εἰ γὰρ μὴ ἡ προαίρεσις τοῦ ἀνθρώπου εἴη, οὐδὲ ὁ Θεὸς ἐνεργήσει. Ἐπεὶ εἰ ἁπλῶς ἐνήργει, οὐδὲν ἂν ἐκώλυε καὶ Ἕλληνας καὶ πόρρω ἀνθρώπους ἐνεργεῖαι. Ὥστε Ἃ μικρῶς "καὶν τούτῳ ἐγκωμιάζει αὐτοὺς, ὡς ἐπιπασασαμένους τοῦ Θεοῦ τὸ χαρίεν συμπροθύμεσθαι αὐτοῖς· καὶ ὅτι τηλικαῦτα εἰσι τὰ κατορθώματα, ὥστε μηδὲ ὑπ' ἀνθρώπινης ἐνεργείας δυνάμεως, ἀλλ' ὑπὸ Θεοῦ. Ἅμα δὲ καὶ παραθαρρύνει αὐτοὺς ὥστε μὴ ῥᾳθυμῆσαι· εἰ γὰρ ὁ Θεὸς "ἐπιτρέψει μένει, οὐδὲ πολὺς ἔσται κάματος. "κ. λέσιν.

Ἄχρις ἡμέρας Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Τουτέστιν, ἄχρι τῆς προθεσίας τοῦ Κυρίου· ὅτι, φησὶ, θαρρῶ, ὅτι οὐκ ἐν μόνοις ὑμῖν ὁ Θεὸς ἐνεργήσει, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἐξ "ὑμῶν, ἄχρι τῆς συντελείας τοῦ κόσμου. ἢ τὴν ἑκάστου τελευτὴν, ἡμέραν Ἰησοῦ Χριστοῦ νοῶ, τουτέστι, συντέλειαν. "κ. ἡμῶν.

7 Καθώς ἐστι δίκαιον ἐμοὶ τοῦτο φρονῆν ὑπὲρ ἁπάντων ὑμῶν, διὰ τὸ ἔχειν με ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμᾶς, ἔν τε τοῖς δεσμοῖς μου, καὶ τῇ ἀπολογίᾳ, καὶ βεβαιώσει τοῦ εὐαγγελίου.] Πέποιθα, φησιν, ὅτι ἄχρι τέλους τοιοῦτοι ἔσεσθε, καὶ φρονῶ τοῦτο ὑπὲρ ὑμῶν, διότι ἀεὶ ἔχω ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμᾶς, καὶ οἶδα τὰ ὑμέτερα κατορθώματα, καὶ, ὅτι συνευδάζετε καὶ ἅπαντες συγκοινωνοί μου γίνεσθε τοῦ χαίρειν τοῦ εὐαγγελίου καὶ τῶν δεσμῶν. Ὥστε δίκαιόν ἐστιν ἐμὲ τοιαῦτα φρονεῖν ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ἀπὸ τῶν προοιμίων "τεκμαίρεσθαι καὶ ὅ τέλος. Ὅσον οὖν ἐγκώμιον ὃ ἐν καρδίᾳ εἶχε Παύλου, τοῦ μὴ ἁπλῶς ὄντος, ἀλλὰ μετὰ κρίσεως, καὶ τοὺς ἀξίους ἀγαπῶντος; ἀλλ' ὅμως, φησὶν, ἀπελογούμην Νέρωνι, ἐξέστητέ μου τῆς μνήμης. Βεβαίωσιν δὲ τοῦ εὐαγγελίου τὰ δεσμὰ φησι καὶ τὰς θλίψεις· "κ. τεκμαίρομαι.

ipse etiam complebit: à præteritis enim de futuris conjecturam facio. Observa autem quomodo eos moderata sapere doceat, Deo cuncta accepta referens, non ipsis solis: neque sic tamen eos suâ laude privavit. Dixit enim: *Qui cœpit in vobis*, hoc est, per vestram voluntatem. Si enim hominis voluntas non adsit, neque Deus operabitur. Nam si simpliciter operaretur, nihil prohiberet quo minùs in gentibus, adeóq; cunctis planè mortalibus operaretur. Haud parum igitur laudis hinc illis nascitur, ut qui Dei gratiam attraxerint ut ipsis cooperaretur: & quia talia tantáque sunt opera, ut non ab humanis quidem viribus transigi queant, sed à Deo. Simul autem animat eos, ne in torporem devolvantur: nam si Deus perfecturus est, non perinde multum laboris vel negocii erit.

Usque in diem Jesu Christi.] Hoc est, usque ad adventum Domini. Sic, inquit, confido, quòd non in solis vobis Deus operabitur, sed & in iis qui è vobis credituri sunt, ad mundi usque consummationem. Vel suum cujusque obitum, diem Jesu Christi intellige, hoc est, Consummationem.

7 *Sicut est mihi justum hoc sentire de omnibus vobis, eò quòd habeam vos in corde, & in vinculis meis, & in defensione, & confirmatione Evangelii.*] Confido, inquit, vos ad finem usque tales fore, atque hoc de vobis sentio, quandoquidem vos in corde meo semper gero, atque scio præclara opera vestra, & quòd absentes etiam detis operam consortes mihi fieri gratiæ Evangelii vinculorúmque. Proinde justum est me talia de vobis conjicere, atque ex primordiis finem colligere. Quanta autem laus est Paulo esse cordi, qui non ita simpliciter, sed cum judicio, & dignos diligit? At ne tum quidem, inquit, quando apud Neronem defensionem meam feci, memoriâ meâ excidistis. Confirmationem autem Evangelii, vincula & afflictiones vo-

cat : & hæc ipsa defensionem dicere poteris. Perspicuum enim est, nisi fuisset persuasus ineffabiles esse retributiones, & nullis verbis enarrabilia bona quæ expectaret, non fuisset vinctus : efferati Neronis offensionem non incurrisset, nisi alium imperatorem diutiùs duraturum animo suo prospexisset. Itaque afflictiones sunt confirmatio Evangelii.

Dum consocii gratiæ meæ vos omnes sitis.] Ponit hîc ob oculos, se citra judicium haud eos diligere : propterea, inquit, habeo vos in corde, quòd estis mihi consocii gratiæ hujus, id est, afflictionum & vinculorum : navatisque operam, ne à nobis in afflictionibus deficiatis, verùm ut tentationum, quas pro Evangelio sustinemus, potiùs participes efficiamini. Quòd autem vincula sint gratia, planum est ex
2 Cor. 12. 9. eo quod Dominus ait : *Sufficit tibi gratia mea ; potentia enim mea in infirmitate perficitur.* Vel quod potius est, ut in progressu dicit, *Vobis donatum est ut pro Christo patiamini.* Animadverte autem hîc, quomodo non dixerit, socii, sed, *consocii*, indicans se aliis etiam communicare. Perinde ac in alio loco ait, Ut consors Evangelii fiam, hoc est, ut particeps fiam bonorum Evangelii prædicatoribus repositorum.

8 *Testis enim mihi est Deus, quomodo cupiam omnes vos in visceribus Jesu Christi.*] Non quòd ei non adhiberetur fides, Deum testem adducit : sed quia magnum animi sui affectum verbis exprimere non posset, Deo hoc relinquit, corda exploranti. Estq; hoc evidens argumentũ eum esse veracem : non enim si eis adularetur, Deum vocâsset testem. *In visceribus* autem dixit *Jesu Christi*, hoc est, non ob humanam quampiam commoditatem, nec quia transmisistis mihi quibus haberem opus, sed ob divinam dilectionem. Vel quia pater vester factus per fidem in Christum, viscera habeo erga vos, non naturalia, sed qualia Christus genuinis suis servis

καὶ ἀπολογίαν δὲ αὐτὰ ταῦτα εἶπεν αὖ. Πεφόβηλεν γὰρ, ὅτι εἰ μὴ ἐπέπειστο ἀξίους τῆς ἀμοιβῆς, καὶ ἄφατα ἀγαθὰ, οὐκ ἂν ἐδεσμεῖτο. " Οὐκ αὖ τῷ θηριώδει Νέρωνι προσίκετευεν, εἰ μὴ ἄλλον βασιλέα " μνημονέτερον προσεώρα. " χ. μνημονώτερον. Ὡστε αἱ θλίψεις βεβαίωσις τοῦ εὐαγγελίου.

Συγκοινωνούς μου τῆς χάριτος πάντας ὑμᾶς ὄντας.] Δείκνησιν ἐνταῦθα, ὅτι οὐκ ἀκρίτως αὐτοὺς ἀγαπᾷ· διὰ τοῦτο γάρ, φησιν, ἔχω ὑμᾶς ἐν τῇ καρδίᾳ, διότι συγκοινωνοί μού ἐστε τῆς χάριτος ταύτης, τουτέστι, τῶν θλίψεων καὶ τῶν δεσμῶν· καὶ σπουδάζετε μὴ ἀποκφθῆναι ἡμῶν ἐν ταῖς θλίψεσιν, ἀλλὰ τῶν ὑπὲρ τοῦ εὐαγγελίου πειρασμῶν κοινωνῆσαι. Ὅτι " ἡ χάρις τὰ δεσμά, δῆλον. Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου. ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται· ἢ ὃ καὶ μᾶλλον, ὡς " προκαπὼν λέγει, Ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ πάσχειν. Ὅρα δὲ πῶς οὐκ εἶπε κοινωνοί, ἀλλὰ συγκοινωνοί, δεικνὺς ὅτι καὶ " αὐτὸς ἄλλοις " χ. αὖ. ὢν κοινωνὸς, ὥσπερ ἀλλαχοῦ φησιν· Ἵνα συγκοινωνὸς τοῦ εὐαγγελίου γένωμαι, τουτέστιν, ἵνα κοινωνήσω τῶν ἀποκειμένων ἀγαθῶν, οἷς ὁ εὐαγγελιστὴς καταγγέλλει.

8 Μάρτυς γάρ μου ἐστὶν ὁ Θεὸς, ὡς ἐπιποθῶ πάντας ὑμᾶς ἐν σπλάγχνοις Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Οὐχ ὡς ἀπιστούμενος μάρτυρα καλεῖ τὸν Θεὸν, ἀλλὰ τὸν πολλῶν διάθεσιν οὐκ ἔχων φράσαι διὰ λόγου, τῷ Θεῷ καταλιμπάνει τοῦτο, ὁρῶντι καρδίας ἐξεπάζοντι. τοῦτο γὰρ ἀληθεύειν αὐτὸν τεκμήριον. ὃ γὰρ ἂν εἰ συκοφάντουν αὐτοὺς, μάρτυρα τὸν Θεὸν οὐκ ἐκάλεσεν. Ἐν σπλάγχνοις γὰρ εἶπεν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τουτέστιν, οὐχὶ διὰ τὴν αἰδεσίμην, οὐδ' ὅτι ἐπεμελατό μου τῶν πρὸς χρείαν, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Θεὸν ἀγάπῃ. ἢ ὅτι πατὴρ ὑμῶν γεγονὼς διὰ τὴν πίστεως τὴν εἰς Χριστὸν, σπλάγχνα ἔχω ἐφ' ὑμῖν, οὐ φυσικὰ, ἀλλ' οἷα Χριστὸς χαρίζεται τοῖς γνησίοις

γνησίοις αὐτῦ δούλοις, τοῖς αὐτῷ ἡνωσι τὰ τῦ διαγγελίυ τέκνα. Πάντας ὑ ποθῶ, ὅτι καὶ πάντες τοιῦτοί ἐστε.

9 Καὶ τῦτο προσεύχομαι, ἵνα ἡ ἀγάπη ὑμῶν ἔτι μᾶλλον καὶ μᾶλλον περισσεύῃ.] Καίτοι ὄντω φιλόμυθος, ὅμως ἔτι μᾶλλον βύλεται φιλεῖσθαι. ἀγάπης γὰ μέτρον ὃ μηδέποτε ἵστασθαι. Ορα δὲ πῶς "χ. ὑπερπλεόνασεν. "ὑπερπικωτέραις ἐχρήσατο τοῖς λέξεσιν, εἰπών, ἔτι, καὶ, μᾶλλον καὶ μᾶλλον, καὶ, περισσεύῃ. Φησὶ δὲ τοῦτο, ὁ μόνον ἵνα αὐτὸν ἀγαπῶσιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους.

Ἐν ἐπιγνώσει καὶ πάσῃ αἰσθήσει.] Τῦτ' ἔστιν, ἵνα μὴ ἁπλῶς πάντας ἀγαπᾶτε, ἀλλὰ μετὰ δοκιμασίας, καὶ γνώσεως, καὶ κρίσεως. Εἰσὶ γὰ πολλοὶ ἀλόγως φιλοῦντες· ὅθεν οὐδὲ μόνιμοι αἱ τοιαῦται φιλίαι. ἢ ὅτι ἵνα μὴ αἱρετικοὺς ἀγαπᾶτε.

10 Εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τὰ διαφέροντα.] Τυτέστι, τὰ συμφέροντα. Εἰ γὰ μετὰ δοκιμασίας καὶ κρίσεως ἀγαπᾶτε, δυνασθε τὸ συμφέρον δοκιμάσαι, καὶ ἐπιγνῶναι τίνας μὲ χρὴ φιλεῖν, ὅτι τοὺς πιστούς· καὶ τίνας μὴ, ὅτι τοὺς ἀπίστους. Πῶς οὖν ἀλλαχῦ φησι· Μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύετε; πρῶτον μὲ, οὐχ ἁπλῶς εἶπεν, ἀλλὰ προσδιώρισεν, Εἰ δυνατόν, μετὰ πάντων εἰρηνεύετε. ἕτερα, ἄλλο ἐστὶ τὸ εἰρηνεύειν, καὶ ἄλλο τὸ ἀγαπᾶν· τὸ μὲ γὰ, τὸ μὴ μάχεσθαι· τὸ δὲ ἀγαπᾶν, διάθεσιν ψυχῆς ἀπαιτεῖ, καὶ οἱῦ σύγκρασιν, καὶ ἤθους "ὁμοιότητα· ὅπερ πρὸς αἱρετικοὺς ὐ δεῖ ἐνδείκνυσθαι. Εἰ γὰ ὁ ὀφθαλμός σου σκανδαλίζει σε, ἔκκοψον αὐτόν.

"χ. ὁμοιότητα.

Ἵνα ἦτε εἰλικρινεῖς καὶ ἀπρόσκοποι εἰς ἡμέραν Χριστοῦ.] Οὐ πρὸς τὸ ἐμὸν συμφέρον ταῦτα λέγω, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς μηδὲν νόθον δόγμα ὡς τὸ ἀγάπης πρόφασιν ὑποδέξησθε." Εἶπε δὲ, εἰλικρινεῖς, ὡς πρὸς τὸν Θεόν· ἀπρόσκοποι, ὡς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Εἰ γὰ καὶ μή σε βλάπτει ἡ πρὸς τὸν αἱρετικὸν φιλία, ἀλλ' "ἕτερον σκανδαλίζει. Ὡς πῶς ἐν τῇ ἡμέρᾳ Χριστοῦ "βύρεσῆς εἰλικρινὴς, σκανδαλίζων τοὺς ἀδελφούς;

"χ. ἕτερον σκανδαλ. ζει. "χ. θυσ.

impertit, generantibus ipsi Evangelii filios. Omnes autem desidero & vehementer amo, quandoquidem & omnes tales estis.

9 *Et hoc oro, ut charitas vestra magis ac magis abundet.*] Etiamsi ita adamatus erat, adhuc tamen vehementiùs vult amari. Charitatis enim modus est, nunquam pedem figere. Vide autem uti dictionibus majorem intensionem habentibus usus sit, dicens, *adhuc, magis magisque*, &, *abundet*. Hæc autem ait, non ut ipsum solum diligant, verumetiam alios.

In agnitione & omni sensu.] Hoc est, ut non simpliciter quosvis diligatis, sed cum probatione, & cognitione, & judicio: plerique enim citra rationem diligunt: hinc neque stabiles sunt talium amicitiæ. Vel ut hæreticos non diligatis.

10 *Ut probetis potiora.*] Hoc est, quæ utilia sint. Si enim cum exploratione ac judicio diligatis, potestis quod confert examinare, & agnoscere quinam diligendi sint, fideles nimirum: & qui non, infideles videlicet. Quomodo igitur alio in loco ait, *Cum omnibus hominibus pacem habete?* Primùm quidem non simpliciter dixit, sed cum distinctione: *Si fieri possit, cum omnibus pacem habete.* Deinde, aliud est habere pacem, aliud diligere: illud enim à contentione alienos nos esse jubet: diligere verò, animi affectionem postulat, ac veluti contemperationem, morúmque similitudinem; quæ hæreticis non est exhibenda. *Si enim oculus tuus offendit te, excinde ipsum.* Rom. 12. 18. Mat. 5. 29.

Ut sitis synceri, & sine offensa in diem Christi.] Non in meum hoc commodum dico, sed ne vos adulterinum aliquod dogma charitatis prætextu recipiatis. Dixit autem, *synceri*, quoad Deum: *sine offensa*, quoad homines. Etiamsi enim te non lædat quæ tibi cum hæretico amicitia intercedit, alium tamen offendit. Quomodo igitur in die Christi invenieris syncerus, fratribus tuis offendiculum ponens?

11 *Repleti fructibus justitiæ, qui sunt per Jesum Christum, ad gloriam & laudem Dei.*] Hoc est, ut cum doctrinæ rectitudine vitam etiam minimè condemnandam ducatis : per justitiam enim omnem virtutem intelligit, vel eleemosynam speciatim. Non autem ut imperfectè virtutem aut eleemosynam operemini, sed ut fitis repleti. Quandoquidem autem & infideles videbantur sibi & virtutem & eleemosynam vendicare, adjecit, *Qui sunt per Jesum Christum :* illorum enim opera non sunt secundùm Christum, sed ob vanam gloriam, & ut hominibus placeant. *In gloriam* autem *Dei*, hoc est, non in meam qui hæc doceo. Quare non est quòd vos obsistatis gloriæ Dei. Simul autem animat eos, perinde quasi Deus sit suppetias illis laturus in opere quod ad gloriam ejus sint peracturi.

11 Πεπληρωμένοι καρπῶν δικαιοσύνης, τῶν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς δόξαν καὶ ἔπαινον Θεοῦ.] Τουτέστιν, ἵνα μὴ τῶν δογμάτων ὀρθότητος καὶ βίον ἔχητε ἀκατάγνωστον. δικαιοσύνῃ γὰρ πᾶσαν ἀρετὴν, φησὶν, ἢ τὴν ἐλεημοσύνην ἰδικώτερον. Οὐχ ἵνα δὲ ἀτελῶς τὴν ἀρετὴν ἢ τὴν ἐλεημοσύνην ἐργάζησθε, ἀλλ' ἵνα ἦτε πεπληρωμένοι. Ἐπεὶ δὲ καὶ οἱ Ἕλληνες ἐδόκουν ἀρετῆς μεταποιεῖσθαι καὶ ἐλεημοσύνης, προσέθηκε, τῶν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· τὰ ἐκείνων γὰρ οὐ κατὰ Χριστὸν, ἀλλὰ διὰ κενοδοξίαν καὶ ἀνθρωπαρέσκειαν. Εἰς δόξαν δὲ τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν, οὐκ εἰς ἐμὲ τὸν διδάσκοντα ταῦτα. Ὡστε οὐ δεῖ ἐμποδίσαι ὑμᾶς τῇ δόξῃ τοῦ Θεοῦ. Ἅμα δὲ καὶ προθαρρύνει αὐτοὺς, ὡς τοῦ Θεοῦ μέλοντος συνεργεῖν ἐν τῷ εἰς δόξαν αὐτοῦ ἔργῳ.

12 *Scire autem vos volo, fratres, quòd quæ mihi acciderunt, magis ad profectum venerunt Evangelii.*] Verisimile erat eos, ubi cognovissent eum vinctum esse, turbari, quasi Evangelii prædicatio impediretur. Hanc itaque tollens suspicionem, ait : Non solùm non impediverunt Evangelium vincula mea, sed & in promotionem potiùs cesserunt.

12 Γινώσκειν δὲ ὑμᾶς βούλομαι, ἀδελφοὶ, ὅτι τὰ κατ' ἐμὲ μᾶλλον εἰς προκοπὴν τοῦ εὐαγγελίου ἐλήλυθεν.] Εἰκὸς ἦν αὐτοὺς μαθόντας ὅτι δέδεται, θορυβεῖσθαι, ὡς τοῦ κηρύγματος ἐγκοπησομένου. ἀναιρῶν οὖν τὴν ὑπόνοιαν ταύτην, φησὶν ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἐπέσχεν τὰ δεσμά μου τὸν εὐαγγελισμὸν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον εἰς προκοπὴν ἐγένοντο.

13 *Ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo in toto prætorio, & cæteris omnibus.*] Hoc est, ut vinctus cùm sim, majori fiduciâ loquar, neq; conticescam, sed ut prædicatio verbi ad ipsum usque prætorium pervenerit, hoc est, ad ipsam regiam, atque adeò universam urbem. Hoc autem in Christo factum est, id est, non meum est opus, sed Christi. Vel vincula mea *in Christo*, id est, quæ propter Christum perpetior.

13 Ὡστε τοὺς δεσμούς μου φανερούς ἡμᾶς ἐν Χριστῷ ἐν ὅλῳ τῷ πραιτωρίῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι.] Τουτέστιν, ὥστε καὶ δεδεμένον ὄντα με πλέον παῤῥησιάζεσθαι, καὶ μὴ σιγῆσαί με, ἀλλὰ τὸ κήρυγμα τοῦ λόγου καὶ ἄχρις αὐτοῦ φθάσαι τοῦ πραιτωρίου, τουτέστι, τῶν βασιλείων, καὶ ἐν τῇ πόλει πάσῃ. Τοῦτο δὲ ἐν Χριστῷ γέγονε, τουτέστιν, οὐκ ἐμὸν κατόρθωμα ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ. Ἢ τοὺς δεσμούς μου τοὺς ἐν Χριστῷ, τουτέστι, τοὺς διὰ Χριστόν.

14 *Et ut plures è fratribus in Domino, confidentes vinculis meis, abundantiùs auderent sine timore sermonem loqui.*] Et antea quidem liberè docebant verbum, nunc verò id agunt majori fiduciâ & alacritate, postquam me animadvertunt esse

14 Καὶ τοὺς πλείονας τῶν ἀδελφῶν ἐν Κυρίῳ, πεποιθότας τοῖς δεσμοῖς μου, περισσοτέρως ἀφόβως λαλεῖν τὸν λόγον.] Καὶ πρότερον μὲν ἐπῤῥησιάζοντο, νῦν δὲ περισσοτέρως ἐν τῷ ἐμὲ ἰδεῖν πλέον παῤῥησιαζόμενον, καὶ ταῦτα

περισσοτέρως

τῶν δεδεμένων. Επεὶ γὰρ εἶδον ἐμὲ δεδεμένον, ἀνερρώσθησαν καὶ εἰς ζῆλον. Επεὶ δὲ μέγα ἐδόκει λέγειν, ὅτι ἐγὼ αὐτοὺς "ἐθάρρυνα, εἶπεν, ἐν Κυρίῳ. Εἰ τοίνυν οἱ ἐγγὺς ὄντες τοῖς δεσμοῖς μου, καὶ θαρροῦσι, ἀλλὰ μᾶλλον πλέον θάρσος δέχονται, πολλῷ μᾶλλον ὑμᾶς χρή.

"χ. παρεθάρρυνα.

15 Τινὲς μὲν καὶ διὰ φθόνον καὶ ἔριν, τινὲς δὲ δι' εὐδοκίαν τὸν Χριστὸν κηρύσσουσιν.] Επειδὴ κατεχέθη ὁ Παῦλος, πολλοὶ τῶν ἀπίστων ἐκήρυττον καὶ αὐτοὶ τὸν Χριστὸν, βουλόμενοι εἰς πλείονα ὀργὴν ἐκκαῦσαι τὸν Νέρωνα, ὡς τάχιον τὸν Παῦλον ἀπελθεῖν, ὡς τοῦ κηρύγματος πανταχοῦ "δι' αὐτοῦ καταπαυομένου. τοῦτο οὖν ἐστὶ τὸ, διὰ φθόνον καὶ ἔριν. ἢ ὅτι βουλόμενοι καὶ αὐτοὶ τιμᾶσθαι, καὶ ὑποσπᾶν τι τῆς ἐμῆς δόξης. Αλλοι δὲ δι' εὐδοκίαν, φησὶ, τινές, χωρὶς ὑποκρίσεως, καὶ μὴ "θρασείας γνώμης.

"χ. ὑποκρίσεως.

16 Οἱ μὲν ἐξ ἐριθείας τὸν Χριστὸν καταγγέλουσιν, οὐχ ἁγνῶς.] Τουτέστιν, οὐχ εἰλικρινῶς, οὐδὲ δι' αὐτὸ τὸ καλόν.

Οἰόμενοι θλίψιν "ἐπιφέρειν τοῖς δεσμοῖς μου.] Νομίζοντες, φησὶν, ὅτι με εἰς μείζονα ἐμβαλοῦσι "κίνδυνον, καὶ θλίψιν ὅτι θλίψει ἐπάξουσι· ἀλλ' οὐχ οὕτω συμβαίνει αὐτοῖς τὸ τέχνασμα. λαμπροτέρα γὰρ ἐκ τούτου τὸ κήρυγμα γίνεται, καὶ ἡ ἐμὴ χαρὰ διὰ τοῦτο μείζων. Ορᾷς ὅτι ἔστιν ἔργον ποιῆσαι ἀγαθὸν οὐκ ἀπὸ προαιρέσεως ἀγαθῆς; καὶ οὐ μόνον μισθὸν μὴ ἀπολαβεῖν, ἀλλὰ καὶ κολασθῆναι;

"χ. ἐπιφέρειν. "χ. πόλεμον.

17 Οἱ δὲ ἐξ ἀγάπης, εἰδότες ὅτι εἰς ἀπολογίαν τοῦ εὐαγγελίου κεῖμαι.] Τουτέστιν, οἱ δὲ ἀπὸ τῆς ἀγάπης τῆς εἰς τε τὸν Κύριον καὶ εἰς ἐμὲ, κηρύσσουσιν, εἰδότες ὅτι λόγους μέλλω ποιήσασθαι ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος, καὶ διὰ τοῦτο συναίρονταί μοι τῷ ἔργῳ. ἐὰν γὰρ πολλοὶ ὦσιν οἱ τῷ κηρύγματί μου προσιόντες, θύκο-

confidentiorem, idque cùm vinctus sim: & illi ad æmulationem confortati sunt, postquam me viderunt vinctū. Quia verò magnum videbatur dicere, nempe, *Ego ipsos animavi*; *In Domino*, dixit. Si igitur qui proximè sunt ad mea vincula, non turbantur, sed majorem potiùs fiduciam recipiunt, multò magis vos convenit esse confidentes.

15 *Quidam quidem & propter invidiam & contentionem, quidam autem propter bonam voluntatem Christum prædicant.*] Cùm comprehensus esset Paulus, haud pauci etiam infidelium annunciabant Christum, volentes ad majorem iram accendere Neronem, ut eò celeriùs Paulum è medio tolleret, veluti prædicatione ubique per eum dispersâ. Hoc enim est quod ait, *Per invidiam & contentionem.* Vel tanquam & ipsi honorari voluerint, atque aliquid meâ gloriâ detrahere. Alii autem *per bonam voluntatem*, inquit, hoc est, sine simulatione, ex animo, rectâque sententiâ.

16 *Alii quidem ex contentione Christum annunciant, non syncerè.*] Hoc est, non purè, neque propter ipsum bonum.

Existimant pressuram afferre vinculis meis.] Existimantes me hoc pacto, inquit, in pericula majora injicere, & afflictionem afflictioni adducere: verùm conatus illorum ipsis hac ratione non procedit. Nam inde prædicatio verbi redditur præclarior, meúmque gaudium propterea majus est. Viden' quòd bonum opus facere liceat absque bonâ voluntate? atque non solùm mercedem non recipere, cæterùm pœnâ etiam affici?

17 *Alii autem ex charitate, scientes quòd ad Evangelii defensionem positus sim.*] Hoc est, nonnulli ex charitate cùm erga Dominum, tum erga me, Evangelium prædicant, compertum habentes quòd rationem prædicati verbi redditurus sim, ac propterea mihi auxiliantur in hoc opere. Si enim multi fuerint accedentes prædicationi

tioni meæ, facilis mihi defensio erit. In hoc igitur ipsi cooperantur, haud paucos instituentes.

18 *Quid enim? Omni modo, sive per occasionem sive per veritatem, Christus annunciatur.*] Quid enim, inquit, opus est multa dicere? Quid mihi curæ est, sicne vel aliter; sive *per occasionem*, hoc est, in contentione ac simulatione; *sive per veritatem*, hoc est, in rectitudine & synceritate mentis Christus prædicatur? Hinc nonnulli stolidi putârunt, quòd Paulus aditum dederit hæresibus. Modò Christum, inquiunt, prædicet quis, nihil refert. At contemplare: Primò quidem non dixit, *annunciet*, ut legem sancire videatur, sed, *annunciatur*, rem gestam enarrans recitánsque. Deinde etiamsi ceu legem sanciens ac præcipiens dixisset, neque sic tamen aditum hæresibus dedisset. Quomodo? Quoniam illi de quibus loquitur, non prava dogmata introduxerunt, sed vera quidem prædicabant, non rectè tamen, neque vero scopo: hæretici autem de industriâ recta non prædicant, cæterùm perversa & adulterina, præter hoc quòd perversus etiam illis scopus sit.

Et in hoc gaudeo, sed & gaudebo.] Illi, quidem, inquit, ut me tristitiâ afficiant, hæc faciunt: ego autem lætor, quòd Christus latiùs prædicetur. Et si porrò hoc faciunt, eo abundantiùs ego lætabor. Vides artes diaboli, quomodo illum ipsum infringant?

19 *Scio enim quòd hoc mihi proveniet ad salutem.*] Hoc: quale? quòd verbi prædicatio crescat, per odium quo erga me afficiuntur, & invidiam.

Per vestram orationem & subministrationem Spiritûs Jesu Christi.] Modestiam & insignem animi moderationem hîc expende in Divo Paulo. Cùm enim ex innumeris ejus operibus atque virtutibus debeatur ei salus, adjicit tamen, Si vestris orationibus adjutus ac donatus fuero, subministratúsque fuerit mihi per eas amplior

λός μοι ἡ ἀπολογία ἔσται. Εἰς τοῦτο οὖν ἐκεῖνοι συνεργοῦσι, κατηχοῦντες πολλούς.

18 Τί γάρ; πλὴν * πάντι τρόπῳ, * ἤτοι εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ, Χριστὸς καταγγέλλεται.] Τί γάρ, φησι, δεῖ πολλὰ λέγειν; ἢ τί μοί, φησι, μέλει, αἴ τε ὕπως, αἴτε ἄ· εἴτε προφάσει, τουτέστιν, ἐριθείᾳ καὶ ὑποκρίσει· εἴτε ἀληθείᾳ, τουτέστιν, ὀρθότητι γνώμης Χριστὸς καταγγέλλεται; Ἐκ τούτων τινὲς ἀνόητοι ὑπέλαβον, ὅτι ὁ Παῦλος πρόφασιν δέδωκε ταῖς αἱρέσεσι· μόνον γάρ, φησι, τὸν Χριστὸν καταγγέλλέτω τις, καὶ οὐδὲν διαφέρει. Ἀλλὰ σκόπει, πρῶτον μὲν οὐκ εἶπε, καταγγελέσθω, ἵνα καὶ νομοθετεῖν δόξῃ· ἀλλὰ, καταγγέλλεται, τὸ γινόμενον ἐξηγούμενος. Ἔπειτα, εἰ καὶ ὡς νομοθετῶν εἰρήκει, οὐδὲ ὕπως πρόφασιν ταῖς αἱρέσεσι δέδωκε. Πῶς; ὅτι οὗτοι περὶ ὧν φησιν, οὐ νόθα δόγματα εἰσῆγον, ἀλλ' ὀρθὰ μὲν ἐκήρυττον, οὐκ ὀρθῶς δὲ, οὐδὲ σκοπῷ· οἱ δὲ αἱρετικοὶ προαιρούμενοι οὐκ ὀρθὰ κηρύττουσιν, ἀλλὰ διεστραμμένα καὶ νόθα, μὴ τοῦ καὶ τὸν σκοπὸν ἔχειν διεστραμμένον.

Καὶ ἐν τούτῳ χαίρω, ἀλλὰ καὶ χαρήσομαι.] Ἐκεῖνοι μὲν δι' ὃ τὸ λυπῆσαί με τοῦτο ποιοῦσιν· ἐγὼ δὲ χαίρω ὅτι ὁ Χριστὸς πλέον κηρύττεται· κἂν ἐπὶ τοῦτο ποιῶσιν, ὅτι πλέον χαρήσομαι. Ὁρᾷς πῶς αἱ μηχαναὶ τοῦ διαβόλου αὐτὸν ἐκφρον καταλύουσιν; * χ. ποιήσουσιν.

19 Οἶδα γὰρ ὅτι μοι τοῦτο ἀποβήσεται εἰς σωτηρίαν.] Τοῦτο; ποῖον; Τὸ αὔξεσθαι τὸ κήρυγμα διὰ τὸ μισεῖσθαι καὶ τοῦ ζήλου.

Διὰ τῆς ὑμῶν δεήσεως, καὶ ἐπιχορηγίας τοῦ Πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Ὅσα τιμῶ παπεινοφρονοῦντα τοῦ μακαρίου· ἀπὸ μυρίων κατορθωμάτων ἔχων ὀφειλομένην τιμὴν σωτηρίαν, ὅμως φησὶν, Ὅτι ἐὰν τῶν ὑμετέρων εὐχῶν ἀξιωθῶ, καὶ ἐπιχορηγηθῇ μοι δι' αὐτῶν πλεῖον τὸ πνεῦμα, σύντομον ἔσται μοι ἡ σωτηρία

"χ. σωτηρία. " ἡ σωτηρία. Ἐπιχορηγήσει " δὲ λέγει τὴν πλείω ὑπόδοσιν τῆς χάριτος τοῦ πνεύματος.

"χ. ἐπιχορηγήσει.

20 Κατὰ τὴν ἀποκαραδοκίαν καὶ ἐλπίδα μου.] Ἀποκαραδοκίαν, τὴν βεβαίαν ἐλπίδα καὶ ἀμετάθετον φησι, ἥτις τὸ, τὴν κάραν ὅλην δοκεῖν καὶ ὑπτιάζειν πρὸς τὸ βεβαίως ἐλπιζόμενον. Φησὶ γοῦν, ὅτι ἐλπίζω βεβαίως σωθήσεσθαι. Σωτηρίαν δὲ καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς Νέρωνος ὠμότητος νοήσῃς. ὥσπερ γάρ, φησι, τὸν πρῶτον κίνδυνον, οὕτω καὶ τὸν παρόντα * διαφεύξομαι. Διδάσκει δὲ ἐνταῦθα μὴ τὸ πᾶν τῶν ἑτέρων εὐχαῖς ὑπεκτίθεσθαι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἡμᾶς συνεισφέρειν, ὥσπερ οὖν καὶ αὐτὸς τὴν ἐλπίδα, τὴν πάντων αἰτίαν ἀγαθῶν. Καὶ ὁ προφήτης γάρ φησι, Γένοιτο τὸ ἔλεός σου κύριε ἐφ' ἡμᾶς, καθάπερ ἠλπίσαμεν. Καὶ ἑτέρωθι· Τίς ἤλπισεν ἐπὶ Κύριον καὶ κατῃσχύνθη; Καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος· Ἡ ἐλπὶς οὐ καταισχύνει.

* κίνδυνον.

Ὅτι ἐν οὐδενὶ αἰσχυνθήσομαι.] Τουτέστιν, οὔτε ἐν τῷ ζῆν· κηρύττω γάρ· οὔτε ἐν τῷ θανεῖν· οὐ γὰρ περιέσονται οἱ ἐχθροί. κἂν γὰρ κτείνωσι, τότε μᾶλλον ἡ ἀνεπαίσχυντος δόξα· ὅμως οὐκ ἔσται " οὐδὲ τοῦτο αὐτοῖς.

"χ. ἔσται.

Ἀλλ' ἐν πάσῃ παῤῥησίᾳ μεγαλυνθήσεται Χριστὸς ἐν τῷ σώματί μου, εἴτε διὰ ζωῆς, εἴτε διὰ θανάτου.] Ἐκεῖνοι μέν, φησι, διὰ τῆς αὐτῶν δόλου ᾠήθησάν με εἰς κινδύνους ἢ θάνατόν με ἐμβαλεῖν· οὐ προχωρήσει δὲ αὐτοῖς τὸ ἀποτόλμημα, ἀλλ' ἐν πάσῃ παῤῥησίᾳ, τουτέστι, φανερῶς καὶ ἀναπῤῥήτως μεγαλυνθήσεται Χριστὸς ἐν τῷ σώματί μου, τουτέστι, ζῶντός μου ἢ τοῦ σώματος τούτου ἀφαιρεθέντος· οὐ γὰρ ἀποθανοῦμαι. Ἵνα μή τις εἴπῃ· Τί οὖν; ἐὰν σὺ ἀποθάνῃς, οὐ μεγαλυνθήσεται; ἐπάγει ὅτι διὰ θανάτου μὲν τοῦ ἐμοῦ μεγαλυνθήσεται, ὅτι με διὰ τοῦ θανάτου ἰσχυροτέρον ἐποίησε· πλὴν τέως διὰ τῆς ζωῆς νῦν, ὅτι

"χ. παύτω. "Τοῦτό μοι ἐγχείσεται ἐξελόμενος τῶν κινδύνων. Λέγει δὲ τοῦτο τοῦ θανάτου, οὐχ ὡς θέλοντος ἀποθανεῖσθαι, ἀλλ' ἵνα εἰ

spiritus, hinc mihi ſalus erit. Subminiſtrationem autem majorem gratiæ ſpiritûs augmentationem dicit.

20 *Secundùm expectationem & ſpem meam.*] Ἀποκαραδοκίαν, firmam & immobilem ſpem vocat, ab eo quòd caput totum videatur inclinare ad id quod firmiter ſperatur. Ait ergo; Firmiter ſpero me conſervatum iri. Salutem autem liberationem à Neronis crudelitate intelliges. Ut enim primum periculum evaſi, ait, ſic etiam præſens effugiam. Docet autem hîc ne totum negotium noſtrum aliorum orationibus committamus, cæterùm noſipſos oportere etiam aliquid afferre, perinde ac ipſe ſpem, omnium bonorum cauſam, affert. Nam & Propheta ait: *Fiat miſericordia tua, quemadmodum ſperavimus.* Et alio in loco: *Quis ſperavit in Dominum, & pudefactus eſt?* Atque ipſe Paulus, *Spes non confundit.* Pſal. 32. 22. Eccli 2. 11. Rom. 5. 5.

Quòd in nullo confundar.] Hoc eſt, neque in vita: prædico enim Evangelium: neque in morte: non enim ſuperabunt hoſtes. Etſi enim occiderint, major mihi potiùs inde gloria creſcet, quæ nullo me pudore neque ignominiâ afficiet. Attamen neq; iſtud quidem illis dabitur.

Sed in omni fiducia magnificabitur in corpore meo Chriſtus, ſive per vitam, ſive per mortem.] Illi, inquit, dolo ſuo putârunt ſeſe me in pericula & mortem conjecturos: non ſuccedet autem eis conatus, ſed *in omni fiducia*, hoc eſt, palàm & irrefragabiliter *magnificabitur Chriſtus in corpore meo*, hoc eſt, tantiſper dum vivo, corpus hoc circumferens: non enim moriar. Ne autem quiſquam dicat, Quid igitur? ſi tu moriare, non magnifiet? infert: imò & per mortem meam magnifiet, quia morte me fortiorem fecit: veruntamen interim per vitam meam glorificatur, quoniam hanc mihi donavit, è periculis eruens. De morte autem loquitur, non veluti ſtatim moriturus, verùm ut etiamſi fiat, non turbentur,

bentur: vehementer enim eum amplectebantur.

21 *Mihi enim vivere Christus est, & mori lucrum.*] Hoc est, novam quandam vitam vivo, & Christus est mihi omnia, & spiritus, & vita, & lumen. Vitæ enim nomen, naturalem etiam vitam
Act.17.28. significat: *Nam in ipso*, inquit, *& vivimus, & movemur.* Significat etiam vitam in
Rom.6.2. peccatis, ut cùm dicit, *Qui mortui sumus peccato, quomodo adhuc vivemus in ipso?* Significat & vitam sempiternam, sive eam
Cap.3.20. quæ secundùm Christum est: ut, *Conversatio nostra in cœlis est.* Hîc igitur naturalem vitam Paulus non rejicit, sed vitam quæ peccato dedita est, hujus mundi imposturæ attendentem. Christum autem confitetur sibi esse vitam, quemadmodum
Galat.2.20. & alio in loco dicit: *In fide vivo filii Dei.* Mori autem lucrum est, quia tunc apertiùs cum ipso versabor. Lucrum itaque mihi præbebunt, festinantes me ex hujus mundi vita ejicere, Christo, qui est vita mea, me allegantes.

22 *Si autem vivere in carne, hoc mihi fructus est operis, & quid eligam, ignoro.*] Ne existimes ipsum præsentem vitam reprehendere, inquit: *Si vivere in carne, hoc mihi fructus est operis*, hoc est, dixi quidem lucrum esse mori, veruntamen postquam vivere in carne non sit infrugiferum mihi (fructum enim fero, docens illuminánsque omnes) non novi quid eligam. Hîc autem obstruuntur præsentem vitam calumniantium hæreticorum ora: nam non est prava, cùm fructus nobis impertiat. Quocirca ipsa non est causa, sed voluntas malè illâ utentium. Porrò, mysterium quoddam revelans, indicat se esse Dominum vitæ mortísque: nam si velim, inquit, hoc ex Deo petere, dabit gratiam. Ex hoc ergo debetis consolationem accipere, quòd etiamsi moriar, non ex malitia hostium, sed ex dispensatione Dei factum est istud.

23 *Coarctor autem ex duobus, desideri-*

καὶ ἡμῖν δόξαν, μὴ παραιτῶσι· σφόδρα γὰρ αὐτὸν περιείχοντο.

21 Ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν, Χριστὸς, καὶ τὸ ἀποθανεῖν, κέρδος.] Τουτέστι, καινήν τινα ζωὴν ζῶ, καὶ ὁ Χριστός μού ἐστι τὰ πάντα, καὶ πνοὴ, καὶ ζωὴ, καὶ φῶς. Τὸ γὰρ τῆς ζωῆς ὄνομα σημαίνει μὲν καὶ τὴν φυσικὴν ζωήν· Ἐν αὐτῷ γάρ, φησι, ζῶμεν καὶ κινούμεθα. σημαίνει δὲ καὶ τὴν τῆς ἁμαρτίας, ὡς ὅταν λέγῃ, Οἵτινες ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ, πῶς ἔτι ζήσομεν ἐν αὐτῇ; σημαίνει ὴ καὶ τὴν αἰώνιον, ἥτις τὴν πρὸς Χριστόν· ὡς, Τὸ ἡμῶν πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει. Ἐνταῦθα πίνων τὴν φυσικὴν ζωὴν ἀφῆκεν ὁ Παῦλος, δηλαδὴ τὴν ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ, τὴν προσέχουσαν τῇ κοσμικῇ ἀπάτῃ. Τὸν Χριστὸν δὲ ὁμολογεῖ εἶναι ζωὴν αὐτῷ, ὥσπερ οὖν καὶ ἀλλαχοῦ φησιν· Ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Τὸ δὲ ἀποθανεῖν, κέρδος, ὅτι αὐτῷ, φησι, τότε σαφέστερον συνέσομαι. Ὡστε κέρδος μοι προσξενήσουσιν οἱ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ζωῆς ἐκβαλεῖν σπεύδοντες, τῷ Χριστῷ, ὃς ἐστιν ἐμὴ ζωὴ, προπέμποντές με.

" χ. ἀλλ' * αὐτῷ. * ἐν.

22 Εἰ δὲ τὸ ζῆν σαρκὶ, τοῦτό μοι καρποῦ ἔργου, καὶ τί αἱρήσομαι οὐ γνωρίζω.] Ἵνα μὴ νομίσῃς διαβάλλειν αὐτὸν τὸν παρόντα ζωὴν, φησίν· Εἰ γὰρ τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ, τοῦτό μοι καρποῦ ἔργου, τουτέστιν, εἶπον μὲν ὅτι κέρδος μοι τὸ θανεῖν, πλὴν ὅτι γε τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ οὐκ ἄκαρπόν μοί ἐστι, (καρποφορῶ γὰρ, διδάσκων καὶ φωτίζων πάντας) οὐκ οἶδα τί αἱρήσομαι. Ἐνταῦθα δὲ φερόμενοι καὶ τὴν τοῦ παρόντος ζωὴν διαβαλόντων αἱρετικῶν τὰ στόματα. καὶ γὰρ ὠφέλιμός ἐστιν, εἴγε καρποὺς ἡμῖν δίδωσιν. Ὡστε οὐκ αὐτὴ αἰτία, ἀλλ' ἡ προαίρεσις τῶν κακῶς χρωμένων αὐτῇ. Καὶ μυστήριόν τι ἀποκαλύπτων, δείκνυσιν ἑαυτὸν κύριον ὄντα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου. Εἰ γὰρ βουλοίμην, φησὶν, αἰτήσασθαι τὸν Θεὸν, δώσει χαρίσασθαι· ὥστε καὶ ἐκ τούτου ὀφείλετε παραμυθίαν, ὅτι εἰ καὶ " θανοῦμαι, " οὐκ ἐκ πονηρίας τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ Θεοῦ οἰκονομίᾳ γίνεται τοῦτο.

" χ. θανατῶ. " χ. οὐ κατὰ πονηρίαν τῶν ἐχθρῶν ἐστι λαμβάνειν τοῦτο γινόμενον· ἀλλὰ Θεοῦ οἰκονομίᾳ.

23 Συνέχομαι δὲ ἐκ τῶν δύο, τοῦτ' ἔστι-

ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, πολλῷ μᾶλλον κρεῖσσον· 24 τὸ δὲ ἐπιμένειν ἐν τῇ σαρκὶ, ἀναγκαιότερον δι' ὑμᾶς.] Ταῦτα λέγει προοικονομῶν αὐτοὺς ἐνεγκεῖν γενναίως τὸν μέλλοντα αὐτῷ τελευτὴν. Τί γὰρ ἀγωνιᾶτε, φησὶν, ἐπὶ τῷ θανάτῳ; τοῦτο * καλὸν, καὶ ἐπιθυμῶ, καὶ κρεῖττόν μοι τοῦτο ἐστὶ· δίδωσι γάρ μοι σὺν Χριστῷ εἶναι. ὥστε οὐ δεῖ ὑμᾶς ἀλγεῖν. Πάλιν δὲ ἐπιμένειν τῇ σαρκὶ, ἀναγκαιότερον δι' ᵃ ὑμᾶς· μετέραν ὠφέλειαν· οὐ γὰρ ζητῶ τὸ ἐμαυτοῦ, ἀλλὰ τὸ ὑμῶν. ᵇ Συνεχόμενος οὖν ἐκ τῶν δύο τούτων, τουτέστι, στενοχωρούμενος, καὶ μὴ εἰδὼς πῶς προαιρήσω· ὅμως ἀναγκαιότερον κρίνω τὸ, ὑμᾶς ζῶν ὠφελῆν. Ἀρά ἐστί τι τοῦ Παύλου ψυχῆς ἀνάξιον; ὃς γε καὶ σωθῆναι Χριστῷ αἱρετώτερον ἔκεινε καὶ προτιμότερον τὸν τῶν ἄλλων ὠφέλειαν· ἵνα πλέον ἀκειωθῇ τοῦ Χριστῷ ἐναβρυνόμενος τὸν μὴ Χριστοῦ ᶜ διδασκαλίαν.

* καλὸν, καὶ ἐπιθυμῶ.

ᵃ κ. ὑμᾶς.

ᵇ κ. συνέχομαι.

ᶜ κ. συνδιδασκαλίαν.

25 Καὶ τοῦτο πεποιθὼς οἶδα, ὅτι μενῶ καὶ συμπαραμενῶ πᾶσιν ὑμῖν, εἰς τὴν ὑμῶν προκοπὴν καὶ χαρὰν τῆς πίστεως.] Ἐπειδὴ, φησὶν, ἀναγκαῖόν ἐστι τὸ ἐπιμένειν τῇ σαρκὶ, πεποιθότως καὶ ἀδιστάκτως οἶδα ὅτι μενῶ, τουτέστι, ζήσω· καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ μεθ' ὑμῶν, ὅ ἐστιν, ὄψομαι ὑμᾶς. Τίνος ἕνεκεν; ἵνα ὑμεῖς προκόψητε ἐν τῇ πίστει, τουτέστι, ἐπιδῶσθε καὶ παγιωθῆτε ἔστε τῷ δόγματι, καὶ τῷ βίῳ· ἥτις προκοπὴ χαρὰ ἐστὶν ἀμφοῖν καὶ ὑμῶν καὶ ἐμοῦ. Ἐπιφωνῶν δὲ καὶ φοβεῖ αὐτοὺς, ὡς δὴ εἰ λέγων· Ὁρᾶτε, δι' ὑμᾶς ἐτερήθην τοῦ σωθῆναι Χριστῷ· μὴ ματαιώσητέ μου τὸν ἐν σαρκὶ προαγωνιστήν. Τί οὖν; ἀρα Φιλιππησίους μόνους προέτρεψεν; ἢ ἆρα τούτοις μόνοις, ἀλλὰ παραπλησίως αὐτοῖς τοῦτο λέγει, καὶ προτρεπόμενος εἰς πλείονα σπουδήν.

26 Ἵνα τὸ καύχημα ὑμῶν περισσεύῃ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐν ἐμοὶ, διὰ τῆς ἐμῆς παρουσίας πάλιν πρὸς ὑμᾶς.] Ἐπειδὴ ἄνω εἶπεν, ὅτι διὰ τὴν ὑμῶν προκοπὴν

um habens, dissolvi & esse cum Christo, multo magis melius: 24 *Permanere autem in carne, magis necessarium propter vos.*] Hæc dicit præmuniens eos, ut strenuè fortitérque ferant futuram mortem suam. Quid enim doletis, inquit, propter mortem meam? hanc ego desidero, ac melius mihi hoc est: largitur enim mihi ut sim cum Christo. Itaque non oportet vos dolere. Veruntamen è contrà manere in carne, magis est necessarium propter vestram commoditatem. Non enim quæro quod meum est, sed quod vestrum est. Coarctatus igitur hisce duobus, hoc est, in angustia constitutus, & ignarus quidnam præferam, necessarium tamen magis judico, vobis meâ vitâ prodesse. Estne aliquid cum Pauli animo æquiparandum? qui huic ipsi, ut cum Christo esset, aliorum utilitatem præferebat; & quò magis Christo approprietur, conversationem suam cum Christo differens?

25 *Et hoc confidens scio, quòd manebo, & simul permanebo cum omnibus vobis, ad profectum vestrum, & gaudium fidei.*] Quia necessarium est, inquit, ut in carne maneam, confidenter indubitantérque novi quòd manebo, hoc est, vivam: & non simpliciter, sed vobíscum, quod est, videbo vos. Cujus rei gratiâ? Ut vos in fide promoveatis, hoc est, fulciamini, firmeminíque cùm in dogmate, tum in vita: qui profectus verum gaudium est & meum & vestrum. Hîc etiam nonnihil eos perterrefacit, perinde quasi dicat, Videte, per vos orbatus sum quo minùs apud Christum agam: videte igitur, ne vanam & irritam faciatis meam in carne perseverantiam. Quid igitur? ob Philippenses solos in carne perduravit? Non propter hos solos, verùm curam illis adhibens hæc dicit, ac ad majorem sobrietatem adhortans.

26 *Ut gloriatio vestra abundet in Christo Jesu in me, per meum adventum iterum ad vos.*] Quia antè dixerat, ob vestrum profectum permanebo, innuit jam

quòd

quòd & ipſi nonnihil lucelli ex eo accedat, nempe, ut abundantiùs glorietur de ipſis, eò quòd proficiant per ſuum ad eos adventum. Quid igitur ? venitne ad ipſos ? Hoc ſanè incertum eſt, déque eo ambigitur.

27 *Tantùm dignè Evangelio Chriſti converſemini.*] Hoc ſolùm a vobis quæro, ut creſcatis in virtute. Dignè autem Evangelio vivit, qui ſeipſum abnegans crucem ſuam tollit, Chriſtumque ſequitur.

Ut ſive cùm venero & videro vos, ſive abſens, audiam de vobis.] Non tanquam ſententiam mutâſſet, neque tanquam non ſit venturus, hæc dicit: verùm etiamſi, inquit, fortaſſe non veniam, poſſum tamen vel abſens etiam exhilarari ſuper converſatione veſtrâ ſecundùm Evangelium. Proinde etiamſi non advenero, ne recidatis, ſed vigilate, tanquam certò ſim agnituri quomodo vos geratis.

Quòd ſtatis in uno ſpiritu, unâ animâ.] Hoc eſt, in eodem dono concordiæ. Hâc enim ratione in una anima quidam perſiſtunt unanimes & concordes, quando nimirum unum etiam ſpiritum habuerint.

Concertantes fidei Evangelii.] Hoc eſt, vos mutuò adjuvantes in certamine quod pro fide ſuſcipitur.

28 *Et in nullo terreamini ab adverſariis.*] Non dico, inquit, non decidentes, ſed, neque terreamini: id eſt, non turbemini in ulla ſanè re, ſive pericula interminentur, ſive mortem adducant: nihil enim perficiunt, ſed territant tantùm, adeò ſunt imbecilles.

Quæ eſt ipſis quidem indicatio interitûs, vobis autem ſalutis.] Quando enim conſpexerint ſeſe poſt innumera quæ tentârunt, ne territare quidem vos poſſe, nonne evidens hoc illis indicium erit, quòd ſua quidem peribunt, veſtra verò fortia ſunt, captúque difficilia, & ſalutem protinus habentia ?

Et hoc à Deo. 29 *Quia vobis donatum eſt.*] Hoc eſt, indicium eſt, quòd ipſi quidem non proficiant, vos verò proficiatis. Quòd autem hoc à Deo ſit, ſubjungit, dicens, Quia vobis donatum eſt.

27 Μόνον ἀξίως τῦ εὐαγγελίυ τῦ Χριςοῦ πολιτεύεσθε.] Μόνον τῦτο " ζητῶ πρὸς ὑμᾶς, ἵνα ὑπιδῶτε πρὸς ἀρετήν. Ἀξίως γὰρ τῦ εὐαγγελίυ πολιτεύεται, ὁ ἑαυτὸν ἀπαρνησάμενος, καὶ τὸν σταυρὸν ἄρας, καὶ ἀκολυθήσας Χριςῷ. " χ. ὑπ. ζητῶ.

Ἵνα εἴτε ἐλθὼν καὶ ἰδὼν ὑμᾶς, εἴτε ἀπὼν, ἀκύσω τὰ περὶ ὑμῶν.] Οὐχ ὡς μεταθήσομαι τῦ γνώμυ, ἀλλ' ὡς οὐκέτι ἔξων ταῦτα λέγει· ἀλλὰ καὶ ἐὰν τυχὸν οὐκ ἔλθω, φησὶ, δυνάμην καὶ ἀπὼν εὐφραίνεσθαι " ἐπὶ τῇ κατὰ " χ. ἐπὶ. τὸ εὐαγγέλιον πολιτείᾳ ὑμῶν. Ὥςε μὴ ἀναπέσητε, κἂν μὴ φοβηθῶμεν, ἀλλ' ὡς μαθησομένων τὰ καθ' ὑμᾶς, νήφετε.

Ὅτι ςήκετε ἐν ἑνὶ πνεύματι, μιᾷ ψυχῇ.] Τυτέςιν, ἐν τῷ αὐτῷ χαρίσματι τῷ τῆς ὁμονοίας· ὕτω γὰρ καὶ ἐν μιᾷ ψυχῇ ἵςανταί τινες " ὁμονοοῦντες καὶ ὁμοψυχοῦντες, δηλονότι ὅταν καὶ ἓν πνεῦμα ἔχωσι. " χ. τυτέςιν, ὁμονοῦσι καὶ ὁμοψυχοῦσιν, ὅτ.

Συναθλοῦντες τῇ πίςει τῦ εὐαγγελίυ.] Τυτέςι, " συμπαραλαμβάνοντες " χ. συμβαλλ. ἀλλήλους ἐν τῇ ὑπὲρ τῆς πίςεως ἀθλήσει.

28 Καὶ μὴ πτυρόμενοι ἐν μηδενὶ ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων.] Οὐ λέγω, φησὶ, μὴ καταπίπτοντες, ἀλλὰ, μηδὲ πτυρόμενοι, τυτέςι, μὴ θορυβούμενοι ἐν μηδενὶ, κἂν κινδύνους ἀπειλῶσι, κἂν θανάτους ἐπάγωσιν· ταῦτα γὰρ αὐτοῦσιν, ἀλλὰ πτύρεσι μόνον, ὅτι ὡς εἰσὶν ἀσθενεῖς.

Ἥτις ἐςὶν αὐτοῖς μὲν ἔνδειξις ἀπωλείας, ὑμῖν δὲ σωτηρίας.] Ὅταν γὰρ ἴδωσιν, ὅτι μυρία τεχνάζόμενοι ταῦτα πῦρ ὑμᾶς δυνάμται, ἓν δεῖγμα τῦτο σαφὲς ἔξουσιν, ὅτι τὰ μὲν αὐτῶν ἀπολωλώτα, τὰ δὲ " ὑμέτερα ἰσχυρὰ, καὶ ἀνάλωτα, καὶ αὐτόθεν ἔχοντα τὴν σωτηρίαν; " χ. ἡμῶν ἐσ.

Καὶ τῦτο ἀπὸ Θεῦ· 29 Ὅτι ὑμῖν

ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν.] Χάρισμα ὀνομάζων ὁ Παῦλος τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ πάσχειν, δύο * ἐνεργεῖ κατορθοῖ· ἓν μέν, ἵνα μὴ αἰσχύνωνται, μηδὲ καταπίπτωσι πάσχοντες· ἕτερον δὲ, ἵνα μὴ ἐπαίρωνται· τὸ πᾶν γὰρ, φησι, τοῦ Θεοῦ ἐστι. Καὶ γὰρ καὶ τὰς ἀρετὰς χαρίσματά φησιν· οὐχ ἵνα τὸ αὐτεξούσιον ἀφέλῃ, ἀλλ' ἵνα μετριόφρονας κατασκευάσῃ. Οὐδὲ γὰρ ἄνευ Θεοῦ ποιῆσαί τι δυνάμεθα. Τάχα δὲ καὶ τοῦτο τὸ χάρισμα μεῖζον τοῦ νεκροὺς ἀναστῆσαι· ἐκείνῳ μὲν γὰρ ὀφειλέτης εἰμὶ, ἐνταῦθα δὲ ὀφειλέτην ἔχω τὸν Χριστόν. Ὢ θαῦμα, καὶ χαρίζεται μοι, καὶ ἐπ' αὐτῷ τούτῳ ὀφείλῃ μοι.

* πᾶσι.

30 Τὸν αὐτὸν ἀγῶνα ἔχοντες, οἷον εἴδετε ἐν ἐμοὶ, καὶ νῦν ἀκούετε ἐν ἐμοί.] Δείκνησι τὰ αὐτὰ ἀγωνιζομένους αὐτῷ, τὰ αὐτὰ ἀθλοῦντας. Ὃ μεγάλην αὐτοῖς ἀρετὴν παρεσκεύαζε. Ἔχετε δέ, φησιν, ἐμὲ ὑπόδειγμα· καὶ γὰρ εἴδετέ με πρὸ ὑμῶν ἀθλήσαντα, ὅτε δηλαδὴ ἐδάρην καὶ ἐφυλακίσθην· καὶ νῦν δὲ ἀκούετε.

tum est pro Christo, non solùm ut in eum credatis, sed etiam ut pro illo patiamini.] Charisma nominans Paulus pro Christo afflictionem, duo hîc perficit: alterum quidem, ut non pudefiant neque succumbant, dum patiuntur: alterum, ut non efferantur: totum enim, inquit, Dei est. Etenim & virtutes charismata dicit: non ut liberum arbitrium tollat, sed ut eos moderatè sapere faciat. Nam sine Deo aliquid facere non possumus. Forsan & hoc donum est majus quàm mortuos excitare: illic enim debitor sum, hîc autem debitorem habeo Christum. O rem admiratione dignam! Et donat mihi, & super hoc ipso debet mihi.

30 *Idem certamen habentes, quale vidistis in me, & nunc auditis in me.*] Ostendit hîc quòd in eodem sunt secum certamine, in iisdem pugnantes: quæ res magnæ ipsis virtutis testimonium præbet. Habetis, inquit, me exemplum: scitis enim me apud vos certâsse, quando videlicet cæsus, & in carcerem conjectus eram: nunc verò auditis etiam.

ΚΕΦ. β.

CAP. II.

" χ. εἴτι σπλάγχνον οἰκτιρμοὶ

Εἴτις οὖν παράκλησις ἐν Χριστῷ, " εἴτις παραμυθία ἀγάπης, εἴτις κοινωνία πνεύματος, εἴτινα σπλάγχνα καὶ οἰκτιρμοὶ, 2 πληρώσατέ μου τὴν χαρὰν, ἵνα τὸ αὐτὸ φρονῆτε.] Ὁ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ βούλεσθε παράκλησίν τινα δοῦναί μοι ἐν τοῖς πειρασμοῖς μου· εἴτινα παραμυθίαν, οἵαν ἡ ἀγάπη γεννᾷ· εἰ μέλλετε δείξαι ὅτι κοινωνίαν τινὰ ἔχετε μεθ' ἐμοῦ ἐν τοῖς πνευματικοῖς καὶ τῷ Κύριον· εἰ σπλαγχνίζεσθε καὶ οἰκτίρετέ με ἐφ' οἷς πάσχω· ταῦτα πάντα ἐν τούτῳ μοι ἀπόδοτε, ἐν τῷ ἀλλήλοις ἀγαπᾶν. Ὅρα δὲ πῶς τὸ ὁμονοῆν ἐκείνοις, οἰκεῖόν θυεργέτημα, καὶ ὡς αὐτὸς ἐλέους ἀξιοῦμενος πάλιν. Οὐκ εἶπε

SI qua ergo consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua societas Spiritûs, si qua viscera & miserationes, 2 Implete lætitiam meam, ut idem sapiatis.] Quod ait, est hujusmodi: Si vultis mihi quampiam in tentationibus meis consolationem dare; si quod solatium, quale charitas generat; si monstraturi estis quòd communicationem quandam habeatis mecum in spiritualibus, & secundùm Dominũ; si affectu miserationis movemini, meque miseramini propter ea quæ patior; hæc omnia mihi in hoc reddite, ut vos mutuò diligatis. Animadverte hîc quomodo concordiam eorum suum esse beneficium interpretetur, & perinde accipiat, atque si ipse misericor-

diam esset consecutus. Non dixit autem, Parate mihi gaudium: sed, *implete*. Orsi enim estis in me gaudium: dedistis insuper mihi ut pacem haberem; cupio in posterum ut istud mihi ad finem usq; ducatur. Quale autem mihi gaudium? Non ut è periculis liberer, quicquámve à vobis accipiam, sed ut vos idem sapiatis.

Eandem charitatem habentes.] Hoc majus est quàm idem sapere, eandem scilicet charitatem habete. Noli tu cùm summè dilectus fueris, remissè ac pigrè redamare, sed eâdem mensurâ.

Unanimes, idem sentientes.] Tanquam una sitis anima, non naturâ & substantiâ, sed mente & concordiâ: quod indicat cùm ait, *idem sentientes.*

3 *Nihil per contentionem, aut vanam gloriam.*] Nihil, inquit, per zelum & contentionem facientes: quod solemus dicere; Danda est mihi opera, ne me vincat ille: hoc est ἐριθεία, contentio. Deinde matrem hujus adducit, vanam gloriam: ex hac enim illa nascitur. Quando enim hominum gloriam amamus, quid, quæso, propter eam non facimus?

Sed in humilitate animi alium quisque se præstantiorem existimet.] Planum hîc nobis facit quâ ratione vanam gloriam effugere queamus, doctrinámque tradit saluti nostræ consonam. Si enim existimaveris, inquit, quòd alius non simpliciter sit major te, cæterùm quòd multis nominibus te excellat, & ex multâ humilitate hoc modo rem se habere tibi persuaseris, honore eum prorsus afficies. Hoc si facias, cùm eum apud alios honore affici conspexeris, haud ægrè feres: imò etiamsi convicietur tibi, etiamsi verberet, patienter feres. Maiorem namque te ipsum arbitratus es: neque invidebis ei: invidia enim in pares agit, non in excellentiores: & ille rursus, cogitet te esse excellentiorem se, & hoc pacto integra erit tranquillitas.

4 *Non quæ sua sunt singuli con-*

ῆ, πεπήσατέ " μοι χαρᾶν, ἀλλά, * πλη- " χ. μου. * χαρὰν.
ρώσατε. ἤρξασθέ, φησι, τὸ ἐν ἐμοὶ χα-
ρᾶς, καὶ ἤδη μετεδώκατέ μοι τοῦ εἰ-
ρηνεύειν, ὀπτῶμαι λοιπὸν καὶ εἰς τέ-
λος ταύτην ἐλθεῖν. Ποία δέ μοι χαρά;
οὐχ ἵνα τῶν κινδύνων ῥυσθῶ, ἢ λάβω
τι παρ' ὑμῶν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς τὸ αὐτὸ
φρονῆτε.

Τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχοντες.] Τοῦτο
μεῖζον ἦν τὸ αὐτὸ φρονεῖν, τὴν * αὐτὴν * χ.
ἀγάπην ἔχετε· Μὴ φιλόμυθος γενέ-
σθω τοίνυν αὐτὸς, " φίλῃ χαιρέτω, ἀνὴρ ἴσῳ " χ. φιλεῖς
τῷ μέτρῳ. φαιδρῶς.

Σύμψυχοι, τὸ ἓν φρονοῦντες.] Ὡς
μία ὄντες ψυχὴ, οὐ τῇ οὐσίᾳ, ἀλλὰ τῇ
* γνώμῃ καὶ τῇ ὁμονοίᾳ· ὃ δηλοῖ εἰπών, τὸ * μιᾷ.
ἓν φρονοῦντες.

3 Μηδὲν κατ' ἐριθείαν, ἢ κενοδο-
ξίαν·] Μηδέν, φησι, κατὰ ζῆλον, ἢ ἔρι-
πτιοῦντες· ὅπερ εἰώθαμεν λέγειν· σπου-
δάσαι ἔχω, ἵνα μή με νικήσῃ ὁ δεῖνα·
τοῦτο ἔστιν ἡ ἐριθεία. Εἶτα τὴν " ταύτης μη- " χ. ταύτα.
τέρα ἐπάγει, τὴν κενοδοξίαν· ἐκ γὰρ ταύ-
της ἐκείνη. ὅταν γὰρ τῶν ἀνθρώπων
δόξης ἐρασθῶμεν, τί οὐ ποιοῦμεν ἕνεκα
ταύτης;

Ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους
ἡγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν.] " Νῦν " χ. τὰς
ὁδὸν δείκνυσιν ἡμῖν δι' ἧς φθυξόμεθα τὴν
κενοδοξίαν, καὶ δόγμα λέγει συγκρότη-
μα τῆς ἡμῶν σωτηρίας. Ἐὰν γὰρ ὑπολά-
βῃς, φησὶν, ὅτι ὁ δεῖνα οὐχ ἁπλῶς μεί-
ζων σου ἐστὶν, ἀλλ' ὅτι καὶ καθ' ὑπερβο-
λὴν ὑπερέχει σου, καὶ ἀπὸ πολλῆς ταπει-
νοφροσύνης πείσῃς σαυτὸν τοῦτο οὕτως
ἔχειν, τιμήσεις πρώτως αὐτόν. Τοῦτο δὲ
ποιῶν, οὐκέτι ὅταν ἴδῃς αὐτὸν καὶ παρ'
ἑτέρων τιμώμενον, δυσχεραίνεις, ἀλλὰ
κἂν ὀνειδίσῃ σε αὐτὸς, κἂν τύψῃ, κεύ-
θως οἴσεις· Μείζονα γὰρ σου αὐτὸν νε-
νόμικας· οὐδὲ φθονήσεις· ὁ γὰρ φθόνος
πρὸς τοὺς ἴσους, καὶ πρὸς τοὺς ὑπερέ-
χοντας· καὶ αὖθις ἐκφανὴς ὄντως ὑπολαμ-
βανέτω σε ὡς ὑπερέχοντα αὐτοῦ, καὶ ἔσται
πᾶσα γαλήνη.

4 Μὴ τὰ " ἑαυτῶν ἕκαστος σκοπεί- " χ. ἑαυτῆς.
τω,

τω, ἀλλὰ καὶ τὰ τῦ ἑτέρου ἕκαστος.] Οτὰν γὰρ ἐγὼ μὲν τὸ σοὶ συμφέρον, σὺ δὲ τὸ ἐμὸν αὔξησ ᾽ζητεῖς, ὅτε κενοδοξίας σὺν ἐμοὶ χώρα, οὔτε ἔριδος, οὔτε τινὸς ἁπλῶς τῶν κακῶν, ἀλλὰ βίος ἀγγελικὸς καὶ θεῖος.

᾽χ. ζητεῖται.

5 Τῦτο γὰρ φρονείσθω ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ἐν Χριςῷ Ιησῦ.] Ωσπερ ὁ Χριςὸς, Γίνεσθε οἰκτίρμονες, φησὶν, ὥσπερ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος· καὶ αὖθις, Μάθετε ἀπ᾽ ἐμοῦ, ὅτι πρᾶός εἰμι· ὅτω καὶ Παῦλος ταπεινοφροσύνην διδάσκων, τὸν Χριςὸν εἰς τὸ μέσον παράγει, ἐκ πολλῆς ἡμᾶς ἐντρέπων, ὥσπερ καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· Δι᾽ ἡμᾶς ἐπτώχευσε πλούσιος ὤν. Οταν γὰρ δείξῃ τὸν υἱὸν τῦ Θεῦ, τὸν ὑπατος ὕψους ἐπέκεινα, ἐν τοῖς καταδεεστέροις ἡμῶν, πῶς οὐκ ἐντρέψῃ τῶν ὑψηλοφρόνων;

᾽χ. ἐντρέψει.

6 Ος ἐν μορφῇ Θεῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ.] Ἀριθμεῖ πόσοι ἐντεῦθεν αἱρετικοὶ πίπτουσι· Μαρκίων ὁ Ποντικὸς ἔλεγεν ὅτι πονηρὸς ὁ κόσμος, καὶ ἡ σὰρξ, καὶ οὐκ ἀπέλαβε ταύτην ὁ Θεός. Μάρκελλος ὁ Γαλάτης, καὶ Φωτεινὸς, καὶ Σωφρόνιος, ἔλεγον τὸν λόγον τῦ Θεῦ ἐνέργειαν εἶναι, οὐκ οὐσίαν ἐνυπόςατον· ταύτην δὲ ἐνοικῆσαι τὸν ἐκ σπέρματος Δαβίδ. Καὶ Παῦλος ὁ Σαμοσατεὺς ἔλεγεν, ὅτι ἀπὸ Μαρίας ἔσχε τὴν ἀρχὴν τὸ εἶναι. Καὶ Σαβέλλιος ὁ Λίβυς ἔλεγεν ὅτι Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, καὶ Πνεῦμα ἅγιον, ὀνόματά ἐστι ψιλὰ, ἑνὶ προσώπῳ ὑποτεταγμένα. Αρειος ἔλεγεν, ὅτι κτίσμα ἐστὶν ὁ Υἱός. Απολλινάριος ὁ Λαοδικεὺς, ὅτι ψυχὴν νοερὰν οὐκ ἔλαβεν. Οσα τοίνυν πῶς πίπτουσι πολῦται μιᾷ σχεδὸν μαχαίρᾳ, Εν μορφῇ Θεῦ ὑπάρχων. Γνῶς οὖν, οἱ περὶ Μάρκελλον, λέγετε, ὅτι ἐνέργειά ἐστιν ὁ λόγος, οὐκ οὐσία δέ; μορφὴ γὰρ Θεοῦ ἡ οὐσία λέγεται, ὥσπερ μορφὴ δούλου, ἡ φύσις τῦ δούλου. Γνῶς καὶ σὺ, ὁ Σαμωσατεὺς, ὅτι ἀπὸ Μαρίας ἤρξατο; προϋπῆρχε γὰρ ἐν μορφῇ καὶ οὐσίᾳ θείᾳ. Αλλὰ καὶ Σαβέλλιον

᾽χ. πῶς.

᾽χ. ἀϊλαβεῖν.

siderate, ſed & quæ aliorum ſunt, unuſquiſque.] Cùm enim ego quod tibi prodeſt, tu verò quod mihi confert, quæris; neque vanæ hîc gloriæ locus relinquitur, neque contentioni, neque cuſpiam ſimpliciter malorum, ſed vita hîc eſt Angelica & divina.

5 *Is enim affectus ſit in vobis, qui & in Chriſto Jeſu.*] Quemadmodum Chriſtus inquit, *Eſtote miſericordes, ut pater veſter cæleſtis* : & rurſus, *Diſcite à me, quia mitis ſum* : ſic & Paulus humilem affectum docens, Chriſtum in medium producit, abundè nos pudefaciens, perinde ac alio in loco dicit : *Propter nos pauper factus eſt cùm dives eſſet.* Cùm enim oſtenderit filium Dei omni altitudine ſuperiorem, infimum factum, quem non ſuperborum pudefaciat?

Luc.6.36. Matt.11.29. 2 Cor.8.9.

6 *Qui quum in forma Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo.*] Numera quótnam hinc hæretici cadant. Marcio Ponticus dicebat mundum & carnem eſſe mala: proinde à Deo non aſſumptam eſſe hanc. Marcellus Galatius, & Photinus, & Sophronius, aſſeverabant verbum Dei energiam eſſe, non eſſentiam perſonalem, atque hanc inhabitare ei qui ex ſemine Davidis eſſet. Paulus dein Samoſatenſis dicebat, quód ex Maria habuerit pincipium eſſentiæ. Sabellius autem Lybicus affirmabat quòd Pater, Filius, & Spiritus ſanctus, nomina eſſent nuda, uni perſonæ attributa. Arius dicebat Filium eſſe creaturam. Apollinarius Laodicenſis, quòd animam rationalem non acceperit. Vide igitur quomodo occumbant omnes uno propemodum enſe; *Quum in forma Dei eſſet.* Quomodo igitur vos Marcelliani dicitis, quòd Verbum eſt energia, & non ſubſtantia? Forma enim Dei eſſentia dicitur, quemadmodum forma ſervi, natura ſervi. Quomodo & tu, Samoſatenſis, quòd ex Virgine primum eſſe ſumum ſumpſerit? antea enim erat in formâ divinâq; eſſentia. Quinetiam Sabellium cadentẽ animadverte. *Non*

rapinam, inquit, *arbitratus est esse se æqualem Deo.* Æquale de una persona non dicitur: quod enim æquale est, alicui est æquale: quare duæ hinc personæ manifestantur. Arius autem pluribus rationibus destruitur. *In forma* enim *Dei*, id est, essentia. Et non dixit, factus, sed, *existens*. Simile est illi, *Ego sum qui sum*. Et, *Non existimavit rapinam, esse se æqualem Deo.* Cernis æqualitatem? Quomodo igitur tu dicis quòd sit major Pater, Filius autem minor? At vide insipientem illorum pertinaciam. Parvus, inquiunt, existens Deus Filius, non rapuit sibi ut esset æqualis & par magno Deo. Primùm quidem, quæ scriptura docet nos parvum esse & magnum Deum? hæc enim infidelium sunt Græcorum. Quòd autem & Filius magnus Deus sit, audi Paulum: *Apparitionem*, inquit, *magni Dei & servatoris nostri Jesu Christi.* Deinde, si parvus, quomodo arripuit sibi ut magnus esset? Præterea, divus Paulus humilitatem docturus, absurdus esset si hoc suasisset; Quia parvus Deus magno Deo non restitit, debetis & vos alter alteri submitti. Nam qualis ista hæc est humiliatio, quòd minor adversùs majorem non insurgat? impotentiæ solius est istud. Attamen parem, & ejusdem cum Deo potentiæ, sponte hominem factum esse, isthuc sanè est humiliatio. Hæc igitur abundè satis. Deinceps, animadverte quid dicat: *Non est rapinam arbitratus, esse se æqualem Deo.* Siquis aliquid rapuerit, metuit deponere illud, ne amittat, tanquam ipsius non sit. Sin quicquam à natura habeat, facilè illud aspernatur, sciens id se habere quod amitti nequeat; & si deponere videatur, rursum ipsum recipiet. Ait ergo: Filius Dei non metuit descendere de propria dignitate, quandoquidem eam non habebat ex rapina, nimirum quòd esset æqualis Deo Patri, sed naturalem sibi hanc dignitatem agnoscebat. Propterea & humiliari elegit, tanquã in ista humiliatione altitudinem suam servans.

Exod. 3. 14.

Tit. 2. 13.

πίπτοντα ὅρα. Οὐχ ἁρπαγμόν, φησιν, ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. ἴσον δὲ ὅτι ἑνὸς προσώπου οὐ λέγεται· τὸ γὰρ ἴσον, πινὶ ἴσον· ὥστε δύο πρόσωπα ἐντεῦθεν φαίνεται. Ἀρθος δὲ δι' πλειόνων καθαιρεῖται. ἐν μορφῇ γὰρ Θεοῦ, τουτέστιν, οὐσίᾳ. καὶ οὐκ εἶπε, μεγενώς, ἀλλ', ὑπάρχων· ὅμοιον ᾧ, Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν. Καὶ, Οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. Ὁρᾷς τὴν ἰσότητα; πῶς οὖν σὺ λέγῃς ὅτι μείζων ὁ Πατὴρ, ὁ δὲ Υἱὸς ἐλάττων; Ἀλλ' ὅρα τὸ ἀνόητον αὐτῶν ἔνθεσιν. Μικρός, φασι, Θεὸς ὢν ὁ Υἱὸς, οὐχ ἥρπασε τὸ εἶναι ἴσα τῷ μεγάλῳ Θεῷ. Πρῶτον μὲν οὖν, ποία γραφὴ διδάσκει ἡμᾶς μικρὸν καὶ μέγαν Θεόν; ταῦτα γὰρ τῶν Ἑλλήνων ἐστίν. Ὅτι δὲ καὶ ὁ Υἱὸς μέγας Θεὸς, ἄκουε Παύλου· Τὴν ἐπιφάνειαν, φησὶ, τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἶτα, " εἰ μικρὸς, πῶς οὐχ ἥρπασε τὸ γενέσθαι μέγας; Πρὸς τούτοις ὁ Παῦλος ταπεινοφροσύνην διδάσκειν μέλλων, ἄτοπος αὐτῷ " τοῦτο ἐφάνη· ὅπερ ὁ μικρὸς θεὸς " τῷ μεγάλῳ Θεῷ οὐκ ἐπιμένει, ὀφείλετε καὶ ὑμεῖς ἀντιτάπεινοῦσθαι ἀλλήλοις. Τὸ γὰρ μὴ ἐπιθυμεῖν τῷ μείζονι, ποία ταπεινοφροσύνη; ἀδυναμία " μόνον τοῦτο. Τὸ δὲ " ἴσον ᾧ ὁμοιοῦσθαι " Θεῷ, ἐκόντα δεῦρο ἐλθεῖν γενέσθαι, τοῦτο ταπείνωσις. Ταῦτα μὲν οὖν ἰκανῶς. λοιπὸν ὅρα τί φησιν. Οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. Ὅταν τις ἁρπάσῃ τι, φοβεῖται ἀποθέσθαι αὐτὸ, ἵνα μὴ ἀπωλέσῃ, ὡς οὐκ αὐτοῦ ὄν· ὅταν δὲ ἔχῃ τι φυσικὸν, δυσχερῶς αὐτοῦ καταφρονῇ, εἰδὼς ὅτι ἀναπόβλητον αὐτὸ " ἔχει, κἂν δόξῃ ἀποθέσθαι, πάλιν αὐτὸ ἀναλήψεται. Φησὶν οὖν, ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐφοβήθη καταβαίνειν τῆς οἰκείας ἀξιώματος, " ὃ " οὐκ εἶχεν ὡς ἁρπαγῆς " τοῦτο, φημὶ " δὴ τὸ, τὸ εἶναι ἴσος τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἀλλὰ φυσικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα τοῦτο ἐγίνωσκε. διὸ καὶ ταπεινωθῆναι εἵλετο, ὡς καὶ ἐν τῇ ταπεινώσει τὸ ὕψος αὐτοῦ " τηρῶν.

" χ. φάνεται.

" χ. ἐ.

" χ. ἴσα.

" χ. μὲ οὖν.

" χ. Θεὸν αὐθρω.

" χ. ἔχειν.

" χ. δόξ.

" χ. αἰτὴ.

" χ. κυρῶν.

7 Αλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβών.] Ποῦ οἱ λέγοντες, ὅτι ἄκων καὶ ὑπίταγμα πληρῶν κατέβη; Ακουέτωσαν ὅτι ἑαυτὸν ἐκένωσεν, ὡς κύριος, ὡς αὐτεξούσιος. Μορφὴν δὲ δούλου εἰπών, Απολλιναρίου αἰσχύνει. "Ο γὰρ μορφὴν, ἤτοι τὴν φύσιν τοῦ δούλου λαβών, καὶ νοερὰν πᾶσαν ψυχὴν ἔχει. "χ. τοῦ

Εν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος.] Ενταῦθα οἱ Μαρκιωνισταί φασιν, ὅτι κατ' φαντασίαν ἐσαρκώθη. Ορᾶς γάρ, φασι, πῶς ὁ Παῦλος ὁμοίωμα ἀνθρώπου *λαβεῖν φησιν αὐτὸν, καὶ σχηματίσασθαι, οὐκ οὐσίᾳ γενέσθαι ἄνθρωπον; Τί οὖν ἐστιν; ὁ Κύριος οὐ πάντα τὰ ἡμέτερα εἶχεν, ἀλλὰ καί ἵνα οὐκ εἶχεν, οἷον, τὸ ἀπὸ συνουσίας *τεχθῆναι, τὸ, ἁμαρτίαν *πεῖσαι. Οὐκ ἄρα ἦν τὸ φαινόμενον μόνον, ἀλλὰ καὶ Θεός· οὐκ ἦν ψιλὸς ἄνθρωπος. Διὰ τοῦτό φησιν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων· ἡμεῖς μὲν γὰρ ψυχὴ καὶ σῶμα· ἐκεῖνος δὲ ψυχὴ καὶ σῶμα, καὶ Θεός· ἐπεὶ καὶ ὅταν λέγῃ, ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, οὐ τοῦτο λέγει ὅτι σάρκα οὐκ εἶχεν, ἀλλ' ὅτι ἡ σὰρξ ἐκείνη οὐχ ἥμαρτεν, ἀλλ' ὁμοία ἦν τῇ ἁμαρτωλῷ κατὰ τὴν φύσιν, οὐ κατὰ τὴν κακίαν. Ωσπερ οὖν ἐκεῖ τὸ ὅμοιον ἀφεὶς τὸ μὴ πάντα εἶναι ἴσα· οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὸ ὁμοίωμα, ἀφεὶς τὸ μὴ ἐκ συνουσίας τεχθῆναι, ἀφεὶς τὸ δυναμένην, ἀφεὶς τὸ μὴ ψιλὸν ἄνθρωπον εἶναι. * μὲ. * μὲ.

8 Καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος.] Επειδὴ εἶπεν, ὅτι ἐκένωσεν ἑαυτὸν, ἵνα μὴ μεταβολὴν νομίσῃς τὸ πρᾶγμα καὶ μετάπτωσιν, φησί· μένων ὃ ἦν, ἔλαβεν ὃ οὐκ ἦν. οὐχ ἡ φύσις μετέπεσεν, ἀλλ' ἐν σχήματι ἐγένετο, τουτέστιν, ἐν σαρκί. Σαρκὸς γὰρ τὸ "ἐσχηματίσθαι. Επειδὴ γὰρ εἶπε, μορφὴν δούλου ἔλαβεν, ἐθάρρησε λοιπὸν καὶ τοῦτο εἰπεῖν, ὡς ἐκείνου τοῦτο ὑπερσμίζοντος. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, ὡς "χ. σχηματίζεσθαι

7 *Sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens.*] Ubi sunt, qui dicunt, quòd invitus & mandatum implens descenderit? Audiant quòd seipsum exinaniverit, ceu Dominus, ac tanquam sui juris. *Formam autem servi* dicens, Appollinarium pudefacit. Qui enim formam, sive substantiam servi accipit, rationalem omnino animam habet.

In similitudine hominum factus.] Hîc Marcionistæ dicunt, quòd apparenter incarnatus erat. Vides enim, inquiunt, quomodo Paulus asseverat similitudinem eum hominis accepisse, ac in figuram humanam transformatum esse, non essentiâ factum hominem? Quid igitur est? Dominus non omnia nostra habebat, sed & quædam non habebat, veluti, nasci ex concubitu, & peccare. Non erat autem solummodo quod apparebat & videbatur, verumetiam Deus: non erat nudus homo. Propterea inquit, *In similitudine hominum*. Nos enim anima & corpus sumus; is autem anima & corpus, & Deus. Nam quum dicat, *in similitudine carnis peccati*, non hoc dicit, quòd carnem non habuerit, verùm quòd caro illa non peccârit, sed similis erat peccatrici secundùm naturam, non secundùm malitiam. Quemadmodum igitur illic simile est, eo quòd non omnia sint æqualia: sic & hîc similitudinem dicit, quòd non sit natus ex concubitu, & quia in eum non cadat peccatum, & quòd non sit nudus homo.

8 *Et figurâ inventus ut homo.*] Quia dixerat, Seipsum exinanivit: ne permutationem & transformationem negotium esse arbitreris, ait: Manens quod erat, assumpsit quod non erat, natura non est in aliud mutata, sed in figura factus est, hoc est, in carne: carnis enim est figurari. Quum enim dixisset, *formam servi accepit*, ausus est posthac & istud dicere, tanquam illud hisce silentium indiceret. Pulchrè autem dixit, *ut homo*: non enim erat unus ex

multis, ſed, velut unus ex multis. Non enim in hominem tranſivit Deus Verbum; ſed veluti homo apparuit: ac infigurabilis cùm eſſet, ſub figuram factus eſt. Nonnulli autem hunc ad modum interpretati ſunt iſtud; figurâ inventus, tanquam jam verè
Joh. 1. 14. homo, perinde ac divus Joannes ait: *Gloriam tanquam unigeniti à Patre*: hoc eſt, qualem decet habere unigenitum. *Tanquam*, enim adverbium, cùm dubitationem ſignificat, tum confirmationem.

Humiliavit ſemetipſum, factus obediens uſque ad mortem, mortem autem crucis.] Rurſum dicit, *Humiliavit ſeſe*, ne velut invitus obſecundâſſe putetur. At dicunt Ariani, Ecce, Obediens dicitur. At quid hoc, ô inſipientes? nam & amicis obedimus, nec quicquam illud dignitatem noſtram imminuit. Tanquam filius patri, ſponte obediit, atque in hoc ipſo indicat ſe eſſe genuinum: genuini enim filii eſt patrem honore afficere. Animadverte autem hîc epitaſes. Servus factus eſt: quinetiam mortem ſuſcepit: & quod hoc adhuc majus eſt, ignominioſam; mortem enim crucis, hoc eſt, execrandam, ſceleratis deſtinatam.

9 *Propter quod & Deus exaltavit illum, & donavit illi nomen quod eſt ſuper omne nomen.*] Quando carnis mentionem facit Paulus, intrepidè omnia humilia loquitur, tanquam caro hæc recipiat. Sic igitur hæc de carne accipe, nuſquam unum Chriſtum dividens. Quale autem nomen donatum eſt humanæ naturæ unius Chriſti? Filius, Deus. Etenim homo Filius Dei, quemadmodum angelus dixit:
Luc. 1. 35. *Et quod naſcetur ſanctum, Filius Dei vocabitur.*

10 *Ut in nomine Jeſu Chriſti omne genu flectatur, cæleſtium, ac terreſtrium, & infernorum.*] Hoc eſt, univerſus mundus, & Angeli, & homines, & dæmones. Vel quòd & juſti & peccatores. Nam & dæmones agnoſcent, & inviti inflectentur, non ampliùs veritati repugnantes, qui &

ἄνθρωπος. Οὐ γὰρ ἐνῴκησεν εἰς τὸν πολλῶν, ἀλλ' ὡς εἷς τῶν πολλῶν· ὁ γὰρ εἰς ἄνθρωπον μετέπεσεν ὁ Θεὸς λόγος, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος ἐφάνη· καὶ ἀσχημάτιστος ὢν, σχῆμα ἐλάμβανε. Τινὲς δὲ ὕπως ἁρμόσωσιν, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς, οἷα δὴ ἄνθρωπος ἀληθῶς, καθὰ καὶ Ἰωάννης λέγει, Δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρός· ἀντὶ τοῦ, οἵαν πρέπει ἔχειν τὸν μονογενῆ. τὸ γὰρ, ὡς, σημαίνει καὶ διασυρμὸν, σημαίνει καὶ βεβαίωσιν.

Ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ.] Πάλιν δὲ, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, ἵνα μὴ ὡς ἄκων νομισθῇ συγκαταβαίνειν. Ἀλλὰ φασὶν οἱ Ἀρειανοὶ, Ἰδοὺ, ὑπήκοος λέγεται. Καὶ τί τοῦτο, ὦ ἀνόητοι; καὶ φίλοις ὑπακούομεν, καὶ οὐδὲν τοῦτο ἐλαττοῖ τὴν ἡμᾶς. ὡς υἱὸς πατρὶ ὑπήκουσεν ἐκὼν, καὶ ἐν τούτῳ αὐτοῦ δείκνυσι τὸ γνησιότητα· υἱοῦ γὰρ γνησίου τὸ τιμᾶν τὸν πατέρα. Ὁρᾷς ἡ ἐπιτάσις. δοῦλος ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ θάνατον ὑπέδεξατο· καὶ τὸ ἔτι τούτου μεῖζον, ἐπονείδιστον· θανάτου γὰρ σταυροῦ, τουτέστι, τοῦ ἐπικαταράτου, τοῦ τοῖς ἀνόμοις ἀφωρισμένου.

9 Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα, τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα.] Ὅταν γὰρ σαρκὸς ἐπιλάβηται ὁ Παῦλος, ἀδεῶς τὰ ταπεινὰ πάντα φθέγγεται, ὡς τῆς σαρκὸς ταῦτα δεχομένης. Οὕτως οὖν δέξαι ταῦτα καὶ τὰ σαρκὸς, μηδαμοῦ διαιρῶν τὸν ἕνα Χριστόν. Ποῖον δὲ τὸ χαριζόμενον ὄνομα τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τοῦ ἑνὸς Χριστοῦ; τὸ, Υἱὸς, τὸ, Θεός. καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος υἱὸς Θεοῦ, καθὼς καὶ ὁ ἄγγελος εἶπε· Καὶ τὸ γινώμενον ἅγιον, κληθήσεται υἱὸς Θεοῦ.

10 Ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ, ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων.] Τουτέστιν, ὁ κόσμος πᾶς, καὶ ἄγγελοι, καὶ ἄνθρωποι, καὶ δαίμονες. ἢ ὅτι καὶ οἱ δίκαιοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοί. καὶ δαίμονες γὰρ ἐπιγνώσονται, καὶ ἄκοντες ὑποκλιθήσονται, ἐκεῖσε τῇ ἀληθείᾳ ἀντιμαχόμενοι,

μῦσι, οἵτε καὶ πρὸ τοῦ χρόνου ἐκεῖνα ἔλεγον· Οἴδαμέν σε τίς εἶ.

11 Καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσηται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Πατρός.] Τουτέστιν, ἵνα πάντες τοῦτο εἴπωσιν, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, Κύριος καὶ Θεός ἐστι. Τοῦτο δὲ δόξα ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ὅτι τοιοῦτον ἔχει υἱόν, ᾧ τὰ πάντα ὑποκλίνονται. Ὁρᾷς ὅτι ἡ ἀνάῤῥησις τοῦ μονογενοῦς, δόξα ἐστὶ τοῦ Πατρός; ὥσπερ ὀνειδισμὸν, ἡ ἐλάττωσις αὐτοῦ, ἀτιμία τοῦ Πατρός.

12 Ὥστε, ἀγαπητοί μου, καθὼς πάντοτε ὑπηκούσατε,] Τὰς προαγούσας μετ' ἐγκωμίων δεῖ ποιεῖσθαι· οὕτω γὰρ εὐπροσδεκτοι γίνονται. διὸ καὶ αὐτὸς αὐτοὺς ἐγκωμιάζει, ἀγαπητοὺς καλῶν, καὶ, καθὼς, φησι, πάντοτε ὑπηκούσατε· τοῦτο λέγων, ὅτι ἔδειξα ὑμῖν ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὑπήκοος γέγονε· μιμήσασθε μὲν οὖν ἐκεῖνον, μιμήσασθε δὲ καὶ ἑαυτούς.

Μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνον, ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου,] Τότε μὲν γὰρ ἴσως ἐδοκεῖτε διὰ τοῦτο διὰ ἐμὲ αἰδοῦ πάντα πράττειν· νῦν δὲ ἐὰν πρὸς ἀρετὴν ἐπιτείνητε, δείξετε ὅτι οὐ δι' ἐμὲ, ἀλλὰ διὰ τὸν Θεόν.

Μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν κατεργάζεσθε.] Οὐ δι' ἐμαυτὸν, φησι, παρακαλῶ ὑμᾶς, ἀλλ' ἵνα τὰ πρὸς τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν ποιῆτε μετὰ φόβου, καὶ μετὰ τρόμου. ἄνευ γὰρ φόβου οὐδὲν ἀγαθὸν κατορθοῦται, οὔτε ἐν ταῖς λογικαῖς τέχναις, οὔτε ἐν ταῖς βαναύσοις. Πῶς δὲ ὁ φόβος κατορθωθήσεται; ἐὰν ἐννοήσωμεν ὅτι πανταχοῦ ὁ Θεὸς πάρεστι, καὶ πάντα ἀκούει, καὶ πάντα ὁρᾷ, οὐ τὰ πραττόμενα ἀλλὰ καὶ τὰ ἐνθυμήματα. Διαβύσατε γάρ, φησι, τῷ Κυρίῳ ἐν φόβῳ, καὶ ἀγαλλιᾶσθε αὐτῷ ἐν τρόμῳ. Ἔστι γὰρ ἀγαλλίασις μετὰ τρόμου, ὅταν τὸ καλόν τις ποιῶν, καὶ τοῦτο μετὰ τρόμου, εὐπρόῤῥησιαν ἔχῃ τὸ συνειδός. Κατεργάζεσθε δὲ εἶπεν, οὐκ ἐργάζεσθε,

ante tempus illud dicebant: *Novimus te qui sis.* Luc. 4. 35.

11 *Et omnis lingua confiteatur, quòd Dominus Jesus Christus est in gloriam Dei Patris.*] Hoc est, ut omnes hoc dicant, quòd Dominus Jesus Christus, Dominus & Deus est. Hæc autem gloria est Patris, quòd hujusmodi habeat filium, cui omnia inflectantur. Animadvertis quòd præconium unigeniti, gloria est Patris? sic è diverso imminutio ejus, est ignominia Patris.

12 *Itaque, dilecti mei, sicut semper obedistis,*] Adhortationes cum laude & præconiis fieri convenit: sic enim fit ut facilè recipiantur: propterea & ipse eos celebrat, dilectos vocans, &, Quemadmodum, inquit, semper obedivistis: perinde quasi dicat, Ostendi vobis quòd Filius Dei obediens factus est: imitamini igitur illum, imitamini autem & vos ipsos.

Non tanquam in præsentia mea solùm, sed multo potiùs in absentia mea,] Tum enim fortasse videremini propter reverentiam erga me, omnia agere: nunc autem si ad virtutem intendatis, monstrabitis quòd non propter me, sed propter Deum.

Cum timore ac tremore vestram ipsorum salutem operemini.] Non propter meipsum, inquit, adhortor vos, sed ut ea quæ ad vestram salutem sunt, faciatis cum timore, eóque vehementi & intenso, & cum tremore: sine timore namque nihil boni perficietur, neque in artibus liberalibus, neque in mechanicis. Quomodo autem metus perficietur? Si consideremus quòd ubique Deus præstò sit, omnia audiens, & omnia videns, non solùm quæ aguntur, verumetiam quæ cogitantur. *Servite* enim, inquit, *Domino in timore, & exultate ei in tremore.* Est enim exultatio cum tremore, quando bonum aliquis faciens, idque cum tremore, conscientiam habet liberam. Κατεργάζεσθε autem dixit, non ἐργάζεσθε,

hoc

hoc est, cum multa diligentia & cura operamini.

13 *Deus enim est qui operatur in vobis & velle & operari.*] Quia dixit, Cum timore ac tremore : nunc ait, Ne terreamini propter hoc. Non enim hoc ideò dixit, ut desistas à bono, vel deficias, sed ut attentè agas quod agis. Nam si animadverteris, & attentus fueris, Deus omnia operabitur. Ipse namque est qui & promptitudinem dat nobis, ut velimus bonum, & qui boni operationem ad finem ducit. Operatur enim Deus in nobis velle : hoc est, cooperatur nobis ut velimus bona, & auget bonam voluntatem nostram, simúlque accendit ut ferventior reddatur. Et aliter : Quoniam ipse perfectionem addit, nos verò homines quæ perfecta videmus, ad ea tendimus, dirigimúsve voluntatem nostram : propterea & velle ipsum à Deo perfici dicit. Exempli gratiâ : Voluisti aliquid ? orsus es perficere isthuc : si finem assequaris, iterum magis idem opus perficere cupis. Sin minùs, torpescit tibi voluntas. Cùm itaque finis apud Deum sit, qui & velle nostrum accendit, non immeritò & ipsam voluntatem apud Deum esse asseverat. Vel ex magna gratitudine Paulus velle ipsum à Deo perfici in nobis ait : quemadmodum virtutes dona appellat, arbitrii libertatem non tollens, sed semper nos gratos esse volens, & omnia accepta referre Deo. Considera autem verba ; *In vobis*, inquit, qui cum metu atque tremore salutem operamini : in talibus enim Deus operatur omnia.

Pro bona voluntate.] Hoc est, ut impleatur erga vos benevolentia atque bona voluntas ejus, ut sic vivamus perinde ac ipse vult. Itaque & ex hoc confidite : omnino enim cooperabitur vobis Deus, ut rectè vivatis, si non propter aliud quicquam, ejus tamen rei gratiâ, quia hoc ipsi gratum est.

14 *Et omnia facite sine murmurationi-*

τυτέσι, μὴ πολλῆς ἀπονοίας καὶ ὀλιγωρίας.

13 Ὁ Θεὸς γάρ ἐστιν ὁ ἐνεργῶν ἐν ὑμῖν καὶ τὸ θέλειν καὶ τὸ ἐνεργεῖν.] Ἐπειδὴ εἶπε, μετὰ φόβου καὶ τρόμου, νῦν φησι, μὴ πλανᾶσθε διὰ τοῦτο. οὐ γὰρ τοῦτο εἶπον ἵνα ἀπαγορεύσῃς, ἀλλ' ἵνα προσέχῃς. ἂν γὰρ προσέχῃς, ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐργάσεται. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ καὶ προθυμίαν δίδους ἡμῖν ὥστε θέλειν τὸ ἀγαθὸν, καὶ πρὸς ἐργασίαν αὐτοῦ εἰς τέλος ἄγων. Ἐνεργεῖ γὰρ ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν τὸ θέλειν· τουτέστι, συνεργεῖ ἡμῖν πρὸς τὸ θέλειν τὰ ἀγαθὰ, " καὶ αὔξει τὸ ἀγαθὸν θέλημα ἡμῶν, καὶ συνεκκαίει ὥστε θερμότερον γενέσθαι. Καὶ ἄλλως " δὲ ὅπερ τὸ τέλος αὐτὸς ὑπεστήσατο, οἱ δὲ ἄνθρωποι ἀφ' ἁπλοῦ ὁρισμοῦ τελειότερα πρὸς ἐκεῖνα καὶ τὸ θέλημα ἡμῶν τείνομεν, διὰ τοῦτο καὶ τὸ θέλειν ἐνεργεῖσθαι ὑπὸ Θεοῦ λέγει. οἷον, ἠθέλησάς τι ; ἐπήρξω πρᾶττειν τοῦτο· ἐὰν μὲν τὸ τέλος ἐπαγάγῃς, θέλεις πλέον τοῦτο τὸ ἔργον· εἰ δὲ ὄκνος σοι ἡ θέλησις. Τοῦ δὲ εἶναι τέλειος πρὸς τὸν Θεὸν ὄντος, οὗ καὶ τὸ θέλειν " ἡμῶν συνεκκαίοντος, εἰκότως καὶ " τοῦτό φησιν εἶναι πρὸς τὸν Θεόν. Ἢ καὶ ἀπὸ πολλῆς εὐγνωμοσύνης ὁ Παῦλος καὶ αὐτὸ τὸ θέλειν ἐκ τοῦ Θεοῦ ἡμῖν ἐνεργεῖσθαι λέγει· ὥσπερ δὲ τὰ χαρίσματα χαρίσματα καλεῖ, ἃ τὸ αὐτεξούσιον διαιρῶν, ἀλλὰ βουλόμενος ἡμᾶς ἀεὶ εὐχαριστεῖν, καὶ πάντα ἀναπέμπειν τῷ Θεῷ. Ὅσα δὲ καὶ πρὸς λέξιν· ἐν " ὑμῖν, εἶπε, τοῖς " μετὰ φόβου καὶ τρόμου πρὸς ἐπιστροφὴν κατεργαζομένοις· ἐν γὰρ τοῖς τοιούτοις ἐνεργεῖ ὁ Θεὸς τὰ πάντα.

Ὑπὲρ τῆς εὐδοκίας.] Τουτέστιν, ὑπὲρ τοῦ πληρωθῆναι εἰς ὑμᾶς πρὸς εὐδοκίαν καὶ τὸ ἀγαθὸν θέλημα αὐτοῦ, ἵνα ὄντως ζῶμεν ὡς αὐτὸς βούλεται. Ὥστε καὶ ἐκ τούτου θαρσεῖτε· πάντως γὰρ συνεργήσει ὑμῖν ὁ Θεὸς πρὸς τὸ ὀρθῶς ζῆν, εἰ καὶ μὴ δι' ἄλλο τι, διότι χαρτὸν αὐτὸς ἀποδέχεται.

14 Καὶ πάντα ποιεῖτε χωρὶς γογγυσμῶν

γυσμῶν καὶ διαλογισμῶν.] Ὁ διάβολος, ἐπειδὰν ὑπὸ δυνηθῇ καθάπαξ ἀπό τινος καλοῦ καλῦσαί τινα, ἢ ἀπονοίαν αὐτῷ εἰσηγεῖται, ἢ κενοδοξίαν· ἢ εἰ μὴ ταῦτα, γογγυσμὸν, ἢ ἀμφιβολίαν καὶ ἀπιστίαν. Ἐπεὶ οὖν ἐν πειρασμοῖς, καὶ κινδύνοις συνεχόμεθα, ἐκ τούτων οἱ πολλοὶ εἰς γογγυσμὸν ἐκπαρακλίζονται καὶ βλασφημίας· χωρὶς γογγυσμῶν, φησι, πάντα ποιεῖτε. Ὁ γὰρ γογγύζων ἀχάριστος καὶ δύσφημος. Διαλογισμοὺς δὲ τὴν διάκρισιν φησι καὶ τὸν διςαγμόν· οἷον, ὅταν ἐπαλλῆς τις λέγῃ τις, ἆρα ἐὰν τόδε ποιήσω, ἔξω μισθόν; ἆρα καλόν ἐστιν; ὃ δεῖ γὰρ ἐν τοῖς τοιούτοις διςάζειν, ἀλλὰ πεπεισθότως ποιεῖν, κἂν πόνος ᾖ, κἂν κάματος, μηδὲν διαλογίζεσθαι.

15 Ἵνα γένησθε ἄμεμπτοι, καὶ ἀκέραιοι.] Τουτέστιν, ἀνεπίληπτοι καὶ ἄσπιλοι· ὀλίγη γὰρ μικρὰ κηλὶς ὁ γογγυσμός. Οὐκ εἶπε δὲ, ὥσπερ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους, ὅτι κόλασις ἀπόκειται τῷ γογγυσμῷ, δέδοικε μὴ ὡς ἐλευθέροις τούτοις διαλέγῃ. Ἀκουε γὰρ καὶ τῶν ἑξῆς.

Τέκνα Θεοῦ ἀμώμητα.] Ὡς δούλων καὶ ἀγνωμόνων ὁ γογγύζων. πῶς γὰρ υἱὸς ἐν τοῖς τοῦ πατρὸς * ἐν ἑαυτῷ κάμνων, γογγύζει; *πατρ.

Ἐν μέσῳ γενεᾶς σκολιᾶς καὶ διεστραμμένης.] Οἶδά, φησιν, ὅτι πολλοὶ οἱ πολεμοῦντες, καὶ εἰς τὸ γογγύζειν ὑμᾶς ἐκκαλιζόμενοι· ἀλλὰ τοῦτο μάλιστα ἐπαινετὸν, ὅταν τις ἐν προκαλιζόμενος, οὐδὲν τοιοῦτον πάσχῃ.

Ἐν οἷς φαίνεσθε ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ, 16 Λόγον ζωῆς ἔχοντες.] Ὥσπερ οἱ φωστῆρες ἐν σκότει λάμπουσιν, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἐν μέσῳ τῶν σκολιῶν βιοῦτε ὄντες, μᾶλλον ἐκλάμπειν σπουδάσατε. Τὸ γὰρ, φαίνεσθε, προτακτικὸν δοκεῖ μοι. Λόγον δὲ ζωῆς ἔχοντες, τοῦτ' ἔστι, σπέρμα ζωῆς ἐν ὑμῖν αὐτοῖς ἔχοντες, καὶ μέλλοντες ζήσεσθαι, καὶ ἐντεῦθεν ἤδη ἀρραβῶνα τῆς σωτηρίας λαβόντες. ἢ ὅτι ὥσπερ οἱ φωστῆρες καὶ φωτίζουσι καὶ ἀναζωοῦσι τὰ σώματα τῇ θάλψει, *ἔχ. ἐπέχοντες. *ἔχ. θάλψιν

bus & hæsitationibus.] Diabolus, quum aliquem ab honesto prorsus avocare nequit, vel arrogantiam ei inducit, vel vanam gloriam: vel, si hæc non possit, murmurationem, aut dubitationem & incredulitatem. Quia igitur in tentationibus, continuisque periculis fuerunt, per hæc autem haud pauci ad murmura & maledicentiam prolabebantur: *Sine murmurationibus*, inquit, *omnia facite.* Qui enim murmurat, ingratus & maledicus est. *Hæsitationes* autem, dijudicationem dicit ac dubitationem: veluti si mandato proposito dicat aliquis; Num si hoc fecero, habebo mercedem? numquid hoc bonum est? In talibus enim non est dubitandum, sed confidenter agendum, ac sive sit labor, sive defatigatio, nihil est disceptandum.

15 *Ut sitis sine querela & simplices.*] Hoc est, irreprehensibiles & immaculati; haud parva enim macula est obmurmuratio. Non dixit autem, ut in Epistola ad Corinthios, pœnam repositam esse murmuri, eò quòd hisce tanquam liberis loquatur. Audi enim sequentia.

Filii Dei sine reprehensione.] Servorum itaque & ingratorum est, murmurare. Qualis enim filius in negotiis paternis, sibique ipse laborans, murmurat?

In medio nationis pravæ & perversæ.] Novi, inquit, multos esse qui bellum gerant adversùm vos, cogentes ita vos murmurare; verùm potissimùm hoc est laudandum, si quis irritatus nil tale faciat.

In quibus lucete sicut luminaria in mundo, 16 *Vitæ verbum habentes:*] Æquè ac luminaria in tenebris lucent, hunc ad modum & vos in medio perversorum recti cùm sitis, magis effulgere studete. Hoc enim quod ait, *lucete*, imperativum esse mihi videtur. Et, *Verbum vitæ habentes*, h. e. semen vitæ in vobis ipsis habentes, & victuri posthac, & arrhabonem salutis jam nunc accipientes. Vel, quemadmodum lumiria & lucent, & corpora refocillatione vivificant:

vificant: ſic & vos conamini eſſe vitalis aliis hominibus potentia.

Ad gloriationem mihi in die Chriſti,] Tanta, inquit, veſtra virtus ſit, ut non ſolùm vos ad vitam ducat, verumetiam me fulgentiorem faciat in adventu Chriſti.

Quoniam non in vanum cucurri, neque in vanum laboravi.] Hæc mea gloriatio eſt, quòd tales vos inſtitui, nec inanis mihi labor apud vos fuerit.

17 *Sed etſi immolor ſuper hoſtia & ſacrificio fidei veſtræ, gaudeo, & congratulor omnibus vobis.*] Etſi moriar, inquit, (hoc enim immolationem vocat, mortem nimirum ipſam) Immolor autem ſuper victima & ſacrificio fidei veſtræ: hoc eſt, ubi priùs vos victimam & ſacrum Deo obtulero, fideles vos faciens: attamen non tanquam moriturus triſtitiâ afficior, verùm lætor & congaudeo omnibus vobis. Lætor quidem quòd libamen fiam: collætor autem, quoniam fidem veſtram veluti hoſtiam offero Chriſto.

18 *Id ipſum autem & vos gaudete,*] Quòd & ipſi oblati ſitis.

Et congaudete mihi.] Quoniam ego immolandus, ob id ipſum lætor.

19 *Spero autem in Domino Jeſu, Timotheum me citò miſſurum ad vos, ut & ego bono animo ſim, cognitis quæ circa vos ſunt.*] Quemadmodum omnia, ſic etiam Timothei Apoſtolatum Chriſto tribuit. Confido enim, inquit, quòd ille facilè hoc perſequetur, ut quemadmodum vos recreamini, cognitis per hanc Epiſtolam meam rebus meis, quòd Evangelii negocium promoveatur, quódque res hoſtium in diverſum ſint mutatæ: hunc ad modum & ego recreer & conſolationem accipiam, ubi res veſtras à Timotheo mihi exactè nunciandas agnovero.

20 *Neminem enim habeo tam unanimem, qui ſincerâ affectione pro vobis ſolicitus ſit.*] Potuiſſem, inquit, alium etiam quempiam mittere, ſed nemo eſt pari me-

ὅτω δὲ ὑμεῖς ἀπεύσατε τῇ ζωτικῇ τοῖς ἀλλοις ἀνθρώποις δυνάμις.

Εἰς καύχημα ἐμοὶ εἰς ἡμέραν Χριστοῦ,] Τοσαύτη, φησὶν, ἡ ὑμετέρα ἀρετὴ ἔστω, ὥστε μὴ μόνον ὑμᾶς εἰς τὸν ζωὸν ἄγειν, ἀλλὰ καὶ ἐμὲ λαμπροτέρον ποιῆσαι ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Χριστοῦ.

Ὅτι οὐκ εἰς κενὸν ἔδραμον, οὐδὲ εἰς κενὸν ἐκοπίασα.] Τοῦτο μοι καύχημα, ὅτι τοιούτους ὑμᾶς ἐπαίδευσα, καὶ ὁ κενὸς μου ὁ ἐφ' ὑμῖν κόπος γέγονεν. " χ. μοι.

17 Ἀλλ' εἰ καὶ σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, χαίρω καὶ συγχαίρω πᾶσιν ὑμῖν.] Εἰ καὶ τελευτῶ, φησὶ· τοῦτο γὰρ σπονδὴν καλῶ, τὸν τελευτὸν· σπένδομαι ἤγουν ὅτι τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν· τουτέστι, προσφέρω ὑμᾶς " θύσας, καὶ λειτουργίαν * προσενέγκων, καὶ πίστει πωήσας· ὅμως οὐχ ὡς ὁ ἀποθανούμενος λυπούμαι, ἀλλὰ καὶ χαίρω καὶ συγχαίρω πᾶσιν ὑμῖν. χαίρω μὲν οὖν ὅτι σπένδομαι· συγχαίρω δὲ, ὅτι τὸν πίστιν ὑμῶν ὡς θυσίαν προσφέρω τῷ Χριστῷ. " χ. θυσίαν. * ὑμᾶς.

18 Τὸ δ' αὐτὸ καὶ ὑμεῖς χαίρετε,] " Ὅτι καὶ αὐτοὶ προσωλέχθητε. " χ. ἔτι.

Καὶ συγχαίρετέ μοι.] Ὅτι σπένδεσθαι μόνον χαίρω ἐπ' " αὐτῷ. " χ. ὑματῷ.

19 Ἐλπίζω δὲ ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, Τιμόθεον ταχέως πέμψαι ὑμῖν, ἵνα κἀγὼ εὐψυχῶ, γνοὺς τὰ περὶ ὑμῶν.] Ὥσπερ πάντα, ὅτω καὶ τὸν Τιμόθεον ἀποστολὴν τοῦ Χριστοῦ " διάθησι. Πέπεισμαι γὰρ, φησὶν, ὅτι εὐχάρις ἐξεθύμαεἰσὶ τοῦτο, ἵνα ὥσπερ ὑμεῖς εὐψυχεῖτε, μαθόντες διὰ τῆς ἐπιστολῆς μου ταύτης τὰ καθ' ἐμὲ, ὅτι εἰς προκοπὴν ἦλθε τὸ εὐαγγέλιον, καὶ ὅτι τὰ τῶν ἐχθρῶν εἰς ἐναντίον προεκοπήσαμεν· ὅτω κἀγὼ εὐψυχῶ καὶ παραμυθοῦμαι, γνοὺς τὰ καθ' ὑμᾶς παρὰ τοῦ Τιμοθέου ἀκριβῶς μοι ἀπαγγελθησόμενα. " χ. εὐεστῶτα.

20 Οὐδένα γὰρ ἔχω ἰσόψυχον, ὅστις γνησίως τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσῃ.] Ἠδυνάμην, φησὶ, καὶ ἄλλον πέμψαι, ἀλλ' οὐδείς ὅτως ἰσόψυχός μοι ὡς οὗτος, τουτέστι,

τυτέσι, κηδόμενος τῶν ὑμετέρων ὁμοίως ἐμοὶ, ὅσις γνησίως, τυτέσι, πατρικῶς τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσει. Ορα δὲ κηδεμονίαν, ὅτε μὴ αὐτὸς ἀποδημεῖν ηὐχήρει, ἄλλυς ἔπεμψεν, ἵνα μηδένα καιρὸν ῥαθυμῶσιν οἱ μαθητευόμενοι.

21 Οἱ πάντες γὰρ τὰ ἑαυτῶν ζητοῦσιν, ἀλλὰ τὰ Χριστοῦ Ἰησοῦ.] Τυτέσι, τὴν οἰκείαν ἀνάπαυσιν, καὶ ὃ ἐν ἀσφαλείᾳ τιθῆ· οὐδεὶς γὰρ εὐκόλως ἔλοιτο ὁδοιπορίαν [a] τοσαύτην ἀναδέξασθαι. Ταῦτα δὲ λέγει, καὶ Τιμόθεον μὲν ἐγκωμιάζων, παιδεύων δὲ καὶ τοὺς ἀκούοντας μὴ ζητεῖν ἄνεσιν. ὁ γὰρ ταύτην ζητῶν, ἀλλὰ τὰ Χριστοῦ ζητεῖ. Βαβαί· πόσον ἀπέχομεν Χριστοῦ;

[a] χ. παιδοτρίβου.

22 Τὴν δὲ δοκιμὴν αὐτοῦ γινώσκετε, ὅτι ὡς πατρὶ τέκνον, σὺν ἐμοὶ ἐδούλευσεν εἰς τὸ εὐαγγέλιον.] Τμεῖς, φησι, μάρτυρες ὅτι ὡς πατρὶ τέκνον ἐδούλευσεν, οὐκ εἰς σωματικὴν μόνον ὑπουργίαν, ἀλλ' ὃ πολλῷ μεῖζον, εἰς τὸ κήρυγμα. Ωστε, εἴτε ὡς υἱὸς ἐμὸς, τιμῆς ἀξιωτέος· εἴτε ὡς Θεοῦ λειτουργὸς, πολλῷ μᾶλλον. Σιωπᾷ δὲ λοιπὸν τούτων αὐτοῖς τὸν Τιμόθεον; οὐ τοσοῦτον ἐκείνῳ χαριζόμενος, ὅσον αὐτοῖς. Εἰ γὰρ ὡς [a] ἀξιολόγῳ αὐτῷ πεποιθήσουσιν, αὐτοὶ πάντως διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ ὠφεληθήσονται, καὶ πλείω μισθὸν ἕξουσι.

[a] χ. ἀξιολογωτέρῳ.

23 Τοῦτον μὲν οὖν ἐλπίζω πέμψαι, ὡς ἂν ἀφίδω τὰ περὶ ἐμὲ, ἐξαυτῆς.] Οτὰν ἴδω ποῖον ἕξῃ τέλος τὰ καθ' ἐμὲ, ἐξαυτῆς, τυτέσιν, εὐθέως πέμψω τοῦτον.

24 Πέποιθα δὲ ἐν Κυρίῳ, ὅτι καὶ αὐτὸς ταχέως ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς.] Οὐχ ὡς ἀπειπάμενος πάντη τὴν πρὸς ὑμᾶς ἄφιξιν, διὰ τοῦτο τὸν Τιμόθεον πέμπω, ἀλλ' ἵνα, ὅπερ ἔφην, ἐν τῷ μεταξὺ εὐθυμῶ, μαθὼν τὰ καθ' ὑμᾶς. Ορα δὲ πῶς καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἔλευσιν τοῦ Θεοῦ ἐξαρτᾷ, Πέποιθα λέγων ἐν Κυρίῳ, τυτέσιν, ἐὰν ὁ Θεὸς βούληται.

cum animo prædituſ, ut iſte, hoc eſt, qui æquè veſtrî curam gerat atque ego, qui genuinè, hoc eſt, paternè res veſtras curaturus ſit. Obſerva hîc ſolicitudinem ejus : quando ipſi proficiſci non eſſet integrum, alios mittebat, ut nullo tempore diſcipuli torpeant.

21 *Omnes enim quæ ſua ſunt, quæruni, non quæ ſunt Jeſu Chriſti.*] Hoc eſt, propriam quietem, & ut ſint in tuto : nemo enim facilè velit profectionem tantam ſuſcipere. Hæc autem dicit, ſimul Timotheum commendans, ſimul & auditores erudiens, ne quærant ſibi quietem : nam qui hanc inquirit, quæ Chriſti ſunt non quærit. Proh dolor ! quanto à Chriſto diſtamus intervallo !

22 *Probationem autem ejus cognoſcite, quia tanquam patri filius, mecum ſervivit in Evangelio.*] Vos, inquit, teſtes eſtis, quòd veluti patri filius inſervierit, non ad corporis tantummodo miniſterium, ſed quod multo præclarius majuſque eſt, ad Evangelii prædicationem. Itaque ſive tanquam filius meus, honore eſt dignandus : ſive tanquam Dei miniſter, multo magis eſt honore afficiendus. Commendat autem per hæc ipſis Timotheum, non tantum illi gratificatus, quantum ipſis. Nam ſi ipſi tanquam autoritatem habenti animum adverterint, omnino per verbum ejus juvabuntur, ac majorem habituri ſunt mercedem.

23 *Hunc igitur ſpero me miſſurum, mox ut videro quæ circa me ſunt.*] Cùm vidéro qualem ſint habituræ finem res meæ, ἐξαυτῆς, id eſt, ſtatim, mittam hunc.

24 *Confido autem in Domino, quòd & ipſe citò veniam ad vos.*] Non tanquam omnino recuſârim venire ipſe ad vos, Timotheum mitto : verùm ut (quod dixi) interea temporis animo recreer, ſi didicero qualem ſucceſſum res veſtræ nanciſcantur. Obſerva autem hîc, quomodo ſuam etiam ad eos profectionem à Deo pendere affirmet, *Confido*, dicens, *in Domino*, hoc eſt, ſi Deus voluerit.

25 *Ne-*

25 *Necessarium autem existimavi, Epaphroditum fratrem & cooperatorem & commilitonem meum,*] Non fine laude hunc etiam emandat, perinde ac Timotheum, ob eandem causam quam suprà diximus. Cooperatore autem commilito major est. Cooperatur enim aliquis in rebus etiam quæ periculo carent : commilito autem omnino in periculis.

Vestrum autem Apostolum, & ministrum necessitatis meæ, mittere ad vos.] Hoc est, eum qui à vobis ad me missus est, dono vobis : per ipsum enim ei miserant quæ ad ipsius usum & necessitatem pertinerent. Vel, *Vestrum Apostolum*, præceptorem ceu doctorem vestrum dicit.

26 *Quandoquidem desiderabat omnes vos videre, ac mœstus erat propterea quòd audieratis illum infirmatum.* 27 *Nam & infirmatus est usque ad mortem.*] Compertum habens, inquit, quòd diligatis ipsum, & quòd contristati estis super ægrotatione ejus, desiderat videre vos, ut à tristitia vos liberaret, quam habetis propter infirmitatem ejus. Aliud autem hîc etiam efficit: nam rationem reddit eis, quare seriùs ipsum ad eos mittat, tantùm non ita dicens : Non per socordiam hoc factum est, verùm Timotheum quidem, ceu ejusdem mecum animi, apud me detineo : Epaphroditus autem ægrotavit, ac propterea non venit citiùs, quandoquidē diuturna, & morti admodum vicina ejus ægritudo fuerit.

Sed Deus ipsius misertus est.] Quid dicis, ô Manichæe? Si mundus pravus est, & vita quam in illo vivimus, quomodo nunc Apostolus vocat misericordiam Dei, quòd Epaphroditum vivere permiserit? verùm hæreticis nihil est quod ad istud respondeant. Christiani autem hîc quærere queant, si bonum sit dissolvi, & cum Christo esse, cujus gratiâ misericordiam Dei dicat esse præsentem vitam? Vel quia Epaphroditus, qui doctor erat, plures animas ad Deum adducturus erat, si viveret: quod magis necessarium quàm

25 Ἀναγκαῖον δὲ ἡγησάμην Ἐπαφρόδιτον τὸν ἀδελφὸν καὶ συνεργὸν καὶ συστρατιώτην μου,] Μετὰ ἐπαίνων καὶ τοῦτον ἀποστέλλει, ὡς τὸν Τιμόθεον, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, ἣν ἀνωτέρω εἰρήκαμεν. Τοῦ συνεργοῦ δὲ μείζων ὁ συστρατιώτης· συνεργεῖ μὲν γάρ τις καὶ ἐν ἀκινδύνοις πράγμασιν· ὁ δὲ συστρατιώτης, πάντως ἐν κινδύνοις.

Ὑμῶν δὲ ἀπόστολον καὶ λειτουργὸν τῆς χρείας μου πέμψαι πρὸς ὑμᾶς.] Τουτέστι, τὸν παρ' ὑμῶν ἀποσταλέντα πρός με, ὑμῖν χαριζόμενος· δι' αὐτοῦ γὰρ ἤσθην χρείαν λαβόντες αὐτῷ τὰ πρὸς χρείαν. ἢ, ὑμῶν ἀπόστολον, τὸν διδάσκαλον ὑμῶν φησιν. "χ. συν. "χρείαν.

26 Ἐπειδὴ ἐπιποθῶν ἦν πάντας ὑμᾶς ἰδεῖν, καὶ ἀδημονῶν ὅτι ἠκούσατε ὅτι ἠσθένησε. 27 Καὶ γὰρ ἠσθένησε παραπλήσιον θανάτῳ.] Εἰδώς, φησιν, ὅτι ἀγαπᾶτε αὐτὸν, καὶ ὅτι ἐλυπήθητε ὅτι τὴν ἀῤῥωστίαν αὐτοῦ, ἐπιποθεῖ ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα καὶ λύπης ὑμᾶς ἀπαλλάξῃ, ἣν ἔχετε ὅτι τὴν ἀσθένειαν αὐτοῦ. Καὶ ἄλλο δέ τι κατασκευάζει ἐνταῦθα. Ἀπολογεῖται αὐτοῖς ἐφ' ᾧ διὰ χρόνου πέμπει πρὸς αὐτούς, μονονουχὶ λέγων· οὐ κατ' ῥᾳθυμίαν τοῦτο γέγονεν, ἀλλὰ τὸν μὲν Τιμόθεον ὡς ἰσόψυχον κατέχω παρ' ἐμαυτῷ· ὁ δὲ Ἐπαφρόδιτος ἠσθένησε, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς καιρὸν οὐκ ἦλθεν, ἐπεὶ μακρὰ ἡ ἀῤῥωστία αὐτοῦ· παραπλησία γὰρ θανάτῳ. "ἐπειὶ

Ἀλλ' ὁ Θεὸς αὐτὸν ἠλέησε.] Τί λέγεις, ὦ Μανιχαῖε; Εἰ πονηρὸς ὁ κόσμος, καὶ ἡ ἐν τούτῳ ζωὴ, πῶς νῦν ὁ ἀπόστολος ἔλεον Θεοῦ καλεῖ, τὸ ἐαθῆναι τὸν Ἐπαφρόδιτον ἐν τῇ ζωῇ; Ἀλλὰ τοῖς μὲν αἱρετικοῖς ἔνδεις πρὸς τοῦτο λόγος. Ζητήσωμεν δ' ἂν καὶ Χριστιανοὶ, Εἰ καλὸν τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, τίνος ἕνεκεν ἔλεόν φησι τοῦ Θεοῦ τὸν ἐνταῦθα εἶναι ζωήν; ἢ πλέον ἔδει καὶ ὁ Ἐπαφρόδιτος διδάσκαλος ὢν, ἔμελλε πλείονας ψυχὰς προσαγαγεῖν τῷ Θεῷ ὀφίζήσας· ὅταν ἀναγκαιότερον "χ. σεσωϊγκιπ.

ἐὰν ὅτι τῦ ἀνῆχθαι, ὡς ἀμώτερω εἰρηῖ· ἢ πολλὰ κὴ κῖ τὸ κοινὸ συνήθειαν τῶν ἀκουόντων ὁ Παῦλος φθέγγεται, κὴ ὐ πάνταχοῦ φιλοσοφῖ. τοῖς γὰρ ἀνθρώποις βιωτικοὶς λῶ αὐτῶν ὁ λόγος, ἔτι διδοικόσι τὸν θάνατον. Ἄλλως τε, κὴ καλὸν ἡ παροῦσα ζωὴ αὐτὴ καθ' ἑαυτὸ, ἐπεὶ δίχα τί ἂν τάξῃ κολάσεως τίθησι τοὺς ἀνάξιος θανάτους; Διὰ τῦτο γάρ, φησιν, ἀσθενῆς ἐν ὑμῖν, κὴ κοιμῶνται ἱκανοί. Ἡ γὰρ μέλλουσα ζωὴ οὐχὶ πολλῷ κρείττων, (ἐπεὶ οὐκ ἀγαθὴ) ἀλλὰ καλῦ καλλίων.

Οὐκ αὐτὸν δὲ μόνον, ἀλλὰ κῖ ἐμέ·] "χαλῶ. Ὁρᾶς πῶς κὴ ἀπὸ τύτυ "αἰδέσιμον ποιῖ τὸν Ἐπαφρόδιτον; Εἶγε τὸ ἐκείνυ ἐκ τῆς ἀῤῥωστίας ἀναχαμιδὸν, θύεργεσίαν ἐκ Θεοῦ οἰκείαν κὴ ἔλεον ὑμέτερον.

Ἵνα μὴ λύπαν ὀπὶ λύπῃ σχῶ.] Τυτέστιν, ἵνα μὴ σὺ τῇ λύπῃ τῇ ἐκ τῆ ἀῤῥωστίας αὐτῦ ὀπτιλημμένῃ μοι, κὴ ἑτέραν λύπην σχῶ, τὸ ἐκ τῦ ἀποθανεῖν αὐτόν.

28 Σπουδαιοτέρως δὲ ἔπεμψα αὐτὸν, ἵνα ἰδόντες αὐτὸν χαρῆτε,] Τυτέστιν, ἀνυπερθέτως ἔπεμψα, ἵνα τῆς ἐπ' αὐτῷ ἀδημονίας ἀπαλλαγῆτε ἐκ τῦ ἰδεῖν αὐτὸν, μᾶλλον δὲ χαρῆτε.

Κἀγὼ ἀλυπότερος ὦ.] Πῶς ἀλυπότερος ὦ; ὅτι ἐὰν ὑμεῖς χαίρητε, κἀγὼ χαίρω. Καὶ ἐκ εἶπεν, ἄλυπος, ἀλλ', ἀλυπότερος, δεικνὺς ὅτι ἡ ψυχὴ αὐτῦ ὁπωσοῦν λύπης ἐκτός. Τίς γάρ, φησιν, ἀσθενῆ κὴ ἐκ ἀσθενῶ.

29 Προσδέχεσθε οὖν αὐτὸν ἐν Κυρίῳ μετὰ πάσης χαρᾶς.] Τυτέστιν, ἐν ὑποδοχῇ τῇ κτ' Θεὸν, ὡς ἀποδέχεται ὁ Θεὸς, ἤγουν ἀξίως τῶν ἁγίων. Ταῦτα δὲ ποιῖ ὁ Παῦλος ὑπὲρ αὐτῶν τῶν Φιλιππησίων. μεῖζον γὰρ τὸ κέρδος τῶ ποιοῦντι, ἢ τῶ παίροντι θῦ.

Καὶ τοὺς τοιύτους ἐντίμους ἔχετε.] Ἵνα μὴ δόξῃ αὐτῶ μόνῳ χαρίζεσθαι, ὡς ἀνῆχθαι, ὡς ἀμώτερω εἰρηῖ· ἢ πολλὰ κὴ κῖ τὸ κοινὸ συνήθειαν τῶν ἀκουόντων ὁ Παῦλος φθέγγεται, κὴ ὐ πάνταχοῦ φιλοσοφῖ. τοῖς γὰρ ἀνθρώποις βιωτικοὶς λῶ αὐτῶν ὁ λόγος, ἔτι διδοικόσι τὸν θάνατον. Ἄλλως τε, κὴ καλὸν ἡ παροῦσα ζωὴ αὐτὴ καθ' ἑαυτὸ, ἐπεὶ δίχα τί ἂν τάξῃ κολάσεως τίθησι τοὺς ἀνάξιος θανάτους; Διὰ τῦτο γάρ, φησιν, ἀσθενῆς ἐν ὑμῖν, κὴ κοιμῶνται ἱκανοί. Ἡ γὰρ μέλλουσα ζωὴ οὐχὶ πολλῷ κρείττων, (ἐπεὶ οὐκ ἀγαθὴ) ἀλλὰ καλῦ καλλίων.

diſſolvi, ut ſuprà commemoratum eſt. Vel multa etiam juxta communem auditorum conſuetudinem Paulus loquitur, & non ubique philoſophatur: hominibus enim in ſeculo agentibus verba facit, qui mortem adhuc metuebant. Præterea, vita præſens ipſa per ſe res bona eſt: alioqui cur pœnæ loco immaturas mortes ponit? *Ideò inter vos*, inquit, *multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi.* Futura enim vita, non eſt pravâ melior, ſic enim haud bona eſſet, verùm eſt bonâ melior. 1 Cor 11.30

Non ſolùm autem ejus, verumetiam meî:] Animadvertis quo pacto & hinc Epaphroditum honorabilem reddit? ſiquidem illius ab ægritudine revaleſcentiam, beneficium Dei peculiare, & miſericordiam ponit.

Ne triſtitiam ſuper triſtitiam haberem.] Hoc eſt, ne ad triſtitiam, quæ mihi ex infirmitate ipſius ſubnata eſt, aliam triſtitiam habeam, ex eo quòd ipſe moriatur.

28 *Feſtinantiùs autem miſi ipſum, ut viſo eo gaudeatis,*] Hoc eſt, ſine dilatione ipſum miſi, ut vos videntes ipſum, à mœrore quem ex ejus ægritudine conceperatis, liberati ſitis, vel potiùs, ut gaudeatis.

Et ego minus triſtitiæ habeam.] Quomodo ero minùs triſtis? Quoniam ſi vos gaudeatis, & ego gaudeo. Nec dixit, ut ſine triſtitia ſim; ſed, *minus triſtitiæ habeam:* innuens quòd animus ejus nullo unquam tempore ſine triſtitia fuerit. *Quis enim* (ait) *infirmatur, & ego non infirmor?* 2 Cor 11.29

29 *Excipite ergo ipſum in Domino cum omni gaudio.*] Hoc eſt, ſuſceptione quæ eſt ſecundùm Deum, quemadmodum Deo acceptum eſt & gratum, vel ut decet ſanctos. Hæc autem propter ipſos Philippenſes Paulus facit: majus enim lucrum eſt ei qui beneficium dat, quàm qui accipit.

Et hujuſmodi in honore habetote.] Ne videatur ipſi ſoli gratificari, adhortatur in

communi, ut omnibus, qui eâdem sint cum Epaphrodito virtute præditi, honorem impertiant.

30 *Quoniam propter opus Christi, usque ad mortem accessit, animæ suæ parùm consulens.*] Epaphroditum miserunt ad Paulum Philippenses, ut perferret ad eum necessaria quibus haberet opus. Reperit igitur Paulum Romæ in periculis, quando periculosum erat alicui ad illum accedere, infenso videlicet erga ipsum Imperatore. Tum igitur ille, omni periculo posthabito, ministravit Paulo. Hoc igitur nunc dicit. Animadverte autem, non dixit, propter me: sed, *propter opus Dei parùm consuluit*, hoc est, seipsum injecit morti. Quid enim si, Deo ita dispensante, mortuus non est? ille tamen promptam voluntatem declaravit. Quocirca & nos, si quando viderimus sanctos periculis immersos, pericula negligamus. Hæc enim demum est securitas, in hujusmodi rebus in pericula nos conjicere.

Ut impleret id quod ex vobis deerat, in vestro erga me ministerio.] Vos, inquit, non fuistis Romæ, ut mihi corporaliter ministraretis, etsi necessaria mihi transmiseritis. Hoc igitur quod vobis defuit, nimirum, quòd corpore manúque mihi non ministraveritis, ipse complevit, omnium vestrûm loco mihi inserviens. Quare dignus fuerit cui plurimum benevolentiæ ostendatis, eò quòd ipse solus quæ omnium vestrûm erant, attulerit. Expende autem, quomodo rem ipsam, ministerium ac defectum vocet, ut ostendat necessitatem & debitum esse quoddam, ut ii, qui in tranquilitate sunt, periclitantibus opitulentur: & qui hoc non fecerit, is officium deserit, perinde ac qui publica ministeria & officia non complet. Ne igitur existimantes se magni quippiam feciſſe, magnificè de se sentiant, ac mercedem suam perdant, hoc nomine rem istam appellavit, faciens hoc pacto eos moderatè sapere, quippe qui reddiderint quod debebant.

εἰζεαθαι, κοινως ωδαινε πολλας τοις τιμω " αὐτιμὼ ἀρετιμὼ ὑπιδειχνυμένοις " χ. αὐτῶ. τιμᾶν.

30 Οτι διὰ τὸ ἔργον τῦ Χριστοῦ μέχρι θανάτυ ἤγγισε, παραβουλευσάμενος " τῇ ψυχῇ.] Τὸν Ἐπαφρόδιτον ἔπεμψαν οἱ Φιλιππήσιοι πρὸς Παῦλον, διακομίζοντα αὐτῷ τὰ πρὸς χρείαν. Εὗρεν οὖν ἐν κινδύνοις " τ Γαῦλον " ἐν Ρώμῃ, ὅτε ἐπικίνδυνον ἦν τινα προσελθεῖν αὐτῷ, ὡς τῦ βασιλέως ἀπεχθῶς πρὸς αὐτὸν ἔχοντος. Τότε τοίνυν τοῦτ πολλὰ κινδύνυ καταφρονήσας, διηκόνησε τῷ Παύλῳ. Τῦτο οὖν νῦν λέγει. Καὶ ὅρα, οὐκ εἶπε, δι' ἐμέ, ἀλλὰ διὰ τὸ ἔργον τῦ Θεοῦ παρεβουλεύσατο, τυτέστιν, ἐπέρριψεν ἑαυτὸν τῷ θανάτῳ. Τί γὰρ εἰ μὴ ἀπέθανε, τῦ Θεοῦ οἰκονομήσαντος; ἀλλ' αὐτός γε τῇ προαιρέσει ἔδειξε. Καὶ ἡμεῖς οὖν, ὅταν ἴδωμεν ἁγίους ἐν κινδύνοις, παραβουλευώμεθα· τῦτο γὰρ ἀσφάλεια, τὸ ἐν τοῖς τοιύτοις ἀψοφίνδυνον.

Ινα ἀναπληρώσῃ τὸ ὑμῶν ὑστέρημα τ πρός με λειτουργίας.] Ὑμεῖς, φησιν, οὐ παρῆτε ἐν Ρώμῃ, ἵνα γε σωματικῶς μοι διακονήσητε, εἰ καὶ τὰ πρὸς χρείαν ἐπέμψατε. τῦτο οὖν, ὃ ὑστερήσατε ὑμεῖς, τῇ διὰ " τῆς χρὸς καὶ τῦ σώματος λειτουργίᾳ, αὐτὸς ἀνεπλήρωσεν, ἀντὶ πολλῶν ὑμῶν διακονήσας μοι. Ὡστε δίκαιος ἂν εἴη γε πολλῆς παρ' ὑμῖν εὐνοίας ἀπολαῦσαι, ὡς τὰ " πολλῶν ὑμῶν μόνος αὐτὸς εἰσενεγκών. Ορα δὲ πῶς λειτουργίαν τὸ πρᾶγμα καλεῖ καὶ ὑστέρημα, ἵνα δείξῃ ὅτι ὀφειλή ἐστι καὶ χρέος, τὸ τοὺς ἐν ἀνέσει ὄντας βοηθεῖν τοῖς κινδυνεύουσι, καὶ ὁ μὴ ποιῶν τῦτο, ὑστερεῖ, ὡς ὁ τὰ δημοσιακὰ " λειτουργήματα μὴ πληρῶν. Ινα οὖν μὴ νομίσαντες μέγα τι ποιῆσαι, ὑφληφερνήσωσι καὶ ἀπολέσωσι τ μισθόν, ὕτω τῦτο ὠνόμασε, μετενεφέρων αὐτοὺς διασκευάζων, ὡς χρέος ἀποδόντας. " χ. τῷ ψυχῷ. " χ. κατὰ τ Ρώμην. " χ. τῦ χειρῶν. " χ. πολλῶν. " χ. λειτουργίας ὑστέρημα.

ΚΕΦ.

ΚΕΦ. γ.

ΤΟ λοιπὸν, ἀδελφοί μου, χαίρετε ἐν Κυρίῳ.] Ἐπειδὴ ἦν μὲν ἐν ἀθυμίᾳ διὰ τὸ μὴ γινώσκειν πῶς τὰ κατὰ τὸν Παῦλον, πῶς τὸ κήρυγμα, πῶς τῶν Ἐπαφροδίτου τὰ κατὰ τῆς νόσου, ἔλυσε τὰ πάντα πρότερον εἰπών, ὅτι καὶ τὸ εὐαγγέλιον ἐπιδίδωσι, καὶ ἐγὼ ἔρχομαι, καὶ ὁ Ἐπαφρόδιτος ἐπέστειλε, φησὶ, Τὸ λοιπὸν χαίρετε· οὐδεμία γὰρ ἔτι προφάσεις τοῦ μὴ χαίρειν. Τοὺς μὲν οὖν Γαλάτας τέκνα καλεῖ, διὰ διορθώσεως ἐδέοντο· τούτους δὲ ἀδελφοὺς, διὰ μὴ ὑμῖν αὐτοῖς ἀμφιλέγεται. Καλῶς δὲ εἶπεν, ἐν Κυρίῳ. Τὸ γὰρ κατὰ κόσμον χαίρειν, οὐκ ἔστι χαίρειν, ἀλλ' ἐν Κυρίῳ καὶ αἱ θλίψεις χαρὰν ἔχουσιν. ἢ ὅτι διὰ τὸ Κύριος ῥᾴω τὰ πράγματα ἐποίησε, χαίρετε.

Τὰ αὐτὰ γράφειν ὑμῖν, ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρόν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές.] Μετὰ τὸ πολλὰ αὐτοὺς ἐπαινέσαι, τότε τὴν παραίνεσιν εἰσάγει, ἵνα μὴ ἐξ ἀρχῆς φορτικὸς δόξῃ.

2 Βλέπετε τοὺς κύνας.] Ἦσαν γάρ τινες Ἰουδαῖοι οἱ ὑποκρινόμενοι χριστιανισμὸν, καὶ κηρύττοντες δῆθεν τὸ εὐαγγέλιον, παρεμίγνυον καὶ τὰ Ἰουδαϊκά. ἐπεὶ οὖν δυσδιάγνωστοι ἦσαν, διὰ τοῦτό φησι, βλέπετε, τηρεῖτε, προσέχετε μὴ λάθωσι. Κύνες δὲ πρότερον μὲν ἐκαλοῦντο οἱ ἐθνικοὶ, νῦν δὲ οἱ Ἰουδαῖοι, ὡς ἰταμοὶ, καὶ πρὸς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας ἀναισχυντοῦντες, καὶ πάντων ὑλακτοῦντες.

Βλέπετε τοὺς κακοὺς ἐργάτας.] Ἐνταῦθα δὲ τοῦ κυνὸς τὴν προσηγορίαν ἀποστερεῖ αὐτούς. Κύνες μὲν γὰρ πολλοὶ καὶ ὑπαιθρόβιοι, φησὶν, εἰσὶ, καὶ τὰς τῶν δεσποτῶν οἰκίας φρουροῦσιν· ὅτοι δὲ ἐργάζονται μὲν, ἀλλ' ὅτι κακῷ, καὶ ὀργίας πολλῷ χείρονα, ἀναστρώννυντες τὰ καλῶς φυτευθέντα.

CAP. III.

Quod reliquum est, fratres mei, gaudete in Domino.] Quandoquidem in mœrore erant, quòd ignorarent quomodo res Pauli se haberent, quomodo verbi prædicatio succederet, quomodo denique Epaphroditus valeret; hæc autem omnia solverat, inquiens, Evangelium crescit, & ego ad vos veniam, Epaphroditúsq; jam emandatus est; *Quod reliquum est*, inquit, *gaudete:* nulla enim jam subest ratio, cur non gaudere debeatis. Galatas igitur filios quidem vocat, quia correctione & emendatione indigebant: hos verò fratres nominat: nam honorificè cum illis loquitur. Pulchrè autem dixit, *In Domino:* lætari enim secundùm mundum, non est lætari, sed in Domino ipsæ etiam afflictiones gaudium habent. Vel, quia Dominus res nostras facíles reddidit, lætamini.

Eadem scribere vobis, mihi quidem non est pigrum, vobis autem tutum.] Quum multis eos nominibus prædicâsset, inducit tandem adhortationem, ne statim in principio onerosus videatur.

2 *Videte canes.*] Erant enim nonnulli Judæi, qui simulantes Christianismum, ac Evangelium promulgantes, simul Judaïca admiscebant. Quia verò non facilè internosci poterant, propterea dicit, *Videte*, observate, attendite ne lateant. Canes autem antea appellabantur ethnici, nunc verò Judæi, tanquam impudentes, & ad lumen veritatis impudenter sese gerentes, ac omnibus allatrantes.

Videte malos operarios.] Hìc canum etiam appellatione eos privat. Canes enim multi etiam mensæ sunt vicini, atque domos heriles custodiunt. Hi verò operantur quidem, sed ad malum, & quæ longè sunt ocio deteriora, evellentes quæ probè sunt plantata.

" χ. διασπεῖς.

Videte concisionem.] Hoc est, circumcisionem habentes. Magna autem quondam & preciosa res erat apud Judæos circumcisio, siquidem vel Sabbatum propter eam solveretur. At postquam nunc irrita facta est, nihil aliud est atque concisio. Quoniam enim non sit porrò legitimum quod fit, carnem tantummodo concîdunt. Vel quia Ecclesiam discindere conabantur.

3 *Nos enim sumus circumcisio, qui spiritu Deo servimus.*] Si quærenda est, inquit, circumcisio, apud nos eam invenietis, qui spiritualiter, hoc est, animâ & mente servimus. Qui enim animâ circumcisus est, & per eam Deo inservit, is ingenuam circumcisionem habet, quanto videlicet anima est corpore præstantior. Non autem dixit, In nobis est circumcisio, verùm, *Nos sumus.* Istud enim verè est homo, circumcisio virtutibus prædita. Rursum, non dixit, In illis est concisio; sed, ipsa sunt perditio & malitia.

Et gloriamur in Christo Jesu, & non in carne confidentes.] Utrum igitur melius est, in Christo gloriari corda nostra circumcidenti, & ad Filiorum Dei ingenuitatem perducenti per baptisma; an in carne gloriari, hoc est, in carnali circumcisione superbire, tanquam Abrahami filii sint?

4 *Quanquam & ego confidentiam habeam in carne.*] Si ex gentibus essem, inquit, posset aliquis dicere, quòd propterea accusem circumcisionem, quia Judaïsmi nobilitate orbatus sum: nunc verò & ego, inquit, istam habeo, quam vos dicitis, confidentiam & gloriationem in circumcisione carnali. Planum est igitur, quòd nō propterea quòd orbatus sim eâ, quæ vobis videtur, ingenuitate vestrâ, sed propter ipsam veritatem condemno circumcisionem.

Si quis alius videtur confidere in carne, ego magis.] Animadverte ejus sapientiam: nullius nominatim meminit, mi-

Βλέπετε τὴν κατατομήν.] Τοῦτ' ἔστι, τοὺς περιτομὴν ἔχοντας. Μέγα δὲ καὶ τίμιον ἦν ποτε τοῖς Ἰουδαίοις ἡ περιτομή, ὅπουγε καὶ τὸ Σάββατον διὰ ταύτην ἐλύετο. Ἐπεὶ οὖν νῦν ἄργησεν, οὐδὲν ἄλλο ἡ κατατομή ἐστιν. ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἔστι νόμιμον τὸ γινόμενον, τὴν σάρκα μόνον κατατέμνουσιν. ἢ διότι τὴν ἐκκλησίαν ἐπειρῶντο διατέμνειν. "χ. κατατέμνειν.

3 Ἡμεῖς γάρ ἐσμεν ἡ περιτομή, οἱ πνεύματι Θεῷ λατρεύοντες.] Εἰ δεῖ, φησι, ζητεῖν περιτομήν, πρὸ ἡμῶν ταύτην εὑρήσετε τοῖς πνευματικῶς, τουτέστι, τοῖς διὰ ψυχῆς καὶ νοὸς λατρεύουσιν. Ὁ γὰρ τὴν ψυχὴν περιτεμνόμενος, καὶ διὰ ταύτης δουλεύων τῷ Θεῷ, ἔστι τὴν εὐγενῆ περιτομὴν ἔχει, ὅσῳ καὶ ψυχὴ κρείττων σώματος. Οὐκ εἶπε δὲ, ἐν ἡμῖν γάρ ἐστιν ἡ περιτομή, ἀλλ', ἡμεῖς ἐσμεν. τοῦτο γάρ ἐστιν ἀληθῶς ἄνθρωπος, ἡ περιτομὴ ἡ ἀρετή. Καὶ πάλιν, οὐκ εἶπεν, ἐν ἐκείνοις ἡ κατατομή, ἀλλ' αὐτόχρημά εἰσιν ἀπώλεια καὶ κακία.

Καὶ καυχώμενοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, οὐκ ἐν σαρκὶ πεποιθότες.] Ποῖον οὖν βέλτιον, ἐν Χριστῷ καυχᾶσθαι τὸν περιτέμνοντα τὰς καρδίας ἡμῶν, καὶ εἰς τὴν εὐγένειαν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀνάγοντα διὰ τοῦ λουτροῦ, ἢ ἐν σαρκὶ καυχᾶσθαι, τουτέστιν, ἐν τῇ σαρκικῇ περιτομῇ μεγαλοφρονεῖν, ὡς Ἀβραὰμ υἱοὺς ὄντας;

4 Καίτοι ἐγὼ ἔχων πεποίθησιν καὶ ἐν σαρκί.] Εἰ δὲ ἐθνῶν, φησιν, ἐλεγόμην, εἶχεν ἄν τις λέγειν, ὅτι διὰ τοῦτο "κατηγορῶ τῆς περιτομῆς, ἅτε "ἀπεστερημένος τῆς εὐγενείας τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ· νῦν δὲ καὶ αὐτός, φησιν, ἔχω ταύτην, ἣν φατε ὑμεῖς, πεποίθησιν καὶ καύχησιν, τὸ ὅτι τῇ σαρκικῇ περιτομῇ. δῆλον οὖν ὅτι οὐχ ὡς ἀπεστερημένος τῆς δοκούσης εὐγενείας ὑμῶν, διὰ δι' αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν καταγινώσκω τῆς περιτομῆς. "χ. κατηγορῶ τις ἔσμεν. "χ. ἀπηρτισμένος, ἢ ἀπεστερημένος. "χ. τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ.

Εἴτις δοκεῖ ἄλλος πεποιθέναι ἐν σαρκὶ, ἐγὼ μᾶλλον.] Ὀξὺ σοφίσμα· οὐκ ὀνόμασί μέμνηται, ἀνέπαφον τὸν λόγον

τ̃ λόγον ποιῶν· ἀλλὰ δὲ ὁ τῷ εἰπεῖν, εἴπερ δοκεῖ ἄλλος, δείκνυσιν ὅτι ἄλλοι ἠνάγκασάν αὐτὸν ἐλθεῖν ἐπὶ τοὺς λόγους τούτους. Κομψῶς ἡ εἶπε δοκεῖ· ἢ ὡς οὐκ ἐχόντων τοσαύτην πεποίθησιν ὅσην αὐτός· ἢ ὡς τ̃ πεποιθήσεως τ̃ ἐπὶ τῇ περιτομῇ, οὐκ ἀληθοῦς ὄντος, ἀλλὰ δοκούσης.

5 Περιτομῇ ὀκταήμερος.] Ὁ μάλιστα κῦρος, ὁ τῆς περιτομῆς, πρῶτον τέθηκε. Διὰ τ̃ τῷ εἰπεῖν, ὀκταήμερος, ἐδήλωσεν ὅτι οὐ προσήλυτος ἦν.

Ἐκ γένους Ἰσραήλ.] Τουτέστιν, οὐδὲ προσηλύτων γονέων, ἀλλὰ καθαίρων Ἰσραηλιτῶν.

Φυλῆς Βενιαμίν.] Τουτέστι, τῆ δοκιμωτέρου " μέρους. τὰ γὰρ τῶν ἱερέων, ἐν τῷ κλήρῳ ταύτης ἦν ἡ φυλῆς.

" χ. γένους.

Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων.] Ἀνωθέν, φησι, τῶν δοκίμων Ἰουδαίων εἰμί· ἐνῆν μὲν γὰρ ἐκ γένους τ̃ Ἰσραὴλ, ἀλλ' οὐκ Ἑβραῖον ἐξ Ἑβραίων. Πολλοὶ γὰρ καὶ διέφθειραν τὸ πρᾶγμα, καὶ αὐτῆς τ̃ Ἑβραΐδος γλώττης ὄντες ἀμύητοι, διὰ τὸ πρὸς ἐθνικοὺς διατρίβειν, οὐκ ἠκριβοῦντο τὰς γραφάς. Ἐγὼ οὖν, φησιν, Ἑβραῖός εἰμι, τουτέστι, ζῶ τ̃ χαρακτῆρα· ἢ τῷ πολλῷ διηνέχθην διὰ τούτων δείκνυσι.

Κατὰ νόμον Φαρισαῖος.] Ἐπειδὴ ἀπρόσπτων ἀπροαίρετα ἦν, τὸ περιτμηθῆναι, τὸ ἐκ γένους Ἰσραὴλ εἶ), καὶ τὰ λοιπά· νῦν λέγει καὶ τὰ * τ̃ αὐτῆς προαιρέσεως κατορθώματα, καὶ φησι· Κατὰ νόμον Φαρισαῖος, τουτέστιν, ἐν τῇ τ̃ νόμου μαθήσει. Ἡ γὰρ δοκιμωτάτη αἵρεσις παρ' Ἰουδαίοις οἱ Φαρισαῖοι ἦσαν.

* ἐκ.

6 Καὶ κατὰ ζῆλος διώκων τ̃ ἐκκλησίαν.] Ἐπειδὴ καὶ Φαρισαῖοι ἦσαν, καὶ ἃ σφόδρα ζηλωταί, φησὶν, ὅτι ἐγὼ ζῆλον εἶχον, καὶ τοσοῦτον, ὥστε διώκειν τοὺς τ̃ Χριστοῦ.

Κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γενόμενος ἄμεμπτος.] Ἐπειδὴ πολλοὶ καὶ διὰ φιλαρχίαν ζηλοῦσι, καὶ πρὸς τὸν ἄνδρα μισοῦντα τὸν λόγον ποιεῖται· ἀλλὰ διὰ τοῦ εἴπερ, εἴπερ δοκεῖ ἄλλος, δείκνυσιν ὅτι ἄλλοι ἠνάγκασαν αὐτὸν ἐλθεῖν ἐπὶ τοὺς λόγους τούτους. Pulchrè autem dixit, *Videtur*: vel quòd tantam non habeant fiduciam, quantam ipse: vel quòd fiducia, quæ est in circumcisione, non sit vera, sed videatur tantùm.

5 *Circumcisus octavo die.*] In quo potissimùm gloriabantur, hoc primo loco posuit, circumcisionem nimirum. Per hoc autem quod ait, *octavo die*, ostendit se non fuisse proselytam.

Ex genere Israel. Hoc est, non ex parentibus proselytis, verùm ex ipsis Israëlitis.

Ex tribu Beniamin.] Hoc est, ex parte probatiore. Nam res sacerdotum in sorte hujus tribûs fuerunt.

Hebræus ex Hebræis.] Quod ad majores meos attinet, ex probatis sum Judæis, inquit. Poterat enim aliquis esse ex genere Israëlis, qui non esset Hebræus ex Hebræis. Multi enim rem hanc corruperant, ipsius etiam Hebrææ linguæ ignari, eò quòd inter gentes dispersi erant, non exactè tenebant scripturas. Ego igitur, inquit, Hebræus sum, hoc est, servo characterem. Vel insignem per hæc ingenuitatem indicat.

Secundùm legem Pharisæus.] Quia quæ prædixerat, voluntaria non erant, nimirum, circumcidi, ex genere Israëlis esse, idque genus alia: nunc subdit voluntatis & propositi sui opera, inquiens; *Secundùm legem Pharisæus*, hoc est, juxta legis institutionem. Probatissima enim secta apud Judæos Pharisæi erant.

6 *Secundùm æmulationem persequens Ecclesiam.*] Quia Pharisæorum aliquot æmulatione vacabant; æmulationem; inquit, habebam, eamque tantam, ut Christi discipulos persequerer.

Secundùm justitiam quæ in lege est, conversatus sine querela.] Quia plerique principatûs causâ, & ob alias quasdam res

æmulantur, & non propter legem, ait: Cùm inculpatus essem in justitia legis, quomodo ob humanum aliquod, & non propter divinum zelum persecutus sum?

7 *Sed quæ mihi lucra fuerunt, hæc arbitratus sum propter Christum, damnum.* 8 *Verumtamen existimo omnia damnum esse, propter excellentiam cognitionis Jesu Christi Domini mei.*] Hic Hæretici, qui legem calumniantur, insurgentes dicunt, Ecce, Legem damnũ vocat: quomodo igitur à Deo data est? Primùm igitur gratias agamus quòd Spiritus Sanctus ita ordinavit, ut susciperent verba tanquam pro iis essent. Nisi enim providentia Dei accessisset, verba ista, ut alia pleraque, expungerent. Deinde observa: non dixit simpliciter legem esse damnum, sed, *arbitratus sum* illam esse damnum: nam naturâ non est damnum. Quomodo enim, cùm ad Christum ducat, si rectè intelligatur? nam antea ego perperam eam intelligens, non accedebam Christo: deinde verò veritatem agnoscens, ad Christum accessi, ac visa est lex mihi detrimentum per illud temporis, quo malè illam intelligens ad Christum non accessi. Nam secundùm propriam naturam lex est lucrum. Audi porrò: non dixit, quæ putabam esse lucra, sed, *quæ erant*: Revera enim lex est lucrum, à belluina natura & superstitione homines liberans, ac veluti scalarum loco facta, & ad vitam Christo dignam nos perducens. Ut igitur qui per scalas conscendit, non despuit gradus, sed gratiam potiùs illis habet (nisi enim istæ fuissent, non potuisset ascendere) hunc ad modum lex quidem lucrum erat, jam verò detrimentum & noxam eam esse censemus, non quòd hujusmodi sit, sed quòd major sit gratia. Quemadmodum enim aliquis argentum continens, ubi aurum invenerit, nec licet utraque obtinere, damnum censet retinere illud, ac deinceps relicto illo aurum accipit: hunc ad modum lex est damno, si a Chri-

καὶ δι' ἄλλας αἰτίας, ἢ ὑπὲρ τοῦ νόμου, φησὶν, ὅτι ἄμεμπτος ὢν τῷ τῷ ἐν νόμῳ δικαιοσύνῃ, πῶς ἂν ὑφ' τι δυσσεβὲς ἐδίωκον, καὶ ὑ τοῦ θείου ζήλου;

7 Ἀλλ' ἅτινα μοι κέρδη, ταῦτα ἥγημαι διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν. 8 Ἀλλὰ μενοῦνγε καὶ ἡγοῦμαι πάντα ζημίαν εἶ) διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου μου.] Εὐλαβῶς οἱ τὸν νόμον διαβάλλοντες αἱρετικοὶ ὑπεπηδῶντες, Ἰδού, φασι, ζημίαν ὀνομάζει τὸν νόμον * πῶς οὖν παρὰ Θεοῦ ἐδόθη; πρῶτον μὲν οὖν διευθετησώμεθα ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οἰκονόμησεν αὐτοῖς παραδέξασθαι τὰ ῥήματα, ὡς ὑπὲρ αὐτῶν ὄντα. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, ἐξήλειφεν ἂν τὰ ῥητὰ ταῦτα, ὥσπερ καὶ ἄλλα πολλά. Ἔπειτα προσέχωμεν· οὐκ εἶπεν ἁπλῶς ὅτι ζημία ἐστὶν ὁ νόμος, ἀλλ' ὅτι ἥγημαι αὐτὸν ζημίαν· φύσει μὲν γὰρ οὐκ ἔστι ζημία. πῶς γάρ, ὃς εἰς Χριστὸν ἄγει καλῶς νοούμενος; Ἐπεὶ ἦ ἐγὼ προτέρως κακῶς νοῶν αὐτὸν ὑ προσῆλθον Χριστῷ, εἶτα ὕστερον, ὑπηγορεύθη ἀληθείας, προσῆλθον Χριστῷ, καὶ ἔδοξέ μοι ἡνέσθαι ζημία ὁ νόμος τὸν πρόσθεν ὄντα, καθ' ὃν κακῶς νοῶν αὐτὸν, ὑ προσῆλθον Χριστῷ. ἐπεὶ τῇ γε οἰκείᾳ φύσει ὁ νόμος κέρδος ἐστί. Καὶ ἄκουε· οὐκ εἶπεν, ἅτινα ἡγούμην κέρδη, ἀλλ' ἅτινα ἦν. ἀληθῶς γὰρ κέρδος ἐστὶν ὁ νόμος, θηριωδίας ἀπαλλάττων τοὺς ὑπ' αὐτὸν ὄντας καὶ δεισιδαιμονίας, καὶ οἷς κλίμαξ ἡνώμενος, καὶ ἀναγαγὼν ἡμᾶς ὀπὶ τὸν Χριστὸν ζωήν. Ὥσπερ οὖν ὁ διὰ κλίμακος ἀνελθὼν, ὑ διαπτύει τὴν κλίμακα, ἀλλὰ καὶ χάριν αὐτῇ οἶδεν· εἰ μὴ γὰρ αὕτη ἦν, οὐκ ἂν ἀνέβη· ὕτω καὶ ὁ νόμος κέρδος μὲν ἦν, νυνὶ δὲ ζημίαν αὐτὸν ἡγούμεθα, ὐχ ὅτι " τοιοῦτός ἐστιν, ἀλλ' ὅπερ μείζων ἡ χάρις. Ὥσπερ γὰρ θησαυρόν τις κατέχων, ἐπειδὰν χρυσίον εὕρῃ, εἰ μὴ ἔξεστιν ἀμφότερα κατασχεῖν, ζημίαν ἡγεῖται τὸ κατέχειν ἐκεῖνο, καὶ λοιπὸν ἀφεὶς ἐκεῖνο, λαμβάνει τὸ χρυσίον· ὕτω εἰ οἷόν τε ζημία ὁ νόμος, ὅταν

* καὶ ταῦτα.

" τοιοῦτος.

ἀπάγῃ

ἀπάγῃ Χριστοῦ· ἀῢ ἦ πεδηκέμην, σκέπτ. Οὐ μόνον οὖν, φησι, πάλαι ἡγημαι ζημίαν τὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ νῦν ἡγοῦμαι. διὰ τί; διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς χάριτος. Ὁρᾷς ὅτι σύγκρισιν πεποίηται; ἡ δὲ σύγκρισις ὁμογλώων πραγμάτων, καὶ τὸ ὑπερέχον, ὁμογενοῦς ὑπερέχει. Ὡστε καὶ ὁ νόμος γνῶσις, ἀλλ' ἐλαττων· ὡς καὶ ὁ λύχνος φῶς, "ἀλλ' οὐχ οἷον τὸ τῆς ἡλίου, φῶς ἦ ὅμως.

"χ. ἀλλ' οὐ; οὐχ οὕ τ. τ. ἡ.

Δι' ὃν τὰ πάντα ἐζημιώθην, καὶ ἡγοῦμαι σκύβαλα εἶναι, ἵνα Χριστὸν κερδήσω.] Διὰ τὸν Χριστόν, φησιν, ἐζημιώθην, τουτέστι, ζημίαν ἡγησάμην πάντα, ἢ ὅτι ἀπεβαλόμην. Ὁρᾷς ὅτι ἡ φύσει ζημία ὁ νόμος, ἀλλὰ διὰ τὸν Χριστόν. Σκύβαλα δὲ, ἵνα μὴ δόλον ἐν τῷ νόμον ὠνόμασεν· εἰκὸς γὰρ περὶ τῶν κοσμικῶν πραγμάτων λέγειν· "ἵνα γὰρ φησι· Δι' ὃν τὰ πάντα ἐζημιώθην, τὰ τοῦ παρόντος τυχὸν κόσμου. Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ νόμου ἐρῶμεν δεξόμεθα τοῦτο, οὐδὲ ἵνα οὕτως ὕβρισεν. σκύβαλα γὰρ τοῦ σίτου τὰ ἄχυρα, ἤτοι ἡ καλάμη. ἀλλ' ἡ καλάμη, σωτηρικὴ ὄντι τοῦ σίτου, καὶ σῆσιμα αὐτοῦ, καὶ * ἐὶ μὴ ἦν αὕτη, οὐκ ἂν σῖτος ἐλήμετο· ὅμως φανέντος τοῦ σίτου καὶ ἐκλεχθέντος, ἄχρηστος λοιπὸν αὐτη. ἵνα καὶ ὁ νόμος τῆς χάριτος βεβαιωτὴς καὶ μάρτυς· φανείσης δὲ αὐτῆς, οὐ δεῖ προσκαθῆσθαι τῷ τύπου γράμματι.

" χ. ὕπου.

* ἐκ λόγου γίνεται ἀί.

9 Καὶ εὑρεθῶ ἐν αὐτῷ μὴ ἔχων ἐμὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ νόμου, ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Χριστοῦ, τὴν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνην.] Ἵνα μὴ ἔχω ἐμὴν δικαιοσύνην, τὴν ἐκ τῶν ἔργων τοῦ νόμου, ὡς δῆθεν κατορθώσας αὐτά· οὐδὲ γὰρ οὐδέ ἐστι δικαιοσύνη ἐξ ἔργων, ὅτι οὐδὲ "κατώρθωσα ταῦτα· ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Χριστοῦ, ἥτις ἐστὶν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνη, τουτέστι, θεῖον δῶρον, χάριτι δικαιοῦσα τοὺς πιστεύοντας. Εἰσὶ γὰρ πιστεύσῃς τῇ καρδίᾳ, καὶ ὁμολογήσῃς τῷ στόματι, σωθήσῃ. Τὰ δὲ θεῖα δῶρα πολλῷ τῷ μέτρῳ ὑπερ-

" χ. κατώρθωσά τινι πω.

sto abduxerit; si autem adduxerit, non porrò. Non solùm igitur, inquit, olim arbitratus sum legem esse damnum, verùm etiamnum arbitror. Quam ob causam? propter excellentiam gratiæ. Viden' quòd comparationem faciat? Comparatio autem rerum est ejusdem generis, & quod excellit, aliud ejusdem generis excellit. Proinde Lex cognitio est, sed minor: perinde ac lucerna lumen est, sed non quale Solis est: lumen tamen est.

Propter quem omnia pro damnis duxi, & arbitror esse rejectamenta, ut Christum lucrifaciam.] Propter Christum, inquit, pro damnis duxi, hoc est, detrimentum esse putavi, vel omnia rejeci. Animadvertis quòd lex non est naturâ detrimentum, sed Christi causâ. Rejectamenta verò (sive stercora) num legem nominaverit, nondum liquet: nam verisimile est illum de mundanis rebus ac negociis dicere. Ita enim supra dixit, *Propter quem omnia damno duxi*, res mundanas scilicet. Sin de lege dictum accipiamus, ne sic quidem injuriam patitur. Rejectamenta enim frumenti paleæ sunt, sive culmus: atqui culmus frumenti conservativus est & firmamentum ejus, & nisi iste esset, frumentum non esset: attamen frumento apparente & selecto, inutilis deinceps est culmus. Hanc ad rationem lex est gratiæ confirmatrix ac testis: at verò simul atque illa illuxit, non est opus porrò literæ ejus affidere.

9 *Ut & inveniar in ipso non habens meam justitiam quæ est ex lege, sed illam quæ ex fide est Christi, quæ ex Deo est justitia.*] Ut non habeam meam justitiam, quæ est ex operibus legis, tanquam jam ea perfecerim (neque enim justitia est ex operibus, quandoquidem hæc non perfecerim) sed eam quæ est per fidem Christi, quæ est justitia ex Deo, hoc est, divinum donum, quæ gratiâ justificat credentes. *Si enim crediderîs in corde tuo, & ore fueris confessus, servaberis.* Divina autem dona longo intervallo exuperant vilitatem o- Rom. 10. 9.

perum

perum humano ſtudio & conatu peractorum, perinde ac frumentum paleas excedit.

10 *In fide, ut cognoſcam eum, & potentiam reſurrectionis ejus.*] Per fidem igitur cognitio. Qualis enim ratiocinatio reſurrectionem nobis probabit? nulla, ſed fides. Si autem reſurrectio ex fide cognoſcitur, quomodo quod majus eſt, nimirum, nativitas ejus, rationibus comprehendetur? At quâ ratione id majus eſt? Quia reſurrectionis multa ſunt exempla: multi namque & ante Chriſtum reſurrexerunt: ex virgine autem nemo unquam natus erat. Proinde juſtitia, quæ ex Deo eſt, in fide eſt: hoc eſt, huic innititur, eamque fundamentum habet. *Potentiam* autem reſurrectionis dixit: revera enim ingens robur & potentia eſt, reſurgere. Quinetiam reſurrectio potentiam nobis immittit ad idem iter ingrediendum.

Et ſocietatem paſſionum illius.] Cùm perſecutionem, inquit, patimur & affligimur, participes reddimur paſſionum, ſive afflictionum Chriſti. Si igitur non crederemus quòd cum Chriſto regnaturi ſumus, non talia tantáque pateremur. Obſerva autem quòd is maximè credit Chriſtum reſurrexiſſe, qui patitur. Audi igitur quæ ſequuntur.

Configuratus morti ejus.] Hoc eſt, aſſimilatus. Ut enim ille ab hominibus paſſus eſt, ſic & ego. Afflictiones enim, & perſecutiones, imaginē mortis illius depingunt: proinde & nos idem cum Chriſto efficimur, quatenus patimur. Viden' quid præſtant afflictiones?

11 *Si quo modo occuram ad reſurrectionem mortuorum.*] Quid inde? niſi paſſus eſſes, ô Paule, non eras reſurrecturus? Verùm reſurrectionem hîc intellige celebrem in nubibus ſublationem. Omnes etenim reſurgunt, at non omnes reſurgendo ſublevabuntur in nubes: verùm peccatores infrà quidem expectant judicem, ſancti verò in nubes rapiuntur in occurſum

Καινὴ τὴ δικαιοσύνη τῶν ἀνθρωπίνη σπουδῇ τῶν κατορθωμάτων, ὥσπερ καὶ ὁ σῖτος τὰ σκύβαλα.

10 Ἐπὶ τῇ πίστει, τῷ γνῶναι αὐτὸν ἐν τῇ δυνάμει τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ.] Ἀρχὴ δὴ πίστεως ἡ γνῶσις. πῶς γὰρ λογισμὸς τὴν ἀνάστασιν ἡμῖν ἀποδείξῃ; οὐδεὶς ἔσται, ἀλλὰ πίστις. Εἰ δὲ ἡ ἀνάστασις πίστει γινώσκεται, πῶς τὸ μεῖζον, ἡ γέννησις, λογισμοῖς καταληφθήσεται; Πῶς δὲ μεῖζον; ὅτι τῆς μὲν ἀναστάσεως πολλὰ ὑποδείγματα· ἀνέστησαν μὲν γὰρ πολλοὶ καὶ πρὸ Χριστοῦ· ἐκ παρθένου δὲ οὐδεὶς ἐτέχθη. Ἡ τοίνυν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνη "ἐν τῇ πίστει ἐστὶ, τουτέστιν, ἐπὶ "χ. ἐπὶ. ταύτῃ ἐπερείδεται, καὶ αὐτῇ ἔχει θεμέλιον. Δύναμιν δὲ εἶπεν ἀναστάσεως· τοῦτο γὰρ μεγάλη ἰσχὺς τὸ ἀναστῆναι. Καὶ ὅλως δὲ, ἡ ἀνάστασις δύναμιν ἐνίησιν ἡμῖν εἰς τὸ τὴν αὐτὴν ὁδοῦ ἰέναι.

Καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν παθημάτων αὐτοῦ.] Διωκόμενοι, φησὶ, καὶ θλιβόμενοι, κοινωνοὶ γινόμεθα τῶν παθημάτων τοῦ Χριστοῦ. Εἰ τοίνυν μὴ ὑπισχνούμεθα ὅτι συμβασιλεύσομεν, οὐκ ἂν τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα ἐπάσχομεν. Σημείωσαι δὲ, ὅτι ἐκεῖνος μᾶλλον πιστεύει ὅτι Χριστὸς ἀνέστη, ὁ πάσχων. Καὶ ἄκουε τῶν ἑξῆς.

"Συμμορφούμενος τῷ θανάτῳ αὐτοῦ.] "χ. συμμορφούμενοι. Τουτέστιν, "ὁμοιούμενος. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἔπαθεν, οὕτω κἀγώ. Οἱ διωγμοὶ γὰρ, καὶ τὰ παθήματα, τὴν εἰκόνα ζωγραφοῦσι τοῦ θανάτου ἐκείνου, καὶ Χριστοὶ γινόμεθα καὶ ἡμεῖς, καθὸ πάσχομεν. Ὁρᾷς τὸ "κατόρθωμα τῶν παθῶν; "χ. ἀξίωμα.

11 Εἴπως καταντήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν.] Τί οὖν; Εἰ μὴ ἔπαθες, ὦ Παῦλε, οὐκ ἔμελλες ἀναστῆναι; Ἀλλ' ἐξανάστασιν ἐνταῦθα νόει τὴν ἔνδοξον τὴν ἐν νεφέλαις ἁρπαγήν. πάντες μὲν γὰρ ἀναστήσονται, "οὐ "χ. καὶ μέντοι πάντες ἐξ. πάντες δὲ καὶ ἁρπασθήσονται· ἀλλ' οἱ μὲν ἁμαρτωλοὶ κάτω μενοῦσι τὸν κριτὴν, οἱ δὲ ἅγιοι ἁρπάζονται ἐν νεφέλαις εἰς

εἰς ἀπάντησιν τῦ Κυρίυ. Νοήσῃς δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ἀκολουθίας ὃ λεγόμενον. ἀπέθανέ, φησιν, ὁ Χριστός· ἀποθνήσκω κἀγώ. ἀνέστη ἐκεῖνος ἐνδόξως, ἀναστήσομαι κἀγὼ τοιαύτης ἀναστάσεως τυχὼν ἐνδόξυ. Ορα δὲ καὶ βουλόμενον τῦ τοιῦτον καταρτισθῆναι, τῦ ἐλθεῖν " τοις ἀνθρώποις ὄντος· Εἴπως φθάσω· ὑπὸ ταπεινοφρονεῖ. ὅταν δὲ μέγαν λέγῃ, Ο δοκῶν ἑστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ. Καὶ, Μήπως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι.

" χ. τοῖς ἀνθρώποις.

12 Οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον, ἢ ἤδη τετελείωμαι.] Εἰπὼν, Οτι Εἴπως " κατάντήσω, καταστοχάζομαι τῦτο, καὶ φησιν, ὅτι διὰ τῦτο ὕπως εἶπον διστακτικῶς, ὅτι ὕπω ἔλαβον ὃ βραβεῖον, ὕπω τετελείωμαι.

" χρόνου.

Διώκω δὲ, εἰ καὶ καταλάβω, ἐφ' ᾧ καὶ κατελήφθην " ὑπὸ Χριστοῦ Ιησῦ.] Επι, φησὶν, ἀγωνιστής εἰμι, ἐπὶ διώκω, εἴπως ἰσχύσω καταλαβεῖν τὸ τέλος καὶ τὸ βραβεῖον. Εἶτα δείκνυσι ὅτι ὀφειλή ἐστι τὸ πρᾶγμα, φησὶ, διότι καὶ κατελήφθην ὑπὸ Χριστοῦ· τυτέστι, τῶν ἀπολλυμένων ἤμην, τῶν ἀπηγορευμένων, κατεδίωξέ με ὁ Χριστὸς, καὶ φεύγοντα ἀπ' αὐτῦ κατέλαβε, καὶ ἐπέστρεφεν. Οφείλω τοίνυν καὶ αὐτὸς διώκειν αὐτὸν λοιπὸν ὡς αὐ καταλάβω. Εμφαντικώτατα δὲ τὸ διώκειν εἶπεν. ὁ γὰρ διώκων ὀπίσω ἄλλο ὁρᾷ ἢ πρὸς ὃ σπεύδῃ, πάντα ὑπερέρχεται, καὶ τὰ φίλτατα καὶ τὰ ἀναγκαιότατα· ὕπως ὀφείλομεν καὶ ἡμεῖς σπεύδειν, ὑπ' ὀπίσω ἀφικνούμενοι.

" χ. ἐν Χριστῷ.

13 Αδελφοὶ, ἐγὼ ἐμαυτὸν ὕπω λογίζομαι κατειληφέναι.] Επειδὴ πολλὰ ἐπήνεσε Φιλιππησίους, νυῦν καταστέλλων αὐτῶν τὸ φρόνημα, φησὶν, ὅτι ἐγὼ ὁ τοσῦτος καὶ τηλικοῦτος, ὁ διδάσκαλος ὑμῶν, ὕπω λογίζομαι κατειληφέναι πάντων ἀρετῶν ἅπασαν· ὡσανεὶ εἴ τις ὅτι δρομέως εἴποι τις, ὕπω ὃ πολῦ ἔδυσε. Παῦλος οὖν ἀνάγκυ φησι· Τὸν δρόμον τετέλεκα; ἐκεῖνο πρὸς τῇ τελυτῇ ὢν ἔφη.

Domini. Intelliges autem quod dicitur, ex iis quæ ſequuntur. Mortuus eſt, inquit, Chriſtus: morior & ego. Reſurrexit ille honorificè, conor & ego hujuſmodi conſequi reſurrectionem celebrem. Vide autem cautelam ejus qui tanta ſit operatus, qui ſit ſupra homines. *Si quo modo perveniam:* Nondum enim audax & confidens ſum, inquit, adeò humili ſpiritu imbutus erat. Quòd & alio in loco ait, *Qui videtur ſtare, videat ne cadat:* & , *Ne quo modo aliis prædicans, ipſe reprobus efficiar.* 1 Cor. 10. 12. 1 Cor. 9. 27.

12 *Non quòd jam acceperim, aut jam perfectus ſim.*] Cùm dixiſſet, *Si quo modo occurram*, confirmat hoc, inquiens: propterea ſic dixi per ambiguitatem, quia nondum accepi brabeum, nondũ perfectus ſum.

Perſequor autem, ſi & comprehendam, quatenus & comprehenſus ſum à Chriſto Jeſu.] Ego, inquit, in certamine adhuc verſor, adhuc ſequor, ſi quo modo queam comprehendere finem & brabeum. Deinde oſtendens rem ipſam eſſe debitum, ſubdit: Quoniam & comprehenſus ſum à Chriſto: id eſt, cùm eſſem ex pereuntibus & condemnatis, perſecutus eſt me Chriſtus, & fugientem ab eo comprehendit, & ad ſeſe convertit. Debeo itaque & ego ipſum ſequi deinceps, ut apprehendam. Significantiſſimè autem dixit, διώκειν. Qui enim perſequitur, nihil aliud intuetur, quàm ad quod accelerat, ſed omnia præterit cùm chariſſima, tum maximè neceſſaria: hunc ad modum & nos feſtinare debemus nullâ re impediti.

13 *Fratres, ego me nondum arbitror comprehendiſſe.*] Quia plurimùm laudaverat Philippenſes, nunc ipſorum dejiciens affectum, Ego, inquit, talis ac tantus, præceptor veſter, nondum opinor me apprehendiſſe virtutem univerſam: perinde quaſi de curſore aliquis dicat; Nondum totum perfecit. Quî igitur alio in loco ait, *Curſum conſummavi?* At illud morti vicinus dixit.

14 *Unum*

14 *Unum autem, quæ quidem retro ſunt, obliviſcens; ad ea verò quæ ſunt priora, extendens meipſum,*] Unum, inquit, facio, unum hoc ſolummodò contendo, ut ſemper promoveam: obliviſcor operum tranſactorum, eáque poſt tergum relinquo, & eorum prorſus ne recordor quidem, ac ſic priora & quæ ante me ſunt, perſequor, ceu ea quæ deſint mihi. Nam qui ſe curſum abſolviſſe putat, à curſu deſiſtit, tanquam qui totum jam confecerit. Quid verò eſt, *Extendens?* hoc eſt, priuſquam pervenero accipere tentans, ac pedes, currentes licèt, reliquo corpore antevertere feſtinans, meipſum inflectendo ad anteriora: quod à multa cupiditate & promptitudine fit.

Ad deſtinatum perſequor, ad brabeum ſupernæ vocationis Dei in Chriſto Jeſu.] Non ſine præfixo ſigno curro, ſed ad ſcopum defigens oculos. Quis verò iſte eſt? Brabeum ſupernæ vocationis, hoc eſt, incorruptibilis, quæ eſt in cœlis. Infrà enim eſt certamen, ſuprà verò corona, in ſplendore ſanctorum. Nam & rex majori honore afficiens certatores, ad ſuperna vocans eos coronat. Oſtendens autem quòd Chriſti auxilium omnia perficiat, ac ſine illo imperfectus ſit curſus, adjicit, *In Chriſto Jeſu*, hoc eſt, per illius auxilium.

15 *Quicunque ergo perfecti ſumus, hoc ſentiamus.*] Quale iſthuc? ut obliviſcamur eorum quæ ſunt poſt nos. Perfecti enim eſt, ſeipſum non exiſtimare perfectum: hæc enim eſt perfectio, non confidere.

Et ſi quid aliter ſapitis, & hoc Deus vobis revelabit.] Hîc eos ſecuros reddit: Si putatis, inquit, totum vos perfeciſſe, Deus vobis, ceu ignorantibus, oſtendet quid conveniat. Hæc autem de vitæ perfectione dicta ſunt, ac ne ipſi ſe perfectos putent.

16 *Veruntamen ad quod pervenimus, eâdem incedamus regulâ, ut idem ſapiamus.*] Hactenus, inquit, quod perfecimus, reti-

14 Εν δὲ, τῷ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος,] Εν ποιῶ, φησιν, ἑνὸς γίνομαι μόνον, ὅπως ἀεὶ προκόπτοιμι· ἐπιλανθάνομαι τῶν κατορθωμάτων, καὶ ἀφίημι αὐτὰ ὀπίσω, καὶ οὐδὲ μέμνημαι ὅλως αὐτῶν, καὶ ὥτω τὰ ἔμπροσθεν διώκω, ὡς λείποντά μοι. ὡς ὅτε * τετελειῶσθαι νομίζων, παύσεται πέχων, ὡς ἤδη τῷ σκοπῷ κατορθωκώς. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, ἐπεκτεινόμενος; τοῦτ' ἔστι· πρὶν " φθάσαι, λαβεῖν ἀσυδάζων, καὶ τοῖς πόδας, καὶ τοι πέχοντας, τῷ λοιπῷ σώματι προλαμβάνειν ἀσπούδων, τὸ ὀπισκλίνειν ἑαυτὸν εἰς τὰ ἔμπροσθεν. ὅτερ ἀπὸ πολλῆς προθυμίας γίν.

* ἤδη. " φθάσαι.

Κατὰ σκοπὸν διώκω, ὅτι τὸ βραβεῖον τῆ ἄνω κλήσεως τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ιησοῦ.] Οὐκ ἀσκόπως, φησὶ, πέχω, ἀλλὰ προὸς σκοπὸν ἀφορῶν. Τίς δ' ἐστὶ; τὸ βραβεῖον τῆ ἄνω κλήσεως, τοῦτέστι, τῆ ἀφθάρτου, τῆ ἐν οὐρανοῖς. κεῖτο μὲν γὰρ ὁ ἀγὼν, ἀλλ' ὁ στέφανος ἄνω, ἐν τῇ τῶν ἁγίων λαμπρότητι. Καὶ γὰρ καὶ ὁ βασιλεὺς, πλέον τιμῶν τοὺς ἀγωνιστὰς, ἄνω καλέσας στέφανοῖ. Δεικνύων δ' ὅτι ἡ τοῦ Χριστοῦ βοήθεια τὸ πᾶν ποιεῖ, καὶ ἄνω " αὐτῆς ὁ δρόμος ἀτελὴς, φησὶν· ἐν Χριστῷ Ιησοῦ, τοῦτέστι, δίχα τῆ ἐκείνου συνεργείας.

" χρ. ἀπ.

15 Οσοι οὖν τέλειοι, τοῦτο φρονῶμεν.] Τοῦτο, ποῖον; Τὸ ἐπιλανθάνεσθαι τῶν ὀπίσθεν. Τελείου γὰρ, τὸ μὴ τέλειον νομίζειν ἑαυτόν· τοῦτο γὰρ ὅστι τελειότης, τὸ μὴ φαρρεῖν.

Καὶ εἴτι ἑτέρως φρονεῖτε, καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποκαλύψει.] Ενταῦθα ἀσφαλίζεται αὐτοὺς· τοῦτέστιν, εἴτε νομίζετε τὸ πᾶν κατορθωκέναι, ὁ Θεὸς ὑμῖν, ὡς ἀγνοοῦσιν, ὑποδείξει τὸ δέον. Ταῦτα δὲ περὶ βίου τελειότητος εἴρηται, καὶ τοῦ μὴ νομίζειν ἑαυτοὺς τελείους εἶ).

16 Πλὴν εἰς ὃ ἐφθάσαμεν, τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν.] Τέως, φησὶν, ὃ κατορθώσαμεν, κατέχωμεν,

μῆμι, τὸ τ ὁμοιόας, τὸ τ εἰρώνης · καὶ στοιχῶμεν τῷ αὐτῷ κανόνι, τὰ αὐτὰ φρονῶμεν, τῇ αὐτῇ πίστει, τῷ αὐτῷ ὅρῳ · ὁ κανὼν γὰρ ὅτε προσθήκην ἔχει, ὅτε ἀφαίρεσιν · μηδὲ ὑμεῖς οὖν τὰ παραγγέλματα τοῦ Πνεύματος ἀλλοιῶτε.

17 Συμμιμηταί μου γίνεσθε, ἀδελφοὶ, καὶ σκοπεῖτε τοὺς οὕτω περιπατοῦντας, καθὼς ἔχετε τύπον ἡμᾶς.] Εἶπεν ἀνωτέρω, βλέπετε τοὺς κύνας, καὶ ἀπήγαγε τοὺς Φιλιππησίους ἐκείνων· νῦν δὲ συγκολλᾷ αὐτοὺς τοῖς καλῶς περιπατοῦσι · τοῦτο γάρ ὅστι τὸ, σκοπεῖτε, ἀντὶ τοῦ, προσέχετε αὐτοῖς, καὶ ὡς πρὸς ἀρχέτυπον βλέποντες, πρὸς ἐκείνους ἀποτυποῦσθε · καὶ ὥσπερ ἔχετε τύπον ἐμὲ, οὕτω καὶ ἐκείνους. Οὐ γὰρ ὅλῳ ῥημάτι μόνον ἐδίδασκεν, ἀλλὰ καὶ ὅλῳ βίῳ καὶ ἀγωγῆς ἑαυτὸν τύπον παρέσχεν · ἐπεὶ καὶ τοῦτο ἡ τελεία διδασκαλία.

18 Πολλοὶ γὰρ περιπατοῦσιν, οὓς πολλάκις ἔλεγον ὑμῖν, νῦν δὲ καὶ κλαίων λέγω.] Οὐκ ὀνομασὶ τούτοις λέγει, ἵνα μὴ πλήξῃ, ἀλλὰ δίδωσιν αὐτοῖς ἀναγνῶναι τούτους · οὓς γάρ, φησι, πολλάκις ἔλεγον ὑμῖν. Νῦν δὲ ὅπως περισχῇ τὸ κακὸν καὶ ἐπιτάθῃ, οὐδὲ μνημονεύειν ἔχω τούτων ἀδακρυτί. Ὁρᾷς συμπάθειαν; οὐχ ὅτι τοῖς οἰκείοις ἔκλαιε κακοῖς (οὐ γὰρ εἶχεν) ἀλλ' ἐφ' οἷς ἕτεροι ἀναλγήτως καὶ σὺν τρυφῇ ζῶσιν.

Τοὺς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ.] Ἡσθμύ τινες Χριστιανισμὸν μὲν ὑποκρινόμενοι, σὺν τρυφῇ δὲ καὶ ἀνέσει ζῶντες · τούτους ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ φησιν. ὁ μὲν γὰρ ψυχὴν ἀπαιτεῖ περιπατοῦσαν εἰς θάνατον, διῳκωσμένον κίνδυνον · αὐτοὶ δὲ ἐκλέλυνται καὶ ἀπενάρκησαν ἐκείνῳ πολιτεύονται. Εἰ γὰρ τὸν σταυρὸν ἐφίλουν, ἐσταύρουν ἂν τὸν ἐσπαρμένον βίον ζῆν, καὶ κατέπιπτον. Οὐ φρίττομεν λοιπὸν, εἰπέ ὁ τῆς τρυφῆς φίλος, καὶ τῆς σαρκὸς ἀνέσεως, καὶ ἀσφαλείας, ἐχθρός ὅστι τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ;

19 Ὧν ὁ Θεὸς, ἡ κοιλία.] Lamentamus, nimirum, concordiam, pacem: & incedamus eâdem regulâ, hoc eſt, eâdem fide, eodem termino. Regula enim neque appoſitionem habet, neque ablationem: neque vos igitur Spiritûs mandata alteretis.

17 *Imitatores mei eſtote, fratres, & conſiderate eos qui ita ambulant, ſicut habetis formam nos.*] In ſuperioribus dixit, *Videte canes*, atque Philippenſes ab illis abduxit: nunc autem agglutinat eos iis qui bene ambulant: hoc enim eſt quod ait, *Conſiderate*, hoc eſt, intuemini in eos, ac veluti ad Archetypum reſpicientes, ad illorum ſimilitudinem effingimini: ac quemadmodum habetis typum me, hunc ad modum & illos. Non enim verbis tantùm docebat, verumetiam vitâ bonisque moribus ſeipſum exemplar exhibebat: quandoquidem & hoc eſt perfectæ doctrinæ.

18 *Multi enim ambulant, quos ſæpe dixi vobis, nunc autem & flens dico.*] Non nominatim eos perſtringit, ne provocet eos, facit tamen ut hos recognoſcant; *Quos ſæpe dixi vobis*, inquiens. Nunc autem, poſtquam malum progreſſum eſt & extenſum, ne meminiſſe quidem horum poſſum ſine lacrymis. Viden' compaſſionem ejus? non ob propria ille mala plorabat (non enim habebat) ſed quia alii ſenſu ſui mali carentes & in deliciis vivebant.

Inimicos crucis Chriſti.] Fuerunt nonnulli Chriſtianiſmum ſimulantes, in deliciis tamen & tranquilitate viventes, hos hoſtes crucis appellat. Hæc enim animam inquirit extenſam ad mortem, ſitientem pericula: ipſi autem ſoluti ſunt, ac contrario planè modo converſantur ac vivunt. Si enim crucem amarent, crucifixam ſimul vitam quærere ſtuderent, amarulentam videlicet. Non horremus igitur in poſterum, ſiquidem deliciarum & quietis mundanæ & ſecuritatis amicus, eſt hoſtis crucis Chriſti?

19 *Quorum Deus venter eſt.*] Serviunt

viunt enim huic tanquam Deo, & omnem curam adhibent. Aliis quidem pecunia, aliis verò venter Deus est, de quibus & alio in loco ait : *Edamus & bibamus, cras enim morimur.* Ecce alteram idololatriam.

1 Cor. 15. 32

Et gloria in confusione ipsorũ.] Quidam hoc de circumcisione dicunt, quam ipsi gloriam putabant, revera autem ignominia est. Hoc verò non ita est, sed stultitiam ipsorum ostendit. Nam qui peccant, velari eos ac pudefieri oportet : isti verò hæc sibi gloriæ ducunt.

Qui terrena sapiunt.] Hi enim ventrem Deum habent, nil spirituale aut cœleste cogitantes.

20 *Nostra autem conversatio in cœlis est, unde etiam salvatorem expectamus Dominum Jesum Christum.*] Itaque quæ superna sunt, nos sapere & affectare oportet, & ad patriam nostram festinare, ubi vivere & commorari nobis ordinatum est, quandoquidem & Dominus & rex noster illic sit, atque illinc ipsum venturum expectamus in gloria paterna cum sanctis Angelis. Itaque & à loco & persona ad pudorem commoveamini.

21 *Qui transfigurabit corpus humiliationis nostræ.*] Multa nunc patitur corpus, vincîtur, verberatur, innumeris malis objicitur. Ob hanc rem humiliationis corpus est, quod corruptioni atque dolori subjectum sit : sed transfigurabitur, id est, idem permanens induet incorruptibilitatem. Per transfigurationem enim à corruptione mutationem intellige.

Ut efficiatur conforme ipsum corpori gloriæ ipsius.] Quandoquidem, inquit, conforme ipsi factum est per afflictionum communicationem, conforme etiam efficietur gloriæ ipsius. Papæ! quid dixit? Ei quod ab Angelis adoratur, quod ad dextram patris sedet, gloriæ corpori conforme fit corpus nostrum, ac perinde glorificatur ut illud. Nonne igitur si universus mundus simul lacrymetur ac defleat eos qui à glo-

ηρθύνσι γὰρ ὡς Θεῷ ταύτῃ, καὶ πᾶσαν θεραπείαν ποιοῦνται. Τοῖς μὲν τὰ χρήματα, τοῖς δὲ ἡ κοιλία Θεός· περὶ ὧν ἀλλαχοῦ φησι· Φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν. Ἰδοὺ καὶ ἑτέρα εἰδωλολατρεία.

Καὶ ἡ δόξα, ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν.] Τινὲς περὶ τῆς περιτομῆς φασι τοῦτο, ὧν αὐτοὶ μὲν δόξαν εἶχον, αἰσχύνη ὑπῆρχεν. Οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο, ἀλλὰ τὴν ἀνοησίαν αὐτῶν δηλοῖ τούτων δείκνυσι. Καὶ γὰρ ἁμαρτάνοντας, φησί, δέον ἐγκαλύπτεσθαι καὶ ἐπαισχύνεσθαι· οἱ δὲ δόξαν ταῦτα ἡγοῦνται. "χ. ἀλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα.

Οἱ τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες.] Οὗτοι γὰρ ἔχουσι Θεὸν τὴν κοιλίαν, οἱ μηδὲν πνευματικὸν ἢ οὐράνιον νοοῦντες.

20 Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν.] Ὡσπερ τὰ ἄνω δεῖ ἡμᾶς φρονεῖν, ὡσὰν τὴν πατρίδα ἡμῶν οὐρανὸν εἶναι, ἔνθα καὶ πολιτεύεσθαι ἐπάξιόν ἐστιν· ἐπεὶ καὶ ὁ δεσπότης καὶ βασιλεὺς ἡμῶν ἐκεῖ, καὶ ἐκεῖθεν αὐτὸν ἥξειν προσδοκῶμεν ἐν τῇ δόξῃ τῇ πατρικῇ μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων. Ὥστε καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου, δυσωπεῖσθε. "χ. ἀπὸ τοῦ προσώπου.

21 Ὃς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν.] Πολλὰ νῦν πάσχει τὸ σῶμα, δεσμεῖται, μαστίζεται, μυρίοις δεινοῖς ὑποβάλλεται. Διὰ τοῦτο ταπεινώσεως σῶμα, ὅτι φθορᾷ καὶ ἀλγηδόσιν ὑποκειται· ἀλλὰ μεταχηματισθήσεται, τουτέστι, τὸ αὐτὸ μὲν ἐνδύσεται ἀφθαρσίαν· μεταχηματισμὸν γὰρ τὴν ἀπὸ φθορᾶς ἀναγκαίως νόησον. "χ. γὰρ ἀγηδόσιν.

Εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ.] Ἐπειδὴ σύμμορφον αὐτοῦ, φησιν, ἐγένετο δηλονότι τῆς κοινωνίας τῶν παθῶν, σύμμορφον γενήσεται καὶ τῇ δόξῃ. Βαβαί, τί εἶπε; τῷ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων προσκυνουμένῳ, ᾧ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθημένῳ, ᾧ τῆς δόξης ὄντι σώματι σύμμορφον γίνεται τὸ σῶμα ἡμῶν, καὶ οὕτω δοξάζεται, ὡς ἐκεῖνο. Ἆρα οὖν πᾶσα ἡ οἰκουμένη ὅτι τὸ αὐτὸ δακρύει

τοὺς

τοις ἐκπίπτουσας τ τοιαύτης δόξης, ἀξίως δακρύσῃ;

Κατὰ τὴν ἐνέργειαν τ δυνάσθαι αὐτὸν καὶ ὑποτάξαι ἑαυτῷ τὰ πάντα.] Επειδὴ μέγα εἶπε & ἀδύνατον ἄπιστον, φησὶ, μὴ ἀπιστήσῃς· δύναμιν γὰρ ἔχει, δι' ἧς ἐνεργεῖ τὰ πάντα, & ὑπέταξεν ἀγγέλους, καὶ ἀρχαγγέλους, καὶ δαίμονας. ὥστε ἐπὶ ἐκεῖνα τὰ μείζω ἐποίησε, πολλῷ μᾶλλον τοῦτο τὸ ἔλαττον ἐκείνων ποιήσει. Τίς δὲ ὑπέταξεν *; Οἱ μὲν φασιν, ὅτι ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ὑπέταξεν αὐτῷ, τῷ Χριστῷ δηλαδὴ, τὰ πάντα. πλὴν ἀκόλουθόν ἐστιν· ὁ γὰρ εἶπεν ἄνω περὶ τ Πατρός. Βέλτιον οὖν περὶ τ Χριστοῦ τοῦτο νοεῖν, ὃς διὰ τ δυνάμεως τ θεότητος ὑπέταξεν αὐτῷ, τ σώματι αὐτ δηλαδὴ, τὰ πάντα. Οὐ γὰρ δὴ φοβηθησόμεθα μήποτε διέλωμεν τ Χριστόν· ἕνα γὰρ οἴδαμεν αὐτὸν καὶ ἐν τῇ ἑτερότητι τ φύσεων.

* ἐμοὶ

ria hac excidunt, dignè lacrymabitur?

Secundùm operationem quâ poteſt ipſe etiam ſubjicere ſibi omnia.] Quia magnum dixerat, ac propemodùm incredibile; Ne dubites, inquit: habet enim potentiam, per quam operatur omnia, ac ſubjecit Angelos, & Archangelos, & dæmones. Quare ſi illa majora fecit, multò magis hoc, quod minus illis, faciet. Quis verò ſubjecit? Nonnulli aſſeverant quòd Deus Pater ſubjecerit ipſi, Chriſto videlicet, omnia. Cæterùm inconſequens illud eſt: non enim de Patre ſuprà locutus eſt. Satius igitur eſt hoc de Chriſto intelligere, qui per virtutem divinitatis ſubjecit ipſi, corpori ſuo videlicet, omnia. Non enim metuemus dividere Chriſtum: unum enim novimus ipſum etiam in diverſitate naturarum.

ΚΕΦ. δ.

ΩΣτε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοὶ καὶ ἐπιπόθητοι, χαρὰ καὶ στέφανός μου, οὕτω στήκετε ἐν Κυρίῳ ἀγαπητοί.] Ὡστε, φησὶν, εἰ & ὁρᾶτε τούτους χαίροντας καὶ δεδοξασμένους, ἀλλ' ὑμεῖς στήκετε οὕτως, ὥσπερ ἴσασθε, ἐν ᾧ ἐλπίζειν ὅτι συνδοξασθησόμεθα Χριστῷ, μὴ διαπεσητε. Ορα δὲ πόσα τὰ ἐγκώμια· ἀδελφοί. καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ', ἀγαπητοί· καὶ ἔτι, ἐπιπόθητοι, τουτέστιν, ὀπτῶ καὶ ποθούμενοι πότε ὄψησθέ με. Καὶ ἔτι, χαρά· καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ στέφανος, ὃ ἐνδοξότερον οὐκ ἔστιν " ἄλλο τι. Καὶ πρὸ τ παραινέσεως ἐγκώμιον, καὶ αὖ μετὰ τὴν παραίνεσιν· οὕτως ἦσαν ἀξιόλογοι, ὥστε τοσαύτης τιμῆς ἀξιωθῆναι παρὰ Παύλου.

" χ. ἔτιγε.

2 " Εὐωδίαν παρακαλῶ, καὶ Συντύχην παρακαλῶ τὸ αὐτὸ φρονῆν ἐν Κυρίῳ. 3 Καὶ ἐρωτῶ καὶ σε, γνήσιε σύζυγε, συλλαμβάνου αὐταῖς.] Δοκοῦσί

" χ. Εὐοδίαν.

CAP. IIII.

PRoinde, fratres mei dilecti & deſiderabiles, gaudium meum & corona mea, ſic ſtate in Domino dilecti.] Itaq; inquit, etſi cernatis hos gaudentes & gloriâ affectos, ſtate vos perinde ac conſiſtitis, ſperando quòd unà cum Chriſto glorificabimur, neque ab ea ſpe excidatis. Obſerva autem quantis encomiis eos evehat. *Fratres*, inquit, & non ſimpliciter, verùm, *dilecti*: & adhuc, *deſiderabiles*, hoc eſt, à me inquiſiti, quando à me videamini. Præterea, *gaudium*; neque hoc ſimpliciter, verùm etiam *corona*: quâ non eſt aliud quiddam celebrius. Ante adhortationem eos commendavit, ac rurſus poſt exhortationem: in tanto fuerunt apud eum precio, ut talì tantóque honore ipſos dignaretur Paulus.

2 *Euodiam rogo, & Syntychen rogo idem ſapere in Domino.* 3 *Etiam rogo & te, germane compar, adjuva eas.* Videntur mihi mulieres iſtæ caput eſſe Eccle-

fræ quæ ibi erat. Commendat itaque has viro cuipiam admirando, qui aut frater fuit alterius ipsarum, aut maritus. Forsan autem & custos iste fuit carceris; perinde quasi dicat: Jam tandem frater es germanus, nunc genuinus vir, si in opere Domini idem jugum trahas, adjuvans illas. Nonnulli autem in errorem inducti, ajunt Paulum hìc propriam suam conjugem precari: verùm enimverò ita non est. Ut enim alia prætermittam, si suam uxorem intelligere voluisset, γνησία σύζυγε, dicere debuisset.

Quæ mecum laboraverunt in Evangelio, cum Clemente & cæteris adjutoribus meis.] Non exiguam, inquit, partem istæ quoque contulerunt, etiamsi haud pauci alii essent auxiliatores. Propterea, *concertârunt mecum*, ait. Non parùm enim tum sanè Ecclesiæ conjungebantur, altero alterum honorante & adjuvante. Verùm hodie quis noster, proh dolor! status est? alter alterum dejicimus: hinc etiam fit, ut simus planè diversi ab iis qui tum vixere.

Quarum nomina sunt in libro vitæ.] Animadvertis quantum virtutis mulierculis tribuat? Nam quod Dominus Apo-
Luc.10.20. stolis dixit, *Nomina vestra scripta sunt in cœlis*: hoc iis Paulus attribuit, quòd nomina earum cum reliquis inscripta sint in libro vitæ, hoc est, in cognitione & judicio Dei. Vel illis vitam adjudicavit etiam-
Ioh.3.18. num ex fide earum, quemadmodum, *Qui non credit jam judicatus est*, atque fortè libro mortis insertus est.

4 *Gaudete in Domino semper.*] Quo-
Matt.5.4. modo igitur Dominus dixit, *Beati qui lugent?* Quia hoc ipsũ sic lugere, est gaudere. Non enim simpliciter dixit, gaudete, sed, *in Domino*. Qui autem in Domino est, semper gaudet, etiamsi torqueatur, vel di-
Act.5.41. laceretur. *Revertebantur*, inquit, *à concilio gaudentes, quoniam digni habiti essent pro Christo contumeliâ affici.*

Iterum dico, gaudete.] Quia rerum natura mœrorem pariebat, per duplicationem

μοι αὗται αἱ γυναῖκες τὸ κεφάλαιον τῆς τ ἐκκλησίας τ ἁγ· παρεπήνεσεν οὖν αὐτὰς ἀνδρί τιν θαυμαστῷ, ὃς ἢ ἀδελφὸς ἴω μιᾶς αὐτῶν, ἢ καὶ ἀνήρ. Τάχα δὲ καὶ ὁ δεσμοφύλαξ ἴσως ἀν ἴω τοῦτ· ὡς ἀν εἰ ἔλεγε· νυνὶ ἀδελφὸς εἶ γνήσιος, νυνὶ ἀνὴρ γνήσιος, ἐὰν σὺν τῷ ἔργῳ τῆς Κυρίᾳ τ αὐτὸν ἕλκῃς ζυγὸν, " συλλαβόμενος αὐταῖς. Τινὲς δὲ πλανηθέντες, πίω αὐτῆς γυναῖκά φασι τὸν Παῦλον παρακαλεῖν ἀγαπᾶν· ἀλλ' οὐκ ἔστιν. ἵνα γὰρ πάλλα ἐάσω, ἔδει, γνησία σύζυγε, εἰπεῖν. " χ. συλλαμβανόμενος.

Αἵτινες ἐν τῷ εὐαγγελίῳ συνήθλησάν μοι, μετὰ καὶ Κλήμεντος καὶ τῶν λοιπῶν τῶν συνεργῶν μου.] Οὐ μικρὸν" καὶ αὐταί, φησι, συνεβάλλοντο μέρος, καίτοι πολλῶν ὄντων καὶ ἄλλων τῶν συνεργούντων. διὸ καὶ συνήθλησάν μοι λέγει. Οὐ μικρῶς γὰρ τότε συνεκροτοῦντο αἱ ἐκκλησίαι, δηλαδὴ τ ἄλλων τιμώντος καὶ βοηθούντος· ἀλλὰ νυνὶ, φεῦ, ὅπως ἔχομεν; εἰς τ ἔναντα καταβάλλομεν. διὸ τοῦτο καὶ ὅτων ἔχομεν εὐσεβέστερον τοῖς τότε. " χ. ὅ.

Ὧν τὰ ὀνόματα ἐν βίβλῳ ζωῆς.] Ὁρᾷς ὅσην ἀρετὴν τ γυναιξὶ μαρτυρεῖ; ὃ γὰρ τοῖς ἀποστόλοις ὁ Κύριος εἶπεν, Ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τοῦτο καὶ αὐταῖς ὁ Παῦλος παρεμαρτυρεῖ, μετὰ τῶν λοιπῶν ἐν βίβλῳ ζωῆς γεγράφθαι τὰ ὀνόματα, τουτέστι, τῇ γνώσει τοῦ Θεοῦ καὶ τῇ κρίσει. ἢ τ ζωὴν αὐταῖς ἐπεψηφίσατο ἐντεῦθεν ἤδη, ὥσπερ ὁ μὴ πιστεύων ἤδη κέκριται, καὶ πάλαι ἐν βίβλῳ θανάτου γέγραπται.

4 Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε.] Πῶς οὖν ὁ Κύριος λέγει, Μακάριοι οἱ πενθοῦντες; ὅπερ τοῦτο αὖθίς ἐστι χαίρειν, ὃ ἔφην πενθεῖν. Οὐ γὰρ ἁπλῶς εἶπε, χαίρετε· ἀλλ', ἐν τῷ Κυρίῳ· ὁ δ' ἐστὶν ἐν τῷ Κυρίῳ πάντοτε χαίρει, κἂν τρέβηται, κἂν ξαίνηται. Ὑπέρφοιν γάρ, φησι, χαίροντες ἀπὸ τοῦ δικαστηρίου, ὅτι ἠξιώθησαν ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ ἀτιμασθῆναι.

Πάλιν ἐρῶ, χαίρετε.] Ἐπειδὴ τ ἀσχημοσύνη ἡ φύσις λύπην ἔτικτε, διὰ τοῦτο διπλασιασμοῦ

σασμῶ δείκνυσιν, ὅτι πάντως δεῖ χαίρειν.

5 Τὸ ἐπιεικὲς ὑμῶν γνωσθήτω πᾶσιν ἀνθρώποις.] Ἐπειδὴ ἄνω διέβαλέ τινας ὁ Παῦλος, ὡς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ, παραινεῖ μὴ ἀπεχθῶς πρὸς τούτους ἔχειν, ἀλλ' ἐπιεικῶς χειρωσαμένους τούτοις, κἂν ἐχθροὶ ὦσι.

6 Ὁ Κύριος ἐγγύς, μηδὲν μεριμνᾶτε.] Ἀλλὰ ζηλοῦτε ὅτι τρυφῶσιν ἐκεῖνοι, καὶ ὑβρίζουσιν, ὑμεῖς δὲ ἐν θλίψει· Ὁ Κύριος ἐγγύς, ἤδη ἡ κρίσις ἐπέρχεται, μηδὲν μελέτω ὑμῖν μήτε τῆς ἐκείνων ὕβρεως, μήτε τῆς ὑμῶν θλίψεως· δώσουσι γὰρ λόγον ἐκεῖνοι, καὶ ὑμεῖς ἀναπαύσεσθε.

Ἀλλ' ἐν παντὶ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει μετ' εὐχαριστίας τὰ αἰτήματα ὑμῶν γνωριζέσθω πρὸς τὸν Θεόν·] Ἰδοὺ καὶ ἑτέρα παραμυθία, ὅτι εὐχαριστῶν ἐν παντὶ πράγματι, καὶ τοῦτο μετ' εὐχαριστίας. Πῶς γὰρ ἄν τις " αἰτήσαι τὰ μέλλοντα, μὴ τὰ πρότερον εὐγνωμοσύνως ἐπιδεξάμενος; Ὥστε ὑπὲρ πάντων, καὶ τῶν δοκούντων ἐναντίων, εὐχαριστεῖν δεῖ. Τὸ γὰρ ὅτι τοῖς ἀγαθοῖς εὐχαριστεῖν, καὶ ἡ φύσις τῶν πραγμάτων ἀπαιτεῖ· ἐκεῖνο δέ, ψυχῆς εὐγνώμονος. Αἱ τοιαῦται εὐχαὶ γνωρίζουσι τὰ αἰτήματα ἡμῶν πρὸς τὸν Θεόν. Τὰς γὰρ ἄλλως γινομένας οὐδὲ ἐπιγινώσκει.

" χ. αἰτήσεται.

7 Καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, φρουρήσει τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ τὰ νοήματα ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.] Τουτέστιν, ἡ καταλλαγή, ἣν πρὸς ἀνθρώπους ἐποιήσατο, ἥτις ὑπερέχει πάντα νοῦν, οὐκ ἀνθρώπινον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγγελικόν· ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν· ὁ ῥυσάμενος ἡμᾶς οὕτως, ὡς οὐδὲ ὁ νοῦς καταλαβεῖν δύναται). Τίς γὰρ προσεδόκησεν ὅτι τοσοῦτα ἡμῖν ἔσται) ἀγαθὰ, καὶ " ὅτι καταλλαγησόμεθα τῷ Θεῷ; αὐτὸς ὑμᾶς φυλάξει καὶ ἀσφαλίσαιτο, ὥστε μηδὲ ἐννοῆσαί τι πονηρόν. Ἡ εἰρήνη φησὶν, ἣν ὁ Κύριος εἶπεν, Εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν, αὕτη φρουρήσει ὑμᾶς. καὶ γὰρ ἡ εἰρήνη αὕτη ὑπερέχει πάντα νοῦν, ὅταν κελεύῃ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς εἰρηνεύειν, πρὸς τοὺς ἀδικοῦντας. Εἰ δὲ ἡ εἰρήνη ὑπερ-

" χ. ὅτι.

verbi oſtendit, omnino eſſe gaudendum.

5 *Modeſtia veſtra nota ſit omnibus hominibus.*] Quia ſuprà accuſabat quoſdam Paulus, ceu inimicos crucis adhortatur jam ut non infensè, ſed clementer iſtos tractent, etiamſi hoſtes ſint.

6 *Dominus propè eſt, nihil ſoliciti ſitis.*] At verò æmulamini, quòd iſti in voluptatibus vivant, voſque injuriâ afficiant, cùm vos in afflictione laboretis: *Dominus propè eſt*, jam judicium inſtat: nihil vobis ſit curæ, neque illorum injuria, neque veſtra afflictio: Iſti enim Deo rationem reddent, & vos quiete fruemini.

Sed in omni oratione & obſecratione cum gratiarum actione petitiones veſtræ innoteſcant apud Deum;] En aliam conſolationem, nempe, orare in omni re, idque cum gratiarum actione. Quomodo enim quiſquam futura rogaverit, qui ſeſe pro prioribus beneficiis non exhibuit gratum? Itaque pro omnibus, etiam iis quæ adverſa videntur, gratiæ ſunt agendæ. Nam pro bonis nos gratos eſſe vel ipſa rerum natura poſtulat: illud autem eſt animæ verè gratæ. Hujuſmodi orationes patefaciunt petitiones noſtras coram Deo: aliter enim factas ne agnoſcit quidem.

7 *Et pax Dei, quæ exuperat omnem intellectum, cuſtodiet corda veſtra, & intelligentias veſtras in Chriſto Jeſu.*] Hoc eſt, reconciliatio quam cum hominibus fecit, quæ excedit omnem intellectum, nedum humanum, verumetiam Angelicum, perinde ac ſi dicat: Qui ſic nos liberavit, ut ne intellectus quidem comprehendere poſſit. Quis enim expectâſſet tanta nobis obventura eſſe bona, noſque Deo reconciliandos? Ipſe vos cuſtodiat & muniat, ne aliquid mali intelligatis, aut cogitetis. Vel pacem dicit, de qua Dominus loquitur, *Pacem relinquo vobis*, iſta cuſtodiet vos. Etenim pax iſta exuperat omnem intellectum, quando jubet ut pacem cum inimicis habeamus, & cum his qui nos injuriâ afficiunt. Si autem hæc pax exu- Ioh. 14. 27.

perat omnem intellectum, quanto magis ſubſtantia? Quod verò ait, *In Chriſto Jeſu*; hoc eſt: In ipſo vos cuſtodiet, ut ab eo non excidatis, ſed potiùs ut perſeveretis in eo.

8 *Quod reliquum eſt, fratres,*] Tanquam feſtinans, & nihil commune habens cum eis quæ præſentia ſunt, ſic inquit.

Quæcunque vera ſunt,] Hoc eſt, virtutibus prædita. Vitium enim mendacium eſt, & voluptas ejus.

Quæcunque ſevera ſunt,] Ad eos qui terrena ſapiunt.

Quæcunque caſta,] Ad eos quorum deus venter eſt.

Quæcunque amabilia,] Id eſt, Deo & hominibus grata. Hoc verò, ne offendant aliquos.

Quæcunque boni nominis: ſiqua virtus, & ſiqua laus:] Viden' quòd & eorum quæ attinent ad homines rationem habere eos velit? ſed non ſimpliciter, verùm cum appendice hac, *Siqua virtus.*

Hæc cogitate.] Quia è cogitationibus prava opera naſcuntur, *Hæc cogitate*, inquit, quæ ſunt prædicta.

9 *Quæ & didiciſtis, & accepiſtis, & audiviſtis, & vidiſtis in me.*] Quia non licebat de omnibus exactè dicere, de ingreſſibus, exitibus, verbo, habitu, in ſummâ inquit: quæcunque didiciſtis & audiviſtis per doctrinam, & accepiſtis in ſcriptis, & vidiſtis in me per ipſa opera. Hæc enim, ut ſæpe commemoratum eſt, optima eſt doctrina, ſeipſum exemplar exhibere.

Hæc agite.] Non ſolùm cogitate, ut paulò antè dictum, neque dicite ſolummodo, verumetiam facite.

Et Deus pacis erit vobiſcum.] Hoc eſt, in tranquillitate vivetis, ſi hæc egeritis. Si enim pacem habeamus, & apud Deum, videPſal. 119. 7. licet per virtutem, & apud homines, (*Cum odientibus enim pacem eram*, inquit, *pacificus*) erit ipſe Deus nobiſcum. Qui enim fugientes ſectatur, quî accedentibus non aderit?

ἐχῇ πολύτα νοιῶ, πόσῳ μᾶλλον ἡ ὐσία; Τὸ δὲ, ἐν Χριστῷ Ιησοῦ, τοῦτ' ἔστιν· ἐν αὐτῷ " φυλάξῃ, ὥστε μὴ ἐκπεσεῖν αὐτὸ, ἀλλὰ " μᾶλλον μένειν ἐν αὐτῷ. " χ. εὐλάξειν.

8 Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί,] Ὡς ἐπειγόμενος, καὶ οὐδὲν κοινὸν ἔτι ἔχων πρὸς " τὰ πρόντα, ὅτω φησίν. " χ. πρὸς τοῦτα δὲ τὰ παρόντα.

Ὅσα ἀληθῆ,] Τουτέστιν, ἐναρετα. ἡ γὰρ κακία ψεῦδος, καὶ ἡ ἡδονὴ αὐτῆς.

Ὅσα σεμνά,] Πρὸς τοὺς τὰ ὀπίγεια φρονοῦντας.

Ὅσα ἁγνά,] Πρὸς τοὺς, ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία.

Ὅσα προσφιλῆ,] Τουτέστι, τῷ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις. Τοῦτο δὲ, ἀφ' ὧ μὴ προσκρούειν ἴσοι.

Ὅσα εὔφημα· Εἴτις ἀρετὴ, καὶ Εἴτις ἔπαινος.] Ὁρᾷς ὅπι καὶ τῶν πρὸς ἀνθρώπους προνοᾷν αὐτοὺς βούλεται. Ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ μετὰ τὸ εἰπεῖν, εἴτις ἀρετή.

Ταῦτα λογίζεσθε.] Ἐπειδὴ ἀπὸ ἐννοιῶν αἱ πονηραὶ πράξεις γίνονται, ταῦτα λογίζεσθε, φησι, τὰ προειρημένα.

9 Ἃ καὶ ἐμάθετε, καὶ παρελάβετε, καὶ ἠκούσατε, καὶ εἴδετε ἐν ἐμοί.] Ἐπειδὴ οὐκ ἐνῆν πάντων ἀκριβολογεῖσθαι, περὶ εἰσόδων, περὶ ἐξόδων, " ῥήματος, ῥήματος, ἐν κεφαλαίῳ φησίν· Ὅσα ἐμάθετε καὶ ἠκούσατε ἀφ' διδασκαλίας, καὶ παρελάβετε " ἐγγράφως, καὶ εἴδετε ἐν ἐμοὶ δι' ἔργων αὐτῶν. τοῦτο γὰρ, ὡς πολλάκις εἴρηται, διδασκαλία ἀρίστη, ὃ ἑαυτὸν τύπον παρέχων. " χ. ῥήματα, ῥήματα. " χ. ἐγγράφως.

Ταῦτα πράττετε.] Μὴ μόνον λογίζεσθε, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, μηδὲ λέγετε μόνον, ἀλλὰ καὶ πράττετε.

Καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν.] Τουτέστιν, ἐν γαλήνῃ ἔσεσθε, ἐὰν ταῦτα πράξητε. ἐὰν γὰρ εἰρηνεύωμεν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν, διὰ ἀρετῆς δηλαδὴ, καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, (μὴ τῶν μισούντων γάρ, φησι, τὴν εἰρήνην, ἡμεῖς εἰρηνικός) ἔσται αὐτὸς μεθ' ὑμῶν. ὃς γὰρ καὶ φύγοντας διώκει, πῶς ἂν προσιῶσι " συνέσται; " χ. —σται.

10 Ἐχά-

10 Ἐχάρην δὲ ἐν Κυρίῳ μεγάλως, ὅτι ἤδη ποτὲ ἀνεθάλετε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν.] Οὐ κοσμικῶς ἐχάρην, φησὶν, οὐδὲ βιωτικῶς, ἀλλ', ἐν Κυρίῳ· οὐχ ὅτι ἀναπαυσιν ἔχον ἐγὼ, ἀλλ' ὅτι ὑμεῖς προκόψατε. διὸ τοῦτο καὶ μεγάλως, ὅτι ὑπὲρ τὸ ἐκείνων ὠφελείας. Ἡρέμα δὲ ὅτι- "χ. παρ' μήσας ὑπὲρ τοῦ " παρελθόντος χρόνου, ὡς δὴ διδάξῃ σπουδῇ καὶ διηπόμενος μεταδιδόναι, πάλιν αὖθις σπουδάσαι. Τὸ γὰρ, ἤδη ποτὲ, χρόνον δηλοῖ μακρόν. καὶ "χ. τὸ βλασφο- τὸ, ἀνεθάλετε δὲ, ὡς ὅτε " φυτὰ βλασφημούντων, εἶτα ξηρανθέντων, εἶτ' αὖθις ἀναθαλλόντων. Καὶ ὑμεῖς, φησὶν, ὄντες ἀνθηροὶ ἐμαράνθητε, εἶτα ἀνεθάλετε. Ὥσπερ καὶ ἐπιτήμιοί ὅτι καὶ ἔ- "χάπις. παινος " τοῦτο. δ' γὰρ μικρὸν τὸ μαρανθέντα ἀναθῆλαι πάλιν. Ἵνα δὲ μὴ " νο- "χ. νομίσῃ τις μίσῃ τις ὅτι καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἐμαράνθησαν, ἐπήγαγε, Εἰς τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν· εἰς τοῦτο μόνον τὸ φρονῆσαι μου τὴν ἀναγκαίας χρείας. Ζητητέον δὲ, πῶς ὁ λέγων, Μακάριόν ἐστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν· καὶ πάλιν περὶ τῶν Κορινθίων, Καλόν μοι μᾶλλον ἀποθανεῖν, ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ τοῦτο βούλοιτο λαμβάνων; Ἐκεῖ εἰ κόντως οὐκ ἐλάμβανε, διὰ τοὺς ψευδαποστόλους ἀπροσδιορίστως τὸ μὴ λαμβάνειν, ἵνα ἐν ᾧ, φησι, καυχῶνται, εὑρεθῶσι ὡς κἀγώ. Καὶ γὰρ οὐχ ἁπλῶς εἶπεν, οὐ φαγήσεται τὸ καύχημά μου, ἀλλ', ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας Ἐπεὶ, Ἄλλας, φησὶν, ἐσκύλευσα. Ὥσπερ ἐκεῖ οἰκονομικῶς οὐκ ἐλάμβανεν· ἐνταῦθα δὲ ἀγαπητοὶ οἱ διδόντες καὶ ὑπὲ- "χ. ἔλαβεν ρ τοῦ τοι, ὅς, εἰ μὴ " ἐλάμβανεν, ἔπληξεν ἂν. ἄλλως τε, οὐ τὸ λαμβάνειν, "χ. οὐ γὰρ ὑπὲρ τῶν διδόντων μᾶλλόν ἐστιν· " αὐτοὶ γὰρ ὠφελησιῶνται μᾶλλον ἢ οἱ λαμβάνοντες. Τὸ δὲ λέγειν, Μακάριόν ἐστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν, οὐκ ἀπαγόρευσις ἁπλῶς ἐστι τοῦ λαμβάνειν, ἀλλὰ σύγκρισίς ἐστι, τὸ κρεῖττον ὑποδεικνύουσα. "χ. ἄλλως τε ἐπεὶ. Οὐδὲ γὰρ ὅπως καλλίων ὁ χρυσὸς, ἤδη ἀπαγορεύει τις τὸ ἔχειν ἀργύριον.

10 *Gavisus sum in Domino vehementer, quòd tandem aliquando resloruistis pro me sentire.*] Non mundano more gavisus sum, inquit, neque pro hujus seculi ratione, sed, in Domino; non quòd ego refocillationem habuerim, verùm quòd vos progressi estis. Propterea & *vehementer* dicit, quia pro ipsorum utilitate. Quum autem ob præteritum tempus clanculùm eos objurgâsset, ut continuò & semper impertire doceat, idem rursus adumbravit. Nam istud, *tandem aliquando*, longi temporis lapsum demonstrat. *Resloruistis* autem dixit, veluti de plantis, postquam germinâssent, arefactis, ac denuò repullulascentibus. Et vos, inquit, cùm essetis floridi, emarcuistis, deinde resloruistis. Itaque hoc pariter objurgatio est, & laus: non enim parum est, eum, qui exaruit, repullulascere. Ne verò existimet aliquis quòd & in reliquis exaruerint, intulit; *Pro me sentire*: in hoc solùm, ut soliciti sitis in submininistratione eorum quæ mihi sunt necessaria. Quærendum autem est, Quomodo is qui dicit, *Beatius est dare, quàm accipere:* & rursus ad Corinthios, *Satius est mihi emori, quàm ut gloriationem meam quisquam evacuet:* nunc invenitur accipere? At illic non injuriâ nihil accipiebat, propter pseudapostolos, qui se nihil accipere simulabant, *Ut in quo gloriantur*, inquit, *inveniantur sicut & ego.* Etenim non simpliciter dixit; *Non infringetur gloriatio mea:* sed, *In finibus Achaiæ.* Nam, *Alias*, inquit, *Ecclesias deprædatus sum.* Consultò itaque illic non accipiebat: hic verò dilecti sunt dantes, ac desiderabiles, à quibus nisi acceperet, perturbâsset eos. Insuper, accipere, pro dantibus magis est: etenim majori commoditate afficiantur ii qui dant, quàm qui accipiunt. Quod verò ait, *Beatius est dare quàm accipere*, non est simpliciter interdictio accipiendi, verùm comparatio est, quæ id quod melius est submonstrat. Non enim quia potius est aurum, vetat quisquam ne argentum habeas. Præterea, illud de la-

Act. 20 35. 1 Cor. 9. 15. 2 Cor. 11. 12. 2 Cor. 11. 10 2 Cor. 11. 8.

bore, & de eleemosyna ex opere noſtro danda dicit, atque ita ſanè faciendum eſt. Sin verò tempus operandi non fuerit, vinculis nimirum impoſitis, vel ægritudine, quid tum faciendum? nonne accipiendum eſt? Equidem opinor.

Sicut & ſentiebatis.] Hoc eſt, gerebatis quidem in corde pro me ſolicitudinem, & pro me ſoliciti eratis: nam & in more vobis eſt, ut pro me ſoliciti ſitis.

Non habebatis autem opportunitatem.] Hoc non ſocordiæ veſtræ fuit, inquit, ſed neceſſitatis: hoc eſt, non habebatis in manibus veſtris, neque abundabatis: à communi loquendi conſuetudine hoc deſumens. Solemus enim dicere, Anguſtia me invaſit, malum tempus nunc eſt.

11 *Non quòd per penuriam hæc dicam.*] Non propterea de vobis conqueror, quòd penuriâ angar, atque meam ipſius rem ſpectem.

Ego enim didici, in quibus ſum, iis contentus eſſe.] Obſervas hìc difficile eſſe ut aliquis ſuâ ſufficientiâ gaudeat, & quòd exercitio & meditatione opus habeat? Didici enim, inquit.

12 *Scio & humiliari, ſcio & abundare.*] Id eſt, & paucis uti novi, & famem perferre, & penuriam, & rurſus exuberare. Qualis autem virtus eſt iſtud, noviſſe exuberare? Omnino certè magna: plures enim abūdantia ſubvertit quàm penuria, ad plurimas & abſurdas cupiditates accendens. Quomodo autem novit Paulus abundare? Quoniam in alios impendebat, nec gaudebat in ſuperabundantia, ſed æqualis erat in ſaturitate & indigentia; neque enim ob hanc laxabatur, neq; ob inopiam premebatur.

In omni & in omnibus inſtitutus ſum.] In omni longo tempore, & in omni re, & in omnibus quæ obiter incidunt, experientiam accepi.

Et ſatiari, & eſurire, & abundare, & penuriam pati.] Iſraëlitæ neque eſurire noverunt: oblocuti ſunt enim Deo, dicen-

Αλλως ἢ ϗ ἐκεῖνο φησὶ τῦ ἐργάζεσθαι, ϗ ἐκ τῦ ἔργου δίδοναι λέγει, ϗ δεῖ ὕτω ποιεῖν. Εαὶ ἢ μὴ ἡ καιρὸς τῦ ἐργάζεσθαι, " δεσμῶν περιεσπασμένων, ἢ ἀῤῥωστίας, τί * ποιητέον; ὁ δεῖ λαμβάνειν; ἐγὼ μὲν οἶμαι. " χ. πολιμων ϗ περιεχῶν. * λεῖ.

Εφ' ᾧ ☾ ἐφρονεῖτε.] Τυτέστιν, ἐλχετε μὲν ἐν τῇ καρδίᾳ τὼ περὶ ἐμοῦ φροντίδα, ϗ ἐμεριμνᾶτε ὑπὲρ ἐμοῦ· ϗ γὰρ ϗ ἔθος ὑμῖν φροντίζειν * μου. * ὑπὲρ.

Ηκαιρεῖσθε δέ.] Οὐ τ ῥαθυμίας ὑμῶν, φησιν, ἀλλὰ τ ἀνάγκης τῦτο· τυτέστιν, οὐκ εἴχετε ἐν χερσὶν, ϗ δὲ ἐν ἀφθονίᾳ ἦτε· ἀπὸ τ κοινῆς συνηθείας τῦτο λαβών· ὡς λέγομεν, στενοχωρία μοι ἐπῆλθε, κακὸς καιρὸς νυῖ ἐστιν.

11 Οὐχ ὅτι καθ' ὑστέρησιν λέγω.] Οὐ δι' τῦτο μέμφομαι ὑμῖν, ὡς ἐν ἐνδείᾳ ὤν, ϗ τὸ ἐμαυτῦ σκοπῶν.

Εγὼ γὰρ ἔμαθον, ἐν οἷς εἰμι, αὐτάρκης εἶναι.] Ορᾷς ὅτι δυσκατόρθωτόν ἐστι τὸ ἐν αὐταρκείᾳ χαίρειν, ϗ γυμνασίας δεῖται ϗ μελέτης; ἔμαθον γάρ, φησιν.

12 Οἶδα καὶ ταπεινῦσθαι, οἶδα ϗ περισσεύειν.] Τυτέστι, καὶ ὀλίγοις χεχρῆσθαι οἶδα, ϗ λιμὸν ὑποφέρειν ϗ ἔνδειαν, ϗ αῦ περισσεύειν. Καὶ ποία τῦτο ἀρετὴ, τὸ εἰδέναι περισσεύειν; Καὶ σφόδρα μὲν οῦν μεγάλη. πλείους γὰρ ἡ περιουσία ἀνατρέπει, ἢ ἡ ἔνδεια, εἰς πλείους ἐπιθυμίας ϗ ἀτόπους ἐκκαίουσα. Πῶς ἦν ἤδει ὁ Παῦλος περισσεύειν; ὅτι εἰς ἄλλους ἀνήλισκε, ϗ οὐκ ἔχαιρεν ὅτι τῇ " περιουσίᾳ, ἀλλ' ἴσος ἦν ἔντε πλησμονῇ ϗ ἐν ἐνδείᾳ, ὅτε ὅτε ταύτῃ χαυνούμενος, ὅτε ὅτε τῇ ἐνδείᾳ πιεζόμενος. " χ. περισσίᾳ.

Εν παντὶ ϗ ἐν πᾶσι μεμύημαι.] Εν παντὶ δὲ μακρῷ χρόνῳ, ϗ ἐν παντὶ πραγματι, ϗ ἐν πᾶσι τοῖς παρεμπίπτουσι πεῖραν ἔλαβον.

Καὶ χορτάζεσθαι, ϗ πινᾶν, ϗ περισσεύειν, καὶ ὑστερεῖσθαι.] Οἱ Ισραηλῖται ὅτε πινᾶν ἠθέσθη· κατελάλησαν

γὰρ

γὰρ τῦ Θεοῦ, καὶ εἶπον· Μὴ δυνήσεται ὁ Θεὸς ἑτοιμάσαι τράπεζαν; ἀλλ' οὗτοι χορτάζεσθαι· Εφαγον γὰρ καὶ ἀνεπλήσθησαν, καὶ ἀπελάκτισαν. ἀλλ' ὁ Παῦλος, καὶ οἱ τῦ Χριστοῦ, οὐχ ὕτω. Δείκνυσι δὲ ἀφ' τύτων, ὅτι οὔτε πρότερον, μὴ διδόντων, ἐλυπεῖτο, ὅτε νῦν, δόντων, ἐχάρη ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ, ἀλλ' ὑπὲρ αὐτῶν, ὡς ὠφελημένων.

13 Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ.] Ἐπειδὴ ἤθετο μεγάλα εἰπὼν περὶ ἑαυτῦ, φησίν· Οὐκ ἐμὸν τῦτο κατόρθωμα, ἀλλὰ τῦ τὸ ἰσχυὸν δεδωκότος Χριστῦ.

14 Πλὴν καλῶς ἐποιήσατε, συγκοινωνήσαντές μου τῇ θλίψει.] Εἶπεν, ὅτι εἶδα αὐτάρκης εἰ). ἵνα οὖν μὴ σκανδαλισθῶσιν οἱ Φιλιππήσιοι ἐπ' αὐτῷ, ὡς μὴ ἡδέως δεξαμένῳ τὰ πρὸς αὐτῦ, ἀλλ' ἄχρηστα αὐτὰ ἡγησαμένῳ (εἰώθασι γὰρ οἱ διδόντες σκανδαλίζεσθαι, ἐπειδὰν οἱ λαμβάνοντες λέγωσιν, ὅτι δ' δεόμεθα,) θεραπεύει τῦτο, λέγων· Πλὴν καλῶς ἐποιήσατε· τετύχηκα, εἰ καὶ μὴ δέομαι, ἀλλ' ὅμως τὴν ὑμετέραν χάριν ἀπεδεξάμην. Καὶ ὅρα σοφίαν, πῶς ἐπαίρει τὸ πρᾶγμα. Συγκοινωνήσαντές μου τῇ θλίψει· ἴσως ἑαυτῷ ἀγῶνα κατέστησεν. Ἐγὼ μὲν γάρ, φησι, τῶν πάσχω· ἐπεὶ δὲ ἐφρόντισατέ μου, ὁ Θεὸς καὶ ὑμᾶς συναθλητὰς μου λογίζεται). διὰ μὲν οὖν τῦ αὐτὸ ῥηθέντων, τὸ φρόνημα αὐτῶν κατέπαυσε· διὰ δὲ τῦ νῦν λεγομένων, τὴν προθυμίαν αὐτῶν ἀναῤῥώννυσιν.

15 Οἴδατε δὲ καὶ ὑμεῖς, Φιλιππήσιοι, ὅτι ἐν ἀρχῇ τῦ διαγγελίου, ὅτε ἐξῆλθον ἀπὸ Μακεδονίας, οὐδεμία μοι ἐκκλησία ἐκοινώνησεν εἰς λόγον δόσεως καὶ λήψεως, εἰ μὴ ὑμεῖς μόνοι.] Ἐπειδὴ ἐδόκει ὑπερπλῆξαι ἀγῶσι ἀγωτέρω, εἰπών· Ηδη ποτὲ ἀνεθάλετε· νῦν ἀπολογεῖται σοφῶς, ὅτι τῦτο αὐτὸ ὃ ἔδοξα ὑπερπλῆξαι, οὐχ ὡς θέλων λαμβάνειν, ἀλλ' ἐν τῷ σφόδρα θαῤῥεῖν ὑμῖν, καὶ ὑμᾶς αἰτιοι. πρῶτοι

tes: *Numquid poterit Deus parare mensam?* Sed neque satiari. Manducaverunt enim, & impleti sunt, & recalcitrârunt. Verùm Paulus, & Christiani sese aliter gerunt. Monstrat autem per hæc, quòd neque antea, cùm non conferrent, tristaretur, neque nunc, cùm darent, gavisus sit humanâ ratione, sed eorum nomine lætatum se indicat, ceu ipsi per hæc adjutarentur. Psal. 77. 19.

13 *Omnia possum in eo qui me confortat, Christo.*] Quia sentiebat quòd magna de se locutus esset, ait: Non meum opus est, sed Christi, qui mihi robur dedit.

14 *Veruntamen bene feciſtis, communicantes tribulationi meæ.*] Dixerat, Novi esse contentus. Ne igitur propter hoc Philippenses offenderentur, ceu non libenter accepissèt, quæ illi obtulissent, sed inutilia hæc reputâsset (solent enim dantes offendi, quando accipientes asserunt se non indigere) huic rei medetur, inquiens: *Veruntamen rectè feciſtis:* hoc est, etsi opus non habeam, attamen gratiam & munus vestrum accepi. Expende hîc sapientiam, quomodo rem extollit. *Communicantes afflictioni meæ*, inquiens, pares ipsos sibi constituit. Ego quidem, inquit, hæc patior; quia verò meî curam gessistis, Deus etiam vos pro colluctatoribus meis reputat. Per ea igitur quæ suprà dicta sunt, fastum eorum dissipavit: per ea verò quæ nunc dicuntur, promptitudinem eorum corroborat.

15 *Scitis autem & vos, Philippenſes, quòd in principio Evangelii, quando profectus ſum à Macedonia, nulla mihi Eccleſia communicavit in ratione dati & accepti, niſi vos ſoli.*] Quia suprà videbatur eos carpsisse, cùm diceret, *Tandem aliquando refloruistis:* sapienter jam nunc hoc excusat. Hoc ipsum, inquit, quòd visus sum vos carpere, non feci tanquam voluerim quicquam accipere, sed quòd plurimùm sim vobis confisus, tum quòd vos mihi

ejus

ejus rei causa estis : primi enim vos inter cæteros conati estis rationem habere necessitatis meæ. Atque hinc acceptâ fiduciâ, vos objurgare visum est, ut eos, qui, quod consueverant facere, prætermiserint. Ingens igitur encomium est, & quòd in principio Evangelii, & quòd non solùm cùm apud vos agerem, sumptum mihi suppeditâstis, verumetiam quando exivi è Macedonia, hoc est, quando ex vestra regione ac finibus discessi. Non dixit autem, Nulla mihi Ecclesia dedit, cæterùm, *Nulla Ecclesia communicavit mecum in ratione dati & accepti.* Etenim communicatio est res ipsa. Das carnalia, & accipis spiritualia, perinde ac alibi dictum est : *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est si nos vestra carnalia metamus?* Aliæ igitur Ecclesiæ non communicârunt in ratione dationis carnalium, & acceptionis spiritualium.

1 Cor. 9. 11

16 *Quia & Thessalonicam semel & bis in usum mihi misistis.*] Magnum & hoc ipsorum præconium est, quòd in Metropoli agens, à parva alebatur civitate. *Usum* enim necessarios sumptus appellat : necessitatem inquam, non delicias neque luxum.

17 *Non quòd quæro datum, sed requiro fructum abundantem in rationem vestram.*] Quia humile quiddam prolocutus erat, dicens, *in usum meum :* ne ex hoc efferantur illi, Non hæc, inquit, dico, quòd inquiram vestra dona, sed vestri commodi causâ, ut vos fructum referatis, qui fructus in rationem vestram est, hoc est, vobis commodat. Viden' quòd ipsi dando utilitatem perceperunt?

18 *Habeo autem omnia, & abundo.*] Quia dixit, *Non quæro :* ne rursus eos socordes magis reddat (quanto enim fuerint sapientiæ studiosiores ii qui benefaciunt, tanto majorem quærunt gratiarum actionem ab iis quibus beneficia impertiuntur) *Habeo,* inquit, *omnia, & exubero :* id est, hoc vestro dono nedum quæ nobis defuerant

ηδὲ τὴν ἄλλων ὑμεῖς ἐπεχρήσατε φειδωλίᾳ τῆς χρείας μου. Καὶ ἐκ τούτου λαβὼν παῤῥησίαν, ὑπεμνήσαμεν ἔνδοξα ὑμῖν, ὡς δ' ἐλάθοις ἐλλείψασι. Μέγα οὖν δ' ἐγκώμιον, " καὶ ὅτι ἐν ἀρχῇ " χ. ὅτε πρ. τοῦ εὐαγγελίου, καὶ ὅτι οὐ μόνον μεθ' ὑμῶν ἐχορηγήσατε, ἀλλὰ καὶ ὅτε ἐξῆλθον ἀπὸ Μακεδονίας, τουτέστι, καὶ ὅτε τῆς ὑμετέρας ἐνορίας ἀπέβαινον. Οὐκ εἶπε δέ, Οὐδεμία μοι ἐκκλησία δέδωκεν, ἀλλ', Οὐδεμία μοι ἐκκλησία κεκοινώνηκεν εἰς λόγον δόσεως καὶ λήψεως. Καὶ γὰρ " κοινωνία ἐστὶ τὸ παρὰ- " χ. κοινωνίας. γμα· δίδως σαρκικὰ, καὶ λαμβάνεις πνευματικὰ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ· Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπείραμεν, μέγα εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικὰ θερίσομεν; αἱ ἄλλαι τοίνυν ἐκκλησίαι οὐκ ἐκοινώνησαν εἰς λόγον δόσεως τῶν σαρκικῶν, καὶ λήψεως τῶν πνευματικῶν.

16 Ὅτι δὲ ἡ Θεσσαλονίκη δὲ ἅπαξ καὶ δὶς εἰς τὴν χρείαν μου ἐπέμψατε.] Μέγα καὶ τοῦτο αὐτῶν ἐγκώμιον, ὅτι καὶ ἐν τῇ μητροπόλει καθήμενος, παρὰ τῆς μικρᾶς ἐτρέφετο πόλεως. χρείαν γὰρ τὰ χρεώδη δαπανήματα φησι. χρείαν δέ, " ἵν' τηρῶ, οὐδὲ ἀναπαλίν. " χ. οὐχ.

17 Οὐχ ὅτι ἐπιζητῶ τὸ δόμα, ἀλλ' ἐπιζητῶ τὸν καρπὸν τὸν πλεονάζοντα εἰς λόγον ὑμῶν.] Ἐπειδὴ παρῳνέν τι ἐφθέγξατο, εἰπών, εἰς τὴν χρείαν μου· ἵνα μὴ ἐκ τούτου ἐπερῶσιν οἱκάφοι, φησίν· Οὐ λέγω ταῦτα ὅτι ἐπιζητῶ τὰς ὑμῶν δόσεις, ἀλλὰ ὅπως ὑμῶν συμφέρῃ, ἵνα ὑμεῖς καρπὸν ἐνέγκητε· ὃς καρπὸς εἰς λόγον ὑμῶν ἐστι, τουτέστιν, ὑμᾶς ὠφελεῖ. Ὁρᾷς ὅτι αὐτοῖ " ὠφελοῦντο ἐκ τῆς πτένχης; " χ. ἐκ- λεκτα.

18 Ἀπέχω δὲ πάντα καὶ περισσεύω.] Ἐπειδὴ εἶπεν, οὐ ζητῶ, ἵνα μὴ πάλιν ῥᾳθυμοτέρους ποιήσῃ (ὅσῳ γὰρ μᾶλλον φιλοσοφώτεροι, τοσούτῳ καὶ τοὺς εὖ ποιοῦντας ἐπιζητοῦσιν οἱ εὖ ποιούμενοι) φησίν· Ἀπέχω δὲ πάντα καὶ περισσεύω, τουτέστι, διὰ ταῦτα τὰ δόσεως, οὐ μόνον τὰ ἐλλείποντα ἐπλήρω-

σατε,

σατε, ἀλλὰ καὶ ὑστερεῖσθε. Εἰπὼν γὰρ ὅτι, ἀπέχω, ὡς ὀφλῆς, ἵνα μὴ ἐπαίρωσι, πάλιν ἱλαρύνων δείκνυσιν, ὅτι καὶ ὑπὲρ ὀφλὴν ἐπεσώρευσαν, περισσὰ πέμψαντες.

Πεπλήρωμαι, δεξάμενος παρ' Ἐπαφροδίτου τὰ παρ' ὑμῶν, ὀσμὴν εὐωδίας, θυσίαν δεκτὴν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ.] Βαβαὶ, πῶς ὃ δῶρον αὐτῶν ἀνήγαγε; Οὐκ ἐγώ, φησιν, ἔλαβον, ἀλλ' ὁ Θεὸς δι' ἐμοῦ. ὥστε κἂν ἐγὼ μὴ χρήζω, μὴ μελέτω ὑμῖν· ἐπεὶ οὐδὲ ὁ Θεὸς ἔχρηζεν· ἀλλ' ὅμως ὅτως ἀπεδέξατο, ὡς ἂν τιν χρηφίαν εἰπὼν, * Ὠσφράνθη Κύριος ὀσμὴν εὐωδίας· ἵνα μὴ ἀκούσαντες ἀνενδεῆ εἶναι τὸν Θεὸν, ῥᾳθυμότεροι περὶ τὸ διδόναι γενώμεθα. * Gen.8.21.

19 Ὁ δὲ Θεός μου πληρώσαι πᾶσαν χρείαν ὑμῶν, κατὰ τὸ πλοῦτον αὐτοῦ, ἐν δόξῃ, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.] Ἐπειδὴ εἶπεν ἄνω, ὅτι ἠνέῳχθε, τουτέστιν, ἐστενοχωρεῖσθε, ἐπιθυμεῖ) νῦν αὐτοῖς, ὥστε ἐν αὐταρκείᾳ εἶναι. Εἰ μὲν γὰρ φιλόσοφοι ἦσαν, οὐκ ἂν αὐτοῖς τὰ σωματικὰ ἐπηύξατο· ἐπεὶ δὲ βιωτικοὶ ἄνθρωποι, καί τινα ἐπιθυμίαν καὶ τῶν παρόντων ἔχοντες, ἐπεύχεται αὐτοῖς συγκαταβατικῶς, οὐ τρυφὴν ἢ πολυτέλειαν, ἀλλὰ τῶν χρειωδῶν ὑπερβολήν. Πλησθήσεται γάρ, φησι, πᾶσαν χρείαν ὑμῶν, ὥστε μὴ εἶναι ἐν ἐνδείᾳ. Εἶτα, ἵνα μὴ νομίσωσιν ὅτι στενοχωρήσει αὐτοὺς, κατὰ τὸ πλοῦτον αὐτοῦ, φησι· τουτέστι, πλουσίως καὶ ἀστενοχωρήτως τὰ χρειώδη ὑμῖν δώσει) δοθήσεται. Ὡστε εἰς δόξαν αὐτοῦ χρᾶσθε τῇ περιουσίᾳ. Τὸ δὲ, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, δώσει) μὲν καὶ ὅτως νοητέον, ὅτι ταῦτα ποιήσει ὁ Πατὴρ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τουτέστι, μεσιτεύοντος τοῦ Χριστοῦ. Δώσει) δὲ καὶ ὅτως· ἐν δόξῃ τῇ εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν δοξαζομένῃ. Ἐπάγει δὲ

20 Τῷ δὲ Θεῷ καὶ πατρὶ ἡμῶν δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· Ἀμήν.] Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, εἰς δόξαν τοῦ Υἱοῦ, ἐπήγαγε, ὅτι αὕτη ἡ δόξα τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Πατρός ἐστιν.

replêstis, verùm & superadjeciſtis. Dicens autem, *habeo*, tanquam de debito, ne criſtas erigant, rurſum exhilarans oſtendit, quòd ultra etiam debitum fecerint, ſuperflua mittendo.

Repletus ſum, poſteaquam accepi ab Epaphrodito quæ miſiſtis, odorem ſuavitatis, hoſtiam acceptam, beneplacentem Deo.] Papæ! Quónam donum ipſorum evexit! Non ego, inquit, accepi, ſed Deus per me. Proinde etiamſi ego non indigeam, ne ſit curæ vobis: quandoquidem neque Deus indigebat, ſic tamen accepit ut & ſcriptura dicat, *Odoratus eſt Dominus odorem ſuavitatis:* ne, ſi audiamus Deum hiſce non egere, ſegniores in dando efficiamur. Gen.8.21.

19 *Deus autem meus impleat omnem neceſſitatem veſtram, ſecundùm divitias ſuas, in gloria, in Chriſto Jeſu.*] Cùm in ſuperioribus dixerat *Non habebatis opportunitatem*, hoc eſt, eratis in anguſtia, precatur nunc ut & ipſi ſatis habeant. Nam ſi philoſophi fuiſſent, non comprecatus eſſet eis corporalia. Quia verò erant homines hujus vitæ negotiis occupati, atque aliquam etiam rerum præſentium cupiditatem habentes, comprecatur eis, acquieſcendo illis, non abundantiam aut delicias, ſed neceſſariarum rerum copiam. Impleat enim, inquit, omnem neceſſitatem veſtram, ne ſitis in indigentia. Præterea, ne arbitrentur quòd ad anguſtiam eos velit conjicere, ſubdit, *Juxta divitias ſuas:* hoc eſt, abundè & largè neceſſaria vobis dare poteſt: quare ad gloriam ipſius utimini abundantiâ. Quod autem ait, *In Chriſto Jeſu*, ſic poteſt intelligi, quòd Pater faciet hæc in Jeſu Chriſto, hoc eſt, mediante Chriſto. Poteſt etiam hâc ratione intelligi; in gloria quæ ad Chriſtum Jeſum refertur. Infert igitur:

20 *Deo verò & patri noſtro gloria in ſecula ſeculorum. Amen.*] Quia dixerat, In gloriam Filii, ſubintulit, quòd gloria iſta Chriſti, ſit etiam gloria Patris.

21 *Salutate*

21 *Salutate omnem ſanctum in Chriſto Jeſu.*] Haud parùm benevolentiæ eſt, per literas eos ſalutare.

Salutant vos qui mecum ſunt fratres.] Fuerunt enim plures cum ipſo, fortaſſe qui etiam ex ipſa Roma erant, qui tamen tales non erant, ut Apoſtolicam reciperent functionem. Solus enim Timotheus erat hujuſmodi, quem & ſuprà ejuſdem ſecum animi nominavit. Haud refugit tamen hos etiam fratres appellare.

22 *Salutant vos omnes ſancti, maximè qui ex Cæſaris domo.*] Confortatus eſt eos, oſtendens quòd & regiam domum Evangelii prædicatio attigerit: & quòd, ſi illi qui in regia verſabantur omnia propter Chriſtum poſthabebant, quanto magis vos inferiores idem facietis? Pariter autem ſubmonet, quòd ipſorum virtutis apud illos etiam meminerit: alioqui enim non potuiſſet eos, qui in regiâ eſſent, in deſiderium eorum pertrahere, ut ſalutarent ipſos.

23 *Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen.*] Precatione, utì ſolet, Epiſtolam claudit. Pariter eos docet, ut ſi quas habeant virtutes, eas ex gratia Chriſti habere ſe credant, & non propter eas extollantur: ſic enim futurum, ut gratia nunquam non ſit apud eos permanſura, ſi non efferantur. Contingat autem & nos omni virtute, maximè eâ quâ aliis impertiamus, abundare per gratiam Chriſti; ut & nos ipſi adjuti, propterea quòd omnibus indigentibus impertiamus, potiſſimùm verò iis qui pro Chriſto mala patiuntur, fruamur divitiis bonitatis ipſius. Cui gloria & potentia, nunc & ſemper & in ſecula. Amen.

21 Ἀσπάσασθε πᾶν ἅγιον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.] Οὐ μικρᾶς εὐνοίας ὂν δηλῶν γράμμασιν ἀσπάζεσθαι αὐτούς.

Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοὶ ἀδελφοί.] Ἦσαν γὰρ πλείους μεθ' αὐτοῦ, τάχα καὶ ἐκ τῆς Ῥώμης αὐτῆς ὄντες, οὐκ ὄντες μέντοι τοιοῦτοι ὡς τὴν ἀποστολικὴν ἀναδέχεσθαι διακονίαν. Μόνος γὰρ Τιμόθεος ἦν τοιοῦτος, ὃν καὶ ἰσόψυχον ὠνόμασεν ἀνωτέρω. Οὐ παραιτεῖται δὲ ὅμως καὶ τούτους ἀδελφοὺς καλεῖν.

22 Ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες οἱ ἅγιοι, μάλιστα οἱ ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας.] Ἀνέῤῥωσεν αὐτούς, δείξας ὅτι καὶ τῆς βασιλικῆς οἰκίας τὸ κήρυγμα ἥψατο· καὶ ὅτι εἰ οἱ ἐν τοῖς βασιλείοις πάντων κατεφρόνησαν δι' Χριστὸν, πόσῳ μᾶλλον ὑμᾶς δεῖ τινὰ θαῤῥεῖν; Δείκνυσι δὲ ὅτι καὶ πρὸ ἐκείνου μέμνηται αὐτῷ τῆς ἀρετῆς. οὐ γὰρ ἂν εἰς πόθον αὐτῷ ἦγαγε τινὰς ἐν τοῖς βασιλείοις, ὡς καὶ ἀσπάζεσθαι αὐτούς.

23 Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.] Τὸ σπουδῆς αὐτῷ, δύναται "κατακλείς "κατακλείδος. τιθῆναι ὁπισθόγραφον. * διδάσκει δὲ ἅμα, * καὶ ἵνα κἂν κατορθώματα ἔχωσι, χάριτι τούτοις "Χριστοῦ ἔχειν πιστεύωσι, καὶ μὴ "θεοῦ. ἐπαίρωνται. Οὕτω γὰρ καὶ ἔσται ἀεὶ ἡ χάρις μεθ' αὐτῶν, ἐὰν μὴ ἐπαίρωσι. Γένοιτο οὖν καὶ ἡμᾶς τινὰ ἄλλον πᾶσιν ἀρετὴν, καὶ δι' ὃ καὶ τῶν μεταδόσεως πλουτῆσαι, δηλονότι τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ· ἵνα ἡμεῖς αὐτοὶ ὠφελούμενοι δηλονότι διδῶμεν καὶ πᾶσι μὲν τοῖς χρήζουσι, μάλιστα δὲ τοῖς ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ κακοπαθοῦσιν, ἀπολαύσωμεν τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ. Ὧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΘΕΟΦΥ-

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ
ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ ΚΟΛΟΣΣΑΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI
BVLGARIÆ ARCHIEPISCOPI
EPISTOLÆ DIVI PAULI AD COLOSSENSES EXPOSITIO.

Ὑπόθεσις τῆς πρὸς Κολοσσαεῖς ἐπιστολῆς.

Πᾶσαι μὲν αἱ ἐπιστολαὶ Παύλου ἅγιαι, μάλιστα δὲ αἱ δεδεμένου αὐτοῦ πεμπόμεναι, ὥσπερ δὴ εἰ ἀρίστευε τοῦ μεταξὺ σφαγαῖς καὶ τρόπαια ἱστῶν, ἐπέγραψεν. Οἶδε δὲ καὶ αὐτὸς τοῦτο μέγα ὂν καὶ πρὸς φιλοτιμίαν. Τῷ γὰρ Φιλήμονι γράφων φησίν· Ὃν ἐγέννησα ἐν τοῖς δεσμοῖς μου. τοῦτο δὲ εἶπεν, ἵνα μὴ ἡμεῖς μὲν ἀχθώμεθα πρὸς τὰ δεινά, ἀλλὰ καὶ φιλοτιμώμεθα. Πολλαὶ μὲν οὖν εἰσι τοιαῦται, ἥ τε πρὸς

Argumentum Epistolæ ad Colossenses.

Omnes quidem divi Pauli Epistolæ sanctæ sunt, maximè verò quæ ab ipso vincto mittuntur, tanquam jam primas in bello consecutus, & victoriâ partâ, in media cæde trophæa statuens, eas conscripserit. Novit autem & ipse hoc magnum esse, atque ad honorem pertinere. Philemoni enim scribens ait, Quem genui in vinculis meis. *Hoc autem dixit, ne & nos contristemur ob pericula, sed potiùs honori nobis ducamus. Sunt autem multæ hujusmodi Epistolæ, ad* Philem. 10.

Ephesios

Epheſios nimirum, & ad Philemonem, & ad Timotheum, & ad Philippenſes, atque hæc ipſa ad Coloſſenſes, quas ipſe in vinculis ſuis conſcripſit. Quemadmodum autem Romanis, cùm eos non vidiſſet antea, & Hebræis, ſcripſit tamen; pari ratione hiſce antea non viſis literas mittit. Apud hos autem erat Philemon & Archippus, cujus curæ mihi videtur Eccleſia quædam fuiſſe commiſſa. Scribit autem Coloſſenſibus tali de causâ. Pravum quoddam & impium dogma eos invaſerat. Arbitrabantur enim, non per Filium, ſed per Angelos ſeſe ad Deum Patrem adduci, abſurdum putantes credere, quòd Filius Dei in extremis temporibus apparuerit, cùm in veteri Teſtamento per Angelos omnia fierent. Habebant autem obſervationes multas Judaïcas & Græcas, dies obſervantes, & tempora, & cibos. Quæ omnia cùm indigerent correctione, moverunt Apoſtolum ut ſcriberet hanc Epiſtolam.

Ἐφεσίους, ⸗ πρὸς Φιλήμονα, καὶ πρὸς Τιμόθεον, ⸗ πρὸς Φιλιππησίους, καὶ αὕτη δὲ πρὸς Κολοσσαεῖς, ἐν δεσμοῖς ὄντος ἐγράψη. Ὡσπερ δὲ Ρωμαίους μὲν ἰδὼν καὶ Ἑβραίοις, ὅμως ἔγραψεν· οὕτως οὗτος δὲ τούτοις ἰδὼν γράφει. Παρὰ τούτοις δὲ ἦν ⸗ Φιλήμων καὶ Ἄρχιππος, οὓς καὶ δοκεῖ μοί τινα ἐκκλησίαν ἐγκεχειρίσθαι. Γράφει δὲ καὶ Κολοσσαεῦσιν ὑπὲρ τοιαύτης αἰτίας. Πονηρόν τι δόγμα αὐτοῖς ἐνεπολιτεύετο· ᾤοντο γὰρ, οὐ δι' υἱοῦ, ἀλλὰ δι' ἀγγέλων προσαγθῆναι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἄτοπον οἰόμενοι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πιστεύειν ἐν ἐσχάτοις καιροῖς φανῆναι, ὅπερ ἐν τῇ παλαιᾷ πάντα δι' ἀγγέλων ἐγίνετο. Εἶχον δὲ καὶ παρατηρήσεις πολλὰς Ἰουδαϊκὰς καὶ Ἑλληνικὰς, ἡμέρας παρατηρούμενοι, καὶ καιροὺς, ⸗ βρώματα. Ἃ δὴ πάντα διόρθωσεως ἐδεῖτο· ἐκίνησε τὸν ἀπόστολον πρὸς τὸ γράψαι ταύτην τὴν ἐπιστολήν.

THEOPHY-

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS
IN EPISTOLAM AD COLOSSENSES.

ΚΕΦ. α.

ΠΑῦλος Απόστολος Ιησοῦ Χριστοῦ, διὰ θελήματος Θεοῦ.] Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ καθαιρεῖ λελησθότως [a] τὰ δόγματα αὐτῶν. Οὐ γὰρ ἀπ' ἀγγέλων ἀπόστολος, ἀλλ' Ιησοῦ Χριστοῦ· καὶ τοῦτο θέλημα Θεοῦ, ὃ ἐκείνου εἶ) ἀπόστολον, οὐχὶ ἀγγέλων. Εἰ οὖν διὰ θελήματος Θεοῦ εἰμι ἀπόστολος, δῆλον ὡς ἀληθῆ κηρύττω. Τίνα δὲ ἐστι ταῦτα; ὅτι ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ προσηγμένοι· ὅτι ἐρρύσθημεν τῆς Ιουδαϊκῆς καὶ Ελληνικῆς παρατηρήσεων. Σημείωσαι δὲ ὃ, φησὶ, ἐπὶ Πατρὸς τίθησιν.

Καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός.] Ἄρα οὖν καὶ αὐτὸς ἀπόστολος. Εἰκὸς δὲ ἦν, ἅτε τοῦτον αὐτοῖς γνωρίζεσθαι.

2 Τοῖς ἐν Κολοσσαῖς ἁγίοις καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ.] Πόλις Φρυγίας αἱ Κολοσσαί, αἱ νῦν λεγόμεναι Χῶναι. καὶ δῆλον ἐκ τοῦ πρὸς Λαοδίκειαν εἶ) πλησίον. Πόθεν δὲ ἅγιοι γεγόνατε; οὐ διὰ τοῦ βαπτίσματος τοῦ εἰς [b] θάνατον τοῦ Χριστοῦ; Πόθεν πιστοί; οὐχ ὅτι εἰς Χριστὸν πιστεύετε; ἆρ' οὐχ ὅτι τοσαῦτα [c] ἐπεπιστεύθητε μυστήρια [d] παρὰ τοῦ Χριστοῦ; πιστοὶ γὰρ, ἃ διὰ τοῦτο πιστεύσαμεν μόνον [e] κεκλήμεθα, ἀλλὰ διὰ τοῦτο πιστευθῆναι [f] παρὰ Θεοῦ μυστήρια, ἃ οὐδὲ οἱ ἄγγελοι ἠδεσθη. Πόθεν ἀδελφοί; ἆρα ἐν ἔργοις ἰδίοις, ἢ ἐν κατορθώμασιν; οὐκ ἔστιν· ἀλλ' ἐν Χριστῷ. Πῶς οὖν ἀγγέλοις ἐπιγράφετε τὴν προσαγωγήν;

[a] χ. τὸ δόγμα.

[b] χ. Κολοσσαῖς.

[c] χ. διὰ.

[d] χ. καλέσθαι.

[e] χ. θεοῦ.

CAP. I.

PAulus Apoſtolus Jeſu Chriſti, per voluntatem Dei.] Statim in principio illorum dogmata clanculùm tollit. Non enim Angelorum eſt Apoſtolus, ſed Jeſu Chriſti: atque hæc eſt voluntas Dei, ut illius ſit Apoſtolus, non Angelorum. Quòd ſi per voluntatem Dei ſum Apoſtolus, planum eſt quòd vera prædico. Quæ autem ſunt hæc? quòd à Filio adducti ſumus ad Patrem: quòd liberati ſumus & à Judaïcis & à Græcis obſervationibus. Animadverte hîc, quòd præpoſitionem (*per*) Patri tribuerit.

Et Timotheus frater.] Igitur & ipſe Apoſtolus fuit. Veriſimile autem erat & hunc ipſis innoteſcere.

2 *Iis qui ſunt Coloſſis ſanctis, & fidelibus in Chriſto.*] Phrygiæ urbs eſt Coloſſæ, quæ nunc dicitur Chone: quod inde perſpicuum eſt, quòd Laodicea huic ſit vicina. Unde autem ſancti facti eſtis? Nonne per baptiſma in mortem Chriſti? Unde fideles? Nonne quia in Chriſtum creditis? nonne quia tanta ſunt vobis à Chriſto credita myſteria? Fideles enim non ideò tantùm vocamur, quia credimus, ſed quia myſteria nobis à Deo credita ſunt, quæ ne Angeli quidem nôrant. Unde fratres? num per propria opera, virtutíſve operationes? Minimè, verùm in Chriſto. Ecquid igitur Angelis aſcribitis acceſſum ad Deum?

Gratia vobis & pax à Deo Patre noſtro.] Chriſti nomen hîc non apponit, licèt id ei ſit in more: ne ſi ſtatim in Epiſtolæ exordio eis apertè repugnet, à reliquo argumento harum literarum eos reſilire faciat. Dicant autem hîc qui Spiritum elevant, unde pater noſter Deus dicatur? nónne per Spiritum? Magna, adeóque ingenii noſtri captum excedentia quis donavit? nónne Spiritus? Quomodo igitur authoritatem ejus imminuis?

3 *Gratias agimus Deo & Patri Domini noſtri Jeſu Chriſti, ſemper pro vobis orantes.*] Jeſus Chriſtus eſt Dominus noſter, non Angeli qui ſunt ſervi. Non ſolùm autem per gratiarum actionem, verumetiam per aſſiduam pro ipſis precationem charitatem ſuam oſtendit, quippe quia quos non viderat, hos ſemper in ſeipſo habebat.

4 *Audientes fidem veſtram, quæ eſt in Chriſto Jeſu.*] Gratias agimus, inquit, eò quòd audiverimus ab Epaphrodito fidem veſtram, non eam quam in Angelos, ſed quam in Dominum Jeſum habetis. Per hæc autem præoccupat eos. Quinetiam nomina hæc, Chriſtus, &, Jeſus, beneficentiæ ſunt ſymbola: ipſe enim unctus eſt pro nobis, & ipſe ſervavit populum à peccatis.

Et dilectionem quam habetis in ſanctos omnes.] Non erga hunc vel illum, ſed erga omnes. Ergo & in nos: quare audietis nos libenter. Conciliantis autem eos hæc verba ſunt. Videtur autem mihi per dilectionem eleemoſynam & communicationem dicere, perinde ac in aliis locis.

5 *Propter ſpem quæ repoſita eſt vobis in cœlis.*] Diligitis, inquit, ſanctos, non ob humanum aliquid, ſed quia futura bona ſperatis: vel, gratias agimus, quia incorruptibilia bona conſecuturi eſtis. Non enim in terra ſunt repoſita, ut corrumpantur: ſed in cœlis, ut ſtabilitatem habeant. Ne igitur ambigatis de ſpe: in tuto enim repoſita eſt. Hoc autem pertinet ad eos qui

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν.] Τὸ τῦ Χριστοῦ ὄνομα οὐ τοῖς πολλοῖς προσέθηκε, καίτοι εἰωθὼς αὐτὸ ὂν, ἵνα μὴ δύσκολος ὢν πρὸς τὰ προοιμίων φανερῶς αὐτοῖς ἀντίπεσῃ, καὶ "ἀποπηδήσας τῆς πείσῃ τῦ λοιποῦ λόγου. Εἰ πάντως δὲ ἢ οἱ τὸ Πνεῦμα κατασμικρύνοντες, πόθεν πατὴρ ἡμῶν ὁ Θεός; οὐχὶ διὰ τῦ Πνεύματος; Τὰ μεγάλα δὲ ὑπὲρ νοῦν τίς ἐχαρίσατο; οὐχὶ τὸ Πνεῦμα; Πῶς οὖν αὐτὸ σμικρύνεις;

3 Εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ τῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, πάντοτε ὑπὲρ ὑμῶν προσευχόμενοι.] Ἰησοῦς Χριστός ἐστι Κύριος ἡμῶν, οὐχ οἱ δοῦλοι ἄγγελοι. Οὐ διὰ τὴν εὐχαριστίας ἢ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν διηνεκείς ὑπὲρ αὐτῶν διὰ τῆς ἀγάπης δείκνυσιν, ὅτι καὶ ὃς οὐχ ἑώρα, τύπος εἶχε διαπαντὸς ἐν ἑαυτῷ. "χ. θεῦ.

4 Ἀκούσαντες τὴν πίστιν ὑμῶν τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.] Εὐχαριστοῦμεν, φησι, διότι ἠκούσαμεν πρὸς τῦ "Ἐπαφροδίτου τὴν πίστιν ὑμῶν, οὐ τὴν ἐν ἀγγέλοις, ἀλλὰ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Προκαταλαμβάνει δὲ "αὐτοὺς διὰ τῦτο. Καὶ τὰ ὀνόματα δὲ ταῦτα, ὁ, Χριστός, καὶ ὁ, Ἰησοῦς, τῆς εὐεργεσίας σύμβολα. αὐτός τε γὰρ "ἐχρίσθη ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ αὐτὸς ἔσωσε τὸν λαὸν ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν. "ἰσ. Ἐπαφρᾶ. "χ. αὐτὸς. "χ. ἐσώσαμεν.

Καὶ τὴν ἀγάπην, τὴν εἰς πάντας τοὺς ἁγίους.] Οὐκ εἰς τόνδε ἢ τόνδε, ἀλλ' εἰς πάντας. Οἰκονομῶ καὶ ἡμᾶς. ὥστε δὲ ἀκούσεσθε ἡμῶν ἡδέως. Οἰκειοῦμαι δὲ αὐτοὺς διὰ τῶν ῥημάτων. Δοκεῖ δέ μοι ἀγάπην τὴν ἐλεημοσύνην καὶ τὸ κοινωνικὸν λέγειν, ὡς καὶ ἀλλαχῦ.

5 Διὰ τὴν ἐλπίδα τὴν ἀποκειμένην ὑμῖν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.] Ἀγαπᾶτέ, φησι, τοὺς ἁγίους, οὐ διά τι ἀνθρώπινον, ἀλλὰ διὰ τὸ ἐλπίζειν τὰ μέλλοντα ἀγαθά· ἢ ὅτι εὐεργετῦμεν, διότι μέλλετε "κληρονομήσειν "χ. — μέσαι. τὰ ἀφθαρτα. Οὐ γὰρ ἐν τῇ γῇ ἀπόκειται, ἵνα φθαρῶσιν, ἀλλ' ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὥστε βέβαιον ἔχουσι. Μὴ οὖν ἀμφιβάλλετε περὶ τὴν ἐλπίδος· ἐν ἀσφαλεῖ γὰρ ἀπόκειται. Τοῦτο δὲ πρὸς

πρὸς τὰς πφοσδοκωμένας, ὥστε μὴ σὺν αὐτοῖς ζητεῖν τὴν ἄνεσιν, μηδὲ σκληκῶς πρὸς τοὺς πφοσκόμους, ὡς μεγάλην ἔχοντας τὴν ἀντιμισθίαν.

Ἣν προηκούσατε ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας τοῦ εὐαγγελίου.] Οὐκ εἶπε, τοῦ κηρύγματος, ἀλλὰ, τοῦ εὐαγγελίου, ἵνα ἀναμνήσῃ αὐτοὺς τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ Θεοῦ. ὅτι γὰρ τοῖς ἀγαθοῖς ὁ εὐαγγέλιον. Εἰ δὲ λόγος ἀληθείας ἐστὶν, οὐδὲν ψεῦδος ἐν αὐτῷ. πῶς οὖν ὑμεῖς ψευδῆ αὐτὸν ποιεῖτε, μὴ πιστεύοντες, ὡς προεδιδάχθητε πρὸ αὐτοῦ, ὅτι διὰ τοῦ Χριστοῦ ἡ σωτηρία; τίς δὲ ἦν ὁ κηρύξας ἐκεῖ; ὁ Ἐπαφρᾶς, ὡς ἐκ τῶν ἑξῆς φανήσεται.

6 Τοῦ παρόντος εἰς ὑμᾶς, καθὼς καὶ ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ.] Ὡς ὅτι ἐμψύχῳ τινὸς εἶπε τὸ, παρόντος. Οὐ παρεγένετο, φησι, πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἀπέστη, ἀλλὰ παρέστι καὶ κρατεῖ ἐν ὑμῖν. Διὰ τούτων δὲ ἱλαρωτέρους αὐτοὺς. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πολλοὶ μᾶλλον σπεύδουσιν, ὅταν καὶ κοινωνοὺς ἔχωσι τοῦ δόγματος, φησὶ, καὶ ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ. Πανταχοῦ γάρ ἐστι, πανταχοῦ ἔστηκε.

Καὶ ἔστι καρποφορούμενον καὶ αὐξανόμενον.] Καρποφορούμενον δηλονότι τὰ ἔργα, αὐξανόμενον δηλονότι τὸ πολλοὺς εἰς τὴν πίστιν προσλαμβάνεσθαι ἐκάστοτε. Οὐκ ἂν γὰρ ἐκαρποφόρει, εἰ μὴ ἐφύετο. Καὶ γὰρ τὰ δένδρα ὅταν σπερισθῇ, τότε πλέον καρπὸν φέρει.

Καθὼς καὶ ἐν ὑμῖν.] Προεξαπατᾷ, ὡς καὶ ἀνωτέρω, αὐτοὺς τοῖς ἐπαίνοις, ὥστε μηδὲ θέλοντας ἀποστῆναι. Εἰ γὰρ καὶ εἰς πολλοὺς, καὶ εἰς ὑμᾶς οὕτως ἐκηρύχθη τὸ εὐαγγέλιον, πῶς νῦν ἄλλως δογματίζουσί τινες;

Ἀφ' ἧς ἡμέρας ἠκούσατε καὶ ἐπέγνωτε τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ.] Καρποφορεῖται, φησι, καὶ αὐξάνει τὸ εὐαγγέλιον ἐν ὑμῖν, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐπέγνωτε τὴν χάριν. Πῶς; Οὐκ ἐν ἀπάτῃ καὶ λόγοις εὐκόποις, ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ, τουτέστι, σημείοις καὶ ἔργοις ἀποδόξοις.

tentantur, ne hîc quietem expectent, neque tentationibus succumbant, quia magnam retributionem habent.

Quam priùs audivistis in verbo veritatis Evangelii.] Non dixit, Prædicationis, sed, *Evangelii*, ut commonefaciat eos beneficiorum Dei: propter bona enim Evangelium est. Si autem verbum veritatis est, nullum mendacium est in ipso. Quomodo igitur vos mendax ipsum facitis, non credentes, quemadmodum jam antea instituti estis ab ipso, quòd per Christum sit salus? Quis autem erat qui illic prædicaverat? Epaphras, perinde ac in sequentibus planum fit.

6 *Quod præsens est apud vos, quemadmodum in universo mundo.*] Tanquam de re aliquâ animatâ dixit, *Quod præsens est.* Non advênit ad vos, inquit, ac defecit à vobis: sed præsens est, ac dominatur in vobis. Per hæc autem exhilarat eos. Quia verò plerique stabiliuntur magis, quando & participes habuerint dogmatum, addit propterea, *& in omni mundo.* Ubique enim est, & ubique consistit.

Et fructificat, & crescit.] Fructificat per opera; crescit autem, quòd multi ad fidem undique recipiantur. Atqui fructum non protulisset, nisi firmatum fuisset: arbores enim, quando corroboratæ fuerint, tum plurimum fructûs proferunt.

Sicut & in vobis.] Laudibus, ut suprà, antevertit eos, ut, etiamsi voluerint, non deficiant. Si enim cùm ad omnes, tum ad vos hunc in modum prædicatum fuerit Evangelium, unde fit quòd nonnulli nunc diversa tradunt?

Ex ea die quâ audivistis & agnovistis gratiam Dei in veritate.] Fructum, inquit, profert, ac crescit Evangelium in vobis, ab eo die quo agnovistis gratiam. Quomodo? Non in impostura & verbis temerariis, sed *in veritate*, hoc est, signis & operibus admirandis.

7 *Sicut & didiciſtis ab Epaphrâ,*] Ipſis, inquit, operibus ſic habuiſtis gratiam, perinde ac docuit vos etiam Epaphras: non enim alia quidem facta ſunt, alia autem docuit. Iſte enim, quemadmodum videtur, prædicavit Coloſſenſibus.

Dilecto conſervo noſtro.] Viri hîc authoritatem denunciat. Non enim diligerem eum ego Paulus, niſi ſcirem eum eſſe verum præconem, nec conſervum ipſum nominarem.

Qui eſt fidelis.] Hoc eſt, verus.

Pro vobis miniſter Chriſti.] Pro vobis, inquit, in rebus ad Chriſtum pertinentibus miniſtravit: Nam quòd & ad Paulum abiit, eumque conſolatus eſt in vinculis, & quòd indicavit ei res Coloſſenſium, Chriſti miniſterium erat. Si autem Chriſti miniſter eſt Epaphras, quomodo dicitis vos per Angelos reconciliatos eſſe?

8 *Qui etiam manifeſtavit nobis dilectionem veſtram in ſpiritu.*] Hoc eſt, ſpiritualem charitatem quam habetis erga me. Iſta enim ſtabilis eſt; dilectio ſcilicet quæ eſt in ſpiritu. Reliquæ autem dilectionis ſpecies, tam naturalis, ut parentum erga liberos, liberorúmque erga parentes, quàm amicorum amicarúmque, inſtabiles ſunt omnes.

9 *Ideo & nos ex qua die audivimus, non ceſſamus pro vobis orare,*] *Ideo:* quare? Quia, inquit, audivimus fidem veſtram & dilectionem, bonam ſpem concipientes de futuris, oramus pro vobis non unum diem, neque duos, ſed à quo iſta audivimus. Monſtrat autem per hæc charitatem ſuam erga eos, ac clanculùm illos reprehendit; ſiquidem orationibus ejus adjuti, nondum tamen ſeipſos perfectè recollegerunt, nec emendârunt. Obſerva autem quòd multis orationibus nobis opus ſit, & aſſiduis: & quòd Paulus ſine intermiſſione orans, & nondum conſecutus, non deſiſtit tamen.

Et poſtulare, ut impleamini agnitione voluntatis ejus,] Per hæc oſtendit eos

7 Καθὼς καὶ ἐμάθετε ἀπὸ Ἐπαφρᾶ,] Οὕτως ἐπέγνωτέ, φησιν, αὐδοῖς τοῖς ἔργοις τὴν χάριν, ὥσπερ καὶ ἐδίδαξεν ὑμᾶς ὁ Ἐπαφρᾶς. Οὐ γὰρ ἄλλα μὲν ἐγένοντο, ἄλλα δὲ ἐδίδαξεν. ἔστι γὰρ, ὡς ἔοικεν, ἐκήρυξε Κολοσσαεῦσι.

Τοῦ ἀγαπητοῦ συνδούλου ἡμῶν.] Τὸ ἀξιόπιστον ἐντεῦθεν δείκνυσι τοῦ ἀνδρός. Οὐκ ἂν γὰρ ἠγάπων αὐτὸν ἐγὼ Παῦλος, εἰ μὴ ἀληθὴς ἦν κήρυξ, οὐδ' ἂν σύνδουλον ὠνόμαζον.

Ὃς ἐστι πιστὸς.] Τουτέστιν, ἀληθής.

Ὑπὲρ ὑμῶν διάκονος τοῦ Χριστοῦ.] Ἀντ' ὑμῶν, φησι, διηκόνησεν εἰς πράγματα Χριστῷ ἀνήκοντα. καὶ γὰρ ὅτε πρὸς τὸν Παῦλον ἀπελθεῖν, καὶ συνδεδεμένον εὑρεῖν αὐτὸν ἐν τοῖς δεσμοῖς, καὶ δηλῶσαι αὐτῷ τὰ τῶν ἐν Κολοσσαεῦσι, Χριστοῦ ἦν διάκονία. Εἰ δὲ Χριστοῦ διάκονος ὁ Ἐπαφρᾶς, πῶς λέγετε ὑμεῖς, δι' ἀγγέλων πεπρεσβεῦσθαι; " γρ. Κολασσαεῖς.

8 Ὁ καὶ δηλώσας ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἀγάπην ἐν πνεύματι.] Τουτέστι, τὴν πνευματικὴν ἀγάπην ἣν ἔχετε πρός με. αὕτη γὰρ βεβαία, ἡ ἐν πνεύματι ἀγάπη. αἱ δὲ λοιπαὶ, αἵ τε φυσικαὶ, * οἷ γονέων πρὸς παῖδας, καὶ παίδων πρὸς γονεῖς· αἵτε φιλικαὶ καὶ ἑταιρικαὶ, ἀβέβαιοι πᾶσαι. * ἢ

9 Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἠκούσαμεν, οὐ παυόμεθα ὑπὲρ ὑμῶν προσευχόμενοι,] Διὰ τοῦτο, ποῖον; ἐπῳδή, φησιν, ἠκούσαμεν τὴν πίστιν ὑμῶν καὶ τὴν ἀγάπην, βέλπιδες γενόμενοι περὶ τῶν μελλόντων, εὐχόμεθα ὑμῖν, οὐ μίαν ἡμέραν, οὐδὲ δύο, ἀλλ' ἀφ' ἧς ἠκούσαμεν ταῦτα. Δείκνυσι δὲ διὰ τούτων καὶ τὸ αὐτὸ ἀγάπην, καὶ ἐκείνοις πρέμα καταγνῶσιν φέρει, εἴγε καὶ τὰ ἐκείνων εὐχαῖς βοηθούμενοι, μήπω τελείους ἀνεκλήσαντο ἑαυτούς. Ὅρα δὲ ὅτι πολλῶν εὐχῶν δεῖ καὶ διαπαντὸς, καὶ ὅτι Παῦλος ἀεὶ εὐχόμενος, καὶ μηδέπω αἰτήσας, ὅμως οὐκ ἀπέστη.

Καὶ αἰτούμενοι ἵνα πληρωθῆτε τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ θελήματος αὐτοῦ,] Οὔτε

Οὔτε πάντη ἀτελεῖς ἀΐδεις, ὅτι πάντη τελείους δηλοῖ δεῖν τύπων. Οὐ γὰρ εἶπεν, ἵνα λάβητε, ἀλλ' ἵνα πληρωθῆτε. Ἔχετε μὲν γὰρ, ἀλλ', ὑ τὸ πᾶν. Καὶ ὅτι μὲν προσήλθητε, ἔγνωτε. ὅτι δὲ δεῖ τοῦ Υἱοῦ, τοῦτο λείπει, ὃ ἐγὼ βούλομαι πληρωθῆναι. Θέλημα γὰρ τοῦ Θεοῦ ἐν εὐδοκία, ὃ τὸν Υἱὸν δοθῆναι ὑπὲρ ἡμῶν, ἀγγέλους. Ἐπίγνωσιν οὖν τὴν προσθήκην τῆς γνώσεως νόει.

Ἐν πάσῃ συνέσει καὶ σοφίᾳ πνευματικῇ.] Ἐπειδὴ ἀΐδεις οἱ φιλόσοφοι ἠπάτων, Βούλομαι, φησὶν, ὑμᾶς ἐν πνευματικῇ σοφίᾳ μαθεῖν ὃ δόγμα, μὴ κατὰ τὴν σοφίαν τῶν ἀνθρώπων, ὑφ' ἧς πλανώμενοι νεῦν, οἴεσθε εἰδέναι. Εἰ δὲ ὥστε τὸ θέλημα μαθεῖν σοφίας πνευματικῆς δεῖ, τί ἂν εἴη ἐρεῖ περὶ τῆς τοῦ οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἐκ τῶν ἔξω σοφίας εἰδέναι αὐχούντων;

10 Περιπατῆσαι ὑμᾶς ἀξίως τοῦ Κυρίου.] Εὔχομαι, φησι, μαθεῖν ὑμᾶς, ὅτι δεῖ τοὺς μονογενοῦς ἐσώθητε, εἰς ὃ περιπατῆσαι ὑμᾶς, τουτέστιν, ἵνα κατ' ἀρετὴν ζήσητε. Ὁ γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν καταμαθὼν, καὶ ὅτι τὸν υἱὸν αὐτοῦ δέδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν, πῶς οὐκ ἀναδάσεται ἑαυτὸν ἐκδοῦναι τοῖς τῆς ἀρετῆς πόνοις, καὶ τὸν αὐτοῦ σταυρὸν αἴρειν; Τὸ γὰρ περιπατῆσαι, περὶ βίου καὶ πολιτείας ἐστὶν, ὡς εἴρηται. Καὶ πανταχοῦ τῇ πίστει συνάπτει τὴν πολιτείαν. Καὶ ἀλλως δέ, οὐκ βούλομαι, φησι, μόνον ἵνα μάθητε, ἀλλ' ἵνα καὶ ὅτι τῶν ἔργων ἐπιδείκνυσθε. ὁ γὰρ εἰδὼς χωρὶς τοῦ ποιεῖν, κολάζεσθαι μέλλει. Βλέπε δὲ πῶς περίπατον ἀεὶ τὴν πολιτείαν καλεῖ, δεικνὺς ὅτι ὥσπερ ἀεὶ ὃ περιπατεῖν ἀναγκαῖον ἡμῖν, οὕτω καὶ ὁ ἄριστος βίος.

Εἰς πᾶσαν ἀρέσκειαν ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ.] Ἵνα οὕτω, φησὶ, ζῆτε, ὥστε δεῖ πάντων ἀρέσκειν τῷ Θεῷ. Πῶς δὲ ἔσται τοῦτο; Οὐκ ἄλλως εἰ μὴ ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ. ὅπου γὰρ πᾶν ἔργον ἀγαθὸν, ἐκεῖ πᾶσα ἀρέσκεια Θεοῦ. Σκόπει δὲ

neque omnino imperfectos esse, neque omnino perfectos. Non enim dixit, Ut accipiatis, verùm, *ut impleamini*. Habetis enim, sed nondum totum. Et quòd reconciliati sitis, agnovistis quidem: quòd verò per Filium, hoc deest vobis, id quod impleri rogo. Voluntas enim & Dei beneplacitum est, ut Filius suus pro nobis daretur, non Angeli. Agnitionem igitur, cognitionis additionem intellige.

In omni intellectu & sapientia spirituali.] Quia eos philosophi decipiebant, Volo, inquit, vos per spiritualem sapientiam discere institutionem istam, non juxta sapientiam hominum, per quam nunc decepti, arbitramini vos novisse. Si autem ut voluntatem Dei discamus, spirituali sapientiâ opus est: quid dicet aliquis de iis qui sese Dei essentiam ex externa sapientia novisse gloriantur?

10 *Ut vos ambuletis dignè Domino.*] Oro, inquit, ut vos discatis, quòd servati sitis per unigenitum, ut vos ambuletis, hoc est, ut secundùm virtutem vivatis. Qui enim clementiam Dei didicerit, & quòd filium suum pro nobis dederit, quomodo non studebit seipsum dedere virtutis laboribus, adeóque crucem ipsius tollere? Ambulare enim, ad vitam & conversationem pertinet, utì dictum est. Ubique autem fidei, vitæ rationem & conversationem connectit. Præterea, non oramus, inquit, ut discatis tantummodo, verùm ut operibus quoque demonstretis. Qui enim novit, & non facit, punietur. Animadverte autem, quomodo semper ambulationem, vitam conversationemq; appellat, ostendens quòd perinde ac nunquam non ambulare nobis necessarium est, sic & optima vita necessaria est.

Per omnia placentes, in omni opere bono.] Ut sic, inquit, vivatis, ut per omnia placeatis Deo. Quî verò hoc fit? Non aliter, nisi in omni opere bono; ubi enim omne opus bonum est, ibi & plena Dei complacentia. Considera autem quomo-

do ubique *omne* apponat: In *omni* ſapientia: &, in *omni* opere bono: &, per *omnia* placentes: &, ad *omnem* longanimitatem: oſtendens quòd habeant quidem & nunc, nondum tamen totum: quare conſummationem eos aſſumere oportet.

Fructificantes & creſcentes in agnitionem Dei.] Quemadmodum, inquit, noviſtis Deum perfectiùs quàm qui olim vixere, hanc ad rationem debetis & in vita creſcere juxta menſuram cognitionis. Qui enim tantis eſt donatus, ut Deum ſciret, utq; filius Dei eſſet, quantâ virtute opus habet? Vel, quia oportet vos proferre quidem fructum bonorum operum, ſed ita ut & agnitionem Dei habeatis quemadmodum convenit, & non quemadmodum nunc videmini habere. Quæ enim commoditas vitæ & converſationis veſtræ, ſi ignoretis Filium Dei? Vide autem quomodo ſuprà eos cognitione dixerit indigere ad hoc ut dignè Domino ambularent: nunc rurſus exigit ab eis ut creſcant in operibus bonis, ut ſimul Deum etiam agnoſcant. Vtrumque enim utriuſque eſt conſtitutivum.

11 *In omni potentia confortati,*] Precamur ut impleamini in omni potentiâ, confortati: ad quid? adverſùs tentationes & perſecutiones, ne torpeatis neque deſperetis.

Secundùm potentiam gloriæ ejus.] Ut hujuſmodi det vobis potentiam, qualem decet eum dare, ineffabilem & infinitam videlicet: veruntamen qualem poſſibile eſt ab homine accipi. Magna autem eſt conſolatio. Non enim dixit, δυνάμιν, ſed, κράτος, quod majus eſt: quaſi diceret, ubique ejus gloria dominatur. Nolite igitur vos in periculis languere: confortabimini enim, ut par eſt eos qui Domino adeò forti ac celebri ſerviant.

Ad omnem patientiam & longanimitatem.] Confortati ad omnem patientiam, erga eos qui foris ſunt; longanimitatem, inter vos mutuò. Eſt enim aliquis longanimis erga eos quos ulciſci poſſit: ſuſtinet

πᾶς πάμπαχυ ὄ, πάν, πανταχοῦ. ἐν πάσῃ σοφίᾳ· καὶ, ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ· καὶ, εἰς πᾶσι ἀνέσκεσθαι· καὶ, εἰς πᾶσαν μακροθυμίαν· δεικνὺς ὅτι ἔχουσι μὲν νῦν, οὐ μὴν ὅλον πᾶν. ὥστε δεῖ αὐτοὺς ὃ " τέλεον ἀναλαβεῖν. " χ. τοῦτο.

Καρποφορούμενοι καὶ αὐξανόμενοι εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ.] Ωσπερ, φησὶν, ἐπέγνωτε τὸν Θεὸν μείζονως ἢ οἱ " παλαιοὶ, οὕτως ὀφείλετε καὶ ἐν ταῖς βίαις " χ. πάσαις αὔξειν καὶ ὃ μέτρον τῆς γνώσεως. Ο γὰρ καταξιωθεὶς εἰδέναι Θεὸν, " ὥστε καὶ " χ. ὅτι. υἱὸν ἔχειν Θεοῦ, πόσης ἀρετῆς δεῖται; Η, ὅτι δεῖ μὲν καρποφορεῖν ὑμᾶς τὰς ἀγαθὰς πράξεις, ἀλλ' ὥστε καὶ τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ ἔχειν ὡς δεῖ, καὶ οὐχ ὡς νῦν δοκεῖτε ἔχειν. τί γὰρ ὄφελος βίου καὶ πολιτείας, ἐὰν ἀγνοῆτε τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ; Σκόπει δὲ πῶς ἀνωτέρω τῆς ἐπιγνώσεως ἔφησε δεῖσθαι εἰς ὃ περιπατῆσαι ἀξίως τοῦ Κυρίου· νῦν αὖθις ἀπαιτεῖ αὐξάνειν ἐν ταῖς ἀγαθαῖς ἔργοις, εἰς ὃ ἅμα καὶ " τὸν Θεὸν ἐπιγινώσκειν. ἑκάτερον γὰρ ἑκατέρου συστατικόν.

11 Εν πάσῃ δυνάμει δυναμούμενοι.] Εὐχόμεθα ἵνα πληρωθῆτε ἐν πάσῃ δυνάμει, δυναμούμενοι. πρὸς τί; πρὸς τοὺς πειρασμοὺς, καὶ τοὺς διωγμοὺς, ὥστε μὴ ἀκηδιάσαι, μηδὲ ἀπογνῶναι.

Κατὰ τὸ κράτος τῆς δόξης αὐτοῦ.] Ινα τοιαύτην δύναμιν δῷ ὑμῖν, οἵαν πρέπει αὐτῷ δοθῆναι, ἄφατον καὶ ἀπέραντον δηλαδή· πλὴν ὡς ἀνθρώπῳ δυνατὸν τοιαύτην λαβεῖν. Πολλὴ γὰρ ἡ παράκλησις. οὐ γὰρ εἶπε, δύναμιν, ἀλλὰ, κράτος, ὃ μεῖζόν ἐστιν· ὡς ἂν εἰ ἔλεγε, παντὸς ἡ δόξα αὐτοῦ κρατεῖ. Μὴ τοίνυν μηδὲ ὑμεῖς ἐν τοῖς δεινοῖς μαλακίζεσθε· δυναμωθήσεσθε γὰρ, ὡς εἰκὸς τοὺς δεσπότην οὕτω κρατοῦντα καὶ ἐν δόξῃ δουλεύοντας.

Εἰς πᾶσαν ὑπομονὴν καὶ μακροθυμίαν.] Δυναμούμενοι εἰς πᾶσαν ὑπομονὴν, τὴν πρὸς τοὺς ἔξω· μακροθυμίαν, τὴν πρὸς ἀλλήλους. μακροθυμεῖ μὲν γάρ τις πρὸς ἐκείνους, οὓς δυνατὸν ἀμύνασθαι·

"χ. ἵνα δ. ἀμύναλ. ὑπομονὴ γὰρ οὐ δύναται ἀμύναλ. Διὰ τοῦτο καὶ ὅτι Θεοῦ οὐ λέγει ὑπομονὴν, ἀλλὰ μακροθυμία, ὡς δυναμένου μὲν ἐκτείνειν, ἀνεχομένου δέ. Εἰς πάσαν γὰρ, μὴ νῦν μὲ, μὴ ταῦτα γε ὠφέλει. Ἵνα οὖν συναγάγωμεν τὸν λόγον, τοῦτό φησιν· Εὐχόμεθα ἵνα τελείως λάβητε τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ δόγματος, οὐκ ἐν σοφίᾳ κοσμικῇ, ἀλλὰ πνευματικῇ· καὶ βίον ἀρέτων ἔχοντε, ὥστε στῆναι βεβαίως πρὸς τοὺς πόλεμους, δυναμωθέντες, ὡς εἰκὸς ἀπὸ Θεοῦ δυναμωθῆναι, εἰς τὸ καὶ πρὸς τοὺς ἔξω ὑπομονὴν ἐνδείκνυσθαι, καὶ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς μακροθυμίαν.

12 Μετὰ χαρᾶς εὐχαριστοῦντες τῷ Πατρί.] Μέλλων ἐγκαλέσαι αὐτοῖς, ὡς περὶ τοῦ δόγματος οὐκ ὀρθῶς ἔχουσι, προλεαίνει τὸν λόγον, ἵνα μὴ δόξῃ ὡς ἐχθρὸς ἐγκαλεῖν. Πεφεικὼς οὖν, ὅτι εὔχομαι ὑμῖν ἵνα ταῦτα καὶ ταῦτα τὰ ἀγαθὰ γένηται ὑμῖν, (οὐδὲν πονηρὸν οὐκ ἔστιν ἐχθροῦ) φησὶ νῦν, ὅτι μετὰ χαρᾶς εὐχαριστῶ ὅτι τοῖς προὐπάρξασιν ὑμῖν ἀγαθοῖς. Ὥστε οὐκ ἀπὸ ἔχθρας ἐγκαλῶ ὑμῖν, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης. καὶ βουλοίμην μὲν ἂν δι' ὅλου ἐγκωμιάζειν ὑμᾶς, νῦν δὲ τῆς ἀνάγκης εἰς τὸ ἐγκαλεῖν ἀναγούσης. Οὕτω καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ. Ἡμέρα γὰρ ἐμβιβάζει αὐτοὺς εἰς τὸν περὶ Υἱοῦ λόγον. Εἰ γὰρ μετὰ χαρᾶς εὐχαριστῶ, μεγάλα λοιπὸν τὰ προὐπάρξαντα ὑμῖν. Ταῦτα γὰρ, "οὐχ οἱ δοῦλοι ἄγγελοι, ἀλλ' ὁ δεσπότης
* ἄν. Υἱὸς ἔδωκε*. Πῶς γὰρ εἶπεν, εὐχαριστῶ
"χ. διὸπ. μετὰ χαρᾶς; "ἐπῳδὴ ὅτι καὶ ἐν λύπῃ εὐχαριστεῖν, οἷς ὁ Ἰὼβ εὐχαριστεῖ μὲν, ὀδυνώμενος δέ· Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλατο. Μὴ γὰρ δὴ ἀφαιρείσθω τις αὐτὸν τὸν δόκησιν· οὕτω γὰρ καὶ τὸ ἐγκώμιον αὐτοῦ καθαιρεῖ, εἴγε ὡς ἀναίσθητος σκαρτέρει· ἀλλ' ἐδάκνετο μὲν, οὐκ ἐπαυμπάλλετο δέ.

"χ. τίνα ἐν ὑῖ, φησ. Τῷ ἱκανώσαντι ὑμᾶς.] "Τηλικαῦτα, φησι, τὰ δεδομένα, ὥστε μὴ μόνον
"χ. πολῦ. πλουσίους ὑμᾶς "ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ ἱκανότητα καὶ δύναμιν δοῦναι πρὸς τὸ ἀξίως ταῦτα λαβόντας"
"χ. φανῆναι. δηλῶσαι. οἷόν τι λέ-

autem quos non potest ulcisci. Propterea & de Deo non dicitur patientia, sed longanimitas, ut qui possit quidem consumere, tolerat tamen. *Ad omnem* autem; non quæ nunc quidem est, postea verò non amplius. Ut igitur in summam contrahamus sermonem, hoc dicit: Oramus, ut perfectè accipiatis agnitionem dogmatis, non in sapientia mundana, sed spirituali: utque vitam virtutibus præditam habeatis, ut possitis firmiter stare adversùs tentationes, confortati, ut par est à Deo confortari; ut & erga exteros patientiam ostendatis, & erga fratres longanimitatem.

12 *Cum gaudio gratias agentes Patri.*] Accusaturus eos, quòd circa dogmata non rectè habeant, præmitigat sermonem, ne videatur eos tanquam hostis accusare. Cùm igitur antea dixisset, Oro pro vobis ut hæc & illa vobis bona contingant, quod omnino non est inimici: ait nunc, Cum gaudio gratias ago propter bona quæ vobis obtigerunt. Itaque non ex odio accuso vos, sed ex charitate: & optârim quidem omnino me posse vos commendare: ex necessitate autem ad accusandum vos adducor. Sic & in Epistola ad Corinthios facit. Tacitè autem eos perducit ad sermonem de Filio. Si enim cum gaudio gratias ago, sunt itaque magna quæ antea in vobis bona fuere. Hæc autē non servi Angeli, sed Dominus Filius dedit. Quomodo autē dixit, gratias ago cum gaudio? Quoniam vel in mœrore gratias agere liceat, quemadmodum & Job gratias agebat in mœrore constitutus: *Dominus dedit, Dominus abstulit.* Non enim ab eo morsum quispiam auferat, (sic enim & laudem ejus abstulerit, siquidem tanquam insensibilis sustinuisset) Atqui mordebatur quidem, sed non saucia batur. Iob. 1. 21.

Qui dignos vos fecit.] Tanta, inquit, sunt ea quæ vobis data sunt, ut nedum opulentos vos reddiderint, verumetiam sufficientiam vobis & virtutem dederint, ut hæc dignè accipere videamini. Exempli gratiâ,

gratiâ: Rex quíſpiam, tenuis fortunæ cuipiam præfecturam fortè credens, dignitatem quidem dedit, non tamen ad principatum dignè accipiendum ipſúmve adminiſtrandum idonetum fecit. Unde ipſum ſæpenumerò honos ridiculum reddidit. Deus autem nos & honoravit, ac ſufficientes fecit ut acciperemus honorem. Duplicatio autem honoris eſt, quòd etiam nos fecerit idoneos ad donum.

In partem ſortis ſanctorum.] Hoc eſt, qui cum ſanctis collocavit: neque ſic ſimpliciter, verùm iiſdem etiam frui præbuerit, quod per *partem* ſignificat. Licet enim in eandem urbem conſcribi, nec tamen eandem habere partem: ac rurſus in eadem ſorte eſſe, ſed non eandem habere partem: ut in eadem ſorte Eccleſiæ omnes ſumus, verùm alius aliam partem habet. Hîc autem & eâdem nos ſorte donavit, & eâdem parte. Sortem autem ubique vocat, ut oſtendat, quòd quemadmodum ſors non eſt humanæ diligentiæ, ſed fortunæ potiùs videtur: hanc ad rationem nos non ex noſtris virtutibus regno digni judicamur, ſed divinæ totum eſt gratiæ. Propterea, *Cùm omnia perfeceritis*, inquit, *dicite quòd inutiles ſervi ſimus: quod enim debuimus facere, fecimus.* Luc. 17. 10.

In lumine.] Et futuro, & præſenti, id eſt, ſcientiâ. Nunc enim illuminavit nos, revelans nobis myſteria, & in futuro majorem largietur claritatem.

13 *Qui eripuit nos à poteſtate tenebrarum.*] Non hoc ſolum magnum eſt, quòd nos regno donârit, verùm quòd nos qui tales priùs eramus: non enim perinde eſt dignis aliquid dare, & indignis. Quod & in Epiſtola ad Romanos inquit: *Vix enim pro juſto quis moritur.* Rom. 5. 7. Qui igitur ſub poteſtate tenebrarùm erant, hoc eſt, erroris, & tyrannidis diaboli. Nec dixit, *à tenebris* ſimpliciter: ſed, *à poteſtate:* multam enim noſtrî poteſtatem habebat, ac dominabatur. Nam grave quidem eſt ſim-

γαν· βασιλεὺς γάρ τις ἐκ τύχης τινὰ ἐμπιστεύσας ἐπαρχότητα τυχὸν, ἀξίωμα μὲν ἔδωκεν, ὑμνῶν δὲ καὶ ἐπαίνων ἐπέτυχε παρὰ τοῦ λαβόντος τὴν ἀρχὴν ἀξίως, ἤγουν οἰκονομήσας αὐτήν. ὅθεν καὶ πολλάκις καταγέλαστον αὐτὸν ἡ τιμὴ ἐποίησεν. Ὁ δὲ Θεὸς καὶ ἐτίμησεν ἡμᾶς, καὶ ἱκανοὺς ἐποίησε παρὰ τοῦ λαβεῖν τὴν τιμήν. Διπλασιασμὸς δὲ τιμῆς, τὸ καὶ ὑποτυπώσεις καταξιωθῆναι παρὰ τοῦ δωρεᾶν. χ. διπλασμός.

Εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων.] Τουτέστι, τῶν μὴ τῶν ἁγίων καταπέλασον· καὶ οὐχ ὅτως ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ τὴν αὐτὴν ἀπολαῦσαι πεφυκότα· ὃ δηλοῖ τὸ μερίδος δηλονότι. Εἰ μὲν γὰρ ἐν τῇ αὐτῇ πόλει καταπαγῶμεν, ἵν μὲν τὴν αὐτὴν μερίδα ἔχῃ· καὶ πάλιν, ἐν τῷ αὐτῷ κλήρῳ ἦ), ἀλλ' ἵν τὴν αὐτὴν ἔχῃ μερίδα· οἷς, ἐν τῷ αὐτῷ κλήρῳ τῆς ἐκκλησίας πάντες ἐσμὲν, ἀλλ' ἄλλος ἄλλην ἔχει μερίδα. Ἐνταῦθα γὰρ καὶ τὸν αὐτὸν κλῆρον ἠξίωσε, καὶ τὴν αὐτῆς μερίδος. Κλῆρον γὰρ πάντα χῶρον καλεῖ, ἵνα δείξῃ ὅτι ὥσπερ ὁ κλῆρος οὐκ ἀνθρωπίνης ἐστὶ σπουδῆς, ἀλλὰ ὑπὲρ τύχης μᾶλλον δοκεῖ· οὕτω καὶ ἡμεῖς οὐκ ἀπὸ κατορθωμάτων τὴν βασιλείαν ἀξιούμεθα, ἀλλὰ τῆς θείας δωρεᾶς ἐστὶ τὸ πᾶν. Διὰ τοῦτο, Ὅταν πάντα κατορθώσητε, φησὶ, λέγετε ὅτι ἀχρεῖοι δοῦλοί ἐσμεν· ὃ γὰρ ὠφείλομεν ποιῆσαι, πεποιήκαμεν. Luc. 17. 10.

Ἐν τῷ φωτί.] Καὶ τῷ μέλλοντι, καὶ τῷ παρόντι, τουτέστι, τῇ γνώσει. καὶ νῦν μὲν ἐφώτισεν, ἀποκαλύψας ἡμῖν τὰ μυστήρια, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τὰ πλείονα δώσει.

13 Ὃς ἐρρύσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους.] Οὐ τοῦτο μόνον ὅτι μέγα, ὅτι βασιλείας ἠξίωσεν, ἀλλ' ὅτι καὶ τοιούτους ὄντας πρώην. Οὐ γάρ ὅτι ἴσον τοῖς ἀξίοις δοῦναί τι, καὶ τοῖς ἀναξίοις· ὃ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ρωμαίους φησί· Μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τις ἀποθανεῖται. Τοὺς ὄντας οὖν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ σκότους, τουτέστι, τῆς πλάνης, καὶ τῆς τυραννίδος τοῦ διαβόλου. Καὶ οὐκ εἶπε σκότους ἁπλῶς, ἀλλ', ἐξουσίας. πολλὴν γὰρ ἡμῶν εἶχε τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐνεργεῖ. Χαλεπὸν

πὸν μᾶλλὸν ἢ ὃ ἁπλῶς εἰπεῖν ἐστὶ τὸ δύσκολον· ὃ δὴ μεῖζον ἐξουσίας, τοῦτο χαλεπώτερον. Οὐκ εἶπε δὲ, ἐξέβαλεν, ἀλλ', ἐῤῥύσατο, δεικνὺς ὅτι ὡς αἰχμάλωτοι ἐπαλαιπωροῦμεθα.

Καὶ μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ.] Μέγα μὲν καὶ τὸ σκότους ἀπαλλάξαι· ὃ δὴ καὶ εἰς βασιλείαν εἰσαγαγεῖν, πολλῷ μεῖζον. καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ὥστε συμβασιλεῦσαι τῷ υἱῷ τῆς ἀγάπης, τουτέστι, τῷ ἀγαπητῷ, τοῖς ἐχθροῖς, τοῖς ἐσκοτισμένοις. ὃ δὲ ἀλλαχοῦ λέγει· Εἰ συμπάσχομεν καὶ συμβασιλεύσομεν. Οὐκ εἶπε δὴ, μετέθηκε (ὃ γὰρ ὅλον τοῦ μεταθέντος ἐστὶν ἔργον) ἀλλὰ, μετέστησεν, ὥστε εἰπεῖν τι καὶ ἡμῶν. Δείκνυσι δὴ διὰ τῆς λέξεως καὶ τὸ εὔκολον τῆς Θεοῦ δυνάμεως, ὥσπερ ἂν εἴ τις στρατιώτην ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταγάγοι.

14 Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν.] Ἵνα μὴ ἀκούσας ὅτι ἐῤῥύσατο ἡμᾶς ὁ Πατὴρ, νομίσῃς τὸν Υἱὸν μηδὲν εἰς ἡμᾶς ἀγαθὸν ἐνδείξασθαι, λέγει λοιπὸν, ὅτι τὸ μεῖζον ἡμῖν δέδωκεν ὁ Υἱός. Τοῦτο γὰρ μεταστῆσαι ἡμᾶς εἰς τὴν βασιλείαν, αὐτός ἐστιν αἴτιος, ἡμῖν τὴν λύτρωσιν, τουτέστι, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν. Εἰ γὰρ μὴ ἐλυτρώθημεν καὶ ἀφέθημεν τούτων, οὐκ ἂν μετέστημεν εἰς τὴν βασιλείαν. Ὥστε αὐτὸς προεδοπάτησε τῇ δωρεᾷ τοῦ Παιδός. Οὐκ εἶπε δὴ, λύτρωσιν, ἀλλ', ἀπολύτρωσιν, τουτέστι, τελείως ἡμᾶς ἐλυτρώσατο, ὥστε μὴ ἐμπεσεῖν λοιπὸν, μηδὲ γενέσθαι θνητοὺς, ὡς ὀφείλοντας τὴν ἁμαρτίαν τοῦ Ἀδάμ. Ἐπεὶ οὖν ἐλυτρώσατο ὁ Υἱὸς, αὐτὸς καὶ προσήγαγε. Πῶς οὖν ἀγγέλους ὑμεῖς λέγετε; Σημείωσαι δὲ ὃ, ἐν ᾧ, ὅτι τοῦ Υἱοῦ.

15 Ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου.] Τὸ τῆς φύσεως ἔντιμον, καὶ ὃ μεγαλεῖον τῆς ἀξίας τοῦ μονογενοῦς πίστιν ἐνδίδωσι· εἰκὼν, φησὶν, ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· ὁποῖῶ ἀπαραλλάκτως. ὃ γὰρ ἔχεις μέτρον τῆς μεγέθους, ἵνα εἴπῃς πόσον ἐλαττοῦται. Εἰ μὲν γὰρ ὡς ἄνθρωπος ἐστὶν εἰ-

pliciter ſub diabolo eſſe: verùm potenter ei ſubjici, hoc longè eſt gravius. Non dixit autem, *ejecit*, ſed, *eripuit*, oſtendens quòd tanquam captivi in ærumnis detinebamur.

Et tranſtulit in regnum filii dilectionis ſuæ.] Magna ſanè res eſt, à tenebris nos liberare: at in regnum etiam nos introducere, eſt longè majus. Nec ſimpliciter, verùm ut ſimul regnemus cum *filio dilectionis*, hoc eſt, dilecto, qui hoſtes eramus, ac tenebris immerſi: quod & alio in loco ait: *Si compatimur, & conregnabimus.* 2. Tim. 2. 12. Non dixit autem, tranſpoſuit, (nam totum tranſponentis eſſet) ſed, *tranſtulit*, ut eſſet aliquid etiam noſtrûm. Indicat autem per eam dictionem, facilitatem etiam potentiæ Dei, perinde ac ſi quis militem de loco in locum traducat.

14 *In quo habemus redemptionem, remiſſionem peccatorum.*] Ne cùm audis quòd ripuerit nos Pater, exiſtimes Filium nihil boni nobis exhibuiſſe, deinceps ait: Quod majus eſt dedit nobis Filius. Nam quòd nos in regnum transferamur, ipſe eſt cauſa, donans nobis *redemptionem*, hoc eſt, remiſſionem peccatorum. Niſi enim liberati eſſemus, atque ab his dimiſſi, non eſſemus tranſlati in regnum. Ipſe itaque viam dono Patris præparavit. Non dixit autem, λύτρωσιν, ſed, ἀπολύτρωσιν, id eſt, perfectè nos liberavit, ut non deinceps impingeremus, neque efficeremur mortales, tanquam obnoxii peccato Adami. Quoniam igitur Filius liberavit, ipſe etiam reconciliavit. Quomodo ergo vos dicitis hoc per Angelos obtigiſſe? Obſerva autem, quòd (*in quo*) de Filio dicatur.

15 *Qui eſt imago Dei inviſibilis.*] Naturæ celebritatem, dignitatiſque Unigeniti majeſtatem hoc loco ponit. *Imago*, inquit, *eſt Dei*: igitur eſt perſimilis: non enim habes menſuram magnitudinis, ut dicas quantum imminuatur. Si enim imago eſſet quatenus eſt homo, poteras aliquid

quid dicere, nempe quòd imago non perveniat ad exemplar primum. Quia verò imago est quatenus est Deus, Deique filius, nihil discrepat imago in Deo & invisibili; utpote quæ est invisibilis. In nobis enim quia ars humana imagines efficit, quæ sæpenumero impingit, non habet exactam illam & nihil differentem similitudinem, imago. Ubi autem Deus est, ibi nusquam lapsus, nusquam error: propterea & exacta similitudo. Si autem Filius non sit persimilis invisibili Deo, quid prohibet quo minùs & Angeli sint imagines, quandoquidem & ipsi sunt invisibiles? attamen Angelus nusquam imago dicitur. Contemplare autem hîc accuratam Scripturæ formam. Hominem quidem & imaginem Dei & filium vocat; Angelum autem nusquam. Illic enim Angelicæ naturæ altitudo statim ad impietatem auditores præcipitâssет, existimantes ejusdem esse dignitatis Angelum cum Deo. In homine autem tenuitas & humilitas munit nos, ne tale quiddam suspicemur. Collige igitur quòd cùm Unigenitus utraque sit, imago nimirum, & invisibilis; per hoc quidem quòd imago sit, discrepat ab Angelis qui invisibiles quidem sunt, non autem imagines: per hoc verò quòd invisibilis, ab hominibus, qui & ipsi quidem imagines dicuntur, non invisibiles tamen. Solus igitur ipse propriè & citra ullam dissimilitudinem imago est. Quòd si adhuc instent Ariani, quòd imago non sit ejusdem essentiæ cum primo exemplari; Scripturam audiant affirmantem, Seth esse imaginem Adami. Nonne igitur ejusdem etiam essentiæ? Certè quidem imagines artificiales non sunt ejusdem essentiæ: naturales autem omnino sunt ejusdem essentiæ.

Primogenitus omnis creaturæ.] Quia dixit eum esse invisibilis Dei imaginem, hæc jam nunc infert. Hic verò Arianizantium ingens dolus suboritur. Quia enim (inquiunt) primogenitus dictus est omnis

χών, εἶχές τι λέγειν, ὅτι ἡ εἰκὼν ὑφ' ἑαυτὴν ποιεῖ τὸ πρωτότυπον. Ἐπεὶ δὲ εἰκὼν ἐστὶν ὡς Θεὸς καὶ Θεοῦ υἱός, ἀπαραλλαξίας ἡ εἰκὼν ὅπου Θεοῦ καὶ ἀοράτου, ἀόρατος δηλαδή. Ἐφ' ἡμῶν μὲν γὰρ ὅπου τέχνη ἀνθρωπίνη εἰκονουργεῖ, ἡ πολλαχοῦ διαπίπτουσα, οὐκ ἔχει τὸ ἀπαράλλακτον ἡ εἰκών· ἔνθα δὲ Θεὸς, ἀδαμοῦ διάπτωσις, ἀδαμοῦ σφάλμα· διὸ καὶ τὸ ἀπαράλλακτον. Εἰ δὲ μὴ τὸ ἀπαράλλακτον ἔχει πρὸς τὸν ἀόρατον ὁ Υἱὸς, τί κωλύει καὶ ἀγγέλους εἰκόνας εἶναι; καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ ἀόρατοι· ἀλλ' ὅμως, ἀδαμοῦ εἰκὼν ἄγγελος λέγεται. Καὶ ὅρα πῶς ἀκριβῆ ἔχει τὴς γραφῆς· τὸν μὲν υἱὸν ὀνομάζει εἰκόνα Θεοῦ καὶ υἱόν· τὸν δὲ ἄγγελον, "ἀδαμῶς· ὅτι "χωλαίνων ἐκεῖ μὲν τὸ τῆς ἀγγελικῆς φύσεως ὕψος, ταχέως ἂν εἰς ἀσέβειαν ἔρριψεν ἀκούοντας, οἰηθέντας τὴν αὐτὴν ἀξίαν εἶναι τὸν ἄγγελον τῷ Θεῷ. ὅπου δὲ τὸ τοῦ ἀνθρώπου, τὸ εὐτελὲς καὶ ταπεινὸν ἀσφαλίζεται ἡμᾶς, ὥστε μὴ ὑποπτεῦσαί τι τοιοῦτον. Συνάγαγε οὖν, ὅτι ὁ μονογενὴς ἀμφότερα ὤν, καὶ εἰκὼν καὶ ἀόρατος, τῷ μὲν εἰκὼν εἶναι διαφέρεται ἀπὸ τῶν ἀγγέλων, οἳ ἀόρατοι μέν, οὐκ εἰκόνες δὲ· τῷ δὲ ἀόρατος, ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, οἳ καὶ αὐτοὶ εἰκόνες μὲν λέγονται, οὐκ ἀόρατοι δέ. Μόνος ἄρα αὐτὸς τυπικῶς καὶ ἀπαραλλάκτως εἰκών. Εἰ δὲ καὶ ἔτι ἐνίστανται οἱ Ἀρειομανῖται, ὅτι ἡ εἰκὼν οὐχ ὁμοούσιος τῷ πρωτοτύπῳ, ἀκουέτωσαν τῆς γραφῆς λεγούσης τὸν Σὴθ εἰκόνα τοῦ Ἀδάμ. ἆρα οὖν οὐχὶ καὶ ὁμοούσιος; Αἱ μὲν οὖν τεχνηταὶ εἰκόνες, οὐχ ὁμοούσιοι· αἱ δὲ φυσικαὶ, πάντως ὁμοούσιοι.

Πρωτότοκος πάσης κτίσεως.] Εἰπὼν ὅτι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, τότε ἐπάγει καὶ ταῦτα. Ἐνταῦθα δὲ τῶν Ἀρειομανιζόντων τὸ μέγα μηχάνημα· ὅπου γάρ, φασι, πρωτότοκος εἴρηται πάσης κτίσεως, πρῶτος τῶν κτισμάτων

ἐστί.

ὄτι. Καὶ μὴν οὐκ εἶπε, πρωτότικτος· ἀλλὰ, πρωτότοκος. ἢ καὶ ἀδελφοὺς αὐτῷ δώσεις, καὶ πρῶτος ἔσῃ καὶ μοῦ, καὶ βατράχου, καὶ λίθου, καὶ τῶν ἀτιμωτάτων, καὶ ὁμοούσιος τούτων πάντων. Ὁ γὰρ πρωτότοκος, ὁμοούσιος δήπου ὢν ὅτι πρωτότοκος. Ἀλλ' εἰς κεφαλήν σου ὁ βλάσφημος. Ὁ γὰρ τοιαῦτα ἐννοῶν περὶ τῆς ἀσυγκρίτου δόξης τοῦ δημιουργοῦ, ἄθεον. Καὶ ἄλλως, ὁ πρωτότοκος ὁ πάντων πρὸς τοὺς ἐξῆς λέγεται πάντως ἐν τῇ γραφῇ, ἀλλ' ἀπολύτως ὅτως, ὁ πρῶτος τεχθείς. ὅτως οὖν καὶ ἡ θεοτόκος Μαρία ἔτεκεν αὐτὸν ὃν κατὰ σάρκα πρωτότοκον, οὐκ ἔχοντα πάντως ἀδελφοὺς ἐφεξῆς αὐτῷ· μονογενὴς γὰρ ἦν ἐκ ταύτης. Οὕτω δὴ καὶ ὁ Πατὴρ πρωτότοκος, οὐχ ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ κτίσματα, ἀλλ' ἀπολύτως. μονογενὴς γὰρ ἦν κατὰ τὴν θεῖον γέννησιν. Τί οὖν ἐστιν ὃ φησιν ὁ Παῦλος νῦν, πρὸς τὴν κατατείνουσαν ἐπιχείρησιν ἀνιστάμενος, καὶ διασκευάζων τὴν ἐπιστολὴν τῶν Κολοσσαέων; Ἵνα μὴ νομίσωσιν ὅτι νεώτερός ἐστι τῶν ἀγγέλων, εἴ γε οἱ πάλαι μὲν δι' ἐκείνων προσήγοντο, νῦν δ' αὐτὸς προσάγειν λέγεται, βούλεται δεῖξαι, ὅτι πρὸ πάσης τῆς κτίσεώς ἐστιν ὁ Υἱός. πῶς οὖν; δηλονότι γεννήσεως. Οὐκοῦν καὶ τῶν ἀγγέλων πρότερος, καὶ ὅτως, ὥστε καὶ αὐτὸς ἔκτισεν αὐτούς. Ἆρα οὖν μὴ ἐστὶ οἱ ἄγγελοι ἐν τῇ παλαιᾷ διηκόνησαν, αὐτοῦ ὄντες. Ὅρα οὖν τοῦ σοφοῦ τοῦ ἀποστόλου· ἵνα μὴ ἀκούσας, ὅτι πρὸ πάσης ἐστὶ τῆς κτίσεως, ἄναρχον αὐτὸν νομίσῃς, διδάσκει σε, ὅτι πατέρα ἔχει, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐστι γεννητός. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ αὐτὸς καὶ τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τοῦτο δείκνυσιν, ὅτι ἄλλος ἐστὶ, καὶ ἄλλος ἐκεῖνος· καὶ ὅτι ὁ μὲν, ὡς ἐκ πατρὸς υἱός· τὰ δὲ, ὡς κτίσματα διὰ αὐτοῦ τούτου τοῦ Υἱοῦ κτισθέντα. Ἐπιφέρει οὖν·

16 Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς

creaturæ, primus est inter creata. Atqui non dixit, primò conditus, sed primogenitus. Vel enim fratres ei dabis, eritque primogenitus respectu mei, ranæ, lapidis, rerumque vilissimarum, cumque his omnibus ejusdem substantiæ. Qui enim primogenitus est, homoousius est cum his quorum est primogenitus. Verùm in caput tuum blasphemia vertatur. Talia enim de incomparabili gloria conditoris intelligere impium est. Quinetiam primogenitus non omnino ad sequentes pertinere dicitur in Scriptura, sed absolutè sic, primus natus. Hac itaque ratione Deipara Maria perperit eum secundùm carnem primogenitum, qui omnino non habuerit fratres post sese. Nam ex ista etiam unigenitus erat. Hunc ad modum ex Patre est primogenitus, non cæterarum creaturarum respectu, sed absolutè. Vnigenitus enim secundùm supernam etiam nativitatem. Quid igitur est quòd Paulus argumentum quo urgebatur impugnando, Colossensiúmque opinionem refutando nunc dicit? Ne existiment Christum esse juniorem Angelis; quandoquidem veteres quidem per illos adducebantur ad Deum, nunc verò ipse adducere dicitur, vult commonstrare, quòd ante omnem creaturam, adeóq; conditum mundum sit Filius. Quomodo? per generationem: quare & Angelis est prior, aque ita, ut & ipse eos condiderit. Igitur si quid Angeli in Veteri Testamento administrârunt, ipsius est. Sapientiam itaque Apostoli hîc animadverte. Ne arbitreris, cùm audis eum ante omnem esse creaturam, propterea carere principio, docet te quòd patrem habeat, & ab ipso est genitus. Quum enim & ipse & omnia ex Deo sint, illud ipsum indicat, quòd alius iste, & alius ille, & quòd iste, ceu ex patre filius: hæc verò, ceu creaturæ per hunc ipsum Filium conditæ. Infert igitur:

16 *Quoniam in ipso condita sunt universa quæ sunt in cœlis, & quæ in terra.*]

In

In ipso, est pro, per ipsum, perinde ac in sequentibus ipse indicabit. Quod autem ambiguum erat, de rebus nempe cœlestibus, primùm posuit. Si igitur Angeli per eum conditi sunt, quomodo sunt priores ipso?

Visibilia, & invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates.] De visibilibus subtiliter loqui prætermittens, ut de quibus nihil esset controversiæ, de ambiguis, invisibilibus nimirum, speciatim differit. Non tamen omnes supernos ornatus sigillatim posuit, quippe quòd ex majoribus minora etiam ostendit. Invisibilia nimirum sunt cùm Archangeli, tum Angeli, animæque nostræ. Proinde ex illis de istis etiam manifestè colligitur.

Omnia per ipsum & in ipsum sunt condita.] En, quod suprà dixit, ***in ipso***, jam, ***per ipsum***, ait: sicut & Evangelista Joannes: ***Omnia per ipsum facta sunt. Omnia*** autem dicens, Spiritum non comprehendit: non enim Spiritus unus est ex illis omnibus, sed unus est absolutè, quemadmodum unus Deus, & unus Dominus. Omnia igitur quæcunque facta sunt, per ipsum sunt condita. Deinde, ne putes ipsum esse minister vel subconditorem, adjicit, ***& in ipsum***, id est, ab ipso pendent omnia. Nec ipse ea tantùm condidit, verumetiam ea ipse continet: ita ut si ab ejus providentia avellantur, pereant. Non dixit autem, συγκρατεῖ, id est, conservat, sed quod subtilius est, in ipsum vergunt, & ab eo pendent. Atque hoc solum in eum respicere, satis est ut contineat & constringat illa. Hoc autem non minus est quàm creare: imò potius quoad nos, & majus est. Etenim nos conficimus pallium fortasse, vel domum: conservare autem ipsum à corruptione non possumus. Ipse verò & fecit & conservat.

Joh. 1. 3.

17 ***Et ipse est ante omnia, & omnia in in ipso consistunt.***] Continuò eadem verγῆς.] Τὸ, ἐν αὐτῷ, ἀντὶ τοῦ, δι' αὐτοῦ, ὡς αὐτὸς ἐφεξῆς " δείξει. Οὕτω γὰρ ἡ ἀμφίβολον ἦν, ὃ περὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς, τοῦτο τέθηκε πρῶτον. Εἰ οὖν οἱ ἄγγελοι δι' αὐτοῦ ἐκτίσθησαν, πῶς πρότεροι αὐτοῦ; " κ. διλεῖ.

Τὰ ὁρατὰ, καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαὶ, εἴτε ἐξουσίαι.] Τὸ λεπτολογεῖν περὶ τῶν ὁρατῶν ἀφεὶς, ὡς ἀμφίβολον, περὶ τοῦ ἀμφιβαλλομένου, τῶν ἀοράτων φημὶ, τὴν μέσης διέξεισιν. Οὐ πάντας ἡ τοὺς ἄνω διακόσμους ἰδικῶς τέθηκεν, ἀπὸ τῶν μειζόνων καὶ τὰ ἐλάττονα * δηλοῖ. Ἀόρατα γὰρ δήπου, τὰ ἀρχάγγελοι καὶ ἄγγελοι, καὶ αἱ ἡμετέραι ψυχαί· ὥστε ἀπὸ ἐκείνων καὶ περὶ τούτων δῆλον. * παιδεύει.

Τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται.] Ἰδοὺ γὰρ ἀνωτέρω εἶπεν, ἐν αὐτῷ, τοῦτο νῦν λέγει, δι' αὐτοῦ· καθὰ καὶ ὁ θεολογικὸς Ἰωάννης· Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Πάντα γὰρ εἶπεν, ἵνα συμπεριλάβῃ τὸ Πνεῦμα. οὐ γὰρ ἓν τῶν πάντων ἐστὶ τὸ πνεῦμα, ἀλλ' ἓν ἀπολύτως, ὥσπερ εἷς Θεὸς, καὶ εἷς Κύριος. Πάντα οὖν ὅσα γέγονε, δι' αὐτοῦ ἔκτισται. Εἶτα, ἵνα μὴ νομίσῃς ὑπουργὸν αὐτὸν εἶναι, καὶ εἰς αὐτὸν, φησὶ, τετέλεσται, εἰς αὐτὸν κρέμαται τὰ πάντα. Καὶ οὐ μόνον ἐποίησεν αὐτὸς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς αὐτὰ συγκρατεῖ, ὥστε εἰ ἀποσταθείη τῆς αὐτοῦ προνοίας, ἀπόλωλεν. Οὐκ εἶπε δὲ, διακρατεῖ, ἀλλὰ τὸ λεπτότερον, εἰς αὐτὸν ἀποβλέπει καὶ κρέμαται· καὶ τοῦτο μόνον τὸ πρὸς αὐτὸν ἀποβλέπειν, ἱκανόν ἐστι διακρατεῖν καὶ συστρέφειν αὐτά. Τοῦτο δὲ οὐχ ἧττόν τῆς δημιουργῆσαί ἐστι· μᾶλλον δὲ ἔστιν ἀπὸ τῶν καθ' ἡμᾶς, τὸ μεῖζον. Καὶ γὰρ ἡμεῖς ἐργαζόμεθα μὲν ἱμάτιον τυχὸν, ἢ οἴκημα· συντηρῆσαι δὲ ἀπὸ τῆς φθορᾶς αὐτὸ οὐ δυνάμεθα· αὐτὸς δὲ καὶ ἐποίησε καὶ συντηρεῖ.

17 Καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε.] Συνε-

γῶς

χῶς τὰ αὐτὰ γρέφῃ, τῇ συνεχείᾳ τῶν ῥημάτων, καθάπερ ποσὶ πυκναῖς πλαγαῖς, τὸ βλαβερὸν αἱρεσιῶν δόγμα. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπεν, ὅτι αὐτὸς γέγονε πρὸ πάντων, ἀλλ', ἔστι· ὅπερ Θεῷ οἰκειότατον. Ποῦ δὲ Παῦλος ὁ Σαμοσατεὺς, ὁ λέγων ἀπὸ Μαρίας αὐτὸν ἄρξασθαι; Ἐν αὐτῷ δὲ συνέστηκεν, ὡς θεμελίῳ· οὕτω καὶ πρωτότοκός ἐστι τῆς κτίσεως, ὡς θεμέλιος. Τοῦτο δὲ οὐχ ὁμοουσιότητα πρὸς τὰ κτίσματα δηλοῖ, ἀλλὰ ὅτι, πάντα ἐν αὐτῷ φέρεται.

18 Καὶ αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς ἐκκλησίας.] Εἰπὼν περὶ τῆς ἀξίας τοῦ Υἱοῦ, λέγει λοιπὸν καὶ περὶ τῆς φιλανθρωπίας. Ὁ γὰρ οὕτω πάντων ἀνώτερος, ὁ πιστὸς, ὁ συνοχεὺς, τοῖς κάτω ἑαυτὸν συνῆψε. Καὶ οὐκ εἶπε, τοῦ πληρώματος τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ τοῦ σώματος· ἵνα δείξῃ τὴν ἀκρίβειαν τῆς πρὸς ἡμᾶς οἰκειότητος αὐτοῦ, ἐπὶ ὅσον ὁμοούσιον ἡμῖν ἀνέλαβε σάρκα, καὶ οὐκ ἐξ οὐρανῶν. Τὴν γὰρ ἐκκλησίαν, αὐτὴ πάντος ἀνθρώπων γένους ἔλαβε Παῦλος· ὡς ἂν εἰ ἔλεγε, ὅτι ἐν τῇ κατὰ σάρκα γενέσει, πρῶτος τῶν ἀνθρώπων, ὡς κεφαλή.

Ος ἐστιν ἀρχὴ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν.] Ἀρχὴ, φησὶν, ἐστὶ τῆς ἀναστάσεως, πρὸ πάντων ἀναστάς. Ἐπειδὴ δὲ ἔλυσε τὰς ὠδῖνας τοῦ θανάτου, εἰκότως δὲ πρωτότοκος λέγεται. Ἐχρῆν γάρ τι, ὡς ἀπαρχὴ, ἑπακολουθοῦντας αὐτῷ δὲ τοὺς λοιποὺς. Ἡ γὰρ ἀπαρχὴ, τινῶν ἐστιν ἀπαρχή. Καὶ ὥσπερ ἑνὸς θραύματος, ὡς ἀπαρχῆς, προσαγομένου, ὅλον θεὸς εὐλογεῖται· οὕτω δι' αὐτοῦ πάντες ἁγιάζομεν, καὶ προσφερόμεθα, ἓν ἑνὸς σώματος ἀναστάντος, πᾶσα ἡ φύσις τῆς ἀναστάσεως ἠξίωται.

Ινα γένηται ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων.] Ἐν πᾶσι τοῖς περὶ αὐτὸν θεωρουμένοις. Καὶ γὰρ καὶ πρὸ πάντων γεγέννηται ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ πρῶτος πάντων ἐστὶν, ὡς κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας, καὶ πρὸ πάντων ἀνέστη, χαριζόμενος

sat, verborum frequentiâ, tanquam quibusdam crebris ictibus, radicitùs evellens pernicioſum dogma. Obſerva autem quòd non dixerit, factus eſt ipſe ante omnia, ſed, *eſt*, quòd Deo maximè proprium. Ubi autem eſt Paulus Samoſatenſis, qui à Maria ipſum cœpiſſe affirmat? In ipſo porrò conſiſtunt, tanquam in fundamento: ſic & primogenitus eſt creaturæ, tanquam fundamentum. Hoc autem non eandem cum rebus conditis eſſentiam ſignificat, ſed quòd omnia in ipſo ferantur moveantúrque.

18 *Et ipſe eſt caput corporis Eccleſiæ.*] Poſtquam de Filii dignitate diſſerit, de clementia deinceps verba facit. Qui enim adeò ſupremus omnium eſt, qui creator, qui conſervator, ſeipſum inferioribus copulavit. Nec dixit, plenitudinis Eccleſiæ, ſed, *corporis*: ut oſtendat accuratam ſui erga nos conjunctionem, & quòd carnem ejuſdem nobiſcum ſubſtantiæ aſſumpſerit, & non ex cœlis. Eccleſiam enim pro univerſo mortalium genere accepit Paulus, perinde ac ſi dicat, In generatione ſecundùm carnem, primus eſt hominum, tanquam caput.

Qui eſt principium, primogenitus ex mortuis.] Principium, ait, reſurrectionis eſt, quippe qui præcunctis reſurrexit. Poſtquam autem ſolvit dolores mortis, meritò primogenitus dicitur. Atqui habet, tanquam primitiæ, ſequentes ipſum & reliquos: Primitiæ enim quorundam ſunt primitiæ. Et quemadmodum uno manipulo, veluti primitiis, oblato, tota meſſis benedicitur: ſic per ipſum omnes ſanctificati ſumus, & oblati: unoque corpore reſurgente, univerſa natura digna reſumptione judicata eſt.

Ut ſit in omnibus ipſe primatum tenens.] In omnibus quæ circa ipſum conſiderantur. Etenim ante omnia natus eſt ex Patre, adeóque primus eſt omnium, tanquam caput Eccleſiæ, atque prior omnibus reſurrexit, donans eis immortalitatem, ceu primitiæ.

Etsi enim alii ante hunc resurrexerunt, rursus tamen mortui sunt: ipse autem perfectâ resurrectione resurrexit. Reputa autem tecum, hîc eum esse primogenitum, tanquam primitias resurrectionis, eò quòd regeneratio sit eadem: illic autem non est primitiæ creationis, etsi primogenitus. Nam ratio essentiæ non est eadem: verùm ille quidem natus est: creatura verò hoc ipso, creationis nomine nimirum, creatura est.

19 *Quoniam in ipso placuit omnem plenitudinem inhabitare.*] Plenitudinem divinitatis, hoc est, si quid erat Filius Verbum, illic habitavit, non operatio sive actus quispiam, sed essentia. Non potest autem aliam dicere causam, nisi beneplacitum & voluntatem Dei.

20 *Et per ipsum reconciliare omnia in ipsum.*] Per ipsum, hoc est: ipse hanc nobis salutem operatus acquisivit. Ne verò existimes quòd ministri locum susceperit, inquit, *in ipsum*, hoc est, ipse sibiipsi homines reconciliavit. Atqui alibi dixit, quòd Deo reconciliavit. Communia igitur sunt Filio etiam quæ sunt Patris. Non dixit autem conciliare, sed, *reconciliare*, hoc est, reddere veluti debitum quoddam, quo olim obstrictus fuerit, ac perfectè pacem facere, ut non porrò illi simus infensi. Non enim conciliatio tantùm reddebatur, verumetiam modus reconciliationis, hoc est, occisio Filii, plurimùm valuit.

Pacificans per sanguinem crucis ejus.] Reconciliare, inimicitiam ostendit: pacem verò facere, bellum. Etenim nos & inimici eramus Deo, & hostes. Magnum igitur est reconciliare: at per seipsum, majus: & adhuc, per sanguinem: & adhuc majus, quòd per crucem, per mortem ignominiosam. Non enim legati instar, perorando reconciliavit, sed seipsum dando. Non dixit autem, *crucis*, & constitit: verùm adjecit, *ejus*; ne existimes cruceni aliquid per se posse. non enim simpliciter crux servavit, sed crux ipsius.

Sive quæ in terra, sive quæ in cœlis

αὐτῆς τῷ ἀφθαρσίᾳ, ὡς ἀπαρχή. Εἰ γὰρ καὶ ἄλλοι πρὸ τούτου ἀνέστησαν, ἀλλὰ πάλιν ἀπέθανον· αὐτὸς δὲ τῷ τελείᾳ ἀναστάσει ἀνέστη. Ὅρα δέ, σὺν ἐμοὶ πρωτότοκος, ὡς ἀπαρχὴ τῆς ἀναστάσεως, ὅτι ἡ παλιγγενεσία ἡ αὐτή· ἐκεῖ δέ, οὐκ ἀπαρχὴ τῆς κτίσεως, εἰ καὶ πρωτότοκος. ἡ γὰρ ὁ τῶν ὅλων θεὸς ὁ αὐτός. ἀλλ' ὁ μὲν ἐγεννήθη· ἡ δὲ κτίσις αὐτὸ τοῦτο κτίσις.

19 Ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι.] Τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος, τουτέστιν, εἴπερ ἦν ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος, ἐκεῖ ἦκεν, οὐκ ἐνέργειά τις, ἀλλ' οὐσία. Οὐκ ἔχει δὲ ἄλλην εἰπεῖν αἰτίαν, εἰ μὴ τὴν εὐδοκίαν καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

20 Καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτόν.] Δι' αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστιν· αὐτὸς ἐνεργήσας τὴν σωτηρίαν ταύτην ἡμῖν προεποιήσατο. Ἵνα δὲ μὴ νομίσῃς ὅτι χαμηλότερα τάξιν ἔλαβε, φησὶν, εἰς αὐτόν, τουτέστιν, αὐτὸς ἑαυτῷ τοὺς ἀνθρώπους κατήλλαξε. Καὶ μέντοι ἀλλαχοῦ εἶπεν, ὅτι τῷ Θεῷ κατήλλαξεν· ἄρα οὖν κοινὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ τὰ Πατρός. Οὐκ εἶπε δέ, καταλλάξαι, ἀλλ', ἀποκαταλλάξαι, τουτέστιν, ἀποδοῦναι, ὡς ὀφείλόν τινα πάλαι χρεωστηθέντα, καὶ τελείως εἰρηνοῦσαι, ὥστε μηκέτι ἐχθραίνειν αὐτῷ. Οὐ γὰρ ἡ καταλλαγὴ μόνον ἀπεδόθη, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος τῆς καταλλαγῆς, τουτέστιν, ἡ σφαγὴ τοῦ Υἱοῦ, τὰ μέγιστα ἴσχυσεν. "κ. ἀπεδόθη.

Εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ.] Τὸ μὲν καταλλάξαι, τὴν ἔχθραν δείκνυσι· τὸ δὲ εἰρηνοῦσαι, τὸν πόλεμον. Καὶ γὰρ ἡμεῖς καὶ ἐχθροὶ ἦμεν τῷ Θεῷ, καὶ πολέμιοι. Μέγα μὲν οὖν τὸ καταλλάξαι· τὸ δέ, καὶ δι' ἑαυτοῦ, μεῖζον· καὶ ἔτι τὸ, διὰ αἵματος· καὶ ἔτι τὸ, διὰ σταυροῦ, τοῦτ' ἔστιν ἀτίμου θανάτου. Οὐ γὰρ ῥήματα εἰπὼν, ὡς πρεσβυτὴς, κατήλλαξεν, ἀλλ' ἑαυτὸν "ἐκδόν. Οὐκ εἶπε δέ, τὸν σταυρὸν, καὶ ἔστι, ἀλλὰ προσέθηκε τὸ, αὐτοῦ, ἵνα μὴ νομίσῃς τὸν σταυρὸν δυνηθῆναί τι καθ' ἑαυτόν. ὁ γὰρ ἁπλῶς ὁ σταυρὸς ἔσωσεν, ἀλλ' ὅτι αὐτοῦ σταυρός. "κ. δόντος.

Εἴτε τὰ ὑπὸ τὴν γῆς, εἴτε τὰ ἐν τοῖς ὑψηλοῖς.]

οὐρανοῖς.] Τὰ μὲν ὅτι τ γῆς εἰκότως· ἕκαστος γὰρ καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐστασίαζε, καὶ πρὸς ἀλλήλους, καὶ πρὸς αὐτὸν ὃ τ ἀγγελικὸν ζῶν ἐχθροὶ ἦμεν. Τὰ δὲ ἐν οὐρανοῖς, πῶς; Ἀπέστησε ἡ γῆ τ οὐρανοῦ, καὶ σκηπτοπολεμωθέντες ἦσαν οἱ ἄγγελοι πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ὁρῶντες τ ἑαυτῶν δεσπότην ὑβριζόμενον· διὸ καὶ εἰς τιμωρίαν ἐπέμποντο, ὡς ὅτε τὸν Δαβὶδ, ὡς ὅτι τὴν Σοδομιτῶν, ὡς ὅτι τ κοιλάδος τὸν κλαυθμῶνος. Ὁ δὲ Υἱὸς τ ἀνθρωπον εἰς οὐρανὸν ἀγαγὼν, τ ἐχθρὸν, τ πολέμιον, καὶ τοῖς ἀγγέλοις ὅτι γῆς ἐποίησε φαίνεσθαι ἄδοντας, καὶ ἑκάστῳ τῶν πιστῶν παρεπομένους. Δοκεῖ δέ μοι καὶ ὁ Παῦλος διὰ τοῦτο ἁρπαγῆναι, ἵνα " διδαχθῇ πῶς ἄνθρωποι ἐν οὐρανῷ, καὶ ὅτι ὁ Υἱὸς ἐκεῖ ἀνελήφθη. Ἐν μὲν οὖν τοῖς ἐπιγείοις διπλῆ ἡ εἰρήνη, πρός τε τὰ ἐπουράνια, καὶ πρὸς ἑαυτά· ἐν δὲ τοῖς ἐπουρανίοις ἁπλῆ· πρὸς ἡμᾶς γὰρ λοιπὸν ἐσπείσαντο, καὶ χαίρουσιν ὅτι τῇ τῶν τοσούτων σωτηρίᾳ. Πῶς οὖν δι' ἀγγέλων λέγετε, Κολοσσαεῖς; προσάγεσθαι; τοσοῦτον γὰρ ἀπέχουσιν ἐκεῖνοι προσαγαγεῖν " ἡμᾶς, ὥστε καὶ ἐκπολεμωθῆναι ἦσαν ἡμῖν· καὶ εἰ μὴ ἐκεῖνος ἡμᾶς ἀπὸ τούτων κατήλλαξεν, οὐκ ἂν εἰρηνεύσαμεν.

21 Καὶ ὑμᾶς ποτε ὄντας ἀπηλλοτριωμένους καὶ ἐχθροὺς τῇ διανοίᾳ, ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς.] Εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ σκότους ἦλθον· νυνὶ λέγει, ὅτι ἐχθροὶ ἦλθον τῇ διανοίᾳ, καὶ ὃ αὐτὸ λέγων, ἀλλ' ἵνα μὴ σκῆψιν ἀκούσας, νομίσῃς ἀναγκαῖον εἶναι, ἐπάγει ταῦτα, ἵνα δείξῃ ὅτι καὶ ἀναξίους ὄντας, καταλλαγῆς ἠξίωσεν. Ὁ μὲν γὰρ ἀνάγκην κακῶς πάσχων, ἐλεεῖσθαι ἄξιος· ὁ δὲ ἑκών, μισεῖσθαι. Ἡμᾶς οὖν, φησὶν, οὐκ ἄκοντας, οὐδὲ ἀναγκαζομένους, ἀλλ' ἑκόντας καὶ ἐθελουσίως ἀποπηδῶντας αὐτοῦ, καὶ ὅλως ἀναξίους ὄντας, ἀπεκατήλλαξε. Λέγει δὲ ταῦτα, ὑβρίζων τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐμπάθειαν, δεικνὺς ὅτι ἡ ἔχθρα πᾶσα οὐκ ἐκ τῶν ἄνω, ἀλλ' ἐξ ἡμῶν " ἔσχε τὴν ἀρχήν. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἠθέλοντο, καὶ ὁ Θεὸς· ὑμεῖς δὲ οὐκ

sunt.] Quæ in terra quidem sunt, meritò: quilibet enim & secum ipse, & cum aliis dissidebat, & ipsi Angelicæ vitæ hostes eramus. Quæ verò sunt in cœlis, quomodo? Terra à cœlo discissa est, & hominibus hostes facti sunt Angeli, cùm viderent Dominum suum injuriâ affici: propterea & ad supplicium mittebantur, ut adversùs Davidem, ut adversùs Sodomitas, ut in valle ploratûs. Filius igitur hominem ad cœlos ducens, qui inimicus, qui hostis erat, etiam Angelos super terram concinentes conspici fecit, ac quemlibet fidelium comitantes. Videtur autem mihi & Paulus propterea raptus esse, ut doceretur quemadmodum homines essent in cœlo, & quòd Filius illuc susceptus sit. In rebus igitur terrestribus duplex pax est, & respectu cœlestium, & respectu suiipsorum: in cœlestibus verò simplex: nobiscum enim deinceps fœdus percusserunt, lætantúrque super tam multorum salute. Quî igitur per Angelos, ô Colossenses, dicitis vos reconciliari? Tantum enim abest ut illi nos reconciliarent, ut & inimici nobis fuerint: & nisi ille nos illis reconciliâsset, non habuissemus pacem. a 2 Reg. 24. Gen. 19.

21 *Et vos cùm essetis aliquando alienati, & inimici sensu, in operibus malis.*] Suprà dixit, nos sub potestate tenebrarum fuisse: nunc pergit affirmare, quòd mente ac sensu hostes fuerimus, non idem dicens, verùm, ne illa audiens, existimes necessitatem esse, infert hæc, ut ostendat quòd indignos etiam reconciliatione dignatus sit. Qui enim necessariò afflictionem malúmque sustinet, dignus est miseratione: qui verò sitâpte sponte, odium meretur. Nos igitur, inquit, non invitos, neque coactos, sed voluntarios, adeóque sponte ab eo resilientes, ac prorsus indignos, reconciliavit. Hæc autem dicit, quia cœlestium meminerat, innuens, quòd omnis inimicitia, non ex supernis, verùm ex nobis habuerit exordium: siquidem Angeli volebant, & Deus, vos autem noluistis. Pro-

pterea non dixit inimicos ſimpliciter, ſed, *abalienatos*, hoc eſt, non expectantes reditum. Inimici enim eratis *ſenſu*, ſive mente, hoc eſt, voluntate ac propoſito: neque hucuſque tantummodo malum extendebatur, verùm & *in operibus malis*, hoc eſt, & hoſtes eratis, & quæ hoſtium erant agebatis. Per hæc autem omnia indicat, quòd Angeli non potuerint neque perſuadere nobis, neque liberare à diabolo, quippe qui & ipſi inimici nobis eſſent, & nondum is ligatus eſſet qui nos detinebat. Chriſtus autem & fortem ligavit, & nobis ab eo deficere perſuaſit.

22 *Nunc autem reconciliavit in corpore carnis ſuæ per mortem.*] Rurſus reconciliationis modum ponit, nempe quòd in corpore: quomodo? flagriſne tantùm cæſus, vel colaphis verberatus? Non: verumetiam turpiſſimâ ſimul morte moriens.

Ut exhiberet vos ſanctos & immaculatos, & irreprehenſibiles coram ipſo.] Rurſus aliud beneficium ponit, & quod ſuprà recenſuit, cùm diceret: *Ei qui nos ſufficientes reddidit*: idem & nunc dicit. Non enim nos liberavit tantùm, inquit, à peccatis, verumetiam ſanctificationem nobis impertiit, non vulgarem, ſed coram ipſo valentem, & immaculatam, & irreprehenſibilem, ita ut à nobis ne miminâ quidem reprehenſione dignum quiddam tranſigatur.

23 *Si tamen permanetis in fide.*] Quia totum Filio attribuit, ut qui hæc ſuâ morte tranſegerit, ne dicant; In poſterum non eſt opus laboribus noſtris: ait, Neceſſum eſt, in fide perſeverare. Quare non ſegnes ſitis, neque relabamini.

Fundati & ſtabiles, & immobiles à ſpe Evangelii.] Quia aliquis permanere poteſt, & interim tamen concuti, infert, *fundati & ſtabiles*, hoc eſt, non concuſſi: nec hoc ſolùm, ſed ne permoti quidem. Nihil, inquit, grave à vobis poſtulo, ſed ne transferamini à Chriſto: ille enim eſt

ἀπηλλάγητε. διὸ οὐκ εἶπεν ἐχθραίνοντας ἁπλῶς, ἀλλ', ἀπηλλοτριωμένους, τῇ ἕξει, μηδὲ προσδοκωμένους ἐπάνοδον. ἐχθροὶ γὰρ ἦτε τῇ διανοίᾳ, τῇ ἕξει, τῇ προαιρέσει. καὶ οὐ μέχρι τούτου τὸ δεινὸν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς, τῇ ἕξει, καὶ ἐχθροὶ ἦτε, καὶ τὰ τῶν ἐχθρῶν ἐπράττετε. Διὰ τούτων ἁπάντων δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἴσχυσαν οἱ ἄγγελοι οὔτε πεῖσαι ἡμᾶς, οὔτε ἀπαλλάξαι τοῦ διαβόλου, ἅτε ἐχθροὶ ὄντες, καὶ τοῦ κατέχοντος ἡμᾶς μήπω δεδεκότος. ὁ δὲ Χριστὸς καὶ ἔδησε τὸν ἰσχυρὸν, καὶ ἔπεισεν ἡμᾶς αὐτοῦ ἀποστῆναι. "χ. ἀποστῆναι.

22 Νυνὶ δὲ ἀπεκατήλλαξεν ἐν τῷ σώματι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ διὰ τοῦ θανάτου.] Πάλιν τὸ εἶδος τῆς καταλλαγῆς πέφηνεν, ὅτι * ἐν τῷ σώματι· πῶς; ἆρα μαστιγωθεὶς μόνον, ἢ ῥαπισθείς; οὐχί· ἀλλὰ καὶ ἀποθανὼν τῷ αἰσχίστῳ θανάτῳ. *χ. ἐν σώματι.

Παραστῆσαι ὑμᾶς ἁγίους, καὶ "ἀμώμους, καὶ ἀνεγκλήτους κατενώπιον αὐτοῦ.] Πάλιν ἑτέραν εὐεργεσίαν πέφηνεν, ὅταν καὶ αὐτοτέρων εἶπε· Τῷ ἱκανώσαντι ἡμᾶς, τοῦτο καὶ νῦν λέγων. οὐ γὰρ ἀπήλλαξέ, φησι, μόνον ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ ἁγιωσύνῃ ἐχαρίσατο, οὐ τῇ τυχούσῃ, ἀλλὰ τῇ ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ ὃ ἄμεμπτον, καὶ ἀνέγκλητον, ὥστε μηδὲ μέχρι ψιλῆς κατηγορίας παραχθῆναί τι ἡμῶν. "χ. ἀμώμους.

23 Εἴγε ἐπιμένετε τῇ πίστει.] Επειδὴ τὸ ὅλον τοῦ Υἱοῦ τέθεικεν, ὡς καταρθώσαντος ταῦτα διὰ θανάτου, ἵνα μὴ εἴπωσιν, ὅτι λοιπὸν οὐδὲν πόνων ἡμετέρων, φησὶν, ὅτι χρεία δὲ ἐπιμεῖναι τῇ πίστει. ὥστε μὴ ῥᾳθυμήσητε, μηδὲ ἀναπέσητε.

Τεθεμελιωμένοι καὶ ἑδραῖοι, καὶ μὴ μετακινούμενοι ἀπὸ τῆς ἐλπίδος τοῦ εὐαγγελίου.] Επειδή ἐστιν ἐπιμένειν μὲν, σαλευόμενον δὲ, ἐπιφέρει, τεθεμελιωμένοι καὶ ἑδραῖοι, τουτέστι, μὴ σαλευόμενοι· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ μηδὲ μετακινούμενοι. Οὐδὲν φορτικὸν ὑμᾶς, φησιν, ἀπαιτῶ, ἀλλὰ τὸ μὴ μετακινηθῆναι ἀπὸ

ἀπὸ Χριστοῦ. Οὐδὲ γὰρ ὅστις ἡ ἐλπὶς τοῦ εὐαγγελίου, καὶ πάντες οἱ τὸ εὐαγγέλιον παραδεχόμενοι ἐπ' αὐτὸν ὀφείλουσιν ἐλπίζειν, ὡς " ἐμπνευσταπόστολα. Ὥστε ὁ ἀγγέλοις τὴν ἐμπιστεύων ὑπηρεσίαν, μεταστήσεται ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπὶ μὲν οὖν τὴν ἀρετὴν, οὐκ ἔστι μὴ σαλευθῆναι, κἂν μικρόν· ὅτι δὲ τὴν πίστεως, δυνατόν. Ὥστε οὐδὲν φορτικὸν ἀπαιτεῖ.

" χ. ἐμπνευσταπόστολα.

Οὗ ἠκούσατε τοῦ κηρυχθέντος ἐν πάσῃ τῇ κτίσει τῇ ὑπὸ τὸν οὐρανόν.] Αὐτοὺς φέρει μάρτυρας πρώτους, εἶτα τὴν οἰκουμένην ἅπασαν. Καὶ οὐκ εἶπε, κηρυττομένου, ἀλλὰ, κηρυχθέντος, τουτέστι, πιστευθέντος ἤδη. Ὥστε αἰσχύνεσθε καὶ ἑαυτοὺς καὶ πάντας ἄλλους ἀνθρώπους, ἑτέρως " πιστεύοντες.

" χ. πιστεύσαντας.

Οὗ ἐγενόμην ἐγὼ Παῦλος διάκονος.] Καὶ τοῦτο εἰς ἀξιοπιστίαν " στενοτέραν τοῦ εὐαγγελίου, ὃ αὐτὸν Παῦλον τὸν κήρυκα. μέγα γὰρ ὂν αὐτοῦ ὄνομα, πανταχοῦ ἀνακεκραγός, καὶ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν κατειληφώς λοιπόν. Διάκονον δὲ ἑαυτὸν εἶπεν, μᾶλλον αὐτοὺς σπουδῆσαι εἰς τὸ πεῖσαι. Οὐ γὰρ ἐμά, φησι, λέγω, ἀλλ' ἑτέρου διακονοῦ, τοῦ Θεοῦ δηλαδή. Ὥστε ἐκείνῳ πειθήσεσθε.

" χ. πεπιστευκότας.

" χ. πλέον.

24 Νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασί μου ὑπὲρ ὑμῶν.] Δοκεῖ μὲ ἀνακόλουθον εἶναι τοῦτο· ἔστι δὲ ἀκόλουθον σφόδρα. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι διάκονος ἐγενόμην τοῦ εὐαγγελίου, ἵνα μὴ ἐκπέσοιμεν ὑμᾶς ἀξιοῖ, δείκνυσιν ὅτι τοσοῦτόν ἐστιν ἀληθὲς, ὥστε καὶ πάσχω ὑπὲρ τούτου· καὶ οὐ μόνον πάσχω, ἀλλὰ καὶ χαίρω ἐν τοῖς παθήμασι. Καὶ ἔστι παθήματα τοῦτα ὑπὲρ ὑμῶν ἐστιν, ἵνα ὑμᾶς ὠφελήσαι δυνηθῶ.

Καὶ ἀνταναπληρῶ τὰ " ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ σαρκί μου.] Δοκεῖ ἀλαζονικὸς καὶ ὑπερηφανημένος εἶναι ὁ λόγος· οὐκ ἔστι δὲ· ἀγαπᾷ καὶ πολλῆς γέμει τῆς πρὸς Χριστὸν φιλοστοργίας. Καὶ γὰρ βούλεται πεῖσαι αὐτοὺς, ὅτι ὁ Χριστὸς ἕνεκεν ἐκείνου ὑπὲρ αὐτῶν πάσχει, καὶ οὐ δι' ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους προσάγεσθε, ἀλλὰ δι' ἐκείνον, κἂν ἡμεῖς " ἐν τῷ μέσῳ ὦμεν. Ὥστε τί παίστε ἀποπηδῶντες

" χ. τοῦτο παθήμασι.

spes Evangelii, & quotquot amplectuntur Evangelium, in ipsum sperare debent, ceu eum qui pacem fecerit. Proinde qui Angelis pacem adscribit, à Christo est amotus. In virtute quidem fieri non potest ut non commoveatur, saltem aliquantulum: in fide autem, possibile est. Itaq; nihil grave postulat.

Quod audivistis, quod prædicatum est in universa creatura quæ sub cœlo est.] Colossenses primos profert testes, deinde universum terrarum orbem. Nec dixit, quod prædicatur, sed, *quod prædicatum est*, hoc est, quod jam creditum est. Itaq; pudore afficitis & vos, & omnes alios homines, si aliter creditis.

Cujus factus sum ego Paulus minister.] Atque hoc ad autoritatem Evangelii facit, Paulum ipsum esse præconem. Ingens enim ejus nomen erat; utpote qui apud omnes decantatus erat, atque jam terrarum orbem occupaverat. Ministrum autem seipsum dicens, magis eos ut credant compellit. Non enim mea, inquit, dico, sed alii ministro, Deo videlicet: itaque illi credetis.

24 *Nunc gaudeo in passionibus meis pro vobis.*] Videtur quidem hoc esse inconsequens, est autem consequens valdè. Postquam enim dixerat sese factum Evangelii ministrum, à quo non vult eos excidere, monstrat hoc adeò esse verum, ut pro hoc etiam patiar: nec solùm patior, inquit, verùm lætor etiam in afflictionibus. Afflictiones autem hæ meæ pro vobis sunt, ut vos iuvare queam.

Et adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea.] Videtur ostentatoris atque arrogantis hic sermo esse: atqui non est; enimvero multâ refertus est erga Christum dilectione. Nam eis vult persuadere, quòd Christus etiam pro iis hodie patiatur, & quòd per nos Apostolos non estis adducti, sed per illum, etiamsi nos ista faciamus. Quid igitur facitis resilientes ab eo, qui etiam post mortem

pro vobis pericula ſubeat? Quod verò ait, eſt hujuſmodi: Si adhuc deberet pati pro nobis Chriſtus, abjiſſet autem, nec reddidiſſet debitum, ego hoc reddo: quemadmodum ſi duce exercitûs abeunte, ſubimperator pro phalange dimicans, in illius locum conſtitutus, vulnera ipſius recipiat. Propterea & ὑστερήματα, hoc eſt, defectus, dixit, ut oſtendat, quòd exiſtimet ſe nondum omnia paſſum eſſe. Adeò, inquit, diligit vos, ut tanquam non ſufficiant priores paſſiones & afflictiones, poſt mortem etiam patiatur in meo corpore: nondum enim contentus eſt morte, ſed adhuc innumera facit. Non igitur ſeipſum attollens, Paulus hæc dicit, ſed monſtrare volens quòd Chriſtus etiamnum pro ipſis curam gerat.

Pro corpore ipſius, quod eſt Eccleſia.] Quia dixerat; etiam ſi ego patior, Chriſti tamen ſunt afflictiones, fidem huic ſermoni facit, inquiens, Pro corpore ejus hæc fiunt. Nolite igitur putare faſtuoſum eſſe ſermonem, verùm eum, qui non dedignatus eſt ſibi copulare Eccleſiam, credite etiamnum pro ipſa pati in carne mea. Si igitur corpus Chriſti Eccleſia eſt, eique conjuncta eſt, qui caput eſt, quomodo vos Angelos in medium profertis, diſſecatiſque unitatem?

25 *Cujus factus ſum ego miniſter.*] Oſtendit quòd nihil ipſe per ſeſe fecerit, ſiquidem miniſter eſt. Si autem ego ſum miniſter, quomodo Angelos producitis miniſtros?

Secundùm diſpenſationem Dei, quæ data eſt mihi in vos, ut impleam verbum Dei.] Diſpenſationem Dei, vel hoc dicit, quòd ipſe in cœlum aſſumptus nos hîc reliquerit prædicare verbum, ne vos tanquam derelicti deſperetis. Vel illud ait, quòd propter hoc maximè omnium diſpenſavit, ut ego eſſem perſecutor Eccleſiæ, ut fide dignus eſſem præco. Vel quia non opera quæſivit, neque virtutes, ſed

τούτου, τῶ κὴ μὴ ὃ ἀποθανὼν ὑπὲρ ὑμῶν κινδυνεύοντος; ὃ δὴ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν. Εἰ ἔτι ἐκρεώστ παθὼν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Χριστὸς, ἀπῆλθε δὴ κὴ οὐκ ἀπέδωκε τὸ χρέος, ἐγὼ τοῦτο ἀποδίδωμι· ὥσπερ ἂν εἰ τοῦ στρατηγοῦ ἀπόντος, ὁ ὑποστρατηγὸς τ φάλαγγος ὑπὲρ μαχῶν, εἰς τ ἐκείνου τόπον σας, τὰ ἐκείνου τραύματα αὐτὸς ἀναδέχοιτο. Διὰ τοῦτο γὰρ κὴ ὑστερήματα εἶπεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐδὲ τὸ παρὺ ἠρκεῖται οὐδέπω πεποιηκέναι. τοσοῦτον ἀγαπᾷ ἡμᾶς, ὥστε μὴ ἀρκουμένων τῶν τοῦ παθῶν, κὴ μὴ θάνατον πάσχῃ ἐν ᾧ ἐμῷ σώματι· οὐ γὰρ ἠρκέσθη ᾧ θανάτῳ, ἀλλὰ κὴ ἔτι μυρία ποιῇ. Οὐχ ἑαυτὸν οὖν ἐπαίρων ὁ Παῦλος ταῦτά φησιν, ἀλλὰ τ Χριστὸν δεῖξαι βουλόμενος ἔτι κὴ νῦν ὑπὲρ αὐτῶν φροντίζοντα.

Ὑπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὅ ἐστιν ἡ ἐκκλησία.] Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι Εἰ δὴ ἐγὼ πάσχω, ἀλλ' οὖν τοῦ Χριστοῦ εἰσὶ τὰ παθήματα, ἀξιόπιστον τ λόγον ποιῇ, κὴ φησιν, ὅτι ὑπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ κὴ ταῦτα γίνον). Μὴ τοίνυν κομπηρὸν εἶ νομίσητε τ λόγον, ἀλλὰ τ μὴ ἀπαξιώσθητα σωτῆρα ἑαυτῷ τὴν ἐκκλησίαν, πιστεύσατε κὴ νῦν ὑπὲρ αὐτῆς ἔτι πάσχειν ἐν τῇ ἐμῇ σαρκί. Εἰ δὴ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἡ ἐκκλησία, ἓ ἑνῶσα) αὐτῷ κεφαλὴ ὄντι, πῶς ὑμεῖς ἐπεισάγετε ἄγγελ μέσον ἀγγέλους, ἓ διατέμνετε τ ἑνότητα;

25 Ἧς ἐγενόμην ἐγὼ διάκονος.] Δείκνυσιν ὅτι οὐδὲν αὐτὸς ἐποίησεν, ἐπεί γε διάκονός ἐστι. Εἰ δὴ ἐγὼ εἰμὶ διάκονος, πῶς ἀγγέλους προεισάγετε διακόνους;

Κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι εἰς ὑμᾶς πληρῶσαι τ λόγον τοῦ Θεοῦ.] Οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ, ἢ τοῦτό φησιν, ὅτι ἀναληφθεὶς αὐτὸς ἡμᾶς ἀφῆκε κηρύττειν, ἵνα μὴ ὡς ἐγκαταλελειμμένοι ἀπογνῶτε. ἢ ἐκεῖνό φησιν, ὅτι διὰ τοῦτο μάλιστα πάντων ᾠκονόμησεν ἐμὲ διώξαι τὴν ἐκκλησίαν, ἵνα ἀξιόπιστος ὦ κηρύσσων. Ἢ ὅτι οὐκ ἔργα ἐζήτησεν, οὐδὲ κατορθώματα, ἀλλὰ πίστιν κὴ βάπτισμα.

"χ. ἀπολ. Σοντος.

"χ. ὑμᾶς.

"χ. σεσ. των.

"χ. καὶ ὑ.

βάπτισμα. Καὶ τοῦτο ἔστι μεγίστη οἰκονομία. Τίς γὰρ ἂν ἐσώθη, εἰ τὰ ἔργα ἐζητεῖτο; Η ἁπλῶς, οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι εἰς ὑμᾶς, τουτέστι, τοὺς ἐξ ἐθνῶν, τὴν χάριν λέγει, καὶ τὴν ἱκανότητα, ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Θεὸς, ὥστε φωτίσαι τὰ ἔθνη. Ὃ γὰρ τοὺς ἐσκοτισμένους, τοὺς ἀνοήτους, τοὺς ἀπειθεῖς πεῖσαι δόγματα τηλικαῦτα δέξασθαι, οὐ τοῦ Παύλου δυνάμεως, ἀλλὰ τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ. Ωσπερ οὖν τὰ αὐτοῦ παθήματα, τοῦ Χριστοῦ ἔδειξεν ὄντα, οὕτω τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγει καὶ Ὃ πληρῶσαι εἰς ὑμᾶς τὸν λόγον. Διὰ τοῦτο εἰπεῖν, πληρῶσαι, δείκνυσιν ὅτι λείπον). Νόησον οὖν καὶ τοῦτο, οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ ὃν νῦν λεχθῆναι Ὃ μυστήριον, ὅτι δεκτικοὶ ἐγένεσθε. Ο γὰρ Θεὸς πάντα οἰκονομικῶς ποιῶν, καὶ τοῦτο πάντως ἐποίησε κατ' οἰκονομίαν, Ὃ νῦν ἀποκαλυφθῆναι Ὃ μυστήριον, ὅτε μᾶλλον ἔμελλον οἱ ἄνθρωποι αὐτὸ δέξασθαι τοῦτο. Ωστε μάταιοι οἱ σκανδαλιζόμενοι, ὅτι καὶ ἐσχάτοις καιροῖς λέγει ὁ Υἱὸς παραγαγεῖν ἡμᾶς.

26 Τὸ μυστήριον Ὃ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων, καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν.] Εἰπὼν ὧν ἠξιώθημεν, δείκνυσι καὶ ἑτέραν ἐπίπασιν, ὅτι οὐδὲ παρ' ἡμῶν τις ταῦτα ἔμαθε. Καὶ μυστήριον ὀνομάζει, ὃ οὐδεὶς ἦδει πλὴν ὁ Θεός. καὶ οὐκ ἁπλῶς κεκρυμμένον, ἀλλ' ἀποκεκρυμμένον. Τὸ δὲ, ἀπὸ τῶν αἰώνων, τί ἐστιν, ἀπ' ἀρχῆς, ὡς αὖ εἴπει τις.

Νυνὶ δὲ ἐφανερώθη τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ.] Τοῦτο ἡ οἰκονομία, Ὃ, νυνὶ φανερωθῆναι. Οὐκ εἶπε δὲ, ἐγένετο, ἀλλ', ἐφανερώθη. Πλὴν οὐδὲ νῦν πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ. Ωστε καὶ νῦν ἔτι τοῖς ἄλλοις κρύπτεται. Μὴ τοίνυν ὑμᾶς ἀπατάτωσαν ἐκεῖνοι· οὐ γὰρ ἴσασιν.

27 Οἷς ἠθέλησεν ὁ Θεὸς γνωρίσαι τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τοῦ μυστηρίου τούτου ἐν τοῖς ἔθνεσιν.] Ινα μὴ ἐρωτᾷς, τίνος ἕνεκεν τοῖς ἁγίοις μόνοις ἐφανερώθη, καὶ οὐ πᾶσιν, ἐπήγαγε, οἷς ἠθέλησε. Τὸ δὲ θέλειν αὐτοῦ οὐκ

fidem & baptiſma. Atque hæc eſt maxima diſpenſatio: Quis enim ſervatus eſſet ſi opera quærerentur? Vel ſimpliciter, diſpenſationem Dei datam mihi *in vos*, hoc eſt, erga vos qui ex gentibus credidiſtis, gratiam dicit & ſufficientiam, quam dedit ei Deus, ut illuminet gentes. Nam tenebris correptos, ſtolidos, inobedientes perſuadere ut hujuſmodi dogmata recipiant, non eſt Pauli virtutis, ſed diſpenſationis Dei. Quemadmodum autem afflictiones ſuas Chriſti oſtendit eſſe, ſic Dei eſſe dicit, complere ad ipſos ſermonem. Cùm autem dicit, *implere*, oſtendit quòd aliquid eis deſit. Intellige autem & hoc, diſpenſationem Dei eſſe, quòd nunc exponatur myſterium, quando capaces facti eſtis. Deus enim omnia divinâ providentiâ faciens, & hoc fecit, juxta diſpenſationem omnino, ut hodie revelaretur myſterium quando homines hoc maximè accepturi erant. Proinde vani ſunt qui hîc offenduntur, eo quòd Filius in noviſſimis temporibus dicatur nos adducere.

26 *Myſterium quod abſconditum fuit à ſeculis & generationibus.*] Cùm dixiſſet quibus donati ſumus, oſtendit & aliam amplificationem, nimirum, quòd ante nos nemo didicerit: ac myſterium nominat, quod nemo nôrat præter Deum: nec ſimpliciter tectum, ſed, *abſconditum*. Quod autem ait, *à ſeculis*, hoc eſt; perinde quaſi dicat, à principio.

Nunc autem manifeſtatum eſt ſanctis ejus.] Hæc eſt diſpenſatio ejus, quòd nunc manifeſtetur. Non dixit autem, factum eſt, ſed, *manifeſtatum eſt*: veruntamen ne nunc quidem omnibus, ſed ſanctis ejus: itaque etiamnum adhuc aliis occultatur. Ne igitur vos decipiant illi, non enim noverunt.

27 *Quibus voluit Deus patefacere quæ ſint divitiæ gloriæ myſterii hujus inter gentes.*] Ne interroges, cujus rei gratiâ ſolis ſanctis manifeſtatum ſit, & non omnibus, intulit, *Quibus voluit*: velle autem ipſius non caret ratione. Potuiſſet dicere

dignis

dignis manifeſtatum eſſe Evangelium. Sed mavult eos tanquam gratiæ obnoxios mediocria ſapere potiùs, quàm tanquam dignè conſecutos extolli. Porrò, ei quod factum eſt, pondus apponens, non dixit ſimpliciter, patefacere gloriam myſterii, ſed, *divitias gloriæ*, quæ maximè in gentibus patefactæ ſunt, perinde ac alio in loco dicit: *Gentes verò ſuper miſericordia honorate Deum.* Id quod in aliis quidem etiam apparet, non tamen uſque adeò, quantum in iis, qui lapidibus ſtupidiores, lapides & ſerpentes adorant. Quod perinde eſt, ac ſi quis canem ſcabioſum & famelicum, & qui moveri non poſſit, accipiens, hominem ex eo faciat, atque in regium ſolium collocet, majori afficiendus gloriâ videbitur, quàm ſi homini mediocritter penuriâ laboranti hæc exhibuiſſet. Bellè autem dixit, *myſterii hujus*. Sunt enim & alia myſteria: cæterùm hoc revera myſterium eſt, quod nemo nôrat, quod præter communem conſuetudinem & expectationem eſt, nempe, quòd gentes aſſumendæ erant.

Rom. 15. 9.

Qui eſt Chriſtus in nobis ſpes gloriæ.] Interpretans quid ſint opes illæ, & quid myſterium, Chriſtus, inquit, ſive Chriſti cognitio, qui eſt in vobis. Cum præconiis autem & laudibus hoc ponit, ut ipſos magis attrahat. Si enim Chriſtus in nobis, quomodo Angelos benefactores aſſeritis? Spes autem gloriæ eſt, quòd per eum ſperamus ſempiternam nos conſecuturos gloriam; vel quòd ſpes noſtra celebris, & quæ nos non pudefaciat, ſit Chriſtus.

28 *Quem nos denunciamus.*] Nos, non Angeli. Quomodo igitur illos miniſtros habetis? Emphaticè autem dixit, *denunciantes*, à ſupernis ipſum videlicet deducentes.

Admonentes omnem hominem, ac docentes omnem hominem.] Non cum imperio, neque neceſſitate: nam & hoc divinæ eſt benignitatis, non tyrannicè adduci quempiam, verùm cum admonitione & doctrinâ. Intelliges autem ad-

ἄλογον. Καίτοι ἠδύνατο εἰπεῖν, ὅτι τοῖς ἀξίοις· ἀλλὰ βούλεται ὡς ἀναξίοις χάριτος μᾶλλον μετεωφρυσῆναι, ἢ ὡς ἀξίως τυχόντας, "μεγαλοφρυνῆναι. Ὄγκον γὰρ ἐπιτίθησι τῷ γεγονότι, οὐκ εἶπεν ἁπλῶς, γνωρίσαι τὴν δόξαν τοῦ μυστηρίου, ἀλλά, Ὃ πλοῦτος τῆς δόξης, ὃ μάλιστα ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐγνωρίσθη, ὡς καὶ ἄλλοθί φησι· Τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἐλέους δοξάσαι τὸν Θεόν. Φαίνεται γὰρ καὶ ἐν ἑτέροις, ἀλλ' ἐ τοσοῦτον, ὅσον ἐν τοῖς λίθων ἀναισθητοτέροις, τοῖς λίθοις προσκυνοῦσι καὶ ἑρπετοῖς. Ὥσπερ οὖν εἴ τις κυνὰ ψωρικὸν καὶ λιμαλέον λαβὼν, οὐδὲ κινῆσαι δυνάμενον, καὶ ἀνιδρωτον ποιήσῃ, καὶ ἐθνῷ βασιλικῷ ἐνιδρύσῃ, μᾶλλον ἂν δοξασθείη, ἢ εἰ ἀνθρώπῳ μετρίως πενομένῳ ταῦτα ἐπεδείξατο. Καλῶς γὰρ εἶπε, τούτου τὸ μυστήριον. ἔστι γὰρ καὶ ἄλλα μυστήρια, "ἀλλὰ τοῦτο ὄντως μυστήριον, ὃ οὐδεὶς ᾔδει, ὃ παρὰ τὴν κοινὴν συνήθειαν καὶ προσδοκίαν ἦν, ὅ, τὰ ἔθνη δηλαδὴ προσληφθῆναι.

"χ. μᾶλλα φρονῆν.

"χ. ἀλλὰ τοῦτο τὸ ὄντως μυστ. ἄλλο.

Ος ἐστι Χριστὸς ἐν ὑμῖν, ἡ ἐλπὶς τῆς δόξης.] Ἑρμηνεύων τί ὁ πλοῦτος, ἢ τί ὁ μυστήριον, ὁ Χριστός, φησιν, ἤτοι ἡ τοῦ Χριστοῦ γνῶσις, ἥς ἐστιν ἐν ὑμῖν. Μετὰ ἐγκωμίων δὲ τοῦτο τίθησιν, ἵνα μᾶλλον αὐτοὺς ἐπισπάσηται. Εἰ γὰρ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, πῶς ὑμᾶς ἀγγέλους εὐεργέτας λέγετε; Ελπὶς δὲ δόξης, διότι δι' αὐτὸν ἐλπίζομεν δόξης τυχεῖν αἰωνίου· ἢ ὅτι ἡ ἐλπὶς ἡμῶν ἔνδοξος καὶ ἀκαταίσχυντός ἐστιν ὁ Χριστός.

28 Ον ἡμεῖς καταγγέλλομεν.] Ημᾶς, οὐκ ἀγγέλους. πῶς οὖν ἐκείνους ὑπηκόους ἔχετε; Εμφατικῶς δὲ ὃ, καταγγέλλομεν, ἄνωθεν αὐτὸν καταγοντες δηλαδή.

Νουθετοῦντες πάντα ἄνθρωπον, καὶ διδάσκοντες πάντα ἄνθρωπον.] Οὐκ ὑπερηφανικῶς, οὐδὲ μετ' ἀνάγκης· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς θείας χρηστότητος, ὃ μὴ τυραννικῶς προσάγεσθαι, ἀλλὰ μετὰ νουθεσίας καὶ διδασκαλίας. Νοήσεις δὲ νουθεσίαν μὲν

μὴ ὑπὲ τῆς παρρήσεως· διδασκαλίαν δὲ ὑπὲ δογμάτων.

Ἐν πάσῃ σοφίᾳ.] Τὸ γὰρ τοιαῦτα δυνηθῆναι διδάξαι, "πάσης σοφίας δεῖται, καὶ τῆς ἀπὸ τῆς γραφῆς, καὶ τῆς ἀπὸ λογισμῶν, καὶ τῆς ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν αὐτῶν, ὡς τοῖς Ἀθηναίοις ἀπὸ τοῦ βωμοῦ. "χ. πόνε.

Ἵνα παραστήσωμεν πάντα ἄνθρωπον τέλειον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.] Τί λέγεις; πάντα ἄνθρωπον; ναί, φησι, τοῦτο σπουδάζομεν. Εἰ δὲ μὴ γένηται, οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς. Τέλειον δὲ, οὐκ ἐν νόμῳ, οὐδὲ ἐν ἀγγέλοις, ἀλλ' ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τουτέστιν, ἐν τῇ γνώσει τοῦ Χριστοῦ. ἐκεῖνο γὰρ ἦν τέλειον.

29 Εἰς ὃ καὶ κοπιῶ ἀγωνιζόμενος.] Οὐκ ἠρκέσθη τῷ τοῦ κόπου ὀνόματι, ἀλλὰ προσέθηκε καὶ, ἀγωνιζόμενος, ἵνα δείξῃ τὴν ἀκρυπνίαν, τὴν ἀκρίβειαν τοῦ δικαίτης, πάλλα ὅσα τῶν ἀγωνιζομένων. Εἰ μὲν οὖν ἐγὼ κοπιῶ ὑπὲρ τῶν ὑμετέρων ἀγαθῶν, πόσῳ μᾶλλον ὑμᾶς.

Κατὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ, τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἐμοὶ ἐν δυνάμει.] Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι κοπιῶ, δείκνυσιν ὅτι καὶ τοῦτο θεῖόν ἐστιν. Ὁ γὰρ ἰσχυρόν με ποιῶν εἰς τοῦτο, δῆλον ὅτι τοῦτο βούλεται· ὥσπερ καὶ ἀρχόμενος ἔλεγεν· Ἀπόστολος διὰ θελήματος Θεοῦ. Δείκνυσι δὲ διὰ τούτου, καὶ ὅτι πολλοὶ μάχονται πρὸς αὐτόν. τότε γὰρ μᾶλλον φαίνεται ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ, ὅταν ἀντικείμενοι ὦσι πολλοί.

monitionem, de operibus: doctrinam verò, de dogmatibus.

In omni ſapientia.] Talia enim poſſe docere, omni ſapientiâ opus habet, tum eâ quæ eſt è Scriptura, tum eâ quæ ſumitur à ratione atque argumentis, & eâ quæ diſcitur ab ipſis Græcis, perinde ac Athenienſes inſtituebat ab ara.

Ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Chriſto Jeſu.] Quid dicis? omnem hominem? Næ, inquit, hoc conamur: Si verò non contingat, nihil ad nos. Perfectum autem, non in lege, neque in Angelis, ſed in Chriſto Jeſu, hoc eſt, in cognitione Chriſti: illud enim non eſt perfectum.

29 *In quod & laboro certans.*] Non fuit contentus laboris vocabulo, ſed apoſuit, *certans*, ut oſtendat vigilantiam, atque exactam victûs rationem, aliáque itidem quæcunque ſunt certantium. Quòd ſi igitur ego laboro pro veſtris bonis, quanto potiùs vos?

Secundùm operationem ejus, quæ operatur in me in potentia.] Poſtquam dixit, laboro, oſtendit hoc divinum eſſe. Qui enim me fortem ad hoc facit, perſpicuum eſt quòd hoc vult: quemadmodum in principio dixit; *Per voluntatem Dei Apoſtolus.* Oſtendit autem per hoc, quòd multi etiam pugnent adversùs ipſum. Tunc enim magis apparet & conſpicua fit potentia Dei, quando multi fuerint adverſarii.

ΚΕΦ. β.

Θέλω γὰρ ὑμᾶς εἰδέναι ἡλίκον ἀγῶνα ἔχω περὶ ὑμῶν, καὶ τῶν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ ὅσοι οὐχ ἑωράκασι τὸ πρόσωπόν μου ἐν σαρκί.] Μέλλων ἐμβαλεῖν εἰς τὸ δόγμα, πολλῷ δείκνυσι τὸν φιλοστοργίαν πρότερον, ἵνα εὐπαραδεκτότερος γένηται. Ἀγωνιῶ γάρ, φησι, περὶ ὑμῶν. Σπουδαστὴς δὲ αὐ-

CAP. II.

Volo autem vos ſcire qualem ſollicitudinem habeam pro vobis, & pro iis qui ſunt Laodiceæ, & quicunque non viderunt faciem meam in carne.] Aggreſſurus dogma & inſtitutionem, ingentem priùs dilectionis ſuæ affectum ob oculos ponit, ut eo ſit gratior, & facilliùs recipiatur, Certo enim, inquit, & anxius ſum pro vobis. Connectit

nectit autem ipsis & Laodicensēs, aliósque simpliciter, ne scilicet turbentur, putantes hoc esse ipsorum imbecillitatis. Quamobrem verò anxius es? Nunquid nos condemnas? Propterea, inquit, quòd non videritis faciem meam. Adjecit autem, *in carne*, mirificè monstrans, quòd nunquam non spiritu eum intuerentur.

2 *Ut consolationem accipiant corda eorum, cùm fuerint constructi in charitate.*] Deinceps aggreditur dogma, illúdque auspicatur, non accusans eos, neque planè accusatione liberans. Hìc autem est redditio. Ego, inquit, sollicitudinem habeo: quamobrem? Ne diversa sapiant, verùm constituantur conjungantúrque omnes in unam fidem: quomodo? non necessitate aut violentiâ, sed in charitate. Hoc autem dixit, quasi hæreses etiam schismata pariant.

Et in omnes divitias certitudinis intellectûs.] Hoc est, ut de nullo ambigant, ut in omnibus abundè reddatur certior atque firmetur intellectus ipsorum, hoc est, mysterii cognitio. Non dixit autem in divitias simpliciter, sed, *in omnes divitias*. Novi sanè, inquit, quòd vobis intellectus sit ad mysterium, verùm certitudinem intellectûs hujus divitem quæro in vobis. Vel cum intellectu volo vos certificari, non temerè, & sine ratione.

In agnitionem mysterii Dei & Patris Christi.] Quid verò mysterium Dei est? quòd per Filium Dei accessus fiat ad patrem, & non per Angelos.

3 *In quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ abscónditi.*] Ipse solus, inquit, omnia novit. Quòd si ipse solus sapiens, sapienter igitur in novissimis temporibus venit, & non olim, ac frustra nonnulli dementes isthuc carpunt. Cùm dicit, *thesauros*, copiam ostendit: cùm, *omnes*, nihil ipsum latere: cùm, *abscónditi*, quòd solus ipse noverit, & ab ipso sapientia & cognitio petenda est. Obser-

τοῖς ἐν Ἱερ. ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ ἄλλους ἁπλῶς, ἵνα μὴ ταραχθῶσι, " δοξάντες τὴν ἀσθενείας αὐτῶν εἶ τοῦτο. Διὰ τί γὰρ ἀγωνιᾷς; ἆρα καταγινώσκων ἡμῶν; Βλέπε, φησὶν, οὐχ ἑωράκατε τὸ πρόσωπόν μου. προσέθηκε γὰρ, ἐν σαρκὶ, θαυμασίως, ὅτι ἐώρων συνεχῶς ἐν πνεύματι.

" χ. δοξάζοντες ἀσθενείᾳ τοῦ τοῦτο.

2 Ἵνα παρακληθῶσιν αἱ καρδίαι αὐτῶν, συμβιβασθέντων ἐν ἀγάπῃ.] Ἤδη λοιπὸν ἐμβαίνει εἰς τὸ δόγμα, καὶ οὔτε κατηγορῶν, οὔτε ἀπολογούμενος πάντη τῆς κατηγορίας. Ἐνταῦθα γὰρ ἡ ἀπόδοσις. Ἀγῶνα ἔχω· ἵνα τί φοβοῦμαι; ἵνα μὴ διάφορα φρονῶσιν, ἀλλὰ συμβιβασθῶσι καὶ ἑνωθῶσι πάντες· εἰς μίαν πίστιν. πῶς; οὐ μετ' ἀνάγκης, ἢ βίας, ἀλλ' ἐν ἀγάπῃ. Τοῦτο γὰρ εἶπεν, ὡς τῶν αἱρέσεων καὶ σχίσματα τικτουσῶν.

Καὶ εἰς πάντα πλοῦτον τῆς πληροφορίας τῆς συνέσεως.] Τουτέστιν, ἵνα μηδενὸς ἀμφιβάλλωσιν, ἵνα πάντων " πεπληροφορημένη ἐν ᾖ πλουσίως ἡ σύνεσις αὐτῶν, τουτέστιν, ἡ τοῦ μυστηρίου γνῶσις. Οὐκ εἶπε γὰρ, εἰς τὸν πλοῦτον ἁπλῶς, ἀλλ', εἰς πάντα πλοῦτον. Οἶδα μέν, φησιν, ὅτι συνέσεως ἔχετε τοῦ μυστηρίου, ἀλλὰ τὴν πληροφορίαν τῆς συνέσεως ταύτης ζητῶ πλουσίαν ἐν ὑμῖν. Ἢ ὅτι μετὰ συνέσεως βούλομαι ὑμᾶς πληροφορηθῆναι, οὐκ ἀνοήτως καὶ ἀλόγως.

" χ. πεπληροφορημένη.

Εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ μυστηρίου τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς τοῦ Χριστοῦ.] Τί γὰρ τὸ μυστήριον τοῦ Θεοῦ; τὸ δι' τοῦ Υἱοῦ πρὸς προσαγωγὴν γενέσθαι, οὐ δι' ἀγγέλων.

3 Ἐν ᾧ εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι.] Αὐτὸς μόνος οἶδε πάντα· εἰ γὰρ αὐτὸς μόνος σοφὸς, σοφῶς ἄρα καὶ ἐν τοῖς ἐσχάτοις καιροῖς ἦλθε, καὶ οὐ πάλαι, καὶ μάτην τινὲς τῶν ἀνοήτων ἐπιτιμῶσι τούτῳ. Τῷ μὲν οὖν, " θησαυροὶ, εἶπεν, ὁ πλοῦτος δείκνυσι· τῷ δὲ, πάντες, τὸ μηδὲν ἀγνοεῖν· τῷ δὲ, ἀπόκρυφοι, ὅτι μόνος οἶδε, καὶ παρ' αὐτοῦ δεῖ αἰτεῖν σοφίαν καὶ γνῶσιν. Ὁρᾷ γὰρ ὅτι, εἰ

" χ. θησαυροὶ.

Εἰ καὶ δοκῶ μέγα τι εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο συγκαταβατικῶς εἶπε διὰ τοὺς ἁπλουστέρους, ὃ, ἐν ᾧ εἰσιν οἱ θησαυροί. ἀληθοφία γάρ ἐστι, καὶ ἀληθὴς γνῶσις.

4 Τοῦτο δὲ λέγω, ἵνα μήτις ὑμᾶς παραλογίζηται ἐν πιθανολογίᾳ.] Τοῦτο δὲ εἶπον, φησιν, ὅτι πάντα ὁ Χριστὸς μόνος οἶδεν, ἵνα μήτις ὑμᾶς ἀπατᾷ. Τί γὰρ εἰ πιθανῶς λέγῃ; οὐδὲν οἶδε, παραλογισμός ἐστι τὸ πᾶν, καὶ σοφίσματα.

5 Εἰ γὰρ καὶ τῇ σαρκὶ ἄπειμι, ἀλλὰ τῷ πνεύματι σὺν ὑμῖν εἰμι.] Τὸ ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν, εἰ γὰρ καὶ τῇ σαρκὶ ἄπειμι, ἀλλὰ τῷ πνεύματι βλέπω τὰς ἀπατεώνας· ἀλλ' εἰς ἕτερα κώμιον ἔτρεψε τὸν λόγον. Καὶ ἄκουε

Χαίρων γὰρ βλέπων ὑμῶν τὴν τάξιν, καὶ τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ὑμῶν.] Τουτέστι, τὴν εὐταξίαν. Οὐ μόνον γὰρ οὐ πεπλώκατε, ἀλλ' οὐδὲ τὴν τάξιν ὑμῶν συνέχέ τις, καὶ τὴν στερεὰν πίστιν ὑμῶν. Ὡς γὰρ ὅτι εὐτάξεως, ἡ εὐταξία τὴν φάλαγγα στερεὰν καθίστησιν· οὕτω καὶ ὅτι τῆς ἐκκλησίας, ὅταν εὐταξία ᾖ, τῆς ἀγάπης πάντα καθιστώσης, καὶ μὴ ὄντων σχισμάτων, τότε καὶ τὸ στερέωμα γίνεται. Ἀλλὰ καὶ ἡ πίστις στερέωμά ἐστιν αὐτὴ καθ' αὑτὴν, μὴ ἐάσασα λογισμοὺς ὑπεισελθεῖν, οἳ διακρίσιν ἐμποιοῦντες, σαλεύουσιν.

6 Ὡς οὖν παρελάβετε τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν Κύριον.] Οὐδὲν ξένον ἐπεισάγομεν, ἀλλ' ὃ παρελάβετε, τοῦτο καὶ ἀπαιτοῦμεν πάλιν, τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τοὺς ἀγγέλους.

Ἐν αὐτῷ περιπατεῖτε.] Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ ὁδὸς ἡ "προσάγουσα εἰς τὸν Πατέρα· μὴ ἐν τοῖς ἀγγέλοις περιπατεῖτε. ἐκείνη γὰρ ἡ ὁδὸς οὐ φέρει ἐκεῖ.

"καὶ πάγιος.

7 Ἐῤῥιζωμένοι.] Τουτέστιν, ἀμεταστάτως ἔχοντες, καὶ μὴ ποτὲ μὲν ἐν Χριστῷ, ποτὲ δὲ ἐν ἀγγέλοις. Ὃ γὰρ ἐῤῥιζωμένον, οὐκ ἂν ποτε μεταστῇ.

Καὶ ἐποικοδομούμενοι ἐν αὐτῷ.] Δείκνυσιν ἀνοήτους κατανεύσας, ὥστε δεῖσθαι

va hîc, etiamsi videatur magnum aliquid dicere, hoc tamen ob simpliciores, se dimittendo, illisque obsecundando, dixit, *In quo sunt thesauri*, videlicet. Nam is est sapientia ipsa, & ipsa cognitio.

4 *Hoc autem dico, ut nemo vos decipiat probabilitate sermonis.*] Hoc dixi, inquit, quòd Christus solus omnia novit, ne quis vobis imponat. Quid enim si persuasibiliter dicat? nihil novit, ac revera est deceptio hoc totum, & inania sophismata.

5 *Nam etsi carne absens sum, sed spiritu vobiscum sum.*] Consequens erat dicere, Etsi enim carne absum, spiritu tamen video impostores: is verò in encomium vertit sermonem. Audi ergo.

Gaudens & videns ordinem vestrum, & firmamentum ejus, quæ in Christo est, fidei vestræ.] Hoc est, bonam ordinationem vestram. Non solùm enim non cecidistis, sed ne ordinationem quidem vestram quispiam confudit, solidámque fidem vestram. Ut enim in acie militari, bona ordinis collocatio phalangem firmam efficit: sic & in Ecclesia quando bonus ordo fuerit, charitate omnia constituente, si sectæ absint, tunc fit soliditas ac firmamentum. Quinetiam fides ipsa per sese firmamentum est, quæ non sinit cogitationes irrepere, quæ ambiguitatem suggerendo concutiunt.

6 *Sicut ergo accepistis Christum Jesum Dominum.*] Nihil novi introducimus, sed quod accepistis, illud etiam exigimus rursus, Dominum Jesum Christum, non Angelos.

In ipso ambulate.] Ipse enim est via perducens nos ad Patrem. Non in Angelis ambulate: illa enim via eò non perducit.

7 *Radicati.*] Hoc est, impermutabiliter manentes, & non aliàs quidem in Christo, aliàs verò in Angelis. Quod enim radices egit, transferri nunquam poterit.

Et superædificati in ipso.] Ostendit eos cecidisse, adeò ut opus haberent superædificatione,

ædificatione, hoc eſt, ſecundâ ſtructurâ, ſuper fundamentum Chriſtum.

Et confirmati in fide.] Hoc eſt, conſtanter continentes Chriſtum per fidem, non per ratiocinationes & perſuaſibiles ſermones. Nam ædificium, etiamſi fundamento ſuprapoſitum ſit, ſi non firmiter conſiſtat, lubricum eſt & fallax.

Sicut & didiciſtis, abundantes in ipſa in gratiarum actione.] Rurſus *ſicut* ponit, ut, ſi nihil aliud, ipſi ſeipſos vereantur. Quod igitur ait, *ſicut didiciſtis*, veluti quoddam fundamentum eſt: *Abundare* verò hoc eſt, nempè ſuperædificatio. Inſtitutiones enim præjactas tranſgredi non oportet, verùm in ipſis potiùs progredi, atque contendere, ut eximium quiddam in fide demonſtremus, gratias agentes Deo, quòd nos tali gratiâ dignatus eſt, & non nobis ipſis progreſſum adſcribentes.

8 *Videte ne quis vos deprædetur.*] Fur eſt, clanculùm ſubit, perfodit infernè parietes veſtros clanculùm, ut ſpolíet ac deprædetur mentem veſtram: cavete igitur.

Per philoſophiam & inanem fallaciam.] Oſtendit viam per quam venit fur, ipſam nempe philoſophiam. Quia verò grave videtur philoſophiæ vocabulum, adjecit, *& inanem fallaciam.* Eſt enim & bona deceptio, de qua Hieremias dicit; *Decepiſti me Domine, ac deceptus ſum:* quali & Jacob imponere videtur Eſau, quæ neque deceptio eſt vocanda, ſed diſpenſatio.

Ierem.20.7.

Gen.27.

Secundùm traditionem hominum.] Animadvertis unde ſit deceptio, nempe quòd humanæ ratiocinationes interveniunt? Propterea & hæreſes dicuntur, quia hominum ſunt opiniones. Chriſtianorum autem fides non eſt humanum dogma: propterea neque tale nomen aſſequetur.

Secundùm elementa mundi.] Reprehendere incipit deniceps dierum obſervationem, elementa mundi ſolem lunamque

ἐποικοδομήσεως, τουτέστι, δευτέρας οἰκοδομῆς, ὡς ὅτι θεμελίῳ τῷ Χριστῷ.

Καὶ βεβαιούμενοι τῇ πίστει.] Τουτέστι, βεβαίως κατέχοντες τὸν Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως, ἀλλὰ διὰ λογισμῶν, καὶ πιθανολογιῶν. Ἡ γὰρ οἰκοδομὴ, κἂν ὅτι θεμελίῳ ᾖ, μὴ βεβαία δὲ ᾖ ἐστὶ, σφαλερά ἐστι.

Καθὼς ἐδιδάχθητε, περισσεύοντες ἐν αὐτῇ ἐν εὐχαριστίᾳ.] Πάλιν δέ, καθὼς, τίθησιν, ἵνα εἰ μή τι ἄλλο, ἀυτοὶ ἑαυτοὺς αἰδεσθῶσι. Τὸ μὲν οὖν, καθὼς ἐδιδάχθητε, οἵᾳ τις θεμελίος· Ὃ δὲ περισσεύειν, τοῦτο ἔστιν, ἡ ἐποικοδόμησις. Προεξέρχεσθαι μὲν γὰρ οὐ δεῖ τὰ παραδεδομένα ἡμῖν διδάγματα, παρεκτείνειν μέντοι ἐν αὐτοῖς, καὶ φιλοτιμεῖσθαι, καὶ περισσόν τι ἐνδείκνυσθαι ἐν τῇ πίστει, εὐχαριστοῦντας τῷ Θεῷ, ὅτι ἠξίωσεν ἡμᾶς τοιαύτης χάριτος, καὶ μὴ ἑαυτοῖς τὴν προκοπὴν ἐπιγράφοντας. "χ.δόγματα.

8 Βλέπετε μή τις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶν.] Κλέπτης ὅστις, λάθρα εἰσέρχεται, διορύττει κατωθεν τοὺς τοίχους ἀσυλήπτους, ἵνα συλαγωγήσῃ τὸν νοῦν ὑμῶν. Βλέπετε οὖν.

Διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης.] Δείκνυσι δὲ τὴν ὁδὸν, δι' ἧς ἔρχεται ὁ κλέπτης, ὅτι ἡ φιλοσοφία ἐστίν. Ἐπεὶ δὲ σεμνὸν δοκεῖ τῆς φιλοσοφίας ὄνομα, προσέθηκε, καὶ κενῆς ἀπάτης. Ἔστι γὰρ καὶ καλὴ ἀπάτη, "ὡς ἧς Ἱερεμίας "χ.ὡς. φησίν· Ἠπάτησάς με, Κύριε, καὶ ἠπατήθην. Οὕτω δὲ ὁ Ἰακὼβ ἀπατῆσαι δοκεῖ τὸν "Ησαῦ. Ἀλλ' οὐδὲ ἀπάτην κλητέον, ἀλλ' οἰκονομίαν.

Κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων.] Ὁρᾷς πόθεν ἡ ἀπάτη, ὅτι ἀνθρώπινοι λογισμοὶ μεσιτεύουσι; Διὰ τοῦτο καὶ αἱρέσεις λέγονται, ὅτι ἀνθρώπων εἰσὶ "δόξαι. Ἡ δὲ τῶν Χριστιανῶν πίστις, οὐκ "χ.καὶ ἀνθρώπινον δόγμα. Διὸ οὐδὲ τοιοῦτον ὄνομα λήψεται.

Κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου.] Ἐπέλαβεν ἄρχεται λοιπὸν τοῦ τῶν ἡμερῶν παρατήρησιν, στοιχεῖα κόσμου ἥλιον καὶ σελήνην

λιώλεια λέγων, δι' ὧν δοκοῦσιν αἱ ἡμέραι τοιῶσδε ἢ τοιῶσδε ἄγεσθαι. Καὶ οὐκ εἶπεν, ἡμερῶν παρατηρήσεις, ἀλλὰ τοῦ κόσμου πάντως μέμνηται, ἵνα τὸ εὐτελὲς αὐτῶν ἐπιδείξῃ. Εἰ γὰρ ὁ κόσμος ὅλος οὐδέν, πολλῷ μᾶλλον * τὰ στοιχεῖα.

* εἰσὶν.

Καὶ οὐ κατὰ Χριστόν.] Μάλιστα μέν, φησι, τὸ ἐξ ἡμισείας ἐκείνοις καὶ Χριστῷ δουλεύειν καὶ στοιχείοις, οὐδὲ ὅπως ἔδει ἐκείνοις πείθεσθαι· νυνὶ δὲ πάντελῶς ἄγουσιν ὑμᾶς τοῦ Χριστοῦ. Αἱ παρατηρήσεις δὲ αὗται, οὐ μόνον Ἑλληνικαὶ ἦσαν, ἀλλὰ καὶ Ἰουδαϊκαί· αἱ μέν, ἀπὸ φιλοσοφίας· αἱ δὲ Ἰουδαίων, ἀπὸ νόμου.

9 Ὅτι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς.] Τοῦτ' ἔστιν, Εἴ τί ἐστιν ὁ Θεὸς Λόγος, ἐν αὐτῷ οἰκεῖ. Ἵνα δὲ μὴ ἀκούσας ὅ, ᾤκησε, νομίσῃς ὅτι ἐνηργήθη, ὡς οἱ προφῆται (ἐνῴκει γὰρ ἐκείνοις ὁ Θεὸς, τοῦτ' ἔστι· Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω·) προσέθηκε, σωματικῶς· τουτέστιν, οὐκ ἔστιν ἐνέργειά τις, ἀλλὰ οὐσία, καὶ ὡς σωματωθεὶς καὶ μία ὑπόστασις ὢν μετὰ τοῦ προσλήμματος. Ἢ καὶ ὅτι, τοῦτ' ἔστιν Κύριλλον, ὡς αὐτὸ τὸ σῶμα ἐνοικήσῃ ψυχή· ἐνοικεῖ δὲ αὐτὴ σώματι ὑγιῶσῶς καὶ ἀδιαιρέτως, καὶ * ἀφύρτως. Ἀλλ' ἡ μὲν ψυχὴ καὶ χωρίζεται τοῦ σώματος ἐν τῷ θανάτῳ· ὁ δὲ Θεὸς Λόγος οὐδέποτε τῆς προσληφθείσης σαρκὸς ἐχωρίσθη, ἀλλὰ καὶ ἐν τάφῳ παρῆν αὐτῇ, ἀδιάφθορον αὐτὴν τηρῶν, καὶ τῇ ψυχῇ ἐν τῷ ᾅδῃ συνὼν, κηρύττων, ἤτοι διδοὺς αἰχμαλώτοις ἄφεσιν· καὶ " ὅλως ἕνωσις ἀμφοτέρων ἦν, τῆς τε ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καὶ ὅτε τῷ ἑκουσίῳ αὐτοῦ θανάτῳ διέστησαν.

* αὖ.

" al. ἄνωσις.

13 Καὶ ἐστὲ ἐν αὐτῷ πεπληρωμένοι.] Βαβαὶ, οἷς εἶπεν; οὐδὲν ἔλαττον ἔχετε αὐτοῦ, ἀλλὰ πεπληρωμένοι δὲ ὑμεῖς ἐστὲ τῆς θεότητος· πλὴν ἐν αὐτῷ, τουτέστι, διὰ τοῦ προσλήμματος. ἐπεὶ γὰρ ἡ φύσις ἡμῶν

dicens, per quæ videntur dies hoc vel illo modo ſe habere. Nec dixit, dierum obſervationes, ſed mundi totius meminit, ut vilitatem ejus abundè demonſtret. Si enim mundus totus nihil eſt, multò magis elementa.

Et non ſecundùm Chriſtum.] Quòd ſi vel maximè liceret, inquit, partim Chriſto, partim verò elementis ſervire, ne ſic quidem mos illis erat gerendus: nunc verò prorſus vos à Chriſto transferunt. Obſervationes autem hujuſmodi non tantùm Græcæ fuerunt, verumetiam Judaïcæ: illæ quidem à philoſophia, iſtæ verò Judaïcæ à lege.

9 *Quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter.*] Hoc eſt, ſi quid eſt Deus Verbum, in ipſo habitat. Ne autem, cùm audis, *habitavit*, exiſtimes quòd ageretur & impelleretur, ſicut Prophetæ (commorabatur enim in illis Deus, juxta illud: *Inhabitabo in ipſis, & inambulabo*) adjecit, *corporaliter*: hoc eſt, non eſt operatio quædam, verùm ſubſtantia, ac veluti incorporatus & una hypoſtaſis exiſtens cum aſſumpto. Vel hunc ad modum juxta divi Cyrilli ſententiam; perinde ac in corpore immoratur anima: immoratur autem ipſa corpori eſſentialiter & indiviſibiliter, ac citra mixturam. Cæterùm ipſa quidem anima per mortem à corpore ſeparatur, Deus autem Verbum nunquam ab aſſumpta carne ſeparatus eſt, verùm in ſepulchro etiam aderat, ipſam incorruptibilem ſervans, animæque apud inferos aderat, prædicans, ſive donans captivis remiſſionem: & omnino conjunctio erat utriúſque, animæ videlicet & corporis, etiam quando voluntariâ ejus morte diſſociata erant.

2 Cor. 6. 16.

10 *Et eſtis in ipſo repleti.*] Papæ! quid dixit! Nihil minus habetis quàm ipſe, verùm & vos divinitate impleti eſtis: veruntamen *in ipſo*, hoc eſt, per aſſumptionem. Quum enim natura noſtra Deo

copulata est, nos etiam in ipso divinæ naturæ facti sumus participes. Ubique enim Paulus vult nos proximè Christum adducere, veluti cùm dicit: *Simul excitavit, & consedere fecit in cœlestibus in Christo*: &, *Si sustinemus, conregnabimus etiam*: & cohæredes vocat.

Ephes. 2. 6.
2 Tim. 2. 12.
Rom. 8. 17.

Qui est caput omnis principatûs & potestatis.] Non veluti homoousium caput ipsum ponit, sed, ut suprà, tanquam causam. Quî igitur hoc dimisso ad Angelos accurritis, quorum caput ille est? Nam per hæc omnia opinionem illorum de Angelis perfodit ac demolitur.

11 *In quo & circumcisi estis circumcisione non manu factâ.*] Admirandum beneficium attulit, quòd in Christo circumcisi estis. Non enim manus hominis adducit circumcisionem hanc, sed Spiritus: & non partem, sed totum hominem circumcidit.

In expoliatione corporis peccatorum carnis, in circumcisione Christi.] Illic quidem exuebatur membrum per circumcisionem, carneo tegumento ablato: hîc verò exuit corpus nostrum peccata, quæ per carnem perficimus. Tali autem circumcisione non lex, sed Christus circumcidit in baptismate, exuens nos à vetere vitâ peccatis obnoxiâ, adeóque prorsus carnali.

12 *Consepulti ipsi in baptismate.*] Quod circumcisionem vocavit, id nunc sepulturam appellat, majus quiddam ipsâ circumcisione exhibens. Nam quod circumcisum erat, non abjiciebatur, sed periit & corruptum est. Qui igitur baptismate abluitur, consepelitur Christo, per trinam submersionem trium dierum Domini sepulturam significans, & emoriens quod ad veterem & peccabilem hominem attinet.

In quo & resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitavit illum à mortuis.] Non solùm sepultura, verumetiam suscita-

ἰωώθη τῷ Θεῷ, ἐν ᾗ καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ ζήσαι συνεκοινωνήσαμεν φύσεως. Πάντα γὰρ ὁ Παῦλος βούλεται ἡμᾶς ἐγγὺς ἀγαγεῖν τῷ Χριστῷ, ὡς ὅταν λέγῃ· Συνήγειρε καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ. Καὶ, Εἰ ὑπομένομεν καὶ συμβασιλεύσομεν· καὶ συγκληρονόμους καλεῖ.

Ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας.] Οὐχ ὡς ὁμοούσιον αὐτὸν πατρὶ κεφαλὴν, ἀλλ' ὡς αἴτιον. Πῶς οὖν τοῦτον ἀφέντες, ἀγγέλοις προσέρχεσθε, " ὧν ἐστιν ἡ κεφαλή; σχῆ " χ. ἐκ. πολύποδα γὰρ τοῦτον ἀφορύττει καὶ καταλύει ὅ τε περὶ τῶν ἀγγέλων δόγμα.

11 Ἐν ᾧ καὶ περιετμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ.] Τὸ θαυμαστὸν τῆς ἀϊρεσίας ἐπήγαγεν, ὅτι ἐν Χριστῷ περιετμήθητε. Οὐ γὰρ χεὶρ ἀνθρώπου ἐπάγει τὴν περιτομὴν * ταύτην, ἀλλὰ * ἐπάγει. τὸ Πνεῦμα. καὶ ὁ μὲν, ἀλλ' ὅλον ἀνθρωπον περιτέμνει.

Ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος τῶν ἁμαρτιῶν τῆς σαρκὸς, ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ.] Ἐκεῖ μὲν ἀπεξεδύετο τὸ μόριον σχῆ τῆς περιτομῆς, περιαιρουμένου τοῦ σαρκίνου καλύμματος· ἐνταῦθα δὲ ἀπεκδύει τὸ σῶμα ἡμῶν ταῖς ἁμαρτίαις, αἷς σχῆ τῆς σαρκὸς ἐσταυρώμεθα. Τοιαύτῃ δὲ περιτομῇ οὐκ ὁ νόμος, ἀλλ' ὁ Χριστὸς περιτέμνει ἐν τῷ βαπτίσματι, ἀπεκδύων ἡμᾶς τὸν παλαιὸν βίον τὸν ἐφαμάρτου, καὶ τὸ ὅλον " σαρκικόν. " χ. σαρκικ.

12 Συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι.] Ὃ περιτομὴν ἐκάλεσε, τοῦτο νῦν ταφὴν καλεῖ, μεῖζόν τι τῆς περιτομῆς πρίζων. οὐ γὰρ ἐρρίφη ὃ περιετμήθη, ἀλλ' ἀπώλετο καὶ ἐφθάρη. Ὁ δὲ νῦν βαπτιζόμενος συνθάπτεται τῷ Χριστῷ, σχῆ τῶν τελῶν καταδύσεων τὴν τριήμερον ταφὴν τοῦ Κυρίου σχηματίζων, καὶ ἀποθνήσκων ὅσον γε κατὰ τὸ παλαιὸν καὶ ἁμαρτητικὸν εἶδος.

Ἐν ᾧ καὶ συνηγέρθητε σχῆ τῆς πίστεως τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.] Οὐ ταφὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ

ἐν ἐγερσεῖ· ὅτι τὸ βάπτισμα. πῶς; διὰ τῆς πίστεως. Πιστεύσαντες γὰρ ὅτι δυνατὸς ὁ Θεὸς ἐγεῖραι, καὶ δεῖγμα τούτου ἔχοντες τὸ καὶ τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἐγεῖραι, ὅτως ἠγέρθημεν καὶ δὶς δύο σημεῖα· καὶ ὅτι ἀναστασιν ἐλπίζοντες, ἤδη δοκοῦμεν ἐσμὲν τυχεῖν, εἰ καὶ μικρὸν· καὶ ὅτι πνευματικῶς τὴν νέκρωσιν τῶν ἔργων τῆς ἁμαρτίας ἀπερρίψαμεν· ὃ καὶ ὀπτέρα μᾶλλον.

"χ. ὑμᾶς. 13 Καὶ "ὑμᾶς νεκροὺς ὄντας τοῖς παραπτώμασι, καὶ τῇ ἀκροβυστίᾳ τῆς σαρκὸς "χ. ὑμᾶς. "ὑμῶν, συνεζωοποίησε σὺν αὐτῷ.] Ὁ μὲν Χριστὸς, φησι, σωματικὸν θάνατον ὑποσχὰς, ἐζωοποιήθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, οὐχ ὡς αὐτὸς ἀδυνάτως ὢν ζωοῦσαι ἑαυτὸν, ἀλλ' ὡς πάντων "χ. σὺν. εἰς τὸν Πατέρα ἀναφερομένων. Ἐπεὶ ὅτε αὐτὸς ἑαυτὸν ἤγειρε, φησιν· Ἐντεῦθεν ἡμέρας τὸν ναὸν ἐγερῶ. Καὶ αὖ, Παρέδωσε, φησιν, ἑαυτὸν ζῶντα μετὰ τὸ παθεῖν. Ὑμεῖς δὲ τὴν ἁμαρτιῶν θάνατον ὑποστάντες, καὶ ἀκρόβυστοι ὄντες, τουτέστι, πολὺ καὶ ἀκάθαρτον τὸ σαρκικὸν φρόνημα ἔχοντες, ὅταν συνέχρα ὑμᾶς, συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ. Ὡς γὰρ σκῆνος αἴρει σώματι, ὅτως ὑμεῖς πνεύματι· ἀναστησόμεθα μέντοι πνεύματι καὶ σώματι. Καὶ ἕτερος δὲ ὁ μακάριος Ἰωάννης τὴν νέκρωσιν αἰνίττεται ἡμῶν τοῦ θανάτου. Διὰ γὰρ τὰ παραπτώματά, φησιν, ὑπὸ τὴν καταδίκην σκῆπτρου τοῦ θανάτου.

Χαρισάμενος ἡμῖν πάντα τὰ παραπτώ- "χ. ἡμῶν. ματα.] Ἃ τὴν "νεκρότητα ἐποίουν. Ὅσα δὲ τίνων ἡμᾶς ὄντας ἀξίως, πῶς ἠλευθέρωσεν.

14 Ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον τοῖς δόγμασιν, ὃ ἦν ὑπεναντίον ἡμῖν.] Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι ἐχαρίσατο ἡμῖν, ἵνα μὴ νομίσῃς ὅτι ἀφῆκεν αὐτὰ μένειν καὶ φαίνεσθαι· ἀλλά, φησιν, οὐ τοῦτο, ἀλλ' ἐξήλειψε, τουτέστιν, ἐξέκοψε. Χειρόγραφον δὲ, ἢ τὴν ὁμολογίαν νοήσωμεν, "ἢ ὥσπερ ἐχειρόγραφον "χ. ὥσπερ. ἐποίησατο ὁ λαὸς πρὸς Μωσέα, εἰπόντες· Πάντα ὅσα εἶπεν ὁ Θεὸς, ποιήσομεν καὶ ἀκουσόμεθα· Η τὴν συνθήκην, ἣν ἐποίησεν ὁ Θεὸς πρὸς τὸν Ἀδάμ, εἰπών· Η δ' ἂν ἡμέρᾳ φαγῇς, ἀποθανῇ. Τοῦτον

tio est baptisma. Quomodo? Per fidem. Credentes enim quòd Deus possit excitare, atque hujus rei indicium habentes, quòd Christum excitaverit ex mortuis, sic surreximus & nos geminâ ratione; tum quòd resurrectionem sperantes, jam videmur hanc assecuti, etiamsi futura sit: tum quòd spiritualiter interemptionem operum peccati abjecerimus: id quod potiùs infert.

13 *Et vos, qui mortui eratis delictis & præputio carnis vestræ, convivificavit cum ipso.*] Christus, inquit, cùm corporalem mortem sustinuisset, vivificatus est à Patre, non quòd ipse non potuerit seipsum vivificare, sed quòd omnia ad Patrem referantur. Nam quòd ipse se excitavit, ait: *In tribus diebus excitabo templum*: & iterum; *Exhibuit seipsum*, inquit, *viventem post passionem.* Vos autem peccatorum mortem sustinentes, ac præputium habentes, hoc est, multum ac superfluum carnalem affectum gerentes, qui vos occidebat, convivificati estis cum Christo. Ut enim is corpore resurrexit; consimilem ad modum vos spiritu: resurgemus tamen & corpore. Secus autem magnus ille Ioannes mortem intelligendam indicat. Propter delicta enim, inquit, sub condemnatione mortis positi eratis. Ioh. 2. 19. Act. 1. 3.

Donans nobis omnia delicta.] Quæ mortem faciebant. Vide autem quibus nos dignos, quomodo liberavit.

14 *Delens quod adversùm nos erat chirographum per decreta, quod erat contrarium nobis.*] Quia dixerat, *donavit nobis*, ne putares quòd dimiserit ea, sic tamen ut manerent & apparerent: Non, inquit, non hoc, sed delevit, hoc est, exculpsit. Chirographum autem intelligemus vel confessionem quam populus Israëliticus ipse scripsit, cùm diceret ad Mosen: *Omnia quæcunque dixit Deus, faciemus & audiemus.* vel fœdus quod pepigit Dominus cum Adamo, *Quocunque*, inquiens, *die ederis, morieris.* Hoc enim veluti chirographum Exod. 19. 8. Gen. 2. 16.

retinebat diabolus, atque hoc ipsum nobis restitit, non sinens nos emergere: jus enim habebat. Hoc delevit Christus *per decreta*, hoc est, per fidem: non enim per opera, verùm per fidei dogmata hoc solutum est.

Atque ipsum tulit de medio, affigens illud cruci.] Non istud exculpsit tantummodo, verumetiam è medio sustulit, hoc est, fecit ne appareret. Ac neque nobis dedit, neque ipse custodivit, sed affigens ipsum cruci, dilaceravit: quod remittentis est cum gaudio. Siquidem omnes eramus obnoxii peccatis & pœnæ: ipse autem, in quem nullum peccatum cadebat, punitus pro nobis, in cruce diluit ac sustulit peccatum ac supplicium: illic igitur & chirographum dirupit.

15 *Expolians principatus & potestates.*] Diobolicas potentias dicit, quandoquidem eas humana natura induerat: vel quia ipse homo factus, tanquam ansam habebat hoc ipsum, quòd homo esset: exuit ansam, id est, irreprehensibilis inventus est principatibus & potestatibus. Etsi enim peccatricem naturam assumpserit, citra tamen peccatum. Discere autem possis isthuc sic dici. Diabolus per duo hæc dominabatur in humanam naturam, voluptatem scilicet, atque dolorem. Dominus igitur propter hoc humanam naturam assumens, ut pro nobis dimicet adversùs principatus & potestates ejus: dicere prætermitto quòd protinus in principio assumptionis sanctæ carnis suæ has sauciaverit, citra voluptatem conceptus, atque citra dolorem genitus: quinetiam postquam natus esset, jamque adolevisset, ac in virum crevisset, tentatus est quidem à voluptatis insectationibus priùs in monte; tentatus est, inquam, à gula, ab opum amore, & inani gloria, hoste coràm ipsum invadente, ac vicit pro nobis. Deinde eum tentator doloris machinamentis in proximi odium pervertere nitebatur, dolum ei nectens per Pharisæos & Scribas,

καὶ κατέχειν ὁ διάβολος, ὡς χειρόγραφον, ᾧ αὐτὴ ἀνθίστατο ἡμῖν, μὴ ἐάσα ἀναπνεῦσαι· ὃ δίκαιον γὰρ εἶχε. Τοῦτο ἐξήλειψεν ὁ Χριστὸς τοῖς δόγμασι, τουτέστι, τῇ πίστει· οὐ γὰρ ἔργοις, ἀλλὰ τοῖς τῆς πίστεως δόγμασι λέλυται τοῦτο.

Καὶ αὐτὸ ἦρεν ἐκ τοῦ μέσου, προσπλώσας αὐτὸ τῷ σταυρῷ.] Οὐκ ἐχάραξε τοῦτο μόνον, ἀλλὰ ᾗ "ἦρεν ἐκ τοῦ μέσου, τουτέστιν, ἐποίησε μηδὲ φαίνεσθαι. καὶ ὅτε ἡμῖν ἔδωκεν, ὅτε αὐτὸς ἐφύλαξεν, ἀλλὰ προσπείρας αὐτὸ ἐν τῷ σταυρῷ, κατέχισεν· ὃ δὲ μετὰ χαρᾶς ἀφίεντος ἐστί. Πάντες γὰρ ἦμεν ἔνοχοι ἁμαρτίας ᾗ κολάσεως· αὐτὸς "ὢν ὁ ἀναμάρτητος κολασθεὶς ἀνθ' ἡμῶν, ἐν τῷ σταυρῷ ἔλυσε τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν κόλασιν· ἐκεῖ οὖν καὶ τὸ χειρόγραφον διέῤῥηξεν.

15 Ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας.] Τὰς διαβολικὰς δυνάμεις λέγει, ὅπερ αὐτὰς ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐνεδύσατο· ἢ ὅπερ αὐτὸς ἀνθρωπος γενόμενος, ὥσπερ πρόφασιν εἶχε τοῦτο αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος εἶναι· ἀπεξεδύσατο τὴν πρόφασιν, τουτέστιν, ἀνέπαφος εὑρέθη ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις. Εἰ γὰρ καὶ τὴν ἁμαρτωλὸν φύσιν προσελάβετο, ἀλλ' ἀναμάρτητος. Μάθοις δ' ἂν "ὃ λεγόμενον ὅτως. Ὁ "διάβολος διὰ δύο τούτων κατεχράτει τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἡδονῆς καὶ λύπης. ὁ οὖν Κύριος διὰ τοῦτο τὴν φύσιν προσλαβόμενος, ὡς ἂν ὑπὲρ ἡμῶν παλαίσῃ πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας αὐτοῦ· ἀφίημι λέγειν, ὅτι καὶ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐν τῇ προσλήψει τῆς ἁγίας αὐτοῦ σαρκὸς, ἔθραυσε ταύτας, ἄνευ ἡδονῆς συλληφθεὶς, καὶ ἄνευ λύπης τεχθείς· πλεῖν ἀλλὰ καὶ μὴ τεθραῦσθαι καὶ "ἀνδρωθῆναι, ἐπειρᾶτο "χ. ἀνδρωθῆναι. μὲν ὑπὸ τοῦ τῆς ἡδονῆς δελεασμοῦ προσπεσὼν ἐν τῷ ὄρει, λαγνιμπρίας λέγω, καὶ φιλοπλουτίας, καὶ "κενοδοξίας, αὐθαδεστέρως προσβαλόντος τῷ ἐχθρῷ, καὶ ἐνίκησεν ὑπὲρ ἡμῶν. Εἶτα ὑπὸ τοῦ τῆς λύπης "ἐπαισθε μηχανημάτων ὁ πειράζων αὐτὸν πειρᾶσθαι εἰς τὸ μισῆσαι τοὺς πλησίον, ὑποβουλεύων αὐτῷ διὰ τῶν Φαρισαίων καὶ

"χ. ἦρται ἐκ μέσου. ᾧ ἦρκε.

"χ. ὢν.

"χ. ἐπὶ τὴν.

"χ. φιλοδοξίας.

"χ. ἐπὶ τὴν.

καὶ Γραμματέων, καὶ αὐτῷ τῷ πρὸ αὐτοῦ διεργατησαμένων. οὐκ ἴσχυσε δὲ τοῦτο κατεργάσασθαι. Τελευταῖον δὲ, καὶ σταυρῷ προσήλωσε, τὸ κεφαλαιότατον μηχάνημα ἐπάγων. Ἀλλ' ὁ Κύριος τοσοῦτον οὐκ ἐπέδωκε τοῖς ἐχθροῖς ἠθέλετο, ὥστε καὶ ὑπὲρ τῶν σταυρούντων ηὔχετο. Οὕτως οὖν ἐν τῷ σταυρῷ τελεώτατα ἐξεδύσατο τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, ἡμῖν τὴν ἔκδυσιν ταύτην κατεπιτιθέμενος, τοῖς [a] ἐνδυσαμένοις ταύτας, ὡς τῆς φύσεως κοινωνήσας.

[a] κ. ἐνδύσεως.

Ἐδειγμάτισεν ἐν παῤῥησίᾳ.] Τουτέστιν, ἀσχημονῆσαι ἐποίησεν. οὐδέποτε γὰρ οὕτως ἠσχημόνησεν ὁ Διάβολος. προσδοκῶν γὰρ αὐτὸν ἕξειν, καὶ ὃς εἶχεν ἄλλοις ἀπώλεσε. Τὸ δὲ, παῤῥησίᾳ, αὐτὶ τοῦ, δημοσίᾳ, πάντων ὁρώντων. Πάντα γὰρ αὐ ἐποίησεν ὁ Διάβολος, εἴγε ἠδύνατο, ὥστε πεῖσαι τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι οὐκ ἀπέθανε. τοῦτο γὰρ ἡ μεγάλη αὐτοῦ ἧττα καὶ κατάλυσις, ὁ, ἀναμάρτητον ἄνθρωπον θανάτῳ ὑποβαλεῖν. Διὸ καὶ μυρίας αἱρέσεις ἐνέβαλε, καὶ φαντασίαν γένεσθαι τὸν θάνατον [a] ἐπιμηρυμένας. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἀπέθανε μὲν φανερῶς, οὐκ ἀνέστη δὲ φανερῶς· ὅτι τῆς μὲν ἀναστάσεως, καὶ ὁ μὴ ταῦτα κηρυξ ἔμελλε μάρτυς ἔσεσθαι· τοῦ δὲ θανάτου, εἰ μὴ ὁ τότε κηρυξ, οὐκ ἂν ἕτερος ἐγένετο.

[a] οἰονεὶ ὑπονοουμένας.

Θριαμβεύσας αὐτοὺς ἐν αὐτῷ.] Τουτέστιν, ἐν τῷ σταυρῷ πρὸς δαίμονας ἡτημένους δείξας. Θειαμβος γάρ λέγεται, ὅταν τις ἀπὸ νίκης πολεμίων ἐπανελθὼν, δημοσίαν πομπεύῃ τελῇ, τοὺς ἡττημένους δεσμίους πᾶσι δείκνυσιν. Ἐν τῷ σταυρῷ οὖν ὃ ἔπαθον φησὶν ὁ Κύριος, ὥσπερ ἐν δημοσίῳ θεάτρῳ Ἑλλήνων, Ῥωμαίων, Ἰουδαίων, τοὺς δαίμονας ἐθριάμβευσεν. Εἰ οὖν οὐκ ἄγγελοι ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανον, ἀλλ' ὁ Χριστὸς, πῶς δὴ ἐκείνων λέγετε προσαχθῆναι;

16 Μὴ οὖν τις ὑμᾶς κρινέτω ἐν βρώσει, ἢ ἐν πόσει, ἢ ἐν μέρει ἑορτῆς, ἢ νεομηνίας, ἢ Σαββάτων.] Μέχρι μὲν τοῦ νῦν αἰνιγματωδῶς ἔλεγε· Μήτις ὑμᾶς ἔσται

atque per eos qui ab ipso beneficium accipiebant : non potuit autem hoc efficere. Tandem verò cruci affixit, fortissimam machinam admovens. Atqui Dominus adeò non concedebat ei quæ volebat, ut & pro crucifigentibus oraret. Hunc itaque ad modum in cruce perfectissimè spoliavit principatus & potestates, nobis spoliationem hanc acquirens atque comparans, qui hisce induti eramus, quippe quia naturæ nostræ consors erat.

Ostentavit palàm.] Hoc est, indecoros esse fecit. Nunquam enim adeò pudefactus est diabolus. Expectans enim ipse Christum tenere, quos alios habuit, amisit. *Palàm* autem, id est, publicè, cunctis cernentibus. Omnia enim fecisset diabolus, si potuisset, ut persuaderet hominibus, Christum non esse mortuum. Hæc enim ingens ipsius fuit strages ac dissolutio, hominem omnis peccati expertem morti subjicere. Quamobrem & innumeras hæreses hîc excitavit, quæ mortem ipsius fictitiam esse docerent. Propterea Dominus mortuus est palàm, non resurrexit autem palàm. Nam resurrectioni ejus futurum etiam tempus testimonium dicturum erit : mortis autem, aliud tempus, quàm quod tum fuit, testis esse non potuit.

Triumphans illos in ipsâ.] Hoc est, in cruce dæmones prostratos monstrans. Triumphus enim dicitur, cùm quis partâ ab hostibus victoriâ reversus, publicam pompam duxerit, devictos hostes omnibus vinctos ostendens. In cruce igitur trophæum statuens Dominus, tanquam in publico theatro Græcorum, Romanorum, Judæorum, de dæmonibus triumphavit. Si igitur Angeli pro nobis haudquaquam sunt passi, sed Christus, quomodo per illos affirmatis vos esse perductos?

16 *Nemo ergo vos judicet in cibo, aut potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum.*] Hactenus obscurè dixit, *Ne quis vos deprædetur :* nunc verò aper-

tiùs idem agit, poſtquam beneficia ejus recenſuit. Si enim talia tantáque eſtis aſſecuti, quid rebus vos exiguis obnoxios facitis? Ne igitur ſuſtineatis, ut quiſquam vos condemnet, quia non obſervetis Judaïcas ceremonias in cibis & potu. Per hoc autem commendat jam eos, quippe quia Judaïca iſta diſſolvant. *In parte* autem *diei feſti*, inquit, quaſi non totam auſi fuiſſent feſtivitatem obſervare. Etſi enim ſabbatum celebrarent, non exactè tamen faciebant, ut qui Chriſtianiſſimo jam eſſent dediti. Oſtendit igitur vanam eſſe hujuſmodi obſervationem, quum totum non obſervetur: ac quòd totum jam inde deſtruatur. Si enim bonum erat, integrè ſervari debuit.

συλλογῶν· νῦν δὲ φανερώτερον, ὅτε παρεκατέλεξε τὰς βδελυγίας. Εἰ γὰρ τούτων τετυχήκατε, φησι, τί τοῖς μικροῖς ἑαυτοὺς ὑποβυθίζετε; Μὴ οὖν ἀνέχεσθε, ἵνα τις κατακρίνῃ ὑμᾶς, ὡς μὴ φυλάττοντας τὰ Ἰουδαϊκὰς παρατηρήσεις ἐν βρώμασι καὶ πόμασι. Διὰ τοῦτο δὲ ἐπαινῶν δῆλον ἀμφοτέροις, ὡς παραλύοντας τὰ Ἰουδαϊκά. Ἐν μέρει δὲ ἑορτῆς, εἶπε, δηλονότι οὐ πᾶν ἐτόλμων φυλάττειν. Εἰ γὰρ καὶ ἐσαββάτισον, ἀλλ' οὐκ ἀκριβῶς, ἅτε χριστιανίζοντες. Δείκνησιν οὖν ὅτι μάταιος ἡ παραφυλακή, εἴγε μὴ ὅλον φυλάττεται· καὶ ὅτι ὅλον ἀπόλλυται ἤδη καταλύεται. Εἰ γὰρ καλὸν ἦν, ὁλοτελῶς ἂν ἐτηρεῖτο.

17 *Quæ ſunt umbra futurorum.*] Futura Novi Teſtamenti bona nominat: futura enim erant reſpectu Veteris, quod tum erat præſtò, ſuo nimirum tempore.

17 Ἅ ἐστι σκιὰ τῶν μελλόντων.] Μέλλοντά φησι τὰ τῆς καινῆς διαθήκης. ἔμελλον γὰρ ὡς πρὸς τὴν παλαιὰν ἀνεῳχθῆναι τότε, ὅτε ἦν αὐτῇ ὁ καιρός.

Corpus autem Chriſti. Nemo vos ſeducat,] Quidam hîc apud, *Chriſti*, perfectam diſtinctionem faciunt, ut ſit ſenſus: Veteris Teſtamenti res, ſunt umbra: corpus autem, id eſt, veritas, Chriſti eſt. Proinde quid opus eſt umbram, præſente corpore, obtinere? Nonnulli autem ſequentibus copulant, ut ſic intelligamus: *Corpus autem Chriſti*, id eſt, vos, *nemo* καταβραβεύετω, hoc eſt, damno afficiat. Nam καταβραβεύειν eſt, quando alter quidem victoriam obtinet, alter verò victoriæ præmium accipit. Vos igitur viciſtis diabolum, eóque ſuperiores facti eſtis: Cur igitur rurſus ſubjugatis vos peccato per legis obſervationem, quæ non poteſt juſtificare? Et aliter: Eum qui nos detinebat, Chriſtus, non lex vicit, & apud eum qui victoriam eſt adeptus, oportet eſſe brabeum, & apud vos, qui eſtis corpus Chriſti. Quomodo igitur hoc legi attribui permittitis? Eſt enim perſpicuum, ſi Judaïzemus, nos adhuc habere legem Dominum noſtrum, & per illam ſervari expectamus. Si autem lex eſt umbra; Chriſti verò res, corpus,

Τὸ δὲ σῶμα Χριστοῦ. Μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβευέτω,] Οἱ μὲν εἰς τὸ, Χριστοῦ, σίζουσι τελείαν, ἵν' ᾖ τὸ λεγόμενον· Τὰ μὲν παλαιὰ σκιά εἰσι· τὸ δὲ σῶμα, τουτέστιν, ἡ ἀλήθεια, Χριστοῦ. Ὥστε τί δεῖ σκιὰν κρατεῖν, τοῦ σώματος παρόντος; Οἱ δὲ συναπτουσι τοῖς ἑξῆς, ἵνα νοῶμεν οὕτω· Τὸ δὲ σῶμα Χριστοῦ, τουτέστιν, ὑμᾶς, μηδεὶς καταβραβευέτω, τουτέστιν, ἐπηρεαζέτω. Καταβραβεύειν γάρ ἐστιν, ὅταν μὲν ἕτερος νικᾷ, ἕτερος δὲ λαμβάνῃ τὸ βραβεῖον. Καὶ ὑμεῖς οὖν νενικήκατε τὸν διάβολον, καὶ διὰτοῦτο ἐστὲ· τί πάλιν ὑποτάσσετε ἑαυτοὺς τῇ ἁμαρτίᾳ διὰ τοῦ νόμου τηρεῖν, τὸ μὴ δυνάμενον δικαιῶσαι; Καὶ ἄλλως· τὸν κατέχοντα ἡμᾶς, ὁ Χριστὸς, ἀλλ' οὐχ ὁ νόμος ἐνίκησε, καὶ παρ' ἐκείνῳ δεῖ τὸ βραβεῖον τοῦ νενικηκότι, καὶ παρ' ὑμῖν, οἵ ἐστε σῶμα Χριστοῦ. πῶς οὖν τῷ νόμῳ τοῦτο διδόμενον παρέχεσθε; Πρόδηλον γὰρ, ὅτι εἰ καὶ Ἰουδαΐζομεν ἔτι, τὸν νόμον ἔχομεν δεσπότην, καὶ ὑπ' ἐκείνου σώζεσθαι δοκοῦμεν. Εἰ δὲ ὁ μὲν νόμος, σκιὰ, τὰ δὲ τοῦ

ὑπ. β' ἔστι.

τῦ Χριςῦ, σῶμα, ἔδῃ πρότερον ἡμᾶς τῇ σκιᾷ ἐνῃπαθῶσαι. Εἰκότως ἄρα ἐπ' ἐσχάτων ἐσαρκώθη, ὅῃ ὃ ἡμᾶς προσαγάγῃ.

18 Θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων, ἃ μὴ ἑώρακεν ἐμβατεύων,] Ὅτε ἐπλήρωσιν αὐτοὺς θυμοῦ, ὅῃ τῦ δεῖξαι, ὅτι καταβεβλημένον καὶ ἐπηρεάζον), τότε διηγεῖται ὃ αἱρετικὸν δόγμα, καί φησιν, ὅτι θέλουσιν ἡμᾶς καταβεβλῆσθαι διὰ ταπεινοφροσύνης δοκήσεως. Ἔλεγον γάρ, ὅτι ἀνάξιόν ἐστι τῆς μεγαλοπρεπείας τῦ μονογενοῦς, ὃ προσάγειν ἡμᾶς * τῷ Πατρὶ, καὶ μεῖζον ἢ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην σμικρότητα. Ὅθεν εὐλογώτερόν, φασίν, ἐστι λέγειν, ὅτι οἱ ἄγγελοι συνεργήσωσι τῇ ἡμετέρᾳ προσαγωγῇ. Ἐκ τούτου δὲ εἰσῆγον τὴν τῶν ἀγγέλων θρησκείαν, καὶ ἔπειθον τοὺς ἀφελεστέροις τούτοις προσέχειν, ὡς σεσωκόσιν ἡμᾶς. καὶ μηδέποτε ἰδόντες ἀγγέλους, οὕτω διεβεβαιοῦτο περὶ τούτων, ὡς ἰδόντες αὐτούς.

* τῷ μονογενῆ.

Εἰκῇ φυσιόμενος ὑπὸ τῆς νοὸς τῆς σαρκὸς αὐτῦ.] Μάτην, φησὶν, ὅδε ὡς δόγματι πεφύσηται ὑπὸ σαρκικῆς διανοίας, ἀ πνευματικῆς. πῶς γὰρ ἀ σαρκικοῦ νοὸς καὶ παχέος, ὃ ἀθετήσαι τὰ ὑπὸ Χριςοῦ λεχθέντα; Οὕτως ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥςε τὸν υἱὸν αὐτῦ ἔδωκεν ὑπὲρ τῦ ἀνθρώπων. Καὶ πάλιν· Ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἁγιάζω ἐμαυτόν. Καὶ, Τὰ ψυχά μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων. Καὶ, Ἄλλα πρόβατα ἔχω, καὶ ἐκεῖνά με δεῖ ἀγαγεῖν· καὶ μυρία ὅσα. Πῶς οὖν ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι ἐν ταπεινοφροσύνῃ; Δοκήσει, καὶ οὐκ ἀληθινῇ. Ἄλλως, φυσιοῦνται μὲν ὡς δογματίσαι, ἀνιάμενοι, καὶ μὴ δεχόμενοι διδασκθῆναι ὃ ἀληθές. Σωιζῶσι δὲ ὃ οἰκεῖον δόγμα διὰ ταπεινοφροσύνης, ὃ κατ' ἰδίαν αὐτοῖς ἔχουσιν, οὐχ ὡς λέγοντες, ὅτι μεῖζον ἢ κατὰ ἀνθρώπους, ὃ σφαγιασθῆναι ὑπὲρ ἡμῶν τὸν μονογενῆ.

19 Καὶ ὃ κρατῶν τὴν κεφαλήν, ἐξ ὃν πᾶν ὃ σῶμα διὰ τῶν ἁφῶν καὶ συνδέσμων ἐπιχορηγούμενον καὶ συμβιβαζόμενον, αὔξει

nos umbræ priùs assuefactos esse oportebat. Meritò igitur in novissimis temporibus incarnatus est, ut nos ad Patrem adduceret.

18 *Volens in humilitate, & religione Angelorum, quæ non vidit ambulans,*] Postquam implevit eos indignatione, ostendens quòd brabeo priventur, necnon injuriâ afficiantur, tunc hæreticum dogma enarrat, Volunt vos fraudare, inquiens, per humilitatem apparentem. Dicebant enim indignum esse majestate Unigeniti, quòd per Unigenitum aduceremur ad Patrem, essèque majus quàm ut humanæ tenuitati conveniat. Unde, inquiunt, commodius est dicere, quòd Angeli nostræ adductioni inservierint. Hinc autem Angelorum cultum introducebant, & simplicioribus persuadebant, ut iis adhiberent animum, tanquam iis qui nos servâssent. Et qui nunquam Angelos conspexerant, sic de illis asseverabant, tanquam eos vidissent.

Frustra inflatus sensu carnis suæ.] Frustra, inquit, inflatus est propter isthuc dogma à carnali sua cogitatione, non spirituali. Quomodo enim non carnalis adeóque crassæ mentis est, aspernari ea quæ à Christo dicta sunt? *Sic Deus mundum dilexit, ut filium suum daret pro hominibus:* & iterum, *Pro ipsis ego meipsum sanctifico:* &, *Animam meam pono pro ovibus:* &, *Alias oves habeo, & illas me oportet adducere:* & innumera hujusmodi. Quî igitur suprà dixit, *in humilitate?* De apparente & non verâ loquebatur. Aliter; Intumescunt quidem, ut doctores dogma suum tuentes, nec permittentes ut verum doceantur. Commendant autem proprium dogma per humilitatem, non quam ipsi habent, sed veluti asserentes majus esse quàm hominibus conveniat, Unigenitum pro nobis occîdi. Ioh. 3. 16. Ioh. 17. 19. Ioh. 10. 16. 17.

19 *Et non tenens caput, ex quo totum corpus per nexus & conjunctiones subministratum & constructum, crescit in augmentum*

mentum Dei.] Non continet, inquit, qui hæc tradit, caput, hoc eſt, Filium: ipſe enim eſt caput Angelorum, veluti creator & opifex. Inſuper totius etiam Eccleſiæ caput eſt, cùm ſecundùm hoc ipſum quidem, tum quatenus corpus ipſius ſumus & membra, ipſo nobiſcum in iiſdem communicante. Ex ipſo itaque univerſum corpus Eccleſiæ & ſuum eſſe ſimpliciter habet, & bene eſſe. Si quiſquam ab eo exciderit, ſtatim periit. Quemadmodum enim ſenſitivus ſpiritus à cerebro in totum corpus per nervos diffunditur, & à capite omnis ſenſus eſt & motus: hunc ad modum Eccleſiæ corpus à Chriſto *ſubminiſtratur*, hoc eſt, accipit vitam & augmentum ſpirituale. Quando autem hoc habet? quando *conſtruitur*, hoc eſt, connexionem ad ipſum & cum ipſo habet. Spiritus enim ſanctus per nexus & connexiones ſupeditationem augmenti dat. Nam ſi diſſolutum fuerit, & diſtractum corpus à capite, & non conſtruatur, hoc eſt, non componatur, nequaquam ſpiritûs ſubminiſtratio fiet, neque augmentum Dei, id eſt, optimæ ſecundùm Deum converſationis.

20 *Si mortui eſtis cum Chriſto ab elementis mundi, quid tanquam viventes in mundo decernitis?*] Per baptiſma, inquit, commortui Chriſto, mortui eſtis omni priori vitæ, ut non ampliùs ne ipſis quidem elementis ſerviatis, quibus antea ſubjecti eratis. Quî igitur nunc rurſus, tanquam priorem adhuc vitam viventes, ſubdimini illis? Docemini enim quòd hæc dies fortunata ſit, illa verò infauſta: quæ Græcorum ſunt obſervationes. Quin & illud vide, quomodo tacitè eos carpat dicendo, δογματίζεσθε. Nam inſtar puerorum, inquit, qui nuper diſcere cœperunt, ſedetis, docendi & inſtituendi quid facere oportet.

21 *Ne tetigeris, neque guſtaveris, neque contrectaveris:* 22 *Quæ ſunt omnia in interitum ipſo uſu.*] Aliam ipſorum ob-

τιλὼ αὐξησιν τ Θεου.] Οὐ χρατς, φησιν, ὁ ταῦτα δογματίζων, τιλὼ χεφαλίλω, τυτέσι, τ Υἱόν. αὐλὸς γὰρ ὁ ὅτι χεφαλὴ τ ἀγγέλων, ὡς πτιητὴς καὶ δημιυργός· ἀλλὰ καὶ πάσης τ ἐκκλησίας χεφαλὴ, ἐ χῖ τῦτο μόν, πλιὼ ἀλλὰ καὶ καθὸ σῶμα αὐτυ ἐσμθν ἐ μθὲν, κοινωνήσαντος ἡμῖν τ αὐτυ. Ἐξ αὐτυ τοίνυν πᾶν τὸ σῶμα τ ἐκκλησίας καὶ τὸ εἶ) ἁπλως ἔχῃ, ἐ τὸ ὦ εἶ). ἐαὶ αὐτυ ἐκπέσῃ τις, ἀπόλωλεν θύθυς. Ωσπερ γὰρ τὸ αἰσθητικὸν πνεῦμα ἀπὸ τ ἐγκεφάλυ εἰς πᾶν τὸ σῶμα διαδίδῃ διὰ τ νεύρων, καὶ ἀπὸ τ κεφαλῆς ὅλη πᾶσα αἴσθησις, ἐ πᾶσα κίνησις· ὕτω καὶ τὸ τ ἐκκλησίας σῶμα ἀπὸ τ Χριςυ ὑπουργεῖται, τυτέσι, λαμβάνῃ τὸ ζῆν καὶ αὔξεν πνευματικῶς. Πότε δὲ τῦτο ἔχῃ; ὅτε συμ- "χ. τὸπ.
βιβάζεται, τυτέσι, συνάφειαν ἔχῃ πρὸς αὐτόν. Τὸ γὰρ ἅγιον Πνεῦμα διὰ τῶν ἁφῶν καὶ συνδέσμων τ ὑπουργίαν τ αὐξήσεως δίδωσιν. ὡς εἴγε ἀσύνδετον εἴη καὶ ἀσυναφὲς τὸ σῶμα πρὸς τ κεφαλὴν, καὶ ὃ συμβιβάζεται πρὸς αὐτὸν, τυτέστιν, ὃ συνάπτεται, οὐκ ἂν ὅτε ἡ ὑπουργήσεις τ πνεύματος γένοιτο, ὅτε ἡ αὔξησις τ Θεου, τυτέστιν, ἡ τ κατ Θεὸν πολιτείας τ ἕξεις.

20 Εἰ ἀπεθάνετε συν τῳ Χριςῷ ἀπὸ τῶν στοιχείων τ κόσμυ, τί ὡς ζῶντες ἐν τῳ κόσμῳ δογματίζεσθε;] Διὰ τ βαπτίσματος, φησι, συναποθανόντες τῳ Χριςῷ, ἀνεχρώσθητε πρὸς πᾶσθαι τὴν πρότερον ζωὴν, ὥςε μηκέτι μηδὲ τοῖς στοιχείοις δουλεύειν, οἷς πρόσθεν ὑπετάχθητε. Πῶς οὖν πάλιν νῦν, ὡς ἐν τῇ πρότερᾳ ζωῇ ζῶντες, ὑποτάσσεσθε τύποις; διδάσκεσθε γὰρ ὅτι ἥδε ἡ ἡμέρα δεξιὰ, ἥδε ἀποφράς. ἄτινά ἐστιν Ελληνικὰ παραγγέλματα. Ορα δὲ πῶς ῥῆμα αὐτοῖς ἐγκωμιαστὸν, δογματίζεσθε, εἶπεν. ὡς γὰρ παιδία ἀρτιμαθῆ καθῆσθε, φησι, δογματίζόμενοι καὶ νομοθετούμενοι τί δεῖ ποιεῖν.

21 Μὴ ἅψῃ, μηδὲ γεύσῃ, μηδὲ θίγῃς· 22 Ἅ ἐστι πάντα εἰς φθορὰν τῇ ἀποχρήσει.] Καὶ ἄλλως παραπήρησιν

αὐτῶν

λέγῃ, τῇ τῇ βρωμῇ, Ιουδαϊκωτέρῳ μᾶλλον, ὡς περιῶν ἢ τῶν ἡμερῶν, Ελληνικῇ. Τὸν τύφον ὃν τῶν δογματιστῶν καταστέλλων, φησίν, ὅτι μὲν μεγάλα τινὰ ταῦτά ἐστιν, ἀλλ' εἰς φθορὰν καταλήγοντα τοῖς χρωμένοις. Φθερόμενα γὰρ ἐν τῇ" γαστρὶ, διὰ τῆς ἀφεδρῶνος ἐκπορεύεται. Οὔτε οὖν ὠφελοῦσιν αὐτὰ καθ' αὑτὰ, οὔτε βλάπτουσι. "κοπρικά.

Κατὰ τὰ ἐντάλματα καὶ διδασκαλίας τῶν ἀνθρώπων.] Οὐκ εἰσὶ θεῖα διδάγματα ταῦτα, ἀλλὰ ἀνθρώπων ἐντάλματα. Τί οὖν; ὁ νόμος οὐκ ἔστι" Θεοῦ διδασκαλία; ἰδοὺ μέν, ὅτε" εἶχε καιρὸν, νῦν δὲ οὐκ ἔστιν, ὡς μὴ καιρὸν ἔχων. Ἢ ὅτι πρεπτίουν αὐτὸν οἱ παρ' Ιουδαίοις πρεσβύτεροι, παραδιδόντες ἔξω τοῦ νόμου, ὡς καὶ ὁ Κύριος ἐν εὐαγγελίοις φησίν. Ἢ τὰ τῶν Ελλήνων αἰνίττεται. "θεῖα. "καὶ ἰδοὺ καιρός.

23 Ἅτινά ἐστι λόγον μὲν ἔχοντα σοφίας ἐν ἐθελοθρησκείᾳ, καὶ ταπεινοφροσύνῃ, καὶ ἀφειδίᾳ σώματος, οὐκ ἐν τιμῇ τινι πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκός.] Λόγον ἔχουσι σοφίας, ὡς δυνάμιν, οὐδὲ δηλῶσαι. Δοκεῖ γὰρ ὁ ταῦτα δογματίζων εὐλαβής τις εἶναι, καὶ μέτριος, καὶ τοῦ σώματος καταφρονῆσαι, διὰ τὸ ἀπέχεσθαι βρωμάτων. Καίτοι ὁ Θεὸς ἐτίμησε τὸ σῶμα, καὶ τὰ βρώματα δέδωκεν, ὡς δεῖ ἡ σὰρξ δι' αὐτῶν πληρουμένη σωίζεται, καὶ κρατεῖ τῶν παθῶν ἐκουσίως· αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐν τιμῇ τῶν σωμάτων χρῶνται, ἀποστεροῦντες αὐτὸ, καὶ τὴν ἐξουσίαν ἀφαιρούμενοι, καὶ μὴ συγχωροῦντες ἐκουσίως κρατεῖν.

Secundùm præcepta & doctrinas hominum.] Non sunt divinæ institutiones hæ, verùm hominum mandata. Quid igitur? nonne lex est doctrina Dei? Erat quidem, cùm suo tempore vigeret: hodie autem non est, cùm tempus ejus expletum est. Vel quia corrumpebant eam apud Judæos seniores, traditiones extra legem imponentes, perinde ac Christus in Evangelio ait. Vel Græcorum dogmata denotat.

23 *Quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ in superstitione, & humilitate, & in non parcendo corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis.*] *Rationem* habent sapientiæ, non virtutem, neque veritatem. Videtur enim is qui hæc tradit, pius aliquis esse, & moderatus, corpúsque suum adspernari, propterea quòd à cibis abstineat. Atquì Deus corpus honoravit, cibósque dedit, ut caro illis impleta consistat, affectibúsque sponte dominetur: verùm ipsi non utuntur corpore in honore, privantes ipsum, & potestatem auferentes, nec permittunt ei ut sua sponte imperium exerceat.

ΚΕΦ. γ.

Εἰ οὖν συνηγέρθητε τῷ Χριστῷ, τὰ ἄνω ζητεῖτε, οὗ ὁ Χριστός ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καθήμενος. 2 Τὰ ἄνω φρονεῖτε, μὴ τὰ ἐπὶ γῆς.] Εἰπὼν, ὅτι ἀπεθάνετε σὺν Χριστῷ, δηλονότι τῷ βαπτίσματος δηλονότι, καὶ τὸ συνεπόμενον δεῖ νοεῖν ὅτι καὶ συνηγέρθητε, (τὸ γὰρ

CAP. III.

IGitur si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens. 2 *Quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram.*] Cùm dixisset, *Mortui estis cum Christo*, per baptismum videlicet, ac tacitè subintelligendum innuisset, quòd & simul excitati estis, (Baptisma

ptiſma enim, ut per ſubmerſionem, mortem; ſic per emerſionem, reſurrectionem ſignificat) nunc infert: Si ſurrexiſtis unà cum Chriſto, debetis poſthac in ſupernis eſſe, ubi ille, ubi non eſt obſervatio: ac cœleſtia ſapere. Nam hæc quæ de cibis præcipiuntur atque diebus, terreſtria & corporea ſunt, nihil altum aut ſpirituale habentia; ſiquidem terrenorum hominum ſunt mandata. Non autem contentus fuit, *Superna*, dicere: neque, *Ubi Chriſtus eſt*: ſed adjecit, *In dextra Dei ſedens*, quò magis à terra noſtrum animum abducat.

3 *Mortui enim eſtis, & vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo.*] Ipſos utrinque præparat, ne quæ hîc ſunt quærant, tum ex morte, tum ex vita. Mortui enim eſtis, inquit, rebus inferioribus: ergo eas quærere non debetis. Rurſus, vita veſtra in ſupernis eſt, quare & ſuperna curate. Contendit enim oſtendere, quòd in ſupernis ſedeant ipſi, aliamque vivant vitam, quæ in Deo eſt; nimirum haudquaquam oculis conſpicuam. Non apparet Chriſtus: ſic neque vita veſtra apparet. Quare ergo apparentia quæritis? Hæc autem præſtruit, ut mox in moralem incidat ſermonem. Solet enim, dum aliud aſtruit, ad alia tranſilire, ut in Epiſtola ad Corinthios, cùm de iis qui cœnas præoccupabant, differeret, repentè in myſteriorum traditionem delapſus eſt.

4 *Cùm Chriſtus autem apparuerit, vita veſtra: tum & vos apparebitis cum ipſo in gloria.*] In ſecundo adventu manifeſtabitur Chriſtus, & omnibus oſtendetur Deus, in gloria ſimul cum Angelis adveniens: nunc enim uſque adeò abſconditus eſt, ut & hoc nomine criminetur. Tum igitur & vos manifeſtabimini: non ſimpliciter, ſed, *in gloria*. Quare diem illam deſiderate, non hanc; in illam vivere ſtudete. Tum enim vera manifeſtabitur vita veſtra: preſens enim, mors eſt: ſiquidem

βάπτισμα, ὥσπερ ἀφ' τῆς καταδύσεως, θάνατον, ὅτω ἀφ' τῆς ἀναδύσεως τ ἀνάστασιν τυποῖ,) νυῶ "εἰσ- "χ. δῦναι. "χ. σωμα-
άγλ, ὅτι εἰ συνηγέρθητε τῷ Χριστῷ, χ. τ.
ὀφείλετε λοιπὸν ἄνω εἶ), ἔνθα κἀκεῖνος,
ἔνθα οὐκ ἔστι προκατήρησις· χ τὰ ἀφάνια φρονεῖν. ἐπεὶ ταῦτα τὰ περὶ βρωμάτων χ ἡμερῶν, γήινά εἰσι χ σωματικά, χ σαρκὸν ὑψηλὸν χ πνευματικὴν ἔχοντα. ἀνθρώπων γὰρ γήινων εἰσὶν ἐντολαί. Οὐκ ἠρκέσθη ὁ Χς, ἄνω, εἰπεῖν, σαρκί, ὅ ὁ Χριστός ἐστιν· ἀλλὰ προσέθηκεν, ἐν δεξιᾷ καθήμενος τοῦ Θεοῦ, ἵνα πλέον τι ἀποσπάσῃ τ νοῦν ἡμῶν ἀπὸ τ γῆς.

3 Ἀπεθάνετε γάρ, φ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπ) σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ.] Ἑκατέρωθεν αὐτοὺς προσκυλίζει μὴ ζητεῖν τὰ ἐντεῦθεν, χ ἐκ τ νεκρώσεως, χ ἐκ τ ζωῆς. Ἀπεθάνετε γάρ, φησι, τοῖς κάτω· "οὐκοῦν οὐχ ὀφείλετε ζητεῖν ταῦτα. Πάλιν, ἡ ζωὴ ὑμῶν ἄνω· ὥστε φ τὰ ἄνω φρονεῖτε. Φιλονεικεῖ γὰρ δεῖξαι αὐτοὺς καθημένους ἄνω, φ ἄλλως ζῶντας ζωλῷ, τ ἐν τῷ Θεῷ, τ μὴ φαινομένῳ. Μὴ φαίνε) ὁ Χριστός· ὅτως οὐδὲ ἡ ζωὴ ὑμῶν φαίνε). Τί οὖν ζητεῖτε τὰ φαινόμενα; Ταῦτα γὰρ προκατασκευάζει, ἵνα βαθὺς ἐμπέσῃ εἰς τ ἠθικὸν λόγον. Εἰωθὸς γὰρ αὐτῷ ἄλλα κατασκευάζοντι εἰς ἄλλα "χ. ἄλλο. μεταπηδᾶν, ὡς χ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους περὶ τῶν προλαμβανόντων ἐν τοῖς δείπνοις σκανδαλισθέντος, ἐκπίπτειν ἀθρόως εἰς τ τῶν μυστηρίων παράδοσιν.

4 Ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ, ἡ ζωὴ ὑμῶν, τότε χ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ.] Ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ φανεροῦται ὁ Χριστὸς, φ πᾶσι δείκνυται "Θεὸς, ἐν δόξῃ ἐρχόμενος "χ. Χριστὸς. μετὰ τῶν ἀγγέλων. νυῶ γὰρ τοσοῦτον κέκρυπται, ὥστε χ σκανδαλίζεται. Τότε οὖν χὴ ὑμεῖς φανερωθήσεσθε· ἀχ ἁπλῶς, ἀγλά, ἐν δόξῃ. Ὥστε ἐκείνην ζητεῖτε τ ἡμέραν, μὴ ταύτην· πρὸς ἐκείνην ζῆν σπεύδετε. Τότε γὰρ ἡ ἀληθινὴ ζωὴ ὑμῶν φανεροῦται· ἡ γὰρ νυῦ, θάνατος, ὅτι

χὴ

ἐ ἀφ' ἁ φθορᾶς σωνίσα), τ' ῥοῆς καὶ ἀποῤῥοῆς. Μὴ ὑμεὶς ἐνταῦθ' ζητεῖτε τ' δόξας. ἐκεῖ γὰ ἡ δόξα ὑμῶν. Ο μαργαρίτης κέκρυπ) ἕως δ' τ' ὲ φρείῳ· ὅταν δ' τοιοῦτος ἐκφανισθῇ ἐκεῖνο, τότε λάμπ ἐ δόξῃ· ὕτω καὶ ἡμεῖς, ἕως αὐ ἐ τ' φθαρτ' τούτῳ ὠμεν σώματι, ὀφείλομεν ὡς κεκρυμμένοι ζῆν, μὴ δόξαν ζητοιῦντες· ὅταν δ' τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἀφανισθῇ, τότε ἡ δόξα ἡμῶν, ἐὰν ἄξιοι " αὐτῆς φανωμεν ἀφ' τῶν πεφάξεων. "κ. πώποτε.

5 Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ὄντα τ' γῆς.] Οὐκ εἶπεν, ἀπορίψατε, ἀλλὰ, νεκρώσατε, ὥστε μηδὲ ἀναστῆναι. Μέλη δ' ὄντα τ' γῆς, τάχα μ' δ' τὰ σωματικὰ μέλη λέγ· ἃ ὅταν μ' τὰ ὑφάνια μὴ ἐνεργῇ, ὄντα τ' γῆς λέγ) · ὅταν δ' τὰ ὑφάνια ἐνεργῶν) δι' αὐτῶν, ἐκέτ' ὄντα τ' γῆς εἰσιν. οἷον ὅταν μὴ ὁραμεν " κακῶς, ὅταν μὴ ἀκούωμεν, οὐκ ὄντα γῆς ἐσμεν. Τάχα δ' μέλη ὄντα τ' γῆς, ἐ τὰ ἀφ' τῶν μελῶν τοῦ σώματος ὀπιτελούμενα ὄντα τῆς γῆς ἁμαρτήματα, ἃ καὶ ὄντα τῆς γῆς μενά, ἐ ἐνταῦθ φθείρεται· ἐπεὶ τάγε μέλη τοῦ σώματος, εἰ καὶ ἀπὸ τῆς γῆς εἰσιν, ἀλλ' ὅμως ὐ μενά ὄντα τῆς γῆς, καὶ φθείρεται, ἀλλ' ἀφθαρτίζεται αἰσθάμενα. Πῶς δ' εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι συνεταφητε τ' Χριστῷ, ὅτι ἀπεξεδύσασθε τὸ σῶμα τῶν ἁμαρτιῶν τ' σαρκός· νυῖ πάλιν λέγ, νεκρώσατε; Οτι ἡ μ' πρότερα νέκρωσις τοῦ βαπτίσματος ἐν δοῦσα, ἀποτινύσα τὴν ὀ ἡμῖν προσγενομένην ἁμαρτίαν· ἡ δ' νυῖ ἐπανηγμένη νέκρωσις, τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως, τὰς μ' ὸ βάπτισμα ἁμαρτίας ἀφανίζουσα, μᾶλλον δ' μηδὲ ἀναζῆσαι ἐῶσα ὅλως, ἀφ' τοῦ θανατοῦν τὸ φρόνημα τῆς σαρκός. Ωσπερ εἴ τις ἀνδριάντα ῥυπωθέντα ἀναλαβὼν καὶ λαμπρύνας πάλιν, πρᾶγμ τ' ἔχοντι τοῦτον ἐπουδάζειν ἀποτίθεσθαι τὸν ἰὸν, ὃ τὸν ἀποσμηχθέντα πρώτως, ἀλλὰ τ' ὑπογενόμενον μ' ταῦτα.

per corruptionem conſiſtit, per fluxum & refluxum. Honores & gloriam hîc quærere nolite. Nam illic gloria veſtra eſt. Deliteſcit margarita, tantiſper dum in conchyli fuerit: ſimulac verò illud perfractum fuerit, tum in gloria relucet. Hunc ad modum & nos, quamdiu in corruptibili iſto corpore fuerimus, tanquam latentes vivere debemus, ab omni gloriæ cupiditate alieni. Quando autem diſſolutum fuerit hoc corruptibile, tunc erit gloria noſtra, ſi hâc digni per opera viſi fuerîmus.

5 *Mortificate ergo membra veſtra quæ ſunt ſuper terram.*] Non dixit, Abjicite: ſed, *Mortificate*, ita ut nunquam reſurgant. Membra autem ſuper terram, fortè corporis quoque membra dicit; quæ dum cœleſtia minimè operantur, ſuper terram eſſe dicuntur: cùm autem cœleſtia per ipſa perficiuntur, non jam in terra ſunt: ut cùm aut vitiosè non videmus, aut audimus, in terris non ſumus. Fortaſſe autem & membra in terra dicuntur, quæ in terra per membra corporis committuntur peccata, quæ & in terra manent, & ibidem corrumpuntur: quandoquidem corporis ſanè membra, tametſi è terra ſint, non tamen in terra permanent corrumpuntúrque, ſed incorruptibilia erunt, cùm reſurrexerint. At quomodo, cùm ſuprà dixiſſet; *Conſepulti eſtis cum Chriſto, quòd exueritis corpus peccatorum carnis*: nunc iterum dicit, *Mortificate?* Quoniam prior quidem mortificatio baptiſmatis erat donum, quæ peccatum antea in nobis natum interficiebat; quæ verò nunc proponitur mortificatio, noſtræ eſt voluntatis, delens peccata quæ poſt baptiſma admittuntur, imò ne reviviſcere quidem omnino ſinens, eò quòd affectum carnis interimat. Quemadmodum ſi quis ſtatuam æream ſordibus obſitam reſtaurans, ac lucidam reddens, commonefacit eum qui hanc poſſideat, ut ſtudeat deponere rubiginem: non eam quam omnino jam deterſerit, ſed quæ poſthac ventura ſit.

Fornicatio-

Fornicationem,] Ecce interpretatus est quæ sint illa membra: primùm autem istius meminit, quòd hic morbus potissimùm regnet.

Immunditiam, passionem,] Quæ ne dictu quidem sunt honesta, ista seorsim dicere prætermisit; & per immunditiam & passionem omneis complexus est turpium mixtionum species. Verè enim rabies corporis, passio est, & quemadmodum febris, aut vulnus, aut alia ægritudo.

Concupiscentiam malam,] Ecce generatim rursus universum dixit. Omnis enim concupiscentia prava est, præter eam quæ Dei est, divinarúmque rerum, secundùm
Dan. 9.23. quam & Daniel vir desideriorum erat.

Et avaritiam, quæ est simulacrorum servitus.] Primogenitus filius malæ concupiscentiæ, est avaritia: quam idololatriam nominavit, ceu auro & argento ser-
Psa.113.12. vientem. Nam idola gentium, argentum & aurum.

6 *Propter quæ venit ira Dei super filios inobedientiæ.*] Ira & in futuro seculo, & sæpe in præsenti apprehendit tales. Inobedientiæ autem filios dicit, veniâ eos privans, & ostendens quòd non ex ignorantia sint in affectionibus, verùm ex inobedientia, quam sic exercuerunt, ut & seipsos huic traderent in filios, & ex ipsa manifestarentur signarentúrque.

7 *In quibus & vos ambulâstis aliquando, cùm viveretis in illis.*] Non caret encomio hic sermo, tanquam nunc non vivant in his, sed erat quando vivebant in eis. Gentes enim erant.

8 *Nunc autem deponite & vos omnia.*] Quomodo igitur, cùm suprà dixisset, Quondam in iis vivebatis, ac indicans quòd nunc non vivant, rursus dicit, *Deponite omnia?* quî enim deponerent quod non habent? Potest igitur responderi, quòd illud, *Quando vivebatis*, cooperetur ei ad ea quæ nunc dicuntur. Quasi enim hoc innuit, quòd olim quidem dominabatur in vos peccatum, vitámque vestram detine-

Πορνείαν,] Ἰδοὺ ἠρμήνευσέ τινα εἰσὶ τὰ μέλη. Πρώτης δὲ τούτης μέμνηται, διότι καὶ μάλιστα τοῦτο κρατεῖ τὸ πάθος.

Ἀκαθαρσίαν, πάθος,] Παρῆκεν ἰδιικῶς εἰπεῖν ἃ οὐδὲ εἰπεῖν καλόν· καὶ διὰ τὴν ἀκαθαρσίας καὶ τὸ πάθους πάντα συνέφηνε τὰ τῆς αἰσχρῶν μίξεων εἴδη. τὸ γὰρ πάθος ἡ λύσσα τοῦ σώματος, καὶ ὥσπερ πυρετὸς, ἢ τραῦμα, ἢ ἄλλη νόσος.

Ἐπιθυμίαν κακήν.] Ἰδοὺ ἡμικῶς πάλιν ὃ πρῶτον εἶπε. Πᾶσα γὰρ ἐπιθυμία κακή. Ἔστι δὲ καὶ ἐπιθυμία καλὴ, ἡ Θεοῦ, καὶ τῶν τοῦ Θεοῦ. " καθ' ὧν καὶ Δανιὴλ " κεφ. ἀνὴρ ἐπιθυμιῶν ἦν.

Καὶ τὴν πλεονεξίαν, ἥτις ἐστὶν εἰδωλολατρεία.] Ὁ πρωτότοκος υἱὸς τῆς κακῆς ἐπιθυμίας ἡ πλεονεξία ἐστὶν, ἣν εἰδωλολατρείαν ὠνόμασεν, ὡς χρυσίῳ καὶ ἀργυρίῳ λατρεύουσαν. Καὶ τὰ εἴδωλα γὰρ τῶν ἐθνῶν ἀργύρεια καὶ χρύσια.

6 Δι' ἃ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας.] Καὶ ἡ μέλλουσα ὀργὴ, καὶ ἡ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι πολλάκις καταλαμβάνουσι τοὺς τοιούτους. Ἀπειθείας δὲ υἱοὺς αὐτοὺς λέγει, ἀποστερῶν συγγνώμης, καὶ δεικνὺς ὅτι οὐκ ἐξ ἀγνοίας εἰσὶν ἐν τοῖς πάθεσιν, ἀλλ' ἐξ ἀπειθείας, ἵνα ὑπ' αὐτῶν ἐξήσκηνται, ὥστε καὶ υἱοθετῆσαι ἑαυτοὺς τούτῳ, καὶ ἐξ αὐτῆς γνωρίζεσθαι καὶ χαρακτηρίζεσθαι.

7 Ἐν οἷς καὶ ὑμεῖς περιεπατήσατέ ποτε, ὅτε ἐζῆτε ἐν αὐτοῖς.] Μέσῃ ἐγχωμίῳ ὁ λόγος, ὡς νῦν μὲ ζώντων αὐτῶν ἐν τούτοις, ἀλλ' ἵνα ὅτε. ἐθνικοὶ γὰρ " ἦσθε. "κεφ.

8 Νυνὶ δὲ ἀπόθεσθε καὶ ὑμεῖς τὰ πάντα.] Πῶς οὖν αὐτοτέρω εἰπὼν, ὅτε ἐζῆτε, καὶ ἐμφήνας ὅτι νῦν μὲ ζῶσιν, αὖθις φησιν, ἀπόθεσθε τὰ πάντα; Πῶς γὰρ ἂν ἀπόθοιντο ὃ οὐκ ἔχουσιν; Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι καίριόν ὅ, ὅτε ἐζῆτε, συνεργεῖ " αὐτῷ τοῖς τὰ "κ. αὐτοῖς. νῦν λεγόμενα· ὡς ἂν εἰ γὰρ τοῦτο αἰνίττεται, ὅτι πάλαι μὲ ἦρχεν ὑμῶν ἡ ἁμαρτία, καὶ τὸν ζωὸν ὑμῶν κατεῖχε,

καὶ ἐτυφλωμένῃ, περὶ τῦ βαπτίσματος δηλαδὴ, καὶ δυσχερὴς ἰδεῖν ἡ ἀπὸ τῶν παθῶν ἐλευθερία· νυνὶ δὲ διὰ τῦ βαπτίσματος νενεκρωμένης τῆς ἐν ὑμῖν ἁμαρτίας, εὔκολόν ἐστιν ἀποθέσθαι καὶ πάλιν, ὥσπερ ἱμάτιον. Καὶ οὐκ ἔχετε προφασίζεσθαι, ὅτι ὑπὸ τῷ τυφλῶντι ζῆτε καὶ τοῖς πάθεσιν· συνεκρώθητε γὰρ αὐτοῖς.

Ὀργὴν, θυμὸν, κακίαν.] Τὴν μνησικακίαν λέγει κακίαν, ἣν τινες καὶ πικρίαν ὠνόμασαν, ὅταν τις ἐν αὐτῷ τηρῇ τὴν κακίαν, ὡς αὖ ἀμύνασθῶ.

Βλασφημίαν.] Τὰς λοιδορίας οὕτω λέγει.

Αἰσχρολογίαν ἐκ τῦ στόματος ὑμῶν.] Ἐμφατικῶς εἶπε, ὅ, ἐκ τῦ στόματος ὑμῶν· τουτέστι, τὸ ἁγιαζόμενον διὰ τῆς κοινωνίας τῦ Κυριακῦ σώματος. ἄτοπον γὰρ ῥυπαίνεσθαι διὰ βλασφημίας καὶ αἰσχρολογίας τὸ στόμα ὑμῶν, ὃ τὸν Χριστὸν δέχεται.

9 Μὴ ψεύδεσθε εἰς ἀλλήλους.] Χριστὸν ἐνδυσάμενοι, τὸν εἰπόντα, Ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια, πῶς νῦν ἄλλῃ μορφῇ παρείκεσθε, τὴν τῦ ψεύδους; περὶ δηλονὸτι ὅτι ἐκφυγεῖν τὸν χαρακτῆρα ἔξεστιν ὑμᾶς, τὸν ἀπὸ τῆς ἀληθείας ὑμᾶς χαρακτηρίζοντα.

Ἀπεκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν τοῖς πράξεσιν αὐτῦ.] Τί δήποτε μέλη καὶ σῶμα καὶ ἄνθρωπον καλεῖ τὸν διεφθαρμένον βίον, καὶ τὸν ἀναίρετον πάλιν ὁ αὐτός; ἵνα δείξῃ ὅτι τῆς οὐσίας ἡ προαίρεσις κυριωτέρα, καὶ ἀπὸ ταύτης μᾶλλον καλύμμεθα, οὐκ ἀπὸ τῆς οὐσίας. Καὶ ἡ γραφὴ γὰρ ἵππους, καὶ κυνὰς, καὶ ἀλώπεκας ὀνομάζει τοὺς ἀπὸ τῆς προαιρέσεως τοῖς τοιούτοις ζώοις ὁμοιωθέντας. Καὶ εἰς γέενναν ἦ, καὶ εἰς βασιλείαν ἡμᾶς εἰσάγει ἡ προαίρεσις, οὐχ ἡ οὐσία. Παλαιὸν οὖν φησιν ἄνθρωπον, τὴν διεφθαρμένην προαίρεσιν. δεῖ δὲ ἐπῆλθε, σὺν τοῖς πράξεσι, τουτέστι, τὴν προαίρεσιν μετὰ τῶν ἔργων. Παλαιὸν δὲ ὠνόμασε, τὸ αἰσχρὸν αὐτῦ βουλόμενος δεῖξαι, καὶ τὸ δυσειδὲς, καὶ τὸ ἀσθενικόν. Ὅρα δὲ πῶς τῦ παλαιῦ ἀνθρώπου τὰ μέλη καταλέξας· τὸν θυμὸν, δηλονὸτι, καὶ τὸν ψεύδους·

bat, ac tyrannidem exercebat, ante baptiſma videlicet, erátque difficile admodum à peccatis liberari, adeóque affectibus pravis: nunc autem per baptiſma occiſo in vobis peccato, facile eſt deponere affectus, tanquam pallium. Nec eſt quòd prætexatis vos ſub tyranno vitam vivere atque affectibus: eſtis enim eis mortui.

Iram, indignationem, malitiam.] Vindictam malitiam dicit, quam nonnulli amarulentiam nominárunt, quando quiſquam malitiam in ſeipſo ſervat, quò ſeſe ulciſcatur.

Blaſphemiam.] Convicia ſic vocat.

Turpem ſermonem de ore veſtro.] Emphaticè dixit, *ex ore veſtro:* hoc eſt, quod ſanctificatur per communicationem Dominici corporis. Abſurdum enim eſt fœdari per blaſphemiam turpiloquentiámque os veſtrum quod Chriſtum recipit.

9 *Ne mentiamini alter in alterum.*] Chriſtum induentes, qui dixit, *Ego ſum veritas:* quomodo nunc aliâ formâ amicimini, mendacii nimirum? Planum enim hinc fit, quòd illum characterem exueritis, qui vos veritate ſignaverit.

Exuentes veterem hominem cum operibus ſuis.] Quid tandem membra, & corpus, & hominem vocat corruptam vitam, ac rurſus vitam virtutibus inſignem, idem ipſum? Ut oſtendat voluntatem ſubſtantiâ eſſe potiorem, nóſque ab ea potiùs nominari, non à ſubſtantia. Nam ſcriptura equos, canes, & vulpes nominat eos, qui voluntatis & morum fiorum nomine, hujuſmodi belluis facti ſunt ſimiles. Proinde & in gehennam, & ad æternum regnum nos ducit voluntas, non eſſentia. Veterem igitur hominem, corruptam voluntatem dicit: propterea intulit, *cum operibus*, hoc eſt, voluntatem cum operibus. Veterem autem nominavit, turpitudinem ejus, ac deformitatem, & infirmitatem oſtendere volens. Obſerva autem quomodo veteris hominis membra recenſuerit: mentem, per mendacium:

cor, per indignationem: os, & per blaſphemiam & mendacium: oculos & abdita membra, per fornicationem: hepar, per concupiſcentiam: manus, per avaritiam.

10 *Et induentes novum eum qui renovatur in agnitione.*] Novus homo eſt voluntas ſecundùm Deum, quæ non conſeneſcit, ſed nunquam non viget, ad Dei & divinarum rerum agnitionem, & quæ indies magis magíſque nova demonſtratur: ac cùm majorem acceperit cognitionem, pluribúſque donata fuerit, valentiorem ſeſe exhibet.

Secundùm imaginem ejus qui creavit illum.] Hoc eſt, Chriſti; quandoquidem & ipſe ad ſenium non pervenerit. Sed adeò formoſus erat, ut ne dici quidem poteſt: *Speciosus formâ præ filiis hominum.* Peccatum enim non fecit, quod hominem ſenio conficit ac corrumpit. Et nos igitur ab illo conditi ſecundùm imaginem ejus, exuere & abradere debemus, quæ ex peccatis naſcitur, corruptionem & inveterationem. Creationem autem intellige, quæ fit per baptiſmum, & optimam vivendi rationem. Pſal. 44.3.

11 *Ubi non eſt Græcus, & Judæus.*] Hoc eſt, proſelytus, & Judæus ex majoribus oriundus.

Circumciſio, & præputium, Barbarus, Scytha, ſervus, liber: ſed omnia, & in omnibus Chriſtus.] En aliud encomium novi ſecundùm Chriſtum hominis, quòd neque gentis, neque dignitatis, neque majorum ab ipſo diſcrimen habeatur, ſed Chriſtum ejus eſſe ſignum. In omnibus enim qui vitâ virtutibus conſpicuâ ſunt efformati, omnia eſt Chriſtus, hoc eſt, & genus, & dignitas. Vel aliam ad rationem intelligas licebit: nempe quòd omnes unus Chriſtus facti ſitis, cùm corpus ejus eſtis.

12 *Induite ergo, ſicut electi Dei, ſancti & dilecti.*] Facilem virtutis apparatum ſemper indicat: ut enim pallium,

τ καρδίαν, ὀργὴ τὸ θυμός· ὄστομα, ἢ ὀργὴ τὴ ψεύδους ἢ τ βλασφημίας· τοὺς ὀφθαλμούς, ὀργὴ τ πορνείας, ἢ τὰ κρυπτὰ μέλη· ὁ ἧπαρ, ὀργὴ τ κακῆς ἐπιθυμίας· τὰς χεῖρας, ὀργὴ τ πλεονεξίας.

10 Καὶ ἐνδυσάμενοι τ νέον τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν.] Νέος ἀνθρωπος ἡ κτ Θεὸν προαίρεσις, ἥτις ὐ παλαιοῦται, ἀλλ' ἀεὶ ἀκμάζει πρὸς τὸν τ Θεοῦ ἢ τ θείων ἐπίγνωσιν, ἀεὶ καὶ ἀεὶ νεωτέρα δεικνυμένη· καὶ ὅταν πλείω λάβῃ τ γνῶσιν καὶ μειζόνων ἀξιωθῇ, μᾶλλον ἰσχύσῃ.

Κατ' εἰκόνα τ κτίσαντος αὐτόν.] Τουτέστι, Χριστοῦ. ἐπεὶ καὶ ὁ Χριστὸς ὐ πρὸς γῆρας ἦλθεν, ἀλλ' ὅτως ἦν καλὸς, ὡς οὐδὲ ὅστιν εἰπεῖν· Ὡραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τ ἀνθρώπων. Ἁμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, ἥτις παλαιοῖ καὶ φθείρει. Καὶ ἡμεῖς οὖν οἱ νέῳ σκεύῃ κτισθέντες κατ' εἰκόνα αὐτ, ὀφείλομεν ἀποξύεσθαι τὸν ἐκ τ ἁμαρτιῶν φθορὰν καὶ παλαίωσιν. Κτίσιν δὲ, καὶ τὸν τ βαπτίσματος, ἢ τὸν τ ἀρίστης πολιτείας νόει.

11 Ὅπου οὐκ ἔνι Ἕλλην, ἢ Ἰουδαῖος.] Τουτέστι, προσήλυτος, καὶ Ἰουδαῖος οὐ προγόνων.

Περιτομὴ, καὶ ἀκροβυστία, βάρβαρος, Σκύθης, δοῦλος, ἐλεύθερος· ἀλλὰ τὰ πάντα, ἢ ἐν πᾶσι Χριστός.] Ἰδοὺ καὶ ἄλλο ἐγκώμιον τ κτ Χριστὸν νέου ἀνθρώπου, ὃ μήτε ἔθνους, μήτε ἀξιώματος, μήτε προγόνων "ἀφορίζειν ὀφείλειν ἐν Theo- ἐπιγράφεσθαι αὐτ, ἀλλὰ τ Χριστὸν εἶναι χαρακτῆρα αὐτ. Ἐν πᾶσι γὰρ τοῖς τ ἀρίστου βίου μορφώμασι, τὰ πάντα ὅστιν ὁ Χριστὸς, τουτέστι, καὶ γένος, καὶ ἀξίωμα. ἢ δ ἑτέρως, ὅτι πάντες εἷς Χριστὸς ἐγένεσθε, σῶμα αὐτ ὄντες.

12 Ἐνδύσασθε οὖν, ὡς ἐκλεκτοὶ τ Θεοῦ, ἅγιοι, καὶ ἠγαπημένοι.] Τὸ εὔκολον ἀεὶ δείκνυσι τ ἀρετῆς· ὥσπερ γὰρ ἱμάτιον,

ἐμφυτον, ὅτω καὶ ταύτην ἀναλαβεῖν δυνάμεθα. Ἀλλὰ καὶ ὅτι δεῖ αὐτὴν διηνεκῶς ἔχειν, καὶ ὡς κόσμῳ χρῆσθαι, ὡς ὅ γε μὴ ἔχων ταύτην, ἀχρήμων καὶ ἄκοσμος. Καὶ μετ' εὐκωμίας ἡ προτροπὴ καὶ ὑποφολιχῶς. ἐλέγοντο μὲν γὰρ ἅγιοι, ἀλλ' οὐκ ἐκλεκτοὶ, οὐδὲ "ἠγαπημένοι· ὑμᾶς δὲ ταῦτα πάντα.

"χ. ἠγαπῆσθαι.

Σπλάγχνα οἰκτιρμῶν.] Οὐκ εἶπεν, ἐνδύσασθε ἔλεον, ἀλλὰ, σπλάγχνα "οἰκτιρμῶν· ἅμα μὲν, ἵνα μὴ ἐκείνους ἀξιοτελίσῃ τοὺς ἀξίους οἰκτιρμῶν· ἅμα δὲ, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἀφορήτως δεῖ ὑπεκκαίπεσθαι αὐτοῖς, καὶ οὐχ ὡς ἀδελφοῖς ἀδελφοὶ, ἀλλ' ὡς πᾶσι πατέρες. Μὴ γάρ μοι εἴπῃς, ὅτι ἥμαρτε. Τὰ γὰρ σπλάγχνα ἀφὸ τούτου σε ἀπαιτῶ.

"χ. ἐλέους.

Χρηστότητα, ταπεινοφροσύνην, πραότητα, μακροθυμίαν.] Τῷ φορέσαντι σπλάγχνα οἰκτιρμῶν, ἀναγκαῖον καὶ ταῦτα πρέπον. Τίς γὰρ πατὴρ τοῦτον υἱὸν οὐ χρηστεύεται, οὐ ταπεινοφρονεῖ, μὴ ἐριζων, ἀλλὰ πάντων αὐτῷ προχωρεῖν; τίς δὲ μακροθυμεῖ; Μάθε τὴν τάξιν ἐνθένδε. Ἡ χρηστότης γεννᾷ ταπεινοφροσύνην. ὁ γὰρ χρηστὸς, καὶ ταπεινόφρων. Ἀπὸ ταπεινοφροσύνης, πραότης. ὁ γὰρ ὑπέρφρων, καὶ θυμώδης. Ἀπὸ πραότητος, ἡ μακροθυμία, ὅ ἐστιν ἡ μεγαλοψυχία.

13 Ἀνεχόμενοι ἀλλήλων καὶ χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, ἐάν τις πρός τινα ἔχῃ μομφήν.] Τουτέστι, βασάζοντες ἀλλήλους, καὶ σὺ ἐκεῖνον, καὶ ἐκεῖνός σε· καὶ μὴ πικρῶς ἐξετάζοντες τὰ ἀλλήλων πταίσματα, ἀλλὰ μικρὰ αὐτὰ ἡγούμενοι, καὶ ἄξια προφάσεως. Ὅρα δὲ πῶς καὶ αὐτὸς αὐτὰ ἐξηυτέλισε, μομφὴν εἰπών.

14 Καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἐχαρίσατο ὑμῖν, οὕτω καὶ ὑμεῖς.] Ὅρα ἀεὶ πανταχόθεν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ προτρέπει αὐτοὺς, ἐκεῖνον προτιθεὶς ὑπόδειγμα. Ἀλλ' αἰωτέρω μὲν τὰ ἀλλήλων πταίσματα μικρὰ δοκεῖν ἐποίησε, μομφὴν αὐτὰ καλέσας ψιλὴν· ἐνταῦθα δὲ τὸν Χριστὸν προτίθησι, πείθων

sic & hanc assumere possumus: deinde nos oportere eam assiduè habere, eâque ceu ornamento uti; adeò ut qui hac careat, deformis & indecorus sit. Encomion autem admiscet adhortationi eximium. Nam plerisque contingit, ut sint sancti, sed non electi, neque etiam dilecti sunt: vos autem estis hæc omnia.

Viscera misericordiæ.] Non dixit, Induite misericordiam, sed, *misericordiæ viscera*: partim, ne illos vilipendat, qui digni erant miseratione: partim, ut ostendat quòd ex affectu intimo illis inclinari oportet, & non ut fratres erga fratres, verùm ut parentes erga liberos. Ne enim mihi dicas, quòd peccavit: ob eam namque causam abs te misericordiæ viscera exigo.

Benignitatem, humilitatem, mansuetudinem, longanimitatem.] Qui miserationis viscera induerit, illi necessariò hæc aderunt. Quis enim pater adversùs gnatum suum non est benignus, non moderato est animo, non contendens cum eo, sed nihil non ei permittens? ecquis non est longanimis? Disce hîc optimum ordinem. Benignitas sive comitas generat humilitatem: qui enim bonis moribus est exultus, is etiam est humilis. Ab humilitate, mansuetudo est: qui enim superbus est, is & concitatioris est animi. A mansuetudine longanimitas, id est, magnanimitas.

13 *Supportantes invicem & donantes vobismetipsis, siquis adversùs aliquem habeat querelam.*] Hoc est, portantes vos mutuò, & tu illum, & ille te: & non æmulenter alter alterius lapsus explorantes, sed exiguos eos putantes, dignósque dissimulatione. Expende hîc quomodo ea ipse imminuerit, querelam vocans.

Sicut & Christus donavit vobis, sic & vos.] Ut semper facit, à Christo eos adhortatur, illum in exemplum proferens. At suprà quidem mutuos eorum lapsus exiguos videri fecit, nudam querelam eos appellans. Cùm verò Christum exemplum producit, persuadet nobis, ut etiamsi gran-

dia delicta fuerint, ac etiamsi nos benefactores simus eorum qui nos læserunt, etsi nos magni, ipsi verò infimæ sortis fuerint, nos tamen omnia dimittamus. Neque hoc solùm, verùm ut emoriamur etiam pro iis, & post mortem illis beneficium nostrum testemur, perinde ac Christus post mortem nobis beneficia impertiit. Particula enim illa (*sicut*) hæc omnia exigit.

14 *Super autem hæc omnia charitatem.*] Quia fieri potest, ut qui largiatur, isthuc ex pura dilectione non faciat, sed in speciem & ex hypocrisi; iter nobis ostendit, quo possumus persequi veram largitionem. Potest autem fieri, ut quispiam mansuetus videatur & humilis, nec tamen diligat: propterea inquit, *Super omnia hæc* induite *charitatem.*

Quod vinculum est perfectionis.] Ista si adsit, illa omnia connectit. Sin autem absit, dissolvuntur, & fucus & planè nihil esse deprehenduntur. Quemadmodum enim in domo nisi fuerint colligationes, quæ vincula dici solent, & in corpore nisi fuerint ligamenta, nulla est reliquorum commoditas: hunc ad modum charitas omnia continet perfectionem facientia, citráque hanc nemo est perfectus: verùm etiamsi omnia habere videatur, imperfectus est.

15 *Et pax Dei palmam ferat in cordibus vestris.*] Sæpe cùm injuriâ sumus à quopiam affecti, geminæ apud nos cogitationes certant, altera ad vindictam nos concitans, altera ad longanimitatem. Si pax Dei in nobis steterit, ut justus aliquis certaminis arbiter, hoc est, judex & moderator, dederítque victoriæ palmam ei qui jusserit ut sis longanimis, cessabit adversarius tuus. Ista igitur in vobis palmam ferat, non ira, non contentio, non humana pax (ea enim ex ultione nascitur, & oppugnatione) sed *Dei*, quæ stabilis & indissolubilis, quæ ob nullum bonum mundanum fit, æquè atque Dei erga nos pax, nullius causâ facta est, verùm simpliciter ob clementiam & dile-

ἡμᾶς, κἂν μεγάλα ὦσι τὰ ἁμαρτήματα, κἂν εὐεργέται ὦμεν τῶν ἡμᾶς βλαπτόντων, κἂν ἡμεῖς μεγάλοι, ἐκεῖνοι δὲ μικροὶ, ὅμως πάντα ἀφιέναι. καὶ τοῦτο μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθνήσκειν, καὶ μετὰ θάνατον εὐεργετεῖν, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς εὐηργέτησεν ἡμᾶς καὶ μετὰ θάνατον. Τὸ γὰρ, καθὼς, τοῦτα πάντα ἀπαιτεῖ.

14 Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις τὴν ἀγάπην.] Ἐπειδὴ ἔνι καὶ χαριζόμενον μὴ ἐξ ἀγάπης καθαρᾶς τοῦτο ποιεῖν, ἀλλὰ σχήματι καὶ ὑποκρίσει, δείκνυσιν ὁδὸν, δι' ἧς δυνάμεθα κατορθῶσαι τὸ ἀληθῶς χαρίζεσθαι. Ἔστι δὲ καὶ πρᾶον φαίνεσθαι καὶ ταπεινόφρονα, καὶ μὴ ἀγαπᾶν. διὸ φησιν· Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἐνδύσασθε τὴν ἀγάπην.

Ἥτις ἐστὶ συνδεσμος τῆς τελειότητος.] Πάντα ἐκεῖνά, φησιν, αὕτη συσφίγγει πρόδηλα· ἀπούσης δὲ, διαλύονται καὶ ἐλέγχονται ὑποκρισις ὄντα καὶ σκιά. Ὥσπερ γὰρ ὅτι τῆς οἰκίας, ἐὰν μὴ ὦσιν αἱ ἁρμοττούσης, τὰ συνήθως λεγόμενα δέματα, καὶ ὅτι τοῦ σώματος, ἐὰν μὴ ὦσιν οἱ συνδεσμοι, σκιᾶν ὄφελος τὴν λοιπῶν· οὕτω καὶ ἡ ἀγάπη συνέχει πάντα τὰ τὴν τελειότητα ποιοῦντα, καὶ αὕτη τούτων τέλος σκιὰ, ἀλλὰ κἂν πάντα δοκῇ ἔχειν, ἀτελής ἐστιν.

15 Καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ βραβευέτω ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν.] Υβρισθημεν πολλάκις ὑπό τινος· ἀγωνίζονται πρὸς ἡμᾶς λογισμοὶ δύο, ὁ μὲν εἰς ἄμυναν κινῶν, ὁ δὲ εἰς μακροθυμίαν. Ἐὰν ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ᾖ ἐν ἡμῖν, ὥσπερ τις βραβευτὴς δίκαιος, τουτέστι, κριτὴς καὶ ἀγωνοθέτης, καὶ δῷ τὸ βραβεῖον τῆς νίκης τῷ κελεύοντι μακροθυμεῖν, παύσεται ὁ ἀνταγωνιστής. Αὕτη οὖν βραβευέτω ἐν ὑμῖν, μὴ ὁ θυμὸς, μὴ ἡ φιλονεικία, μὴ ἡ ἀνθρωπίνη εἰρήνη· ἐκείνη γὰρ ἐκ τῆς ἀμυνάσης γίνεται, ἐκ τῆς ἀντιδράσεως· ἀλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ, ἡ βεβαία, ἡ ἀδιάλυτος, ἡ διὰ μηδὲν κοσμικὸν ἀγαθὸν γενομένη, ὥσπερ οὐδὲ ἡ τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς διά τι ἐγένετο, ἀλλ'

ἁπλῶς

ἁπλῶς δεῖ φιλανθρωπίαν καὶ ἀγάπην ἔλυπε τὸν πρὸς ἡμᾶς ἔχοντα. Πῶς οὖν τὸν ἀγάπης μνησθεὶς, πάλιν περὶ τῆς εἰρήνης ἄρχεται καὶ διαλέγεται; Φαίνεται γὰρ περιττὴ ἡ παράκλησις, εἴγε τῇ ἀγάπῃ καὶ ἡ εἰρήνη ἐμπεδεύεται. Ἐστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι ἐπεὶ πολλάκις ἐγκαλεῖ καὶ φίλος τῷ φίλῳ, καὶ ἀπὸ "πολλῆς ἀγάπης καὶ φιλονεικίαι καὶ ὕβρεις καὶ μάχαι ἐγείρονται, διὰ τοῦτο, φησὶν, ἐβουλόμην, ἀλλὰ μετὰ τῆς ἀγάπης καὶ τὴν εἰρήνην ἔχετε τοῦ Θεοῦ, πάντα καταπαύσασαν καὶ κρίνασαν.

" κ. φιλεπιτιμίας.

Εἰς ἣν καὶ ἐκλήθητε ἐν ἑνὶ σώματι.] Τουτέστιν, εἰς εἰρήνην καλῶν ὁ Χριστὸς, ἐποίησεν ἡμᾶς ἓν σῶμα, κεφαλὴ αὐτὸς γενόμενος. Διὰ τί γὰρ ἄλλο ἐσμὲν ἓν σῶμα, ἢ ἵνα ὡς μέλη ὄντες ἀλλήλων ταύτην τηρῶμεν, καὶ μὴ διϊστώμεθα; Ἢ ὅτι ὅτι τῇ εἰρήνῃ ἐκλήθητε, τουτέστι, μυρίων ἀγαθῶν ἠξιώθητε διὰ τῆς εἰρήνης. Εἰ μὴ γὰρ εἰρηνεύσαμεν πρὸς Θεὸν, οὐκ ἂν ἐκλήθημεν ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ δοῦλοι αὐτοῦ εἶναι, καὶ τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ μετέχειν.

Καὶ εὐχάριστοι γίνεσθε.] Τοῦτ' ἔστιν εὐχάριστον εἶναι, τὸ ὁμοίως χαρίζεσθαι τοῖς ὑποδούλοις, ὥσπερ αὐτοῖς ὁ Θεός. Ὁ γὰρ τῷ Θεῷ χάριν ὁμολογῶν, ὡς ὑπ' αὐτοῦ ἀφεθεὶς, οὐκ ἀμνησίαν τῶν ἀδικημάτων. ὡς ὅταν ἀμνησικακῶν, καὶ "μέμνηται ὧν αὐτὸς οὐκ ἔπαθε· κατ' ἐκεῖνον τὸν ἀφεθέντα μὲν μυρίων ταλάντων, μὴ ἀφέντα δὲ τὰ ἑκατὸν δηνάρια. Εὐχαριστῶμεν τοίνυν ὅ, τι δ' ἂν πάσχωμεν, καὶ πρὸ ὅτου δήποτε, καὶ μαρτυρίου στέφανον λήψόμεθα.

" κ. μνησικακεῖν ἔοικεν ὁ ἐπαθεν αὐτός.

16 Ὁ λόγος τοῦ "Χριστοῦ ἐνοικείτω ἐν ὑμῖν πλουσίως.] Δείκνησιν ἡμῖν ὁδὸν δι' ἧς εὐχάριστοι ἐσόμεθα. ἐὰν γὰρ ἐνοικῇ ἐν ἡμῖν ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ, τουτέστιν, ἡ διδασκαλία, τὰ δόγματα, αἱ προαιρέσεις, δι' ὧν διδάσκει ἡμᾶς καταφρονεῖν τῆς παρούσης ζωῆς, καὶ τῶν ἐνταῦθα ἀγαθῶν, κἂν δεινὰ τὰ δυσχερῆ ἐπέλθωμεν, ἀλλὰ πάντα καρτερῶς φέροντες, εὐχαριστήσομεν ὅτι τοῖς συμβαίνουσιν

" κ. Θεοῦ.

ctionem solvit inimicitiam quam erga nos habebat. Quî verò, cùm charitatis meminisset, rursus de pace disputare incipit? Videtur enim supervacanea hæc esse admonitio, cùm sub charitate pax etiam contineatur. Potest igitur dici, quòd cùm non rarò amicus amicum accuset, atque ex abundanti dilectione contentiones, injuriæ, & pugnæ oriantur; Non hoc, inquit, volo, sed unà cum dilectione pacem Dei habete, omnia cùm ordinantem, tum judicantem.

In quam vocati estis in uno corpore.] Hoc est, ad pacem vocans Christus, fecit nos unum corpus, caput ipse factus. Etenim quam aliam ob causam sumus unum corpus, quàm ut veluti membra alter alterius, pacem hanc servemus, & non dissideamus? Vel quia ad pacem vocati estis, hoc est, innumeris bonis estis donati per pacem. Nisi enim pacem habuissemus apud Deum, non essemus vocati ab eo ut servi ejus essemus, bonorúmque ejus participes.

Et grati estote.] Istud est gratum esse, talem sese gerere erga conservos, qualem se erga ipsum exhibuit Deus. Qui enim Deo gratias agit, quòd sibi noxam remiserit, is non facilè ulciscetur sese de eo à quo sibi injuria facta est: sicut is qui vindictam sumit, non meminit quantis ipse sit beneficiis affectus, juxta illum, cui cùm dimissa essent decem millia talentorum, centum denarios dimittere tamen noluerit. Gratias igitur agamus quodcunque patiamur, & à quocunque, & martyrii coronam accipiemus. Matth. 18.

16 *Verbum Christi inhabitet in vobis abundè.*] Viam nobis præmonstrat, per quam grati erimus. Si enim in nobis habitet verbum Christi, hoc est, doctrina, dogmata, & admonitiones, quibus nos docet cùm præsentem vitam, tum bona ejus aspernari, nulli molestiæ cedemus, verùm omnia constanter ferentes, gratias agemus ob ea quæ nobis obvenient. Non

dixit autem ſimpliciter, *Sit in vobis* : ſed, *Inhabitet*, &, *abundè*. Si enim opulenti fuerimus in cognitione Scripturarum, omnes calamitates æquo animo ferenius, perinde ac dives, in pecuniis jacturam ferre poteſt.

In omni ſapientia.] Hoc eſt, in omni virtute. Sapientiam enim virtutem appellat, ſicut & peccatum inſipientiam
Pſal.13.1. David : *Dixit inſipiens in corde ſuo :* &,
Pſal.37.5. *Putruerunt cicatrices meæ à facie inſipientiæ meæ.*

Docentes & commonentes vos ipſos Pſalmis, & hymnis, & canticis ſpiritualibus.] Quia lectio laborem habet, multúmque illi moleſtiæ ineſt, non ad hiſtorias duxit, verùm ad Pſalmos, ut ſimul & animum canendo oblectes, laborémque fallas. Pſalmis autem Hymnos ſubjunxit, ceu rem quampiam perfectiorem : Pſallere namque, hominum ; Hymnos verò concinere, Angelorum eſt.

In gratia cantantes.] Hoc eſt, cum gratia & voluptate ſpirituali. Ut enim humanæ cantilenæ gratiam habere videntur, etiamſi non ſpiritualem : hunc ad modum divinæ ſpiritualem habent oblectationem. Vel quia ex dono ſpirituali illis obtigerat ut canerent.

In corde veſtro Domino.] Non ſimpliciter ore, ſed, *corde*, id eſt, cum attentione. Hoc enim eſt Deo canere ; illud verò, aëri. Aliter, *in corde*, non ad oſtentationem. Nam etſi in foro fueris, potes apud teipſum canere, nemine audiente.

17 *Et omne quodcunque facitis in verbo aut opere, omnia in nomine Domini Jeſu.*] Si edas, ſi bibas, ſi peregrineris, omnia in nomine Dei age, hoc eſt, ipſum adjutorem invocans ; ubi primùm preces ad eum fuderis, tum demum opera tua aggrediaris. Dei nomen dæmones ejicit, & opera tua facilia tibi non reddet ? Vel hoc ait : Dominum Jeſum invocate ; non Angelos ſuperinducite.

σιν. Οὐκ εἶπε ὁ ἁπλῶς, ἔστω ἐν ὑμῖν, ἀλλ', ἐνοικέτω, καὶ, πλουσίως. Ἐὰν γὰρ πλούσιοι ὦμεν ἐν τῇ γνώσει τῶν γραφῶν, πάσας τὰς συμφορὰς εὐκόλως οἴσομεν, ὥσπερ καὶ ὁ πλούσιος, ἐν χρήμασι ζημίαν εὐκόλως φέρειν δυνάμενος.

Ἐν πάσῃ σοφίᾳ.] Τουτέστιν, ἐν πάσῃ ἀρετῇ. Σοφίαν γὰρ τὴν ἀρετὴν φησιν, ὥσπερ καὶ τὴν ἁμαρτίαν ἀφροσύνην ὁ Δαβίδ· Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ. καὶ, Πρόσχεσθε οἱ μώλωπές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου.

Διδάσκοντες καὶ νουθετοῦντες ἑαυτοὺς ψαλμοῖς, καὶ ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς.] Ἐπειδὴ ἡ ἀνάγνωσις ἔχει πόνον καὶ πολὺ τὸ φορτικὸν, οὐκ ὅτι ἱστορίας ἦγαγεν, ἀλλ' ὅτι ψαλμούς, ἵνα ὁμοῦ καὶ τέρπῃς τὴν ψυχὴν ᾄδων, καὶ ἀποκλέπτῃς τὸν πόνον. Μετὰ δὲ τοὺς ψαλμοὺς, τοὺς ὕμνους τέθεικεν, ὡς τελειότερόν τι πρᾶγμα. Τὸ μὲν γὰρ ψάλλειν, τῶν ἀνθρώπων· τὸ δὲ ὑμνεῖν, τῶν ἀγγέλων.

Ἐν χάριτι ᾄδοντες.] Ἀντὶ τοῦ, μετὰ χάριτος καὶ ἡδονῆς πνευματικῆς. Ὥσπερ γὰρ τὰ ἀνθρώπινα ἄσματα χάριν ἔχειν δοκοῦσιν, εἰ μὴ πνευματικῶς, οὕτω τὰ θεῖα, πνευματικῶς. Ἢ ὅτι καὶ ἀπὸ χαρίσματος εἶχον τὸ ᾄδειν.

Ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Κυρίῳ.] Οὐχ ἁπλῶς τῷ στόματι, ἀλλ' ἐν τῇ καρδίᾳ, ὅ ἐστι, μετὰ προσοχῆς. τοῦτο γάρ ἐστι τῷ Θεῷ ᾄδειν, σκηνὴ δὲ τῷ ἀέρι. Καὶ ἄλλως, ἐν τῇ καρδίᾳ, μὴ πρὸς ὑπόδειξιν. Κἂν γὰρ ἐν ἀγορᾷ ᾖς, δυνασαι κατὰ σαυτὸν ᾄδειν μηδενὸς ἀκούοντος.

17 Καὶ πᾶν ὃ ἂν ποιῆτε ἐν λόγῳ ἢ ἔργῳ, πάντα ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ.] Ἐὰν ἐσθίῃς, ἐὰν πίνῃς, ἐὰν ἀποδημῇς, πάντα ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ πρᾶττε, τουτέστιν, αὐτὸν καλῶν βοηθὸν, πρότερον αὐτῷ εὐχόμενος, καὶ ὅτων ἅπτου τοῦ ἔργου. Τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα δαίμονας ἐκβάλλει, καὶ τὰ πράγματα οὐκ εὐπρίστως ἔχει; ἢ τοῦτό φησιν, ὅτι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ὀνομάζετε· μὴ τοὺς ἀγγέλους ἐπάγεσθε.

Εὐχαρι-

" χ. Πνεύματι. Εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ " Πατρὶ δι' αὐτοῦ.] Αν τ' Υἱὸν καλῇς, δι' αὐτοῦ τ' Πατέρα καλεῖς· αὖ τῷ Υἱῷ εὐχαριστῇς, δι' αὐτοῦ τῷ Πατρὶ εὐχαριστεῖς. Η ὅπ ὥσπερ ἡμᾶς αὐτοὺς ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ προσήγαγεν, ὅτω καὶ τὴν εὐχαριστίαν ἡμῶν αὐτὸς προσάγει τῷ Πατρὶ, πάντων τῶν ἀγαθῶν μεσίτης ἡμῖν ὤν.

18 Αἱ γυναῖκες, ὑποτάσσεσθε τοῖς ἀνδράσιν ὑμῶν, ὡς ἀνῆκεν ἐν Κυρίῳ.] Τί δήποτε μὴ ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστολαῖς, ἀλλ' ἐν ταύτῃ, καὶ τῇ πρὸς Εφεσίους, καὶ τῇ πρὸς Τιμόθεον & Τίτον, ταῦτα ἐπιτάττει; Η ὅπι εἰκὸς ἐν ταύταις τ' πόλεσιν εἶ) τισιν ἁμαρτίας διαφοράς· ἢ ὅπι ἐδραία ἦν αὐτοῖς ἡ ἐκκλησία, & τὰ ἄλλα αὐτοῖς κατώρθωτο, καὶ λοιπὸν περὶ τούτων διαλέγεται. Τοῖς δ' ἄλλοις ἐλλιπόντων δογμάτων ὑψηλοτέρων, " ἀναγκαιότερον ἦν δι' ἐκείνα γράφειν, τῶν δ' τοιούτων ὑποθήκην ἀμφῆν. Πολλὴ δ' ἡ ἐμφέρεια καὶ ἐν τούτοις ταύτῃ τῇ ἐπιστολῇ καὶ τῇ πρὸς Εφεσίους. Τί δέ ἐστι Ὡς, ἐν Κυρίῳ; αὐτὶ τοῦ, Διὰ τ' Κύριον ὑποτάσσεσθε. Οὐ γὰρ μόνον τὴν ἀπὸ φύσεως ὑποταγὴν ἀπαιτῶ (τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ, ὡς ἀνῆκε, τουτέστιν, ὥσπερ ἐστὶ καθῆκον) ἀλλὰ καὶ τὴν διὰ Θεὸν μάλιστα.

19 Οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας, & μὴ " πικραίνεσθε πρὸς αὐτάς.] Ορα πῶς ὃ καταλλήλων ἑκάτῳ γένει πράγμασ· γυναιξὶ μὲν τὴν ὑποταγήν· ἀνδράσι δὲ, τὴν ἀγάπην. Οὐχ οὕτω γὰρ ἡ * τοῦ ἀρχομένου ἀγάπη πρὸς τ' " ἄρχοντα ζητεῖται, ὡς ἡ τ' ἄρχοντος πρὸς τ' ἀρχόμενον. Απὸ μὲν οὖν τοῦ ἀγαπᾶσθαι, ἡ γυνὴ γίνεται καὶ αὐτὴ φιλική· ἀπὸ δὲ τοῦ διαλύεσθαι, ὁ ἀνὴρ ἐπιεικής. Επειδὴ δέ ἐστι καὶ ἀγαπῶντα πικραίνεσθαι (μάλιστα γὰρ αἱ πρὸς τὰ φιλτάτα προσωπα μάχαι αὗται πικραί) διὰ τοῦτό φησι, μὴ πικραίνεσθε. τῷ ὄντι γὰρ ἀπὸ πολλῆς πικρίας τοῦτο γίνεται, ὃ διαφασιάζων ἑαυτὸ πρὸς ὃ μέλος αὐτοῦ.

20 Τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γο-

" χ. Πνεύματι. *Gratias agentes Deo Patri per ipſum.*] Si Filium invoces, Patrem invocas per ipſum : ſi Filio gratias agis, per ipſum etiam Patri gratias agis. Vel quemadmodum nos ipſos Filius ad Patrem adduxit, ſic & ipſe gratiarum actionem noſtram ad Patrem perfert, omnium bonorum mediator nobis exiſtens.

18 *Mulieres, ſubditæ eſtote viris veſtris, ſicut oportet in Domino.*] Cur non in omnibus Epiſtolis, ſed in hac, & ad Epheſios, & ad Timotheum ac Titum hæc præcipit? Vel quia veriſimile eſt quòd in his urbibus tales diſſenſiones fuerint : vel quia firma erat hîc Eccleſia, ac reliqua apud eos bene habebant, & quod reliquum erat, de hiſce loquitur. Aliis verò in altioribus dogmatibus defectum patientibus, magis erat neceſſarium de iis ſcribere, ac hujuſmodi adhortationes prætermittere. Magna autem in hiſce ſimilitudo eſt Epiſtolæ ad Epheſios cum hac. Quid autem eſt, *In Domino?* pro eo quod eſt, propter Dominum obedite. Non enim obedientiam naturâ ſolummodo debitam à vobis exigo (hoc enim indicat per hoc quod ait, *ſicut oportet*, hoc eſt, uti convenit) ſed potiſſimùm etiam eam quæ eſt propter Dominum.

" χ. ἀναγκαιότερον. 19 *Viri, diligite uxores, & nolite amari eſſe ad illas.*] Animadverte quomodo ejus quod utrique ſexui competit, commonefaciat : uxores quidem, ut obediant ; maritos verò, ut diligant. Non enim adeò à ſubdito erga principem dilectio quæritur, ut à principe erga ſubditum. Ex eo enim quòd uxor diligatur, diligit & ipſa viciſſim : ac dum ipſa marito inſervit, redditur ei manſuetus. Quia verò fieri poteſt, ut quiſquam diligat, interim tamen exaſperetur, (nam amicorum altercationes ſunt acerbiſſimæ) propterea inquit, *Ne ſitis amari.* Revera enim ex multa hoc fit amarulentiâ, quòd quiſquam diſſideat adversùs membrum ſuum.

" γ. Μὴ πικραίνεσθε.

* Ὑπὸ.

20 *Filii, obedite parentibus per omnia ;*

hoc

hoc enim placitum est in Domino.] Rursus, *in Domino.* Non enim à sola natura nos ista vult facere, verùm quia & Deo visum est, ut mercedem habeamus ceu Dei causâ facientes. Piorum autem parentum liberis verba faciens, dixit, *per omnia*: nam impiis parentibus non est per omnia obtemperandum: non enim quando ad impietatem cogunt, eis est obediendum.

21 *Patres, nolite ad indignationem provocare filios vestros, ne pusillo animo fiant.*] Hoc est, ne omnia quæcunque agunt, amarulenter & exactè inquirite, sed quædam à vobis sunt dissimulanda, ne contentiosiores eos faciatis, atque in mœrorem conjiciatis. Observa autem ejus sapientiam, quomodo infregerit parentes, corúmque viscera inflexerit per hoc quod dixit, *ne pusillo fiant animo.* Universa enim parentum cura in hoc incumbit, ne liberi dejecto sint animo.

22 *Servi, obedite per omnia dominis carnalibus.*] Statim jus obedientiæ ipsum servi nomen attulit: sed, ne illos angeret, addidit, *Dominis carnalibus.* Potior enim tui pars, anima, inquit, est libera; servitus est temporaria: animam igitur potiùs submitte tuam, ut voluntaria sit servitus.

Non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes.] Effice, inquit, ut servitus ex lege debita, ex metu Christi fiat. Cùm enim hero non cernente functus fueris fidelis servi officio, perspicuum est quòd ob Dei oculum isthuc agas: si autem solummodo cùm herus conspexerit, tunc hominibus places. Talis autem si
Psal. 52. 6. fueris, teipsum damno afficies: *Dominus enim dispersit ossa hominibus placentium.*

Sed in simplicitate cordis metuentes Dominum.] Hoc enim est metuere Dominum, quando nemine videnti nihil agimus mali: hæc autem cordis est simplicitas, non ad homines respicere. Qui hominibus igitur placet, non est simplex.

οὖσι χῖ πάντα. τοῦτο γάρ ἐστιν εὐάρεστον ἐν Κυρίῳ.] Γάλιν, ὅ, ἐν Κυρίῳ. ὁ γὰρ ἀπὸ τῆς φύσεως μόνης βάλλῃ ἡμᾶς ταῦτα ποιῆν, ἀλλὰ καὶ ὅτι τῷ Θεῷ δοκεῖ, ἵνα καὶ μισθὸν ἔχωμεν, ὡς ἀλλὰ τὸν Θεὸν πιστεύοντες. Εὐσεβῶν ὁ πατέρων παισὶ διαλεγόμενος, εἶπε ὅ, χῖ πάντα. ἐπεὶ τοῖς γε ἀσεβέσι παρεάσιν οὐ χῖ πάντα δεῖ ὑπακούειν. ὁ γὰρ δὴ καὶ ὅτε εἰς ἀσέβειαν ἐκβιάζον), μὴ πείθειν.

21 Οἱ πατέρες, μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἵνα μὴ ἀθυμῶσι.] Τοῦτέστι, μὴ πάντα ὅσα ποιοῦσι, ἀκριβῶς ἐξετάζετε· ἀλλ' ἔστιν ἃ καὶ παρορᾶν θέλετε, ἵνα μὴ φιλονικοτέρους αὐτοὺς ποιῆτε, καὶ εἰς ἀθυμίαν ἐμβάλητε. Ὁρᾶ ὁ σοφίαν, πῶς ἐπέκλασε τοὺς γονεῖς, καὶ ἔκαμψεν αὐτῶν τὰ σπλάγχνα διὰ τοῦ εἰπεῖν, ἵνα μὴ ἀθυμῶσι. Τοῖς γὰρ παισὶ πᾶσα σπουδὴ, μὴ ἀθυμῆσι τοὺς παῖδας.

22 Οἱ δοῦλοι, ὑπακούετε χῖ πάντα τοῖς χῖ σαρκὶ κυρίοις.] Εὐθέως διορίζωμα τοῦ ὑπακούειν αὐτοῖς τὸ ὄνομα τοῦ δούλου. ἀλλ' ἵνα μὴ ἀλγήσῃ, ἐπήγαγε, τοῖς χῖ σαρκὶ κυρίοις. Τὸ γὰρ χρηστόν σου, ἡ ψυχή, φησιν, ἐλευθέρωσαι. σαρκικὴ δὲ ἡ δουλεία· μᾶλλον οὖν ὑπόταξον τὴν ψυχήν, ἵνα ἐθελουσίως ᾖ ἡ δουλεία.

Μὴ ἐν ὀφθαλμοδουλείαις, ὡς ἀνθρωπάρεσκοι.] Ποίησον, φησι, τὸν ἀπὸ τοῦ νόμου δουλείαν ἀπὸ τοῦ φόβου γίνεσθαι τοῦ Χριστοῦ. Ὅταν γὰρ μὴ ὁρῶντος τοῦ δεσπότου σπεύδῃς τὰ δέοντα, δῆλον ὡς διὰ τὸν Θεὸν ὀφθαλμὸν ποιεῖς· ἐὰν δὲ ὅταν ὁρᾷ ὁ δεσπότης μόνον, τότε ἀνθρωπάρεσκος εἶ. Τοιοῦτος δ' ὢν, σαυτὸν βλάπτεις. Κύριος γὰρ διεσκόρπισεν ὀστᾶ ἀνθρωπαρέσκων.

Ἀλλ' ἐν ἁπλότητι καρδίας φοβούμενοι τὸν Κύριον.] Τοῦτο γάρ ἐστι φοβεῖσθαι τὸν Κύριον, ὅταν μηδενὸς ὁρῶντος, μηδὲν σπεύδωμεν κακόν. τοῦτο δ' ἐστὶν ἁπλότης καρδίας, τὸ μὴ πρὸς ἀνθρώπους ὁρᾶν. Ἆρα οὖν ὁ ἀνθρωπάρεσκος οὐκ ἁπλοῦς.

23 Καὶ

23 Καὶ πᾶν ὃ ἐὰν ποιῆτε, ἐκ ψυχῆς ἐργάζεσθε, ὡς τῷ Κυρίῳ καὶ οὐκ ἀνθρώποις.] Οὐ μόνον ὑποκρίσεως, ἀλλὰ καὶ ῥᾳθυμίας ἀμοιβὰς ἀπαλλάξαι βούλεται. μᾶλλον δὲ ἐλευθέρους ἀμοιβὰς αὐτὶ δούλων ποιεῖ, ὅταν μὴ δέωνται τῆς τῶν δεσποτῶν ὑπηρεσίας. Τὸ γὰρ ἐκ ψυχῆς, τοῦτό ἐστι, τὸ μετὰ εὐνοίας, μὴ μετὰ δουλικῆς ἀνάγκης, ἀλλὰ μετὰ ἐλευθερίας καὶ προαιρέσεως ποιεῖν.

24 Εἰδότες ὅτι ἀπὸ Κυρίου λήψεσθε τὴν ἀνταπόδοσιν τῆς κληρονομίας.] Οἱ μὲν γὰρ δεσπόται οὐ ποιοῦσι πολλάκις κληρονόμους τοὺς δούλους, κἂν μυριάκις αὐτοῖς καλῶς δουλεύσωσιν· ὁ δὲ Κύριος τῆς ἐν οὐρανοῖς κληρονομίας τὴν ἀνταπόδοσιν δώσει ὑμῖν, ἐὰν εὐνοιαν φυλάξητε πρὸς τοὺς δεσπότας.

Τῷ γὰρ Κυρίῳ Χριστῷ δουλεύετε.] Τῷ τάξιν νομοθετήσαντι καὶ ὑποταγήν. Ὅτι δὲ δουλεύετε Χριστῷ, δῆλον ἐκ τοῦ αὐτὸν εἶναι ὑμῖν τὸν μισθαποδότην.

25 Ὁ γὰρ ἀδικῶν κομιεῖται ὃ ἠδίκησε, καὶ οὐκ ἔστι προσωπολημψία.] Ὁ γὰρ ἀδικῶν δοῦλος τὸν δεσπότην, ἢ ἐν τῇ ἀμελείᾳ δουλεύων, ἢ ἐν τῷ νοσφίζεσθαι τὰ δεσποτικά, τὴν ἀνταμοιβὴν ἕξει παρὰ τοῦ Θεοῦ. οὐ γὰρ ἔστι προσωπολήπτης ὁ Θεὸς, ἵνα ἐλεήσῃ τὸν δοῦλον ὡς ἀσθενὲς μέρος· ὅς γε καὶ διὰ τοῦ νόμου προσέταξε μὴ ἐλεεῖν πτωχὸν ἐν κρίσει. Ἢ καὶ ἄλλως· ὁ Χριστιανὸς δοῦλος ἀδικῶν Ἕλληνα δεσπότην, μὴ οἰέσθω ὡς ἐκφεύξεται τὴν κατάκρισιν. οὐ γὰρ ἔστι προσωπολήπτης ὁ Χριστὸς, ἵνα αὐτῷ ὡς Χριστιανῷ ἀφῇ ὃ πρὸς τὸν Ἕλληνα δεσπότην ἁμάρτημα. Κἂν πρὸς τοὺς δούλους δὲ δοκῇ λέγειν ταῦτα, οὐκ ἔστι προσωπολημψία, ἀλλ' οὕτω καὶ οἱ δεσπόται ὑποδεχέσθωσαν τοῦτο καὶ ὡς αὐτοῖς ἁρμόζον.

23 *Et quodcunque facitis, ex animo operamini, tanquam Domino, & non hominibus.*] Non solùm à simulatione, verumetiam à torpore eos liberari cupit: imò ipsos pro servis liberos facit, quippe qui non opus habeant dominorum imperio. Quod enim ait, *Ex animo*, hoc est, cum benevolentia, non cum servili necessitate, sed liberè & voluntariò facere.

24 *Scientes quòd à Domino accipietis retributionem hæreditatis.*] Domini enim non sæpe servos hæredes faciunt, etiamsi decies millies eis bene servierint: Dominus autem hæreditatis quæ in cœlis est, retributionem vobis dabit, si benevolentiam erga dominos custodiatis.

Domino enim Christo servitis.] Qui ordinem vobis hunc destinavit & subjectionem. Quòd autem serviatis Christo, planum est ex eo quòd ipse sit vester remunerator.

25 *Qui autem injuriam facit, recipiet id quod iniquè gessit, & non est personarum acceptio.*] Servus autem qui dominum suum vel negligenter serviendo, vel res heriles suffurando injuriâ afficit, mercedem à Deo feret. Non enim personarum acceptor est Deus, ut misereatur servi, ceu infirmæ partis, qui lege sancivit, ne judex pauperis misereatur in judicio. Vel aliter: Christianus servus Græcum & infidelem herum injuriâ afficiens, non arbitretur evasurum sese condemnationem. Non enim personarum acceptor est Christus, ut ipsi ceu Christiano remittat quod adversùs infidelem dominum deliquit. Etsi autem ad servos videatur dicere istud, *Non est personarum respectus*: domini tamen hoc etiam ceu ipsis conveniens accipiant. Lev. 19. 15.

CAP. IIII.

Domini, quod justum est & æquum servis præstate.] Quid est justum? Ipsos pro laboribus remunerare, rerúmque omnium copiam suppeditare, nec permittere ut alienâ ope indigeant. Non enim postquam audivisti quòd à Deo sint mercedem accepturi, tu eos privabis iis ad quæ tu obstringeris.

Scientes quòd & vos Dominum habetis in cælis.] Perinde ac illi vos dominos habent, sic & vos Dominum habetis. Quâ igitur mensurâ mensi fueritis vestris servis, metietur & vobis Dominus vester. Vel, quia & vos cum illis eundem habetis Dominum, itaque tanquam conservis vos ipsis exhibete. Hîc enim communem servitutem fecit.

2 *Orationi instate, vigilantes in ea in gratiarum actione.*] Novit diabolus quantum bonum sit oratio, ac propterea nos ab ea resilire facit: quocirca dicit Paulus, *Instate.* Quia verò qui perseverat, sæpenumero ad socordiam ac defectionem perducitur, ait; *Vigilantes*, hoc est, attenti, semper recentes ad opus orationis. Insuper, *in gratiarum actione*, hoc est, cum gratiarum actione hanc facientes. Hæc enim vera est oratio, quæ gratiarum actionem continet pro omnibus quæ scimus, & quæ nescimus, pro acceptis beneficiis, aut etiam afflictionibus, & pro communibus beneficiis.

3 *Orantes simul & pro nobis.*] Vide humilitatem ejus; siquidem ipse Paulus horum precibus indigebat.

Vt Deus aperiat nobis ostium sermonis, ad loquendum mysterium Christi (propter quod etiam vinctus sum) 4 *Vt manifestem illud ita ut oportet me loqui.*] Hoc est, ut libertatem mihi det, non ut liberer à vinculis, verùm ut loquar mysterium Christi, quemadmodum oportet me lo-

ΚΕΦ. δ.

Οἱ κύριοι τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα τοῖς δούλοις παρέχεσθε.] Τί ἐστι τὸ δίκαιον; Τὸ ἀμείβεσθαι αὐτοὺς τῶν πόνων, καὶ πλούτων ἐν ἀφθονίᾳ καθιστᾶν, καὶ μὴ ἐᾶν ἑτέρων δεῖσθαι. Μὴ γὰρ ὅπως ἤκουσας ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἔχουσι τὸν μισθόν, ἀποστερήσεις σὺ αὐτοὺς τῶν παρὰ σοῦ ὠφελημάτων. "χ. πῶς ὑ- χετε.

Εἰδότες ὅτι καὶ ὑμεῖς ἔχετε Κύριον ἐν οὐρανοῖς.] Ὥσπερ ἐκεῖνοι ὑμᾶς, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἔχετε Κύριον. ᾧ οὖν μέτρῳ μετρεῖτε τοῖς ὑμετέροις δούλοις, μετρήσει καὶ ὑμῖν ὁ Κύριος ὑμῶν. Ἢ, ὅτι καὶ ὑμεῖς μετ' ἐκείνων ἔχετε Κύριον, ὥστε ὡς ὁμοδούλοις προσφέρεσθε. Ἐνταῦθα γὰρ κοινὴν τὴν δουλείαν ἐποίησε.

2 Τῇ προσευχῇ προσκαρτερεῖτε, γρηγορεῦντες ἐν αὐτῇ ἐν εὐχαριστίᾳ.] Οἶδεν ὁ διάβολος ὅσον ἀγαθὸν ἡ εὐχή, καὶ διὰ τοῦτο ἀποπηδᾶν ἡμᾶς ποιεῖ. διό φησι Παῦλος, προσκαρτερεῖτε. Ἐπεὶ γὰρ ὁ προσκαρτερῶν πολλάκις εἰς ῥᾳθυμίαν καὶ ἔκλυσιν ἐκπίπτει, φησὶ, γρηγορεῦντες, τουτέστι, νήφοντες, ἀεὶ νεανεύοντες πρὸς τὸ ἔργον τῆς προσευχῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐν εὐχαριστίᾳ, τουτέστι, μὴ εὐχαριστίας ταύτην ποιούμενοι. Αὕτη γὰρ ἡ ἀληθινὴ εὐχὴ ἡ εὐχαριστίαν ἔχουσα ὑπὲρ πάντων ὧν ἴσμεν, καὶ ὧν οὐκ ἴσμεν, ὧν οὐ ἐπάθομεν, ἢ ἐθλίβημεν, ὑπὲρ τῶν κοινῶν εὐεργεσιῶν.

3 Προσευχόμενοι ἅμα καὶ "ὑπὲρ "χ. περὶ ἡμῶν.] Ὁρᾷς ταπεινοφροσύνην, εἶπε Παῦλος τῶν τοιούτων ἐδεῖτο εὐχῆς.

Ἵνα ὁ Θεὸς ἀνοίξῃ ἡμῖν θύραν τοῦ λαλῆσαι τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, (δι' ὃ καὶ δέδεμαι) 4 Ἵνα φανερώσω αὐτό, ὡς δεῖ με λαλῆσαι.] Τουτέστιν, ἵνα παῤῥησίαν μοι δῷ, οὐχ ὅπως ἀπαλλαγῶ τῶν δεσμῶν, ἀλλ' ὅπως λαλήσω τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, ὡς δεῖ με λαλῆσαι· τουτέστι,

τυτέσι, μὴ μετ' ὑποστολῆς, ἀλλ' ἐν παῤῥησιάσει. Πῶς δὲ δεδεμένος ἑτέρους παρεκάλει καὶ ἀξιοῖ λαβεῖν ὃ ἔδει λέγειν; ἐ μόνον σωφρονῶν, ἀλλὰ καὶ δείκνυσι τὴν δύναμιν τῆ φιλαδέλφου " ψυχῆς. ψυχῆς. ἐδεῖτο γὰρ καὶ τῆ ἐνώσεν ῥοπῆς, ἵνα αὐτῷ πλείονα ἡ δύχὴ τῶν ἀδελφῶν ἔμῃ δώσειν. ἅμα δὲ καὶ συνάγων αὐτοὺς εἰς τὸ εὔχεσθαι. Εἰ γὰρ ὑπὲρ αὐτῶν, πόσῳ μᾶλλον ὑπὲρ ἑαυτῶν;

5 Ἐν σοφίᾳ περιπατεῖτε πρὸς τοὺς ἔξω.] Ὅπερ δὲ ὁ Κύριος εἶπεν· Ἰδοὺ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων· γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί· τοῦτο " χ. αὐτὸς. καὶ " ἔστι νῦν φησιν, ὅτι φυλακτικοὶ γίνεσθε, μηδεμίαν λαβεῖν διδόντες τοῖς ἔξω κατ' ὑμῶν ἐν οἷς ἐ βλάπτουσι, μηδὲ ἀκαίρως σκανδαλίζοντες αὐτούς. ἔξω γάρ εἰσι, τουτέστιν, ἐ συνήθεις ἡμῖν, οὐδὲ τῆς αὐτῆς αὐλῆς, ἀλλὰ καὶ " τὸν αὐτὸν οἰκοῦσι κόσμον, ἔξω εἰσὶν, ὡς καὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς βασιλείας πόῤῥω ὄντες. Διὸ ἐν φρονήσει δεῖ προσφέρεσθαι αὐτοῖς. Σοφίαν γὰρ τὴν φρόνησιν λέγει ἐνταῦθα. Πρὸς γὰρ τοὺς συνήθεις ἐ τοσαύτης δεῖ ἀσφαλείας. Παραμυθεῖται ἡ αὐτοὺς ἐ ἀπὸ τῆ καλέσαι τοὺς Ἕλληνας, ἔξω.

Τὸν καιρὸν ἐξαγοραζόμενοι.] Οὐ ποικίλους ἡμᾶς εἶναι βουλόμενος ἢ ὑποκριτὰς, φησὶ τοῦτό φησιν, ἀλλὰ τοῦτο λέγει, ὅτι οὐκ ἔστιν ὑμέτερος ὁ καιρὸς, ἐκεί- " χ. αὐτὸν. νων ὅλος. Δείκνυσι οὖν καὶ ὑμέτερον " τοῦτον ποιῆσαι ἑτέρως, ἐὰν μετὰ φρονήσεως περιπατεῖτε, ἐὰν μὴ μάχας ἀκαίρους ἀναδέχησθε, ἀλλὰ τὴν προσήκουσαν ὑμῖν ἀπονέμητε αὐτοῖς, ὅταν μὴ κατὰ ψυχὴν βλάπτησθε. Ἀκόλουθον αὐτῷ πρὸς Α- " χ. ἡμαυτὸν ἔγημα. γελοποιὸν λέγοντος· Μακάριον " ἑαυτὸν οἶμαι ὅτι σοῦ μέλλων ἀπολογεῖσθαι. ὅτω καὶ τοὺς ἔξω ἔσω πειθόμενοι, δι' ἀγάπης αὐτοὺς προσάγοντες τῷ κηρύγματι.

6 Ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι ἅλατι ἠρτυμένος.] Ἐχέτω μοῦ, qui: hoc est, non cum submissione, cæterùm cum magna fiducia. Quomodo autem, cùm ipse vinctus esset, alios adhortatur, & rogat excipere quod habeat? Non solùm moderatè sapiens, cæterùm vim fraternæ orationis ostendens. Indigebat enim & ipse cœlesti auxilio, quod fratrum oratio majus uberiúsque datura erat. Simul etiam inducens eos ad orandum. Si enim pro eo intercedere debeant, quanto potiùs pro seipsis?

5 *In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt.*] Quod Dominus dixit, *Ecce* Mat. 10. 16. *mitto vos sicut oves in medio luporum. Estote ergo prudentes ut serpentes, ac simplices ut columbæ:* hoc & iste nunc ait: Sitis, inquit, cauti, neque ullam detis occasionem iis qui foris sunt adversùm vos, cùm vobis nihil damni adferunt, neque intempestivè eos offendatis. Foris enim sunt, id est, non assueverunt nobis, nec ejusdem sunt nobiscum ovilis, sed etiamsi eundem nobiscum inhabitent mundum, foris sunt, tanquam procul agentes ab Ecclesia, regnóque Dei. Quare prudenter cum eis conversandum. *Sapientiam* enim hìc prudentiam dicit. Erga familiares enim non tantâ opus est cautione. Addit autem illis animum, dum Græcos exteros vocat.

Tempus redimentes.] Non varios nos esse volens aut hypocritas, hæc dicit: verùm hoc ait: Tempus non est vestrum, sed illorum est. Potestis igitur aliter ipsum etiam vestrum facere, si cum prudentia ambuletis, si non pugnas intempestivas suscipiatis, verùm convenientem ipsis honorem tribuatis, si in anima nihil accipiatis detrimenti. Audi ipsum adeò Paulum Agrippæ loquentem: *Existimo me* Act. 26. 2. *beatum, apud te cùm sim me defensurus.* Sic eos qui foris sunt, intus esse faciemus, per mansuetudinem ipsos ad prædicationem attrahentes.

6 *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus.*] Sermoni vestro insit jucunditas,

ditas, inquit; veruntamen in ſcurrilitatem abſq; ullo perſonarum diſcrimine non incidat, neque diſſolutionem: ſed ſtringendi vim habeat; id enim ſal indicat: neque ſis ſupra modum jucundus, nec ſupra modum auſterus: quemadmodum cibus ſi ſale careat, injucundus eſt: ſi verò præſalſus ſit, guſtui eſt ingratus omnino; utroque autem modo edi non poteſt. Nonne vides Danielem, quânam ratione hominem impium curet? Nonne vides treis pueros, quomodo nihil aſperum aut moleſtum, ſed fortitudinem & libertatem oſtendebant? Temerarium enim eſſe & audacem, non eſt fiduciæ, ſed vanæ gloriæ.

Ut ſciatis quomodo oporteat vos unicuique reſpondere.] Aliter diviti, & aliter pauperi. Illius enim animus, quippe infirmus, multâ condeſcenſione indiget: pauperis autem ſolidior eſt: quare poteſt etiam ferre, ſi gravius quadantenus cum eo agas. Si nulla neceſſitas urgeat, ne voces Græcum pollutum, neque contumelioſè eum inceſſas. Præterea, ſi ad principem adducaris, decentem ei honorem tribue. ſin de dogmate ipſorum interrogeris, dic
Act. 17. illud eſſe prophanum & impium. Paulus
Act. 13. 10. ſanè apud Athenienſes cum eorum laude loquitur: Elymæ autem maledicit, quia dignus erat.

7 *Quæ circa me ſunt omnia vobis nota faciet Tychicus.*] Hoc quoque ſapientiam indicat, non omnia Epiſtolis inſerere, ſed neceſſaria tantùm atque urgentia: primùm, ut eas non ſupra modum prolixas faciat: deinde, ut is qui proficiſcitur, habeat etiam quod recenſeat, atque hinc honoratior habeatur. Tertiò, oſtendit quónam erga ipſum affectu imbutus fuerit: non enim ei talia credidiſſet. Deinde, nonnulla habuit, quæ per literas palam fieri non oportuit.

Dilectus frater, & fidelis miniſter, & conſervus in Domino.] Si dilectus, omnia novit: ſi fidelis, non mentietur: ſi conſervus, particeps eſt tentationum.

φησι, χαριεντισμὸν ὁ λόγος ὑμῖν· πλὴν μὴ ἐις " ἀδιαφορείαν ἐκπιπτέτω καὶ ἔκλυσιν, ἀλλ' ἔστω καὶ σῦφων· τοῦτο γὰρ ὅ ἅλας δηλοῖ. μήτε πέρα τοῦ μέτρου ὑπήχθεις ἔσο, μήτε αὖ αὐστηρὸς· ὥσπερ τὸ βρῶμα, ἐὰν τε ἁλῶσαν ᾖ, ἀηδὲς ἔστιν· ἐὰν τε ἄλυτον, ἀπόβλητον ὅλως τῇ γεύσει, ἀμφοτέρως ὃ ἄβρωτον. Οὐχ ὁρᾷς τὸν Δανιὴλ πῶς ἀνθρώπων ἀσεβῆ θεραπεύει; οὐχ ὁρᾷς τοὺς τρεῖς παῖδας, ὡς οὐδὲν θρασὺ καὶ ἐπαχθὲς, ἀλλ' ἀνδρίαν καὶ παῤῥησίαν ἐπεδείκνυντο; ὃ γὰρ θρασυνόμενον, οὐκ ἔστι παῤῥησίας, ἀλλὰ κενοδοξίας.

Εἰδέναι πῶς δεῖ ὑμᾶς ἑνὶ ἑκάστῳ ἀποκρίνεσθαι.] Ἄλλως τὸν πλούσιον, καὶ ἄλλως τὸν πένητα. τοῦ μὲν γὰρ ἡ ψυχὴ, ὡς ἀσθενὴς, δεῖται συγκαταβάσεως πολλῆς· τοῦ δὲ πένητος στερροτέρα, διὸ καὶ δυνατὸν βασάζειν, κἂν ἐμβριθέστερόν αὐτὸν προσαγάγῃς. Μηδεμίας ὅσης ἀνάγκης, μὴ κακόν τι Ἑλληνα μιαρὸν, μηδὲ ἔσο ὑβριστής. Ἀλλὰ καὶ κἂν πρὸς ἄρχοντα εἰσαγάγῃς, τὰς προσηκούσας ὑμᾶς ἀπόνεμε· ἂν δὲ περὶ τοῦ δόγματος ἐρωτηθῇς, λέγε αὐτὸν μιαρὸν καὶ ἀσεβές. Ὁ Παῦλος Ἀθηναίοις μὲν μετὰ εὐφημίας ὁμιλεῖ· τὸν δὲ Ἐλύμαν κακολογεῖ· ἄξιος γὰρ ἦν.

7 Τὰ κατ' ἐμὲ πάντα γνωρίσει ὑμῖν Τυχικός.] Καὶ τοῦτο ἀπὸ σοφίας, τὸ μὴ πάντα ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς, ἀλλὰ τὰ ἀναγκαῖα καὶ καιρὸν ἔχοντα· πρῶτον μὲν ἵνα μὴ μακρὰς ταύτας ποιήσῃ· ἔπειτα ἵνα καὶ ὁ ἀπερχόμενος ἔχῃ τι διηγεῖσθαι, καὶ ἐντεῦθεν αἰδεσιμώτερος ᾖ. Τέλος, δείκνυσι πῶς πρὸς αὐτὸν διάκειται. οὐ γὰρ ἂν αὐτῷ τοιαῦτα ἐπίστευσεν. Ἔπειτα, ἵνα ἃ οὐκ ἔδει διὰ γραμμάτων δηλωθῆναι.

Ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς, καὶ πιστὸς διάκονος, καὶ σύνδουλος ἐν Κυρίῳ.] Εἰ ἀγαπητὸς, πάντα οἶδεν· εἰ πιστὸς, " οὐ ψεύσεται). Εἰ " χ. ἐλπ. σύνδουλος, κεκοινώνηκε τῶν πειρασμῶν.

8 Ὃν

8 Ον ἔπεμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, ἵνα γνῷ τὰ περὶ ὑμῶν, καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν.] Ενεργῶν τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην δείκνυσιν, εἰ γε διὰ τοῦτο αὐτὸν ἀπέστελλεν, ἵνα γνῷ τὰ αὐτῶν, οὐχ ἵνα τὰ αὐτοῦ ἀπαγγείλῃ αὐτοῖς, ἀλλ' ἵνα αὐτοὺς παρακαλέσῃ. Δείκνυσι δὲ αὐτοὺς ἐν πειρασμοῖς ὄντας, καὶ παρακλήσεως χρῄζοντας.

9 Σὺν Ονησίμῳ τῷ πιστῷ καὶ ἀγαπητῷ ἀδελφῷ, ὅς ἐστιν ἐξ ὑμῶν.] Ονήσιμος οὗτος ἐστὶν ὁ τοῦ Φιλήμονος δοῦλος. Βαβαὶ δή, εἰς ἡλίκον μέλλει ἀξίωμα, ὥστε καὶ ἀδελφὸς εἶναι Παύλου. Καὶ Παῦλος δὲ οὐκ αἰσχύνεται τοῦ δούλου εἶναι ἀδελφός. Εγκώμιον δὲ τῆς πόλεως αὐτῶν, ὅ, ὃς ἐστιν ἐξ ὑμῶν, ἵνα καὶ ἐγκωμιάζωσιν ὡς τοιοῦτον προσενεγκόντες.

Γνωρίσουσι τὰ ὧδε.] Τουτέστι, τὰ δεσμά, καὶ τὰ ἄλλα τὰ κατέχοντά με. Εἰ γὰρ μὴ ταῦτα ἦν, ἦλθον ἂν πρὸς ὑμᾶς.

10 Ασπάζεται ὑμᾶς Αρίσταρχος ὁ συναιχμάλωτός μου.] Οὗτός ἐστιν ὁ ἀπὸ Ιεροσολύμων ἁρπασθεὶς μετ' αὐτοῦ. Μᾶλλον δὲ εἶπε τῶν προφητῶν ὁ Παῦλος, εἰ γε ἐκεῖνοι μὲν ξένους καὶ περιδήμους ἑαυτοὺς ἐκάλουν, οὗτος δὲ καὶ αἰχμάλωτον ἑαυτόν. καὶ γὰρ τῷ ὄντι καθάπερ αἰχμάλωτος, ὅπως ἤγετο καὶ ἐφέρετο, μᾶλλον δὲ καὶ χεῖρον. Τῶν μὲν γὰρ αἰχμαλώτων, ὡς οἰκείων κτημάτων, οἱ κεκρατηκότες ἐπιμελοῦνται· τοῦτον δέ, ὡς ἐχθρὸν καὶ πολέμιον πάντες ἦγον καὶ ἔφερον. Τοῦτο δὲ ἐκείνοις παράκλησις, εἰ γε ὁ διδάσκαλος ἐν τοιούτοις.

Καὶ Μάρκος ὁ ἀνεψιὸς Βαρνάβα.] Καὶ τοῦτον ἐγκωμιάζει ἀπὸ τῆς συγγενείας. μέγας γὰρ ὁ Βαρνάβας.

Περὶ οὗ ἐλάβετε ἐντολάς, ἐὰν ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς, δέξασθαι αὐτόν.] Περὶ Βαρνάβα ἴσως ἔλαβον τὰς ἐντολάς, ὥστε δέξασθαι αὐτὸν μετὰ τιμῆς. Δυνατὸν δὲ στίξαι μὲν εἰς ὅ, ἐλάβετε ἐντολάς. Εἶτα ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς ἀναγνῶναι

8 *Quem misi ad vos ad hoc ipsum, ut cognoscat quæ circa vos sunt, & ut consoletur corda vestra.*] Hîc quam erga ipsos habebat charitatem, indicat; siquidem ideo ipsum misit, ut res illorum cognoscat, non ut sua ipsis denunciet, sed ut eos consoletur. Ostendit autem eos tentationibus pressos esse, atque opus habere solamine.

9 *Cum Onesimo fideli ac dilecto fratre, qui est ex vobis.*] Onesimus iste est servus Philemonis. Papæ! ad quantam dignitatem pervênit, ut frater etiam Pauli sit! Paulus autem non pudefit frater esse servi. Cedit porrò in laudem urbis eorum, id quod ait, *Qui est ex vobis*, ut glorientur quòd talem protulerint.

Omnia quæ hîc aguntur, nota facient vobis.] Hoc est, vincula, aliáque me detinentia: si enim hæc non essent, venissem ad vos.

10 *Salutat vos Aristarchus concaptivus meus.*] Hic est qui unà cum ipso ab Hierosolymis est reductus. Majus autem quàm prophetæ Paulus dixit. nam illi sese hospites & peregrinos, hic verò & captivum seipsum nominat. Revera enim captivi instar tractabatur agebatúrque, imò pejùs. Nam captivorum, ut suarum possessionum, qui eos ceperunt, curam gerunt: hunc autem ceu inimicum & hostem omnes ducebant & tractabant. Hoc illis etiam in consolationem dicitur, quandoquidem præceptor eorum hujusmodi patiatur.

Et Marcus consobrinus Barnabæ.] Et hunc à cognatione commendat: magno enim in precio erat Barnabas.

De quo accepistis mandata, si venerit ad vos, suscipite illum.] De Barnaba forsan acceperant mandata, ut illum honorificè exciperent. Potes autem hîc punctum affigere post, *mandata accepistis*: deinde ab alio principio legere, *si venerit*

ad vos, ô Coloſſenſes, *ſuſcipite eum* honorificè.

11 *Et Jeſus qui dicitur Juſtus.*] Fortaſſe hic fuit Corinthius.

Qui ſunt ex circumciſione : hi ſoli ſunt cooperarii ad regnum Dei.] Cùm propriam cujuſque laudem dixiſſet, nunc communem etiam ponit : magnum enim videbatur ex Judæis eſſe. Quoniam autem captivitatis meminerat, ne dejiciat auditoris animum, deinceps excitat, inquiens, Cooperantur mihi in iis quæ ad regnum inducunt. Proinde qui ſocii ſunt captivitatis, erunt etiam participes regni. Divus autem Joannes Chryſoſtomus hunc ad modum legit, quaſi obſcurè notaſſet Judæos, inquiens, Qui ſunt ex circumciſione, hi ſoli : plures namque ex gentibus fuerunt.

Qui mihi fuerunt ſolatio.] Oſtendit ſeſe in magnis afflictionibus fuiſſe, eóſque magnos eſſe quoſdam, quippe qui Paulo conſolationi fuerint. Obſerva autem quomodo is qui captivum conſolatur, ſimul particeps eſſe regni prædicetur cum eo. Eos igitur qui propter Chriſtum affliguntur, redimere oportet.

12 *Salutat vos Epaphras, qui ex vobis eſt, ſervus Chriſti.*] Et in principio Epiſtolæ, & nunc ipſum commendat, ut veluti amantem ipſos redament, ac libenter eum audiant, ſi quid doceat. Præceptorem enim in honore eſſe, in commoditatem diſcipulorum cedit, obtemperantium ei in iis quæ dicit. Ingens autem ejus præconium eſt, ſervum eſſe Chriſti. Gloria igitur veſtra eſt ille, utpote qui cùm talis ſit, ex vobis ſit oriundus.

Semper ſolicitus pro vobis in orationibus.] Non ſimpliciter orans, ſed ſolicitus ac tremens pro vobis, non nunc ſolùm, ſed ſemper.

Ut ſtetis perfecti.] Tacitè eos mordet ceu imperfectos. Claudicabant enim omnino in dogmate de angelis. Quia

ὅ, ἐὰν ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς, ὦ Κολοσσαῆς, δέξασθε αὐτὸν σπουδαίως.

11 Καὶ Ἰησοῦς ὁ λεγόμενος Ἰοῦστος.] Ἴσως Κορίνθιος ὢν τυγχάνει.

Οἱ ὄντες ἐκ περιτομῆς, οὗτοι μόνοι συνεργοὶ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.] Εἰπὼν ὅτι ἰδιάζον "ἐκάστῳ ἐγκώμιον," χρησάμενος τῷ κοινῷ πάθει. μέγα γὰρ ἐδόκει τὸ ἐκ Ἰουδαίων εἶναι. Ἐπειδὴ οὖν αἰχμαλωσίας ἐμνήσθη, ἵνα μὴ καταπέσῃ τὴν τοῦ ἀκούοντος ψυχήν, ἀφανίσας λοιπὸν, εἶπεν, ὅτι συνεργοῦσί μοι ἐν τοῖς εἰς βασιλείαν εἰσάγουσιν. Ὥστε τῆς αἰχμαλωσίας κοινωνοῦντες, καὶ τῆς βασιλείας κοινωνήσουσιν. Ὁ γὰρ μακάριος Ἰωάννης, οὕτως αἰνίττω, ὡς ἀμυδρῶς προσήκατο, οἱ ὄντες ἐκ περιτομῆς, οὗτοι μόνοι. οἱ γὰρ πλείους ἐξ ἐθνῶν ἦσαν.

Οἵτινες ἐγενήθησάν μοι παρηγορία.] Δείκνυσι καὶ ἑαυτὸν ἐν μεγάλαις κακώσεσι, καὶ τυπτόμενος μεγάλους ἴσως, εἴγε Παύλῳ παρηγορία γεγόνασι. Ὅσα δὲ πῶς τις ἐν δεσμοῖς ὄντα παρηγορῶν, κοινωνὸς αὐτῷ τῆς βασιλείας ἀναφαίνεται. Ὥστε δεῖ τοὺς κακουχουμένους δι' Χριστὸν παρρησιάζεσθαι.

12 Ἀσπάζεται ὑμᾶς ὁ Ἐπαφρᾶς, ὁ ἐξ ὑμῶν, δοῦλος Χριστοῦ.] Καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς ὑποτολῆς, καὶ νῦν αὐτὸν συνίστησιν, ἵνα ὡς ἀγαπῶντα ἀγάπωσιν αὐτὸν, καὶ ἡδέως ἀκούωσιν αὐτοῦ, εἴπερ διδάσκει. Τὸ γὰρ αἰδέσιμον τοῦ διδάσκοντος, ὠφέλεια τῶν μαθητῶν, πειθομένων αὐτοῦ ὅ λέγει. Μέγα οὖν αὐτοῦ ἐγκώμιον ὅ, δοῦλον εἶναι Χριστοῦ. Δόξα οὖν ὑμῶν ἐστι τοιοῦτος ὤν, "ὡς ἐξ ὑμῶν γενόμενος." "κ. ἀπ.

Πάντοτε ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ ὑμῶν ἐν ταῖς προσευχαῖς.] Οὐχ ἁπλῶς θρηνῶν, ἀλλ' ἀγωνιῶν καὶ τρέμων ὑπὲρ ὑμῶν, οὐ νῦν μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντοτε.

Ἵνα σταθῆτε τέλειοι.] Δάκνει αὐτοὺς ῥῆμα, ὡς ἀτελεῖς ὄντας. Ἐσκάζον γὰρ πάντως περὶ τὸ δόγμα τὸ περὶ τῶν ἀγγέλων λόγου.

λόγου. Επεὶ ὃ ἔνι τέλειον μὴ εἶναι, μὴ ἑστάναι ὀρθὸν, ὥσπερ ὅταν τις πάντα μὴ εἰδῇ, μὴ ἑστήκοι ὀρθὸς βεβαίως, διὰ τοῦτό φησιν, ἵνα ἦτε τέλειοι, ἔν τε τοῖς δόγμασι δηλαδὴ, καὶ ἐν τῷ βίῳ.

Καὶ πεπληρωμένοι ἐν παντὶ θελήματι τοῦ Θεοῦ.] Τουτέστιν, ἵνα μηδὲν ἄλλο θέλημα πάσχητε, ἢ ὃ τοῦ Θεοῦ· τοῦτο γὰρ ὃ πεπληρῶσθαι καὶ ὃ τετελεῖσθαι. Δείκνυσι δὲ αὐτοῖς ἔχειν τούτων, ὃ μὲν πεῖραν, ὃ δὲ ὑστεροῦντας.

13 Μαρτυρῶ γὰρ αὐτῷ, ὅτι ἔχει ζῆλον πολὺν ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ τῶν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ τῶν ἐν Ιεραπόλει.] Αμφότερα ὑπερβάσεως, καὶ ζῆλον, καὶ πολύ. Σωίζησι δὲ αὐτὸν καὶ τοῖς Λαοδικεῦσι, καὶ τοῖς Ιεραπολίταις· πάντως γὰρ ἡ ὑπιστολὴς ἀναγνωσθησομένης, ἤκουσάν ἂν καὶ περὶ τούτου.

14 Ασπάζεται ὑμᾶς Λουκᾶς ὁ ἰατρὸς ὁ ἀγαπητὸς.] Λουκᾶς ἐστὶν ὁ εὐαγγελιστής ὅστις, ὃ μέγα ἐγκώμιον ὃ ἀγαπητὸν εἶναι Παύλου. Οὐ τοῦτον δὲ καταμεμψιμοιρῶν, ὑστερον τέθεικεν, ἀλλὰ τὸν Επαφρᾶν πρὸς τοὺς συμπολίτας σεμνύων. Εικὸς δὲ, εἶναι καὶ ἄλλους καλουμένους τὸ ὄνομα τοῦτο.

Καὶ Δημᾶς.] Οὔπω γὰρ, ὡς ἔοικεν, ἐγκατέλιπε τὸν διδάσκαλον.

15 Ασπάσασθε τοὺς ἐν Λαοδικείᾳ ἀδελφούς.] Ορα πῶς αὐτοὺς συγκολλᾷ, καὶ στυράπτει ἀνηκόοις.

Καὶ Νυμφᾶν, καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτοῦ ἐκκλησίαν.] Μέγας ἄρα ὁ ἀνὴρ, ὅτι καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ πάντα πιστοὺς εἶχεν, ὥστε καὶ ἐκκλησίαν * καλεῖσθαι. διὰ τοῦτο καὶ χαρίζεται αὐτῷ Παῦλος, ἰδίᾳ προσαγορεύων αὐτόν. Ποιεῖ δὲ τοῦτο καὶ διὰ τοὺς ἄλλους εἰς τὸν αὐτὸν ἐρεθίσαι ζῆλον, ἵνα εἰ μιμήσοιεν καὶ αὐτοὶ τιμᾶσθαι, μιμήσωνται Νυμφᾶν.

* αὐτὸν.

16 Καὶ ὅταν ἀναγνωσθῇ παρ' ὑμῖν ἡ ὑπιστολὴ, ποιήσατε ἵνα καὶ ἐν τῇ Λαοδικέων ἀναγνωσθῇ, καὶ τὴν ἐκ Λαοδικείας ἵνα ὑμεῖς ἀναγνῶτε.] Εμοὶ δοκεῖ εἶναί τινα τῶν γραφέντων ἐν ταύτῃ, τὸ potest quispiam esse perfectus, nec stare tamen, quemadmodum cùm aliquis omnia noverit, non consistat tamen firmiter; propterea dicit, *Ut stetis perfecti*, videlicet & in doctrina, & in vita.

Et pleni in omni voluntate Dei.] Hoc est, ut nullam aliam voluntatem faciatis, præter divinam: hoc enim est completum & perfectum esse. Ostendit autem per hæc, eos partim habere quiddam, partim etiam illis aliquid deesse.

13 *Testimonium enim illi perhibeo, quòd habeat zelum multum pro vobis, & pro iis qui sunt Laodiceæ, & qui Hierapoli.*] Utraque exaggerationem habent, cùm quòd *zelum* dicit, tum quòd *multum*. Commendat autem eum Laodicensibus & Hierapolitanis: omnino enim perlectâ Epistolâ, de eo audirent.

14 *Salutat vos Lucas medicus dilectus.*] Lucas iste Evangelista est, cujus non exiguum est encomium, eum esse Paulo dilectum. Neque hunc aliis postposuit, ut eum imminueret, verùm ut Epaphram apud concives magni faceret. Verisimile est autem alios etiam hoc nomine vocatos fuisse.

Ac Demas.] Nondum enim, ut videtur, magistrum reliquerat.

15 *Salutate fratres qui sunt Laodiceæ.*] Animadverte quî eos conglutinet ac copulet inter se mutuò.

Et Nymphan, & quæ in domo ejus est Ecclesiam.] Magnus hic vir fuit, qui domum suam totam fidelem habuerit, adeò ut Ecclesia vocaretur: propterea & gratificatur ei Paulus, seorsim eum salutans. Facit autem hoc, ut & alios ad consimilem zelum provocet, ut si & ipsi honorari velint, Nympham hunc imitentur.

16 *Et cum lecta fuerit apud vos Epistola hæc, facite ut & in Laodicensium Ecclesia legatur, atque ut vos Laodicensium Epistolam legatis.*] Juxta meam sententiam fuerunt nonnulla in hac scripta,

quæ oportebat eos audire, ac rursum in illa quæ necessum erat hos discere. Major enim est commoditas, quando aliis accusatis, alii sua peccata agnoscunt. Quæ verò fuit Epistola ex Laodicea? Ad Timotheum prima: nam ista ex Laodicea scripta est. Quidam autem ajunt, quòd ea fuerit quam Paulo Laodicenses miserint: verum haud scio quid illa ipsis emolumenti ad emendationem adferre potuerit.

17 *Dicite Archippo,*] Cur non scribit ad ipsum? Fortasse, quòd exiguâ tantùm commonefactione, non longis literis opus habebat.

Vide ministerium quod accepisti in Domino, ut illud impleas.] Hoc verbum ubique perterrefacit: *Videte ne quis vos deprædetur*; *Videte ne potestas vestra hæc.* Consimilem ad modum hîc: Vide, ut impleas opus quod accepisti in Domino, hoc est, per Dominum: ipse namque tibi dedit, non ego. Quale autem erat opus? Ut Colossensibus prospiceret, eósque curaret & observaret. Duo autem adstruit per hoc quod dicit, *In Domino:* nempe & ipsum diligentiorem facit, ut illud perficiat, veluti herile opus; & illos huic subiicit, ut cui à Deo ipsi sint commissi. Omnino enim propterea scripsit eis, *Dicite Archippo:* ut quando ipsos objurget Archippus, non accusent ipsum, tanquam amarulentum, nimirum agnoscentes quòd Pauli hoc sit mandatum, & quòd ipsorum os Archippo dixerit quæ Paulus ei nunciaverit. Ut igitur illorum ora obstruat, Paulus artificiosè hoc fecit: quandoquidem alioqui absurdum erat discipulis de præceptore disputare.

18 *Memores estote vinculorum meorum.*] Hoc est, meî memoriam facite, qui vinctus sum & condemnatus. Hæc autem maxima est eis consolatio adversùs quamvis afflictionẽ, meminisse Pauli vincti.

Gratia vobiscum. Amen.] Hâc præsente, etiamsi afflictiones habueritis & vin-

ἀ' κἀκείνους ἔδῃ ἀκουσαι· ℭ αὖ ὡς ἐκείνη, ἀ' τούτοις ἐχρῆν μαθεῖν. Μείζων γὰρ ἡ ὠφέλεια, ὅταν ἑτέρων ἐγκαλυμμένων, ἕτεροι τὰ οἰκεῖα ἁμαρτήματα ἐπιγινώσκωσι. Τίς δ' ἦν ἡ ἐκ Λαοδικείας; ἡ πρὸς Τιμόθεον πρώτη. αὕτη γὰρ ἐκ Λαοδικείας ἐγράφη. Τινὲς δέ φασιν, ὅτι ἦν οἱ Λαοδικῆς Παύλῳ ἐπέστειλαν. ἀλλ' οὐκ οἶδα τί ἂν ἐκείνης ἔδῃ αὐτοῖς πρὸς βελτίωσιν.

17 Εἴπατε Ἀρχίππῳ,] Τίνος ἕνεκεν οὐ γράφει πρὸς αὐτόν; ἴσως, διὰ φιλῆς μίμνης ὑπομνήσεως, οὐ πολλῶν γραμμῶν ἐδεῖτο.

Βλέπε τὴν διακονίαν ἣν παρέλαβες ἐν Κυρίῳ, ἵνα αὐτὴν πληροῖς.] Φοβοῦντός ἐστι τὸ ῥῆμα τοῦτο πανταχοῦ, Βλέπετε μή τις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶν· Βλέπετε μήπως ἡ ἐξουσία ὑμῶν αὕτη. ὅτῳ γὰρ ἐνεργεῖ, Βλέπε ὅπως πληροῖς τὸ ἔργον ὃ παρέλαβες ἐν Κυρίῳ, τουτέστι, διὰ Κυρίου· αὐτὸς γάρ σοι ἔδωκεν, οὐκ ἐγώ. Ποῖον δ' ἦν τοῦτο ἔργον; τὸ τοὺς Κολοσσαεῖς ἐφορᾶν. Δύο δ' κατασκευάζῃ διὰ τοῦ εἰπεῖν, ἐν Κυρίῳ· ἐκεῖνόν τε σπουδαιότερον πρὸς ἔργον τὸ αὐτοῦ αὐτὸν, ὡς θεσπέσιον ἔργον· κἀκείνους ὑποτάττῃ αὐτῷ, ὡς ὧν τοῦ Θεοῦ ἐγχειρισθέντι αὐτοῖς. Καὶ ὅλως γὰρ διὰ τοῦτο "γράφει αὐτοῖς, Εἴπατε Ἀρχίπ- "κἀκεῖ. πῳ· ἵνα ὅταν ὑβριστὴς Ἀρχίππος αὐτοῖς, μὴ ἔχωσιν ἐγκαλεῖν ἐκείνῳ, ὡς πικρῷ, ἅτε γινώσκοντες ὅτι Παύλου τοῦτο ἐστιν ὑπίταγμα, ℭ τὸ αὐτοῦ στόμα πρὸς τὸν Ἀρχίππον εἶπεν, ἃ Παῦλος αὐτῷ ἐμήνυσεν. Ἵνα τοίνυν ὑπισχνίσῃ αὐτοῖς, θυμοδόκως τοῦτο Παῦλος ἐποίησεν, ἐπεὶ ἄλλως ἄτοπον τοῖς μαθηταῖς περὶ τοῦ διδασκάλου διαλέγεσθαι.

18 Μνημονεύετέ μου τῶν δεσμῶν.] Ἀντὶ τοῦ, μείζων μου ποιεῖτε, τοῦ δεδεμένου, τοῦ κατακρίτου. Μεγίστη δ' παράκλησις αὐτοῖς "ἐν πάσῃ θλίψει, τὸ μνημο- "χ. σὺν νεύειν Παύλου δεδεμένου.

Ἡ χάρις μεθ' ὑμῶν. Ἀμήν.] Ταύτης πρόσης, κἂν θλίψεις ἔχητε, κἂν δεσμά,

δεσμά, σὺν ὑμῖν κατηχύσῃ. ἐπεὶ καὶ τοῦτο χάριτος, τὸ δεδέσθαι. Ὑπέστρεφον γάρ, φησιν, ἀπὸ τοῦ δεσμωτηρίου, χαίροντες ὅτι κατηξιώθησαν ἀτιμασθῆναι ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ. Ὁρᾷς ὅτι καταξιωθῆναι ὅτι τὸ ὑβρισθῆναι; Καὶ ὄντως μέγα ἀξίωμα τοῦτο. Γένοιτο οὖν κἀ ἡμῖν τοῖς ἀναξίοις ἀξιωθῆναι τῆς θείας χάριτος ἐν τοῖς θλίψεσιν, ὡς ἂν διαβαστάζοντος ταύτης τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν, εἰς ὠφέλειαν ἡμῖν αὐτὰ γινομένην, τὸ πολὺ πάχος τῶν ἁμαρτιῶν ἐκπτέζουσαν, εἰς δόξαν Πατρὸς, Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

cula, nihil adversùm vos poterit. Nam & hoc ipsum in vinculis teneri, gratiæ est. *Revertebantur enim*, inquit, *à carcere gaudentes, quòd digni judicati essent contumeliâ affici, pro nomine Christi.* Viden' dignitatem & honorem esse, contumeliâ affici? Ac revera magna hæc est dignitas. Contingat igitur & nobis indignis, divinâ gratiâ dignos judicari in afflictionibus, ut hâc imbecillitatem nostram supportante, ad commoditatem istæ nobis cedant, multam peccatorum nostrorum crassitiem expellentes, in gloriam Patris, Filii, sanctíque Spiritûs. Cui honor in secula seculorum. Amen.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ
ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI
BVLGARIÆ ARCHIEPISCOPI
EPISTOLÆ PRIMÆ DIVI PAULI AD THESSALONICENSES EXPOSITIO.

ΚΕΦ. α.

ΠΑῦλος καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος.] Πρὸς Θεσσαλονικεῖς ὁ Ἀπόστολος Παῦλος γράφων, ἑαυτῷ συνυπάπτει καὶ Τιμόθεον. Ἐφεσίοις δὲ ὑπιστέλλων οὐχ οὕτω ποιεῖ, καίτοι γινωσκομένου αὐτοῖς Τιμοθέου. Ἐμοὶ δοκεῖ ὅτι πρὸς μὲν Ἐφεσίους ἔμελλεν αὐτὸν πέμπειν θᾶττον, καὶ περιττὸν ἦν δημιουργὸν τῆς ἐπιστολῆς ἀναχρύπτειν τοῦτον καταλιπόμενον. Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, διὰ τὸ ἐπανεληλυθέναι ἤδη ὁ Τιμόθεος ἀπὸ Θεσσαλονίκης· ὥστε εἰκότως ἑαυτῷ τοῦτον συνυπάπτει. Περιπάπτει δὲ Τιμοθέῳ

CAP. I.

Paulus & Silvanus & Timotheus.] Paulus Apoſtolus ad Theſſalonicenſes ſcribens, ſibiipſi conjungit etiam Timotheum: Epheſiis autem ſcribens, non ſic facit, etſi illis cognitus eſſet Timotheus. Mihi quidem ideo feciſſe hoc videtur, quòd ſtatim ad Epheſios ipſum miſſurus eſſet: ſupervacuum autem erat Epiſtolæ conditorem, eum qui hanc mox eſſet ſubſequuturus, prædicare. Hìc autem non ſic ſe res habet: verùm reverſus jam erat Timotheus à Theſſalonica: meritò igitur ſibiipſi hunc conjungit. Præponit autem Timotheo

Timotheo Silvanum, Timotheo fortaſſis iſtud præ humilitate ſuâ poſtulante, imitatus nimirum præceptorem Paulum, qui diſcipulos ſuos ſibi connumerat. Neque autem Apoſtolum, neque ſervum ſecundùm conſuetudinem ſuam Apoſtolus hîc ſe appellat, eò quòd novitii erant, necdum ſufficientem ejus experientiam acceperant. Non igitur eum dignitatis ſuæ meminiſſe oportebat.

Eccleſiæ Theſſalonicenſium.] Etſi pauci eſſent Theſſalonicenſes, & nondum firmi conſtitiſſent, Eccleſiam tamen eos appellat, vel ipſo nomine animum illis addens: quandoquidem plerunque Eccleſiæ nomen multitudinem ſignificat.

In Deo Patre & Domino Jeſu Chriſto.] Quia & Græcæ, & Judaïcæ fuerunt Eccleſiæ, hanc ab illis diſtinguens dicit, *quæ eſt in Deo Patre.* Præclara autem dignitas eſt, in Deo eſſe. Si enim quiſquam peccati fuerit ſervus, non eſt in Deo. Obſerva hîc præpoſitionem (*in*) Patri ac Filio tribui.

Gratia vobis & pax.] Optat eis, ut in divinis donis promoveant: ſed tamen ut, non erga ſe mutuò inflati, pacem habeant.

2 *Gratias agimus Deo ſemper pro omnibus vobis,*] Statim poſt encomium proœmium auſpicatur. Nam per hoc quòd pro ipſis gratias agat Deo, indicat operatos ipſos eſſe talia, quorum causâ Deus glorificetur. Simul autem humiliter ſapere docet, tanquam Deus omnia operetur.

Memoriam veſtrî facientes in orationibus noſtris.] Quòd gratias agit Deo, iſthuc eſt propter virtutes eorum: quòd verò meminerit eorum in precationibus ſuis, charitatis eſt.

3 *Sine intermiſſione memores.*] Non ſolùm, inquit, in orationibus meis veſtrî recordor, verùm & aliàs ſemper. Iſtud autem vehementis charitatis eſt indicium.

Operis fidei veſtræ.] Hoc eſt, conſtantiæ veſtræ. Iſtud enim eſt opus fidei, firSιλουανὸν, ἴσως αἰτησαμένου τοῦτο Τιμοθέου διὰ ταπεινοφροσύνην, ἅτε μιμούμενος τὸν διδάσκαλον Παῦλον, ὃς τοὺς μαθητὰς ἑαυτῷ συγκαταριθμεῖ. Οὔτε γὰρ ἀπόστολον, οὔτε δοῦλον, κατὰ τὸ ἔθος, ἑαυτὸν ὁ Παῦλος ὀνομάζει καλῶς, διότι νεοκατήχητοι ἦσαν, καὶ οὐδέπω αὐτοῖς ἱκανὴν πεῖραν ἔλαβον. Οὐκ οὖν ἔδει τοῦ ἀξιώματος αὐτοὺς μνημονεύειν.

Τῇ ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων.] Εἰ καὶ ὀλίγοι ἦσαν οἱ Θεσσαλονικεῖς, καὶ οὐδέπω στερεωθέντες, ὅμως ἐκκλησίαν αὐτοὺς καλεῖ, προσαναπληρῶν καὶ οἰκοδομῶν ὅτι πλῆθος ὡς τὰ πολλὰ σημαίνει τὸ τῆς ἐκκλησίας ὄνομα.

Ἐν Θεῷ Πατρὶ καὶ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ.] Ἐπειδὴ ἦσαν καὶ Ἑλληνικὴ καὶ Ἰουδαϊκὴ ἐκκλησία, ἀποδιαστέλλων αὐτοὺς ἐκείνων, φησὶ, τῷ ἐν Θεῷ Πατρί. Μέγα γὰρ ἀξίωμα τὸ, ἐν Θεῷ εἶναι. Εἴπερ γὰρ ἁμαρτίας "ὅστις δοῦλος, οὐκ "κ. ὄκα.
ἔστιν ἐν Θεῷ. Σημείωσαι δὲ τὸ, ἐν, ὅτι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ κείμενον.

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη.] Ἐπεύχεται αὐτοῖς ἵνα * ὅτι πλέον προκόψωσιν * μ.
ἐν τοῖς θείοις χαρίσμασιν, ἀλλὰ καὶ εἰρήνην ἔχωσι, μὴ φυσιούμενοι καθ' ἑαυτῶν.

2 Εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ πάντοτε περὶ πάντων ὑμῶν.] Εὐθέως ἀπὸ ἐγκωμίου τὸ προοίμιον. Τῷ γὰρ ὑπὲρ αὐτῶν εὐχαριστεῖν τὸν Θεὸν, δείκνυσιν αὐτοὺς "κατορθωκότας τοιαῦτα, ἐξ ὧν δοξάζεται "κ. ἐπαχ-
ὁ Θεός. ἅμα δὲ καὶ ταπεινοφροσύνην διδάσκει, ὡς τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν ἐργαζομένου.

Μνείαν ὑμῶν ποιούμενοι ἐπὶ τῶν προσευχῶν ἡμῶν.] Τὸ μὲν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, ἀπὸ τῶν κατορθωμάτων αὐτῶν· τὸ δὲ μεμνῆσθαι ὅτι τῶν προσευχῶν, τῆς πρὸς αὐτοὺς ἀγάπης.

3 Ἀδιαλείπτως μνημονεύοντες ὑμῶν.] Οὐ μόνον, φησὶν, ὅτι τῶν προσευχῶν μου μέμνημαι ὑμῶν, ἀλλὰ καὶ ἀλλοτε πάντοτε. Τοῦτο δὲ τῆς διατεταμένης αὐτοῦ ἀγάπης δεῖγμα.

Τοῦ ἔργου τῆς πίστεως.] Τουτέστι, τῆς ὀρθοδόξου ὑμῶν. τοῦτο γὰρ ἔργον πίστεως,

ὃ

ὃ φερῶς ἱσαλῆ, ἀλλὰ ὃ λόγοις μόνον αὐχῆν τὴν πίσιν.

Καὶ τὸν κόπου τ̃ ἀγάπης.] Ποῖος κόπος ὃ ἀγαπᾶν; ὃ μὲν ἁπλῶς, οὐδὲ εἷς· τὸ δὲ γνησίως, πολὺς κόπος. Ὅταν γὰρ τις ὑπὲρ τ̃ ἀγαπωμένου πᾶν ὑπομένῃ, πῶς οὐ κόπος; Καὶ Θεσσαλονικεῖς οὕτω πολλὰ ἔπαθον ὑπὲρ τὴν πρὸς τ̃ Παῦλον ἀγάπην, ὡς μαθήσῃ ἐκ τ̃ βιβλίου τ̃ Πράξεων.

Καὶ τ̃ ὑπομονῆς τ̃ ἐλπίδος τ̃ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Πολλοὺς, φησὶν, ὑπεμείνατε καὶ μακρὰς πρασμοὺς· ὑπεμείνατε δὲ τῇ ἐλπίδι ῥωννύμενοι. Μετὰ πληροφορίας γὰρ ἐπίστευον τοῖς ἀποκειμένοις ἐπάθλοις· ἐπεὶ καὶ ὁ Θεὸς συνεχώρ ἐν ἀρχῇ πρασάζεσθαι, ἵνα μήτις εἴπῃ, ὅτι ἁπλῶς καὶ κολακείᾳ ὃ κήρυγμα συνίστατο, καὶ δηλῇ, ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνη πρᾶξίν ἐστιν, ἀλλὰ τ̃ Θεοῦ δύναμις ἐστὶν ἡ τὰς ψυχὰς πείθουσα.

Ἔμπροσθεν τ̃ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν.] Διχῶς τοῦτο νοήσῃς· ἢ, μνημονεύοντες ἔμπροσθεν τ̃ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν· ἢ, τοῦ ἔργου τ̃ πίστεως, ὃ ὄντος ἔμπροσθεν τ̃ Θεοῦ. Μὴ γὰρ νομίσητε ὅτι ἀκερδῶς "ἢ. ποιεῖτε." πονεῖτε, ἀλλὰ πάντα ἔμπροσθέν ἐστι τ̃ Θεοῦ. ὥστε καὶ τοὺς μισθοὺς ἀποδώσει.

4 Εἰδότες, ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι, "ἢ. ὑπὸ τ̃ Θεοῦ." ὑπὸ Θεοῦ τ̃ ἐκλογὴν ὑμῶν.] Μνημονεύομεν, φησὶν, ὑμῶν, διότι οἴδαμεν ὅτι ἐκλελεγμένοι ἐστὲ ὑπὸ τ̃ Θεοῦ· ἐξελέγητε γὰρ εἰς τ̃ πίστιν ὑπὲρ τοὺς πολλούς. Καὶ πόθεν τοῦτο δῆλον, ὦ Παῦλε; ἄκουε, φησὶ, τ̃ ἑξῆς.

5 Ὅτι ὃ εὐαγγέλιον ἡμῶν οὐκ ἐγενήθη πρὸς ὑμᾶς ἐν λόγῳ μόνον.] Ἐκ τούτου, φησὶ, δῆλον ὅτι ἐκλεκτοί ἐστε, ἐκ τοῦ τ̃ Θεὸν ὃ κήρυγμα ἐν ὑμῖν δοξάσαι. Οὐ γὰρ ἁπλῶς ὅπως ἐκηρύξαμεν, ἀλλὰ καὶ σημεῖα ἐγένοντο, τοῦ Θεοῦ πάντως βουλομένου ὑμᾶς πιστεῦσαι, ὡς ἐκλεκτοὺς αὐτ̃ καὶ προωρισμένους.

Ἀλλὰ καὶ ἐν δυνάμει.] Τουτέστιν, ἐν

miter consistere, & non solis verbis in fide gloriari.

Et laborem charitatis.] Qualis autem labor est diligere? Si simpliciter diligas, nullus est. Sin germanè, multus est labor. Quando enim quispiam ob dilectum sibi quidvis sustinuerit, quo pacto labor non erit? Thessalonicenses autem propter charitatem, quâ Paulum prosecuti sunt, multa perpessi erant, ut discès ex Act. 17. Actorum libro.

Et sustinentiam spei Domini nostri Jesu Christi.] Multas, inquit, & longas tentationes sustinuistis. Sustinuistis autem spe roborati. Cum certitudine enim credebant repositis præmiis. Deus enim in principio tentari eos permittebat, ne quis diceret, quòd simpliciter & per adulationem Evangelii prædicatio constaret, útque monstretur non esse humanam istam persuasionem, verùm Dei potentiam quæ animabus persuadebat.

Ante Deum & patrem nostrum.] Bifariam hoc intelliges: vel, recordantes ante Deum, sivè coram Deo & patre nostro: vel, operis fidei vestræ, quod est antè Deum. Ne enim existimetis quòd sine lucro laboratis, cæterùm omnia sunt coram Deo: itaque & mercedem reddet.

4 *Scientes, fratres dilecti, à Deo electionem vestram.*] Meminimus, inquit, vestrî, eò quòd sciamus vos esse electos à Deo: electi enim estis ad fidem præ multis aliis. Unde verò hoc liquet, dive Paule? Audi, inquit, quæ sequuntur.

5 *Quia Evangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantùm.*] Inde, inquit, perspicuum est, quòd electi sitis, eò quòd Deus prædicationem Evangelii in vobis glorificaverit. Non enim ita simpliciter prædicavimus, quinetiam signa sunt edita, quibus testatus est Deus fidem sibi vestram probari, tanquam eorum qui ab eo electi essent & prædestinati.

Sed & in virtute.] Hoc est, in signis, quæ

quæ facta ſunt ad beneficentiam gratorum, & ad pœnam ingratorum.

Et in Spiritu ſancto.] Vel quòd in ſapientia ſpirituali & non externa : vel quòd Spiritus ſanctus credentibus dabatur.

Et in certitudine multa.] Hoc eſt, in ærumnis & afflictionibus. Quemadmodum ſigna & Spiritûs ſancti largitio propter illorum, qui crediderunt, certam perſuaſionem facta erant : ita tribulationes Evangelii causâ perpeſſæ magno ſunt illi firmamento.

Sicut ſcitis quales fuerimus in vobis propter vos.] Vos, inquit, teſtes eſtis, quomodo in vobis converſati ſumus, & quòd cum alacritate multâ prædicaverimus. Sed & hoc propter vos. Quia enim electi eratis, propterea nihil non veſtrî causâ laboravimus : pro dilectis enim à Deo quis quidvis non patiatur? Hìc autem ſua etiam facta attingit, etiamſi tectè : vult enim primùm eos commendare.

6 *Et vos imitatores noſtrî facti eſtis, & Domini.*] Confortat eos cùm laudando, tum ad memoriam revocando, quòd & ipſi non ſint in periculis eo facti inferiores. Deus bone ! quantum eſt encomium, eos ſtatim præceptoris ſui imitatores factos eſſe ; nec ejus tantùm, verumetiam Domini ! Quî verò Domini imitatores facti ſunt? Quoniam & ipſe multa paſſus lætabatur : ſponte enim ad id accedebat, adeò ut diceret Patri:

Ioan.17.1. *Glorifica me.*

Excipientes verbum in tribulatione multa, cum gaudio Spiritûs ſancti.] Verbum non ſimpliciter cum tribulatione ſuſcepiſtis, ſed cum multa, hoc eſt, cum periculis. Atque hoc diſces ex Actis Apoſtolorum. Attamen afflictionem hanc, ſeu pericula, læti ſuſcipite. Interpretans autem quomodo liceat & fieri poſſit, ut quiſpiam in afflictione lætetur, dixit, *cum gaudio Spiritûs ſancti.* Non enim permiſit

Act.17.

σημείοις, καὶ τέρασι διὰ τῶν δικαιωμάτων, καὶ τοῖς κολάσεσι τῶν ἀγνωμόνων γινομένοις.

Καὶ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.] Ἢ ὅτι ἐν Σοφίᾳ πνευματικῇ, οὐ τῇ ἔξω· ἢ ὅτι Πνεῦμα ἄγιον ἐδίδοτο τοῖς πιστεύσασι.

Καὶ ἐν πληροφορίᾳ πολλῇ.] Τουτέστι, καὶ ἐν κακώσεσι καὶ θλίψεσιν. Ὥσπερ γὰρ σημεῖα καὶ ἡ τοῦ πνεύματος χορηγία, διὰ τὴν τῶν πεπιστευκότων πληροφορίαν ἐγίνοντο· οὕτω καὶ αἱ διὰ τοῦ κηρύγματος θλίψεις, μεγάλη βεβαίωσις αὐτοῖς εἰσι.

Καθὼς οἴδατε, οἷοι ἐγενήθημεν ἐν ὑμῖν δι' ὑμᾶς.] Ὑμεῖς, φησι, μάρτυρες, πῶς ἐν ὑμῖν διεγράφημεν, καὶ ὅτι μετὰ πολλῆς ἐκηρύξαμεν· ἀλλὰ καὶ τοῦτο δι' ὑμᾶς. Διότι γὰρ ἐκλεκτοὶ ἦτε, διὰ τοῦτο πολλὰ ὑπὲρ ὑμῶν ἐπονοῦμεν· ὑπὲρ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἀγαπητοῦ τί οὐκ ἄν τις πάθοι; Εὐθέως δὲ καὶ τῶν αὐτῶν καταρχομένους ἅπτεται, εἰ καὶ ἐπεσκιασμένως· βούλεται γὰρ προτρέψαι ἐκείνους ἐγκωμιάσας.

6 Καὶ ὑμεῖς μιμηταὶ ἡμῶν ἐγενήθητε, καὶ τοῦ Κυρίου.] Ἀναῤῥώννυσιν αὐτοὺς τῷ τε ἐπαινεῖν, καὶ τῷ ὑπομιμνήσκειν ὅτι καὶ αὐτοὶ οὐκ ἀπελείφθησαν αὐτοῖς τοῖς κινδύνοις. Βαβαὶ δή, οἵῳ δὲ ἐγκώμιον, μιμητὰς γίνεσθαι τοῦ διδασκάλου γνέσθαι, καὶ οὐ μόνον αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ Κυρίου. Πῶς δὴ ἐγένοντο τοῦ Κυρίου μιμηταί; ὅτι καὶ αὐτὸς πολλὰ παθὼν ἔχαιρεν· ἑκὼν γὰρ ὅτι τοῦτο ἤρχετο, ὥστε καὶ λέγειν τῷ Πατρί· Δόξασόν με.

Δεξάμενοι τὸν λόγον ἐν θλίψει πολλῇ, μετὰ χαρᾶς Πνεύματος ἁγίου.] Οὐχ ἁπλῶς μετὰ θλίψεως ἐδέξασθε τὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς, τουτέστι, μετὰ κινδύνων. Καὶ τοῦτο μαθήσῃ ἀπὸ τῶν Πράξεων. Αλλ' ὅμως τοιούτῳ πλήθει θλίψεων, ἤτοι τοιοῖς κινδύνοις, χαίροντες ὑποδέχεσθε. Ηρμήνευσεν δὲ πῶς ἔνεστιν ἐν θλίψει χαίρειν, εἰπὼν, μετὰ χαρᾶς Πνεύματος ἁγίου. οὐ γὰρ ἐφῆκεν

ὑμᾶς

ὑμᾶς ὃ Πνεῦμα ἐλύπει, ἀλλ' ἡ μὲν ἀλγηδὼν ἐν τοῖς σωματικοῖς, ἡ δὲ ὠφελία τοῦ Πνεύματος ἐδίδοτο. Ὡς γὰρ ἐν τῇ φλογὶ ἐῤῥοίζουτο οἱ παῖδες τῷ ἁγιοπνεύστῳ Πνεύματι, οὕτω καὶ ὑμᾶς ἐν τοῖς κινδύνοις ἐχαροποίει ὃ Πνεῦμα, τὴν μισθαποδοσίαν προδιδοῦν ὑμῖν μιμητὴν, ὅτε κινδυνεύοι μετὰ χαρᾶς ἁγίου Πνεύματος.

7 Ὥστε γενέσθαι ὑμᾶς τύπους πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ τῇ Ἀχαΐᾳ.] Καὶ μετὰ ὑστέρου ἦλθε Παῦλος πρὸς τύπους, ἀλλ' ὅπως ἐλαμψατέ, φησιν, ὡς τῶν προλαβόντων γενέσθαι διδάσκαλοι. Καὶ τοῦτο ἦν μίμησις Παύλου· καὶ γὰρ ὁ αὐτὸς ὕστερος προσελθὼν, πάντας ὑπερέβαλεν. Ὅρα δὲ ὃ εἶπε, τύπους γενέσθαι πιστεύσαι, ἀλλὰ τοῖς ἤδη πεπιστευκόσι τύπος ἐγένεσθε, πῶς δεῖ πιστεύειν, ὅτι μετὰ θερμότητος καὶ τὸ πρὸς τοὺς κινδύνους ἑτοιμότητος. Ἀχαΐαν δὲ τὴν Ἑλλάδα φησίν.

8 Ἀφ' ὑμῶν γὰρ ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ Κυρίου.] Τουτέστιν, ἡ περὶ τὴν ὑμῶν φήμην ἀρετῆς ἐποίησεν ἐξακουστὸν γενέσθαι πᾶσι τὸ κήρυγμα, καὶ πάντων ὑμᾶς παραδοθῆναι διδασκάλους. Τὸ δὲ, ἐξήχηται, ὡς ἐπὶ σάλπιγγος λαμπρῶς ἠχούσης, καὶ ἐπὶ πολὺ φανείσης.

Οὐ μόνον ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ Ἀχαΐᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ τόπῳ ἡ πίστις ὑμῶν ἡ πρὸς τὸν Θεὸν, ἐξελήλυθεν.] Τὴν μὲν Μακεδονίαν, φησὶ, καὶ τὴν Ἑλλάδα τοῦ λόγου καὶ τῆς διδασκαλίας ἐνεπλήσατε ὡς καθ' αὐτοὺς ὑποδείγματι· τὸ δὲ θαύματος, παντὶ τόπῳ, ὅπως ἐν ὀλίγῳ βραχεῖ χρόνῳ τοσαύτην πίστιν * ἐπεδείξασθε. Ὡς πρὸς ἐμέ τινος διαλεγόμενος εἶπε δὲ, ἐξελήλυθεν.

* μακρὰν.

Ὥστε μὴ χρείαν ἡμᾶς ἔχειν λαλεῖν τι.] Οὕτως ἐστὶ σφοδρὰ καὶ ἐνεργὴς ἡ τῆς πίστεως ὑμῶν φήμη, ὥστε οὐδὲ προσδοκῶσιν ἡμᾶς οἱ ἄνθρωποι εἰπεῖν τι περὶ ὑμῶν, ἀλλ' ὁσάκις ὀπτιχθρήσομαι λέγειν, ἵνα καὶ κατὰ τὸν ἴσον ζῆλον ἐμβάλλωμεν,

vos Spiritus ſanctus dolere, ſed dolor erat in rebus corporalibus; gaudium verò à Spiritu dabatur. Quemadmodum enim in flamma pueri à Spiritu exſibilante irrorabantur; hunc ad modum & vos in periculis Spiritus lætos faciebat, futuram vobis præmonſtrans retributionem. Animadverte autem tum quempiam fieri imitatorem Domini, quando pericula ſuſtinet cum gaudio Spiritûs ſancti.

7 *Ita ut vos facti ſitis forma omnibus credentibus in Macedonia & Achaia.*] Etſi poſtremò ad eos Paulus venerit, ſic tamen, inquit, reſplenduiſtis, ut eorum qui præceſſerint vos facti ſitis doctores. Atque hæc eſt Pauli imitatio. Nam & ipſe, poſtremus accedens, omnes ſuperavit. Expende autem, quòd non dixerit, Facti eſtis forma, ut crederent alii; verùm jam credentibus forma facti eſtis, quomodo oporteat credere, nimirum cum fervore, & promptitudine ad pericula. Per *Achaiam* autem Græciam intelligit.

8 *A vobis enim inſonuit ſermo Domini.*] Hoc eſt, fama de virtute veſtra fecit, ut prædicatio innoteſceret omnibus, voſque omnium inſtitutores oſtenderemini. Illud autem, *inſonuit*, veluti de tuba dictum eſt, quæ clarè ſonat, & ſonitus ejus ad multos pervenit.

Non ſolùm in Macedonia & Achaia, ſed & in omni loco fides veſtra quæ eſt ad Deum, egreſſa eſt.] Exemplo veſtro, inquit, *Macedoniam* quidem & *Achaiam* verbo & doctrinâ replêſtis; admiratione verò, *omnem locum*, quomodo ſcilicet in tam brevi temporis ſpatio tantam fidem oſtendiſtis. Tanquam autem de re animata loquens dixit, *Egreſſa eſt.*

Ita ut non ſit nobis neceſſe quicquam loqui.] Adeò vehemens & efficax eſt fidei veſtræ fama, ut neque expectent nos homines dum quicquam de vobis dicamus: verùm quoties narrare conamur, ut illos ad parem æmulationem injiciamus,

præve-

prævenium nos illi, veſtra nobis bona prædicantes.

9 *Ipſi enim de nobis annunciant, qualem introïtum habuerimus ad vos.*] Hoc eſt, quòd noſter ad vos adventus refertus fuerit innumeris mortibus, vos tamen non eſtis offenſi in nobis. Quinetiam vos in pericula propter nos incidentes, non averſi eſtis à nobis, ſed ſic nobis adhærebatis, ceu innumeris bonis à nobis aucti eſſetis. Secundus autem iſte ejus acceſſus erat. Etenim profectus in Berrhœam, perſecutionem paſſus eſt: ac inde veniens, ſic eſt receptus, ut vel animas ſuas pro eo impenderent.

Et quomodo converſi eſtis ad Deum à ſimulacris, ut ſerviatis Deo viventi & vero.] Hoc eſt, quòd facilè, & cum magna vehementia ac ſummo ſtudio. Hîc autem adhortationem minùs moleſtam introduxit, ſcitè eis in memoriam revocans à quibus ad quæ tranſierint, & ut iis dignè vivant.

10 *Et expectetis Filium ejus de cœlis, (quem excitavit ex mortuis) Jeſum, qui eripit nos ab ira ventura.*] Et hoc eſt ejuſdem methodi: docet enim ſub narrationis ſpecie, expectare Filium Dei. Afflictis enim hæc eſt maxima conſolatio, quòd qui paſſus eſt, excitatus eſt, jámque in cœlis eſt, tum quòd ille venturus eſt, ut nos qui affligimur, liberet ab ira ventura, hoc eſt, à pœna, tanquam eos qui illi per fidem & immaculatam vitam placuerimus: eis autem qui nos affligunt, non parcet. Quoniam autem pericula jam ſunt in manibus, bona verò in ſpe, magnam ipſis fidem tribuit; ſiquidem expectant, & ſperant firmiter quæ futura ſunt.

προσφθάνουσιν ἡμᾶς ἐκεῖνοι, τὰ ὑμέτερα καλὰ διηγούμενοι.

9 Αὐτοὶ γὰρ περὶ ἡμῶν ἀπαγγέλλουσιν, ὁποίαν εἴσοδον " ἔσχομεν πρὸς ὑμᾶς.] Τουτέστιν, ὅτι ἡ ἡμετέρα πρὸς ὑμᾶς ἔλευσις θανάτων ἔγεμε μυρίων, ὥστε ὑμᾶς ὑμᾶς οὐκ ἐσκανδαλίσθητε ἐφ' ἡμῖν. Αλλὰ καὶ ὑμεῖς κινδυνοις δι' ἡμᾶς περιπεσόντες, οὐκ ἀπεστράφητε ἡμᾶς, ὥστε ὅτως ἡμῶν εἴχεσθε, ὡς μυρίων ἀγαθῶν ἀπολαύσαντες. Δευτέρα δὲ ἦν αὕτη ἡ εἴσοδος. Καὶ γὰρ ἀπελθὼν εἰς Βέρροιαν ἐδιώχθη· κἀκεῖθεν ἐλθὼν, ὅτως ἐδέχθη, ὥστε καὶ τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ αὐτοῦ θεῖναι.

Καὶ πῶς ἐπιστρέψατε πρὸς τὸν Θεὸν ἀπὸ τῶν εἰδώλων, δουλεύειν Θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ.] Τουτέστιν, ὅτι θύκολως, ὅτι μὴ πολλῆς τῆς σφοδρότητος. Ενταῦθα δὲ ἐπαληθέστερον * ᾠδήγησεν εἰσάγων, * ἢ αἰνιττόμενος αὐτοῖς θύμεθόδως ἀπὸ τίνων εἰς τίνα μετῆλθον, ἵνα καὶ ἀξίως αὐτῶν ζῶσι.

10 Καὶ ἀναμένειν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐκ τῶν οὐρανῶν, (ὃν ἤγειρεν ἐκ τῶν νεκρῶν) Ιησοῦν τὸν ῥυόμενον ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὀργῆς τῆς ἐρχομένης.] Καὶ τοῦτο τῆς αὐτῆς μεθόδου ἐστί. διδάσκει γὰρ ἐν εἴδει διηγήσεως, προσδοκᾶν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Γραμμικὸν γὰρ μείζει τοῖς θλιβομένοις τοῦτο, ὅτι ὁ παθὼν ἠγέρθη, καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐστι, καὶ ὅτι ἥξει, καὶ ἡμᾶς μὴ τοὺς θλιβομένους ῥύσεται) ἀπὸ τῆς ὀργῆς τῆς ἐρχομένης, τουτέστι, τῆς κολάσεως, ἅτε θυπρεσηκότας αὐτῷ διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀμώμου πολιτείας· τῶν δὲ θλιβόντων ἡμᾶς ὑ φείσεται). ὅπερ δὲ τὰ μὲν δίκαια ἐν χερσὶ, τὰ δὲ χρηστὰ ἐν ἐλπίσι, μεγάλην αὐτοῖς προσμαρτυρεῖ πίστιν, εἴγε ἀναμένουσι καὶ ἐλπίζουσι βεβαίως τὰ μέλοντα.

ΚΕΦ.

ΚΕΦ. β.

Αὐτοὶ γὰρ οἴδατε, ἀδελφοὶ, τὴν εἴσοδον ἡμῶν τὴν πρὸς ὑμᾶς, ὅτι οὐ κενὴ γέγονε.] Καὶ τὰ μὲν ὑμέτερα, φησὶ, μεγάλα· πλὴν οὐδὲ ἡμεῖς ἀνθρωπίνῳ λόγῳ ἐχρησάμεθα, οὐδὲ κενὴ ἡ εἴσοδος ἡμῶν, τυτέστιν, ἀμέθοδος κινδύνων, καὶ ἀπείρατος, καὶ οὐδὲν βέβαιον ἔχουσα. Ὡς γὰρ πολλάκις εἴρηται, οἱ κίνδυνοί εἰσιν οἱ βεβαιοῦντες τὴν πίστιν· ἄμοιρος δὲ τούτων κενὴ ἂν εἴη.

2 Ἀλλὰ προπαθόντες, καὶ ὑβρισθέντες, καθὼς οἴδατε, ἐν Φιλίπποις, ἐπαρρησιασάμεθα ἐν τῷ Θεῷ ἡμῶν λαλῆσαι πρὸς ὑμᾶς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ ἐν πολλῷ ἀγῶνι.] Ἀπὸ κινδύνων, φησὶν, ἐκφυγόντες τὸν ἐν Φιλίπποις, πάλιν εἰς ἑτέρους κινδύνους ἐνεπέσομεν. Οὐκ ἦν πῶς τῷ Θεῷ πάλιν τὸ πᾶν ἀνέθηκεν, ἐπαρρησιασάμεθα, εἰ πῶν, ἐν τῷ Θεῷ, τυτέστιν, ἐπ' ἐκείνῳ ἐθαρρυνάμεθα.

" κ. ἑαυτὸν ἐπρέψαμεν.

3 Ἡ γὰρ παράκλησις ἡμῶν οὐκ ἐκ πλάνης.] Τυτέστιν, ἡ διδαχὴ οὐκ ἐκ πλάνης. Οἱ γὰρ πλανῶντες οὐκ εἰς κινδύνους ἑαυτοὺς ἐκδιδόασιν, ἀλλ' εἰς τρυφάς· ἐγὼ δὲ ἐμαυτὸν εἰς κινδύνους ἔξέδωκα. Ὡστε δῆλον ἐστὶν, ὅτι ἡ διδαχή μου οὐ πλανᾷ, οὐδὲ " ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἀμέλουμεν κινδυνεύω, ἀλλ' ἐπὶ θείων καὶ μονίμων.

" κ. ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἀμέλω.

Οὐδὲ ἐξ ἀκαθαρσίας.] Τυτέστιν, οὐκ ἀκάθαρτόν τι διδάσκω, οἷα τὰ τῶν μάγων καὶ γοήτων.

Οὔτε ἐν δόλῳ.] Οὔτε ἐπὶ νεωτεροποιίᾳ καὶ συστάσει, ὡς οἱ περὶ Θευδᾶν.

4 Ἀλλὰ καθὼς δεδοκιμάσμεθα ὑπὸ Θεοῦ πιστευθῆναι τὸ εὐαγγέλιον, οὕτω λαλοῦμεν.] Ὁ Θεός, φησὶν, ἐδοκίμασεν ἡμᾶς, καὶ ἐξελέξατο, πιστευθῆναι τὸ εὐαγγέλιον· οὐκ ἂν δὲ ἐξελέξατο, εἰ μὴ ἀξίους ἐγίνωσκε. Τοιοῦτοι μὲν οὖν μένομεν δόκιμοι, καὶ οἷοι ἐξελέγημεν πρὸς αὐτοῦ εἰς τὸ τηλικοῦτον κήρυγμα.

CAP. II.

NAm ipſi ſcitis, fratres, introïtum noſtrum ad vos, quòd non fuerit inanis.] Veſtra, inquit, ſanè magna ſunt: interim tamen neque nos humanâ ratione uſi ſumus, neque inanis fuit introïtus noſter, hoc eſt, ſine periculis ac ſine tentationibus, ac nihil habens firmitatis. Nam, ut ſæpe dictum eſt, pericula ſunt quæ fidem conſolidant: citra hæc autem inanis fuerit & vacua.

2 *Sed antè malis afflicti, & contumeliis affecti, ſicut ſcitis, Philippis, fiduciam habuimus in Deo noſtro, loqui ad vos Evangelium Dei in multo certamine.*] Cùm evaſiſſemus, inquit, pericula apud Philippenſes, in alia incidimus rurſus. Vide autem, quomodo Deo rurſus omnia referat accepta: Confiſi, inquit, fuimus Deo, hoc eſt, ab eo confortati.

3 *Exhortatio enim noſtra non fuit ex errore.*] Hoc eſt, doctrina noſtra non fuit ex impoſtura. Impoſtores enim ſeipſos non ſolent in pericula conjicere, ſed potiùs in delicias: ego verò meipſum periculis objeci. Hinc itaque manifeſtum eſt, quòd doctrina mea non erret, & quòd pro humanis rebus non elegerim periculis eſſe obnoxius, verùm ob divina ac ſtabilia bona.

Neque ex immunditia.] Hoc eſt, non impurum aliquid doceo, qualia ſunt magorum & incantatorum.

Neque in dolo.] Non in innovatione, vel ſeditione, ut Theudæ ſectatores.

4 *Sed ſicut probati ſumus à Deo, ut crederetur nobis Evangelium, ita loquimur.*] Deus, inquit, probavit nos, & elegit, ut committeret nobis Evangelium: non autem elegiſſet, niſi dignos noviſſet. Tales igitur manemus probati, quales electi ſumus ab ipſo ad talem prædicationem.

Non quasi hominibus placentes, sed Deo, qui probat corda nostra.] Hoc est, non ut vobis placeamus, hæc facimus omnia: sed Deo placere volentes, qui abdita explorat (nam, *probat*, hoc significat nunc) vel quia recipit corda & coronat. Nemo autem dolosus, & impostor, & immundus, huic placere potest.

Οὐχ ὡς ἀνθρώποις ἀρέσκοντες, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τῷ δοκιμάζοντι τὰς καρδίας ἡμῶν.] Τουτέστιν, οὐχ ἵνα ὑμῖν ἀρέσωμεν, ταῦτα πάντα ποιοῦμεν· ἀλλὰ τῷ Θεῷ ἀρέσκειν θέλοντες, ὃς τὰ κρυπτὰ ἐξετάζει, (ὁ γὰρ, δοκιμάζει, τοῦτο σημαίνει νῦν) ἢ ὅτι ἀποδέχεται τὰς καρδίας καὶ στεφανοῖ. Οὕτως οὖν δολερὸς, ἢ ἀπατεὼν, καὶ ἀκάθαρτος, τούτῳ δυνατὸν ἀρέσκειν.

5 *Neque enim aliquando in sermone adulationis fuimus, sicut scitis.*] Postquam in prioribus laudavit eos, ne suspectam faciat laudem, ait: Nunquam aliàs vobis adulatus sum (quod est decipientium) proinde neque jam nunc adulabor.

5 Οὔτε γάρ ποτε ἐν λόγῳ κολακείας ἐγενήθημεν, καθὼς οἴδατε.] Ἐπειδὴ παρεγλαβὼν ἐπήνεσεν αὐτοὺς, ἵνα μὴ ὑποπτον ποιήσῃ τὸν ἔπαινον, φησίν· ὅτι "οὐδέ "χ. ἀλλ' ποτε. ἀλλοτέ ποτε ἐκολάκευσα ὑμᾶς· ὅπερ ὅστις τῶν πλανώντων· οὐκοῦν οὐδὲ νῦν.

Neque in occasione avaritiæ: Deus testis.]Neq; præ pecuniæ amore prædicavimus vobis. Quòd igitur non sim adulatus, vos testes estis: quòd autem non sim pecuniarum amator,neque avarus,Deus testis: Istud enim vos latet.

Οὔτε ἐν προφάσει πλεονεξίας· Θεὸς μάρτυς.] Οὔτε δι' φιλοχρηματίαν ἐκηρύξαμεν ὑμῖν. Τὸ μὲν οὖν μὴ κολακεῦσαι, καὶ ὑμεῖς μάρτυρες· τὸ δὲ μὴ φιλοχρήματον εἶναί με, Θεὸς μάρτυς. "ὑμῖν γὰρ ἄδηλον τοῦτο. "χ. αὐτῶν.

6 *Nec quærentes ab hominibus gloriam, neque à vobis, neque ab aliis.*] Non dixit, Ignominiâ affecti sumus, neque, Non sumus honore dignati, ne videatur ipsis exprobrare: verùm, *Non quæsivimus honorem*, cùm tamen prædicatio verbi hoc postulet. Nam si regios legatos magno honore dignamur, multo magis Dei legatos. Quomodo igitur gloriæ causâ agemus aliquid, qui neque à vobis, neque ab aliis, tanquam doctores cupiamus honorari?

6 Οὔτε ζητοῦντες ἐξ ἀνθρώπων δόξαν, οὔτε ἀφ' ὑμῶν, οὔτε ἀπ' ἄλλων.] Οὐκ εἶπεν, ὅτι ἠτιμάσθημεν, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἀπελαύσαμεν τιμῆς, ἵνα μὴ δόξῃ ἐνδείκνυσθαι αὐτούς· ἀλλ', οὐκ ἐζητήσαμεν τιμὴν, καίτοιγε τοῦ κηρύγματος τοῦτο ἀπαιτοῦντος. Εἰ γὰρ τοὺς βασιλικοὺς πρέσβεις πολλῆς ἀξιοῦμεν τιμῆς, πολλῷ μᾶλλον τοὺς τοῦ Θεοῦ. Πῶς οὖν δόξης ἕνεκεν πράξομέν τι, οἱ μήτε παρ' ὑμῶν, μήτε παρ' ἄλλων, ὡς διδάσκαλοι θέλοντες τιμᾶσθαι.

Cùm possemus vobis oneri esse ut Christi Apostoli.] Vel honore, & gloria, & amplitudine, vel potuissemus accipere à vobis & ali, adeóque graves esse vobis. Etenim dignitas nostra hoc postulat, ut accipiamus à vobis.

7 Δυνάμενοι ἐν βάρει εἶναι ὡς Χριστοῦ Ἀπόστολοι.] Ἢ ἐν τιμῇ, καὶ δόξῃ, καὶ ὄγκῳ, ἢ "δυνάμενοι λαμβάνειν καὶ πέφεσθαι, ἢ βαρεῖς ὑμῖν εἶναι. Καὶ γὰρ τὸ ἀξίωμα ἡμῶν τοῦτο ἀπαιτεῖ, λαμβάνειν παρ' ὑμῶν. "χ. δυνάμενοι.

Sed facti sumus in medio vestrî mites.] *Mites*, hoc est, mansueti, sine gravamine. Vel, infantes in medio vestrî, hoc est, innocentes, vanæ gloriæ expertes. Infans enim nihil tale cogitat. Itidem, *In medio vestrûm*, talem habet sensum: factus sum veluti unus ex vobis,& non superiorem sortem acceperim.

Ἀλλ' ἐγενήθημεν ἤπιοι ἐν μέσῳ ὑμῶν.] Ἤπιοι, τουτέστι, πραεῖς, ἀβαρεῖς. ἢ καὶ νήπιοι ἐν μέσῳ ὑμῶν, τουτέστιν, "ἀκέραιοι, ἀφιλόδοξοι. Τὸ γὰρ νήπιον οὐδὲν τοιοῦτον λογίζεται. Καὶ ὅ, ἐν μέσῳ ὑμῶν, τοιοῦτον ἔχει νοῦν· ὡς εἷς ἐξ ὑμῶν ἐγενόμην, καὶ τὴν ἀξίαν "τάξιν λαβών. "χ. ἄκακοι. "Chrys. λαῶν.

Ως

Ως ἐὰν τροφὸς θάλπῃ τὰ ἑαυτῆς τέκνα.] Τὸν φιλοστοργίαν αὐτῶν δείκνυσι. Μὴ ἡ τροφὸς κολακεύει; μὴ χρήματα αἰτεῖ παρὰ τῶν παίδων τῶν μικρῶν; ὅτω δεῖ τὸν διδάσκαλον εἶναι τοιοῦτον, καταφιλοῦντα τοὺς ἐμπαροινοῦντας αὐτῷ, ὡς καὶ ἡ τροφὸς τὰ παιδία, κἂν τύπτωσιν.

8 Οὕτως ὁμειρόμενοι ὑμῶν, εὐδοκοῦμεν μεταδοῦναι ὑμῖν, οὐ μόνον τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰς ἑαυτῶν ψυχάς.] Ομειρόμενοι ὑμῶν, τουτέστι, προσδεδεμένοι ὑμῖν καὶ ἐχόμενοι ὑμῶν, παρὰ τὸ ὁμοῦ, καὶ τὸ, εἴρω, τὸ συμπλέκω. Τινὲς δὲ, ἱμειρόμενοι, ἐπέγραψαν, αἰτοῦντες, ἐπιθυμοῦντες, οὐκ ἔστι δέ. Οὐ μόνον οὖν, φησιν, οὐδὲν ἐλάβομεν ἀφ' ὑμῶν, ἀλλ' εἰ οἷόν τε εὐδοκοῦμεν, τουτέστι, σφόδρα "ἠθέλομεν καὶ τὰς ψυχὰς εἰς ὑμᾶς κενῶσαι. Τὸ μὲν οὖν διδόναι τὸ εὐαγγέλιον, τιμιώτερον· τὸ δὲ τὴν ψυχὴν δοῦναι, δυσκολώτερον, καὶ "μᾶλλον μανικωτέρας ἀγάπης· ὅθεν φησὶν καὶ αὐτὸς ἐπάγει.

"χ. ἠθέλομεν.

"χ. μανικωτέρας.

Διότι ἀγαπητοὶ ἡμῖν "γεγόνατε.] Ἵνα μὴ δόξῃ λέγειν ταῦτα πάντα ὡς κάμνων ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ ὡς ὀφείλων τιμᾶσθαι παρ' αὐτῶν ὑπὲρ τούτου, φησὶν, ὅτι εἰ οὐδὲν ἄλλο ταῦτα ποιεῖ, ἀλλά γε τὴν ἀγάπην. Οὐ γὰρ αἰτιμοδίαν ζητῶ· ἀλλὰ διὰ αὐτὸ τὸ καλόν.

"χ. γεγόνασι.

9 Μνημονεύετε γάρ, ἀδελφοί, τὸν κόπον ἡμῶν καὶ τὸν μόχθον· νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐργαζόμενοι πρός τὸ μή τινα ὑμῶν, ἐπιβαρῆσαί τινα ὑμῶν, ἐκηρύξαμεν εἰς ὑμᾶς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ.] Οὐκ εἶπε, μεμνημονεύετε τὰς εὐεργεσίας τὰς παρ' ἐμοῦ, ἀλλὰ, "τὸν κόπον· καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ "τὸν μόχθον, τουτέστι, "τὸν μετὰ πολλῆς σπουδῆς. καὶ οὐχ ἡμέρας μόνον, ἀλλὰ καὶ νυκτός. Βαβαὶ, τὴν προθυμίας καὶ τὴν ἐπὶ τῷ μὴ σκανδαλίσαι τινὰ σπουδῆς. Δείκνυσι γὰρ καὶ πτωχοὺς ὄντας τοὺς Θεσσαλονικεῖς, διὰ τοῦτο εἰπὼν, πρὸς τὸ μή τινα ὑμῶν.

"χ. τὸν κόπον.

"χ. τὸν μόχθον.

"χ. τοῦ

10 Ὑμεῖς μάρτυρες, καὶ ὁ Θεός.] Ἀξιόπιστος μὲν ὁ Θεός· πλὴν ὅπου ἀδηλον ἀνθρώποις εἰ ὁ Θεὸς "εἰς τοῦτο

"χ. καὶ

Tanquam si nutrix foveat ſuos ipſius filios.] Amorem ſuum oſtendit. Numquid nutrix adulatur? numquid à parvulis infantibus pecuniam expetit? pari ratione doctorem convenit eſſe mitem, ac deamantem etiam eos qui ei inſultaverint, perinde ac nutrix pueros, etiamſi eam feriant.

8 *Sic obſtricti vobis, volebamus tradere vobis, non ſolùm evangelium Dei, ſed & noſtras ipſorum animas.*] Ομειρόμενοι ὑμῶν, hoc eſt, obligati vobis, atque vobis adhærentes; ab ὁμοῦ, & εἴρω, connecto. Nonnulli verò, ἱμειρόμενοι, legerunt, id eſt, deſiderantes; ſed malè. Non ſolùm igitur, inquit, nihil à vobis accepimus, verùm ſi poſſibile eſſet, εὐδοκοῦμεν, hoc eſt, vehementer volebamus etiam animas noſtras in vos impendere. Proinde Evangelium impertiri, eſt honorificentius; animam autem impendere, difficilius eſt, vehementioriſque ac veluti magis inſanientis charitatis eſt: quod & ipſe infert.

Quoniam chariſſimi nobis facti eſtis.] Ne videatur hæc omnia dicere tanquam qui labores pro eis ſuſciperet, & propterea deberet honorari ab ipſis, ait: Nullam ob rem aliam hæc facio, inquit, quàm propter charitatem. Retributionem enim non quæro; ſed propter ipſum bonum.

9 *Meminiſtis enim, fratres, laboris noſtri ac fatigationis: Nocte ac die operantes, ne quenquam veſtrûm gravaremus, prædicavimus ad vos Evangelium Dei.*] Non dixit, Meminiſtis beneficiorum quæ à me accepiſtis, ſed, *laboris:* nec id ſimpliciter, cæterùm & *fatigationis*, id eſt, laboris cum magna diligentia: Et non ſolùm die, verumetiam nocte. O quanta hæc eſt promptitudo, & ſumma, ne quenquam offendat, ſedulitas! Innuit autem Theſſalonicenſes pauperes fuiſſe, cùm inquit, *Ne quenquam veſtrûm gravaremus.*

10 *Vos teſtes eſtis, & Deus.*] Satis Deus authoritatis habebat, & fidei; verùm quia non erat perſpicuum hominibus,

quòd Deus hâc de re teſtimoniũ dicat, ipſos etiã quibus loquitur, in teſtimonium vocat.

Quam piè,] Omnia, quæ opus erant, implentes: hoc enim ſignificat, ὁσίως, cum timore & cultu Dei.

Et juſtè,] Hoc eſt, pecuniam à nemine exigentes.

Et inculpatè,] Citra offendiculum & ſcandalum.

Vobis qui credidiſtis affuimus.] Quandoquidem ab infidelibus impius vocabatur, & circulator, & loquaculus, & nihil ſani.

11 *Sicut ſcitis.*] Rurſus eos teſtes vocat: quod argumento eſt, eum nihil arroganter dicere.

Qualiter unumquemque veſtrûm (ſicut pater filios ſuos) deprecantes vos & conſolantes.] Papæ! cujuſmodi id erat negotii, quòd neminem citra conſolationem prætermitteret, ſed unicuique verba accommodaret! *Deprecantes* autem, ut fortiter ferant. Non igitur gloriam quærebam. Suprà quidem nutrici ſeipſum aſſimilavit, nunc autem patri, dilectionem indicans, & præſidentiam, & humilitatem omnis faſtûs vacuam. Quis enim pater adversùs filios inflatus eſt?

12 *Ac teſtificantes, ut ambularetis dignè Deo qui vocat vos ad ſuum ipſius regnum & gloriam.*] Teſtificari ſive obteſtari, jam ſeverioris eſt doctrinæ. Quare non adulabar. Poſtquam verò prædixit, *Tanquam pater*, tunc intulit, *teſtificantes*. Non enim, *vehementer*, inquit, ſed, *ut patres*, ut ambularetis vos dignè Deo, [qui vos vocavit ad regnum ſuum & gloriam.] Animadverte autem quomodo ſub narrationis ſpecie nos doceat & conſoletur. Si enim ad regnum nos vocat Deus, omnia ſunt ferenda.

13 *Ideo & nos gratias agimus Deo ſine intermiſſione, quoniam cùm accepiſtis verbum auditûs à nobis Dei, accepiſtis non verbum hominum, ſed (quemadmodum eſt verè) verbum Dei.*] Hoc loco eos etiam μάρτυρας, καὶ αὐλοὺς, πρὸς ὃν ὁ λόγος, καλῶς μάρτυρας.

Ὡς ὁσίως,] Πᾶσα ὅσα ἔδει, πληροῦντες· τοῦτο γὰρ ὅστι ὅ, ὁσίως, αἰτὴ τῶ, μετὰ τοῦ πρὸς Θεὸν εὐλαβείας.

Καὶ δικαίως,] Τουτέστι, μηδένα ἀδικοῦντες χρημάτων ἀπαιτήσει.

Καὶ ἀμέμπτως,] Ἀπροσκόπως καὶ ἀσκανδαλίστως.

Ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν ἐγενήθημεν.] Ἐπὶ τοῖς γε ἀπίστοις καὶ ἀνοσίοις ἐλαλοῦμεν, καὶ ἀγύρτης, καὶ ἀπερμολόγος, καὶ οὐδὲν ὑγιές. "χ. ἀπιστοῦσι.

11 Καθάπερ οἴδατε.] Πάλιν αὐτοῖς μάρτυρας καλῶ. ὁ σημεῖον τοῦ μὴ φλαζονευόμενον λέγειν.

Ὡς ἕνα ἕκαστον ὑμῶν (ὡς πατὴρ τέκνα ἑαυτοῦ,) παρακαλοῦντες ὑμᾶς καὶ παραμυθούμενοι.] Βαβαὶ, οἵᾳ ἰῶ ὁ μηδένα παραλιπεῖν ἀπρονόητον, ἀλλ' ἑνὶ ἑκάστῳ προσφόρως διαλέγεσθαι; Παρακαλοῦντες ὅ, τοῦτο ὅ φέρειν γενναίως. Οὐκ ἄρα δόξαν ἐζήτουν. Ἄνω μὲν οὖν τῷ σοφῷ ἑαυτὸν ἀπείκασε, νυνὶ δὲ πατρὶ, τὴν ἀγάπην δεικνύων, καὶ τὴν προστασίαν, καὶ ὅ ἄτυφον. Τίς γὰρ πατὴρ κατὰ τῶν τέκνων τετύφωται;

12 Καὶ μαρτυρόμενοι, εἰς ὅ παρεκαλοῦμεν ὑμᾶς ἀξίως τοῦ Θεοῦ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς εἰς τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν καὶ δόξαν.] Τὸ μαρτύρεσθαι, ἤδη πλείονος τόνου διδασκαλίας ὅστίν. Οὐκ οὖν ἐκολάκευον. Ἐπεὶ δὲ παρῆκεν, ὅτι ὡς πατὴρ, τότε ἐπῆγαγε καὶ ὅ, μαρτυρόμενοι. Οὐ γὰρ, σφοδρῶς, φησὶν, ἀλλ', ὡς πατέρες, εἰς ὅ παρεκαλοῦμεν ὑμᾶς ἀξίως τοῦ" Θεοῦ. Καὶ ὅρα πῶς ἐν ὑδῇ διηγήσεως διδάσκει ἅμα καὶ παραμυθεῖται. Εἰ γὰρ εἰς βασιλείαν καλεῖ ἡμᾶς ὁ Θεὸς, δεῖ πάντα φέρειν. "χ. κυρίου.

13 Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ ἀδιαλείπτως, ὅτι παραλαβόντες λόγον ἀκοῆς παρ' ἡμῶν τοῦ Θεοῦ, ἐδέξασθε, οὐ λόγον ἀνθρώπων, ἀλλὰ (καθώς ὅστιν ἀληθῶς,) λόγον Θεοῦ.] Εὐχαριστῶ καὶ αὐλοὺς

αὐθις ἐγκωμιάζῃ. Οὐ γὰρ ἡμᾶς μὸν, φησιν, ἀμέμπτως πάντα κατορθώσαμεν, ὑμᾶς δὲ ἀναξιόν τι τῆς ἐμῆς διδασκαλίας ἐπεδείξασθε. Ὑ γὰρ ὡς ἀνθρώπων ἀκούοντες ἁπλῶς διέκεισθε, ἀλλ' ὡς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ προτρεποῦντος, οὕτω προσείχετε. Λόγον δὲ ἀκοῆς τοῦ Θεοῦ, τὸ κήρυγμά φησιν, ὡς διὰ τοῦ ἀκουσθῆναι πιστεύεσθαι. Πῶς γὰρ πιστεύσουσιν, ἐὰν μὴ ἀκούσωσιν;

Ὃς καὶ ἐνεργεῖται ἐν ὑμῖν τοῖς πιστεύουσι.] Πόθεν δῆλον, ὅτι ὡς Θεοῦ λόγον ἐδέξασθε; Ἐνεργεῖται γάρ, φησιν, ἐν ὑμῖν, τουτέστιν, ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν δείκνυται. Εἰ μὴ γὰρ οὕτως αὐτὸν ἐδέξασθε, οὐκ ἂν οὕτως τηλικούτους πειρασμοὺς οὕτω γενναίως ὑπέμεινατε. Ὥσπερ γὰρ ὅτι κόλαξ ἐστὶν, οὐδεὶς δουλεύσας, αὐτὸς ἐκ τῶν κινδύνων ἐπομένων δείκνυσιν· οὕτω καὶ τὴν αὐτῶν πίστιν ἐκ τῆς θλίψεως ὑπενεχθὲν ἐμφαίνει.

14 Ὑμεῖς γὰρ μιμηταὶ ἐγενήθητε, ἀδελφοὶ, τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ τῶν οὐσῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.] Ἵνα μή τις ἐκκλησίας ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ τὰς συναγωγὰς τῶν Ἰουδαίων νοήσῃ, διὰ τοῦτο προσέθηκεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα τὰς τῶν πιστῶν ἐκκλησίας δηλώσῃ.

Ὅτι τὰ αὐτὰ ἐπάθετε καὶ ὑμεῖς ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων.] Πολλὴ ἡ παραμυθία. Εἰ γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι ζηλωταὶ τοῦ πατρῴου νόμου, ἅπαξ πιστεύσαντες Χριστῷ ὑπέμειναν, πόσῳ μᾶλλον ὑμᾶς ὀφείλετε; Οὐ μικρὸν δὲ τεκμήριον καὶ τῆς ἀληθείας τὸ κήρυγμα, ὃ Ἰουδαίους Χριστῷ παθεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ ἃ πρὶν ἐδίωκον.

15 Τῶν καὶ τὸν Κύριον ἀποκτεινάντων Ἰησοῦν.] Καὶ τί θαυμαστὸν, εἰ τοὺς συμφυλέτας ἐκάκωσαν, ὅπου γε καὶ τὸν Κύριον ἀπέκτειναν; Ὅρα δὲ πηλίκη παραμυθία, τὸ κοινωνῆσαι τῷ Χριστῷ τῶν παθημάτων. Διὸ καὶ Παῦλος ἀεὶ ἐν τοῖς πειρασμοῖς τοῦτο ἐπιφέρει.

Καὶ τοὺς ἰδίους προφήτας.] Ἀλλ' ἐρεῖ τις, ὅτι τὸν Κύριον ἠγνόησαν.

am commendat: Non enim, inquit, nos quidem omnia inculpatè agimus, vos autem indignum quiddam meâ institutione demonstrâstis. Non enim tanquam homines audiretis, ita simpliciter affecti estis, sed veluti ipso Deo adhortante, sic advertebatis animum. *Verbum* autem *auditûs Dei*, prædicationem dicit, eò quòd audiendo credatur. *Quomodo enim credant, si non audiant?* Rom. 10. 14.

Qui & operatur in vobis credentibus.] Unde liquet, quòd tanquam verbum Dei acceperitis? Operatur enim, inquit, in vobis, hoc est, ex ipsis operibus demonstratur. Nisi enim ipsum sic susceptisletis, tot tentationes non tam fortiter sustinuissetis. Ut enim quòd neq; adulator sit, neq; impostor, ex periculis quæ subiit, convincit: ita ipsorum fidem ex afflictionum tolerantia indicat.

14 *Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum quæ sunt in Judæa in Christo Jesu.*] Ne quis per Ecclesias quæ sunt in Judæa, Synagogas Judæorum intelligat, propterea adjecit, *in Christo Jesu*, ut fidelium Ecclesias indicet.

Quia eadem passi estis & vos à propriis contribulibus, sicut & ipsi à Judæis.] Magna hinc consolatio. Si enim Judæi patriæ legis æmulatores, postquam semel crediderint, tanta sunt perpessi, quanto potiùs vos debetis? Non exiguum autem argumentum est, verum esse Evangelii verbum, quòd Judæi tanta patiantur propter id quod antè persequebantur.

15 *Qui & Dominum occiderunt Jesum.*] Quid mirum, si contribules suos afflixerunt, quandoquidem & Dominum occiderunt? Animadverte autem qualis sit consolatio, participem fieri Christi afflictionum: propterea Paulus semper istud in tentationibus infert.

Et proprios Prophetas.] At dicet aliquis, quòd Dominum ignoraverint, neque

cognoverint. Quid tum postea? Nonne Prophetas suos nôrant, quorum libros etiam circumferunt? Quomodo igitur & hos occiderunt? Quare planum est, quòd nihil agant veluti æmulantes pro veritate, sed contra veritatem potiùs insanientes.

Et nos persecuti sunt.] Apostolos, doctores vestros. Oportet igitur vos discipulos, ad hæc exempla defigentes oculos, patienti animo isthæc ferre.

Et Deo non placent.] Quomodo enim ei placere queant, cujus filium occiderunt, ac jam olim Prophetas etiam interemerunt?

16 *Et omnibus hominibus adversantur, prohibentes nos gentibus loqui, ut salvi fiant.*] Si enim universo terrarum orbi salus annuncianda est, illi autem prohibent, communes orbis terrarum sunt hostes. Est enim invidentia immensa, communem salutem impedire.

Ut impleant peccata sua semper.] Hæc autem, inquit, jam olim in Prophetis, & posthac in Christo, atque adeò in nobis peregerunt, ut ostendant seipsos perfectissimè peccare, perveniréque ad plenam & summam malitiæ mensuram.

Pervênit autem ira in ipsos ad finem.] Hoc est, non jam, quemadmodum antehac, reditus est ipsis à captivitate, neque terram suam denuò recuperabunt, sed in finem usque ira Dei pervênit in ipsos, hoc est, adusque consummationem, sic permanebit ipsis ira Dei. Porrò, cùm dicit, ἡ ὀργὴ, cum articulo; ostendit hanc iram ipsis esse debitam, & prædestinatam, ac à Prophetis prædictam. Cúmque consolatus esset Thessalonicenses ex eo, quòd ostenderit ipsos multos habere tentationum suarum socios, ex hoc etiamnum animum illis addit, cùm ostendit pœnam daturos eos à quibus opprimantur.

17 *Nos verò, fratres, orbati vobis ad horæ tempus.*] De charitate hîc loquitur. Certè quidem suprà, *tanquam pater*

Τί οὖν; ὑχὶ τοὺς ἰδίους προφήτας ἐγίνωσκον, ὧν καὶ τὰ βιβλία περιφέρουσι; πῶς οὖν καὶ τούτους ἀπέκτειναν; Ὥστε δῆλον ὅτι οὐδὲν ποιοῦσιν ὡς ζηλοῦντες ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ μᾶλλον κατὰ τῆς ἀληθείας λυττῶντες.

Καὶ ἡμᾶς ἐκδιωξάντων.] Τοὺς ἀποστόλους, τοὺς διδασκάλους ὑμῶν. Δεῖ οὖν ὑμᾶς τοὺς μαθητὰς, τοὺς τὰ τοιαῦτα διδάγματα ἀποβλέποντας, φέρειν.

Καὶ Θεῷ μὴ ἀρεσκόντων.] Πῶς γὰρ ἀρέσειεν, ὃ τὸν υἱὸν ἀπέκτειναν, τοὺς προφήτας προαπεκτείναντες;

16 Καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐναντίων, κωλυόντων ἡμᾶς λαλῆσαι τοῖς ἔθνεσιν, ἵνα σωθῶσιν.] Εἰ γὰρ τῇ οἰκουμένῃ δεῖ λαλῆσαι τὰ σωτήρια, ὅτοι ὁ κωλύσας, κοινοὶ πάντες τῆς οἰκουμένης ἐχθροί εἰσι. Βασκανία γὰρ αὐτοῦ ἐστιν, ὃ τὴν κοινὴν σωτηρίαν ἐμποδίζειν.

Εἰς τὸ ἀναπληρῶσαι αὐτοὺς τὰς ἁμαρτίας πάντοτε.] Ταῦτα δέ, φησι, καὶ πάλιν ὅτε τῶν προφητῶν, καὶ ὕστερον ὅτε Χριστοῦ, καὶ ἐφ' ἡμῶν ἐπράξαν, ἵνα δείκνυσιν ἑαυτοὺς τὰ τελεώτατα ἁμαρτάνοντας, καὶ φθάνοντας τὸ πλῆρες μέτρον τῆς κακίας εἰς ἄκρον.

Ἔφθασε δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος.] Τουτέστιν, οὐκέτι, ὥσπερ πρότερον, ἐπάνοδος ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας, καὶ κατάσχεσις γῆς, ἀλλ' εἰς τέλος ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ " ἔφθασεν αὐτοὺς, τουτέστιν, ἄχρι τέλους, ὅπως αὐτοῖς μένῃ ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ. Καὶ τῷ εἰπεῖν ὁ, ἡ ὀργὴ, μὴ ἀρθρῶσαι, δείκνυσιν ὀφλομένην αὐτοῖς ταύτην, καὶ προωρισμένην καὶ προφητευομένην. Παραμυθούμενος ὁ τοὺς Θεσσαλονικεῖς, ὅτι δεῖξαι ὅτι πολλοὺς ἔχουσι κοινωνοὺς τῶν πειρασμῶν, παραμυθεῖται καὶ νῦν, ὅτι δεῖξαι ὅτι καὶ θλίψοντες αὐτοὺς δίκην δώσουσι.

" χ. ἐκρασεν.

17 Ἡμεῖς δὲ, ἀδελφοὶ, ἀπορφανισθέντες ἀφ' ὑμῶν πρὸς καιρὸν ὥρας.] Περὶ τῆς ἀγάπης συνεχῶς λέγει. Ἀνωτέρω μὲν οὖν, ὡς

ὡς πατὴρ τέκνα, εἶπε, καὶ, ὡς ἔμφρων· ἐνταῦθα δέ, ἀπορφανισθέντες, ὥσπερ ὄντες παίδων πατέρας ὀρεξιτοιούντων· ἵνα ἐκ τούτου μάθωμεν πῶς αὐτοὺς ἐπόθει. Ἀλλὰ καὶ τὸν ἀθυμίαν αἰνίττεται, ἐν ᾗ ἐκεῖνοι διὰ τὸν χωρισμόν· καὶ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, φησιν, ὅτι πολὺν τὸν χρόνον ἀνεμείναμεν, ἀλλὰ πρὸς καιρὸν βραχὺν καὶ ὀλίγον, καὶ ὅσον ὥρας μιᾶς λογίζεσθαι.

Προσώπῳ, οὐ καρδίᾳ.] Καὶ ταῦτά, φησιν, οὐδὲ καρδίᾳ ἐχωρίσθημεν, ἀλλὰ προσώπῳ· ὅμως κἂν τοῖς καρδίᾳ ὑμᾶς ἀεὶ περιφέροντες, ἀπιώμεθα, ὥστε μὴ καὶ σωματικῶς ἀπολαύομεν ὑμῶν. Σημείωσαι δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι δεῖ καὶ τῆς καθ' ὅλην εὐτυχίας τοῖς θερμῶς ἀγαπῶσι, καὶ ὅτι συνεχόμεθα μᾶλλον ἐκ τούτου ἡ ἀγάπη.

Περισσοτέρως ἐσπουδάσαμεν τὸ πρόσωπον ὑμῶν ἰδεῖν ἐν πολλῇ ἐπιθυμίᾳ.] Περισσοτέρως ἢ ὡς εἰκὸς ἦν τοὺς πρὸς ὥραν ἀπολιφθέντας. Ὅρα δὲ ἀγάπην, ὅτι δι' οὐδὲν ἕτερον προθυμεῖσθαι θέλω, φησὶν, ἀλλ' ἵνα τὸ πρόσωπον ὑμῶν ἴδω.

18 Διὸ ἠθελήσαμεν ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, ἐγὼ μὲν Παῦλος καὶ ἅπαξ καὶ δίς, καὶ ἐνέκοψεν ἡμᾶς ὁ Σατανᾶς.] Τί λέγεις; ὁ Σατανᾶς ἐγκόπτει; Ναί· φησὶ γοῦν Θεοῦ τὸ ἔργον ἦν. Ἐπὶ μὲν γοῦν Ρωμαίων φησὶν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐκώλυσεν. Καὶ ὁ Λουκᾶς φησιν, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκώλυσεν αὐτούς. Καὶ ὅτι Κορινθίων, τῷ Πνεύματος φησιν εἶναι τὸ ἔργον· ἐνταῦθα δὲ μόνον τῷ Σατανᾷ, πειρασμοὺς δεινοὺς καὶ ἀπροσδοκήτους ἐπαγαγόντος, καὶ παραχώρησιν θείαν δηλαδή. Ὅρα δὲ πῶς ἐγκαλλωπίζεται τῇ ἀγάπῃ, δεικνὺς ὅτι μάλιστα πάντων αὐτοὺς ἐφίλει, διὰ τοῦ εἰπεῖν, ἐγὼ μὲν Παῦλος· τουτέστι, καὶ οἱ μὲν ἐμοῦ μὲν ἄλλοι ἐσπούδαζον ἐλθεῖν, ἐγὼ δὲ ἐπεχείρησα.

19 Τίς γὰρ ἡμῶν ἐλπὶς, ἢ χαρὰ, ἢ στέφανος καυχήσεως;] Ἆρα οὐκ ἐστὶ

liberos, dixit, ac, *velùti nutrix*: hic verò, *orbati*, quod eſt filiorum patrem inquirentium: ut ex hoc diſcamus, quomodo eos deſiderârit. Simul autem & mœrorem indicat, in quo, ob ſuam ab iis ſeparationem, conſtitutus erat: Et non eſt, inquit, quòd dicamus nos jam diu expectâſſe, ſed breve illud & omnino modicum tempus fuit, ut vix unius horæ ſpacium eſſe reputetur.

Aſpectu, non corde.] Neque corde tamen, inquit, ſeparati ſumus, ſed aſpectu. Atqui etiamſi in corde vos ſemper circumferamus, contriſtamur tamen, quòd non liceat nobis corporaliter veſtrâ præſentiâ uti. Obſerva autem iſtud, quòd qui vehementer diligant, indigeant etiam mutuâ præſentiâ & conſpectu, & quòd hinc magis inflammetur charitas.

Abundantiùs laboravimus faciem veſtram videre cum multo deſiderio.] Abundantiùs quàm veriſimile erat eos qui ad horam derelicti erant. Animadverte autem charitatem: nam ob nihil aliud advenire volo, inquit, quàm ut faciem veſtram videam.

18 *Quapropter voluimus venire ad vos, ego quidem Paulus ſemel atque iterum, & impedivit nos Satanas.*] Quid ais? Satanáſne impedit? Næ: non enim Dei opus fuit. In Epiſtola enim ad Romanos à Deo dicit ſe impeditum: inſuper & Lucas ait, quòd Spiritus eos impedierit: in Epiſtola ad Corinthios, Spiritûs ait opus eſſe: hic verò tantummodo Satanæ, tentationes graves & inexpectatas adducentis, ex divino nimirum permiſſu. Animadverte hìc quantum charitate oblectetur, innuens, quòd maximè omnium eos diligeret, ex eo quod ait: *Ego quidem Paulus*: hoc eſt, qui mecum erant alii ſtudebant quidem venire, atque ego etiam conatus ſum.

Rom. 1. 13. Act. 16. 6. 2 Cor. 1.

19 *Quæ enim ſpes noſtra, aut gaudium, aut corona gloriæ?*] Nónne hæc ſunt matrum

trum verba, miſericordiæ & charitatis viſceribus valde inflammatarum, parvulos ſuos pueros alloquentium? Non ſatis autem erat *coronam* dicere, ut dilectionis ſuæ fervorem indicaret, ſed appoſuit, *gloriationis*. Propter vos enim, inquit, ſpero, quòd majorem fiduciam & libertatem nanciſcar veſtrî causâ apud Chriſtum, atque ob eam cauſam lætor, quòd ſitis corona mihi, & corona gloriationis, hoc eſt, ſplendidæ gloriæ, & hîc eſtis jam nunc, eritiſque poſthac.

Nónne & vos coram Domino noſtro Jeſu Chriſto, in adventu ipſius?] Quid igitur? Theſſalonicenſes ſpes tua ſunt, Beate Paule? non iſti ſoli: ideo adjecit, *Et vos*, oſtendens quod & alii fuerint.

Vos enim eſtis gloria noſtra & gaudium.] Quanta enim eſt gloria, tantam & tam celebrem Eccleſiam adducere Chriſto!

τοῦτα μητέρων ῥήματα πρὸς τὰ σπλάγχνα διαθερμαινομένων, πρὸς παιδία μικρὰ διαλεγομένων; Οὐκ ἤρκεῖ ὁ, στέφανος, ἐνδείξασθαι τὸν θερμότητα αὐτοῦ, ἀλλὰ προσέθηκε, καυχήσεως. ἐφ' ὑμῖν γάρ, φησιν, ἐλπίζω, ὅτι πλείονος παῤῥησίας ἐν Χριστῷ τεύξομαι δι' ὑμᾶς, καὶ χαίρω διὰ αὐτὸ τοῦτο, ὅτι στέφανός μοι, καὶ στέφανος καυχήσεως, τουτέστι, δόξης λαμπρᾶς, καὶ νῦν ἐστε, καὶ τότε ἔσεσθε.

Ἢ οὐχὶ καὶ ὑμεῖς ἔμπροσθεν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ;] Τί οὖν; Θεσσαλονικεῖς εἰσιν ἡ ἐλπίς σου, μακάριε Παῦλε; οὐχ ὅτι μόνοι· διὸ εἶπε, καὶ ὑμεῖς, δηλονότι ὅτι καὶ ἄλλοι ἦσαν.

20 Ὑμεῖς γάρ ἐστε ἡ δόξα ἡμῶν καὶ ἡ χαρά.] Πόση γὰρ δόξα, τοσαύτην ἐκκλησίαν προσαγαγεῖν Χριστῷ, καὶ οὕτως εὐδόκιμον;

CAP. III.

ΚΕΦ. γ.

PROPTER quod non ſuſtinentes amplius, probavimus relinqui Athenis ſoli.] Id eſt, elegimus, atque decrevimus.

2 *Et miſimus Timotheum fratrem noſtrum, & miniſtrum Dei, & cooperatorem noſtrum in Evangelio Chriſti.*] Sancto iſti tanta fuit diſcipulorum cura, ut ſiquando ipſe impediretur neceſſariis quibuſdam cauſis, alios tamen mitteret, qui diſcipulos inviſerent: hoc tum etiam fecit, Timotheum ablegans. De eo autem tanta encomia concinit, non tantum ipſum extollens, quantum ipſos honorans, quandoquidem eorum causâ tanto tempore adeò neceſſarium Evangelii cooperatorem ab opere miniſterii avulſerit.

Ad confirmandos vos & exhortandos pro

Διὸ μηκέτι στέγοντες, ἐδοκήσαμεν καταλειφθῆναι ἐν Ἀθήναις μόνοι.] Ἀντὶ τοῦ, ἐβουλήθημεν, ἐκρίναμεν.

2 Καὶ ἐπέμψαμεν Τιμόθεον τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, καὶ διάκονον τοῦ Θεοῦ, καὶ συνεργὸν ἡμῶν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ.] Τοσαύτη ἡ μέριμνα τοῦ ἀγίου τούτου τῶν μαθητῶν, ὥστε ἡνίκα αὐτὸς ἐκωλύετο διαλαλῆσαι ἀφικέσθαι πισὶν, ἑτέρους ἔπεμπεν ἐπισκεψομένους τοὺς μαθητάς. Τοῦτο καὶ ἐποίησε τὸν Τιμόθεον ἀποστείλας. Λέγει ὁ τοῦτο αὐτοῦ τοῦτο ἐγκώμια, οὐκ αὐτὸν τοσοῦτον ἐπαίρων, ἀλλ' αὐτοὺς * τιμῶν, ὅτι τὸν τοσοῦτον χρόνον ὅτως ἀναγκαῖον τὸν συνεργὸν τῷ εὐαγγελίῳ ἀπέσπασε τοῦ ἔργου τῆς διακονίας δι' αὐτούς.

" χ. τέκν.
* πρῶτον γ.

Εἰς δὲ τὸ παρακαλέσαι ὑμᾶς καὶ

ὑμᾶς

ὑμᾶς περὶ τ πίστεως ὑμῶν.] Επειδὴ γὰρ ἐσαλεύοντο ὅτι τῷ πειράζεσθαι τ διδάσκαλον, ἐδέοντο ἐπιστηρίου καὶ παρακλήσεως, ὡς αὐ μὴ σκανδαλισθῶσι τ πίστεως. Οὐ μικρὸς γὰρ θόρυβος τοῖς μαθηταῖς οἱ τ διδασκάλου πειρασμοὶ, ὡς ἂν τραυματίας ὁ τ στρατηγὸν περιθλῶσι.

ver. 3. 3 Τῷ μηδένα σαίνεσθαι ἐν θλίψεσι ταύταις.] Ερμιλυθίζ νεῦ τί ἔμελλεν ἀυτοῖς ὠφελῆσαι ὁ παρὰ τῦ Τιμοθέου ἐπιστηριγμός· καὶ φησιν, ὅτι ὅ μηδένα σαίνεσθαι, τυτέστι, θορυβεῖσθαι, χαυνοῦσθαι ἐν τοῖς ἐμοῖς πειρασμοῖς. Ο γὰρ Διάβολος ἐπειδὰν εὕρῃ καιρὸν πειρασμοῦ, σαίνει τοὺς ἀσθενεῖς τῇ ὑποπτώσει τῆς ψυχῆς, ὡς ἂν ἀποσπάσωσι τ λυποῦντος. Τινὲς δὲ ὅ, σαίνεσθαι, αὐτὶ τ, ταράττεσθαι, εἶπον τετρῶσθαι, ἐκ μεταφορᾶς τῶν κυνῶν τῶν τὰς οὐρὰς ταρασσόντων ἐν ταῖς σαίναις.

Αὐτοὶ γὰρ οἴδατε, ὅτι εἰς τῦτο κείμεθα.] Ακηύσωμεν ὅτι οἱ Χριστιανοὶ εἰς ὅ θλίβεσθαι κεῖν. ὐ γὰρ περὶ τῶν ἀποστόλων μόνων ταῦτα. Εἰς τῦτο ver. 3. οὖν ταραττόμενοι, τί καινὸν εἰ θλιβόμεθα; Ωστε ὐ μόνον ὅτι τοῖς προελθοῦσι πειρασμοῖς ἀναφέρει δεῖ μεμφὴν ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ ὅτι τοῖς μελλουσι. τῦτο γὰρ ἡμῖν οἰκειότερον.

4 Καὶ γὰρ ὅτε πρὸς ὑμᾶς ἤμεν, προελέγομεν ὑμῖν ὅτι μελλομεν θλίβεσθαι, καθὼς καὶ ἐγένετο, καὶ οἴδατε.] Πολλὴ παραμυθία τοῖς μαθηταῖς, ὅ προειπεῖν αὐτοῖς τ διδάσκαλον τὰς θλίψεις· λοιπὸν γὰρ οὐκ ἐθορυβοιῦντο ὡς ὅτι ἀπροσδοκήτοις. Διὰ τῦτο καὶ ὁ Χριστὸς τοῖς ἀποστόλοις ἔλεγεν· Εἶπον ὑμῖν πρὸ τῦ γενέσθαι, ἵνα ὅταν γένῃ πιστεύσητε. Οὐ τῦτο δὲ μόνον ὁ Παῦλος εἶπεν αὐτοῖς, ἀλλὰ πολλὰ καὶ ἄλλα προεῖπε, καὶ ἐξέβη.

5 Διὸ κἀγὼ μηκέτι στέγων, ἔπεμψα.] Εἰ προεῖπες αὐτοῖς, ὦ Παῦλε, ὅτι θλιβήσῃ, καὶ ὅτι ὑ χρὴ αὐτοὺς ὅτι τῇ ver. 5. θλίψει θορυβεῖσθαι, τί πάν-

fide veſtra.] Cùm concuterentur ob tentationes præceptoris ſui, fulcimento & exhortatione indigebant, ne à fide excidant. Non enim modicam diſcipulis perturbationem præceptoris tentationes præbent, perinde ac militibus imperatoris vulnera.

3 *Ut nemo moveatur in tribulationibus iſtis.*] Exponit jam quidnam allaturus ipſis eſſet commodi ſuâ confirmatione Timotheus: *Ut nemo*, inquit, *moveatur*, hoc eſt, turbetur, laxetur in tentationibus meis. Nam diabolus, ſi invenerit opportunitatem tentationis, turbat minimè firmatos remiſſioris vitæ ſuggeſtione, ut à rebus mœrorem adferentibus reſiliant. Nonnulli autem, σαίνεσθαι, pro, turbari, poſitum eſſe dicunt, metaphorâ à canibus ſumptâ, qui, dum adulantur, caudas movent.

Ipſi enim ſcitis, quòd in hoc poſiti ſimus.] Audiamus hîc, quòd Chriſtiani, ut affligantur, ſint conſtituti. Non enim de Apoſtolis tantùm hæc dicta ſunt. Cùm itaque ad hoc poſiti ſimus, quid novum ſi affligamur? Quocirca nedum ob præterita mala oportet nos eſſe pacatos & inconcuſſos, verumetiam ob futura. Hoc enim nobis eſt magis proprium.

4 *Nam & cùm apud vos eſſemus, prædicebamus vobis paſſuros nos tribulationes, ſicut & factum eſt, & ſcitis.*] Magnæ conſolationi eſt diſcipulis, quòd præceptor afflictiones ipſis prænunciet. Sic enim uſu venit, ut deinceps ob eas non ita perturbentur, ac ſi inexpectatæ contingerent. Hinc & Chriſtus Apoſtolis dicebat: *Hæc priuſquam fierent, prædixi vobis, ut cùm facta fuerint, credatis.* Non hoc autem ſolum eis Paulus denunciavit, verùm & multa alia, quæ etiam evenerunt, prædixit. Ioh. 14. 29

5 *Propterea & ego amplius non ſuſtinens, miſi.*] Si prædixiſti eis, ô Paule, quòd afflictionem ſis paſſurus, & quòd propter afflictionem tuam eos non

oporteat

oporteat conturbari, quid rursus mittis? apparet enim quòd non admodum eis fidas. Præ nimia, inquit, charitate hoc facio. Qui enim diligunt, etiam quæ tuta sunt suspecta habent. Præterea multæ fuerunt tentationes, ac malorum magnitudo terruit me. Idcirco non dixit, Desperans de vobis, misi: sedenim, Non porrò sustinens, quod amicitiæ erat.

Ad cognoscendam fidem vestram.] Quærunt hîc quidam, quidnam qui tertium aduscque cœlum conscenderat, qui verba ineffabilia audierat, iste non novit quo in statu sint res Thessalonicensium, sed Timotheum mittat, ut cognoscat fidem ipsorum? Potest igitur dici, quòd non omnia nôrint sancti, cùm qui ante Christum vixerunt, tum qui post Christum. Nam & Helisæus ignorabat quid cum Sunamitide ageretur. Et Helias putabat se-solum relictum, cùm adhuc septem millia essent. Quinetiam Samuel ante hos, docetur non attendere in faciem primi fratris Davidis. Hunc ad modum Apostoli non noverant omnia. Hoc autem factum est, ut neque ipsi attollantur, neque alii de ipsis majora, quàm par sit, imaginentur, néve nos posteri dicere possemus, quòd humanæ naturæ modum illi transcendentes virtutis opera perfecerint, ac propterea nos socordes maneremus: sed ut discamus, quòd neque ipsi divino auxilio semper freti, sed suis etiam laboribus præclara peragerent

2 Cor.12.6.
4 Reg.4.
3 Reg.19. 10.
2 Reg.16.7.

Ne quo modo tentârit vos is qui tentat.] Non suspicatus sum, inquit, vos concussos esse, nisi usque adeò solummodo quòd tentati eratis. Vides autem quòd diabolicum est in afflictionibus turbari, maximè si alii offendantur ex eo quòd alii affliguntur: sicut in Jobo fecit, uxorem ejus tentans ex iis quæ maritus patiebatur. Tentat autem diabolus, nescius an sit superaturus: quod ex Job manifestum est. Attamen, quæ ipsius est impudentia, irruit: ac si quid videat imbecille,

λιν πέμπεις; Φαίνεται γὰρ ὅτι ὑ σφόδρα θαῤῥοῦς αὐτοῖς. Ἀπὸ πολλῆς ἀγάπης, φησὶ, τοῦτο ποιῶ. οἱ γὰρ ἀγαπῶντες καὶ τὰ ἀσφαλῆ ὑποπτεύουσιν. Ἅμα δὲ καὶ πολλοὶ ἦσαν οἱ πειρασμοὶ, καὶ ἡ ὑπερβολὴ τῶν κακῶν ἐφόβησέ με. διὸ οὐκ εἶπεν, Οτι καταγνοὺς ὑμῶν, ἐπέμψα· ἀλλὰ, μηκέτι ἰσχύων· ὃ φιλίας ἦν.

Εἰς ὃ γνῶναι τὴν πίστιν ὑμῶν.] Ἐνταῦθα ζητοῦσί τινες, τί δήποτε ὁ ἕως τρίτου οὐρανοῦ ἀνελθὼν, ὁ ἄῤῥητα ῥήματα ἀκούσας, οὗτος οὐκ οἶδε τὰ τῶν Θεσσαλονικέων, ἀλλὰ πέμπῃ Τιμόθεον "Εἰς ὃ γνῶναι τὴν πίστιν αὐτῶν; κ. ἔστι. Ἐστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι ὑ πάντα ἠδεσθη οἱ ἅγιοι, οἵ τε πρὸ Χριστοῦ, καὶ οἱ μετὰ Χριστόν. Καὶ Ελισσαῖος γὰρ ἠγνόησε "ὃ τῆς Σωμανίτιδος. Καὶ Ηλίας μόνος ὑπολελεῖφθαι ὑνόμιζε, καίτοι ἑπτακισχιλίων *ὄντων. Καὶ Σαμουὴλ * ἐτέρων. περὶ τούτων διδάσκει) μὴ προσέχειν εἰς τὸ ὄψιν τοῦ πρώτου ἀδελφοῦ τοῦ Δαβίδ. ὅπως οὖν καὶ οἱ ἀπόστολοι. Τοῦτο δὲ ἐγίνετο, ἵνα μήτε αὐτοὶ ἐπαίρωνται, μήτε ἄλλοι περὶ αὐτῶν μεγάλα φαντάζωνται, καὶ ἵνα οἱ ὕστερον μὴ ἔχωμεν λέγειν ὅτι ὑπὲρ ἀνθρώπους ὄντες ἰσχυροὶ, κατώρθωσαν τὴν ἀρετὴν, καὶ διὰ τοῦτο αὐτοὶ ἀπορῥαθυμοῦμεν· ἀλλὰ μεμνήμεθα, ὅτι διὰ αὐτοὶ ἀπήλαυον τῆς θείας ἀεὶ βοηθείας, ἀλλὰ πόνοις οἰκείοις κατώρθωσαν τὰ καλά.

Μήπως ἐπείρασεν ὑμᾶς ὁ πειράζων.] Οὐχ ὑποπτεῦσαι, φησὶν, ὅτι ἐσαλεύθητε, ἀλλ' ἢ τοσοῦτον μόνον, ὅτι ἐπειράσθητε. Ορᾷς δὲ, ὅτι ὃ ἐν τοῖς θλίψεσι θεμιτὸν, διαβολικὸν ὅτι, ἐν μάλιστα ὅταν ἄλλοι σκανδαλίζωνται δι' ὧν ἄλλοι "κακῶς διάκεινται)· ὥσπερ ἐν τῷ Ιὼβ ἐποίησε, τὴν γυναῖκα πειράσας δι' ὧν ἰσχυρὸς ἔπαθε. Πειράζει δὲ ὁ διάβολος, οὐκ εἰδὼς "εἰ καταβήσῃ, ὅπερ "κ. ὅπ. ἐν τῷ Ιὼβ δῆλον· ὅμως δυάσχωστος ὢν, προσβάλλει, κἂν ἴδῃ τι ἀσθενὲς, θαμβύνει,

πρὸς ὑμᾶς· ἀλλ' ὃ ἰσχυεν, ἀφίσταται.

Καὶ εἰς κενὸν γένηται ὁ κόπος ἡμῶν.] Εἰ γὰρ περιτέτμησαι, ὦ Παῦλε, τί πρὸς σε; ὁ σὸς κόπος ἐντελόμισθος παρὰ Θεῷ. ὅμως ἀπὸ πολλῆς ἀγάπης, κεκενῶσθαί μοί, φησι, τὸν κόπον νομίζω.

6 Ἄρτι δὲ ἐλθόντος Τιμοθέου πρὸς ἡμᾶς ἀφ' ὑμῶν, καὶ διαγελισαμένου τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην ὑμῶν.] Ταῦτα μὲν προσεδόκησα, φησιν, ἀξέκλητον δὲ τὴν παράκλησιν. Ὅρα δὲ τὴν προσχάρειαν· οὐκ εἶπεν, ὅτι ἀπαγγείλαντος, ἀλλ', διαγελισαμένου· τοσοῦτον ἀγαθὸν ἡγεῖτο τὴν ἐκείνων ἐν τῇ πίστει βεβαίωσιν. Καὶ τῇ ἀγάπῃ δὲ αὐτῶν ἔχαιρεν, ὅτι σημεῖον ἦν πίστεως ἰσχυρᾶς.

Καὶ ὅτι ἔχετε μνείαν ἡμῶν ἀγαθὴν πάντοτε, ἐπιποθοῦντες ἡμᾶς ἰδεῖν, καθάπερ κἀ ἡμεῖς ὑμᾶς.] Τουτέστι, μνημονεύετε ἡμῶν μετ' ἐπαίνων καὶ εὐφημίας. Ἀκούσατε οἱ μαθηταὶ, καὶ διδάσκεσθε μνημονεύειν ἀεὶ τῶν διδασκάλων εὐφήμως. ἑαυτοῖς γὰρ ὠφελήσετε, οὐκ ἐκείνοις. Παραμυθία δὲ μεγίστη καὶ εὐφροσύνη τοῖς Θεσσαλονικεῦσι, τὸ μαθεῖν ὅτι οἶδεν ὁ Παῦλος ὅτι ἀγαπῶσιν αὐτόν· μᾶλλον γὰρ ποθεῖται τὸ φίλτερον.

7 Διὰ τοῦτο παρεκλήθημεν, ἀδελφοὶ, ἐφ' ὑμῖν ὅτι πάσῃ τῇ θλίψει καὶ ἀνάγκῃ ἡμῶν.] Βαβαὶ, χάριν ἦδη αὐτοῖς, ὅτι οὐκ ἐταλαιπώρησεν. Οὐκ ἀλγαινόμεθα γάρ, φησι, τὴν λύπην, ἀλλὰ παρεκλήθημεν, οὐκ ὅτι μιᾷ θλίψει, ἀλλ' ὅτι πάσῃ. ἡ γὰρ ἐφ' ὑμῖν χαρὰ ἀντίῤῥοπος πάσαις ἡμῶν τοῖς ἀνάγκαις ἐγένετο.

Διὰ τῆς πίστεως ὑμῶν.] Ὑμεῖς με ἐστηρίσατε, φησι. καὶ μέντοι τὸ ἀσθενὲς ἦν· αὐτὸς γὰρ μὴ ἐνδοὺς τοῖς πειρασμοῖς, ἐστήριζεν ἄλλους· ὅμως εἰς ἐκείνους μετατρέπει τὸ ἐγκώμιον. Ὑμεῖς γάρ μέ, φησιν, οὐκ ἀφήκατε τῶν πειρασμῶν ἀλγεῖν.

8 Ὅτι νῦν ζῶμεν, ἐὰν ὑμεῖς στήκατε ἐν Κυρίῳ.] Οὐκ εἶπεν, ὅτι παρεμυθήθημεν, ἀλλὰ, ζῶμεν· δηλοῖ ὅτι τὸ ἐκείνων σκάνδαλον θάνατον ἡγεῖτο, καὶ

expectat & permanet; ſin forte, deſiſtit.

Et inanis fiat labor noſter.] Etiamſi permutati ſunt, ô Paule, quid hoc ad te? Tuus labor perfectam habet apud Deum mercedem. Præ nimiâ tamen charitate, inquit, evacuatum mihi laborem arbitror.

6 *Nuper autem cùm veniſſet Timotheus ad nos à vobis, & annunciâſſet fidem & dilectionem veſtram.*] Hæc quidem expectavi, inquit, contraria autem evenerunt. Reputa hîc tecum immenſam lætitiam ac clementiam Pauli. Non dixit, denunciâſſet, ſed, bene nunciâſſet: adeò ingens bonum putabat illorum in fide confirmationem. Charitatis etiam ipſorum nomine lætabatur: nam fidei ſignum erat.

Et quòd habeatis memoriam noſtrî ſemper bonam, deſiderantes nos videre, quemadmodum & nos vos.] Hoc eſt, meminiſtis noſtrî cum laude & præconio. Audite, diſcipuli, atque diſcite præceptorum veſtrorum mentionem facere ſemper cum laude: vobis ipſis namque proderîtis, non illis. Conſolatio autem maxima eſt Theſſalonicenſibus & lætitia, quòd ſciant Paulum noviſſe ſe ab ipſis diligi: majorem enim in eis amorem accendit.

7 *Ideo conſolationem accepimus in vobis, fratres, in omni afflictione & neceſſitate noſtra.*] O rem admirandam! Agit illis gratias, quòd non ſint commoti. Non ſentimus enim, inquit, triſtia, verùm conſolationem accepimus, non in una quapiam afflictione, ſed in omni. Lætitia enim, quam veſtrî causâ accepimus, omnibus noſtris neceſſitatibus æquipollet, eáſque compenſat.

Per fidem veſtram.] Vos me firmâſtis, inquit. Atqui diverſum erat: ipſe namque tentationibus haudquaquam cedens, fulciebat eos: attamen in ipſos encomium transfert. Vos enim, inquit, non permiſiſtis me tentationes ſentire.

8 *Quoniam nunc vivimus, ſi vos ſtatis in Domino.*] Non dixit, Conſolationem accepimus, ſed, *Vivimus:* indicans quod eorum ſcandalum mortem exiſtimârit, ac

eorundem

eorundem progreſſum, & conſtantiam, & confirmationem in Chriſto, vitam.

9 *Quam enim gratiarum actionem poſſumus Deo retribuere pro vobis ſuper omni gaudio quo gaudemus propter vos ante Deum noſtrum?*] Tantum, inquit, eſt gaudium noſtrum propter vos, ut nequeamus pro dignitate Deo gratias agere pro vobis. Veſtram enim virtutem, donum Dei arbitramur: non enim eſt humani conatûs aut animæ tanta prudentia. Quare cùm illi gratias agere debeamus, non invenimus dignam gratiarum actionem.

10 *Nocte ac die abundantiùs orantes, ut videamus faciem veſtram.*] Expende exceſſum: pluſquàm abundè precabatur, ut videret eos: quemadmodum colonus aliquis audiens quòd cultus ab eo ager fructibus abundat, illum oculis intueri cupit.

Et compleamus ea quæ deſunt fidei veſtræ.] Atqui paulò antè teſtatus eſt ſtare eos: quî ergo nunc dicit, *Quæ deſunt fidei?* Non omnem perceperant doctrinam, ſed deerant fortaſſe ipſis quædam de reſurrectione, idque genus alia. Præterea non pauci erant doctores falſi, atque hanc ob cauſam dixit, *defectus fidei.* Ubi itaque fidei eorum metuebat, Miſi, inquit, ad vos fulciendos: Hîc verò, *compleamus*, ait, quod inſtitutionis potiùs eſt, quàm confirmationis. Illud enim compleri dicimus, cui puſillum quid deficit.

11 *Ipſe autem Deus & pater noſter, & Dominus noſter Jeſus Chriſtus, dirigat viam noſtram ad vos.*] Oſtendit quòd etiam apud ſeipſum precabatur, ut eos videret, qui quidem precationem epiſtolæ etiam inſerüerit. Et ſe quoque defendit, quòd non ex ſegnitie relinquat ipſos: perinde quaſi dicat; Ipſe Deus excindat tentationes undique circumtrahentes nos, ut recto itinere ad vos veniamus.

12 *Vos autem Dominus multiplicet &*

ζωλώ τ ἐκείνων τροχοπλώ, καὶ κατάρτισιν, καὶ βεβαίωσιν ἐν Χριστῷ.

9 Τίνα γὰρ " θυσαρισήσωμεν δυνάμεθα " ἀπημοσίαν. τῷ Θεῷ ἀνταπόδοσιν περὶ ὑμῶν, ὅτι πάσῃ τῇ χαρᾷ ᾗ χαίρομεν δι' ὑμᾶς ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν;] Τοσαύτη, φησὶν, ἡ δι' ὑμᾶς χαρὰ, ὅτι οὐδὲ θυσαρισῆσαι ὡς Θεῷ καθ' ἀξίαν δυνάμεθα ὑπὲρ ὑμῶν. Τὸ γὰρ ὑμῶν κατόρθωμα, δῶρον ἡγούμεθα τοῦ Θεοῦ. ἡ γὰρ ἀνθρωπίνης ἀσυνέσεως ἢ ψυχῆς τοσαύτη φρόνημα. Διὸ καὶ αὐτῷ ὀφείλοντες θυσαρισῆσαι, οὐκ εὑρίσκομεν τ ἀξίαν θυσαρισίαν.

10 Νυκτὸς καὶ ἡμέρας ὑπὲρ ἐκπερισσοῦ δεόμενοι εἰς τὸ ἰδεῖν ὑμῶν τὸ πρόσωπον.] Ὅρα τ ὑπερβολήν· ὑπὲρ ἐκπερισσοῦ ἐδέετο ἵνα ἴδῃ αὐτούς· ὥσπερ τὶς γεωργὸς ἀκούων ὅτι ἡ πονηθεῖσα αὐτῷ χώρα καρποῖς βρίθει, πόθῳ καὶ ὄψιν αὐτῶν ἴδῃ.

Καὶ καταρτίσαι τὰ ὑστερήματα τ πίστεως ὑμῶν.] Καίτοι φῶ τὸ ἑξαίρας αὐτοῖς ἐμμαρτύρησι· πῶς οὖν νῦν λέγει, τὰ ὑστερήματα τ πίστεως; Οὐ πάσης ἀπέλαυσεν τ διδασκαλίας, ἀλλ' ἐνέδει αὐτοῖς ἴσως τὰ περὶ ἀναστάσεως, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Καὶ πολλοὶ ψευδοδιδάσκαλοι ἦσαν, καὶ διὰ τοῦτο εἶπε, τὰ ὑστερήματα. Ἐνθα μὲν οὖν περὶ αὐτῆς τ πίστεως ἐδεδοίκει, Ἐπεμψά, φησὶν, εἰς τὸ στηρίξαι ὑμᾶς· ἐνταῦθα δὲ, καταρτίσαι, φησὶν· ὃ διδασκαλίας μᾶλλόν ἐστιν, ἢ βεβαιώσεως. Καταρτίζεσθαι γὰρ ἐκεῖνο λέγομεν, ᾧ ὀλίγον τι λείπει.

11 Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ ἡμῶν, καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς κατευθύναι τ ὁδὸν ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς.] Δείκνησιν, ὅτι καὶ καθ' ἑαυτὸν εὔχετο ἰδεῖν αὐτούς, ὅς γε καὶ ἐν τῇ ἐπιστολῇ τ θρῆνον ἐνέθηκεν. Ἅμα δὲ καὶ ἀπολογεῖται, ὅτι οὐ κατ' ῥᾳθυμίαν ἀπολείπει αὐτοῦς, ὡς δή τις ἔλεγεν· Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς ἐκκόψαι τὰς περισπασμοὺς τὰς πανταχοῦ περιελκούσας ἡμᾶς, ἵνα ὀρθὴν τ ὁδὸν πρὸς ὑμᾶς ἔλθωμεν.

12 Ὑμᾶς δὲ ὁ Κύριος πλεονάσαι καὶ περισσεύσαι

"χλεονάσ. περισσεύσαι τῇ ἀγάπῃ εἰς " ἀλλήλους καὶ εἰς πάντας.] Ὁρᾷς μανίαν ἀγάπης ἀκαθαίρετον, ὅτι καὶ πλεονάσαι καὶ περισσεύσαι αὐτοὺς ἐν τῇ ἀγάπῃ εὔχεται; καὶ οὐκ εἰς ἀλλήλους μόνον, ἀλλ' εἰς πάντας. Τοῦτο γὰρ τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγάπης ἴδιον, ὃ πάντας περιπλέκεσθαι· ἐὰν γὰρ τοῦτον μέν, τὸν δὲ μή, κατ' ἄνθρωπον ἡ φιλία.

Καθάπερ καὶ ἡμεῖς εἰς ὑμᾶς.] Τὸ μὲν ἡμέτερον, φησὶν, ἤδη ἐστὶ· τὸ δὲ ὑμέτερον, λοιπὸν ἀξιοῦμεν γενέσθαι. ἔχετε γὰρ μέτρον καὶ ὑπόδειγμα τὴν ἀγάπην ἡμᾶς.

13 Εἰς τὸ στηρίξαι ὑμῶν τὰς καρδίας ἀμέμπτους ἐν ἁγιωσύνῃ ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν, ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων τῶν ἁγίων αὐτοῦ.] Δείκνυσι πάλιν ἀγάπην αὐτοῖς κέρδος φέρουσαν, καὶ τοῖς φιλουμένοις. Γίνεται γάρ, φησὶν, ὑμᾶς ὁ Κύριος ἐν τῇ ἀγάπῃ, εἰς τὸ στηρίξαι τὰς καρδίας ὑμῶν. Κύριον δὲ τὸ Πνεῦμα νοήσῃς, ὡς καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐπέστησε. Τίς γὰρ ἄλλος στηρίξει ἀμέμπτους ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Χριστοῦ, ἢ τὸ Πνεῦμα πάντως; Οὐκ εἶπε δὲ, ὑμᾶς στηρίξαι, ἀλλὰ, τὰς καρδίας. Ἐκ γὰρ τῆς καρδίας ἐξέρχονται διαλογισμοὶ πονηροί. Καὶ ἔνεστι μανθάνειν πονηρὸν τὸν ἔχοντα, ὅμως πονηρὸν εἶναι, ὅτι, βασκαίνοντα, διαβεβλημένον, μνησικακοῦντα, δόγματα ἔχοντα διεστραμμένα. Ἀμεμπτος οὖν τότε ὄντως ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, ὅταν τὴν καρδίαν καθαίρηται· τότε γὰρ ἁγιωσύνην ἔχει. Κυρίως μὲν γὰρ λέγεται ἁγιωσύνη ἡ σωφροσύνη, ὥσπερ καὶ ἀκαθαρσία ἡ πορνεία καὶ ἡ μοιχεία. Καθολικῶς δὲ, πᾶσα ἁμαρτία ἀκαθαρσία, καὶ πᾶσα ἀρετὴ ἁγιωσύνη. Ἀμέμπτους δὲ βούλεται εἶναι ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ νῦν μοι· αὕτη γὰρ ἀληθινή ἐστιν ἀρετὴ, ἡ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, ἐπεὶ σφαλερὰ ἡ ἀνθρωπίνη κρίσις. Καὶ ἐν τῇ παρουσίᾳ δὲ

abundare faciat charitatem veſtram invicem, & in omnes.] Viden' charitatis inſaniam, quæ cohiberi nequit? Nam & excellere & abundare eos in dilectione precatur: & non ſolùm erga ſe mutuò verumetiam erga omnes. Iſthuc enim eſt divinæ charitatis proprium, omnes complecti. Nam ſi hunc diligas, illum verò non item, humana iſta amicitia eſt.

Quemadmodum & nos erga vos.] Nam quod noſtrum eſt, inquit, præſens eſt: quod verò veſtrum eſt, id in poſterum fieri rogamus: habetis enim nos menſuram & exemplum dilectionis.

13 *Ad confirmanda corda veſtra inculpatè, in ſanctitate, ante Deum & patrem noſtrum, in adventu Domini noſtri Jeſu Chriſti cum omnibus ſanctis ejus.*] Charitatem ipſis lucrum afferre aſſerit, non amatis. *Abundare namque vos Dominus*, inquit, *facìat in charitate, ad confirmanda corda veſtra.* Per *Dominum* autem, Spiritum intelliges, perinde ac magnus Baſilius interpretatus eſt. Quis enim alius confirmabit irreprehenſibiles, coram Deo Patre in adventu Chriſti, quàm Spiritus omnino? Non dixit autem, *Ut* vos *confirmet*: ſed, *Corda. E corde enim egredi-* Mat. 15. 19. *untur cogitationes pravæ.* Fieri etiam poteſt, ut aliquis nihil mali perſequetis operè ipſo, pravus tamen ſit, nempe, invidus, impoſtor, injuriarum memor, perverſa dogmata habetis. Immaculatus ergò tum verè eſt homo, quando cor ſuum purgat: tum & ſanctitatem habet. Sanctitas enim propriè dicitur continentia, quemadmodum & impuritas, fornicatio & adulterium. In univerſum autem, omne peccatum eſt impuritas, & omnis virtus eſt ſanctitas. Immaculatos autem vult eſſe coram Deo Patre, etiam nunc quidem: ea namque eſt ſyncera virtus, quæ coram Deo eſt, non quæ coram hominibus: quandoquidem fallax ſit humanum judicium. *In adventu* verò *Chriſti*; nam ab

ipso judicamur in conspectu Patris. Ut igitur, inquit, sitis inculpati, quemadmodum omnes sancti.

τῦ " Χριστυ· ϗ γὰρ ἐν αὐτῷ κρινόμθα " χ. Κυρίυ.
ἔμπροσθεν τῦ Πατρός. Ἵνα οὖν, φησιν,
ἄμωμοι ἦτε, ὥσπερ ϗ πάντες οἱ ἅγιοι.

Cap. IV.

Quod reliquum est, fratres, rogamus vos & obsecramus in Domino Jesu, quemadmodum accepistis à nobis quomodo oporteat vos ambulare ac placere Deo, ut abundetis magis.] Quandoquidem, inquit, de iis quæ decent apud vos locutus sum, audite porrò de iis quæ semper auditu sunt necessaria. Nam istud, *quod reliquum est*, hoc significat, hoc est, semper & perpetuò. Vide autem ejus humilitatem, quemadmodum ne ad obsecrandum quidem sibi satis esse authoritatis putârit, sed Christum assumat, inquiens; Christus vos per me obsecrat. *Accepistis* autem, non est verborum tantùm, verumetiam operum: nam per opera quoq; docebat. Quid verò obsecramus? *Ut abundetis magis*, hoc est, ut aliquid supra mandatum facere nitamini, atque imperata superetis. Quemadmodum enim terra non ea solùm quæ in ipsam jacta fuerint, profert: sic animus non debet consistere intra præcepta, sed ea etiam superare.

2 *Scitis enim quæ præcepta dederimus vobis per Dominum nostrũ Jesum Christum.*] Præceptum, est de iis quæ fugienda sunt: quæ si fiant, pœnam ferunt: non peracta verò, nihil merentur præconii. Sunt autem quædam, quæ non sunt præcipienda, hoc est, non minis cohibenda, sed arbitrio auditorum relinquenda, ut facultates effundere, virginitatis statum ser-
Mat. 19. 12. vare. *Nam qui potest capere, capiat*, inquit Dominus. Verisimile est igitur Paulum quædam illis magno cum terrore demandâsse. Quamobrem ea verbis non exprimit, sed ipsis ad memoriam tantùm revocat. Rursus autem Christum in medium profert. Non mea

Κεφ. δ.

Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοὶ, ἐρωτῶμεν ὑμᾶς ϗ παρακαλοῦμεν ἐν Κυρίῳ Ἰησῦ, καθὼς παρελάβετε παρ' ἡμῶν, πῶς δεῖ ὑμᾶς περιπατεῖν ϗ ἀρέσκειν τῷ Θεῷ, ἵνα περισσεύητε μᾶλλον.] Ἐπειδὴ, φησι, περὶ τῶν καθηκόντων διῆλθον ὑμῖν, ἀκούσατε ϗ περὶ τῶν ἀναγκαίων ἀεὶ ἀκουέσθαι. Τὸ γὰρ, λοιπὸν, τοῦτο δηλοῖ, τουτέστιν, ἀεὶ ϗ εἰς τὸ διηνεκές. Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνην, ὅπως οὐδὲ πρὸς τὸ παρακαλεῖν ἀξιόπιστον ἑαυτὸν εἶ" φησιν, ἀλλὰ τὸν Χριστὸν παρακαλοῦσι, τοῦτο λέγων, ὅτι ὁ Χριστὸς ὑμᾶς παρακαλεῖ δι'" ἐμοῦ. Τὸ δὲ, " χ. ἡμῶν.
παρελάβετε, ῥημάτων οὐκ ἔστι μόνον, ἀλλὰ ϗ πραγμάτων. Ϗ δι' ἔργων γὰρ ἐδίδασκε. Τί δὲ παρακαλοῦμεν; ἵνα περισσεύητε μᾶλλον, τουτέστιν, ἵνα πλέον τι τῆς ἐντολῆς φιλοτιμῆσθε ποιεῖν, Ϗ ὑπερβαίνητε τὰ διατάγματα. Ὥσπερ γὰρ ἡ γῆ οὐ τὰ καταβληθέντα " μόνον φέρει, οὕτω ϗ ἡ " χ. μόνα.
ψυχὴ οὐκ ὀφείλει ἴσα τοῖς μέτροις τῶν διατάξεων, ἀλλ' ὑπερβαίνειν.

2 Οἴδατε γὰρ τίνας παραγγελίας ἐδώκαμεν ὑμῖν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.] " Παραγγέλλει ὅτι " χ. φησὶν
τοῦ φθονεῖν, ἃ προπέμπεται μὴ κέλασιν φέρει· μὴ προπέμπεται δὲ, οὐδὲν ἐγκώμιον. Εἰσὶ μέντοί τινα, ἃ οὐ δεῖ παραγγέλλειν, τουτέστι, μὴ μετὰ ἀπειλῆς ἀναγέλλειν, ἀλλ' ἐν τῇ γνώμῃ τῶν ἀκουόντων ἐᾶν· ὡς τὸ κενοδοξίας ῥήματα, τὸ προσεύχεσθαι. Ὁ δυνάμενος γὰρ, φησι, χωρεῖν, χωρείτω. Εἰκὸς οὖν * τὸν Παῦλον παραγγεῖ- * φασι.
λαι αὐτοῖς μετὰ πολλοῦ φόβου περὶ ζωῆς. δεῖ οὐ λέγειν αὐτὰ, ἀλλ' ἀναμιμνήσκειν αὐτούς. Πάλιν δὲ τὸν Χριστὸν εἰς τὸ μέσον τίθησιν. Οὐκ ἐμὰ γὰρ,

γὰρ, φησιν, ἀ πρήγειλα, ἀλλ' ἐκεῖνα ταῦτα. ὥστε ἐκεῖνος ἢ εἰσακούσεται, ἢ ἀθετεῖται.

3 Τοῦτο γάρ ἐστι θέλημα Θεοῦ, ὁ ἁγιασμὸς ὑμῶν.] Τουτέστιν, ἡ σωφροσύνη. Παραγγέλλει δὲ περὶ ταύτης παραγγέλλ, καὶ Τιμοθέῳ γράφων, καὶ Κορινθίοις, καὶ Ἑβραίοις. Καὶ γὰρ τυραννικὸν τὸ πάθος, καὶ δεῖται πολλῶν καὶ φαρμάκων καὶ συνεχῶν.

Ἀπέχεσθαι ἀπὸ πάσης πορνείας.] Πολλὰ γὰρ τὰ εἴδη ταύτης καὶ πολύπλοκα, ἀ οὐδὲ εἰπεῖν ἀνέχεται, ἀλλ' ἁπλῶς, πάσης, εἶπεν.

4 Εἰδέναι ἕκαστον ὑμῶν τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτᾶσθαι ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ.] Σκεῦος, τὸ σῶμά φησιν· ὅταν μὲν οὖν σωφρονῶμεν, καὶ ἡ καθαρὸν, * ἡμεῖς αὐτὸ κεκτήμεθα· ὅταν δὲ ἀκάθαρτον ᾖ, ἡ ἁμαρτία αὐτὸ κέκτηται. ἀ γὰρ ἐκείνη ὑποτάττει, ποιεῖ αὐτὸ ὡς δοῦλον. Αλλὰ δὲ καὶ τότε ἔστιν ἐν τιμῇ, ὅτε σωφρονεῖ. Ὥστε ἡ ἁμαρτία, ἀτιμία. Σημείωσαι δὲ, εἰδέναι· δείκνυσι γὰρ ὅτι ἀσκήσεως καὶ μαθήσεώς ἐστι τὸ σωφρονεῖν. Καὶ που οἱ τὰς φύσεις εἰσάγοντες Μανιχαῖοι, καὶ Μαρκιωνισταί.

* ἐν ἁγιασμῷ.

5 Μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας.] Τουτέστι, μὴ ἐν ἐπιθυμίᾳ πάθος ἐχούσῃ· ἔστι γὰρ καὶ ἐπιθυμία ἀπαθὴς, ἡ τῶν θείων προαιρετική. Η καὶ ὅτι πολλὰ τὰ ἐκκείμενα τῇ ἐπιθυμίᾳ, πάθη ἐπιθυμίας ὀνομάζει, οἷον ψευδὴ, πλοῦτος, δόξα, ῥᾳθυμία, τούτων ἕκαστον πάθος ἐπιθυμίας λεχθείη. Δεῖ οὖν ἡμᾶς, εἰ μέλλομεν σωφρονεῖν, μηδὲν πάθος ἐπιθυμίας ἐκκεῖσθαι προσδέχεσθαι.

Καθάπερ καὶ τὰ ἔθνη τὰ μὴ εἰδότα τὸν Θεόν.] Μὴ εἰδότες γὰρ τὸν Θεὸν, οὔτε ἀνταποδόσεως ἐλπίδα ἔχουσιν. Οὐκοῦν πάντα τῇ ἡδονῇ χαρίζονται.

6 Τὸ μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ.] Ανω μὲν περὶ πάσης τῆς ἄλλης πορνείας εἶπε, νυνὶ δὲ περὶ μοιχείας λέγει· ἐπὶ δὲ

enim, inquit, præcepi, ſed illius ſunt hæc: itaque ille vel exaudietur vel reprobabitur.

3 *Hæc eſt enim voluntas Dei, ſanctificatio veſtra.*] Id eſt, temperantia. Ubique autem de hâc præcipit; Timotheo nimirum ſcribens, Corinthiis, & Hebræis. Tyrannicum enim malum eſt impuritas, & multis & continuis pharmacis indiget. 1 Tim. 5. 22. 2 Cor. 6. 6. Hcb. 12. 14.

Ut abſtineatis ab omni fornicatione.] Siquidem multæ & variæ hujus mali ſpecies ſunt, quas ne dicere quidem ſuſtinuit, ſed ſimpliciter, *Ab omni*, dixit.

4 *Ut ſciat unuſquiſque veſtrùm, ſuum ipſius vas poſſidere in ſanctificatione & honore.*] Vas, corpus ipſum appellat. Quando enim continentes ſumus, corpúſque purum eſt, nos ipſum poſſidemus. Quando verò impurum fuerit, peccatum ipſum poſſidet: quæ enim iſtud imperat, iſthuc facit ſicut ſervus. Verùm tum eſt in honore, quando ſobrium eſt & pudicum. Peccatum igitur eſt ignominia. Obſerva autem quod ait, *Ut ſciat*. Indicat enim, caſtitatem & continentiam opus habere exercitio & diſciplinâ. Atque ubi ſunt Manichæi & Marcioniſtæ, qui naturas inducunt?

5 *Non in paſſione deſiderii.*] Hoc eſt, non in deſiderio paſſionem habente: nam eſt etiam deſiderium abſque paſſione, quod eſt rerum divinarum. Vel quòd omnia concupiſcentiam accendentia, deſiderii paſſiones nominet, veluti deliciæ, opes, otium, ſocordia, quodlibet horum dici poſſit paſſio deſiderii. Nos itaque, ſi velimus eſſe temperantes, nullam affectionem, quæ cupiditatem accendat, admittere oportet.

Sicut & gentes quæ ignorant Deum.] Nam qui Deum non noverunt, neque retributionis ſpem habent: proinde omnia voluptati tribuunt.

6 *Ut non tranſgrediatur, neque circumveniat in negotio fratrem ſuum.*] Suprà quidem dixit de quavis alia fornicatione, nunc verò de adulterio loquitur;

quod & circumventionem & transgressionem meritò nominat. Nam Deus unicuique uxorem dedit, ac terminos naturæ posuit, mixtionem videlicet quæ est cum una illa uxore. Circumventio itaque est *in negotio*, hoc est, in congressu, præsertim cùm fiat adversùs fratrem.

πλεονεξίαν καὶ ὑπόληψιν ὀνομάζῃ εἰκότως. Καὶ γὰρ ἑκάστῳ ὁ Θεὸς γυναῖκα ἀπένειμε, καὶ ὅρους τέθηκε τῇ φύσει, τὴν πρὸς τὴν μίξιν φημὶ τὴν πρὸς τὴν μίαν γυναῖκα ἐκείνην. Ὥστε πλεονεξία ἐστὶν ἐν τῷ πράγματι, τουτέστι, τῇ μίξει, καὶ τοῦτο κατὰ ἀδελφοῦ γινομένη. "χ. τ. φύσεως.

Eò quòd vindex est Dominus de omnibus his, sicut prædiximus vobis & testificati sumus.] Ne existimes, inquit, quòd de fratribus tantùm hæc dicam, imò neque aliorum uxores, neque simpliciter maritis carentes, neque publica scorta habere licet. Nam hæc omnia ulciscitur Dominus: nec impunè ista perficimus, sed innumeras pœnas sustinemus pro præsenti in his voluptate. Considera autem: primùm obsecravit: deinde pudefecit, *quemadmodum gentes*, inquiens: postea à ratione absurditatem commonstravit, rem circumventionem dicens: deinceps etiam terret. Revocat autem eis ad memoriam, quòd sæpe hæc ab ipso audiverint.

Διότι ἔκδικος ὁ Κύριος περὶ πάντων τούτων, καθὼς καὶ προείπομεν ὑμῖν καὶ διεμαρτυράμεθα.] Μὴ νομίσῃς, φησὶν, ὅτι ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μόνων ταῦτά φημι, ἀλλ' οὐδὲ τὰς ἑτέρων γυναῖκας, οὐδὲ τὰς ἁπλῶς ἀνδρὸς, καὶ πόρνας ἔχειν ἔξεστι. Καὶ γὰρ ταῦτα πάντα ἐκδικεῖ ὁ Κύριος· καὶ οὐκ ἀπρονοήτως ταῦτα πράττομεν, ἀλλὰ μυριοπλασίους δίκην ὑπομένομεν τῆς ὑπὲρ τούτοις νῦν ἐγκειμένης ἡμῖν ἡδονῆς. Ὅρα δὲ, πρῶτον παρεκάλεσεν, εἶτα ἐπέτρεψεν, εἶπων, καθάρατε τὰ ἔθνη· εἶτα ἀπὸ λογισμοῦ τὸ ἄτοπον ἔδειξε, πλεονεξίαν εἰπὼν τὸ πρᾶγμα· λοιπὸν καὶ φοβεῖ. Ἀναμιμνήσκει δὲ αὐτοὺς ὅτι πολλάκις ταῦτα ἤκουσαν παρ' αὐτοῦ.

7 *Non enim vocavit nos Deus in immunditiam, sed in sanctificationem.* 8 *Itaque qui spernit, non hominem spernit, sed Deum, qui dedit Spiritum suum sanctum in nos.*] Quia dixerat quòd fratrem injuriâ afficis, atque intulerat quòd Deus hoc ulciscatur, dilatat hoc nunc, ostendens quòd etiamsi infidelis hoc patiatur, supplicium, qui hoc fecit, dabit. Non enim illum vlciscitur Deus, cùm te punit, sed seipsum. Ipse namque vocavit te ad puritatem, ipsum itaque injuriâ affecisti per impuritatem, qui Spiritum sanctum tibi dedit. Itaque sive famulam tuam marito junctam corrumpis, sive reginam, æquale peccatum est: etenim unus est & idem qui injuriâ affectus est, Deus. Et si forniceris, ipse ulciscitur, cujus Spiritum polluisti. Quin & aliter: Deus videns quòd ipsum in talibus magis contemnamus, quàm homines, suiipsius vindex est. Hominum enim oculos, ne ab eis conspiciamur, fu-

7 Οὐ γὰρ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐν ἀκαθαρσίᾳ, ἀλλ' ἐν ἁγιασμῷ. "χ. ἐπὶ. 8 Τοιγαροῦν ὁ ἀθετῶν, οὐκ ἄνθρωπον ἀθετεῖ, ἀλλὰ τὸν Θεὸν, τὸ δόντα τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον εἰς ἡμᾶς.] Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι τὸν ἀδελφὸν ἀδικεῖς, καὶ ἐπήγαγε, ὅτι ὁ Θεὸς ἐκδικεῖ, πλατύνει τοῦτο νῦν, δηλῶν ὅτι κἂν ἄπιστος πάθῃ τοῦτο, τιμωρεῖται ὁ πεποιηκὼς δώσει. Οὐκ ἐκεῖνον γὰρ ἐκδικεῖν κολάσει σε ὁ Θεὸς, ἀλλ' ἑαυτόν. αὐτὸς γάρ σε ἐκάλεσεν εἰς καθαρότητα, καὶ αὐτὸν ὕβρισας διὰ τὴν ἀκαθαρσίαν, τὸν δόντα σοι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. ὥστε κἂν σὴν ὑπάνδρου δμωλίδα, κἂν τὴν "βασιλίδα φθείρῃς, ὅμοιον τὸ ἔγκλημα. Εἷς γὰρ ὁ ὑβρισθεὶς Θεός. κἂν πορνεύσῃς, "αὐτὸς ἐκδικεῖ, οὗ τὸ Πνεῦμα ἐμόλυνας. Καὶ ἄλλως δέ· ὁ Θεὸς ὁρῶν ἡμᾶς αὐτοῦ καταφρονοῦντας ἐν τοῖς τοιούτοις μᾶλλον ἢ τοὺς ἀνθρώπους, ἑαυτὸν ἐκδικεῖ. Ἀνθρώπων μὲν γὰρ ὀφθαλμοῖς μὴ ὁρᾶσθαι "χ. ὁ Θεὸς.

ασυδάζομεν, αὐτὸν ὃν ὁρῶντες καταφρονοῦμεν.

9 Περὶ δὲ τῆς φιλαδελφίας οὐ χρείαν ἔχομεν γράφειν ὑμῖν.] Οὐ λέγει πέως περὶ τῆς εἰς πάντας ἀγάπης, ἀλλὰ τῆς εἰς τοὺς ἀδελφούς. Κατὰ παράλειψιν δὲ τὸ παίνεσιν ἄγει, δύο ταῦτα κατασκευάζων· ἓν μέν, ὅτι ὅτως ἀναγκαῖον ὂν τὸ γράμμα, ὡς μηδὲ διδασκάλου δεῖσθαι. Τὰ γὰρ σφόδρα μεγάλα πᾶσιν ἐστὶ δῆλα. "Ετερον δὲ μᾶλλον αὐτοὺς ἐντρέπει, διεγείρων ἵνα μὴ δεύτεροι ἔλθωσι τῆς ὑπολήψεως ἣν ἔχει περὶ αὐτῶν, νομίζων αὐτοὺς ἤδη κατωρθωκέναι. "χ. δεύτεροι.

Αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδίδακτοί ἐστε, εἰς τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους.] Ορα μὴ ὅσον ταῦτά φησιν ἐγκωμιάζων. τὴν γὰρ Θεὸν αὐτοῖς διδάσκαλον ἐπέστησε τῆς ἀρετῆς ταύτης. Τοῦτο γάρ ὁ προφήτης εἶπεν· Ἐσονται πάντες διδακτοὶ Θεοῦ.

10 Καὶ γὰρ ποιεῖτε αὐτὸ εἰς πάντας τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς ἐν ὅλῃ τῇ Μακεδονίᾳ.] "Οὐχ ἁπλῶς λέγει, ὅτι θεοδίδακτοί ἐστε, ἀλλ' οἶδα ἀφ' ὧν ποιεῖτε. Μακεδονίας δὲ ἐμνήσθη, ὅτι μητρόπολις Μακεδονίας ἡ Θεσσαλονίκη. "χ. ὅτι θεοδίδακτοί ἐστε οἶδα ὡ.

11 Παρακαλοῦμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, περισσεύειν μᾶλλον, καὶ φιλοτιμεῖσθαι ἡσυχάζειν, καὶ πράσσειν τὰ ἴδια, καὶ ἐργάζεσθαι ταῖς χερσὶν ὑμῶν, καθὼς παρήγγειλα ὑμῖν.] Οτι μὲν φιλάδελφοί ἐστε, οἶδα· τοῦτο δὲ παρακαλοῦμεν, περισσεύειν ὑμᾶς, τουτέστι, πλεονάζειν ἐν τῇ φιλαδελφίᾳ, καὶ φιλοπωτέρους εἶναι. Η τίνων οὖν εἶχον, εἶπα ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς ἀναλαβών, ἡσυχάζειν δὲ πράττειν τὰ ἴδια· ἢ, φιλοτιμεῖσθαι ἡσυχάζειν καὶ πράττειν τὰ ἴδια. Εκ τούτου δὲ δείκνυσιν ὅτι οἱ ἀργοὶ καὶ πολυπράγμονες δὲ ταραχώδεις. Εἰπὼν δὲ, ταῖς χερσὶν ὑμῶν ἐργάζεσθαι, ἐντρέπει τοὺς "τὰ σωματικὰ ἔργα ἀναιρεῖσθαι, καὶ μόνον τὸ πνευματικὸν ζητοῦντας. Εἶπατε γάρ, ἀνόητοι, ἆρα νηστείαν ἐργάζεται τις ταῖς χερσίν; "χ. τὰ σωματικὰ ἔργα.

gere ſtudemus: ipſum autem reſpicientem contemnimus.

9 *De fraterna autem charitate non neceſſe habemus ſcribere vobis.*] Non dicit jam de charitate erga omnes, verùm de ea quæ eſt erga fratres. Per præteritionem autem adhortationem facit, duo hæc conficiens: Primum quidem, quod res ſit adeò neceſſaria, ut doctore quidem non indigeat. Quæ enim valde magna ſunt, omnibus ſunt manifeſta. Alterum autem magis eos pudefacit, excitans eos, ne inferiores inveniantur opinione quam de ipſis concepit, exiſtimans eos jam perfeciſſe quæ charitatis ſunt.

Ipſi enim vos à Deo didiciſtis, ut diligatis invicem.] Obſerva quanto cum encomio hæc dicat: Deum enim ipſis virtutis hujus doctorem facit: quod & Propheta dixit: *Erunt omnes à Deo doctì.* Eſa. 45. 13. Ier. 31 34.

10 *Etenim illud facitis in omnes fratres qui ſunt in univerſa Macedonia.*] Non ſimpliciter dicit, A Deo docti eſtis, ſed ſcio ex iis quæ facitis. Macedoniæ autem meminit, quandoquidem Macedoniæ metropolis ſit ipſa Theſſalonica.

11 *Rogamus autem vos, fratres, ut abundetis magis, & operam detis ut quietì ſitis, & veſtrum negotium agatis, & operemini manibus veſtris, ſicut præcepì vobis.*] Quòd ſitis amantes fratrum, equidem novi: hoc autem obſecramus, abundare vos, hoc eſt, exuberare fraternâ charitate, & munificos eſſe. Vel hîc igitur diſtinctionem facito, deinde à novo principio lege, *Ut quieti ſitis, atque res proprias agatis:* vel, *Operam detis ut quieti ſitis, & res proprias agatis.* Ex hoc autem oſtendit, quòd ocioſi curioſi turbulentique ſint. Cùm autem dicit, *Manibus veſtris operemini*, pudefacit eos qui corporale opus tollunt, ſolum ſpirituale quærentes. Dicite enim, vos ſtolidi, num jejunium aliquis operatur manibus?

num humi cubationem? Minimè sanè; verùm de opere corporali loquitur, quod & magis spirituale est, nimirum, ut ex labore tuo aliis impertias, pauperibus scilicet. Quia verò pauperes fuerunt, quippe qui bonis suis spoliati essent, laborare eos docet, ut indigentibus impertiri eleemosynam possint. Quòd si hos operari jubet, qui propter Christum spoliati erant, multo magis alios.

12 *Ut ambuletis decorè ad eos qui foris sunt, & nullâ re indigeatis.*] Hoc est, ut non sitis indecores, si apud infideles mendicetis. Pulchrè autem & eleganter hoc posuit, ne eos objurget. Si enim fideles offenduntur, si conspexerint hominem sanum mendicantem, (unde & hujusmodi, Christemporos, hoc est, Christum cauponantes appellant) multo magis infideles.

13 *Nolumus autem vos ignorare, fratres, de dormientibus.*] Hîc sermonem de resurrectione movet. Quamvis enim de hâc jam antea his locutus fuerat, jam nunc tamen mysterium quoddam revelaturus est. Vel omnia de resurrectione probè tenebant, lugebant autem defunctos: cui malo nunc medetur. Quia verò pleraque incognita nos turbant, cognita autem tristitiam tollunt, propterea inquit, *Nolo vos ignorare.* Non dixit autem, de mortuis, sed, *de dormientibus*; ex ipso etiam vocabulo futuram resurrectionem ostendens.

Ut non contristemini, sicut & cæteri qui spem non habent.] Cujus rei spem? Resurrectionis. Qui enim non habent spem resurrectionis, hi lugere debent. Attendamus igitur, & horreamus. Quid igitur? propter hoc non vis ignorare, ut non contristentur? Ecquî non dicis, Ut non puniantur, verùm, ut non contristentur? Næ, inquit: nam tristitia ista pœnam attrahit.

14 *Si enim credimus quòd Jesus mortuus est & resurrexit, sic & Deus eos*

ἆρα χαμευνίαν; οὐκ ἔστιν· ἀλλὰ περὶ ἔργου λέγει σωματικοῦ, ὃ καὶ μᾶλλόν ἐστι πνευματικόν, τὸ *ἐργαζόμενον ἑτέροις *χ. πρέχειν, εἴποιεν τοῖς πένησιν. Ἐπεὶ γὰρ πένητες ἦσαν, ἅτε διηρπαγμένοι τὰ ὑπάρχοντα, ἐργάζεσθαι αὐτοὺς διδάσκει, ἵνα ἐλεῶσιν. Εἰ γὰρ τούτους κελεύει ἐργάζεσθαι, τοὺς διὰ Χριστὸν ἁρπαγέντας, πολλῷ μᾶλλον τοὺς ἄλλους.

12 Ἵνα περιπατῆτε εὐσχημόνως πρὸς τοὺς ἔξω, καὶ μηδενὸς χρείαν ἔχητε.] Τουτέστιν, ἵνα μὴ ἀσχημονῆτε παρὰ τοῖς ἔξω τῆς πίστεως ἐπαιτοῦντες. Εὐφήμως γὰρ τοῦτο τέθεικεν, ἵνα μὴ πλήξῃ αὐτούς. Εἰ γὰρ οἱ πιστοί, φησι, σκανδαλίζονται, ὅταν ἴδωσιν αὐθρωπον ὑγιᾶ ἐπαιτοῦντα, (διὸ καὶ Χριστεμπόρους τοὺς τοιούτους καλοῦσι) πολλῷ μᾶλλον οἱ ἄπιστοι.

13 Οὐ θέλομεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ἀγνοεῖν περὶ τῶν κεκοιμημένων.] Ἐντεῦθεν περὶ ἀναστάσεως λόγον κινεῖ. Εἰ γὰρ καὶ ἐν αὐτοῖς περὶ τούτου διαλεχθείς, ὅμως νῦν μυστήριόν τι μᾶλλον ἀποκαλύπτει. Ἢ καὶ πάντα μὲν τὰ περὶ ἀναστάσεως ἤδεσαν, ἐθρήνουν δὲ· ὃ νῦν θεραπεύει. Ἐπειδὴ δὲ πολλὰ τῶν παραγινομένων ἀγνοούμενα μὲν, λυπεῖ ἡμᾶς, γνωσθέντα δὲ, λύει τὴν λύπην, διὰ τοῦτό φησιν, Οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν. Οὐκ εἶπε δὲ, ἀποθανόντων, ἀλλὰ, κεκοιμημένων, δηλῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος ὅτι ἐστὶν "ἔγερσις. "χ. ἀνάστασις.

Ἵνα μὴ λυπῆσθε, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ, οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα.] Τίνος ἐλπίδα; ἀναστάσεως. Οἱ γὰρ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα ἀναστάσεως, ὅτι ὀφείλουσι πενθεῖν. Ἀκούσωμεν λοιπὸν, καὶ φείξωμεν. Τί οὖν; διὰ τοῦτο θέλεις ἀγνοεῖν, ἵνα μὴ λυπῶνται; Οὐ λέγεις, ἵνα μὴ κολασθῶσιν, ἀλλ', ἵνα μὴ λυπῶνται; Ναί, φησιν, ὅτι ἡ λύπη αὕτη τιμωρίαν κολάσεως παρέχεται.

14 Εἰ γὰρ πιστεύομεν ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τοὺς

τοὺς κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ, ἄξει σὺν αὐτῷ.] Ὥσπερ, φησί, τὸν Κύριον ἤγειρε σωματικῶς παθόντα καὶ θανόντα· οὕτω καὶ ἡμᾶς ἐγερεῖ. Ὅρα δὲ πῶς ὅτι μὲν τοῦ Κυρίου διὰ τὸ καὶ τὴν ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι θαρρούντως φησὶ τὸ, ἀπέθανεν· ὅτι δὲ ἡμῶν, διὰ τὸ μέλλειν "ἐπὶ τὴν ἀνάστασιν, τοὺς κοιμηθέντας, φησί· διὰ χρηστὸν ὕσον καὶ ἔγερσιν. Μὴ ὁ κοιμώμενος γάρ, φησιν, οὐχὶ προσθήσει τὸ ἀναστῆναι; Τὸ δὲ, κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ, ἄξει, διχῶς νοήσεις. ἢ, ἄξει διὰ τοῦ Ἰησοῦ, τουτέστιν, ὁ Υἱὸς αὐτοῖς μεσίτης ἔσται τῆς ἀναστάσεως, καὶ προσταθήσει τῷ προσώπῳ τοῦ Πατρός· ἢ, τοὺς κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ, τουτέστι, τοὺς πιστούς. Τὸν γὰρ Χριστὸν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς, κεκοίμηνται διὰ τοῦ Ἰησοῦ. Περὶ μερικῆς οὖν ἀναστάσεως διαλέγεται νῦν, τουτέστι, τῆς ἐνδόξου, τῆς τῶν πιστῶν, τῆς σὺν τῷ Κυρίῳ. ἄξει γὰρ σὺν αὐτῷ, τουτέστι, σὺν τῷ Κυρίῳ ἐν νεφέλαις ἁρπάσει πρυπταχόθεν. ἐπεὶ πρό γε τῆς καθολικῆς ἠδεσθη οἱ Θεσσαλονικεῖς. Ἀλλὰ τοῦτο βούλεται νυνὶ, προμυθήσασθαι αὐτοὺς διὰ τοῦ δεῖξαι ἔντιμον καὶ ἔνδοξον τὴν ἀνάστασιν τῶν πιστῶν, ὡς ἀν μὴ λυπῶνται. Πάντες μὲν γὰρ ἀναστήσονται, ἀλλ' οὐ πάντες ἐν δόξῃ, ἀλλ' οἱ πιστοὶ, τουτέστιν, "οἱ ἔργα μετὰ τοῦ δόγματος ἔχοντες. Ὅρα δὲ καὶ τὰ ἐφεξῆς πάντα.

"χ. οἱ ἔργα σώματος σὺν τῇ δόγματι ἔχ.

15 Τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λόγῳ Κυρίου.] Ξένον τι ἐμοίγε "ἐρεῖν, διὸ καὶ ἀξιόπιστον αὐτὸ ποιεῖ "διὰ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἀπ' ἐμαυτοῦ γὰρ, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Χριστοῦ μαθὼν λέγω. Καὶ γὰρ τοῦτο ῥητῶς ἤκουσε παρὰ τοῦ διδασκάλου, ὡσπερ καὶ ἀκροᾶται· Μακάριόν ἐστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν. Τὰ γὰρ ἄλλα Πνεύματι ἐφθέγγετο.

"χ. εἰπεῖν.

"χ. ἀπὸ.

Ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου, οὐ μὴ φθάσωμεν τοὺς κοιμηθέντας.] Ὅσπερ ἐν τῇ προτέρᾳ Κορινθίοις φησὶν, ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, τοῦτο δὲ νυνὶ λέγει. Ἐπειδὴ γὰρ ἐδόκει δύσκολον εἶναι τοῖς κατασταθεῖσι

qui dormierunt per Jesum, adducet cum eo.] Quemadmodum, inquit, Dominum Jesum excitavit, qui corporaliter & passus erat, & mortem objerat: sic & nos excitabit. Observa autem quomodo de Domino, propterea quòd resurrectio ejus jam facta sit, confidenter dixerit, *Mortuus est*: de nobis verò, quia nostra adhuc futura est resurrectio, *eos qui dormierunt*, inquit: indicans esse excitationem. Numquid enim qui dormit, inquit, non adjiciet ut resurgat? Istud autem, *eos qui dormierunt per Jesum, adducet*, bifariam intelliges: vel, adducet per Jesum, hoc est, Filius erit illis resurrectionis mediator, illósq; in conspectu Patris constituet: vel, qui dormierunt per Jesum, hoc est, fideles. Christum enim habentes in seipsis, dormiunt per Jesum. De particulari igitur resurrectione hîc loquitur, hoc est, celebri, quæ est fidelium, quæ cum Domino est: nam adducet cum ipso, hoc est, cum Domino in nubibus rapiet undique. Nam de universali resurrectione Thessalonicenses nôrant. Verùm hoc jam vult, consolari eos per hoc quòd ostendat celebrem & glorioſam resurrectionem fidelium, ut non contristentur. Omnes enim resurgent, sed non omnes in gloria, verùm fideles tantùm, hoc est, qui opera doctrinæ simul adjuncta habent. Expende autem quæ sequuntur omnia.

15 *Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini.*] Novum aliquid dicturus est, eam ob rem ipsi fidem conciliat à verbo Dei. Non à meipso enim, verùm quod à Christo didici, loquor. Etenim hoc disertè audivit à præceptore, perinde ac illud: *Beatius est dare, quàm accipere.* Cætera verò Act. 20. 35 ex spiritu dicebat.

Quòd nos qui vivimus, qui residui sumus in adventum Domini, non præveniemus eos qui dormierunt.] Quod in Epistola ad Corinthios ait, *In momento, in* 1 Cor. 15. 52 *ictu oculi*, idem & nunc ait. Quia enim difficile videbatur, ut ii qui computruerant

rant reſurgerent, inquit, Quòd viventes haudquaquam antevertent illos: ſed quemadmodum facile eſt Deo integros adducere ad Chriſtum, ſic & illos, corruptos. Porrò cùm ait, *Nos qui vivimus*, non de ſeipſo dicit (neq; enim ad reſurrectionem uſque victurus erat) ſed fideles intelligit: propterea adjecit; *Qui relinquimur in adventum Domini.* In ſua enim perſona, omnes qui tum invenientur viventes indicat. Beatus autem Methodius, per viventes, animas intelligit, hoc docens quòd animæ non antevertent corpora. Primùm enim excitantur corpora, ut animæ fruantur illis, quas & relinqui dicit, quandoquidem immortales ſint.

Quoniam ipſe Dominus in juſſu, in voce Archangeli, & in tuba Dei deſcendet de cælo.] Ne hæſites in iis, inquit, quæ dico: nam ipſe Dominus jubebit hoc. Quomodo autem jubebit? in voce Archangeli, qui aliis Angelis præſidet, & clamat: Apparate vos omnes: judex enim præſtò eſt. Multæ autem erunt tubæ, ſed ad extremam deſcendet judex. Sicut enim Pater in monte Sina tubas habebat & Angelos miniſtrantes: ſic etiam Filius, veluti rex aut imperator, eadem habiturus eſt. Vel, juſſio Dei faciet terram reddere corpora ad incorruptibilitatem transformata. Ut verò omnes in unum colligantur per diverſa loca diſperſi, vox Archangeli efficiet, Angelis adminiſtrantibus.

Et mortui in Chriſto reſurgent primi.] In Chriſto mortui, id eſt, fideles. Nam quoniam in nubibus ſublevandi ſunt, primi reſurgent: cæteri verò, poſtremi; quippe qui neque rapiendi ſunt, neque occurſuri.

17 *Deinde & nos qui vivimus, qui relinquimur, ſimul cum ipſis rapiemur in nubibus obviam Domino in aëra, & ſic ſemper cum Domino erimus.*] Etſi mortui primi excitentur, attamen & nos viventes ſimiliter rapiemur, digni videlicet,

πάντας τοὺς ἀναστήσαι, φησὶν, ὅτι οἱ ζῶντες οὐ μὴ φθάσωσιν ἐκείνους· ἀλλ' ὥσπερ εὔκολον τῷ Θεῷ πρὸς ὁλοκλήρους ἀγαγεῖν, οὕτω καὶ ἐκείνους. Ἡμεῖς δὲ οἱ ζῶντες, λέγων, οὐ περὶ ἑαυτοῦ φησιν (οὐδὲ γὰρ ἄχρι τῆς ἀναστάσεως ἔμελλε ζῆν) ἀλλὰ τοὺς πιστοὺς λέγει· διὸ προσέθηκεν, οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου. Ἐν γὰρ τῷ ἑαυτοῦ προσώπῳ πάντας τοὺς τότε εὑρεθησομένους ζῶντας δηλοῖ. Μεθόδιος δὲ ὁ μακάριος, ζῶντας, τὰς ψυχὰς λέγει· τοῦτο διδάσκων, ὅτι αἱ ψυχαὶ οὐ μὴ φθάσωσι τὰ σώματα· πρῶτον γὰρ ἐγείρεται τὰ σώματα, ἵνα αὐτὰ ἀπολαύσωσιν αἱ ψυχαὶ, ἃς καὶ περιλείπεσθαι ἔφη, διὰ τὸ ἀθανάτους εἶναι.

16 Ὅτι αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ.] Μὴ ἀπιστήσῃς, φησὶν, οἷς λέγω· καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Κύριος κελεύσει τοῦτο. Πῶς δὲ κελεύσει; * ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου τοῦ ἐφεστῶτος τοῖς ἑτέροις ἀγγέλοις, καὶ βοῶντος· Ἑτοίμους ποιεῖτε πάντας· πάρεστι γὰρ ὁ κριτής. Πολλαὶ δὲ ἔσονται σάλπιγγες, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐσχάτην καταβήσεται ὁ κριτής. Ὥσπερ γὰρ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Σιναίῳ ὄρει σάλπιγγας εἶχε καὶ ἀγγέλους ὑπηρετουμένους· οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς, ὡς βασιλεύς. Ἢ τὸ μὲν κέλευσμα τοῦ Θεοῦ ποιήσει τὴν γῆν ἀναδοῦναι τὰ σώματα εἰς ἀφθαρσίαν μεταποιηθέντα. Τὸ δὲ εἰς ἓν συναχθῆναι τοὺς πανταχοῦ διεσπαρμένους, ἡ φωνὴ τοῦ ἀρχαγγέλου ἐνεργήσει, ἀγγέλων ὑπηρετούντων.

Καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἀναστήσονται πρῶτον.] Οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ, τουτέστιν, οἱ πιστοί. ἅτε γὰρ μέλλοντες ἁρπάζεσθαι ἐν νεφέλαις, καὶ πρῶτοι ἀναστήσονται· οἱ δὲ λοιποὶ, ἔσχατοι, ὡς μήτε ἁρπάζεσθαι, μήτε ἀπάντησιν μέλλοντες.

17 Ἔπειτα ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι, ἅμα σὺν αὐτοῖς ἁρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα.] Εἰ καὶ οἱ νεκροὶ πρῶτοι ἐγείρονται, ἀλλ' ὅμως καὶ ἡμεῖς οἱ ζῶντες

* τοῦτο.

" πρῶτοι.

" ὁμοίως

"χ. ὁμοῦ. " ὁμοίως ἁρπαζόμεθα, οἱ ἄξιοι δηλαδὴ, ἐν νεφέλαις, ὥσπερ καὶ τ̃ Κύριον νεφέλη "χ. ἐδέξατο. ὑπ' ἐλάβε. Τίνος ὖ ἕνεκεν ἐι " καταβαίνῃ μὴ, ἁρπάζῃ τοὺς πιστούς; Τιμῆς ἕνεκεν. Ὥσπερ γὰ βασιλέως εἰς πόλιν εἰσερχομένου, οἱ μὲ ἔντιμοι ὑπαντῶσιν, οἱ ὖ καταδικοι ἔσω μένουσι τ̃ κριτήν· ὕτω δὲ πότε· οἱ μὲ * ἁμαρτωλοὶ μένουσι κάτω, *ὅτω. καὶ Χριστιανοὶ ὦσιν· οἱ ὖ δίκαιοι ἁρπάζονῦ, δι' ὅτω δ' κερδήσαιμεν τὴν ἀγαθῶν καρποιῶνται, δ' πάντοτε σωθῆναι Χριστῷ.

18 Ὥστε παρακαλεῖτε ἀλλήλους ἐν τοῖς λόγοις τούτοις.] Περὶ δ' μὴ λυπᾶσθ ὡς καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ " ἐλπίζοντες ἀνάστασιν. "χ. ἔχοντες.

in nubibus, perinde ac Dominum quoque nubes ſuſcepit. Cujus autem rei causâ, ſi deſcenſurus eſt, rapit fideles? Honoris causâ. Ut enim regi in urbem ingredienti, honoratiores occurrunt, condemnati autem intus expectant judicem: ſic & tum continget; peccatores quidem manebunt infrà, etiamſi Chriſtiani fuerint: juſti verò rapiuntur; hocque pacto ſummam bonorum referent, nimirum, ut ſemper cum Chriſto ſint.

18 *Itaque conſolamini invicem in verbis iſtis.*] Ut non conturbemini, cæterorum inſtar, qui reſurrectionem non ſperant.

ΚΕΦ. ε.

ΠΕρὶ ὖ τ̃ χρόνων καὶ τ̃ καιρῶν, ἀδελφοὶ, δ' χρείαν ἔχετε γράφεσθ ὑμῖν.] Γέγραπται γὰ ὅτι ἐ ἀσύμφορον τοῖς καιροῖς ἐ τοῖς χρόνοις τ̃ σωτηρίας εἰδέναι. Καὶ γὰ σοφὸν τοῖς ἀποστόλοις ἐξεκάλυψε τοῦτο ὁ Κύριος, ὅτε προσιόντες ἠρώτων αὐτόν. Παῦλος ὖ ἴσως τ̃ ἀῤῥήτων ῥημάτων ἔμαθεν αὐ ἴσως καὶ τοῦτο.

2 Αὐτοὶ γὰ ἀκριβῶς οἴδατε, ὅτι ἡ ἡμέρα Κυρίου, ὡς κλέπτης ἐν νυκτὶ, ὕτως ἔρχεται.] Ἡμέραν Κυρίου καὶ τὴν κοινὴν σωτηρίαν, καὶ τὴν ἰδίαν ἑκάστου νοήσῃς. καὶ γὰ ἐ αὕτη ἀδήλως ἑκάστῳ ἔπεισι. Τοῦτο γὰ συμφέρει ἡμῖν κ̃ πολλοῖς ὠφέλει. Πρῶτον μὲ, ὅτι εἰ ἤδει τ̃ ἐσχάτην ἡμέραν αὐτοῦ ὁ ἄνθρωπος, πᾶσαν ἂν ἁμαρτίαν ἐπενόησε τηρέσαι τὰς ἄλλας ἡμέρας, εἶτα πρὸς τ̃ τέλ ἐβαπτίζετο. Δεύτερον, ὅτι πολλοὶ, εἰ ἤδεσαν ὅτι αὔριον " τυχὸν τεθνήξονῦ), μυρία ἂν κακὰ "χ. λοιπὸν. διέθεντο τοῖς αὐτῶν ἐχθροῖς, ἅτε ἀπεγνωκότες ἑαυτῶν, κ̃ θέλοντες τοῖς τῶν ἐχθρῶν αἵμασιν θυωχωθῆναι· ὃ νῦν ὐ γίνε), κατέχοντος αὐτοὺς τ̃ φόβου τ̃ θανάτου, καὶ τ̃ ἔρωτος τ̃ ζωῆς. Ἀλλὰ καὶ οἱ φιλόζωοι πρὸ τ̃ ἀθυμίας αὐ διεφθάρησαν, εἰ

CAP. V.

DE *temporibus autem & momentis, fratres, non indigetis ut ſcribamus vobis.*] Supervacaneum enim eſt & inutile, tempora & momenta conſummationis noviſſe. Nam neque Apoſtolis hoc revelavit Dominus, quando accedentes ipſum rogarent. Paulus autem fortaſſe ex arcanis verbis hoc didicit. Act. 1. 1 Cor. 12.

2 *Ipſi enim exactè nôſtis, quòd dies Domini, ſicut fur in nocte, ita veniet.*] Per diem Domini, & communem omnium, & particularem uniuſcujuſq; finem intelliges. Nam & iſte incerto tempore ſingulis imminet. Hoc enim nobis multifariam prodeſt. Primùm quidem, quia ſi noviſſet ultimum ſuum diem homo, nihil non ſcelerum conaretur patrare aliis diebus, deinde fine vitæ appropinquante baptizaretur. Deinde, plerique, ſi noviſſent in craſtinum ſeſe fortè morituros, innumeris malis hoſtes affligerent, tanquam jam de ſeipſis deſperantes, hoſtiúmque ſanguine ſe explere cupientes: quod nunc non fit, mortis terrore eos remorante, vitæque cupiditate. Præterea, vitæ ſuæ amantiores præ nimia triſtitia perirent, ſi mortis ſuæ tempus

tempus compertum haberent. Ad hæc juſti non tantum mercedis haberent periculis objecti. Videri enim potuiſſent, quia compertum haberent ſe nunc haud morituros, ſed poſt tot fortaſſis annos, propterea ſibi non parcere. Nunc verò cùm incertum ſit evadéntne pericula, ſibiipſis autem non parcunt, perſpicua eorum virtus eſt. Quemadmodum tres pueri ea de cauſa majorem admirationem merentur, quòd cùm non ſatis noviſſent an ex igni eſſent evaſuri necne, nihilominis non adoraverunt. Propterea obitus noſter, tanquam fur in nocte. Noviſtis igitur hoc, ô Theſſalonicenſes, ex iis quæ Dominus dixit, *Neſcitis quâ horâ fur venturus ſit.*

Dan. 3.

Luc. 12. 39.

3 *Cùm enim dixerint, Pax & ſecuritas, tum repentinus eis inſtat interitus, ſicut dolor partûs mulieri prægnanti: & non effugient.*] Quoniam illi qui hos divexabant, fortunati erant, fideles jam conſolatur, inquiens: Ne exiſtimetis eos evaſuros pœnam; veniet enim eis pernicies, & inexpectata & arumnoſa profectò, & quæ multas amaritudines afferat, non ſecus atque dolor partûs mulieri prægnanti. Quomodo autem, ſi Elias venturus eſt, & Antichriſtus, Paulus nunc dicit repetinum eis inſtare interitum? Quoniam conſummationis quidem ſignum eſt Antichriſtus & Elias, Chriſti autem adventûs non item. Subitaneus enim & incertus erit. Obſerva autem hîc exemplum doloris partûs. Etenim novit mulier quòd pariet: quando verò, non novit. Nam non paucæ poſt ſeptimum menſem pepererunt, atque in itinere, nihil præſcientes. Et ſicut illæ jocantes ac ridentes ineffabilibus cruciatibus repentè tunduntur, ita illorum animæ qui hodie nimæ deliciis affluunt, die illa adveniente, haudquaquam effugient.

4 *Vos autem, fratres, non eſtis in tenebris, ut dies illa vos tanquam fur comprehendat.*] Hoc eſt, non tenebricoſam neque impuram vitam habetis. Quid inde? nonne & illis mors incerto tempore obἡδεσθη τ χαιρὸν τῦ θανάτυ. Καὶ οἱ δίκαιοι ὄν, ὑ τοῦτον μαθὸν δὺ ἔχον ῥᾳδιβαθημόμβοι τοῖς κινδύνοις· ἔδοξεν γὰρ δὺ ὅτι ὅπῳ οἴδασιν ὅτι ὑ νῦν τεθνήξον), ἀλλὰ μῖ τοσῶν τυχὸν ἔτη, διὰ τῦτο ἀφιδοσιν ἑαυτοῖς· νῦν ὄν ὅπῳ ἄδηλον μὴ ὄσιν εἰ πεῖσον) * τοὺς κινδύνων, ἀφιδοσι ὄν ἑαυτοῖς, πολὺδηλος ἡ αὐτῶν ἀρετή. Ὥσπερ κὴ οἱ τρεῖς παῖδες διὰ τῦτο μᾶλλον θαυμασοὶ, ὅτι μὴ εἰδότες ἀκριβῶς ὅτι πεῖσον) ὑ πυρὸς, ὅμως ὑ προσεκυνήσεν. Διὰ τοῦτο ἡ τῆθυτὴ ἡμῶν, ὡς κλέπτης ἐν νυκτί. Οἴδατε οὖν τῦτο, ὦ Θεσσαλονικῆς, ὃς ὧν ὁ Κύριος εἶπεν· Οὐκ οἴδατε ποίᾳ ὥρᾳ ὁ κλέπτης ἔρχε).

Luc. 12. 39.

3 Ὅταν γὰρ λέγωσιν· Εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια, τότε αἰφνίδιος αὐτοῖς ἐφίσα) ὄλεθρος, ὥσπερ ἡ ὠδὶν τῇ ἐν γαστρὶ ἐχούσῃ· καὶ ὑ μὴ ἐκφύγωσιν.] Επειδὴ οἱ ἐπηρεάζοντες τύτοις, ἐν εὐπαθείαις ἦσθν, ᾠδὰ μυθεῖται νῦν τοὺς πιστοὺς, λέγων· Μὴ νομίσητε αὐτοὺς ἐκφυγεῖν. ἥξει γὰρ αὐτοῖς ὁ ὄλεθρος κὴ ἄδηλος καὶ ὀπίπονος, καὶ πικρίας πολλὰς ἐπάγων, ὥσπερ καὶ ἡ ὠδὶν τῇ κυούσῃ. Πῶς ὄν, εἰ ὁ Ηλίας ἔρχε), καὶ ὁ Αντίχριστος, λέγει νῦν ὁ Παῦλος αἰφνίδιον τύτοις ἐπιστῶαι τ ὄλεθρον; "ὅτι τ μὲ στατηγείας σημῖον ὁ Αντίχριστος & Ηλίας· τ ὄν τῦ Χριστοῦ παρουσίας, ὐκ ἔτι· αἰφνιδία γὰρ ἔσαι καὶ ἄδηλος. Οσα ὄν καὶ ὅ ὑποδειγμα τ ὠδίνος. Καὶ γὰρ ὐδὲν οἶδε μὲ ἡ γυνὴ ὅτι τέξεται· πότε ὄν, ὐκ ἔτι οἶδε. πολλαὶ γοῦν καὶ "ἑπτάμηνα ἔτεκον, & ὐ ὁδοῖς, μηδὲν προφθάσαι. καὶ ὥσπερ ἐκείναι παίζυσαι καὶ γελῶσαι ἀθεμίτοις ἁρπάσαις ὠδῖσι κόπτον), ὕτω καὶ τῶν νῦν τρυφώντων αἱ ψυχαὶ, τ ἡμέρας ἐκείνης ἐπελθούσης, ὑ μὴ ἐκφύγωσιν.

"χ. ἑπτάμηνα.

4 Υμεῖς ὄν, ἀδελφοὶ, ὐκ ἐστὲ ἐν σκότῃ, ἵνα ἡ ἡμέρα ὑμᾶς καταλάβῃ ὡς κλέπτης.] Τυτέστιν, ὑ σκοτεινὸν γὰρ ἀκάθαρτον ἔχετε βίον. Τί οὖν; Οὐκ ἔμβηε καὶ αὐτοῖς ἀδήλως ἐφίσαλ ἡ τελθυτὴ, κἀὶν

καὶν μὴ ἀκαίφαρτοι ἦσθμ; Αδήλως μὰν ὀπτησήσεται, ἀλλ' ὀυδενὶ αὐλοις ἐπενδυσ λυπηρῷ. Καὶ γὰρ τοῖς ἐγρηγορόσι, καὶ ἐν φωτὶ οὖσι, καὶν γένηταί τις εἴσοδος λησου, οὐδὲν λυμήνασθαι δυνήσεται· τοις ὃ ἐν σκότει ἢ καθεύδουσας γυμνώσας ὁ λησὴς ἄπεισι.

5 Πάντες γὰρ ὑμεῖς υἱοὶ φωτός ἐστε, καὶ υἱοὶ ἡμέρας.] Ωσπερ υἱοὶ γεέννης οἱ ἄξια γεέννης ποιοῦντες, καὶ υἱοὶ ἀπειθείας οἱ ἀπειθεῖς, ὕτως υἱοὶ φωτὸς ἐ ἡμέρας, οἱ τὰ τοῦ φωτὸς ποιοῦντες.

Οὐκ ἐσμὲν νυκτὸς, οὐδὲ σκότους.] Τυτέστιν, ἁμαρτίας.

6 Αρα οὖν μὴ καθεύδωμεν, ὡς ἐ [a] οἱ λοιποὶ, ἀλλὰ γρηγορῶμεν, καὶ νήφωμεν.] Τυτέστι, μὴ ἀμελῶμεν τῶν καλῶν ἔργων. Επίτασις γὰρ ἐγρηγόρσεως ὁ νήφειν. Εστι γὰρ ἐγρηγορέναι μὲν, μὴ νήφειν δὲ· ὡς δὴ εἰ ἔλεγε, νηφόντως τὰ ἀγαθὰ ποιῶμεν καὶ προσεκτικῶς.

7 Οἱ γὰρ καθεύδοντες, νυκτὸς καθεύδουσι· καὶ οἱ μεθυσκόμενοι, νυκτὸς μεθύουσιν· ἡμεῖς δὲ ἡμέρας ὄντες, νήφωμεν.] Καθεύδοντας, τοὺς ἐν κακίᾳ φησὶν, ὡς ἀνενεργήτους πρὸς τὸ ἀρετὸ, καὶ πάντα φαντασιομένους. Τοιαῦτα γὰρ τὰ τοῦ πρόντος βίου, ὀνείρων οὐδὲν διαφέροντα. Αλλὰ καὶ μέθυσιν λέγει, ὑ τὸ ἐξ οἴνου μόνον, ἀλλὰ ἐ τὸ ἀπὸ πάντων τῶν παθῶν, ὡς ἐξιστῶσθαι τῆ κτ' φύσιν, ἐ σκοτίζεσθαι τὸ ἡγεμονικόν. Οὐ τοίνυν ὑμᾶς ὀφείλετε τοιοῦτοι εἶ). οὐ γάρ ἐστε νυκτὸς ἐ σκότους υἱοὶ, ἀλλ' ἡμέρας, διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐ τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ παραδοχῆς.

8 Ενδυσάμενοι θώρακα πίστεως ἐ ἀγάπης.] Οὐκ ἀρκεῖ τὸ ἐγρηγορέναι ἐ νήφειν, ἀλλὰ δεῖ ἐ καθοπλίας. Αν γάρ τις ἐγρηγορὼς ᾖ καὶ νήφων, μὴ ἔχῃ τὰ ὅπλα, ταχέως αὐτὸν οἱ λησαὶ κατεργάζονται). Θώρακα τὰ πίστεως καὶ ἀγάπης εἰπὼν, δόγματα καὶ βίον ἀγαθὸν

ventura erat, etiamsi impuri non erant? Incerto quidem tempore instabit, sed tamen in nullam eos tristitiam conjiciet. Nam excubias agentibus, commorantibúsq; in luce, etiamsi prædo aliquis ingressus fuerit, nihil nocebit, neque vastare eos poterit. Eos verò qui sunt in tenebris, atque dormiunt, spolians atque nudans abit.

5 *Omnes enim vos filii lucis estis, & filii diei.*] Perinde ac filii sunt gehennæ, qui gehennâ digna peragunt, ac filii inobedientiæ, inobedientes: haud secus filii sunt luminis ac diei, qui quæ lucis sunt faciunt.

Non sumus noctis, neque tenebrarum.] Hoc est, peccati.

6 *Non igitur dormiamus, ut cæteri, sed vigilemus, & sobrii simus.*] Hoc est, non negligamus bona opera. Vigilantiæ autem intensio est sobrium esse: fieri enim potest, ut quis vigilet, nec tamen sit sobrius: perinde quasi dicat, Sobriè agamus quæ bona sunt, & attentè.

7 *Qui enim dormiunt, nocte dormiunt: & qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt: nos autem qui diei sumus, sobrii simus.*] Dormientes vocat eos qui in malitia dormiunt, ceu ad virtutem nullis præditi viribus, atque omnia veluti per somnium imaginantes. Hujusmodi enim sunt res præsentis vitæ, à somniis nihil differentes. Ebrietatem porrò dicit, non eam quæ ex vino tantùm est, verumetiã eam quæ ex omnibus affectibus animiq; perturbationibus existit, ut quæ à natura deficiat, nec non obscuret dominantem rationis partem. Haud igitur vos debetis tales esse: non enim estis noctis ac tenebrarum filii, sed diei, per baptismα, mandatorúmque Dei assumptionem.

8 *Induti loricam fidei & charitatis.*] Non satis est vigilare ac sobrium esse, verùm etiam armari oportet. Nam licèt aliquis vigilans sit & sobrius, non habeat autem arma, facilè eum latrones conficiunt. *Loricam* autem *fidei & charitatis* dicens, dogmata & bonam vitam adumbravit:

[a] πολλοὶ.

hoc

hoc enim eſt verè ſobrium eſſe. Non ſimpliciter autem hæc ſunt habenda, cæterum veluti lorica. Hanc enim nihil facilè diſſecat, ſed veluti munimentum quoddam eſt pectori, ac nullum ignitorum Satanæ telorum nos tanget.

Et galeam ſpem ſalutis.] Quemadmodum galea præcipuum membrum noſtrum, caput nimirum, tegendo ſalvum præſtat ac conſervat : hunc ad modum ſpes conſervat mentem, & ſalutaris ei fit, nihil eorum quæ ab extrà ſunt incidere ſinens in ipſam. Animadverte igitur quod alibi
1 Cor. 13. 13 dixerit, Fidem, ſpem, charitatem, tria hæc: nunc ea comparare jubet.

9 *Quoniam non poſuit nos Deus in iram, ſed in acquiſitionem ſalutis per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum :* 10 *Qui mortuus eſt pro nobis, ut ſive vigilemus, ſive dormiamus, ſimul cum ipſo vivamus.*] Hanc ob rem, inquit, hæc arma nobis comparanda ſunt, eò quòd *non poſuit*, hoc eſt, non ſegregavit nos Deus, ut ejus iram experiamur, ſed ut acquirat nos ſibi ipſi, atque ſervet, dans pro nobis filium ſuum in mortem. Debemus igitur in periculis bona & magna ſperare. Si enim credidimus quòd filio ſuo noſtrî gratiâ non pepercit, ſperemus quòd multo magis ex periculis hiſce nos eruet : atque exemplum intueamur, ac diligamus cùm ipſum, tum cognatos. Propterea, inquit, mortuus eſt Chriſtus, ut, *ſive vigilemus*, hoc eſt, vivamus : *ſive dormiamus*, hoc eſt, moriamur, *cum ipſo vivamus :* aliud enim ſuprà dixit ſoporem, & aliud hîc. Quod igitur ait, eſt hujuſmodi : Ne metuatis corporalia pericula & mortes : etiamſi enim moriamur, vivemus tamen. Etenim is qui ſic dilexit nos, ut pro nobis moreretur, vivit.

11 *Propterea conſolamini invicem, & ædificate alter alterum, ſicut facitis.*] Viden'? Quid igitur deinceps prætexis, Non ſum doctor? *Ædificate*, inquit, *alter alte-*

ηνίξατο · τῦτο ἔστ ὃ ὄντως νήφειν. Οὐχ ἁπλῶς ἢ ὅλως ταῦτα ἔχειν, ἀλλ' ὡς θώρακα. τῦτον γὰρ ῥᾳδίως ἀφαιρεῖται, ἀλλ' οἷόν τι τεῖχός ἐστι τῆς καρδίας, καὶ τοῦτον τῶν πεπυρωμένων τοῦ πονηροῦ βελῶν ἀμύνει ἡμᾶς.

Καὶ περικεφαλαίαν " ἐλπίδα σωτηρίας.] Ὥσπερ ἡ περικεφαλαία τὸ κυριώτατον ἐν ἡμῖν τῷ κεφαλῷ σώζει καὶ ἀσφαλῆ διατηρεῖ σκέπουσα · οὕτω καὶ ἡ ἐλπὶς φυλάττει τὴν νοῦν, καὶ σωτήριον αὐτὸν " διίκνυσι), τοῦτον τὴν ἔξωθεν εἰς αὐτὸν πτῶσιν ἐάσασα. Ὁρᾷς οὖν ὃ καὶ ἀλλαχοῦ εἶπε, Πίστιν, ἐλπίδα, ἀγάπην, τὰ τρία ταῦτα · καὶ νῦν κἀκεῖνα καλύπτει. " ἐλπίδα σωτηρίας. " ἢ διηγεῖ.

9 Ὅτι οὐκ ἔθετο ἡμᾶς ὁ Θεὸς εἰς ὀργὴν, ἀλλ' εἰς περιποίησιν σωτηρίας, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ · 10 Τοῦ ἀποθανόντος ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα εἴτε γρηγορῶμεν, εἴτε καθεύδωμεν, ἅμα σὺν αὐτῷ ζήσωμεν.] Διὰ τοῦτό, φησι, ταῦτα τὰ ὅπλα δεῖ κτᾶσθαι, διότι οὐκ ἔθετο, τοῦτ' ἔστιν, οὐκ ἀφώρισεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς, ἵνα τὴν ὀργὴν αὐτοῦ ἀπολαύσωμεν, ἀλλ' ἵνα περιποιήσῃ ἡμᾶς ἑαυτῷ, καὶ σώσῃ, δοὺς ὑπὲρ ἡμῶν τὸν ἰδιον αὐτοῦ εἰς θάνατον. Ὀφείλομεν οὖν ἐλπίζειν ἐν κινδύνοις χρηστὰ καὶ μεγάλα. Εἰ γὰρ ὅτε ἐθύσαμεν ὅτι τοῦ Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο ὑπὲρ ἡμῶν, ἐλπίζωμεν ὅτι καὶ πολλῷ μᾶλλον τῶν κινδύνων πάντων ἐξελεῖται · καὶ ἰδωμεν τὸ ὑπόδειγμα, καὶ ἀγαπήσωμεν καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς ὁμοφύλους. Διὰ τοῦτό, φησιν, ἀπέθανεν ὁ Χριστὸς, ἵνα, εἴτε γρηγορῶμεν ἡμεῖς, τοῦτέστι, ζῶμεν, εἴτε καθεύδωμεν, τοῦτέστιν, ἀποθνήσκωμεν, μετ' αὐτοῦ ζησώμεθα. ἕτερον γὰρ ἄνω τοῦ ὕπνου, καὶ ἕτερον ὑπὸ γῆν φησιν. Ὥσπερ οὖν λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Μὴ δεδοίκατε τοὺς σωματικοὺς κινδύνους καὶ θανάτους · κἂν ἀποθνήσκωμεν, ζησόμεθα · ὁ γὰρ ὑπὲρ πάντων ἀγαπήσας ἡμᾶς, ὥστε ὑπὲρ ἡμῶν " θανεῖν, ζῇ. " χ. ἀποθανεῖν.

11 Διὸ παρακαλεῖτε ἀλλήλους, καὶ οἰκοδομεῖτε εἷς τὸ ἕνα, καθὼς καὶ ποιεῖτε.] Ὁρᾷς; τί λοιπὸν " προφασίζῃ, ὅτι οὐκ εἰμὶ διδάσκαλος; Οἰκοδομεῖτε, φησιν, εἷς " χ. σὺ προφασίζεται.

τ ἕνα. ὅπερ οἱ διδάσκαλοι οὐχ ἱκανοὶ πρὸς τ τῶν πολλῶν νουθεσίαν.

12 Ερωτῶμεν ὑ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, εἰδέναι τοὺς κοπιῶντας ἐν ὑμῖν.] Επειδὴ εἶπεν, οἰκοδομεῖτε εἷς τ ἕνα, ἵνα μὴ νομίσωσιν ὅτι εἰς ὃ διδασκάλου ἀξίωμα αὐτοὺς ἀνήγαγε, καὶ κατεπῴδῶσιν ἐκείνων, φησίν· ὅτι εἰ καὶ ὑμῖν ἐπέτρεψα τὸν ἀλλήλων οἰκοδομεῖν, πλὴν ὅμως παρακαλῶ ἵνα ἐκείνους δι᾽ ὑμῶν τιμῆς ἔχητε. πολλὰ γὰρ οἱ διδάσκαλοι ὑπομένειν ἀναγκάζονται δυσχερῆ, ἃ ἡ τιμὴ αὐτοῖς μετρίως γοῦν ἀποκουφίζει.

Καὶ προϊσταμένους ὑμῶν ἐν Κυρίῳ, καὶ νουθετοῦντας ὑμᾶς.] Εἰ γὰρ τοὺς πρὸς ἀνθρώπων προϊσταμένους σου τιμᾷς, πόσῳ μᾶλλον τοῖς πρὸς Θεὸν προϊσταμένοις ὀφείλεις χάριν ὁμολογῆσαι; Τὸ γὰρ, ἐν Κυρίῳ, τοῦτο ἐστιν, ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἐν τοῖς κοσμικοῖς προΐσταταί σου, ἀλλ᾽ ἐν τοῖς πρὸς Κύριον· οὗτος ὑπὲρ σοῦ, ἀνεγέννησε διὰ τοῦ βαπτίσματος, ὑπεσκέπτετο, νουθετεῖ, ἰατρὸς σοί ἐστι, μέσαις νυξὶν, ἂν καλέσῃς, ἥκει. Ορᾷς ποσαχοῦ;

13 Καὶ ἡγεῖσθαι αὐτοὺς ὑπὲρ ἐκπερισσοῦ ἐν ἀγάπῃ, διὰ τὸ ἔργον αὐτῶν.] Μὴ ἁπλῶς, φησιν, ἀγαπᾶτε, ἀλλ᾽ ὑπὲρ ἐκπερισσοῦ, ὡς αἱ εἰ παῖδες πατέρας. Ο γὰρ τ Χριστὸν ἀγαπῶν, ἀγαπήσει καὶ τ αὐτοῦ λειτουργὸν, οἷός ἂν ᾖ, ὅτι δι᾽ αὐτοῦ τῶν φρικτῶν μυστηρίων ἐπέτυχε. Εἰ γυναῖκα καλὴν ἀξιόλογον, οὐχὶ τ προξενήσαντα ἀγαπᾷς καὶ τιμᾷς; Βασιλείαν ἔλαβες οὐρανῶν, καὶ δυσπαθεῖς τ προξενήσαντα; Ακουε γὰρ Παύλου· διὰ τὸ ἔργον αὐτῶν, φησι, τιμᾶτε αὐτούς.

Εἰρηνεύετε ἐν ἑαυτοῖς.] Γεγραπται, καὶ ἐν αὐτοῖς, τουτέστι, τοῖς διδασκάλοις. Οἶδε γὰρ ἔχθρας πρὸς τούτους κινουμένας. διὰ ὧν γὰρ ἐλέγχουσι, καὶ τῶν κακῶν ἀπείργουσι, μισοῦνται. Δεῖ οὖν εἰρηνεύειν μετ᾽ αὐτῶν, καὶ μὴ τῷ ἔξω σχήματι, ἀλλ᾽ ἐν ἑαυτοῖς.

14 Παρακαλοῦμεν ὑ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, νουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους.] Ενταῦθα

*χ. ἐλέγ-χουσι

rum, quoniam doctores non ſufficiant ad omnium inſtructionem.

12 *Rogamus autem vos, fratres, ut noveritis eos qui laborant inter vos.*] Quia dixit, *Ædificate alter alterum*, ne exiſtiment quòd eos ad doctoris dignitatem provexerit, atque ita tollantur adversùm illos, ait: Etſi vobis permiſi, ut vos mutuò ædificetis, veruntamen adhortor vos, ut illos honore afficiatis: multa enim doctores difficilia ferre coguntur, quæ honor ipſis aliquâ ſaltem ex parte leviora reddet.

Et præſunt vobis in Domino, & monent vos.] Si enim præſides tuos in humanis rebus in pretio habes, quanto potiùs iis, qui in divinis rebus tibi præſunt, & gratiam & honorem te debere fateri debes? Nam, *In Domino*, hoc eſt, non in mundanis rebus tibi præſidet, ſed in iis quæ ad Dominum pertinent: orat pro te, regeneravit te per baptiſma, viſit, admonet, medicus tibi eſt, mediis noctibus, ſi accerſis, venit. Animadvertis in quónam tibi præſit?

13 *Et ut habeatis illos abundantiùs in charitate propter opus ipſorum.*] Non ſimpliciter eos diligite, inquit, ſed, *abundantiùs*, perinde ac filii parentes ſuos. Qui enim Chriſtum diligit, amabit & ipſius miniſtrũ, qualiſcunque fuerit, quia per ipſum tremenda myſteria eſt aſſecutus. Si uxorem honeſtam acceperis, nonne eum diligis & honoras qui hanc tibi conciliavit? Regnum cœlorum accepiſti, ac contemnis eum qui tibi illud conciliavit? Audi namq; Paulum; *Propter opus ipſorum*, inquit, *honorate ipſos.*

Pacem habete in vobis ipſis.] Scribitur etiam, *In ipſis*, hoc eſt, doctoribus. Novit enim inimicitias adversùs hos oriri. Quia enim reprehendunt, & à malis arcent, odio habentur. Oportet igitur pacem vos habere cum ipſis, idque non externâ ſpecie, ſed *in vobis ipſis.*

14 *Rogamus autem vos, fratres, admonete inordinatos.*] Hîc ad doctores con-

vertit ſeſe. Ne, inquit, per licentiam vel arrogantiam eos objurgate, ſed manſuetè admonete. Qui enim vecors eſt, fit aſperior, ſi objurgetur. Inordinati autem ſunt omnes qui aliter agunt quàm à Deo ſit ordinatum: ordinem enim unicuique ſtatuit, quem qui tranſgreditur, inordinatus eſt. Temulentus, conviciator, avarus, adeóque omnes peccata committentes ordinem tranſgrediuntur.

Conſolamini puſillanimes.] Puſillanimis eſt, qui non ſuſtinet tentationes. Hic
Matth.13. eſt qui ſuper petram ſeminatus eſt. Iſte itaque ſupportatione indiget.

Suſtinete infirmos.] Hoc eſt, Fulcite infirmos circa fidem, perinde ac alio in
Rom.14.1. loco, *Infirmum in fide ſuſcipite*, inquit.

Patientes eſtote erga omneis.] Et erga inordinatos, & erga puſillanimes, & erga infirmos: hoc enim doctori eſt convenientiſſimum, omnes ad pudorem convertere valens, etiam vel maximè agreſtes.

15 *Videte ne quis malum pro malo alicui reddat.*] Si malum pro malo non eſt reddendum, multo magis pro bono reddere malum, aut malum inchoare, & eum, qui non læſit, injuriâ afficere non oportet.

Sed ſemper quod bonum eſt ſectamini in invicem, & in omneis.] Non ſatis eſt, mala pro malis non reddere, ſed oportet, inquit, etiam bonis malefactorem compenſare. Hoc enim indicat cùm ait, *Sectamini quod bonum eſt*, hoc eſt, impensè ſtudete benefacere, *& in invicem*, hoc eſt, erga fideles, *& in omnes*, id eſt, erga etiam infideles.

16 *Semper gaudete.*] Etiamſi in tentationes inciderîtis. Obſerva autem quòd poſteaquam dixiſſet non eſſe malum malo penſandum, tunc præceperit lætandum eſſe. Nam qui inſtitutus eſt ut de nemine ſe ulciſcatur, ſed beneficiis potiùs proſequatur eum qui contriſtaverit ſe, undénam mœroris ſtimulum accipiet?

πρὸς τοὺς διδασκάλους ἀποτείνεται· Μὴ ἀπ' ὀξυσίας, φησὶν, ἢ αὐθαδείας ἐπιπλήττητε, ἀλλὰ πραέως νουθετήσατε. Ὁ γὰρ ἀπονενοημένος θρασύτερος γίνεται ὅταν ἐπιπλήττηται. Ἀτακτοῦσι δέ εἰσι πάντες, οἱ πρὸς τὰ ὑπὸ Θεοῦ διωρισμένα πράττοντες. Τάξιν γὰρ ἕκαστον ἔσχεν, ὃν ὁ παραβαίνων, ἄτακτος. Ὁ μεθύων, ὁ λοίδορος, ὁ πλεονέκτης, καὶ πάντες οἱ ἁμαρτάνοντες ἔξω τῆς τάξεως βαίνουσι.

Παραμυθεῖσθε τοὺς ὀλιγοψύχους.] Ὀλιγόψυχός ἐστιν ὁ μὴ φέρων πειρασμόν. Ὅπερ ἐστὶν ὁ ὑπὸ τὴν πέτρας σπαρείς. δεῖται οὖν ἀνοχῆς ὅπερ ἐστὶ ἀνασχέσεως.

Ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενῶν.] Τουτέστιν, ὑποστηρίζετε τοὺς ἀσθενοῦντας περὶ τὴν πίστιν, ὡς ἄλλος, Τὸν ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε, φησί.

Μακροθυμεῖτε πρὸς πάντας.] Καὶ πρὸς τοὺς ἀτάκτους, καὶ πρὸς τοὺς ὀλιγοψύχους, καὶ πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς. τοῦτο γὰρ διδασκάλῳ ἁρμοδιώτατον, πάντας ἐπιστρέφαι ἰσχύον, καὶ τοὺς ἀγριωτάτους.

15 Ὁρᾶτε μήτις κακὸν ἀντὶ κακοῦ τινι ἀποδῷ.] Εἰ κακὸν ἀντὶ κακοῦ οὐκ ἀποδοτέον, πολλῷ μᾶλλον κακὸν ἀντὶ ἀγαθοῦ, ἢ ἄρξαι κακοῦ, καὶ τὸ μηδὲν βλάψαντα κακοπεῖσαι.

Ἀλλὰ πάντοτε τὸ ἀγαθὸν διώκετε, καὶ εἰς ἀλλήλους καὶ εἰς πάντας.] Οὐκ ἀρκεῖ τὸ μὴ ἀποδοῦναι κακὰ ἀντὶ κακῶν, ἀλλὰ χρή, φησὶ, καὶ ἀγαθοῖς ἀμείβεσθαι τὰ κακοπαθήματα. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ ἐπιτείνει, διώκετε τὸ ἀγαθὸν, τουτέστιν, ἐπιτεταμένως σπουδάζετε ἀγαθοποιεῖν, καὶ εἰς ἀλλήλους, τουτέστιν, εἰς τοὺς πιστοὺς, καὶ εἰς πάντας, τουτέστι, καὶ εἰς ἀπίστους.

16 Πάντοτε χαίρετε.] Κἂν πειρασμοῖς περιπέσητε. Ὅρα δὲ ὅτι μὴ τὸ ἐλπεῖν, ὅτι δεῖ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδοῦναι, τότε χαίρειν προσέταξεν. Ὁ γὰρ παιδευθεὶς μηδένα ἀμύνεσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ εὐεργετεῖν τὰ λυπήσαντα, πόθεν τὸ τῆς λύπης κέντρον εἰσδέξεται;

" γρ. ἐπιδοῦναι.

17 Ἀσφα-

17 Ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε· ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε.] Τίνα ὁδὸν ἔδειξε τῷ ἀεὶ χαίρειν, τὸ ἀδιάλειπτον προσεύχεσθαι, καὶ εὐχαριστεῖν. ὁ γὰρ ἐθισθεὶς ὁμιλεῖν τῷ Θεῷ, καὶ εὐχαριστεῖν αὐτῷ ὑπὲρ πάντων, ὡς συμφερόντως συμβαίνουσι, προδηλον ὅτι χαρὰν ἕξει διηνεκῆ.

18 Τοῦτο γὰρ θέλημα Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ εἰς ὑμᾶς.] Πῶς ἢ ἀεὶ εὐχαριστήσεις; ἐὰν ἐπιγνῷς ὅτι τοῦτο θέλει ὁ Θεὸς, ἵνα εὐχάριστον πρὸς αὐτὸν, ὡς ἀεὶ εὐεργετοῦντα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, πωλῇς, δηλονότι τὴν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ συνεργίαν. Καὶ γὰρ καὶ πρὸς τὸ εὐχαριστεῖν αὐτὸς ἡμῖν συνεργὸς, ὅς γε καὶ ἐδίδαξεν ἡμᾶς τοῦτο ποιεῖν, ὡς ἐκ τοῦ εὐαγγελίου μεμαθήκαμεν.

19 Τὸ πνεῦμα μὴ σβέννυτε. 20 Προφητείας μὴ ἐξουθενεῖτε.] Ἐπειδὴ νύξ ἐστιν ὁ παρὼν βίος, ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς λαμπάδα, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλὰ τοῦτο οἱ μὲν λαμπροτέραν εἰργάσαντο, ὡς πάντες οἱ ἅγιοι· οἱ δ' ἔσβεσαν, ὡς αἱ πέντε παρθένοι, μάταιον τοῦτο ἀφέσαι· ὡς ὁ ἐν Κορίνθῳ πεπορνευκὼς, βόρβορον τούτῃ ἐπιχέας. Φησὶν οὖν, Τὸ πνεῦμα μὴ σβέννυτε, τουτέστι, τὸ χάρισμα. Κλείετε τὰς θύρας, ἤτοι τὰς αἰσθήσεις, ἵνα μὴ εἰσέλθῃ πνεῦμα πονηρίας, καὶ μὴ σβεσθῇ ἡ λαμπάς. Μὴ ἐπιβάλητε τὸν χοῦν, ἤτοι μεριμνας γήινας, καὶ ἄσβεστος τηρηθήσεται. Ἢ καὶ οὕτως· Ἦσαν παρ' αὐτοῖς προφῆται τοῦ Θεοῦ, καὶ ψευδοπροφῆται. Ἐπεὶ οὖν ἄδηλον ἦν τίς ὁ ἀληθὴς, πάντας ὁμοῦ ἀπεστρέφοντο. Φησὶν οὖν αὐτοῖς, Τὸ πνεῦμα, τουτέστι, τὸ ἐν τοῖς ἀληθῶς προφήταις χάρισμα μὴ σβέννυτε διὰ τοῦ ἀποστρέφεσθαι αὐτοῖς ὑπίσης τοῖς ψευδοπροφήταις· μηδὲ ἐξουθενεῖτε τὰς ἐκ Πνεύματος ἁγίου προφητείας.

21 Πάντα δὲ δοκιμάζετε· τὸ καλὸν κατέχετε.] Τί οὖν; προσδεξόμεθα καὶ τοὺς ψευδοπροφήτας; μὴ, φησὶν· ἀλλὰ πάντα δοκιμάζετε· τουτέστι, καὶ τὰ ψευδῆ, καὶ τὰ ἀληθῆ μετὰ δοκιμασίας κρίνετε, καὶ

17 *Sine intermissione orate: in omnibus gratias agite.*] Viam monstrat quâ fiat ut semper gaudeamus, orationem nimirum sine intermissione, atque gratiarum actionem. Qui enim assuevit cum Deo versari, eique gratias agere in omnibus rebus, tanquam utiliter contingentibus, planum est quòd perpetuum gaudium habiturus est.

18 *Hæc enim est voluntas Dei in Christo Jesu erga vos.*] Quomodo autem semper gratias ages? Si agnoveris hanc esse voluntatem Dei, ut sis gratus erga ipsum, ceu eum qui semper tibi benefaciat *in Christo Jesu*; hoc est, per Domini Jesu Christi cooperationem. Etenim ipse nobis ad gratiarum actionem adjutor est, qui & docuit nos isthuc facere, ut ex Evangelio didicimus.

19 *Spiritum nolite extinguere.* 20 *Prophetias nolite spernere.*] Quia nox est præsens hæc vita, dedit nobis lampadem Deus, Spiritum sanctum: sed hanc alii quidem splendidiorem fecerunt, ut omnes sancti: alii verò extinxerunt, ut quinque virgines, olei inanem hanc dimittentes: ut is qui Corinthi fornicatus erat, cœnum sanè huic superfundens. Ait itaque, *Spiritum ne extinguite*, hoc est, donum: claudite januas sive sensus, ne ingrediatur spiritus malitiæ, nec extinguatur lampas. Ne injiciatis pulverem seu terrenas curas: sic fiet ut inextinguibilis conservetur. Vel hunc ad modum interpretari possis: Fuerunt apud ipsos Prophetæ Dei, & Prophetæ vani: quoniam autem incertum esset utri essent veri, omnes simul aversabantur. Ait itaque ipsis: *Spiritum*, hoc est, donum quod est in veris Prophetis, *ne extinguite*, eos æquè ac Pseudoprophetas aversando; neque spernite manantes ex Spiritu sancto prophetias.

21 *Omnia autem probate: quod bonum est tenete.*] Quid igitur? recipiemus ergo & Pseudoprophetas? Minimè, inquit. Sed omnia probate; hoc est, & vana & vera cum examinatione judicate, & tum

quod visum est vobis bonum, hoc est, veras prophetias, *continete*, hoc est, honorate, curate.

22 *Ab omni specie mala abstinete.*] Non ab hac vel ab illa tantùm, verùm simpliciter ab omni, & à Propheta mendaci, & à peccato.

23 *Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia.*] Post exhortationem, precationem adducit, quò utrinque securitatem habeant. Quid verò est, *per omnia?* Hoc est, corpore & animo, ut deinceps discès.

Ac integer vester spiritus, & anima, & corpus inculpatè in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur.] Spiritus est charisma quod accepimus per baptisma. Si enim lucidam istius lampada conservaverimus, & inextinguibilem, ingrediemur in thalamum: porrò & anima & corpus tum immaculata erunt, si spiritus in nobis fulserit. Gregorius autem Nysse. nus inquit, Quia homo ex omni animarum specie componitur, vegetativâ, sensitivâ, & intellectuali, spiritum dicens Apostolus, rationalem partem indicavit: animam verò, sensitivam: corpus, vitam nostram vegetativam. Totos igitur per omnia inculpatos ipsos conservari precatur, adeóque per omnia Deo placentes.

24 *Fidelis qui vocavit vos, qui & faciet.*] Vide humilitatem ejus. Quoniam pro eis precatus erat, Ne existimetis, inquit, quòd ex mea oratione servabimini, verùm ex bonitate ejus, qui vos vocavit, Dei. Si enim ad salutem vocavit, & fidelis est, id est, verus, omnino faciet secundùm voluntatem suam, & servabit vos.

25 *Fratres, orate pro nobis.*] Vide animi modestiam: Paulus istorum oratione indigebat.

26 *Salutate fratres omnes in osculo sancto.*] Quia enim ille absens non potuit proprio ore salutare ipsos, per alios salutare cupit: perinde ac dicimus, Saluta

τότε ὃ δόξαν ὑμῖν καλὸν, τυτέσι, ἃς δηθῆς προφητείας, κατέχετε, τυτέσι, τιμᾶτε, καὶ φροντίδος ποιᾶσθε.

22 Ἀπὸ παντὸς εἴδους πονηροῦ ἀπέχεσθε.] Μὴ τύτου, ἢ ἐκείνου, ἀλλ' ἁπλῶς παντὸς, & προφήτου ψευδοῦς, καὶ ἁμαρτήματος.

23 Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἁγιάσαι ὑμᾶς ὁλοτελεῖς.] Μετὰ τὴν παράινεσιν, καὶ βύχομαι ἐπάγει, ἵνα καὶ ἀμφοτέρωθεν ὃ ἀσφαλὲς ἔχωσιν. Ὁλοτελεῖς, ἢ τί ἐστι; τῦτ' ἔστι, ὅλοις καὶ ψυχῇ· καὶ ἐφεξῆς ἢ μαθήσῃ.

Καὶ ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα, καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τῦ Κυρίυ ἡμῶν Ἰησῦ Χριστῦ τηρηθείη.] Τὸ πνεῦμα, τυτέσι, τὸ χάρισμα ὃ ἐλάβομεν διὰ τῦ βαπτίσματος. Ἐαὶ γὰρ λαμπρὸν τὸ λαμπάδα τύτην φυλάξωμεν καὶ ἄσβεστον, εἰσελευσόμεθα εἰς τὸ νυμφῶνα· καὶ ἡ ψυχὴ δὲ καὶ τὸ σῶμα τότε ἀμεμπτα ἔσται), ἐαὶ τὸ Πνεῦμα ἐν ἡμῖν λάμπῃ. Ὁ δὲ Νύσσης Γρηγόριος, ἐπιδὴ, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος διὰ πάσης ἰδέας τῶν ψυχῶν κατακεκρίνται, τό τε φυτικὸν, & τὸ αἰσθητικὸν, καὶ τὸ νοερὸν, πνεῦμα μὲν εἰπὼν ὁ ἀπόστολος, τὸ νοερὸν μέρος ἐδήλωσε· ψυχὴν δὲ, τὸ αἰσθητικὸν, σῶμα δὲ, τὸ φυτικὸν ἐν ἡμῖν ζωήν. Ὅλους οὖν δι' ὅλων τηρηθῆναι ἀμέμπτους αὐτοὺς ἐπεύχεται, διὰ πάντων τῷ Θεῷ ὑπερεκχύσας.

24 Πιστὸς ὁ καλῶν ὑμᾶς, ὃς & ποιήσει.] Ὅρα ταπεινοφροσύνην. Ὅπερ αὐτοῖς ἐπηύξατο, Μὴ νομίσητέ, φησὶν, ὅτι ἐκ τῶν ἐμῶν εὐχῶν σωθήσεσθε, ἀλλ' ἐκ τῆς τῦ καλέσαντος ὑμᾶς ἀγαθωσύνης Θεῦ. Εἰ γὰρ εἰς σωτηρίαν ἐκάλεσε, πιστὸς δέ ἐστι, τυτέστιν, ἀληθὴς, πάντως ποιήσει κατὰ τὸ θέλημα αὐτῦ, & σώσει.

25 Ἀδελφοὶ, προσεύχεσθε περὶ ἡμῶν.] Ὅρα " μετριοφροσύνην· " ὃ " γρ. τοπει-νοφροσύνην. " γρ. οἱ. Παῦλος ἐδεῖτο τῆς τύτων εὐχῆς.

26 Ἀσπάσασθε τοὺς ἀδελφοὺς πάντας ἐν ἁγίῳ φιλήματι.] Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὼν αὐτὸς οὐκ ἠδυνάτο διὰ τῦ οἰκείυ στόματος ἀσπάζεσθαι αὐτοὺς, δι' ἑτέρων ἀσπάζεσθαι βύλεται,

βάλῃ), ὡς λέγομεν, φίλησον τ᾽ ἀδελφὰ αὐτ᾽ ἐμοῦ. Ἐπειδὴ δέ ὅστι καὶ δολερὸν φίλημα, ὡς ὅ τῦ Ἰούδα, ἐν ἁγίῳ, φησίν.

illum meo nomine. Quoniam autem & doloſum eſt oſculum, quale fuit Judæ, *In ſancto*, adjicit.

27 Ὁρκίζω ὑμᾶς τ᾽ Κύριον, ἀναγνωσθῆναι τ᾽ ἐπιστολὴν πᾶσι τοῖς ἁγίοις.] Οὐ τοσῦτον διδασκαλίας χάριν, ὅσῃ ἵνα καὶ κείνοις ὦ προσφιλεγόμενος ἀφορμὴ τ᾽ ἐπιστολῆς. ὃ δεῖγμα πόθου ἀφικροῦς. Ὁρκίζῃ ὖ, ἵνα καὶν αὐτὴν καταφρονήσωσι, ἀλλὰ γοῦν τ᾽ ὁρκισμὸν προέξωσι ὅ ἐπιτάξθέν. ὕτω γὰ τοῖς παλαιοῖς Χριστιανοῖς φρικτὰ ἦσαν οἱ ὁρκισμοί· ἀλλ᾽ ὐ τοῖς νῦν· καὶ φεῦ ἡμῖν.

27 *Adjuro vos per Dominum, ut legatur Epiſtola hæc omnibus ſanctis.*] Non tam inſtitutionis gratiâ, quàm ut illis etiam per Epiſtolam hanc loquar: quod eſt argumentum ardentis deſiderii. Adjurat autem, ut quamvis ipſum negligerent, propter adjurationem tamen quod injunctum eſt perſequantur. Adeò veteribus Chriſtianis horrendæ fuerunt adjurationes: at hodie (væ nobis!) non item.

28 Ἡ χάρις τῦ Κυρίυ ἡμῶν Ἰησῦ Χριστῦ μεθ᾽ ὑμῶν. Ἀμήν.] Πάντα, φησὶ, τὰ ἀγαθὰ ἐκεῖνος ἡμῖν ἐχαρίσατο· σπουδάζετε οὖν, ἵνα πλείω τ᾽ χάριν ἐπισπάσησθε, ἀφ᾽ ἧ τοσῦτον ἀξίως τῆ χαρισθέντων ὑμῖν. Ὑπὸ τ᾽ αὐτῆς χάριτος καὶ ἡμεῖς φυλαττόμεθα ἀπὸ πάσης ὁδῦ πονηρᾶς, ἵνα κ πρὸς δόξαν ζήσωμεν τ᾽ Πατρὸς κ τ᾽ Υἱῦ, κ τ᾽ ἁγίυ Πνεύματος· ᾧ πρέπῃ πᾶσα δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

28 *Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti vobiſcum. Amen.*] Omnia, inquit, bona ille nobis donavit: operam itaque navate, ut uberiorem gratiam attrahatis, vivendo pro dignitate gratiæ vobis donatæ. Per eandem gratiam & nos cuſtodiamur ab omni via prava, ut ad gloriam vivamus Patris & Filii & Spiritûs ſancti: quem decet omnis gloria in ſecula. Amen.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ
ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ
ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI
BVLGARIÆ ARCHIEPISCOPI
EPISTOLÆ SECUNDÆ DIVI
PAULI AD THESSALONICENSES
EXPOSITIO.

Ὑπόθεσις τ δευτέρας πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολῆς.

Δευτέραν πρὸς Θεσσαλονικεῖς ποιεῖται τ ἐπιστολὴν ὁ μακάριος Παῦλος διὰ τοιάυτην τ αἰτίαν. Γεγράφαμεν * αὐτοῖς ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ, ὅτι ἐσπούδαζεν ἀυτοὺς ἰδεῖν, & ὅτι οὐκ ἔτυχε τ ἐφετῆς, μηκέτι φέρων, ἔπεμψε Τιμόθεον. καὶ διὰ τούτων πάντων τ πόθον ἐδήλωσεν ὃν εἶχεν, ὥστε πορευθῆναι πρὸς αὐτούς. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἔφθασεν ἀπελθεῖν καὶ καταρτίσαι τὰ ὑστερήματα αὐτῶν τ πίστεως, τούτου χάριν τ δευτέραν πρὸς αὐτοὺς ἔπεμψεν ὅπι-

Argumentum ſecundæ Epiſtolæ ad Theſſalonicenſes.

Secundam ad Theſſalonicenſes Epiſtolam Divus Paulus hanc ob cauſam ſcribit. In priore Epiſtola ſcripſerat eis, valde ſe laborâſſe ut eos videret: quia verò non ſit aſſecutus quod expetiverat, diutiùs non ferens, Timotheum miſit. Atque per hæc omnia oſtendit quantopere ipſos adire deſiderabat. Quia verò non contigit eum proficiſci ad ipſos, atque perficere quæ in fide illis deeſſent, hujus rei gratiâ alteram Epiſtolam apponit, defectum præſentiæ per literas

ras adimplens. Quòd enim ad eos non abïerit, inde perſpicuum eſt. Nam in priori Epiſtola, de eo, quando ſit futurus adventus Domini, prætermiſit ſcribere, ceu rem illis non admodum neceſſariam : nunc verò hac de re ſcribit. Atqui ſi ipſe eos acceſſiſſet, haud ſcripſiſſet jam de hoc ipſo negocio. Scribit autem hac de quæſtione neceſſariò. Nonnulli enim perditores dicebant jam adeſſe Domini adventum, &, quod periculoſius ac gravius erat, verba quædam fingebant tanquam à Paulo dicta, & Epiſtolas, tanquam ab illo ſcriptas. Atque hæc excogitaverat diabolus, quò labefactaret credentes. Cùm enim credentes pro magna conſolatione reſurrectionis ſpem haberent, quippe qui expectarent ſeſe recepturos mercedem virtutis, viſurósque ſe oppreſſores ſuos dignâ cruciari pœnâ, ſubornavit miniſtros ſuos, qui judicium & Chriſti adventum jam inſtare docerent, ut indicarent non ſecuturam in poſterum compenſationem, neque judicium aut pœnam, atque hinc ſpes ſanctorum confringerent & comminuerent, & hoſtes verbi confidentiores redderent, imò & ipſum Chriſtum mendacii arguerent, qui ſigna quædam adventûs ſui futura prædixerat ; quæ cùm non facta eſſent, cúmque reſurrectio, ut ipſi mentiebantur, accidiſſet, Dominus apertè palàm mendax demonſtrabatur. Propter hæc Paulus Epiſtolam ſcribit, de adventu Domini locutus, ipſum ſanè tempus non revelans ; ſignum autem ipſius indicans, ipſum videlicet Antichriſtum. Conſolatur autem eos à perturbationibus valde maceratos. Denique dat eis notas quibus cognoſcant germanas ipſius Epiſtolas.

σολίω, ὃ ἔλλειμμα τ̃ προϊσίας ἐχὶ τ̃ν γραμμάτων ἀναπληρ̃ν. Οτι γὰρ οὐκ ἀπ̃ηλθε πρὸς αὐτοὺς, δῆλον ἐντεῦθεν. Εν μὲν τ̃ῃ πρώτῃ ἐπιστολ̃ῃ περὶ ὧν, πότε ἔσαι ἡ τ̃ Κυρίυ προϊσία, ἐπρέπετο γράφαι, ὡς ὧν γραφόντες ὃν αὐτοῖς τ̃το· νυνὶ δὲ περὶ τούτου γράφ. Οὐκ ἂν δὲ νυν̃ ἔγραψεν, εἰγε αὐτὸς πρεσβύετο. Γράφ δὲ περὶ τόπου τ̃ ζητήματος ἀναγκαίως. Τινὲς γὰρ λυμεωνες ἤδη ἔλεγον πρ̃ναι τὴ τ̃ Κυρίυ προϊσίαν, καὶ, ὃ χαλεπώτερον, ἐπλάτυνοντο καὶ ῥήματά τινα, ὡς ἀπὸ τ̃ Παύλου λεχθέντα, καὶ ἐπιστολὰς, ὡς πρὸς ἐκείνυ γραφείσας. Ταῦτα δὲ ἐπενοήσατο ὁ διάβολος, ἵνα σκλύσῃ τοὺς πιστύοντας. Επειδὴ γὰρ οἱ πιστύοντες εἰς μεγάλην εἶχον παράκλησιν τὴ τ̃ ἀναστάσεως ἐλπίδα, ἅτε προσδοκώντες καὶ "αὐτοὶ τοὺς μαθητὰς ἀπολαβεῖν τ̃ ἀρετ̃ς, αὐτ̃ν. καὶ τοὺς θλίβοντας αὐτοὺς ἰδ̃ν ἀπολαύοντας ἀξίας κολάσεως, ἐπέβαλε τοὺς ὑπουργοὺς αὐτ̃ διδάσκειν, ὅτι οὐκέτηκεν ἡ κρίσις καὶ ἡ προϊσία τ̃ Χριστ̃, ἵνα "δείξωσιν "χ. δείξ. ὅτι οὐκ ἔσαι λοιπὸν ἀνταπόδοσις, οὐδὲ "δι- "χ. κολα- καστήριον καὶ κόλασις, καὶντεῦθεν τ̃ μὲν ἀνίων τὰς ἐλπίδας θραύσωσι, τοὺς δὲ ἐχθροὺς τ̃ κηρύγματος θρασυτέρους ἐργάσωνται, ἀλλὰ καὶ τ̃ "Χριστὸν ψευδ̃ ἐλέγξωσιν, ἐπόντα σημεῖά τινα τ̃ αὐτ̃ προϊσίας μηνύειν ἔσεσθαι· ὧν μὴ γενομένων, τ̃ δὲ ἀναστάσεως, ὡς αὐτοὶ ἐπλάνων, σκεδάσης, προδήλως ὁ Κύριος ψευδὴς ἐδείκνυτο. Διὰ ταῦτα Παῦλος τὴ ἐπιστολὴν γράφ, καὶ λέγ περὶ τ̃ προϊσίας τ̃ Κυρίυ, τ̃ μὲν καιρὸν αὐτὸν οὐκ ἀποκαλύπτων, τὸ δὲ σημεῖον "αὐτ̃ς δῆλων, τ̃ Αντιχριστον. "χ. αὐτ̃ν. Παρακθῆ δὲ αὐτοὺς σφόδρα πεπαιρομένους "ἀπὸ τ̃ν "παθ̃ν. καὶ τ̃τος, δίδω- "χ. κακ̃ν. σιν αὐτοῖς σημεῖα δι' ὧν ὑπιγνώσον) τὰς γνησίας αὐτ̃ ἐπιστολάς.

THEOPHY-

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS IN SECUNDAM EPISTOLAM AD THESSALONICENSES.

ΚΕΦ. α.

Παῦλος καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος τῇ ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων ἐν Θεῷ πατρὶ ἡμῶν, καὶ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ.] Καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ ἐπιστολῇ ὅτιπερ ἦν ἔρξατο. ὅσα οὖν ἐκεῖ εἴρηται ἡμῖν, προσλάβετε καὶ ἐνταῦθα.

2 Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς χαρίσεται ἡμῖν, οὐδὲν αὐτῷ ἔσται ἀνιαρὸν, ἀλλὰ πάντα ῥᾳδίως λυθήσεται. Εἰδὼς οὖν ὁ μακάριος ἔστιν ὅσον τὸ τοῦ Θεοῦ ἡ χάρις, διὰ τοῦτο παρακαλεῖ αὐτοῖς ἐπιδοθῆναι. Ἐὰν γὰρ αὕτη αὐτοῖς παρῇ, οὐδὲν τῶν πειρασμῶν αἰσθήσονται λυπήσοντες, ἀλλὰ καὶ τῇ εἰρήνῃ τοῦ Θεοῦ συναπολαύοντες, ἀσάλευτοι καὶ εἰρηνικοὶ διαμενοῦσιν. Ἅμα δὲ καὶ ἀναμιμνήσκει αὐτοὺς τὴν χάριτος τοῦ Θεοῦ, ὡς εἰ καὶ θλῖψις αὐτοῖς ἐπέλθοιεν, δυναμιμνησκόμενοι τῆς χάριτος, ἐξ ἧς ἐσώθησαν, οὐδαμοῦ καὶ ἐν τοῖς προγεγονόσιν καὶ μειζόνων πλησθέντες εὐεργεσιῶν, ἐν τοῖς ἐλάττοσι μὴ ἀπογινώσκωσιν.

3 Εὐχαριστεῖν ὀφείλομεν πάντοτε τῷ Θεῷ περὶ ὑμῶν, ἀδελφοὶ, καθὼς ἄξιόν ἐστι.] Τρία ταῦτα διδάσκει· ἓν μὲν ὅτι ἐφ' οἷς κατωρθώσαμεν, οὐχ ἡμῖν αὐτοῖς δεῖ χάριν ἔχειν, ἀλλὰ τῷ Θεῷ, καὶ ἐκεῖνον ὑπὲρ πάντων λογίζεσθαι μὴ ἀλαζονεύεσθαι. Ἕτερον δὲ, ὅτι οὐ δακρύων ἄξια, οὐδὲ θρήνων, ἃ πάσχομεν, ἀλλ' εὐχαριστίας τοῦ εἰς Θεόν. ὥστε καὶ αὐτοὺς

CAP. I.

Paulus & Silvanus & Timotheus eccleſiæ Theſſalonicenſium in Deo patre noſtro, ac Domino Jeſu Chriſto.] In priore Epiſtola conſimilem ad modum orſus eſt: Quæcunque itaque ibi dicta ſunt à nobis, hîc quoque aſſumito.

2 *Gratia vobis & pax à Deo Patre, & Domino Jeſu Chriſto.*] Poſtquam Deus gratiâ ſuâ quempiam donârit, nihil illi moleſtum erit, ſed omnia facilè diſſolventur. Sciens igitur beatus iſte, quanta res ſit Dei gratia, propterea hanc ipſis comprecatur. Si enim hæc ipſis affuerit, nullam tentationem ſentient, ſed pace Dei fruentes, inconcuſſi & pacifici permanebunt. Simul autem eis ad memoriam revocat divinam gratiam, ut etiamſi eos afflictio invaſerit, memores gratiæ per quam ſint ſervati, conſolationem accipiant, atque à præteritis & majoribus confirmati, in minoribus non deſperent.

3 *Gratias agere debemus Deo ſemper veſtrî causâ, fratres, ita ut dignum eſt.*] Tria hæc docet: primùm, quòd noſtras ob virtutes, non ſint nobis gratiæ habendæ, ſed Deo, atque illi totum imputantes non arrogantes eſſe. Alterum, quòd non ſint lacrymis neque lamentis digna illa quæ patiuntur, ſed ejuſmodi, pro quibus Deo gratias agere deceat. Itaq; lætari eos

oportet,

oportet,& animũ non deſpõdere. Tertiùm, quòd non oporteat invidere bene operantibus, ſed gaudere & gratias agere Deo pro fratribus. Quocirca qui macerantur ob ea quæ alii bene agunt, Deo maledicunt. *Sicut dignum eſt*, dixit, ne ob ipſam gratiarum actionem efferamur, ceu novum quiddam adduxerimus: facimus enim quod dignum eſt fieri. Propterea & rem ipſam debitum nominavit. Vel quia & in verbis & in operibus gratiæ ſunt agendæ: hæc enim eſt digna gratiarum actio.

Quoniam ſupercreſcit fides veſtra.] Quando ob fidem tentationum inundatio irruens, non ſubmerſerit vos, nullius alterius rei hoc indicium eſt, quàm quòd aucta ſit, necnon altior facta fides, perinde ac in priſco illo diluvio altiſſima montium non facile ſubmerſa ſunt. Hinc *Supercreſcit*, dixit, ut altitudinis exceſſum indicet.

Et abundat charitas uniuſcujuſque veſtrûm in invicem.] Obſerva eorum dilectionem. Non hunc quidem diligebant, illum verò non item, verùm æqualis erat omnium erga omnes dilectio. Quod enim ait, *uniuſcujuſque*, &, *in invicem*, hoc ſignificat: Nam ſi particulariter diligamus, hoc non eſt charitas, ſed diſſentio potius. Si enim Dei causâ diligis, omnes dilige: ſin particulariter diligis, humana iſta eſt amicitia. Conſidera autem quòd communiri & nos mutuò amplecti, contra afflictiones plurimùm confert.

4 *Ut nos ipſi in vobis gloriemur in eccleſiis Dei.*] In priori Epiſtola dixit, Sic noverunt omnes res veſtras, ut non eſſet opus nos quicquam loqui de vobis: quomodo igitur nunc dicit ſe in Eccleſiis gloriari de ipſis? Ex ipſa dictione hoc planum eſt: non enim ait, Docemus eos de vobis: ſed, *Gloriamur*, & venerandi ſumus propter vos. Si igitur noſ gratias agimus Deo propter vos, & gloriamur apud homines, multo magis hoc vos oportet facere in

δὲ χαίρειν, ἀλλὰ μὴ καταπίπτειν. Καὶ τέταρτον, ὅτι δὲ φθονεῖν τοῖς κατορθοῦσιν, ἀλλὰ χαίρειν, καὶ εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν. Ὥστε οἱ τηκόμενοι ἐφ' οἷς κατορθοῦσί τινες τὸν Θεὸν δυσφημοῦσι. Τὸ οὖν, καθὼς ἄξιόν ἐστιν, εἶπεν, ἵνα μηδὲ ὅτι τῇ εὐχαριστίᾳ αὐτῇ ‖ χ. αὐτὸ. ἐπαιρώμεθα, ὡς ξένον τι συνεισαγάγοντες. Τὸ γὰρ ἄξιον γίνεσθαι πιστοῦμεν. διὸ καὶ ὀφείλημα αὐτὸ ὠνόμασεν. Ἢ ὅτι καὶ λόγων καὶ δι' ἔργων. αὕτη γὰρ ἡ ἀξία εὐχαριστία.

Ὅτι ὑπεραυξάνει ἡ πίστις ὑμῶν.] Ὅταν ὁ τῶν ὑπὲρ τὴν πίστεως πέρασιν καταιγὶς ἐπελθὼν μὴ ὑπεκλύσῃ ὑμᾶς, σφόδρα ἑτέρου τοῦτο τεκμήριόν ἐστιν, ἢ τὸ αὐξηθῆναι καὶ ὑψηλοτέραν γενέσθαι τὴν πίστιν· καθάπερ ἐπὶ ἐκείνου μὲν τοῦ παλαιοῦ κατακλυσμοῦ τὰ ὑψηλὰ ὄρη ῥᾳδίως κατεκλύσθη. διὸ, ὑπεραυξάνει, εἶπεν, ἵνα τῷ ὑπερβολῇ τοῦ ὕψους δηλώσῃ.

Καὶ πλεονάζει ἡ ἀγάπη ἑνὸς ἑκάστου πάντων ὑμῶν εἰς ἀλλήλους.] Οὐ μὲν ἠγάπων, τὸν δὲ οὐ· ἀλλ' ἴση ἦν ‖ πάντων ἡ ἀγάπη ‖ χ. ἡ οὖν πάντων πρὸς πάντας. Τὸ γὰρ, ἑνὸς ἑκάστου, καὶ τὸ, εἰς ἀλλήλους, τοῦτο δηλοῖ. ἐπεὶ γὰρ ὅταν μερικῶς ἀγαπῶμεν, οὐκ ἀγάπη τοῦτο, ἀλλὰ διάστασις. Εἰ γὰρ διὰ τὸν Θεὸν ἀγαπᾷς, πάντας ἀγάπα· εἰ δὲ μερικῶς ἀγαπᾷς, ἀνθρωπίνη τοῦτο φιλία. Σκόπει δὲ, ὅτι καὶ τὸ συμπεφέρεσθαι καὶ ἀλλήλων ἔχεσθαι, μεγάλως πρὸς τὰς θλίψεις συμβάλλεται.

4 Ὥστε ἡμᾶς αὐτοὺς ἐν ὑμῖν καυχᾶσθαι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ.] Ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ εἶπεν, ὅτι ὥστε ἴσασι πάντες τὰ καθ' ὑμᾶς, ὥστε ἡμᾶς μὴ χρείαν ἔχειν λαλεῖν πρὸς ὑμᾶς· πῶς οὖν νῦν φησιν, ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καυχᾶσθαι περὶ αὐτῶν; Ἀπ' αὐτῆς τῆς λέξεως δῆλον τοῦτο. Ὃ γὰρ εἶπεν, ὅτι διδάσκομεν αὐτοὺς περὶ ὑμῶν, ἀλλ' ὅτι καυχώμεθα, καὶ σεμνυνόμεθα ἐφ' ὑμῖν. Εἰ τοίνυν ἡμεῖς χρὴ εὐχαριστεῖσθαι τῷ Θεῷ δι' ὑμᾶς, καὶ καυχώμεθα πρὸς ἀνθρώπους, πολλῷ μᾶλλον ὑμᾶς τοῦτο

χρὴ

χρὴ ποιῶν ὅτι τοῖς συμβαίνουσιν ὑμῖν, ἀλλὰ μὴ ἀθυμεῖν & καταπίπτειν, ὡς ὅτι
" κ. μὴ. " πειρασμοῖς.

Υπομονῆς ὑμῶν καὶ πίστεως ἐν πᾶσι τοῖς διωγμοῖς ὑμῶν, καὶ ταῖς θλίψεσιν αἷς ἀνέχεσθε.] Δείκνυσιν ὅτι πολλῷ ἐπιφέρονται χρόνον. ἡ γὰρ ὑπομονὴ οὐκ ἐν δυσὶν ἢ τρισὶν ἡμέραις φαίνεται. ἔστι μὲν οὖν ὑπομονὴ καὶ τὸ τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν μήπω ἀπολαύοντας, φέρειν. Νῦν δὲ καὶ μείζονα λέγει, τὴν ἐν τοῖς διωγμοῖς καὶ ταῖς θλίψεσιν. Ἐχθροῖς γὰρ συνέζων ἀσπόνδοις, καὶ χερσὶν ἐδέοντο τῆς ὑπομονῆς, καὶ ταῦτα ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος, καὶ πένητες ὄντες πολλοί. Αἰσχυνέσθωσαν ὅσοι διὰ πρόσκαιρον δόξαν εἰς δόγματα τρέπονται μεταπίπτειν.

5 Εἰς ἔνδειγμα τῆς δικαίας κρίσεως τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ καταξιωθῆναι ὑμᾶς τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.] Καὶ διὰ τῶν εἰρημένων μὲν παρεμυθήσατο αὐτούς, διὰ τε τοῦ εἰπεῖν, Ὅτι θυμηρεστοῦμεν, καὶ τοῦ, Ὅτι καυχώμεθα· μᾶλλον δὲ νῦν λύπησιν ὁ πᾶς ὁ ὀδυνώμενος ζητεῖ, τὴν ἀπαλλαγὴν φημὶ τῶν θλιβερῶν, & τὴν κόλασιν τῶν θλιβόντων ἀνθρώπων. Ὁ τίνων λέγει τοῦτο ἐστιν· ὅτι ἀνέχεσθε τῶν θλίψεων εἰς τὸ δηλῶσαι τὴν δικαίαν κρίσιν τοῦ Θεοῦ, ὅταν ὀφθῆτε καταξιωθῆναι ὑμᾶς τῆς βασιλείας. Ὅταν μὲν γὰρ ὑμᾶς μὲν τοὺς θλιβομένους στέφανοι, ἐκείνους δὲ κολάζῃ τοὺς θλίβοντας, τὸ δίκαιον αὐτοῦ φαίνεται. Μεγάλως δὲ παραμυθεῖται ἀνθρώπους, δηλῶν ὅτι οὐ χάριτι στεφανοῦνται, ἀλλὰ δικαίως, καὶ ὡς ἀντιμισθίαν λαμβάνοντες τῶν οἰκείων πόνων & ἱδρώτων τῆς βασιλείας.

Γὰρ ἧς & πάσχετε.] Ὡς οὐ δίκαιοι δυνατώτεροί εἰσιν οἱ θλίβοντες, διὰ τοῦτο κρατοῦσιν ὑμῶν, ἀλλὰ δίκαιοι διὰ τοῦ πάσχειν στεφανοῦσθε· ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Καὶ ἀνάγκη τοῦτο οὕτως γίνεσθαι, καὶ οὐκ ἀπόνως. Διὰ πολλῶν γὰρ θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν, φησὶν ὁ Κύριος.

iis quæ vobis contingunt, & non desponderе animum, neque desperare in tentationibus.

Pro patientia vestra & fide in omnibus persecutionibus vestris & tribulationibus quas sustinetis.] Ostendit eos diu tentatos fuisse. Patientia enim non in duobus aut tribus diebus apparet. Porrò quidem patientia est, bonorum promissorum, quæ nondum assecuti sumus, dilationem æquo animo ferre. Nunc verò majorem dicit, nempe quæ est in persecutionibus & affiictionibus : cum hostibus enim implacabilibus conversabantur, solidâque patientiâ opus habebant, idque in principio verbi & Evangelii, cùm pauperes etiam homines essent. Pudeat itaque eos, quotquot propter præfecturam hominum ad prava dogmata transferuntur.

5 *In exemplum justi judicii Dei, ut digni habeamini regno Dei.*] Per ea quidem quæ dicta sunt, consolatus est eos, tum per hoc quod dicit, *Gratias agimus*, itemque, *Gloriamur* : Maximè verò nunc ponit, quod quivis in dolore constitutus quærit, liberationem videlicet ab afflictionibus, & pœnam affligentium hominum. Quod igitur dicit, est hujusmodi : Sustinetis afflictiones, ut demonstretur justum judicium Dei, quod est, ut vos regno digni judicemini. Quando enim vos quidem afflictos coronat, illos autem punit qui affligunt, justitia ejus apparet. Valde autem consolatur eos, ostendens quòd non gratiâ coronantur, sed justè, ac regnum veluti retributionem propriorum laborum & sudorum accipientes.

Pro quo & patimini.] Itaque non quia potentiores sunt ii qui vos affligunt, propterea vobis imperant, verùm quia ex afflictionibus acquiritur regnum cœlorum. Necesse est autem hujusmodi permutationem sic fieri, & non sine labore. Per multas enim afflictiones oportet nos ingredi cœlorum regnum, dicit Dominus.

6 *Siquidem*

6 *Siquidem juſtum eſt apud Deum, retribuere tribulationem iis qui vos tribulant:* 7 *Et vobis qui tribulamini, requiem*] *Siquidem*, non eſt dubitationis, ſed potiùs confirmationis, pro, *Quandoquidem juſtum eſt apud Deum.* Si enim apud homines, multo magis apud Deum. Solemus enim dicere in familiari colloquio, Si odit Deus ſceleratos: &, Si curam gerit Deus rerum, tale quiddam fiet, adeò ut auditores neceſſariò reſpondeant, Atqui odit. Hunc ad modum hoc in loco, Si juſtum eſt: conſectaneum enim inferre, Atqui juſtum eſt. Non autem quemadmodum afflictiones quæ vobis inferuntur, temporariæ ſunt, ita quoque pœnæ oppreſſoribus veſtris à Deo inferendæ, temporariæ erunt, ſed nullum ſunt habituræ finem: & requies veſtra talis erit.

Nobiſcum, in revelatione Domini Jeſu de cælo cum Angelis virtutis ejus.] En aliam conſolationem, ſiquidem in coronis futuri erant conſortes ipſi Paulo qui tot tantáque peregerat. Revelationem autem Domini, adventum ejus dicit, in hoc etiam eos conſolans. Nunc enim, inquit, occultatur quidem, ſed animo ne concidatis; revelabitur enim, idque tanquam Deus & Dominus. *A cælo* enim, quod eſt Thronus Dei: Et *cum Angelis* terribilibus; *potentiæ* namque Angeli ſunt, hoc eſt, potentes. Quare itaque animum deſpondetis, quandoquidem ejuſmodi habemus Dominum, cujus miniſtri ſint Angeli potentiæ? Dabunt igitur pœnas qui nunc vos affligunt, neque effugient.

8 *In igni flammæ dantis ultionem iis qui non noverunt Deum, & qui non obediunt Evangelio Domini Jeſu.*] In ſuperioribus dixit, *iis qui vos affligunt:* nunc autem generatim addit, *iis qui non noverunt Deum:* hoc ſapientiſſimè confirmans, quòd omnino ſit ultio futura. Si enim non propter vos, propter ſe tamen ipſum hoſtes ſuos ulciſcetur. Hoc igitur dictum

6 Εἴπερ δίκαιον * παρὰ Θεῷ ἀντα- * Gr.
ποδοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς, θλῖψιν·
7 Καὶ ὑμῖν τοῖς θλιβομένοις, ἄνεσιν] Τὸ, Εἴπερ, οὐκ ἔστι διαστολῆς, ἀλλὰ μᾶλλον βεβαιώσεως, ἀντὶ τοῦ, ὅπου δίκαιον παρὰ Θεῷ. Εἰ γὰρ παρὰ ἀνθρώποις, πολλῷ μᾶλλον παρὰ Θεῷ. Εἰώθαμεν γὰρ λέγειν ἐν τῇ συνήθει ὁμιλίᾳ· Εἰ μισεῖ ὁ Θεὸς τοὺς πονηρούς· καὶ, Εἰ φροντίζει ὁ Θεὸς τῶν πραγμάτων, ἔστι τόδε τι· ὡς τῶν ἀκουόντων ἀναγκαίως ἐροιώτων, Ἀλλὰ μισεῖ. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα, Εἰ δίκαιόν ἐστιν· ἀκόλουθον γὰρ ἐπαγαγεῖν, Ἀλλὰ μισεῖ δίκαιον. Οὐχ ὥσπερ ἃ αἱ ἐπαγόμεναι ὑμῖν θλίψεις παρέσονται, οὕτω καὶ " αἱ " Χ. ἐν.
τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς ἀντεπαχθήσονται παρὰ Θεοῦ, παρέσονται ἔσονται), ἀλλ' ἀτελεύτητοι· καὶ αἱ ἀνέσεις ὑμῖν τοιαῦται.

Μεθ' ἡμῶν, ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἀπ' οὐρανοῦ, μετ' ἀγγέλων δυνάμεως αὐτοῦ.] Ἰδοὺ καὶ ἑτέρα παράκλησις, εἴγε ἐν τοῖς στεφανοις ἔμελλον κοινωνοὶ ἔσεσθαι τῷ τοσαῦτα κατωρθωκότι Παύλῳ. Ἀποκάλυψιν δὲ τοῦ Κυρίου, τὴν παρουσίαν αὐτοῦ φησι, παράμυθούμενος δὲ ἐν τούτῳ αὐτούς. Νῦν γάρ, φησι, κρύπτεται, ἀλλὰ μὴ ἀλύετε· ἀποκαλυφθήσεται γὰρ, καὶ ὡς Θεὸς καὶ δεσπότης. Ἀπ' οὐρανοῦ γὰρ, ὅς ἐστι θρόνος Θεοῦ. Καὶ μετ' ἀγγέλων φοβερῶν. δυνάμεως γὰρ ἄγγελοι, τοιοῦτοι, " δυνατοί. " Χρυσοσ.
Ὥστε τί καταπίπτετε, ὅπου γε τοιοῦτον ἔχομεν δεσπότην, ὅπου οἱ ὑπηρέται δυνάμεώς εἰσιν ἄγγελοι; δώσουσιν οὖν δίκην οἱ νῦν ὑμᾶς θλίβοντες, καὶ οὐκ ἐκφεύξονται.

8 Ἐν πυρὶ φλογὸς διδόντος ἐκδίκησιν τοῖς μὴ εἰδόσι Θεὸν, καὶ τοῖς μὴ ὑπακούουσι τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ.] Ἄνω μὲν εἶπε, τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς· νῦν δὲ κοινῶς, τοῖς μὴ εἰδόσι τὸν Θεόν τοῦτο δὲ φοβερώτατον κατασκευάζων, ὅτι πάντως ἐκδίκησις ἔσται. Εἰ γὰρ καὶ μὴ δι' ὑμᾶς, ἀλλά γε δι' ἑαυτὸν τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ἀμυνεῖται. Τοῦτο μὲν οὖν εἴρηται,

ἐλθῃ), ἵνα πληροφορηθῶσιν ὅτι πάντως κολασθήσονται· ἐκεῖνο δέ, ἵνα ἀπολαύσωσιν, ὡς ἐξ ὑμῶν αὐτῶν κολάζοντος τοῦ Θεοῦ τοὺς θλίβοντας αὐτούς. Εἰ δὲ τοὺς μὴ ὑπακούοντας τῷ εὐαγγελίῳ κολάζει, πολλῷ μᾶλλον τοὺς κωλύοντας καὶ ἄλλους ἐπαγαγόντας, οἷοί εἰσιν οἱ νῦν ὑμᾶς θλίβοντες. Τὸ δέ, ἐν "πυρὶ φλογὸς, ἢ ὡς διδόντι ἐκδίκησιν στυγητέον, ὡς αὖ ἐλ "χ. φλογὶ ἔλεγμον· ἐν τῇ "γεέννῃ κολάζοντος τοὺς ἀπειθεῖς· ἢ ὅταν· τῇ ἀποκαλύψει τοῦ "χ. φλογὶ πυρὸς Χριστοῦ τῇ ἐν "πυρὶ φλογὸς ἐμπεσούμενῃ, ὡς καὶ Δανιὴλ λέγει, Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ πορεύσεται, καὶ φλογιεῖ "κύκλῳ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Καὶ ὁ Δανιήλ· Ποταμὸς πυρὸς εἵλκετο. Ὅρα δὲ ὅτι, ἐν πυρὶ φλογὸς, εἰπὼν τοῦτο, ἐν πυρὶ φλέγοντι μόνως, καὶ φωτίζοντι. Τοῖς γὰρ ἁμαρτωλοῖς φλέγειν ἔσται τὸ πῦρ μόνως, καὶ φωτίζον· τοῖς δὲ δικαίοις φωτίζον μόνως, καὶ φλέγον. "χ. πάντας. "χ. τοῦ.

9 Οἵτινες δίκην τίσουσιν ὄλεθρον αἰώνιον.] Πῦ "τοίνυν οἱ Ὠριγενιασταὶ, οἱ τέλος τῆς κολάσεως μυθευόμενοι; αἰώνιον ταύτην ὁ Παῦλος λέγει. Καὶ πῶς περὶ ὑμῖν ἡ αἰώνιος ἀπολεῖται;

Ἀπὸ προσώπου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ.] Τὸ εὔκολον ἐνταῦθα δηλοῖ. Καὶ γὰρ δυσκέρδαλόν τις ἔσται, φησὶν, ἀλλ' ἀρκεῖ μόνον ὀφθῆναι τὸν Θεὸν, καὶ πάντες οἱ ἀπειθεῖς ἐν κολάσει ἔσονται. Μόνον γὰρ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ καὶ ἡ παρουσία, τοῖς μὲν φῶς ἔσται, τοῖς δὲ ζημία. Οὐ γὰρ ἁπλῶς, ἀλλὰ μετὰ δόξης ἰσχύος πάρεσται· ὥστε ἡ δόξα αὐτοῦ δηλώσει, ὅτι ἡ ἰσχὺς ἄδοξος· τοιοῦτόν ἐστιν, ὡς βασιλεὺς δυνατὸς ὀφθήσεται.

10 Ὅταν ἔλθῃ ἐνδοξασθῆναι ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ.] Ὅταν γὰρ ἴδωσιν οἱ νῦν ἀπειθεῖς καὶ ταλαιπωρίτες, τοὺς μαστιζομένους ὑπ' αὐτῶν τούτους ἀπείρου δόξης μεταλαγχάνοντας, δόξα τοῦ Θεοῦ γίνεται τὸ πρᾶγμα. Ἡ γὰρ αὐτοῦ δόξα αὐτοῦ ἐστιν. Ὥστε ἐν ᾧ τοὺς ἁγίους δοξάζει, αὐτὸς δοξάζεται. Ὥσπερ γὰρ πλοῦτος αὐτοῦ ἐστὶ τὸ, εἶναι πιστούς· οὕτω καὶ δόξα αὐτοῦ, τὸ est, ut certò sciant, quòd omnino punientur: illud verò, ut lætentur, ceu Deo illorum gratiâ eos, à quibus affligebantur, puniente. Quòd si Evangelio non obedientes puniat, multo magis eos qui alios obedire prohibent, quales sunt qui hodie vos angunt. Istud autem, *in igni flammæ*, vel construendum est cum, *dantis ultionem*, perinde ac si diceret; In gehenna punientis inobedientes: vel sic, *In revelatione Christi*, quæ in igni flammæ futura est, sicut & David ait, *Ignis ante ipsum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos ejus.* Cui Daniel adstipulatur, inquiens: *Fluvius ignis trahebatur.* Observa autem quod ait, *in igni flammæ*, pro in igni ardente tantùm, non etiam lucente. Peccatoribus enim ignis solummodo ardebit, non lucebit: justis autem lucebit tantùm, non ardebit. Psal. 96. 3. Dan. 7. 10.

9 *Qui pœnam luent interitum æternum.*] Ubi igitur sunt Origenistæ, qui pœnæ finem esse fabulosè ponunt? Æternam hanc Paulus asserit. Ecquî ergo apud vos interitus æternus erit temporarius?

A facie Domini, & gloria virtutis ejus.] Facilitatem hîc declarat. Nulla enim, inquit, difficultas erit, verùm satis est tantummodo visum esse Deum, & omnes inobedientes in pœna erunt. Tantummodo enim vultus & præsentia ejus illis quidem lux erit, istis autem supplicium. Non enim simpliciter, sed, *cum gloria virtutis* aderit: neque gloria ejus robore carebit, neque robur erit inglorium: hoc est, tanquam rex potens conspicietur.

10 *Cùm venerit glorificari in sanctis suis.*] Quando enim illi, qui nunc sunt inobedientes, & superbi, conspexerint istos, quos ipsi flagellabant, infinitæ gloriæ participes factos, in gloriam Dei ea res cedit: illorum namque gloria, ipsius etiam est. Itaque in quo sanctos glorificat, in eo ipse etiam glorificatur. Ut enim divitiæ ejus sunt, esse fideles:

sic & gloria ejus est, esse qui fruantur bonis ipsius.

Et admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt.] Id est, per credentes. Ecce enim, *in*, est pro, *per*. Quando enim miseros, ab omnibus repulsos ac rejectos, tanto splendore dignatus fuerit, tum indicatur ipsius robur. Prætereà, quando in medium producti fuerint, qui innumeris fuerint objecti calamitatibus ut à fide deficerent, neque tamen defecerunt, tum ostenditur gloria Dei & ipsorum.

(Quia creditum est testimonium nostrum super vos) in die illo.] Admirationi erit Deus in die illo, quòd prædicatio nostra & verbum credita sunt à vobis, hoc est, eò quòd vos ipsi credidistis, ac dignos vos fecistis bonis illis quæ tum fidelibus dabuntur. Pulchrè autem dixit; *In die illo:* tum enim revera demonstrantur qui verè sunt fideles: nunc enim plerique fidem simulant. Quocirca & Sapiens ille dixit, *Ne beatum prædicaveris hominem ante obitum.*

11 *Ad quod etiam oramus semper pro vobis, ut dignetur vos vocatione suâ Deus noster.*] Quid? nonne vocati erant? Imò; sed de vocatione illa nunc non loquitur, quandoquidem secundùm istam non pauci
Ma. 22. 25. sint vocati: etiam ille sordidis vestibus
Mat. 25. 12. amictus, vocatus erat, & quinque virgines, sed non sunt ingressæ. Vocationem igitur hîc dicit eam quæ per opera confirmata est, quæ propriè vocatio est: quemadmodum & fides propriè illa est, quæ in opere versatur. Infert igitur.

Et impleat omnem voluntatem bonitatis.] Hanc, inquit, vocationem dico, ut omnis voluntas Dei, id est, quicquid ei bene placuerit, impleatur in vobis, & omne bonum transigatis: hacque ratione sitis tales, quales vos Deus esse exigit, nihilque vobis desit. Hîc autem demittit eorum cristas, ne multis encomiis efferantur: ostendit enim quòd nondum sint consummati.

εἰ) τοὺς μηδενὸς ἀπολαύειν τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ.

Καὶ θαυμασθῆναι ἐν πᾶσι τοῖς πιστεύσασι.] Τουτέστι, διὰ τῶν πιστευσάντων. Ἰδοὺ γὰρ, ὃ ἔν, ἀντὶ τοῦ, διά, ἐστιν. Ὅταν γὰρ τοὺς οἰκέτας, τοὺς ἐκ πάντων ἐλαττωμένους, τοσαύτης λαμπρότητος ἀξιώσῃ, δείκνυται αὐτοῦ ἡ ἰσχὺς τότε. Καὶ ἄλλως, ὅταν εἰς μέσον προάγωνται οἱ μυρία παθόντες δεινὰ, ὥστε ἐκκλῖναι τῆς πίστεως, ἃ μὴ ἐκλιπόντες, τότε δείκνυται ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ καὶ αὐτῶν.

(Ὅτι ἐπιστεύθη τὸ μαρτύριον ἡμῶν ἐφ' ὑμᾶς) ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.] Θαυμασθήσεται, φησιν, ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, διότι τὸ κήρυγμα ἡμῶν καὶ ὁ λόγος ἐπιστεύθη πρὸ ὑμῶν, τουτέστι, διότι ὑμεῖς ἐπιστεύσατε, καὶ ἀξίους ἑαυτοὺς τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων ἐποιήσατε, ἃ τότε διδομένων τοῖς πιστοῖς. Καλῶς δὲ εἶπεν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· τότε γὰρ δείκνυνται τῷ ὄντι οἱ ἀληθῶς πιστοί. νῦν γὰρ ἐπικρίνονται πίστιν πολλοί. διὸ καὶ ὁ Σοφὸς, Μὴ μακαρίσῃς ἄνθρωπον πρὸ τελευτῆς, φησιν.

11 Εἰς ὃ καὶ προσευχόμεθα πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἵνα ὑμᾶς ἀξιώσῃ τῆς κλήσεως ὁ Θεὸς ἡμῶν.] Τί γάρ; οὐκ ἦσαν κεκλημένοι; ναί· ἀλλὰ ὁ περὶ ἐκείνης τῆς κλήσεώς φησιν, ἐπεὶ καὶ ταύτην πολλοὶ κλητοί· καὶ ὁ τὰ ῥυπαρὰ ἱμάτια ἐνδεδυμένος ἐκλήθη, καὶ αἱ πέντε παρθένοι, ἀλλ' οὐκ εἰσῆλθον. Κλῆσιν οὖν ἐνταῦθα λέγει, τὴν διὰ τῶν πράξεων βεβαιωμένην, ἥτις καὶ κυρίως κλῆσίς ἐστιν, ὥσπερ καὶ πίστις κυρίως ἡ ἔμπρακτος. Ἐπιφέρει οὖν.

Καὶ πληρώσῃ πᾶσαν εὐδοκίαν ἀγαθωσύνης.] Τοῦτέστιν, φησὶ, τὴν κλῆσιν λέγω, ἵνα πᾶσα εὐδοκία τοῦ Θεοῦ, τουτέστι, πᾶσα ἐξέσκλα, πληρωθῇ ἐν ὑμῖν, καὶ πᾶν ἀγαθὸν διαπραγάσησθε, καὶ ὅτων ἔστε ὡς βούλεται ὁ Θεὸς, μηδενὸς ὑμῖν λείποντος. Ἐνταῦθα δὲ καὶ κεφαλὴν τὸ φρόνημα αὐτῶν, ἵνα μὴ ἐπαρθῶσι τοῖς πολλοῖς ἐγκωμίοις. δείκνυσι γὰρ ὅτι οὔπω τετελείωνται.

μὴ ὑμῶν

Καὶ

Καὶ ἔργον πίστεως ἐν δυνάμει.] Τὴν ὑπομονὴν τὴν διωγμῶν, φησι, τελειοῦν ἐν ὑμῖν ποιήσει. Πῶς; ἐν δυνάμει, τουτέστι, δυναμώσας ὑμᾶς καὶ ἐνισχύσας· ἡ γὰρ ὑπομονή ἐστιν ἔργον πίστεως. Ὡς ὁ μὴ ἔχων ὑπομονὴν, οὐδὲ ἔργον πίστεως δείκνυσιν.

Et opus fidei in virtute.] Patientiam, inquit, in persecutionibus perfectum in vobis faciet. Quomodo? In virtute & robore, hoc est, roborans vos & confortans: nam patientia est opus fidei. Proinde qui non habet patientiam, neq; opus fidei indicat.

12 Ὅπως ἐνδοξασθῇ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ἐν αὐτῷ.] Εἰ ταῦτα τὰ προειρημένα γένοιτο ὑμῖν, φησιν, ἐνδοξασθήσεται καὶ ἐν τῷ βίῳ τούτῳ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἐν ὑμῖν. Ὅταν γὰρ ἴδωσιν ὑμᾶς ὑπομένοντας πάντα πρόσκομον ὑπὲρ τὸ εἰς τὴν διαστολὴν ἀγάπης, πῶς οὐκ ἔσται τοῦτο δόξα αὐτοῦ, ὅτι οὕτως ἀγαθός ἐστιν, ὥστε ὑπὲρ αὐτοῦ ἀποθνήσκειν καὶ δούλους; καὶ ὅτι οὕτω δυνατός, ὥστε ὑμᾶς ἐνδυναμῶσαι πρὸς τὴν ὑπομονήν; Ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς ἐν αὐτῷ, ὅτι οὕτω πιστοὶ εὑρέθητε ὡς πάντα παθεῖν. δόξα γὰρ δούλου, τὸ πιστὸν εὑρεθῆναι τῷ δεσπότῃ. Καὶ ἄλλως ἡ, ἡ διὰ Χριστὸν θλῖψις, δόξα· ὅτι λαμπροτέρους μᾶλλον ποιεῖ, ἀεὶ μὲν εἰς θάνατον παραδιδομένους, κρείττους δὲ θανάτου δεικνυμένους.

12 *Ut glorificetur nomen Domini nostri Jesu Christi in vobis, & vos in ipso.*] Si hæc quæ prædicta sunt, vobis contingant, inquit, glorificabitur etiam hac in vita nomen Domini in vobis. Quando enim videant vos, ex dilectione quam erga Dominum geritis, omnem tentationem tolerare, quî, quæso, isthuc non est gloria ejus, quoniam adeò bonus est, ut pro ipso etiam moriantur servi? & quia adeò potens, ut vos ad patientiam corroboraret? Quinetiam *& vos in ipso*, quia usque adeò fideles inventi estis, ut omnia patiamini. gloria enim servi est, quòd domino fidelis inveniatur. Præterea, afflictio propter Christum, gloria est, quia splendidiores reddit, utpote nunquam non morti quidem traditos, potiores tamen ac superiores morte demonstratos.

Κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Καὶ αὐτὸ τοῦτο, φησι, τοῦ Θεοῦ ἐστι, καὶ οὐχ ἡμέτερον, ἀλλὰ χάριτος αὐτοῦ, τὸ δοξάζεσθαι, φημι, καὶ αὐτὸν ἐν ἡμῖν, ὅτι οὐδὲν αὐτοῦ προτιθέμεθα, ὡς γλυκύτερόν πάντων, καὶ ἡμᾶς ἐν αὐτῷ, ὅτι δυνάμεθα πρὸς αὐτοῦ λαμβάνομεν ὑπομένειν πάντας τοὺς πόνους.

Secundùm gratiam Dei nostri, & Domini Jesu Christi.] Hoc ipsum, inquit, Dei est, non nostrum, sed gratia ipsius est, & quòd glorificetur ipse in nobis, & quòd nihil ipsi præferimus, ut qui sit omnium dulcissimus: & ut nos in ipso celebremur, quoniam potentiam ab eo suscipimus ut sufferamus vel quasvis tentationes.

ΚΕΦ. β.

CAP. II.

"χρεί. Ἐρωτῶμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, "ὑπὲρ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμῶν ἐπισυναγωγῆς ἐπ' αὐτὸν, εἰς τὸ μὴ ταχέως σαλευθῆναι ὑμᾶς ἀπὸ τοῦ νοός.] Πότε μέλλει ἔσεσθαι ἡ ἀνάστασις, οὐ λέγει· ὅτι δὲ νῦν οὐκ ἔστι, τοῦτο διδάσκει. Ἦσαν γάρ τινες ἀπατεῶνες, οἱ λέγοντες

Rogamus autem vos, fratres, per adventum Domini nostri Jesu Christi, & nostræ congregationis in ipsum, ut non citò moveamini à sensu.] Quando sit futura resurrectio, non dicit: quòd verò nunc non instet, hoc docet. Fuerunt enim nonnulli impostores, qui affererent jam instare 1 Thess. 4.

tempus conſummationis adventûſque Domini. Non parum autem ad conſolationem facit, quòd ait ad ipſum fideles congregandos, ut cùm eo pariter ſint, ut in priori dixit: Statim enim à reſurrectione ad Dominum attollentur digni. Quid igitur eſt, *Rogamus?* Hoc eſt: obſecramus vos, ut non concutiamini & avertamini à ſententia quam hactenus rectè conſtitutam habuiſtis.

2 *Neque terreamini, neque per ſpiritum.*] Hoc eſt, per prophetiam. Quidam enim prophetiam ſimulantes, imponebant populo, ceu jam præſens eſſet Dominus.

Neque per ſermonem.] Hoc eſt, doctrinam vivâ voce factam.

Neque per epiſtolam tanquam per nos.] Etenim epiſtolas fingentes, tanquã à Paulo miſſas, authoritatẽ conciliabant dictis ſuis.

Tanquam inſtet dies Domini.] Ne turbemini, inquit, quòd inſtet dies Domini, id eſt, adventus Chriſti.

3 *Ne quis vos ſeducat ullo modo.*] Neque tanquam Propheta, neque tanquam doctor, neque velut me ſcribente talia.

Quoniam niſi venerit diſceſſio primùm, & revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis,] Non aderit adventus Domini, niſi venerit defectio, id eſt, Antichriſtus: defectionem enim ipſum vocavit, cùm revera iſta ſit, quippe qui multos faciet deficere, etiam electos, ſi fieri poſſit. Hominem autem peccati illum ipſum vocat, ut qui omne peccatorum genus peracturus ſit, & alios ad peccatum ſupplantaturus. Filium etiam perditionis, quandoquidem & ipſe ſit perditus. Quis autem ille eſt? Anne Satanas? Haudquaquam, ſed homo quidam omnem Satanæ operationem indutus.

4 *Qui adverſatur & extollitur ſupra omnem qui dicitur Deus, & quod colitur.*] Non enim ille homines ad idololatriam perducet, verùm omnes Deos demolietur,

ἐνεῖναι ἤδη τ' καιρὸν τ' σωτηλείας καὶ τ' παρουσίας τ' Κυρίου. Οὐ μικρὸν ὂ τοῖς παραμυθίας καὶ τὸ εἰπεῖν, ὅτι ἐπ' αὐτὸν σωαχθήσονται οἱ πιστοὶ, ὁμοῦ αὐτῷ ἐσόμενοι, ὡς καὶ ἐν τῇ πρωτέρᾳ ἔφη. ἅμα γὰρ τῷ ἀναιρεῖναι, ὅτι τ' Κύριον ἀρθήσονται οἱ ἄξιοι. Τί οὖν, ἐρωτῶμεν; τοῦτ' ἔστι, παρακαλοῦμεν ὑμᾶς, ὥστε μὴ σαλευθῆναι ὑμᾶς καὶ πταρταπῆναι ἀπὸ τ' νοὸς, ὃν μέχρι τ' νῦν εἴχετε ὀρθῶς ἱστάμενον.

2 Μήτε θεσθαι μήτε διὰ πνεύματος.] Τουτέστι, διὰ προφητείας. Τινὲς γὰρ προφητείαν ὑποκρινόμενοι, ἐπλανῶν τ' λαὸν, ὡς ἤδη παρόντος τ' Κυρίου.

Μήτε διὰ λόγου.] Τουτέστι, διδασκαλίας ζώσῃ φωνῇ γινομένης.

Μήτε δι' ἐπιστολῆς ὡς δι' ἡμῶν.] Καὶ γὰρ καὶ ἐπιστολὰς πλάττοντες, ὡς παρὰ "Παύλου σταλείσας, ἐπύθοντο ἀ' ἔλεγον. " χ. ἐπῆ.

Ὡς ὅτι ἐνέστηκεν ἡ ἡμέρα Κυρίου.] Μὴ θεσθαί, φησιν, ὅτι ἐνέστηκεν ἡ ἡμέρα Κυρίου, τουτέστιν, ἡ παρουσία τ' Χριστ'.

3 Μήτις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον.] Μήτε ὡς προφήτης, μήτε ὡς διδάσκαλος, μήτε ὡς ἐμοῦ γράφοντος ταῦτα.

Ὅτι ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον, καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τ' ἁμαρτίας, ὁ υἱὸς τ' ἀπωλείας,] Οὐ γενήσεται, φησιν, ἡ παρουσία τ' Κυρίου, ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία, τουτέστιν, ὁ Ἀντίχριστος. ἀποστασίαν γὰρ αὐτὸν καλέσειν, αὐτοχρῆμα τοῦτο ὄντα, ὡς πολλοὺς μέλλοντα ἀφιστᾶν, καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς, εἰ δυνατόν. Καὶ ἄνθρωπον δὲ ἁμαρτίας τ' αὐτὸν τοῦτον, ὡς καὶ αὐτὸν πᾶσαν ἁμαρτίαν τελέσοντα, καὶ ἄλλους πρὸς τὸ ἁμαρτάνειν ὑποσκελίσοντα. Καὶ υἱὸν δὲ ἀπωλείας, ὡς καὶ αὐτὸν ἀπολλύμενον. Τίς δὲ οὗτός ἐστιν; ἆρα ὁ Σατανᾶς; οὐδαμῶς, ἀλλ' ἄνθρωπός τις, πᾶσαν αὐτοῦ ἀμπεχόμενος τὴν ἐνέργειαν.

4 Ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον Θεὸν ἢ σέβασμα.] Οὐ γὰρ εἰς εἰδωλολατρείαν ἄξει τοὺς ἀνθρώπους ἁπλῶς, ἀλλὰ πάντας καθάπαξ τοὺς

τες Θεὸς, ἢ τὰ σεβάσματα αὐτῆς, ἤτοι τὰ εἴδωλα, καὶ ἑαυτὸν μόνον ἀναφανδὸν Θεόν.

Ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ * καθίσαι ὡς Θεόν.] Οὐχὶ εἰς τὸν Ἱεροσολύμοις ναὸν ἰδίως, ἀλλὰ εἰς τὰς ἐκκλησίας ἁπλῶς, καὶ πάντα ναὸν θεῖον.

* μόνον.

Ἀποδεικνύντα ἑαυτὸν ὅτι ἐστὶ Θεός.] Οὐκ εἰπὼν, λέγοντα, ἀλλὰ πειρώμενον ἀποδεικνύναι. καὶ γὰρ ἔργα μεγάλα καὶ σημεῖα ἐπιδείξεσθαι ὡς πλείω πεποίτων.

5 Οὐ μνημονεύετε ὅτι ἔτι ὢν πρὸς ὑμᾶς, ταῦτα ἔλεγον ὑμῖν;] Καὶντεῦθεν δῆλον, ὅτι μεγάλα μυστήρια καὶ ἀγράφως παρεδίδου. Ὅρα δὲ ὅτι ἀναγκαῖον συνεχῶς ταῦτα λέγειν, καὶ ἐπιμελῶς τοῖς αὐτοῖς ῥήμασι. Ἰδοὺ γὰρ καὶ παρόντος ἠκούσαμεν τοῦ ἀποστόλου ταῦτα ἐπόντος, καὶ ὅμως πάλιν ἐδεήθησαν ἐπιγνῶναι. Οὐδὲν, φησι, ξένον λέγω, ἀλλ' ἅπερ ἀεὶ ἔλεγον. Ἐντρεπτικώτερον δὲ ποιῶν τὸν λόγον λέγων, Οὐ μνημονεύετε; ὥστε ταχέως ἐπελάθεσθε;

6 Καὶ νῦν τὸ κατέχον οἴδατε, εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐτὸν ἐν τῷ ἑαυτοῦ καιρῷ.] Κατέχον, ἤτοι τὸ κωλύον, τὸ ἐμποδίζον. Τί δέ ἐστι τοῦτο; Οἱ μὲν τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος φασιν· οἱ δὲ τὴν Ρωμαϊκὴν ἀρχήν· οἷς καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης συντίθεται. Εἰ μὲν γὰρ αὕτη καταλυθῇ, οὐκ ἂν οἷόν τε προελθεῖν τὸν Ἀντίχριστον ποιῆσαι ἃ βούλεται. Διὰ τοῦτο καὶ σωφρονισμῶν εἶπεν ὁ Παῦλος· οὐδὲ γὰρ ἠθέλετο " μαθητὰς ἔχθρας ἀναδέχεσθαι, καὶ αἰωνίους κινδύνους. Εἰ γὰρ εἶπεν, ὅτι μικρὸν ὕστερον καταλυθήσεται ἡ Ρωμαίων ἀρχὴ, θᾶττον ἂν αὐτὸν κατώρυξαν ὡς λυμαινόμενον, καὶ τοῖς ἄλλοις πίστεις συνῆπτεν, ὡς τῇ καταλύσει τὴν τελευτὴν ἀρχῆς ἐπιταφέοντας. Ὅτι δὲ οὐδὲ τὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρισμα λέγει, δῆλον. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐκ αὖ εἶπεν ἀσαφῶς, ἀλλὰ φανερῶς, ὅτι ἐν νῦν αὐτὸν κατέχει ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, τουτέστι, τὰ χαρίσματα. Ἔπειτα, εἴγε τοῦ χαρισμοῦ ἐκλιπόντων ἔμελλε φανήσεσθαι, ἔδει αὐτὸν ἤδη φαίνεσθαι. πάλαι γὰρ ταῦτα ἐκλέ-

& cultus eorum, ſive idola, ſeque ipſum ſolum prædicabit Deum.

Ita ut in templo Dei ſedeat tanquam Deus.] Non ſpecialiter in templo quod eſt Hieroſolymis, ſed in eccleſiis ſimpliciter, & omni divino templo.

Oſtendens ſeipſum quòd ſit Deus.] Non ait, dicens, ſed, conans demonſtrare. Nam opera præclara & ſigna edet, quò omnibus imponat.

5 *Non meminiſtis quòd cùm adhuc eſſem apud vos, hæc dicebam vobis?*] Vel hinc liquet, quòd magna myſteria tradiderit, quæ literis non erant mandata. Conſidera autem, neceſſe eſſe eadem ſæpiùs dicere, & abundè verba fundere. Ecce enim Apoſtolum, dum præſens erat, iſta dicentem audierunt, ac nihilominus rurſum opus habuerunt confirmatione. Nihil, inquit, novi affero, ſed quæ ſemper dixi. Nonnihil autem pudoris ſuffundit eis, cùm ait, *Non meminiſtis?* tam citò obliti eſtis?

6 *Et nunc quid detineat ſcitis, ut reveletur ipſe ſuo tempore.*] Quod detinet, eſt quod prohibet, quod impedit. Quid verò hoc eſt? Nonnulli Spiritûs gratiam dicunt; alii Romanum imperium intelligunt, quibus & divus Joannes Chryſoſtomus conſentit. Niſi enim iſthuc diſſolutum fuerit, Antichriſtus locum quicquid libet faciendi habere nequit. Propterea tectè dixit Paulus: neque enim vanas inimicitias, ſtultáque pericula ſubire voluit. Si enim dixiſſet, paulò pòſt Romanum imperium diſſolvendum, ſtatim eum defodiſſent tanquam impoſtorem, alióſque fideles eum ipſo, tanquam qui ſuper tanti imperii demolitione lætarentur. Porrò, quòd de ſancti Spiritûs gratia hìc non loquatur, planum eſt. Primò enim non dixiſſet obſcurè, ſed manifeſtè, nimirum quòd nunc ipſum detinet Spiritûs gratia, hoc eſt, gratiæ dona. Deinde, ſi donis deficientibus oportuit ipſum venire, debuit ipſe jam apparere. Nam iſta jamdudum defierunt. Animadverte autem

" μαθήτων.

quòd non dixerit celeriter eum adfore, ſed, *ut reveletur*, inquit, *ipſe ſuo tempore*. Rurſus autem tempus incertum reliquit.

7 Nam myſterium jam operatur iniquitatis.] Neronem ita appellat, qui erat figura Antichriſti. Etenim immundus erat, ac Deus quærebat nominari. Pulchrè autem, *myſterium*, dicit: non enim palàm Nero adversùs omnem Deum incedit, ut ille, neque impudenter. Quod autem dicit, eſt hujuſmodi: Priuſquam inſtaret tempus Antichriſti, inventus eſt alius illo non multo inferior. Quid igitur mirum, ſi jam Antichriſtus eſt? Obſcurè autem hoc de Nerone dixit, non metûs ſanè causâ, verùm ut erudiat nos, ne ſupervacaneas inimicitias ſuſcipiamus, ſi nihil urgeat.

Tantùm ut qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat, & tunc revelabitur ille iniquus.] Hoc eſt, Romanum imperium quando ſublatum fuerit è medio, tum ille veniet. Quamdiu enim hujus imperii timor fuerit, non facilè quiſquam ſubjicietur. Eo verò diſſoluto, vacuo inſidiabitur imperio, eique inſtabit, conabitúrque cùm hominum, tum Dei imperium rapere. Nam perinde ac alia ante iſtud imperia diſſoluta ſunt, veluti Medorum à Babyloniis, Babyloniorum verò à Perſis, Perſarum à Macedonibus, Macedonum à Romanis: hunc ad modum Romanum ab Antichriſto. Atque hæc multâ cum perſpicuitate Daniel nobis proponit. Quidam verò, *id quod detinet*, idololatriam intellexerunt. Cùm enim, inquiunt, error qui detinet, deſierit, idolorúmque cultus fuerit extinctus, tum Antichriſtus adveniet, quemadmodum & Dominus dixit: *Prædicabitur Evangelium hoc in teſtimonium eis, túmque aderit finis.* Alii autem id quod detinet, Dei terminum nominârunt. quando enim, inquiunt, completus fuerit terminus Dei, qui nunc detinet Antichriſti adventum, tempúſque illi præfinitum inſtiterit, tum revelabitur. Dictum

Dan. 2.

Mat. 24. 14.

λοιπε. Ορα ὴ ὅτι οὐκ εἶπεν ὅτι ταχέως ἔσαι, ἀλλ', εἰς ὃ ἀποκαλυφθῆναί, φησιν, αὐτὸν ἐν τῷ αὐτῦ καιρῷ. καὶ πάλιν γὰρ τ καιρὸν ἄδηλον εἶασε.

7 (Τὸ γὰρ μυςήριον ἤδη ἐνεργεῖται τ ἀνομίας.] Τὸν Νέρωνα λέγει ὕτω, τύπον ὄντα τῦ Αντιχρίςου. καὶ γὰρ ἀκάθαρτός τε ἦν, ὁ Θεὸς ἐζήτε λέγεσθαι. Καλῶς δὲ φησι, τὸ μυςήριον. Οὐ γὰρ φανερῶς ὁ Νέρων κτ' πάντος Θεῦ, φησι, χωρᾷ, ὡς ἐκεῖνος, οὐδὲ ἀπηρυθριασμένως. Ο ὴ λέγει "Τοιῦτόν ὄςι· ὡς τὸ ἐνεςῆναι τ καιρὸν τῦ Αντιχρίςου, εὑρέθη ἄλλος τ πολὺ ἐκείνε ἀφορμώτερος. Τί οὖν θαυμαςὸν, εἰ ἤδη ὁ Αντίχριςός ὄςιν; Σωφρονιςικῶς ὴ εἶπε περὶ τ Νέρωνος, τ δι' ὀλίγα, ἀλλὰ παραδόξων κ ἡμᾶς, μὴ περιττὰς ἔχθρας ἀναδέχεσθαι, ἕως μηδὲν ᾖ τὸ κατεπεῖγον.

" κ. πῶς.

Μόνον ὁ κατέχων ἄρτι, ἕως ἐκ μέσε γένηται,) κ τότε ἀποκαλυφθήσε) ὁ ἄνομος.] Τυτέςιν, ἡ ἀρχὴ ἡ Ρωμαϊκὴ ὅταν ἀρθῇ ἐκ μέσε, τότε ἐκεῖνος ἥξει. ἕως μὲν γὰρ αὐ ὁ ταύτης τ ἀρχῆς φόβος ᾖ, πρόδηλος ταχέως ὑποταγήσε). ὅταν ὴ αὐτη καταλυθῇ, ὑπεισέρχεται τῇ ἀναρχίᾳ, ὡς τῶ τῶν ἀνθρώπων, κ τῶ τῦ Θεοῦ ὑπιχρήσας ἁρπάζειν ἀρχήν. Ωσπερ γὰρ αἱ πρὸ ταύτης καταλυθεῖσαι βασιλεῖαι, οἷ ἡ Μήδων ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων, ἡ Βαβυλωνίων ὑπὸ τῶν Περσῶν, ἡ Περσῶν ὑπὸ Μακεδόνων, ἡ Μακεδόνων ὑπὸ Ρωμαίων· ὕτω κ αὕτη ὑπὸ τῦ Αντιχρίςου. Καὶ ταῦτα μ πολλῆς τ ἀφελείας ἡμῖν ὁ Δανιὴλ παραπέπλεκται. Τινὲς ὴ, ὃ κατέχον, τ ἐιδωλολατρείαν ὑπόνοσιν· Οταν γάρ, φασιν, ἡ κατέχουσα πλάνη παύσηται, καὶ ἡ ἐιδωλολατρεία σβεσθῇ, τότε ὁ Αντίχριςος ὑπιςήσεται, " ὡς πᾶ ὁ Κύριος εἶπε· Κηρυχθήσεται τ ὐαγγέλιον εἰς μαρτύριον αὐτοῖς, κ τότε ἥξει τὸ τέλος. Αλλοι ὴ κατέχον ὠνόμασαν, τ τῦ Θεοῦ ὅρον. ὅταν γάρ, φασι, πληρωθῇ ὁ τῦ Θεοῦ ὅρος, ὁ νῦν κατέχων τῶ τῦ Αντιχρίςου προήσεται, καὶ ὑπιςῇ ὁ ὡρισμένος αὐτῷ καιρὸς, τότε ἀποκαλυφθήσεται. Εἴρηται

" κ. ἄπαξ.

ὴ

ὴ ὅτι καὶ Πνεῦμα ὃ ἄγιον ἐκεῖ πού τινες φασὶ ὃ κατέχον. Ὅταν γὰρ τοῦτο ἐκ τοῦ μέσου γένηται τῶν ἀνθρώπων κακίαν ἐκ μέσου γένηται καὶ ἀποστῇ, τότε καὶ τὰ χώραν ἔξει ὁ ἄνομος ἀποκαλυφθῆναι. Καὶ ἀρχὴν δέ, φησιν, ἔλαβε τὸ μυστήριον τῆς ἀνομίας. καὶ γὰρ Σίμων καὶ Νικόλαος οἱ αἱρεσιάρχαι, τὰ τοῦ Ἀντιχρίστου ἐνήργουν, καὶ οἱ μετὰ τούτους ἅπαντες, Μαρκίων καὶ Μοντανὸς, ὃς καὶ Παράκλητον ἑαυτὸν ὠνόμασε, καὶ Μάνης, καὶ οἱ ἄλλοι. Ἀλλὰ σὺ τοῦτο ἐν ἁγίοις Ἰωάννου δέχου ἐξήγησιν, ὡς ἀληθεστέραν.

8 Ὃν ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἀνελεῖ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ καταργήσει τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ.] Ἐγγὺς ἡ παραμυθία. ἀναλώσει γὰρ αὐτὸν ὁ Κύριος. Καθάπερ γὰρ τὸ πῦρ καὶ πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ πορρωθεν, ὅμως τὰ μικρὰ ζωύφια ναρκᾷν ποιεῖ καὶ ἀναλίσκει· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τῷ ἐπιτάγματι μόνῳ, ἤτοι τῷ ἐμφυσήματι, τῷ Πνεύματος ἁγίου γέμοντι, ἀφανίσει αὐτὸν, καὶ τῇ παρουσίᾳ μόνῃ καταργήσει, τουτέστι, πρωτίστως ἔργον ποιήσει. Καὶ φανεὶς γὰρ μόνον, φησὶ τὸν ἀπάτωνα.

9 Οὗ ἐστὶν ἡ παρουσία κατ' ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ.] Τίς ἐστὶν ἔστι διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ἄνθρωπος ἔχων τὸν Σατανᾶν ἐν ἑαυτῷ, δι' αὐτοῦ ἐνεργούμενος.

Ἐν πάσῃ δυνάμει, καὶ σημείοις, καὶ τέρασι ψεύδους.] Τουτέστι, πᾶσαν ἐπιδείξεται δύναμιν, ἀλλ' οὐδὲν ἀληθές, ἀλλὰ πάντα πρὸς ἀπάτην· τέρασι γὰρ ψεύδους, τουτέστι, τοῖς διεψευσμένοις, ἤτοι εἰς ψεῦδος ἄγουσι τοὺς αὐτοῖς προσέχοντας. Ταῦτα δὲ προλέγει Παῦλος, ἵνα μὴ ἀπατηθῶσιν οἱ τότε.

10 Καὶ ἐν πάσῃ ἀπάτῃ τῆς ἀδικίας ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις.] Φοβερὸς γὰρ ἔσται πάντοθεν ἀπὸ τῆς ἐξουσίας, ἀπὸ τῆς ὠμότητος πάντα ποιῶν, ἵνα ἀπατήσῃ καὶ ἀδικήσῃ τοὺς ἀνθρώπους, λυμαινόμενος τὴν σωτηρίαν αὐτῶν. Ἵνα δὲ μήτις ἀπορήσῃ λέγων· Τί οὖν συνεχώρησεν αὐτὸν ὁ Θεὸς προσελθεῖν, ὅπου μέλλουσι τοσοῦτοι

est autem, nonnullos asserere, Spiritum sanctum esse remoram. Quando enim ille propter scelera mortalium è medio sublatus fuerit, ac defecerit, locus tum relinquetur iniquo, ut reveletur. Ac principium, inquit, sumpsit mysterium iniquitatis. Etenim Simon & Nicolaüs hæresiarchæ, quæ Antichristi erant operabantur, cæteríque hos sequuti omnes, Marcion, Montanus, qui seipsum Paracletum nominavit, & Manes, atque alii. Tu verò divi Joannis Chrysostomi enarrationem, ceu veritati magis consonam, susci pe.

8 *Quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione adventûs sui.*] Proxima est consolatio: consumet enim ipsum Dominus. Perinde enim ut ignis etiam ante adventum suum, cùm adhuc procul fuerit, bestiolas tamen torpere facit, absumítque: hunc ad modum Christus vel solo imperio, sive afflatu Spiritûs sancti pleno, delebit ipsum, solóque adventu abolebit, hoc est, omnino inefficacem reddet. Ubi enim visus tantùm fuerit, sistet deceptionem.

9 *Cujus adventus est secundùm operationem Satanæ.*] Quisnam ille sit, nos docet, nimirum homo qui Satanam in se habet operantem per ipsum.

In omni virtute, & signis, & prodigiis mendacibus.] Hoc est, omnem potentiam præ se feret, sed nihil veri habebit, omnia verò propter impostúram. *Prodigiis* enim *mendacibus*, hoc est, mentitis, vel ad mendacium ducentibus eos qui animum eis advertunt. Hæc autem prædicit Paulus, ne seducantur ii qui tum victuri sunt.

10 *Et in omni seductione iniquitatis iis qui pereunt.*] Horribilis erit undique præ potestate, ex crudelitate omnia faciens, ut imponat atque injuriam hominibus inferat, salutem ipsorum vastans. Ne verò quis ambigat dicens: Cur ergo permisit eum Deus venire, cùm tot incommodis homines sint afficiendi?

afficiendi? ſubdit, Ne metuas: in pereuntibus enim fortis eſt, qui, etiamſi ille non adveniſſet, increduli tamen permanſuri erant.

Eò quòd charitatem veritatis non receperunt, ut ipſi ſalvi fierent.] Charitatem veritatis Chriſtum appellat. utrumq; enim erat, & propter utrumq; advênit, tum quia diligeret homines, tum ut veritatem ſubmonſtraret. Innuit autem, quòd plurimum ſit roboris habiturus impoſtor ille apud Judæos: illi enim non receperunt Chriſtum, neque crediderunt ei, id quod Chriſtus eis dicit: *Ego veni in nomine Patris mei, & non ſuſcepiſtis me. Si alius venerit in nomine ſuo, iſtum recipietis.* Io. 5. 43.

11 *Et ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut ipſi credant mendacio.*] *Mittet*, pro, ſinet ipſum venire. Animadverte autem, quòd ipſi primò repulerint veritatem, & tum poſtea reliquit eos Deus, ac dominatum eſt in eos mendacium. *Operationem* autem *erroris*, opera Antichriſti vocat, quæ facit ut decipiat: vel illum ipſum ſic nominavit, motum & agitatum à Satanâ, ut multos ſeducat.

12 *Ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati.*] Non dixit, ut puniantur (nam etiamſi Antichriſtus non veniſſet, increduli puniendi erant) verùm ut condemnentur, inquit, ut ſint ipſi inexcuſabiles. Quid enim dicerent, Propterea non credidimus Chriſto, quòd diſcipuli eum Deum prædicârint, nos autem audivimus unum eſſe Deum, ex quo omnia? Quomodo igitur credidiſtis Antichriſto, qui ſeipſum Deum facit? Chriſtus enim Patri omnia referebat accepta: hic verò è diverſo. Sed dicent, ſigna ejus perſpeximus. Atqui per Chriſtum facta ſunt etiam multa & magna. Atqui Chriſtus quidem, Servator à prophetis prædicabatur: iſte verò, Filius iniquitatis, & interitûs. Hanc ob

βλασφημῶσι οἱ ἀθεμιτοι; φησὶν, ὅτι μὴ φοβηθῆς· ὁ γὰρ τοῖς ἀπολλυμένοις γὰρ ἰσχύῃ, οἵ, εἰ καὶ μὴ ὁ ἄνθρωπος παρεγένετο, ἔμελλον ἀπιστεῖς διαμενεῖν.

Ἀνθ' ὧν τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτούς.] Ἀγάπην ἀληθείας τὸν Χριστὸν καλεῖ· ἀμφότερα γὰρ ἦν, καὶ διὰ ἀμφότερα παρεγένετο, καὶ ἀγαπῶν τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἵνα τὴν ἀλήθειαν ὑποδείξῃ. Αἰνίττεται δὲ ὅτι μάλιστα "πρὸς Ἰουδαίους ἰσχύσει ὁ πλάνος· ὅτοι γὰρ οὐκ ἐδέξαντο τὸν Χριστὸν, ὅτε ὑπίστευσεν αὐτῷ. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς αὐτοῖς λέγει· Ἐγὼ ἦλθον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρός μου, καὶ οὐκ ἐδέξασθέ με· ἐὰν ἄλλος ἔλθῃ ἐν τῷ ἰδίῳ ὀνόματι, ἐκεῖνον λήψεσθε. "χ. παῤ.

11 Καὶ διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης, εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει.] Πέμψει, ἀντὶτοῦ, παραχωρήσει αὐτὸν ἐλθεῖν. Ὅρα δὲ, ὅτι πρῶτον ἐκεῖνοι ἀπώσαντο τὴν ἀλήθειαν, καὶ τότε ἐγκατέλιπεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς, καὶ ἐκράτησεν αὐτῶν τὸ ψεῦδος. Ἐνέργειαν δὲ πλάνης, τὰ ἔργα φησὶν Ἀντιχρίστου, ἃ πιστεῦσαι εἰς τὸ πλανῆσαι· ἢ καὶ αὐτὸν "τοῦτον ὅτως ὠνόμασεν, ἐνεργούμενον ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ, διὰ τὸ πλανῆσαι πολλούς. "χ. ἐκεῖνον.

12 Ἵνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐδοκήσαντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ.] Οὐκ εἶπεν, ἵνα κολασθῶσι (καὶ γὰρ καὶ τοῦ Ἀντιχρίστου μὴ ἐλθόντος, "ἔμελλον κολασθῆναι οἱ ἀπιστῆσαντες) ἀλλ' ἵνα, φησὶ, καταμαρτυρηθῶσιν, ὡς εἰ καὶ ἀδικοι ἀναπολογήτους. Τί γὰρ ἂν εἶπον, ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ὑπιστεύσαμεν τῷ Χριστῷ, διότι Θεὸν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ ἐκήρυξαν, ἡμεῖς δὲ ἠκούσαμεν ὅτι εἷς Θεὸς, ἐξ οὗ τὰ πάντα; πῶς οὖν ὑπιστεύσατε τῷ Ἀντιχρίστῳ Θεὸν ἑαυτὸν ποιοῦντι, ὁ μὲν γὰρ Χριστὸς τῷ Πατρὶ πάντα ἀνέφερε, ὅπερ ἦν πιθανόν. Ἀλλὰ φήσουσιν, ὅτι σημεῖα ἑωράκαμεν. Ἀλλὰ καὶ ὅτι τοῦ Χριστοῦ γέγονε πολλὰ καὶ μεγάλα. Καίτοι ὁ μὲν Χριστὸς, σωτὴρ ἐκηρύττετο παρὰ τῶν προφητῶν· ὅδε δὲ, υἱὸς ἀνομίας

μίας καὶ ἀπωλείας. Διὰ τοῦτο κατακριθήσονται, ὅτι τὴν ἀληθείαν ἀφέντες, εὐδόκησαν, τουτέστιν, ἠρέσθησαν καὶ προσετέθησαν ἀσμένως τῇ ἀδικίᾳ, τουτέστι, τῷ λυμεῶνι, ὃς πᾶσαν ἀδικίαν κατὰ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν ἐπισπασάμενος, ὡς αὐτόχρημα ἀδικία ὤν.

13 Ἡμᾶς δὲ ὀφείλομεν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι ὑπὸ Κυρίου.] Ἐπειδὴ φοβερά τινα εἶπε καὶ δυνάμενα καταπλῆξαι ἀφνοίαν ἀκραιφνῆ, νῦν λεαίνει τὰς καρδίας, διδάσκων ὅτι τοῦτα μὲν ἄλλοις ἔστιν φοβερά, τοῖς ἀπολλυμένοις, καθ' ὧν καὶ ἰσχύουσιν· ἡμᾶς δὲ ὀφείλομεν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ περὶ ὑμῶν, ὅτι ἐξελέγησθε, ὅτι ἠγαπήθητε ὑπὸ Θεοῦ. Εἰ δὲ ἡμᾶς ὑπὲρ ὑμῶν εὐχαριστοῦμεν, πολλῷ μᾶλλον ὑμεῖς τοῦτο ὀφείλετε ποιεῖν ἐφ' ἑαυτοῖς.

Ὅτι εἵλετο ὑμᾶς ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς εἰς σωτηρίαν ἐν ἁγιασμῷ Πνεύματος, καὶ πίστει ἀληθείας.] Διὰ τοῦτο εὐχαριστοῦμεν, ὅτι ἐξελέξατο ὑμᾶς ὁ Θεὸς, καὶ προώρισεν εἰς σωτηρίαν, ἀξίους δηλαδὴ προγνούς. Πῶς; ἐν ἁγιασμῷ Πνεύματος· τουτέστιν, ἔσωσεν ὑμᾶς, ἁγιάσας διὰ τοῦ Πνεύματος. Εἶτα, ἵνα μήτις εἴπῃ, τί οὖν; ἡμεῖς οὐδὲν εἰσενέγκαμεν; ἐπάγει, καὶ πίστει ἀληθείας, τουτέστιν, ἡγίασεν ἡμᾶς προφασιζόμενος πίστιν ἀληθείας, τουτέστιν, ἀληθινῶν πραγμάτων. οὐ γὰρ ψεύδεσί τισιν ὅτῳ οὐσαμεν, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ αὐτῇ. Καὶ ἄλλως δέ, δευτέρας ἐμνήσθη τῆς πίστεως, ὅπως καὶ μετὰ τὸν ἁγιασμὸν πολλῆς αὐτῆς δεόμεθα, ἵνα μὴ σαλευθῶμεν.

14 Εἰς ὃ ἐκάλεσεν ὑμᾶς διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἡμῶν, εἰς περιποίησιν δόξης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Ἵνα μὴ ἀκούσαντες πίστιν, ἐπαίρωσιν ὡς καὶ αὐτοὶ συμφασκόντες, οὐδὲ τοῦτο ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ τοῦτό, φησι, τοῦ Θεοῦ. Εἰς τοῦτο γὰρ ἐκάλεσεν ὑμᾶς, φησιν. Εἰς τοῦτο; ποῖον; Εἰς τὸ σωθῆναι διὰ τοῦ ἁγιασμοῦ καὶ τῆς πίστεως. Ὥστε κἂν ὅτι-

causam condemnabuntur, quoniam veritatem dimittentes, *consenserunt*, hoc est, placuit eis, ac lubenter addicti sunt *injustitiæ*, hoc est, vastatori, omnem injustitiam adversùs mortalium animos adducenti, qui re ipsa est injustitia.

13 *Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro vobis, fratres dilecti à Domino.*] Quia formidabilia quædam dixerat, & quæ possent infirmum animum concutere, nunc mitigat corda eorum, docens quòd licèt hæc aliis quidem terribilia sint, nempe iis qui pereunt, adversùm quos etiam plurimùm valent: Nos verò debemus gratias agere Deo pro vobis, quòd electi sitis, quòd dilecti sitis à Deo. Si autem nos pro vobis gratias agimus, multo magis vos isthuc facere decet pro vobis ipsis.

Quoniam elegit vos Deus à principio ad salutem in sanctificatione Spiritûs, & fide veritatis.] Hanc ob rem gratias agimus, quia elegit vos Deus, & prædestinavit ad salutem, cùm dignos videlicet præscisset. Quomodo? *In sanctificatione Spiritûs:* hoc est, servavit vos, sanctificans per Spiritum. Deinde, ne quis dicat, Quid inde? Nihilne nos attulimus? subdit, *& fide veritatis*, id est, sanctificavit nos qui attulimus fidem veritatis, hoc est, verarum rerum. Non enim mendaciis quibusdam fidem adhibuimus, sed veritati ipsi. Præterea, secundæ fidei meminit, quandoquidem & post sanctificationem copiâ ejus indigeamus, ne concutiamur.

14 *Ad quod vocavit vos per Evangelium nostrum, in acquisitionem gloriæ Domini nostri Jesu Christi.*] Ne audientes fidem, extollantur apud sese, quasi ipsi illam attulissent; non simpliciter hoc dimittit, verùm hoc etiam, inquit, Dei est. Ad hoc enim, inquit, vocavit vos. Ad hoc? quale? ut servemini per sanctificationem & fidem. Proinde etsi credidistis, gra-

tia

tia id vocantis est. Nisi enim per verbum quod prædicavimus vobis, vocâsset vos, quomodo quæso audivissetis? Nec exiguam sibi gloriam salutem vestram Christus arbitratur. Gloria enim boni est, multos esse qui servantur. Quis igitur non diliget talem Dominum? quis non velit hujus gloriam, sive suam ipsius salutem?

15 *Itaque, fratres, state, ac tenete traditiones, quas edocti estis sive per sermonem, sive per epistolam nostram.*] Vel hinc perspicuum est quòd pleraq; etiam sine scriptis per sermonem, id est, vivâ voce tradiderint, & non solùm per epistolas. Similiter autem & hæc & illa fide digna sunt. Itaque & Ecclesiæ traditionem fide dignam existimemus. Traditio est: Nihil amplius quæras. Indicat autem hîc multos esse commotos.

16 *Ipse autem Dominus noster Jesus Christus, & Deus & pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam & spem bonam in gratia,* 17 *Consoletur corda vestra, & confirmet vos in omni opere & sermone bono.*] Adhortationem oratio excipit. hoc enim verè est succurrere: perinde ac si dicat, Ego quidem dixi, at totum Deo acceptum referendum est. Ubi sunt autem qui Filium propterea imminuunt, quòd in baptismate post Patrem nominetur? Ecce enim hîc diversum habetur: priùs enim nominavit Filium. *Qui dedit*, inquit, *consolationem æternam.* Qualem hanc? Spem, inquit, futurorum. Hæc enim est quæ sustinet corda nostra in tentationibus decidentia, futurorum bonorum spes. Dedit autem hanc nobis Deus, non pro laboribus nostris, verùm ex gratia. Hoc autem dixit, ut illorum animos reprimat. Observa autem quemadmodum sub forma precationis mentem illorum excitet, curæ adeóque providentiæ Dei pignora & signa ponens. Nam si nihil laborantibus consolationem impertiit, multo magis afflictis ac laborantibus pro fide da-

ςθύσατε, ἢ χάρις τῦ καλέσαντος. Εἰ μὴ γὰρ διὰ τῦ * λόγου ἡμῶν ἐκάλεσε, πῶς ἂν ἠκούσατε; Οὐ μικρὸν ἡγῆται, τὸ ὑμετέραν σωτηρίαν ὁ Χριστός. Δόξα γὰρ τῦ ἀγαθοῦ, τὸ πολλοὺς εἶναι τοὺς σωζομένους. Τίς οὖν οὐκ ἀγαπήσῃ τοιῦτον δεσπότην; τίς δ' οὐ θελήσῃ τὴν δόξαν τοῦτου, ἤτοι τὴν ἑαυτῦ σωτηρίαν;

* ἀγιασμοῦ καὶ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀλ-

15 Αρα οὖν, ἀδελφοὶ, στήκετε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις, ἃς ἐδιδάχθητε, εἴτε διὰ λόγου, εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν.] Καὶ τενταῦθεν δῆλον ὅτι πολλὰ καὶ ἀγράφως διὰ λόγου, τυγχάνει, ζώσῃ φωνῇ παραδίδοσθαι, ἃ μόνον δι' ἐπιστολῶν. Ομοίως δὲ καὶ ταῦτα καὶ ἐκεῖνα ἀξιόπιστα. Ωστε καὶ τὴν παράδοσιν τὴν ἐκκλησίας ἀξιόπιστον ἡγούμεθα. Παράδοσίς ἐστι· μηδὲν πλέον ζήτει. Δείκνυσι δὲ ἐνταῦθα πολλοὺς ὄντας τοὺς παρασαλευομένους.

16 Αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος ἡμῶν Ιησοῦς Χριστὸς, καὶ ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ ἡμῶν, ὁ ἀγαπήσας ἡμᾶς, καὶ δοὺς παράκλησιν αἰωνίαν καὶ ἐλπίδα ἀγαθὴν ἐν χάριτι, 17 Παρακαλέσαι ὑμῶν τὰς καρδίας, καὶ στηρίξαι ὑμᾶς ἐν παντὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ ἀγαθῷ.] Μετὰ τὴν παράκλησιν, βλέπε. τοῦτο γάρ ἐστιν ὄντως βοηθεῖν. ὡς ἂν εἰ τοῦτο ἔλεγε· Εγὼ μὲν εἶπον, ὃ δὲ πᾶν τῦ Θεοῦ ἐστι. Ποῦ δέ εἰσιν οἱ τὸν Υἱὸν ἐλαττοῦντες, ὅτι ἐν τῷ βαπτίσματι μετὰ τὸν Πατέρα ὀνομάζεται; Ιδὲ γὰρ ἐνταῦθα τοὐναντίον ἐστί. πρότερον γὰρ ὠνόμασε τὸν Υἱόν. Δοὺς, φησὶ, παράκλησιν αἰωνίαν. Ποίαν δὲ ταύτην; Τὴν ἐλπίδα, φησὶ, τῶν μελλόντων. αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ἀνέχουσα τὰς καρδίας ἡμῶν καταπιπτούσας ἐν τοῖς πειρασμοῖς, ἡ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐλπίς. Δέδωκε δὲ ταύτην ἡμῖν ὁ Θεὸς, οὐ κοπιάσασιν, ἀλλὰ χάριτι. Τοῦτο δὲ εἶπε, καταστέλλων αὐτῶν τὸ φρόνημα. Ορα δὲ πῶς ἐν ταῖς εὐχαῖς βλέπεσιν αὐτῶν τὴν διάνοιαν, τὰ τῆς κηδεμονίας τοῦ Θεοῦ ἐνέχυρα καὶ τεκμήρια τιθείς. Εἰ γὰρ μηδὲν κάμνουσι παράκλησιν ἔδωκε, πολλῷ μᾶλλον τοῖς ὑπὲρ τῆς πίστεως κάμνουσι

"χ. διότι, ἐστὶ εὐλπιδας γινέσθ. μενοισι" δόσῃ. Ωστε εὐέλπιδες γίνεσθε. Παρακαλέσαι δέ, φησιν, ὑμῶν τὰς καρδίας, καὶ στηρίξαι ἐν παντὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ ἀγαθῷ, τουτέστι, δῴη παντὸς ἔργου καὶ λόγου ἀγαθοῦ. τοῦτο γὰρ παράκλησις Χριστιανοῦ, τὸ ποιῆσαί τι χρηστὸν καὶ Θεῷ δοκοῦν. Ἢ ὅτι στηρίξαι ὑμᾶς ἔστι δόγμασιν ὀρθοῖς, καὶ πολιτείαις ἀγαθαῖς, ὥστε μὴ παραφέρεσθαι, μηδὲ καταπίπτειν ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσι. τοῦτο ἔστι παράκλησις. Ὁ γὰρ ἐστηριγμένος, ὅσαπερ ἂν πάθῃ, φέρει γενναίως, καὶ οὐ παραπέπτωκε· δῴη μὲν τὸ δόγμα τηρεῖν ὀρθὸν πεπεισμένος περὶ τῶν μελλόντων βεβαίως· δῴη δὲ καὶ τὸν ἀγαθὸν βίον ἔχειν, χαίρων ὅτι οὐχ ὡς κακοῦργος, ἀλλ' ὡς Θεοῦ λειτουργὸς πάσχει.

bit. Quocirca bonam ſpem concipite. Porrò, *Conſoletur*, inquit, *corda veſtra, & confirmet in omni opere & ſermone bono*, hoc eſt, per omne opus & ſermonem bonum. Hæc enim eſt conſolatio Chriſtiani, facere aliquid boni & quod Deo placeat. Vel confirmet vos in doctrina recta, operibúſque bonis, adeò ut non depraveminì, neque ob ea quæ contingunt, animum deſpondeatis. Atque iſta eſt conſolatio. Qui enim firmatus eſt, quæcunq; patitur, fert ſtrenuè, & non ſubvertitur, propterea quidem quòd dogma rectum ſervat, de futuris firmiter perſuaſus: quòd verò bonam vitam ducit, gaviſus quia non veluti maleficus, ſed velut Dei miniſter patiatur.

ΚΕΦ. γ.

ΤΟ λοιπὸν, προσεύχεσθε, ἀδελφοὶ, περὶ ἡμῶν, ἵνα ὁ λόγος τοῦ Κυρίου τρέχῃ, καὶ δοξάζηται καθὼς καὶ πρὸς ὑμᾶς.] Αὐτὸς μὲν ηὔξατο" περὶ αὐτῶν, ἵνα στηριχθῶσιν· ἀξιοῖ δὲ λοιπὸν αὐτοὺς εὔχεσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ, οὐχ ἵνα μὴ κινδυνεύῃ, (εἰς τοῦτο γὰρ ἔκειτο,) ἀλλ' ἵνα τὸ κήρυγμα τρέχῃ καὶ δοξάζηται. Καὶ μεθ' ἑτοιμότητος ἡ αἴτησις. φησὶ γὰρ, " Καθὼς καὶ πρὸς ὑμᾶς· τουτέστιν, ἵνα πάντες οὕτως ὑπακούσωσιν, ὥσπερ καὶ ὑμεῖς. οὕτως οὖν ἴδιόν τι ηὔχετο, ἀλλὰ πάντα τοῦ Θεοῦ.

2 Καὶ ἵνα ῥυσθῶμεν ἀπὸ τῶν ἀτόπων καὶ πονηρῶν ἀνθρώπων· οὐ γὰρ πάντων ἡ πίστις.] Περὶ τῶν ἀπειθούντων τῷ κηρύγματι λέγει, περὶ τῶν μαχομένων τοῖς δόγμασιν, οἷος ἦν Ἀλέξανδρος ὁ χαλκεύς. τοῦτο γὰρ ἠνίξατο εἰπών· Οὐ γὰρ πάντων ἡ πίστις, τουτέστιν, οὐ πάντες πιστεύουσιν, ἀλλ' οἱ ἄξιοι. ὥσπερ ἂν εἴ τις εἴπειν, ὅτι οὐ πάντων ἐστὶ στρατεύεσθαι ὑπὸ τοῖς βασιλείοις, ἀλλὰ τῶν ἐπιτηδείων πρὸς τοῦτο. Διαίρησι δὲ αὐτοὺς, εἶτα τοσαύτην ἔχουσι παῤῥησίαν, ὥστε καὶ " τῷ διδασκάλῳ ἀξιομιμήτῳ ὄντι

CAP. III.

QUod reliquum eſt, orate, fratres, pro nobis, ut verbum Domini currat, & clarificetur, ſicut & apud vos.] Ipſe quidem oravit pro eis, ut firmentur: deinceps petit ab eis, ut pro ipſo orent, non ut periculis non objiciatur (in hoc enim poſitus erat) ſed, *ut verbũ currat & clarificetur*. Neq; laude caret hæc petitio: ait enim, *Quemadmodum apud vos*: hoc eſt, ut omnes ſic obediant, quemadmodum & vos. Adeò nihil privati optabat, ſed omnia Dei.

2 *Et ut liberemur ab importunis & malis hominibus: non enim omnium eſt fides.*] Loquitur de iis qui verbi prædicationi contradicunt, & qui doctrinæ adverſantur; qualis erat Alexander ærarius. Hoc enim innuit, inquiens: *Non enim omnium eſt fides*, hoc eſt, non omnes credunt, ſed qui digni ſunt: perinde ac ſi quis dicat; Non omnium eſt ſub vexillo regio militare, cæterùm eorum tantùm, qui ad hoc ſunt idonei. Simul autem excitat & commendat eos, ſiquidem tantam habent fiduciam, ut præceptori ſuo prædicationem facilem

"χ. διότι, ἐστὶ εὐλπιδας γινέσθ.

"χ. περὶ αὐτῶν.

"χ. καθάπερ.

"χ. τῷ διδασκάλῳ.

facilem reddant. Porrò, clàm innuit, pericula ſibi omnino ab iis qui verbo reſiſtebant, inducta. Atque hoc ſatis erat eis ad conſolationem, quòd talis tantúſque Paulus exiſtens, adhuc cum periculis luctaretur.

3 *Fidelis autem eſt Dominus, qui confirmabit vos, & cuſtodiet à malo.*] In ſuperioribus dixit, *Elegit vos Deus ad ſalutem*, hoc eſt, ſelegit è multis. Fidelis igitur eſt, id eſt, verax, & omnino perficiet quod orſus eſt: & confirmabit vos quidem, ſicut oravimus, ut non porrò concutiamini. Cuſtodiet autem, ut non prævaleat contra vos Satanas.

4 *Confidimus autem in Domino de vobis, quòd quæ præcipimus vobis, & facitis & facietis.*] Poſtquam orâſſet pro eis, ac dixerat, fidelis eſt Deus, quia faciet quæ orſus eſt; ne jam exiſtimantes totum eſſe Dei, ipſi ſegnes evadant, ecce jam nunc ipſorum cooperationem poſtulat; perinde ac ſi diceret: Deus quidem fidelis eſt, & omnino faciet quæ ſua ſunt, ſed ſi vos etiam operemini. Expende autem ejus ſapientiam. Non dixit ſimpliciter, *Confidimus de vobis*: ſed, *In Domino:* hoc eſt, clementiæ ejus credimus, quòd ea ſit confortatura vos, ut indicet ipſis totum ex Deo pendere debere. Rurſus, non dixit ſimpliciter, *Confidimus Domino:* verùm, *De vobis*, &, *quòd facitis & facietis*, ne totum in Deum transferentes, ipſi ocioſiores reddantur. Totum enim in Deum rejiciendum eſt, ſed ita, ut nos etiam operemur. Nec fuit contentus dicere, *Facitis:* ſed adjecit, *Facietis:* oſtendens, nobis ad extremum uſque ſpiritum virtutem adeſſe debere.

5 *Dominus autem dirigat corda veſtra ad dilectionem Dei, & ad patientiam Chriſti.*] Iterum pro eis intercedit, quantâ illorum curâ tangatur, indicans. Quia enim nonnullos eorum objurgaturus eſt, corda ipſorum præmitigat, ut videatur ex multa charitate objurgare. Ait igitur,

κήρυγμα. Λελησότως ὃ αἰνίτ̃εται καὶ κινδυνους αὐτῷ πολύτως ἐπαγομένους τῶν ἀνθισαμένων τῷ λόγῳ. Καὶ τοῦτο ὃ ἱκανὸν αὐτοῖς εἰς παράκλησιν, ὡς καὶ τοῦ τηλικούτου Παύλου ἔτι ἐν κινδύνοις παλαίοντος.

3 Πιστὸς δέ ἐστιν ὁ Κύριος, ὃς στηρίξει ὑμᾶς, καὶ φυλάξει ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.] Εἶπεν ἄνω, Ὅτι ἐξελέτο ὑμᾶς ὁ Θεὸς εἰς σωτηρίαν, ἀντὶ τοῦ, ἐξελέξατο. Πιστὸς οὖν ἐστι, τουτέστιν, ἀληθής, καὶ πάντως ποιήσει ὃ ὑπήρξατο· καὶ στηρίξει μὲν ὑμᾶς, καθάπερ καὶ παρακαλοῦμεν, ὥστε μηκέτι σαλευθῆναι· φυλάξει δέ, ὥστε μὴ ἰσχύσαι καθ' ὑμῶν τὸν Σατανᾶν.

4 Πεποίθαμεν δὲ ἐν Κυρίῳ ἐφ' ὑμᾶς, ὅτι ἃ παραγγέλλομεν ὑμῖν, καὶ ποιεῖτε καὶ ποιήσετε.] Ἐπειδὴ ἐπηύξατο αὐτοῖς, εἶπεν, ὅτι πιστός ἐστιν ὁ Θεὸς, ὅτι ποιήσει ἃ ὑπήρξατο· ἵνα μὴ νομίσαντες τὸ πᾶν τοῦ Θεοῦ εἶναι, αὐτοὶ ἀπράγμονες γένωνται, ἰδοὺ νῦν καὶ τὴν περὶ αὐτῶν συνέργειαν ἀπαιτεῖ, ὡς ἂν εἰ τοιαῦτα λέγων· Ὁ μὲν Θεὸς πιστός ἐστι, καὶ πάντως ποιήσει τὰ αὐτοῦ· ἀλλ' ἐὰν καὶ ὑμεῖς ἐργάζησθε. Οὕτω ὃ σοφός. Οὐκ εἶπεν ἁπλῶς, ὅτι πεποίθαμεν ἐφ' ὑμᾶς, ἀλλ', ἐν Κυρίῳ· τουτέστι, τῇ φιλανθρωπίᾳ αὐτοῦ πιστεύομεν, ὅτι αὐτὴ ἐπιῤῥώσει ὑμᾶς· ἵνα δείξῃ αὐτοῖς ὅτι τὸ πᾶν ἀναρτητέον τοῦ Θεοῦ. Πάλιν, οὐκ εἶπεν ἁπλῶς, πεποίθαμεν τῷ Κυρίῳ, ἀλλ', ἐφ' ὑμᾶς, τὸ, ὅτι ποιεῖτε καὶ ποιήσετε, ἵνα μὴ τὸ πᾶν ἀναρτήσαντες τοῦ Θεοῦ, ἀργότεροι αὐτοὶ γένωνται. Διὰ μὲν γὰρ τὸ πᾶν δεῖ τὸν Θεὸν εἰπεῖν, ἀλλ' ἐνεργοῦντας καὶ αὐτούς. Οὐκ ἠρκέσθη δὲ εἰπὼν τὸ, ποιεῖτε, ἀλλὰ προσέθηκε τὸ, ποιήσετε· δηλοῖ ὅτι δεῖ ἡμῖν ἄχρι καὶ τῆς ἐσχάτης ἀναπνοῆς παρεῖναι τὴν ἀρετήν.

5 Ὁ δὲ Κύριος κατευθύναι ὑμῶν τὰς καρδίας εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ Χριστοῦ.] Πάλιν ἐπεύχεται αὐτοῖς, δεικνὺς τὴν αὐτοῦ κηδεμονίαν. ὅπως γὰρ μηδὲ ποιήσωσιν αὐτὸν ὀργίζεσθαι, προλεαίνει τὰς καρδίας αὐτῶν, ἵνα δόξῃ ὅτι ἀπὸ ἀγάπης πολλῆς ὀργίζεται. δόξῃ

Φησὶν

φησὶν οὖν, Ὅτι ὁ Κύριος κατευθύναι ὑμῶν τὰς καρδίας, τουτέστιν, ἐπ' εὐθείας ἐλπίδων " ποιήσαι, καὶ μὴ παρατραπῆναι. Πολλαὶ γάρ εἰσι τοῦ μὴ εἰς τὴν ἀγάπην ὁρώσης ἁπλῆν εὐθυτέρπνια, καὶ χρήματα, καὶ κενοδοξία, καὶ θλίψεις, καὶ πειρασμοί. Τοιαῦτα γὰρ καὶ ἄλλα πλείω ὄντα ἐῶσιν ἡμᾶς εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ εὐθυτορῆσαι, καὶ ἀγαπῆσαι αὐτὸν ὡς δεῖ. Τὸ δὲ, Εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ Χριστοῦ, ἢ εὐ τινα νοήσῃς, ἵνα ὑπομείνωμεν, ὡς ἐκεῖνος ὑπέμεινεν· ἢ ἵνα μὲν ὑπομονῆς ἀναμένωμεν τὸν Χριστὸν, καὶ μὴ ἀπελπίζωμεν, ἀλλὰ πιστεύωμεν βεβαίως, ὅτι ἃ ἐπηγγείλατο πληρώσει. Εἰπὼν δὲ ὑπομονὴν, θλῖψις ἠνίξατο. Τῇ ἀγάπῃ δὲ τοῦ Θεοῦ συνέζευξε τὴν ὑπομονήν· τοῦτο γάρ ἐστὶ τὸ ἀγαπᾶν τὸν Θεὸν, τὸ ὑπομένειν δι' αὐτὸν, καὶ μὴ λυπεῖσθαι. Κύριον δὲ, τὸ Πνεῦμα νοῇς ἐνταῦθα, ὡς ὁ μέγας προεσημήνατο Βασίλειος.

" χ. πρόθεσιν.

6 Παραγγέλλομεν δὲ ὑμῖν, ἀδελφοὶ, ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Πολλάκις εἰπόμεν, ὅτι παραγγέλλειν ὁ Παῦλος λέγει τὴν αὐστηροτέραν διδασκαλίαν. καὶ νῦν οὖν φοβερωτέραν τὴν παραγγελίαν ποιῶν, φησὶν· ὅτι οὐκ ἡμεῖς παραγγέλλομεν, ἀλλ' ὁ Χριστός. ἃ γὰρ ἐγὼ λέγω, ἐκεῖνος λέγει. οὐδαμοῦ γὰρ ἀργεῖν ἐκεῖνος ἐκέλευσεν.

Στέλλεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ παντὸς ἀδελφοῦ ἀτάκτως περιπατοῦντος.] Τουτέστι, χωρίζεσθαι ἀπὸ τοῦ ἀτάκτως, " τουτέστιν, ἀργῶς βιοῦντος παντὸς, κἂν πλούσιος ᾖ, κἂν πένης, κἂν ἅγιος. Οἱ γὰρ ἀπεχόμενοι τῶν βιωφελῶν ἔργων, ὡς ἐπίπαν εἰς βδελυρὰ πολλὰ καὶ ἀδιαφορίας ἐκπεσχολίζονται. Διὰ τοῦτο δὲ ἀταξίας εἶπε. Πῶς; διὰ τοῦτο ὃ ἀργεῖ, καὶ καλῶς ἐκβαίνει τῆς παρὰ τοῦ διδασκάλου τεθείσης αὐτῷ τάξεως. Ἐπιφέρει οὖν·

" χ. ἐ.

Καὶ μὴ κατὰ τὴν παράδοσιν ἣν παρέλαβον παρ' ἡμῶν.] Ἣν δηλονότι τῶν ἔργων ὑμῖν παρέδωκα, τύπος γενόμενος ὑμῖν. καθὼς γὰρ ἡ τοιαύτη παράδοσις.

Dominus dirigat corda vestra: hoc est, rectè venire faciat, & non aberrare. Multa enim sunt quæ à recto charitatis calle abducunt, ut pecunia, facultates, vana gloria, afflictio, tentationes. Hæc enim, aliáque multa, non sinunt nos ad dilectionem Dei rectà accedere, diligeréque ipsum perinde ac necessarium est. Illud verò, *Ad patientiam Christi*, vel sic intelliges, ut sustineamus & nos, quemadmodum ille sustinuit: vel ut cum patientia expectemus Christum, & non desperemus, sed firmiter credamus, quòd quæ promiserit, completurus sit. Præterea, patientiæ mentionem faciens, afflictiones innuit. Charitati autem Dei adjunxit patientiam: hoc enim est diligere Deum, propter ipsum patienti animo esse, & non contristari. Per *Dominum* autem, hîc Spiritum intellige, perinde ac Magnus annotavit Basilius.

6 *Præcipimus autem vobis, fratres, in nomine Domini nostri Jesu Christi.*] Non semel indicavimus Paulum severiorem institutionem appellare præceptum. Nunc itaque formidabiliorem adhortationem faciens, Non nos præcipimus, inquit, sed Christus. Quæ enim ego dico, ille profectò dicit. Nam ut ociosi essemus, nusquam ille præcepit.

Ut subtrahatis vos ab omni fratre inordinatè ambulante.] Hoc est, ut separemini à quovis inordinatè, hoc est, ociosè vivente, sive dives, sive pauper, sive sanctus fuerit. Qui enim ab utilibus operibus abstinent, in dicacitatem plerumque & scurrilitatem præcipites aguntur. Hæc autem inordinata sunt. Quomodo? propter hoc ipsum, quòd nihil agat, & quia ordinem à præceptore positum excedat. Infert igitur.

Et non secundùm traditionem quam acceperunt à nobis.] Quam per opera vobis tradidi, exemplar vobis factus: propriè enim traditio est hujusmodi.

7 *Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos, quoniam non inordinatè nos gessimus apud vos, neque gratìs panem manducavimus ab aliquo.*] *Non inordinatè nos gessimus*, id est, non fuimus ociosi. Inordinationem enim, ocium nominat, ut suprà : atque ita sanè se res habet : Nam Deus posuit hominem ad laborem, artúsque ad hoc effinxit : quocirca qui ociosus est, ab ordine suo defecit. Observa autem, quomodo *gratìs edere*, hoc ipsum vocavit, ab illis alimoniam sumere. Atqui non gratìs suppeditabatur, prædicabat enim. Est autem dignus operarius alimento suo.

8 *Verùm in labore & fatigatione nocte & die operantes.*] Vide exaggerationes. Nos verò nisi vel ipsi Deo præferamur ab iis qui aliquid à nobis didicere, ægro animo ferimus, œu maximâ injuriâ affecti.

Ne quem vestrùm gravaremus.] Gravamen propriè est, ab invitis accipere. Nunc autem hoc dicit, quòd pauperes fuerint Thessalonicenses.

9 *Non quòd non habemus potestatem, sed ut nos ipsos formam daremus vobis ad imitandum nos.*] Erat enim ei facultas ociandi, quia majori opere occupatus esset, prædicationis nempe ministerio, atque ut aleretur à discipulis : attamen præ liberalitate quadam operabatur, seque ipsum & eos qui secum erant, enutriebat, ut illud ipsum discipulos etiam doceret.

10 *Nam cùm essemus apud vos, hoc præcipiebamus vobis : quòd si quis non vult operari, neque manducet.*] Πρὸς ὑμᾶς, id est, apud vos, vel vobiscum. In priori sanè epistola clementiùs & mansuetiùs de his differüit, hîc verò austeriùs agit. Si enim ipse nocte ac die operabatur, nulla licèt illi necessitas incumberet, multo magis alios oportebat hoc facere.

11 *Audimus enim inter vos quosdam obambulantes inordinatè, nihil operantes, sed curiosè agentes.*] Cùm enim mens

7 Αὐτοὶ γὰρ οἴδατε πῶς δεῖ μιμεῖσθαι ἡμᾶς, ὅτι οὐκ ἠτακτήσαμεν ἐν ὑμῖν, οὐδὲ δωρεὰν ἄρτον ἐφάγομεν παρά τινος.] Οὐκ ἠτακτήσαμεν, τουτέστιν, οὐκ ἠργήσαμεν. Ἀταξίαν γὰρ τὴν ἀργίαν ὀνομάζει, ὡς καὶ ἀνωτέρω· καὶ ἔστως ἔχει. ὁ γὰρ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον ἐργάζεσθαι, καὶ τὰ μέλη πρὸς τοῦτο " διέπλασεν. ὥστε ὁ ἀργὸν ἐκλέλοιπε τὴν τάξιν. Ὅρα δὲ πῶς, δωρεὰν φαγεῖν, ἐκάλεσε τὸ παρ' αὐτῶν προφῆναι. Καίτοι οὐκ ἦν δωρεὰν, ἐκήρυττε γάρ. ἄξιος γὰρ ὁ ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ. " χ. διεπλ. λαστεν.

8 Ἀλλ' ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ νύκτα καὶ ἡμέραν ἐργαζόμενοι.] Ὅρα πάλιν ὑπόπτους. Ἡμᾶς δὲ ἐὰν μὴ τοῦ Θεοῦ προτιμῶμεν παρὰ τῶν " διδαξάντων τι ὑφ' ἡμῶν, δυσχεραίνομεν, ὡς τὰ μέγιστα ἀδικούμενοι. " χ. μαλ. διδαχ. τινὶ πν. ἡ.

Πρὸς δὲ μή τινα βαρῆσαί τινα ὑμῶν.] Κυρίως μὲν βάρος ἐστὶ τὸ παρ' ἀκόντων λαβεῖν. Νυνὶ δὲ τοῦτο λέγει, διότι πένητες ἦσαν.

9 Οὐχ ὅτι οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν, ἀλλ' ἵνα ἑαυτοὺς τύπον δῶμεν ὑμῖν εἰς τὸ μιμεῖσθαι ἡμᾶς.] Εἶχε γὰρ ἐξουσίαν ἀργεῖν, ἅτε μείζονι ἔργῳ ἠσχολημένος, τῷ κηρύγματι, καὶ τρέφεσθαι παρὰ τῶν μαθητευομένων· ὅμως οὐκ φιλοτιμίας εἵνεκα ἐποιεῖτο, καὶ ἑαυτὸν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ διέτρεφεν, ὡς καὶ τοὺς μαθητὰς τοῦτο παιδεύσῃ.

10 Καὶ γὰρ ὅτε ἦμεν πρὸς ὑμᾶς, τοῦτο παρηγγέλλομεν ὑμῖν, ὅτι εἴτις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω.] Παρὰ ὑμᾶς, αὐτὴ τῇ, παρ' ὑμῖν, μεθ' ὑμῶν. Ἐν μὲν οὖν τῇ προτέρᾳ ἐπιστολῇ πραοτέρως καὶ τυπωδεστέρως διελέχθη, ἐνταῦθα δὲ αὐστηρότερον. Εἰ γὰρ αὐτὸς καὶ νύκτα καὶ ἡμέραν εἰργάζετο, καίτοι μηδεμίαν ἔχων ἀνάγκην, πολλῷ μᾶλλον τοὺς ἄλλους ἐχρῆν τοῦτο ποιεῖν.

11 Ἀκούομεν γάρ τινας περιπατοῦντας ἐν ὑμῖν ἀτάκτως, μηδὲν ἐργαζομένους, ἀλλὰ περιεργαζομένους.] Ἐπειδὴ γὰρ ὁ

ὁ νῶς ἡμῶν ἀφκίντος ὅστιν, ἀνάγκη, ὅταν
"χ. ἐξ. μέν. βύλησιν ἔργον μὴ " μεταχειρίζῃ), τὰ ἄχρηστα μεπίναι, ὡς ἂν ἀνώτερω εἴρηται, καὶ περιεργάζεσθαι τὰ ἑτέρων βίως, καὶ τοῦτο εἰς κακοηθείας, ἀργολογίας, ὑποκρισίας σκώπτειν. Ἐργάζεσθαι οὖν δεῖ τὰ δεξιὰ τῶν χερῶν ἔργα· "ᾧ γὰρ
"χ. ἐλ. ἐλεεσύνη δεῖ τὸν δυνάμενον καὶ ἀργεῖν τα. Ἀλλ' εὔχομαί, φησι, καὶ νηστεύω. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἔργον χερῶν, ἄλλως τε δυνάσαι μὲν τοῦτο ποιεῖν ἔτι καὶ ἐργάζεσθαι. ἐπεὶ οὖν τοῦτο δεκτικός, ὡς ἄρτιος κατακρίνῃ. Καὶ πῶς, φασιν, ὁ διδάσκων οὐκ ἀνάγκαζε ἐργάζεσθαι; ὅτι τοῖς μείζονα ἐργασίαν καὶ δυσχερεστέραν μεταχειρίζεται, ἥτις καὶ ἐμποδίζει αὐτὸν πρὸς τὸ τῶν χερῶν ἐργασίαν· σοὶ γὰρ ἰδιωτεύοντι οὐδὲν τοιοῦτον. Ὥστε ἀμαρτάνεις τὸ ἔργον ἀμελῶν.

12 Τοῖς δὲ τοιούτοις παραγγέλλομεν καὶ παρακαλοῦμεν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,] Ἐπειδὴ καθήψατο, εἰπών, Παραγγέλλομεν, περισώτερον πάλιν ποιεῖ τὸν λόγον, καί φησι, Παρακαλοῦμεν. Φοβερωτέρα οὖν ἡ παράκλησις, καὶ ἀξιοπιστοτέρα.

Ἵνα μετὰ ἡσυχίας ἐργαζόμενοι, τὸν ἑαυτῶν ἄρτον ἐσθίωσιν.] Ἀμφότερα ἀπαιτεῖ, ὡς μὲν ἀπαχθοῦσας, τὸ ἡσυχάζειν· ὡς δὲ ἀργοὺς, τὸ ἐργάζεσθαι, ἵνα ἐσθίωσι τὸν ἑαυτῶν ἄρτον, μὴ τὸν ἀλλότριον. οὐ γὰρ δεῖ αὐτοὺς ἀποβλέπειν εἰς ἀλλων χεῖρας.

13 Ὑμεῖς δέ, ἀδελφοὶ, μὴ ἐκκακήσητε καλοποιοῦντες.] Ὁρᾷς πῶς σφόδρα κατεκλάσθη τὰ πατρικὰ σπλάγχνα, σφόδρα αὐτοὺς ἐλέησε. Στέλλεσθε μόν, φησιν, ἀπ' αὐτῶν καὶ χωρίζεσθε· μὴ μόν τοιγε ἐάσητε λιμῷ διαφθαρῆναι. Τί οὖν ἂν ῥᾳθύμων ἔχοιμι ὄπως ἐγὼ τρέφω αὐτὸν, ὅτι μόνῃ ἀργῶν; ἀρκεῖ σοι δὲ στέλλεσθαι ἀπ' αὐτοῦ, καὶ μὴ μεταδιδόναι αὐτῷ παῤῥησίας, ἐνδεικνύων ὅτι ὀργίζῃ. ἐὰν δὲ μηδὲ οὕτως διορθῶται, ἀλλὰ σὺ μὴ ἐκκακήσῃς, φησι, καλοποιῶν αὐτόν.

14 Εἰ δέ τις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ

nostra semper mobilis sit, necesse est, ut quum utilia non aggrediatur, inutilia capessat, ut suprà dictum est, adeóque de aliorum vitis curiosè inquirere, & hinc ad obtrectationes, ociosos sermones, atque scurrilitatem deferri. Operari igitur oportet opera manibus: neque enim eleemosyna est impartienda bene valenti, qui laborare potest, atque ociatur. At oro, inquit, & jejuno. Atqui istud non est opus manuum, præsertim cùm & hæc præstare possis, atque interim operari. Quia itaque istud aspernaris, tanquam ociosus condemnaris. At, quare, inquiunt, is qui docet, non cogitur operari? Quia difficilius opus aggreditur, quod impedit ipsum à manuum operatione. Tibi autem privatim vitam agenti, nihil hujusmodi incumbit. Peccas itaque, si laborem negligas.

12 *Iis autem qui ejusmodi sunt, præcipimus, & obtestamur per Dominum nostrum Jesum Christum,*] Quia severiùs eos invaserat, dicens, *Præcipimus vobis*; rursus blandiorem facit sermonem, *Obsecramus*, inquiens. Atque hoc pacto formidabilior est, & plus ponderis habet ejus exhortatio.

Ut cum quiete operantes, suum ipsorum panem manducent.] Utrumque exigit, tum ut inordinatè se gerentes sint quieti, tum ut ociosi laborent, quò edant panem suum ipsorum, non alienum: non enim ad alienas manus respicere oportet.

13 *Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes.*] Animadverte quàm subitò paterna viscera sint confracta; statim eorum misertus est. Segregemini ab ipsis, inquit, atque separemini, veruntamen ne fame eos interire sinatis. At quid si ille confidens quòd ego alam ipsum, in ocio perduret? Satis est tibi ab eo divelli, & nihil fiduciæ impertiri ei, ostendens te ei irasci. At si neque hac ratione corrigatur, tu tamen interea ne cesses illi benefacere.

14 *Quòd si quis non obedit verbo nostro,*

per epistolam hunc notate.] Quidam λόγῳ ἡμῶν, per *n* legerunt, unde & sic intellexerunt: Si quis autem mei Pauli verbo non obediat, per hanc Epistolam veluti loquenti, hunc notate, atque habete veluti segregatum. Divus autem Ioannes Chrysostomus legit, ὑμῶν, per *υ*. sicque intelligendum hunc locum nobis ostendit: Si quis non morem gerit vobis, dicentibus ad ipsum quæ per epistolam hanc meam didicistis.

Et ne commisceamini cum illo, ut confundatur.] Viden' quæ sit utilitas eum separari? nempe ut pudore afficiatur. Si enim vel simpliciter accipere, pudore dignum; quanto magis, si post segregationem exhiberent? Magna enim quondam pœna videbatur segregatio: sed hodiè minus habet ponderis. Si enim simpliciter ab otioso segregari oportebat, quanto magis ab aliis?

15 *Et nolite quasi inimicum existimare, sed admonete ut fratrem.*] Perinde ac cùm suprà dixisset, *Qui non operatur, neque manducet*, metuit ne tales fame pereant, ideóque intulit, *Vos autem nolite deficere benefacientes:* hunc ad modum & nunc dicens, *Ne commisceamini*, metuit ne hoc ipsum eum omnino desperantem à fraternitate excinderet. Propterea addidit, *Nolite quasi inimicum existimare, sed admonete ut fratrem:* & postquam eleemosynam dederis, injunxit ut admoneas, non ut exprobres, ut & animo & corpore beneficium in illum conferatur. Qui fratrem admonet, non publicè traducit injuriam, sed privatim hoc facit, idque cum mansuetudine. Doleat nobis, inquit, non quia otioso impertimus, sed quia trãsgreditur legem Dei, ac veluti pro ægroto lugeamus. Audiant itaque qui non solùm non impertiunt aliquid, verumetiam contumeliâ afficiunt, atque lapidibus petunt. Propter te pauperie affligitur, ut tu per clementiam tuam, quam illi exhibes, vulnera tua curare possis: tu verò eum qui tuî causâ

ὑμῶν, ἀφὰ τ ὀπτιςολῆς τ̃ύτον σημεῖωδε.] Τινὲς μὲ, ϕ̃ λόγῳ ἡμῶν, ἀνέγνωϕ, ἀφὰ τ̃ῦ η. ὅθεν κ᾽ ὕτως ἐνόησεμ· Εἰ δέ τις ὐχ ὑπακούϕ τ̃ῷ λόγῳ ἐμοῦ τ̃ῦ Παύλου, ϕ̃ ἀφὰ τ ὀπτιςολῆς ταύτης οἱονεὶ λαλοῦντι, τ̃ύτον σημεῖωδε, & ἔχετε ὡς ἀφωρισμένον. Ο δ᾽ μακάριος Ιωάννης, ὑμῶν, ἀνέγνω, ἀφὰ τ̃ῦ υ. καὶ ἔδωκεν ἡμῖν νοῆσι, Οτι " Εἰπὼν ἀπέχει ὑμῖν, λέγουσι τοῖς αὐτὸν ἀ ἀφὰ τ ἐμῆς ὀπτιςολῆς ταύτης ἐμάθετε. " κ. οἱ λ. πε.

Καὶ μὴ συναναμίγνυδε αὐτῷ, ἵνα ἐντραπῇ.] Ορᾷς τίς ἡ ὠφέλεια τ̃ῆ τ̃ῦ αὐτὸν ἀφωρισμένον; Τ ἐντραπῆναι. Εἰ γὰρ καὶ τ ἁπλῶς λαμβάνειν αἰσχύνης ἄξιον, πόσῳ μᾶλλον ὅτε καὶ μ τ̃ῦ τελεῖδαι πρέχοιεν; Μεγάλη γὰρ κόλασις ὁ ἀφορισμὸς ἐδόκει πάλαι· ἀλλ᾽ ὐχὶ νυνί. Εἰ γὰρ τ̃ῦ ἁπλῶς ἐργαζομένους χωρίζεδαι ἔδει, πόσῳ μᾶλλον τ̃ῶν ἄλλων;

15 Καὶ μὴ ὡς ἐχθρὸν ἡγεῖδε, ἀλλὰ νουθετεῖτε ὡς ἀδελφόν.] Ωσπερ ἄνω εἰπών, ὅτι ὁ μὴ ἐργαζόμενος μηδὲ ἐσθιέτω, ἔδεισε μήπως λιμῷ ἀπόλωνται οἱ τοιῦτοι, καὶ ἐπήγαγε, Ὑμεῖς δ᾽ μὴ ἐγκακήσητε καλοποιοῦντες· ὕτω νυνὶ εἰπών, Μὴ συναναμίγνυδε, ἐφοβήθη, μὴ τ̃ῦτο αὐτὸν ἐκκόψῃ αὐτὸν πάντῃ τ̃ῆς ἀδελφότητος ἀπογνόντα. ἀφὸ κ᾽ ἐπήγαγε, Μὴ ὡς ἐχθρὸν ἡγεῖδε, ἀλλὰ νουθετεῖτε ὡς ἀδελφόν· κ᾽ μ τ̃ῦ δοῦναι νουθετεῖν παρεσκεύαζεν, ὅτι οὐδὲν ὄφελος, ὡς δῶ καὶ ψυχῇ καὶ σώματι διεργετῆται. Ο ἀδελφὸν νουθετῶν, ὄχι ἐκπομπεύει τιὼ ὄνειδος, ἀλλ᾽ ἰδίᾳ τ̃ῦτο ποιεῖ καὶ μ τ̃ῦ παρρησίας. Αλγῶμεν, φησιν, ὐχ ὅτι διδόαμεν ἐργαζομένοις, ἀλλ᾽ ὅτι παραβαίνει τ νόμον τ̃ῦ Θεῦ, καὶ ὡς ὑπὲ νοσοῦντι πενθῶμεν. Ακουέτωσαν οἱ μόνον διδόντες, ἀλλὰ καὶ παρρυθμίζοντες, καὶ λίθους βάλλοντες. Διὰ σε πένε), ἵνα σὺ ἔχῃς θεραπεῦσαι τὰ τραύματά σου ἀφὰ τ εἰς αὐτὸν φιλανθρωπίας, καὶ σὺ τ ἀφὰ σε πε-

νόμενον

νόμων ἀπελαύνῃς; ποσης αἰαχροδηοίας ἔμπα;

16 Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης δώῃ ὑμῖν τὴν εἰρήνην διαπαντὸς ἐν παντὶ τρόπῳ.] Παντα χοῦ μὴ τὰς ἐπιφαινούσας τὰς θύρας πήγνυσιν, ὥσπερ τινὰς σφραγίδας καὶ σημαντρα τῶν ἀποτιθησαυρισμένων ὀπτηρίας τὰς θύρας. Καὶ ἐνταῦθα οὖν ὅπερ εἰκὸς μάχας γίνεσθαι ἀπὸ τῶν τυχόντων ἀφορμῶν, τῶν μὲν ἀφορίζομένων τραχυτέρων γινομένων, τῶν δὲ ἐχόντων οὐκέτι τοῖς τοιούτοις διδόντων θύρας εὐθυμούμενος, εἰκότως εἰρήνην αὐτοῖς ἐπεύχεται, καὶ διαπαντός. τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ ζητούμενον, ὥστε ἀεὶ ἔχειν αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ τρόπῳ, ὥστε μηδαμόθεν ἔχειν φιλονεικίας πρόφασιν, μήτε ἀπὸ λόγου, μήτε ἀπὸ ἔργου. οὕτω γὰρ, φησιν, ὁ χαλεπῶς καὶ χείνως βιωτεύσετε. οὕτω γὰρ συμβαίνει τοῖς τὸ κατορθοῦν ἀβουλήτους, ὡς τὸ εἰρηναῖον καὶ ἀπροσκοπον, καὶ τὸ μὴ μετ' ἀπειθείας δοκεῖν ἐπιτιμᾶν.

"χ. ἐχ ἁπᾶς.

O Κύριος μετὰ πάντων ὑμῶν.] Τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἐπηγγείλατο· Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας. Εἰ δ' ἔστ' εἰπεῖν, φησὶ, μεθ' ὑμῶν πάντων, τῶν τε ἐργαζομένων δηλαδὴ, καὶ τῶν μὴ τοιούτων, πάντα τοῖς ἀγαθὰ ἔσται. Τοῖς τε γὰρ ἐργαζομένοις ἰάσεται, καὶ τοὺς ἐργαζομένους ὑπομενεῖ.

17 O ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου.] Ἀσπασμὸν καλεῖ τὴν ὑπογραφὴν, δεικνὺς ὅτι ὅτε ἀσπάζεσθαι ἔδει, μετὰ κέρδους πνευματικοῦ τὸ προσφιλὲς ἐκεῖνο καὶ φιλικὸς· ἀλλ' οὐκ ἁπλῶς φιλίας σύμβολον.

O ἔστι σημεῖον ἐν πάσῃ ἐπιστολῇ· οὕτω γράφω.] Ἵνα μὴ προσποιῶνταί τινες ἀπατεώνων, (τοῦτο γὰρ, ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, ἐποίουν πολλοὶ) ἐγὼ, φησιν, ὑπογράφω τῇ ἐμῇ χειρί. Ἐν πάσῃ δὲ ἐπιστολῇ, τῇ ἴσως πεμφθησομένῃ πρὸς ὑμᾶς, ἢ καὶ ἁπλῶς, ἐν πάσῃ, τῇ πρὸς ὁτινασοῦν ἐπιστολῇ.

18 Η χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.] Καὶ ἤρξατο ἀπὸ τῆς χάριτος, καὶ πάλιν εἰς χάριν τελευτᾷ. Ἐν ἀρχῇ μὲν γὰρ ἔλεγεν, Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη· ἐνταῦθα δὲ, Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

inops est, repellis? Qualis sunt ista stupiditatis?

16 *Ipse verò Deus pacis det vobis pacem semper omni modo.*] Ubique post exhortationes precationem ponit, veluti sigilla quædam & obsignationes repositarum rerum orationes adjiciens. Hîc igitur, quia verisimile erat pugnas oriri ab hujusmodi occasionibus, cùm ii qui separantur, asperiores redduntur, opulentioréque non alacriter istiusmodi viris impertiunt, haud immeritò pacem eis exoptat, eamque semper. Hoc enim est quod quærit, ut semper ipsam habeant, atque adeò *omni modo*, ut nulla ex parte contentionis eis occasio relinquatur, neque ex verbo, neque ex opere. Sic enim fiet, inquit, ut citra difficultatem illos ad rectiorem vitam revocetis. Nihil enim tam utile ad perficiendum ea quæ volumus, quàm pacificum esse, necnon turbatione vacare, neque ex odio videri quenquam objurgare.

Dominus cum omnibus vobis.] Hoc enim Dominus promisit: *Ecce, ego vobiscum sum omnibus diebus.* Si iste, inquit, cum omnibus vobis fuerit, tam ociosis scilicet, quàm non ociosis, omnia bona contingent: ociosis enim medebitur, & operantes firmabit. Mat. 28. 20.

17 *Salutatio meâ manu Pauli.*] Salutationem appellat orationem, indicans quòd cùm salutare conveniebat, non sine lucro spirituali & oratione ea res esset, & non simpliciter amicitiæ symbolum.

Quod est signum in omni epistola, ita scribo.] Ne depraventur epistolæ meæ à quibusdam impostoribus (hoc enim, perinde ac in principio diximus, faciebant plerique) Ego, inquit, subsigno meâ manu. *In omni* autem *Epistola*, quæ fortasse ad vos mittenda est: vel simpliciter, *In omni*, ad quoscunque etiam missa fuerit.

18 *Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen.*] Et à gratia orsus est, & in gratiam rursus finit

nit Epiſtolam, utrinque veluti magnis munimentis firmans quæ dicuntur, cùm fundamenta firma tutáque ponens, tum finem firmum adducens. Si enim gratia vobiſcum fuerit, quæ à principio ſervavit nos, omnes infirmitates veſtras prætermittet: hoc enim eſt gratiæ. Erit autem, ſi eam non expellitis. Gratia pias mentes incolit, ſimplicitatem & fraternam dilectionem habentes. Faxit itaque ut nos ejuſmodi mentibus imbuti, fraternam dilectionem demonſtrantes, & errantes fortaſſe, tanquam fratres commonefacientes, omnibúſque modis ipſorum correctionem cum pace efficientes, à gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti cuſtodiamur, qui aſſumpſit nos, perduxítque ad Patrem in Spiritu ſancto: quem decet omnis gloria, honor, & adoratio, nunc & ſemper, & in ſecula ſeculorum. Amen.

Εἰς πλὴ χάειν ἀποτηβυτᾷ πλὴ ἐπιστολὴν, ἑκατέρωθεν ὥσπερ μεγάλοις τείχοις ἀσφαλίζόμενος τὰ λεγόμενα, ἐ θεμελίους ἀσφαλεῖς πήξας, καὶ τέλος ἐπάγων ἀσφαλές. Ἐὰν γὰρ ἡ χάρις ἡ μεθ' ὑμῶν ἡ ἀπ' ἀρχῆς σώσασα ἡμᾶς, πάσας τὰς ἀσθενείας ὑμῶν προόψεται. τοῦτο γὰρ χάριτος. ἔσται δὲ, ἐὰν μὴ ταύτην διώξητε. Ἡ χάρις βιῶναι ποιμαίνει ψυχὰς εὐοικεῖ, ἁπλότητα καὶ φιλαδελφίαν ἐχούσας. Γένοιτο τοιαύτας ἐ ἡμεῖς τὰς ψυχὰς ἔχοντες, καὶ φιλαδελφίαν ἐπιδεικνύμενοι, καὶ τοὺς παρασφαλλομένους τυχὸν, ὡς ἀδελφοὺς νουθετοῦντες, καὶ πᾶσι τρόποις τὴν αὐτῶν διόρθωσιν μετὰ τοῦ πρὸς αὐτοὺς εἰρήνης κατεργαζόμενοι, ἀπὸ τῆς χάριτος φρουρηθείημεν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃν προσελαβόμεθα ἡμᾶς, καὶ προσαγαγόντος τῷ Πατρὶ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι· ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΘΕΟΦΥ-

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ
ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI
BVLGARIÆ ARCHIEPISCOPI
EPISTOLÆ PRIMÆ DIVI PAULI AD TIMOTHEUM EXPOSITIO.

Ὑπόθεσις τῆς πρὸς Τιμόθεον πρώτης ἐπιστολῆς.

Ὢν δὲ Παύλου μαθητὴς ὁ Τιμόθεος ἰῶ, καὶ ἔντιμος ἦν βιβλίοις, καὶ ᾧ Παύλῳ προσκεκτημένως, ὥστε καὶ περιτμηθῆναι ὑπ' αὐτοῦ ἐλέᾳ δι' οἰκονομίαν, καὶ ταῦτα τῶν ἄλλων τὴν περιτομὴν ἀποκηρυσσόντων, καὶ Πέτρου ἢ αὐτῷ δι' αὐτὸν ἀντιστάντος περὶ αὐτῆς. Καὶ Παῦλος ἢ αὐτὸς πολλαχοῦ μαρτυρεῖ τῷ ἀνδρὶ τούτῳ πολλὴν ἢ ἀρετήν. τούτῳ γράφει νῦν περὶ πολλῶν ἀναγκαίων. Ζητήσαι δ' ἄν τις, τί δήποτε οὔτε Σίλᾳ, οὔτε ἢ Κλήμεντι, οὔτε Λουκᾶ, οὔτε ἄλλῳ τινὶ τῶν συνόν-

Argumentum primæ Epistolæ ad Timotheum.

Pauli discipulis Timotheus erat, atque adeò probatus, & adjunctus Paulo, ut ab eo circumcidi elegerit per dispensationem, cùm tamen ille aliis circumcisionem prohiberet, ipsique Petro hujus causâ restitisset. Insuper ipse Paulus plerisque in locis viro huic magnæ virtutis testimonium perhibet. Isti nunc de variis rebus necessariis scribit. Quærat autem hîc quispiam, quare neque Silæ, neque Clementi, neque Lucæ, nec alii cuipiam eorum qui cum ipso erant, quum multi

multi eſſent, ſcribat, ſed Timotheo, Titóque ſolis? Poteſt igitur reſponderi, quòd illos ſecum circumduxerit, iſtis autem Eccleſias commiſerit. Conſentaneum itaque erat hos ſcriptis admonere, & quæ agenda eſſent explicare. Si autem quæras, cur non hos priùs in omni ſapientia divina perfectos reddidiſſet, ac tum docendi muneri præficeret; ſed poſtquam eis docendi munus commiſerit, rurſum illis ſcribat ac perficiat? Diſcas primùm quidem, quòd nemo perfectus ſit, etiamſi doctor fuerit, ſed & ipſe in multis opus habeat inſtitutione atque ductu à perfectioribus; maximè verò in Eccleſia jam recèns conſtituta haud facile erat, ut Epiſcopum per omnia ipſis verbis ipſe informaret. Deinde, obſerva per univerſam Epiſtolam hanc, quòd non ſit talis ad Timotheum inſtitutio, qualis ad diſcipulos eſſe ſolet, ſed qualis præceptori convenit.

των αὐτῷ, πολλῶν ὄντων, γράφῃ, ἀλλὰ Τιμοθέῳ καὶ Τίτῳ μόνοις; Καὶ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι ἐκείνους μὲν μᾶλλον ἑαυτῷ ἔτι περιῆγε· τούτοις δὲ ἐκκλησίας ἐνεχείρισεν. ἔδει οὖν τούτους διὰ γραφῶν προδιδαχθῆναι, καὶ τὰ πρακτέα ἐξηγεῖσθαι. Εἰ δὲ ζητοίης, ἵνα δήποτε μὴ πρότερον ἐτελείωσε τούτους ἐν πάσῃ τῇ θείᾳ σοφίᾳ, καὶ τότε εἰς τὸ διδάσκειν κατέστησεν, ἀλλ' ἐξ ὑστέρας αὖθις τὸ διδασκαλεῖον, πάλιν γράφῃ καὶ καταρτίζῃ; μάθε πρῶτον μέν, ὅτι οὐδεὶς τέλειος, κἂν διδάσκαλος καταστῇ, ἀλλὰ καὶ δεῖται ἐν πολλοῖς οἰκονομίας ἀπὸ τῶν τελειοτέρων· ἄλλως τε καὶ τῆς ἐκκλησίας ἄρτι συνισταμένης, καὶ ῥᾴδιον οὐ τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτὸν σχεῖν πάντα αὐτὸν τῷ λόγῳ αὐτῆς ἀπαρτίζοντα. Ἔπειτα, σκόπει καὶ πάσης τῆς ὑποτολῆς, ὅτι οὐ τοιαύτη ἐστὶν ἡ πρὸς τὸν Τιμόθεον διδασκαλία, οἵα ἡ πρὸς τοὺς μαθητάς, ἀλλ' οἵα διδασκάλῳ πρέπει.

χ. εἰσαγαγεῖν.
χ. ζητοῖεν.
χ. καὶ δὴ.

THEOPHY-

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS IN PRIMAM EPISTOLAM AD TIMOTHEUM.

ΚΕΦ. α.

Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατ' ἐπιταγὴν Θεοῦ Σωτῆρος ἡμῶν.] Ἐπειδὴ μέλλει νομοθετεῖν τῷ Τιμοθέῳ, ἀξιόπιστον τὸν λόγον ποιῶν, ἑαυτὸν ἀπόστολον ἀναγκαίως. ὁ γὰρ ἐμαυτοῦ, φησι, "φθέγξομαι, ἀλλὰ τὰ τοῦ ἀποστείλαντος. ὥστε ὅρα μὴ παρακούσῃς. Ἐπεὶ δὲ μέγα ἦν τὸ τῆς ἀποστολῆς ἀξίωμα, ἵνα μὴ δόξῃ ἀλαζονεύεσθαι, ἐπήγαγε, κατ' ἐπιταγὴν Θεοῦ. Οὐκ αὐτὸς, *φησιν, ἥρπασα τοῦτο, ἀλλ' ἀναγκαίτατόν μοι χρέος ὄντι, καὶ ἐπίταγμα πληροῦντι δεσποτικόν. τὸ γὰρ, "κλητὸς, ὃ, κατ' ἐπιταγὴν, ἐνεργέστερόν ὅστι. Καὶ μοι δοκεῖ ὁ Πατὴρ ἐπιτάξας φάναι αὐτῷ, ἀλλ' ὁ Χριστός· Εἰς ἔθνη γὰρ, φησι, μακρὰν ἐγὼ ἀποστελῶ σε. καὶ αὖθις· Καίσαρι δεῖ σε παραστῆναι. Καὶ, Τὸ Πνεῦμά μοι, "Ἀφορίσατέ μοι τὸν Παῦλον. Ἀλλ' ὅμως τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, καὶ Πατρὸς ἐστὶ φησιν. Ἄκουε γὰρ καὶ τῶν ἑξῆς.

Καὶ Κυρίου Ἰησοῦ, τῆς ἐλπίδος ἡμῶν.] Ὁρᾷς πῶς "κοινὴ ἡ ἐπιταγή; Ὅρα δὲ πῶς ὁ μὲν Δαβὶδ περὶ τοῦ Πατρὸς λέγει· Ἡ ἐλπὶς πάντων τῶν περάτων τῆς γῆς. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Παῦλος ἀλλαχοῦ, Ὅτι ἠλπίσαμεν ὅτι Θεῷ ζῶντι. νυνὶ δὲ ὁ Υἱὸς λέγεται ἐλπὶς ἡμῶν. οὕτω πάντα κοινὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Εὐκαίρως δὲ καὶ ἐπώνυμα ταῦτα τέθεικε, Σωτῆρος, καὶ, τῆς ἐλπίδος. ὅτε γὰρ ὁ διδάσκαλος

CAP. I.

PAulus Apoſtolus Jeſu Chriſti, juxta mandatum Dei ſervatoris noſtri.] Quia legem eſt laturus Timotheo, ſermonem fide dignum faciens, ſeipſum Apoſtolum prædicat. Non enim mea, inquit, loquar, ſed verba ejus cujus ſum legatus. quare vide ne ſis inobediens. Quia verò ingens erat Apoſtoli dignitas, ne videatur arrogans oſtentator, adjicit, *Juxta mandatum Dei.* Non ipſe, inquit, functionem hanc mihi arrogavi, verùm inevitabile debitum mihi incumbit, ac herile mandatum impleo. Iſtud enim, *Secundùm mandatum*, efficacius eſt illo, *Vocatus.* Atqui Pater nuſquam ei videtur mandâſſe, ſed Chriſtus. *Ad gentes*, inquit, *longinquas mitttam te :* & rurſus : *Cæſari oportet te ſiſti. Et, Tum Spiritus, Segregate mihi Paulum :* attamen quæ Filii ſunt & Spiritûs, Patris eſſe dicit. Audi enim quæ ſequuntur. Act. 22. 21. Act. 27. 27. Act. 13. 2.

Et Domini Jeſu ſpei noſtræ.] Viden' commune eſſe mandatum ? Animadverte autem quomodo & David de Patre dicat : *Spes omnium finium terræ.* Quinetiam & iſte ipſe Paulus alio in loco dicit, *Speravimus in Deum viventem* : nunc autem Filius dicitur ſpes noſtra : ſic omnia tam Patris quàm Filii ſunt communia. Opportunè autem hæc cognomina poſuit, *ſervatoris* & *ſpei.* Quandoquidem enim Pſal. 64. 6. 1 Tim. 4. 10.

præceptor

præceptor ipſe multis colluctetur difficultatibus (univerſum enim bellum in ipſum convertitur) quaſi eo occumbente, etiam qui ſub eo ſunt faciliùs cadant, juxta illud:
Zach. 13 7. *Percutiam paſtorem, & diſpergentur oves:* Non oportet, inquit, ſuccumbere animo: ſervatorem enim habemus, non hominem, ſed Deum ipſum & Patrem, qui citò nos à periculis liberabit: Et ſi ab his ſtatim ſervati non fuerimus, meliora tamen ſperare oportet: ſpes enim noſtra, quæ pudefieri non poteſt, Chriſtus eſt. His enim duabus de cauſis, pericula toleramus, vel quòd celeriter ex iis conſervamur, vel quia bona ſpe alimur.

2 *Timotheo genuino filio in fide.*] Hoc eſt, per fidem mihi genito. Nam præpoſitio, *In*, valet, *per*: perinde ac alio in
1 Cor. 4. 15. loco dicit: *Per Evangelium vos genui.* Laudans autem eum, Non filius tantùm es, inquit, ſed & genuinus. Genuinum autem ideo dicit, quòd Timotheus præ cæteris ipſi ſimillimus erat, & quia ipſum Paulus genuinâ charitate proſequebatur. Sapientiſſimè autem poſuit, *In fide*, quò magis Timotheum ad hanc incitet. Si enim in principio tantam exhibuiſſet fidem, ut propter hanc & Pauli filius diceretur & germanus: multo magis nunc eâ armatum eſſe oportet, & non animum deſpondere, neque turbari. Hoc enim fidei munus eſt, nempe, de futuris confidere.

Gratia, miſericordia, pax.] Nuſquam in aliis Epiſtolis poſuit *miſericordiam*, ſed hîc tantùm, ex magno paterno affectu majora filio exoptans; utpote metuens ei, ejuſque nomine tremens, cui & de ſtomacho præcipiebat: atque etiam quòd præceptores majore miſericordiâ opus habeant.

A Deo Patre noſtro, & Domino Jeſu Chriſto Domino noſtro.] Rurſus hîc eſt conſolatio. Si enim Deus ſit pater noſter, veluti liberorum noſtrî curam gerit: itaque & miſerebitur noſtrî, gratiámque da-

διδάσκαλος πολλοῖς παλαίῃ ταῖς δυσχερείαις· πᾶς γὰρ ὁ πόλεμος ἐπ' αὐτὸν φέρεται· ὡς αὐ τούτου πεσόντος, διαχέεσθαι καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν πίπτοντας, καὶ τό· Παπάξω τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα· δεῖ γάρ, φησι, καταπίπτειν· σωτῆρα γὰρ ἔχομεν, οὐκ ἄνθρωπον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, ὃς ταχέως ἡμᾶς ἀπαλλάξει τῶν κινδύνων· κἂν μὴ ταχέως σωθῶμεν ἀπὸ τούτων, ἐλπίζειν γε χρὴ τὰ χρηστότερα. ἡ γὰρ ἐλπὶς ἡμῶν ἀκαταίσχυντός ἐστιν ὁ Χριστός. Διὰ γὰρ τούτοις φέρομεν τοὺς κινδύνους, ἢ ταχέως ἀπ' αὐτῶν σωζόμενοι, ἢ ἐλπίσι χρηστοῖς τρεφόμενοι.

2 Τιμοθέῳ γνησίῳ τέκνῳ ἐν πίστει.] Τοῦτέστι, διὰ τῆς πίστεως γνωσθέντι μοι. Ὃ γὰρ, ἐν, διὰ, ἐστίν· ὥσπερ καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· Διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. Ἐγκωμιάζων δὲ αὐτὸν, φησὶ τέκνον, οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ γνήσιον. Γνήσιον δὲ αὐτὸν λέγει, καὶ ὅτι Τιμόθεος τῷ περὶ αὐτὸν ἔσωζεν ὁμοιότητα μάλιστα τοὺς λοιποὺς, καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ Παῦλος, αὐτὸν γνησίως ἠγάπα. Σοφώτατα δὲ ἔθηκε τὸ, ἐν πίστει, ἵνα ὅτι πλέον ἀναλείψῃ τὸν Τιμόθεον πρὸς Ταύτην. Εἰ γὰρ ἐν ἀρχῇ τοσαύτην ἐνεδείξατο πίστιν, ὥστε διὰ ταύτης καὶ Παύλου υἱὸς γνήσιος γεγονέναι καὶ γνήσιος, πολλῷ μᾶλλον νῦν ταύτην ὡπλίσθαι δεῖ, καὶ μὴ καταπίπτειν, μηδὲ θορυβεῖσθαι. τοῦτο γὰρ πίστεως, τὸ θαρρεῖν περὶ τῶν μελλόντων.

Χάρις, ἔλεος, εἰρήνη.] Οὐδαμοῦ τῶν ἄλλων ἐπιστολῶν ἔθηκε τὸν ἔλεον, ἀλλ' ἐνταῦθα μόνον, ἀπὸ πολλῆς φιλοστοργίας πλείονα ἐπαγόμενος τῷ παιδὶ, ἅτε διδοικὼς ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τρέμων· ὥστε καὶ περὶ τοῦ στομάχου ἐπέστειλεν. ἅμα δὲ καὶ ὅτι πλείονος οἱ διδάσκαλοι δέονται τοῦ ἐλέους.

Ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.] Πάλιν ἐνταῦθα οἰκονομία. Εἰ γὰρ πατὴρ ἡμῶν ὁ Θεὸς, ὡς τέκνων κήδεται· οἰκτιρεῖ καὶ ἐλεήσει, καὶ χάριν δώσει, ὥστε πᾶσιν ἡμᾶς

ἡμᾶς κεχαρισμένους ἔχῃ, καὶ εἰρωνίαν ἄγαν ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν.

3 Καθὼς παρεκάλεσά σε προσμεῖναι ἐν Ἐφέσῳ, πορευόμενος εἰς Μακεδονίαν.] Ὅρα τὸ ἐπιεικὲς, πῶς οὐ διδασκάλου, ἀλλ' ἱκέτου κέχρηται φωνῇ. Οὐ γὰρ εἶπεν, ἐπέταξα, ἀλλὰ, παρεκάλεσα. Πρὸς γὰρ τοὺς ἡμετέρους μαθητὰς οὕτω διακεῖσθαι χρή· πρὸς δὲ τοὺς διεφθαρμένους καὶ τοὺς μὴ γνησίους, ἕτερος. Παρακαλῶ δὲ τοῦτον προσμεῖναι ἐν Ἐφέσῳ. οὐ γὰρ ἤρκει ἡ ἐπιστολὴ, ἣν ἐπέστειλεν αὐτοῖς Παῦλος. πρὸς τὰ γράμματα γὰρ καταφρονητικώτερον ἔχουσιν οἱ ἄνθρωποι. Ἴσως δὲ καὶ πρὸ τῆς ἐπιστολῆς τοῦτο ἦν. Ζητεῖται δὲ, εἰ νῦν ἐπίδρυσεν ἐκεῖ τὸν Τιμόθεον; καὶ ἔοικε τοῦτο. Φησὶ γὰρ ἑξῆς·

Ἵνα παραγγείλῃς τισὶ μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν.] Οὐκ εἶπεν, ἵνα παρακαλέσῃς, ἀλλ', ἵνα παραγγείλῃς, ὅπερ αὐστηρότερόν ἐστιν. Οὐκ εἶπε δὲ τούτοις ὀνόμασι, ἵνα μὴ ἀναισχυντοτέροις ἐργάσηται τοὺς ἐλέγχοις. Ἑτεροδιδασκαλεῖν δὲ, τὸ ἑτέρας διδασκαλίας προσάγειν. Ἦσαν γὰρ πολλοὶ ἐξ Ἰουδαίων ψευδαπόστολοι, ὀπτὶ τὸν νόμον ἕλκοντες, ἔρωτι δόξης, καὶ τοῦ θέλειν καλεῖσθαι διδάσκαλοι.

4 Μηδὲ προσέχειν μύθοις.] Μύθους, οὐ τὸν νόμον φησὶν, ἀλλὰ τὰς παραπήσεις, καὶ τὰ παρακεχαραγμένα δόγματα.

Καὶ γενεαλογίαις ἀπεράντοις.] Πάππους γὰρ καὶ προπάππους ἀπαριθμοῦνται, ἵνα δόξαν ἰσοτιμίας ἔχωσιν. Ἀπεράντους δὲ, ἢ τοὺς εἰς τοὺς ἄνω χρόνους ἀναβαινούσας, ἢ τοὺς πέρας οὐδὲν ἐχούσας χρήσιμον, ἢ δυσεύρετον, ἀλλὰ δυσπερινόητους καὶ πολυτρόπους. Εἰκὸς δὲ καὶ Ἕλληνας αὐτὸν ἐνταῦθα αἰνίττεσθαι. οἱ γὰρ μῦθοι τούτων εἰσὶ, καὶ αἱ γενεαλογίαι, ὡς τοὺς θεοὺς αὐτῶν καταλεγόντων.

Αἵτινες ζητήσεις παρέχουσι μᾶλλον ἢ οἰκονομίαν Θεοῦ τὴν ἐν πίστει.] Τοῦτέστιν, ὃ μὲν Θεὸς οἰκονόμησε πίστει δέχεσθαι πάντα· ὅτοι δὲ ζητήσεις εἰσάγοντες,

bit, ut omnibus nos grati ſimus, ac pacem habeamus cum hoſtibus.

3 *Sicut rogavi te ut remaneres Epheſi, cùm irem in Macedoniam.*] Vide manſuetudinem ejus, quemadmodum non doctoris, ſed ſupplicis voce uſus ſit. Non enim dixit, Mandavi: ſed, *Rogavi*. Erga noſtros enim diſcipulos eo nos affectu imbutos eſſe oportet: ad perditos autem & non genuinos, ſecus. Rogat autem hunc ut remaneret Epheſi. Non enim ſufficiebat Epiſtola quam ipſis ſcripſerat Paulus: literis enim minus curæ adhibere ſolent homines. Fortaſſe autem & hoc contigit priuſquam eis Epiſtolam ſcriberet. Quæritur autem an nunc Timotheum illic Epiſcopum conſtituerat. Quod quidem veriſimile eſt. Nam deinceps dicit;

Ut denunciares quibuſdam ne aliter docerent.] Non dixit, ut rogares, ſed, *ut denuncies*, quod auſterius eſt. Non expreſſit autem hos nominatim, ne reprehenſione impudentiores faciat. Aliter autem docere, eſt alia præcepta ſubintroducere. Fuerunt enim multi ex Judæis Pſeudapoſtoli, legi inclinantes præ gloriæ cupiditate, & quòd cuperent ſalutari doctores ac præceptores.

4 *Neque intenderent fabulis.*] Fabulas, non legem dicit, ſed obſervationes & prava dogmata.

Et genealogiis interminatis.] Avos enim & proavos enumerabant, ut hiſtoriæ gloriam ſibi vindicarent. *Infinitis* autem, vel quòd ad priora tempora conſcenderent, vel quia nullum finem utilem, aut intellectu facilem haberent, ſed quæ difficulter comprehendi poſſent, & quæ variæ & intricatæ eſſent. Veriſimile eſt autem Græcos ipſum hîc notare. Illorum enim fabulæ, & genealogiæ ſunt, quibus deos ſuos recenſent.

Quæ quæſtiones præſtant magis quàm ædificationem Dei quæ eſt in fide.] Hoc eſt, Deus quidem ordinavit omnia fide ſuſcipienda fore; iſti verò quæſtiones ſuas ſubintroducentes,

" πολυπλοκίας.

dicentes, Dei ordinem dissolvunt. Vel quia Deus magna nobis donare voluit, ineffabilem etiam dispensationem circa nos exhibuit. Hanc igitur bonitatis ipsius dispensationem fides quidem recipit, genealogiæ verò nequaquam. Quæstiones enim subintroduxerunt, nempe, Quomodo possit hoc fieri? Quomodo credamus de futuris? Quæstio itaque fidem ejicit. Quare
Mat 7. 7. itaque Dominus dixit, *Quærite, & invenietis?*
Ioan 5 39. & rursus, *Scrutamini scripturas?* At, *Quærite*, quidem de oratione dixit, & ardenti desiderio: *Scrutamini*, verò, ut exactam illarum rationem addiscamus, probéque teneamus eas, ut ita tandem à petitione & inquisitione desistamus.

5 *Finis autem præcepti est charitas ex corde puro.*] Si præcipias, inquit, non aliter docere, hoc perficies, nempe charitatem. Quòd si hanc inseruëris, omne perversum dogma peribit. Antea enim cùm non esset dilectio, invidia erat: ex hâc dominatûs cupiditas; ex hac porrò docendi ambitio nascebatur, indéque hæreses suboriebantur: nunc autem non sic. Charitatem autem syncerâm postulat, non eam tantùm quæ in verbis est, verùm quæ ex corde, eóque puro, non fuco & hypocrisi adumbrato: quæ ex affectu & condolentia constet atque promanet.

Et conscientia bona, & fide non ficta.] Quia prædones prædones etiam diligunt: at enim isthuc non est ex conscientia bona, sed ex prava; neque ex fide non fictâ. Qui enim syncerè in Deum credit, non sustinet unquam à vera charitate excidere: siquidem ea omnes complectitur & fovet. Latro autem prætereuntes occidit: unde colligere poteris, eum qui charitate caret, neque fidelem esse.

6 *De quibus quidem aberrantes, conversi sunt ad vaniloquium.*] Ἀστοχῆσι, de jaculatoribus dicitur, qui sine arte sagittas emittunt. Hîc itaque, inquit, opus erat arte, ut rectà collimarent, neque à scopo aberrarent. At enim nonnulli & à fide & χοντες, λύσεσι τὴν τῦ Θεοῦ οἰκονομίαν. Ἡ ὅτι μεγάλα "ἡμῖν δωρᾶσθαι ἠθέλησεν ὁ Θεὸς, καὶ ἄῤῥητον οἰκονομίαν "περὶ ἡμᾶς ἐπεδείξατο. Ταύτην τοίνυν τὴν τῦ ἀγαθότητος αὐτῦ οἰκονομίαν ἡ πίστις μὲν παραδέχεται, αἱ δὲ γενεαλογίαι οὐδαμῶς. Ζητήσεις γὰρ "παρέσπειρον. Πῶς ἔσται τοῦτο γένοιτο; Πῶς πιστεύσομεν τοῖς τὰ μέλλοντα; ἡ ζήτησις τούτων ἐκβάλλει τὴν πίστιν. Πῶς οὖν ὁ Κύριος εἶπε, Ζητεῖτε καὶ εὑρήσετε; καὶ αὖθις, Ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς. Τὸ μὲν, ζητεῖτε, περὶ αἰτήσεως λέγει, καὶ πόθου σφοδροῦ. Τὸ δὲ, ἐρευνᾶτε, τοῦτ' ἔστιν, ὥστε τὴν "ἀκρίβειαν αὐτῶν καταμαθεῖν, καὶ εἰδέναι αὐτὰς καὶ παύσασθαι αἰτήσεως ἤτοι ζητήσεως.

"χ. ἀλλὰ δοῦναι χάριν μαθεῖν, καὶ εἰδέναι αὐτὰ, καὶ παύσασθαι τῆ ζητήσει.

5 Τὸ τέλος δὲ τῆ παραγγελίας ἐστὶν ἀγάπη ἐκ καθαρᾶς καρδίας.] Ἐὰν παραγγέλλῃς, φησὶ, μὴ ἑτεροδιδασκαλῆν, τοῦτο κατορθώσεις, τὴν ἀγάπην. ἐκεῖ δὲ ταύτην ἐμφυτεύσῃς, πολὺ δόγμα διεστραμμένον οἰχήσει. πρότερον μὲν γὰρ οὐκ ἦσαν ἀγάπης, φθόνος ἦν· ἐκ τούτου δὲ φιλαρχία· ἐκ δὲ ταύτης, τὸ θέλειν διδάσκειν· καὶ ἐνεῦθεν αἱ αἱρέσεις· νῦν δὲ οὐκ ὄντως. Ἀγάπην δὲ ἁπαιτεῖ τὴν εἰλικρινῆ, τὴν οὐ μέχρι ῥημάτων, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ καρδίας, καὶ ταύτης καθαρᾶς καὶ μὴ τῇ ὑποκρίσει σκιαζομένης, "ἀλλὰ τοῦ ἐκ συνηθείας καὶ "χ. τῆ. τῦ συμπαθεῖν συνισαμένου.

Καὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς, καὶ πίστεως ἀνυποκρίτου.] Ἐπεὶ καὶ λῃσταὶ λῃστὰς φιλοῦσιν, ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο "ἐκ συνειδήσεως "χ. ἀπὸ. ἀγαθῆς, ἀλλ' ἀπὸ φαύλης, οὐδὲ ἐκ πίστεως ἀνυποκρίτου. Ὁ γὰρ πιστεύων εἰλικρινῶς εἰς Θεὸν, οὐκ ἀπέρχεται ποτὲ τῆς ἀληθοῦς ἀγάπης "ἐκπεσών· ἐκείνη μὲν γὰρ "χ. διεκπεσών. πάντας περιπτύσσεται. ὁ δὲ λῃστὴς τοὺς παριόντας φονεύει. Καὶ ἐνταῦθα δὲ συλλογίσῃ, ὅτι ὁ μηδὲ τὴν ἀγάπην ἔχων, πόθεν πιστὸς ἔσται.

6 Ὧν τινες ἀστοχήσαντες, ἐξετράπησαν εἰς ματαιολογίαν.] Τὸ, ἀστοχῆσι, ἀντὶ τῦ ἐξιόντων ἀτέχνως λέγει. Καὶ ἐνταῦθα δῆλον, φησὶ, τέχνης μὲν ἔδει, ὥστε κατ' εὐθείαν "βάλλειν, καὶ "χ. λείπ. μὴ ἔξω τῦ σκοπεῖν. Ἀλλά τινες ἀστοχήσαντες

σθμ τ τε ἀγάπης καὶ τ πίστεως, ἃ δὴ τοῦτο ὀξεπέπεσθμ εἰς ματαιολογίθμ. καὶ πῶς, ἐπάγ.

7 Θέλοντες εἶ) νομοδιδάσκαλοι,] Τυτέσι, φιλαρχίθμ νοσοιῶντες καὶ δοξομανίθμ. Οὐκ ἀῤ ἦσθμ τοιῦτοι, εἰ ὧν ἀγάπιν εἶχον καὶ πίσιν.

Μὴ νοοιῶντες μήτε ἃ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται.] Ἐνταῦθ διαβάλλ αὐτοὺς ὡς μὴ εἰδότας τ τοῦ νόμου σκοπὸν, μηδὲ τ καιρὸν μέχρι ὅτου κύριος ἦν. Οὐκοῦν " εἰ ὄξ ἀγνοίας, ἀκατάκριτοί εἰσιν. Οὐδαμῶς· ἀπὸ γὰ φιλαρχίας ἡ ἄγνοια, καὶ ἀπὸ τ τὴν ἀγάπιν μὴ κατέχειν. Θέλοντες γάρ, φησιν, εἶ) νομοθέται καὶ νομοδιδάσκαλοι, ἀγνοοῦσιν. ὥστε τῆς ἀγνοίας αὐτοὶ ἑαυτοῖς εἰσιν αἴτιοι. Περὶ ὅτων ὃ διαβεβαιοῦνται; ἴσως περὶ τῶν καθαρσίων καὶ τῶν ἄλλων σωματικῶν παρατηρήσεων.

" χ. οἱ.

8 Οἴδαμθμ ὃ ὅτι καλὸς ὁ νόμος, ἐάν τις αὐτῷ νομίμως χρῆται.] Τυτέσιν, ἐάν τις μὴ μόνον ὀξηγῆται αὐτὸν διὰ ῥημάτων, ἀλλὰ ἃ διὰ τῶν ἔργων τελῶν. Ὁ γὰ τὰ τοῦ νόμου διδάσκων μὲ, μὴ ποιῶν δὲ, ἀνόμως κέχρηται τῷ νόμῳ. Ἡ καὶ ἑτέρως, νομίμως χρῆται τῷ νόμῳ ὁ δι' αὐτοῦ εἰς Χριστὸν ποδηγούμενος. Ὁ νόμος γὰ μὴ ἰσχύων ποδηγῆσαι, ἵνα δικαιώσαι, παιδαγωγεῖ " ὅτι Χριστὸν, καὶ τοῦτο σκοπὸς αὐτῷ. Ὥστε τῷ νόμῳ χρᾶται νομίμως, τυτέσιν, ὡς αὐτὸς ὁ νόμος κελεύει, ὃς τ Χριστὸν παιδαγωγὸν τοῦ νόμου.

" χ. εἰς.

9 Εἰδὼς τοῦτο, ὅτι δικαίῳ νόμος οὐ κεῖται.] Διότι οὐ βούλεται ὁ παῖς μαθεῖν ἀπ' αὐτοῦ. οἶδε γὰ τοῦτο, καὶ οὐδὲ κόλασιν δέδοικε. Δίκαιον δὲ νῦν ὀνόμασε, τ κατορθωκότα τὴν ἀρετήν· ὃς οὐ διὰ τ φόβον τοῦ νόμου, ἀλλὰ δι' αὐτὸ τὸ καλὸν τήν τε πονηρίαν μισεῖ, καὶ τ ἀρετὴν περιπύεται, καὶ μείζονα τοῦ νόμου κατορθοῖ, μὴ ἀξιῶν αὐτὸν παιδοτριβῆ ἔχειν, μάστιγας αὐτῷ ἐπιφερόμενον· ἀλλ' αὐθρεφόν τι φέρειν, ἃ τὰ

" χαλάζη.

à charitate aberrârunt, & propterea deflexerunt ad vaniloquium. Quomodo autem id contigerit, ſubdit.

7 *Volentes eſſe legis doctores,*] Hoc eſt, languentes dominatûs amore, gloriæq; cupiditate inſanientes. Non enim tales fuiſſent, ſi dilectionem habuiſſent & fidem.

Non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant.] Hîc reprehendit eos, tanquam ignorent qui ſit ſcopus legis, & ad quod uſque tempus authoritatem ſuam retineret. Si itaque ex ignorantia peccârunt, non merentur condemnationem. Haudquaquam: nam à cupiditate regnandi ignorantia proveniebat, & quia charitatem non retinebant. Volentes enim eſſe, inquit, legiſlatores, legiſque doctores, ignorant: proinde ignorantiæ iſtius ipſi ſibi ſunt authores. De quibus autem affirmant? Fortaſſe de purificationibus cæteríſque corporalibus obſervationibus.

8 *Scimus autem quòd bona ſit lex, ſi quis eâ legitimè utatur.* Hoc eſt, Si quis eam non ſolùm per verba explicet, ſed per opera etiam perficiat. Nam qui docet quæ legis ſunt, nec facit interim, illegitimè uſus eſt lege. Aut aliter, legitimè utitur lege, qui per eam ad Chriſtum ducitur. Lex enim cùm non poſſit nos ducere rectè, ſeu juſtificare, ad Chriſtum nos remittit, atque hic eſt ipſi ſcopus. Quocirca lege utitur legitimè, hoc eſt, quemadmodum ipſa lex jubet, qui Chriſtum legi præfert.

9 *Sciens hoc, quòd juſto non eſt lex poſita.*] Quia non expectat ut ab ea diſcat quid faciendum ſit: hoc enim novit, nec ſupplicium metuit. Juſtum autem hic intellige, qui virtutem perficit: qui non metu legis, ſed propter ipſam honeſtatem & malitiam odit, & virtutem complectitur, ac majora quàm lex poſtulet, tranſigit, indignè ferens eam inſtitutricem habere, quæ ſibi flagra admoveat: ſed virilem virtutem ſpirans, puerilia tranſcendit, per-

inde ac medicus vulnera habenti aut ægrotanti paratus est, non valenti probè: ac frenum inordinatè se gerenti & inobedienti equo, non obtemperanti & mansueto necessarium est.

Sed injustis & inobedientibus, impiis, & peccatoribus, [sceleratis & contaminatis] patricidis & matricidis, homicidis. 10 *Fornicatoribus, masculorum concubitoribus, plagiariis, mendacibus, perjuris.*] Speciatim peccata explicat, ut legis præfecturam pudori esse persuadeat. Hæc autem omnia Judæi fuerunt. Qui enim frequenter idola adorabant, qui liberos suos dæmonibus immolabant, qui Mosem lapidibus petebant, quorum manus sanguine plenæ erant, nónne hi impii & homicidæ? Aliáque omnia revera in ipsis invenies, si historias perlustres. Propterea igitur data est illis lex, ut hujusmodi vitia comprimat: quod & alio in loco dicit: *Lex prævaricationis gratiâ lata est.* Justis autem, quia ad transgressiones non declinant, lex non est necessaria. Gal. 3. 19.

Et si quid aliud sanæ doctrinæ adversatur.] Etsi quæ commemorata erant, satis certè fuerant, attamen per perilepsin generatim dixit, *Et si quid aliud.* Ostendit autem hîc, quòd ex corruptis dogmatis hujusmodi affectiones aditum accipiant: sanæ enim doctrinæ hæc omnia sunt contraria.

11 *Secundùm Evangelium gloriæ beati Dei.*] Hanc ad rationem construe: Sanæ doctrinæ, quæ est secundùm Evangelium. Gloriæ autem ipsum Evangelium appellat, propter eos qui ob persecutiones pudefiebant, & propter Christi passionem; commonstrans ipsam Christi passionem & persecutiones esse gloriam & splendorem: vel quòd præbeant futuram gloriam. Etiamsi enim præsentia, inquit, ignominiam habeant; futura tamen, gloriam: atque hanc nobis annunciat Evangelium: omne enim Evangelium futurorum est, non præsentium. Vel gloriam cultum Dei

παιδικὰ ἐμφαίνων. ὥσπερ δὲ ὁ ἰατρὸς τῷ τραύματα ἔχοντι καὶ τῷ νοσοῦντι ἡτοίμασται, ὁ τῷ ὑγιαίνοντι· καὶ ὁ χαλινὸς τῷ ἀτακτοῦντι ἵππῳ, οὐχὶ τῷ βελτίονι.

Ἀνόμοις δὲ καὶ ἀνυποτάκτοις, ἀσεβέσι καὶ ἁμαρτωλοῖς, [*] πατραλῴαις δὲ μητραλῴαις, ἀνδροφόνοις, 10 πόρνοις, ἀρσενοκοίταις, ἀνδραποδισταῖς, ψεύσταις, ἐπιόρκοις.] Επεξέρχεται καὶ εἶδος τὰ ἁμαρτήματα, ἵνα πείσῃ ἐπαισχυνθῆναι τὴν τῆς νόμου ὑποτασσόμενον. Ταῦτα δὲ πάντα ἦσαν Ιουδαῖοι. Οἱ γὰρ συνεχῶς εἰδώλοις προσκυνοῦντες, οἱ τὰ τέκνα τοῖς δαίμοσι θύοντες, οἱ τὸν Μωσῆν λιθάζοντες, ὧν αἱ χεῖρες αἵματος πλήρεις, οὐκ ἀσεβεῖς καὶ ἀνδροφόνοι; Καὶ ἄλλα δὲ πάντα εὑρήσεις αὐτοὺς ὄντας, εἰ καὶ ἱστορίας ἐπιλέξοις. Διὰ τοῦτο τίνων ἐδόθη αὐτοῖς ὁ νόμος, ἵνα ταύτας τὰς κακίας διαπείλῃ. ὅ καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· Ο νόμος παραβάσεων χάριν προσετέθη· τοῖς δὲ δικαίοις, ἅτε μὴ πρὸς παραβάσεις ῥέπουσιν, ὁ νόμος οὐκ ἀναγκαῖος.

Καὶ εἴτι ἕτερον τῇ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ ἀντίκειται.] Καίτοι καὶ τὰ εἰρημένα ἱκανὰ ἦν, ἀλλ' ὅμως καὶ κατ' ἐπιλῆψιν εἶπε καθολικῶς, καὶ εἴτι ἕτερον. δείκνυσι δὲ σαφῶς, ὅτι ἀπὸ διεφθαρμένων δογμάτων τὰ τοιαῦτα πάθη λαμβάνει τὴν πρόοδον. τῇ γὰρ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ τοῦτα πάντα ἀντίκειται.

11 Κατὰ τὸ εὐαγγέλιον τῆς δόξης τοῦ μακαρίου Θεοῦ.] Οὕτω συνταξον· * τῇ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ, τῇ οὔσῃ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον. Δόξης δὲ αὐτὸ καλεῖ, διὰ τοὺς αἰσχυνομένους ὅτι τοῖς διωγμοῖς, καὶ ὅτι τῷ πάθει τοῦ Χριστοῦ, δεικνύων ὅτι δόξα ἐστὶ * καὶ τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ, καὶ οἱ διωγμοί· ἢ δὲ δόξαν τοῦτο προξενεῖ τὸν μέλλοντα δόξαν. Εἰ γὰρ καὶ τὰ παρόντα, φησὶν, αἰσχύνην ἔχει, ἀλλὰ δὲ τὰ μέλλοντα δόξαν. καὶ οὕτω εὐαγγελίζεται ἡμῖν τὸ εὐαγγέλιον· πᾶν γὰρ εὐαγγέλιον μελλόντων ἐστὶν, οὐ παρόντων. Η δὲ τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ φησιν,

* In codicibus impressis interseruntur hic, ἀνοσίοις καὶ βεβήλοις. absunt à tribus Mss. necnon à Chrysost.

* τοῦτο.

* Χριστοῦ.

φησιν, ἰδοὺ ὃ θαγγέλιον ἡμῖν ἐξηγεῖται.

Ο ἐπιστεύθην ἐγώ.] Ἐγὼ, οὐχ οἱ ψευδαπόστολοι· ὃ γὰρ τούτων θαγγέλιον, αἰσχύνης ἐστὶν, οὐ δόξης.

" χ. ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ.

12 Χάριν ἔχω τῷ "ἐνδυναμοῦντί με ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.] Ἐπειδὴ εἶπεν, ὃ ἐπιστεύθην ἐγὼ, ἵνα μὴ δόξῃ κομπάζειν, ὅτι τὸ Θεοῦ ὅλον ἀνάγει, καὶ φησιν, ὅτι ἐκείνῳ χάρις τῷ δόντι δυνάμιν εἰς ὃ ὅλως ἰσχύσαι ἀνα-

" χ. πλησχύοντα.

δέξασθαι "ὃ ζωὴν φορτίον. Τὸ γὰρ καθ' ἡμέραν τοῖς καθημερινοῖς θανάτοις ἵστασθαι, οὐκ ἀνθρωπίνης δυνάμεως ἴδιον. τοῦτο ἀληθοῦς ταπεινοφροσύνης· ὃ ἡ ἡμετέρα, ταπεινορρημοσύνη, οὐ ταπεινοφροσύνη.

Ὅτι πιστόν με ἡγήσατο, θέμενος εἰς διακονίαν.] Ἵνα μήτις τῶν ἀπίστων εἴπῃ, ὅτι εἰ ὃ πᾶν τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, καὶ οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς εἰσφέρει, τί δήποτε Παῦλον μὲν τοιοῦτον εἰργάσατο, τὸν δὲ Ἰούδαν οὐκέτι; ταύτῃ διαιρεῖ τὴν ἀντίθεσιν, καὶ φησιν, ὅτι οὐχ ἁπλῶς πάντως ἐνεδυνάμωσέ με, οὐδὲ ἀκρίτως, ἀλλὰ δόξαι πιστὸς. καὶ οὐδὲ πάντως εἶπεν, ἀλλ', ὅτι πιστόν με ἡγήσατο, πάλιν συσκιάζων ὃ ἐαυτῷ κατόρθωμα. Οὐ λέγω γάρ, φησιν, ὅτι ἄμεμπτος πιστὸς, ἀλλ' ἐκεῖνος με ἡγήσατο τοιοῦτον. Πόθεν τοῦτο δῆλον; ἀπὸ τοῦ θέσθαι με εἰς διακονίαν. Πῶς γὰρ ἂν ἔθετό με, εἰ μὴ ὑπιτηδειότητα εἶδεν ἐν ἐμοί; Οὕτω καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις οἰκονόμοι χάριν οἴδασι τοῖς κυρίοις αὐτῶν, τὸ πιστευθῆναι τὴν οἰκονομίαν, καὶ σημεῖον τοῦτο τὴν τοῦ πιστοτέρους τῶν ἄλλων δοκεῖν. Καὶ ὁ Θεὸς ὃ περὶ αὐτοῦ φησιν, Ὅτι σκεῦός ἐκλογῆς μού ἐστι τοῦ βαστάσαι ὃ ὄνομά μου. Ἦν μὲν οὖν ὑπιτήδειος εἰς ὃ βαστάσαι· ἔλαβε δὲ δύναμιν παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὥστε καὶ ὃ ἔργον τελεῖν. Ὁ γὰρ βαστάζων μεγέθη ὃ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ὃ μέγα, ὥστε ἐγκαθεῖναι αὐτὸ ψυχαῖς διὰ τοῦ κηρύγματος, πολλῆς ἰσχύος δεῖται. βαστάζει δὲ τοῦτο, ὁ

" πάντως ἀξίως αὐτοῦ.

"πάντως ἀξίως αὐτοῦ καὶ φρονῶν καὶ λέγων καὶ πράττων· ὡς ὅταν μὴ τοιοῦτος, οὐ

appellat, quem Evangelium nobis præmonstrat.

Quod creditum est mihi.] Mihi, inquit, non pseudapostolis: horum enim Evangelium, est ignominiæ, non gloriæ.

12 *Gratiam habeo ei qui me confortavit in Christo Jesu Domino nostro.*] Quia dixerat, *Quod mihi creditum est*, ne videatur ideo gloriari, ad Deum totum refert. Illi, inquiens, gratia debetur, qui vires mihi dedit ut tale onus susci pere valeam: adversùs enim quotidianas mortes consistere, non erat humanæ potentiæ. Hæc est vera humilitas: nostra verò humilitas, in verbis, non in affectu mentis consistit.

Quia fidelem me existimavit, ponens in ministerio.] Ne quis ex incredulis dicat, Si totum Dei est, & nihil à nobis affertur, cúrnam Paulum talem fecit, Judam verò non item? hanc objectionem diluit, inquiens: Non simpliciter roboravit me, neque citra judicium, sed quia inventus sum fidelis. Neque sic tamen locutus est, verùm, *quia fidelem me putavit*, suam ipsius virtutem rursus contegens: Non enim assero, inquit, me fuisse fidelem, verùm ille me talem existimavit. Unde hoc perspicuum? ex eo quòd me posuit in ministerio: quomodo enim me posuisset, nisi aptitudinem in me vidisset? Hanc ad rationem in familiis œconomi gratias agunt dominis, quòd sibi crediderint ædium administrationem, atque hoc pro indicio accipiunt, quòd aliis fideliores habentur. Insuper Deus etiam ipse de eo dicit, *Quoniam vas electionis mihi est, ut portet nomen meum.* Erat igitur idoneus ut portaret: accepit autem virtutem à Deo, ut opus isthuc perficeret. Qui enim gestaturus est magnum Christi nomen, ut ipsum infigat animis credentium per prædicationem, non exiguo robore indiget. Gestat autem ipsum, quisquis omnia illo dignè & cogitat, & dicit, & facit: quemadmodum is qui hujusmodi non fuerit, haudquaquam etiam

Act. 9. 15.

geſtat: quî enim, cùm neque Chriſtum omnino in ſeſe habeat? Tum in cæteris itaq; fidelis erat Paulus, tum quatenus nihil herilium bonorum ſibi vendicabat, ſed potiùs quæ ſua erant, Domino referebat acce-
1 Cor. 15. 10. pta. *Laboravi enim*, inquit, *omnibus aliis abundantiùs: non ego autem, ſed gratia*: ac multa id genus alia.

13 *Qui priùs blaſphemus fui, & perſecutor, & contumelioſus.*] Expende hîc quomodo extollat miſericordiam Dei, vitam ſuam anteactam enarrans. Porrò, ubi de Judæis diſputat omni condemnatione dignis, nihil tale ad eos refert, de ſeipſo autem talia recenſet: Non ſolùm blaſphemus, inquit, eram ipſe, neque ad me uſque ipſum ſtatuebam malitiam: ſed etiam alios volentes piè vivere, perſequebar: nec ſimpliciter, ſed contumeliosè & violenter rem ipſam peragens.

Sed miſericordiam conſecutus ſum, quia ignorans feci in incredulitate.] Oſtendit ſeipſum ſupplicio dignum: talibus enim miſericordia ſolet obtingere. Quam verò ob cauſam reliquorum Judæorum non miſertum erat? Quoniam non ex ignoran-
Ioan. 12. 42. 43. tia peccaverunt, ſed valde ſcientes. *Plerique enim*, inquit, *ex Phariſæis credebant quidem, attamen non confitebantur: gloriam enim hominum magis dilexerunt, quàm gloriam Dei.* Et Chriſtus, *Quomodo poteſtis*, Ioan. 5. 44. inquit, *credere, cùm gloriam ab hominibus accipiatis?* Quin & ipſi Judæi dicebant, Ioan. 12. 19. *Videtis quòd nihil proficitis, ecce mundus poſt ipſum abit.* Ubique enim eos regnandi libido vexabat ac turbabat. Ac rurſus Luc. 5. 21. dixerunt iſti, *Nemo poteſt remittere peccata, niſi ſolus Deus.* Statim autem Jeſus fecit hoc, quod dixerunt ſignum eſſe Dei. Quomodo igitur non crediderunt? nunquid hæc ignorantiæ ſunt peccata? Fortaſſe Act. 22. autem quiſpiam dixerit: Ubi igitur Paulus tum erat? ad pedes Gamalielis, non commixtus turbis. Gamaliel enim homo erat privata ſua curans. Quomodo igitur poſteà Paulus in carcerem conjicie-

βασάζῃ. Πῶς γὰρ, ὃς οὐδὲ ἔχῃ ὅλως ἐν ἑαυτῷ τὸ Χριστόν; Τάτε οὖν ἄλλα πιστὸς ἦν ὁ Παῦλος, καὶ καθὸ οὐδὲν ἐσφετερίζετο τῶν διαφορῶν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ τὰ ἑαυτῷ τῷ δεσπότῃ ἀνέπεμπε. Ἐκπιασά, φησι, περισσοτέρως πάντων· οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλὰ ἡ χάρις. καὶ πολλὰ ἄλλα τοιαῦτα. *χ. κεφ. ιε.*

13 Τὸν πρότερον ὄντα βλάσφημον, καὶ διώκτην, καὶ ὑβριστήν.] Ὅρα πῶς ἐπαίρει τὸ ἔλεον τοῦ Θεοῦ, ἐξηγούμενος τὸν πρότερον αὐτοῦ βίον. Καὶ ὅτε μὲν πρὸς Ἰουδαίων ἐλεγχόμενος, τὰ πάσης κατηγορίας ἀξίων, οὐδὲν αὐτοῖς τοιοῦτον ὑπονοήσει, πρὸς ἑαυτὸν δὲ τοιαῦτα καταλέγει· Οὐ μόνον, φησὶ, βλάσφημος ἦμην αὐτὸς, οὐδὲ μέχρις ἐμαυτοῦ ἴστων τὴν κακίαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς βουλομένους εὐσεβεῖν ἐδίωκον. Ἦν δὲ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ ὑβριστικώτερον ἀποχαρακτηρίζων ἑαυτὸν πρότερον.

Ἀλλὰ ἠλεήθην, ὅτι ἀγνοῶν ἐποίησα ἐν ἀπιστίᾳ.] Δείκνυσιν ἑαυτὸν συμφορᾶς ἄξιον. ὁ γὰρ ἔλεος ὑπὲρ τοὺς τοιούτους γίνεται. Τίνος οὖν ἕνεκεν οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι οὐκ ἠλεήθησαν; ὅτι οὐκ ἐξ ἀγνοίας ἡμάρτανον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα εἰδότες. Πολλοὶ γάρ, φησιν, ἐκ τῶν Φαρισαίων ἐπίστευον μὲν, οὐχ ὡμολόγουν δέ· ἠγάπησαν γὰρ τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων μᾶλλον ἢ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. καὶ ὁ Χριστὸς, Πῶς δύνασθε, φησι, πιστεῦσαι, δόξαν παρὰ ἀνθρώπων λαμβάνοντες; Καὶ αὖθις δὲ οἱ Ἰουδαῖοι ἔλεγον· Θεᾶσθε ὅτι οὐκ ὠφελεῖτε οὐδέν, ἴδε ὁ κόσμος ὀπίσω αὐτοῦ ἀπῆλθε. πάντα γὰρ αὐτοῖς ὁ τῆς φιλαρχίας πάθος ἐσκότιζε. Καὶ πάλιν αὖτοὶ ἔλεγον, Οτι οὐδεὶς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας, εἰ μὴ μόνος ὁ Θεός. Καὶ εὐθέως ὁ Ἰησοῦς ἐποίησε τοῦτο, ὅπερ ἔφασαν εἶναι σημεῖον Θεοῦ. Πῶς οὖν οὐκ ἠπιστεύσαμεν; ἆρα ἀγνοίας ταῦτα; Ἴσως δέ τις ἐρεῖ, ποῦ οὖν Παῦλος ἦν τότε; ὑπὸ τοὺς πόδας Γαμαλιὴλ, καὶ τοῖς ὄχλοις ἀναμεμιγμένος· ὁ γὰρ Γαμαλιὴλ ἰδιώτευε τῶν ἀνθρώπων ἐκεῖνος. Πῶς οὖν μετὰ ταῦτα ὁ Παῦλος ἐφυλάκιζεν;

λάκιζεν; ὅτι ἑώρα τὸ κήρυγμα αὐξανόμενον, καὶ ἐζήλου λοιπὸν ὑπὲρ τοῦ νόμου, ἐκεῖνοι δὲ φιλαρχίας ἕνεκα.

"χ. ἰῶ. Πῶς· ὁ ἀκριβὴς " ὢν τὰ νομικὰ,

* ὦ * Οὐκ ἔγνω Παῦλος ἀφ' τῶν γραφῶν τ Χριστόν; Διὰ τοῦτο καὶ καταγινώσκει ἑαυτὸν ὅτι ἄγνοιαν ἐνόσησεν, ἣν ἡ ἀπιστία ἔτεκε· ἀφ' τοῦτο καὶ ἐλεηθῆναί φησιν.

14 Ὑπερεπλεόνασε δὲ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ μετὰ πίστεως καὶ ἀγάπης τ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.] Εἰπὼν πολλὰ δὲ μεγάλα

"χ. Θεοῦ. περὶ τ φιλανθρωπίας τοῦ " Χριστοῦ, ὅτι ἄξιον ὄντα ἡμωρίας τ ἐσχάτης ἠλέησε· νυνὶ φησιν, ὅτι ὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ υἱοθεσίας ἠξίωσε, καὶ ἀδελφὸν, δὲ υἱὸν, καὶ φίλον, δὲ συγκληρονόμον ἐποίησε, τοσοῦτον ἐπλεόνασεν ἡ χάρις τ φιλανθρωπίας αὐτοῦ. Ἵνα δὲ μή τις εἴπῃ, ὅτι ὅπου πολυπαχοῦς ἡ χάρις, αὐτόθι) τὸ λοιπὸν ἡ ἡμετέρα προαίρεσις, ἐπάγει, μετὰ πίστεως καὶ ἀγάπης. Πίστιν γάρ, φησιν, εἰσήνεγκα ἐγὼ, πιστεύσας ὅτι δυνατός με σῶ-

"χ. αὐτῷ. σαι· καὶ ἀγάπην, ἣν καὶ " αὐτὸς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐκτησάμην· τ γὰρ πρὸς Θεὸν ἀγάπης προξενός μοι ὁ Χριστὸς, οὐχ ὁ νόμος. δείκνυσι δὲ ὅτι μετὰ πίστεως δεῖ καὶ ἀγάπην συνεφάπτειν. ὅθεν ἀγάπης γὰρ ἡ τ ἐντολῶν κατόρθωσις, ὡς ὁ Κύριος εἶπεν· Ἐὰν ἀγαπᾶτέ με, τὰς ἐντολάς μου τηρήσατε.

15 Πιστὸς ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος, ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς τ " κόσμον ἦλθεν ἁμαρτωλοὺς σῶσαι.] Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι δικαίως ὄντα με ἠλέησε, μὴ θαυμάσῃς, φησὶ, μηδὲ ἀπιστήσῃς ὅτι τῷ μεγέθει τ δωρεᾶς. Καὶ γὰρ ἐπ' αὐτῷ τούτῳ εἰς τ κόσμον ἦλθεν, ἵνα καὶ πολλοὺς ἁμαρτωλοὺς σώσῃ. Πιστὸς οὖν ὁ λόγος, καὶ ἄξιος ἀποδέχεσθαι. ὃ γὰρ ὅτι μεγάλα ἐστὶ τὰ δεδομένα ἄξιόν ἐστιν ἀπιστεῖν, ἀλλ' ὅτι ἄφθονος ἡ ἀγαθότης τ διδόντος, ἀφ' τοῦτο ἄξιον πιστεύειν δὲ ἀποδέχεσθαι. Τοῦτο δὲ πρὸς Ἰουδαίους πολὺ τῷ νόμῳ προσέχοντας ἐπιτείνεται, ἵνα δείξῃ αὐτοῖς, ὅτι χωρὶς

"χ. ἴσως. πίστεως οὐκ " ἔστι σωθῆναι.

bat? Quia videbat verbum crescere, ac æmulabatur denique pro lege, illi autem regnandi cupiditate æstuabant. Quomodo autem Paulus, utpote in lege exactè institutus, Christū per scripturas non cognovit? Propterea seipsum condemnat, quòd ignorantiæ morbo laborârit, quam incredulitas peperit: propterea & misericordiam se consecutum ait.

14 *Superabundavit autem gratia Dei cum fide ac dilectione quæ est in Christo Jesu.*] Cùm & multa & magna de Christi clementia dixisset, quòd ipsum extremo dignum supplicio miseratus sit, nunc ait: Non solum hoc, verumetiam filiorum adoptione dignatus est, & fratrem, & filium, & amicum, & cohæredem fecit, adeò exuberavit gratia clementiæ ipsius. Ne verò dicat aliquis, Quia ubique gratia est, sublata est igitur nostra voluntas, subdit, *cum fide ac dilectione.* Fidem enim, inquit, attuli ego, credens quòd posset me servare: & charitatem, quam etiam ipse in Christo Jesu acquisivi: dilectionis enim erga Deum Christus mihi conciliator est, non lex. Indicat autem cum fide charitatem simul adducendam: ex charitate enim mandatorum legis est peractio, sicut Dominus dixit: *Si diligitis me, mandata mea* Ioh. 14. 15. *servate.*

15 *Fidelis sermo, & omni acceptione dignus, quòd Jesus Christus venit in mundum peccatores salvos facere.*] Quia dixerat, mei, cùm persecutor essem, misertus est; Ne mireris, inquit, neque magnitudini doni & gratiæ diffidas: nam propter hoc ipsum venit in mundum, ut etiam omnes peccatores salvos faciat. Fidelis igitur sermo, dignusque qui suscipiatur. Non enim propterea quòd magna sint quæ data sunt, ideo dignum est non credere: verùm quia immensa est donantis bonitas, hinc dignum est, ut credamus, & recipiamus. Hoc autem ad Judæos etiam, qui legi advertebant animum, extenditur, ut ostendat eis, quòd sine fide non possint salvi esse.

Quorum ego primus ſum.] Quomodo
Phil. 3. 6. cùm aliàs dixiſſet, *Secundùm juſtitiam legis factus inculpatus*, nunc primum peccatorum ſeipſum conſtituit? Quoniam cum juſtitia quæ eſt in Chriſto, juſtitia legis collata, peccatum eſt, ut cui nunc tempus non relinquatur. Quamdiu enim tempus ſuum habebat, tamdiu juſtitia erat; perinde ac luna & lucerna nocte quidem lucent. Quando verò Chriſtus tanquam ſol illuxit, tunc ipſam occultavit: errat itaque & planè ſtultus eſt, qui ſole ſplendente lucernâ utitur. Alio autem in loco hoc
2 Cor. 3. 10. etiam dicit: *Nam nec glorificatum eſt, quod claruit.*

16 *Sed ideo miſericordiam conſecutus ſum, ut in me primo oſtenderet Jeſus Chriſtus omnem longanimitatem, ad informationem eorum qui crediturì ſunt illi in vitam æternam.*] Vide ejus humilitatem. Propterea, inquit, miſericordiam conſecutus ſum, ut nemo deinceps peccatorum deſperet, ſed bonam ſpem concipiat ſibi condonari noxam, cùm animadvertat Paulum, qui reliquis omnibus graviùs peccâſſet, ſalvum eſſe factum. Per hoc verò oſtendit ſeipſum non fuiſſe dignum condonatione, cæterùm propter aliorum ſalutem ſe clementiam Dei conſecutum eſſe. Non dixit autem, ut in me oſtendat longanimitatem, ſed, *omnem*; perinde quaſi dicat: Cùm in immenſum peccâſſem, omni miſericordiâ indigebam, univerſáque ejus clementiâ, non parte ejus aliquâ, ut ii qui ex parte peccatores ſunt. *Ad informationem*, inquit: hoc eſt, ad exemplar, ad conſolationem & adhortationem omnium qui credere velint.

17 *Regi autem ſeculorum, immortali, inviſibili, ſoli ſapienti Deo honor & gloria in ſecula ſeculorum. Amen.*] Quia de Filio magna admodum locutus erat, & quòd condemnatos ſervaret, ne quis putet Patrem hîc ſuâ gloriâ privari, ad illum etiam gloriam refert. Hæc autem omnia & ipſi Filio ſunt communia: nam & ipſe

Ων πρῶτος εἰμι ἐγώ.] Πῶς ἀλλαχοῦ εἶπών· Κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γενόμενος ἄμεμπτος, νῦν πρῶτον τῶν ἁμαρτωλῶν ἑαυτὸν; Διότι ὡς πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ δικαιοσύνην, ἡ ἐκ τοῦ νόμου δικαιοσύνη ἁμαρτία ἐστὶν, ἅτε καιρὸν νῦν μὴ ἔχουσα. Ἕως μὲν γὰρ εἶχε καιρὸν, δικαιοσύνη ἦν· ὥσπερ καὶ ἡ σελήνη καὶ ὁ λύχνος ἐν νυκτὶ φαίνουσιν. ὅτε δὲ ὁ Χριστὸς ἐφάνη, ὥσπερ ἥλιος, τότε αὐτὴν ἀπέκρυψε· καὶ λοιπὸν ἁμαρτάνει ὃ μὴ δεόντως ἐστὶν ὁ λύχνῳ χρώμενος, ἡλίου φαίνοντος. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τοῦτό φησιν· Οὐ γὰρ δεδόξασται τὸ δεδοξασμένον.

16 Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἠλεήθην, ἵνα ἐν ἐμοὶ πρώτῳ ἐνδείξηται Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς πᾶσαν μακροθυμίαν, πρὸς ὑποτύπωσιν τῶν μελλόντων πιστεύειν ἐπ' αὐτῷ εἰς ζωὴν αἰώνιον.] Ὁρᾷς ταπείνωσιν. Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἠλεήθην, ἵνα μηδεὶς ἀπαγορεύῃ λοιπὸν τῶν ἡμαρτηκότων, ἀλλ' εὔελπις ᾖ, ὡς τῶν πρώτων ἁμαρτωλοτέρου Παύλου γενόντος. Δείκνυσι δὲ διὰ τούτου οὐδὲ ἄξιον ὄντα συγχωρήσεως ἑαυτὸν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν ἑτέρων σωτηρίαν τῆς φιλανθρωπίας ἀπολαύσαντα. Οὐκ εἶπε δὲ, ἵνα ἐν ἐμοὶ ἐνδείξηται τὴν μακροθυμίαν, ἀλλὰ, πᾶσαν. ὡς ἂν εἰ τοῦτο λέγων· Ἀπέρα ἡμαρτηκὼς πάντας ἐλέους ἐδεόμην, καὶ πάσης αὐτοῦ τῆς φιλανθρωπίας· ὑ μερικῆς, ὡς οἱ ἐκ μέρους " ἁμαρτωλοί. Πρὸς ὑποτύπωσιν, φησὶ· τυπῶσι, πρὸς ὑπόδειγμα, πρὸς παράκλησιν, πρὸς " προτροπὴν πάντων τῶν μελλόντων πιστεύειν.

" χ. ἁμαρτάνοντα.

" χ. σωτηρίαν.

17 Τῷ δὲ βασιλεῖ τῶν αἰώνων ἀφθάρτῳ, ἀοράτῳ, μόνῳ σοφῷ Θεῷ τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.] Ἐπειδὴ περὶ τοῦ Υἱοῦ μεγάλα ἐφθέγξατο, καὶ ὅτι τοὺς ἀπεγνωσμένους σῴζει, ἵνα μήτις νομίσῃ " ἀποστερεῖσθαι τὸν " χ. ἀποστερεῖσθαι. Πατέρα, διαφέρει καὶ αὐτοῦ δόξης. Ταῦτα δὲ πάντα κοινὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ.

καὶ

καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς βασιλεὺς τῶν αἰώνων. Εἰ γὰρ δημιουργὸς τῶν αἰώνων, πῶς οὐχὶ καὶ βασιλεύς, καὶ ἄφθαρτος, καὶ ἀόρατος τῇ θεότητι, καὶ μόνος σοφός; αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ σοφία τοῦ Πατρός. Ταῦτα δὲ καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος· μόνῳ γὰρ σοφῷ, εἶπεν, ἀπροσδιαστόλως τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· ἄπαγε· ἀλλ' ὅπερ καὶ ἄγγελοι, καὶ αὐθεντικὴν σοφίαν ἔχουσι, δείκνυσιν ὅτι αὐτὸς μόνος ἐστὶ κυρίως σοφὸς, ὡς πηγὴ καὶ αἴτιος σοφίας. ὅσα δὲ ἄλλα σοφίαν ἔχει χαρίσματα, καὶ μάθεξιν ἔχει ταύτην. Τιμὴ δὲ καὶ δόξα, ἡ δεῖται ῥημάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ δεῖται προσέξεων. Ἐκείνη μὲν γὰρ ἡμᾶς θαυμάσαντας μόνον δείκνυσιν· αὕτη δὲ καὶ μιμητὰς αὐτῆς, ὃ καὶ μεῖζον. Καὶ τὴν δεῖται ῥημάτων γὰρ δόξαν δεῖται τούτου ἀπαιτεῖ, ἵνα αὐτὸν ἀγαπῶμεν, καὶ αὐτῷ προσέχωμεν, καὶ αὐτῷ ὑπακούωμεν, κἀντεῦθεν αὐτοὶ ὠφελώμεθα. ὥσπερ καὶ ὁ τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς τὴν δόξαν θαυμάζων, ἑαυτὸν ὠφελεῖ, ἅτε γεμνύμενος τῷ φωτὶ, καὶ ἀπολαύων αὐτῆς πρὸς τὰ ἔργα· ὥσπερ ὁ ἀγνοῶν τοῦ φωτὸς τὴν δόξαν, ἑαυτὸν ἐζημίωσε, μὴ χρώμενος αὐτῷ εἰς ἐργασίαν.

18 Ταύτην τὴν παραγγελίαν παρατίθεμαί σοι, τέκνον Τιμόθεε.] Ἐπειδὴ παραγγελίαν εἶπεν, ἡ δὲ παραγγελία δεσποτικώτερον τὸ, ἐπήγαγε, τέκνον Τιμόθεε. ὁ γὰρ αὐθεντικῶς, φησὶν, ἀλλ' ὡς τέκνῳ, ταῦτά φημι. Εἶπε δὲ καὶ ὅ, παρατίθεμαι, "κ. φύσιων ἵνα δηλώσῃ τὴν "φυλακὴν ὃν ἀκριβεῖς, καὶ ὅτι οὐκ ἡμέτερα ἃ ἔχομεν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ. Ἃ οὖν ἔδωκε, ταῦτα ὀφείλομεν φυλάττειν.

"κ. προφητείας. Κατὰ τὰς "προαγούσας ἐπὶ σε προφητείας.] Τὸ τῆς διδασκαλίας καὶ ἱερωσύνης ἀξίωμα, μέγα ὄν, τοῦ τοῦ Θεοῦ δέεται ψήφου, ὥστε τὸ ἄξιον δέξασθαι. δηλοῖ δὲ παλαιὸν ἀπὸ προφητείας ἐλήγοντο οἱ ἱερεῖς, τουτέστιν, ἀπὸ Πνεύματος ἁγίου. προφητεία γὰρ καὶ τὸ τὰ πρόντα λέγειν. Οὕτω "κ. εὑρέθη, καὶ ὁ Τιμόθεος "ἠρέθη ὅτι τοῦ ἱερωσυνίου. Ἐπεὶ δὲ προφητείας λέγει πολλὰς, ἴσως καὶ ὅτε προσελήφθη εἰς μαθητὰς δεξιᾶς, καὶ ὅτε ἐχειροτονήθη, καὶ ὅτε ἐχειροθετήθη, καὶ ὅτε ἐπληρώθη τὸ ἔργον, καὶ ὅτε ἐπεσκέφθη τὰς ἐκκλησίας, καὶ ὅτε ἐπεδήμησε τοῖς ἀδελφοῖς, καὶ ὅτε ἐφυλακίσθη, καὶ ὅτε ἀπελύθη, καὶ ὅτε ἐκηρύχθη, καὶ ὅτε ἐδιδάχθη, καὶ ὅτε ἐπαρρησιάσατο, καὶ ὅτε ἐπαρρησιάσατο, καὶ ὅτε ἐπαρρησιάσατο

& quando circumcidebatur, & quando eligebatur, omnia cum prophetia fiebant. Ait ergo, *Præcipio tibi juxta præcedentes in te prophetias:* hoc est, ad illas respiciens, & veluti abeis doctus quid te facere deceat, adhortor te ut dignè illis ambules, nec eas dedecore afficias.

Ut milites in illis bonam militiam.] Quid præcipio tibi? *ut milites in ipsis:* hoc est, ut non transgrediaris leges ipsarum, sed quemadmodum te istæ elegerunt, & ad quòd elegerunt, *ut milites bonam militiam.* Est enim & mala militia, quando quis membra sua exhibet arma peccato & impuritati. Militiæ autem meminit, ut indicet, omnibus esse bellum acre, maximè verò doctori. Proinde eum vigilantem esse decet, neque quicquam laxi ostendere.

19 *Habens fidem & bonam conscientiam.*] Ne existimes, inquit, quòd sufficit tibi cum prophetia sacerdotio fungi, verùm oportet te habere fidem, ut verbum rectè doceas, bonámque conscientiam, hoc est, vitam irreprehensibilem comparare. Ex hac enim est bona conscientia, ut aliis etiam præsidere possis. Ut enim imperatorem primùm oportet bonum esse militem, hunc ad modum doctori convenit, ut ipse habeat ea quæ à discipulis exigit. Hinc autem discamus, etiamsi doctores & præceptores fuerimus, non dedignari, neq; aspernari superiorum cùm judicia tum adhortationes.

Quam quidam repellentes, circa fidem sunt naufragium passi.] *Quam*, bonam conscientiam videlicet. Nec immerito: cùm enim vita impura fuerit, dogmata etiam inde perversa nascuntur. Ut enim metu futurorum non torqueantur impurè viventes, persuadent sibi omnia nostra vana esse: Porrò, qui fidem repulerit, & rationibus omnia permiserit, naufragium facit circa fidem. Fides enim portus est tranquillus, mentem in tranquillitate constituens: quæstiones autem fluctus sunt, mentem tanquam in miserabile naufra-

τονήθη, πάντα μετὰ προφητείας ἐγίνοντο. φησὶν οὖν, ὅτι παραγγέλλω σοι κατὰ τὰς προαγούσας ὅτι σε προφητείας· τουτέστιν, ἀφορῶν πρὸς ἐκείνας, καὶ οἱονεὶ παρ' ἐκείνων διδασκόμενος " τί δεῖ ποιῆν σε, παραινῶ σοι, ἵνα ἀξίως ἐκείνων περιπατῇς, καὶ μὴ καταισχύνῃς αὐτάς. " χ. ἐπιτίν σοι ἡ δίκ, παρ.

Ινα στρατεύῃ ἐν αὐταῖς τὴν καλὴν στρατείαν.] Τί παραγγέλλω σοι; ἵνα στρατεύῃ ἐν αὐταῖς, τουτέστιν, ἵνα μὴ παρεξέλθῃς τοὺς νόμους αὐτῶν, ἀλλὰ καθὼς σε εἵλοντο αὗται, καὶ εἰς ὃ εἵλοντο, ἵνα στρατεύῃ τὴν καλὴν στρατείαν. Εστι γὰρ καὶ κακὴ στρατεία, ὅταν τις παρίσταται μέλη ὅπλα τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ. Στρατείας δὲ ἐμνήσθη, ἵνα δηλώσῃ, ὅτι καὶ πᾶσι μὲν πόλεμος σφοδρὸς, μάλιστα δὲ τῷ διδασκάλῳ. Ωστε δεῖ νήφειν καὶ μηδὲν χαλῶν ἐπιδείκνυσθαι.

19 Εχων πίστιν καὶ ἀγαθὴν συνείδησιν.] Μὴ νομίσῃς, φησὶν, " ἀρκεῖσθαί " χ. ἀρκεῖν σοι τὸ μετὰ προφητείας ἱερατεύσαι, ἀλλὰ δεῖ σε ἔχειν πίστιν, ὥστε τὸν λόγον ὀρθοτομεῖν, καὶ ἀγαθὴν συνείδησιν, τουτέστι, πολιτείαν ἀκατάγνωστον κεκτῆσθαι. Εκ γὰρ ταύτης ἡ ἀγαθὴ συνείδησις, ἵνα καὶ τῶν ἄλλων δυνάσῃ προΐστασθαι. Ως γὰρ τὸν στρατηγὸν δεῖ πρότερον ἀγαθὸν στρατιώτην εἶναι, οὕτω καὶ τὸν διδάσκαλον δεῖ αὐτὸν ἔχειν, ἃ τοὺς μαθητὰς ἀπαιτεῖ. " Εντεῦθεν δὲ μανθάνωμεν, κἂν διδάσκαλοι ὦμεν, μὴ ἀπαξιοῦν τὰς τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς ἀξιώσεις καὶ παραινέσεις. " χ. ἐπαιδεύθη.

Ην τινες ἀπωσάμενοι, περὶ τὴν πίστιν ἐναυάγησαν.] Ην, τὴν ἀγαθὴν συνείδησιν δηλονότι. Εἰκότως. ὅταν γὰρ ὁ βίος ἀκάθαρτος ᾖ, καὶ δόγματα ἐντεῦθεν διεστραμμένα πίπτει. Ινα γὰρ μὴ τῷ φόβῳ τῶν μελλόντων " βασανίζωνται οἱ ἀκαθάρτως ζῶντες, πείθουσιν ἑαυτοὺς, ὅτι πάντα τὰ παρ' ἡμῖν, ψευδῆ. καὶ ὁ τὴν πίστιν " ἢ ἀπωσάμενος, καὶ λογισμοῖς δὲ πονηροῖς ἐπιτρέψας, ναυαγεῖ περὶ τὴν πίστιν. Η γὰρ πίστις λιμὴν ἀκλυδωνιστος, ἐν γαλήνῃ καθιστῶσα τὸν νοῦν· αἱ δὲ ζητήσεις, κύματά εἰσι, τοῦ νοῦ " ὥσπερ εἰς " χ. βασανίζωνται. " χ. ἢ ἀπωσάμενος. " χ. ἄσπερ ναυαγεῖ.

εἰς ναυάγιον ἐλεφὸν ἄλλοτε ἀλλαχοῦ συναρπάζοντα, καὶ πέτρας προσαράττοντα, ἢ καὶ καταπίνοντα.

20 Ων ἐστιν Υμέναιος καὶ Αλέξανδρος.] Ορᾷς πῶς ἔκπαλαι ἦσαν οἱ κακοδιδάσκοντες, οἱ τῆς πίστεως ἀπερχόμενοι, λογισμοῖς δὲ καὶ ζητήσεσι κακοπαλευθοῦντες; μὴ τοίνυν καὶ νῦν ὀκνήσῃς, ὅταν τοιούτους βλέπῃς, ἀλλ' ἀνάτεινον.

Οὓς παρέδωκα τῷ Σατανᾷ, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν.] Αλλως παιδεύων ὁ Σατανᾶς, πῶς οὐχ ἑαυτὸν παιδεύει; Οὐκ εἶπεν, ἵνα παιδεύσῃ, ἀλλ', ἵνα παιδευθῶσιν. Οὐ γὰρ ἐκεῖνος τοῦτο ἐργάζεται, ἀλλὰ τοῦτο ἐκβαίνει ὀξὺ ἀποτελέσματος. Ωσπερ γὰρ οἱ δήμιοι, μυρίων γέμοντες κακῶν, τοῖς ἄλλοις τῆς φορτικῆς αἰτίοι γίνονται, οὕτω καὶ ὁ διάβολος. Διὰ τί δὲ μὴ δι' ἑαυτῆς τούτους ὁ Παῦλος ἐκόλασεν, ὥσπερ ἐκεῖνον τὸν Βαριησοῦν, ὡς δὲ Πέτρος Ανανίαν; Ινα μὴ τὸ σφοδρότητος τοῦ κολάσεως καὶ ἡ ὕβρις ἡ μείζων, καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι καὶ ὡς Σατανᾶ ὑπετάξατο, καὶ ἐκ τούτου φοβερώτερος ᾖ. μᾶλλον δὲ τοὺς μὲν ἀπίστους αὐτοὶ ἐκόλαζον, ἵνα μάθωσιν ὅτι ἀ δυνάμῃ) λαθεῖν. καὶ γὰρ καὶ Ανανίας ἄπιστος ἦν, ἔτι πειραζόμενος. τοὺς δὲ τοῦτο μαθόντας λοιπὸν, εἶτα ἐκτραπέντας, τῷ Σατανᾷ παρέδιδουν, διεκρινῶντες αὐτοῖς, ὅτι οὐκ οἰκείᾳ δυνάμει, ἀλλὰ τῇ αὐτῶν, τῶν ἀποστόλων φημὶ, στενείχοντο φυλακῇ. Η καὶ ὅτι οὓς μὲν διορθώσασθαι ἠδύναντο, οὐκ ἐκόλαζον αὐτοί, τοὺς δὲ ἀδιορθώτους αὐτοὶ ἐκόλαζον. Πῶς δὲ παρεδίδοτο τῷ Σατανᾷ; Ἐξεβάλετο τῆς ἐκκλησίας, ἀπερρίπτετο τῆς ἀγέλης, καὶ παρεδίδοτο γυμνὸς τῷ λύκῳ. Ωσπερ γὰρ πάλαι ἡ σκηνὴν ἡ νεφέλη ἐσκίαζεν, οὕτω καὶ τὴν Χριστοῦ ἐκκλησίαν ἡ Πνεῦμα. Εἴτις οὖν ἑαυτὸν ἔκοπτε, καὶ τοῦ Πνεύματος ἦν ἐκτὸς, καὶ τοῦ λοιποῦ" ἄθλιος καὶ δυσχείρωτος· πολλῶν δὲ τὸ ἀφορισμοῦ ὑπερτίμιον. Καὶ ὁ Θεὸς δὲ αὐτὸς, νόσοις παραδιδοὺς καὶ πειρασμοῖς τοὺς ἁμαρτάνοντας, παιδεύει διὰ τούτων. Κεκόλασαι γάρ, φησιν, ὡσεὶ Κύριε παιδευόμενον. Ορα δὲ, ὅτι δι' λογισμοῖς

" ἢ. ἄλλοις δυσχείρωτος.

gium nunc huc, nunc illuc rapientes, petrisque allidentes, vel etiam submergentes.

20 *Ex quibus est Hymenæus & Alexander.*] Animadvertis quòd jam olim fuerint qui perperam docebant, à fide discedentes, rationes & quæstiones sequentes? Ne igitur etiamnum deficias, sicubi ejusmodi conspexeris, sed resiste illis.

Quos tradidi Satanæ, ut discant non blasphemare.] Si alios erudit Satanas, quare se ipse non instituit? Non dixit, ut erudiat, sed *ut erudiantur.* Non enim ille hoc efficit, sed hoc ex eventu accidit. Ut enim tortores innumeris referti malis, aliis in causa sunt, ut moderatè vivant: sic & diabolus. Cur autem istos non per sese Paulus punivit, perinde ac illum Bariesum, & ut Petrus Ananiam? Ut cum atrocitate pœnæ major sit contumelia, atque ut ostendat se Satanæ imperare, atque hinc terribilior evadat. Vel potiùs, infideles quidem ipsi puniebant, ut discerent se non posse latère. Nam & Ananias incredulus erat, cùm adhuc tentaret. Qui verò hoc tandem didicissent, & tum postea aversi essent, Satanæ tradebant, indicantes ipsis quòd non propriâ potestate, sed ipsorum, Apostolorum, inquam, carcere clauderentur. Vel quia eos qui emendari volebant, non puniebant ipsi; incorrigibiles verò ipsi puniebant. Quomodo verò tradebatur Satanæ? Ejiciebatur ex Ecclesia, abjiciebatur à grege, tradebatúrque nudus lupo. Ut enim olim tabernaculum protexit nubes, ita quoque Christi Ecclesiam Spiritus. Si quis igitur est extra hanc, est etiam extra Spiritum, ac deinceps miser & captu facilis. Hujusmodi supplicium est excommunicatio. Deus etiam ipse, dum morbis & afflictionibus peccatores tradit, erudit per hæc. *Dum judicamur enim,* inquit, *à Domino erudimur:* Animadverte autem, quòd rationibus inquirere divina, sit blasphemare. 1 Cor. 11. 32.

ſphemare. Injuria enim fit divinis rebus, ſi quis eas humanis rationibus putet comprehendi poſſe.

ξητὰ τὰ θεῖα, βλασφημεῖν ἐστιν· ὕβρις γὰρ τοῖς θείοις, ὃ ὑπ' ἀνθρωπίνων λογισμῶν δοκεῖ καταλαμβάνεσθαι.

CAP. II.

ΚΕΦ. β.

OBſecro igitur primùm omnium fieri obſecrationes, orationes, poſtulationes, gratiarum actiones, pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus qui in ſublimitate conſtituti ſunt.] Primùm omnium, id eſt, in quotidiano cultu. Etenim ſacerdos veluti communis orbis terrarum pater, conſiſtit omnium curam gerens, perinde ac Deus, cui ſacerdotio fungitur. Obſerva autem hîc gratiam latè patentem: nam Judæorum preces ejuſmodi non ſunt. Non ſtatim autem dixit, *pro regibus*, ne adulari videatur; ſed cùm priùs dixiſſet, *pro omnibus hominibus*, tunc ſubjunxit, pro regibus. Etiamſi enim infideles fuerint reges, pro ipſis tamen orandum: tunc enim tales erant. Duo autem iſta bona oriuntur ex eo quòd pro cunctis mortalibus intercedimus; Inimicitia diſſolvitur, quæ nobis cum aliis eſt: nemo enim poteſt hoſtili animo eſſe adversùs eum pro quo preces ad Deum fundit. Ad hæc, meliores ipſi redduntur, & quòd à vitiis auxilio precum noſtrarum transferuntur, & quòd non ampliùs erga nos efferantur. Quanta enim res eſſet, ut ii qui perſequebantur & cædebant, eos quos ipſi torquebant, pro ipſis orantes audirent? *Obſecratio* autem, & *oratio*, & *poſtulatio*, ceu idem ſignificantia ab Apoſtolo ob perſpicuitatem aſſumpta ſunt, utpote qui iſtiuſmodi verbis immorando efflagitat, ut id ad quod hortatur, ſine recuſatione præſtarent. Nonnulli autem inter hæc diſcrimen curiosè fecerunt, aſſerentes, obſecrationem eſſe ſupplicationem quæ offertur pro liberatione à rebus triſtibus: orationem verò petitionem eſſe bonorum: po-

ΠΑρακαλῶ οὖν πρῶτον πάντων ποιεῖσθαι δεήσεις, προσευχὰς, ἐντεύξεις, εὐχαριστίας ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων, ὑπὲρ βασιλέων, καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων.] Πρῶτον πάντων, τουτέστιν, ἐν τῇ καθημερινῇ λατρείᾳ. καὶ γὰρ ὁ ἱερεὺς, ὥσπερ κοινὸς τῆς οἰκουμένης πατὴρ, ἵσταται πάντων κηδόμενος, ὡς καὶ ὁ Θεὸς ᾧ ἱερᾶται. Οὐκοῦν τοῦτο χάριν ἐκτεταμένην. αἱ γὰρ Ἰουδαϊκαὶ οὐχὶ τοιαῦται. Οὐκ εἶπε δὲ βασιλέων, ἵνα μὴ δόξῃ " κολακεύων· ἀλλὰ πρότερον εἰπὼν ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων, τότε ἐπήγαγε, ὑπὲρ βασιλέων. κἂν γὰρ ἄπιστοι ὦσιν οἱ βασιλεῖς, εὔχεσθαι δεῖ· ἐπεὶ τότε τοιοῦτοι ἦσαν. Δύο δὲ τὰ ἀγαθὰ γίνεται ἐκ τοῦ, ὑπὲρ πάντων εὔχεσθαι ἡμᾶς, ἤτοι ἔχθρα καταλύεται, ἐὰν ἔχωμέν τινας. Ἐνθεὶς γὰρ δύναται ἀπεχθῶς ἔχειν πρὸς " τοῦτον, ὑπὲρ οὗ δεήσεις ποιεῖται· καὶ ἔτι " αὐτοὶ βελτίους γίνονται, τοῦτε τῆς κακίας μεταβάλλεσθαι ἀπὸ τῆς εὐχῶν σπουδαρχίας, καὶ τοῦ μηκέτι ἐκδικεῖσθαι πρὸς ἡμᾶς. Ηλίκον γὰρ ἐᾶν τοὺς διώκοντας, τοὺς καταχειροτονοῦντας ἀκούειν, ὅτι οἱ ὑπ' αὐτῶν καπηλευόμενοι ὑπὲρ αὐτῶν εὔχονται; Δέησις δὲ καὶ προσευχὴ, καὶ ἔντευξις, ὡς ὃ αὐτὸ σημαίνοντα παρειλήφαμεν τοῦ ἀποστόλου διὰ " σαφήνειαν, τῇ ὑπερβολῇ τοῦ λέξεως ἀπαιτοῦντι ἀνενδεκτίστως ποιεῖν τοῦτο ὃ προτρέπεται. Τινὲς δὲ διαφορὰν αὐτῶν ποιήσασθαι, δέησιν μὲν εἶναι τὴν εἰς ἱκετηρίαν προσφερομένην ὑπὲρ ἀπαλλαγῆς τινῶν " λυπηρῶν· προσευχὴν δὲ, αἴτησιν ἀγαθῶν· ἔντευξιν δὲ, κατηγορίαν

" χ. κολακεύειν.

" χ. πάντων.

" χ. ἐαυτοὶ, ἢ, αὐτοὶ ἑαυτοῖς.

" χ. ἐναργείαν.

" χ. δεινῶν.

τῶν

τῶν ἀσεβούντων, ἢ ἀδικούντων, ἢ ἀδιορθώτων. Σκόπει ὃ ὅπως καὶ ὑπὲρ τῶν εἰς " ἄλλους γινομένων ἀγαθῶν εὐχαριστεῖν κελευόμεθα, ὅτι τὸν ἥλιον ἀνατέλλει ὁμοίως πονηροῖς καὶ ἀγαθοῖς, ὅτι πολλοὺς ἐμπίπλησι τῶν ἑαυτοῦ ἀγαθῶν, καὶ τοὺς ἀπίστους, καὶ τοὺς βλασφήμους. Ἐκ τούτου ὃ εἰς φιλαδελφίαν συγκολλώμεθα καὶ ἑνούμεθα. Ὁ γὰρ εὐχαριστῶν ὑπὲρ τῶν τοῦ πέλας ἀγαθῶν, " ἀναγκάζεται καὶ φιλεῖν αὐτόν. πολλῷ οὖν μᾶλλον ὑπὲρ τῶν " εἰς ἡμᾶς γινομένων εὐχαριστεῖν δεῖ.

" χ. ἀλλήλους.

" χ. ἐκ ἀναγκάζεται καὶ φιλεῖν αὐτόν;

" χ. σεσ.

2 Ἵνα ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγωμεν.] Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν τὴν τοῦ Χριστιανοῦ ψυχὴν ταράττεσθαι, εἴγε κελεύει ἐν ᾧ τῶν μυστηρίων καιρῷ εὔχεσθαι ὑπὲρ ἀπίστων βασιλέων, παρεισέδυσε ὁ κέρδος, ἵνα κἂν ὕστερον δεξώμεθα τὴν παραίνεσιν· ἡ σωτηρία, φησὶ, τούτων, ἡμῶν ἐστιν ἀμεριμνία. στρατεύονται γὰρ ἵν' ἡμεῖς ἐν " ἀδείᾳ ὦμεν. Πῶς οὖν οὐκ ἄδικον, ἐκείνους μὲν ὑπὲρ τῆς ἡμῶν " ἀσφαλείας κινδυνεύειν, ἡμᾶς δὲ μηδὲ τὰ χείλη διοίγειν ὑπὲρ αὐτῶν εὐχομένους;

" χ. ἀμεριμνία.

" χ. σωτηρία.

Ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι.] Τοῦτο * παρεσέθηκεν, ὅπερ πολλοῖς ἡ ἀπὸ τῶν πολέμων ἠρεμία τυφλὸν καὶ ὕφρεως ὑπόθεσις γίνεται, ἐξ ὧν καὶ δόγματα πονηρὰ τίκτεται. Ἵνα οὖν διάγωμεν, φησὶν, οὐκ ἐν τρυφῇ καὶ ὕβρει, ἀλλ' ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ· πάσῃ, μὴ μόνον τῇ τῶν δογμάτων, ἀλλὰ καὶ τῇ τοῦ βίου (ἔστι γὰρ καὶ διὰ τοῦ βίου ἀσέβεια, ὡς ὅταν λέγῃ· Θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται) ἢ καὶ τῇ " καθαρωτάτῃ καὶ πασῶν τῶν αἱρέσεων ἀπῳκισμένῃ. ὡσαύτως δὲ ἐν πάσῃ σεμνότητι, μὴ μόνῃ τῇ ἀπὸχῇ τῆς ἀσελγείας, ἀλλὰ πάσῃ ἀρετῇ. Διὰ οὖν ἡμᾶς εἰρηνεύοντας ἀπὸ τῶν ἔξω, εἰρηνεύειν καὶ κατὰ ψυχὴν, διάγοντας ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι. τότε γὰρ ὄντως ἕξομεν ἀνεπαισθήτως ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον. Τρεῖς γάρ εἰσι πόλεμοι· ὅ, τε βαρβαρικὸς, καὶ ὁ ἐκ τῶν ἰδίᾳ πρὸς ἡμᾶς ἀπεχθανομένων ἐπαγόμενος ἡμῖν, καὶ ὁ ἔνδον ἐκ τῶν

* 3.

" χ. καθαρωτάτη πασῶν.

stulationem verò, accusationem impiè agentium, injuriam inferentium, vel qui sint incorrigibiles. Contemplare autem quomodo & gratias agere jubemur pro beneficiis in alios collatis, quòd solem suum oriri faciat super bonos & malos, quòd omnes bonis suis implear, & infideles, & blasphemos. Ex hoc autem in fraterna charitate conglutinamur, & unimur. Qui enim gratias agit pro proximi bonis, ipsum etiam amare cogitur. Multo igitur magis pro beneficiis in nos collatis gratias agere oportet.

2 *Ut tranquillam & quietam vitam agamus.*] Quia verisimile erat Christiani animum turbari, siquidem mysteriorum tempore pro infidelibus regibus orare jubetur, lucrum apponit, ut ita saltem adhortationem recipiamus. Illorum salus, inquit, nostra est tranquillitas: bellum enim gerunt, ut nos extra metum simus. Quomodo igitur non iniquum est, illos pro nostra securitate pericula subire, nos verò ne labia quidem aperire ut pro ipsis interpellemus?

In omni pietate & castitate.] Hoc adjecit, quòd cessatio à bellis plerisque deliciarum & injuriæ occasio fiat, ex quibus prava etiam dogmata nascuntur. *Ut* igitur *vivamus*, inquit, non in deliciis aut injuriâ, sed, *in omni pietate*: omni, inquam, non eâ solum quæ est in dogmatibus, verùm eâ etiam quæ est in vita (est enim & in vita impietas, ut cùm ait, *Deum confitentur se nôsse, factis autem negant*) vel quæ purissima est & ab omnibus hæresibus disjuncta. Similiter & *in omni castitate*, non solùm à lascivia abstinendo, sed in omni virtute. Oportet igitur nos pacem habentes cum iis qui foris sunt, in anima pariter esse pacatos, viventes in omni pietate & castitate: tum enim verè tranquillam & quietam vitam duceremus. Tria enim sunt bellorum genera: unum quod à barbaris: alterum, quod privatim adversùm nos geritur ab his qui nobis infensi

Tit. 1. 16.

fensi sunt: tertium, quod intra nos ex pravis motibus excitatur. Bellum certè quidem à Barbaris illatum regum industria sedat, quibus & nos orationibus succurrere opus est. Reliqua autem duo nos ipsi sedare debemus, hoc sanè quod ab osoribus nostris nobis infertur, mansuetudine, atque orationibus nostris afflictiones compensando: *Cum his enim*, inquit, *qui oderunt pacem, eram pacificus.* Et: *Detrahebant me, ego autem orabam.* Illud verò quod in nobis ipsis est, per omnia justitiæ arma.

Psal. 119. e. Psal. 108. 2.

3 *Hoc enim bonum & acceptum est coram servatore nostro Deo.*] *Hoc?* quale? Orare pro omnibus, & Græcis & hæreticis. Et naturâ quidem bonum est: omnes enim ejusdem sumus naturæ consortes: atque ipsi Deo gratum est.

4 *Qui omnes homines vult salvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire.*] Si omnes homines ille vult servari, velis & tu, atque imitare Deum: si autem vis, ora. At si ipse hoc vult, dicet aliquis, quid opus est meis precibus? Imò plurimùm hoc ipsis commodat, siquidem ad charitatem eos trahit, téq; rursùs efferari non permittit. Rursus hinc verisimile est eos etiam ad fidem adduci. Salutem enim quæ ex fide est, intellige. *Et ad agnitionem veritatis*, hoc est, fidei in ipsum: sola enim ista est veritas.

5 *Unus enim Deus, unus & mediator Dei & hominum homo Jesus Christus.*] Cùm dixisset Deum omnes velle salvos fieri, hoc jam confirmat, inquiens: Propter hoc enim vel filium suum mediatorem misit, ut reconciliet ille seipsum hominibus. Quare igitur non servati sunt omnes? Quia nolunt. Porrò, cùm ait, *Unus Deus*, non ad differentiam Filii dixit hoc, sed idolorum. Quòd enim Deus sit, vel inde liquet, quòd mediator sit: mediator enim duorum quorundam medium est, ac utriusque debet esse particeps. Quia igitur Filius, Dei & hominum me-

παθῶν ἐπιγενόμενος. Τὸν μὲν οὖν βαρβαρικὸν πόλεμον ἡ τῶν βασιλέων ἡμερωτάτη παύει, οἷς δεῖ καὶ ἡμᾶς συνεργεῖν διὰ τῶν εὐχῶν· τοὺς δὲ λοιποὺς δύο ἡμεῖς αὐτοὶ παύειν ὀφείλομεν, τὸ μὲν ἐκ τῶν μισούντων ἡμᾶς, τῇ " ταπεινοφροσύνῃ καὶ τῇ εὐχαῖς ἀμείβεσθαι τὰς θλίψεις· Μετὰ τῶν μισούντων γάρ, φησι, τοῦ εἰρηνεύειν, ἤμην εἰρηνικός. Καὶ, Ἐνεδιδύσκόν με, ἐγὼ δὲ προσηυχόμην. Τὸ δὲ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, διὰ πάντων τῶν ὅπλων τῆς δικαιοσύνης. " κ. ταπεινοφροσύνῃ.

3 Τοῦτο γὰρ καλὸν καὶ ἀπόδεκτον ἐνώπιον τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ.] Τοῦτο; ποῖον; Ὁ εὔχεσθαι ὑπὲρ πάντων καὶ Ἑλλήνων, καὶ αἱρετικῶν. Καὶ τῇ φύσει ἐστὶ καλόν· πάντες γὰρ τῆς αὐτῆς φύσεως κοινωνοῦμεν· καὶ τῷ Θεῷ ἐστὶν ἀποδεκτόν.

4 Ὃς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν.] Εἰ πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι ἐκεῖνος, θέλε καὶ σύ, καὶ μιμοῦ " Θεόν· εἰ δὲ θέλεις, εὖχου. Εἰ τοίνυν αὐτὸς θέλει, φησί, τί δεῖ τὰ παρ' ἐμοῦ εὐχῶν; μεγάλως τοῦτο ἐκείνοις συμβάλλει· πρὸς ἀγάπην γὰρ αὐτοὺς ἕλκει, καί σε πάλιν οὐκ ἀφίησιν ἐκτεθειμένον. ἐντεῦθεν δὲ πάλιν εἰκὸς ἐστὶν ἐκείνους προσαχθῆναι εἰς τὴν πίστιν· σωτηρία γὰρ τῆς πίστεως νόμος. Καὶ εἰς ἐπίγνωσιν δὲ ἀληθείας, τουτέστι, τὴν εἰς αὐτὸν πίστεως. μόνη γὰρ αὕτη ἀλήθεια.

5 Εἷς γὰρ Θεὸς, εἷς καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός.] Εἰπὼν ὅτι θέλει πάντας σωθῆναι, κατασκευάζει τοῦτο, καί φησιν, ὅτι δεῖ τοῦτο γὰρ καὶ " τὸν αὐτῷ μεσίτην πέμψαι, ἵνα ἀποκαταλλάξῃ ἑαυτὸν αὐτοῖς ἀνθρώποις. Πῶς οὖν οὐκ ἐσώθησαν πάντες; ὅτι οὐ θέλουσιν. Εἰπὼν δὲ, Εἷς Θεὸς, οὐ πρὸς διαφορὰν τοῦτο εἶπε τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ τῶν εἰδώλων. ὅτι μὲν γὰρ Θεός ἐστι, δῆλον ἀπὸ τοῦ καὶ μεσίτης εἶναι). ὁ γὰρ μεσίτης δύο τινῶν ἐστι " μέσος, καὶ ἀμφοτέροις ὀφείλει κοινωνεῖν. Ἐπεὶ οὖν ὁ Υἱὸς, τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων μεσίτης, " κ. μεσίτης.

μεσίτης, ἀμφοτέρων μετέχῃ, καὶ Θεὸς ὢν καὶ ἄνθρωπος, δύο φύσεις ὁ αὐτός. ὅτε Θεὸς γυμνός· οὐ γὰρ ἂν προεδέξαντο αὐτὸν, οἷς ἔμελλε μεσιτεύειν· ὅτε ἄνθρωπος ψιλός. ἔδει γὰρ τῷ Θεῷ διαλέγεσθαι. Οὐκ εἶπε δὲ φανερῶς καὶ περὶ τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ, ὅπερ πολυθεία τότε ἐκράτει, καὶ ἵνα μὴ νομισθῇ καὶ αὐτὸς πολλοὺς Θεοὺς παρεισάγειν, ὅπερ ἐγένετο οὐδέπω, εἷς καὶ εἷς, ὅταν λέγηται, προσῆκε σιωπᾶσθαι, καὶ λέγειν δύο, ἀλλ' εἷς καὶ εἷς. τοσαύτη γὰρ ἡ βιβλίου τῆς γραφῆς. διὰ τοῦτο οὐκ ἐμνήσθη οὐδὲ τοῦ Πνεύματος, ἵνα μὴ δόξῃ πολύθεος εἶναι).

6 Ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων.] Καὶ Ἑλλήνων. Εἰκὸς μὲν οὖν ἀπέθανεν ὑπὲρ πάντων, σὺ δὲ βλέπεις ταῦτα οὐκ ἀνέχῃ; Ὅρα δὲ ὅ, δοὺς ἑαυτόν. πρὸς Ἀρειανοὺς γὰρ τοῦτο, τοὺς λεγόντων ὅτι ἄκων παρεδόθη. Τί δέ ἐστιν ἀντίλυτρον; ἔνοχος ἦν ἡ φύσις, ὥστε ἀπολέσθαι, ἀλλ' ἀντ' ἐκείνης ἑαυτὸν ἔδωκε.

Τὸ μαρτύριον.] Τουτέστι, διὰ τοῦ μαρτυρίου ἐλύετο ὁ Υἱὸς ἀντίλυτρον. "ἢ ἐφερμηνεύων τοῦτο, φησὶ νῦν, ὅτι ἀντίλυτρον ὁ μαρτύριον λέγω, τουτέστι, τὸ πάθος. ἦλθε γὰρ μαρτυρήσων τῇ ἀληθείᾳ μέχρι θανάτου· καὶ γὰρ αὐτὸς τὸν Πατέρα ἐφανέρωσε, καὶ τὸ "χ. εὐαγγελικὸν ἀληθὲς δόγμα, καὶ τὴν ἀληθῆ καὶ "ἀγγελικὴν βίον αὐτὸς εἰσηγήσατο.

Καιροῖς ἰδίοις.] Τουτέστι, τοῖς προσήκουσιν.

7 Εἰς ὃ ἐτέθην ἐγὼ κῆρυξ καὶ ἀπόστολος.] Εἰς ὃ μαρτύριον ἐτέθην ἐγὼ κῆρυξ, ὥστε κηρύττειν αὐτὸ, τουτέστι, τὸν σταυρὸν καὶ τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ. Καὶ οὐχ ἁπλῶς κῆρυξ, ὥστε ἐν ἑνὶ τόπῳ μόνον κηρύττειν, ἀλλὰ καὶ ἀπόστολος, ὥστε πανταχοῦ περιέναι. Καὶ ἄλλως δέ, μέγα τοῦ ἀποστόλου ἀξίωμα, καὶ διὰ τοῦτο ἀνεποίησατο τοῦτο.

(Ἀλήθειαν λέγω, οὐ ψεύδομαι) διδάσκαλος ἐθνῶν.] Τὸ ἀξιόπιστον τῷ λόγῳ

diator est, amborum est particeps, quippe qui Deus sit & homo, idemq; duæ naturæ: neque Deus nudus; non enim susceperissent eum inter quos debebat esse mediator: neque homo nudus & simplex; apud Deum enim causa agenda erat. Non dixit autem manifestè de divinitate Christi, quoniam Deorum multorum cultus tunc temporis obtinebat, & ne ipse existimetur Deorum multitudinem inducere: siquidem, unus & unus cùm dicatur, non oportet conjungere, & dicere duos, sed unus & unus: tanta enim est Scripturæ cautela. Hinc neque Spiritûs meminit, ne videatur multorum deorum cultor.

6 *Qui dedit seipsum precium redemptionis pro omnibus.*] Etiam pro gentibus. Certè quidem ille pro omnibus mortuus est, tu verò orare non sustines? Observa autem istud; *Qui dedit seipsum.* Adversùs enim Arianos hoc facit, qui affirmant, quòd invitus sit traditus. Quid verò est, *precium redemptionis?* Natura erat obnoxia interitui, is verò pro illa seipsum dedit.

Testimonium.] Hoc est, per testimonium Filius factus est precium redemptionis. Vel interpretans hoc, dicit nunc: Redemptionis precium, testimonium sive martyrium dico, hoc est, passionem. Venit enim testimonium dicturus veritati adusque mortem: etenim ipse Patrem manifestavit, verámque doctrinam, & veram atque Angelicam vitam ipse introduxit.

Temporibus suis.] Id est, convenientibus.

7 *Ad quod positus sum ego præco & Apostolus.*] Ad quod testimonium positus sum ego præco, ut prædicem illud, hoc est, crucem & mortem Christi. Nec simpliciter præco, ut in uno loco tantùm prædicem, verumetiam Apostolus, ut quocunque circumeam. Porrò, magna est Apostoli dignitas, ideóque hanc sibi vendicat.

(Veritatem dico, non mentior) doctor gentium.] Autoritatem & fidem verbo

ſuo conciliat. Quia enim alii Apoſtoli ad hoc officium torpebant, partim quòd execrarentur gentes, partim verò quòd eas non ſuſciperent: Ego, inquit, tandem ſegregatus ſum doctor gentium. Si igitur & Filius Dei pro gentibus mortuus eſt, egóque ipſarum ſum præceptor ac doctor, tu ne pigriteris pro eis orare.

In fide & veritate.] Animadverte rurſus, *In fide.* Non in ſyllogiſmis, inquit, aut logicis demonſtrationibus, verùm in fide. Deinde, ne exiſtimes impoſturam eſſe hanc rem, ſubintulit, *In veritate.* Non enim, inquit, mendacium eſt id quod in fide docetur atque traditur, ſed in veritate traditur.

8 *Volo ergo viros orare in omni loco.*] Quî igitur Chriſtus in omni loco, orare prohibet? dehortatur enim ne in plateis iſthuc faciant, & in cubiculum ingredi jubet. Atqui Chriſtus non vetuit in omni loco orare, verùm ex abundanti docens ne iſthuc faciant ad oſtentationem, cubiculi meminit, perinde atq; cùm dicit: *Neſciat ſiniſtra tua quid faciat dextra:* non de manibus hoc dicit, ſed modis omnibus docét in eleemoſynis faciendis vitandam eſſe vanam gloriam. Propterea & Paulus in omni loco vult orare viros, tanquam Chriſtus hoc non prohibuerit. Iſtud autem dixit, ad diſtinctionem Judaïcæ orationis: illa enim in uno loco circumſcripta erat, templo videlicet, quod erat Hieroſolymis. Nobiſcum autem non ſic agitur: gratia enim incircumſcripta eſt, ac quemadmodum Chriſtianus pro cunctis orat, ſic & in omni loco. Matth. 6.

Levantes puras manus.] Non locum orationis, ſed modum exactè cognoſci oportet. Puras enim manus exigit, id eſt, mundas ab avaritia, à rapina, à cædibus, à verberibus, eleemoſynâ plenas.

Sine ira & diſceptatione.] Hoc eſt, abſque injuriarum recordatione, & commotione adversùs fratrem. Diſceptatio-

ἀπειπώσηται. ὅπερ γὰρ οἱ ἄλλοι ἀπόστολοι πρὸς τοῦτο ἀπηνάρκων, ἅμα μὲν ὡς βδελυσσόμενοι τὰ ἔθνη, ἅμα δὲ ὡς οὐ " προσδεχόμενοι· αὐτός, φησι, " λοιπὸν " χ. περιδιηρθρωμένοι. ἀφωρίσθην ἐθνῶν διδάσκαλος. Εἰ τοίνυν καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἐθνῶν " ἀπέθανε, κἀγὼ αὐτῶν εἰμι διδάσκαλος, σὺ " χ. ἀλλοτρίων. " χ. ἔπαυσο. μὴ κατοκνήσῃς ὑπὲρ αὐτῶν εὔχεσθαι.

Ἐν πίστει δὲ ἀληθείᾳ.] Ὁρᾷς πάλιν ὃ, ἐν πίστει. Οὐκ ἐν συλλογισμοῖς, φησὶν, ἢ λογικαῖς ἀποδείξεσιν, ἀλλ' ἐν πίστει. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσῃς ἔτι ἀπάτην τὸ πρᾶγμά ἐστιν, ἐπήγαγε τὸ, ἐν ἀληθείᾳ. Οὐκ ἔστι γάρ, φησι, ψεῦδος τὸ ἐν πίστει διδασκόμενον δὲ καὶ διδόμενον, ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ καὶ διδόμενον.

8 Βούλομαι οὖν προσεύχεσθαι τοὺς ἄνδρας ἐν παντὶ τόπῳ.] Πῶς οὖν ὁ Χριστὸς κωλύει τὸ ἐν παντὶ τόπῳ εὔχεσθαι; οὐ γὰρ ἀποτρέπει τὸ ἐν ταῖς πλατείαις τοῦτο ποιεῖν, οὐδὲ τὸ ταμιεῖον εἰσέρχεσθαι κελεύει. Οὔτε γοῦν ὁ Χριστὸς ἐκώλυσε τὸ ἐν παντὶ τόπῳ εὔχεσθαι, ἀλλ' ἐκ περισσείας διδάσκων μὴ πρὸς ὑπόδειξιν τοῦτο ποιεῖν, ταμιείου ἐμνήσθη, ὥσπερ δὲ ὅταν λέγῃ· Μὴ γνώτω ἡ ἀριστερά σου τί ποιεῖ ἡ δεξιά· οὐ περὶ χειρῶν λέγει, ἀλλὰ τὴν ὑποκρισιν καὶ ἀκαιροδόξως ἐλεῆσαι πρᾶξιν. Διὰ τοῦτο δὲ ὁ Παῦλος βούλεται τοὺς ἄνδρας ἐν παντὶ τόπῳ προσεύχεσθαι, ὡς τοῦ Χριστοῦ μὴ τοῦτο κωλύσαντος. Τοῦτο γὰρ εἶπε πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας. Ἐκείνη γὰρ * ἐν ἑνὶ περιώρισται * ἐν. τόπῳ, τῷ ναῷ δηλαδὴ τῷ ἐν Ἱεροσολύμοις. Ἀλλ' ἐφ' ἡμῖν οὐχ οὕτως· ἡ χάρις γὰρ ἀπερίοριστος, καὶ ὥσπερ ὑπὲρ πάντων ὁ Χριστιανὸς εὔχεται, οὕτω καὶ ἐν παντὶ τόπῳ.

Ἐπαίροντας ὁσίους χεῖρας.] Οὐ τὸν τόπον τῆς εὐχῆς, ἀλλὰ τὸν τρόπον ἀκριβοῦσθαι δεῖ. Ὁσίους γὰρ χεῖρας ἀπαιτεῖ, τουτέστι, καθαρὰς ἀπὸ πλεονεξίας, ἀπὸ ἁρπαγῆς, ἀπὸ φόνων, ἀπὸ πληγῶν, " ἐλεημοσύνῃ βρυούσας. " χ. ἐλεημοσύνῃ.

Χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμοῦ.] Τουτέστι, χωρὶς μνησικακίας δὲ ἐμπαθείας τῆς πρὸς τὸν ἀδελφόν. Διαλογισμὸν γὰρ τὸν ἀμφι-

ἀμφιβολίαν φησί· τοῦτέστιν, ἵνα μὴ ἀμφιβόλως καὶ μετὰ διστάγμοῦ προσέρχῃ, ἀλλὰ πιστεύων καὶ μὴ διακρινόμενος, τοῦτέστιν, ἀμφιβάλλων ὅτι ἢ λήψῃ, ἢ οὐ λήψῃ, ἃ αἰτεῖς. Πῶς οὖν ἔσται τοῦτο, φησίν; Ἂν μηδὲν αἰτῇς ἐναντίον τῷ θελήματι αὐτοῦ, μὴ μηδὲν ἀνάξιον " τῆς βασιλέως, ἀλλὰ πάντα πνευματικά, καὶ μετὰ ὁσίων χειρῶν καὶ χωρὶς ὀργῆς.

" χ. τῆς βασιλείας.

9 Ὡσαύτως καὶ γυναῖκας.] Βούλομαι, φησι, καὶ αὐτὰς χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμοῦ ὁσίας χεῖρας " αἴρειν, καὶ μὴ διαρπαζούσας, μὴ πλεονεκτούσας. Ὅταν γὰρ τὴν ἄνδρα ἀναγκάζῃ ἡ γυνὴ λίθους αὐτῇ ποιεῖσθαι καὶ " χρυσία, ὁ ἐστὶ " πλεονεκτῆ, αὐτὴ πάντως ἁρπάζει.

" χ. ἀργύρεια. " χ. κλῶ.

Ἐν καταστολῇ κοσμίᾳ, μετ' αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης κοσμεῖν ἑαυτάς.] Πλέον τι τοῦτο τῶν γυναικῶν ἀπαιτεῖ, ὃ ἐστὶ θέλεσθαι κοσμίως, καὶ μὴ περιέργως· ἀκοσμία γὰρ ἐκεῖνο. Καταστολὴν δὲ λέγει ὃ πάντοθεν περιεσκαλῶσαι καὶ συσκεκαλύφθαι, ἀλλὰ μὴ ἀσχημόνως ἀσκεπάστους. ἐπάγει γὰρ, μετ' αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης.

Μὴ ἐν πλέγμασιν, ἢ χρυσῷ, ἢ μαργαρίταις, ἢ ἱματισμῷ πολυτελεῖ.] " Γυναικὸς θύεσθαι γὰρ ἔρχεται, οὐ τρυβῆσαι. Πῶς οὖν ἐμπλέγματα περιτίθησι τῇ κεφαλῇ, βοστρύχους πλέκουσα, καὶ μαργαρίτας τοὺς μὲν ἐξαρτῶσα, τοὺς δὲ περικειμένη, τοὺς δὲ ὑποδυομένη, ὃ καὶ ἐσχάτη ὕβρεως; καὶ ταῦτα ἀπὸ δακρύων πενήτων καὶ χηρῶν καὶ ὀρφανῶν; φησὶ δὲ χήραν τὴν ῥάκους, ἵνα σὺ πατῇς μαργαρίτας. Ἆρα οὖν ἡ μεγάλη καὶ ἀνεξικακία τοῦ Θεοῦ; Αἰτησομένῃ ἦλθες ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ ὥσπερ εἰς θυμέλην εἰσιοῦσα, οὕτω σαυτὴν κοσμωπίζεις. Κλαύσῃ αὕτη ἡ κατάνυξις· πάνυ σε ἐπακούσεται σου ὁ Θεὸς, τὰ δάκρυα τὴν πενήτων περικειμένης. Εἰ δὲ ἁπλῶς τοῦ μόνου ἔστι κωλῦσαι Παῦλος, πολλῷ μᾶλλον ἃ περιεργίας ἐστὶν, οἷον ἐπιτρίμματα τριχῶν, ὑπογραφὰς ὀφθαλμῶν, φωνὴν διακεκλασμένην, ὄψιν ὑγρὸν, καὶ τἄλλα.

" χ. σεσυρῆσθαι καὶ ἀγεσθαι.

nem autem hæsitationem vocat: hoc est, ut non dubitanter & cum hæsitatione accedas, sed credens, & non judicans, hoc est, ambigens an acceptarus sis an non, quæ petis. At quomodo hoc fiet, inquit? Si nihil ipsius voluntati contrarium petas, si nihil rege indignum, sed omnia spiritualia, si cum sanctis ac puris manibus, & sine ira.

9 *Similiter & mulieres.*] Volo, inquit, & ipsas sine ira & disceptatione sanctas manus attollere, & non rapaces, non avaras. Cùm enim maritum cogit uxor gemmas ei & ornamenta aurea comparare, ille autem aliena rapit, ipsa omnino rapit.

In habitu honesto, cum verecundia & sobrietate ornare seipsas.] Majus & eximium quiddam à mulieribus postulat, nempe ut vestiantur honestè, & non curiosè: hoc enim est inhonestum. Καταστολὴν autem, habitum longiorem dicit, hoc est, ut undique vestiantur & contegantur, & ne impudenter detegantur. Infert enim, *cum verecundia & sobrietate.*

Non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, aut veste pretiosâ.] Venit enim ut oret, non ut tripudiet. Quomodo igitur plicaturas adhibes capiti, cæsariem nimirum plicans, & margaritas alias quidem suspendens, alias corpori tuo circumponens, alias verò calciamentis accommodans, quæ est extrema injuria? idq; ex lachrymis pauperum, viduarum, & orphanorum? Privas viduam rudi veste, ut tu pedibus calces margaritas. Nonne igitur magna Dei tolerantia? Venisti petitura remissionem peccatorum, ac tanquam scenam sis ingressura, ita te exornas. Bella sanè est hæc compunctio, téq; omnino exaudiet Deus, quæ pauperum lacrymis es amicta. Porrò, si quæ divitiarum tantùm sunt indicia, prohibet Paulus, multo magis quæ curiositatis sunt, ut infectiones genarum, & picturas oculorum, vocem infractam, oculum lubricum, idque genus alia.

10 *Sed (quod decet mulieres, promittentes pietatem) per opera bona.*] Sed ornare ſe per opera bona: deinde interſerit; Hoc enim decet Chriſtianas mulieres, quæ verum Deum colunt. Vel aliter: quia fieri poteſt ut aliquis verbis promittat pietatem, adjecit, *Per opera bona.*

11 *Mulier in ſilentio diſcat, cum omni ſubjectione.*] Non ſolùm ad habitum uſque & veſtitum ornata ſit mulier, verumetiam uſque ad vocem. Non enim loquatur, inquit, ne de ſpiritualibus quidem, cæterùm diſcat tantummodo: hoc autem ipſi potiùs eveniet, ſi quieta fuerit.

12 *Mulieri autem docere non permitto, neque dominari in virum, ſed eſſe in ſilentio.*] Omnem loquendi occaſionem ademit fœminæ. Poſtquam enim tacere præcepit, ne commodo pretextu docendi loquantur, Ne doceant, inquit: hoc enim eſt ipſas autoritatem in maritum habere. Atqui mulieri, obedire atque ſubdi mandatum eſt. *Ad virum tuum enim,* Gen 3.16. inquit, *converſio tua.* Proinde decet eam eſſe tranquillam ac tacitam. per ſilentium enim maximè ſubjectionem monſtrabit. Noveris autem quòd non ſimpliciter mulierem docere prohibet, ſed in Eccleſia: privatim enim non prohibetur; Act.18. quandoquidem Priſca Apollinem inſtituerit, & 1 Cor.7. fidelis mulier infidelem virum inſtituit.

13 *Adam enim priùs formatus eſt, deinde Eva.*] Quia, inquit, ſexus maſculus in creatione primas obtinuit, ac ſecundo loco formata eſt Eva, debent ergo in poſterum etiam reliquæ fœminæ ſecundas obtinere, obediréque viris. Quod enim tum Adamo & Evæ contigit, univerſo ſanè generi cùm virorum tum mulierum contigit.

14 *Et Adam non eſt ſeductus, mulier autem ſeducta in prævaricatione fuit.*] Quomodo Adam non eſt deceptus? Quia neque ſcriptura hoc teſtatur: ſed mulier,

10 Αλλ' (ὃ πρέπει γυναιξὶν ἐπαγγελλομέναις θεοσέβειαν) δι' ἔργων ἀγαθῶν.] Αλλὰ κοσμεῖν ἑαυτὰς δι' ἔργων ἀγαθῶν· εἶτα δεῖ μέσον, τοῦτο γὰρ πρέπει γυναιξὶ Χριστιανὰς τὰς τὸν ἀληθινὸν Θεὸν σεβομένας. Ἡ δὲ ἄλλως· ἐπειδὴ ἔστι δεῖ λόγων ἐπαγγέλλεσθαι τὴν εὐσέβειαν, προσέθηκε δι' ἔργων ἀγαθῶν. "χ. τὴν ἀληθῆ, καὶ ἀληθῆ· "χ. θεοσέβειαν.

11 Γυνὴ ἐν ἡσυχίᾳ μανθανέτω, ἐν πάσῃ ὑποταγῇ.] Οὐ μόνον μέχρι σχημάτων καὶ καταστολῆς κοσμία ἔστω ἡ γυνὴ, ἀλλὰ καὶ μέχρι φωνῆς. "μὴ φθεγγέσθω γάρ, φησι, μηδὲ περὶ πνευματικῶν, ἀλλὰ μανθανέτω μόνον. Τοῦτο ἂν αὐτῇ ἔσται μᾶλλον, ἐὰν ἡσυχάσῃ. "χ. μηδέ.

12 Γυναικὶ δὲ διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέπω, οὐδὲ αὐθεντεῖν ἀνδρὸς, ἀλλ' εἶναι ἐν ἡσυχίᾳ.] Πᾶσαν ἀφορμὴν λαλιᾶς περιῄρει τῇ γυναικί. Ἐπειδὴ γὰρ σιγᾶν προσέταξεν, ἵνα μὴ προφάσει βούλωμαι "τοῦ διδάσκειν λαλοῖεν, μὴ διδασκέτωσαν, φησι. τοῦτο γὰρ * αὐθεντεῖν ἐστι καὶ ὀξυνοίζειν τοῦ ἀνδρός. ἀλλὰ μᾶλλον ἡ γυνὴ ὑποτάσσεσθω ἐκείνῳ. Πρὸς τὸν ἄνδρα σοῦ γάρ, φησιν, ἡ ἀποστροφή σου. ὥστε ἡσυχάζειν αὐτὴν προσήκει. δεῖ γὰρ τὸ σιγᾶν μᾶλλον τὴν ὑποταγὴν δείκνυσθαι. Ἰδοὺ δὲ ὅτι οὐχ ἁπλῶς διδάσκειν κωλύει τὴν γυναῖκα, ἀλλ' ἐν ἐκκλησίᾳ· ἰδίᾳ γὰρ "οὐ κεκώλυται. "χ. τοῦ διδασκάλου. * al. παῖδα. "χ. ἐκκλησίᾳ. "χ. ἐκκωλύσει.

13 Ἀδὰμ γὰρ πρῶτον ἐπλάσθη, εἶτα Εὔα.] Ἐπειδὴ, φησι, τὴν πρωτεῖον ἀπέλαυσε τὸ ἄρρεν τῆς αἰσθήσεως ἐν τῇ πλάσει, δεύτερα δὲ ἐπλάσθη ἡ Εὔα, ὀφείλουσι λοιπὸν καὶ αἱ λοιπαὶ γυναῖκες τὰ δεύτερα ἔχειν τῆς αἰσθήσεως, καὶ ὑποτάσσεσθαι. Ὁ γὰρ πρὸ τοῦ Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὔαν σωφρονεῖν, τοῦ πρώτου τὸν ἄρρενα τῆς αἰσθήσεως ἠξίωσε.

14 Καὶ Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη, ἡ δὲ γυνὴ ἀπατηθεῖσα ἐν παραβάσει γέγονε.] Πῶς οὐκ ἠπατήθη ὁ Ἀδάμ; ὅπου δὲ ἡ γραφὴ τοῦτο λέγει. Ἀλλ' ἡ μὲν γυνὴ, φησιν, ὅτι

ὅτι ὁ ὄφις ἠπάτησέ με· ὁ δὲ Ἀδὰμ οὐ λέγει, ὅτι ἡ γυνὴ ἠπάτησέ με, ἀλλ' ὅτι ἔδωκέ μοι. Οὐκ ἔστι δὲ ἴσον τὸ πεισθῆναι ὁμοίῳ καὶ βοηθῷ, καὶ τὸ πεισθῆναι θηρίῳ δούλῳ καὶ ὑποτεταγμένῳ. ὥστε εἰκὸς ἀπάτης. Πρὸς τὴν σύγκρισιν οὖν τῆς γυναικὸς, αὐτὸν φησι μὴ ἀπατηθῆναι. ἀλλ' οὐδὲ ὁ Ἀδὰμ εἶδε τὸ ξύλον ὅτι καλὸν εἰς βρῶσιν, ἀλλ' ἡ γυνὴ ἰδοῦσα, ἠπατήθη, εἶθ' οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ ἀνδρί. Ὥστε ἐκείνη μὲν ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας πρήχθη· οὗτος δὲ, τῇ γυναικὶ ἐπείσθη. Φησὶν οὖν, ὅτι ἅπαξ ἐδίδαξεν ἡ γυνὴ, καὶ πάντας κατέστρεψε· δεῖ τοῦτο μὴ διδασκέτω ὁ γλῶς· κοῦφον γάρ ἐστι καὶ εὐπαράδεκτον, καὶ εὐπαράγωγον· Οὐκ εἶπεν, Ἡ δὲ Εὔα ἀπατηθεῖσα, ἀλλ', ἡ γυνὴ, περὶ αὐτῆς τῆς γυναικείας φύσεως διαλεγόμενος. Ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πᾶσα ἡ φύσις ἀπέθνησκεν, οὕτω καὶ ὅτι ταῖς γυναιξὶ πάσαις διὰ τῆς Εὔας ἡ κουφότης διέβη· διὰ ταύτην κουφότητα καὶ ἡ παράβασις ἐν αὐτῇ μόνῃ τῇ Εὔᾳ χώραν ἔσχεν.

15 Σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας.] Τίς; ἡ Εὔα; Οὐχί, ἀλλ' ἡ γυνὴ, τουτέστιν, ἡ γυναικεία φύσις. μὴ γὰρ καταφιάτε, φησὶν, ὦ γυναῖκες· ἔδωκεν ὑμῖν ὁ Θεὸς ἀφορμὴν σωτηρίας, τὴν τεκνογονίαν· τουτέστι, δεῖ καὶ γυνῆν τροφὴν ἀναθρέψαι καλῶς· οὐ γὰρ γυνῆσαι μόνον δεῖ, ἀλλὰ καὶ παιδεῦσαι. τοῦτο γὰρ ὄντως τεκνογονία· εἰδὲ μὴ, οὐκ ἔστι τεκνογονία, ἀλλὰ τεκνοφθορία ἔσται ταῖς γυναιξί. Τί οὖν αἱ παρθένοι; πῶς δὲ αἱ σεμναί; ἀπολώλασι λοιπόν; ἄπαγε, οὐ τοῦτό φησιν, ὅτι δι' οἰκείας ἀρετῆς οὐ σωθήσονται, ἀλλ' ὅτι καὶ ἡ " τεκνοτροφία ἔσται τῇ γυναικὶ πρόφασις σωτηρίας. Πρόδηλον γὰρ ὅτι ἀναρέτου ὄντος τῆς γυνὴ, πρέφει καὶ τὰ τέκνα ὑπ' ἀρετῆ. Ὥστε ἡ ἀναπεφυκυῖα αὐτῇ ἀρετὴ πολὺ καὶ τοῖς εἰς τὰ τέκνα διαδιδομένοις. Δεῖ οὖν καὶ ἡ παρθένος ἔχουσα ἀρετὴν, ἀμφιβόλως σωθήσεται. Δοκεῖ μοι δὲ ὅτι καὶ ὅπως ἐκκόψῃ τοῦ γυναῖκα τὸ διδάσκειν, ὡς δὴ εἰ πολυμαθοῦμένος

inquit, *Serpens decepit me.* Adam autem non dicit, Mulier imposuit mihi: sed, Dedit mihi. Non est autem æquale persuaderi ab ejusdem generis socio & adjutore, & à bellua serva & subjecta. Illud itaque deceptionis fuit. Ad comparationem igitur fœminæ, dicit ipsum non esse deceptum, imò nec Adam quidem lignum vidit quòd bonum esset ad cibum, sed mulier conspicata seducta est, ac deinde viro dedit. Illa itaque à cupiditate seducta est, is verò à muliere persuasus est. Dicit igitur: Semel mulier docuit, & omnes subvertit: hoc propter non doceat sexus iste. Levis enim est, & facilè susci-pit, faciléque decipi potest. Observa enim, non dixit, Eva *decepta*: sed, Mulier, de ipso videlicet muliebri sexu disputans. Perinde namque ut in Adam tota natura moriebatur, sic per Evam in omnes mulieres levitas pervasit: Per quam levitatem sanè ipsa transgressio locum habuit in Eva primum.

15 *Salvabitur autem per filiorum generationem.*] Quæ? Evánc? Non, sed mulier, id est, sexus muliebris. Ne contristemini enim, inquit, ô mulieres: dedit vobis Deus occasionem salutis, filiorum generationem: hoc est, ut sobolem rectè educetis. Non enim satis est gignere, verumetiam instituere: hæc enim revera liberorum est generatio. Sin minùs, non liberorum generatio est, sed pro liberorum corruptione habebitur in mulieribus. Quid igitur de virginibus fiet? quid de viduis? perierunt? haudquaquam: non hoc dicit, quòd ex propria virtute non serventur, sed quòd liberorum educatio mulieribus erit occasio salutis. Perspicuum enim est, quòd mulier virtute prædita, liberos etiam in virtute educat. Proinde virtus quæ illi insita est, causa est illius quæ in sobolem transfunditur. Igitur & virgo virtutibus ornata citra controversiam servabitur. Mihi autem videtur quòd quandoquidem vetuisset ne mulier doceret, veluti eam nunc

" γρ. τεκνοτροφία.

consolans tradit ei quos dotebit. Si enim docere expetis, institue liberos tuos. Nonnulli verò, haud scio quâ ratione persuasi, per liberorum generationem, illam Deiparæ Virginis intellexere. Ipsâ enim genito servatore, salvas reddidit, inquiunt, mulieres. Hujusmodi autem acceptio cum sequentibus omnino non cohæret.

Si permanserint in fide.] Filii videlicet, si conservârint veram fidem atque doctrinam.

Et charitate.] Hoc est, rectâ vitâ. Non enim satis est fides : caput autem & fons rectæ vitæ est charitas.

Et sanctificatione cum sobrietate.] Sanctificationem, corporis puritatem appellat. Quia autem non omnes sunt virgines, apposuit, *Cum sobrietate.* Σωφροσύνη enim dicitur de iis qui legitimè in matrimonio conversantur : vel σωφρονίζω mundiciem simpliciter dicit. Quid igitur si mater mala liberos rectè educaverit? Haud verisimile est ut hoc faciat : attamen si contingat, accipiet pro his mercedem. Quid verò si bona cùm sit, pravè institueret? Certè si eos negligens, illisq; indulgens hoc fecerit, id quod Eli contigit, patietur : quòd si omnia præstiterit, omnémque curam adhibuerit ; & tamen illos meliores reddere nequit, (quod rarò contigit) ista tamen suorum sudorum mercedem percipiet : quandoquidem & Filius Dei nihil non faciens & dicens, paucos tamen habuerit qui sibi morem gesserint.

αὐτῷ, νιῶ δίδωσιν αὐτῇ ὃς διδάξῃ. Εἰ γὰρ ἐπιθυμεῖς διδάσκειν, δίδαξον τὰ τέκνα. Τινὲς ἤ, οὐκ οἶδ' ὅπως, τεκνογονίαν ἐνόησαν τὴν τῆ Θεοτόκου. αὕτη γὰρ γεννήσασα τὸν σωτῆρα, ἔσωσέ, φασι, τὰς γυναῖκας. Παντάπασι δὲ ἀστοιχάρτητος πρὸς τὰ ἑξῆς ἡ τοιαύτη " ἐκδοχή. ἄκουε γάρ. " χ. παρεκδοχή.

Ἐὰν μείνωσιν ἐν τῇ πίστει.] Τὰ τέκνα, ἐὰν φυλάξωσι τὴν ὀρθοῦ πίστιν καὶ τὰ δόγματα.

Καὶ τῇ ἀγάπῃ.] Τουτέστι, τῷ ὀρθῷ βίῳ. ὁ γὰρ ἀρκεῖ ἡ πίστις. Ὁ κεφάλαιον ἢ ἡ πηγὴ ὁ ὀρθοῦ βίου, ἡ ἀγάπη.

Καὶ τῷ ἁγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης.] Ἁγιασμὸν, τὴν καθαρότητα τοῦ σώματος φησιν. Ἐπεὶ δὲ πάντες παρθένοι, προσέθηκε, μετὰ σωφροσύνης. Σωφροσύνη γὰρ λέγεται ὅταν νομίμως γάμῳ προσομιλησάντων · ἢ σωφρονίζω ἁπλῶς τὴν κοσμιότητα φησί. Τί οὖν ἂν ἡ μήτηρ κακὴ οὖσα " καλῶς ἀναθρέψῃ ; οὐκ εἰκὸς τοῦτο γενέσθαι. ὅμως εἰ γένηται, λήψεται μισθὸν καὶ παρ' αὐτῶν. Τί δὲ ἐὰν καλὴ οὖσα " κακῶς ἀνάξῃ ; εἰ μὲν ἀμελήσασα, καὶ χαριζομένη αὐτοῖς, πείσεται τοῦ Ηλεί · εἰ δὲ πάντα ποιήσασα καὶ ἐπιμεληθεῖσα, ὅμως οὐκ " ἰσχύσῃ " βελτιῶσαι (ὅτου σπανιάκις ἂν γένοιτο) ὅμως αὐτὴ τοὺς ἠρωότων τοὺς μισθοὺς λήψεται. ἐπεὶ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ πάντα ποιῶν καὶ λέγων, ὅμως ὀλίγους εἶχε ζηλοῦντας. " χ. καλῶς. " χ. κακῶς. " χ. ἴσχυσε.

CAP. III.

ΚΕΦ. γ.

Fidelis sermo.] Quia ambiguum erat, an matres liberorum suorum virtute frui poterant, subdit, *Fidelis sermo:* non est mendacium quod dictum est, nemo dubitet.

Πιστὸς ὁ λόγος.] Ἐπειδὴ ἀμφίβολον ἦν, ὅτι δυνήσονται αἱ μητέρες ἀπολαύειν τῶν τέκνων ἀρετῆς, φησὶν, ὅτι πιστὸς ὁ λόγος. ὁ ψευδὲς ὅτι τὸ ῥηθέν, μηδεὶς διαζέτω.

Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat.] Quæ Timotheo de epi-

Εἴτις ἐπισκοπῆς ὀρέγεται, καλοῦ ἔργου ἐπιθυμεῖ.] Ἐν οἷς Τιμοθέῳ περὶ τοῦ ἐπισκόπου

ἐπισκόπου διαπαντὸς, πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκουμένῃ διαλέγεσθαι. Εἴπις, φησὶν, ὀρέγεται προστασίας, οὐ κωλύω· ἔργου γὰρ καλοῦ ὀρέγεται. Μὴ τοίνυν ἀρχῆς καὶ αὐθεντίας μόνης ἐφιέσθω, ἐπεὶ καὶ Μωσῆς τοῦ ἔργου ἐπεθύμει, οὐ τῆς προστασίας. προσέκειτο γὰρ τῷ ἀδικουμένῳ, παιόμενος τὸν ἀδικοῦντα. ἐπισκοπὴ γὰρ εἴρηται, παρὰ τὸ ἐπισκοπεῖν πάντας.

2 Δεῖ οὖν τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπίλημπτον εἶναι.] Τουτέστι, πᾶσαν ἀρετὴν ἔχοντα, ὡς μήτε ἄλλους αὐτῷ, μήτε αὐτὸν ἑαυτῷ ἐπιλαμβάνεσθαι. Ὥστε εἴ τις ἑαυτῷ συνοίδεν "ἁμάρτημα, μηδὲ ἐπιθυμείτω τοῦ προέχματος, ἵνα ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν ἔργων ἐξέβαλε. τὰ γὰρ ἀρχοντα φωτῆρα δεῖ εἶναι, ὥστε πρὸς "αὐτὸν πάντας ὁρῶντας φωτίζεσθαι καὶ ὁδηγεῖσθαι.

Μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα.] Εἰ ὁ γαμήσας μεμέρισται τὰ τοῦ κόσμου, τί ὁ ἐπίσκοπον δεῖ τὰ τοῦ κόσμου μεριμνᾶν, ὡς φησι, μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα; Τινὲς μὲν οὖν, φασὶν, ὅτι τὸν ἀπὸ γυναικὸς ἠνίξατο. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο, ἐχέτω "μίαν, φησὶ, μίαν γυναῖκα, πλέον ὡς μὴ ἔχων· τουτέστι, μὴ καταδουλούμενος τοῖς ἐπιθυμίαις αὐτῆς. Οὐ νομοθετῶν δὲ τοῦτό φησιν, ὅτι δεῖ γαμηκότα εἶναι πάντως τὸν ἐπίσκοπον. Πῶς γὰρ ὁ λέγων, Θέλω πάντας εἶναι ὡς καὶ ἐμαυτόν; ἀλλ' ὅπερ ὁ τότε καιρὸς πιαῦτα ἀπῄτει, εἰ γένηται, φησὶ, μιᾶς ἔστω ἀνήρ. Τοῦτο "δὲ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους. ἐκείνοις γὰρ ἐφέρετο ἡ "πολυγαμία. Τινὲς δὲ ἀλογίστως περὶ ἐκκλησίας "ἔφασαν λέγειν τὸν ἀπόστολον τοῦτο, ἵνα μὴ μεταβαίνῃ, φασὶν, ἀπὸ ἐκκλησίας εἰς ἐκκλησίαν. μοιχεία γάρ ἐστι τὸ "πρᾶγμα.

Νηφάλιον.] Τουτέστιν, ὀξὺν, διεραστικὸν, αἰσχίστων, μηδὲ ὑπὸ φροντίδων καὶ ἀθυμιῶν καταβαπτιζόμενον, ἀλλ' ἀεὶ διϋπνισμένον, ὥστε πάντα βλέπειν, καὶ πᾶσιν ἐφίστασθαι.

Σώφρονα.] Τουτέστι, κατεσταλμένον.

scopo præcipit, omnibus in universo terrarum orbe differit. Si quis, inquit, præsulatum expetit, non prohibeo: nam bonum opus desiderat. Ne igitur autoritatem solam expetat, quandoquidem & Moses opus desiderabat, non autem præfecturam: præfuit enim injuriam passo, feriens eum qui injuriam intulerat. Episcopatus enim dicitur, eò quòd omnes speculetur.

2 *Oportet igitur Episcopum irreprehensibilem esse.*] Hoc est, omni virtute conspicuum, ut neque illum alii, neque ipse seipsum reprehendat. Itaque si quis sibi sit ipse peccatorum conscius, ne desideret Episcopatum, à quo seipsum per opera ejecit. Illum enim qui aliis præest, veluti stellam esse oportet, ad omnes in ipsum intuentes illuminandum & dirigendum.

Unius uxoris virum.] Si is qui duxerit uxorem, solicitus est pro rebus mundanis, Episcopum verò de mundi negociis solicitum esse non oportet, quî dicit, *Unius uxoris maritum?* Certè quidem nonnulli asserunt, quòd cælibem innuit: & si hoc fieri nequit, habeat quidem unicam uxorem, veruntamen sic quasi non habeat: hoc est, cupiditatibus ejus non subditus. Porrò, non ut legem sanciat hoc dicit, quòd omnino oporteat Episcopum uxoratum esse: quî enim istuc statuerit, cùm aliàs dicat, *Volo vos omnes esse sicut meipsum?* 1 Cor. 7. Verùm quia tempus ita tum postulabat, Si contingat, inquit, sit unius uxoris vir. Id verò Judæorum causâ dicebat: illis enim permittebatur polygamia. Quidam verò absque omni ratione, dixerunt Apostolum hæc de Ecclesia dicere; Ne transeat, inquiunt, ab Ecclesia ad Ecclesiam: istud enim adulterium est.

Sobrium.] Hoc est, acutum, perspicacem, solertem, qui curis & mœrore non obruatur, sed semper expergefactum, ut omnia videat, omnibúsque astet.

Temperantem.] Hoc est, moderatum.

Ornatum.]

Ornatum.] Hoc eſt, gravitatem præ ſe ferentem.

Hoſpitalem.] Si enim indigenis tantùm commodat, affectu laborat. Oportet igitur eum erga peregrinos candidiorem eſſe: hoc enim maximè ad fraternam charitatem attinet.

Doctorem.] Quæ ſuprà dicta ſunt, a ſubditis etiam exiguntur, hoc verò maximè omnium Epiſcopo adeſſe convenit.

3 *Non vinolentum.*] Non temulentum hîc dicit, ſed injurioſum & ſuperbum.

Non percuſſorem.] Non eum qui manibus non feriat dicit, ſed eum qui importunè feriat fratrum conſcientiam.

Sed modeſtum, non litigioſum, non avarum.] Docet quomodo non ſit vinolentus vel percuſſor; Si modeſtus, inquit, fuerit & à pugna alienus. Quoniam verò ſuprà dixit, quòd oporteat eum eſſe hoſpitalem, nunc addit, non avarum, ſimul quidem docens, quis ſit hoſpitalis, nempe qui non eſt avarus: ſimul verò ut non prætextu hoſpitum opes colligat.

4 *Qui ſuæ domui bene præſit.*] Hoc & auctores exteri dicunt, quòd is qui œconomicus ſit, idem etiam politicus citò fuerit.

Qui liberos habeat in ſubjectione cum omni caſtitate.] Oportet enim eum domeſtica præbere exempla. Quis enim credat eum alienum ſubjecturum, ſi filium non ſubjiciat? Quomodo alios caſtos faciet, qui propria viſcera ſinit impudicè vivere? Porrò, *cum omni caſtitate*, dicit, & quæ ſit in verbo, & habitu, & opere, & ad omnes, & in omni tempore.

5 *Si quis autem domui ſuæ præeſſe neſcit, quomodo Eccleſiæ Dei curam habebit?*] Nihil enim aliud eſt domus, quàm parva Eccleſia. Si igitur modicæ & facilè circumſcriptili & cognoſcibili non poſſit præeſſe, quomodo tot animarum ſententias, quas cognoſcere non poſſit, gubernabit? Haud autem abs re fuerit quærere, cujus rei causâ, is qui à laïcis poſtulet, *Occidi-*

Κόσμιον.] Τουτέστι, ὁμιλητικὸν.

Φιλόξενον.] Εἰ γὰρ τοῖς αὐτόχθοσι " μόνοις χρηστεύεται, πλεονεκτής ἐστι. δεῖ οὖν εἶναι τοὺς ξένους αὐτὸν ἀπλούστερον ἔχειν. τοῦτο γὰρ μάλιστα " φιλαδελφον. " χ. μόνοις. " χ. φιλαδελφία.

Διδακτικόν.] Τὰ μὲν παρρησίᾳ καὶ οἱ ἀρχόμενοι ἀπαιτοῦσι· τοῦτο δὲ πλέον μάλιστα πρέπει δεῖ τῷ ἐπισκόπῳ.

3 Μὴ πάροινον.] " Οὐ τὸ μέθυσον ἁπλῶς λέγει, ἀλλὰ τὸ ὑβριστὴν, καὶ αὐθάδη. " χ. ἢ τὸ πάροινον ἤτοι μέθυσον.

Μὴ πλήκτην.] Οὐ τὸν μὴ πλήττοντα τῇ χειρί, φησὶν, ἀλλὰ τὸν " μὴ δυσκόλως πλήττοντα τὴν ἀδελφῶν τοῦ συνειδησιν. " χ. ἀσελγῶς.

Ἀλλ' ἐπιεικῆ, ἄμαχον, ἀφιλάργυρον.] Διδάσκει πῶς οὐ δεῖ εἶναι πάροινος οὐδὲ πλήκτης· ἐὰν ἐπιεικὴς, φησὶ, καὶ ἄμαχος εἶναι. Ἐπεὶ δὲ εἶπεν ἄνω, ὅτι δεῖ αὐτὸν εἶναι φιλόξενον, παρεισῆκε νῦν τὸ ἀφιλάργυρον, ἅμα μὲν διδάσκων τίς ἐστιν ὁ φιλόξενος, ὅτι ὁ ἀφιλάργυρος· ἅμα δὲ καὶ ἵνα μὴ προφάσει τῆς ξένων ὑποστρέφῃ.

4 Τοῦ ἰδίου οἴκου καλῶς προϊστάμενον.] Τοῦτο καὶ οἱ ἔξωθέν, φασιν, ὅτι ὁ οἰκονομικὸς, καὶ πολιτικὸς ἂν γένοιτο ταχέως.

Τέκνα ἔχοντα ἐν ὑποταγῇ μετὰ πάσης σεμνότητος.] Δεῖ γὰρ οἰκεῖον αὐτὸν παρέχεσθαι τὰ παραδείγματα· τίς γὰρ πεισθήσεται ὅτι " ἀλλότριον ὑποτάξει, ὁ τὸν ἴδιον μὴ ὑποτάξας; πῶς ἄλλους ποιήσει σεμνοὺς, ὁ τὰ οἰκεῖα σπλάγχνα ἐάσας ἀσέμνως " βιοῦν; Πάσης δὲ σεμνότητος, τουτέστι καὶ ἐν λόγῳ καὶ σχήματι, καὶ ἔργῳ, καὶ τρόποις πᾶσι, καὶ ἐν παντὶ καιρῷ. " χ. βιοῦν τινας.

5 Εἰ δέ τις τοῦ " οἰκείου οἴκου προστῶναι οὐκ οἶδε, πῶς ἐκκλησίας Θεοῦ ἐπιμελήσεται;] Οὐδὲν γάρ ἐστιν ὁ οἶκος, ἢ μικρὰ ἐκκλησία. Εἰ τοίνυν τοῦ μικροῦ καὶ εὐπειθοῦς καὶ εὐδιαγνώστου οὐκ ἠδυνήθη προστῶναι, πῶς τοσούτων ψυχῶν γνώμας ἀκαταπόνητος κυβερνήσει; Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, τίνος ἕνεκα ὁ τοὺς λαϊκοὺς ἀπαιτῶν, Νεκρώσατε τὰ " χ. ἰδίου.

τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ὄντα τῆς γῆς. Καὶ πάλιν· Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ, τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν· νῦν τὸν ἐπίσκοπον ἀπαιτῆς μικρά τινα καὶ τηλικούτου ὕψους ἀναξία, ὃ μὴ πρόσωπον ἔχει, μηδὲ πλήκτου, ἃ τὰ ἑξῆς; Καίτοιγε καὶ ὁ Χριστὸς τὸν σταυρὸν αἴρειν ἀξιοῖ ἀκολουθοῦντας. καὶ, Ὁ ποιμήν, φησιν, ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων. ἔδει γοῦν τὸν Παῦλον ἀπαιτῆσαι τὸν ἐπίσκοπον ἀγγελικόν τινα βίον μετιέναι, ἀπαθῆ, ὅσον πρὸς ὃ ὕψος τῆς ἀξιώματος. Ἀκουε οὖν, ὅτι τῆς μὲν ἀκριβείας τοῦ τοιούτου βίου, ὀλίγοις ἴσως ἐφικτὸν ἦν· ἐπισκόπων δὲ ἐν πολλοῖς, τῶν δὲ ἐκάστῃ πόλει ἡγουμένων. διὸ τοῦτο σύμμετρον ἀρετὴν ἀπῄτησεν, ἴσως πολλοῖς οἷόν τε εὑρεῖν. Ἀλλὰ νῦν, φησί, ποῦ ἐξεπέσομεν οἱ ἐπίσκοποι, ὡς μηδὲ τὸ συμμέτρου τούτης ἀρετῆς μηδὲ σκιὰν ἐν ἡμῖν θεάσασθαι; φῆσαι, Κύριε.

6 Μὴ νεόφυτον.] Οὐ τοὺς νεωτέρους ἐνταῦθα λέγει, ἐπίσταται Τιμόθεος νεώτερος ὤν, ὡς μαθησόμεθα, τοῦ Παύλου λέγοντος· Μηδείς σου τῆς νεότητος καταφρονείτω· ἀλλὰ τὸν νεοκατήχητον. Ἐγὼ γάρ, φησιν, ἐφύτευσα. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξ Ἑλλήνων προσήεσαν καὶ ἐβαπτίζοντο, μὴ θᾶττον, φησὶ, νεοβάπτιστος εἰς τὸν τηλικοῦτον ἄρχειν ἀγέσθω.

ἵνα μὴ τυφωθεὶς εἰς κρῖμα ἐμπέσῃ τοῦ διαβόλου.] Εἰ πρὶν ἀκριβὴς μαθητὴς γένηται, διδάσκαλος γένοιτο, φησὶ, καὶ εἰς ὃ καταίχριμα, καὶ εἰς τὴν καταδίκην τοῦ διαβόλου πεσεῖται, ὃν τινα τὸν αὐθέντην ἀπὸ τῆς ἀπονοίας ὑπέσχε.

7 Δεῖ δὲ αὐτὸν καὶ μαρτυρίαν καλὴν ἔχειν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν.] Τουτέστιν, ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἵνα καὶ αὐτοὶ μὴ ἔχωσί τι ἐπιλαμβάνεσθαι αὐτοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ αἰδεῖσθαι. Τί οὖν αὐτὸν δεῖ καλὸν, μὴ ἦ δέ; Δύσκολον μέν τοῦτο. οἱ γὰρ ἐχθροὶ καὶ τοὺς πάνυ διακριβουμένους μωμῶνται. Γάλλων οὐδὲ τοῦτο μόνον ἔλιπεν, ἀλλὰ μετὰ τῆς ἄλλης

te membra veſtra quæ ſuper terram ſunt: & iterum, *Qui verò ſunt Chriſti, carnem ſuam crucifixerunt:* nunc ab Epiſcopo requirit exigua quædam, ac tanto faſtigio indigna, Ne ſit vinolentus, neque percuſſor, & quæ ſequuntur? Atqui Chriſtus etiam jubet ut crucem tollamus, &, *Paſtor*, inquit, *bonus animam ſuam ponit pro ovibus ſuis.* Debebat igitur Paulus ab Epiſcopo exigere ut angelicam viveret vitam, quæ affectibus careret, quantum ad dignitatis ſummitatem attinet. Audi igitur: Pauci exactæ hujuſmodi vitæ inveniri poterant: pluribus autem Epiſcopis opus erat, qui ſingulis civitatibus præeſſent. Propterea moderatam ab eis virtutem poſtulavit, quæ in multis inveniri potuit. At nunc (proh dolor!) quò excidimus Epiſcopi, ut ne umbram quidem adeò moderatæ virtutis in nobis deprehendi liceat! Parce nobis Domine!

Gal. 5. 24.

Ioan. 10. 11.

6 *Non neophytum.*] Non hîc juniores natu dicit, quandoquidem & Timotheus juvenis erat, quemadmodum diſcemus, dicente Paulo: *Nemo adoleſcentiam tuam contemnat:* verùm eum qui nuper in fide ſit inſtitutus. *Ego* enim, inquit, *Plantavi.* Quia enim ex Græcis ad fidem accedebant, & baptizabantur, non ſtatim, inquit, recens baptizatus ad tantum principatum ducatur.

Ne in ſuperbiam elatus in judicium incidat diaboli.] Si priuſquam perfectus fuerit diſcipulus, eum eſſe doctorem contingat, inflabitur, inquit, & in judicium, & in condemnationem diaboli incidet, quam ille ob arrogantiam ſuſtinuit.

7 *Oportet autem ipſum bonum etiam teſtimonium habere ab iis qui foris ſunt.*] Hoc eſt, à Græcis & infidelibus, ut & illi non habeant quod in illo reprehendant, ſed potiùs eum revereantur. Quid verò ſi videatur bonus, & tamen non ſit? Difficile ſanè hoc eſt. Nam adverſarii homines vitæ vel exactiſſimæ carpunt. Veruntamen neq; hoc ſolum reliquit; ſed unà cum

reliqua

reliqua virtute dixit, *Oportet ipsum testimonium habere bonum.* Quid verò, si illum temere præ invidiâ calumnientur? Istud fieri nequit: nam qui inculpatæ vitæ est, illum & ipsi venerantur. Vituperant quidem ipsius dogma, sed non vitam: quemadmodum Apostolos non vocabant fornicatores, neque libidini deditos, sed impostores, quod solius prædicationis erat. Si verò demus hoc fieri, ut homo aliquis etiam per calumniam traducatur, non constituatur Episcopus. Non enim convenit, ut aliquorum animæ propter luminare suum
Matth 5. 16 obfuscentur. *Luceant enim*, inquit, *opera vestra, ut videant homines.* Quòd si ab hostibus testimonium requirendum sit, multo magis ab amicis.

Ut non in opprobrium incidat.] Græcorum enim conviciis petendus est: quod & prædicationis impedimentum est.

Et laqueum diaboli.] Sive quòd illi celeriter eum tollent, vel quòd in eadem peccata incidit, in quæ illi. Porrò, vel hoc ipsum, in offendiculum multis proponi, laqueus est diaboli.

8 *Diaconos similiter.*] Cur autem Presbyteros prætermisit? Quia quæ de Episcopis dixit, eà Presbyteris etiam conveniunt. Nam & ipsis docendi munus & præfectura Ecclesiæ commissa est, utpote solâ electione inferioribus. Ait itaque, quòd & Diaconi similiter, id est, eadem habere debent, nimirum hospitales esse, modesti, non pugnaces, idque genus alia.

Pudicos.] Ad hæc quæ dicta sunt, habeant quoque pudicitiam.

Non bilingues.] Hoc est, fallaces, dolosos, alia sentientes, & alia proloquentes, aliáque his, alia verò illis.

Non vino multo deditos, non turpe lucrum sectantes.] Non dixit, non temulentos, hoc enim omnino est indignum, verùm non multum potantes. Etiamsi enim non sint temulenti, potatio tamen immodica animæ vim laxat. Apud veteres enim, qui templum ingrediebantur, omnino non uteἀρετῆς ἔφησι, Δεῖ αὐτὸν καὶ μαρτυρίαν ἔχειν καλήν. Τί οὖν δὴ κακολογῶσιν αὐτὸν ἐλκῆ, ὡς βασκαίνοντες; Οὐκ ἔστι τοῦτο. Τὸ γὰρ ἄληπτον ἔχοντα βίον καὶ αὐτοὶ αἰδοῦνται. Κακολογοῦσι μὲν δόγμα αὐτοῦ, οὐ τὸν βίον. ὥσπερ δὲ τοὺς ἀποστόλους οὐκ ἔλεγον πόρνους, οὐδὲ ἀσελγεῖς, ἀλλὰ πλάνους, ὡς *τῶν κηρύγματος ὄντας μόνον. Εἰ δὲ καὶ δοῖμεν τοῦτο γίνεσθαι, καὶ συκοφαντίαν ἁλίσκεσθαι τὸν ἄνθρωπον, μὴ καθιστάσθω ἐπίσκοπος. Οὐ γὰρ δεῖ ἀσταθοῦς τὰς τινων ψυχὰς ὑπὸ τοῦ φωτὸς εἶναι. Λαμπάτω γάρ, φησι, τὰ ἔργα ὑμῶν, ὅπως αὐτὰ ἴδωσιν οἱ ἄνθρωποι. Εἰ δὲ πρὸς ἐχθρῶν μαρτυρεῖσθαι δεῖ ἔχειν, πολλῷ μᾶλλον τὸν ἀπὸ τῶν φίλων.

* χ.

Ἵνα μὴ εἰς ὀνειδισμὸν ἐμπέσῃ.] Μέλλει γὰρ ὀνειδίζεσθαι τοῦτο τὸ Ἑλλήνων· ὃ δὲ τοῦ κηρύγματός ἐστιν ἐμπόδισμός.

Καὶ παγίδα τοῦ διαβόλου.] Ἤτοι ὅτι ταχέως αὐτὸν ἀναιρήσουσιν ἐχθροί, ἢ ὅτι τοῖς αὐτοῖς ἁμαρτήμασι περιπεσεῖται οἷς κἀκεῖνοι. καὶ αὐτὸ δὲ τοῦτο εἰς σκάνδαλον προσκόψει πολλοῖς, παγὶς ὂν διαβολική.

8 Διακόνους ὡσαύτως.] Τί δήποτε περὶ πρεσβυτέρων οὐκ εἶπε; ὅτι ἃ περὶ ἐπισκόπων εἶπε, ταῦτα καὶ πρεσβυτέροις ἁρμόττει. καὶ γὰρ καὶ αὐτοῖς διδασκαλίαν καὶ προστασίαν τῆς ἐκκλησίας ἐγχειρισμένοι εἰσὶ, μόνῃ τῇ χειροτονίᾳ ὑποβεβηκότες. Φησὶν οὖν, ὅτι δεῖ οἱ διάκονοι ὡσαύτως, τοῦτέστιν, ὀφείλουσι ταῦτα ἔχειν, ἅπερ οἱ ἐπίσκοποι), ἐπιεικεῖς, ἀμάχους, καὶ τἄλλα.

" χ. τὰ αὐτὰ ἔχειν, τοῦτέστι, φιλοξ.

Σεμνούς.] Ἐκπεπωκότας, φησὶ, πρὸς τοῖς ἐφημερίοις δεῖ σεμνότητα.

Μὴ διλόγους.] Τουτέστιν, ὑποκρίτους καὶ " δολερούς, ἄλλα φρονοῦντας καὶ ἄλλα λέγοντας, καὶ ἄλλα τούτοις, δὲ ἄλλα ἐκείνοις.

" χ. πανούργους.

Μὴ οἴνῳ πολλῷ προσέχοντας, μηδὲ αἰσχροκερδεῖς.] Οὐκ εἶπε, μὴ μεθύσους· τοῦτο γὰρ πάνυ ἀνάξιον· ἀλλὰ, μὴ πολυπότας. κἂν γὰρ μὴ μεθύωσιν, ἀλλ' ὅμως ἡ πολυποσία χαυνοῖ τὸν τόνον τῆς ψυχῆς. Καὶ οἱ πάλαι γὰρ εἰς τὸ ἱερὸν εἰσιόντες ἀδόλως ἐχρῶντο οἴνῳ.

Αἰσχρο-

Αἰσχροκερδὴς δέ ἐστιν, ὁ μηδὲν κέρδος ποιούμενος καὶν ὁπωσδήποτε ᾖ. Ενταῦθα δὲ αὐτὸ τοῦτο ἀφιλαργύρου δέξαι τὸ μὴ αἰσχροκερδῆ.

9 Ἐχοντας τὸ μυστήριον τῆς πίστεως ἐν καθαρᾷ συνειδήσει.] Τουτέστι, μὴ τὸ δόγμα ὀρθὸν τηροῦντας, ἔχοντας καὶ βίον ἀνεπίληπτον. Ἡ γὰρ καθαρὰ συνείδησις ὀρθὴ βίῳ ἀκαταγνώστῳ.

10 Καὶ οὗτοι δὲ δοκιμαζέσθωσαν πρῶτον, εἶτα διακονείτωσαν, ἀνέγκλητοι ὄντες.] Ὥσπερ, φησὶ, τὸν ὀπίσχοπον ἀπήτησα μὴ νεόφυτον εἶναι, οὕτω καὶ τούτους μὴ ἀδοκιμάστους προάγεσθαι, ἀλλὰ τῷ χρόνῳ βασανισθέντας, καὶ φανέντας ἀνεγκλήτους. ὥσπερ γὰρ νεωνήτῳ δούλῳ προσφασίαν τις ἐγχειρίσῃ τοῦ οἴκου, πρὶν δόκιμος τῷ χρόνῳ φανῇ. "χειρίτη.

11 Γυναῖκας ὡσαύτως σεμνάς.] Οὐ περὶ πασῶν τυχουσῶν γυναικῶν λέγει, ἀλλὰ περὶ τῶν διακονισσῶν. Σφόδρα γὰρ ἀναγκαῖον τοῦτο τὸ προοίμιον, καὶ χρήσιμον τῇ ἐκκλησίᾳ. Εἰ μὴ γὰρ περὶ τούτων ἔλεγε, τίς χρεία μεταξὺ περὶ τῶν διακόνων ἀνδρῶν λόγου, περὶ γυναικῶν παρεμβαλεῖν;

Μὴ διαβόλους.] Τουτέστι, μὴ καταλάλους, ἅτε αἱ γραῦδες εἰώθασι, τοὺς οἴκους περιερχόμεναι, καὶ ψιθυρίζουσαι τὰ ἑαυτῆς πρὸς ἑκάστην.

Νηφαλίους.] Τουτέστι, διεγηγερμένας. ὅπερ γὰρ κοῦφον καὶ ὑπεξαπάτητον τοῦτο τὸ γένος, φησὶ, φησὶν, αὐταῖς διϋπνισμένας εἶναι καὶ ἀγρύπνους.

Πιστὰς ἐν πᾶσι.] Τουτέστι, "καθηκόντως ἐχούσας καὶ ἐν τῷ λόγῳ καὶ ἐν τοῖς ἔργοις. "χ. καθηκούσης.

12 Διάκονοι ἔστωσαν μιᾶς γυναικὸς ἄνδρες.] Ὅσα πρὸς τὸν αὐτὸν ἀπαιτῶ καὶ περὶ τῶν διακόνων πρέπειν, ἵνα καὶ περὶ ὀπισκόπων. καὶ γὰρ σφόδρα ἁγνοὶ καὶ ἀνεπίληπτοι ὀφείλουσιν εἶναι.

Τέκνων καλῶς προϊσταμένους, καὶ τῶν ἰδίων οἴκων.] Παραπλησίως πάλιν τῶν τέκνων προσφασίαν, ἵνα μὴ ἀπὸ τούτου καὶ λοιποὶ σκανδαλίζωνται.

bantur vino. Turpe lucrum autem sectatur qui nihil quæstûs, undecunque proveniat, rejicit. Hîc autem pro non avaro, accipe, non turpi lucro inhiantem.

9 *Habentes mysterium fidei in pura conscientia.*] Hoc est, qui preterquam quòd synceram doctrinam retineant, vitam etiam irreprehensibilem habeant. Pura enim conscientia est in vita quæ reprehendi non potest.

10 *Et hi autem probentur primùm, deinde ministrent, nullum crimen habentes.*] Quemadmodum ab Episcopo postulavi, inquit, ut non esset neophytus, sic & ab istis, ut non nisi probati, & longo tempore explorati, atque inculpati reperti, proveherentur: sicut recens empto servo non statim quisquam domûs suæ curam committet, priusquam tempore probatus videatur.

11 *Mulieres similiter castas.*] Non de quibuslibet mulieribus hæc dicit, cæterùm de Diaconissis. Istud enim Ecclesiæ admodum & necessarium & utile est: nisi enim de his loqueretur, quid erat necessarium, cùm de viris Diaconis verba faceret, sermonem de mulieribus interserere?

Non detrahentes.] Hoc est, non obtrectatrices, quod anus solent; ædes circumeuntes, atque de hac ad illam murmurantes.

Sobrias] Hoc est, vigilantes. Quoniam enim levis est iste sexus, faciléque illi imponi possit, operæprecium est eas vigiles esse & prudentes.

Fideles in omnibus.] Hoc est, constantes, cùm verbo tum operibus.

12 *Diaconi sint unius uxoris viri.*] Observa quî eandem à Diaconis virtutem exigat, quam ab Episcopis. Etenim peræquè casti & irreprehensibiles esse debent.

Qui filiis benè præsint, & suis domibus.] Ubique liberorum curam ponit, ne hanc ob rem cæteri scandalum patiantur.

13 *Qui*

13 *Qui enim bene miniſtraverint, gradum ſibiipſis bonum acquirunt, multámque fiduciam in fide quæ eſt in Chriſto Ieſu.*] Gradum, id eſt, progreſſum. Qui enim in inferioribus ſeſe vigiles oſtendunt, celeriter ad ſuperiora venient, ut multam fiduciam & libertatem in fide habeant, hoc eſt, ut celebriores efficiantur: non in mundanis dignitatibus, non in pecuniis, ſed in fide, id eſt, in omnibus quæ ſunt ſecundùm fidem, cùm verbis tum operibus. Tales ſunt ii qui in Eccleſia refulgent, à Diaconis Presbyteri & Epiſcopi facti.

14 *Hæc tibi ſcribo, ſperans me venturum ad te citò.* 15 *Si autem tardavero, ut ſcias quomodo oporteat te in domo Dei converſari*] Ne de his præcipiendo in triſtitiam conjiciat diſcipulum, ceu Paulum non ampliùs eſſet viſurus; Non propterea, inquit, hæc ſcribo, tanquam porrò non ſim venturus, (veniam enim) ſed, ſi contingat me tardare, ut habeas formulam & exemplar quomodo oporteat te vivere. Bene autem dixit, *ſperans*. Quum enim à Spiritu ductus ignoraret quò ſibi abeundum eſſet, non immeritò dubitat de adventu ſuo ad Timotheum.

Quæ eſt Eccleſia Dei viventis.] Noli enim dicere quòd ex hominibus ipſa ſit conflata: Dei enim eſt viventis: id eſt, terribilis & ultoris, non mortui & infirmi, quales ſunt Græcorum dii vani.

Columna & firmamentum veritatis.] Hîc cum templo Judaïco Eccleſiam confert, atque ait; Illud ſanè figuras & umbras habebat, veluti tintinnabula & mala punica, & pontificem cum victimis. Eccleſia autem eſt cœtus veritatis: omnia enim quæ in ea peraguntur, vera ſunt, & nihil in ea eſt umbroſum, qualia ſunt quæ lege ſanciuntur. Pro tintinnabulis enim clara prædicatio: pro malis punicis vita eſt coronata, intus fructum habens. Porrò, Pontifex eſt Filius Dei: magnúmque ſacrificium, divinum ipſius corpus.

16 *Et manifeſtè magnum eſt pietatis*

13 Οἱ γὰρ καλῶς διακονήσαντες, βαθμὸν ἑαυτοῖς καλὸν περιποιοῦνται, καὶ πολλὴν παῤῥησίαν ἐν πίστει τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.] Βαθμὸν, τουτέστι, προκοπήν. Οἱ γὰρ ἐν τοῖς κάτω δείξαντες ἑαυτοὺς διεγηγερμένους, ταχέως καὶ ὅτι τὰ ἀνώτερα ἐλεύσονται, ὥστε παῤῥησίαν πολλὴν ἔχειν ἐν τῇ πίστει· τουτέστιν, ὡς ἐνδοξότεροι γενέσθαι, οὐκ ἐν ἀξιώμασι κοσμικοῖς, οὐδὲ ἐν χρήμασιν, ἀλλ' ἐν πίστει, ὅ ἐστιν, ἐν πᾶσι τοῖς κατὰ τὴν πίστιν λόγοις τε καὶ ἔργοις. Τοιοῦτοι οἱ ἐν ἐκκλησίᾳ λάμποντες, ἀπὸ διακόνων ἐν πρεσβυτερικῷ βαθμῷ, καὶ ἐπισκοπικῷ.

14 Ταῦτά σοι γράφω, ἐλπίζων ἐλθεῖν πρός σε ταχέως. 15 Ἐὰν δὲ βραδύνω, ἵνα εἰδῇς πῶς δεῖ ἐν οἴκῳ Θεοῦ ἀναστρέφεσθαι.] Ἵνα μὴ ὡς περὶ τούτων διακατέχεσθαι εἰς ἀθυμίαν ἐμβάλῃ τὸν μαθητὴν, ὡς οὐκέτι ὀφθησόμενός σοι Παῦλος αὐτῷ· φησὶν, ὅτι οὐ διὰ τοῦτο ταῦτα γράφω, ὡς οὐκέτι μέλλων ἐλθεῖν· ἀλλ' ἐλεύσομαι μέν· πλὴν ἐὰν συμβῇ με βραδύνειν, ἵνα ἔχῃς ὑποτύπωσιν πῶς δεῖ ἀναστρέφεσθαι. Καθὼς δὲ εἶπε δι', ἐλπίζων. ὅτε γὰρ πνεύματι ἀγόμενος οὐκ ἤδει πῶς δεῖ ἀπελθεῖν, εἰκότως ἀμφιβάλλει περὶ τοῦ πρὸς Τιμόθεον ἐλθεῖν.

Ἥτις ἐστὶν ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος.] Μὴ γὰρ "εἴπῃς ὅτι ἀνθρώπων "αὐτὴν συγκροτῶσι. Θεοῦ γάρ ἐστι ζῶντος, τουτέστι, φοβεροῦ καὶ ἐκδικητοῦ, καὶ οὐ νεκροῦ καὶ ἀσθενοῦς, οἷοι οἱ τῶν Ἑλλήνων.

Στῦλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας.] Ἐνταῦθα καὶ πρὸς τὸν Ἰουδαϊκὸν συγκρίνει "ναὸν τὴν ἐκκλησίαν, καί φησιν ὅτι ἐκεῖ- "κ. καλὸν νος μὲν τύποις παίζει καὶ σκιαῖς, οἷς κώδωνας καὶ ῥοισκους, καὶ ἀρχιερέα μετὰ θυσιῶν. Ἡ δὲ ἐκκλησία τῆς ἀληθείας ἐστὶ σύστασις. πάντα γὰρ τὰ ἐν αὐτῇ τελούμενα, ἀληθινά, καὶ οὐδὲν σκιώδες, οἷα τοῦ νόμου. ἀντὶ γὰρ κωδώνων, κήρυγμα λαμπρὸν· ἀντὶ ῥοισκων, βίος κατεστεμμένος, καὶ ἔνδον ἔχων τὸν καρπόν· καὶ ἀρχιερεὺς, Υἱὸς Θεοῦ· καὶ μέγα θῦμα, τὸ θεῖον αὐτοῦ σῶμα.

16 Καὶ ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ

ὃ τῆς θεοσεβείας μυστήριον.] Καὶ μυστήριόν ἐστιν ἡ ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομία καὶ μέγα, καὶ θεοσεβείας, καὶ ὁμολογουμένως μέγα. Οὐ γὰρ τις ἀμφισβάλλει περὶ τούτου. Πῶς γὰρ μυστήριον, ὅταν πάντες ἴσασι; μάλιστα μὲν, οὐ πάντες. Εἰ δὲ καὶ πάντες ἴσασιν, ἀλλὰ νῦν· τοτὲ τοῦτο δὲ οὐ πᾶσι δῆλον ἦν. Ἄλλως τε, ὅτι μὲν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐσαρκώθη, πάντες ἴσασι· ὅτι δὲ πῶς, ἀποκέκρυπται. καὶ διὰ τοῦτο " μυστήριόν ἐστιν. Ὅσα δὲ τὸν τρόπον τοῦτον ἡμᾶς ἀγάπησε τὸν Θεόν, ἐκεῖνα ὅτι

Ac ſimpliciter à tempore quo natus eſt, tantiſper dum in cœlum receptus eſt. In nativitate enim Angeli eum celebrabant, & annunciabant paſtoribus : tum in aſſumptione Angeli miniſtrabant.

Prædicatus eſt gentibus, creditus eſt in mundo.] Gentibus deſperatis, inviſis : nec prædicatus eſt tantùm, verumetiam creditus eſt univerſo mundo, quod ingens eſt potentiæ & veritatis ejus qui prædicabatur argumentum.

Aſſumptus eſt in gloria.] Hoc eſt, in nubibus, Angelis etiam miniſtrantibus. Atqui in cœlum aſſumptus eſt, & non ſicut Elias, quaſi in cœlum, ne dicam quòd & ipſa aſſumptio ſit gloria.

χόνοιν αὐτῷ. Καὶ ἁπλῶς ἀφ' ἧς ἐγεννήθη, ἕως ἧς ἀνελήφθη. Καὶ τῇ γεννήσει μὲν γὰρ ὕμνουν ἄγγελοι καὶ εὐηγγελίζοντο τοῖς ποιμέσι· καὶ τῇ ἀναλήψει ἄγγελοι διηκόνουν.

Ἐκηρύχθη ἔθνεσιν, ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ.] Ἔθνεσι τοῖς ἀπεγνωσμένοις, τοῖς ἀμφιβεβλημένοις. καὶ οὐκ ἐκηρύχθη μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπιστεύθη τῷ κόσμῳ πάντι. ὃ μέγα "σημεῖον τὸ τῆς κηρυττομένης δυνάμεως καὶ ἀληθείας. "χ. μυστήριον.

Ἀνελήφθη ἐν δόξῃ.] Τουτέστιν, ὑπὸ νεφελῶν, καὶ ἀγγέλων ὑπηρετούντων. Καίτοι εἰς οὐρανὸν, καὶ οὐ κατὰ τὸν Ἠλίαν, ὡς εἰς οὐρανὸν, ἵνα μὴ λέγω, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ἀναληφθῆναι, δόξα.

CAP. IIII.

ΚΕΦ. δ.

Spiritus autem manifeſtè dicit.] Hoc eſt, palàm, perſpicuè, & non adumbratè, quemadmodum lex & Prophetæ.

Quòd in poſterioribus temporibus deficient quidam à fide.] Quia ſuprà dixerat, quòd nonnulli naufragium paſſi eſſent circa fidem ; Ne mireris, inquit, quoſdam etiamnum Judaïzare : nam tempus adveniet quando pejora deſignabunt ii qui Chriſtiani videntur. Hæc enim de Judæis non dicit, ſiquidem ii jamdudum, imò verò tunc temporis extiterunt, verùm de Marconiſtis, Encratiſtis, Manichæis, & universâ illorum officinâ.

Attendentes ſpiritibus impoſtoribus, ac doctrinis dæmoniorum.] Ab his enim correpti, tum cibos, tum nuptias calumniabantur. Notat autem & omnes alias hæreſes. Omnes enim ex deceptione ac doctrinâ dæmonum oriuntur. Apertè autem earum hîc non meminit, ne jam inde animis eas inſerat : verùm quæ jam nunc cœperat, hanc demonſtravit, ciborum nimirum & nuptiarum hæreſin.

Τὸ δὲ Πνεῦμα ῥητῶς λέγει.] Τουτέστι, φανερῶς, σαφῶς, καὶ οὐ σκιαγραφικῶς, "ὡς νόμος καὶ προφῆται. "χ. ὡς νόμος προφητεία.

Ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως.] Ἐπιδὴ εἶπεν ἄνω ὅτι ἀναπαήσεταί τινες τῇ πίστει, μὴ θαυμάσῃς, φησὶν, ὅτι νῦν Ἰουδαΐζουσί τινες· ἔσται καιρὸς ὅτε "χείρω ἔσται "χ. πάντων. καὶ τῶν δοκούντων χριστιανίζειν. Ταῦτα "γὰρ λέγει οὐ περὶ Ἰουδαίων· οὔπω γὰρ ἐν "χ. ἦν. τοῖς πάλαι ἦσαν καιροῖς, ἀλλὰ καὶ τότε· περὶ δὲ Μαρκιωνιστῶν, καὶ Ἐγκρατιτῶν, καὶ Μανιχαίων, καὶ πάντων αὐτῶν τῶν τοιούτων ἐργαστηρίων.

Προσέχοντες πνεύμασι πλάνης, καὶ διδασκαλίαις δαιμόνων.] Ὑπὸ τούτων γὰρ ἐνεργούμενοι, καὶ τὰ βρώματα καὶ τοὺς γάμους διέβαλλον. Αἱρέτιδες δὲ καὶ πάσας τὰς ἄλλας αἱρέσεις. πᾶσαι γὰρ ἀπὸ πλάνης καὶ διδασκαλίας δαιμόνων. Ῥητῶς δὲ οὐκ ἐμνήσθη αὐτῶν, ἵνα μὴ εὐθέως ἤδη ἐξαπατήσῃ αὐτὰς τὰς ψυχάς· τοῦτο δὲ ἤδη ἀρξαμένου, τοῦτο ἤδη προέδραμε, τὰ τῶν βρωμάτων καὶ τοὺς γάμους.

2 Ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων.] Τουτέστιν, αὐτὰ ἃ ψεύδονται, οὐ κατ' ἄγνοιαν ψεύδονται, ἀλλ' εἰδότες ὅτι ψευδῆ εἰσιν, ὑποκρίνονται ὡς ἀληθῆ αὐτὰ διδάσκειν.

Κεκαυτηριασμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν, κωλυόντων γαμεῖν.] Τουτέστι, πονηρὸν βίον εἰσί· καὶ ὅτι συνίσασιν ἑαυτοῖς ἀκαθαρσίαν πολλὴν, διὰ τοῦτο ὁ συνειδὸς αὐτῶν ἀνεξαλείπτους ἔχει τοὺς καυτῆρας τοῦ ῥυπαροῦ βίου, καὶ δυσβάλλει τὸν γάμον. Εἰ γὰρ καθαρὸς ἦν αὐτῶν ὁ βίος, καὶ ἡ συνείδησις ἂν αὐτῶν καθαρὰ ἦν, καὶ οὐκ ἂν διέβαλλεν αὐτὸν ὁ Θεὸς εὐλογήσαν. ὥσπερ ὁ στομαχιῶν δυσβάλλει τὰ βρώματα, αὐτὸς ὢν ἑαυτῷ ἔχων ἔνδον τοὺς πονηροὺς χυμούς. Τί οὖν; οὐχὶ καὶ ἡμεῖς κωλύομεν γαμεῖν; Μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τοῖς μὴ βουλομένοις γαμεῖν παραινέσομεν ὅτι πρεσβύτερον. Τιμιώτερον μὲν γὰρ αὐτό. ἀλλ' οὐκ ἤδη ἄτιμος ὁ γάμος, ὥσπερ οὐδὲ ὅτου ὁ χρυσὸς τιμιώτερος, ἄτιμος ὁ ἄργυρος. Τὸ γὰρ τιμιώτερον, τιμὴν τιμιώτερόν ἐστι· καὶ τὸ κάλλιον, καλοῦ κάλλιον, οὐχὶ κακοῦ. Ὁ μὲν οὖν δυνάμενος, ἐχέτω τὸν τῆς πρωτείας χρυσόν· εἰ δὲ μὴ δύναται, τὸν τοῦ γάμου ἄργυρον ἀναδεχέσθω.

3 Ἀπέχεσθαι βρωμάτων, ἃ ὁ Θεὸς ἔκτισεν εἰς μετάληψιν τοῖς πιστοῖς.] Οὐκ ὀφείλεις ἀπὸ καινοῦ λαβεῖν τὸ, κωλυόντων, ἀλλ' ἔξωθεν προσθεῖναι τὸ, συμβαλλομένων ἀπέχεσθαι βρωμάτων. Τί δέ; τοῖς ἀπίστοις οὐκ ἔκτισε ταῦτα ὁ Θεός; ναὶ, ἀλλ' αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἀπείργουσι. Τί οὖν; οὐ κεκώλυται ἡ τροφή; καὶ σφόδρα· ἀλλ' οὐχ ἡ μετάληψις. ἡ μὲν γὰρ μετάληψις, τὴν συμμετρίαν ἔχει, ἡ δὲ τροφὴ τὴν "ἀμετρίαν. ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ τροφὴ, οὐχ ὡς ἀκάθαρτος κεκώλυται, ἀλλ' ὡς ἐκλύουσα διὰ τὴν ἀμετρίαν τὴν ψυχήν.

" χ. ἁμαρτίαν.

Καὶ ἐπεγνωκόσι τὴν ἀλήθειαν.] Ἀντὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν τύπος ἦν. νῦν γὰρ ἡ ἀλήθεια. Ἐκωλύοντο δὲ " οἱ Ἰουδαῖοι τῶν

" χ. Ἰουδαίων τὴν ἀλήθειαν.

2 *In hypocriſi loquentium mendacium.*] Hoc eſt, ea quæ mentiuntur, non per ignorantiam mentiuntur, verùm ſcientes falſa eſſe, illa tanquam vera docere ſimulant.

Et cauteriatam habentium ſuam conſcientiam, prohibentium nubere.] Hoc eſt, pravæ ſunt vitæ: & quia conſcii ſibi ſunt multæ impuritatis, propterea conſcientia eorum indelebiles notas ſordidæ vitæ inuſtas habet, atq; adeò nuptias calumniatur. Nam ſi pura eſſet ipſorum vita, conſcientia ſimul munda fuiſſet, nec criminata eſſet quibus Deus benedixit: quemadmodum qui ſtomacho laborat, cibos reprehendit, cùm ipſe intus in ſeipſo pravis ſit humoribus infectus. Quid igitur? Nonne & nos matrimonium prohibemus? haudquaquam, cæterùm eos qui nubere nolunt, ad virginitatem adhortamur: honoratior enim eſt iſta: attamen nuptiæ interim non ſunt ingloriæ, quemadmodum neque argentum nullius eſt pretii, quia aurum precioſius eſt. Nam quod precioſius eſt, precioſo precioſius eſt: & quod melius eſt, bono melius eſt, non malo. Qui ergo poteſt, virginitatis aurum retineat: ſi verò non poſſit, matrimonii argentum recipiat.

3 *Abſtinere à cibis, quos Deus creavit ad percipiendum [cum gratiarum actione] fidelibus.*] Non debes hîc repetere, *prohibentium*, ſed aliunde addere, *conſulentium* abſtinere à cibis. Quid verò? nonne & infidelibus Deus cibos creavit? Næ, ſed ipſi ſeipſos inhibent. Quid igitur? nonne deliciæ ſunt prohibitæ? Omnino, ſed non ipſa participatio. Nam participatio mediocritatem habet, deliciæ verò immoderationem. Quinetiam ipſæ deliciæ, non veluti immundæ ſunt prohibitæ, verùm quòd animam per immoderatum uſum diſſolvant.

Et iis qui cognoverunt veritatem.] Judaïca igitur figura erant: nunc enim veritas regnat. Vetabantur autem Judæis Leuit. 11. multa,

multa, non quòd immunda eſſent, verùm ut à luxu cohiberentur, utque à multis rebus coerciti, & boves & pecudes mactantes, agnoſcerent qualéſnam deos feciſſent Ægyptii. Per veritatem igitur, aut fidem in Chriſtum intelliges, vel ſimpliciter, iis qui cognoverunt veritatem: Qualis autem ſit iſta, ſtatim infert.

Gen. 1. 31. 4 *Quòd omnis creatura Dei bona eſt.*] Omnia enim, inquit, valde bona erant. Dicens autem, *creatura Dei*, de omnibus eſculentis clàm loquutus eſt. Jamque hîc refellit eorum hæreſin qui materiam non genitam, ac cibos ex ea provenire aſſerunt.

Et nihil eſt rejiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur: 5 *Sanctificatur enim per verbum Dei & orationem.*] Ergóne ſi ſanctificatur, immundum eſt? Minimè, verùm per conceſſionem hoc ponit. Nam primùm per inſtantiam dicit, nihil eſſe immundum: deinde per conceſſionem, Demus, inquit, quòd quiddam ſit immundum, ſed habes medicinam: ſigna, gratias age, glorifica Deum, ac deficit immunditia. Nam gratiarum actio cuncta purgat: qui verò ingratus eſt, ipſe eſt immundus & pollutus. Num igitur quod idolis eſt immolatum, hunc in modum mundare poſſumus? Poſſumus, ſi ignoremus idolothytum eſſe. Si verò ſcientes ſumpſerimus, immundi ſumus, non quia illud idolothytum ſit, ſed quia nos legem tranſgreſſi ſumus, præcipientem non communicandum menſæ dæmoniorum. Voluntas itaq; tua coinquinata eſt, utpote quia non obtemperâſti; non cibus naturâ fuit pollutus.

6 *Hæc proponens fratribus, bonus eris miniſter Jeſu Chriſti.*] Hæc, qualia? Quòd myſterium magnum eſt, & quòd ſic abſtinere à cibis & nuptiis, doctrina dæmoniorum eſt, & alia quæcunque prædixit: Quid autem eſt, *proponens*? pro, conſulens. Non dixit, præcipiens, nequaquam enim hîc eſt autoritas.

πολλῶν, οὐχ ὡς ἀκαθάρτων, ἀλλὰ ἵνα τῇ τρυφῇ ἐπισχεθῶσι, καὶ ἵνα φειδομενοχωρηθέντες ἀπὸ τῶν πολλῶν, καὶ σφάττοντες βόας καὶ πρόβατα, ἐπιγνῶσι ἵνας Θεὺς "ἐκτήσαντο οἱ Αἰγύπτιοι. Ἀληθείαν "κ. ἐπίνοιαν. οὖν, ἢ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν νοήσῃς· ἢ ἁπλῶς, τοῖς ἐπιγνωκόσι τὴν ἀλήθειαν· ποίαν καὶ βύθος ἐπάγει.

4 Ὅτι πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλόν.] Πᾶντα γάρ, φησι, καλὰ λίαν. Εἰπὼν δέ, κτίσμα Θεοῦ, περὶ τῶν ἐδωδίμων βρωμάτων ἀπλῶς ἠνίξατο. καὶ ἤδη προκαταλαμβάνει τὴν αἵρεσιν τῶν τὴν ἀληθινὴν ὕλην εἰσαγόντων, καὶ ἐκείνης ταῦτα λεγόντων εἶναι.

Καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον, μετ' εὐχαριστίας λαμβανόμενον· 5 Ἁγιάζεται γὰρ διὰ λόγου Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως.] Οὐκοῦν εἰ ἁγιάζεται, ἀκάθαρτον λοιπόν ἐστιν; οὐχί, ἀλλὰ κατὰ συγχώρησιν τοῦτο τέθηκε. Πρῶτον μὲν γὰρ κατ' ἔνστασίν φησιν, ὅτι οὐδὲν ἀκάθαρτον. ἔπειτα κατὰ συγχώρησιν, δῶμεν, φησιν, ὅτι γίνεταί τι ἀκάθαρτον, ἀλλ' ἔχεις τὴν ἰατρείαν· σφράγισον, εὐχαρίστησον, δόξασον τὸν Θεὸν, καὶ ἀποπέμπει ἡ ἀκαθαρσία. Ἡ μὲν γὰρ εὐχαριστία, πᾶντα καθαρίζει· ὁ ἀχάριστος δὲ καὶ αὐτὸς ἀκάθαρτος καὶ μιαρός. Ἆρα οὖν καὶ τὸ εἰδωλόθυτον ὕστερον δυνάμεθα καθαίρειν; Ναὶ, ἐὰν μὴ εἰδῶμεν ὅτι εἰδωλόθυτόν ἐστιν. ἐὰν δὲ γνόντες μεταλάβωμεν, ἀκάθαρτοί ἐσμεν, οὐχ ὅτι ἐκεῖνο εἰδωλόθυτόν ἐστιν, ἀλλ' ὅτι ἡμεῖς νόμον παρέβημεν, τὸν κελεύοντα μὴ κοινωνεῖν τραπέζης δαιμονίων. Ὥστε ἡ σὴ προαίρεσις μεμόλυνται ὡς παρακούσαντος, οὐ τὸ βρῶμα τῷ μιαρὸν φύσει.

6 Ταῦτα ὑποτιθέμενος τοῖς ἀδελφοῖς, διάκονος ἔσῃ καλὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Ταῦτα, ποῖα; ὅτι τὸ μυστήριον μέγα ἐστὶν· ὅτι τὸ ἀπέχεσθαι ὕστερον γάμου καὶ βρωμάτων, δαιμόνων ἐστὶ, καὶ ὅσα ἄλλα προεῖπε. Τί δέ ἐστιν, ὑποτιθέμενος; ἀντὶ τοῦ, συμβαλλόμενος. Οὐκ εἶπεν, ἐπιτάττων· οὐδαμοῦ γὰρ αὐθεντία ἐστὶ τοῦτο.

Ενπεφόμενος

Ἐντεθραμμένος τοῖς λόγοις τῆς πίστεως καὶ τῆς καλῆς διδασκαλίας, ἣν παρηκολούθηκας.] Εἶπεν, ὅτι καὶ σὺ τοῖς ἄλλοις ταῦτα· νῦν φησιν, ὅτι καὶ αὐτὸς σὺ ἐντεθραμμένος, τουτέστι, συνεχῶς τὰ αὐτὰ τρέφων, καὶ οἷς ἀναμιμνῃσκόμενος. Τὸ γὰρ ἀδιάλειπτον τῆς εἰς τὰ τοιαῦτα προσοχῆς δηλῶν, εἶπε δὲ, ἐντεθραμμένος. Ὥσπερ γὰρ τὴν σωματικὴν τροφὴν ἀεὶ λαμβάνομεν· οὕτω καὶ τοῖς περὶ τῆς πίστεως λόγοις ἀεὶ δεῖ ἐντρέφεσθαι.

7 Τοὺς δὲ βεβήλους καὶ γραώδεις μύθους παραιτοῦ.] Τουτέστι, τοῖς μὲν ταῦτα παράινει ἃ εἶπον· πρὸς δὲ τοὺς διεστραμμένους, μηδὲ εἰς γυμνασίαν καταβῇς· ἃ γὰρ ὄντως ἀνθρώποις ὠφελῆσαι, πλὴν εἴποτε σκάνδαλον ἀναφύοιτο, ὡς δι' ἀσθένειαν ἡμᾶς παραιτουμένων τὴν πρὸς αὐτοὺς μάχην. Μύθους δὲ, τὰς Ἰουδαϊκὰς παρατηρήσεις λέγει, ἢ ὡς παρεπεποιημένας, ἢ διὰ τὸ ἄκαιρον. Ἐννόησον γάρ μοι ἀνδρα τριάκοντα ἔτη γεγονότα, πῶς ἔσται καταγέλαστος διὰ τὸ ἄκαιρον; Γραώδεις μὲν οὖν, διὰ τὸ πεπαλαιῶσθαι· βέβηλοι δὲ καὶ ἀκάθαρτοι, διὰ τὸ ἐμποδίζειν τῇ πίστει. Τὸ γὰρ ὑπὸ φόβου ἄγειν τὴν ἀνωτέρω τούτων γνωμένην ψυχὴν, τῶν ἀκαθάρτων ἐστὶ παραγγέλματος.

Γύμναζε δὲ σεαυτὸν πρὸς εὐσέβειαν.] Τουτέστι, πρὸς πίστιν καθαρὰν καὶ βίον ὀρθόν. τοῦτο γὰρ εὐσέβεια. γυμνασίας δὲ ἔργα καὶ πόνων διήνεκῆ. ὁ γὰρ γυμναζόμενος, καὶ ἀγῶνος μὴ ὄντος, ἀγωνίζεται ἱδρῶτας ἔχων.

ἱδρῶτας ἄγει.

8 Ἡ γὰρ σωματικὴ γυμνασία πρὸς ὀλίγον ἐστὶν ὠφέλιμος.] Τινὲς τὴν νηστείαν φασὶ σωματικὴν γυμνασίαν, ἀλλ' οὐκ ἔστι. πνευματικὴ γὰρ αὕτη. ἀλλὰ τὴν τοῦ σώματος ἄσκησιν σημαίνει, ἥτις πόνους ἔχουσα πολλοὺς, ὀλίγον ὠφέλησι τὸ σῶμα, καὶ πρὸς καιρόν.

Ἡ δὲ εὐσέβεια πρὸς πάντα ὠφέλιμός ἐστιν, ἐπαγγελίαν ἔχουσα ζωῆς τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης.] Ἐναῦθά, φησιν,

Enutritus verbis fidei & doctrinæ bonæ, quam assecutus es.] Suprà dixit, Hæc aliis propone: jam verò ait, Tu ipse etiam innutritus, hoc est, continuò & sedulò eadem versans animo, & veluti ruminans. Incessabilem enim ad hæc attentionem indicans, dixit, *enutritus*. Perinde enim ut corporis alimentum semper sumimus: sic fidei rationibus & sermonibus semper nos oportet innutriri.

7 *Ineptas autem & aniles fabulas devita.*] Hoc est, tuos commonefac eorum quæ dixi: contra perversos autem ne descendas in arenam: non enim potes illis prodesse, nisi siquando scandalum subnasceretur, veluti nos propter imbecillitatem pugnam adversùs ipsos detrectare videamur. Fabulas autem, Judaïcas observationes dicit, vel quia commentitiæ sunt, vel quia intempestivæ. Cogita enim in animo virum triginta annos natum lactere volentem, quàm ridiculus erit, quòd intempestivè hoc faciat? Aniles verò, quòd antiquatæ sint: prophanæ autem & immundæ, propterea quòd fidem impediant. In metum enim conjicere animam, quæ his omnibus ceremoniis excellentior sit facta, immundorum est præceptorum.

Exerce autem teipsum ad pietatem.] Hoc est, ad fidem puram, vitamque rectam: id enim est pietas. Opus est igitur exercitio & continuis laboribus: qui enim exercetur, etiamsi certamen nonsit præstò, certat ut sudores excitet.

8 *Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est.*] Quidam jejunium corporalem exercitationem esse dicunt, sed non est: nam istud spirituale est. Verùm corporis exercitationem intelligit, quæ multos labores habens, modicum prodest corpori, & tempore admodum exiguo.

Pietas autem ad omnia utilis est, promissionem habens vitæ quæ nunc est, & futuræ.] Pietas, inquit, hominem hîc

reficit. Qui enim nullius mali sibi conscius est, in hoc ævo delectatur, promissiones futurorum bonorum firmas habens; Illic autem veram vitam vivit. A comparatione autem pietatis excellentiam commonstrat.

9 *Fidelis sermo, & omni acceptione dignus.*] Hoc est, verus, & dignus est qui accipiatur ab omnibus, utpote qui sit minimè dubius. Qualis sermo? quòd & hîc & illîc pietas utilis sit. Per totam autem Epistolam hoc infert, nec opus habet confirmatione, sed enunciat: ad Timotheum enim ei sermo erat.

10 *In hoc enim & laboramus, & maledicimur, quia speramus in Deo vivente.*] Ostendit quæ sit pietas, quam ipsi nimirum Apostoli exerceant: & confirmat quomodo futuræ vitæ spem habeat, inquiens, *In hoc*, id est, propter hoc cùm laboramus, tum contumeliâ afficimur, & conviciis petimur. Quam enim ob causam cædimur, nisi futura expectaremus, quæ dabit post mortem nobis vivens Deus? Hîc enim sæpenumero milites, qui pro imperatore pericula subïere, illo interim defuncto mercedem amittunt: noster autem rex semper vivit: itaque & semper dat.

Qui est servator omnium hominum, maximè fidelium.] Hoc est, omnes quidem vult salvos fieri, & hîc & illîc: majorem autem curam hîc circa fideles ostendit: nisi enim ipse hos servaret, quomodo ab omnibus oppugnati sustinerent? Per hæc autem incitat Timotheum ad pericula toleranda. Ne enim deficias, inquit, cùm talem habeas Deum, neque ab aliis auxilium implora in afflictione, sed enim spera in illum: vivit enim, & servator est.

11 *Præcipe hæc & doce.*] Res aliæ quidem doctrinâ indigent, aliæ verò mandato: veluti de rapina non docere, sed præcipere oportet, hoc est, cum majori autoritate prohibere. De facultatum verò in pauperes distributione, de virgi-

δυνάκτην τ' ἀνθρώπων ἡ εὐσέβεια. Ὁ γὰρ μηδὲν ἑαυτῷ συνειδὼς πονηρὸν, καὶ σὺν αὐτῷ χαίνων, ταῖς ἐπαγγελίαις τῶν μελλόντων ἀγαθῶν βεβαίας ἔχων, καὶ σὺν ᾧ τὴν ἀληθῆ ζωὴν ζῇ. Ἀπὸ συγκρίσεως ᾧ δείκνυσι τὴν ὑπεροχὴν τῆς εὐσεβείας.

9 Πιστὸς ὁ λόγος, καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος.] Τουτέστιν, ἀληθὴς καὶ ἄξιος εὐπροσδέκτως εἰπεῖν πᾶσιν, ὡς ἀναμφίβολος. Ποῖος λόγος; ὅτι ἡ σὺν αὐτῷ καὶ σὺν ἡ εὐσέβεια ὠφελεῖ. πολυταχοῦ δὲ τὸ ὑπεροχῆς τοῦτο ἐπάγει, καὶ ὃ δεῖται κατασκευῆς, ἀλλ' ἀποφαίνει. πρὸς γὰρ Τιμόθεον ἦν ὁ λόγος αὐτῷ.

10 Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ κοπιῶμεν καὶ ὀνειδιζόμεθα, ὅτι ἠλπίκαμεν ἐπὶ Θεῷ ζῶντι.] Δείκνυσι τίς ἡ εὐσέβεια, καὶ ὅτι ἐν αὐτῇ οἱ ἀπόστολοι μετέρχονται· καὶ κατασκευάζει πῶς τῆς μελλούσης ζωῆς ἔχει ἐλπίδας ἔχει, καί φησιν, Εἰς τοῦτο, ἀντὶ τοῦ, διὰ τοῦτο δὲ κοπιῶμεν καὶ ὀνειδιζόμεθα. Τίνος γὰρ ἕνεκεν κατακοπτόμεθα, εἰ μὴ τὰ μέλλοντα προσδοκῶμεν, ἃ δώσει μετὰ τὸν θάνατον ἡμῖν ὁ ζῶν Θεός; σὺν αὐτῷ μὲν γὰρ πολλάκις στρατεύονται βασιλέως προκινδυνεύσαντες ἀπόλλουσι τὰς ἀμοιβὰς, ἀποθανόντος μεταξὺ ἐκείνου· ἡμῶν δὲ ὁ βασιλεὺς, ζῇ ἀεί· ὥστε καὶ ἀεὶ δίδωσιν.

Ὃς ἐστὶ σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων, μάλιστα πιστῶν.] Τουτέστι, πάντας θέλει σωθῆναι καὶ σὺν αὐτῷ καὶ σὺν ἡ· πλείονα δὲ κοπιᾷ σὺν αὐτῷ περὶ τοὺς πιστοὺς " πάντα. Εἰ μὴ γὰρ αὐτὸς τούτους ἔσωσε, πῶς ἂν ἀντέσχον κατὰ πάντων πολεμούμενοι; Διὰ δὲ τούτων καὶ προτρέπεται τὸν Τιμόθεον πρὸς τοὺς κινδύνους. Μὴ γὰρ ἐκλύου, φησί, τοιοῦτον ἔχων Θεὸν, μηδὲ τὴν παρ' ἑτέρων συμμαχίαν ὑπολάβῃς, ἀλλ' ἔλπιζε ἐπ' ἐκεῖνον. ζῇ γὰρ, καὶ σωτήρ ἐστι.

" χρ. ἐκλύῃ καὶ νῦν.

11 Παράγγελλε ταῦτα καὶ δίδασκε.] Τῶν παραγγελμάτων, τὰ μὲν διδασκαλίας δεῖται· τὰ δὲ, ὑπαγωγῆς. οἷον, περὶ τοῦ ἁρπάζειν, οὐ διδάσκειν χρὴ, ἀλλ' ὑπαπειλεῖν, τουτέστι, μὴ πλείονος αὐθεντείας ἀπαγορεύειν. περὶ μέντοι γε τὰ ὑπάρχοντα χήρων,

χενοιῶ, ἢ πῶς δεῖ τὴν πρέπουσαν, ἢ δι' πῶς δεῖ πιστεύειν, ἐνταῦθα διδασκαλίας χρεία. Διὰ τοῦτο ἀμφότερα τίθησιν ὁ " Ἀπόστολος, Παράγγελλε καὶ δίδασκε. Καὶ ἄλλως, ὅταν μὲν εἰδότες τι πονηρὸν ἦ, ὅμως πράττωμεν αὐτὸ, παραγγελίας " δεόμεθα· ὅταν δὲ μὴ εἰδότες, διδασκαλίας.

" χ. Παράγγελλε.

" χ. δεῖ.

12 Μηδείς σου τῆς νεότητος καταφρονείτω.] Ἐπειδὴ ἡ κοινὴ προλῆψις δύσκαταφρόνητον πρᾶγμα ἡγεῖται τὴν νεότητα, φησὶν, αὐθεντικώτερον παράγγελλε, καὶ μηδείς σου καταφρονείτω. δεῖ γὰρ καὶ ἀκαταφρόνητον εἶναι τὸν διδάσκαλον. Πῶς οὖν τὸ πρᾶον; Ἐνθα μὲν γὰρ εἰς αὐτὸν ὕβρεις ἐκδικῆσαι δεῖ, πρᾶος ἔστω· ἔνθα δὲ ὑπὲρ σωτηρίας ἄλλων αὐστηρίας δεῖ, μετὰ παῤῥησίας ἐπιτατέτω. Ἢ ὅτι βίον ἐπιδείκνυσο κόσμιον, καὶ ὑ καταφρονηθήσεταί σου ἡ νεότης, φύσει δὲ καταφρόνητος οὐκ, ἀλλὰ θαυμασθήσεται. Ἐπιφέρει οὖν·

Ἀλλὰ τύπος γίνου τῶν πιστῶν.] Τουτέστιν, ἀρχέτυπον τοῦ βίου ἔσο, καὶ κανὼν ἀρίστης πολιτείας.

Ἐν λόγῳ.] Ὥστε ὁμιλεῖν μετὰ εὐκολίας, καὶ τὸν λόγον ἕτοιμον ἔχειν καὶ προεσκευασμένον.

Ἐν ἀναστροφῇ.] Ἢ τῇ πολιτείᾳ, ἢ τῇ ἐκκλησιαστικῇ τάξει.

Ἐν ἀγάπῃ.] Τῇ πρὸς πάντας.

Ἐν πνεύματι.] Ἢ τῇ πνευματικῇ καταστάσει, ἢ τῷ χαρίσματι, ὥστε μὴ ἐπαίρεσθαι ὅτι τούτου.

Ἐν πίστει.] Τῇ ὀρθῇ καὶ τῇ ἀδιστάκτῳ, ὅταν τις πιστεύῃ τῷ Θεῷ καὶ πρὸ τῶν ἀδυνάτων.

Ἐν ἁγνείᾳ.] Τουτέστι, καθαρότητι, παρθενίᾳ, ἢ καὶ σωφροσύνῃ.

13 Ἕως ἔρχομαι πρόσεχε τῇ ἀναγνώσει.] Εἰ Τιμόθεον κελεύει προσέχειν τῇ ἀναγνώσει τῶν θείων γραφῶν, τί λοιπὸν ἡμᾶς χρὴ ποιεῖν; καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος ἄχρι τέλους προσεῖχεν αὐ πολλοῦτος ὤν, ὅς γε τοῖς ἄλλοις παρῄνει. Παραμυθεῖται δὲ αὐτὸν δεῖξαι τοῦ ἐλπεῖν, nitatis ſtatu, vel quomodo credendum ſit, hîc doctrinâ opus eſt : Propterea utraque ponit Apoſtolus, *Præcipe ac doce.* Ad hæc, quando novimus quidem aliquid eſſe malum, ac nihilominùs illud perpetramus, præcepto opus eſt : quando verò non novimus, inſtitutione.

12 *Nemo adoleſcentiam tuam contemnat.*] Quia communis opinio contemptibilem rem putat adoleſcentiam, Præcipe, inquit, majori cum autoritate, ac nemo te contemnat : oportet enim non contemptibilem eſſe præceptorem. Ubi igitur manſuetudo ? ubi injurias, quibus ipſe afficitur, ulciſci oporteat, manſuetus eſto : ubi verò aliorum ſalutis gratiâ opus eſt auſteritate, cum fiducia imperet. Vel, vitam oſtende honeſtam, & non veniet in contemptum juventa tua, in quam naturâ contemptus cadere ſolet, ſed admirationi potiùs erit. Infert igitur :

Sed exemplum eſto fidelium.] Hoc eſt, vitæ ſis exemplar, optimæque vitæ regula.

In verbo.] Ut manſuetè colloquaris, utque ſermonem promptum & præparatum habeas.

In converſatione.] Vel in vita, vel in Eccleſiaſtico ordine.

In charitate.] Quæ omnes complectatur.

In ſpiritu.] Hoc eſt, vel in ſpirituali ſtatu, vel chariſmate, ne ob iſtud efferaris.

In fide.] Rectâ & indubitatâ, quando quis Deo credit, etiam in iis quæ impoſſibilia videntur.

In caſtitate.] Hoc eſt, puritate, virginitate, vel temperantia.

13 *Dum venio attende lectioni.*] Si Timotheum lectioni divinarum Scripturarum incumbere jubet, quid, quæſo, nos facere debemus ? Quinetiam ipſe Paulus ad finem uſque vitæ ſuæ iſti lectioni incubuit, qui & alios ad idem ſtudium cohortabatur. Addit verò ei animum per hoc quod dicit,

dicit, *Donec venero*, ſpem faciens ei videndi præceptorem. Veriſimile enim erat ipſum præceptore orbatum, Paulum quærere. Cujus autem rei gratiâ dixit, *Dum venio?* Quia veriſimile erat eum, utpote juvenem, multa ignorare, egeréque præſentiâ Pauli, ut hæc diſceret; ait, Interea dum venero, lege Scripturas, & inde habebis, quantum fieri poteſt, legiſlationes & præcepta: poſtquam autem venero, ego tibi ſuggeram reliqua.

Conſolationi.] Erga mœſtos videlicet, vel etiam alios animo deficientes.

Doctrinæ.] Quæ eſt erga omnes ſimpliciter, ac de quavis re.

14 *Ne negligas donum quod in te eſt, quod datum eſt tibi per prophetiam.*] Doctrinæ donum hîc intelligit, quod accepit quando Epiſcopus factus erat. *Per Prophetiam* verò, hoc eſt, imperante Spiritu, ut ſuprà commemoratum eſt.

Cum impoſitione manuum presbyterii.] Hoc eſt, Epiſcoporum. Non enim Presbyteri Epiſcopum ordinabant. Vide autem horrendum iſtud, quantum poſſit impoſitio manuum Sacerdotalium.

15 *Hæc meditare, in his eſto.*] Sæpe de eiſdem ei præcipit, ut oſtendat ei quòd maximè omnium in his oporteat ſtudioſè verſari Epiſcopum.

Ut tuus profectus manifeſtus ſit in omnibus.] Non in vita tantummodo, verumetiam in verbo doctrinæ. Animadverte autem quòd in hoc quoque ipſum magnum & admirandum fieri voluerit.

16 *Attende tibi & doctrinæ, perſevera in ipſis.*] Hoc eſt, attende tibi ipſi, ac alios etiam inſtitue.

Hoc enim faciens, & teipſum ſalvum facies, & eos qui te audiunt.] Nam qui in doctrinæ ſermonibus fuerit innutritus, priùs quidem ipſe adjuvatur, in quo alios adhortatur, ſeipſum perficiens.

ἕως ἔρχομαι, ἐλπίδας [a] δοὺς ὅτι ὄψομαι τὸν διδάσκαλον. Εἰκὸς γὰρ αὐτὸν ἀπορφανισθέντα ζητεῖν τὸν Παῦλον. Τίνος οὖν ἕνεκεν εἶπεν, ἕως ἔρχομαι; ὅτι εἰκὸς ἦν αὐτὸν νέον ὄντα πολλὰ ἀγνοεῖν, καὶ δεῖσθαι τῆς παρουσίας τοῦ Παύλου πρὸς τὸ μαθεῖν ταῦτα, φησίν· ἕως ἔρχομαι ἀναγίνωσκε τὰς γραφὰς, κἀκεῖθεν ἕξεις, ὡς ἔνεστι, τὰς νομοθεσίας. ἐπειδὰν δὲ ἔλθω, ἐγώ σοι ὑποθήσομαι τὰ λοιπά.

Τῇ παρακλήσει.] Τῇ πρὸς τοὺς λελυπημένους, ἢ καὶ ἄλλως ἀκλινεῖς ἔχοντας.

Τῇ διδασκαλίᾳ.] Τῇ πρὸς πάντας ἁπλῶς, καὶ περὶ παντὸς πράγματος.

14 Μὴ ἀμέλει δὲ ἐν σοὶ χαρίσματος, ὃ ἐδόθη σοι διὰ προφητείας.] Τῆς διδασκαλίας τὸ χαρίσμα φησὶν ἐνταῦθα, ὃ ἐδέξατο ἐπίσκοπος γενόμενος. Διὰ προφητείας δέ, τουτέστι, προστάξαντος Πνεύματος, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται.

Μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτερίου.] Τουτέστι, τῶν ἐπισκόπων. οὐ γὰρ δὴ πρεσβύτεροι [b] τὸν ἐπίσκοπον ἐχειροτόνουν. Ὅρα δὲ φεικτὸν, τί δύναται ἡ ἐπίθεσις τῶν ἱερατικῶν χειρῶν.

15 Ταῦτα μελέτα, ἐν τούτοις ἴσθι.] Πολλάκις περὶ τῶν αὐτῶν αὐτὰ πράττειν, ἵνα δείξῃ ὅτι μάλιστα πάντων ἐν τούτοις δεῖ [c] σπουδάζειν τὸν ἐπίσκοπον.

Ἵνα σοῦ ἡ προκοπὴ φανερὰ ᾖ ἐν πᾶσι.] Μὴ ἐν τῷ βίῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ λόγῳ τῷ διδασκαλικῷ. Ὅρα δὲ ὅτι ἠθέλετο αὐτὸν καὶ τοῦτο μέγαν γενέσθαι καὶ θαυμαστόν.

16 Ἔπεχε σαυτῷ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, ἐπίμενε αὐτοῖς.] Τουτέστι, πρόσεχε σαυτῷ, καὶ δίδασκε καὶ τοὺς λοιπούς.

Τοῦτο γὰρ ποιῶν καὶ σαυτὸν σώσεις, καὶ τοὺς ἀκούοντάς σου.] Ὁ γὰρ τοῖς τῆς διδασκαλίας ἐντρεφόμενος λόγοις, πρότερον αὐτὸς ὠφελεῖται, ἐν ᾧ ἑτέρους παιδαγωγεῖ, ἑαυτὸν κατορθούμενον.

[a] χρ. δοὺς ἔξειν τ. δ.

[b] χρ. αὐτὸν ἐχειροτόνουν.

[c] χρ. χρὴ λαζεῖν.

ΚΕΦ.

ΚΕΦ. ε.

ΠΡεσβυτέρῳ μὴ ἐπιπλήξῃς, ἀλλὰ παρακάλει ὡς πατέρα.] Οὐ περὶ τοῦ ἐν ἐκκλησίᾳ ὃ ἀξίωμα ἔχοντος φησιν, ἀλλὰ περὶ παντὸς γεγηραικότος. Τί οὖν ἐὰν δέηται διορθώσεως; ὅτω, φησὶν, αὐτῷ προσφέρου, ὡς πατρί.

2 Πρεσβυτίδας ὡς μητέρας.] Ἐπειδὴ γὰρ ὁ ἐλέγχειν φορτικὸν, καὶ μάλιστα ὅταν παρὰ νέου γίνηται, καὶ πρὸς ὀργὴν, (τριπλῆ γὰρ τότε ἡ προπέτεια) θεράπευε αὐτὸν, φησὶ, διὰ τῆς προσηνείας.

Νεωτέρας, ὡς ἀδελφάς.] Ἐπειδὴ ἡ ἡλικία θρασύτητα ἔχει, καὶ οὐ δέχεται τοὺς ἐλέγχους, ἡ ὑποτείκεια, φησὶ, μεταζέτω.

Ἐν πάσῃ ἁγνείᾳ.] Ἐπειδὴ αἱ πρὸς τὰς νεωτέρας ὁμιλίαι ὑποψίας πλείστας, διὰ ὃ καὶ τὸν ἐπίσκοπον καὶ τοιαύτας ὁμιλεῖν, σύ, φησὶν, ἐν πάσῃ ἁγνείᾳ ὁμίλει, τουτέστι, μὴ μόνον τὴν τῆς μίξεως ἁμαρτίαν φυλαττόμενος, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἄλλην ὑποψίας ἀφορμήν. Τιμοθέῳ δὲ ταῦτα ὑπετάττει, οὐκ ἐκείνου χάριν, ἀλλ' ἡμῶν τῶν μετὰ ταῦτα, ἵνα τὰς ὑποψίας φυλαττώμεθα.

3 Χήρας τίμα, τὰς ὄντως χήρας.] Διὰ τί μηδὲν περὶ παρθένων λέγει; ἴσως ὅτι ὅπω ἦσαν τότε ἐκεῖ. Τιμᾶν δὲ τὰς χήρας παρεκάλει, διότι ὅτε ἄνδρας ἔχουσι ταῖς παρεισομέναις, καὶ τὸ πρᾶγμα ἐπονείδιστον δοκεῖ καὶ ἀποβέβαιον. Διὰ τοῦτο πολλῆς αὐτὰς δεῖ παρὰ τοῦ ἱερέως ἀπολαύειν τῆς τιμῆς· καὶ τὸ μέγιστον, ὅτι καὶ ἀξίαι εἰσὶν, ὡς ὄντως χήραι. Τίνες δὲ αὗται, παρεὶς μαθήσῃ. Ἀρα οὖν ἔστι καὶ ἄνδρα μὴ ἔχειν, καὶ μὴ εἶναι χήραν. Τὸ δὲ, τίμα, ἀντὶ τοῦ, ἐλέει καὶ τὰ ἀναγκαῖα χορήγει.

4 Εἰ δέ τις χήρα ἢ τέκνα ἢ ἔκγονα ἔχει, μανθανέτωσαν πρῶτον τὸν ἴδιον οἶκον εὐσεβεῖν.] Τουτέστι, μανθανέτωσαν τὰ τέκνα καὶ τὰ ἔκγονα τιμᾶν πρὸ τοῦ οἰκείου

CAP. V.

Seniorem ne objurgaveris, ſed obſecra ut patrem.] Non loquitur de eo qui in Eccleſia dignitatem habet, ſed de quovis grandiori natu. Quid verò ſi emendatione indigeat? Hunc, inquit, ad modum cum eo age, tanquam cum patre.

2 *Anus, ut matres.*] Quia objurgatio moleſta eſt, maximè ſi a juvene proficiſcatur, idque erga grandævum (triplex enim tum eſt temeritas) cura eam, inquit, per manſuetudinem.

Juvenculas, ut ſorores.] Quoniam ætas iſta audacior eſt, nec recipit objurgationes, manſuetudo, inquit, interveniat.

In omni caſtitate.] Quia converſari cum puellis ſuſpiciones parit, & Epiſcopum cum talibus nonnunquam converſari oporteat, cumque eis colloqui, Tu, inquit, in omni, caſtitate converſare, non ſolùm miſtionis peccatum fugiens, verumetiam omnem aliam ſuſpicionis occaſionem. Timotheo autem hæc injungit, non illius gratiâ, ſed noſtrî poſt eum, ut ſuſpiciones fugiamus.

3 *Viduas honora, quæ verè ſunt viduæ.*] Cur nihil de virginibus præcipit? quia nondum illic fortaſſis erant. Honorari autem viduas præcipit, eò quòd non habeant maritos qui illis præſideant, atque res ipſa contumelioſa & averruncanda videtur. Hanc ob rem eas multo honore à ſacerdote ſuſcipi oportet, maximè cùm dignæ ſint, utpote verè viduæ. Quales autem ſint iſtæ, infrà diſces. Proinde licet & maritum non habere, & viduam non eſſe. Honora autem, eſt pro, miſerere earum, & neceſſaria ſuppedita.

4 *Si quæ autem vidua aut filios aut nepotes habet, diſcant primùm domum ſuam piè tractare.*] Hoc eſt, diſcant liberi & nepotes venerari matrem ſuam, ac benefacere ei,

ei, & alere eam: hoc enim est piè tractare, nempe, matrem vel aviam senio confectam curare. Parentum enim dignitas divina est. Quocirca è contrà, senium non curare, impietas est.

Et mutuam vicem reddere parentibus: hoc enim est acceptum coram Deo.] *Parentibus*, id est, matri & aviæ. Observa hîc Pauli prudentiam, quomodo id primùm, quod bonam conscientiam faciat, in medium proferat, nempe, progenitoribus vicem rependere, quòd nos educârint atque enutrierint, & curam nostrî gesserint; adjiciens rationem, *Quoniam & hoc Deo gratum est.*

5 *Quæ autem verè vidua est & desolata, sperat in Deum.*] Suprà dixit, Honora viduas quæ verè sunt viduæ: quoniam verò illas interposuisset quæ non sint verè viduæ, nimirum quæ liberos habent, qui illis prospicere debent, jam quænam sit verè vidua, subdit: Quæ nullum, inquiens, habeat curatorem, non filium, non nepotem, verùm in solum Deum sperat: quæ sanè honore est afficienda, & misericordiâ dignanda in omni suppeditatione necessariarum rerum.

Ac perseverat in precationibus & obsecrationibus nocte & die.] Idque non immeritò: nullum enim alium habens, ad Deum confugit. Cùm autem verisimile esset eas contristari, ut quæ omnino tutore & præside careant, cõsolatur eas per hoc quòd Deum vice omnium habeant. Quamvis enim illa quæ liberos alit, mercedem recipit, at verò tua dignitas non est imminuta, ex eo quòd liberos non habeas.

6 *Nam quæ in deliciis est, vivens est mortua.*] Quia non paucæ viduitatis statum eligunt, quò majore cum libertate agant quæ grata sunt; quæ deliciis, inquit, dedita est, etiamsi videatur vivere sensibilem hanc vitam, mortua est secundùm spiritum. Sin autem mulieri, cujus natura semper, atque ætas etiam sæpè infirmitatem conjunctam habet, delicatè vi-

μητέρα, ἢ βύποις καὶ πρέφειν· τοῦτο γὰρ λέγει βύσεβες, τὸ γηροκομεῖν μητέρα ἢ μάμμην· ἐπεὶ καὶ θεῖον ἀξίωμα τὸ τῶν γονέων. ὥστε ἐκ τοῦ ἐναντίου, ἀσέβεια τὸ μὴ γηροκομεῖν.

Καὶ ἀμοιβὰς ἀποδιδόναι τοῖς γονεῦσι· τοῦτο γάρ ἐστιν ἀποδεκτὸν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.] Τοῖς προγόνοις, τοῦτέστι, τῇ μητρὶ καὶ τῇ μάμμῃ. Ὅρα δὲ τὴν σύνεσιν Παύλου, πῶς τὸ βύσιον εἰδὸς εἰς μέσον προτίθησι, τὸ ἀμείβεσθαί, φησι, τοὺς προγόνους, ἕνεκεν τῆς ἀναθρεφῆς καὶ τῆς αὐξήσεως. καὶ προστίθησι καὶ λογισμόν, ὅτι καὶ τῷ Θεῷ τοῦτο ἀποδεκτόν.

5 Ἡ δὲ ὄντως χήρα καὶ μεμονωμένη ἤλπικεν ἐπὶ τὸν Θεόν.] Εἶπεν ᾽ἀντὶ τοῦ᾽ ἀδύνατον, χήρας τιμᾶ τὰς ὄντως χήρας, καὶ ὀξὺ μέσον τίθησι τὰς μὴ ὄντως χήρας, τὰς ἐχούσας τέκνα τὰ ὀφείλοντα αὐτὰς φροντίζειν, νῦν λέγει τίς ἐστιν ἡ ὄντως χήρα, καὶ φησιν, ὅτι ἡ μηδένα ἔχουσα κηδεμόνα, μὴ τέκνον, μὴ ἔκγονον, ἀλλ᾽ ἐπὶ μόνον τὸν Θεὸν ἐλπίζουσα. ἰδοὺ δὲ τιμᾶσθαι καὶ ἐλεεῖσθαι ἐν πάσῃ χορηγίᾳ τῶν ἀναγκαίων.

Καὶ προσμένῃ ταῖς δεήσεσι καὶ ταῖς προσευχαῖς νυκτὸς καὶ ἡμέρας.] Εἰκότως· μηδένα γὰρ ἄλλον ἔχουσα, προσὲς τὸν Θεὸν καταφεύγει. Ἐπειδὴ δὲ εἰκὸς ἦν αὐτὰς λυπεῖσθαι, ὡς ᾽πάντα ἀπροσταλεῖπτις᾽, ὡδε μυθεῖται αὐτάς, ὡς τὸν Θεὸν ἀντὶ πάντων ἐχούσας. Εἰ γὰρ καὶ ἡ τεκνοτροφοῦσα ἔχει μισθόν, ἀλλ᾽ οὐκ ἠλαττώθη καὶ σοὶ τὸ ἀξίωμα ἐκ τοῦ τέκνα μὴ ἔχειν.

6 Ἡ δὲ σπαταλῶσα, ζῶσα τέθνηκεν.] Ἐπειδὴ πολλαὶ τὸν χηρείαν αἱροῦνται, ἵνα μὴ πλείονος ἀδείας προσλάβωσι τὰ θυμήρη, φησὶν ὅτι ἡ σπαταλῶσα, κἂν δοκῇ ζῆν τούτῳ τῷ ζωῇ τῷ αἰσθητῷ, τέθνηκε κατὰ πνεῦμα. Εἰ δὲ γυναικὶ ὑ συγχωρεῖ σπαταλᾶν, ἔνθα καὶ ἡ φύσις πάσχει, καὶ ἡ ἡλικία παλλακὶς ἔχει τῷ ἀσθε-

νίαν

" χ. κίνων.

" χ. πάντ. ἀπρ.

ηδαν, τί δὴ ἔλεγεν ἀῤῥήτους ἀπατᾶλωντες;

7 Καὶ ταῦτα παράγγελλε, ἵνα ἀνεπίλημπτοι ὦσιν.] Ὁρᾷς ὅτι ὡς νόμον τὸ πρᾶγμα ἔθηκε; Οὐ γὰρ τῇ προαιρέσει ἐπιτρέπει τὸ μὴ τρυφᾶν; ἀλλ' ὡς ἁμαρτίαν τοῦτο ἀπαγορεύει. Τὸ γάρ, παράγγελλε, τοῦτο σημαίνει, ἀντὶ τοῦ, μετ' ἀυστηρείας κώλυε τοιαῦτα "τολμᾶν".

"χ. κινεῖν.

8 Εἰ δέ τις τῶν ἰδίων, καὶ μάλιστα τῶν οἰκείων ἐστὶν προνοεῖ,] Ἡ ἀπατηθῶσά, φησι, καὶ διὰ τοῦτο τέθνηκε καὶ ἀπόλωλεν, ὅτι πᾶσαν τὴν πρόνοιαν εἰς ἑαυτὴν κατεμανίσκε. δεῖ γὰρ προνοεῖσθαι τῶν ἰδίων, τουτέστι, τῶν πιστῶν, καὶ μάλιστα τῶν οἰκείων, τουτέστι, τῶν πρὸς γένους, πᾶσαν προνοεῖσθαι, καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὴν τοῦ σώματος.

Τὴν πίστιν ἤρνηται.] Πῶς; ὅτι τὰ ἔργα αὐτῆς οὐκ εἰσὶ πιστεύοντος. Εἰ γὰρ ὅτι πιστεύει τῷ Θεῷ, ἤκουεν ἂν αὐτῆς λέγοντος· Ἀπὸ τῶν οἰκείων τῶν σπερμάτος σου μὴ ἀποστῇς. Θεὸν, φησὶν, ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται.

Ἔστιν ἀπίστου χείρων.] Διότι ἐκεῖνος μὲν εἰ καὶ τοὺς ἀλλοτρίους, ἀλλά γε τοὺς "οἰκείους" ἀγαπᾷ, τῇ φύσει χρώμενος πειθόμενος. Αὐτὸς δὲ καὶ τὸν Θεὸν καὶ τὸν τῆς φύσεως νόμον ἀναιρεῖ καὶ ἀδικεῖ· πῶς οὖν ἂν τοιοῦτον πιστεύσειέ τις φιλόστοργον εἶναι τοὺς ἀλλοτρίους; Εἰ δὲ μὴ τοὺς ἀλλοτρίους ἐλεεῖ, πῶς ἡ κενοδοξία τοῦτο πρᾶγμα; Συλλόγισαι δὲ, ὅτι εἰ ἀπίστου χείρων, ὁ μὲν προνοῶν τῶν οἰκείων, ὁ ἀδικῶν αὐτοὺς πῶς τεταξεται· καὶ ὅτι οὐκ ἀρκεῖ τινι πρὸς σωτηρίαν ἡ οἰκεία ἀρετὴ, εἰ αὐτὸς σπουδαῖος ὢν, μὴ διδάσκει καὶ "παραινεῖ τοὺς πρὸς γένους.

"χ. κατηχεῖ.

9 Χήρα καταλεγέσθω μὴ ἔλαττον ἐτῶν ἑξήκοντα γεγονυῖα, ἑνὸς ἀνδρὸς γυνή.] Ἐπειδὴ εἶπεν αὐστηρότερον, ὅτι ἡ ἀπατηθεῖσα, καὶ μὴ προνοοῦσα τῶν οἰκείων, ἀπίστου ἐστὶ καὶ καταλόγου τῶν χηρῶν, νῦν διδάσκει ἡμᾶς τί δεῖ αὐτὴν ἔχειν· καὶ πρῶτον μὲν περὶ τῆς ἡλικίας ἀκρι-

vivere non permittit; quid viri dicent, qui in deliciis vitam agunt?

7 Et hæc præcipe, ut sint irreprehensibiles.] Viden' quòd hanc rem ceu legem esse velit? Non enim voluntati permittit non deliciari, sed veluti peccatum hoc prohibet: Nam, *præcipe*, hoc significat: perinde ac si diceret, Cum severitate prohibe, ne talia attententur.

8 Si quis autem suorum, & maximè domesticorum, curam non habet,] Deliciis dedita, inquit, propterea dum vivit mortua est, adeóq; periit, quoniam omnem providentiam in seipsam impendit. *Suorum* enim, id est, fidelium habenda cura; maximè verò domesticorum, hoc est, eorum qui ad genus & sanguinem pertinent, permagna est habenda cura, cùm animi, tum corporis nomine.

Fidem negavit.] Quomodo? quoniam opera ejus non sunt ex fide. Si enim credidisset Deo, adivisset eum qui dicit: *Domesticos seminis tui ne despexeris. Deum,* inquit, *confitentur se nôsse, operibus autem negant.* Esa. 58. 7. Tit. 1. 16.

Et est infideli deterior.] Quoniam ille, etsi alienos non curat, suos tamen non negligit, saltem naturæ suasu ductus: hic verò tam Dei, quàm naturæ legem tollit, & injuriâ afficit. Quis verò talem crediderit amico esse affectu erga alienos? Quòd si autem misereatur alienos, nonne ex inani gloriâ istud facit? Expende autem tecum, si infideli est deterior qui suis non providet, quem in ordinem is collocabitur qui injuriâ eos afficit: & quòd non satis est cuipiam ad salutem propria virtus, si ipse virtute præditus affines suos non doceat & adhortetur.

9 Vidua eligatur, non minùs sexaginta annorum, quæ fuerit unius viri uxor.] Quum suprà dixisset, quòd ea quæ voluptatibus dedita est, & quæ suis non prospicit, indigna est quæ referatur in catalogum viduarum, nunc nos docet quid eam habere oporteat. Ac primùm quidem de ætate

exactè

exactè differit. Causam verò in progressu dicet. Non enim simpliciter sexagenariam probat: posset enim ejusmodi etiam indigna esse. Deinde ab ea exigit, ut uni marito copulata sit, ceu signum honestatis & pudicitiæ. Alia verò quæ requirat, audi in sequentibus.

10 *In operibus bonis testimonium habens.*] Hoc est quod eam propriè catalogo dignam facit, deinde & opera ejus speciatim enumerat.

Si liberos educavit.] Liberos educare, non est simpliciter liberos alere, sed perinde atque oportet: quemadmodum & suprà dixit, *Si permanserint in fide & sanctificatione.*

Si hospitio recepit.] Animadvertis quomodo beneficentias, quæ erga proprios, illis quæ erga alienos præstandæ sunt, antepositit? Quum enim priùs dixisset, *Si liberos educavit*, tunc intulit, *Si hospitio recepit.* Etiamsi enim aliarum rerum indiga fuerit aliqua, domum omnino habet: non enim sub dio habitat.

Si sanctorum pedes lavit.] Hoc dixit, quia multæ hospitio quidem recipiunt, ipsæ autem per seipsas non inserviunt, sed per ancillas. Volens ergo viduam operosam esse, & non ignavam, ipsam per sese ministrare jubet: ignavia enim deliciantis potiùs est. Præterea ne omnino penuriam prætexat aliqua, quò minùs sit hospitalis, ut quæ non abundet re familiari; At verò, inquit, abluere pedes non est magni sumptûs, neque copiæ. *Sancti* autem sunt omnes, quotquot fidem rectam cum vita conjunctam habent, etiamsi miracula non operantur.

Si tribulationem patientibus subministravit.] Pecuniis, patrocinio, & intercessione.

Si omne opus bonum subsecuta est.] Veluti si ipsa operari non potuit, consors tamen fuit alterius quæ operaretur, si subserviit. Corporale enim ministerium afferre adhortatur, quale est lectum sternere, ἐολογῆται· τὴν δὲ αἰτίαν προϊὼν ἐρεῖ. Οὐ γὰρ ἁπλῶς ἔστω τὴν ἑξηκοντάδα ἐξετάζει· ἔστι γὰρ καὶ τοιαύτην ἀναξίαν εἶναι. ἔπειτα καὶ μονογαμίαν αὐτὴν ἀπαιτεῖ, ὡς σημεῖον σεμνότητος καὶ " φιλοσοφροσύνης. καὶ τὰ ἄλλα δὲ ἐξῆς " χ. φιλοσοφίας. ἀκουε.

10 Ἐν ἔργοις καλοῖς μαρτυρουμένη.] Τοῦτο ἐστὶ δι' ἧς αἰτίας αὐτὴν ἀξιοῖ τῆς καταλόγου. Εἶτα " ἀριθμεῖ καὶ τὰ ἔργα ἰδικώτερον. " χ. ἀποτεθμεῖται.

Εἰ ἐτεκνοτρόφησε.] Τεκνοτροφία δὲ τοῦτο ἐστι, τὸ τρέφειν τὰ τέκνα ἁπλῶς, ἀλλὰ τὸ ὡς δεῖ· ὥσπερ καὶ ἀνωτέρω εἶπεν, ἐὰν ἐπιμείνωσι τῇ πίστει καὶ τῷ ἁγιασμῷ.

Εἰ ἐξενοδόχησεν.] Ὁρᾷς πῶς καὶ περὶ τοὺς οἰκείους διαφορὰν ποιεῖται πρὸς τοὺς ἀλλοτρίους; προεῖπον γὰρ, εἰ ἐτεκνοτρόφησε, τοῦτ' ἐπήγαγεν, εἰ ἐξενοδόχησε· κἂν πάλλα δὲ ἄπορος εἶη τις, οἰκίαν πάντως ἔχει. οὐ γὰρ δὴ αἰθριος μένει.

Εἰ ἁγίων πόδας ἔνιψε.] Τοῦτο εἶπεν, ὅτι αἱ πολλαὶ ξενοδοχοῦσι μέν, οὐκ αὐταὶ δὲ δι' ἑαυτῶν ὑπουργοῦσι, ἀλλὰ διὰ τῶν θεραπαινίδων. Βουλόμενος οὖν ἐργατικὴν " εἶναι τὴν χήραν, καὶ μὴ " χ. ἔχειν βλακικὴν, αὐτὴν δι' ἑαυτῆς ὑπουργεῖν κελεύει. ἡ γὰρ βλακεία ἀπαλωσύνης μᾶλλον. καὶ ἄλλως δὲ, ἵνα μὴ πενυτρὸν ἀπορίαν προβάληταί τις πρὸς τὸ μὴ ξενοδοχεῖν, ὡς μηδὲ οἰκίας ὑπαρχούσα, φησὶ, καὶ μέντοι γε νίπτειν οὐκ ἔστι δαπάνης, οὐδὲ εὐπορείας. Ἅγιοι δέ εἰσι πάντες ὅσοι πίστιν ὀρθὴν μετὰ βίου ἔχουσι, κἂν μὴ σημεῖα ἐργάζωνται.

Εἰ θλιβομένοις ἐπήρκεσε.] Καὶ διὰ χρημάτων, καὶ διὰ προστασίας, καὶ μεσιτείας.

Εἰ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπηκολούθησε.] Οἷον, εἰ αὐτὴ ἐργάσασθαι μὲν οὐκ ἠδυνήθη, ὅμως συνεκοινώνησεν ἄλλῃ ἐργαζομένῃ, εἰ ὑπούργησε· Τὴν γὰρ σωματικὴν ὑπηρεσίαν εἰσφέρειν προτρέπει, οἷς, κλίνην στρῶσαι,

γρῶσαι, ἀναπαῦσαι. πρὸς δὲ ὀλιγω-
ρίαν εὐεπιτηδειότεραι αἱ γυναῖκες.

11 Νεωτέρας δὲ χήρας παραιτοῦ.] Τίνος ἕνεκεν περὶ τῆς ἡλικίας τῶν παρθένων σιωπᾷ διατάττει, καίτοι μείζονος οὔσης τῆς ἀγῶνος; εἰκότως· ὅτι ἀπὸ μείζονος προθυμίας ἐκεῖ ὁ ἀγών, καὶ πλείονος τοῦ θερμότητος. ἄλλως τε, ἐν ᾧ ζητεῖν ὅτι τοῖς παρθένοις ὁ διαπεσεῖν τῆς Κυρίου ἀπερισπάστως, καὶ ὁ μεριμνᾶν τὰ τοῦ Κυρίου, πολλὴν ἀκρίβειαν * ἀπαιτεῖ. ἀπὸ δὲ τούτου καὶ ὁ χρόνος δῆλος. Ἄλλως, χήρας μὲν νεωτέρας ἐξέπεσον, καὶ διὰ τοῦτο αὐταὶ προέχον τὴν ἀφορμὴν τοιαύτης νομοθεσίας· ἐκεῖ δὲ τοιοῦτον οὐδέν.

* ἀκριβείαν π ἐξ

Ὅταν γὰρ καταστρηνιάσωσι τοῦ Χριστοῦ, γαμεῖν θέλουσι.] Τουτέστιν, ὅταν ἀκκισθῶσιν, ὅταν θρύψωνται, ὅταν καταφρονήσωσι τοῦ Χριστοῦ, μὴ καταδεχόμεναι αὐτὸν νυμφίον, ἐκ πίστεως λοιπὸν εἰς τὸν γάμον. ὁ γὰρ ἕλκοντο τιμὴν χηρείας μὴ κρίσεως λογισμοῦ. ὅρα δὲ ὅτι καὶ ἡ χήρα τὸν Χριστὸν ἔχει νυμφίον, ὡς καὶ ἡ παρθένος.

12 Ἐχουσαι κρῖμα, ὅτι τὴν πρώτην πίστιν ἠθέτησαν.] Τὴν συνθήκην, λέγει πίστιν. ἐνθύμησαι οὖν, φησι, τὴν συμφωνίαν τὴν πρὸς Χριστὸν, καὶ διὰ τοῦτο ἔχουσι κατάκρισιν.

13 Ἅμα δὲ καὶ ἀργαὶ μανθάνουσι, περιερχόμεναι τὰς οἰκίας.] Σιωπᾷ τὴν ἐληλυθυῖαν κρίμασι καὶ ἕτερον ἁμαρτήμασι, ὃ μανθάνειν ἀργεῖν ἐκ τῆς περιόδου τὰς οἰκίας. Πᾶν δὲ κακὸν ἐδίδαξεν ἡ ἀργία. Ἀρα δὲ μόνον ἀνδράσιν, ἀλλὰ καὶ γυναιξὶν ἀποίκτον τὸ ἀργεῖν.

Οὐ μόνον δὲ ἀργαὶ, ἀλλὰ καὶ φλύαροι, καὶ περίεργοι, λαλοῦσαι τὰ μὴ δέοντα.] Εἰκότως. περιοδεύουσαι γὰρ τὰς οἰκίας, οὐδὲν ἀλλ' ἢ τὰ τούτης πρὸς ἐκείνην φέρουσι, καὶ τὰ ἐκείνης εἰς τοῦτην. καὶ αὖ καινὰς * εἰς περίεργίαν ἐκ τοῦ ἐρωτᾶν πολύπους, καὶ φλυαρίαν, ἐκ τοῦ λέγειν τὰ πρῶτον πρὸς πρῶτος, ἐκτραχηλίζουσι.

* περισσήν.

refocillare: ad quæ fœminæ magis ſunt idoneæ.

11 *Juniores autem viduas devita.*] Cujus rei gratiâ de virginum ætate nihil præcipit, cùm tamen majus ſit virginitatis certamen? Meritò. Ibi enim majoris alacritatis eſt certamen, vehementioríſque fervoris. Adhæc, dum requirit in virginibus ut Chriſto inſeparabiliter adhæreant, atque ut in iis quæ Domini ſunt, ſolicitæ ſint, magnam ſanè & exactam diligentiam poſtulat. Hinc autem & tempus manifeſtum eſt. Præterea, cùm viduæ juniores a Chriſto excidiſſent, occaſionem ipſæ dedêre Paulo cur has leges ſanxerit: in virginibus autem nihil tale contigerat.

Cùm enim luxuriatæ fuerint adversùs Chriſtum, nubere volunt.] Hoc eſt, quando laſcivierint & deliciatæ fuerint, ac quando ſuperbierint adversùs Chriſtum, ipſum in ſponſum non admittentes, in nuptias deinceps excidunt: non enim viduitatis ſtatum elegerunt cum juſta conſideratione. Animadverte hîc quòd & vidua Chriſtum ſponſum habeat, perinde ac virgo.

12 *Habentes damnationem, quoniam primam fidem irritam fecerunt.*] Fidem appellat fœdus. Fefellerunt, inquit, pactum quod cum Chriſto ſponſo fecerunt, ac propterea habent condemnationem.

13 *Simul autem & ociosæ diſcunt circumire domos.*] Præter jam commemoratam damnationem, aliud peccatum admittunt, nempe, diſcunt ociari, ex eo quòd ædes circumeant. Omnis autem mali autor eſt ocium. Quare nedum viros, ſed & mulieres ocium dedecet.

Non ſolùm autem ociosæ, ſed verboſæ & curioſæ, loquentes quæ non oportet.] Nec immeritò. Circumeuntes enim domos nihil aliud agunt, quàm quòd quæ de hac audiant, ad illam perferant, & quæ de illâ ad hanc: ac neceſſariò tandem ad curioſitatem labuntur omnia perſcrutando; & ad nugas ac deliramenta, cùm quæ de omnibus audierunt, omnibus etiam dicunt.

14 *Volo ergo juniores nubere, filios procreare, matresfamiliâs esse.*] Inprimis quidem, inquit, optârim eas pacta sua non irrita facere : quia verò matrimonium illæ cupiunt, volo & ego ut nubant, indulgens nimirum earum votis. Satius enim est eas matresfamiliâs esse, id est, suæ domûs curam gerere, & operari, quàm alienas ædes curiosè pererrantes nugari & ociari. Cùm autē dixit, *Filios procreare*, ostendit quòd propter liberorum procreationē contrahendum sit matrimonium, ut plures ad Deum adducat.

Nullam occasionem dare adversario maledicti gratiâ : 15 *Jam enim quædam aversæ sunt post Satanam.*] Quia dixerat eas matresfamiliâs esse debere, ne videatur libertatem eis dare ad delicias, intulit ; *Nullam occasionem dare.* Sic enim, inquit, domûs curam habe, ne animam tuam lædas. Præterea, perspicuè hîc scopum suum indicat, quare eis indulserit : ne dent, inquit, occasionem diabolo illudendi se, ut quæ sponsæ Christi cùm essent, factæ sint adulteræ, propter adolescentiæ inconstantiam. Eam ob rem sub matrimonii jugum eas duco, ne solutæ cùm sint, mala suprà dicta contrahant.

16 *Sin fidelis quispiam, aut fidelis aliqua habet viduas, subministret illis.*] Fidelium enim viduæ ab infidelibus ali non debebant, ne viderentur eorum operâ indigere. Cùm autem dixit, Subministret illis, quantum satis est, non superfluitatem significavit.

Et non gravetur Ecclesia, ut iis quæ verè viduæ sunt sufficiat.] Proinde fideles, si suas ipsorum viduas alant, Ecclesiæ viduis pariter conferunt : quandoquidem per illas non gravetur Ecclesia, quæ jam opulentiùs alit quas alit ; verè nimirum viduas, hoc est, destituras ac desertas.

17 *Qui bene præsunt presbyteri duplici honore digni habeantur, maximè qui laborant in verbo & doctrina.*] Quinam

14 Βούλεμαι οὖν νεωτέρας γαμεῖν, τεκνογονεῖν, οἰκοδεσποτεῖν.] Περιηγουμένως μοῦ, φησιν, ἠβουλόμην αὐταῖς μὴ ἀθετῆσαι τὰς συνθήκας. ἐπεὶ γὰρ αὗται βούλονται τὸν γάμον, βούλομαι κἀγὼ, συγκαταβαίνων. Κρεῖττον γὰρ οἰκοδεσποτεῖν, τουτέστι, τὰ οἰκεῖα οἴκου φροντίζειν καὶ ἐργάζεσθαι, ἢ ἀλλοτρίους οἴκους περιερχομένας φλυαρεῖν καὶ ἀργεῖν. Εἰπὼν γὰρ, τεκνογονεῖν, ἔδειξεν ὅτι δεῖ τεκνογονίαν δι' ὑπεισιέναι τὸν γάμον, ἵνα πλείονας προσάξῃ τῷ Θεῷ.

Μηδεμίαν ἀφορμὴν διδόναι τῷ ἀντικειμένῳ λοιδορίας χάριν. 15 Ἤδη γάρ τινες ἐξετράπησαν ὀπίσω τοῦ Σατανᾶ.] Ἐπειδὴ εἶπεν, οἰκοδεσποτεῖν, ἵνα μὴ δόξῃ ἀφεσιν αὐταῖς δοὺς εἰς τρυφὴν, ἐπήγαγε, Μηδεμίαν ἀφορμὴν διδόναι. Οὕτω γάρ, φησιν, ἐπιμελοῦ τοῦ οἴκου, ὥστε μὴ βλαβεῖναι τὴν ψυχήν. καὶ ἄλλως, συνῆν δεικνὺς τὸν ἑαυτοῦ σκοπὸν δηλοῖ, διὰ τί συγκατίθεται ταύταις· διὰ τὸ μὴ διδόναι, φησὶν, ἀφορμὴν τῷ διαβόλῳ πρὸς τὸ ταύταις ἐμπαίζειν, νύμφας μὲν ὄσας Χριστοῦ, μοιχαλίσι δὲ γινομένας διὰ τὸ ἀκρατεῖς εἶναι τὴν νεότητος. διὰ τοῦτο καὶ τὸν ζυγὸν τοῦ γάμου ταύτας ἄγω, ἵνα μὴ ἀνέπιοι ὦσαι, τὰ προειρημένα κακὰ ὑπισύρωσι.

16 Εἴ δέ τις πιστὸς ἢ πιστὴ ἔχει χήρας, ἐπαρκείτω αὐταῖς.] Τὰς γὰρ τῶν πιστῶν χήρας οὐκ ἐᾷ ἡ ἐκκλησία τῶν ἀπίστων πέφεσθαι, ἵνα μὴ δόξωσι δεῖσθαι αὐτῶν. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, ἐπαρκείτω, τὴν αὐτάρκειαν ἐδήλωσεν, οὐ τὴν πολυτέλειαν.

Καὶ μὴ βαρείσθω ἡ ἐκκλησία, ἵνα ταῖς ὄντως χήραις ἐπαρκέσῃ.] Ὥστε οἱ πιστοὶ τρέφοντες τὰς ἑαυτῶν χήρας, καὶ τὴν τῆς ἐκκλησίας χήραις συμβάλλονται, οἷα δὴ μὴ βαρυνομένης τῆς ἐκκλησίας, καὶ διὰ τοῦτο ἀφθονώτερον τρέφοσης ἃς τρέφει, ταῖς ὄντως δηλαδὴ χήραις, τουτέστι, ταῖς ἀπροστατεύτοις καὶ μεμονωμέναις.

17 Οἱ καλῶς προεστῶτες πρεσβύτεροι διπλῆς τιμῆς ἀξιούσθωσαν, μάλιστα οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ.]

Τίνες

Τίνες οἱ καλῶς προεστῶτες, ὁ Κύριος διδάσκει λέγων· Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησι, μηδενὸς φειδόμενος, χάριν τῆς τῶν προβάτων κηδεμονίας. Τιμὴν δὲ λέγει τὴν αἰσχρῶν χορηγίαν, ὡς ἐκ τῶν ἐπαγομένων δῆλον. Καὶ γὰρ δεῖ τοὺς διδασκάλους ἀφθονίας περιρρεῖσθαι τῶν ἀναγκαίων, ἵνα μὴ περισπώμενοι περὶ ταῦτα, ἀμελῶσι " τῆς διδασκαλίας. Οὕτω καὶ οἱ Λευῖται διῆγον ἐν τοῖς πάλαι. Διπλῆς δέ, ὡς πρὸς τὰς χήρας, ἢ πρὸς τοὺς διακόνους, ἢ ἁπλῶς διπλῆς, αὐτὶ τοῦ, πολλῆς. Πῶς δὲ εἰσὶν οἱ λέγοντες, μὴ χρείαν εἶναι λόγου, ἀλλὰ βίου; ἀκουέτωσαν νῦν Παύλου, πῶς τὸν λόγον μάλιστα τιμᾷ, λέγων· δεῖ γὰρ καὶ τοῦτο, εἴ τινος ἄλλου. Ὅταν γὰρ περὶ δογμάτων ἡ ὁ λόγος, ποῖος βίος ἐνταῦθα ἰσχύει; Λόγου δὲ τὸν κομπώδη ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ τὸν δυνάμεως γραφικῆς γέμοντα καὶ νοημάτων, κἂν ὁπωσδήποτε λέγηται.

" χ. τῆς λέξεως.

18 Λέγει γὰρ ἡ γραφή· Οὐ φιμώσεις βοῒ ἀλοῶντα. Καί· Ἄξιος ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ.] Παραλέγει μαρτυρίας, μίαν μὲν ἐκ τοῦ νόμου, ἑτέραν δὲ τοῦ Χριστοῦ. Ὅρα δὲ καὶ ἀμφοτέρωθεν, πῶς ἀπαιτεῖται κάμνειν ὁ διδάσκαλος. Τό, τε γὰρ ἀλοᾶν ὑπερπονώτερον πάντων τῶν ἔργων. ὥστε δεῖ καὶ τὸν διδάσκαλον προεστάναι πόνου καὶ αἰσχρᾶς καὶ πόνους. Καὶ ἐν τῷ εἰπεῖν, ὁ ἐργάτης, ἐμφαίνει ὅτι οὐ δεῖ τρυφὴν καὶ ἀνέσεις ζητεῖν. ὁ γὰρ ἐργάτης ἄξιος τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ, ἤτοι τῆς τροφῆς. ἐκ περιουσίας γὰρ τοῦτο δείκνυσιν. Εἰ γὰρ καὶ μισθοῦ ἄξιος, πολλῷ μᾶλλον τροφῆς. ὁ δὲ μὴ ἐργάτης, ἀνάξιος.

19 Κατὰ πρεσβυτέρου κατηγορίαν μὴ παραδέχου.] Κατὰ * νεωτέρου δεῖ " κατηγορίαν παραδέχεσθαι, κἂν εἷς " ἄλλως τυχὸς ** Μὴ γένοιτο· ἀλλ' ὡς οὐ εἰ λέγει, μηδὲ " καὶ ἄλλου μέν, μάλιστα εἷς κἂν πρεσβυτέρου. Οὐκ εἶπε δέ, μὴ κατακρίνῃς, ἀλλὰ, μηδὲ παραδέξῃ ὅλως. Ἐπεὶ γὰρ διὰ τὴν ἡλικίαν ἐλάττονα τῶν νέων

* Al. " χ. μαρτυρίαν. " χ. ὅλως. * Ita. ἐκ; " χ. ἐπὶ ἄλλου.

illi ſunt, qui bene præſunt, Dominus docet, inquiens: *Paſtor bonus animam ſuam ponit*, ſibi in nulla re parcens, ovium curæ causâ. Honorem verò dicit, neceſſariorum ſuppeditationem, ut ex iis, quæ inferuntur, liquet. Doctores enim rerum neceſſariarum copiâ abundare oportet, ne illarum curis diſtracti, doctrinam negligant: hunc ad modum Levitæ in veteri Teſtamento vixerunt. Duplici autem honore dixit, vel reſpectu viduarum, vel Diaconorum, vel ſimpliciter duplici, pro, multo. Ubi verò ſunt, qui dicunt non eſſe opus verbo, ſed vitâ? Audiant iſti nunc Paulum, quanto honore verbum afficiat, dicens: eſt enim eo nobis opus, ſi quoquam alio. Quando enim quæſtio de dogmatibus inciderit, qualis hîc vita proderit? Verbum autem non faſtuoſum exigit, ſed Scripturæ potentiâ refertum, adeóq; ſententiis, quâcunque tandem ratione proferatur.

Ioh. 10. 11.

18 *Dicit enim ſcriptura: Non alligabis os bovi trituranti*: &, *Dignus eſt operarius mercede ſuâ.*] Teſtimonia applicat, alterum quidem ex lege, alterum verò Chriſti. Animadverte autem utrinque, quemadmodum labor à doctore requiratur. Triturare enim, omnibus aliis operibus laborioſius eſt. Quocirca oportet præceptorem inſtructum eſſe ad angorem, ad neceſſitates & labores. Dein, cùm ait, *Operarius*, indicat quòd delicias & requiem quærere non oportet: nam operarius dignus eſt mercede ſuâ, ſive alimento. Ex abundanti enim hoc oſtendit: nam ſi mercede dignus, multo magis alimoniâ. Qui verò non eſt operarius, indignus eſt.

Deut. 25. 4. Levit. 10. 7.

Adversùs ſeniorem accuſationem noli recipere.] Adversùs juvenem poteſt accuſatio recipi, adversùs alium quempiam non item: quaſi dicat, neque adversùs alios, maximè verò adversùs ſeniorem non ſuſcipiatur accuſatio. Non dixit autem, non condemnes, ſed, ne ſuſcipias omnino. Etenim propter ætatem minùs peccant quàm

juvenes. Πρεσβύτερον enim hîc ſenio confectum appellat.

Niſi ſub duobus aut tribus teſtibus.] Quia multa ex ſuſpicione judicantur, Oportet, inquit, eſſe teſtes qui convincant, ſecundùm veterem legem. Quid autem ſi & iſti mentiantur? Rarò ſanè hoc contingit: poteſt tamen hoc à judicio explorari & videri. Æquum autem eſt duos teſtes adhiberi, eo quòd peccata clanculùm committuntur. Quid autem ſi peccata ſint in confeſſo, teſtes autem non habeant, ſed ſolam pravam ſuſpicionem? De hoc ſuprà dixit: *Oportet eum bonum etiam teſtimonium habere ab iis qui foris ſunt.*

20 *Peccantes autem coram omnibus argue, ut & cæteri timorem habeant.*] Hoc eſt, perſeverantes in peccato, & quos inquirendo deliquiſſe inveneris, argue vehementer & ſeverè, non ut indignationem & animum tuum expleas, ſed ut reliqui terrore perculſi caſtigentur. Nam oportet Epiſcopum etiam verendum eſſe. Quemadmodum enim ſimpliciter & ſine judicio condemnare, arrogans eſt, hunc ad modum reos non reprehendere, peſtilens eſt, ad multos morbum extendens. Quomodo igitur Dominus dixit in Evangelio, *Si peccaverit in te frater tuus, abi, argue eum inter te & ipſum ſolum?* Atqui & illum in peccatis perſeverantem permittit publicè argui. Quid igitur? nonne offendiculum præbet, ſi publicè fiat reprehenſio? Immò è diverſo magis offendit, ſi is qui ab omnibus peccâſſe cognoſcitur, non arguatur. Hanc ob cauſam Deus Pharaonem, & Nabuchodonoſor, & pleroſque alios in medium producens punivit, ut vita mortalium emendetur.

Mat. 18. 15.

Exod. 14. Dan. 4.

21 *Teſtor coram Deo & Domino Ieſu Chriſto, & electis Angelis.*] Cùm de multis priùs poſitis diſſeruiſſet, nunc quoniam de judicio verba facit, obteſtatur eum valde horribiliter. Non enim quia Timotheus erat, reverebatur eum, ſed munivit

ἁμαρτανόντων. πρεσβύτερον γὰρ ἐνταῦθα τὸν γεγηρακότα φησίν. "γ. ἐν γήρᾳ.

Ἐκτὸς εἰ μὴ ἐπὶ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων.] Ἐπειδὴ γὰρ "πολλὰ ἀπὸ ὑποψίας κρίνονται, φησίν, εἰ μὴ μάρτυρας τις ἐλέγχοντας, κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον. Τί οὖν ἂν ᾖ ἐάν τοι ψεύδωνται; Σπανιάκις μὲν τοῦτο συμβαίνει· ἔνι δὲ ἀπὸ τοῦ χρίσεως ἀξιοπιστούμενον τοῦτο φανερῶσαι. ἀλλαπτὸν δὲ καὶ δύο μάρτυρας ἔχειν, ἀφ' ὧν ἡμέρας λάθρα τὰ ἁμαρτήματα. Τί οὖν ἂν ὠφελήσειν; μὴ τὰ ἁμαρτήματα, μάρτυρας δὲ μὴ ἔχειν, ἀλλὰ μόνον ἔχειν πονηρὰν ὑποψίαν; ταῦτα τοίνυν εἶπεν αὐτῷ, ὅτι ἀφ' αὐτὸν ἐὰν μαρτυρίαν καλὴν ἔχῃ ἀπὸ τῶν ἔξωθεν. "γ. πολλοί.

20 Τοὺς δὲ ἁμαρτάνοντας ἐνώπιον πάντων ἔλεγχε, ἵνα καὶ οἱ λοιπὶ φόβον ἔχωσι.] Τουτέστι, τοὺς ὑπερβαίνοντας τὴν ἁμαρτίαν, ἐὰν ὦσι βύρσης μὴ ἐρυθρᾶς, ἔλεγχε σφοδρῶς καὶ "ἀποτόμως, οὐχὶ τὸν θυμόν σου πεφαπτόων, ἀλλ' ἵνα οἱ λοιποὶ σωφρονισθῶσι φοβηθέντες. δεῖ γὰρ καὶ φοβερὸν εἶναι τὸν ἐπίσκοπον. Ὥσπερ γὰρ ὁ ἁπλῶς κατακρίνων, αὐθάδης· οὕτω καὶ ὁ μὴ τοὺς ἐνόχους ἐλέγχων, λοιμώδης, εἰς πολλοὺς τὸν νόσον ἐκτείνων. Πῶς οὖν εἶπεν ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις· Ὑπαγε, ἔλεγξον αὐτὸν μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνου, ἐὰν εἰς σὲ ἁμάρτῃ; Πλὴν κἀκεῖνον ἐμμένοντα τῇ ἁμαρτίᾳ, συγχωρεῖ κοινῇ ἐλέγχεσθαι. Τί οὖν; οὐχὶ σκανδαλίζει ὁ κοινῇ ἐλέγχεσθαι; τοὐναντίον μᾶλλον σκανδαλίζει, ὁ καθ' ἑαυτὸν πάντων γινώσκεσθαι τὸν ἁμαρτάνοντα, καὶ μὴ ἐλέγχεσθαι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς καὶ τὸν Φαραὼ, καὶ τὸν Ναβυχοδονόσορ, καὶ πολλοὺς ἄλλους εἰς μέσον ἀγαγὼν ἐκόλασεν, ἵνα σωφρονισθῇ ὁ βίος. "γ. μετ' ἀποτομίας.

21 Διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων.] Διαλεχθεὶς περὶ πολλῶν τῶν ἀνωτέρω, νῦν ὅτι περὶ κρίσεως εἶπε, διαμαρτύρεται αὐτὸν καὶ λίαν φοβερῶς. Οὐδὲ ὅτι τῷ Τιμοθέῳ ἦν, ἠδέσθη, ἀλλ'

ἀλλ' ἠσφαλίσατο αὐτόν. Εἰ γὰρ περὶ ἑαυτοῦ ἔλεγε, Μήπως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι· πολλῷ μᾶλλον περὶ Τιμοθέου σὺκ ἂν ἠδέατο. Καλῶ γοῦν μάρτυρα τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ὡς ἂν ἐν τῇ μελλούσῃ ἡμέρᾳ ἀπολόγητος ᾖ, εἴπερ γένοιτο ἀφορμὴ τοῦ δέον, ὡς προφασίλας. Τοὺς γὰρ ἀγγέλους τίνος ἕνεκεν συμπαραλαμβάνῃ; δῆλον ὅτι ἐν τῇ κρίσει καὶ ἄγγελοι μέλλουσιν "ἐν" παρουσίᾳ τοῦ δεσπότου. Ἔθος δέ ἐστι καὶ ἡμῖν, καὶ ἐπαρέχοντα καὶ ἐλάσσονα πρόσωπα εἰς μαρτυρίαν παραλαμβάνειν. Καὶ ὁ Ιακὼβ καὶ τὸν Θεὸν καὶ "βουνὸν μάρτυρα παρελάμβανε. Καὶ Μωσῆς· Μαρτύρομαι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Οὕτω γὰρ ἐστὶν εὐπειθὴς ὁ Θεὸς ἡμῖν, ὥστε καὶ τοῖς ἀλόγοις εἰς μαρτυρίαν συμπαραλαμβανομένοις δίκαιος. Ἐκλεκτῶν γὰρ ἀγγέλων, εἶπε, διότι καὶ ἄγγελοι οἱ δαίμονες, ἀλλ' ἀπόβλητοι.

Ἵνα ταῦτα φυλάξῃς χωρὶς προκρίματος, μηδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλισιν.] Τοῦτ' ἔστιν, ἵνα ἴσος ᾖς τοῖς δικαζομένοις, ἵνα μὴ ἡ πρόκριμα· τοῦτ' ἔστιν, ἵνα μηδείς σε προκαταλαμβάνῃ, καὶ "προοικειούμενός σε ποιῇ ὑπὲρ αὐτοῦ, ἐντεῦθεν ἤδη προκρίνῃ καὶ προαποφαίνεται· μηδὲ ποιῇς τι κατὰ πρόσκλισιν, τοῦτ' ἔστι, κατὰ προπαράκλησιν προσκλινόμενος τῷ ἑνὶ μέρει. Κἂν ἀπὸ τοῦ, η, γράφηται, τὸν αὐτὸν νοῦν σημαίνει· ὡς δὲ εἰ γὰρ τοῦτό φησι· Προσκαλεῖταί σε ὁ ἕν μέρος εἰς τὸ βοηθεῖν αὐτῷ· μὴ τοίνυν "παίσῃς κατὰ τὴν ἐκείνου πρόσκλησιν.

22 Χεῖρας ταχέως μηδενὶ ἐπιτίθει.] Ἦλθεν ὅτι τὸ κυριώτερον καὶ ὃ μάλιστα συνέχει "τὴν ἐκκλησίαν, τὸ τῶν χειροτονιῶν. καί φησι, μὴ ταχέως, τοῦτ' ἔστι, μὴ ἐκ πρώτης δοκιμασίας, μηδὲ ἐκ δευτέρας, ἀλλὰ πολλάκις ἐξετάσας καὶ ἀκριβῶς. Ἐν γὰρ ἀκινδύνῳ τὸ πρᾶγμα. καὶ πῶς, ἄκουε.

Μηδὲ κοινώνει ἁμαρτίαις ἀλλοτρίαις.] Τῶν τε γὰρ μελλόντων ἐκεῖνος αἴτιος ἔσῃ, καὶ δίκῃ τοῦτο ὥσπερ τῶν κατορθωμάτων κοινωνεῖς, οὕτω καὶ τῶν ἁμαρτημάτων. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ὅτι τὸ παρελθούσας

eum. Si enim de seipso dixit, *Ne aliis prædicans, ipse reprobus inveniar* : multo magis de Timotheo hoc dicere non est veritus. Vocat autem testem & Patrem & Filium, ut in futuro die facilè excusari possit, si quid quod non decet, ipso præcipiente, factum sit. At cujus rei gratiâ Angelos simul assumit ? eò quòd & Angeli in futuro judicio Domino affuturi sint satellites. Est autem & nobis in more, & majores & minores personas in testimonium accipere. Hanc ad rationem Jacob Deum & aram in testem assumit. Quinetiam Moses, *Testificor*, inquit, *cœlum & terram*. Adeò enim est mansuetus Deus noster, ut vel servos in testimonium productos recipiat. *Electis* autem *Angelis*, dixit, quandoquidem & dæmones sint angeli, sed rejecti. 1 Cor. 9. 27. Mat. 25. Gen 31.

Ut hæc custodias sine præjudicio, nihil faciens in alteram partem declinando.] Hoc est, ut æqualis sis disceptantibus ; ut non fiat præjudicium : hoc est, ut nemo te præoccupet, sibique te conciliando sit in causa ut pro ipso sententiam feras, causámque dijudices. Neque facias quicquam secundùm προσκλισιν, hoc est, ex affectu in alteram partem inclinans. Quòd si per, η, scribatur, retinebit eundem sensum : perinde enim est ac si diceret : Invitat te altera pars, ut ei succurras. Ergo juxta invitationem ejus facere nolito.

22 *Manus citò nemini imposueris.*] Venit ad peculiarius quoddam & quod maximè Ecclesiam constringit, nempe ad ordinum collationem, inquiens : *Ne celeriter*, hoc est, non ex prima probatione, neq ; ex tertia, sed sæpe & exactè explorans. Res enim periculo non vacat. Quomodo verò, audi.

Neque communicaveris peccatis alienis.] Nam eorum quæ ille commissurus est, tu causa es, atque idcirco quemadmodum bonorum operum es particeps, sic & peccatorum. Insuper & præteri-

torum peccatorum es reus, quòd ea neglexeris, ac tenebras feciſti lucem, nec dimiſiſti eum ut lugeret, & compungeretur.

Teipſum caſtum cuſtodi.] Hoc in loco de caſtitate illi præcipit.

23 *Ne porrò aquam bibas, ſed vino modico utere, propter ſtomachum tuum, & frequentes infirmitates tuas.*] Viden' quantos labores habens, adhuc ſeipſum aquæ potatione afflixerit? Diſce itaque non ægrè ferre ſi qui nos ad temperantiam hortentur. Paulus enim Timotheo adeò aquam bibenti, ut & frequenter ægrotaret, de caſtitate præcipit. Non dixit autem, *Vino utere:* ſed correxit, apponens, *Modico:* Ad ſanitatem, inquit, non ad delicias: fervida enim eſt inventus, faciléque à vino irritatur. Quare autem non curavit ipſum Paulus, qui mortuos etiam per ſudaria excitavit? Ut etiamnum, ſiquando videamus ſanctos affligi, non offendamur: & ne arbitremur veteres ſupra noſtram naturam conſtitutos fuiſſe, verùm ut & ipſos homines eſſe credamus. Atque ne ipſe etiam Timotheus ob virtutem extollatur. De hoc autem fuſiùs diſputatum eſt à divo Ioanne Chryſoſtomo in principio libri qui de Statuis inſcribitur. Videtur autem Timotheus naturâ fuiſſe languidus, non ſolùm ex ſtomacho, verumetiam ex aliis partibus: adjecit enim, *Et ob frequentes infirmitates tuas.*

Act. 19.

24 *Quorundam hominum peccata manifeſta ſunt, præcedentia ad judicium: quoſdam autem & ſubſequuntur.*] Quia de ordinationibus præcipiens dixerat, *Ne communicaveris peccatis alienis*, veriſimile autem erat ex adverſo inferre Timotheum, ac dicere, Quid ſi ignorem? huic ſatisfaciens ait, Quidam manifeſtè & apertè patrant ea quæ ad judicium eos præcedant, hoc eſt, jam eos condemnantia, ac ante ipſos præeuntia, quæ & tu agnoſces. Quorundam autem obſcura adhuc ſunt peccatorum peccata, ſicut præcedentes illos, & ſubſequentes.

Σεαυτὸν ἁγνὸν τήρει.] Περὶ σωφροσύνης αὐτῷ παραινεῖ ἐνταῦθα.

23 Μηκέτι ὑδροποτεῖ, ἀλλ' οἴνῳ ὀλίγῳ χρῶ, διὰ τὸ στόμαχόν σου, καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας.] Ὁρᾷς πόσους πόνους ἔχων, ἔτι καὶ ἑαυτὸν συνέτριβεν τῇ ὑδροποσίᾳ; Μάθε οὖν καὶ μὴ δυσχεραίνειν ἐπειδάν σοι παραινῶσιν ἡμῖν τινες περὶ σωφροσύνης. Εἰ γὰρ Τιμοθέῳ τοσοῦτον ὑδροποτήσαντι, ὥστε καὶ πυκνὰς ἀσθενεῖν, παραγγέλλει ὁ Παῦλος περὶ ἁγνείας. Οὐκ εἶπε δέ, οἴνῳ χρῶ, ἀλλὰ σχολάσειν, ὀλίγῳ, προσθείς. προὸς ὑγίειαν, φησίν, ἀλλ' οὐ πρὸς τρυφήν. Θερμὸν γάρ τι ἡ νεότης, καὶ ταχέως ἐκπίπτον τοῦ οἴνου παροξυνόμενον. Διὰ τί οὖν μὴ ἐπεσκέψατο αὐτὸν ὁ Παῦλος, ὁ νεκροὺς σουδαρίων ἀφὴ σωσάμενος; Ἵνα δὲ καὶ ἐπειδὰν ἴδωμέν ἁγίους κακοπαθοῦντας, μὴ σκανδαλιζώμεθα, καὶ ἵνα μὴ νομίζωμεν τοὺς παλαιοὺς ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν φύσιν, * ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἀνθρώπους εἶναι πιστεύωμεν. Καὶ ἵνα μηδὲ αὐτὸς σκῆνος ὁ Τιμόθεος ἐπαίρηται τῇ ἀρετῇ. Περὶ τούτου δὲ πλατύτερον εἴρηται ἐν μακαρίᾳ Ἰωάννῃ ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν ἀνδριάντων καλουμένῳ βιβλίῳ. Δοκεῖ δὲ καὶ φύσει ἀσθενὴς εἶναι ὁ Τιμόθεος, οὐ μόνον κατὰ τὸ στόμαχον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα μέρη. προσέθηκε γάρ, Τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας.

* Ἀφέασι σκήπτρα τότε.

24 Τινῶν ἀνθρώπων αἱ ἁμαρτίαι πρόδηλοί εἰσι, προάγουσαι εἰς κρίσιν· τισὶ δὲ καὶ ἐπακολουθοῦσιν.] Ἐπειδὴ περὶ χειροτονιῶν διαστέλλεται εἰπὼν, Μὴ κοινώνει ἁμαρτίαις ἀλλοτρίαις, εἰκὸς ἦν αὐτὸν ἐνέχειν τῷ Τιμοθέῳ καὶ εἰπεῖν, Τί οὖν ἐὰν ἀγνοῶ; τοῦτο διαρρυλιόμενος, φησίν, ὅτι τινὲς δῆλοί καὶ προφανῶς ἁμαρτήσουσι, προάγοντα αὐτοὺς εἰς κρίσιν, τυγχάνουσιν, ἐστοῦν ἤδη αὐτοὺς κατακρίνοντα, καὶ ἔμπροσθεν αὐτῶν προπορεύόμενα, ἃ καὶ σὺ διαγνώσῃ. Τινῶν δὲ δῆλοί μὲν αἱ ἁμαρτίαι εἰσὶν αἱ ἁμαρτίαι,

" χ. ὅσον.

" χ. λεδοσαι.

" χ. διαβαλλόμενος.

ἁμαρτίαι, ἴσως ὑ ὀξεπάζων θύρσος. Τὸ γὰ, ἐπακολυθήσει, τοιῦτόν ἀ αἰνίτεται. ἔξεσιν οὖν σοι καὶ τύτυς φυλάτεσθαι ἐν τ χειροτονίαις. Η ὑ ὅτι κἂν ἐσκοτῷ λαθῶσι, ὑ χειροτονήσης αὐτοὺς, αὐαίτιος πεφύτευς ὢν ὅτι τύτοις, ἀλλ' ὅμως ὐ λήσουσι). Οὐ γὰ συγκαταλύουσι τῷ βίῳ, ἀλλ' ἐπακολυθήσουσιν. Ο ὖ πολὺς Βασίλειος ὕτως ὀξεδέξατο τῦτο, ὡς κεφάλαιον ἕτερον αὐτὸ καθ' αὑτὸ, ὃ μὲ συντεῖνον εἰς τ περὶ τῶν χειροτονιῶν λόγον. Οτι πορνεύσ τις τυχὸν, ἢ κλέπτσ, τῦτον ἡ ἁμαρτία αὕτη "προάγει εἰς κρίσιν, ἕλκυσα αὐτὸν μόνον. Διδάσκσ τις πονηρὰ, ὃ συγκροτῆ διδασκαλεῖον ἐπ' ὀλέθρῳ θρίας; τῦτο ἡ ἁμαρτία ἐπακολυθεῖ. Οὐ γὰ αὐτῷ συναποθνήσκει), ἀλλ' εἰσὶ μετ' αὐτὸν οἱ τ λύμης διάδοχοι. οἷοι οἱ τῶν Ελλήνων σοφοί· οἷοι πάντες οἱ τὰ κοινὰ τ ἐκκλησιαστικὸν δόγμα συγγραφόμενοι. Δώσουσι ὖ ὅτι δίκας, ὐ μόνον ὅτι αὐτοὶ ἐπλανήθησαν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἄλλοις τοῖς ἐπακολυθήσασιν αἴτιοι τῆς πλάνης γεγόνασιν.

25 Ωσαύτως καὶ τὰ ἔργα τὰ καλὰ πρόδηλά εἰσι, καὶ τὰ ἄλλως ἔχοντα, κρυβῆναι ὐ δύνα).] Μεγίστη παραμυθία τῦτο τοῖς κατορθοῦσι, ὅ, ἢ σκοτῷ δῆλα ἔσ) τὰ ἀγαθὰ ἔργα, καὶ τὰ μὴ τοιαῦτα, ἢ σκ, ἔνθα γυμνὰ πάντα.

ta, fortaſſe autem explorando deprehendes. Nam, *ſubſequuntur*, tale quiddam ſignificat: licet igitur tibi de his cavere in electionibus. Vel quia etiamſi hîc lateant, eóſque elegeris, utpote in iſtis omninò culpâ vacans; at verò illic non latebunt. Non enim ſimul diſſolvuntur cum vita, ſed ſequuntur. Magnus autem Baſilius hunc ad modum iſtud intellexit, tanquam aliud caput per ſe eſſet, & ad ſermonem de Ordinationibus non pertineret. Verbi gratiâ: fornicatur quiſpiam fortaſſis aut furatur, huic peccatum iſtud præcedit ad judicium, trahens eum ſolùm. Docet aliquis prava, & in ſapientiæ perniciem ſcholam inſtituit? hujus peccatum ipſum inſequitur. Non enim unà cum ipſo extinguitur, ſed poſt eum ſuperſunt luis ejus ſucceſſores: quales ſunt Græcorum ſapientes, quales ſunt omnes qui præter Eccleſiaſticum dogma commentaria ſcripſerunt. Dabunt autem iſti pœnas, non ſolùm quòd ipſi ſint ſeducti, verumetiam quòd aliis ſequentibus authores erroris extiterint.

25 *Similiter & facta bona manifeſta ſunt, & quæ aliter ſe habent, abſcondi non poſſunt.*] Iis qui bene agunt hoc maximo eſt ſolatio, quòd bona opera & quæ minùs ſunt hujuſmodi vel hîc manifeſta erunt, vel illic ubi omnia nuda.

ΚΕΦ. ϛ.

"χ. δίδου.

ΟΣοι εἰσὶν ὑπὸ ζυγὸν δοῦλοι, τὰς "οἰκείας δεσπότας πάσης τιμῆς ἀξίους ἡγείσθωσαν, ἵνα μὴ ὁ ὄνομα τῦ Θεοῦ καὶ ἡ διδασκαλία βλασφημῆται.] Παραίνσ καὶ δίδασκε, φησὶν, ἵνα κἂν ἄπιστοι ὦσιν οἱ δεσπόται, πειθέσθωσαν αὐτοῖς οἱ δοῦλοι, πάσης τιμῆς καὶ τ ἔργῳ λόγων, καὶ τ δι' ἔργων ἀξιοῦντες. Μὴ γὰ, ὅτι πιστὸς εἶ, νομίσῃς ἐλεύθερος εἶ). ἐλεύθερος μὲ εἶ "τῇ φύσι, δοῦλος ὖ τῷ

"χ. τῶν ἀμαρτῶν.

CAP. VI.

QVicunque ſub jugo ſunt ſervi, dominos ſuos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen Dei ac doctrina blaſphemetur.] Adhortare, inquit, & inſtitue, ut etiamſi infideles ſint domini, obtemperent eis ſervi, *omni honore*, cùm in verbis, tum in operibus eos dignos judicantes. Ne enim exiſtimes te ideo liberum eſſe, quia fidelis ſis: liber quidem es naturâ, ſed ſervus es corpore: quod & ipſum eſt

eſt libertas, ſervire nimirum pro nomine Chriſti. Nam infidelis, ſi conſpexerit te contumacem adversùs doctrinam, vituperabit eam ceu ſeditioſos faciat: ſin libenter obedientem, potiùs admirabitur ipſam, utpote quæ mores vel ſerviles, qui difficulter componuntur, abſolvit.

2 *Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres ſunt: ſed magis ſerviant, quia fideles ſunt & dilecti, qui beneficii ſunt participes.*] Non enim quia fratrem nactus es dominum per baptiſma, eum aſperneris, ſed magis propter hoc ipſum ſervias, quoniam fidelis eſt dilectus, hoc eſt, frater pro domino. Cogita porrò in animo, quòd benefactor tuus eſt, quòd pro te angitur, & ſolicitus eſt, ut te alat, ut veſtiat, aliáque tibi neceſſaria curet. Itaque multum habet juris in te præter hoc quod emerit te. Per hoc autem quod ait, *Dilectus*, ejicit metum, quo ſervi erga dominos ſuos affecti ſæpe etiam in odium trahuntur, ac charitatem in ejus locum introducit. Magis igitur ſerviant, inquit, qui beneficii ſunt participes, ſervi videlicet. Per hyperbaton enim poſitum eſt quod dicit: medium autem inſertum eſt, *Quia fideles ſunt & dilecti*, ſubaudi, domini. Vel ſimpliciter quemadmodum jacet textus intelligendus ſit: *beneficii ſunt participes*, nempe domini, qui ſolicitè cogitant quomodo ſervis beneficium impertiant.

Hæc doce & exhortare.] Ergo præceptori opus eſt, non ſolùm authoritate, quæ in verbo, *præcipe*, indicatur, verumetiam manſuetudine, ut nunc in verbo, *exhortare*. Medicus enim eſt, nonnunquam emollientia, nonnunquam verò conſtipantia adhibens.

3 *Si quis aliter docet, & non acquieſcit ſanis ſermonibus Domini noſtri Jeſu Chriſti, & ei quæ ſecundùm pietatem eſt doctrinæ, inflatus eſt, nihil ſciens.*] Viden' quòd nihil ſcire, hoc ipſum ad ſuperbiam eſt? Nihil ſcit, qui non ſcit ſe nihil ſcire. Nihil ſcit, qui non ſcit ſe ignorare quæ ſcire debet. Nihil ſcit, qui non ſcit ſe ſcire quæ non debet. Nihil ſcit, qui non ſcit ſe ſcire quæ non prodeſt. Nihil ſcit, qui non ſcit ſe ſcire quæ non ſcire

" χ. φίλ. σαλῆ, τοῦτο εἰς ἀπόνοιαν" αἴρῃ δὲ τετυφωμένῃ πάντως; καὶ ὅτι ὁ μὴ τοὺς ὑγιαίνοντας προσδεχόμενος λόγους, σκάνιος τετύφωται; ὁ γὰρ τύφος ὄγκος ἐστὶ νοσούσης ψυχῆς, ὥσπερ φλεγμονὴ ὑπὸ τραύματος σώματος. Εἰ οὖν παρεδέχετο τοὺς τοῦ Κυρίου λόγους, οὐκ ἂν ἐτυφοῦτο. Ἐκεῖνος ἑαυτὸν ἐκένωσε, τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν ἔνιψεν· εἶπεν, Ὅτι μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι ταπεινός εἰμι· σκάνιος ἐμακάρισε τοὺς ταπεινοὺς τῷ πνεύματι· σκάνιος τὸν τελώνιον δικαιωθέντα ἀπὸ ταπεινοφροσύνης παρέσπασε. Ταῦτα ὁ μὴ προσδεχόμενος, μηδὲ ὑποτασσόμενος, δῆλός ἐστι τετυφωμένος.

4 Ἀλλὰ νοσῶν περὶ ζητήσεις καὶ λογομαχίας.] Ἀεὶ νοσεῖν ἐστὶ τὸ ζητεῖν. ὅπου γὰρ οὐκ ἔστι πίστις, ἄπαντα νοσεῖ, καὶ οὐδὲν ἀλλ' ἢ μάχαι πίπτουσι λόγων, τοῦ πιθανωτέρου τὸ ἕτερον ἀνατρέπειν δοκοῦντος. Ἡ πίστις ὀφθαλμός ἐστιν· ὁ μὴ ἔχων ὀφθαλμούς, οὐδὲν εὑρίσκει, ἀλλὰ μόνον ζητεῖ.

Ἐξ ὧν γίνεται φθόνος, ἔρις, βλασφημίαι, ὑπόνοιαι πονηραί.] Τουτέστι, δόγματα πονηρὰ ἀπὸ τῶν ζητήσεων. Τότε γὰρ βλασφημοῦμεν, καὶ περὶ Θεοῦ ἃ μὴ δεῖ ὑπονοοῦμεν, ὅταν εἰς ζητήσεις ἐμπίπτωμεν.

5 Παραδιατριβαί.] Τουτέστι, σχολαὶ μάταιαι. διατριβὰς γὰρ, τὰς σχολὰς ἔθος καλεῖν. Ἢ ὅτι καθάπερ τὰ ψωραλέα τῶν προβάτων διατρίβουσι, νόσου πληροῦντα καὶ τὰ ὑγιαίνοντα· οὕτω καὶ οὗτοι παρατριβόμενοι ἑτέροις, διαφθείρουσιν αὐτούς.

Διεφθαρμένων ἀνθρώπων τὸν νοῦν, καὶ ἀπεστερημένων τῆς ἀληθείας, νομιζόντων πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν.] Ὁρᾷς ὅτι αἱ λογομαχίαι, καὶ αἱρετοκερδείαν τίκτουσιν; Εἰκότως. Καὶ γὰρ μαθητὰς πλείονας οἱ λογομάχοι ὑποτυθέμενοι, οὐκ τούτων χρηματίζουσι, καὶ ὅτι πλέον ἕλκουσι λογομαχίας ἀσκοῦσιν, ἵνα πλείονας ὑποτασσόντων.

Ἀφίστασο ἀπὸ τῶν τοιούτων.] Οὐκ εἶπε, συμπλέκου τοῖς τοιούτοις, καὶ ἀντιμάχου, ἀλλ' ἀφίστασο, δηλονότι, μετὰ μίαν arrogantiam tollit, inflatósque reddit? & quòd ſanos ſermones qui non admittit, ille inflatur? Inflatio enim eſt ægrotantis animæ tumor, quemadmodum inflamatio in corporis vulnere. Si igitur ſuſciperet Domini ſermones, non iuflaretur. Ille exinanivit ſemetipſum, pedes diſcipulorum lavit: dixit etiam, *Diſcite à me, quia humilis ſum.* Ille humiles ſpiritu beatos prædicavit: ille publicanum ex humili mente juſtificatum inſinuavit. Hæc quiſquis non recipit neque novit, neceſſariò inflatus eſt. Mat. 11. 29. Mat. 5. 3. Luc. 18. 14.

4 *Sed languens circa quæſtiones & pugnas verborum.*] Ergo quæſtiones proponere eſt ægrotare: nam ubi non eſt fides, illic omnia ægrotant, neque quicquam aliud atque pugnæ verborum naſcuntur, cùm is qui aptior eſt ad perſuadendum, alterum ſubvertere putet. Fides oculus eſt: qui non habet oculos, nihil invenit, ſed ſolummodo quærit.

Ex quibus oritur invidia, lis, blaſphemiæ, ſuſpiciones pravæ.] Hoc eſt, prava dogmata è quæſtionibus naſcuntur. Tum enim blaſphemamus, ac de Deo quæ non conveniunt ſuſpicamur, quando in quæſtiones inciderimus.

5 *Conflictationes.*] Hoc eſt, inanes ſcholas, ſive diſputationes. Nam διατριβὰς, σχολὰς, vocare ſolent. Vel quòd, quemadmodum ſcabioſæ oves, dum affricant ſeſe, ſanas quoque morbo inficiunt: ſic & iſti, cum aliis conflictantes, corrumpunt eos.

Mente corruptorum hominum, & qui veritate privati ſunt, exiſtimantium quæſtum eſſe pietatem.] Viden' quòd verborum pugnæ turpem quæſtum pariant? Et meritò quidem. Nam contenſioſi plures diſcipulos ad ſe trahentes, ex iis lucrum faciunt, atque eò magis contentiones exercent, ut plures pelliciant.

A talibus abſtine.] Non dixit, collidere cùm illis, vel reluctare eis, ſed, *abſtine*, videlicet poſt unam & alteram admonitionem.

monitionem. Homines enim pecuniarum causâ dimicantes, quando in tuam ſententiam adduces? Incorrigibiles igitur cùm ſint, averſare illos.

6 *Eſt autem quæſtus magnus pietas cum ſufficientia.*] Illi quidem malè exiſtimant quæſtum eſſe pietatem: eſt autem pietati quæſtus, non quemadmodum illi arbitrantur, ſed longè præſtantiori ratione, non quando pecunias habeat, ſed quando non habeat. Sufficientia enim eſt magnæ ſtabiléſque opes. Proinde non deficiant animo pii, tanquam inopes.

7 *Nihil enim intulimus in mundum, haud dubium quòd nec auferre quid poſſumus.*] Oſtendit quæſtum cui illi incumbunt, nullum eſſe: hîc enim manet, nec nobiſcum ex hoc ſeculo migrat. Itaque quid opus eſt nobis ſuperfluis, ſi nihil nobiſcum eò abducturi ſumus?

8 *Habentes autem alimenta & quibus tegamur, his contenti erimus.*] Definit hîc quæ ſit ſufficientia. Tantum, inquit, habere, quantum ſatis ſit ad hoc ut alamur tantùm, non ut delicienmur: ac ejuſmodi veſtiri indumentis quæ corpus contegant: hoc autem & vulgare pallium faciet.

9 *Qui autem volunt divites fieri, incidunt in tentationem & laqueum.*] Adhortatur ſumpto ab hujus mundi rebus argumento. Prætermitto enim, inquit, futura, ſed quæ hîc ſunt reſpicite. Non dixit autem, divites, ſed, *volentes divites fieri.* Poteſt enim quiſpiam pecunias habere, atque eas probè diſpenſare, quippe qui aſpernetur eas, atque in uſum pauperum eroget: quod non eſt volentis diteſcere. *In tentationem* autem *& laqueum incidunt*, quatenus ob opes à fide aberrant, & periculis objiciuntur, atque omnes reformidant.

Et deſideria multa ſtulta & nociva.] Quomodo enim non eſt ſtultum ſimias & catos alere, & belluas, ac piſces in vivariis vel receptaculis concludere, equos exornare auro, & ad tectum aquam ſurſum ducere, ac in pavimento domûs tuæ faci-

καὶ δευτέραν νηφαλίαν· δύνηφπας γὰρ χρημάτων ἕνεκα μαχομένους πότε πεῖσαι δυνήσῃ; ἀδιορθώτους οὖν ὄντας ἐκτρέπου.

6 Ἔστι δὲ πορισμὸς μέγας ἡ εὐσέβεια μετ' αὐταρκείας.] Ἐκεῖνοι μὲν, φησι, κακῶς νομίζουσι πορισμὸν τὴν εὐσέβειαν· ἔστι δὲ τῇ "εὐσεβείᾳ πορισμὸς, οὐχ ὡς ἐκεῖνοι οἴονται, ἀλλὰ μειζόνως· οὐχ ὅταν χρήματα ἔχῃ, ἀλλ' ὅταν μὴ ἔχῃ. Ἡ γὰρ αὐτάρκεια μέγας πλοῦτος καὶ μόνιμος. ὥστε μὴ καταπιπτέτωσαν οἱ εὐσεβεῖς, ὡς ἀχρήματοι. " χ. ἀλη-θείᾳ.

7 Οὐδὲν γὰρ εἰσενέγκαμεν εἰς τὸν κόσμον, δῆλον ὅτι οὐδὲ ἐξενεγκεῖν τι δυνάμεθα] Δείκνυσιν ὅτι ὁ πορισμὸς οὐκ ἐκεῖνοι ἀπεύδουσιν, "οὐδείς ἐστιν. ἀτοπῶν γὰρ μένει, εἰ μηδὲν μέλλομεν ἐκεῖθεν συνεπάγεσθαι; " χ. οὐδέν.

8 Ἔχοντες δὲ διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθησόμεθα.] Οἷς ἐστὶν ἀτοπῶν τίς ἐστιν ἡ αὐτάρκεια, καί φησιν, ἔχειν τοσαῦτα ὅσα πρὸς τὸ σκέπειν ἀρκεῖ μόνον, ἃ πρὸς τὸ περιβῆναι· καὶ τοιαῦτα ἀμφιέννυσθαι οἷα σκέπει τὸ σῶμα. τοῦτο δὲ καὶ τὸν τυχόν ποιήσει ἱματίον.

9 Οἱ δὲ βουλόμενοι πλουτεῖν, ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμὸν καὶ παγίδα.] Ἀπὸ τῶν ἀτόπων πρόσεχε. ἐὰν γὰρ τὰ μέλλοντα, ἀλλὰ τὰ ἀτοπώτατα, φησι, βλέπετε. Οὐκ εἶπε δέ, οἱ πλουτοῦντες, ἀλλ', οἱ βουλόμενοι πλουτεῖν. ἔστι γὰρ καὶ χρήματα ἔχοντα καλῶς οἰκονομεῖν ταῦτα, καταφρονοῦντα δηλαδὴ αὐτῶν καὶ κενοῦντα· ὅπερ οὐκ ἔστι βούλεσθαι πλουτεῖν. Εἰς πειρασμὸν δέ, καὶ παγίδα ἐμπίπτουσι, καθὸ καὶ τῆς πίστεως ἀποπλανῶνται, καὶ κινδύνοις περιβάλλονται διὰ τὸ πλοῦτον, καὶ πολλὰς φοβοῦνται.

Καὶ ἐπιθυμίας πολλὰς ἀνοήτους καὶ βλαβερὰς.] Πῶς γὰρ οὐκ ἀνόητον ὄν, πτηνὰς τρέφειν καὶ ἀγελάρχας, καὶ θηρία καὶ ἰχθύας ἐν ταῖς αὐλαῖς ἀποκλείειν, καὶ ἵππους κοσμεῖν χρυσῷ, καὶ "εἰς τὴν αὐλὴν ὑδάτινον ὕδωρ, καὶ τοῦ ἐδάφους τὸ οἰκεῖον ἀποστείλειν " χ. ὑπὸ τὴν στέγην.

πλείζεως δόξῃ τ̃ σιλπνότητα; Ταῦτα ἀνόητα & βλαβερά, & τ̃ ἡ ψυχῆς πλοῦτον βλάπτοντα, καὶ τ̃ αἰσθητὸν δαπανῶντα. πολλοὶ γ̀ & " τυραννίδος ἐπιθυμήσαντες ἐλαβέησθε.

" χ. τυραννήσαντες ἑαυ.

Αἵτινες βυθίζουσι τοὺς ἀνθρώπους.] Ὥστε μηδὲ ἀνανεῦσαι δυνασθαι.

Εἰς ὄλεθρον καὶ ἀπώλειαν.] Καὶ τ̃ ἐνεστῶτα, ὡς εἴρηται, καὶ τ̃ μελλοντα.

10 Ῥίζα γὰρ πάντων τ̃ κακῶν ἐστιν ἡ φιλαργυρία.] Οὔτε γὰρ τ̃ ζώντων φείδεται, οὔτε τ̃ νεκρῶν, ἀλλὰ & τούτους σκυλεύει· γονεῦσι καὶ ἀδελφοῖς ἐπανίστησι, καὶ τὰ τ̃ Θεοῦ συλᾷ. Ἀνελε ταύτην, & οὐκ ἔσται πόλεμος ἢ ἔχθρα, οὐδὲ πορνεία. ἡ γὰρ πόρνη ἀργυρίου ἕνεκεν ἑαυτὴν πορνίζει.

Ης τινες ὀρεγόμενοι ἀπεπλανήθησαν τ̃ πίστεως.] Οὐκ ἐᾷ γὰρ τ̃ ὁδὸν τ̃ " ἀληθείας ἰδεῖν ἡ φιλαργυρία, αἰθέλκυσα τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς ἑαυτήν. πῶς γὰρ πιστεύσῃ τῷ τ̃ πλουτίζειν εὐσπλαγχνίᾳ βαπτίσματι ὁ χρηματιστής; Οὐκ ἔστι τοῦτο.

" χ. συντυχίας.

Καὶ περιέπειραν ἑαυτοὺς ὀδυνῶις πολλαῖς.] Καὶ ἐν τῷ βίῳ τούτῳ. πόσα γὰρ ἀποδύρονται; πόσα θρηνοῦσι; Καλῶς γ̀ ὅ, περιέπειραν. ὥσπερ γὰρ ἄκανθαί εἰσιν αἱ τ̃ πλούτου μέριμναι, ὡς & ὁ Κύριος εἶπεν. ὅθεν αἴ τις ἅψηται, ἤμαξε ταῖς χερσὶ, πραύματα " ἐργαζόμεναι καὶ ὀδυνῶσας.

" χ. περιπαθείας.

11 Σὺ γ̀, ὦ ἄνθρωπε τ̃ Θεοῦ] Μέγα τ̃ ἀξίωμα· πάντες μὲν γὰρ ἄνθρωποι τ̃ Θεοῦ, κυρίως γ̀ οἱ δίκαιοι, οὐ κατ̀ τ̃ τ̃ δημιουργίας λόγον μόνον, ἀλλὰ καὶ τ̃ τ̃ οἰκειώσεως. Εἰ δὲ Θεοῦ εἶ ἄνθρωπος εἶ, μὴ τὰ ἀποστρέφοντα ἀπὸ τ̃ Θεοῦ ζήτει. ἀλλὰ τί;

Ταῦτα φεῦγε, δίωκε γ̀ δικαιοσύνην.] Ἀμφότερα μετ̀ ἐπιτάσεως. οὐ γὰρ εἶπεν, ἀπόστηθι, καὶ πορεύθητι· ἀλλὰ, φεῦγε, καὶ, δίωκε. Δικαιοσύνην γ̀, ὥστε μὴ πλεονεκτεῖν, ὡς οἱ βουλόμενοι πλουτεῖν.

Εὐσέβειαν.] Τὴν τ̃ δογμάτων.

Πίστιν.] Ητις ἐστὶν ἐναντία τῇ ζητήσει.

Ἀγάπην.] " Τουτέστιν, ὀρθὴν πολι-

" χ. τ̃ κατὰ Θεὸν πολ.

em tuam ceu in ſpeculo contemplari ob ſplendorem? Hæc ſanè ſtulta ſunt ac noxia, quæ animæ divitias lædunt, ſenſibiléſque abſumunt. Plerique autem tyrannidem affectantes, ſibiipſis malum accerſiverunt.

Quæ mergunt homines.] Ut ne emergere quidem poſſint.

In interitum & perditionem.] Et præſentem, uti dictum eſt, & futuram.

10 *Radix enim omnium malorum eſt avaritia.*] Neque enim viventibus parcit, neque mortuis, ſed hos quoque deprædatur: in parentes & fratres inſurgit, ac quæ Dei ſunt ſpoliat. Tolle hanc, & nullum bellum aut inimicitia aderit, neque fornicatio: ſcortum enim argenti causâ ſeſe proſtituit.

Quam quidam appetentes, erraverunt à fide.] Avaritia enim oculos ad ſeipſam retrahens, non ſinit nos viam veritatis cernere. Quomodo enim is qui lucro deditus eſt, Evangelio credet paupertatem ſuadenti? Hoc fieri non poteſt.

Confixerúntque ſeipſos doloribus multis.] Etiam in hac vita. Quantum enim lugent? quantum lamentantur? Pulchrè autem dixit, *Confixerunt.* Spinarum enim inſtar ſunt divitiarum ſolicitudines, perinde ac Dominus dixit. Unde ſi tetigerit has Mar. 13. 22.
quiſquam, manus cruentas faciunt, vulnera infligentes, atque dolores parientes.

11 *Tu verò, homo Dei.*] Ingens hæc eſt dignitas. Omnes quidem ſunt homines Dei, peculiariter verò juſti, non ſolum creationis ratione, verumetiam proprietatis. Si Dei homo es, ne quæras avertentia te à Deo. Sed quid?

Hæc fuge, ſectare autem juſtitiam.] Utraque cum intenſione & augmento protulit. Non enim dixit, Diſcede, & accede: ſed, *Fuge*, &, *ſectare*: *Juſtitiam* autem, ut non defraudes, quemadmodum qui volunt diteſcere.

Pietatem.] Quæ eſt dogmatum.

Fidem.] Quæ eſt contraria quæſtioni.

Charitatem.] Hoc eſt, Rectam converſationem,

ſationem : hujus enim ſumma & caput eſt dilectio.

Patientiam, manſuetudinem.] A charitate patientia & manſuetudo promanat: Charitas enim omnia ſuſtinet, & longanimis eſt.

12 *Certamen bonum fidei certa.*] Hoc eſt, pro fide firmus invictúſque perſiſte, per verbi potentiam, ac vitæ puritatem.

Apprehende vitam æternam.] Ecce & merces & præmium, æterna vita.

In quam vocatus es.] Ad ſpem enim æternæ vitæ vocatus es.

Et confeſſus es confeſſionem bonam coram multis teſtibus.] Hîc fiduciam & fortitudinem ejus laudat, ut qui in periculis confeſſus ſit Dominum Chriſtum. Vel confeſſionem, illam dicit quæ eſt in Catechiſmo, quâ profitemur nos Satanæ renunciare, atque à Chriſti partibus ſtare. Animadverte verò, quòd non ſolùm confeſſione opus eſt, verumetiam patientiâ, ut ſemper perduremus in confeſſione; certaminéque vehementi, ne de via deflectamus.

13 *Præcipio tibi coram Deo,*] Quò metum adaugeat, & diſcipulum ſecuriorem reddat, teſtem vocat Deum, oſtendens non eſſe humana præcepta: utque teſtem ſemper in mente gerens, recordatione ejus animo commoveatur.

Qui omnia vivificat,] In his conſolatio eſt adversùs pericula, & reſurrectionis commonitio: perinde quaſi dicat; Ne metuas mortem: Dei enim ſervus es, qui poteſt omnia vivificare.

Et Chriſto Jeſu, qui teſtimonium reddidit ſub Pontio Pilato bonam confeſſionem.] Rurſum adhortatio ſumpta eſt à doctore. Teſtatus eſt ille, debemus igitur & nos ipſum imitari. Interroganti enim Pilato, *Tune rex es?* reſpondit; *Ego in hoc natus ſum*: &, *Veni ut teſtimonium perhibeam* Ioan. 18. 37, 41.

τείαν. Ζωὴ γὰρ ὁ κεφάλαιον ἡ ἀγάπη.

Ὑπομονὴν, πραότητα.] Ἀπὸ τῆς ἀγάπης καὶ ἡ ὑπομονὴ, καὶ ἡ πραότης. "πάντα γὰρ στέγει ἡ ἀγάπη, καὶ μακροθυμεῖ. " χ. ὁ δὲ ὑπομένων, καὶ μακρ.

12 Ἀγωνίζου τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως.] Τουτέστιν, ὑπὲρ τῆς πίστεως ἴσασον ἑδραῖος καὶ ἀκαταγώνιστος, ἀβάπτιστον λόγου δυνάμεως καὶ βίου καθαρότητος.

Ἐπιλαβοῦ τῆς αἰωνίου ζωῆς.] Ἰδοὺ καὶ ὁ μισθὸς καὶ ὁ ἔπαθλον, ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος.

Εἰς ἣν καὶ ἐκλήθης.] Ἐπ' ἐλπίδα γὰρ ζωῆς αἰωνίου ἐκλήθης.

Καὶ ὡμολόγησας τὴν καλὴν ὁμολογίαν ἐνώπιον πολλῶν μαρτύρων.] Ἐγκωμιάζει αὐτοῦ τὴν παῤῥησίαν καὶ τὴν ἀνδρείαν ἐπαινῶν, ὡς ἐν κινδύνοις ὁμολογήσαντος τὸν Χριστόν. Ἡ ὁμολογίαν, τὴν ἐν τῇ κατηχήσει λέγει. καθ' ἣν ὁμολογοῦμεν ἀποτάσσεσθαι τῷ Σατανᾷ, καὶ συντάσσεσθαι τῷ Χριστῷ. Ὅρα δὲ, ὅτι οὐχ ὁμολογίας μόνης χρεία, ἀλλὰ καὶ ὑπομονῆς, ὥστε ἀσφαλῶς ἐμμένειν τῇ ὁμολογίᾳ· καὶ ἀγῶνος σφοδροῦ, ὥστε μὴ παρεκτρέπεσθαι.

13 Παραγγέλλω σοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.] Καὶ τὸν φόβον αὔξων, καὶ ἀσφαλέστερον ποιῶν τὸν " μαθητὴν, μάρτυρα καλεῖ τὸν Θεὸν, δηλονότι ὡς οὐκ ἀνθρώπινα τὰ παραγγέλματα· καὶ ἵνα τὸν μάρτυρα ἀεὶ ἐν τῇ διανοίᾳ ἔχων, κατασείηται τὸν διάνοιαν τῇ μνήμῃ. " χ. Τιμόθεον.

Τοῦ ζωοποιοῦντος τὰ πάντα.] Ἐγκωμιάζει παρακλήσεως ὄντι πρὸς τοὺς κινδύνους, καὶ τὴν ἀναστάσεως ὑπόμνησιν· ὡς δὴ εἰ ἔλεγε· Μὴ φοβηθῇς τὸν θάνατον· Θεοῦ γὰρ εἶ δοῦλος, ὃς δυναμένου τὰ πάντα ζωογονῆσαι.

Καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μαρτυρήσαντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου τὴν καλὴν ὁμολογίαν.] Πάλιν ἀπὸ τοῦ διδασκάλου ἡ παραίνεσις. Ἐμαρτύρησεν ἐκεῖνος, ὀφείλομεν καὶ ἡμεῖς μιμεῖσθαι αὐτόν. Εἰπόντος γὰρ τοῦ Πιλάτου, εἶ βασιλεὺς εἶ; " φησὶν· Ἐγὼ εἰς τοῦτο " χ. ὅτι. γεγέννημαι· καὶ, Ἦλθον μαρτυρῆσαι τῇ ἀληθείᾳ

ἀληθείᾳ· καὶ πολλὰ ἕτερα ἐμαρτύρησε καὶ ὡμολόγησε.

14 Τηρῆσαί σε τὴν ἐντολὴν ἄσπιλον καὶ ἀνεπίλημπτον.] Τουτέστι, μήτε δογμάτων ἕνεκεν, μήτε βίου, κηλίδα τινὰ ἑαυτοῖς προσῤῥιπτόμενον.

Μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Τουτέστι, μέχρι τῆς τελευτῆς σου, μέχρι τῆς ἐξόδου. Ἀλλ' οὐκ εἶπεν οὕτως, ἀλλὰ, μέχρι τῆς ἐπιφανείας, ἵνα μᾶλλον αὐτὸν διεγείρῃ, ἀναμιμήσας τῆς δόξης ἐκείνης τῆς φοβερᾶς.

15 Ἣν καιροῖς ἰδίοις δείξει.] Τουτέστι, τοῖς προσήκουσι, τοῖς ἀφωρισμένοις. Μὴ τοίνυν λυποῦ ὅτι μὴ ἤδη γέγονεν.

Ὁ μακάριος καὶ μόνος δυνάστης.] Καὶ ταῦτα εἰς παράκλησιν, ἵνα μὴ πρὸς τὰ ἐνταῦθα δοκοῦντα μακάρια βλέπῃ, ἀλλὰ πρὸς ἐκεῖνον, ὃς ἔστιν αὐτομακαριότης, ἐν ᾧ οὐδὲν λυπηρὸν ἢ ἀνδές· μηδὲ φοβοῦνται τοὺς ἐνταῦθα δυνάστας καὶ βασιλεῖς. Ἅμα δὲ καὶ κατασκευάζει ὅτι δείξει "τὴν ἐπιφάνειαν. δυνάστης γάρ ἐστι μόνος. Ταῦτα δὲ πάντα περὶ τοῦ Υἱοῦ. Τὸ δὲ μόνος, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν αὐθενόντων, ἢ τῶν ψευδωνύμων θεῶν, καὶ τῶν ἄλλων ἁγίων ὑποστάσεων.

" χ. τῆ ἐπιφανείᾳ.

16 Ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, καὶ Κύριος τῶν κυριευόντων, ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν.] Κυρίως γὰρ αὐτὸς ἔχει ἀναφαιρέτως τὴν ἀθανασίαν· ἄγγελοι δέ, εἰ καὶ ἀθάνατοι, ἀλλ' ἡ φύσις χαίρει δέ· ὥστε οὐκ ἔχουσιν, ἀλλὰ μετέχουσι.

Φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον.] Ἆρα τόπῳ ἐμπεριείληπται; ἆρα ἄλλο ὂν φῶς καὶ ἄλλο αὐτός; καὶ μὴν αὐτόφως ἐστίν. Ὁρᾷς ὅτι καὶ ὅταν τι μέγα φθέγξασθαι βουληθῶμεν, ἀδυνατεῖ ἡ γλῶττα; Ἀπρόσιτον δέ, ᾧ οὐδεὶς προσελθεῖν δύναται διὰ τὴν ἄγαν λαμπρότητα.

Ὃν εἶδεν οὐδεὶς ἀνθρώπων, οὐδὲ ἰδεῖν δύναται.] Κατὰ τὴν θεότητα δη-

veritati; multáque alia confessus ac testatus est.

14 *Ut serves mandatum sine macula & irreprehensibile.*] Hoc est, neque quoad dogmata, neque quoad vitam labem aliquam tibiipsi imprimas.

Usque in adventum Domini nostri Jesu Christi.] Hoc est, usque ad obitum & exitum tuum ex hoc seculo. Atqui sic non dixit, sed, *usque in adventum*, ut magis ipsum excitet, tremendam illam gloriam ei in memoriam revocando.

15 *Quem ostendet temporibus suis.*] Hoc est, convenientibus, destinatis: ne igitur mœreas quòd jam non venerit.

Beatus & solus potens.] Et hæc consolationem præbent; ut non ad hæc, quæ in hoc mundo beata videntur, defigat oculos, verùm ad illum potiùs, qui est ipsa beatitudo, in quo nihil triste est aut injucundum: nec metuat qui hîc sunt potentes & reges. Simul autem confirmat quòd ostendet adventum suum: solus enim potens est. Hæc autem omnia de Filio dicuntur. Dixit autem, *solus*, ad discrimen mortalium, vel Deorum falsò ita dictorum, & non reliquarum sanctarum personarum.

16 *Rex Regum, & Dominus dominantium, qui solus habet immortalitatem.*] Propriè enim ipse essentialiter habet immortalitatem: Angeli autem etsi immortales sint, hoc tamen non à naturâ, sed gratiâ possident: itaque non habent, sed participant.

Et lucem inhabitat inaccessibilem.] Numquid igitur loco continetur? Alióne lumen, & aliud ipse est? Atqui is ipsum lumen est. Animadvertis quòd si quicquam ardui loqui velimus, lingua nostra sit impotens? Inaccessibilem autem dicit, quam nemo accedere possit ob nimium splendorem.

Quem nullus hominum vidit, neque videre potest.] Secundùm divinitatem vi-

delicet : nam ſecundùm humanitatem viſus eſt. Divus autem Ioannes Chryſoſtomus ſuprà quidem de Filio, deinde tanquam principaliter de Patre dicantur, iſta omnia intellexit, etiamſi & Filio & Spiritui conveniant.

Cui honor & imperium ſempiternum. Amen.] Si igitur ipſe imperium ſemper obtinet, ne metuas, etiamſi nunc non oſtendatur. Semper honor ipſi : ne deſperes, ſi nunc cernas ipſum contumeliâ affici. Hoc tantùm omnes inculpatè præſtare poſſumus, illum nimirum glorificare, & non curiosè de eo inquirere. Egregiè autem hìc theologum agit. Cùm enim teſtem vocâſſet Deum, gloriam ejus recenſet, quò majorem reverentiam auditori incutiat.

17 *Divitibus hujus ſeculi*] Sunt & alii divites, verùm non in hoc ſeculo, cæterùm in futuro, juſti videlicet.

Præcipe non ſublime ſapere.] Arrogantiam enim & oſtentationem divitiæ pariunt.

Non ſperare in divitiarum incertitudine.] Statim illos deprimit. Quid enim, inquit, ob rem incertam, caducam, & inconſtantem attolleris?

Sed in Deo vivente, qui præſtat nobis omnia abundè ad fruendum.] Hoc eſt, aërem, aquam, lumen, annuas temporum converſiones, & anni tempora, cæteráque omnia, eáque in magna copia, etiamſi avaritia omnia ſibi aſcribat quæcunque accipit. Iſte enim eſt divitiæ ſtabiles, & viventes, nunquam corrumpendæ. Hinc autem diſces, quòd Deus omnem hominem divitem fecerit, quippe qui cuncta donaverit communia. Vanus igitur eſt, qui perinde ac ſi pauper eſſet, contriſtatur.

18 *Bene agere, divites fieri in bonis operibus.*] Ad utrumque pertinet, *Præcipe eis*, bene operari, & quæ ſequuntur. Si enim ditari cupis, bonis operibus abunda.

λαδή· καὶ γὰρ τὸ "ἀνθρωπότητα ὠφελῆ. "χ. σάρκα.
Ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης, ἄνω μὲν περὶ τοῦ Υἱοῦ, εἶτα ὡς προηγουμένως λεγόμενα περὶ τοῦ Πατρὸς ταῦτα πάντα ἐδέξατο, εἰ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι οἰκεῖα.

Ὧ ἡμῖν καὶ κράτος αἰώνιον. Ἀμήν.] Εἰ τοίνυν ἀεὶ κράτος αὐτῷ, μὴ δείσῃς κἂν νῦν ὑ δείκνυ). ἀεὶ ἡμῖν αὐτῷ, μὴ καταπέσῃς, κἂν νῦν ἀτιμάζηται. Τοῦτο μόνον δυνάμεθα πάντες πιεῖν ἀκαταπαύστως, δοξάζειν αὐτὸν, ὑ περιεργάζεσθαι. Καλῶς δὲ εἰρηκεν ἡ θεολογία. ὅπου γὰρ μάρτυρα ἐκάλεσε τὸν Θεὸν, καταλέγει τὴν δόξαν αὐτῷ, ἵνα ἀκούων μᾶλλον ἐντραπῇ.

17 Τοῖς πλουσίοις ἐν τῷ νῦν αἰῶνι] Εἰσὶ καὶ ἄλλοι πλούσιοι, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, ἀλλ' ἐν τῷ μέλλοντι, οἱ δίκαιοι δηλαδή.

Παράγγελλε μὴ ὑψηλοφρονεῖν.] Ἀπόνοιαν γὰρ καὶ ἀλαζονείαν τὰ χρήματα ποιοῦσι.

Μηδὲ ἠλπικέναι ὅτι πλούτου ἀδηλότητι.] Εὐθέως αὐτοὺς καταπαύσειν. Τί γὰρ ἐπαίρῃ, φησὶν, ὅτι πράγματι ἀδήλῳ, καὶ ὑμετατιθώτῳ, καὶ ἀσάτῳ;

Ἀλλ' ὅτι Θεῷ τῷ ζῶντι, τῷ παρέχοντι ἡμῖν πάντα πλουσίως εἰς ἀπόλαυσιν.] Τουτέστιν, ἀέρα, ὕδωρ, φῶς, ἐτησίους ὥρας, καὶ ὠφέλιμα, καὶ πάλλα πάντα, ἃ μὴ πολλῆς τῆς ἀφθονίας, κἂν ἡ πλεονεξία ἁρπάσῃ ὅσα λαμβάνῃ. "Οὗτος πλοῦτος μόνιμος καὶ ζῶν, ὑ φθειρόμενος. Καὶ ἐντεῦθεν ἡ μαθήσῃ, ὅτι πλούσιον ὁ Θεὸς πάντα ἀνθρωπον ἐποίησε, πάντα τὰ κοινὰ χαρισάμενος. μάταιος τοίνυν ὁ λυπούμενος ὡς ὢν πένης. "χ. καὶ γὰρ πλούτος ἐστὶ μόνιμος, ἢ μέλλων. ἑπτ.

18 Ἀγαθοεργεῖν, πλουτεῖν ἐν ἔργοις καλοῖς.] Ἀπὸ κοινοῦ τὸ, παράγγελλε αὐτοῖς, ἀγαθοεργεῖν, καὶ τὰ ἑξῆς. Εἰ γὰρ πλουτεῖν θέλεις, ἐν ἀγαθοεργίᾳ πλούτει.

Εὐμετα-

Εὐμεταδότους εἶ).] Τοῦτο τῆς χρημ.

Κοινωνικούς.] Τοῦτο τῆς ἀγάπης. κοινωνικοὺς γὰρ νῦν τοὺς ὁμιλητικοὺς, τοὺς φιλοσόφους.

19 Ἀποθησαυρίζοντας ἑαυτοῖς θεμέλιον καλὸν εἰς τὸ μέλλον.] Ὅπου θεμέλιος, ἐκεῖ πάντα βέβαια καὶ ἀκίνητα. ἐπεὶ οὖν τὰ τῆς ἀρετῆς, καὶ τὰ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἑδραῖα, διὰ τοῦτο θεμέλιον ἐμνήσθη.

Ἵνα ἐπιλάβωνται τῆς αἰωνίου ζωῆς.] Ἡ γὰρ τῶν ἀγαθῶν ἔργων περαίωσις, ἣν "κ. αὐτὴν ζωὴν. καὶ θεμέλιον ὠνόμασε, τὴν "ἀπόλαυσιν ἐκείνης παρέξειν δύναται).

20 Ὦ Τιμόθεε, τὴν παραθήκην φύλαξον.] Ταῦτα πάντα ἃ νῦν ἐμοῦ ἐντέλλῃ, ὡς δεδομένα ὄντα φύλαξον. μηδὲν τούτων ἐλαττώσῃς.

"Εκτρεπόμενος τὰς βεβήλους κενοφωνίας.] Τὰς ἀκαθάρτους, τὰς μιαράς. Κενοφωνίας δὲ τὰς ματαιολογίας φησίν. ἄρα οὖν ὅτι καὶ κενοφωνία καὶ βέβηλος. Ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης τὰς νεωτέρους παραινέσεις καινοφωνίας εἶπε, διὰ τοῦ αι, διφθόγγου ὄντος, καὶ γράφων, ὡς ἔοικε.

Καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως.] Ὅταν γὰρ πίστις μὴ ᾖ, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν πάντα πίπτῃ), γνῶσις οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ ψεύδεται τὸ ὄνομα. Σημείωσαι δὲ ὅτι εἰσὶν αἱρετικῶν, οἷς οὐδὲ ἀπεκρίνεσθαι χρὴ, ἀλλ' ἐκτρέπεσθαι τοὺς τοιούτους.

21 Ἣν τινες ἐπαγγελλόμενοι, περὶ τὴν πίστιν ἠστόχησαν.] Ἀναγκαῖον γὰρ τὸν λογισμοῖς ἀκολουθοῦντα ἀνθρωπίνοις, τῆς πίστεως ἀστοχεῖν. ἡ γὰρ πίστις λογισμοὺς οὐ παραδέχεται). Οἶμαι δὲ ταῦτα λέγειν τὸν ἀπόστολον περὶ τῶν τότε λεγομένων Γνωστικῶν, τῶν πάσης ἀκαθαρσίας πεπληρωμένων. διὸ καὶ βεβήλους ὠνόμασε κενοφωνίας. Τούτων δὲ τὴν αἱρέσεως παρεστάτης Νικόλαος, ὁ τῶν ἑπτὰ διακόνων εἷς.

Facilè tribuere.] Hoc pecuniarum eſt.

Communicare.] Illud eſt charitatis. Per communicantes enim, ſocietatis amantes, & humanos intellige.

19 *Theſaurizare ſibi fundamentum bonum in futurum.*] Ubi fundamentum eſt, ibi omnia ſunt firma & immobilia. Quia verò virtutis, & futuri ſeculi bona ſtabilia ſunt, eam ob cauſam fundamenti meminit.

Ut apprehendant vitam æternam.] Bonorum enim operum peractio, quam & fundamentum nominavit, illius fruitionem præſtare poſſunt.

20 *O Timothee, depoſitum cuſtodi.*] Hæc omnia, quæ à me tibi ſunt mandata, tanquam à Domino provenientia cuſtodi, neque horum aliquid imminuas.

Devitans prophanas vocum vanitates.] Impuras nimirum, & pollutas. Vocum autem vanitates, vaniloquentias dicit. Eſt igitur vocum quædam vanitas, quæ non eſt prophana. Divus autem Ioannes Chryſoſtomus recentes adhortationes, καινοφωνίας, dixit, per αι diphthongum in prima ſyllaba ſcribens, ut videtur.

Et oppoſitiones falſi nominis ſcientiæ.] Quando enim fides non adfuerit, ſed ab humanis cogitationibus omnia naſcuntur, ſcientia non eſt, ſed mentitur nomen. Obſerva autem objectiones quaſdam eſſe, ad quas ne reſpondere quidem oportet, ſed iſtas vitare, & cum talibus non congredi.

21 *Quam quidam promittentes, circa fidem exciderunt.*] Neceſſè enim eſt eum qui humanas rationes ſectatur, à fide aberrare: fides enim rationes non admittit. Opinor autem Apoſtolum hæc dicere de iis qui tum nominabantur Gnoſtici, qui omni impuritate repleti erant: ideóque vocum novitates, prophanas nominavit. Iſtorum autem hæreſi præfuit Nicolaüs, qui unus erat è ſeptem Diaconis.

Gratia tecum, Amen.] Sigillum omnium ipsi comprecatur, nempe gratiam Dei, à quâ omne bonum & datur, & custoditur: Quâ & nos utinam abundè fruamur, non perdentes bona quæ ab ipsa accepimus, sed conservantes hæc per ipsam, & glorificantes Christum charismatum datorem, cum Patre & Spiritu; cui gloria in secula seculorum. Amen.

Η χάρις μετὰ σοῦ, Ἀμήν.] Τῶν σφραγῖδα πάντων τὴν ψυχὴν αἰτεῖ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἧς ἐστὶ δίδοται πᾶν ἀγαθὸν καὶ φυλάττεται. Ἧς καὶ ἡμᾶς ἀπολαύσιμεν δαψιλῶς, αἳ περὶ αὐτῆς ἐδοξάμεθα ἀγαθὰ μὴ ἀπολλύοντες, ἀλλὰ σωτηρίως τοῦτα δι' αὐτῆς, καὶ δοξάζοντες Χριστὸν τὸν τῶν χαρισμάτων δοτῆρα, σὺν Πατρὶ καὶ Πνεύματι· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΘΕΟΦΥ-

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ
ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI
BVLGARIÆ ARCHIEPISCOPI
EPISTOLÆ SECUNDÆ DIVI PAULI AD TIMOTHEUM EXPOSITIO.

Ὑπόθεσις τῆς πρὸς Τιμόθεον δευτέρας ἐπιστολῆς.

Τί δήποτε καὶ δευτέραν ἐπιστέλλει τῷ Τιμοθέῳ ἐπιστολήν, εἶπεν ἐν τῇ πρώτῃ· Ἐλπίζω πρός σε ἐλθεῖν τάχιον. Σὺν ὀκνηρὸς ὢν τοῦτο κατεῖχετο γὰρ ὑπὸ τοῦ Νέρωνος. Παραμυθεῖται οὖν αὐτὸν ἀπὸ γραμμάτων αὐτοῦ τῆς προόδου, ἴσως τεθλιμμένον καὶ ἀπὸ τοῦ ἀποστόλου, καὶ ἀπὸ τὸ βά-

Argumentum ſecundæ Epiſtolæ ad Timotheum.

Cur nam alteram hanc Timotheo Epiſtolam ſcribit? Dixerat in priori, Spero me ad te venturum celeriùs: non contigit autem hoc, detinebatur enim à Nerone. Conſolatur itaque illum per literas vice adventûs ſui: qui fortaſſe affligebatur jam propter abſentiam, & propter onus Epiſcopatûs. Nam & magni

viri ad Eccleſiæ gubernationem labefactantur, multis immerſi undique procellis, tum verò maximè, quando undique bella inſtant. Invitat autem Timotheum ad ſe. Jam enim fini proximus erat.

εἰς τ' ἀρχῆς. καὶ οἱ μεγάλοι γὰρ τοῖς χειμέρνησιν ἐκκλησίας ἐκλάζοισι, πιλλοῖς βαπλιζόμθμοι κύμασι πθμπθεν, ⊂ μάλιςα τότε ὅτε πθμπαχοῦ πόλεμοι. Καλῶ ὃ αὐτὸν κὴ τοῖς ἑαυτόν. τοῖς γὰρ τῆς ἤδη ἰῶ.

THEOPHY-

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS IN SECUNDAM EPISTOLAM AD TIMOTHEUM.

ΚΕΦ. α.

ΠΑῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, κατ' ἐπαγγελίαν ζωῆς τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.] Εὐθὺς ἐκ τῆς προοιμίου διανίστησιν αὐτοῦ τὸν ψυχήν. Μὴ γάρ μοι τὰς ἐνταῦθα κινδύνους εἴπῃς, φησίν. Οὗτοι τίκτουσιν
* ἐν. * ἡμῖν τὸν αἰώνιον ζωήν. Ἀπόστολοι γεγόναμεν, ἵνα ἀποθνήσκωμεν καὶ ζήσωμεν αἰωνίως. Ἵνα γὰρ μὴ ἀκούσας ὅτι ἐν κινδύνοις ἐστὶν ὁ διδάσκαλος, αὐτῇ τῇ παραχρῆμα λυπηθῇ, μᾶλλον λυπηθῇ, διὰ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς προαμύνεται. Εἰ δὲ καὶ ἐπαγγελίας ἐστὶ, μὴ ζήτει αὐτὸν ἐντεῦθεν ἤδη. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἡ ζωὴ, τουτέστιν, ἡ σὺν Χριστῷ· ἢ ὅτι αὐτὸς ἡμῖν
" χ. αἰσθητὴ ταύτην καὶ δίδωσι καὶ συνέχει. ἡμῖν γὰρ " αἰσθητικὴ ζωὴ ἐν ῥώμασι καὶ πόμασιν· ἡ
" χ. νοητὴ δὲ " νοητικὴ ἐν Χριστῷ συνέχεται. αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡμῖν τὰ πάντα.

2 Τιμοθέῳ ἀγαπητῷ τέκνῳ.] Ἔστι καὶ τέκνον εἰπεῖν, ἀλλ' οὐκ ἀγαπητόν. ὁ δὲ νῦν Τιμόθεος ἀγαπητὸν ἦν, διὰ τὴν ἀρετὴν πάντως. δείκνησιν οὖν ἐκ τούτου, ὅτι οὐχ ὡς ὀργισθεὶς αὐτῷ, ἢ κατεγνωκώς τι αὐτοῦ ἀπολιμπάνεται· ἀγαπητὸς γάρ μοι ἐστὶ· ἀλλὰ βία καὶ ἀνάγκη.

Χάρις, ἔλεος, εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς, καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.] Ἀεὶ καὶ πρότερον, ταῦτα καὶ νῦν αὐτῷ ἐ-

CAP. I.

PAulus Apoſtolus Jeſu Chriſti per voluntatem Dei, ſecundùm promiſſionem vitæ quæ eſt in Chriſto Jeſu.] In ipſo ſtatim proœmio excitavit ejus animum. Ne enim mihi dicas, inquit, præſentia pericula: nam illa nobis pariunt æternam vitam. Apoſtoli facti ſumus, ut moriamur, & vivamus in ſempiternum. Ne enim, cùm audiret præceptorem ſuum in periculis conſtitutum, ſolatii loco magis turbetur, propterea in ipſo ſtatim principio eum conſolatur. Si autem ſecundùm promiſſionem eſt, ne quæras eam ſtatim evenire. In Chriſto autem Jeſu vita eſt, id eſt, cum Chriſto: vel quia ipſe hanc nobis donat & continet. Vita enim ſenſitiva in cibo & potu conſtat: intellectualis autem in Chriſto continetur. Ipſe enim eſt nobis omnia.

2 *Timotheo dilecto filio.*] Poteſt aliquis eſſe filius, ſed non dilectus. Timotheus autem dilectus erat, propter virtutem omnino. Oſtendit igitur ex hoc, quòd non veluti iratus ipſi, aut quòd aliquid in eo damnet, ipſum relinquat (dilectus enim mihi es, inquit) ſed vis & neceſſitas id effecit.

Gratia, miſericordia, pax à Deo Patre & Chriſto Jeſu Domino noſtro] Quæ priùs, eadem etiamnum ipſi comprecatur.

Lege

Lege igitur quæ in priore Epiſtola ad hunc locum annotata ſunt.

3 *Gratias ago Deo.*] Viden' charitatis magnitudinem? Gratias ago, inquit, Deo, quoniam diligens te memini tui. Hæc eſt vera dilectio, quando quis amicitiam quâ alium diligit, ſibi gloriæ eſſe ducit.

Cui ſervio à progenitoribus in pura conſcientia.] Quomodo in pura conſcientia, cùm Chriſtum ab initio ignorârit? Aut igitur conſcientiam hìc vitam dicit: (etſi enim Judaïzabat, puram tamen & honeſtam vitam ducebat) vel quia tum etiam cùm perſequeretur Chriſtum, ex zelo perſequeretur, & non ex humana ratione, perinde ac plerique ob vanam gloriam hæreſin conſtituentes, in quâ multæ putredinis conſcii ſunt. Quod autem dicit, tale eſt: Ne ſuſpiceris me alia cogitare, & alia dicere: pura eſt mihi conſcientia ut ſemper, ſic etiamnum. Non mentior igitur, cùm dicam quòd te amo, ac ſemper memini tui.

Quòd ſine intermiſſione habeam tui memoriam in orationibus meis nocte ac die, deſiderans te videre.] Gratias ago Deo, quòd memini tui. Non ſimpliciter autem, ſed in precationibus, die ac nocte Deum interpellans pro te, ut impleat deſiderium meum quod habeo ut videam te. Quomodo igitur meipſum tantâ voluptate libenter privarem, ſi modò venire poſſem? Quare autem manifeſtè non dicit cauſam, quòd retineatur impediatúrque à Nerone? ne ſtatim in exordio ipſum perturbet. In fine autem hanc cauſam revelat.

4 *Memor lacrymarum tuarum, ut gaudio implear.*] Sic conſtrue: Deſiderans te videre, ut gaudio implear: deinde interjecto, *Memor lacrymarum tuarum.* Etſi enim naturâ ab amicitiæ affectu alienus eſſem, lacrymæ tamen tuæ ſufficiunt ut me flectant, cùm ad memoriam mihi redeunt. Veriſimile enim erat Timothe-

3 Χάριν ἔχω τῷ Θεῷ.] Ὁρᾷς ἀγάπης ὑπερβολήν; Εὐχαριστῶ, φησι, τῷ Θεῷ, ὅτι ἀγαπῶν σε μεμνημαί σου. Τοῦτο ἔστιν ἀγάπη ἀληθής, ὅταν ἐγκαλλωπίζηταί τις τὴν πρὸς τὸ δεῖνα φιλίαν.

Ὡ λατρεύω ἀπὸ προγόνων ἐν καθαρᾷ συνειδήσει.] Πῶς ἐν καθαρᾷ συνειδήσει, ὅπου γε ἠγνόει τὸν Χριστὸν ἐξ ἀρχῆς; Ἤτοι οὖν συνείδησιν ἐνταῦθα τὸν βίον φησὶ (καὶν γὰρ ἰουδαΐζεν, ἀλλὰ σεμνός τις τὸν βίον ἦν.) ἢ ὅτι καὶ ὅτε ἐδίωκε, τὸ ζῆλον ἐδίωκε, καὶ οὐ τὸ ἀνθρώπινον λογισμὸν, ὡς οἱ πολλοὶ διὰ δόξαν αἵρεσιν συνιστῶντες, ἧς συνοίδασι πολλὴν τὴν ἀθεότητα. Ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι. Μὴ ὑποτοπήσῃς με ἄλλα φρονεῖν καὶ ἄλλα λέγειν· καθαρόν μοί ἐστι τὸ συνειδὸς, ὥσπερ ἀεὶ, καὶ νῦν. Οὐ ψεύδομαι τοίνυν λέγων ὅτι φιλῶ σε, καὶ ἀεὶ μέμνημαί σου.

Ὡς ἀδιαλείπτως ἔχω τὴν περὶ σοῦ μνείαν ἐν ταῖς δεήσεσί μου νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἐπιποθῶν σε ἰδεῖν.] Εὐχαριστῶ δὲ τῷ Θεῷ, ὅτι μέμνημαί σου. Οὐχ ἁπλῶς δέ, ἀλλ' ἐν ταῖς δεήσεσι, νὴ νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὸν Θεὸν παρακαλῶν ὑπὲρ σοῦ, ὡς ἂν πληρώσῃ μου τὸν πόθον ὃν ἔχω ὥστε ἰδεῖν σε. Πῶς οὖν ἐστέρησα ἂν ἐμαυτὸν ἐκεῖ τοσαύτης ἡδονῆς, ἐλθὼν ἠδυνάμην ἐλθεῖν; διὰ τί οὖν οὐ λέγει φανερῶς τὴν αἰτίαν, ὃ κατέχει παρὰ Νέρωνος; ἵνα μὴ λυπήσῃ αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς. πρὸς δὲ τέλει δὲ τοῦτο ἀνακαλύπτει.

4 Μεμνημένός σου τῶν δακρύων, ἵνα χαρᾶς πληρωθῶ.] Οὕτω συνάπτεον. Ἐπιποθῶν σε ἰδεῖν, ἵνα χαρᾶς πληρωθῶ· εἶτα διὰ μέσου, μεμνημένός σου τῶν δακρύων. Εἰ γὰρ καὶ σφόδρα ἄφιλος φύσει ἦμην, ἀλλ' οὖν γε τὰ δάκρυά σου ἱκανὰ κάμψαι με, εἰς μνήμην ἐλθόντα. Εἰκὸς γὰρ ἦν τὸν

Τιμόθεον

Τιμόθεον ἀποχιζόμενον Παύλου, ὀδύρεσθαι μᾶλλον ἢ παιδίον τῆς μαθοῦ ἀποσπώμενον.

5 Ὑπόμνησιν λαμβάνων σ᾽ ἐν σοὶ ἀνυποκρίτου πίστεως.] Οὐ μόνον τῶν δακρύων μεμνημένος, ὑπιποθῶ σε ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ τ᾽ ἀδόλου σου πίστεως. μέγα γὰρ σοι καὶ τοῦτο δικαίωμα πρὸς ὃ ἀγαπᾶσθαι ὑπ᾽ ἐμοῦ.

Ἥτις ἐνῴκησε πρῶτον ἐν τῇ μάμμῃ σου Λωΐδι, καὶ τῇ μητρί σου Εὐνίκῃ.] Καὶ ἄλλο ἐγκώμιον, ὅτι οὐκ ἀπὸ ἀπίστων ἐγήμετο, ἀλλ᾽ ἀπὸ πιστῶν, εἰ καὶ ὀξ Ιουδαίων. ὁ μέντοι πατὴρ αὐτοῦ, Ἕλλην ἦν. Ὅρα δὲ πῶς ὁ νόμος ἤρξατο καταλύεσθαι, τῶν ὑπιμίξεων τούτων γινομένων.

Πέπεισμαι δὲ ὅτι καὶ ἐν σοί.] Ἐπειδὴ τὰ τῶν προγόνων καλὰ, ἐὰν μὴ καὶ ἡμεῖς τοιοῦτοι ὦμεν, δοξάζει ἡμᾶς· εἰ δὲ μὴ, εἰς αἰσχύνην μᾶλλον ἡμῖν εἰσι· διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι ἡ τῶν προγόνων πίστις καὶ ἐν σοί ἐστιν, ὡς ἀκριβῶς πέπεισμαι. Εἰκότως οὖν ἀνυπόκριτον ἔχεις τοῦτον, ὡς ἀπ᾽ ὠδῖνος τεθραμμένον, καὶ σαλεύεσθαι οὐκ ἔχουσαν.

6 Δι᾽ ἣν αἰτίαν ἀναμιμνήσκω σε ἀναζωπυρεῖν τὸ χάρισμα τοῦ Θεοῦ.] Διότι, φησὶν, οἶδά σε ἀνυπόκριτον ἔχοντα πίστιν, διεγείρω σε, ὥστε τὸ χάριν τοῦ Πνεύματος, ἣν ἔλαβες εἰς προεδρίαν τῆς ἐκκλησίας, εἰς σημείων ἐργασίαν, καὶ ἁπλῶς, εἰς πᾶσαν τὴν ἐπισκόπου πρέπουσαν ἀρετὴν, τοῦτον ἀναζωπύρει, τοῦτ᾽ ἔστιν, ἀεὶ ζώσαν καὶ ἀκμάζουσαν ἐργάζεσθαι. Ὥσπερ γὰρ τὸ πῦρ δεῖται ξύλων, οὕτω καὶ ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος δεῖται προθυμίας, καὶ προσοχῆς, καὶ νήψεως, ἵνα ἀεὶ ἀναζέῃ· ὡς ἐὰν μὲν ταῦτα πρᾶσσῃ, σβέννυσι, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· Τὸ πνεῦμα μὴ σβέννυτε.

Ὃ ἐστιν ἐν σοὶ διὰ τ᾽ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν μου.] Εἰ μὲν ἐν σοὶ ἡ χάρις αὕτη, ἣν ἔλαβες ἅμα τῷ ἐπιθεῖναί μέ σοι τὰς χεῖρας, ὅτε σε ἐχειροτόνουν ἐπίσκοπον· πολὺ σφοδρότερον

um à Paulo divulsum, lamentari magis, quàm infantem à mamma abstractum.

5 *Recordationem accipiens ejus fidei quæ est in te non ficta.*] Non solùm lacrymarum tuarum recordatus, desidero te videre, verumetiam fidei tuæ non fucatæ. Magna enim & justa hæc tibi causa est, ut à me diligaris.

Quæ primùm inhabitavit in avia tua Loïde, & matre tua Eunice.] Aliud præterea est encomium, quòd non ab infidelibus ortum duxerit, sed à fidelibus, etsi ex Judæis. Pater tamen ejus Græcus erat. Observa autem quomodo lex cæperit dissolvi, hujusmodi factis jam tum commixtionibus.

Persuasus sum autem quòd & in te.] Quoniam majorum bona, si quidem nos tales simus, nobis in gloriam cedunt: sin minùs, contumeliæ nobis loco sunt: propterea inquit, Majorum fides etiam in te est, utì certò persuasus sum. Meritò igitur non fucatam hanc habes, ut quæ à majoribus tuis in te etiam fundata sit, ut adeò non possit concuti.

6 *Propter quam causam admoneo te ut resuscites gratiam Dei.*] Quia, inquit, novi te non simulatam habere fidem, excito te, ut gratiam Spiritûs, quam accepisti ad præfecturam Ecclesiæ, ad signorum operationem, & simpliciter ad omnem quæ Episcopum deceat virtutem, ut hanc exuscites, hoc est, ut semper vivam & floridam facias. Quemadmodum enim ignis lignis indiget, hunc ad modum gratia Spiritûs opus habet promptitudine, & attentione, & vigilantiâ, ut semper ferveat: nam nisi hæc præstò sint, extinguitur; quemadmodum & alio in loco dicit: 1 Thes. 5. 20.
Spiritum nolite extinguere.

Quæ est in te per impositionem manuum mearum.] In te quidem habitat ipsa gratia, quam accepisti cùm imponerem ego tibi manus, quando Episcopum te consecrabam. Atqui ignem istum vehementi-

orem

orem effice : quod accepisti verbum fiduciâ & fortitudine impleas : fortiter persta.

7 *Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis.*] Hoc est, non propterea accepimus spiritum, ut submittamur, verùm ut potentes simus adversùs tentationes, & liberè loquamur : plerisque enim dat spiritum timoris, ut in Regum libris memoriæ proditum est, *Ac cecidit spiritus timoris super eos :* hoc est, metum ipsis incussit.

Et charitatis.] Tum erga ipsum, tum erga proximum. Quòd enim Deum veluti patrem diligamus, à Spiritu habemus
Rom.8. 15. faciente nos clamare, *Abba pater.* Præterea, quòd à proximi dilectione non excutimur, donum est à divina potentia proveniens : quemadmodum rursus offendi, est à metu & pusillanimitate. Veruntamen oportet & nos priùs ostendere quæ sunt à nobis ipsis.

Et sobrietatis.] Vel ut sobrii simus, & sanæ mentis & constitutionis ; vel ut spiritum ipsum loco castigationis habeamus, ac siqua nobis tentatio acciderit, ipsam ad emendationem accipiamus ; vel ut aliis etiam simus castigatores & institutores.

8 *Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri.*] Plerique ter miseri, humanis rationibus explorantes quæ sunt ultra humani ingenii captum, ignominiam putant asseverare Filium Dei cruci affixum esse, ignorantes quòd per crucem hanc homo morti obnoxius, filius Dei factus sit. Te itaque, ô Timothee, haud pudeat testimonii sive martyrii, necnon mortis Christi quam in cruce sustinuit : sed eò potiùs liberiùs loquere, & prædicato illam. Non dixit autem, Ne metuas : sed, ne erubescas : ut ostendat nihil esse periculi in re, sed solam ignominiam : quam si contempseris, cætera periculo vacant.

Neque me vinctum ejus.] Ne pudeas, inquit, si ego qui mortuos excito, orbis terrarum doctor, vinctus sim. Non

Ὃ πῦρ ἔργασαι. οὐ ἔλαβες λόγον, παῤῥησίας ἔμπλησον καὶ ἀνδρείας, σῴζει γυναῖκας.

7 Οὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς πνεῦμα δειλίας, ἀλλὰ δυνάμεως.] Τουτέστιν, ὑ δεῖ τοῦτο ἐλάβομεν τὸ πνεῦμα, ἵνα ὑποστελλώμεθα, ἀλλ' ἵνα δυνατοὶ ὦμεν πρὸς τοὺς πειρασμοὺς, καὶ παῤῥησιαζώμεθα. πολλοῖς γὰρ δίδωσι πνεῦμα δειλίας, ὡς ἐν τῇ βασιλείαις γέγραπται, Καὶ ἐπέπεσε πνεῦμα δειλίας ἐπ' αὐτούς· τουτέστι, φόβον αὐτοῖς ἐνέβηκε.

Καὶ ἀγάπης.] Τῆς τε πρὸς αὐτὸν, καὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον. καὶ τὸ ἀγαπᾶν γὰρ τὸν Θεὸν ὡς πατέρα, ἐκ τοῦ Πνεύματος ἔχομεν τοῦ ποιοῦντος ἡμᾶς κράζειν, Ἀββᾶ ὁ πατήρ. Τὸ δὲ μὴ σαλεύεσθαι ἐκ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης, χάρισμά ἐστιν ἀπὸ θείας δυνάμεως γινόμενον, ὥσπερ αὖ τὸ σκανδαλίζεσθαι, ἀπὸ δειλίας καὶ μικροψυχίας. Πλὴν δεῖ καὶ ἡμᾶς πρότερον ἐπιδείκνυσθαι τὰ παῤ ἑαυτῶν.

Καὶ σωφρονισμοῦ.] Ἡ ἵνα σώφρονες ὦμεν, καὶ ὑγιεῖς τὴν διάνοιαν, καὶ ἐν κατασταστῇ· ἢ ἵνα σωφρονισμὸν ἔχωμεν τὸ Πνεῦμα, κἂν τις πειρασμὸς ἡμῖν ἐπιγένηται, πρὸς σωφρονισμὸν τοῦτον δεχώμεθα· ἢ ἵνα καὶ ἄλλοις ὦμεν σωφρονισταὶ καὶ παιδευταί.

8 Μὴ οὖν ἐπαισχυνθῇς τὸ μαρτύριον τοῦ Κυρίου ἡμῶν.] Πολλοὶ πεισάθλιοι ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς ἀξετάζοντες τὰ ὑπὲρ κατάληψιν, αἰσχύνην νομίζουσι τὸ, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σταυρωθῆναι λέγειν, ἀγνοοῦντες ὅτι διὰ τοῦ σταυροῦ τοῦτο ὁ καταδικος ἀνθρωπος υἱὸς Θεοῦ ἐγένετο. Σὺ οὖν, ὦ Τιμόθεε, μὴ ἐπαισχυνθῇς τὸ μαρτύριον καὶ τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ, τὸν διὰ τοῦ σταυροῦ, ἀλλὰ παῤῥησιάζου μᾶλλον, καὶ κήρυττε τοῦτον. Οὐκ εἶπε δὲ, μὴ δείσῃς, ἀλλὰ, μὴ ἐπαισχυνθῇς, ἵνα δείξῃ ὅτι οὐκ ἔχει κίνδυνον τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ μόνον αἰσχύνην· εἰ δὲ τούτῃς καταφρονήσεις, ἀκίνδυνα τἄλλα.

Μηδὲ ἐμὲ τὸν δέσμιον αὐτοῦ.] Μὴ αἰσχυνθῇς, εἰ ἐγὼ ὁ νεκροὺς ἐγείρων, ὁ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος, δέδεμαι. ὑ γὰρ

ὡς

ὡς κακοῦργος δέδεμαι, ἀλλ' αὐτὸς ἐγὼ μι δέσμιος, τουτέστι, δι' αὐτόν. Εἰ γὰρ ὁ σταυρὸς σωφρὼν οὐκ ἐπαισχύνθη, πῶς ἐγὼ τὰ δεσμά;

Ἀλλὰ συγκακοπάθησον τῷ εὐαγγελίῳ.] Τουτέστι, μὴ ἁπλῶς δείξῃς, ὅτι οὐκ ἐπαισχύνῃ, ἀλλὰ τῇ πείρᾳ καὶ διὰ τῶν ἔργων, καὶ κοινωνὸς γνοῦ καὶ σὺ Χριστῷ καὶ ἐμοὶ τῶν αὐτῶν. Ταῦτα δὲ καὶ διὰ τῶν ἀνωτέρω αἰνίξατο, εἰπών, ὅτι δέδωκεν ἡμῖν Πνεῦμα δυνάμεως. Τί δέ ἐστι, συγκακοπάθησον τῷ εὐαγγελίῳ; Ἆρα ὡς τῷ εὐαγγελίου κακοπαθοῦντος; οὐκ ἔστι τοῦτο· ἀλλ' ἢ τοῦτο λέγει, ὅτι συγκακοπάθησον ἐμοὶ, διὰ τὸ εὐαγγέλιον· ἢ εὐαγγέλιον λέγει πάντας τοὺς τοῦ εὐαγγελίου κήρυκας καὶ μύστας, ὡς καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους. Συγκακοπάθησον οὖν τοῖς τοῦ εὐαγγελίου. Ἴσως δέ τις περιεργότερον κακοπάθειαν τοῦ εὐαγγελίου ἐρεῖ τὸ ἐμποδισμὸν καὶ τὸ πρὸς αὐτὸ ἀπιστίαν. Συγκινδύνευσον οὖν καὶ σὺ τῷ πάσχοντι εὐαγγελίῳ.

(a) χ. συγκακοπάθησον. (b) χ. ὅπως πάσχωμεν.

Κατὰ δύναμιν Θεοῦ.] Ἐπεὶ φορτικὸν ἴσως ὂν, κακοπάθησον, προσαμύθητα αὐτό· μὴ γάρ, φησι, δυνάμει τῇ σῇ, ἀλλὰ τῇ τοῦ Χριστοῦ· σὸν δὲ ἐλέσθαι καὶ ἡ προθυμία.

(c) χ. τοῦτο.

9 Τοῦ σώσαντος ἡμᾶς, καὶ καλέσαντος κλήσει ἁγίᾳ.] Δείκνυσι τὰ τεκμήρια τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. ἔσωσε γὰρ ἡμᾶς, φησι, καὶ πόρρω ὄντας ἐκάλεσε πρὸς ἑαυτὸν, ὡς δὴ ἁγίους ἡμᾶς ἐργάσηται. Ὁ οὖν μὴ θέλοντας σώσας, πολλῷ μᾶλλον νῦν θέλουσι συνεργήσει.

Οὐκατὰ τὰ ἔργα ἡμῶν, ἀλλὰ κατ' ἰδίαν πρόθεσιν καὶ χάριν.] Οὐδενὸς δυσκόλου ὄντος, οὐδενὸς συμβουλεύοντος, ἀλλ' ἐξ ἰδίας προθέσεως, τουτέστιν, οἰκοθεν ἐκ τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ ὁρμώμενος.

Τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πρὸ χρόνων αἰωνίων.] Τουτέστι, προητοιμάσθη ἀπ' ἀρχῆς καὶ προαιωνίως δοθῆναι ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Οὐ μικρὸν δὲ καὶ τοῦτο, τὸ μὴ ἐκ μεταμελείας, ἀλλὰ

enim ut maleficus vinctus sum, sed *ipsius* vinctus sum, hoc est, propter ipsum. Si enim ille crucem non erubuit, quomodo me vinculorum pudebit?

Sed simul affligere cum Evangelio.] Hoc est, non simpliciter ostendas quòd non te pudet, verùm experientiâ & per opera ostende, & Christi & meî in iisdem particeps esto. Hæc autem & per superiora indicavit, dicens: *Dedit nobis spiritum virtutis.* Quid autem est, *simul affligere cum Evangelio?* Num Evangelium affligitur? Haudquaquam: sed vel hoc dicit; Simul mecum affligere propter Evangelium: vel Evangelium appellat omnes Evangelii præcones & mystas, sicut & in priori ad Corinthios. Simul igitur affli- 1 Cor. 9.
gere cum Evangelii ministris. Fortasse autem aliquis curiosiùs afflictionem Evangelii dicet impedimentum & incredulitatem in illud. Tu igitur unà cum Evangelio hunc in modum laboranti periclitare.

Secundùm virtutem Dei:] Quia molestum erat quod dixit, *simul affligere*, lenit illud: Non enim, inquit, tuâ virtute, sed Christi, hoc facies: tua est electio & promptitudo.

9 *Qui servavit nos, & vocavit vocatione sanctâ.*] Potentiæ Dei signa ob oculos ponit. Servavit enim, inquit, nos, & cùm procul eramus, vocavit ad seipsum, ut sanctos nos faceret. Qui igitur nolentes servavit, multo magis nunc volentibus succurret.

Non secundùm opera nostra, sed secundùm propositum suum & gratiam.] Nullo cogente, nemine consulente, verùm ex proprio proposito, hoc est, per sese, suâ bonitate motus.

Quæ data est nobis in Christo Jesu ante tempora secularia.] Hoc est, præformatum, sine principio, & ante secula, ut daretur nobis per Christum Jesum Dominum nostrum. Non parvi autem est momenti res, Deum non ex consilii sui mutatione,

tatione, ſed ante ſecula de nobis iſta voluiſſe.

10 *Manifeſtata eſt autem nunc per apparitionem Servatoris noſtri Jeſu Chriſti.*] Etiamſi enim prædefinita erat gratia, nunc tamen primùm manifeſtata eſt, quando apparuit Servator.

Qui deſtruxit quidem mortem, illuminavit autem vitam & incorruptionem per Evangelium.] In proprio quidem corpore reipſâ mortem delevit, cùm illud incorruptum reddidit: nos verò per Evangelium illuminavit, ut vitam ſperemus & immortalitatem. Nondum enim actu immortalitate donati ſumus, verùm expectamus, atque ſpem iſtam nobis ratam fecit Evangelium.

11 *Ad quod poſitus ſum ego prædicator & Apoſtolus, doctórque gentium.*] Cujus rei gratiâ doctorem gentium nunc ſe appellavit? ut Timotheo oſtendat oportere etiam ipſum cum gentibus converſari, neq; propterea decidere animo, ſed me imitari, qui propter Evangelii præconium jam vinctus ſum.

12 *Ob quam cauſam etiam hæc patior.*] Quòd ſim prædicator gentium. Non enim ceu malefactor. Simul autem ſermoni ſuo parit fidem. Niſi enim, inquit, credidiſſem mortem eſſe abolitam, iſta non paterer.

Sed non pudeſio.] Animadvertis quomodo operibus probat, quod Timotheum docebat, nimirum, ne puderet eum afflictionum?

Scio enim cui credidi, & certus ſum quòd potens eſt depoſitum meum ſervare in illum diem.] Deus bone! quanta hæc fiducia! quàm indubitata ſpes! Novi, inquit, ſúmque certò perſuaſus. *Depoſitum* autem, vel fidem ac prædicationem dicit, quòd ipſe qui hæc apud me repoſuit, Chriſtus, eadem ſervabit: omniáque patior, ne theſauro iſto meo ſpolier. Vel fideles dicit, quos Chriſtus ipſi commendavit, aut quos ipſe commendavit Domino:

προθεσμίως ταῦτα τ̃ Θεὸν βάλεσθαι ἐφ' ἡμῖν.

10 Φανερωθῆσθαι δὲ νῦν διὰ τ̃ ἐπιφανείας τ̃ σωτ̃ρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Εἰ γὰρ καὶ προώρισται ἡ χάρις, ἀλλὰ νῦν ἐφανερώθη, ὅτε ἐπέφανεν ὁ σωτ̃ρ.

Καταργήσαντος μὲν τ̃ θάνατον, φωτίσαντος δὲ ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν διὰ τ̃ εὐαγγελίου.] Ἐν μὲν τῷ οἰκείῳ σώματι καταργησιν ἐποιήσατο τ̃ θάνατον, ἀφθαρτίσας αὐτό· ἡμᾶς δὲ ἐφώτιζε διὰ τ̃ εὐαγγελίου ἐλπίζειν τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀφθαρσίαν. ἃ γὰρ ἤδη ἡμεῖς οὐφθαρτίσθημεν ἐνεργείᾳ, ἀλλὰ μιμούμεθα, ὃ τὴν ἐλπίδα ταύτην ὁ εὐαγγέλιον ἡμῖν ἐβεβαίωσεν.

11 Εἰς ὃ ἐτέθην ἐγὼ κήρυξ καὶ ἀπόστολος, καὶ διδάσκαλος ἐθνῶν.] Τίνος ἕνεκεν διδάσκαλον ἑαυτὸν ἐθνῶν νῦν ὠνόμασε; Τῷ Τιμοθέῳ δεικνύων ὅτι δεῖ καὶ σὲ τοῖς ἔθνεσιν ὁμιλεῖν, καὶ μὴ καταπίπτειν, ἀλλ' ἐμὲ μιμεῖσθαι τ̃ διὰ τὴν διδασκαλίαν δεδεμένον.

12 Δι' ἣν αἰτίαν καὶ ταῦτα πάσχω.] Διὰ τὸ εἶναι κήρυξ τ̃ ἐθνῶν. οὐ γὰρ ὡς κακοῦργος. Ἅμα δὲ καὶ ἀξιόπιστον ποιεῖ τ̃ λόγον, ὅτι ἐμὲ μὴ ὑπέστυον καταβληθῆναι τ̃ θάνατον, οὐκ ἂν ταῦτα ἔπασχον. "Χ. κατακληθῆναι.

Ἀλλ' οὐκ ἐπαισχύνομαι.] Ὁρᾷς πῶς διὰ τ̃ ἔργων ἐνδείκνυται ὃ ἐδίδασκε τ̃ Τιμόθεον, τὸ μὴ αἰσχύνεσθαι τὰ πάθη;

Οἶδα γὰρ ᾧ πεπίστευκα, καὶ πέπεισμαι ὅτι δυνατός ἐστι τὴν παραθήκην μου φυλάξαι εἰς ἐκείνην τὴν ἡμέραν.] Βαβαί, τ̃ παῤῥησίας, καὶ τ̃ ἀδιστάκτου ἐλπίδος. Οἶδά, φησι, καὶ πέπεισμαι ἀσφαλῶς. Παραθήκην δὲ, ἢ τ̃ πίστιν φησὶ καὶ τὸ κήρυγμα, ὅτι αὐτὸς ὁ παραθέμενός μοι Χριστὸς φυλάξει ταῦτα, καὶ πάσχω πάντα ὥστε τ̃ θησαυρόν μου μὴ συληθῆναι. Ἢ τοὺς πιστοὺς λέγει, οὓς παρέθετο αὐτῷ ὁ Χριστὸς, ἢ οὓς αὐτὸς

παρέθετο

προέηται τῷ Κυρίῳ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ φησι, Παραπέμπω ὑμᾶς τῷ Κυρίῳ· ὡς δὲ ἐλέγξω, ὅτι οὐκ αἰσχύνομαι, ἐλπίζων ὅτι πολλοὺς προσάξω τῷ Θεῷ, ὃς καὶ φυλάξει, ὡς δὲ με ὑπὲρ [a] αὐτοῦ δοξάσῃ. ἢ προδιακατάθηκιν λέγει τὴν ἀντιμισθίαν. καὶ γὰρ πᾶς ὁ καλόν τι πράττων, τῷ Θεῷ αὐτὸ προτίθησιν, ὡς δὲ ἐν καιρῷ ὑπὲρ αὐτοῦ στεφανωθῇ.

[a] χ. αὐτῷ δοξασθῇ.

13 Ὑποτύπωσιν ἔχε τῶν ὑγιαινόντων λόγων.] Ὥσπερ ζωγράφος ἔγραψά σοι, καὶ ὑπογεγραμμένην εἰκόνα καὶ ἀρχέτυπον, ἵνα πρὸς τοῦτο ἀφορῶν καὶ αὐτὸς ζωγραφῇς ταύτην τὴν ὑποτύπωσιν τῶν ἐμῶν λόγων· τυγχάνει, ὃ ἀρχέτυπον ἔχε, κἂν τι δέῃ ζωγραφῆσαι, ἀπ' αὐτῆς λάμβανε καὶ ζωγράφει· πάντα γὰρ ἐκεῖ ἀναπέπλασται.

Ὧν παρ' ἐμοῦ ἤκουσας.] Οὐ διὰ γραμμάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ φώνῃ καὶ σώματι. Μὴ τοίνυν ἐλλιπῶς ἔχειν νομίζωμεν τὰς ὑπογραφὰς, ὡς μὴ πρὸς πάντων [a] διαλαμβάνωσι, ὅπου γε ἀγράφως πολλὰ παρέλαβε.

[a] χ. διαλαμβάνεται.

Ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.] Τυγχάνουσιν, οἱ λόγοι μου καὶ περὶ πίστεως καὶ ἀγάπης [a] διαφερόντως· ὅ ἐστι περὶ δογμάτων καὶ περὶ βίου· κἂν τι δέῃ δογματίσαι εὑρέσθαι, ἢ εἰπεῖν, ἢ πρᾶξαι, ἐκεῖθέν σοι λαβεῖν ἔξεστι.

[a] χ. διαλαμβάνουσιν

14 Τὴν καλὴν προδιακατάθηκιν φύλαξον, διὰ Πνεύματος ἁγίου τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν.] Τὰς περὶ πίστεως, τὰς περὶ βίου προδιατυπώσας σοι ἐντολὰς, ἢ ὃ χάρισμα ὃ ἔλαβες, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπε. Πῶς δὲ φυλάξεις; Οὐκ ἀνθρωπίνῃ ἰσχύϊ, ἀλλὰ διὰ Πνεύματος ἁγίου, τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν διὰ τοῦ βαπτίσματος. ἐὰν γὰρ τηρήσωμεν αὐτὸ καὶ ἀνώξωμεν διὰ τῶν φαύλων πράξεων, φυλάξει καὶ αὐτὸ ἡμῖν πάντα ὅσα παρὰ Θεοῦ ἔχομεν. Σπούδασον οὖν φυλάξαι τὸ Πνεῦμα, καὶ αὐτὸ πάλιν τηρήσει σοι τὴν προδιακατάθηκιν. Ἐὰν γὰρ μὴ Κύριος φυλάξῃ πόλιν, εἰς μάτην ἠγρύπνησεν ὁ φυλάσσων.

15 Οἶδας τοῦτο, ὅτι ἀπεστράφησάν με πάντες οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὧν ἐστι Φύ-

sicut & alio in loco dicit, Commendo vos Domino. perinde ac si dicat: Non erubesco, sperans me non paucos adducturum Deo, quos & custodiet, ut illorum gratiâ me glorificet. Vel, *depositum*, mercedem dicit. Qui enim boni quicquam agit, veluti apud Deum isthuc reponit, ut propter ipsum tempore opportuno coronetur.

13 *Formam habe sanorum sermonum.*] Pictoris instar depinxi atque expressi tibi imaginem & archetypum, ad quem ipse respiciens, hanc sermonum meorum formam depingere possis: hoc est, archetypum habe, ac si quid pingendum fuerit, ab illa imagine sume, ac pinge: illic enim omnia reposita sunt.

Quos à me audivisti.] Non per literas tantùm, verùm corám. Ne igitur mancas putemus epistolas, quippe buòdde omnibus non pertractent, siquidem multa tradidit sine literis.

In fide & dilectione, quæ est in Christo Jesu.] Hoc est, sermones mei de fide & charitate differunt, hoc est, de doctrina & vita: & si quid docere, vel dicere, vel agere oportet quod virtutem spiret, illinc tibi petere licet.

14 *Bonum depositum custodi, per Spiritum sanctum qui inhabitat in nobis.*] Nimirum quæ de fide, quæ de vita tradita sunt tibi præcepta, vel gratiam quam accepisti, quemadmodum suprà dixit. Quomodo autem custodies? non humano robore, sed per Spiritum sanctum, qui inhabitat in nobis per baptisma. Quòd si ipsum servaverimus, & non per prava opera propulerimus, ipse etiam omnia quæ à Deo habemus, nobis custodiet. Da igitur operam, ut custodias Spiritum, & ipse rursus servabit tibi depositum. *Nisi enim Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eum.* Psal. 127. 1.

15 *Novisti hoc, quòd averfi sint à me omnes qui sunt in Asia, ex quibus est Phygellus*

gellus & Hermogenes.] Tentationes recenſet, non ut dejiciat diſcipulum, ſed ut magis perſuadeat, ne is, ſi in conſimiles tentationes incidat, nova ſe pati arbitretur, ſed æquo animo ferat. Poſtquam enim à Nerone comprehenſus eſſet, dereliquerunt eum omnes qui in Aſia erant, hoc eſt, qui ex Aſia Romæ tum præſentes erant.

16 *Det miſericordiam Dominus Oneſiphori domui.*] Vide philoſophiam ejus. Eos qui à ſe defecerant, non execratus eſt, ſed ſimpliciter rem geſtam tantummodo narravit. Pro illo autem qui ſui curam geſſerat, preces fundit: nec ipſi tantummodo, verùmetiam univerſæ ejus domui; adeò virtute fulſerunt, adeò præclarè eos Oneſiphorus inſtituerat.

Quoniam ſæpe me refrigeravit.] Tanquam athletam quempiam afflictionum æſtu detentum, refrigeratione me dignatus eſt, non ſemel, ſed ſæpiús. Hanc ad rationem & nos facere oportet, ac ſemper incitare eos qui boni quippiam exercent: ſic enim fiet ut participes præmii eorum reddamur. Nolito enim mihi Paulum objicere. Certè Paulus, etiamſi neminem adjutorem habuiſſet, firmus tamen permanſiſſet. At alius aliquis fortaſſe non perſeuerabit, niſi aliquem habuerit, qui ſuffu'ciat eum. Si igitur aliquis inventus fuerit qui eum adjutet, ejúſque curam gerat, planum eſt talem victoriæ ejus conſortem fieri: quòd ſi victoriæ, coronarum etiam. Nam & in bellis apud veteres, qui ſarcinas & impedimenta cuſtodiebant, æqualem cum militibus prædam ſortiebantur.

Nec puduit eum catenæ meæ.] Ubique pudorem dicit, non periculum, fiduciam Timotheo reddens, quaſi ſolus pudor, & non periculum rei ineſſet. Atqui periculum certè aderat: nam & Nero ſæviebat adverſùs Paulum, ut qui inſtituiſſet quempiam ex domeſticis ipſius.

17 *Verùm cùm eſſet Romæ, diligentiùs*

ηλος καὶ Ερμογένης.] Εξηγεῖται τοὺς πειρασμούς, οὐχ ἵνα καταβάλλῃ τὸν μαθητήν, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον πείσῃ, εἴγε καὶ αὐτὸς τοῖς ἴσοις περιπέσοι, μὴ ξένον τι παθεῖν, ἀλλὰ φέρειν. ὅτε γὰρ συνελήφθη ὑπὸ Νέρωνος, κατέλιπον αὐτὸν πάντες οἱ ἐν τῇ Ασίᾳ, τουτέστιν, οἱ ἐκ τῆς Ασίας ἐνδημοῦντες τῇ Ρώμῃ.

16 Δῴη ἔλεος ὁ Κύριος τῷ Ονησιφόρου οἴκῳ.] Ορα φιλοσοφίαν· τοὺς μὲν καταλιπόντας οὐ κατηράσατο, ἀλλ' ἁπλῶς μόνον ἀφηγήσατο τὸ γεγονός. Τῷ δὲ φροντίσαντι αὐτοῦ ἐπεύχεται, καὶ οὐκ αὐτῷ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ πάντι τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ὅτως ἥσθη εὐαρέστει, ὅτως ἀγαθὸς Ονησιφόρος ἐπαίδευσεν. "χ. μᾶλλον.

Οτι πολλάκις με ἀνέψυξε.] Καθάπερ ἀθλητήν τινα ὑπὸ αὐχμοῦ συνεχόμενον τῶν θλίψεων, ἀναψύξεως ἠξίωσεν, οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ πολλάκις. Οὕτω δεῖ καὶ ἡμᾶς ποιεῖν, παύτοθεν, καὶ ἀεὶ συλλαμβάνειν τοῖς ἀγαθόν τι μετιόντας· ὅτω γὰρ κοινωνοὶ ἀγαθῶν ἐσόμεθα τῶν μισθῶν. Μὴ γάρ μοι τὸν Παῦλον εἴπῃς. ὁ Παῦλος, κἂν μηδένα εἶχε τὸν συλλαμβανόμενον, ἔμενεν ἂν ἑδραῖος. ἀλλ' ἴσως * ἄλλος οὐ καρτερήσῃ, ἐὰν μὴ ἔχῃ τὸν ἀντιλαμβανόμενον. Εἀν οὖν εὑρεθῇ τις συλλαμβάνων αὐτὸν καὶ ὑπομένοντα αὐτῷ, φανερόν ὅτι τοῦ νίκης κοινωνῷ· εἰ δὲ τοῦ νίκης, καὶ τῶν στεφάνων. κἂν τοῖς πολέμοις δὲ τὸ παλαιὸν οἱ τὰ σκεύη φυλάττοντες, τῶν στρατιώταις ἐξ ἴσου διελάγχανον τῶν λαφύρων. * αὐ τις.

Καὶ τὴν ἁλυσίν μου οὐκ ἐπῃσχύνθη.] Παραλαμβάνει τὸν αἰσχύνην λέγει, ἵνα τὸν κίνδυνον, φανερώτερον Τιμόθεον, ὡς αἰσχύνης μόνης, καὶ ἵνα κινδύνου παρόντος. καίτοιγε καὶ κίνδυνος παρῆν. οὐδὲ Νέρων ἐμαίνετο κατὰ Παύλου, ὡς κατηχήσαντός τινα τῶν οἰκείων αὐτοῦ.

17 Αλλὰ γενόμενος ἐν Ρώμῃ σπου-

σπουδαιότερον ἐζήτησέ με, καὶ εὗρεν.] Οὐ μόνον οὐκ ἔφυγέ μου τὸν στυγνὸν, ἀλλὰ καὶ ἐπεζήτησέ με, καὶ εὗρεν. ὃ μεγάλης ἀνδρείας καὶ πίστεως.

18 Δῴη αὐτῷ ὁ Κύριος εὑρεῖν ἔλεος παρὰ Κυρίου ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ.] Ἠλέησέ με, φησὶ· λαβοὶ τοίνυν τὸν ἀνταπόδοσιν ἐν τῇ φοβερᾷ ἡμέρᾳ, ὅτε πολλοῦ ἐλέους χρεία πᾶσι, καὶ τοῖς ἁγίοις. Εἰ δὲ Ονησιφόρος, ὁ κινδύνοις ἑαυτὸν παραβάλλων ὑπὲρ Χριστοῦ, ἀπὸ ἐλέους σώζηται, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς. Ἐνταῦθα δὲ ὑπτιοπεδῶσιν οἱ τὰ Μαρκίωνος [a] νοσοῦντες· ἰδοὺ, λέγοντες, δύο Κύριοι· ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο. Εἷς γὰρ Κύριος, ὡς οἶδε αὐτὸς ὁ Παῦλος ἀλλαχοῦ φησιν. Εθος δὲ τῇ γραφῇ οὕτω κεχρῆσθαι τῷ λόγῳ, ὡς ὅτε, Ἔβρεξε Κύριος παρὰ Κυρίου, τουτέστι παρ' ἑαυτοῦ. οὕτω καὶ ἐνταῦθα. Εἰ δὲ καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν δηλοῦσθαι ἐνταῦθα δέξῃ, οὐδὲν τοῦτο ἄτοπον. καὶ ὁ Πατὴρ γὰρ Κύριος, καὶ ὁ Υἱὸς Κύριος, καὶ τὸ Πνεῦμα Κύριος· ἀλλ' εἷς Κύριος παῖς τρισὶν ὑποστάσεσιν ἐμφαινόμενος. Ορα δὲ ὅτι οὐκ εἶπε, δῴη αὐτῷ ὁ Κύριος ἕτερόν τι, ἀλλ' ἔλεος.

Καὶ ὅσα ἐν Ἐφέσῳ διήκόνησε, βέλτιον σὺ γινώσκεις.] Συνήθης ὤν, φησὶ, τῇ ἀγαθουργίᾳ· οὐχ ἅπαξ ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἐφέσῳ καὶ ἐν Ῥώμῃ. Τοιοῦτον εἶναι δεῖ τὸν Χριστιανὸν, ἀεὶ τὸ ἀγαθὸν ἐργάζεσθαι, καὶ διὰ ὅλης τῆς ζωῆς.

[a] χ. φερομένους.

quæsivit me, & invênit.] Non solùm, inquit, non fûgit meum occursum, verumetiam me quæsivit, & invênit: quod magnæ est fortitudinis & fidei argumentum.

18 *Det ei Dominus invenire misericordiam à Domino in die illa.*] Misertus est mei, inquit: recipiat igitur retributionem in tremenda die, quando multâ misericordiâ opus erit omnibus, imò ipsis sanctis. Si autem Onesiphorus, qui pro Christi nomine periculis sese objecit, per misericordiam servatur, multò magis nos. Hîc autem prosiliunt qui Marcionis dogmate inficiuntur. En duo, inquiunt, Domini. Sed non ita se res habet. Unus est enim Dominus, sicut & hic ipse Paulus alio in loco ait. Est autem in more Scripturæ sic loqui, ut, *Pluit Dominus à Domino*, hoc est, à seipso. Hunc ad modum & hîc. Quòd si & Patrem & Filium hîc significari acceperis, nihil absurdi admittetur: nam & Pater Dominus est, & Filius Dominus, & Spiritus Dominus: sed unus tamen Dominus in tribus personis indicatur. Animadverte autem quòd hîc non dixerit, Det ei Dominus aliud quiddam, sed, *misericordiam.* Ephes. 4. 5. Gen. 19. 24.

Et quanta Epheſi ministravit mihi, tu melius nôsti.] Assuefactus est, inquit, ad bona opera: non semel fecit, sed & Ephesi & Romæ. Talem oportet esse Christianum, qui semper bonum operetur, etiam per omnem vitæ cursum.

ΚΕΦ. β.

Σὺ οὖν, τέκνον μου, ἐνδυναμοῦ.] Τί λέγεις; Εἶπας ὅτι δέδεσαι, ὅτι πάντες σε ἀπεγράφησθε, καὶ ὡσπερ οὐδὲν δεινὸν εἶπων, ὑπιφέρεις, Σὺ οὖν, τέκνον μου, ἐνδυναμοῦ; Ναὶ, δι' αὐτὸ τοῦτο μᾶλλον, ὅτι ἐγὼ ἐν δεινοῖς, σὺ ἐνδυναμοῦ· εἰ μὲν γὰρ ἐγὼ ὁ διδάσκαλος

CAP. II.

Tu igitur, fili mi, confortare.] Quid ais? Dixisti te vinctum esse, adeóq; omnes te deseruisse: jam verò quasi nihil triste patiaris, infers, *Tu igitur fili mi confortare?* Næ, ob hoc ipsum tu magis, quia ego captivus detineor, robustus esto. Si enim ego præceptor tuus talia non pate-

rer, potuisses forsan tu succumbere, quippe qui juvenis & inexpertus in pericula incidisses. Jam verò haud parum tibi consolationis præbet, ut generosè feras quæ tibi evenient, quandoquidem & ipse hujusmodi patiar; tanquam rei natura pericula habeat, non tua imperitia. Siquidem in universum unusquisque inferior, in quocunque negotio in pericula inciderit, magnam accipit consolationem, si videat sciipso majorem iisdem immergi. Expende autem quàm paterno affectu adhortetur, *Fili mi*, dicens: quodammodo enim animam cum verbo instillavit. Si filius es, patrem imitare.

In gratia quæ est in Christo Jesu.] Non solùm meo exemplo confortare, verùm præcipuè per gratiam Christi. Illam habe certaminis socium, per quam accepimus potestatem, ut conculcemus serpentes & scorpiones, & omnem potentiam hostis, & ut à nemine injuriâ afficiamur.

2 *Et quæ audivisti à me per multos testes.*] Quæ audivisti, non quæ inquisivisti: Fides enim ex auditu. Audivisti autem non clanculùm, sed liberè & palàm, multis præsentibus. Nonnulli autem, *multos testes*, Legem & Prophetas intellexerunt. Nam sermo meus Scripturæ testimoniis instruebatur.

Hæc commenda fidelibus hominibus.] Non ait, Dic: sed, *Commenda*, veluti de thesauro. Quod enim commendatur & deponitur, ut in tuto sit reponitur. Reddit autem per hæc discipulum attentiorem. *Fidelibus*, non syllogisticis & disputativis: *fidelibus* verò, depositum non prodentibus.

Qui idonei erunt & alios docere.] Quid enim prodest, si quis ipse fidelis sit, ac omnia citra inquisitionem & hæsitationem accipiat, doctrinam autem aliis depromere nequeat? Ac rursus cùm non prodat ipse quidem verbum, non possit autem alios consimiles reddere? Duo igi-

σὺν ἔπαθον τοιαῦτα, ἴσως ἔδει σε καταπίπτειν, ὡς ἐν κινδύνοις βεβηκότα νέον καὶ ἄπειρον. νυνὶ δὲ μικρά σοι παραίνεσις πρὸς ὃ φέρειν γυναίως τὰ συμπίπτοντα, ὅτι καὶ αὐτὸς τοιαῦτα πάσχω, ὡς τοῦ πράγματος φύσεως ἐχούσης τοὺς κινδύνους, ἀλλ' οὐ τῆς σῆς ἀπειρίας. ἐπεὶ καθόλου πᾶς ἐλάττων ἐν οἱῳδήποτε πράγματι κινδύνοις περιπεσών, "παραχωρεῖται μεγάλως, ὅταν καὶ τὸν αὐτὸν μείζονα ἐν τοῖς αὐτοῖς ὁρᾷ. Ὅρα δὲ μετὰ πόσης φιλοσοργίας παραινεῖ, τέκνον μου, λέγων· ὡς δὴ εἰ καὶ τὴν ψυχὴν τῷ ῥήματι ἐνεσάλαξεν. Εἰ τέκνον εἶ, τοῦ πατέρα μιμοῦ.

Ἐν τῇ χάριτι τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.] Μὴ μόνον ἀπὸ σοῦ καὶ ἐμοῦ ὑποδείγματος ἐνδυναμοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον ἀφ' ἧς χάριτος ἔσχε Χριστός. ἐκείνῳ ἔχε "συναγωνιζομένῳ, δι' ἧς ἐλάβομεν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, καὶ ὅτι παντὸς τοῦ δυνάμεως τοῦ ἐχθροῦ, καὶ οὐδὲν "συναγωνιστοῦ. μηδενὸς ἀδικεῖσθαι.

2 Καὶ ἃ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν μαρτύρων.] Α ἤκουσας, οὐχ ἃ συνεζήτησας· ἡ γὰρ πίστις ἐξ ἀκοῆς. Ἤκουσας δὲ οὐ λάθρα, ἀλλὰ μετὰ παῤῥησίας, πολλῶν παρόντων. Τινὲς δέ, πολλοὺς μάρτυρας, νόμον καὶ προφήτας ἐνόησαν. "γραφικαῖς γὰρ μαρτυρίαις συνεχρωτεῖτο μαρτυρίαις. μοι ὁ λόγος.

Ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις.] Οὐκ εἶπεν, εἰπέ, ἀλλά, παράθου, καθάπερ ὅτι θησαυρόν. Ὃ γὰρ παρατίθεμαι, ἐν ἀσφαλείᾳ "παρακατάθεται. "παρατίθεμαι. Ποιεῖ δὲ καὶ διὰ τούτου τὸν μαθητὴν προσεκτικώτερον. Πιστοῖς, οὐ συλλογιστικοῖς καὶ συζητητικοῖς· πιστοῖς δέ, τοῖς μὴ προδιδοῦσι τὴν παρακαταθήκην.

Οἵτινες ἱκανοὶ ἔσονται καὶ ἑτέρους διδάξαι.] Τί γὰρ ὄφελος, ὅταν τις αὐτὸς μὲν πιστὸς ᾖ, καὶ πάντα δέχεται ἀζητήτως, μὴ δυνάμενος δὲ καὶ εἰς ἑτέρους "ἐξάγειν τὴν διδασκαλίαν; καὶ πῶς "ἐξάγειν. ἂν εἰ μὴ προδιδῷ μὲν τὸν λόγον αὐτὸς, οὐ δύναται δὲ καὶ ἄλλους τοιούτους ποιῆσαι;

Δύο

Δύο τοίνυν ἔχειν δεῖ, καὶ πιστὸν εἶναι, καὶ διδακτικὸν τὸν διδάσκαλον. Ταῦτα γὰρ δῆλον ὅτι περὶ πρεσβυτέρων καὶ ἐπισκόπων αὐτῷ διατάττεται, οὐ περὶ λαϊκῶν· τοῦτο γὰρ ἄτοπον, ὅπου γε αὐτὸς ὁ Παῦλος καὶ Ἕλλησι καὶ Ἰουδαίοις " ἐπέστελλεν. Οἶμαι δ' ὅτι καὶ περὶ τινῶν μυστικωτέρων λέγει, ἃ δεῖ πιστοῖς καὶ διδακτικοῖς παραδίδεσθαι.

" χ. ἐκήρυττεν.

3 Σὺ οὖν κακοπάθησον ὡς καλὸς στρατιώτης Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Ὁρᾷς ὅτι τὸ κακοπαθεῖν, στρατιώτου. ὥστε τὸ μὴ κακοπαθεῖν, οὐ στρατιώτου. Οὐ τοίνυν χρὴ δυσχεραίνειν, εἰ κακοπαθεῖ τις ὢν στρατιώτης ταττόμενος. ὅσον δὲ τὸ ἀξίωμα τῷ στρατιώτῃ Χριστοῦ, ὅπου γε μέγα τινὲς οἴονται τὸ τοῦ ὑπηκόου βασιλέως στρατεῦσθαι δεῖ);

3 *Tu igitur feras afflictionem, ut bonus miles Jesu Christi.*] Animadvertis quòd adversa pati ad militem spectat? Itaque adversa non pati, haudquaquam militis est officium. Non est igitur ægro ferendum animo, si quis in militum ordine constitutus calamitates sustineat. At quanta dignitas est, militem esse Christi, cùm magnificum quid existiment quidam terreni regis milites esse!

4 Οὐδεὶς στρατευόμενος ἐμπλέκεται τοῖς τοῦ βίου πραγματείαις, ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ.] Ταῦτα πρὸς πολλοὺς εἴρηται ἐπισκόπους καὶ διδασκάλους. Ἐμφαντικὸν δὲ τὸ, ἐμπλέκεται· τῷ ὄντι γὰρ δεσμὰ καὶ ὄφεις εἰσὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ, πραγματείαις, εἰπών, τοὺς θορύβους καὶ τὰς ὀχλήσεις ἠνίξατο, καὶ ἀπὸ αὐτῆς τῆς λέξεως ἀποτρέπων. Τί σαυτὸν ἐνδεσμεῖς; τί εἰς ὀχλήσεις καὶ " πραγματείας σαυτὸν ἐμπλέκεις; τὴν στρατείας μόνης φρόντιζε, καὶ ὅπως ἀρέσεις Χριστῷ τῷ εἰς στρατείαν σε καλέσαντί σε.

" χ. πράγματα.

4 *Nemo qui militat, implicatur vitæ negotiis, ut ei qui ipsum in militiam delegit placeat.*] Hæc ad omnes tam Episcopos quàm doctores dicta sunt. Significantem autem vim habet, *Implicatur*. Hujusmodi enim negotia vincula revera sunt, & serpentes. *Negotiis* porrò dicens, tumultus ac turbas notavit, per ipsa etiam vocabula dehortans. Quid teipsum implicas? quid in turbas atque negotia teipsum injicis? Solam militiam cura, sic placebis imperatori tuo Christo, qui te in militiam delegit.

5 Ἐὰν δὲ καὶ ἀθλῇ τις, οὐ στεφανοῦται, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ.] Τοιοῦτόν ἐστιν, οὐκ ἐὰν εἰς τὸν ἀγῶνα εἰσέλθῃ, ἀρκεῖ τοῦτο, οὐδὲ ἐὰν ἀλείψηται, οὐδὲ ἐὰν συμπλακῇ, ἀλλ' ἐὰν μὴ καὶ τοὺς περὶ βρωμάτων καὶ πομῆς, καὶ σωφροσύνης " ἀθλητικοὺς νόμους φυλάξῃ, καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς πάλης. Οὐ γὰρ ἁπλῶς καὶ ὡς θέλει ἕκαστος, ἐφεῖται αὐτῷ παλαίειν, ἀλλὰ νόμοι καὶ περὶ τούτου ἀθλητικοί. Ὅρα δὲ σοφίαν· στρατιώτου ἐμνήσθη, ἵνα δείξῃ ὅτι εἰς σφαγὰς

" χ. ἀθλητικούς.

5 *Quòd si certet etiam aliquis, non coronatur, nisi legitimè certaverit.*] Hoc est, non si certamen iniërit, hoc satis est: neque si inunctus fuerit, neque si manus conseruerit, nisi & de cibo potúque ac temperantia athletis sancitas leges observârit, atque eas quæ luctæ modum referunt. Non enim simpliciter pro sua cuique libidine permittitur luctari, verùm leges athleticæ hâc de re feruntur. Porrò, vide ejus sapientiam. Militis meminit, ut indicet quòd ad cædem & mortes opor-

teat paratos esse: atque etiam athletæ, ut in omnibus perseveret, ac in exercitio semper vivat.

6 *Laborantem agricolam oportet primùm de fructibus accipere.*] Tertium exemplum profert, quod præceptori magis est conveniens. Militis enim & athletæ paradigmata subditis etiam conveniunt: colonus autem non suiipsius curam gerit, sed terræ, haúdque exiguam compensationem accipit à frugum proventu. Hunc ad modum præceptor non inutiliter laborat, verùm præ aliis ipse fruetur suis sudoribus, Deo abundè mercedem ei reddente. Ne quis igitur ob mercedis dilationem iniquo sit animo, jam nunc, inquit, accipis, in ipso labore est retributio: si nihil aliud, saltem animarum utilitas magno inde tibi lucro cedet. Nonnulli autem de honore doctoribus exhibendo hoc dicunt: at id rationi non est consentaneum. Animadverte porrò, quòd non simpliciter agricolam dixerit, sed, *laborantem*, hoc est, qui affligitur, non qui simpliciter operatur.

7 *Intellige quæ dico.*] Quia obscurè quadantenus omnia dixit de milite, de athleta, de agricola; *intellige*, inquit. Hujus enim rei gratiâ hæc dixi, ut te exacuam. Deinde comprecatur ei, ut genuino filio.

Det enim tibi Dominus intellectum in omnibus.] Non solùm in his quæ dixi, verumetiam in omnibus & verbis & operibus.

8 *Memor esto Dominum Jesum Christum resurrexisse à mortuis, ex semine David.*] Hoc dicit propter hæreticos. Nam & tum fuerunt nonnulli qui ignominiam arbitrabantur, quòd Filius Dei pateretur, ac propterea fortasse passionem phantasticam induxerunt. Adeò enim humiliatus est Deus propter nos, ut erubescant etiam homines tantam humiliationem Deo applicare. Ista autem ideò dicit, ut animum ei addat, ostendens quòd & ipse præceptor θανάτου δι' ἡμᾶς ἔθαψε· καὶ ἀθλητῆ, ἵνα πόνοις καρτερῇ, ἐν ἀσκήσει ᾖ διὰ παντός.

6 Τὸν κοπιῶντα γεωργὸν δεῖ πρῶτον τῶν καρπῶν μεταλαμβάνειν.] Λέγει δὲ τρίτον ὑπόδειγμα, ὃ διδασκάλῳ μᾶλλον ἁρμόδιον. Ὁ γὰρ τῷ στρατιώτῃ καὶ τῷ ἀθλητῇ, καὶ τοῖς ἀρχομένοις οἰκεῖα· ὁ γεωργὸς οὐχ ἑαυτῷ ἐπιμέλεται, ἀλλὰ τῆς γῆς, καὶ ἀμοιβὴν οὐ μικρὰν λαμβάνει τὴν ἀπὸ τῆς καρποφορίας. Οὕτω καὶ ὁ διδάσκαλος οὐκ ἀμόχθητα πονεῖ, ἀλλὰ πρὸ τῶν ἄλλων αὐτὸς ἀπολαύσει τῶν οἰκείων ἱδρώτων, τοῦ Θεοῦ δαψιλῶς αὐτὸν ἀμειβομένου. Ἵνα τοίνυν μὴ δυσχεράνῃ τις πρὸς ὀλίγον τὸν ἀπιμελείας, ἤδη, φησὶν, ἀπολαμβάνεις, ἐν αὐτῷ τῷ κόπῳ ἡ ἀντίδοσις· εἰ μηδὲν ἄλλο, ἡ "ὠφέλεια γοῦν τῶν ψυχῶν μέγα σοι κέρδος ἐντεῦθεν ἥδη. Τινὲς δὲ περὶ τῆς τιμῆς φασὶ τοὺς διδασκάλους τοῦτο, ἀλλ' οὐκ ἔχει λόγον. Ὅρα δέ, οὐχ ἁπλῶς γεωργὸν εἶπεν, ἀλλά, τὸν κοπιῶντα, τουτέστι, τὸν κοπιόμενον, οὐχ ἁπλῶς ἐργαζόμενον.

" χ. ὠφέλεια ἀγαθουμένων ψυ.

7 Νόει ἃ λέγω.] Ἐπειδὴ αἰνιγματωδῶς πάντα εἶπε, τὰ τῷ στρατιώτῃ, τὰ τῷ ἀθλητῇ, τὰ τῷ γεωργῷ, νόει, φησί. τοῦτο γὰρ χάριν σοῦ πάντα εἶπον οὕτως, ἵνα σε ὀξύνω. εἶτα ἐπεύχεται, ὡς γνησίῳ τέκνῳ.

Δώῃ γάρ σοι ὁ Κύριος σύνεσιν ἐν πᾶσιν.] Οὐ μόνον τούτοις οἷς εἶπον, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς λόγοις καὶ ἔργοις.

8 Μνημόνευε Ἰησοῦν Χριστὸν ἐγηγερμένον ἐκ νεκρῶν, ἐκ σπέρματος Δαβίδ.] Τοῦτο λέγει καὶ διὰ τοὺς αἱρετικούς. Ἦσαν μέν γάρ τινες καὶ τότε, οἳ αἰσχύνην ἐνόμιζον τὸν " Υἱὸν τοῦ Θεοῦ παθεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ἴσως τὴν φαντασίαν εἰσῆγον. Οὕτω γὰρ ἐταπεινώθη ὁ Θεὸς δι' ἡμᾶς, ὡς καὶ αἰσχύνεσθαι τοὺς ἀνθρώπους τοσαύτην ταπείνωσιν τῷ Θεῷ προσάπτειν. Λέγει δέ, καὶ διὰ τὸ παρεμυθήσασθαι αὐτόν, δυνατὸν ὂν καὶ αὐτὸς

" Υἱὸν τοῦ Θεοῦ παθεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ἴσως τὴν φαντασίαν εἰσῆγον.

ὁ διδάσκαλος Χριστὸς, ἀφ' ἑαυτοῦ πάθους ἐνίκησε τὸν θάνατον. τοῦτο μνημόνευε, καὶ οὐκ ὀκλάσῃς πρὸς τὰ πάθη.

Κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου.] Ἦσαν γάρ τινες ἕτερα εὐαγγελιζόμενοι· ἀλλ' οὐκ ἐκείνοις, ἀλλὰ τῷ ἐμῷ εὐαγγελίῳ δεῖ προσέχειν.

9 Ἐν ᾧ κακοπαθῶ μέχρι δεσμῶν, ὡς κακοῦργος.] Πάλιν ἀφ' ἑαυτοῦ παραμυθεῖται τὸν μαθητὴν, καὶ ὅτι κακοπαθεῖ λέγων, καὶ ὅτι πονηρὰν δόξαν ἀποφέρει.

Ἀλλ' ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ οὐ δέδεται.] Ἵνα μήτις εἴπῃ, καὶ τί τὸ ὄφελος; τί τὸ θαῦμα, εἰ δέδεσαι; δεῖξόν μοι κέρδος, δεῖξόν μοι θαυμαστόν τι· φησὶν, ὅτι ὁ λόγος οὐ δέδεται. Μὴ γὰρ αἰσθητὸν ἔργον ἐστὶν, ἵνα ἐμποδίζηται τοῦ σώματος δεδεμένου. λόγος ἐστὶ θεῖον χρῆμα, καὶ Θεοῦ λόγος· ἡμῶν δεδεμένων λέλυται καὶ τρέχει. ἰδοὺ γὰρ καὶ δεδεμένοι γράφομεν καὶ κηρύττομεν. Εἶδες θαῦμα, εἶδες κέρδος.

χ. πάσχω. 10 Διὰ τοῦτο πάντα ὑπομένω διὰ τοὺς ἐκλεκτούς.] Ἰδοὺ καὶ τοῦτο προτροπή. οὐχ ὑπὲρ ἐμαυτοῦ γάρ, φησι, πάσχω, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ἑτέρων σωτηρίας· οὐχ ἵνα αὐτὸς δοξασθῶ, ἀλλ' ἵνα ἕτεροι. Τίνες οὖν εἰσι; οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ. Εἰ οὖν Θεὸς αὐτοὺς ἐξελέξατο, πάντα δεῖ ἡμᾶς πάσχειν ὑπὲρ αὐτῶν.

Ἵνα καὶ αὐτοὶ σωτηρίας τύχωσι τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.] Καὶ αὐτοὶ, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς. Ὥσπερ δι' ἡμᾶς, φησὶν, ὁ Θεὸς ἔπαθεν, ἵνα σωθῶμεν, οὕτω καὶ ἡμεῖς πάσχομεν ὑπὲρ ἐκείνων. Ὡς ἀντιπόδοσίς ἐστι τὸ πρᾶγμα, οὐ χάρις. Εἶτα, ἵνα μὴ εἴπῃ τις αὐτῷ, τί λέγεις; σὺ ἐν δεσμοῖς μηδεὶς ἀπολέσῃ, καὶ ἄλλοις σωτηρίας αἴτιος γενέσθαι ἀλαζονεύῃ; οὐ ταύτης, φησὶ, λέγω τῆς σωματικῆς σωτηρίας, ἀλλὰ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τῆς ἀληθινῆς, τῆς ἐνδόξου. ἡ γὰρ σωματικὴ σωτηρία ἄδοξος. ἄκουε γὰρ καὶ τῆς ἐφεξῆς.

Μετὰ δόξης αἰωνίου.] Οὐ μόνον ἵνα σωθῶσιν, ἀλλὰ τὸ μεῖζον, ἵνα καὶ

tor noſter Chriſtus, per paſſionem mortem vicerit. Iſthuc recordare, & haud labefactaberis ad afflictiones.

Secundùm Evangelium meum.] Fuerunt enim quidam qui diverſa prædicabant : atqui non illis, verùm Evangelio meo eſt intendendum.

9 *In quo laboro uſque ad vincula, quaſi malè operans.*] Iterum à ſeipſo diſcipulum conſolatur, dicens & quòd affligitur, & quòd pravam opinionem aufert.

Sed verbum Dei non eſt alligatum.] Ne quis dicat, Ecquæ eſt commoditas? quid verò mirum quòd ligatus es? Oſtende mihi lucrum, oſtende mihi aliquid mirandum. Verbum, inquit, non eſt ligatum : non enim ſenſibile opus eſt, ut illud, corpore ligato, impediatur. Divina res eſt verbum, Deique verbum : Nobis ligatis ſolutum eſt & currit : ecce enim ligati ſcribimus & prædicamus. Vidiſti quod eſt admirandum, vidiſti lucrum.

10 *Ideo omnia ſuſtineo propter electos.*] En & iſthuc habet adhortationem. Non pro meipſo enim patior, inquit, ſed pro aliorum ſalute, non ut ego glorificer, ſed ut alii. Qui verò ſunt iſti? electi Dei. Si igitur Deus ipſos elegit, omnia oportet nos pati pro ipſis.

Ut & ipſi ſalutem conſequantur, quæ eſt in Chriſto Jeſu.] Ipſi, quemadmodum & nos. Sicut propter nos, inquit, Deus paſſus eſt ut ſervemur, ſic & nos patimur propter illos. Compenſatio itaque hæc res eſt, non gratia. Præterea, ne quis ei objiciat, Quid ais? Tu in vinculis periturus es, & te aliorum ſalutis authorem fore oſtentas? Non hanc, inquit, corporalem ſalutem dico, ſed eam quæ eſt in Chriſto Jeſu, veram ac celebrem : corporalis enim ſalus eſt ingloria. Audi enim quæ ſequuntur.

Cum gloria æterna.] Non ſolùm ut ſerventur, ſed quod majus eſt, ut glorificentur

centur nobiſcum in ſempiternum. Quare etiamſi ignominiam habeant vincula, gloriam tamen præbent electis, eámque ſempiternam. Quòd ſi aliis, multo magis & mihi, qui hiſce ſum conſtrictus. Ne igitur meì causâ contriſteris.

11 *Fidelis ſermo.*] Quia plerique ambigunt de futura vita & gloria, dicentes, Quando vivo, tum morti trador; & quando mortuus fuero, vivam? idque genus alia: propterea ſermonem confirmat, inquiens, *Fidelis ſermo.* Qualis? Quòd electi celebrem & æternam ſalutem aſſequentur.

Nam ſi commortui ſumus, & convivemus.] Confirmat idem humanis etiam rationibus. Atqui ſuprà hujus rei indicium dedit cùm diceret; *Memento Jeſum reſurrexiſſe à mortuis:* indicavit enim quòd poſt mortem reſurrexerit. Quomodo igitur confirmat? Si in triſtibus communicamus, in bonis non ſimiliter? Hoc ne homo quidem faceret, quanto minùs Deus, qui fons eſt juſtitiæ & bonitatis? Mortem autem dicit, tum eam quæ per Baptiſma eſt, tum eam quæ per paſſiones & tentationes.

12 *Si ſuſtinemus, & conregnabimus.*] Non ſatis eſt ſemel in mortem ſe quem-
1 Cor. 15. 31 piam tradere, ſed ſemper. *In ſingulos enim dies*, inquit, *morior.* Multâ igitur patientiâ nobis opus eſt ad hoc, ut ſimul regnare cum Chriſto nobis obveniat.

Si negabimus, & ille negabit nos.] Sermonem ſuum etiam ab iis quæ contrà eveniunt confirmat. Non enim in bonis tantummodo, verumetiam in malis ſunt com-
Mat. 10. 33. penſationes. *Qui enim*, inquit, *negaverit me, negabo & ego eum.* Cogita autem tecum quanta ſit ille paſſurus, qui à Chriſto abnegatus fuerit.

13 *Si non credimus, ille fidelis permanet.*] Si non credimus quòd reſurrexit, nihil is inde læditur: ipſe namque verus eſt, ſtabilis eſt, ſive aſſeramus, ſive negemus.

δοξασθῶσι μὲν ἡμῶν αἰωνίως. Ὥστε εἰ καὶ αἰσχύνην ἔχει τὰ δεσμά, ἀλλὰ καὶ δόξαν παρέχουσι τοῖς ἐκλεκτοῖς, καὶ ταύτην αἰώνιον. Εἰ δὲ ἄλλοις, πολλῷ μᾶλλον ἐμοὶ, ὃς ταῦτα παρείληφα. Μὴ οὖν ἀθυμήσῃς ἐπ' ἐμοί.

11 Πιστὸς ὁ λόγος.] Ἐπειδὴ πολλοὶ ἀμφιβάλλουσι περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς καὶ δόξης, λέγοντες, ὅτε ζῶ, τότε θανάτῳ παραδίδομαι, καὶ ὅτε ἀποθάνω, ζήσω; καὶ τὰ τοιαῦτα· διὰ τοῦτο βεβαιοῖ τὸν λόγον, καί φησι, Πιστὸς ὁ λόγος. Ποῖος; Ὅτι οἱ ἐκλεκτοὶ συνδόξου καὶ αἰωνίου σωτηρίας ἐπιτεύξονται.

Εἰ γὰρ συναπεθάνομεν, καὶ συζήσομεν.] Κατασκευάζει ὃ αὐτὸ καὶ διὰ λογισμῶν ἀνθρωπίνων. καίτοι καὶ αὐτὸ τεκμήριον τούτου δέδωκεν εἰπών, Μνημόνευε Ἰησοῦν ἐγηγερμένον ἐκ νεκρῶν· ἔδειξε γὰρ ὅτι μὴ θάνατον ἀνέξη· Πῶς οὖν κατασκευάζει; Εἰ ἐν τοῖς σκυθρωποῖς κοινωνοῦμεν, ἐν τοῖς χρηστοῖς οὐκ ἔστι τοῦτο; οὐδὲ ἄνθρωπος ποιήσαι, πόσῳ μᾶλλον ὁ Θεὸς, ἡ πηγὴ τῆς δικαιοσύνης καὶ ἀγαθότητος; Θάνατον δὲ λέγει, τόν τε διὰ τοῦ βαπτίσματος, τόν τε διὰ τῶν παθημάτων καὶ πειρασμῶν. [" χ. τὸ μυστήριον τοῦτο.]

12 Εἰ ὑπομένομεν καὶ συμβασιλεύσομεν.] Οὐκ ἀρκεῖ ὁ ἅπαξ εἰς θάνατον ἐκδοῦναί τινα ἑαυτὸν, ἀλλὰ δεῖ καθημερινοῦ. Καθ' ἡμέραν γάρ, φησιν, ἀποθνήσκω. Πολλῆς οὖν δεῖ ὑπομονῆς εἰς τοῦτο, ἵνα καὶ ὁ συμβασιλεύσῃ ἡμῖν παρεγένηται.

Εἰ ἀρνησόμεθα, κἀκεῖνος ἀρνήσεται ἡμᾶς.] Καὶ ἀπὸ τῶν ἐκ τοῦ ἐναντίου συμβησομένων κατασκευάζει τὸν λόγον. Οὐ γὰρ ἐν τοῖς χρηστοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἐναντίοις αἱ ἀμοιβαί. Ὃς γάρ, φησιν, ἀρνήσεταί με, ἀρνήσομαι κἀγὼ αὐτόν. Ἐννόησον δὲ τί παθεῖν ἔοικε τὸν ἀρνηθέντα ὑπὸ Χριστοῦ.

13 Εἰ ἀπιστοῦμεν, ἐκεῖνος πιστὸς μένει.] Εἰ ἀπιστοῦμεν ὅτι ἀνέστη, οὐδὲν ἀπὸ τούτου βλάπτει. Ἐκεῖνος γὰρ ἀληθής ἐστι, βέβαιός ἐστιν, ἐάν τε πιστεύωμεν, ἄν τε μὴ πιστεύωμεν.

Ἀρή-

Αρνήσασθαι ἑαυτὸν ὑ δύναται] Τυτέσιν, ὑ δύναται μὴ εἶ). Οὐκ ἔχῃ φύσιν εἰς ὃ μὴ ὢν αὐτὸν χωρῆσαι· ἀεὶ μένῃ, κἂν ἡμεῖς μὴ ὁμολογῶμεν αὐτόν. Ωστε οὐκ εἰς ἐκεῖνον ἔρχεται ἡ ὠφέλεια ἢ ἡ βλάβη, κἂν τε ὁμολογῶμεν, κἂν τε ἀρνώμεθα, ἀλλ' εἰς ἡμᾶς ἀμφότερα.

14 Ταῦτα ὑπομίμνησκε.] Ινα μήτις νομίσῃ ὅτι αὐτὸς ὁ Τιμόθεος ἐδέετο ταῦτα διδαχθῆναι, φησὶ, Τοὺς ἄλλους ὑπομίμνησκε.

Διαμαρτυρόμενος ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, μὴ λογομαχεῖν εἰς οὐδὲν χρήσιμον, ὀπὶ καταστροφὴ τῶν ἀκουόντων.] Επειδὴ λιχνίαν ἔχει τὸ πρᾶγμα, καὶ ἀεὶ βούλεται ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ συζητεῖν καὶ λογομαχεῖν, σὺ, φησι, διαμαρτύρου αὐτοῖς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, μὴ λογομαχεῖν· διὰ τοῦτο, φησὶν, παρακαλεῖ, μαρτυρα παραλαμβάνων τὸν Θεὸν, ἵνα εἰδῶσιν, ὅτι ἐὰν σε καταφρονήσωσιν, ἐκεῖνος αὐτοὺς κρινεῖ. Οὐ μόνον γὰρ οὐδὲν χρησιμεύει ἡ λογομαχία, οὐδὲ φέρει τι κέρδος, ἀλλὰ καὶ βλάβην πολλὴν φέρει). καταστρέφει γὰρ ἡ πίστις τῶν ἀκουόντων, ὥσπερ τις πύργος, ὑπὸ μηχανῶν λίθων τῶν συζητήσεων.

15 Σπούδασον σεαυτὸν δόκιμον παραστῆσαι τῷ Θεῷ, ἐργάτην ἀνεπαίσχυντον.] Ερμηνεύει πῶς δεῖ δόκιμος γένεσθαι· εἰ ἐργάτης ἀνεπαίσχυντος εἴη· τυτέσιν, εἰ μηδὲν τῶν εἰς εὐσέβειαν ἡκόντων ἐπαισχύνοιτο) ποιῶν. Οὕτω γὰρ δόκιμήσεις παρὰ τῷ δεσπότῃ, πολλὰ ὑφιστάμενος ὑπὲρ αὐτοῦ, πολλὰ ἐργαζόμενος. Πανταχοῦ δὲ πολλαχοῦ τὸ αἰσχύνης ποιεῖται τίτλον ἀπρεπείας, ὅτι τοῖς πολλοῖς αἰσχύνη ἐστὶ καὶ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ, ἐν ὃ κήρυγμα αὐτοῦ, ὡς ἰδιωτικόν· καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι, ὡς εὐτελεῖς, καὶ τὰ ἔσχατα πάσχοντες. Σὺ οὖν, φησι, μὴ ἐπαισχύνου.

Ορθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας.] Πολλοὶ γὰρ παραπαίουσιν αὐτὸν καὶ παρέλκουσιν, ἀλλὰ σὺ τεῖνε ὃ ὀρθὸν ἄγε. Η ὅτι οὐκ εἶπεν, ἀποκλίνοντα, ἀλλὰ

Negare ſeipſum non poteſt.] Hoc eſt, non poteſt non eſſe: non habet naturam, ut in nihilum abeat: ſemper manet, etiamſi nos non confiteamur illum. Proinde non ad illum venit commodum aut damnum, ſive profiteamur ipſum, ſive negemus, verùm ad nos utraque perveniunt.

14 *Hæc commone.*] Ne quis exiſtimet Timotheum ipſum iſta diſcere oportere, Alios, inquit, admoneas.

Teſtificans coram Domino, non contendere verbis ad nullam utilitatem, ad ſubverſionem audientium.] Quia voluptas huic rei ineſt, animáque humana nunquam non cupit inquirere atque verbis contendere; Tu, inquit, ipſis teſtificare coram Deo, ne ſint contentioſi: hoc eſt, præcipe ipſis, in teſtem Deum aſſumens, ut ſciant quòd ſi te contempſerint, ille eos judicabit. Non ſolùm enim nihil prodeſt verborum pugna, neque quicquam lucri affert, verumetiam magnum detrimentum indeoritur. Subvertitur enim auditorum fides, veluti turris aliqua, diſputationum phalangis.

15 *Solicitè cura teipſum probatum exhibere Deo, operarium inconfuſibilem.*] Interpretatur quomodo probatus fiat, nimirum ſi operarius ſit *inconfuſibilis*: hoc eſt, ſi ipſum nihil eorum quæ ad pietatem pertinent, facere pudeat. Sic enim probatus eris apud Dominum, ſi omnia ejus causâ ſuſtineas, omnia opereris. Ubique autem ſedulò mentionem facit pudoris, eo quòd multis ignominioſa res videbatur & crux Chriſti, & prædicatio ejus; utpote quæ rudis erat: atque ipſi etiam Apoſtoli, ceu contemptibiles, atque extrema paſſi. Tu igitur, inquit, ne rubore ſuffundaris.

Rectè tractantem verbum veritatis.] Plerique enim divellunt & torquent ipſum; tu verò ad id quòd rectum eſt, adducito. Vel quia non dixit, *dirigentem*, aliud quiddam

dam nobis intelligendum dedit. Veluti enim de pelle quapiam & loro, ſuperflua quædam & corrupta continente, à prædicatione tua aliena abſcinde, inquit, & verbi gladio diſſeca.

Prophana autem inaniloquia devita.] Hoc eſt, averſare. Ubique autem *Chryſoſtomus* pro, κενοφωνίας, id eſt, vaniloquentias, καινοτομίας, hoc eſt, vocum vel rerum novarum ſtudium, intelligendum innuit. Nonnulli autem, περίϊσσον, pro, valde inſta, ut ceſſare facias & prohibeas, accipiunt: quod ſanè non convenit.

Ad majorem enim impietatem proficient. 17 *Quorum ſermo, ut cancer, ſerpit.*] Malum eſt, inquit, quod cohiberi non poſſit, nec ulteriùs medicinam admittit: nam omnia vaſtant, & ſunt incorrigibiles. Cancer enim morbus eſt putredinem efficiens, adeóque circumcirca omnia depaſcens.

Ex quibus eſt Hymenæus & Philetus. 18 *Qui à veritate exciderunt, dicentes, reſurrectionem jam factam eſſe, ac ſubvertunt quorundam fidem.*] Rectè paulò antè dixit, *Ad majorem impietatem proficient.* Videtur enim malum hoc unicum eſſe, quod de reſurrectione diſſeminant: multa tamen ex eo alia abſurda naſcuntur. Si enim reſurrectio jam facta eſt, ſublatum eſt judicium, & retributio, & boni quidem hìc retulerunt mœrores & afflictiones: pravi verò, per delicias ſcilicet ac voluptates, puniti ſunt. Quid itaque virtute opus eſt, ſi hujuſmodi ſint remunerationes? Non dixit autem, Omnium fidem, ſed, *quorundam*, nempe debiliorum. Infert igitur.

19 *Sed firmum fundamentum Dei ſtat.*] Quod dicit, eſt hujuſmodi: Non omnes ſubverſi ſunt, ſed inſtabiles tantùm. Niſi enim tales fuiſſent, non excidiſſent à fide. Quemadmodum neque Adam ante oppugnationem firmus erat: at verò qui fixi ſunt, ſteterunt firmi & immobiles. Adverte autem, & *firmum*, dixit, & *fundaτι δέδωκε νοῆσαι. ὥσπερ ὅταν δέρματός τινος καὶ ἱμάντος περιττά τινα καὶ νόθα ἔχοντος, τέμνε, φησὶ, τὰ ἀλλότρια ἀπὸ τοῦ κηρύγματος, καὶ ἔκκοπτε τῇ μαχαίρᾳ τοῦ λόγου.

16 Τὰς δὲ βεβήλους κενοφωνίας περίϊσσον.] Τουτέστι, σφόδρα. Παντάχου δὲ ὁ μακάριος Ἰωάννης κενοφωνίας, τὰς καινοτομίας δίδωσι νοῆσαι. Τινὲς δὲ ὅτι, περίϊσσον, ἀντὶ τοῦ, περιττῶς ἴσασον, εἰς τὸ παῦσαι καὶ κωλύσαι, νοοῦσιν. ὅπερ οὐκ ἔστιν.

Ἐπὶ πλεῖον γὰρ προκόψουσιν ἀσεβείας. 17 Καὶ ὁ λόγος αὐτῶν, ὡς γάγγραινα, νομὴν ἕξει.] Ἀκαθάρτου, φησὶν, ὄντος τοῦ κακοῦ, οὐκέτι ἰατρείαν δεχόμενον. Τὸ γὰρ λυμαῖνον, καὶ ἀδιόρθωτοί εἰσι. Γάγγραινα γὰρ νόσημά ἐστι σηπεδόνας ἐργαζόμενον, καὶ τὰ κύκλῳ ὑπονεμόμενον.

Ὧν ἐστιν Ὑμέναιος καὶ Φίλητος· 18 Οἵτινες περὶ τὴν ἀλήθειαν ἠστόχησαν, λέγοντες τὴν ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι, καὶ ἀνατρέπουσι τινῶν πίστιν.] Καθαρώτερον εἶπε δὲ, Ἐπὶ πλεῖον προκόψουσιν ἀσεβείας. Δοκεῖ μὲν γὰρ τοῦτο μόνον εἶναι δεινὸν, τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως· πολλὰ μέντοι ἐξ αὐτοῦ τίκτεται. Εἰ γὰρ ἡ ἀνάστασις ἤδη γέγονεν, ἀνῄρηται ἡ κρίσις καὶ ἡ ἀνταπόδοσις, καὶ οἱ μὲν ἀγαθοὶ ἀπέλαυσαν ὀδυνῶν καὶ θλίψεων· οἱ δὲ φαῦλοι "ἐκολάσθησαν πεφυσῶντες. καὶ τί δεῖ λοιπὸν ἀρετῆς, εἰ αἱ ἀμοιβαὶ τοιαῦται; Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι τινῶν πίστιν, ἀλλὰ, τινῶν, τουτέστι, τῶν ἀσθενεστέρων. ὑποφέρει οὖν.

19 Ὁ μέντοι στερεὸς θεμέλιος τοῦ Θεοῦ ἕστηκεν.] Ὁ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν. Οὐ πάντες ἀνετράπημεν, ἀλλ' οἱ ἀβέβαιοι. Εἰ γὰρ μὴ τοιοῦτοι ἦμεν, οὐκ ἂν κατέπεσον. ὥσπερ οὖν ὁ Ἀδὰμ πρὸ τῆς προσβολῆς βέβαιος ἦν· οἱ μέντοι πεπηγότες ἑστήκασι βέβαιοι καὶ ἀκίνητοι. Ὁρᾷς δὲ, καὶ στερεὸς, καὶ θεμέλιος·

"γ. ἐκλείπει ἐνταῦθα.

θεμέλιος. ἕτως ἔχεθαι δεῖ τῆς πίστεως.

Ἔχων τὴν σφραγῖδα ταύτην· Ἔγνω Κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ. καὶ, Ἀποστήτω ἀπὸ ἀδικίας πᾶς ὀνομάζων τὸ ὄνομα Κυρίου.] Τουτέστιν, ἔχων ὥσπερ λίθος τις γράμματά τινα καὶ γνωρίσματα ἐγκεκολαμμένα αὐτῷ δι' αὐτῶν τῶν ἔργων, καὶ αὐτῷ ἐφαρμόζοντα, τὸ, Ἔγνω Κύριος, καὶ τὰ ἑξῆς. Τουτέστι, προεγνώσθησαν ὑπὸ Θεοῦ, ὡς αὐτοῦ ὄντες ὁλοτελῶς· καὶ προεξελέγησαν, ὥστε μὴ συναπατᾶσθαι τοῖς ἀθεμελίοις. Ἀδικίας δὲ, τῆς ἐν δόγμασι πλάνης φησὶν, ἢ ἁπλῶς πάσης ἀδικίας. Ὁ ἀδικῶν οὐκ ἔστι τοῦ θεμελίου, οὐκ ἔστι τοῦ Θεοῦ· Πῶς γὰρ, ἐκεῖνος δικαίου ὄντος; οὐκ ἔχει τὴν σφραγῖδα. Ὅρα δὲ ὅτι εἰ ὁ ὀνομάζων τὸ ὄνομα Κυρίου, ὀφείλει ἀφίστασθαι ἀπὸ ἀδικίας, ὁ μὴ ἀφιστάμενος, οὐδὲ ὀνομάζειν ἄξιος. Οὐχ ὡραῖος γὰρ αἶνος ἐν στόματι ἁμαρτωλοῦ.

20 Ἐν μεγάλῃ δὲ οἰκίᾳ οὐκ ἔστι μόνον σκεῦη χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, ἀλλὰ καὶ ξύλινα καὶ ὀστράκινα.] Ἐπειδὴ πολλοὶ ταραττοῦσι, Διὰ τί εἰσιν ἐν τῷ κόσμῳ οἱ πονηροὶ, ἀφεὶς τὰς ἄλλας αἰτίας ὁ Παῦλος, νῦν τοῦτόν φησι· διότι καὶ ἐν μεγάλῃ οἰκίᾳ σκεῦη εἰσὶ διάφορα. Μεγάλην δὲ οἰκίαν, τὸν κόσμον φησίν· οὐ γὰρ τὴν ἐκκλησίαν· ἐν ταύτῃ γὰρ οὐδὲν ξύλινον εἶναι βούλεται, ἀλλὰ πάντα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, ἔνθα σῶμα Χριστοῦ, ἔνθα "παρθένος μὴ ἔχουσα κηλῖδα.

"χ. παρεμβολή.

Καὶ ἃ μὲν ἔστιν εἰς τιμὴν, ἃ δὲ εἰς ἀτιμίαν.] Τὰ μὲν χρυσᾶ, ἤτοι οἱ ἀνάρετοι, εἰς τιμὴν· τὰ δὲ ξύλινα καὶ ὀστράκινα, τουτέστιν, οἱ φαῦλοι, εἰς ἀτιμίαν. Οὐκ εἶπε δὲ, εἰς χρῆσιν καὶ ἀχρησίαν, διότι καὶ οἱ φαῦλοι, εἰ καὶ μὴ πρὸς ἀρετὴν, ἀλλά γε πρὸς τὸν κόσμον ἁπλῶς σύστασιν χρησιμεύουσι, καὶ πρός τινας δὲ οἰκονομίας, ὡς ὁ Φαραώ.

21 Ἐὰν οὖν τις ἐκκαθάρῃ ἑαυτὸν ἀπὸ "τούτων, ἔσται σκεῦος εἰς τιμὴν ἡγιασμένον.] Ὁρᾷς ὅτι οὐ φύσεώς ἐστιν,

"χ. τῶν τοιούτων.

mentum. Hunc in modum fidei adhærendum est.

Habens signaculum hoc: Novit Dominus qui sint sui: ac, Discedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen Domini.] Hoc est, habens tanquam lapis aliquis literas quasdam & notas sibi insculptas per ipsa opera, eásque sibi convenientes, istud, *Novit Dominus*, & quæ sequuntur: hoc est, à Deo sunt prægogniti, ut qui omnino ad eum pertineant: atque prælecti sunt, ne pervertantur cum putridioribus. Iniquitatem autem errorem appellat in dogmatibus, vel simpliciter, quamcunque injustitiam. Qui enim injurius est, non est fundamenti, non est Dei, (Quomodo enim, cùm ille justus est?) non habet signaculum. Expende autem, quòd si is qui nominat nomen Domini, ab injustitia desistere debet; qui non desistit, ne dignus quidem est qui nomen Domini nominet. Non est enim speciosa laus in ore peccatoris.

20 *In magna autem domo non solùm sunt vasa aurea & argentea, verumetiam lignea atque testacea.*] Quia multi turbati quærunt quam ob causam sint in mundo pravi, aliis causis dimissis, nunc hanc reddit: propterea quòd in magna domo vasa sunt diversa. Magnam autem domum mundum dicit, non ipsam Ecclesiam: in ea enim nihil vult esse ligneum, sed omnia aurea & argentea, ubi Christi corpus est, ubi virgo est quæ maculam non habet.

Et quædam quidem sunt in honorem, quædam autem in contumeliam.] Aurea sanè vasa, hoc est, virtutibus compti, ad honorem; lignea verò ac testacea, hoc est, scelerati, ad ignominiam servantur. Non autem dixit, in usum & inutilitatem: pravi enim etsi non ad virtutem, ad mundi tamen constitutionem utiles sunt, & ad quasdam dispensationes, ut Pharao.

21 *Si quis ergo emundaverit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum.*] Animadvertis quòd non est naturæ, neque materialis

terialis neceſſitatis, ut Manichæi dicunt, eſſe aureum ac teſtaceum quempiam, ſed voluntatis noſtræ? Licet enim cuivis ſeipſum emundare, hoc eſt, perfectè mundare à teſtacea ac lignea voluntate, aureámque & argenteam efficere. Paulus erat teſtaceus, ſed factus eſt aureus: Judas contrà aureus erat, ſed factus eſt teſtaceus. Atqui ſi teſtacea vituperantur, quomodo alio in loco dicit, *Habentes theſaurum hunc in vaſis fictilibus?* Illic de corporis natura loquitur. Quemadmodum enim teſta nihil eſt aliud atque lutum torrefactum, ſic & corpus noſtrum nihil aliud eſt atque lutum animæ calore firmatum. Hîc autem de voluntate loquitur. 2. Cor. 4. 7.

Et utile Domino.] Lignea igitur inutilia ſunt ad præcipuum ſcopum Domini Dei, qui vult omnes homines ſalvos fieri, etiamſi aliâ quadam ratione, ut dictum eſt, utilia eſſe videantur.

Ad omne opus bonum paratum.] Hoc eſt, etiamſi tempus vel opportunitas agendi non fuerit, attamen paratum erit ſive ad martyrium, ſive ad virginitatem.

22 *Juvenilia autem deſideria fuge.*] Juveniles cupiditates non ſolius fornicationis ſunt, verùm etiam omnis abſurda concupiſcentia, ſivę imperium, ſive opes expetat aliquis: ſtultæ enim ſunt ejuſmodi cupiditates & imaginationes, inſtabiliúmque mentium. Vide autem quomodo grandævus ac ſenio confectus juvenum mores imitatur.

Sectare juſtitiam.] Per juſtitiam, omnem virtutem complectitur.

Fidem.] Veram & ſtabilem, & erga eos quos ames, affectum: perinde quaſi dicat, Ne ſis infidelis & inſtabilis. Statim igitur infert:

Charitatem, pacem cum iis qui invocant Dominum ex puro corde.] Hoc eſt, illis tantummodo fidę, qui citra dolum invocant Dominum, pacificis, pugnâ carentibus, cum illis converſare.

σοῦ τ ὑλικῆς αἰσθήσεως, ὡς οἱ Μανιχαῖοί φασι, τὸ εἶ χρυσοῦν ἢ ὀστράκινον, ἀλλὰ τ προαιρέσεως ἡμῶν; Ἔξεστι γὰρ ἑκάστῳ ἑαυτὸν ἐκκαθαίρειν, τουτέστι, τελείως ἀποκαθαίρειν ἀπὸ τ ὀστρακίνης κ ξυλίνης προαιρέσεως, κ χρυσοῦν καὶ ἀργυροῦν ἐξεργάζεσθαι. Ὁ Παῦλος ὀστράκινος ἦν, ἀλλ' ἐγένετο χρυσοῦς· ὁ Ἰούδας αὖ χρυσοῦς ἦν, ἀλλ' ἐγένετο ὀστράκινος. Εἰ οὖν σκεύεσιν τὰ ὀστράκινα, πῶς ἀλλαχοῦ φησιν, Ἔχοντες τ θησαυρὸν τοῦτον ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσιν; Ἐκεῖ μὲν τ τοῦ σώματος φύσιν φησίν. Ὥσπερ γὰρ τὸ ὄστρακον οὐδέν ἄλλό ἐστιν ἢ πηλὸς ὠπτημένος, οὕτω κ τὸ σῶμα ἡμῶν οὐδέν ἄλλο ἢ πηλός τῇ θερμότητι τ ψυχῆς πεφυσιωμένος. ἐνταῦθα δὲ περὶ τ προαιρέσεως.

Καὶ εὔχρηστον εἰς διακονίαν.] Ἀφ' οὗ οὖν τὰ ξύλινα ἄχρηστά εἰσι πρὸς τ προκειμένου σκοπὸν τ διακονίαν Θεοῦ, ὅστις θέλει πάντας σωθῆναι, κἂν, ὡς εἴρηται, δοκῶσι καθ' ἄλλον τρόπον χρησιμεύειν.

Εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἡτοιμασμένον.] Τουτέστι, κἂν μὴ καιρὸς ὑπάρξῃ τ πρᾶξαι, ὅμως ἕτοιμον ἐπὶ πρόσκλησιν ἔσται, κἂν πρὸς μαρτυρίαν, κἂν πρὸς παρθενίαν.

22 Τὰς δὲ νεωτερικὰς ἐπιθυμίας φεῦγε.] Νεωτερικαὶ ἐπιθυμίαι, οὐχ αἱ τῆς πορνείας μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἄτοπος ἐπιθυμία, κἂν δυναστείας ἐρᾷ τις, κἂν χρημάτων. " αὐόητοι γὰρ αὗται αἱ ἐπιθυμίαι ἐν φαντασίαις, ἐν φρεναῖς ἀβεβαίοις. Ὅσα πῶς καὶ γήρων " νεωτερίζει. " χ. αὐόητοι. " χ. νεωτερίζουσι.

Δίωκε δὲ δικαιοσύνην.] Δικαιοσύνην τ καθόλου ἀρετὴν λέγει.

Πίστιν.] Τὴν ἀληθῆ καὶ βεβαίαν, καὶ πρὸς τοὺς φιλανθρώπους συνδιάθεσιν· ὡσαύτως ἔλεγε, Μὴ ἔσο ἄπιστος καὶ ἀβέβαιος. Ἐπιφέρει οὖν θυμούς·

Ἀγάπην, εἰρήνην μετὰ τ ἐπικαλουμένων τ Κύριον ἐκ καθαρᾶς καρδίας.] Τουτέστιν, σὺν εἰναις θαρρῆ μόνοις, τοῖς ἀνυπούλως καὶ ἀδόλως ἐπικαλουμένοις τ Κύριον, τοῖς εἰρηνικοῖς, τοῖς ἀμάχοις, * μετ' ἐκείνων ἀναμίγνυσο. * τοῖς ἐπικαλουμένοις τ Κύριον.

23 Τὰς

23 Ταὶς δ' μωρὰς καὶ ἀπαιδεύτους ζητήσεις παραιτοῦ, εἰδὼς ὅτι γεννῶσι μάχας.] Ὁρᾶς πῶς πανταχοῦ ἀπάγει αὐτὸν τῶν ζητήσεων; οὐχ ὅτι οὐκ εἶχεν ἱκανὰς ἀναιρεῖν αὐτάς· εἶχε γάρ· ἀλλὰ δῆτα ἄχρηστον καὶ τὸ ὅλως εἰς τοιούτους ἀγῶνας προβάλλειν ἑαυτόν. Οὐδὲν γὰρ ἀγαθὸν τέλος ἐξ αὐτῶν, ἀλλ' ἢ μάχαι καὶ ἀπέχθειαι. Ταύτας οὖν παραιτοῦ, φησὶ, μωράς. Ὡς εἰσὶν ἑτέραι ζητήσεις, αἱ περὶ τῶν γεγραμμένων, αἷς οὐ δεῖ παραιτεῖσθαι, ὡς μὴ γεννώσας δηλαδὴ μάχας. Ὅρα λοιπὸν πῶς σφάλλονται οἱ μαχόμενοι ἐν ταῖς περὶ τῶν γεγραμμένων δῆθεν ζητήσεσι.

24 Δοῦλον δὲ Κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι, ἀλλ' ἤπιον εἶναι πρὸς πάντας.] Ἤπιον, τουτέστι, πρᾶον. Πῶς οὖν λέγει, ἔλεγχε αὐτοὺς μετὰ πάσης ἐπιταγῆς, καὶ ἀποτόμως; καὶ, Μηδείς σου τῆς νεότητος καταφρονείτω; δῆτα ὁ "σφοδρὸς ἔλεγχος τότε μάλιστα δάκνει, ὅτε μετ' ἐπιεικείας γίνεται. Ἐνίοτε γὰρ μετὰ πραότητος καθάπτεσθαι μᾶλλον, ἢ μετὰ σφοδρότητος ἐπιτέμνει.

Διδακτικόν.] Πρὸς τοὺς μανθάνειν βουλομένους. Αἱρετικὸν γὰρ μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ.

Ανεξίκακον.] Μάλιστα τοῦτο ἔχειν χρὴ, καὶ ἀναμένειν τὸ ἐπιστρέφειν, καὶ ἀεὶ λέγειν, καὶ μὴ εὐθὺς ἐκκόπτειν. Ὅρα γὰρ καὶ ὃ "προεπόμενον.

25 Ἐν πραότητι παιδεύοντα τοὺς "ἀντιδιατιθεμένους.] Μετὰ σφοδρότητος γὰρ καὶ μάχης οὐκ ἄν τι τῶν χρησίμων δυνηθείη σπουδῆν ἡ ψυχὴ, δῆτα τὸ μανθάνοντά τι τῶν χρησίμων μαθεῖν, χρὴ πρὸς τῶν ἄλλων ἀπάντων ἡδέως ἔχειν πρὸς τὸ διδάσκοντα. Πῶς δ' αὖ ἡδέως ἔχοι πρὸς τὸ σφαττόμενον καὶ ὑβριζόμενον; Πῶς οὖν φησιν, Ὅτι αἱρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ; ἐκεῖ τὸ ἀδιόρθωτον λέγει, ὃν οἶδεν ἀνίατα νοσοῦντα· ἐνταῦθα δὲ περὶ τῶν

23 *Stultas autem & sine disciplina quæstiones devita, sciens quòd generent pugnas.*] Viden' quomodo nusquam non abducat ipsum à quæstionibus? non quòd non abundè satis posset eas confutare; poterat enim; verùm quòd inutile erat omnino in hujusmodi sese certamina injicere: nihil enim boni ex eis proficiscitur, præterquam pugnæ & odia. Hasce igitur devita, stultas nimirum. Proinde sunt & aliæ quæstiones, nempe de scripturis, quæ non fugienda, utpote quæ pugnas non pariant. Observa itaque quomodo aberrent qui in quæstionibus utique quæ de scripturis sunt contendunt.

24 *Servum autem Domini non oportet pugnare, sed mansuetum esse erga omnes.*] Ἤπιον, id est, mitem, mansuetum. Quomodo igitur dicit, *Argue ipsos cum omni imperio, & severè?* &, *Nemo tuam adolescentiam contemnat?* Eò quòd vehemens reprehensio tum maximè mordeat, quando cum mansuetudine fit. Licet enim magis cum mansuetudine perstringere, quàm cum asperitate pudefacere. 1. Tim. 4. 12. Tit. 2. 15.

Propensum ad docendum:] Eos videlicet qui discere volunt. *Hæreticum enim post unam & secundam admonitionem devita.* Tit. 3. 10.

Patientem.] Hoc eum potissimùm habere convenit, & ut expectet conversionem, & ut semper prædicet, & non statim abscindat. Considera enim quod sequitur.

25 *Cum mansuetudine erudientem eos qui resistant.*] Cum exasperatione namque & pugnâ haud quicquam utile cernere poterit tua anima, eò quòd eum qui aliquid commodi percepturus sit, oporteat præ omnibus aliis amico esse affectu erga præceptorem. Quomodo autem bene affectus esse possit erga insolescentem & contumeliosum? Quî igitur dicit; *Hæreticum hominem post unam & secundam admonitionem devita?* Illic incorrigibilem dicit, quem novit insanabili morbo laborare: hîc autem de illis loquitur, qui non-

" χ. σφοδρὰ ἐλεγχόμενοι.

" χ. ἐπαγόμενον.

" χ. ἀντιδιατιθεμένους.

dum omnem medicinam refugiunt : quod è ſequentibus etiam planum eſt.

Siquando dederit eis Deus pœnitentiam ad cognoſcendam veritatem.] Fortaſſe, inquit, corrigentur. Iſtud autem, *fortaſſe*, de incertis eſt ac dubiis. Proinde ab iis qui manifeſtè ſunt inſanabiles abſtinendum eſt : de quorum autem ſalute adhuc hæſitatur, correctio eſt tentanda. Porrò hîc tecum reputa, quomodo docens humilem mentis affectum, non dixerit, fortaſſe poſſis, ſed, *fortaſſe dederit eis Dominus reſipiſcere.* Et ſiquid contingat, Domini eſt, inquit ; tu itaque ne attollere. Quamobrem etſi cuipiam nos perſuaſerimus, ne exiſtimemus quòd ipſi perſuadeamus.

26 *Et reſipiſcant à diaboli laqueo.*] Hæc non de doctrina tantùm, verumetiam de vita intellige. In laqueo namque daboli ſunt homines, non ſolùm dogmatum causâ, verumetiam vitæ. Quocirca & qui circa vitam labuntur, patienter corrigendi ſunt. Ut enim paſſer, etiamſi unâ tantùm parte, pede nimirum, contineatur, in ejus poteſtate eſt qui laqueum fixit : conſimilem ad modum & nos, etiamſi non utriſque, hoc eſt, fide & vita detineamur, ſed ſolùm ex vita, in poteſtate diaboli ſumus.

A quo captivi tenentur ad ipſius voluntatem.] In errore, inquit, natant, ſed capti à Deo ad ipſius voluntatem, id eſt, Dei, fortaſſe reſipiſcent ab aquis erroris. Voluntas autem Dei eſt, non ſolùm credere, verumetiam rectè vivere. Quare de vita etiam hæc intellige, non ſolùm de dogmatibus. Quidam autem iſtud, *A quo captivi tenentur*, de diabolo intellexerunt, & reliqua ad eundem modum.

ὅπου ἀνιάτων. ὃ καὶ ἐκ τοῦ ἑξῆς δῆλον.

Μήποτε δῷ αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετάνοιαν, εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας.] Ἴσως, φησὶν, ἔσται τις διόρθωσις. Τὸ γὰρ, ἴσως, ἐπὶ τῶν ἀδήλων ἐστὶ καὶ ἀμφιβόλων. ὥστε τῶν μὲν προδήλως ἀνιάτων ἀφίσταται χρή· τοὺς δὲ ἀμφιβόλους πρέπει διορθοῦν. Ὅρα δὲ πῶς διδάσκων ταπεινοφρονεῖν, οὐκ εἶπε, μήποτε δυνηθῇς, ἀλλὰ, μήποτε δῷ αὐτοῖς Κύριος ἀναπνεῦσαι. κἂν γάρ τι, φησὶ, τοῦ Κυρίου ἐστὶ, σὺ μὴ ἐπαίρου. ὥστε κἂν πείσωμέν τινα καὶ ἡμεῖς, μὴ λογιζώμεθα ὡς αὐτοὶ πείθομεν.

26 Καὶ ἀνανήψωσιν ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος.] Ταῦτα μὴ περὶ δογμάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ βίου νόει. ἐν τῇ παγίδι γὰρ τοῦ διαβόλου εἰσὶν οἱ ἄνθρωποι, οὐ μόνον δογμάτων ἕνεκεν, ἀλλὰ καὶ βίου. ὥστε καὶ τοὺς περὶ τὸν βίον σφαλομένους ἀνεξικάκως διορθοῦσθαι δεῖ. ὡς γὰρ ὁ στρουθὸς, κἂν ἑνὸς μέρους, τοῦ ποδὸς λέγω, κατέχῃ, ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἐστὶ τοῦ παγίδα στήσαντος· οὕτω καὶ ἡμεῖς, κἂν μὴ ἐν ἀμφοῖν, πίστεως λέγω καὶ βίου, κατεχώμεθα, ἀλλ' ἐκ τοῦ βίου μόνου, ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἐσμὲν τοῦ διαβόλου.

Ἐζωγρημένοι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἐκείνου θέλημα.] Εἰ πλανᾶται, φησὶ, νήφων· ἀλλὰ ζωγρηθέντες ὑπὸ Θεοῦ εἰς τὸ ἐκείνου θέλημα, τουτέστι, τοῦ Θεοῦ, ἴσως διανήψουσιν ἀπὸ τῶν ὑδάτων τῆς πλάνης. Θέλημα δὲ τοῦ Θεοῦ, τὸ τὸν πιστεύειν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ βιοῦν ὀρθῶς. Ὥστε καὶ περὶ βίου ταῦτα νόει, μὴ μόνον περὶ δογμάτων. Τινὲς δὲ τὸ, ἐζωγρημένοι ὑπ' αὐτοῦ, τοῦ διαβόλου ἐνόησαν, καὶ τὰ ἑξῆς ὡσαύτως.

ΚΕΦ.

ΚΕΦ. γ.

ΤΟῦτο δὲ γίνωσκε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποί.] Ἐπειδὴ πολλοὶ πονηροὶ καὶ τοῖς πότε καιροῖς ἦσαν, ἵνα μὴ θορυβῆται ὁ Τιμόθεος ὅτι τοιοῦτοι, ὥσπερ καὶ αὐτῷ, ὅτι ἐν μεγάλῃ οἰκίᾳ, καὶ τὰ ἑξῆς· λέγει δὲ καὶ νῦν ὅτι μετὰ ταῦτα ἔσονται. Ἀλλὰ μέλει καὶ ὅτε Μωϋσέως Ἰαννῆς καὶ Ἰαμβρῆς ἦσαν. Ὥστε οὐ καινοφανὲς τὸ πρᾶγμα, οὐδὲ μέχρι σοῦ ἥξειν. Μὴ τοίνυν δυσχέραινε. Καιροὶ δὲ χαλεποὶ, τοιοῦτοι, πάνυ πονηροί. Οὐ περὶ ἡμερῶν δὲ τοῦτο νοητέον (τίς γὰρ πονηρία ἡμέρας;) ἀλλὰ περὶ τῶν ἐν αὐταῖς ἡμέραις πονηρῶν, καὶ πραγμάτων δὲ καὶ ἀνθρώπων. καὶ ἡμᾶς ἐν τῇ συνηθείᾳ ὅταν λέγωμεν, καιροὺς πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, ἀπὸ τῶν ἐν αὐτοῖς συμβαινόντων πραγμάτων, ἢ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων.

2 Ἔσονται γὰρ οἱ ἄνθρωποι φίλαυτοι.] Εὐθὺς δὲ πηγὴν ἁπάντων αἴτιον τῶν κακῶν τίθησι, δὲ μὴ τὰ τοῦ πλησίον, ἀλλὰ τὰ αὑτοῦ μόνα σκοπεῖν. Φίλαυτος γὰρ ὁ ἑαυτὸν μόνον φιλῶν· ὃς δὴ συμβαίνει δὲ μηδὲ ἑαυτὸν φιλεῖν. Ὥσπερ γὰρ ἐν τοῖς μέλεσιν, ἡ τοῦ ἑνὸς βλάβη καὶ εἰς τὰ λοιπὰ διαβαίνει, καὶ ὅτι τῶν οἰκοδομημάτων ὡσαύτως· οὕτω καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ὁ ἀμελῶν τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ ἑαυτὸν μόνον τηρῶν, καὶ ἑαυτὸν λυμαίνεται.

Φιλάργυροι.] Εἰπὼν τὴν ῥίζαν, ἐπάγει ἰδικῶς καὶ τοὺς ἀπ' αὐτῆς κλάδους, ὧν πρῶτος καὶ μέγιστος ἡ Φιλαργυρία. Ὥσπερ γὰρ ἐκ τῆς ἀγάπης πᾶν καλὸν, οὕτως ἐκ τῆς Φιλαυτίας πᾶν κακὸν, ἀντικειμένης τῇ ἀγάπῃ. Ἡ μὲν γὰρ πλατεῖα ἐστὶ, καὶ πανταχοῦ ἐκχεῖται· ἡ δὲ Φιλαυτία στενοῖ τὸ πλάτος ταύτης, καὶ εἰς ἕνα μόνον συστέλλει.

Ἀλαζόνες.] Κατὰ ἀνθρώπων κομπάζοντες.

CAP. III.

HOC autem scito, *quòd in diebus novissimis instabunt tempora periculosa.*] Quia tunc temporis multi improbi erant, ne ob ista Timotheus perturbaretur, prædixit ei, *In domo magna*, & cætera: nunc verò ait, tales etiam posthac futuros. Quinetiam temporibus Moysis Jannes & Jambres fuerunt. Quare non est hodie nova ista hæc res, neque ad te usque pertinget tantùm. Ne igitur ægrè feras. *Tempora* porrò *periculosa*, id est, valde mala. Non de diebus autem hoc intelligendum est, (quæ enim diei malitia est?) verùm de illorum dierum malis & rebus & hominibus. Nam & nos in consueto sermone tempora dicimus mala & bona, à rebus quæ in iis eveniunt, aut ab hominibus.

2 *Erunt enim homines seipsos amantes.*] Statim quod omnium malorum est causa ponit, non quæ proximi sunt, sed quæ sua tantùm ipsius, spectare. Φίλαυτος enim ille est, qui se solùm amat: ex quo contingit, ut ne seipsum quidem tandem verè amet. Quemadmodum enim in membris, unius damnum ad reliqua etiam membra pertransit, & in ædificiis pari ratione: sic & in Ecclesia, qui fratrem suum negligit, seséque tantummodo curat, seipsum etiam perdit.

Avari.] Cùm dixisset radicem, infert speciatim & ab ea enatos ramos, quorum & primus & maximus est avaritia: perinde namque ac ex charitate omne bonum, sic ex philautia, utpote charitati oppositâ, omne malum profluit. Nam charitas est lata, & quocunque effunditur: philautia verò latitudinem ejus in arctum constringit, & in unum tantummodo contrahit.

Elati.] Qui sese adversùs alios efferunt & ostentant.

Superbi, blaſphemi.] Procedente malitiâ, ad Deum uſque injuria pertingit. Quando enim aliquis adversùs homines arrogans fuerit, ſibique omnem virtutem adſcripſerit, & non divinæ gratiæ, tum demum blaſphemus eſt.

Parentibus non obedientes, ingrati, ſceleſti, ſine affectione, ſine pace.] Idque non immeritò: nam ſi Deum blaſphemant, quomodo parentes venerabuntur? Qui autem parentes ſuos non honorat, erga omnes ingratus erit. Qui autem talis eſt, is eſt & ſceleſtus: quia ſanctitatem & officium rejicit. Quinetiam à charitatis affectu alienus: quem enim alium dilectionis affectu complectetur, qui benefactorem ſuum reſpuit? Et *ſine pace*, nemini reconciliatur, ſiquidem non ipſi benefactori.

3 *Criminatores.*] Hoc eſt, omnibus maledicentes. Qui enim nullius boni ſibi conſcius eſt, omnes alios criminatur, ſibi ipſi hoc pacto conſolationem quandam acquirere viſus, & excogitans.

Incontinentes.] Linguâ ſcilicet & ventre, aliiſque cunctis.

Immites.] Animadvertis quóſnam faciat amor ſui & avaritia? belluas nimirum pro hominibus.

Sine benignitate.] Omnis boni hoſtes.

4 *Proditores.*] Amicitiæ.

Præcipites.] Hoc eſt, inſtabiles, nihil ſtabile habentes.

Tumidi.] Arrogantiâ pleni.

Voluptatum amatores magis quàm Dei.] Neceſſariò hoc ſequitur. Ubi enim eſt hujus mundi voluptatum amor, illic divinum deſiderium non eſt.

5 *Habentes ſpeciem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes.*] Hoc eſt, ſpeciem quandam pietatis præ ſe ferunt, ac ſimulant tantùm, operibus autem eam negant. Obſerva autem hîc vim fidei atque adeò nervos per opera monſtrari: meritò igitur dicitur ſine operibus eſſe mortua. *Speciem* autem alio in loco Apoſtolus in bo-

Υπερήφανοι, βλάσφημοι.] Περιχωσθέντες τ κακίας, ἥδη κ ὅτι Θεὸν ἡ ὕβρις. Ὅταν γάρ τις τῶν ἀνθρώπων καταλαζονεύσηται, κ᾽ἅπαν τὸ κατόρθωμα ἑαυτῷ ἐπιγράφῃ, κ᾽ὑπὲρ τὴν θείαν χάριν, τότε ἥδη κ βλάσφημος.

Γονεῦσιν ἀπειθεῖς, ἀχάριστοι, ἀνόσιοι, ἄστοργοι, ἄσπονδοι.] Εἰκότως· Εἰ γὰρ Θεὸν βλασφημοῦσι, πῶς γονεῖς τιμήσουσιν; ὁ δὲ γονεῖς μὴ τιμῶν, κ᾽ τοὺς πόνους ἔσται ἀχάριστος. Ὁ δὲ τοιοῦτος κ᾽ ἀνόσιος, ὅτι τὸ ὅσιον κ᾽ τὸ ὀφειλόμενον ἀθετεῖ· ἀλλὰ κ᾽ ἄστοργος· τίνα γὰρ ἕτερον ἄλλον, ὁ τ᾽ εὐεργέτην ἀποστύσας; Καὶ ἄσπονδος, μηδενὶ σπενδόμενος, εἴγε μηδὲ τῷ εὐεργέτῃ.

3 Διάβολοι.] Τουτέστι, πολύτας κακολογοῦντες. Ὁ γὰρ μηδὲν ἑαυτῷ συνειδὼς ἀγαθὸν, πολύτας ἐξαβάλλει, ἑαυτῷ τοιαμυθίαν τινὰ τοιούμενος, τῷ δικεῖν, κ᾽ ὑπνοῦν.

Ἀκρατεῖς.] Καὶ γλώττης, κ᾽ γαστρὸς, κ᾽ τῶν ἄλλων ἁπάντων.

Ἀνήμεροι.] Ὁρᾷς τίνας ποιεῖ ἡ φιλαυτία κ᾽ ἡ φιλαργυρία; θηρία ἀντὶ ἀνθρώπων.

Ἀφιλάγαθοι.] Πάντος ἀγαθοῦ ἐχθροί.

4 Προδόται,] Τῆς φιλίας.

Προπετεῖς.] Τουτέστιν, ἀκέφαλοι, τοῦτ᾽ ἐστὶ καθεδρὸν ἔχοντες.

Τετυφωμένοι.] Ἀπονοίας πεπληρωμένοι.

Φιλήδονοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι.] Ἀναγκαίως. ἔνθα γὰρ φιλία τῶν τοῦ κόσμου τερπνῶν, ἐκεῖ θεῖος πόθος οὐκ ἔστιν.

5 Ἔχοντες μόρφωσιν εὐσεβείας, τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἠρνημένοι.] Τουτέστι, σχηματίζουσι μόνον τὴν εὐσέβειαν κ᾽ ἐπιχρίονται, ἔργῳ δὲ τοῖς ἔργων ἐλέγχοις ταύτην. Σημείωσαι δὲ ὅτι ἡ δύναμις τῆς εὐσεβείας, κ᾽ τὰ οἱονεὶ νεῦρα, ἐν τοῖς ἔργοις δείκνυται. Εἰκότως οὖν λέγει χωρὶς ἔργων νεκρὰ ἐστί. Μόρφωσιν δὲ ἀλλαχοῦ ὁ

Ἀπόστολος

ἀπόστολος ὅτι καλὸν προέλαβεν. ὁ γὰρ διδάσκαλος μόρφωσιν γνώσεως ἔχει, τουτέστι, πλάττει καὶ μορφοῖ τὴν γνῶσιν ἐν τοῖς μαθηταῖς.

Καὶ τούτους ἀποτρέπου.] Εἰ ἐν ὑστέροις καιροῖς ἔσονται, πῶς φησι, τούτους ἀποτρέπου; Εἰκὸς μὲν καὶ τότε τοιούτους εἶναι τινας, εἰ καὶ μὴ μυριάδολῆς, ἀλλ' ὅμως εἶναι. ὡς καὶ εἰ ἔλεγε, τοὺς τοιούτους καὶ νῦν βλέπομεν ἀποτρέπου, ὥσπερ καὶ ὑπάρχοντας. Ἐκ τούτων εἰσὶν οἱ ἐνδυνόντες εἰς τὰς οἰκίας. ἢ ὅτι ὑστέρας ἡμέρας τὰς διηνεκεῖς μετὰ τὴν αὐτοῦ τελευτὴν ὁ Παῦλος λέγει, ἐν αἷς ἔμελλε καὶ ὁ Τιμόθεος ἔμβιος εἶναι. ἢ, ὃ δὲ ἀληθέστερον ὁ μέγας Ἰωάννης ὑποκρίνεται, διὰ Τιμοθέου πᾶσι τοῖς μαθηταῖς ἐπιτρέπει τοὺς τοιούτους.

6 Ἐκ τούτων γάρ εἰσιν οἱ ἐνδυνόντες εἰς τὰς οἰκίας.] Τὸ ἀναίσχυντον αὐτῶν διὰ τοῦ, ἐνδυνόντες, δηλοῖ, καὶ ὃ ἀνελεύθερον, καὶ κολακικὸν, καὶ ἀπάτης γέμον.

Καὶ αἰχμαλωτίζοντες γυναικάρια.] Οὐκ εἶπεν, ἀπατῶντες, ἀλλ', αἰχμαλωτίζοντες, ὡς δούλοις χρώμενοι· τοιοῦτος γὰρ ὁ ἀπατώμενος. Ὅρα δὲ ὅτι γυναικὸς τὸ ἀπατᾶσθαι, μᾶλλον δὲ γυναικαρίων. ὥστε καὶ ὁ ἀνὴρ ἀπατώμενος, γυναικάριον λεχθείη.

Σεσωρευμένα ἁμαρτίαις.] Τὸ πλῆθος τῶν ἁμαρτιῶν δηλοῖ, καὶ ὃ ἄτακτον καὶ συγκεχυμένον. Οὐχ ἁπλῶς γὰρ γυναῖκας ἀπατῶσιν (οὐ γὰρ τῆς φύσεως κατηγορητέον) ἀλλὰ τὰς ἐχούσας ἤδη ἁμαρτημάτων. Ὁ γὰρ μηδὲν ἑαυτῷ συνειδὼς ἀγαθὸν, τοῖς πονηροῖς δόγμασιν ταχέως πείθεται, ἑαυτὸν παραμυθούμενος, ὡς μὴ δίκην δώσων ὅτι τοῖς ἔργοις.

Ἀγόμενα ἐπιθυμίαις ποικίλαις.] Τουτέστι, χρημάτων, δόξης, τρυφῆς, καλλωπισμοῦ. αἰτίᾳ δὲ καὶ αἰσχραὶ ἐπιθυμίαι. Ὅρα δὲ καὶ ὃ, ἀγόμενα, ὡς ἐπὶ ἀλόγων.

7 Πάντοτε μανθάνοντα, καὶ μηδέποτε εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν δυνάμενα.] nam partem assumpsit: præceptor enim formationem cognitionis & scientiæ habet, hoc est, fingit & format scientiam in discipulis.

Et hos devita.] Si in extremis temporibus erunt, quomodo dicit, *Et hos devita?* Verisimile quidem est tunc etiam tales fuisse quosdam, etsi non omnino tanta copia, fuisse tamen. perinde ac si dicat, cùm tales etiamnum inveniuntur, devita: sicut & subdit; *Ex his sunt qui penetrant domos.* Vel quia postremos dies, eos dicit Paulus, qui obitum statim suum secuturi essent, in quibus Timotheus adhuc superstes futurus erat. Vel, quod etiam verius magnus ille Chrysostomus judicat, per Timotheum, omnes adhortatur ut tales fugiant.

6 *Ex his enim sunt qui penetrant domos.*] Impudentiam eorum indicat per hoc quod ait, *Qui penetrant*; necnon honestatis absentiam, adulationem, & impostura magnitudinem.

Et captivas ducunt mulierculas.] Non dixit, decipientes, sed, *captivas ducentes*, tanquam mancipijs utentes; talis enim est qui decipitur. Observa autem mulierum esse decipi, imò potiùs mulierculatum. Proinde vir si in fraudem inducatur, mulierecula dici queat.

Oneratas peccatis.] Peccatorum copiam indicat, & inordinatam & confusam vitam. Non enim simpliciter mulieribus imponunt, (nec enim natura est accusanda) verùm habentes cumulum peccatorum, decipiunt. Qui enim nullius sibi boni conscius est, pravis doctoribus citò obtemperat, seipsum consolans quasi non sit daturus pœnas propter opera sua.

Quæ variis desiderijs aguntur.] Pecuniarum videlicet, gloriæ, deliciarum, mundi muliebris: notat autē & turpes cupiditates. Observa autem istud, *Aguntur*, tanquam de brutis animalibus dictum.

7 *Semper discentes, & nunquam ad scientiam veritatis pervenire valentes.*]

Num itaq; veniâ dignæ ſunt? Nequaquam, ſed veniâ potiùs privandæ. Quia enim ſeipſas peccatis accumulârunt & cupiditatibus, excæcata eſt illarum mens. Quare quòd non poſſint diſcere, non eſt naturæ, ſed voluntati earum adſcribendum.

Exod.7. 8 *Quemadmodum autem Jannes & Jambres reſtiterunt Moſi, ita & hi reſiſtunt veritati.*] Magi iſti fuerunt Moſis temporibus. Vnde autem nomina eorum nôrat Paulus, cùm ſcriptura non indicârit? Vel citra ſcripturam tradita ſunt per majorum memoriam & commemorationem: vel per Spiritum ſanctum verîſimile eſt ea noviſſe Paulum.

Homines mente corrupti, reprobi circa fidem. Quando mentem quiſpiam perturbationibus corruperit, tum reprobus efficitur circa fidem. *Dixit enim inſipiens,* Pſal.13.1. *non eſt Deus.* Vnde? quia corrupti ſunt & execrabiles facti ſunt in iniquitatibus. Incorrupta igitur mens fidem admittit. Eſt ergo navanda nobis opera, ne pravis affectionibus corrumpamur, & locum apud nos inveniat fidei adulteratio.

9 *Sed ultrà non proficient.*] Quomodo igitur alio in loco dicit, *Ad majorem impietatem proficient?* Illic hoc affirmat, prava dogmata inchoantes non deſiſtent ab impoſtura, ſed ſemper magis nova invenient: hîc autem hoc dicit, quòd non decipient, neque arripient multos, verùm etiamſi maximi impoſtores videantur, deprehendentur tamen. Infert igitur,

Inſipientia enim eorum perſpicua erit omnibus, ſicut & illorum fuit.] Si dubitas, ex ijs quæ Magis illis contigerunt diſce. Nam illi convicti ſunt, quòd per vanam illuſionem miracula ederent, atque ſeducerent, cùm Moſes revera prodigia operaretur. Quocirca omnis impoſtura ad tempus durat.

10 *Tu autem aſſecutus es meam doctrinam.*] Illi quidem tales ſunt, inquit; tu verò noſtra exactè nôſti, quòd non ſint

Ἀρα οὖν συνιώμεν εἰσὶν ἄξια; ὐδαμῶς, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀσύγνωστοι. Ἐπειδὴ γὰρ ἑαυτὰς κατέχωσαν ταῖς ἁμαρτίαις, καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις, ἐπωρώθη αὐτῶν ὁ νοῦς. Ὡςε ὃ μὴ δύνασθαι μαθεῖν, ὐ φυσικὸν, ἀλλὰ προαιρετικὸν αὐτῶν.

8 Ον τρόπον δὲ Ἰαννῆς καὶ Ἰαμβρῆς ἀντέστησαν Μωσῆ, ὕτω καὶ οὗτοι ἀνθίστανται τῇ ἀληθείᾳ.] Οἱ μάγοι ἦσαν ὗτοι, οἱ ἐπὶ Μωσέως. Πόθεν δὲ τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἤδει ὁ Παῦλος, τῆς γραφῆς μὴ λεγούσης ταῦτα; Η ἀγράφως παραδέδοται, ἢ ἐκ Πνεύματος ἁγίου εἰκὸς ἦν εἰδέναι τὸν Παῦλον.

Ανθρωποι κατεφθαρμένοι τὸν νοῦν, ἀδόκιμοι περὶ τὴν πίστιν.] Οταν τις τὸν νοῦν φθαρῇ ἐν ταῖς πάθεσι, τότε ἀδόκιμος περὶ τὴν πίστιν γίνεται. Εἶπε γὰρ ἄφρων, οὐκ ἔστι Θεός. Πόθεν; διὰ τὸ διεφθάρησαν, καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἀνομίαις. Αρα ὁ διεφθαρμένος νοῦς τὴν πίστιν παραδέχεται. Προσεκτέον οὖν, μὴ διαφθαρῶμεν ταῖς πάθεσι, καὶ βύρῃ χώραν ἐν ἡμῖν ἡ τῆς πίστεως κιβδηλία.

9 Αλλ' ὐ προκόψουσιν ἐπὶ πλέον.] Πῶς οὖν ἀλλαχοῦ λέγει, Προκόψουσιν ἐπὶ πλέον ἀσεβείας; ἐκεῖ τοῦτό φησιν, ὅτι ἐξαλλόμενοι τῶν πατρῴων δογμάτων καὶ τῆς πλάνης, ὐ φεύξονται, ἀλλ' ἀεὶ καινότερα ἐξευρήσουσιν· ἐνταῦθα δὲ τοῦτό φησιν, ὅτι οὐκ ἀπατήσουσιν, οὐδὲ συναρπάσουσι πολλούς, ἀλλὰ κἂν ἐν πρώτοις δόξωσιν ἀπατῆσαι, ὅμως ὐφωράθησονται ἔσονται. Επιφέρει οὖν,

Η γὰρ ἄνοια αὐτῶν ἔκδηλος ἔσται πᾶσιν, ὥσπερ καὶ ἡ ἐκείνων ἐγένετο.] Εἰ ἀπιστεῖς, μάθε ἀπὸ τῶν ἐκείνοις τοῖς μάγοις συμβάντων. καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἠλέγχθησαν καὶ φαντασίαν θαυματοποιοῦντες καὶ ἀπατῶντες, ὅτε Μωσῆς ἐτερατούργησεν ἀληθῶς. Ὡςε πολλὰ τὰ τῶν ἀπάτης, πρὸς καιρὸν αἴρει.

10 Σὺ δὲ παρηκολούθησάς μου τῇ διδασκαλίᾳ.] Εκεῖνοι μὲν, φησι, τοιοῦτοι, σὺ δὲ οἶδας τὰ ἡμέτερα ἀκριβῶς, ὅτι ὐ τοιαῦτα·

τοιαῦτα· ὁ γὰρ ἁπλῶς συνεγένου, ἀλλὰ παρηκολούθησας, τουτέστι, μακρὸν συνεγένου μοι χρόνον, καὶ πᾶσι προσεῖχες τοῖς ἐμοῖς· ὥστε ἰσχυρὸς ἔστω, καὶ ἀνθέξεται τοῖς ἐναντίοις. Τῇ διδασκαλίᾳ. τοῦτο πρὸς λόγου.

Τῇ ἀγωγῇ.] Τοῦτο πρὸς βίον, καὶ πολιτείας.

Τῇ προθέσει.] Τουτέστι, τῇ προθυμίᾳ, καὶ τῷ ἀνδρείῳ διαθήματι τῆς ψυχῆς. ὁ γὰρ ἔλεγον μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἐποίουν.

Τῇ πίστει.] Τουτέστι, τῇ ἐν τοῖς δόγμασι τῆς ἀληθείας ἑδραιότητι, ἢ τῇ ἐν τοῖς κινδύνοις μὴ ἀπογινώσκειν πεποίηκε, ἀλλὰ πιστεύειν τῷ Θεῷ, ὅτι ἐξελεῖται.

Τῇ μακροθυμίᾳ.] Τῇ πρὸς τοὺς αἱρετικούς. ὁ γὰρ ἐταράττομην, ἀλλὰ μετὰ πραότητος πάντα ἐδεχόμην.

Τῇ ὑπομονῇ.] Τῇ πρὸς τοὺς διωγμούς.

11 Τοῖς διωγμοῖς, τοῖς παθήμασιν.] Οὐ μόνον ἐδιωκόμην, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἔπασχον. Ἐπειδὴ γὰρ δύο ταῦτα παράπτει μάλιστα τὸν διδάσκαλον, τό τε αἱρετικοὺς εἶναι, καὶ ὃ πάσχει· περὶ μὲν τῶν αἱρετικῶν πολλὰ διελέχθη, πείθων Τιμοθέῳ μὴ παραπλήττεσθαι. Ἐπὶ δὲ τῶν θλίψεσι, τὰ ἑαυτοῦ καταλέγει, διαθαρρύνων τὸν μαθητήν.

Οἷά μοι ἐγένετο ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐν Ἰκονίῳ, ἐν Λύστροις.] Ἀντιόχειαν τὴν τῆς Πισιδίας λέγει. Λύστρα δὲ, ὅθεν ἦν ὁ Τιμόθεος. Διὰ τί δὲ τούτων μόνων μέμνηται; ὅτι γνωριμώτερα ἦν τῷ Τιμοθέῳ, ἢ καὶ νεαρώτερα τῶν ἄλλων. Ὅρα δὲ πῶς ὁ λέγει ταῦτα καὶ εἶδος· ὁ γὰρ ὑποδείξεως ἕνεκεν, ἀλλὰ διαθαρρύνων τὸν μαθητὴν, ταῦτα γράφει διὰ σπουδῆς.

Οἵους διωγμοὺς ὑπέμεινα, καὶ ἐκ πάντων με ἐρρύσατο ὁ Κύριος.] Ἀμφότερα ταῦτα δείκνυσι τῷ Τιμοθέῳ, ὅτι καὶ ἐγὼ "προθυμίαν παρεχόμην ὥστε ὑπομεῖναι, καὶ ὁ Θεὸς οὐ κατέλιπέ με. ὥστε καὶ σὺ προθυμοῦ, καὶ οὐκ ἐγκαταλειφθήσῃ.

" κ. προθυμίας ἐπιχόμην. * Νῦ.

talia: non enim ſimpliciter apud me moratus es, verumetiam *aſſecutus*, id eſt, longo apud me tempore permanſiſti, & omnibus meis rebus attendiſti animum: fortis itaque eſto, ac reſiſte adverſarijs. *Doctrinam:* hoc ad ſermonem attinet.

Inſtitutionem.] Hoc de vita & moribus accipiendum.

Propoſitum.] Id eſt, promptitudinem, adeóque virilem animæ conſtitutionem. Non enim, inquit, dicebam ſolùm, verùm & faciebam.

Fidem.] Hoc eſt, in doctrina veritatis conſtantiam, vel eam quæ in periculis non ſinit deſperare, ſed fidere Deo facit, quòd is nos ſit erepturus.

Longanimitatem.] Erga hæreticos. non enim tumultuabar, ſed omnia cum manſuetudine excipiebam.

Patientiam.] In perſecutionibus.

11 *Perſecutiones, paſſiones.*] Nedum, inquit, perſecutionibus obnoxius eram, verumetiam patiebar. Quia verò hæc duo maximè perturbant doctorem, cùm quòd hæretici ſint, tum quòd afflictiones patiatur: de hæreticis multa ſanè diſſeruit, perſuadens Timotheo ne turbetur. Quod autem ad afflictiones attinet, ſuas ipſius calamitates enarrat, diſcipulo animum addens.

Qualia mihi facta ſunt Antiochiæ, Iconij, Lyſtris.] Antiochiam Piſidiæ dicit: Lyſtram verò, unde Timotheus oriundus. Quam ob cauſam autem horum tantummodo meminit? Quia Timotheo notiora erant, vel alijs recentiora. Obſerva autem quòd iſta ſpeciatim non recenſet: non enim oſtentationis causâ, ſed ut diſcipulum conſoletur, hæc neceſſariò ſcribit. Act. 13. 14.

Quales perſecutiones ſuſtinui, & ex omnibus eripuit me Dominus.] Vtraque hæc indicat Timotheo: & Ego, inquit, promptitudinem ad patiendum exhibebam, & Deus non deſerebat me. Quare & tu ſis promptus, & non derelinqueris.

12 *Et omnes qui piè volunt vivere in Chriſto Jeſu, perſecutionem patientur.*] Et hæc ſanè maxima eſt conſolatio. quid enim, inquit, de me ſolo verba facio? Quotquot piè vivere inſtituunt, & ſecundùm Evangelium, perſecutionem patientur. Perſecutiones autem hîc dicit non eas ſolas quæ ab incredulis imminent, ſed etiam afflictiones iſtas ſimpliciter, & mœrores ac dolores, quos virtute præditi ſuſtinent. Tentationis enim locus eſt vita hominis, utì Jobus ait, & qui anguſtum iter ingreditur, neceſſariò premitur.

13 *Mali autem homines & ſeductores proficient in pejus, errantes, & in errorem mittentes.*] Nihil te perturbet, ſi iſti in tranquillitate agant, tu verò in tentationibus: rerum natura ſic ſe habet. Exutus es ad certamen: neceſſe eſt ſudoribus te abundare. Stolidum eſt igitur in certamine requiem quærere. Nam etiamſi progredi videantur, hoc tamen non eſt progreſſus, nimirum in errore feliciter pergere. Interpretans enim quid ſit *pejus*, dixit, in errorem mittere & errare.

14 *Tu verò mane in iis quæ didiciſti, & credita ſunt tibi.*] Tu autem, inquit, impermutabilis eſto, *& noli æmulari in malignantibus: neque in homine qui proſperatur in via ſua.* Non ſimpliciter autem didiciſti, ſed & credita ſunt tibi, hoc eſt, cum certitudine didiciſti. Proinde etiamſi diverſum cernas ab eo quod credidiſti, ne turberis: quandoquidem & Abraham poſtquam audiviſſet, *In Iſaac vocabitur tibi ſemen*, cùm poſthac jugulare eum juberetur, non turbabatur.

Pſal. 36. 1.

Sciens à quo didiceris, & quòd ab infantia ſacras literas nôſti.] Duas cauſas adducit propter quas oporteat eum immobilem permanere; & quòd non à vulgari aliquo didiciſti, inquit, ſed à Paulo; vel, quod idem valet, à Chriſto: Et quia non herì, aut nuper didiciſti, ſed ab infantia, ac radices egit in te ſcientia pietatis: quare non per-

12 Καὶ πάντες δὲ οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, διωχθήσονται.] Καὶ τοῦτο μεγίστη παραμυθία. τί γὰρ λέγω, φησὶ, περὶ ἐμαυτοῦ μόνου; πάντες οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν, ἤτοι τὸ βιαίως ἔχειν, διωχθήσονται. Διωγμοὺς δὲ ἐνταῦθα λέγει, οὐ τοὺς παρὰ ἀπίστων μόνους, ἀλλὰ καὶ τὰς θλίψεις ἁπλῶς, καὶ τὰς ὀδυνὰς, ἃς οἱ ἀγαθοὶ ὑφίστανται. Πειρατήριον γάρ ἐστιν ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὸν Ἰώβ, καὶ ὁ τῷ στενῷ ὁδοιπορῶν, ὡς ἀνάγκης θλίβεται.

13 Πονηροὶ δὲ ἄνθρωποι καὶ γόητες προκόψουσιν ἐπὶ τὸ χεῖρον, πλανῶντες καὶ πλανώμενοι.] Μηδέν σε θορυβείτω, εἰ ἐκεῖνοι ἐν εὐθυμίᾳ, σὺ δὲ ἐν πειρασμοῖς· οὕτως ἔχει ἡ φύσις τῶν πραγμάτων. Ἀπεδύσω εἰς τὸν ἀγῶνα, ἀνάγκη ἐστὶν ἱδρώτων σε γεμῆσαι. ἀνόητον οὖν τὸ ἐν ἀγῶνι ἄνεσιν ζητεῖν. Εἰ γὰρ καὶ δοκοῦσι προκόπτειν, ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο προκοπὴ, τὸ εὐοδοῦσθαι αὐτοὺς ἐν τῇ πλάνῃ. Ἑρμηνεύων γὰρ τί ἐστι τὸ χεῖρον, εἶπε, τὸ πλανᾶν καὶ πλανᾶσθαι.

14 Σὺ δὲ μένε ἐν οἷς ἔμαθες, καὶ ἐπιστώθης.] Σὺ δέ, φησιν, ἀπαθείτω ἔσο, καὶ μὴ παραζήλου ἐν πονηρευομένοις, μηδὲ ἐν ἀνθρώπῳ κατευοδουμένῳ ἐν τῇ ὁδῷ αὐτοῦ. Οὐχ ἁπλῶς δὲ ἔμαθες, ἀλλὰ καὶ ἐπιστώθης. τουτέστι, μετὰ πληροφορίας ἔμαθες. Ὥστε κἂν ἑτερόπια ὁρᾷς τῶν πεπιστευμένων, μὴ θορυβοῦ· ἐπεὶ δὲ Ἀβραὰμ ἀκούσας, Ὅτι ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα, εἶτα σφάξαι τοῦτον κελευόμενος, οὐκ ἐταράττετο.

Εἰδὼς παρὰ τίνος ἔμαθες, καὶ ὅτι ἀπὸ βρέφους τὰ ἱερὰ γράμματα οἶδας.] Δύο αἰτίας λέγει τοῦ δεῖν αὐτὸν ἀπαθείτερον μένειν, ὅτι τε οὐ παρά τοῦ τυχόντος ἔμαθες, φησιν, ἀλλὰ παρὰ Παύλου, ἴσον δὲ εἰπεῖν, ὅτι καὶ Χριστοῦ· καὶ ὅτι οὐ χθὲς καὶ πρώην ἔμαθες, ἀλλὰ ἀπὸ βρέφους, καὶ ἐρριζωμένη ἐστὶν ἐν

Οἱ

γὶ ἡ θεία γνῶσις. ὥςε οὐκ ἀφήσει σε αἰσχρόν τι παθεῖν, καθ' οἷς οἱ πολλοί. Ὁ γὰρ ταῖς γραφαῖς ἐνδιδοὺς, ὡς δεῖ, οὐδέποτε διαστραφήσεται. Ἱερὰ δὲ γράμματα τὴν θείαν λέγει γραφήν. Τοῦτο κατὰ Σίμωνος, καὶ Μανέντος, καὶ πάντων τῶν τὴν παλαιὰν πονηρὰν ἀποκαλούντων.

15 Τὰ δυνάμενά σε σοφίσαι εἰς σωτηρίαν, διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.] Οὐχ ὥσπερ ἡ ἔξω γνῶσις σοφίζει τὸν ἄνθρωπον εἰς ἀπάτην καὶ σοφίσματα καὶ λογομαχίας, ἐξ ὧν ἀπώλεια ψυχῆς, οὕτω καὶ ἡ θεία γνῶσις, ἀλλ' αὕτη σοφίζει εἰς σωτηρίαν. Ποίαν; οὐ τὴν δι' ἔργων, οὐ τὴν διὰ λόγων, ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁδηγοῦσι γὰρ αἱ ἅγιαι γραφαὶ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ πιστεῦσαι Χριστῷ, σωτηρίαν αὐτῷ περιποιοῦσαι.

16 Πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος.] Πολλοὺς εἰρηκὼς τρόπους μυθίας ἔπους, νῦν καὶ τὸν μεγίστην ἐπάγει, τὸν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν γραφῶν. μόνῃ γὰρ λυπηρόν τι αὐτῷ ἀπαγγέλλειν, ὅτι τελευτᾷ. Ἵνα οὖν μὴ καταπέσῃ, ὡς περιῳρημένος τῶν αὐτὸν σωιζόντων, ἔχεις, φησὶ, ταῖς γραφαῖς ἀντ' ἐμοῦ δυναμένας ὠφελῆσαί σε. Ζητοῦσι δέ τινες πῶς εἶπε, Πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος. Ἆρα οὖν καὶ αἱ τῶν Ἑλλήνων γραφαὶ θεόπνευστοι; καὶ βιαζόμενοί τινες εἰσάγουσιν εἰς τὸ, θεόπνευστος, καὶ φασιν, ὅτι πᾶσα γραφὴ, ἥτις ἐστὶ θεόπνευστος, ἐκείνη καὶ ὠφέλιμος. Εἰδὼς δὲ αὐτοὺς σοφιστὰς, ὅτι εἰπὼν ἀνωτέρω, τὰ ἱερὰ γράμματα οἶδας, λέγει νῦν, ὅτι πᾶσα γραφή· ποία; περὶ ἧς διελέγετο, περὶ ἧς εἶπεν, ὅτι ἱερά. πᾶσα οὖν ἡ τοιαύτη, θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος, πρὸς πάντα ἀρκοῦσα ἐξῆς ὑπιφέρει.

Πρὸς διδασκαλίαν.] Ὠφελεῖ, φησι, διδάσκουσα ἡμᾶς, εἴτι δεῖ μαθεῖν. Οὐδὲν γάρ ἐστιν, ὃ μὴ δεῖ τῆς θείας γραφῆς διυλισθῆναι.

mittet te aliquid ſtultè facere, ut plerique ſolent. Qui enim ſcripturas perinde novit ut oportet, nunquam perverteris. Sacras autem literas, divinam appellat ſcripturam. Hoc porrò eſt adversùs Simonem, & Manetem, & omnes qui vetus Teſtamentum pravum appellant.

15 *Quæ te poſſunt inſtruere ad ſalutem, per fidem quæ eſt in Jeſu Chriſto.*] Non quemadmodum externa ſcientia hominem inſtituit ad fraudem & impoſturas, & verborum pugnas, ex quibus animæ interitus provenit, ſic divina cognitio, ſed ea inſtituit ad ſalutem. Qualem? non eam quæ eſt per opera, non quæ per verba, ſed quæ eſt per fidem Ieſu Chriſti. Sacræ enim Scripturæ ducunt hominem ut Chriſto credat, qui ſalutem illi conciliat.

16 *Omnis ſcriptura divinitùs inſpirata & utilis.*] Cùm non paucos conſolationis modos dixiſſet, maximam iam nunc profert, quæ eſt ex lectione Scripturarum. Denunciaturus eſt enim ei triſte quiddam, nimirum quòd inſtet ſibi vitæ terminus. Ne igitur deſpondeat animum, veluti confirmatore ſuo orbatus, Habes, inquit, ſcripturas, quæ meî loco te juvare poſſunt. Quærunt autem aliqui quomodo dixerit, *Omnis ſcriptura divinitùs inſpirata:* nunquid igitur & Græcorum ſcripturæ divinitùs ſunt inſpiratæ? Ac ita quidem preſſi diſtinctionem ponunt ad iſtud, *Divinitùs inſpirata*, dicentes, Omnis ſcriptura, quæ eſt divinitùs inſpirata, illa eſt etiam utilis. Oportebat autem eos noviſſe quòd cùm ſuprà dixerit, *Sacras literas nôſti*, nunc ait; *Omnis ſcriptura*: Qualis? de qua diſſerebat, ac de qua dixit quòd ſacra eſt. Omnis igitur hujuſmodi, divinitùs inſpirata eſt, & utilis ad omnia quæ deinceps recenſet.

Ad docendum.] Prodeſt, inquit, docens nos, ſi quid ſit diſcendum. Nihil enim eſt quod per ſcripturam ſacram diluî non poſſit.

Ad

Ad arguendum.] Si falsa sint arguenda, inde etiam fieri potest.

Ad corrigendum, ad erudiendum in justitia.] Si quid sit, inquit, corrigendum, si instituendus quisquam, hoc est, erudiendus ad justitiam, hoc est, ut justa transigat, hoc etiam è scripturis tibi præstò erit.

17 *Ut sit perfectus homo Dei.*] Correctio, inquit, fit ex scripturis, ut nihil bonorum desit homini Dei. Quocirca si tu quoque velis perfectus esse, hoc est, consummatus, & sanus, & semper idem, neque in tristibus contractus, neque in secundis inflatus, quod evenire solet iis qui instabili mente fluctuant, has habe consultrices mei vice. Quòd si Timotheo Spiritûs sancti pleno scripsit de lectione, quanto potiùs hoc nobis præcipit? Observa autem quòd sine scripturis quisquam non possit esse perfectus.

Ad omne opus bonum consummatus.] Non simpliciter bonorum operum particeps, sed consummatus, hoc est, perfectus: non ad hoc quidem, ad isthuc verò non item, sed ad omne.

Πρὸς ἔλεγχον.] Εἰ ἐλέγξαι δεῖ τὰ ψευδῆ, καὶ τοῦτο ἐκεῖθεν.

Πρὸς ἐπανόρθωσιν, πρὸς παιδείαν, τὴν ἐν δικαιοσύνῃ.] Εἴωθε δέ, φησιν, ἐπανορθοῦσθαι καὶ παιδεύεσθαι, τουτέστι, σοφίζεσθαι πρὸς δικαιοσύνην, τουτέστι, πρὸς τὰ δίκαια πρᾶττειν, καὶ τοῦτο ἐκ τῶν γραφῶν σοι πρέπει.

17 Ἵνα ἄρτιος ᾖ ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος.] Ἡ ἐπανόρθωσις, φησι, γὰρ ἐκ τῶν γραφῶν, ἵνα μηδὲν τῶν καλῶν λείπῃ τῷ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπῳ. ὥστε καὶ σὺ ἐὰν βούλῃ ἄρτιος εἶναι, τουτέστι, τέλειος καὶ ὑγιὴς, καὶ ἀεὶ ἴσος, ὅτε τοῖς λυπηροῖς συστελλόμενος, ὅτε τοῖς χρηστοῖς φυσώμενος (τοῦτο γὰρ " ἀνισότητος γνώμης) " χ. ἐνὶ σώμ. ταύτας ἔχε συμβούλους ἀντ' ἐμοῦ. Εἰ δὲ Τιμοθέῳ τῷ πνεύματος πλήρει ἔγραφε περὶ ἀναγνώσεως, πόσῳ μᾶλλον ἡμῖν; Ὅθεν δῆλον, ὅτι χωρὶς τῶν γραφῶν, οὐκ ἔστιν ἄρτιον γενέσθαι.

Πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀπηρτισμένος.] Οὐχ ἁπλῶς μετέχων ἀγαθῶν πράξεων, ἀλλ' ἀπηρτισμένος, τουτέστι, τετελειωμένος· ὃ πρὸς τόδε μὲν, τόδε δὲ, ἀλλὰ πρὸς πᾶν.

CAP. IIII.

TEstificor igitur ego coram Deo, & Domino Jesu Christo, qui judicaturus est vivos & mortuos.] Preterrefecit Timo-
1.Tim.6.13 theum cùm alibi dixisset, *Præcipio tibi coram Deo, qui vivificat omnia:* nunc autem horribiliorem facit sermonem judicii illius mentione factâ. Illum enim, inquit, qui pœnas exacturus est, testem facio, quòd neque hoc te celaverim. Viventes autem & mortuos, vel peccatores dicit & justos, vel qui jam abierunt ex hoc seculo, & qui tum relinquendi sunt viventes: quidam autem & animas & corpora intellexerunt.

ΚΕΦ. Δ.

ΔΙαμαρτύρομαι οὖν ἐγὼ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ μέλλοντος κρίνειν ζῶντας καὶ νεκρούς.] Ἐφόβησε μὲν τὸν Τιμόθεον ἐλλοτε εἰπὼν, Παραγγέλλω σοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τοῦ * ζωοποιοῦντος τὰ πάντα· νυνὶ δὲ φοβερώτερον ποιεῖ τὸν λόγον, τὴν κρίσεως ἐκείνης ἀναμιμνήσας. Ἐκεῖνον γάρ, φησι, τὸν μέλλοντα βαθέως ἀπαιτεῖν, μάρτυρα ποιοῦμαι, ὅτι σοὶ τοῦτο ἔκρυψα οὐδέν. Ζῶντας δὲ καὶ νεκροὺς, ἢ ἁμαρτωλοὺς λέγει καὶ δικαίους, ἢ τοὺς ἤδη ἀπελθόντας, καὶ τοὺς τότε καταλειφθησομένους ζῶντας. Τινὲς δὲ καὶ ψυχὰς καὶ σώματα ἐνόησαν. * ζῶντας καὶ

Κατὰ

Κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ, καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ.] Πότε κρίνειν μέλλοντος; ἐν τῇ ἐπιφανείᾳ αὐτοῦ, τῇ μετὰ δόξης καὶ βασιλείας ἐλευσομένῃ. Οὐκ ἔτω γὰρ ἥξει βιαίως ὡς τὸ πρότερον.

2 Κήρυξον τὸν λόγον.] Τί ἐστιν ὃ διαμαρτύρομαι; Κήρυξον τὸν λόγον, μὴ σιωπήσῃς τὸ χάρισμα. Φοβηθῶμεν οἱ μὴ κηρύσσοντες.

Ἐπίστηθι εὐκαίρως, ἀκαίρως.] Οἷον μὴ [a] ἐπισολῆς ἐπισασίας λάλησον, μὴ ἄπαξ, ἀλλ' ἀεί. Μὴ ἔστω σοι καιρὸς ὠρισμένος, ἀλλὰ καὶ εὐκαίρως, τουτέστιν, ἐν εἰρήνῃ, ἐν ἀδείᾳ, καὶ ἐπ' [b] ἐκκλησίας ὤν· ἀλλὰ καὶ ἀκαίρως, τουτέστιν, ἐν κινδύνοις ὢν, καὶ ἔξω τῆς ἐκκλησίας, λάλει καὶ κήρυττε. Τὸ εὔκαιρον γὰρ καὶ ὃ ἄκαιρον, πρὸς τὴν ὑποδηλωσιν τῶν πολλῶν εἶπεν. οἴονται γὰρ εὐκαιρεῖσθαι μὲν τὴν ἀνεσιν· ἀκαιρεῖσθαι δὲ τὸν κινδυνώδη καιρόν. Καὶ ὦ καιρὸν διδασκαλίας ὃν ἐν ἐκκλησίᾳ εἶ· ἀκαιρεῖσθαι δὲ ὃ ἔξω τούτης. ἢ καὶ ἄλλως· μὴ ἀναμείνῃς τὸν [c] πλώματος, ἀλλὰ καὶ πρὶν ἢ [d] πέσοι, δίδαξον.

Ἔλεγξον.] Ὅταν ὁρᾷς ὅτι δεῖ πεῖσαι τοῦτο, τουτέστιν, ὅταν εὑρῇς ἁμαρτάνοντα, ἢ μέλλοντα ἁμαρτεῖν, μὴ ὑποσαλῇς.

Ἐπιτίμησον.] Μετὰ ἐλέγξεις καὶ ἀποδείξεις αὐτὸν ἁμαρτάνοντα, τότε ἐπιτίμησον· τουτέστι, τὸ πρόσιμον καὶ τὴν τιμωρίαν ἐπίβαλε.

Παρακάλεσον.] Ἡ ἐπιτίμησις τομὴν ἔοικεν· ἡ παράκλησις, φαρμάκῳ ἱλαρῷ. ἐπίβαλε οὖν τὸ φάρμακον τῆς παρακλήσεως, ἵνα μὴ ἡ τομὴ μόνη τὰς ἀγκόνας σφοδροτέρας ποιοῦσα, εἰς ἀπόγνωσιν ῥίπτῃ.

Ἐν πάσῃ μακροθυμίᾳ καὶ διδαχῇ.] Τοῦτο πᾶσι τοῖς προῤῥηθεῖσι σύνταξον. Καὶ ἐλέγχειν γὰρ ἐν πάσῃ μακροθυμίᾳ δεῖ, ὥστε μὴ πᾶσιν ἁπλῶς πιστεύειν· καὶ ἐν διδαχῇ, διδάσκοντας ὅπως ἥμαρτε, καὶ τίς ἡ ἁμαρτία. Καὶ ἐπιτιμᾶν ὡσαύτως ἐν μακροθυμίᾳ, μὴ ὡς ἐχθρῷ πανλῶς ἐπιτιθέντας, ἀλλ' ὡς τέκνῳ, παιδεύειν. Καὶ ἐν διδαχῇ, τουτέστι, διδάσκον-

Per adventum ſuum, & regnum ſuum.] Quando judicaturus eſt ? in apparitione ſua, quæ erit cum gloria & regno. Non enim tum adeò vilis & contemptus adveniet, uti priùs.

2 *Prædica verbum.*] Quid eſt quod obteſtor ? Prædica verbum, ne cohibeas donum quod in te eſt. Terrore concutiamur qui non prædicamus.

Inſta opportunè, importunè.] Veluti cum immoratione & inſtantia loquere, non ſemel, ſed ſemper. Non ſit tibi ſtatum tempus, ſed & *opportunè*, hoc eſt, cùm in pace, & timore vacuus fueris, & cùm in Eccleſia : ſed *importunè* etiam, hoc eſt, cùm in periculis fueris, & extra Eccleſiam, loquere & prædica. Opportunũ enim & importunum juxta vulgi opinionem dixit. arbitrantur enim opportunitatem, quietem & laxationem : importunitatem verò, tempus periculoſum. Ac rurſus opportunitatẽ doctrinæ vocat, in Eccleſia eſſe : importunitatem verò, extra hanc eſſe. Vel aliter, Ne expectes tempus lapsûs : verùm etiam priuſquam impingat, doce.

Argue.] Cùm videris iſtud fieri debere, hoc eſt, cùm videris peccantem vel peccaturum, non reformida.

Increpa.] Poſtquam argueris atque demonſtraveris eum deliquiſſe, tum increpa : id eſt, pœnam & ſupplicium impone.

Conſolare.] Increpatio ſimilis videtur ſectioni, conſolatio verò pharmaco ſuavi. Conſolationis ergo pharmacum appone, ne ſola ſectio dolores vehementiores faciens, in deſperationem præcipitet.

In omni longanimitate ac doctrina.] Hoc prædictis omnibus conjunge. Arguere enim in omni longanimitate oportet, ut non omnibus ſimpliciter credamus : & docentes, ut doceatur quomodo is peccaverit, & quodnam ſit peccatum. Sic decet etiam increpare in longanimitate, nec tanquam hoſti pœnam irrogare aut infligere, ſed velut filio inſtitutionem dare.

[a] χ. ἐπισολῆς.
[b] χ. ἐκκλησίαν.
[c] χ. πταίσματος.
[d] χ. πταίσῃ.

dare. Et in doctrina, hoc est, docere eum quódnam sit lucrum mulctæ. Consolatio autem maximè opus habet & longanimitate & doctrinâ. Nec in vulgari longanimitate, sed, *in omni*, hoc est, quæ omnibus modis demonstratur, operibus nimirum, verbis, atque habitu.

3 *Erit enim tempus, quando sanam doctrinam non sustinebunt.*] Priusquam ergo labefactentur, anteverte eos. Propterea & suprà dixit, *Opportunè, importunè*, tantisper dum obtemperent, omnia age.

Sed ad sua desideria coacervabunt sibi doctores.] Temerariam doctorum turbam per verbum, *Coacervabunt*, significavit, & propterea quòd à vulgo deligantur, quod nihil pro ratione facit, sed eos eligit qui cupiditatibus ipsius consentiant, ac quæ ad voluptatem ejus pertinent, tum dicant, tum agant.

Prurientes auribus.] Hoc est, oblectati auribus, ac titillati, semper concupiscentes audire quæ placeant.

4 *Et à veritate quidem auditum avertent; ad fabulas autem convertentur.*] Animadvertis quòd non ex ignorantia errent, sed suâpte sponte? *Avertent enim aures*, inquit, *& convertentur.* Malum itaque voluntarium est. Hæc autem dicit, non ut in mœrorem conjiciat discipulum, sed ut persuadeat ei, ut præsenti tempore, quod formidine vacat, utatur quemadmodũ convenit: quando autem contigerint, ut generosè ferat: quemadmodum Christus dixit,

Mat. 10. 17. *Tradent vos, & flagellabunt*: & ipse Paulus,

Act. 23. 29. *Post abitum meum intrabunt lupi graves.*

5 *Tu autem vigila in omnibus, malum sustine.*] Viden' quòd propterea ut vigilaret, hæc prædixerit? perinde ac si dicat, priusquam adveniat vastatio illa, quamdiu non adsunt lupi, sustine afflictiones, cùm voluntarias, tum violentas, ut in tuto oves colloces.

Opus fac Evangelistæ.] Proinde opus

Ἵνα αὐτὸν ὁ κέρδος τῆ ὀπτιμία. Η ὁ παράκλησις καὶ μάλιστα χρήζει ἡ μακροθυμίας καὶ διδαχῆς. Οὐκ ἐν τῇ τυχούσῃ ὁ μακροθυμία, ἀλλ' ἐν πάσῃ, τουτέστι, τῇ παντοδαπῶς δεικνυμένῃ, ἡ δι' ἔργων, καὶ διὰ λόγων, καὶ διὰ χαμέξ. μ. μακροθυμ.

3 Ἔσται γὰρ καιρὸς, ὅτε τῆς ὑγιαινούσης διδασκαλίας οὐκ ἀνέξονται.] Ὡστε ποιεῖν ἡ ἐκπεραχλιαθῆναι αὐτοὺς ποιεῖ καταλαβε. διὰ τοῦτο καὶ αὐωτέρω εἶπεν, Εὐκαίρως, ἀκαίρως, ἕως ἔτι ἔχῃς παθυμοῦντας, πάντα ποιεῖτε.

Ἀλλὰ κατὰ ἰδίας ὀπτιμίας, ἑαυτοῖς ὀπτισωρεύσουσι διδασκάλους.] Τὸ ἀδιάκριτον πλῆθος τῶν διδασκάλων διὰ τοῦτο, ὀπτισωρεύσουσιν, ἐδήλωσε, καὶ διὰ τοῦ ἴσως τῶν λαῶν χειροτονίας, οὐδὲν κατὰ λόγον ποιούντων, ἀλλὰ τοὺς συνηθεστάτους ἑαυτῶν ὀπτιμίαις, καὶ τὰ ποιοῦντας ἡδονῆς ἀκοῆς καὶ λέγοντας, καὶ ποιοῦντας, τούτους χειροτονούντων.

Κνηθόμενοι τὴν ἀκοήν.] Τουτέστι, τερπόμενοι τὴν ἀκοὴν, καὶ γλυκαλιζόμενοι, καὶ ἀεὶ ἐπιθυμοῦντες τὰ ποιεῖν ἀκούειν.

4 Καὶ ἀπὸ μὲν τῆς ἀληθείας τὴν ἀκοὴν ἀποστρέψουσιν· ἐπὶ δὲ τοὺς μύθους ἐκτραπήσονται.] Ὁρᾷς ὅτι οὐχ ὡς ἀγνοοῦντες σφάλλονται, ἀλλ' ἑκόντες; Ἀποστρέψουσι γὰρ τὴν ἀκοὴν, φησὶ, καὶ ἐκτραπήσονται. ὥστε ἑκούσιον τὸ κακόν. Ταῦτα δὲ λέγω, οὐχ ἵνα εἰς ἀθυμίαν ἐμβάλλῃ τὸν μαθητὴν, ἀλλ' ἵνα πείσῃ, ὃν μὴ πρόσῃ τὴν ἀδείας χαιρῷ εἰς δέον χρήσηται· ὅταν δὲ ἐκβῇ, γενναίως φέρῃ· ὥσπερ δὲ ὁ Χριστὸς ἔλεγε, Παραδώσουσιν ὑμᾶς, καὶ μαστιγώσουσι. καὶ ὁ αὐτὸς οὗτος, Μετὰ τὴν ἄφιξίν μου, εἰσελεύσονται λύκοι βαρεῖς.

Σὺ δὲ νῆφε ἐν πᾶσι, κακοπάθησον.] Ὁρᾷς ὅτι διὰ τὸ νῆφε ταῦτα προλέγει; ὡσεὶ ἔλεγε, πρὶν ἢ τὸν λύμεῶνα ἐκεῖνον ἐπιλθεῖν, ἕως ἂν πέσωσιν οἱ λύκοι, κακοπάθησον, καὶ ἑκουσίως δὲ ἀκουσίως, ἵνα ἐν ἀσφαλεῖ τὰ "πρόβατα κατασῇς. "χ. πρόβατα.

Ἔργον ποίησον εὐαγγελιστοῦ.] Ἀντὶ τοῦτο

ὁ

ὃ ἔργον τῦ διαζήτου ὃ κακοπαθῖν, ἢ πρὸ ἑαυτῦ, ἢ τὰ τῦ ἔξωθεν.

Τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον.] Τυτέστι, πλήρωσον. ὥστε τότε ἡ διακονία πληροῦται, ὅταν τις κακοπαθῇ.

6 Ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι, ἢ ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφέστηκεν.] Οὐκ εἶπε, χύομαι, ἀλλὰ ὃ πλέον. τὸ μὲν γὰρ θυσίας ἢ ὃ πρῶ ἀναφέρε) τῷ Θεῷ, τὸ ἢ σπονδῆς ὃ ὅλον.

7 Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγώνισμαι.] Τίνος ἕνεκα Παῦλος νῦν ταῦτα μεγαλήγορῆ; Οὐ μεγαλήγορῆ, ἀλλὰ παραμυθῆται τὸν μαθητὴν, ὡς αὐ μὴ θήγῃ ὑπὲρ αὐτῦ, ὅτε καλῆς ἐπιτυχόντες τῆλυτῆς, καὶ πρὸς τροφώους ἀπιόντος. ὡσπερεὶ πατὴρ ἀποθνήσκων, παραμυθύμενος ὃ παιδίον πρόσκαθήμενον ἢ κλαῖον, λέγῃ, τέκνον, μὴ κλαῖε, ἐζήσαμεν καλῶς, ἔπραξα ἐσπάμεθα, μεγάλας ἡμῖν οἶδεν ὁ βασιλεὺς τὰς χάριτας, ἔχῃς ἢ σὺ θαυμάζειν ὅτι τῶν ἡμῖν πεπραγμένων. Δῆλον γὰρ ὅτι ταῦτα λέγει ὁ πατὴρ, θώτας τὸν παῖδα τοῖς ἐγκωμίοις πρὸς ὃ κούφως φέρῃ τὸν χωρισμόν. ὅτω καὶ Παῦλος ὑπὲρ παραμυθῆται Τιμόθεον, ὡσπερεὶ λέγων θησαυρὸν στεφάνης τὸν ὑπερκείμ. Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγώνισμαι· τέτηρηκα ἢ σὺ αὐτὸν ἐπίλαβε. Εἶτα οὖν ἄλεσις, ἔνθα δεσμὰ, ὦ Παῦλε, εἰ ἀγὼν καλός; Ναὶ, διὰ αὐτὸ τῦτο. ὑπὲρ γὰρ Χριστῦ γὰρ ταῦτα. ὁ τοῖς ἔξω ἀγῶσι πολλὰς ἡμέρας "κ. πείσιν. " πονῦσιν οἱ ἀθληταὶ, ἢ ὁ ὥρᾳ μιᾷ τὸν στέφανον λαμβάνουσιν· οὕτω ὁ λαμπρὸς ἀθλητὴς ἡ λαμπρότητος τοῖς ἀγωνιζομένοις. Διὰ τῦτο καλὸς ὁ ἀγὼν, τυτέστι, τερπνὸς ὁ ὠφελίμος.

Τὸν δρόμον τετέλεκα.] Ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ γὰρ ἢ κύκλῳ μέχρι τῦ Ἰλλυρικοῦ πεπλήρωκε τὸ εὐαγγέλιον, ὅτως ἔτρεχε μυρία ἐμποδίων κωλύματα, θανάτους, ἐπιβουλὰς, συμφορὰς, ὡσπερεὶ πτερὰ ἔχων ἀπὸ πυρός.

Τὴν πίστιν τετήρηκα.] Πολλὰ γὰρ "χ. συλλαβὼν τὰ " συλήσαι ταύτην ὑπέτρεχεν, τὰ Evangelistæ est malum sustinere, tum à seipso, tum ab aliis qui foris sunt.

Ministerium tuum imple.] Id est, comple. Tum itaque ministerium completur, cùm aliquis malum sustinet.

6 *Ego enim jam delibor, ac tempus resolutionis instat mea.*] Non dixit, sacrificor, sed quod majus est. Non enim tota victima Deo offertur, libamen verò totum.

7 *Bonum certamen certavi.*] Cur jam Paulus istis gloriatur? Non gloriatur, verùm discipulum suum consolatur, ne doleat super ipso, quippe qui finem jam bonum assecutus sit, & ad coronas abeat. Quemadmodum si pater moribundus consoletur filium assidentem sibi, atq; plorantem, & dicat, Fili mi, plorare noli, bene vixímus, trophæa erexímus, rex noster magnas agit nobis gratias, poteris etiam tu admirationi esse & laudari ob res à nobis gestas. Est enim planum quòd hæc dicat pater, gnatum suum laudibus excitans ad discessum suum leviter ferendum. Consimilem ad rationem Paulus hìc Timotheum consolatur, hanc veluti testamentum condens Epistolam. Certamen, inquit, bonum certavi: proinde tu etiam, Timothee, idem apprehende. Atqui ubi catena, ubi vincula, bonúmne id certamen est, ô Paule? Næ, inquit, propter hoc ipsum: propter Christum enim hæc fiunt. In certaminibus externis multos dies homines laborant, & in una hora coronam accipiunt: hìc autem in perpetuum splendor apud certantes perdurabit. Eapropter bonum est certamen, hoc est, delectabile atque decorum.

Cursum consummavi.] Ab Hierusalem enim & circuitu ejus usque ad Illyricum implevit Evangelium: usque adeò currebat, innumera dissecans impedimenta, mortes, insidias, calamitates, quasi igneas alas haberet.

Fidem servavi.] Haud pauca enim erant quæ hanc deprædari tentabant, mi-

næ, mortes, ſuavium rerum promiſſiones: verùm ipſe omnibus reſtitit, ſobrius, ſempérque vigilans, ac furem obſervans.

8 *In reliquo mihi repoſita eſt corona juſtitiæ.*] Sufficiebant ſanè quæ dixerat ad conſolationem: atqui præmia etiam hîc apponit, quò eum magis excitet. Non enim dolere oportet, inquit, quòd abeam coronam accepturus. Juſtitiam autem hîc rurſus omnem virtutem appellat.

Quam reddet mihi Dominus in illa die juſtus judex.] Non dixit, dabit, ſed, *reddet*, veluti debitum quoddam: juſtus enim cùm ſit, omnino laboribus mercedem definiet. Debitum itaque eſt corona, propter judicis juſtitiam.

Non ſolùm autem mihi, verumetiam omnibus diligentibus adventum ipſius.] Hîc Timotheum ipſum rurſus excitat: ſi enim omnibus, multo magis tibi. Quis autem diligit ejus adventum? Qui digna eo facit; adeò ut is qui non facit, non videtur diligere apparitionem adventúmque ejus, imò deprecari etiam ipſum, ne digna factis accipiat. Ἐπιφάνεια autem dicitur, eò quòd à ſupernis appareat, ac è ſupernis oriatur. Ante univerſalem autem apparitionem ejus, altera quædam eſt, ſecundùm quam ipſe ſeipſum dignis exhibet, ſed non
Ioh. 14. 23. mundo. Et rurſus: *Ego*, inquit, *& Pater veniemus, & manſionem apud eum faciemus.*

9 *Feſtina ad me venire citò.*] Cur ad ſeſe Timotheum vocat, maximè cùm Eccleſia Epheſina ei eſſet concredita cum tota illa gente? Quia vinctus detinebatur, & concluſus erat à Nerone, nec poterat ipſe ad eum proficiſci, hanc ob rationem Romam illum accerſit, volens fortaſſe multa ei, priuſquam mortem oppetat, commendare.

10 *Demas enim me reliquit, diligens hoc ſeculum, & abiit Theſſalonicam.*] Non dixit, Vt te videam priuſquam ego moriar, ne mœrore eum afficiat; verùm quia ſolus ſum, nec habeam qui adjuvet me,

ἀπειλαὶ, θάνατοι, ὑποσχέσεις ἡδέων· ἀλλ' αὐτὸς πρὸς ἅπαντα ἀντέστη, νήφων καὶ ἐγρηγορὼς ἀεὶ, καὶ τὸν κλέπτοντα ὑπετήρων.

8 Λοιπὸν, ἀπόκειταί μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος.] Ἰκμὰς μὲν καὶ τὰ ῥηθέντα πρὸς τοῦτο μυθεῖται· ὧδε δὲ τὰ ἐπαθλα προτείθησιν, ἵνα ὅτι πλέον διαναστήσῃ· ἵν' γὰρ μὴ λυπῇ χρή, φησιν, ὅτι ἀπέρχομαι στεφανωθησόμενος. Δικαιοσύνην δὲ πᾶν τὸ καθόλου ἀρετὴν καλεῖσθαί φησιν.

Ὃν ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ δίκαιος κριτής.] Οὐκ εἶπε, δώσει, ἀλλ', ἀποδώσει, ὡσεὶ τινα ὀφειλὴν δὲ χρεός. δίκαιος γὰρ ὢν, πάντως τοῖς πόνοις τὴν ἀντιμισθίαν ὁρίσει. Ὡστε ὀφειλὴ ὁ στέφανος, διὰ τὸ δίκαιον τὸν κριτήν.

Οὐ μόνον δὲ ἐμοὶ, ἀλλὰ δὲ πᾶσι τοῖς ἠγαπηκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ.] Ἐγκωμιάζει δὲ αὐτὸν διανίσησι τὸν Τιμόθεον. Εἰ γὰρ πᾶσι, πολλῷ μᾶλλόν σοι. Τίς δὲ ἀγαπᾷ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ; Ὁ πρέπων ἄξια τούτου· ὡς ὅστις μὴ πρέπων, οὐκ ἔοικε τούτου ἀγαπᾶν, ἀλλὰ καὶ ἀπευχεσθαι αὐτόν, ἵνα μὴ τὰ ἄξια τῶν ἔργων ἀπολάβῃ. Ἐπιφάνεια δὲ λέγεται, διὰ τὸ ἐπάνω φαίνεσθαι, καὶ ἄνωθεν ἀστράπτειν. Πρὸ δὲ τῆς καθολικῆς ἐπιφανείας ἐστὶ καὶ ἑτέρα, καθ' ἣν ἐμφανίζει αὐτὸς ἑαυτὸν τοῖς ἀξίοις, οὐχὶ τῷ κόσμῳ. Καὶ αὖθις, Ἐγὼ, φησι, δὲ ὁ Πατὴρ ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν.

9 Σπούδασον ἐλθεῖν πρός με ταχέως.] Τί δήποτε πρὸς ἑαυτὸν καλεῖ τὸν Τιμόθεον, δὲ τοσαύτην ἐκκλησίαν ἐμπεπιστευμένον τὸν τῆς Ἐφέσου, καὶ ἔθνος ὁλόκληρον; διότι ἐν δεσμοῖς ἦν δὲ συνεκέκλειστο ὑπὸ Νέρωνος, καὶ οὐκ εἶχεν αὐτὸς πρὸς αὐτὸν ἐλθεῖν, διὰ τοῦτο ἐπῄνουν καλῶς εἰς Ῥώμην, πολλῶν πρὸ τῆς τελευτῆς ἴσως αὐτῷ πολλὰ συμβουλεύων.

10 Δημᾶς γάρ με ἐγκατέλιπεν, ἀγαπήσας τὸν νῦν αἰῶνα, καὶ ἐπορεύθη εἰς Θεσσαλονίκην.] Οὐ λέγει, ἵνα σε ἴδω πρὶν ἀποθανεῖν με, ἵνα μὴ λυπήσῃ· ἀλλ' ὅτι μόνος εἰμὶ, καὶ οὐδένα ἔχω τὸν συναγωνιζόμενόν

πλαμβανόμενόν μοι τῇ διαγγελίᾳ, ἀσυνδίαστον ἐλθεῖν. Τί δέ ἐστιν, ἀγαπήσας τὸν νῦν αἰῶνα; τοῦτ' ἔστι, τὸ ἀμέσπιστον ἐραστὴς, καὶ τὸ ἀκινδύνου βίου καὶ ἀσφαλοῦς, ἐβούλετο μᾶλλον οἴκοι τρυφᾶν, ἢ μετ' ἐμοῦ παλαιπωρεῖν. Τοῦτον δὲ μόνον διαβάλλει, οὐκ αὐτὸν διαβάλλων βουλόμενος, ἀλλ' ἡμᾶς ἐπιρίζαι, ὥστε μὴ μαλακίζεσθαι ἐν τοῖς κινδύνοις· ἅμα δὲ καὶ τὸν Τιμόθεον μᾶλλον ἐφέλκεσθαι βουλόμενος.

ἐφελκύσασθαι.

Κρήσκης εἰς Γαλατίαν, Τίτος εἰς Δαλματίαν.] Τούτους οὐκέτι διαβάλλει· καὶ γὰρ ὁ Τίτος τοσοῦτον θαυμαστὸς ἦν, ὡς καὶ Κρήτην ἐμπιστευθῆναι. Οὔτοι οὖν οἱ δύο, οὐκ ὡς ἀγαπήσαντες τὸν νῦν αἰῶνα ἀπῆλθον, ἀλλὰ διὰ τὸ κήρυγμα ἴσως, ἢ δι' ἄλλην χρείαν.

11 Λουκᾶς ἐστὶ μόνος μετ' ἐμοῦ.] Οὗτος γὰρ ἀδιαπαύστως εἶχεν αὐτῷ, ὁ καὶ τὸ Εὐαγγέλιον γράψας, καὶ τὰς Πράξεις τὰς καθολικάς. περὶ τούτου φησὶ γράφων, Οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ διὰ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν.

Μάρκον ἀναλαβὼν ἄγε μετὰ σαυτοῦ· ἔστι γάρ μοι εὔχρηστος εἰς διακονίαν.] Οὐκ εἰς τὴν ἀνάπαυσιν λέγει τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλ' εἰς τὴν διακονίαν τοῦ εὐαγγελίου. καὶ γὰρ ἐν δεσμοῖς ὢν, οὐκ ἔλιπε κηρύττων. Ἄρα οὖν καὶ τὸν Τιμόθεον, οὐχ ἕνεκεν ἑαυτοῦ ἐκάλει, ἀλλ' ἵνα τὸ εὐαγγελίου, ὥστε μηδεμίαν παρεχέσθαι ταραχὴν τοῖς πιστοῖς κατὰ τὴν αὐτοῦ τελευτὴν, τῶν αὐτοῦ μαθητῶν πολλῶν παρόντων, καὶ κωλυόντων τὴν ὀδύνην, καὶ καταμυδουμένων τὰς ἀφορήτους φέρουσας αὐτοῦ τὴν τελευτήν. Καὶ γὰρ ἀνδρὰς ἀξιολόγους εἰκὸς ἦν τοὺς πεπιστευκότας ὅτι ῥώμης.

12 Τυχικὸν δὲ ἀπέστειλα εἰς Ἔφεσον.] Ὥστε μόνος ἐγκαταλέλειμμαι, καὶ ἀναγκαία ἡ σὴ παρουσία.

13 Τὸν φελόνην, ὃν ἀπέλιπον ἐν Τρωάδι παρὰ Κάρπῳ, ἐρχόμενος φέρε, καὶ τὰ βιβλία.] Ἰμάτιόν τι λέγει σκεπαστόν· ζητεῖ δὲ τοῦτο, ὥστε μὴ δεηθῆναι παρ' ἑτέρου λαβεῖν. Πανταχοῦ γὰρ πολλὴν ποιεῖται τὴν σπουδὴν πείθεται, τοῦ μὴ δεῖσθαι ἑτέρων. Τινὲς

in Evangelio, feſtina venire. Quid autem eſt quod ait, *Diligens hoc ſeculum?* hoc eſt, amans ocium, & vitam periculorum expertem, ac ſecuram; maluit potiùs domi ſuæ in delicijs agere, quàm mecum affligi. Hunc autem ſolum accuſat, non eo conſilio ut criminetur eum, ſed ut nos fulciat, ne in periculis langueamus: ſimul etiam ut Timotheum ad ſeſe citiùs pertrahat.

Creſcens in Galatiam, Titus in Dalmatiam.] Hos jam non accuſat: nam Titus uſque adeò admirandus erat, ut Creta inſula illi committeretur. Hi duo igitur, non veluti diligentes mundum hunc abiërunt, ſed prædicandi forſan gratiâ, vel aliam ob neceſſitatem.

11 *Lucas eſt ſolus mecum.*] Iſte enim inſeperabiliter illi adhærebat, qui & Evangelium conſcripſit, Actáque Catholica. De hoc ſcribens Paulus, *Cujus laus*, inquit, *eſt in Evangelio per omnes Eccleſias.* 2. Cor. 8. 18.

Marcum aſſume & adduc tecum: eſt enim mihi utilis ad miniſterium.] Non ad ſuî recreationem dicit, verùm ad miniſterium Evangelii. Etenim in vinculis agens, à prædicatione non deſiſtebat. Timotheum igitur non ſuiipſius causâ vocabat, ſed Evangelii, ut nulla perturbatio fidelibus naſceretur obitûs ſui tempore, multis ejus diſcipulis præſentibus, prohibentibúſque perturbationem, adhortantibúſque & conſolantibus eos, qui ejus obitum ægrè ferrent. Etenim veriſimile eſt homines autoritate magnos fuiſſe, qui Romæ crediderant.

12 *Tychicum autem miſi Epheſum.*] Solus itaque relictus ſum, atque opus habeo præſentiâ tuâ.

13 *Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, veniens tecum affer, & libros.*] Pallium quoddam hîc dicit, quod ideo quærit, ne habeat opus ab alio accipere. Ubique enim magnam curam gerit ut non indigeat aliis. Nonnulli verò capſulam hîc

intelligunt, quâ libri repoſiti erant. Quid autem libris opus habebat, migraturus ad Deum? ut ipſos fidelibus commendaret, quos ſuiipſius loco haberent.

Maximè membranas.] Iſtæ fortaſſis utiliora quædam continebant

14 *Alexander ærarius multa mala mihi oſtendit.*] Meminit tentationis hujus, non ut eum accuſet, verùm ut diſcipulo perſuadeat magno animo ferre tentationes, quæ à vilibus & ingloriis adducebantur. Plerique enim à gravibus viris & magnis tentati, iſtud ferunt, conſolationem habentes ipſam affligentium excellentiam: verùm à vilibus & abjectis pati, vehementer angit. Propterea & Paulus dixit, *Multa mala mihi oſtendit*, pro, vehementer afflixit, vel etiam multifariam. Præterea, qui inglorii ſunt & obſcuri, multitudinis exiſtimationem minimi facientes, ſi quempiam affligere cœperint, nullo modo parcunt.

Reddat ei Dominus ſecundùm opera ejus.] Confide, inquit, haud impunè hæc ei ſuccedent, ſed *reddat ei Dominus*, pro, *reddet*. Nam prophetia potiùs eſt, quàm imprecatio. At verò non tanquam Sancti conſentiant ſuppliciis, hoc à divo Paulo dictum eſt; verùm quòd verbi prædicatio eorum qui ipſi erant impedimento repreſſione opus habuit, & quòd imbecilliores etiam hinc maximè conſolarentur.

15 *Quem & tu devita.*] Non dixit, Supplicio affice, aut puni (etiamſi licebat per gratiam Spiritûs hæc facere) ſed, *devitare*, hoc eſt, declinare & ſecedere ab eo jubet, ac Deo vindictam relinquere.

Valde namque reſtitit verbis noſtris.] Hoc eſt, pugnat adversùm me, atque Evangelii verbis adverſatur.

16 *In prima mea defenſione nemo mihi adfuit, ſed omnes me dereliquerunt.*] Rurſum alias tentationes enarrat, quò magis diſcipulum ad certamen excitet. Primam

ὃ δὲ γλωσσόκομόν φασιν, ἔνθα τὰ βιβλία ἔκειντο. Τί δὲ τῷ βιβλίων ἐδέητο, μᾶλλον ἀποδημεῖν τοῦ Θεόν; ἵνα αὐτὰ τοῖς πιστοῖς παρέῃ), ὥστε αὐτὸ αὐτῷ ἔχειν.

Μάλιστα τὰς μεμβράνας.] Ἴσως αὗται ὠφελιμώτερά τινα περιεῖχον.

14 Ἀλέξανδρος ὁ χαλκεὺς πολλά μοι κακὰ ἐνεδείξατο.] Μέμνηται τῆς πειρασμοῦ τούτου, οὐχ ἵνα ἐκεῖνον διαβάλλῃ, ἀλλ' ἵνα τὸν μαθητὴν πείσῃ γενναίως φέρειν καὶ τοὺς παρά τινων δυσκόλων καὶ ἀτίμων περισταθησομένους πειρασμούς. Πολλοὶ γὰρ ὑπὸ μὲν ἀξιολόγων τινῶν πεφραγμένοι, φέρεσιν εὐκόλως ἔχοντες τὸ τῶν πειραζόντων ὑπερέχειν· ὑπὸ δὲ δυσκόλων καὶ ἀπερριμμένων πάσχειν, μεγάλως τὸ ἀνίαν. Διὸ καὶ Παῦλός φησι, πολλά μοι κακὰ ἐνεδείξατο, αἰτιᾶται δέ, ἔθλιψέ με ὑπερβαλλόντως, ἢ καὶ διαφόρως. καὶ ἄλλως γὰρ οἱ ἄσημοι καὶ ἄτιμοι, ἐλάχιστα τὸ ὑπολήψεως τῶν πολλῶν φερομένους, ἐπειδὰν ἄρξωνταί τινας κακοῦν, ἀδόλως φείδονται).

Ἀποδῴη αὐτῷ Κύριος, κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.] Θαῤῥεῖ, φησίν· οὐκ ἀτιμωρητὶ ταῦτα αὐτῷ προχωρήσει, ἀλλ' ἀποδῴη αὐτῷ Κύριος, αἰτιᾶται δέ, ἀποδώσει· μᾶλλον γὰρ προφητεία ἐστὶν, ἢ εὐχή. Οὐχ ὡς τῶν ἁγίων τὰς τιμωρίας ὑπεισερχόντων, τοῦτο εἴρηται παρὰ τοῦ Παύλου, ἀλλ' ὡς τοῦ κηρύγματος διωλύου τὸ τῶν ἐμποδιζόντων αὐτῷ συχνολῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀσθενεστέρων ἐκ τούτου παραμυθουμένων τὰ μέγιστα.

15 Ὃν καὶ σὺ φυλάσσου.] Οὐκ εἶπε, τιμώρησον, κόλασον (καίτοιγε ἐκεῖνο δηλοῖ τὸ χάριτος τοῦ Πνεύματος ταῦτα ἐργάσασθαι) ἀλλὰ φυλάττεσθαι, τουτέστιν, ἐκκλίνειν, διαχωρεῖν ἀπ' αὐτοῦ κελεύει, τῷ Θεῷ παραχωρεῖν τὸ τιμωρεῖσθαι.

Λίαν γὰρ ἐνέστηκε τοῖς ἡμετέροις λόγοις.] Τουτέστι, πολεμεῖ, καὶ ἀναιροῦσι τοῖς τοῦ ῥήματος λόγοις. "τ. κηρύγματος.

16 Ἐν τῇ πρώτῃ μου ἀπολογίᾳ, οὐδείς μοι συμπαρεγένετο, ἀλλὰ πάντες με ἐγκατέλιπον.] Πάλιν ἑτέρους πειρασμοὺς διηγεῖται, ἵνα μᾶλλον ἀγείρῃ τὸν μαθητήν.

μαθητιῶ. Πρώτιον γὰρ ἀπολογίαν ποίαν λέγει; Παρέστη τοῖς τῶν Νέρωνι, καὶ διέφυγε τὸν θάνατον, ὥστε καὶ κηρύσσειν ἔκτοτε· ἐπεὶ γὰρ τὸν οἰνοχόον αὐτοῦ κατήχησε, τότε ἐξαγριάσας Νέρων τὴν μανίαν, ἀπέτεμεν αὐτόν. Ἀθυμίαν δὲ ἐμφαίνει, ὅτι, πάντες με ἐγκατέλιπον· ὡσανεὶ ἔλεγε, καὶ οἱ οἰκεῖοί με προέδωκαν, καὶ πάσης ἐστέρημαι παραμυθίας. ὥστε καὶ σὺ ἐν δεινοῖς καταληφθεὶς ἔχε παραμυθίαν τὰ καθ' ἐμέ.

Μὴ αὐτοῖς λογισθείη.] Ὁρᾶς πῶς φείδεται τῶν οἰκείων; καίτοι ἔργον εἰργάσαντο δεινὸν οἱ οἰκέται, οἱ συνεργοὶ, ἐγκαταλιπόντες αὐτόν. Οὐ γὰρ ἴσον ἐστὶ παρὰ τῶν ἔξωθεν καταφρονηθῆναι, καὶ παρὰ τῶν οἰκείων. Ἀλλ' ὅμως εὔχεται μὴ λογισθῆναι αὐτοῖς τοῦτο, παρὰ Θεῷ δηλαδὴ, ἄλλως ἁμάρτημα ὂν μέγα, καὶ ἄξιον λογίζεσθαι.

17 Ὁ δὲ Κύριός μοι παρέστη.] "χ. Ισω. Τοῦτο πάλιν παραμυθία τοῦ μαθητοῦ· δείκνυσι γὰρ, ὅτι τὸν παρὰ ἀνθρώπων ἐγκαταλιφθέντα οὐκ ἀφίησί τι δεινὸν παθεῖν ὁ Θεός.

Καὶ ἐνεδυνάμωσέ με.] Τουτέστι, παρρησίαν ἐνεβαλέσατο, οὐκ ἀφῆκε καταπεσεῖν.

Ἵνα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ.] Ὁρᾷς τὸ πολλαχοῦ αὐτοῦ παπεινοφρονοῦν. Οὐχ ὡς ἄξιον γάρ, φησι, τυχὼν τῆς δωρεᾶς ἐνεδυνάμωσέ με, ἀλλ' ἵνα τὸ κήρυγμα δι' ἐμοῦ πληροφορηθῇ, τουτέστι, βεβαιωθῇ, ἢ εἰς πέρας ἔλθῃ καὶ πληρωθῇ· ὥσπερ δὴ εἴπις ἀλουργίδα καὶ διάδημα βασιλέως, καὶ διὰ ταῦτα φέροιτο.

Καὶ ἀκούσῃ πάντα τὰ ἔθνη.] Τουτέστιν, ἵνα καταδηλος πᾶσι γένηται καὶ τοῦ κηρύγματος ἡ δόξα, καὶ τῆς περὶ ἐμὲ προνοίας ἡ κηδεμονία.

Καὶ ἐρρύσατό με ἐκ στόματος λέοντος.] Τουτέστι, τοῦ Νέρωνος. λέοντα γὰρ τοῦτον φησι, διὰ τὸ ἰσχυρὸν αὐτοῦ τῆς βασιλείας καὶ ἀκαταπλήκτον. Ὅσα γὰρ πῶς παρὰ μικρὸν ἦλθεν ἀποθανεῖν, εἰς αὐτοῦ τὰ φάρυγγα τοῦ λέοντος ἐμπεσών.

autem defensionem qualem dicit? Sistebatur primùm Neroni, & effùgit mortem, adeò ut ab eo etiam tempore prædicaret verbum. Postquam verò pincernam ejus in fide instituisset, insaniâ exæstuans Nero obtruncavit eum. Tristitiam autem indicat quod ait; *Omnes me dereliquerunt*: perinde quasi dicat, Domestici mei me prodiderunt, omníque consolatione destitutus sum. Quocirca & tu in periculis destitutus, me exemplum tibi sume ad consolationem.

Non imputetur ipsis.] Animadvertis quomodo parcat suis? Atqui rem gravem admiserant familiares atque domestici ejus, adeóque cooperatores, cùm deseruerunt eum. Non enim æquale habetur, ab externis contemni, & ab amicis. Attamen precatur ne istud imputetur eis, apud Deum videlicet, cùm aliàs peccatum sit ingens, ac dignum quod imputetur.

17 *Dominus autem mihi astitit.*] Discipulo istud rursus est solatio: ostendit enim quòd Deus non sinat eum gravia pericula sustinere, qui ab hominibus derelinquitur.

Et confortavit me.] Hoc est, fiduciam dedit, nec permisit me succumbere.

Ut per me prædicatio impleatur.] Observa ingentem ejus humilitatem. Non enim quòd dignus sim ejus dono, confortavit me, inquit, sed *ut prædicatio per me impleatur*, hoc est, stabiliatur, vel ad finem perveniat & impleatur: quemadmodum si quis purpuram ac diadema regium gestet, ac propter hæc servetur.

Et audiant omnes gentes.] Hoc est, ut perspicua fiat & verbi gloria, & divinæ providentiæ de me cura.

Ac liberavit me ex ore leonis.] Hoc est, Neronis. Istum enim leonem appellat, propter imperii ejus robur & invictas vires. Vide autem quàm parùm à morte abfuerit, cùm in leonis fauces inciderit.

18 *Et liberabit me Dominus ab omni opere malo.*] Tum quidem à corporali morte me eripuit: posteaquam verò satis prædicaverim, spero quòd liberabit me, non deinceps quidem à morte corporea (jam enim delibor) cæterùm ab omni peccato: hoc est, non sinet me labefactari ad mortem, verùm dabit mihi ut ad sanguinem usque resistam adversùs peccatum, quod est liberari à spirituali leone. Major igitur hæc salus est, quando videtur esse traditus in mortem, quàm prior, quando evasit.

Et salvum faciet in regnum suum cæleste.] Hoc est, eripiet me ex omni peccato, illic autem custodiet. Hoc enim est servari in regnum, nempe, in hoc mundo propter eum mori. Nam *Qui odit animam* Ioan. 12. 25. *suam, in vitam æternam custodiet eam.* Proinde ista vera salus est, quando illic fulgebimus.

Cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.] Ecce gloriam perinde Filio tribuit, ac Patri: nam ipse est Dominus.

19 *Saluta Priscillam & Aquilam.*] Hi sunt qui Apollinem assumpserunt, instituerúntque, quorum hospitio & ipse Paulus usus est, quorum subinde meminit. Priori autem loco fœminam ponit, ut quæ in fide magis enituerit, & ferventior fuerit: nam & Apollinem ipsa instituerat in fide. Vel sine discrimine hoc facit. Salutationem porrò texit, partim ut consolationem præbeat, partim ut honorem & charitatem per istam indicet: ac quod majus est, multam gratiam per hanc impertiens. Sufficit enim vel sola beati sanctique illius salutatio multâ gratiâ implere eum qui salutatur.

Et Onesiphori domum.] Hoc est, eos qui sunt in ædibus ejus. Nam ipse Romæ erat, Paulo in vinculis serviens, ut prædictum est. Per salutationem autem hanc ipsos promptiores reddit, ut alia hujusmodi aggrediantur.

20 *Erastus mansit Corinthi: Trophi-*

18 Καὶ ῥύσεταί με ὁ Κύριος ἀπὸ παντὸς ἔργου πονηροῦ.] Τότε μὲν τοῦ σωματικοῦ με θανάτου ἐξήρπασεν· ἐπεὶ δὲ ἰσχυρῶς ἐκήρυξα, ἐλπίζω ὅτι ῥύσεταί με, οὐκέτι μὲν θανάτου σωματικοῦ (ἤδη γὰρ ἀπόδομαι) ἀλλὰ παντὸς ἁμαρτήματος· τουτέστιν, οὐκ ἐάσει με μεχρι αἵματος ἀντικαταστῆναι πρὸς τὴν ἁμαρτίαν, ὅπερ ἐστὶ ῥυσθῆναι τοῦ νοητοῦ λέοντος. Μείζων οὖν αὕτη ἡ σωτηρία, ὅτε δοκεῖ ἐκδίδοσθαι, ἢ ἡ πρότερον, ὅτε ἐξέφυγε.

Καὶ σώσει εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τὴν ἐπουράνιον.] Τουτέστιν, ἐξαρπάσει με πάσης ἁμαρτίας, ἐκεῖ δὲ φυλάξει. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ σωθῆναι εἰς τὴν βασιλείαν, τὸ ἐνταῦθα δι' αὐτὸν ἀποθανεῖν. Ὁ μισῶν γὰρ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, εἰς ζωὴν αἰώνιον φυλάξει αὐτήν. Ἀρα ἡ ὄντως σωτηρία αὕτη ἐστὶν, ὅταν ἐκεῖ δοξασθησώμεθα.

Ὧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.] Ἰδοὺ δοξολογία τοῦ Υἱοῦ, ὡς καὶ τοῦ Πατρός. Θεὸς γὰρ ὁ Κύριος.

19 Ἀσπασαι Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν.] Οὗτοί εἰσιν οἱ τὸν Ἀπολλὼ προσλαβόμενοι καὶ κατηχήσαντες, πρὸς οὓς καὶ αὐτὸς Παῦλος κατήχθη, ὧν συνεχῶς μέμνηται. Προτίθησι δὲ τὴν γυναῖκα, ὡς πιστοτέραν καὶ ἀποδεκτοτέραν· καὶ γὰρ καὶ τὸν Ἀπολλὼ αὕτη κατήχησεν. ἢ καὶ ἀδιαφόρως τοῦτο ποιεῖ. Τὸν δὲ ἀσπασμὸν ποιεῖται, ὁμοῦ μὲν ὠφελημονούμενος, ὁμοῦ δὲ καὶ τιμῶν καὶ ἀγαπῶν ἐνδεικνύμενος διὰ τούτου· ὃ δὲ μεῖζον, καὶ πολλῆς μεταδιδοὺς χάριτος. Ἀρκεῖ γὰρ καὶ ἀσπασμὸς μόνος τοῦ μακαρίου καὶ ἁγίου ἐκείνου, πολλῆς ἐμπλῆσαι χάριτος τὸν προσαγορεύοντα. κατ. χθη.

Καὶ τὸν Ὀνησιφόρου οἶκον.] Τουτέστι, τοὺς ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. αὐτὸς γὰρ ἐν Ῥώμῃ ἦν, ὑπομιμνήσκων Παύλου ἐν δεσμοῖς, ὡς προεῖπεν. Διὰ δὲ τοῦ προσαγορεῦσαι καὶ ἐκείνους προθυμοτέρους ποιεῖ, ὥστε τοιαῦτα μετιέναι.

20 Ἔραστος ἔμεινεν ἐν Κορίνθῳ· Τρόφιμον

φιμον ὃν ἀπέλιπεν ἐν Μιλήτῳ ἀσθενοιῶντα.] Επεὶ τούτων οὐκ ἐμνήσθη, νυνὶ μέμνηται, καὶ δείκνυσιν ἑαυτὸν πανταχόθεν μεμονωμένον, ὥστε ἐφέλκεσθαι τὸν Τιμόθεον ταχέως ἐλθεῖν. Τίνος δὲ ἕνεκεν οὐκ ἰάσατο τὸν Τρόφιμον ἀσθενοιῶντα; Ὅτι τὰ πάντα ἠδυνάμησαν οἱ ἅγιοι, τοῦ Θεοῦ τοῦτο ποιοῦντος, ἵνα μὴ οἱ ἄνθρωποι αὐτοὺς θεοποιήσωσιν. Οὕτω καὶ Μωσῆς ἰσχνόφωνος γεγονὼς ἐκ νέου καὶ ὤν, οὐκ ἴασατο ἑαυτὸν, οὐδὲ εἰς τὴν γῆν τὴν ἐπαγγελίας εἰσῆλθεν, ἵνα μὴ θεὸς νομισθῇ. Οὕτω καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Παῦλος σκόλοπα εἶχεν. Η δὲ Μίλητος τῆς Εφέσου ἐγγύς ἐστιν. Αρα οὖν ἢ ὅτι ἀπέπλεεν ἤδη τὴν Ιουδαίαν, ἀφῆκεν αὐτὸν ἐν Μιλήτῳ Παῦλος, ἢ μὴ ὃ γενέσθαι ἐν Ρώμῃ, πάλιν ἀνῆλθεν εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη, οὐκ ἔχομεν εἰπεῖν.

21 Σπούδασον πρὸ χειμῶνος ἐλθεῖν.] Επειδὴ πανταχόθεν μεμόνωμαι, ὡς σεσωρᾶν "ἔστι, σπούδασον ἐλθεῖν. Οὐ λέγει δὲ, πρὶν ἢ θανεῖν με (λυπηρὸν γὰρ τοῦτο) ἀλλ' ἵνα μὴ κωλυθῇς τὸν χειμῶνι, καὶ οὐκ ἴδῃς με δηλονότι, εἰ καὶ μὴ εἴρηται.

"χ. ἔνεστι.

Ασπάζεταί σε Εὔβουλος καὶ Πούδης καὶ Λῖνος.] Τοῦτον τὸν Λῖνον ἱστοροῦσί τινες δεύτερον μετὰ Πέτρον ἐπίσκοπον τῆς Ρωμαίων ἐκκλησίας γενέσθαι.

Καὶ Κλαυδία.] Ορᾷς πῶς καὶ γυναῖκες ἐξήπτυσι ἥσθη καὶ θερμαί, καὶ ἐσταυρωμένοι τῷ κόσμῳ; καὶ γὰρ οὐδὲν ἐλαττοῦται ὁ γένος τοῦτο τῶν ἀνδρῶν, ἐὰν θέλῃ. καὶ ἐν τοῖς βιωτικοῖς γὰρ μεγάλα συμβάλλονται πρὸς βίον· ὅτε τὴν οἰκουρίαν ἀναδεξάμεναι, καὶ τοὺς ἄνδρας ἀμεριμνοτέρους τὰ πολιτικὰ μεταχειρίζεσθαι παρασκευάζουσαι. Καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς δὲ καὶ σωφροσύνῃ ἀσκῆσαι μᾶλλον δύνανται τοὺς ἀνδρας, καὶ τὸν ἁγιασμὸν καὶ κοσμιότητα ἐπιδείξασθαι καὶ νηστείαν. καὶ ὅλως οὐδὲν ἐμποδίζει τὴν θηλείαν πρὸς ἀρετὴν, ἐὰν βούλωνται.

Καὶ οἱ ἀδελφοὶ πάντες.] Οὐκέτι ὀνομαστὶ τούτων ἐμνήσθη· τοσούτων δὲ

num autem reliqui infirmum Mileti.] Quia horum nondum meminit, nunc mentionem illorum facit, oſtendens undique ſeſe deſtitutum, ut attrahat ad ſe Timotheum, quò celeriùs veniat. Cujus autem rei gratiâ non curavit Trophimum ægrotantem? Quia non omnia potuerunt ſancti, Deo hoc faciente, ne homines ipſos Deos faciant. Sic & Moſes cùm à puero gracilis & infirmæ vocis eſſet, non ſanavit ſemetipſum, neque in terram promiſſionis ingreſſus eſt, ne Deus exiſtimaretur. Hunc ad modum ille ipſe Paulus ſtimulum habebat. Miletus autem prope Epheſum eſt. Num igitur quando navigabat in Judæam, reliquerit ipſum Mileti Paulus, vel poſtquam Romam veniſſet, rurſus in eas terras redierit, affirmare haud poſſumus.

21 *Feſtina ante hyemem venire.*] Quia undique relictus ſum, ut videre licet, matura adventum tuum. Non dixit autem, priuſquam morior ego (triſte namque hoc erat) verùm ne ab hyeme prohibearis, & non videas me videlicet, etiamſi hoc non ſit dictum.

Salutat te Eubulus & Pudens & Linus.] Hunc Linum tradunt nonnulli ſecundum poſt Petrum Eccleſiæ Romanæ Epiſcopum fuiſſe.

Et Claudia.] Animadvertis quomodo & fœminæ fervidæ fuerint, & crucifixæ mundo. Sexus enim iſte virili non eſt inferior, ſi velit: Etenim in rebus ad vitam conſervandam neceſſariis plurimum conferunt; quippe quæ domus curam ſuſceperint, atque viros à curis liberent, quò liberiùs civilia negotia tractent. Quinetiam in ſpiritualibus temperantiam exercere magis poſſunt quàm viri, & ſanctificationem & puritatem exhibere, atque jejunium. Denique nihil omnino fœminis obſtat, quo minùs virtutem excercere queant, ſi modò velint.

Et fratres omnes.] Non porrò nominatim horum meminit: ſed cùm tot eſſent

essent fideles, illorum duntaxat meminit nominatim, utpote qui magis inclarescebant, quippe quòd excesserant jam ex hujus mundi rebus, spiritúque ferventiores erant.

Dominus Jesus Christus cum spiritu tuo.] Ne doleas (inquit) quòd discedam: Dominus enim tecum est. Nec dixit, tecum: sed, *cum spiritu tuo.* Duplex est auxilium, alterum gratiæ Spiritûs, alterum Dei succurrentis ipsi gratiæ. Quin & aliud indicat, tum nimirum Dominum esse nobiscum, quando Spiritum ejus nobiscum habuerimus, non abigentes ipsum per malitiam.

Gratia nobiscum. Amen.] Sibi ipse tandem precatur, ut semper sit Deo gratus, gratiámque apud ipsum obtineat. Quemadmodum enim is qui imperatorem cernit, apúdque eum gratiam obtinet, nihil triste sentit: hunc ad modum etsi amicis destituamur, & in pericula incidamus, nullius sensum percipiemus, si gratia ista nobis adfuerit, atque muniverit. Hoc autem aliâ ratione contingere non potest, quàm si placentia Domino operemur. Sicut enim in ædibus, servi illi apud heros suos gratiam inveniunt, qui grata ipsis faciunt: eadem ratione unusquisq; nostrûm gratiam habebit apud communem dominum, si quæ illius sunt curet. Sic enim illius providentiam per omnia consequetur. Ipsi gloria in secula. Amen.

ὄντων πιστῶν, ἐκείνων μέμνηται ὀνομαστὶ μόνον, ὡς μᾶλλον λαμπόντων, ἅτε καὶ ἐκβεβηκότων ἔξω τῶν κοσμικῶν πραγμάτων, καὶ θερμοτέρων ὄντων.

22 Ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς μετὰ τοῦ πνεύματός σου.] Μὴ ἄλγει, φησὶν, ὅτι ἀφίσταμαι· ὁ Κύριος γὰρ μετὰ σοῦ. Καὶ οὐκ εἶπε, μετὰ σοῦ, ἀλλὰ, μετὰ τοῦ πνεύματός σου. Διπλῆ ἡ βοήθεια, τῆς χάριτος τοῦ πνεύματος, καὶ τοῦ Θεοῦ βοηθοῦντος αὐτῇ. Καὶ ἄλλως δὲ τοῦτο αἰνίττεται, ὅτι τότε ἐστὶν ὁ Κύριος μεθ' ἡμῶν, ὅταν καὶ τὸ Πνεῦμα μεθ' ἡμῶν ἔχωμεν, μὴ διώξαντες αὐτὸ διὰ κακίας. "χ. αὐτοῦ.

Ἡ χάρις μεθ' ἡμῶν. Ἀμήν.] Καὶ ἑαυτῷ λοιπὸν ἐπεύχεται, ὥστε ἀεὶ εὐάρεστον εἶναι τῷ Θεῷ, καὶ χάριν ἔχειν πρὸς αὐτόν. Ὥσπερ γὰρ ὁ τὸν βασιλέα ὁρῶν, καὶ χάριν ἔχων παρ' αὐτοῦ, εὐθέως ἀγαθάνει λυπηρόν· οὕτω καὶ τῶν φίλων ἀπολιμπανόμεθα, καὶ δεινοῖς περιπίπτομεν, εὐθέως ἀγαθοῖς ληψόμεθα, ἡ χάρις ἐκείνης σωτήσης καὶ τηρήσης ἡμᾶς. Τοῦτο δ' οὐκ ἄν ἄλλως γένοιτο, εἰ μὴ δι' ἡμᾶς τὰ ἀρεστὰ τῷ δεσπότῃ. Ὥσπερ γὰρ ἐν τοῖς οἰκίαις, εὑρίσκουσι τῶν δούλων χάριν θυσίαισι παρὰ τοῖς δεσπόταις, οἱ τὰ ἀρεστὰ αὐτοῖς ποιοῦντες· οὕτω καὶ ἡμῶν ἕκαστος χάριν ἕξει παρὰ τῷ κοινῷ δεσπότῃ, ἐὰν τὰ ἐκείνου μεριμνᾷ. οὕτω γὰρ ἡ ἐκείνου προνοία διὰ πάντων ὑπερθήσεται. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. "χ. εὐχαριστοῦσι καὶ εὐαρέστως.

ΘΕΟΦΥ-

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ ΤΙΤΟΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BVLGARIÆ ARCHIEPISCOPI EPISTOLÆ DIVI PAULI AD TITUM EXPOSITIO.

Ὑπόθεσις τῆς πρὸς Τίτον ἐπιστολῆς.

Ὧν Παύλῳ συνόντων δοκιμώτατος ὁ Τίτος ὢν, ἐπίσκοπός τε τῆς Κρήτης μεγάλης ὕστερος, διὰ αὐτὸ τοῦτο χειροτόνητο, καὶ τοσούτων ἐπισκόπων χρίσιν καὶ χειροτονίαν ἐπετράπη. καὶ τὰ ἐλλείποντα ὑπ' ἀμαπληρώσαι, ὡς "δοκιμώτατος πρώτως προσετάπη διὰ ταύτης τῆς ἐπιστολῆς, ἣν γεγραφὼς Παῦλος αὖπαλ πρὶν ἢ δεθῇ, καὶ ἐν ἀδείᾳ ὢν*. οὐδαμοῦ γὰρ πέφασμαι ἐνταῦθα μέμνημαι. Ὅθεν δοκεῖ μοι καὶ πρότερον εἶναι τῆς πρὸς Τιμόθεον· ἐκείνῳ γὰρ πρὸς τῷ τέλει ὢν ἔγραψε.

" δοκιμώτατος.

" κ. λοιπὸν.

Argumentum Epistolæ ad Titum.

INter omnes qui cum Paulo versati sunt, probatissimus cùm esset Titus, Episcopus propterea Cretæ magnæ illius insulæ electus est, totque Episcoporum cùm judicium tum ordinatio ei demandata est. Porrò quæ desint, replere ipse, ceu omnino probatissimus, per hanc jubetur Epistolam, quam scripsit ei Paulus priusquam vinctus teneretur, cúmque adhuc extra metum consisteret. Nusquam enim tentationum hîc meminit. Unde hæc mihi videtur prior esse eâ quam ad Timotheum dedit: nam illam scripsit, cùm proximè finem esset. Frequen-

ter

ter autem hîc gratiæ meminit, quâ ſervati ſumus, ſufficientem iſthanc conſolationem eſſe ſciens. Qui enim apud ſeſe reputat, quiſnam olim fuerit, & quantis ſit poſtea donatus & donis & gratiâ, dabit operam omnino, ne ad iracundiam provocet benefactorem. Invehitur autem adverſùs Judæos. Quòd ſi verò univerſum genus contumelioſè inſectatur, ne mireris. Non enim ut contumelioſus, cæterùm veluti amore ac zelo Dei percitus hoc facit: perinde ac Chriſtus innumeris modis Scribis conviciabatur, non ſuo nomine, ſed quia alios perdebant. Brevem autem conſcribit Epiſtolam, ut vel hinc Titi virtutem diſcamus. Nam hujuſmodi vir multis verbis non indiget, ſed veluti admonitione quadam.

Συνεχῶς ὁ μνημονεύει ἑαυτῷ τῆς χάριτος, δι' ἧς ἐσώθημεν, ἱκανὴν τοῦτο εἶδὼς παράκλησιν. Ὁ γὰρ ἀναμνησθεὶς τίς ὢν "ποτέτερον, τίνων ἠξιώθη μὴ τοιοῦτα "δωρεῶν καὶ χάριτος, σπουδάσει πάντως μὴ παροργίσαι τὸν εὐεργέτην. Ἀποτείνεται δὲ καὶ πρὸς Ἰουδαίους. Εἰ δὲ ὁλόκληρον ὅλως γένος ὑβρίζει, μὴ θαυμάσῃς. Οὐ γὰρ ὡς ὑβριστὴς, ἀλλ' ὡς ἐραστὴς τοῦ Θεοῦ καὶ ζηλωτὴς τοῦτο ποιεῖ. ὥσπερ δὲ ὁ Χριστὸς μυρία ἐλοιδόρει τοῖς Γραμματεῦσιν, οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅτι τοὺς ἄλλους ἀπώλλυον. Βραχεῖαν δὲ ποιεῖ τὴν ἐπιστολὴν, ἵνα κἀντεῦθεν τὴν ἀρετὴν τοῦ Τίτου μάθωμεν. ὁ τοιοῦτος γὰρ οὐ λόγων πολλῶν, ἀλλ' οἷον ὑπομνήσεώς τινος.

" χ. ποτὲ λιπ.
" χ. δωρεᾶς καὶ χάριτος, χρ. χῆ δωρεᾶς καὶ χάριτος.

THEOPHY-

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS
IN EPISTOLAM AD TITUM.

ΚΕΦ. α.

ΠΑῦλος δοῦλος Θεοῦ, ἀπόστολος δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Ἀδιαφόρως τοῦτα τίθησι, ποτὲ μὲν δοῦλον Χριστοῦ, ἀπόστολον δὲ Θεοῦ· νυνὶ δὲ ὃ ἀνάπαλιν. Διάφορον γὰρ οἶδε διαφορὰν μεταξὺ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ.

Κατὰ πίστιν ἐκλεκτῶν Θεοῦ, καὶ ἐπίγνωσιν ἀληθείας τῆς κατ' εὐσέβειαν.] Πολλαχῶς τοῦτο νοήσεις, ἢ ὅτι ἀπόστολός εἰμι τοῦ τοὺς ὑπ' ἐμοῦ πιστεῦσαι τοὺς ἐκλεκτοὺς δι' ἐμοῦ· ἢ ὅτι ἀπόστολος τοῦ εὐχαριστῆσαι, ἢ καθ' ὃ κατώρθωταί τι, ἀλλὰ καθ' ὃ ηὐδόκησεν ὁ Θεὸς πιστεῦσαί μοι τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ. Ὡς τὸ πολὺ τὸ τοῦ * πιστεύσαντος χάριτός ἐστι· καὶ γὰρ οὐκ ὢν ἄξιος, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἔλαβον τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Εἶτα, ἵνα δείξῃ ὅτι καὶ ἡμᾶς σωφρονέν τι δεῖ, ἐπήγαγε, καὶ ἐπίγνωσιν ἀληθείας· τουτέστι, διότι ἐπέγνων τιὼ ἀληθῶς * τοῦ δόγματος, διὰ τοῦτο πεπίστευται μοι. μᾶλλον δέ, οὐδὲ ἡ ἐπίγνωσις ἡμῶν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ τότε αὐτοῦ ἄντος αὐτός. Πρότερον γὰρ ἐπιγνωσθέντες οὕτως ἐπιγινώσκομεν. ἢ ὅτι ἐπίστευται καθάπερ οἱ λοιποὶ ἐκλεκτοὶ, καὶ ἐπέγνων τὴν ἀλήθειαν. Πρὸς ἀποδιορθούμενος τοὺς Ἰουδαϊκοὺς εἶπε, τῆς ἀληθείας. Ἐκεῖναι γὰρ οὐκ ἀλήθεια, οὐ μέντοι οὐδὲ ψεῦδος, ἀλλὰ τύποι καὶ σκιά· καὶ διὰ τοῦ ἐκλεκτοὺς δὲ εἰπεῖν ἡμᾶς, ἐκείνους ἀφαιρεῖ. Εἰ γὰρ καὶ ἦσάν ποτε, ἀλλ' οὐκ εἰσί. Ὅρα δὲ ὅτι

* πνεύματος.

* τῆς κτίσεως

CAP. I.

PAulus *ſervus Dei, Apoſtolus autem Jeſu Chriſti.*] Indiſcriminatim hæc ponit, alias quidem ſervum Chriſti, Apoſtolum autem Dei: nunc verò vice versâ. Nullam enim novit differentiam inter Patrem & Filium.

Secundùm fidem electorum Dei, & agnitionem veritatis quæ eſt ſecundùm pietatem.] Multipliciter hoc intelliges, vel quòd Apoſtolus ſum, ut electi per me credant: vel quòd ſim factus Apoſtolus, non ob mea merita, verùm quòd ita Deo placuerit ut crederet mihi electos ſuos. Quocirca totum eſt gratiæ ejus qui concredidit mihi hoc munus, & non quòd dignus ſim, ſed propter electos accepi dignitatem hanc. Deinde ut oſtendat quòd & nos aliquid conferre oporteat, intulit, *& agnitionem veritatis*, hoc eſt, eò quòd agnovi veritatem dogmatis hujus, propterea mihi concreditum eſt. Imò verò ne agnitio quidem noſtra eſt, ſed vel ejuſdem ipſe etiam autor eſt. Priùs enim agniti ſic agnoſcimus. Vel quia credidi, perinde ac reliqui electi, agnoviſque veritatem. Ad diſcrimen porrò Judaïcarum ceremoniarum dixit, *veritatis*. Illæ namque non ſunt veritas, neque tamen mendacium, verùm typus & umbra ſunt. Et quia nos electos dicit, iſtos ſanè tollit. Etſi enim olim illi fuerunt electi, jam tamen non ſunt. Obſerva autem

tem primo loco fidem occurrere, deinde ab hac cognitionem emergere, non à rationibus. Porrò cùm dixisset, *veritatis*, addidit, *quæ est secundùm pietatem*, eò quòd ut mundanis etiam rebus vera fit cognitio. Exempli gratiâ : Agriculturam aliquis & architecturam verè novit. De illa verò veritate ei hîc non est sermo, verùm de ea quæ est secundùm pietatem.

2 *In spem vitæ æternæ.*] Dinumeratis beneficiis quibus in præsenti seculo nos exornavit Deus, recenset simul jam quæ in futuro daturus sit. Siquidem ipsa veritatis cognitio magnæ nobis beneficentiæ loco est, qui liberati sumus ab errore. Is verò pro hac ipsa compensationem nobis largitur vitam æternam. Quia enim agnovimus ipsum, inquit, vitam pariter sempiternam speramus. Animadvertis quî ex ipso statim exordio beneficia Dei recenseat, ut & ipsum Episcopum, imò potiùs discipulos ejus promptiores reddat ut benefactori complaceant ? Porrò cùm ait, *in spem vitæ æternæ*, Judaïcos ritus concutit. Illi enim vitam præsentem pro mercede habebant.

Quam promisit qui non mentitur Deus, ante tempora secularia.] Si verax est, omnino dabit quæ promisit, etiam post mortem. Ab æterno autem hæc decrevit, & non ex consilii mutatione. Neque quia Judæi Christo non accesserunt, propterea nobis ista dedit, verùm ab æterno sic destinarum erat, ac ante secula dilexit nos. Est autem ingenuitatis nostræ demonstratio, quòd à principio nos dilexerit.

3 *Manifestavit autem temporibus suis verbum suum in prædicatione.*] Ne quis dicat, Cur eorum largitionem quæ ante tempora secularia præfinita erant distulerit ? Dispensationis causâ, inquit, & ut opportunè istud faceret. Tempus enim opportunitatem Scriptura vocat, ut illo in loco, *Tempus faciendi Domino.* Suis itaque temporibus, inquit, id est, convenientibus, ac debitis. Quid autem manifestavit ? Verò τὴν πίστις, εἶτα ἀπὸ ταύτης ἡ ἐπίγνωσις, καὶ οὐκ ἀπὸ λογισμῶν. Εἰπὼν δέ, "ἀληθείας, προσέθηκε, τὴν κατ' εὐσέβειαν, δέδοται δὲ ἐν κοινοῖς πράγμασι καὶ γνῶσις ἀληθής. οἶδε, οἶδέ τις ἀληθῶς καὶ γεωργικὴν, ἢ τὰ τεκτονικά. ὁ τοίνυν περὶ ἐκείνης τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ τῆς κατ' εὐσέβειαν ὁ λόγος. "χ. τῶν ἀληθείαν.

2 Ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου.] Εἰπὼν πόσα πρὸς ὃ πρὸν εὐηργέτησεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς, λέγει καὶ ὅσα ἐν τῷ μέλλοντι δώσει. καὶ αὐτὴ μὲν γὰρ ἡ ἐπίγνωσις τῆς ἀληθείας, μεγίστη ἡμῖν εὐεργεσία ἀπαλλαγέντι τῆς πλάνης· ὁ δὲ, καὶ ὑπὲρ αὐτῆς ταύτης ἀμοιβὴν ἡμῖν δίδωσι ζωὴν αἰώνιον. διότι γὰρ ἐπεγνώκαμεν αὐτὸν, ἐλπίζομεν, φησὶ, καὶ ζωὴν αἰώνιον. Ὁρᾷς πῶς εὐθὺς ἐκ προοιμίων τὰς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ καταλέγει, ἵνα καὶ αὐτὸν τὸν ἐπίσκοπον, καὶ μᾶλλον τοὺς μαθητευομένους προθυμοτέρους ποιήσῃ εἰς τὸ ἀρέσκειν τῷ εὐεργέτῃ; Ἐν τῷ εἰπεῖν δέ, ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου, τὰ Ἰουδαϊκὰ διασαλεύει. Ἐκεῖνοι γὰρ τὴν παροῦσαν ζωὴν εἶχον ἀντιμισθίαν.

Ἣν ἐπηγγείλατο ὁ ἀψευδὴς Θεὸς πρὸ χρόνων αἰωνίων.] Εἰ ἀψευδὴς, πάντως δώσει ἃ ἐπηγγείλατο, εἰ μὴ θάνατον. Ἀνωθεν δέ, φησι, ταῦτα προῴκισε, καὶ οὐκ ἐκ μεταμελείας· οὐδὲ ὅτε Ἰουδαῖοι οὐ προσῆλθον, διὰ τοῦτο ἡμῖν ταῦτα δίδωσιν, ἀλλ' ἄνωθεν οὕτω "τετύπωντο, καὶ πρὸ τῶν αἰώνων ἡμᾶς ἠγάπησεν. Εὐγνωμοσύνης δὲ ἀπόδειξις, τὸ ἐξ ἀρχῆς "ἀγαπᾶσθαι ἡμᾶς. "χ. τύπωται.

3 Ἐφανέρωσε δὲ καιροῖς ἰδίοις τὸν λόγον αὐτοῦ ἐν κηρύγματι.] Ἵνα μήτις εἴπῃ, διὰ τί τὰ πρὸ χρόνων αἰωνίων ὠκονόμησε καὶ ἐπεδάλλετο δοῦναι; φησὶν ὅτι οἰκονομίας χάριν, καὶ τοῦ εὐκαίρως ποιῆσαι. Καιρὸν γὰρ τὸ εὔκαιρον οἶδεν ἡ γραφὴ, ὡς τὸ, Καιρὸς τοῦ ποιῆσαι τῷ Κυρίῳ. Ἰδίοις οὖν, φησι, καιροῖς, τουτέστι, τοῖς ἁρμόζουσι, τοῖς ὠφελημένοις. Τί δὲ ἐφανέρωσε; τὸν λόγον, φησὶν,

φησὶν, αὐτὸς; τουτέστι, Τὸ διαγγέλιον. Πῶς; ἐν κηρύγματι, τουτέστι, φανερῶς, μετὰ παῤῥησίας. ὁ κηρύττων ὅτε προσέθηκεν, ὅτε "ὑφαιρεῖ· ὅτω καὶ ἡμεῖς ἃ προσετάγημεν, ταῦτα κηρύττομεν, μόνον μὴ τοῖς ἐν ἐπηκόῳ πᾶσιν, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς εἶπε, Κηρύξατε ἐπὶ τῶν δωμάτων, ἀφὲ τοῦ ἤθους καὶ τοῦ τόπου τὸ παῤῥησιαστὸν τῶν δογμάτων περιττόν. Σκόπει δὲ ὅτι ἡ μὲν ἀκολουθία ἀπῄτει εἰπεῖν ὅτως, Ἐφανέρωσε δὲ καιροῖς ἰδίοις αὐτοῦ, τουτέστι, τοῦ αἰωνίου ζωοῦ· ὁ δὲ οὐχ ὅτως ἐπήγαγεν, ἀλλ', ἐφανέρωσε τὸν λόγον αὐτοῦ. Εἰκότως. Τὸ διαγγέλιον γὰρ πάντα περιέχει, καὶ τὰ πρὸς τὸ πρὸν ἡμῖν δοθέντα, οἷς, τοῦ βαπτίσματος, τοῦ πίστεως, τοῦ ἀληθείας· καὶ τὰ ἐν τῷ μέλλοντι, ἤγουν τοῦ ζωοῦ τοῦ αἰωνίου. Τινὲς δὲ λόγον, αὐτὸν τὸν Υἱὸν ἐνόησαν.

Ὁ ἐπιστεύθην ἐγὼ, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ.] Οὕτω, φησὶ, κήρυγμα ἐπιστεύθην ἐγώ. Εἰ τοίνυν ἐπιστεύθην, ἃ δεῖ με ἀνάξια τοῦ ἐμπιστευσαμένου μοι φρονεῖν, οὐδὲ ἀκχίζεσθαι ἢ δυσχεραίνειν τοῖς ὑπ' πιστευθέν. Ἀλλὰ καὶ κατ' ἐπιταγήν μοι τοῦτο ἔστιν, αὐτὶ τοῦ, καὶ ἄκων ἀναγκάζομαι τοῦτο ἐργάζεσθαι. Τῶν γὰρ πραγμάτων τὰ μὲν κατ' ἐπιταγὴν γίνονται, τὰ δὲ χρὴ προτρπῆ· οἷς ὑ, Διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, ἐπίταγμά ὅστι, καὶ ὁ μὴ ποιῶν κολάζεται· ὑ δὲ, Πώλησον σου τὰ ὑπάρχοντα, *καὶ ὑ, Ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρείτω, προτροπαί εἰσι, οὗ ὁ μὴ ποιῶν, οὐ κολάζεται· Ἐγὼ τοίνυν, φησὶν, ἐπιστεύθην ὑ κήρυγμα κατ' ἐπιταγὴν, τουτέστιν, ὥστε ἀνάγκην ποιῶν ἀναγκαίως. Οὐαὶ γάρ μοί, φησιν, ἐὰν μὴ διαγγελίζωμαι. Καὶ οὐ φιλαρχίας ὅστι τοῦτο, ἀλλ' ἀνάγκης. Τίνος δὲ ἡ ἐπιταγή; Τοῦ Σωτῆρος Θεοῦ. Ὥστε ἐπεὶ ὁ βουλόμενος σῶσαι ἡμᾶς Θεὸς ταῦτα ἐπέταξε, πῶς οὐχ ὑπουργήσω εἰς σωτηρίαν τοῦ ἔργου;

4 Τίτῳ γνησίῳ τέκνῳ.] Εἰ γὰρ

"χ. ἀφαιρεῖ.

*al. διὰ λιτῆς.

bum (inquit) ſuum, id eſt, Evangelium. Quomodo? in prædicatione, hoc eſt, manifeſtè, cum libertate ac fiduciâ. Qui prædicat, neque adjicit quicquam, neque adimit: ſic & nos, quæ nobis injuncta ſunt, iſta prædicamus, tantummodò verò omnibus audientibus, ſicut & Chriſtus dixit, *Prædicate ſuper tecta*, per locum & modum, dogmatis libertatem commendans. Obſerva autem quòd rerum conſecutio ſic requirebat dicere, Manifeſtavit autem temporibus ſuis ipſam, hoc eſt, æternam vitam: verùm is ſic non intulit, ſed, *manifeſtavit verbum ſuum*. Nec immeritò. Nam Evangelium omnia complectitur, cùm ea quæ in præſenti nobis data ſunt, ut pietatem, fidem, veritatem, tum quæ in futuro nobis evenient, nempe vitam æternam. Quidam autem per verbum, ipſum Filium intellexerunt. Matt. 10. 27

Quæ credita eſt mihi, ſecundùm præceptum ſalvatoris noſtri Dei.] Quæ prædicatio, inquit, mihi concredita eſt. Si igitur mihi concredita eſt, illo qui iſtam meæ fidei commiſit indigna cogitare non debeo, neque diſſimulare, neque iniquo eſſe animo ergà id quod mihi creditum eſt. Quinetiam *ſecundùm præceptum* iſtud mihi eſt injunctum, pro eo quod eſt, Vel invitus iſta cogor facere. Agendorum enim alia quidem ex mandato fiunt, alia verò ex hortatu; exempli gratiâ; *Reconciliare fratri tuo*, mandatum eſt, & qui non facit iſtud punitur. Illud verò, *Vende omnes tuas facultates*: &, *Qui poteſt capere, capiat*; adhortatio eſt, & qui non facit, non punitur. Mihi igitur, inquit, credita eſt prædicatio verbi per mandatum, id eſt, ita ut me iſtud exequi neceſſe eſt. *Væ enim mihi*, inquit, *ſi non prædicavero*. Neque eſt ambitionis hoc, ſed neceſſitatis. Cujus verò mandatum eſt? *Servatoris Dei*. Proinde cùm Deus ſervare nos volens, hæc injunxerit, quomodo non inſerviam ei ad ſalutiferum iſtud opus? Matt. 5. 25. Matt. 19. 21 verſ. 23. 1. Cor. 9. 16.

4 *Tito genuino filio.*] Poteſt enim

aliquis esse filius, sed non genuinus: quemadmodum Christianus, si fornicetur, aut avarus sit, filius quidem est, quatenus ex baptismate renatus est: non genuinus autem, quoniam patre est indignus.

Secundùm communem fidem.] Cùm Titum filium nominâsset, ipsêque patris officium assumpsisset, hunc honorem rursus imminuit, Nulla, inquiens, in re te excello, quod ad fidem attinet: communis enim est, & per ipsam natus sum & ego & tu. Quomodo igitur filium ipsum vocat? Vel ideo, ut ostendat paternum erga ipsum affectum: vel quia ipse illum baptismate tinxerit. Quatenus enim eadem utrisque fides, fratres sunt inter sese: quatenus verò Paulus Titum baptizârit, pater. Quod igitur ait, *Juxta communem fidem*, fraternitatem indicat.

Gratia, misericordia, pax, à Deo Patre, & Domino Jesu Christo, servatore nostro.] Ex hoc etiam fraternitatem declarat, cùm ait, *A Deo Patre*, excitátque Titum, ut recordetur cujus sit filius, nempe Dei. Animadverte autem hîc, quomodo quæ privatis exoptet, eadem quoq; comprecatur Episcopo ac doctori. Magis enim ipse gratiâ Dei indiget, ut qui multa onera bajulet: & misericordiâ, ut qui multis sit obnoxius: & pace, ut qui turbis & innumeris telis impetatur. Unica enim res bene gesta Episcopum ad cœlum evehit, & unum peccatum eundem ad inferos deducit.

5 *Hujus rei gratiâ reliqui te in Creta, ut quæ desunt, corrigas.*] Quemadmodum in familia qui diversis ministeriis præsunt, diversa agunt; hunc ad modum & isti aliam alius orbis partem distributam habebant, omnésque operabantur. Hoc igitur & hic tacitè indicat, cùm dicit, *Reliqui te in Creta*, tanquam videlicet ipse aliò prædicandi gratiâ concessisset. Animadverte autem quomodo non erubescat scribere discipulo, ut corrigas, inquiens, quæ ego prætermisi. Ad publicum enim

καὶ τέκνον εἰ) καὶ μὴ γνήσιον. ὡς ὁ πόρνος Χριστιανὸς, ἢ ὁ πλεονέκτης, τέκνον μὲν καθ' ὃ ἀνεβιώθη ἐν τῷ βαπτίσματι· οὐ γνήσιον δὲ, ὅτι ἀνάξιον τοῦ πατρός.

Κατὰ κοινὴν πίστιν.] Εἰπὼν τοῦ Τίτου τέκνον, καὶ παρὸς πάλιν αὐτὸς λαβὼν, πάλιν καὶ ταύτῃ τῇ ῥιμῇ ἐλαττοῖ, λέγων, ὅτι οὐδὲν ἔχω σου πλέον κατὰ τὴν πίστιν. κοινὴ γάρ ἐστι, καὶ δι' αὐτῆς κἀγὼ ἐτέχθην καὶ σύ. Πῶς οὖν τέκνον αὐτὸν καλεῖ; ἢ ἵνα δηλώσῃ τὴν φιλοστοργίαν, ἢ ὅτι αὐτὸς αὐτὸν ἐβάπτισε. Καθ' ὃ μὲν γὰρ ἡ αὐτὴ πίστις ἀμφοτέροις, ἀδελφοὶ ἀλλήλων· καθ' ὃ δὲ ὁ Παῦλος τὸν Τίτον ἐβάπτισε, πατήρ. Ὅ δ' οὖν, κατὰ τὴν κοινὴν πίστιν, τὴν ἀδελφότητα δηλοῖ.

Χάρις, ἔλεος, εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν.] Καὶ ἐκ τούτου τὴν ἀδελφότητα δείκνυσιν ἐκ τοῦ εἰπεῖν, Θεοῦ Πατρὸς, καὶ διεγείρει τὸν Τίτον ὥστε ἀναμιμνῄσκεσθαι τίνος ἐστὶν υἱὸς, καὶ ὅτι Θεοῦ. Ὅσα δὲ πῶς ἀπὸ τοῖς ἰδιώταις ἐπεύχεται, ταῦτα καὶ τῷ ἐπισκόπῳ καὶ διδασκάλῳ. μᾶλλον γὰρ αὐτὸς δεῖται τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἅτε πολλὰ βάρη βαστάζων· καὶ τοῦ ἐλέους, ὡς πολλοῖς ἔνοχος ὤν· καὶ τῆς εἰρήνης, ὡς ἐν πολλαῖς καὶ μυρίοις πολέμοις· Καὶ γὰρ ἓν κατόρθωμα τὸν ἐπίσκοπον εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνάγει, καὶ ἓν ἁμάρτημα εἰς τὸν ᾅδου καταγει. "χ. παρακλήσεως καὶ μυρίοις καὶ ὀχλήσεσι.

5 Τούτου χάριν κατέλιπόν σε ἐν Κρήτῃ, ἵνα τὰ ἐλλείποντα ἐπιδιορθώσῃ.] Ὥσπερ ἐν οἰκίᾳ ἄλλος ἄλλό τι προΐστηκε τῶν τῆς ἀρχιτεκτονίας ἐφιστημένων, οὕτω καὶ ὅτε, ἄλλος ἄλλο μέρος τῆς οἰκουμένης διενέμοντο, καὶ πάντες ἐφρόντιζον. Τοῦτο οὖν καὶ ἐνταῦθα αἰνίττεται διὰ τοῦ εἰπεῖν, Κατέλιπόν σε ἐν Κρήτῃ, ὡς αὐτὸς δηλαδὴ ἀπαλλαγεὶς ἀπελθὼν, ἵνα σὺ ἐπανορθώσῃς. Ὅσα δὲ πῶς οὐκ αἰσχύνεται τὸν μαθητὴν γράφων, ἵν' ἐπιδιορθώσῃ τὰ παρ' ἐμοῦ ἐλλιφθέντα. Πρὸς γὰρ

Ὃ

Ὃ κοινὸν κέρδος ἐώρα, ἢ τοῖς τὰ οἰκεῖα τιμῶ. Σκήπτῃ γὰρ καὶ ὅπως ἂν μὴ κήπους εἶχε καὶ ἀγῶνας ἀυτὸς κατώρθου· ἃ δὲ τοῖς τιμῶ ἔφερον ἢ ἔπαινον, ταῦτα ἐπιτρέπῃ τῷ μαθητῇ, τὴν ἐπισκόπων λέγω τὰς χειροτονίας, καὶ τἄλλα, ὅσα ἐδέετο πλείονος κατορθώσεως. "κήπους.

Καὶ καταστήσῃς κατὰ πόλιν πρεσβυτέρους, ὡς ἐγώ σοι διεταξάμην.] Τοὺς ἐπισκόπους φασὶν ἐνταῦθα φησιν, ὡς καὶ ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον· Κατὰ πόλιν δέ φησιν. Οὐ γὰρ ἐβούλετο πᾶσαν τὴν νῆσον ἐπιτετράφθαι ἑνί, ἀλλ' ἑκάστην πόλιν ἴδιόν τινα ποιμένα ἔχειν. Οὕτω γὰρ ἂν ὁ πόνος κουφότερος, καὶ ἡ ἐπιμέλεια ἀκριβεστέρα.

6 Εἴτις ἐστὶν ἀνέγκλητος.] Εἰ κατηγορίας ἐλεύθερον ἔχει τὸν βίον, εἰ μηδεὶς ἐπελάβετο τῆς ἀγωγῆς αὐτοῦ. Εἰ γὰρ ὃ φῶς, φησι, σκότος, ὃ σκότος πόσον;

Μιᾶς γυναικὸς ἀνήρ.] Ἵνα μὴ ἐπιστομίσῃ τοὺς αἱρετικοὺς, τοὺς τὸν γάμον διαβάλλοντας, δέχεται εἰς ἐπισκοπὴν τὸν γεγαμηκότα. Οὕτω γὰρ τίμιος ὁ γάμος, ὥστε μετ' αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὸ ἄγιον ἆθρον δύνασθαι ἀναβαίνειν. Ἵνα δὲ τοὺς ἀσελγεῖς κολάσῃ, μιᾶς, φησι, γυναικὸς ἀνήρ. Ὁ γὰρ τοῖς τὴν ἀπελθοῦσαν μνεμείαν φυλάξας εὔνοιαν, πῶς ἐκκλησίας καλῶς προστήσεται; Ἀνέγκλητον δὴ εἶναι τὸν ἐπίσκοπον. Ὁ δὲ δίγαμος οὐκ ἀνέγκλητος, εἰ καὶ τοῖς ἔξω νόμοις δοκεῖ.

Τέκνα ἔχων πιστὰ, μὴ ἐν κατηγορίᾳ ἀσωτίας, ἢ ἀνυπότακτα.] Ὁ γὰρ τὰ οἰκεῖα τέκνα μὴ παιδεύσας, πῶς ἄλλους ῥυθμίζει; Γέγραπται γὰρ ὅτι Εἰ ἐξ ἀρχῆς καλῶς ἀνῆγε τοὺς παῖδας καὶ ἐπιμελῶς, οὐκ ἂν ἀπέβησαν ἀνυπότακτοι. Οὐ γὰρ φύσει εἰσὶ τὰ ἁμαρτήματα, ἵνα τοσαύτης ἐπιμελείας ἀφιῶνται. Οὐκ εἶπε δὲ ἁπλῶς, μὴ ἀσωτα, ἀλλὰ μηδὲ σκῶλον ὅλως ἔχοντα ἐπὶ ἀσωτίᾳ, μηδὲ πονηροῖς ὄντα ὑποπτεύεσθαι.

commodum ſpectabat, non ad privatum honorem. Obſerva porrò quomodo quæ labores habebant & certamina, ipſe per ſeſe corrigebat: quæ autem vel honorem vel laudem adferebant, iſta diſcipulo committit, Epiſcoporum nimirum ordinationes, & alia quæcunque majori perfectione indigebant.

Et conſtituas per civitates presbyteros, ſicut ego diſpoſui tibi.] Epiſcopos hîc ait, quemadmodum in Epiſtola ad Timotheum. *Per civitates* autem inquit. Noluit enim univerſam inſulam uni commiſſam eſſe, ſed quamlibet urbem proprium habere paſtorem. Sic enim & labor levior eſſet, & cura exactior.

6 *Si quis ſine crimine eſt.*] Si ab accuſatione liberam vitam ducit, ſi nemo ejus mores ſugillavit. Si enim lumen, inquit, tenebræ ſunt, ipſæ tenebræ quantæ?

Unius uxoris vir.] Ut hæreticorum ora compeſcat, qui nuptias criminabantur, recipit ad Epiſcopatum matrimonio junctum. Adeò enim precioſa res eſt matrimonium, ut cum ipſo ſancta ſedes aſcendi queat. At verò ut laſcivos cohibeat, *Unius*, inquit, *uxoris vir*. Qui enim nullam ſervavit benevolentiam erga eam quæ obiit, quomodo Eccleſiæ bene præerit? Oportet Epiſcopum irreprehenſibilem eſſe. Digamus autem non eſt inculpatus, etſi hoc legibus exoticis permiſſum eſt.

Filios habens fideles, non in accuſatione luxûs, aut non ſubditos.] Nam qui proprios liberos non inſtituit, quomodo alios formabit? Planum enim eſt, ſi primùm bene ac ſedulò educâſſet pueros, non evaſiſſent inobedientes. Non enim à natura ſunt peccata, ut tantam diligentiam exuperent. Non dixit autem ſimpliciter, Intemperantes, ſed ut ne omnino quidem aliquam intemperantiæ accuſationem habeant, neque pravæ ſuſpicioni ſint obnoxii.

7 *Oportet enim Episcopum sine crimine esse, tanquam Dei dispensatorem.*] Quomodo autem irreprehensibilis erit, si liberos infideles & non probè institutos habeat? Deus ipsum propriæ domui præfecit; locum Dei obtinet: oportet igitur ipsum undique esse exactum.

Non superbum.] Mundi hujus principes etiam in invitos dominantur, propterea arrogantiâ & suo arbitratu utuntur. Episcopus autem qui voluntariis præsidet, non debet arrogans esse, ut suo consilio & voluntate, & citra subditorum sententiam omnia agat; nam tyrannicum hoc.

Non iracundum.] Arrogantiam necessariò iracundia comitatur, à qua etiam ipsa consequenter Episcopus abstinere debet. Quomodo enim alios instituet ut sibi ab affectu hoc temperent, qui se ipse non erudit?

Non vinolentum.] Hoc est, non injurium. Quid enim injuriâ & contumeliâ opus est? Terrere oportet inobedientes gehennæ comminatione, non injuriâ afficere.

Non percussorem.] Neque manibus ferientem, neque amarulentis verbis & exasperatis importunè. Medicus enim est. Jam verò medicus curat vulnera, non ipse etiam vulnerat.

Non turpis lucri cupidum.] Hoc est, magnum pecuniarum contemptum ostendentem. Omnis enim quæstus, etiamsi justus fuerit, turpis est Episcopo.

8 *Hospitalem.*] Non solùm quæstum non inquirentem ab aliis, sed sua etiam peregrinis impertientem.

Amantem boni.] Mitem sic vocat, & moderatum, minimè invidum.

Sobrium.] Hoc est, purum.

Justum.] In iis quæ ad homines spectant, hoc est, absque personarum delectu.

Sanctum] Hoc est, pium in rebus divinis, nihil eorum quæ ad Deum pertinent omittentem.

Continentem.] Non solùm in cibis,

7 Δεῖ γὰρ τὸν ἐπίσκοπον ἀνέγκλητον εἶναι, ὡς Θεοῦ οἰκονόμον.] Πῶς δὲ ἂν εἴη ἀνέγκλητος, εἰ ἀπίστους καὶ ἀπαιδεύτους ἔχοι τοὺς παῖδας; Ὁ Θεὸς αὐτὸν ἐπέστησε τῷ οἰκείῳ οἴκῳ· τὸν τόπον ἐπέχει τοῦ Θεοῦ. Δεῖ οὖν αὐτὸν διηκριβῶσθαι πανταχόθεν.

Μὴ αὐθάδη.] Οἱ μὲν γὰρ ἔξωθεν ἄρχοντες ἀκόντων κρατοῦσι, διὸ καὶ τῇ αὐθαδείᾳ ἤτοι τῇ αὐταρεσκείᾳ χρῶνται. Ἐπίσκοπος δὲ ἑκόντων ἄρχων, οὐκ ὀφείλει αὐθάδης εἶναι, ὥστε αὐτογνώμων καὶ αὐθέκαστος, καὶ μόνου γνώμης τῆς ἀρχομένων ποιεῖσθαι. τυραννικὸν γὰρ τοῦτο.

Μὴ ὀργίλον.] Τῇ αὐταρεσκείᾳ ἕπεται καὶ ἡ ὀργιλότης ἀναγκαίως, ἧς καὶ αὐτὸς ἀπέχεσθαι δεῖ ἀκολούθως τὸν ἐπίσκοπον. Πῶς γὰρ ἑτέρους παιδεύσει κρατεῖν τῶν πάθους τούτου, ἑαυτὸν μὴ παιδεύσας;

Μὴ πάροινον.] Τουτέστιν, ὑβριστήν. Τί γὰρ δεῖ ὕβρεως; Φοβεῖν δεῖ τῇ τῆς γεέννης ἀπειλῇ τοὺς ἀπειθεῖς, οὐχ ὑβρίζειν.

Μὴ πλήκτην.] Μήτε διὰ χειρῶν πλήττοντα, μήτε διὰ πικρῶν λόγων καὶ ἀποτόμων ἀκαίρως. ἰατρὸς γάρ ἐστιν. ὁ δὲ ἰατρὸς ἰᾶται τὰ πεπληγότα μᾶλλον, οὐκ αὐτὸς πλήττει.

Μὴ αἰσχροκερδῆ.] Τουτέστι, πολλὴν καταφρόνησιν χρημάτων ἐπιδεικνύμενον. Πᾶν γὰρ κέρδος, κἂν δίκαιον ᾖ, αἰσχρόν ἐστιν ἐπισκόπῳ.

8 Φιλόξενον.] Οὐ μόνον τὸ κερδαίνοντα ἀπ' ἄλλων, ἀλλὰ καὶ τὰ αὐτοῦ τοῖς ξένοις μεταδιδόμενον.

Φιλάγαθον.] Τὸν ἐπιδεκτικὸν ἀγαθῶν φησὶ, τὸν μέτριον, τὸν μὴ φθονοῦντα.

Σώφρονα. Τουτέστι, καθαρόν.

Δίκαιον.] Τὰ πρὸς ἀνθρώπους, τουτέστιν, ἀπροσωπολήπτως.

Ὅσιον.] Τουτέστιν, θύλακον πρὸς τὰ θεῖα, μηδὲν τῶν τοῦ Θεοῦ ὀφλισκάνοντα ἐλλείποντα.

Ἐγκρατῆ.] Οὐ σιτίων μόνον, ἀλλὰ

ἀλλὰ καὶ γλώττης, καὶ χεῖρας, καὶ ὀφθαλμοὺς ἀκολάστων κυριεύοντα. τοῦτο γὰρ ἡ κυρίως ἐγκράτεια.

9 Ἀντεχόμενον τοῦ κατὰ τὴν διδαχὴν πιστοῦ λόγου.] Ἀντὶ τοῦ, φρουροῦντα, ἔργον τοῦτο ἔχοντα. Γνησίου δὲ, καὶ οὐ ψευδοῦς, καὶ τοῦ ἀπὸ πίστεως παραδεδομένου, καὶ οὐκ ἀπὸ συλλογισμῶν. Διὰ τοῦτο δὲ εἶπε, καὶ κατὰ τὴν διδαχὴν, δηλῶν ὅτι καὶ μετὰ τῶν ἔξω σοφίας διδάσκειν δύναται. οὐ γὰρ ἐκεῖνα κόμπου ῥημάτων, ἀλλὰ γραφῶν ἐμπειρίας, καὶ νοημάτων δυνάμεως. ἐκ τούτων γὰρ ἡ διδαχὴ βούλεται, ὥσπερ καὶ ἡ τοῦ Παύλου αὐτοῦ.

Ἵνα δυνατὸς ᾖ καὶ παρακαλεῖν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ὑγιαινούσῃ, καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν.] Τουτέστιν, ἵνα καὶ τοὺς οἰκείους φυλάττῃ καὶ σπείρῃ, καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἀποτρέπῃ· ὡς ὅταν μήτε τοῖς ἐχθροῖς μάχηται, καὶ αἰχμαλωτίζειν πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, μήτε τοὺς οἰκείους παρακαλεῖν καὶ νουθετεῖν καὶ σπείρειν δυνάμενος, ψευδεπίσκοπός ἐστι. Ταῖς μὲν γὰρ ἄλλαις ἀρεταῖς καὶ ἐν τοῖς ἀρχομένοις κοσμεῖσθαι ἔξεστι, τὸ φιλόξενον, τὸ σώφρονα, καὶ τὰ λοιπά· τὸ δὲ μάλιστα χαρακτηρίζον τὸν ἐπίσκοπον τὸ "διδασκαλικὸν" ἐστίν.

"χ. διδασκαλικόν.

10 Εἰσὶ γὰρ πολλοὶ ἀνυπότακτοι, ματαιολόγοι, καὶ φρεναπάται.] Τὴν ῥίζαν εἶπε πάντων τῶν κακῶν, τὴν ἀνυποταξίαν. ὁ γὰρ ἀνυπότακτος μὴ θέλων ἄρχεσθαι, ἀλλ' ἐπιπηδῶν τὰς ἀρχὰς ἑτέρων, εἰκότως μηδὲν μαθὼν ὑγιὲς καὶ ὀρθὸν ἐστιν· οὐ γὰρ ἠνέσχετο διδαχθῆναι. ματαιολόγος ἐστὶ καὶ φρεναπάτης, ἑαυτὸν καὶ ἄλλους ἀπατῶν.

Μάλιστα οἱ ἐκ περιτομῆς.] Τούτοις καὶ ὁ Κύριος τὴν φιλαρχίαν ὠνείδιζεν, ὅτι καὶ μετὰ τὴν πίστιν οὐκ ἀπέθεντο τὸ νόσημα.

11 Οὓς δεῖ ἐπιστομίζειν.] Τουτέστιν, ἐλέγχειν σφοδρῶς, ὥστε ἀποκλεῖσαι αὐτῶν τὰ στόματα. Καὶ τί τὸ κέρδος, εἰ καὶ ἀνυπότακτοί εἰσιν; αὐτοῖς μὲν οὐδέν, ἑτέροις δὲ, τοῖς "διαφθειρομένοις αὐ εἰ ὁ

"χ. διαφθειρομένοις.

verumetiam in linguam, & manus, & oculos impudicos imperium exercentem: nam hæc est vera continentia.

9 *Amplectentem eum, qui est secundùm doctrinam, fidelem sermonem.*] Hoc est, curantem, in hoc incumbentem. Fidelem autem dicit, hoc est, verum, vel per fidem traditum, & non à rationibus humanis. Eam autem ob rem dixit, *eum qui est secundùm doctrinam*, indicans quòd fine externa sapientia docere possit. Non enim opus est fastu verborum, sed scripturarum peritiâ, conceptuúmq; potentiâ, ex his enim verbi doctrina feliciùs procedit, quemadmodum & ipsius Pauli.

Ut potens sit & adhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt arguere.] Hoc est, ut suos custodiat & fulciat, hostes verò arceat. Nam qui neque cum hostibus dimicare, neque captivum ducere omnem intellectum ad obedientiam Christi, neque suos consolari & adhortari & confirmare potest, pseudepiscopus est. Alias enim virtutes etiam in subditis invenire licet, hospitalitatem scilicet & sobrietatem, idque genus alia: at verò præcipuus Episcopi character, est docendi facultas.

10 *Sunt enim plerique inobedientes, vaniloqui, & seductores.*] Radicem omnium malorum dixit, nempe, inobedientiam. Qui enim inobediens est & non vult subesse, sed impetum facit, ut aliis imperet, meritò nihil sani rectíve didicisse comperietur: non enim sustinuit doceri. Vaniloquus est & impostor, cùm se tum alios decipiens.

Maximè verò qui sunt ex circumcisione.] Istis ipse Dominus regnandi cupiditatem exprobrabat, quia post fidem etiam morbum istum non deposuerunt.

11 *Quos oportet redarguere.*] Hoc est, vehementer objurgare, ut ipsorum ora occludas. Ecquid autem lucri, dummodo inobedientes sint? Ipsis quidem nihil; at verò aliis alioqui corrumpendis,

si taceat Episcopus, quorum corruptionis ipse rationem dabit. Eam ob rem horum ora sunt obturanda: quòd si non possis, ne sis Episcopus.

Qui universas domos subvertunt, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratiâ.] Observas quemadmodum avaritia & turpe lucrum unà cum inobedientia domos subvertunt? vectes enim sunt diaboli, quibus domos Dei demolitur.

12 *Dixit quidam ex illis, proprius ipsorũ propheta: Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri. Testimonium hoc verum est.*] Quæritur hîc, cúrnam ex Græcis testimonium protulerit, commendaveritque isthuc, præsertim cùm non rectè habeat? Adhæc, quis ista dixerit? Certè quidem qui ista dixit, Epimenides est, sapientissimus apud Græcos judicatus, divinationibus numinúmque placationibus incumbens, vaticinandíq; munere clarus. Hic sanè cùm animadverteret, Cretenses Jovi sepulchrũ extruxisse, atq; colere eum tanquam mortalium quempiam, ccu æmulatione accensus pro Deo suo patrio, hæc in Jovis gratiam carmina condidit: Cretenses qui tales ac tales sunt, hi extruxerunt tibi tumulum: atqui tu non es mortuus, tu enim semper es. Hoc oraculum Paulus nunc verum esse testatur. At verò, quî istud facit? nam si verè dictum est, tum Jupiter immortalis est. Atqui non huc respiciens, verum esse dixit testimonium, sed quia Cretenses mendaces aliáque appellavit. Quæ verò Græci testimonii est commoditas? Maximum ita ruborem eis injecit, injuriæ eorum ex domestico vate testimonium ipsis proferens. Consuevit autem hoc agere Paulus, quemadmodum & Athenienses ex Arato differuit, quæ ille Jovi Deo falsò dicto attribuit, hæc ipse ad verum Deum refert: quandoquidem & acriùs suis ipsorum testimoniis obstruuntur: quemadmodnm & cum Judæis perpetuò ex prophetis disputat, non ex Evangeliis. Idem & Deus facit, per consueta sibi ὑπόσκηπος σιγών, ὧν τ διαφθορᾶς αὐτὸς δώσ λόγον. δι᾽ ὑπισομίζιν δ᾽ τοις τοιούτους. Εἰ γ᾽ δ᾽ δυνασαι, μηδὲ ὑπίσκηπος ἴσθι.

Οἵτινες ὅλους οἴκους ἀνατρέπουσι, διδάσκοντες ἃ μὴ δ᾽, αἰσχροῦ κέρδους χάριν.] Ὁρᾶς μὴ γ᾽ δυνατὸν τ᾽ φιλαργυρίαν καὶ τ αἰσχροκέρδειαν, πῶς τοις οἴκους ἀνατρέπουσι; μιχλοὶ γάρ εἰσι τοῦ διαβόλου, δι᾽ ὧν καθαιρ τοις τοῦ Θεοῦ οἴκους. "κ. φιραχίαν.

12 Εἶπέ τις ἐξ αὐτῶν ἴδιος αὐτῶν προφήτης· Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γασέρες ἀργαί. Η μαρτυρία αὕτη ἐστὶν ἀληθής.] Ζητῆται τί δήποτε ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἤγαγε μαρτυρίαν, καὶ ἐπαινῆ αὐτὴν, καὶ ταῦτα μὴ καλῶς ἔχοντα; ἔπι τε τις ὁ ταῦτα εἰρηκώς; Ο μὲν οὖν εἰρηκὼς, Επιμενίδης ἐστὶν, ὃν τοῖς μάλιστα τ παρ Ελλησι σοφῶν θασμοῖς καὶ ἀποτροπιασμοῖς προσέχων, καὶ μαντικὴν δοκῶν κατορθοῦν. Οὗτος οὖν ὁρῶν τοὺς Κρῆτας τάφον δημιουργοὺς τῷ Διὶ, καὶ ζηλωτὰς ὡς ἕνα τῶν ἀποθανόντων, ὡσπερεὶ ζηλώσας ὑπὲρ τοῦ οἰκείου Θεοῦ, τοιαῦτα προὲς τ Δία πεποίηκε. Οἱ τάδε καὶ τάδε ὄντες Κρῆτες, τύμβον σοι ἐδομήσαντο· Σὺ δ᾽ οὐ θανεῖς, ἐσὶ γὰρ ἀεί *. Ταύτῃ τῇ χρήσει νῦν ὁ Παῦλος προσμαρτυρεῖ ἀληθεύειν. Πῶς οὖν τοῦτο ποιεῖ; Εἰ γὰρ ἀληθῶς εἴρηται, καὶ ὁ Ζεὺς ἀληθῶς ἀθάνατός ἐστιν. Ἀλλ᾽ οὐ προὲς τοῦτο βλέπων εἶπε τ μαρτυρίαν ἀληθῆ, ἀλλ᾽ ὅτι ψεύστας καὶ κακὰ τοὺς Κρῆτας ἐκάλεσε. Καὶ τίς χρεία Ελληνικῆς μαρτυρίας; μάλιστα ὕπτιος αὐτὸς ἑαυτὸν ἔπτηπεν, οἴκοθεν τὴν μαρτυρίαν τ ὕβρεως καὶ ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῖς προσκάλλων. Εἴωθε δ᾽ τοῦτο ποιεῖν ὁ Παῦλος, ὥσπερ καὶ τοῖς Αθηναίοις ἀπὸ τοῦ Αράτου διελέγετο· ἃ ἐκεῖνος τῷ ψευδωνύμῳ Θεῷ τῷ Διὶ ὑπιτίθησι, ταῦτα αὐτὸς τῷ ἀληθεῖ Θεῷ ὑπομαρτυρῶν· ἐπεὶ καὶ μᾶλλον ἀπὸ τῶν οἰκείων ὑπισομίζον)· ὥσπερ καὶ τοῖς Ιουδαίοις ἀεὶ ἀπὸ τῶν προφητῶν διαλέγε), καὶ ἐκ ἀπὸ τῶν εὐαγγελίων. Τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς ποιεῖ, ἑκάστοις ἀπὸ τῶν * ζῆς δ ἀεί.

τῶν ἀνθρώπων στρεφόντων καὶ παραδιδόντων ἑαυτοὺς, οἷον, τοὺς μάγους διὰ ἀστέρος, τὸν Σαοὺλ διὰ τῆς ἐγγαστριμύθου, ὅπερ αὐτὴ ὑπέφαινεν ἐκεῖνος· καὶ τοὺς μάντεις ἀπὸ τῶν βοῶν τῶν συρόντων τὸ ἅρμα. οὐχ ὅτι ἐμηθεύοντο οἱ μάντεις, ἀλλ' ἀπὸ τῶν οἰκείων σοφιστῶν ἀνθρώπους ἐλέγχει. Καὶ τὸν Βαλαὰμ συγχωρεῖ βουλεύειν καὶ προφητεύειν. εἴωθε γὰρ ἀεὶ συγκαταβαίνειν πρὸς τὸ ἡμῶν ὠφέλιμον. Πῶς οὖν ὁ Χριστὸς, καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Παῦλος ἐκώλυον τοὺς δαίμονας λαλεῖν καὶ μαρτυρεῖν ἀνθρώποις; Ὅτι τὰ σημεῖα ἱκανὰ ἦσαν πείθειν, καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ὁ Χριστὸς ἐκήρυττε καὶ ἦρκει. Καὶ οἱ δαίμονες οὐχ ἁπλῶς προσεποιοῦντο, ἀλλὰ τὸ εἰδωλον ἐν ᾧ ἐφθέγγοντο. διὰ τοῦτο κωλύονται λαλεῖν.

προσεποιοῦντο.

13 Δι' ἣν αἰτίαν ἔλεγχε αὐτοὺς ἀποτόμως.] Ἐπειδὴ, φησι, καὶ ψεῦσταί εἰσιν, ὅπερ ἐστὶ δολιότητος, καὶ δυσαίσχυντοι, καὶ γαστρίμαργοι, σφοδροῦ αὐτοῖς δεῖ καὶ πληκτικοῦ λόγου, ἐπεὶ ἡ παραίτησις τούτοις οὐκ ὠφελεῖ. Ὡς γὰρ ὁ τὸν ὀπτικὴν πλήττων, ἀναιρεῖ, ὅταν ὁ τὸν δυσιδῆ χολερικὸν, διαφθείρει, μὴ ἐῶν ὀπτικῶς ἑαυτόν. Ἐνταῦθα δέ, ἃ τοὺς ἀλλοτρίους, φησὶν, ἀλλὰ οἰκείους δεῖ ἐλέγχειν.

Ἵνα ὑγιαίνωσιν ἐν τῇ πίστει, μὴ προσέχοντες Ἰουδαϊκοῖς μύθοις.] Ἀφ' ὅτου ὑγιὲς, ὃ μηδὲν νόθον μηδὲ ἀλλότριον ἐπεισάγειν τῇ πίστει· ὡς τοῦτο ἑαυτὸν ὑποβαλλειν τῷ νόμῳ, ὃ διαβρωτὸς ὅτι τῇ πίστει, ὡς ἱκανὴ σῶσαι. τοῦτο δὲ νόσος οὐ μικρά. Διπλῆ δὲ μῦθοί εἰσι τὰ Ἰουδαϊκὰ, ὅτι τε πρόδηλα καιρὸν ὅτι ὃ πρᾶγμα, καὶ λοιπὸν ἄχρηστον, καὶ ὅτι καὶ βλαβερὸν ὃ προσέχειν τούτοις. ὥσπερ οὖν μύθοις οὐ δεῖ πιθέσθαι, οὕτως οὐδὲ τούτοις. Τὰ μὲν οὖν ἅγια τῶν παλαιῶν βιβλία καλῶς νοούμενα, οὐ μῦθοι. πῶς γάρ, περὶ ὧν τὸν τῆς εὐαγγελίου ἠνίξαντο διδασκόμεθα; αἱ δὲ πρεσβυτικαὶ, καὶ αἱ δευτερώσεις, τοῦτα μῦθοι. Ἀκουε οὖν καὶ τὰ ἑξῆς.

& credita quoſvis attrahens; ut magos per ſtellam, Saulem per fœminam pythonem in ſe habentem, quia huic fœminæ ille fidem adhibebat: & vates à bobus quæ arcam trahebant: non quòd verum loquerentur vates, ſed eos ex ipſorum ore arguit. Præterea, Balaamum benedicere & prophetare permittit. Conſuevit enim ſemper ad noſtram utilitatem condeſcendere. Qui igitur Chriſtus, & hic ipſe Paulus prohibebant dæmones loqui, ac teſtimonium ſibi dicere? Quia ſigna ſatis erant ad perſuadendum, & ipſe Chriſtus ſeipſum prædicabat, idque ſatis erat. Porrò dæmones non adorabantur; Non enim idolum erat quòd loquebatur: idcirco loqui prohibentur.

Mat. 2. 1. Reg. 18. 1. Reg. 6. Num. 23. 24

13 *Quam ob cauſam increpa eos duré.*] Quia mendaces ſunt, quod eſt fraudulentiæ, & impudentes & gaſtrimargi, opus habent acri & penetrante ſermone: nam manſuetudo apud eos nihil proficit. Quemadmodum enim qui mitem acriùs feriat, perdit eum: ſic qui impudenti adulatur, eum corrumpit, ſeipſum agnoſcere non permittens. Hîc autem non alienos, ſed proprios arguendos eſſe dicit.

Ut ſani ſint in fide, non attendentes Judaïcis fabulis.] Sanitas igitur eſt, nihil adulterinum, neque alienum fidei ſuperinducere: ut ſeipſum ſubjicere legi, non eſt ejus qui fidei confidit, ceu ad ſalutem ſufficienti: Iſthuc autem eſt malum haud exiguum. Judaïca autem, duplici ratione fabulæ ſunt; cùm quòd intempeſtiva res, ac deinceps inutilis; tum quia noxium eſt iis applicare animum. Quemadmodum igitur fabulis non eſt credendum, ita neque iſtis. Atqui Sacri veteris Teſtamenti libri rectè intellecti, haudquaquam ſunt fabulæ: qua enim ratione fabulæ eſſent, cùm veritatem Evangelicam inde doceamur? Pravæ autem interpretationes, & traditiones Judæorum, iſtæ ſunt fabulæ. Audi igitur & quæ ſequuntur.

14 Καὶ ἐντολαῖς ἀνθρώπων ἀποστρε-

14 *Et mandatis hominum aver-*

ſantium

ſantium veritatem.] Viden' quas vocet fabulas? mandata nimirum hominum, ut & in Eſaia & Evangelio ſcriptum eſt, aliaque, videlicet obſervationes ciborum, ut ex ſequentibus planum ſit.

Eſa.29. Mat.15.

15 *Omnia quidem munda mundis; coinquinatis autem & infidelibus nihil mundum, ſed coinquinatæ ſunt illorum mens & conſcientia.*] Itaque non ſuâ naturâ pura ſunt aut impura, ſed ex voluntate aſſimentium. Nam cùm illi mente puri ſint & religioſi, noverunt omnia eſſe munda, ut Dei creaturas, ſolum autem peccatum eſſe impurum. Nam etſi lex immunda quædam habebat, non ſimpliciter hoc agebat, verùm ut voluptatem cohiberet, ut quæ ſciret Judæos utpote gulæ deditos haud obedituros. Quòd ſi impuri & impii fuerint qui veſcuntur, his certè omnia ſunt immunda. Quomodo? quoniam & piſces, ut qui ſæpe humanâ carne veſcantur, & aves quæ mundæ videntur, cùm tamen fimum edant, ſic illas expendenti immundæ videri queant. Proinde ſordida mens perperam de his cogitando, ſibi hæc coinquinat, quæ tamen naturâ haud ſunt ejuſmodi: perinde ac qui ſtomacho laborat, cibos injucundos eſſe putat, etiamſi ſuaves ſint: & vertigine laboranti, terra videtur circumagi, quæ tamen fixa perſiſtit, ejus enim morbi talis eſt opinio. Hæc etiam adversùs Manichæos conveniunt, & contra Marcioniſtas, & recèns ab iis exortos hæreticos, qui vulgò appellantur Galatæ.

16 *Confitentur ſe nôſſe Deum, factis autem negant, execrabiles cùm ſint, & inobedientes, & ad omne opus bonum reprobi.*] Vides quid faciat immundos & execrabiles? Opera prava & ſordida. Revera enim fides ſine operibus mortua eſt. Mortuus autem execrabilis eſt, & ad quidvis reprobus.

Iacob.2.

Φορμῶν τ' ἀῤῥήτων.] Ορᾶς πῶς καλῶς μύθους; τὰς ἐντολὰς τῶν ἀνθρώπων, ὡς καὶ ἐν τῷ Ησαΐᾳ, καὶ ἐν τῷ Ματθαίου γέγραπται, τά τε ἄλλα, δηλαδὴ καὶ τὰς παρατηρήσεις τῶν βρωμάτων, ὡς ἐκ τῶν ἐπορθμῶν δῆλον.

" χ. ἐπιμιάνων.

15 Πάντα μὲν καθαρὰ τοῖς καθαροῖς· τοῖς δὲ μεμιασμένοις καὶ ἀπίστοις οὐδὲν καθαρὸν, ἀλλὰ μεμίανται αὐτῶν καὶ ὁ νοῦς καὶ ἡ συνείδησις.] Ωστε οὐ πρὸς τὴν οἰκείαν φύσιν καθαρὰ ἢ ἀκάθαρτα, ἀλλὰ πρὸς τὴν προαίρεσιν τῶν μεταλαμβανόντων. Οὕτω γὰρ καθαροὶ μὲν καὶ βυσσοδομοῦντες ὄντες, πάντα καθαρὰ οἴδασιν, ὡς Θεοῦ ποιήματα, μόνην δὲ τὴν ἁμαρτίαν ἀκάθαρτον. Εἰ γὰρ καὶ ὁ νόμος εἶχέ τινα ἀκάθαρτα, ἀλλ' οὐκ ἁπλῶς, ἵνα δὲ τὴν πρὸς " ὀπτικὴν, εἰδὼς ὅτι ἁπλῶς σὺν αὐτῷ ἐπείσθησαν αὐτῷ Ἑβραῖοι, ὡς γαστρίμαργοι. Εἰ μέντοι ἀκάθαρτοι καὶ " ἀσεβοῦς ἦσαν οἱ μεταλαμβάνοντες, τούτοις πάντα ἀκάθαρτα. Πῶς; ὅτι καὶ οἱ ἰχθύες, ὡς ἀνθρωποφαγοῦντες πολλάκις, καὶ οἱ ὀρνεοῦντες καθαροὶ ὄρνιθες, ὡς κοπροφαγοῦντες, τῷ ὄντως ἐξεπάζουσι ἀκαθάρτοις δόξαν. ὥστε καὶ ἡ ῥυπαρὰ διάνοια κακῶς περὶ τούτων λογιζομένη, ἑαυτῇ συμμιαίνει ταῦτα, μὴ ὄντα φύσει τοιαῦτα. ὥσπερ γὰρ ὁ στομαχῶν νομίζει τὰ βρώματα ἀηδῆ, κἂν ἡδέα ὦσι· καὶ ὁ ἰλιγγιῶν δοκεῖ περιφέρεσθαι ἡ γῆ, παγία ἑστῶσα· τῷ γὰρ πάθει αὐτῶν ἡ τοιαύτη ὑπόνοια. Ταῦτα δὲ πρὸς Μανιχαίους ἁρμόζει, καὶ πρὸς Μαρκιωνιστὰς, καὶ τοὺς ἀπ' αὐτῶν νεοφανεῖς αἱρετικοὺς, τοὺς λεγομένους παρὰ πολλοῖς Γαλάτας.

" χ. ὁπτικ. κωλύσ.

" χ. ἀσεβεῖς.

16 Θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται, βδελυκτοὶ ὄντες καὶ ἀπιθεῖς, καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀδόκιμοι.] Ορᾶς τί ποιεῖ ἀκαθάρτους καὶ βδελυκτούς; Τὸ ἔργα ἔχειν πονηρὰ καὶ ῥυπαρά. ὄντως γὰρ πίστις χωρὶς ἔργων, νεκρά. ὁ δὲ νεκρὸς βδελυκτὸς, καὶ πρὸς πᾶν ποιεῖν ἀδόκιμος.

ΚΕΦ.

ΚΕΦ. β.

ΣΥ δὲ λάλει ἃ πρέπει τῇ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ.] Κἂν ἀπειθεῖς ὦσιν ἐκεῖνοι καὶ ἀδόκιμοι, ἀλλὰ σὺ τὰ σαυτοῦ ποίει· μὴ σιγήσῃς, κἂν ἐκεῖνοι μὴ προσδέχωνται.

2 Πρεσβύτας νηφαλίους εἶναι.] Ἐπειδὴ ἐλάττωμα τοῦ γήρως ἐστὶ τὸ νωθρὸν καὶ ληθαργικὸν καὶ δυσκίνητον, διὰ τοῦτό φησι, νηφάλιοι ἔστωσαν, τουτέστι, διεγηγερμένοι, ὀξεῖς.

Σεμνούς, σώφρονας.] Τοὺς φρονίμους ὀνομάζει σώφρονας, προσὸν τοῦ σῶς ἔχειν τὰς φρένας. Εἰσὶ γὰρ καὶ ἐν γέρουσι μαινόμενοι καὶ λυττῶντες, οὓς προσέφρονες, οἱ μὲν ἐκ οἴνου, οἱ δὲ ἐκ μικροψυχίας.

Ὑγιαίνοντας τῇ πίστει, τῇ ἀγάπῃ, τῇ ὑπομονῇ.] Μάλιστα ἡ ὑπομονὴ ἁρμοδιώτατον γέρουσι προσέταγμα, διὰ τὸ ἀχρόχολον αὐτοῖς καὶ μικρόλυπον.

3 Πρεσβύτιδας ὡσαύτως ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς.] Τὰς γραίδας λέγει, ἃς καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ σχήματος καὶ τῆς καταστολῆς δεῖ κοσμίας φαίνεσθαι. Τινὲς δὲ τὰς ἐν ἐκκλησίᾳ διακόνους φασὶν, ἃς καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀμφιέσεως ἅπαντες φαίνεσθαι ἱεροπρεπεῖς, τουτέστι, τὰ ἱεροῖς ἐμπρεπούσας ὑπηρεσίαις.

Μὴ διαβόλους, μὴ οἴνῳ πολλῷ δεδουλωμένας.] Ἐπειδὴ γὰρ ψυχρὸν τὸ γῆρας, πόθει τὸν οἶνον, εἶτα μὴ δυνάμενον αὐτὸν ἔχειν ὡς ἀσθενὲς, καταπαλαίει, οὐκ ἐκ τοῦ συμμέτρου, ἀλλ' ἐκ τοῦ πολλοῦ. ἐκ τούτου δὲ καὶ πρὸς διαβολὰς εὐπρόσπτους.

Καλοδιδασκάλους.] Πῶς οὖν φησὶν ἀλλαχοῦ φησι, Γυναικὶ διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέπω; Ἐκεῖ μὲν τὸν ἐν ἐκκλησίᾳ κοινῆς διδασκαλίας φησὶν, ἧς ἀπείρηται τὴν γυναῖκα· ἐνταῦθα δὲ περὶ τὸν ἐν οἴκῳ γινομένης, καὶ ἰδίᾳ πρὸς γυναῖκας. Ὃ δὲ τοῦτο λέγει, ἄκουε τῶν ἑξῆς.

4 Ἵνα σωφρονίζωσι τὰς νέας, φιλάνδρους εἶναι.] Οὐ τὰς οἰκείας μόνον

ΚΕΦ. β.

CAP. II.

ΤΙ autem loquere quæ decent sanam doctrinam.] Etiamsi inobedientes sint illi ac reprobi, tu tamen quod tui muneris est, facito : ne taceas, etiamsi illi non recipiant.

2 *Senes ut sint sobrii.*] Quia senii vitium est segnities & oblivio & torpor, propterea dicit, *Sobrii sint*, hoc est, excitati, prompti.

Pudici, prudentes.] Prudentes appellavit σώφρονας, eo quòd sanas mentes habeant. Sunt enim senes etiam insani, & rabiosi ac dementes, alii quidem ex vino, alii verò ex pusillanimitate.

Sani in fide, dilectione, & patientiâ.] Patientia grandioribus natu est commodissimum præceptum, quòd facilè excandescant, & levi de causâ contristentur.

3 *Anus similiter in habitu sancto.*] Anus dicit, quas & ab ipso habitu & ornatu honestas videri oportet. Quidam autem Diaconissas in Ecclesia hîc intelligunt, quas & ipso etiam vestitu vult sanè ornatas conspici, hoc est, sacris ministeriis insignes.

Non calumniatrices, non multo vino servientes.] Quia enim senectus est frigida, vinum desiderat : deinde cùm non possit sustinere, utpote imbecilla, vincitur, non à moderato vino, sed à multo : ex hoc autem ad calumnias fiunt propensiores.

Bene docentes.] Quomodo igitur alio in loco dicit, *Docere mulieri non permitto?* Illic de communi in Ecclesia doctrina loquitur, quæ mulieribus est prohibita : hîc autem de domestica, quæ privatim fit ad mulieres. Quòd autem hoc dicat, audi ex sequentibus. 1 Tim. 2. 12

4 *Ut instituant adolescentulas, ut sint amantes maritorum.*] Non tantùm filias

suas

ſuas, verùm in univerſum omnes adoleſcentulas. Quælibet enim natu grandior, juniorem puellam erudiat, ac primùm caput domeſticorum bonorum eas doceat, nempe ut ſint amantes maritorum. Nam ſi hoc affuerit, ſequentur etiam reliqua, nempe proſperitas domûs, facultatúmq; copia: quemadmodum è diverſo ſi abſit amor maritalis, etiamſi omnia affuerint, diffluent ac peſſum ibunt.

Filios ſuos diligant.] Quæ enim radicem ſeu patrem diligit, multo magis etiam fructus ſive filios diliget.

5 *Ut ſint ſobriæ, caſtæ, domûs curam habentes, bonæ.*] Quæ enim maritum ſuum diligit, & ſobria erit & caſta, hoc eſt, & corpore & mente pura ab omni aliena tam mixtione, quàm concupiſcentia. Quinetiam bonam domûs curam habebit, id eſt, materfamiliâs erit. Nam quæ maritum diligit, domûs etiam curam gerit, neque circa intempeſtivas delicias & ornatus occupatur. Cui enim alii placebit quæ ſemel dilecto placuit? Conſidera autem quomodo Paulus ille qui à rebus hujus ſeculi abducere ſolet, nunc tantam ſolicitudinem habeat rerum domeſticarum: nam his bene habentibus, ſpiritualia etiam bene habebunt.

Ut non blaſphemetur verbum Dei.] Vides quòd præcipuè verbi, non mundanarum rerum curam gerat? Si enim fidelis mulier cum infideli marito cohabitans, non ſit virtute conſpicua, vituperatio ad fidem tranſit.

9 *Juvenes ſimiliter hortare ut ſint ſobrii.*] Puellis junioribus matronas ſeniores inſtitutrices præfecit, nimirum, fœminas fœminis; junioribus autem viris ipſum Titum, virum viris: decorum enim ubiq; ſervat. Quid verò eſt, quod hortari vel commonefacere iſtos debet? vt ſint ſobrii. Nam juvenilem ætatem ignis abſurdarum voluptatum maximè interturbat, quem oportet extinguere, & ad ſobrietatem feſtinare.

7 *In omnibus teipſum præbens exem-*

νον γυναῖκας, ἀλλὰ καὶ καθόλου πάσας ταῖς νέαις. ἐκείνη γὰρ πρεσβυτέρα τὴν νεωτέραν παιδεύέτω· καὶ πρῶτον ὃ κεφάλαιον τῆς ἐν οἰκίᾳ ἀγαθῶν, τὴν φιλανδρίαν. τύπου γὰρ ὄντος, καὶ τὰ λοιπὰ ἕψεται, εὐθηνία οἴκου, καὶ χρημάτων εὐπορία. ὥσπερ ἀπόντος, πάντα κἂν πλοῦσιν, ἀπορρυήσεται.

Φιλοτέκνους.] Ἡ γὰρ τὸν βίζαν ἤτοι τὸν πατέρα ἀγαπῶσα, πολλῷ μᾶλλον καὶ τοὺς καρποὺς ἤτοι τοὺς παῖδας ἀγαπήσει.

5 Σώφρονας, ἁγνάς, οἰκουργούς, ἀγαθάς.] Ἡ γὰρ φιλοῦσα τὸν ἄνδρα, καὶ σώφρων ἔσται καὶ ἁγνὴ, τουτέστι, καὶ σώματι καὶ διανοίᾳ καθαρὰ ἀπὸ τῆς ἀλλοτρίων καὶ μίξεως καὶ ἐπιθυμίας· ἀλλὰ καὶ οἰκουρὸς ἀγαθὴ, τουτέστιν, οἰκονομική. Ἀγαπῶσα γὰρ τὸν ἄνδρα, καὶ τοῦ οἴκου ἐπιμελήσεται, ὥστε οὐκ περὶ τρυφὴν, ὥστε οὐκ περὶ " ἀπατάλας ἀναστρέψεις καὶ καλλωπισμοὺς ἀσχολήσεται. Τίνι γὰρ καὶ ἄλλῳ ἀρέσει ἅπαξ τῷ ἀγαπητῷ ἀρέσασα; Σκόπει δὲ πῶς ὁ ἀφιεὶς τὴν βιωτικὴν ὁ Παῦλος, νῦν φροντίδα ποιεῖται τοσαύτην τῆς τῶν οἰκείων. ὅπερ τῶν καλῶς ἐχόντων, καὶ τὰ πνευματικὰ εὖ ἕξει.

" χ. διατάσεις.

Ἵνα μὴ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ βλασφημῆται.] Ὁρᾷς, ὅτι προηγουμένως τοῦ κηρύγματος φροντίζει, οὐχὶ τῶν κοσμικῶν πραγμάτων; διὰ γὰρ πιστὴ γυνὴ ἀπίστῳ συνοικοῦσα, μὴ εἴη ἀρετὴς, ἡ βλασφημία ὅτι τοῦ πίστιν διαβαίνει.

6 Νεωτέρους ὡσαύτως παρακάλει σωφρονεῖν.] Ταῖς μὲν νεωτέραις ταῖς πρεσβυτέραις διδασκάλοις ἐπέτρεψε, γυναῖκας γυναιξί· τοῖς δὲ νεωτέροις αὐτὸν τὸν Τίτον, ἄνδρα ἀνδράσι. Διὰ τί δὲ παρακαλεῖ τούτους ἢ νουθετεῖν; σωφρονεῖν· μάλιστα γὰρ τῇ νέᾳ ἡλικίᾳ ὁ πῦρ τῶν ἀτόπων ἡδονῶν ἐνοχλεῖ, ὃ δεῖ σβεννύειν καὶ παύειν σωφρονεῖν.

7 Περὶ πάντα σαυτὸν παρεχόμενος

τύπον

τύπον καλῶν ἔργων.] Διδασκέτωσαν μὲν καὶ αἱ πρεσβύτεραι τὰς νεωτέρας, καὶ σὺ ὁ αὐτὸς τοὺς νεωτέρους. πλὴν κοινὸν διδασκαλεῖον ἡ ὑποδείγμα ἀρετῆς ἡ τοῦ σοῦ βίου λαμπρότης ἔστω, οἵου τις εἰκὼν ἀρχέτυπος πᾶσι προκειμένη τοῖς βουλομένοις ἀναπομάξασθαί τι τῶν ἐν αὐτῷ καλῶν.

plum bonorum operum.] Doceant sanè grandiores natu fœminæ adolescentulas, tu verò ipse minores natu viros. Cæterùm publica institutio exemplárque virtutis tuæ vitæ splendor sit, ceu imago quædam & veluti archetypus, omnibus præpositus qui aliquid imitari volunt, eorum quæ in ipso bona conspexerint.

Ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἀδιαφθορίαν.] Ἀπὸ κοινοῦ δὲ, παρεχόμενος, ἵνα μὴ ὦσί, φησι, διεφθαρμένα καὶ ψευδῆ ἃ διδάσκεις, ἀλλ' ὑγιῆ, καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου.

In doctrina incorruptibilitatem.] Repete, *præbens*. Ne sint, inquit, corrupta & vana quæ doces, sed sana, & rectæ rationis.

Σεμνότητα.] Ἵνα μηδὲν νεώτερον καὶ ἀλαζονικὸν τοῖς ἀφρόσιν ἔχῃ ἡ διδασκαλία, ἀλλὰ πάντα σεβάσμια καὶ ἄξια Θεοῦ.

Gravitatem.] Ut nihil juvenile et quod insipientes præ levitate diffundat, contineat doctrina, sed omnia sint veneranda, dignáque Deo.

8 Λόγον ὑγιῆ, ἀκατάγνωστον.] Τοῦτ' ἔστιν, ὀρθόδοξον, μηδὲν ὑπολήψιμον ἔχοντα.

8 *Verbum sanum, irreprehensibile.*] Hoc est, rectæ fidei, quod nihil reprehensibile habeat.

Ἵνα ὁ ἐξ ἐναντίας ἐντραπῇ, μηδὲν ἔχων περὶ ἡμῶν φαῦλον λέγειν.] Ἐξ ἐναντίας, ἢ τὸν διάβολόν φησιν, ἢ πάντα τὸν αὐτῷ ὑπηρετούμενον.

Ut is qui ex adverso est, vereatur, nihil habens de nobis dicere mali.] Eum qui ex adverso est, vel diabolum dicit, vel quemvis ei ministrantem.

9 Δούλους ἰδίοις δεσπόταις ὑποτάσσεσθαι, ἐν πᾶσιν εὐαρέστους εἶναι.] Ὡστε ὁ τῶν ἀνδρῶν τὰς γυναῖκας διαζευγνὺς περιφάσει τῆς ἐγκρατείας, καὶ δούλους δεσπόταις ἀφιεῖς περιφάσει εὐσεβείας, οὐκ ἔστιν ἀκατάγνωστος. πολλὰς γὰρ λαβὰς πᾶσι δίδωσι, καὶ τὰ πάντων στόματα κλείει τῆς πίστεως ἀνοίγων.

9 *Servos dominis suis subditos esse, in omnibus beneplacentes.*] Itaque is qui vxores à maritis continentiæ prætextu disjungit, servósque ab heris deficere facit prætextu pietatis, non est irreprehensibilis: multas enim occasiones dat omnibus, omniúmque ora adversùs fidem aperit.

10 Μὴ ἀντιλέγοντας, μὴ νοσφιζομένους, ἀλλὰ πίστιν πᾶσαν ἐνδεικνυμένους ἀγαθήν.] Ὅρα ὅπως σκληρὰ ἀπαιτεῖ τοὺς δούλους, ἃ μάλιστα πάντων ἀναπαύει τοὺς δεσπότας, τὸ μὴ ἀντιλέγειν, τὸ μὴ κλέπτειν, ἀλλὰ πιστοὺς εἶναι. τοῖς γὰρ βιωτικοῖς μάλιστα τοῦτα περισπούδαστα.

" γρ. πᾶσιν.

10 *Non contradicentes, non fraudantes, sed in omnibus fidem bonam ostendentes.*] Animadverte quòd illa à servis exigit, quæ omnium maximè heros placant, nempe, non contradicere, non furari, sed fideles eos esse. Iis enim qui mundi negociis sunt addicti hæc maximè sunt curæ.

Ἵνα τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ κοσμῶσιν ἐν πᾶσι.] Καὶ γὰρ ἐὰν ὦσιν οἱ δοῦλοι πιστοὶ, εἰς δόξαν ἐλθοῖ τῷ Χριστιανισμοῦ. ὅταν γὰρ ἴδῃ ὁ Ἕλλην τὸν δοῦλον αὐτοῦ ὅπως ὑπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ παιδαγωγήθη, πῶς οὐ θαυμάσεται τὸ δόγμα, ὡς τοσαύτην ἰσχὺν ἔχον, ὥστε τοιαύ-

Ut doctrinam servatoris nostri Dei ornent in omnibus.] Nam si tales se servi gesserint, ad gloriam hoc Christianismi cedit. Cùm enim Græcus viderit servum suum sic à Christianismo institutum, quomodo non mirabitur dogma, cui tantæ vires insint, ut hujusmodi animam in melius revocet?

revocet ? Semper enim ſervorum genus eſt improbum & moroſum, eò quòd non liberaliter inſtituantur, utpote à dominis neglecti, neque verbis, neque converſatione bonorum virorum rectè formentur. Non igitur fruſtra alio in loco dixit Paulus, *Tanquam Deo ſervientes, & non hominibus.* Etſi enim hero tuo inſervias, honos tamen ad Deum recurrit, quoniam à timore illius, quæ erga herum eſt benevolentia, principium ducit.

Ephe. 6. 7.

11 *Apparuit enim gratia Dei ſalutaris omnibus hominibus.*] Cùm multum & magnum à ſervis poſtulâſſet, nimirum ut ornent doctrinam Domini per honeſtam ſuam converſationem : commonſtrat nunc quòd non immeritò ab illis tanta poſtulet : nam & illis gratia apparuit, etiamſi ſervi ſint. *Omnibus* enim *hominibus*, inquit. Atque ipſis etiam multorum peccatorum remiſſionem donavit ; quare par eſt ut & ipſi in poſterum ad gloriam benefactoris ſui vitam ſuam inſtituant.

12 *Erudiens nos, ut abnegantes impietatem, & ſecularia deſideria.*] Atque hinc eos pudefacit. Inſtitutorem enim Deum nacti, quomodo non debetis dignè eo vivere ? Gratia autem iſta, inquit, non extenditur ad condonationem tantummodo præteritorum delictorum, verùm de futuro etiam nos ſecuros reddit. Erudit enim nos, ut deinceps ſobriè vivamus, qui omnino priùs abnegavimus impietatem atque mundanas cupiditates. Per abnegationem itaque, averſionem ſignificat ; quæ ex animo fiat, totóque mentis affectu : Impietatem autem, idololatriam praváque dogmata appellat. Secularia autem deſideria, avaritiam, delicias, & alia quæcunque in cœlum haud tranſeunt, ſed in mundo hoc ſuam habent utilitatem, atque cum ipſo diſſolvuntur. Eam igitur ob rem venit Chriſtus, ut abnegemus & impia dogmata, & vitam ſceleratam, cum eodem affectu utraque odio proſequentes.

τίων ψυχὴν βελτιῶσαι ; Αεὶ γὰρ ὁ δουλικὸν ἦθος ἐπαμόν πως ὄντι καὶ δυσπάρπελον, διὰ τὸ μὴ καλῶς ἀνάγεσθαι, ἀμελούμενον ὑπὸ τῶν δεσποτῶν, μηδὲ ὑπὸ λόγων ἢ συνδιαγωγῆς ἀνδρῶν σπουδαίων ῥυθμίζεσθαι. Οὐκ ἄρα μάτην ἄλλοθί ἔλεγεν ὁ Παῦλος, Ὡς τῷ Θεῷ δουλεύοντες, καὶ οὐκ ἀνθρώποις. κἂν γὰρ τῷ δεσπότῃ δουλεύῃς, ἀλλ' ἡ τιμὴ εἰς Θεὸν ἀναπέχει, ὅπερ ἐστὶ ἀπὸ τοῦ φόβου ἐκείνου, ἡ πρὸς τὸν δεσπότην εὔνοια τὴν ἀρχὴν ἔχει.

11 Επεφάνη γὰρ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις.] Επειδὴ πολὺ καὶ μέγα ἀπῄτησε παρὰ τῶν οἰκετῶν, φησὶ δὴ ὁ κοσμῶν τὴν τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν διὰ τῆς αὐτῶν ἐναρέτου πολιτείας, δείκνυσι νῦν ὅτι εἰκότως τοῦτοις τὰ τηλικαῦτα ἀπαιτεῖ. καὶ γὰρ καὶ αὐτοῖς ἡ χάρις ἐπέφανεν, εἰ καὶ δοῦλοί εἰσι. πᾶσι γάρ, φησιν, ἀνθρώποις. Καὶ ἐχαρίσατο δὲ αὐτοῖς ἄφεσιν πολλῶν ἁμαρτημάτων, καὶ ὀφείλουσι λοιπὸν καὶ αὐτοὶ πρὸς δόξαν τοῦ εὐεργέτου πολιτεύεσθαι.

12 Παιδεύουσα ἡμᾶς, ἵνα ἀρνησάμενοι τὰς ἀσεβείας, καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας.] Καὶ ἐντεῦθεν ἐντρέπει αὐτούς. παιδεύει γάρ, φησι, τυχόντες Θεοῦ, πῶς οὐκ ὀφείλετε ἀξίως αὐτοῦ βιοῦν ; Η χάρις δέ, φησιν, αὕτη οὐκ ἔστιν ἄχρι τῆς ἀφέσεως τῶν προγεγονότων κακῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἡμᾶς ἀσφαλίζεται. παιδεύει γὰρ ἡμᾶς, ἵνα τοῦ λοιποῦ σωφρόνως ζήσωμεν, οἱ πρότερον πάντως ἀρνησάμενοι τὰς ἀσεβείας καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας. Διὰ μὲν οὖν τοῦ ἀρνήσασθαι, τὴν ἐκ διαθέσεως ὁλοψύχου ἀποστροφὴν σημαίνει. ἀσέβειαν δὲ τὴν εἰδωλολατρείαν " ὀνομάζει, καὶ τὰ πονηρὰ δόγματα. κοσμικὰς δὲ ἐπιθυμίας, πλεονεξίαν, τρυφὴν καὶ τὰς ἄλλας, ὅσαι μὴ διαβαίνουσιν εἰς τὸν ἀέρα, ἀλλ' ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ χρησιμεύουσι, καὶ αὐτῷ συγκαταλύονται. Διὰ τοῦτο οὖν ἦλθεν ὁ Χριστὸς, ἵνα ἀρνησώμεθα καὶ τὰ ἀσεβῆ δόγματα, καὶ τὸν ἐναγῆ βίον, μετὰ τῆς αὐτῆς διαθέσεως ἀμφότερα μισοῦντες.

" χ. σημαίνει.

Σωφρόνως

Σωφρόνως καὶ δικαίως, καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν.] Τὸ, σωφρόνως, οὐ πρὸς ἀποχὴν μόνον τῆς πορνείας σημαίνει, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ πάθη. Καὶ γὰρ μισεῖ γὰρ ἐρῶν, ὁ σωφρονῶν, μᾶλλον ἢ καὶ ἀκολασίτερος ἐστὶ, ὅσῳ οὐδὲν φυσικὸν τὸ πάθος. Καὶ ἁπλῶς, πρὸς πάντων τῶν ἄλλων παθῶν ἡττώμενός τις, οὐ σώφρων.

Ἐν τῷ νῦν αἰῶνι.] Οὗτος γὰρ ἔχει τὸν ἀγῶνα· ὁ δὲ μισθὸς τοῦ δικαίου.

13 Προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα, καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ, καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Ἰδοὺ καὶ τὸ ἔπαθλον, ἡ δευτέρα ἐπιφάνεια, ἡ ὄντως μακαρία. Καλῶς δὲ εἶπε, τῆς δόξης. δύο γὰρ ἐπιφανείας λέγει· καὶ ἡ μὲν πρώτη, καθὼς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, χάριν εἶχε καὶ ἄφεσιν, μετὰ ἐπιεικείας καὶ ταπεινώσεως γενομένη· ἡ δὲ δευτέρα, ἀνταπόδοσιν, μετὰ δόξης "δεικνυμένη· ὡς καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ. Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ. Ποῦ δέ εἰσιν οἱ τὸν Υἱὸν ἐλαττοῦντες, καὶ οὐδὲ Θεὸν αὐτὸν ἀνεχόμενοι λέγειν; Ἀκουέτωσαν ὅτι καὶ Θεός ἐστι, καὶ μέγας. Τὸ δὲ μέγας, ὅτι Θεοῦ λέγεται, οὐ κατὰ σύγκρισιν τινὸς πρὸς ἄλλον μικρὸν, ἀλλ' ἀπολελυμένως, ὡς φύσει ἀληθινοῦ μεγάλου ὄντος. Εἰ δὲ ἐχθροὶ ὄντας ἔσωσε, τί οὐ δώσει τότε, εὐδοκιμοῦντας ἡμᾶς εὑρών.

14 Ὃς ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα λυτρώσηται ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνομίας.] Καὶ τοῦτο τοῦ αὐτοῦ ἐξουσίας δεῖγμα, τὸ δοῦναι ἑαυτόν· καὶ οὐχ ἵνα τοῦδε μὲν λυτρώσηται, τοῦδε δὲ οὔ· ἀλλ' ἀπὸ πάσης ἀνομίας. Ὥστε δυσωπηθῶμεν τὴν λύτρωσιν.

Καὶ καθαρίσῃ ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον.] Διὰ τοῦ λουτροῦ τοῦ θείου βαπτίσματος, καὶ τῆς ἐργασίας τῶν θείων καὶ καθαρτικῶν ἐντολῶν αὐτοῦ. Περισ-

Sobriè & juſtè & piè vivamus.] Sobriè, non tantùm abſtinentiam à fornicatione ſignificat, ſed à reliquis etiam affectibus. Nam ſi pecunias amas, non es ſobrius, imò verò ideo intemperantior es, quandoquidem à natura non ſit hic affectus. Ac ſimpliciter, quiſquis ab aliis quibuſvis motibus vincitur, non eſt ſobrius.

In præſenti ſeculo.] Præſens enim certamen habet: futurum autem, præmium & retributiones.

13 *Expectantes beatam ſpem, & adventum gloriæ magni Dei, & ſervatoris noſtri Jeſu Chriſti.*] En præmium, ſecundus ille adventus, qui revera eſt beatus. Pulchrè autem dixit, *gloriæ*. Duorum enim adventuum mentionem facit. Siquidem primus, quemadmodum ſuprà dictum eſt, gratiam habebat & remiſſionem, qui cum manſuetudine & humilitate contigit: ſecundus autem retributionem, cùm gloria exhibitus; perinde ac in Evangelio dicitur: *Quando venerit* M. c. 25. 31. *filius hominis in gloria ſua.* Ubi autem ſunt qui Filium imminuunt, & ne Deum quidem ipſum dicere ſuſtinent? Audiant hîc quòd & Deus ſit, & magnus. Magnus autem de Deo dicitur, non per comparationem ad alium quendam parvum, ſed abſolutè, ut qui naturâ ipſe per ſeſe magnus ſit. Si autem nos, cùm hoſtes eramus, ſervavit, quid non tum daturus eſt, ſi probatos nos inveniat?

14 *Qui dedit ſemetipſum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate.*] Hoc etiam potentiæ ejus ſignum eſt, quòd dederit ſemetipſum: non quidem ut ab hoc aliquo liberaret, ab alio verò non item; cæterùm, *ab omni iniquitate.* Hanc itaque revereamur redemptionem.

Et mundaret ſibi populum acceptabilem.] Per lavacrum divini baptiſmi, operationémque ſuorum mandatorum divinorum purgandíque vim habentium. Περιούσιος autem

" χ. δεικνυμένην.

tem ſignificat, peculiaris, ſive domeſticus, per metaphoram ſumptam à famulis, qui circa ſubſtantiam & facultates domini ſui verſantur, quaſi dicat, electum, excellentem, nihil habentem commune cum reliquis.

Sectatorem bonorum operum.] Hoc eſt, cum fervore quodam ad virtutem euntem, zelúmque oſtendentem in omnibus bonis operibus, ignitámque imitationem. Redemptio itaque ipſius ſolius eſt, opera verò æmulari, noſtrûm etiam eſt.

15 *Hæc loquere, & exhortare, & argue cum omni imperio.*] Loquere primùm & exhortare, hoc eſt, cum manſuetudine doce: deinde argue: neque id ſimpliciter, ſed, *cum omni imperio*, hoc eſt, cum ſeveritate, cum autoritate. Quoniam enim aſperis moribus prædíti erant, ſeveritatem adversùs eos utendam ſuadet. Sunt ſanè nonnulla quæ non opus habent ſeveritate, verùm adhortatione & perſuaſione, ut omnino pecunias contemnere. Sunt autem alia quæ ſeveritate opus habent, ut adulteria, furta, circumventiones, veneficia.

Nemo te contemnat.] Pro, καταφρονείτω, nempe, omnino opportunè perſtringentem; nam qui importunè objurgat, magis contemnitur.

σιος ὁ, ὁ οἰκεῖος, ἐκ μεταφορᾶς τῶν περὶ τὰ ὑσίαν καὶ τὰ πλῦτον τῦ δεσπότου θεραπόντων οἰκετῶν, οἵ, ὡς ἐξειλεγμένοι, ὡς αἱρετοι, οὐδὲν ἔχυσι κοινὸν πρὸς τοὺς λοιπούς.

Ζηλωτὴν καλῶν ἔργων.] Τουτέστι, μὴ θερμότητος ὅτι τὰ ἀρετὴν ἰόντα, καὶ ζῆλον ἐνδεικνύμενον ἐν πᾶσι τοῖς καλοῖς, καὶ μίμησιν ἐξάπτοντα. Ἡ μὲν οὖν λύτρωσις αὐτῦ μόνου, τὸ δὲ ζηλοῦν τὰ ἔργα, καὶ ἡμῶν.

15 Ταῦτα λάλει, καὶ παρακάλει, καὶ ἔλεγχε μετὰ πάσης ἐπιταγῆς.] Λάλει πρῶτον καὶ παρακάλει, τουτέστιν, ἡμερώτερον δίδασκε· εἶτα ἔλεγχε· καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ, μετὰ πάσης ἐπιταγῆς, τουτέστι, μετὰ ἀποτομίας, μετὰ αὐθεντίας. Ἐπειδὴ γὰρ σκληροὶ ἦσαν, τὴν ἀποτομίαν ἐπ' αὐτοὺς εἰσήνεγκαν. Εἰσὶ μὲν οὖν ἃ οὐ δέονται ἀποτομίας, ἀλλὰ παρακινέσεως καὶ πῄθοῦς, ὡς τὸ πάντη καταφρονῆσαι χρημάτων. Εἰσὶ δὲ ἃ δέονται, ὡς μοιχείαι, κλοπαὶ, πλεονεξίαι ὀρφανείαι.

Μηδείς σε καταφρονείτω.] Ἀντὶ τοῦ, καταφρονείτω, ἀκαίρως πάντως σύφοντος· ὡς ὅταν ἀκαίρως ἐπιπλήττων, μᾶλλον καταφρονῆται.

CAP. III.

Admone illos principibus, & potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse.] Ubique fideles vult obtemperare magistratibus. Ostendit autem quomodo subjiciantur, nempe, si ad omne opus bonum præparati fuerint: unde manifestum est, quòd qui ad mala instructi sunt, illi magistratibus minimè parent. Vel parati sint ut ad bona flectantur, non ad impietatem, aut aliquod aliud quod animæ noceat.

2 *Neminem blasphemare, non litigiosos esse, sed modestos.*] Etiamsi quis

ΚΕΦ. γ.

Ὑπομίμνησκε αὐτοὺς ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ὑποτάσσεσθαι, πειθαρχεῖν, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἑτοίμους εἶναι.] Παντελῶς τοὺς πιστοὺς τῶν ἀρχαῖς ὑποτάσσεσθαι βούλεται. Δείκνυσι δὲ καὶ πῶς αὐ ὑποταγήσεται, εἰ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν παρεσκευασμένοι ὦσαν. Οὐκ ἄδηλον, ὅτι οἱ πρὸς τὰ κακὰ παρεσκευασμένοι, οὗτοι ἀπειθοῦσι τοῖς ἀρχαῖς. Ἢ καὶ ὅτι ἕτοιμοι ἔστωσαν, ἵνα πρὸς τὰ καλὰ πείθωνται, μὴ πρὸς ἀσέβειαν, ἢ ἄλλό τι ψυχοβλαβές.

2 Μηδένα βλασφημεῖν, ἀμάχους εἶναι, ἐπιεικεῖς.] Κἂν κακῶς πρᾴξῃ τις, μηδὲ

μηδὲ τῦτον βλασφήμῃ, τυτέσι, μὴ λοιδόρῃ. καθαρὸν γὰρ εἶναι δεῖ ἡμῶν τὸ σῶμα ἀπὸ λοιδορείας. εἴτε γὰρ ἀληθής ἐστιν αὕτη, ὐχ ἡμῶν τὸ κρίνειν, εἴτε ψευδής. Ορα πόσος ὁ κίνδυνος.

Πᾶσι ἐνδεικνυμένους πραότητα πρὸς πάντας ἀνθρώπους.] Καὶ Ιουδαίους καὶ Ελληνας, καὶ μοχθηροὺς καὶ ἀδικουμένους.

3 Ημεν γάρ ποτε καὶ ἡμεῖς ἀνόητοι, ἀπειθεῖς, πλανώμενοι, δουλεύοντες ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ποικίλαις.] Εν μὲν τῇ πρὸς " Κορινθίους ἀπὸ τῶν μελλόντων φοβεῖ, ὥστε μὴ κρίνειν, λέγων, Ο δοκῶν ἑστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ· σωφρονεστέρους παῖς, λέγων, Μὴ λοιδορῶμεν ἄλλους, ὅπερ καὶ αὐτοὶ χείρω ἡμάρτομεν πάλαι. ὅ καὶ ὁ λῃστὴς πρὸς τὸν ἕτερον λῃστὴν ἔλεγεν, Οτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι ἐσμεν. Πότε δὲ ἀνόητοι ἦμεν; πρὸ Χριστοῦ. Πῶς γὰρ οὐκ ἀνοησία, τοῖς τοιούτοις Θεοῖς λατρεύειν; ἀνθρωποθυτεῖν, πῶς δ' οὐ πλείστη μανίᾳ; Αλλὰ καὶ ἐπιθυμίαις " ποικίλαις καὶ ἡδοναῖς ἐδουλεύομεν. συνῆν ἀρρενομανίαι, καὶ μητρογαμίαι, καὶ ἀδελφογαμίαι νόθῳ, καὶ ταῖς ἄλλαις ἀκαθαρσίαις. ποικίλως γὰρ ἐνέπαιξεν ὁ διάβολος ἡμῖν.

" χ. Γαλάταις.

" χ. ἀκολάσταις.

Εν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διάγοντες, " στυγητοὶ, μισοῦντες ἀλλήλους.] Εν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διάγοντες, τυτέσι, μνησικακίᾳ καὶ φθόνῳ διατελοῦντες ἀεὶ, καὶ οὕτω βίον τοῦτο ἔχοντες· ὅθεν καὶ ἄξιοι μίσους ἦμεν, ὡς ἀλλήλοις μισοῦντες. εἰκότως. ἀπὸ τοῦ φθόνου γὰρ καὶ τὸ μῖσος.

" χ. μισητοὶ συγγενῶς.

4 Οτε δὲ ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλανθρωπία ἐπεφάνη τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ,] Οτε ἐσαρκώθη δηλαδὴ ὁ μονογενὴς, καὶ ἡμῖν ὡμοιώθη.

5 Οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτοῦ ἔλεος ἔσωσεν ἡμᾶς.] Εσωσεν ἡμᾶς, οὐκ ἐξ ἔργων ὧν ἐποιήσαμεν· ἀντὶ τοῦ, ὅτε ἐποιήσαμεν ἔργα δικαιοσύνης, ὅτε

malè faciat, ne eum blasphema, id est, non conviciare. Oportet enim os nostrum esse purum à convicio. Nam sive hoc verum sit, sive falsum, non est nostrum judicare. Vide quantum subsit periculi.

Omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines.] Judæos & Græcos, sceleratos & injurios.

3 *Eramus enim aliquando & nos insipientes, inobedientes, errantes, servientes desideriis & voluptatibus variis.*] In Epistola quidem ad Corinthios à futuris terret, ut non judicent, inquiens: *Qui se existimat stare, videat ne cadat:* hîc verò à præteritis temperantiores reddit, dicens: Ne conviciemur aliis, quandoquidem & ipsi nos olim pejus peccaverimus: quod & latro ad alterum latronem dicebat, *Quoniam in eadem condemnatione sumus.* Quando autem insipientes eramus? ante Christum natum. Quomodo enim non stultitia erat hujusmodi diis servire? Nonne maximus erat error homines sacrificare? Quinetiam cupiditatibus & variis voluptatibus serviebamus. Hîc masculas nuptas, & cum matre & cum sorore connubia perpetrata intellige, aliásque impuritates: variè namque nobis illusit diabolus.

1 Cor. 10. 12.

Luc. 23. 40.

In malitia & invidia agentes, odibiles, odientes invicem.] *In malitia & invidia agentes*, hoc est, in vindictæ cupiditate & invidia commorantes semper, ac veluti vitam in iis habentes, unde & odio digni eramus, quoniam nos invicem odio prosequebamur. Idque non immeritò: nam ex invidia odium nascitur.

4 *Cum autem benignitas & humanitas apparuit Servatoris nostri Dei,*] Quando incarnatus est videlicet unigenitus, nobísque assimilatus.

5 *Non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed secundùm suam misericordiam salvos nos fecit.*] Salvos nos fecit, non ex operibus quæ fecimus: hoc est, neque fecimus opera justitiæ, neque per

hæc conſervati ſumus, ſed bonitas ipſius totum operata eſt.

Per lavacrum regenerationis & renovationis Spiritûs ſancti, 6 Quem effudit in nos abundè per Jeſum Chriſtum ſervatorem noſtrum.] O rem mirabilem! Adeò vitiis eramus immerſi, ut ne purgari quidem poſſemus, ſed opus fuit regeneratione. Nam regeneratio & renovatio, ſecundam nativitatem, novámque formationem ſignificant. Ut enim domum planè veterem non ſuffulcimus, verùm ad fundamenta uſque diruïmus, novámque ædificamus: conſimilem ad rationem Deus non reconcinnavit nos, ſed denuò condidit. Quomodo? Per Spiritum ſanctum. Ne enim quæras modum, Spiritus, inquit, totum tranſegit. Unde hoc perſpicuum? *Quem effudit*, inquit, *abundè in nos*. Non enim tantummodo per illum refinxit nos, ſed largè ipſum etiam nobis impertiit, ut & illud per hoc monſtretur. Ac meritò. Poſtquam enim mundavit nos, tum & Spiritu ſuo abundè nos implevit, hoc enim eſt, quod ait, *Effudit*. Quod enim purum eſt, in impurum non ingreditur. Hæc autem *per Jeſum* contigerunt, ſiquidem ipſe omnium bonorum & mediator & largitor eſt.

7 *Ut juſtificati gratiâ ipſius, hæredes ſimus ſecundùm ſpem vitæ æternæ.*] Rurſus *gratiâ*, non debito dicit. Hoc autem nos humilitatem docet. Non enim ipſi aliquid tranſegimus. Inſuper nos bene ſperare facit de futuris bonis. Si enim nos adeò deſperatos & perditos per gratiam ſervavit, multo magis juſtificatis ventura bona largietur. Ut efficiamur, inquit, hæredes æternæ vitæ, perinde ac ſperamus. Vel quia jam hæredes ſimus, quatenus ad ſpem.

8 *Fidelis ſermo.*] Quia de futuris locutus erat, autoritatem verbo ſuo addit. Planum enim eſt à præcedentibus. nam qui talia dedit, futura etiam daturus eſt.

ἐσώθημεν ἐκ τούτων, ἀλλὰ ὃ πολὺ ἡ ἀγαθότης αὐτοῦ ἐποίησε.

Διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου, οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν.] Βαβαὶ, ὅπου ὄντως ἦμεν ἐν τῇ κακίᾳ βεβαπτισμένοι, ὡς μηδὲ δυνασθαι καθαρθῆναι, ἀλλ' ἀναγεννήσεως δεηθῆναι. τοῦτο γὰρ ἡ παλιγγενεσία καὶ ἀνακαίνισις, ἡ δευτέρα γέννησις, καὶ νέα πλάσις. ὥσπερ γὰρ οἰκίαν παμπάλαιον οὐκ ἀνασκευάζομεν, ἀλλὰ μέχρι τῶν θεμελίων καθαιροῦντες, ἐκ καινῆς κτίζομεν· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς οὐκ ἐπεσκεύασεν ἡμᾶς, ἀλλ' ἄνωθεν κατεσκεύασε. Πῶς; διὰ Πνεύματος ἁγίου. Ἵνα γὰρ μὴ ζητῇς τὸ Ἐφ' ὅπον, Ὃ πνεῦμά, φησι, κατώρθωσε τὸ πολύ. Πόθεν τοῦτο δῆλον; ὃ ἐξέχεε, φησι, πλουσίως ἐφ' ἡμᾶς. Οὐ μόνον γὰρ δι' αὐτοῦ ἀνέπλασεν, ἀλλὰ καὶ δαψιλῶς τούτου μετέδωκεν, ἵνα καὶ ἐξ αὐτοῦ δειχθῇ. καὶ εἰκότως. ὅπου γὰρ ἐκαθάρισε, τότε καὶ τοῦ Πνεύματος ἐπλήρωσεν ἡμᾶς ἀφθόνως. τοῦτο γὰρ ὃ, ἐξέχεεν. Εἰς γὰρ ἀκαθάρτους οὐκ εἰσέρχεται τὸ καθαρόν. Ταῦτα δὲ διὰ Ἰησοῦ· αὐτὸς γὰρ ἡμῖν μεσίτης καὶ πρόξενος πάντων τῶν ἀγαθῶν.

7 Ἵνα δικαιωθέντες τῇ ἐκείνου χάριτι, κληρονόμοι γενώμεθα κατ' ἐλπίδα ζωῆς αἰωνίου.] Πάλιν ὃ, χάριτι, οὐκ ὀφλῆ. Τοῦτο δὲ καὶ ταπεινοφροσύνην διδάσκει. Οὐ γὰρ ἀμοιβή τι κατωρθώσαμεν. Καὶ ὑπὲρ ἐλπίδας ποιεῖ τῶν μελλόντων. Εἰ γὰρ ὄντως ἀπεγνωσμένους χάριτι ἔσωσε, πολλῷ μᾶλλον δικαιωθεῖσι τὰ μέλλοντα δώσει. Ἵνα, φησὶ, κληρονόμοι γενώμεθα ζωῆς αἰωνίου, κατὰ γὰρ ἐλπίζομεν. ἢ ὅτι ἤδη κληρονόμοι ἐσμέν, ὅσον γε τῇ ἐλπίδι.

8 Πιστὸς ὁ λόγος.] Ἐπειδὴ περὶ μελλόντων εἶπε, διὰ ἀξιόπιστον τὸν λόγον ποιεῖται. δῆλον γὰρ ἀπὸ τῶν προλαβόντων. ὁ γὰρ τοσαῦτα δούς, καὶ ταῦτα δώσει.

Καὶ

Καὶ περὶ τούτων βούλομαί σε διαβεβαιοῦσθαι, ἵνα φροντίζωσι καλῶν ἔργων προΐστασθαι οἱ πεπιστευκότες Θεῷ.] Ἐπειδὴ ἀπέμνησε τὸ τῆς Θεοῦ ἀφάτου ἀγαθότητος, φησὶν, ὅτω βούλομαί σε διδάσκειν περὶ τούτων, ἵνα μάθωσιν οἱ πιστοὶ μὴ μόνον ταπεινοφρονεῖν, καὶ μὴ ὀνειδίζειν ἄλλοις, ἀλλὰ καὶ ἐλεεῖν. Ὁ γὰρ ἐννοῶν τὸ ἔλεον τοῦ Θεοῦ, ὃ αὐτὸς ἔτυχεν, ἐλεήσει καὶ αὐτός. Ἵνα φροντίζωσί, φησι, τουτέστιν, ἔργον καὶ σπούδασμα ἴδιον ἔχωσι βοηθεῖν ἀδικουμένοις· χήραν, ὀρφανὸν, καὶ ἁπλῶς, τῶν δεομένων προνοεῖσθαι (τοῦτο γὰρ δηλοῖ, ὅ, καλῶν ἔργων προΐστασθαι) καὶ μὴ ἀναμένωσι τοὺς δεομένους πρὸς αὐτοὺς ἐλθεῖν, ἀλλ' αὐτοὶ περὶ αὐτῶν μεριμνῶσι.

Ταῦτά ἐστι τὰ καλὰ καὶ ὠφέλιμα τοῖς ἀνθρώποις.] Ἡ φροντὶς, καὶ ἡ προΐστασία τῶν καλῶν ἔργων, ἢ αὐτὰ τὰ καλὰ ἔργα.

9 Μωρὰς δὲ ζητήσεις, καὶ γενεαλογίας, καὶ ἔριδας, καὶ μάχας νομικὰς περιΐστασο· εἰσὶ γὰρ ἀνωφελεῖς καὶ μάταιοι.] Μωρὰς ταὰς ἀνωφελεῖς φησιν, οἵας οἱ Ἰουδαῖοι ἐπάγουσι τοῖς πιστοῖς. Γενεαλογίας δὲ, ἃς οἱ αὐτοὶ ποιοῦνται, τοὺς πατριάρχας γενεαλογοῦντες προγόνους αὐτῶν, καὶ τούτοις ἐγκαυχώμενοι. Περιΐστασο οὖν, αὐτὴ τοῦτ', φησὶ. Οὐδὲ γὰρ δεῖ ἀφιέναι τὰ ἀναγκαῖα ἔργα, καὶ δαπανᾶν τὸν καιρὸν εἰς ματαιολογίας καὶ μάχας ἀχερδεῖς. Τί γὰρ κέρδος μάχεσθαι, ἔνθα γε μηδεὶς τῆς αἰχμαλωτισθῆναι εἰς Χριστόν; Πῶς οὖν ἀνώτερόν πρεκελεύσατο ἐπισωμίζειν τοῖς ἀντιλέγουσι; Ὅταν ὁρᾷ ὅτι βλάβη ἄλλων ὦσι, τότε δεῖ ἐπισωμίζειν· χάριν δὲ τῆς αὐτῶν ὠφελείας, μηδὲ ἐπιχειρῆσαι ὅλως αὐτοῖς ὁμιλεῖν. Οὐδὲ γὰρ ὠφεληθήσονται, ὡς ἀδιόρθωτοι.

10 Αἱρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ, 11 Εἰδὼς ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος, καὶ ἁμαρτάνει, ὢν αὐτοκατάκριτος.] Πῶς οὖν ἑτέρωθί φησι, Μήποτε δῷ αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετάνοιαν; Ἐκεῖ μὲν

Et de his volo te confirmare, ut curent bonis operibus præesse qui credunt Deo.] Quia Dei bonitatis ineffabilis mentionem fecit, Volo te, inquit, ita de istis docere, ut discant fideles non solummodo humiliter sapere, & non conviciari aliis, verumetiam misereri. Qui enim secum reputaverit misericordiam, quam ipse à Deo sit assecutus, ipse etiam miserebitur. *Ut curent*, inquit, hoc est, ut assiduam dent operam, sedulóque adnitantur injustè oppressis succurrere: viduis, orphanis, &, ut uno verbo dicam, quibusvis indigentibus prospicere, (Hoc enim indicat, *bonis operibus præesse*) nec expectent tantisper dum egentes ad eos pervenerint, sed ipsi eorum curam gerant.

Hæc sunt bona & utilia hominibus.] Cura & præfectura bonorum operum, vel ipsa etiam bona opera.

9 *Stultas autem quæstiones, & genealogias, & contentiones, & pugnas legis devita. Sunt enim inutiles & vanæ.*] Stultas inutiles vocat, quales Judæi fidelibus inferunt. Genealogias autem, quas iidem conficiunt, suam ad Patriarchas genealogiam referentes, & majoribus illis gloriantes. *Devita* igitur, hoc est, rejice. Neque enim prætermittenda sunt necessaria opera, tempúsque in vaniloquentia inutilibúsque pugnis consumendum. Quæ enim conflictûs istiusmodi utilitas, vbi nemo ad Christum captivus ducitur? Quomodo igitur suprà dedit in mandatis, ut obstrueret ora contradicentium? Si aliis officiant, tum sunt compescendi. Ipsorum autem utilitatis gratiâ, ne omnino coneris cum illis colloqui: nihil enim proficient, ut qui incorrigibiles sint.

10 *Hæreticum hominem post unam & alteram correptionem devita,* 11 *Sciens quòd subversus est qui ejusmodi est, & delinquit, cùm sit proprio judicio condemnatus.*] Quomodo igitur alio in loco ait, *Forsan dederit eis Deus pœnitentiam?* Illic loquitur 2.Tim.2.25

quitur de iis qui ſpem emendationis ſuæ oſtendunt : hîc verò incorrigibilem hæreticum dicit, qui omnino perverſus eſt, quíque à ſe condemnatus eſt, hoc eſt, qui defendere ſeſe non valet. Non enim dicere poteſt, Nemo me corripuit, nemo docuit. Quando igitur poſt admonitionem in iiſdem permanſerit, ſuo ipſe judicio ſe condemnavit.

12 *Cùm miſero ad te Arteman aut Tychicum, feſtina ad me venire Nicopolin : ibi enim ſtatui hyemare.*] Cujus rei gratiâ, cùm tot Eccleſias & tantam inſulam Tito credidiſſet, eum rurſus ad ſeipſum ab operis inſtituto retrahit ? Ut plùs ei proſit, eúmque adhuc magis ad officium ſuum perficiat, ipſo examinato in iis quæ ei credita erant. Nicopolis autem Thraciæ urbs eſt, Iſtro adjacens.

13 *Zenam legiſperitum, & Apollo ſolicitè præmitte, ut nihil eis deſit.*] Judaicarum legum peritum ſic dicit : talis enim erat Zenas. Apollo autem eloquentior, & potens erat in ſcripturis. Nondum autem erant illis Eccleſiæ commiſſæ. Quod autem ait, *Vt nihil eis deſit*, intelligendum eſt ita : Cura ut quibus opus habent, abundè ea ſubminiſtrentur ipſis, ne quapiam re deſtituantur, alimento nimirum, & veſtitu.

14 *Diſcant autem & noſtri bonis operibus præeſſe ad uſus neceſſarios, ut non ſint infructuoſi.*] Perinde quaſi diceret, Potuiſſem & aliter jam commemoratis, ne ullâ re indigerent, proſpicere, ſed nolo ; ut *noſtri*, hoc eſt, qui ſunt apud te, diſcant ex hoc quòd viatico & neceſſariis ad iter rebus hos inſtruxeris, *bonis operibus præeſſe*, hoc eſt, rationem habere indigentium, pecuniis, verbis, omnibúſque mois : non tam ut indigentes inde commodum accipiant, ſed potiùs ut ipſi humanitatis ſuæ, quâ erga congeneres ſuos uſi ſunt, fructum percipiant. Nam & Dominus qui quinquies

περὶ τῆς ἐλπίδα διορθώσεως ἐπιφαινόντων · ἀνίατον δὲ τὸν ἀδιόρθωτον λέγει αἱρετικὸν, τὸν πάντα διεστραμμένον, ὃς καὶ αὐτοκατάκριτός ἐστι, τουτέστιν, ἀναπολόγητος. Οὐ γὰρ ἔχει εἰπεῖν, ὅτι οὐδείς με διώρθωσε, οὐδεὶς ἐδίδαξεν. ὅταν οὖν μὴ τῇ νουθεσίᾳ πείθηται τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένῃ, αὐτοκατάκριτός ἐστιν.

12 Ὅταν πέμψω Ἀρτεμᾶν πρός σε, ἢ Τυχικόν, σπούδασον ἐλθεῖν πρός με εἰς Νικόπολιν · ἐκεῖ γὰρ κέκρικα παραχειμάσαι.] Τίνος ἕνεκεν ἐκκλησίαν τοσαύτην καὶ τηλικαύτην νῆσον πιστεύσας Τίτῳ, πάλιν πρὸς ἑαυτὸν ἀνείλκει ἀπὸ τοῦ ἔργου; Ἵνα πλείω ὠφελήσῃ αὐτὸν, καὶ καταρτίσῃ ἔτι μᾶλλον πρὸς τὸ ἔργον, ἀνακρίνας αὐτὸν ἐφ' οἷς ἐπιστεύθη. Ἡ δὲ Νικόπολις τῆς Θρᾴκης ἐστὶ, τῷ Ἴστρῳ ἐπικειμένη.

13 Ζηνᾶν τὸν νομικὸν, καὶ Ἀπολλὼ σπουδαίως πρόπεμψον, ἵνα μηδὲν αὐτοῖς λείπῃ.] Τὸν τῆς Ἰουδαϊκῆς νόμων ἔμπειρον οὕτω φησί · τοιοῦτος γὰρ ἦν ὁ Ζηνᾶς. ὁ δὲ Ἀπολλὼς λογιώτερος καὶ δυνατὸς ἐν ταῖς γραφαῖς. Ὅπω δὲ οὐδέπω ἦσαν αὐτοῖς ἐκκλησίαι πιστευθέντες. Τὸ δέ, ἵνα μηδὲν αὐτοῖς λείπῃ, ἀντὶ τοῦ, ἐν ἀφθονίᾳ πάσῃ αὐτοῖς πάσης τῆς ἀναγκαίων, ἐφῆς δηλαδὴ, καὶ ἐνδυμάτων.

14 Μανθανέτωσαν δὲ καὶ οἱ ἡμέτεροι καλῶν ἔργων προΐστασθαι εἰς τὰς ἀναγκαίας χρείας, ἵνα μὴ ὦσιν ἄκαρποι.] Ὡσπερεὶ τοῦτό φησιν · ἐγὼ μοι καὶ ἕτερος ἀνενδεᾶ ποιῆσαι πρὸς ῥηθέντας, ἀλλ' ὃ βούλομαι, ὡς ἂν οἱ ἡμέτεροι, τουτέστιν, οἱ περὶ σὲ, μάθωσιν ἐκ τοῦ τούτοις ἐφοδιάσαι, καλῶν ἔργων προΐστασθαι, τουτέστι, κήδεσθαι τῶν δεομένων, καὶ ἐν χρήμασι, καὶ ἐν ῥήμασι, καὶ πᾶσι τρόποις · οὐχ ἵνα οἱ δεόμενοι κερδάνωσι τοσοῦτον, ἀλλ' ἵνα αὐτοὶ καρποὺς ἔχωσιν ἐκ τῆς πρὸς ἀλλήλους ὁμοψυχοῦς φιλανθρωπίας. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Κύριος ὁ πεντακισχιλίους θρέψας, ἐνδυσάτο

δυνατο πάντως καὶ ἑαυτὸν τρέφειν ἀεί, καὶ τοὺς μαθητάς, ἀλλ' ὅμως ὑπὸ γυναικῶν ἠθέλησε τρέφεσθαι, ὡς αὐ σκῆναι κερδάνωσιν. Οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῶν, ὁ τοσοῦτον τοῖς πένησιν ὠφελεῖ διὰ τῆς ἡμετέρας μεταδόσεως, ὅσον ἡμᾶς δι' ἐκείνων. Ἀφέσεως γὰρ ἁμαρτιῶν, καὶ παῤῥησίας τῆς πρὸς Θεὸν αἴτιοι ἡμῖν οἱ πένητες.

mille aluit, potuiſſet omnino & ſeipſum alere ſemper ac diſcipulos, attamen à mulierculis ali maluit, ut illæ lucrum inde conſequerentur. Sic & de nobis, non tantam adfert pauperibus utilitatem per noſtram eleemoſynam, quantam nobis per illos. Dimiſſionis enim peccatorum & fiduciæ erga Deum pauperes nobis ſunt authores.

15 Ἀσπάζονταί σε οἱ μετ' ἐμοῦ πάντες. Ἄσπασαι τοὺς φιλοῦντας ἡμᾶς ἐν πίστει.] Ἢ τοὺς φιλοῦντας αὐτὸν πιστῶς καὶ ἀδόλως, ἢ τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν πιστοὺς, ἤτοι Χριστιανούς.

15 *Salutant te qui mecum ſunt omnes. Saluta eos qui nos amant in fide.*] Vel amantes ipſum fideliter citráque dolum, vel diligentes ipſum fideles, aut Chriſtianos.

Ἡ χάρις μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.] Εὐχὴ φυλάττεσθαι αὐτοῖς τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ, ἢ ἵνα ἡ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ μετ' αὐτῶν ἀεὶ ᾖ, χάριτι αὐτοὺς τηροῦσα. Ἡ δὲ μάλιστα δεομένων αὐτῆς, καὶ φρουρεῖν καὶ ψυχὰς ἡμῶν καὶ σώματα ἐν ἁγίῳ Πνεύματι. ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Gratia cum omnibus vobis. Amen.] Exoptat ut eis conſervetur donum Dei, vel ut benevolentia Dei cum ipſis ſit ſemper, per gratiam eos conſervans. Quæ & nobiſcum ſit qui maximè eâ indigemus, & cuſtodiat animas noſtras & corpora in Spiritu ſancto. Cui gloria in ſecula ſeculorum. Amen.

ΘΕΟΦΥ-

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ
ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ
ΦΙΛΗΜΟΝΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI
BVLGARIÆ ARCHIEPISCOPI
EPISTOLÆ DIVI PAULI
AD PHILEMONEM EXPOSITIO.

Ὑπόθεσις τῆς πρὸς Φιλήμονα ἐπιστολῆς.

Οὔτε δοῦλον ὄντε δεσπότῃ ὁ Χριστὸς προσιόντας αὐτῷ ἀποδήλῃ. Εἷς γάρ ἐστι δεσπότης πάντων αὐτὸς, μᾶλλον ὁ πατήρ. Καὶ τοῦτο δῆλον μὲν ἐξ ἄλλων πολλῶν, καὶ ἐκ τούτης δὲ τῆς ἐπιστολῆς, ἐν ᾗ Φιλήμων μὲν ὁ δεσπότης, Ὀνήσιμος δὲ ὁ οἰκέτης· ἀμφότεροι, ἵνα μηδὲν εἴπω πλέον, ἀγαπητοὶ Παύλῳ. Ὁ μὲν οὖν Φιλήμων καὶ ἐξ ἀρχῆς θαυμαστός τις ἦν ἀνὴρ, φρυξὶ μὲν ὁ γένος, πιστὸς δὲ τὸν τρόπον, καὶ τῇ χρείαις τῶν ἁγίων κοινωνῶν, καὶ ἐλεημοσυνάς ποιῶν. Ὀνήσιμος δὲ δραπέτης μὲν τὰ πρῶτα. καὶ γὰρ κλέψας χρήματα

Argumentum Epistolæ ad Philemonem.

Neque servos neque heros ad se accedentes Christus rejicit: unus est enim Dominus omnium ipse, imò potiùs Pater: atque id cùm ex multis aliis, tum verò præcipuè ex hac Epistola liquet, in qua Philemon quidem dominus, Onesimus autem servus; Uterque, ut nihil dicam amplius, Paulo dilectus. Philemon itaque vir ab ipso principio admirandus erat, genere sanè Phryx, fidelis autem vitâ & moribus, & necessitatibus sanctorum succurrens, & eleemosynas faciens. Onesimus autem primùm transfuga erat: nam sublatis ex domo Philemo-

nis

nis pecuniis aufugerat. Hic cùm Romam venisset, Pauli doctrinam audivit, & ab eo dum in vinculis erat, institutus & baptizatus, clarus & admirandus ipse etiam factus est. Non pium itaque ratus Apostolus perturbari Philemonem propter Onesimi fraudulentiam & fugam, volénsque mundare vulnus cordis ipsius, quod à servo acceperat, remittit illum ad ipsum cum Epistola hac commendatitia. Asseverant autem nonnulli, non oportere hanc connumerari reliquis, quippe quæ sit de re vili: verùm expende quanta sint ex hac commoda. Primùm quidem instituit nos, ut etiam pro iis qui nobis videntur esse viles, solliciti simus. Ne contemnatis *enim, inquit Dominus*, unum ex pusillis hisce. Mat.18.10. *Alterum, si servus tam audax & fraudulentus conversus est, non oportet nos desperare de nobisipsis, maximè qui in libertate educati sumus. Tertium, non oportere nos pietatis prætextu servos à dominis, ipsis invitis, avellere. Quartum, non esse nobis despicatui habendos servos virtute insignes, neque eorum nos pudere oportet, quandoquidem Paulus filium vocet Onesimũ. Quis igitur est qui hanc tantâ commoditate refertam cæteris annumerare dedignetur?*

* ἢ σείσατα ἐκ τῆ οἴκου.

* ἐκ τῆ οἰκίας τῆ Φιλήμονος, ἀπέδρα. γενόμθος ἢ ἐν Ρώμη, διήκουσε Παύλε, ἢ κατηχηθεὶς πρὸς αὐτῆ ἢ βαπτισθεὶς ἐν δεσμοῖς ὄντος, θαυμάσιός τις καὶ αὐτὸς γέγονεν. Οὐκ ὅσιον οὖν κρίνας ὁ ἀπόστολος λυπεῖσθαι τὸν Φιλήμονα ὑπὲ τῆ τῦ Ονησίμυ κακουργία τε ἢ φυγῆ, ἐθέλων καθαίρειν τὸ πληγὲν τῆ καρδίας αὐτῦ, ἵν' ὑπὲ τῶ δούλῳ ἐδέξατο, ἀποπέμπει τῦτον πρὸς αὐτὸν μετ' ἢ τὴν ὑπιστολὴν ταύτης, παρακλητικὴν αὐτὸν ποιήσας. Φασὶ δέ τινες, μὴ χρῆναι ταύτην συναριθμεῖσθαι τὰς λοιπάς, ἅτε ἐλάχιστ' ἔχ. τελοῦς ὄφελος πράγματος. Ἀλλ' ὅρα πόσα ἐκ ταύτης τὰ χρήσιμα. Πρῶτον μὲν παιδεύει ἡμᾶς ἐλάχιστ' τῶν δοκούντων εὐτελῶν σπουδάζειν. Μὴ καταφρονήσατε γάρ, φησιν ὁ Κύριος, ἑνὸς τῶν μικρῶν. Δεύτερον ἢ, ὅτι εἰ δοῦλος ὢν τοσαμὸς ἢ κακοῦργος ἐπέστρεψεν, ὃ χρὴ ἀπογινώσκειν ἑαυτῶν, ἐ μέλλοιμεν ἐλευθερίᾳ " ἀναιρεθέντων. Τρίτον, ὅτι ὃ χρὴ παρὰ φύσιν βιαίας δεήσεις ἀποσπᾶν τῶν δεσποτῶν μὴ βουλομένων. Τέταρτον, ὅτι ὃ χρὴ ἡμᾶς ὑπερφρονεῖν τῶν δούλων εὐαρέστων ὄντων, οὐδὲ ἐπαισχύνεσθαι αὐτοὺς, ὁπότε Παῦλος καλῆ τέκνον τὸν Ονήσιμον. Τίς γοῦν ἐστιν ὁ ἀπαξιῶν ταύτην τὰς λοιπὰς συναριθμεῖν, τοσαύτης ὠφελείας γέμουσαν;

" Ἀ. ἀναγραφέντων.

THEOPHY-

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS
IN EPISTOLAM AD PHILEMONEM.

Παῦλος δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Εὐθέως ἐκ προοιμίων παιδεύει τὸ δεσπότην μὴ ἐπαισχύνεσθαι τὸ δοῦλον, σπουδάσαν νῦν γενόμενον. Πάντα γὰρ δι' τὸ Χριστὸν καλά, καὶ τὰ δεσμά, οἷς καὶ αὐτὸς χαίρει, ὥστε καὶ ὀνομάζεσθαι ἀπ' αὐτῶν. Ἅμα δὲ καὶ δυσωπεῖ, δηλῶν ὅτι δίκαιον τοῦ δι' τὸ Χριστὸν [a] δεσμευθέντος δοθῆναι τιὼ χάριν.

[a] χ. δεσμίου.

Καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός.] Ὥσπερ οὐκ ἀρκοῦν αὐτὸς εἰς ἱκεσίαν, συμπαραλαμβάνει καὶ τὸν Τιμόθεον συνικέτην, ἵνα τὸ τῶν πλειόνων ἱκεσίαν δυσωπηθῇ.

Φιλήμονι τῷ ἀγαπητῷ καὶ συνεργῷ ἡμῶν.] Εἰ ἀγαπητὸς, δώσει τὸ χαρίσασθαι· εἰ συνεργὸς, οὐ καθέξει τὸν δοῦλον, ἀλλὰ πάλιν ἀποστελεῖ εἰς διακονίαν τοῦ κηρύγματος, οὗ καὶ αὐτὸς ἐργάτης ἐστί. Καὶ γὰρ καὶ ὃ ἔργον τοῦ δεσπότου ἀναπληρώσει, ἐὰν αὖθις ἀποδοθῇ.

2 Καὶ Ἀπφίᾳ τῇ ἀγαπητῇ, καὶ Ἀρχίππῳ τῷ συστρατιώτῃ ἡμῶν.] Ἴσως ἡ Ἀπφία γαμετὴ ἦν, καὶ ὁ Ἄρχιππος φίλος. Εἰ συστρατιώτης ἦν, καὶ ἐν τούτῳ ἀγωνιεῖται. Οὗτος ἦν ἴσως περὶ οὗ γράφει Κολασσαεῦσιν, Εἴπατε τῷ Ἀρχίππῳ, Βλέπε τὴν διακονίαν ἣν παρέλαβες.

Καὶ τῇ κατ' οἶκόν σου ἐκκλησίᾳ.] Ἐκκλησίαν, πιστοὺς λέγει, [a] συμπαθῶς καὶ δούλους. Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνην, ὅπως καὶ τούτους παρακαλεῖ συλλαβέσθαι αὐτῷ τῆς πρεσβείας.

[a] χ. συμπαραλαβὼν καὶ τούτους.

Paulus vinctus Jesu Christi.] Statim ab exordio instituit dominum, ne servi eum pudeat, qui jam conservus ipsius factus sit. Nam propter Christum omnia sunt pulchra, ipsa etiam vincula, quibus & ipse gaudet, ita ut ab eis nominetur. Simul etiam exorat, ostendens par esse, ut sibi propter Christum vincto detur hæc gratia.

Ac Timotheus frater.] Tanquam ipse non sufficiat ad supplicationem, assumit etiam Timotheum unà supplicantem, ut plurium intercessionem veneretur.

Philemoni dilecto & adjutori nostro.] Si dilectus, dabit veniam: si cooperator, non retinebit servum, sed remittet eum ad ministerium verbi, cujus & ipse minister est. Nam opus Domini replebit, si denuò reddatur.

2 *Et Apphiæ dilectæ, & Archippo commilitoni nostro.*] Forsan Apphia uxor erat Philemonis, Archippus autem amicus. Quòd si commilito est, in hoc etiam certabit. Iste autem erat de quo scribit Colossensibus, *Dicite Archippo,* Col. 4. 17. *Vide ministerium quod accepisti.*

Et Ecclesiæ quæ in domo tua est.] Ecclesiam, omnes qui in ædibus ejus erant, fideles appellat, complectens etiam servos. Animadverte autem humilitatem ejus, quemadmodum hos etiam obsecret, ut sibi in intercessionibus opitulentur.

3 *Gra-*

3 *Gratia vobis & pax à Deo patre noſtro, & Domino Jeſu Chriſto.*] Quomodo autem erit gratia Dei in nobis? Si & nos debitoribus noſtris remittamus. Quî verò pax? Si & tu reconcilieris ſervo.

4 *Gratias ago Deo meo ſemper, memoriam tuî faciens in orationibus meis.*] Quoties, inquit, tuî recordatus fuero (recordor autem ſemper cùm oro) toties gratias ago Deo pro tua virtute. Quæ autem ſit illa, infert.

5 *Audiens charitatem tuam & fidem quam habes erga Dominum & erga omnes ſanctos.*] Hic veluti miſericordem ipſum prædicat. Porrò haud è Phrygia Romam uſque perveniſſet fama de charitate & fide ejus, niſi maxima fuiſſet. Quoniam igitur omnes ſanctos, ſive fideles dilectione complecteris, debes etiam Oneſimum pari charitate complecti (fidelis enim eſt) ut & Dominum diligere videaris. Vides quantam habeant vim hæc deprecandi verba?

6 *Ut communicatio fidei tuæ efficax ſit in agnitione omnis boni quod in vobis eſt.*] Gratias, inquit, ago Deo pro charitate tua, hoc etiam obſecrans, Ut fides tua, quam communem habes nobíſcum, efficax ſit & operativa, ac veluti vivens, te omne bonum opus agnoſcente, hoc eſt, amante & peragente. Tum enim fides noſtra vivit, cùm omne opus bonum aggredimur ac peragimus: ſicut mortua eſt, operibus deſtituta. Adjecit autem, *Quod eſt in vobis*, ut oſtendat Philemonem ipſum etiamnum omne opus bonum in ſe habere, perinde quaſi dicat; omnis operis boni, quod etiamnum in vobis, hoc eſt, in te eſt. Porrò cùm dicit, *Communicatio fidei*, connectit ſibi Philemonem ipſe Paulus, unúmque facit. Communis enim fides unit: Quocirca oportet te idem ſapere mecum. Vel fidei communicationem eleemoſynam vocat, ut quæ à multa fide fiat. Ait ergo: mentionem tui facio in precibus meis, orans ut communi-

3 Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Πῶς ἂν ἔσται ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἐν ἡμῖν; ἐὰν καὶ ἡμεῖς τοῖς ὀφειλέταις ἀφιῶμεν. Πῶς δὲ εἰρήνη; ἂν καὶ σὺ καταλλαγῇς τῷ δούλῳ.

4 Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου πάντοτε, μνείαν σου ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου.] Ὁσάκις, φησὶ, μνησθῶ σου (μιμνήσκομαι δὲ πάντοτε ὅταν προσεύχωμαι) τοσαυτάκις εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ ὑπὲρ τῆς σῆς ἀρετῆς. Τίς δὲ αὕτη, ἐπιφέρει.

5 Ἀκούων σου τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πίστιν ἣν ἔχεις πρὸς τὸν Κύριον καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἁγίους.] Ἐνταῦθα ὡς ἐλεήμονα αὐτὸν ἐπαινεῖ. Οὐκ ἂν δὲ ἀπὸ Φρυγίας εἰς Ῥώμην ἠκούσθη ἡ ἀγάπη καὶ ἡ πίστις αὐτοῦ, εἰ μὴ μεγίστη ἦν. ἐπεὶ οὖν πάντας τοὺς ἁγίους, ἤτοι πιστοὺς ἀγαπᾷς, ὀφείλεις καὶ τὸν Ὀνήσιμον ἀγαπῆσαι (πιστὸς γάρ) ἵνα καὶ τὸν Κύριον φανῇς ἀγαπῶν. Ὁρᾷς βίαν νοημάτων δυσωπητικῶν;

6 Ὅπως ἡ κοινωνία τῆς πίστεώς σου ἐνεργὴς γένηται ἐν ἐπιγνώσει παντὸς ἀγαθοῦ τοῦ ἐν ὑμῖν.] Εὐχαριστῶ, φησὶ, τῷ Θεῷ ὑπὲρ τῆς ἀγάπης σου, προσευχόμενος καὶ ὑπὲρ τούτου, ἵνα ἡ πίστις σου, ἣν κοινὴν ἔχεις ἡμῖν, ἐνεργὴς γένηται καὶ ἐμπρακτος, καὶ οἵα ζῶσα, ἐν τῇ ἐπιγνώσει σε παντὸς ἔργου ἀγαθοῦ, τουτέστιν, ἀγαπᾶν καὶ μεταχειρίζεσθαι. Τότε γὰρ ἡ πίστις ζῇ, ὅταν παντὸς ἀγαθοῦ ἔργου μετερχώμεθα, ὥσπερ καὶ νεκρά ἐστι χωρὶς ἔργων ὅσα. Προσέθηκε δὲ, ὃ ἐν ὑμῖν, ἵνα δείξῃ ὅτι καὶ νῦν ὁ Φιλήμων παντὸς ἀγαθοῦ ἔργου ἐν ἑαυτῷ ἔχει, ὡσανεὶ τοῦτο λέγων· παντὸς ἀγαθοῦ ἔργου ὃ καὶ νῦν ἐν ὑμῖν, τουτέστιν, ἐν σοί ἐστι. Ἐν τῷ εἰπεῖν δὲ, κοινωνία τῆς πίστεως, συναπτει τὸν Φιλήμονα πρὸς ἑαυτὸν ὁ Παῦλος, καὶ ἑνοποιεῖ. ἡ γὰρ κοινὴ πίστις, καὶ ἑνοποιός ἐστιν.. ὥστε δεῖ σε καὶ σὲ ἓν φρονεῖν ἐμοί. Ἡ κοινωνίαν πίστεως τὴν ἐλεημοσύνην καλεῖ, ὡς ἀπὸ πίστεως πολλῆς γινομένην. Φησὶν οὖν, ὅτι μνείαν σου ποιοῦμαι, δεόμενος ἵνα ἡ κοι-

νωνικὴ

νωνικὴ ἡ κοινωνία σου γένηται μηδέποτε παύσηται, ἀλλὰ μᾶλλον πᾶν ἀγαθὸν, ὃ ἔστιν ἐν ὑμῖν, τουτέστιν, ὅταν δι' ὑμῶν ἐνεργήσηται, ἐκχέηται εἰς τοὺς δεομένους.

Εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν.] Εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, φησιν, ἀναφέρεται ὅ, τι δὴ ἀγαθὸν πάσης τοῖς δεομένοις, καὶ μάλιστα ἁγίοις. Ὥστε καὶ νῦν εἰ τὸν Ὀνήσιμον δέξῃ, καὶ χάριν ἐμοὶ ταύτην καταθήσῃ, Χριστῷ δίδως αὐτόν.

7 Χάριν ἔχομεν πολλὴν καὶ παράκλησιν ὅτι τῇ ἀγάπῃ σου.] Τουτέστι, χαρὰν ἔχομεν, καὶ οὐ μόνον χαρὰν, ἀλλὰ καὶ πρόνοιαν μείζονα ἐν τοῖς δεσμοῖς ὅτι τῇ ἀγάπῃ σου, ὅταν ὅτι, τῇ φιλανθρώπῳ καὶ μεταδοτικῇ σου προαιρέσει.

Ὅτι τὰ σπλάγχνα τῶν ἁγίων ἀναπέπαυται διὰ σοῦ, ἀδελφέ.] Σοφώτατα τὸ πρᾶγμα μεταχειρίζεται, ἀναμιμνήσκων αὐτὸν τῶν πρὸς ἄλλους εὐεργεσιῶν, ἵνα μᾶλλον μαλάξῃ, ἐννοήσωμεν ὅτι εἰ ἄλλοις ἀγνωσμένοις δίδωσι, πολλῷ μᾶλλον τῷ διδασκάλῳ Παύλῳ. Καὶ οὐχ ἁπλῶς εἶπεν, ὅτι δίδως τοῖς ἁγίοις, ἀλλ' ὅτι ἀναπαύεις τὰ σπλάγχνα τῶν ἁγίων, τουτέστιν, ὁλοψύχως ἀποδέχονται τὴν φιλανθρωπίαν σου, ὡς ἀφθόνως καὶ [a] φιλανθρωπικῶς εἰς αὐτοὺς γινομένην.

[a] φιλανθρωπικῶς.

8 Διὸ καὶ πολλὴν ἐν Χριστῷ παρρησίαν ἔχων ἐπιτάσσειν σοι τὸ ἀνῆκον, 9 [a] Διὰ τὴν ἀγάπην μᾶλλον παρακαλῶ.] Ἐπειδὴ, φησι, πρὸς πάντας τοὺς ἁγίους τοιοῦτος εἶ, ὥστε τὰς καρδίας αὐτῶν ἐπαναπαύεσθαί σοι, πολλῷ μᾶλλον ἐγὼ ἐν Χριστῷ, τουτέστιν, ὡς ἐν Χριστῷ γνησίας σε, παρρησίαν εἶχον ἐπιτάσσειν σοι, οὐχ ὡς δεσπόζων σου, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀγάπην, ἣν κἀγὼ ἔχω πρός σε, καὶ σὺ πρὸς ἐμέ. Τὸ δὲ ἀνῆκον ἢ ὅτι ἐπιτάσσειν σοι τὸ ἀνῆκον, τουτέστι, τὸ εἰς χρείαν μου ἐλθὸν, ὡς ἂν αὐτὸ ἀποπληρώσῃς· ἢ ὅτι πάντας φιλανθρωπεῖς τοὺς ἁγίους. κἀγὼ οὖν ἐν τῷ ἀνῆκον, τουτέστι, τῷ ὑπερέλλον μοι μέρος, παρρησίαν εἶχον ἐπιτάσσειν

[a] χ. ἐπί.

catiua liberalísque tua mens nunquam cessét, sed omne potiùs bonum, *quod in vobis est*, hoc est, quod tibi adest, effundas in egentes.

In Christum Jesum.] Ad Christum Jesum, inquit, refertur quicquid boni egentibus impertieris, maximéque sanctis. Proinde si etiamnum Onesimum receperis, mihíque hanc gratiam & beneficium impenderis, Christo impendis.

7 *Gratiam habemus multam, & consolationem in charitate tua.*] Hoc est, gaudium habemus, & non solùm gaudium, sed etiam maximam consolationem in vinculis ob tuam charitatem, id est, ob benignam & liberalem animi tui sententiam.

Quòd viscera sanctorum refocillata sunt per te, frater.] Sapientissimè rem ipsam aggreditur, ad memoriam ei revocans beneficia quæ in alios contulit, ut eò magis leniat eum, dum reputaverit quòd si aliis vel ignotis det, multò magis præceptori suo Paulo. Nec simpliciter dixit, Das sanctis: sed, *Refocillas viscera sanctorum*, hoc est, totâ animâ recipiunt humanitatem tuam, ceu abundè & officiosè ipsis communicatam.

8 *Propter quod multam fiduciam habens in Christo imperandi tibi quod ad rem pertinet*, 9 *Propter charitatem magis obsecro.*] Quia erga omnes, inquit, sanctos talis es, ut corda illorum per te refocillentur, multo magis ego in Christo, hoc est, tanquam qui secundùm Christum te genuerim, libertatem habebam imperandi tibi, non tanquam dominarer in te, sed propter charitatem, quam ego erga te habeo, túque erga me. Quod verò ait, *Quod ad rem pertinet*, hoc est, vel injungere tibi quod conveniat, id est, ad usum meum veniat, ut ipsum repleas: vel quia omnium sanctorum curam geris. Et ego igitur secundùm id quod conveniat, hoc est, quantum ad me pertinet, libertatem habebam in-

jungendi tibi, ſed tamen obſecro. Adeò enim neceſſaria mihi res eſt, ut etiam obſecrem.

Cùm talis ſim, ut Paulus ſenex, nunc autem & vinctus Ieſu Chriſti.] Talis cùm ſim, inquit, legatus, atque ita audiri dignus, ut par eſt Paulum ſenem, hoc eſt, & à docendi dignitate, & à tempore authoritatem habentem, nunc autem & aliud majus adeptum, nimirum, propter Chriſtum ligatum eſſe. Viden' quotas ad perſuadendum occaſiones ſumat?

10 *Obſecro igitur te pro filio meo quem genui in vinculis meis.*] Nondum nominis meminit ejus pro quo intercedit. Primùm enim mitigat Philemonem, ſervum ejus laudando per hoc quòd filium vocat. Quam ob cauſam autem ipſum ſic appellas? Quia genui ipſum, hoc eſt, in fide Chriſti inſtitui, effecíque ut baptiſmate mergeretur, idque cùm in ſumma neceſſitate eſſem; nempe in vinculis. Per hæc igitur conſopitâ indignatione ejus, ſic tandem nominis meminit.

11 *Oneſimo qui tibi aliquando inutilis fuit.*] Novit quòd peccati confeſſio iram extinguit: propterea ſic dicit.

Nunc autem & tibi & mihi utilis.] Quia pius ſanctúſque factus eſt, utrique utilis eſt, inquit. Si enim Paulo, qui mores tam exactos requirit, utique & Philemoni utilis erit. Pariter autem & hoc adumbrat, quòd cùm utilis mihi ſit, remittatur ad me.

12 *Quem remiſi.*] Hoc eſt, tibi trado hunc, eo pro arbitratu tuo utere. Quia verò reddit ipſum, iracundiam ejus magis demulcet.

Tu autem ipſum, hoc eſt, mea viſcera, ſuſcipe.] Hoc eſt, cum charitate eum recipe, imò non ipſum, ſed mea viſcera. Adeò ipſum diligo, mentéque circumfero.

13 *Quem ego volebam apud meipſum*

σοι, ἀλλ' ὅμως παρακαλῶ. οὕτω γὰρ ἔχω ἀναγκαῖον τὸ πρᾶγμα, ὥστε δεῆσθαι.

Τοιοῦτος οὖν ὡς ὁ Παῦλος πρεσβύτης, νυνὶ δὲ καὶ δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Τοιοῦτος οὖν, φησι, πρεσβυτὴς, καὶ ὥστε ἀξιος ἀκούεσθαι, ὡς εἰκὸς Παῦλον πρεσβύτην, τουτέστι, καὶ ἀπὸ τοῦ διδασκαλικοῦ ἀξιώματος, καὶ τοῦ χρόνου δὲ ἀδέσιμον ἔχοντα, νυνὶ δὲ καὶ μεῖζον ἄλλο προσλαβόντα, τὸ διὰ Χριστὸν δεδέσθαι. Ὁρᾷς ὅσαι ἀφορμαὶ πρὸς τὸ πεῖσαι;

10 Παρακαλῶ σε περὶ τοῦ ἐμοῦ τέκνου, ὃν ἐγέννησα ἐν τοῖς δεσμοῖς μου.] Οὔπω τοῦ ὀνόματος ἐπεμνήσθη τοῦ μεσιτευομένου. προσκαταλέγει γὰρ τὸν Φιλήμονα, ἐγχωμιάζων τὸν οἰκέτην ὡς ὢν καλὸν αὐτὸν τέκνον. Διὰ τί δὲ αὐτὸν οὕτω καλεῖ; ὅτι ἐγέννησα αὐτὸν, τουτέστι, κατήχησα, καὶ βαπτισθῆναι ἐποίησα, καὶ ταῦτα ἐν ἀνάγκαις· ἐν δεσμοῖς γάρ. Διὰ τούτων οὖν καταπαύσας τὸν θυμὸν αὐτοῦ, οὕτω μέμνηται τοῦ ὀνόματος.

11 Τὸν ποτέ σοι ἄχρηστον.] Οἶδεν ὅτι ἡ τοῦ ἁμαρτήματος ὁμολογία σβεννύει τὸν θυμόν· διὸ καὶ οὕτω φησί.

Νυνὶ δέ σοι καὶ ἐμοὶ εὔχρηστον.] Διότι δίκαιος καὶ ἅγιος γέγονεν, ἀμφοτέροις ἐστὶν εὔχρηστος, φησὶν. Εἰ γὰρ Παύλῳ, ὃς τοσαύτην ἀκρίβειαν ἀπαιτοῦντι, δηλονότι καὶ Φιλήμονι. Ἅμα δὲ τοῦτο αἰνίττεται, ὅτι εὔχρηστός μοι ὤν, αὖθις ἀποσταλήτω πρός με.

12 Ὃν ἀνέπεμψα.] Τουτέστι, σοὶ παραδίδωμι τοῦτον, ὡς βούλει χρήσαι αὐτῷ. Διὰ τὸ παραδοῦναι, μᾶλλον πραΰνει τὸν ὀργήν.

Σὺ δὲ αὐτὸν, τουτέστι, τὰ ἐμὰ σπλάγχνα, προσλαβοῦ.] Ἀντὶ τοῦ, μὴ ἀγάπης δέξαι αὐτὸν, μᾶλλον δὲ οὐκ αὐτὸν, ἀλλὰ τὰ ἐμὰ σπλάγχνα. οὕτω γὰρ αὐτὸν ἀγαπῶ, καὶ ἐν τῇ ψυχῇ περιφέρω.

13 Ὃν ἐγὼ ἐβουλόμην πρὸς ἐμαυτὸν κατέχειν,

κατέχειν, ἵνα ὑπὲρ σοῦ μοι διακονῇ ἐν τοῖς δεσμοῖς τοῦ εὐαγγελίου.] Ὁρᾷ σοφίαν, πῶς κατὰ μικρὸν εἰς τὸν τόπον τοῦ δεσπότου αὐτὸν κατέστησεν· ἵνα γάρ, φησιν, ὑπὲρ σοῦ μοι διακονῇ. Δείκνυσι δὲ καὶ ὅτι τοῦ δεσπότου συμφέρον βούλεται. Εἰ γὰρ σύ, φησι, χρεωστεῖς τὸ διακονεῖν μοι, δῆλον ὅτι διὰ σὲ τοῦτο ποιεῖ, σὺ κερδαίνεις.

14 Χωρὶς δὲ τῆς σῆς γνώμης οὐδὲν ἠθέλησα ποιῆσαι.] Καὶ διὰ τούτου μάλιστα καταμαλάττει τὸν Φιλήμονα. πρᾶγμα γὰρ ἦν πως ἀναγκαῖον· ἐν δεσμοῖς γὰρ, καὶ τούτοις ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ, ἔμελλε διακονεῖν, ὅμως τῆς γνώμης αὐτοῦ ποιῆσαι οὐκ ἠθέλησεν. Ὥστε πῶς ἂν προσήκει δοθῆναι τὴν χάριν ταύτην δυναμένῳ μὲν καὶ χωρὶς αὐτοῦ τούτου κερδαίνειν, μὴ θελήσαντι δὲ;

Ἵνα μὴ ὡς κατ' ἀνάγκην τὸ ἀγαθόν σου ᾖ, ἀλλὰ * κατ' ἐκούσιον.] Οὐκ εἶπε, κατ' ἀνάγκην, ἀλλ', ὡς κατ' ἀνάγκην, ὡσανεὶ τοῦτο λέγων, Ὅτι καὶ παρὰ γνώμην σου κατέχων τοῦτον, δηλονότι μὴ οὐκ ἐλύπουν σε· ἐφαίνετο δὲ ὅμως τοῖς πολλοῖς, ὅτι κατ' ἀνάγκην καὶ ἀκοντός σου γίνεται. νῦν οὖν ἐπιλύομαι μᾶλλον δὲ μηδὲ ὅλως ὑπονοεῖσθαι δοκῶ τοῦτο ἀκούσιον, ἀλλ' ἑκούσιον ἀναμφιβόλως.

15 Τάχα γὰρ διὰ τοῦτο ἐχωρίσθη πρὸς ὥραν.] Βαθεῖαν τὴν σοφίας· ὅπου γὰρ Ὀνήσιμος ἀπὸ πονηρᾶς γνώμης ἔφυγε, μεταστρέφει Παῦλος τὴν φυγὴν, ὡς πρὸς συμφέρον ἡμῖν ἀποβᾶσαν. Τάχα γάρ, φησι, κατ' ἰδίαν οἰκονομίαν ἔφυγε. Εὐφήμως δὲ καὶ τὴν φυγὴν χωρισμὸν καλεῖ, ἵνα μὴ τῷ ὀνόματι τὴν φυγὴν παροξύνῃ τὸν δεσπότην. Καὶ ὁ τῷ συστεῖλαι δὲ τὸν χρόνον, παύει τὴν ὀργήν· πρὸς ὥραν γάρ, φησὶν, ἐχωρίσθη. Ἅμα δὲ καὶ δείκνυσιν, ὅτι ὅσον χρόνον μετὰ Παύλου ἦν, Φιλήμονι συνῆν. ἐκεῖνο οὖν μόνον ἀπῆν, ὅσον πρὸς τῷ συγγενέσθαι τῷ Παύλῳ· τοῦτο δὲ ὀλίγον, καὶ οἷον ὥρα μία. Ὥστε καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν, εἰ ἐμοὶ συνέσεως ἀποσταλεὶς πρὸς σὲ, λογίζου σοὶ παρεῖναι αὐτόν.

detinere, ut pro te mihi miniſtraret in vinculis Evangelii.] Animadverte ſapientiam, quomodo in heri locum propemodum ipſum conſtituit: nam, *ut pro te*, inquit, *mihi miniſtraret.* Oſtendit autem ſe domini utilitatem velle. Si enim tuâ intereſt ut mihi ſervias, ipſe autem tuî loco iſtud faciat, lucrum certè inde tibi accedit.

14 *Sine conſilio autem tuo nihil volui facere.*] Per hoc etiam maximè Philemonem emollit. Res enim erat admodum neceſſaria: in vinculis enim, iiſque propter Deum, ipſi miniſtraturus erat, attamen præter eius ſententiam facere noluit. Quocirca quomodo ei non eſt donanda hæc gratia, qui cùm poſſet vel ſine ipſo eam ſibi uſurpare, noluerit tamen?

Vtì ne velut ex neceſſitate bonũ tuum eſſet, ſed voluntarium.] Non dixit, Ex neceſſitate, ſed, *Velut ex neceſſitate:* perinde quaſi hoc dicat; Etiamſi præter animi tui ſententiam eum retinuiſſem, verè quidem te non contriſtâſſem. Videbatur tamen pleriſque quòd ex neceſſitate & te invito iſtud contingeret. Nunc itaq; malui ut nullâ ratione involuntarium aliquibus hoc videretur, ſed indubiò ſpontaneum.

15 *Forſitan enim ideo diſceſſit ad horam.*] O ſapientiam Pauli! Cùm enim Oneſimus ex fraudulenta mente fugiſſet, invertit jam Paulus fugam, quaſi propter majorem utilitatem facta fuiſſet. Forſan enim, inquit, ex divina providentia fugit. Leni autem loquendi modo fugam ſeceſſionem appellat, ne fugæ nomine herum exacerbet. Porrò cùm tempus contrahit, iram etiam ſedat. *Ad horam* enim, inquit, *ſeceſſit.* Pariter autem indicat, quòd quanto tempore cùm Paulo fuerat, Philemoni etiam ſervierit. Illo igitur tempore tantùm abfuit, quantum conſumpſit priuſquam ad Paulum perveniret: hoc autem exiguum erat, ac velut unica hora. Proinde ſi remiſſus abs te mihi deinceps ſerviat, cogita illum ſervire tibi.

Ut æternùm illum reciperes.] Hoc eſt, fruaris eo.

16 *Non porrò ut ſervum, ſed ſupra ſervum, fratrem dilectum, maximè mihi, quanto autem magis tibi & in carne & in Domino?*] Ad multa, inquit, profuit fuga: pro hora enim unâ habes ipſum perpetuum. Ac univerſa quidem vita hominis reſpectu æterni nihil eſt: multo autem magis fugæ tempus. Tum pro ſervo fratrem, pro inutili dilectum. *Et in carne*, hoc eſt, mundanis miniſteriis dignum qui diligatur, ut qui ea curare poſſit: & *in Domino*, hoc eſt, in rebus ſpiritualibus.

17 *Si ergo habes me ſocium, ſuſcipe illum ſicut me.*] Hoc eſt, ſi eadem mécum ſentire te confiteris, haud ſecus ac me illum ſuſcipe. Quem non in ſententiam ſuam induxiſſet? quis enim noluiſſet Paulum ſuſcipere?

18 *Si autem aliquid nocuit tibi, aut debet, hoc mihi imputa.*] Non dixit furatus eſt, ſed quod lenius, *nocuit, aut debet.* Veriſimile namque erat ipſum inſumpſiſſe quæ ſublegerat: propterea, inquit, hoc mihi pro debito adſcribe, me habe debitorem.

19 *Ego Paulus ſcripſi meâ manu, ego rependam.*] Feſtivè hæc dicit, cum ſpirituali gratiâ ſcribens, perinde quaſi dicat; En, ad majorem ſecuritatem, quòd debitum perſolvam, chirographum meum habes.

Ut non dicam, quòd & teipſum mihi debes.] Ne videatur veluti contumeliâ Philemonem afficere, quòd ob furtum à ſervo commiſſum ſic rogare ipſum ſimpliciter non auſus fuit, niſi chirographum adjiceret (hoc enim crudelem, & nullo charitatis affectu erga præceptorem ſuum imbutum Philemonem indicaret) oſtendit jam quòd plurimùm ei confidat. Non ſolùm enim tua, inquit, verumetiam teipſum inſuper mihi debes.

20 *Ita, frater, ego te fruar in Domi-*

Ινα αἰώνιον αὐτὸν ἀπέχῃς.] Τυτέσιν, ἀπολάβῃς.

16 Οὐκέτι ὡς δοῦλον, ἀλλ' ὑπὲρ δοῦλον, ἀδελφὸν ἀγαπητὸν, μάλιστα ἐμοὶ, πόσῳ δὲ μᾶλλόν σοι, καὶ ἐν σαρκὶ καὶ ἐν Κυρίῳ;] Πρὸς πολλά, φησιν, ὠφέλησεν ἡ φυγή. αὐτὶ γὰρ ὥρας μιᾶς, ἔχῃς αὐτὸν αἰώνιον. καὶ ὁ πᾶς μὲν γὰρ βίος τοῦ ἀνθρώπου, ὡς πρὸς τὸν αἰῶνα, οὐδέν ἐστι· πολλῷ δὲ μᾶλλον ὁ τῆς φυγῆς καιρός. Καὶ αὐτὶ δούλου ἀδελφὸν, αὐτὶ ἀχρήστου ἀγαπητόν· καὶ ἐν σαρκὶ, τυτέστι, καὶ ἐν τοῖς κοσμικοῖς ὑπηρεσίαις ἄξιον ἀγαπᾶσθαι, ὡς θεραπευτικόν. καὶ ἐν Κυρίῳ, τυτέστι, καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς.

17 Εἰ οὖν με ἔχῃς κοινωνὸν, προσλαβοῦ αὐτὸν ὡς ἐμέ.] Τυτέσιν, Εἰ τὰ αὐτά μοι φρονῶν ὡμολόγησας, ὡς ἐμὲ δέξαι αὐτόν. Τίνα γὰρ οὐκ ἂν κατεδυσώπησε; Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἐθέλησε Παῦλον προσδέξασθαι;

18 Εἰ δέ τι ἠδίκησεν, ἢ ὀφείλει, τοῦτο ἐμοὶ ἐλλόγει.] Οὐκ εἶπεν, ἔκλεψεν, ἀλλ' εὐφημότερον, ἠδίκησεν, ἢ ὀφείλει. Εἰκὸς γὰρ ἦν αὐτὸν καταναλῶσαι τὰ χλαπέντα. δός, φησιν, ἐμοὶ εἰς χρέος τοῦτο λόγισαι, ἐμὲ ἔχε ὀφειλέτην.

19 Ἐγὼ Παῦλος ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρὶ, ἐγὼ ἀποτίσω.] Χαριέντως τοῦτό φησι, μὴ πνευματικῆς χάριτος γράφων, ἀλλ' ὡσπερεὶ τοῦτο λέγων· πρὸς ἀσφάλειαν πλείονα, ὅτι ἀποδώσω ὃ χρέος, ἰδοὺ χειρί μοι τὰ γράμματα. "χ. λέγω. "χ. ἀποτίσω.

Ινα μὴ λέγω, ὅτι καὶ σεαυτόν μοι προσοφείλεις.] Ινα μὴ δόξῃ ὥσπερ ὑβρίζων τὸν Φιλήμονα, ὅτι οὐκ ἐθαῤῥησεν ὑπὲρ κλοπῆς οἰκέτου ἁπλῶς ἑτέρου αἰτήσασθαι αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ χειρόγραφον αὐτῷ ποιῇ, (τοῦτο γὰρ ὠμόν τινα καὶ πρὸς τὸν διδάσκαλον ἀπαραίτητον ἐδείκνυ τὸν Φιλήμονα) δείκνυσιν ὅτι καὶ σφόδρα αὐτῷ θαῤῥῶ. οὐ μόνον γὰρ, φησι, τὰ ἐμὰ, ἀλλὰ πρὸς τούτοις καὶ σεαυτόν μοι προσοφείλεις. ἑτέρου.

20 Ναὶ, ἀδελφὲ, ἐγώ σου ὀναίμην

ὲν

ὀν Κυρίῳ.] Ηλθε πάλιν ἀπὸ τῶν χαριέντων ὀνομάτων ἐπὶ τὰ ἀναγκαιότερα, καὶ φησί. Ἐγώ σε, φησὶν, ὀναίμην, τέκνον, ἀπολαύσαιμι τῶν σῶν χαρίτων, οὐκ ἐν κοσμικοῖς πράγμασιν, ἀλλ' ἐν τοῖς κατὰ "Κύριον.

" Θεὸν.

Ἀνάπαυσόν μου τὰ σπλάγχνα ἐν Χριστῷ.] Ἀνάπαυσόν μου, φησὶ, τὴν πρὸς σὲ ἀγάπην, ἣν τὸ καρδίᾳ μου δίδωμι τῷ Χριστῷ. Οὐκ ἐμοὶ γὰρ τὴν χάριν δίδως, ἀλλὰ τῷ Χριστῷ.

21 Πεποιθὼς τῇ ὑπακοῇ σου ἔγραψά σοι, εἰδὼς ὅτι καὶ ὑπὲρ ὃ λέγω, ποιήσεις.] Οὐκ ὀλιγωρῶν, φησὶν, οὐδὲ αὐθαδιζόμενος ἔγραψά σοι, ἀλλὰ θαρρῶν τῇ ὑπακοῇ σου. Ποῖον σίδηρον τοῦτο οὐκ ἐμαλάξαι;

22 Ἅμα δὲ καὶ ἑτοίμαζέ μοι ξενίαν.] Ὅρα ἴσως αὖ ὑπενόησεν ὁ Φιλήμων, ὅτι εἰ μὴ διὰ Ὀνήσιμον, οὐδὲ λόγου με ἠξίου, τοῦτο νῦν θεραπεύει, ὅτι οὐ δι' ἐκεῖνον μόνον ἔγραψα, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο ἔγραψά, φησιν, ἵνα ἑτοιμάσῃς μοι ξενίαν. ἅμα δὲ καὶ ὅπως φοβηθῇ, ὅτι ἥξει ὁ ἀπόστολος, καὶ καταγνώσεται αὐτοῦ, εἰ μὴ προσδέξηται τὸν Ὀνήσιμον.

Ἐλπίζω γὰρ ὅτι διὰ τῶν προσευχῶν ὑμῶν χαρισθήσομαι ὑμῖν.] Δύο τοῦτο μανθάνομεν. ἓν μέν, ὅτι πολλὴ ἡ τῶν εὐχῶν δύναμις, εἴγε καὶ ὁ τηλικοῦτος Παῦλος δεῖται τῆς ἐκ τούτων βοηθείας. καὶ ἕτερον δέ, ὅτι δεῖ ταπεινοφρονεῖν, εἴγε ὁ Παῦλος τῶν εὐχῶν τῶν μαθητῶν χρήζει.

23 Ἀσπάζεταί σε Ἐπαφρᾶς ὁ συναιχμάλωτός μου ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.] Οὗτος ὁ Ἐπαφρᾶς πρὸς Κολασσαέων ὢν ἀποσταλεὶς πρὸς Παῦλον. Ὥστε δῆλον ὅτι ἀπὸ Κολασσαέων ἦν ὁ Φιλήμων. Συναιχμάλωτον δὲ αὐτὸν καλῶ, δεικνὺς ὅτι καὶ Ἐπαφρᾶς ἐν πολλῇ θλίψει ἐστὶ, καὶ δεῖ τοῦτο ἐντρέπειν τὸν Φιλήμονα, εἴγε ἐκεῖνος μὲν καὶ συγκακοπαθεῖ Παύλῳ, αὐτὸς δὲ οὐδὲ τὸ ὅτι Ὀνησίμῳ χάριν πρέπει αὐτῷ. Συναιχμάλωτος δέ ἐστι, φησὶν, οὐ δεῖ τι ἀνθρώπινον, ἀλλὰ δεῖ τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν, συγκακοπαθῶν ὑπὲρ τοῦ εὐαγγελίου.

no.] A festivis verbis jam ad graviora redit, & obsecrat. *Ego te*, inquit, *fruar*; hoc est, fac quæso ut tuis beneficiis perfruar, non in mundanis rebus, sed in iis quæ ad Dominum spectant.

Refice viscera mea in Christo.] Refocilla meam erga te charitatem, inquit, vel cor meum propter Christum. Non mihi enim beneficium impertis, sed Christo.

21 *Confidens obedientiæ tuæ scripsi tibi, sciens quòd & super id quod dico, facies.*] Non tibi imperans, inquit, nec mihi quicquam arrogans, hæc scripsi tibi, sed confidens obedientiæ tuæ. Quale ferrum hæc non emollirent?

22 *Simul autem & para mihi hospitium.*] Quod suspicari potuisset Philemon, nisi Onesimi causâ scripsisses, ne verbo quidem me dignatus esses; huic jam medetur, inquiens, Non propter illum tantummodo scripsi, sed eam etiam ob rem scripsi, ut pares mihi hospitium. Simul autem ut terreatur, quia Apostolus veniet, illúmque reprehendet, nisi Onesimum receperit.

Spero autem quòd per orationes vestras donabor vobis.] Duo hæc discimus: alterum, quòd sit ingens orationum virtus, siquidem Paulus talis tantúsque illarum ope indigeat. Alterum, quòd oporteat nos humili esse spiritu, quandoquidem Paulus discipulorum precibus egeat.

23 *Salutat te Epaphras concaptivus meus in Christo Jesu.*] Iste Epaphras a Colossensibus ad Paulum missus erat. Quare planum est Philemonem Colossensem fuisse. Concaptivum autem appellat, ostendens Epaphram etiam in multa afflictione esse, ac propterea ruborem Philemoni injicit, siquidem is cum Paulo affligitur, ipse autem ne Onesimi quidem nomine ei obsequi velit. Concaptivus autem est, inquit, non ob humanum quiddam, sed propter Christum Jesum, Evangelii nomine adversa perpetiens.

24 *Marcus, Ariſtarchus, Demas, Lucas, adjutores mei.*] Demas primùm inſignis erat, utpote cui hoc teſtimonium hîc adſcribitur, quòd ſit Pauli adjutor: poſtea verò ad ignaviam relapſus à Paulo deſcivit, perinde ac in Epiſtola ad Timotheum Paulus ſcribit, (quæ proculdubio hâc poſterior eſt) *Demas enim me reliquit, Lucas eſt ſolus mecum.* Qui igitur poſtremus hîc collocatur Lucas, primus tandem omnium factus eſt, cùm Demas defeciſſet. Adeò non oportet quempiam confidere ſibi, ſed qui ſtat, videat ne cadat. Cùm iſtos appellat coadjutores, oſtendit, quòd iſti etiam unà mecum rogant, ac tot tantíſque meritò gratificari debes. Animadvertis quantum ſimus adjuti ex hac quæ brevis & perſpicua videbatur Epiſtola? Proinde nullus Scripturæ locus inexploratus prætermittendus eſt, verùm ex omnibus, ut quæ per Spiritum ſint enarrata, ſpiritualis quidam ſenſus inquirendus eſt. Paracletus autem qui iſta locutus eſt, iis qui rectè quærunt quæſitum invenire omnino dabit. A quo & nos illuminati, ad divini cùm verbi tum vitæ veritatem ſemper ducamur, neque vanis opinionibus ſubditi, neque mendacio voluptatis mundanæ ineſcati: & qui ſervi ſumus nos ipſos per fidem & virtutem ingenuos reddamus: domini verò, cùm ſervos noſtros videamus ſanctos & Apoſtolos, ſtudeamus non multo ignobiliores illis inveniri in regno Domini (qui propter nos etiam ſervus apparuit) Chriſti veri Dei noſtri. Cui gloria, & poteſtas, & honor nunc & ſemper, & in ſecula ſeculorum. Amen.

2. Tim. 4. 9.

24 Μᾶρκος, Ἀρίσταρχος, Δημᾶς, Λουκᾶς, οἱ συνεργοί μου.] Ὁ Δημᾶς τὸ μὲν ἀρχὴν δόκιμος ἦν, ὡς περοιῶν καὶ αὐτῶν μαρτυρεῖται ὡς Παύλου συνεργός· ὕστερον δὲ ῥαθυμήσας ἀπέστη τοῦ Παύλου, ὥσπερ δὴ καὶ ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῇ γράφει Παῦλος, ὑστέρα πρόδηλος τούτης οὔσης· Δημᾶς γάρ με ἐγκατέλιπε, Λουκᾶς ἐστι μόνος μεθ' ἐμοῦ. Ὁ τηλικοῦτος οὖν καὶ τοσοῦτος παιδεὺς Λουκᾶς, γέγονε πρῶτος πάντων, τοῦ Δημᾶ ἀποστάντος. Ὅπως οὖν δεῖ τινα θαρρεῖν ἑαυτῷ, ἀλλὰ τὸ ἰσάριθμον βλέπειν, μὴ πίπτειν. Συνεργοὶ δὲ εἰπὼν, δείκνυσιν, ὅτι καὶ ὅτι συνεὶ ἐμοὶ προσκαλοῦσί σε, καὶ ἄξιος εἶ ἐκείνοις δοῦναι τοῖς τοσούτοις τὸ χαίειν. Ὁρᾷς πόσα ὠφελήμεθα ἐκ τῆς βεβαιότητος ταύτης καὶ σαφοῦς δοκούσης ἐπιστολῆς; Οὔκουν ἄρα τοῦτον τῶν τῆς γραφῆς ἀνεξέταστον δεῖ καταλιπεῖν, ἀλλ' ἐκ πάντων, ὡς Πνεύματι λαληθέντων, ἐπιζητεῖν πνευματικόν τινα νοῦν καὶ ὠφέλιμον. Πάντως δὲ ὁ ταῦτα λαλήσας Παράκλητος δώσει τοῖς καλῶς ζητοῦσι τοῦ ζητουμένου τὴν εὕρεσιν. ὑφ' οὗ καὶ ἡμεῖς φωτιζόμενοι, ὁδηγούμεθα ἀεὶ πρὸς τὸ ἁπτεσθαι τοῦ θείου λόγου καὶ βίου, μήτε ψευδοδοξίαις ὑποταττόμενοι, μήτε τῷ ψεύδει τοῦ κόσμου ἡδονῆς δελεαζόμενοι· καὶ οὔτε δοῦλοι ἑαυτοὺς δείξωμεν τῇ πίστεως καὶ ἀρετῆς ἐξευγενίζοντες, οὔτε δεσπόται δούλους ὁρῶντες ἁγίους καὶ ἀποστόλους, σπουδάζοντες μὴ πολλῷ τούτων ἀτιμοτέρους εὑρεθῆναι ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ δεσπότου, καὶ δι' ἡμᾶς δοῦλου φανέντος, Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν· ᾧ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος, καὶ ἡ τιμὴ νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΘΕΟΦΥ-

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BVLGARIÆ ARCHIEPISCOPI EPISTOLÆ DIVI PAULI AD HEBRÆOS EXPOSITIO.

Τπόθεσις τ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς.

Ἔθνων μὲν ἀπόστολος ἦν ὁ μακάριος Παῦλος, καθὰ δὴ καὶ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς Ρωμαίους φησίν. Οὐ γὰρ ἠνέχοντο αὐτοῦ Ἑβραῖοι κηρύσσοντος αὐτοῖς, ἅτε δὴ ἀπειθαινόμενοι αὐτῷ σφόδρα ἢ τοῖς ἄλλοις, ὡς ἐξ᾽ τ ἀληθείας αὐτῷ μεταβολῆς ἅμα ζηλωτῇ τ τοῦ Χριστοῦ δυνάμιν, τ ὕπερ σφοδρὸν διώκτην ἑλκύσαι. Σημεῖον γὰρ μέγα τ ἀληθείας τοῦ καθ᾽ ἡμᾶς κηρύγματος, ὁ Παῦλον τ θερμότατον ζηλωτὴν τοῦ νόμου ἐξαίφνης Χριστῷ προσελθεῖν. Διὰ τοῦτο σφοδρῶς ἐπολέμουν αὐτῷ, ὡς οὐδὲ φωνῆς αὐ ἠνέχοντο.

Argumentum Epistolæ ad Hebræos.

Gentium erat Apostolus Divus Paulus, sicut & ipse in Epistola ad Romanos affirmat. Hebræi enim eum ipsis prædicantem non sustinebant, quia majori eum odio prosequerentur quàm cæteros, ut qui per repentinam suam conversionem, invictam Christi potentiam ostenderet, quæ tam vehementem persecutorem ad sese traxerit. Ingens enim argumentum est veritatis verbi Evangelii, Paulum ferventissimum legis æmulatorem, subitò ac derepentè Christo accedere. Propterea ex vehementi iracundia adversùs eum pugnabant, adeò ut ne vocem quidem ejus sustinerent

nerent. Quinetiam qui ex Hebræis crediderant, ne ipſi quidem illi ſatis animum advertebant, utpote qui à lege omnino abduceret, ac circumciſionem tolleret. Atqui etiamſi ad gentes emandatus eſt præco, ad Hebræos tamen ſcribit. Ut enim non erat ei demandatum ut baptizaret, baptizabat tamen (neque enim ei vetitum erat) ita etiam Hebræis ex abundanti ſcribit hanc Epiſtolam. Nam magnâ eorum ſolicitudine tangebatur, pro quibus anathema fieri optabat. Porrò iis qui in Palæſtina & Hieroſolymis erant, ſcribit. Iſti enim ab infidelibus Hebræis bonis ſuis ſpoliati fuerant, innumeriſque afflictionibus ſubjiciebantur. Unde ſolicitus eſt in colligenda ad horum ſuppetias eleemoſynâ, cùm Corinthios tum
Gal.2.9,10 *Macedonas ad hoc excitans. Et quando cum Petro prædicationem diviſerat, fideles Hebræos pauperes qui Hieroſolymis erant communes facit. Neceſſariò igitur iſtis ſcribit, ut eos jam animo concidentes conſoletur. Nam afflictionibus à contribulibus ſuis illatis admodum confecti erant, quippe qui ſuo jure Hieroſolymis vivebant, poteſtate ſibi factâ judicandi & in carcerem trahendi quoſcunque vellent. Hoc*
Hebr.12.12 *etiam ipſe indicat, ubi ait :* Demiſſas manus & ſoluta genua erigite. *Cùm enim Judæi eſſent, ac didiciſſent majores ſuos præſentibus bonis eſſe uſos, valde animo concidebant, ut qui nondum aſſecuti eſſent relaxationem. Propterea multa de fide in hac Epiſtola diſputat, ac de ſanctis qui à condito mundo fuerunt, nec tamen bonorum uſum ſunt adepti, duo ſanè aſtruens ; unum quidem, omnia quæ accidant generosè ferenda eſſe : alterum, omnino expectandam eſſe compenſationem. Non enim negliget Deus Sanctos ſuos, quos à ſeculo habuit. Itaque tum vos quoque recipietis. Multa autem dicit de Veteri & Novo Teſtamento, oſtenditque legem non porrò eſſe ratam (nam etſi templum adhuc ſtabat, indicat tamen quòd ad tempus uſque aliquod ſit duraturum) noſtram autem religionem eſſe veram. Scribit autem Epi-*

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐξ Ἑβραίων πιστεύσαντες, οὐδὲ ὅτι πάνυ τι προσῆκον αὐτοῖς, ἅτε τοῦ νόμου ἀπάγοντι παντελῶς, καὶ τὴν περιτομὴν λύοντι. Πλὴν εἰ καὶ τοῖς ἔθνεσιν ἀπεστάλη κήρυξ, ὅμως καὶ πρὸς Ἑβραίους γράφει. Ὥσπερ γὰρ οὐκ ἐπετράπη μὲν βαπτίζειν, ἐβάπτιζε δὲ ὅμως (οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἐκωλύθη) οὕτω καὶ Ἑβραίοις ἐκ περισσείας ἐπιστέλλει. καὶ γὰρ σφόδρα αὐτῶν ἐμέλετο, ὑπὲρ ὧν καὶ ἀνάθεμα γενέσθαι ηὔχετο. Τοῖς δὲ Παλαιστίνη δὲ, καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπιστέλλει. Οὕτοι γὰρ ὑπὸ τῶν ἀπίστων Ἑβραίων καὶ τὰ ὑπάρχοντα διηρπάγησαν, καὶ μυρίαις κακώσεσιν ὑπεβλήθησαν. Ὅθεν καὶ τὴν πρὸς τούτους ἐλεημοσύνης σφόδρα φροντίζει, καὶ Κορινθίους καὶ Μακεδόνας εἰς τοῦτο διεγείρων. Καὶ πρὸς τὸν Πέτρον τὸ κήρυγμα διελόμενος, τοὺς μὲν ἐν Ἱερουσαλὴμ πιστοὺς Ἑβραίους πένητας κοινοὺς πίστει. Ἀναγκαίως οὖν τούτοις γράφει, πρὸς μυδωμένους αὐτοὺς καταπίπτοντας. σφόδρα γὰρ ἦσαν τεταραχωμένοι τὴν πρὸς τῶν ἰδίων συμφυλετῶν κακώσεσιν, ἅτε καὶ αὐτονομουμένων ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ ἐξουσίαν ἐχόντων καὶ κρίνειν καὶ φυλακίζειν εἰς αὐτὸ ἐθέλοιεν. Καὶ τοῦτο δὴ αὐτὸς ἐμφαίνει λέγων, Τὰς παρειμένας χεῖρας, καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἀνορθώσατε. Ἅτε γὰρ Ἰουδαῖοι ὄντες, καὶ μαθόντες ὅτι οἱ πατέρες αὐτῶν πρὸς πόδας ἀπελάμβανον τὰ ἀγαθὰ, σφόδρα καὶ ἐπίστευον, ὡς μήπω τυχόντες αἰέσεως. Διὸ καὶ πολλὰ περὶ πίστεως διαλέγεται ἐν ταύτῃ τῇ ἐπιστολῇ, καὶ τῶν ἐξ αἰῶνος ἁγίων, ὡς μήπω ἀπολαβόντων τὰ ἀγαθὰ, δύο κατασκευάζων· ἓν μὲν, ὃ δὴν φέρειν πάντα γενναίως τὰ συμπίπτοντα· ἕτερον δὲ, ὃ πάντως προσδοκᾶν τὴν ἀμοιβήν. Οὐ γὰρ περιόψεται Κύριος τοὺς ἀπ' αἰῶνος ἁγίους. ὥστε τότε καὶ ὑμᾶς ἀπολήψεσθε. Ποιεῖται δὲ πολὺν λόγον καὶ περὶ τῆς παλαιᾶς, καὶ περὶ τῆς καινῆς, καὶ δείκνυσι τὸν νόμον οὐκέτι σεμνόν (εἰ γὰρ καὶ ὁ ναὸς ἔτι σωζόμενος ἦν, ἀλλ' οὖν αἰνίττεται ὅτι ἄρχει καιρὸν ἔσεσθαί τινος) καὶ ὅτι τὰ ἡμέτερα ἀληθῆ. Γρά-

φει

Φεύγει τ ὑπιστολὴν ἀπὸ Ιταλίας. Πρεσβυτέρα ἡ αὕτη ἡ πρὸς Τιμόθεον ὑπιστολή. Ἐν ἐκείνῃ μὲν γὰρ ἐνδείκνυται ὅτι τέλος ἔχει αὐτῷ ἡ ζωή. Ἐγὼ γὰρ ἤδη, φησὶ, σπένδομαι, καὶ ὁ καιρὸς τ ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφέστηκεν. Ἐν ταύτῃ δὲ ἐπαγγέλλει τοῖς Ἑβραίοις, ὅτι ὄψεται αὐτούς. Γινώσκετε γάρ, φησι, τ ἀδελφὸν Τιμόθεον ἀπολελυμένον μεθ' οὗ, ἐὰν τάχιον ἔρχηται, ὄψομαι ὑμᾶς. Εἰκὸς δὲ τοῦτο συμβαίνειν. καὶ γὰρ δύο μὲν ἔτη ἐπείσθη ἐν Ρώμῃ δεδεμένος, εἶτα ἀφείθη, ὡς παρῆν αὐτὸς δηλοῖ, λέγων, Ἐν τῇ πρώτῃ μου ἀπολογίᾳ οὐδείς μοι συμπαρεγένετο· καὶ, Ἐρρύσθην ἐκ στόματος λέοντος, τοῦ Νέρωνος δηλαδή. Εἶτα εἰς τὰς Σπανίας ἐλθών, ἐκεῖθεν ἴσως εἶδε καὶ τοὺς Ἑβραίους, εἶτα εἰς Ρώμην ἦλθεν αὖθις, ὅτε καὶ ὑπὸ Νέρωνος ἀνῃρέθη.

ſtolam hanc ex Italia. Antiquior autem iſta eſt eâ quam ad Timotheum ſcripſit. Nam in illa oſtendit finem ſibi vitæ imminere. Ego enim, *inquit*, jam delibor, 2. Tim. 4. 6. ac tempus reſolutionis meæ inſtat. *In hac autem promittit Hebræis quòd ipſe ſit viſurus eos:* Cognoſcite enim, inquit, fratrem Heb. 13. 23. Timotheum dimiſſum: cum quo, ſi celeriùs venerit, videbo vos. *Veriſimile eſt autem hoc accidiſſe. Biennium enim Romæ vinctus detentus eſt, deinde dimiſſus eſt; quemadmodum & ipſe indicat, dicens,* In prima mea 2. Tim. 4. defenſione nemo mihi affuit: &, Liberatus ſum ex ore leonis, *Neronis videlicet. Deinde in Hiſpanias profectus, illinc fortaſſis Hebræos viſit, ac Romam poſtea rediit, quando & à Nerone ſublatus eſt.* 16.

THEOPHY-

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS
IN EPISTOLAM AD HEBRÆOS.

ΚΕΦ. α.

Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις.] Ἐπειδὴ παλαιπωρήμενοι ὑπὸ τῶν κακῶν, ἠγνώτουν ἑαυτοὺς ἐγκαταλελειμμένους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὡς οὐ τοὺς πατέρας αὐτῶν ὑπεμελείας περὶ ἐκείνους ἀξιουμένους, δείκνυσι τοὐναντίον ὁ Παῦλος, ὅτι μείζονος ἀπολαύσατε χάριτος ὑμεῖς, ἢ ἐκεῖνοι. Πρὸς ἐκείνους μὲν γὰρ προφήτας ἔπεμψε· πρὸς ὑμᾶς δὲ αὐτὸν τὸν υἱόν. Τί δέ ἐστι τὸ, πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως; αἰτιατικῇ τῇ, διαφόρως καὶ πολυειδῶς. Ἐγὼ γάρ, φησιν, ὁράσεις ἐπλήθυνα, καὶ ἐν χερσὶ προφητῶν ὡμοιώθην. Ὥστε τί δυσχεραίνετε καὶ μικροψυχεῖτε τοιούτων ἀξιωθέντες;

Ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ.] Καὶ ἐν τούτῳ αὖθις διανίσησι λέγων, ὅτι ἡ συντέλεια ἐγγύς. Ὁ γὰρ ἐν τῷ ἀγῶνι καταμεμαχημένος, ἐπειδὰν ἀκούσῃ τὸ ἀγῶνος τὸ τέλος, ἀναπνεῖ μικρόν. Καὶ ἄλλο δέ τι αἰνίττεται διὰ τοῦ εἰπεῖν, Ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν. Ὅτε γάρ, φησιν, οὐκέτι παρελείπετο χρόνος εἰς διόρθωσιν, ἀλλὰ κολάσεως ἦμεν ὑποβόθιοι, ὅτε ἀπεγνώσθημεν, ὅτε ἐπελελοίπει τὰ χαρίσματα, τότε τὸ πλέον ἐκομισάμεθα. Τὸ δὲ, ἐν Υἱῷ, αἰτιατικὴ τοῦ, διὰ τοῦ Υἱοῦ, ἐστί. Καὶ σημείωσαι τοῦτο, πρὸς τοὺς λέγοντας ἀποκεκληρῶσθαι τὸν, ἐν, πρόθε-

CAP. I.

Multifariam, multisque modis olim Deus locutus patribus in prophetis.] Quia afflicti malis arbitrabantur se relictos esse à Deo, neque adeò se illi curæ esse ut majores ipsorum fuerant, Paulus contrarium ostendit, majorem, inquiens, gratiam vos adepti estis, quàm illi. Nam ad illos prophetas misit, ad vos autem ipsum filium suum. Quid autem est quod ait, *Multifariam, multisque modis?* pro, diversimodè, & multis speciebus. *Ego enim*, inquit, *visiones multiplicavi, & in manibus prophetarum assimilatus sum.* Proinde quid ægrè fertis, estísque pusillanimes, talibus tantisque donati? Hos. 12. 11.

In novissimis diebus hisce locutus est nobis in Filio.] Etiam per hoc eos excitat, inquiens, Consummatio propè est. Nam in certamine defatigatus, simul atque audiverit certaminis adesse finem, respirat paululum. Porrò aliud quiddam indicat per hoc quod ait, *In novissimis diebus.* Quando enim, inquit, non reliquum erat tempus ad emendationem, sed pœnis eramus obnoxii, quando nulla spes supererat, quando dona cessaverant; tunc, inquit, plura cæteris habuimus. Quod autem ait, *In Filio*, est pro, *per Filium.* Observa etiam hunc locum adversùs eos qui dicunt præpositionem

(*in*)

(*in*) attributam esse Spiritui. Quare autem non **dixit**, Locutus est nobis Christus? Partim quidem quia imbecilles erant, nec poterant adhuc audire de Christo: partim verò ut ostendat Vetus & Novum Testamentum esse unius & ejusdem. Verùm perpende etiam quod ait, *nobis*: conjungit enim & adæquat Discipulis cùm ipsos tum sese. Tametsi ipsis non est locutus, verùm Apostolis, & per illos multis aliis: attamen exaggerat rem, indicans quòd & ipsis locutus sit. Atque istud iis est solatio.

2 *Quem constituit hæredem universorum.*] Hoc est, totius mundi fecit Dominum. Non adhuc enim pars Domini est Jacob, sed omnes. Hæredem autem dixit, ostendens eum genuinum esse filium, dominúmque hujusmodi, à quo dominatus avelli non possit. Quomodo autem fecit ipsum Dominum? Secundùm humanam naturam, preinde ac in Psalmo secundo
Psal. 2. 8. ait: *Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam.* Qualem autem hîc dominatum dicit? in eos nempe qui suâpte sponte obediunt, voluntarium scilicet. Iste enim Filio, quatenus homini, datus est, omnibus ipsum agnoscentibus: nam naturale quidem imperium in eos qui inviti obtem-
Psal. 118. 91 perant, secundùm quod dictum est, *Omnia tibi serviunt*, ante omnia secula habebat.

Per quem & fecit secula.] Cùm de carne Filii dixisset, quæ heri & nudiustertius coaluit, deinceps te ad sempiternæ divinitatis ejus fastigium perducit. Vbi autem sunt ii qui dicunt, Erat quando non erat? ipse secula condidit, & quomodo erat seculum, quando non erat ipse? Quoniam verò Pater est autor Filii, non immeritò autor etiam eorum quæ ab ipso Filio facta sunt. Propterea dixit, *per quem*. Pater enim videtur facere, ut qui creantem Filium generavit. Sabellius hinc feritur, cùm duæ hîc personæ introducuntur. Paulus etiam Samosatensis lethale vulnus

σιν, τῷ Πνεύματι. Διὰ τί ὃ οὐκ εἶπεν, ἐλάλησεν ἡμῖν ὁ Χριστός; Ἁμαρτῆ, δῆλα ὅτι ἀδυνατοῦσι τότε ἀκοῦσαι περὶ τοῦ Χριστοῦ· ἅμα δὲ καὶ δεικνύων, ὅτι ἡ παλαιὰ καὶ ἡ καινὴ, ἑνός ἐστι καὶ τοῦ αὐτοῦ. Ὅρα δὲ καὶ ὃ, ἡμῖν. ἑνοποιῶ γὰρ καὶ ἐξισοῖ τοῖς μαθηταῖς καὶ αὐτοῖς καὶ ἑαυτόν. καίτοιγε οὐκ αὐτοῖς ἐλάλησεν, ἀλλὰ τοῖς ἀποστόλοις, καὶ δι' ἐκείνων τοῖς πολλοῖς· ὅμως ἐπαίρει τὸ πρᾶγμα, καὶ δείκνυσιν ὅτι καὶ αὐτοῖς ἐλάλησε. Καὶ τοῦτο πρὸς παραψυχήν.

2 Ὃν ἔθηκε κληρονόμον πάντων.] Τουτέστι, τοῦ κόσμου παντὸς ἐπέτυχε Κύριον. Οὐκέτι γὰρ μέρις Κυρίου ὁ Ἰακώβ, ἀλλὰ πάντες. Κληρονόμον δὲ εἶπε, δεικνὺς καὶ τὸ ἰδιότητος γνήσιον, καὶ τὸ τῆς κυριότητος ἀναπόσπαστον. Πῶς δὲ ἐποίησεν αὐτὸν Κύριον; ὡς ἀνθρωπον, ὡς καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ φησὶ ψαλμῷ, Αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου. Ποίαν δὲ κυριότητα σαφῶς φησι; τὴν τῶν ἑκουσίως ὑποτασσομένων, τὴν προαιρετικήν. αὕτη γὰρ ἐδόθη τῷ Υἱῷ ὡς ἀνθρώπῳ, ὑπηγόντων αὐτὸν πάντων· "ἐπεὶ τήνγε φυσικὴν καὶ ἀκόντων, καθὸ εἴρηται, Τὰ σύμπαντα δοῦλα σά, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων εἶχεν. "Ἐχ. ὅτι τὴν φυσικήν.

Δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν.] Εἰπὼν περὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Υἱοῦ τῆς χθὲς καὶ προῴην συσκάσης, ἀνάγει σε λοιπὸν καὶ ὅπῃ ὁ ὕψος τοῦ προαιωνίου αὐτοῦ θεότητος. Ποῦ δέ εἰσιν οἱ λέγοντες, ἦν ὅτε οὐκ ἦν; αὐτὸς τοὺς αἰῶνας ἐποίησε, καὶ πῶς ἦν αἰὼν, ὅτε οὐκ ἦν αὐτὸς; Ἐπειδὴ γὰρ αἴτιος ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ, εἰκότως καὶ τῶν δι' αὐτοῦ γινομένων. δῆλα τοῦτό φησι, δι' οὗ. Ὁ Πατὴρ γὰρ δοκεῖ ποιεῖν, ὁ τὸ ποιοῦν Υἱὸν γεννήσας. Καὶ Σαβέλλιος ὃ ἐντεῦθεν πλήττεται, ὅτε δύο ὑποστάσεων εἰσαγομένων. Καὶ Παῦλος ὁ Σαμοσατεὺς καιρίαν πληγὴν

πλανῶ, ὃς προέφατον ἔλεγε τ̃ Υἱὸν, ἐκ τ̃ Μαρίας ἀρξάμενον. Καὶ Ἄρειος ὃ σὺν τούτῳ βάλλε μὲ, πλὴν ἀλλ' οὐ τοσοῦτον. ὑπεισέρχεται γὰρ τ̃ δι' οὗ, ὡς βοηθήματός τινος, ὑπουργὸν τὸν Υἱὸν λέγων. Τὰ μέντοι ἐφεξῆς αὐτὸν θανατοῦσιν.

Ος ὢν ἀπαύγασμα τ̃ δόξης.] Ἐπ' αὐτὸ τὸ ὕψος " ἀνέβη τ̃ περὶ τοῦ Υἱοῦ μεγαλητορείας, καὶ ἀπαύγασμα αὐτὸν λέγει δόξης· ἵνα τοῦτο μάθῃς, ὅτι ὃξ αὐτοῦ, ὅτι ἀπαθῶς, ὅτι οὐ μειωθέντος, οὐδὲ ἐλαττωθέντος, ὅτι τ̃ αὐτῆς οὐσίας, τουτέστι, φῶς ἐκ φωτός. Καὶ γὰρ καὶ τὰς ἡμετέρας ψυχὰς ἐφώτισε, καὶ τ̃ Πατέρα αὐτὸς ἐσήμανε. διὸ καὶ ἔλεγεν, Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ὅτι συναϊδίως αὐτῷ συνεμφαινόμενος· καὶ γὰρ τὸ ἀπαύγασμα τῷ ἀπαυγάζοντι συνεμφαίνεται. Οὔτε γὰρ ἥλιος ὤφθη ποτὲ χωρὶς ἀπαυγάσματος, οὔτε Πατὴρ νοεῖται χωρὶς Υἱοῦ. Ὅταν οὖν ἀκούσῃς τῶν Ἀρειανῶν λεγόντων, ὅτι εἰ ἐκ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, λοιπὸν ὕστερος αὐτοῦ· ἀντίφης αὐτοῖς, ὅτι καὶ τὸ ἀπαύγασμα ἐκ τοῦ ἡλίου, καὶ οὐκ ὕστερον αὐτοῦ· ἅμα γὰρ ἥλιος, ἅμα ἀπαύγασμα.

" χ. ἀναλαίτη.

Καὶ χαρακτὴρ τ̃ ὑποστάσεως αὐτοῦ.] Εἰπὼν ἀπαύγασμα, καὶ δείξας τοῦτο ὂν πρὸς τ̃ Πατέρα ὁμοούσιον καὶ συναΐδιον δείξας τοῦ Υἱοῦ, αὖθις, ὅπερ ὂν ἀπαύγασμα " ἀνυπόστατόν ὄντι, παραπλέκει τὸ ἐκ τοῦ ὑποδείγματος ἄτοπον, ἵνα μὴ λάθῃ· χώρου Μαρκέλλος καὶ Σαβέλλιος, οἱ ἔλεγον, μὴ εἶναι τ̃ Υἱὸν ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει παρὰ τ̃ Πατέρα. Φησὶν οὖν, καὶ χαρακτὴρ τ̃ ὑποστάσεως αὐτοῦ ἐστιν. οἷ, ὥσπερ ἐστὶν αὐτὸς ἀνυπόστατος ἑαυτοῦ διόλλυμος εἰς τελείωσιν, οὕτω καὶ ὁ Υἱός. Μετὰ γὰρ τὸ δεῖξαι τὸ ἀπαράλλακτον, ἔτι καὶ τ̃ ἰδιάζοντα χαρακτῆρα τ̃ προτοτύπου δείκνυσι διὰ τούτων ὁ ἀπόστολος. Ὁ γὰρ χαρακτὴρ ἄλλος τίς ἐστι παρὰ τὸ προτότυπον, ὡς ὑφεστὼς αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν, εἰκὼν μέντοι ἀπαράλλακτος ὢν

" χ. ἀνυπ. ς.

accipit, qui recentem dicebat Filium, & ex Maria duxisse principium. Præterea & Arius hoc loco trajicitur, veruntamen non usque adeò: apprehendit enim istud, *Per quem*, ceu auxilium quoddam, Filium ministrum esse affirmans. At verò quæ sequuntur, ipsum perimunt.

Qui cùm sit splendor gloriæ.] Ad ipsum fastigium eorum quæ de Filio magnificè prædicantur ascendit, & gloriæ splendorem ipsum dicit: ut hoc discas, quòd sit ex ipso, quòd sine passione, quòd eo non imminuto, quòd ejusdem sit substantiæ, hoc est, lumen ex lumine. Nam animas nostras ille illuminavit, ac Patrem ipse expressit. Propterea etiam dixit, *Ego sum lux mundi*, quoniam simul ab æterno cum ipso lucebat. Nam splendor unà cum re ipsâ quæ splendorem emittit, collucet. Nam neque sol sine splendore unquam apparuit, neque Pater intelligitur sine Filio. Quando igitur Arianos audias dicentes, Si ex Patre Filius, posterior ergo est Patre: responde eis, splendorem à sole esse, nec tamen eo posteriorem esse: simul enim Sol cum suo splendore deprehenditur. Ioan. 8.

Et figura substantiæ ejus.] Cùm dixisset splendorem, ac propterea Filium Patri coæternum, & ejusdem cum eodem essentiæ commonstrâsset, rursus, quia splendor substantiâ caret, curat jam absurditatem quæ ab isto exemplo colligi potuit, ne Marcello & Sabellio hîc locus relinquatur, qui dicebant non esse Filium in propria persona & à Patre distinctâ: Dicit ergo, *Et figura substantiæ ejus est*: hoc est, quemadmodum Pater in sua persona subsistens, nullius alterius indiget ad sui perfectionem, sic & Filius. Postquam enim ostenderat ei nullam esse dissimilitudinem, proprium etiam primi exemplaris characterem esse per hæc demonstrat Apostolus. Character enim aliud quiddam est ab archetypo, ut qui ipse per se subsistat, sine ullo tamen discrimine proto-

typo ſimilis. Gregorius autem Nyſſenus ait ; Quemadmodum per ſplendorem connexionem ejus indicavit, ſic per figuram, naturæ æqualitatem. Qui enim ſuppoſiti magnitudinem animo concepit per viſibilem characterem, omnino metiebatur ipſum ſuppoſitum : neque enim ſuppoſitum excellit character, ne ſit ſine ſubſiſtentia, quatenus excellat : neque ſuppoſitum majus eſt characterе, alioqui partem illam characteris expertem haberet : quemadmodum cùm alibi dicit Filium in forma Dei eſſe, hoc ipſum nos intelligere velit , nempe per formam quidem, hypoſtaſin ; per characterem autem , Dominum qui in ipſa cernitur. Commonſtrat autem omnino Filium eſſe Patri æqualem. In forma enim Patris majeſtas animadvertitur , nequaquam ipſam exuperans. Alioqui informe eſſet, & pulchritudine vacaret id quod formam excederet, id quod de Patre cogitare abſurdum eſt. Si autem tanta eſt majeſtas Patris, quanta & forma eſt, character autem æqualis eſt ipſi formæ : habebit etiam tantam amplitudinem character, quanta in Dei forma eſſe conſpicitur.

Portans omnia verbo potentiæ ſuæ.] Tu qui non ita pridem apprehendens iſtud, *Per quem*, ipſum tanquam miniſtrum conſtituebas, audi jam nunc, ſi intelligere potes, quomodo hîc Filio autoritatem tribuat. Non dixit autem, Portans potentiâ, ſed, *verbo potentiæ*, hoc eſt, quod refertum eſt potentiâ, quod ipſum potentem eſſe arguit. Perinde namque ut ais Patrem dixiſſe, *Fiat lux, & facta eſt lux* : ſic & Filius verbo geſtat omnia, id eſt, gubernat, continet : imò majus eſt, diffidentia , & ad non eſſe abitura, continere & conſervare , quàm omnia producere. Nec dixit, gubernans, ſed, *portans*, ſumptâ metaphorâ ab iis qui digito faciunt ut quicquam moveatur transferatúrque. Tale namque tantúmque pondus creaturarum veluti nihil eſſet , ipſe vel ſolo verbo quod omnia poteſt, bajulat. Non

τοσοτετύπωκε. Ο δὲ Νύσσης Γρηγόριος, ὥσπερ δι' τῆς ἀπαυγάσματος , φησι, δι' σεσαφὲς ἔδειξεν, οὕτω δι' τοῦ χαρακτῆρος τὸ ἰσοσάσιον. Ο γὰρ τὸ μέγεθος τῆς ὑποστάσεως ἐν νῷ λαβών, τῷ ὁρατῷ χαρακτῆρι, πάντως ἐμέτρει καὶ τὴν ὑπόστασιν. Οὔτε γὰρ ὑπερέχει τῆς ὑποστάσεως ὁ χαρακτὴρ, ἵνα μὴ ἀνυπόστατος ᾖ, καλὸν ὑπερέχει· οὔτε ἡ ὑπόστασις πλείων ἐστὶ τοῦ χαρακτῆρος· ἦ γὰρ ἂν ἀχαρακτήριστον ἔχοι ἐκεῖνο μέρος· ὡσαύτως καὶ ἀλλαχοῦ λέγων, τὸν Υἱὸν ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν, αὐτὸ τοῦτο δίδωσιν ἡμῖν ἐννοεῖν, μορφὴν μέν, τὴν ὑπόστασιν· χαρακτῆρα δὲ τὸ Κύριον ἐν αὐτῇ θεωρούμενον. Δείκνυσι δὲ πάντως τὸ ἴσον τὸν Πατέρα ἰσόμετρον τοῦ Υἱοῦ. τῇ γὰρ μορφῇ ἡ τοῦ Πατρὸς μεγαλοπρέπεια ἐνθεωρεῖται, ὑπεραίρουσα αὐτῆς οὐδαμοῦ. ἦ γὰρ ἂν ἄμορφον, εἴη δὲ ἀκαλλὲς τὸ ἔξω τοῦ μορφῆς πίπτον, ὅπερ ἄτοπον περὶ τοῦ Πατρὸς ἐννοεῖν. Εἰ δὲ τοσαύτη ἐστὶν ἡ μεγαλοπρέπεια τοῦ Πατρὸς, ὅση καὶ ἡ μορφὴ, ὁ δὲ χαρακτὴρ ἰσόμετρος τῇ μορφῇ, ἔχοι ἂν καὶ ὁ χαρακτὴρ τοσαύτην τὴν μεγαλοπρέπειαν, ὅση τῇ μορφῇ τοῦ Θεοῦ ἐνθεωρεῖται.

Φέρων τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ.] Ο σοφίαν ὑποδραττόμενος τοῦ," δι' οὗ, καὶ ὡς ὑπουργὸν " αὐτὸν τιθεὶς, ἄκουε νῦν, εἰ δύνασαι συνιέναι, πῶς ἐνταῦθα δίδωσιν ὁ Παῦλος τῷ Υἱῷ τὴν αὐθεντίαν. Οὐκ εἶπε δὲ, φέρων τῇ δυνάμει, ἀλλὰ, τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως, τουτέστι, τῷ λόγῳ δυνάμεως, τῷ δυνατὸν αὐτὸν δεικνύοντι. Ὡς γὰρ λέγει καὶ τὸ Γαληνὸς εἶπεν, Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς· οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς ῥήματι φέρει τὰ πάντα, τουτέστι, κυβερνᾷ, " συγκρατεῖ. μᾶλλον " δὲ μεῖζον ἔργον ἐπεδείξατο τὰ πάντα, τοῦ δημιουργοῦντα, ἢ εἰς τὸ μὴ εἶναι μέλλοντα προχωρῆσαι συγκρατεῖν. Καὶ οὐκ εἶπε, κυβερνῶν, ἀλλὰ, φέρων, ἵνα μεταφορᾶς τῆς δαιδάλου τι " τοιούτων κινεῖσθαι καὶ μεταφέρεσθαι. Τὸν γὰρ τηλικοῦτον ὄγκον τῆς κτίσεως " ὑπὸ μηδὲν, ὡς φαίη αὐτὸς δημιουργεῖσθαι καὶ λόγῳ μόνῳ πάντα δυναμένου.

" χ. δι' Υἱοῦ, καὶ τῷ ῥήματι.

" χ. συγκρατεῖ.

" χ. κινούμενον καὶ τοιούτων μεταφέρεσθαι.

Οὐ

Οὐ γὰρ φιλόν ἐστι Θεοῦ τὸ ῥῆμα, ὡς ἐφ' ἡμῶν. Εἶτα τοσούτων αἱρέσεων ἀναστατουμένων ἐν τοῖς προοιμίοις τῆς ἐπιστολῆς, πῶς τολμῶσί τινες αὐτὴν αὐτῷ, ὡς μὴ τοῦ Παύλου προσήκουσαν, τεκμήριον τὸ χαρακτῆρα τῆς γραφῆς ποιούμενοι παρηλλαγμένον τῶν τῶν ἄλλων ἐπιστολῶν; Εἰδὲ γὰρ αὐτοὺς στοιεῖδεν, ὅτι ὃ "μεγαλεῖον τῶν νοημάτων, καὶ ἡ "δυναμιπάρητος αὐτῶν ἰσχὺς, τίνος ἄλλου ἢ Παύλου, τοῦ τὸν Χριστὸν ἔχοντος λαλοιοῦντα ἐν ἑαυτῷ; Εἰ δὲ τὸ χαρακτῆρα σκῶλον πέπτωκε, μαθέτωσαν ὅτι Παῦλος μὲν Ἑβραΐδι γλώττῃ τῷ ἐπιστολίῳ ἐπανηρθρωσεν, ἅτε πρὸς Ἑβραίους τὸν λόγον ποιούμενος· εἰς δὲ τὴν Ἑλλάδα μετετέθη, ὡς μέν τινες, ὑπὸ Λουκᾶ, ὡς δὲ ἔνιοί φασιν, ὑπὸ Κλήμεντος, οὗ δὴ καὶ μᾶλλον σώζει τὸ χαρακτῆρα. Ὅμοιον οὖν τι πλημμελοῦσιν, ὡς εἰπεῖν, οἱ τούτῳ ἀφαιροῦμενοι Παύλου, ὥσπερ δὲ εἰ Παῦλον ἀφηρῶντο Χριστοῦ.

"μεγαλεῖον. "δυναμιπάρητος.

Δι' ἑαυτοῦ καθαρισμὸν ποιησάμενος τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν.] Εἰπὼν περὶ τῆς μεγαλείας τῆς θεότητος τοῦ λόγου, λέγει λοιπὸν καὶ περὶ τῆς ἀφ' ἁγνοῦ σαρκὸς εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ κηδεμονίας· ὃ πολλῷ μεῖζον ἦν φέρειν τὰ πάντα. Δύο δὲ πάλιν εἶπεν, τό, τε καθαρίσας τῶν ἁμαρτιῶν ἡμᾶς, καὶ ὅτι, δι' ἑαυτοῦ τοῦτο ποιήσας· καὶ πολλαχοῦ ἐν τούτῳ σεμνύνεται τὸ δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦτο γενέσθαι. Διὰ τοῦ σταυροῦ γὰρ, ἧς ὑπέστη θανάτου, ὃν αὐτὸς ὑπέσχε, καθαρίσειν ἡμᾶς, ἵνα μόνον ὡς ἀποθανὼν ὑπὲρ τῶν ἡμῶν ἁμαρτιῶν ὁ ἀναμάρτητος, καὶ δοὺς δίκην, ἣν οὐκ ὤφλεν αὐτὸς, καὶ λύσας τὸν φόνον ἁπλῶς τὸν ὅτι τῇ τοῦ Ἀδὰμ ἁμαρτίᾳ καταδίκης· ἀλλὰ καὶ ἵνα δοὺς ὅ βαπτίσμα ἡμῖν, εἰκόνα τοῦ θανάτου αὐτοῦ· δι' ὃ ἑκάστοτε τὸν ἄφεσιν τῶν προγεγονότων ἡμῖν ἁμαρτημάτων λαμβάνομεν οἱ βαπτιζόμενοι, καὶ τοῦ

enim perinde exigua res est in Deo verbum, ut in nobis. At interim cùm tot hæreses in exordio statim hujus Epistolæ sint eversæ, quomodo nonnulli hanc Epistolam, tanquam Paulo non convenientem, rejicere audent, hujusce rei indicium facientes styli characterem, utpote à cæteris ipsius Epistolis diversum? Istud enim eos considerare oportebat, quòd conceptuum majestas, ipsorúmque robur cui contradici non possit, non esse alterius quàm Pauli, Christum in sese loquentem habentis. Quòd si omnino hujus Epistolæ dictione offendantur, noverint Epistolam hanc à Paulo Hebraicâ linguâ concinnatam esse, ut qui Hebræis in hac ipsa loqueretur: in Græcam verò linguam à Luca (ut quibusdam placet) translatam; vel, ut alii sentiunt, à Clemente, cujus stylum potiùs retinet. Simile igitur quiddam delinquunt, ut ita dicam, qui hanc Epistolam Paulo auferunt, perinde ac si Paulum à Christo divellerent.

Per seipsum purgationem faciens peccatorum nostrorum.] Cùm loquutus esset de majestate divinitatis Verbi, deinceps de cura ipsius quam in homines per carnem gerit, differit, quod multo majus est, quàm quòd omnia sustineat. Duo autem hîc ponit, tum quòd mundârit nos à peccatis, tum quòd per seipsum hoc fecerit: & multis locis in hoc gloriatur quòd per Filium ipsum istud factum sit. Natu per crucem & mortem quam ipse sustinuit, purgavit nos, non solùm quòd mortuus sit pro peccato nostro, quam ipse omni peccato vacaret, quódque pœnas luerit quibus ipse non erat obnoxius, ac solveret naturam quæ simpliciter ob Adami peccatum condemnata erat: verumetiam per hoc quòd dederit nobis baptisma, imaginem mortis suæ, per quod semper præteritorum peccatorum condonationem nos recipimus qui baptizamur, atque

potentiam ne posthac adeò facilè peccatis succumbamus.

Sedet ad dexteram majestatis in excelsis.] Crucis mentione factâ, de resurrectione & assumptione sermonem infert. Non dixit autem, Jussus est sedere, verùm, *Sedet*, idque ad dextram, & in excelsis: non quòd loco concludatur Deus, verùm ut æqualis cum Patre honoris esse commonstretur. Ad ipsum enim patrium usque thronum pervênit, & perinde ac Pater in excelsis est, sic & ipse. Quòd si quis dicat, At verò scriptum est,
Psal. 109. 1. *Dixit Dominus Domino meo, sede ad dexteram:* primùm quidem respondebimus, quòd non dixerit, Jussit, verùm, *Dixit*. Deinde, ne ipsum principii vel causæ expertem existimes, eam ob causam hæc verba ita formata sunt.

4 *Tanto melior Angelis effectus, quanto excellentius præ ipsis nomen hæreditavit.*] Principio quidem prophetis eum comparabat, ob auditorum imbecillitatem: jam verò in procursu vel Angelis ipsum anteponit, paulatim auditores ad veritatem admovens. *Effectus* autem dixit, pro, demonstratus, utì,
Ioan. 1. 15. Ioannes ait, *Qui post me venit, ante me factus est:* hoc est, honoratior me demonstratus est. non enim de substantiæ naturâ hîc loquitur. Carnis autem causâ omnino dictum est, *Hæreditavit*. Nam ut Deus Verbum hoc nomen semper habebat. Hunc ad modum & nos de homine & sublimia & humilia loquimur, veluti si dicamus, magnum est homo, à potiori totum appellamus: quando verò dicimus, Terra & cinis, à deteriori. Consimilem ad modum de Domino quoque loquimur, aliàs quidem ab attributis Deitati peculiaribus, aliàs verò nominibus ad carnem spectantibus totum appellamus.

5 *Cui enim dixit aliquando Angelo-*

ποιὸς ὃ μὴ ἓ λοιπὸν διχείρωτοι ἐσ) τῇ ἁμαρτίᾳ δυώμεν.

Ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσυνης ἐν ὑψηλοῖς.] Μνησθεὶς τῆ ἀναστάσεως καὶ τ ἀναλήψεως λόγον ἐπάγει. Οὐκ εἶπε ἦ, ἐλεύσεται καθίσαι, ἀλλ', ἐκάθισε, καὶ ἐν δεξιᾷ, καὶ ἐν ὑψηλοῖς. ἵνα ὅπου τόπῳ προσκλείει) ὁ Θεὸς, ἀλλ' ἵνα ὃ ὁμότιμον αὐτῆ δειχθῇ ὃ προὸς τ Πατέρα. προὸς αὐτὸν γὰρ ἔφθασε τὸν λεγόμενον τὸν παπεινὸν, καὶ ὥσπερ ὁ Πατὴρ ἐν ὑψηλοῖς, ὕτω καὶ αὐτός. Εἰ δέ τις εἴποι ὅτι καὶ μιὼ γέγραπται, Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου· προσῆκον μὲν τοῦτο ἐρωσθῆναι· ὅτι οὐκ εἶπεν ὅτι ἐλέλυσεν, ἀλλ' ὅτι εἶπεν. Επφτα ἵνα μὴ ἀναρχον αὐτὸν νομίσῃς καὶ ἀναίτιον, διὰ τοῦτο ὕτως ἐσχημάτισε ὁ λόγος.

4 Τοσούτῳ κρείττων γινόμενος τῶν ἀγγέλων, ὅσῳ διαφορώτερον παρ' αὐτοὺς κεκληρονόμηκεν ὄνομα.] Εν ἀρχῇ μὲν προὸς τοὺς προφήτας συνέκρινεν αὐτὸν, διὰ τ τῶν ἀκουόντων ἀσθένειαν· νυνὶ δὲ προϊὼν καὶ τῶν ἀγγέλων αὐτὸν ὑποτίθησιν, ἠρέμα προσάγων τῇ ἀληθείᾳ τοὺς ἀκούοντας. Τὸ δὲ, γινόμενος, ἀντὶ τοῦ, ἀποδειχθεὶς, ὥσπερ καὶ ὁ Ιωάννης λέγει· Ο ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγονε· τετίμηται, σπουδαιότερός μου ἀπεδείχθη. ἓ γὰρ δὴ περὶ ὑσιώσεως σωμάτων λέγει. Διὰ δὲ τ σάρκα, εἰρηται πολλάκις ὃ, κεκληρονόμηκεν. ἐπείτοιγε ὡς Θεὸς Λόγος, τοῦτο ὃ ὄνομα ἀεὶ εἶχεν. Οὕτω καὶ ἡμεῖς φιλοσοφοῦμεν περὶ ἓ ἀνθρώπου καὶ παπεινὰ καὶ ὑψηλά· οἷον, ὅταν εἴπωμεν, μέγα ἄνθρωπος, ἀπὸ τοῦ κρείττονος ὃ πᾶν καλοῦμεν· ὅταν δὲ εἴπωμεν, γῆ καὶ σποδὸς, ἀπὸ τοῦ χείρονος. Οὕτω καὶ ὅτι τοῦ Κυρίου, ποτὲ μὲν ἀπὸ τῶν τ θεότητος οἰκείων ὃ πᾶν καλοῦμεν, ποτὲ δὲ ἀπὸ τῶν τ σαρκός.

5 Τίνι γὰρ εἶπέ ποτε τῶν ἀγγέλων,

λων, Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε;] Πόθεν, φησὶ, δῆλον ὅτι κρείττων ἐστὶ τῶν ἀγγέλων; Ἀπὸ τοῦ ὀνόματος. Ὁ γὰρ Υἱὸς ὄνομα, τὴν γνησιότητα δηλοῖ· τοιοῦτος, ὁ ἐξ αὐτοῦ ἦν. Εἰ δὲ χάριτί ἐστιν υἱὸς, ἐλάττων ἐστὶ τῶν ἀγγέλων. Τὸ οὖν, Ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε, σοῦτον ἕτερον δηλοῖ, ἢ ὅτι ἀπ' ἀρχῆς, ὅς οὐ ἐστιν ὁ Πατήρ. Ὥσπερ γὰρ, ὢν, λέγεται ἀπὸ τοῦ ἐνεστῶτος χρόνου· οὕτω γὰρ μάλιστα ἁρμόζει αὐτῷ· ὅτω καὶ ὅ, σήμερον. Τινὲς δὲ ὅ, σήμερον γεγέννηκά σε, οὐ περὶ τῆς αἰωνίου, ἀλλὰ περὶ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως τοῦτο εἰρῆσθαι ὑπέδεξαντο. Καὶ γὰρ καὶ αὕτη ἄνωθεν ἦν. Ἐκ Πνεύματος γὰρ ἁγίου, εὐδοκίᾳ Πατρός.

Καὶ πάλιν· Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν.] Τοῦτο διὰ τὴν σάρκα περιφανῶς εἴρηται. Ὅτε γὰρ αὐτῆς ἐπιλαμβάνεται, λοιπὸν ἀδεῶς ἅπτεται φθέγγεται. Ἡ ζώνην περιληφθεῖσα φύσις ὁ, Υἱὸς, ὄνομα ὁ γνήσιον, ὃ ὁ ἐνοῦσις αὐτῇ λόγος εἶχεν, ἐκληρονόμησεν, ἅτε ἐν ἐκείνῳ ὑποστᾶσα· καθὸ καὶ ὁ ἄγγελος εἶπε· Καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον, κληθήσεται υἱὸς Θεοῦ. Καὶ πάλιν· Ἔσται μέγας, καὶ υἱὸς ὑψίστου κληθήσεται. Τῷ δὲ οὐδεὶς τῶν ἀγγέλων. Εἰ δέ τινες τῶν δικαίων υἱοὶ Θεοῦ, ἀλλὰ χάριτι· ὅτι ἐν τῷ Χριστῷ ἀεί, ἀλλ' ὑποστατικῇ ταυτότητι ἡ υἱότης ὡς προσλήμματι.

6 Ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει·] Ὁ μὲν Χριστὸς τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ προσῳκείωτο ἔξοδον καλῶς, ὡς ὅταν λέγῃ, Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπεῖραι. Καὶ πάλιν, Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον. Καὶ δὴ εἰκότως. Ἐξω γὰρ ἦμεν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπελθὼν πρὸς ἡμᾶς ὡς πρέσβεις; καὶ ὁμιλήσας, καὶ καταπεισας, ἀποκατήλλαξε τῷ βασιλεῖ. Ὁ δὲ Παῦλος εἴσοδον ταύτην νῦν ὀνομάζει, ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν κληρονομιούντων ἢ νομὴν ἀναλαμβανόντων

rum, Filius meus es tu, hodie genui te?] Vnde, inquit, perſpicuum eſt quòd ſit præſtantior Angelis? ex nomine. Nomen enim, *Filius*, germanitatem indicat: hoc eſt, quòd ex ipſo ſit genitus. Quòd ſi ex gratiâ filius eſt, minor eſt Angelis. Quod igitur ait, *Ego hodie genui te*, nihil aliud ſignificat, quàm quòd ſit à principio, ex quo Pater eſt. Quemadmodum enim, *Qui eſt*, dicitur à præſenti tempore, illud enim potiſſimùm ipſi convenit: ſic & *hodie*. Nonnulli autem, *hodie genui te*, non de æterna, ſed de ea quæ eſt ſecundùm carnem nativitate, dictum eſſe acceperunt. Nam & ipſa à ſupernis fuit: ex Spiritu enim Sancto, beneplacito Patris. Exod. 3.

Et rurſum: Ego ero ipſi in patrẽ, & ipſe erit mihi in filium.] Hoc propter carnem apertè dictum eſt. Poſtquam enim hanc attigit Paulus, intrepidè reliqua deinceps loquitur. Aſſumpta itaque natura, genuinum filii nomen, quod Verbum ipſi naturæ unitum habebat, hæreditavit, quippe quæ in illo ſubſiſtat: quemadmodum & Angelus dixit: *Et quod naſcetur ſanctum, vocabitur filius Dei.* Et iterum: *Erit autem magnus, & filius Altiſſimi vocabitur.* Hoc autem nemini Angelorum convenit. Etiamſi autem juſtorum quidam ſunt Filii Dei, gratiâ tamen ſunt: at verò cum Chriſto ſeſe res aliter habet, ſed in hypoſtatica identitate, Filii nomen carni aſſumptæ inditum eſt. Luc. 1. 35. 32.

6 *Iterum autem cùm introduxit primogenitum in orbem terræ, dicit:*] Chriſtus ſanè adventum ſuum in carne exitum vocat, ut quum ait, *Exiit qui ſeminat, ſeminare*, & iterum, *Ego à Patre exivi.* Idq; non immeritò: nam extra Deum eramus, ac egreſſus ad nos veluti legatus, & nobiſcum converſatus, nóſque mundans, reconciliavit regi. At verò Paulus eundem introitum nunc nominat, per metaphoram ſumptam ab iis qui hæreditatem adeunt, aut dotem aliquam ſive poſſeſſio- Mat. 13. 3.

nem accipiunt. Hoc enim ſignificat, *introducit*, quando Pater terrarum orbem Filio tradit. Tum enim ipſum poſſedit, voluntariò ſubjectum, quando & agnitus erat. Introducitur autem non aliter quàm in carne. Nam ut Deus Verbum in mundo erat, & mundus per ipſum factus eſt. Patrem autem facit introducere Filium, ut gratum faciat ſermonem. Gregorius autem Nyſſenus ac Divus Cyrillus ſic, *introducere*, intellexerunt, nempe quòd ante incarnationem nihil commune habebat cum creatura, ut qui Deus eſſet carne vacans. Quando verò carnem aſſumpſit, tum communicans creaturæ, quatenus id quod creatum erat ſibi univit, introductus eſſe in creaturam dicitur.

Pſal.96.8. *Et adorent eum omnes Angeli Dei.*] Eum ſcilicet qui carnem aſſumpſit. Indicat autem hîc quanto ſit ipſis præſtantior, quanto videlicet dominus ſervis eſt potior: veluti ſi quis in domum introducens quempiam, præſides ejus illicò jubeat adorare ipſum.

Pſal.103 4. 7 *Et ad Angelos quidem dicit, Qui facit, Angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis.*] En maximum diſcrimen, quoniam illi quidem ſunt creati, hic verò increatus. Nam quòd ait, *Qui facit*, ſignificat ex non eſſe ad eſſe productionem. Non autem quoad Angelos tantùm excellentiam habet, verumetiam quoad omnem miniſtrantem virtutem. Non dixit autem, Qui fecit: ſed, *Qui facit*, hoc eſt, conſervans verbo, per quod facti ſunt. Hujuſmodi eſt quod & in Evangelio dicit, *Pater meus uſque modò operatur*: hoc eſt, continet quæ facta ſunt, & effecta, & cuſtodit perinde ac facta ſunt.

Ioh.5. 17.

Pſal.44.7. 8 *Ad Filium autem: Thronus tuus, Deus, in ſeculum ſeculi.*] Angeli quidem, inquit, creaturæ ſunt & opera: de ipſis enim dictum eſt, *Qui facit*. Filius autem non eſt creatura: non enim de ipſo etiam dictum eſt, *Qui facit*, ſed, Rex, Dominus, καὶ κλῆσίν τινα. Τὸ γὰρ, Εἰσαγάγῃ, τοῦτο σημαίνει, ὅταν ἐγχείρισῃ τῷ Υἱῷ τὴν οἰκουμένην ὁ Πατήρ. Τότε γὰρ ἐκτήσατο αὐτὴν ἑκουσίως ὑποταγεῖσαν, ὅτε καὶ ἐγνώσθη. Εἰσάγει δὲ οὐκ ἄλλως, ἀλλ' ἢ σαρκί. Ὡς γὰρ Θεὸς λόγος ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Τὸν Πατέρα οὖν ποιεῖ εἰσαγαγόντα τὸν Υἱὸν, ἵνα εὐπροσδέκτως πέμψῃ τὸν λόγον. Ὁ δὲ Νύσσης Γρηγόριος, καὶ ὁ ἐν ἁγίοις Κύριλλος οὕτως ἐνόησαν· Εἰσαγαγεῖν, ὅτι πρὸ μὲν τῆς σαρκώσεως οὐδὲν κοινὸν εἶχε πρὸς τὴν κτίσιν, ἅτε Θεὸς ὢν ἄσαρκος. Ὅτε δὲ ἐσαρκώθη, τότε κοινωνήσας τῇ κτίσει, καθὸ τὸ κτιστὸν ἰδίωσεν ἑαυτῷ, εἰσαγθῆναι λέγεται εἰς τὴν κτίσιν.

Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ.] Τῷ μὲν σαρκὸς δηλαδή. Δείκνυσι δὲ καὶ ἐνταῦθα ὅσῳ κρείττων, καὶ ὅτι ὅσῳ δεσπότης δούλων. ὡς ἂν εἴ τις εἰς οἰκίδιόν τινα εἰσαγάγων τινὰ, τοὺς προεστῶτας αὐτῆς θύρας κελεύοι προσκυνεῖν αὐτόν.

7 Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους λέγει, Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα.] Ἰδοὺ ἡ μεγίστη διαφορά, ὅτι οἱ μὲν κτιστοὶ, ὁ δὲ ἄκτιστος. Τὸ γὰρ, ποιῶν, τοῦτ' ἐστὶ τὸ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγοντα δηλοῖ. Οὐ πρὸς ἀγγέλους δὲ μόνους τοῦτο ἔχει, ἀλλὰ καὶ πρὸς πᾶσαν τὴν λειτουργικὴν δύναμιν. Οὐκ εἶπε δὲ, ποιήσας, ἀλλὰ, ποιῶν, τουτέστι, σωτηρῶν τῷ λόγῳ, καθ' ὃν ἐγένοντο. Τοιοῦτον καὶ τὸ παρὰ τοῦ διαγγέλου, Ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, τουτέστι, συνέχει τὰ γεγονότα καὶ δεδραστικὰ ἤδη, καὶ φυλάττει ὡς δεδραστάθησαν.

8 Πρὸς δὲ τὸν Υἱόν· Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεὸς, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.] Οἱ μὲν ἄγγελοί, φησι, κτίσματα καὶ ποιήματα· περὶ αὐτῶν γὰρ εἴρηται τοῦτο, ὁ ποιῶν. ὁ δὲ υἱὸς οὐ κτίσμα ἐστίν· οὐδὲ γὰρ εἴρηται καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦτο, ὁ ποιῶν, ἀλλὰ, βασιλεύς, καὶ δεσπότης,

σότης, ὁ Θεός. Θρόνος γὰρ αὐτῷ προσμαρτυρεῖται, ὃ βασιλείας σύμβολον, καὶ θρόνος αἰώνιος. Τοῦτο ἦν κατὰ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, ψιλὸν ἄνθρωπον εἰσαγοντος τὸν ὄντως Θεὸν καὶ βασιλέα αἰώνιον· καὶ κατὰ Ἀρείου.

Ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου.] Ἰδοὺ πάλιν καὶ ἄλλο βασιλείας σύμβολον.

9 Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν.] Ταῦτα ὡς ἁρμοδίως τῷ Θεῷ Λόγῳ προσάπτουσι, διὰ τὴν σαρκὸς ἀναδεχομένης τὰ ταπεινά.

Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου.] Τοῦτο κατὰ Ἰουδαίων, καὶ Σαβελλίου, καὶ Μαρκέλλου, ὡς δύο προσώπα ἐμφαῖνον, Θεὸν καὶ Θεόν· καὶ κατὰ Μαρκιωνιστῶν ἅμα, οἰομένων μὴ σάρκα λαβεῖν τὸν Υἱὸν, ὅτι θεότης ἀ χρείεται, ἀλλ' ἀνθρωπότης. Φησὶν οὖν, ὅτι ὁ Θεὸς, τουτέστιν, ὦ Θεὲ, ἔχρισέ σε ὁ Θεός· τουτέστιν, ὁ πατήρ μου σε κατὰ τὴν θεότητα, Θεὸς ἦν κατὰ τὴν σάρκα. Ἔλαιον δὲ ἀγαλλιάσεως, τουτέστι, τὸ ἅγιον Πνεῦμα, παρὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. οὐ γὰρ ἐκ μέτρου ἔλαβεν ὁ Χριστὸς τὸ Πνεῦμα, οὐδὲ ὡς ἐνεργούμενος, ἀλλ' ἐνοικοῦν πρόσωπα καὶ ὅλῳ τῷ χρίσματος καὶ ὅλου τοῦ χρίοντος. Μέτοχοι δὲ αὐτοῦ οἱ πνευματικοὶ πάντες, ὡς τῇ αὐτῇ μεθέξει ἁγιασθέντες. Καὶ οἱ ἐν νόμῳ γὰρ τέλειοι καὶ πνευματικοὶ, τῇ εἰς Χριστὸν πίστει τοῦ Πνεύματος ἔτυχον. διὸ καὶ Χριστοὶ ἐκλήθησαν, ὡς τό, Μὴ ἅπτεσθε τῶν Χριστῶν μου. καὶ οἱ ἐν τῇ χάριτι δὲ ἐκδηλότερον μέτοχοι Χριστοῦ, ὡς καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ κοινωνήσαντες ἐν τῷ βαπτίσματι, καὶ χρισθέντες τῷ Πνεύματι, ὃ ἔλαιον ἀγαλλιάσεως λέγεται, ὡς τῆς ὑπὸ τὰς ἁμαρτίας σκυθρωπότητος ἡμᾶς ῥυσάμενον, καὶ χαίρειν τῇ ἐλπίδι τῶν μελλόντων παρασκευάσαν. Οτι δὲ ὁ, ὁ Θεὸς, ἀντὶ τοῦ, ὦ Θεέ ἐστι, μάρτυς ἀξιόπιστος ὁ ἐχθρὸς Σύμμαχος, ἐκδοὺς ἑρμηνεύει· Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε, Θεὲ, ὁ Θεός σου, ἔλαιον χαρᾶς παρὰ ἑταίρους σου. Σημ-

ac Deus. Thronus enim ei tribuitur, qui regni est indicium, ac thronus æternus. Hoc autem est adversùs Paulum Samosatensem, qui simplicem hominem introducit eum qui Deus revera sit, réxque æternus: & adversus Arium.

Virga æquitatis virga regni tui.] En rursùs aliud regni symbolum.

9 *Dilexisti justitiam, & odisti iniquitatem.*] Hæc incarnato Deo Verbo aptantur, ceu carne humilia recipiente.

Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ participibus tuis.] Hoc adversus Judæos, & Sabellium & Marcellum pugnat, utpote duas personas indicans, Deum & Deum: & contra Marcionistas, qui non putant Filium assumpsisse carnem, quoniam divinitas non ungitur, sed humanitas. Ait igitur, ô Deus, unxit te Deus tuus, hoc est, pater quidem tuus secundum divinitatem, Deus verò secundum carnem. *Oleo exultationis*, id est, Spiritu sancto, præ aliis hominibus. Non enim per mensuram Spiritum sanctum accepit Christus, neque ut is qui per spiritum operatur mirifica, verùm inunctus est præsentiâ, adeóque toto unguento, ac toto inungente. Participes autem ejus sunt omnes spirituales, ut qui ejus participatione sint sanctificati. Nam & qui in lege perfecti & spirituales erant, per fidem in Christum Spiritum sunt assecuti: ob quam causam & Christi, hoc est, uncti, appellati sunt, ut, *Nolite tangere Christos meos.* Et qui in gratiâ sunt Evangelii, longè apertiùs Christi sunt participes, ut qui mortis ipsius sint facti consortes per baptisma, & uncti Spiritu, qui oleum exultationis dicitur, ut qui à peccatorum tristitia nos liberaverit, ac futurorum bonorum spe nos gaudere fecerit. Quòd verò, *Deus*, sit pro, ô Deus, testis est fide dignus hostis Symmachus, qui ita interpretatur: Propterea unxit te, ô Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ sociis tuis. Joh. 3. Psal. 104 15.

tuis. Observa autem quòd, ὁ Θεὸς, cum articulo, de Filio dicatur, propter eos qui urgent, quòd Καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος, sine articulo, ipsum esse Deum impropriè infert.

10 *Et, Tu in principio, Domine, terram fundâsti, & opera manuum tuarum sunt cæli.*] Ne cùm suprà audiveris quòd primogenitum introducat in orbem terrarum, existimes tanquam donum esse, quod ei postremò datum sit à Patre, commonstrat eum ipsius conditorem fuisse, non in novissimis temporibus, sed jam olim à principio. Atque istud etiam est contra Paulum Samosatensem. Affirmat enim Christum ante Virginem Mariam fuisse, quippe qui creaturæ sit opifex: nec non contra Arium, qui ipsum ministrum, vel potiùs instrumentum faciebat, eò quòd suprà dixerat, *Per quem & secula fecit* Ecce enim hîc ceu creator introducitur. Observa autem quomodo sermo de increata natura, & de dispensatione mutuò complicetur, atque utì aliàs sublimia propter divinitatem, aliàs verò humilia propter humanitatem proferuntur.

11 *Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes ut vestimentum veterascent:* 12 *Et velut amictum vertes eos, & mutabuntur: tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient.*] Majus quiddam quàm sit creatio, hîc innuit Apostolus, transfigurationem videlicet mundi. Mutabuntur enim omnia à corruptione in incorruptibilitatem: & adeò facilè, ut si quis amictum circumvolvat. Quòd si permutationem illam in melius, & mundi creationem adeò facilè operatur; in minori opere alterius indigebit? Porrò haud parùm solaminis præbet fidelibus in hoc mundo oppressis, novisse res non ita perpetuò duraturas, cæterùm accepturas mutationem: et quòd is quem ipsi colunt, in sempiternum permanet, sempérque vivit. *Anni enim tui non deficient.*

13 *Ad quem autem angelorum dixit,*

μείωσαι ἢ ὅτι, ὁ Θεὸς, " μετὰ τοῦ ἄρχειν, " κ.τ.λ. ὅτι τοῦ Υἱοῦ, Δηλαδὴ τοὺς λέγοντας, ὅτι καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος, χρεὶς τοῦ ἄρχειν ὄν, ἵνα χρείως Θεὸν αὐτὸν εἰσάγῃ.

10 Καὶ, Σὺ κατ' ἀρχὰς, Κύριε, ἐθεμελίωσας τὴν γῆν, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί.] Ἵνα μὴ ἀκούσας ἀκριβέστερον, ὅταν εἰσαγάγῃ τὸ πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, νομίσῃς ὡς δῶρον εἰς ὕστερον αὐτῷ προσδοθὲν παρὰ τοῦ Πατρὸς, δείκνυσι νῦν αὐτὸν δημιουργὸν αὐτῆς, οὐκ ὀπὶ ἐσχάτων, ἀλλ' ἄνωθεν. Τοῦτο ἢ καὶ κατὰ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, πρίσεων ὡς καὶ περὶ τῆς Μαρίας ὁ Χριστὸς, ὃς γε καὶ δημιουργὸς τῆς κτίσεώς ὅστι· Καὶ κατ' Ἀρείου, τοῦ ὑπουργὸν αὐτὸν, μᾶλλον ἢ ὄργανον ποιουμένου, ὅτι ἀκριβέστερον ἐλέγχῃ, Δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν. Ἰδοὺ γὰρ σκηνῇ αὐτὸς κλίσης εἰσάγει. Ὅσα ἢ πῶς συμπλέκονται ὁ περὶ τῆς ἀκτίσου φύσεως λόγος, καὶ ὁ τῆς οἰκονομίας, καὶ ποτὲ μὲ ὑψηλὰ δι' ἐκεῖνα, ποτὲ ἢ ταπεινὰ δι' ταῦτα.

11 Αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ ἢ διαμένεις, καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται· 12 Καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτοὺς, καὶ ἀλλαγήσονται· σὺ ἢ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι.] Μεῖζόν τι τῆς δημιουργίας ἠνίξατο, τὴν μεταρρυθμίσιν τοῦ κόσμου. Ἀλλαγήσονται γὰρ πάντα ἀπὸ τῆς φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν, καὶ ὅτως εὐκόλως, ὥσπερ αἴ τις περιβόλαιον ἑλίξῃ. Εἰ ἢ τινὶ ὅτι τὸ βέλτιον μεταρρυθμίσιν καὶ δημιουργίαν ὅτως εὐκόλως ἐργάζεται, ὅτι τῆς ἐλάττονος δημιουργίας ἑτέρου ἐδεῖτο; Παραμυθία ἢ οὐ μικρὰ τοῖς ἐν τούτῳ κακουμένοις πιστοῖς, τὸ γνῶναι ὅτι οὐκ ἔσται ὅτω τὰ πράγματα, ἀλλὰ μεταβολὴν λήψεται. καὶ ὅτι ὁ αὐτὸς παρακαθόρθωσις μένῃ ζῶν καὶ ἀκαταφθάτος. Τὰ γὰρ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν.

13 Πρὸς τίνα ἢ τῶν ἀγγέλων εἴ-

ρηκέ

ρηκέ ποτε, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου;] Ἰδοὺ πάλιν αὐτοῖς ἀθυμίαν ἐμβάλλει. Εἰ γὰρ μέλλοιεν οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν ἥττηθήσεσθαι, καὶ οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν οἱ αὐτοί εἰσιν οἱ καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ. Οὐκ ὡς τοῦ Υἱοῦ ἀδυνατοῦντος, ὁ Πατὴρ λέγει ὑποτάξαι τοὺς ἐχθροὺς (ὁ γὰρ μέλλων ἐκεῖ κρίνειν Υἱὸς, πολλῷ μᾶλλον ὧδε ἂν ἀνταπέδωκεν αὐτοῖς) ἀλλ' ἵνα τιμὴν τοῦ Πατρὸς ποιῆται τὸν Υἱὸν δείξῃ. Τὸ γὰρ τὸν Πατέρα ὀργίζεσθαι τοῖς ἐχθροῖς τοῦ Υἱοῦ, πῶς ἂν τιμῴη; πῶς ἂν πολλῆς ποιῆται τὸν Υἱὸν ἀγάπης; Εἴρηται δὲ καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ποιότητι πλατύτερον περὶ τούτου τὸ πρᾶγμα. καὶ ζήτει τὰ ἐκεῖ ἐμβεβλημένα.

14 Οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα" πρὸς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν;] Ἐπαίρει τὰ φρονήματα τῶν ἀκροατῶν, δείκνυσι πολλὴν περὶ ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ τὴν κηδεμονίαν. Εἰ γὰρ ἀγγέλους τοὺς ὑπερέχοντας ἡμῶν ἔταξε διακονεῖν τὰ πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν. Δοκεῖ δέ καὶ πρός τινας ἀποτείνεσθαι τοῖς ἀγγέλοις προσέχοντας· μάλιστα δὲ καὶ πρὸς αὐτοὺς πάντας τοὺς Ἑβραίους, προσετηκότας τῷ δι' ἀγγέλων δοθέντι νόμῳ, καὶ ταῖς ἐν τούτῳ αὐτῶν διακονίαις, καὶ προτιθέντας τούτους Χριστοῦ. Μὴ οὖν προσέχετε τούτοις φησίν· ἀλλὰ γὰρ ὁμόδουλοι ἡμῶν εἰσιν. Ὅσα δὲ πολλαχοῦ διέστειλε τοῖς κτίσμασι διαφοράν· καίτοι πολὺ δὲ μέσον ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων, ἀλλ' ὅμως ἐγγὺς ἡμῶν τούτους ἔστησε· κτίσματα γὰρ ἀμυδρὰν ὀλίγην παρέχει. Διακόνησιν δὲ ἄγγελοι καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ μὲν πολλὰ, καὶ ἐν τῇ καινῇ δέ, τῷ Ἰωσὴφ χρηματίζοντες, τοῖς ποιμέσιν εὐαγγελιζόμενοι, ἐν τῷ μνήματι καθεζόμενοι, καὶ τὴν ἀνάστασιν μηνύοντες· καὶ ἐν τῇ ἀναλήψει διδάσκοντες, ὅτι οὕτως ἐλεύσεται. πρὸς τὸν Κορνήλιον

aliquando, sede à dextris meis, quoad usque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum?] En rursus animum illis addit: siquidem futurum erat ut ipsorum hostes prosternerentur, & ipsorum hostes iidem essent qui & Christo adversarentur. At verò non tanquam Filius imbecillior esset, ideóque hoc non possit, Pater dicitur subjicere hostes (Filius enim qui ibi judicaturus est, multò magis hîc ipsis retribuet) verùm ut ostendat quo honore Pater Filium prosequatur. Patrem enim iratsci hostibus Filii, quomodo non cedat in gloriam Filii? quomodo non sit magnæ in Filium dilectionis symbolum? Dictum autem est fusiùs hac de re in priore ad Corinthios: quæ illic ergo annotata sunt, require. Psal.109 1. 1.Cor.15.

14 *Nonne omnes sunt administratorii spiritus, in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capient salutis?*] Auditorum mentes erigit, ingentem Dei erga nos curam in medium promens: quandoquidem Angelos nobis excellentiores ordinârit ut inserviant nobis in rebus ad salutem nostram pertinentibus. Videtur autem quosdam perstringere, qui Angelis intenti erant, potissimùm verò ipsos Hebræos in universum omnes, qui legi, utpote per Angelos traditæ, eorúmque in istâ ministeriis inhærebant, adeò ut hos etiam Christo præferant. Ne igitur ipsis, inquit, intenti sitis: nam & conservi nostri sunt. Observa porrò quomodo creaturis non magnam excellentiam tribuit: quanquam multum sit discriminis inter Angelos & homines, nobis tamen eos proximos statuit: creaturæ namque à creaturis parùm distant. Ministrârunt autem Angeli in Veteri Testamento multa, atque etiam in Novo; Josepho per insomnium responsum dant, pastoribus Evangelium annunciant, in monumento sedentes resurrectionem prædicant; & in ascensione docebant eum sic reversurum, quemadmodum ascendisset. Ad Cornelium venit Angelus, Act.7. Luc.2.4. Ioan.20. Act.1.10.

lus, ad Philippum venit Angelus, ad Petrum etiam in carcere, ac ſimpliciter innumera hujuſmodi. Conſidera hîc Angelicum eſſe inſervire ſaluti mortalium, imò ipſius etiam Chriſti. Proinde ejuſmodi miniſterium non eſt negligendum.

ἄγγελος, πρὸς τὸν Φίλιππον, πρὸς τὸν Πέτρον ἐν τῇ φυλακῇ, καὶ ἁπλῶς μυρία τοιαῦτα. Σημείωσαι δὲ ὅτι ἀγγελικόν ἐστι τὸ ὑπηρετεῖν σωτηρίᾳ ἀνθρώπων, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Ὥστε δεῖ μὴ ἀμελεῖν τῆς τοιαύτης διακονίας.

CAP. II.

ΚΕΦ. β.

PRopterea abundantiùs oportet obſervare nos ea quæ audivimus.] Quia, inquit, tanta eſt excellentia Filii qui locutus eſt nobis, ſupra prophetas, & Angelos Veteris Teſtamenti miniſtros, majori curâ nobis obſervanda ſunt quæ dicit, quàm quæ lex loquitur: attamen palàm hoc non dicit, ne in principio eos feriat: voluit autem ut ex conſequenti hoc colligeretur. Nec verò Novum Teſtamentum Veteri comparans hæc dicit: (Abſit) verùm adversùs opinionem eorum qui plurimùm de Veteri gloriabantur, Novum autem contemnebant.

Ne quando pereffluamus.] Hoc eſt, ne excidamus, ne pereamus. Accepit autem dictionem hanc ex parœmiis: *Fili*, enim inquit, *ne pereffluas*: ut oſtendat lapsûs facilitatem, & interitûs gravitatem. Nam quod præterfluit, haud facilè redit.

Eccl.19.28.

2 *Si enim qui per Angelos dictus eſt ſermo, factus eſt firmus.*] En revelat hîc voluntatem ſuam. Per ſermonem autem per Angelos enuntiatum, vel decalogus intelligendus eſt. Veriſimile enim eſt Angelos tum adfuiſſe, quibus gens Hebræa commiſſa fuerit, atque illi tubas faciebant, idque genus alia, ut ignem, caliginem, perinde ac in Epiſtola ad Galatas, *Ordinata per Angelos.* & iterum: *Acceperiſtis legem per diſpoſitiones Angelorum.* Vel per ſermonem omnia juſſa per Angelos in Veteri Teſtamento diſpenſata, soci-

Gal.3.19.
Act.7.53.

Διὰ τοῦτο δεῖ περισσοτέρως ἡμᾶς προσέχειν τοῖς " ἀκουσθεῖσιν.] Επιφέρει, φησί, τοσοῦτον ὑπερέχον ἐστὶ λαλήσαντος ἡμῖν Υἱοῦ, πρός τε τοὺς προφήτας καὶ ἀγγέλους τοὺς τῇ παλαιᾷ διακονήσαντας, ὥστε τοῖς ὑπὸ τούτου λαληθεῖσι προσέχειν περισσοτέρως ἢ νόμῳ. Ἀλλὰ φανερῶς μὲν τοῦτο οὐκ εἶπεν, ἵνα μὴ πλήξῃ καθ' ἁρχὰς ἀκοάς· δέδωκε δὲ σκοπεῖν ἐκ τοῦ ἀκολούθου συλλογίζεσθαι τοῦτο. Οὐ συγκρίνων δὲ τὴν παλαιὰν τῇ νέᾳ τοιαῦτά φησι· Μὴ γένοιτο· ἀλλὰ πρὸς τὴν ὑπόληψιν μεγάλα δοξαζόντων τὴν παλαιάν, τὴν δὲ νέαν καταφρονούντων.

" χρ. λαλησάντων.

Μήποτε παραῤῥυῶμεν.] Τουτέστι, μὴ ἐκπέσωμεν, μὴ ἀπολώμεθα. Ἐλαβε δὲ τὴν λέξιν ἀπὸ τῶν παροιμιῶν· Υἱὲ μή, φησι, μὴ παραῤῥυῇς· ἵνα δείξῃ καὶ τὸ εὔκολον τῆς ὀλισθου, καὶ τὸ χαλεπὸν τῆς ἀπωλείας. Τὸ μὲν γὰρ παραῤῥυὲν, δύσκολον ἐπανελθεῖν.

2 Εἰ γὰρ ὁ δι' ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος, ἐγένετο βέβαιος.] Ἵνα ἀποκαλύπτῃ τὸ βούλημα αὐτοῦ. Λόγον δὲ δι' ἀγγέλων λαληθέντα ἤτοι τὸν δεκάλογον νοητέον. καὶ γὰρ εἰκὸς ὅτι ἄγγελοι παρῆσαν τότε, οἱ τὸ ἔθνος ἐμπιστευθέντες, καὶ αὐλοὶ σάλπιγγας ἐποίουν, καὶ τἄλλα, τὸ πῦρ, τὸν γνόφον, ὡς ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας· Διαταγεὶς δι' ἀγγέλων. καὶ πάλιν, Ἐλάβετε νόμον εἰς διαταγὰς ἀγγέλων. Ἢ λόγον, πάντα τὰ προστάγματα τὰ ἐν τῇ παλαιᾷ διὰ τῶν ἀγγέλων οἰκονομηθέντα·

Gal.3.19.
Act.7.53.

οἷ

οἷ ὅτι τῦ κλαυθμῦσος, ὅτι τῶν κριτῶν, ὅτι τῦ Σαμψών. διὸ οὐκ εἶπε, νόμος, ἀλλὰ, λόγος, ἵνα τοῦτο δηλώσῃ. Πάντα οὖν τοῦτο βέβαια, τοῦτέστιν, μήπω ἐγένοντο, καὶ εἰς ἔργον ἐξέβησαν αἱ ἀπειλαὶ, καὶ οὐδὲν τούτων διέπεσε.

Καὶ πᾶσα παράβασις, καὶ παρακοὴ ἔλαβεν "ἔνδικον μισθαποδοσίαν.] Οὐχ ἡ μία, ἡ δὲ ἄλλη, ἀλλὰ πᾶσα, καὶ οὐδὲν ἀνεκδίκητον ἔμεινεν. Τίνα κόλασιν δὲ μισθὸν καλῶ, καίτοιγε ὅτι βλάσφημον πλημμέλου τῦ ὀνόματος. Ἀλλ' ὁ φορτίζων λέξεων ὁ ἀπόστολος.

" κ. ἔκδικον.

3 Πῶς ἡμεῖς ἐκφευξόμεθα, τηλικαύτης ἀμελήσαντες σωτηρίας;] Ἐκεῖ λόγος, ἐνταῦθα σωτηρία. Εἰ δὲ ἐκεῖ σωτηρία, ἀλλ' οὐ μεγάλη. οὐ πολεμίων γὰρ διεσώζοντο, καὶ τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς ἐδέχοντο· ἐνταῦθα δὲ σφόδρα μεγάλη. διὰ τοῦτο εἶπε, τηλικαύτης. θανάτου γὰρ καταλύσεις, καὶ δαιμόνων ἀπώλεια, καὶ οὐρανῶν βασιλεία, ἅπαντα διὰ τῶν υἱῶν τοῦ τοῦ "κ. θεοῦ. Υἱοῦ λελαληθέντων ἡμῖν παρεσκεύη.

Ἥτις ἀρχὴν λαβοῦσα λαλεῖσθαι διὰ τοῦ Κυρίου, ὑπὸ τῶν ἀκουσάντων εἰς ἡμᾶς ἐβεβαιώθη.] Τὸ ἀξιόπιστον ἐπάγων, φησὶν, ὅτι ἡ σωτηρία αὕτη οὐ διὰ προφητῶν ἢ ἀγγέλων ἐλαλήθη, ἀλλ' ὑπ' αὐτοῦ τοῦ δεσπότου πάντων, ἀπ' αὐτῆς τῆς πηγῆς ἔλαβε τὴν ἀρχήν· εἶτα διεπορθμεύθη καὶ εἰς ἡμᾶς βεβαίως καὶ πιστῶς δι' αὐτῶν τῶν αὐτοπτῶν τοῦ λόγου καὶ ὑπηρετῶν. Ὃ καὶ ὁ Λουκᾶς φησιν. Αὐτοὶ γὰρ βεβαίως ἡμᾶς ἐπληροφόρησαν. Πῶς οὖν ἀλλαχοῦ οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων φησὶν ἀκοῦσαι; διότι ἐκεῖ μὲν μέγα καὶ ἀναγκαῖον ἦν ὃ κατεπείγων αὐτὸν συνῆγεν, ὅτι οὐκ ἀνθρώπων ἐστὶ μαθητής· διεβάλλετο γὰρ ὡς μὴ τοῦ Κυρίου ἀκούσας· καὶ διὰ τοῦτο ἐκινδύνευεν ὃ αὐτοῦ κήρυγμα πᾶσι τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἀπιστηθῆναι. Νῦν δὲ οὐδὲν τοσαύτη χρεία τούτου. οὔτε γὰρ Ἑβραίοις ἐκήρυξεν, οὔτε διεβάλλετο παρὰ τούτοις, ὡς ἀνθρώπων

pienda ſunt, ut in ploratu, in judiciſbus, in Sampſone. Eam ob rem non dixit, lex, ſed, *ſermo*, utì iſta indicet. Omnia igitur hæc firma, hoc eſt, vera ſunt facta, & ad opus interminationes ſunt perductæ, neque quicquam horum excidit.

Et omnis prævaricatio & inobedientia accepit juſtam mercedis retributionem.] Non hæc quidem, illa verò non item, ſed omnis, neque quicquam inultum permanſit. Pœnam autem mercedem appellat, etſi vocabulum, μισθαποδοσία, in bonam partem accipiatur: at non perinde vocum curam gerit Apoſtolus.

3 *Quomodo nos effugiemus, ſi tantam neglexerimus ſalutem?*] Illic ſermo eſt, hîc verò ſalus. Quòd ſi illic ſalus fuerit, non tamen magna erat; ſiquidem ab adverſariis liberabantur, bonáque terræ accipiebant: hîc verò magna prorſus eſt: propterea dixit, *Tantam*. Mortis enim deſtructio, dæmonum interitus, ac cœlorum regnum, omnia hæc per ea quæ Filius locutus eſt, nobis eveniunt.

Quæ cùm initium accepiſſet enarrari per Dominum, ab eis, qui audierunt, in nos confirmata eſt.] Fidem verbis ſuis concilians, Salus, inquit, hæc non per prophetas aut Angelos eſt promulgata, verùm ab ipſo omnium Domino, ab ipſóque fonte principium ſumpſit: deinde tranſiit ad nos firmiter atque fideliter per eos qui ipſi fuere verbi ſpectatores & miniſtri, id quod & Lucas ait. Nam ipſi nos certos reddiderunt. Quomodo igitur alio in loco ſeſe non ab hominibus audiviſſe dicit? Quia illic arduũ erat & neceſſariũ, quo urgebatur, nempe, confirmare ſe non eſſe hominum diſcipulum. Calumniabantur enim eum, ceu Dominum non audiviſſet. Quare periculum erat ne prædicationi ejus apud diſcipulos ſuos non adhiberetur fides. Nunc autem non eſt tanta confirmationis neceſſitas. Neque enim Hebræis prædicavit, neque apud iſtos malè audiebat, tanquam hominum

minum diſcipulus eſſet, & non Chriſti. Vel quia hîc infert, *Conteſtante Deo ſignis & portentis*, innuit quòd non ab hominibus hæc, ſed à Deo acceperit.

4 *Conteſtante Deo ſignis & portentis.*] Cùm dixiſſet, *Confirmata eſt*, indicat jam quânam iſtud ratione factum ſit. Ne enim dicat aliquis, Qui audiverunt, finxerunt: Deus, inquit, teſtimonium ſimul reddit. Non enim teſtimonium daret, ſi figmenta fuiſſent. Teſtantur, inquit, ipſi, Deus verò ſimul teſtimonium illis exhibet, non vocem aliquam edens, ſed per ſigna & prodigia confirmans atque ſtabiliens quæ dicunt. Deo itaque credimus, non hominibus.

Et variis virtutibus.] Chariſmatum copiam indicans, dixit, *variis*: nunquam enim tanta & tam varia ſigna facta ſunt. Quoniam autem & præſtigiatores multa edunt, adjecit; *virtutibus*. Illa enim non ſunt virtutes, ſed imbecillitas, & imaginatio, & res inanes.

Et Spiritûs ſancti diſtributionibus, ſecundùm ſuam voluntatem.] Atque hoc propter eandem cauſam intulit. Quæ enim præſtigiatorum ſunt, non Spiritûs ſancti ſunt, verùm immundorum dæmonum impoſturæ. Porrò, aliud quiddam innuit. Veriſimile enim erat multos eſſe apud Hebræos, qui chariſmata haberent, iſta verò defeciſſe propter eorum torporem. Ut igitur eos in hoc conſoletur, Diſtributiones, inquit, Spiritûs juxta ipſius voluntatem factæ ſunt: Ipſe novit quid cuiq; conducat, ſicq; donum ſuum partitur & gratiam. Sæpe ob impuram vitam aliquis non accipit donum; ac rurſus cui pura eſt vita, ſæpe item non accipit, ne attollatur: ideóque humilibus & ſimplicibus potiùs dabantur.

5 *Non enim Angelis ſubjecit orbem terræ futurum.*] Demonſtrans adhuc Filii excellentiam, quâ Angelos exuperat; Non his, inquit, ſubjecit terrarum orbem, vel mundum hunc, ſed Filio. Fu-

μαθητὴς, ἀλλὰ Χριστοῦ. Ἢ ὅτι καὶ οὗτοι ἐπάγων, Συνεπιμαρτυροῦντος τοῦ Θεοῦ σημείοις καὶ τέρασι, δείκνυσιν ὅτι οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων ἀνὴρ οὐκ Θεοῦ παρέλαβε ταῦτα.

4 Συνεπιμαρτυροῦντος τοῦ Θεοῦ σημείοις καὶ τέρασι.] Εἰπὼν ὅτι ἐβεβαιώθη, δείκνυσι πῶς· Ἵνα γὰρ μήτις εἴπῃ, ὅτι οἱ ἀκούσαντες ἔπλασαν· ὁ Θεός, φησι, συνεπιμαρτυρεῖ. Οὐκ ἂν δὲ ἦν ἐπιμαρτύρει, εἰ πλάσματα ἦσαν. μαρτυροῦσί, φησιν, αὐτοῖς, συνεπιμαρτυρεῖ δὲ καὶ ὁ Θεὸς, οὐ φωνὴν ἀφιεὶς, ἀλλὰ διὰ σημείων καὶ τεράτων βεβαιῶν ἃ λέγουσιν. ὥστε Θεῷ πιστεύομεν, οὐκ ἀνθρώποις.

Καὶ ποικίλαις δυνάμεσι.] Τὴν ἀφθονίαν τῶν χαρισμάτων δηλῶν, εἶπε δὲ, ποικίλαις. οὐδέποτε γὰρ τοσαῦτα σημεῖα ἐγένετο ὄντα διάφορα γεγόνασι). Ἐπειδὴ δὲ οἱ γόητες ποιοῦσι πολλὰ, εἶπε δὲ, δυνάμεσιν. Ἐκεῖνα γὰρ οὐ δυνάμεις, ἀλλ' ἀσθένεια, καὶ φαντασία, καὶ διάκενα φαντάσματα.

Καὶ Πνεύματος ἁγίου μερισμοῖς, κατὰ τὴν αὐτοῦ θέλησιν.] Καὶ τοῦτο διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἐπήγαγε. Τὰ γὰρ τῶν γοήτων οὐ Πνεύματος ἁγίου εἰσὶν, ἀλλ' ἀκαθάρτων δαιμόνων ἀπάτη. Αἰνίττεται δέ τι καὶ ἕτερον. Εἰκὸς γὰρ * τῆς πολλοὺς ἐκεῖ χαρίσματα ἔχοντας, σκληρυνθῆναι διὰ ταῦτα διὰ τὴν αὐτῶν νωθρείαν. Ἵνα πίνων παρακινηθῇ) αὐλοῦ καὶ τούτῳ, φησὶν ὅτι οἱ μερισμοὶ δὲ Πνεύματος κατὰ τὴν αὐτοῦ θέλησιν γίνονται. αὐτὸς οἶδε τί ἑκάστῳ συμφέρει, καὶ ὅτῳ καταμείζει τὴν χάριν. Πολλάκις δὲ ἀκαθάρτου βίου οὐ λαμβάνει τις χάρισμα· πολλάκις βίου καθαροῦ ἔχων δὲ λαμβάνει, ἵνα μὴ ἐπαρθῇ. διὸ καὶ τοῖς ταπεινοῖς καὶ ἀφελέσι μᾶλλον ἐδίδοντο.

* μὴ.

5 Οὐ γὰρ ἀγγέλοις ὑπέταξε τὴν οἰκουμένην τὴν μέλλουσαν.] Ἐπὶ τῶν περὶ τοὺς ἀγγέλους ὑπεροχὴν τοῦ Υἱοῦ δείκνυσι, φησὶν ὅτι δὲ τούτοις ὑπέταξε τὴν οἰκουμένην, ἤτοι τὴν κτίσιν ταύτην, ἀλλὰ τοῦ Υἱοῦ.

Υἱῷ. Μέλλοντα δὲ αὐτὸν φησι, ὅτε ὁ μὲν υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἦν ἀεὶ, αὐτὸς δὲ ἔμελλε γενέσθαι, μὴ ὢν πρότερον δηλαδή. Ὅσον οὖν πρὸς τὴν αἰδίαν ὕπαρξιν τοῦ Υἱοῦ, μέλλοντα ἦν ὁ οἰκουμένην.

Περὶ ἧς λαλοῦμεν.] Τουτέστι, περὶ ἧς αὐτέρω εἴπομεν, Ὅτι ὅταν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην. Μὴ οὖν ἄλλην ἐπιζητείτω σου ὁ νοῦς ἀποπλανώμενος. Τινὲς δὲ, μέλλοντα οἰκουμένην, τὸν ἐσόμενον κόσμον ἐνόησαν, περὶ οὗ, φησιν, ὁ πᾶς λόγος ἡμῖν. Τότε γὰρ οἱ μὲν ἄγγελοι ὡς δοῦλοι παραστήσονται· ὁ δὲ Υἱὸς κριτὴς καθεδεῖται.

6 Διεμαρτύρατο δέ που τις, λέγων· Τί ἐστιν ἄνθρωπος ὅτι μιμνήσκῃ αὐτοῦ; ἢ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπτῃ αὐτόν; 7 Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους· δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτὸν, 8 Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ.] Οὐ λέγει τὸ ὄνομα τοῦ εἰπόντος, ἅτε πρὸς ἐπιστήμονας τῶν γραφῶν διαλεγόμενος. Ταῦτα δὲ πάντα καθ' εἷς τὸν κοινὸν μὲν ἀνθρωπότητα εἴρηται, κυριώτερον δ' ὅμως ἁρμόσθησεται ἐπὶ τῷ Χριστῷ κατὰ σάρκα. Καὶ γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐδὲν ὄντα τὸν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐπεσκέψατο, καὶ προσλαβόμενος αὐτὸν, καὶ ἑνώσας ἑαυτῷ, πάντων ἀνώτερος ἐδείχθη.

Ἐν γὰρ τῷ ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα, οὐδὲν ἀφῆκεν αὐτῷ ἀνυπότακτον· Νῦν δὲ οὔπω ὁρῶμεν τὰ πάντα ὑποτεταγμένα.] Ἐπειδὴ ἐδιώκοντο οὗτοι, καὶ κακῶς ἔπασχον, ἵνα μὴ εἴπωσι, πῶς λέγεις ὅτι πάντα ὑπέταξεν, ὅπου γε ἡμεῖς διωκόμεθα, διελαυνόμεθα "καὶ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν; ὥστε οὔπω ὑπεκάγησαν, καὶ ἀπατᾷς ἡμᾶς. Διὰ τοῦτα οὖν φησι, μὴ θορυβοῦ, μηδὲ μικροψύχει· μηδὲ γὰρ ὑποπίπτειν αὐτῷ τὰ πάντα. Διὰ τοῦτο γὰρ ἡ γραφὴ εἶπεν, ὅτι ὑπέταξε, τὸ πάντως ἐκβησόμενον, εἰ καὶ μήπω ἐγένετο, ὡς ἐσομένου πλεῖσα. Μὴ τοίνυν ἀθυμῶμεν ὡς πάσχοντες κακῶς· οὔπω πάντων παρεληλυθε τὸ κήρυγμα, οὔπω

turum autem dicit, quia Filius Dei semper erat, orbis verò terrarum producendo erat, qui antea videlicet non fuerat. Quantum igitur attinet ad sempiternam filii essentiam, orbis futurus erat.

De quo loquimur.] Hoc est, de quo suprà diximus, *Quum introducit primogenitum in orbem terræ:* ne igitur alium orbem inquirat mens tua seducta. Nonnulli autem per futurum orbem, futurum mundum intellexerunt, *De quo*, inquit, nos omnino *loquimur.* Tum enim Angeli ut servi assistent: Filius autem ut judex sedebit.

6 Testificatus est autem quidam alicubi dicens: Quid est homo quòd memores ejus? aut filius hominis, quoniam visitas eum? 7 Minuisti eum paulo minùs ab Angelis: gloriâ & honore coronâsti eum, 8 Et omnia subjecisti sub pedibus ejus.] Non explicat nomen autoris, quia disputat cum scripturarum gnaris. Hæc autem omnia generatim de universa humana natura dicta sunt, speciatim tamen Christo secundùm humanitatem quadrant. Nam Filius Dei humanam naturam, quæ nihil erat, visitavit: quâ assumptâ, sibique unitâ, cunctis superior est demonstratus.

In eo enim quòd omnia ei subjecit, nihil dimisit non subjectum ei: Nunc autem nondum videmus ei omnia subjecta.] Quia persecutionibus illi obnoxii erant, ac adversa patiebantur, ne objiciant: Quî dicis Deum omnia subjeciisse, quum nos persecutionem patiamur, atque exagitemur miserè ab hostibus ipsius? Itaque nondum subjecti sint ei, sed decipis nos: propterea, inquit, ne tumultuare, neque pusillanimis esto: futurum est enim ut omnia ipsi subjiciantur. Propterea enim scriptura dixit quòd subdiderit, quod omnino eventurum est, etiamsi nondum contigerit, quasi jam evenerit, ponens. Ne igitur mœreas quasi acerba patiaris: nondum omnia superavit prædicatio, nondum tem-

pus adeſt ut perfectè ſubjiciantur, ſubjicientur tamen omnino.

9 *Eum autem, qui modico quàm Angeli minoratus eſt, videmus Jeſum, propter paſſionem mortis, gloriâ & honore coronatum.*] Conatur oſtendere, ea quæ dicta ſunt, Chriſto convenire, & ait: Etiamſi illud, *Omnia ſubjeciſti*, nondum videatur ipſi quadrare, atqui monſtravimus omnino hoc eventurum. At verò illud, parum quiddam ab Angelis imminutum eſſe, huic potiùs convenit quàm nobis: Etenim ille triduum apud inferos commoratus ut homo, paululum inferior factus eſt Angelis, quandoquidem illi prorſus non ſint obnoxii morti. Nos verò qui ut plurimùm corruptioni ſumus obnoxii, haud parùm certè, ſed omnino multùm Angelis ſumus inferiores. *Gloriâ* porrò *& honore coronatum eſſe propter paſſionem*, illi magis convenit, quàm nobis. Dicens autem, *paſſionem mortis*, veram mortem indicavit. Non enim vana mortis apparitio fuit, ſed paſſio operoſa. Meminit autem crucis & mortis, ut perſuadeat eis generosè ferre afflictiones, ad præceptorē oculos defigendo. Quinetiam gloria, inquit, & honor crux illi fuit: proinde & vobis ærumnæ & cruciatus in gloriā cedent. Quid igitur reſilitis ab his quæ coronam pariunt? Ille pro te ſervo paſſus eſt, tu verò pro ipſo domino tuo affligi non ſuſtines?

Ut gratiâ Dei pro omnibus guſtaret mortem.] Deus enim non ex debito, ſed ex gratia filium ſuum nobis dedit in mortem, non pro fidelibus tantùm, ſed pro univerſo terrarum orbe. Etſi enim omnes non ſunt ſervati, ipſe tamen quod ſui officii erat, implevit. Pulchrè autem dixit, *guſtaret*. Nam veluti revera guſtâſſet, ſic modicâ in morte factâ morâ, protinus reſurrexit. Unde & ſecundùm hoc præſtantior eſt Angelis, quoniam ſuperior morte demonſtratus eſt. Perinde enim ac medicus animadvertens ægrotum metuentem præparatos ſibi cibos deguſtare, ipſe prior de-

καιρὸς τέλεον ὑποπαλῶαι, ὑποπαγήσονται) μᾶλλον πᾶσιν.

9 Τὸν δὲ βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν, διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον.] Σπουδάζει δεῖξαι τὰ ῥηθέντα τῷ Χριστῷ προσαρμόζοντα, καί φησιν, ὅτι εἰ καὶ τὸ, πάντα ὑπέταξεν, ὕπω δοκεῖ ἁρμόζειν αὐτῷ, καίτοι ἐδείξαμεν ὅτι πάντως καὶ τοῦτο γενήσεται. ἀλλ' οὖν τό, βραχύ τι ἠλαττῶσθαι παρ' ἀγγέλους, τούτῳ ἁρμόζει μᾶλλον ἢ ἡμῖν. Καὶ γὰρ ὁ μὲν τρεῖς ἡμέρας γενόμενος ἐν τῷ ᾅδῃ ὡς ἄνθρωπος, βραχύ ἠλαττώται τῶν ἀγγέλων· ἄτε μηδόλως θανάτου ὑποκειμένων ἐκείνων· ἡμεῖς δὲ ὀλιγοπολὺ φθειρόμενοι, ὦ βραχύ, ἀλλὰ πάμπολυ αὐτῶν ἠλαττώμεθα. Καὶ τό, δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανῶσθαι, διὰ τὸ πάθος ἐκείνῳ μᾶλλον ἁρμόζει, ἢ ἡμῖν. Πάθημα δὲ θανάτου εἶπεν, τὸ ἀληθῆ θάνατον ἐδήλωσεν. Οὐ φαντασία γὰρ θανάτου, ἀλλὰ πάθημα ἐνεργόν. Ἀνέμνησε δὲ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ θανάτου, ἵνα πείσῃ αὐτοὺς γενναίως φέρειν τὰς θλίψεις, εἰς τὸν διδάσκαλον ἀφορῶντας. Ἀλλὰ καὶ δόξα, φησὶ, καὶ τιμὴ ὁ σταυρὸς ἐκείνῳ γέγονεν· οὕτω καὶ ὑμῖν αἱ θλίψεις, καὶ τὰ πάθη. Τί οὖν ἀποπηδᾶτε τῶν στεφανούντων; ἐκεῖνος γὰρ σοῦ ὑπὲρ δούλου ἔπαθε· σὺ γὰρ αὐτοῦ τοῦ δεσπότου; ὁπόσα χαίρει Θεοῦ γὰρ πάντος γεύσῃ) θανάτου.] Οὐ γὰρ ὀφείλων ἡμῖν ὁ Θεὸς, ἀλλὰ χαίρει τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἔδωκεν εἰς θάνατον, οὐχ ὑπὲρ τῶν πιστῶν μόνον, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἁπάσης. Εἰ γὰρ μὴ πάντες ἐσώθησαν, ἀλλ' αὐτός γε ὁ αὐτοῦ πεπλήρωκε. Κἂν γὰρ εἶπε, γεύσῃ). ὥσπερ γὰρ ὄντως ἀπογευσάμενος, οὕτω μικρὸν καὶ ἐν τῷ θανάτῳ ποιήσας διάλειμμα, εὐθέως ἀνέστη. Ὅθεν καὶ κατὰ τοῦτο κρείττων τῶν ἀγγέλων, ὅτι ἀνώτερος θανάτου ἐδείχθη. Ὥσπερ γὰρ ἰατρὸς προεσκυασμένων σιτίων ὁρῶν τὸν ἄῤῥωστον δεδοικότα ἀπογεύσασθαι, αὐτὸς πρότερον ἀπογεύεται,

"ἴσ. μᾶλλον ἢ.

"χ. καὶ ἔστ. γεν.

"χ. καλῶς δὲ εἶπεν, ὑπομένει· ἀλλὰ, γευσηται.

ἀπογεύσῃ), ἵνα πείσῃ θαῤῥῆσαι τ̃ ἄῤῥωστον τὼ μεταλῆψιν· ὥστε ⸂ὁ Κύριος ὁρῶν ἡμᾶς δεδοίκας τ̃ θάνατον, ἀπεγεύσατο τούτου, καίτοι μὴ ἔχων ἀνάγκην. Οὐ γὰρ ὑπετέτακτο τούτῳ, ἀλλὰ χάριν ὅλων ἴσῃ, ὡς αὐ δείξας ὅ μηδὲν ὄντα, πείσῃ καταθαῤῥῆσαι τούτου κὴ ἡμᾶς. Οἱ δὲ Νεστοριανοὶ διαπειρῶντες τὼ γραφὼ φασι, Χωρὶς Θεοῦ ⸂ὑπὲρ⸃ παντὸς γεύσῃ), ἵνα συγχώσωσιν ὅτι ἐσταυρωμένῳ ⸂τῷ⸃ Χριστῷ οὐ σωτῆρι ἡ θεότης, ἅτε μὴ κατ' ὑπόστασιν αὐτῷ ἡνωμένη, ἀλλὰ κατ' ἐνέργειαν. ⸂Πρὸς δὲ ὀρθόδοξός⸃ τις χλευάζων τὼ ἀνοησίαν αὐτῶν, εἶπεν, Ὅτι ἐχέτω, ὡς φατε, ἡ γραφὴ, οὕτως οὖν ⸂ὑπὲρ⸃ ἡμῶν ὅτι ὅ λεγόμενον. Χωρὶς γὰρ Θεοῦ, ⸂ὑπὲρ⸃ παντὸς ἄλλου ἀπέθανεν ὁ Κύριος, ⸂καὶ ὑπὲρ⸃ τῶν ἀγγέλων αὐτῶν, ἵνα λύσῃ τ̃ πρὸς ἡμᾶς ἔχθραν αὐτῶν, κὴ χαρὰν αὐτοῖς προσπορίσῃ).

10 Ἔπρεπε γὰρ αὐτῷ, δι' ὃν τὰ πάντα.] Τουτέστι, τῷ Πατρί· δι' αὐτὸν γὰρ τὰ πάντα, τουτέστιν, αὐτὸς αἴτιος πάντων.

Καὶ δι' οὗ τὰ πάντα] Ορα ὅ, δι' οὗ, ὅτι Πατρὸς χείρονον. Οὐκ ἂν γάρ, εἰ ἐλαττώσεως ἦν, καὶ τῷ Υἱῷ προσῆκεν μόνῳ, τῷ Πατρὶ προσετίθετο. Τί γὰρ σημαίνει ὅ, δι' οὗ, μάθωμεν. Επειδὴ εἶπε, δι' ὃν τὰ πάντα, ἵνα μή τις ἀτοπόν τι ὑπονοήσῃ, ὅτι δέονται τῶν πάντων αὐτός· ἡ γάρ, δέῃ, προσθήκης κὴ ζητοῦντόν τι σημαίνει, ὡς ὅταν εἴπωμεν, δέῃ τ̃ ἀνθρώπου προβήναι ἡ κτίσις· ἐπήγαγε ὅ, δι' οὗ, ἑρμηνεύων ὅπερ ὅ, δι' ὃν, ὥστε νόει, ὡς δι' αὐτοῦ, τουτέστιν, ⸂ὑπ' αὐτοῦ⸃ γινομένων πάντων. Ωστε ⸂ὅτι τῷ Υἱοῦ ὅταν λέγῃ ὅ, δι' οὗ, ὥστε τοῦτο δείκνυ, ἀντὶ τοῦ, ὑφ' οὗ.

Πολλοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν ἀγαγόντα, τ̃ ἀρχηγὸν τ̃ σωτηρίας αὐτῶν διὰ παθημάτων τελειῶσαι.] Επι τῷ, δόξῃ κὴ τιμῇ ἐστεφάνωσας, ἔλεγε). ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν. Αξιον τῆς ⁿ φιλανθρωπίας αὐτοῦ πεποίηκεν ὁ Πατὴρ, τ̃ πρωτότοκον πάντων τῶν υἱῶν τ̃ μονογόντων ἀπολαῦσαι

ⁿ χ. φιλοτιμίας.

gustat, utì ægroto audacter sumere persuadeat, hunc ad modum Dominus videns nos metuere mortem, gustavit eam, licet nullâ necessitate urgeretur: Non enim illi subditus erat, sed totum ex gratia egit, ut cùm ostendisset eam nihili esse, persuadeat etiam nobis adversùs illam confidere. Nestoriani autem depravantes scripturam, dicunt: Ut absque Deo, pro quovis gustaret mortem, ut probent crucifixo Christo non adfuisse divinitatem, ut quæ secundùm personam ei unita non fuerit, sed secundùm habitum. Quorum insipientiam orthodoxus quispiam ridens, Esto, inquit, ita se habeat scriptura ut dicitis, pro nobis tamen vel sic erit quod dicitur. Deo enim dempto, pro quovis alio mortem obiit Dominus, etiam pro Angelis ipsis, ut inimicitiam eorum erga nos solveret, ac lætitiam ipsis acquireret.

10 *Decebat enim ipsum, propter quem omnia.*] Hoc est, Patrem: propter ipsum autem omnia, hoc est, ipse est autor omnium.

Et per quem omnia.] Animadverte *(per quem)* Patri attribuitur. Nam si imminutionis esset, solique Filio conveniret, Patri non apponeretur. Disce autem quid significat, *Per quem.* Quia dixerat, *Propter quem omnia:* ne quisquam absurdum quidpiam intelligeret, quasi omnibus ipse indigeret (quandoquidem & præpositio, *propter*, tale quiddam significet, veluti si dicamus, propter hominem producta est creatura) intulit, *per quem*, interpretans illud *propter quem*, sic intelligendum, quasi per ipsum, hoc est, ab ipso facta sint omnia. Hunc ad modum igitur & de Filio si dicatur, *per quem*, accipe pro, à quo.

Qui multos Filios in gloriam adduxerat, authorem salutis eorum per passionem consummare.] Adhuc illius, *Gloriâ & honore coronâsti eum*, meminit. Quod autem ait, est ejusmodi: Quod benignitatem suam decuit, id Pater fecit, cùm primogenitum omnium Filiorum, qui gloriæ

ejus participes futuri erant, clariorem & splendidiorem omnibus commonstravit per passiones, ut ostendat etiam aliis quomodo sit certandum. Principem autem salutis appellat, hoc est, autorem. Observa autem quantum sit discrimen: ipse enim filius est, & nos filii sumus: sed ipse quidem salvos facit, nos verò salvi efficimur: conjungimur ipsi, & rursus separamur. Per illud quod ait, *Qui multos filios in gloriam adduxerat*, ipsi communicamus: per istud verò, *autorem salutis ipsorum*, distamus ab ipso. Observa autem afflictiones esse consummationem & causam salutis: & qui pro quopiam patitur, non illum solum adjuvat, verumetiam ipse clarior redditur & perfectior. Consummationem autem hîc intellige gloriam quâ glorificatus est: atque hanc secundùm humanitatem intellige. Vel quòd naturaliter quidem habebat gloriam, cæterùm quoad nos inglorius erat, utpote non agnitus. At verò cùm post crucem cognitus & glorificatus fuerit, accipere dicitur gloriam, quam cùm naturâ habebat, certè à nobis delatum non habuit. Divus autem Cyrillus perfectionem immortalitatem dicit, quæ quidem Christo, quatenus erat homo, defuit: complevit autem hanc ipsi Pater per resurrectionem. Postquam enim resurrexit, non porrò in eum mors dominatur. Quin & universam naturam in ipso hac perfectione dignatus est.

11 *Qui enim sanctificat, & qui sanctificantur, ex uno omnes.*] En rursus indicat nos esse fratres Christi, tantóque affectos honore. *Qui enim sanctificat*, hoc est, Christus, *& qui sanctificantur*, hoc est, nos, *ex uno omnes*, hoc est, ex Patre: at ille quidem ut germanus filius, & ex ipsa substantia Patris: nos autem veluti creaturæ. Animadverte autem excellentiam quandam vel in ipsis dictionibus: Ille sanctificat, nos autem sanctificamur. Proinde & identitas est, et excellentia.

τῆς δόξης αὐτοῦ, λαμπροτέρων πάντων ἀποδείξας διὰ παθημάτων, ἵνα δείξῃ καὶ τοῖς ἄλλοις ὅπως δεῖ ἀθλεῖν. Τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας, τουτέστι, τὸν αἴτιον. Ὅρα δὲ ὅσον τὸ μέσον. καὶ ἔστι υἱὸς, καὶ ἡμεῖς υἱοί· ἀλλ' ὁ μὲν ἔσῳζε, ἡμεῖς δὲ σῳζόμεθα· σεσωσμένοι ἐσμὲν αὐτοῦ, καὶ πάλιν διϊστάμεθα. Πολλοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν ἀγαγόντα, τούτῳ κοινωνοῦμεν· τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας αὐτῶν, τούτῳ διϊστάμεθα. Σημείωσαι δὲ, ὅτι τελειώσεις τὰ παθήματα, καὶ αἴτια σωτηρίας. καὶ ὅτι ὁ παθών τινος, οὐκ ὀφέλιμον ὠφελεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς λαμπρότερος γίνεται καὶ τελειότερος. Τελείωσιν δὲ οὐκοῦν νῦν, τὴν δόξαν ἣν ἐδοξάσθη· καὶ τοῦτον κατὰ τὸ ἀνθρώπινον οὐκ ἔσχεν. ἢ ὅτι φυσικῶς μὲν εἶχε τὴν δόξαν, πλὴν ὅσον τὸ ἐφ' ἡμῖν ἄδοξος ἦν, ἅτε μὴ ὁπτανόμενος. Ἐπεὶ δὲ μετὰ τὸν σταυρὸν ἐγνώσθη καὶ ἐδοξάσθη, τοσοῦτόν φησι λέγειν δόξαν, ἣν ἔχων φυσικῶς, πρὸς ἡμῶν χρόνῳ οὐκ εἶχε προσαγομένην αὐτῷ. Ὁ δὲ ἅγιος Κύριλλος, τελείωσιν τὴν ἀθανασίαν φησὶν, ἥτις ἐλέφθη μὲν τῷ Χριστῷ κατὰ ὁ ἄνθρωπος· ἀνεπλήρωσε δὲ τούτῳ αὐτὸν ὁ Πατὴρ διὰ τῆς ἀναστάσεως. ἀναστάντος γὰρ, θανάτου αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει. Καὶ πᾶσαν δὲ τὴν φύσιν ἐν αὐτῷ τούτου τὴν τελείωσιν ἐδείκνυεν.

[a] χ. προσαγομένην.

11 Ὁ τε γὰρ ἁγιάζων, καὶ οἱ ἁγιαζόμενοι, ἐξ ἑνὸς πάντες.] Ἰδοὺ πάλιν τοῦτο δείκνυσιν, ὅτι ἀδελφοὶ Χριστοῦ ἐσμὲν, καὶ ὅτῳ τετιμήμεθα· Ὁ τε γὰρ ἁγιάζων, φησὶ, τουτέστιν, ὁ Χριστὸς, καὶ οἱ ἁγιαζόμενοι, τουτέστιν, ἡμεῖς, ἐξ ἑνὸς πάντες, τουτέστι, τοῦ Πατρός. ἀλλ' ὁ μὲν, ὡς γνήσιος υἱὸς καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός· ἡμεῖς δὲ, ὡς κτίσματα. Ὅρα δὲ ἐν αὐτοῖς τοῖς λέξεσι τὴν ὑπεροχήν. ἐκεῖνος ἁγιάζει, ἡμεῖς δὲ ἁγιαζόμεθα. ὥστε καὶ ταυτότης, καὶ ὑπεροχή.

Δι

Διὶ ἰῶ αἰτίαν, οὐκ ἐπαισχύνε) ἀδελφοὺς αὐτοὺς καλῶν.] Ὁρᾷ κἀνθαῦθα τὴν ὑπεροχήν. Διὰ γὰρ τοῦ εἶπεν, οὐκ ἐπαισχύνε), δείκνυσιν ὅτι τοῦ πεφυκότος φύσεως οὐ τοῦτο, ἀλλὰ τῆς φιλοστοργίας τοῦ μὴ ἐπαισχυνομένου. Εἰ γὰρ καὶ ὀλίγος ἐσμὲν, ἀλλὰ πολὺ τὸ μέσον, καὶ ὅσον κτίσου καὶ κτισμάτων.

12 Λέγων· Ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου· ἐν μέσῳ ἐκκλησίας ὑμνήσω σε.] Τὸν γὰρ σάρκα ἐνδυσάμενον, ἐνεδύσατο καὶ τὴν ἀδελφότητα, καὶ" συνῆλθεν ὁμοῦ ἡ ἀδελφότης. Πάλιν καὶ πάλιν ὑπεροχή. Ἀπαγγελῶ γάρ, φησι, τοῖς ἐσκοτισμένοις, τοῖς ἀγνοοῦσιν. ὅμοιον τὸ, Ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις.

" χ. συνεισῆλθεν.

13 Καὶ πάλιν· Ἐγὼ ἔσομαι πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ.] Καὶ διὰ τούτων δείκνυσιν, ὅτι ἄνθρωπος, καὶ ἀδελφὸς ἡμῶν γέγονεν. Ὥσπερ γὰρ ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων, οὕτω καὶ αὐτὸς πέποιθεν ἐπ' αὐτῷ, τουτέστι, τῷ Πατρί· ἅμα καὶ δεικνύων ἡμῖν, ἵνα ὀπὶ Θεῷ μόνῳ πεποιθότες ὦμεν, ἔπρεπε καὶ αὐτὸς υἱὸς ὢν, καὶ ἀπροσδεὴς, ὅμως ὅτι τῷ Πατρὶ πεποιθέναι φησί. Τινὲς δὲ οὕτως ἐξεδέξαντο· ἐπειδὴ, φασιν, ἄνω μὲν εἶπεν ἀδελφὸν τὸν Χριστὸν, κάτω δὲ πατέρα, ἐν μέσῳ δείκνυσιν, ὅτι σκέψαι μὲν τὰ ἐπ' ἐσχάτων οἰκονομίας ὀνόματα· τὸ δὲ προαιώνιον αὐτοῦ ὄνομα, Θεός ἐστι. Τίς γὰρ ὅτι ἄλλῳ πέποιθε κυρίως, ἢ ὅτι Θεῷ; ὡσανεὶ ἔλεγε, Μὴ ἀκούοντες αὐτὸν ἀδελφὸν καὶ πατέρα, νομίσητε εἷς ἕνα τῶν πολλῶν· Θεός ἐστι, φησὶν, ἐφ' ᾧ χρῶναι πεποιθέναι γέγραπται· ὥστε μὴ εἰς τὸν λόγον, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ τοῦ προφήτου λέγοντος, ὅτι πεποιθὼς ἔσομαι ἐγὼ ὁ προφήτης, ἐπ' αὐτῷ τῷ Χριστῷ, ὡς Θεῷ· ἀλλ' οὐκ εὐάρμοστος ἡ τοιαύτη ἐκδοχή.

Καὶ πάλιν· Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός.] Ἐνταῦθα πατέρα μὲν ἡμῶν ποιεῖ τὸν Χριστόν. Τὸ δὲ, ἔδωκε, διὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς τὴν

Propter quam cauſam non erubeſcit fratres eos vocare.] Hoc etiam in loco excellentiam obſerva. Per hoc enim quod dicit, *non erubeſcit*, indicat hoc non eſſe naturæ rei, ſed paterni affectûs, ejus qui non erubeſcit. Etſi enim ex uno ſimus, multum tamen eſt intervalli, quantum videlicet inter creatorem & creaturas.

12 *Dicens: Nunciabo nomen tuum fratribus meis: in medio Eccleſiæ laudabo te.*] Carne indutâ, induit ſimul fraternitatem, ac ſimul coiit fraternitas. Rurſus autem inde excellentia prodit. Denunciabo enim, inquit, iis qui tenebris circumſepti ſunt & ignorantibus. Non eſt diſſimile ei, *Nomen tuum hominibus manifeſtavi.* Pſal. 21. 23. Ioan. 17. 6.

13 *Et iterum: Ego ero fidens in eum.*] Per hoc itidem indicat ſe hominem, fratrémque noſtrum factum eſſe. Perinde enim ac quilibet hominum, ſic & ipſe confidit in eum, hoc eſt, Patrem: ſimul monſtrans nobis, ut ſoli Deo confidamus, quandoquidem ipſe qui Filius erat, & nihil indigebat, in Patrem tamen confidere ſeſe dicat. Nonnulli verò ſic intellexerunt: Quia, inquiunt, ſuprà Chriſtum fratrem dixit, infrà autem patrem, in medio declarat illa quidem eſſe nomina diſpenſationis poſtremis temporibus patefactæ: ſempiternum autem nomen ejus, quod omnia ſecula præceſſit, Deus eſt. Quis enim in alium propriè confidit, quàm in Deum? Perinde quaſi dicat: Ne cùm fratrem & patrem eum eſſe auditis, exiſtimetis eum eſſe unum ex vulgo Deus eſt, inquit, in quem fiduciam eſſe collocandam ſcriptura teſtatur: ut ſermo non ſit ex perſona Chriſti, ſed Prophetæ dicentis, Ego Propheta ero fidens in ipſum Chriſtum, ut Deum. At verò iſta acceptio non quadrat. Pſal. 17. 2.

Et iterum: Eccé ego & pueri, quos mihi dedit Deus.] Hîc patrem quidem noſtrum facit Chriſtum. *Dedit* autem, eſt ob beneplacitum Patris quod

in Filii incarnatione exhibuit. Niſi enim ipſi placuiſſet ut Filius incarnaretur, nequaquam ei liberi fuiſſent.

14 *Quia ergo pueri communicaverunt carni & ſanguini, & ipſe ſimiliter participavit eiſdem.*] Pudeſiant igitur qui aſſerunt eum per imaginationem & apparentiam adveniſſe. Non ſolùm enim dixit quòd particeps fuit carnis & ſanguinis, ſicut pueri, hoc eſt, reliqui homines (atqui etiamſi hoc dixiſſet, ſatis fuiſſet ad confirmandum, quòd verè incarnatus eſſet) verumetiam, *ſimiliter*, adjecit, ut à noſtra nihil differentem & veram incarnationem nobis exhibeat.

Ut per mortem deſtrueret eum qui habebat mortis imperium, hoc eſt, diabolum.] Cauſam reddit divinæ diſpenſationis. Ut per mortem ſuam, inquit, quam ſuſcepit (ut carnis & ſanguinis videlicet particeps) deſtrueret diabolum, qui imperium tenebat mortis. Quomodo? per peccatum. Quia enim per primam illam inobedientiam homines peccare fecit, ipſe fuit qui mortem condidit, ipsâ veluti milite ac fortibus armis adversùs humanam naturam utens. Hac ipſa igitur Chriſtus etiam uſus eſt adversùs illum. Quod revera multæ potentiæ ac ſapientiæ fuit, jugulare hoſtem iis armis, quibus ipſe multos jugulabat. Quidam autem ſic intellexerunt: eum qui habebat peccatum, inquiunt, hoc eſt, diabolum: peccatum enim eſt fortitudo robúrque mortis.

15 *Et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant ſervituti.*] Hoc eſt, ut liberaret homines, qui ſervi erant mortis, metuebántque ſibi ab ea, illíque obnoxii erant, hoc eſt, detenti ſervitute quæ ſub ipſa erat, ut quæ nondum erat deſtructa. Vel quia in timore continuò vivebant priſci mortales, ſemper ſeſe mox morituros expectantes, ac præ iſta formidine nullius voluptatis ſenſum accipere potuerunt. Hoc enim adumbravit cùm dixit, *Per totam vitam.* Ob-

ὅτι δὴ θερκωθῆναι αὐτόν. Εἰ μὴ γὰρ ἠθέλησεν θερκωθῆναι ὁ Υἱὸς, οὐκ ἂν σαρκὸς παιδία αὐτοῦ ἦσαν.

14 Ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινώνηκε σαρκὸς καὶ αἵματος, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν.] Αἱρωνεάδωσαν σφᾶλλονται οἱ κατὰ φαντασίαν καὶ δόκησιν λέγοντες αὐτὸν παραγεγονέναι. Οὐκ εἶπε γὰρ μόνον, ὅτι μετέσχε σαρκὸς καὶ αἵματος, ὥσπερ τὰ παιδία, τουτέστιν, οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι· καίτοι, εἰ καὶ τοῦτο εἶπεν, ἱκανὸν ἦν παραστῆσαι, ὅτι ἀληθῶς ἐθερκώθη· ἀλλὰ καὶ ὅ, παραπλησίως, προσέθηκε, ἵνα τὸ ἀπαράλλακτον πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἀληθινὸν θέρκωσιν παράσῃ. "κ. συκοφαντίαν καὶ λέγοντες καὶ φλεναφοῦντες κτλ. φ. καὶ δόκ.

Ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τουτέστι, τὸν διάβολον.] Τὴν αἰτίαν τῆς οἰκονομίας. ὅπως, φησὶ, διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὃν ἀνεδέξατο, ὡς σαρκὸς καὶ αἵματος δηλαδὴ μεταλαβών, καταργήσῃ τὸν διάβολον, ὃς ἐκράτει τοῦ θανάτου. πῶς; διὰ τῆς ἁμαρτίας. Ἐπειδὴ γὰρ ἁμαρτάνειν ἐποίησε τοὺς ἀνθρώπους διὰ τῆς παρακοῆς ἐκείνης παρακοῆς, αὐτὸς ὢν ὁ τὸν θάνατον δημιουργήσας, ὥσπερ τινὶ στρατιώτῃ αὐτῷ καὶ ὁπλῳ ἰσχυρῷ κεχωμένος κατὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Τούτῳ οὖν αὐτῷ ὁ Χριστὸς ἐχρήσατο κατ' αὐτοῦ. ὁ καὶ τῷ ὅτι πολλῆς δυνάμεως καὶ σοφίας, τὸ σφάξαι τὸν ἐχθρὸν διὰ τοῦ ὅπλου ᾧ ἐκεῖνος πολλοὺς ἔσφαλτεν. Τινὲς δέ φασι τὴν ἁμαρτίαν, τουτέστι, τὸν διάβολον, ἥτις ἐστὶ κράτος καὶ ἰσχὺς τοῦ θανάτου. "ἔχοντα," κ. ἐκβέβ.

15 Καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τῆς ζωῆς ἔνοχοι ἦσαν δουλείας.] Τουτέστιν, ἵνα ἐλευθερώσῃ τοὺς ἀνθρώπους, ὅσοι δοῦλοι ἦσαν τοῦ θανάτου, καὶ ἐφοβοῦντο αὐτὸν, καὶ ἔνοχοι αὐτῷ ἦσαν, τουτέστιν, ἐγκατεχόμενοι τῇ ὑπ' αὐτὸν δουλείᾳ, ἅτε μηδέπω καταλυθέντι. Ἢ ὅτι φόβῳ διὰ παντὸς σωμάζων οἱ πάλαι ἄνθρωποι, ἀεὶ τεθνήξεσθαι προσδοκῶντες, καὶ διὰ τὸν φόβον τοῦτον ὑπὸ ματαίας ἡδονῆς αἰσθησιν λαβεῖν οὐδυνατο. Τοῦτο γὰρ ἠνίξατο, διὰ παντὸς τῆς ζωῆς, εἰπών.

Ενοχοι

Ενοχοι οὖν ἦσαν δουλείας, τυτέσιν, ἀεὶ ἔτρεμον, ὡς δοῦλοι δεσπότην πικρὸν, τὸν θάνατον, τοῦτον ἀπολαύοντες τερπνοῦ.

"χ. σωίρ. "Σωφάγαγε δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι ὁ θάνατον δεδοικὼς, ἀνελεύθερος καὶ πάντων δοῦλος. Παράκλησις καὶ τοῦτο τοῖς θλιβομένοις πιστοῖς, εἴγε οἱ ἐλαιωόμενοι νῦν καὶ δεσμούμενοι, ἐλευθερώτερον ἀφέντες καὶ ἥδιον τῶν πάλαι τρυφᾶν δοκούντων, ὅτε ἴσχυεν ὁ θάνατος. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ τῷ φόβῳ τοῦ θανάτου καταπεφόμενοι, δοῦλοι ἦσαν· ὑμεῖς δὲ τούτου ἀπηλλάγητε.

16 Οὐ γὰρ δήπου ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται.] Τυτέσιν, οὐ τὴν τῶν ἀγγέλων φύσεως ἐδραξατο, οὐδὲ ἐαυτῷ ἐφόρεσε. Τοῦτο δὲ τὸ πολλῷ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀγάπῃ τοῦ Θεοῦ δείκνυσιν. Ο γὰρ ἀγγέλοις, φησὶν, οὐκ ἐχαρίσατο, τοῦτο ἀνθρώποις δέδωκε, τὸ, ἐξ αὐτῶν σάρκα προσλαβέσθαι.

Αλλὰ σπέρματος Αβραὰμ ἐπιλαμβάνεται.] Οὐκ εἶπεν, αἱρεῖται, ἀλλ', ἐπιλαμβάνεται, ἵνα δείξῃ ὅτι φθάνουσαν τὴν φύσιν ἡμῶν, καὶ μακρωθεῖσαν ἐδίωξε. καὶ φθάσας ἐπιλάβετο αὐτῆς, καὶ προεκπλάκη ἑνώσας ἑαυτῷ, καὶ στήσας αὐτὴν τοῦ ἀπ' αὐτοῦ φυγῆς. Οὐκ εἶπε δὲ, φύσεως ἀνθρώπων, ἀλλὰ, σπέρματος Αβραὰμ· ἅμα μὲν βουλόμενος αὐτοῖς ἐπαγαλλιάσασθαι, καὶ δεῖξαι τὸ γένος αὐτῶν τίμιον, καὶ ὅτι

"χ. κρείττ. πλέον ἔχουσι τῶν ἐθνῶν ἐν τούτῳ, "καθὸ ἐξ αὐτῶν ὁ Κύριος. ἀεὶ γὰρ χαρίζεται αὐτοῖς, ἐν οἷς ἐνθάδε βλάπτεται. ἅμα δὲ καὶ τὴν ἐπαγγελίας ἀναμιμνήσκων αὐτοὺς, Οτι σοὶ καὶ τῷ σπέρματί σε δώσω τὴν γῆν ταύτην.

17 Οθεν ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι.] Επειδὴ, φησιν, ἅπαξ κατεδέξατο τὴν ἡμῶν δράξασθαι φύσεως, ἀκόλουθον ἦν πάντως κατὰ πάντα ἡμῖν ὁμοιωθῆναι, τυτέσι, τραφῆναι, αὐξηθῆναι, παθεῖν πάντα ἄτερ ἁμαρτίας, τέλος θανεῖν. τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, κατὰ πάντα ὁμοιωθῆναι.

Ινα ἐλεήμων γένηται, καὶ πιστὸς ἀρχιε-

noxii itaque erant ſervituti, hoc eſt, ſemper timebant, ceu ſervi dominum aſperum, ipſam mortem, nullam planè voluptatem é re aliqua percipientes. Hinc verò collige, quòd is qui mortem metuit, expers eſt libertatis, omniúmque ſervus. Porrò, iſtud fidelibus afflictis eſt ſolatio: ſiquidem illi acti & carceribus mancipati liberiùs ac jucundiùs vivunt, quàm ii, qui olim ſummis in deliciis vitam ducere videbantur, quando vigebat mors & vires ſuas obtinebat. Nam illi mortis metu concuſſi, ſervi erant: vos autem ab eo metu liberati eſtis.

16 *Nuſquam enim Angelos apprehendit.*] Hoc eſt, non Angelorum naturam aſſumpſit, neque eam geſtavit. Hoc autem multam erga humanum genus charitatem Dei indicat. Quod enim Angelis, inquit, non donavit, hoc hominibus dedit, ut ex ipſorum natura carnem aſſumeret.

Sed ſemen Abrahæ apprehendit.] Non dixit, ſuſcepit, ſed, *apprehendit*, ut oſtendat quòd fugientem naturam noſtram, & longiùs remotam inſecutus ſit, & antevertens apprehenderit, complexúſque ſit, ſibi uuiens, ac ſiſtens ipſam à fuga quâ ab ipſo fugiebat. Non dixit autem, naturam hominum, ſed, *ſemen Abrahæ*: partim quidem cupiens eos attollere, ac generis ipſorum ſplendorem commonſtrare, & quòd in hoc ſint gentibus excellentiores, quatenus ex ipſis eſt Dominus. Semper enim ipſis, ubi citra offenſam licet, gratificatur: partim verò promiſſionem eis ad memoriam revocans, *Tibi & ſemini* Gen. 13. *tuo dabo terram hanc.*

17 *Unde debebat per omnia fratribus aſſimilari.*] Quia placuit ei ſemel noſtram apprehendere naturam, conſequens erat prorſus per omnia ipſum nobis aſſimilari, hoc eſt, ut naſceretur, ut aleretur, ut creſceret, omniáque pateretur quæ oporteret eum pati, & tandem ut moreretur: hoc enim eſt per omnia aſſimilari.

Ut miſericors fieret, & fidelis Pontifex

in

in iis quæ ſunt ad Deum.] Nullam aliam ob cauſam carnem noſtram accepit, inquit, quàm ut noſtrî miſereretur, ac erigeret depreſſos. Quâ iſtud ratione? Pontifex noſter factus, ac offerens carnem hanc quam ex nobis aſſumpſit, loco alterius cujuſdam ſacrificii, ut à peccatis nos mundaret, ac mediator noſter eſſet apud Deum. Hoſtes enim ejus eramus. *Fidelis* autem, pro, verus, & qui poſſit Pontificis opus implere. Hoc enim eſt veri Pontificis officium, nempe, à peccatis liberare eos quorum eſt Pontifex. Vel quia gratus eſt Deo in ſuis ad eum interceſſionibus.

Ut repropitiaret delicta populi.] Planum fecit quid ſit, *fidelis in iis quæ ſunt ad Deum:* hoc eſt, ut placet atque expiet peccata populi. Id enim ingens argumentum eſt charitatis ſuæ, quòd omnia fecit ut peccata tolleret. Cur autem non dixit, peccata orbis, ſed, populi? Quia antea rationem gerebat Judæorum Dominus, qui populus ejus erant, propter quos inprimis venerat, ut his conſervatis & alii ſalvi fierent: etiamſi diverſum factum ſit. Mat.1.21. Unde & Angelus ad Joſephum ait: *Ipſe ſervabit populum ſuum à peccatis.* Judaïcam itaque nobilitatem hîc indicat, & quanto in precio fuerint apud Dominum.

18 *In eo enim in quo paſſus eſt ipſe & tentatus, poteſt eis qui tentantur, auxiliari.*] Humile quidem hoc, & vile, Deóque indignum videtur. Cùm enim Paulus de carne differit, omnia humilia loquitur, veruntamen non eſt indignum carne. Neque hoc mirum cuipiam videri debet: quandoquidem & de Patre qui non erat incarnatus, pleraque ad hominem pertinentia & humilia Scriptura loquatur, Pſal.113.2. ut: *Dominus de cœlo proſpexit, & vidit* Gen.18.21. *filios hominum:* ac; *Deſcendam & videbo:* innumeráque alia hujuſmodi. Multo potiùs igitur de Chriſto incarnato, & in carne paſſo, præſertim ut certiores reddeροὺς, τὰ πρὸς τ Θεόν.] Διὶ σὸν ἄλλο, φησὶ, τ σάρκα τ ἡμετέραν ἔλαβεν, ἢ ἵνα δι' αὐτῆς ἐλεήσῃ ἡμᾶς, & ἀναστήσῃ κάτω κειμένους. Πῶς; ἀρχιερεὺς ἡμῶν γενόμενος, & προσενέγκας τ σάρκα ταύτην, ἣν ἐξ ἡμῶν προσέλαβεν, αὐτ' ἄλλου τινὸς ἱερείου, ἵνα τῶν ἁμαρτιῶν ἡμᾶς καθαρίσῃ, & μεσιτεύσῃ ἡμῖν τὰ πρὸς τ Θεόν. συμπεπολεμωμένοι γὰρ ἦμεν τούτῳ. Πιστὸς οὖν, αὐτὴ τῷ, ἀληθινὸς, καὶ δυνάμενος τὸ ἔργον τ ἀρχιερέως πληροῦν. Τοῦτο γὰρ ἀρχιερέως ἀληθινοῦ, τὸ ἁμαρτιῶν ἀπαλλάττειν τοὺς ὧν ἐστιν ἀρχιερεύς. ἢ ὅτι εὐπροσδέκτως τῷ Θεῷ ἐν ταῖς πρὸς αὐτὸν μεσιτείαις.

Εἰς τὸ ἱλάσκεσθαι τὰς ἁμαρτίας τ λαοῦ.] Ἔδειξε τί ἐστι, πιστὸς τὰ πρὸς τ Θεόν· τουτέστιν, ὥστε ἱλάσκεσθαι τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ. Τοῦτο γὰρ τὸ μέγα δεῖγμα τ ἀγάπης αὐτοῦ, ὅτι πάντα ἐποίησεν ὥστε τὰς ἁμαρτίας λῦσαι. Διὰ τί οὖν οὐκ εἶπε, τὰς ἁμαρτίας τ οἰκουμένης, ἀλλὰ, τοῦ λαοῦ; ὅτι πέως πρὸ τ Ἰουδαίων ἰδίων ὁ λόγος ᾤκει Κυρίῳ, & διὰ τούτους ἦλθε προηγουμένως, ἵνα τούτων σωθέντων, καὶ οἱ ἄλλοι * σωθῶσιν, εἰ & τοῦτο μὴ γένοιτο. Καὶ ὁ ἄγγελος οὖν πρὸς τ Ἰωσὴφ, Αὐτὸς, φησὶ, σώσει τ λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν. Τὸν οὖν ἔνδοξον οὕτω σφόδρα δείκνυσι τ Ἰουδαϊκὸν, & ὅσα λόγου ἠξίωντο παρὰ τῷ Κυρίῳ. * διὰ αὐτῆς.

18 Ἐν ᾧ γὰρ πέπονθεν αὐτὸς πειρασθεὶς, δύναται τοῖς πειραζομένοις βοηθῆσαι.] " Ταπεινὸν μὲν τοῦτο & οὐτελές, & ἀνάξιον Θεοῦ δοκεῖ. Ὅταν γὰρ ἐπιλαμβάνηται Παῦλος τ σαρκὸς, πάντα ταπεινὰ φθέγγεται, πάλιν οὐκ ἀνάξιον τ σαρκός. καὶ οὐδὲν θαυμαστόν· ἐπεὶ καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς, τοῦ μὴ σαρκωθέντος, πολλὰ ἀνθρωποπρεπῆ & ταπεινὰ φησιν ἡ γραφή· Κύριος ὁ τοῦ οὐρανοῦ διέκυψε, καὶ εἶδε τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ, Καταβὰς ὄψομαι· καὶ μυρία τοιαῦτα. Πολλῷ οὖν μᾶλλον περὶ τ Χριστοῦ τοῦ σαρκωθέντος καὶ παθόντος ἐν σαρκὶ, ἄλλως τε καὶ πρὸς πληροφορίαν τῶν " κ. πάνυ ταπεινὸν ἔστι.

ἀκουόντων,

ἀκουόντων, ⸂διὰ⸃ τὴν αὐτῶν ἀσθένειαν εἴρηται. καὶ γὰρ οἱ πάνυ πολλὰ πείραν πιστοτέραν παρέχονται. Ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν. Οὐχ ὡς Θεὸς μόνος οἶδεν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἄνθρωπος διὰ τῆς πείρας ἔγνω. Καὶ ἡ σὰρξ γὰρ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ πολλὰ ἔπαθεν. οἶδε τί ἐστι θλῖψις, οἶδε τί ἐστι πειρασμός· ὥστε δύναται βοηθῆσαι, αὐτὸ τοῦτο, "ποθούμενός ἐστιν εἰς τὸ δοῦναι χεῖρα συμπαθείας.

"χ. μ. πολλῆς σπουδῆς ἀξιοῖ χ. σ.

rentur auditores, & propter ipsorum imbecillitatem multa dicta sunt. Etenim homines experientiam omnibus aliis certiorem arbitrantur. Quod autem dicit, est hujusmodi: Non quatenus solus Deus novit, verumetiam quatenus homo novit per experientiam. Nam ipsa Christi caro haud pauca toleravit: novit quid sit afflictio, novit quid sit tentatio. Itaque potest auxiliari, hoc est, promptus est ad manum compassionis afflictis porrigendam.

ΚΕΦ. γ.

Ὅθεν, ἀδελφοὶ ἅγιοι, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι.] Ὅθεν, τουτέστιν, ὅπερ τοιοῦτον εἶπον αὐτὸν ἀρχιερέα πιστὸν, καὶ ἱλασκόμενον τὰ ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ δυνάμενον βοηθεῖν· σκοπήσατε καὶ εὑρήσετε πολίτας τοῦτο ἔχοντα. Κλήσεως δέ, φησιν, ἐπουρανίου μέτοχοι· τουτέστιν, ἐκεῖ ἐκλήθημεν, μηδὲν ἐνταῦθα ζητῶμεν· ἐκεῖ ὁ μισθὸς, ἐκεῖ ἡ ἀνταπόδοσις.

Κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν.] Διὰ τὴν σάρκα, πολλὰ ταπεινὰ, ὡς πολλάκις εἴρηται. Ἀπόστολος μὲν οὖν, ὡς ἀπεσταλμένος εἰς τὰ πρόβατα οἴκου Ἰσραήλ· Ἀρχιερεὺς δὲ τῆς ὁμολογίας ἡμῶν, τουτέστι, τῆς πίστεως. οὐ γὰρ τοῦ νόμου λατρείας ἀρχιερεύς ἐστιν, ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας πίστεως.

2 Πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, ὡς καὶ Μωϋσῆς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ.] Μέλλων τὸν Χριστὸν παρεισάγειν τοῦ Μωϋσέως, ἤγαγε μὲν εἰς μέσον τὴν ἀρχιερωσύνην, καὶ φησιν, ὅτι καὶ οὗτος καλός λαὸν ἐσχειρίσατο, πλὴν ἀλλ' ὅτι μείζοσιν ἔστι τέως ἐν ἀρχῇ δὲ δείκνυσι τὴν προθυμίαν, ἵνα μὴ ἀποπηδήσωσιν. Εἰ γὰρ καὶ πιστοὶ ἦσαν, ὅμως πάνυ τι προσδιέκειντο τῷ Μωσεῖ. ἀλλὰ τέως ἀξιοῖ τὸ Κύριον ἐκείνῳ, καὶ φησιν, ὅτι πιστός ἐστι καὶ ἔστι τῷ Πατρὶ τῷ ποιήσαντι αὐτὸν ἀρχιερέα

CAP. III.

Unde, fratres sancti, vocationis cœlestis participes.] *Unde*, hoc est, postquam talem ipsum Pontificem esse dixi, nimirum fidelem, & qui propitius esset peccatis nostris, & posset nobis auxiliari: considerate isthuc, & invenietis omnino sic sese habere. *Vocationis* autem *cœlestis participes*, dixit; hoc est, illic vocati sumus: nihil ergo hîc quæramus: illic merces est, illic retributio.

Considerate Apostolum & Pontificem confessionis nostræ Jesum Christum.] Propter carnem omnia sunt humilia, ut sæpiùs dictum est. Apostolus itaque ideò dicitur, quòd sit ablegatus ad oves domûs Israel. Pontifex autem *confessionis nostræ*, hoc est, fidei: non enim legalis cultûs Pontifex est, sed nostræ fidei.

2 *Qui fidelis est ei qui præfecit illum, sicut & Moses in tota domo ejus.*] Christum Mosi antepositurus, pontificatum in medium protulit, & huic & illi populum commissum inquiens: majora tamen Christo quàm Mosi concredita fuere. Principio tamen statim non indicat eam excellentiam, ne resilirent: etiamsi namque fideles erant, omnino tamen adhuc adhærebant Mosi: interim tamen Dominum illi adæquat, inquiens: Fidelis est ille Patri, qui fecit eum Pontificem & Apostolum

lum. Non enim hîc de eſſentiæ ratione ſermo eſt, verùm de commiſſione. Fidelis igitur eſt, hoc eſt, benevolus, curam gerens eorum quæ ſunt patris, & non ſinens ea corrumpi, ſed ſalutem potius eorum quærens. *Quemadmodum & Moſes in tota domo ejus*, hoc eſt, in populo. Domum enim populum vocat, perinde ac nos conſuevimus dicere, Ille ex hac domo eſt. Cæterùm, *Ejus*, ſive Dei, ſive Moſis. Nam & Moſis dicebatur populus, ut: *Populus tuus peccavit.* Tanquam procurator & œconomus domûs, inquit, ſic erat Moſes in populo.

Exod 32.

3 *Ampliori enim gloriâ iſte præ Moſe dignus eſt habitus, quanto ampliorem honorem habet domo is qui fabricavit illam.* 4. *Omnis namque domus fabricatur ab aliquo. Qui autem omnia creavit, Deus eſt.*] Ecce hîc eſt excellentia quâ Dominus Moſen exuperat. Fidelis, inquit, erat & ille in tota domo, hoc eſt, in populo: veruntamen & ipſe erat unus ex domo. Homo enim, & ipſe perinde ac cæteri, (etiamſi ſanctus erat) & conſervus ipſis erat: quemadmodum in ædibus procuratores, etiamſi cæteros præcellant, aliis tamen conſervi ſunt. Quoniam igitur & ipſe pars domûs erat, conditus eſt & ipſe à quopiam, & qui condidit ipſum, excellit eum omnino. Condidit autem eum Filius Dei, qui carnem accepit, & pontifex propter ipſum audiit: excellit itaque eum. Animadverte itaque quomodo comparationem à carne auſpicatus eſt: conſcendit autem ad divinitatem, & conditorem operibus incomparabiliter præſtantiorem eſſe demonſtravit.

5 *Et Moſes quidem fidelis erat in tota domo ejus, tanquam famulus, in teſtimonium eorum quæ dicenda erant:* 6 *Chriſtus verò tanquam Filius.*] En aliam hîc præſtantiam adducit. Moſes, inquit, erat fidelis veluti miniſter, propterea conſtitutus, ut Domini negotia cæteris famulis explicaret, atque ut in judicio Deo teſtis eſſet

ἢ ἀπέσολον. ὁ γὰρ περὶ οὐσιώσεως ὁ λόγος, ἀλλὰ περὶ παραχωρήσεως. Πιστὸς οὖν ἐστι, τουτέστιν, οἰκονομικὸς, προϊσάμενος τὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ οὐκ ἐῶν αὐτὰ φθείρεσθαι, ἀλλὰ τὴν σωτηρίαν αὐτοῖς περιποιούμενος. Ὡς καὶ Μωϋσῆς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, τουτέστιν, ἐν τῷ λαῷ. οἶκον γὰρ τὸν λαὸν " λέγει, ὡς ἡμεῖς εἰωθαμεν " λέγειν, ὁ δεῦρο τοῦδε τοῦ οἰκίας ἐστὶν. Αὐτοῦ ἦ, ὅτι τοῦ Θεοῦ, ἢ τοῦ Μωϋσέως. ἢ γὰρ ἢ τοῦ Μωϋσέως ἐλέγετο ὁ λαὸς, ὡς Ὅ, Ὁ λαός σου ἥμαρτεν. ὡς ἐπίτροπος, φησι, καὶ οἰκονόμος οἰκίας, ἅτως ἦν Μωσῆς τῷ λαῷ.

" κ. καλεῖ.

3 Πλείονος γὰρ δόξης ἔοικε παρὰ Μωσέως ἠξίωται, καθ' ὅσον πλείονα τιμὴν ἔχει τοῦ οἴκου ὁ κατασκευάσας αὐτόν. 4 Πᾶς γὰρ οἶκος κατασκευάζεταί τινος· ὁ δὲ τὰ πάντα κατασκευάσας, Θεός.] Ἰδοὺ σαφῶς ἡ ὑπεροχὴ, ἣν ἔχει ὁ Κύριος πρὸς Μωϋσέα. Φησὶν οὖν, ὅτι πιστὸς μὲν ἦν καὶκεῖνος ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ, τουτέστιν, ἐν τῷ λαῷ· πλὴν καὶ αὐτὸς εἷς ἦν τοῦ οἴκου· ἀνθρωπος γὰρ καὶ αὐτὸς, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ (εἰ καὶ ἅγιος) καὶ ὁμόδουλος αὐτοῖς· ὡς καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ οἱ ἐπίτροποι, εἰ καὶ προέχουσι τῶν λοιπῶν, πλὴν ὁμόδουλοι τοῖς ἄλλοις. Ἐπεὶ οὖν καὶ αὐτὸς μέρος τοῦ οἴκου ἦν, ἔκτισταί καὶ αὐτὸς ὑπό τινος, καὶ ὁ κτίσας αὐτὸν ὑπερέχει αὐτοῦ πάντως. Ἔκτισε δὲ αὐτὸν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ σάρκα λαβὼν, καὶ ἀρχιερεὺς δι' " αὐτὸν χρηματίσας· καὶ ὑπερέχει ἄρα αὐτοῦ. Ὅρα οὖν πῶς ἤρξατο μὲν τῆς συγκρίσεως ἀπὸ τῆς σαρκὸς, ἀνέβη δὲ εἰς τὴν θεότητα, " καὶ ἀσυγκρίτως ὑπερέχειν τὸν ποιητὴν τοῦ ποιήματος ἔδειξε.

" κ. αὐτόν.

" κ. ἔνθα.

5 Καὶ Μωσῆς μὲν πιστὸς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ὡς θεράπων, εἰς μαρτύριον τῶν λαληθησομένων· 6 Χριστὸς δὲ ὡς υἱός.] Ἰδοὺ καὶ ἄλλην ὑπεροχὴν δείκνυσιν· ὅτι ὁ μὲν Μωσῆς πιστὸς ἦν, ὡς θεράπων, ἕνεκα τούτου καταστὰς, ἵνα λαλῇ τὰ τοῦ δεσπότου τοῖς λοιποῖς οἰκέταις, καὶ μάρτυς ᾖ τῷ Θεῷ ἐν τῇ κρίσει

χρίσῃ τῶν λαληθέντων. Εἰ γὰρ ἡ θρανὸν καὶ μάρτυρα καὶ γῆν, ὡς ὅ, Ακουε θρανέ, καὶ ἐνωτίζου ἡ γῆ· ἢ φάραγγας, ὡς ὅ, Ακούσατε φάραγγες καὶ θεμέλια τῆς γῆς· πολλῷ μᾶλλον ἄνθρωπον. Ο ὖν Χριστὸς πιστός ἐστιν, ὡς υἱὸς γνήσιος καὶ κληρονόμος, τὰ πατρῶα δίκαιος ἐπὶ ὅ τῷ πατρὸς θέλημα. Πάμπολυ ὖν ἢ ἀσύγκριτον ὅ μέσον τοιούτου δεσπότου καὶ δούλου.

Επὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ· ὃ οἶκός ἐσμεν ἡμεῖς, ἐάνπερ τὴν παῤῥησίαν ἢ ὅ καύχημα τῆς ἐλπίδος ἄχρι τέλους βεβαίαν κατάσχωμεν.] Οἶκος μὲν τοῦ Μωϋσέως ὁ λαὸς, ὃ μέρος ἢ αὐτὸς μέν. Οἶκον ἔχει δὲ ὁ Χριστὸς, ἡμᾶς· ἀλλ' ἐὰν μέχρι τέλους ἐσῶντες ὦμεν, ἢ μὴ καταπέσωμεν. Ενταῦθα " γὰρ παρηκέπτει αὐτοὺς χαρτερεῖν ἐν ταῖς θλίψεσι, καὶ μὴ σκυλεύεσθαι· ὕπου γάρ ἐσόμεθα οἶκος Θεοῦ, ὥσπερ μὲν Μωσῆς. Εγκωμιάζει ὖν αὐτοὺς, δείκνυς ὅτι ἤρξαντο μέν, δεῖ ὖν δὲ * τέλος προσθεῖναι. * Καλῶς ὖν εἶπε, παῤῥησίαν ἢ καύχημα ἐλπίδος. Καὶ γὰρ ἐλπίζων τις βεβαίως, ὅτι ἔσται ἀνταπόδοσις, καυχᾶται ἐντεῦθεν ἤδη, ὡς ὑπεγγυωμένοις τοῖς ἐλπιζομένοις, ἢ δ' καταδύεται, ἀλλὰ παῤῥησίαν ἔχει μᾶλλον, ὅταν θλίβηται ἔχῃ τὸν ἀγαπώμενον αὐτῷ Χριστόν.

7 Διὸ, καθὼς λέγει ὅ Πνεῦμα ὅ ἅγιον· Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, 8 Μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ· 9 Οὗ ἐπείρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν, ἐδοκίμασάν με, καὶ εἶδον τὰ ἔργα μου τεσσαράκοντα ἔτη. 10 Διὸ προσώχθισα τῇ γενεᾷ ἐκείνῃ, καὶ εἶπον· Αἰεὶ πλανῶνται τῇ καρδίᾳ· αὐτοὶ ὖν οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδούς μου. 11 Ως ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, Εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου.] Περὶ ἐλπίδος διελέχθη, καὶ ὅτι χρὴ βεβαίως προσδοκᾶν μισθόν τινα ἔχειν, καὶ ἀνάπαυσιν ἀντὶ τῶν πόνων κεμνῶν· καὶ δείκνυσι τοῦτο ἀπὸ τοῦ προφήτου λέγοντος, ὅτι μὴ-

set eorum quæ dicta erant. Si enim cœlum ac terram vocet testes, quemadmodum illud, *Audi cœlum, & ausculta terra:* & valles, ut in eo loco, *Audite valles fundamenta terræ*; multo magis hominem. Christus autem fidelis est, ut filius genuinus & hæres, res paternas administrans secundùm patris voluntatem. Magnum autem & omnino incomparabile discrimen est inter talem dominum & servum. Deut. 32. Mich. 6.

In domo sua: cujus domus nos sumus, si fiduciam & gloriationem spei ad finem usque firmam retineamus.] Domus Mosis erat populus, cujus & ipse pars erat. Christus etiam domum habet, nos videlicet: at si ad finem usque perstitamus, neque decidamus. Hìc enim adhortatur eos perseverare in afflictionibus, & non labefactari: hac enim ratione erimus domus Dei, perinde ac erat Moses. Laudat autem eos, ostendens quòd inceperint quidem, oportet autem & finem addere. Pulchrè autem dixit, *fiduciam & gloriationem spei.* Firmiter enim quispiam sperans futuram compensationem, jam inde gloriatur, ceu quæ sperârit, præstò sint, nec animo dejicitur, sed fiduciam potiùs habet, si quando affligatur propter dilectum sibi Christum.

7 *Quapropter, sicut dicit Spiritus sanctus: Hodie si vocem ejus audiveritis,* 8 *Nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione, secundùm diem tentationis in deserto,* 9 *Ubi tentaverunt me patres vestri, probaverunt me, & viderunt opera mea quadraginta annis.* 10 *Propter quod infensus fui generationi huic, & dixi, Semper errant corde: ipsi autem non cognoverunt vias meas.* 11 *Sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam.*] De spe disputavit, ac quòd mercedem aliquam & requiem pro laboribus quos hìc toleramus, illic expectare oporteat: atque istud ex Propheta ostendit, qui dicit, quòd ii Psal. 94.

qui

qui credunt, in requiem introibunt, quemadmodum qui non credunt, non ingredientur, ut neque olim illi. Nam Hebræi poſtquam mare rubrum pertranſiſſent, ac in deſerto innumera Dei erga ſe curæ & potentiæ indicia accepiſſent, decreverunt ſpeculatores mitere, qui terræ naturam explorarent, ad quam ingreſſuri erant. Iſti verò qui profecti fuerant, reverſi ſunt, naturam quidem terræ admirantes, ſed aſſeverantes inexpugnabiles eſſe homines qui eam terram inhabitarent. Populus igitur, cùm debuiſſet expendere Dei inſuperabilem potentiam, conſternati potiùs ſermonibus hiſce, murmurabant, atque in Ægyptum reverti oportere cenſebant. Indignatus itaque Deus, quòd adeò celeriter tot admirabilium operum ſuorum memoriam repuliſſent, juravit non ingreſſuram generationem illam quæ murmurâſſet, in terram promiſſionis: unde omnes etiam perïerunt in deſerto, præter Chaleb & Jeſum. Quia igitur David poſt generationem illam loquens, dixit: Hodie ſi vocem ejus audiveritis, non obduretis corda veſtra, ne eadem patiamini quæ majores veſtri, ac orbemini requie videlicet: quaſi alia quædam ſit requies quam nos obtinere debemus, hæc dicit. Nam ſi revera requiem accepiſſent, quam ob cauſam diceret, Hodie ne induretis corda veſtra, patrum veſtrorum inſtar, ne non ingrediamini in requiem? Quæ igitur alia eſt requies præter regnum cœlorum, cujus imago fuit & ſabbatum, & typicè factus ingreſſus in Paleſtinam per incredulæ generationis filios? Tres enim ſunt quietes: prima eſt Sabbati, in quo Deus quievit ab operibus ſuis, de quo nunc Davidem loqui non eſt veriſimile, ut quæ olim ſit facta. Altera eſt, ingreſſus in terram promiſſionis, in quam ingreſſi Judæi ceſſaturi erant, ac quietem habituri à præliis & errore. Ne-

λοισιν εἰσελθεῖν εἰς καπάπαυσιν οἱ πιστεύοντες, ὡς οἵ γε ἀπιστοῦντες οὐκ εἰσελεύσονται), ὥσπερ οὐδὲ οἱ πάλαι ἐκεῖνοι. Μετὰ γὰρ τὸ περάσαι τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν οἱ Ἑβραῖοι, καὶ μυρία λαβεῖν ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ τοῦ Θεοῦ περὶ αὐτοὺς κηδεμονίας καὶ δυνάμεως τεκμήρια, ἐβουλεύσαντο κατασκόπους πέμψαι διασκεψομένους τὴν φύσιν τῆς γῆς, εἰς ἣν ἔμελλον εἰσελθεῖν. οἱ δὲ ἀπελθόντες ὑπερέφρεψαν, τὴν μὲν φύσιν τῆς " γῆς θαυμάζοντες, " χ. χώρας. ἀνθρώπους μέντοι ἀπροσμαχήτους κατοικεῖν ταύτην λέγοντες. Ὁ τοίνυν λαὸς δέον ὑπολογίσασθαι τὴν τοῦ Θεοῦ ἀκαταμάχητον δύναμιν, καταπλαγέντες τοῖς λόγοις τούτοις, " ἐγόγγυζον, καὶ εἰς Αἴ- " χ. κατεγόγγυζον. γυπτον ἀποστρέφεσθαι * ἐδόκουν. * τύπους. Ὀργισθεὶς οὖν ὁ Θεὸς, ὅτι οὕτω ταχέως τὴν τοσούτων θαυμασίων μνήμην ἀπώσαντο, ὤμοσε μὴ εἰσελθεῖν τὴν γενεὰν ἐκείνην τὴν γογγύσασαν εἰς τὴν γῆν ἐπαγγελίας· ὧν δὴ πάντες ἀπώλοντο ἐν τῇ ἐρήμῳ, πλὴν Χαλὲβ καὶ Ἰησοῦ. Ἐπεὶ οὖν μὴ τὴν γενεὰν ἐκείνην ὁ Δαβὶδ ἐξαλείφων ἔλεγεν, ὅτι σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, καὶ μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ἵνα μὴ τὰ αὐτὰ πάθητε ἅπερ οἱ πατέρες οἱ ὑμέτεροι, καὶ ἀποστερηθῆτε τῆς καταπαύσεως· δῆλον ὅτι ὡς ὄντος τινὸς ἑτέρας καταπαύσεως, ἣν ὀφείλομεν καταλαβεῖν, ταῦτα λέγει. ἐπεὶ εἰ ἀπειληφότες ἦσαν ὄντως τὴν κατάπαυσιν, τίνος ἕνεκεν λέγει, Σήμερον μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς οἱ πατέρες, καὶ ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν κατάπαυσιν; Τίς οὖν ἐστιν ἄλλη κατάπαυσις, ἢ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἧς εἰκὼν τό, τε σάββατον, καὶ ἡ τυπικῶς γενομένη εἰς τὴν Παλαιστίνην εἴσοδος τῶν τέκνων τῆς " ἀπιστησάσης γενεᾶς; Τρεῖς γάρ " χ. ἀπιστίας. εἰσι καταπαύσεις, ἥτε μὲν σαββάτου, ἐν ᾗ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ, περὶ ἧς οὐκ ἐοικε νῦν λέγειν ὁ Δαβὶδ, ἅτε πάλαι γεγενημένης· ἡ δὲ εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας εἴσοδος, εἰς ἣν εἰσελθόντες Ἰουδαῖα, ἔμελλον ἀναπαύσεσθαι τῶν πολέμων, καὶ τῆς πλάνης. Οὐδὲ περὶ

περὶ ταύτης νῦν λέγει. ἡ γὰρ Παλαιστίνη τότε κατείχετο τοῖς Εβραίοις ὅτε τῶν χρόνων Δαβίδ. Πῶς οὖν " ἔλεγε περὶ ταύτης, ὡς ὑποληλυθυίας; ἔοικεν οὖν ἑτέρα τις εἶναι κατάπαυσις, εἰς ἣν Ιησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ οὐκ ἠδυήθη εἰσαγαγεῖν τὸν λαόν. τίς ἂν οὖν εἴη αὕτη ἢ ἡ ἐν οὐρανοῖς; Σπουδάσατε οὖν, ἵνα ταύτης μὴ ἐκπέσητε δι' ἣν ὅ ἀπιστήσαμεν, ὡς καὶ οἱ πατέρες ὑμῶν. Οὕτως μὲν οὖν ὁ νοῦς ὅλου τοῦ χωρίου ἄγει πολλοῦ δεήκων· ἐπεξιτέον δὲ καὶ τοῖς κατὰ μέρος. Εννοεῖ δέ, ὅτι οὐ δεῖ τὸν Θεὸν βιβαίως ἀπαιτεῖν, ἀλλ' ἤτε πείσεται, εἴτε μή, πιστεύειν αὐτῷ. καὶ γὰρ καὶ ἐκείνοις τοῦτο ἐγκαλεῖ, ὅτι ἐπείρασάν αὐτὸν, τουτέστιν, οὐκ ἀδιστακτοῦντες ἐπ' αὐτῷ ἤλπιζον, ὡς πάντα δυναμένῳ.

12 Βλέπετε, ἀδελφοὶ, μήποτε ἔσται ἐν τινὶ ὑμῶν καρδία πονηρὰ ἀπιστίας.] Φοβοῦντός ἐστι τὸ ῥῆμα. Εοικε γὰρ ὅτι ἦσάν τινες ἀπιστοῦντες, ὡς οὐκ ὄντων ἀληθῶν τῶν λεγομένων περὶ ἀνταποδόσεως, καὶ διὰ τοῦτο βουλόμενοι πεῖραν λαβεῖν τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, καὶ εἰς αὐτοὺς προνοίας ἐν τοῖς πεφασμοῖς οἷς εἶχον. Διὰ ταῦτα οὖν ἀσφαλίζεται αὐτοὺς, ἀναμιμνήσκων ὧν ἔπαθον πάλαι οἱ ἀπιστήσαντες. Οὐ τοσοῦτον γὰρ τὰ μέλλοντα φοβερὰ συστέλλει τοὺς πολλοὺς, ὅσον τὰ παρελθόντα, καὶ ἤδη γνώριμα γεγονότα. Ορα δὲ ὅτι καὶ ἀπὸ ἀπιστίας ἔρχεταί τις εἰς ὃ καὶ λογίζεσθαι πονηρὰ καὶ πράττειν ταῦτα.

Εν τῷ ἀποστῆναι ἀπὸ Θεοῦ ζῶντος.] Αλλως γὰρ οὐκ εἰσκρίνεται πρόοδον ἡ ἀπιστία, εἰ μὴ ἀποστῇ τις ἀπὸ Θεοῦ. ἕως γὰρ μένει ἡ ἐχόμενος τοῦ Θεοῦ, καὶ πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ, ὡς πάντα δυναμένῳ, οὐδὲν ἡγεῖται ἀδυνάτον.

13 Αλλὰ παρακαλεῖτε ἑαυτοὺς καθ' ἑκάστην ἡμέραν, ἄχρις οὗ τὸ σήμερον καλεῖται.] Τουτέστιν, οἰκοδομεῖτε ἀλλήλους, καὶ ὑποστηρίζετε, ὥστε μὴ πεσεῖν. Εἰ δέ τις πέσοι τις, διορθοῦσθε αὐτὸν ἄχρις οὗ ζῇ·

" χ. ὕστερα λέγειν.

que de hâc nunc dicit. Palæstina enim omnino tum occupabatur ab Hebræis temporibus Davidis. Quomodo igitur de hac tanquam adhuc reſtaret, locutus eſt? Videtur igitur alia quædam requies eſſe, in quam Jeſus Filius Nave non potuit introducere populum. Quæ autem iſta fiet, præter eam quæ eſt in cœlis? Date ergo operam, ne ab hac excidatis propter incredulitatem, perinde ac majores veſtri. Hæc ergo hujus loci ſententia eſt, quæ longè extenditur: at verò ſingula ſpeciatim pertractanda ſunt. Conſidera autem, à Deo non eſſe exigendam rationem, ſed ſive tueatur, ſive non tueatur, credendum ei. Nam & ideo eos accuſat, quòd tentârunt illum, hoc eſt, non citra hæſitationem in ipſum ſperaverint, ut qui omnia poſſet.

12 *Videte, fratres, nequando ſit in aliquo veſtrùm cor malum infidelitatis.*] Perterrefacientis hoc dictum eſt. Veriſimile enim eſt quoſdam fuiſſe, qui ea quæ de retributione dicebantur vera eſſe non credebant, & propterea periculum facere cupiebant divinæ erga ſe potentiæ atque providentiæ in ipſos in tentationibus quibus quatiebantur. Propterea munit eos, ad memoriam eis revocans quæ olim paſſi ſunt increduli. Futura enim pericula pleroſque adeò non cohibent, quantum quæ præterierunt, omnibúſque jam ſint cognita. Obſerva etiam hîc, ab incredulitate quempiam devenire, ut prava cogitet, eademque peragat.

Ut deficiat à Deo vivente.] Non enim aliter invenit aditum incredulitas, niſi quis à Deo deſciſcat. Quamdiu enim aliquis Deo adhæſerit, atque in ipſum ſpem ſuam collocârit, tanquam in eum qui omnia poſſit, nihil arbitratur impoſſibile.

13 *Verùm adhortamini voſipſos per ſingulos dies, donec hodie vocatur.*] Hoc eſt, ædificate vos mutuò, & confirmate ac fulcite, ne cadatis. Si quis autem ceciderit, corrigite ipſum quoad vixerit:

hoc enim significat quod ait, *Donec hodie vocatur.* Spes enim supereſt. Maximè verò cor pravum alicui non insit: Sin fuerit, ne cadat propterea in desperationem, verùm adhortamini ipsum, & suscipite.

Ut non induretur quis ex vobis fallacia peccati.] Hoc est, ne ex desperatione in excœcationem veniat, & callum inducat, atque insanabilis maneat. Quemadmodum enim corpora obdurata & quæ callum induxerunt, medicorum manibus non cedunt: hunc ad modum induratæ animæ non cedunt verbo Dei. Fallaciam autem peccati vocat, vel deceptionem diaboli, nimirum, non sperare futuram retributionem, vel indolentiam. Dicere enim, Prorsus relapsus sum deinceps in peccatum, nulla mihi spes veniæ; revera est peccati impostura. Peccatum enim dum decipit, & ad se pertrahit, talia cogitare facit, juxta
Prov. 18. 3. id quod dictum est: *Impius cùm in profundum malorum inciderit, contemnit.* Qui autem contemnit, is neque credere sustinet. Ex peccato igitur incredulitas. Dixe-
Psal. 93. 7. runt enim: *Non videbit Dominus, neque*
Psal. 9. 34. *intelliget Deus Jacob.* Et rursus: *Dixit enim in corde suo, Non exquiret*: &, *oblitus est Deus*, & quæcunque sunt hujusmodi.

14 *Participes enim Christi effecti sumus.*] Hoc est, unum facti sumus nos & ipse: & sic participamus ejus, ut corpus capitis. Hîc autem spem eis facit, perinde quasi sic dicat: Qui nos adeò dilexit, ut nos suum corpus faceret, haud sinet nos à se divelli, si modo nos velimus. Simul autem & illud tacitè indicat, quod alio in loco dictum est, *Si sustinuerimus, & conregnabimus.* Quandoquidem enim eorundem etiamnum participes sumus, quarum & Christus, afflictionum videlicet, studeamus etiam tum consortes esse gloriæ.

Si tamen initium substantiæ ad finem usque firmum retineamus.] Hoc est, si-

τοῦτο γὰρ δηλοῖ ὅ, ἄχρις οὗ ὁ σήμερον· ἐλπὶς γάρ ἐστι. Μάλιστα μὲν οὖν, μηδὲ ἔστω καρδία πονηρὰ ἐν τινί· εἰ δὲ καὶ γένοιτο, μὴ εἰς ἀπόγνωσιν πιπτέτω, ἀλλὰ παρακαλεῖσθε " αὐτὸν, καὶ ἀναλαμβάνετε. " χρ. ἀναπύω.

Ἵνα μὴ σκληρυνθῇ τις ἐξ ὑμῶν ἀπάτῃ τῆς ἁμαρτίας.] Τουτέστιν, ἵνα μὴ ἐκ τῆς ἀπογνώσεως εἰς πώρωσιν ἔλθῃ, καὶ ἀνίατος μείνῃ. Ὥσπερ γὰρ τὰ πεπωρωμένα σώματα καὶ σκληρὰ οὐκ εἴκει τοῖς τῶν ἰατρῶν χερσίν· οὕτω δὲ αἱ σκληρυνθεῖσαι ψυχαὶ οὐκ εἴκουσι τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ. Ἀπάτην δὲ ἁμαρτίας καλεῖ, ἢ τὴν ἀπάτην τοῦ διαβόλου, τουτέστι, τὸ μὴ ἐλπίζειν ὅτι ἔσται ἀνταπόδοσις, ἢ τὴν ἀναλγησίαν. Τὸ γὰρ λέγειν, ὅτι λοιπὸν ἅπαξ ἥμαρτον, οὐκ ἔχω ἐλπίδας, ἀπάτη ὄντως ἐστὶν ἁμαρτίας. Ἀπατῶσα γὰρ ἡ ἁμαρτία, καὶ ὡσεὶ ἑαυτὴν ἐκτιθεμένη, τοιαῦτα λογίζεσθαι ποιεῖ, καὶ ὁ εἰρημένον· Ἀσεβὴς εἰς βάθος κακῶν ἐμπεσών, καταφρονεῖ. ὁ γὰρ καταφρονῶν, οὐδὲ πιστεύειν ἀνέχεται. Ἐξ ἁμαρτίας ἄρα ἡ ἀπιστία. Εἶπον γάρ, φησὶν, ὅτι οὐκ ὄψεται Κύριος, οὐδὲ συνήσει ὁ Θεὸς τοῦ Ἰακώβ. Καὶ πάλιν· Εἶπε γὰρ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, οὐκ ἐκζητήσει· καὶ, Ἐπιλέλησται ὁ Θεός· καὶ ὅσα τοιαῦτα.

14 Μέτοχοι γὰρ γεγόναμεν τοῦ Χριστοῦ.] Τουτέστιν, ἓν ἐσμέν ἡμεῖς καὶ αὐτός· καὶ ὅταν μετέχωμεν αὐτοῦ, ὡς σώματος κεφαλῆς. Ἐνταῦθα δὲ ἐλπίδας αὐτοῖς ἐντίθησιν, ὡσεὶ τοῦτο λέγων· Ὁ ὅτως ἀγαπήσας ἡμᾶς, ὥστε καὶ σῶμα αὐτοῦ ποιῆσαι, οὐκ ἐάσει ἡμᾶς ἀποῤῥαγῆναι αὐτοῦ, ἐὰν μόνον ἡμεῖς θέλωμεν. ἅμα δὲ καὶ σκοπὸν αἰνίττεται ὃν εἰρημένον ἑτέρωθι· Εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν. τῶν αὐτῶν γὰρ μετέχοντες παθῶν, ὧν καὶ ὁ Χριστὸς, τῶν θλίψεων δηλαδὴ, σπουδάσωμεν καὶ τότε μετασχεῖν τῆς δόξης.

Ἐὰν τὴν ἀρχὴν τῆς ὑποστάσεως βεβαίαν κατάσχωμεν μέχρι τέλους.] Τουτέστιν,

Τυτέστι, τ πίστιν. δι' αὐτῆς γὰρ ὑπεστήμεν καὶ ὑσιωθήμεν τ θείαν καὶ πνευματικὴν ὑσίωσιν, καὶ ἀναγέννησιν. Καὶ σπεύδει ἵνα μέχρι τέλους ζῶμεν βεβαίως ἐν τῇ πίστει ἀπαιτῶν.

15 Ἐν τῷ λέγεσθαι· Σήμερον ἐὰν τ φωνῆς αὐτ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ.] Καταπεδεικνύει πῶς εἶπε τό, μέχρι τέλους· καὶ φησιν, ὅτι τοῦτο δηλοῦται ἐν τῷ λέγεσθαι, σήμερον. Τὸ γὰρ σήμερον, ἀεί ἐστιν· ὥσπερ καὶ ἀνωτέρω εἶπε· Παρακαλεῖτε ἀλλήλους, ἄχρις οὗ τὸ σήμερον καλεῖται. Ἢ, ὃ καὶ μᾶλλον ἐγκριτέον, ὡς πολλὰ τὰ ἐν ἁγίοις Ἰωάννῃ ῥηθέν, καθ' ὑπερβατόν ἐστιν, Ἐν τῷ λέγεσθαι, σήμερον ἐὰν τ φωνῆς ἀκούσητε, καὶ τὰ ἑξῆς· Φοβηθῶμεν μήποτε καταλειφθείσης ἐπαγγελίας, καὶ τὰ ἑξῆς.

16 Τινὲς γὰρ ἀκούσαντες παρεπίκραναν.] Ἀκούσαντές, φησι, τ ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ, Ὅτι δώσω ὑμῖν τ γῆν τῶν Χαναναίων, ἠπίστησαν, καὶ παρεπίκραναν τ Θεὸν διὰ τὴν ἀπιστίαν. Βλέπετε οὖν μὴ καὶ ὑμεῖς ἀπιστήσητε τοῖς ἐπαγγελμένοις. Οὐ γὰρ ὠφελήσει ὑμᾶς τὸ ἀκοῦσαι μόνον, ἐὰν μὴ καὶ πιστεύσητε· ὥσπερ οὐδὲ ἐκείνους ὠφέλησεν ἡ ἀκοὴ, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τοῦτο ἀπώλοντο δικαιότερον, ὅτι Θεοῦ λόγοις ἠπίστησαν.

Ἀλλ' οἱ πολλοὶ οἱ ἐξελθόντες ἐξ Αἰγύπτου διὰ Μωϋσέως.] Ὁ γὰρ Χαλὲβ καὶ Ἰησοῦς οὐκ ἠπίστησαν. διὸ καὶ "ἔτυχον τῆς ἐπαγγελίας, καὶ εἰσῆλθον εἰς Παλαιστίνην. "κ ἐπέτυχον.

17 Τίσι δὲ προσώκλισε τεσσαράκοντα ἔτη; οὐχὶ τοῖς ἁμαρτήσασιν, ὧν τὰ κῶλα ἔπεσον ἐν τῇ ἐρήμῳ;] Καὶ ἐρωτήσει πεῖται τ λόγον, διὰ τὸ σαφέστερον καὶ δυνατώτερον. τὰ γὰρ καθ' ἐρώτησιν, ὑπὲρ τῶν ὁμολογουμένων πίπτουσι. Γέγραπται δὲ καὶ τοῦ πυνθάνου. Ἔπεσον γάρ, φησι, τὰ κῶλα αὐτῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, τουτέστι, τὰ μεγάλα τὰ μηριαῖα ὀστᾶ. Ἀπὸ μέρους δὲ τὰ ὅλα σώματα ἐδήλωσε.

dem. Per ipsam enim subsistimus, & divina necnon spirituali essentiâ fundati sumus, atque regeneratione. Hîc itaque firmiter ad finem usque in fide persistere exigit à nobis.

15 *Dum dicitur, Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, quemadmodum in exacerbatione.*] Confirmat quomodo dixerit, *ad finem usque*; & hoc significatur, inquit, per, *Hodie*. Nam hodie, semper est: sicut suprà dixit: *Adhortamini vos mutuò, donec hodie vocatur*. Vel quod magis probandum est, utpote à Divo Chrysostomo dictum, Hyperbaton est, *Dum dicitur, Hodie si vocem ejus audieritis*, &c. *Timeamus ne quando relictâ promissione*, & quæ deinceps sequuntur. Heb. 4. 1.

16 *Quidam enim audientes exacerbaverunt.*] Auditâ, inquit, promissione Dei, nimirum, Dabo vobis terram Chananæorum, non adhibuerunt ei fidem, cæterùm exasperârunt Deum per incredulitatem. Videte igitur ne & vos promissis non credatis. Non enim proderit vobis audire solùm, nisi & credideritis: perinde ac neque illis profuit auditus: quin potiùs ob id justiùs interierunt, quoniam Dei sermonibus non crediderunt.

Sed non universi qui profecti sunt ab Ægypto per Moysen.] Caleb enim & Jesus non fuerunt increduli: eam ob causam assecuti sunt promissionem, ingressíque sunt in Palæstinam. Num. 14.

17 *Quibus autem infensus est quadraginta annis? nonne iis qui peccaverant, quorum cadavera prostrata sunt in deserto?*] Per interrogationem sermonem texit, quò clarior sit, minúsque contradictionis habeat. Interrogationes namque in confessis atque certis ponuntur. Proponit autem & pœnam. Prostrata sunt enim, inquit, in deserto ipsorum κῶλα, hoc est, magna femoris ossa. A parte autem tota corpora significavit.

18 *Quibus autem juravit non intraturos in requiem ſuam, niſi illis qui increduli fuerunt?* 19 *Et videmus quòd non potuerunt introire propter incredulitatem.*] Paulò antè dixit, *iis qui peccaverant*: nunc autem, *iis qui non crediderunt*. Videtur igitur indicare fidelibus iſtis Hæbræis, quòd in alia etiam peccata non pauci eorum ſint lapſi, præter puſillanimitatem & futurorum incredulitatem. Videmus igitur, quòd infideles non ſint ingreſſi in requiem, hoc eſt, ob oculos nobis poſita eſt & in confeſſo peccati pœna.

18 Τίσι ὴ ὤμοσι μὴ εἰσελθύσεαζ εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτῦ, εἰ μὴ τοῖς ἀπειθήσασι; 19 Καὶ βλέπομὲν ὅτι ὐκ ἠδυνήθησ εἰσελθεῖν δι᾽ τὴν ἀπιςίαν.] Ανωτέρω μὲ, ἁμαρτήσασιν, εἶπε· νυνὶ ὴ, ἀπειθήσασιν. Εοικεν οὖν αἰνίτ̃εαζ τοῖς ἐξ Εβραίων τότοις πιςοῖς, ὅτι κὴ εἰς ἄλλας ἁμαρτίας πολλοὶ αὐτῶν ὀλισθήσαντον, μὴ τῦ κὴ μικροψυχεῖν κὴ ἀπιςεῖν τοῖς μαθήσιν. Οἱ τοίνυν ἀπειθήσαντες, βλέπομὲν ὅτι ὐκ εἰσῆλθον· τότεσι, τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῖν ὄντι κὴ ὡμολογημένον ὃ τ ἁμαρτίας ὑπεύθυνον.

CAP. IIII.

ΤImeamus ergo nequando relictâ pollicitatione introeundi in requiem ejus,] Hîc eſt redditio illius, *Dum dicitur, Hodie ſi vocem ejus audierîtis*, & quæ ſequuntur; Metuamus ne & nobis eadem contingant. Cæterùm, *Ergo*, ideo poſitum eſt, quòd longiùs ſit dilata oratio, priuſquam redditio ſequeretur.

Videatur aliquis deeſſe.] Hoc eſt, ne quomodo deficiat, ac fruſtretur ingreſſu in requiem hanc promiſſam. Hilariorem autem & minus moleſtam orationem faciens, non dixit, Ne deſiciat: ſed, *Ne videatur deficere.*

2 *Etenim & nobis nunciatum eſt, quemadmodum & illis, ſed non profuit eis ſermo auditûs.*] Annuntiatum eſt, inquit, perinde nobis de futuris bonis, atque illis typicè de terra: verùm id ſimpliciter nobis non proderit, niſi etiam credamus, omnémque puſillanimitatem deponamus, ut neque illis profuit audiiſſe. Animadverte autem quomodo de nobis loquens, rem ipſam εὐαγγελισμὸν, appellavit, tanquam verorum bonorum promiſſionem, ac quæ veluti poſt trophæa & victoriam dantur: cùm de illis autem loquitur, *ſermonem auditûs* dixit.

ΚΕΦ. Δ.

ΦΟβηθῶμὲν οὖν μήποτε καταλφπομένης ἐπαγγελίας εἰσελθεῖν εἰς τ κατάπαυσιν αὐτῦ,] Ενταῦθ᾽ ἡ ἀπόδοσις τῦ, Εν τῳ λέγεαζ, Σήμερον ἐὰν τ φωνῆς αὐτῦ ἀκούσητε, & τὰ ἑξῆς· Φοβηθῶμὲν μήπως κὴ ἡμῖν τὰ αὐτὰ συμβῇ. Τὸ ὖ, οὖν, ἐτέθη μακρὸν ἀποδεδόαζ τ λόγον, ἐπὶ πλεῖον ἡμερωθῆναι βουλόμενος.

Δοκῇ τις ὑστερηκέναι;] Τουτέσι, μήπως ὑστερήσῃ κὴ ἀπολφθῇ τ εἰσελθεῖν εἰς τ κατάπαυσιν ταύτην τ ἐπαγγελμένην. ἱλαρώτερον ὖ κὴ αἰεπαθέστερον τ λόγον ποιῶν, ὐκ εἶπε, μὴ ὑστερήσῃ, ἀλλὰ, μὴ δοκῇ ὑστερηκέναι.

2 Καὶ γὰρ ἐσμὲν εὐηγγελισμένοι καθάπερ ἐκεῖνοι· ἀλλ᾽ ὐκ ὠφέλησεν ὁ λόγος τ ἀκοῆς ἐκείνους.] Εὐηγγέλισθημὲν καὶ ἡμεῖς περὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, ὥσπερ ἐκεῖνοι τυπικῶς περὶ τῆς γῆς. ἀλλ᾽ ἁπλῶς ὐκ ὠφελήσῃ ἡμᾶς τότο, ἐὰν μὴ κὴ πιςεύωμὲν, κὴ πᾶσαν μικροψυχίαν ἀποθώμεθα, ὥσπερ κὰκεῖνος ἡ ἀκοὴ ὠφέλησεν. Ορα ὖ πῶς ἐφ᾽ ἡμῶν μὲ εὐαγγελισμὸν τ πρᾶγμα ἐκάλεσεν, ὡς ἀληθινῶν ἀγαθῶν ὑπόσχεσιν, καὶ ὡς ἀπὸ τροπαίῳ καὶ νίκης διδομένων· ἐπ᾽ ἐκείνων ὖ, λόγον ἀκοῆς.

Μὴ

Μὴ συγκεκραμένους τῇ πίστει τοῖς ἀκούσασι.] Τουτέστι, μὴ ἑνωθέντας μηδὲ
"Ιωσ. κα'. συμφερηθέντας" ὅλῃ τῇ πίστει τοῖς ἀκούσασιν, ἀλλὰ ἀπορραγέντας αὐτῶν. Θαυμασίως δὲ οὐκ εἶπε, μὴ συμφωνήσαντας, ἀλλὰ, μὴ συγκεκραμένους, ἵνα τὴν ἄκραν ἕνωσιν δηλώσῃ. Ἀκούσαντας δὲ ἐνταῦθα λέγει τοὺς πιστεύσαντας· ὅτοι γὰρ καὶ ὅτι ἀκούσαντες δὴ λέγουσιν. Ὁ δὲ ἅγιος Ἰωάννης, μὴ συγκεκραμένους εἰπόντα, τοὺς περὶ Χαλὲβ καὶ Ἰησοῦν. ὅτι γὰρ ἀστασίαστοι ἔμειναν, οὐδὲ συναπεκράθησαν, οὐδὲ συνέστησαν καὶ συνεφθάρησαν τοῖς ἄλλοις στασιάζουσι, καὶ μίαν πᾶσι γνώμην ἔχουσι. Τίσι δὲ τούτοις; τοῖς ἀκούσασι καὶ μηδὲν ὠφεληθεῖσι. Τοῦτο δὲ κατὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ καὶ βαθεῖαν σοφίαν ὁ ἅγιος ἔφη εἰπών, ἐμοὶ γοῦν ὡς ἀναξίῳ οὐκ ἔδωκε νοῆσαι πῶς ἂν εἶπεν.

3 Εἰσερχόμεθα γὰρ εἰς τὴν κατάπαυσιν οἱ πιστεύσαντες, καθὼς εἴρηκεν· Ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, Εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου.] Πόθεν δῆλον ὅτι εἰσελευσόμεθα εἰς τὴν κατάπαυσιν οἱ πιστεύσαντες; ἐκ τοῦ εἰπεῖν τὸν Θεὸν, ὅτι οὐκ εἰσελεύσονται οἱ ἀπιστήσαντες. Ἐξ ἐναντίας γὰρ τοῦτο νοεῖται, καὶ ὥσπερ τοῖς ἀπιστήσασιν ἡ μισθαποδία τῆς ἀπιστίας ὃ μὴ εἰσελθεῖν· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐκ τοῦ ἐναντίου πιστεύσαντες, ἀμοιβὴν τῆς πίστεως ληψόμεθα τὸ εἰσελθεῖν.

Καίτοι τῶν ἔργων ἀπὸ καταβολῆς κόσμου γεγενημένων. 4 Εἴρηκε γάρ που περὶ τῆς ἑβδόμης οὕτω· Καὶ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ. 5 Καὶ ἐν τούτῳ πάλιν· Εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου.] Δοκεῖ ἀνακόλουθος εἶναι ὁ λόγος, οὐκ ἔστι δέ· ἀλλὰ τοῦτό φησιν, ὅτι οὐκ ἔχει τις εἰπεῖν, ὅτι Δαβὶδ περὶ τῆς καταπαύσεως λέγει τοῦ Σαββάτου. πῶς γάρ, ἧπερ
"Ιωάννη. πάλαι" γεγένηται, καὶ ὅτε καὶ ἤρξατο ὁ κόσμος τὴν σύστασιν ἔλαβεν; ἀλλὰ δῆλον ὅτι περὶ ἄλλης τινὸς λέγει ὁ Δαβὶδ καταπαύσεως, τῆς εἰς τοὺς οὐρανοὺς εἰσελεύ-

Non admixtis fide iis qui audierant.] Hoc est, non unitis neque consentientibus per fidem cum iis qui audiverant, sed ab ipsis avulsis. Mirè autem non dixit, consentientibus, sed, *non admixtis*, ut summam unionem significet. Qui audierant autem, eos hîc dicit, qui crediderant: isti enim revera audîsse dici queant. Divus autem Joannes Chrysostomus, non admistos, intellexit Caleb & Jesum. Illi enim extra seditionem permanserunt, neq; cæteris commixti sunt, neque simul insurrexerunt & consumpti sunt cum aliis seditiosis, omnibus unam sententiam habentibus. Quibus autem his? nimirum his qui audierunt, nullámque utilitatem receperunt. Hoc verò juxta magnam & profundam suam sapientiam Sanctus iste dixit, mihi autem indigno non dedit intellectum quomodo illud dixerit.

3 *Ingrediemur enim in requiem qui credidimus, quemadmodum dixit: Sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam.*] Unde perspicuum est quòd ingrediemur in requiem nos qui credidimus? ex eo quia dicit Deus, non ingressuros eos qui non crediderunt. E contrario enim hoc intelligitur, & quemadmodum iis qui non crediderunt merces incredulitatis erat, quòd in requiem non ingrederentur; ita è contrà nos qui credidimus, ceu fidei mercedem introitum accipiemus.

Et quidem operibus ab institutione mundi perfectis. 4 *Dixit enim in quodam loco de die septima sic: Et requievit Deus die septimâ ab omnibus operibus suis.* 5 *Et in isto rursus: Si introibunt in requiem meam.*] Videtur oratio hæc esse non admodum consequens, sed secus est: sed hoc dicit, quòd non possit aliquis affirmare Davidem de Sabbati requie loqui. Quî enim de hac loqueretur, cùm ea jam olim fuerit, nimirum cùm mundus primò conderetur? Sed manifestum est quòd de alia quapiam quiete David verba faciat, nempe ingressûs in regnum cœlorũ. Quod

ingrediendi vocabulum in futuro declinatur, tanquam deberent nonnulli poſt hæc ingredi. Ac quemadmodum Sabbatum requies dicitur in Scriptura, & nihil impedivit quo minùs poſthac introitus in terram promiſſionis etiam diceretur requies: ſic jam nihil prohibet poſt hanc rurſus requiem vocari futuram, regnum videlicet cœlorum, in quod ii qui non crediderunt, non ingredientur.

6 *Quoniam ergo ſupereſt introire quoſdam in illam, & ii, quibus prioribus annunciatum eſt, non introierunt, propter incredulitatem:* 7 *Iterum terminat diem quendam, Hodie, in David dicendo, poſt tantum temporis, quemadmodum dictum eſt: Hodie ſi vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda veſtra.* 8 *Nam ſi eis Jeſus requiem præſtitiſſet, nunquam de alia loqueretur poſthac die.*] Univerſum hoc conatur oſtendere, quòd Jeſus Filius Naue non potuerit introducere in hanc requiem, de qua David locutus eſt, atque nos etiamnum loquimur. Quoniam verò ille non introduxit, David autem rurſus poſt tot annos dicit, Ne induretis corda veſtra, quemadmodum patres, qui propter incredulitatem non ſunt ingreſſi, dátque nobis è contrario intelligere, quòd ſi crediderimus, ingrediemur; perſpicuum eſt quòd iſta requies futura eſt, atque nos expectat. De Paleſtina enim utique non promittebat David: eam enim tunc temporis occupabant. Sed neque de ſeptimo die loquutus eſt: nam ea à conſtitutione mundi fuerat. Tertia igitur quies eſt, nempe regnum cœlorum, in quod verus Jeſus nos introducit, adeóque fides in ipſum.

9 *Itaque relinquitur Sabbatiſmus populo Dei.*] Non dixit, requies, ſed, *Sabbatiſmus*, proprium nomen ponens, & in quo gaudebant, & ad quod accurrebant. Sic autem appellat regnum cœlorum. Quemadmodum enim in Sabbato ab omnibus operibus carnalibus craſſis abſtinebant, ſic & in futurum ingredientes ab omnibus operibus carnalibus abſtinebunt. Et ſicut Sabbatum requies dicitur in Scriptura, ita & nihil impedivit quo minùs poſthac introitus in terram promiſſionis etiam diceretur requies: ſic jam nihil prohibet poſt hanc rurſus requiem vocari futuram, regnum videlicet cœlorum, in quod ii qui non crediderunt, non ingredientur.

6 Ἐπεὶ οὖν ἀπολείπεται τινας εἰσελθεῖν εἰς αὐτὴν, καὶ οἱ πρότερον εὐαγγελισθέντες οὐκ εἰσῆλθον δι' ἀπείθειαν· 7 Πάλιν τινὰ ὁρίζει ἡμέραν, σήμερον, ἐν Δαβὶδ λέγων, μετὰ τοσοῦτον χρόνον, καθὼς εἴρηται· Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν. 8 Εἰ γὰρ αὐτοὺς Ἰησοῦς κατέπαυσεν, οὐκ ἂν περὶ ἄλλης ἐλάλει μετὰ ταῦτα ἡμέρας.] Τὸ ὅλον τοῦτο σπεύδει δεῖξαι, ὅτι Ἰησοῦς μὲν ὁ τοῦ Ναυῆ, οὐκ ἠδυνήθη εἰσαγαγεῖν εἰς ταύτην τὴν κατάπαυσιν, περὶ ἧς ὁ Δαβὶδ ὁ λόγος, καὶ ἡμῖν νυνί. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνος μὲν οὐκ εἰσήγαγε, ὁ γὰρ Δαβὶδ λέγει πάλιν μετὰ τοσοῦτον ἔτος, Μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς οἱ πατέρες, οἱ διὰ τὴν ἀπιστίαν μὴ εἰσελθόντες, καὶ δίδωσιν ἡμῖν νοῆσαι ἐκ τοῦ ἐναντίου, ὅτι ἐὰν πιστεύωμεν, εἰσελευσόμεθα, δῆλον ὅτι ἡ κατάπαυσις αὕτη μέλλουσά ἐστι, καὶ περιμένει ἡμᾶς. περὶ γὰρ τῆς Παλαιστίνης οὐκ ἐπηγγέλλετο δήπου ὁ Δαβίδ· ταύτην γὰρ κατεῖχον τότε. ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῆς ἑβδόμης· αὕτη γὰρ ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ἦν. Ἆρα οὖν τρίτη τίς ἐστιν, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, εἰς ἣν ὁ ἀληθινὸς εἰσάγει Ἰησοῦς, καὶ ἡ εἰς αὐτὸν πίστις.

9 Ἄρα ἀπολείπεται σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ.] Οὐκ εἶπε, κατάπαυσις, ἀλλὰ σαββατισμὸς, ὃ οἰκεῖον ὄνομα θεὶς, καὶ ᾧ ἔχαιρον καὶ ἐπέτρεχον. Οὕτω γὰρ καλεῖ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ σαββάτῳ πάντων μὲν ἔργων σαρκικῶν καὶ παχέων ἀπέ-

ἀπέχεσθαι ἐκέλευεν ὁ νόμος, ἐκεῖνα ἦν μόνα τελεῖν τοὺς ἱερεῖς, ὅσα πρὸς λατρείαν Θεοῦ, καὶ ὅσα ψυχῇ ὠφέλιμα· ὅτε δὲ τότε πάντα πνευματικὰ καὶ θεῖα ἔσται· οὐδὲν σαρκικὸν, οὐδὲν ἔγκοπον, ἔνθα ἀπέδρα ὀδύνη, λύπη δὲ στεναγμός. Ἀκουε ἤδη τί καὶ αὐτὸς φησιν.

10 Ὁ γὰρ εἰσελθὼν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς κατέπαυσεν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὥσπερ ἀπὸ τῶν ἰδίων ὁ Θεός.] Ἑρμηνεύει πῶς σαββατισμὸν ὠνόμασε τὴν τοιαύτην κατάπαυσιν· ὅτι φησὶ, καταπαυόμεθα καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τῶν ἔργων τῶν ἡμετέρων ὥσπερ καὶ ὁ Θεὸς κατέπαυσε ἀπὸ τῶν ἔργων τῶν εἰς σύστασιν τοῦ κόσμου, σάββατον τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὠνόμασεν. Ἐγὼ μὲν γὰρ καὶ τοῖς δικαίοις πολὺς ὁ κόπος καὶ ὁ ἀγών, πάντα ἄλλα δὲ δι' ἃ τοὺς τῆς ἀρετῆς ἱδρῶτας· ἐκεῖ δὲ οὐδὲ ἀρετῆς ἠθικῆς ἐστιν ἐργασία, ἀλλὰ Θεοῦ ἄπλητος ἀπόλαυσις. Ὅπερ οὖν ἐπεθύμουν ἀκοῦσαι, ὅτι ἀπαλλαγήσονται τοῦ νῦν ἐργασίας, τοῦτο εἶπεν ἀναπτύων αὐτούς.

" καὶ ἀναλαμβάνει.

11 Σπουδάσωμεν οὖν εἰσελθεῖν εἰς ἐκείνην τὴν κατάπαυσιν.] Ἐπειδὴ ἀπέδειξε καὶ τρίτην τινὰ κατάπαυσιν, λοιπὸν παροτρύνει αὐτοὺς εἰσελθεῖν εἰς αὐτήν. Καλῶς δὲ εἶπε, σπουδάσωμεν. Οὐ γὰρ ἡ πίστις αὐτὴ καθ' αὑτὴν ἀρκεῖ εἰσαγαγεῖν εἰς ἐκείνην, εἰ μὴ καὶ πολιτεία χρηστὴ συμπροΐῃ.

Ἵνα μὴ ἐν τῷ αὐτῷ τις ὑποδείγματι πέσῃ τῆς ἀπειθείας.] Ἐν ᾧ αὐτοὶ τοῖς Ἰσραηλίταις. ὥσπερ γὰρ ἴσασι πολὺν τὸν ὁδὸν ἀνύσαντες καὶ κακοπαθήσαντες, ὅμως ἔπεσον τῇ ἀπιστίᾳ ἐξέπεσον· οὕτω καὶ ὑμεῖς ὁρᾶτε μήπως μὴ τοσούτους οἷς ὑπεστῆτε ἀγῶνας, πέσητε, ὡς μέλλει τέλους μὴ ἀνδρισαμένοις. τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ὑπὸ τοῦτον πεσεῖν.

12 Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνεργὴς, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον.] Ὥσπερ τότε, φησὶν, οὐ πόλεμος, οὐ μάχαιρα ἐκείνους ἀπώλεσεν, ἀλλ' ὁ τοῦ re lex jubebat, ac Sacerdotes ea ſola perficere mandabat, quæ ad cultum Dei pertinebant, & quæcunque animæ commodabant: ita tum omnia ſpiritualia erunt ac divina, nihil carnale, nihil laborioſum, ubi aufugit dolor, mœror, atque gemitus. Audi jam quid ipſe dicat.

10 *Qui enim ingreſſus eſt in requiem ejus, etiam ipſe requievit ab operibus ſuis, ſicut & à ſuis Deus.*] Interpretatur quomodo talem requiem Sabbatiſmum appellavit; propterea quòd, inquit, ceſſamus & nos ab operibus noſtris, quemadmodum & Deus, poſtquam quieviſſet ab operibus ſuis in condenda mundi machina, Sabbatum diem illam appellavit. Nam hîc etiam juſtis multum laboris & certaminis imminet, cùm propter alia, tum propter virtutis ſudores: illic verò, ne virtutis quidem moralis operatio eſt, ſed Dei inexplebilis fruitio. Quod igitur audire expetebant, videlicet quòd ab hujus mundi laboribus liberandi eſſent, idipſum dixit, ut refocillet eos.

11 *Feſtinemus ergo ingredi in illam requiem.*] Poſtquam oſtenderit tertiam quandam eſſe requiem, deinceps hortatur eos, ut in illam introeant. Pulchrè autem dixit, *feſtinemus*. Fides enim ipſa per ſe in illam introducere non ſufficit, niſi & proba converſatio ſimul adfuerit.

Ne in idem quis incidat incredulitatis exemplum.] In idem cum Iſraelitis. Quemadmodum enim illi plurimum itineris emenſi, & multa ſanè adverſa perpeſſi, propter incredulitatem tamen exciderunt: ſic & vos videte ne quo modo poſt tot perpeſſa certamina, cadatis, quippe quòd ad finem uſque non vos viros fortes geſſeritis. Hoc enim eſt revera cadere.

12 *Vivus eſt enim ſermo Dei & efficax, & penetrabilior omni gladio anceps.*] Quemadmodum tum, inquit, non bellum, non enſis eos perdidit, ſed Dei verbum: per ſe enim, ſine vi extrinſecus illata

illata decidebant : sic nobiscum etiam eveniet. Idem namque verbum quod eos punivit, & nos afficiet supplicio : vivit enim semper, & nunquam extinguitur. Dixit etiam aliam ob rationem, *vivus* : ne cùm verbum audis, verbum quod subsistentiâ caret existimes, vivum est, inquit, hoc est, subsistit & efficax est, & in quam inciderit animam, in ea gravia vulnera efficit. Animadverte autem quomodo se captui nostro attemperet. Nam ensis & sectionis meminit, quæ nobis sunt consueta & cognita, ut ex hisce excellentem ejus potentiam demonstret.

Et pertingens usque ad divisionem animæ & spiritûs.] Horrendum quiddam dicit, vel quòd spiritum ab anima dividit, illámque istius sanctificatione orbatam derelinquit, quam Dominus in Evangelio divisionem nominavit. Perinde namque ut rex principi cuipiam peccanti cingulum adimit, ac priorem dignitatem, túmque punit : hunc ad modum hîc spirituali primùm dignitate privatur homo, deinde supplicio afficitur. Vel etiam quòd incorporea ipsa ferit. Nonnulli autem sic acceperunt hunc sermonem, sententiâ certè, meo judicio, ab Apostolico scopo haud aberrante : Verbum Dei simulatque animam ingressum fuerit, partes ejus dividit, ut ipsa susceptrix & capax fiat mysterii. Sicut enim sagitta carnem dividens, sic in eam ingreditur : ita & verbum, nisi communitas animæ partes dissecuerit, haud certè in ipsam ingredietur.

Compagum quoque ac medullarum.] Ne audientes animæ hîc mentionem fieri, torpeant, ceu pœnam incertam esse cogitantes ; proponit etiam quæ sunt corporis. Quæ enim manifestiora sunt, magis feriunt.

Et discretor cogitationum & intentionum cordis.] Divinitatem Verbi hîc innuit. Dei enim est judicare, hoc est, explorare ac novisse cogitationes. Psal. 7.10. *Scrutans enim*, inquit, *corda & renes Deus.*

Θεοῦ λόγος· αὐτόματοι γὰρ κατέπιπτον· οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῖν ἔσται. Ὁ γὰρ αὐτὸς λόγος καὶ ἐκείνοις ἐκόλασε καὶ ἡμᾶς κολάσει· ζῇ γὰρ ἀεί, καὶ οὐκ ἔσβεσται. Καὶ ἄλλως δέ φησι τὸ, ζῶν· ἵνα μὴ λόγον ἀκούσας, ῥῆμα ἀνυπόστατον νομίσῃς, ζῶν ἐστί, φησι, τουτέστιν, ὑφεστὼς καὶ ἐνεργής, καὶ εἰς ὃν ἂν ἐμπέσῃ ψυχὴν, πληγὰς ἐργάζεται χαλεπάς. Ὅρα δὲ συγκαταβασιν, πῶς μαχαίρας καὶ τομῆς ἐμνήσθη, τῶν συνήθων καὶ ἡμῖν ἐγνωσμένων, ἵνα δείξῃ ἀπὸ τούτων τὸ ὑπερέχον τῆς δυνάμεως.

Καὶ διϊκνούμενος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ πνεύματος.] Φοβερόν τι λέγει, ἢ ὅτι τὸ πνεῦμα διαιρεῖ ἀπὸ τῆς ψυχῆς, καὶ ἐγκαταλιμπάνει αὐτὴν ἔρημον τῆς ἁγιωσύνης, ἣν ὁ Κύριος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διχοτομίαν ὠνόμασεν. Ὥσπερ γὰρ βασιλεὺς ἄρχοντος ἁμαρτάντος τὴν ζώνην ἀφαιρεῖται, καὶ τὸ ἀξίωμα πρότερον, εἶτα τότε κολάζει· οὕτω καὶνῦν τὸ πνευματικοῦ ἀξιώματος στερεῖται ὁ ἄνθρωπος, εἶτα κολάζεται. ἢ ὅτι καὶ τῶν σωμάτων αὐτῶν καθικνεῖται. Τινὲς δὲ οὕτως ἐξεδέξαντο τὸν λόγον, ἐμοὶ δοκεῖν οὐκ ἀκολούθως τῷ ἀποστολικῷ σκοπῷ· ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος εἰσελθὼν εἰς τὴν ψυχὴν, διαιρεῖ καὶ μερίζει τὰ τούτης μέρη, δεκτικὴν αὐτὴν ποιῶν καὶ χωρητικὴν τοῦ μυστηρίου. ὥσπερ γὰρ τὸ βέλος διαιρῶν τὴν σάρκα, οὕτως εἰς αὐτὴν εἰσδύεται· οὕτω δὲ ὁ λόγος, ἐὰν μὴ τὰ συμπεφυγμένα τῆς ψυχῆς μέρη διέλῃ, οὐκ αὖ εἰς αὐτὴν εἰσέλθοι.

Ἁρμῶν τε καὶ μυελῶν.] Ἵνα μὴ τὰ τῆς ψυχῆς ἀκούσαντες ῥᾳθυμήσωσιν, ὡς ἀδήλα ὄντα τῆς κολάσεως, προσέθηκε καὶ τὰ τοῦ σώματος. Τὰ γὰρ ἐμφανέστερα, μᾶλλον καταπλήττει.

Καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν τῆς καρδίας.] Τὴν θεότητα ἐνταῦθα δηλοῖ τοῦ Λόγου. Θεοῦ γὰρ τὸ διακρίνειν, τοῦτέστιν, ἐπάζειν καὶ εἰδέναι τὰς ἐνθυμήσεις. Ἐπάζων γάρ, φησι, καρδίας καὶ νεφροὺς ὁ Θεός.

13 Καὶ

13 Καὶ οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ.] Οὐ μόνον, φησὶν, ἀνθρώπων ἐτάζει καὶ ἐρευνᾷ καρδίας, ἀλλὰ κἂν ἀγγέλους, κἂν ἀρχαγγέλους, κἂν Χερουβὶμ καὶ Σεραφὶμ, πάντα δῆλά ἐστιν ἐκείνῳ. οὐδέν ἐστιν ὃ λαθεῖν ἐκείνου τὸν ὀφθαλμὸν δυνάται).

Πάντα δὲ γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ.] Ἵνα ἐναργέστερον δηλώσῃ πῶς εἰσι πάντα γυμνὰ καὶ φανερὰ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ Λόγου, λέξει ἐχρήσατο ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ἐκδερομένων προβάτων. Ὥσπερ γὰρ ἐκείνων τραχηλιζόντων, ἤτοι κατὰ τῆς πραχήλου τὴν μάχαιραν δεξαμένων καὶ σφαγέντων, μετὰ ταῦτα καθελκυσθείσης τοῦ δέρματος πάντα τὰ ἔνδον ἐκκαλύπτεται· οὕτω καὶ τῷ Θεῷ πάντα δῆλα. Τινὲς δὲ, τετραχηλισμένα, τὰ ἐπὶ τῆς πραχήλου, ἢ μᾶλλον κατὰ τοῦ πραχήλου κρεμάμενα ἐνόησαν. Ἄλλοι δὲ, τετραχηλισμένα, τὰ κάτω κύπτοντα, καὶ τὸν πράχηλον ὑποκεκλικότα, δηλονότι μὴ ἰσχύειν ἀτενίσαι τῇ δόξῃ τοῦ κριτοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Σὺ δὲ τοῦτον πρῶτον δέξαι.

Πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος.] Αὐτὰρ, φησι, μισθὸν ἀποδοῦναι τοῖς λόγοις καὶ τοῖς βιβλίοις τῶν πεπραγμένων. Ὁρᾷς πῶς ἐκκαλύπτει τὸ πρᾶγμα; Ἵνα γὰρ μὴ ἀκούσας, Ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ ὑποδείγματι τῆς ἀπειθείας, νομίσῃς τὴν αὐτὴν κόλασιν καὶ ἡμῖν καὶ τοῖς Ἰσραηλίταις εἶναι, δείκνυσι δηλονότι τούτων, ὡς πολλῷ φοβερώτερα τὰ ἡμέτερα.

14 Ἔχοντες οὖν ἀρχιερέα μέγαν, διεληλυθότα τοὺς οὐρανοὺς, Ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ.] Ὥσπερ τινὸς ἐρωτήσαντος, πῶς οὖν μὴ πέσωμεν, μηδὲ ὀλιγοψυχήσωμεν, συμβαλόντος ἡμῖν· Φησὶν ὅτι ἱκανὰ μὲν καὶ τὰ ῥηθέντα παραθοῦσα ἡμῖν τὸν φόβον, καὶ ἀσφαλεστέρους ποιῆσαι πλέον· ἀλλὰ καὶ ἀρχιερέα ἔχομεν, δυνάμενον βοηθῆσαι ἡμῖν, μόνον ἐὰν κατώμεν τὴν ὁμολογίας. Οὐ γὰρ ἔστι μικρὸς καὶ ὁ τυχὼν, ἀλλὰ μέγας· ὁ υἱὸς γὰρ τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐ τοιοῦτος, οἷος Μωϋσῆς. ἐκεῖνος μὲν γὰρ οὔτε αὐτὸς εἰσῆλθεν εἰς τὴν

13 *Et non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus.*] Non solùm, inquit, hominum corda explorat & scrutatur, verùm etiamsi Angelos dicas & Archangelos, & Cherubim, & Seraphim, omnia illi sunt perspicua. Nihil est quod oculum ejus latêre possit.

Omnia autem sunt nuda & aperta oculis ejus.] Ut clariùs patefaciat quomodo sint omnia nuda & aperta coram Deo Verbo, dictione usus est per metaphoram sumptam ab ovibus quibus pellis est detracta. Nam sicut illis in cervicem resupinatis, sive cultrum per cervicem recipientibus, atque jugulatis, detractâ dehinc pelle omnia interiora revelantur: sic & Deo cuncta sunt perspicua. Quidam autem, τετραχηλισμένα, ornamenta ex collo, vel potiùs de collo pendentia intellexerunt. Alii autem, τετραχηλισμένα, pro, humi spectantia, adeóque cervicem inclinantia acceperunt, eò quòd non possent figere oculos in gloriam judicis & Dei nostri Jesu Christi. Tu verò primum amplectere.

Ad quem nobis sermo.] Ipsi, inquit, operum nostrorum rationem reddere debemus. Animadvertis quomodo rem exaggeraverit? Ne enim quum audis, *In eodem exemplo incredulitatis*, arbitreris eandem pœnam esse & nobis & Israelitis; ostendit per hæc, nostra longè esse horribiliora.

14 *Habentes igitur Pontificem magnum, qui penetravit cælos, Jesum Filium Dei.*] Quasi aliquis interrogaret, Da igitur nobis consilium, ut neque cadamus, neque desperemus: poterant, inquit, ea quæ dicta sunt, erudire nos præ timore, atque securiores reddere: verùm enimverò præter hæc magnus est nobis Pontifex, qui nobis esse auxilio queat, si modò teneamus confessionem. Non enim est parvus & vulgaris quispiam, cæterùm magnus & præclarus: filius enim Dei est. Nec talis est, qualis Moses. Ille enim neque ipse

ingressus

ingreſſus eſt in requiem, neque populum introduxit. Iſte autem cœlos pertranſiens conſidet apud Patrem, potéſtque nobis in cœlos ingreſſum dare, atque promiſſæ quietis hæredes facere.

Teneamus confeſſionem.] Non totum Pontifici tribuit, verumetiam noſtra requirit: poteſt equidem ille, ſed ſi nos etiam digni fuerimus. Qualem autem confeſſionem hîc dicit? Quòd eſt reſurrectio ſcilicet, quòd retributio, quòd innumera ſint illic repoſita bona, quòd Chriſtus ſit Deus. Hanc confeſſionem teneamus, neque ſinamus ipſam defluere à nobis: verùm quæ confeſſi ſumus in principio fidei, hæc firmiter retineamus, ac tum omnia terribilia peſſum ibunt.

15 *Non enim habemus pontificem qui non poſſit compati infirmitatibus noſtris.*] Admonens eos ut confidant, orationi ſuæ fidem conciliat, inquiens: Non eſt Pontifex qui noſtra ignoret, quales multi ſunt pontifices, qui non noverunt quidnam ſit afflictio: quare neque proni ſunt ad ſuccurrendum afflictis: verùm Pontifex noſter omnia ſuſtinuit: & poſtquam tolerâſſet, tunc aſcendit, ut poſſet nobis compati.

Tentatum verò per omnia pro ſimilitudine abſque peccato.] Hoc eſt, perſecutionem paſſus eſt, conſputus eſt, calumniam ſuſtinuit, actus eſt, & pulſus, ac tandem crucifixus. Omnia hæc ſuſtinuit pro ſimilitudine noſtra, hoc eſt, ſimili nobiſcum ratione, citra tamen peccatum. Neque enim omnino peccatum fecit, neque quum hæc pateretur, quicquam fecit vel dixit quòd peccatum redoleret. Itaque poteſtis & vos in afflictionibus ſine peccato perſeverare. Quare igitur ſoluti ac remiſſi eſtis? Nonnulli autem, *ſine peccato*, ſic intellexerunt, nempe quòd hæc paſſus ſit, non luens peccatorum pœnas.

16 *Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ.*] Quia, inquit, Pontificem habemus peccati expertem, qui ipſe munκαπάπαυσιν, ὅτε τὸν λαὸν εἰσήγαγε· σὺ δὲ διηλυθὼς τοὺς οὐρανοὺς, συνεδριάζεις τῷ Πατρὶ, καὶ δωρᾶται ἡμῖν τὴν εἰς οὐρανοὺς εἴσοδον δοῦναι, καὶ τὴν ἐπαγγελίας κατα παύσεως κληρονόμους ποιῆσαι.

Κρατῶμεν τῆς ὁμολογίας.] Οὐ δίδωσι τὸ πᾶν τῷ ἀρχιερεῖ, ἀλλὰ καὶ τὰ παρ' ἡμῶν ὀπίζητε. δύναται μὲν γὰρ σκῆνος, ἀλλ' ἐὰν καὶ ἡμεῖς ἄξιοι ὦμεν. Ποίαν δὲ ὁμολογίαν αὐτῷ λέγει; ὅτι ἀνάστασις ἔστι, ὅτι ἀνταπόδοσις, ὅτι μυρία ἀγαθὰ σκῆ, ὅτι ὁ Χριστὸς Θεός ἐστι. Ταύτης τῆς ὁμολογίας κρατῶμεν, μὴ ἐῶμεν αὐτὴν ἀπορρυῆναι ἡμῶν· ἀλλ' ἅπερ ὡμολογήσαμεν ἐν ἀρχῇ τῆς πίστεως, ταῦτα βεβαίως φυλακτέον, καὶ πάντα τὰ φοβερὰ οἰκήσεται.

15 Οὐ γὰρ ἔχομεν ἀρχιερέα μὴ δυνάμενον συμπαθῆσαι τῇ ἀσθενείαις ἡμῶν.] Παρακαλῶν αὐτοὺς ὥστε πεποιθέναι, ἀξιόπιστον τὸν λόγον ποιεῖται, καὶ φησιν, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ ἀρχιερεὺς ἀγνοῶν τὰ ἡμέτερα, οἷς οἱ πολλοὶ τῶν ἀρχιερέων, οἳ οὐκ ἴσασιν οὐδὲ ὅ, τι ποτέ ἐστι θλῖψις· διὸ οὐδὲ παρόντας ἑαυτοῖς βοηθεῖν τοῖς θλιβομένοις· ἀλλὰ πάντα ὑπέστη ὁ ἡμέτερος ἀρχιερεὺς, καὶ μετὰ τὸ ὑπομεῖναι τότε ἀνέβη, ἵνα δυνηθῇ συμπαθεῖν.

Πεπειρασμένον δὲ κατὰ πάντα καθ' ὁμοιότητα χωρὶς ἁμαρτίας.] Τουτέστιν, ἐδιώχθη, ὑπεπλύθη, ἐσυκοφαντήθη, ἀπεκτάνθη, τέλος ἐσταυρώθη. πάντα ταῦτα ὑπέμεινε καθ' ὁμοιότητα τὴν ἡμετέραν, τουτέστι, παραπλησίως ἡμῖν, χωρὶς μέντοι ἁμαρτίας. οὔτε γὰρ ἁπλῶς ἁμαρτίαν εἰργάσατο, οὔτε ὅτε ταῦτα ἔπασχεν ἁμαρτητικόν τι ἢ εἶπεν ἢ ἔδρασεν. Ὥστε δύνασθε καὶ ὑμεῖς ἐν τοῖς θλίψεσι χωρὶς ἁμαρτίας διαγηύειν. Πῶς οὖν ἀπολέλυσθε καὶ πεφειμένοι ἐστέ; Τινὲς μὲν ὅ, χωρὶς ἁμαρτίας, οὕτως ἐνόησε. ὅτι οὐχ ἁμαρτιῶν, φασι, τιννύων δίκας ταῦτα ἔπασχε.

16 Προσερχώμεθα οὖν μετὰ παῤῥησίας τῷ θρόνῳ τῆς χάριτος.] Εὐφδόκει, φησιν, ἀναμάρτητον ἔχομεν ἀρχιερέα κατα-

καταγωνισάμενον τ̃ κόσμον· (Θαρρεῖτε γὰρ, φησιν, ἐγὼ νενίκηκα τ̃ κόσμον) ὀφείλομεν μετὰ παῤῥησίας προσέρχεσθαι, τουτέστι, μὴ συνειδὸς ἔχοντες πονηρὸν, ἢ μὴ διϊσταζοντες, ἀλλὰ πεποιθότες ὅτι τῷ ἀρχιερεῖ. Εἰ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἁμαρτίας ἔχομεν, ἀλλ' αὐτὸς ἀναμάρτητός ἐστιν· ἀλλὰ καὶ θρόνος χάριτος, ἀ χρίσεως. Ὥστε δεῖ μετὰ παῤῥησίας προσπέσαι, χαιροῦντας ὅτι χορηγεῖ) ἡμῖν ἃ βουλόμεθα. Δύο γὰρ θρόνοι εἰσὶν, ὁ μὲν νῦν χάριτος, ᾧ οἱ προσερχόμενοι λαμβάνουσι θεία χάριτι τ̃ ἀπολύτρωσιν τ̃ ἁμαρτιῶν· ὁ δὲ τ̃ δευτέρας παρουσίας θρόνος, ἀ χάριτος (οὐδεὶς γὰρ τότε λαμβάνει ἄφεσιν) ἀλλὰ κρίσεως. Θρόνου δὲ ἐμνήσθη, ἵνα μὴ ἀκούσας ἀρχιερέα, νομίσῃς ὅτι ἵσταται. Εἰ γὰρ καὶ ὡς ἄνθρωπος λέγεται ἀρχιερεὺς δεῖται τ̃ πρὸς ἡμᾶς χάριν καὶ συγκατάβασιν, ἀλλ' οὖν καὶ ὅτι τ̃ βασιλικοῦ θρόνου κάθηται).

Ἵνα λάβωμεν ἔλεον, καὶ χάριν εὕρωμεν εἰς εὐκαιρον βοήθειαν.] Νῦν γὰρ ἐὰν προσέλθωμεν, ἔλεον εὑρήσομεν καὶ χάριν· εὐκαίρως γὰρ προσερχόμεθα· αἱ δὲ τότε, σκέπε· ἀ γὰρ ἐστι τότε θρόνος χάριτος. Νῦν κάθηται χορηγῶν ὁ βασιλεύς· τότε ἐγείρεται εἰς κρίσιν. Ἀνάστα γὰρ, φησιν, ὁ Θεὸς κρῖνον τὴν γῆν.

dum debellârit atque devicerit (*Confidite enim, inquit, ego vici mundum*) debemus cum fiducia accedere, hoc eſt, non pravam habere conſcientiam, nec hæſitare, ſed in Pontificem confidere. Etſi enim nos peccatum habemus, ipſe tamen abſque peccato eſt: inſuper thronus eſt gratiæ, non judicii. Proinde oportet nos cum fiducia accedere, confidentes eum daturum nobis quæ cupiamus. Duo enim throni ſunt, præſens quidem eſt gratiæ, ad quem accedentes accipiunt per divinam gratiam à peccatis ſuis liberationem; alter autem ſecundi adventûs thronus, non eſt gratiæ, (nemo enim tum accipiet remiſſionem) ſed judicii. Throni autem meminit, ne audiens Pontificem, exiſtimes eum ſtare. Nam etiamſi quatenus homo dicatur Pontifex ob gratiam erga nos & ſubmiſſionem, ſuper divino tamen throno ſedet. Joh. 16. 33.

Ut miſericordiam conſequamur, & gratiam inveniamus in auxilio opportuno.] Nunc enim ſi acceſſerimus, miſericordiam inveniemus & gratiam: opportunè enim accedimus. Si verò tum, non ita: tunc enim gratiæ thronus non eſt. Nunc ſedet ut rex clemens, & gratiam impertiens: tum verò excitatur ad judicium. Ait enim, *Surge Deus, judica terram.* Pſal. 81. 8.

ΚΕΦ. ε.

Πᾶς γὰρ ἀρχιερεὺς ἐξ ἀνθρώπων λαμβανόμενος, ὑπὲρ ἀνθρώπων καθίσταται τὰ πρὸς τ̃ Θεόν.] Θέλει λοιπὸν δεῖξαι ὅτι πολλῷ βελτίων ἡ νέα διαθήκη τ̃ παλαιᾶς· καὶ ἀρχὴ) ποιεῖται συγκρίνων τὰς ἱερωσύνας, τήν τε τῶν παλαιῶν ἱερέων, καὶ τὴν τ̃ Χριστοῦ. καὶ δείκνυσι πολλαχοῦ τ̃ ὑπερέχειν τ̃ τ̃ Χριστοῦ. τίνος δ' οὖν ἕνεκα ἀντεπιτίθεται αὐτῷ, ὅτι πολλὰ τῶν τοῖς ἱερεῦσι προσόντων ἀφείλοντο ἀ προσῆκεν τ̃ Χριστῷ (οὐδὲ γὰρ φυλῆς ἦν ἱερατικῆς, ὅτε ὑπὲρ τ̃

CAP. V.

Omnis enim pontifex ex hominibus aſſumptus, pro hominibus conſtituitur in iis quæ ſunt ad Deum.] Vult deinceps oſtendere Novum Teſtamentum eſſe longè præſtantius Veteri. Ac primùm orditur comparare ſacerdotia veterum ſacerdotum & Chriſti, & oſtendit Chriſti ſacerdotium eſſe longè præſtantius. Interim verò, quia ipſi adverſabatur, quòd multa quæ ſacerdotibus adeſſe debent, Chriſto non competerent (neque enim ex tribu ſacerdotali erat, neque ſuper hanc terram

ſacerdos,

ſacerdos, neque ab hominibus electus in Pontificem, neque, ut ſemel dicam, aliquam corporalem ſpeciem habebat forma ſacerdotii ejus, veluti tintinnabula & laminas, ſed omnia ſpiritualia erant) primùm recenſet quæ ſint communia Chriſto cum reliquis pontificibus, deinde ponit ea in quibus excellit. Tum enim revera excellens per comparationem quiſpiam oſtenditur, quando in aliis quidem communicaverit, in aliis verò excellentior fuerit. Ex hominibus itaque aſſumi, commune eſt Chriſto cum reliquis: nam & ipſe homo quum eſſet, factus eſt Pontifex. Tum quòd pro hominibus conſtituitur in iis quæ ad Deum pertinent, hoc eſt, ut pro nobis interpellet, & iſthuc eſt commune ipſi cum reliquis.

Ut offerat munera & ſacrificia pro peccatis.] Interpretatus eſt quid ſit, *ab hominibus conſtitui in iis quæ ſunt ad Deum*, nempe, pro peccatis noſtris placare Deum. Et hoc igitur commune eſt Chriſto cum aliis, ſed non totum: nam ipſe ſeipſum obtulit, illi verò alia quædam. Munus autem & ſacrificium quomodo quidem, ſi exactam ſpectes rationem, diſcrepant; in ſcripturis autem ſine diſcrimine ponuntur, infrà diſces.

2 *Qui condolere poſſit iis qui ignorant & errant.*] Hoc eſt, qui poſſit moderatè affici, compati, condeſcendere, ac condonare iis qui ex ignorantia peccant. Animadverte autem omne peccatum ex ignorantia & errore naſci: nam etiamſi videatur quis noviſſe quid malum ſit, tempore tamen tranſactionis peccati tenebris circumfuſus, ignorantiâ & errore languet, voluptatis illecebris præcipitatus.

Quoniam & ipſe circundatus eſt infirmitate.] Simpliciorem ac veriorem ſententiam eſſe hanc opinor, propterea videlicet ignorantibus condolere Pontificem, quòd & ipſe infirmitate ſit amictus, & humanæ imbecillitatis menſuram ex ſeipſo agnoſcens, veniam quoque admetitur.

γῆς ἱερεὺς, ὅτε ὑπὸ ἀνθρώπων προχειρισμένος, ὅτε, ἁπλῶς εἰπεῖν, σχηματικῶ τινα φαντασίαν εἶχε τὸ σχῆμα τῆς αὐτοῦ ἱερωσύνης, οἷς κώδωνας, καὶ πέταλα, ἀλλὰ πάντα πνευματικά) καταλέγει πρῶτον μὲν τὰ κοινά ἐστι τῷ Χριστῷ πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀρχιερεῖς, εἶτα τίθησι καὶ τὰ ἐξαίρετα. Τότε γὰρ ὄντως ἡ τοῦ σύγκρισιν ὑπεροχή τινος γίνεται, ὅταν μὲν τοῖς κοινωνῇ, ἐν δὲ τοῖς ὑπερέχῃ. Τὸ τοίνυν ἐξ ἀνθρώπων λαμβάνεσθαι, κοινὸν τῷ Χριστῷ πρὸς τοὺς λοιπούς. καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ἄνθρωπος ὤν, γέγονεν ἀρχιερεύς. Καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων καθίσασθαι πρὸς τὸν Θεὸν, τουτέστι, μεσιτεύειν, τοῦτο κοινόν.

Ἵνα προσφέρῃ δῶρά τε καὶ θυσίας ὑπὲρ ἁμαρτιῶν.] Ἡρμήνευσε τί ἐστι τὸ, καθίσασθαι ὑπὲρ ἀνθρώπων πρὸς Θεὸν, τὸ ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν, φησὶν, ἱλάσκεσθαι τὸν Θεόν. Καὶ τοῦτο μὲν κοινὸν ᾧ Χριστῷ πρὸς τοὺς ἄλλους· πλὴν οὐχ ὅλον. αὐτὸς μὲν γὰρ ἑαυτὸν προσήνεγκεν· ἐκεῖνοι δὲ ἄλλα τινά. Δῶρον δὲ καὶ θυσία πῶς ποτε μία τὸν ἀκριβῆ λόγον διαφέρουσι, τάχα δὲ τῇ γραφῇ ἀδιαφόρως κεῖνται, μαθήσῃ κατωτέρω.

2 Μετριοπαθεῖν δυνάμενος τοῖς ἀγνοοῦσι καὶ πλανωμένοις.] Τουτέστι, συμμετρεῖν, συμπαθεῖν, συγκαταβαίνειν, καὶ συγγινώσκειν τοῖς διὰ ἀγνοίας ἁμαρτάνουσιν. Ὅρα δὲ ὅτι πάσῃ ἁμαρτήματι ἄγνοια καὶ πλάνη γίνεται. κἂν γὰρ δοκῇ τις εἰδέναι τὸ κακὸν, ἀλλ' οὖν ὅτε τῷ τῆς πράξεως καιρῷ σκοτιζόμενος, ἄγνοιαν καὶ πλάνῃ νοσεῖ, τῷ λείῳ τῆς ἡδονῆς καταχρημιζόμενος.

Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς περίκειται τῇ ἀσθενείᾳ.] Ἡ μὲν ἁπλουστέρα ἐκδοχὴ, οἶμαι ἡ δὲ ἀληθεστέρα, αὕτη ἐστὶν, ὅτι διὰ τοῦτο μετριοπαθεῖ ὁ ἀρχιερεὺς τοῖς ἀγνοοῦσι, διότι δὲ αὐτὸς ἀσθενείᾳ περίκειται, καὶ εἰδὼς τὸ μέτριον τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ἐφ' ἑαυτῷ, δικαιοπαθεῖ καὶ τῇ συγγνώμῃ.

συγγνώμην. Τινὲς μέντοι ὕτως ἐξεδέξαντο· ὅτι ἐν τούτῳ μόνῳ διαφέρει τοῦ λαοῦ ὁ ἀρχιερεὺς, ἐν τῇ συγγινώσκειν· ἐπεὶ τἄλλα καὶ αὐτὸς ἀσθένειαν ἴσως τοῖς πολλοῖς περίκειται.

3 Καὶ διὰ ταύτην ὀφείλει, καθὼς περὶ τοῦ λαοῦ, ὕτω καὶ περὶ ἑαυτοῦ προσφέρειν περὶ ἁμαρτιῶν.] Ταῦτα πάντα οὐκέτι κοινὰ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς λοιποὺς, ἀλλ' ἐν τούτοις ὑπερέχει. Οὔτε γὰρ ἀσθένειαν εἶχεν ὁ Κύριος, διὰ τὴν ἁμαρτίαν, ὅτε ὑπὲρ ἑαυτοῦ προσώφερεν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων.

4 Καὶ οὐχ ἑαυτῷ τις λαμβάνει τὴν τιμὴν, ἀλλὰ ὁ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.] Καὶ ἕτερον γνώρισμα τίθησιν ἀρχιερέως, ἐμφαινόμενον καὶ τοῦ Χριστοῦ, ὃ, μὴ ἑαυτὸν ὑποπηδᾶν τῇ ἱερωσύνῃ, ἀλλὰ καλούμενον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὕτω ταύτην ἀναδέχεσθαι. Αἰνίττεται δὴ σκώπτων τοὺς τότε ἀρχιερεῖς τῶν Ἰουδαίων, οἱ ἐπεπήδων τῇ τιμῇ, ὠνητὴν ταύτην κτώμενοι, καὶ τὸν νόμον διαφθείροντες.

Καθάπερ καὶ Ἀαρών.] Καὶ γὰρ Ἀαρὼν καὶ ἀρχὰς ὑπὸ Θεοῦ διὰ Μωσέως κληθεὶς, ὕτως ἱερώσατο, οὐκ αὐτὸς ὑποπηδήσας. Καὶ αὖ ὅτε ἡ ῥάβδος ἐβλάστησεν, ἐδείχθη ὅτι θεοπρόβλητος ἦν· καὶ ὅτε ὁ πῦρ κατέφαγε τοὺς ὑποπηδήσαντας τῇ ἱερωσύνῃ.

5 Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς, οὐχ ἑαυτὸν ἐδόξασε γενηθῆναι ἀρχιερέα, ἀλλ' ὁ λαλήσας πρὸς αὐτόν· Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. 6 Καθὼς καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει· Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ.] Ὅπερ ὁ Χριστὸς πάντοτε ἔλεγεν, ὅτι ἀπεστάλην ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλήλυθα· τοῦτο καὶ Παῦλος νῦν δείκνυσιν, ὅτι ὑπὸ Θεοῦ ἀπέσταλται, καὶ οὐκ αὐτὸς ἐδόξασεν αὑτὸν, ἀλλ' ὁ λαλήσας πρὸς αὐτὸν, τουτέστιν, ἐκεῖνος ἐδόξασεν αὐτόν· τοῦτο γὰρ δεῖ καὶ λοιπόν. Ἐπεὶ οὖν ὁ μὲν Ἀαρὼν πολλὰ τεκμήρια αἰσθητὰ εἶχε τοῦ θεοπρόβλητος εἶναι, καθὸ προεῖπεν, ὁ δὲ Χριστὸς οὐδὲν αἰσθητὸν, ἀλλὰ μᾶλλον οἱ ἐναντιούμενοι αὐτῷ, καὶ ἀποκτείναντες, τότε δυσκύμονα,

Nonnulli tamen ſic acceperunt, quòd in hoc ſolo diſcrepat à populo pontifex, quòd condonet: quandoquidem ipſe in aliis non aliter ac reliqui, infirmitate circumfuſus ſit.

3 *Et propterea debet, quemadmodum pro populo, ita etiam & pro ſeipſo offerre pro peccatis.*] Hæc omnia non habet communia Chriſtus cum reliquis, verùm in his excellit. Neque enim Dominus peccatorum infirmitatem habebat, neque pro ſeipſo obtulit, ſed pro reliquis hominibus.

4 *Nec quiſquam ſumit ſibi honorem, ſed qui vocatur à Deo.*] Aliud pontificis indicium ponit, quod peræquè Chriſto convenit, nempe quod non ipſe ad pontificatum aſſiliat, ſed vocetur à Deo, atque ita acceperit. Perſtringit autem hîc Judæorum tum temporis Pontifices, qui ipſi aſſiliebant ad honorem, emptitium iſtum poſſidentes, legémque corrumpentes.

Quemadmodum & Aaron.] Etenim Aaron primùm à Deo per Moſen vocatus, ſic functus eſt ſacerdotio, neque ipſe aſſiliit. Ac rurſus quando virga floruit, commonſtratum eſt quòd divinitùs emiſſus erat: & quando ignis devoravit eos qui ſacerdotium per ſe invaſiſſent.

5 *Sic & Chriſtus non ſeipſum glorificavit ut fieret Pontifex, ſed qui locutus eſt ad ipſum: Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Pſal. 2. 7. 6 *Quemadmodum & in alio loco dicit: Tu es Sacerdos in æternum ſecundùm ordinem Melchiſedec.*] Pſal. 109. 4. Quod Chriſtus paſſim dicebat; *Miſſus ſum à Patre*, & à meipſo non veni, hoc & Paulus nunc indicat, quòd à Deo miſſus ſit: nec ipſe glorificavit ſeipſum, ſed qui locutus eſt ad eum, hoc eſt, ille glorificavit eum: hoc enim eſt repetendum. Quia igitur Aaron multa indicia ſenſibilia habebat quòd à Deo miſſus eſſet, ut dictum eſt, Chriſtus autem nihil ſenſibile habebat, quin potiùs qui adverſabantur ei, & occidebant, in precio tum erant, & pro arbi-

Ioan. 8.

trio agebant, ac versabant omnia : producit jam majus testimonium ex prophetia, quod testetur eum à Deo vocatum. Videtur autem inconveniens esse è secundo Psalmo petita prophetia ad institutum. Propositum enim erat ut demonstraretur Christum Pontificem esse à Deo vocatum & electum : testimonium autem istud à Patre natum asserit. Maximè autem à Deo natum esse, præparatio est ad hoc, ut à Deo etiam ordinatus sit. Insuper & hoc tecum reputa, quòd postquam in centesimo nono Psalmo dixerit ; *Ex utero ante Luciferum genui te :* deinde paulò post intulit, *Tu es Sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedec :* conjunxit hîc Paulus quæ in utroque Psalmo de generatione dicuntur : perinde ac si dicat : Ne existimes de alio quopiam dici, *Tu es Sacerdos in æternum*, nisi de eo qui natus est ante Luciferum. Is porrò non est alius, quàm qui in secundo Psalmo dicitur, *Hodie genitus esse.* Quod enim ait, *ante Luciferum*, æternitatem designat temporis expertem. *Hodie* verò, à principio significat, hoc est, ex quo Pater erat. Porrò planum est quòd secundus Psalmus ad Christum omnia referat. De Christo itaque etiam dictum est, *Tu es Sacerdos in æternum.* Dicant autem Judæi, quisnam fuerit alius Sacerdos secundùm ordinem Melchisedec, præter Christum? Nónne omnes sub lege fuerunt ? Nónne omnes Sabbatum celebrabant, & victimas offerebant ? Manifestissimè igitur de Christo hoc dictum est : solus enim ille pane & vino sacrificium consecravit, perinde ac Melchisedec. Quî verò dixit, *in æternum?* Quoniam etiamnum unà cum corpore quod pro nobis immolavit, apud Deum Patrem intercedit, hoc est, ipsas quas pro nobis pertulit afflictiones, ut multum commoveat, proponit, sine voce Patri ita loquens : Pro humana natura filius tuus sustinuit hæc : miserere igitur horum, pro quibus ego pati & mori sustinui. Vel

καὶ πόντα ἦμεν καὶ ἔφερεν, δείκνυσι δὲ μᾶλλον, ἀπὸ προφητείας μαρτυρούμενον αὐτὸν ὅτι προσῴλητός ἐστι. Δοκεῖ δὲ ἀνάρμοστος εἶναι ἡ ἐκ τοῦ δευτέρου ψαλμοῦ προφητεία πρὸς ὃ προκείμενον. προύκειτο μὲν γὰρ δεῖξαι ἀποδεχθῆναι προσῴλητον ἀρχιερέα τὸν Χριστόν. αὕτη δὲ ἡ μαρτυρία ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννῆσθαι δηλοῖ. μάλιστα μὲν οὖν, καὶ ὅτι ἀπὸ Θεοῦ γεγεννῆσθαι, προκατασκευή ἐστι τοῦ ἀπὸ Θεοῦ χειροτονηθῆναι. Εἶτα καὶ τόδε προσλογίζου, ὅτι ὅπερ καὶ ἐν τῷ ἑκατοστῷ ἐνάτῳ ψαλμῷ εἴρηκεν· Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου γεγέννηκά σε· εἶτα μετὰ βραχὺ ἐπήγαγε· Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ· ἵνωσεν ὁ Παῦλος ἐνταῦθα τὰ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ψαλμοῖς περὶ γεννήσεως λεγόμενα, ὡσανεὶ τοῦτο λέγων· Μὴ ὑπολάβῃς ὅτι περὶ ἄλλου τινὸς λέγεται, Σὺ ἱερεὺς εἶ εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλ' ἢ περὶ τοῦ γεννηθέντος πρὸ ἑωσφόρου· οὗτος γὰρ οὐκ ἄλλος ἐστὶν, ἢ ὁ ἐν τῷ δευτέρῳ ψαλμῷ λεγόμενος σήμερον γεγεννῆσθαι· τό, τε γὰρ, πρὸ ἑωσφόρου, τὸ ἄχρονον δηλοῖ· καὶ τὸ, σήμερον, τὸ ἀπ' ἀρχῆς, τουτέστι, ἀφ' οὗ ὁ Πατήρ. ὁ γὰρ δεύτερος ψαλμὸς προδήλον ὅτι πάντα εἰς Χριστὸν ἀναφέρει. Περὶ Χριστοῦ ἄρα καὶ τὸ, Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα. Εἰπάτωσαν γὰρ Ἰουδαῖοι, τίς ἕτερος ἱερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ ἐλήλυθεν, εἰ μὴ ὁ Χριστός; οἱ πάντες ὑπὸ νόμον ἦσαν; οἱ πάντες ἐσαββάτιζον καὶ τὰς θυσίας προσέφερον; Προδηλότατα οὖν εἰς Χριστὸν ταῦτα εἴρηται. μόνος γὰρ οὗτος ἄρτῳ καὶ οἴνῳ τὴν θυσίαν ἀφωσιώσατο, ὡς καὶ ὁ Μελχισεδέκ. Πῶς γὰρ εἶπε, τὸ, εἰς τὸν αἰῶνα; ὅτι καὶ νῦν μετὰ τοῦ σώματος, ὃ ὑπὲρ ἡμῶν ἔθυσεν, ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν τῷ Θεῷ καὶ Πατρί· τουτέστιν, αὐτὰ τὰ ὑπὲρ ἡμῶν πάθη μεγάλην δυσωπίαν προβάλλεται, ἀληθῶς λαλῶν τῷ Πατρί· Ὅτι ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὁ σὸς υἱὸς ὑπέστη ταῦτα· ἐλέησον οὖν τούτους ὑπὲρ ὧν ἀνέχομαι ἐγὼ παθεῖν.

ἢ ὅτι ἡ καθ' ἑκάστην γινομένη καὶ γλυκαινομένη εἰς τὴν αἰώνια προσφορὰ, διὰ τῶν τοῦ Θεοῦ λειτουργῶν, αὐτὸν ἔχει ἀρχιερέα καὶ ἱερέα τοῦ Κυρίου, καὶ ἱερεῖον, ἑαυτὸν γὰρ ἡμῶν ἀναίζοντα, καὶ κλώμενον, καὶ διδόμενον. ὁσάκις γὰρ ταῦτα γίνεται, ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου καταγγέλλεται.

7 Ος ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς σαρκὸς αὐτοῦ,] Ἡμέρας τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, τὰς ἐν τῇ σαρκικῇ αὐτοῦ ζωῇ ἡμέρας δηλοῖ· οὐχ ὅτι νῦν ἀπέθετο τὴν σάρκα· ἀπαγε· ἔχει γὰρ αὐτὴν, εἰ καὶ ἄφθαρτον καὶ λαμπροτέραν καὶ αὐτῷ τῷ "σαρκικῷ καὶ ἀδιαβλήτων παθῶν, πείνης, δίψης, κόπου, καὶ τῶν τοιούτων. Ταύτην τὴν λῆψιν ὁ ἀπόστολος ἀπὸ Δαβὶδ ἔλαβε, λέγοντος ἐν ἑκατοστῷ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ ψαλμῷ, Ἐν ταῖς ἡμέραις μου ἐπικαλέσομαι· πολλὰ γὰρ τὸν ψαλμὸν εἰς Χριστὸν ἀναλαμβάνει ὁ ἀπόστολος.

Δεήσεις καὶ ἱκετηρίας πρὸς τὸν δυνάμενον αὐτὸν σῶζειν ἐκ θανάτου μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς καὶ δακρύων προσενέγκας.] Ταῦτα περὶ τῆς σαρκὸς εἴρηται· ἦν γὰρ δὴ ὡς Θεὸς ἐδεῖτο. ἔστω δὲ ὅτι καὶ ἐδεῖτο, ἀλλ' οὐ μετὰ κραυγῆς καὶ δακρύων· ταῦτα γὰρ οὐ Θεοῦ· ἀλλ' ἀναντιῤῥήτως τῇ ἀνθρωπίνῃ τοῦ ἑνὸς Χριστοῦ ταῦτα προσαπαιτητέον· ἅμα μὲν ἵνα δείξῃ ὃ ἀληθὲς τῆς προσληφθείσης φύσεως, ἅμα δὲ ἵνα καὶ ὃ πρὸς ἡμᾶς κηδεμονικὸν, καὶ τῆς ἀγάπης ἡ "ὑπερβολὴ "φανῇ· ὑπὲρ γὰρ ἡμῶν ταῦτα ἠξίου, ὃ ἡμέτερον οἰκειούμενος, ἵνα ἐν ἑαυτῷ δαπανήσῃ τὸν πρὸς τὸν θάνατον δειλίαν τῆς φύσεως. Ἐπεὶ σκόπει ὅτι "οὐδαμοῦ τῶν θαυμασίων λέγεται βουλόμενος πρὸς τὸ δυνήσεσθαι, ἀλλὰ τοὐναντίον καὶ ἐξουσίαν ἀποφαίνεται λέγων· Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐγερῶ αὐτόν· καὶ, Ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν τὴν ψυχήν μου.

Καὶ εἰσακουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, 8 Καίπερ ὢν Υἱός.] Καὶ τοῦτο διὰ τὴν σάρκα, καὶ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκουόντων· οὔπω γὰρ μεγάλην περὶ

quia quæ in ſingulos dies fit & futura eſt in perpetuum oblatio per Dei miniſtros, ipſum habet Pontificem & Sacerdotem Dominum, atque adeò ipſam hoſtiam, qui ſeipſum pro nobis ſanctificat, & frangitur, & diſtribuitur. Quoties enim hæc fiunt, mors Domini annunciatur.

7 *Qui in diebus carnis ſuæ,*] Per dies carnis ſuæ, tempus quo hîc vixit, vel dies quos in vita hac carnali tranſegit, ſignificat: non quòd nunc carnem depoſuerit: nequaquam: retinet enim eam, ſed incorruptibilem ac ſuperiorem carnalibus & inculpabilibus paſſionibus, nimirum, fame, ſiti, labore, idque genus aliis. Hunc autem textum Apoſtolus à Davide deſumpſit, qui dicit in Pſalmo centeſimo decimoquarto: *Et in diebus meis invocabo.* Totum enim Pſalmum ad Chriſtum refert Apoſtolus. Pſal. 114.2.

Preces & ſupplicationes ad eum qui poſſet illum ſalvum facere à morte cum clamore valido & lacrymis offerens.] Hæc de carne dicta ſunt: non enim ut Deus precabatur. Eſto autem quòd precaretur, non tamen cum clamore & lacrymis: iſta enim non ſunt Dei: cæterùm irrefragabiliter humanæ naturæ unius Chriſti hæc tribuenda ſunt, partim quidem, ut aſſumptæ naturæ veritas demonſtretur, partim verò, ut & cura ipſius erga nos, ac dilectionis excellentia indicetur. Pro nobis enim hæc orabat, quod noſtrum eſt ſibi vendicans, ut in ſeipſo naturæ humanæ formidinem, qua mortem metuit, abſumeret. Reputa enim tecum, quòd nuſquam in Evangeliis ſcriptum ſit, quòd oraverit pro reſurrectione ſui, ſed contrà potiùs, ex potentia ſua dixerit apertè: *Solvite Templum hoc, & excitabo ipſum:* &, *Poteſtatem habeo ſumendi animam meam.* Joan. 2. 19. Joan. 10. 18.

Et exauditus pro reverentia, 8 *Tametſi Filius eſſet.*] Hoc etiam propter carnem & auditorum imbecillitatem dixit: nondum enim magnam de eo opinionem

habebant. Quod igitur dicit, est hujusmodi: Tanta ipsius est reverentia, ut ejus potiùs opus esset, quàm gratiæ Dei, quòd exaudiretur ipse: atq; ex hac reverentia reveritus est eum Deus, & veluti pudore motus exaudivit eum, quanquam Filius esset, haberetque erga ipsum naturalem fiduciam: adeò magna erat & pudore digna. Ne igitur desperetis, quum Dominum habeatis, qui à Patre exaudiatur. Si igitur quicquam ipsum petieritis, dabit vobis: quod & ipse Christus discipulis in Evangelio ait: *Si diligeretis me, gauderetis utique, quoniam ego ad patrem meum vado, quoniam pater meus major me est.* Et, *Quæcunque petieritis in nomine meo, dabit vobis.* Joan. 14. 28.

Didicit ex iis quæ passus est, obedientiam.] Didicit, inquit, Deo Patri obedire, ex afflictionibus illud edoctus. Videtur autem omnino absurdum quod dicitur. Quî enim didicit obedientiam ex iis quæ passus est, quum priusquam pateretur, Patri esset adeò obediens, ut vel ipsas afflictiones ex obedientia susciperet? *Factus est enim*, inquit, *obediens ad mortem usque.* Disce igitur, quòd quum isti præ pusillanimitate repugnare viderentur, hæc humilia de Filio Dei loquatur, ut ex abundanti persuadeat eis obtemperare voluntati Dei, nec statim ad tribulationes animum despondere, cæterùm supernum auxilium expectare. Nam & Filius, inquit, quum sustinuisset passionem, propter obedientiam exauditus est à Patre, atque erepta est anima ipsius ex morte. Atque hinc perpetuò morem gerere didicit Deo, quippe quia obedientia multum posset. Si igitur ille ex afflictionibus lucratus est, vos multo magis. Vidisti quomodo Paulus propter auditorum utilitatem ita condescenderit, ut absurda quædam dicere videatur. Audi verò quæ sequuntur.

9 *Et consummatus,*] Consummatio igitur fit per afflictiones. Quomodo igi-

αὐτῷ δόξαν ἔδωκεν. Ὁ οὖν λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· ὅτι τοσαύτη αὐτῷ ἡ εὐλάβεια, ὥστε αὐτῆς τῆς (τοῦ) κατορθώματος μᾶλλον ἢ τοῦ χαίρειν τῷ Θεῷ, τὸ εἰσακουσθῆναι αὐτόν· καὶ ἀπὸ ταύτης ἠδέσθη αὐτὸν ὁ Θεὸς, καὶ κατεδυσωπήθη, καίτοιγε ὄντα τὸν Υἱὸν, καὶ ἔχοντα πρὸς αὐτὸν τὸ φυσικὸν παῤῥησίαν, ὅτως ἦν πολλὴ καὶ ἀξία αἰδοῦς. Ὥστε μὴ ἀλύετε, διαπύστιν ἔχοντες εἰσακούσθησόν τοῦδε τοῦ Πατρός. Ἐὰν οὖν τι αἰτήσησθε αὐτὸν, ποιήσει ὑμῖν· ὅθεν καὶ αὐτὸς Χριστὸς ἐν τῷ διαλόγῳ φησὶ τοῖς μαθηταῖς· Εἰ ἠγαπᾶτέ με, ἐχάρητε ἄν, ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν πατέρα μου πορεύομαι, ὅτι ὁ πατήρ μου μείζων μού ἐστι. Καὶ, Ὅσα ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, δώσει ὑμῖν.

Ἔμαθεν, ἀφ' ὧν ἔπαθε, τὴν ὑπακοήν.] Ἔμαθε, φησὶν, ὑπακούειν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἀπὸ τῶν παθημάτων τοῦτο διδαχθείς. Φαίνεται δὲ ἁπλῶς ἄτοπον τὸ λεγόμενον. Πῶς γὰρ ἔμαθε τὴν ὑπακοὴν ἀφ' ὧν ἔπαθεν, ὅς γε καὶ πρὶν παθεῖν, τοσοῦτον ὑπήκοος ἦν τῷ Πατρὶ, ὥστε καὶ αὐτὰ τὰ πάθη δι' αὐτὸν ὑπομεῖναι; Ἐγένετο γὰρ φησιν ὑπήκοος μέχρι θανάτου. Μαθὼν οὖν ὅτι ὀκνεῖν ἀφιλοτιμίαν ἔδοξεν, ὡς μικρόψυχοι, λέγει ταῦτα τὰ ταπεινὰ περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἐκ περιουσίας πείσῃ αὐτοὺς πεῖσαι καὶ ὑπακοῦσαι τῷ τοῦ Θεοῦ βουλήματι, καὶ μὴ πρὸς τὰς θλίψεις ἀποδυσπετῆσαι, ἀλλ' ἀμαθύμως τὴν ἀμωσγεπῶς ὑπεκκλεῖσαι. Καὶ γὰρ, φησὶ, καὶ ὁ Υἱὸς ὑπομείνας τὸ πάθος, διὰ τὴν ὑπακοὴν εἰσηκούσθη τοῦδε τοῦ Πατρὸς, καὶ ἁρπάσθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐκ τοῦ θανάτου. Καὶ ἔκτοτε ἔμαθε συνεχῶς ὑπακούειν τῷ Θεῷ, ὡς πολλὰ τὴν ὑπακοὴν δυναμένην. Εἰ οὖν ἐκεῖνος ἐκέρδανεν ἀπὸ τῶν παθημάτων, πολλῷ μᾶλλον ὑμεῖς. Εἶδες πῶς διὰ τὴν τῶν ἀκεραίων ὠφέλειαν οὕτω συγκατάβη Παῦλος, ὥστε καὶ ἄτοπά τινα λέγειν φαίνεσθαι. Ἄκουε οὖν καὶ τῶν ἑξῆς.

9 Καὶ τελειωθεὶς,] Ἀφ' ὧν οὖν τελείωσις διὰ τῶν παθημάτων γίνεται· πῶς

οὖν

οὖν ὑμᾶς δυσχεραίνετε ὀπὶ ταῖς τελφοπροιοῖς θλίψεσιν;

Ἐγένετο πᾶσι τοῖς ὑπακούουσιν αὐτῷ αἴτιος σωτηρίας αἰωνίου.] Τουτέστιν, οὐ μόνον αὐτὸς ἐσώθη, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις σωτηρίαν προεξένησε· καὶ δ' προσήγαγον, οἷς οὐ πολέμων, ἀλλ' αἰώνιον. Τίσι τούτοις; τοῖς ὑπακούουσι. Πῶς οὖν ὑμᾶς ἀπόλλυτε καὶ κινδυνεύετε τῆς σωτηρίας ἐκπεσεῖν; Ὁρᾶς ὅπι ὁ πόνος τοῦ λόγου ὅτους ἐκμαύτισας διὰ τὴν τῶν ἀκουόντων μικροψυχίαν; Πλείω ὅρα καὶ ταύτην ὁ ὑψηλόν. αἴτιος γάρ, φησι, σωτηρίας ἐγένετο· ὅσαρ τῆς θεότητος. Οὐδεὶς γὰρ ἄλλος εἰ μὴ Θεὸς, τοιαύτης σωτηρίας αἴτιος.

10 Προσαγορευθεὶς ὑπὸ Θεοῦ ἀρχιερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ.] Διόπι, φησὶν, ἔπαθε, διὰ τοῦτο ἀρχιερεὺς προσηγορεύθη, ὡς ἑαυτὸν προσενέγκας. Πλείω εἰ καὶ αἷμα προσέφερεν, ἀλλ' οὖν γε κατὰ τὴν τάξιν τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀρχιερέων, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ Μελχισεδέκ. Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος οὐχ ὑπὸ ἀνθρώπου ἐχρίσθη· οὕτως οὐδὲ ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ὑπὸ Θεοῦ, ὃν ὁμοουσίῳ αὐτῷ Πνεύματι. Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος οὐ νομικὰς προσήνεγκε θυσίας, οὕτως οὐδὲ οὗτος. ἐκεῖνος βασιλεύς, οὕτω καὶ οὗτος· καὶ μυρία ἄλλα.

11 Περὶ οὗ πολὺς ἡμῖν ὁ λόγος, καὶ δυσερμήνευτος λέγειν· ἐπεὶ νωθρὸι γεγόνατε τὰς ἀκοάς.] Μέλλων εἰς τὴν διαφορὰν τῆς ἱερωσύνης καθιέναι τὸν λόγον, προέτερον αὐτοῖς ὀπιτιμᾷ, δείκνυς ὅπι διὰ τὸ νηπιώδες αὐτῶν τοσαῦτα ταπεινὰ ἐφθέγξατο, καὶ ὡς πρὸς κάκα λόγῳ συνέστειλεν. Εἰ γὰρ μὴ ἦσθε ἀσθενεῖς, πάλαι ἂν τῶν ὑψηλοτέρων ἐμνήσθη. Διὰ τοῦτο ὑμετέραν οὖν νωθρείαν, φησὶ, δυσερμήνευτός ἐστιν ὁ λόγος ὁ περὶ τοῦ, πῶς ἐστὶν ὁ Χριστὸς ἀρχιερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Καὶ διότι δ' συνίετε ὑμᾶς, διὰ τοῦτο ἐγὼ καλῶς ἑρμηνεῦσαι δ' δυνάμην. Τοῖς μὲν οὖν Κορινθίοις, μὴ δυνατὸν εἶναι διαλεχθῆναι περὶ πνευματικῶν, φησὶν, ἅτε δὴ ζήλους

tur vos ægro estis animo in malis, quæ vos consummatos reddunt?

Factus est omnibus obtemperantibus sibi, causa salutis æternæ.] Hoc est, nedum ipse servatus est, verumetiam aliis salutem conciliavit: neque eam temporariam, perinde ac ex bellis, sed æternam. Quibus hisce? obedientibus. Quomodo igitur vos inobedientes estis, adeò ut à salute vos excidere periculum sit? Videsne universam hanc orationem ita formatam esse propter auditorum pusillanimitatem? Attamen hîc rursus sublimitatem orationis intuere. *Causa*, inquit, *salutis factus est:* quod sanè divinitatis est. Nemo enim alius hujusmodi salutis autor præter Deum.

10 *Appellatus à Deo Pontifex secundùm ordinem Melchisedec.*] Quia passus est, inquit, propterea appellatus est Pontifex, veluti semet ipse offerens. Veruntamen etsi sanguinem obtulit, istud tamen non fecit juxta ordinem Judaicorum pontificum, verùm secundùm ordinem Melchisedec. Ut enim ille ab homine non est inunctus, sic neque Christus, sed à Deo, per ejusdem secum essentiæ Spiritum. Quemadmodum enim ille Legis sacrificia non obtulit, sic neque iste. Ille Rex erat; similiter & iste, aliáque innumera.

11 *De quo multus est nobis sermo, explicatúque difficilis; quoniam segnes facti estis auribus.*] Perducturus orationem ad sacerdotii discrimen, priùs ipsos objurgat, indicans quòd propter infantiam ipsorum adeò humilia protulerit, atque immoratus sit in oratione de humanitate Christi. Nisi enim infirmi fuissent, jamdudum sublimiorum rerum meminisset. Ob vestrum igitur torporem, inquit, haud facilè explicabilis est sermo de eo, quomodo Christus sit Pontifex secundùm ordinem Melchisedec. Et quia vos non intelligitis, propterea ego commodè interpretari non possum. Certè quidem Corinthiis ait se non posse loqui de spiritualibus, quippe quòd æmulationes & contentio-

nes inter se foverent: propterea & carnales eos vocat. Hos autem, quia discendi difficultas ex afflictionibus obvenerat, non carnales, verùm segnes vocat. Cùm autem ait, *facti estis*, ostendit ipsos primùm bene valuisse, posteà verò tales factos.

12 *Etenim quum deberetis esse doctores propter tempus,*] Accusationem encomio miscet, inquiens: Aliorum vos debebatis esse doctores. Ostendit enim jam olim illos credidisse, arcanaque religionis audiisse. Ambo autem hæc laude digna, si modò ad socordiam non essent prolapsi. Tempus, inquit, fortiores reddit: vos verò dissoluti hoc frustrà abusi estis.

Rursus indigetis ut vos doceamini quæ sint elementa exordii sermonum Dei.] Elementa, ea quæ sunt de humanitate Christi vocat. Ut enim in externis literis prima elementa discenda sunt, hunc ad modum hîc primùm doceri oportet de humanitate Christi, atque humilibus assuescendum, deinde accedendum est ad ea quæ sunt Deitatis, quæ perfectiori intellectu opus habent. Ecce jam ab ipso Paulo manifestè didicisti, quam ob causam in humilibus sermonibus immoratur, rarò autem sublime aliquid loquitur, & quòd ob infirmitatem auditorum ista faciat. Ecce igitur & hæc Epistola humilibus est referta. Si autem aliquid sublime habet, hoc paucis transigitur.

Et facti estis quibus lacte opus sit, non solido cibo.] Non dixit, opus habetis, sed, *facti estis*, hoc est, vosipsi vosipsos eò perduxistis, vestrâ sponte tales facti. Lac autem, humilem orationem appellat & hîc, & in Epistola ad Corinthios: solidum verò cibum, perfectiora & altiora. Non oportebat igitur, inquit, nunc introducere legalia, & ab istis comparationem facere incomparabilis Christi, nimirum quòd sit Pontifex, quòd sacrum fecerit, quòd cum clamore precatus sit, ac

καὶ ἕξιν ἔχοισι· διὸ καὶ βραχικοὺς αὐτοὺς καλῆ. τούτους ὃ ὅπερ ὃ ἀμαθὴς ἀπὸ τῶν θλίψεων ἐπεγίνετο, ὁ βραχικούς, ἀλλὰ νωθεῖς καλῆ. Εἰπὼν ὃ ὅ, γεγόνατε, δείκνυσιν αὐτοὺς πάλαι ὑγιαίνοντας, ὕστερον ὃ τούτους γενομένους.

12 Καὶ γὰρ ὀφείλοντες εἶ διδάσκαλοι διὰ τὸ χρόνον,] Εγκωμίῳ μίγνυσι τὸν κατηχείαν, εἰπών· ὅτι καὶ ἄλλοις ἔδει ὑμᾶς εἶ διδασκάλους. Δείκνυσι γὰρ ὡς πολλοῦ πεπιστευκότας αὐτοὺς, καὶ μυστηρίων ἀκούσαντας· ἀμφω ὃ ταῦτα ἐπαίνου ἄξια, εἴπερ αὐτοὶ μὴ ἐραθύμησαν. Ο χρόνος, φησὶ, μᾶλλον ἰσχυροὺς ποιῆ· ὑμᾶς ὃ μάτην τούτῳ κατεχρήσασθε σκληρύνοντες.

Πάλιν χρείαν ἔχετε τοῦ διδάσκειν ὑμᾶς τινα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ.] Στοιχεῖα, τὰ περὶ τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ Χριστοῦ φησιν. Ωσπερ γὰρ ὅτι τῶν ἔξωθεν γραμμάτων τὰ στοιχεῖα πρῶτον δεῖ μαθεῖν, οὕτω δὴ καὶ ὀλίγον πρῶτον περὶ τῆς ἀνθρωπότητος δεῖ διδαχθῆναι, καὶ τοῖς ταπεινοῖς ἐνεδιαθῆναι, εἶτα τοῖς τῆς θεότητος προσβῆναι, τελειοτέρας διανοίας δεομένοις. Ιδοὺ ἀκριβῶς ἔμαθες παρ' αὐτοῦ τοῦ Παύλου, τίνος ἕνεκεν τοῖς μὲν ταπεινοῖς λόγοις ἐνδιατρίβῃ, σπανιάκις ὃ ὑψηλόν τι λέγῃ, καὶ ὅτι τῆς ἀσθενείας τῶν ἀκουόντων τοῦτο χάριν ποιῆ. Ιδοὺ γοῦν ἡ αὐτὴ ἡ ὀλιγοστὴ τῶν μὲν ταπεινῶν " γέμει. Εἰ δέ τι " χ. μίμνει. καὶ ὑψηλὸν ἔχῃ, βραχὺ τοῦτο.

Καὶ γεγόνατε χρείαν ἔχοντες γάλακτος, καὶ οὐ στερεᾶς τροφῆς.] Οὐκ εἶπεν, ὅτι χρείαν ἔχετε, ἀλλὰ, γεγόνατε, τοιέσιν, ὑμᾶς αὐτοὶ ἑαυτοὺς εἰς τοῦτο κατεσήσατε, οὐ προαιρέσεως τοιοῦτοι γεγονότες. Γάλα ὃ τὸν ταπεινὸν λόγον καλῆ δὲ οὕτω, καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους· στερεὰν ὃ τροφὴν, τὰ τελειότερα καὶ ὑψηλότερα. Οὐκ ἔδει οὖν, φησι, νῦν ἐπεισάγειν τὰ νομικὰ, καὶ ἀπὸ τούτων ποιεῖσθαι τὴν σύγκρισιν τοῦ ἀσυγκρίτου Χριστοῦ, ὅτι τε ἀρχιερεύς, καὶ ὅτι ἔθυσε, καὶ ὅτι μετὰ κραυγῆς ἐδεήθη

καὶ

καὶ ἱκετηρίας· ἀλλ' ὅμως ὅπερ τρέφεσθε τούτοις ὑμεῖς, παρατίθημι καὶ
"χ. 6. ταῦτα. Σημείωσαι γὰρ ὅτι " ἃ ἡμῖν
"χ. 11. παρέσεται νῦν, ἐκείνοις " τότε ἔτρεφε, ἐπεὶ ὅτι ζωὴ ἀληθὴς τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. Δώσω γάρ, φησι, λιμὸν ἀκοῆς τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου.

13 Πᾶς γὰρ ὁ μετέχων γάλακτος, ἄπειρος λόγου δικαιοσύνης· νήπιος γάρ ἐστι.] Δικαιοσύνην, ἀντὶ τοῦ βίον τὸν ἠκριβωμένον φησὶν, ὡσανεὶ τοῦτο λέγων· ὅτι ὁ ἀτελὴς ἄπειρος ἐστὶ τοῦ ἄνω φιλοσοφίας, καὶ οὐ δυνατὸς παραδέξασθαι βίον ἄκρον· ὅπερ καὶ ὁ Χριστὸς ἀπῄτει, λέγων· Ἐὰν μὴ περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλέον τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων. Ἢ δικαιοσύνην, τὸν Χριστὸν φησιν αὐτὸν, τοῦτο λέγων· ὅτι ὁ μετέχων τῶν παιδίων καὶ τοῦ γάλακτος λόγων, τουτέστι ὑψηλοὺς καὶ ἀξίους Χριστοῦ λόγους οὐ δέχεται, οἷα νήπιος καὶ τούτων ἀπαίδευτος.

14 Τελείων δέ ἐστιν ἡ στερεὰ τροφή.] Τουτέστι, τὰ ὑψηλὰ δόγματα, τὰ περὶ τὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ. Ὁρᾷς νηπιότητα ἑτέραν, ἣν καὶ γέροντες ἔχουσι, τὴν τῶν φρενῶν· καὶ τελειότητα, ἣν καὶ νέοι ἔχειν οὐδὲν ἐμποδίζει.

Τῶν διὰ τὴν ἕξιν τὰ αἰσθητήρια ἐχόντων γεγυμνασμένα πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ.] Ἕξιν, τὴν τελειότητα καὶ παιδιότητα τῶν ἠθῶν φησιν. ὁ τοίνυν πάλιος ὃ ἦθος, ἔστι δὲ τὰ αἰσθητήρια τῆς ψυχῆς ἔχει γεγυμνασμένα τῇ θείας γραφῆς, πρὸς διάκρισιν δογμάτων ὑψηλῶν καὶ ταπεινῶν, ὑγιῶν καὶ διεφθαρμένων. Οὐ γὰρ περὶ βίου ἐντεῦθέν φησι· τοῦτον γὰρ πᾶς διακρίνει, καὶ οἶδεν ὅτι φαῦλον ἡ κακία, καὶ ἀγαθὸν ἡ ἀρετή. Ὅσα δὲ ὅτι γυμνασίας χρεία, καὶ ἀσκήσεως, καὶ ἐμπειρίας τῶν γραφῶν, εἰ μέλλομεν διακρίνειν τινὰ τῶν
"χ. 14. αἱρετικῶν, καὶ τινα οὔ· " καὶ μὴ ἁπλῶς πᾶσιν ἐκδίδοναι τὰ ὦτα. Λάρυγξ μὲν γὰρ σῖτα γεύεται· ψυχὴ δὲ δοκιμάζει λόγους.

supplicationes fecerit: attamen quia vos hiſce alimini, præpono hæc. Obſerva autem quòd quæ nunc nobis adſunt, ea tum alebant illos, & quòd verum ſunt alimentum eloquia Dei. *Dabo enim*, Amos 8.11
inquit, *famem illis audiendi verbum Domini.*

13 *Omnis enim qui lacte eſt particeps, inexpertus eſt ſermonis juſtitiæ: parvulus enim eſt.*] Juſtitiam, hîc vel exactam vivendi rationem appellat, tantùm non hoc dicens, quòd imperfectus, inexpertus eſt ſupernæ philoſophiæ, nec poteſt recipere ſummam & exactam vitam. Quod & Chriſtus exigebat, dicens: *Niſi abunda-* Mat.5.20.
verit juſtitia veſtra plus quàm Scribarum & Phariſæorum. Vel juſtitiam, ipſum *Chriſtum* vocat, hoc dicens; Qui particeps eſt humilium de incarnatione ſermonum, verba ſublimia Chriſtoq; digna non admittit, utpote qui infans eſt, atq; iſta capere nequit.

14 *Perfectorum autem eſt ſolidus cibus.*] Hoc eſt, ſublimes inſtitutiones de divinitate Chriſti. Vides infantiam alteram, quæ & in grandævis eſt, mentis videlicet: ac perfectionem, quam & juvenes habere nihil impedit.

Qui pro ipſa conſuetudine exercitatos habent ſenſus ad diſcretionem boni & mali.] Conſuetudinem, hîc conſummationem & firmitatem morum nominat. Qui igitur moribus vitaque firmus eſt, is etiam animæ ſenſoria habet exercitata in divinis Scripturis, ad dijudicationem humilium & ſublimium dogmatum, ſanorum item & corruptorum. Non enim de vita hîc loquitur: eam enim unuſquiſque dijudicat, ac novit quòd res prava ſit malitia, & res bona virtus. Animadverte autem opus eſſe exercitatione, & meditatione, & peritiâ Scripturarum, ſi dijudicaturi ſimus quænam ſint hæretica, & quæ non: & non ſimpliciter omnibus accommodare aures. Guttur enim cibum guſtat; anima verò ſermones probat.

CAP.

CAP. VI.

Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem feramur.] Suprà dixit, Segnes facti estis, & infantes, atque ad eam adacti estis necessitatem, ut jamsitis in fidei elementis instituendi: nunc verò, Oportet, inquit, vos deinceps ceu perfectos sapere, ac transcendere sermonem primordii Christi, hoc est, prima fidei rudimenta, & ad perfectionem ferri, hoc est, altiorum esse capaces. Vel hunc ad modum hunc locum intelligere poteris: Quia illi in vitæ conversatione claudicare videbantur, verba jam eis facit de vita irreprehensibili: perinde quasi hoc dicat, Non oportet vos semper circa principia versari, hoc est, de fide doceri, tanquam novitios quosdam; sed ad perfectionem etiam est pergendum, hoc est, ad optimam vitam. Perfectus enim ille est, qui cum fide vitam rectam habet. Nam principium & fundamentum fides est, citra quam nihil erit solidum, perinde ac neque sine elementis quispiam gnarus fiat literarum. Atqui non semper circa elementa nos versari oportet, neque semper in fide institui, ut infantes & imperfectos. Sin verò quisquam priorem sententiam recipere malit, hanc verò rejiciat, ut quæ sit inconsequens iis quæ à Paulo præmemorata sunt, noverit quòd ille dum de uno aliquo differit, ad alia transilire solet: ut in Epistola ad Corinthios, de cœnis & conviviis loquens, in sermonem de mysteriis incidit. Hanc ad rationem etiam nunc in principio objiciens eis segnitiem & imbecillitatem in perfectioribus recipiendis, in sermonem de moribus & conversatione fertur, imperfectos eos vocans, propterea quòd fidei suæ vitam non adjecerint. 1 Cor. 11.

Non rursum jacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei ad

ΚΕΦ. ς.

Διὸ ἀφέντες τὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ λόγον, ἐπὶ τὴν τελειότητα φερώμεθα.] Εἶπεν ἀνωτέρω ὅτι νωθροὶ γεγόνατε, καὶ ὅτι νήπιοι, καὶ εἰς χρείαν κατέστητε τοῦ πάλιν ὑμᾶς τὰ στοιχεῖα τῆς πίστεως μανθάνειν· καὶ νῦν οὖν φησιν, ὅτι δεῖ ὑμᾶς ὡς τελείους λοιπὸν φρονεῖν, καὶ ὑπερβαίνειν τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ λόγον, τουτέστι, τὰς στοιχειώδεις ἀρχὰς τῆς πίστεως, καὶ ἐπὶ τὴν τελειότητα φέρεσθαι, τουτέστι, τὴν ὑψηλοτέρων ἐπὶ δεκτικούς. Η καὶ ἄλλως τοῦτο νοήσεις· ὅτι ὀφείλων χωλεύειν ἐδόκουν περὶ τὴν πολιτείαν ὄντες ἐδόκουν, λέγει νῦν αὐτοῖς περὶ βίου ἀνεπιλήπτου, ὡσεμεὶ τοῦτο λέγων· ὅτι οὐ δεῖ ὑμᾶς ἀεὶ περὶ τὴν ἀρχὴν τρέφεσθαι, τουτέστι, περὶ πίστεως διδάσκεσθαι, ὥσπερ εἰσαγωγικούς τινας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν τελειότητα φέρεσθαι, τουτέστιν, ἐπὶ τὸν ἄμεινον βίον. τέλειος γὰρ ἐκεῖνος, ὃς μετὰ τῆς πίστεως καὶ βίον ἔχει ὀρθόν. Αρχὴ μὲν γὰρ καὶ θεμέλιος ἡ πίστις, καὶ αὐτῆς ταύτης οὐδὲν ἐδραιότερον, ὥσπερ οὐδὲ αὐτῆς στοιχείων γνοίη δ' ἄν τις ἄμοιρος γραμμάτων. Πάλιν ὅτε ἀεὶ περὶ τὰ στοιχεῖα τρέφεσθαι δεῖ, ὅτε ἀεὶ ὡς νηπίους καὶ ἀτελεῖς περὶ πίστεως διδάσκεσθαι. Εἰ δέ τις τὴν μὲν προτέραν ἐκδοχὴν οὐδαμοῦ προσδέχοιτο, ταύτην δ' ἀποδοκιμάζοι ὡς ἀκόλουθον οὖσαν τοῖς προφρηθεῖσιν ὑπὸ τοῦ Παύλου, ἐννοείτω ὡς ἔθος αὐτῷ ἐστὶ περὶ ἄλλων λέγοντι εἰς ἄλλα μεταπηδᾶν· ὡς ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους, περὶ τῶν δείπνων λέγων, εἰς τὸν περὶ τῶν μυστηρίων λόγον ἐξέβαλεν. Οὕτως οὖν καὶ νῦν ὀνειδίζων ἐν ἀρχῇ τούτοις νωθρότητα καὶ ἀδυναμίαν πρὸς τὰ τελειότερα παραδέξασθαι, εἰσοδεύει εἰς τὸν περὶ τῆς πολιτείας λόγον, ἀτελεῖς καλῶν αὐτούς, καὶ διὰ τοῦτο, ὅτι μὴ τῇ πίστει τὸν βίον προσέθεσαν.

Μὴ πάλιν θεμέλιον καταβαλλόμενοι μετανοίας ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, καὶ πίστεως ὅτι

ὅτι Θεόν.] Τυτέστι, μὴ πάλιν ἐξ ἀρχῆς τοιαῦτα ποιοῦντες, οἷα ἐποιεῖτε ὁπηνίκα ἐμυεῖσθε βαπτίζεσθαι· οἵ τε ἀπὸ νεκρῶν ἔργων μετάνοιαν, τυτέστι, τὴν ἀποταγὴν τῶν ἔργων τῦ Σατανᾶ. Ὁ γὰρ προσερχόμενος τῷ Χριστῷ, προσδηλον ὅτι μετανοεῖ ὅτι τῆς προτέρας ἐπ' ἀδόγματι καὶ βίῳ, ἧτω προσέφη· Εἰ μὴ γὰρ καταγνῷ τῦ προτέρου, πῶς τῦ δευτέρου ἄψεται; ἐξ ἐπάγει, καὶ πίστεως; ὅτι Θεόν. Μετὰ γὰρ τὴν ὅτι τοῖς νεκροῖς ἔργοις μετάνοιαν, τότε ἡ πίστις. Φησὶν οὖν, ὅτι δεῖ ὑμᾶς ἐπὶ πίστεως διδάσκειν ὡς ἀρχομένους· ἤδη γὰρ ἅπαξ ἐβαπτίσατε. Αἰνίττεται δὲ καὶ τούτων, ὅτι οὐκ ἐπεπλήσαντο, οὐδὲ τῦτο ἐδέοντο θεμελίου.

2 Βαπτισμῶν διδαχῆς.] Οὐχ ὡς πολλῶν ὄντων τῶν βαπτισμῶν πληθυντικῶς τῦτο εἶπεν ὁ Παῦλος· εἷς γὰρ ὅτι βάπτισμα· ἀλλ' ὡς ἐπὶ τῦ ἀκολυθοῦν τῦτο συμβαῖνον. Εἰ γὰρ πάλιν κατέχοι, καὶ πάλιν ἐβάπτιζε· καὶ πάλιν ἀποστάντας ἐβάπτιζε· καὶ πάλιν πολλοὶ οἱ βαπτισμοὶ διὰ τοῦτο· ἀλλὰ τῦτο ἄτοπον. Οὐκ ἄρα δεῖ ἀναβαπτίζειν ὑμᾶς, ἀλλὰ μᾶλλον ὅτι τῷ προτέρῳ βαπτίσματος. "Ἴσως δὲ ὅτοι οὐκ ἦσαν τῷ νόμου αἰτιώμενοι πολλοὺς βαπτισμοὺς Ἰουδαϊκῶς καὶ ἐν τῇ χάριτι ἐπαρέσβαινον. Ὅρα δὲ ὅτι μὴ πάλιν μετάνοιαν τὸ βάπτισμα. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ μετάνοια αὐτὴ καθ' αὐτὴν οὐκ ἔστιν ἐφικτὸν καθαροὺς δεῖξαι, διὰ τῦτο βαπτιζόμεθα, ἵνα ἐκ τῆς Χριστῦ χάριτος τὸ πᾶν ᾖ.

Ἐπιθέσεώς τε χειρῶν.] Διὸ ὧν τὸ Πνεῦμα ἐλαμβάνον, ὡς τις προφητεύειν, καὶ γλώσσαις ποικίλαις· ἐπιθέντος γάρ, φησὶν, αὐτοῖς Παύλου τὰς χεῖρας, ἔλαβον Πνεῦμα ἅγιον.

Ἀναστάσεώς τε νεκρῶν.] Τοῦτο γὰρ καὶ ἐν τῷ βαπτίσματι γίνεται διὰ τῦ σχήματος τῆς ἀναδύσεως, καὶ ἐν τῇ ὁμολογίᾳ βεβαιῦται· ὁμολογοῦμεν γὰρ πιστεύειν ἀνάστασιν νεκρῶν.

Καὶ "κρίσεως αἰωνίου.] Τυτέστι, τῆς

Deum.] Hoc est, non rursus ex integro facientes quæ faciebatis quando baptismate abluendi eratis, nempe pœnitentiam è mortuis operibus, hoc est, renunciationem operum Satanæ. Qui enim Christo accedit, planum est quòd pœnitentiâ prioris dogmatis & vitæ ductus, sic accedat: nisi enim condemnârit priorem, quomodo novam vitam ordietur? Eam ob rem infert, *& fidei in Deum.* Pœnitentiam enim à mortuis operibus fides sequitur. Ait itaque, Non oportet jam vos in fide institui, tanquam jam primùm inciperetis: jampridem enim credidistis. Per hæc autem innuit, quòd concutiebantur, ac propterea fundamento indigebant.

2 *Baptismatum doctrinæ.*] Non ceu multa sint baptismata, in plurali numero hoc Paulus dixit; unum enim est Ephes. 4. baptisma: sed quòd velut ex consequenti hoc contingat. Si enim iterum eos in primordiis religionis institueret, rursus baptizaret; & postquam lapsi essent baptizaret: atque iterum, per hujusmodi reiterationem necessariò essent baptismi multi: verùm hoc est absurdum. Non oportet igitur vos reiterare baptisma, sed in priori baptismate perseverare. Fortasse autem & illi, ut qui legi adhuc affixi erant, multos baptismos Judaïco more etiam sub gratia prædicabant. Observa autem quòd pœnitentiam baptismus excipiebat. Quoniam enim pœnitentia ipsa per sese non possit puros reddere, propterea baptizamur, ut universum sit gratiæ Christi.

Impositionis quoque manuum.] Per quas Spiritum accipiebant, ut prophetarent, & miracula ederent. Nam cùm imposuisset illis manus Paulus, acceperunt, inquit, Spiritum sanctum.

Et resurrectionis mortuorum.] Hoc enim in baptismate efficitur per figuram immersionis in aquam, & in confessione confirmatur: confitemur enim credere resurrectionem mortuorum.

Et judicii æterni.] Hoc est, quod sempiterna

terna ſive bona, ſive ſupplicia largitur. Hæc autem dicere videtur, quia veriſimile erat eos concuti, etiamſi jam olim crediderant, vel minimè Chriſtianè vivere, ac ſegniter; Vigilate, inquiens. Non enim affirmare licet, quod ſi ſegniter vivamus, aut fide excidamus, rebaptizari nobis dabitur, aut peccata denuò abluere poterimus, ac eadem conſequi quæ priùs. Erratis enim hæc exiſtimantes.

3 *Et hoc faciemus, ſi quidem permiſerit Deus.*] Hoc faciemus: quale? ut ad perfectionem feramur, ſi Deus velit. Hoc autem dixit, non tanquam Deus hæc non permitteret, verùm perinde ac dicere ſolemus, Si Deus velit, hoc faciam. Simul autem hinc docet nos, omnem rem ex ipſius voluntate dependêre, neque etiam in confeſſis bonis, proprio fidere judicio atque potentiæ. Hoc autem apertè ipſe etiam Judas Apoſtolus admonet.

4 *Impoſſibile enim eſt eos qui ſemel ſunt illuminati,*] Non dixit, inutile ac indecorum, ſed impoſſibile, ut ad deſperationem eos injiciat, ne omnino ſperent ſe denuò baptiſma poſſe conſequi.

Guſtaverunt etiam donum cæleſte,] Hoc eſt, remiſſionem peccatorum: nemo enim talia dare poteſt niſi unus Deus.

Et participes facti ſunt Spiritûs ſancti,] Poſt dimiſſionem peccatorum, tum eſt participatio Spiritûs ſancti: non enim habitat in corpore ſubdito peccatis. Per impoſitionem autem manuum dabatur, uti ſuprà dictum eſt.

5 *Guſtaverúntque bonum Dei verbum,*] Non dixit apertè quid ſit hoc: interim tamen nos colligere facit ſe de omni ſpirituali doctrina loqui.

Et virtutes futuri ſeculi,] Vel miracula facere ſic appellat, vel angelicè vivere, ita ut nullo præſentium indigeat, ſed ad futura reſpiciat, ac futuræ vitæ artham

κείσεως τῆς αἰώνια διδούσης ἢ ἀγαθὰ ἢ κολάσεις. Ταῦτα δοκῶ λέγειν, ὅτι εἰκὸς ἐπὶ αὐτοῖς τοιαῦτα γεγαλυθέναι, καίτοι ἤδη πεπιστευκότας, ἢ κακῶς βιοῦν, καὶ ῥᾳθύμως, νήφατε, λέγων. Οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι ἐὰν ῥᾳθύμως ζήσωμεν, ἢ τῆς πίστεως ἐκπέσωμεν, πάλιν βαπτισθησόμεθα, πάλιν δωρησόμεθα τὰ ἁμαρτήματα ἀπολούσασθαι, καὶ τῶν αὐτῶν τυχεῖν ὧν καὶ πρότερον. σφάλλεσθε γάρ, φησι, ταῦτα νομίζοντες.

3 Καὶ τοῦτο ποιήσομεν, ἐὰν γε ἐπιτρέπῃ ὁ Θεός.] Τοῦτο ποιήσομεν· ποῖον; τὸ ὅτι τὴν τελειότητα φέρεσθαι, ἐὰν καὶ ὁ Θεὸς θέλῃ. Τοῦτο δὲ εἶπεν, οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ μὴ ἐπιτρέποντος ταῦτα, ἀλλ' ὡς εἰωθαμεν λέγειν, Ὅτι ἐὰν καὶ ὁ Θεὸς θέλῃ, τόδε βούλομαι ποιῆσαι· ἅμα δὲ καὶ διδάσκει ἡμᾶς ἐντεῦθεν, τὸ πολὺ τὸ ἐκείνου ἐξαρτᾶν θελήσεως, καὶ μηδὲ ὅτι τοῖς ὁμολογουμένως καλοῖς τῇ οἰκείᾳ θαῤῥεῖν καὶ ἰσχύι καὶ δυνάμει. Τοῦτο δὲ ῥητῶς καὶ ὁ ἀπόστολος " Ἰούδας ἐπιστέλλων. Is. Ιάκωβος.

Ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας,] Οὐκ εἶπεν, ὅτι ἀσύμφορον, ἢ ἀπρεπές, ἀλλὰ, ἀδύνατον, ὥστε εἰς ἀπόγνωσιν αὐτοὺς ἐμβαλεῖν τοῦ δεύτερον ἐλπίζειν λουτρόν.

Γευσαμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου,] Τουτέστι, τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν. Οὐδεὶς γὰρ δύναται τοιαῦτα διδόναι, εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός.

Καὶ μετόχους γενηθέντας Πνεύματος ἁγίου,] Μετὰ τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, τότε ἡ μετοχὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· οὐ γὰρ οἰκεῖ ἐν σώματι καταχρέῳ ἁμαρτίαις. δέχεται δὲ τὸ ἐπιθέσεως τὴν χάριν ἐδίδοτο ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται.

5 Καὶ καλὸν γευσαμένους Θεοῦ ῥῆμα,] Οὐκ εἶπεν αἰνικτικαλυμμένως τί ἐστι τοῦτο· δίδωσι μέντοι ἡμῖν νοῆσαι, ὅτι περὶ πάσης πνευματικῆς διδασκαλίας τοῦτό φησι.

Δυνάμεις τε μέλλοντος αἰῶνος,] Ἢ τὰ θαύματα ἐπιτελεῖν οὕτω καλῶς, ἢ τὸ ζῆν ἀγγελικῶς, ὡς μηδενὸς δεῖσθαι τῶν παρόντων, ἀλλὰ πρὸς τὰ μέλλοντα ἀποβλέπειν, καὶ

καὶ ἤδη ἀρρᾳβῶνα ἔχειν τῆς μελλούσης ζωῆς τιμὴ ἐναῦ ἄϋλον καὶ πνευματικόν.

6 Καὶ παραπεσόντας πάλιν ἀνακαινίζειν εἰς μετάνοιαν.] Τουτέστι, ἀφὶ μετανοίας. Τί οὖν; ἐκβέβληται ἡ μετάνοια; μὴ γένοιτο. ἀλλ' ὁ ἀφὶ τοῦ δευτέρου λουτροῦ ἀνακαινισμός. Τοῦ λουτροῦ γὰρ μόνου ἐστὶ τὸ ἀνακαινίζειν, ὡς καὶ ὁ προφήτης· Ἀνακαινισθήσῃ ὡς ἀετοῦ ἡ νεότης σου. τὸ δὲ μετανοίας ἐστί, τὸ τῆς παλαιότητος ἀπαλλάξαι, καὶ σφόδρα ἐργάζεσθαι. Εἰς ἐκείνην μέντοι τὴν λαμπρότητα ἀναγαγεῖν οὐκ ἔνι. ἐκεῖ γὰρ τὸ ὅλον ἡ χάρις ἦν. Εἰς μετάνοιαν οὖν, φησι, τὴν ἀπὸ βαπτίσματος. Πρότερον γάρ τις μετανοεῖ ὅτι τῷ προτέρῳ βίῳ, εἶτα βαπτίζεται, ὡς καὶ αὐτὸς προέφθη, μετανοίας τῆς ἀπὸ νεκρῶν ἔργων. δῆλον δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ἑξῆς, ὅτι τὸ δεύτερον λουτρὸν ἀπαγορεύων ταῦτά φησιν.

Ἀνασταυροῦντας ἑαυτοῖς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ,] Τὸ βάπτισμα σταυρός ἐστι. Συνεσταυρώθη γὰρ ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος, καὶ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Καὶ πάλιν· Συνετάφημεν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος. Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος ἀπέθανεν ἐν σαρκὶ, οὕτως ἡμεῖς ἐν τῷ βαπτίσματι τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπεθάνομεν. Ὁ τοίνυν δεύτερον βαπτιζόμενος, ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ, δεύτερον σταυροῖ τὸν Χριστόν. Ἀλλὰ μὴν τοῦτο ἄτοπον· ἅπαξ γὰρ ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, καὶ θάνατος αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει. Οὐκ ἄρα ἐστὶ δεύτερον βάπτισμα, ἵνα μηδὲ δεύτερος σταυρός. Τί γὰρ κωλύει καὶ τρίτον καὶ τέταρτον, καὶ τοῦτο ἐπ' ἄπειρον; Οὐκ εἶπε δέ, ἀνασταυροῦντας, καὶ ἔστη· ἀλλὰ προσέθηκε καὶ τό, ἑαυτοῖς, ἵνα δείξῃ ὅτι ῥᾳθύμως τὰ καθ' ἡμᾶς βίον οἰκονομοῦντες, ὥσπερ ὄντος ἑτέρου βαπτίσματος, οὕτω πολλὰ διαπραττόμεθα, ὡς αὐτὸν ἐν ἑαυτοῖς πονηρὰν δόξαν ὑποστησάμενοι.

Καὶ παραδειγματίζοντας.] Τουτέστι, θριαμβεύοντας, καταισχύνοντας· τοῦτο δὲ διχῶς νοήσεις· ἢ ὅτι τότε οἱ σταυρώ-

habeat, præsentem à materia rebúsque crassis semotam & spiritualem.

6 *Et prolapsi sunt, rursus renovari ad pœnitentiam.*] Hoc est, per pœnitentiam. Quid igitur? ejecta est pœnitentia? Haudquaquam, sed per secundum baptisma renovatio est rejecta. Renovare namque solius est lavacri, perinde ac Propheta dicit, *Renovabitur ut aquilæ juventus tua*: pœnitentiæ autem est, à vetustate liberare, fortésque facere: ad illum tamen splendorem ducere non licet: illic enim totum gratia erat. Ad pœnitentiam igitur dicit, nempe Baptismatis. Primùm enim quispiam ducitur pœnitentiâ ob transactam vitam, deinde baptizatur, sicut & ipse prædixit, *Pœnitentiæ ab operibus mortuis*. Manifestum autem est ex sequentibus, quòd baptismatis reiterationem prohibens hæc dicit. Psal. 102. 5.

Rursum crucifigentes sibiipsis Filium Dei,] Baptisma crux est. *Simul enim crucifixus est vetus noster homo, ac simul insiti sumus similitudini mortis ejus*: & rursus, *Consepulti sumus ipsi per baptisma.* Perinde namque ut mortuus est ille in cruce carni, sic & nos in baptismate mortui sumus peccato. Qui igitur secundâ vice baptizatur, quantum in se est, rursus cruci Christum affigit. Atqui hoc absurdum est: semel enim mortuus est, & resurrexit, & mors in eum porrò non dominatur. Non igitur est secundum baptisma, quandoquidem neque secunda crux sit. Quid enim prohiberet, si secundum permitteretur, quo minus tertium & quartum concederetur, atque ita in infinitum? Non dixit autem, *rursum crucifigentes*, ac destitit; sed adjecit, *sibi ipsis*, ut ostendat quòd vitam nostram ignavè transigentes, quasi alter baptismus esset; ita omnia perficimus, ceu malam opinionem in nobis ipsis sustinentes. Rom. 6. 6, 7.

Et ostentui habentes.] Hoc est, triumphantes, ignominiâ afficientes. Hoc autem bifariam intelliges: vel quia qui tum crucifixerunt

cifixerunt Dominum, ad ignominiam ejus talem mortis rationem excogitârunt, maledictam videlicet & contumelioſam, ac ſceleratis deſtinatam: vel quia Chriſtus ſemel cruci affixus, immortalis deinceps creditur. Qui igitur recrucifigit ipſum, mendacium hoc facit, quod Chriſto contumeliam affert, quippe qui poſt mortem ſuam quam ſemel ſuſtinuit, immortalitatem deinceps guſtaverit. Bifariam itaque rem impoſſibilem eſſe dicit: Primò quidem, quòd indignus eſt qui tantis bonis donatus ſit, atque omnia profudit, rurſus iiſdem frui: ſecundò verò (quod horribilius eſt,) quòd impoſſibile ſit Filium Dei rurſum crucifigi.

7 Terra enim ſæpe venientem ſuper ſe libens imbrem.] Terram quidem animam; imbrem verò doctrinam vocat, ut alio in loco, *Mandabo nubibus*, inquit Deus, *ne pluant imbrem in vineam:* & rurſus: *Fluvius Dei impletus eſt aquis*, hoc eſt, qui à Deo ut alios doceat gratiâ donatus eſt, impletus eſt ſupernis aquis, ſive donis. Innuit autem iſtos & ſuſcepiſſe & imbibiſſe ſermonem, & quum ſæpe ipſum eſſent adepti, ne ſic quidem ipſos profeciſſe: quod & ſuprà dixit: *Quum deberetis eſſe doctores propter tempus.*

Iſa. 5. 6.

Pſal. 64. 10.

Et germinans herbam opportunam.] Hoc eſt, vitam virtutibus comptam. Nihil enim adeò eſt opportunum, hoc eſt, conveniens & aptum, ut vitæ puritas.

Illis, per quos & colitur.] Herbam, inquit, hoc eſt, bonam converſationem illis parit terra, per quos colitur, atque illis conveniens eſt ipſa: nam illi ipſi qui virtutem colunt, fruuntur etiam eâ. Quidam autem, *illis*, ad doctores retulerunt: etenim per illos optima vitæ converſatio excolitur, ut qui & ipſi diſcipulorum ſuorum virtutis ſint conſortes.

Accipit benedictionem à Deo.] Hîc tacitè ferit Græcos, virtuti terræ frugum proventum adſcribentes. Neque enim eo-

σάντες τὸν Κύριον, ὅτι αἰσχύνη αὐτῶν τοιοῦτον θάνατον ἐπενόησαν, τὸν ὀπισκατάρατον καὶ ἐπονείδιστον δηλαδὴ, καὶ τοῖς κακούργοις ἀφορισμένον· ἢ ὅτι ἅπαξ σταυρωθεὶς ὁ Χριστὸς, ἀθάνατος λοιπὸν εἰς πιστεύεται. Ὁ τοίνυν ἀνασταυρῶν αὐτὸν, ψεῦδος τοῦτο ποιεῖ· ὅστερ αἰσχύνην τῷ Χριστῷ φέρει, ὡς γυμνασαμένῳ τὸν μὲν ὅλον ἅπαξ ἀποθανεῖν καὶ λοιπὸν ἀθανασίαν. Δυσὶ τοίνυν τρόποις τὸ τοιοῦτον ἀδύνατόν φησιν εἶναι· ἑνὶ μὲν, ὅτι οὐκ ἄξιός ἐστιν ὁ τοιούτων καταξιωθεὶς, καὶ πολλὰ προέμενος, αὖθις ἀπολαῦσαι τῶν αὐτῶν. ἑτέρῳ δὲ τῷ φερικωδεστέρῳ, ὅτι ἀδύνατόν ἐστι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀνασταυροῦσθαι. " χ. φθαμένῳ.

7 Γῆ γὰρ ἡ πιοῦσα τὸν ἐπ' αὐτῆς πολλάκις ἐρχόμενον ὑετόν.] Γλῶ μὲν τὸν ψυχὴν, ὑετὸν δὲ τὸν διδασκαλίαν καλεῖ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, Ἐντελοῦμαι τοῖς νεφέλαις, φησὶν ὁ Θεὸς, τοῦ μὴ βρέξαι ὑετὸν ἐπὶ τὸν ἀμπελῶνα. Καὶ πάλιν· Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπλήρωθη ὑδάτων· τουτέστιν, οὐκ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ διδάσκειν χρειτωθεὶς, ἐπλήρωθη τῶν ἄνωθεν ὑδάτων, ἤτοι χαρισμάτων. Αἰνίττεται δὲ σοφοὺς τούτους καὶ δεξαμένους τὸν συμπίονσαν τὸν λόγον, καὶ πολλάκις τούτου τυχόντας, καὶ οὐδὲ ὅτως ἀποναμένους, ὃ καὶ ἀνωτέρω εἶπεν· Ὀφείλοντες εἶναι διδάσκαλοι διὰ τὸν χρόνον.

Καὶ πίκτωσα βοτάνην εὔθετον.] Τουτέστι, βίον εὐαρέστον. οὐδὲν γὰρ ὅτως εὔθετον, τουτέστι, πρέπον καὶ θεάρμοστον, ὡς βίος καθαρότης.

Ἐκείνοις δι' οὓς καὶ γεωργεῖται.] Τὴν βοτάνην, φησὶ, τουτέστι, τὴν ἀγαθὴν πολιτείαν ἐκείνοις πίκτει ἡ γῆ, δι' οὓς καὶ γεωργεῖται, καὶ ἐκείνοις ἐστὶν εὔθετος αὕτη. Καὶ γὰρ αὐτοὶ ἔχουσι οἱ καρποφορεῖν τὴν ἀρετὴν, ἀπολαύουσι ταύτης. Τινὲς δὲ, ἐκείνοις, αὐτὴ τῇ, τοῖς διδασκάλοις εὐόδει· καὶ γὰρ καὶ δι' αὐτοὺς γεωργεῖται ἡ ἀρίστη πολιτεία, ὡς καὶ αὐτῶν μετεχόντων τῶν μαθητῶν ἀρετῆς.

Μεταλαμβάνει εὐλογίας ἀπὸ Θεοῦ.] Ἐντεῦθεν ἠρέμα πλήττει τοὺς Ἕλληνας, τοὺς τῇ δυνάμει τῆς γῆς τὴν τῶν καρπῶν φορὰν

ὅτι-

ἐπιχάφοντας. σὺδὲ γὰρ σὺδὲ γεωργικὴ χεῖρές εἰσιν αἱ τὰς καρποὺς ποιοῦσαι, ἀλλὰ τὸ πρῶ, φησι, τῷ Θεοῦ ὄντι· αὐτὸς εὐλογῇ, καὶ τὴν εὐφορίαν δίδωσιν.

8 Ἐκφέρουσα δὲ ἀκάνθας καὶ τριβόλους,] Οὐκ εἶπε, φύουσα, ὥσπερ ἀνωτέρω ὅτι τὸ βοτάνης, ἀλλ', ἐκφέρουσα, ὡς ἄν εἴποι τις, ἐκβράσασα, καὶ οἷόν τι περίττωμα ἀποῤῥίπτουσα. Ἀκάνθαι δὲ καὶ τρίβολοι, αἵτε μέριμναι βίου, καὶ ἡ ἀπάτη τοῦ πλούτου, καὶ ἁπλῶς πᾶσα ἁμαρτία· ὡς καὶ ὁ Δαβὶδ φησιν· Ἐσράφην εἰς ταλαιπωρίαν, ἐν τῷ ἐμπαγῆναί μοι ἄκανθαν. Οὐ γὰρ ἁπλῶς ἐπάγεται, ἀλλ' ἐμπήγνυται· καὶ μὴ πᾶσι ἐξέλωμαι, ἀλλὰ μικρόν τι σκαπτικὴν, ὀδυνᾶται, καὶ δεῖ θεραπείας καὶ ἐπιμελείας. Ἀλλὰ καὶ τρίβολός ἐστιν· ὅθεν αὐτοῦ κατάσχῃς, πληγὴν, καὶ πονηρόν ἐστιν ἀηδὲς, καὶ ἀτιμίαν αἰσχύνην φέρουσα, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι δὲ αἰῶνι μάλιστα.

Ἀδόκιμος καὶ κατάρας ἐγγύς.] Τὴν μὲν ἀγαθὴν γῆν εὐλογεῖσθαι ἔφη ὑπὸ Θεοῦ· τὴν δὲ ἄκαρπον, οὐκ εἶπεν ἁπλῶς ἐπικατάρατον, ἀλλ' ἐγγὺς κατάρας, ἵνα μὴ ἀπογινώσκωμεν. Ὁ γὰρ ἐγγὺς κατάρας, δυνήσεται καὶ μακρὰν γενέσθαι.

Ἧς τὸ τέλος εἰς καῦσιν.] Καὶ τοῦτο, ἵνα μὴ ἀπογινώσκωμεν. οὐ γὰρ εἶπεν, ἥτις κατακαήσεται, ἀλλ', ἧς τὸ τέλος εἰς καῦσιν· τουτέστιν, ἐὰν μέχρι τέλους ὀκνηρὰ μείνῃ τῇ ἀκαρπίᾳ. Ὡστε δυνατὸν ἀποστῆναι τῆς ἀκαρπίας, καὶ καταπαῦσαι μὲν τὰς ἀκάνθας, δόκιμος δὲ γενέσθαι, καὶ εὐλογίας μεταλαβεῖν.

9 Πεπείσμεθα δὲ περὶ ὑμῶν, ἀγαπητοὶ, τὰ κρείττονα καὶ ἐχόμενα σωτηρίας, εἰ καὶ οὕτω λαλοῦμεν.] Καθαλλάξαντος αὐτοῖς ἱκανῶς καὶ φοβήσαντος, θεραπεύει πάλιν, ἵνα μὴ πάντη νωθροὺς ἐργάσηται. τὸ γὰρ νωθρὸν ὁ πολὺ πλήττων, νωθρότερον ἐργάζεται. Φησὶν οὖν, ὅτι οὐχ ὡς κατηγορῶν ὑμῶν, ταῦτα λέγω, οὐδὲ ὡς νομίζων ὑμᾶς ἀκανθῶν πλήρεις, ἀλλὰ δεδιὼς ἵνα μὴ τοῦτο γένηται. Καὶ οὐκ εἶπε, προσδοκῶμεν περὶ ὑμῶν, ἀλλὰ, πεπείσμεθα περὶ ὑμῶν, ἀγαπητοὶ, τὰ κρείττονα καὶ ἐχόμενα σωτηρίας, εἰ καὶ οὕτω λαλοῦμεν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδὲν ἀπέρριψε τῶν ἀπειλῶν, ἀλλὰ πάντα ἐπήγαγε, καὶ τὸ, ἀδόκιμος καὶ κατάρας ἐγγύς, καὶ τὸ, ἧς τὸ τέλος εἰς καῦσιν, ἵνα μὴ ἀπογνῶσιν ἑαυτοὺς, πάλιν ἀναλαμβάνει τὸν λόγον, καὶ ἀναπαύει τὴν ψυχὴν τῶν ἀκροατῶν, καὶ ἀναπνεῦσαι ποιεῖ, καὶ ἀναθαρρῆσαι, καὶ μὴ ἀπογνῶναι ἑαυτούς. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνοι μὲν ἐπὶ τοσούτοις ἐκακοπάθησαν, ὑμεῖς δὲ οὐδὲν τοιοῦτον, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ λόγοις ἐσκανδαλίσθητε, καὶ ἐπὶ ῥήμασι, καὶ ἐπὶ τῷ μὴ ἀκούειν ἡμῶν, ἀλλὰ τῶν ἐναντίων, ἐπὶ τούτοις ἐκείνων ἀπολωλότων, ἐπὶ τούτοις ὑμᾶς ἀπολέσθαι οὐκ ἐπιτρέπομεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνοι μὲν ἐπὶ τοσούτοις ἐκακοπάθησαν, ὑμεῖς δὲ οὐδὲν τοιοῦτον, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ λόγοις ἐσκανδαλίσθητε, καὶ ἐπὶ ῥήμασι, καὶ ἐπὶ τῷ μὴ ἀκούειν ἡμῶν, ἀλλὰ τῶν ἐναντίων, ἐπὶ τούτοις ἐκείνων ἀπολωλότων, ἐπὶ τούτοις ὑμᾶς ἀπολέσθαι οὐκ ἐπιτρέπομεν.

lonorum manus ſunt quæ fructus faciant, verùm totum, inquit, Deo referendum eſt acceptum: ipſe benedicit terræ, ac fertilitatem largitur.

8 *Proferens autem ſpinas & tribulos,*] Non dixit, germinans, ut ſuprà de herba, ſed, *proferens*, perinde ac dicat aliquis, ebulliens, ac veluti ſuperfluitatem emittens. Spinæ autem ac tribuli ſunt vitæ ſollicitudines, ac impoſtura divitiarum, ac ſimpliciter omne peccatum; ſicut & David dicit: *Converſus ſum in ærumna, dum* Pſal. 31. 4. *infigitur mihi ſpina.* Non enim ſimpliciter accedit, ſed infigitur: & niſi totam evellimus, ſed minimum quiddam remanſerit, cruciat, atque opus eſt curâ ac diligentiâ. Inſuper tribulus eſt: unde ſi eam retineas, vulnerat, atque omni ex parte injucunda eſt, cùm hîc ignominiam pariens, tum in futuro ſeculo potiſſimùm.

Reproba eſt, & maledicto proxima.] Bonam terram benedici dixit à Deo: infrugiferam autem non dixit ſimpliciter execratam, cæterùm, *execrationi vicinam*, ut non deſperemus. Nam qui prope execrationem eſt, poterit & longè removeri.

Cujus conſummatio in combuſtionem.] Hoc etiam adjecit, ne deſperemus. Non enim dixit, quæ comburetur, ſed, *cujus finis ad combuſtionem:* hoc eſt, ſi ad finem uſque in ſterilitate perſeverârit. Poteſt itaque deſiſtere à ſterilitate, atque ſpinas compeſcere, probata item reddi, atque benedictionis particeps.

9 *Confidimus autem de vobis, dilecti, meliora & viciniora ſaluti, tametſi ita loquimur.*] Quum eos abundè ſatis carpſiſſet ac perterrefeciſſet, rurſus medetur, ne omnino ſupinos laxóſque reddat. Nam qui ſegnem nimis objurgat, ſegniorem reddit. Ait ergo, Non quaſi vos damnârim iſta dico, neque quòd vos ſpinarum plenos eſſe ſentiam, ſed metuens ne hoc fiat. Nec dixit, *De vobis* expectamus: ſed, *Confidimus*, id eſt, certi ac firmati ſumus

quòd non ſic habetis, ſed meliùs, & quòd veſtrî ipſorum ſalutis curam geritis, etiamſi nos tam aſperè locuti ſumus. Vel igitur de converſatione & moribus eorum hæc dicit, quòd vos non eſtis hujuſmodi ſpinoſi: vel de retributione, quòd non eſtis execrationi proximi, neque in combuſtionem, ſed alia quædam vobis merces eſt repoſita. Expende autem quod ſequitur.

10 *Non enim injuſtus Deus, ut obliviſcatur operis veſtri.*] Animadverte quomodo ipſos erexerit & confortârit ut ſperent meliora, revocans eis ad memoriam priora, ac juſtitiam Dei. Si enim juſtus eſt Deus, non obliviſcetur operis veſtri, hoc eſt, miſericordiæ, fraternæ dilectionis, ſed retribuet vobis. Proinde ne deſpondeatis animum, cæterùm omnino meliora ſperate, quandoquidem & Deus omnino juſtus eſt. Non igitur de vobis dixi, quæ dixi, ut animum veſtrum percellam: novi enim quòd vos non ſitis digni execratione.

Ac dilectionis quam oſtendiſtis in nomine ejus, qui miniſtrâſtis ſanctis, & miniſtratis.] Magna eis tribuit, non ſolùm opera, verumetiam opera cum alacritate. Miniſtrare namque promptitudinis eſt indicium. Per dilectionem autem eleemoſynam intelligit, quam impertierunt, non in fratres, ſed in nomen Dei. Animadverte maximam conſolationem, quòd non hominibus, ſed Deo facimus eleemoſynam, perinde ac Chriſtus in Evangelio
Mat. 5. inquit, *Mihi feciſtis.* Qui enim propter nomen Dei, injuſto proſpicit, Deo iſtud facit. *Sanctis*, hoc eſt, fidelibus. Omnis enim fidelis ſanctus eſt, etiamſi in
1. Cor. 7. mundo fuerit. *Sanctificatus eſt enim*, inquit, *vir infidelis in uxore, & ſanctificata eſt uxor infidelis in marito.* Fides igitur hîc ſanctificationem facit. Ne igitur erga Eremitas tantummodo curam impendamus, tanquam ſanctos, verumetiam erga mundanos. Sancti enim illi ſunt & fide

σιδα, τυτέσιν, ἐν βεβαιότητι ἐσμὲν πρὸς ὑμᾶς, ὅτι οὐχ ὕπως ἔχετε, ἀλλὰ χρειτόνως, καὶ ὅτι τ ἑαυτῶν σωτηρίας φροντίζετε, καὶ ὕπως ἐλαλήσαμεν πληκτικῶς. Ἢ οὕτω πρὸς τ πολιτείας αὐτῶν τοῦτό φησιν, ὅτι οὐκ ἐστὲ ὑμεῖς τοιοῦτοι ἀκανθώδεις· ἢ πρὸς ἀνταπόδοσιν, ὅτι οὐκ ἐστὲ καταράς ἐγγύς, οὐδὲ πρὸς καῦσιν, ἀλλά τις ἄλλη ἀνταμοιβὴ ὑμῖν ἀπόκειται. Ὅρα δὲ τὸ ἐπαγόμενον.

10 Οὐ γὰρ ἄδικος ὁ Θεὸς ἐπιλαθέσθαι τοῦ ἔργου ὑμῶν.] Ἰδὲ πῶς αὐτοὺς ἀνέκτησατο καὶ ἀνέῤῥωσε πρὸς τ ἐλπίζειν τὰ βέλτιω, ἀναμιμήσας αὐτοὺς τῶν προτέρων, καὶ τ δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ δίκαιος ὁ Θεὸς, οὐκ ἐπιλήσεται τοῦ ἔργου ὑμῶν, τυτέσι, τ θυσπλαγχνίας, τ φιλαδελφίας, ἀλλ' ἀνταπώσει ὑμῖν. Ὡστε μὴ μικροψυχεῖτε, ἀλλὰ πάντως ἐλπίζετε τὰ βέλτιω, ὅπερ καὶ πάντως ὁ Θεὸς δίκαιος. Οὕτω πρὸς ὑμᾶς εἶπον ἃ εἶπον, πληκτικῶς· οἶδα γὰρ ὅτι οὐ καταράς ἄξιοι ὑμεῖς.

Καὶ τοῦ κόπου τ ἀγάπης ἧς ἐνεδείξασθε εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, διακονήσαντες τοῖς ἁγίοις, καὶ διακονοῦντες.] Μεγάλα αὐτοῖς μαρτυρεῖ· οὐκ ἔργα μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ προθυμίας ἔργα. Τὸ γὰρ διακονεῖν προθυμίας σημαντικόν. Ἀγάπῃ δὲ τὴν ἐλεημοσύνην φησὶν, ἣν ἐπεδείξαντο, οὐκ εἰς τοὺς ἀδελφούς, ἀλλ' εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Ὅρα μεγίστην παράκλησιν, ὅτι οὐκ ἀνθρώποις ποιοῦμεν, ἀλλὰ Θεῷ· ὡς καὶ ὁ Χριστὸς ἐν τῷ Ματθαίῳ, Ἐμοὶ ἐποιήσατέ, φησιν. Ὁ γὰρ διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ τηρῶν τ ἄδικον, τῷ Θεῷ τοῦτο ποιεῖ. Τοῖς ἁγίοις δὲ, τυτέσι, τοῖς πιστοῖς. Πᾶς γὰρ πιστὸς ἅγιος, κἂν κοσμικὸς ᾖ. Ἡγίασται γάρ, φησιν, ὁ ἀνὴρ ὁ ἄπιστος ἐν τῇ γυναικὶ, καὶ ἡγίασται ἡ γυνὴ ἡ ἄπιστος ἐν τῷ ἀνδρί. Ἡ πίστις οὖν ἐνταῦθα τ ἁγιασμὸν ποιεῖ. Ὡστε μὴ πρὸς τοὺς ἐν ἐρήμῳ μόνους ἀποβλέπωμεν, ὡς ἁγίους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς κοσμικούς. ἅγιοι μὲν γὰρ ἐκεῖνοι καὶ πίστει

καὶ

καὶ βίῳ· ἅγιοι ᾖ καὶ οἱ λαϊκοὶ τῇ πίστει, πολλοὶ ᾖ καὶ βίῳ. Ὅρα ᾖ πῶς θεραπεύει αὐτούς. Οὐ γὰρ εἶπε, Διηκονήσατε, καὶ ἔστη· ἀλλὰ προσέθηκε, καὶ διακονοῦντες· τουτέστι, καὶ ἔτι ὃ αὐτὸ ποιοῦντες.

11 Ἐπιθυμοῦμεν ᾖ ἕκαστον ὑμῶν τὴν αὐτὴν ἐνδείκνυσθαι σπουδὴν πρὸς τὴν πληροφορίαν τῆς ἐλπίδος ἄχρι τέλους.] Ὥσπερ τινὸς εἰπόντος· Τίνος οὖν ἕνεκεν ταῦτα εἶπας, ὦ Παῦλε, εἰ μὴ ἔμελλες ἡμᾶς πλήττειν; φησὶν, ὅτι ταῦτα εἶπον, ἐπιθυμῶν ἵνα καὶ πρὸς τὸ μέλλον εὐθρομῆτε· οὐχ ὡς τῶν προτέρων καταγινώσκων, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν μελλόντων δεδοικώς. Καὶ οὐκ εἶπε, θέλω· ὅπερ ἰοῦ διδασκαλικῆς αὐθεντίας· ἀλλ', ἐπιθυμῶ· ὃ πατρικῆς ἐστι φιλοστοργίας. Οὐ γὰρ μέχρι ῥημάτων τοῦτο βούλομαι, ἀλλ' ἡ ψυχή μου καίεται ὑπὲρ ὑμῶν. Τοιοῦτον γάρ τι νέμε ὃ, ἐπιθυμῶ. Καὶ οὐχ ἁπλῶς ὑπὲρ ὑμῶν, ἀλλ', ὑπὲρ ἑνὸς ἑκάστου· οὕτω πάντων ἐκήδετο, καὶ μικρῶν καὶ μεγάλων, καὶ πάντας ἠπίστατο. Ὡς αὖ σπουδάζητε πρὸς τὴν πληροφορίαν τῆς ἐλπίδος, τουτέστιν, ἵνα πλήρη καὶ τελείαν τὴν "ἐλπίδα ἐνδείξησθε, καὶ μὴ "ν. νύσπ. σκυλθῆτε. Ὅρα ᾖ "πῶς οὐ πλήττει φανερῶς, οὐδὲ λέγει ὅτι ἀπηλπίσατε, καὶ ἀμάκτησασθε ἐλπίδες λοιπὸν, ἀλλ' ὡσπερεὶ τοιαῦτα λέγει· θέλω σε σπουδάζειν ἀεὶ, καὶ οἷος ἦς πρότερον, τοιοῦτον σὲ καὶ νῦν καὶ εἰς τὸ μέλλον.

12 Ἵνα μὴ νωθροὶ γένησθε.] Καὶ τοῦτο πρὸς θεραπείαν αὐτῶν· εἰς γὰρ τὸ μέλλοντα χρόνον ἐξάγει αὐτό. καίτοι ἀνωτέρω εἶπεν· ὅτε νωθροὶ γεγόνατε. ἀλλὰ τὴν ἀκοάς· μέχρι γὰρ τῆς ἀκοῆς ἔστησε τὸν νωθρότητα. νῦν δέ, φησι, "προνοοῦμαι, ἵνα "ν. προσυμοῦμαι. μὴ τῆς ψυχῆς ὑμῶν ἅψηται αὕτη. Ὡς γὰρ τὸ σῶμα ἡ ῥᾳθυμία καὶ ἀκινησία βλάπτει, οὕτω καὶ τὴν ψυχὴν ἡ τῶν ἀγαθῶν ἀργία ἀνωφελεστέραν ἐργάζεται.

Μιμηταὶ ᾖ τῶν διὰ πίστεως καὶ μακροθυμίας κληρονομούντων τὰς ἐπαγγελίας.] Ἀνέμνησεν αὐτοὺς ἀνωτέρω ὧν αὐτοὶ κατώρθωσαν πρότερον, οἵους ἦν καὶ βίῳ καὶ πίστει, πολλοὶ ᾖ καὶ βίῳ. Observa autem quomodo eos leniat ac mitiget. Non enim dixit, *Qui ministrâstis*, & ita quievit: verùm adjecit, *Et ministratis*, hoc est, eadem hodiéque facitis.

11 *Cupimus autem unumquemque vestrûm eandem ostendere solicitudinem ad expletionem spei usque in finem.*] Perinde ac si quis dicat: Quam ergo ob causam, ô Paule, hæc dixisti, si noluisti nos ferire & increpare? Hæc dixi, inquit, cupiens ut in futurum etiam rectè curratis: non quòd priora condemnem, verùm quòd de futuris metuam. Nec dixit, Volo, quod erat præceptoriæ autoritatis: sed, *Cupio*, quod est paterni affectûs. Non enim verbis tantùm hoc desidero, sed animus meus pro vobis æstuat. Tale enim quiddam intellige per ἐπιθυμῶ. Nec simpliciter pro vobis, sed, pro unoquoque vestrûm. Adeò omnium sive majorum sive minorum curâ tangebatur, omnésque nôrat. Ut sitis soliciti, *ad expletionem spei*, hoc est, ut plenam & perfectam fidem ostendatis, & non perturbemini. Observa autem quomodo non apertè ferit, neque dicit, Desperâstis, recolligite vos deinceps: verùm tantùm non hoc dicit: Equidem volo te semper solicitum esse, & ut qualis fuisti antehac, talem etiam in posterum te exhibeas.

12 *Ut non segnes efficiamini.*] Hoc itidem ad mitigationem eorum dicit: ad futurum enim tempus hoc ducit. Atqui suprà dixit, *Quoniam segnes facti estis*: sed auditu, ad auditum enim usque segnitiem statuit: jam verò, inquit, curam gero, ne animum vestrum segnities ista attingat. Ut enim corpus ocium & immobilitas lædit, sic & animam à bonis operibus cessatio, supinam magis efficit.

Verùm imitatores eorum qui per fidem & longanimitatem promissiones hæreditate capiunt.] Suprà commonefecit ipsos eorum quæ anteà ipsi gesserant, domesticum

ipsis exemplum proferens: nunc verò ad Patriarcham eos subvehit. Ne existiment enim se nullo esse numero dignos, ac veluti contemptos sese à Deo relictos esse, planum facit jam quòd isthuc maximè sit fortium virorum, tentari scilicet, & quòd magnos viros sic exercuerit Deus. Si enim statim daret quod promisisset, fides eorum haud demonstraretur. Nunc autem differt dona sua, ut fides ipsorum per patientiam inclaresçat. Tum enim planum fit quempiam credere ei qui promisit, quando post multum temporis elapsum non acceperit, & tamen se accepturum credit, & non torpet. Propterea igitur hæc objurgatoria vobis dico, ut excitem vos, & ut connumeremini inter hæredes promissionis per fidem & longanimitatem. Quinam verò sint illi, posthac exponet. Observa autem quomodo primo loco fidem collocârit, deinde longanimitatem, quoniam ex fide est longanimitas. Nisi enim credat aliquis omnino daturum eum qui promisit, nunquam erit longanimis.

13 *Abrahæ namque promittens Deus, quoniam neminem habeat per quem juraret majorem, per semetipsum juravit, Dicens: Verè benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo te.*] Quum plerique alii essent qui per fidem hæreditârint promissiones, alios quidem nunc prætermisit, reponens eos inter eos qui sequuntur, solius Abrahami autem meminit, tum ob personæ dignitatem, tum quòd hic præ cæteris promissione dignatus sit, eámque sit consecutus. Per hoc pariter indicat non esse desperandum nobis, sed Deum potiùs expectandum, cui in more est non statim præstare quæ promisit, sed post multum temporis. Quando autem juravit per seipsum Deus? Vel ipsis verbis quibus ait, *Per memetipsum juravi.* Forsan autem & particulam, ἤ μὴν, quispiam dixerit juramentum Dei per sese. Nam ἤ μὴν, *revera*, significat. Quod nihil αὐτοῖς φέρων τὰ ὑποδείγματα. νυνὶ γὰρ καὶ ὅτι τὴν πατριάρχην αὐτοὺς ἀνάγει. ἵνα γὰρ μὴ νομίσωσιν ὅτι ὡς σφόδρα ἄξιοι λόγου καταφρονηθέντες ὑπὸ Θεοῦ ἐγκατελείφθησαν, δείκνυσιν ὅτι μάλιστα τῶν γενναίων ἀνδρῶν τοῦτο ἐστι, δοκιμάζεσθαι, καὶ ὅτι τοῖς μεγάλοις ἀνδράσιν οὕτω κέχρηται ὁ Θεός. Εἰ μὲν γὰρ αὐτοῖς ἐδίδου ἃ ἐπηγγείλατο, οὐκ ἂν ἡ πίστις αὐτῶν διεδείκνυτο· νυνὶ δὲ ἀναβάλλεται τὰς δόσεις, ἵνα φανῇ ἡ πίστις αὐτῶν δι' ὑπομονῆς. Τότε γάρ τις φαίνεται, ὅτι πιστεύει τῷ ἐπαγγειλαμένῳ, ὅτε πολλοῦ καιροῦ διελθόντος μὴ λαμβάνων, ὅμως πιστεύει ὅτι λήψεται, καὶ οὐκ ἀποναρκᾷ. Διὰ τοῦτο οὖν ταῦτα καὶ πληκτικὰ λέγω ὑμῖν, ἵνα διεγείρω ὑμᾶς, καὶ γένησθε μιμηταὶ τῶν κληρονομησάντων τὰς ἐπαγγελίας διὰ πίστεως καὶ μακροθυμίας. Τίνες δέ εἰσιν οὗτοι, μετὰ ταῦτα ἐρῶ. Ὅρα δὲ πῶς πρῶτον εἶπεν τὴν πίστιν, εἶτα μακροθυμίαν, ὅτι ἀπὸ πίστεως ἡ μακροθυμία. Εἰ μὴ γὰρ πιστεύει τις ὅτι παντὸς δώσει ὁ ἐπαγγειλάμενος, οὐδὲ μακροθυμεῖ.

13 Τῷ γὰρ Ἀβραὰμ ἐπαγγειλάμενος ὁ Θεὸς, ἐπεὶ καὶ οὐδένος εἶχε μείζονος ὀμόσαι, ὤμοσε καθ' ἑαυτοῦ λέγων· Ἢ μὴν, εὐλογῶν εὐλογήσω σε, καὶ πληθυνῶν πληθυνῶ σε.] Πολλῶν ὄντων τῶν διὰ τῆς πίστεως κληρονομησάντων τὰς ἐπαγγελίας, τοὺς μὲν ἄλλους μετέωρα νῦν παρῆκε, τοῖς ἑξῆς αὐτοὺς τακτέον, μόνον δὲ τοῦ Ἀβραὰμ μέμνηται, διά τε τὸ ἀξίωμα τοῦ προσώπου, καὶ ὅτι μάλιστα τοῦτο καὶ ἐπαγγελίας ἠξιώθη καὶ ἐπέτυχε. Καὶ διὰ τοῦτο δείκνυσιν ὅτι οὐ δεῖ μικροψυχεῖν, ἀλλ' ἀναμένειν τὸν Θεὸν, ἔθος ἔχοντα μὴ ταχέως ἐπάγειν τὰ ἐπηγγελμένα, ἀλλὰ διὰ μακροῦ τοῦ χρόνου. Πότε δὲ ὤμοσε καθ' ἑαυτοῦ ὁ Θεός; Ἢ τοῖς αὐτοῖς τοῖς λόγοις οἷς φησιν, ὅτι καθ' ἐμαυτοῦ ὤμοσα. Ἴσως δὲ καὶ τὸ, ἤ μὴν, εἶπεν ἄν τις ὅρκον εἶναι τοῦ Θεοῦ καθ' ἑαυτοῦ. Τὸ γὰρ ἤ μὴν, ἀντὶ τοῦ ὄντως μήν, σημαίνει.

ὅτου

ὅταν οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ βεβαιωτικὸν τῆς ἀληθείας· ἀλήθεια δὲ τίς ἂν εἴη ἄλλος, ἢ ὁ Θεός; οὕτω καὶ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις ὁ Κύριος, Ἀμὴν, ἀμὴν, λέγων, τὸν αὐτὸν ὅρκον ὀμνύς, οὐκ τοῦ μὴ ἔχειν τίνος μείζονος ὀμόσαι, καθ' ἑαυτοῦ ὀμνὺς, ὡς καὶ ὁ Πατήρ. Καίτοι τινὲς τῷ Ἀβραὰμ αὐτὸν τότε τὸν Υἱὸν ὁμιλῆσαι οἴονται· λέγει γὰρ ἡ γραφή· Ὅτι εἶπε δὲ πρὸς Ἀβραὰμ ὁ ἄγγελος. Ἀλλήπου δέ, φασιν, ὁ Πατὴρ εἶη ἂν ἄγγελος, ἀλλ' ὁ Υἱὸς, ὁ τῆς μεγάλης βουλῆς.

15 Καὶ οὕτω, μακροθυμήσας ἐπέτυχε τῆς ἐπαγγελίας.] Πῶς πρὸς μὲν τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς λέγει, ὅτι οὔπω πάντες οὐκ ἐκομίσαντο τὰς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ πόρρωθεν αὐτὰς εἶδον καὶ ἠσπάσαντο· νῦν δὲ φησιν, ὅτι ὁ Ἀβραὰμ ἐπέτυχε τῆς ἐπαγγελίας; Οὐ περὶ τῶν αὐτῶν λέγει ἐνταῦθα καὶκεῖ, ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν περὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἐπαγγελιῶν φησὶν, ὧν ἐπέτυχεν ὁ Ἀβραὰμ μετὰ μακρὸν χρόνον· ἐκεῖ δὲ περὶ τῶν οὐρανίων, ὧν οὔπω ἐπέτυχεν. Ἀμφότερα μὲν οὖν, καὶ τὸ ἐπιτυχεῖν αὐτὸν, καὶ τὸ μήπω ἐπιτυχεῖν, εἰς παραίνεσιν εἰσι τοῖς ὀλιγοψύχοις· τὸ μὲν, ὅτι καὶ ἡμεῖς, ἐὰν μακροθυμήσωμεν, τυξόμεθα· τὸ δὲ, ὅτι ἐκεῖνοι μήπω τυχόντος τοῦ πρὸ τοσούτων ἐτῶν τελεωθέντος, αἰσχύνοιτο ἡμεῖς λοιπὸν οἱ ἀχαλλόντες ὅτι οὔπω τυγχάνομεν. Ὅρα δὲ πῶς εἶπεν, ὅτι μακροθυμήσας ἐπέτυχε τῆς ἐπαγγελίας, ἵνα δείξῃ μεγάλην τὴν δύναμιν τῆς μακροθυμίας, καὶ ὅτι οὐχ ἡ ἐπαγγελία μόνη τοῦτο πρὸς εἰργάσατο, ἀλλὰ καὶ ἡ μακροθυμία. Ἐνταῦθα δὲ καὶ φοβεῖ αὐτοὺς, διδοὺς ἐννοεῖν ἐκ τοῦ ἐναντίου, ὅτι ἐγκόπτεται ἡ ἐπαγγελία διὰ [a] ὀλιγοψυχίας. Καὶ τοῦτο συνέβη τοῖς ἐν τῇ ἐρήμῳ πάλαι λαῷ, οἳ ὀλιγοψυχήσαντες οὐκ ἔτυχον τῆς ἐπαγγελίας ὅλως. Εἴποι οὖν ἄν τις, καὶ πῶς οἱ ἅγιοι καίτοι μακροθυμήσαντες οὐκ ἔτυχον, ὡς πρὸς τὸ τέλος

[a] ἐκ ὀλιγοψυχίας.

sanè est aliud, quàm confirmatio quædam veritatis. Veritas autem, quisnam alius fuerit præter Deum? Sic & in Evangelio Dominus, *Amen, amen*, dicens, idem juramentum jurat, quum non possit per majorem jurare, per seipsum jurans, perinde ac Pater. Nonnulli tamen putârunt ipsum Filium tum cum Abrahamo colloquutum: ait enim Scriptura: *Dixit autem ad Abraham Angelus*. Nequaquam enim, inquiunt, Pater Angelus esse poterat, sed Filius, magni consilii Angelus.

15 *Et sic, longanimiter ferens, assequutus est promissionem.*] Quî igitur in fine Epistolæ dicit, quòd isti omnes non acceperunt promissiones, sed eminus eas intuiti sunt & salutaverunt: hîc verò ait Abrahamum consequutum esse promissionem? Non de ijsdem hîc & illic loquitur, verùm hîc de ijs quæ in vita ei promissa erant loquitur, quæ Abraham sanè longo pòst tempore assequutus est: illic autem de cœlestibus, quæ nondum erat assequutus. Utrumque verò, & quòd consecutus sit, & quòd nondum sit consecutus, ad consolationem pusillanimibus inserviunt: alterum quidem, quòd & nos, si patienter expectamus, assequemur: alterum verò, quòd si ille nondum est assecutus, qui ante tot annos consummatus est, admodum insipientes nos sumus, quum ægrè ferimus nos nondum assequi. Observa autem quomodo dixerit, per longanimitatem eum consequutum promissionem, ut ingentem longanimitatis vim atque potentiam ob oculos ponat, & quòd promissio sola totum hoc non effecerit, sed etiam longanimitas. Hîc autem etiam terret eos, ex contrario significans promissionem abscindi per pusillanimitatem. Atque hoc contigit populo olim in deserto, qui in pusillanimitatem lapsi, nullâ ratione sunt assecuti promissionem. Dicat igitur quispiam; Quomodo autem Sancti etiamsi longanimes fuerunt, non tamen sunt assecuti, ut sub Epistolæ finem dicit?

At verò assequentur omnino, verùm qui ex populo murmurârunt, neque assecuti sunt, neque assequentur.

16 *Homines enim per majorem jurant, & omnis controversiæ ipsis finis est ad confirmationem juramentum.*] Hoc est, Per juramentum solvitur omnis contentionis controversia. Etenim dicuntur quidem multa, & contradicuntur utrinque, sed enim jusjurandum postremò accedens, ac stabiliens, cuncta dubia solvit.

17 *In quo abundantiùs volens Deus ostendere pollicitationis hæredibus immobilitatem consilii sui, juramento stabilivit.*] Hoc est, Propterea quòd, quandoquidem ita se res habet, ut hominibus juramentum omnem fidem afferat, ob eam rem Deus etiam jurat. Vel, *in quo*, hoc est, quia juravit per seipsum Deus, ex abundanti monstravit nobis, quòd omnino & impermutabiliter facturus sit quæ nobis promiserit. Nam Deo etiam sine juramento fides adhibenda erat; propter nos tamen demittit sese, nec suam dignitatem contemplatur, verùm ut nobis persuadeat, indigna etiam de seipso dici patitur. Nos enim fideles promissionis sumus hæredes, qui in semine, ejus qui Christus est, benedicti sumus. Animadverte autem quomodo etiam tum Filium dicat mediatorem Dei & hominum fuisse: per ipsum enim tanquam verbum juravit Deus & Pater.

18 *Ut per duas res immobiles, in quibus impossibile mentiri Deum,*] Quales & cujusmodi? quòd simpliciter diceret ac promitteret, tum quòd jusjurandũ promissioni apponeret. Quoniã enim apud homines hoc videtur esse firmius, jusiurandũ videlicet, propterea ipse illud apposuit. *In quibus*, pro, ex quibus his duabus rebus, certissima demonstratur promissio, ac impossibile est mentiri Deum. Quemadmodũ igitur juravit propter nos (etsi indignũ erat ipso jurare) ita istud, *Didicit ex quibus passus est*, intellige. Etenim homines id existimant esse credibilius & certius, quod experientiâ comprobatum est.

φησίν; ἀλλὰ τοὺξονται πάντως. Οἱ δὲ τῷ λαῷ " γογγυσταὶ ὅτε ἔτυχον, ὅτε τοὺξονται. " γ. γογγύζοντες.

16 Ἄνθρωποι μὲν γὰρ κατὰ τοῦ μείζονος ὀμνύουσι, καὶ πάσης αὐτοῖς ἀντιλογίας πέρας εἰς βεβαίωσιν ὅρκος.] Τουτέστιν, ἐκ τοῦ ὅρκου λύεται πάσης ἀντιλογίας ἀμφισβήτησις. Καὶ γὰρ λέγονται μὲν πολλά, καὶ ἀντιλέγονται δὲ ἑκατέρωθεν μέρους, ὁ δὲ ὅρκος τελευταῖος ἐπεισιὼν καὶ βεβαιῶν, τὰ ἀμφίβολα λύει πάντα.

17 Ἐν ᾧ περισσότερον βουλόμενος ὁ Θεὸς ἐπιδείξασθαι τοῖς κληρονόμοις τῆς ἐπαγγελίας τὸ ἀμετάθετον τῆς βουλῆς αὐτοῦ, " ἐβεβαίωσεν ὅρκῳ.] Τουτέστι, δι' ὃν καὶ τοῖς ἀνθρώποις ὁ ὅρκος πᾶσαν πίστιν ἐπιφέρει, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς ὤμοσεν. ἢ, ἐν ᾧ, αὐτὸ τοῦτο, ἐν τῷ ὀμόσαι, φησὶ, καθ' ἑαυτοῦ ὁ Θεὸς, ἐκ περισσείας ἔδειξεν ἡμῖν, ὅτι πάντως καὶ ἀμεταθέτως ποιήσει ἃ ἐπηγγείλατο. Εἰ μὲν γὰρ καὶ χωρὶς ὅρκου πιστεύεται τὸ Θεὸν, ἀλλ' ὅμως διὰ ἡμᾶς συγκατίσει, καὶ οὐ τιμῶν αὐτοῦ ἀξίαν σχήσει, ἀλλ' ὅπως ἡμᾶς πείσῃ, ἀνάξια περὶ αὐτοῦ ἀνέχεται λέγεσθαι. Ἡμεῖς γὰρ οἱ πιστοὶ τῆς ἐπαγγελίας ἐσμὲν κληρονόμοι, οἱ ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ, ὅς ἐστι Χριστὸς, εὐλογηθέντες. Ὅθεν πῶς καὶ τότε λέγει τὸν Υἱὸν μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων γεγονέναι. διʼ αὐτοῦ γὰρ ὡς λόγου ὤμοσεν ὁ Θεὸς καὶ πατήρ.

18 Ἵνα διὰ δύο πραγμάτων ἀμεταθέτων, ἐν οἷς ἀδύνατον ψεύσασθαι Θεόν,] Ποίων καὶ ποίων; τοῦ τε ἁπλῶς εἰπεῖν καὶ ὑποταγέσθαι, καὶ τοῦ ὅρκον προσθεῖναι τῇ ὑποταγέσῃ. Ἐπειδὴ γὰρ ἔδοξε ἀνθρώποις τοῦτο δοκεῖ πιστότερον, τὸ διὰ ὅρκου, διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς τοῦτο προσεθήκεν. Ἐν οἷς, φησὶ δὴ, ὧν, δύο τούτων τῶν δύο, πιστοτάτη δείκνυται ἡ ἐπαγγελία, καὶ ἀδύνατον ψεύσασθαι τὸν Θεόν. Ὥσπερ οὖν ὤμοσε διὰ ἡμᾶς, (καίτοι ἀνάξιον αὐτοῦ τὸ ὀμνύναι) ὅτι καὶ ὅ, ἔμαθεν ἐξ ὧν ἔπαθε, νοῶ. Καὶ γὰρ οἱ ἄνθρωποι τοῦτο νομίζουσιν ἀξιοπιστότερον, τὸ διὰ τῆς πείρας ἐλθεῖν.

Iquem

Ἰσχυρὰν παράκλησιν ἔχωμεν, οἱ καταφυγόντες κρατῆσαι τῆς προκειμένης ἐλπίδος.] Τουτέστι, παράκλησιν μεγάλην καὶ παρόρμησιν. Ὁ μᾶλλον γὰρ πρὸς τὸν Ἀβραάμ, ἢ δι' ἡμᾶς τοῦτο εἴρηται, τοὺς "καταφυγόντας ἐπ' αὐτὸν, τουτέστιν, ἐλπικότας. ποῦ δὲ ἔχομεν τὸν παρόρμησιν; Εἰς τὸ κρατῆσαι τῆς προκειμένης ἐλπίδος· τουτέστιν, ἵνα ἀπὸ ἐκείνων τῶν τοῦ Ἀβραὰμ δοθέντων, καὶ περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς πληροφορηθῶμεν, καὶ μὴ διστάζωμεν περὶ τῶν μελλόντων καὶ ἀφανῶν, ἃ ἐλπίζομεν, ἀλλὰ βεβαίως καὶ ἀσφαλῶς κρατῶμεν ταύτης τῆς ἐλπίδος, καὶ μὴ ἀπολύσωμεν αὐτήν. Καὶ γὰρ ἡ περὶ τοῦ Ἀβραὰμ ἐπαγγελία, καὶ περὶ ἡμᾶς ἐστι, καὶ κυρίως περὶ ἡμᾶς τοὺς πιστεύσαντας τῷ Χριστῷ, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται.

19 Ἣν ὡς ἄγκυραν ἔχομεν τῆς ψυχῆς ἀσφαλῆ καὶ βεβαίαν.] Ἣν ἐλπίδα ἔχομεν ὡς ἄγκυραν. Καὶ γὰρ ὥσπερ σκάφη τὰ πλοῖα ἐν καιρῷ ζάλης ἴσχυσεν ἑδραῖα, οὕτω καὶ ἡ ἐλπὶς τοὺς σαλευομένους τοῖς πειρασμοῖς, ἑδραίους, καὶ ὑπομονητικοὺς ποιεῖ. Οὐχ ἁπλῶς δὲ εἶπεν, ἄγκυραν, ἀλλὰ ἀσφαλῆ καὶ βεβαίαν. Ἔστι γὰρ ἄγκυρα μὴ φυλάττουσα τὸ σκάφος ἀσάλευτον, ἢ ὅτε σαθρά, ἢ ὅτε ἐλαφροτέρα. Εἰκότως δὲ οὐ θεμελίου ἐμνήσθη, ἀλλ' ἀγκύρας· διότι ὁ μὲν ὅτι τῶν σφόδρα στερρῶν καὶ φιλοσόφων πίπτει· ἡ δὲ ἄγκυρα, ὅτι τῶν ζάλην ἐχόντων. οἷοι ἦσαν οὗτοι τοῖς πειρασμοῖς κλυδωνιζόμενοι.

Καὶ εἰσερχομένην εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος.] Εἶπεν ἀνωτέρω, Ὅτι ἀπαμείναντες· ἐλήφθη γὰρ τὰ ἐλπιζόμενα. νῦν τελειότερον πληροφορῶν, λέγει ὅτι καὶ ἤδη ἔχομεν αὐτὰ τῇ ἐλπίδι. Αὕτη γὰρ εἰσβιβάσασα ἤδη τὸν ἄνθρωπον, ἐποίησεν ἡμᾶς ἤδη ἐν τοῖς ἐπαγγελιώδεσι, κἂν ὑπὸ κάτω "ὦμεν, κἂν" μήπω ἐληλύθαμεν. Τοσαύτην ἔχει τὴν ἰσχὺν ἡ ἐλπὶς, ὥστε τοὺς ἐπιγείους ἀνθρώπους ποιῆσαι. Ὥσπερ γὰρ ἐν τῇ παλαιᾷ, τὸ καταπέτασμα διῆρε τὸ ἅγιον ἀπὸ τῆς

"χ. αὐτῶν.

"χ. ἔτι μέν.

Fortiſſimum ſolatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propoſitam ſpem.] Hoc eſt, magnam admonitionem & adhortationem. Non enim magis propter Abrahamum, quàm propter nos hoc dictum eſt, qui confugimus ad eum, hoc eſt, ſperavimus. Quorſum autem habemus adhortationem? ad hoc ut teneamus propoſitam ſpem, hoc eſt, ut ab illis quæ ſunt Abrahamo data, de iis etiam quæ ad nos pertinent certiores reddamur, neque quicquam ambigamus de futuris, adeóque cœleſtibus bonis quæ ſperamus, ſed firmiter ac tutò retineamus hanc ſpem, nec dimittamus ipſam. Etenim quæ Abrahamo facta eſt promiſſio, ad nos etiam ſpectat, ac propriè ad nos qui Chriſto credimus, ut in ſuperioribus dictum eſt.

19 *Quam ſicut anchoram habemus animæ, tutam ac firmam.*] Quam ſpem habemus veluti anchoram. Nam perinde ut illa naves tempeſtatis tempore firmas conſtituit, conſimilem ad rationem ſpes agitatos & concuſſos tentationibus, ſtabiles & patientes efficit. Non ſimpliciter autem anchoram dixit, verùm, *tutam ac firmam.* Eſt enim anchora quæ non conſervet ſcapham inconcuſſam, vel ſi putrida fuerit, vel quando plus æquo levior. Meritò autem non fundamenti meminit, ſed anchoræ, eò quòd fundamentum in valde ſolidis ac ſapientibus ponitur: anchora verò in iis quæ tempeſtate quatiuntur, quales fuerunt iſti qui tentationibus agitabantur & fluctuabant.

Et incedentem uſque ad interiora velaminis.] In ſuperioribus dixit, Expectate: evenient enim quæ ſperantur. Jam perfectiùs certos faciens, ait quòd etiamnum ea habemus in ſpe. Iſta namque ingreſſa in cœlum fecit jam nos eſſe in promiſſis bonis, etiamſi adhuc infrà in terris ſimus, etiamſi nondum acceperimus. Spes tantas vires habet, ut terreſtres cœleſtes faciat. Quemadmodum verò in Veteri Teſtamento velamen diſjunxit Sanctum à reliquo tabernaculo:

bernaculo : ita cœlum nobis velamen est, disjungens inferiora à divinioribus & supercœlestibus.

20 *Ubi præcursor pro nobis introiit Jesus.*] Quum spem nostram cœlos ingressam dixerit, confirmat quod dictum est, per res ipsas hoc stabiliens. Etenim Christus ille ingressus est : & non simpliciter ingressus est, sed præcursor ingressus est, hoc est, tanquam & nos videlicet debeamus ingredi. Præcursor enim, quorundam sequentium est præcursor, nec valde multum est intervalli inter præcursorem ac sequentes, quemadmodum neque inter Joannem & Christum. Ne igitur ægrè feratis : mox ingressuri sumus in eum locum, in quo præcursor noster est. Nec contentus fuit dicere, *Præcursor :* sed apposuit, *Pro nobis*, ad majorem confirmationem : perinde quasi hoc dicat : Ipse non habebat opus eò ingredi : quomodo enim, quum Deus esset ? Atenim sicut carnem propter nos assumpsit, sic & propter nos interius cœlum subiit, ut nobis patefaceceret iter. Necessariò itaque ingrediemur & ipsi. Vel, *pro nobis*, est pro, ut intercedat pro nobis ad Patrem, quandoquidem & Pontifex ingrediebatur in Sanctum semel in anno, ut pro populo interpellaret.

Secundùm ordinem Melchisedec, Pontifex factus in æternum.] Hæc maxima etiam nobis est consolatio, siquidem Pontifex noster est in supernis, ac multo præstantior iis qui sunt apud Judæos. Primò secundùm modum : non enim juxta eorum ordinem, sed secundùm ordinem Melchisedec. Deinde loco & tabernaculo : suprà enim in cœlis est. Postea, Testamẽto : de melioribus enim & perfectioribus bonis. Item duratione : sempiternus enim, & non temporarius. Postremò, personâ : Filius enim Dei est. Proinde ne langueatis animo. Hæc autem omnia propter carnem dicta sunt : secundùm hanc enim factus est Pontifex.

λοιπῆς σκιωῆς· ὅτω καὶ ὁ ὑράνὸς ἡμῖν καταπέτασμα, διείργων τὰ κάτω ἀπὸ τῶν ϕοτέρων καὶ ὑπερὑρανίων.

20 Ὅπου πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσῆλθεν Ἰησοῦς.] Εἰπὼν ὅτι ἡ ἐλπὶς ἡμῶν εἰς τὸν ὑράνὸν εἰσέρχεται, βεβαιοῖ ὃ ῥηθὲν, ἀϕ' ἑαυτῶν τοῦτο πιϛούμενος. Καὶ γὰρ ὁ Χριϛὸς ἐκεῖνος εἰσῆλθε· καὶ οὐχ ἁπλῶς εἰσῆλθεν, ἀλλὰ πρόδρομος εἰσῆλθε, τουτέϛιν, ὡς καὶ ἡμῶν ὀϕελόντων εἰσελθεῖν. Ὁ γὰρ πρόδρομος, ἵνα ὦϛιν ἀκολουθούντων πρόδρομος· καὶ οὐδὲ πολὺ ὃ μέσον τοῦ προδρόμου καὶ τῶν ἑπομένων, ὥσπερ οὐδὲ Ἰωάννου καὶ Χριϛοῦ. Μὴ τοίνυν ἀχθάλλεϛε· ὀσονοῦπω εἰσελευσόμεθα ὅπου ὁ πρόδρομος ἡμῶν. Οὐκ ἠρκέσθη ὃ εἰπὼν, πρόδρομος, ἀλλὰ προσέθηκε καὶ ὅ, ὑπὲρ ἡμῶν, εἰς πλείω πίϛωσιν, ὡσανεὶ τοῦτο λέγων· Οὐκ αὐτὸς ἐδέετο τοῦ εἰκέϛι ἐλθεῖν· πῶς γὰρ Θεὸς ὤν; ἀλλ' ὥσπερ σάρκα δι' ἡμᾶς ἔλαβεν, οὕτω δὲ δι' ἡμᾶς εἰσῆλθεν ἐσώτερον τοῦ ὐρανοῦ, ἵνα ἡμῖν ἀνοίξῃ τὴν ὁδόν. Ὡϛε ἀναϛαίως εἰσελευσόμεθα δὲ αὐτοί. Ἡ δὲ, ὑπὲρ ἡμῶν, αἰτεῖ τοῦ, ἵνα ἐντυγχάνῃ ὑπὲρ ἡμῶν τῷ Πατρὶ, ὡς καὶ ὁ ἀρχιερεὺς εἰσῄει εἰς τὸ ἅγιον ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ, δεόμενος ὑπὲρ τοῦ λαοῦ.

Κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ, ἀρχιερεὺς γενόμενος εἰς τὸν αἰῶνα.] Καὶ τοῦτο μεγίϛη παράκλησις, εἰ γε ἀνω ὁ ἀρχιερεὺς ἡμῶν, καὶ πολὺ βελτίω τῶν παρὰ Ἰουδαίοις. καὶ τῷ τρόπῳ· οὐ γὰρ κατὰ τὴν τάξιν ἐκείνων, ἀλλὰ κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. καὶ τῷ τόπῳ καὶ τῇ σκηνῇ· ἀνω γὰρ καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ. καὶ τῇ διαθήκῃ· ὅτι γὰρ μείζοσι καὶ τελειοτέροις. καὶ τῷ μονίμῳ· αἰώνιος γὰρ, καὶ ὁ προσκαιρος. καὶ τῷ προσώπῳ· υἱὸς γὰρ Θεοῦ. Ὡϛε μὴ ἀθυμεῖτε. Ταῦτα δὲ πάντα διὰ τὴν σάρκα εἴρηται· κατὰ γὰρ τοῦτον γε ἐγένετο ἀρχιερεύς. "γ. γένηται

ΚΕΦ.

ΚΕΦ. ζ.

Οὗτος γὰρ ὁ Μελχισεδὲκ βασιλεὺς Σαλὴμ, ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ὁ συναντήσας Αβραὰμ ὑποστρέφοντι ἀπὸ τῆς κοπῆς τῶν βασιλέων, καὶ εὐλογήσας αὐτόν· 2 Ὧ καὶ δεκάτην ἀπὸ πάντων ἐμέρισεν Αβραάμ.] Σκοπὸς τῷ ἀποστόλῳ δεῖξαι τὴν διαφορὰν τῆς παλαιᾶς πρὸς τὴν καινήν· καὶ τοῦτο βουλόμενος καὶ ἐν προοιμίοις ἔδειξεν εἰπών, ὅτι τοῖς μὲν πάλαι λαλήσασι διὰ τῶν δούλων ὁ Θεὸς, τὸν προφήτην· ἡμῖν δὲ τοῖς ἐν τῇ καινῇ, ἐν τῷ υἱῷ. Ἐπεὶ δὲ ἀσθενεῖς ἦσαν οἱ ἀκούοντες, ἅτε ὀλιγοψυχήσαντες ἐν τοῖς πειρασμοῖς, ἀνέκλησατο αὐτῶν τὴν ὀλιγοψυχίαν ἐν τῷ μεταξὺ, καὶ λοιπὸν μὴ ἱκανῶς αὐτοὺς ἀνακτησάμενος, πάλιν τὸν περὶ τῆς ὑπεροχῆς τῆς καινῆς τῆς παλαιᾶς εἰσάγει λόγον. Καὶ ὅρα σοφίαν. Δείκνυσι τὸν Μελχισεδὲκ, ὃς τύπος ἦν τοῦ Χριστοῦ, ὑπερέχοντα τοῦ Αβραάμ. Εἰ μὴ γὰρ ὑπερεῖχεν, οὐκ ἂν εὐλόγησεν αὐτὸν, καὶ δεκάτας ἀπ' αὐτοῦ ἐλάμβανεν. ἐπεὶ δὲ ἀπὸ τοῦ Αβραὰμ κατήγοντο οἱ νομικοὶ ἱερεῖς, δηλονότι καὶ τούτων ὑπερέχει ὁ Μελχισεδὲκ, ὡς καὶ αὐτοὺς εὐλογῶν καὶ ἀποδεκατῶν, ἐν οἷς τὸν προπάτορα αὐτῶν εὐλόγει, καὶ ἐδεκάτευε. Εἰ δὲ ὁ τύπος τοῦ Χριστοῦ ὁ Μελχισεδὲκ τοσοῦτον διαφέρει τῶν νομικῶν ἱερέων, πόσῳ μᾶλλον ὁ ἀληθινὸς Μελχισεδὲκ ὁ Χριστός; Οὗτος μὲν ὁ νοῦς ἅπας τοῦ χωρίου. στενοτέρων δὲ τὴν περὶ τοῦ Μελχισεδὲκ διήγησιν, ἐπιφέρει τὴν θεωρίαν μυστικῶς καὶ πνευματικῶς ἀλληγορῶν τὴν ἱστορίαν.

Πρῶτον μὲν ἑρμηνευόμενος βασιλεὺς δικαιοσύνης.] Δείκνυσιν οὕτως πῶς ὁ Μελχισεδὲκ τύπος τοῦ Χριστοῦ. καὶ ἔστιν ἀπ' αὐτοῦ, φησὶ, τοῦ ὀνόματος μάθωμεν τὴν ἀκρίβειαν. Μελχὶ μὲν γὰρ, βασιλεύς· Σεδὲκ δὲ, δικαιοσύνη. Τίς δὲ

CAP. VII.

Hic enim Melchiſedec, rex Salem, ſacerdos Dei ſummi, qui obviavit Abrahæ regreſſo à cæde regum, & benedixit ei. 2 *Cui & decimas omnium diviſit Abraham.*] Scopus eſt Apoſtolo, commonſtrare diſcrimen Veteris & Novi Teſtamenti: atque hoc ſtatim in exordio indicavit, quum diceret, *Patribus quidem loquutus eſt Deus per ſervos, prophetas: nobis autem*, qui ſumus in Novo Teſtamento, *loquutus eſt per filium.* Quia verò infirmi erant auditores, quippe qui languido eſſent animo in tentationibus, illorum puſillanimitatem interim refocillavit, & deinceps, quum abundè eos refeciſſet, rurſus de excellentia Novi Teſtamenti, quâ Vetus exuperat, inducit ſermonem. Conſidera verò ejus ſapientiam. Oſtendit Melchiſedec, qui erat typus Chriſti, excellentiorem Abrahamo fuiſſe. Niſi enim fuiſſet præſtantior, non benedixiſſet ei, nec decimas ab eo accepiſſet. Quoniam verò ab Abrahamo deducebantur ſacerdotes legis, iſtos quoque Melchiſedec præcellit, quatenus ipſis & benedixit, ac decimas ab ipſis accepit, quandoquidem & progenitori eorum benedixerit, ac decimas ab eo ſumpſerit. Quòd ſi figura Chriſti Melchiſedec tantum excellit ſacerdotes legis, quanto potius verus Melchiſedec Chriſtus? Hæc quidem eſt ſententia totius loci. Abbrevians autem narrationem de Melchiſedec, ſubinfert contemplationem, myſticè & ſpiritualiter hiſtoriam ad allegoriam transferens.

Primùm quidem ex interpretatione dicitur rex juſtitiæ.] Declarat hoc loco quânam ratione Melchiſedec ſit figura Chriſti: ac primùm quidem ab ipſo nomine diſce exactam rationem. Melchi enim, Rex; Sedec autem, juſtitiam valet. Quis autem

alius

alius est rex justitiæ, præter Dominum nostrum Jesum Christum?

Deinde autem & rex Salem, quod est Rex pacis.] Ab urbis nomine, inquit, id etiam planum est. Salem enim pacem valet, si interpreteris. Quis autem alius pacis rex est præter Christum, qui pacificavit ea quæ sunt in cœlis, & quæ super terram? Nulli mortalium convenit, justitiæ pacísque esse regem, præterquam uni Christo.

3 *Sine patre, sine matre, sine genealogia.*] Aliam hic similitudinem habes. Quemadmodum enim Melchisedec sine patre est & sine matre, non quòd non habuerit patrem, aut matrem (habebat enim ipse, utì mortalium unus) sed quia genealogia ejus non extat in Scriptura, neque parentum ejus nomen apparet. Hunc ad modum Christus, sine patre est secundùm inferiorem generationem: ex sola namque Virgine Maria genitus est, quatenus ad carnem attinet. Sine matre autem est secundùm supernam nativitatem: ex solo enim patre ante omnia secula ineffabiliter & incomprehensibiliter generatus est. Præterea genealogiâ etiam vacat. Nam, *Generationem ejus quis enarrabit?* quandoquidem & qui supernè in cœlis genuit eum Pater, sit etiam inexplicabilis, atque adeò ipse modus generationis. Porrò & quæ infernè in terris eum peperit mater sub rationem non cadit secundùm modum generationis, nimirum, quomodo Virgo peperit, quomodo sine doloribus, ac similia. Christus igitur revera sine Patre ac sine matre est: Melchisedec verò & sine patre & sine matre, non revera, (fieri enim hoc non potest) sed quatenus parentes ejus in Scriptura non exprimuntur. Quare quod ait, *Sine genealogia*, veluti interpretatur quid sit, *sine patre ac sine matre*, perinde quasi Apostolus diceret: Hanc ad rationem dixi Melchisedec patre ac matre vacare, quòd genealogia ejus in Scriptura non exprimatur, nec mentio generis ejus in scriptura fiat.

ἄλλος βασιλεὺς δικαιοσύνης, ἀλλ' ἢ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός;

Ἔπειτα ὃν δὲ βασιλεὺς Σαλήμ· ὅ ἐστι βασιλεὺς εἰρήνης.] Καὶ ἀπὸ τ πόλεως, φησι, τοῦτο δῆλον. Σαλὴμ γὰρ ἑρμηνεύεται εἰρήνη. Τίς ὢν ἄλλος βασιλεὺς εἰρήνης ἢ ὁ Χριστὸς, ὁ εἰρηνοποιήσας τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς; ᾧτινι αὐθεφτων ἁρμόζῃ ὄν, τ δικαιοσύνης καὶ εἰρήνης "βασιλεύς, εἰ μὴ μόνῳ Χριστῷ. "χ. τῦ βασιλία.

3 Ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος.] Ἐχεις ἂν ἑτέραν ὁμοιότητα. ὥσπερ γὰρ ὁ Μελχισεδὲκ ἀπάτωρ ἐστὶ καὶ ἀμήτωρ, οὐχ ὅτι οὐκ εἶχε πατέρα ἢ μητέρα (εἶχε γὰρ καὶ αὐτὸς, ὡς εἷς τῶν ἀνθρώπων) ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐγενεαλογήθη τοῦτο τῇ γραφῇ, οὐδὲ ἐμφαίνεται ὄνομα τῶν γονέων αὐτ. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς, ἀπάτωρ ἐστὶ κτ τὴν κάτω γέννησιν· οὐ μόνης γὰρ τ παρθένου Μαρίας ἐγεννήθη ὁ κτ σάρκα. Ἀμήτωρ ὢν κτ τὴν ἄνω γέννησιν· οὐ μόνου γὰρ τοῦ Πατρὸς πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἀῤῥήτως καὶ ἀνεπινοήτως γεγέννηται. Ἀλλὰ καὶ ἀγενεαλόγητος. Τὴν γὰρ γενεὰν αὐτ τίς διηγήσεται; Ἐπεὶ καὶ ὁ ἄνω γεννήσας πατὴρ, ἀνέρμηνευτος, καὶ αὐτὸς ὁ τρόπος τῆς γεννήσεως. Καὶ ἡ κάτω ὑ γεννήσασα μήτηρ, λέγω οὐχ ὑποπίπτει, κατάγε τ τρόπον τῆς γεννήσεως, οἷ, πῶς ἐγέννησε παρθένος, πῶς ἄνευ ὠδίνων, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ὁ μὲν οὖν Χριστὸς, ἀληθῶς καὶ ἀμήτωρ καὶ ἀπάτωρ ἐστίν· Ὁ δὲ Μελχισεδὲκ ἀπάτωρ καὶ ἀμήτωρ, οὐκ ἀληθῶς· ἀνένδεκτον γὰρ τοῦτο· ἀλλὰ τῷ μὴ ἐμφέρεσθαι τῇ γραφῇ τοὺς αὐτ γονεῖς. ὥστε, ὅ, ἀγενεαλόγητος, ὥσπερ ἐφερμηνευτικόν ἐστι τοῦ, ἀπάτωρ καὶ ἀμήτωρ· οἱονεὶ λέγοντος τ ἀποστόλου· Οὕτως εἶπον τ Μελχισεδὲκ ἀπάτορα καὶ ἀμήτορα, ὡς ἀγενεαλόγητον, καὶ ὡς μὴ μνημονευθείσης τῆς γενεᾶς αὐτ τῇ γραφῇ·

Μήτε

Μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῆς τέλος ἔχων· ἀφωμοιωμένος δὲ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές.] Καὶ τοῦτο δ' ἄν τις νοήσας ὡς χρὴ τὰ πρόφορα. ὡς μὲν γὰρ ἄνθρωπος, εἶχεν ὁ Μελχισεδὲκ πρώτως καὶ ἀρχὴν ἡμερῶν, καὶ τέλος ζωῆς· πλὴν καθὸ ἡμεῖς οὐκ ἴσμεν ὅτε ποτὲ ἐγεννήθη, οὔτε πότε ἐτελεύτησεν, ὡς πρὸς τὴν ἡμετέραν γνῶσιν, οὔτε ἀρχὴν ἔχει, οὔτε τέλος. Ὁ μέντοι Χριστὸς ἀληθῶς, ἅτε Θεὸς, ὅτε ἀρχὴν ἡμερῶν ἔχει· ἀνάρχως γὰρ κατὰ τὸν ἀπὸ χρόνου ἄρχειν, εἰ καὶ τὸν Πατέρα ἔχει ἀρχὴν ὡς αἴτιον. ὅτε τέλος· ἀτελεύτητος γάρ· ὃ δὴ σύμπαν εἰπεῖν, ἀίδιος. Ποῦ δῆτα οἱ Ἀ-
" χ. Χριστὸν. ρειανοί; Ἀκουέτωσαν ὅτι ὁ "Υἱὸς ἀρχὴν οὐκ ἔχει. Οὕτως οὖν δίδωσιν ἡμῖν ὁ
" χ. λέγειν. Παῦλος "λύειν· καὶ ὅταν αὖ ἀπορήσῃ τις, πῶς ὁ Χριστὸς ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ, ὅπουγε ὁ Μελχισεδὲκ ἐτεθνήκει, καὶ οὐκ ἐμέλλετο εἰς τὸν αἰῶνα ἱερεύς. Λύσομεν γὰρ ἐντεῦθεν, τοῦτο λέγοντες, ὅτι ὁ μὲν Χριστὸς αἰώνιος ὢν καὶ ἀτελεύτητος, ἀεί ἐστιν ἱερεὺς τῇ ἀληθείᾳ. καὶ νῦν μὲν γὰρ ἑκάστοτε ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσφέρειν πιστεύεται διὰ τῶν λειτουργῶν αὐτοῦ, ἄλλως τε καὶ ὡς ἐντυγχάνων τῷ Πατρὶ ὑπὲρ ἡμῶν· καὶ τότε δὴ τὰ τελεώτερα ἱερουργήσει ἡμῖν καὶ μυστικώτερα, ἑαυτὸν ἡμῖν εἰς βρῶσιν καὶ πόσιν προτιθεὶς καινῶς καὶ ὑπὲρ πᾶσαν νόησιν. Ὁ δὴ Μελχισεδὲκ ἀτελεύτητον λέγεται ἔχειν τὴν ἱερωσύνην, οὐχ ὅτι ζῇ ἀεί· ἐτεθνήκει γάρ· ἀλλὰ καθὸ οὐκ ἐμφέρεται τῇ γραφῇ τὸ τέλος αὐτοῦ, ἵν' ἐντεῦθεν ἔχοιμεν γινώσκειν, πότε ἡ ἱερωσύνη αὐτοῦ ἐπαύσατο. Ὥσπερ οὖν καὶ ἐν τοῖς ὀνόμασιν, ἐπ' ἐκείνου μὲν προφητεία μόνα ἦσαν τὸ, Μελχισεδὲκ, καὶ τὸ, βασιλεὺς Σαλὴμ, ὅπερ ἐν Χριστοῦ πράγματι ἀλήθεια· οὕτω καὶ τὸ, μήτε ἀρχὴν ἔχειν μήτε τέλος, ἐπ' ἐκείνου μὲν, ἅτε τὸ μὴ γεγράφθαι, τύπος * ἦν· ὅπερ ἐν Χριστοῦ, * χ.

Neque initium dierum, neque vitæ finem habens; assimilatus autem Filio Dei, manet sacerdos in perpetuum.] Hoc etiam perinde intelliges, ut præmemorata. Quatenus enim homo erat, habebat prorsus Melchisedec cùm principium dierum, tum finem vitæ: verùm quatenus nos nescimus quando natus sit aut mortuus, quod attinet ad nostram cognitionem, neque principium neq; finem habet. Christus tamen revera, ut Deus, neque initium dierum habet: principio enim caret, juxta principium quod à tempore dicitur, etiamsi Patrem habeat principium tanquam causam. Neque finem: immortalis enim est, atque ut summatim dicam, sempiternus. Ubi sunt igitur Ariani? Audiant Filium principium non habere. Hanc ad rationem Paulus nos instituit, quomodo istud sit diluendum: atq; etiam sicubi aliquis dubitaverit, quomodo Christus sacerdos sit in æternum secundùm ordinem Melchisedec, quandoquidem Melchisedec mortuus est, nec factus est sacerdos in sempiternum. Diluemus igitur hinc, dicentes, Christum, cùm æternus sit & immortalis, revera semper esse sacerdotem. Nam & nunc quidem semper & ubique seipsum pro nobis offerre creditur per ministros suos, præsertim cùm apud Patrem pro nobis intercedit: tum verò, perfectiora, & magis mystica sacra pro nobis perficiet, seipsum nobis in cibum & potum proponens, novo quodam modo omnem ingenii captum exuperante. Melchisedec autem æternum habere sacerdotium dicitur, non quòd vivat semper; (Mortuus enim est) verùm quia non traditur in Scriptura finis ejus, ut inde possimus cognoscere quando sacerdotium ejus cessaverit. Quemadmodum igitur nomina, in illo sanè solæ appellationes fuerunt, Melchisedec, & rex Salem, in Christo autem rerum veritas: sic & quòd neque principium neque finem habuerit, in illo quidem, quia sacris literis non esset insertum, typus erat: in Christo autem, secundùm

cundùm veritatem. Si enim undique futura erat similitudo, non jam figura essent ac veritas, verùm aut utraque typus, aut utraque veritas. Nónne autem & hoc in imaginibus cernimus? Etenim hîc umbratilis pictura ad perfectam jam imaginem similitudinem quandam habet, quatenus characterem ejus per lineas obscurè denotat: habet & dissimilitudinem, quatenus imago per colores magis perspicuam necnon evidentiorem formam suscepit.

4 *Intuemini autem quantus sit iste, cui & decimas dedit de spoliis Abraham Patriarcha.*] Posteaquam figuram veritati adaptaverat, vel quæ sunt Melchisedec, Christo; confidenter jam deinceps demonstrat, typum ipsum, hoc est, Melchisedec, ipsis apud Judæos veris sacerdotibus splendidiorem esse: nec ipsis solis, verumetiam ipso Patriarchâ. Si autem typus, multo potiùs verus Pontifex Christus istis erit præstantior. Videte igitur, inquit, quantus sit iste, & quantum excellat, cui dona offerebat, non vulgaris certè homo, sed Abraham talis tantúsque Patriarcha: non enim citra rationem, *Patriarcha*, apposuit, verùm ut efferret personam: &, *de spoliis*, hoc est, exuviis præstantiorum, & honoratiorum. Nec dici potest, quòd veluti ei qui unà bellum gesserit cum eo, ac auxiliatus sit ei, diviserit compensationem laboris, sed domi residenti. Eam enim ob rem & suprà prædixit, quòd occurrerit Abrahamo revertenti à cæde regum. Si autem ipso Patriarchâ major est (quod ipsa decimarum datio sanè indicat) multo magis sacerdotibus legis.

5 *Et quidem de filiis Levi Sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere à populo secundùm legem, hoc est, à fratribus suis, quanquam & ipsi exierint de lumbis Abrahæ.* 6 *Cujus autem generatio non annumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abraham.*] Probat jam quomodo Melchisedec sit Abrahamo major,

καὶ ἀλήθεια. Εἰ γὰρ πανταχοῦ ἔμενεν τῇ ἰδίᾳ ἡ ὁμοιότης, οὐκέτι τύπος ἂν ἦν καὶ ἀλήθεια, ἀλλ' ἢ ἀμφότερα τύπος, ἢ ἀμφότερα ἀλήθεια. Ἢ οὐχὶ καὶ ὅτι τῶν * εἰκόνων τοῦτο θεωροῦμεν; Καὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα ἡ σκιαγραφία πρὸς τὸ ἀποτελεσθεῖσαν ἤδη εἰκόνα ἔχει τι ὅμοιόν τι, καὶ ἀποτυποῖ δι' ἀμυδρῶν γραμμῶν τὸν χαρακτῆρα· ἔχει τι ἀνόμοιον, καὶ ἡ εἰκὼν διὰ τῶν χρωμάτων, σαφέστερον καὶ ἐμφανέστερον τὸν χαρακτῆρα ἐδείξατο. * εἰκόνι.

4 Θεωρεῖτε οὖν πηλίκος ἐστὶν, ᾧ καὶ δεκάτην Ἀβραὰμ ἔδωκεν ἐκ τῶν ἀκροθινίων ὁ πατριάρχης.] Ἐπειδὴ τὸν τύπον τῇ ἀληθείᾳ ἐφήρμοσεν, ἤδη τὰ τοῦ Μελχισεδὲκ τοῦ Χριστοῦ, θαῤῥῶν λοιπὸν, καὶ ἀποδείκνυσιν ὅτι ὁ τύπος, τουτέστιν, ὁ Μελχισεδὲκ, αὐτῶν τῶν παρὰ Ἰουδαίοις ἀληθῶν ἱερέων λαμπρότερος· καὶ οὐκ αὐτῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ πατριάρχου αὐτοῦ. Εἰ γὰρ ὁ τύπος, πολλῷ μᾶλλον ὁ ἀληθινὸς ἀρχιερεὺς Χριστὸς ὑπερέξει τούτων. Ἴδετε οὖν, φησι, πηλίκος ἐστὶν ἐστὶ, καὶ πόσον ὑπερέχει, ᾧ δῶρα προσέφερεν οὐχ ὁ τυχὼν ἄνθρωπος, ἀλλ' ὁ Ἀβραὰμ, ὁ τοσοῦτος ὁ πατριάρχης· οὐκ ἀλόγως γὰρ ὁ, πατριάρχης, προσέθηκεν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ ὃ προέσαπεν· καὶ ἐκ τῶν ἀκροθινίων, τουτέστιν, ἐκ τῶν λαφύρων τῶν χρειττόνων καὶ μειζοτέρων. καὶ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι ὡς συστρατευσαμένῳ καὶ συμπονήσαντι ἀπεμέρισε ἵνα ἀμοιβὴν τοῦ καμάτου, ἀλλ' οἴκοι καθημένῳ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ προέφθη ὑστέρῳ, ὅτι συνῳκήκει τῷ Ἀβραὰμ ὑποστρέφοντι ἀπὸ τῆς κοπῆς τῶν βασιλέων. Εἰ οὖν τοῦ πατριάρχου μείζων (καὶ τοῦτο δηλοῖ ἡ τοῦ δεκάτης δόσις) πολλῷ μᾶλλον τῶν νομικῶν ἱερέων.

5 Καὶ οἱ μὲν ἐκ τῶν υἱῶν Λευὶ τὴν ἱερωσύνην λαμβάνοντες, ἐντολὴν ἔχουσιν ἀποδεκατοῦν τὸν λαὸν κατὰ τὸν νόμον, τουτέστι, τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν, καίτοι ἐξεληλυθότας ἐκ τῆς ὀσφύος Ἀβραάμ. 6 Ὃν δὲ μὴ γενεαλογούμενος ἐξ αὐτῶν, δεδεκάτωκε τὸν Ἀβραάμ.] Νῦν κατασκευάζει πῶς μείζων ἐστὶν ὁ Μελχισεδὲκ τοῦ Ἀβραάμ.

Αβραὰμ, καί φησιν, ὅτι οἱ ἐκ τ Λευὶ τῆς φυλῆς ἱερατεύοντες ἐδεκάτουν τ λαὸν, τουτέστι δηλοῦσιν ὡς χρείττους ὄντες τοῦ τ ἱερωσύνης ἀξίωμα. Τίνος γὰρ ἄλλου ἕνεκεν οἱ τῷ λαῷ κοπιῶμενοι καὶ ταλαιπωρούμενοι, τοῖς ἱερεῦσιν ὑ κοπιῶσιν, οὐδὲ γεωργοῦσι τοσοῦτοι τὰς ἐκ πάντος γένους δεκάτας, ἢ πάντως ὡς θειοτέροις, καὶ μείζονι ἔργῳ τοσοῦτον σχολαζομένοις; τοσοῦτόν ἐστι τὸ τ ἱερωσύνης ἀξίωμα, καὶ ὅτῳ οἱ τοῦτο ἔχοντες ὑψηλότεροί εἰσι τῶν οἰκείων ἀδελφῶν, καὶ ἐκ τ αὐτῆς ὀσφύος ἐξεληλυθότων. Καὶ ὁ Μελχισεδὲκ τίνιον ὅτῳ δεδεκάτωκε τ Αβραὰμ, καὶ ταῦτα μὴ γενεαλογούμενος ἐξ αὐτοῦ, τουτέστι, μὴ τῷ αὐτοῦ ὢν γένους (ἀλλόφυλος γὰρ ἦν) κρείττων αὐτοῦ ἐστι καὶ ὑψηλότερος. Πῶς γὰρ ἂν ἔδωκεν ἀλλοφύλῳ δεκάτας ὁ Αβραὰμ, εἰ μὴ πολλὴ ἦν ἡ τιμή; εἰ δὲ ὁ Μελχισεδὲκ, ὁ τύπος ὑπερέχει, καὶ ταῦτα τῷ Αβραὰμ, πολλῷ μᾶλλον ὁ ἀληθινὸς ἀρχιερεὺς ὑπερέχει τῶν νομικῶν ἱερέων.

Καὶ τ ἔχοντα τὰς ἐπαγγελίας εὐλόγηκεν.] Ἐπιδὴ αὖθις καὶ κάτω τοῦτο ἦν ὃ μεγαλεῖον τ Αβραὰμ, ὃ, τὰς ἐπαγγελίας λαβεῖν παρὰ Θεοῦ, τοιοῦτον τοῦτο νῦν, ὅτι τ τοσοῦτον καὶ τηλικοῦτον τ ὁμιλίας θείας ἀξιωθέντα, καὶ ἔχοντα ὀφλέτην τ Θεὸν, τοῦτον εὐλόγησεν ὁ τύπος τοῦ Χριστοῦ.

7 Χωρὶς δὲ πάσης ἀντιλογίας, τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται.] Εἶπεν ὅτι εὐλόγησεν ὁ Μελχισεδὲκ τ τηλικοῦτον Αβραάμ· πάντες δὲ κοινῶς καὶ ἀναντρέπτως οἴδαμεν, ὅτι ὁ εὐλογῶν, κρείττων ἐστὶ τοῦ εὐλογουμένου. κρείττων ἄρα καὶ ὁ Μελχισεδὲκ, ὁ τ Χριστὸν προτυπῶν, τοῦ πατριάρχου.

8 Καὶ ὧδε μὲν δεκάτας ἀποδεκάτους ἄνθρωποι λαμβάνουσιν· ἐκεῖ δὲ μαρτυρούμενος ὅτι ζῇ.] Καὶ ἕτερος λογισμὸς, ἀποδεικνύων μείζονα τῶν νόμων inquiens: Qui ex Levitica tribu ſacerdotio fungebantur, decimas ſumebant à populo, utpote qui præſtantiores atque honoratiores eſſent propter ſacerdotii dignitatem. Nam propter quid aliud populus ipſe qui laboribus & ærumnis affligitur, ſacerdotibus non laborantibus neque agrum colentibus omnis generis decimas offerunt, niſi quia diviniores ſunt, majorique operi vacant? Tanta eſt ſacerdotii dignitas, adeóque qui eo funguntur, ſublimiores ſunt propriis fratribus, atque iis qui ex iiſdem lumbis ſint egreſſi. Quandoquidem igitur Melchiſedec Abrahamum decimavit, cùm tamen ex eo non denumeraretur ei genealogia, id eſt, cùm non eſſet ex ejus genere (alienigena enim erat) potior ipſo eſt & ſublimior. Quomodo enim alienigenæ dediſſet decimas Abrahamus, ni multo honore ac dignitate floruiſſet? Quòd ſi Melchiſedec qui typus erat, ſublimior eſt, & quidem ipſo Abrahamo, multo magis verus Pontifex excellet ſacerdotes legis.

Et hunc, qui habebat repromiſſiones, benedixit.] Quia iſtud ubique & paſſim Abrahamum magnum & ſplendidum reddebat, nempe quòd promiſſiones à Deo accepiſſet: apponit hoc nunc, quòd tanto ac tali, qui divino colloquio dignus fuiſſet habitus, quique haberet debitorem Deum, huic, inquam, figura Chriſti benedixit.

7 *Sine ulla autem contradictione, quod minus eſt, à meliori benedicitur.*] Dixit tantum ac talem Abrahamum ab ipſo Melchiſedec benedictum fuiſſe. Omnes autem palam & ſine contradictione ſcimus, quòd benedicens eſt præſtantior eo cui benedicitur. Ergo Melchiſedec qui Chriſtum præfigurabat, ipſo Patriarcha major erat.

8 *Et hîc quidem decimas morientes homines accipiunt, illic autem teſtimonium habens quòd vivat.*] Aliud eſt argumentum, quo demonſtrat majorem ſacerdoti-

bus legis Melchiſedecum. *Hîc* enim, hoc eſt, in lege, decimas accipientes moriuntur : *illic autem*, hoc eſt, in cauſa ſecundùm Melchiſedecum, decimas accepit is, cui teſtimonium Scriptura dicit quòd vivat. *Tu enim*, inquit, *ſacerdos in æternum ſecundùm ordinem Melchiſedec.* Vivere autem ſemper Melchiſedecum, ſic intellige perinde ac ſuprà memoratum eſt, hoc eſt, quòd Scriptura non faciat mentionem obitûs ejus. Nonnulli verò mori Levitas, & vivere Melchiſedecum etiam ſic intelligunt, quòd modus quidem ſacerdotii Levitarum mortalis erat; abolitus eſt enim : ratio autem ſacerdotii Melchiſedeci, ſive ſecundùm Chriſtum, vivit & manet, ſemperque durabit.

9 *Atque (ut ita dicam) per Abrahamum & Levi qui decimas accipit, decimatus eſt.*] Ne dicere queant legales ſacerdotes, Ecquid ad nos ſi Abrahamus decimatus eſt? ait, quòd per Abrahamum, ut medium, Levi etiam qui ſacerdotii noſtri princeps erat, decimáſque accipiebat, decimas dedit. Nónne igitur Levi Melchiſedecus eſt melior, tanquam qui ab ipſo etiam decimas accipere viſus ſit, intermediante Abrahamo? Quod autem ait, ὡς ἔπος εἰπεῖν, vel hoc ſignificat, ut breviter dicam, vel, ut ſic dicam. Quia enim audacius dictum videbatur, affirmare quòd Levi priuſquam in mundum productus eſſet per nativitatem, decimas dederit Melchiſedeco, correxit hoc.

10 *Adhuc enim in lumbis patris erat, quando obviavit ei Melchiſedec.*] Aſtruit, quânam ratione Levi decimatus ſit, aitque quòd cùm progenitor ejus decimatus eſſet, ipſe potentiâ pariter decimatus eſt, quippe qui tum in lumbis Abrahami erat, ac ex ſemine ejus naſciturus, etſi nondum natus eſſet. Nec dixit, Levitæ, ſed, *Levi*, ut excellentiam oſtendat. Papæ! quantum auſus eſt! foras ejecit Judaica, eamque ob

μου ἱερέων τ Μελχισεδέκ. οἱ μὲν γὰρ ὧδε, τυτέστιν, ἐν τῷ νόμῳ λαμβάνοντες δεκάτας, ἀποθνήσκουσιν· ἐκεῖ δέ, τυτέστιν, ἐν τῷ χῷ τ Μελχισεδὲκ προσάγματι, ἔλαβε δεκάτας ὁ μαρτυρούμενος ὅτι ζῇ τ γραφῆς, ὅτι ζῇ. Σὺ γάρ, φησιν, ἱερεὺς εἰς τ αἰῶνα κῷ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Τὸ δὲ ζῆν ἀεὶ τ Μελχισεδέκ, ὅτω δέξαι, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται· τυτέστιν, ὡς μὴ μεμνησθαι μένης τῆς τελευτῆς αὐτ διὰ τῆς γραφῆς. Τινὲς δὲ ἀποθνήσκειν μὲν τοὺς Λευίτας, ζῆν δὲ τ Μελχισεδέκ, οὕτω νοοῦσιν· ὅτι ὁ μὲν τύπος τ τῶν Λευϊτῶν ἱερωσύνης, θνητὸς ἦν· κατήργηται γάρ· ὁ δὲ τ τ Μελχισεδέκ, ὅτι τ χῦ Χριστὸν *, ζῇ κῷ μένει, καὶ ἔσται ἀεί. * ζωῆς.

9 Καὶ (ὡς ἔπος εἰπεῖν) διὰ Αβραὰμ, καὶ Λευὶ ὁ δεκάτας λαμβάνων δεδεκάτωται.] Ἵνα μὴ ἔχωσι λέγειν οἱ νομικοὶ ἱερεῖς, καὶ τί πρὸς ἡμᾶς εἰ ὁ Αβραὰμ δεδεκάτωται; φησὶν ὅτι διὰ μέσου τ Αβραὰμ, καὶ Λευὶ δεδεκάτωται, ὁ ἀρχηγὸς τῆς καθ' ἡμᾶς ἱερωσύνης, ὁ δεκάτας λαμβάνων. Ἆρα οὖν οὐκ ἔστι καὶ τ Λευὶ κρείττων ὁ Μελχισεδέκ, ὡς καὶ παρ' αὐτ δεκάτας λαβεῖν ἐοικώς, διὰ "μέσου τ Αβραάμ; Τὸ δὲ, ὡς "χαριέντως ἔπος εἰπεῖν, ἢ τοῦτο σημαίνει, ὅτι καὶ ἐν σωτόμῳ εἰπεῖν, ἢ ἀντὶ τ, ἵν' οὕτως εἴπω. Ἐπεὶ γὰρ τόλμημα ἐδόκει τὸ εἰπεῖν, ὅτι ὁ Λευὶ, μήπω εἰς γένεσιν προελθεὶς, ἐδεκατώθη προ τ Μελχισεδέκ, ἐκόλασε τοῦτο.

10 Ἔτι γὰρ ἐν τῇ ὀσφύι τ πατρὸς ἦν, ὅτε συνήντησεν αὐτῷ ὁ Μελχισεδέκ.] Κατασκευάζει πῶς ὁ Λευὶ δεδεκάτωται, καὶ φησιν ὅτι τ προπάτορος δεκατωθέντος, κῷ αὐτὸς δυνάμει δεδεκάτωται, οἷα δὴ ἐν τῇ ὀσφύι τ Αβραὰμ ὤν, κῷ οὐκ τ σπέρματος αὐτ μόνον γενεᾷ, εἰ κῷ μηδέπω ἐτέχθη. Καὶ οὐκ εἶπεν, οἱ Λευῖται, ἀλλ', ὁ Λευὶ, ἵνα δείξῃ τ ὑπερογκόν. Βαβαὶ, τί ἐτόλμησεν; ἔρριψεν ἔξω τὰ Ιουδαϊκά.

διὰ

ἀλλὰ τοῦτο παρέλεγλε, ὅτι νωθροὶ γεγόνατε, ὅθεν τοιαῦτα ἔμελλεν ἐρεῖν, ἵνα μὴ ἀποσκιρτήσωσι. Παρασκευάσας οὖν, καὶ παρασκαρτίσας αὐτοὺς ὡς ἠβούλετο, ἅπτεται ἤδη λέγειν ἃ βούλεται. Οὐ γὰρ ὥσπερ ἡ γῆ παραλαβοῦσα τὸ σπέρμα, αὔξει αὐτὸ, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τὸν λόγον κατέχει καὶ τρέφει. Ἐκεῖ μὲν γὰρ φύσις ἐστὶν, ἥτις τὸ σπαρὲν ἔχει· ἐνταῦθα δὲ αἵρεσις, πολυτροπώτατον χρῆμα καὶ βιομεταβλητον. Διὸ χρὴ τὸν διδάσκαλον πολλὰ προοικονομεῖν.

11 Εἰ μὲν οὖν τελείωσις διὰ τῆς Λευϊτικῆς ἱερωσύνης ἦν, (ὁ λαὸς γὰρ ἐπ' αὐτῇ νενομοθέτητο) τίς ἔτι χρεία, κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ ἕτερον ἀνίστασθαι ἱερέα, καὶ μὴ κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρὼν λέγεσθαι;] Ἐδειξεν, ὅτι ὁ Μελχισεδὲκ πολὺ βελτίων ἦν καὶ τοῦ Ἀβραὰμ, καὶ τοῦ Λευΐ, ᾧ τάξει ἱερέων αὐτὸς ἐμόμενος. Νῦν αὖθις ἕτερον ἐπιχείρημα εἰσάγει, δεικνὺς ὅτι ἡ κατὰ Χριστὸν ἱερωσύνη πολλῷ κρείττων τῶν Λευϊτῶν· καὶ ὅτι ἡ μὲν τοῦ Χριστοῦ τελεία, ἡ δὲ ἐκείνων ἀτελής. Καὶ γὰρ εἰ ἦν τελεία ἡ νομικὴ ἱερωσύνη, κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρὼν ἔδει ἀναστῆναι ἱερέα. ὁ γὰρ Ἀαρὼν τῆς Λευϊτικῆς ἦν φυλῆς. Ἀλλὰ μὴν οὐ κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρὼν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ λέγεται ἀνίστασθαι ἱερεύς. Λοιπὸν οὖν, ὡς ἀτελοῦς οὔσης ἐκείνης, ἄλλη αὐτεπάγει) Καὶ δὴ, ἔτι, ἐστὶ πολλοῦ τοῦ ἐμφασιν ἔχει· ὡσεμνεῖ γὰρ τοῦτο λέγει· ὅτι Εἰ μὲν ἦν ὁ Χριστὸς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ πρότερον, εἶτα ὁ νόμος ἐδόθη, εἰκότως ἄν τις εἶπεν, ὅτι ὡς ἀτελοῦς οὔσης τῆς κατὰ τὸν Μελχισεδὲκ, ἐδόθη ἡ κατὰ τὸν νόμον ἱερωσύνη, τουτέστιν, ἡ τοῦ Ἀαρών. Νῦν δὲ ὕστερός ἐστιν ὁ Χριστὸς, καὶ ἕτερον λαμβάνων τύπον ἱερωσύνης. Περιδηλον οὖν· ὅτι ὡς ἀτελεστέρας οὔσης τῆς τοῦ Ἀαρὼν, ἀντεπάγει) ἑτέρα. Τί δέ ἐστι τὸ, ἐπ' αὐτῇ νενομοθέτητο); τοῦτ' ἔστιν, οὐκ

rem in ſuperioribus prædixit, *Segnes facti eſtis:* quia talia dicturus erat, ne reſilirent. Præparatis igitur ipſis atque præmunitis, uti volebat, ſic jam dicit quæ vult. Non enim quemadmodum terra recepto ſemine auget, ac creſcere illud facit, ſic anima verbum continet, & fovet. Illic enim natura eſt quæ ſtabilitatem habet: hîc autem voluntas, res varia, & facilè mutabilis. Quare præceptor multa præſtruere debet.

11 *Si ergo conſummatio per ſacerdotium Leviticum erat (populus enim ſub ipſo legem accepit) quid adhuc neceſſarium fuit, ſecundùm ordinem Melchiſedec alium ſurgere ſacerdotem, & non ſecundùm ordinem Aaronis dici?*] Jam antè Melchiſedecum in ſacerdotum ordine tum Abrahamo, tum Levi longè præſtantiorem fuiſſe oſtendit. Nunc rurſus aliud argumentum adducit, oſtendens quòd ſacerdotium ſecundùm Chriſtum longè ſit excellentius Levitarum ſacerdotio, & quòd Chriſti ſacerdotium ſit perfectum, illorum autem imperfectum. Nam ſi perfectum erat ſacerdotium legis, ſecundùm ordinem Aaronis oportebat exurgere ſacerdotem: nam Aaron ex tribu Levitica erat. Atqui non ſecundùm ordinem Aaronis, verùm ſecundùm ordinem Melchiſedec dicitur exurgere ſacerdos. Reliquum eſt igitur, ut veluti imperfecto illo, aliud quoddam introducatur. Porrò hæc particula, ἔτι, magnam habet emphaſin, propemodum enim hoc dicit: Si Chriſtus ſecundùm ordinem Melchiſedeci fuiſſet antea, ac deinde lex eſſet data, non immeritò quis diceret, quòd veluti imperfectum eſſet Melchiſedeci ſacerdotium, datum ſit ſacerdotium ſecundùm legem, Aaronis nimirum. Nunc autem poſterior eſt Chriſtus, & aliam ſacerdotii formam accepit. Perſpicuum eſt igitur quòd veluti imperfectiore exiſtente ſacerdotio Aaronis, aliud introducitur. Quid autem eſt, *Sub ipſo legem accepit?* hoc eſt, non poteſt quiſ-

piam dicere quòd perfectum quidem sit sacerdotium secundùm Aaronem: aliis verò datum est, non ipsis Hebræis: sed enim omnino populo datum est, atque sub ipso sacerdotio populus legem accepit: hoc est, præfinitum erat ut isto uteretur, sicque incederet, atque per ipsum omnia ageret. Cur igitur ejectum est, nisi quòd invalidum erat?

12 *Translato enim sacerdotio, necesse est ut legis translatio fiat.*] Ostendit jam legem abolitam esse ex consequenti, ac aliud testamentum surrogatum. Si enim sacerdotium tanslatum est, necesse est legem etiam aliam esse: sacerdos namque absque testamento & legibus & præceptis non est. Translatum est autem sacerdotium non solum ritu, (hoc est, ut non sit porrò secundùm ordinem Aaronis, sed secundùm ordinem Melchisedeci) verumetiam secundùm tribum. Etenim à tribu sacerdotali Aaronis, ad regiam tribum Judæ est transpositum. Considera hîc mysterium. Primùm erat regia, deinde facta est sacerdotalis: perinde ac Christus semper quidem rex, postremò autem Pontifex factus est, quando carnem accepit, quando victimam obtulit.

13 *In quem enim dicuntur hæc, de alia tribu est.*] Quomodo sacerdotium quoad tribum translatum sit, monstrat; Christus, inquiens (in quem, hoc est, de quo dicuntur hæc, & in quem evenerunt) alterius est tribûs, nempe Judæ.

De qua nullus altari præstò fuit.] De quâ tribu Judæ, *nullus præstò fuit*, hoc est, astitit altari, curámque gessit sacerdotalium operum.

14 *Manifestum est enim quòd ex Juda ortus est Dominus noster.*] Insignis est dictio, *exortus est*, & ex Balaami prophetia desumpta, dicentis, *Orietur stella ex Jacob:* & ex Malachia, solem justitiæ appellante ip-

Num. 24. 17

Mal. 4. 2.

ἔχῃ ὡς εἰπεῖν, ὅτι τελεία μὲν ὅστιν ἡ κατ' Ααρὼν ἱερωσύνη· ἄλλοις γὰρ ἐδόθη, καὶ οὐ τοῖς Ἑβραίοις, ἀλλὰ πάντως τῷ λαῷ ἐδόθη, καὶ ἐπ' αὐτῇ ἐνομοθετήθη ὁ λαός· τουτέστιν, ὡρίσθη ὥστε χεχρῆσθαι αὐτῇ, καὶ οὕτῃ στοιχεῖν, καὶ δι' αὐτῆς ἅπαντα πραγματεύεσθαι. Διὰ τί οὖν τοίνυν ἐξεβλήθη, ἢ δηλονότι ὡς ἀσθενές;

12 Μεταπιθεμένης γὰρ τῆς ἱερωσύνης, ἐξ ἀνάγκης καὶ νόμου μετάθεσις γίνεται.] Νῦν δείκνυσι καὶ τὸν νόμον καταργούμενον ἀκολούθως, καὶ ἕτερον παρεισαγόμενον. Εἰ γὰρ ἡ ἱερωσύνη μετετέθη, ἀνάγκη καὶ νόμον ἕτερον εἶναι. ἱερεὺς γὰρ χωρὶς διαθήκης καὶ νόμων καὶ προσταγμάτων οὐκ ἔστι. Μετετέθη δὲ ἡ ἱερωσύνη οὐ μόνον τῷ εἴδει, (τουτέστι, τῷ μὴ κατὰ τὴν τάξιν Ααρὼν εἶναι), κατὰ δὲ τὸ Μελχισεδέκ) ἀλλὰ καὶ τῇ φυλῇ. Καὶ γὰρ ἀπὸ φυλῆς ἱερατικῆς ἡ Ααρὼν, εἰς βασιλικὴν τὸ τῆς Ἰούδα μετετέθη. Καὶ ἴδε τὸ μυστήριον. πρῶτον ἦν βασιλική, καὶ τότε γέγονεν ἱερατική· ὡς καὶ ὁ Χριστὸς βασιλεὺς μὲν ἀεί, ἐπ' ἐσχάτων δὲ ἀρχιερεύς, ὅτε τὴν σάρκα ἔλαβεν, ὅτε τὴν θυσίαν προσήνεγκεν.

13 Ἐφ' ὃν γὰρ λέγεται ταῦτα, φυλῆς ἑτέρας μετέσχηκεν.] Δείκνυσι πῶς μετετέθη ἡ ἱερωσύνη κατὰ τὴν φυλήν, καὶ φησιν, ὅτι ὁ Χριστὸς (ἐφ' ὃν, φησὶ τοῦτο, περὶ οὗ λέγεται ταῦτα, καὶ εἰς ὃν ἐξέβη) ἑτέρας φυλῆς ἐστι, τοῦ τοῦ Ἰούδα.

Ἀφ' ἧς οὐδεὶς προσέσχηκε τῷ θυσιαστηρίῳ.] Ἀφ' ἧς τοῦ τοῦ Ἰούδα φυλῆς, οὐδεὶς προσέσχηκε, τουτέστι, προσέστη τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ ἐπεμελήθη τῶν ἱερατικῶν ἔργων.

14 Πρόδηλον γὰρ, ὅτι ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ Κύριος ἡμῶν.] Σεμνὴ ἡ λέξις ἐστὶ, ἀνατέταλκε, καὶ οὐκ ἀπὸ τοῦ τοῦ Βαλαὰμ προφητείας ληφθεῖσα, Ἀνατελεῖ ἄστρον ἐξ Ἰακὼβ, λέγοντος· καὶ οὐκ ἀπὸ τοῦ Μαλαχίου δὲ, ἥλιον δικαιοσύνης

σεως ἀποκαλυπτος αὐτου· Δι' ὧν δηλουται ὅ Εἰς φωτισμὸν τῆ κοσμῳ τὴν παρουσιαν τῆ Κυριῳ γεγενηται.

Εἰς ἣν φυλὴν οὐδὲν περὶ ἱερωσυνης Μωσῆς ἐλαλησε.] Πανται γὰρ τὰ τῆς ἱερωσυνης εἰς τὴν Λευιτικὴν ἀνηκε φυλήν· εἰς ἣν ἡ Ιουδα, ἢ τὸ ἐν πολεμοις ἡγεμονίας.

15 Καὶ περισσοτερον ἔτι καταδηλον ἐστιν, εἰ κατ' ἐμοιοτητα Μελχισεδὲκ ἀνισταται ἱερευς ἕτερος,] Τί ἐστι καταδηλον; ὅ μεσον ἑκατερας ἱερωσυνης. ἢ ὅτι ὁ ἀλλαγησεται καὶ ἡ ἱερωσυνη καὶ τὴν διαθηκην, οὐ μονον ἐκ τουτου δηλουται, ἐκ τῆ ἐξ ἑτερας φυλῆς εἶναι τὸν ἀνιστάμενον ἱερέα, καὶ μηκετι ἐκ τῆ Λευιτικῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τουτου ὃ ἐροῦμεν, περισσοτερον καταφανεται· Εἶναι κατ' τὴν ὁμοιοτητα Μελχισεδὲκ, καὶ τὰ ἑξῆς· τουτεστιν, ὅτι κατ' τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ ἀνιστατο ἱερεύς.

16 Ος οὐ κατ' νόμον ἐντολῆς σαρκικῆς γέγονεν, ἀλλὰ κατ' δυναμιν ζωῆς ἀκαταλυτου.] Ος Μελχισεδὲκ, οὐκ ὡς οἱ νομικοὶ ἱερεῖς ἐλαμβανον τὴν ἱερωσυνην ἀπὸ νόμου σαρκικὰς ἐντολὰς ἔχοντος. Περιτεμε γὰρ τὴν σαρκα, καὶ λουσον τὴν σαρκα, καὶ ἄργησον τῆ σαρκὶ, καὶ τρύφησον ἀγαθῶν σαρκικῶν. Ο δὲ Μελχισεδὲκ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ δυναμει θεία, ὥστε ζῆν ἀεὶ, καὶ ἀκαταλυτον εἶναι τὴν ἱερωσυνην αὐτου. Τὸ δὲ ζῆν οὕτω δέξαι, ὡς κρεῖττον, ἀντὶ δὲ ἀγνοεῖται δηλαδὴ τὴν τελευτὴν αὐτου. Η δὲ, ὃς, περὶ τῆ ἱερέως λέξαι, ὡσὰ ἔλεγεν, Οστις ἱερεὺς ἕτερος, τουτεστιν, ὁ Χριστὸς, οὐ κατὰ νομικὴν ἐντολὴν σαρκικὴν ἔλαβε τὴν ἱερωσυνην, ἀλλὰ διὰ τῆς δυναμεως τῆ Πατρὸς, ἤτοι τῆς οἰκείας αὐτου, καὶ ἀκαταλυτον ἔχει τὴν ἱερωσυνην. Ακόλουθον δὲ ἦν πρὸς τὸ, σαρκικῆς, πνευματικῆς ἐπαγαγειν· πῶς οὖν ἐπήγαγε, Κατὰ δυναμιν ζωῆς ἀκαταλυτου; διότι τὸ πρόσκαιρον ἐδήλωσε διὰ τῆ σαρκικου. καὶ εἰκότως πρὸς τὸ πρόσκαιρον ἐπήγαγε τὸ, ζωῆς ἀκαταλυ-

sum. Per quæ oſtenditur ad illuſtrationem mundi adventum Domini factum eſſe.

Ad quam tribum nihil de ſacerdotio Moſes locutus eſt.] Omnia enim quæ ad ſacerdotium pertinebant, ad Leviticam tribum retulit: ad tribum verò Judæ, quæ ad rei bellicæ imperium ſpectabant.

15 *Et ampliùs adhuc manifeſtum eſt, ſi ſecundùm ſimilitudinem Melchiſedec exurgat alius ſacerdos,*] Quid eſt manifeſtum? diſcrimen utriuſque ſacerdotii: vel quòd immutabitur ſacerdotium & teſtamentum, non ſolùm ex hoc indicatur, quòd ex alia tribu ſit qui exurgat ſacerdos, & non ex Levitica, verumetiam ex hoc quod dicemus, ampliùs demonſtratur: ſiquidem juxta ſimilitudinem Melchiſedec, & quæ ſequuntur: hoc eſt, quandoquidem ſecundùm ordinem Melchiſedec exurgit ſacerdos.

16 *Qui non ſecundùm legem mandati carnalis factus eſt, ſed ſecundùm virtutem vitæ indiſſolubilis.*] Qui Melchiſedec non legalium ſacerdotum inſtar factus eſt: illi enim accipiebant ſacerdotium à lege carnalia mandata habente. Circumcide enim carnem, inquit, & ablue carnem, & ociare carni, & conſequêris bona carnalia. Melchiſedecus autem non ſic, ſed divinâ virtute factus eſt ſacerdos, ut vivat ſemper, ac indiſſolubile ſit ei ſacerdotium. *Vivere* autem, ut ſuprà intellige, nimirum quòd non ſit cognita ejus mors. Vel, *qui*, de ſacerdote accipe, perinde quaſi dicat, Qui ſacerdos alius, hoc eſt, Chriſtus, non juxta legale mandatum carnale accepit ſacerdotium, ſed per potentiam Patris, vel propriam ſuam, ac indiſſolubile ſacerdotium retinet. Conſectaneum autem erat, in oppoſitione ad carnale, ſpirituale intuliſſe: Quomodo igitur intulit, *ſecundùm virtutem vitæ indiſſolubilis*? Propterea quòd per carnale, temporarium illud eſſe ſignificavit. Et congruè in oppoſitione ad temporariũ intulit, *vitæ*

indissolubilis, hoc est, propria virtute ac potentiâ vivit Christus.

17 *Contestatur enim, Tu es sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedec.*] Confirmat quî dixerit, *Indissolubilis vitæ*: nempe, quoniam scriptura dicit, in sempiternum eum esse sacerdotem. Quidam verò non hoc eum probare putârunt, cæterùm quî non sit factus secundùm legem mandati carnalis. Nam si secundùm legem factus esset, oportebat eum secundùm ordinem Aaronis dici sacerdotem. Nunc verò postquam *secundùm ordinem Melchisedec* scriptum est, planum est quòd non secundùm legem, sed aliam diviniorem quandam rationem factus sit.

18 *Reprobatio quidem fit præcedentis mandati, propter infirmitatem ejus & inutilitatem: nihil enim ad perfectum adduxit lex.*] Legis translationem fieri dixit: quo demonstrato, inquirit deinceps causam. Nos enim homines tum tandem quiescimus, cùm causam didicerimus. Ac dicit, propter hoc factam esse rejectionem, hoc est, immutationem & ejectionem præcedentis mandati, hoc est, prioris Testamenti, eò quòd inventum sit infirmum & inutile. Quid igitur? Nemini profuit lex? profuit quidem: verùm ut perfectos faceret, non profuit. Infert enim: *Nullum enim ad perfectum adduxit.* Quomodo autem erat infirma? Quòd solis denunciaret literis, Hoc fac, istud prætermitte: nihil autem virium subministrabat, quibus mandata perficerentur, quod nunc contingit nobis per Spiritum. At verò insultant hîc legem calumniantes hæretici: Ecce, inquiunt, etiam Paulus legem reprehendit. Atenim non dixit eam pravam, ô insipientes, verùm inutilem & infirmam, ad consummandum videlicet. Quemadmodum enim lac utile est infantibus pro temporum ratione, adultis autem & perfectis inutile: haud secus lex imperfectis Judæis erat utilis, abducens eos ab idolis, & Deo adducens, conve-

τω· τουτέστι, τῇ οἰκείᾳ δυνάμει ζῇ ὁ Χριστός.

17 Μαρτυρεῖται γάρ· Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ.] Κατασκευάζει πῶς εἶπε δέ, ἀκαταλύτου ζωῆς, καί φησιν, ὅτι ἡ γραφὴ λέγει αὐτὸν εἰς τὸν αἰῶνα εἶναι ἱερέα. Τινὲς οὖν, ὑπὲρ τοῦτο κατασκευάζειν αὐτὸν ἐνόησαν, ἀλλὰ δέ, πῶς οὐ κατὰ νόμον ἐντολῆς σαρκικῆς γέγονεν. Εἰ γὰρ κατὰ τὸν νόμον, φησὶν, ἐγίνετο, ἔδει αὐτὸν κατὰ τὴν τάξιν Ααρὼν λέγεσθαι· νυνὶ δὲ ὅτι κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ γέγραπται, δῆλον ὡς οὐ κατὰ τὸν νόμον, ἀλλά τινα ἕτερον τρόπον θειότερον.

18 Ἀθέτησις μὲν γὰρ γίνεται προαγούσης ἐντολῆς, διὰ δὲ αὐτῆς ἀσθενὲς καὶ ἀνωφελές. 19 Οὐδὲν γὰρ ἐτελείωσεν ὁ νόμος.] Εἶπεν ὅτι νόμου μεταθέσις γίνεται, καὶ ἔδειξε τοῦτο· ζητεῖ λοιπὸν καὶ τὴν αἰτίαν. Οἱ γὰρ ἄνθρωποι τότε ἀναπαυόμεθα, ὅταν τὴν αἰτίαν μάθωμεν. Καί φησιν, ὅτι διὰ τοῦτο ἀθέτησις ἐγένετο, τουτέστιν, ἀναλαγὴ καὶ ἀκολὴ τῆς προαγούσης ἐντολῆς, τουτέστι, τῆς προλαβούσης διαθήκης, διότι κυρέθη ἀνωφελὴς καὶ ἀσθενής. Τί οὖν; οὐδένα ὠφέλησεν ὁ νόμος; ὠφέλησε μέν· ἀλλὰ πρὸς τὸ ποιῆσαι τελείους οὐκ ὠφέλησεν. Ὑπερφέρει γάρ· Οὐδένα γὰρ ἐτελείωσε. Πῶς οὖν ἦν ἀσθενής; διότι γράμματα μόνα διεγρηγόρτα, τόδε πρᾶττε, καὶ τόδε μή· δύναμιν δὲ οὐδεμίαν ἀνετίθει πρὸς τὰς ἐντολὰς κατεργάζεσθαι, ὃ νυνὶ γίνεται ἡμῖν διὰ τοῦ Πνεύματος. Ἀλλ' ὑπερπηδῶσιν οἱ τὸν νόμον διαβάλλοντες αἱρετικοὶ, Ἰδού, λέγοντες, διαβάλλει καὶ Παῦλος τὸν νόμον. Ἀλλ' οὐκ εἶπεν, ἀνόητοι, αὐτὸν πονηρὸν, ἀλλ' ἀνωφελῆ καὶ ἀσθενῆ, ὡς πρὸς τὸ τελεῖσθαι δηλαδή. Ὥσπερ γὰρ τὸ γάλα πᾶσι μὲν βρέφεσιν ὠφέλιμον καὶ τοῖς ἀνδρομένοις καιρούς, τοῖς δὲ τελείοις ἀνωφελές· οὕτω καὶ ὁ νόμος τοῖς μὲν ἀτελέσιν Ἰουδαίοις ὠφέλιμος, ἀπάγων αὐτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων, καὶ τῷ

Θεῷ

Θεῷ προσάγων, καὶ ἐντολὰς συμμέτρους προσφέρων τοῖς τελειοτέρων δεομένοις, οὐκέτι. Σαρκικὰς γὰρ ἐπετέλλετο καὶ θυσίας καὶ καθαρσίς, ὧν οἱ πνευματικοὶ οὐ δέονται. διὰ τοῦτο ἠθετήθη νῦν. Ἡ δὲ ἀθέτησις, τῶν κρατούντων ἐστὶν ἀθέτησις. Ὡς ἐκράτησε ποτὲ ὁ νόμος, ὅτε ἦν καιρὸς αὐτῷ.

Ἐπεισαγωγὴ δὲ κρείττονος ἐλπίδος, δι' ἧς ἐγγίζομεν τῷ Θεῷ.] Ἠθετήθη μέν, φησιν, ἡ νομικὴ ἐντολὴ, ἐπεισήχθη δὲ ἐλπὶς, οὐχ οἵα ἡ Ἰουδαϊκή· εἶχον γὰρ κἀκεῖνοι ἐλπίδα, εὐαρεστοῦντες Θεῷ, κρατῆσαι τῆς γῆς, ὑπερέξειν τῶν ἐχθρῶν, καὶ ὅλως σωματικὰ ἀγαθὰ ἤλπιζον. Ἀλλ' ἡ ἡμετέρα ἐλπὶς οὐ τοιαύτη, ἀλλὰ κρείττων· οὐρανὸν γὰρ ἐλπίζομεν, καὶ ὃ ἐγγὺς ἐσμὲν τοῦ Θεοῦ, καὶ παρεστάναι, καὶ λειτουργεῖν αὐτῷ μετ' ἀγγέλων. Ἀνωτέρω μὲν οὕτω εἶπεν, Εἰσερχομένου εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος· νυνὶ δὲ, Δι' ἧς ἐγγίζομεν, φησι, Θεῷ. Ἡ γὰρ ἐλπὶς πρὸ αὐτὸν ἡμᾶς ἄγει τὸ θεῖον δρόνον, καὶ μετὰ τῶν Χερουβὶμ ἱστᾷ.

20 Καὶ καθόσον οὐ χωρὶς ὁρκωμοσίας.] Ἰδοὺ καὶ ἄλλη διαφορὰ τοῦ τε νέου ἱερέως πρὸς τοὺς παλαιοὺς, καὶ τῆς διαθήκης, πρὸς τὴν διαθήκην. Οὐ γὰρ ἁπλῶς ἐπηγγέλθη ἡ τοῦ Χριστοῦ ἱερωσύνη, ἀλλὰ μετ' ὅρκου, ἵνα ἐκ περισσοτέρας πιστωθῇ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ· ὅπερ καὶ ἀνωτέρω ἔλεγε, Ὅτι ὤμοσεν ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραὰμ, διὰ πλείονος πληροφορίας.

21 (Οἱ μὲν γὰρ χωρὶς ὁρκωμοσίας ἱερεῖς γεγονότες· ὁ δὲ μετ' ὁρκωμοσίας, διὰ τοῦ λέγοντος πρὸς αὐτόν· Ὤμοσε Κύριος, καὶ οὐ μεταμεληθήσεται· Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ)] Οἱ μὲν γὰρ νομικοὶ, φησιν, ἱερεῖς, χωρὶς ὁρκωμοσίας καθίστανται· ἐπὶ τοσοῦτον γὰρ οὐδεὶς ὀμόσας ὁ Θεὸς, Ὅτι σὺ ἔσῃ ἱερεὺς κατὰ τὸν νόμον· ὁ δὲ Χριστὸς μετ' ὁρκωμοσίας διὰ μεμομένης διὰ Θεοῦ τοῦ λέγοντος πρὸς αὐτόν· Σὺ ἱερεὺς, καινῷ τινι τρό-

nientiáque mandata eis tradens. Perfectiorum autem indigentibus non ita. Carnales enim præcipiebat cùm victimas, tum purificationes, quibus ſpirituales non indigent. Propterea nunc reprobata eſt. Reprobatio autem eſt regnantium reprobatio. Lex itaque regnabat olim, cùm tempus ei ſuppereſſet.

Introductio autem melioris ſpei, per quam proximamus ad Deum.] Reprobatum eſt, inquit, præceptum legale: ſuperinducta verò eſt ſpes, non qualis erat Judaica: ſperabant enim & illi, ſi Deo placerent, ſe terrâ potituros, hoſtibus item ſuperiores ſe futuros, adeóque omnino corporalia bona ſperabant. Noſtra verò ſpes non eſt ejuſmodi, ſed multo potior: cœlum enim ſperamus, ac ut vicini ſimus Deo, atque aſſiſtamus ac miniſtremus ei unà cum Angelis. In ſuperioribus ſanè dixit, *Ingredientem in interiora velaminis*: nunc autem, *Per quam appropinquamus Deo.* Spes enim nos ducit ad ipſum divinum thronum, atque cum Cherubim collocat.

20 *Et quantum eſt non ſine jurejurando.*] En aliud diſcrimen novi ſacerdotis & veterum, & utriuſque Teſtamenti. Non enim ſimpliciter promiſſum eſt Chriſti ſacerdotium, ſed cum jurejurando: ut abundè ſatis verbum Dei ratum & firmum redderetur: quod & ſuprà dixit, Juravit Deus Abrahamo, ob majorem certitudinem.

21 (*Alii enim ſine jurejurando ſunt facti ſacerdotes, hic verò cum jurejurando, per eum qui dixit ad illum: Juravit Dominus, & non pœnitebit eum, Tu es ſacerdos in æternum ſecundùm ordinem Melchiſedec*)] Sacerdotes, inquit, legis abſque jurejurando conſtituuntur. De nullo enim inventus eſt jurâſſe Deus, Tu eris ſacerdos ſecundùm legem: Chriſtus autem cum jurejurando facto per Deum dicentem ad eum, Tu es ſacerdos, novo quodam modo.

Non

Non enim ſecundùm Aaronem, ſed ſecundùm Melchiſedec.

22 *In tantum melioris Teſtamenti ſponſor factus eſt Jeſus.*] Hoc eſt, quatenus juravit ſemper ipſum fore ſacerdotem. Non enim jurâſſet, niſi major eſſet. Proinde Novum quoque Teſtamentum Veteri eſt præſtantius. Quid autem eſt ἔγγυος? fidejuſſor, mediator.

23 *Et alii quidem plures facti ſunt ſacerdotes, propterea quòd morte prohiberentur permanere:* 24 *Hic autem eò quòd maneat in æternum, ſempiternum habet ſacerdotium.*] Excellentiam hîc etiam indicat, quam Chriſtus habet ſupra legis Pontifices; Illic, inquiens, multi ſunt, eò quòd mortales ſunt: hîc verò unus eſt, eò quòd ſit immortalis. Habet igitur ſacerdotium ἀπαράβατον, hoc eſt, quod non præcidatur, nec ſucceſſionem recipiat. Animadvertis quanto major eſt? nempe quanto immortale mortali præſtat.

25 *Unde & ſalvare in perpetuum poteſt accedentes per ipſum ad Deum.*] Quia, inquit, immortalis eſt, poteſt omnibus præeſſe ac ſervare in perpetuum, hoc eſt, non temporariam ſalutem impertiri, ſed perpetuam, tam hìc quàm in futura vita. Siquidem in Veteri Teſtamento Pontifex etiamſi præclarus & admirationi eſſet, illo tamen ſolummodo tempore offerebat, in quo vixerat, velut Samuel, & qui illiuſmodi: poſthac autem non item. Nam mortui ſunt. Hìc autem ſempiternus, ac nunquam non vivens eſt Pontifex. Perpetuò itaque, id eſt, ſemper, ſervare poteſt eos qui per ipſum accedunt, hoc eſt, per fidem in ipſum. Nam qui in Filium credit, omnino ad Patrem accedit: nam ipſe eſt via ad Patrem: quam qui apprehenderit, illic hoſpitatur.

Semper vivens ad interpellandum pro ipſis.] Propter carnem adeò humiliter hoc dictum eſt: ſecundùm carnem enim pontifex eſt ſanè; quatenus autem pontifex. Οὐ γὰρ κατὰ τὴν Ἀαρών, ἀλλὰ κατὰ τὴν Μελχισεδέκ.

22 Κατὰ τοσοῦτον κρείττονος διαθήκης γέγονεν ἔγγυος Ἰησοῦς.] Τουτέστι, καθόσον ὤμοσεν ἀεὶ αὐτὸν ἔσεσθαι ἱερέα. Οὐκ ἂν γὰρ ὤμοσεν, εἰ μὴ μείζων ἦν. Ὥστε ἡ νέα διαθήκη τῆς παλαιᾶς μείζων. Τί δέ ἐστι τὸ, ἔγγυος; ἐγγυητὴς, μεσίτης.

23 Καὶ οἱ μέν, πλείονές εἰσι γεγονότες ἱερεῖς, διὰ τὸ θανάτῳ κωλύεσθαι παραμένειν· 24 Ὁ δέ, διὰ τὸ μένειν εἰς τὸν αἰῶνα, ἀπαράβατον ἔχει τὴν ἱερωσύνην.] Τὴν ὑπεροχὴν καὶ ἐνταῦθα δείκνυσιν, ἣν ἔχει ὁ Χριστὸς πρὸς τοὺς νομικοὺς ἀρχιερεῖς· καί φησιν, ὅτι ἐκεῖ μέν πολλοί εἰσι, διὰ τὸ θνητοὶ εἶναι· ἐνταῦθα δὲ εἷς, διὰ τὸ ἀθάνατος εἶναι. Ἀπαράβατον οὖν ἔχει τὴν ἱερωσύνην, τουτέστιν, ἀδιάκοπον, ἀδιάδοχον. Ὁρᾷς πόσῳ μείζων ἐστὶν; ὅσον τὸ ἀθάνατον τοῦ θνητοῦ.

25 Ὅθεν καὶ σώζειν εἰς τὸ παντελὲς δύναται] τοὺς προσερχομένους δι' αὐτοῦ τῷ Θεῷ.] Ἐπειδή, φησιν, ἀθάνατός ἐστι, δύναται] πάντων προίσασθαι καὶ σώζειν εἰς τὸ παντελές· τουτέστιν, οὐ προσκαίρων σωτηρίαν διδόναι, ἀλλὰ παντελῆ, καὶ ἐνταῦθα δηλαδὴ, καὶ ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς παλαιᾶς, ὁ ἀρχιερεὺς, εἰ καὶ θαυμαστὸς ἦν, μέχρι τοῦ καιροῦ ἐκείνου προσέφερε τῷ Θεῷ, ἐν ᾧ ἦν, οἷς ὁ Σαμουὴλ καὶ οἱ τοιοῦτοι· μετὰ δὲ ταῦτα οὐκέτι· τεθνήκασι γάρ. Ἐνταῦθα δὲ αἰώνιος καὶ ἀείζωος ὁ ἀρχιερεύς. Οὐκοιοῦν καὶ παντελῶς δύναται σώζειν, τουτέστιν, αἰδίως, τοὺς προσερχομένους δι' αὐτοῦ, τουτέστι, διὰ τὴν εἰς αὐτὸν πίστεως. Ὁ γὰρ εἰς τὸν Υἱὸν πιστεύων, τῷ Πατρὶ προσέρχεται πάντως· αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ πρὸς τὸν Πατέρα ὁδός, καὶ ὁ ταύτης ἁψάμενος οὐκ ἀπολύει.

Πάντοτε ζῶν εἰς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ αὐτῶν.] Διὰ τὴν σάρκα οὕτω ταπεινῶς τοῦτο εἴρηται. Κατὰ γὰρ τὴν σάρκα ἀρχιερεύς ἐστι δήπου· καθὸ γὰρ ἀρχιερεύς, καὶ

αὖθ

αὖθ' ὑντυγχάνῃ λέγεται. Ἐπεὶ ὁ ἐγείρων τοὺς νεκροὺς, καὶ ζωοποιῶν ὡς ὁ Πατὴρ, πῶς ἔνθα σῶσαι δεῖ, ὑντυγχάνῃ; Ὁ πᾶσαν ἔχων τὴν κρίσιν, πῶς ὑντυγχάνῃ; Ὁ ἀποστέλλων τοὺς ἀγγέλους, ὥστε τοὺς μὲν εἰς κάμινον ἐμβαλεῖν, τοὺς δὲ σῶσαι; διὰ γοῦν τὴν ἀνθρωπότητα ὃ, ὑντυγχάνῃ, εἶπε. Συγκαταβαίνων γὰρ τοῖς ἀκούουσιν ὁ Παῦλος, μὴ δείσητε, φησὶ, μὴ εἴπητε, Ναὶ, φιλεῖ μὲν ἡμᾶς, καὶ παῤῥησίαν ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, ἀλλ' οὐκ ἀεὶ δύναται προΐστασθαι ἡμῶν· μὴ τοῦτο εἴπητε. Ζῇ γὰρ, καὶ ἀεὶ δύναται) τὸ ἀρχιερατικὸν ἔργον ποιεῖν ὑπὲρ ἡμῶν. Ὅταν δὲ ἀνθρωπότητα εἴπω, ἀφαιρῶ αὐτὴν τῆς θεότητος (μία γὰρ ὑπόστασις ἀμφοῖν) ἀλλὰ δίδωμι τοῖς ἀκούουσι τὰ πρέποντα περὶ ἑκατέρας φύσεως ἐννοεῖν. Καὶ διὰ τοῦτο, ὅτι, σάρκα φορεσιῶτα τὸν Υἱὸν συγκαθῆσθαι τῷ Πατρὶ, ἐντυγχάνει ἐστὶν ὑπὲρ ἡμῶν· ὡσανεὶ τὸ σάρκος ὑπὲρ ἡμῶν δυσωπούσης τὸν Πατέρα, ὡς διὰ αὐτὸ τοῦτο προσληφθείσης πάντως, διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν.

26 Τοιοῦτος γὰρ ἡμῖν ἔπρεπεν ἀρχιερεὺς, ὅσιος, ἄκακος.] Περφανὲς ἐκ τούτων, ὅτι περὶ τῆς κατὰ σάρκα λέγει τὰ περὶ τούτων, καὶ σαῦτα. Τίς γὰρ ἂν περὶ Θεοῦ τοιαῦτα εἴποι, καὶ οὐκ αἰσχυνθείη) τῇ ἀκαταλήπτῳ ἐκείνῃ φύσει σαῦτα προστιθείς; Ὅσιος μὲν οὖν ἐστὶν, ὁ μηδὲν τῶν ὀφλημάτων αὐτῷ παραλιμπάνων· ἄκακος δὲ, ὁ ἄδολος καὶ ἀπόνηρος. Οὐκ εὑρέθη γὰρ δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.

Ἀμίαντος.] Οὐδὲ σαῦτα Θεοῦ ἐπαίνους εἶπεῖ ἄν τις· φύσιν γὰρ ἔχει μὴ μιαίνεσθαι. Ἀλλὰ δῆλον ὅτι περὶ τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ ἐνὸς Χριστοῦ σαῦτα.

Κεχωρισμένος ἀπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν, καὶ ὑψηλότερος τῶν οὐρανῶν γεγόμενος.] Οἱ μὲν νομικοὶ, φησὶν, ἀρχιερεῖς, κἂν ἄγιοι ὦσιν τὰ ἄλλα, ὡς ἄνθρωποι ὑπεύθυνοί τι τῆς κακίας, καὶ πάντη κεχωρισμένοι εἰσὶ τῶν ἁμαρτωλῶν. πῶς γὰρ, οἷόν τε

fex est, eatenus intercedere dicitur. Nam qui mortuos excitat, & vivificat instar Patris, quomodo jam ubi conservare eum convenit, interpellat? Qui omne judicium habet, quomodo intercedit? Qui emandat Angelos, ut hos quidem in caminum injiciant, illos verò conservent? Propter humanam igitur naturam hoc dictum est, quòd intercedat. Condescendens enim auditoribus Paulus, Ne metuatis, inquit, neque dicatis, Næ, amat quidem nos, & fiduciam habet apud Patrem, sed non semper potest nostri curam gerere. Ne hoc dicatis. Vivit enim: & semper pontificium opus pro nobis perficere potest. Quando autem humanitatem dixero, non segrego ipsam à divinitate (una enim utriusque est persona vel subjectum) sed velim ut auditores id intelligant, quod utrique naturæ convenit. Præterea illud ipsum quòd Filius carnem ferens Patri assidet, intercessio est pro nobis, tanquam caro pro nobis exoret Patrem, ut quæ ob hoc ipsum omnino sit assumpta, nimirum ob nostram salutem.

26 *Talis enim decebat ut nobis esset Pontifex, sanctus, innocens.*] Perspicuum est ex his, quòd & hæc de carne loquatur, & quæ antehac dixit. Quis enim de Deo talia dixerit, & non erubescat incomprehensibili illi naturæ hæc apponere? Sanctus igitur est, qui nihil eorum quæ facere debet omittit: ἄκακος autem, qui dolo & malo caret. *Non enim inventus est* 1 Pet. 2. 22. *in ore ejus dolus.*

Impollutus.] Neque has quispiam dixerit Dei esse laudes: naturam enim habet quæ pollui non potest. Atqui perspicuum est quòd de humanitate unius Christi hæc dicat.

Segregatus à peccatoribus, & excelsior cœlis factus.] Pontifices legales, inquit, etiamsi in cæteris fuerint sancti, ut homines tamen aliquid vitii attrahunt, nec omnino sejuncti sunt à peccatoribus. Quî enim hoc fieri possit, cùm & ipsi peccatis

sint

sint obnoxii? Præterea, nemo ipsorum in cœlis fuit: noster verò hic Pontifex, præterquam quòd plenus sit omnis virtutis, & à peccatoribus segregatus, altior etiam ipsis cœlis factus est, super paterno solio sedens. Cùm autem ait, *factus*, omnibus perspicuum est quòd de Christo loquatur secundùm carnem. Nam ut Deus Verbum, semper erat cœlis altior.

27 *Qui non habet necessitatem quotidie, quemadmodum Pontifices, prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi.*] Cùm dixisset, nostrum Pontificem à peccatoribus segregatum esse, nunc istud amplificat, aitque; Adeò liber est à peccatis, ut & victimam offerens proprium corpus, non pro semetipso hoc obtulerit (quomodo enim, qui peccatum non fecerat?) sed pro nobis. Insuper & aliud colligitur. Legis Mosaïcæ pontifices quotidie offerebant, ceu qui prorsus purificare non potuissent. Noster autem Pontifex hujusmodi obtulit sacrificium, quod adeò præclara potuerit, ut penitus per ipsum universum mundum purgârit. Quare & in hoc excellit illos Christus.

Hoc enim fecit semel, se offerendo.] Quale hoc? ut offerret pro populi peccatis, non pro semetipso. Semel, inquit, sacrum fecit, postea verò ut Dominus sedet. Ne enim cùm audis eum esse sacerdotem, existimes eum perpetuò stare, ac ministrum esse, ostendit quòd per dispensationem factus est sacerdos: dispensatione autem transactâ, proprium rursus decus & fastigium recepit.

28 *Lex enim homines constituit pontifices, infirmitatem habentes.*] Ne intelligas, quòd semel quidem obtulerit, verùm & pro semetipso: astruit nunc quòd non pro propriis peccatis victimam obtulerit. Lex enim nudos homines pontifices facit, infirmitati obnoxios, hoc est, qui non possint obsistere peccato, sed qui ceu infirmi impingant, & in errores & peccatis ἀυτοὶ ἁμαρτίας ἔνοχοι; Καὶ προσέτι, ὅρκος ἀυτῶν ἐν ὀργανῷ ἐγένετο· ὁ δὲ ἡμέτερος ἀρχιερεὺς μὲν τῶν πάσης ἀρετῆς ὑπερπλήρης ἐστὶ, καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν κεχωρισμένος, ἔτι δὲ ὑψηλότερος τῶν οὐρανῶν γέγονεν, εἰς αὐτὸν τὸν πατρικὸν θρόνον καθίσας. Τὸ δὲ, γεγόμφωται, δῆλον πᾶσιν, ὅτι περὶ τῆς σαρκός. ὡς γὰρ Θεὸς Λόγος, ἀεὶ τῶν οὐρανῶν ὑψηλότερος.

27 Ος οὐκ ἔχει καθ' ἡμέραν ἀναγκαίως, ὥσπερ οἱ ἀρχιερεῖς, προτίθεσθαι ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν θυσίας ἀναφέρειν, ἔπειτα τῶν τοῦ λαοῦ.] Εἰπὼν ὅτι κεχωρισμένος ἐστὶ τῶν ἁμαρτωλῶν ὁ ἡμέτερος ἀρχιερεὺς, ἐμπλατύνει τοῦτο, καί φησιν, ὅτι τοσοῦτον ἐλεύθερός ἐστιν ἁμαρτιῶν, ὥστε καὶ θυσίαν προσενεγκὼν ὃ ἴδιον σῶμα, οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τοῦτο προσεφέρετο· (πῶς γὰρ, ἁμαρτίαν μὴ πεποιηκώς;) ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν. Αλλὰ καὶ ἄλλο. Οἱ μὲν νομικοὶ ἀρχιερεῖς καθ' ἑκάστην προσῆγον, ὡς μὴ δυναμένοις ἅπαξ καθαρίσαι· ὅθεν καὶ παιδεύεται θυσίαν προσφέρειν, ὡς ἅπαξ μεγάλα δυναμένην, ὥστε ἅπαξ καθαρίσαι δι' αὐτῆς τὸν κόσμον. Αρα καὶ ἐν τούτῳ ὑπερέχει ἐκείνων.

Τοῦτο γὰρ ἐποίησεν ἐφάπαξ, ἑαυτὸν ἀνενέγκας.] Ποῖον τοῦτο; Ὃ προσενεγκὼν ὑπὲρ τῶν τοῦ λαοῦ ἁμαρτιῶν, οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ· ἅπαξ, φησὶν, ἱερούσατο· μέχρι τοῦτο καθῆκε) ὡς δεσπότης. Ινα γὰρ μὴ ἀκούων ἱερέα, νομίσῃς αὐτὸν ἀεὶ ἑστάναι, καὶ λειτουργὸν εἶναι), δείκνυσιν ὅτι καθ' οἰκονομίαν ἱερεὺς γέγονε· τὴν δὲ οἰκονομίας τελεσθείσης, αὖθις τοῦ οἰκείου ὕψους ἐπελάβετο.

28 Ο νόμος γὰρ ἀνθρώπους καθίστησιν ἀρχιερεῖς, ἔχοντας ἀσθένειαν.] Ινα μὴ νομίσῃς, ὅτι ἅπαξ μὲν προσενέγκε, πλὴν δὲ ὑπὲρ ἑαυτοῦ· καταπαύει καὶ τοῦτο ὅτι οὐχ ὑπὲρ οἰκείων ἁμαρτιῶν προσενέγκεν. Ο μὲν γὰρ νόμος φιλοῖς ἀνθρώπους καθίστησιν ἀρχιερεῖς, ἔχοντας ἀσθένειαν, τουτέστι, μὴ δυναμένους ἀντιστῆναι τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ὡς ἀσθενεῖς ὑπο-

" χ. προσενέγκαι.

" χ. καθάραι.

" χ. ἀντιστῆναι.

ἁμαρτιῶν προσφέρειν θυσίας καθ' ἡμέραν, ὡς οἱ ἀρχιερεῖς, πρότερον ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν, εἶτα τοῦ λαοῦ· τοῦτο γὰρ ἐποίησεν ἅπαξ ἑαυτὸν ἀνενέγκας. Ὁ γὰρ νόμος ἀνθρώπους κατίστησιν ἀρχιερεῖς ἔχοντας ἀσθένειαν· ὁ δὲ λόγος τῆς ὁρκωμοσίας τῆς μετὰ τὸν νόμον, υἱὸν εἰς τὸν αἰῶνα τετελειωμένον.

Ὅρα τίς αὐτὴν συνέταξε· οὐκ ἦν νόμος, ἀλλὰ λόγος ὁρκωμοσίας, τουτέστι, βεβαιότατος, ἀληθέστατος· οὐκ αὐθέντοι δοῦλοι πάντως· ἀλλὰ υἱός, δεσπότης δηλαδή· οὐκ ἀσθενεῖς, τουτέστι, προσπταίοντες, ἁμαρτίαν ἔχοντες, θανάτῳ ὑποκείμενοι· ἀλλὰ εἰς τὸν αἰῶνα τετελειωμένος, τουτέστιν, ἀΐδιος, δυνατός, ὃ νῦν μόνον ἀναμάρτητος, ἀλλ' ἀεί. Εἰ τοίνυν τέλειός ἐστιν, εἰ μηδέποτε ἁμαρτάνει, εἰ ἀεὶ ζῇ, τίνος ἕνεκεν προσφέρει θυσίαν ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἢ ὅλως ὑπὲρ ἄλλων "πολλάς;

cata ruant. At verò qui adeò potens est ut Filius, quomodo peccatum habeat? peccato autem non infectus, cur offerret pro seipso? Sed neque pro aliis quidem sæpe, sed semel tantùm. Cùm enim potens esset, sufficiebat per oblationem quæ semel fieret, totum perficere. Per infirmitatem autem, ipsum pariter peccatum intelliges, perinde ac sæpenumerò ipse Paulus dicit: vel ipsam adeò mortem. Nam cùm mortales essent legales pontifices & infirmi, neque ipsi peccatis caruerunt, neq; alios ab iis mundare potuerunt. Iste verò immortalis est & fortis. Audi verò quæ sequuntur.

Sermo autem jurisjurandi quod post legem est, filium in æternum perfectum.] Observa contraria. Illic lex, hîc verò sermo jurisjurandi, hoc est, certissimus, verissimus: illic homines servi omnino, hîc verò filius, Dominus videlicet: illic infirmi, hoc est, impingentes, peccatis infecti, morti obnoxii, hîc verò in sempiternum perfectus, hoc est, sempiternus, potens, non nunc solummodo impeccabilis, sed semper. Si igitur perfectus est, si nunquam peccat, si semper vivit, quomodo pro seipso obtulit, aut omnino pro aliis frequenter?

" Ἴσ. πολλάκις.

ΚΕΦ. η.

ΚΕφάλαιον δὲ ἐπὶ τοῖς λεγομένοις, τοιοῦτον ἔχομεν ἀρχιερέα, ὃς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης ἐν τοῖς οὐρανοῖς.] Κεφάλαιον ἀεὶ τὸ μέγιστον λέγει· ὅταν τις ἐν ὀλίγῳ τὰ κυριώτερα περιλαβεῖν μέλλῃ, ἐν κεφαλαίῳ φησὶ ποιεῖσθαι τὸν λόγον· ὥσπερ καὶ ἡ κεφαλὴ μικρὰ οὖσα τὸ κυριώτερόν ἐστι τοῦ σώματος. Φησὶν οὖν καὶ νῦν ὁ ἀπόστολος, Κεφάλαιον δὲ ἐπὶ τοῖς λεγομένοις, τουτέστιν, ἵνα εἴπω τὸ μέγιστον καὶ συνεχλικώτερον, Θεὸν ἔχομεν ἀρχιερέα. Τὸ δὲ καθῆσθαι, οὐδε-

CAP. VIII.

Capitulum autem super ea quæ dicuntur, Talem habemus Pontificem, qui consedit in dextera sedis majestatis in cœlis.] Capitulum semper quod maximum est, dicitur, siquando quispiam quod præcipuum est, se paucis comprehensurum dicit, in summâ sese verba facturum dicit: quemadmodum caput, licet parvum sit, præcipua tamen corporis pars est. Ait igitur etiam nunc Apostolus, *Caput autem, eorum quæ dicuntur*, hoc est, ut dicam quod maximum est & præcipuum, Deum habemus Pontificem. Consi-

sidere

ſidere enim, nullius eſt alterius, quàm Dei. Obſerva autem quòd quum multa humilia dixiſſet, qualia ſunt, Pontifex, intercedere apud Patrem, & quæcunque ad humanitatem ſpectabant, in altum aſcendit, & ad id quod deitatis eſt, nempe, ſedere. Facit autem hoc ſemper, ſicut & præceptor ejus in Evangelio, ut per humilia quidem manu-ducat auditorem ut verbum percipiat: alioqui enim non aſſequitur auditor, niſi paulatim aſcendat: per ſublimia verò doceat, quòd illa ſe demittendo dixerit. Thronum autem majeſtatis, patrium dicit, vel quòd Pater etiam majeſtas dicatur: vel quòd ſimpliciter thronus majeſtatis, ſit thronus maximus.

2 *Sanctorum miniſter.*] Quemadmodum terreni pontifices ingredientes in ſancta ſanctorum miniſtrabant: hunc ad modum & iſte revera ſanctorum ac verorum arcanorum, ſupercœleſtium nimirum, eſt miniſter. Videtur autem ſibi ipſe hîc adverſari Paulus. In principio enim dixit, *Ad quem Angelorum dixit, Sede?* &, *Nonne omnes adminiſtratorii ſpiritus ſunt?* quaſi videlicet adminiſter ſedere non deberet. Hîc verò poſteaquam aſſeruiſſet eum ſedere in dextera throni, rurſus inducit eum miniſtrum. Quî igitur iſtud dicit, niſi ut omnino indulgeat auditoribus, atque humilia ſummis permiſceat? Nonnulli autem intellexerunt, *miniſter ſanctorum*, pro, hominum ab ipſo ſanctificatorum. Noſter enim, inquit, Pontifex eſt.

Ac tabernaculi veri quod fixit Deus, & non homo.] Hîc excitat eos qui ex Judæis crediderant. Quia enim veriſimile erat eos dubitando dicere, Tabernaculum hujuſmodi non habemus; En majus, inquit, tabernaculum hîc & verum, cœlum ipſum. Vetus namque tabernaculum figura erat hujus; & illud quidem homo fixit, vel Beſeleel, vel Moſes, hoc autem Deus. Hinc autem obſerva ſecundùm divum Ioannem Chryſoſtomum, quòd cœlum

νὸς ἄλλου, ἢ Θεοῦ. Ορᾳ δὲ πῶς ταπεινὰ πολλὰ εἰπὼν, ὁ, ἀρχιερεύς, ὁ, ἐντυγχάνῃ, καὶ ὅσα τῆς ἀνθρωπότητος, ὅτι ὁ ὑψηλὸν ἀνέβη, καὶ ὃ τῆς θεότητός ἐστι. Ποιεῖ δὲ τοῦτο ἀεὶ, ὥσπερ καὶ ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ· ἵνα διὰ μὲν τῶν ταπεινῶν χειραγωγήσῃ τὸν ἀκροατὴν ὥστε προσδέξασθαι τὸν λόγον· ἄλλως γὰρ οὐκ ἀκολουθεῖ ὁ ἀκούων, εἰ μὴ κατὰ μικρὸν ἀναβαίνει· διὰ δὲ τῶν ὑψηλῶν διδάξῃ, ὅτι συγκαταβὰς ἐκεῖνα. Θρόνον δὲ μεγαλωσυνῆς, τὸν πατρικὸν φησιν, ἢ ὅτι καὶ ὁ Πατὴρ λέγεται αὐτῷ μεγαλωσυνή· ἢ ὅτι ἁπλῶς ὅτω θρόνος μεγαλωσυνῆς ὁ μέγιστος θρόνος.

2 Τῶν ἁγίων λειτουργός.] Ωσπερ οἱ κάτω ἀρχιερεῖς εἰσερχόμενοι εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων ἐλειτούργουν· ὅτω καὶ οὗτος τῶν ὄντως ἁγίων, τῶν ἀληθινῶν ἀδύτων, τῶν ἐπουρανίων ἐστὶ λειτουργός. Φαίνεται δὲ ἐνταῦθα ἐναντιολογεῖν Παῦλος. Εν μὲν γὰρ προοιμίοις εἶπε· Πρὸς τίνα τῶν ἀγγέλων εἶπε, Κάθου; Οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα; ὡς δηλαδὴ τὸ λειτουργοῦ μὴ ὀφείλοντος καθῆσθαι· νυνὶ δὲ εἰπὼν, ὅτι ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου, πάλιν εἰσάγει αὐτὸν λειτουργόν. Πῶς οὖν τοῦτό φησιν, ἢ πάντως συγκαταβαίνων, καὶ ἀναμιγνὺς τοῖς ὑψηλοῖς τὰ ταπεινά; Τινὲς δὲ, λειτουργὸς τῶν ἁγίων, ὅτως ἐνόησαν, ἀντὶ τοῦ, τῶν ἡγιασμένων ὑπ' αὐτοῦ ἀνθρώπων· ἡμῶν γάρ ἐστι, φησὶν, ἀρχιερεύς.

Καὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς, ἣν ἔπηξεν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἄνθρωπος.] Ενταῦθα διαπορήσει τις ἂν Ιουδαίων πεπιστευκότας. Ὅτε γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ἀπορεῖσθαι, ὅτι σκηνὴν οὐκ ἔχομεν τοιαύτην· ἰδοὺ, φησι, μείζων σκηνὴ καὶ ἀληθινὴ, ὁ οὐρανός. Η γὰρ παλαιὰ τύπος ἦν τούτης· κἀκείνην μὲν ἄνθρωπος ἔπηξεν, ἢ ὁ Βεζελεὴλ, ἢ ὁ Μωϋσῆς, τοῦτον δὲ Θεός. Εντεῦθεν δὲ συμείωσαι καὶ τὸν μακάριον Ιωάννην, ὅτι ὅτε κινῆται ὁ οὐρανὸς, ὅτε

σφαιροειδὴς

σφαιροειδὴς ἐστιν· ὃ γὰρ, ἔπηξεν, ἀμφότερα δηλοῖ.

3 Πᾶς γὰρ ἀρχιερεὺς εἰς τὸ προσφέρειν δῶρά τε καὶ θυσίας καθίσταται· ὅθεν ἀναγκαῖον ἔχειν τι καὶ τοῦτον ὃ προσενέγκῃ.] Επειδὴ εἶπεν ὅτι κάθηται, ἵνα μὴ ἀπάτην νομίσῃς ὃ, ἱερέα αὐτὸν εἶρῆσθαί, φησιν ὅτι εἰ καὶ κάθηται, ἀλλ' οὖν οὐκ ἀπώλεσε τὸ ἀρχιερεὺς εἶναι. πολλὰ γὰρ τὰ τῶν ἀρχιερέων ἔχει, καὶ ὥσπερ ἐκείνοι προσφέρουσιν, οὕτω καὶ αὐτὸς προσηνέγκατο ἑαυτόν. Τὸ μὲν γὰρ καθῆσθαι, τῆς ἀξίας αὐτοῦ· τὸ δὲ ἀρχιερατεύσαι, τῆς φιλανθρωπίας τῆς πολλῆς. Καὶ ἄλλως δέ, ὅπερ ἐζήτουν πολλοί, τίνος ἕνεκεν ἀπέθανεν, εἴπερ υἱὸς ἦν θεοῦ, καὶ αἰώνιος; λύει τοῦτο, καὶ φησιν, ὅτι ὅπερ ἱερεὺς ἦν, ἱερεὺς δὲ χωρὶς θυσίας οὐκ ἔστιν, ἀναγκαῖον ἦν ἔχειν τι καὶ τοῦτον, ὃ προσενέγκῃ· τοῦτο δὲ οὐδὲν ἦν, ἀλλ' ἢ ὃ ἑαυτοῦ σῶμα. Αναγκαίως ἄρα ἀπέθανε. Διόπερ δὲ καὶ θυσίας τῆς μὲν ἀκριβοῦς λόγῳ ὅτι διαφορᾶς. Θυσίαι μὲν γάρ εἰσιν αἱ δι' αἵματος καὶ κρεῶν προσαγόμεναι· ἢ τό γε ἀκριβέστερον, πολλὰ τὰ διὰ πυρὸς " θυμιώμενα. Θυσία γὰρ κυρίως τοῦτό ἐστι θύεσθαι, ὅ ἐστι, θυμιᾶσθαι. Δῶρα δέ, οἱ καρποὶ, καὶ ὅσα ἄλλα δυσαίμακτα καὶ ἄπυρα. Γλίχεται καὶ διαφόρως θύεσκονται τοῦτο τῇ γραφῇ κείμενα, ὡς τό· Επεῖδεν ὁ Θεὸς ἐπὶ Αβὲλ, καὶ ὅτι τοῖς δώροις αὐτοῦ, κατοικίαν ἀπὸ τῶν προβλημάτων τῶν προβάτων ἦσαν. Επὶ δὲ Καὶν καὶ ὅτι τοῖς θυσίαις αὐτοῦ οὐ προσίσχε, κατοικίαν ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς γῆς ἦσαν. Εἰ δέ τις ἐξομαλίζειν τοῦτο πειρᾶτο ψυχραῖς λύσεσιν, αἷς οὐδὲ αὐτοὶ ἀγνοοῦμεν, ἀλλά γε ἑαυτὸν οὐκ οἶδα πῶς ἀπολύσῃ τῷ ὅτι τῇ " σκαμελῆ ἀναγνώσῃ τῶν γραφῶν ἐγκλήματος. Πολλαχοῦ γὰρ ἀλλαχοῦ διαφόρως τοῦτα κεῖται, καὶ προθέμην αὐ μυρία ὅτι μυρίοις, εἰ μὴ ἀπειροκαλίας ἐδόκει τὸ πρᾶγμα. Πλὴν ἀρκέσει ἡμῖν ὁ αὐτὸς οὗτος ἀπόστολος, ἁπλῶς

" χ. δυσμιώμενα.

" χ. ἐμσκελῆ. ἐσκαμελῆ.

neque moveatur, neque rotundum sit. utraque enim tollit quod ait, *fixit*.

3 *Omnis enim Pontifex ad offerendum munera & hostias constituitur: unde necesse est & hunc habere aliquid quod offerat.*] Quia dixerat eum sedere, ne impositurum arbitreris quòd sacerdos dicitur; etiamsi, inquit, sedeat, propterea tamen non desijt esse Pontifex. Omnia namque quæ sunt pontificum, habet, ac quemadmodum illi offerunt, sic & ipse obtulit semetipsum. Sedere enim, dignitatis est ipsius: pontificatu autem fungi, multæ magnæque est clementiæ. Præterea, quandoquidem nonnulli inquirerent, cur mortem subijsset, si filius Dei ac sempiternus erat? diluit hoc, inquiens: Quandoquidem sacerdos erat, sacerdos autem sine hostia non est, necessarium erat habere quiddam & hunc *quod offerat*. Hoc autem nihil erat præter ipsius corpus. Necessariò itaque mortuus est. Inter donum autem & victimam, si exactam spectes rationem, aliquid est discriminis. Victimæ enim sunt oblationes per sanguinem & carnem factæ: vel quod exactius est, omnia, quæ per ignem sacrificantur. Θυσία enim, id est victima, propriè est à verbo θύεσθαι, quod est θυμιᾶσθαι hoc est, suffitum edere. Dona autem sunt fructus, & quæcunque alia sanguine & igne carentia. Veruntamen & indiscriminatim in scriptura usurpata inveniuntur. Vt, *Respexit Deus ad Abel, & ad dona ejus*, licèt fuerant ex ovium primogenitis· *Ad Cain autem & victimas ejus non attendit*, licet à fructibus terræ erant. Sin quispiam hoc frigidis dilutionibus explanare conetur, quas ne ipsi quidem ignoramus, seipsum tamen nescio quomodo absolvet, ne indiligentis scripturarum lectionis insimuletur. Sæpe namque alibi indiscriminatim hæc sunt posita, atque innumeros locos innumeris conferre potui, nisi ineptum hoc videretur negotium. Attamen sufficiat nobis hic ipse Apostolus, qui simpliciter Gen. 4.

quæcunque offeruntur, munera appellare consuevit in sequentibus. Audi enim.

4 *Nam si super terram esset, non esset sacerdos, cùm sint sacerdotes qui offerant secundùm legem munera.*] Adhuc illud confirmat; quòd licèt tabernaculum infrà non habeat, sed suprà, attamen hinc non prohibetur quo minus sit sacerdos. Animadverte autem ejus sapientiam. Ex quo enim aliquis magis probaret eum non esse sacerdotem, nimirum quòd non habeat locum super terram, in quo pontificatûs munere fungatur, ex hoc ipse potiùs confirmat quòd sit sacerdos. Propter hoc ipsum, inquit, sacerdos est, quòd in terris locum non sit nactus. *Si enim super terram esset, sacerdos non esset.* Erant enim alii in terris sacerdotes, & ad factionem res ista pertinere videretur. Jam verò cùm ipsum cælum habeat locum, & illuc corpus suum transtulerit, illic interpellat pro nobis apud Patrem. Itaque quia in supernis est, propterea magis est sacerdos.

5 *Qui exemplari & umbræ deserviunt cælestium.*] Hîc excellentiam sacerdotii Christi ostendit, Vetus quidem, exemplar & umbram nominans; nostra verò, cœlestia. Quando enim nihil terrestre, sed omnia sint spiritualia quæ in mysteriis transiguntur, ubi hymni angelici, ubi claves regni cœlorum, peccatorúmque remissio, & rursus ligatio; quando nostra conversatio in cœlis est; quomodo nostra non sint cœlestia? Horum igitur figuræ fuerunt & exemplaria, hoc est, obscuræ repræsentationes, ac veluti umbratiles delineationes, quæ in Veteri Testamento submonstrata sunt Mosi.

Sicut responsum est Moysi, cùm consummaturus esset tabernaculum. Vide enim, inquit, omnia facies secundùm exemplar quod tibi ostensum est in monte,] Quoniam ea quæ oculis nostris cernuntur, magis comprehendimus, quàm quæ per auditum discimus, propterea Deus Mosi monstravit omnia, non solùm constitutionem

δῶρα πάντα τὰ προσφερόμενα ὀνομάσας ἐν τοῖς ἑξῆς. καὶ ἄκουε.

4 Εἰ μὲν γὰρ ὧδε ἦν ὅτι γῆς, οὐδ' ἂν ἦν ἱερεύς, ὄντων τῶν ἱερέων τῶν προσφερόντων κατὰ τὸν νόμον τὰ δῶρα.] Επὶ ἐκεῖνο κατασκευάζει, ὅτι ἐστὶ. καὶ μὴ κάτω ἔχῃ σκιὰν, ἀλλ' ἄνω ὄντι, ὅμως οὐ κωλύεται ἐκ τούτου προὴς τὸ εἶναι ἱερεύς. Καὶ ὅρα σοφίαν. ἐξ οὗ μᾶλλον κατασκευάσειέν αὐτὸν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἱερεύς, φησὶ δι' ἐκ τοῦ μὴ ἔχειν τόπον ὅτι γῆς ἐν ᾧ ἱερώσατο,. ἐκ τούτου μᾶλλον αὐτὸς κατασκευάζει ὅτι ἱερεύς ἐστι· καὶ φησιν, ὅτι διὰ αὐτὸ τοῦτο ἱερεύς ἐστι, διότι ὅτι γῆς τόπον οὐκ ἔσχεν. Εἰ μὲν γὰρ ἦν ὅτι γῆς, οὐκ ἂν ἦν ἱερεύς. ἦσαν γὰρ ἕτεροι, καὶ ἐπιτηδείως ἂν ἐδόκει τὸ πρᾶγμα. Νῦν δὲ τὸν ἀρχαῖον ἔχων τόπον, καὶ ἐκεῖ ἀναγαγὼν τὸ οἰκεῖον σῶμα, ἐκεῖ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν τῷ Πατρί. Ὥστε ὅτι ἄνω ἐστὶ, διὰ τοῦτο μᾶλλον ἱερεύς ἐστι.

5 Οἵτινες ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ λατρεύουσι τῶν ἐπουρανίων.] Ενταῦθα τὴν ὑπεροχὴν δείκνυσι τοῦ Χριστοῦ ἱερωσύνης, τὴν μὲν παλαιὰν ὑπόδειγμα καὶ σκιὰν καλῶν· τὰ δὲ ἡμέτερα ἐπουράνια. Οταν γὰρ μηδὲν ὀπίγειον, ἀλλὰ πάντα πνευματικὰ ἐν τοῖς μυστηρίοις τελούμενα, ἔνθα ὕμνοι ἀγγελικοὶ, ἔνθα κλεῖδες τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ ἄφεσις ἁμαρτιῶν, καὶ αὖ πάλιν δεσμὰ, ὅταν ἡμῶν τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχῃ, πῶς οὐκ ἐπουράνια τὰ καθ' ἡμᾶς; Τούτων οὖν τύποι ἦσαν καὶ ὑποδείγματα, τουτέστιν, ἀμυδρὰ δείγματα, καὶ οἷς σκιαγραφήματα, τὰ ἐν τῇ παλαιᾷ ὑποδειχθέντα τῷ Μωσῇ.

Καθὼς κεχρημάτισται Μωϋσῆς, μέλλων ἐπιτελεῖν τὴν σκηνήν. Ορα γάρ, φησι, ποιήσεις πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει.] Επειδὴ τὰ δι' ὀφθαλμῶν ἡμῖν ὁρώμενα μᾶλλον καταλαμβανόμεθα, ἢ ἃ δι' ἀκοῆς μανθάνομεν, διὰ τοῦτο Θεὸς τῷ Μωσῇ ὑπέδειξε πάντα, ἀλλ' οὐ μόνον τὴν κατασκευὴν

τ σκιωῖς, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν θυσιῶν καὶ τ ἄλλης λατρείας.

6 Νυνὶ δὲ διαφορωτέρας τέτυχε λειτουργίας,] Ἐκείνῃ δὲ νοήμασιν ἤρτηται τούτοις, τῷ, Εἰ μὲν γὰρ ἐπὶ γῆς, οὐκ ἂν ἦν ἱερεύς· νυνὶ δὲ μὴ ὤν, φησὶν, ἐπὶ γῆς, ἀλλὰ τ οὐρανὸν ἔχων ἱερατεῖον, διαφορωτέρας ἐπέτυχε λειτουργίας· τουτέστιν, οὐκ ἔστιν αὐτῷ ἡ λειτουργία τοιαύτη, οἵα ἡ τῶν ἐπὶ γῆς ἀρχιερέων, ἀλλ' οὐράνιος, ἅτε τόπον ἔχουσα τ οἰκείας τάξεως τ οὐρανόν.

Ὅσῳ καὶ κρείττονός ἐστι διαθήκης μεσίτης.] Ἐπάρας τὸν τοῦ Χριστοῦ ἱερωσύνῃ, ἀπὸ τοῦ τόπου, καὶ τοῦ ἱερέως, καὶ τ θυσίας, οὕτω καὶ τ διαθήκης ὅ μέσον τίθησι. Καίτοι εἶπε μὲν καὶ πρότερον, ὅτι ἀσθενὴς ἦν ἡ παλαιὰ καὶ ἀνωφελὴς, διὰ τ νηπιώδεις τῶν ἀκουόντων· ἀλλὰ ταχέως ἀπηλλάγη· νυνὶ δὲ ἐπιστρέφει τὸν περὶ τούτης λόγον, καὶ δείκνυσιν, ὅτι ἡ νέα διαθήκη ἐκείνης κρείττων· τουτέστι, ὁ θυαγγέλιον, ἧς μεσίτης καὶ δότης ἐστὶν ὁ Χριστός. αὐτὸς γὰρ ἡμῖν διάκονος τοῦ θυαγγελίου γέγονε, δούλου μορφὴν λαβών, ὥσπερ τοῦ νόμου μεσίτης ὁ Μωϋσῆς.

Ἥτις ἐπὶ κρείττοσιν ἐπαγγελίαις νενομοθέτηται.] Ὁ μάλιστα τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πιστοὺς ἀνέψυχε, τοῦτο τίθησιν, ὅτι ἐπὶ κρείττοσιν ἐπαγγελίαις ἐστὶν ἡ ἡμετέρα διαθήκη. Οὐ γὰρ γῆς ἀγαθαὶ, καὶ βύτειρα καὶ πολυτεκνία, ἀλλὰ βασιλεία οὐρανῶν ἐπαγγελία τοῖς τὸ θυαγγέλιον τηροῦσι. Μὴ τοίνυν μικροψυχεῖτε· κρείττους εἰσὶν αἱ τοῦ θυαγγελίου ἐπαγγελίαι· ἀνόητον γὰρ τὰ κρείττονα ἔχοντας ἀποκάμνειν.

7 Εἰ γὰρ ἡ πρώτη ἐκείνη ἦν ἄμεμπτος, οὐκ ἂν δευτέρας ἐζητεῖτο τόπος.] Ὁρᾷς τάξιν. Εἶπεν ὅτι κρείττων ἐστὶν ἡ τοῦ Χριστοῦ διαθήκη τῆς παλαιᾶς. Καὶ πόθεν δῆλον; διότι, φησὶν, ἐπὶ κρείττοσιν ἐπαγγελίαις νενομοθέτηται. Εἰ γὰρ κρείττονες αἱ ἐπαγγελίαι καὶ αἱ ἀντιμισθίαι, δῆλον ὅτι καὶ ἡ διαθήκη

tabernaculi, verumetiam quæ ad ſacrificia & alium cultum pertinerent.

6 *Nunc autem excellentius aſſecutus eſt miniſterium,*] Ab illa ſententia hæc dependent, nimirum: *Si enim ſuper terram eſſet, non eſſet ſacerdos.* Jam verò cùm ſuper terram non ſit, ſed cœlum habeat ſacerdotio ſuo locum, *excellentius aſſecutus eſt miniſterium:* hoc eſt, non eſt ei miniſterium tale, quale eſt pontificum ſuper terram, ſed cœleſte, tanquam locum habens proprii ſacerdotii cælum.

Quanto & melioris Teſtamenti eſt mediator.] Cùm extuliſſet Chriſti ſacerdotium, à loco, à ſacerdote, & victima, deinde Teſtamenti excellentiam ponit. Atqui dixit quidem priùs imbecille eſſe & inutile Vetus Teſtamentum, propter infantiam & imbecillitatem auditorum, ſed ſubitò reconciliatus erat. Nunc autem hac de re differendo diutiùs immoratur, commonſtrátque, Novum Teſtamentum eſſe præſtantius Veteri: hoc eſt, Evangelium, cujus & mediator ac dator eſt Chriſtus. Ipſe namque nobis Evangelii miniſter factus eſt, ſervi formâ acceptâ, quemadmodum legis mediator erat Moyſes.

Quod in melioribus repromiſſionibus ſancitum eſt.] Quod potiſſimùm eos qui ex Judæis crediderant refocillabat, hoc ponit, nempe quòd Teſtamenti noſtri promiſſiones meliores ſunt. Non enim terræ bona, prolíſque felicitas, & liberorum abundantia; ſed cœlorum regnum Evangelium ſervantibus promiſſum eſt. Ne igitur ſitis puſillanimes: excellentiores ſunt Evangelii promiſſiones; ſtultum eſt autem potiora habentes defatigari. Deut. 28.

7 *Si enim primum illud erat irreprehenſibile, non utique ſecundi locus inquireretur.*] Conſidera ordinem. Dixit Chriſti Teſtamentum melius eſſe Veteri. Unde hoc planum fit? quoniam, inquit, in melioribus promiſſionibus ſancitum eſt. Nam ſi potiores ſunt promiſſiones, & retributiones, perſpicuum eſt quòd melius

ſit etiam Teſtamentum, ac præcepta diviniora. Unde autem liquet quòd præſtantiores ſint promiſſiones? Quia illud quidem rejectum eſt, inquit; hoc verò ſurrogatum. Propterea enim Novum Teſtamentum primatum obtinet, quia melius & perfectius. Etenim ſi illud eſſet irreprehenſibile, hoc eſt, ſi irreprehenſibiles faceret, nequaquam alterum introduceretur. Quemadmodum autem propriè dicere ſolemus, Non eſt irreprehenſibilis domus, pro, defectum habet, vel putredinem: ſic & Vetus Teſtamentum dicit non eſſe irreprehenſibile, non quòd pravum ſit, verùm quòd meliores reddere non poſſit, utpote parvulis traditum.

8 *Increpans enim eos dicit.*] Non dixit, Increpans ipſum, ſed, *Increpans eos*, hoc eſt, Judæos, qui non potuerunt conſummari per legis præcepta.

Ecce dies venient, dicit Dominus, & conſummabo ſuper domum Iſrael, & ſuper domum Juda Teſtamentum Novum.] Apertiùs hîc demonſtrat Vetus Teſtamentum eſſe antiquatum. Deum enim per Hieremiam inducit loquentem, *Aliud novum fœdus diſponam*, hoc eſt, omnino novum: non quemadmodum intelligunt Hebræi, quòd Eſdras renovârit ſcripturam. Non enim nova facta eſt ſcriptura, ſed rurſus vetus manſit, etiamſi ab illo recollecta ſit.

9 *Non ſecundùm teſtamentum quod feci patribus eorum, in diebus quibus apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terra Ægypti.*] Ne quis ſuſpicetur fœdus illud ejectum eſſe, quod pepigerit Dominus cum Abrahamo, adjecit, *In die quâ apprehendi manum eorum.* Fœdus enim, inquit, quod eſt in Exodo, ejicere volo, quod datum eſt in monte Sina patribus veſtris qui vitulum fecerant: adeò ut fœdus cum Abrahamo factum, in Chriſto conſummatum eſt. Ait enim: *In ſemine tuo benedicentur omnes gentes: id eſt, in Chriſto.*

Exod. 32.

Gen. 22. 18.

ἡ κρείττων, καὶ τὰ ὑπερβάλλοντα ἀμείνονα. Πόθεν δῆλον, ὅτι κρείττους αἱ ἐπαγγελίαι; Ἐξ ὧν, φησιν, ἐκείνη μὲν ἐξεβλήθη, αὕτη δὲ ἀντεισήχθη. Διὰ γὰρ τοῦτο ἡ νέα κρατεῖ, ὅτι βελτίων καὶ τελειοτέρα. Εἰ γὰρ ἐκείνη ἦν ἄμεμπτος, τουτέστιν, Εἰ ἀμέμπτους ἐποίει, οὐκ ἂν δευτέρα εἰσήγετο. Ὥσπερ δὲ ἰδιωτικώτερον οἰκίαν ἀμέμπτου λέγειν, οὐκ ἔστιν ἄμεμπτος ἡ οἰκία, ἀντὶ τοῦ, ἐλάττωμα ἔχει, σάθρωμα· οὕτω καὶ τὴν παλαιὰν ἔφη μὴ εἶναι ἄμεμπτον, οὐχ ὡς πονηράν, ἀλλ' ὡς μὴ δυναμένην βελτιῶσαι, οἷα νηπίοις δοθεῖσαν.

8 Μεμφόμενος γὰρ αὐτοῖς λέγει.] Οὐκ εἶπε μεμφόμενος αὐτῇ, ἀλλὰ, μεμφόμενος αὐτοῖς, τουτέστι, τοῖς Ἰουδαίοις, τοῖς μὴ δυναμένοις τελειωθῆναι διὰ τῶν νομικῶν προσταγμάτων.

Ἰδοὺ, ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα διαθήκην καινήν.] Τρανότερον ἐνταῦθα δείκνυσιν, ὅτι ἐκβέβληται ἡ παλαιά. τὸν γὰρ Θεὸν διὰ τοῦ Ἱερεμίου προφέρει λέγοντα, Ὅτι ἑτέραν διαθήσομαι διαθήκην καινήν· τουτέστι, πρώτην νέαν· οὐχ ὥσπερ νοοῦσιν οἱ Ἑβραῖοι, ὅτι ὁ Ἔσδρας ἀνεκαίνισε τὴν γραφήν. οὐ γὰρ καινὴ γέγονεν ἡ γραφὴ, ἀλλὰ πάλιν παλαιὰ ἔμεινεν, εἰ καὶ ὕστερον ἀπεμνημονεύθη.

9 Οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν, ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου.] Ἵνα μήτις ὑπολάβῃ ἐκείνης τὴν διαθήκης ἐκβολὴν γίνεσθαι τὴν πρὸς τὸν Ἀβραὰμ γνωσθεῖσαν, προσέθηκεν, Ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν. Τὴν γὰρ ἐν τῇ Ἐξόδῳ διαθήκην, φησὶν, ἐκβαλεῖν μέλλω, τὴν ἐν τῷ ὄρει τῷ Σινᾶ δοθεῖσαν πρὸς τοὺς μοσχοποιήσαντας πατέρας ὑμῶν. ὡς ἦλθε πρὸς τὸν Ἀβραὰμ διαθήκη ἐν Χριστῷ τὸ πέρας ἔλαβεν. Ἐν γὰρ τῷ σπέρματί σου, φησὶν, εὐλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη· ὅς ἐστι Χριστός.

χ. ἐπαγγέλματα.

Ὅτι

Οτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου, κἀγὼ ἠμέλησα αὐτῶν, λέγει Κύριος.] Ορᾶς πρὸς τοῦτον πῶς ἡμῶν ἀρχόμενα τὰ κακά; Αὐτοί, φησιν, οὐκ ἐνέμειναν, καὶ διὰ τοῦτο ἠμέλησα αὐτῶν. Τὰ μὲν οὖν ἀγαθὰ, καὶ αἱ εὐεργεσίαι, πρὸ αὐτοῦ ἄρχονται. Ὥστε εἰκὸς ἀπολογούμενον τὴν αἰτίαν τίθησι, δι' ἣν ἐγκαταλιμπάνει αὐτούς· ὅτι διὰ τὴν αὐτῶν ἀκαταστασίαν.

10 Οτι αὕτη ἡ διαθήκη ἣν διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ισραὴλ μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, λέγει Κύριος.] Μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας· ποίας; Οἱ μὲν λέγουσι, τὰς τῆς ἔξόδου, ἐν αἷς ἐδόθη ὁ Μωσαϊκὸς νόμος· ἐμοὶ δὲ δοκεῖ περὶ ἐκείνων τῶν ἡμερῶν λέγειν, περὶ ὧν ἀνωτέρω εἶπεν· Ιδοὺ, ἡμέραι ἔρχονται. Μεθ' ὃ οὖν διέλθωσιν αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, τοιαύτην διαθήκην διαθήσομαι, ἣν ἐξῆς ἀκούσῃ.

Διδοὺς νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς.] Δεῖξάτω τοῦτο ὁ Ιουδαῖος, πότε ἄγραφον παρέλαβε νόμον. Ἐκ γὰρ μὴ τῆς ἐκ Βαβυλῶνος ἐπανόδου, ἐν γράμμασιν ἐγένετο ταῦτα τῷ Ἔζρᾳ· ἀλλ' οἱ ἀπόστολοι οὐδὲν παρέλαβον γραπτὸν, ἀλλ' ἐν ταῖς καρδίαις ἐδέξαντο τὸν νόμον τοῦ πνεύματος. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· Οταν ὁ παράκλητος ἔλθῃ, ἀναμνήσει ὑμᾶς πάντα, καὶ διδάξει ὑμᾶς πάντα. John 14.26.

Καὶ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεὸν, καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι εἰς λαόν.] Τοῦτο κατώρθωται διὰ τοῦ εὐαγγελίου. Οἱ γὰρ πρότερον εἰδωλολατροῦντες, νῦν τὸν ὄντως Θεὸν ἐπιγνόντες, λαὸς αὐτοῦ γεγόνασι.

11 Καὶ οὐ μὴ διδάξωσιν ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, λέγων· Γνῶθι τὸν Κύριον· ὅτι πάντες εἰδήσουσί με ἀπὸ μικροῦ αὐτῶν ἕως μεγάλου αὐτῶν.] Διδαχὴν, οὐκέτι τὴν ὑποπονωτέραν διδασκαλίαν λέγει. Ιδοὺ γὰρ ὁρῶμεν, ὅτι οὐ πολλῶν λόγων χρείαν ἔχομεν πρὸς τοὺς ὑμαίνοντας τὸν νοῦν διελθεῖν εἰς τὸ πεῖσαι πιστεῦσαι τῷ Χριστῷ. Η μὲν γὰρ Ιουδαϊκὴ νομοθεσία ἐν μιᾷ γωνίᾳ συνεκέκλειστο, καὶ ὀλίγοι ἤδεσαν ταύτην· τῶν δὲ ἀποστόλων ὁ φθόγγος εἰς πᾶσαν ἐξῆλθε τὴν γῆν.

Quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus.] Viden' prmùm à nobis mala initium ducere? *Ipsi*, inquit, *non permanserunt*, propterea *neglexi eos*. Bona verò, & beneficia, ab ipso ordiuntur & originem ducunt. Porrò, quasi se defenderet, causam ob quam derelinquit eos: propter ipsorum, ponit inquit, inconstantiam.

10 *Quia hoc est testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus.*] *Post dies illos*: quales? Nonnulli dicunt dies exitûs, in quibus data est lex Mosaïca. Mihi autem videtur de illis diebus loqui, de quibus paulò antè dixit, *Ecce, dies venient.* Cùm ergo præterierint dies illi, hujusmodi testamentum disponam, quale deinceps audies.

Dans leges meas in mentem ipsorum, & in corda eorum inscribam illas.] Ostendat hoc, quæso, Judæus, quando legem sine scriptis acceperit. Etenim post reditum è captivitate Babylonica, literis mandata est ab Esdra. Apostoli verò nihil scriptum acceperunt, sed in cordibus suis acceperunt legem spiritûs. Hinc Christus dixit: *Paracletus ubi venerit, suggeret vobis omnia, ac docebit vos omnia.* Joh. 14.26.

Et ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum.] Hoc effectum est per Evangelium. Qui enim antea idola colebant, nunc verum Deum agnoscentes, populus ejus facti sunt.

11 *Et non docebunt unusquisque proximum suum, & unusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum: quoniam omnes scient me, à parvo ipsorum usque ad magnum ipsorum.*] Doctrinam hîc laboriosiorem institutionem dicit. Ecce enim palàm cernimus, quòd non multis verbis apud mentis compotes indigeamus, ut persuadeamus eis, ut Christo fidem adhibeant. Nam Judaïca quidem lex in unum angulum concluſa erat, paucique hanc nôrant: Apostolorum autem sonus in omnem ter-

ram est egressus. Præterea, cùm Deus super terram in carne versatus esset, naturámque nostram per assumptionem deificâsset, resplenduit in omnium animis veræ cognitionis Dei lumen, ac veluti quædam aptitudo insita erat humano ingenio per gratiam, ut Deum verè agnosceret.

12 *Quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum & iniquitatum eorum non memorabor amplius.*] Per baptisma abluens nos à præteritorum peccatorum sordibus, non ampliùs meminit eorum quæ antea fuere abluta.

13 *Cùm dicit, novum, antiquavit primum.*] Interpretatur propheticum vocabulum, inquiens: Hoc ipsum quod omnino novum nominavit, indicio est, primum vetus videri.

Quod autem antiquatur & senescit, prope interitum est.] Acceptâ à Propheta libertate & fiduciâ, deinceps legem taxat, ostendens nostra nunc florere. Certè quidem è prophetico dicto, vetustatis vocabulum adeptus est, à seipso autem illud senectutis adjecit, ac deinceps necessariò intulit obscurationem debitam legi: perinde quasi dicat: Non importunè novum vetus cessare fecit, sed propter senium, propter vetustatem ejus, hoc est, propter imbecillitatem & inutilitatem; perinde ac alio in loco dicit: *Nam quod impossibile erat legi, in qua infirmabatur per carnem.* Rom. 8. 3.

Καὶ ἄλλως ὅ, τῦ Θεοῦ ὄντι τ γῆς ἐν σαρκὶ διατριβόντος, καὶ τὴν φύσιν ἡμῶν τῇ προσλήψει θεώσαντος, ἔλαμψεν ἐν τ πάντων ψυχαῖς ὁ τ ἀληθοῦς θεογνωσίας φῶς, καὶ οἷόν τις ἐπιτηδειότης ἐνετέθη τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει πρὸ τ χάριτος, πρὸς ὃ τ ὄντως εἰδέναι Θεόν.

12 Ὅτι ἵλεως ἔσομαι τ ἀδικίαις αὐτῶν, & τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν & τῶν ἀνομιῶν αὐτῶν ὃ μὴ μνησθῶ ἔτι.] Διὰ τ βαπτίσματος ἀποπλύνων ἡμᾶς τ ῥύπου τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων, οὐκέτι μέμνηται αὐτῶν τῶν προαποπλυθέντων.

13 Ἐν τῷ λέγειν, καινὴν, πεπαλαίωκε τ πρώτην.] Ἑρμηνευτὴς τ προφητικὸν ῥῆσιν, καί φησιν, ὅτι αὐτὸ τοῦτο ὅλως ὀνομάσας καινὴν, ἐνδεχόμενόν ἐστι τὴν πρώτην παλαιὰν λοιπὸν δοκεῖν.

Τὸ δὲ παλαιούμενον καὶ γηράσκον, ἐγγὺς ἀφανισμοῦ.] Λαβὼν ἀπὸ τ προφήτου τ παῤῥησίαν, καθαπτόμενος λοιπὸν τοῦ νόμου, δείκνυσιν ὅτι τὰ ἡμέτερα νῦν ἀνθεῖ· οὐκ ἂν δὲ οὕτω τ προφητικοῦ ῥητοῦ ἐποιήσατο τ παλαιᾶς ὄνομα, πρὸς ἑαυτὸν δὲ προσέθηκε τ τοῦ γήρως, καὶ λοιπὸν αἰτιᾶται ἐπάγων τ ὀφλούμενον τ ἀφανισμὸν τῷ νόμῳ· ὡσανεὶ τοῦτο λέγων· Οὐκ ἀκαίρως κατέπαυσεν ἡ νέα τ παλαιὰν, ἀλλὰ διὰ τ γῆρας, διὰ τ παλαιότητα αὐτῆς, τουτέστι, διὰ τ ἀσθενὲς καὶ ἀνωφελές· ὡς καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τ σαρκός.

CAP. IX.

ΚΕΦ. θ.

Habebat quidem prius justificationes culturæ.] A sacerdote, à sacerdotio, à testamento commonstravit quòd finem illic habiturum esset: jam & ab ipsius tabernaculi forma idem commonstrat. Tres enim fuerunt loci, exterior quidem omnibus, & Judæis & Græcis destinatus: deinde

Εἶχε μὲν οὖν ἡ πρώτη δικαιώματα λατρείας.] Ἔδειξεν ἀπὸ τ ἱερέως, ἀπὸ τ ἱερωσύνης, ἀπὸ τ διαθήκης, ὅτι ἐμέλλε τέλος ἕξειν ἐκεῖ· δείκνυσι νῦν καὶ ἀπ' αὐτοῦ τ σκηνῆς τ σχήματος. Τρεῖς γὰρ ἦσαν τόποι. ὁ μὲν ἔξω, ἀφωρισμένος πᾶσι, καὶ Ἰουδαίοις καὶ Ἕλλησιν· εἶτα

τὴν

ἣν καταπέτασμα, ὃ ἔνδον εἰσήρχοντο οἱ ἱερεῖς, τὰς λατρείας καθ' ἑκάστην διαπερανῶντες. Ἁγία δὲ ὁ τόπος ἐκαλεῖτο, Ἅγια· ἅπερ τύπος ἦσαν τῆς παλαιᾶς, ἅτε τῷ δι' αἵματος θυσιῶν τελουμένων ἐκεῖ. Τὰ δὲ ἅγια τῶν ἁγίων, τύπος ἦσαν τῶν περὶ ἡμῶν μυστηρίων. Εἶχε μὲν οὖν, φησὶν, ἡ πρώτη, τουτέστιν, ἡ παλαιὰ διαθήκη, δικαιώματα, τουτέστι, σύμβολα, καὶ θεσμοὺς καὶ νομοθεσίας· ἀλλὰ νῦν οὐκ ἔχει, νεκρὰ γὰρ ἐστὶ καὶ ἔρημα.

Τό, τε ἅγιον κοσμικόν.] Κοσμικὸν "ἔλεγεν, ὅτι πᾶσιν ἐξῆν διαβαίνειν, καὶ ἦν δῆλος ἦν τόπος ἐν τοῖς αὐτοῖς οἴκοις * ἔνθα οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ Ναζαραῖοι, οἱ προσήλυτοι, οἱ Ἕλληνες. Ἐπεὶ οὖν καὶ Ἕλλησιν διάβατον ἦν, κοσμικὸν αὐτὸ καλεῖ.

* ἔνθα οἱ ἱερεῖς ἐστήκασι.

2 Σκηνὴ γὰρ κατεσκευάσθη ἡ πρώτη, ἐν ᾗ ἥ τε λυχνία καὶ ἡ τράπεζα, καὶ ἡ πρόθεσις τῶν ἄρτων, ἥτις λέγεται ἅγια.] Πρώτην λέγει ταύτην, ὡς πρὸς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, ἐπείτοιγε μέση αὕτη ἦν· πρὸ δὲ αὐτῆς ἦν ὁ χαλκοῦς θυσιαστήριον, ὃ τῆς ὁλοκαυτώσεως, ἐν ὑπαίθρῳ ἱστάμενον. Εἶτα καταπετάσματος τεταμένου, μᾶλλον δὲ ἀποσπάσματος, ἦν αὕτη ἡ μέση, ἐν ᾗ ἥ τε λυχνία, καὶ ἡ τράπεζα, καὶ ἡ πρόθεσις τῶν ἄρτων.

2 *Tabernaculum enim factum est primum, in quo erant candelabra, & mensa, & propositio panum quæ dicitur sancta.*] Primum appellat hoc, respectu ejus loci qui dicitur Sancta sanctorum, nam medium erat hoc. Ante ipsum autem erat æreum altare holocaustorum sub dio constitutum: deinde velamine extenso, imò verò attractorio potiùs, medium hoc erat tabernaculum, in quo erant candelabra, & mensa, & panum propositio. Exod. 40.

3 Μετὰ δὲ τὸ δεύτερον καταπέτασμα, σκηνὴ ἡ λεγομένη ἅγια ἁγίων.] Ὁρᾷς ἐνταῦθα μὲν πρῶτον καταπέτασμα, ὃ ἀποσπασθὲν καλεῖ ἡ γραφὴ, ὡς ἀποσπώμενον δὲ ἐφελκόμενον, ὃ διῄρει τὸν ἀνάλιον (εἰς ὃν εἰσήρχοντο πάντες κοινῇ, ἐν ᾧ καὶ ἔθυον ἐπὶ τοῦ χαλκοῦ θυσιαστηρίου) ἀπὸ τῆς σκηνῆς ἐκείνου δεχομένης τοὺς ἱερεῖς τὰς λατρείας ἀποτελοῦντας. Μετὰ δὲ τοῦτον δῆλος, ἦν αὖθις "ἕτερον καταπέτασμα, καὶ ὀπίσω τούτου σκηνὴ, ἡ λεγομένη ἅγια ἁγίων, εἰς ἣν οὐδεὶς ἕτερος εἰσῆν εἰ μὴ μόνος ὁ ἀρχιερεὺς, καὶ τοῦτ' ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ. Σκηνὴν δὲ πανταχοῦ καλεῖ, ὡς καὶ σκηνοῦν ἐν ἡμῖν τὸν Θεόν. "χ. λύπεσν.

3 *Post secundum autem velamen, tabernaculum quod dicitur Sancta sanctorum.*] Animadvertis hìc primum fuisse velamen quod attractorium scriptura appellat, veluti quod convolvatur & attrahatur, quod dirimebat atrium, (in quod ingrediebantur omnes communiter, & in quo sacrificabant super æreo altari,) à tabernaculo quotidie capiente sacerdotes sacra ministeria perficientes. Hoc vbi transisses, erat rursus alterum velamen, & intra hoc tabernaculum quod dicitur Sanctum sanctorum, in quod nemo alius introibat præter solum pontificem, atque iste nisi semel in anno. *Tabernaculum* autem vbique vocat, quòd illic Deus habitat.

4 Χρυσοῦν ἔχουσα θυμιατήριον, καὶ τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης περικεκαλυμ-

4 *Aureum habens thuribulum, & arcam testamenti circumcontectam ex omni*

parte

parte auro.] Arcam teſtamenti appellat, vt quæ tabulas haberet quæ legem complectebantur.

Exod.16. *In qua urna aurea habens manna, & virga Aaron quæ fronduerat, & tabulæ teſtamenti.*] Hæc omnia Judaïcæ ingratitudinis erant monumenta. *Urna* quidem quæ Manna continebat, eò quòd, cùm iſto cibo mirum in modum alerentur, obmurmurârunt, & ut in poſteros memoria Dei benignitatis, & illorum amarulentiæ tranſmitteretur. Num.17. *Virga* autem Aaronis, propter contradictionem adversùs illum excitatam. Exod.13. *Tabulæ* verò *teſtamenti*, quia primas confregerant per idololatriam. Quæras autem, 3.Reg.8. Quî ergo in libris Regum ſcriptum ſit, quòd non erat aliud quiddam in arca præter tabulas; nunc verò & urnam Apoſtolus, & virgam Aaronis hîc repoſitam aſſerit? Fortaſſis, utpote qui optimè inſtitutus erat in rebus Judaïcis à Gamaliele, ex traditione hoc habebat: quandoquidem nunc etiam Hebræi qui Phariſæos ſectantur, iſtud ita ſe habere aſſentiuntur. Veruntamen non ab initio, cæterùm quando arca temporibus Hieremiæ occultanda erat, forſan, inquiunt, & hæc tum ibi repoſita erant.

5 *Supra ipſam autem,*] Videlicet, arcam.

Cherubim gloriæ.] Vel quòd celebria eſſent, vel quòd miniſtrarent Deo, & ad gloriam ejus pertinerent. Hæc autem conſultò extollit, quò noſtra oſtendat eſſe majora.

Obumbrantia propitiatorium.] *Propitiatorium* dicebatur operculum arcæ, ut ex ipſa Scriptura exactiùs diſces, & ne quorundam ſermonibus deceptus, aliud quiddam eſſe putes. Significabat autem Chriſtum, qui propitiatio factus eſt pro peccatis noſtris. Obſignavit autem omnia quæ erant in Veteri Teſtamento, atque communivit.

De quibus non eſt modò dicendum per ſingula.] Indicat hìc non fuiſſe ſola hæc

μόνῳ πρόκειται χρεισίμῳ.] Κιβωτὸν διαθήκης ταύτην καλῶ, ὡς τὰς πλάκας ἔχουσαν, ἅπερ τὸν νόμον περιέχον.

Εν ᾗ στάμνος χρυσῆ ἔχουσα τὸ Μάννα, καὶ ἡ ῥάβδος Ααρὼν ἡ βλαστήσασα, καὶ αἱ πλάκες τῆς διαθήκης.] Ταῦτα πάντα τῆς Ιουδαϊκῆς ἀγνωμοσύνης ἦν ὑπομνήματα. Η μὲν στάμνος ἔχουσα τὸ Μάννα, διότι ἐγόγγυσαν τούτῳ τρεφόμενοι χαλεπῶς, ἵνα καὶ εἰς τοὺς ἐκγόνους παραπεμφθῇ ἡ μνήμη καὶ τῆς Θεοῦ χρηστότητος καὶ τῆς αὐτῶν πικρίας. Η ῥάβδος ἡ Ααρὼν, διὰ τὴν ἀντιλογίαν τὴν γνομένην ἐπ' αὐτῷ. Αἱ πλάκες ἡ τῆς διαθήκης, διότι κατέαξαν αἱ τροφεῖς διὰ τὴν εἰδωλολατρείας. Ζητήσῃς ἴσως πῶς οὐ μὲν τῆς βασιλείας γέγραπται, ὅτι οὐκ ἦν ἄλλο τι ἐν τῇ κιβωτῷ, εἰ μὴ αἱ πλάκες, νυνὶ δὲ καὶ στάμνον φησὶν ὁ ἀπόστολος, καὶ τὴν ῥάβδον Ααρὼν ἐν ταύτῃ ἀποτεθεῖσθαι; Ισως οὖν ὕστερα παραδοθεὶς τοῖς Εβραϊκοῖς ὑπὸ τοῦ Γαμαλιὴλ, οὐκ ἀφαδόσεως αὐτὸ εἶχε τοῦτο· ἐπεὶ καὶ νῦν οἱ Φαρισαΐζοντες τῶν Εβραίων σιωπῶσι τοῦτο ὕστερον ἔχειν. Πλὴν οὐκ ἐξ ἀρχῆς, ἀλλ' ὅτε ἔμελλε κρυβῆναι ἡ κιβωτὸς ὑπὸ Ιερεμίου, ἴσως ἀπετέθησαν αὖ, φασὶ, καὶ ταῦτα ἐν αὐτῇ.

5 Υπεράνω δὲ αὐτῆς,] Τουτέστι, τῆς κιβωτοῦ.

Χερουβὶμ δόξης.] Η τὰ ἔνδοξα, ἢ τὰ λειτουργικὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ πρὸς δόξαν αὐτοῦ ὄντα. Ταῦτα δὲ ὑπέτυπτες ἐπαίρει, ἵνα δείξῃ μείζονα ὄντα τὰ καθ' ἡμᾶς.

Κατασκιάζοντα τὸ ἱλαστήριον.] Ιλαστήριον ἐλέγετο τὸ πῶμα τῆς κιβωτοῦ, ὡς ἐκ τῆς γραφῆς αὐτῆς μαθήσῃ ἀκριβέστερον, καὶ μὴ ἀπατηθεὶς τοῖς ἄνωθεν λόγοις, ἄλλο τι νοήσῃς τοῦτο εἶναι. Εδήλωσε μυστικῶς Χριστὸν, ὃς ἱλασμὸς μέν ἐστι τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν. Επισφράγισε δὲ πάντα τὰ ἐν τῇ παλαιᾷ, καὶ ἐπεσφράλισατο.

Περὶ ὧν οὐκ ἔστι νῦν λέγειν κατὰ μέρος.] Εμφαίνει ὅλως, ὅτι καὶ ταῦτα

ἦν μόνα τὰ ὁρώμενα, ἀλλ' αἰνίγματά τινα ἦν, ἃ ὃ θεωρῆσαι καὶ ἐξηγήσασθαι μακροτέρου δεῖται χρόνου.

quæ cernerentur, sed ænigmata quædam fuisse, quorum consideratio & explicatio longiori temporis spacio indigent.

6 Τούτων δὲ οὕτω κατεσκευασμένων, εἰς μὲν τὸν πρότερον σκηνὸν διαπαντὸς εἰσίασιν οἱ ἱερεῖς τὰς λατρείας ἐπιτελοῦντες.] Ἦν μέν, φησι, ταῦτα· οὐκ "ἀπήλαυον δὲ τούτων οἱ Ἰουδαῖοι, ἀτε τοῦ καταπετάσματος διείργοντος αὐτούς. ἡμῖν γὰρ ἐτήρητο ταῦτα οἷς προεφητεύετο.

"Gr. ἀπήλαυσαν.

6 His verò ita compositis, in primum quidem tabernaculum semper ingrediuntur sacerdotes sacrificorum officia consummantes.] Hæc quidem ita erant, inquit: at verò Judæi istis non fruebantur, quippe quòd velamen eos dispescuit. Nobis enim ista servabantur, quibus prædicebantur.

7 Εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ μόνος ὁ ἀρχιερεύς.] Ὁρᾷς ἤδη τοὺς τύπους προκαταβεβλημένους; Ἵνα γὰρ μὴ λέγωσιν, ἅπαξ ἐχρῆτο ἡ τοῦ Χριστοῦ θυσία, καὶ πῶς πάντας ἡγίασε; δείκνυσιν αὖθις ἄνωθεν ὄν, εἴγε ἁγιωτέρα ἦν καὶ φοβερὰ, ἡ ἅπαξ προσφερομένη καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως.

7 In secundum autem semel in anno solus pontifex.] Observas figuras jam præcessisse? Ne enim dicant, Semel tantùm per Christum oblata est hostia, & quomodo omnes sanctificavit? commonstrat hoc antea fuisse, quandoquidem sanctior erat magisque tremenda, quæ in Veteri Testamento semel à pontifice oblata erat.

Οὐ χωρὶς αἵματος.] Ἐπειδὴ θυσίαν ἐκάλεσε τὸν σταυρὸν, οὔτε πῦρ ἔχοντα, οὔτε ξύλα, οὔτε πολλάκις προσφερόμενον, δείκνυσιν ὅτι καὶ ἡ παλαιὰ θυσία τοιαύτη ἦν. ἅπαξ γὰρ προσεφέρετο ἐν αἵματι. Ἐζήτησε δέ τινες, πῶς ἐν μὲν τῇ Ἐξόδῳ γέγραπται, Ὅτι θυμιάσει ὀπὶ τοῦ χρυσοῦ "θυσιαστηρίου (ὃ δηλονὸτι ἐν τοῖς ἁγίοις τῶν ἁγίων ἦν) Ἀαρὼν θυμίαμα συνθέσεως· λεπτὸς δὲ πρωΐ, πρωΐ ὅταν ἐπισκευάζῃ τοὺς λύχνους, θυμιάσει ἐπ' αὐτοῦ· καὶ ὅταν ἅπτῃ ὁ Ἀαρὼν τοὺς λύχνους δὶς ὀψὲ, θυμιάσει θυμίαμα ἀνδελεχισμοῦ. Ὡστε ἑκάστην ἡμέραν δὶς εἰσῄει, φησὶν, ὁ ἀρχιερεὺς εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων θυμιάσων, ἔνθα ἦν ὁ χρυσοῦς θυσιαστήριον. Πῶς οὖν ἀνταῦθά φησιν ὁ ἀπόστολος, ἅπαξ τὸν ἐνιαυτὸν τοῦτον εἰσέναι; Καὶ ἐπιλύουσι, ὅτι μὲν αἵματος ἅπαξ τὸν ἐνιαυτὸν εἰσῄει· μὴν δὲ θυμιάματος δὶς τῆς ἡμέρας. Πλὴν ἴσασι ὅτι κακῶς ἠπόρησαν, καὶ ἀνεπιστημόνως· οὐ γὰρ ὅτι τοῦ χρυσοῦ θυμιατηρίου ἐθυμία ὁ Ἀαρὼν δὶς τῆς ἡμέρας, ἀλλ' ὅτι τοῦ χρυσοῦ θυσιαστηρίου· τοῦτο δὲ οὐκ ἐν τοῖς ἁγίοις τῶν ἁγίων ἦν, ἀλλ' ἐν μέσῃ τῇ σκηνῇ, ἐν ᾗ ἦτε λυχνία καὶ ἡ τράπεζα. ἐπεὶ μετά γε τοῦ χρυσοῦ θυμιατηρίου ἅπαξ εἰσῄει τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰς

"Gr. θυμιατηρίου.

Exod. 30. 7, 8.

Sancta

Sancta ſanctorum: aliud enim thuribulum, aliud altare erat. Appoſui autem dubitationem, ne ille qui iſta legerit, hanc ab aliis audiens, in errorem inducatur, exiſtimans eam eſſe ſanam.

Quem offert pro ſeipſo, & populi ignorantiis.] Rurſus, *pro ſeipſo*, inquit. Pontifex enim legalis pro ſeipſo offerebat, Chriſtus autem non pro ſeipſo: quomodo enim, qui ſegregatus erat à peccatoribus? Itaque magnum eſt diſcrimen inter hunc & illum. *Ignorantiis*, autem dixit, non peccatis, in majorem metum conjiciens & veteres Judæos, & omnes, ac comprimens ſuperbiam. Etſi enim voluntariè non peccâſti, ignorans tamen peccâſti, à quo nemo eſt purus. Quidam autem dixerunt quòd hinc diſcrimen oſtendens ſacrificij Chriſti & legis oblationum, ſic dixerit. Legis enim oblationes, delicta ex ignorantia admiſſa remittebant: Chriſti autem oblatio, peccata etiam ſcienter commiſſa condonat.

8 *Hoc ſignificante Spiritu ſancto, nondum propalatam eſſe Sanctorum viam, primo tabernaculo adhuc habente ſtatum.*] Orditur deinceps magis myſticè contemplari ea quæ de tabernaculis dicuntur, aitque, Quandoquidem Sancta ſanctorum inacceſſibilia erant reliquis ſacerdotibus, quæ figura ſunt cœli: at verò primum tabernaculum, hoc eſt, quod poſt exteriorem æream aram primò ſtatim occurrebat, perpetuò ipſis quidem patebat, utpote ſymbolum cultûs legalis, typicè ſignificabat, quòd quamdiu conſiſteret tabernaculum hoc, hoc eſt, tantiſper dum lex floreret, perficerentúrque ſecundùm eam culturæ & ſacra, in Sancta ſanctorum non pateret aditus, hoc eſt, in cœlum ingreſſus, talia ſacra perficientibus: verùm non conſpicuus eſſet hiſce, ſed occluſus, ſoli autem uni Pontifici Chriſto ſegregata fuit hæc via.

9 *Quæ eſt parabola temporis inſtantis, in quo munera & hoſtiæ offeruntur, quæ non poſſunt juxta conſcientiam perfectum*

Τὰ ἅγια τῶν ἁγίων. ἄλλο γὰρ θυμιατήριον, καὶ ἄλλο θυσιαστήριον. Παρεθέμην ὑπὲρ τὴν ἀπορίαν, ἵνα μὴ παρ' ἄλλων ἀκούσας τοῦτο, ὁ ἀναγινώσκων τοῦτο πλανηθῇ, δόξας αὐτὸ ὑγιῶς ἔχειν.

Ὁ προσφέρει ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων.] Καὶ πάλιν ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Ὁ μὲν γὰρ νομικὸς, φησὶν, ἀρχιερεὺς, ὑπὲρ ἑαυτοῦ προσέφερεν· ὁ Χριστὸς δὲ, οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Πῶς γὰρ, ὅστις κεχώρισται τῶν ἁμαρτωλῶν; Ὡστε πάμπολυ διαφέρει τοῦτο πρὸς ἐκεῖνο. Τῶν ἀγνοημάτων δὲ εἶπεν, οὐχὶ ἁμαρτημάτων, εἰς πλείω φόβον ἐμβάλλων καὶ τοὺς παλαιοὺς Ἰουδαίους, καὶ πάντας, καὶ καταστέλλων τὸ φρόνημα. Εἰ γὰρ καὶ μὴ ἑκὼν ἥμαρτες, ἀλλ' ἄκων καὶ ἀγνοήσας, καὶ τοῦτο οὐθεὶς ἐστὶ καθαρός. Τινὲς δὲ ἔφησε ὅτι καὶ τοῦθεν διαφέρειν διδάσκει τὴν Χριστοῦ θυσίαν καὶ τῶν νομικῶν, ὅτιπερ εἶπεν. Αἱ μὲν γὰρ νομικαὶ τὰ ἐν ἀγνοίᾳ συνεχώρουν πλημμελήματα· ἡ δὲ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ ἐν εἰδήσει ἁμαρτήματα ἀφίησι.

8 Τοῦτο δηλοῦντος τοῦ Πνεύματος τὸ ἁγίου, μήπω πεφανερῶσθαι τὴν τῶν ἁγίων ὁδὸν, ἔτι τῆς πρώτης σκηνῆς ἐχούσης στάσιν.] Ἀρξάμενος λοιπὸν διαλογικώτερον θεωρεῖν τὰ περὶ τῶν σκηνῶν, καί φησιν, ὅτι ὅπερ τὰ μὲν ἅγια τῶν ἁγίων ἄβατα ἦν τοῖς ἄλλοις ἱερεῦσιν, ἃ τύπος εἰσὶ τοῦ οὐρανοῦ· ἡ λοιπὴ πρώτη σκηνὴ, τουτέστιν, ἡ μετὰ τὸ ἔξωθεν θυσιαστήριον τὸ χαλκοῦν πρώτη οὖσα, βάσιμος ἦν αὐτοῖς διαπαντὸς, σύμβολον οὖσα τῆς τοῦ νόμου λατρείας, ἐδήλου τὸ συμβολικῶς, ὅτι ἕως οὗ ἵστα) ἡ σκηνὴ αὕτη, τοῦτέστιν, ἕως οὗ κρατῇ ὁ νόμος, καὶ αἱ καθ' αὐτὸν λατρείαι τελοῦνται, οὐκ ἔστι βάσιμος ἡ τῶν ἁγίων ὁδὸς, τουτέστιν, ἡ εἰς τὸν οὐρανὸν εἴσοδος, τοῖς τοιαύταις λατρείαις ἐπιτελοῦσιν· ἀλλὰ τούτοις μὲν ἀφανὴς ἐστι, καὶ ἀπεκκλῃσται, μόνῳ δὲ τῷ ἐπὶ δεξιᾶς Χριστῷ ἀφωρίσθη ἡ ὁδὸς αὕτη.

9 Ἥτις παραβολὴ εἰς τὸν καιρὸν τὸν ἐνεστηκότα *, καθ' ὃν δῶρά τε καὶ θυσίαι * καθίστανται προσφέρονται), μὴ δυνάμεναι κατὰ συνεί-

δησιν

δησιν τελφῶσαι τ̃ λατρεύοντα.] Ὃ πρ πρεσβυτερον, ἐκεῖνο νυν φησιν ὁ ἀπόστολος, ὅτι ἡ σκιὰν ἐκείνη, ἐν ᾗ διαπαντὸς εἰσήρχοντο οἱ ἱερεῖς, παραβολὴ ἦν, τουτέστι, τύπος καὶ σκιαγραφία τ̃ κ̃τ̃ τ̃ νόμον ἐνεστηκότος καιροῦ, τ̃ περὶ τ̃ Χριστοῦ παρουσίας· καθ' ὃν καιρὸν τοιαῦτα θυσίαι προσφέρον), καὶ ὕτως ἀσθενεῖς, ὥστε μὴ δύνασθαι κ̃τ̃ συνείδησιν, τουτέστι, κ̃τ̃ τ̃ ἔσω ἄνθρωπον, τελφῶσαι τοὺς τοιαύτας προσφέροντας. Σωμ̃τ̃ γὰρ ῥύπος, ἀ ψυχῶν ἁμαρτίας ἐκάθαιρον. Ἀ γὰρ μοιχείαν, ἢ φόνον, ἢ ἱεροσυλίαν ἀφιέναι ἠδύναντο.

10 Μόνον ὅτι βρώμασι καὶ πόμασι, καὶ διαφόροις βαπτισμοῖς, καὶ δικαιώμασι σαρκὸς, μέχρι καιροῦ διορθώσεως ἐπικείμενα.] Μόνον, φησὶν, ἐπικείμενα τοῖς τότε ἀνθρώποις καὶ διαπαπόμενα περὶ βρωμάτων καὶ πομάτων. τόδε γάρ, φησι, φάγε, καὶ τόδε μὴ φάγῃς. Πῶς δ' εἶπε, πόμασι; καίτοι περὶ πομάτων διαφορᾶς ἀ διελάμβανεν ὁ νόμος· ἢ τάχιον τοῦτό φησι περὶ τ̃ ἱερέα μὴ πιεῖν οἶνον, ὅταν ἔμελλεν εἰσιέναι εἰς τὸ Ἅγιον· ἢ δὲ περὶ τ̃ βλ̃ς, τουτέστιν, ὑποκρίσεις περὶ ἀποχ̃ οἴνου ποιουμένων, ὥσπερ καὶ οἱ Ναζαραῖοι· ἢ ἁπλῶς ἐξαρτιζόντων τὰ τοιαῦτα διατάγματα καὶ διατύπωσιν, τοῦτο εἶπε. Διάφοροι δ' βαπτισμοὶ ἦσαν. καὶ γὰρ κἂν νεκρῷ ἅψατο, κἂν λεπρωθῇ, κἂν γονορρυὴς ἐλούετο ὡς, ἐβαπτίζετο, καὶ ὕτως ἐδόκει καθαρίζεσθαι. Ταῦτα δ' δικαιώματα ἦσαν σαρκὸς, τουτέστιν, ἐντολαὶ σαρκίναι, σάρκας καθαίρουσαι, καὶ σαρκικῶς δικαιοῦσαι τοὺς κ̃τ̃ σάρκα δουλεύοντας ἀκαθάρτοις. Οὐ μὴν ἀεὶ τέλους ἔμελλον ἐπικεῖσθαι, ἀλλ' ἄχρι καιροῦ διορθώσεως, τουτέστιν, ἄχρι τ̃ τ̃ Χριστοῦ παρουσίας, τ̃ μέλλοντος διορθώσασθαι ταῦτα, καὶ τ̃ ἀληθινὸν καὶ πνευματικὴν λατρείαν ἐπισαγαγεῖν. Ἐπεὶ δ' ζυγὸς ἦν ὁ νόμος βαρὺς, εἰκότως εἶπε δ', ἐπικείμενα. ὡς καὶ ἐν τ̃ Πράξεσι γέγραπται· Τί πειράζετε ἐπιθεῖναι ζυγὸν ἐπὶ τ̃ τράχηλον τ̃ μαθητ̃, ὃν οὔτε οἱ πατέρες ἡμῶν ἐβάσασθαι;

facere ſervientem.] Quod antè dixi, illud nunc Apoſtolus ait, nempe, Tabernaculum illud, in quod ſemper ingrediebantur ſacerdotes, erat parabola, id eſt, figura & adumbratio temporis ſecundùm legem inſtantis ante adventum Chriſti: quo tempore ejuſmodi ſacrificia offeruntur, atque adeò imbecillia, ut non poſsint ſecundùm conſcientiam, hoc eſt, interiorem hominem, conſummare eos qui illa offerebant. Corporum enim ſordes, non animarum peccata purgabant. Non enim adulterium, homicidium, aut ſacrilegium remittere potuerunt.

10 *Tantummodo in cibis & potibus, & in varijs baptiſmis & juſtificationibus carnis, ad tempus uſque correctionis impoſita.*] Tantummodo, inquit, impoſita hominibus qui tum vivebant, & injuncta de cibis & potu. Hoc enim, inquit, veſcere, hoc verò ne veſcaris. Quomodo autem dixit, *in potibus?* Atqui de potuum differentia nihil tradidit lex. Vel igitur hoc dicit, quòd ſacerdos non debuerit bibere vinum quando ingreſſurus eſſet in Sancta: vel de his dicit, qui vota, hoc eſt, promiſſiones faciebant à vino abſtinendi, ſicut & Nazaræi: vel ſimpliciter, ut vileſcere faciat hujuſmodi ordinationes & ritus, atque ut eos perſtringat, hoc dixit. Varij autem baptiſmi apud eos erant. Nam ſi mortuum attigiſſet quiſpiam vel leproſum, & ſi ſeminis fluxum pateretur aliquis; abluebatur, eâque ratione videbatur mundus reddi. Hæ autem juſtificationes fuerunt carnis, hoc eſt, mandata carnalia, carnem purgantia, adeóq; carnaliter juſtificantia eos qui ſecundùm carnem impuri cenſebantur. Non tamen ad finem uſq; imponenda erant, cæterùm *ad tempus correctionis*, hoc eſt, ad Chriſti uſq; adventum, qui hæc emendaturus erat, ac verum & ſpiritualem Dei cultum introducturus. Quia verò lex grave jugum erat, meritò dixit, *Impoſita*; perinde ac in Actis memoriæ proditum eſt: *Quid tentatis imponere jugum ſuper cervices diſcipulorum, quod neque patres noſtri bajulare potuerunt?* Act. 15. 10.

11 *Chriſtus*

11 *Christus autem accedens Pontifex futurorum bonorum.*] Veteris, inquit, Testamenti cultus in cœlum non introduxit. *Christus autem accedens*, semel ingressus est in Sancta: ibi enim est redditio sensûs. Non dixit autem, factus pontifex, sed, *accedens pontifex*, hoc est, in hoc ipsum veniens. Non priùs accessit, & deinde casu ita eveniente, factus est pontifex: sed scopus cur in terram veniret, pontificatus erat. Non dixit autem, eorum quæ mactantur, pontifex; sed, *futurorum bonorum*: tanquam sermone universum exactè exprimere non valente, simpliciter & indefinitè bona vocavit quæ nobis conferuntur. Futura verò hæc dixit, respectu temporis legis. Ut enim illud instans vocavit, sic quæ Christi sunt, futura appellat, ad comparationem illius, vel revelandorum nobis in futuro seculo mysteriorum.

Per amplius & perfectius tabernaculum,] Carnem hîc dicit, quæ majus quidem erat, quatenus & Deus Verbum, & omnis Spiritûs operatio demoratur in ipsa. Non enim ei ex mensura impertiit Deus Spiritum. *Perfectius* autem, tanquam perfectiora transigens.

Non manufactum, id est, non hujus creationis.] Hîc insultant hæretici, dicentes cœleste esse corpus & æthereum. Atqui si cœleste putâsset Apostolus & æthereum, quomodo dixisset, *non hujus* esse *creationis*? non enim extra creaturas cœlum est. Quid igitur est quod dicit? Quòd vetus tabernaculum manus Beseleelis artificum fecerunt, Dei autem Verbi tabernaculum Spiritus constituit. Propterea dixit ipsum non esse *hujus creationis*, id est, non harum creaturarum, cæterùm spirituale & divinum. Creatura enim nulla habet in se Deum Verbum secundùm substantiam: tabernaculum autem illud huic hypostaticè unitum erat. Secundùm materiam igitur corpus Domini nostro erat

Exod. 36.

Luc. 1.

11 Χειστὸς δὲ παραγενόμενος ἀρχιερεὺς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν,] Ἡ μὲν παλαιά, φησὶ, λατρεία οὐκ εἰσῆλθεν εἰς τὸν οὐρανόν· ὁ δὲ Χειστὸς παραγενόμενος εἰσῆλθεν ἐφάπαξ εἰς τὰ Ἅγια. σκόπει δὲ ἀποδέδωκε ἡ ἔννοια. Οὐκ εἶπε δὲ, γενόμενος ἀρχιερεὺς, ἀλλὰ παραγενόμενος ἀρχιερεὺς, τουτέστιν, εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐλθών. Οὐ πρότερον προῆλθετο, εἶτα συμβαὰν οὕτω, ἐγένετο ἀρχιερεὺς· ἀλλ' ὁ σκοπὸς ἦν παραγενηθέντα αὐτὸν εἰς τοῦτο, ἀρχιερωσύνην ἦν*. Οὐκ εἶπε δὲ, ἀρχιερεὺς τῶν θυομένων, ἀλλὰ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν. ὡς οὐκ ἰσχύοντος τὸ λόγῳ παραδῆσαι ὃ πολλῷ ἀκριβῶς, ἁπλῶς καὶ ἀδιαλείπτως ἀγαθὰ ἐκάλεσε, τὰ εἰς ἡμᾶς γινόμενα. Μέλλοντα δὲ ταῦτα εἶπεν, ὡς πρὸς τὸν νόμον λεγόν. Ὥσπερ γὰρ σκιὰν ἔφασκον ἐπέχειν ἐκάλεσεν, οὕτω μέλλοντα τὰ τοῦ Χειστοῦ ὀνομάζει, ὡς πρὸς σύγκρισιν ἐκείνων, ἃ καὶ τῷ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἀνακαλυφθησομένων ἡμῖν μυστηρίων.

* ἦμεν τὸ θύσαι τὸ ἴδιον σῶμα ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν.

Διὰ τὸ μείζονος καὶ τελειοτέρας σκηνῆς,] Τὴν σάρκα σκῆνος λέγει, μείζονα μὲν ὄσαν, καθὸ καὶ ὁ Θεὸς Λόγος, καὶ πᾶσα ἡ τοῦ Πνεύματος ἐνέργεια οἰκεῖ ἐν αὐτῇ. Οὐ γὰρ ἐκ μέτρου δέδωκεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα. Τελειοτέρας δὲ ὕσης, ὡς τελειότερα καταρτίσας.

Οὐ χειροποιήτου, τουτέστιν, οὐ ταύτης τῆς κτίσεως.] Ἐνταῦθα ὀπτηπεδῶσιν οἱ αἱρετικοὶ, λέγοντες οὐράνιον εἶναι τὸ σῶμα καὶ αἰθέριον. Καὶ μέλλω καὶ Εἰ οὐράνιον αὐτὸ ἐδόξαζεν ὁ Ἀπόστολος ἢ αἰθέριον, πῶς εἶπεν, οὐ ταύτης τῆς κτίσεως ἐστί; Οὐ γὰρ ἔξω τῆς κτισμῆς ὁ οὐρανός. Τί οὖν ἐστιν ὃ λέγει; Ὅτι τὸ μὲν παλαιὸν σκηνὴν χεῖρες ἔκτισε Βεσελεὴλ τεχνίτου ἐποίησε· τὸ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγου σκηνὴν, τὸ Πνεῦμα συνεστήσατο. διὸ εἶπεν αὐτὸ μὴ εἶναι ταύτης τῆς κτίσεως, τουτέστιν, οὐ τούτων τῶν κτισμάτων, ἀλλὰ πνευματικὴν καὶ θείαν. Τῶν μὲν γὰρ κτισμάτων οὐδὲν ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὸν Θεὸν Λόγον καθ' ὑπόστασιν· ἐκείνη δὲ καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν τοῦτο. Καπὰ μὲν οὖν τὴν ὕλην, τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου καθ' ἡμᾶς ἦν,

καὶ

καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν, ὡς ἐκ τῶν ἀχράντων αἱμάτων τῆς ἁγίας παρθένου συμπαγῆ· καθ' ὃ τὸ εἶπεν τὸ συγκατάβατον, ὑπὲρ ἡμᾶς, καὶ ὅτι κατ' ἀνάσασιν ἰδίωτο τῷ Θεῷ Λόγῳ. Ἡ ὑπὸ ἡ ὕλη τῆς παλαιᾶς σκηνῆς ξύλα καὶ δέρματα ἦσαν, καὶ χρυσὸς, καὶ ἄργυρος, καὶ χαλκὸς, καὶ ὑφάσματά τινα, πρὸς ἐκεῖνα ὁρῶν ὁ ἀπόστολος εἶπεν, ὅτι ἡ ταύτης τῆς κτίσεως, ἧς ἐδεήθη ἡ παλαιὰ σκηνή. Τὸ γὰρ ὅλον συγκριτικῶς ἐκφέρει τὸν λόγον, καὶ δείκνυσι τιμὴν τοῦ Χριστοῦ ὑπερέχειν. Κύριος δὲ ὁ σῶμα τοῦ Κυρίου καὶ σκηνὴν, ὡς ἐνταῦθα, ἀλλ' ὅτι μονογενὴς σκηνώσας ἐν αὐτῷ· καὶ καταπέτασμα, ὡς ἀποκρυπτόμενον τὴν θεότητα. Καλῶς καὶ τὸν οὐρανὸν τοῖς αὐτοῖς τύποις ὀνόμασι· σκηνὴν, ὡς ἐκεῖ ὄντος τοῦ ἀρχιερέως· καταπέτασμα, ὡς ἀποκρυπτομένων τῶν ἁγίων δι' αὐτοῦ.

12 Οὐδὲ δι' αἵματος τράγων καὶ μόσχων, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος] Ἰδοὺ πόντα ἀλλαγήματα καὶ ὑπεροχὴ, ὅσον αἵματος θείου πρὸς τὰ τῶν ζώων, μεθ' ὧν ὁ νομικὸς ἀρχιερεὺς εἰσήρχετο.

Εἰσῆλθεν ἐφάπαξ εἰς τὰ ἅγια.] Τουτέστιν, εἰς τὸν οὐρανόν.

Αἰωνίαν λύτρωσιν εὑρόμενος.] Οὐ προσκαίρου καθαρμὸν, ὡς ἐκεῖνοι, ἀλλ' αἰωνίαν ἐλευθερίαν ψυχαῖς ἁμαρτιῶν. Ἢ ὅτι ἅπαξ εἰσελθὼν, διὰ μιᾶς εἰσόδου αἰδίαν εὐεργεσίαν ἡμῖν κατέθετο. Ὃ δὲ εὑρόμενος, εὑρεθείσης μοι προσδοκίαν ἡμαρτημένου τινὸς, οὕτω ταύτῃ τῇ λέξει ἐχρήσατο. ἄπορον γὰρ ἦν τὸ τὴν ἐλευθερίαν ἡμῖν· ἀλλ' αὐτὸς εὗρε τοῦτο. προσκαίρου καθαρσιν.

13 Εἰ γὰρ τὸ αἷμα ταύρων καὶ τράγων, καὶ σποδὸς δαμάλεως, ῥαντίζουσα τοὺς κεκοινωμένους, ἁγιάζει πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα,] Ἐπειδὴ ἀπίθανον δοκεῖ ἴσως ἔδοξε πολλοῖς, τὸ διὰ μιᾶς θυσίας καὶ αἵματος ἑνὸς, λύτρωσιν αἰωνίαν πρα-

simile, & ejuſdem nobiſcum eſſentiæ, nempe ex immaculato ſanguine ſanctæ Virginis compactum: ſecundùm modum verò conſtitutionis ſupra nos fuit, & quia Deo Verbo hypoſtaticè unitum erat. Vel quia materia veteris tabernaculi ligna & pelles fuerunt, & aurum, & argentum, & æs, & texturæ quædam; ad hæc reſpiciens Apoſtolus dixit, quòd non ſit hujus creationis, quâ indiguerit tabernaculum vetus. Omnino enim per comparationem profert orationem, & Chriſti excellentiam oſtendit. Vocat autem corpus Domini tabernaculum, quemadmodum in hoc loco, eò quòd commoretur in eo unigenitus Dei filius: & velamentum, eò quòd contegat divinitatem. Vocat & cœlum iiſdem his nominibus; tabernaculum ſcilicet, eò quòd illic ſit pontifex: velamen autem, eò quòd Sancti per ipſum communiuntur.

12 *Neque per ſanguinem hircorum aut vitulorum, ſed per proprium ſanguinem*] En omnia ſunt diverſa, atque iſtis tanto excellentiora, quanto ſanguis divinus ſanguine animalium, cum quibus pontifex ſub lege ingrediebatur.

Introiit ſemel in Sancta.] Hoc eſt, in cœlum.

Æterna redemptione inventâ.] Non temporariâ purgatione, ut erat illorum, ſed æternâ libertate animarum à peccatis. Vel quia ſemel ingreſſus, per unum introitum æternum nobis beneficium contulit. Vide autem quod ait, *inventâ*, ceu præter expectationem res facta eſſet, ſic hâc dictione uſus eſt. Libertas enim nobis dubia erat, verùm ipſe hanc invênit.

13 *Si enim ſanguis taurorum & hircorum, & cinis vitulæ aſperſus, inquinatos ſanctificat ad emundationem carnis,*] Quia fortaſſe pleriſque improbabile videbatur, per oblationem unam & ſanguinem unius, redemptionem æternam ex-

hibere: confirmat hoc, indicans hoc verisimile esse ex ipsorum Judæorum opinione. Si enim vos, inquit, sanguine vitulæ conspersi mundari credebatis, ac rursus cinere aquæ admixto (servabatur enim cinis in purificationem prophanatorum, hoc est, pollutorum) quomodo Christi sanguis non purgabit animas? Animadverte autem ejus prudentiam. Non dixit, quòd sanguis hircorum purgavit, sed sanctificavit: non ut legalia glorificet, sed ut efficiat quæ velit. Si enim sanguis hirci præstitit sanctificationem, utì vos creditis; multo potiùs credere debetis Christi sanguinem sanctificationem præstare. Quòd enim hæc non dixerit ut Judaïca efferat, vide quomodo apposuerit, *Ad emundationem carnis.* Sanctum enim erat, inquit, non ut animas purgaret, sed carnem.

14 *Quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum æternum seipsum obtulit immaculatum Deo,*] Non pontifex quispiam obtulit Christum, sed ipse seipsum: & non per ignem, ut ipsæ vitulæ, sed per Spiritum æternum, ut jam & gratia & redemptio sint æterna. Et *immaculatum*, hoc est, peccati expertem. Num. 19. Nam in Veteri Testamento vitula exigebatur, quæ omni maculâ careret.

Emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis,] Illic quidem dixit, *sanctificat*, sed tamen addidit, *ad emundationem carnis*: hîc verò cùm dixisset, *Emundabit*, protinus excellentiam demonstravit. Addit enim quòd conscientiam mundabit, hoc est, interiorem hominem, quod sanè illic non erat. Et illic quidem qui attigisset mortuum, mundabatur: hîc verò puritas datur à mortuis operibus, quæ verè coinquinare possunt, & à Deo abducere.

Ad serviendum Deo viventi & vero?] Proinde qui mortua opera attingit, non

κῆν, καπασκυάζῃ τῦτο, ϗ δείκνυσι πιθανὸν τῦτο ὂν τ πρὸς τοὺς Ιυδαίους δόξης. Εἰ γὰρ ὑμεῖς, φησιν, ἐπιστεύετε καθαίρεσθαι ῥαντιζόμενοι τῷ αἵματι τῆς δαμάλεως, ϗ αὖ τῇ σποδῷ ὕδατι φυρομένῃ (ἐτήρητο γὰρ ἡ σποδὸς εἰς κάθαρσιν τῶν κεκοινωμένων, τυτέστι, τ μεμιασμένων) πῶς ὃ τῦ Χριστοῦ αἷμα ὐ καθαριῇ τὰς ψυχάς; Ορα ϗ σιώπησιν. Οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐκαθάριζε ὃ αἷμα τ τράγων, ἀλλ' ἡγίαζεν· ὐχ ὡς δοξάζων τὰ νομικὰ, ἀλλ' ἵνα κατορθώσῃ ὃ βούλεται. Εἰ γὰρ αἷμα τράγων ἁγιασμὸν παρῆχεν, ὡς πιστεύετε, πολλῷ μᾶλλον πεισθῆναι παρέχειν ἁγιασμὸν ὃ τῦ Χριστοῦ αἷμα. Οτι γὰρ οὐχ ἵνα ἐπιτρέψῃ τὰ Ιυδαϊκὰ τῦτο εἶπεν, ὅρα πῶς προσέθηκε, προὸς τ τῆς σαρκὸς καθαρότητα. ἅγιον γάρ, φησιν, ἦν, ὐ προὸς τὰς ψυχὰς καθαίρῃ, ἀλλὰ τ σάρκα.

14 Πόσῳ μᾶλλον τὸ αἷμα τῦ Χριστοῦ, ὃς διὰ Πνεύματος αἰωνίυ ἑαυτὸν προσήνεγκεν ἄμωμον τῷ Θεῷ,] Οὐκ ἀρχιερεύς ὡς προσήνεγκε τ Χριστὸν, ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτόν· ϗ ὐ διὰ πυρὸς, ὡς αἱ δαμάλεις, ἀλλὰ διὰ Πνεύματος αἰωνίυ, ὥστε ϗ τ χαίρειν ϗ τ ἀπολύτρωσιν διαιωνίζειν. Καὶ ἄμωμον, τυτέστιν, ἀναμάρτητον. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ ἡ δάμαλις ἄμωμος ἀπῄτητο εἶ).

Καθαριεῖ τὴν συνείδησιν ἡμῶν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων,] Εκεῖ μὲν εἶπε τὸ, ἁγιάζει· ἀλλὰ προσέθηκε ϗ τὸ, προὸς τ τῆς σαρκὸς καθαρότητα· ἐνταῦθα ϗ, καθαριεῖ, εἶπών, ἔδειξεν βίᾳ τ ὑπερβολήν. ἐπάγει γὰρ, ὅτι τὴν συνείδησιν καθαριεῖ, τυτέστι, τ ἐντὸς ἄνθρωπον, ὅπερ ἐκεῖ οὐκ ἦν. Κἀκεῖ μὲν ὁ ἁψάμενος νεκροῦ, ἐκαθαιρέζετο· ἐνταῦθα ϗ ἡ κάθαρσις ἀπὸ νεκρῶν ἔργων τῶν ἀληθῶς μιαίνειν δυναμένων, καὶ ἀπάγειν Θεοῦ.

Εἰς τὸ λατρεύειν Θεῷ ζῶντι ϗ ἀληθινῷ;] Ωστε ὁ νεκρῶν ἔργων ἀπτόμενος, ὐ λατρεύει

λατρεύῃ Θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ, ἀλλὰ τὰ ἔργα ἃ προῄρηται, ἐάν περ ἀποις. οὕτως ὁ γαστρίμαργος ἀποιεῖ τὴν κοιλίαν· οὕτως ὁ πλεονέκτης εἰδωλολατρεῖ. Νεκρὰ οὖν εἰσι τὰ τοιαῦτα, οὐ μόνον ὡς τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀλλότρια, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτῶν τῶν προπεπραγμένων βδελυκτά εἰσι, καὶ ψευδῆ ὄντα, ὡς δελεάζοντα ἡμᾶς, καὶ δοκοῦντα μὲν ἡδέα, μὴ ὄντα δέ.

15 Καὶ διὰ τοῦτο διαθήκης καινῆς μεσίτης ἐστίν,] Ὅσον ἐπάραιτε πολλοῖς τῶν ἀσθενεστέρων, ὁ θάνατος δηλαδὴ τοῦ Χριστοῦ· Εἰ γὰρ ἀπέθανε, φασι, πῶς δώσει ἃ ἐπηγγείλατο; τοῦτο νῦν ὁ Παῦλος θεραπεύων, δείκνυσιν ὅτι διὰ αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο βεβαία ἐστὶν ἡ διαθήκη αὐτοῦ, διότι ἀπέθανεν· ὅτι γὰρ ζώντων διαθήκη οὐ λέγεται. Διὰ τοῦτο, φησι, διὰ τοῦτο καθαρίσαι ἡμᾶς, ἀπέθανε, καὶ ἐν διαθήκῃ κατέλιφεν ἡμῖν τὴν ἄφεσιν, καὶ τὴν ἀπόλαυσιν τῶν πατρῴων ἀγαθῶν, μεσίτης γενόμενος τοῦ Πατρὸς καὶ ἡμῶν. Ὁ γὰρ Πατὴρ οὐκ ἤθελεν ἀφεῖναι ἡμῖν κληρονομίαν, ἀλλ' ὠργίζετο ὡς υἱοῖς ἀπειθήσασι καὶ ἀπηλλοτριωμένοις. Ὁ οὖν Χριστὸς μεσίτης ἐγένετο, καὶ κατήλλαξεν αὐτόν. Καὶ πῶς; ὅτι ἔδει ἡμᾶς παθεῖν (ἀποθανεῖν γὰρ ὠφείλομεν) τοῦτο αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν ὑπέστη, καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς ἀξίους τῆς διαθήκης, καὶ λοιπὸν ἡ διαθήκη βεβαία ἐγένετο διὰ τὸν θάνατον τοῦ Υἱοῦ, ὡς οὐκ εἰς ἀναξίους τὴν κληρονομίαν μεταπέμψασα. Καὶ γὰρ ἡ διαθήκη τοὺς μὲν κληρονόμους ἔχει. Ἀκουε γοῦν τί τὴν Χριστοῦ διαθήκης· Θέλω ἵνα ὅπου ἐγώ εἰμι, κἀκεῖνοι ὦσι. τοὺς δὲ ἀποκλήσεις· Οὐ περὶ πάντων δὲ ἐρωτῶ, ἀλλὰ περὶ τῶν πιστευόντων διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν εἰς ἐμέ. Ἡ διαθήκη μάρτυρας ἔχει· Μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με. Καὶ, ὁ Παράκλητος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. Καὶ, ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε.

Ὅπως θανάτου γενομένου εἰς ἀπολύτρωσιν τῶν ἐπὶ τῇ πρώτῃ διαθήκῃ παραβάσεων,] Ὁρᾷς ὅτι ὁ θάνατος τοῦ

servit Deo viventi & vero, ſed opera quæ eligit pro Deo habet. Sic is qui ventri deditus eſt, ventrem Deum facit: ſic avarus idolorum cultor eſt. Hujuſmodi igitur opera mortua ſunt, non ſolùm quòd à ſempiterna vita aliena ſint, verumetiam quòd dum peraguntur, execrabilia ſint, atque adeò vana & mendacia, ut quæ nos ineſcant, & ſuavia videntur, cùm minimè ſint.

15 *Et ideo novi Teſtamenti mediator eſt,*] Quod non paucos imbecilliorum turbabat, mors videlicet Chriſti: Si enim mortuus eſt, inquiunt, quomodo dabit quæ promiſit? huic jam Paulus medicinam adhibens, oſtendit propter hoc ipſum ratum & firmum eſſe teſtamentum, quia mortuus eſt: viventium enim teſtamentum non dicitur. Eam ob rem, inquit, mortuus eſt, ut nos mundaret, ac in teſtamento reliquit nobis condonationem, & paternorum bonorum fruitionem, mediator factus inter Patrem & nos. Pater enim noluit dimittere nobis hæreditatem, ſed iraſcebatur ut filiis contumacibus, & abalienatis. Chriſtus itaque mediator factus erat, atque ipſum nobis reconciliavit. Quomodo? Quod nos oportebat pati (mori enim debuiſſemus) hoc ipſe pro nobis ſuſtinuit, nóſque dignos teſtamento reddidit, atque deinceps teſtamentum ſtabile redditum eſt per mortem Filii, eò quòd non ad indignos hæreditatem tranſmiſerat. Etenim teſtamentum quoſdam hæredes habet. Audi itaque teſtamentum Chriſti: *Volo ut ubi ego ſum,* Joan.17.24
& illi ſint. Alios autem exhæredes. *Non* Joan.8.30.
pro omnibus verò rogo, inquit, *ſed pro iis qui per verbum ipſorum credunt in me.* Teſtamentum porrò teſtes habet. *Teſtatur* Joan.8.18.
autem de me qui miſit me. Ac, *Paracletus* Joan.15.26.
teſtimonium mihi dicet. Et, *Vos teſtes mei eſtis.*

Ut morte intercedente in redemptione earum prævaricationum quæ erant ſub priori teſtamento,] Animadvertis Chriſti

mortem ob noſtram redemptionem factam eſſe? Quomodo igitur eam imbecillitatis eſſe putas, cùm adeò potens fuerit, ut quæ in lege erant prævaricationes ſanârit? Quomodo igitur ad legem confugis, quæ adeò eſt infirma, ut neque prævaricationes quæ in ipſa fiunt, corrigere potuerit? Non quia prava erat, ſed quia infirma.

Promiſſionem accipiant, qui vocati ſunt, æternæ hæreditatis.] Niſi enim mors Chriſti liberâſſet nos à peccatis, quibus Patrem hoſtem nobis fecimus, quomodo accepiſſemus cœleſtem hæreditatem? *Vocati* autem, hoc ſignificat, quòd primùm quidem erga nos, ut pater erga filios, Deus affectus erat, vocatíque eramus ad hæreditatem: poſtea verò, ipſi noſipſos per peccata iſtâ indignos fecimus.

16 *Ubi enim teſtamentum, mors neceſſe eſt intercedat teſtatoris.* 17 *Teſtamentum enim in mortuis firmum eſt.*] Ne igitur turbet vos mors Chriſti: niſi enim mortuus eſſet, neque teſtamentum quidem condidiſſet, ut nos hæredes eſſemus (Eſt enim extra omnem controverſiam, teſtamentum poſt mortem eſſe ratum) neque omnino digni eſſemus hæreditate, utpote inimicitiâ nondum ſolutâ.

Alioqui nunquid valet dum vivit qui teſtatus eſt.] Per interrogationem hoc lege & intellige.

18 *Unde nec primum quidem ſine ſanguine dedicatum eſt.*] Non ſolùm à communi conſuetudine firmavit quod dixit, verumetiam ab iis quæ in Veteri Teſtamento contigerunt, id quod Hebræos magis ſuadebat. *Unde*, inquit, hoc eſt, quia neceſſarium eſt mortem præcedere teſtamentum, propterea primum teſtamentum non citra ſanguinem dedicatum eſt. Sanguis autem mortis eſt indicium. Sed illic quidem agni ſanguis: typus enim erat: hîc verò, veritate refulgente, filius Dei mortuus eſt ſecundùm carnem pro nobis. Quid autem eſt, *dedicatum eſt*? hoc eſt,

Χριστὸς ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἀπολυτρώσεως ἐγένετο; Πῶς οὖν τῆτον ἀσθενείας εἶναι νομίζῃς τὸ ὅτως ἰσχύσαντα, ὥστε καὶ τοὺς ἐν τῷ νόμῳ παραβάσεις ἰάσασθαι; Πῶς οὖν προσφέυγεις τῷ νόμῳ ᾧ ὅτως ἀδυνάτῳ, ὥστε μηδὲ τὰς ἐπ' αὐτῷ παραβάσεις διορθώσασθαι δυνάσθαι; Οὐχ ὅτι πονηρὸς ἰῶ, ἀλλ' ὅτι ἀσθενής.

Τὴν ἐπαγγελίαν λάβωσιν οἱ κεκλημένοι τὴν αἰωνίαν * κληρονομίας.] Εἰ μὴ γὰρ * ζωῆς ἢ ὁ θάνατος τὸ Χριστοῦ ἀπήλλαξεν ἡμᾶς τῶν ἁμαρτιῶν, δι' ἃς ἐξεπολεμώσαμεν ἑαυτοῖς τὸν Πατέρα, πῶς ἂν ἐλάβομεν τὴν ἐπουράνιον κληρονομίαν; Τὸ δὲ, κεκλημένοι, τῆτο δηλοῖ· ὅτι καθ' ἡμᾶς τὸ ἀρχὴν πρὸς ἡμᾶς, ὡς πατὴρ πρὸς υἱοὺς, διέκειτο ὁ Θεὸς, καὶ κεκλημένοι ἤμεν εἰς τὴν κληρονομίαν· ὕστερον δὲ, αὐτοὶ ἑαυτοὺς διὰ τῶν ἁμαρτιῶν ἀναξίους ἐποιήσαμεν ταύτης.

16 Ὅπου γὰρ διαθήκη, θάνατον ἀνάγκη φέρεσθαι τὸν διαθεμένου. 17 Διαθήκη γὰρ ἐπὶ νεκροῖς βεβαία.] Μὴ τοίνυν ταραττέτω ὑμᾶς ὁ θάνατος τῦ Χριστοῦ· εἰ μὴ γὰρ ἀπέθανεν, ὅτε διαθήκην ἂν ἐποίησεν, ὥστε κληρονομῆσαι ἡμᾶς· (Ἀναμφίβολον γὰρ, ὅτι ἡ διαθήκη μετὰ θάνατον κρατεῖ·) οὔτε ὅλως ἄξιοι ἂν ἦμεν κληρονομίας, ὡς τὴν ἔχθραν μὴ λυθείσης.

Ἐπεὶ μήποτε ἰσχύει ὅτε ζῇ ὁ διαθέμενος.] Ἐρωτηματικῶς τῆτο καὶ ἀνάγνωθι καὶ νόησον.

18 Ὅθεν οὐδὲ ἡ πρώτη χωρὶς αἵματος ἐγκεκαίνισται.] Οὐ μόνον ἀπὸ τῆ κοινῆς συνηθείας ὑπεσώσατο ὃ ἔλεγε, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἐν τῇ παλαιᾷ συμβαίνοντων, ὃ μᾶλλον τοὺς Ἑβραίους ἐπῆγετο. Ὅθεν, φησὶ, τυτέστι, διότι ἀναγκαῖόν ἐστι τὸν θάνατον προηγεῖσθαι τῆ διαθήκης, διὰ τῆτο καὶ ἡ πρώτη διαθήκη οὐ χωρὶς αἵματος ἐνεκαινίσθη. Αἷμα δὲ θανάτου σύμβολον. Αλλ' ἐκεῖ μὲν ἀμνοῦ αἷμα· τύπος γὰρ ἦν· ἐνταῦθα δὲ τῆς ἀληθείας λαμπούσης, ὁ υἱὸς τῦ Θεοῦ σαρκὶ ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν. Τί δέ ἐστιν ὅ, ἐγκεκαίνισται; τῆτ' ἔστι, τὴν

πλὴ ἐγκαινίᾳ τ συστάσεως καὶ τ βεβαιώσεως ἔλαβεν. οὐκ ἄλλως γὰ ἔλαβεν ἐγκαινίᾳ τῆ ἐνεργήᾳ, εἰ μὴ αἱματεκχυσία προεβέβη.

19 Λαληθείσης γὰρ πάσης ἐντολῆς κ τ νόμον ὑπὸ Μωϋσέως παντὶ τῷ λαῷ.] Κατὰ τ νόμον, τυτέστι, καθὼς ὁ Θεὸς ἐνομοθέτησεν, ἵνα ἀκουσθῶσιν εἰς τὰ ὦτα παντὸς τῆ λαοῦ· ἢ πάσης ἐντολῆς τ κ τ νόμον, τυτέστι, τ νομοθετηθείσης.

Λαβὼν τὸ αἷμα τῶν μόσχων κ τράγων μ ὕδατος κ ἐρίου κοκκίνου κ ὑσσώπου, αὐτό τε τὸ βιβλίον ἐ παντὶ τ λαὸν ἐρράντισε,] Τίνος ἕνεκα τὸ βιβλίον ἐρραντίζετο καὶ ὁ λαός; Η τῆ ἡμετέρ αἵματος ἀνωθεν σημαντιζομένης, ὅτ ἐρραντισθημεν ἡμεῖς κ αἱ καρδίαι ἡμῶν. αὐτὰ γὰρ εἰσι βιβλία, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπε· Διδοὺς νόμους ὅπι καρδίας αὐτῶν. Καὶ τὸ ὕδωρ ἦ σύμβολον τῆ βαπτίσματος. ἐνταῦθα ἦ προλαμβανόμενον] τὸ αἷμα κ τὸ ὕδωρ, πάχα μ κ ἐκ τ πλευρᾶς τ Κυρίε ἐκπορευόμενα αἷμα κ ὕδωρ· πάχα ἦ κ ὅτι τὸ βάπτισμα, ᾧ τὸ ὕδωρ σύμβολον, τ θάνατον τῆ Κυρίε καταγγέλλ, ᾧ τὸ αἷμα ἐνδεκτικόν. Τὸ ἦ ὕσσωπον προελαμβάνετο ὡς συγκρατητικὸν τυγχάνον δι τ πυκνότητα· ὡσαύτως δὲ τὸ ἔριον. ἢ διότι προέβαλον ὁ Χριστὸς, διὰ τοῦτο κ κόκκινον, ἵνα κ τῇ χροιᾷ τύπον φέρῃ τ αἵματος.

20 Λέγων· Τοῦτο τὸ αἷμα τ διαθήκης ἧς ἐνετείλατο πρὸς ὑμᾶς ὁ Θεός.] Ο ἦ Χριστός· Τοῦτο τὸ αἷμα τῆς διαθήκης καινῆς, τὸ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. ἐκεῖ ἦ, οὔτε καινὴ, οὔτε ἄφεσις ἁμαρτιῶν. Ορᾷς οὖν πῶς τὸ αἷμα διαθήκην ὠνόμασεν; ὥστε ἀνάγκη θάνατον νοεῖσθαι, ὅπου διαθήκη λέγεται.

21 Καὶ τὴν σκηνὴν ἦ, καὶ πάντα τὰ σκεύη τ λειτουργίας, τῷ αἵματι ὁμοίως ἐρράντισε.] Καὶ ταῦτα τύποι ἦσαν· ἡμεῖς γὰρ ἐσμὲν ἡ σκηνὴ, κ τὸ· Ενοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω. καὶ σκεύη τ μεγάλης οἰκίας τῆ

principium conſtitutionis & confirmationis accepit. Non enim aliàs principium operandi accepiſſet, niſi ſanguinis effuſio præceſsiſſet.

19 *Cùm enim pronunciatum eſſet univerſum mandatum ſecundùm legem à Moyſe omni populo.*] *Secundùm legem*; id eſt, perinde ac Dominus lege ſanxerat, ut mandata ejus pronunciarentur ad aures univerſi populi: vel univerſum mandatum ſecundùm legem, hoc eſt, quod lege cautùm fuerat.

Accepto ſanguine vitulorum cum aqua & lana coccinea, & hyſſopo, ipſum quoque librum & omnem populum aſperſit,] Quam ob rem liber aſpergebatur & populus? Vel ut precioſus ſanguis antea præfiguraretur, quo nos conſperſi ſumus, & corda noſtra: ipſa enim ſunt libri, perinde ac ſuprà dixit, *Dans leges meas in corda ipſorum.* Aqua autem, baptiſmatis ſymbolum fuit. Hîc autem aſſumuntur ſanguis & aqua, fortaſſe quidem eò quòd ex latere Chriſti profluxerit ſanguis & aqua: vel fortaſſe quòd baptiſma, cujus aqua ſymbolum eſt, mortem Domini annunciat, cujus ſanguis eſt indicium. Hyſſopum autem aſſumebatur ob vim retinendi propter denſitatem, ac lana ſimiliter. Vel quia ovis eſſet Chriſtus: ac propterea coccinea erat, ut ipſo colore ſanguinis præ ſe formam ferret.

20 *Dicens, Hic eſt ſanguis teſtamenti, quod mandavit ad vos Deus.*] Chriſtus verò ait: *Hic eſt ſanguis Novi Teſtamenti in remiſſionem peccatorum:* illic autem neque novum eſt, neque remiſſio peccatorum. Obſervas igitur quomodo ſanguinem teſtamentum nominaverit? ut adeò neceſſariò mors intelligatur, ubi teſtamentum dicitur. Mat. 26. 28.

21 *Etiam tabernaculum, & omnia vaſa miniſterij, ſanguine ſimiliter aſperſit.*] Et hæc ſanè figura fuerunt. Nos enim ſumus tabernaculum, juxta illud: *Inhabitabo in ipſis, & inambulabo.* Et vaſa magnæ domûs Dei, alia quidem 2 Cor. 6. 16.

aurea, alia verò argentea. Conſperſi itaque ſumus vero ſanguine Chriſti, ſanctificatique ſumus in mortem ipſius per baptiſmum.

22 *Et omnia penè in ſanguine ſecundùm legem mundantur, & ſine ſanguinis effuſione non fit remiſſio.*] Cur, *Penè*, appoſuit? Quia illa non erant perfecta mundatio, neque perfecta remiſſio. Quomodo enim, cùm peccata non remitterentur?

23 *Neceſſe eſt igitur exemplaria quidem cæleſtium his mundari:*] Cœleſtia noſtra dicit, adeóque illa quæ ad eccleſiam pertinent. Dictum autem eſt in ſuperioribus, quomodo cœlum ſit Eccleſia. Horum igitur exemplaria & figuræ fuerunt res Judaïcæ. Propterea purgabantur ſanguine vitulorum, ac cinere juvencæ, aliiſque uſque adeò vilibus.

Ipſa autem cæleſtia] Hoc eſt, quæ ſunt Eccleſiæ, quæ noſtra ſunt.

Melioribus hoſtiis quàm iſtis.] Quandoquidem enim noſtra Judaïcis tanto meliora ſunt, quanto cælum terrâ, (ſiquidem illi bona terreſtria expectabant, noſtra verò hæreditas cælum eſt) non immeritò & præſtantiori & magnificentiori ſacrificio dignata fuerint, ſanguine nimirum Filij Dei, qui mundavit nos perfectiùs. Mors igitur Chriſti non ſolùm fuit ut ſtabiliret teſtamentum, verumetiam ut veram purificationem efficeret, animæ videlicet. Hanc autem ob cauſam mortis beneficiorum meminit, eò quòd multis ignominioſiſſima videbatur, maximè verò mors in cruce tolerata.

24 *Non enim in manufacta ſancta introiit Chriſtus, exemplaria verorum, ſed in ipſum cælum, ut nunc appareat vultui Dei pro nobis.*] Admodum ſuperbiebant Templi nomine Judæi. neque enim hujuſmodi delubrum in aliis terris erat, quod vel pulchritudinis nomine, vel ſumptuum magnitudine cum hoc conferri poſſet. Quia enim rebus corporalibus allicieban-

Θεοῦ, τὰ μὲν χρυσᾶ, τὰ δὲ ἀργυρᾶ. Ἐῤῥαντισθημὲν οὖν τῷ ἀληθινῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡγιάσθημὲν εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ βαπτισθέντες.

22 Καὶ σχεδὸν ἐν αἵματι πάντα καθαρίζεται κατὰ τὸν νόμον, καὶ χωρὶς αἱματεκχυσίας οὐ γίνεται ἄφεσις.] Διὰ τί δὴ, σχεδὸν, προσέθηκε; Διότι σκῆνα οὐκ ἦν καθαρισμὸς τέλειος, οὐδὲ ἄφεσις τελεία. πῶς γὰρ, ἁμαρτιῶν μὴ ἀφιεμένων;

23 Ἀνάγκη οὖν τὰ μὲν ὑποδείγματα τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τούτοις καθαρίζεσθαι.] Οὐρανία τὰ καθ' ἡμᾶς λέγει, τὰ τῆς ἐκκλησίας. Εἰρηται δὲ ἀνωτέρω, πῶς οὐρανὸς ἡ ἐκκλησία. Τούτων οὖν ὑποδείγματα ἦσαν καὶ τύποι τὰ Ἰουδαϊκά. Διὰ τοῦτο δὲ ἐκαθαρίζοντο αἵματι μόσχων, καὶ σποδῷ δαμάλεως, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς οὕτως εὐτελέσιν.

Αὐτὰ δὲ τὰ ἐπουράνια] Τουτέστι, τὰ τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἡμέτερα.

Κρείττοσι θυσίαις τούτων ταύταις.] Ἐπειδὴ γὰρ κρείττονά εἰσι τῶν Ἰουδαϊκῶν, καὶ τοσοῦτον ὅσον γῆς οὐρανὸς, (εἴγε ἐκείνοις μὲν τὰ ἀγαθὰ γήϊνα, ἡμῖν δὲ κληρος οὐρανὸς) εἰκότως καὶ μείζονος καὶ μεγαλοπρεπεστέρας θυσίας ἠξίωνται), τοῦ αἵματος τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ καθαρίσαντος ἡμᾶς τελεώτερον. Ἆρα οὖν ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ, οὐ μόνον ἵνα τὴν βεβαίωσιν τῇ διαθήκῃ ἐνέγκῃ, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο τὸν ἀληθινὸν καθαρισμὸν ἀπεργάσηται, τῆς ψυχῆς. Διὰ τοῦτο δὴ τῶν τοῦ θανάτου θυσιῶν μνημονεύει, ὅτι τοῖς πολλοῖς ἀτιμώτατος ἐδόκει, καὶ μάλιστα ὁ διὰ σταυροῦ. κρείττονα Θ.

24 Οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα ἅγια εἰσῆλθεν ὁ Χριστὸς, ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν, νῦν ἐμφανισθῆναι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν.] Μέγα ἐφρόνουν ὅτι τῷ ναῷ Ἰουδαῖοι· οὔτε γὰρ ἦν ἄλλος γῆς τοιοῦτος ναὸς, οὐ κάλλους ἕνεκεν, οὐ πολυτελείας. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς σωματικοῖς ἐφέλκονται οἱ Ἰουδαῖοι,

Ιουδαῖοι, προσέταξεν ὁ Θεὸς φιλοτιμώτατα αὐτὸν κατασκευασθῆναι. διὸ καὶ ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς πρὸς αὐτὸν ἤρχοντο. Τί οὖν ὁ Παῦλος; ὥσπερ ὅτι τῶν θυσιῶν ἐποίησε καὶ καθεῖλεν αὐτάς, ἀντιστήσας τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ· οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὸν ναὸν ἀντιστήσας τὸν οὐρανόν, δείκνυσι τὸ διάφορον. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι ἀρχιερεῖς εἰς τὰ χειροποίητα ἅγια εἰσήρχοντο, ἅτινα ἦσαν ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, τουτέστι, τοῦ οὐρανοῦ ἦσαν τύποι· ἔστι γὰρ τὰ ἀληθινὰ ἅγια· ὁ δὲ Χριστὸς εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν εἰσῆλθε, καίτοι τὰ πάντα πληροῖ, καὶ πάρεστι πάντα χρόν· ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀνθρώπινον ταῦτά φησιν. Οὐ μόνον δὲ διὰ τούτου δείκνυσι τὸ διάφορον, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ δεῖξαι τὸν ἡμέτερον ἀρχιερέα ἐγγύτερον γεγονότα τοῦ Θεοῦ. Οἱ μὲν γὰρ παλαιοὶ ἀρχιερεῖς διὰ συμβόλων ἑώρων τὸν Θεόν· ὁ δὲ Χριστὸς αὐτὸν τὸν Θεὸν ὁρᾷ τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ἐμφανιστής. Καὶ τοῦτο δὲ συγκαταβατικῶς διὰ τὸ ἀνθρώπινον εἴρηται. Τί ἐστὶ δὲ ὑπὲρ ἡμῶν; Μετὰ θυσίας, φησὶν, εἰσῆλθε δυναμένης ἐξιλεώσασθαι τὸν Πατέρα, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀγγέλοις ἀποκαταλλάξαι ἡμᾶς. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνοι ἀπηλλάνοντο ἡμῖν ὡς ἐχθροῖς τοῦ αὐτοῦ δεσπότου. Νυνὶ οὖν ὑπὲρ ἡμῶν ἐμφανίζεται (τοῦτο γὰρ ὅ, νυνὶ) ὅτι εἰσῆλθεν ὡς ἀρχιερεύς· διὰ γὰρ τὴν ἡμετέραν καταλλαγὴν εἰσῆλθεν.

25 Οὐδὲ ἵνα πολλάκις προσφέρῃ ἑαυτόν,] Οὐδὲ εἰσῆλθε νυνὶ εἰς τὸν οὐρανὸν, ἵνα καὶ ἄλλοτε εἰσέλθῃ προσφέρων ἑαυτόν.

Ὥσπερ ὁ ἀρχιερεὺς εἰσέρχεται εἰς τὰ ἅγια καθ' ἑνιαυτόν.] Ὅρα τὴν ὑπεροχήν. ἑκάστου καθ' ἑαυτόν, ὁ Χριστὸς ἅπαξ.

Ἐν αἵματι ἀλλοτρίῳ.] Καὶ τοῦτο τῆς ὑπεροχῆς. Ὁ μὲν γὰρ ἐν αἵματι ἀλλοτρίῳ, ταύρων καὶ τράγων· Χριστὸς δὲ ἐν ἰδίῳ.

26 Ἐπεὶ ἔδει αὐτὸν πολλάκις παθεῖν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.] Ἐπεὶ, εἰ ἔμελλέ, φησι, πολλάκις προσενεγ-

tur Judæi, præcepit Deus magnificentissimè illud apparari. Unde & à finibus orbis terrarum ad illud veniebant. Quid igitur Paulus? Itidem ut in oblationibus fecit, auferens eas, surrogatâ in eorum locum morte Christi: sic hoc loci, Templi vice cælum statuens, discrimen ob oculos ponit. Alii quidem pontifices in manufacta sancta ingrediebantur, quæ fuerunt exemplaria verorum, hoc est, cœli figura fuerunt: illud enim vera sancta: Christus autem in ipsum cœlum introiit, etsi omnia implet, & ubique adest: sed propter humanam naturam hæc dicit. Non autem solùm per hoc differentiam demonstrat, verumetiam per hoc quod ostenderit pontificem nostrum Deo viciniorem redditum. Veteres enim pontifices per symbola quædam cernebant Deum: Christus autem ipsum Deum videt, ipsius vultui apparens. Atque hoc cum demissione propter humanam naturam dicitur. Quid autem est, *Pro nobis*? Cum oblatione, inquit, ingressus est, quæ posset placare quidem Patrem, imò & Angelis nos reconciliare; siquidem & ipsi infensi nobis erant ceu Domini sui hostibus. Nunc igitur pro nobis apparet, (hoc enim indicat, *nunc*) quòd ingressus est veluti pontifex: propter nostram enim reconciliationem est ingressus.

25 *Neque ut sæpe offerat semetipsum,*] Neque introiit nunc in cælum, ut aliàs posthac ingrediatur, seque ipsum offerat.

Quemadmodum pontifex intrat in sancta per singulos annos.] Vide Christi excellentiam. Pontifex quotannis ingreditur, Christus verò semel.

In sanguine alieno.] Et hoc ad excellentiam pertinet. Ille enim in sanguine alieno, taurorum & hircorum; Christus autem in proprio.

26 *Alioqui oportebat eum frequentiùs pati à constitutione mundi.*] Alioquin, inquit, si sæpe oblaturus erat seipsum, opor-

oportebat eum & ſæpiùs mori, quandoquidem per proprium ſanguinem oblationem facere debuiſſet.

Nunc autem ſemel in conſummatione ſeculorum, ad deſtitutionem peccati, per hoſtiam ſuam apparuit.] Hîc arcani quiddam revelat, cur in conſummatione ſeculorum poſt multa peccata apparuerit. Si enim in principio mortem ſubiiſſet, quando peccatum non perinde diffunderetur, ac tum nemo credidiſſet, (non autem ſecundò mori oportebat) inutilia fuiſſent omnia. Jam verò poſtquam extremis temporibus ingens peccatorum copia erat, meritò apparuit Deus in conſummatione ſeculorum, ut deſtituat, hoc eſt, dejiciat peccatum, eíque fiduciam & poteſtatem adimat *per hoſtiam ſuam*, hoc eſt, per mortem carnis ſuæ. Tale quiddam alio in loco dixit: *Ubi exuberavit delictum, ſuperexuberavit gratia.* Quomodo autem fiduciâ & poteſtate orbatum eſt peccatum? Eo quòd qui illud commiſerant, impunes ſint dimiſſi. Peccati enim fiducia & libertas eſt ſupplicium adducere. Quæſivit etiam Gregorius Nyſſenus in Sermone Catechetico, & de Natalitio Chriſti, de hoc ipſo, quare in conſummatione ſeculorum incarnatus ſit Filius? ac in hunc modum diluit. Quemadmodum optimi medici, intus adhuc febri corpus inflammante, & per cauſas morbi effectrices incendente, nullam adhibent ægroto ex cibis auxilium, expectantes tantiſper dum malum ad ſummum increverit: ſic & nobiſcum actum eſt. Expectavit animarum medicus, donec univerſa malitiæ ægritudo panderetur, ut nihil jam abditorum incuratum maneret, medico ſolummodo quod patet viſui curante. Fuſiùs autem diſces quæ dicit divinus vir, ſi tibi placuerit ipſas ejus Conciones legere.

Rom. 5.

27 *Et quemadmodum ſtatutum eſt hominibus ſemel mori, poſtea autem judicium.*] Cauſam jam nunc exprimit quare Chriſtus ſemel ſit mortuus: nempe quòd

κῆν, ἐδεῖ αὐτὸν καὶ πολλάκις ἀποθανεῖν, ἐπεὶ δὲ ἴδιον εἶχεν αἷμα ὀφείλειν προσφέρειν.

Νῦν γὰρ ἅπαξ ὅτε συντελεία τῶν αἰώνων, εἰς ἀθέτησιν ἁμαρτίας, ἐπὶ τῇ θυσίᾳ αὐτοῦ πεφανέρωται.] Ἐνταῦθά τι καὶ ἀποκαλύπτει μυστήριον, ἐπὶ τί ὅτε συντελεία τῶν αἰώνων μὴ πολλὰ ἁμαρτήματα". Εἰ μὲν γὰρ ἐν ἀρχῇ ὁ θάνατος αὐτοῦ ἐγένετο, ὅτε οὐκ ἐχύθη οὕτως ἡ ἁμαρτία, εἶτα οὐδεὶς ὅτι ἁπλῶς θυσιν (οὐκ ἔδει δὲ δεύτερον ἀποθανεῖν) αἰώνια ἂν ἦν ἄπραγμα. νῦν δὲ ὅτε ὕστερον πολλὰ ἦν τὰ ἁμαρτήματα, εἰκότως πεφανέρωται" ὁ Θεὸς ὅτι συντελεία τῶν αἰώνων, ἵνα ἀθετήσῃ, τουτέστι, καταβάλῃ, καὶ ἀπαρρησίασον ποιήσῃ τὴν ἁμαρτίαν ἐπὶ τῇ θυσίᾳ αὐτοῦ, τουτέστι, τῷ θανάτου τὸ κράτος αὐτοῦ. Τοιοῦτον καὶ ἀλλαχοῦ εἶπεν· Οπου ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις. Πῶς δὲ ἀπαρρησίαστος ἐγένετο ἡ ἁμαρτία; Καθὸ οἱ ταύτην ἐνεργοῦντες ἀτιμώρητοι ἀφίενται. Ἁμαρτίας γὰρ παρρησία, τὸ, τιμωρίαν ἐπάγειν. Ηπόρησε δὲ καὶ ὁ Νύσσης ἔν τε τῷ κατηχητικῷ, καὶ τῷ εἰς τὰ τοῦ Χριστοῦ γενέθλια λόγῳ περὶ αὐτοῦ τούτου, ἐπὶ τί ὅτε συντελεία τῶν αἰώνων ἐσαρκώθη ὁ Υἱός; καὶ ὅτιλύεται. Οπ, ὥσπερ οἱ ἄριστοι ἰατροὶ, ἔνδοθεν ἔτι τοῦ πυρετοῦ τὸ σῶμα ὑποσημύχοντος, καὶ ἐπὶ τῶν νοσοποιῶν αἰτίων ἐξαπτομένων, οὐδεμίαν ἐπάγουσι τῷ ἀσθενοῦντι ἐκ τῶν σιτίων βοήθειαν, ἀναμένοντες εἰς ἀκμὴν προελθεῖν τὸ πάθος· οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῶν. ἀνέμεινεν ὁ τῶν ψυχῶν ἰατρὸς ὅτε ἡ κακίας νόσον πᾶσαν ἐκκαλυφθῆναι, ὡς ἂν μηδὲν τῶν κεκρυμμένων ἀθεράπευτον μείνῃ, τοῦ θεοῦ μόνον ὃ φανὲν θεραπεύοντος. Πλατύτερον δὲ μαθήσῃ, ἃ φησιν ὁ θεῖος ἀνὴρ, ἐὰν σοι βουλομένῳ ὑπάρξῃ ἀκοῦσαι τοῦ ἐκείνου λόγους.

27 Καὶ καθ' ὅσον ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις ἅπαξ ἀποθανεῖν, μετὰ δὲ τοῦτο κρίσις.] Νῦν καὶ τὴν αἰτίαν λέγει" ἐπὶ τί ἅπαξ ἀπέθανεν ὁ Χριστός· ἐπεὶ, φησὶν,

" ἴσ. παρανίρωται.

" χ. τῷ Θεῷ

" χ. δι' ὧν.

ἑνὸς

ἑνὸς θανάτου ἀντίλυτρον ἐλήφετο. Ἀπέκειτο γὰρ τοῖς ἀνθρώποις ἅπαξ ἀποθανεῖν. τοῦτο οὖν ὁ ἅπαξ ἀπέθανεν ὑπὲρ πάντων. Τί οὖν; νῦν οὐκ ἀποθνήσκομεν; ναί· ἀλλ' οὐκ ἐγκατεύλιθα τῷ θανάτῳ, ὥσπερ τοτέ, ἀλλὰ σχὼν τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως, ἧς ἀρχηγὸς ἐλήφετο ὁ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανὼν Χριστὸς, οὐδὲ θάνατός ἐστιν ὁ θάνατος οὗτος, ἀλλ' ὕπνος. Ἐπεὶ οὖν ἔμελλε πάντας κατέχειν ὁ θάνατος, διὰ τοῦτο ἀπέθανεν, ἵνα ἡμᾶς ἀπαλλάξῃ. Ἢ δὲ τοῦτο βούλεται νῦν δηλοῦν ὁ ἀπόστολος, ὅτι τὸ ὀφειλόμενον ἡμῖν εἰς τιμωρίαν θάνατον αὐτὸς ἀπέτισεν, ἀλλ' ὅτι ὡς ἄνθρωπος ἦν μὲν θεὸς ὁ Χριστὸς μετὰ τοῦτο καὶ Θεὸς ἦν), ὥσπερ οἱ ἄνθρωποι ἅπαξ ἀποθνήσκουσιν, εἶτα ἡ κρίσις, οὕτω καὶ αὐτὸς ἅπαξ ἀπέθανεν. Ἄκουε οὖν καὶ τῶν ἑξῆς.

28 Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἅπαξ προσενεχθεὶς,] Ὑπὸ τίνος; Αὐτὸς ὑφ' ἑαυτοῦ. Εἰ γὰρ καὶ ἀρχιερεύς ἐστιν, ἀλλὰ καὶ θῦμα, καὶ ἱερεῖον.

Εἰς τὸ πολλῶν ἐνεγκεῖν ἁμαρτίας.] Ὥσπερ ὅταν τὰς ἁγίας λειτουργίας ἀναφέρωμεν τὰ ἁμαρτήματα, καὶ λέγωμεν, Εἴτε ἄκοντες, εἴτε ἑκόντες ἡμάρτομεν, συγχώρησον· τοῦτέστι, μεμνήμεθα αὐτῶν πρῶτον, καὶ τότε τὴν συγχώρησιν αἰτοῦμεν· οὕτω δὲ αὐτὸς εἶπε τῷ Πατρί· Ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἁγιάζω ἐμαυτόν. ἢ ἀνέγκῃ τὰ ἁμαρτήματα, τοῦτέστιν, ἦρεν αὐτὰ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, καὶ προσώγκε τῷ Πατρὶ, ἵνα αὐτὰ ἀφῇ. Τίνος δὲ ἕνεκεν εἶπε, πολλῶν, καὶ οὐ, πάντων; ὅτι μὴ πάντες ἐπίστευσαν. Ὁ μὲν γὰρ θάνατος αὐτοῦ ἀντίρροπος ἦν τῶν πάντων ἀπωλείας, καὶ ὅσον ἐπ' αὐτῷ, ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν· οὐ πάντων δὲ τὰς ἁμαρτίας ἀνῆνεγκε, διὰ τὸ μὴ θελῆσαι αὐτούς. Ὥστε ἄλεκτον ἐκείνοις τὸν θάνατον τοῦ ἰδίου τοῦ Θεοῦ ἐπέθηκαν, ὃ καὶ φείκης ἄξιον. Οὕτω μὲν ὁ μακάριος Ἰωάννης. Εὗρον δὲ ἐν τῇ διαγγελίᾳ Εἷς ὅς, Καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν, τοῦτ' ἔστι φιλανθρώπως ἀποδεξαμένου ὅς, πολλῶν, ἀντὶ τῶν πάντων. πολλοὶ γὰρ καὶ οἱ πάντες.

unius mortis factus ſit precium. Statutum enim erat hominibus ſemel mori. Semel itaque mortuus eſt pro univerſis. Quid igitur? nunc ergo non morimur? Næ; ſed morte non ita detinemur, ut antehac, ſed per ſpem reſurrectionis, cujus dux factus eſt qui pro nobis mortem ſubiit Chriſtus, ne mors quidem eſt mors iſta, verùm ſomnus. Quia igitur mors omnes detentura erat, propterea mortuus eſt, ut nos liberaret. Vel non hoc nunc voluit indicare Apoſtolus, quòd mortem quæ debebatur nobis in ſupplicium, ipſe perſolverit, verùm quia verè homo erat Chriſtus præter hoc quòd Deus eſſet, ſicut homines ſemel moriuntur, deinde judicium, ſic & ipſe ſemel eſt mortuus. Audi autem quæ ſequuntur.

28 *Sic & Chriſtus ſemel oblatus,*] A quo? Ipſe à ſeipſo. Etiamſi enim Pontifex eſt, eſt tamen & ſacrificium, & victima.

Ut multorum offerret peccata.] Quemadmodum in ſacra Liturgia offerimus peccata, dicentes, Sive inviti ſive voluntarii peccavimus, condona: hoc eſt, meminimus eorum primùm, ac deinde condonationem petimus: haud ſecùs & ipſe loquutus eſt ad Patrem; *Pro ipſis ego ſanctifico meipſum.* Vel obtulit peccata, hoc eſt, abſtulit ea ab hominibus, & obtulit Patri, ut ipſa dimittat. Quare autem dixit, *Multorum*, & non, omnium? Quoniam non omnes crediderant. Mors enim ejus fuit æquivalens omnium interitui, ac quantum in ipſo eſt, pro omnibus mortuus eſt. Non omnium autem peccata obtulit, eò quòd noluerint ipſi. Proinde inutilem ſibi Filii Dei mortem ipſi fecerunt, quæ res eſt ſanè horrenda. Hæc divi Joannis Chryſoſtomi eſt ſententia. Reperi autem apud eum Evangelij locum, *Ut animam ſuam in redemptionem daret pro multis*, annotationem quorundam, qui intelligerent *multis*, pro *omnibus*: omnes enim multi ſunt. Ioan. 17. 19

Mat. 20. 28.

Secundò

Secundò ſine peccato apparebit expectantibus ipſum in ſalutem.] Obiit, inquit, bajulans peccata noſtra, & offerens Patri, ut ea obliteraret, pro quibus & mortuus eſt. Eum enim qui non nôrat peccatum, inquit, peccatum fecit Pater, quia noſtra ſibi vendicabat. Apparebit autem ſecundò haud porrò peccatis ſubijciendus, neque ſecundæ mortis propterea indigus, verùm ut judex ad ſalutem expectantibus ipſum, hoc eſt, credentibus in ipſum, & ſperantibus ejus adventum: perſpicuum autem eſt, quòd & dignè ipſo viventibus. Atqui non tantùm ad ſalutem veniet, verumetiam ad ſupplicium infidelium & peccatorum aderit: attamen quod gratioſum erat, dixit.

Ἐκ δευτέρου χωρὶς ἁμαρτίας ὀφθήσεται] τοῖς αὐτὸν ἀπεκδεχομένοις εἰς σωτηρίαν.] Ἀπέθανε μὲν, φησι, βαστάζων τὰ ἁμαρτήματα ἡμῶν, καὶ προσφέρων τῷ Πατρὶ, ἵνα αὐτὰ ἐξαλείψῃ, ὑπὲρ ὧν καὶ ἀπέθανε. τὸ γὰρ μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, φησὶν, ἁμαρτίαν ἐποίησεν ὁ Πατὴρ, ὡς τὰ ἡμῶν οἰκειούμενον. Ὀφθήσεται] ὃ οὐκ δευτέρου οὐκέτι ἁμαρτίας ὑπεύθυνος, οὐδὲ θανάτου δευτέρου δι' αὐτὰς δεόμενος, ἀλλ' ὡς κριτὴς εἰς σωτηρίαν τοῖς αὐτὸν ἀπεκδεχομένοις, τουτέστι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν, καὶ ἐλπίζουσι τὴν αὐτοῦ παρουσίαν· προδηλον ὃ ὅτι καὶ ἀξίως αὐτῆς ζῶσι. Καίτοιγε οὐ μόνον εἰς σωτηρίαν ἥξει, ἀλλὰ καὶ εἰς τιμωρίαν τῶν ἀπίστων καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν· ἀλλ' ὅμως τὸ φαιδρὸν εἶπε.

CAP. X.

ΚΕΦ. ι.

UMbram enim habens lex futurorum bonorum,] Hoc eſt, cùm ſit typus bonorum Novi Teſtamenti, quæ Chriſtus iis qui iſtud acciperent communicaturus erat.

Non ipſam imaginem rerum,] Hoc eſt, non ipſam veritatem. Rerum autem qualium? ſacrificii, remiſſionis. Umbratili namque picturæ ſimilia erant vetera, utpote obſcura: nova verò, imagini, hoc eſt, veritati, ut quæ clarè ſubſiſtant & perfecta ſint. Hunc ad modum divus Joannes Chryſoſtomus intelligit. Haud abs re autem fuerit in medium proferre quæ Gregorius Theologus in hunc locum tradit, Ille enim aliis quidem in locis, magis tamen in concione de Paſchate memoriæ prodidit, nimirum, quòd Paſcha legale, audacter dico, typo typus fuerit obſcurior. Dat itaque intelligere, umbram quidem legem dici apud Apoſtolum: imaginem verò, quæ nunc in Eccleſia perficiuntur, ceu quæ aliorum perfectiorſi bonorum ſignificationes ſunt, quæ in futuro ſecu-

ΣΚιὰν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν,] Τουτέστι, τύπος ὢν τῶν κατὰ τὴν νέαν διαθήκην μελλόντων δίδοσθαι παρὰ Χριστοῦ ἀγαθῶν τοῖς ταύτην παραδεξαμένοις.

Οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων,] Τουτέστιν, οὐκ αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν. Πραγμάτων δὲ ποίων; τῆς θυσίας, τῆς ἀφέσεως. Σκιαγραφία γὰρ ἐφάνη τὰ παλαιὰ, ἀμυδρὰ ὄντα· τὰ δὲ νέα, εἰκόνι, τουτέστιν, ἀληθείᾳ, ὡς λαμπρῶς ὑφεστῶτα καὶ τελεσιουργηθέντα. Οὕτω μὲν οὖν ὁ ἐν ἁγίοις Ἰωάννης. Οὐκ ἄχρηστον δὲ παραλαβεῖν καὶ ἃ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος κατεβάλλετο νοῦν ἐν τῷ τόπῳ. σκιὰν γὰρ λέγει καὶ ἐν ἄλλοις μὲν, πολὺ δὲ σαφέστερον ἐν τῷ εἰς τὸ Πάσχα λόγῳ, ὅτι τὸ νομικὸν Πάσχα, τολμῶ καὶ λέγω, τύπου τύπος ἦν ἀμυδρότερος. Ὡς δίδωσι νοῦν, σκιὰν μὲν τὸν νόμον λέγειν καθὰ τὸν Ἀπόστολον· εἰκόνα δὲ, τὰ νῦν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τελούμενα, ὡς ἄλλων τελεστέρων ὄντα ἐμφάσεις, τῶν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι μεταληφθησομένων

τοῖς

τοῖς ἀξίοις· ἃ δὲ παρέχεται νῦν ὁ ἀπόστολος. Ωσπερ οὖν ἡ εἰκὼν ἀπέχει τι τοῦ προτύπου πράγματος, οὕτω καὶ νῦν μυστήρια τὰ ἐν τῷ μέλλοντι παραμένει τῶν τελειοτέρων. Καὶ ὥσπερ τῆς εἰκόνος ἡ σκιαγραφία λείπεται, οὕτω καὶ ὁ νόμος τῆς νέας ἀπολείπεται.

Καθ' ἑαυτὸν τὰ αὐτὰς θυσίαις ἃς προσφέρουσιν εἰς τὸ διηνεκὲς, οὐδέποτε δυνάνται τοὺς προσερχομένους τελειῶσαι.] Ἡ διάνοια τοῦ χωρίου τοιαύτη ἐστίν. Εἴπερ ἰσχυὰ εἶχον αἱ νομικαὶ θυσίαι, οὐκ ἂν διηνεκῶς προσεφέροντο· ἅπαξ γὰρ προσενεχθεῖσαι, καὶ ὠφελήσασαι, ἐπαύσαντο ἄν. Νῦν δὲ ὅτι καθ' ἑαυτὸν προσφέρονται εἰς τὸ διηνεκὲς, πρόδηλον ὅτι ἀσθένειαν τελοῦσαι. Καὶ διὰ τοῦτο μὴ τῷ πρώτῳ θυσίαν, δευτέραν, καὶ ἄλλην μετ' αὐτὴν προσέφερον. ὥσπερ καὶ τῶν φαρμάκων ἰσχυὰ μέ, ὅσα ἅπαξ ἐπιτεθέντα θεραπεύει· τὰ δὲ πολλάκις ἐπιτιθέμενα, αὐτόθι δηλοῦται δύσχρηστα. Ζητεῖται δέ, Τί οὖν; οὐχὶ καὶ ἡμεῖς ἀεὶ θυσίας ἀναμάκτους προσφέρομεν; Ναί· ἀλλ' ἀνάμνησιν ποιούμενα τοῦ θανάτου. Καὶ μία ἐστὶν αὕτη, οὐ πολλαί, ἐπεὶ ἅπαξ προσηνέχθη. τὸ γὰρ αὐτὸν ἀεὶ προσφέρομεν, μᾶλλον δὲ ἀνάμνησιν τῆς προσφορᾶς ἐκείνης ποιούμεθα, ὡς νῦν γενομένης. Ωστε μία ἐστὶν ἡ θυσία. ἐπεὶ ὅσον γε ἐπὶ τῷ ζητούμενον, ἐπεὶ πολλαχοῦ προσφέρεται, ἆρα πολλοὶ Χριστοί; οὐδαμῶς· ἀλλ' εἷς πανταχοῦ, καὶ ἐνταῦθα πλήρης ὤν, καὶ ἐκεῖ πλήρης, ἓν *σῶμα. ||σῶμα. Ωσπερ οὖν πολλαχοῦ προσφερόμενος ἓν σῶμά ἐστι, καὶ οὐ πολλὰ σώματα, οὕτω καὶ μία θυσία. ἐκείνην γὰρ προσφέρομεν τὴν τότε προσενεχθεῖσαν. Ἑκὰς δὲ ἕτερος ἦν, ὁ νῦν προσενεχθεὶς, ἀμνὸς τυχὸν, ὡσανεὶ τὸ σήμερον· καὶ οὐχ ὡς ἀνάμνησιν τοῦ χθὲς, προσήγετο ὁ σήμερον, ἀλλ' ὡς αὐ-

lo dignis ſunt impertienda; quæ nunc Apoſtolus res vocat. Perinde igitur ut imago diſtat nonnihil à primo exemplari, conſimilem ad modum præſentia myſteria diſtant à perfectioribus futuri ſeculi rebus. Quemadmodum porrò prima delineatio eſt inferior imagine ipſa; hunc ad modum Lex Novo Teſtamento eſt inferior.

Per ſingulos annos eiſdem ipſis hoſtiis quas offerunt indeſinenter, nunquam poſſunt accedentes perfectos facere.] Hujus loci ſenſus eſt hujuſmodi. Si robur habuiſſent victimæ legales, non perpetuò offerrentur: ſemel enim oblatæ, fructu prolato, ceſſâſſent. Jam verò quia quotannis perpetuò offerebantur, planum eſt quòd infirmiores erant, quàm ut poſſent quenquam perfectum reddere. Atque hanc ob cauſam poſt primam oblationem, ſecundam ac tertiam offerebant. Quemadmodum inter pharmaca ea valida habentur, quæ vel ſemel impoſita, curant: quæ autem ſæpiùs imponuntur, hoc ipſo oſtenduntur eſſe minùs fortia. Suboritur autem hîc quæſtio; Quid igitur? Nonne & nos hoſtias incruentas perpetuò offerimus? Omnino: ſed memoriam facimus mortis Domini. Eſtque iſta unica, non multæ, quandoquidem ſemel oblatus eſt. Nam eundem ſemper offerimus, imò potiùs memoriam illius oblationis facimus, quâ ſe ipſe obtulit, ceu jam nunc facta ſit. Proinde unicum eſt ſacrificium. Nam quod ad quæſtionem attinet, quum multis in locis offertur, num igitur multi Chriſti? nequaquam: ſed unus eſt ubique, & hîc plenus, & illic plenus & perfectus, unúmque corpus. Quemadmodũ enim Chriſtus in multis locis oblatus unum corpus eſt, & non multa corpora, ſic & unum ſacrificium. Nam illam hoſtiam offerimus, quæ tum erat oblata. Illic autem alius erat qui herì oblatus erat, agnus fortaſſe, à victima quæ hodie offertur; nec veluti commemoratio erat heſternæ oblationis, qui hodie offerebatur agnus, ſed ipſe per ſe-

ipſum

ipſum ſacrificium perficiebat. Quomodo igitur hîc ait Apoſtolus, *iiſdem ſacrificiis?* Eadem ſacrificia fuerunt, quandoquidem eædem ſpecies offerebantur, veluti agnus hodie, & in craſtinum agnus: numero verò diverſa. Nonnulli autem eaſdem has eſſe dixerunt modo oblationis; hoc eſt, quòd vel per cædem, vel crematione fieri juberentur: ſpecie verò diverſas, ut oves, boves, turtures, columbas. Porrò etiamſi exemplaria quædam δυώδυ), ſcribant cum, ν, invêni tamen adnotationem, verbum iſthuc ſine, ν, ſcribendum eſſe cenſentem. Umbram enim, inquit, habens lex futurorum bonorum, nunquam poteſt accedentes perfectos facere. Ac verè quidem, quatenus juxta grammaticæ exactam rationem ſic oporteat hunc locum habere, ne ſolœciſmus emergat. Quia verò Scriptura artium ſubtilitates non moratur, ita etiam iſtud intelligamus, ſicut exemplaria habent. Nunquam enim poſſunt, offerentes videlicet, perfectos facere accedentes.

2 *Alioqui non ceſſàſſent offerri, quòd nullam haberent ultrà conſcientiam peccatorum, cultores ſemel purgati.*] Per interrogationem lege. Si enim peccata removiſſent, nónne etiam hoſtiæ deſiiſſent offerri; quippe iis abundè ſatis adjutis, qui earum commoditate indigerent, neque ullam porrò peccati conſcientiam haberent? hoc eſt, nihil ſibi conſcii alicujus rei, quæ curâ opus habeat, propterea quòd ſint ſanati, purgati ſemel.

3 *Sed in ipſis commemoratio peccatorum per ſingulos annos fit.*] Nihil aliud, inquit, efficiunt victimæ, quàm quòd peccatorum tantùm commemorationem faciant, hoc eſt, indicium. Non enim remiſſionem præſtant, ſed per aſſiduam iſtam oblationem demonſtrant, populi peccata non eſſe remiſſa. Si enim remiſſa eſſent peccata, quid opus erat ſacrificiis? *Commemorationem* autem dicens, dedit tibi intel-

τὸς καθ' αὐτὸν θυσίαν τηγῶν. Πῶς οὖν ὁ ἀπόστολος λέγει, τοῖς αὐταῖς θυσίαις; Αἱ αὐταὶ μὲν οὖν ἦσαν θυσίαι, καθὸ τὰ αὐτὰ εἴδη προσήγοντο, οἷς ἀμνὸς σήμερον, καὶ αὔριον ἀμνός· ἑτέρας δὲ τῷ ἀριθμῷ. Τινὲς δὲ τὰς αὐτὰς μὲν εἶναι ταύτας τῷ τρόπῳ τῆς προσαγωγῆς εἶπον· τουτέστιν, ἢ διὰ σφαγῆς, ἢ διὰ ὁλοκαυτώσεως γίνεσθαι προσταπομένας· ὧν δὲ εἴδη, ἑτέρας· οἷς πρόβατα, βόας, τρυγόνας, περιστερᾶς. Τὸ δὲ δυώδυ), εἰ καὶ τὰ δυπήγραφα ἔχουσι μὲν τὸ, ν, ἀλλ' ὅμως δεῖν παρεγγραφὴν χωρεῖν τοῦ, ν, τοῦτο γράφειν ἀξιοῦσιν. Σκιὰν γὰρ ἔχων, φησὶν, ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐδέποτε δύναται τοὺς προσερχομένους τελειῶσαι. Καὶ δηλῶς γε, ὅσον κεῖται τὸ τῆς γραμματικῆς ἀκριβείας ἀκόλουθον, οὕτω δεῖ ἔχειν τὴν γραφὴν, ἵνα μὴ σολοικισμὸς ἀνακύψῃ. ὅπερ δὲ τῇ γραφῇ τεχνολογιῶν οὐδεὶς λόγος, καὶ οὕτως αὐτὸ νοήσωμεν ὡς τὰ ἀντίγραφα ἔχουσιν. οὐδέποτε γὰρ δύνανται), οἱ προσφέροντες δηλαδὴ, τελειῶσαι τοὺς προσερχομένους.

2 Ἐπεὶ οὐκ ἂν ἐπαύσαντο προσφερόμενα, εἰ μηδεμίαν ἔχειν ἔτι συνείδησιν ἁμαρτιῶν τοὺς λατρεύοντας, ἅπαξ κεκαθαρμένους.] Καὶ ἐρώτησιν ἀναγνωθι. Εἰ γὰρ ἔπαυον, φησιν, ἁμαρτίαι, ἃς μὴ ἐπαύσαντο καὶ αὖθις προσφερόμεναι, ἅτε τῶν δεομένων τὰ αὐτῶν ὠφελείας ἱκανῶς ὠφελημένων, καὶ μηδεμίαν ἔτι συνείδησιν ἁμαρτιῶν ἐχόντων; τουτέστι, μηδὲν ἔτι συνειδότων ἑαυτοῖς ἄξιον θεραπείας, εἰ καὶ θεραπεύεται ἅπαξ καθαρθέντας.

3 Ἀλλ' ἐν αὐταῖς ἀνάμνησις ἁμαρτιῶν καθ' ἑνιαυτόν.] Οὐδὲν ἄλλο, φησι, κατορθοῦσιν αἱ θυσίαι, εἰ μὴ μόνον ἀνάμνησιν ἁμαρτιῶν, τουτέστιν, ἔλεγχον. Οὐ γὰρ ἄφεσιν παρέχουσιν, ἀλλ' ἀποδεικνύουσι διὰ τῆς ἀεὶ προσφορᾶς, ὅτι ἄλυτοί εἰσιν αἱ ἁμαρτίαι τοῦ λαοῦ. Εἰ γὰρ ἐλύθησαν αἱ ἁμαρτίαι, τί ἔδει θυσιῶν; Ἀνάμνησιν δὲ εἶπών, δέδωκέ σοι νοῆσαι, ὅτι

" χ. ἐπιγεγονυίας.

ὅτι αἱ θυσίαι οὐκ ὑπὲρ ἁμαρτίας " ὑπεργινομένας ἐτελοῦντο, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ταῖς προγεγενημέναις, ὡς μὴ ἀφεθείσας δηλονότι. καὶ ἑαυτὸν γὰρ, φέρε εἰπεῖν, προσήγετο ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ὁ αἷμα τοῦ μόσχου. ἆρα οὖν ὡς τῶν αὐτῶν ἁμαρτιῶν ὄντων ἡ αὐτὴ θυσία προσήγετο. Οὐδέποτε· αἱ ἐπιγεγονυῖαι ἁμαρτίαι αἱ αὐταὶ ἦσαν τοῖς προγεγενημέναις. ἀλλὰ προδηλον ὅτι ἄλυτοι αἱ προτέραι ἐμέναν, καὶ διὰ τοῦτο ἀεὶ ἡ αὐτὴ θυσία· ὥσπερ καὶ φάρμακον προσαγόμενον ἀεὶ ὁ αὐτὸ, δηλοῖ τὸ αὐτῷ νόσον ἀεὶ ὀχλεῖν τοῦ κάμνοντι.

4 Ἀδύνατον γὰρ αἷμα ταύρων καὶ τράγων ἀφαιρεῖν ἁμαρτίας.] Βεβαιότερον ποιεῖ τὸν λόγον ἀπὸ τῆς εὐτελείας τῶν προσαγομένων, καὶ τοῦ μεγέθους τοῦ νοσήματος. ὥσπερ ἂν εἴ τις ἔμπειρος ἰατρικῆς, ὁρῶν ἐλεφαντιῶντι προσαγομένῳ τὴν λινόζωστιν καλουμένῳ βοτάνην, εἶποι, ἀδύνατον ἐλέφαντος ἀπαλλάξαι λινόζωστιν.

5 Διὸ εἰσερχόμενος εἰς τὸν κόσμον λέγει·] Ὁ Χριστὸς εἰς τὸν κόσμον εἰσερχόμενος ἐν σώματι, λέγει διὰ τοῦ Δαβὶδ. Ὁ δὲ σκοπὸς τοῦ ἀποστόλου ἐνταῦθα τοιοῦτος. Ἐπειδὴ ἔδειξεν ἀδυνάτους καὶ ἀνωφελεῖς τὰς θυσίας, ἵνα μή τις εἴπῃ αὐτῷ, Πῶς οὖν ἔτι ἐπιτελοῦσι τοῦτας οἱ Ἰουδαῖοι; (ἔτι γὰρ τότε ἵστατο ὁ ναὸς ἀθῶις, καὶ πάντα ἐτελεῖτο τὰ νόμιμα.) Πῶς δὲ οὐκ ἐπαύσαντο; τοῦτο νῦν δηλοῖ, καὶ φησιν, ὅτι ἐπαύσαντο μὲν κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ γέλημα· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι φιλόνεικοι ὄντες, καὶ ἀεὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἀντιπίπτοντες, ἔτι περιέχονται τούτων. Δείκνυσι δὲ καὶ ὅτι πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου ἀπεβλήθησαν τοῦτοι τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὅρα ὅτι τοῦτο βούλεται ὁ ἀπόστολος. Οὐ γὰρ εἶπεν, εἰσελθών, ἀλλ', εἰσερχόμενος εἰς τὸν κόσμον, ἵνα δείξῃ ὅτι καὶ πρὶν εἰσέλθῃ ἐμεμίσητο.

Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας,] Τὰς διὰ τοῦ νόμου διαπεπαγμένας δηλονότι. Προσφορὰ δὲ κοινῶς τὴ θυσίαν

ligere quòd victimæ istæ non ob futura peccata perficiebantur, verùm ob præterita, ut quæ non essent condonata videlicet. Per singulos enim annos, ut ita dicam, vituli sanguis pro populo offerebatur. Ergo quasi eadem peccata essent, idem sacrum offerebatur. Nequaquam autem sequentia peccata eadem erant cum præcedentibus. Itaq; perspicuum est quòd præterita scelera non dimissa permanebant, eámque ob causam idem semper sacrificium: quemadmodum pharmacum quod semper idem admovetur, significat eandem assiduò ægritudinem perturbare laborantem.

4 *Impossibile est enim sanguine hircorum vel taurorum auferri peccata.*] Firmiorem facit rationem suam, à vilitate rerum quæ offerebantur, & à magnitudine morbi. Quemadmodum siquis artis medicæ peritus, ei qui elephantiasi laborat, herbam Mercurialem dictam adhiberi videns, diceret, Impossibile est, ut herba Mercurialis ab elephantiasi liberet.

5 *Ideo ingrediens mundum, dicit.*] Christus in mundum ingressurus in corpore, dicit per Davidem. Scopus autem Apostolo hîc est ejusmodi: Quia demonstravit infirmas & inutiles esse victimas, ne quis ipsi dicat, Quomodo ergo eas Judæi adhuc perficiunt? (tum enim Templum eis adhuc stabat, omniáque legalia perficiebantur.) Quomodo verò non cessárunt? hoc iam indicat, inquiens: Cessárunt quidem quantum ad Dei voluntatem: Judæi verò utpote contentiosi, & nunquam non Spiritui sancto repugnantes, adhuc in istis occupantur. Ostendit præterea quòd ante etiam Domini incarnationem rejectæ fuerint à Deo. Considera autem id Apostolum hîc velle. Non enim dixit, ingressus, sed, *ingrediens in mundum*, ut ostendat quòd priusquam ingrederetur in terrarum orbem, ea oderit.

Hostiam & oblationem noluisti,] Per legem videlicet institutas. Oblatio autem ab hostia diversum quiddam hîc signifi-

cat: opinor autem per id vocis ſignificari exanguia ſacra.

Corpus autem aptâſti mihi.] Hoc eſt, corpus meum conſummatum & perfectum ſacrificium fieri decreviſti.

6 *Holocautomata & pro peccato non placuerunt tibi.*] Neque holocautomata placuerunt tibi, hoc eſt, voluiſti, accepta putâſti, neque ea quæ pro peccatis offeruntur. Varia autem fuerunt nomina ſacrificiorum, juxta varias nimirum cauſas: alia enim pro peccato, alia pro errore, alia ſalutis, alia propitiationis, alia votorum, alia purificationis. Omnia igitur ſublata ſunt, poſtquam ſacrificium & oblationem noluiſti.

7 *Tunc dixi: Ecce venio (in capite libri ſcriptum eſt de me) ut faciam, Deus, voluntatem tuam.*] Animadvertis hîc legis ſacrificia etiam ante incarnationem eſſe rejecta? Cùm enim repuliſſes ſacrificia, tum dixi ego Chriſtus, *Ecce venio, ut faciam voluntatem tuam.* Voluntas autem Dei Patris eſt, quòd Filius pro mundo immoletur, & ut homines juſtificentur, non in ſacrificiis legis, ſed in morte filii ſui. *Annunciavi enim*, inquit, *juſtitiam tuam in eccleſia magna.* deinde interponitur, *In capite libri ſcriptum eſt de me.* ſic enim ſyntaxis eſt ordinanda. Caput autem libri, legis volumen dicit, ſeu Veteris Teſtamenti librum. In iſta igitur ſcirptura proditum eſt memoriæ de meo adventu, & quomodo ſim pro mundo ſacrificandus. Vel caput libri, principium Veteris Teſtamenti librorum dicit. Etenim in primo Moſis volumine, in Geneſi, cùm dicit,
Gen. 1. 26. *Faciamus hominem ad imaginem noſtram*, cognitionem divinitatis Chriſti ſtatim prædicit ac revelat.

8 *Superiùs dicens, Quia hoſtiam & oblationem & holocautomata & pro peccato noluiſti, nec placitæ ſunt tibi (quæ ſecundum legem offeruntur)* 9 *Tum dixit: Ecce venio ut faciam, Deus, voluntatem tuam.*] Ipſe Paulus interpretatur Davi-

ἀλλό τι δηλοῖ σὺν τῷ, καὶ οἶμαι τὰ αἵματα αἵματος δηλοῦσθαι ἀπὸ τοῦ ὀνόματος.

Σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι.] Τουτέστι, τὸ σῶμά μου κατηρτισμένον καὶ τελείαν θυσίαν ἀφώσιας ἀμέμπτως.

6 Ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἐδόκησας.] Οὔτε ὁλοκαυτώματα ἐδόκησας, τουτέστιν, ἠθέλησας, δεκτὰ ἡγήσω, ὅτε τὰ περὶ ἁμαρτίας προσαγόμενα. Διάφορα δὲ ἦσαν ὀνόματα θυσιῶν, καὶ διαφορὰς δηλαδὴ αἰτίας. τὰ μὲν περὶ ἁμαρτίας, τὰ δὲ πλημμελείας, τὰ δὲ σωτηρίου, τὰ δὲ ἱλασμοῦ, τὰ δὲ εὐχῶν, τὰ δὲ καθαρισμοῦ. πάντα οὖν αἰνηρέθησαν, ἐπειδὴ θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας.

7 Τότε εἶπον· Ἰδοὺ ἥκω (ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπταί περὶ ἐμοῦ) τοῦ ποιῆσαι, ὁ Θεός, τὸ θέλημά σου.] Ὁρᾷς ὅτι αἱ θυσίαι "ἐξεβέβλητο καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως; μὴ γὰρ τὸ ἀπώσασθαί σε ταῖς θυσίαις, τότε εἶπον ἐγὼ ὁ Χριστός, Ἰδοὺ ἥκω ἕνεκεν τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημά σου. θέλημα δὲ τοῦ Θεοῦ Πατρός, τὸ τὴν ὑπὲρ τοῦ κόσμου τελεσθῆναι, καὶ δικαιωθῆναι τοὺς ἀνθρώπους, οὐκ ἐν θυσίαις, ἀλλ' ἐν τῷ θανάτῳ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Εὐηγγελισάμην γάρ, φησι, δικαιοσύνην ἐν ἐκκλησίᾳ μεγάλῃ. εἶτα δηλοῖ μέσον· Ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπταί περὶ ἐμοῦ· ὥστε γὰρ διατετάχθαι. Κεφαλίδι δὲ βιβλίου, τὸ "ἐλλιπέστερον τοῦ νόμου, ἤτοι τὸ παλαιᾶς λέγει βιβλίον. Ἐν οὖν τῇ γραφῇ "ταύτῃ γέγραπται, περὶ τῆς ἐμῆς ἐλεύσεως, καὶ τοῦ μηδέν με τυθῆναι ὑπὲρ τοῦ κόσμου. Ἡ κεφαλὶς βιβλίου, τὴν ἀρχὴν τῶν τῆς παλαιᾶς βιβλίων λέγει*. καὶ γὰρ ἐν ᾧ προφήτῃ τοῦ Μωϋσέως βιβλίῳ ᾧ τῆς Γενέσεως, ὅτε μὲν λέγει· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον καθ' εἰκόνα ἡμετέραν, τὴν γνῶσιν τῆς θεότητος "τοῦ Χριστοῦ προεμήνυε.

8 Ἀνωτέρω λέγων, ὅτι θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, καὶ ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἠθέλησας, τοῦτ' ἐδόκησας (αἵτινες καὶ τὸν νόμον προσφέρονται) 9 Τότε εἶπον· Ἰδοὺ ἥκω τοῦ ποιῆσαι, ὁ Θεός, τὸ θέλημά σου.] Αὐτὸς

"χ. ἐμεμίσητο.

"χ. ἐλλιπέστερον.

"χ. πάσῃ.

*ἤτοι ἡ γένεσις, ἐν ᾗ ἀναγέγραπται τὰ κατὰ Ἰσαὰκ, ὃς τύπος ἦν τοῦ Χριστοῦ.

"χ. αὐτῷ.

ὁ Παῦλος ἐμμένων τῷ Δαυϊτικῷ ῥητῷ. Ζητήσεις ἴσως, τί οὖν; αἱ κατὰ νόμον θυσίαι οὐκ ἦσαν θέλημα τοῦ Θεοῦ; θέλημα μὲν· ἀλλ' ἡ μὲν θελήματος σημασία διττή. Θέλει γάρ τις τόδε τι προηγουμένως, ὡς ὁ Παῦλος· Θέλω πάντας ἀνθρώπους εἶναι ὡς ἐμαυτόν, τουτέστιν, ἀγάμους. Θέλει τις καὶ συγκαταβατικῶς, ὡς ὁ αὐτὸς Παῦλος· Βούλομαι νεωτέρας χήρας γαμεῖν· τοῦτο συγκαταβατικὸν θέλημα. ἵνα γὰρ μὴ καταφλιαίσωσι τῷ Χριστῷ, διὰ τοῦτο συγκατέβη. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς προηγουμένως μὲν οὐκ ἤθελε κνίσας καὶ αἵματα. ὅπερ γε ἐώρα, ὡς οἱ Ἑβραῖοι θύοντες δαίμοσι, σφόδρα αὐτῶν δὴ τῶν θυσιῶν ἀνείχοντο, συγκατέβη αὐτοῖς, ἵνα εἰς τιμὴν αὐτῷ τὰ θυσίαν προσάγωσι. Τίνος οὖν ἕνεκεν ὁ Παῦλος ταύτην τὴν μαρτυρίαν προήγαγε, μυρίας ἔχων ἑτέρας; Διὰ τὴν ἀναισχυντίαν τῶν Ἰουδαίων. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνοι ἔλεγον, ὅτι ἡ παλαιὰ καταλέλυται πολιτεία, οὐ διὰ τὸ ἀτελὲς αὐτῆς, ἀλλὰ διὰ τὰς ἁμαρτίας τῶν προσφερόντων τὰς θυσίας· ἃ προέφερον ὅτι καὶ Ἡσαΐας τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αἱματώδεις λέγων, Αἱ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις· καὶ ὁ Δαβὶδ δὲ αὐτὸς, μὴ δέξωμαι, φησὶν, Οὐ δέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, καὶ τὰ ἑξῆς, ἐπάγει· Τῷ δὲ ἁμαρτωλῷ εἶπεν ὁ Θεός. Ἐπεὶ οὖν ταῦτα ἔλεγον οἱ φιλονεικότεροι τῶν Ἑβραίων, διὰ τοῦτο μαρτυρίαν ὁ Παῦλος, ὅτι ἡ αὐτὴ καθ' αὑτὸ ἡ παλαιὰ πολιτεία ἀπέβλητος λογίζεται τῷ Θεῷ διὰ τὸ αὐτῆς ἀτελὲς, οὐ διὰ τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ. Οὐδαμοῦ γὰρ ἐν τῷ τριακοστῷ καὶ ἐνάτῳ ψαλμῷ, ἐξ οὗ ἡ μαρτυρία αὕτη ἀμφιβόλων λαοῦ μέμνηται ὁ προφήτης. Ὅτι γὰρ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἐχρήσατο τῇ ῥηθείσῃ μαρτυρίᾳ, ἄκουε αὐτοῦ·

Ἀναιρεῖ τὸ πρῶτον ἵνα τὸ δεύτερον στήσῃ.] Ποῖόν ἐστι τὸ πρῶτον; αἱ θυσίαι. Ποῖον τὸ δεύτερον; τὸ θέλημα τοῦ Παθρὸς,

dicum dictum. Ambigere autem hîc possis; Quid igitur? sacrificia secundùm legem, nonne fuerunt voluntas Dei? Voluntas quidem fuerunt: cæterùm duplex est voluntatis significatio. Vult enim quis aliquid primariò, ut Paulus, *Volo omnes homines esse ut meipsum*, hoc est, cælibes. Vult etiam quispiam quiddam permissu, ut cùm Paulus inquit, *Volo juniores viduas nubere.* Hæc est voluntas permissoria & indulgens. Ne enim libidinentur adversùs Christum, propterea obsecundat eis. Hunc ad modum Deus primo & præcipuo scopo non voluit nidores & sanguinem: quia verò videbat Hebræos dæmonibus sacrum offerre, atque eorum sacrificiis supra modum occupari, obsecundando permisit eis, ut in suum quidem honorem sacrificia offerant. Quam verò ob causam divus Paulus hoc testimonium protulit, quum haberet innumera alia? Propter impudentiam Judæorum. Quandoquidem enim illi veterem rempublicam dicerent esse abolitam, non propter imperfectionem ejus, sed propter peccata eorum qui offerrent sacrificia: ac proferrent in medium, quòd & Esaias peccata ipsorum reprehendat, dicens, *Manus vestræ sanguine plenæ sunt:* tum & David ipse quum dixisset, *Non accipiam ex domo tua vitulos*, ac reliqua quæ illic sequuntur, infert, *Peccatori dixit Deus.* Quum igitur hæc loquerentur contentiosiores Hebræi, producit testimonium Paulus, in quo ipsa per sese vetus politia, rejectitia apud Deum reputatur propter imperfectionem ejus, non propter peccata populi. Nusquam enim in trigesimo nono Psalmo, ex quo testimonium istud depromptum est, peccatorum populi mentionem fecit Propheta. Quòd enim ea de causa memorato testimonio sit usus, audi ipsum:

Aufert primum, ut secundum statuat.] Quale est *primum hoc?* sacrificia. Quale *secundum?* Voluntas Patris, hoc est, per

1 Cor. 7. 7.

2 Tim. 5.

Esai. 1. 15.

Psal. 49.

crucem corporis Christi sacrificium. Ejiciuntur itaque illa, ut statuatur & confirmetur per Christi cædem oblatio quam voluit Pater. Quocirca non ob peccata offerentium rejecta sunt sacrificia, sed propter suam ipsorum imperfectionem.

10 *In qua voluntate sanctificati sumus, qui per oblationem corporis Christi semel.*] In qua voluntate Patris sanctificati sumus, qui per oblationem corporis Christi semel factam sanctificati sumus; hoc enim subaudiendum est. Nos enim qui credidimus nos esse sanctificatos per oblationem Unigeniti, in voluntate Patris sanctificati sumus. Proinde legalia non sunt voluntas Dei, sed oblatio Christi, & quæ per hanc est sanctificatio.

11 *Et omnis quidem sacerdos stat quotidie ministrans, & easdem sæpe offerens hostias, quæ nunquam possunt auferre peccata.*] Stare igitur, signum est servitutis: sedere autem, perinde ut Christus, signum dominatûs, cui ministerium exhibetur.

12 *Ipse autem unâ pro peccatis oblatâ hostiâ in perpetuum,*] Ipse autem Christus unam, inquit, obtulit hostiam, nempe corpus suum, pro peccatis nostris, in perpetuum nobis sufficientem, ut secundâ non indigeamus.

Sedet in dextera Patris, 13 *De cætero expectans donec ponantur inimici ejus scabellum pedum ejus.*] Itaque non est tantùm Pontifex, sed Deus etiam. Completo namq; opere, propter quod & Pontifex divinâ quadam providentiâ est appellatus, sedet deinceps ut Deus, & expectat ut ponantur hostes ejus subter pedes ejus. Hostes autem hujus sunt & omnes infideles, & dæmones, qui & ipsi subjicientur: hoc est, inefficax eorum malitia manebit, quippe qui inextinguibili igni tradentur. Interim autem Paulus præcipuè hostes dicit infideles Hebræos, consolatio-

τουτέστιν, ἡ δι' ἅπαξ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ θυσία. Ἐκβάλλονται οὖν ἐκεῖναι, ἵνα " σταθῇ καὶ βεβαιωθῇ ἡ διὰ τοῦ Χριστοῦ σφαγῆς προσφορὰ ἣν ἠθέλησεν ὁ Πατήρ. Ὥστε ὑπὲρ μὲν τῶν ἁμαρτιῶν τῶν προσφερόντων ἐκβέβληται αἱ θυσίαι, ἀλλὰ διὰ τὸ αὐτῶν ἀτελές. " χ. καθιμηθῇ.

10 Ἐν ᾧ θελήματι ἡγιασμένοι ἐσμὲν, οἱ διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐφάπαξ.] Ἐν ᾧ θελήματι, φησὶ, τοῦ Πατρὸς, ἡγιάσθημεν, οἱ διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ τὴν ἐφάπαξ γενομένης, ἁγιασθέντες· τοῦτο γὰρ ἔξωθεν προσυπακουστέον. Οἱ γὰρ πιστεύσαντες ἁγιασθῆναι διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ μονογενοῦς, ἐν τῷ θελήματι τοῦ Πατρὸς ἡγιάσθημεν. Ὥστε οὐ τὰ νομικὰ θελήματα τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἡ διὰ Χριστοῦ προσφορὰ, καὶ ὁ διὰ ταύτης ἁγιασμός.

11 Καὶ πᾶς μὲν ἱερεὺς ἕστηκε καθ' ἡμέραν λειτουργῶν, καὶ τὰς αὐτὰς πολλάκις προσφέρων θυσίας, αἵτινες οὐδέποτε δύνανται περιελεῖν ἁμαρτίας.] Ἀεὶ δὲ ἑστάναι, τοῦ λειτουργεῖν σημεῖόν ἐστι· δὲ ἐκαθίσαμεν, ὥσπερ καὶ ὁ Χριστὸς, τοῦ λειτουργεῖν.

12 Αὐτὸς δὲ μίαν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν προσενέγκας θυσίαν εἰς τὸ διηνεκὲς,] Αὐτὸς δὲ ὁ Χριστὸς, μίαν, φησὶ, προσήνεγκε θυσίαν τὸ ἑαυτοῦ σῶμα, ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν, εἰς τὸ διηνεκὲς ἀρκοῦσαν ἡμῖν, ὥστε μὴ δευτέρας δεηθῆναι.

Ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ " Πατρὸς, 13 τὸ λοιπὸν ἐκδεχόμενος, ἕως τεθῶσιν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ.] Ὥστε οὐκ ἔστι μόνον ἀρχιερεὺς, ἀλλὰ καὶ Θεός. Μετὰ γὰρ τὸ πληρῶσαι τὸ ἔργον, διὸ καὶ ἀρχιερεὺς φωνομάσθη γενέσθαι, ἐκάθισε λοιπὸν ὡς Θεὸς, καὶ ἐκδέχεται ἵνα τεθῶσιν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Ἐχθροὶ δὲ τούτου, καὶ πάντες μὲν οἱ ἄπιστοι καὶ οἱ δαίμονες, οἳ καὶ αὐτοὶ ὑποταγήσονται· τουτέστιν, ἀνενέργητος ἡ κακία αὐτῶν μενεῖ τοῦ ἀσβέστου πυρὶ παραδεδομένων. Τέως δὲ νῦν ὁ Παῦλος ἐξαιρέτως ἐχθροὺς λέγει τοὺς ἀπίστους Ἑβραίους, " χ. θεοῦ.

πα-

ωδιγμωδούμενος τοις δι' Ιουδαίων πιστοις, μυεία δεινα παθόντας υπ' αυτων. Μη γαρ μικροψυχειτε, φησιν· υποταγήσονται, μαλλον δε και μειζον, καταπατηθήσονται οι νυν υμων καταπρομισάμενοι. Και τουτο δηλον απο του καθίσαι τον Χριστον εκ δεξιων του * Πατρος. Επει γαρ τουτο γεγονε, και εφ' ω γεγραπται, και το εν Ψαλμοις ειρημενον. Πως ουν ουκ εστησαν ευθεως υποκατω των ποδων, τουτεστιν, ουκ εκ μεσου ηρθησαν; Δια τους μελλοντας δι' αυτων πιστευειν πιστους.

* αυτου.

14 Μια γαρ προσφορα τετελείωκεν εις το διηνεκες τους αγιαζομενους.] Τελειως, φησιν, αμαρτιων απηλλαξε τους αγιαζομενους και χεομενους τω αιματι αυτου, δια του βαπτισθηναι εις τον θανατον. Παντες γαρ οι βαπτιζομενοι, συμφυτοι γενομενοι τω ομοιωματι του θανατου αυτου, δηλον ως τω αιματι αυτου αγιαζονται.

15 Μαρτυρει δε ημιν και το Πνευμα το αγιον.] Τι μαρτυρει; οτι τελειως ημας αμαρτιων απηλλαξε δια της μιας προσφορας, ωστε μη δεηθηναι δευτερας.

Μετα γαρ το ειρηκεναι· 16 Αυτη η διαθηκη ην διαθησομαι προς αυτους μετα τας ημερας εκεινας, λεγει Κυριος, διδους νομους μου επι καρδιας αυτων, και επι των διανοιων αυτων επιγραψω αυτους· 17 Και των αμαρτιων αυτων και των ανομιων αυτων ου μη μνησθω ετι.] Ορας οτι μαρτυρει ο Θεος, ως αφεσιν αμαρτιων εδωκεν; Τοτε δε εδωκεν, οτε την καινην διαθηκην εδιδου. Τιθησι δε καινην διαθηκην δια του θανατου του υιου αυτου και δεδωκε και εβεβαιωσεν, ως προαποδεδειχται.

18 Οπου δε αφεσις τουτων, ουκετι προσφορα περι αμαρτιας.] Ει γαρ εδοθη αφεσις αμαρτιων δια της μιας θυσιας, ειδοτι λοιπον τις χρεια θυσιας δευτερας; Ωστε αποδεδειχται, οτι δια της μιας προσφορας του Χριστου ετυχομεν, αφεσιν αμαρτιων λαβοντες, και ουκετι δεομεθα ετερας θυ-

nem præbens iis qui ex Judæis Chriſto nomen dederant, atque innumera mala ab illis paterentur. Ne ſitis puſillanimes, inquit. Subjicientur, imò quod majus eſt, pedibus proterentur, qui nunc inſurgunt adversùm vos. Atque hoc inde liquet, quòd Chriſtus à dextris Patris ſedeat. Poſtquam enim hoc factum eſt, & illud continget, juxta illud quod in Pſalmis dictum eſt. Quomodo igitur non ſtatim poſiti ſunt ſub pedes, hoc eſt, ſublati ex medio? propter fideles qui ex ipſis procreandi erant.

14 *Unâ enim oblatione conſummavit in ſempiternum ſanctificatos.*] Perfectè, inquit, à peccatis liberavit ſanctiſicatos, & ſanguine ipſius perunctos, eò quòd baptizati ſint in mortem ejus. Omnes enim qui baptizantur, quum ſimul fiant inſiti ſimilitudini mortis ejus, perſpicuum eſt quòd in ſanguine ipſius ſanctificantur.

15 *Conteſtatur autem nos & Spiritus ſanctus.*] Quid conteſtatur? Quòd perfectè nos liberaverit à peccatis per unam oblationem, ut non opus habeamus ſecundâ.

Poſtquam enim dixit: 16 *Hoc eſt Teſtamentum quod teſtabor ad illos poſt dies illos, dicit Dominus, dans leges meas in corda ipſorum, & in mentes eorum inſcribam eas:* 17 *Et peccatorum eorum & iniquitatum eorum non recordabor ampliùs.*] Obſervas teſtari Deum, quòd peccatorum remiſsionem dederit? Tunc autem dedit, quando Novum Teſtamentum dabat. Novum autem Teſtamentum per mortem filii ſui tum dedit, tum ſtabilivit, ſicut antea demonſtratum eſt.

18 *Ubi autem horum remiſſio, jam non eſt oblatio pro peccato.*] Si enim peccatorum remiſſio data eſt per unam hoſtiam, quid poſthac opus eſt altera hoſtiâ? Demonſtratum eſt itaque quòd per unam oblationem Chriſti conſummati ſimus, peccatorum remiſsione acceptâ, neque porrò indigeamus alia hoſtiâ. Judaïcæ itaque

oblationes ſupervacaneæ ſunt, & per contentionem peraguntur, utpote quæ ab iis a quibus peraguntur, olim inutiles fuiſſe coarguerentur.

19 *Habentes igitur, fratres, fiduciam,*] Pontificis noſtri quâ veteres exuperat, ac teſtamenti ad Teſtamentum, oblationis ad oblationem excellentiâ demonſtratâ, atque etiam oblationis Chriſti ad legales hoſtias, quódque per ipſam à peccatis liberati ſimus, deſiſtit jam à dogmatica hujuſmodi oratione, auditorem reſpirare permittens. Ad moralem autem tranſit admodum opportunè. Cùm enim proximè mentionem feciſſet remiſſionis peccatorum, adhortatur deinceps ne in eadem relabamur, inquiens; Habentes igitur fiduciam ex hoc quòd nobis dimiſſa ſint peccata. Ut enim ſcelus admiſſum, pudorem incutit, ac fiduciam aufert: ſic dimiſſio noxæ confidere facit.

Ad introitum ſanctorum,] Etenim dimiſſis nobis ſceleribus, fiduciam habemus ut introeamus in Sancta, hoc eſt, in cœlum.

In ſanguine Jeſu,] Hoc eſt, per ſanginem. Per crucem enim & ſanguinem Chriſti noxæ condonatione donati, fiduciam accepimus.

20 *Quam initiavit nobis viam recentem & viventem.*] Ad quem introitum ſanctorum ipſe nobis viam initiavit, hoc eſt, novam viam fecit, ut qui hanc primus orſus ſit, adeóque primus iverit. *Recentem* porrò, pro nova, dixit, & quæ noſtris temporibus apparuerit. Hæc autem nobis eſt gloriatio, quòd quibus Abraham non eſt dignatus, nos iis dignati ſumus, nuncque nobis cœlum eſt apertum. *Viventem* autem, quòd prima via mortifera erat, ad Sancta videlicet legis ducens. Illa enim ampliùs locum non habet, ſed ſuſcipientibus ipſam mortis cauſa extitit. Hæc autem adeò ad vitam ducit, ut & ipſa vivat & æterna ſit. Vel, *viventem*, perinde intellige atque recentem, pro viva & flo-

οσίας. Πεεισπαὶ αῤα αἱ Ιυδαϊκαὶ, καὶ χ̣ᾳ̃ φιλονεικίαν τηγούμθα, νεῶ πῤὸ ὧν τηγωῶται πάλαι ἀλγησίθν καταγνωσθεῖσαι.

19 Εχοντες οὖν, ἀδελφοὶ, πῤρησίαν,] Επειδὴ ἔδειξε τὴν ὑπεροχὴν τ̃ ἀρχιερέως ἡμῶν πεὸς τοὺς παλαιοὺς, καὶ τ̃ δίκης πεὸς τὴν δίκην, καὶ τ̃ τ̃ Χεισ̃ τεοσφορᾶς πεὸς τὰς νομικὰς θυσίας, καὶ ὅτι δἰ αὐτ̃ς ἀπολλάγημθν τ̃ν ἁμαρτιῶν, ἀναπαύει μ̓ὶ τ̃ δογματικὸν λόγον, δοὺς ἀναπνῦσαι τ̃ν ἀκροατ̃ν· Εἰς τ̃ ἦθικὸν ὁ̓ μεταβαίνει θυμηδέστατα. Πεοσηκόντως γὰρ μνησθεὶς τ̃ς ἀφέσεως τ̃ν ἁμαρτιῶν, λοιπὸν παραινεῖ, ὥστε μηκέτι τοῖς αὐτοῖς πεοσπίπτειν· Εχοντες οὖν, φησι, πῤρησίαν ἐν τ̃ ἀφεθῆναι ἡμῖν τὰ ἁμαρτήματα. Ωσπερ γὰρ ἡ ἁμαρτία αἰσχύνην ἐμποιεῖ, καὶ θ̃ ἀπῤρησίαστον· ὅτως ἡ ἄφεσις παρῤησίαν δίδωσιν.

Εἰς τ̃ Εἴσοδον τ̃ν ἁγίων,] Καὶ γὰρ Επειδὴ ἀφείθη ἡμῖν τὰ ἁμαρτήματα, πῤρησίαν ἔχομθν πεὸς τ̃ Εἰσέρχεσθαι εἰς τὰ ἅγια, τουτέστιν, εἰς τ̃ οὐρανόν.

Εν τῷ αἵματι Ιησ̃,] Τουτέστι, διὰ τ̃ αἵματος. Διὰ γὰρ τ̃ σταυρ̃ καὶ τ̃ αἵματος τ̃ Χεισ̃ τ̃ ἀφέσεως ἀξιωθέντες, τ̃ πῤρησίαν ἐλάβομθν.

20 Ην ἐνεκαίνισεν ἡμῖν ὁδὸν πεόσφατον καὶ ζῶσαν.] Ηντινα Εἴσοδον τ̃ν ἁγίων αὐτὸς ἡμῖν ὁδὸν ἐνεκαίνισε, τουτέστι, νέαν ὁδὸν "ἐποίησεν, αὐτὸς ἑαυτ̃ς ἀρξάμθνος, καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν βαδίσας πεῶτος. Πεόσφατον ὁ̓, ἀντὶ τ̃ νέαν, καὶ ὅτι τ̃ν ἡμετέρων χρόνων φανῆναι. Καύχημα ὁ̓ ἡμῖν τοῦτό, ὅτι ὧν Αβρααμ οὐκ ἠξιώθη, τούτων ἡμεῖς ἠξιώθημθν, καὶ νῦν ἀνοίγεται ἡμῖν ὁ οὐρανός. Ζῶσα ὁ̓, διότι ἡ πεῶτη ὁδὸς θανατηφόρος ἦν, ἡ εἰς τὰ νομικὰ δηλαδὴ ἅγια. Οὐκέτι γὰρ χώραν ἔχει ἐκείνη, ἀλλὰ τοῖς αὐτὴν πεοδεξαμθνοις θανάτου αἰτία καθίσατο. Αὕτη ὁ̓ τοσοῦτον εἰς ζωὴν φέρει, ὅτι καὶ αὐτὴ ζῇ, καὶ δίκαιοι ζῇ. Η δ̓, ζῶσαν, ὁμοίως νόησον τ̃ν, πεόσφατον, ἀντὶ τ̃ν, νέαν καὶ θαλλθσαν, ὡς

πεὸς

"ἢ, ἐνεπίησεν.

πρὸς ἀνπεξαιρολιὼ τ' εἰς τὰ παλαιὰ ἅγια εἴσοδον. ἐκείνη γὰρ νενέκρωται.

Διὰ τῆς καταπετάσματος, τουτέστι, τ' σαρκὸς αὐτῆς.] Ενεκαίνισεν ἡμῖν τὴν ὁδὸν ταύτην τὴν εἰς οὐρανὸν, διὰ τ' σαρκὸς αὐτῆς. ὅτε γὰρ ἦρθη ἐν τῷ σταυρῷ αὕτη, καὶ ἀνῴχθη, τότε ἀπεκάλυψεν ἡμῖν τὰ οὐράνια. Διὸ καὶ εὐκαίρως καταπέτασμα αὐτὴν ἐκάλεσε. τοῦτο γὰρ ἴδιόν τῆς καταπετάσματος, ὅ, ὅταν ἀρθῇ, ἀνακαλύπτειν τὰ ἔνδον.

21 Καὶ ἱερέα μέγαν, ὁπὶ τ' οἶκον τοῦ Θεοῦ.] Ἐχοντες δηλαδὴ ἱερέα μὲν τ' Χριστὸν, οἶκον δὲ, ἡμᾶς τοὺς πιστοὺς, κατὰ τό· Ενοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπερι-πατήσω. ἢ ὅταν οἴμαι μᾶλλον, τ' οὐρανόν· ἐκεῖνον γὰρ καὶ ἅγια καλεῖ, καὶ ἐν ἐκείνῳ λειτουργεῖν τ' ἀρχιερέα λέγει, ὑπὲρ ἡμῶν ἐντυγχάνοντα.

22 Προσερχώμεθα] Τίνι; τῇ πίστει, καὶ τῇ πνευματικῇ λατρείᾳ· ἢ τοῦ οὐρανῷ, ἔνθα ὁ ἀρχιερεὺς ἡμῶν.

Μετὰ ἀληθινῆς καρδίας.] Τουτέστιν, ἀδόλου, ἀνυποκρίτου πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς, ἢ ἀδιστάκτου, μηδὲν ἀμφιβαλλούσης, μηδὲν ἐνδιαζούσης περὶ τῶν μελλόντων, καὶ διὰ τοῦτο μικροψυχούσης. Επάγει οὖν.

Εν πληροφορίᾳ πίστεως.] Διδάσκει ἡμᾶς πῶς οὐ μικροψυχήσομεν, ἐὰν πληροφορίαν ἔχωμεν πίστεως, τουτέστι, πίστιν ἀπηρτισμένην καὶ τελειοτάτην. Εστι γὰρ πιστεύειν μὲν, οὐκ ἐν πληροφορίᾳ δέ. ὥσπερ τινὲς λέγουσιν, ὅτι ἐσόμεθα μὲν ἀνάστασιν, τινῶν δὲ οὐκ ἔσεσθαι. τοῦτο οὐκ ἔστι πλήρης πίστις, ἀλλ' ἀτελής. Εν πληροφορίᾳ οὖν πίστεως προσερχώμεθα. Επειδὴ γὰρ οὐδέν ἐστιν ὁρατὸν, οὔτε ὁ ναὸς ὁ οὐράνιος, οὔτε ὁ ἀρχιερεὺς ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ κέκρυπται, ὥσπερ καὶ ὁ παλαιὸν ὁ ἀρχιερεὺς ἀπεκρύπτετο εἰσερχόμενος, διὰ τοῦτο δεῖ πίστεως πεπληρωμένης καὶ ἀδιστάκτου.

Ερραντισμένοι τὰς καρδίας ἀπὸ συνειδήσεως πονηρᾶς.] Εἰπὼν περὶ πίστεως, δείκνυσι πάλιν, ὅτι οὐ πίστις μόνη, ἀλλὰ καὶ

rente, ad discrimen introitûs ad vetera sancta. mortuus enim ille est.

Per velamen, hoc est, carnem suam.] Initiavit nobis viam hanc ad cœlos ducentem, per carnem suam. Quando enim in crucem caro sublata erat, & in cœlum recepta, tum revelavit nobis cœlestia. Propterea & opportunè velamen eam appellavit. Istud enim proprium est velamenti, ut cùm remotum fuerit, revelet quæ sint intus.

21 *Et sacerdotem magnum super Domum Dei.*] Habentes videlicet sacerdotem quidem Christum; Domum verò, nos fideles, juxta illud: *Inhabitabo in ipsis, & inambulabo in eis.* Vel, quod reor esse potius, cœlum: illud enim & Sancta appellat, & in eo Pontificem ministrare dicit, pro nobis videlicet intercedendo.

22 *Accedamus*] Ad quid? ad fidem & spiritualem cultum: vel ad cœlum, ubi noster est Pontifex.

Cum vero corde,] Hoc est, experte doli, non fucato erga fratres, vel nihil hæsitante, nihil ambigente, nihil dubitante de futuris, ac propterea in pusillanimitatem recidente. Infert igitur.

In plenitudine fidei.] Docet nos quo pacto non simus desponsuri animum, nempe, si fidei plenitudinem habuerimus, hoc est, fidem consummatam & perfectissimam. Nam fieri potest ut quisquam credat, non tamen in plenitudine: quemadmodum nonnulli dicunt quorundam futuram resurrectionem, quorundam verò non futuram. Hæc sanè non est plena fides, sed imperfecta. In plenitudine igitur fidei accedamus. Quandoquidem enim nihil oculis nostris subjectum est, neque templum ipsum cœlum, neque Pontifex Christus, sed abdita sunt, utì olim pontifex ingressus in Sancta occultabatur; propterea opus est fide perfecta & indubitata.

Aspersi corda à conscientia mala.] Cùm de fide locutus esset, nunc ostendit non solam fidem, verumetiam vitam virtutibus

bus ornatam requiri. Judæi quidem corpore conſpergebantur, nos verò corde, ut nihil mali nobis conſcii ſimus. Conſpergemur autem & ipſa virtute, vel gratia Spiritûs, qui remiſit nobis in baptiſmate peccata, & confortavit nos, ut ſi animum adverterîmus, non porrò in ea recidamus.

23 *Et abluti corpus aquâ pura.*] Baptiſmatis ſcilicet: purâ verò, vel quòd puros facit, vel quòd non habeat admixtum ſanguinem, ut olim cinerea illa. Etſi enim gratia Spiritûs in baptiſmate animas purget, viſibile tamen hîc viſibili Paulus conjunxit. Siquidem in ipſo uſu baptiſmatis, corporis causâ aqua aſſumitur. Cùm enim nos gemini ſimus, gemina etiam purificatio eſt.

Teneamus ſpei confeſſionem immotam.] Hoc eſt, quam profeſſi ſimus ſpem, eam retineamus ſtabilem. Speravimus enim in principio fidei, quòd & ipſi cœlum ingreſſuri ſimus: & profeſſi ſumus, quando fœdus fidei feriebamus, reſurrectionem mortuorum nos credere, & vitam æternam. Hanc igitur confeſſionem retineamus.

Fidelis enim eſt qui promiſit.] Vires nobis largitur utì ſpem firmam teneamus; nempe, ſi dignitatem ejus qui promiſit, animo perpendamus. Fidelis enim eſt, hoc eſt, verus, ipſe Chriſtus, qui dixit: *Ubi ego ſum, & miniſter meus erit.*

24 *Et conſideremus nos mutuò ad provocationem charitatis & bonorum operum.*] Charitatis perfectionem addit. *Conſideremus* enim, inquit, *nos mutuò*, hoc eſt, inſpiciamus, ſi quis virtute inſignis, ut hunc imitemur: non ut invideamus ei, ſed potiùs ut incitemur, ut eadem cum ipſo opera perficiamus. Provocatio autem hæc charitatis eſt, non invidiæ. Ut enim ferrum ferro exacuitur: ſic anima cum anima commercium habens, ad eadem ipſam

βίος ἀναρέτος ζητῆται. Ἰουδαῖοι μὲν οὖν τὸ σῶμα ἐῤῥαντίζοντο, ἡμεῖς δὲ τὰς καρδίας, ὥστε μηδὲν ἑαυτοῖς συνειδέναι πονηρόν. Ῥαντισθησόμεθα δὲ αὐτῇ τῇ ἀρετῇ, ἢ δὲ τῇ χάριτι τοῦ Πνεύματος, τοῦ ἀφέντος ἡμῖν ἐν τῷ λουτρῷ τὰς ἁμαρτίας, καὶ ἰσχύσαντος, ὥστε ἐὰν συνευδαίσωμεν, μηκέτι τοῖς αὐτοῖς ἐμπίπτωμεν.

23 Καὶ λελουμένοι τὸ σῶμα ὕδατι καθαρῷ.] Τῷ τοῦ βαπτίσματος· καθαρῷ δὲ, ἢ τῷ καθαρὸς ποιοῦντι, ἢ τῷ μὴ ἔχοντι αἷμα μεμιγμένον, ὡς τὸ παλαιὸν τὸ τῶν σποδιῶν. Εἰ γὰρ καὶ ἐν τῷ λουτρῷ χάρις τοῦ Πνεύματος τὰς ψυχὰς καθαίρει, ὅμως τὸ ὁρατὸν τῷ ὁρατῷ συνῆψεν ὁ Παῦλος. Ἐπεὶ δὲ ἐν αὐτῇ τῇ χρείᾳ τοῦ βαπτίσματος, τοῦ σώματος ἕνεκα παραλαμβάνει τὸ ὕδωρ. διπλῶν γὰρ ὄντων ἡμῶν, διπλῆ καὶ ἡ κάθαρσις. " χ. ἀορά-τῳ.

Κατέχωμεν τὴν ὁμολογίαν τῆς ἐλπίδος ἀκλινῆ.] Τουτέστι, τὴν ὁμολογηθεῖσαν ἡμῖν ἐλπίδα, κατέχωμεν αὐτὴν βεβαίαν. Ἠλπίσαμεν γὰρ ἐν ἀρχῇ τῆς πίστεως, ὅτι καὶ αὐτοὶ εἰς τὸν οὐρανὸν εἰσελευσόμεθα· καὶ ὡμολογήσαμεν ὅτε τὰς συνθήκας τῆς πίστεως ἐποιούμεθα, εἰς ἀνάστασιν νεκρῶν πιστεύειν, καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον. Ταύτην τοίνυν τὴν ὁμολογίαν κατέχωμεν.

Πιστὸς γὰρ ὁ ἐπαγγειλάμενος.] Δίδωσιν ἰσχὺν πῶς καθίξωμεν τὴν ἐλπίδα βεβαίαν· ἐὰν συνοήσωμεν τὸ ἀξιόπιστον τοῦ ἐπαγγειλαμένου. Πιστὸς γὰρ, τουτέστιν, ἀληθὴς, ὁ Χριστὸς ὁ εἰπών, Οπου ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται.

24 Καὶ κατανοῶμεν ἀλλήλους εἰς παροξυσμὸν ἀγάπης καὶ καλῶν ἔργων.] Τὸ τέλειον προσθεῖναι τὴν ἀγάπης. Κατανοῶμεν γάρ, φησιν, ἀλλήλους· τουτέστιν, ὑποσκοπῶμεν εἴ τις σπουδαῖος, ἵνα τοῦτον μιμώμεθα· οὐχ ἵνα φθονῶμεν, ἀλλ' ἵνα προξενώμεθα μᾶλλον εἰς τὸ τὰ αὐτὰ ἐκείνῳ καλὰ ἔργα ποιεῖν. Ὁ δὲ παροξυσμὸς οὗτος ἀγάπης ἐστὶν, " οὐχὶ φθόνου. Ὥσπερ γὰρ σίδηρος σίδηρον ὀξύνει, οὕτω καὶ ψυχὴ πρὸς ψυχὴν ὁμιλοῦσα, προξενεῖ αὐτῇ " χ. ἀφθό-νου.

τλὼ εἰς τὰ αὐτὰ, πλεῖω ἐν ἀγάπῃ. Η καὶ ὅτι στρέφετε ἀλλήλοις, ὥστε ἐκθερμαίνεσθαι εἰς τὸ ἀγαπᾶν καὶ ἀγαπᾶσθαι.

25 Μὴ ἐγκαταλείποντες τὴν ἐπισυναγωγὴν ἑαυτῶν.] Οἶδεν ὅτι τὸ συνέρχεσθαι ἀλλήλοις, τὴν ἀγάπην γεννᾷ. διὸ πανταχοῦ μὴ ἐγκατοικεῖτε, τὰς ἐπισυναγωγὰς, μηδὲ χωρισμοὺς ἢ πανταχοῦ συναγωγὰς ἐπιτηδεύετε. Οπου γάρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι, ἐκεῖ εἰμὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν. Καὶ ἡ ἐκκλησία ἡ πανσθυχὴ καὶ Πέτρον ἔλυσε τῶν δεσμῶν, καὶ τὸν φυλακῆς ἀπέλυσε.

Καθὼς ἔθος τισίν.] Ενταῦθα μέμφεται τοῖς χωριζομένοις.

Αλλὰ πανταχοῦ παρακαλοῦντες ἑαυτούς.] Τουτέστιν, ἀλλήλοις ὄντες εἰς πανταμυθίαν, καὶ εἰς τὸ ἕνα νουθετοῦντες, καὶ διδάσκοντες, καὶ παρηγορεῖν τες. Αδελφὸς γὰρ ὑπὸ ἀδελφοῦ βοηθούμενος, ὡς πόλις ὀχυρά.

Καὶ τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ βλέπετε ἐγγίζουσαν τὴν ἡμέραν.] Τὴν τῶν συντελείας. Οσον γὰρ ἄπω, φησὶ, χωριζόμεθα τοῦ κόσμου τούτου, τί ἑαυτοὺς ἀλλήλων χωρίζομεν; Τοῦτο γὰρ πανταμυθία ἐστὶν αὐτοῖς, ἀπφρηκόσιν ὑπὸ τῶν πρασσόντων, ὡς καὶ ἀλαχοῦ φησιν· Ο Κύριος ἐγγύς, μηδὲν μεριμνᾶτε.

26 Εκουσίως γὰρ ἁμαρτανόντων ἡμῶν,] Προσεπέφατο ἀπὸ τῶν χρηστοτέρων, ὅτι παῤῥησίαν ἔχομεν, ὅτι ἀφέσεως ἠξιώθημεν· νῦν καὶ ἀπὸ τῶν σκυθρωποτέρων φοβεῖ. Ορα γὰρ πῶς ἐστι συγγνωμικός. Εκουσίως γὰρ ἁμαρτανόντων, φησίν· ὡς ἐὰν ἀκουσίως, ἴσθι τις μετεῖα συγγνώμης. Ορα γὰρ πῶς οὐκ εἶπεν, ἁμαρτόντων, ἀλλ', ἁμαρτανόντων, τουτέστιν, ἐπιμενόντων τῇ ἁμαρτίᾳ ἀμετανοήτως. ὡς ἐάν γε μὴ ἐπιμείνωμεν, ἀλλὰ μετάνοιαν ἐπιδείξώμεθα, ἔσται συγγνώμη. Πῶς οὖν οἱ τὴν μετάνοιαν ἀναιρεῖσθαι ἐνταῦθα λέγοντες;

Μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας,] Η τοῦ Χριστοῦ, ἢ πάντων τῶν δογμάτων.

Οὐκέτι περὶ ἁμαρτιῶν ἀπολείπεται incitat, veruntamen in charitate. Vel conversemini mutuò, quò accendamini ut mutuò diligatis & diligamini.

25 *Non deserentes collectionem nostram.*] Compertum habet, conventum mutuum dilectionem generare: ideo monet eos ne omittant inter sese congregari, neque separationes & conciliabula prava moliantur. *Ubi enim sunt duo vel tres congregati, illic sum in medio eorum.* Quinetiam Ecclesiæ oratio Petrum à vinculis solvit, & à carcere liberavit. Mat. 18.20. Act. 12.

Sicut consuetudinis est quibusdam.] Hîc accusat eos qui ab Ecclesia separantur.

Sed consolantes vosipsos.] Hoc est, ut mutuò alter alteri sitis solatio, admonentes vos vicissim, ac docentes, & consolantes, ac levamen malorum impertientes. *Frater enim à fratre adjutus, quasi civitas firma.* Prou. 18,19.

Ac tanto magis, quanto videtis appropinquantem diem.] Consummationis nimirum. Propediem enim separabimur à mundo hoc, quare ergo nos ipsos alter ab altero dissociamus? Id verò consolationi eis erat, tentationibus nempe defatigatis, perinde ac alio in loco dicit: *Dominus propè est, nihil sitis soliciti.*

26 *Voluntariè enim peccantibus nobis,*] Adhortatus est ab his quæ utiliora erant, nempe quòd fiduciam habemus, quòd peccatorum condonatione donati sumus: nunc à tristioribus terrorem incutit. Observa autem quam propensus est ad veniam dandam. Ait enim, *Voluntariè peccantibus*; adeò ut invitò peccantibus facilis parata est venia. Considera autem, quòd non dixit, iis qui peccârunt, sed, *peccantibus*, hoc est, in peccato sine resipiscentia permanentibus. Nam si non permaneamus, sed pœnitentiæ specimen exhibuerimus, veniæ certè locus erit. Ubi sunt igitur qui hîc pœnitentiam tolli clamant?

Post acceptam notitiam veritatis,] Vel Christi, vel omnium dogmatum.

Jam non relinquitur pro peccatis hostia.] Non

Non ut pœnitentiam auferat, hæc dicit, ut quidam perperam intellexerunt : ſed oſtendit non eſſe locum ſecundo baptiſmati, ideóque nec ſecundæ morti Chriſti. Hoſtiam enim eam appellat, ut poſthac videbimus. Unâ enim hoſtiâ conſummavit in perpetuum. Noſtrum enim baptiſma mortem Chriſti repræſentat. Ut igitur mors Chriſti una, ſic & baptiſma unum. Quid igitur adeò intrepidè peccas, cùm non ſit ſpes ampliùs te per baptiſma denuò ſine labore peccata delere poſſe? Bona igitur opera tibi vendica.

27 *Sed terribilis quædam expectatio judicii, & ignis æmulatio, quæ conſumptura eſt adverſarios.*] Animadverte quomodo ignem, quaſi animatus eſſet, inducit. Perinde enim ut bellua exacerbata non deſiſtit tantiſper dum apprehenderit quempiam, quo devorato exſaturet cupiditatem ſuam : ſic & ille ignis pro tranſgreſſione mandatorum ſæviens, ac propter illa efferatus, quemcunque apprehenderit, devorat ſemper. Non enim dixit, manducatura, ſed, devoratura, in ſempiternum videlicet. Adverſarios autem, non ſolos infideles, verùm ipſos etiam fideles quidem, indigna tamen mandatis Dei patrantes.

28 *Irritam quis faciens legem Moſis,*] A minori oſtendit meritò futurum ſupplicium, ut plus fidei orationi ſuæ conciliet. Legem autem Moſis dicit, quandoquidem multa eis ipſe injunxerit.

Deut. 17. *Sine ulla miſeratione, duobus aut tribus teſtibus moritur.*] Conſtructio eſt hujuſmodi : Si quis legem Moſaïcam rejeciſſet, ſub duobus aut tribus teſtibus ſine ulla miſeratione moritur : hoc eſt, ſi confeſſum fuerit à duobus tribúſve teſtibus quòd prævaricatus ſit legem.

29 *Quanto magis putatis deteriora mereri ſupplicia, qui Filium Dei conculcaverit, & ſanguinem Teſtamenti pollutum duxerit?*] Ipſis judicium permittit : quòd in valde apertis facere ſolemus, cùm au-

θυσία.] Οὐ τὴν μετάνοιαν αἴρωσιν λέγει ταῦτα, ὡς τινες " παρενόησαν, ἀλλὰ " κ. ὑπονοῦσ. δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἔστι δεύτερον βάπτισμα· οὐδὲ δεύτερος θάνατος τοῦ Χριστοῦ. Θυσίαν γὰρ τοῦτον καλεῖ, ὡς καὶ ἐν τοῖς κατόπιν. Μιᾷ γὰρ θυσίᾳ τετελείωκεν εἰς τὸ διηνεκές· τὸ γὰρ βάπτισμα ἡμῶν τὸν θάνατον εἰκονίζει τοῦ Χριστοῦ. Ὥσπερ οὖν εἷς ὁ θάνατος, οὕτω καὶ τοῦτο ἕν. Τί τοίνυν ἁμαρτάνεις οὕτως ἀδεῶς, μὴ ὄσης ἐλπίδος ὄπι σὺν τῷ βαπτίσματος ἀπαλαιπώρως ἀπαλείψῃς τὰ ἁμαρτήματα; Καλῶν οὖν ἔργων αὐτποιοῦ.

27 Φοβερὰ δέ τις ἐκδοχὴ κρίσεως, καὶ πυρὸς ζῆλος, ἐσθίειν μέλλοντος τοὺς ὑπεναντίους.] Ὅρα πῶς οἷς ἐμψύχωσε τὸ πῦρ. Καθάπερ γὰρ θηρίον προξενόμενον, οὐ παύεται ἕως οὗ λάβῃ τινά, καὶ καταφαγὸν κορέσῃ τὸν θυμόν· οὕτω κἀκεῖνο τὸ πῦρ, ζηλοῖ ὑπὲρ τῶν τοῦ Θεοῦ ἐντολῶν τὴν παράβασιν, καὶ ἀγριαῖνον ὑπὲρ ἐκείνων, ὃν ἂν συλλάβῃ, τοιοῦτον ἀφανίζει ἀεί. Οὐ γὰρ εἶπε, φαγεῖν μέλλον, ἀλλ', ἐσθίειν, αἰωνίως δηλαδή. Ὑπεναντίους δέ, οὐ μόνον τοὺς ἀπίστους, ἀλλὰ καὶ τοὺς πιστοὺς μέν, τὰ ἐναντία δὲ τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ ἐργαζομένους.

28 Ἀθετήσας τις νόμον Μωσέως,] Ἀπὸ τοῦ ἐλαττόνος δείκνυσι δικαίως γενησομένην τὴν τιμωρίαν, ἵνα καὶ μᾶλλον πιστότερος ὁ λόγος ᾖ. Νόμον δὲ Μωϋσέως λέγει, ὅτι πολλὰ αὐτὸς διετάξατο.

Χωρὶς οἰκτιρμοῦ, ἐπὶ δυσὶν ἢ τρισὶ μάρτυσιν ἀποθνήσκει.] Ἡ συνταξις οὕτως· Ἀθετήσας τις νόμον Μωσέως, ἐπὶ δυσὶν ἢ τρισὶ μάρτυσι χωρὶς οἰκτιρμοῦ ἀποθνήσκει· τετέσιν, ἐὰν ὁμολογηθῇ ἢ ἐπὶ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων, ὅτι παρέβη τὸν νόμον.

29 Πόσῳ δοκεῖτε χείρονος ἀξιωθῆναι τιμωρίας, ὁ τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ καταπατήσας, καὶ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης κοινὸν ἡγησάμενος;] Τίνων κρίσιν αὐτοῖς ὑποτρέπει· ὥσπερ ἐν ὠδαμοῦ ποιῶν ὅτι τὴν σφόδρα

δρα ὁμολογημένων, τοὺς ἀκροατὰς δικαστὰς ποιοῦντες. Τί δέ ἐστι ὃ, καταπατήσας; τοῦτ' ἔστι, καταφρονήσας. Ὥσπερ γὰρ τῶν καταπατημένων οὐδένα λόγον ἔχομεν, οὕτω καὶ τὸν Χριστὸν μηδένα λόγον ἔχοντες, οὕτως ἐπὶ τὸ ἁμαρτάνειν ἐρχόμεθα. Καὶ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης κοινὸν ἡγησάμενος· τουτέστι, μηδὲν πλέον ἔχον τῶν λοιπῶν. Διαθήκης δὲ, ὅτι δι' αὐτοῦ ἐβεβαιώθη ἡ πρὸς ἡμᾶς διαθήκη, ἡ τὴν κληρονομίαν ἡμῖν δεδοῦσα τῶν ἀγαθῶν, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν. Ταῦτα δὲ περὶ τῶν μυστηρίων εἴρηται. Ὅταν γὰρ μεταλαμβάνοντες τοῦ ἀχράντου σώματος καὶ αἵματος, τοῦ βορβόρου τῆς σωματικῆς ἀκαθαρσίας τὴν μεταληψομένην σάρκα ἐγκυλίωμεν, ἆρα οὐ καταπατοῦμεν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ; Ὁ πηλὸς γὰρ τῆς γῆς οὐ τοσοῦτον ἀνάξιος τοῦ θείου σώματος, ὡς ἡ ἀκαθαρσία. Χρήσῃ δὲ [a] τοῖς ῥητοῖς καὶ κατὰ Νεστοριανῶν. Οὗτοι γὰρ ψιλὸν ἄνθρωπον νομίσαντες τὸν Χριστὸν, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ κοινὸν [b] οἷον, καὶ οὐδὲν τῶν λοιπῶν διαφέρον.

[a] χ. τὸ ῥητὸν.

[b] χ. ὥσπερ.

Ἐν ᾧ ἡγιάσθη,] Τὸ ἀνάξιον καὶ ἀγνωμον αὐτῶν δείκνυσιν· ἔδει γάρ, φησι, τὸν ἁγιασμὸν δυσωπηθῆναι, ὃν ἠξιώθη ἐν τῷ αἵματι.

Καὶ τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρίσας;] Ὁ γὰρ τὴν δεδομένην ἐνέργειαν μὴ ἀξίως οἰκονομήσας, ὕβρισε τὸν δεδωκότα. Ἐποίησέ σε υἱὸν Θεοῦ, σὺ δὲ δοῦλος γέγη παθῶν; Ἦλθεν ἐνοικῆσαί σοι, σὺ δὲ ἐπάγῃ σαυτῷ τὸν διάβολον; Ἆρα ταῦτα οὐχ ὕβρεις τὸ Πνεύματος;

30 Οἴδαμεν γὰρ τὸν εἰπόντα· Ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος, Καὶ πάλιν· Κύριος κρινεῖ τὸν λαὸν αὐτοῦ. 31 Φοβερὸν τὸ ἐμπίπτειν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος.] Ταῦτα εἴρηκε μὲν καὶ πρὸς ἐκείνους τοὺς ἀκηκοότας, ποιεῖται δὲ καὶ πρὸς ἡμᾶς τὸν λόγον. Παραμυθεῖται δὲ καὶ αὐτοὺς μικροψύχους τοὺς διὰ τοὺς ἐν τῷ θλίβοντι αὐτοὺς Ἰουδαίων πειρασμοὺς. ὡσανεὶ

ditores arbitros faciamus. Quid autem est, *Qui conculcaverit?* hoc est, qui contempserit. Ut enim conculcatorum nullam rationem habemus, ita Christi nullâ ratione habitâ ad peccandum venimus. *Et sanguinem Testamenti pollutum duxerit*, hoc est, nihil ab alio cruore differre putârit. *Testamenti* autem, quòd testamentum, quod bonorum nobis hæreditatem impertit, ut suprà memoravimus, per ipsum stabilitum est. Hæc autem de Sacramento cœnæ Dominicæ dicta sunt. Quando enim assumentes impollutum corpus & sanguinem Christi, in cœno ac luto coporalis impuritatis carnem nostram quæ illud assumpsit, volutamus, nonne Filium Dei conculcamus? Lutum enim terræ non adeò indignum est corpore divino, quàm impuritas. Utêris autem hoc loco adversùs Nestorianos. Nam illi merum hominem existimantes Christum, sanguinem ejus communem censuerunt, neque quicquam à reliquis differre.

In quo sanctificatus est.] Stupiditatem & ingratitudinem hîc ostendit. Oportebat enim, inquit, sanctificationem revereri, quâ in sanguine donatus est.

Et Spiritui gratiæ contumeliam fecerit?] Qui enim beneficium collatum non rectè administrârit, injuriâ afficit eum qui contulit. Fecit te Filium Dei, tu verò servus efficeris affectuum? Venit ut in te habitaret, tu verò superinduces tibi diabolum? Nonne ista est contumelia Spiritûs?

30 *Scimus enim eum qui dixit: Mihi vindicta, ego retribuam, dicit Dominus. Et iterum, Dominus judicabit populum suum.* 31 *Horrendum est incidere in manus Dei viventis.*] Hæc dixit ex consequenti, ut ostendat Dominum ultionem sumpturum de peccatoribus. Nam id per Prophetam dixit. Consolatur autem eos, qui ob Judæorum tentationes quibus exercebantur, animo jam concidebant. Propemodum enim hæc dicit: Ne desponde-

tis

tis animum, habetis qui vos sit vindicaturus, ac compensaturus vestros labores, eum qui semper vivit, quem illi qui vos affligunt, nulla ratione effugient. Vos quidem in illorum manus incidistis, qui sunt homines, & morti obnoxii: isti verò in manus Dei semper viventis, quem propterea effugere non poterint.

32 *Rememoramini autem pristinos dies,*] Non ergo frustrà diximus, quòd istud, *Mihi vindicta*, ad consolationem eorum clàm inducit. Ecce enim clariùs nunc cum illis disserit, adhortans eos ne deficiant à patientia. Proinde ne alios, inquit, imitemini, sed ipsi vosmetipsos. Principio enim fidei vestræ certâstis: hoc certamen semper vobiscum expendite: ea quæ primùm rectè certando assecuti estis, per socordiam ne amittatis. Contemplare autem hîc spiritualem sapientiam. Quum anteà concussisset illorum mentes per gehennæ commemorationem, nunc per encomia lenit, non adulans eis, sed per hæc ipsa eos exhortans. Faciliùs enim persuadet, qui cuipiam consulit ut seipsum imitetur, in iis operibus quæ anteà perfecit.

In quibus illuminati, magnum certamen sustinuistis afflictionum.] Vel de baptismate dicit, *illuminati*, vel de cognitione mysterii simpliciter, ac de bonis quæ fideles exceptura sunt. Illuminati enim cognitione futurorum bonorum sic sustinuistis. Non dixit, tentationes, sed, *certamen* (quod ingenuitatis & fortitudinis est indicium) & istud quidem magnum.

33 *Partim quidem opprobriis & tribulationibus spectaculum facti.*] Vide illorum encomium. Generosâ enim profectò animâ opus est ut opprobria perferas, sicut & Propheta testatur: *Factæ sunt mihi lacrymæ meæ, cùm diceretur mihi, Ubi-*
Psal. 41. 4. *nam est Deus tuus?* Et: *Si hostis convicia-*
Psal. 54. 13. *tus esset mihi, sustinuissem equidem.* Et:
Psa. 38. 6. *Opprobrium insipienti dedisti me.* Et Job, licèt in cæteris adamantis instar sustinuit,

γὰρ ταυτὰ φησι. Μὴ καταπίπτετε, ἔχετε τὸν ἐκδικοῦντα καὶ ἀνταποδιδόντα, ὅστις ἀεὶ ζῇ, καὶ οὐκ ἐκφεύξονται αὐτὸν πάντως οἱ ἐπηρεάζοντες ὑμᾶς. Ὑμᾶς μὲν εἰς τὰς ἐκείνων χεῖρας ἐνεπέσατε θνητῶν ἀνθρώπων· ἐκεῖνοι δὲ, εἰς τὰς τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀεὶ ζῶντος, καὶ ὅθεν τοῦτο ἀναποδράσου.

32 Ἀναμιμνήσκεσθε δὲ τὰς πρότερον ἡμέρας,] Οὐκ ἄρα μάτην *ἐλέγομεν ὅτι Ὅ, Ἐμοὶ ἐκδίκησις, πρὸς ἀνταμοιβὴν αὐτῶν εἰσάγει λεληθότως. Ἰδοὺ γὰρ ἐκδηλότερον αὐτοῖς διαλέγεται, πρότρεπόμενος μὴ ἐκκῆναι τῆς ὑπομονῆς. Φησὶν οὖν, ὅτι μὴ ἄλλους τινὰς μιμήσασθε, ἀλλ' αὐτοὶ ἑαυτούς. Ἐν ἀρχῇ γὰρ τῆς πίστεως ὑμῶν ἠγωνίσασθε· τοῦτον τὸν ἀγῶνα ἀεὶ ἀναλογίζεσθε· μὴ διὰ ῥᾳθυμίαν ἀπολέσητε τὰ προηγωνισμένα. Ὅρα γὰρ πνευματικῶς Σοφίαν, πρότερον κατασείσας αὐτῶν τὰς ψυχὰς, διὰ τῆς γεέννης ἀναμνήσας, νῦν μαλακῇ δι' ἐγκωμίων, καὶ κολακείαν, ἀλλὰ δι' αὐτῶν τούτων προτρεπόμενος. Ἀξιοπιστότερος γὰρ ὁ συμπαθοῦν τινὶ ἑαυτὸν μιμήσασθαι, ἃ αὐτὸς κατώρθωσε ἔργα.

Ἐν αἷς φωτισθέντες, πολλὴν ἄθλησιν ὑπεμείνατε παθημάτων.] Ἡ περὶ τοῦ βαπτίσματός φησι τοῦτο, φωτισθέντες, ἢ περὶ τῆς ἐπιγνώσεως ἁπλῶς τοῦ μυστηρίου, καὶ τῶν ἀγαθῶν τοῖς πιστοῖς ἀγαθῶν. Φωτισθέντες γὰρ τὴν γνῶσιν τῶν μελλόντων, ὅτως ὑπεμείνατε. Οὐκ εἶπε, πειρασμοὺς, ἀλλ' ἄθλησιν (ὃ γενναιότητος καὶ καρτερίας ἐνδεικτικὸν) καὶ τοῦτο, πολλήν.

33 Τοῦτο μὲν, ὀνειδισμοῖς τε καὶ θλίψεσι θεατιζόμενοι.] Ὅρα ἐγκώμιον. Γενναίας γὰρ τῷ ὄντι δεῖται ψυχῆς, τὸ ὑπομεῖναι ὀνειδισμοὺς, ὡς καὶ ὁ προφήτης μάρτυρς. Ἐλυπήθη τὰ δάκρυά μου ἐν τῷ λέγεσθαί μοι, ποῦ ἔστιν ὁ Θεός σου; Καὶ, Εἰ ὁ ἐχθρὸς ὠνείδισέ με, ὑπεμεινα ἄν. Καὶ, Ὀνείδος ἔδωκας ἄφρονι ἔδωκάς με. Καὶ Ἰὼβ ἐδυσχέρανε πρὸς τὸν ὀνειδισμὸν, καίτοι πάλλα

ὡς

ὡς ἀδάμας κατηρτήσας. Εἰ δὲ καὶ παῤῥησία γίνοιτο καὶ ἐνώπιον πολλῶν ὁ ὀνειδισμὸς, ἔτι μᾶλλον χρεία γενναιοτέρας ψυχῆς: ὃ δὴ ἐνταῦθα ἐδήλωσε, θεατιζόμενοι, εἰπών. Ἐννόησον δὲ πῶς ἦσαν μεγάλοι οὗτοι, καταφρονήσαντες μὲν ἁπλῶς χειρὸς καὶ δόξης καὶ πλούτου. Υβριζόμενοι δὲ καὶ θεατιζόμενοι, τουτέστιν, ὥσπερ ἐπὶ θεάτρου παιγνιζόμενοι, καὶ ταῦτα τυχὸν παῤῥ ὑπελῶν τινων, καὶ οὐδαμινῶν, καὶ ἀνεχόμενοι.

Τοῦτο δὲ, κοινωνοὶ τῶν οὕτως ἀναστρεφομένων γενηθέντες.] Οὐ μόνον, φησὶ, τὰς ὑμετέρας θλίψεις, ἀκουσίως δοκούσας ἐπάγεσθαι, κατεμείνατε, ἀλλ' οὕτως ἦτε γενναῖοι, ὥστε καὶ κοινωνοὶ ἐγένεσθε τῶν ἀποστόλων τῶν οὕτως ἀναστρεφομένων, τουτέστιν, ἐν θλίψεσι καὶ ὀνειδισμοῖς, καὶ ἐκόντες ὑπεθήκατε ἑαυτοὺς, ὥστε συγκακουχεῖσθαι ἐκείνοις καὶ κοινωνεῖν τῶν αὐτῶν παθημάτων. Οὐκ εἶπε δὲ, ἐμοὶ μόνου, ἀλλὰ κοινῶς πάντων, ἵνα δὲ ἐγκώμιον αὐτῶν αὐξήσῃ.

34 Καὶ γὰρ τοῖς δεσμοῖς μου συνεπαθήσατε.] Οὐ μόνον ἐν τοῖς ὑμετέροις οὐκ ἐδεήθητε παρακλήσεως, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἐγένεσθε παράκλησις· καὶ μάρτυς ἐγώ.

Καὶ τὴν ἁρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε.] Εἶπεν ἰδικῶς πῶς τοῖς ἄλλοις ἐκοινώνησε, νῦν πάλιν λέγει, πῶς καὶ τοῖς εἰς αὐτοὺς θλίψεις ὑπέμειναν. Καὶ ὃ δὲ ἁρπαγὴν μὲν γὰρ μέγα· ἁπλῶς γὰρ ἐπιστεύσατε, ἁπλῶς τοῦτο διηρπάγητε. Ἐξὸν γὰρ πάντως ὑμῖν μὴ πιστεῦσαι. Τὸ δὲ καὶ προσδέξασθαι, τὴν ἐκουσίαν ὑπομονὴν δηλοῖ, καὶ ὅτι εἵλοντο ἀσμένως. Καὶ ὃ, μετὰ χαρᾶς δὲ, τοῦτο τοῖς ἀποστόλοις ὑμᾶς ἴσοι, οἱ ὑπέστρεψαν χαίροντες, ὅτι ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἠτιμάσθησαν.

Γινώσκοντες ἔχειν *ἑαυτοῖς κρείττονα ὕπαρξιν ἐν οὐρανοῖς καὶ μένουσαν.] opprobrium tamen ægro ferebat animo. Quòd si apertè palam, adeóque coram multis contumelia fiat, eò magis animâ fortiori opus est: id quod hoc in loco significavit, cùm dicit, *Spectaculum facti*. Considera autem quàm magni fuerint isti, qui tum gloriam tum opes propter Christum contempserint. Porrò, injuriam passi & spectaculum facti, hoc est, veluti in theatro ignominiæ expositi, idque fortassis à vilibus ac nullius pretii homuncionibus, sustinebant tamen, idque animo forti, & malorum toleranti.

Partim verò socii taliter conversantium effecti.] Nedum, inquit, vestras afflictiones, quæ per vim invitis vobis videbantur adduci, sustinuistis, sed adeò strenui fuistis, ut & socii facti sitis Apostolorum taliter conversantium, hoc est, in calamitatibus & opprobriis, & vestrâ sponte subjecistis vos ipsos, ut unà cum illis adversa sustineatis, ac consortes affiictionum eorum efficiamini. Non dixit autem, mei solius, sed, communiter omnium, quò magis eorum laudes adaugeat.

34 *Nam & vinculis meis compassi estis.*] Non solùm in vestris calamitatibus non indiguistis consolatione, verumetiam aliis facti estis solatium, cujus rei ego sum testis.

Et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio accepistis.] Speciatim dixit quomodo aliorum socii essent effecti, nunc rursus dicit quomodo afflictiones ipsi suas toleraverint. Nam facultatibus quidem spoliari, magnum est. Quia enim credidistis, ideo spoliati estis. Nam potuissetis omnino à fide alieni permanere. Quod autem ait, *Accepistis*, voluntariam eorum patientiam significat, & quòd libenter elegerint. Porrò, quòd cum gaudio accepistis, id sanè Apostolis vos adæquat, qui reversi sunt gaudentes quòd pro nomine Domini contumeliâ affecti essent.

Cognoscentes habere vos meliorem substantiam & permanentem.] Et hoc, inquit,

quit, faciebatis cum judicio, deliberatione, ac fide. Agnoscebatis enim quòd meliorem substantiam & manentem habetis, quæ nec perire nec diripi posset, utì hæc.

35 *Ne abjiciatis igitur confidentiam vestram.*] Cùm dicit, *Ne abjiciatis*, ostendit quòd nondum exciderant, opus tamen haberent confirmatione & munitione. Fiduciam autem dixit, eò quòd qui talia propter Deum patienter tulerint, magnam habent confidentiam.

Quæ magnam habet remunerationem.] Vos enim estis testes, qui agnovistis præstantiora vos bona habere in cœlis.

36 *Patientia enim vobis necessaria est.*] Nullâ re porrò indigetis aliâ, præterquam solâ patientiâ: cætera habetis omnia, neque opus est quicquam addere.

Ut voluntatem Dei facientes, reportetis promissionem.] Voluntas Dei est, ut ad finem usque sustineamus. *Qui enim*, inquit, *perseveraverit adusque finem, hic salvus erit.* Ista autem adhortatur Apostolus, perinde ac si quis cernens athletam, qui omnes adversarios debellaverit, ac certando vicerit, deinde moræ impatientem, quum videat eos qui victoriæ coronas largiuntur, tempus protrahere, meditari fugam, eò quòd diutiùs sitim ac æstum ferre nolit, eum his verbis alloquatur: Omnia gnaviter transegisti, expecta pauliſper, ac referes coronas. Certa etiam adversùs ipsam coronarum dilationem, hanc quoque patientiâ vince. Matt. 10. 22.

37 *Adhuc enim modicum aliquantulumque, & qui venturus est veniet, & non tardabit.*] Producit prophetam Habacuc dicentem quòd propè sit judex, qui redditurus est mercedem. Quòd si Habacuc tunc dicebat, *Modicum aliquantulum, & qui venturus est veniet*: manifestum est quòd nunc est vicinior. Quod verò ait, ὅσον ὅσον, valde parùm significat.

38 *Justus autem ex fide vivet. Quòd si subtraxerit sese, non oblectatur anima*

Καὶ τοῦτό, φησιν, ἐπαίστε μετὰ κρίσεως καὶ λογισμοῦ καὶ πίστεως. Ἐγινώσκετε γὰρ ὅτι κρείττονα ὑπάρξιν καὶ μένουσαν ἔχετε, οὐκ ἀπολλυμένην καὶ ἁρπαζομένην, ὡς ταύτην.

35 Μὴ ἀποβάλητε οὖν τὴν παῤῥησίαν ὑμῶν.] Ἐν ᾧ εἶπεν, μὴ ἀποβάλητε, δείκνυσιν, ὅτι ἤπω ἐκπεπλώκασι, δεομένην μὲν μύτου καὶ βεβαιώσεως καὶ ἀσφαλισμοῦ. Παῤῥησίαν δὲ εἶπε, διότι οἱ τὰ τοιαῦτα μετὰ ὑπομονῆς ἐνεγκόντες διὰ Θεὸν, μεγάλην ἔχουσι παῤῥησίαν.

Ἥτις ἔχει μισθαποδοσίαν μεγάλην.] Ὑμεῖς γὰρ μάρτυρες, οἱ ἐπίστασθε κρείττονα ἔχειν ὑπάρξιν ἐν οὐρανοῖς.

36 Ὑπομονῆς γὰρ ἔχετε χρείαν.] Ἄλλου τινὸς οὐ δεῖ ὑμῖν, ἀλλ' ὑπομονῆς μόνης· πάντα γὰρ ἄλλα ἔχετε, οὐδὲν δεῖ προσθεῖναι.

Ἵνα τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ποιήσαντες, κομίσησθε τὴν ἐπαγγελίαν.] Θέλημα Θεοῦ, τὸ ἄχρι τέλους ὑπομεῖναι. Ὁ γὰρ ὑπομείνας γάρ, φησιν, εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται. Παραινῶν οὖν ταῦτα τούτοις ὁ ἀπόστολος, ὥσπερ ἄν τις ὁρῶν ἀθλητὴν πολλοὺς μὲν καταγωνισάμενον τοὺς ἀνταγωνιστὰς, εἶτα μὴ μένοντα τοὺς στεφανώσοντας βραδύνοντας, ἀλλὰ βαλόμενον ἀποδρᾶναι διὰ τὸ μηκέτι φέρειν τὸ δίψος καὶ τὸν φλογμὸν, λέγει πρὸς αὐτόν· Πάντα κατώρθωσας, μικρὸν ἀνάμεινον καὶ κομίσῃ τοὺς στεφάνους. ἀνταγώνισαι καὶ πρὸς τὴν ἀναβολὴν τῶν στεφάνων, νίκησον καὶ ταύτην τῇ ὑπομονῇ.

37 Ἔτι γὰρ μικρὸν ὅσον ὅσον ὁ ἐρχόμενος ἥξει, καὶ οὐ χρονιεῖ.] Παραλαμβάνει τὸν προφήτην Ἀμβακούμ λέγοντα, ὅτι ἐγγὺς ὁ κριτὴς ὁ μέλλων ἀποδοῦναι. Εἰ δὲ ὁ Ἀμβακοὺμ τότε ἔλεγε, μικρὸν ὅσον ὅσον ὁ ἐρχόμενος ἥξει, δῆλον ὅτι νῦν ἐγγύτερός ἐστι. Τὸ δὲ ὅσον ὅσον, τὸ πάνυ μικρὸν δηλοῖ.

38 Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται· καὶ ἐὰν ὑποστείληται, οὐκ

εὐδοκεῖ

εὐδοκῆ ἡ ψυχή μου ἐν αὐτῷ.] Δεῖ οὖν πιστεύειν, εἴγε μέλλομεν δίκαιοι εἶναι. Ἐὰν δὲ ὑποστείληται ὁ δίκαιος, τουτέστιν, ἀμφιβολίαν τινὰ παθῇ καὶ διστασμόν· ἢ ὅ, ὑποστείληται, ἀντὶ τοῦ, ὑποπτερνωθῇ τοῖς πειρασμοῖς, οὐκ εὐδοκεῖ, τουτέστιν, οὐκ εὐαρεστεῖ ἡ ψυχή μου ἐν αὐτῷ. Τίνος δὲ ψυχή; τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς γραφῆς· ὡς ὅ, Τὰς ἑορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχή μου. ἢ τοῦ Χριστοῦ.

"χ. τιμᾶι. "χ. ἐστί.

Ἡμεῖς δὲ οὐκ "ἐσμὲν ὑποστολῆς εἰς ἀπώλειαν, ἀλλὰ πίστεως εἰς περιποίησιν ψυχῆς.] Ἐπειδὴ ἐφόβησεν ἐν τῷ εἰπεῖν, Οτι οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχή μου· φησὶν ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμὲν τῶν ἀπολλυμένων διὰ τὸ ὑποστέλλεσθαι καὶ ἀπορραθυμεῖν ἢ διστάζειν, ἀλλὰ τῶν ἐν τῇ πίστει βεβαίων, ὥστε περιποιῆσαι τὰς ἑαυτῶν ψυχάς, τουτέστι, κτήσασθαι, φυλάξαι, καὶ σῶσαι. Περιποίησις γὰρ ἡ περίκτησις, ὁ περιποιεῖσθαι.

mea in ipso.] Oportet igitur nos credere, si justi futuri simus. Sin autem subtraxerit se justus, id est, ambiguitatem quandam patiatur vel hæsitationem: vel *subtaxerit*, id est, tentationibus succubuerit, non habet oblectationem in eo anima mea. Cujus autem anima? Dei, juxta modum loquendi scripturæ usitatum: ut in eo, Ferias vestras odit anima mea. Vel Christi.

Nos autem non sumus subtractionis in perditionem, sed fidei in acquisitionem animæ.] Quia perterrefecerat eos cùm diceret, *Anima mea non habet oblectationem in ipso*: asserit jam nos non esse ex eorum numero qui pereant propter subtractionem, aut propter acediam vel hæsitationem, sed eorum qui in fide stabiles persistunt, ut acquirant suas ipsorum animas, hoc est, possideant, custodiant, & servent. Acquisitio enim est possessio, peculium.

ΚΕΦ. ια.

Ἔστι δὲ πίστις ἐλπιζομένων ὑπόστασις.] Λοιπὸν ὑπογράφει ἡμῖν τὴν πίστιν, καὶ φησιν ὅτι ὑσίωσίς ἐστι τῶν μήπω ὄντων· καὶ ὑπόστασις τῶν μὴ ὑφεστώτων· οἷς ἡ ἀνάστασις οὔπω ὑφέστηκεν, ἀλλ' ἡ πίστις ὑφίστα αὐτὴν, καὶ προ ὀφθαλμῶν ἡμῖν τίθησι.

Πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων.] Ἔλεγχος, τουτέστι, δεῖξις, φανέρωσις ἀδήλων πραγμάτων. ποιεῖ γὰρ ταῦτα βλέπεσθαι ὡς νῦν ἡμῖν ὡς παρόντα. Εἰ τοίνυν τοιαῦτα δυνάμει ἡ πίστις, τί ὑμᾶς βούλεσθε αὐτὰ "πραγματικῶς ἰδεῖν, ἵνα ἐκπέσητε τῆς πίστεως; τοῦτο γὰρ οὐδὲν ἄλλό ἐστιν, ἢ ἐκπεσεῖν ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης. Ὁ γὰρ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται.

"χ. πραγματικῶς.

2 Ἐν αὐτῇ γὰρ ἐμαρτυρήθησαν οἱ πρεσβύτεροι.] Τουτέστιν, ἐν αὐτῇ τῇ πίστει ἐμαρτυρήθησαν παρὰ τοῦ Θεοῦ οἱ

CAP. XI.

Est autem fides, sperandarum substantia rerum.] Describit nobis posthac fidem, inquiens: Fides est essentia eorum quæ nondum sunt, substantia eorum quæ non subsistunt: exempli gratiâ, resurrectio nondum subsistit, sed fides statuit eam, atque ob oculos nobis ponit.

Argumentum non apparentium.] Argumentum, hoc est, demonstratio & manifestatio rerum quæ non sunt conspicuæ. Facit enim ut ista mente nostrâ cernamus, haud secus ac si præsentia essent. Si igitur talia potest fides, quid vos ea actualiter videre velitis, ut excidatis à fide? Quod sanè nihil est aliud quàm excidere à justitia. Justus enim ex fide vivet.

2 *In ipsa enim testimonium consecuti sunt seniores.*] Hoc est, in ipsâ fide testimonium assecuti sunt omnes veteres à

Deo, ac confessi sunt quòd eum coluerint.

3 *Fide intelligimus aptata esse secula verbo Dei, ut ex invisibilibus visibilia fierent.*] Quia fides reprehenditur ab iis qui potentiam ejus non intelligunt, qui asseverant eam esse rem indemonstrabilem, adeóque manifestam impostúram; ostendit, quòd maxima quæque per fidem transigantur, & non per ratiocinationes. Nam quòd Deus verbo, ea quæ sunt, ex iis quæ non sunt, creavit, quæ demonstratio nobis exhibuit? nulla sanè, sed sola fides. Fide igitur *intelligimus aptata esse secula*, hoc est, facta esse verbo Dei. Cur fide? quippe quòd ex invisibilibus, & ex iis quæ non videntur, facta sint quæ videntur: quod fide opus habet. Vel sic: Verbo Dei, quo factum est ut producerentur ex iis quæ non sunt, ea quæ sunt. Cùm autem audis, *secula*, ea simul intellige æterna quæ istis continentur, imò verò tempora, adeóque cuncta temporaria, inusitatiore loquendi modo seculis etiam tempora significantibus. Nam propriè seculum aliud quiddam quàm tempus est, & unum, non multa.

4 *Fide copiosiorem hostiam Abel quàm Cain obtulit Deo.*] Quia res magna est fides, & generosâ animâ indiget, Hebræi autem fideles infirmi erant, ac primùm quidem fidem demonstrârunt, deinceps verò ob afflictionum frequentiam pusillanimes reddebantur, adhortatus est eos à rebus per eos præclarè gestis, & à scriptura, dicens, quòd justus ex fide sit victurus: & à ratiocinationibus, inquiens: *Fides est eorum quæ sperantur subsistentia*: nunc verò à magnis & priscis viris etiam argumenta profert. Cùm enim homo invenerit participes adversitatum, recreatur ac respirat. Producit igitur Abelum, inquiens, Fide obtulit victimam majorem, hoc est, preciosiorem, quàm frater. Quem enim videbat alium ante se? patrémne aut matrem? at illi impegerant adversùs Deum. At fratrem? verùm & is Deum non

παλαιοὶ πρόντες· ὡμολογήθησαν ὅτι ἐθεραπάσαν αὐτόν.

3 Πίστ νοῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι.] Επεδὴ ἡ πίστις ἀμφισβάλλεται παρὰ τοῖς μὴ νοῦσι τὴν δύναμιν αὐτῆς, παράλογα αἰαπόδεκτον αὐτὴν λέγουσι, καὶ ἀπάτην παρόδηλον, δείκνησιν ὅτι τὰ μέγιστα διὰ πίστεως, καὶ ὐ διὰ λογισμῶν κατορθοῦται. Καὶ γὰρ ὅτι ὁ Θεὸς λόγῳ τὰ "ὄντα ἐκ μὴ ὄντων ἐποίησε, πόσα "χ. πίστ. ἀπόδεξις ἡμῖν παρέσχηται; οὐδεμία, ἀλλὰ πίστις μόνη. Πίστ οὖν νοοῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας, τουτέστι, γνέσθαι ῥήματι Θεοῦ. Διὰ τί πίστ; ὅτι ἐκ μὴ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γέγονεν· ὃ πίστεως δεῖται. Η καὶ ὅτω· Ρήματι Θεοῦ γνωμένῳ διὰ τὸ παραλῶσαι τὰ ὄντα ἐκ μὴ ὄντων. Αἰῶνας δὲ ἀκούων, καὶ τὰ ἐμπεριεχόμενα τούτοις αἰώνια νόει, καὶ μὴν καὶ χρόνους, ἐπεὶ πολλὰ τὰ ἔγχρονα, καταχρησικότερον τῶν αἰώνων ἐπὶ τοὺς χρόνους δηλούντων. ἐπεὶ ὁ κυρίως αἰών, ἄλλό τι παρὰ τὸν χρόνον, καὶ εἷς, καὶ πολλοί.

4 Πίστ πλείονα θυσίαν Αβελ παρὰ Καϊν προσηνέγκατο τῷ Θεῷ.] Επεδὴ μέγα ἡ πίστις, καὶ γενναίας δεῖται ψυχῆς, οἱ δὲ Εβραῖοι πιστοὶ ὀλιγοθύμησαν, καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν πίστιν ἐνεδείξαντο, ὕστερον δὲ ἀπὸ τῆς συνεχείας τῶν θλίψεων ὠλιγοψύχουν, παρεκάλεσε μὲν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν κατορθωθέντων αὐτοῖς, καὶ ἀπὸ τῆς γραφῆς, ἐλπίων· Οτι ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται· καὶ ἀπὸ λογισμῶν, ἐλπίων· Εστι δὲ πίστις ἐλπιζομένων ὑπόστασις· νυνὶ δὲ ἀπὸ τῶν μεγάλων καὶ παλαιῶν ἀνδρῶν. Οταν γὰρ εὕρῃ ὁ ἄνθρωπος κοινωνοὺς παθῶν, ἀναπαύεται καὶ ἀναπνέ. Παρέσχε οὖν τὸν Αβελ, καί φησιν ὅτι πίστ προσηνέγκε θυσίαν πλείονα, τουτέστι, ἀμεινοτέραν παρὰ τὴν τοῦ ἀδελφοῦ. Τίνα γὰρ ἔβλεπεν ἄλλον πρὸ αὐτοῦ; τὸν πατέρα, ἢ τὸν μητέρα; καὶ μὴν προσέκρουσαν τῷ Θεῷ. ἀλλὰ τὸν ἀδελφόν; καὶ

ζῆτ ἠτίμασε. Πίστ οὖν μόνη ὡδηγήθη εἰς ὃ παρεστενεγκεν ὢν εἶχε τὰ κρείττονα, πιστεύσας ὅτι τ μισθὸν λήψε).

Δι ἧς ἐμαρτυρήθη τ δικαιος, μαρτυροιντος ὅτι τοις δωροις αὐτ τ Θεῦ.] Ο γὰ παρὰ τ Καϊν εἰρηκως Θεὸς, Οὐκ ὀρθῶς μὲ προσενεγκης, ὀρθῶς δ μὴ διελης· ἐμαρτυρησε τῳ Αβελ, ὅτι καὶ ὀρθῶς προσηνεγκε, καλὸ τῳ δόντι προσηναγκε, ἀ ἀπ ἐκείνου εἶχε, καὶ ὀρθῶς διελε, καλὸ τὰ κρείττω, ὡς δεσπότη. Λέγε δ ὅτι κὰ πῦρ κατελθὸν ἀπὸ τ οὐρανοῦ ἀνήλωσε τ θυσίαν, καὶ ἐκ τούτου κὰ ὁ Καϊν ἐπέγνω ὅτι προεπεμήθη ὁ Αβελ. Πῶς γὰ ἄλλως; διὸ καί τις τ μεταφερόντων τὴν Εβραίδα εἰς τὴν Ελλάδα γλῶτταν, οὕτως ἐθηκεν· Επιβλεπειν ὁπὶ τὰς θυσίας Αβελ ὁ Κύριος, κὰ ἐνέπρησε.

Καὶ δι αὐτῆς ἀποθανὼν ἔτι λαλε.] Τουτέστι, δι αὐτῆς τῆς πίστεως ἔτι λαλε, τουτέστιν, ἡ πίστις αὐτὸν ἐποίησεν ἔτι ζῆν, κὰ διδάσκαλον καθίσαι πᾶσι λαλοῦντα μονονὰχὶ, Μιμήσασθέ με, ἀδελφοὶ, κὰ "ευαρεστεῖτε τῳ πλάσαντι, δίκαιοι γινόμενοι. Λεγε οὖν, τουτέστι, δοξαζόμενος, φημιζόμενος, μνημονευόμενος λαλε· ὡς δ ὁρώμενος μόνον. Οὐ τοσοῦτον γὰ λόγος δηλοῖ, ὅσον ὁ ἐκείνου πάθος. Τοῦτο γ εἶπεν, ἵνα δείξῃ τοις ὀλιγοψύχοις, ὅτι ἐν μέρε ἀπολαυε τιμῆς καὶ ἐνταῦθα ὁ δίκαιος. ὥστε δ ὑμεῖς ἀπολαύσεσθε. Τινὰ γ τ̃ν διορθωτῶν, λαλεται, ἔχουσιν, ὃ καλῶς οἶμαι.

5 Πίστ Ενὼχ μετετέθη τοῦ μὴ ἰδεῖν θάνατον, δ οὐχ ηὑρίσκετο, διότι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ Θεός· πρὸ γὰ τ μεταθέσεως αὐτοῦ, μεμαρτύρηται εὐαρεστηκέναι τῷ Θεῷ.] Οὗτος μείζω πίστιν τοῦ Αβελ ἐπεδείξατο. Τὰ γὰ εἰς τ Αβελ γενόμενα, ἐφθασε εἰς αὐτὸν σκανδαλίσαι, ὅτι δίκαιος ὢν συνεχωρήθη σφαγῆναι ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ. Τί γὰ εἰ ἐτιμωρήθη ὁ σφαγεύς; τίς ὠφέλεια ἐκείνῳ ἐκποδὼν ἤδη "γενομένῳ; Με- "χ. γενομένου.

coluerat. Fide ergo solâ perductus est ut offerret Deo ex melioribus quæ habebat, credens se mercedem accepturum.

Per quam testimonium consecutus est, quòd esset justus, testimonium perhibente Deo super donis ejus.] Cùm enim ad Cainum dixisset Deus; Non rectè offers, nec rectè dividis: testimonium perhibuit Abelo, quòd & rectè obtulerit, quatenus datori Deo obtulit quæ ab illo accepit: ac rectè divisit, quatenus meliora ceu Domino suo separavit. Fertur etiam quòd ignis è cœlis descendens absumpserit sacrificium, atque inde agnovit Cain sibi antelatum esse Abelum. Unde enim aliàs habuisset compertum? Hinc aliquis eorum qui Hebræa in Græcam linguam transtulerunt, sic vertit: *Intuitus est in victimas Abeli Dominus, & incendit.*

Et per illam defunctus adhuc loquitur.] Hoc est, per ipsam fidem adhuc loquitur, id est, fides fecit eum hodie vivere, ac doctorem omnibus constitui, loquentem propemodum, Imitamini me mortales, ac justi facti placete creatori. Loquitur igitur, hoc est, cùm glorificatur, cùm prædicatur, cùm memoria ejus instauratur, loquitur: perinde ac cœlum loquitur, cùm à nobis solummodo cernitur. Non enim tantum sermo perficit, quantum illius afflictio. Hoc autem dixit, ut ostendat infirmis quòd justus quadantenus etiam hîc fruatur honore: itaque & vos fruemini. Nonnulla verò exemplaria λαλεται habent, non rectè, ut opinor.

5 *Fide Enoch translatus est, ne videret mortem, & non inveniebatur, quia translatum eum Deus: ante translationem enim* Gen. 5. *ejus testimonium habuit quòd placuerit Deo.*] Iste majorem fidem quàm Abel demonstravit. Nam quæ Abelo contigerunt, potuerunt ipsi esse scandalo, quòd Abel justus cùm esset, permissus sit occidi à fratre. Quid enim prodest punitum esse occisorem? quid inde commodi retulit Abel, cùm jam antea è medio esset sublatus?

Magnam itaque fidem demonſtravit Enoch, credens Deum retributorem fore in futuro ſeculo, licèt non in præſenti, pérque eam fidem placuit Deo, ac beneplacens tranſlatus eſt. Fide igitur tranſlatus eſt: hoc eſt, fides in cauſa fuit cur in cœlum transferretur, per quam placuerat Deo. Animadverte autem quomodo Deus per Abelum mortis ſententiam veram eſſe demonſtravit: rurſus per Enoch ſententiam illam temporariam eſſe oſtendit, atque abolendam. Proinde quòd vivens tranſlatus ſit, & quòd vivat, ſcimus: ubi autem, aut quomodo, incertum eſt, ſcripturâ hoc non patefaciente.

6 *Sine fide autem impoſſibile eſt placere.*] Niſi enim crediderit quiſpiam compenſationem eſſe bonorum & malorum, non beneplacebit Deo. Quomodo enim laborioſum virtutis iter ingrediatur, non perſuaſus in futuro ſeculo multiplices ac ſtabiles eſſe retributiones? Audi porrò ſequentia.

Credere enim oportet accedentem ad Deum, quòd ſit, & quòd inquirentibus ſe remunerator ſit.] Quòd Deus eſt, & quòd remunerator eſt, per fidem tenemus: (quidam enim à caſu eſſe omnes res cenſent) quid verò ſit Deus ſecundùm ſubſtantiam, incomprehenſibile prorſus apud moderatiores habebatur. Quid verò eſt, *inquirentibus ipſum?* hoc eſt, in vita placere ſtudentibus, non externâ ſapientiâ curioſis. Conſidera Pauli ſapientiam, quomodo ſubterſerat undique Deum eſſe retributorem, ob vacillantes fideles Hebræos.

Gen. 8. 7 *Fide Nöe, reſponſo accepto, de iis quæ nondum videbantur, metuens aptavit arcam in ſalutem domûs ſuæ.*] Nöe, inquit, à Deo reſponſum accepit, hoc eſt, edoctus eſt de rebus obſcuris, & non fuit incredulus. Sed etſi aër ſerenus erat, & omnes voluptatibus ac deliciis indulgerent, neque quicquam periculi expectarent (neque enim ullum tale cernebatur)

γαλίων οὖν πίστιν ἐπεδείξατο, πιστεύσας ὅτι ἔστι μισθαποδότης ὁ Θεὸς ἐν τῷ μέλλοντι, " Εἰ καὶ μὴ νεῦ. καὶ " γ. αἰῶνι ἡμῖν. δι' αὐτῆς εὐηρέστησε τῷ Θεῷ, καὶ εὐαρεστήσας μετετέθη. Πίστει οὖν μετετέθη, τουτέστιν, ἡ πίστις αὐτὸν μετέθηκε, δι' ἧς εὐηρέστησεν. Οὕτω γὰρ πᾶς λαὸς μὲν τῷ Ἄβελ ἔδειξεν ὁ Θεὸς τὴν ἀπόφασιν τὴν περὶ τοῦ θανάτου, ἀληθῆ· λαὸς δὲ τῷ Ἐνὼχ πάλιν ἔδειξεν, ὅτι προσκαιρος ἡ ἀπόφασις, καὶ ἀναιρεθήσε). Ὅτι μὲν οὖν ζῶν μετετέθη, καὶ ὅτι ἔτι ζῇ, ἴσμεν· που δέ, ἢ πῶς, ἄδηλον, τῆς γραφῆς μὴ ἐκφαινούσης.

6 Χωρὶς δὲ πίστεως ἀδύνατον εὐαρεστῆσαι.] Εἰ γὰρ μὴ πιστεύσῃ τις ἀντίδοσιν εἶ) καλῶν καὶ κακῶν, οὐκ ἂν εὐαρεστήσῃ. Πῶς γὰρ ἂν πόνου τὴν ἀρετῆς ὁδὸν βαδίσῃ, μὴ πεισθεὶς εἶ) ὡς ἐν μέλλοντι πολλαπλασίας καὶ μονιμωτέρας τὰς ἀμοιβάς; Ἄκουε δὲ καὶ τῆς ἑξῆς.

Πιστεῦσαι γὰρ δεῖ τὸν προσερχόμενον τῷ Θεῷ, ὅτι ἔστι, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται.] Τὸ μὲν, ὅτι ἔστι Θεὸς, ἐκ μισθαποδότης γίνεται, δι' πίστεως ἔχομεν· (πάντες γὰρ αὐτόματά φασιν εἶ) τὰ ὄντα) τὸ δὲ, τί ἔστι κατ' οὐσίαν, ἀνεπιχείρητον ὅλως τοῖς γε σοφρονοῦσι. Τί δέ ἐστι, τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτόν; τουτέστι, τοῖς δι' βίου εὐαρεστεῖν αὐτῷ σπεύδουσιν, οὐχὶ τοῖς περιεργαζομένοις διὰ τῆς ἔξω σοφίας. Ὁρᾷς δὲ σοφὸν Παῦλον, πῶς ἐπανασπᾷται πεπαιδευμένον ὄντα, μισθαποδότην, διὰ τοὺς ὀλιγοψυχοῦντας Ἑβραίους πιστούς.

7 Πίστει χρηματισθεὶς Νῶε περὶ τῶν μηδέπω βλεπομένων, εὐλαβηθεὶς κατεσκεύασε κιβωτὸν εἰς σωτηρίαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ.] Ὁ Νῶε, φησὶν, ἐχρηματίσθη παρὰ τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν, ἐδιδάχθη περὶ ἀδήλων πραγμάτων, καὶ οὐκ ἠπίστησεν· ἀλλὰ καίτοι αἰθρίας οὔσης, καὶ πάντων τρυφώντων, καὶ μηδὲν δεινὸν προσδοκώντων (οὐδὲ γὰρ ὤφειλον οὐδὲν τοιοῦτον) ὅμως αὐτὸς πιστεύσας

τώσας τῆς Θεᾷ, πλείονα θυσίαν Αβὲλ προσήνεγκε τῷ Θεῷ παρὰ Κάϊν, δι' ἧς ἐμαρτυρήθη εἶναι δίκαιος, μαρτυροῦντος τῶν δώρων αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ· καὶ δι' αὐτῆς ἔτι ἀποθανὼν λαλεῖ. Ἐπειδὴ γάρ, ὅτε προσήνεγκε Θεῷ, προσήνεγκε καὶ τὸ Πνεῦμα καὶ τὸ ἅγιον Σύμεων. Ἦν οὖν προσηνεγμένα τῷ Θεῷ τὰ δῶρα ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου. Θεὸς ἄρα τὸ Πνεῦμα.

Δι' ἧς κατέκρινε τὸν κόσμον.] Τουτέστιν, ἔδειξεν αὐτοῖς ἀξίους κολάσεως, οἵτινες τὴν κατασκευαζομένην ἐν τοσούτῳ χρόνῳ τῷ κόσμῳ ὁρῶντες εἰς ἀπιστίαν ἦλθον, ἢ ὀλίγου ἔδει ὅτι ἔσχον κατακλυσμόν.

Καὶ τῆς κατὰ πίστιν δικαιοσύνης ἐκληρονόμος.] Τουτέστιν, ἐκέρδησε τὸ, δίκαιος φανῆναι παρὰ Θεῷ. ὅθεν τὸ τῆς δικαιοσύνης, φησὶν, ὄνομα αὐτῷ ἡ πίστις ἐχαρίσατο.

8 Πίστει καλούμενος Ἀβραὰμ, ὑπήκουσεν ἐξελθεῖν εἰς τὸν τόπον ὃν ἔμελλε λαμβάνειν εἰς κληρονομίαν.] Ἐπειδὴ τοῦτον καὶ τοὺς λοιποὺς πατριάρχας ἀπέβλεπον οἱ ἐξ Ἑβραίων πιστοὶ, ὡς μεγίστων ἀπολαύσαντας ἀγαθῶν, μὴ δόξαι ὅτι οὐδὲνὸς οὐδέπω οὐδὲν ἐκαμίσατο. Φησὶν οὖν οὖν ὅτι πίστει ὑπήκουσεν Ἀβραὰμ, κελευόμενος ἀφεῖναι τὴν πατρίδα. Τίνα γὰρ εἶδεν, ἵνα ζηλώσῃ; ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἰδωλολάτρης ἦν, προφητῶν οὐκ ἤκουσεν. ὥστε πίστεως ἦν τὸ ὑπακοῦσαι ὡς ἀληθεύοντι τῷ Θεῷ περὶ ὧν ὑπισχνεῖτο, καὶ ἀφεῖναι τὰ ἐν χερσί.

Καὶ ἐξῆλθε μὴ ἐπιστάμενος ποῦ ἔρχεται.] Καίτοιγε καὶ εἰ ἤδει, τίς ἰσχύσειεν αὐτὸν καταλείψαντα τὰ ἕτοιμα διώκειν τὰ ἀνέτοιμα; ὁ δὲ οὐδὲ ἤδει, ποία ἐστὶν ἡ γῆ ἣν ἔλαχε κληρονομεῖν εἰς ἣν κέκληται.

9 Πίστει παῴκησεν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, ὡς ἀλλοτρίαν.] Τὴν γῆν, φησὶν, ἐκείνην ἣν ἐπηγγείλατο ὁ Θεὸς δοῦναι αὐτῷ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ, ταύτην κατῴκει ὡς ἀλλοτρίαν· πρὸς ἀλλοτρίαν γὰρ καὶ τὸ μνῆμα τῆς Σάρρας ἐκτήσατο, καὶ ὅμως οὐ διεκρίθη, οὐδὲ εἶπεν, attamen ille credens Deo, timuit diluvium, construxit quoque arcam, quâ conservavit omnes qui ex Asuę domo erant. Observa autem quòd oraculum edit Deus, & oraculum edit Spiritus Sanctus, perinde ac scriptum sit de Simeone; *Responsum accepe-* Luc. 2. *rat à Spiritu Sancto*, Deus igitur est ipse Spiritus.

Per quem damnavit mundum.] Hoc est, commonstravit eius supplicio dignos, utpote qui arcam tanto temporis spacio fabricantem videntes, neque sic tamen ad consentiendum adducebantur, aut diluvium futurum credebant.

Ac justitiæ, quæ est per fidem, hæres est institutus.] Hoc est, lucratus est, ut justus videretur apud Deum: quòd justitiæ nomen, inquit, fides ei largita est.

8 *Fide vocatus Abraham, obedivit in locum exitus quem acceperat erat in hæreditatem.*] Quia ad hunc & ad reliquos patriarchas defigerent oculos Hebræi fideles, tanquam qui innumera bona à Deo accepissent, offensurus est quòd nullus unquam quicquam mercedis retulerit. Ait ergo: Fide Abraham obsecutus est, jussus relinquere patriam. Quem autem ille conspexerat, ut imitaretur? Pater ei idololatra erat, prophetas non audiverat. Proinde fidei erat, obedire Deo ceu verâ loquenti de iis quæ polliceba-tur, ac relinquere ea quæ in manibus erant.

Et exiit nesciens quò iret.] Atqui etiamsi sciviſſet, quisnam cogebat eum, ut iis omissis quæ in promptu erant, ea persequeretur quæ non essent in promptu? At verò ille, quænam omnino erat illa terra ad quam vocatur, nesciebat.

9 *Fide demoratus est in terra promis-* Gen. 23. *sionis, tanquam in aliena.*] Terram, inquit, illam quam promiserat Deus se daturum illi & semini ejus, incoluit tanquam alienam. Quomodo alienam? Nam & Sarrhæ sepulchrum emit, neque tamen dubitavit, neque dixit, Mentitus est

Deus:

Deus: sed credidit quòd haud dubiè daturus esset hanc, is qui promiserat.

In casulis habitando.] Adeò tanquam in aliena terra illic habitabat, ut ne propriam quidem domum haberet, sed in tentoriis habitaret; quod peregrinorum est aliàs ad alios fines transeuntium, propterea quòd nihil proprii possident.

Cum Isaac & Jacob coheredibus promissionis ejusdem.] Isaac, inquit, & Jacob perinde incoluerunt eam, ut alienam. Philistæi Isaaco invidebant, & Abimelech puteos ejus auferebat & conjugem ipsam, & subinde ad alium atque alium transibat locum. Jacob autem non solùm à fratre Esau persecutionem patiens sibi metuebat, verumetiam ex Mesopotamia reversus, emit locum, in quo fixit tabernaculum. Et jam quidem in Bethel, jam verò in Ephrata migrabat, nullo loco certus manens, instar advenæ. Interim tamen & ipsi promissionis hæredes fuerunt, ut pater. Tibi enim dabo, inquit, & semini tuo. Attamen increduli non fuerunt.

10 *Expectabat enim fundamenta habentem civitatem.*] Eam ob rem, inquit, erant advenæ, & commorabantur in tabernaculis fundamentum non habentibus, quòd expectabant cœlestem urbem, quæ vera fundamenta habeat, quæ semper consistant, neque unquam marcida reddantur. Propterea & Deus animadvertens eos aspernari terrenas promissiones, distulit eas, majores ipsis præparans, utpote qui illis digni erant, quæ scilicet de rebus terrestribus non erant. Deinde illi promissionem terrestrium accipientes, eam contemnebant, ac cœlum expetebant. Vos autem ô fideles, cœlesti promissione acceptâ, terram expetitis: ecqui non ejus vos pudet?

Cujus artifex & conditor Deus.] Papæ, quantum est urbis istius encomium, architectum habere Deum.

11 *Fide & ipsa Sarrha, sterilis cùm esset.*] Pudefacere valet, quòd ait, *Et*

ἐψεύσατο ὁ Θεός· ἀλλ' ὑπέλαβεν ὅτι δυνατὸς ἀναφανδὸν δοῦναι ταύτην ὁ εἰπών.

Ἐν σκηναῖς κατοικήσας.] Τοσοῦτον ὡς ἀλλοτρίαν αὐτὴν κατοικῶν, ὥστε οὐδὲ οἰκίαν εἶχεν, ἀλλ' ἐν σκηναῖς κατῴκει, ὅπερ τῶν ξένων ἐστὶ, τῶν ἄλλοτε εἰς ἄλλο μέρος μεταβαινόντων, διὸ δὴ καὶ οὐδὲν ἔχειν τι ἔοικεν.

Μετὰ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ τῶν συγκληρονόμων τῆς ἐπαγγελίας τοῦ αὐτοῦ.] Καὶ ὁ Ἰσαὰκ, φησὶ, καὶ ὁ Ἰακὼβ οὕτω ταύτην κατῴκησαν ὡς ἀλλοτρίαν. ὁ μὲν Ἰσαὰκ φθονούμενος ὑπὸ τῶν Φιλισταίων, καὶ ἀφαιρούμενος τὰ φρέατα ὑπὸ τοῦ τοῦ Ἀβιμέλεχ, καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἀλλοτε εἰς ἄλλον τόπον μεταβαίνων. Ὁ δὲ Ἰακὼβ, οὐ μόνον ὡς ἐλαυνόμενος ὑπὸ τοῦ φόβου τοῦ Ἡσαῦ, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀπὸ τῆς Μεσοποταμίας ἀνελθὼν, ὠξωνήσατο τὸν τόπον, ἔνθα ἔστησε τὴν σκηνήν· καὶ νῦν μὲν εἰς Βαιθὴλ, νῦν δὲ εἰς Ἐφραθὰ μετέβαινεν, ἀσταθὴς ὡς πάροικος. Καίτοιγε καὶ αὐτοὶ κληρονόμοι ἦσαν τῆς ἐπαγγελίας, ὡς καὶ ὁ πατήρ. Σοὶ γὰρ δώσω αὐτὴν, καὶ τῷ σπέρματί σου. Ἀλλ' ὅμως οὐκ ἠπίστησαν.

10 Ἐξεδέχετο γὰρ τὴν τοὺς θεμελίους ἔχουσαν πόλιν.] Διὰ τοῦτό, φησὶ, τὴν γῆν προῴκουν οἱ σκηναῖς, αἳ θεμελίων οὐκ ἔχουσι, διότι ὠξεδέχοντο τὴν ἀφθαρτον πόλιν, ἥτις ἀληθινοὺς ἔχει θεμελίους, ἀεὶ ἑστῶσας, καὶ μηδέποτε σαθρουμένους. Διὸ καὶ ὁ Θεὸς ὁρῶν αὐτοὺς καταφρονοῦντας τῶν γηΐνων ἐπαγγελιῶν, ἀνεβάλετο ταύτας, ταῖς μείζοσι αὐτοῖς ἑτοιμάζων, ὡς ἐκείνων ἀξίοις, οὐ τῶν τῆς γῆς. Εἶτα ἐκφανοῦς γῆς ἐπαγγελίαν λαμβάνοντες, καταφρονοῦσι, καὶ τὸν οὐρανὸν ἐφίενται. Ὑμᾶς δὲ, ὦ πιστοὶ, οὐράνιον ἐπαγγελίαν λαβόντας, γῆς ἐπιθυμεῖτε; καὶ πῶς οὐκ αἰσχύνεσθε;

Ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός.] Βαβαὶ, οἵας τὸ τῆς πόλεως ἐκείνης ἐγκώμιον, τὸ ἀρχιτέκτονα ἔχειν τὸν Θεόν;

11 Γέρας καὶ αὐτὴ Σάρρα στεῖρα οὖσα.] Ἐντεῦθεν ὅτι, καὶ αὐτὴ Σάρρα,

" χ. δημ. ἐκ ἐχούσας.

" χ. ἑαυτοῖς.

Σάρρα, ὡσεμεὶ ἔλεγε· Ἡ γυνὴ ἐπίστευσε, καὶ ὑμεῖς οὐκ αἰσχύνεσθε, εἰ γυναικὸς μικροψυχότεροι βυθίσκεσθε; Πῶς οὖν ἐπίστευσεν ἡ γλαῦσσα; ναὶ ἐπίστευσεν, εἰ καὶ ἐγέλασεν· καὶ γὰρ ὕστερον ἐλεγχθεῖσα ἐφοβήθη· ὅσον πίστεως ἴχνος. Δῆλον γὰρ ὅτι μέγα τινὰ καὶ ὑπὲρ αὐθρωπον ἐπίστευσεν εἶ) τὸ παρασαλεγόμενον.

Δυνάμιν εἰς καταβολὴν σπέρματος ἔλαβε.] Τουτέστιν, ἐσθενωμώθη εἰς τὸ ὑποδέξασθαι καὶ κρατῆσαι τὸ καταληφθὲν εἰς αὐτὴν σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ. Ἢ ἐπειδὴ φασιν οἱ ζητηταὶ ἀκριβωσάμενοι, καὶ τὴν γυναῖκα οἵ τι σπέρμα ἀφ' ἑαυτῆς συμφάσθαι, μήποτε ὅτως ἐκληπτέον τὸ, εἰς καταβολὴν σπέρματος, αὐτὴ τοῦ, εἰς τὸ καταβαλεῖν καὶ αὐτὴ σπέρμα.

Καὶ παρὰ καιρὸν ἡλικίας ἔτεκεν.] Εἶπεν δύο, ὅτι τέρας ἦν· νῦν λέγει, ὅτι καὶ παρὰ καιρὸν ἡλικίας ἔτεκεν. ὥστε διπλοῦν εἶχε "πήρωσιν, τὴν τε ἀπὸ φύσεως, ὅτι τέρας ἦν, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ γήρους. "χ στέρησιν.

Ἐπεὶ πιστὸν ἡγήσατο τὸν ἐπαγγειλάμενον.] Πιστὸν, τουτέστιν, ἀληθῆ. ἐπηγγείλατο γάρ· Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται τῇ Σάρρᾳ υἱός.

"χ. ἐξ. 12 Διὸ καὶ "ἀφ' ἑνὸς ἐγεννήθησαν, καὶ ταῦτα νενεκρωμένου, καθὼς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ τῷ πλήθει, καὶ ὡς ἡ ἄμμος ἡ παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης, ἡ ἀνάριθμητος.] Οὐ τοῦτο μόνον ἐποίησεν ἡ πίστις, ὃ ἐγέννησεν, ἀλλ' ὅτι καὶ τοιαῦτα, ὅσους οὐδὲ αἱ εὔφοροι γυναῖκες. Ὥστε δύο θαύματα. Πῶς δὲ ἦσαν ἀναρίθμητοι; ἠριθμοῦντο γὰρ πολλάκις· Ἢ τοι γοῦν ὑπερβολικῶς τοῦτο εἴρηται καὶ τὸ συνήθειαν τῆς γραφῆς, ὡς τὸ· Εἴδομεν πόλεις ἕως τοῦ οὐρανοῦ· ἢ ὅτι ἀεὶ ἄλλοι ἀντιγινόμενοι, εἶπε τὸ ἀνάριθμητον.

13 Κατὰ πίστιν ἀπέθανον οὗτοι πάντες, μὴ "κομισάμενοι τὰς ἐπαγγελίας.] Δύο ζητεῖται· πῶς εἶπεν περὶ τοῦ Ἐνὼχ, ὅτι μετετέθη τοῦ μὴ ἰδεῖν θάνατον· νῦν λέγει, ἀπέθανον οὗτοι πάντες; Καὶ πάλιν, πῶς εἶπε "χ. λαβόντες.

ipsa Sarrha, perinde ac si dicat: Fœmina credidit, & vos non erubescitis, si muliere in animi magnitudine inferiores deprehendamini? Quî verò credidit quæ risit? Profectò credidit, etiamsi riserit: postea enim reprehensa perterrefacta est: quod fidei erat indicium. Planum enim est quòd magnum quendam arbitraretur, adeóq; supra hominis esse naturam, eum, qui secum loqueretur.

Virtutem ad conceptionem seminis accepit.] Hoc est, confortata est ut reciperet ac contineret dejectum in ipsam semen Abrahami. Vel quia istarum rerum studiosi indagatores asserunt, mulierem etiam veluti semen quoddam à sese conferre, forsan sic accipiendum est, *ad conceptionem seminis*, pro eo quod est, ut & ipsa subministraret semen.

Ac præter ætatis tempus peperit.] Paulò antè eam sterilem dixit: nunc ait quòd & præter tempus ætatis peperit. Itaque duplicem habebat defectum, unum naturæ, quòd sterilis erat: alterum senectutis.

Quia fidelem credidit eum qui promiserat.] Fidelem, id est, verum: promiserat enim, *Circa illud tempus veniam, & erit Sarrhæ filius.*

12 *Propter quod & ab uno orti sunt, eóque emortuo, tanquam sidera cœli in multitudinem, & sicut arena quæ est ad oram maris innumerabilis.*] Non hoc tantùm effecit fides ut pariat, verumetiam ut tot quot ne fœcundæ quidem mulieres. Itaque duo hîc sunt miracula. Quomodo autem fuerunt innumerabiles? Nam haud rarò numerabantur. Aut igitur hoc hyperbolicè dictum est, juxta scripturæ consuetudinem: ut illud, *vidimus urbes ad cœlum* Num. 13. 29
usque ædificatas: aut quòd semper nascantur alii, ideo innumerabile dixit.

13 *Juxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus.*] Duo hîc quæruntur. Quomodo quum de Enoch dixisset, *Translatus est ne videret mortem*, nunc dicat, *Mortui sunt ipsi omnes?* Ac rursus, quî dixerit nunc, eos non accepisse pro-

promiſſiones, quum Abelum tamen adhuc loqui affirmârit, quandoquidem apud cunctos celebretur? Deinde ipſum Enoch tranſlatum eſſe, ac Noe mercedem accepiſſe, ut conſervaretur ipſe cum domo ſua, & ut juſtus vocaretur: Abrahamum etiam liberos procreâſſe ex Sarrha. Proinde iſtud, *Mortui ſunt iſti omnes*, accipe pro, Mortui quidem ſunt, excepto eo qui mortem non vidit. At verò quòd non acceperint promiſſiones, verè de omnibus dictum eſt. Non enim per hæc tantùm munificentiſſimus Deus perſolvit magnorum fidei laborum mercedes, Abelo quidem per gloriam apud homines, Enoch verò per tranſlationem, tum Noe ipſi per conſervationem ex diluvio, deinde Abrahæ per filii procreationem: verùm perſpicuum eſt hæc eſſe veluti guſtus quoſdam & arrhabones verarum promiſſionum, propter puſillanimitatem noſtram Sanctis priùs tradita, ut ab his docti, de illis etiam in fide firmemur. Alia porrò quædam ingentia, & quæ in cor hominis non conſcenderunt, parata ſunt eis, quæ nondum acceperunt, ſicut & Dominus dixit in Evangelio, fore ut is qui omnibus renunciâſſet, centuplum in hoc ſeculo reciperet, & vitam æternam in futuro. Matt. 19. 29

Sed à longè eas aſpicientes & ſalutantes,] Hîc innuit eos de regno cœlorum, & reſurrectione, & ineffabilibus bonis myſteria tum vidiſſe tum ſalutâſſe, hoc eſt, ſenſiſſe, ſumptâ metaphorâ à navigantibus & procul cernentibus urbes deſideratas, quas, priuſquam ingrediantur in eas, prævenientes familiariter ſalutant. Vel Abrahamum cum ſua ſobole intelligit, quoniam ipſi non acceperunt promiſſiones de terra à longè autẽ præviderunt eas, hoc eſt, ante quatuor generationes: quòd poſteri eorum ex Ægypto aſcendentes, hæreditatem earum adirent. Hæc autem enarratio non ſequitur ea quæ diximus ad iſtud, *Iſti omnes*, ut quæ ſoli Abrahamo ejuſque nepotibus conveniat.

νῶ, ὅτι οὐκ ἔλαβον τὰς ἐπαγγελίας, κομίσαι τὴν Ἄβελ ἔτι λαλῆν εἶπε, δόξᾳ τῇ παρὰ πᾶσι δοξάζεσθαι; καὶ τὸν Ἐνὼχ μετατεθῆναι, τὸν Νῶε μισθὸν λαβεῖν, ὃ, σωθῆναι μὺν τὸν οἶκον αὐτοῦ, καὶ ὃ, δίκαιον κληθῆναι· καὶ τὸν Ἀβραὰμ παιδοποιῆσαι ἐκ τῆς Σάρρας. Τὸ μὲν οὖν, ἀπέθανον ἅπαντες, δέξαι αὐτὴ τοῦ, οἱ τετηκότες, ἐκτὸς ἐξηρημένου δηλαδὴ τοῦ μὴ ἰδόντος θάνατον. Τὸ δὲ μὴ λαβεῖν τὰς ἐπαγγελίας, ἀληθὲς ἐπὶ πάντων λεγόμενον. Οὐ γὰρ διὰ τούτοις μόνοις ὁ μεγαλόδωρος Θεὸς ἀπέλυσι τοὺς μισθοὺς τῶν μεγάλων καμάτων τῆς πίστεως, τῷ μὲν Ἄβελ διὰ τῆς πρὸς ἀνθρώπους δόξης, τῷ δὲ Ἐνὼχ διὰ τῆς μεταλήσεως, ᾧ δὲ Νῶε διὰ τῆς ἐκ τοῦ κατακλυσμοῦ σωτηρίας, καὶ τῷ Ἀβραὰμ διὰ τῆς παιδοποιΐας· ἀλλὰ δῆλον, ὡς ταῦτα μὲν γεύσματα καὶ ἀρραβῶνές εἰσι τῶν ἀληθινῶν ἐπαγγελιῶν, διὰ τοὺς μικροψύχους ἡμᾶς τοῖς ἁγίοις προδιδόμενα, ἵνα ἀπὸ τούτων καὶ περὶ ἐκείνων πιστούμεθα. Ἄλλα δέ τινα μεγάλα, καὶ ἃ διὰ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἡτοίμασται αὐτοῖς, ἃ ὅπω ἔλαβον, ὥσπερ καὶ ὁ Κύριός φησιν ἐν τῇ διαγγελίᾳ, ἐν ᾧ νῦν αἰῶνι ἑκατονταπλασίονα λήψεσθαι τὸν ἀποταξάμενον, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ζωὴν αἰώνιον.

Ἀλλὰ πόρρωθεν αὐτὰς ἰδόντες καὶ ἀσπασάμενοι,] Ἐνταῦθα αἰνίττεται αὐτοὺς τὰ περὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ τὴν ἀναστάσεως, καὶ τῶν ἀῤῥήτων ἀγαθῶν μυστήρια καὶ ἰδόντας καὶ ἀσπασαμένους, τουτέστιν, ἡδέως, ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν πλεόντων, καὶ πόρρωθεν ὁρώντων πόλεις πεφιλημένας, αἷς πρὶν ἢ ἐσιέναι εἰς αὐτὰς, προφθάνοντες οἰκειοῦνται τῇ προσρήσει. Ἡ καὶ τοῖς περὶ Ἀβραάμ, φησιν, ὅτι αὐτοὶ μὲν οὐκ ἔλαβον τὰς ἐπαγγελίας τὰς περὶ τῆς γῆς, πόρρωθεν δὲ προεῖδον αὐτὰς, τουτέστι, πρὸ τεσσάρων γενεῶν· ὅτι οἱ ἔκγονοι αὐτῶν ἐξ Αἰγύπτου ἀναβάντες κληρονομήσουσι ταύτας. Αὕτη δὲ ἡ διήγησις οὐκ ἀκολουθεῖ τοῖς εἰρημένοις εἰς ὃ, ἅπαντες, ὡς ἁρμόζουσα μόνοις τοῖς περὶ Ἀβραάμ.

Καὶ

Καὶ ὁμολογήσαντες ὅτι ξένοι καὶ παρεπίδημοί εἰσιν ὅτι τῆς γῆς.] Οὐ μόνον τῆς ἐπουρανίου, ἀλλὰ πάσης τῆς "οἰκουμένης. ἔχει τοῦτο οὐδὲ ἀξίωμα τοῦτῳ λαβεῖν. ἐκείνη γὰρ ἦσαν αὐτῆς ἄξιοι, ἀλλὰ τοῦ οὐρανοῦ. Οἱ δὲ ἔσχατοι αὐτῶν ἔλαβον τοῦτο· ἐκεῖνοι γὰρ ἦσαν τῆς γῆς ἄξιοι. Ξένος δὲ καὶ ἐν πάροικος ὡμολόγησεν ὁ Ἀβραὰμ τοῖς Χεταίοις αὐτοῖς λέξεσι. πλὴν καὶ πλούτου τοιούτου ἦν, ὡς μάρτυρες Δαβὶδ, Πάροικος ἐγώ εἰμι, λέγων, καθὼς πάντες οἱ πατέρες μου.

" χ. γῆς.

14 Οἱ γὰρ τοιαῦτα λέγοντες, ἐμφανίζουσιν ὅτι πατρίδα ἐπιζητοῦσι. 15 Καὶ εἰ μὲν ἐκείνης ἐμεμνήμονευον ἀφ' ἧς ἐξῆλθον, εἶχον ἂν καιρὸν ἀνακάμψαι. 16 Νυνὶ δὲ κρείττονος ὀρέγονται, τουτέστιν, ἐπουρανίου.] Λέγοντες, φησὶν, ἑαυτοὺς ξένους, ἐμφανίζουσιν, αὐτὶ τοῦ, δεικνύουσιν, ὅτι πατρίδα ἐπιζητοῦσιν. Ἰδωμὲν οὖν ποταπὴν πατρίδα ἐπιζητοῦσι· τὴν γήινον, ἣν κατέλιπον, ὡς Ἀβραὰμ τὴν Μεσοποταμίαν; Καὶ μὲν ἄξιον αὐτὴν ἐπανελθεῖν εἰς ἐκείνην. ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐπανέστρεψε, δῆλον ὡς ὅτε τούτου ἐμεμνήσθησαν, ὅτε αὐτὴν ἦν αὐτῶν πατρίς, ἀλλ' ἄλλης ἐπεθύμει κρείττονος, τουτέστιν, ἐπουρανίου, εἰς ἣν οὔπω εἶχε καιρὸν ἀναβῆναι.

Et confessi quòd peregrini sint & hospites super terram.] Non solùm in terra promissa, verumetiam in toto terrarum orbe. Propterea haud æquum censebant istam accipere: non enim ipsâ digni fuerunt patres illi, sed cœlo. Posteri autem eorum acceperunt eam: nam illi terrâ fuerunt digni. Peregrinum autem & advenam se esse Abrahamus apud Chetæos disertis verbis professus est. Quinetiam omnes tales fuerunt, ut David testatur, *Advena ego sum,* dicens, *sicut & omnes patres mei.* Gen. 23. Psal. 38.

14 *Qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere.* 15 *Et si quidem ipsius meminissent, de qua exierunt, habebant utique tempus revertendi.* 16 *Nunc autem meliorem appetunt, hoc est, cœlestem.*] Confitentes, inquit, seipsos hospites, significant, hoc est, indicant se patriam inquirere. Videamus igitur qualem patriam inquirant: terrestrémne quam reliquerant, ut Abraham Mesopotamiam? Atqui licebat ei reverti ad eam. Quoniam verò reversus non est, manifestum est quòd neque hujus meminerit, neque hæc fuerit patria ejus: cæterùm aliam expetebat meliorem, nempe cœlestem, in quam nondum opportunum erat ei conscendere.

Διὸ οὐκ ἐπαισχύνεται αὐτοὺς ὁ Θεὸς, Θεὸς ἐπικαλεῖσθαι αὐτῶν.] Διὰ τὴν τοιαύτην αὐτῶν ἀρετὴν ὁ Θεός, φησὶν, ὅτως ἔχει αὐτοὺς μεγάλους, ὥστε τοῦ κόσμου πάντος ὢν Θεὸς, τοῦτε ἀοράτου καὶ τοῦ ὁρωμένου, οὐκ ἐπαισχύνεται ἰδίως καλεῖσθαι αὐτῶν Θεὸς, ὡς ἰσοτίμων ὄντων πάσης τῆς κτίσεως· μᾶλλον δὲ τοῦ μὲν ὁρατοῦ κόσμου Θεὸς λέγεται ὁ Θεὸς, ὡς κτίστης καὶ Κύριος· καὶ τοῦτο δὲ καὶ Ἑλλήνων Θεός· τούτων δὲ, ὡς Φίλος, ὁ μείζων.

Ideo non confunditur Deus, vocari Deus eorum.] Ob hujusce modi, inquit, eorum virtutem Deus adeò eos magni facit, ut quum sit totius mundi Deus, tum invisibilis, tum ejus qui sub visum nostrum cadit, non erubescit peculiariter vocari eorum Deus, perinde quasi ipsi omnibus creaturis sint æquiparandi. Vel potiùs, Deus mundi quidem visibilis Deus dicitur, tanquam conditor & Dominus: qui ratione Ethnicorum etiam est Deus: horum autem, veluti amicus, quod majus est.

Ἡτοίμασε γὰρ αὐτοῖς πόλιν.] Τοσοῦτον οὐκ ἐπαισχύνεται αὐτοὺς, ἀλλ' οἰκείους ἔχει, ὥστε καὶ τὴν πόλιν, ἣν ἐπεθύμουν τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἡτοίμασεν αὐτοῖς.

Paravit enim illis civitatem.] Adeò eum illorum non pudet, sed familiares eos habet, ut & urbem quam illi desiderabant, nempe cœlestem, paraverit eis.

17 Πίστει προσενήνοχεν Ἀβραὰμ τὸν Ἰσαὰκ πειραζόμενος.] Μείζων

17 *Fide obtulit Abraham Isaacum, quum tentaretur.*] Major omnibus in fide Abrahamus:

brahamus. Hîc enim non ſolùm natura pugnabat, ſed & verbum Dei cum mandato divino. Is enim qui dixerat, *Tibi & ſemini tuo dabo terram :* is imperat, *Macta filium tuum.* Propterea dicitur tentari Abrahamus, non quòd Deus opus haberet experiri ejus virtutem, verùm ut nos experientiâ ipſa & operibus diſcamus virtutem ejus. Obſerva autem quòd tentationes adeò utiles ſunt, ut nedum ab aliis Deus permittat eas ſuperinduci fidelibus, verùm ipſe etiam tentet, ut probatiores oſtendat.

Gen. 15. & 17.

Et unigenitum offerebat, qui promiſſiones acceperat, ad quem dictum erat; 18 *In Iſaac vocabitur tibi ſemen.* 19 *Arbitrans quòd & a mortuis ſuſcitare potens ſit Deus.*] Hoc ſanè valde eſt admirandum, quòd quum alium non haberet filium, per quem promiſſionem evenire ſperaret, præter hunc ſolum, eum tamen obtulerit. Unde ſcilicet? ex multa & ingenti fide. Credidit enim quòd poſſit Deus poſt cædem, à mortuis ipſo ſuſcitato, complere promiſſionem, ac per ipſum redivivum multiplicare ſemen. Quomodo autem unigenitus erat Iſaac, quum & Iſmaelem haberet? At quatenus ad promiſſionem pertinet, unigenitus erat : ille namque propriè ſemen erat. *In Iſaac enim vocabitur tibi ſemen.*

Unde & ipſum in parabola accepit.] Quid eſt quod ait, *In parabola?* id eſt, in figura, ad demonſtrationem myſterii quod in Chriſto erat. Ut enim tum Iſaac dimiſſus eſt, aries autem cæſus : ſic unus Chriſtus, qui & Deus eſt & homo, ſecundùm humanam naturam pro nobis immolatus eſt, Deitas verò expers paſſionis permanebat. Quinetiam Abraham fuit typus Dei Patris, Iſaac verò Filii Dei : quandoquidem Deus ceu ſuprà modum clemens & benignus, magnum hoc & humani ingenii captum exuperans myſterium diſpenſaturus eſſet, ac filium ſuum pro nobis daturus; neque hoc voluit ceu donum ſu-

πρώτων τῇ πίστει ὁ Αβραάμ. Ενθεῖν γὰρ ἡ μόνον φύσις ἐμάχετο, ἀλλὰ καὶ λόγος Θεοῦ θείῳ προστάγματι. Ο γὰρ εἰπών· Σοὶ καὶ τῷ σπέρματί σου δώσω τὴν γῆν, οὗτος προστάττει, Σφάξον τὸν " τέκνον σου. "χ. σπέρμα. δὴ λέγω) πειράζεσθαι Αβραάμ, οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ βουλομένου μαθεῖν τὴν αὐτοῦ ἀρετήν, ἀλλ' ἵνα ἡμεῖς τῇ πείρᾳ αὐτῆς καὶ ταῖς ἔργοις μάθωμεν τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ. Σημείωσαι δέ, ὅτι τοσοῦτον ὠφέλιμοι οἱ πειρασμοί, ὥστε οὐ μόνον παρ' ἄλλων συγχωρεῖ Θεὸς ἐπάγεσθαι τούτοις τοῖς πιστοῖς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς προφέρει, ἵνα δοκιμωτέρους δείξῃ.

Καὶ τὸν μονογενῆ προσέφερεν ὁ τὰς ἐπαγγελίας " δεξάμενος, πρὸς ὃν ἐλαλήθη· " χ. αἱτα. δεξά- 18 Οτι ἐν Ισαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα. 19 Λογισάμενος ὅτι καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγεῖραι δυνατὸς ὁ Θεός.] Τοῦτο δὲ θαυμαστὸν, ὅτι ἕτερον μὴ ἔχων παῖδα, διὰ δὲ προσεδόκα τὴν ἐπαγγελίαν ἐκπέσεσθαι, ἀλλὰ τοῦτον μόνον, ὅμως προσεφέρεν αὐτόν. Πόθεν γοῦν; Ἀπὸ πολλῆς πίστεως. Επίστευσε γὰρ ὅτι δυνατὸς ὁ Θεὸς καὶ μετὰ τὸ σφαγῆναι, καὶ νεκρῶν ἐγεῖραι αὐτόν, τὴν ἐπαγγελίαν πληρῶσαι, καὶ διὰ αὐτοῦ ἀναβεβιωκότος πληθύναι τὸ σπέρμα. Πῶς γὰρ μονογενὴς ἦν Ισαὰκ, ὅπου γε καὶ τὸν Ισμαὴλ εἶχε; ἀλλ' ὅσον κατὰ τὴν ἐπαγγελίας λόγον μονογενής. Ἦν γὰρ καὶ κυρίως σπέρμα. Εν Ισαὰκ γὰρ κληθήσεταί σοι σπέρμα.

Οθεν αὐτὸν καὶ ἐν παραβολῇ ἐκομίσατο.] Τί ἐστὶ τὸ, ἐν παραβολῇ; ἀντὶ τοῦ, ἐν τύπῳ, εἰς ἔνδειξιν μυστηρίου τοῦ κατὰ Χριστόν. Ωσπερ γὰρ τότε ὁ μὲν Ισαὰκ ἀφέθη, ὁ δὲ κριὸς ἐσφάγη· οὕτως ὁ εἷς Χριστὸς, Θεὸς ὢν καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτὸς, κατὰ μὲν τὸ ἀνθρώπινον ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη, ἡ δὲ θεότης ἀπαθὴς διέμενε. Καὶ ἄλλως δέ, ὁ Αβραὰμ τύπος ἦν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὁ Ισαὰκ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· ὅπερ ἔμελλεν ὁ Θεὸς τὸ μέγα τοῦτο καὶ ὑπὲρ νοῦν μυστήριον οἰκονομήσας, καὶ δοῦναι τὸν ἑαυτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν, σφόδρα φιλάνθρωπος ὤν· οὐδὲ τοῦτο ἠβουλήθη, ὡς

χάριν

χάριν αὐτῷ ἰδίαν δοῦναι, ἀλλ' ὡς ὀφλὴν ἀποδοῦναι. ὡσάμει τοιαῦτα λέγων· Οὐδὲν καινὸν δίδωμι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἀφ' αὐτῆς τὸν υἱόν μου θύων. Ὁ γὰρ Ἀβραὰμ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀνέμεινεν ἀφ' ἐμοῦ σφαγιάσαι. ὥστε τοῦτο ὀφλὴν ἀποδίδωμι, οὐ χάριν δίδωμι. Ἢ ὅτι, ἐν παραβολῇ, αἰνίττεται τοῦτο, ἐν τῷ κριῷ ἐκομίσατο αὐτὸν ὁ Ἀβραὰμ, τουτέστιν, ἐν τῇ ἀντιδόσει τοῦ κριοῦ· ὁ κριὸς τύπος ἦν τοῦ Ἰσαάκ, τουτέστιν, ἀντίτυπος τοῦ Ἰσαὰκ ἐσφάγη.

20 Πίστει καὶ μελλόντων εὐλόγησεν Ἰσαὰκ τὸν Ἰακὼβ καὶ τὸν Ἡσαῦ.] Πόθεν γὰρ ἐπεγένετο τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ τοσαῦτα ἀγαθὰ αὐτὸς ἐν ξένῃ καθήμενος, εἰ μὴ ἐπίστευσεν ὅτι ὁ Θεὸς δώσει τὰ ἐπηγγελμένα. Τί δέ ἐστι, περὶ μελλόντων; Ἢ ὅτι τὰ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι (τὴν γὰρ ἀνάστασιν ἤδεσαν, καὶ νοητὰ ἦσαν αἱ εὐλογίαι) ἢ καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ ἀγαθὰ, ὧν ἔμελλον αὐτοὶ λαμβάνειν, ἢ οἱ ἐξ αὐτῶν γεγονότες. Προτάττει δὲ τὸν Ἰακὼβ τοῦ Ἡσαῦ, ὡς ἀνάρετον, καὶ ὡς τὰ πρωτοτόκια εἰληφότα, καὶ ἐν πᾶσιν ἄξιον προτάττεσθαι.

21 Πίστει, Ἰακὼβ ἀποθνήσκων ἕκαστον τῶν υἱῶν Ἰωσὴφ εὐλόγησε, καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ.] Υἱοὶ Ἰωσὴφ, ὁ Μανασσῆς καὶ ὁ Ἐφραίμ· καὶ ὁ μὲν Μανασσῆς πρῶτος· ὁ δὲ Ἐφραίμ, ὕστερος· ὅμως Ἰακὼβ εὐλόγησε τὸν Ἐφραίμ μείζοσιν εὐλογίαις, καὶ τῇ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἐναλλαγῇ ἐπιθείς, καὶ τοσοῦτον ἐπίστευσεν ὅτι ἐκβήσον) αἱ εὐλογίαι, καὶ βασιλεύσει ἡ τοῦ Ἐφραὶμ φυλὴ, ὥστε καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῖς ἔδειξε. Προσεκύνησε γὰρ τῷ Ἰωσὴφ, τιμῶν πάντως ὃν λαὸς προσκυνήσειν ἔμελλεν. Πῶς δὲ προσεκύνησεν; ὅτι τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου "αὐτοῦ, τουτέστιν, ἐπερειδεὶς τῇ ῥάβδῳ ἐκ τοῦ γήρους. Τινὲς δέ, ὅτι τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου τοῦ Ἰωσήφ, φασὶ, προσεκύνησε, σημαίνων τὸ τῆς βασιλείας σκῆπτρον ἐκ τῆς ῥάβδου προσκυνητὸν μέλλον.

22 Πίστει, Ἰωσὴφ τελευτῶν περὶ τῆς ἐξόδου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐμνημόνευσε, καὶ

" χ. τοῦ Ἰωσήφ.

um proprium ex gratia dare, ſed veluti debitum reddere. Perinde quaſi dicat, Nihil novi humanæ naturæ impertio, filium meum pro ipſa immolans. Abraham enim pro me & in mei gratiam filium ſuum immolare ſuſtinuit. Itaque debitum reddo, non gratiam do. Vel, *in ſimilitudine*, hoc eſt, in ariete obtulit ipſum Abraham, hoc eſt, in permutatione arietis: qui aries typus erat Iſaaci, hoc eſt, figura Iſaaci cæſa erat.

20 *Fide, de futuris benedixit Iſaac Jacob & Eſau.*] Unde enim promiſiſſet filiis ſuis tanta bona, ipſe in peregrina terra conſidens, niſi Deum promiſſa daturum credidiſſet? Quid verò eſt quod ait, *de futuris?* Vel de iis quæ contingent in futuro ſeculo (reſurrectionem enim nôrant, & ſpirituales fuerunt promiſſiones) vel de terræ bonis quæ ipſi accepturi erant, vel ex ipſis oriundi. Præfert autem Jacob ipſi Eſau, ceu eum qui virtute claruerit, & qui jus primogenituræ acceperit, ac in omnibus dignus erat qui præferretur.

21 *Fide, Jacob moriens ſingulos filiorum Joſeph benedixit, & adoravit ad faſtigium virgæ ejus.*] Filii Joſeph, Manaſſes & Ephraim: Manaſſes quidem prior erat, Ephraim verò poſterior: attamen Ephraim Jacob majoribus benedictionibus benedixit, dextræque manûs per tranſverſum impoſitione, ac in tantum credidit eventuras benedictiones, & quòd tribus Ephraim regnatura erat, ut & operibus ipſis commonſtraverit. Adoravit enim Joſephum, totius populi adorationem denuncians. Quomodo autem adoravit? ad ſummitatem virgæ ejus, hoc eſt, innixus virgæ ob ſenectutem. Nonnulli verò inquiunt, *ad ſummitatem virgæ Joſeph adoravit*, regni ſceptrum per virgam adorandum ſignificans. Gen. 46.

22 *Fide, Joſeph moriens de exitu filiorum Iſrael memoratus eſt, ac de oſſibus ſuis*

mandavit.] Adeò, inquit, credidit Iſraelitas ex Ægypto liberandos, ut & adjurârit ipſos ut oſſa ſua ſecum aſportarent. Hoc autem fecit, non quòd ſepulchri curâ duceretur (quî enim adeò ſapiens ignorâſſet Domini eſſe terram?) verùm ut perfectam certitudinem populo daret, quòd promiſſio Dei omnino eveniret, atque egredientur: & quòd tantopere Deo placeat, quòd in Ægypto ipſi non permaneant, propter loci impietatem, ut ne ipſi quidem placuerit ut vel oſſa ejus in Ægypto reconderentur.

23 *Fide Moſes natus, occultatus eſt menſibus tribus à parentibus ſuis, eò quòd vidiſſent elegantem infantem, & non timuerunt regis edictum.*] Enumeratis magnis viris qui fide tranſegerint ea quæ fecerint, de parentibus etiam Moſis obſcuris quibuſdam loquitur, ruborem eliciens infirmis illis, & puſillo animo imbutis, quandoquidem hujuſmodi viris inferiores ſint. In progreſſu, ſcortorum etiam mentionem facit, ut pudorem majorem inducat. Ait igitur, Quam ob cauſam abdiderunt eum ad trimeſtre ſpacium, quum mandatum regis publicatum eſſet, maſculos Hebræos è medio tollendos? Quare non metuerunt? Planum ſanè eſt credidiſſe eos à Domino puerum conſervandum. Unde verò crediderunt quòd ſervandus erat? Quoniam conſpexerunt puerum elegantem, hoc eſt, pulchrum, aſpectu gratioſum, crediderúntque eum iſtâ amabilitate ab ipſis ſtatim incunabulis à Deo donatum. Nam, ut aiunt, abjecturi eum erant, cæterùm quum blandè arriſiſſet, dimiſerunt: adeò omnia ipſi divina erant.

25 *Fide, Moſes grandis factus, negavit ſe eſſe filium filiæ Pharaonis, magis eligens potiùs affligi cum populo Dei, quàm temporariam peccati habere jucunditatem.*] Pervênit ad exemplum ipſis familiariſſimum, Moſen videlicet: propterea immoratur, fuſiùs illud tractans. Conſtruxεὶ τῶν ὀφείων αὐτῦ ἐνετείλατο.] Τοσοῦτόν, φησιν, ὑπίφευσεν ὅτι ἐλθυθερωθήσονται οἱ Ισραηλῖται τ Αἰγύπτου, ὥφε ὲ ὥρκωσεν αὐτοὺς, ἵνα τὰ ὀστᾶ αὐτῦ συναναφέρωσι. Τοῦτο ὴ ἐπίησεν, ὐχ ὅτι μνημείων ἐφρόντιζε (πως γὰρ ὁ ὕτω θεοφὸς οὐκ ἤδη ὅτι τῦ Κυρίυ ἡ γῆ;) ἀλλ' ἵνα τὴν πληροφορίαν τῷ λαῷ δῷ, ὅτι πάντως ἡ ἐπαγγελία τῦ Θεῦ ἀληθήσει), καὶ ἐξελεύσονται). καὶ ὅτι τοσοῦτον ὑστ θαύμαστον ὃ μὴ ἀναπομεῖναι αὐτοὺς τῇ Αἰγύπτῳ δι' τ ἀκρ ἀσέβειαν, ὥφε οὐδὲ αὐτῷ ἀρεστὴ ἡ ἐν Αἰγύπτῳ τῶν ὀστῶν κατάθεσις.

23 Πίστει, Μωσῆς γενηθεὶς ἀνετράφη τρίμηνον ὑπὸ τῶν πατέρων αὐτῦ, διότι εἶδον ἀστεῖον ὃ παιδίον, καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν ὃ διάταγμα τῦ βασιλέως.] Καταλέξας ἄνδρας μεγάλους, πίστει ἐργασαμένους ἃ ἐπίστησι, λέγει καὶ περὶ τῶν γονέων τῦ Μωϋσέως, ἀσήμων τινῶν, ἀντιθεὶς τοὺς ὀλιγοψυχοῦντας ἐκείνους, εἴγε τοιούτων ἀνδρῶν τὰ δεύτερα φέρονται. Τρεῖς ὴ, καὶ πόρνας εἰς μέσον " ἄγει, ἵνα πλέον ἀντιθέσῃ. Φησὶν οὖν, τίνος ἕνεκεν ἔκρυψαν τρίμηνον, καὶ τοῦτο, προστάγματος ὄντος τὰ ἄρρενα φονεύεσθαι; Πως οὐκ ἐφοβήθησαν; ἢ δῆλον, ὡς ὑπίφευσαν ὅτι σωθήσεται. Πόθεν ὴ ὑπίφευσαν ὅτι σωθήσεται; ὅτι εἶδον τὸ παιδίον ἀστεῖον, τουτέστιν, ὡραῖον, τῇ ὄψει χαρίεν, καὶ ὑπίφευσαν ὅτι ὁ Θεὸς ἐχαρίτωσεν αὐτὸ εὐθὺς ἐν απαργαίοις. Φασὶ γάρ τοι, ὅτι καὶ ἔμβυον ῥίψαι αὐτὸ, ἀλλὰ προσμεισθέντες μὴ χάριτος ἀφῆκαν. ὅπως ἦσαν αὐτοῖς θεῖα πράγματα.

24 Πίστει, Μωσῆς μέγας γενόμενος, ἠρνήσατο λέγεσθαι υἱὸς θυγατρὸς Φαραώ, μᾶλλον ἐλόμενος συγκακουχεῖσθαι τῷ λαῷ τῦ Θεοῦ, ἢ πρόσκαιρον ἔχειν ἁμαρτίας ἀπόλαυσιν.] Ηλθεν ὅτι ὃ μάλιστα οἰκεῖότατον αὐτοῖς ὑπόδειγμα τ Μωσέως, διὸ καὶ ὑπομένει πλατυνῶν τὰ τοῦτον.

Ἡ δὲ συνταξις ὅτως. Πίστει Μωσῆς ἠρνήσατο λέγεσθαι υἱὸς θυγατρὸς Φαραώ. Πότε; Μέγας γενόμενος, τυτέστιν, ἀνδρωθεὶς ἤδη. Περιῆλον γὰρ ὅτι μείζονά τινα προσεδόκα δώπλακεσθαι. Τὸ δὲ, ἠρνήσατο, δι' ὑπερτεταμένου μῖσος δηλοῖ, καὶ τὴν ἀποβλητον προὸς τὰ βασίλεια ἀλλοτρίωσιν. Οὐκ ἔπαθον οὐδὲν ὅτι τῇ συντριβῇ τοῦ Ἰωσήφ. Καὶ πάλιν· Οὐκ ἐξῆλθεν ἀναπλήσασθαι οἶκον ἐγγύθεν αὐτῆς. Καὶ ὅτι μὲν τοὺς καταστενάζοντας ἐν τῷ Ἰεζεκιὴλ δίδοται τὸ σημεῖον· τοὺς δὲ μηδὲν τοιοῦτον πάσχοντας, καὶ τάχιον κελεύονται οἱ ἄγγελοι. Εἰ δὲ οἱ μὴ συγκακουχούμενοι ἑκόντες τοῖς κακοπαθοῦσιν, ἁμαρτάνουσι, τί λογιστέον περὶ τῶν κακουχούντων καὶ κακοποιούντων; Περισκεπτέον οὖν ἀμαρτίας ἀπόλαυσιν τὴν τῆς βασιλείας τρυφῆς μετουσίαν " δηλοῖ.

" χιλίαγ.

26 Μείζονα πλοῦτον ἡγησάμενος τῶν Αἰγύπτου θησαυρῶν τὸν ὀνειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ.] Οὐκ εἶπε, τὰ ἐν οὐρανοῖς ἀποκείμενα ἀγαθὰ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρετὴν ἐκείνου δεικνὺς, καὶ αὐτοὺς ἀναπτόμενος, τὸν ὀνειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ, εἶπεν. ὥσπερ γὰρ ὕστερον τὸν Χριστὸν ὠνείδιζον οἱ πρὸ αὐτοῦ εὐεργετούμενοι, καὶ τελευταῖον ἐσταύρωσαν· οὕτω καὶ πρότερον Μωσεῖ οἱ πρὸ αὐτοῦ εὐεργετούμενοι. Ὁ γὰρ ἐκ τοῦ Αἰγυπτίου ῥυσθεὶς ὑπὸ Μωσέως Ἑβραῖος, αὐτὸς ἐκεῖνος αὖθις ἔλεγεν αὐτῷ, Τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς; μὴ ἀνελεῖν με σὺ θέλεις, ὃν τρόπον ἀνεῖλες τὸν Αἰγύπτιον; Καθόλου γὰρ τὰ παρὰ τῶν οἰκείων καὶ εὐεργετημένων ὀνειδίζεσθαι ἢ κακουχεῖσθαι, ὀνειδισμός ἐστι τοῦ Χριστοῦ. καὶ πᾶς ὁ σκληρὸς τοῦ καλοῦ κατὰ τοῦ ποιοῦντος αὐτὸ γινόμενος ὀνειδισμὸς, καὶ ἁπλῶς ἡ μάτην ὑπόθεσις, ὀνειδισμός ἐστι τοῦ Χριστοῦ. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἐβλασφημεῖτο, φίλος τελωνῶν ἀκούων, σκληρὸς δὲ σωτηρίας

ctio autem est hujusmodi: Fide Moses renuit dici filius filiæ Pharaonis. Quando? magnus factus, hoc est, quum in virum jam crevisset. Perspicuum enim est eum majora expectâsse accepturum sese. Verbum autem, *negavit*, intensum odium significat, ac propensam ejus à regia Pharaonis abalienationem. Animadverte verò, quomodo peccatum nominârit, *non affligi unà cum fratribus*. Hoc per Prophetas objicit Deus: *Nihil patiebantur super contritione Ioſephi*. & rursus, *Non est egressa ad plangendum vicinam domum*. Ac super ingemiscentes in Ezechiele datum est signum: eos verò qui nihil hujusmodi paterentur, Angeli jubentur excindere. Quòd si ii qui voluntariè unà cum afflictis non affliguntur, peccant; quid, quæso, de iis cogitandum est, qui malè tractant alios, & ipsi malè faciunt? Ergo per *temporariam peccati jucunditatem* regiarum deliciarum participationem significat. Amos 6. 6.

26 *Majores divitias existimans Ægypti thesauris improperium Christi.*] Non dixit, quæ in cœlis reposita sunt bona, verùm virtutem ejus demonstrans, & illos refovens atque erigens, *improperium Christi*, dixit. Quemadmodum enim postea Christum contumeliâ afficiebant, qui ab eo beneficia acceperant, ac tandem cruci affixerunt: sic & antea Mosen ignominiâ notabant ii in quos beneficia contulerat. Qui enim ab Ægyptio per Mosen liberatus erat Hebræus, ille ipse postero die dixit ei, *Quis te constituit principem & judicem super nos? numquid me occidere vis, perinde ac interfeciſti Ægyptium?* Omnino enim à domesticis & beneficio affectis contumeliâ affici vel affligi, Christi est opprobrium. Quinetiam omnis contumelia adversùs eum qui bonum facit, ac simpliciter molitio frustra susceptа, Christi est opprobrium. Sic enim & Dominus diffamabatur, dicebatúrque publicanorum amicus, quòd cùm illis cibum Exhd 2. 14.

caperet propter eorum ſalutem. Ut igitur deliciæ ſunt peccati, ſic improperium eſt Chriſti. Ne igitur ægrè feratis vos, ſi à contribulibus affligamini, ad Moſen virum tam celebrem & inclytum reſpicientes, & quod majus eſt, in ipſum Chriſtum. Sic contumelia Chriſti erat murmur apud petram contra Moſen factum. Nam petra erat Chriſtus.

Aſpiciebat enim ad remunerationem.] Fidei nimirum oculis.

27 *Fide reliquit Ægyptum, non veritus indignationem regis.*] Ecquid ais? In
Exo: 2. 14. Exodo tamen ſcriptum eſt, *Perterrefactus eſt autem Moſes, quia res iſthæc patefacta erat.* Cæterùm, *non veritus*, hîc accipe, quaſi dixiſſet, Ægypto rurſus præeſſe, atque Hebræorum præfecturam ſuſcipere. Nam non omnino reverti neque ea quæ priùs aggredi, metuentis erat. Quia verò reverſus eſt, indicavit ſe fidem adhibere Deo. Quare igitur non manſit in Ægypto, ſed reliquit eam, ſi non metuebat? Quoniam in manifeſtum periculum ſeipſum conjicere, ac dicere, Fortaſſe me ſervabit Deus, tentantis eſt Deum, ac planè diabolicum: ſicut & Satanas Domino di-
Mat. 4. cebat, *Mitte te deorſum.* Vel, *non veritus indignationem regis*, hunc ad modum intellige, nempe quòd fugerit credens quòd ſit evaſurus, neque perſecuturum regem, tanquam ſuccenſentem ipſi, nec etiamſi perſequeretur, apprehenſurum. Hujus autem rei ſignum eſt, quòd in vicinia morari ſelegerit, atque ibi latuerit. Proinde fidei & hoc eſt.

Inviſibilem enim tanquam videns, ſuſtinuit.] Perinde enim quaſi videret Deum ſecum converſantem, ſic omnia conſtanter tolerabat. Plurimum enim ad patientiam confert, habere ſemper in mente
Pſal. 15. Deum, perinde ac David inquit: *Prævidebam Dominum in conſpectu meo*, & quæ ſequuntur.

28 *Fide celebravit Paſcha & effuſionem ſanguinis, ne qui vaſtabat primogeni-*

ἐκείνοις ὅτι σωτηρία αὐτῶν. Ὥσπερ οὖν ἡ ὄψεσις, τ' ἁμαρτίας ἐστὶν, ὕτως ὁ ὀνειδισμὸς, τ' Χριστοῦ. Μὴ τοίνυν ἀγανακτῆτε ὑμῖς τοῖς τ' συμφυλετῶν θλιβόμενοι, τοὺς τ' Μωσῆν τ' ὕτως ἔνδοξον ἀποβλέποντες, καὶ ὃ μεῖζον, τ' Χριστόν. Ὀνειδισμὸς τ' Χριστοῦ ἦν ὁ ὅτι τῇ πέτρᾳ κ' Μωσέως γογγυσμός. Χριστὸς " γὰρ ἦν ἡ πέτρα. " 1 Cor. 10.

Ἀπέβλεπε γὰρ εἰς τ' μισθαποδοσίαν.] Τοῖς τ' πίστεως δηλαδὴ ὀφθαλμοῖς.

27 Πίστει κατέλιπεν Αἴγυπτον, μὴ φοβηθεὶς τ' θυμὸν τ' βασιλέως.] Τί λέγεις; καὶ μέλλων ἐν τῇ Ἐξόδῳ γέγραπται, Ἐφοβήθη " Μωσῆς ὅτι ἐμφανὲς ἐγένετο ὃ ῥῆμα. Ἀλλὰ ὅ, μὴ φοβηθεὶς, σωθῆναι δέξαι, ὡς τοὺς ὃ πάλιν ἐπιζῆναι τῇ Αἰγύπτῳ, κ' ἀναδέξασθαι τ' ἡγεμονίαν τ' Ἑβραίων. Φοβηθεὶς μὲν γὰρ ἦν ὃ μηδόλως ἐπαναστρέψαι, μηδὲ ἐγχειρῆσαι οἷς κ' τοσούτοις. Ἐπεὶ ὃ πάλιν ἐπέστρεψεν, ἔδειξεν ὅτι πιστεύει τ' Θεῷ. Πῶς οὖν οὐκ ἔμενεν ἐν Αἰγύπτῳ, ἀλλὰ κατέλιπε τὴν Αἴγυπτον, εἶγε οὐκ ἐφοβεῖτο; Ὅτι ὃ εἰς τοσοῦτον κίνδυνον ἐπιρρίπτειν ἑαυτὸν, ἢ λέγειν, εἰ ἄρα σώσει με ὁ Θεὸς, ἐκπεφευγότος ὅτι τ' Θεὸν, κ' δειλοληπτόν· ὥσπερ κ' ὁ διάβολος τῷ Κυρίῳ ἔλεγε, Βάλε σεαυτὸν κάτω. Ἡ ὅ, ἵ' φοβηθεὶς τ' θυμὸν τ' βασιλέως, ὕτω νόησον, ὅτι ἔφυγε πιστεύσας ὅτι διαδράσῃ, κ' οὐκ ὑποδιώξει αὐτὸν ὁ βασιλεὺς, ὡς θυμούμενος καὶ αὐτῷ, οὐδὲ εἰ κ' ὑποδιώξῃ, καταλήψῃ. τούτου ὃ σημεῖον, ὅτι κ' ἐκ γειτόνων διατρίβειν εἵλετο κ' ἔλαθεν. Ὠφελεῖ τ' πίστεως τοῦτο.

Τὸν γὰρ ἀόρατον ὡς ὁρῶν ἐκαρτέρησεν.] Ὡσεμεὶ γὰρ ὁρῶν τὸν Θεὸν συνόντα αὐτῷ, ὕτως ἐκαρτέρει πολύτα. Μεγάλης γὰρ ἐστὶ μονῆς ποιητικὸν ὃ ἔχειν ἀεὶ ἐν νῷ " τ' Θεόν· ὡς κ' ὁ Δαβὶδ φησι· Προορώμην " τ' Κύριον ἐνώπιόν μου· καὶ τὰ ἑξῆς.

28 Πίστει πεποίηκε τ' Πάσχα, καὶ τὴν προσχυσιν τ' αἵματος, ἵνα μὴ ὁ ὀλεθρεύων

ὀλοθρεύων τὰ πρωτότοκα, θίγῃ αὐτῶν.]

" χ. πολλαχοῦ καὶ ὁ. " Πανταχοῦ ὁ Παῦλος ἐν παρόδῳ παρεμβάλλει μυστήριον, ὥσπερ οὖν καὶ ἐνταῦθα ἐν παύσει παρακλήσεως ὃ τοῦ Πάσχα μυστήριον καταλέγει. Ἡ γὰρ πρόχυσις αἵματος ἐκείνου, τουτέστιν, ἡ χρίσις τῶν φλιῶν, τὸ τοῦ δεσποτικοῦ αἵματος ἐδήλου, δι' οὗ χριόμεθα, φεύγομεν τὸν ἐν τῇ νυκτὶ τοῦ βίου τούτου ὀλοθρεύοντα τὰ πρωτότοκα τῶν μὴ κεχρισμένων. Ὁ Μωσῆς τοίνυν τότε πιστεύσας, ὅτι τὸ αἷμα ἡ χρίσις φυλάξει τὰ πρωτότοκα, παρήγγελε τῷ λαῷ τοῦτο ποιῆσαι. Καίτοι ἐκεῖνο ἀμνοῦ αἷμα ἦν· ἀλλ' ὅμως καθὸ ἐτύπου ὃ τοῦ Χριστοῦ αἷμα, τοσαύτην ἰσχὺν ἔδειξεν. ὑμεῖς δὲ ὃ δηλονότι αἵματι χριόμενοι, οὐ θαρρεῖτε τούτῳ τυχεῖν; Ναὶ μήν. Καὶ ὁ Πάσχα ἐτέθυκεν, τουτέστι, τὸ βρῶσιν τοῦ ἀμνοῦ, καὶ τῶν ἀζύμων, καὶ τῶν πικρίδων, καὶ ὀπτὸς θύσιν ὅτι ὁ λαὸς ἐξελθὼν τὴν Αἰγύπτου δουλωσύνην. ἐξόδιος γὰρ ἦν ὁ τύπος τοῦ δείπνου ἐκείνου.

29 Πίστει διέβησαν τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν, ὡς " δι' ξηρᾶς.] Ἵνα μὴ λέγωσι, τί φέρεις εἰς μέσον ἀμιμήτους ἄνδρας; ἔωθεν καὶ λαὸν εἰς ὑπόδειγμα. Μιμήσασθε γάρ, φησι, τοὺς μὲν τοὺς πολλοὺς, οἳ ὀπτὸς θυὸς ὡς οὐκ ὀπτικλύστῳ ἀνθρὶ ὃ ὕδωρ, καὶ ὅτε κατετόλμησαν, θαρρήσαντες τῷ Θεῷ, ὅτι ὡς δι' ξηρᾶς ἐλθόντες]· ὅτε γὰρ ἀδύνατα δυνατὰ ποιεῖ ἡ πίστις· καὶ πῶς ὑμεῖς ἀπιστεῖτε;

Ἧς πεῖραν λαβόντες Αἰγύπτιοι, κατεπόθησαν.] Καὶ οὐκ ἔχει τις εἰπεῖν, φησιν, ὅτι φαντασίαν ἦν, ὕδωρ οὐκ ἦν· ὅτι γὰρ θάλασσα ἦν, ἔδειξαν οἱ Αἰγύπτιοι, πεφοβημένοι μὲν εἰσελθεῖν, καταποθέντες δὲ ὑπ' αὐτῆς, ἀθρόας κινηθείσης καὶ αὐτῶν, τοῦ ἐν τῇ διαβάσει τῶν Ἑβραίων ὡς τεῖχος ἱσταμένης· ὥσπερ καὶ ὕστερον ἡ κατὰ τοὺς περὶ παῖδας φλὸξ, ἔδειξε φλὸξ οὖσα, ὅτε τοὺς Βαβυλωνίους διέβοσκήθη· καὶ οἱ κατὰ τὸν Δανιὴλ λέοντες τοὺς κατηγόρους αὐτοῦ διαφύξαντες.

30 Πίστει, τὰ τείχη Ἰερειχὼ ἔπεσε, κυκλωθέντα ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας.] Πίστει·

ta, tangeret eos.] Paulus ubique obiter myſterium interponit, quemadmodum hoc in loco inter conſolandum Paſchatis ſacramenti meminit. Effuſio enim ſanguinis illius, hoc eſt, inunctio poſtium, Dominici ſanguinis effuſionem ſignificabat, quo peruncti, fugimus in nocte vitæ hujus exterminantem non peructorum primogenita. Moſes igitur quum tum credidiſſet ſanguinis inunctionem conſervaturam primogenita, demandabat populo hoc facere. Atqui ille agni ſanguis erat. Attamen quatenus ſanguinis Chriſti figura erat, tantam vim & virtutem demonſtrabat. Vos autem vero ſanguine peruncti, non confiditis iſto communiri? Imò certè. Porrò, Paſcha celebravit, hoc eſt, eſum agni, & azymorum, & lactucarum agreſtium, & credidit populum ex Ægypto egreſſum conſervatum iri. Erat autem ratio cœnæ illius egreſſui ipſorum accommoda.

29 *Fide tranſierunt mare rubrum, tanquam per aridam.*] Ne dicant, Ut quid profers in medium viros inimitabiles? protulit & populum in exemplum. Imitamini enim, inquit, iſtos ſaltem è vulgo, qui crediderunt ſeſe haud ſubmergendos aquâ, ſicque auſi fuerunt, confidentes Deo quòd veluti per aridam ſint pertranſituri: adeò quæ ſunt impoſſibilia, fides poſſibilia efficit. Quare itaque vos diffiditis?

Quod experti Ægyptii, devorati ſunt.] Ac nemo, inquit, dicere poteſt, quòd imaginarium erat, aqua non erat. Nam quòd mare erat, Ægyptii ſunt indicio, utpote qui ingredi quidem tentabant, abſorpti verò ſunt ab eo, toto ſimul contra eos permoto, quod in tranſitu Hebræorum inſtar muri erectum conſtiterat: perinde ac poſtea flamma adverſùm tres pueros parata, commonſtravit quòd flamma erat, quum Babylonios devorârit: itidem Danielis leones, qui delatores ejus dilaniârunt.

30 *Fide muri Jericho corruerunt, circumdati ad ſeptem dies.*] Fide: Deo enim

istud mandante, neque Josue neque populus hæsitabant, nec dixerunt, Ecquid hoc est? num tubarum sonitus naturam habet dejiciendi lapides & munitiones? sed enim crediderunt sic fore, & sic factum est.

31 *Fide Rahab meretrix non periit cum inobedientibus, excipiens exploratores in pace.*] Ecce, quod & suprà dixi, contumeliosissimam personam producit, ut pudefaciat eos, quum tali mulierculâ inferiores esse videantur, ac simul ut fidei potentiam magnam esse ostendat, cùm vel in reprobis talia efficiat. Fidem igitur ipsa submonstravit, quum abderet viros qui quærebantur ceu exploratores. Non occuluisset autem, nisi credidisset urbem esse intercipiendam. Sic enim dixit: *Compertum habeo quòd capietis hunc locum: audivimus enim opera vestra.* Et ipsa quidem auditis credidit: qui verò Dei mirandis rebus gestis non adhibuerunt fidem, perierunt.

32 *Ecquid adhuc dicam?*] Postquam sermonem in meretricem finiisset, ac abundè satìs eis à personæ qualitate pudorem induxisset, deinceps compendii gratiâ figillatim omnes alios non explicat, ne ineptus esse videatur: verùm nec omnino tamen reticet, sed visus prætermittere, non prætermittit. Sic neque auditorem tædio afficit, ac nihilominus quæ vult pluribus conficit.

Deficiet enim me tempus renarrantem,] Quale tempus? vel universum: dictum autem est istud ut solemus nos loqui, hyperbolicè: vel tempus quod Epistolæ convenit.

De Gedeon, Barac, Sampson, & Jephthe, David, Samuel, & prophetis.] Quæruntur nonnulli, quâ de causa Jepthe & Sampson & Barac hîc ponat. Quid ais? Qui sortum posuit, hos prætermitteret? Nec enim est quòd reliquam eorum vitam mihi recenseas; sed num in fide resplenduerint, hoc tecum reputa. Non enim vitarum explorationem facit, sed fidei indicationem.

τῷ γὰρ Θεοῦ προσταξαντος, ὑ διεκελευσθη ὅ, τε Ιησοῦς καὶ ὁ λαὸς, καὶ ἔλεγον, τί τοῦτο; σαλπίγγων ἦχος φύσιν ἔχει καταβάλλειν λίθους καὶ ἐπάλξεις; ἀλλ' ὑπίσθυσαν ὅτι ἔσται, καὶ ἐγένετο.

31 Πίστει Ραὰβ ἡ πόρνη ὑ συναπώλετο τοῖς ἀπειθήσασι, δεξαμένη τοὺς κατασκόπους " μετ' εἰρήνης.] Ἰδοὺ, ὅπως καὶ ἀνωτέρω ἔλεγον, ἀτιμότατον προσωπον προτίθησι, ἵνα ἀντιστήσῃ καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ, εἰ γε τοιαύτης γυναικὸς ἥττους φαίνοιντο, ἅμα δείξῃ καὶ τὴν δυνάμιν τῆς πίστεως μεγάλην οὖσαν, εἰ γε καὶ ἐν τοῖς κατεγνωσμένοις τοιοῦτα κατορθοῖ. Πίστιν οὖν ἐνεδείξατο αὕτη, κρύψασα τοὺς ἄνδρας ζητουμένους ὡς κατασκόπους. Οὐκ ἂν δὲ ἔκρυψεν, εἰ μὴ ὑπίσθυσεν ὅτι ἁλώσει ἡ πόλις. Ὅτω γὰρ ἔφη· Ἐπίσαμεν ὅτι λήψεσθε τὴν χώραν ταύτην· ἠκούσαμεν γὰρ τὰ ἔργα ὑμῶν. Καὶ αὕτη μὲν τοῖς ἀκουσθεῖσιν ὑπίσθυσεν· οἱ δὲ μὴ πισθύσαντες τοῖς τοῦ Θεοῦ θαυμασίοις, ἀπώλοντο.

32 Καὶ τί ἔτι λέγω;] Καταλύσας τὸν λόγον εἰς τὴν πόρνην, καὶ ἰκανῶς δυσωπήσας αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ προσώπου πονηρίας, λοιπὸν συντομίας χάριν καὶ μέρος μὲν πᾶσιν οὐκ ἐπεξέρχεται, ἵνα μὴ ἀπροσκαλὲς δόξῃ· πλὴν ὅτε μὲν παύεται ἀποσιωπᾷ, ἀλλὰ δοκεῖ παραλείπειν, ὑ παραλείπει· καὶ ὅτως ὅτε τὴν ἀκροατὴν ἀποκναίῃ, καὶ σφόδρα ἦττον καταπονεῖσθαι δοκῇ πλειόνων ὁ βαλλόμενος.

Ἐπιλείψει γάρ με διηγουμένον ὁ χρόνος,] Ποῖος; ἢ ὁ πᾶς. Εἴρηται δὲ τοῦτο, ὡς συνήθως ἡμῖν λέγειν, ὑπερβολικῶς. ἢ ὁ τῇ ἐπιστολῇ σύμμετρος.

Περὶ Γεδεὼν, Βαρὰκ τε καὶ Σαμψὼν καὶ Ἰεφθαὲ, Δαβίδ τε καὶ Σαμουὴλ, καὶ τῶν προφητῶν.] Ζητοῦσί τινες τίνες ἕνεκεν Ἰεφθαὲ καὶ Σαμψὼν καὶ Βαρὰκ τέθεικεν ὀνόματι. Τί λέγεις; τὸν πόρνην φεύγεις, τούτους δὲ θεὸς; Μὴ γάρ μοι τὸν ἄλλον αὐτῶν ἐξέτασον βίον, ἀλλ' εἰ μὴ ἐλάμψαν ἐν τῇ πίστει, τοῦτο σκόπει. Οὐ γὰρ βίων ἐξέτασιν ποιεῖται, ἀλλὰ πίστεως ἔνδειξιν.

33 Οἳ

33 Οἳ διὰ πίστεως κατηγωνίσαντο βασιλείας.] Οἱ περὶ τὸν Γεδεών.

Εἰργάσαντο δικαιοσύνην.] Τίνες; δῆλον ὅτι καὶ ὁ Σαμψών. Καὶ γὰρ τοὺς ἐχθροὺς τῶν συγγενῶν καὶ ὁμοφύλων ἠμύναντο, τοῖς μὲν οἰκείοις φιλάνθρωποι φανέντες, τοῖς δὲ ἀδικοῦσιν ἐχθροῖς ἐπεξιόντες. Τοῦτο δὲ δικαιοσύνης, ὃ ἑκάστῳ ἀποτίνειν ὃ καὶ ἀξίαν.

Ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν.] Οἷον ὁ Δαβίδ. Ὤμοσε γάρ, φησι, Κύριος τῷ Δαβὶδ· Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ὅτι θρόνου σου· ὅπερ ἀληθῶς μὲν ἐπὶ Σολομῶντα ἀπέβη, νοητῶς δὲ, ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν τὸν ὄντως Σολομῶντα, τὸν εἰρηνικὸν, τὸν εἰρήνην αὐτοζωντα. Τοῦτο γὰρ ἑρμηνεύεται Σολομών, εἰρηνικός.

Ἔφραξαν στόματα λεόντων.] Ὁ Δανιὴλ καὶ ὁ Σαμψών.

34 Ἔσβεσαν δύναμιν πυρός.] Οἱ τρεῖς παῖδες. Οὐκ εἶπε δέ, ἔσβεσαν πῦρ, ἀλλὰ δύναμιν πυρός, ὅ ἐστι μεῖζον. ἐξαπλούμενον γάρ, ὅμως δύναμιν τοῦ καίειν οὐκ εἶχε καὶ αὐτόν.

Ἔφυγον στόματα μαχαίρας.] Καὶ οἱ τρεῖς παῖδες· ἢ ὁ Ἠλίας, οἰκειότερον εἰπεῖν, τὸν Ἰεζάβελ, τὸν Δαβὶδ δὲ αὐτὸς τὸν τοῦ Σαοὺλ.

Ἐνεδυναμώθησαν ἀπὸ ἀσθενείας.] Καὶ οἱ ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπανελθόντες· νεκρῶν γὰρ ὀστέων οὐδὲν διέφερον, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰεζεκιὴλ εἴρηται. Ἀλλὰ μὴν καὶ Ἐζεκίας ἀσθενήσας, παράθημα ζωῆς ἔλαβεν.

Ἐγενήθησαν ἰσχυροὶ ἐν πολέμῳ, παρεμβολὰς ἔκλιναν ἀλλοτρίων.] Ταῦτα καὶ αὐτοῖς μὲν τοῖς ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπανελθοῦσιν ἁρμόττει. Καὶ γὰρ τὰ περίοικα ἔθνη, ἀεὶ βασκαίνοντα αὐτοῖς καὶ ἐπιβουλεύοντα μᾶλλον τότε, θαρροῦντες ὅμως τῇ τοῦ Θεοῦ δυνάμει, διὰ πίστεως κατεπολέμησαν. Ἁρμόττει δὲ καὶ τῷ Σαμψὼν μάλιστα.

" κ. κατεπολέμησαν.

35 Ἔλαβον γυναῖκες ἐξ ἀναστάσεως τοὺς νεκροὺς αὐτῶν.] Ἡ Σαρεπτία διὰ τοῦ Ἠλιοῦ, καὶ ἡ Σωμανῖτις διὰ τοῦ Ἐλισαίου.

Ἄλλοι δὲ ἐτυμπανίσθησαν.] Τουτέστιν,

33 *Qui per fidem vicerunt regna.*] Hi ſcilicet qui cum Gedeone militârunt.

Operati ſunt juſtitiam.] Quinam? illi ipſi, & Sampſon. Etenim hoſtes congenerum & contribulium ſuorum ulti ſunt, domeſticis & amicis ſuis clementes viſi: adversùs autem vim inferentes hoſtes, inſurgentes. Juſtitiæ porrò iſtud munus eſt, unicuique pro merito tribuere.

Adepti ſunt promiſſiones.] Ut David. *Juravit enim*, inquit, *Dominus Davidi*, Pſal. 131. *De fructu ventris tui ponam ſuper ſedem tuam.* Quod ſenſibiliter quidem in Solomone evênit, ſpiritualiter autem in Domino Jeſu qui verè Solomon, pacificus, ac reipſa pax eſt. Id enim Solomon valet, ſi interpreteris, pacificus videlicet.

Obturaverunt ora leonum.] Daniel & Sampſon.

34 *Extinxerunt impetum ignis.*] Tres pueri. Non dixit autem, extinxerunt ignem, ſed vim ignis, quod majus eſt. Etiamſi enim accenderetur, virtutem tamen urendi adversùm ipſos non habebat.

Effugerunt aciem gladii.] Hi quoque tres pueri, vel ut magis propriè dicamus, Elias gladium Iezabelis, & ipſe David Saulis.

Confortati ſunt ab infirmitate.] Ex captivitate Babylonis reverſi: nihil enim ab oſſibus mortuorum differebant, ut apud Ezechielem dictum eſt. Quinetiam Ezechias ægrotans, vitæ appendicem accepit.

Fortes facti ſunt in bello, caſtra verterunt exterorum.] Hæc & illis ipſis à Babylone reverſis quadrant. Nam finitimas gentes ſemper invidentes eis, ac inſurgentes tum magis quàm antea, Dei tamen virtuti confidentes, per fidem debellârunt. Conveniunt etiam Sampſoni potiſſimùm.

35 *Acceperunt mulieres ex reſurrectione mortuos ſuos.*] Sareptana per Eliam, & Sunamitis per Eliſæum.

Alii autem diſtenti ſunt.] Hoc eſt, decollati

collati ſunt, ut Joannes, ut Jacobus filius Zebedæi. Quidam autem, *diſtendi*, pro, fuſtibus verberari, acceperunt.

Non ſuſcipientes redemptionem.] Hoc eſt, potuiſſent non reprehendere quos reprehendebant, ac liberari ab eo quod ipſis inferebatur ſupplicio, verùm noluerunt hoc.

Ut meliorem reſurrectionem aſſequerentur.] Meliorem, non talem, qualem pueri mulierum: vel meliorem reſpectu aliorum mortalium. Sancti enim ad occurſum Domini ſplendidi in nubes attollentur, quod alio in loco ὀξαναστασιν vocat. Præterea & in vitam æternam. Reliqui autem infrà manebunt, & ad ſupplicium æternum ipſis erit reſurrectio.

36 *Alii verò ludibria,*] Quemadmodum Eliſæus illuſus à pueris, vel Sampſon ab alienigenis, poſtquam effodiſſent ei oculos.

Et verbera experti.] Et multi prophetarum, & Petrus poſtea, & Ioannes.

Inſuper vincula & carcerem.] Ut Ieremias, Michæas, & Apoſtoli poſtea.

37 *Lapidati ſunt.*] Ut Nabuthe, ac Stephanus poſtea.

Secti ſunt.] Ut Eſaias à Manaſſe, quem & ligneâ ſerrâ aiunt ſectum eſſe, ut eo triſtius & acerbius eſſet ſupplicium, quum ita ſupra modum cruciaretur.

In occiſione gladii mortui ſunt.] Ut Michæas, & Zacharias, & Joannes, & Iacobus. Animadverte autem quomodo alii quidem per fidem ora gladii evaſerint, alii verò in occiſione gladii mortem obierint. Hujuſmodi enim res fides eſt, quæ & magna perficit, & magna patitur, & nihil tamen ſe pati æſtimat. Quî igitur vos nihil adhuc tale paſsi, mœretis ac triſtes eſtis?

Circumierunt in melotis, in pellibus caprinis.] Ut Elias, & qui cum eo erant; adeò rerum poſſeſſione carebant. Quia e-

ἀπελιθάσθησαν, ὡς Ιωαννης, ὡς Ιακωβος ὁ Ζεβεδαίου. Τινὲς δὲ, τυμπανιαθῆναι, ῥοπάλοις τυφθῆναι ἔφασαν.

Οὐ προσδεξάμενοι τὴν ἀπολύτρωσιν.] Τουτέστιν, ἠδυνατο μὴ ἐλέγχειν οὓς ἤλεγχον, καὶ λυτρωθῆναι τῆς ἐπαγομένης αὐτοῖς τιμωρίας, ἀλλ' οὐκ ἠθέλησαν τοῦτο.

Ινα κρείττονος ἀναστάσεως τύχωσι.] Κρείττονος, ὑ τοιαύτης, οἵας τὰ παιδία τῶν γυναικῶν· ἢ κρείττονος πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων. Οἱ μὲν γὰρ ἅγιοι εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου λαμπροὶ ἐν νεφέλαις ἁρπασθήσονται· ὅπερ ἀλλαχοῦ ἀναστάσιν ὀνομάζει. Καὶ ἄλλως, ὅτι εἰς ζωὴν αἰώνιον. Οἱ δὲ λοιποὶ κάτω τε μενοῦσι, καὶ εἰς κόλασιν αἰώνιον ἡ ἀνάστασις αὐτοῖς.

36 Ετεροι δὲ ἐμπαιγμῶν,] Ως ὁ Ελισαῖος παιζόμενος ὑπὸ τῶν παιδαρίων, ἢ ὁ Σαμψὼν ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων, μετὰ δὲ ἐκκοπῆναι τοὺς ὀφθαλμούς.

Καὶ μαστίγων πεῖραν ἔλαβον.] Καὶ πολλοὶ τῶν προφητῶν, καὶ Πέτρος ὕστερον, καὶ Ιωάννης.

Επὶ δὲ δεσμῶν καὶ φυλακῆς.] Ως Ιερεμίας καὶ Μιχαίας, καὶ οἱ ἀπόστολοι ὕστερον.

37 Ελιθάσθησαν,] Ως ὁ Ναβουθαὶ, καὶ ὁ Στέφανος δὲ ὕστερον.

Επρίσθησαν,] Ως ὁ Ησαΐας ὑπὸ Μανασσῆ, ὃν καὶ ξυλίνῳ πρίονί φασι πριαθῆναι, ἵνα ἀλγεινοτέρα αὐτῷ ἐγένετο ἡ τιμωρία ὅτι πλεῖον κολαζόμενος. Εν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον.] Ως Μιχαίας, καὶ Ζαχαρίας, καὶ Ιωάννης, καὶ Ιάκωβος. Οσα δὲ πάσχουσιν οἱ μὲν ἀπὸ πίστεως σώματα μαχαίρας ἔφυγον, οἱ δὲ ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον· Τοιοῦτον γὰρ ἡ πίστις, καὶ δύναται μεγάλα, καὶ πάσχει μεγάλα, καὶ οὐδὲν οἴεται πάσχειν. Πῶς οὖν ὑμεῖς μήπω μηδὲν τοιοῦτον παθόντες, ἀθυμοῦντε;

Περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν.] Ως οἱ περὶ Ηλίαν, οὕτως ἦσαν ἀκτήμονες. Επειδὴ γὰρ

οὔπω

οὔπω τοσαύτην εἶχον ὑπόληψιν περὶ τῶν ἀποστόλων, μὴ ὃ σκείνων μνησθῶσι, ὅτι τ' προφήτην τ' ἔνδοξον καὶ ἀναληφθέντα ἦκε. Τὸ δ', περιῆλθον, ὃ διώκεσθαι αὐτοὺς δηλοῖ καὶ ἀσατεῖν. Μηλωτὴ δ', ὃ τῶ μήλου, ἤτοι τῶ προβάτου δέρμα.

Υστερούμενοι,] Ως αὐτὸς ὢν Ηλίας καὶ Ελισσαῖος. Γυναῖκες γὰρ αὐτοὺς ἔτρεφον.

Θλιβόμενοι, κακουχούμενοι.] Οὐ μικρὰ γὰρ Ηλίαν Ιεζάβελ ἔθλιβε διώκουσα.

38 Ων οὐκ ἦν ὁ κόσμος.] Οὐκ ἔχετέ, φησιν, εἰπεῖν ὅτι ἁμαρτωλοὶ ὄντες, ἔπασχον, ἀλλὰ δίκαιοι, οἷοι καὶ τῶ κόσμω αὐτῶ ἀμείνονες ἦσαν. Κόσμον δ', καὶ ὃ πλῆθος καὶ τὴν κτίσιν αὐτὴν φησιν ἡ γραφή. καὶ ἑκάτερα οὖν ἀμφότερα. Εἰ πᾶσαν οὖν, φησι, τὴν κτίσιν μὴ τῶν ἐν αὐτῇ ἀνθρώπων ἀντιστήσῃς τούτοις, οὐδὲν ἀπάξιον εὑρήσεις τούτων. Ενταῦθα δ' ἀφανίζησιν αὐτῶν τὰς καρδίας, ὥστε μηδὲν ζητεῖν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ, εἴγε ὁ κόσμος οὐκ ἔστιν ἄξιος τῶν ἁγίων. Υβρεις γάρ σου ἔστιν ἐὰν ἐνταῦθα λάβῃς τ' μισθόν· ἐβλαξας γὰρ σαυτὸν ὑποβαλὼν ὄντα ἄξιον. Εἰ πᾶς ὁ κόσμος οὐκ ἔστιν ἄξιος ἑνὸς ἁγίου, τί μέρος ζητεῖς;

Εν ἐρημίαις πλανώμενοι καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαίοις καὶ τ' ὀπαῖς τ' γῆς.] Ως Ηλίας, & οἱ προφῆται ἢ οἱ ὑπὸ Αβδίου κρυβδην ἐν τῷ σπηλαίῳ. Οὐδὲ τὴν ἐρημίαν, φησὶ, μὴ ἀδείας οἰκεῖν συνεχωρεῖτο, ἀλλὰ κἀκεῖθεν ἠλαύνοντο τῷ φόβῳ, καὶ ἄλλοτε ἀλλαχοῦ ἐπλανῶντο. Αλλ' ὅμως ὑπέμενον προσκλησιν αἰώνιον λήψεσθαι παρὰ Θεοῦ, & ὑπέμενον ταῦτα.

39 Καὶ οὗτοι πάντες μαρτυρηθέντες διὰ τ πίστεως, οὐκ ἐκομίσαντο τ' ἐπαγγελίαν.] Τί, φησι, μικροψυχεῖτε, ὅτι ἐν τῷ ἀγῶνι ὄντες οὔπω τὰς ἀμοιβὰς ἐδέξασθε; Οἱ ἐνάρετοι πάντες ἅγιοι, καίτοι ἤδη μαρτυρηθέντες διὰ τῆς

nim nondum tantam de Apoſtolis opinionem conceperant, poſtquam illorum mentionem feciſſet, ad inclytum Prophetam qui in cœlum ſublatus eſt, venit. Quod autem ait, *Circumierunt*, eos perſecutionem eſſe paſſos indicat, & in uno loco non potuiſſe morari. *Melote* autem, ovis vel pecudis eſt pellis.

Egentes,] Ut ille ipſe Elias & Eliſæus. Mulieres enim eos alebant.

Angustiati, afflicti.] Haud parùm enim Eliam Jezabel perſecutione ſuâ afflixit.

38 *Quibus dignus non erat mundus.*] Non poteſtis dicere, inquit, quòd peccatores quum eſſent, hæc ſint paſſi: verùm tales fuerunt, ut & ipſo mundo honoratiores eſſent. Mundum autem & hominum multitudinem, & mundi ſtructuram Scriptura appellat. Utraque autem hîc accipiuntur. Si itaque univerſam, inquit, mundi ſtructuram cum hominibus qui in eo ſunt cum iſtis conferas, nihil invenies quod illis dignitate reſpondeat. Hîc autem excitat eorum corda, ut nihil mundanum quærant: ſiquidem mundus eſt indignus Sanctis. Injuria enim tua eſt, ſi hîc acceperis mercedem. Monſtrâſti enim teipſum nullius eſſe precii. Si univerſus mundus non eſt dignus uno Sancto, quid partem quæritas?

In solitudinibus errantes & montibus & speluncis & cavernis terræ.] Ut Elias, & Prophetæ, qui clanculum ab Abdia in ſpelunca alebantur. Neque ſolitudinem, inquit, ſine timore incolere permittebantur, verùm inde etiam metu abigebantur, & nunc hîc, nunc illic oberrabant. Attamen credebant ſeſe conſolationem æternam accepturos à Deo, ideóque hæc patiebantur. 3 Reg. 18.

39 *Et hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromissionem.*] Quid, inquit, puſillanimes eſtis, quòd quum in certamine ſitis, nondum acceperitis præmium? Prædicti omnes Sancti, etiamſi teſtimonium haberent quòd Deo per fidem placebant, nondum

nondum tamen assequuti sunt cœlestium bonorum promissiones. Inferas quidem adeóque terrestres promissiones nonnulli adepti sunt, ut David. Cæterùm id non erat quod quærebatur: sed quæ in cœlis sunt, ista revera sunt promissiones.

40 *Deo de nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur.*] Melius aliquid, hoc est, ad honorem nostrum. Ne videantur enim nobis esse potiores si primi coronarentur, unum omnibus coronarum tempus statuit. Nec dixit, ut non coronarentur, sed, *ut non consummarentur.* Proinde tunc perfecti videbuntur. Præterea, jam nunc arrhabonem & pignus honoris habent. Unde enim eis potestas anxiliandi invocantibus se? Unde ipsis fiducia intercedendi? Perfectionem autem & consummationem tum accipient. Nonne igitur injustus est illis Deus, si nos anteverterint laboribus, in coronis autem nos expectent? Minimè: nam & illis hoc gratum est, ut cum fratribus consummentur. Corpus unum omnes sumus. Majorem igitur corpori voluptatem præbet, si communiter secundùm omnia membra sua coronetur. Deus est pater liberorum amantissimus, qui varios habet filios; alii quidem, perfectis operibus suis, ex agris celeriùs redeunt, alii verò laborantes adhuc ibi persistunt. Dedit iis qui primùm laborârunt, prægustationem quandam, dicens ac mandans eis, ut ad perfectum usque convivium fratres expectent: qui, humani quum sint, læti expectant, ut in commune exhilarentur.

πίστεως ὑπερεχέναι, οὔπω τετυχήσασι τῶν ἐν οὐρανοῖς ἐπαγγελιῶν. Τῶν γὰρ κάτω τινὲς ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, ὡς ὁ Δαβίδ. Ἀλλ' οὐ τοῦτο ὃ ζητούμενον· τὰ ἐν οὐρανοῖς, ταῦτά εἰσιν ὄντως ἐπαγγελίαι.

40. Τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρεῖττόν τι προβλεψαμένου, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσιν.] Κρεῖττόν τι, τουτέστι, πρὸς ὑμᾶς ἡμῶν. Ἵνα γὰρ μὴ δόξωσι πλεονεκτεῖν ἡμῶν τῶν προτέρων στεφανοῦσθαι, ἕνα πᾶσι καιρὸν ὥρισε τῶν στεφάνων. Καὶ οὐκ εἶπεν, ἵνα μὴ στεφανωθῶσιν, ἀλλ', ἵνα μὴ τελειωθῶσιν. Ὥστε καὶ τέλειοι τότε φανοῦνται. Ἄλλως τε νῦν ἀῤῥαβῶνας ἔχουσι τῆς τιμῆς. Πόθεν γὰρ ἀκοὴ ἡ εἰς τὸ βοηθεῖν τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτοὺς δυνάμις; πόθεν δὲ παῤῥησίαν ἔχειν εἰς τὸ προσεύξασθαι; τὸ δὲ τέλειον τότε ἀπολήψονται. Ἆρα οὖν οὐκ ἀδικεῖ ὁ Θεὸς ἐκείνους, εἰ γε προέλαβον μὲν ἐν τοῖς κάμασιν, ἐν δὲ τοῖς στεφάνοις ἡμᾶς προλαμβάνουσιν; ἀλλὰ καὶ ἐκείνοις τοῦτο ἀσπαστόν, τὸ μετὰ τῶν ἀδελφῶν τελειωθῆναι. Σῶμα ἓν οἱ πάντες ἐσμέν· μείζων τῷ σώματι ἡδονὴ ὅταν κοινῇ στεφανῶται. Πατὴρ φιλότεκνος ὁ Θεὸς, διαφόρους ἔχων υἱούς· οἱ μὲν ἐπανῆλθον ἐκ τῶν ἀγρῶν τάχιον, τὰ ἔργα διύσαντες, οἱ δὲ ἔτι μένουσιν ἐκεῖ ἐργαζόμενοι. δέδωκε τοῖς προκαμοῦσι προγεύσασθαί τι, εἰπὼν προλαμβάνειν εἰς τὸ τελείαν εὐωχίαν τοὺς ἀδελφούς· οἱ δὲ φιλάνθρωποι ὄντες χαίροντες ἀναμένουσιν, ἵνα κοινῇ εὐφρανθῶσι.

CAP. XII.

ΚΕΦ. ιβ.

Deóque & nos tantam habentes circumpositam nubem testium,] Non dixit, elevatam super nos, sed, *circumpositam*, hoc est, undique nos ambientem. Testes autem non eos tantùm vocat qui sunt in Novo

Τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς τοσοῦτον ἔχοντες περικείμενον νέφος μαρτύρων,] Οὐκ εἶπεν, ὑπεραιωρούμενον ἡμῶν, δηλονότι, περικείμενον, τουτέστι, πανταχόθεν ἡμᾶς περιέχον. Μαρτύρας δὲ, οὐ τοὺς ἐν τῇ

καινῇ

κτισιν κτιστ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν τῇ παλαιᾷ. Καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ ἐμαρτύρησαν τῇ τοῦ Θεοῦ μεγαλοδότητι, ὡς οἱ τρεῖς παῖδες καὶ Δανιὴλ καὶ πάντες οἱ προφῆται. Οὐκ εἶπε ὄχλος, ἀλλὰ, νέφος, οἰκειότατα πρὸς τὸν παρόντα τόπον. Ἐπεὶ γὰρ καύσωνα εἶχον αὐτοὶ τῶν θλίψεων, ὥσπερ τις νεφέλη, φησὶν, ἡ μνήμη τῶν μαρτύρων ἀναψύξει ὑμᾶς πάντοθεν περιέχουσα.

Ὄγκον ἀποθέμενοι πάντα.] Τουτέστι, τὸ βάρος τῶν γηίνων πραγμάτων καὶ τῶν ἐπ' αὐτοῖς φορτίδων. Οὐδὲν γάρ, φησιν, ἄλλό εἰσιν ἢ ὄγκος μάταιος. Τί οὖν ὅτι τῆς ἀπαλλαγῆς τούτων δυσχεραίνετε;

Καὶ τὴν εὐπερίστατον ἁμαρτίαν.] Ἡ τὴν εὐχόλως περιισταμένην ἡμᾶς, ἢ τὴν εὐκόλως περίστασιν παθεῖν δυναμένην. Ῥᾴδιον γὰρ, ἐὰν θέλωμεν, περιγενέσθαι τῆς ἁμαρτίας. Ἢ δὶ ὃ εὐχόλως τις εἰς περίστασις ἐμπίπτει. Οὐδὲν γὰρ οὕτω κινδυνώδες ὡς ἁμαρτία.

Δι' ὑπομονῆς τρέχωμεν τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα.] Οὐκ εἶπε, πυκτεύωμεν, οὐδὲ παλαίωμεν, ἀλλ' ὃ πάντων κουφότερον ἦν, τὸ τοῦ δρόμου, τοῦτο εἰς μέσον τέθεικεν. Οὐδὲ εἶπε, προσθῶμεν τῷ δρόμῳ, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τούτῳ ὑπομείνωμεν. Ἄλλοι μὲν γὰρ δι' ἐγκρατείας, ἄλλοι δι' ἐλεημοσύνης, ἄλλοι δι' ἄλλης ἀρετῆς ὀφείλουσι τρέχειν· ὑμᾶς δὲ δι' ὑπομονῆς. Ταύτης γὰρ ὑμῖν χρεία, ὡς καὶ ἀνωτέρω προείρηται.

2 Ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν.] Τουτέστιν, ἐὰν θέλωμεν μαθεῖν ὃ πέφυκε δι' ὑπομονῆς, πρὸς τὸν Χριστὸν ἀφορᾶν δεῖ, ὥσπερ οἱ τέχνας μανθάνοντες πρὸς τοὺς διδασκάλους· ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸς ἔλεγε, Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ. Καὶ πάλιν· Εἰ τὸν οἰκοδεσπότην Βεελζεβοὺλ ἐκάλεσαν, πόσῳ μᾶλλον τοὺς οἰκιακοὺς αὐτοῦ; Καὶ, Οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον. Τί δέ ἐστιν, ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν; τουτέστιν, αὐτὸς καὶ τὴν πίστιν ἡμῖν δεδώρηται. Οὐ γὰρ ὑμεῖς με, φησὶν, ἐξελέ-

Testamento, sed qui in Veteri etiam. Nam & ipsi testimonium præbuerunt Dei magnificentiæ, utì tres pueri, Daniel, & omnes Prophetæ. Non dixit autem, multitudinem, sed, *nubem*, proprio maximè usus vocabulo ad præsens argumentum. Quoniam enim ipsi afflictionum æstu premebantur, testium, inquit, memoria instar nubeculæ cujusdam undique ambientis vos refocillabit.

Deponentes omne pondus.] Hoc est, terrestrium negociorum sarcinam, & curas illis admixtas. Nihil enim aliud sunt quàm vana sarcina. Quid igitur ægrè fertis ab istis liberari?

Et facilè circumstans peccatum.] Vel quòd facilè nos circumstet, vel quòd facilè devictionem pati possit: facilè enim est, si modò velimus, vincere peccatum. Vel propter quod facilè quisquam in pericula incidit: nihil enim adeò periculosum ut peccatum.

Per patientiam curramus propositum nobis certamen.] Non dixit, pugillatum exerceamus aut luctemur, sed quod omnium facillimum erat, quod ad cursum spectat, istud in medium profert. Neque dixit, Addamus cursui: verùm in illo ipso permaneamus. Alii enim per continentiam, alii per eleemosynam, alii per aliam virtutem currere debent; vos verò per patientiam: vobis enim isthac opus est, utì suprà dictum est.

2 *Aspicientes in authorem fidei & consummatorem Jesum.*] Hoc est, si velimus discere quomodo per patientiam sit currendum, ad Christum respiciamus, quemadmodùm qui artes discunt, præceptores suos intuentur. quod & ipse dixit, *Discite à me.* Et rursus, *Quòd si patrem familiàs Beelzebub appellàrunt, quanto potiùs vos domesticos ipsius?* Et, *Non est discipulus supra magistrum.* Quid autem est quòd ait, *authorem & consummatorem?* hoc est, ipse fidem nobis ab initio imposuit. *Non enim vos me*, inquit, *elegistis, sed ego vos elegi,*

Mat. 11. 29. Mar. 10. 25. Mat. 10. 24. Ioan. 15. 16.

elegi. Ac finem etiam & conſummationem ipſe apponet, ut vos eam perfectiſſimam habeatis.

Qui pro propoſito ſibi gaudio ſuſtinuit crucem, ignominiâ contemptâ.] Licebat enim ipſi non pati, non mori. Quum enim peccati omnis expers eſſet: morti non
Ioan. 14.30 ſubjicebatur: quod & ipſe ait: *Venit mundi princeps, & in me non habet quicquam.* Si igitur noluiſſet, non eſſet crucifixus: quod
Ioan. 10.18 & ipſe dixit: *Poteſtatem habeo ponendi animam meam.* Attamen crucem ſuſtinuit, hoc eſt, non ſimpliciter mortem, ſed contumelioſam, aſpernatúſque eſt ignominiam inde provenientem. Non autem dixit, Triſtitiâ contemptâ: neque enim cum triſtitiâ iſta ferebat.

Atque in dextera ſedis Dei ſedet.] Vides finem patientiæ, quò perduxit? id quod
Philip. 2.9. alibi dixit: *Propterea Deus etiam ſuperexaltavit eum*: de carne loquens. Poteſt itaque vobis mercedem rependere pro afflictionibus ſuo nomine toleratis. Cathedra enim & ſeſſio ad dextram, æqualitatem cum Patre ſignificat.

3 *Recogitate enim eum qui talem ſuſtinuit à peccatoribus adversùm ſe contradictionem.*] Quòd ſi quis conſervorum ſuorum afflictiones reputans, abundè ſe conſolatur, quanto magis ſi Domini ſui, qui tantam contradictionem pertulit, afflictiones ſecum expendat? hoc eſt, riſus, ſubſannationes, convicia, in faciem verbera, quæcunque contra doctrinam ejus dicebant, clamores apud Pilatum, poſtremò crucem ipſam. Emphatica enim eſt iſta dictio, *Talem*, hoc eſt, ad mortem uſque perducentem, idque unà cum latronibus, idque à peccatoribus, Ethnicis videlicet, ſive ipſis Judæis.

Ne defatigemini animabus veſtris deficientes.] Chriſtum enim in animo verſare, animabus veſtris & vires ac nervos addet, nec ſinet deficere, nec in afflictionibus deſperare.

4 *Nondum ad ſanguinem uſque reſtitiſtis.*

Ος ἀντὶ τῆς προκειμένης αὐτῷ χαρᾶς, ὑπέμεινε σταυρὸν, αἰσχύνης καταφρονήσας.] Ἐξιὼν γὰρ αὐτὸς μὴ παθεῖν, μὴ ἀποθανεῖν· ἀναμάρτητος γὰρ ὢν, θανάτῳ οὐχ ὑπέκειτο. ὃ καὶ αὐτὸς λέγει· Ἔρχεται ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν. Εἰ οὖν οὐκ ἤθελεν, οὐκ ἂν ἐσταυρώθη· ὃ καὶ αὐτὸς ἔλεγεν· Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχήν μου. Ἀλλ' ὅμως σταυρὸν ὑπέμεινε, τουτέστιν, οὐχ ἁπλῶς θάνατον, ἀλλὰ τὸν ἐπονείδιστον, ὃν κατεφρόνησε τὸ ὑπὲρ τοιούτου θανάτου αἰσχύνης. Οὐκ εἶπε γὰρ, λύπης καταφρονήσας· οὐδὲ γὰρ μετὰ λύπης ταῦτα ἔφερεν.

Ἐν δεξιᾷ τε τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ κεκάθικεν.] Ὁρᾷς τὸ τέλος τῆς ὑπομονῆς ποῦ ἀναβιβάζει; ὃ καὶ ἀλλαχοῦ φησι· Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, τοῦτ' ἔστι σάρκα λέγων. Ὥστε δυνατὸν καὶ ὑμᾶς ἀμείψασθαι ὑπὲρ τῶν δι' αὐτὸν θλίψεων. Ἡ γὰρ ἐν δεξιᾷ καθέδρα, τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ἰσότιμον δηλοῖ.

3 Ἀναλογίσασθε γὰρ τὸν τοιαύτην ὑπομεμενηκότα ὑπὲρ τῶν ἁμαρτωλῶν εἰς αὐτὸν ἀντιλογίαν.] Καίτοι εἴ καὶ ὁμοδούλων παῖδα ἀναλογίζεταί τις, ἱκανῶς παραμυθεῖται, πόσῳ μᾶλλον τὰ τοῦ δεσπότου τοῦ τοιαύτην ἀντιλογίαν ὑπομείναντος; ὅ ἐστι, γλώσσας, χλευασίας, ὀνείδη, τοῦ πρόσωπον πληγάς, ὅσα ἀπετέλουν τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, τὰς ὑπὸ Πιλάτου κραυγάς, τελευταῖον σταυρόν. Ἐμφατικὸν γὰρ τὸ, τοσαύτην, τουτέστιν, ἄχρι θανάτου φέρουσαν, καὶ ταῦτα, τοῦ μὴ λῃστῶν, καὶ ταῦτα ὑπὸ ἁμαρτωλῶν, τῶν ἐθνικῶν δηλαδὴ, ἢ καὶ αὐτῶν τῶν Ἰουδαίων.

Ἵνα μὴ κάμητε τὰς ψυχαῖς ὑμῶν ἐκλυόμενοι.] Τὸ γὰρ ἀναλογίσασθαι τὸν Χριστὸν, τονώσει ὑμῶν τὰς ψυχὰς καὶ νευρώσει, καὶ οὐκ ἐάσει ἐκλελύσθαι καὶ ἀπαγορεύσαι πρὸς τὰς θλίψεις.

4 Οὔπω μέχρις αἵματος ἀντικατέστητε.]

τέρπτε,] Δύο εἴδη παρακλήσεως ἀλλήλοις εἰσὶν ἐναντία· ἓν μέν, ὅταν τις πρός τινα λέγῃ τις, ὅτι μεγάλα πέπονθας, ἀναμνήσθητι ἐκείνων. ἕτερον δέ, ὅταν λέγῃ, οὐδὲν μέγα οὔπω πέπονθας. Τὸ μὲν γὰρ κάμνουσαν ἀναπαύει τὴν ψυχὴν, ἔχουσαν πολλοὺς συνίστορας τῶν παθημάτων αὐτῆς. Τὸ δὲ φυσᾶσθαι μηκύνει καταπαύει, καὶ ῥᾳθυμοῦσαν διεγείρει. Τούτοις τοῖς δυσὶ χρᾶται Παῦλος νῦν πρὸς Ἑβραίους. Εἰπὼν γὰρ ἀνωτέρω, ὅτι πολλὴν ἄθλησιν ὑπεμείνατε παθημάτων, καὶ προτρεψάμενος μιμήσασθαι ἑαυτὸν, νῦν τὸ ἐναντίον, δείκνησιν αὖθις μήπω μηδὲν ἀξιόλογον ὑποστάντας, ὡς ἀῤῥωστεῖν μὴ ἐπιτρέπῃ. Καὶ ὅρα σοφίαν. Μέλλων ἐμνήσθη τῶν δεχαίων ἀγώνων τῶν μεγάλα ὑποστάντων, καὶ αὐτὸν τὸν Κύριον, τότε δείκνησι τὰ αὐτῶν οὐδὲν ὄντα. Οὔπω γάρ, φησὶν, ἄχρι θανάτου ἐφθάσατε, ἀλλὰ ἄχρι διωγμῶν, ἄχρι ἁρπαγῆς· ὁ δὲ Χριστὸς ἄχρι θανάτου ἦλθεν. Ἀντικατέστη δέ, εἰπὼν, δείκνησι τὸ τὴν ἁμαρτίαν σφοδρόν τι πνέοντα, καὶ ἀντικείμενον, τὰ αὐτῶν δὲ ἑστῶτας καὶ ἀγωνιζομένους, οὔπω μέντοι ἐν τοῖς χαλεπωτέροις, ἀλλὰ τοῖς κουφοτέροις.

Πρὸς ἁμαρτίαν ἀνταγωνιζόμενοι.] Πρὸς τὸν διάβολον τὸ αὐτόχρημα ἁμαρτάνον, ὡς εὑρετὴν αὐτῆς καὶ διδάσκαλον. Ἢ πρὸς αὐτὴν τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὰ αὐτῆς ἄτιμα πάθη, τὰ πολέμια ἡμῖν καὶ ὀλέθρια.

5 Καὶ ἐκλέλησθε τῆς παρακλήσεως,] Τοσοῦτον πρέπητε καὶ ἐξελύθητε, ὥστε καὶ τῶν παρακαλούντων εἰς ἀνδρείαν λόγων ἐπιλαθέσθαι, καίτοι μήπω παθόντες τι μέγα. Τὰ γὰρ μεγάλα καὶ ἀξιόλογα πάθη, λήθην ἐμποιοῦσι πολλάκις τῶν ἀναγκαίων.

Ἥτις ὑμῖν ὡς υἱοῖς διαλέγεται· Υἱέ μου, μὴ ὀλιγώρει παιδείας Κυρίου,] Οὐ γὰρ ἰδίοις υἱοῖς ὁ Σολομὼν ἐλάλει, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς ἀκούειν δυναμένοις.

stis,] Duæ ſunt adhortationis & conſolationis ſpecies inter ſe contrariæ : altera quidem, cùm quis alicui dicat, Magna quidem paſſus es, memento illorum : altera verò, cùm dicat, Nihil dum ardui paſſus es. Illud enim animam fatiſcentem refocillat, dum multos afflictionum ſuarum teſtes habet. Iſtud verò intumeſcentem deducit, & languentem excitat. Hiſce duabus nunc utitur Paulus ad Hebræos. Quum enim ſuprà dixiſſet, Magnum certamen ſuſtinuiſtis paſſionum, adhortatúſque eſſet ut ſeipſos imitarentur ; nunc è contrà oſtendit, eos nondum quicquam æſtimatione dignum ſuſtinuiſſe, ne efferantur. Ac vide ejus ſapientiam. Poſteaquam priſcorum ſanctorum, qui magna ſuſtinuerant, atque adeò Domini ipſius meminiſſet, tunc oſtendit eorum afflictiones nullas eſſe. Nondum enim ad mortem uſque, inquit, perveniſtis, ſed ad perſecutiones uſque, & uſque ad rapinas : Chriſtus autem uſque ad mortem venit. Porrò quum ait, *reſtitiſtis*, oſtendit peccatum vehemens quiddam ſpirare, eſſéque eis oppoſitum, ipſos autem ſtantes & contra-nitentes, nondum tamen in letalibus, verùm in levioribus.

Adversùs peccatum repugnantes.] Contra diabolum, qui eſt peccatum ipſum, utpote primus inventor ejus & præceptor. Vel contra ipſum peccatum, ejuſque ignominioſos affectus, nobis inimicos & perniciosos.

5 *Et obliti eſtis adhortationis,*] Adeò, inquit, remiſſi eſtis & in ſegnitiem reſoluti, ut adhortantium vos ad fortitudinem ſermonum ſitis obliti, etſi nondum magni quicquam paſſi eſtis. Ingentes enim ac dignæ ratione aliquâ afflictiones, oblivionem ſæpenumero incutiunt rerum neceſſariarum.

Quæ vobis tanquam filiis loquitur : Fili mi, noli negligere diſciplinam Domini,] Non enim propriis filiis loquebatur Solomon, ſed omnibus qui audire poterant, Prov. 3. 11.

& vobis omnino : propterea, *tanquam*, apponitur.

Neque defatigeris dum ab eo argueris.] A Deo igitur tentationes adducuntur: quòd ſi à Deo, ad commoditatem omnino nobis cedent. Aut enim ipſi imprimis placet ut nos tentemur, quò à peccatis liberemur: aut nos tentari permittit, ad probationem, utque plures conſequamur coronas.

6 *Quem enim diligit Dominus, caſtigat: flagellat autem omnem filium quem recipit.*] Fieri non poteſt ut quiſpiam inveniatur dilectus Deo citra afflictiones. Nónne igitur latrones & fures flagris cæduntur? filiine & illi ſunt? Minimè gentium. Non enim dixit, Quiſquis flagellatur, eſt filius, ſed, omnis filius flagellatur. Latrones igitur non filiorum inſtar flagellantur, verùm ut ſcelerati puniuntur. Hîc autem quum priùs dixiſſet, *Caſtigat*; intulit poſtea, *Flagellat*: ut non veluti ſceleris ultionem, ſed veluti eruditionem intelligas flagellationem filii. *Quem recipit*, hoc eſt, quem admittit, quem præ cæteris aſſumit, & familiarem amicum ſibi conciliat.

7 *Si caſtigationem ſuſtinetis, tanquam filiis offert ſe vobis Deus. Quis enim eſt filius quem non caſtigat pater?* 8 *Quòd ſi extra diſciplinam eſtis, cujus participes facti ſunt omnes, ergo adulterini, & non filii eſtis.*] Ex quibus illi putabant ſeſe á Deo derelictos, ex iis oſtendit eis quòd Deo curæ fuerint. Si enim, inquit, afflictionibus caruiſſetis, nothi fuiſſetis, illegitimique filii, & non genuini. Cui enim parentum nothorum inſtitutio curæ eſt? Quia verò affligimini, exhinc autem obveniat vobis, ut ornatè atq; moderatè vivatis, perinde ac omnes præmemorati, videlicet juſti, qui & filii Dei vocati ſunt; planum eſt & irrefragabile quòd vobis ut filiis ſeſe offerat Deus, atque veſtrî curam gerat, ne diſciplinæ expertes evadatis, atque hinc vos hæreditate abdicet.

νοις, καὶ ὑμῖν ὃ πάντως· Διὰ τοῦτο δέ, ὡς, κεῖται.

Μὴ ἐκλύου ὑπ' αὐτοῦ ἐλεγχόμενος.] Ἆρα οὖν παιδὰ Θεοῦ οἱ πειρασμοὶ ἐπάγονται· εἰ δὲ παιδὰ Θεοῦ, πρὸς ὠφέλειαν ἡμῶν πάντως. Αὐτὸς γὰρ ἢ προηγουμένως βούλεται ἡμᾶς πρὸς ἀπόθεσιν ἁμαρτιῶν, ἢ παραχωρεῖ πρὸς δοκιμασίαν καὶ στεφάνους πλείους.

6 Ὃν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται.] Ἀδιάφορον γάρ βύρσῃ τινὰ τῶν ἀγαπωμένων τῷ Κυρίῳ χωρεῖν θλίψεων. Ἆρα οὖν οὐ μαστιγοῦνται οἱ λῃσταὶ καὶ κλέπται; υἱοὶ οὖν εἰσὶ ὅτι; Οὐχί. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι πᾶς ὁ μαστιγούμενος, υἱός, ἀλλὰ πᾶς υἱὸς μαστιγοῦται. Λῃσταὶ μὲν οὖν οὐχ ὡς υἱοὶ μαστιγοῦνται, ἀλλ' ὡς κακοὶ κολάζονται. Ἐνταῦθα δὲ προφπών, ὅτι παιδεύει, πάλιν ἐπήγαγε δέ, μαστιγοῖ. ἵνα μὴ ὡς κακίας ἔκτισιν, ἀλλ' ὡς παιδεύσιν νοήσῃς τὴν μαστίγωσιν τοῦ υἱοῦ. Ὃν δὲ παραδέχεται, τουτέστιν, ὃν ἀποδέχεται, ὃν προσλαμβάνεται πλέον τῶν ἄλλων, ὃν οἰκειοῦται.

7 Εἰ παιδείαν ὑπομένετε, ὡς υἱοῖς ὑμῖν προσφέρεται ὁ Θεός. Τίς γάρ ἐστιν υἱὸς ὃν οὐ παιδεύει πατήρ; 8 Εἰ δὲ χωρὶς ἐστε παιδείας, ἧς μέτοχοι γεγόνασι πάντες, ἄρα νόθοι ἐστέ, καὶ οὐχ υἱοί.] Ἀφ' ὧν ἐνόμιζον αὐτοὶ εἰς καταλελεῖφθαι ὑπὸ Θεοῦ, ἀπὸ τούτων δείκνυσιν αὐτοὺς μεμνημένους τοῦ Θεοῦ. Εἰ μὲν γὰρ ἐκτὸς θλίψεων ἦτε, ἐφαίνεσθε ἂν ὅτι νόθοι ἐστὲ καὶ οὐχ υἱοί. Τίς γὰρ πατὴρ φροντίζει παιδεύσεως νόθων υἱῶν, καὶ κοσμιότητος; Ἐπεὶ δὲ θλίβεσθε, ἐκ δὲ τούτου προσκύπτει ὑμῖν τὸ κοσμίως καὶ κατεσταλμένως ζῆν, ὥσπερ καὶ πάντες οἱ προρρηθέντες, δηλονὴ δίκαιοι, οἵ καὶ υἱοὶ Θεοῦ ἐγκεκλήκασι· πρόδηλον καὶ ἀναντίρρητον, ὅτι ὡς υἱοῖς ὑμῖν προσφέρεται ὁ Θεὸς, καὶ ἐξ ἀγαθοῦ φροντίδος ὑμᾶς ἔχει, ἵνα μὴ ἀπαίδευτοι ἀποβῆτε, καὶ ἐκ τούτου ἀποκλήρους ὑμᾶς ἀξιωθῇσε.

9 Εἶτα

9 Εἶτα τοὺς μὲν τῆς σαρκὸς ἡμῶν πατέρας εἴχομεν παιδευτὰς, καὶ ἐνετρεπόμεθα· οὐ πολλῷ μᾶλλον ὑποταγησόμεθα τῷ πατρὶ τῶν πνευμάτων, καὶ ζήσομεν;] Ex rebus eorum demonstrat rursus quòd oporteat eos patientes esse. Si enim quum carnales patres nos castigabant, non audebamus resilire, sed pudore suffundebamur, & patienter sustinebamus quæcunque nobis inferebant: quanto potiùs nunc Deo nos castigante? Animadverte autem: Non dixit, quanto magis sufferemus, sed, *obtemperabimus*, ostendens quòd sit contra-nitentis & adversantis Deo, non sustinere afflictionem. *Patrem* autem *spirituum*, vel donorum, vel incorporearum virtutum dixit; vel, quod magis proprium est, animarum. Ad discrimen enim carnalium parentum, spirituale posuit. Porrò addidit, *& vivemus*, ut submonstret inobedientem non vivere: alienus enim est à Deo, qui est vita.

9 *Deinde patres quidem carnis nostræ habuimus eruditores, & reverebamur eos: non multo magis obtemperabimus patri spirituum, & vivemus?*

10 Οἱ μὲν γὰρ πρὸς ὀλίγας ἡμέρας,] Οὔτε γὰρ ἰσχύουσι δι' ὅλου παιδεύειν ἡμᾶς, ἵνα τελείους ἐργάσωνται. ἢ γὰρ θάνατος τοῦ παιδὸς, ἢ αὔξησις, ἢ σκληρότης τοῦ παιδὸς, ἴσχει τὴν παιδείαν· ὁ δὲ Θεὸς ἀεὶ παιδεύων, δύναται τελείους ποιεῖν.

Κατὰ δὲ δοκοῦν αὐτοῖς, ἐπαίδευον.] Οὐ πάντως δὲ ὃ δοκοῦν τῷ πατρὶ λυσιτελεῖ καὶ ἐμοί· πολλοὶ γὰρ καὶ αἰσχρὰς διδάσκουσι τέχνας.

Ὁ δὲ ἐπὶ τὸ συμφέρον, πρὸς τὸ [a] μεταλαμβάνειν τῆς ἁγιότητος αὐτοῦ.] Ὁ δὲ Θεὸς πρὸς τὸ συμφέρον ἡμῖν ἐπάγει τὴν παιδείαν· οὐχ ἵνα λάβῃ τι παρ' ἡμῶν, ἀλλ' ἵνα μεταδῷ μᾶλλον τῆς ἁγιότητος, τουτέστι, τῆς καθαρότητος αὐτοῦ· ὥστε, φησὶ, χωρεῖς ἡμᾶς δεκτικοὺς τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος. Ἀρα οὖν ἡ παιδεία μετάληψις ἁγιότητός ἐστι· καὶ εἰκότως· συστρέφει γὰρ τὴν ψυχὴν πρὸς τὸ ἅγιον Θεὸν, μὴ ἐῶσα αὐτὴν πρὸς ἀνθρώπινόν τι ῥέμβεσθαι.

10 *Et illi quidem tempore paucorum dierum*,] Neque enim possunt omnino nos erudire, ita ut perfectos reddant. Aut enim obitus patris, vel ætas provectior, vel durities filii institutionem sistit: at verò Deus, utpote qui semper erudit, perfectos efficere potest.

Secundùm voluntatem suam erudiebant nos.] Non autem omnino quod patri visum est, commodat etiam filio: plerique enim turpes etiam docent artes.

Hic verò ad id quod utile est in recipiendo sanctificationem ejus.] Deus autem ad commoditatem nostram castigationem inducit, non ut quicquam à nobis accipiat, verùm ut impertiat nobis potiùs sanctitatem, hoc est, puritatem suam, ut simus, inquit, nos capaces bonorum ejus. Disciplina igitur est participatio sanctitatis: nec immeritò: convertit enim animam ad Deum sanctum, non sinens eam ad humanum quiddam devolvi.

[a] χ. μεταλαβεῖν.

11 Πᾶσα δὲ παιδεία πρὸς μὲν τὸ παρὸν οὐ δοκεῖ χαρᾶς εἶναι, ἀλλὰ λύπης.]

11 *Omnis autem disciplina in præsenti quidem non videtur esse gaudii, sed mœroris.*]

ris.] Rursus à vulgari opinione, adhortationis occasionem accepit, & ait: *Omnis disciplina*, tam divina quàm humana, *non videtur esse gaudii, sed mœroris.* Pulchrè autem dicit, *Videtur*: non enim verè est mœroris: quomodo enim propriè fuerit mœroris, quum sit lætitiæ mater? Sed nostrî respectu, qui ægrè ferimus disciplinam, *Videtur*, dictum est.

Postea verò fructum pacatum exercitatis per eam reddit justitiæ.] Quid est, *pacatum*? hoc est, turbâ vacantem, lævem, svavem. Qui enim contristatur, conturbatur: qui verò lætatur, lævorem quendam habet, ac tranquillitatem. Fructus autem ille justitiæ est, nempe quòd Deus, cùm sit justus, in hoc seculo turbatos illic refocillat. Observa autem, quòd exercitationem vocet disciplinam, quippe quæ confortet fideles, ac velut quosdam athletas & robustiores faciat. Quid igitur eam aversamini quæ animas vestras confirmat?

12 *Propterea remissas manus ac dissoluta genua erigite.*] Veluti ad pugiles quosdam & certatores differit. Ex Esaia autem hunc sibi desumpsit locum, indicans per metaphoram præcipuarum partium, quòd toti sint soluti animo. Manus enim operationis, pedes verò motionis sunt symbolum. Mœrentis igitur, imprimis animæ instrumenta, deinde & corporis ex consequenti sunt remissa. Esa 35.

13 *Et gressus rectos facite pedibus vestris, ut ne quod claudum est aberret, magis autem sanetur.*] Hìc veluti ad cursores differit, perinde ac in superioribus dictum est: *Per patientiam curramus.* Ait ergo, *gressus rectos facite.* Τροχιὰ verò, est vel vestigium rotæ currûs, quod terræ imprimitur, vel locus currentium pedibus subjectus. Sint igitur, inquit, orbitæ, vel viæ vestræ læves, planæ & æquales, hoc est, nihil asperum, vel triste, vel inæquale sit in animabus vestris: verùm æqualiter & planè & citra mœrorem currite, ut non claudum ἄλλην ἀπὸ τῆς κοινῆς ἐννοίας τὰς ἀφορμὰς ἔλαβε τῆς παιδεύσεως, καὶ φησι· Πᾶσα ἡ παιδεία, καὶ θεία καὶ ἀνθρωπίνη, οὐ δοκεῖ χαρᾶς εἶναι, ἀλλὰ λύπης. Καλῶς δέ, δοκεῖ· οὐ γὰρ ἀληθῶς ἐστι λύπης. Πῶς γὰρ ἂν εἴη κυρίως λύπης, εὐφροσύνης οὖσα μήτηρ; ἀλλ' ὡς πρὸς ἡμᾶς τοὺς δυσχεραίνοντας τὰς παιδείας δέ, δοκεῖ, εἴρηται.

Τέρψιν ἡ καρπὸν εἰρηνικὸν τοῖς δι' αὐτῆς γεγυμνασμένοις ἀποδίδωσι δικαιοσύνης.] Τί ἐστιν, εἰρηνικόν; τοῦτ' ἔστιν, ἀπαθὲς ἔχον, λεῖον, ἡδύ. Ὁ μὲν γὰρ λυπούμενος ταράττεται· ὁ δὲ χαίρων λειότητά τινα ἔχει καὶ γαλήνην. Ὁ δὲ καρπὸς ἐστὶ δικαιοσύνης ὅτι, ὅτι δίκαιος "ὢν ὁ Θεὸς, τοὺς ἐν τῷ "αἰῶνι τούτῳ" λυπηθέντας ἐκεῖ ἀναπαύει. Ὅρα δὲ ὅτι γυμνασίαν καλεῖ τὴν παιδείαν, ῥωννύουσαν τοὺς πιστοὺς, καὶ οἷ' τινας ἀθλητὰς, καὶ εὐτονωτέρους ποιοῦσαν. Τί οὖν ἀποῤῥίπτετε τὴν ἐνισχύουσαν τὰς ψυχὰς ὑμῶν;

"χ. ἐστιν.
"χ. αἰῶνι ἐκεῖνι ἀναπαύων.

12 Διὸ τὰς πεπτωκυίας χεῖρας καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἀνορθώσατε.] Ὡς πρὸς πύκτας τινὰς καὶ ἀγωνιστὰς διαλέγεται. Ἀπὸ τῆς γραφῆς δὲ τοῦτο ἔλαβε, δηλονότι ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν κυριωτέρων μερῶν, ὅτι ὅλοι πεπτωκότες εἰσὶ τῇ ψυχῇ. Αἱ μὲν γὰρ χεῖρες, ἐνεργείας, οἱ δὲ πόδες κινήσεως σύμβολον. Τὰ οὖν ἀθυμοῦντος, καὶ τὰ ψυχικὰ μὲν ὄργανα πεφηγμένως, καὶ τὰ σωματικὰ ἀκολούθως πεπτωκέναι.

13 Καὶ τροχιὰς ὀρθὰς ποιήσατε τοῖς ποσὶν ὑμῶν, ἵνα μὴ τὸ χωλὸν ἐκτραπῇ, ἰαθῇ δὲ μᾶλλον.] Ἐνταῦθα ὡς πρὸς δρομεῖς διαλέγεται, καθὼς καὶ ἀνωτέρω εἴρηκε, διὰ ὑπομονῆς τρέχωμεν. Φησὶν οὖν, ποιήσατε τροχιὰς ὀρθάς. Τροχιὰ δέ ἐστιν ἢ τὸ ἴχνος τοῦ ἁρματείου τροχοῦ, ὃ κεῖται τῆς γῆς χαράττει), ἢ ἡ ὑποκειμένη χώρα τοῖς τὸν τροχὸν ποσίν. Ἐστω οὖν, φησιν, αἱ τροχιαὶ ὑμῶν, ἤγουν αἱ ὁδοὶ ὑμῶν λεῖαι καὶ ὁμαλαὶ, τουτέστι, μηδὲν τραχὺ καὶ λυπηρὸν καὶ ἀνώμαλον ἐν τῇ ὑμετέραις ψυχαῖς ἔστω, ἀλλ' ὁμαλῶς καὶ ἀλύπως καὶ λείως τρέχητε,

τρέχετε, ἵνα μὴ χωλοὶ ὄντες, τυτέστι, φύσει μικροψυχότερον διακείμενοι, ἅτε Ιουδαῖοι· τοιοῦτον γὰρ τὸ ἔθνος· ἢ καὶ χωλεύοντες περὶ τὸ πιστεύειν τοῖς μυθοισιν, ἐκτραπῆτε, καὶ σκιρτήσωσιν οἱ πόδες ὑμῶν, τυτέστι, πανταχῶς στρεβλοὶ γένωνται. Ὁ γὰρ τῇ φυσικῇ, ἢ τῇ ἐξ ἀρχῆς παρεστώσῃ μικροψυχίᾳ συνεπαγόμενος, καὶ μὴ ἀνέχων ἑαυτὸν, ἀλλ' εὐδιδοὺς, λανθάνει πανταπάσιν ἐκπίπτων
" γρ. βυθὸν. εἰς τὸ " ἀπογνώσεως " κρημνὸν, ἢ δυσανάκλητος ἐκεῖθεν ὤν. Ἀλλὰ μᾶλλον σπουδάσατε, ἵνα ἰαθῇ τὸ ἐν ὑμῖν χωλεῦον, τυτέστι, κἂν ἵνα ἀπιστίαν ἔχητε μέχρι τοῦ νῦν, διορθώσητε μᾶλλον. Πῶς γὰρ ἐν τῷ ὑστεροῦντι ἀπιστία; Ὅρα δὲ πῶς εἰσάγει φανερὸς τὸ μετανοεῖν, καὶ σημειώσαι τοῦτο διὰ τοὺς Ναυατιανούς.

14 Εἰρήνην διώκετε μετὰ πάντων.] Ὅπερ ἀνωτέρω εἶπε, Μὴ ἐγκαταλείποντες τὴν ἐπισυναγωγὴν ἑαυτῶν, τοῦτο καὶ νῦν φησι, Εἰς ἀγάπην συνάγων. καὶ οὐ μόνον πρὸς τοὺς οἰκείους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς εἰρηνεύειν παραινῶ. Μετὰ πάντων γάρ, φησι, καὶ Ἑλλήνων καὶ Ιουδαίων καὶ τῶν ἐχθρῶν. Ὅσον γάρ, φησι, τὸ ἐφ' ὑμῖν, μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύετε. Ἐὰν δὲ τοιαύτην πρόθεσιν ἔχητε, οὐδὲν μικροψυχήσετε ἐπηρεαζόμενοι. Ὅρα δὲ καὶ ὅτι, διώκετε, τυτέστι, καὶ πόρρω οὖσαν τὴν εἰρήνην σπουδάζετε καταλαβεῖν, πρὸς ἑαυτοὺς ἐφέλκοντες.

Καὶ τὸν ἁγιασμὸν,] Τυτέστι, τὴν καθαρότητα· εἰ μὲν ἄγαμός ἐστί τις, φυλάττων τὴν παρθενίαν· εἰ δὲ ἐν γάμῳ, τὴν σωφροσύνην· οὐχ ὅτι ἁγιασμός ἐστιν ὁ γάμος, ἀλλ' ὅτι τηρεῖ τὸν ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἁγιασμὸν ἀναπόλλυτον διὰ τῆς νομίμου μίξεως. Ἅγιος μὲν γὰρ ὁ γάμος, οὐχ ἅγιος δέ, ἀλλὰ τοῦ ἁγιασμοῦ φύλαξ.

Οὗ χωρὶς οὐδεὶς ὄψεται τὸν Κύριον.] Οὔτε γὰρ πόρνοι, οὔτε μοιχοὶ, οὔτε μαλακοὶ, οὔτε ἀρσενοκοῖται, βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσι. Καὶ ὁ Κύριος δὲ ἐν ᾧ

dicantes, hoc est, naturâ pusillanimes, Judæorum in morem: (hujusmodi enim gens est Hebræa.) vel etiam claudicantes circa fidem futurorum, adhuc offendatis, aberrentque pedes vestri, hoc est, omnino perversi fiant. Qui enim naturali, ac quæ principio ei accidit, pusillanimitate impellitur, non cohibens seipsum, sed dedens potiùs, clam in desperationis præcipitium omnino incidit, adeò ut inde vix revocari possit. Date autem potiùs operam, ut quod in vobis claudum est, curetur: hoc est, etiamsi hactenus incredulitatis nonnihil habuistis, corrigite potiùs: ubinam enim esset in patiente incredulitas? Animadverte autem quomodo manifestè inducat pœnitentiam, atque istud observa propter Novatianos.

14 *Pacem persequimini cum omnibus.*] Quod suprà dixit, *Non deserentes collationem nostram*, id nunc etiam agit, ad dilectionem congregans: nec solùm erga amicos ac familiares, verumetiam erga hostes pacem habere ac sectari admonet. *Cum omnibus* enim, inquit, & Græcis, & Judæis & hostibus. *Quantum enim*, inquit, Rom. 12. *in vobis est, cum omnibus hominibus pacem habete.* Si hujusmodi propositum habueritis, non eritis pusillanimes in afflictione. Reputa etiam quòd dixit, *Persequimini*, hoc est, pacem, etiam quæ procul est, studete comprehendere, eam ad vos ipsos attrahentes.

Et sanctimoniam.] Hoc est, puritatem, si quidem innuptus quispiam est, virginitatem; si autem matrimonio junctus est, sobrietatem custodiens: non quòd nuptiæ sint sanctificatio, sed quia sanctificationem à baptismate partam, per legitimum coïtum, inviolatam servant. Honorabile quippe connubium, non autem sanctum, sed sanctificationis custos.

Sine qua nemo videbit Dominum.] Ne- 1 Cor. 6.
que enim fornicatores, neque mœchi, neque molles, neque masculorum concubitores regnum Dei hæreditabunt. Ac Do-

Mat. 5 8. minus in Evangelio, *Beati*, inquit, *mundi corde, quoniam ipsi Deum videbunt.*

15 *Considerantes, ne quis desit gratiæ Dei.*] Perinde quasi longum iter cum multo comitatu emensi sint, dicit, *Videte ne quis remanserit.* Non enim hoc quæro solùm, ut vos accedatis: sed ut alios etiam consideretis, hoc est, visitetis, cognoscatis, perdiscatis; quod est de infirmis: & si vel unus tantummodo posterior fuerit, ne hunc quidem neglexeritis. Gratiam autem Dei, fidem dicit, & optimam vitæ rationem, adeóque futura bona. Hæc enim omnia sunt Dei gratiæ.

Ne qua radix amaritudinis sursum germinans interturbet.] Hoc in Deuteronomio habetur. Est autem metaphora à plantis sumpta. Quod verò alio in loco

Deut. 29. Gal. 5. 9. scribit, *Modicum fermenti totam massam fermentat*: istud & hîc dicit, Ne quis pravus ad plurium perniciem permittatur, excinde amaritudinis radicem, hoc est peccati, ne germina proferat, hoc est, ne alios tales faciat. Quòd autem amarum sit peccatum, imò verò nihil ipso amarulentius, ii noverunt qui post commissum flagitium conscientiâ macerantur. Observa autem quòd non dixerit radicem esse amaram, sed amaritudinis radicem: potest enim amara radix fructus dulces proferre. Amarulentiæ autem radicem, hoc est, fontem, & causam, non est possibile dulcem proferre fructum.

Et per illam inquinentur multi.] Segniores enim, cùm impios vident, ad eorum æmulationem deveniunt, ipsorúmque animi inquinantur. Itaque hujusmodi radices excindantur.

16 *Ne quis fornicator, aut prophanus*

Gen. 25. *ut Esau, qui propter unam escam vendidit primitiva sua.* Non hoc dicit, quòd Esau fornicator fuerit, sed hîc siste ad, *Ne quis fornicator in vobis sit.* Innuit enim tales apud eos quosdam fuisse, non tamen eos vult palàm arguere, sed ignoθυσ[illegible]ᾳ· Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ ὄψον) τ Θεόν.

15 Ἐπισκοποῦντες μή τις ὑστερῶν ἀπὸ τ χάριτος τ Θεοῦ.] Καθάπερ ὁδόν τινα μακρὰν ὁδεύοντων αὐτῶν σὺν στρατιᾷ πολλῇ, φησί· Βλέπετε μή τις ἀπέμεινεν. Οὐ γὰρ τοῦτο ζητῶ μόνον, ἵνα ὑμᾶς διδαχθῆτε, ἀλλ' ἵνα καὶ τοὺς ἄλλους ἐπισκοπῆτε, τουτέστιν, ἐπισκέπτησθε, καταλαμβάνητε, καταμανθάνητε. ὅπερ ἐστὶν ὅτι τ ἀσθενῶν. κἂν εἷς ᾖ ὁ ὑστερῶν, μηδὲ τοῦτο καταμελήσητε. Χάριν δὲ Θεοῦ τὴν πίστιν φησὶ, καὶ τ ἀρίστην πολιτείαν, καὶ τὰ μέλλοντα ἀγαθά. πάντα γὰρ ταῦτα, τ τ Θεοῦ ἐστὶ χάριτος.

Μή τις ῥίζα πικρίας ἄνω φύουσα ἐνοχλῇ.] Τοῦτο ἐν τῷ Δευτερονομίῳ κεῖται. Ἐλαφρὸν δὲ ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν φυτῶν. Ὁ δὲ ἀλλαχοῦ γράφει, Μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ· τοῦτο καὶ ἐνταῦθά φησι, μή τις πονηρὸς εἰς λύμην πλειόνων εἰσ[illegible] συγχωρείσθω, ἐκκοπὴ τ τ πικρίας ῥίζαν, τουτέστι, τῆς ἁμαρτίας, ἵνα μὴ βλαστοὺς ἐνέγκῃ, τουτέστι, μὴ ἄλλους τοιούτους ποιήσῃ. Ὅτι δὲ πικρὰ ἡ ἁμαρτία, μᾶλλον δὲ οὐδὲν πικρότερον αὐτῆς, ἴσασιν οἱ μετὰ τ πρᾶξαι ἐκ τοῦ συνειδότος τηκόμενοι. Ὃ ἐστὶ, οὐκ εἶπεν ὅτι πικρὰ ῥίζα, ἀλλὰ πικρίας ῥίζα· τ μὲ γὰρ πικρὰν ῥίζαν ὅτι καρποὺς γλυκεῖς προσενεγκεῖν· χ. καλὸν πιὸ δὲ πικρίας ῥίζαν, τουτέστι, τ πηγὴν καὶ ἐκτόπισιν, οὐκ ἔνι ποτὲ γλυκὺν ἐνεγκεῖν καρπόν.

Καὶ διὰ ταύτης μιανθῶσι πολλοί.] Τοὺς γὰρ ἀσεβεῖς ὁρῶντες, εἰς ζῆλον αὐτῶν ἔρχον) οἱ ῥᾳθυμοι, καὶ μιαίνον) τὰς χ. ῥᾳθυμότεροι. ψυχάς. Ἐκκοπέωσαν οὖν αἱ τοιαῦται ῥίζαι.

16 Μή τις πόρνος, ἢ βέβηλος ὡς Ἡσαῦ, ὃς ἀντὶ βρώσεως μιᾶς ἀπέδοτο τὰ πρωτοτόκια αὐτοῦ.] Οὐ τοῦτό φησιν, ὅτι πόρνος ἦν Ἡσαῦ, ἀλλ' ἄγεις αὐτὸν εἶπον, Μή τις πόρνος ἐν ὑμῖν ἔστω. Αἰνίττε) γάρ τινας περὶ αὐτοῖς τοιούτους, οὐ μέντοι βούλε) ἐλέγχειν αὐτούς, ἀλλὰ

ἀλλὰ προφανοίσται ἄγνοιαν, ὡς δὴ διορθώσων. Εἶτα ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς ἐπεὶ, μηδὲ βέβηλος ὡς Ησαῦ, τουτέστι, γαστρίμαργος, κοσμικὸς, τὰ πνευματικὰ βεβηλῶν καὶ καταπατῶν. Τιὼ γὰρ τοῦ Θεοῦ δοθεῖσαν τιμὴν τῶν πρωτοτοκίων ἀπέδοτο, καὶ ταύτα βρώσεως μιᾶς. Τοῦτο δέ ἐστι βεβήλωσις, ἡ καταφρόνησις τῶν θείων. Ενταῦθα δείκνησιν αὐτοῖς πόσον κακὸν ῥᾳθυμία, ὅτι ὁ πρῶτος, ὕστερος γέγονεν ὀλιγοψυχήσας, καὶ μὴ ἀντιτάξας πρὸς τιὼ τῆ βρώσεως ἐπιθυμίαν.

17 Ἴστε γὰρ ὅτι καὶ μετέπειτα θέλων κληρονομῆσαι τὴν εὐλογίαν, ἀπεδοκιμάσθη.] Ἀπεδοκιμάσθη τοῦτό τῶ πατρὸς εἰπόντος πρὸς αὐτόν· Εἰ κύριον αὐτὸν ἐποίησά σε, καὶ τί ποιήσω, τέκνον; Τινὲς δὲ, ἀπεδοκιμάσθη τοῦτό τῶ Θεῶ, εἶπον. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον, τοῦτό γε Θεῶ ἀπεδοκιμάσθη· ὁ γὰρ Θεὸς αἴτιος τῶ, τὸν Ισαὰκ ἀπατηθέντα, εὐλογῆσαι τὸν Ιακώβ. Τὸ δὲ μὴ ταύτα τὴν εὐλογίαν ζητοῦντα ἀποδοκιμασθῆναι, τοῦτό τῶ πατρὸς νοητέον. ἢ καὶ τότε πρὸς ἀμφοτέρων. δῆλον γὰρ ὅτι καὶ ὁ πατὴρ καὶ Θεὸν ἀπεδοκίμασεν αὐτόν.

Μετανοίας γὰρ τόπον οὐχ εὗρε, καίτοι μετὰ δακρύων ἐκζητήσας αὐτήν.] Αρα μὴ ἐκβάλλει τιὼ μετανοίαν ἐνταῦθα Παῦλος; Μὴ γένοιτο. Πῶς οὖν φησιν, ὅτι μετανοίας τόπον οὐχ εὗρε, καίτοι μετὰ δακρύων ἐκζητήσας αὐτήν; Πρῶτον μὲν οὖν τοῦτο δέξαι, ὅτι, αὐτὴν, οὐ τὴν μετανοίαν δῆ νοῶν, ἀλλὰ τιὼ εὐλογίαν· ἀφῆ μέσον ὃ δ', Μετανοίας γὰρ τόπον οὐχ εὗρεν· εἶτα καὶ τιὼ μετανοίαν ἐζήτησε μὲν, οὐχ ὡς δῆ δέ. Πῶς γὰρ μετανοίας ὁ λέγων· Ἐγγισάτωσαν αἱ ἡμέραι τοῦ πένθους τοῦ πατρός μου, καὶ ἀποκτενῶ τὸν ἀδελφόν μου; Ὡστε δῆλον τοῦτο οὐχ εὗρε τιὼ μετανοίαν, ὅτι μὴ ὡς ἐχρῆν, αὐτὴν ἐζήτησεν. Εἰ γὰρ καὶ δάκρυα εἶχεν, ὅμως οὐ μετανοίας τὰ δάκρυα, ἀλλὰ φθόνου καὶ πικρίας, μὴ ἀνεχομένου μηδὲ φέροντος τὴν προθυμίαν. ὥσπερ οὐδὲ ἡ λύπη τοῦ

rantiam simulat, ut emendentur. Deinde ab alio principio dic, *Neque prophanus ut Esau*, hoc est, gastrimargus, helluo, vorax, mundanus, spiritualia prophanans & conculcans. Datum enim à Deo honorem primogenituræ vendidit, idque pro una esca. Hæc verò est prophanatio, contemptus nimirum divinarum rerum. Hìc ipsis ostendit quantum malum sit segnities: nempe, quòd prior, pusillanimis redditus, neque adversìs cibi cupiditatem resistens, posterior factus est.

17 *Noviſtis enim, quòd & poſtea cupiens hæreditare benedictionem, reprobatus ſit.*] Reprobatus est à patre dicente ei, *Si ipſum dominum tuum feci, tibi verò* Gen. 27. 37
quid faciam, fili? Quidam autem, *reprobatus eſt à Deo*, dixerunt. Primùm igitur à Deo reprobatus est. Deus enim in causa fuit cur deceptus Isaac Jacobo benedixerit. Quòd verò posthac quum benedictionem quæreret, rejectus sit, de patre est intelligendum. Vel tum etiam ab utrisque. Planum est enim, quòd & pater secundùm Deum ipsum reprobârit.

Non enim invènit pœnitentiæ locum, quanquam cum lacrymis inquiſiſſet eam.] Numquid igitur rejicit hìc pœnitentiam Paulus? Haudquaquam. Quomodo igitur dicit quòd pœnitentiæ locum non invenerit, etiamsi cum lacrymis eam inquisierit? Primùm igitur hoc accipe, quòd per, *eam*, non pœnitentiam oporteat intelligere, sed benedictionem. Ponitur autem per parenthesin, *Pœnitentiæ enim locum non invènit.* Deinde & pœnitentiam quæsivit quidem, non tamen ut oportet. Quomodo enim pœnitentiæ est dicere, *Appropinquent dies luctûs patris mei, & occidam fratrem meum?* Itaque propter hoc non invênit pœnitentiam, quia non ut oportuit eam quæsivit. Etiamsi enim lacrymas haberet, non fuere tamen pœnitentiæ lachymæ, sed invidiæ & amarulentiæ ejus, qui non sustineret, neque reprobationem libenter amplecteretur. Quemadmodum neque mœror

Caini,

Caini, pœnitentiæ mœror erat, ſed invidiæ, & indicavit etiam cædes fratris eandem. Aut igitur hoc eſt quod dixit, aut quòd ſapientiſsimè Paulus eos qui nondum exciderunt, perterrefacit, inquiens, magnis peccatis non eſſe relictum pœnitentiæ locum; ex induſtria hoc faciens, ut per metum conſervet eos ne cadant. Quum verò nonnullos cecidiſſe conſpexerit, iterum eos revocat, ut non deſperent: quemadmodum ad Galatas, *Filioli mei*, inquit, *quos iterum parturio, donec formetur in vobis Chriſtus.* Non igitur rejicit hîc pœnitentiam Paulus, ſed munit eos qui ex Hebræis crediderant, ut non cadant.

Gal. 4. 19.

18 *Non enim acceſſiſtis ad montem tractabilem, & accenſum ignem, & turbinem, & caliginem, & procellam, & tubæ ſonum.*] Ob oculos ponit, eos majoribus eſſe obnoxios malis, ſi non ſuſtinuerint, ſed diffidant ei qui promiſit, quàm qui Veteris Teſtamenti tempore vixerint. Expende verò quâ ratione comparationem faciat. Poſteaquam oſtendit excellentiam Novi Teſtamenti ſupra Vetus multis nominibus, uti notum eſt, nunc res magnas & admirandas à priſcis illis geſtas proponit, nempe quæ in monte Sina contigerunt, atque oſtendit ea eſſe exigua, nec habere rationem vel pondus quo Novo adæquari queant. Illic enim multæ erant rerum imagines in terrorem puerilis iſtius populi. Ignis enim additus eſt, ut ſignificaretur punitio quam illaturus erat legiſlator, & ut tremendus protinus videretur. Turbo & caligo ſignificabant adumbrationem Veteris inſtrumenti. Si enim figura eſſet Vetus illud, perſpicuum eſt quòd donec adveniſſet veritas, obſcuri ſanè typi extiterunt, quum non cognoſceretur quidnam ſignificarent. Inviſibile autem Dei indicabatur per hæc. *Caligo enim*, inquit, *ſub pedibus ejus.* Procella autem, Hebræos, utpote ſocordes, ad attentionem excitavit. Tubæ autem, veluti præſente re-

Καὶν, ἰῶ μετανοίας, ἀλλὰ φθόνου, καὶ ἐδήλωσεν ὁ φόνος. Η οὖν τοῦτο ἐστιν ὃ ἔφην, ἢ ὅτι σοφώτατα Παῦλος, τοὺς μήπω πεσόντας φοβῶν λέγων, ὅτι ὅτι τοῖς μεγάλοις ἁμαρτήμασι τόπος μετανοίας οὐκ ἔστιν· οἰκονομικῶς τοῦτο ποιῶν, ὡς δὴ τῷ φόβῳ σωτηρίαν ἀνῶν ὡς μὴ πεσεῖν. Οταν δὲ ἴδῃ τινὰς πεσόντας, πάλιν ἀνακαλῶται, ἵνα μὴ ἀπογνῶσιν· ὥσπερ τοὺς Γαλάτας, Τεκνία μου, φησὶν, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. Οὐ τοίνυν ἐκβάλλει ἐνταῦθα ὁ Παῦλος μετάνοιαν, ἀλλ' ἀσφαλίζεται τοὺς ἐξ Ἑβραίων πιστοὺς, "τοὺς δὲ" χώσι μὴ πεσεῖν.

18 Οὐ γὰρ προσεληλύθατε ψηλαφωμένῳ ὄρει καὶ κεκαυμένῳ πυρὶ, καὶ γνόφῳ, καὶ σκότῳ, καὶ θυέλλῃ, καὶ σάλπιγγος ἤχῳ.] Δείκνυσιν ὅτι μειζόνων ἐσμὲν ἐπιβούλοι, ἐὰν μὴ ὑπομείνωμεν, ἀλλὰ ἀπιστῶμεν τῇ ἐπαγγελίᾳ, ἢ οἱ ἐν τῇ παλαιᾷ. Καὶ ὅρα πῶς ποιεῖται τὴν σύγκρισιν. Μετ' ὀλίγα δὲ ἔδειξε τὴν ὑπεροχὴν τῆς νέας πρὸς τὴν παλαιὰν πλειόνων, ὡς ἔγνωμεν, πλήθει νῦν καὶ τὰ μεγάλα πρὸ τοῖς πάλαι καὶ θαυμαστὰ, τὰ ἐν τῷ Σινᾷ ὄρει γενόμενα, καὶ ἀποφαίνει ταῦτα μικρὰ ὄντα, καὶ οὐκ ἀξιόλογα πρὸς τὰ τῆς νέας. Εἰσὶ γὰρ, φησὶ, φαντασία πολλὴ πρὸς ἔκπληξιν τῆς νηπιώδους ἐκείνου λαοῦ. καὶ γὰρ τὸ πῦρ, ἵνα δηλωθῇ τὸ κολαστικὸν τοῦ νομοθέτου, προσετέθη, καὶ φοβερὸς θεὸς φανῇ. Ο γνόφος καὶ ὁ σκότος, ἐδήλουν τὸ συνεσκιασμένον τῆς παλαιᾶς. Εἰ γὰρ ἐκείνη τύπος ἦν, δῆλον ὅτι ἕως οὗ ἦλθεν ἡ ἀλήθεια, ἀσαφεῖς ἦσαν οἱ τύποι, μὴ γινωσκόμενοι τί δηλοῦσι. Καὶ τὸ ἀόρατον τῆς τοῦ Θεοῦ ἐδηλοῦτο διὰ τούτων. Γνόφος γὰρ, φησὶν, ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Η δὲ θύελλα ῥαθύμους ὄντας τοὺς Ἑβραίους διήγειρεν, ὥστε προσέχειν. Αἱ δὲ σάλπιγγες, ὡς πρόντος βασιλέως.

Τοῦτο

Τοῦτο γὰρ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ ἔσται.

19 Καὶ φωνῇ ῥημάτων, ἧς οἱ ἀκούσαντες παρητήσαντο μὴ προστεθῆναι αὐτοῖς λόγον.] Ὁ γὰρ Θεὸς ἠκούετο λαλῶν, ἵνα ἀξιόπιστος ἡ νομοθεσία γένηται, καὶ μὴ δόξωσι Μωσέως εἶναι τὰ ῥήματα. Γοῦν ὃ μὲν τοῦ Θεοῦ φωνὴ φοβερὰ, ἡ δὲ γε Μωσέως ἰσχνή. διὸ παρητήσαντο ἐκεῖνοι τὸν Θεὸν, εἰπόντες Μωσῇ· Λάλει σὺ πρὸς ἡμᾶς σύ, καὶ μὴ λαλείτω ἡμῖν ὁ Θεός.

20 Οὐκ ἔφερον γὰρ τὸ διαστελλόμενον.] Τουτέστι, τὸ διαλαλούμενον παρὰ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἠδυνάσατο τοῖς ὠσὶ φέρειν, ὡς φοβερόν. Ἀρα αὐτοὶ γεγόνασιν αἴτιοι τοῦ διὰ σαρκὸς φανῆναι τὸν Θεὸν, ὡς δι' χωρητὸς αὐτοῖς γένηται.

Κἂν θηρίον θίγῃ τοῦ ὄρους, λιθοβοληθήσεται. 21 Καὶ οὕτω φοβερὸν ἦν τὸ φανταζόμενον.] Δείκνυσι καὶ ἐν τούτῳ τὴν ὑπεροχὴν τῆς νέας. Ἡ μὲν γὰρ παλαιὰ καίτοι μηδὲν ἔχουσα μέγα, καὶ οἷς ἡ καινὴ, φοβερά τις ἦν, καὶ ὥστε θηρίον τοῦ ὄρους ἅπτεσθαι ἐξῆν· τουτέστι, κτηνῶδές τι, ἐξ ὧν ὁ λαὸς εἶχεν. ἡ δὲ νέα, πάντα τέλεια ἔχουσα, οὐδὲν ἐνδείκνυται φοβερὸν, ἀλλὰ πάντα ἥπια.

22 Μωσῆς εἶπεν· Ἔμφοβός εἰμι καὶ ἔντρομος.] Εἰ γὰρ Μωσῆς ὥτως ὁ εἰσελθὼν εἰς τὸν γνόφον ὁ μέγας, ὁ λαὸς πόσον;

Ἀλλὰ προσεληλύθατε,] Ἐκεῖνοι δὲ προσῆλθον, ἀλλὰ πόρρωθεν ἱστήκεσαν· ὑμεῖς δὲ προσεληλύθατε. Ὁρᾷς τὴν ὑπεροχήν;

Σιὼν ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ.] Ἀντὶ τοῦ Σινᾶ, ἔχομεν Σιὼν ὄρος νοητὸν, καὶ πόλιν νοητὴν Ἱερουσαλήμ· τουτέστιν, αὐτὸν τὸν οὐρανὸν, οὐκ ἔρημον, ὡς ἐκεῖνοι.

Καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγύρει.] Ἀντὶ τοῦ λαοῦ ἔχομεν ἡμεῖς ἀγγέλων μυριάδας, ἀντὶ τοῦ φόβου χαράν. τοῦτο γὰρ δηλοῦται διὰ τοῦ, πανηγύρει. ἔνθα γὰρ πανήγυρις, ἐκεῖ χαρά. ge. Id enim & in ſecundo Chriſti adventu aderit.

19 *Et vocem verborum, quam qui audierunt excuſaverunt ſe ne eis fieret verbum.*] Deus enim audiebatur loqui, ut authoritas legiſlationi concilietur, neque exiſtiment Moſis eſſe verba. Omnino autem Dei vox terribilis erat, Moſis verò exilis. Unde recuſabant illi Deum, dicentes Moſi : *Loquere tu ad nos, & ne loquatur nobis Deus.* Exod.20 19

20 *Non enim portabant quod dicebatur.*] Hoc eſt, quod à Deo dicebatur, non potuerunt auribus ſuis ferre, adeò terribile erat. Proinde ipſi fuerunt in cauſa cur Deus per carnem apparuerit, ut poſſent eum capere.

Et ſi beſtia tetigerit montem, lapidabitur. 21 *Et ita terribile erat quod videbatur.*] Per hoc quoque Novi Teſtamenti excellentiam indicat. Vetus enim etſi nihil adeò magnum haberet ac Novum, terribile erat, neque belluam montem attingere licebat, hoc eſt, jumentum aliquod eorum quæ populus habebat. Novum autem omnia perfecta habens, nihil terrificum præ ſe fert, ſed omnia blanda.

22 *Moſes dixit, Exterritus ſum & tremebundus.*] Si Moſes autē qui caliginem erat ingreſſus, adeò magnus & mirificus, metu ita perculſus eſt, quanto magis populus?

Sed acceſſiſtis,] Illi non acceſſerunt, ſed procul ſteterunt : vos verò acceſſiſtis. Viden' excellentiam?

Ad montem Sion, & civitatem Dei viventis, Hieruſalem cæleſtem.] Pro Sina habemus Sion montem ſpiritualem, & urbem ſpiritualem Hieruſalem, hoc eſt, ipſum cœlum, non ſolitudinem, illorum inſtar.

Et ad innumerum Angelorum conventum.] Pro populo, inquit, habemus nos Angelorum myriadas, adeóque pro pavore gaudium : hoc enim per, *Conventum*, ſignificatur. Ubi enim panegyris, ibi eſt lætitia.

lætitia. Panegyris igitur ista in myriadibus Angelorum consistit.

23 *Et ad Ecclesiam primogenitorum qui conscripti sunt in cœlis.*] Primogenitos appellat fideles, consecratos Deo, ac sanctificatos, quorum nomina sunt in libro vitæ, perinde ac Dominus etiam discipulis dicebat: *Vestra autem nomina scripta sunt in cœlis.* Luc. 10. 20. Quoniam verò Deus est communis omnium pater, omnes quidem homines sunt filii ejus communiter: horum verò primogeniti sunt fideles, adeóque digni adoptione filiorum, quæ est secundùm propositum. Vel simpliciter omnes quidem credentes, filii sunt: primogeniti autem, qui Deo bene placent, & in verbo vitæque conversatione legationibus apud Deum dignati sunt.

Et judicem Deum omnium.] Hîc quoque perterrefacit eos. Omnium enim, non Judæorum tantùm, cæterùm & fidelium judex est. Illum ergo timete. Ostendit autem quomodo illi veteribus excellentiores sunt; siquidem illi ne nuda quidem verba sustinebant, neque monti quidem appropinquare audebant: vos autem ipsum judicem adiistis, id est, Christum. Ioan. 5. 22. *Pater enim non judicat quenquam, sed judicium omne dedit Filio.*

Et ad spiritus justorum perfectorum.] Hoc est, ad animas eorum qui clari & perfecti visi sunt apud Deum, per fidem videlicet, uti demonstravit: quibus etiam adjungendi estis, si modò illos fueritis imitati.

24 *Ac Testamenti Novi mediatorem Jesum.*] Non servum Mosen adiistis, sed Jesum Dominum nostrum.

Et sanguinem aspersionis.] Hoc est, purificationis. Sanguis enim Christi conspersus super nos, purgavit nos & sanctificavit.

Melius loquentem, quàm Abel.] Sanguis igitur Abeli locutus est? Omnino. Gen. 4. 10. *Vox enim*, inquit, *sanguinis fratris tui clamat ad me.* Vel quod suprà dictum est,

Η πανήγυεις οὖν αὕτη ἐν μυριάσιν ἀγγέλων στωίσα.

23 Καὶ ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς.] Πρωτοτόκοις καλῶ τοὺς πιστοὺς, τοὺς ἀφιερωμένους Θεῷ, τοὺς ἡγιασμένους, ὧν τὰ ὀνόματα ἐν βίβλῳ ζωῆς, καθὰ καὶ ὁ Κύριος τοῖς μαθηταῖς ἔλεγε· Ὑμῶν δὲ τὰ ὀνόματα ἐγγέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἐπειδὴ δὲ κοινός ἐστι πατὴρ πάντων ὁ Θεὸς, πάντες μὲν ἀδελφοὶ υἱοί ἐσμεν αὐτοῦ κοινῶς· πρωτότοκοι δὲ τούτων, οἱ πιστεύσαντες, καὶ ἄξιοι τῆς υἱοθεσίας. Η καὶ πάντες μὲν ἁπλῶς οἱ πιστεύοντες, υἱοί· πρωτότοκοι δὲ οἱ εὐαρέστοις, καὶ τῷ πρεσβείᾳ ἐν λόγῳ καὶ πολιτείᾳ ἠξιωμένοι παρὰ Θεῷ. "Η, ἐξαίρεσιν.

Καὶ κριτῇ Θεῷ πάντων.] Ἐντεῦθεν καὶ φοβοῦ ἀκούει. πάντων γὰρ, οὐχὶ Ἰουδαίων μόνον, ἀλλὰ καὶ πιστῶν ἐστι κριτής. Φοβήθητε οὖν τοῦτον. Δείκνυσι δὲ ἅμα καὶ τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν, τῶν πρὸς τοὺς πάλαι, εἴγε σκιᾶς μὲν οὐδὲ ῥημάτων φιλῶν ἠνείχοντο, οὐδὲ ἐτόλμων ἐγγίσαι οὐδὲ τῷ ὄρει· ὑμεῖς δὲ καὶ αὐτῷ τῷ κριτῇ προσεληλύθατε, τουτέστι, Χριστῷ. Οὐ γὰρ Πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ.

Καὶ πνεύμασι δικαίων τετελειωμένων.] Τουτέστι, τῶν ψυχῶν τῶν δεδοκιμασμένων καὶ τελείων φανέντων παρὰ Θεῷ, δηλονότι τῆς πίστεως δηλαδὴ, ὡς ἀπέδειξεν· οἷς μηδὲ συναγωνίσασθαι, ἐὰν ζηλώσητε τούτους.

24 Καὶ διαθήκης νέας μεσίτῃ Ἰησοῦ.] Οὐχὶ Μωσῇ ᾧ δούλῳ, ἀλλὰ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

Καὶ αἵματι ῥαντισμοῦ.] Τουτέστι, καθαρισμοῦ. Τὸ γὰρ αἷμα τοῦ Χριστοῦ ῥαντισθὲν ἐφ' ἡμᾶς, ἐκάθαρε καὶ ἡγίασε.

Κρεῖττον λαλοῦντι παρὰ τὸν Ἄβελ.] Τὸ γὰρ τοῦ Ἄβελ ἐλάλησε; Ναί. Φωνὴ γάρ, φησιν, αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ σου, βοᾷ πρός με. Η ὅτερ καὶ μᾶλλον ἐρεῖ,

εἰρηνῆ), ὅτι λαλεῖ καὶ νῦν φημιζόμενον καὶ ἀδόμενον παρὰ πᾶσιν. Αλλὰ τὸ τοῦ Χριστοῦ λαμπροτέραν φωνὴν ἀφίησι καὶ βοσημοτέραν, διὰ τῆς σφαγμένης βοῶν, ὅτι πολλοὺς ἡγίασε. Καὶ ἄλλως ὁ λαλεῖ ἔνδον δύρη διάνοιαν ἐλικρινῆ, διανίζουσαν αὐτὸν καὶ ποιεῖ λαλεῖν. Τὸ γὰρ Πνεῦμα λαλεῖ ἐν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις. Καὶ ὁ ἅγιος ὁ Κύριλλος ὅτω πως ἐδήξατο, ὅτι τὸ μὲν αἷμα τοῦ Αβὲλ, κατεφάγε τὸν φονευτήν· τὸ δὲ τοῦ Χριστοῦ, ὑπὲρ ἡμῶν λαλεῖ πρὸς τὸν πατέρα.

[a] χ. ἀλλ' ἐφ.

25 Βλέπετε μὴ παραιτήσησθε τὸν λαλοῦντα.] Διὰ τῆς ἀπιστήσαι τὸν αὐτοῦ ἐπαγγελίας, καὶ ἀπειθῆσαι. Τίς δὲ ὁ λαλῶν, ἢ ὁ Χριστός; Εἰ γὰρ τὸ αἷμα αὐτοῦ λαλεῖ, πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς ζῇ.

Εἰ γὰρ ἐκεῖνοι οὐκ ἔφυγον, τὸν ἐπὶ γῆς παραιτησάμενοι χρηματίζοντα.] Τί οὐκ ἔφυγον; τὴν τιμωρίαν, τὴν ἀπώλειαν. Ἐπὶ γῆς δὲ χρηματίζοντα, τὸν Μωσῆν λέγει, ἢ καὶ τὸν Θεὸν, τὸν ἀπ' οὐρανοῦ μὲν καταβάντα, ὅτι γῆς δὲ ὅμως χρηματίζοντα διὰ Μωσέως. Ἐν γὰρ τῷ ὄρει τῷ Σινᾶ ἐχρημάτισε, τουτέστιν, ὡμίλησε, διελέχθη, διεπάξατο.

Πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς, οἱ τὸν ἀπ' οὐρανῶν ἀποστρεφόμενοι.] Τουτέστι, τὸν Χριστὸν τὸν ἀπ' οὐρανῶν χρηματίζοντα· τοῦτέστι, τὸν μὴ δὲ ἀναληφθῆναι τὸν νόμον ἡμῖν δόντα διὰ τοῦ Πνεύματος. Οὐχ ὡς ἄλλος δὲ ὢν τότε καὶ ἄλλος νῦν, τοῦτο εἶπεν, ἀλλ' ὁ τρόπος τῆς νομοθεσίας διαφέρει. Τότε μὲν γὰρ ὑπὲρ τῆς γῆς χρηματίζων, ἔδωκε τὸν νόμον· νῦν δὲ ἀναληφθεὶς, ὡς εἰρηνῆ. Ὥστε φοβερώτερος ἦν εἰπεῖν. Ὅτι γὰρ οὐκ ἄλλος ἦν τότε, καὶ ἄλλος νῦν, ἀκουσα αὐτοῦ τοῦτου ἐφεξῆς.

[a] χ. δὲ ἐφεξ.

26 Οὗ ἡ φωνὴ τὴν γῆν ἐσάλευσε τότε.] Ορᾷς ὅτι καὶ τότε ὁ λαλῶν αὐτὸς ἦν, ὁ νῦν ἀπ' οὐρανοῦ χρηματίζων ἡμῖν. Η γὰρ φωνὴ αὐτοῦ τότε ἐν τῇ νομοθεσίας ἡμέρᾳ, τὴν γῆν ἔσεισε.

Νῦν δὲ ἐπήγγελται λέγων, Ετι ἅπαξ ἐγὼ σείω, οὐ μόνον τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανόν.] Δύο σεισμοὺς ἔχομεν ἀπὸ τοῦ

loquitur nunc, quum celebratur & decantatur apud omneis mortales. At Christi sanguis splendidiorem vocem edit & significantiorem, & clariorem, per res ipsas clamans, quòd omnes sanctificavit. Quin & aliàs loquitur: ubi invenerit mentem synceram, excitat eam, & facit loqui. *Spiritus enim loquitur gemitibus inenarrabilibus.* Divus autem Cyrillus sic intellexit, quòd sanguis Abeli clamaverit adversùs occisorem: Christi autem sanguis pro nobis loquitur ad patrem suum. Rom. 8. 26.

25 *Videte ne recusetis loquentem.*] Eò quòd non creditis ejus promissionibus, sed desperatis. Quis autem est qui loquitur, nisi Christus? Quòd si sanguis ejus loquitur, multo potiùs ipse vivit.

Si enim illi non effugerunt, rècusantes eum qui super terram loquebatur;] Quid non effugerunt? supplicium, perniciem. Per eum autem qui super terram oracula reddebat, Mosen intelligit, vel Deum, qui è cœlis quidem descendebat, super terram tamen oraculum edebat per Mosen. In Monte namque Sina ἐχρημάτισε, hoc est, loquutus est, differuit, ordinavit.

Multo potiùs nos, qui de cœlis loquentem nobis avertimus.] Hoc est, Christum è cœlis loquentem, id est, qui post assumptionem suam, legem nobis dedit per Spiritum. Non autem veluti alius sit nunc, alius verò tunc, hoc dixit, cæterùm modus legislationis differt. Tum enim super terram agens, & res ordinans, legem sancivit: nunc verò in cœlum assumptus utì dictum est. Proinde terribilior esset. Quòd enim haud alius fuerit tunc, alius verò nunc, audi hunc ipsum in sequentibus.

26 *Cujus vox terram tunc movit.*] Animadvertis eum tum quoque fuisse qui loqueretur, qui hodiè è cœlis nobis responsa edit. Vox enim ejus tum legislationis tempore terram concussit.

Nunc autem promisit dicens, Adhuc semel ego concutio non solùm terram, sed & cœlum.] Duos motus fuisse ex scripturâ tenemus.

tenemus. Prior erat, cùm in monte Sina lex sanciretur. *Terra enim*, inquit David, *mota est*. Alter, quum in carnem Christus veniſſet. *Mota est enim*, inquit, *universa Hierusalem*: &, *Concutientur idola manufacta Ægypti*. Concuſſa ſunt enim, hoc eſt, à ſtatione ſua ſublata ſunt, ne ſuos fallant cultores, ac dejectum eſt robur ipſorum. Quod ergo ait, *Adhuc ſemel*, tertiam concuſſionem ſignificat, quæ poſt ſecundam eſt eventura: vel eam quæ in mundi conſummatione futura eſt, innovationem, quando cuncta immutabuntur, à corruptibilitate ad incorruptionem alteranda. Aggæi autem Prophetæ hoc dictum eſt.

Pſal. 75. 9.
Matt. 2. 3.
Eſai. 19. 1.

27 *Quòd autem, Adhuc ſemel, dicit, declarat mobilium tranſlationem, tanquam factorum.*] Hoc eſt, corruptibilis creaturæ tranſmutationem, cui natura eſt ut moveatur, ut quæ facta ſit, id eſt, principium acceperit eſſentiæ, ac neceſſariò etiam finem habeat. Omne enim quod factum eſt, exordium habuit: unde quatenus ad naturam ejus attinet, finem etiam habiturum eſt. Nam Angeli ſecundùm naturam quidem non carent fine, quandoquidem ne principio quidem carent: gratiâ autem divinâ, quòd fine careant, ſintque immortales, acceperunt.

Ut maneant ea quæ ſunt immobilia.] Hoc eſt, futura bona. Quum enim mutata fuèrint hæc corruptibilia, omnia tum juſtis eventura incorruptibilia erunt & inconcuſſa, nulli ſeu tranſlationi ſeu permutationi obnoxia.

28 *Itaque regnum immobile ſuſcipientes, habeamus gratiam.*] Quandoquidem, inquit, talibus ornandi ſimus bonis, immutabilibus ſcilicet & inconcuſſis, ac tale tantúmque regnum accipiemus, hinc jam arrham ejus ſumentes, ſpiritualia chariſmata, *habeamus gratiam*: hoc eſt, non doleamus, neque decidamus animo, ſed gratias agamus ei qui talia cùm dedit, tum daturus eſt.

Per quam ſervimus, placentes Deo.]

χεαφῆς ἡμολόγησε. Γ ἑτέρωι μὲν τ ὅτι " τ Σινᾶ νομοθεσίας. Γῆ γὰρ, φησιν " χ γῆς ὁ Δαβὶδ, ἐσείσθη. δεύτερον δ τ ὅτι τ ἐν σαρκὶ ἐπιδημίας. Ἐσείσθη γὰρ, φησι, πᾶσα Ἱερουσαλήμ. Καὶ, Σεισθήσεται τὰ χειροποίητα τ Αἰγύπτου. Ἐσείσθη γὰρ· τουτέστι, τ τῇ πλάνῃ τοὺς σωτὰ σεβομένους ἀσφαλῶς ἀπεκινήθησαν, καὶ κατερράγη ἡ ἰσχὺς αὐτῶν. Τὸ οὖν, ἔτι ἅπαξ, πέμπτον σάλον δηλοῖ, τ μὴ τ δεύτερον συμβησόμενον, ἤγουν τὴν ὅτε τῇ σωτηρίᾳ τοῦ κόσμου καινοτομίαν, ὅτε μεταπήσουσι τὰ πρόσωπα, ἀπὸ τ φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν ἀναλλαττόμενα. " Ἀγγαίου ὃ ὅ ῥητόν. " χ. αὐτὸ

27 Τὸ δὲ, ἔτι ἅπαξ, δηλοῖ τὴν σαλευομένων πρὸ μετάθεσιν, ὡς πεποιημένων.] Τουτέστι, τῆς φθαρτῆς κτίσεως πρὸ μετάθεσιν, τῆς ἐχούσης φύσιν σαλεύεσθαι, ἅτε δὴ πεποιημένης, τουτέστι, ἀρχὴν λαβούσης τοῦ εἶναι, καὶ αἰτίαν δηλαδὴ καὶ τέλος ἐχούσης. πρὸ μὲν γὰρ τοῦ ποιηθῆναι, ἦρξατο, καὶ λῆξε τοῦτο, ὅσον γε τῇ οἰκείᾳ φύσει καὶ τῇ τροπῇ ἔχει. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἄγγελοι κατὰ φύσιν μὲν οὐκ ἀτρεπτοί, ὅτι δὲ ἀνάρχοι· χάριτι δὲ θείᾳ τὸ ἀτρεπτον ἔλαβον.

Ἵνα μείνῃ τὰ μὴ σαλευόμενα.] Τουτέστι, τὰ μέλοντα ἀγαθά. Ἐπειδὴ γὰρ ἀλλαγῆ ταῦτα τὰ φθαρτὰ, πρέπον τὰ τότε τοῖς δικαίοις ἐσόμενα ἄφθαρτα καὶ ἀσάλευτα, μηδεμίαν μετάθεσιν ἢ ἀλλαγὴν ὑφιστάμενα.

28 Διὸ βασιλείαν ἀσάλευτον παραλαμβάνοντες, ἔχωμεν χάριν.] Ἐπειδὴ, φησι, τοιούτων μέλλομεν ἀξιοῦσθαι ἀγαθῶν, ἀμεταθέτων τε ἀσαλεύτων, καὶ τοιαύτην βασιλείαν παραλαμβάνομεν, ἑστοῦτον ἤδη ἀῤῥαβῶνα αὐτῆς δεχόμενοι τὰ πνευματικὰ χαρίσματα, ἔχωμεν χάριν· τουτέστι, μὴ ἀλγῶμεν, μηδὲ ἀποδυσπετῶμεν, ἀλλ' εὐχαριστῶμεν τῷ ταῦτα καὶ ἤδη δόντι, καὶ μέλλοντι δώσειν.

Δι' ἧς λατρεύομεν εὐαρέστως τῷ Θεῷ.]

Δι'

Δι' ἧς, εὐχαριστίας. Ἐὰν γὰρ ὦμεν εὐχάριστοι, τότε καὶ λατρεύομεν εὐαρέστως, καὶ ὡς ἐιδότες ποῖον δεσπότην ἔχομεν. Ἐὰν γὰρ μὴ εὐχαριστῶμεν καὶ ὑπὲρ ἀνέσεων καὶ ὑπὲρ θλίψεων, οὐδὲ λατρεύομεν εὐαρέστως. Τίς γὰρ δοῦλος γογγύζων τῷ δεσπότῃ, (γογγύζει γὰρ ὁ μὴ ὡς δεῖ, τούτῳ δουλεύων) δουλεύει εὐαρέστως; διὸ καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ ἄλλαχοῦ φησι· Μὴ γογγύζετε. καὶ αὖθις· Πάντα ποιεῖτε χωρὶς γογγυσμῶν. καὶ Ἰσραηλῖται ὃ ἔπεσον ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὡς γογγυσταί.

" χ. Νουε. Μετὰ " αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας.] Τουτέστι, μηδὲν ἰταμὸν φθεγγώμεθα, μηδὲν αἰσχρὸν, ἀλλὰ καὶ ὃ ἔξω σχῆμα αἰδῶ ἐχέτω πρὸς ἀνθρώπους, καὶ εὐλάβειαν πρὸς Θεόν.

29 Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον.] Ἐπειδὴ τὰ μὲν τῆς παλαιᾶς φοβερὰ ἔδειξε, τὰ δὲ τῆς καινῆς οὐδὲν ἔχοντα τοιοῦτον· ἵνα μὴ καταφρονήσωσι τὴν τραχύτητος, φησι· Μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας εὐαρεστῶμεν τῷ Θεῷ. Ψυχὴ γὰρ ἐν τοῖς θλίψεσιν ἀπονενοημένῃ ἀποχινώσκουσα. Ἢ ὅτι ἡ λατρεία ἡμῶν μετ' αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας πέφυκε γίνεσθαι. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ ἐστι, ὃν δεῖ εὐλαβεῖς εἶναι ἡμᾶς, ἵνα μὴ καταναλωθῶμεν ὡς καταφρονηταὶ καὶ ἀδιάφοροι. Εὐλαβεῖς γάρ, φησι, ποιήσατε τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ. Τοῦτο δὲ καὶ παράκλησιν αὐτοῖς φέρει, εἴγε τοιοῦτον ἔχομεν Θεὸν, δυνάμενον τοὺς ἐναντίους ἡμῶν καταναλῶσαι.

Per quam; gratiarum actionem scilicet. Si enim grati fuerimus, tum Deum ita inservimus, ut bene ei placeamus, ac veluti scientes qualem Dominum habeamus. Nisi enim & pro tranquillitate & pro afflictionibus grati simus, neque eum ita colimus, ut ei gratum sit. Quis enim servus, qui murmuret adversùs dominum (murmurat enim, qui ei prout decet, non servit) gratum hero exhibet ministerium? Propterea & hic ipse alio in loco dicit, *Nolite murmurare*: & iterum, *Omnia facite sine murmurationibus*. Israëlitæ verò in deserto ceciderunt, ut murmuratores. 1 Cor 10. 10. Phil. 2. Num. 16.

Cum reverentia & religione.] Hoc est, nihil impudens loquamur, nihil inverecundum, sed vel habitus externus verecundiam habeat erga homines, & religionem erga Deum.

29 *Etenim Deus noster ignis consumens est.*] Quoniam Veteris Testamenti res terribiles fuisse ostendit, Novi verò nihil hujusmodi habere, ne illarum mansuetudinem despicatui habeant, ait: *Cum reverentia & religione gratias agamus Deo.* Anima enim quæ in afflictionibus desperat, pudorem abjicit. Vel quia servitus nostra cum reverentia & religione fieri solet. Nam Deus noster ignis est, ac oportet religiosos esse nos, ne veluti contemptores, ac negligentes consumamur. *Reverentes enim*, inquit, *facite filios Israel.* Porrò istud consolationem eis præbet; siquidem ejusmodi habeamus Deum, qui possit adversarios nostros consumere.

ΚΕΦ. ιγ.

Φιλαδελφία μενέτω· 2 Τῆς φιλοξενίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε.] Οὐκ εἶπεν, Ὅτι κτήσασθε φιλαδελφίαν καὶ φιλοξενίαν· εἶχον γὰρ ταύτας, ὡς ἔοικεν· ἀλλ' ὅτι ἐν τοῖς συνεχῶν θλίψεων ἐκινδύνευον περὶ ταύτας τὰς ἀρετὰς

CAP. XIII.

Charitas fraternitatis maneat. 2 *Hospitalitatis ne obliviscamini.*] Non dixit, Comparate fratrum charitatem & hospitalitatem: habebant enim has, ut videtur: verùm quia ob frequentes afflictiones periculum erat ne circa has virtutes

flacceſcerent, *Charitas*, inquit, *fraterna maneat*, ſtabilis conſiſtat, ne ſinatis eam effugere vos. Ac hoſpitalitatis, inquit, ne obliviſcamini. Tanquam enim ſpoliati eſſent facultatibus ſuis, fortaſſe parciùs ſe gerebant. Vel in futurum eos munit.

Per hanc enim latuerunt quidam Angelis hoſpitio receptis.] Adeò præclara res eſt hoſpitalitas, ac quoſvis ſimpliciter ſuſcipere, nec curiosè de quâ quiſpiam familiâ ſit explorare, ut & Abrahamo & Lot ea fuit occaſio ut Angelos exceperint hoſpitio. *Latuerunt* autem, eſt pro, neſciverunt eos Angelos eſſe, quos hoſpitio receperant, attamen amanter & honorificè eos tractârunt. Quæ res magnos eos facit. Nam ſi ſciviſſent, nihil magni feciſſent.

3 *Mementote vinctorum, tanquam ſimul vincti.*] Qui enim alicui alligatus eſt, etiamſi obliviſci velit, haud poteſt.

Afflictorum, tanquam & ipſi in corpore morantes.] Afflictorum, vel carcere, vel fame, vel aliâ quâpiam calamitate. Qui enim ſecum reputat, ſe veſtitum eſſe corpore iiſdem afflictionibus obnoxio, illos defendet, tum quòd condoleſcat, tum quòd metuat, ne & ipſe in ſimilia mala incidere permittatur propter inhumanitatem ſuam.

4 *Honorabile connubium in omnibus, & thorus immaculatus.*] Expende quanta ſit ei ratio temperantiæ & continentiæ. Nam ſuprà ſanctimoniæ mentionem faciens, de hac dicebat, ac rurſus poſt hæc de fornicatoribus & mœchis dicet. *In omnibus* igitur; non in ſolis provectioris ætatis hominibus, in juvenibus autem non item, verùm in omnibus. Vel omnibus modis ac omni tempore: non in afflictione quidem, in tranquillitate autem non item: non in hac quidem parte precioſum & honoratum, in illa verò ſecus; ſed totum per omnia precioſum ſit. Hîc pudefiunt hæretici, qui matrimonium calumniantur. Ecce enim honorabile dicitur, eò quòd in temperantia hominem conſervet.

Ἀπορράθυμῆσαι, φησὶν, ὅτι μενέτω ἡ φιλαδελφία, ἑδραία ἔστω, μὴ ἐάσητε αὐτὴν ἀποφυγεῖν ὑμᾶς. Καὶ τὴν φιλοξενίας, φησὶ, μὴ "ἐπιλανθάνεσθε. Ὡς γὰρ διηρπασμένοι τὰ ὄντα, ἴσως φειδομένως δὴ διέκειντο. Ἢ δὲ εἰς τὸ μένειν ἀσφαλίζεται. "χ. θάνατος ἀπευδάζετι.

Διὰ ταύτης γὰρ ἔλαθόν τινες ξενίσαντες ἀγγέλους.] Οὕτω μέγα ἡ φιλοξενία, καὶ τὸ πόλεως ἀπλῶς ὑποδέχεσθαι, καὶ μὴ "φυλαττειν, ὥστε καὶ τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ Λὼτ τοιαύτης ἐγένετο αὐτὴ τοῖς τὸ ὑποδέξασθαι ἀγγέλους. Τὸ γὰρ, ἔλαθον, αὐτὶ τοῦ, ἠγνόησαν ὅτι ἄγγελοι ἦσαν οἱ ξενιζόμενοι, ἀλλ' ὅμως φιλοτίμως αὐτοῖς ἐξενίσαν· ὃ καὶ μεγάλους αὐτοὺς ποιεῖ· ὡς εἴγε ἠδέσθησαν, οὐδὲν μέγα ἐποίουν. "χ. φιλοξενεῖν.

3 Μιμνήσκεσθε τῶν δεσμίων, ὡς συνδεδεμένοι.] Ὁ γὰρ συνδεδεμένος τινὶ, κἂν θέλῃ ἐπιλαθέσθαι, οὐ δύναται.

Τῶν κακουχουμένων, ὡς καὶ αὐτοὶ ὄντες ἐν σώματι.] Τῶν κακουχουμένων ἢ ἐν φυλακῇ, ἢ ἐν λιμῷ, ἢ ἄλλῃ θλίψει. Ὁ γὰρ λογιζόμενος, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁμοιοπαθὴς τοιούτοις σῶμα, ἀμπισχόμενος τούτων, διά τε τοῦτο συμπάσχει, καὶ διὰ τὸ φοβηθῆναι, μὴ καὶ αὐτὸς τοῖς ὁμοίοις περιπέσοι συγχωρηθῇ διὰ τὸ ἀφιλάνθρωπον.

4 Τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσι, καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος.] Ὅρα πόσος περὶ σωφροσύνης αὐτῷ λόγος. Καὶ γὰρ καὶ ἀνωτέρω ἁγιασμοῦ μνημονεύων, περὶ ταύτης ἔλεγε, καὶ πάλιν μετὰ ταῦτα ἐρεῖ περὶ πόρνων καὶ μοιχῶν. Ἐν πᾶσιν οὖν· μὴ ἐν τοῖς πρεσβυτικοῖς μόνοις, οὐδὲ ἐν τοῖς νέοις δέ, ἀλλ' ἐν πᾶσιν. Ἢ καὶ ἐν πᾶσι τρόποις, καὶ ἐν πᾶσι καιροῖς· μὴ ἐν θλίψει μόνον, οὐδὲ ἐν ἀνέσει δέ· μὴ ἐν τούτῳ μὲν τῷ μέρει τίμιος, ἐν ἄλλῳ δὲ οὔ· ἀλλ' ὅλος δὲ ὅλου τίμιος ἔστω. Ἐντεῦθεν δὲ ἀντέπονται οἱ τὸν γάμον διαβάλλοντες αἱρετικοί. Ἰδοὺ γὰρ, τίμιος ὀνομάζεται, ὅτι ἐν σωφροσύνῃ τηρεῖ.

Πόρνους

Πόρνους γὰρ καὶ μοιχοὺς κρινεῖ ὁ Θεός.] Καὶ σφόδρα μετὰ ὅρκου τιμίων ἡ ἀπαγόρευσις τῆς πορνείας. Κρινεῖ γὰρ ὁ Θεὸς, ἀντὶ τοῦ, κατακρινεῖ. Καὶ εἰκότως. Εἰ γὰρ ὁ γάμος συγχωρηται, δικαίως ὁ πόρνος καὶ μοιχὸς κολάζονται.

5 Ἀφιλάργυρος ὁ τρόπος.] Οὐκ εἶπε, μηδὲν * κέκτησθε, ἀλλὰ κἂν ἔχητε, μὴ ἦτε δεδουλωμένοι, ἀλλ' ἐλευθερίως ταῦτα ἔχετε, ὥστε κἂν ποτε ἀποπέσητε τούτων, μὴ δυσχεράνητε· ὅπερ ἦν ἀνωτέρω εἶπεν· Ὅτι τὴν ἁρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε. Καὶ ἄλλως δέ, ὅπερ πολλοὶ μετὰ τὸ χειρωσαι τὰ ὑπάρχοντα, σπουδάζουσιν ἀναπτᾶσθαι πάλιν, προφάσει τοῦ δοῦναι ἐλεῆσαι, φησιν· Ἀφιλάργυρος ὁ τρόπος. δηλονότι καὶ ἐπαγγελτικός.

* ἔχοντες.

Ἀρκούμενοι τοῖς παροῦσιν.] Δείκνυσι πῶς ἂν ἀφιλάργυροι εἴημεν· Ἐὰν ἀρκούμεθα τοῖς παροῦσιν, ἐὰν μηδὲν πλέον ζητῶμεν ἢ χρείας τῆς ἀναγκαίων. Ὁ γὰρ πλέον ὢν ἔχει, ζητῶν, προδήλων ὡς φιλάργυρος.

Αὐτὸς γὰρ εἴρηκεν· Οὐ μή σε ἀνῶ, οὐδὲ μὴ σε ἐγκαταλίπω.] Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν τινας εἰπεῖν· τί οὖν ἀν οὐδὲ τὰ ἀναγκαῖα ἔχωμεν; φησὶν, Οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν. Ὁ γὰρ Θεὸς διὰ τοῦ Ησαΐου λέγει· Οὐ μή σε ἀνῶ· καὶ ἀψευδὴς πάντως. Ἀλλὰ δὲ αὖθις ἦν τοῦτο τοῖς ἐξ Ιουδαίων εἰκὸς ἦν εἰπεῖν, ὅτι τίσιν παροῦσιν ἀρκεσθησόμεθα; ἡμᾶς διηρπάγημεν, οὐδὲν ἔχομεν λοιπόν. Φησὶν οὖν ὅτι δυνασθε τοῖς ὑπολειφθεῖσι, κἂν βραχέα ἦσιν, ἀρκεῖσθαι. Ὁ γὰρ Θεὸς εἴρηκεν· Οὐ μή σε ἀνῶ, τουτέστιν, οὐ μή σε ἐάσω. Εἰ τάχα ἦν ὁ ἀπόστολος περὶ τῶν χρημάτων ἐξεδέξατο τοῦτο, ἀλλὰ σύ γε δὲ ὅτι πάντως προστάγματος δέξαι τοῦτο ῥηθὲν ὑπὸ Θεοῦ.

6 Ὥστε θαῤῥοῦντας ἡμᾶς λέγειν· Κύριός μοι βοηθὸς, καὶ οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος.] Ἐπεὶ ταῦτα εἶπεν ὁ Θεὸς, πιστὰ πάντως ἐστί. Λοιπὸν

Fornicatores autem & mœchos judicabit Deus.] Hîc etiam cum adjuncta mulcta, fornicationis eſt prohibitio. *Judicabit enim Deus*, hoc eſt, condemnabit. Nec immeritò: ſi enim matrimonium eſt permiſſum, fornicator & mœchus meritò puniuntur.

5 *Sint mores ſine avaritia.*] Non dixit, Nihil poſſideatis: ſed ſi habueritis facultates, ne redigamini in earum ſervitutem, ſed liberè eas habete, ut ſi quando contingat vos eas amittere, non ægro animo feratis: quod & ſuprà dixit: *Rapinam poſſeſſionum veſtrarum cum lætitia excepiſtis.* Deinde quia haud pauci poſtquam res ſuas amiſerint, eas recuperare moliuntur, prætextu eleemoſynæ in alios conferendæ, dicit: *Sint mores ſine avaritia.* Propterea etiam infert:

Contenti præſentibus.] Oſtendit quemadmodum ab avaritia alieni eſſe poſſimus; nempe, ſi contenti ſimus præſentibus, ſi nihil præter uſum & neceſſitatem inquiramus. Qui enim plura quàm habet quærit, planum eſt eum avarum eſſe.

Ipſe enim dixit: Non te deſeram, neque te derelinquam.] Quia veriſimile erat nonnullos dicturos, At quid faciemus, ſi neceſſaria nobis non ſuppetant? Hoc, inquit, nullo modo fieri poteſt. Deus enim per Eſaiam dicit, *Non te deſeram*, neque quicquam mentitur. Sed & illos ipſos Judæos veriſimile erat dicere, Et quibus præſentibus contenti erimus? Nos facultatibus noſtris ſpoliati ſumus, & nihil nobis ſupereſt. Dicit igitur, Poteſtis iis quæ ſuperſunt, quantumvis pauca fuerint, contenti eſſe: Deus enim dixit, *Non te deſeram*, hoc eſt, non te omittam. Ac etiamſi Apoſtolus fortaſſe de rebus neceſſariis acceperit, tu verò de omni negotio accipies hoc Dei dictum. Ioſ. 1. 5. Eſa. 41. 17.

6 *Ut confidentes dicamus: Dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi homo.*] Quandoquidem hæc Deus dixit, certa omnino ſunt. Deinceps igitur con-

fidenter dicamus, quòd diripientes bona noſtra, nos in anguſtias non protrudent.

7 *Mementote præpoſitorum veſtrorum, qui locuti ſunt vobis verbum Dei.*] Ad 1 Theſſ. 5. 13 hoc Theſſalonicenſes quoque adhortabatur, ut eos abundantiùs honore afficerent. Ac quemadmodum illi verbum impertiunt, ſic illi, ſi fieri poſſit, ſuccurrant eis in externis corporis neceſſitatibus. Hoc enim innuit per, *Mementote*. Vel ad imitationem eorum iſtos excitat.

Quorum intuentes exitum converſationis, imitamini fidem.] Hoc eſt, exactiùs conſiderantes. Ac quemadmodum diſcipuli pictoris ad primum exemplar; ſic & vos nunquam non defigentes oculos ad exitum, hoc eſt, ad finem ipſorum converſationis, id eſt, morum & vitæ, quòd bonum finem nacta ſit, imitamini ipſorum fidem. Ex fide enim vita pura naſcitur. Si enim futuris fidem non adhiberent, ſed dubitarent, converſationem irreprehenſibilem non oſtendiſſent. Rurſus autem puſillanimitatem eorum curat; vel fidem dogmatum dicit. Infert igitur:

8 *Jeſus Chriſtus heri & hodie idem, & in ſecula.*] Nonnulli enim (uti videtur) extiterunt fidem adulterantes, & dicentes: Alius veniet, quem hodie uſque expectant Judæi. Ait igitur, Idem eſt Chriſtus *heri*, id eſt, omni præterito tempore, & *hodie*, hoc eſt, præſenti tempore, & *in ſecula*, futura ſcilicet, adeóque infinita, nec veniet alius. Ne erretis igitur. Vel quemadmodum præpoſitos veſtros non deſeruit, ſed in omnibus adjuvit eos, hunc ad modum & vobis auxiliabitur. Idem enim eſt.

9 *Doctrinis variis & peregrinis ne circumferamini.*] *Variis*, id eſt, nunc his, nunc illis, & aliquando ab iſtis, aliquando ab illis. Prætereà, *peregrinis*, à recta doctrina nimirum. Poteſt enim varia eſſe doctrina, quæ tamen non ſit peregrina, ac propterea ne rejicienda quidem. Quando

πὸν οὕτω θαῤῥοιῶντες λέγωμεν, ὅτι οἱ διαρπάζοντες τὰ ὑπάρχοντα, ἡμῶν ϗ στενώσουσιν ἡμᾶς.

7 Μνημονεύετε τῶν ἡγουμένων ὑμῶν, οἵτινες ἐλάλησαν ὑμῖν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.] Τοῦτο ϗὶ Θεσσαλονικεῦσι πρέπει, ὥστε ἔχειν αὐτοὺς ἐν τιμῇ ὑπερεκπερισσοῦ. Καὶ ὥσπερ ἐκεῖνοι τὸν λόγου μεταδιδόασιν, οὕτως, ἐὰν ἔνεστι, βοηθεῖν αὐτοῖς ἐν τῇ σωματικῇ χρείᾳ. Τοῦτο γὰρ αἰνίττεται λέγων τὸ, μνημονεύετε. Η ϗ τοὺς μίμησιν αὐτῶν ἐπαλείφει τοῦτο.

Ων ἀναθεωροῦντες τὴν ἔκβασιν τῆς ἀναστροφῆς, μιμεῖσθε τὴν πίστιν.] Τουτέστιν, ἀκριβέστερον ἀνασκοποῦντες. Καὶ ὥσπερ μαθηταὶ ζωγράφου πρὸς τὸ ἀρχέτυπον, οὕτως ὑμεῖς ἀεὶ "βλέποντες πρὸς τὴν ἔκβασιν, τουτέστι, τὸ τέλος τῆς αὐτῶν ἀναστροφῆς, ὅ ἐστι πολιτείας, ὅτι χρηστὸν τέλος ἔσχε, μιμεῖσθε αὐτῶν τὴν πίστιν. Απὸ γὰρ τῆς πίστεως ὁ βίος ὁ καθαρός. Εἰ μὴ γὰρ ὀπίσθιον τοῖς μέλλουσιν, ἀλλὰ ἐδίσταζον, οὐκ ἂν ἐπεδείξαντο πολιτείαν ἀμεμπτον. Πάλιν δὲ τὸ μικρόψυχον αὐτῶν θεραπεύει· ἢ πίστιν τὴν τῶν δογμάτων λέγει. Επάγει οὖν·

" χ. ἀποβλέποντες.

8 Ιησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς, ϗ εἰς τοὺς αἰῶνας.] Ως ἔοικε γάρ, ἦσάν τινες διδασκαλοῦντες τὴν πίστιν, ϗ λέγοντες, ὅτι ἕτερος ἥξει, ὃν ϗὶ μέχρι τοῦ νῦν προσδοκῶσιν Εβραῖοι. Φησὶν οὖν ὅτι αὐτός ἐστι Χριστὸς χθὲς, τουτέστι, τὸν προελθόντα πρώτα χρόνον, ϗ σήμερον, τουτέστι, τὸν ἐνεστῶτα, ϗ εἰς τοὺς αἰῶνας, τοὺς μέλλοντας ϗ ἀπεράντους, ϗὶ οὐχ ἥξει ἕτερος. Μὴ πίνετε πλανᾶσθε. Η ὅτι ὥσπερ τοὺς ἡγουμένους ὑμῶν οὐ κατέλιπεν, ἀλλ' ἐν πᾶσιν ἀντελαμβάνετο αὐτῶν, οὕτω ϗ ὑμῶν ἀντιλήψεται). ὁ αὐτὸς γάρ ἐστι.

9 Διδαχαῖς ποικίλαις ϗὶ ξέναις μὴ παραφέρεσθε.] Ποικίλαις, παῖς ἄλλοτε ἄλλαις, ϗὶ πρὸς ἄλλων ϗὶ ἄλλων. Ἀλλὰ ϗὶ ξέναις, τοῦ ὀρθοῦ δόγματος. Εστι γὰρ ποικιλία μὲν διδασκαλίας, μὴ ξενία δέ· ϗὶ ἅμα τοῦτο οὐκ ἀδόκιμον. Οτὲν δὲ

ϗὶ

καὶ ποικίλαις, ταύταις, μὴ τῇδε τῷδε, καὶ τῇδε τῷδε· καὶ ξέναις, ταύταις, ἀλλοτρίαις τῆς ἀληθείας, τότε δεῖ φυλάττεσθαι. Ἡ γὰρ ἀλήθεια μονοειδὴς, καὶ πρὸς ἓν ἀφορᾷ πρᾶγμα. Ὅρα δὲ, περιφέρεσθε, ὡς ὅτι τισὶν κούφοις, καὶ εὐκόλως κἀκεῖσε ῥᾳδίως περιαγομένοις.

Καλὸν γὰρ χάριτι βεβαιοῦσθαι τὴν καρδίαν, οὐ βρώμασιν, ἐν οἷς οὐκ ὠφελήθησαν οἱ περιπατήσαντες.] Αὗται αἱ ξέναι διδασκαλίαι. Αἰνίττεται γὰρ τοὺς τὴν Ἰουδαϊκὴν παρατήρησιν τῶν βρωμάτων εἰσάγοντας. Φησὶν οὖν, ὅτι τῇ χάριτι, ταύτῃσι, τῇ πίστει βεβαιοῦσθαι δεῖ ἡμᾶς, καὶ πληροφορεῖσθαι, ὅτι οὐδὲν ἀκάθαρτον, ἀλλὰ πάντα τῷ πιστεύοντι καθαρά. Πίστεως οὖν δεῖ· οὐ βρωμάτων παρατηρήσεως. Οἱ γὰρ ἐν τοῖς βρώμασι περιπατήσαντες, τουτέστι, τῇ τῶν βρωμάτων παρατηρήσει στοιχήσαντες ἀφελεῖς, οὐδὲν εἰς ψυχὴν ὠφελήθησαν, ὡς τῆς πίστεως ἔξω ὄντες, καὶ τῷ νόμῳ τῷ αὐτοφελεῖ δουλεύοντες. Καὶ ἄλλως δέ, τί ὠφελοῦντο ἀπὸ τῆς παρατηρήσεως, φησὶν, ὅπου γε [a] οὔτως ἦσαν μιαροὶ, ὥστε μὴ δυνασθῆναι μετέχειν τῶν θυσιῶν;

[a] χ. πιοῦσι.

10 Ἐχομὲν θυσιαστήριον ἐξ οὗ φαγεῖν οὐκ ἔχουσιν ἐξουσίαν, οἱ τῇ σκηνῇ λατρεύοντες.] Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι οὐ δεῖ τηρεῖσθαι βρώματα, ἵνα μὴ δόξῃ διὰ καταφρόνησιν τοῦ καὶ ἡμέτερα δεῖ τὰ [a] ἀτήρητον· φησὶν, ὅτι καὶ ἡμᾶς ἔχομεν τήρησιν, ἀλλ' [b] οὐκ ὅτι βρώμασι τοιούτοις, ἀλλ' ὅτι τῷ θυσιαστηρίῳ, ὅπου τῇ αἱματικτῷ θυσίᾳ τοῦ ζωοποιοῦ σώματος. Ταύτης γὰρ οὐδὲ τοῖς νομικοῖς ἀρχιερεῦσι μεταλαβεῖν ἔξεστιν, ἕως ἂν λατρεύωσι τῇ σκηνῇ, τουτέστι, τοῖς νομικοῖς τύποις, τοῖς προδηλουμένοις, τοῖς καταλυομένοις (τοιοῦτον γὰρ ἡ σκηνὴ) ἢ τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὥσπερ τῶν νομικῶν θεσιῶν οὐ μετέχει οἱ λαοὶ, ὡς ἀνάξιοι.

[a] ἀπεκτηκον.

[b] οὐκ ἐπ' ἐκ.

11 Ὧν γὰρ εἰσφέρεται ζώων τὸ αἷμα περὶ ἁμαρτίας εἰς τὰ ἅγια διὰ τοῦ ἀρχιερέως, τούτων τὰ σώματα κατακαίεται

autem & variæ fuerint, hoc eſt, ut ab hoc illud doceatur, & ab illo aliud: & peregrinæ, hoc eſt, alienæ à veritate, tum neceſſum eſt ut præcaveamus nobis. Veritas enim ſimplex eſt, & ad unum reſpicit. Obſerva autem, *Circumferamini*, ceu de quibuſdam levibus, qui facilè huc illuc circumferuntur.

Bonum eſt enim gratiâ ſtabiliri cor, non eſcis, quæ non profuerunt ambulantibus in eis.] Hæ ſunt peregrinæ doctrinæ. Latenter enim carpit eos qui Judaïcam obſervationem ciborum introducebant. Ait igitur; *Gratiâ*, hoc eſt fide, ſtabiliri nos oportet, ac certos reddi, quòd nihil ſit immundum, ſed omnia credenti ſunt munda. Fide igitur, non ciborum obſervatione opus eſt. In cibis enim obambulantes, hoc eſt, in ciborum obſervatione verſantes ſemper, animæ ſuæ nihil commodârunt, quippe quia extra fidem, ipſiq; legi inutili inſervientes. Adhæc, quid emolumenti habebant, inquit, ex ciborum obſervatione, quandoquidem adeò polluti fuerint, ut ne participes quidem eſſe potuerint ſacrificiorum?

10 *Habemus altare, de quo non habent edendi poteſtatem, qui tabernaculo ſerviunt.*] Poſtquam dixerat non eſſe obſervandos cibos, ne videantur noſtra deſpicatui habenda, quòd obſervatione careant: Nos, inquit, obſervationem habemus, verùm haud eam quæ ſit in hujuſmodi cibis, ſed ſuper altari, ſive incruentâ hoſtiâ vivifici corporis. Hujus enim ut ſint participes, ne pontificibus quidem legalibus permittitur, tantiſper dum tabernaculo inſerviunt, hoc eſt, legalibus umbris & figuris quæ tranſeunt ac diſſolvuntur (tale quiddam enim tabernaculum erat) vel mundo huic, perinde ac legalium ſacrificiorum vulgus, utpote indignum, haud erat particeps.

11 *Quorum enim animalium ſanguis infertur pro peccato in Sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra caſtra.*

ſtra. 12 *Propter quod & Jeſus, ut ſanctificaret per ſuum ſanguinem populum, extra portam paſſus eſt.*] Demonſtrat, ea quæ præclara apud Judæos fuerunt, eorum noſtrarum figuras extitiſſe: nullius afferens precii fuiſſe ea ſacra, quorum non potuerit eſſe conſors populus. At noſtri ſacrificii ne legis quidem pontifices conſortes eſſe poſſunt: ſiquidem noſtri ſacri illæ oblationes typus erant. Ut enim eorum animallum quæ pro populi peccatis offerebantur, ſanguinem quidem intulit in Sancta Pontifex, corpora verò extra caſtra cremabantur: hunc ad modum Chriſtus pro mundi peccatis paſſus, ſanguinem quidem ſuum in Sancta intulit Patri tanquam Pontifex, corpus autem palo affixum eſt extra caſtra. Memoriam itaque illius ſacrificii perficientes noſtri pontifices, ſanguinem Domini in noſtra ſancta & ad altare, tanquam in cœlum ferunt. Hanc ob rem legis pontificibus non licet ex hoc altari edere, tanquam alienigenis, & qui ſupra mundum hunc non ſapiant: nos autem ſecùs.

13 *Exeamus igitur ad eum extra caſtra, improperium ejus portantes.*] Quia extra portam Chriſtus paſſus eſt, egrediamur & nos ad ipſum extra portam, hoc eſt, extra mundum, *improperium ejus ferentes*, hoc eſt, eadem cum ipſo patientes. Ipſe inſtar condemnati ac latronis, cruci eſt affixus foris: Nos itaque è mundo ejuſque rebus ſplendidis exire non pudeat, etiamſi ignominia hoc videatur. Rurſus autem eos adhortatur ea ferre quæ à Judæis inferuntur ipſis, ſive injuriæ, ſive rapinæ fuerint.

14 *Non enim habemus hîc manentem civitatem, ſed futuram inquirimus.*] Confirmat hîc neceſſarium eſſe ut egrediamur extra portam, hoc eſt, mundum. Non habemus enim participationem aliquam in hoc mundo, quandoquidem neque maneat. Debemus igitur fugere extra hunc, & ad futuram urbem accurrere, hoc eſt, ad cœlum.

ἔξω τ πρεμβολῆς. 12 Διὸ καὶ Ιησοῦς, ἵνα ἁγιάσῃ διὰ τ ἰδίου αἵματος τ λαὸν, ἔξω τ πύλης ἔπαθε.] Δείκνυσι τὰ παρ Ιουδαίοις σκιὰ τύποις ὄντα τῶν ἡμετέρων, καὶ φησιν, ὅτι οὐδὲν ἦν ἐκφυγὰ αἱ θυσίαι, ὧν ἐκωλύοντο μετέχειν οἱ τ λαοῦ· τ δ ἡμετέρας θυσίας οὐδὲ οἱ τ νόμου ἀρχιερεῖς μετέχουσι. Τούτων γὰρ ἐτύπουν. Ωσπερ γὰρ τῶν ζώων τῶν ὑπὲρ ἁμαρτίας τ λαοῦ προσφερομένων, ὅ μὲ αἷμα εἰς τὰ ἅγια εἰσῆγεν ὁ ἀρχιερεύς, τὰ δ σώματα ἔξω τ στρατοπέδου κατεκαίετο· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς, ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν τ κόσμου παθὼν, ὅ μὲ αἷμα αὐτ εἰς τὰ ἅγια εἰσικόμισε τῷ Πατρὶ ὡς ἀρχιερεύς, τὸ δ σῶμα ἀνεσκολοπίσθη ἔξω τ πρεμβολῆς. Ἀνάμνησιν οὖν τ θυσίας ἐκείνης τελοῦντες οἱ παρ ἡμῖν ἀρχιερεῖς, τὸ αἷμα τ Κυρίου εἰς τὰ παρ ἡμῖν ἅγια, ἤγουν εἰς τὸ θυσιαστήριον εἰσκομίζουσιν, ὡς εἰς οὐρανόν. διὸ τοῖς νομικοῖς ἀρχιερεῦσιν οὐκ ἔξεστιν ἐκ τούτου τ θυσιαστηρίου φαγεῖν, ὡς ἀλλογενέσι, καὶ ὡς μὴ ὑπὲρ τ κόσμον τοῦτον φρονοῦσιν· ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως.

13 Τοίνυν ἐξερχώμεθα πρὸς αὐτὸν ἔξω τ πρεμβολῆς, τ ὀνειδισμὸν αὐτ φέροντες.] Επεὶ ἔξω τ πύλης ἔπαθεν ὁ Χριστὸς, ἐξερχώμεθα καὶ ἡμεῖς πρὸς αὐτὸν ἔξω τ πύλης, τουτέστι, τ κόσμου, τ ὀνειδισμὸν αὐτ φέροντες, τουτέστι, τὰ αὐτὰ αὐτῷ πάσχοντες. Εκεῖνος ὡς κατάδικος καὶ λῃστὴς ἐσταυρώθη ἔξω· μὴ τοίνυν μηδὲ ἡμεῖς αἰσχυνθῶμεν ἐξιέναι ἔξω τ κόσμου καὶ τῶν τούτου λαμπρῶν, κἂν ἀτιμία δοκῇ τοῦτο. Πάλιν δὲ παρατίθησι) αὐτοῖς φέρειν τὰ παρὰ τῶν Ιουδαίων ἐπαγόμενα αὐτοῖς, κἂν ὕβρεις ἔνεν, κἂν ἁρπαγάς.

14 Οὐ γὰρ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν.] Τὸ δεῖ ἐξέρχεσθαι ἔξω τ πύλης, τουτέστι, τ κόσμου, κατασκευάζει. Οὐκ ἔχομεν γὰρ μετοχήν τινα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἐπεὶ οὐδὲ μένει. Οφείλομεν οὖν φεύγειν ἐκ τούτου, καὶ τρέχειν ἐπὶ τ μέλλουσαν πόλιν τὴν ἄνω, τουτέστι, τ οὐρανόν.

15 Δι

15 Δι' αὐτοῦ οὖν ἀναφέρωμεν θυσίαν αἰνέσεως διαπαντὸς τῷ Θεῷ, τουτέστι, καρπὸν χειλέων ὁμολογούντων τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.] Δι' αὐτοῦ, ὡς δι' ἀρχιερέως ὁ καὶ σάρκα, ἀναφέρωμεν Πατρὶ θυσίαν αἰνέσεως, τουτέστιν, εὐχαριστίαν. Εὐχαριστοῦμεν γὰρ τῷ Πατρὶ, ὡς τὸ γὲν αὐτοῦ δοῦναι ὑπὲρ τῆς ἁγιάσεως ἡμᾶς. Τοῦτο δὲ διὰ τοὺς ἀσθενεῖς. Ἐπεὶ ὅτι τοῦ Υἱοῦ ἡ χάρις, δῆλον ἐκ τοῦ ἴσον εἶναι τιμὴν τιμῶν. ἵνα γάρ, φησι, τιμῶσι πάντες τὸν Υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα. Αὕτη οὖν ἡ εὐχαριστία καρπός ἐστι χειλέων ὁμολογούντων, τουτέστιν, ἐξομολογουμένων τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Ὥστε οὐδὲ ταύτης τῆς θυσίας ἔξεστι μεταλαβεῖν τοῖς νομικοῖς ἀρχιερεῦσιν. Οὐ γὰρ δυνάμενοι εὐχαριστῆσαι ὑπὲρ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ, οἱ μηδόλως αὐτῷ ἁγιαζόμενοι, διὰ τοῦτο ἀπομένουσιν ἐν * τῇ ἀπιστίᾳ. Ὅρα δὲ πῶς πάλιν εἰς τὸ εὐχαριστεῖν αὐτοὺς σπουδεῖ, καὶ μὴ γογγύζειν, μηδὲ ῥᾳθυμόν τι καὶ ταλαιπωρὸν φθέγγεσθαι ἀπὸ μικροψυχίας.

* αὐτῇ.

16 Τῆς δὲ εὐποιΐας καὶ κοινωνίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε.] Τοὺς οἱ πρόφασιζόμενοι πενίαν, καὶ διὰ τοῦτο μὴ μεταδιδόντες; Ἀκουσάτωσαν ὅτι τοῖς πενεστάτοις, τοῖς διαρπαγεῖσι παρῄνει Παῦλος μὴ ἐπιλανθάνεσθαι τῆς ἐλεημοσύνης. Ταύτην δὲ κοινωνίαν ὀνομάζει, διὰ τὸ πολλαχοῦ αἰτίαν εἶπομεν.

Τοιαύταις γὰρ θυσίαις εὐαρεστεῖται ὁ Θεός.] Ταῖς τῆς εὐχαριστίας καὶ τῆς εὐποιΐας. Ὁ γὰρ εὐχάριστος, πρόδηλον ὅτι καὶ εὐμεταδότος ἐστὶν, ἅτε εἰδὼς πόσων ἠξίωται.

17 Πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν.] Περὶ ἐπισκόπων λέγει. Πρότερον δὲ ἐπαινέσας αὐτοὺς ἐπὶ τῷ εἰπεῖν, πιστοὺς καὶ ἀξίους τοῦ ζηλοῦσθαι τοὺς ἀναθεωρούντων αὐτοὺς, τότε ἐπάγει, πείθεσθε. Τί οὖν; πᾶσι ἄρχουσι πείθεσθαι δεῖ, κἂν κακὸς ᾖ; Πῶς

15 *Per ipsum igitur offeramus hostiam laudis semper Deo, id est, fructus labiorum confitentium nomini ejus.*] Per ipsum ceu per Pontificem secundùm carnem, offerimus Patri hostiam laudis, hoc est, gratiarum actionem. Gratias enim agimus Patri, quia Filium suum dederit pro sanctificatione nostra: hoc autem propter infirmos. Nam quòd Filii sit gratia, planum est ex eo quòd sit æqualis ei cum Patre honos. *Ut enim omnes*, inquit, *Filium honorent, quemadmodum honorant Patrem.* Ista igitur gratiarum actio, fructus est labiorum confitentium, hoc est, laudantium nomen ejus. Itaque neque hujus sacrificii possunt esse participes legis Pontifices. Non possunt enim gratias agere pro sanguine Christi, qui non omnino per ipsum sanctificati sunt, eò quòd permaneant in incredulitate. Animadverte autem, qui rursus eos ad gratiarum actionem impellat, ut neque murmurent, neque asperum quiddam ac temerarium loquantur præ pusillanimitate aut desperatione.

16 *Beneficentiæ verò & communicationis nolite oblivisci.*] Ubi sunt ii qui prætexentes egestatem, ejus nomine nihil impertire volunt? Audiant hîc, quòd pauperrimos, nempe quibus facultates direptæ erant, adhortetur Paulus ne eleemosynæ obliviscantur. Hanc autem communicationem nominat, quam verò ob causam, sæpe diximus.

Talibus enim hostiis promeretur Deus.] Gratiarum actionis, & beneficentiæ. Qui enim gratus est, planum est eum ad impertiendum propensum esse, ut qui sciat quantis bonis sit donatus.

17 *Obedite præpositis vestris.*] Episcopos hîc intelligit. Cùm autem priùs eos laudibus evexisset, fideles eos appellando, ac dignos quos imitarentur ii qui eos contemplarentur, & ob oculos ponerent: tunc infert, *Obedite.* Quid? Numquid omni magistratui obtemperandum est,

est, licet malus fuerit? Quomodo dicis, *malus?* Si circa fidem, fuge eum, etiamsi Angelus de cœlo fuerit. Si autem in moribus malus sit, obtempera ei. *Omnia enim quæcunque dixerint vobis ut faciatis, facite: secundùm autem opera eorum nolite facere.* De iis autem qui circa fidem sunt corrupti, ait: *Doctrinis variis & peregrinis nolite circumagi.* Quid ita? Nam malè agens, haud aliis consulet ut malè vivant. Nam & ipse talia perpetrans, rubore suffunditur; quod vel inde liquet, quia conatur omni ratione occultare quod perpetrat. Qui verò in fide perversus fuerit, populo etiam suam opinionem promulgare cupit.

Mat. 23. 3.

Et subjacete eis.] Intensam hîc obedientiam per verbum, ὑπείκετε, indicat, adeò ut etiam in operibus serviamus iis, si res exigit.

Ipsi enim vigilant pro animabus vestris, tanquam rationem reddituri.] Audiant hîc præpositi, quòd perinde ut populum morigerum esse convenit, sic sacerdotem esse excubitorem pro populo, ut qui rationem sit pro peccatis eorum redditurus.

Ut cum gaudio hoc faciant, & non gementes: hoc enim non expedit vobis.] Si cesseris, inquit, & morem gesseris præposito tuo, onus quod ex cura tui ille gerit, ei leve reddis ac facile, ut qui gaudeat propter obedientiam tuam. Sin impudens sis & inobediens, ipse quidem etiam sic vigilabit pro anima tua: nisi tamen correxeris inobedientiam tuam, ingemiscet adversùs te ad Deum: quod sanè tibi inutile futurum est. Expende autem, quòd præposito non aliter vindictam permittat, quàm per gemitum. Istud autem mansuetudinem in ipso operatur: ille verò qui vitæ suæ mores in melius non mutat, majorem supplicii pyram accendit, utpote qui Deum severiorem vindicem excitat. Quocirca tu qui præposito immorigerus es, noli eum contemnere quia gemitus tan-

λέγῃς ὅ, κακός; Ἐὰν μὲν περὶ τὴν πίστιν, φεῦγε αὐτὸν, κἂν ἄγγελος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ᾖ. Ἐὰν δὲ περὶ τὸν βίον ᾖ κακὸς, πείθου αὐτῷ. Πάντα γὰρ ὅσα ἂν λέγωσιν ὑμῖν ποιεῖν, ποιεῖτε· κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε. Περὶ δὲ τοὺς κατὰ πίστιν διεφθαρμένων λέγει· Διδαχαῖς ποικίλαις καὶ ξέναις μὴ περιφέρεσθε. Τί δήποτε; Ὅτι ὁ μὲν κακῶς πολιτευόμενος, οὐκ ἂν κακῶς βιοῦν συμβουλεύσῃ τοῖς ἄλλοις. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ταῦτα πεφρόντικεν αἰσχύνεται. Καὶ δῆλον ἐκ τοῦ μηχανᾶσθαι πάντα τρόπον κρύπτειν ἃ πεφρόντικε· ὁ δὲ περὶ τὴν πίστιν κακὸς, καὶ τῷ λαῷ δοκεῖ κηρύττειν ἃ αὐτὸς φρονεῖ. χ. βιῶν.

Καὶ ὑπείκετε.] Τῷ ὑποτιτραμμένῳ πειθὼ δηλοῖ τῷ, ὑπείκετε, δηλονότι, ὥστε καὶ εἰ ἔργων αὐτοῖς δουλεύειν, εἰ δέοι.

Αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ὡς λόγον ἀποδώσοντες.] Ἀκουέτωσαν οἱ ἡγούμενοι, ὅτι ὥσπερ τὸν λαὸν πειθήνιον εἶναι χρὴ, οὕτω καὶ τὸν ἱερέα ἄγρυπνον ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ὡς μέλλοντα δώσειν λόγον ὧν αὐτοὶ ἁμαρτάνουσιν.

Ἵνα μὴ χαρᾶς τοῦτο ποιῶσι, καὶ μὴ στενάζοντες· ἀλυσιτελὲς γὰρ ὑμῖν τοῦτο.] Ἐὰν μὲν ὑπείκῃς, φησὶ, καὶ θεραπεύῃς τὸν ἡγούμενόν σου, ὃ βάρος τῆς ὑπὲρ σοῦ φροντίδος κοῦφον ποιεῖς αὐτῷ, ἅτε χαίροντι ὅτι δι' ὑπακοὴν σοι. Ἐὰν δὲ ἀπειθήσῃς, αὐτὸς μὲν καὶ ὅπως ἀγρυπνήσει ὑπὲρ τῆς σῆς ψυχῆς· πλὴν, ἐὰν μὴ διορθώσῃ ὃ ἁμαρτάνεις, στενάξει πρὸς τὸν Θεόν· ὅπερ ἀλυσιτελές σοι. Ὅρα δὲ, οὐκ ὑποτίθεται τῷ ἡγουμένῳ ἄλλως ἀμύνασθαι, εἰ μὴ διὰ στεναγμοῦ. Τοῦτο δὲ αὐτῷ μὲν πραΰτατόν ἐστι καὶ ἐγκαθίστησι· τῷ μέντοι διορθώτῳ ἐκείνῳ, μείζονα πυρὰν τῆς κολάσεως ὑποκαίει, ἀντιπρόσωπον κολαστὴν παρασκευάζων τὸν Θεόν. Ὥστε μὴ ὅτι στεναγμός ἐστι, καταφρονήσῃς, ὁ τῷ ἡγουμένῳ ἀπειθῶν,

ἀλλὰ

ἀλλὰ πλέον φοβήθητι, ὅτι τῷ Θεῷ σε παραδίδωσι.

18 Προσεύχεσθε περὶ ἡμῶν· πεπείθαμεν γὰρ ὅτι καλὴν συνείδησιν ἔχομεν ἐν πᾶσιν.] Ἐπειδή τινες διέβαλλον τὸν ἀπόστολον, ὡς ἀποστασίαν ἐκ τοῦ νόμου διδάσκοντα, ἀφ' οὗτο ἀπεχθῶς εἶχον πολλοὶ τῶν Ἑβραίων πρὸς αὐτόν. Διὸ ὅτε ὄνομα αὐτοῦ ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπιστολῆς τίθησιν, ὡς μὴ ἀνεχομένων αὐτῶν μηδὲ τοῦτο ἀκοῦσαι. Ἀπολογούμενος οὖν νῦν πρὸς αὐτοὺς, πρῶτον μὲν ἀξιοῖ αὐτοὺς εὐχεσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ, ὃ πρὸς τῶν φιλούντων εἰώθαμεν αἰτεῖσθαι· ἔπειτα καὶ δείκνυσιν αὐτὸν ἀθῷον. Ἐν πᾶσι γὰρ, οὐ μόνον τοῖς ἐθνικοῖς, ἀλλὰ καὶ ὑμῖν, οὐδὲν μεθ' ὑποκρίσεως πεποιήκαμεν, ἀλλὰ τὸ συνειδὸς ἡμῶν καθαρόν ἐστι, καὶ οὐ συνοίδαμεν ἑαυτοῖς ὅτι ἐπεβουλεύσαμεν ὑμῖν, ἢ πονηρόν τι καθ' ὑμῶν εἰργασάμεθα, ἢ διεβάλομεν ὑμᾶς.

Καλῶς θέλοντες ἀναστρέφεσθαι.] Τουτέστιν, ἀπροσκόπτως διάγειν σπουδάζοντες καὶ ἀσκανδαλίστως. Καὶ γὰρ τοῦτο αὐτὸ ὃ λέγω, ὅτι κατήργηται ὁ νόμος, οὐκ ἐχθρού οὐδὲ πολεμίου ἐστί. Πλήρωσιν γὰρ μᾶλλον εἰσάγω τοῦ νόμου, καὶ τὴν σκιαγραφίαν δείκνυμι τὸ τέλειον λαβοῦσαν. Πῶς οὖν ἀποστασία τοῦτο; πῶς οὐκ εὐεργέτης ὑμῶν ἐγὼ, ὅστις τὸ τέλειον ὅλους ἄγων, ἐκ πρώτης ἀφιεὶς τὴν σκιὰς, καὶ τῆς νηπιώδους διαθέσεως;

19 Περισσοτέρως δὲ παρακαλῶ τοῦτο ποιῆσαι, ἵνα τάχιον ἀποκατασταθῶ ὑμῖν.] Τοῦτο σφόδρα φιλούντος ἐστὶ αὐτοὺς, τὸ θέλειν ὅτως διακεῖσθαι αὐτοὺς θερμῶς καὶ μετὰ πάσης σπουδῆς, ὥστε τάχιον ἀποκατασταθῆναι αὐτοῖς. Ἅμα δὲ καὶ δείκνυσιν ὅτι θαρρεῖ ἐφ' ἑαυτῷ, ἐκ δὲ τοῦτο παρατρέχει αὐτοῖς· ὅταν γὰρ μὴ ἐποίησεν, εἰ ἦν συνειδὼς ἑαυτῷ πονηρόν τι.

20 Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης,] Πρῶτον πρὸς αὐτοὺς αἰτήσας τὰς εὐχὰς, καὶ τὴν ἐπιστολὴν ἐκδοὺς, ἐπιφέρει τὴν εὐχὴν ταύτην, ἣν καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἐποιεῖτο, ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπιστολῆς τιθεὶς, ὡς ἐκεῖνοι ἐπιτελοῦσιν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ποιῶν. Ἐν ἀρχῇ μὲν γὰρ τῆς ἐπιστολῆς τὴν εἰρήνην ἐπεύχεται, ἐν τέλει δὲ τὴν τοῦ Θεοῦ εἰρήνην ἐπιφέρει, ἣν ἐκεῖνοι ἐπιτελοῦσιν. Ἐν ἀρχῇ μὲν γὰρ τῆς ἐπιστολῆς τὴν εἰρήνην ἐπεύχεται, ἐν τέλει δὲ τὴν τοῦ Θεοῦ εἰρήνην ἐπιφέρει, ἣν ἐκεῖνοι ἐπιτελοῦσιν.

tùm edit: quin potiùs metue, quia Deo te tradit.

18 *Orate pro nobis: confidimus enim quòd bonam conſcientiam habemus in omnibus.*] Quum nonnulli Apoſtolum calumniabantur, ceu defectionem à lege doceret; eam ob rem plerique ex Hebræis erga illum infenſo erant animo. Hanc ob rem ne nomen quidem ſuum in Epiſtolæ hujus principio poſuit, quandoquidem illud aures ipſorum non ferrent. Nunc ergo ſeſe excuſans apud eos, primùm quidem rogat, ut ipſi pro ſe ad Deum preces fundant: id quod ab amicis noſtris ſolemus efflagitare: deinde ſe innocentem monſtrat. In omnibus enim, non ſolùm apud gentes, ſed ne apud vos quidem quicquam per ſimulationem aut fucum egimus, ſed conſcientia noſtra pura eſt; nec ſumus conſcii nobis quòd inſidias vobis ſtruximus, aut mali quiddam adversùm vos perpetravimus, aut vos calumniati ſumus.

Bene volentes converſari.] Hoc eſt, cupientes citra offendiculum vitam ducere, citráque ſcandalum. Etenim hoc ipſum quod dico, legem abrogatam eſſe, non eſt inimici neque hoſtis. Namque legis completionem potiùs induco, adeóque adumbrationem illam conſummationem jam tandem accepiſſe oſtendo. Quomodo igitur defectionem hanc dicetis? ecquî non potiùs ego benefactor veſter judicor, ad perfectionem vos totos ducens, ac omnino transferens vos ab umbra, & infantili affectu?

19 *Ampliùs autem deprecor vos hoc facere, quò celeriùs reſtituar vobis.*] Hoc valde amantis eſt ipſorum, quòd ita ardenter & ex animo pro ſeſe illos precari cupiat, ut celeriùs reſtituatur ipſis. Simul autem oſtendit ſeſe conſcientiæ ſuæ fidere, ac eam ob rem ad eos accurrere: quod ſanè haud feciſſet, ſi ſibi alicujus mali fuiſſet conſcius.

20 *Deus autem pacis,*] Cùm primùm ab ipſis petiiſſet orationes, eóſque hac

hac in re honore affeciſſet, pro ipſis etiam deinceps hoc modo preces ad Deum ipſe fundit. Quandoquidem, inquit, Deus pacis eſt, non oportet vos diſſidere à me, idque propter rumorem ſolum.

Qui reduxit ex mortuis paſtorem ovium illum magnum,] Sermonem de Reſurrectione apud ipſos confirmat, ex Eſaiæ vaticinio locum adducens. Tanquam verò & alii paſtores quidem ſint, ſed parvi, *magnum*, dixit. Multi namque Prophetæ doctores ſunt, ſed unus præceptor omnium Chriſtus.

In ſanguine Teſtamenti æterni, Dominum noſtrum Jeſum.] Hoc eſt, excitavit ipſum ex mortuis qui mortuus fuerat, & ſanguinem ſuum effuderat, ut daret nobis teſtamentum, non, ut legale illud, diſſolvendum, verùm quod in ſempiternum duret. Vel hunc ad modum intelligas: Excitavit ipſum ex mortuis cum ſanguine teſtamenti æterni. Excitato enim ipſo, ſanguis ejus nobis donatus eſt in teſtamentum. Niſi enim excitatus eſſet, ſanguis ejus in teſtamentum nobis haud obtigiſſet.

21 *Perficiat vos in omni opere bono.*] Innuit quòd opera quidem bona ſint exorſi, opus autem habebant in ipſis conſummari: id quod optat ipſis evenire. Hìc expende primùm oportere nos ordiri, deinde conſummationem ipſam à Deo petere.

Ut faciatis voluntatem ejus.] Nam qui in omni opere bono conſummatus eſt, ille facit voluntatem Dei, non qui ex dimidia parte boni particeps eſt.

Faciens in vobis quod placeat coram ſe, per Jeſum Chriſtum. Cui gloria in ſecula ſeculorum. Amen.] Itaque quando fecerimus quod bonum eſt, Deus facit hoc in nobis per Jeſum Chriſtum, hoc eſt, illo mediatore atque operatore uſus. Qui enim in principio nobis ſalutem eſt operatus, quid mirum ſi in operatione etiam virtutum mediator ſit, ac paternam in nobis

ἡμήσας καὶ τούτῳ, οὕτως ἤδη καὶ αὐτὸς ἐποὺχεται αὐτοῖς. Επιδὴ, φησι, Θεὸς εἰρήνης ἐστὶν, οὐ δεῖ ὑμᾶς διαστασιάζειν πρὸς ἐμὲ, καὶ ταῦτα ἀπὸ ἀκοῆς ψιλῆς.

Ο ἀναγαγὼν ἐκ νεκρῶν τὸν ποιμένα τῶν προβάτων τὸν μέγαν,] Τὸν περὶ ἀναστάσεως αὐτοῖς βεβαιοῖ λόγον, ἐκ τῆς Ησαΐου προφητείας τιθεὶς χρῆσιν λαβών. Ως ὄντων δὲ καὶ ἄλλων ποιμένων μὲν, μικρῶν δὲ, εἶπε δὲ, μέγαν. Πολλοὶ γὰρ προφῆται διδάσκαλοι, ἀλλ' εἷς καθηγητὴς ὁ Χριστός.

Εν αἵματι διαθήκης αἰωνίου, τὸν Κύριον ἡμῶν Ιησοῦν.] Τουτέστιν, ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν ἀποθανόντα καὶ ἐκχέαντα τὸ αἷμα αὐτοῦ, ὥστε δοῦναι ἡμῖν διαθήκην, οὐ καταλυομένην, ὡς ἡ νομική, ἀλλὰ διαμενιζούσαν. Η καὶ οὕτως. Ηγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν σὺν αἵματι διαθήκης αἰωνίου. Εκβρέντος γὰρ, τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐχρείαθη ἡμῖν εἰς διαθήκην. Εἰ μὴ γὰρ ἐγήγερτο, οὐκ ἂν ἦν ἡμῖν τὸ αἷμα αὐτοῦ εἰς διαθήκην.

21 Καταρτίσαι ὑμᾶς ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ.] Δείκνυσιν ὅτι ἤρξαντο τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἐδέοντο δὲ τῆς τελειωθῆναι ἐν αὐτοῖς· ὃ καὶ ἐποὺχεται αὐτοῖς. Οθεν δὲ ὅτι δεῖ ἡμᾶς πρότερον ἄρχεσθαι, καὶ τότε " αἰτεῖσθαι τὸ τέλος παρὰ τοῦ Θεοῦ. " Al. παλὶν δεῖ αἰτεῖν.

Εἰς τὸ ποιῆσαι τὸ θέλημα αὐτοῦ.] Ο γὰρ ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ τελειωθεὶς, ἐκεῖνος ποιεῖ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, οὐχ ὁ ἐξ ἡμισείας τὸ καλὸν μετιών.

Ποιῶν ἐν ὑμῖν τὸ εὐάρεστον ἐνώπιον αὐτοῦ, διὰ Ιησοῦ Χριστοῦ. ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Αμήν.] Ωστε ὅταν ποιῶμεν ἡμεῖς τὸ καλὸν, ὁ Θεὸς ποιεῖ τοῦτο ἐν ἡμῖν διὰ Ιησοῦ Χριστοῦ, τουτέστι, μεσίτῃ καὶ ἐνεργῷ ἐκείνῳ χρώμενος. Ο γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ ἡμῶν ἐξ ἀρχῆς ἐνεργήσας, τί θαυμαστὸν εἰ καὶ ἐν τῇ ἐργασίᾳ τῶν ἀρετῶν μεσίτης γίνεται), καὶ τὸ

πατρικὸν

πατρικὸν θέλημα ἐν ἡμῖν πληροῖ αὐτὸς ἐνισχύων ἡμᾶς καὶ ἐνδυναμῶν πρὸς τὰς ἀγαθὰς πράξεις; Εἰπὼν δὲ ὃ, εὐάρεστον, προσέθηκε ὃ, ἐνώπιον αὐτοῦ. Τότε γὰρ ὄντως εὐαρεστούμεθα, ὅταν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καλοὶ φαινώμεθα, οὐχ ὅταν ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων. ὃ καὶ ὁ Δαβὶδ λέγει· Κατὰ τὴν καθαριότητα τῶν χειρῶν μου ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Καὶ ὁ Ησαΐας· Ἀφέλεσθε τὰς πονηρίας ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου.

22 Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ἀνέχεσθε τοῦ λόγου τῆς παρακλήσεως.] Ὁρᾶς; ὃ μηδενὶ ἐπέστειλε, τοῦτο τούτοις ὑπισχνεῖται. Οὐ λέγει δέ, τῆς παραινέσεως, ἀλλὰ, τῆς παρακλήσεως· τουτέστι, τῆς παραμυθίας, τῆς εἰς ὑπομονὴν προτρεπούσης, λέγει δὲ πρὸς τοὺς θλιβομένους εἰς αὐτὸν τὸν λόγον.

Καὶ γὰρ διὰ βραχέων ἐπέστειλα ὑμῖν.] Τοσαῦτα εἰπὼν, ὅμως βραχέα ταῦτά φησιν, ὅσον πρὸς ἃ ἐπεθύμει λέγειν. Ὡσεμεὶ δὲ τοῦτο λέγει αὐτοῖς· Εἰ καὶ ὀλιγοψυχεῖτε, ἀνέχεσθέ μου. οὐ γάρ ἔχει τις πρὸς μῆκος τῶν λεγόντων ἀπαρρησίαστον· ὃ καὶ ἐν τοῖς ὀλιγοψύχοις ὁρᾶσθαι γινόμενον. τὰ γὰρ τοιαῦτα οὐκ ἀνέχεσθαι λόγου μακροῦ.

23 Γινώσκετε τὸν ἀδελφὸν Τιμόθεον ἀπολελυμένον.] Μᾶλλον πρὸς τὸν Τιμόθεον οὐκ εἶχον ἀπεχθῶς, διὸ καὶ αὐτὸν πρῶτον προήγαγε. Ἀπολελυμένον δὲ πόθεν; ἢ ἐν φυλακῇ ἦν, καὶ ἀπελύθη· ἢ ἐξ Ἀθηνῶν ἀπελέλυτο· ἐκεῖ γὰρ ἦν.

Μεθ' οὗ (ἐὰν τάχιον ἔρχηται) ὄψομαι ὑμᾶς.] Καὶ τοῦτο ἱκανὸν αὐτοῖς πεῖσαι καθυφῆναι τῆς πρὸς αὐτὸν ἀπειθείας, εἴγε ἕτοιμός ἐστιν ἐλθεῖν μετὰ τοῦ μαθητοῦ. Ἴσως δὲ εἰκὸς τοῦτο συμβῆναι, καὶ ἀπελθεῖν εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἀπὸ Ρώμης. Ἀπελύθη γὰρ τῶν πρώτων ὑπὸ Νέρωνος, καθὰ καὶ ἐν προοιμίοις τῆς ἐπιστολῆς εἴπομεν.

24 Ἀσπάσασθε πάντας τοὺς ἡγουμένους ὑμῶν, καὶ πάντας τοὺς ἁγίους.] Ὁρᾷς πῶς αὐτοῖς τιμᾷ, εἴγε δὲ αὐτῶν τοὺς ἡγουμένους προσαγορεύει. μᾶλλον γὰρ ἔδει τοῖς ἡγουμένοις

bis voluntatem impleat ipse nos confortans, & robur inspirans ad bonorum operum transactiones? Porrò, cùm dixisset, *quod placeat*, adjecit, *coram se*. Tum enim revera ei placemus, cùm coram Deo boni apparemus, non quando coram hominibus. Quod & Propheta David inquit: *Secundùm puritatem manuum mearum coram oculis ejus:* & Esaias, *Auferte malum è conspectu oculorum meorum.* Psl. 17. 25. Esa. 1. 16.

22 *Rogo autem vos, fratres, sustinete verbum consolationis.*] Viden'? quod nemini scripsit, hoc istis scribit. Non dicit autem, admonitionis, sed, παρακλήσεως, hoc est, consolationis, ad tolerantiam adhortationis, eò quòd ad afflictos loquebatur.

Etenim paucis scripsi vobis.] Cùm tot dixisset, brevia tamen dicit, respectu eorum quæ dicere cupivit. Propemodum autem hoc eis dicit: Etsi pusillamines estis, sustinete me: non enim quisquam de prolixitate dictorum conqueri potest, quod in despondentibus animum fieri cernimus. Tales enim prolixum sermonem non ferunt.

23 *Cognoscite fratrem Timotheum absolutum.*] Erga Timotheum non adeò erant infenso animo, propterea ipsum primum produxit. Dimissum autem, unde?. Vel in carcere erat, ac dimissus est: vel Athenis dimissus est: illic enim erat.

Cum quo, si celeriùs venerit, videbo vos.] Hoc satis est ut persuadeat eis quò desistant ab hostili adversùs ipsum animo, siquidem paratus est venire cum discipulo. Forsan autem verisimile est hoc ita contigisse, illúmque à Roma in Judæam profectum esse. Absolutus est enim primo sub Nerone, perinde ac in hujus Epistolæ præfatione diximus.

24 *Salutate omnes præpositos vestros & sanctos.*] Expende hîc quanto eos honore afficiat, siquidem per ipsos, præpositos salutat: magis enim conveniebat, ut

ut præpositis scriberet, & per illos eorum subditos salutaret: ipse verò prudentissimè imbecilliores curat ac fovet.

Salutant vos qui sunt ab Italia.] Adeò, inquit, amore vestrî ego teneor, ut non solus ego salutem vobis impertiam, verùm & aliis inseram tantum vestri desiderium, ut tanto à vobis dissiti intervallo, vos illi ament, & propterea salvere vos jubeant.

25 *Gratia cum omnibus vobis. Amen.*] Quia commune quiddam est gratia, communiter hanc ipsam & præpositis & subditis exoptat. Quæ autem est illa gratia? Remissio peccatorum, purificatio, Spiritûs participatio. Quomodo autem fuerit vobiscum? Si eam injuriâ non affeceritis, si non indignè eâ vivatis. Perseverat enim apud nos, quando opera bona habemus: avolat autem à nobis, quando secundùm mandata ejus qui hanc nobis impertiit, non vivimus. Faxit autem Christus, ut gratiam illam & quanta per illam acceperimus, nos agnoscentes, non cum injuria ejus qui tanta nobis bona largitus est, vivamus: sed per bona opera glorificantes illum, adeóque commonstrantes quòd non sîn ingratos ac beneficii immemores gratiam istam reposuerit, teneamus haudquaquam diminutam in animabus nostris, in ipso Christo benefactore animarum nostrarum. Cum quo Patri sit gloria, unà cum sancto Spiritu, nunc & semper, & in secula seculorum. Amen.

μένοις ὑπερτείλαι, καὶ δι' ἐκείνων τοὺς ἀσθενεστέρους τοσοῦτον θεραπεύσαι. ὁ δὴ σφώτατα τοὺς ἀδυνεσέρους ἐκθεραπεύει.

Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας.] Οὕτως ὑμῶν ἀντέχομαι, ὥστε μὴ μόνος ἐγὼ ἀσπάζεσθαι ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις ἐγκατασπεῖραι τὸν πρὸς ὑμᾶς πόθον τοσοῦτον, ὥστε καὶ ἀπὸ τοσούτου διαστήματος ἐρᾶν ἐκείνους ὑμῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἀσπάζεσθαι.

25 Ἡ χάρις μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.] Ἐπειδὴ κοινόν τι ἐστὶν ἡ χάρις, κοινῇ ταύτην πᾶσι καὶ ἡγουμένοις καὶ ἀρχομένοις ἐπεύχεται. Τίς δέ ἐστιν ἡ χάρις; ἡ ἄφεσις τῶν ἁμαρτιῶν, ἡ κάθαρσις, ἡ τοῦ Πνεύματος μετάληψις. Πῶς δ' ἂν εἴη μεθ' ὑμῶν; ἐὰν μὴ ὑβρίζητε ταύτην, ἐὰν μὴ ἀναξίως αὐτῆς πολιτεύσησθε. Παραμυθεῖται γάρ, ὅταν ἔργα χρηστὰ ἔχωμεν· ἀφίπταται δέ, ὅταν μὴ κατὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ ταύτην δεδόντος ἡμῖν ζῶμεν. Αλλὰ γένοιτο ἐπιγινώσκοντας ἡμᾶς ταύτην, καὶ ὅσα δι' αὐτῆς ἐλαβόμεν, μὴ ὑπὲρ ὕβρει τοῦ δεδωκότος ἀγαθὰ χρησαμένους ἡμῖν πολιτεύεσθαι· ἀλλὰ διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων δοξάζοντας αὐτὸν, καὶ δεικνύντας ὡς οὐκ εἰς ἀχαρίστους καὶ ἀγνώμονας τὴν χάριν ταύτην κατέθετο, ἔχωμεν ταύτην ἀνελαττωτον εἰς τὰς ψυχὰς ἡμῶν, εἰς αὐτὸν τὸν Χριστὸν τὸν εὐεργέτην τῶν ἡμετέρων ψυχῶν. Μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

FINIS.

Locos aliquot in Codice Arundeliano ab utroque Oxonienſi atque ab interprete diverſos, utpote prolixiores quàm qui interiori margini variantibus lectionibus deſignato commodè aptari poſsint, hìc ſubjungere viſum eſt, ne quid conſultò amputâſſe, vel temerè immutâſſe videremur.

Ὑπόθεσις τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης ἐπιστολῆς.

Κόρινθός ἐστι μὲν πόλις τῆς Ἑλλάδος· ἐκόμα δὲ τηνικαῦτα πλούτῳ, καὶ σοφίᾳ, καὶ πολλοῖς ἄλλοις προτερήμασιν. ἐν ταύτῃ πολλὰ πέπονθεν ὁ Παῦλος. ἐν ταύτῃ γὰρ αὐτῷ φανεὶς ὁ Χριστὸς, Μὴ σιγήσῃς, φησὶν, ἀλλὰ λάλει, διότι λαός μοί ἐστι πολὺς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Τῶν γοῦν οὕτω μεγάλων καὶ πολυανθρώπων πόλιν ἰδὼν ὁ διάβολος τῆς ἀληθείας ἐπιλημμανόμενον, διῄρει τοὺς ἀνθρώπους· καὶ οἱ μὲν αὐτοχρημάτως διδάσκαλοι γεγόνασι· τῶν δὲ πλήθους οἱ μὲν τούτοις ἐφοίτων, οἷα σοφωτέροις, καὶ πλέον τι τῆς Παύλου διδασκαλίας δυναμένοις· οἱ δὲ ἐκείνοις, ἅτε πλουσιωτέροις, καὶ μεῖζον ἐκείνων δυναμένοις εἰς προστασίαν. Καὶ οὕτως ἀμφιλοτιμούμενοι διέπτων τὴν ἐκκλησίαν. ἐν μὲν οὖν τοῦτο χαλεπόν. Ἕτερον δέ, ὅτι συγχυσμός τις τῇ ἑαυτῆς μητρὶ, οὐ μόνον ὑπὸ ἐπιτιμήσεως τῶν ἄλλων, ἀλλὰ καὶ ὠχληρίας, καὶ ἐφυσᾶτο διὰ τὴν ἔξω σοφίαν. Καὶ ἄλλο δὲ πάλιν, ὅτι τὰ δόξαν τελεστέρων τινὲς ἀπὸ χαριμυρίας ἥδιον εἰδωλόθυτα, καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς κατακλι-

Argumentum Epiſtolæ primæ ad Corinthios.

Corinthus eſt urbs Græciæ: quæ tunc temporis opibus, ſapientiâ, multiſque aliis quibus eminuit, ſuperbiebat. In iſta Paulus multa paſſus eſt. Hìc enim comparuit illi Chriſtus, Noli tacere, *inquiens,* ſed loquere, quoniam populus eſt mihi multus in hac civitate. *Diabolus itaque civitatem tam magnam & frequentem incolis, veritatem apprehendiſſe conſpicatus, dividebat homines: atque inter eos alii quidem ſuo ipſorum ſuffragio Doctiores electi ſunt: è multitudine verò, alii hos tanquam ſapientiores & in docendi munere Paulo aliquantùm præſtantiores ſectabantur; alii verò illos, ceu ditiores, & qui in gubernando plus illis efficere poſſent. Atque ita inter ſe invicem contendentes, Eccleſiam adminiſtrabant. Atque iſtud ſanè è malis unum erat. Alterum verò, quòd quidam cum noverca ſua congreſſus, non ſolùm ab aliis non reprehendebatur, verumetiam multitudinem concitabat, atque ob externam ſapientiam elatus erat. Aliud rurſus malum erat, quòd perfectiores quidam ea quæ idolis immolabantur præ guloſitate comedebant, ac in Tem-* Act. 18. 9, 10.

plis discumbentes multos offendebant. Præterea, alii inter se de pecuniis contendentes, apud judices extra Ecclesiam constitutos litigabant. Porrò, alii in Ecclesiis apud seipsos comedentes indigentibus non largiebantur. Alii autem magnificè de donis sentientes, sibi invicem æmulabantur. Adhæc Resurrectionis doctrina apud illos claudicabat. Multi etiam comam nutrientes, Cynicorum more circumibant. Scripserunt itaque ad Apostolum per Stephanam & Fortunatum & Achaïcum de Nuptiis & de Cœlibatu, cætera omittentes. Tandem autem ipse rescribit, non de iis solùm quæ illi scripserant, sed etiam de quibus non scripserant, ut qui omnia accuratè intellexerat. Quoniam verò cæteris omnibus gravius erat quòd schismata in Ecclesia gliscerent, istud autem è superbia oriebatur, superbiam imprimis deprimit. Inde enim altius quiddam se docere opinabantur. Propterea hunc in modum orditur.

νόμμοι, πολλοὺς ἔβλαπτον. Καὶ ἄλλοι δὲ μαχόμενοι πρὸς ἀλλήλους ἐπὶ χρημάτων, παρὰ τοῖς ἔξω τῆς ἐκκλησίας ἐδικάζοντο. Καὶ ἕτεροι δὲ καθ' ἑαυτοὺς ἐσθίοντες ἐν τῇ ἐκκλησίαις, τοῖς δεομένοις οὐ μετεδίδοσαν. Ἄλλοι δὲ μέγα φρονοῦντες ἐν τοῖς χαρίσμασι, πρὸς ἀλλήλους ἐζηλοτύπουν. καὶ ὁ περὶ τῆς ἀναστάσεως δὲ λόγος ἐχώλευεν ἐν αὐτοῖς. Καὶ κομῶντες δέ τινες πρὸ αὐτοῖς περιήεσαν τοὺς Κυνικοὺς φιλοσόφους. Ἐγράψαν μὲν οὖν πρὸς Στεφανᾶ καὶ Φορτουνάτον καὶ Ἀχαϊκὸν περὶ τοῦ ἀπόστολον περὶ γάμου καὶ παρθενίας, τἄλλα παραλιπόντες. Ἀντιγράφει δὲ λοιπὸν αὐτὸς, οὐ μόνον περὶ ὧν ἔγραψαν, ἀλλὰ καὶ περὶ ὧν οὐκ ἔγραψαν, πάντα μὲν ἀκριβείας μαθών. Ἐπεὶ οὖν μᾶλλον πάντων τῶν ἄλλων ἰῶ, τὰ σχίσματα ἦν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, τοῦτο δὲ ἀπὸ ὑψηλοφροσύνης ἐπίκτητο, τὴν ὑψηλοφροσύνην πρώτην καθαιρεῖ. ἐκ ταύτης γὰρ τὸ ὑψηλότερόν τι διδάσκειν ᾤοντο. διὸ καὶ ὅπως ἄρχεται.

1 Cor. 1. 3. pag. 163.

3 *Gratia vobis & pax à Deo patre nostro.*] Gratiam, id est, reconciliationem & benevolentiam iis à Deo comprecatur, vellicans inde illam, quæ ipsis ab iis qui diversa docebant, conflata erat. Quinetiam dissidentibus, pacem, cùm inter se, tum apud Deum. Deum autem patrem nostrum vocavit, nobis illi per lavacrum regenerationis in filiorum numerum ascitis.

Et Domino Jesu Christo.] Nam quæ Pater dat, eadem & Filius. Hoc enim in utroque æqualitatis est indicium.

3 Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν.] Ἐπεύχεται αὐτοῖς χάριν, ἤγουν οἰκείωσιν καὶ εὐμένειαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, βασανίζων συνεῦναι τὴν ἀπὸ τῶν ἑτεροδιδασκάλων γινομένην αὐτοῖς. ναὶ μὴν καὶ εἰρήνην βασανιζομένοις, πρός τε αὐτοὺς καὶ πρὸς τὸν Θεόν. Πατέρα δὲ ἡμῶν τὸν Θεὸν προσηγόρευσεν, ὡς υἱοθετουμένων αὐτῷ διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας.

Καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Ἃ γὰρ δίδωσιν ὁ Πατὴρ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱός. Τοῦτο γὰρ δηλωτικὸν τῆς ἐν ἀμφοτέροις ἰσότητος.

Vers. 7. pag. 165.

7 *Ita ut vobis nihil desit in ullo dono.*] Quæritur unde evenit, ut quibus tot spirituales præeminentias attestatus est, & quos tantis præconiis extulit, illos jam in orationis procursu increpet, & carnalium nomine incuset. Dici potest, quòd in principio quidem, cùm ad fidē primùm accedebant, hujusmodi fuerunt, donis omni-

7 Ὥστε ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματι.] Ζητεῖται σκοπῶν, πῶς οἷς τοσαῦτα πνευματικὰ προτερήματα προσεμαρτύρησε, καὶ οὕτως ἐπῄνεσε, τούτοις ὀπτιμᾶ προσκακιῶν, καὶ σαρκικοὺς καλῶν ἐγκαλεῖ. Ἔστιν οὖν εἰπεῖν ὅτι πρὸς μὲν τὴν ἀρχὴν ὅτε ὀπίστευσαν, τοιοῦτοι ἦσαν, πᾶσι κομῶν-

τες

τες χρείσμασι, καὶ ἀξιέπαινοι γενόμενοι· ὕστερον δὲ ῥᾳθυμήσαντες, μέμψεως ἀξίους ἑαυτοὺς πεποιήκασιν. Ἢ καὶ ἄλλως· οὐ περὶ πάντας, οὔτε τὰ ἐγκώμια, οὔτε τὰ κατηγορήματα, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀξίους καὶ τούτοις καὶ ἐκεῖνα. Ἦσαν γὰρ αὐτῶν οἱ μὲν ἔτι σπουδάζοντες, οἱ δὲ ῥᾳθυμήσαντες. Ἔστι δὲ καὶ τέλος ἐπιθεῖναι, ὅτι οἰκονομικῶς οἱ ἔπαινοι ἐγκείνται, παρεσκευακότες τὸν λόγον. Ὁ γὰρ εὐθὺς παρεμπίπτων θορύβου φορτικὸν φθεγξάμενος, ἀπέκλεισε τὸν λόγον τοῖς ἀκούουσι. διὸ τε γὰρ ὁμότιμοι ὦσιν οἱ ἀκούοντες, ὀργισθήσονται· εἴ τε ἐλάττους, λυπηθήσονται, καὶ μάτην ἐρεῖ.

bus inſtructi, laudémq; merebantur. Poſtea verò animum demittentes, ſeipſos reprehenſioni obnoxios reddidere. Vel aliter: neque encomia, neque accuſationes æquè omnino in omnes, ſed pro ſingulorum meritis cùm hæ, tum illa intendebantur. Alii enim ex illis adhuc diligentes, alii negligentes erant. Sed & tertia ratio aſſignari poteſt, nimirum quòd encomia per adminiſtrationem quandam inſerta ſunt, viámque ſermoni præſtruunt. Nam qui ſtatim in exordio moleſta profert, auditorum aures ſermoni ſuo occluſit. Auditores enim ſi honore ſint æquales, irâ; ſi inferiores, mœrore afficientur; & ſic incaſsùm verba faciet.

8 Ὃς καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς ἕως τέλους.] Τὸ βεβαιώσει, δοκεῖ μὲν εὐχῆς εἶναι· ἐμφαίνει δὲ πλέον, ὅτι ἐσαλεύθησαν καὶ πρεκινήθησαν ἀπὸ τῆς δόξης.

Ἀνεγκλήτους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Ἀνεγκλήτους εὑρισκομένους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως. Ταύτην γὰρ ἡμέραν τοῦ Χριστοῦ λέγει, ὡς τηνικαῦτα τῆς δόξης αὐτοῦ τελεώτερον φαινομένης. Καὶ ὅτι, ἀνεγκλήτους ἂν, καθαπτομένων μᾶλλόν ἐστιν. ἐνδείκνυται γὰρ ὅτι ἐγκλήματα ἔχουσι. Σκόπει δὲ πῶς σπουδῇ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ παρεισφέρει, καὶ διὰ τούτου σχεδὸν τὸν ὅλον ἐξυφαίνει παραίνεσιν, μηχανώμενος ἀποξῆσαι τῶν ψευδοδιδασκάλων, ἵνα μὴ κατεμείληται, καὶ ἵνα τῇ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίᾳ συναγάγῃ.

8 *Qui & confirmabit vos uſque ad finem.*] Verſ. 8. pag. 166. *Confirmabit*, videtur quidem votum eſſe: at verò plus denotat, nimirum, quòd concuſſi erant, & indecorè exorbitabant.

Sine crimine in die Domini noſtri Jeſu Chriſti.] Irreprehenſibiles repertos in die judicii. Hanc enim Chriſti diem vocat, eò quòd tum ipſius gloria plenius manifeſtabitur. Atque illud, *ſine crimine*, potiùs increpantis eſt. Oſtendit enim quòd criminibus obnoxii ſunt. Vide autem quàm crebrò Chriſti nomen illis offert, & ex hoc totum ferè procemium contexit, à falſis doctoribus, quorum partium ſtudio divifi erant, abducere ſatagens, & ad doctrinam Chriſti cogere.

12 Λέγω δὲ τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει· Ἐγὼ μέν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ.] Λέγω δὲ εἰδέναι τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν ἴδιόν τινα φιλοτιμίζεται διδάσκαλον ἑαυτῷ. Οὐ τὸν Παῦλον δὲ καὶ τὸν Ἀπολλὼ καὶ τὸν Κηφᾶν ἐπεγράφον ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἑτέρους τινὰς ἀπεσιώπησε, καθάπερ τισὶ προσωπείοις, τοῖς ὀνόμασι τούτοις τῶν ἀποστόλων ὑποκρυπτόμενος αὐτοὺς, ἵνα

12 *Dico autem hoc, quòd quilibet veſtrûm* Verſ. 12. pag. 168. *eſt, Ego quidem ſum Pauli, Ego verò Apollo, Ego autem Cephæ, Ego autem Chriſti.*] Illud ipſum contentiones voco, quòd quilibet veſtrûm privatum ſibi præceptorem aſſignat. Non autem Paulum, & Apollo, & Cepham ſibi adſcribebant, ſed alios, quos ſilentio præterit, ſub iſtis Apoſtolorum nominibus, veluti perſonis quibuſdam, ipſos occultans, cùm ut ſer-

monem ſuum minùs moleſtum reddat, tum ut doceat quòd ſi verè Apoſtolos & Doctores ſibi adſciſcere non liceret, multo minùs illos. Nomina autem ipſorum per auxeſin protulit, Apollo quidem ſibi, Cephan verò Apollo præferens. Atqui alios quidem aliorum, alios verò Chriſti nomine dictos rite increpat. Quid ita? Hos quidem non perſtringit: ſed tamen & ipſos poſuit, veluti particulam & portionem Chriſto relictam.

τε "αἐκβιάσεσθαι τ λόγον ποιήσῃ, ἵνα διδάξῃ, ὅτι εἰ τοὺς ἀληθῶς ἀποστόλους καὶ διδασκάλους οὐκ ἐχρῆν ὀνειδίζειν ἑαυτοῖς, πολλῷ μᾶλλον οὐκέτι. Κατὰ αὔξησιν δὲ προσήγαγε τὰ ὀνόματα, ἐμοὶ μὲν τ Ἀπολλὼ προθείς, τῷ Ἀπολλὼ δὲ τ Κηφᾶ. Ἀλλὰ τοῖς μὲν ἀπὸ τῶν ἄλλων προσαγορευομένοις καλῶς ἐπιτιμᾷ, τοῖς δὲ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ. διὰ τί; τούτοις μὲν οὖν οὐκ ἐπιτιμᾷ, τέθεικε δὲ ὅμως καὶ αὐτούς, ὡς μέρος καὶ ἴμπημα ἀπολειφθὲν τῷ Χριστῷ. "Ισ. ἀναπαλίσειεν.

Ibid. Verſ. 13.

13 *Diviſus eſt Chriſtus?*] Diſſecuiſtis Chriſtum? Corpus ejus diviſiſtis? Diviſo enim corpore ejus, quod eſt Eccleſia, ipſe omnino dividitur. Indignationis autem plena eſt oratio. Nonnulli verò, *Diviſus eſt Chriſtus?* ita intellexerunt: Partitúſne eſt Eccleſiam adſcriptitiis hiſce doctoribus, ipſéque unam portiunculam accipiens, cæteris orbatus eſt? Poſtquam ipſos hunc in modum perculiſſet, deinceps admiſſæ ab illis abſurditatis amolitionem aggreditur.

13 Μεμέρισται ὁ Χριστός;] Κατατέτμηται τ Χριστόν; διείλετε αὐτοῦ τὸ σῶμα; μεριζομένου γὰρ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἡ ἐκκλησία, μεμέρισται πάντως αὐτός. Θυμοῦ δὲ γέμει ὁ λόγος. Τινὲς δὲ τὸ, μεμέρισται ὁ Χριστός; ἵνα τί; τούτοις μὲν οὖν οὐκ ἐπιτιμᾷ, τέθεικε δὲ ὅμως καὶ αὐτούς, ὡς μέρος καὶ ἴμπημα ἀπολειφθὲν τῷ Χριστῷ.

Num Paulus crucifixus eſt pro vobis?] Ne ex invidia objurgare videatur, ſub proprio ſuo nomine refutationem parat. Non autem dixit: Paulúſne finxit vos? vel aliud iſtiuſmodi beneficium, ſed crucem in medium protulit, quæ Chriſti in nos charitatis omnium maxima demonſtratio eſt. Non dixit; Num Paulus mortuus eſt? ſed, *crucifixus?* mortis ejus ſpeciem ſimul indicans.

Μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν;] Ἵνα μὴ δόξῃ ἀπὸ φθόνου ἐπιτιμᾷν, ὅτι τῷ ἰδίου ὀνόματος τὴν αἵρεσιν ποιεῖται. Οὐκ εἶπε δὲ, μὴ Παῦλος ἔπλασεν ὑμᾶς; ἢ ἄλλην τοιαύτην εὐεργεσίαν, ἀλλὰ τ σταυρὸν ἤγαγεν εἰς μέσον, ὃς ἐστὶ μείζων πάντων ἀπόδειξις τ περὶ ἡμᾶς ἀγάπης Χριστοῦ. Οὐκ εἶπε, μὴ Παῦλος ἀπέθανεν, ἀλλὰ, ἐσταυρώθη; ἅμα δὲ καὶ εἶδος τοῦ θανάτου αὐτοῦ δηλοῖ.

Verſ. 15. p. 169.

15 *Ne quis dicat, quòd in meo nomine baptizaverim.*] Ne quis, multis à me baptizatis, & in cœtum magnum coaleſcentibus, dicat me illos in meo nomine baptizâſſe, quò illud ipſis attribueretur, atque illi à me Pauliani nuncuparentur. Illos autem apertè inſectatur, qui hanc ob rem multos baptizabant. Vel etiam aliter: Ne, ſi mihi adhæreſcerent, & meo no-

15 Ἵνα μή τις εἴπῃ, ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβάπτισα.] Ἵνα μὴ πολλῶν βαπτισθέντων ἐπ' ἐμοῦ, καὶ σύστημα μέγα ποιησαμένων, εἴπῃ τις ὅτι διὰ τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβάπτισα αὐτούς, ἵνα ἐπιφημίζηται τούτοις, καὶ ἀπ' ἐμοῦ καλῶνται Παυλιανοί. Εὐφυῶς δὲ διέσυρε τοὺς διὰ τοῦτο πολλοὺς βαπτίζοντας. Ἢ καὶ ἄλλως, ἵνα μὴ προσκεμένων μοι, καὶ ἀπ' ἐμοῦ

ἐμοῦ καλουμένων, ὥσπερ ἀπὸ τῶν βαπτισάντων αὐτοὺς πολλοὶ, εἴπῃ τις ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβάπτισα αὐτοὺς, καὶ δίκην τοῦτό μοι παρέσχηται.

mime vocarentur (quemadmodum multi ab iis qui ipsos baptizârunt, appellantur) dicat aliquis, quòd in meo nomine baptizaverim, ideóque mihi astipulantur.

Τοῖς δὲ σῳζομένοις ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστιν.] Ἡμῖν, φησι, τοῖς πιστοῖς, τοῖς μὴ ἀπολωλόσιν ἀλλὰ σῳζομένοις, δύναμιν Θεοῦ ἐμφαίνει ὁ σταυρός. Δυνάμεως γὰρ θεία, τὸ καὶ ἐν δεινοῖς γινόμενον ἀνωτέρω τῶν δεινῶν γίνεσθαι. Καὶ καθάπερ ὅτι τῶν τεσσάρων παίδων, τὸ μὴ ἐμπεσεῖν εἰς τὸν κάμινον, τὸ ἐμπεσόντας μὴ καυθῆναι θαυμασιώτερον· καὶ ὅτι τοῦ Ἰωνᾶ, τὸ μὴ καταποθῆναι ὑπὸ τοῦ κήτους, τὸ καταποθέντα μὴ ἀναλωθῆναι, μεῖζον· οὕτω καὶ ὅτι τοῦ Χριστοῦ, τὸ μὴ ἀποθανεῖν τὸ ἀποθανόντα νικῆσαι τὸν θάνατον, πολλῷ δήπου θαυμασιώτερον.

Iis autem qui salvi fiunt, id est, nobis, potentia Dei est.] Nobis, inquit, id est, fidelibus, qui non perimus, sed servamur, crux potentiam Dei ostendit. Divinæ enim potentiæ signum est, quòd is qui res adversas patitur, eis superior evadat. Ac quemadmodum in tribus pueris magis admirandum erat, quòd cùm in fornacem incidissent, non combusti erant, quàm si in caminum non incidissent: atque uti in Jona, majus erat quòd a ceto absorptus non consumeretur, quàm si non absorptus fuisset: ita quoque in Christo longè admirabilius erat, ut is moriendo mortem vinceret, quàm si omnino non moreretur. Vers. 18. p. 170.

Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεύς; ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου;] Εἶπε τὰ τῆς γραφῆς, λοιπὸν οἷον ἐπὶ τῶν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἐπάγει ἀπόδειξιν, καί φησι, ποῦ σοφὸς Ἑλλήνων; ποῦ Γραμματεὺς Ἰουδαίων; ποῦ συζητητὴς συλλογισμοῖς καὶ ἐρεύναις τὰ πάντα ὑπιτρέπων; ποῦ πρὸς τὸ δοκοῦσθαι μωρίαν τοῦ κηρύγματος; ποῦ φαίνοιτο πρὸς αὐτῶν; ὑπερέβη γὰρ καὶ νενίκηκεν αὐτούς. Τοῦ αἰῶνος δὲ τούτου, αὐτὴ τοῦ, ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ γινόμενος.

20 *Ubi sapiens? ubi Scriba? ubi disputator seculi hujus?*] Scripturæ testimonia potuit: deinceps itaque demonstrationem à rebus ipsis inducit, inquiens: Ubi Græcorum sapiens? Ubi Judæorum Scriba? Ubi disputator qui syllogismis & disquisitionibus omnia tribuit? Ubi, si cum apparente prædicationis stultitia comparentur? Respectu illius, quem locum occupant? Transcendit enim eos & superavit. *Seculi hujus*, hoc est, in hoc seculo existens. Vers. 20. p. 171.

Οὐχὶ ἐμώρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου;] Οὐχὶ ἀνενέργητον ἀπέδειξεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τῶν τὰ κοσμικὰ φρονούντων Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων, καὶ ἤλεγξε μωρὰν μὴ ἰσχύσασθαι θύραν τὴν ἀληθείας; Πάνυ μὲν οὖν. Διὰ γὰρ τῶν δοκούντων μωρῶν κηρύκων ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ σωτηρία ἐδιδάσκετο, καὶ οὐ δι' ἐκείνων τῶν δοκούντων σοφῶν.

Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi?] Nonne Deus sapientiam Judæorum & Græcorum, qui res mundanas sapiebant, inefficacem esse ostendit, ac stultam esse demonstravit, utpote quæ veritatem invenire non poterat? Ita sanè. Nam per concionatores qui stulti videbantur, veritas & salus edocebatur, & non per eos qui sapientes videbantur.

Α ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ

Quæ oculus non vidit, & auris non audivit Cap. 2. vers. 9. p. 179.

audivit, & in cor hominis non aſcenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus ſe.] Quæ Deus præparavit eis qui ipſum diligunt, id eſt, fidelibus. Neque enim omnino antequam fierent, ulli ereaturæ viſa, neque audita, neque intellecta ſunt. Quamvis enim Prophetæ viderunt, & audiverunt, & intellexerunt ea, non tamen oculis & auribus & cordibus humanis, ſed propheticis & ſpiritualibus. Iſta autem erant, agnitio Chriſti, & ſalus per incarnationem ejus. Ubi autem hic textus ſcribitur, non reperitur, ac librum illum, quemadmodum multos alios, quorum Libri Regnorum & Paralipomenon mentionem faciunt, periiſſe verisimile eſt. Fortaſſe verò ſapientiſſimus Paulus ita interpretatus eſt illud: *Quibus non annuntiatum eſt de eo, videbunt, & qui non audiverunt, intelligent.* Eſa. 52. 15.

10 *Nobis autem revelavit Deus per Spiritum ſuum.*] Perinde ac ſi quis diceret; Si in cor hominis non aſcendit, quomodo vos didiciſtis? ait; *Deus revelavit nobis per Spiritum*, non per externam ſapientiam. Non ſolum itaque quòd nos iſta didicimus, honorem indicat quo nos à Deo dignati ſumus, & quòd unà cum Angelis didicimus, ſed & illud quod multò majus eſt, quòd per Spiritum ſanctum didicimus. *Ille enim*, inquit, *ducet vos in omnem veritatem.* Deinde, oſtendens quòd Deus iſta apud ſeipſum habebat, & nemo alius cognoſcebat, ait: Ioan. 16. 13.

Spiritus enim omnia ſcrutatur, etiam profunda Dei.] Exactam cognitionem, ſcrutationem hîc appellat, quemadmodum de Deo dicit: *Qui autem ſcrutatur corda*, pro, qui profunda illorum novit. Nil mirum ſi myſteria Dei per Spiritum nobis revelata ſunt. Nam Spiritus, cùm ſit ejuſdam ſubſtantiæ & æqualis Deo Patri, cùm cætera omnia, tum ipſa Dei ſecreta exactè novit. Iſta enim profunda vocavit.

ἤκουσι, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.] Α ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, τουτέστι, τοῖς πιστοῖς. Οὔτε γὰρ ὠφθησαν, οὔτε ἠκούσθησαν, οὔτε ἐνενοήθησαν ὅλως τινὶ κτίσει, πρὸ τῆς ἐνεργηθῆναι αὐτά. Εἰ γὰρ καὶ οἱ προφῆται εἶδον, καὶ ἤκουσαν, καὶ ἐνενόησαν τοῖς αὐτοῖς, ἀλλ' οὐκ ἀνθρωπίνοις ὀφθαλμοῖς καὶ ὠσὶ καὶ καρδίαις, προφητικοῖς δὲ καὶ πνευματικοῖς. Ταῦτα δὲ ἦσαν ἡ τοῦ Χριστοῦ γνῶσις, καὶ ἡ διὰ τοῦ ἀνθρωπήσεως σωτηρία. Πόθεν δὲ γέγραπται ἡ χρῆσις αὕτη, οὐκ οἶδα, εἰκὸς δὲ ἀφανισθῆναι τὸ βιβλίον ἐκεῖνο, καθάπερ καὶ ἄλλα πολλὰ ὧν αἱ βίβλοι τῶν Βασιλέων καὶ τῶν Παραλειπομένων μέμνηνται. Ἴσως δὲ καὶ ὁ σοφώτατος ὁ Παῦλος μετέφρασεν εἰς ταύτην τὸ, Οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ὄψονται, καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασι, συνήσουσιν.

10 Ἡμῖν δὲ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ.] Ὡσανεί τινος εἰπόντος, ὅτι εἰ ὅτι καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, πῶς ὑμεῖς μεμαθήκατε; φησὶν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψεν ἡμῖν, διὰ τοῦ Πνεύματος, οὐ διὰ τῆς ἔξωθεν σοφίας. Οὐ μόνον δὲ νῦν τὸ μαθεῖν ἡμᾶς ταῦτα, δείκνυσι τὴν εἰς ἡμᾶς τιμὴν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸ μὲν ἀγγέλων μαθεῖν, ἀλλὰ πολλῷ πλεῖον, τὸ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μαθεῖν. Ἐκεῖνος γὰρ, φησὶν, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. Εἶτα, δείκνυσιν ὅτι παρ' ἑαυτῷ ταῦτα εἶχεν ὁ Θεὸς, καὶ οὐδεὶς ἕτερος ἐγίνωσκε, φησί·

Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ.] Ἐρεύνην ἐνταῦθα τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν ὀνομάζει, ὥσπερ καὶ ὅτε τοῦ Θεοῦ φησιν, Ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας, δηλονότι τοῦ, ὁ βάθη αὐτῶν εἰδώς. Οὐδὲν καινὸν, εἰ διὰ τοῦ Πνεύματος ἀπεκαλύφθη ἡμῖν τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ. Τὸ γὰρ Πνεῦμα ὁμοούσιον καὶ ἴσον ὂν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἀκριβῶς οἶδε πάντα δήλα πάντα, καὶ αὐτὰ τὰ κρύφια τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα γὰρ ἐκάλεσε, βάθη.

11 Τίς

11 Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ.] Δείκνυσι καὶ ἀφ' τούτων τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν τοῦ πνεύματος, καὶ τὰ λοιπά.

11 *Quis enim hominum ſcit quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt? Ita & quæ Dei ſunt, nemo cognovit niſi Spiritus Dei.*] Per hæc quoque exactam Spiritûs cognitionem oſtendit, &c.

13 Πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες.] Τουτέστιν, ἐὰν ἀναχύσωσί τινα πνευματικὰ ζητήματα, συγκρίνομεν ταῦτα, τουτέστι, διαλύομεν δι' ἑτέρων τινῶν πνευματικῶν νοημάτων, ἢ ἱστοριῶν. ὅταν γὰρ ἀπορῇ τις, πῶς ὁ Χριστὸς ἐκ παρθένου γεγένηται, παραφέρομεν εἰς πίστιν τοιαῦτα τῶν ἄρρων, Σάρρας, Ρεβέκκας, καὶ τῶν λοιπῶν· αἱ γὰρ φυσικὴ ἀκολουθία, ὅσον γε πρὸς τὴν δύναμιν ἐκάστης μήτρας, σιωπᾶται. Εἶτα ἵνα καὶ τὴν ἀπὸ γῆς γενεὰν τοῦ Ἀδάμ, καὶ τὴν ἐκ τούτου μόνου τὴν Εὔας. Καὶ ὅταν ζητεῖται πῶς ὁ Χριστὸς ἀνέστη, φέρομεν τὸν Ἰωνᾶν εἰς μέσον, καὶ τὴν ἐν τῷ κήτει διατριβὴν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἀπαλλαγήν. καὶ διὰ τῶν τοιούτων λύομεν τὰς ἀπορίας. Τοῖς γὰρ παλαιοῖς ὡς ἐν τύποις καὶ σκιαῖς διεγράφετο τὰ μέλλοντα, ἵνα ἐξ ἐκείνων ταῦτα πιστεύηται. Καὶ οὐκ ἔχομεν χρείαν συλλογισμῶν καὶ τῆς λογικῆς Ἑλλήνων ἀποδείξεως. σκῶλοι γὰρ παρασαλεύουσι τὴν ἀσθενῆ διάνοιαν, ταράττοντες μᾶλλον καὶ ζόφου πληροῦντες καὶ ἀπορίας. Νοήσῃς δή, καὶ τὰ λοιπά.

13 *Spiritualibus ſpiritualia comparantes.*] Hoc eſt, ſicubi quæſtiones aliquæ ſpirituales emergant, conferimus eas, hoc eſt, diluimus eas per alios quoſdam ſpirituales conceptus vel hiſtorias. Quando enim aliquis dubitat, quomodo Chriſtus ex virgine natus eſt, ad fidem faciendam ſterilium partus afferimus, putà, Sarrhæ, Rebeccæ, atque aliarum; quæ, quantum ad uniuſcujuſque matricis potentiam, naturali ordine non conceperunt. Adhæc, Adami è terrâ, atque ex iſto ſolo Evæ generationem. Et quando quæritur, quomodo Chriſtus reſurrexit, Jonam, ejuſque in ceto moram & exitum illinc in medium proferimus. Atque ita per iſtiuſmodi exempla, ambigua ſolvimus. Apud priſcos enim res futuræ in typis & umbris deſcribebantur, ut per illa fides iſtis adhiberetur. Neq; ſyllogiſmis & Dialecticâ Græcorum demonſtratione nobis opus eſt. Illi enim infirmum intellectum perturbantes potiùs ac tenebris & dubitatione replentes, concutiunt. Porrò, iſtud, &c. Verſ. 13. p. 181.

15 Ὁ δὲ πνευματικὸς ἀναχρίνει μὲν πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται.] Τίς μὲν ἐστιν ὁ ψυχικὸς ἀνθρωπος ἐμάθομεν. Πνευματικὸς δέ ἐστιν ὁ τῇ ψυχῇ τὴν ἀγγελικὴν καὶ ἁγίαν Πνεύματος εἰσδεξάμενος, καὶ περὶ αὐτοῦ τὸν νοῦν φωτιζόμενος. Ὁ τοίνυν Πνευματικὸς καὶ πάντα μὲν πάντα πνευματικῶς, ὡς προεῖρηται· αὐτὸς δὲ τίς ἐστιν, ὑπ' οὐδενὸς τῶν ψυχικῶν καταλαμβάνεται· ὑπὸ αὐτοὺς γὰρ ὤν, ἀγνοεῖται τούτοις. Ἢ, καταλαμβάνει μὲν τίς ἐστιν ὁ ψυχικὸς, καὶ τί πείσεται μετὰ θάνατον, καὶ οἶδε καὶ τὰ ἑαυτοῦ καὶ τὰ τοῦ ψυχικοῦ·

15 *Spiritualis dijudicat omnia, & ipſe à nemine dijudicatur.*] Quis ſit vir animalis, ſuprà quidem didicimus. Spiritualis verò is eſt, qui Spiritûs ſancti ſplendorem in animam ſuam intromittit, & mentem ab illo illuminatam habet. Quocirca qui ſpiritualis eſt, omnia ſpiritualiter comprehendit, ut ſuprà dictum eſt; ipſe verò, quinam ſit, à nullo animali comprehenditur. Nam ſupra illos exiſtens, ab iis non cognoſcitur. Vel, percipit ſanè quis ſit homo animalis, & quid poſt mortē patietur, novitq; ſuiipſius & hominis animalis res: ipſe verò ab animali Verſ. 15. p. 182.

mali nullo intelligitur, quis ſit, & quid poſt mortem patietur: quemadmodum is qui videt, cœcum quidem cernit, non tamen à cœco cernitur. Quoniam verò, *dijudicare*, accipitur pro, *arguere*, homo ſpiritualis quidem, eum qui malè ſe gerit, nunquam non arguit, ipſe autem à nemine eorum qui malè ſe habent, arguitur, quia rectè vivit.

αὐτὸς ὑπ' οὐδενὸς ψυχικοῦ καταλαμβάνεται, τίς ὅστι, ἢ τί πείσεται. Ωσπερ δὴ καὶ ὁ βλέπων ὁρᾷ μὲν τὸν τυφλὸν, οὐχ ὁρᾶται δ' ὑπὸ τοῦ τυφλοῦ. Επεὶ δ' ἀναχρίνειν ἔστι νοῆσαι τὸ ἐλέγχειν, ὁ μὲν πνευματικὸς ἐλέγχει πώποτε τὸν κακῶς ἔχοντα, αὐτὸς δ' ὑπ' οὐδενὸς τῶν κακῶς ἐχόντων ἐλέγχεται, ἅτε ὀρθῶς βιῶν.

Cap. 3. verſ. 4. p. 284.

4 *Cùm enim quis dicat*, &c.] Seipſum & Apollo ponit; illos quidem innuens qui diverſa docebant, in quorum partes Corinthii diviſi erant: ſermonem verò minus moleſtam & æquabiliorem reddens.

4 Οταν γὰρ λέγῃ τις, ἐγὼ τοῦ Παύλου.] Εαυτὸν τίθησι καὶ τὸν Απολλώ· αἰνιττόμενος μὲν τοὺς ἑτεροδιδασκάλους εἰς οὓς κατεμερίσθησαν οἱ Κορίνθιοι, ἀνεπαχθέστερον μὲν ὂν τὸν λόγον ποιῶν καὶ πρὸς κατηφείαν ὁμαλωτέραν.

Cap. 12. verſ. 19. p. 268.

19 *Quòd ſi eſſent omnia unum membrum, ubi corpus?*] Rurſus argumentum ponit; oſtendens quòd ſi omnia membra unum membrum eſſent, eò quòd omnia eandem operationem haberent, non eſſet corpus. Nam corpus è multis & diverſis membris compoſitũ conſideratur. Ac vide ſapientiã ejus. A quibus enim illi ſe honore inæquales arbitrabantur, nempe à donorum diverſitate, ab iſtis eos vel maximè æquales eſſe oſtendit. Si enim omnibus eadem dona contigiſſent, membra non eſſent; nam membra diverſa ſunt. Membra autem cùm non ſint, non eſſent corpus. Corpus verò cùm non ſint, neque eſſent unum. Quòd ſi unum non ſint, æqualis dignitatis non eſſent. Quoniam verò eadem dona non omnes conſequuti ſunt, ſigillatim membra ſunt. Membra autem cùm ſint, in communi corpus ſunt. Corpus autem cùm ſint, unum ſunt: & cùm unum ſint, æquales ſunt: ideóque intulit;

20 *Nunc autem membra multa, corpus verò unum eſt.*] Ideo multa membra, ut unum corpus ſitis.

19 Εἰ δὲ ἦν τὰ πάντα ἓν μέλος, ποῦ τὸ σῶμα;] Πάλιν λογισμὸν τίθησι, δείκνυσιν ὅτι εἰ ἦν τὰ πάντα μέλη ἓν μέλος, τῇ τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν ἔχειν πάντα, οὐκ ἂν ἦν σῶμα. Τὸ γὰρ σῶμα ἐκ πολλοῖς καὶ διαφόροις μέλεσι θεωρεῖται. Καὶ σκόπει σοφίαν. Ἀφ' ὧν γὰρ ἐνόμιζον μὴ εἶναι ἰσοτίμοι, λέγω δὴ τῆς διαφορᾶς τῶν χαρισμάτων, ἀπὸ τούτων μάλιστα δείκνυσιν αὐτοὺς ἰσοτίμους. Εἰ γὰρ πάντες τὰ αὐτὰ ἔτυχον χαρισμάτων, οὐκ ἦν ἥσθη μέλη. Διάφορα γὰρ τὰ μέλη. Οὐκ ὄντες δὲ μέλη, οὐκ ἂν ἦσθη σῶμα· μὴ ὄντες δὲ σῶμα, οὐκ ἂν ἦσθη ἕν· μὴ ὄντες δὲ ἕν, οὐκ ἂν ἦσθη ἰσότιμοι. Επεὶ δὲ οὐ πάντες τὰ αὐτὰ ἔτυχον χαρισμάτων, μέλη ἐσὶ καθ' ἕκαστον· μέλη δ' ὄντες, σῶμά ἐσι κοινὸν· σῶμα δ' ὄντες, ἕν ἐσιν· ἓν δ' ὄντες ἰσότιμοί ἐσι. Διὸ καὶ ἐπήγαγε·

20 Νυνὶ δὲ πολλὰ μέλη, ἓν δὲ σῶμα.] Πολλὰ μέλη, ἵνα ἓν σῶμα ἦτε.

Cap. 13. verſ. 13. p. 278.

13 *Nunc autem manet fides, ſpes, charitas, tria hæc.*] Hoc in loco ait, fidem, ſpem,

13 Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπὶς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα·] Ενταῦθα δέ φησι μονιμώτερα

μονιμώτερα ἐλπὶς, ἀγάπη. Τῆς πίστεως γὰρ τοῦ κηρύγματος, ὡς ἔφην, πανταχοῦ διαδοθείσης, αἱ μὲν γλῶσσαι καὶ αἱ προφητεῖαι καὶ τὰ λοιπὰ χαρίσματα παυθήσονται. Ἡ πίστις δὲ, ἡ περὶ τῶν μελλόντων, καὶ τε κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως, καὶ ἡ ἐλπὶς τῶν ἀμοιβῶν, καὶ ἡ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπη, μένουσι μέχρι συντελείας, ὡς προεφώνησα.

Μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.] Τούτων δὲ πάλιν τῶν μονιμωτέρων κατορθωμάτων μείζων ἡ ἀγάπη. Τῆς συντελείας γὰρ ἐλθούσης, ἡ μὲν πίστις καὶ ἐλπὶς παυθήσονται, ἡ δὲ ἀγάπη μένει, κραταιοτέρα γινομένη καὶ σφοδροτέρα.

charitatem, durabiliora esse. Nam fide prædicationis ubique disseminatâ, uti dictum est, linguæ quidem & prophetiæ, cæteráque dona cessabunt. Fides verò, quæ est de rebus futuris, & de judicio ac retributione, nec non spes præmii, & mutua dilectio, utpote magis necessaria, ad consummationem usque permanebunt.

Sed maxima in his charitas.] Rursum ex istis virtutibus quæ durabiliores sunt, major est charitas. Nam fine adveniente, fides sanè ac spes cessabunt, charitas autem, utpote fortior & vehementior reddita, permanebit.

FINIS.